

DOM.
L.S.J.

MS-A-1000

H/626/1

ILLYRICI
SACRI
TOMUS PRIMUS.

ECCLESIA SALONITANA

*Ab ejus exordio usque ad Sæculum quartum
Æræ Christianæ,*

AUCTORE
DANIELE FARLATO
PRESBYTERO SOCIETATIS JESU.

VENETIIS, MDCCLL

APUD SEBASTIANUM COLETI:

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

10125111

100 A 2

ALATIN 11/2 ALATIN

ALATIN 1 ALATIN

SANCTISSIMO PATRI
DOMINO NOSTRO
BENEDICTO XIV.
PONTIFICI MAXIMO.

D. F.

Ecclesia Salonitana, jamdiu subter antiquissimæ illius
urbis ruinas sepulta, nunc vero in hisce meis scriptis
quodammodo rediviva, nihil prius sibi faciendum
putavit, quam ut se ad pedes Tuos abjiceret, BEATISSIME PATER,
pie ac suppliciter Sedem Apostolicam venerata, quam peculiari qua-
dam ratione Procreatricem suam & Parentem agnoscit. Nam Christia-
næ Religionis apud Salonam conditæ primordia refert accepta Beato
Petro Principi Apostolorum, & Christi in terris Vicario, qui, cum
Romæ, Deo auctore atque auspice, æternam sibi suisque successori-
bus sedem posuisset, inde Domnium Discipulum suum ab se in opus
Evangelii segregatum Salonam misit, ut in hac urbe totius Dalmatiæ
primaria novam Christo fundaret Ecclesiam. Ab ista ergo sanctissima

Sede, in qua Deus Ecclesiæ suæ principatum constituit, unde nihil, nisi purum incorruptumque dimanare potest, salutarem Christi doctrinam, & normam sinceræ in Deum fidei, & pie casteque vivendi præcepta, & Pontificiam dignitatem cum acceperit Salonitana Ecclesia, prætermittere non debuit, quin simul e tenebris lucem aspexit, statim se ante optimam Parentem venerabunda sisteret, eique justum ac debitum antiquæ suæ adversus illam pietatis, observantiæ, religionis officium persolveret. Meminit præterea, quantum sibi ad decus & præsidium Pontifices Romani contulerint, quam multis honoribus & privilegiis auxerint, quam honorificis decretis eximiisque beneficiis ornaverint; quorum quidem perpetua, &, quamdiu civitas illa præstantissima stetit, numquam intermissa munificentia eo dignitatis, & amplitudinis hanc Ecclesiam provexit, ut cum nobilissimis quibusque priorum sæculorum Ecclesiis haud immerito conferri possit. Patere igitur, **SANCTISSIME PATER**, ut quod Petro primo Christi Vicario, quod hujus antiquis successoribus debet, hoc Tibi, in eorum locum Dei optimi maximi providentiæ substituto, reddat Salonitana Ecclesia, quæ tum originis suæ Apostolicæ, tum Decessorum Tuorum commendatione confidit se apud Te gratiosam fore; nec porro dubitat, quin veterum Pontificum erga se studium singulare, ac benevolentiam egregiam æmulari velis, quorum omnia præclara exempla Tibi imitanda esse statuisti. Est vero, cur immortaliter gaudeat, cur sibi magnopere gratuletur, cur se felicem ac beatam prædicet, quod nunc primum ab oblivione & silentio Latinis litteris vindicata, quasque ab suo interitu renascens, prodeat in publicum Te Pontifice Maximo, Te Patrono, Te Auspice, cujus inscripto sibi nomine illustretur vel maxime, cujusque in fidem & clientelam se conferat. Quis enim vel nostra, vel Patrum nostrorum memoria, folium Pontificale conscendit rerum omnium divinarum scientia instructior, & virtutum omnium laude cumulatior, a quo majus sibi vel ornamentum, vel præsidium adsciscere potuerit? Dedisti enimvero, quam humana omnia præ doctrina & virtute contemneres, jam ab adolescentia documenta maxima; qui ortus cum esses stirpe antiquissima & nobilissima, atque illustribus & gloriosis Majorum Tuorum exemplis excitatus, sed multo magis præclaræ indoli tuæ, tuoque nixus ingenio, magna quædam & alta spectare coepisses; Romam profectus eam vivendi rationem instituisti, quæ, cæteris omnibus posthabitis, cum eximia morum integritate disciplinarum omnium præsertim sacrarum studia perpetuo conjunxit; & magno incepto adhibens diligentiam, assiduitatem, constantiam maximarum rerum effectrices, nihil otio & solæcordiæ tribuens, vix aliquid de litteraria occupatione, animi relaxandi causa, umquam remittens, tantam civilis & Pontificii juris, totiusque antiquitatis & eruditionis Ecclesiasticæ scientiam adeptus es, quantam declarant doctissima illa ingenii tui monumenta, non ad exigui commendationem temporis, sed ad memoriam & admirationem omnium sempiternam, typis impressa. Itaque in Urbe ista Domina terrarum, Arce imperii Christiani, quæ sub Tuo olim imperio beata futura erat, theatrum nactus amplissimum, in quo Tua virtus & sapientia spectari, latiusque ad communem utilitatem diffundi posset, gravissimis magistratibus & muneribus obeundis, difficillimis de re Hagiologica, & disciplina Ecclesiastica controversiis enodandis, de rebus sum-

mis

mis & maximis sententia in sacris conventibus graviter doctique di-
 cenda, omnibus denique ingenii Tui ac sapientiae opibus in publica
 commoda conferendis, viam Tibi muniebas ad supremum Ecclesiae Prin-
 cipatum, eique recte administrando omnium doctrinarum ac virtutum
 praesidia parabas; alio Tu quidem spectans, sed vel ignatus providen-
 tissimo inserviens consilio optimi ac praepotentis Dei, qui Te ab omni
 aeternitate Hierarcham Christiani orbis designaverat; idemque, ut sum-
 mo Hierarchiae Ecclesiasticae fastigio Te propius admoveret, divino in-
 stinctu afflatuque Benedictum XIII. Pontificem maximum impulit, ut
 nihil tale ambientem, ac ne cogitantem quidem, in augustissimum Car-
 dinalium Collegium cooptaret; cum ille quidem, hoc unum statueret ac
 judicaret, tantam in omni virtute & eruditione praestantiam in excelso
 & illustri loco, unde omnibus luceret, ac prodesset, collocari oportere;
 Deus vero hanc illi mentem idcirco potissimum injecerit, ut, licet
 futurorum improvidus, successorem sibi divinitus destinatum suo Te suf-
 fragio deligeret. Atqui ad Pontificatum maximum gerendum, Ecclesiam-
 que universam regendam, ut non a doctrina solum, sed etiam ab ex-
 perientia instructior accederes, non sine peculiari Numinis providentia
 factum est, ut in Episcopi ac deinde Archiepiscopi officio fungendo, &
 in duabus Ecclesiis Anconitana & Bononiensi administrandis Te prius
 exerceres, quam Princeps omnium Antistitum fieres, totiusque Ecclesiae
 procuracionem susciperes; neque enim unius tantum Ecclesiae regimine
 cum probari oportebat, cui Deus omnium Ecclesiarum sollicitudinem
 & curam decreverat. Mitto jam dicere, quem & qualem te praebueris
 in varia illa & multiplici & laboriosa utriusque Ecclesiae administra-
 tione, ne aures Tuae, quamquam verissimis, & omnium sermone cele-
 bratissimis, inusitatis tamen, & longe multumque supra vulgaria exem-
 pla positis laudibus, offendantur; nihil a me de Tuis rebus in illo du-
 plici Episcopatu praclarissime gestis audies, nihil de incenso illo petpe-
 tuoque ad omnia religionis ac pietatis opera studio, nihil de sollicita
 Christianae institutionis cura, nihil de profusa in egenos ac miseros be-
 nignitate, nihil denique de sanctissimis decretis, saluberrimisque insti-
 tutis ad disciplinam Ecclesiasticam vel sancendam, vel restituendam,
 atque ad plebis Christianae mores corrigendos, & Christiana pietate in-
 formandos, quae pluribus tomis comprehensa & typis edita patent, in-
 promptuque sunt omnibus. Hinc Pastores animarum addiscant oportet,
 quemadmodum greges sibi concreditos a pravis noxiisque pascuis ar-
 ceant, Evangelii pabulo salutari nutriant, & ad beatam immortalem-
 que vitam deducant; hinc Divina mysteria rite tractandi, recteque di-
 stribuendi ratio traditur; hinc plurima suppetunt, & praestantissima cu-
 jusque generis documenta plena Sapientiae, plena Sanctitatis, e purissi-
 mis fontibus Patrum & Conciliorum hausta, quibus Praepositi Ecclesia-
 rum, Clerus & Populus Christianus, ad Dei ac Divinum cultum, ad
 praecepta legis divinae, ad Ecclesiae instituta ritusque, ad suum quique
 munus & officium plenissime erudiri possunt. Haec & alia plura prae-
 teantur, ex quibus liceret intelligi, quam immemor tui totus esses in
 aliena utilitate & salute procuranda, quam nulla in re, ut prodesse
 aliis, tibi ipse parceres, ut omnia omnibus factus omnes Christo lucrifacere studeres, ut non valetudinis, non aestus, non frigoris ratione ha-
 bita, quocumque commissi tibi gregis commoda vocarent, promptissi-
 me

me advolare; patiatur me hanc tantam laudum Tuarum jacturam facere superior Tua vita, in quam si quis subtilius inquirere instituat, horam nullam ab officio, a religione, a beneficentia vacuum reperiet. Sed facere non possum, quin illius diei meminerim, cujus recordatione adhuc mirifice gaudet exultatque Orbis universus, quin tempus illud in memoriam revocem, quod Deus ante omnia sæcula tam faustum ac salutarem nobis esse voluit, quod quantum terroris iniecit improbis; tantumdem lætitiæ bonis omnibus attulit: tempus illud dico, diem illum commemoro, cum Tu nihil minus cogitans, aut potius nihil magis metuens, tam subita, tam repentina totius sacrosancti Collegii consensione Pontifex renunciatus es; ut si cui forte adhuc dubium fuerat, hominumne consilio, an divino numine Romani Pontifices eligerentur, ea tota dubitatio postremis comitiis sublata esse videatur. Non enim fumosæ majorum imagines, non officiosæ Principum commendationes, non magnifici apparatus cultusque vitæ antea cum elegantia & copia aditum tibi ad summum Pontificatum aperuerunt; sed cum comitia Pontificalia in magna studiorum ac judiciorum varietate aliquot menses extracta fuissent, discrepantia inter se Patrum suffragia, ut in Te unum omnia conspirarent, summus ille Dominator atque arbiter humanarum voluntatum insperata concordia planeque admirabili conjunxit, quod certe mortalium nemo præstare potuisset; Deus; inquam, qui Te tanto muneri aptissimum noverat, Deus ipse mentibus animisque Cardinalium omnium illapsus Te in ista celsissima & Cælo proxima honoris ac dignitatis sede collocavit. Hic vero a me nullus expectet, dum evolvam atque explicem immensum illum virtutum omnium apparatus, quem una Tecum in hunc editissimum locum extulisti; quæ quidem quanto sublimius a terra eminent, tanto latius vim suam propagant, toto terrarum orbe luce ac beneficentia diffusa. Nihil est, quod metuas, ne laudibus Tuis persequendis longius progrediar, cum mihi potius verendum sit, ne si quid ultra coner, rerum magnitudini succumbam, & plus suscepisse me sentiam, quam quantum ingenii mei imbecillitas sustinere valeat. Relinquamus sane posteris ingentem hanc segetem, in qua sine ulla modestiæ Tux offensione, & majori cum laude libere fidenterque versari poterunt. Suspicient illi certe, & summis laudibus efferent intaminatam illam morum ac vitæ integritatem ab omni humana cupiditate alienam; admirabuntur compositam illam in tanta dignitate facilemque naturam; obstupescunt, cum audierint, vel legerint tot ac tantos labores sine intermissione susceptos, mentem animumque maximis pariter minimisque rebus intentum, nullum ferme reficiendis viribus curandæque valetudini spatium datum, dies noctesque studiis, commentationibus, assiduis religionis pietatisque officiis propemodum continuatos; & quoties in eorum animis Benedicti XIV. imago, ejusque virtutum effigies obversabitur, toties intueri sibi videbuntur verum quoddam ac germanum summi Sacerdotii exemplum, cum sanctissimis quibusque Ecclesiæ primævæ Pontificibus comparandum. Una omnes voce prædicabunt, quantum Tibi debeat Roma, quantum Orbis universus, cum ob alias causas gravissimas & maximas, tum etiam ob hanc non in postremis numerandam, quod cum testudo sacrosanctæ Vaticanæ Basilicæ, opus illud egregium & mirabile, vel in tanta, quæ nunc visitur, Romanæ urbis magnificentia in primis conspiciendam, jampridem vitium facere & rimas agere

agere cœpisset, ipsique Basilicæ, cui superimposita est, fœdam ruinam minitaretur; ne tot annorum labor, tot Pontificum impensæ momento temporis ad nihilum reciderent, omni ope atque opera tanto malo atque periculo Tibi occurrendum esse censuisti, tantique Operis perpetuitati ratione omni prospiciendum, adscitis vocatisque in consultationem peritissimis quibusque rei Mathematicæ & Architectonicæ Magistris; inter quos mihi commemorandus est Joannes Polenus Marchio *Matheſeys & Philoſophiæ experimentalis Professor* in hoc celeberrimo Artium & Disciplinarum omnium Patavino Gymnasio, vir ingenio perspicaci, acerrimo limatoque judicio, doctrina plane excellenti, moribus integerrimis & politissimis, quem hic a me honoris causa nominatum fuisse gratum tibi perque jucundum fore nullus dubito; is quippe Pontificiis litteris Romanam accersitus, in rem præsentem cum venisset, peracute vidit ac sapienter statuit, quid opis potissimum ac remedii adhibendum esset, ne moles illa corrueret; ad eam continendam a lapsu, firmandam, fulciendam idonea, & valida præsidia suggessit; ac denique testudinis Vaticanæ, reique totius Historiam Tuo jussa, docte oppido ac laboriose compositam, elegantissimis tabulis ac litteris expressam sub Tuo nomine Tuisque auspiciis evulgavit. Glorientur igitur, per me licet, Decessores Tui, quod Pyramides & columnas, & insanas moles ac magnificas ad decorandam urbem excitaverint, construxerint, ornaverint; hæc inter cæteras laus Tua erit eximia prorsus & singularis omnium litteris ac sermonibus celebranda, quod pulcherrimum totius Urbis atque Orbis monumentum, quod partem multo nobilissimam sanctissimæ illius Basilicæ, ad quam ex omnibus terrarum partibus voti ac religionis causa frequentissime concurritur, quod pensile illud architecturæ & humanæ artis miraculum factum tectum & incolume nobis totique posteritati servaveris. Nec vero deerunt, qui cum totam Pontificum Romanorum seriem cogitatione animoque percurrerint, illud præcipua admiratione dignum animadvertant, neminem unum fuisse, nisi forte aliquis excipere velit Gregorium illum cognomine quidem Magnum, at doctrina & sanctitate, rerum gestarum & scriptarum gloria revera maximum, neminem, inquam, reperient, qui plura doctrinæ sacre monumenta plurimis lectissimisque eruditionis & antiquitatis Ecclesiasticæ copiis atque opibus referta posteris reliquerit. Ut cætera præteream, vel quatuor illa ingentis æque pretii, ac molis volumina, quæ de *Canonizatione Sanctorum* inscribuntur, ejusmodi sunt, nihil ut in eo genere uberius & accuratius, nihil ut perfectum magis absolutumque excogitari queat. Nam totam, quam vasta est & immensa, hujus præstantissimi ac difficillimi argumenti materiam complexus, remque omnem alte & a principio repetens, atque ad hæc usque tempora perducens, omnia superiorum ætatum, Pontificum, Canonum, Scriptorum, quæ huc pertinent, exempla, sententias, auctoritates, testimonia collegisti; quæ obscura erant, præclaris commentationibus illustrasti; quæ dubitationem afferebant, luculentis acutisque rationibus confirmasti; quæ confusa, & per varios libros codicesque dispersa sine lege vagabantur, ea ratione & distributione digerens, & recte distinguens, suo quæque loco statuisti, nihil omnino, quod in hanc rem esset, intactum, involutum, inexplanatum prætermittens: ut si quando gravissima illa deliberatio inciderit, utrum aliquem, qui ex hac vita pie sancteque decesserit, omnibus sanctimoniarum notis, &

mira-

miraculis insignem, Divorum in numerum referri oporteat, non multi codices, non multi Auctores pervolvendi sunt & consulendi; sed in hisce Tuis doctissimis Disceptationibus inveniant posteri, quemadmodum quamlibet de hac re controversiam vel implicatissimam, & prope inexplicabilem, facili negotio expedire ac dirimere valeant. Tu quippe unus fuisti, qui omnia, quæ in hujusmodi questionem venire possunt, diligentissime & copiosissime pertractaveris, omnemque in partem versaveris, & plane ac funditus exhausseris: unus proinde in hac universa Hagiologica disquisitione Magister atque Auctor, sine ulla exceptione, idoneus, optimus, locupletissimus, in cujus verba sapientissimus quisque tuto atque impune juraverit; idque ab omnibus ratum habeatur necesse est, quod a Te in hisce controversiis judicatum vident, & quærentibus, quare ita sit, satis fuerit respondere; *Ipse dixit*: tantum enim, cum agitur de *Canonizatione Sanctorum*, Tibi uni & tribui & deferri æquum est, ut etiam sine luculentissimis illis Tuis rationibus & argumentis, Tua valere debeat auctoritas. Cum ergo in omni genere virtutum & rerum laudabilium, quæ in hunc altissimum statum cadere possunt, tantus sis atque talis, ut merito dubitari queat, plusne accipias a Pontificia dignitate, an eidem afferas splendoris & gloriæ; nemini mirum debet videri, si Ecclesia Salonitana, cum Te in Sede Apostolica, quem supplex adit, & loco parentis pie casteque colit, Te, inquam, Pontificem veneretur, undique perfectum expletumque omnibus suis numeris & partibus, tantopere exultet, ac gestiat offerre se Tibi, atque dicare, Tuamque se in clientelam tradere, & tanto Patrono, talique Auspicio incredibiliter gloriatur: nam quidquid Tuis subest Auspiciis, & Tuo inscribitur nomini, Tuæ auctoritatis præsidio a censoribus vel iniquis vel parum æquis defenditur, Tuæque amplitudinis clarissima luce perfunditur. Quod si aliæ præterea causæ afferri possunt, cur Tibi præcipue, PATER BEATISSIME, & jure quam optimo primus Illyrici sacri Tomus debeat, illa certe vel justissima est, quod tanta sunt, & tam singularia Tua in universam Societatem nostram promerita, ut nemo nostrum sit, quin pro Tua ista egregia erga nos voluntate, aliquid gratiæ, si quo modo fieri queat, referre cupiat; quamquam nemo item sit, qui non intelligat multo plura & majora per Te nobis collata esse beneficia, quam ut iis vel minima ex parte satisfieri possit; ut, cum plus etiam contenderimus, quam possumus, semper tamen longe minus, quam debemus, nos facturos esse arbitremur. Nam ex eo tempore præsertim, quo suscepisti munus ac regimen Episcopale, nullam de nobis benemerendi occasionem, nullum erga nos parentis amantissimi officium, nihil denique prætermisisti, quin Societatem nostram, quibuscumque posses rebus, perquam studiose ornares atque defenderes. Illud certe vel maximum fuit Tuæ in nos propensæ voluntatis argumentum, quod semper e nostris hominibus delegeris, quos in partem Tibi demandatæ procurationis Ecclesiasticæ vocares, eosdemque socios & consortes gloriosi laboris, & pulcherrimarum rerum gerendarum administratos adscisceres: quam ob causam tantum Tibi debet Societas nostra, quantum homines hominibus debere vix fas esse arbitror. Nihil siquidem sive ad nostri Ordinis commendationem præclarius, sive ad nomen rationemque Instituti nostri retinendam magis necessarium ab Rectoribus Ecclesiarum præstari potest, quam si nos assiduis laboribus exerçant, nostraque opera, quantula-

cum.

cumque sit, ad procurandam animarum salutem, & divinum cultum amplificandum uti velint. Huc enim totius summa Instituti nostri, huc nostra studia, huc demum omnes conatus nostri unice spectant: quidquid autem in nobis fuerit vel industriæ, vel potius bonæ voluntatis, id omne cesset ac langueat necesse est, nisi qui Ecclesiis præsent, nostras vires exiguas ad præclarum opus applicent admoveantque, non secus atque inferiores orbis ab omni motu quiescant oportet, nisi eos altissimus ille omnia cingens & coercens Coeli complexus perpetuo cingere & circumagere pergat. Nec vero solum nostros homines participes & adiutores consiliorum & laborum Tuorum esse, eisdemque semper in Ecclesiastica Tua ditione latissimum campum patere voluisti, in quo operosa illa & vehemens, qua flagrare debent, in Deum & proximos charitas excurrere exercerique posset; sed etiam ut ostenderes, quam Tibi probaretur Institutum nostrum, hujus conditori ac Parenti sanctissimo monumentum insigne idemque magnificentissimum Bononiæ, in Patria Tua, in urbe celeberrima totiusque Æmilie princeps, civium Tuorum Archiepiscopus dum esses, proprio ære sumptuque posuisti: quippe in æde Metropolitana, loco in primis conspicuo & illustri, aram Sancto Ignatio Fundatori Societatis Jesu e selectis & pretiosissimis marmoribus, opere cultuque magnifico, a fundamentis excitasti, Tuæ erga illum religionis, erga nos benevolentie perenne apud posteros argumentum futurum. Quibus quidem rebus illud effecisti, ut non modo ad res difficiles & magnas gerendas studia Nostrorum incenderes, industriam acueres, conatus promoveres; sed etiam ut e beneficentissimo Tuo de nobis iudicio eodemque gravissimo, Societati nostræ ad laudem & commendationem vel plurimum accederet. Is quippe Tu es, qui ut largissime conferas beneficia, non prodigis tamen; cum ante quam conferas, quid & quantum cuique tribui debeat, diligenter expendas, nec prius quam quam ornas, quam probes; ut qui benignitate Tua fruitur, idem illustre iudicii Tui testimonium habeat, quod sibi apud omnes & æquos & iniquos honori sit ac præsidio. Hactenus quæ ante initum Pontificatum Maximum large in nos effusæque contulisti. Nunc autem eo loci eventus, unde altius ascendere nequis, pergis porro nihilo secius, quam antea, Ordinem nostrum miro patrocínio & benevolentia complecti; neque tanta dignitate alienum putas, ex altissimo Pontificie Majestatis folio nos omnium infimos benigne respicere; neque Ecclesie administratio tam late patens, tam varie diffusa, tot rebus gravissimis implicata impedimento est, quominus in tanta curarum & negotiorum mole ad nostram Societatem ornandam tuendamque, curæ & cogitationis Tuæ partem aliquam derives; plurimis enim maximisque rebus sæpe jam declarasti, quam Tibi cordi esset salus & incolumitas exigui hujus Manipuli, Apostolicæ Sedi peculiari sacramento addicti, quem Deus postremis hisce temporibus ad cætera & veterana militantis Ecclesie robora, tamquam auxiliares quasdam copias adjunxit. Ut alia multa omittam, in hanc rem testimonio sunt illustria Diplomata, quibus voluisti & nostris commodis utilitati que prospicere, & simul amovere, si quid nobis, studiisque & laboribus nostris in salutem proximorum collatis obstaret. Cum vero intelligeres, quanti nobis sit, quam sit præcipuastrarum partium cura ætatis puerilis pietate ac litteris imbuedæ, & quantum hæc momenti afferat ad vitam Christiano homine dignam

gnam conformandam , ut nobis ad hanc institutionem sane pulcherri-
mam utilissimamque stimulos adderes , conatusque nostros adjuvares ,
juventutis in nostram disciplinam traditæ pios cœtus & Mariana sôda-
litas plurimis & maximis Indulgentiarum muneribus cumulasti ; am-
plissimo in eam rem condito decreto, quo nihil honorificentius Socie-
tati nostræ esse aut fingi potest. Eodem pertinet , quod multum etiam
Pontificiæ largitatis contulisti ad ornandum S. Aloysium Gonzagam ,
præstantissimum illud innocentiae illibatæque castitatis exemplar , ejus-
que cultum augendum; ut videlicet omnium adolescentum, eorum præ-
cipue , qui apud nos litteris operam navant, pietatem ac religionem
erga hunc sanctissimum juventutis bonarum artium studiis deditæ Pa-
tronum ac Præsidentem vehementius inflammares, iique perpetuo ante ocu-
los haberent, unde virtutum omnium, quæ illam ætatem maxime or-
nant, exempla sumerent, & in cujus fide ac patrocinio se ac sua stu-
dia committerent. Sed hæc & alia plurima, quæ sciens prudensque præ-
tereop, Scriptores historiarum nostrarum monumentis suis commendabunt
æternitati. Vel ex iis tamen, quæ breviter attigi, satis superque intel-
ligi potest, tot ac tantæ esse Tua in nos beneficia, quæ nulla umquam
vetustas obruere, nulla umquam oblivio delere valeat. Jure igitur me-
ritoque, tum communis officii ratione adductus, tum meo quodam in-
stinctu, & singulari animi mei propensione impulsus, primos lucubra-
tionum mearum scetus Tibi Pontifex Optime Maxime dico sacroque ;
id abs Te orans atque obsecrans, ut eadem benignitate , qua nostros
homines soles , hoc quantulumcumque munus accipere velis , & pri-
mam Ecclesiæ Salonitanæ partem sub Pontificiæ Majestatis Tux præfi-
dio tutelaque prodijisse patiaris, ut eadem & testis sit Tux erga Ordinem
nostrum benevolentia non vulgaris, & pignus nostræ erga Tuum
nomen observantiæ sempiternæ. Quod reliquum est , Deus summus &
immortalis Te incolumen, sospitem, beatum, Sacerdotio ac regno flo-
rentem, ad majorem sui nominis gloriam , & Ecclesiæ Catholicæ in-
crementum quam diutissime tueatur,

P R Æ F A T I O
A D
PACIFICUM BIZZAM,
ARCHIEPISCOPUM SPALATENSEM
Ac Primatem Dalmatiæ, & Chrobatæ.

Historia Illyrici Sacri jamdiu a multis expectata, cum Tibi plurimum debeat, PACIFICE BIZZA Archiepiscopo, & Primas amplissime, tum vero sibi maximopere gratulatur, quod nunc demum, Te videlicet ad regimen antiquissimæ, ac nobilissimæ totius Illyrici ecclesiæ paucis ante annis assumpto, in publicum prodire incipiat. Divino enim quodam consilio factum fuisse dixerim, ut aliæ ex aliis moræ intercesserint, quominus pars ejus aliqua perfici divulgarique antea posset, quam Tibi delata essent gubernacula Ecclesiæ olim Salonitanæ, nunc Spalatensis; ut scilicet epocham hujus historiæ in lucem edi coeptæ insigniorem facerent initia auspiciatissima tui Pontificatus. Quantum vero studii operæque ad Historiam Illyricam apparandam ipse contuleris, domesticos testes habeo codices bene multos, tua manu descriptos, in quos lectissimam rerum Illyricarum supellectilem congesisti, nullis neque itineribus, neque laboribus, aliisve incommodis parcens, ut regionibus illis semel atque iterum obeundis, publicis privatisque tabulariis accurate perscrutandis, monumentis omnibus, quæ in rem nostram esse viderentur, summa cum fide ac diligentia exscribendis, quam plurimam posses materiam, & copiam nobis colligeres, adornares, instrueres. Quamobrem hæc historia, cum ortus suos & progressus Tibi potissimum acceptos ferat, nihil habuit antiquius, quam ut Te principio ac statim, veluti parentem alterum, & auctorem agnosceret, tuaque erga se singularia beneficia, tuamque operam & multam & laboriosam, sibi studiose impensam, aperte ac palam prædicaret. Nec vero dubitat, quin Tibi pergratum perque jucundum futurum sit hoc quaecumque officium justum & debitum, cum summa testificatione tuorum in se meritorum; idque ab tua singulari humanitate etiam atque etiam postulat, ut se, tamquam tuorum laborum, ac vigiliarum exoptatum foetum in tuam fidem recipere velis; & quam dignam esse olim putaveras, cui partem non exiguam tuæ vitæ privæ sejunctæque a muneribus publicis impenderes, eandem nunc ex illo editissimo fastigio dignitatis, & auctoritatis ecclesiasticæ, quo non hominum favor, sed tua Te virtus evexit, perbenigne respicias; neque indignam existimes, ad cujus decus, ac præsidium, tuam gratiam ac benevolentiam impertiaris. Cum ergo hujus historiæ partem maximam Tibi vindices, & hoc quodcumque est operis, tuum verius, quam meum dici, & haberi debeat, ejusdem a me suscepti atque elaborati rationem Tibi reddendam esse arbitror; & quid ipse præstiterim, quem secutus sim ordinem ac methodum, quam credibilia existimem quæ scripsi, plane ac dilucide explicabo. Patere igitur, ut quæ cæteri scriptores solent ad Lectorem in exordio suorum operum præfari, de his tecum præloquar, omnemque Tibi aperiā consiliorum ac studiorum meorum rationem; quam omnibus probatum iri confido, si tua eam approbatione sapientissima & gravissima dignam esse censueris. Sed quoniam de multis edoceri Lectores oportet, quæ Tibi non sunt ignota, quippe quorum particeps ipse atque adjutor fuisti, facturum me operæ pretium existimavi, si rem omnem a principio ordire, & quæcumque ad cognoscendum vel necessaria, vel non inutilia fore videntur, diligenter atque ordine exponerem.

P. Philippus Riceputus Presbyter nostræ Societatis, cum Apostolicarum Missionum causa versaretur in Dalmatia, primus hanc cogitationem curamque præclaram suscepit Historiæ ecclesiasticæ Illyricæ conscribendæ. Itaque quidquid temporis a concionibus, catechismis, cæterisque injunctæ sibi procurationis evangelicæ partibus obeundis, vacuum nancisci poterat, id omne ad excutienda Dalmatiæ archiva, & quæcumque ad rem pertinere videbantur, colligenda diligentissime contulit. Post aliquot annos, quos in earum gentium salutem sedulo utiliterque insumpsit, in Italiam cum rediisset, rerum-

Philippus
Riceputus
primus Au-
tor scri-
bendæ Hi-
storiæ Sacræ
Illyricæ.

* *

que

Ejus consi-
lium ab
omnibus
approba-
tum

maxime ve-
ro a Cle-
mente XI.

qui favore
mirifice, e-
ximiamque
liberalitate
historiam
Illyricam
prosequitur.

P. Philippus
repetit Dal-
matiam.

Dalmatiz,
& finitima-
rum regio-
num Archi-
epi perlu-
strat;

que Illyricarum copiam ac materiem haud sane contemnendam secum asportasset, sta-
tim animum appulit ad hanc Historiam conficiendam, quam litteris Italicis mandare,
& omnem uno alterove volumine complecti decreverat. Sed ubi suum consilium edendæ
hujus Historiæ summa omnium approbatione excipi, mirificeque ab omnibus litteratis
ac principibus viris laudari sensit, majus quiddam & operosius, quam quod mente at-
que animo conceperat, meditari, ac moliri coepit; & quos sibi ipse suoque argumento
terminos sane exiguos circumdederat, longe lateque proferendos censuit; sic pronus, ut
res Illyricas a primordio evolvere, ab ultimæ antiquitate repetere, & quidquid ex
aliarum gentium historiis ad suam quoquo modo referri ac spectare videretur, accurate
pervestigare, in remque suam convertere constituerit, ne quid ad perfectam totius rei
Illyricæ intelligentiam desiderari posset. Multi præterea & graves auctores illi fuere,
ut ad scribendam Historiam Illyricam, Latina mallet, quam Italica uti locutione; er-
rare enim aiebant, & rem studio magis linguæ patriæ, quam veritate ipsa metiri, si
qui existimant majorem Historiæ fructum ex nostratibus hisce litteris recentioribus atque
Etruscis percipi, quam ex veteribus illis ac Latinis. Etenim Etrusca lingua Italiæ sere
terminis circumscribitur, at Latina per omnes propemodum gentes ac nationes latissime
vagatur, ut Romanus ille sermo etiam amplioribus, quam Romanum olim imperium,
finibus terminetur. His sapientissimorum hominum judiciis, communique approbatione
fretus, ac vehementer excitatus, aliam quamdam cogitatione informavit, multoque
amplissimam ideam ac speciem Illyricæ Historiæ, rerum omnium, temporum, & lo-
corum generâ complexam, quæ vel ad Illyricum pertinent, vel implicita sunt, & co-
hærent cum rebus Illyricis; eamque breviter ac perspicue descriptam, suasque in par-
tes tributam, anno hujus sæculi vigesimo, Patavii typis Cominianis mandavit sub hoc
titulo: *Prospectus Illyrici sacri*. Ut Phidæ signum simul aspectum, & probatum est, sic
Prospectus Illyrici Sacri, statim ut in lucem prodiit, summam omnium commendatio-
nem, applausumque communem sibi conciliavit. Sed in primis Clemens XI. Pont. Max.,
qui cum cæteris liberalibus artibus, divinisque disciplinis, quas apprime callebat, ec-
clesiasticæ antiquitatis singulare studium, eximiamque scientiam conjunxerat, hoc opu-
sculum ejusque Auctorem perhumaniter excepit, & non modo ejus consilium, univer-
samque Illyricæ Historiæ scribendæ rationem, quam in eo libello exposuerat, judicio
suo gravissimo, & maximo comprobavit; sed etiam ad conficiendum grande illud, quod
moliebatur, ac spissum sane opus & operosum, omnem ei suam auctoritatem, gra-
tiam, & favorem prolixè detulit. Nec promissa factis liberaliora fuerunt. Nam pri-
mum quidem aditum illi promptum, ac liberum patefieri jussit ad Vaticanam, cæteras-
que illustriores urbis Bibliothecas, nullumque tempus præfinitum esse voluit, ut spatii
quantum opus esset ad codices omnes inspiciendos, & monumenta omnia perscrutan-
da, cum facultate exscribendi quidquid in rem suam esset, suo commodo atque arbitra-
tu haberet. Deinde illi magnopere auctor fuit, ut regressus in Dalmatiam Archiva
omnia sacra, & profana, publica & privata diligentius exploraret, id quod antea, oc-
cupationibus Apostolicis distentus, cursim ac festinanter fecerat, & successivis operis, ut
ajunt, intentiusque investigaret, evolveretque omnes codices Dalmaticos; & quæ prio-
rem investigationem subterfugerant, accurate, ac per otium sibi describeret. Neque
illum viatico solum sane copioso, sed etiam litteris commendatitiis tum suis, tum qua-
rumdam Cardinalium, ac Procerum Romanæ Curie ad Episcopos, & Viros primarios
Dalmatiæ instructum dimisit; ut prompta illi esset facultas, & expedita, & gratiosa
adeundi, & perlustrandi quælibet vel abditissima tabularia; neve ullâ seu mora, seu
difficultas accessum eidem retardaret, aut obstrueret.

Hic vero Te iterum appellem oportet, Præsul amplissime, qui omnibus tuis studiis
curisque privatis posthabitis, ut publicæ utilitati, & qua incensus eras, patriæ tuæ illu-
strandæ cupiditati servires, nullis deterreri passus es neque laboribus, neque incom-
modis, quo minus Te illi Dalmaticæ hujus lustrationis comitem ac socium adjungeres.
Meministi vero, quam vobis laboriosa ac difficilis, quam utilis, & fructuosa Illyrica
Sacro hæc peragratio fuerit; sed nimirum Pontificiis mandatis obsequendi, reique Illy-
ricæ augendæ studio ferventi, atque alacri nihil difficile atque arduum esse poterat.
Itaque longum iter, nec paucis difficultatibus atque incommodis obseptum aggressi, non
modo Dalmatiam, & Chrobatiam omnem lustrando peragrastis, sed finitimas quoque
regiones Istriam, Carnioliam, & Carniam vobis obeundas esse censuistis, Ubique mi-
raculis omnium studiis, propensis ac benevolis animis excepti estis; viam vobis, quo-
cumque adeundum esset, æque facilem atque honorificam gratia & commendatione Pon-
tificiâ muniente. Omnes vobis Bibliothecæ, omnia patuerunt tabularia privata, & pu-
blica, forulos omnes scrutandi, autographa inspiciendi, codices evolvendi, & quidquid
libuit.

tribuisset transcribendi copia facta est amplissima, nullisque limitibus circumscripta. Nemo seu principum, seu privatorum hominum erat, quin vestris præclaris conatibus faveret; & quidquid reconditi scripti aut monumenti vel in Chartophylaciis Civitatum, & Ecclesiarum, vel in domesticis scriniis habebant, prompte vobis liberaliterque communicarunt. Nihil vestrae industriae solertique investigationi impervium, nihil abditum, nihil inaccessum fuit. Hujus Dalmaticæ expeditionis optimo successu læti, onustique spoliis, atque opibus archivorum Dalmaticæ, in Italiam redeuntes Romam cogitabatis, cum vobis de morte Clementis XI. allatum est, cujus gratia, & favore spes propemodum tota Historiæ Illyricæ nitetur. Is nuncius plane inopinatus vehementer (quod necesse fuit) perculit P. Philippum, qui talem sibi Patronum ademptum, tantum suis studiis decus ac præsidium ereptum maxime doluit. Haud tamen Romam repetendi consilium abjiciendum censuit, ut tum Præposito Generali totius Societatis, tum illis potentissimum summis, ac principibus Viris e Cardinalium collegio, & Curia Romana, qui superiori anno Historiæ Illyricæ operam suam, suumque patrocinium professi fuerant, conquestionis Dalmaticæ, fructusque uberrimi inde percepti rationem redderet. Anno igitur 1721. Romam rediit, cum de creando successore Clementis XI. Comitibus Pontificiis haberentur; eandemque Cardinalium, ac Præfulum omnium, quam antea expertus fuerat, erga se & sua studia voluntatem reperit, eundemque Litteratorum hominum sensum offendit, quem discedens reliquerat. Nec difficilis illi fuit accessus ad Innocentium XIII., per eos dies Clementi subiectum, qui hominem benigne complexus, non solum præclara illius consilia, & acta mirum in modum probavit, sed etiam ad ea impense adjuvanda, & promovenda, nihilo minus gratiæ, & benignitatis Pontificiæ ab se, quam a Decessore suo, sperare jussit. Fuit sane, fuit ista felicitas Historiæ Illyricæ, ut ab omnibus Christi Vicariis, quos venerabunda, & supplex adiit, favorem sibi & clientelam conciliaret. Nam qui post Clementem, & Innocentium, ecclesiæ deinceps præfuerunt, in eorum egregia sensa succedere visi sunt, quibus in ipsam humanarum divinarumque rerum potestatem Dei Optimi Maximi providentiâ successerunt: horum siquidem omnium una vox & sententia fuit, eum rei Christianæ, & litterariæ plurimum lucis utilitatisque allaturum, qui res Illyricas, cum nimia vetustate perobscuras, tum nullis propemodum litteris illustratas, ab oblivione ac tenebris vindicaret.

Sed nihil honorificentius, nihil optabilius Historiæ Illyricæ fuit, quam probari commendarique a Benedicto XIV., qui singulari quodam intelligendi, & judicandi acumine præditus cum sit, & totius antiquitatis doctrinæque ecclesiasticæ copiis affluens, ac virtutum omnium, quæ in Pontificem optimum maximum cadere possunt, omni laude ac genere cumulatus, nobis unus instar omnium esse debet. Is vero non semel tantum, sed iterum, ac sæpius suæ erga Illyricum Sacrum egregiæ voluntatis, atque judicii sui firmum & grave testimonium dedit. Nam P. Philippum Roma Venetias redeuntem diligenter commendavit Legato sedis Apostolicæ apud Rempublicam Venetam, ut eidem ad Martyrologium Illyricum in illa urbe typis edendum, operam, favorem, auctoritatem impenderet, juberetque typographum omni diligentia cura in ejus Operis editionem incumbere. Deinde postquam P. Philippus e vivis excessit, ne quid detrimenti res Illyrica ex ejus interitu caperet, Præpositum Generalem Societatis Jesu etiam atque etiam monere institit, ut substituendos curaret viros gnavos, atque idoneos, qui præclara illius cogitata, & cœpta persequi, & absolvere possent. Verum hæc Historia quam cordi sit curæque Sanctissimo huic & Sapientissimo Pontifici, Tu es optimus testis, Præsul ornatissime, qui Romæ cum esses, faciliq; aditu ad clementissimum Principem admissus, sæpe cum eo ageres de negotiis rebusque gravissimis ecclesiæ Dalmaticæ, satis intelligere potuisti, quam propenso ille animo erga Historiam Illyricam affectus esset; quippe qui libenter de illa sermones tecum conferre solitus erat, illamque quamprimum in publicum emitti valde se cupere ostendebat. Quamobrem cum Tu Metropolitica, & Primatiali dignitate auctus, donatusque Pallio Pontificali, Roma Spalatum profecturus esses, id Tibi, non in postremis Pontificiis mandatis, injunctum fuit, ut Patavium ex itinere digressus, inquirereres atque inspiceres, ecqua in spe, quove in statu esset Historia Illyrici Sacri; & quidquid de hac re compertum habuisses, per litteras ad Pontificem referres. Nunquam mihi venit in mentem illius diei, quo die Collegium Patavinum Societatis nostræ adire anno superiori dignatus es, verbisque amicissimis exponere, quanti esset apud tantum & talem Pontificem res Illyrica, quantoque opere nostris ille studiis faveret, quin immortaliter mihi gaudeam, Historiæque Illyricæ gratuler, quod in hanc summus totius Ecclesiæ Hierarcha, in tanta curarum & negotiorum mole, aliquid curæ, & cogitationis suæ derivare non alienum a Majestate Pontificia duxerit. Ac Tu quidem optime Præsul, mirifice lætus progressu Historiæ Ecclesiasticæ Salonitanæ,

de illa, quod Sanctissimo Patri rescriberes, plane cognitum perspectumque habuisti; ego verò cum tuis cohortationibus, tum maxime iussibus pontificiis vehementer incensus, omnem mihi contentionem adhibendam putavi, ut instituto opere properando, mea adversus Christi Vicarium observantia summa, obsequium debitum, parendique studio, & fervida voluntas constaret. Sed illuc, unde paullisper digressi sumus, redeamus.

Solertia, &
sedulitas
P. Philippi
in cogenda
materia
adornanda-
que historia
Illyrica.

Cum itaque P. Philippus Dalmatica peragratione perfunctus, ut diximus, Romam se retulisset, biennium in urbe transegit, & Pontificis Maximi gratia fretus, Meczenatum, & Amicorum benevolentia nixus, nullas fere Bibliothecas, nulla propemodum Chartophylacia prætermisit, quæ non sedulo lustraret, vel cum semel jam lustrasset, non iterum ac sæpius adiret; chirographos pene innumerabiles, aliosque reconditos libros diligenter excussit, & undique segetem ac materiam rerum antiquarum, ac monumentorum, quæ vel ad Illyricum ipsum, vel ad ejus historiam illustrandam pertinerent, plane ingentem sibi comparavit. Nec vero aut omnem, aut præcipuam curam suam, industriamque in evolvendis scrutandisque MSS. codicibus consumpsit; sed nihilo segnius ad scriptores typis editos, veteres & juniores, nocturna, ut ajunt, diurnaque manu versandos incubuit. Accurate studioseque pervolutavit Annales omnium gentium sive civiles, sive ecclesiasticos; Martyrologia, & Acta Martyrum aliorumque Divorum; Chronica, & Menologia plurium Ordinum religiosorum; Collectiones Conciliorum, Epistolas Romanorum Pontificum, corpus juris Pontificii, ac Cæsarei, Bibliothecam Byzantinam, itemque Bibliothecam Sanctorum Patrum: his adde Historicos Græcos, Latinosque, Geographos, Chronologos, Genealogos, qui vel ante, vel post Christum floruerunt; ac nullum denique scriptorum genus est, unde aliquid in rem suam decerpere posset, quod non pervestigaverit, ac perlegerit. Tenebatur enim insatiabili quadam cupiditate omnia rimandi, & visendi, quæ sibi ad suam historiam componendam usui fore viderentur; & si quid manuscripti aut impressi operis extare inaudisset, ex quo res Illyrica aliquid lucis, & incrementi capere posse suspicaretur, ut ejus inspicuendi exscribendique copia sibi fieret, omni ope atque opera enitebatur; neque ulla opuscula, ullosve scriptores, quamvis exiguæ molis, ignotique nominis negligendos putabat, modo spes aliqua esset fore, ut indidem ad suam librariam supellectilem accessio aliqua fieret. Ut paucis omnia complectar, non antea, quam vivere desit, ab investigandis, & perscrutandis Bibliothecarum, & Archivorum loculis, a pervolutandis & expilandis cujusque generis scriptoribus, ab rebus opibusque litterariis undique conquirendis, & colligendis mentem ac manum abduxit. Neque enim institutæ conquisitionis curam atque industriam vel Romanæ urbis, vel Dalmatiæ, & regionum adjacentium finibus circumscripsit, sed per omnes propemodum Italiæ civitates circumtulit, atque adeo trans alpes extendit. Quater Romam adiit; atque itus reditusque hujusmodi fuit, ut quascumque urbes ex transitu obiret, in iis tamdiu subsisteret, quoad exploratis, delibatisque seu publicis, seu privatis tabulariis, & bibliothecis, nihil sibi videretur intactum reliquisse, unde res Illyrica illustrari, & augeri potuisset. Romæ cum esset, Neapolim usque se contulit, ex eaque urbe, optimorum codicum refertissima, haud pauca collegit seposuitque ad usum Historiæ Illyricæ.

Roma Patavium se contulit.

Post biennium Romanæ commorationis, cum cœlum Romanum ejus valetudini incommodum esse cœpisset, Patavium regredi coactus est: qua in urbe omnium disciplinarum & virorum doctissimorum domicilio, cum sedem suorum studiorum collocasset, non modo Patavinas locupletissimas bibliothecas quam sapissime adire, & bonam diem partem in optimis scriptoribus compilandis insumere; sed etiam Venetias identidem excurrere consuevit, atque adeo longius progredi in civitates, ac regiones finitimas, & quæ jam plus vice simplici lustraverat, Chartophylacia, ac librorum conclavia repetere, pluteos omnes diligentius rimari, multa hinc atque illinc corrogare, ac per se vel per amanuenses transcribere; neque unquam domum redibat, quin plurima doctrinæ & eruditionis spolia referret, quæ probatis ex autographis, & scriptoribus detraxerat. Ita enim statuerat, nihil propemodum esse in omni litterarum genere, vel calamo, vel typis editum, quod liceret historico ignorari, & Historiæ Illyricæ seu sacræ, seu profanæ utilitatem aliquam non afferret. E transalpinis porro regionibus, aliisque Italiæ civitatibus, quas obire, & peragrarare non potuit, vicaria epistolarum opera usus, ab amicis sibi transmittenda curavit vetera monumentorum exempla, eaque omnia, quæ in rem suam facere putarentur, Ita factum est, ut non solum Italia propemodum universa, sed etiam Germania, Hungaria, & Gallia aliquid de suis opibus litterariis ad Collectionem Illyricam contribuerint. Quid plura? Eo crevit rerum undique congestarum, & codicum descriptorum seges, & copia, ut inde extiterit Bibliotheca Illyrica, e manuscriptis voluminibus amplius tercentis constata, Rerum autem materia succrescente; cum mens

Aucto-

Auctoris notionibus totius propemodum antiquitatis imbuta, & multiplicium idearum fecunda, primos quasi foetus indignata, novos subinde alios ex aliis conceptus ederet, latiusque in dies explicaret; Historia Illyrica magis magisque dilatari coepit, ac demum prope in immensum excrefcens, jus suum per omnes ætates, per omnes fere gentes, ac regiones, præsertim Europeas, longe lateque porrexit.

Nam primum quidem Pater Philippus, pro exquisita illa, quam sibi comparaverat, scientia veteris recentiorisque historiæ omnium temporum ac gentium, perspicue viderat magnam, præsertim in re geographica, connexionem, & affinitatem intercedere sæculis anterioribus cum his, quæ post Christum natum evoluta sunt; res vero sacras, & ecclesiasticas cum civilibus & profanis ita colligatas, & implicitas esse, ut sine harum cognitione perfectam illarum intelligentiam nemo assequi valeat, & neutra seorsum ab alteris dilucide explicari, ac penitus cognosci queant. Præterea animo, & cogitatione complexus omne antiquum Illyricum, cujus nomine ac finibus pars Europæ satis magna olim continebatur, illud etiam clare perspexit aliquid loci in historia Illyrica non solum finitimis, sed etiam longinquis regionibus tribui oportere, tum ob gentium migrationes ultro citroque factas, tum alias ob causas, & maxime propter eam sive nominum topographicorum, sive morum & linguæ, sive legum atque institutorum, sive omnium denique sacrarum & civilium rerum communionem, quæ Illyrico cum regionibus illis fere perpetua fuit. Decrevit ergo cum ecclesiastica civilem quoque Historiam Illyrici conjungere, quatuor ipsis tomis sic distinctam, ut duobus quidem prioribus, inde usque a Noeticis temporibus initio ducto, quidquid ante Christum natum, alteris vero duobus, quidquid a Virginis partu ad hæc usque tempora pertinet ad rem Illyricam, Chronologicam, Geographicam, Genealogicam, Militarem, Politicam, breviter atque ordine comprehenderetur, una cum rebus exterarum gentium, quibus rei cujuscumque commercium aliquod cum Illyrica fuerit. Hos Isagogicos vocavit, quod veluti viam munirent, quasque manu ducerent, ad plenam absolutamque intelligentiam Historiæ sacræ Illyricæ. Quatuor hisce Tomis duos alios itidem Isagogicos præponendos censuit, videlicet Martyrologium Illyricum, & libros quinque in Acta S. Petri Urseoli Ducis Venetiarum, ac deinde Monachi Benedictini Cuxanensis, quibus veterem, & oblitteratam Chorographiam Dalmaticam restituere atque illustrare constituerat. Historiæ vero Ecclesiasticæ duodecim ipsos tomos destinabat, quos quadripartito sic divisit, ut quatuor priores exhiberent Acta Sanctorum totius Illyrici, quorum nomina brevi elogio ornata in Martyrologio Illyrico descripserat: hos vero exciperent quinque alii, quibus Ecclesiarum, & Pontificum omnium Illyricorum historiæ continerentur. His duos adjecit de Conciliis, Legationibus, Litterisque Apostolicis; itemque postremum de Cœnobiis Illyricis utriusque sexus, quod Monasticum appellavit. Adumbrationem quamdam, ac specimen totius operis hoc loco subjiciendum lectorum oculis censeo, descriptum e secundo Prospektu Illyrici sacri, quem Romæ eruditorum hominum censuræ ac judicio supposuit anno fere altero & vigesimo, postquam primum Prospektum ejusdem Illyrici Sacri typis Cominianis impressum Patavii in lucem ediderat.

Illyrici Sacri Specimen Isagogicum. Tomus primus. Martyrologium Illyricum cum Prolegomenis, & Appendicibus præviam totius majoris Operis Epitomen continentibus.

Illyrici Sacri Tomus secundus Isagogicus. Oblitterata Illyricarum Dalmatarum Chorographia restituta, & illustrata libris quinque in Acta S. Petri Urseoli Regis Dalmatarum, postea Ducis Venetiarum, postremo Monachi Cuxanensis. Collimant omnia ad Illyrici Martyrologii elucidationem, & Operis majoris præparationem.

Illyrici Sacri Tomus tertius Isagogicus ad Illyrici Martyrologii elucidationem, & majoris Operis præparationem. Illyrici Secularis ante Christum natum Historia. Pars prima. De Aboriginibus Illyricis, & circumillyricis Hyperboreis.

Illyrici Sacri Tomus quartus Isagogicus ad Illyrici Martyrologii elucidationem, & majoris Operis præparationem. Illyrici secularis ante Christum natum Historia. Pars secunda. De Aboriginibus Illyricis, & Circumillyricis Meridionalibus, nec non de Pelasgis, Liburnis, Siculis, & Celtis, qui Aboriginum Thematata, & imperium everterunt.

Illyrici Sacri Tomus quintus Isagogicus ad Illyrici Martyrologii elucidationem, & majoris Operis præparationem. Illyrici secularis post Christum natum Historia. Pars prima. De Romanis, Græcis, Sarmatis, & Dacis, qui alii post alios Christiani Illyrici partes obtinuerunt, & plura sæcula cum imperio incoluerunt.

Illyrici Sacri Tomus sextus Isagogicus ad Illyrici Martyrologii elucidationem, & majoris Operis præparationem. Illyrici secularis post Christum natum Historia. Pars secunda. De Venetis,

neis, Hungaris, Nemanis, Otthomanis & Alemannis, qui alii post alios Christiani Illyrici partes obtinuerunt, & per plura secula cum imperio incoluerunt.

Illyrici Sacri Tomus septimus. Sanctuarium, continens Auctaria, & Commentaria in Martyrologium Illyricum. Pars prima. Sancti Dalmatia infra mare prima, ac tertia, qua sunt Provincia Spalatensis, & Ragusensis, alias Salonitana, & Epitauritana.

Illyrici Sacri Tomus octavus. Sanctuarium, continens Auctaria, & Commentaria in Martyrologium Illyricum. Pars secunda. Sancti Dalmatia infra mare quarta, idest Provincia Fadrensis, item aliarum partium Illyricarum, & Patriarchatus Aquilejensis, alias Dalmatia supra mare.

Illyrici Sacri Tomus nonus. Sanctuarium, continens Auctaria, & Commentaria in Martyrologium Illyricum. Pars tertia. Sancti Dalmatia infra mare secunda, alias Provincia Diocletana, aliarumque Illyrici Masiaci Provinciarum, adjectis nonnullis Sanctis ex Thracia, & Macedonia.

Illyrici Sacri Tomus decimus. Sanctuarium, continens Auctaria, & Commentaria in Martyrologium Illyricum. Pars quarta. Sancti Exarchatus Pannonici, seu Sirmiensis, & Exarchatus Dacici, seu Zarmizegethusiensis, qui nunc in Hungarico comprehenduntur.

Illyrici Sacri Tomus XI. Hierarchia describens ecclesiarum Illyrici Universalis Systema primitivum, ac perpetuas variationes ab aetate Apostolica, usque ad hodiernam.

Illyrici Sacri Tomus XII. Pontificale complectens Elogia, & memorias singulares Pontificum Illyricorum. Pars prima. Pontifices Exarchatus Spalatensis, alias Salonitani, seu Dalmatia infra mare.

Illyrici Sacri Tomus XIII. Pontificale complectens memorias, & Elogia singulorum Pontificum Illyricorum. Pars secunda. Pontifices Exarchatus Aquilejensis, alias Dalmatia supra mare.

Illyrici Sacri Tomus XIV. Pontificale complectens memorias & Elogia singulorum Pontificum Illyricorum. Pars tertia. Pontifices Dalmatia secunda infra mare, ac reliquarum Provinciarum Illyrici Masiaci, item Exarchatus Pechiensis.

Illyrici Sacri Tomus XV. Pontificale complectens memorias, & Elogia singulorum Pontificum Illyricorum. Pars quarta. Pontifices Exarchatus Pannonici, & Dacici, seu Sirmiensis, & Zarmizegethusiensis, qui nunc sub Hungarico comprehenduntur.

Illyrici Sacri Tomus XVI. Synodicum complectens Acta Conciliorum omnigenorum Illyrici Universalis. Pars prima. Concilia, Legationes, & Littera Apostolica usque ad annum millesimum.

Illyrici Sacri Tomus XVII. Synodicum complectens Acta Conciliorum omnigenorum Illyrici Universalis. Pars secunda. Concilia, Legationes, & Littera Apostolica ab anno millesimo.

Illyrici Sacri Tomus XVIII. & ultimus. Monasticum complectens memorias Canobiorum, & Canobitarum Illyricarum aetatum, & Provinciarum omnium.

Idea nova
Historiae Il-
lyricae.

Hanc quasi novam ideam Historiae Illyricae propemodum immensam, atque infinitam animo sibi effinxerat P. Philippus, eamque intexit Prospektui secundo Illyrici sacri, qui priorem varietate rerum tractandarum, & copia longe multumque superat, quemque una cum Martyrologio Illyrico typis subjicere constituerat: omnino is unus erat, qui concipere posset, cogitatione informare, animo complecti tantae molis historiam, reque ipsa efficere potuisset, si praeclaris ejus cogitatis, ceptisque ingentibus vita respon-

P. Philippi
ingenium
singulare.

disset. Erat illi acre ingenium ac fervidum, subtili praeditum acumine ad excogitandum, incredibili ad investigandum sagacitate, singulari solertia ad evolvendas rerum ac verborum origines, & componenda ea, quae inter se longe disjuncta, & aliquo modo contraria viderentur, mira denique foecunditate ad multiplices suscepti operis ideas,

Memoria
genax.

alias ex aliis progignendas; erat illi memoria rerum fere omnium, quas legendo, & audiendo perceperat, apprime tenax; & quamvis multa, quae commentatione, & meditatione conceperat, scriptis consignaret, multo tamen plura animo altius infixata retinebat, quam ut superingestis aliarum super alias rerum notionibus aboleri possent; erat vero illi scientia tanta historiae omnigenae veteris, recentisque, quantam eum assecu-

Doctrina
multiplex
& varia.

tum esse oportuit, qui multas urbes regionesque investigando, percunctando, addiscendo lustravit, ac nullum propemodum genus scriptorum praetermisit, quin saepenumero evoluerit, ac perlegerit. Valetudine erat, ut in exiguo, & exili corpore, satis firma &

Valetudo
firma.

vegeta, cui quamvis non parceret, nihil tamen incommodi vel detrimenti assidua lectio, meditatio, & scriptio, afferre videbatur. Incredibile autem dictum est, quantam & con-

Sedulitas
assidua.

stantiam, & sedulitatem maximarum rerum effectrices magno incepto adhibuerit, cui totum se usque adeo tradiderat, ut praeter id temporis, quod vel religiosae vitae officia, vel opera salutis proximorum impensa, vel corpusculi curandi necessitas requirebant, omne reliquum tempus ad legendum, aut scribendum conferret. Ex quo enim ad hanc

Histo-

Historiam conficiendam animum appulerat, nihil aliud cogitare, aut moliri, nec diurnas solum, sed etiam horas nocturnas somno ereptas hisce studiis tribuere, nullam sibi ab illis vacationem indulgere, nec partem ullam capere quietis solebat; omnique otio sibi & oblectatione sive ad reficiendas corporis vires, sive ad relaxandam mentis contentionem, sic prorsus interdixerat, ut nihil umquam de sua litteraria exercitatione remitteret.

Quamvis autem egregiis a natura prædiis adjumentisque instructus esset, hisque assiduam ipse operam & sedulitatem omnem industriamque adjunxerit, nonnulla tamen obstabant, quo minus præclare cœpta ad exitum optatum perduceret, ejusque conatibus responderet eventus. Nam primum quidem incredibilis magnitudo atque difficultas concepti operis vaste per omnes ætates, ac regiones propemodum immensas diffusi, & ingens illa, ac dissipata rerum omnigenarum copia, quam sibi conghesserat, ac digeri redigique in ordinem, & suis locis apte distribui oportebat, plurium & annorum laborem, & adjutorum operam postulabat. Tantum vero aberat, ut vel immensitas operis, vel congeries & coacervatio rerum prope infinitarum hominem deterreret, ut potius fines Illyricæ Historiæ, cum satius fuisset contrahere, latius quotidie explicaret: & cum ab rerum inquisitione cessandum aliquando esset, & inventis jam collectisque utendum, nullum ille inquirendi, uberiorisque materiæ comparandæ finem faciebat. Hoc quippe est virorum magno animo ingenioque præstantium, ut immensa quædam, & insatiabilis, quæ natura illis inest, investigandi sciendique cupiditas expleri nequeat, ut nihil tam difficile sit atque arduum, quod ab se præstari posse non confidant; & ingentia illa, quæ suscipiunt, opera non imbecillitate virium humanarum, vitæque hujus brevitate, sed animi sui magnitudine, ingenique excellentia metiuntur; id quod licet intueri, cum in aliis summis viris, tum potissimum in Heriberto Rosweydo, qui multo plura mente atque animo conceperat, typisque committere constituerat, quam ut homo unus, quamvis maxime industrius, ac laboriosus, ingenioque præditus, & doctrina eximia, cuique ad extremam senectutem vita suppeteret, perficere valeret. Historiam de vitis Sanctorum omnis ætatis, sexus, nationis litteris mandare decreverat. Summa hujus historiæ in suas partes distributæ, ipsiusmet Rosweydi verbis expressa, extat apud Joannem Bollandum, quam huic loco libet attexere, ut ex ingenio atque opere Rosweydano specimen capias ingenii operisque Riceputiani; ita enim inter se sunt similia in argumento non valde dissimili, ut qui alterutrum probe norit, utrumque noverit.

Historia totius adumbratio ecclesiæ. Tomi 16. de vitis Sanctorum. 1. de vita Christi & Festis ejus. 2. de vita B. Mariæ, & Festis ejus. 3. de Sanctorum Festis diebus publice solemnibus, 4. ceterisque ad 15. de Sanctis mense Januario, Febuario &c. 16. Martyrologia variorum, Tomi 2. Illustrationum in vitas Sanctorum, quorum primus est Annotationum, qui constat ex octo libris. 1. de Auctoribus vitarum Sanctorum. 2. de tormentis SS. 3. de Imaginibus SS. 4. de Ritibus Ecclesiæ, quorum hic mentio est. 5. de Ritibus profanis, quorum hic mentio. 6. de tempore seu Chronologia. 7. de Locis seu Chorographia. 8. de Verbis obscuris ordine alphabetico. Et si quæ alia explicatu digna occurrent, vel explicanda monebit Lector. Secundus est indicum. 1. Index nominum Sanctorum ordine alphabetico. 2. Index & Tabula omnium Sanctorum cum annotatione patriæ, status, laureolæ, temporis, loci, Auctoris vitæ. 3. Index per status Sanctorum, ut Religiosus, Virgo, Vidua, conjux &c. 4. Index per Officia SS., Apostolus, Episcopus &c. 5. Index topologicus, seu Index SS. per provincias Italia, Francia &c. 6. Index locorum, ubi coluntur Sancti tamquam Patroni. 7. Index nominum SS. pro curationibus certorum morborum. 8. Index eorum Sanctorum, qui Patroni certorum opificiorum. 9. Index nominum propriorum hominum, locorum, urbium. 10. Index Sacra Scriptura, quæ in vitis explicatur. 11. Index controversiarum. 12. Index catechisticus. 13. Index rerum & verborum ordine alphabetico. Et si quæ alia notatu digna se offerent, vel notanda suggeres Lector. Modus tractandi hic iste. 1. conquirere undique vitas ab aliis editas, ut Aloysio, Surio &c. 2. easdem vitas cum Mss. & veteribus libris conferre causa duplici: prima quod sæpe primus & germanus stylus, quia rudis, in politiore ab editoribus mutatus. . . . 3. Vitas nondum editas undequaque conquirere, & aliis ita, ut dixi, recognitis interserere. 4. Vitas omnes tam editas, quam ineditas illustrare, obscura explicare, pugnantia conciliare, & alia præstare, quæ duobus libris præcedentibus illustrationum promittuntur. Hac ille scripto edidit anno 1607.

Hactenus Rosweydeus, Hac ut legit Cardinalis Bellarminus (inquit Bollandus) quasi vit qua ætate is esset, qui ista promitteret. Ubi didicit jam annos fere 40. habere, sciscitatus est, an ei esset exploratum se ad 200. annos esse victurum. Neque enim, inquit, minori spatio temporis, ab homine uno res tanta perfici pro dignitate potest. Us erat tamen magno animo

Roswey-

Quæ impedimento fuerunt ad conficiendam Illyricam Historiam. 1. rei magnitudo, ac difficultas.

Magnorum virorum est magna meditari, ac moliri.

In præfat. Gen. in vit. SS. cap. 1. §. vi.

Rosweyduſ, eſſi tantum aberat ab abſolutione operis, ut fundamenta, quæ cogitatur, vix omnino poſuiſſe videretur, dixit tamen non diu antequam de vita decederet, jam 60. natus annos, poſſe ſe ſingulis menſibus menſem, ſive totum unum recensere ac vulgare. Pollicebatur autem ſe, ipſo menſe Octobri, quo incunſe deceſſit, opus illud aggreſſurum.

Sed quod mirari ſatis non queo, ipſemet Joannes Bollandus haud ſatis ſibi cavit ab eadem reprehentione, & cenſura, quam Rosweyduſ apud Bellarminum ſubjiſſe ſcripſit. Quamvis enim alieno edoctus exemplo, & ſibi, & vitæ ſuæ, ſuiſque conatibus diffidere profiteatur, nihilo tamen pauciora, quam Rosweyduſ, immo plura etiam de ſe ipſo pollicetur. Nam primum ne dubitare quidem viſus eſt, quin magnum illud atque immenſum opus de Actis Sanctorum, ad quod conficiendum Rosweydo fuerat ſuſſectus, a ſe perfici atque abſolvi poſſet. Hoc autem perfecto alia atque alia ſuſcipere ac moliri decreverat, quorum Catalogum ipſemet confeſcit, & Præſationi Generali in Vitas Sanctorum, Januarij menſi præfixa, cap. 2. §. 6. inſeruit anno 1643., cum menſem Januarium evulgavit. Sed ipſum audire præſtat ea, quæ cogitaverat, animoque agitabat, Lectoribus promentem.

Ita ego affectus animo, gnarus vitam brevem eſſe, & incertam, cogito, ſi Deus annuerit, hoc perfecto de vitis Sanctorum Opere, vitas omnes, quas Grace ſcriptas reperero, edere Græco-latine, partim a me verſas, quæ nec dum latine extant, partim ab aliis ſumptas, qui jam antea apte verterint, partim recognitas, quas nunc belleniſmo ſædatis merito queruntur viri quidam eruditi. Hoc conſilium meum ſupra expoſui, cum de Metaphraſte agerem. Meditor deinde volumine uno Chronologiam Sanctorum omnem complecti, ut, quoad licebit certas conſequi notas, quæ ab orbe condito ad hanc uſque ætatem geſta ſunt a Sanctis, quam fieri poſſeſt accuratiſſime, ſuis omnia temporibus conſignem. Altero vero volumine Topographiam Sanctorum deſcribam, locaque omnia, quæ ii adiſſe memorantur, recenſebo & exponam. Tertium volumen Onomaſticon erit, continebitque vocum, & phraſeon, quæ toto hoc opere occurrerint ſolacæ, barbaræ, peregrinæ, obſcuræ, explanationem. Dein aliquot voluminibus variorum Martyrologia, præſertim vetera, e MSS. codicum fide repræſentabo, & fortæſſe notis illuſtrabo. Belgicum quoque luculentius, quam ſit hætenus ullum editum. Tomo uno alterove morales præceptiones, & exempla colligam, niſi quod malim, in hoc me alius ſua induſtria, & diligentia ſublevet. Fortæſſis de ſcripſoribus a me lectis, aut hoc opere citatis, commentarium conſiciam. Episcopatum item orbis totius, Episcoporumque accuratum texere Indicem licebit, ac Monasteriorum, vel quorum in hoc opere mentio fit, vel de quibus aliis ſparſim ſcripſerunt Auctores. Cogitavi eorum etiam res geſtas conſcribere, qui ab anno M. D., vel certe ex quo Europam involvere ſadiffimarum hæreſum turbines, Lutbero auctore, ceperunt, pro Catholica Religionis deſenſione ab hæreticis, aliſque fidei orthodoxæ hoſtibus ſunt trucidati, eſſi nondum ſint Eccleſiæ judicio vindicati. Denique ſanctitate illuſtrium hominum colligere vitas ſtatui, quorum nec dum ab Eccleſiâ conſecrata eſt populorum venerationi memoria. Hiſce abſolutis, ecquid erit reliquum temporis, quod ab æternitatis conſiciendis negotiis demi queat? ſi quid erit, aſcetica doctrina, ut a Sanctis tradita hoc in opere, vel reipſa exercita excultaque, oblectabo animum meum ſenſcens; & ut aliis vel ſic proſim, omnia ad certa capita, & præcepta revocabo.

Joannes Bollandus cum hæc ſcriberet, emiſitque in publicum, ætatis annum agebat fere ſeptimum & quadrageſimum. An non vero in illum optime quadrabat, quod antea de Rosweydo ſciſcitatus fuerat Bellarminus, num ei eſſet exploratum ſe ad 200. annos eſſe victurum? Nihilo enim brevius temporis ſpatium, immo longe prolixius requirebant quæ Bollandus, quam quæ Rosweyduſ, moliebatur, ut perfici pro dignitate poſſent. Et vero eventus docuit, quam ſuæ illum ſpes, & ampliffima cogitata ſefellerint; nam poſt Januarium, & Februarium abſolutos, Martio menſi vix manum admoverat, cum mors omnem conſiliorum ejus rationem evertit, egregioſque conatus abruptit. Tantum igitur aberat a perfectione omnium illorum, quæ mente, ac voluntate designaverat, ut ingentis illius operis de Actis Sanctorum, quod primarium erat ac præcipuum, totumque ab ſe conſici poſſe ſine ulla dubitatione ſperabat, duos quidem priores menſes abſolverit, tertii autem menſis vix fundamenta jecerit: ac ſi ultra centeſimum annum ad hanc uſque diem ei licuiſſet vitam perducere, adhuc ab hujus ejuſdem operis abſolutione longiſſime abeſſet. Adeo verum eſt, nihil eſſe tam magnum ac laborioſum, tam arduum ac difficile, quod ſummi Viri magno animo, excelſoque ingenio præditi, aut ſuſcipere vereantur, aut ab ſe fieri poſſe diffidant.

Hiſtoria Illyrica cum Opere Rosweydano & Bollandiano de Actis SS. conferatur.

Jam vero ſi quæ Rosweyduſ, & Bollandus de vitis Sanctorum, & Philippus Riceputus de rebus Illyricis ſe ſcripturos atque edituros pollicebantur, ea inter ſe conferri libeat, haud facile ſtatues, hiccine, an illi plura & majora ſuſceperint, profeſſique fuerint: immenſam utrobique ſylvam rerum digerendarum videas; opus utrumque magnum omnino

omnino atque arduum, cui perficiendo vix esset multorum hominum, & multarum ætatum labor assiduus, solersque industria nusquam alio distracta, nullisque aliis implicita studiis, aut occupationibus distenta. Quare si quid peccavit P. Philippus, propterea quod confusus animi sui magni elatique alacritate, majus quiddam susceperit, quam quantum vires humanæ sustinere; vitæque mortalis brevitæ præstare valeat; quidquid peccati hoc est, commune illi fuit cum summis, & excellentibus viris; ac certe id genus peccati est, quod æquis ac prudentibus rerum hujuscemodi æstimatoribus, laudabile etiam, non modo excusatione dignum videri possit: nam laus illi tribuenda, quod tam multa, & præclara conatus fuerit; venia danda, quod ob summam rei magnitudinem, ac difficultatem, perficere nequiverit. Cæterum si eos intra terminos, quibus historiam Illyricam circumscripserat, cum priorem Prospectum Illyrici Sacri evulgavit, se suæque studia coercere voluisset, modumque aliquem suis inquisitionibus definiens, ad copiam illam rerum, ac monumentorum uberem sane ac multiplicem, quam sibi jam comparaverat, digerendam, explicandam, illustrandam totum se contulisset, nullus dubito, quin meditatum opus conficere, aut certe aliquam ejus partem absolvere potuisset. Sed dum ille inquirendi nullum finem facit, dum rebus undecumque colligendis & aliis super alias coacervandis Historiam Illyricam dilatare quotidie pergit, illud necessario accidit, quod ne eveniret, timebant plerique, ut morte præreptus nihil perfectum absolutumque reliquerit.

Altera causa, quæ moram intulit, & impedimentum Historiæ Illyricæ, hæc fuit, quod Auctor illius, cum eam quatuor in partes, ac Tomos duodeviginti distribuisset, ita secum ipse statuerat nullam ejus partem, sive Tomum confici & absolvi antea posse, quam reliquarum partium, sive Tomorum materia parata esset ac digesta; & res propemodum singulæ, suis quæque momentis perpensæ, & aliæ cum aliis collatæ, diligens examen, & acre judicium subissent. Tanta enim est, ut ille ajebat, series rerum omnium sive ad historiam, sive ad Geographiam, sive ad Chronologiam spectantium, & sic inter se sunt pleraque connexa & apta, ut de prioribus nihil statui queat, quin eodem tempore posteriora bene cognita sint, suisque ponderibus examinata, sic prorsus, ut hæc illis esse consentanea, & omnia inter se congruere videantur; negabat enim alia separatim ab aliis recte percipi ac stabiliri posse; alioquin futurum, ut quæ prius scripta atque edita fuissent, eadem identidem aut retractari, aut corrigi oporteret; nam sæpe numero accidere, ut alia aliis, & posteriora prioribus lucem majorem afferant, cogantque accuratius, quæ calamo jam exciderant, exponi ac dilucidius explicari, vel etiam rejici omnino, ac reprobari. Quapropter necesse omnino esse, antequam singula promas, ac de singulis sententiam feras, omnia sub uno quasi aspectu ponere, sedulo expendere, conferre inter se, ac diligenter providere, quid cuique vel consentiat, vel repugnet. Has ille aliasque hujusmodi reddebat instituti sui consilii rationes, quas in quodam Codice manuscripto, quod inscripsit *Excerpta e secundo Prospectu Illyrici Sacri*, ad hunc modum exposuit: *sunt enim res nostræ propter propinquitatem, & cognationem fere perpetuam, ita simul implicite, & colligatæ, ut vix aliquot ex iis, licet incredibilis sit multitudo, ac varietas, nancisci valeas, quæ sine prævia, & sæpius repetita reliquarum contemplatione intelligi quoquo modo possint, nedum intime, ut instituti nostri ratio postulat, perspicere, planeque explicari. . . . Multa quidem tentavimus, ut eam tum privato nostro judicio, tum publicæ fidei tutiora redderemus, & certiora; sed irritò semper conatu, donec tandem post longa experimenta didicerimus necesse esse, ut a sententiis ferendis, & evulgandis religiose abstinereamus, donec universa historiæ nostræ corpus ad normam aliarum perfectiorum, & probatiorum historiarum elaboratum omnino confecissemus, ac probe percepissemus amplissima mentis exercitatione monumentorum omnium, & rerum quarumcumque eidem historiæ inferendarum arcana sublimia, profunda, inenodabilia quæcumque.*

Ut hæc omnia scite, accurateque a nobis peracta essent, baud dubio præsensimus tum tandem posse a nobis tuto lance judicari inter falsas, & veras, spurias & genuinas tabulas, expendendo nimirum solerter atque perspicue, utrum bene an male hujusmodi corpori solido probatoque aptarentur, & decernendo quæ probari vel improbari, quæ corrigi, vel ad examen revocari oporteret. Præterea si homines nimium faciles, aut rerumstrarum ignari suis nos opportunis, & importunis excitamentis in illorum morem adduxissent, qui primitivos ingenii fetus nulla habita posterorum ratione, simul ac eos quomodocumque coaluisse sentiunt, alacriter eretique in lucem emittunt, in illam nos quoque aliquando devenissemus molestissimam tum scribentibus, tum legentibus necessitatem plura hic atque illic demendi, supplendi, immutandi; & quod deterius est, ansam iis præbuissemus, qui fortasse postremis hujus Operis voluminibus supererunt, graviter conquerendi, quod sæpius accidere solet, prima volumina nimia fuisse, servanda vero jejuna; suprema denique prope inania. Ubi vero omnia & singula bene provisæ, recte

Altera causa, quæ impedimento fuit Historiæ Illyricæ.

recte disposita, & apte diligenterque præparata essent, nullo negotio opus universum, ejusque partes confici posse existimabat, ea facilitate (ajebat ille) ac celeritate, qua mirari solemus in navalibus promptuariis, tum cum fabri lignarii, ferrariiue indiculo quodam duce, ex variis loculis transtra, rostra, malorum antennas, vela, aliaque ejus rationis sexcentia depromunt, & navigium dicto citius ex iisdem conficiunt, illud omnino, quod ex pluribus jam pridem ibi paratis, magister operum magis eligit atque indiget.

Vereor equidem, ut hoc, quod sibi faciendum ante censebat, quam ullam historiæ Illyricæ partem ederet, perinde facile fastu futurum fuisset, atque ille cogitabat; fac enim omnia, & propemodum singula, quæ ad rem Illyricam pertinent sive historicam, sive Chronologicam, sive geographicam, quanta maxima potuerit diligentia curaque examinasset, & alia cum aliis conferendo apte composuisset, vix aut ne vix quidem fieri poterat, quin post primos Tomos in lucem emissos multa deinceps occurrerent, quæ pleniorē notitiā affecutus, & quos antea non viderat, codices tabulasque adeptus, partim scripta nollet, partim clarius, & uberius exposita vellet, quæ quidem in posterioribus Tomis aut emendari, aut copiosius illustrari debuissent. Infinita propemodum mentis perspicacia præditum esse oporteat, qui in tanta rerum sylva copiaque, & multis tenebris circumfusa, ita providere omnia, & præcavere valeat, ut nihil offendat, nusquam incurrat, nihil sibi vel invito excidat, quod postea retractari, atque ad incudem revocari debeat: nimirum adversus errata, aut minus recte scripta nunquam satis cauta est mortalitas, & ut quodque in quoque genere minime mendosum est, ita pro conditione humani ingenii numquam satis acuti ad omnia pervidenda, vel expectati ad omnes errores vitandos, emendatissimum haberi, dicique potest. At ille, ut erat magno animo alacrique, cum nihil humile, nihil vulgare cogitaret, nolebat primos ingenii atque industriæ suæ foetus antea proferre, quam perfecti essent, expletique omnibus suis numeris, & partibus; nec satis intelligere videbatur magnorum operum eam esse naturam, ut non statim atque in lucem edi incipiunt, matura sint ac perfecta, sed paulatim adolescere solent, & meliora fieri, ac demum maturitatem quamdam suam & perfectionem assequi. Ad res vero omnes, ex quibus constat historia Illyrica, tam multas, & multigenes, tam varie diffusas, ac dispersas, sub examen revocandas, inter se componendas, & suis momentis ponderandas, quod ille facere constituerat, laborem ac tempus prope infinitum requiri nemo non videt. Ita dum majora, quam pro angustis, & incertis vitæ humanæ spatiis molitur, dum lente ac fastidiosè examinare omnia, & probare instituit, ejus cœpta, & conatus mors inopportuna occupavit. Peccabat ille nimia quadam diligentia, & præproperea summum, quod esset omnique ex parte perfectum, statim assequendi cupiditate: id quod in discrimen idem, eandemque incerti exitus aleam propemodum adduxerat Joannem Bollandum, qui priorem tomum de Actis Sanctorum non antea typis committere decreverat, quam vitas omnes, quas ipse & Rosweyodus collegerant, in disquisitionem vocasset, crisiue diligentissimæ subjecisset; quamquam non ea certe inter vitas Sanctorum esset affinitas, & connexio, qua conjunctæ sunt inter se colligatæque partes omnes Historiæ Illyricæ. Etenim, ut ille ajebat, *unius mensis vitas emittere, cæteris nondum accurate perpensis, non erat id quidem perinde, aut facile mihi, aut universo operi conveniens; nam cum vita una alteri afferat lucem, longe illud suis omnibus partibus aptius fuisset, si omnes antea examinare vitas licuisset. Quid quod unica sæpe animadversione possint plurium illustrari Acta Sanctorum; quo vero loco ea debeat potissimum collocari, id principio commode perspicere nequeat? Futura enim fortasse non pauca, quæ postea pleniorē uberiolemque affecutus cognitionem, nolim fuisse vulgata. Denique nihil hoc videri aliud, nisi attolli ad fastigium partem adificii anteriorem, cum cæterarum vix posita sint fundamenta.* Ego verò non dubito, quin Bollandus prius vivendi, quam immensam illarum vitarum congeriem evolvendi, recognoscendi, & examinandi finem fecisset, & pro certo haberi posse existimo futurum fuisse, ut magni illius operis, quod jamdiu parturiebat, ne primum quidem tomum in lucem ederet; nisi morem gessisset suasionibus, & admonitionibus amicorum, qui ut hominem a proposito susceptoque consilio avocarent, cum rationes alias afferebant multas & graves, tum illud potissimum eidem inculcabant, si ex iis, quæ typis mandasset, aliquid emendandum, vel illustrandum, demendum, vel addendum postea videretur, non defuturam opportunitatem quamdiu vita suppeditaret.

Magna opera paulatim perfici & meliora fieri.

Tertius obex historiæ Illyricæ injectus.

Huc adde tertium quemdam obicem, qui cursum historiæ Illyricæ retardabat; eratque veluti necessitas quædam ab iis, quas antea conceperat, sententiis & opinionibus sæpe desciscendi, totiusque interdum rationis immutandæ, quam in aliqua hujus operis parte exponenda inierat. Cum enim in rebus perantiquis, & ob eam causam incertis, omnique litterarum luce destitutis versaretur, neque scriptores aut monumenta suppeterent,

rent, unde certa illarum, & clara notitia depromi posset, ad eas quoquomodo probandas, & illustrandas, necesse habuit conjecturas adhibere, supra quas systemata quædam sua, ut vocabat, sive geographica, sive historica extruebat. Sed in rebus, quæ continentur conjectura, & sunt opinabiles, potest non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi aliud alias videri. Hinc sæpe accidebat, ut illæ eadem conjecturæ, quas primum satis idoneas esse censebat, quibus suas opiniones, ac sententias fulcirit, postea minus firmæ eidem ipsi viderentur, quam ut systematis superimpositi molem sustinere possent; ex quo & sententiarum atque opinionum variatio, & novi systematis protrudendi necessitas oriebatur: id quod celeri hujus operis progressioni quantum obsuerit, facile quivis intelligere potest.

Sed fortasse nullum aliunde majus impedimentum obiectum est historiæ Illyricæ, quam Quantum impedimentum obiectum historiæ Illyricæ. ab crebris expositulationibus, & querelis multorum eam efflagitantium, & a nimia quadam, auctori injecta, ejus celeriter conficiendæ cura, sollicitudine, festinatione. Et nim cum hæc historia magnam hominibus sui expectationem commovisset, nihil illis longius videbatur, quam dum partem ejus saltem aliquam absolutam aliquando viderent. Ergo e domesticis juxta externisque nunquam defuerunt, qui vel amice admonendo, vel etiam asperius, quam liberius, objurgando, hominem sollicitarent, urgerent, & currenti, ut ajunt, stimulos admoverent. Erant præterea, qui eum arguerent majus ac difficilius, quam pro sua facultate & ingenio, opus suscepisse, aut non serio rem agere, & aliena credulitate abuti, aut certe desperare ab se perfici posse, quæ meditatus esset, ac pollicitus fuerat. Nihilo mitior aut lenior fuit olim querela de Rosweydo, & Bolland; neutri enim deerant sui monitores, multi & assidui, & sæpe importuni, & interdum etiam molesti, qui eos, ut suscepti operis partem aliquam deproperarent edere, non amicis solum hortationibus, sed etiam objurgationibus, ac propemodum conviciis urgebant. De Rosweydo hæc scripta apud Bollandum in Præfat. cap. i. §. 6. reperies. *Non defuere, qui hac inculcarent domestici externique monitores, quorum quidam vix convicio temperabant, aut desperare cum desistantes perfici posse, quæ esset meditatus, aut nimis viribus vitæque confidere. De se vero ipsemet Bollandus: verum ita urgebat multorum vocibus, ac prope conviciis, ut cedendum fuerit... quem crediturum agebant, id non serio meditari, si nihil prodeat?* Fateor sane P. Philippum causam aliquam hujusmodi querimoniis, & expositulationibus, occasionemque præbuisse, quippe cum iterum, ac sæpius certum aliquod temporis spatium præstinerit, intra quod primum Historiæ Illyricæ tomum ab se confectum, editumque iri spondebat, in seque receperat. Id vero cum promitteret, non ille quidem alios fallere, aut cuiquam imponere volebat, quod cum ab ejus ingenuitate, & candore, tum ab religiosæ vitæ instituto longe aberat; sed sua ipse & spe, & opinione fallebatur. Nam, ut sæpe diximus, inerat illi mira quædam alacritas animi & vigor mentis, & vis ac præstantia ingenii, cui omnia facilia, expedita, in promptuque fore videbantur, præsertim si laboris litterarii, in quo ille valebat plurimum, assiduitatem, & contentionem magis magisque augere statuisset. At cum operi manum admoverat, plane & perspicue videbat, contra quam existimaverat, rem habere multum difficultatis, ac negotii, & longe plus, quam putabat, studii ac temporis requirere; præsertim cum in quosdam incideret historiæ suæ difficiles nodos, quos ut expediret, multorum librorum lectione, & multa commentatione, ac meditatione sibi opus esse intelligebat. Hinc factum est, ut stare promissis, suamque fidem liberare nequiverit. Heribertus Rosweyodus, cum annos natus fere quadraginta Historiæ Hagio- Neque Ri- ceputus, neque Rosweyodus, quæ promiserant, præstare potuerunt. logicæ tomos omnino sexdecim editurum se promissit, haud sane dubitabat, quin omnes ab se perfici possent, dum illi tamdiu vivere licuisset, quamdiu naturaliter extendi solet cursus vitæ humanæ, neque intra primam abruptus, neque ultra extremam senectutem productus; nunquam vero ei venisset in mentem vereri, ne viginti anni antea elaberentur, quam ipse priorem concepti operis tomum absolveret. An vero ille ali- quod tempus sibi præstiterit, quod in primum tomum conficiendum insumeret, mihi non liquet; certe quidem anno, quam edendorum ab se operum Catalogum evulgaverat, circiter secundo & vigesimo, primus tomus adhuc erat in hominum expectatione, ac desiderio, quod ingentibus pollicitationibus excitare potuit, explere non potuit. Annum ætatis sexagesimum attigerat Christianæ Epochæ 1629. qui ei vivendi pariter scribendique finem attulit, cum professus est, ait Bollandus, *posse se annis singulis mensem, sive tomum unum recensere ac vulgare.* Utrum huic promisso satis esset facturus, si vita ei suppeditavisset, incertum est; illud satis constat Joannem Bollandum, cui post decessum Rosweydi illa provincia tradita est anno 1629. ad recognoscendas, ordinandas, & dilucidandas Sanctorum vitas, quas paraverat Rosweyodus, annos ipsos sexdecim con-
ferre

Vitia virtutibus affinia sunt magnis viris communia,

ferre debuiffe, antequam mensem Januarium in publicum emitteret anno 1645. ex quo conjecturam fieri velim, an quæ promiserat, præstare potuiffet Rosweyduſ; præſertim cum ſucceſſori *nihil ordinatum ac dilucidatum reliquerit*, teſte ipſomet Bollando, qui ubi *animadvertit in quantam eſſet ſylvam ingreſſus, quam denſam, quam opacam*, prope abſuit, ut eum coepta poeniteret. Omnino commune hoc eſt ſummis & eximiis Viris, ut nimia quadam confidentia peccent, quæ in præſtantia quadam, & magnitudine animi facillime innascentur, & iſdem ſere omnes, ut virtutibus præditi ſunt, ſic vitiis quibuſdam virtutum affinibus laborant; ac nemo ſere eſt, qui excelfo acrique ingenio confuſus magna moliatur ac ſpondeat, quin idem poſtea reipſa ſentiat majus quiddam eſſe, quod ſuſcepit, ac profeſſus fuit, quam ſpe, & cogitatione ſibi ipſe conſinxerat; cogaturque longius, quam ſibi definierat, tempus operi faciundo prorogare: id quod fateantur omnes neceſſe eſt, qui in hoc litterario pulvere deſudant, experientia edocti, quo propius ad rem conceptam, & meditatam exſequendam accedunt, intentiusque incumbunt, eo majorem quotidie & rerum ſegetem ſibi ſuccreſcere, & difficultatem conficiendi operis augeri; ſic proſus, ut ea, quæ confidentius, quam cautius, polliciti fuerant, ad præſtitutum diem exſolvere nequeant.

Hiſtoria animum tranquillum,

De Intent. Otium, ac tempus non exiguum deſiderat.

Operis accelerandi multæ rationes vixque fruſtra inite, quæ ipſius operis conſectionem retardarunt.

Jam vero, ut id, quod ſupra dicebam, plane ac dilucide oſtendam, nihil magis Hiſtoriæ Illyricæ officere, & obſtare potuit, quam quod ad eam celerius abſolvendam incitamento fore videbatur. Cum enim & Præſidium auctoritas, & amicorum hortationes, & multorum rem promiſſam, opportune, & importune repoſcentium moleſtæ querimoniz hominem acrius in dies impellerent, urgerent, fatigarent; ille omnium voluntati, communique deſiderio ſatisfaciendi mire cupidus, nullam viam, rationemque accelerandi operis intentatam relinquebat, alia ex aliis meditans atque excogitans, quibus facilior ſibi, & expeditior ejus conſectio, & abſolutio redderetur. Sed quo plura, quæ ad hanc rem videbantur idonea, invenerat, quo ſollicitius, & laborioſius in eam curam & cogitationem incumberebat, eo minus, ut ſæpe ſolet accidere, proficiebat, eoque longius res protrahebatur. Nimirum nihil tam obſt hiſce ſtudiis, quæ animum quietum, ab omni perturbatione vacuum, & mentem tranquillam, non alieno impulſu, præſertim acri vehementique, ſed ſua ſponte incitatam deſiderant, quam nimia ſollicitudo, celeritas, feſtinatio; & ſane gravius eſt ac difficilius hiſtoricum opus, quam ut nimium urgeri, ac properari debeat; præclareque agebat Tullius, *hiſtoriam nec inſtitui poſſe niſi præparato otio, nec exiguo tempore abſolvi*. Ut ergo aſſiduus flagitatoribus æquis, iniquiſque ſatisfaceret, omni mente, cogitatione, curaque verſabat ſe in omnes partes, modo hanc, modo illam, quæ minus difficultatis habere videretur, rei conficiendæ methodum rationemque arripiens: ſæpe illa, quam tractabat, & in qua jamdiu verſabatur, materia dimiſſa, quod multi temporis indigeret ac laboris, ad alia, quæ nimirum expeditu facilia fore ſperabat, ſtadium omne, ſtylumque vertebat; nunc ab Aëtis Pontificum ad vitas Divorum illuſtrandas mentem operamque avocabat; nunc Eccleſiarum peculiarium hiſtoria ſepoſita, Prolegomenon conficiendorum curam ſuſcipiebat; nunc rebus ſacris, & Eccleſiaſticis omiſſis, ad res civiles ac profanas tractandas ſe referebat; alias geographiſ, alias genealogiſ, alias chronologiſ ſtudiis operam dabat; nec raro conſtitutam, jamque initam rationem ordinis, & diſponendarum rerum immutandam cenſuit: poſtremo animum adjecerat ad contexendam Epitomam aliquam, ac ſummam Hiſtoriæ Illyricæ, ubi rerum quædam præcipua capita comprehenderentur, quæ deinde pluribus Tomis accuratius perſequeretur, ſuiſque animadverſionibus, & commentariis latius explicaret. Hanc autem materiæ, quam habebat in manibus, ſæpius variandæ, & modo huc, modo illuc tranſiliendi cauſam nolim attribuas hominis levitati, atque incoſtantiæ, ſed ad quamdam neceſſitatem referas velim, cui parere cogeatur, impoſitam ab illis, quorum hortationibus, & querimoniis ſic urgebatur, ut, cum videret nec Præſidibus probare ſe diligentiam ſuam poſſe, nec amicis fidem, nec vero ſuis objurgatoribus ſive inſenſis, ſive benevolis ſatisfacere, niſi quamprimum partem aliquam inſtitui operis proſerret, hoc efficere omni ope, operaque conniteretur. Quare ut quæque pars hiſtoriæ Illyricæ facillime, ac celerrime conſeſci expeditique poſſe videbatur, ita illam poſſimum arripiebat, omiſſa ea, in qua jamdudum elaboraverat, dilataque in aliud tempus, propterea quod impeditior eſſet ac laborioſior, quam ut brevi abſolvi perducique ad exitum poſſet. Sed quamcumque ad partem ſe applicuiſſet, in alias atque alias, contra quam putaverat, difficultates incurrebat, in quibus cum hæreret, atque impediretur, nullamque rei ſuſceptæ expediendæ rationem inveniret, plane ac perſpicue animadvertibat ibi operæ ac temporis plurimum ſibi inſumendum eſſe, ubi omnia prompta, & parata, ſibi que ad explicandum expeditiſſima fore exiſtimaverat:

ex quo fiebat, ut sæpe ad id redire, unde fuerat digressus, remque intermissam repetere cogeretur. Si autem illi quodam liberiore, magisque vacuo a molestis interpellatoribus otio frui, quod res historica maxime postulat, & suo arbitratu, atque commodo rem suam agere licuisset, haud sane dubito, quin ea, quæ inchoaverat, constantius persequi institisset, & si non omnia, multa certe ab eo perfecta videremus. Sed dum ad arbitrium, & voluntatem aliorum sua studia exigere ac referre cogitur, & communi expectationi, importunisque quorundam studiis, ac postulationibus obsequendi causa, multa quotidie alia ex aliis meditatur, excogitat, molitur, non tam suo, quam alieno rei litterariæ, atque ecclesiasticæ tempore extinctus, triste nobis Historiæ Illyricæ desiderium reliquit. Verum quæ Deus ipse vitæ necisque Domini rectissime constituit, in iis acquiescere oportet; neque aut illius vicem, aut nostram jacturam gravius ferre debemus, quam religio, & recta ratio supremo illi rerum omnium moderatori subiecta postulat. Id potius cogitemus velim nihil cum illo acerbius, & incommodius actum esse, quam cum aliis non paucis, summis ac magnis viris, quorum præclara consilia, & cœpta mors sæpe intervertit. Idem olim accidit Rosweydo, quem quidem, cum ad apparandum ingens illud de Vitæ Sanctorum Opus annos amplius viginti contulisset, in ipsa cura, & meditatione prioris Tomi edendi, mors intempestiva vix sexaginta annos natum oppressit. Cæterum altero alter hoc felicius fuit, quod Rosweydo quidem concepti diuque elaborati Operis nihil aliud reliquit, nisi rerum ab se collectarum immensam quamdam congeriem, sed confusam & indigestam, teste Joanne Bolland, qui in ejus hagiologica studia, laboresque litterarios successit: *postea, inquit, ubi animadverti in quantam essem sylvam, quam densam, quam opacam ingressus, quam nihil ordinatum, ac dilucidatum ab Rosweydo esset, prope me cæpsi penitui.* Contra vero Philippus Riciputus Martyrologium Illyricum pene confectum, & absolutum reliquit, quod ne statim post ejus obitum typis tradetur, graves justæque causæ obstiterunt; atque illa præsertim, quod nullas eidem notas animadversionesque apposuisse, quas viri docti atque eruditi necessarias putabant, sive ad ea illustranda, quæ obscuriora sunt, quam ut sine aliqua explicatione intelligi queant, sive ad reddendam rationem, cur vel Martyres aliquos Divosque, nec sane paucos, qui alio pertinere vulgo creduntur, Illyrico adscripserit; vel quare quibusdam, qui ab omnibus antiquis, ac novis Martyrologiis absunt, titulum Sancti, locumque inter coelites attribuerit. Quocirca hoc Martyrologium iis, quas dixi, notis destitutum, non videbatur ejusmodi esse, ut pro dignitate Auctoris atque Operis in publicum prodire posset. Acta etiam Sancti Petri Urseoli magna ex parte digesserat, & illustraverat; hisque adjunxerat Commentarios de Baptismo Constantini Magni; sed neutrum opus absolvit; utrique non pauca deerant, & quæ in utrumque argumentum scripserat, adhuc extremam Auctoris manum expectabant, & desiderabant. Hos duos Tomos, quos vocabat Isagogicos, quod viam quodammodo ad Historiam Illyricam munirent, atque ad cognitionem intelligentiamque rerum Illyricarum quasi manu ducerent, universæ Historiæ præponendos, & primos omnium evulgandos esse decreverat.

Rerum vero omnigenarum, quæ quoquo modo ad Illyricum pertinent, vel referuntur, quantam maximam, undecumque potuit, copiam ac segetem ex editis vel ineditis scriptoribus collegit, ut nulla propemodum sit Provincia, vel Ecclesia Illyrica, ad cujus Historiam describendam aliquid materiæ non congesserit, ac sepelierit. Illyrica Bibliotheca manuscripta, quam moriens reliquit, ex voluminibus partim majoris, partim minoris formæ, amplius trecentenis constat. In his aliquæ continentur lucubrationes vel ab ipso, vel ab ejus studiorum adjutore ac socio elaboratæ, videlicet Apparatus, Synopses, Annales, Prolegomena, Paradigmata, Commentarii, aliaque ejusdem generis, sed omnia inchoata, atque rudia, quæ multa litura, & correctione indigent, ut aliquem usum afferre possint ad Historiam Illyricam conficiendam. Illud permolestè accidit, quod manuscriptorum librorum indices nullos reliquerit, quorum admonitu, ex varia illa dispersaque rerum congerie, quas in eos codices retulit, si quid necessitas postulet, depromi aut inveniri queat. Nam quos initio consecerat indices sane locupletissimos, ii nulli nobis usui esse possunt; tum quia multos ex his atque illis voluminibus quaterniones detractos alio atque alio transtulit, tum quia ob causam nescio quam immutavit notas arithmeticas, tergo librorum adscriptas, quibus notæ arithmeticæ veterum indicum respondebant; hinc nobis imposita est necessitas novos indices conficiendi, cum primum per tempus licuerit, ut ex Illyrica Bibliotheca usum aliquem, commodumque capere valeamus. Sed bene habet, quod illam veluti sylvam, & materiam rerum Illyricarum non omnino permixtam, & confusam, sed aliquo modo distinctam, & in suas partes distributam scriptis mandavit; sacra seorsim a profanis descripsit; quæ pertinent ad ecclesiam unamquamque, ea fere propriis, sejunctisque libris consignavit; præterea

Quod Patre Philippo accidit, ut ante vitam excederet, quam quidquam in lucem ederet, idem aliis summis viris contigit.

Martyrologium Illyricum pene confectum P. Philippus reliquit.

Item Acta S. Petri Urseoli, & Commentarios de Baptismo Constantini, sed neutrum opus absolutum.

& Bibliothecam Illyricam e libris Mss. terre trecentis constat.

Ordo ac distributio rerum, quas continet Illyrica Mss. Bibliotheca

tergo

tergo cujusque codicis adscripsit summa capita rerum, quæ in eo continentur; quamvis ob paginas bene multas hinc atque illinc exemptas, ut dixi, alioque translata, sæpe frustra quæsieris, quæ ibidem inquirenda esse admonet inscriptio. Ad hæc: Monumenta omnia tam edita, quam inedita ecclesiarum Illyricarum plures in partes divisit, & sua cuique ecclesiæ alia separatim ab aliis attribuit, ac totidem fere voluminibus distinxit, quot sunt Provinciæ ecclesiasticæ Illyrici. Acta itidem martyrum, ac Divorum Illyricorum, pleraque ex Hagiographis Antuerpiensibus, nonnulla etiam ex aliis scriptoribus, vel codicibus Mss. desumpta, ab aliis monumentis rebusque Illyricis secrevit, & singula in singulos anni dies distribuit. Hinc intelligi, & expendi licet, quantum Philippo Riceputo debeat historia Illyrica; longe plus certi, quam Heriberto Rosweydo debent Acta Sanctorum Antuerpiensia; hic enim quamvis vitarum copiam sane ingentem coacervaverit, nihil tamen *ordinatum ab eo, nihil dilucidatum fuisse*, testatur Joannes Bollandus; ille vero præterquamquod duos Tomos propemodum absolverat, qui essent quasi Prodromi Historiæ Illyricæ, sive ejusdem Prælusiones quædam Isagogicæ, immensam illam rerum ac monumentorum supellectilem, quam studio, ac labore multorum annorum comparaverat, satis apte compositam, ordine aliquo, & ratione distributam, certisque partibus distinctam reliquit. Quapropter P. Philippus Riceputus, quamvis nihil perfecte planeque absolverit, nihil in lucem ediderit; tamen quia magni, & ardui operis hujus ideam, ac speciem ille animo ac mente concepit, ille diuturnâ meditatione informavit, ille veluti primis lineamentis adumbravit, ille demum quantam maximam potuit, vim rerum omnigenarum ad illud opus perficiendum congeffit, idcirco

P. Philippus
Auctor, &
Parens Hi-
storiæ Illy-
ricæ.

co parens conditorque historiæ Illyricæ jure ac merito & dici, & haberi debet. Verum de hoc clarissimo viro, immortalis memoria digno, de illius eruditione atque ingenio, de studiis ac laboribus propemodum infinitis hujus historiæ causa susceptis, plura, & copiosius differendi opportunitas & occasio se dabit, cum ejus Martyrologium Illyricum, vel Acta S. Petri Urseoli prælo subjiciemus.

Ad confir-
mandam hi-
stor. Illyri-
cam P. Phi-
lippo succes-
sor datus,

Jam vero minime oportebat, quæ P. Philippus præclare cœperat, & ingenti ac diuturno labore, assiduaque perquisitione collegerat, ea blattarum ac tinearum in epulas seposita relinqui, & morte illius spem omnem historiæ Illyricæ intercidi. Id porro ne accideret, quærendus fuit, qui ejus studia, & conatus exciperet, atque ab eo inchoata persequeretur. Hæc provincia mihi delata cum esset, ego equidem meæ tenuitatis conscius, nec ignarus, cui viro succederem, & quanta esset hujus historiæ expectatio, verebar, ne tanti operis molem majore animo, quam consilio subiisse existimarer; sed cum in hisce studiis annos fere viginti versatus operam meam qualemcumque Patri Philippo, inutilem fortasse, assiduam quidem certe præbuerim, nullus mihi tergiversandi locus relinqui, nulla injuncti laboris subeundi satis justa excusatio esse videbatur. Itaque impositum onus, parendi magis alacritate, quam perficiendi facultate suscepi. Nunc quid mihi propositum sit, quorsum mea consilia spectent, meique conatus, diligenter exponam. Certum mihi ac deliberatum est, egregia P. Riceputi cogitata, & cœpta pro modulo ingenii mei, quod sentio quam sit exiguum, ac pro viribus exsequi, & quoad ejus fieri licuerit, hunc historiæ Illyricæ veluti Antesignanum, ac Ducem, ipsius vestigiis persequi, quæ suis in scriptis impressa, & satis conspicua reliquit. Verum ille diligenti veterum librorum lectione, & multa commentatione ac meditatione, quædam excogitaverat atque invenerat, nova prorsus & inaudita, quæ *arcana geographica, & historica* vocitare consueverat, atque ad historiæ, & geographiæ antiquæ tenebras discutiendas plurimum lucis afferre posse existimabat. Hæc autem cum viris eruditis probari nequeant sine appositione vel exemplorum, & auctoritatum, vel rationum & conjecturarum, in ejus scriptis nondum inveni, quemadmodum ea vel sibi ipse persuaserit, vel aliis persuasum iri consideret; quippe ille multa solerter ab se acuteque meditata, atque inventa, non tam scriptis mandabat, quam mente fideli, ac tenaci custodia retinebat, ut supra diximus; nec dubito, quin horum omnium rationem, & explicationem in animo atque memoriâ distributam, comprehensamque habuerit; atque indidem exprompturus fuisset vim, & copiam ad ea probanda, & illustranda satis idoneam argumentorum, auctoritatum, & exemplorum, quæ in suis codicibus vel leviter perstrinxit, vel ne indicavit quidem. Horum autem pleraque, cum mihi ignota sint, aut non satis perspecta, nec tantum mihi sit acumen ingenii, ut quæ ille subtiliter secum ipse ingenioseque commentatus fuerat, inquirere, & assequi valeam, vereor sane, ut omnes illas notiones sive historicas, sive geographicas, arcanas, & abstrusas, evolvere, probare, & illustrare possim, quæ quidem hujus operis pretium augerent, & commendationem non vulgarem eidem apud Lectores conciliarent.

Quamquam
ejus vestigiis
insistere ita-
querit,

Præterea illud mihi permissum velim, ut ab ea, quam ipse fecerat, Illyrici sacri parti-
tione

tione discedere liceat. Quadripartita fuit divisio illius; primum ut vellet res gestas describere Antistitum Illyricorum; deinde Acta Conciliorum, & Legationum Apostolicarum, quæ ad Illyricum spectant; tum vitas martyrum, ac Divorum, qui Ecclesiam Illyricam illustrarunt; postremo Monasticum Illyricum, seu historiam cœnobiorum utriusque sexus, quæ in provinciis atque urbibus Illyricis condita ingentes rei Christianæ utilitates attulerunt. Hac partitione, quam in primo prospectu Illyrici Sacri exposuit, retinuitque in secundo, sed ordinem immutavit, eminens prospicienti nihil aptius videtur esse, nihil distinctius, nihil commodius. Sed qui eandem propius consideret, ac manum operi admoveat, singularum partium exsequendarum rationem haud ita facilem, & expeditam esse, clare perspiciat. Nam partes singulæ ita sunt inter se implicite, & aliæ cum aliis nexu quodam serieque rerum coherent, ut tractatione distrahi, & separatim explicari plane perfecteque nequeant. Ac primum quidem, cum haud pauci sint ex Episcopis Illyricis, qui numerum Divorum obtinent, hos si conjicere velis tum in primam, tum in tertiam partem Historiæ Illyricæ, eorundem dignitatem a sanctitate regimen Ecclesiarum a summa illa virtute expletaque omnibus suis numeris, & partibus disjungas necesse est; præterquamquod de iisdem semel atque iterum agi, & multa, quæ in priori parte exposita fuerint, in tertia denuo retractari oportebit. Deinde ad plenam absolutamque explicationem eorum, quæ quisque in Pontificatu laudabiliter gessit, maxime pertinent tum concilia, quæ ad disciplinam Ecclesiasticam, sive sancientiam, sive restituendam convocavit, tum legationes de rebus gravissimis, quas vel ad sedem Apostolicam misit, vel hinc ad se missas excepit. Adde, quod conciliorum, & legationum neque causas evolvi, neque tempora distinguere, neque utilitates ex utrisque percipere intelligi queant, nisi quos in annos singulorum Antistitum Pontificatus inciderint, & quinam fuerit cujusque Ecclesiæ sub unoquoque Episcopo status, quæ rerum publicarum conversiones, quæ Cleri, populi que depravatio, accurate diligenterque exponatur. Eodem pertinet, quod & Episcopi ad condenda Cœnobia, idoneisque vestigalibus instruenda, suam auctoritatem operamque contulerint; & Cœnobia Episcopis ad munera Apostolica obeunda, remque Christianam augendam, egregios administratos, atque Evangelii præcones suppeditaverint: præterea plerique e iis sanctitate viri e Cœnobiis prodierunt, qui Ecclesias illas suis virtutibus, exemplis, miraculis illustrarunt. Hinc apparet historias Hagiologicam, Pontificalem, synodicam, monasticam adeo inter se permixtas esse, ut nulla ex his ab aliis disjungi, ac separari possit. Ad hæc: cum plurimum Episcoporum acta interciderint, vel exilia sint & pauca, quæ aut scriptis, aut fama, & auditione de illorum gestis accepimus, Pontificalem illorum historiam nudam atque inanem relinquas oportet, nisi ad eam locupletandam, ornandamque vel e Conciliis, vel e Cœnobiis, vel e Divorum fastis rerum copiam & materiam sumpseris. Ex his intelligi potest, quanta sit conjunctio seriesque rerum Pontificalium, & synodaliū, hagiologicarum, & monasticarum, ut alia ex alia, & omnes inter se apte colligatæque videantur; quas quidem si partium distinctione secreveris, alterutrum sequi necesse est, ut vel historia cujusque partis a cæteris sejuncta manca sit quodammodo, & imperfecta, vel in singulis partibus describendis eadem iterum ac sæpius, non sine fastidio lectorum, & supervacaneo voluminum incremento, retractari debeant.

Quare cum nobis id propositum sit, ut omnium ecclesiarum Illyricarum, & singulatum uniuscujusque historiam scribamus, quæ potissimum constat ex Actis Pontificum, & rebus synodicis, Hagiologicis, ac cœnobiticis, eam more atque instituto majorum, eo prorsus ordine, quem series successioque Episcopalis postulat, ordinandam ac digerendam censemus; & cum Episcopi primum sibi locum vindicent, propterea quia principes sunt rectoresque ecclesiarum, singulis ecclesiæ cujusque Episcopis omnia subijciemus, sive synodica, sive Hagiologica, sive Cœnobitica, quæ ad singulorum Pontificatum referuntur. Ita fiet, ut quæ ad historiam cujusque Episcopatus & ecclesiæ pertinent, ea simul omnia continuatione rerum ac temporum conjuncta lectores percurrere queant; nec vero necesse habebunt hac illac per varios historiæ Illyricæ tomos circumcurfare, vel ut assequantur plenam perfectamque notitiam rerum omnium, quæ ad ecclesias singulas spectant, vel ut synodica cum Pontificalibus, Hagiologica cum cœnobiticis, aut hæc cum illis conferant. Et vero ipsemet P. Philippus, post editum primum prospectum Illyrici Sacri, cum pervideret quadripartitam illam divisionem & scribentibus, & legentibus historiam Illyricam, æque perincommodam fore, constituerat quatuor illa, quæ partitione disjunxerat, simul quidem conjuncta & continuata, sed temporum ordinibus distincta, suisque locis apte intertexta in ejus ecclesiæ, ad quam quæque spectabant, historiam conferre atque congerere; id quod Baronius, cæterique sive anna-

Tamen quadripartitam divisionem Illyrici Sacri retinendam non censuit,

Propterea, quod quatuor illæ partes inter se coherent, ut aliæ seorsum ab aliis, tractari, & explicari nequeant.

Ratio scribendæ ordinandæque Historiæ Illyricæ.

Quam ipsemet P. Philippus aliquando probavit.

lium, sive historiarum ecclesiasticarum Scriptores facere consueverunt. Sed postea, cum secundum prospectum Illyrici sacri evulgavit, mutato nescio quam ob causam consilio, pristinam historię Illyricę quadrifariam dividendę rationem adamavit. Si quibus autem divisio illa quadripartita placeat, his aliquo modo satisfieri poterit; quippe quadruplicem summam sive epitomen prope confectam habeo, ubi res præcipuę, quę ad Episcopos, ad concilia, & legationes, litterasque Apostolicas referuntur, alię seorsum ab aliis, breviter atque ordine comprehenduntur. Hanc, si operę pretium esse videbitur, & a multis expecti animadvertero, desiderari non patiar, libris locisque historię Illyricę adnotatis, unde, si cui libitum fuerit, rerum earum pleniorē notitiā haurire liceat. Integra vero Acta martyrum, & vitę Sanctorum, si quis hæc sejuncta ab Episcopis, conciliis, & cœnobiis habere cupiat, ex absoluto perfectoque totius Historię Illyricę corpore avelli, ubi tempus & occasio aderit, atque in duo vel plura volumina separatim conferri poterunt.

Historia
profana Il-
lyrica a no-
bis edenda,
si per otium
licebit,

Cum suis
tabulis Geo-
graphicis &
Chronolo-
gicis,

Itemque
Historia ge-
neralis Hier-
archica to-
pius Illyrici
cum suis iti-
dem tabulis,

P. Philippus cum pro suo ingenio acri & perspicaci consideraret, quanta esset historię ecclesiasticę cum civili affinitas, decreverat universi profani Illyrici historiam in quatuor tomos digerere, quibus res Illyricas tum Geographicas & Chronologicas, tum Historicās & Genealogicas, sive priorum ante Christum, sive posteriorum ætatum, complecteretur. Hanc historiam, si Deus annuerit, si vita & vires suppeditabunt, si quam ab historię ecclesiastica vacationem nobis permittere, hujusque intermissionem aliquam facere licebit, contexamus ex illa rerum copia, quam nobis ille adornavit, sane multiplicem atque uberrimam, ex antiquis & junioribus Scriptoribus decerptam; præsertim cum ad hanc rem quatuor tabulas Illyrici profani satis belle descriptas reliquerit, quas Geographicas, Chronologicas, Historicās rite appellaveris; quippe cum summam quamdam & Synopsim totius Geographię, Chronologię, Historięque Illyricę profanę, lineis & coloribus adumbratam intuentium oculis subjiciant. In unam itemque alteram hujusmodi tabulam Commentarios quosdam jam confecimus, in quibus partem haud exiguam Illyricę ante Christum Historię, servatis notatisque temporibus, & constitutis regionum limitibus alias latioribus, alias contractioribus, accurate persecuti sumus. Tabulas itidem quatuor Illyrici Ecclesiastici descripsit, quę quidem eo pertinent, ut omnes omnium ætatum Illyricę Ecclesię, sive Exarchales, sive Metropoliticę, sive Episcopales, sive jamdudum extinctę, sive etiamnum superstites, ratione & distributione locorum ac temporum, sub uno aspectu ponantur. Ad eas explicandas & illustrandas totum undecimum Illyrici Sacri destinabat, qui inscribitur *Hierarchia Illyrica*. Has etiam tabulas, si otium & facultas erit, edendas curabimus, nostris in eas Commentariis adjectis, ex quibus totius Ecclesię, & Hierarchię Illyricę veteris pariter hodiernęque constitutio, forma, descriptio summatim cognosci, & percipi possit. Mihi enim summopere providendum est, ne omnino intercidant, & frustra fuerint præclara inventa, & refertissima optimis rebus collectanea hujus viri præstantissimi, quem in Historia Illyrica scribenda, quoad res ipsa siverit, & mea facultas progredi potuerit, magistrum, ac ducem sequi, ejusque vestigiis constanter insistere, ut paullo ante sum professus, omnino decrevi. Nunc restat, ut de me ac meorum studiorum ratione, quę mihi sunt dicenda, subjiciam.

Consilium
edendę Hi-
storię sacre
Salonitanę,

Quę ne ce-
lerius confi-
gi possit,

Cum igitur mihi demandata esset cura Historię Illyricę conficiendę, nihil prius faciendum putaveram, quam ut Martyrologium Illyricum diligenter recognoscerem, rerum ac verborum indices inchoatos absolverem, & si quid præterea deesset, eidem adjicerem, ac demum illud typographis prælo subjiciendum traderem; ut quando Auctor illius inopportuna morte præreptus nullum aliud reliquerat completum perfectumque, hoc saltem ejus ingenii, doctrinę, eruditionis monumentum jamdiu promissum, statim ab ejus decessu evulgaretur. Sed ob eas, quas dixi, aliasque causas nihilo leviores, visum est iis, a quorum auctoritate nutuque studiorum meorum rationes pendent, ab hujus Martyrologii editione supersederi. Quare cum mihi jamdudum in manibus esset Historia Ecclesię Salonitanę, quam intra unius alteriusve anni spatium perfici posse arbitrabar, in eam mihi omni cogitatione operaque incumbendum censeui. Sed numquam mihi visum est verius, quam me ipsa mea docente experientia, Tullianum illud, historiam nec exiguo tempore absolvi, nec institui ac peragi posse, nisi præparato otio, cui nihil sit impedimento ad rem exsequendam, nec subsidia necessaria desint. Ac mihi quidem otio isto præclaro, litterisque peramico ad historiam scribendam uti fruique, neque per valetudinem, neque per alias occupationes licuit. Nam valetudo, cum per se ipsa tenuis sit atque imbecilla, tum per hosce annos morbis identidem, alias gravioribus, alias levioribus, sæpe lentis curatuque difficilibus tentata est;

est; ac præsertim toto hyberno tempore rheumatismis molestis sane atque obstinatis obnoxia fuit, qui non dies solum, sed integras hebdomadas, interdum etiam menses, ab omni litteraria exercitatione mentem abducere, calamumque abstinere cgebant. Cum autem instituti nostri ea sit ratio, idque nobis potissimum præscribat, ut, quidquid studii possumus atque industriæ, in utilitatem ac salutem proximorum conferamus, nemo non videt professionem, fidem, operamque nostram omnibus promptam, & expositam esse debere, & quam variis, gravibus, assiduisque occupationibus domi forisque eadem distineri oporteat; ac mihi quidem affirmare licet, horam diurnam fere nullam aut vacuum aut tutam ab interpellatoribus esse, quibus aut consentientibus aures præbere, aut de officiis Christiani hominis, & caste pieque vivendi ratione consulentibus responsa reddere necesse est: quam vero molestum sit atque incommodum identidem interrumpere litterarium opus, vel cum maxime fervet, ab eoque ad alia omnia animum abducere, intellectu quam explicatu facilius est. Quamvis autem eniterer, atque contenderem, ut, quod ille agebat, nulla dies sine linea mihi præteriret; tamen statim quibusdam anni temporibus, quæ sanctissimis maximisque Christianæ religionis mysteriis consecravit ecclesia, cum totos ac solidos dies opera proximis impensa sibi vindicat, ab omni re litteraria omnino vacare ac feriari oportet, ut de illa ne cogitandi quidem spatium relinquatur. Quare sive ob incommodam valetudinem, sive propter officia collata in proximos, aliæque occupationes, quas hic commemorare nihil attinet, sæpius necesse habui hæc studia intermittere, quibus quantum adjumenti præbet assiduitas nusquam alio distracta, tantumdem detrimenti affert intermissio; cum longe difficilius sit interrupta continere, quam absolvere instituta.

obstitit va-
letudo in-
commoda
Auctoris.

Itemque
aliæ occupa-
tiones.

Nec solum interceptum nobis est ac diminutum ob eas causas, quas modo exposui, otium illud litterarium, quod maxime desiderat historia; sed hæc præterea illis subsidiis caruit, quibus potissimum hæc studia adjuvari, celeriusque ad exitum perducipotuisent. Historiam ecclesiasticam veterum temporum scribenti quam sit necessaria multiplex & varia Scriptorum ac librorum copia, nemo ignorare potest, nisi qui rem historicam & ecclesiasticam funditus ignorat. At Bibliotheca domestica est admodum inops cum ab antiquis, tum ab junioribus Scriptoribus. Libraria supellex, quam nobis Pater Philippus reliquit, locuples illa quidem est, ac rerum multarum referta; sed cum indices desint necessarii ad ea, quæ opus essent perquirenda, in codicibus MSS. amplius tercentis interjecta & dispersa, fere nihil ex ea, aut parum commodi percipere potuimus. Quare necesse fuit & bibliothecas extraneas adire, in eisque bonas horas consumere, & alienis uti ac precariis libris, quos interdum neque per otium legi, neque ultra præstitutum diem, salva fide, retineri licebat; utrumque autem nec sine nostro incommodo, ac dispendio temporis fieri poterat, & celeritatem historiæ persequendæ retardabat. Cum autem in me unum tota hujus operis moles incumberet, nemo unus fuit, qui aliquam subsidiariam opem ferret, manumque adjutricem porrigeret, aut vel obolum nobis in unum Amanuensem impenderet. Nec vero Præsidibus nostris aut facultas deerat, aut voluntas Adjutoris ad hæc studia mihi tribuendi; sed defuit, qui sumptus in hujus alimenta suppeditaret: æquum autem non erat majori sociorum numero Collegium Patavinum prægravari, quippe iis alendis, qui necessarii sunt aptique ad munera Societatis obeunda, annui proventus vix sufficiunt; præsertim cum pretia rerum, quæ ad victum cultumque pertinent, hisce temporibus præter modum excreverint. Multum quidem nobis de labore ac difficultate hujus operis ademerat P. Philippus, cujus collectanea ad condendam ecclesiæ Salonitanæ historiam seposita haud mediocri adjumento fuerunt. Sed quæ ab illo parata fuerant, denuo recognosci, diligenter expendi, atque ad trutinam revocari, accurate cum Auctoribus ac locis, unde fuerant desumpta, conferri, ac præterea sane multa, quæ deerant, sedulo perquiri, colligique debebant. Quare & multi erant pervolutandi Scriptores, & multa monumenta excutienda, & multorum opiniones inter se dissidentes ad criticæ leges exigendæ, ac suis quæque momentis ponderandæ. Nihilo segnius in eo laborandum fuit, ut sacra cum profanis, facta factis conciliari, resque gestas & suis regionibus adscribi, & suis temporibus illigari possent. Neque enim ille omnia singillatim examinare potuerat, neque omnes controversias dirimere, neque de singulis extremam ferre sententiam. Ex earum vero rerum copia, quas ille congesserat, vel summatim perstrinxerat, aliqua majus quoddam lumen requirebant, quo conspicua, & probabilia fierent; aliis deerat vel temporum ordo, vel apta partium distributio; haud pauca refecari, pleraque rationibus, & auctoritatibus communiri, omnia illustrari, expoliri, latinisque litteris mandari oportebat. Quæ omnia solus ipse præstare cum debuerim, ne unius quidem librarii manu ad mea vel aliena exscribenda ad-

Defuerunt
etiam præsi-
dia ad ejus
celerem con-
fectionem
necessaria.

Prima hæc
pars hist. Sa-
lonit. ad exi-
tum perdu-
ci ut posset,
multum la-
boris ac tem-
poris opus
fuit.

utius, rem longius protrahi, & multo plus, quam putabam, laboris ac temporis impendi necesse fuit: nec vero sperandum est fore, ut in posterum operis hujus progressio faciliior sit, aut expeditior, nisi vel amoveantur impedimenta, quibus retardari, vel certe adhibeantur subsidia, quibus historiæ Illyricæ cursus accelerari possit. Jam vero in hac prima parte hujus operis, quid potissimum elaboraverim, & quam historiæ Salonitanæ ecclesiasticæ trium priorum sæculorum scribendæ rationem inierim, unde ad ejus origines, proximasque originibus ætates persequendas & explicandas, rerum copiam & materiem accersierim, nunc mihi declarandum esse existimo.

Prolegomena ad Hist. Eccl. Salonit. tripartitam divisam. Pars prima, & secunda.

Tabulæ quatuor Geographicæ ad Hist. profanam Illyricæ & Dalmat.

Tertia pars Prolegomenon, Ecclesiæ Illyricæ originis Apostolicæ.

Ac primum quidem ne quis ad historiæ hujus singularis ecclesiæ legendam rudis accedat, ignarusque rerum universalium, quæ ad Illyricum & Dalmatiam, ecclesiamque Illyricam & Dalmaticam pertinent, huic Prolegomenis quibusdam præparandam quodammodo viam ac muniendam esse putavimus, quibus generales quædam sacræ & profanæ notiones Illyrici & Dalmatiæ continentur: ab universis enim & communibus perceptis & cognitis, ad singularia & propria percipienda & cognoscenda rite fit atque ex ordine progressio. Hæc Prolegomena tripartito divisa subsunt hisce titulis: I. *De Illyrico*. II. *De Dalmatiâ*. III. *De Illyrica & Dalmatica Ecclesia, tum de Salona & Ecclesia Salonitana*. Pars prima, itemque altera complectitur profanam quamdam historiæ rerum omnium Illyrici & Dalmatiæ, breviter atque ordine descriptam, earum præsertim, quæ Christianam epocham antecedunt. Itaque nominis ac generis tum Illyrici, tum Dalmatici origines ac primordia evolvimus; populos vel indigenas, vel aliunde profectos, a quibus Illyrica & Dalmatica regio habitata fuit, perensemus; regna vel respublicas ab illis conditas; eorum bella inter se, vel cum extraneis nationibus gesta, victorias relatas, aut clades acceptas; urbium, ac locorum vocabula & positiones; Illyrici & Dalmatiæ divisiones seu civiles, seu Geographicas; finium propagationes & contractiones, aliaque ejusdem generis haud brevius, quam accuratius describimus; illud etiam constituendum est, quot nunc, quasve provincias contineant Illyricum & Dalmatia, quibusve terminis jus suum nomenque circumscribant, ac definiant. Ad historiæ Illyrici profani conscribendam materiæ, quod satis esset, ab antiquis Scriptoribus comparaverat P. Philippus; ex hac autem sylva rerum & Scriptorum illos, quos supra dicebam, Commentarios in duas priores Illyrici tabulas contexui, eosque porro persequar, si vita & facultas suppediet: hi enim totius Illyrici profani historiæ complexi, erunt quidam veluti apparatus ad historiæ Illyrici sacri. Ex illis autem Commentariis decerpſi, congeſſique in primam & secundam partem horum Prolegomenon res maxime memorabiles, suis locis suisque temporibus distinctas, quarum descriptione Epitoma quædam & summa historiæ profanæ Illyricæ ac Dalmaticæ continetur. Ut ea, quæ in hisce Prolegomenis disperse ac diffuse multis locis sunt dicenda, sub uno aspectu subjiciantur, tabulas quatuor Geographicas æneis typis incisas lectoribus exhibeo. Prima ad Illyricum pertinet, in qua intuitum oculis subest tripartita circumscriptio Illyrici, *Proprii* videlicet, seu *Primigenii*, *Universalis*, & *Hodierni*. Illyricum proprium voco regionem illam, in qua primo ortum, ex eaque propagatum est nomen genusque Illyricum. Illyrici universalis vocabulo intelligi volo, quidquid regionum ac gentium fuit aliquando juris ac nominis Illyrici. Illyricum hodiernum est complexio quædam provinciarum, quæ hodieque nomen Illyricum retinent. Ut clare perspicere valeas, quatenus extendatur sive Proprium, sive Universale, sive Hodiernum Illyricum, suis quodque ac diversis lineis circumscribitur. Præterea apponendas curavimus notas temporis, quo quæque provincia vel ad jus nomenque Illyricum accesserit, vel ab eo divulsa fuerit; quæ omnia, ut distinctius explicari, & cognosci queant, ubi tempus & occasio dabitur, quatuor illas tabulas, quas P. Philippus confecit, cum nostris in eas Commentariis proferemus, quibus totius Illyrici profani descriptio, & historia comprehenditur. Reliquæ tres tabulæ expressa referunt totidem quasi systemata Dalmatiæ, diligenter descripta, & pro temporum diversitate variata & distincta; primum Dalmatiæ Romanæ Imperio Romanorum subjectæ; secundum Dalmatiæ Slavonicæ post adventum Slavorum; tertium denique Dalmatiæ Venetæ, atque hodiernæ: Venetam appello, propterea quod nunc pars maxima Dalmatiæ ad Venetorum ditionem spectat. Sed tabulam secundam Dalmatiæ Slavonicæ reservandam duximus tomo secundo Illyrici sacri, ad quem Slavorum in Dalmatiam adventus pertinet.

Pars tertia Prolegomenon bipartita est, & duabus sectionibus distincta. Caput primum itemque alterum prioris sectionis evolvit explicatque origines Ecclesiæ Illyricæ & Dalmaticæ, quas usque a temporibus Apostolicis repetendas, atque ad Apostolos conditores, sive ad eorum Discipulos referendas esse contendimus; in utroque Apostoli & Apostolici Viri percensentur, qui populis illis primam Evangelii lucem attulerunt,

trunt, ecclesiasque illas fundarunt. Sectio secunda tribus capitibus constat. Primum sibi vindicat Descriptio Urbis Salonitanæ; alterum inquit, utrum ecclesia Salonitana inde usque ab ætate Apostolica jus nomenque Metropoliticum adepta fuerit, ubi multa disserimus & copiose de variis gradibus Hierarchiæ Pontificalis, & veterum ecclesiarum Patriarchalium, Exarchalium, Metropoliticarum, & Episcopaliū distinctione; quæ quidem neque ab hujus loci argumento aliena sunt, neque illis, quibus libri non sunt ad manus, unde rerum hujusmodi notitiam hauriant, inutilia aut injucunda fore speramus. In tertium caput varios Salonensium Episcoporum Catalogos coniecimus, cum nostris in eos animadversionibus, quibus, si quid illis desit, suppleri, si quid ordinis vel temporum perturbatione peccatum sit, corrigi, si quid obscurum est aut confusum, illustrari & explicari possit. Hic etiam nobis oblata est occasio nonnulla breviter strictimque attingendi de antiquis Diptychis, unde veterum Pontificum Catalogi emanarunt. Nec vero committendum putavimus, ut tertiæ huic parti nostrorum Prolegomenon sua deesset tabula Chorographica, in qua ecclesiæ ac Metropolis Salonitanæ fines alias prolatos, alias contractos, veteres pariter, hodiernosque describimus.

Jus Metro-
politicum
Eccl. Salo-
nit.

Catalogi
Episc. Salo-
nit.

Historiæ ecclesiasticæ Salonitanæ formam quamdam rudi penicillo, ac levibus lineamentis adumbraverat P. Philippus, eamque expoliendam ac perficiendam mihi tradiderat. Nominibus fere omnium Antistitum Salonitanorum aliquid materiæ, in qua nobis elaborandum esset, apposuit; & scriptis suis quædam veluti rerum semina iniecerat, quibus evolvendis & explicandis Pontificatus cujusque historia augeri & dilatarî posset. Præterea Pontificum aliquot ac Divorum Acta ipsemet Italico, vel etiam Latino sermone, licet cursim, ac succisive operis, & quoquo poterat stylo, describere cœperat; nonnulla etiam majori ex parte digesserat, quibus tamen multa vel addi, vel detrahi, & omnia sub acumen criseos ac styli revocari oportebat. Hic vero lectores præmonendos censeo, ut ne talem expectent a me, aut sibi cogitatione fingant, historiæ ecclesiæ Salonitanæ priorum sæculorum, quales solent esse vel mediæ ætatis, vel nostrorum temporum historiæ, quibus rerum copia multa & varia suppeditat, nec desunt Scriptores & monumenta, unde res certas atque exploratas transcribere queas. De rebus ecclesiasticis Salonitanis usque ad sæculum fere quintum nihil memoriæ aut litteris clare diserteque proditum invenitur, præter Acta S. Domnii primi Episcopi Salonitani, S. Donati Confessoris, & S. Anastasii martyris Salonitani, itemque nomina Episcoporum Salonæ; & hæc ipsa nomina, nisi Catalogi Pontificales nobis conservassent, vetustas aut calamitas temporum, & incuria hominum, ut cætera pleraque, perpetua oblivione obruisset. Nam si quæ in Commentariis ejus ecclesiæ, aliisque publicis privatisque erant monumentis, vel igne abolevit persecutio Diocletiani, qui Christianæ religioni pariter sacrisque codicibus bellum crudele ac sacrilegum indixerat; vel irruptionibus barbaricis, & fuga incolarum dispersa sunt, alioque translata; vel denique urbe eversa, incensisque tabulariis pleraque interiit. Quare nobis alterutrum necesse fuit facere, aut tercentos ipsos annos Episcopatum S. Domnii proxime consecutos, Episcoporum nominibus propemodum solis, nudisque & vacuis percensendis transilire, aut rerum copia aliunde, & e communibus quibusdam locis mutuare, ad vastam illam, immanemque trium sæculorum lacunam explendam. Equidem nulla lege adstrictos esse historicos video, ut quod domi deest ad seriem institutæ historiæ continuandæ, foris assumere nequeant, modo communia propriis sic apte intexant, ut illa in sedem quodammodo suam venire, non in alienum locum temere irruisse videantur. Ex historicis sacris & profanis haud paucos proferre possem, qui ad domesticam vel inopiam sublevandam, vel copiam augendam, extranea adsciscere, atque in rem suam convertere minime dubitarunt. Unus nobis instar omnium est Cæsar Cardinalis Baronius, qui primo Annalium tomo, præter institutum historicum, præterque rationem illorum temporum, in quibus tunc versabatur, multa de sanctissimis religionis nostræ dogmatis, & mysteriis docte copioseque disseruit contra hæreticos posteriorum ætatum, qui eadem per summam insaniam, atque impietatem oppugnare aggressi sunt; nec vero contra leges historiæ sapientissimus ille Vir facere se arbitrabatur, propterea quod filium narrationis historiæ hisce ad prælianda prælia Domini digressionibus identidem intetrumperet. Et sane ex illo priore tomo si ademeris, quidquid vel ad catholicam religionem propugnandam, vel ad ritus ecclesiasticos illustrandos, vel ad profanam historiam & Chronologiam dilucidandam variis locis Baronius intexuit, eidem tomo ex tribus vel quatuor partibus plus una fortasse detraxeris. Quod si cæteris historicis impune licuit multa extrinsecus accersere, quibus historias suas augerent ornarentque, quis mihi jure succenseat, si ego, non quidem domesticæ suppellectilis augendæ cupiditate, sed rerum Illyricarum inopia compulsus, idem mihi facien-

Historia ve-
tus Salonit.
rerum in-
ops.

Quam dira-
ri oportuit
rebus aliun-
de adscitis.

Exemplo
nobilium
Scriptorum.

faciendum putaverim . Neque enim ad normam & regulam cæterarum exigi velim historiam ecclesiæ Salonitanæ veterum temporum ; quæ cum nequeat esse perspicua & dilucida expositio seriesque rerum gestarum, quippe quarum certam distinctamque notitiam nimia vetustas nobis invidit, atque præripuit, nihil aliud esse potest nisi complexio quædam rerum partim universalium, partim singularium, & ratiocinationum conjecturalium, e quibus rerum ac temporum illorum obscura aliqua & probabilis cognitio elici possit. Itaque post Acta S. Domnii primi Salonarum Antistitis a nobis descripta, & pluribus notis, variisque Dissertationibus illustrata, ad persequendam continuandamque historiam Pontificalem hujus ecclesiæ, aliud fere nihil suppetebat, nisi Catalogi Episcoporum Salonensium, in quibus tota series Episcopalis usque ad quintum sæculum solis eorum nominibus contextitur . Horum itaque Episcoporum Acta cum omnino interciderint, rebus aliunde quæsitis suppleri oportuit, quæ quidem cum rebus nostratibus permixtæ, & suis locis ac temporibus apte congruenterque dispositæ & continuatæ, veluti in historiæ unius corpus coalescerent. Ex tribus igitur locis communibus quæcumque in rem nostram accommodari posse videbantur, ita decerpsti digessique, & rebus Illyricis intexui, ut omnia aliquo modo connexa inter se & coherentia justum quoddam historiæ corpus efficerent ; si tamen hæc dicenda sit potius historia, quam commentationes quædam de rebus ecclesiasticis Salonitanis,

1. Ex hist. ecclesiastica universalij. Ac primus quidem locus, ex quo in usum nostrum multa deprompsimus, fuit historia universalis Ecclesiæ & Imperii, a primo ad quartum sæculum deducta; nam quæ per annos tercentos in multiplici rei Christianæ varietate motuque gesta sunt, maxime illustrata, & memorabilia, in epitomen quamdam Chronologicam redeimus, & quæ cujusque Episcopi Salonitani temporibus respondebant, ea cujusque nomini subjecimus, ex eisque conjectando collegimus, quid quisque præclare ac laudabiliter gesserit, Scitum est enim ex universalibus & communibus de singularibus & propriis conjecturam facere, atque ex universæ ecclesiæ statu licet conjicere, quo loco essent res ecclesiæ Salonitanæ, prosperæne fuerint, an calamitosæ, tranquillæ, an perturbatæ, quidve pro temporum diversitate vel incrementi, vel detrimenti ceperint. Inde etiam dignosci potest, quale fuerit cujusque Episcopi regimen, quam varium & multiplex, quam difficile & laboriosum, quam multis sollicitudinibus & periculis implicitum, & quantam singuli diligentiam, vigilantiam, contentionem adhibuerint, sive ut lætis pacatisque temporibus ad rem Christianam amplificandam bene uterentur, sive ut ingruentibus persecutionum tempestatibus, gregem sibi commissum defenderent, eique præsidio essent ac solatio. Nec vero absimile est haud paucos ex illis fuisse, qui tamquam boni Pastores animam suam pro suis ovibus ponerent, ac martyrii decus laborum suorum præmium adipiscerentur; præsertim cum acerbissimis illis temporibus ad cædem primi omnium designari solerent Episcopi, quibus sublatâ Christianam religionem funditus eversum iri vulgo existimabant. Multa igitur de rebus vel secundis vel adversis totius ecclesiæ, de Romanis Pontificibus, de Imperatoribus præsertim oriundis ex Illyrico, religioni nostræ aut propitiis, aut infestis, de acerbitate persecutionum, de controversiis & hæresibus per ea tempora subortis, aliaque ejusdem generis breviter perstrinximus, quæ communia cum essent, rebus tamen atque etatibus ecclesiæ Salonitanæ, ejusque Antistitum sic illigavimus, ut propria quodammodo, & nostra fierent. Huic ecclesiæ ab anno alterius sæculi quadragésimo quinto usque ad septuagesimum tertiæ sæculi annum, octo ipsos Episcopos præfuisse invenio, quorum primus Honorius sive Honophrius, postremus fuit Maximus secundus hoc nomine. Horum Episcopatum historiam, cum nihil aliunde suppeteret, ex rebus communibus conficere necesse fuit, decerpitis ex historia universali, atque iis in singulos accommodatis ac distributis, quæ ad cujusque tempora pertinebant, ne videlicet annos centum fere ac viginti rerum omnium inanes, & omnino vacuos relinquere cogeremur.

2. Ex hierarchia, disciplina, re critica, & chronologica ecclesiastica. Alter locus, unde aliquid derivari potuit, transferrique in historiam Salonitanam rerum domesticarum inopia laborantem, continet quædam explicatu cognituque dignissima, quæ ad hierarchiam, disciplinam, remque criticam, & chronologicam ecclesiasticam spectant. Ex his autem haud sane multa, nec temere quidem ac sine delectu, sed ratione & consilio, prout res & occasio se dabat, historiæ Salonitanæ sic intexuimus, ut in eum locum, quem illis tribuimus, non violenter intrusa, sed quam aptissime cadere viderentur. Veluti in tertiâ parte Prolegomenon, ubi inquirendum fuit, an ecclesiâ Salonitana inde usque ab sua origine jus titulumque Metropoliticum adeptâ fuerit, visus est nobis locus idoneus, in quo de institutione Apostolica Metropoleon, de tribus antiquissimis Patriarchis primariis, quibus postea Hierosolymitanus & Constanti-

nopos

nopolitanus accefferunt, & alii deinceps; de tribus itidem Exarchis, de Primatibus & Vicariis Apostolicis; ac de aliis id genus; quæ attinent ad hierarchiam ecclesiasticam, opportune disputaremus. Proximè post S. Domnium ecclesiam Salonitanam administrant Cajanus & Symphorianus, quos tradunt ex Ordine Diaconorum electos fuisse promotosque ad Episcopatum; hinc autem oblata nobis est, non longe accersita, occasio differendi de cæteris infra Episcopalem Ordinibus ecclesiasticis, ac præsertim de Diaconis, qui ferme septeni ex Apostolica institutione in singulis ecclesiis constitui solebant, itemque de Archidiaconis, qui secundum Episcopos primarium auctoritatis locum obtinebant, non illi quidem Ordine & charactere, sed potestate & curatione ecclesiastica Presbyteris antelati, horum autem, & Diaconorum, quibus Archidiaconi præerant, munera & officia nominatim persequimur. Neque ab eo, in quo versamur, argumento visum est alienum esse, addere aliquid de Comitibus Episcopalibus, veterique consuetudine eligendi Episcopos, quos e collegio Diaconorum majores nostri sæpe assumere consueverant, Clero populoque suffragia ferentibus, vel certe assentientibus atque approbantibus. S. Domnium, ut in ejus Actis scriptum est, S. Clementem Salonis perhonorifice excepit, ab eoque ex illis Episcopis, quos socios adjutoresque Evangelicæ peragrations sibi adjunxerat, dubs postulavit, quorum opera ac ministerio ad Cajanum & Symphorianum Pontificali charactere initiandos uteretur; locus is nos admonet, ut investigemus, quem in antrum incidit profectio in Dalmatiam S. Clementis, adveneritne Salonas, antequam susciperet, an vero postquam ultro deposuerat regimen ecclesiæ universalis: id quod constitui ac stabili nequit, nisi de Clementis Pontificatu Romano, ejusque abdicatione, ac de annis, quibus vel hanc, vel illum illigari oportet, variaz diversæque Auctorum sententiæ exponantur; & quæ verisimilior videtur, ea cæteris præferatur. Videamus præterea necesse est, his duobus Episcopis, quid negotii demus, interea dum S. Domnium vixit, cuique eos muneri velimus esse præpositos, maxime quod antiqui Canones plenissime vetabant plus uno Episcopo in singulis esse civitatibus. Restat igitur, ut fuerint Episcopi adjutores, quos B. Domnium idcirco Pontificia consecratione impertiit, ut sibi ad exsequenda Episcopi munera vicariam operam navarent; id vero non repugnare, sed consentaneum esse legibus institutisque antiquis ecclesiasticis, ut ostenderem, hinc mihi necessitas imposita fuit pauca dicendi de Vicariis Episcoporum, ac præsertim Romanorum Pontificum, quos aliqui Chorepiscopos perperam vocant, eoque & charactere Episcopali insignitos fuisse constat, & jure quodam donatos, ut Clero populoque non dissentientibus in Pontificatum succederent. Ab Cajano, & Symphorianus ad duos alios his proximos Episcopos Salonitanos Hesychium primum, itemque secundum progredimur. Suspicio est alterutrius, vel utriusque Acta, quæ olim fortasse extabant, compilasse, in suumque transfuisse Hesychium Episcopum Carteræ, larvatos illos Historicos, sive Chronologos, quorum ea consensio inter se & conspiratio fuisse videtur, ut furta & prædas undecumque facerent, convectarentque ad Fastos Divorum Hispaniensium locupletandos, & infarciendos. Hæc suspicio, quam non omnino inanem aut de nihilo esse ibidem ostendimus, satis amplum nobis aperuit campum, in quo excurrere Historia nostra exspatiarique posset; siquidem illorum opera omnia, quæ sub eminentis nominibus prodierunt, singillatim percrensenda fuerunt, fraudes & fallaciæ commonstrandæ, prava & dolosa consilia detegenda, & gravissimæ censuræ referendæ, quas iisdem prudentissimi quippe ac sapientissimi viri, maxime Hispani, infixerunt. De his autem hoc loco lectores accurate edocere debemus, ut intelligant quibuscum res nobis futura sit, cum iterum ac sæpius continget, ut istis plagiaris, rerum nostrarum repetundarum causa, litem & actionem intendamus, id quod statim facere aggredimur in Venantio successore alterius Hesychii, quem nobis surreptum, e Salonitano Toleranum Episcopum fecerunt. Hæc & alia ejusdem generis, e promptuariis eruditionis doctrinæque ecclesiasticæ desumpta, variis hujus historiæ locis pro re nata attexuimus; non ea sane, ut vides, longissime adscita, nec quasi per vim, & collo obtorto in historiam Illyricam abducta, sed petita e propinquo, quæ quodammodo sponte sua se offerre, suasque nobis opes ad rerum nostrarum inopiam sublevandam contribuere videntur. Non deerunt fortasse, qui existiment molestam etiam, non modo supervacaneam esse commemorationem rerum hujuscemodi, quas multi & nobiles Auctores docte copioseque pluribus libris explicarunt; hisque onerari verius, quam ornari historiam Illyricam putabunt. Quibus nos ita responsum volumus, non si hæc doctis atque eruditis viris necessaria non sunt, continuo inutilia erunt, & injucunda plerisque aliis, qui antiquitatis ecclesiasticæ cognoscendæ studio tenentur, neque in promptu est illis copia librorum, unde illius notitiam sibi adfiscant. Nimis profecto contrahere, in angustumque con-

Unde a nobis desumpta sit materia ad ornanda Acta Cajani, & Symphor. Epil. Salon.

Et utriusque Hesychii.

De falsis Chronologis sive Historicis Hispaniensibus.

concludere videretur industriam Scriptorum, remque litterariam, si quis nihil scribi proferrique in medium vellet, quod ab aliis jam occupatum fuerit, quod non sit omnibus novum, inauditum, & incognitum; ex quo fieret, ut ingentia volumina in paucas pagellas redigi facile possent. Doctis & semidoctis scribimus, his quidem, ut habeant, unde doctiores fiant, illis vero, ut habeant, de quibus judicent ac sententiam ferant. Cæterum usurpare mihi liceat præclarum illud C. Lucilii, qui apud M. Tullium dicebat ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque a doctissimis legi velle, quod alteri nihil, alteri plus fortasse, quam ipse, intelligerent.

g. Ex Actis
martyrum
interpolatis.

Tertius denique locus, ubi latere aliquid visum est, quod jure suo videretur posse repetere historia Salonitana, sunt Acta quorundam martyrum ac Divorum, quæ opione omnium corrupta & interpolata cum sint, & cum illis, quorum nomina præferunt, aut omnino discrepent, aut certe omni ex parte non cohæreant, ex quibusdam indiciis oborta mihi est suspicio illuc irrepsisse, & rebus aliis implicitum atque involutum delitescere aliquid ex historiis nostrorum Antistitum vel martyrum, quarum jacturam deploramus: idque eo verisimilius est, quod, ut supra diximus, & aliis locis paullo diligentius explicandum erit, cum Dalmatia & crebris barbarorum irruptionibus exposita fuerit, & variarum gentium dominatum subierit, magna facta sit veterum codicum dispersio atque distractio; eos quippe vel incolæ, hostibus ingruentibus, alio atque alio fuga dilapsi secum abstulerunt, vel qui rerum in Dalmatia potiebantur, compilatis tabulariis, antequam novis Dominis supervenientibus excedere cogerentur, in alias atque alias regiones asportarunt. Hos autem codices quidam nacti cum essent, aut rerum & nominum similitudine decepti, aut mala fide & dolo multa indidem sumperunt, quibus Divorum suorum historias augerent, atque ornarent. Sed hæc alias, nunc quod instat. Cum itaque in illis, quæ modo dicebam, Actis martyrum visum mi-

In quibus
visum est
aliquid late-
re de rebus
Illyricis ha-
giologicis.

hi essem videre indicia, & vestigia nescio quæ rerum atque Episcoporum nostratum, his admonitus in eam spem veni, ut si paullo acrius cogitationem curamque vestigandi intenderem, quod quærebam, si minus argumentis & rationibus, atramen probabili conjectura assequi possem. Res erat alex & periculi plena, exitusque admodum incerti, quam timide ac dubitanter aggressus, conjectando & ratiocinando eo perduxì, ut me suscepti conatus non prorsus pœniteat, Cæterum ne hisce indagationibus conjecturalibus nimio plus indulgere videar, parce admodum illis utendum censui; nec plures sunt, quam tres aut quatuor Salonitani Episcopi, ad quos pertinere quædam, referrique posse existimamus, quæ in historiis aliorum Divorum adventitia esse, & ex alienis Actis invecta, maleque cum his cohærere viderentur. Nec vero omnia, quæ in historiis hujusmodi scripta sunt, promiscue & sine delectu, quasi jure nostro reposcimus, & tamquam propria Episcopis nostris vindicamus; sed regulis quibusdam constitutis, quibus nostra ab alienis secerni queant, ea quidem, quæ ab iis non abhorrent, quorum nomine historiarum illarum inscribuntur, prorsus intacta relinquimus, quæ vero aptius cum nostris congruunt, ea tantum repetimus, & quibus videntur esse adempta, restitui-

In Actis S.
Georgii Pa-
læstini con-
tineri quæ-
dam viden-
tur ad Geor-
gium Salo-
nit. Ep. spe-
stantia,

mus. Sed quoniam hæc satis intelligi nequeunt sine alicujus exempli appositione, quam brevissime potero exponam, quæ a nobis repetendi ex Actis S. Georgii Palæstini martyris Acta Georgii Salonitani Episcopi, ac vindicandi ratio viaque tentatur; hinc enim aliarum hujusmodi nostrarum indagationum specimen capias velim. Primum igitur illud nobis constituendum fuit, duos imperante Diocletiano, & iisdem fere temporibus fuisse Georgios, alterum Episcopum Salonitanum, alterum martyrem Palæstinum: quo constituto ac declarato, historias omnes partim aliquo modo varias, partim omnino inter se contrarias, Græcas Latinasque accurate percensemus, quæ de vita & martyrio S. Georgii Palæstini extant, hujusque nomini subjiciuntur; nam is unus doctis pariter indoctisque notus est, & Græcorum ac Latinorum litteris celebratus; noster vero non solum in vulgus plane ignotus est, sed ne ipsis quidem viris eruditis cognitus; hujus autem notitiam quærere & investigare si alibi coneris, quam in catalogis Pontificiis ecclesiæ Salonitanæ, frustra labores. Ex his omnibus porro historiis Georgianis nulla est, quæ germana omnino ac sincera haberi dicique possit, & nulli doctorum hominum censuræ sit obnoxia. In has ergo studiose ac diligenter inquirere, atque alias cum aliis conferre institui-
mus; & cum Petro Episcopo Equilino in iisdem manifesto comperimus quadrupli-
cem discrepantiam, locorum scilicet, temporum, rerum, ac personarum, quam ipsi fu-
se accurateque explicamus, brevissime autem Equilinus hisce verbis expressit: *In ejus martyrio multa diversitas invenitur tam ex parte loci, quam ex parte modi, tam ex parte temporis, quam ex parte judicis.* Hinc autem fit, ut omnia illa, quæ in historiis Georgianis narrantur, in unum eundemque martyrem Palæstinum convenire nequeant; ac
proin-

proinde si vera sunt, in duos Georgios ejusdem quidem ætatis, sed paucorum annorum intervallo disjunctos, distribui debent, & sua cuique aptari. Illis vero temporibus nulum alium Georgium extitisse comperimus; in quem aptius accommodari possint ea, quæ Georgio Palæstino vel superfluent, vel repugnant, nisi quem nobis Catalogi nostri exhibent, æqualem ætati atque Imperio Diocletiani. Quare in hisce historiis permixta fuerint cum necesse sit Acta Georgii utriusque, illud conatus sum, quoad ejus fieri potuit, efficere, ut altera ab alteris secernerem, ac pro diversitate locorum ac temporum, rerum ac personarum, quædam Palæstino, quædam Georgio Salonitano attribuerem. Hac autem Actorum secretionem facta, & duplici Georgii distinctione adhibita, omnis ex historia Georgiana & discrepantia tollitur & confusio. Cum vero Palæstinus Græcis, quam Latinis, Salonitanus Latinis notior esset, quam Græcis, sic statuo, in Græcis quidem exemplaribus illum magis, quam hunc eminere; contra vero in Latinis plura esse, quæ ad nostrum, quam quæ ad Palæstinum pertineant. Singula hic persequi, pluraque in hanc sententiam scribere supersedeo, cum lucubrationem illam nostram legere & expendere liceat. Arduum sane opus fuit, & operosum, in quo plurimum studii, temporis, ac laboris consumere necesse fuit, nec breviter ac paucis expediri potuit; an vero operæ pretium fecerim, nec satis scio, nec si sciam, dicere aulam. Non autem sumpsî hoc mihi, ut rem ita esse lectoribus persuadere non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane voluerim. Res enim hæc tota conjecturis nititur, ex quibus opinabile quidem aliquid elicere, nihil tamen, quod certum sit, concludere queas. Quod vero simile nobis videbatur, id ut sequeremur, quantum conati studio & industria potuimus, operam dedimus; quam prope autem ad veritatem, seu verisimilitudinem accessimus, aliorum sit judicium; id quidem certe conati sumus, tentavimusque, quatenus indagando, conjectando, ratiocinando progredi possemus, & hoc quodcumque est operis ac laboris, conatum quemdam rite dixeris, quemadmodum Daniel Papebrochius suos illos Commentarios, doctos oppido & laboriosos, in Catalogum Pontificum Romanorum, *Conatum Chronico Historicum* appellavit; cum enim Historiam & Chronologiam Pontificalem multis difficultatibus impeditam, ac tenebris involutam, certis argumentis & auctoritatibus plane ac dilucidè, omninoque ad veritatem explicare se posse diffideret, id unum sibi sumpserat, ut eandem prudentibus conjecturis ac rationibus adhibitis quoquo modo expedire, atque in ordines temporum digerere conaretur. Quid enim prohibet, quo minus historici ceterique Scriptores aliquando vel ingenii, vel industriæ suæ quosdam quasi conatus exserant, audeantque in loco aliquid, experiundo ac tentando, si quo modo possint rebus obscuris & incertis, aut etiam incredibilibus, sive lucem aliquam afferre, si ve probabilitatem quamdam conciliare. Huc nimirum illa pertinent, quæ quia sunt admirabilia, contraque opinionem omnium, Paradoxa appellantur, quæ quidem quamvis nova sint & inaudita, & parum etiam credibilia, libenter tamen si apte sciteque, ac probabiliter exposita fuerint, & audiuntur, & leguntur, & legentium vel audientium animos non modo sua novitate oblectant, sed etiam probabilitate quadam percellunt, ex iisque assensionem aliquam eliciunt. Ex illo autem nostro conatu, quamquam nihil de Georgio Salonitano Episcopo ne probabile quidem ac verisimile, nedum certi aliquid, effici posset; in eo tamen, licet ab nostro instituto alienum fuerit, nos elaborasse non pœnitet, ut nostris illis Commentationibus illustriora fierent Acta magni illius martyris Palæstini, ab illisque rebus secernerentur, quæ cum illo minus congruere videantur; dabuntque nobis veniam, opinor, Lectores, vel potius gratiam aliquam habebunt, quod si non Salonitani, attamen Palæstini Georgii plenam, & sinceram, secretamque ab rebus alio pertinentibus, notitiam e nostris lucubrationibus assequi possint; quibus itidem alia non pauca intexere necesse fuit ad rem propositam sive probandam, sive illustrandam, quæ ad cognoscendum neque supervacanea, neque ingrata illis fore speramus. Quæ hujus nostri conatus vel excusandi, vel ab illis censuris, quibus obnoxius esse posset, vindicandi causa hoc loco dicta sunt, eadem referas velim ad duos alios Salonitanos ante Georgium Episcopos, Agapitum & Joannem, quorum itidem Acta ex historia S. Agapiti Prænestini, & S. Venantii Camertini martyris repetere conati sumus.

Atque ex illis tribus communibus locis, qui modo sunt expositi, quemadmodum historia Salonitana, ubi rerum suarum egestate laborat, auctior fieri potuerit, & locupletior, satis superque declaravimus. Nunc illud mihi venit in mentem vereri, ne quis nobis vitio vertat, quod in conjecturis adhibendis nimii fuerimus, iisque licentius, quam deceat historicos, abuti videamur. Neminem esse arbitror, qui nesciat res Christianas trium priorum sæculorum, eas præsertim, quæ ad ecclesias singulares attinent, partim vetustate nimia nobis obscuras esse, velut quæ magno ex intervallo loci vix cernantur,

Ratio secer-
nendi &
vindican-
di, quæ ad no-
strum Geor-
gium prius
accommo-
dantur.

Hæc Geor-
giana lucu-
bratio, in
qua nihil
certum af-
firmamus,
conatus qui-
dam dici po-
test ad exam-
plum co-
natus Pape-
brochiani.

Ex quo effi-
nihil certum
aut probabi-
le effici, uti-
litas tamen
aliqua per-
cipi potest.

Historico li-
cet conje-
cturis uti,
ubi certa &
explorata
desunt,

par-

Idque pro-
batur exem-
plo nobi-
lium Histo-
ricorum,

ac præfer-
tim Histori-
æ Dalmatæ.

Conjectura-
rum natura
& varietas.

partim posteritatis notitiæ præreptas fuisse, seu quod nullis fuerint litteris tradita, sive quod vetera monumenta, quibus commissæ fuerant, ob varios rerum humanarum casus interierint. Ex quo factum est, ut plurima sint prorsus incognita, multa incerta, pauca admodum, quæ paullo diligentius memoriæ prodita, & litteris custodita ad nostram ætatem, nostramque cognitionem pervenerint. Quare qui de antiquissimis illis ecclesiasticis rebus scribunt, iis nihil est conjecturis familiarius, nihil usitatus; e conjecturis siquidem, commentando & ratiocinando eliciunt, unde suppleant, quid illorum temporum historiæ deest, rebus obscuris aliquam lucem impertiant, incertis ac dubiis nonnullam fidem afferant, & nodos sæpe difficillimos sive historicos, sive chronologicos, sive geographicos ratione quadam probabili dissolvunt. Conjecturis frequentissime utuntur Cæsar Cardinalis Baronius, Hagiographi Antuerpienses, Pagius, Tillemontius, alique in ecclesiastica historia præclari ac nobiles; non quod ex illis certi quidpiam concludi posse existiment, sed quod satius esse censeant res antiquas quoquo modo evolvere & explicare, quam omnino involutas & implicatas relinquere. Non enim est necesse, historicus comperta semper & explorata proferat: ex incertis, sint modo verisimilia, ratiocinando narrationes suas conficit, non illas quidem ad firmam fidem faciendam, sed ad imbecillam quamdam assensionem obtinendam idoneas. Nimio plus exigit ab historicis, qui nihil ab illis afferri velit, quod indubitaris auctoritatibus & monumentis probari nequeat: sunt enim pleraque adeo implicata & obscura, ut prudentiæ historicæ sit, non ea demonstrando explicare velle, sed conjectando suadere, non patentius illustrare, sed utcumque expedire: quo in rerum genere, si quis ad eas explanandas conjecturis scite prudenterque usus fuerit, falli nimis idem poterit, reprehendi sine injuria non poterit. Joannes Lucius, qui gravissime omnium & doctissime de rebus Dalmaticis scripsit, quemque propterea excellentiæ & honoris causa *Historicum Dalmatam* plerumque appellamus, in suis libris *De Regno Dalmatiæ & Croatia*, plurimum loci conjecturis tribuendum putavit, non solum in primo libro, ubi res Illyricas perantiquas, & perobscuras a primordio evolvere ac dilucidare conatur, sed etiam in reliquis, ubi res posteriorum ætatum, quam diligentissime potuit, persecutus est; quippe, ut ille ait cap. I. lib. I. *qua post Imperii declinationem in Dalmatiâ evenerunt, apud plures Auctores adeo confusa reperiuntur, ut vix aliquid certi vel distincti percipi queat.* Cum igitur pleraque, præsertim antiquiora, paulloque longius a temporibus nostris disjuncta, conjecturis niterentur, sapienter cautèque statuerat suos libros inscribere atque appellare *Indagationes*; propterea quia nihil aliud propositum sibi esse voluerat, nisi ut indagando & investigando id, quod vero similis esset, quæreret, suisque Commentationibus illustraret. Certe ab illis amovendum censuit titulum historiæ, quod historia, cum sit rerum gestarum expositio, majus quoddam opus esse videatur, quam ut multarum rerum conjecturalium & opinabilium coacervatio nomen historiæ pro dignitate sustinere possit. Quæ quidem ratio apud nos etiam valere debuisset, nostroque huic operi historiæ titulum detrachere; sed non est necesse vim hujus vocabuli ad vivum refecare, & quoniam homines ut expectant, sic vulgo nominant *Historiam Illyricam*, hæc retineat sane nomen illud, quod eidem, quamvis minus apte conveniat, accommodavit tamen aptavitque jamdudum communis expectatio & appellatio. Cæterum hoc quodcumque est operis, ut voles, per me licet, appellaveris sive historiæ Illyricæ, sive, ut supra dixi, Commentarios de rebus Illyricis.

Cum ergo res antiquissimæ ecclesiæ Salonitanæ in occulto lateant, neque suppetant monumenta, unde certa & perspicua illarum notitia depromi queat, ad conjecturas confugimus, easque nobis subsidio comparavimus, ut tria illa priora ejusdem ecclesiæ sæcula ab silentio ac tenebris, in quibus magna ex parte delitescabant, quacumque tandem ratione vindicaremus. Nec video fane, cur in obscura nocte versanti, ac tetris tenebris & caligine circumfuso optabilius sit omni prorsus luce destitui, quam tenue illud, si forte oblatum sit, & incertum lumen arripere, quod conjecturæ, & rationes conjecturales afferunt. Conjecturarum autem ea est natura & varietas, ut aliæ magis, aliæ minus ad fidem faciendam videantur idoneæ; interdum singulæ leves per se ipsæ sunt atque infirmæ, at simul conjunctæ, si non ad vincendum, certe ad suadendum, vim non mediocrem obtinent; quæ in varias partes duci possunt, nonnumquam etiam in contrarias, iis nihil incertius est, aut imbecillius; quæ aliquibus nullius ponderis esse videntur, apud alios haud parvi momenti esse putantur, & cum res conjecturis penditur, potest non solum aliud mihi ac tibi, sed mihi ipsi alias aliud videri, ut agebat Tullius, & iidem alias aliud de iisdem rebus & sentiunt & judicant. Hoc certe commodi & utilitatis & conjecturis percipitur, quod sæpe aliorum studia commoveant, quibus acutius est ingenium,

genium, uberior doctrina, & major copia librorum; illosque excitant ac stimulant, ut rem accuratius & penitius investigent, longiusque investigando progrediantur; eoque interdum diligentiori inquisitione ac meditatione adhibita perveniunt, ut quæ antea ex obscuris indiciis opinione attingi tantummodo poterant, ea ipsi certa & clara cognitione assequantur. Cujusmodi autem sint nostræ conjecturæ, aptæne ad efficiendum aliquid & suadendum, an prorsus ineptæ, judicare non auserim; eas lectorum judicio libentius subjecerim. Quocirca moneo jam nunc, prædico, ante denuncio, me nihil in medium esse allaturum, cui plus fidei adhiberi velim, quam quantum vel merentur rationes seu conjecturæ, quibus res quæque nititur, vel prudens lector tribuendum esse censuerit: id quod in progressu operis identidem, ac sæpius fortasse, quam sit necesse, edico profiteorque in hæc aut similia verba: *recte, secusne conjecerim, aliorum velim esse iudicium*; nunc autem id præmoneri, & præcaveri oportuit, ne quis existimet meis me conjecturis & opinionibus plus nimio fidere, ac tenacius iisdem adhærescere, quam ut ab illis divelli, & in contrariam partem abduci patiar. In rebus antiquis, longèque ab ætate nostra remotis, quæ omni litterarum luce carent, sæpe versari cum debeam, opinato- ris potius, quam historici partes agere cogor; nec ultra id, quod verisimile occurrerit, progredi valeo; ac sæpissime quidem rem omnem in incerto relinquens, meamque ab utraque parte assensionem cohibens, eam lectori dijudicandam permitto; si vero quid meæ sententiæ sit exponam, id, ut potero, explicabo, *non tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint & fixa quæ dixerò: sed ut hominibus unus e multis, probabilis conjectura se-* Itemque
tilitas, Auctoris in-
genia pro-
fessio, M. Cic. lib.
2. Tusc.

Hæc ratio ac methodus describendæ historiæ Salonitanæ ecclesiasticæ priorum trium sæculorum, viris doctis atque eruditis & visa, & expensa, & probata fuit. Hujus quippe formam atque ideam breviter expositam, & in suas partes, & partium capita digestam P. Philippus prudentum ac litteratorum hominum judicio, censuræque olim commiserat. Singulis autem Episcopis subjecerat capita summa rerum fere earundem, quas partim ex historia universali, doctrinaque ecclesiastica decerptas, partim ex aliorum Divorum Actis, vel aliunde conjecturalibus ratiocinationibus deductas, ipse quidem brevissimis titulis comprehenderat, nos vero fuscè copioseque exposuimus. Quæ omnia cum sapientissimi viri approbaverint, ac laudaverint, a proposita methodo ac ratione haud mihi discedendum putavi, ratus communis publicæque approbationis prædes ac sponsores habere eos ipsos, qui de illa tam gravia & præclara judicia fecissent. Uno omnino volumine omnem ecclesiæ Salonitanæ historiam complecti decreveram, sed ex iis, quæ P. Philippus paraverat, quæque ipse collegi, seges & copia usque adeo excrevit, ut ea, quæ ad ejusdem ecclesiæ tria prima sæcula explicanda & illustranda congesimus, justî voluminis materiam satis uberem suppeditarent; præsertim cum Prolegomena fere dimidiam hujus Tomi partem occupaverint, quæ sane non debuerant, nec poterant prætermitti. His addere constitueramus, historiæque Pontificali interjicere historiam Diocletiani, & Divorum ex familia & cognatione ejusdem Imperatoris, quæ partim ad finem tertii, partim ad initium quarti sæculi pertinet; hæc enim historiâ tota nostra est, quippe cum Diocletianus, itemque martyres Divique ejus consanguinei ex Dalmatia, atque adeo Salonis oriundi fuerint. Quæ nos causæ impulerint ad historiam hujus Imperatoris fuscè accurateque scribendam, eas in Præfatione ad eamdem historiam declarabimus. Existent autem variis hujus historiæ locis, itemque in Actis martyrum ac Divorum, quibus cum Diocletiano necessitudo & sanguinis communio intercessit, multæ & graves controversiæ historicæ & chronologicæ de imperio & persecutione Diocletiani, de illius Collegis Augustis vel Cæsaribus, de illius uxoribus, ac præsertim S. Serena Imperatrice, de S. Artemia ejusdem filia, de nuptiis S. Susannæ, non Maximiano Galerio, ut vulgo creditum est, sed Maximiano Herculeo decretis, aliisque ejusdem generis plures; in quibus pertractandis, ac dirimendis, omni ope & opera enitemur, ut antiquitatem ac traditionem ecclesiasticam factam tectam retineamus. Verum historiam Diocletianeam cum Actis martyrum ac Divorum e stirpe Diocletiani, ne series Episcopalis interrumpetur, neve hoc volumen plus nimio cresceret, rejicere coacti sumus ad calcem integræ completæque historiæ Salonitanæ Pontificiæ, cujus primam partem hoc Tomo comprehensam non ultra initia quarti sæculi, & Imperium Constantini Magni, pacemque universali ecclesiæ ab eo constitutam perduximus.

Fateor equidem satius fuisse tercentos illos priores annos ecclesiæ Salonitanæ, rerum inopes, atque ob defectum tabularum mire obscuros, breviter cursimque attingere, quam in illis tamdiu immorari, rebus ad eos illustrandos & locupletandos extrinsecus, & undecumque adscitis, & tanti fortasse non erat tribus hisce sæculis integrum tomum non ultra

tri-

aria priora
saecula pro-
greditur.

tribuere, in quem universa hujus ecclesiae historia facile includi posset, si ea resce-
tur, quae foris & aliunde assumpsimus. Verum si quid in hoc peccatum est, id non tam
consilio & voluntati, quam tempori ac necessitati, cui serviendum fuit, adscribas velim.
Etenim cum totius historiae Illyricae moles mihi uni imposita fuisset, illud mihi ab iis,
quorum auctoritate atque imperio totius vitae nostrae rationes, nostraeque studia dirigun-
tur, impense mandatum fuit, ut quam celerrime possem, aliquid hujus operis jamdiu
promissi & expectati absolverem, typisque committerem, ne videlicet diutius commu-
nis expectatio frustraretur. Ex ea rerum sylva & copia, quae parata & congesta fuerat
ad hunc primum tomum ea ratione, quam exposui, & methodo conficiendum, multa
quidem jam diligenter elucubrata erant, neque aliud, nisi manum extremam desidera-
bant; cetera vero, in promptu cum esset, unde sumerentur, brevi tempore ac facili
negotio componi, in ordinem redigi, expendi, expoliri, ac perfici posse videbantur. Si
autem his praetermissis & rejectis, quae vel jam elaborata fuerant, ac propemodum ab-
soluta, vel certe ad digerendum & expediendum non admodum difficilia fore sperabam,
me ad posteriores aetates explicandas & illustrandas contulissem, in hanc rem plurimum
negotii ac temporis insumi opus fuisset; quippe cum nihil confecti, aut praeparati, aut
praemeditati haberem, multi mihi erant pervolutandi ac perlegendi sive codices Mss. si-
ve Auctores typis editi; res plurimae hac illac dispersae ac dissipatae colligendae, & suis
quaque locis statuendae; temporum ordines explicandi; regionum fines posterioribus
temporibus constituti investigandi, ac describendi; monumenta obsoletis verbis, barba-
risque locutionibus involuta interpretanda; per eas infra saeculum nonum aetates inceden-
dum, quibus rerum omnium ignoratio, tamquam nox quaedam, offusa exiguum veri
falsique discrimen reliquit, quod vix oculatissimi internoscere queant. Hoc autem cum
nimis longum, ac prope infinitum esset, necessitate quadam coactus tum obsequendi ma-
jorum praecipitis, tum satisfaciendi publicae expectationi, decrevi opus inchoatum absol-
vere, atque in apertum proferre, quaecumque tandem futurum esset, sive aliqua re-
prehensione, sive approbatione dignum; maluique illud in discrimen aliquod, incerti-
que exitus aleam committere, quam me officio meo communique desiderio deesse, ratus
omnibus benignis juxta severisque censoribus meum, si non opus, certe obsequium pro-
batum iri: nam ut praclare agebat Sidonius lib. 9. Epist. 16. *quoties liber quispiam scribi
cito jubetur, non tantum honorem sperat auctor a merito, quantum ab obsequio.* Ceterum si
rebus extraneis in hunc primum tomum inferendis nimis fuisse videor, iisdemque in-
explicandis longior fortasse, quam oportebat, diligenter operam dabo, ut pressius de-
inde ac brevius, relictis alienis, res nostras expediam, nihilque vel superfluum redun-
det, vel necessarium praetermittatur in ceteris voluminibus, quae deinceps sequentur,
in quibus vel numquam a proposito argumento digrediar, vel si qua digrediendi neces-
sitas fuerit, modice hoc faciam, aut etiam intra modum; certumque mihi ac delibera-
tum est non ultra attingere externa in posterum, nisi qua Illyricis rebus cohaerent.

Pressius de-
inceps ac
brevius res
Illyricae ex-
pedientur.

De Chronologia, sive ratione computandi annos a nobis adhibita, haud multa sunt,
quae hic subijciam. Quemadmodum historia rerum praeteritarum est narratio, sic Chro-
nologia est rerum earundem certis ex indiciis ad sua tempora temporumque partes ac-
commodatio; quare huic illa materiem copiamque suppeditat, haec illi vicissim formam,
ac velut regulam adhibet. Verus consuetudo haec est, jam usque ab antiquissimis ducta
temporibus, ut qui res gestas ordine chronologico persequi velit, quaedam statuatur sibi
ac designet initia temporum, memorabili aliquo eventu illustrata, certisque notis insigni-
ta, unde annorum deinceps consequentium numerum, rerumque scribendarum seriem
sic deducat, ut singulas res singulis annis, & suas cuique affigat, quae quidem capita
sive initia temporum alii, nomine a Graecis accepto, *Epochas* vocant, alii *Aeras* appel-
lant vocabulo priscis Latinis incognito, ab Hispanis invento, apud quos, ut docet L.
Andreas Resendius in epistola ad Joannem Vazum, *Aera* nihil aliud significat, nisi no-
tam numeri, & cum ad tempora dinumeranda transfertur, annorum computationem,
Hanc huic vocabulo notionem subijciunt apud eundem Resendium Nonius Marcellus,
Lucilius, & Faustus Regiensis, quibus adde Idacium in Chronico. Neque audiendos cen-
seo, qui hujus vocis originem repetere jubent vel ab aere, quod Augustus, descripto
terrarum orbe, ut penderetur Reipublice, edixit & sanxit; vel ab aere collatio, quod
Hispania in triumphum D. Calvini contribuere iussa est; nam ab aeris contributione
aeram appellari Latinitas non patitur, ut praclare Petavius lib. 10. cap. 70. de Doct.
Temp. animadvertit. Non defuerunt qui ex his notis A. E. R. A. idest *Annus erat Augu-
sti*, sublata interpunctione, conjunctis, hoc nomen *Aera* conflatum esse putaverint.

Aera & E-
pocha, quid
significent.

Unde aera
appellata.

Tres potissimum aeras, ut plures alias omittam, sive Epochas ante Christum ma-
ximae

xime illustres, & Græcis juxta Latinisque litteris celebratas invenio; quarum prima inde usque ab exordio Mundi deducitur, altera ab Olympiade prima per Iphitum instaurata, tertia demum ab Roma condita. Multæ itidem æræ, sive Epochæ post Christum natum inventæ sunt; sed una illa inter omnes eminet, quam sæculo sexto excogitavit Dionysius cognomento Exiguus is, qui primus Canones in unum volumen collegit, eique præfixit epistolam ad Stephanum Salonitanum Episcopum, cujus hor-tatu potissimum id operis laborisque susceperat. Hujus ille initium affigere voluit an-no natali Christi, aut certe anno illi, qui paucis interjectis diebus, Christi ortum pro-xime consequitur, ab Kalendis Januariis, ad normam anni Juliani, usque ad diem extremum Decembris perductus. Hæc æra, quam alii vulgarem, alii communem, alii Christianam vocant, reliquis antiquatis, summo Christianorum præsertim Occiden-talium consensu recepta est, hodieque in communi usu, atque in omnium litteris ac sermone versatur. Et quamvis de anno illo, quo reipsa natus est Christus, aliqua sit inter eruditos Chronologos dissensio, Latini tamen omnes in hanc æram consentiunt, & ab hac omnes eodem modo annos Christi computant, ut hic ipse, quo hæc scri-bimus, numeretur annus Christi 1749., ab qualicumque Epochæ & anno Christi ini-tium hos annos numerandi duxeris, sive primus æræ istius annus revera congruat cum anno natalitio Christi, aut cum eo, qui proxime sequitur, sive ab illo aliquot anno-rum intervallo distet: alii enim anno uno, alii biennio, alii quadriennio, alii quin-quennio, alii sex ipsis annis ante initium æræ vulgaris Christi ortum constituendum esse existimant. Quæ quidem de numero annorum, quo natalis annus Christi æram Christianam antecedit, inter Auctores controversia nihil obstat, quo minus recte pro-ceedat numerus annorum hujus æræ, cujus initium omnium sententia affixum est anno Juliano 46., a quo hic annus, in quo versamur, est apud omnes 1749. Itaque ca-pit illud annorum Christi, quam æram vulgarem nuncupant, velut limes certus & cardo Chronologiæ est, communisque terminus, in quem Chronologorum omnium ra-tiocinia, sic tamquam ab viarum divortiiis & ambagibus in idem compitum deducta confluunt.

Hanc Epocham vulgari usu ac vetustate tritam, receptamque ab omnibus, adhi-bendam nobis esse censuimus, non solum ad posteriores, sed etiam ad superiores ante Christum annos enumerandos: utrinque enim latissime patet, omnesque omnino mun-di ætates pervagatur; nam infra adventum Christi deorsum versum ad nostra usque tempora præcurrit; supra vero eundem adventum quodammodo retrograditur, & tem-porum ante Christum perpetuo incremento augescens, sursum versus quasi quibusdam annorum gradibus ascendit usque ad initium orbis conditi; in quo tamen initio consti-tuendo tam multæ sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiæ, ut opi-niones plus nonaginta de hac re diffidentes inveniantur; neque uno aut altero sæculo, sed annis amplius mille principes in hoc genere scriptores inter se differunt. Igitur hanc unam Epocham, sive æram vulgarem cæteris omnibus præferendam, nobisque perpe-tuo usurpandam esse duximus, quod nota sit, atque apud omnes pervulgata, quod defi-nitum habeat certumque annos numerandi initium, idest annum Julianum 46., quod abhinc multis sæculis communi usu invaluerit, multarumque ætatum possessione gau-deat, quod denique ad explicandos temporum ordines sive ante, sive post Christum evolutos perquam appositæ videatur. Si quando vero vel ab urbe condita, vel ab serie Chronologica Imperatorum, Pontificum, ac præsertim Consulum, vel aliunde annorum computandorum rationem adsciscimus, eam cum æra vulgari ita componimus, ut sin-gulis hujus annis singuli aliarum Epocharum anni respondeant. Ne quis autem contem-ptionis, quam veritatis cupidior, verbi controversiam nobis obtrudat, antea monemus ac prædicimus hisce Chronologicis formulis: *Anno æræ Christianæ . . . vel anno a partu Virginis . . . vel anno ante, aut post Christum natum . . .* eandem omnino sententiam rationemque per nos subjici, quæ his verbis, cum annum æræ vulgaris sive communis dicimus, subjecta est. Sunt enim, quibus religio videtur esse, hanc æram aliter, quam vulgarem seu communem appellare, nos vero in has verborum angustias compelli nolu-mus; parvi enim refert, quibus quidque vocabulis exprimas, modo de reipsa conve-niat, & loquendi formulis usu receptis utare. Omnes omnium ordinum homines æram vulgarem adoptarunt, eamque sive scripto, sive familiari sermone usurpant; & quam-vis plerique, ac fere omnes eruditi negent æram vulgarem cum vera Christi nati Epo-cha congruere, his tamen nulla religio est, quo minus ad designandos æræ vulgaris an-nos promiscue utantur hisce formulis: *Anno Christi . . . Anno post Christum natum . . . Anno a partu Virginis . . .* &c. quæ ut veræ sint, tacite adjicias oportet: juxta com-

Tres ante
Christum
Epochæ il-
lustiores.

Post Chri-
stum æra
Christiana
ab Diony-
sio inventa
sexto sæ-
culo,
vulgaris di-
cta, & ab
omnibus
recepta.

De anno
Christi na-
taliæ var-
iæ opinio-
nes.

Æra vulga-
ris a nobis
adhibenda,
annis ante
& post Chri-
stum nume-
randis apra-

Æra vulga-
ris varie
appellata,

reipsa non
congruit
cum vera
Christi na-
scentis Epo-
cha.

2

puta-

Communis
loquendi
usus, quam-
vis minus
ad verita-
tem exa-
ctus, reti-
nendus ta-
men.

Era vulga-
ris ante
Christum
ad normam
Petavianæ
Chronolo-
giæ.
Post Chri-
stum ad
normam
Baronianæ
Chronolo-
giæ nobis
exigenda.

Chronolo-
gia veteris
historiæ sæ-
pe incerta.

Ars Critica
Historico
necessaria
quid sit.

putationem æræ vulgaris. Quo fit, ut ex usu communi, penes quem arbitrium atque norma loquendi est, idem illæ formulæ valeant, atque hæc: *Anno æræ vulgaris* . . . eundemque omnino annum significant. Itaque habeantur licet pro Synonymis hæ voces *æra vulgaris*, & *æra Christi*, sive *Christiana*, idest a Christianis adhibita; & nemo eum reprehensione dignum existimat, qui hunc annum, in quo versamur, *ab Incarnatione Dominica*, sive ab adventu Christi 1749. numeraverit, quamvis vera Christi nascentis Epochæ aliquot annis antecedit initium æræ vulgaris, cujus nunc annus agitur 1749. Hæc temporum ab ortu Christi e præscripto æræ vulgaris computandorum ratio, hæ loquendi formulæ paullulum quidem a veritate discrepant, cum tamen plurimum sæculorum usu jam invaluerint, eas docti & prudentes viri tutius esse existimant retineri, quam corrigi; inveteratis quippe malis majori fere incommodo, quam utilitate remedium adhibetur. Fac enim aliquis ab ipso anno Christi natalitio novam annos numerandi rationem, vetere & communi sublata, in hominum mores & consuetudinem induceret, nã ille magnam perturbationem afferret tum hominum commercio, & actis publicis privatisque, tum superiorum temporum historiæ, quæ minus perspicua fieret, temporum ordinibus immutatis, & variarum Epocharum quadam nube lectoribus offusa; cum enim incertus sit annus ille ortu Christi insignitus, ab hoc alii plures, alii pauciores annos dinumerarent. Demus igitur aliquid communi consuetudini quamvis a veritate aberranti, latius tamen propagatæ, quam ut aboleri sine aliquo incommodo possit, ne major inde rerum ac temporum perturbatio existat, unde rectus ordo, & fixa disponendorum temporum ratio quæritur,

Cum igitur ad superiora ante Christum sæcula in ordinem redigenda æram ab Christo retrogradam mihi adhibendam esse constituerim, rerum ac temporum illorum seriem fere omnem contexui ad normam Chronologiæ Petavianæ, quam præstantissimus ille Chronologus libro xiii. de Doctrina temporum constituit & usurpavit. In rebus vero post Christum gestis explicandis digerendisque in annos æræ vulgaris, Baronium præclarissimum Annalium ecclesiasticorum conditorem, & parentem potissimum sequor. Sed cum de annis aliquorum Pontificum & Imperatorum Romanorum Scriptores inter se dissentiant, & in illis supputandis ac definiendis Baronium aliquando errasse apertissime ostenderint, neque mihi Baronianæ Chronologiæ vestigiis semper insistendum putavi, & sæpe, ubi est de uno alterove, aut pluribus annis inter Scriptores controversia, Epochis Baronianis aliorum Epochas subjunxi, ut quem quisque maluerit, rerum gestarum ordinem seriemque deligat, & sequatur. Cum nullæ suppetunt notæ, nullaue indicia, unde elici queat definirique annus, quo cum Regum, Imperatorum, Pontificum initia atque obitus, & illustria facta certo colligari possint, hæc annis illis, qui nobis probabiliore videntur, interposito *circiter*, adverbio temporis incerti, subijcimus. Si qua vero nobis via se aperiat, si qui ex antiquis Scriptoribus se præbeant duces ad investiganda rerum præteritarum tempora, diligentiam curamque adhibere non omittimus, ut quoad licet, annum illum, quo quidque actum est, quibusdam notis ac vestigiis assequamur. Ceterum quæ ad rationem Chronologicam veteris historiæ attinent, cum plerumque incerta sint, & opinabilia, ea non tam aurificis statera, quam populari quadam trutina examinari oportet; ac nihil ferme interest in descriptione rerum ac temporum, quæ ab nostra ætate longissime distant, certo nosse ac definire, paucisne annis serius, an citius id, de quo agitur, contigerit; modo constet factum illud, quemcumque tandem in annum conferatur, intra certos, & fixos unius biennii, aut triennii terminos includi debere. Neque vero utilitate illa, quam ex accurata temporum notatione percipimus, propterea caret historia, quod suum cuique rei annum attribuere atque affigere nequeas. Nam si mihi tempora & gesta recte atque ordine sic distribuas, nihil ut confusum, aut præposterum sit, existet continuatio quædam seriesque rerum, omnia inter se successione ætatum connectens, in qua totius historiæ ordo, & perspicuitas maxime consistit. Interdum etiam, cum nullis ex indiciis res præteritæ, de quibus est sermo, ad sua tempora, temporumque partes accommodari queant, nec annorum singulorum exacta ratio institui possit, integris potius ac solidis, quam fractis numeris & imminutis iusta per intervalla, rerum memorabilium tempora notanda duximus, quo & memoriæ imbecillitati, & temporum veritati quam maxime serviremus.

Ad scribendam historiam negant viri Sapientes quemquam idoneum esse, quin egregie instructus sit præceptis institutisque Artis Criticæ, quæ nihil aliud est, nisi ratio quædam recte judicandi, vera scilicet & falsa discernendi; eique quasi materia, quam tractat, & in qua versatur, subiectum est quidquid amplissimis reipublicæ litterariæ finibus continetur. Et si autem hujusmodi studium veri falsique dijudicandi, quod mutuato a

Græcis

Græcis nomine; Critice dicitur, per omnia litterarum ac disciplinarum genera late fusum, ubique locum habet; attamen historicam provinciam jure quodam præcipuo tenet, eamque in primis moderatur. Quæ quidem ars, sive scientia, cum ipsa per se optima sit, magnoque in litteris usui, aliqua tamen invidia laborat, quod qui se Criticos profitentur, in judiciis ferendis severiores interdum, quam æquiores se præbeant, omnemque hujus facultatis laudem in judicandi fastidio ponant, ut nihil omnino recipiendum, & approbandum putent, quod non certissimis monumentis traditum ad nos devenierit; quo fit, ut pias Majorum traditiones, multasque Divorum historias multorum consensu probatas vel in dubium vocent, vel in contemptum adducant; & justissima est prudentum virorum querela de Criticis hujusmodi, per quos plura detrimenta historiæ sacræ, quam adjumenta importata esse existimant. Sepe nobis dicendum erit de nimia istorum sive severitate, sive confidentia; quippe omnem legitimæ censuræ modum & potestatem prætergressi, plus nimio in rerum veterum memoriam, præsertim sacrarum, sibi arrogant, sibi que licere arbitrantur. Jure sane viri graves & cordati præcipiunt in omni re videndum esse quatenus; etsi autem suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium, quam parum; atqui si necesse est in alteram peccare partem, ex iis, quæ bona fide a majoribus vel scripta sunt, vel tradita, omnia probari posteris, quam multa reprobrari maluerim. Non est, mihi crede, res historica ad vivum refecanda, aut exigenda ad regulam illarum disciplinarum, quæ certa & nunquam fallente scientia continentur; sed vel conjectura & probabili ratiocinatione, vel humana fide nititur, quæ & falli & fallere potest; eamque si quis nimis exigue & exiliter ad calculos revocare velit, hunc ego superstitiosi potius, quam accurati diligentisque Scriptoris nomine dignum putaverim. Primum itaque fateor, atque etiam profiteor, & præ me fero maximi apud me ponderis esse, quidquid majores nostri boni & prudentes viri litteris ac memoriæ mandarunt; tantumque abest, ut auctoribus antiquitatis suffragio comprobatis fidem abrogem, ut quæ illi tradunt ac docent, ab Criticorum quorundam oppugnationibus vindicare omni ope operaque contendam. Plurimi etiam mihi est auctoritas præsertim consentiens recentiorum scriptorum, qui de rebus antiquis graviter doctæque scripserunt; & si quando ab unus alteriusve nobilis probatique scriptoris sententia, majori vel rationum vel auctoritatum momento in contrariam propellente, dissentire cogar, non committam, ut mea erga illum, vel in dissentiendo, reverentia desideretur. Et quamquam illis potissimum Auctoribus summam fidem habendam putem, qui suæ ætatis suæque provinciæ monumenta scriptis consignarunt, aut certe non longe aberant ab illis temporibus locisque, quorum historiam scribunt, & vel intersuere ipsimet rebus gerendis, vel ab iis, qui aderant, viderantque, acceperunt; tamen quia paucos ex his proferre possum, nihil est, cur scriptores ætatum longe inferiorum testes ad fidem faciendam adhiberi nequeant, maxime si cum vitæ integritate morumque probitate prudentiam quamdam in rebus deligendis, momentoque suo ponderandis conjunxerint; quippe cum nulla in eos sive levitatis, sive mendacii suspicio cadat. Nec vero omnino negligendos censeo Scriptores, quorum vel auctoritas exigua est, vel fides ambigua, aut propemodum nulla, si quid præsidii ex illis nancisci possum ad id confirmandum, cui conjecturæ vel rationes aliunde adscitæ suffragantur, & nulla gravior ratio, vel major auctoritas officit. Nam isti etiam identidem lumen aliquod præferunt ad veritatem si minus assequendam, certe investigandam; & interdum quidem fallacissimi verâ dicunt, quemadmodum veracissimi aliquando falsa. De antiquis monumentis, Actisque Martyrum ac Divorum, haud multa superesse, quæ primigenia sint, ac germana, omninoque sincera, nemo ignorat. Hæc ubi desint, non video, cur in horum locum subjici nequeant alia id genus monumenta ætatis notæque inferioris, quamvis neque interpolationibus, neque mendis careant; quibus sane æquius ac tutius est correctionem aliquam, notis appositis, adhibere, quam fidem omnem & auctoritatem derogare. Neque enim usque eo difficiles ac morosi sumus, ut si quid in hujusmodi scriptis vel varietate nominum & locorum, vel perturbatione temporum, vel ignorance veteris historiæ peccatum est, omnia statim abjudicanda, & rejicienda esse existimemus; quod illi faciunt, qui cum omnia & singula lente ac fastidiosè probent, ubi aliqua reperiunt, quæ a veritate discrepant, quidquid ibidem narratur, id totum improbant, aut in suspensionem vocant; in quo, ne quid gravius dicam, iis similia facere videntur, qui nummos omnes sibi oblatos repudiarent, quod adulterinos aliquot cum illis permixtos, falsaque nota signatos invenerint. Quin immo illas etiam Divorum historias, in quibus tanta labes facta est, ut omnium judicio reprobandur, non omnino respuendas esse arbitramur; ex his siquidem, si ad eas corrigendas

Criticis severiores plus detrimenti, quam adjumenti Historiæ sacræ attulerunt.

Regulæ quædam criticæ, & variorum Auctorum classes.

Scriptoribus deterioris notæ, quæ & quibus in rebus fides haberi possit.

Acta & monumenta interpolata & mendosa non rejicienda, sed corrigenda.

explicandasque diligentem curam operamque contuleris, aliqua elici potest seu veritas historica, seu cognitio veritatis; nam & Virgilium dicere solitum fuisse accepimus, & aurum ex Ennii sterquilinio colligere. Ut paucis multa complectar, ad rem Criticam quod attinet, ego sic existimo, in rebus vestigandis, & veritate perquirenda, haud magis incuriam, quam nimiam curiositatem vitari debere; & quo ad ejus fieri potest, neutram in partem declinandum censeo, optimique Critici officio satis eum facere statuo & judico, qui tum ab temeritate in assentiendo longe absit, tum morositatem quamdam inutilem in probando odiosamque defugiat. Quæ rationi, & veritati consentanea videntur, quæ insignes quasdam veri notas præferunt, quæ apta sunt & idonea ad eliciendum prudentissimi cujusque assensum, his contenti esse debemus; nam & veritatis investiganda modus statuendus est, quem si quis prætergredi conetur, nunquam inveniet, ubi consistat, nullum dubitandi, & inquirendi finem faciet; nolle autem in iis acquiescere, quæ prudentum judicio credibilia sunt, aut superbissimi ingenii est, aut fastidii delicatissimi. Non enim, ut paullo ante dicebam, res historica aurificis statera, sed vulgaris cujusdam prudentiæ trutina expendi debent; & inique eum facere dixerim, qui tantam in historiis antiquis evidentiam requirat, quanta inest aliis rebus, quæ aut oculis percipi, aut certa ratione & scientia comprehendendi possunt. Habet sane historia suam quamdam evidentiam, non illam quidem, ut scholæ appellant, metaphysicam, aut physicam, cui falsitas subesse nullo modo potest; sed moralem, idest tam perspicuis illustribusque veritatis notis insignitam, ut non imbecillam, sed firmam ex hominum animis assensionem exprimat, cui dissentiri stultitiæ sit argumentum vel certissimum. Verum necesse non est, Historicus certa semper afferat, omninoque perspecta & explorata, quæ nemo, nisi admodum impudens, in controversiam revocare possit. Nam quemadmodum alia multa disciplinarum genera, sic etiam Historia e rebus partim certis, partim opinabilibus constat; opinabilium autem varii sunt gradus, & alii propius, alii longius a vero, aut a verisimilitudine absunt. Vim autem studiumque Criticæ facultatis non in eo situm esse censeo, ut nihil prorsus aut scribi, aut credi debeat, quod non omnino certum sit, nullique dubitationi obnoxium; sed boni moderatique Critici has partes esse præcipuas con-
tendo, ut certa ab incertis discernat, varios opinabilium gradus scite distinguat, unde sumpserit quæ profert, quomodo sciat, a quibus acceperit, libere atque ingenue exponat; neque majorem fidem rebus, & auctoritatem adjungat, quam rationes, seu conjecturæ, quibus nituntur, vel codices & auctores, unde sunt depromptæ, mereantur. Hæc ego, quantum pro mea imbecillitate assequi poteram, præstare sum conatus; an vero aliquid, & quatenus, quod volebam, effecerim, aliorum esto judicium. Atqui tum de universa hujus Historiæ scribendæ ratione, tum de singulis rebus judices esse optamus Lectores nostros benevolos ac sapientes, a quibus doceri, redargui, refelli, que facile patiemur; quin etiam gratiam illis & agemus, & habebimus, si quæ in hoc Opere animadverterint reprehensione digna, ut erunt sane plurima, de iis nos sintere ac perhumaniter admoneant, quo diligentius in posterum ab ejusmodi erroribus, de quibus admoniti fuerimus, nobis cavere, & quos admisimus, corrigere possimus. Illud vero prudentes ac benigni Lectores, inter hæc nostra legenda, secum ipsi reputent velim, nihil simul inchoatum & perfectum esse, nec posteriora solum consilia, sed etiam opera prodire meliora; qui proinde jure quidem ac merito reliquas hujus Historiæ partes & rerum Illyricarum copia auctiores, & accuratius perfectiusque elaboratas expectare a nobis, aut potius exigere poterunt; præsertim si nos amice & fideliter edoceant, quid in hac priori parte vel corrigi, vel addi, vel detrahi oportuisset, si faciles in venia danda erratis, nostrisque studiis ac laboribus probandis se præbeant, si optimæ erga nos conatusque nostros voluntatis significatione ad cœpta strenue persequenda animos addant, si demum codices & monumenta, quæ in rem nostram fore cognoverint, cæterasque ejusmodi litterarias opes, publicis vel domesticis archivis & bibliothecis abditas, prompte nobis liberaliterque communicent.

Ad extremum Dalmatas & Spalatenses oro quæsoque, ut si quid in rebus locisque Dalmaticis describendis a me peccatum est, id mihi incuriæ ac negligentiae tribuere noli-
nt. Quod vel in libris editis, vel in schedis manuscriptis inveni, id ego fideliter exscripsi. Fateor equidem in scribendo, interdum mihi scrupulos aliquos injectos, & dubitationes subortas esse; verum neque regiones illas per me ipse adire ac lustrare potui, neque habui, quem consulerem, rerum & locorum, de quibus dubitabam, scientem ac peritum. Itaque necesse fuit per litteras Spalatum confugeré ad viros topographiæ rei-
que Dalmaticæ gnaros ac prudentes, a quibus per litteras itidem de iis edocerer, quæ mihi ignota erant, aut non satis perspecta. Sed aliquando accidit, ut vel epi-
stolæ

Vitanda
tum teme-
ritas, tum
morositas
in assen-
tiendo.

Historia ve-
risimilitu-
dine rerum
sæpe con-
senta est.

Partes æqui
& moderati
Critici.

Auctor
omnia sua
judicio Le-
ctorum sub-
jicit, a qui-
bus doceri,
& corrigi
cupit.

Quid Au-
tor a Spa-
latensibus
ac Dalma-
tis petat,

stolz ultro citrove missæ, propter longinquitatem, & propter incertos exitus itineris maritimi intercidrent; vel responsa perplexa, ut sit, ac minus perspicua redderentur, quæ non omnem ex animo dubitationem, omnemque scrupulos exellerant. Quapropter quorum notitiam ne probabilem quidem assequi poteram, ea prætermittere satius esse duxi, quam exponere me periculo, ne forte in errorem aliquem, justamque reprehensionem incurrerem; quædam timide scripsi, dubitans plerumque, & schedulis librisque diffidens; cætera vero, quæ videbantur satis mihi esse comperta, fidenter sane ac sine dubitatione exposui. Illud me solatur ac recreat, quod si forte aliquid a veritate alienum imprudenti & invito exciderit, errata corrigendi locus, in altero, quod proxime sequetur, Historiæ Salonitanæ volumine, opportunissimus se mihi præbuit.

Habes optime ac sapientissime Præsul, de P. Philippo Riceputo auctore ac parente Illyrici sacri, de illius magno & laborioso incepto, de ingenio & doctrina, solertia atque industria, totoque apparatu litterario, quæ lectoribus hujusmodi rerum ignavis declaranda, Tibi vero in memoriam redigenda esse censebam; habes itidem totam consiliorum ac studiorum meorum rationem, ac meam qualemcumque operam ac diligentiam in hac prima Historiæ Salonitanæ parte adhibitam, quam si probabis, simul facies, ut majori alacritate studioque cætera persequar, quæ ad res antiquissimæ illius ac nobilissimæ ecclesiæ, cui Tu nunc præsides, explicandas & illustrandas pertinent. Cur autem, quæ in principio hujus operis præfari oportuit, ad Te potissimum scripserim, præterquamquod ipsamet argumenti ratio, & causæ aliæ, quas initio exposui, id a me postulabant, Tute ipse intelligere posses, nisi obstar, quo minus intelligeres, tua ista animi moderatio, tanto magis excellens & admiratione digna, quanto hæc rarius cum eximia virtute & doctrina conjungitur. Sed quod Te ipsum læet, effugere minime potuit summam illam perspicaciam & providentiam, in omnes Christianæ reipublice partes, omnesque Apostolicæ sollicitudinis administratos intentam Benedicti XIV. Pontificis Max. qui cum ita statuisset tantam virtutem ac sapientiam, tam eximium divini cultus proferendi, æternæque hominum salutis procurandæ studium, tantam denique rei ecclesiasticæ gerendæ scientiam atque industriam haud diutius oportere exiguis ecclesiæ Arben-sis finibus circumscribi; Te unum delegit ex multis, ceteroquin maxime idoneis ad regimen quamlibet difficile & varie diffusum cujuslibet provincie ac Metropolis ecclesiasticæ, quem in isto fastigio ecclesiæ Dalmaticæ collocaret, ut ipse quidem ostenderet quanti Te faceret, & quantum Tuæ fidei, ac virtute confideret, Tu vero campum amplissimum nactus, in quo excurrere tua Pastoralis sollicitudo, & flagrans ad omnia religionis & charitatis opera studium, cognoscique posset, e Spalatensi Metropoli jus Primatiale, potestatemque Metropolitanam per omnes ecclesias Dalmaticæ superioris longe lateque protenderes. Quod si hæc ratio, quæ me in primis impulit, ut Præfationem hanc meam tuo nomine inscriberem, non satis arridet modestiæ tuæ, eam sane nunc missam faciamus; alias enim de Te, tuisque præclaris gestis scribendi occasio aderit, non illa quidem a me quesita, sed ultro se offerens, cui, vel Te invito, deservire atque obsequi cogar, nisi meo instituto ac muneri deesse voluero. Interea sic habeto, hanc Tui appellandi, ac Tecum præloquendi occasionem mihi amplectendam fuisse, ut Tibi de me, studiisque meis, ac de universa historia Illyrica egregie merito, hoc qualemcumque grati animi officium persolverem, ac meam erga Te voluntatem tuorum meritorum memorem publice profiterer.

CONSPECTUS HUIUS VOLUMINIS.

PARS I. PROLEGOMENON.

De Illyrico.

Caput I. De Pelasgis conditoribus Gentis Illyricæ.	pag. 1.
§. 1. De origine nominis, & generis Illyrici.	ibid.
§. 2. Fines Illyrici primigenii & proprii.	3
§. 3. Prima Illyrici propagatio. Hylli regnum, interitus, successores.	4
Caput II. Liburni expulsis Græcis Illyricum occupant.	6
§. 1. De genere Liburnorum, eorumque in Illyricum adventu.	ibid.
§. 2. Liburni dominatum maris Adriatici obtinent, societatem imperii maritimi cum Etruscis jungunt.	8
§. 3. Liburnorum opes maritimæ ac terrestres & summa florentique fortuna paulatim desciscunt.	9
Caput III. De Celtarum in Illyricum, Siculorum in Adriaticum mare adventu.	10
§. 1. Celta Liburnis subactis vel expulsis regiones finitimas Illyrico, ipsumque Illyricum occupant.	ibid.
§. 2. Siculi maris Adriatici imperium Tuscis ac Liburnis ademptum ad se pertrahunt; eorum fœdera & bella cum Illyricis Celtis, & colonia in Illyricum deducta.	13
§. 3. Dionysius senior Adriatici maris imperium sibi vindicat.	15
§. 4. De Regibus, ac rebus terra marique gestis Illyriorum, Bardyles Rex Illyriorum.	17
§. 5. De Clito, & Glaucia Illyriorum Regibus.	19
§. 6. De Agrone, Pineo, Pleurato II. Regibus Illyriorum.	22
§. 7. De Gentio postremo Illyriorum Rege, & regni Illyrici interitu.	32
§. 8. Regiones Illyrico adjectæ sub imperio Regum Celtarum.	37
Caput IV. Romani paulatim Illyrios subigunt, ac totum denique Illyricum adepti multis provinciis augent, ejus finibus ad Septemtrionem & Orientem latissime propagatis.	40
§. 1. Primum bellum Illyricum.	ibid.
§. 2. Secundum bellum Illyricum.	43
§. 3. Appendix de primo & secundo bello a Romanis contra Istros suscepto.	45
§. 4. Tertium bellum Illyricum.	47
§. 5. Quartum bellum Illyricum, & primum Dalmaticum.	50
§. 6. Quintum bellum Illyricum & secundum Dalmaticum; sextum & septimum Illyricum; octavum, & nonum Illyricum, itemque tertium & quartum Dalmaticum.	52
§. 7. Bellum decimum Illyricum & quintum Dalmaticum.	54
§. 8. De reliquis Romanorum bellis Illyricis.	58
Caput V. De Illyrico sub Romanis aucto, diminuto, diviso.	64
§. 1. Romani multis a Septemtrione, Oriente, ac Meridie provinciis Illyricum auxerunt.	ibid.
§. 2. Regiones avulsæ ab Illyrico. Illyricum dimi-	

nutum.	78
§. 3. Descriptio Illyrici hodierni.	79
§. 4. De variis Illyrici divisionibus.	80

PARS II. PROLEGOMENON.

De Dalmatia.

Caput I. De Dalmatia antiqua.	87
§. 1. Origo, & initium nominis Dalmatici. Fines Dalmatiæ primigeniæ.	ibid.
§. 2. Divisio tripartita Illyrici Regii, Liberi, Tyrannici ab Schymno tradita, ad exordium nominis Dalmatici referenda est.	88
§. 3. Cur Dalmatia dicta sit ab aliis prima pars Græciæ, ab aliis Regio Italia.	90
Caput II. De populis Dalmatiæ antiqua ante nomen Dalmaticum exortum.	94
§. 1. De Nestis ac Maniis.	ibid.
§. 2. De Autariatis.	95
§. 3. De Ardiais.	97
Caput III. De multiplici propagatione nominis ac generis Dalmatici.	100
§. 1. Propagatio prima, Res Dalmatica ab exordio Dalmatici nominis usque ad initia æræ Christianæ.	ibid.
§. 2. Propagatio secunda nominis ac finium Dalmatiæ.	106
§. 3. De Magistratibus Romanis Dalmatiæ prepositis.	109
§. 4. Propagatio tertia nominis Dalmatici usque ad Dravum & Danubium.	115
§. 5. Propagatio quarta Germanica nominis Dalmatici in Germaniam inducti.	118
§. 6. Fines Dalmatiæ hodiernæ.	120
Caput IV. De multiplici divisione Dalmatiæ.	121
§. 1. Triplex divisio Dalmatiæ sub Imperatoribus Romanorum.	ibid.
§. 2. Divisiones Dalmatiæ sub dominatu Slavorum.	122
§. 3. De bipartita divisione Dalmatiæ ad mare, & supra mare, sive Dalmatiæ Illyricæ, & Italiciæ.	127
§. 4. Divisiones Dalmatiæ hodiernæ.	132
Caput V. Descriptio Dalmatiæ hodiernæ.	134
§. 1. De Montibus Dalmatiæ.	ibid.
§. 2. De fluviiis & lacubus Dalmatiæ.	136
§. 3. De ora & urbibus maritimis Dalmatiæ.	141
§. 4. De regionibus & urbibus Mediterraneis Dalmatiæ.	151
§. 5. De populis Mediterraneis ac Maritimis Dalmatiæ hodiernæ.	161
Caput VI. De cælo, solo, incolis Dalmatiæ.	165
§. 1. De natura cæli solique Dalmatici.	ibid.
§. 2. De indole & moribus Dalmatarum.	167
§. 3. De re militari, bellicisque laudibus Dalmatarum.	169
§. 4. De præstanti Dalmatarum ingenio, & studiis optimarum artium.	179
§. 5. De pietate, ac religione Dalmatarum.	181
Caput VII. De insulis Illyrici maritimi, sive Dalmatiæ hodiernæ.	186
§. 1. De insulis Japydicis.	188
§. 2.	

CONSPECTUS HUIUS VOLUMINIS. xiv

- §. 1. De insulis Liburnicis. 193
 §. 3. De insulis Dalmaticis. 195
 §. 4. De mari Adriatico, ejusque variis nominibus, & Dominis. 201

PARS III. PROLEGOMENON.

De Illyrica & Dalmatica Ecclesia, tum de Salona & Ecclesia Salonitana.

Sectio I. De Illyrica & Dalmatica Ecclesia. 234

- Caput I. De originibus Apostolicis ecclesiæ Illyricæ & Dalmaticæ. 234
 §. 1. An D. Petrus Illyricum & Dalmatiam adierit. 235
 §. 2. An D. Paulus in Illyrico Christi Evangelium divulgaverit. 243
 §. 3. An alii ex Apostolis ad conversionem salutemque Illyriorum aliquid opera contulerint. 248
 Caput II. De discipulis sive Christi, sive Apostolorum, qui apud Illyrios rem Christianam amplificaverunt. 255
 §. 1. De Apostolatu Illyrico Clementis, Luca, Apollinaris. 256
 §. 2. De aliis e Christi vel Apostolorum disciplina cultoribus Evangelicis Illyrici. 260
 §. 3. De SS. Tito & Hermo Apostolis & Episcopis Dalmatiæ. 266
 §. 4. De S. Domnio discipulo S. Petri Apostolo Dalmatiæ, & primo Salonarum Episcopo. 270

Sectio II. De urbe Salona, & Salonitana Ecclesiâ.

- Caput I. De Salona. 272
 §. 1. Salona origo, & nomen. ibid.
 §. 2. Situs & descriptio Salona. 275
 §. 3. Salona quinquies obfessa, ter capta. 278
 §. 4. Salona eximie a Romanis culta & ornata. 284
 Caput II. Quem gradum in Hierarchia Pontificali S. Domnius, & ecclesia Salonitana obtinuerit. De Hierarchia ecclesiastica Episcoporum, & ecclesiarum ordinibus quatuor distincta. 289
 §. 1. De tribus Patriarchis. 290
 §. 2. De tribus Exarchis. 292
 §. 3. De Metropolitibus, & Episcopis. 295
 §. 4. De vocabulis Hierarchiæ Pontificali. 297
 §. 5. Ecclesia Salonitana videtur ab initio fuisse Metropolis, & S. Domnius ejusdem primus Episcopus jure ac potestate Metropolitica præditus. 299
 Caput III. De Catalogis Episcoporum ecclesiæ Salonitanae. 312
 §. 1. De Diprychis ecclesiæ Salonitanae. ibid.
 §. 2. De variis Catalogis Episcoporum ecclesiæ Salonitanae. 317
 §. 3. De Catalogo primo Salonitano. 319
 §. 4. De Catalogo secundo Acutheano. 323
 §. 5. De Catalogo tertio Ponxoniano. 327
 §. 6. De Catalogo quarto Romano. 329
 §. 7. De fragmentis quibusdam Catalogi Pontificali Salonitani. 343
 §. 8. De Chronico Pontificali Salonitano, & Spalateni. 346

ECCLESIA SALONITANA

SS. Titus & Hermes Dalmatiæ Apostoli, & Præcursores S. Domnii Episcopi Salonitani primi.

De S. Tito.

- Præfatio. 354
 Caput I. De S. Tito Apostolo Dalmatiæ & Episcopo Cretensi testimonia & elogia. 355
 §. 1. Ex Martyrologiis. ibid.
 §. 2. Ex 2. D. Pauli Epistola ad Corinthios, itemque ex Epistola ad Galatas. 356
 §. 3. Ex Ecclesiasticis Scriptoribus antiquis, ac junioribus. 357
 Caput II. De Apostolatu Dalmatico B. Titi testimonia veterum. 358
 §. 1. Ex Epist. 2. D. Pauli ad Timotheum. ibid.
 §. 2. Alia veterum in eandem sententiam testimonia. 359
 §. 3. Testimonia recentiorum Scriptorum de Dalmatico Titi Apostolatu. 360
 Caput III. Acta S. Titi Dalmatiæ Apostoli, & Præcursoris S. Domnii. 362
 §. 1. Ex Menais, & Menologio Græcorum. ibid.
 §. 2. Ex Oratione S. Andrea Cretensis de laudibus B. Titi. 364
 §. 3. Ex Petro de Natalibus Ep. Equilino. 365
 Caput IV. Animadversiones in Acta, & Elogia S. Titi. 366
 §. 1. De patria ac genere S. Titi. ibid.
 §. 2. Titi ad Christum conversio. ibid.
 §. 3. Utrum Titus fuerit e numero LXXII. Discipulorum. 368
 §. 4. De officio interpretis, quo functus est Titus. ibid.
 §. 5. B. Titus multo ante creatus est Episcopus, quam in Dalmatiam proficisceretur. ibid.
 Caput V. Quid tituli, ac potestatis B. Titus in Dalmatiâ gesserit. 370
 §. 1. B. Titum jure meritoque appellari primum Dalmatiæ Apostolum. ibid.
 §. 2. An Episcopi a Paulo delegati officio functus sit S. Titus apud Dalmatas. 373
 §. 3. Titus Episcopi Regionarii Dalmatiæ munus ac nomen sustinuit. ibid.
 §. 4. Neque Episcopus Salona, neque Archiepiscopus, sive Metropoli Dalmatiæ appellari potest. 374
 Caput VI. De Episcopatu Dalmatico S. Titi disquisitio Chronologica. 375
 §. 1. Quo Christi, quove ætatis sua anno Titus suscepit expeditionem Dalmaticam. ibid.
 §. 2. Quamdiu Titus gessit, quove anno procuratoriam Dalmaticam deposuit. 376
 Caput VII. De Epistola prima & secunda Pauli ad Corinthios epistola disquisitio Chronologica. 379
 §. 1. Paulus cum utrisque litteris Titum semel atque iterum ad Corinthios legavit, & unus fere annus inter epistolam utramque interfuit. ibid.
 §. 2. Prima ad Corinthios epistola scripta esse nequit ante annum 54. Christi. 380
 §. 3. Prima ad Corinthios epistola data est exeunte anno 54. 381
 §. 4. Secunda ad Corinthios epistola ex Macedonia scripta an. 55. 382
 Appendix de anno datæ ad Galatas epistolæ. 383
 Caput VIII. De secunda ad Timotheum epistola disquisitio Chronologica. 384
 §. 1.

§. 1. <i>Secunda ad Timotheum epistola e primis vinculis scripta argumentum primum & secundum.</i>	ibid.
§. 2. <i>Alia in eadem sententiam argumenta.</i>	385
Caput IX. <i>De epistola Pauli ad Titum disquisitio Chronologica.</i>	386
§. 1. <i>Hanc epistolam datam esse post prima Pauli vincula.</i>	ibid.
§. 2. <i>Cur Paulus Titum ad se per litteras accerserit.</i>	387
Caput X. <i>De obitu & cultu S. Titi.</i>	ibid.
§. 1. <i>Mors, sepulchrum, reliquia, dies festi.</i>	ibid.
§. 2. <i>Præclara Titi Parænesis ad Cretenses ex Oratione S. Andrea Cretensis.</i>	388
§. 3. <i>Præsentissimum adversus Christiana religionis hostes B. Titi patrocinium ex Oratione eadem S. Andrea Cretensis.</i>	389
§. 4. <i>Deprecatio S. Andrea Cretensis ad B. Titum pro incolumitate gregis sibi concrediti.</i>	390
<i>Chronotaxis Actuum B. Titi.</i>	391
<i>Appendix de S. Herme altero Dalmatiae Episcopo, & S. Domnii Prae cursore.</i>	392
S. Domnius primus Salonitanus Episcopus.	404
<i>Prefatio.</i>	ibid.
Caput I. <i>De S. Domnio Ep. Salonit. testimonia.</i>	
§. 1. <i>Ex Martyrologiis.</i>	412
§. 2. <i>Ex Scriptoribus antiquis, & junioribus.</i>	ibid.
§. 3. <i>Nota.</i>	413
Caput II. <i>Vita & Passio S. Domnii ex Codice Georgio Historiae Salonit. Majoris.</i>	414
§. 1. <i>Acta S. Domnii.</i>	ibid.
§. 2. <i>Nota.</i>	415
§. 3. <i>Ejusdem B. Domnii vitae epitome per Thomam Archidiaconum.</i>	416
Caput III. <i>Secunda B. Domnii vita auctore Hesychio Ep. Salonit.</i>	ibid.
§. 1. <i>Acta S. Domnii.</i>	ibid.
§. 2. <i>Nota.</i>	417
Caput IV. <i>Tertia vita S. Domnii auctore Adamo Parisiensi.</i>	
§. 1. <i>Acta S. Domnii.</i>	418
§. 2. <i>Nota.</i>	419
Caput V. <i>Quarta B. Domnii vita auctore incerto.</i>	
§. 1. <i>Acta S. Domnii.</i>	420
§. 2. <i>Nota.</i>	422
Caput VI. <i>Vita quinta S. Domnii ex antiquissimo pergamento.</i>	
§. 1. <i>Acta S. Domnii.</i>	424
§. 2. <i>Nota.</i>	425
Caput VII. <i>Sexta vita S. Domnii auctore Luca Gaudentio.</i>	
§. 1. <i>Acta S. Domnii.</i>	426
§. 2. <i>Nota.</i>	ibid.
Caput VIII. <i>Animadversiones Onomasticae in Acta S. Domnii.</i>	ibid.
§. 1. <i>De varia ac multiplici ratione scribendi pronuntiandique nominis Domnii.</i>	427
§. 2. <i>Quae sit antiquior huius nominis forma, quasque primigenia.</i>	ibid.
§. 3. <i>Quae sit usitatio ejusdem nominis forma, nobisque adhibenda.</i>	428
§. 4. <i>De aliquibus SS. Viris B. Domnii cognominibus, ac praesertim de B. Domnio Juliacensi, a quo noster distinguendus.</i>	429
Caput IX. <i>Animadversiones Chronologicae in Acta S. Domnii.</i>	
§. 1. <i>Annus & mensis natalis S. Domnii.</i>	432
§. 2. <i>Annus S. Domnii baptismo & conversione insignis.</i>	ibid.
§. 3. <i>Epocha Pontificatus initi.</i>	434
§. 4. <i>Actuum Pontificalium Chronotaxis.</i>	438
§. 5. <i>Tempus martyrii.</i>	439
Caput X. <i>De Salonitana aede Virginis Deiparae titulo per S. Domnium consecrata.</i>	442
§. 1. <i>Ante conditum S. Mariae templum privatis aedibus ad rem divinam Salonitanos usos fuisse.</i>	ibid.
§. 2. <i>Eadem S. Mariae in publico & propatulo loco positam fuisse.</i>	443
§. 3. <i>Publicorum templorum usum jam usque a prima ecclesia temporibus repetendum esse.</i>	ibid.
§. 4. <i>Titulus S. Mariae Salonitano templo impositus propugnatur & illustratur.</i>	446
§. 5. <i>De magnitudine atque ornatu templi Salonitani.</i>	448
§. 6. <i>De sepulchro S. Domnii in aede S. Mariae.</i>	ibid.
§. 7. <i>Templi Salonitani eversio, ac restitutio.</i>	449
§. 8. <i>Post tyrannorum interitum Salonitani novam Basilicam condunt, adis cathedralis titulo in eam translato.</i>	450
§. 9. <i>Huic templo nomen Basilicae jure congruit.</i>	451
§. 10. <i>Operosa huius Basilicae moles perfici non potuit ante finem quarti saeculi.</i>	452
§. 11. <i>De titulo novae Basilicae imposito.</i>	453
§. 12. <i>De sacello SS. Domnii & Anastasii sepulchrae destinato.</i>	454
§. 13. <i>Situs & descriptio sacelli in eo loco exstructi, unde sublata sunt & Spalaturn advecta corpora SS. Domnii & Anastasii.</i>	455
Caput XI. <i>De numero sociorum S. Domnii.</i>	457
§. 1. <i>De sociis martyrii.</i>	458
§. 2. <i>De sociis sepulchri Salonitani.</i>	461
§. 3. <i>De sociis cultus Lateranensis.</i>	ibid.
§. 4. <i>Utrum Dalmatius adjungendus sit sociis S. Domnii.</i>	463
§. 5. <i>De Septimio socio fortassis ac Diacono S. Domnii, & Victorico.</i>	464
Caput XII. <i>De prima translatione S. Domnii.</i>	465
§. 1. <i>Ubinam corpus S. Domnii ab ejus martyrio usque ad primam translationem situm fuerit, sive unde Salonam translatum sit.</i>	ibid.
§. 2. <i>Testimonia ex Actis S. Domnii, unde primae translationis tempus & annus dignosci potest.</i>	466
Caput XIII. <i>De secunda & tertia translatione S. Domnii.</i>	467
§. 1. <i>Cur & quando facta sit secunda & tertia translatio.</i>	ibid.
§. 2. <i>Annus & dies tertiae translationis, itemque locus, unde corpus S. Domnii repositum est Salonas ex Martyrol. Caudiacensi per conjecturam elicitur.</i>	469
Caput XIV. <i>De quarta translatione S. Domnii.</i>	471
§. 1. <i>Historia prima translationis quartae S. Domnii post eversam Salonam Spalaturn transvecti. Ex Hist. Salon. cap. 12.</i>	ibid.
§. 2. <i>Alterae ejusdem translationis historia, auctore incerto.</i>	ibid.
§. 3. <i>Historia ejusdem translationis tertiae auctore Luca Gaudentio.</i>	474
Caput XV. <i>Corpus S. Domnii nunquam e Dalmatia vel Romam, vel alio avehitum fuisse.</i>	475
§. 1. <i>Auctores pro Romana S. Domnii translatione.</i>	476
§. 2. <i>Auctores & argumenta pro Spalatensi sepulchro S. Domnii.</i>	478
Caput XVI. <i>De templo magnifico, quod Diocletianus Jovi dedicavit, deinde Joannes Ravennas primus Spalatensis Antistes Deo in honorem Deiparae Virginis & S. Domnii consecravit, in</i>	

CONSPECTUS HUIUS VOLUMINIS. xlvii

<p><i>in eoque corpora SS. Domni & Anastasii de-</i> <i>posuit.</i> 488</p> <p>§. 1. Descriptio prima Basilicæ Spalatensis Deipa- ræ in cælum assumptæ, & B. Domnio conse- cratæ. Ex Codice Ms. ibid.</p> <p>§. 2. Descriptio secunda ex opere Italico Ms. Petri Nicolini Spalatensis. 489</p> <p>§. 3. Descriptio tertia ex libro Sponii de ratione suo- rum itinerum. ibid.</p> <p>§. 4. Descriptio Turris S. Domnii. 491</p> <p>§. 5. De arca S. Domnii, & sepulchri inscriptione, ibid.</p> <p>§. 6. De altari & epitaphio S. Domnii. 493</p> <p>Caput XVII. Sacri ac solemnes dies, quibus olim statis anni temporibus ecclesiastico ritu cole- batur, hodieque colitur S. Domnius, Salo- na, Roma, Spalati, atque in uniuersa Dal- matia. 495</p> <p>§. 1. Primus dies B. Domnio sacer, idemque om- nium celeberrimus affixus ad Nonas Majas, ibid.</p> <p>§. 2. Formula solemnisi iuramenti, in quam olim jurabant ecclesiæ Spalatensis suffraganei ad- iutores singulis annis limina S. Domnii anni- uersario festoque ejus die recurrente. 497</p> <p>§. 3. Alter dies S. Domnio sacer III. Idus Aprilis, 498</p> <p>§. 4. Tertius dies festus S. Domnii, qui est undeti- gesimus mensis Julii. 501</p> <p>§. 5. Tres hymni perantiqui de laudibus S. Domnii, 502</p> <p>§. 6. Pro festo S. Domnii ratio ecclesiastici officii, & nunc antiquati. Ex Cod. Ms. Archiepisc. Spalat. 504</p> <p>§. 7. Ratio officii ecclesiastici hodierni pro ecclesia & diocesi Spalatensi. 504</p> <p>Caput XVIII. De templo & cultu S. Domnii in in- sulis Diomedæis. 507</p> <p>§. 1. Cultus S. Domnii per B. Joannem & Fulgencio in Diomedæas insulas allatus esse videtur, ibid.</p> <p>§. 2. Insula Diomedæa antiqua S. Domnii religione insignes a viris sanctissimis cultæ & nobili- tate. ibid.</p> <p>§. 3. Pena gravissima Piratis Almissanis divini- tus inflicta ob templum S. Domnii in Diome- dæis insulis direptum. 508</p> <p>§. 4. Turcarum incursiones ab insulis Diomedæis Deipara Virginis & S. Domnii præsidio di- vinitus arcantur. 509</p> <p>§. 5. Descriptio insulæ Diomedææ, cui nomen a S. Domnio. ibid.</p> <p>Synopsis Chronologica S. Domnii. ibid.</p> <p>Appendix de quibusdam eximiis planeque admiran- dis beneficiis per S. Domnum in multos mor- tales divinitus collati. 511</p> <p style="text-align: center;">Cajanus, & Symphorianus II. & III. Episcopi Salonitani.</p> <p>Caput I. De Diaconatu Cajani & Symphoriani. 516</p> <p>§. 1. De triplici gradu Hierarchiæ ecclesiasticæ, ibid.</p> <p>§. 2. Cajanum & Symphorianum Diaconos fuisse, antequam fierent Episcopi. 517</p> <p>§. 3. Cajanum inter Diaconos Salonitanos primum, sive Archidiaconum fuisse. 521</p> <p>Caput II. De consecratione Episcopali Cajani & Symphoriani. 523</p> <p>§. 1. Adventus S. Clementis in Dalmatiam. ibid.</p> <p>§. 2. Cajanum & Symphorianum ex ordine Diacon- orum ad Episcopatum erectos esse. 526</p>	<p>§. 3. Quid tituli & muneris Episcopalis habuerint Cajanus, & Symphorianus anse susceptum Pontificatum Salonitanum. 529</p> <p>Caput III. De Pontificatu Salonitano Cajani, & Symphoriani. 532</p> <p>§. 1. De utriusque ad ecclesiam Salonitanam regen- dam electione. ibid.</p> <p>§. 2. Acta Episcopalia Cajani, & Symphoriani, martyrium utriusque, anni Pontificatus. 535</p> <p>Caput IV. De cultu Cajani & Symphoriani. 538</p> <p>§. 1. Nomen utriusque in Diptychis ecclesiæ Salo- nitanae adscriptum esse. ibid.</p> <p>§. 2. De variis formulis Martyrologicis, in quibus Cajani, vel Symphoriani nomen inscriptum est. 540</p> <p>Synopsis Chronologica. 544</p> <p style="text-align: center;">De Hesychio I. & Hesychio II. Epp. Salonitanis.</p> <p>Caput I. De Chronicis Hispaniensibus. 547</p> <p>§. 1. De primariis falso dictis Auctoribus historiæ seu Chronici Hispaniensis. 548</p> <p>§. 2. De reliquis Pseudo-Chronologis Hispaniensibus. 549</p> <p>§. 3. De Chronicis, & Chronologis Hispaniensibus Doctorem rirorum iudicia. 552</p> <p>Caput II. De Actis, & martyrio, reliquiis & cul- tu utriusque Hesychii Salonitani. 554</p> <p>§. 1. Quædam Hesychia ex Actis Hesychii Salonitani excommodata videri. ibid.</p> <p>§. 2. Acta utriusque Hesychii Salonitani Episcopi partim ex historia uniuersali illorum tempo- rum, partim ex monumentis Salonitanis. 559</p> <p>§. 3. De reliquiis & cultu utriusque Hesychii Salo- nitani. 560</p> <p>Synopsis Chronologica. 561</p> <p style="text-align: center;">S. Venantius sextus Ep. Salonitanus. 562</p> <p>Caput I. De vita & martyrio S. Venantii Ep. Salo- nitani. 563</p> <p>§. 1. De Venantio Ep. Toletano excerpta ex Hispani- s Scripturibus. ibid.</p> <p>§. 2. Quæ Venantio Tolet. ab Hispanis tribuuntur, neque in eum conuenire, & alteri Venantio aut Istria, aut Dalmatiæ Episcopo restitui oportere. Auctorum testimonia. 564</p> <p>§. 3. Animadversiones in proximum & superiorem Catalogum. ibid.</p> <p>§. 4. Acta & martyrium S. Venantii partim ex Hispaniensibus Scripturibus, partim ex hi- storia ecclesiastica illorum temporum. 567</p> <p>§. 5. Acta S. Venantii Episcopi (ut falso ajunt) Toletani & martyris. 570</p> <p>Caput II. De translatione Romana S. Venantii Episc. Mart. Salonitani. 571</p> <p>§. 1. Auctorum testimonia. ibid.</p> <p>§. 2. De Auctore translationis. 572</p> <p>§. 3. De causa translationis. ibid.</p> <p>§. 4. De Martino Abbate. 573</p> <p>§. 5. De tempore translationis. ibid.</p> <p>§. 6. De numero sociorum S. Venantii. ibid.</p> <p>§. 7. Unde Venantii & sociorum corpora Romam translata sint. 574</p> <p>Caput III. De Sacello Lateranensi martyrum Dal- maticorum reliquiis insigni. 575</p> <p>§. 1. Descriptio prima ex Cesare Cardin. Raspono. 576</p> <p>§. 2. Descriptio 2. ex Joanne Campino. 576</p> <p>§. 3. Descriptio 3. ex Oldoino. 577</p> <p>Caput IV. Animadversiones in descriptiones sacelli Late-</p>
--	--

<i>Lateranensis Venantiani.</i>		577
§. 1.	De variis titulis huic sacello pro temporum varietate impositis.	ibid.
§. 2.	De imaginibus Devorum intra absidem pictis.	579
§. 3.	Cur olim sinistra præ dextera honorificentior haberetur, ex Petro de Marca.	580
§. 4.	De Divis infra absidem pictis.	581
§. 5.	De Monogrammatibus.	583
§. 6.	De Symbolis.	584
§. 7.	De inscriptione.	586
Caput V.	De cultu & reliquiis S. Venantii; ejusque sociorum Lateranensium.	587
§. 1.	De festo S. Venantii die.	ibid.
§. 2.	De festo die sociorum Lateranensium.	588
§. 3.	De veteri sepulchro S. Venantii in Dalmatia.	ibid.
§. 4.	Reliquiæ S. Venantii & sociorum auctoritate Alexandri VII, comprobantur.	589
§. 5.	De reliquiis S. Venantii Bononiæ in æde S. Joannis in Monte.	ibid.
§. 6.	De reliquiis S. Venantii Pragæ allatis, & depositis in æde Metropolitana S. Viti.	ibid.
<i>Synopsis Chronologica.</i>		590

Honophrius vel Honorius I. Maximus I. Paschasius, Cæsarius, Justinus I. Justinianus, Antoninus, & Maximus II. Epp. Salonitani.

§. 1.	De re Christiana ab anno Christi 155. ad 194. Honophrio, Maximo, & Paschasio Epp. Salonitanis.	ibid.
§. 2.	De re Christiana ab an. 194. ad an. 237. Cæsario & Justino Epp. Salonitanis.	593
§. 3.	De re Christiana ab an. Ch. 237. ad an. circiter 270. Justiniano, Antonino, Maximo II. Salonit. Epp.	599
<i>Synopsis Chronologica.</i>		603

Agapitus sive Amabilis XV. Salonæ Episcopus, & de S. Anastasio Corniculario.

Caput I.	De Pontificatu, ætate, martyrio Agapiti Ep. Salonit. ac de S. Anastasio Corniculario.	608
§. 1.	Testimonia ex Diptychis & Salonitana ecclesiæ tabulis.	ibid.
§. 2.	Testimonia ex antiquis & recentioribus martyrologis, sive Hagiologis.	ibid.
§. 3.	Confessaria quædam ex allatis testimoniis.	610
Caput II.	Acta Agapiti Salonitani Antistitis ex Actis S. Venantii Camertis repetenda esse.	616
§. 1.	Acta S. Venantii Camertis apocrypha, & supposititia esse auctore Papebrochio, non dissentientibus Baronio & Henschenio.	ibid.
§. 2.	Pars I. Actorum S. Venantii Camertis usque ad numerum 9. desumpta est ex Actis S. Agapiti pueri ac martyris Prænestrini, auctore Papebrochio.	617
Caput III.	Prior pars Actorum S. Venantii conflata videtur ex Actis utriusque Agapiti tum Salonitani, tum Prænestrini. Ex posteriori autem parte nonnulla pertinere ad Agapitum Salonitanum.	618
§. 1.	Acta S. Agapiti Prænestrini mendosa esse ac depravata.	ibid.
§. 2.	Duos Aureliano Imp. Agapitos fuisse, Prænestrinum & Salonitanum.	620

§. 3.	In Actis Agapiti Prænestrini contineri quædam ad Salonitanum spectantia. Ratio secernendi, quæ ad alterutrum pertinent.	621
§. 4.	Ex parte postrema Actorum S. Venantii esse aliqua, quæ haud inepte ad Salonitanum Agapitum accommodari possint.	622
Caput IV.	De restituendis Actis Agapiti Salonitani alio translatis.	623
§. 1.	Acta Agapiti Salonitani primum amissa, deinde alio atque alio detorta.	ibid.
§. 2.	Consilium & ratio restituendi Acta Agapiti Salonitani.	625
Caput V.	Per errorem inscriptum VI. Acta restituta Agapiti Salonitani.	627
Caput VI.	Per errorem inscriptum VII. De cultu Agapiti Salonit. Ep. & S. Anastasii Cornicularii.	631
§. 1.	De cultu Agapiti Salon. Ep.	ibid.
§. 2.	De cultu S. Anastasii Cornicularii.	632

Joannes I. Episcopus Salonit. XVI.

Caput I.	Ex Actis restitutis Agapiti Salonitani Ep. duo paragraphi ad Joannem pertinentes.	634
Caput II.	De Persecutione Aureliani, ac triplici ejusdem in Illyricum adventu.	ibid.
§. 1.	De Aureliani Imp. initio, atque interitu, ejusque prima apud Illyrios commoratione.	635.
§. 2.	Secunda Aureliani Illyrica profectio, & commoratio, itemque expeditio Syriaca.	636
§. 3.	Tertius Aureliani in Illyricum adventus. Martyrium Agapiti Salonitani Episcopi. Joannis in ejus locum successio. Persecutio ecclesiæ universæ indiffusa.	637
Caput III.	Et §. 1. De rebus singulari commemoratione dignis tum ecclesiæ Salonitanæ, tum Illyrici universi ab initio usque ad exitum Joannis Salonit. Ep.	640
§. 2.	De Persecutione Numeriani nomine inscripta.	643.
<i>Synopsis Chronologica complectens Acta Agapiti, & Joannis Episcoporum Salon.</i>		646

Georgius Salonitanus Episc. XVII.

Caput I.	De utriusque Georgii Palæstini, & Salonitani distinctione.	648
§. 1.	Georgii Salonit. Ep. veritas & distinctio colligitur ex tabulis Salonitanis.	649
§. 2.	Idem confirmat traditio, ac religio Dalmatarum.	ibid.
§. 3.	Idem ex Martyrologiis conjicitur.	650
Caput II.	De confusione Actorum utriusque Georgii, & variis Georgiana historiæ exemplaribus.	651.
§. 1.	Quibus causis, temporibus, auctoribusque adscribenda sit confusio Actorum utriusque Georgii.	ibid.
§. 2.	De Græcis exemplaribus historiæ Georgianæ permixta.	653
§. 3.	De Latinis exemplaribus historiæ Georgianæ permixta.	655
Caput III.	Quadruplex discrepantia historiæ Georgianæ permixtionem Actorum utriusque Georgii probat, & alia ab aliis secernendi rationem docet.	658
§. 1.	De locorum discrepantia.	ibid.
§. 2.	De multiplici loco martyrii Georgiani.	660
§. 3.	De multiplici sepulchro Georgiano.	664
§. 4.	De temporum discrepantia.	665
§. 5.	De discrepantia martyrii Georgiani.	667
§. 6.		

CONSPECTUS HUIUS VOLUMINIS. xlix

<p>§. 6. De iudiciis Georgiano martyrio propositis inter se diversis. 668</p> <p>Caput IV. Refelluntur argumenta, quibus Acta S. Georgii impugnantur. 670</p> <p>§. 1. Reficiuntur argumenta ex ipsis Actis de prompta. 671</p> <p>§. 2. Satisfit argumentis petitis ex decreto Gelasiano. 672</p> <p>§. 3. Refutatur argumentum ex Nicæna Synodo falso prolatum. ibid.</p> <p>§. 4. Aliis aliunde ductis argumentis responderetur. 673</p> <p>§. 5. De Actis S. Georgii testimonia illustrium virorum. 674</p> <p>Caput V. De Actis S. Georgii Salonitani Ep. ibid.</p> <p>§. 1. Iacobus de Voragine ab injuriis quorundam censuris vindicatur. 675</p> <p>§. 2. Quam ob causam potius ex Aurea Legenda, quam aliunde Acta Georgii Salonitani desumpserunt. 676</p> <p>§. 3. Acta Georgii Salonitani Ep. & M. ex Jacobo de Voragine. 677</p> <p>§. 4. Nota in Acta Georgii Salonit. 678</p> <p>Caput VI. De pugna Georgii cum Dracone, & præclara ex eo relata victoria. 679</p> <p>§. 1. De hac historia quæ sint doctorum hominum sententia. ibid.</p> <p>§. 2. Hac de re quæ sit nostra sententia. ibid.</p> <p>§. 3. Georgianum cum Dracone prælium, relatamque victoriam verisimilius ad Salonitanum, quam ad Palestinum Georgium referri. 682</p> <p>§. 4. Descriptio pugnae & victoriae Georgianæ ex Jacobo de Voragine. 683</p> <p>§. 5. Interpretationes variae miraculi Georgiani. 684</p> <p>§. 6. Interpretatio nostra miraculi Georgiani explicatur. 686</p> <p>Caput VII. De cultu Georgiano. 688</p> <p>§. 1. De festo ac natali die Georgiano. 689</p> <p>§. 2. De templis Georgianis in Dalmatia. 691</p> <p>§. 3. De reliquiis Georgianis. 692</p> <p>Appendix de sociis martyrii Georgiani. 695</p> <p>Synopsis Chronologica. 698</p> <p style="text-align: center;">Theodorus, Joannes II. Frontinianus, Joannes III. & Petrus Episcopi Salonitani. Item de SS. Donato Confessore, & Anastasio Martyre Salonit. 700</p> <p>Caput I. De Theodoro Ep. Salon. XVIII. ibid.</p> <p>§. 1. An Theodorus Salonit. Ep. unus ex illis sit, qui sub Theodori nomine coluntur. ibid.</p> <p>§. 2. De Pontificatu & martyrio Theodori. 702</p> <p>§. 3. De cultu, translatione, & inventione Theodori. 703</p> <p>Caput II. De Joanne II. Frontiniano I. Episcopis Salonitanis. 706</p> <p>§. 1. De Joanne II. & Salonarum Ep. XIX. ibid.</p> <p>§. 2. De Frontiniano I. Ep. Salon. XX. 707</p> <p>Caput III. De Joanne III. Salon. Ep. & de S. Donato Confessore Salonitano. §. 1. 708</p> <p>§. 2. Donatus Aquilejensis certamine cum Ethnicis ac Judæis inito, complures eorum convertit, a Maximiano comprehendi jussus in</p>	<p>Dalmatiam fugit. ibid.</p> <p>§. 3. Donati præclara Christi confessio coram Diocletiano. Macarii & Theodori Cubiculariorum Augustalium ad Christum conversio. 711</p> <p>§. 4. Donatus & socii a flammis ac bestiis intacti quamplurimos ad Christum adiungunt. Eorum in Egyptum fuga, ac martyrium. 712</p> <p>§. 5. Vita, & martyrium S. Donati Confessoris Salonit. & mors Joannis III. Salonit. Ep. 713</p> <p>Caput IV. De Petro I. Salonæ Ep. §. 1. 715</p> <p>§. 2. De Pontificatu Petri usque ad an. octavarum sæculi quarti. 716</p> <p>De S. Anastasio civis Aquilejensi & Martyre Salonitano. 717</p> <p>Caput V. De S. Anastasio Fullone testimonia & elogia. 719</p> <p>§. 1. Ex Martyrologiis. ibid.</p> <p>§. 2. Ex Hagiologis, aliisque Scriptoribus. ibid.</p> <p>Caput VI. De Vita & Martyrio S. Anastasii. 720</p> <p>§. 1. Prima vita S. Anastasii, auctore, ut videtur, Hesychio Salon. Ep. ibid.</p> <p>§. 2. Secunda vita S. Anastasii e Slavonico in Latinum conversa. 721</p> <p>§. 3. Tertia vita S. Anastasii ex Codice Ms. claris Viri Apostoli Zeni. 723</p> <p>§. 4. Epitome historiarum ac vitæ Anastasianæ ex tribus lectionibus insertis Breviario Spalat. 724</p> <p>§. 5. Elogia S. Anastasii. 725</p> <p>Caput VII. Animadversiones in Acta & Elogia S. Anastasii. 726</p> <p>§. 1. Utrum Anastasius ille, quem Græci colunt, idem sit atque Anastasius Fullo. ibid.</p> <p>§. 2. De anno martyrii S. Anastasii. 730</p> <p>§. 3. Unde orti profectique Nautæ illi, qui Africuntur in Actis S. Anastasii. 732</p> <p>Caput VIII. De Translationibus S. Anastasii. 734</p> <p>§. 1. De prima translatione ex agro ad urbem Salonitanam. ibid.</p> <p>§. 2. De secunda Spalatensi translatione S. Anastasii. 236</p> <p>§. 3. De capite S. Anastasii Spalatium transvecto. 737</p> <p>§. 4. De altari & sepulchro Spalatensi S. Anastasii. 739</p> <p>Caput IX. De cultu S. Anastasii Fullonis. 741</p> <p>§. 1. Utrum Romæ aliquid cultus eidem adhibetur. ibid.</p> <p>§. 2. Utrum Capuæ, aut Beneventi colatur S. Anastasius Fullo. ibid.</p> <p>§. 3. An Thessalonica cultus S. Anastasii aliquando vigerit. 742</p> <p>§. 4. De cultu Aquilejensi S. Anastasii Fullonis. ibid.</p> <p>§. 5. De antiquo S. Anastasii cultu apud Pharienses. 743</p> <p>§. 6. De cultu S. Anastasii Salonitano & Spalatensi. ibid.</p> <p>§. 7. De Natali S. Anastasii die. 744</p> <p>§. 8. De anniversario translationis die. ibid.</p> <p>Caput X. De reliquiis Actis Petri Episcopi usque ad ejus obitum, & annum Christi 316. 744</p> <p>Synopsis Chronologica Historiæ Salonitanæ ab anno Christi 296. ad an. 316. 746</p>
---	--

MAXIMILIANUS GONZAGA

In Provincia Veneta Præpositus Provincialis.

CUM librum, cui titulus: *Illyrici Sacri Tomus primus Ecclesia Salomitana, &c.* a P. Daniele Farlati Societatis nostræ Presbytero latine conscriptum aliquot ejusdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi posse probaverint, potestate ad id nobis tradita a R. P. N. Francisco Retz Præposito Generali facultatem facimus, ut typis mandetur, si iis, ad quos pertinet, ita videbitur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus.

Datum Bononia die 7. Januarii 1749.

Maximilianus Gonzaga.

L. † S.

NOI REFORMATORI

Dello Studio di Padoa.

HAvendo veduto per la Fede di Revisione, & Approbazione del P. Frà Lorenzo Filippi Inquisitor General del S. Ufficio di Padoa nel Libro intitolato *Illyrici Sacri Tomus Primus. Ecclesia Salonitana ab ejus exordio usque ad seculum quartum Æra Christiana, Auctore Daniele Farlato Presbytero Societatis Jesu*; non v'esser cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, & parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, & buoni costumi, concedemo Licenza à Sebastian Coletti Stampator di Venezia, che possi esser stampato, osservando gl'ordini in materia di Stampe, & presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, & di Padoa.

Dat. li 30. Marzo 1749.

(Barbon Morosini Cav. Proc. Ref.

(Marco Foscarini Cav. Proc. Ref.

Registrato in Libro a Carte 2. al Num. 13.

Michiel Angelo Marino Seg.

28. Giugno 1749.

Registrato nel Magistrato Eccel. contro la Bestemmia,

Lauro Bartolini Seg.

PROTESTATIO AUCTORIS

CUM Sanctissimus D. N. Urbanus Papa VIII. die 13. Martii anno 1625. in S. Congregatione S. R., & Universalis Inquisitionis Decretum ediderit, idemque confirmaverit die 5. Julii anno 1634. quo inhibuit imprimi libros hominum, qui Sanctitate, seu martyrii fama celebres & vita migraverunt, gesta, miracula, vel revelationes, seu quæcumque beneficia, tamquam eorum intercessionibus a Deo accepta, continentes sine recognitione, atque approbatione Ordinarii, & quæ hætenus, sine ea impressa sunt, nullo modo vult censerì approbata: idem autem Sanctissimus die 5. Junii 1631. ita explicaverit, ut nimirum non admittantur elogia Sancti, vel Beati absolute, & quæ cadunt super personam, bene tamen ea, quæ cadunt supra mores, & opinionem, cum protestatione in principio, quod iis nulla adsit auctoritas ab Ecclesia Romana, sed fides tantum sit penes auctorem: huic Decreto, ejusque confirmationi, & declarationi observantia, & reverentia, qua par est, insistendo profiteor, me haud alio sensu, quidquid in hoc libro refero, accipere, aut accipi ab ullo velle, quam quo ea solent, quæ humana dumtaxat auctoritate, non autem divina Catholicæ Romanæ Ecclesiæ, aut Sanctæ Sedis Apostolicæ nituntur, iis tantummodo exemplis, quos eadem Sancta Sedes Sanctorum, Beatorum, aut Martyrum Catalogo adscripsit.

NOTI.

NOTITIA FIGURARUM

Edocens Bibliopægum, ubi locandæ sint, æneæ tabulæ.

	pag. x
T abula Illyrici universalis, & hodierni.	100
Dalmatia sub Imperio Romanorum.	134
Dalmatia Veneta, sive hodierna.	276
Topographia urbis, & agri Salonitani auctore Jo: Baptista Camozzino.	277
Topographia altera urbis & agri Salonitani auctore Jo: Georgio Calergo.	278
Salona.	
Descriptio Geographica antiquorum, & recentiorum Episcopatum Provincia ac Metropolis Salonitanæ, postea Spalatensis.	490
Prospectus ædis Metropolitanæ Spalatensis.	490
Prospectus sacelli S. Joannis e regione ædis Metropolitanæ Spalatensis.	491
Turris S. Domnii.	
Tab. I. Inscriptio sepulchralis circa operculum arcæ exterioris Sancti Domnii in- sculpta.	493
Tab. II. Inscriptio insculpta in operculo medio arcæ interioris S. Domnii.	
Tab. III. Inscriptio recens incisa in marmore, quo pars anterior arcæ S. Domnii circumvestita est.	493
Tab. IV. Inscriptio incisa in tabula lapidea affixa parieti a cornu Epistolæ altaris S. Domnii.	
Altare & sepulchrum S. Domnii.	493
Tab. V. Prospectus interior Absidis sacelli Venantiani Lateranensis.	579
Tab. VI. Prospectus inferior Absidis sacelli Venantiani Lateranensis.	581
Altare & sepulchrum S. Anastasii.	739

DILU.

DILUCIDATIO SUBSEQUENTIS TABULÆ ILLYRICI UNIVERSALIS.

ILLYRICUM

Primigenium seu Proprium, conditum anno ante Christum 1236. Vide Prolegom. pag. 3. col. 1.

DALMATIA

Adjecta an. ante Ch. 1230. Vide Proleg. p. 4. col. 2.

EPIRUS NOVA

Adjecta an. ante Ch. 500. Vid. Proleg. p. 37. col. 2.
Detracta an. ante Ch. 78. Vid. Proleg. p. 73. col. 1.
Restituta an. post Ch. 325. corrig. numerus tabulæ.
Vide Proleg. pag. 73. col. 1.

LIBURNIA

Adjecta an. ante Ch. 240. Vide Proleg. p. 38. col. 2.

JAPYDIA Maritima

Adjecta an. ante Ch. 240. Vide Proleg. p. 38. col. 2.

ISTRIA

Adjecta an. ante Ch. 240. Vide Proleg. p. 38. col. 2.
Detracta an. ante Ch. 29. Vide Proleg. p. 73. col. 1.

CARNIA

Adjecta an. ante Ch. 240. Vid. Proleg. p. 38. col. 2.
Detracta an. ante Ch. 29. Vid. Proleg. p. 73. col. 1.

PANNONIA Meridiana

Adjecta an. ante Ch. 29. corrig. numerus tabulæ.
Vide Proleg. pag. 61. col. 2.

JAPYDIA Transalpina

Adjecta an. ante Ch. 15. Vide Proleg. p. 66. col. 1.
Detracta an. post Ch. 535. Vid. Proleg. p. 73. col. 1.

RHÆTIA

Adjecta an. ante Ch. 15. Vide Proleg. p. 66. col. 1.
Detracta an. post Ch. 325. Vide Proleg. p. 73. col. 1.

NORICUM

Adject. an. ante Ch. 15. Vide Proleg. p. 66. col. 1.
Detract. post an. Ch. 500. Vide Proleg. p. 73. col. 1.

PANNONIA Aquilonaris

Adjecta an. Ch. 8. Vide Proleg. pag. 66. col. 2.
Detracta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 79. col. 1.

PANNONIA Media sive SAVIA

Adjecta an. Ch. 8. Vide Proleg. pag. 66. col. 2.

MÆSIA Superior

Adjecta an. Ch. 12. Vide Proleg. pag. 67. col. 1.

MÆSIA Inferior

Adjecta an. Ch. 12. Vide Proleg. pag. 67. col. 1.
Detracta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 69. col. 2.
Restituta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 75. col. 1,
& pag. 76. col. 2.

SCYTHIA PONTICA

Adjecta an. Ch. 12. Vide Proleg. pag. 67. col. 1.
Detracta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 69. col. 2,
& pag. 73. col. 1.

THRACIA

Adjecta an. Ch. 71. Vide Proleg. pag. 67. col. 2,
Detracta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 69. col. 2,
& pag. 73. col. 1.

DACIA TRAJANI

Adjecta an. Ch. 103. Vide Proleg. pag. 68. col. 1,
Detracta an. Ch. 274. Vide Proleg. pag. 68. col. 1.

DACIA AURELIANI

Adjecta an. Ch. 274. Vide Proleg. pag. 68. col. 2.

DARDANIA

Adjecta an. Ch. 274. Vide Proleg. pag. 68. col. 2.

MACEDONIA

Adjecta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 70. col. 1,
Detracta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 74. col. 1,
& pag. 78. col. 1.

PRÆVALIS

Adjecta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 70. col. 1.

THESSALIA

Adjecta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 70. col. 1,
Detracta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 78. col. 1.

EPIRUS VETUS

Adjecta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 70. col. 1.
Detracta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 78. col. 1.

ACHAJA

Adjecta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 70. col. 1,
Detracta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 78. col. 1.

CRETA

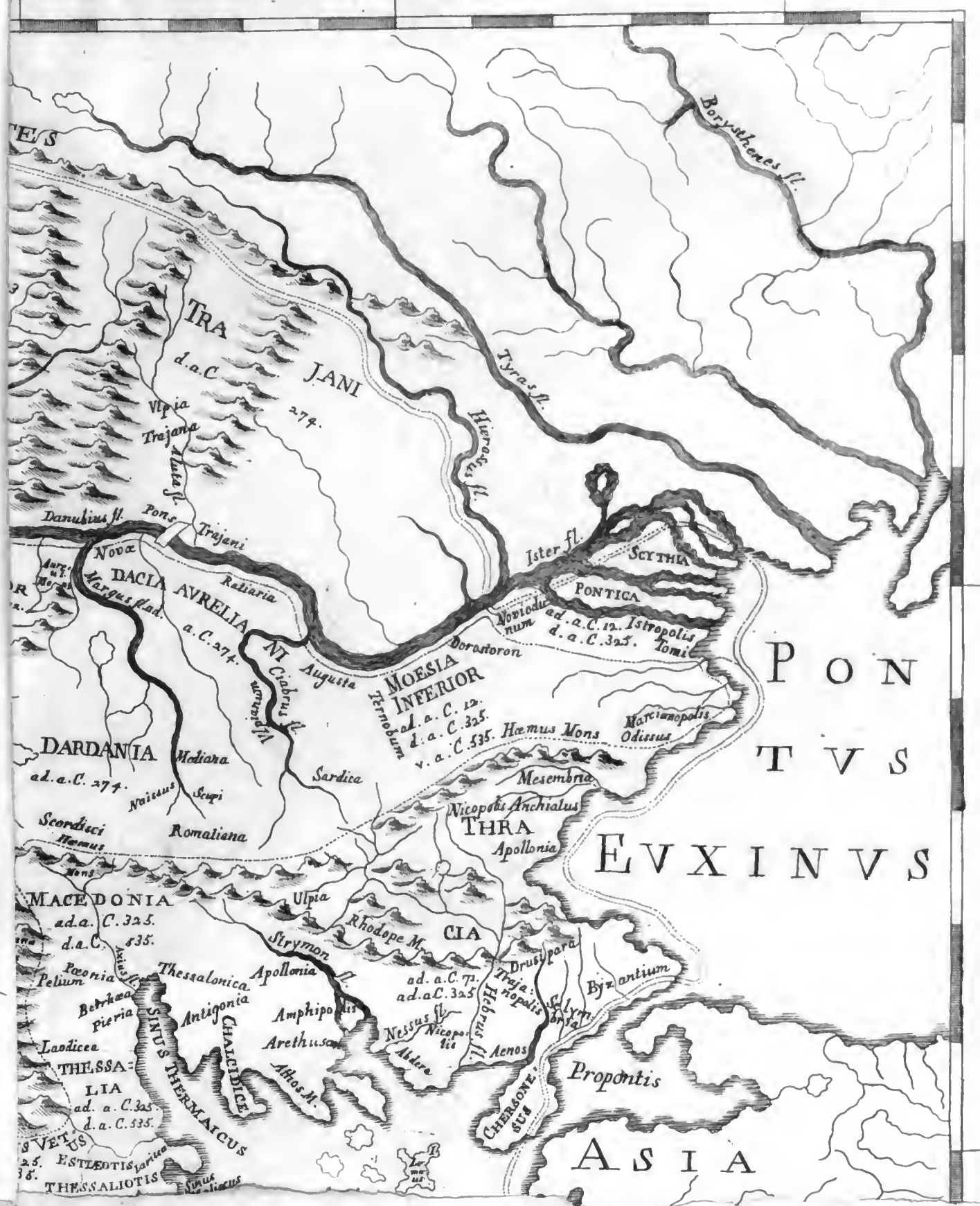
Adjecta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 70. col. 1,
Detracta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 78. col. 1.

PRO-

gnoscere, quam quid veri sit discernere queas: ve-
Illyricum Sacrum.

Phœnicum, sive Amorrhæorum lingua, qua Cad-
mæi

SALIS et HODIERNI.

PRO:

PROLEGOMENA HISTORICA, GEOGRAPHICA, CHRONOLOGICA

Ad historiam Illyrici sacri, atque
Ecclesiæ Salonitanæ.

PARS PRIMA PROLEGOMENON DE ILLYRICO.

CAPUT PRIMUM.

De Pelasgis conditoribus Gentis Illyricæ.

§. I.

De Origine nominis, & generis Illyrici.

Illyrici
vocabuli
forma
multiplex
& varia.

Ntequam de Dalmatia & Ecclē-
sia Salonitana scribere aggre-
diar, de universo Illyrico, cu-
jus pars præcipua, multoque
nobilissima semper habita fuit
Dalmatia, pauca quedam & sum-
matim præfari necesse est, quæ in
Apparatu ad Historiam Illyrici sacri, copiosius &
accuratius explicabuntur. Hæc regio a Latinis pari-
ter Græcisque *Illyricum* appellari solet; sed Græci
haud raro etiam *Illyridem* vocant; quam appella-
tionis formam interdum Latini adoptarunt, velu-
ti Pomponius Mela lib. 1. cap. 3. *Hadriaticum latus*
Illyris occupat. *Illyriam* Græce apud Stephanum,
Latine apud Propertium lib. 1. Eleg. VIII. inveni-
mus. *An tibi sum gelida vilior Illyria?* Hujus re-
gionis incolas ut Latini, sic Græci *Illyrios* dicunt;
Illyres etiam a Græcis nominatos auctor est Eusta-
thius in notis ad Periegetam. Cæterum ut vocari
possint etiam Illyrici, nunc usus obtinuit, penes
quem norma est, atque arbitrium loquendi. Quæ
ad Illyrios pertinent, sive derivato ab hac gente
vocabulo signantur, *Illyrica* dicuntur, veluti *Ora*
Illyrica, & *exercitus Illyrici* apud Tacitum. *Illy-*
ricos etiam, & *Illyricianos* Prætores & exercitus
denominatos fuisse veteres nummi & inscriptiones
docent, idque Valerianus confirmat in epistola ad
Zosimionem, quam Pollio cap. XIV. in Claudio
descripsit: *Claudium Illyricianæ gentis virum, tri-*
bunum Martiæ quintæ legioni fortissimæ dedimus.
Extat nummus Decii apud Mediobarbam pag. 353.
in quo incisum est: GENIUS EXERC. ILLU-
RICIANI S. C. nam *Illuricum*, Latina littera
in locum Græcæ substituta, raro quidem, sed in-
terdum tamen scriptum invenitur.

Originem
nominis ac
generis Il-
lyrici alii
aliunde re-
petunt;

Illyrici generis conditorem alii alium proferunt;
quod fere accidere solet, cum de originibus voca-
bulorum ac gentium quæstio instituitur. Nulla fe-
re natio est, quæ non præbeat materiam disputan-
di, unde nomen genusque traxerit; & de hisce po-
pulorum originibus qui scribunt, tanta sunt in va-
rietate, & dissensione constituti, tam multa fabulo-
sa immiscet, ut facilius quæ sunt perspicue falsa di-
gnoscere, quam quid veri sit discernere queas: ve-
Illyricum Sacrum.

luti in hac quæstione de primordiis Illyricæ gentis
non una est omnium sententia, sed plures feruntur,
& variæ opiniones. Appianus Alexandrinus in Il-
lyr. refert Polyphemi Cyclopis ex Galatea conjuge
tres fuisse liberos, qui ab Sicilia digressi longe la-
teque imperitarunt, Celtam, a quo Celtas, Gal-
lum, a quo Gallos, Illyrium denique, a quo Il-
lyrios ortos ac denominatos esse ex vulgi opinione
tradit. Sed vel ipse Appianus fateretur hæc fabulosi-
tas, quam historicis narrationibus propiora esse; & si-
bi quidem idcirco hæc maxime probari, quod ma-
xime improbabilia videantur ea, quæ cæteri de Il-
lyriorum origine scripserunt. *Atque hæc*, inquit,
inter plurima fabularum, quæ hoc loco referri so-
lent, mihi maxime probantur. Cæterum hæc fal-
situdinis argui possunt vel ex iis, quæ de Cyclopi-
bus & Polyphemo a Poetis traduntur. Nam si Home-
rum Odyss. IX. audimus, tantum abest, ut Poly-
phemi Cyclopis filii extra Siciliam nomen genus-
que propagaverint, ut ne usus quidem navigiorum
ullus apud eos fuerit, quibus e Sicilia in alias oras
transirent; nauticæ maritimæque artis omnino ex-
pertes erant, naviumque ædificandarum archite-
ctos nullos habebant; nulla illis imperii proferen-
di cupido, nulla inter illos publici juris communitas
vitæque societas, nulla reipublicæ administrandæ
scientia; alii per montes ac sylvas dispersi, alii in
speluncis abditi, suas quisque res curabant, jus-
que privatim ac leges suis quisque liberis, & uxori-
bus reddebant. Hæc de Cyclopi-
bus ab Homero commemorata haud sane consentiunt cum iis, quæ
Appianus ex fabulis, de filiis Polyphemi longe la-
teque imperantibus scripsit.

Appianus
ab Illyrio
Polyphe-
mi filio,

cuius sen-
tentia re-
felleitur;

Stephanus Byzantius auctor est Illyricum & Il-
lyrios dici *ἀπὸ τῆς γῆς τῆς Κάδμου πατρὸς ἀπὸ τῆς Κάδ-*
μου. Idem confirmat Eustathius in suis ad
Dionysium animadversionibus: *Δεξιτέρῳ δὲ τῆς*
γῆς τῆς Κάδμου, ἢ τῆς κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς Κάδ-
μου: ad dexteram autem est terra Illyris, sic appel-
lata ab Illyrio Cadmi filio. Utrique ad hanc sen-
tentiam amplectendam auctor videtur fuisse Apol-
lodoros, qui libr. 3. a Cadmo rege Illyriorum
Illyrium procreatum scripsit: *καὶ Βασιλεὺς Κάδ-*
μος τῆς γῆς, καὶ παῖς τῆς γῆς αὐτῆς γένεταί: ὁ
Illyrii imperat Cadmus, & Illyrius filius illi nasci-
tur. Verum hujusmodi opinio ab Samuele Bochar-
to refellitur, propterea quod vocabulum Illyrii a
Phœnicum, sive Amorrhæorum lingua, quæ Cad-
mæi

Stephanus
ab Illyrio
Cadmi fi-
lio;

PARS PRIMA PROLEGOMENON

ma i utebantur, longe abhorreat, & nullum neque in moribus instigant, neque in eorumdem lingua sive primæva, sive hodierna & vulgari vestigium originis Phœnicæ, unde Cadmus ortum traxerat, intepri liceat; quod argumento est eos aliunde cum lingua, & moribus, nomen, & originem duxisse. Neque vero in hujus sententiæ patrocinium trahi potest Apollodorus, qui Cadmi filium Illyrii nomine donavit: nam solent Scriptores vocabula ætatum posteriorum usu recepta ad superiores ætates referre, & Cadmi filium veteres denominarunt Illyrium ab ea regione, in qua regno potitus est; non quod ea regio tum fuerit dicta Illyrium, sed quod postea, cum illi scriberent, ei vocabulo subisset. Cujus rei exemplum satis illustre nobis suppeditat laudatus Apollodorus, ubi dicitur Cadmus imperasse Illyriis ante Illyrium filium, idest antequam illi populi appellarentur Illyrii, cum, si vera est Stephani & Eustathii sententiæ, ab Illyrio Cadmi filio primum denominari cœperint Illyrii. Fateor equidem Cadmi filium proxime post parentem apud Enchelios, dictos postea Illyrios, regnum obtinuisse; sed ejus nomen scriptores posterioris ævi cum ignorarent, ab ea regione, in qua natus est, vel regnavit, appellandum putarunt, quæ tum, cum ipsi vivebant, Illyris vocabatur. Huc accedit, quod cum jam inde ab antiquissimis temporibus regio illa, ubi ortum est nomen Illyricum, habita sit pars Græciæ, atque adeo prima Græcia dicta, longe videtur verisimilius Illyrios primigenios a Pelagis, sive Græcis, quam a Phœnicibus, vel aliunde nomen & genus traxisse; ex quo fit, ut neque illorum sententiæ videatur probabilis, qui gentis Illyricæ primordia, vel ab Asianis, vel a Gallis, vel a Sarmatis repetenda esse existimant.

Cum igitur aliorum hac de re opiniones non satis nobis ardeant, restat, ut quid nostræ sententiæ sit, quam potero, brevissime exponam. Nec ego nunc ipse aliquid afferam certum exploratumque, de quo dubitari non possit; in rebus quippe antiquis, & per obscuris versanti facilius est falsa refellere, quam quid veri certique sit constituere. Satis me officio meo fecisse arbitror, si id potissimum sequar, quod in hac re mihi verisimilius videatur. Ego igitur sic existimo vero propius esse, Illyrios primigenios ab Hyllō Pelasgo Herculis Pelasgi filio, Hyllinisque & ortos & denominatos fuisse. Sed nolim putes omnia fabulosa esse & commentitia, quæ veteres Historici de Hercule, ejusque illustribus factis tradiderunt. Virum olim fuisse, cui nomen erat Hercules, eximie cujusdam virtutis ac fortitudinis, qui multis & gravissimis periculis adeundis, & rebus præclare ac fortiter gerendis, orbem peragraverit, multaque hominum generi beneficia contulerit, nemo inficiari potest, nisi qui omnem antiquis historicis fidem adimere velit. Multa quidem Herculi affinxit antiquitas, quæ nec verisimilia sunt, & fidem omnem excedunt. Sed hæc referas oportet ad mores, communemque consuetudinem temporis illius, quod Varro fabulosum vocat; cum Scriptores id licentiæ sibi sumebant, ut veterum heroum facta prodigialibus & commentitiis rebus ornarent, augerentque. Cæterum vel sub his fabularum involucribus aliqua veritas latet, ex quibus vera & historica Herculis facinora, explicatione satis idonea adhibita, elicit Palæphatus lib. 1. alique viri doctissimi. Inter multos itaque filios, quos Hercules ex variis uxoribus suscepit, duos fuisse tradunt, quibus Hylli nomen fuit; alterum ex Dejanira, alterum ex Melita filia Naufithoi regis Phœciæ genuit. Gronovius præclare animadvertit Herculem

Hylli vocabulo, nescio quomodo causam, mirifice delectatum fuisse, qui e suis liberis duos & fortasse plures Hyllōs appellare voluerit. Placuit (inquit tom. 1.) hoc nomen Herculi, unde id creditur non uni indidisse filio. Jam olim conspectus fuit, & annotatus singularis locus Apollonii Rhodii ex lib. 4. etiam citatus a Stephano Byzantio, unde memoraret Hyllum e Melita; sed non omisit nominare quoque alterum ex Dejanira genitum, ut faciunt alii auctores, quod constat: ne his quidem Hyllis contenti, producant nomine eodem alios. Nec nobis placet repetere ab illis dicta, Hyllum Herculis & Melitæ filium in ea regione, in qua exortum est nomen Illyricum, principatum obtinuisse, & populos ab eo & propagatos & denominatos esse Hyllinos. Auctores sunt vetusti in primis ac nobiles Apollonius, Scylax, Schymnus, Festus Avienus, alique, quibus juniores fere omnes consentiunt, qui de rebus illorum temporum & locorum scripsere. Nunc vero quemadmodum is principatus Hyllō obvenit, ex antiquis scriptoribus per conjecturas eliciendum est.

Hercules post Hispaniensem Gallicamque expeditiones in Italiam venit, susceptusque est ab Evandro, anno ante Christum 1238. juxta Chronologiam Petavianam, annis ferme quinque & quinquaginta, antequam Æneas in Italiam appelleret. Ab Evandro digressus, cum utramque maris Adriatici oram pedestri, ut solebat, itinere circumiisset, in eam regionem advenit, quæ multis post sæculis pars Macedoniæ fuit, deinde Epirus nova dicta est, nunc Albania dicitur. Id docent Diodorus Siculus, & Appianus Alexandrinus. Hercules, inquit Diodorus, Adriaticum sinum circumvectus, in Epirum primo transiit, unde in regionem proximam montes Acroceraunios transgressus se contulit. Sed Appianus lib. 2. Bell. civ. prætermittit Gallica Italicaque peragratione, Hispaniensi expeditioni proxime adjunxit Herculis in hanc regionem adventum. Ex Erythia, inquit, rediens. Erythiæ vocabulo Gaditanam insulam, quæ ab occasu extremæ Hispaniæ adjacet, Appianus appellat, secutus exemplum Pherecidis & Ilocratis, quorum primus apud Strabonem Erythiam, alter in Archidamo Erythream eandem insulam nominavit. Hinc ajunt Geryonis boves ab Hercule abductos, hic delubrum Herculi positum; & duas turres in mediâ insula Herculei testes adventus indigenæ ostentant, quas turres sive columnas Herculeas vulgo appellant.

Cum igitur Hercules anno ante vulgarem æram circiter 1237. in Epirum novam advenit, tum eorum ibidem potiebatur Dyrrhachus ex Cadmi prosapia, Epidamni nepos, regni que sedem in urbe ab avo condita, & denominata Epidamno habebat. Huic duo fratres erant, qui dominandi cupidine stimulante popularem seditionem conflaverant, ut fratre expulso regni potirentur. Peropportune adventus Herculis accidit Dyrrhacho, in magnum vitæ regni que discrimen adducto, qui hominem tamquam e cælo delapsum excepit, ejusque opem adversus fratres imploravit, pollicitus eidem regni partem, si res e sententiâ succederet. Neque abnuvit Hercules, natus ad comprimendos tyrannos, & miseros calamitososque homines sublevandos; qui suas copias, suorum itinerum ac laborum comites, in aciem eduxit, manus cum hostibus conferuit, & Dyrrhachum victis pulsisque fratribus in aviti regni possessione firmavit. Quare Dyrrhachus & promissi memor, & beneficii remunerandi cupidus, haud exiguam regni partem a sua ditione avulsam Herculi donavit. Quæ omnia paucis Appianus complectitur: Huic Dyrrhacho, inquit, cum bello

Hercules post peragrationem Hispaniensem, Gallicam, Italiam,

in Epirum novam advenit,

Dyrrhacho auxilium tulit,

Cujus ita dem opinio improbat.

Ab Hyllō Herculis filio orti & denominati Illyrii.

lo peteretur a suis fratribus, Hercules ex Erythria revertens opem tulit, passus telluris partem mercedis nomine; inde Dyrrhachini eum, ut agri partem, conditorem suum perhibent; non quod Dyrrhachum abnegent, sed ut ambitiose originem suam ad Deum potius referant. Sed quamvis Appianus regionem illam non designet, quam Hercules a Dyrrhacho mercedis loco accepit, vix dubitari potest, quin pars illa fuerit regni Dyrrhachini, quæ ab occasu Drilonem inter Naronemque continebatur, nam Cadmum, cujus regnum jure hæreditario ad Dyrrhachum pervenerat, apud Encheleos ibidem regnasse & Veteres omnes affirmant, & Cadmea monumenta illic olim posita testantur. Cum autem in iisdem ferme locis Hyllum, Herculis ex Melita filium, Hyllinis imperasse tradant Scriptores supra laudati, consentaneum est eundem hanc regionem paternâ virtute partem ab ipso parente donatam obtinuisse. Porro Hyllus, ut docet Apollonius, gravi admodum severaque disciplina apud Naufithoum in Phæacia, sive in insula Corcyra educabatur. Is itaque, ut regni sibi a patre traditi possessionem adiret, abeundi veniam ab avo impetravit, qui nepotem rebus omnibus necessariis instruxit, eique potestatem fecit, ut quantum ipse vellet, numerum hominum e Corcyra exciret, quos secum in eam expeditionem adduceret. *Profectus est autem, ait Apollonius, ad mare Saturnium (idest Adriaticum) collecto ejusdem terræ populo Phæacum; simul enim Rex ei instructum reddidit iter, heros Naufithous, atque ille quidem abiit.*

ab eoque
regni par-
te dona-
tur,

quam Her-
cules Hyll-
lo filio
donavit.

Hyllus re-
gni a patre
accepti
possessione
nem, adia-

Hyllus igitur ab avo bona cum gratia dimissus, coloniam sane frequentem Phæacum anno ante Christum circiter 1236. advexit in eam regionem, quam Hercules a Dyrrhacho, ipse ab Hercule paternæ hæreditatis loco acceperat, ibique tum regni sui, tum Illyrici primigenii ac proprie dicti fundamenta posuit. Huc Hyllus cum appulisset, agris ac sedibus inter Phæaces, quos secum deduxerat, distributis, universam regionem Hyllam, sive Hyllidem, & advenas pariter indigenasque, ne sub eodem jure solum, sed etiam nomine essent, Hyllinos appellavit. Hinc vero nominis ac generis Illyrici ducta esse primordia existimamus. Nam si quid probabilis argumenti desumi potest ex etymologia, quæ verborum originem inquirat, haud sane decipere videatur, qui vocabulum Illyrici ab Hyllinis derivatum putaverit. Vix apud Scriptores aliam nationem inveneris, quæ plures, quam gens & regio Hyllinorum, unius ejusdemque nominis variationes subierit. Nam gens eadem Hylli, Hyllini, Hylliei, Hyllides, Hyelles, Hyllieci, Hyllici dicti sunt, uno & eodem vocabulo in alium atque alium definendi modum detorto. Quin igitur ex Hyllinis in Illyrios etiam fieri potuit commutatio? Alterius cum altero vocabulo quædam veluti cognatio & similitudo intercedit, quæ indicio est communem esse utrique ab Hylllo nomine primitivo originem; neque propius Hyllini ab Hylllo, quam Illyrii ab Hyllinis abesse videntur; idque hoc verisimilius mihi fit, quod aliorum veterum ac recentiorum nominum derivatio, licet longius petita a priscis obsoletisque vocabulis, vulgo tamen probatur ac recipitur. Sexcenta sunt, quæ proferre possem, si ab rebus gravioribus otium esset, exempla nobilium scriptorum, qui nominum originem multo longius deducunt, sic prorsus, ut inter primitiva ac derivata vocabula vix aliquam affinitatem sive similitudinem dignoscas; veluti, cum de primævis post diluvium gentium parentibus, & conditoribus disputant, ab Thira Thracæ, a Madai Medos, ab Javan Jones, a Thogor Illyricum Sacrum.

Ab Hylllo
Hyllini, ab
Hyllinis
Illyrici.

ma Thygrammanos & nomen & genus traxisse docent. Huc accedit, quod cum universalis Illyrici vocabulo provinciæ quamplurimæ contineantur, designari quidem potest tempus aliquod, cum unaquæque nomen Illyricum acceperit, quo antea carebat; verum ex quo Illyricum nomen audiri cœpit, nullum certum ac definitum tempus invenire, quo hæc regio inter Naronem & Drilonem, vel dicta non fuerit Illyrica, vel quo primum ad Illyrici jam ante existentis jus ditionemque accesserit: ex quo effici posse videtur Hyllinos non adscriptos, sed primigenios Illyrios habendos esse. Hyllus, Hyllinique erant generis Pelasgi, sive Græci; nam Hercules Hylli parens Thebis in media Græcia ortus ex antiquissima Regum Argivorum & Mycenæorum stirpe paternum pariter genus, maternumque ducebat; & Phæaces illi, quos Hylllo Naufithous socios dedit, oriundi erant e Pelasgis gente Arcadica vetustissima, quæ jamdudum e patriis finibus effusa, & Europam Asiamque inundans, maria, insulas, littora, & immensa terrarum spatia occupaverat, ut tradunt Herodotus, Strabo, Halicarnassensis, Pausanias, & alii plures. Nunc vero audiendus est Raphael Levacovichius Archiepiscopus Achridanus rerum Illyricarum diligentissimus investigator, qui in Prodomo Geographico Ms. ad historiam Illyricam, nobis ad hanc sententiam amplectendam ducem se atque auctorem præbuit: *Hylleis populus Illyricus ab Hylllo Herculis Alcai & Melite Egei fluminis filia genito ab initio dicebatur; sed mutatis deinceps Scriptura & locutionis elementis, Hyllenus primum, deinde Illynicus, & postremo Illyricus vocari capit. Ipse pariter Hyllus Illyricorum conditor sub nomine Illynici, & Illyrici reperitur. Dicitur autem Hyllus Melite, & Hyllus minor, ut ab altero Hylllo fratre suo majori natu, & Dejanira filio fecernatur.*

Illyrii pri-
migenii ac
proprii in-
ter Naro-
nem &
Drilonem.

S. II.

Fines Illyrici primigenii ac proprii.

Nunc restat, ut Hyllinici regni, sive Illyrici primigenii positionem finesque describamus. Cum *Illyricum primigenium* dicimus, eam regionem intelligi volumus, in qua primum exortum est nomen Illyricum, & ex qua in alias deinceps atque alias regiones propagatum. Si ergo ab Hylllo Hyllinisq; repetenda est origo nominis Illyrici, hujus primordia in ea regione constitui oportet, quam Dyrrhachus Herculi, Hercules Hylllo filio suo donavit; quæ quidem regio mari Saturnio, ut vocat Apollonius, sive Adriatico adiacebat inter Naronem ac Drilonem, proxime ab Oriente conjuncta cum regno Dyrrhachienfi, quippe cum eam Dyrrhachus ab suo regno divulserat. Atque Hyllus quidem regni finibus ultra Naronem productis, quidquid terrarum ac gentium usque ad Titium protenditur, bello occupavit, ad suamque ditionem adjunxit, ut infra dicemus. Sed hæc fuit veluti quædam, eaque prima propagatio Illynici sive Illyrici nominis ex ea regione, in qua ortum fuerat, illuc prolata. Ab hac porro, quam diximus, regione ducendum esse exordium nominis ac generis Illyrici illud vel maxime argumento est, quod nemo seu veterum sive juniorum Scriptorum eam ab Illyrico excluserit, vel non Illyricum appellarent; cum e cæteris provinciis, quarum deinde accessio facta est ad Illyricum, alii alias Illyrico vocabulo exemerint; ex quo clare perspicitur in hac regione non adventitium esse, sed innatum fuisse nomen Illyricum, quod ipsa non aliunde assumpsit, sed ab se ortum aliis regionibus communicavit.

Fines Illy-
rici primi-
genii ac
proprii.

A 2 Schym-

Schymnus Chius non modo Liburnos, sed etiam finitimos populos, qui acceptum ab Hyllō nomen cum communi Illyriorum appellatione retinuerant, ab Illyrico sejunxit, non item vero hanc regionem Naroni & Driloni interjectam, quam Illyridem vocat, cuius tamen fines ab ortu pariter occasuque ultra fluvium utrumque produxit; nam post descriptos Bullinos Hyllinosque fere usque ad Nestum amnem, hinc ait Illyridem incipere: *Porrecta deinceps Illyris*. Dionysius Alexandrinus in Periegesi cum iisdem, atque Schymnus, terminis Illyricum circumscribat, Illyrici vocabulo eandem atque ille regionem subiecit, Liburnis, Bullinis, Hyllinisque seclusis.

*Flexilis hinc pontus convertens vergit ad ortus,
Atque Liburnorum terras, hyllisque serpes,
Bulmeon pariter perstringens littora currit,
Et venit Illyrias late porrectus ad arces,
Quas tollunt montes, excelsa Ceraunia summos.*

At Lucius Florus lib. 4. c. 14. non solum Pannonios, Liburnos, cæterasque gentes Illyrici nomine comprehensas, sed Dalmatas ipsos, quorum primæ sedes inter Nestum & Naronem fuerant, nominatim distinxit ab Illyriis, quos proinde iisdem omnino terminis definiit, Narone scilicet & Drilone, quibus nos Illyricum primigenium circumscripsimus; quamvis idem Florus aliis in locis nomen Illyricum latius extendit, nec solum Illyrios primigenios, sed etiam Dalmatas & Liburnos eidem subiecit.

Illyricum
primigeni-
um idem
atque Illy-
ricum pro-
prium.

Præterea, quod nos Illyricum primigenium appellamus, idem est, atque Illyricum proprium, ut alii vocant. Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. & Plinius lib. 3. cap. 22. *proprie dictos Illyrios* Naroni, & Driloni fluminibus interjiciunt, quamvis ibidem alios etiam populos cum illis conjungunt, qui præter commune Illyriorum vocabulum, suum quoque & peculiare nomen habuere. Quare Historicus Dalmata de Regno Dalm. lib. 1. cap. 3. Melæ ac Plinii auctoritatem secutus: *Illyricum ergo proprium*, inquit, *inter Naronem & Drinum* (seu potius Drilonem) *situm fuit*. Infra vero: *Quæ regio intra Naronem & Drinum . . . Illyrium proprium ab eorum*, id est Romanorum, *scriptoribus dicta fuit ad differentiam tam Orientalis partis antiqui Illyrici ultra Drinum, quæ in Macedonia nomen transivit, quam Occidentalis citra Naronem, cujus pars antiquæ Dalmatiæ adscribebatur, pars vero reliqua a Romanis addita, nomina antiqua Liburnia & Isria servabat*. Itaque Illyricum proprium idem est, quod primigenium, quæ utraque appellatio idem valet, declaratque, unde nomen genusque Illyricum exortum sit, & in alias atque alias regiones paulatim prolatum. Ad eundem plane modum Italia propria dicta est, quæ initio intra Rubiconem sese continuit, deinde universam Galliam Cisalpinam suo nomine complectens, fines suos usque ad Alpes porrexit. Sic Græcia propria haud latius, quam Attica regio patuit, sed ex his angustijs educi cum cœpisset, universam Græciam, id est Achajam, Peloponnesum, Macedoniam, Thessaliam, Epirum utramque, & extremam Italiæ partem, cum Insulis Egei & Jonii Maris in suam potestatem redegit. Huc adde Asiam minorem, quæ cum proprie dicta sit Asia, nomen suum omnibus illis propemodum immensis regionibus impertiit, ex quibus una quatuor Orbis partium, eademque amplissima conflatur. Nec desunt alia id generis exempla: sæpe enim nomen unius provinciæ, cum ab initio finibus admodum exiguis contineretur, vel inde coloniis alio missis, vel gentibus extraneis subactis, vel denique Principum arbitrio, longe lateque propagatum est.

5. III.

*Prima Illyrici propagatio. Hylli regnum;
Interitus, Successores.*

Hyllus haud contentus ea terrarum portione, quam a patre acceperat, ad regni fines amplificandos animum adjecit, eosque finitimis ab Occidente populis in potestatem redactis usque ad Titium amnem Liburniæ terminum propagavit. Nam ab Narone ad Titium Hylli ditionem produci posse intelligi potest ex antiquis Geographis Scylace, Schymno, & Dionysio Alexandrino, qui proximos a Liburnis Hyllinos, & Bullinos ab Hyllō denominatos, eoque deductos constituunt. Idem suadet Hyllis peninsula ab eodem Hyllō nomen mutuata, cujus positionem plerique prope a Liburnia statuunt; idem denique confirmant bella, quæ, ut tradit Apollonius, cum Mentoribus populis Liburniæ, ut Plinius docet, Hyllus gessit. Hæc itaque prima est propagatio generis ac nominis Illyrici ab Narone ad Titium, sive ad eam usque regionem prolata, quæ postea ab Liburnis advenis Liburniæ nomen accepit. Hujus regionis ad Illyricum accessionem antiquissimam fuisse, testimonio esse potest Scylax Chariandensis, unus omnium, qui extant, Geographorum antiquissimus, quippe cum quatuor fere ante Christum sæculis floruerit. Is autem Liburnis proxime adjungit Illyrios: *Post Liburnos*, inquit, *gens est Illyriorum*. Ac cæteri deinceps Scriptores fere omnes hunc terrarum tractum ab Narone ad Titium porrectum, qui deinde Dalmatia proprie dicta est, Illyrico attribuant, præter paucos illos, qui cum Dalmatas ab Illyrico secludant, Illyriorum vocabulo ad Illyrios primigenios seu proprios significandos utuntur.

Illyrici pri-
ma propa-
gatio usque
ad Titium
flumen.

Duas civitates in primis memoratu dignas Hyllus in ea regione, quam vel a parente acceperat, vel bello sibi adeptus fuerat, condidisse fertur; alteram parentis nomine Heracleam appellavit; alteram ab se Hyllidem, sive Hyllenidem dici jussit. De prima meminit Scylax: *In his*, inquit, *oppidum Gracum est nomine Heraclea*; sed ubi posita fuerit, non liquet. De postrema mentio est apud Apollonium lib. 4. ex quo præterea hujus urbis positio dignosci potest. Is quippe cum Argonautarum in patriam reditum post Colchicam expeditionem describeret, tradit illos appulisse ad regionem Hyllorum, *ubi*, inquit, *frequentes eminebant insulae difficilem navigantibus viam per medium reddentes*. Ac deinde subiecit Argonautas Hyllinis, a quibus perbenigne accepti habitique fuerant, grati animi ergo donasse alterum ex tripodibus, quos Jason a Phœbo acceperat; hunc vero tripodam ex admonitu Oraculi alte in terram defossum fuisse, *circa urbem inclytam Hyllenida, ut inconspicuus semper omnibus esset*. Itaque urbs Hyllis, sive Hyllenis eo loci condita fuerat, quo Argonautæ appulerant, & unde initium ducit longa illa insularum series, quæ fere usque ad Epidaurum porrectæ Illyrico littori objacent. Atque hic locus congruit cum positione urbis Salonitanæ. Nam Hyllis peninsula, sive Promontorium Diomedis, duobus amnibus interjectum Titio, qui Liburnos ab Hyllinis sive Illyriis sejungit, & Jadro, qui Salonam præterfluit, nullis omnino insulis circumtegitur, si unam excipias, quæ portum Miraræ a meridie præcludens, duo sane angusta, alterum ab ortu, alterum ab occasu efficit ostia, quibus naves illuc subeant. Ex eo autem promontorio, atque e portu Salonitano in altum provectis, & prora in

Due urbes
ab Hyllō
conditæ,
Heraclea,
& Hyllis.

Hyllenidis
positio.

Orientem obversa navigantibus, frequentes a læva insulæ, brevi Euripo eas interfluente, occurrunt, quæ omnem oræ maritimæ prospectum nautis vecto-ribusque adimunt. Vix igitur dubitari potest, quin Hyllus vel ibidem loci, ubi Salonæ vestigia visun- tur, vel certe non procul inde Hyllidem urbem ædificaverit; & fortassis quæ postea dicta est Salo- na, eadem antea Hyllis, vel Hyllenis vocabatur, vel etiam Hyllena, & Silena. Nicephorus Callixtus ex antiquo aliquo Onomastico Salonam Hyllæ vocabulo donavit.

Hyllus ju-
re ac titu-
lo regali
prædixus.

Hyllum regali jure ac titulo Hyllinis sive Illy-riis præfuisse Apollonius docet; idemque confir- mat gemma perantiqua apud Fulvium, Caninium, & Gronovium, in qua & nomen Hylli litteris græ- cis incisum est, & regium diadema ejus capiti im- positum. Cum Hyllus annos fere decem regnum obtinisset apud Illyrios primigenios, quorum fi- nes, ut supra diximus, a Narone usque ad Titium amnem propagaverat, prælio cum Mentoribus finitimis populis commisso in acie interiit anno an- tæ Christum circiter 1225. Apollonius quippe au- ctor est Hyllum extinctum jam fuisse tum, cum Argonautæ post expeditionem Colchicam per ma- re Adriaticum in Græciam revertebantur: *Herods autem, quando ipsis visus reditus securus, tum prodeuntes in terra retinacula alligarunt Hyllorum.*

... Nec tamen amplius viventem ibi invenerunt regem Hyllum, quem formosa Melita peperit Her- culi. . . ipsi autem occiderant Mentores agre- sibus dimicantem pro bobus. Argonautarum in Colchum profectio cum Petavio conjici potest in annum, qui ante Christianam Epocham numera- tur 1226; eorum autem in patriam reversio incide- rit necesse est in annum proxime insequentem, cum Hyllum jam extinctum Argonautæ invenerunt. Obierit itaque vel superiori, vel hoc ipso anno 1225. antequam illuc Argonautæ redeuntes e Col- chide appellerent; neque enim vitam ac regnum Hylli in pauciores annos contrahi necesse est, quam laudatus Apollonii locus postulat. Utrum autem filios ex se reliquerit, qui parenti in regnum suc- cederent, an vero sine liberis decesserit, non satis certum habemus. Verisimile tamen est ex Hylli progenie fuisse Clinicum illum, quem Varro circa tempora Trojana regnum in Illyriis obtinuisse af- firmat: nam si ratio nominis ad aliquam conjectu- ram faciendam pertinet; Clinicus haud longe abest ab Illynico, ejus vocabuli originem ad Hyllum referendam esse censet Raphael Levacovichius, qui docet ab Hylllo primum Hyllenos, deinde Hylleni- cos, postea Illynicos, tandem Illyricos dictos esse ac derivatos. Quod conjectura suadet, idem ratio temporum confirmat. Nam Hyllus regnavit annis circiter quadraginta ante Trojanum exci- dium, cujus tempore Clinicum Illyriis imperasse Varro scripsit. Unde autem Clinicus nomen tra- xit, indidem genus quoque videtur duxisse. Præ- terea cum dubitari non possit de regno Illyrico Cli- nici, si fides habenda sit Varroni, quid causæ est, cur putemus hoc regnum vi potius atque armis ab Clinico partum, quam jure hæreditario ad eum esse devolutum?

qui Argon-
autas, &
Idomene-
um exce-
pit.

Illud autem non satis liquet, utrum Clinicus proxime ab Hylllo rerum potitus fuerit, an vero aliquis alius incompti nominis Hylllo & Clinico interjectus, Illyriis cum regio titulo ac jure præ- fuerit. Qui proxime post Hyllum tenuit regnum Illyriorum, is Argonautas Colchica expeditione perfunctos, delatoque in mare Adriaticum comi- ter excepit, iisdemque & com meatum large suppe- ditavit, & viros navigationis Adriaticæ peritos præbuit, quorum ductu, quod reliquum erat iti-
Illyricum Sacrum.

neris maritimi, sine ullo errore periculoque confice- rent. Hoc docet Apollonius. Clinicus vero, qui videtur ante bellum Trojanum Illyrici regni admi- nistrationem suscepisse, duas & septuaginta naves instruxit, quas Græcis contra Trojanos subsidio misit. Hoc ex antiquis monumentis deprompsit Micha Madius in hist. cap. 15. ac testatum reliquit hisce verbis: *Dicitur per historias & Chronicas an- tiquas ipsam civitatem Salonæ (quæ tum Hyllenis fortasse vocabatur) tempore sui status dedisse ad destructionem Trojanorum contra regem Priamum in subsidium Græcorum galeas armatas LXXII.* Illud vero sine ulla dubitatione ad Clinicum pertinet, quod Varro tradidit apud Valerium Probum de Idome- neo Cretensium rege, qui ejectus a suis ad Illyrios confugit. Is igitur, Varrone teste, post Trojam everfam, ad cujus expugnationem ipse quoque mi- lites & arma contulerat, e Creta per seditionem popularem expulsus, cum ingenti popularium suo- rum manu ad Clinicum Illyriorum regem se con- tulit, ab eoque viris & copiis auctus in Italiam tra- jecit, & regnum in Salentinis obtinuit: *Idome- neus e Creta oppido Lytto pulsus per seditionem, cum grandi manu ad regem Clinicum venit in Illyricum. Ab eo ipsem accepta manu, cum Locrensibus pleris- que profugis in mari conjunctis, amicitiaque per similem causam sociatis Locros appulit, vacuata eo metu urbe; ibique possedit aliquot oppida, & con- didit, in quæ Uria, & Castrum Minervæ nobilissi- mum. In tres partes divisa copia, in populos duo- decim. Salentini dicti, quod in Salo amicitiam fecerint.* Hæc Varro apud Valerium Probum ad clog. 1. Virg.

Post Clinicum Daunius, a quo Daunia Italica nomen accepit, Illyrici regni potitus est, ut vi- detur colligi posse ex Festo: *Daunia, inquit, a Dau- no Illyrica gentis clare, qui eam, propter domesti- cam seditionem patria excedens, occupavit.* Sed Fe- stus neque familiam commemorat, unde prodiit Daunus Illyricus, neque urbem, ex qua profugus in Italiam venit, neque causam illius domesticæ seditionis, qua compulsus fugam sibi e solo patrio, exiliumque conscivit: Ac mihi haud dubium vide- tur, quin Daunus, si, ut Festus tradit, genere Illyrius erat, ex Illyrico, quod tum Titio & Dri- lone fluminibus desinebatur, in Italiam advenerit. Nec fortassis longe a veritate aberraverit, qui exi- stimet Daunum ex regia Hylli stirpe procreatum, eundemque Clinici filium ac successorem fuisse, Hyllinæ ortum, in urbe Hyllinici sive Illyrici re- gni principe ac metropoli, unde fugam arripuit, atque in Italiam se transtulit. Fugæ vero causam præbuit Liburnorum in eas regiones adventus, ad quos cum plerique Illyriorum defecissent, a suis seu proditus, seu desertus, regno, patriaque ex- cessit. Atque hæc Illyriorum defectio fuit illa do- mesticæ seditionis, quæ, Festo auctore, Daunum impulit, ut ex Illyrico in Italiam profugeret. Ita- lica Dauni profectio referri potest ad annum ante æram vulgarem 1183. anno proximo post Troja- nam cladem: quam Petavius anno ante Christum 1184. illigavit; ex quo fit, ut si Daunus post Clini- cum apud Illyrios regnavit, breve admodum ejus regnum fuerit. Ita Dauno cum Hyllinis, qui in fide & officio manserant, in Italiam profecto, re- gnum Illyricum, ab Hylllo fundatum, intra an- nos circiter quinquaginta, quam florere cœperat, ab Græcis ad Liburnos pervenit, ut mox dicemus. Nam Hyllus Hyllinique ab Græcia oriundi erant; quippe Hercules Hylli parens ex nobilissima Argi- vorum ac Mycenæorum regum stirpe Thebis in Bœotia natus esse dicitur; & Phæaces, quorum coloniam Hyllus deduxit, erant ex genere Græco-
rum

Post Cli-
nicum
Daunius
Rex Illy-
rici.

qui in Ita-
liam pro-
fectus est,
& cur.

tum. Quapropter Schymnus Hyllorum originem a Græcis repetendam tradit: *sed oppida illic xv. colere asserunt Hyllus originis quidem Græcica, quorum auctor Hyllus gnatus Herculis fuit.*

Diomedes
Illyrica
peragrat
lib.

Antequam ab Illyriis Græcis ad Illyrios Liburnos transeam, non est mihi prætereundus Diomedes, qui cum in Italia, tum in Illyrico, multa sui nominis adventusque præclara vestigia reliquit. Is in matrimonio habuit Ægialiam filiam Adraſti regis Argivorum, cui etiam in regnum jure dotali successit, Ætoliamque imperio suo adjunxit. Argis cum habitus est conventus totius Græciæ celeberrimus, in quo de Trojana expeditione suscipienda deliberatum est, ipse quoque huic concilio interfuit; idemque & gravissimus auctor ad bellum decernendum, & fortissimus adiutor ad conficiendum fuit; in eo quippe ejus opera tanti fuisse fertur, ut rei bene gestæ laudem præcipuam sibi vindicaverit. Trojano bello perfunctum nihilo mitior, quam cæteros Græcorum Duces Trojanorum victores, fortuna excepit. Nam Argis Ægialiæ conjugis adulteræ instigatione atque opera repulsus; Ætoliaque aditu civium conspiratione prohibitus, regno & patria caruit. Itaque cum vagus & exul erraret, atque undique exclusus, e Græcia secessit, & cum sociis in Adriaticum mare delatus universum Illyricum circumivit. Ex Adriatica navigatione appulisse Diomedem ad littus Hyllinorum argumento est cognomen eo loci inditum, ubi sinuoso ambitu littus curvatur, atque instar cujusdam promontorii in mare prominet, appellaturque a Plinio *Promontorium Diomedis*, quam Hyllim peninsulam alii vocant. Deinde Mentores Istrosque præterventus ad Euganeos pervenit. Multa illic Diomedei adventus monumenta Strabo lib. 5. commemorat, templum Diomedis nomine consecratum in ipso intimo Adriatici sinus recessu apud Timavum, ritum Junonis Argivæ Dianæque Ætolicæ colendæ ab Diomede Euganeistraditum, & duos lucos alterum Junoni, alterum Dianæ dedicatos; & præterea apud Venetos id moris receptum fuisse scribit, ad tanti hospitis colendam celebrandamque memoriam, ut Diomedei solemnem ritu ac cæremonia equum candidum statim temporibus immolarent.

Diomedis
promon-
torium in
ora Illyricæ
est.

Templum
apud Ti-
mavum.

Dauno o-
pem sult
contra
Messapios.

urbes ab
eo condi-
tæ.

Ab Euganeis digressus præter oram Italiae in Dauniam cum venisset, acre & magnum bellum gerebat cum Messapiis Daunus haud multo ante ex Illyrico profectus, ejus regionis Princeps & conditor, cui Diomedes cum sociis egregiam ad hostes debellandos operam navavit. Daunus ob rem bene gestam Diomedei, loco præmii, filiam nuptum dedit, ac propterea Plinius lib. 3. cap. 11. vocat Daunum socerum Diomedis; & insuper eam Apuliae Dauniae partem concessit, quam campos Diomedeos appellavit antiquitas, ubi Diomedes, ut docet Strabo lib. 5. tres nobilissimas urbes ædificavit, Syuntum, Salapiam, & Argos, sive Argyrohippium, quæ civitas postea dicta est Argyrrippa, ac demum Arpi. Præterea ad suam ditionem adjecit duas sive tres e regione Gargani promontorii insulas, quæ ab antiquis Scriptoribus Diomedæ vocantur. Sunt, qui Spinam quoque a Pelasgis Theſſalis olim ad ostia Padi conditam; itemque alias Italicae oræ urbes in potestate Diomedis fuisse affirmant. Nec magis terrestribus, quam maritimis copiis valuit, nam, ut Historicus Dalmata præclare animadvertit, post Pelasgos maris Adriatici dominatum obtinuit, idque ex Strabone intelligi posse existimat. Post Pelasgos, inquit cap. 1. *Diomedem eidem mari dominatum esse ex Strabone apparet.* Tum in eam sententiam hæc Strabonis lib. 5. verba subjicit: *In ipso autem intimo sinu Adriatici Timavum est; Diomedis templum memo-*

rabile; habet enim portum, & elegantem lucum; & fontes septem potabilis aquæ, statim in mare alto, & lato excidentis amne. Infra vero idem Strabo: *Diomedem circa illud mare divitem tenuisse restantur Insula Diomedea, & qua de Daunis & Argo Hippius referunt.* Huc adde insulas atque urbes, quas in utroque littore Diomedes vel condidit, vel refecit, vel suo nomine impertivit, quod argumento est Italicam fere totam, huic vero obversam oram aliqua ex parte ad Diomedis ditionem pertinuisse: cujus autem imperio suberat utraque ora maritima, huic & maris interjecti dominatus adjudicandus esse videtur. Ac Diomedes res Pelasgorum, seu Græcorum in Italia jampridem collabæptas, ut ait Dionysius Halicarnasseus, non modo sustinuit, ne funditus interirent, sed etiam prope jacentes crexit, atque ad statum fere pristinum revocavit. Præterea cum in utraque ora insulas urbesque maritimas cum maris imperio possideret, Liburnos cohibuit, eorumque incitatos ad summum potentiaæ fortunæque fastigium cursus paulisper retardavit. Sed haud multis post annis defuncto Diomede, vel ex Italia abeunte, Liburni hoc quasi obice seu repagulo remoto, tum Illyricum omne ab Drilone ad Titium, cæterasque ab ortu & occasu finitimas regiones, tum partem aliquam Italicae oræ, una cum maris dominio adepti, imperium suum longe lateque propagarunt.

Maris Adriatici
imperium
tenuit.

C A P U T II.

Liburni expulsis Græcis Illyricum occupant.

§. I.

De genere Liburnorum, eorumque in Illyricum adventu.

Liburnos gentem fuisse Asiaticam solus quidem C. Julius Solinus Polyhistor cap. 2. affirmat; sed cum nemo veterum hujus gentis originem memoriæ ac litteris prodiderit, & nihil argumenti ad ejus sententiam labefactandam afferri queat, is vel unus censendus est idoneus, cui hac in re fidem haberi impune possit: nisi forte de Liburno nescio quo ex Attica oriundo credere libet Stephano, seu potius ei, quem Stephani Epitomatores vocant, qui, ut ait Historicus Dalmata, *Græcorum more omnium nationum origines fabulis involventium, sibi tribuentium, a quodam Attici generis viro Liburnos dictos asserit.* Itaque unus Solinus paucis explicat, unde Liburnorum genus repeti oporteat: *Italicus discursus per Liburnos, quæ gens Asiatica est, procedit in Dalmatiæ pedem.* Gens itaque Liburna ex Asia in Europam effusa, quam late non solum in Italia atque Illyrico, sed etiam in Gallia aliisque regionibus sedes occupaverit, nomina sunt argumento, quæ natio Liburnorum plurimis in locis veluti quædam antiqui sui dominatus vestigia reliquit. Ut nunc omittam, quæ ad oram insulasque Illyricas pertinent, rerum in multis Italiae partibus potitos esse Liburnos declarant cum mons Apuliae, quem Polybius lib. 3. Liburnum vocat, tum Liburna Italiae civitas, cujus meminit Zosimus apud Ortelium, tum Liburni in Piceno apud Prætutianum agrum a Plinio constituti, tum denique Liburnus, seu Ligurnus, Etruriæ portus, idemque oppidum opulentissimum, ac celeberrimum, quod Pisis millia passuum fere tredecim distat. Adde huc mare inferum, quod M. T. Cicero Liburnum vocavit apud Ortelium & Ferrarium. In Gallia quoque extant Liburnici nominis ac dominatus monumenta: id quod testa-

Liburni
gens Asia-
tica, longe
lateque
per Euro-
pam dif-
fusa.

tur apud Baudrandum Liburnia civitas Aquitaniae in agro Burdegaliensi.

Liburni
post Tro-
jam ca-
psam in Il-
lyricum
atque Ita-
liam effu-
si.

At mihi quidem videtur imperium nomenque Liburnorum in Illyrico, Italia, aliisque regionibus non antea florere, ac celebrari coepisse, quam Troja capta anno, juxta Petavium ante æram vulgarem 1184. Primores Trojanorum, federatique Asiae Principes in Europam colonias deducere. Nam quamdiu rerum potiti sunt Pelasgi, qui multis ante sæculis ex Arcadia primum in finitimas, tum in longinquas regiones alii ex aliis profecti, universam prope modum Italiam in suam potestatem redegerant, ne vocabulum quidem Liburnorum videtur apud Italos, Illyricosve auditum fuisse. Neque enim si Apollonius in descriptione itineris Argonautici insulas illas, quæ Hyllinis Bullinisque obiacent, appellavit Liburnides, idcirco sequitur id vocabulum ad ætatem illam Argonautarum referendum esse: mos est quippe scriptorum, ut in antiquis locis rebusque describendis, recentiora potius, & suis temporibus usitata, quam vetusta & obsoleta nomina adhibeant: ex quo fit, ut Liburnicum nomen congruat quidem cum ætate Apollonii, non autem sit necesse illud repetere inde usque a temporibus Pelasgicis, quæ Trojanam eadem antecedunt. Jam vero pervelim scire, unde repente extiterit tanta Liburnorum multitudo, tam late fusa, tam multis ac disjunctis locis disseminata, quæ nomen suum ad genus in alias atque alias Europe partes inexit. Haud sane arbitror verisimilius aliunde, quam ab Asianis, Trojanæque calamitatis initia Liburnicæ hujus propagationis repeti posse. Nam & tempus Trojanæ excidii, & confecta deinde gentis Asiaticæ per Europam dispersio apprime congruit cum exordio Liburnici nominis atque imperii. Siquidem post Trojanæ excidii, & gentium a Grecis devictarum ex Asia migrationem, seu fugam, audiri coepit in Europa & celebrari nomen Liburnicum; res vero Liburna subactis paullatim Pelasgis, cum auctior in dies fieret ac robustior, eodemum crevit, ut post interitum Diomedis, quo uno maxime inclinatæ ac prope labentes Pelasgorum opes nitebantur, multa in Italia, omnia in Illyrico Pelasgorum loca una cum maris Adriatici imperio in Liburnorum potestatem concesserint. Itaque ex Asiaticis populis, qui societate cum Trojanis contra Græcos inita, pro Trojanæ Asiæque imperio decertarunt, post urbem incensam, alii in Mæsiam & Epirum, alii in Italiam, alii in Galliam, alii alio migrarunt. Hanc prope modum immensam Asianæ gentis post Trojanæ excidii dispersionem confirmat Strabo, qui lib. 1. inter Conditores urbium, fundatoresque Colonia- rum annumerat *Eneam, Antenorem & Hecetor*, atque in universum eos, qui a bello Trojano per totum Orbem terrarum dispersi, vagatique sunt. Haud equidem dixerim Asiaticos omnes, qui ex Trojanæ clade ac dispersione in Europam delati sunt, Liburnos appellatos fuisse; at certe qui sedes adepti sunt in Illyrico, totaque illa regione maritima, quæ inter Arsiam ac Drilonem interjacet, quique ea loca occuparunt sive apud Gallos, sive apud Italos, in quibus Liburnici nominis ac dominatus vestigia adhuc extare supra ostendimus, Liburni nominati fuerint necesse est. Unde autem his gentibus Asianis id vocabuli obvenit, tum explicandum erit, cum in Apparatu ad universam historiam Illyricam de Liburnorum ætate sermonem institue- mus.

Liburni
occupant
Illyricum,

Jam vero ad rem nostram quod attinet, Liburni post Trojanum excidium ex Asia profugi non modo Illyricum, quod tum angustis satis finibus continebatur Titium inter Drilonemque, expulso

Græcorum dominatu, in suam potestatem redege- runt; sed ultra Titium in Occasum progressi no- men suum imperiumque usque ad Arsiam propaga- runt. Nam in ea regione, quæ ab Arsia ad Titium usque protenditur, Liburnos rerum potitos fuisse, nomen Liburnicæ, quod hæc eadem regio apud om- nes veteres pariter, junioresque Scriptores con- stantissime retinuit, evidentius, opinor, des- monstat, quam ut in dubium revocari possit. Ab Titio autem usque ad Drilonem quidquid erat Illyrici antiqui sub jus potestatemque Li- burnorum concessisse, idem nomen Liburnicum ibidem impressum, & insulis quoque ipsoque mari communicatum declarat. Nam primum universam regionem, quæ ab Arsia usque ad Drilonem porrigitur, antequam Dalmatiæ no- men subiret, Liburniam appellatam fuisse au- ctor est Thomas Archidiaconus hist. Salon. cap. 1. *Dicitur esse Dalmatia etiam alio nomine Liburnia*; nec vero aliunde id vocabuli, quam ab Liburnis antiquissimis Dominis accepisse poterit. Deinde insulas fere omnes oræ Illyricæ obversas antiquitus nominatas fuisse Liburnicæ & Liburnides Apollonius, Strabo, alique veteres docent. Omnino ad quadraginta insulas eo vocabulo appellatas esse Strabo affirmat, inter quas Iksam & Parysam, id est Phariam Apollonius; Ladeitam Stephani enu- merat; hisque adde Corcyram & Melitam, aliasque ejusdem maritimi tractus insulas littori Dal- matico obiectas. Insulae enim, quæ obiacent Li- burniæ inter Arsiam & Titium contractæ, pau- ciore sunt, quam quadraginta insularum Liburni- canarum numerum a Strabone definitum complere possint, nisi reliquæ addantur, quæ deinceps se- quuntur. Cum autem a Liburnis hæc insulae & ha- bitatae & denominatae fuerint, haud videtur dubi- tari posse, quin etiam ora maritima, ad quam ex- dem insulae pertinent, Liburnorum potestati ac vocabulo subesset. Demum cognomen Liburnici, quod inde usque ab antiquissimis temporibus Mare Adriaticum recepit, magno sane argumento est Liburnos & maris, & insularum, & totius oræ maritimæ dominatum adeptos fuisse; nec videtur verisimile ab Liburnis universum illud mare cogno- minatum esse, si nomen imperiumque Liburnorum iis tantummodo terminis fuisset circumscriptum, quibus coercetur pars illa exigua oræ maritimæ, quæ Arsia & Titio fluminibus definitur, & Libur- nia propria nominatur. Et certe Virgilius *Aeneid.* 1. non in has angustias concludere voluit rem di- tionemque Liburnicam, cum non unum, sed plura regna Liburnis attribuit; *Regna*, inquit, *Libur- norum*. Quare Florus, & Jornandes, quamvis videantur Liburnos inter Arsiam Titiumque com- pellere, tamen illis totum litus Adriatici Italiae obversum adscribunt, & *Illyriorum* scilicet mariti- morum, ac *Liburnorum* vocabula pro synonymis habent: *Illyrici*, inquit Florus lib. 5. cap. 5. *seu Liburni sub extremis Alpium radicibus agunt, inter Arsiam Titiumque flumen, longissime per totum Adriatici maris litus effusi*. Eadem, & eisdem verbis descripta apud Jornandem de Succes. Regn. invenies. Quid quod Strabo ad imperium Liburno- rum, ultra ostia maris Adriatici productum, ad- junxit Phæaciam insulam, quæ etiam Scheria di- cta est, & post exactos Liburnos ab novis incolis Corcyra nomen accepit. Nam anno ante Chri- stum circiter 735. ut narrat Strabo 1.6. Cherficrates ab Archia Corinthio cum parte copiarum in eam insulam trajicere jussus, Liburnos possessores eje- cit, & Corinthiorum coloniam illuc inexit: *Cum Archias in Siciliam navigaret, Cherficratem ex He- raclidarum genere procreatum, cum parte exercitus reli-*

A Libur-
nis regio-
ni, & insu-
lae Illyrici
nomen im-
positum.

Mare A-
driaticum
dictum Li-
burnicum.

Phæcia
ab Libur-
nis occu-
pata.

Colchi Li-
burni in
Istria &
Illyrico.

Et in Phæ-
aciam re-
cepti ea
potiuntur.

reliquit ad deducendos Corcyram accolas (sic enim nunc appellatur , quæ prius Scharia dicta est .) Igitur expulsis Liburnis locum habitantibus , insulam habitatorum frequentia referit . Hanc Liburnorum expulsionem Philippus Cluverius conjecit in secundum Olympiadis xi. annum , qui cum anno ante Epocham Christianam 735. fere congruit . Sed hæc fusius , & distinctius in libris de Liburnorum ætate , in quibus agendum erit etiam de Liburnis Colchis , qui ante bellum Trojanum ab Ætæa Rege Colchorum jussi cum essent Argonautas insequi , ab eis Medeam filiam vi atque armis repetere , Absyrto Duce per insidias cæso , ipsi ab Argonautis fusi disperisque partim confugerunt in Istriam , & Polam , aliasque urbes ædificaverunt ; partim ad insulas Flanatici finis se receperunt , quas Absyrti ibidem cæsi nomine Absyrtides appellaverunt ; partim longius fuga delati vel apud Encheleos inter Naronem , vel ad Ceraunios montes confederunt ; nam spei votique irritos pudor ac timor deterruit , ne in patriam redirent , neve seipsos , vel popularium suorum irrisioni , vel Regis crudelitati objicerent . Hæc Apollonius & Callimachus apud Strabonem . Ex eodem Colchorum genere fuisse arbitror Liburnos illos alia via ad Medeam recuperandam missos , qui Phæaciam sive Schariam insulam ante adventum Chersicratis obtinebant . Hi siquidem Colchi in eam insulam ab Alcino , qui tum rerum ibidem potiebatur , perhumaniter recepti , & agris ac domiciliis donati , ut tradit Apollonius , tum propaganda sobole , tum re familiari augenda , eo creverant , ut numero & viribus vel pares essent indigenis , vel etiam superiores viderentur . Ad eorum opes fortunaque amplificandas magnum adjumentum attulit ingens illa Asianorum multitudo , quæ post captam Trojam non solum totam maris Adriatici oram ab Arfia ad Drilonem , sed etiam Epirum occupavit , Heleno Priami filio , post interitum Pyrrhi , regnum ibidem adepti . Colchos enim seu Liburnos Phæaces cum navis advenis celeriter , ut fieri solet , Asiani generis & sanguinis communio , morum ac linguarum similitudo conjunxit , & commercio , affinitatibus , rerumque omnium societate copulavit . Cum igitur tum suis , tum amicorum opibus , atque armis plurimum valerent , haud difficile illis fuit , ejusdem insulæ dominatum occupare , Regibus vel extinctis , vel expulsis , & reliquis etiam insulas ad suum imperium adjungere , incolis novos dominos subire coactis , quibus neque animorum neque virium fatis erat ad resistendum . Ex utroque autem genere Liburnorum , qui ante , quive post Trojanum excidium eas , quas recensui , regiones infederunt , imperium Liburnicum conflatum fuisse existimo . Sed hæc , ut dixi , diligentius & copiosius in libris de Liburnorum ætate ,

§. II.

Liburni Dominatum maris Adriatici obtinent , societatem imperii maritimi cum Etruscis jungunt .

Florentia
Illyrico, &
in Italia
Liburni, aq
maris im-
perium ob-
tinent.

I Taque Liburni cum ex Asia post Trojam anno ante Christum 1184. eversam in hæc loca venissent , paullatim in tantas opes creverunt , præsertim post interitum Diomedis , ut omnes insulas , totumque Adriaticum suæ ditioni subjecerint . Nam a Pelasgis ac Diomedæ ejusdem maris dominium ad Liburnos pervenisse auctor est Historicus Dalmata lib. 1. cap. 1. idque confirmari potest auctoritate tum Strabonis , qui Corcyram , ut diximus , tum Appiani , qui Dyrrhachium , tum Plinii , qui partem Italicæ oræ maritimæ Liburnis

attribuit . Appianus lib. 2. bel. civil. Dyrrhachii urbem regionemque circumjectam primum a Phrygibus , tum a Taulantiis , deinde a Liburnis habitatam ac possessam fuisse tradit . Plinius vero lib. 3. cap. 13. & 14. hæc scripsit . *Item Castrum novum , flumen Batium , Truentum cum amne , quod solum Liburnorum in Italia reliquum est . . . Jungitur his sexta regio , Umbriam complexa , agrumque Gallicum circa Ariminum . Ab Ancona Gallica ora incipit Togata Gallia cognomine . Siculi & Liburni plurima ejus tractus tenere , in primis Palmensem , Præutianum , Adrianumque agrum . Umbri eos expulere , hos Etruria , hanc Galli .* Qui ergo insulas & urbes maritimas , & oram Illyricam totam , Italicæ vero partem haud exiguam in sua potestate habebant , ad eorum etiam jus imperiumque mare quoque utrique oræ interjectum pertinuerit , necesse est . Quantum autem in maritimis copiis valerent Liburni , argumento sunt naves Liburnicæ Græcis & Latinis litteris celebratæ . Nihil illis agilius , nihil celerius ; quo fiebat , ut summa dexteritate , vel ex mediis hostium classibus elaberentur , seque in tutum reciperent , fugientes vero hostium naves mira velocitate assequerentur , suamque in potestatem redigerent . A Liburnis autem earum architectis atque inventoribus dictæ sunt Liburnicæ , quibus illi ad jus Adriaticæ navigationis , maritimi-que commercii retinendum utebantur .

Sed cum res Liburnicæ terra marique florent , Etrusci gens virtute , fortuna , ac divitiis præpolens , qui ad eam diem cis Apenninum longe lateque imperaverant , maris etiam Tyrrheni dominium nacti , quippe inde usque ab adventu Aeneæ tanta opibus erat Etruria , Livio teste , ut jam non terras solum , sed etiam mare per totam Italiæ longitudinem ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui impleisset , Etrusci inquam Apenninum transgressi , omnia trans Padum loca , excepto Venetorum angulo , coloniis illuc missis , usque ad Alpes tenere . Adriam urbem inter Arthesim & Padum prope a mari condiderunt , loco peropportuno ad maritimum commercium exercendum . Urbi adjectus est portus egregius & capacissimus navium , siccata circa urbem paludes , quas efficiebant aquæ stagnantes e Pado , cæterisque fluminibus ; fossæ ad mare productæ , quibus veluti alveis diffuentes aquæ coacerentur ; quæ omnia Plinius lib. 3. cap. 6. paucis descripsit . *Omnia , ea flumina , fossasque , primi a Sagis fecere Tusci : egesto amnis impetu per transversum in Atrianorum paludes , quæ septem maria appellantur , nobili portu oppidi Tuscorum Atria , a quo Atriatum mare ante appellabatur , quod nunc Adriaticum .* Exinde Tusci , qui ad eam diem infero mari dominabantur , in superum quoque jus imperiumque extendere cœperunt , præsertim post Spinam & Ravennam , aliasque urbes mediterraneas ac maritimas Pelasgis Thessalis adeptas . Tuscos Apenninum transcendisse , antequam Roma conderetur , atque inter duo maria latitudinem Italiæ obtinuisse auctor est Livius : *Tuscorum* , inquit Decad. 1. lib. 5. *ante Romanum imperium late terra marique opes patere supero mari inferoque , quibus Italia insula modo cingitur .* Hanc imperii Etrusci trans Apenninum propagationem , Adriæque urbis ædificationem , cum Livius nullo certo tempore definierit , ego equidem referendam censeo ad tempus illud , cum res Pelasgorum in Italia a summa & excitata fortuna ad inclinatam , ac prope jacentem jamdudum descivissent ; nam pleraque Pelasgorum urbes eademque opulentissimas Tusci , live Tyrrheni ad suam ditionem adjecerunt , id quod docet Dionysius Halicarnassensis lib. 1. *Derelictas a Pelasgis urbes*

Strabonem
opes & po-
tentia.

occu-

occupaverant eam alii multo, ut quique erant finitimi; tum maximo Tyrreni plurimas atque optimas. Idem vero Dionysius paullo ante docuerat Pelasgorum opes debilitari, ac deteriores fieri coepisse altera ante Trojanum bellum ætate; Pelasgi tamen, quamvis copiis ac viribus diminuti, tamen post Trojanam calamitatem satis diu imperarunt, præsertim cum Diomedes in Italia nomen imperiumque Pelasgorum in antiquum statum restituere conatus, ne funditus corrueret, per aliquot annos egregie sustinuit; at post discessum, sive interitum Diomedis Pelasgorum opes, Tusci ac Liburnis in eorum exitium conspirantibus, magis magisque in dies collapsæ sunt, sic prorsus, ut Pelasgi admiram paucitatem redigerentur. Tempus autem, quo res Pelasgorum coeperunt deficere, inquit Dionysius, incidit in alteram ætatem ante bellum Trojanum; duraverunt tamen ultra ejus belli tempora, donec contracta essent in gentem minimam. Cum igitur res Pelasgica de statu suo usque eo declinasset, deteriori loco ut esse non posset, tum videntur Tusci finibus imperii trans Apenninum latissime prolatis Adriam urbem condidisse; quorum vim Pelasgi finitimi, qui Spinam urbem incolebant, & viribus ac numero longe impares cum sustinere non possent, eandem deserere, alioque demigrare coacti sunt, ut scripsit Dionysius Halicarnassensis. Tum omnis impetus ab Etruscis conversus in Pelasgos Thessalos Ravennæ conditores ac dominos, qui bello gerendo cum pares hostibus non essent, propinquos Umbros auxilio accitos in civitatem receperunt. Sed cum ne externis quidem aucti copiis ac viribus hostes propulsare possent, Ravenna Umbri relinquit, ipsi in Græciam, unde Majores sui venerant, remigrarunt. Id tradit Strabo lib. 5. Fertur etiam Ravenna a Thessalis fuisse condita; qui cum Tyrrenorum injurias ferre non possent, ultro in urbem admissi Umbriorum quibusdam, qui eam etiamnum tenent, domum reverterunt. Hæc autem accidisse arbitror uno aut altero sæculo post bellum Trojanum, & Liburnorum adventum, Diomedisque interitum, quo tempore contractæ admodum erant, adductæque in angustum res Pelasgorum.

Adria ab Etruscis condita.

Pelasgi Italia excedere coeperunt.

Tusci dominationem maris Adriaticæ aut post Liburnos aut cum Liburnis adepti.

Jam vero Tuscos, Pelasgis expulsis, maris Adriatici dominatum obtinuisse convenit inter omnes; at Tusci ademerintne Liburnis imperium maris, an vero juris quæstusque maritimi societatem cum Liburnis coierint, id in controversia est. Historicus Dalmata primum quidem censuit jus Adriaticæ navigationis ad Tuscos devolutum esse ab Liburnis, quos illi totius maris possessione depulerint; & plenum antea integrumque ejusdem maris dominium penes Liburnos fuisse tradit annos circiter quadringentos ab obitu Diomedis usque ad Cherficratæ adventum, qui Corcyram Liburnis Colchis ademit; deinde autem translatum esse ad Tuscos, ab hisque annos retentum ferme trecentos usque ad Dionysium seniore, qui anno ante Christum 406. Syraculis tyrannidem occupavit. Quod autem idem Historicus opinatur, præter oram Italianam, aliquid etiam oræ Illyricæ cum urbe Jadera insulisque Liburnicis, Tuscos adeptos fuisse, sine quibus maris imperium neque obtinere, neque tueri potuissent, nullo modo prorsus assentior, cum Etrusci imperii trans Adriaticum prolatis ne tenue quidem indicium apud Veteres invenire liceat. Quare multo verisimilius arbitror id, quod deinde idem Auctor videtur magis probare, videlicet, Tuscos in societatem commercii dominatusque maritimi a Liburnis adscitos esse, ut sibi auxilio essent adversus Umbros, qui ora Italica, nimirum Præ-

tutiano, Palmenfi, Hadrianoque agro Liburnos exegerant. Etrusci vero injurias sociis Liburnis illatas ulciscentes indidem Umbros expulerunt. Id docet Plinius lib. 3. cap. 13. Liburni plurima ejus tractus tenuere, in primis Palmensem, Præutianum, Hadrianumque agrum; Umbri eos expulere, hos Etruria, hanc Galli. Nunc audiendus est Historicus Dalmata lib. 1. cap. 9. Si in antiquioribus rebus conjecturis uti fas est, sicuti Liburnos ab Umbri Italia pulsos memorat Plinius, hosque ab Etruscis; ita si quis Liburnos contra expulsores Umbros Tusci auxilios, (sive potius Liburnos ab Tusci ad Umbros ulciscendos adjutos fuisse) assereret, forsitan incongrue conjectasse non videretur; Atrien- ses vero (id est Etruscos) ab amicis Liburnis in mare deductos, imitatione Pelasgorum, occupatis Padi ostiis, aptatisque paludibus, ut Plinius lococitato refert, & opportunitate situs, prope situm temporum, navigationem totius sinus ad se traxisse. . . . ac deinde Atrien- ses & Liburnos communem navigationem continuasse usque ad Dionysii tempora.

Liburni dicti etiam Illyrii.

Regio illa inter Titium ac Drilonem, quæ Illyricum dicebatur, sub Liburnorum imperium ditionemque cum cecidisset, Liburnia quidem ab novis incolis dominisque appellata est, cum hoc tamen vocabulo & nomen Illyricum retinuit; quin ipsi Liburni ab novis sedibus, quas occupaverant, jam tum videntur vocari coepisse Illyrii; ex quo factum est, ut interdum apud veteres Liburni & Illyrii ad unam eandemque gentem significantur, & duæ illæ voces pro Synonymis habeantur. Ceterum sub Liburnis nullam siue amplificationem, siue diminutionem Illyrici factam esse existimo, quod usque ad Celtarum imperium eisdem terminos habuit; Titium ab Occasu, Naronem ab Oriente, quibus ante sub Hylllo Hyllinisque definebatur. Nam cetera ultra Titium regio, Liburnia, non Illyricum appellatum coepit.

S. III.

Liburnorum opes maritimæ, ac terrestres a summa florentique fortuna paulatim desciscunt.

Liburnorum opes & potentia.

Porro Liburni, cum in suam potestatem redigissent omnem oram maritimam Italiæ obversam cum insulis adjacentibus, & pars etiam littoris Italici, itemque Corcyra ad eorum ditionem accessisset, insula peropportuno loco sita ad tuendum maris imperium, & veluti quodam vallum & propugnaculum Adriatici ostia externis classibus intercludens, liberam nacti maris Adriatici navigationem, portibus navalibusque in utraque ora construendis, convehendis ultro citroque ac mutandis mercibus, vectigalibus exigendis, aliisque proventibus, qui e terra marique sæpeditari solent, in tantas opes crevere, ut nulla finitimarum nationum illis par bello esset, aut de maris imperio contendere cum illis posset, præsertim cum foedus junxissent, ut verisimile est, cum ceteris Asianis, qui post Trojam amissam in proximas regiones venerant, nimirum Venetis, quos Antenor, & Epiroticis colonis, quos Helenus deduxerat. Aliquid sane detrimenti rei Liburnicæ attulit amissio Italiæ oræ, quam Umbri Liburnis eripuerant, sed hujusmodi jacturam farfit societas inita cum Tusci potentissima gente, reique navalis scientissima, qui Palmensem, Præutianum, Hadrianum, oræ maritimæ tractus Liburnis ademptos recuperarunt, & præterea Umbriorum oppida omnino ad tercenta, ut ait

ait Plinius l. 3. c. 14. aut vi, aut deditione ceperunt, Ceterum idem Plinius auctor est Liburnos in sua potestate retinuisse Truentum Piceni maritimi oppidum, in quo Plinii ætate nominis & imperii Liburnici vestigia adhuc extabant. *Fructum*, inquit, *cum annis, quod solum Liburnorum in Italia reliquum est*. Exinde admissis Etruscis in commercii maritimi, & navigationis Adriaticæ communione, æquo ac pari jure cum illis plenum integrumque maris dominium per multas ætates retinuerunt. Sed qua publici regiminis forma, regiane, an populari, uterentur Liburni, quid rerum terra marique præclare cum sociis Atriensibus sive Tuscis gesserint, cum ab antiquis memoriarum proditum non sit, ut cetera vetustate incomperta, hoc quoque nobis ignotum est. *Relictis ergo*, inquit Dalmata historicus l. 1. c. 4. *quæ de Pelasgis ac Diomede fabulis involuta referunt Græci, Liburnorumque & Atriensium rebus (quorum ditionis memoriam quamvis Liburnia & Adriatici vocabula huc usque servant, tamen apud Auctores nulla eorum gesta reperiuntur) ad ea deveniendum est &c.*

Liburnorum opes accise a Corinthiis, Celtis, ac Siculis

Tres potissimum gentes fuisse comperio; a quibus Liburnorum opes validæ in primis florentesque primum accisæ sunt & diminutæ, ac demum prorsus eversæ, & in angustissimos fines conjectæ; Corinthios videlicet, Celtas, & Siculos. De imperio Liburnico prima diminutio facta est, cum Liburni Schæriam sive Corcyram insulam amiserunt. Cherficrates quippe patria Corinthius ex familia Regum Bacchiadarum, anno ante Christum 735. ut supra diximus, classe instructa in eam insulam cum appulisset, Liburnos primo impetu fudit, iidemque discedere, atque in oram proximam ad socios ac fœderatas urbes se recipere coactis, illuc Corinthiorum coloniam deduxit. Apollonius in descriptione itineris Argonautici locum etiam designat, unde novi advenerint, & quo veteres coloni profugerint. Illos quippe profectos tradit ex Ephyræ Corinthiaci agri oppido; hos vero in ulteriorem insulam migrasse, cujus nomen ac positionem tacitus prætermittit; ea tamen videtur fuisse insula *Salonæ*, in ipsis faucibus Adriatici posita, quæ olim itidem Liburnos Colchos receperat ex Absyrti classe & comitatu distractos, ut ex eodem Apollonio colligitur. Ex ea autem insula conabantur trajicere in oram adversam, quæ ab Occasu subjacet montibus Cerauniis. Itaque illius insulæ angustis exclusi partim apud Abantes, idest Amantios Cerauniorum accolæ, itemque apud Oricum Amantia urbem, partim ad Nesteos Cerauniis itidem proximos confugerant; quæ omnia paucis versiculis Apollonius complectitur.

ibique in insula

Diu sane Phæaces inter viros habitabant (Liburni Colchi),

Donec Bacchiada genere ex Ephyræ existentes (Cherficrate Duce)

Viri ad habitandum venerunt aliquamdiu post; illi autem

In ulteriorem insulam (Salonem) migrarunt; illinc vero Ceraunios tentabant

Abantum montes Nesteosque, nec non Oricum adire

Verum hæc quidem multo post tempore facta sunt. (idest annis ferme quingentis post expeditionem Argonauticam.)

Sed Liburnis longe major illata calamitas ab Celtis, quorum pars Prisco Tarquinio Romæ regnante, anno ante Christum circiter 600. in Italiam transgressa, fufis acie Tuscis, apud Insubres confederant; pars vero in Illyricum totamque fere ab Ar-

sia ad Drilonem oram maritimam incubuit, subactis vel expulsis indidem Liburnis, atque in Insulas se recipere coactis. Sed neque amissio insulæ Corcyrensis, neque irruptio Celtarum maris imperium Liburnis omnino ademit; & cum adhuc ipsi quidem insulas, Tusci vero oram Italicam maritimam in sua potestate retinerent, utrosque communi, ut antea, socialique jure in Adriatico dominatos fuisse libera immunique navigatione existimo.

Verum anno ante vulgarem Epocham 406. cum Dionysius senior Syraculis tyrannidem occupasset, Siculorum coloniis in oram Italicam investis, insulis aliquot Liburnicis, atque Issa præsertim positus, ingenti classe comparata, totius Adriaticæ navigationis imperium sibi vindicavit. Neque illi admodum difficile fuit maris dominatum vel Tuscis, vel Liburnis eripere; horum siquidem opes viresque Galli jampridem, ora maritima adempta, admodum debilitaverant; illos vero postea iidem Galli Senones ora Italica expulsos, magnis cladibus affecerant, Celtici imperii finibus ab Usente flumine usque ad Athesim propagatis. Ita opes Liburnicæ partim ad Celtas, partim ad Siculos devolutæ; exinde nomen Liburnicum inter Tedanium ac Titinm contractum est, eique regioni Liburnicæ nomen perpetuo mansit; Liburni vero sub imperio Celtarum semper aliquem maris usum tenere, & interdum etiam pro Romanis adversus Celtas depugnarunt.

Siculi maris dominium occupant.

CAPUT III.

De Celtarum in Illyricum, Siculorum in Adriaticum mare adventu.

I.

Celta Liburnis subactis vel expulsis regiones finitimas Illyrico, ipsumque Illyricum occupant.

L Tarquinio Prisco Romæ regnante, qui Anno Martio successit anno ante Christum 614. & regnum obtinuit annos octo & triginta, ingens Celtarum seu Gallorum multitudo in Italiam effusa Duce Belloveso, primum omnia inter Padum atque Alpes occupavit, deinde Pado ratibus trajecto, Etruscis atque Umbris expulsis, longe, lateque Celticum nomen imperiumque propagavit; intra tamen Apenninum annos fere ducentos sese continuit. Quos e Gallia populos ad expeditionem Italicam Bellovesus duxit, vel exemplo suo excitavit, eos nominatim commemorat Titus Livius, videlicet Bituriges, Arvernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, deinde Cenomanos, Libuos, Salluvios, Bojos, Lingones. Non omnes quidem eodem tempore, sed alii ex aliis in Italiam migrarunt. Ac primi quidem Celtarum, inter quos Hedui, cum in Italiam transcendissent, fufis acie Tuscis, haud procul Ticino flumine Mediolano urbe condita, agrum Insubrium occuparunt. Alia subinde manus Cenomanorum Elitovio duce vestigia priorum secuta, ubi nunc Brixia, & Verona urbes sunt, confedere. Post hos Salluvii circa Ticinum, deinde Boii Lingonesque transgressi loca Pado & Apennino interjecta tenuere. Horum vero omnium Italicam profectionem cum ætate ac regno Tarquinii Prisci copulandam censeo. Nam Senones recentissimi advenarum, qui ab Usente flumine usque ad Athesim, pulsus Etruscis, oram Italicam incoluerunt; ac deinde cum Apenninum

Celtæ in Italiam transgressi, cum Senonibus

nium transcondissent, & Chusum Etruscorum oppidum obsiderent, a Q. Fabio legato Populi Romani irritati, in Romanos arma venterunt, haud paucis post Tarquinium aetatibus in Italiam transierunt, ut infra dicemus.

Pars Celtarum in Illyrico,

Porro ex illis sane plurimis Celtarum copiis, quos e Gallia Bellovesus eduxit, pars haud exigua in Illyricum incubuit; & Liburnis vel ad insulas compulsi, vel jus imperiumque Celticum subire coactis, quidquid antea fuerat ditionis Liburnicæ, id fere totum, insulis exceptis, in suam potestatem redegit. De adventu in Illyricum Gallorum, ac sedibus & domiciliis in hac regione collocatis hæc tradit Pompejus Trogius apud Justinum lib. 24. Namque Galli abundantia multitudine, cum eos non caperent terræ, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad sedes novas querendas, velut ver sacrum miserunt. Ex his portio in Italia confedit, quæ & urbem Romanam captam incendit, & portio Illyricos sinus, ducibus avibus, (nam augurandi studio Galli præter ceteros callent) per strages Barbarorum penetravit, & in Pannonia confedit. Celtarum in Illyricum adventus Pausania lib. 1. c. 3. testimonio confirmari potest: Hi contrastis undecimque copiis, ad Ionium mare conversi omnes Illyricos populos, & quidquid gentium ad Macedonicum usque nomen patet, quin & ipsos Macedonas oppressit. Nemo autem est, quin sciat Adriaticum ab antiquis etiam Jonii vocabulo appellatum esse. Illud in controversiam vocari potest, primumne in Italiam, inde autem in sinus Illyricos penetraverint; an vero prius in Illyricum advenerint, quam in Italiam transierint. Mihi summo opere placet sententia illorum, qui arcte tenent, accurateque defendunt Celtas non ex Italia in Illyricum, sed ex Illyrico in Italiam progressos fuisse. Id vero videtur posse colligi ex verbis Pompei Trogi, qui ait Gallos viam sibi aperuisse in sinus Illyricos per strages Barbarorum. Si Celtæ ex Italia profecti fuissent in Illyricum, Pompejus non opinor appellasset Barbaros populos illos, nimirum Etruscos aut Venetos, per quos illi ex Italia iter habuerint necesse est in Illyricos sinus, sive oram maritimam Illyrici, quæ, cum Trogius scribebat, ab Arsia ad Drilonem usque protendebatur. Non enim populos Italicos, sed extraneos, longeque ab Italia disjunctos, & potissimum Septemtrionales, vocare Barbaros Latini Scriptores solebant; quod sane vocabulum optime quadrat in eas nationes Danubio & Alpibus interjectas, quibuscum acriter dimicandum fuit Celtis, ut sibi transitum in Illyricum Italiamque per earum strages patefacere. Itaque Ludovicus Schonlebius hujus sententiæ patronus præcipuus argumentis & rationibus minime contemnendis conatur ostendere Celtas Duce Belloveso per Tauriscos, quos Livius vocat Taurinos, & per Alpes Julias, sive ut habet Livius, saltusque Juliae Alpibus in Illyricum, inde in Italiam venisse. Quæ in hanc sententiam docte copioseque Schonlebius scripsit, huc transferre haud pigeat: Scio, inquit, contra vulgatas editiones, existimare Cluverium narrationem Livii corrigendam, & legendum pro saltus Juliae Alpibus, invias Alpibus, vel planie, Taurino saltu invias Alpes transcenderunt. Verum nulla hic opus putem correctione. Nam & Taurinos, seu quod idem hoc loco sonat, Tauriscos ostendere possumus in antiqua Carniola, ut patet ex Apparatu; deinde saltus Juliae Alpibus nobis sunt notissimi, itaut si alia Alpes saltuosæ non sunt, certe nostra saltus & sylvæ horrida sunt confusa, ut nihil dubitare oporteat Bellovesum cum fratre usque ad Herciniam saltum progressum, deinde in Panno-

Iter Gallorum in Illyricum, inde vero in Italiam.

niam digressum, & in Japydiam nostram delatum saltus Juliae Alpibus penetrasse, indeque velut omnium facilissimo Alpium transitu superato ad Insabres pervenisse, ac Mediolanum condidisse. Quo & illa spectat observatio, quod vero simile sit, nonnullas Bellovesi copias resedisse in via, & alias etiam terras occupasse, a quibus deinde in hodierna Austria Carnunti a Carnutibus, quin etiam forte Carni ipsi, & Senenses ac Senoetenses nostri a Senonibus nomina desumpserunt: qui cum remoti ab aliis Alpibus, vicini vero Juliis Alpibus sint, merito conjecturare possumus, Gallorum in Italiam transitum primum, de quo Livius scripsit, accidisse per nostram Japydiam veterem, & Sylvam Pirinam, sive saltum Juliae Alpibus: præsertim cum sequentia deinceps temporum monumenta Gallos seu Celtas (ita nunc promiscue appellati sunt) accolae maris Adriatici, & proximæ Japydiæ passim exhibeant. Mixti ergo nunc Japydibus nostris Celtæ habitare caperunt, & idioma Germanicum miscere Græco, ut ex observatione Lazii, & multarum vocum consonantia liquet. Creditibile est hanc gentem sensim adeo auctam & dilatam, ut antiquas Japydum familias extingueret, servata tamen Provinciae nomenclatione. Occurrit hic ad firmandam modo allatam opinionem, quod per saltum Taurinum Livius intellexerit saltum Tauriscum, seu Tauriscorum, quos certum est sedisse in nostris montanis contiguos, imo conterraneos Japydibus, id quod apud Stephani Epitomatores reperio: Taurisci gens circa Alpes, dicuntur etiam Taurini, ut Polybius habet lib. 3. Eratosthenes Tauriscos appellat. Alibi tamen Livius per Taurinos, ut ex contextu apparet, alios populos intellexit. Facio hoc etiam locus Pompei Trogi apud Justinum, qui de primo Gallorum in Italiam transitum hæc habet: Galli abundantia multitudine, cum eos non caperent terræ, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad sedes novas querendas, velut ver sacrum miserunt. Ex his portio in Italia confedit, & portio in Illyricos sinus ducibus avibus (nam augurandi studio Galli præter ceteros callent) per strages Barbarorum penetravit, & in Pannonia confedit, gens aspera, audax, bellicosa, Alpium invicta juga, & frigore intractabilia loca transcendit: ibi domitis Pannoniis per multos annos cum finitimis varia bella gesserunt. Non ergo totus exercitus Alpes transiit, sed pars sinus Illyricos, haud dubie nostræ Japydiæ, pars Pannoniam occupavit. Nec est, quod quempiam offendat vocabulum Juliae Alpibus, quasi hunc transitum in Italiam aperuerit Julius Caesar, qui post multa secula vixit. Livius, qui scribebat post aetatem Julii, hoc nomine veluti suo tempore notissimo usus est, cum antea Alpes istæ communi vocabulo Alpibus, vel Ocre montis, vel Carusadii nuncuparentur, per quas dudum ante Julium transitum fuisse etiam Romanis cognitum plura deinceps afferenda ostendent. Sic etiam idem Livius per anticipationem nominavit Germanos, cum de Gallorum primo in Italiam transitu ageret, quod tamen nomen teste Tacito circa tempora inchoati Romani imperii enatum est. Hactenus Ludovicus Schonlebius. Quacumque tamen iter fecerint Galli, & sive Italia ab Illyrico, sive Illyricum ab Italia primas Celtarum colonias acceperit, illud pro certo habeamus licet, quod Pompejus Trogius scripsit, nimirum ex illis ingentibus peditum equitatusque copiis, quas Bellovesus in eam, quæ sibi forte obvenerat, Italicam expeditionem eduxit, partem haud exiguam penetrasse in sinus Illyricos; quo quidem vocabulo nihil aliud intelligi potest, nisi ora maris Adriatici Italiae obversa. Sed cum regio illa inter montes ac mare minus

Senones
inter Ar-
fiam & Ti-
etiam sedes
habuerunt

Senia Illy-
rica anti-
quior Se-
nia Itali-
ca.

Senones
Illyrici in
Italiam
transgressi

confeder-
unt, an-
tequam
Clusium
oppugna-
rent.

nus late pateret, quam ut tantam advenarum mul-
titudinem capere posset, quod ex illis abundabat,
ultra montes in proximam sese Pannoniam transfu-
dit, ut idem Trogus testatur. Ac Senones quidem
Gallos inter Arfiam & Titium in ea regione, quæ
nomen ab Liburnis acceptum adhuc retinet, con-
fedissee argumento est Senia civitas Liburniæ peran-
tigua, quæ vel ipso nomine declarat originem suam
repetendam esse a Senonibus, a quibus duæ itidem
urbes ejusdem nominis in Italia & conditas, & de-
nominatas ferunt, alteram in ora adversa ac pro-
pemodum e regione Seniæ Liburnicæ, quam Sen-
nam Gallicam, & Senogalliam etiamnum vocant,
alteram in Etruria, quæ Sena Julia dicta est ab Ju-
lia Colonia, illuc ab Augusto Cæsare deducta, &
apud Plinium & Tacitum Seniensis Colonia dicitur.
Ludovicus Schonlebius existimat multis annis
ante in Liburnia Seniam a Senonibus ædificatam
esse, quam ab iisdem in Umbria maritima Sena
Gallica conderetur, atque in hanc ab illa Senonum
Coloniam deductam fuisse. Et vero si Bellovesus
cum aliis Galliæ populis Senones etiam eodem
tempore ad profectionem Italicam exivit, quid
est, quod pariter non eodem tempore in Italiam
advenerint, sed post alias ex aliis Gallorum in Ita-
liam expeditiones, in Umbriam transierint? Nam
post Bellovesum Elitovius Cenomanos invexit,
quos deinde Salluvii, tum Boii Lingonesque sub-
secuti sunt, Galliæ itidem populi, sed diversi ab
illis, quos Livius a Belloveso deductos fuisse com-
memorat. Demum Senones venerunt, quos Poly-
bius lib. 2. *Extremos omnium Gallorum*, Livius *re-
centissimos advenarum* vocant; ex quo facile intel-
ligi potest haud sane multis annis, antequam Clu-
sios oppugnatum irent, anno ante Christum 391.
eos in Italiam advenisse, præsertim cum Legati ad
Senones missi, qui Senatus populique Romani no-
mine cum illis de pace agerent, illosque ab oppu-
gnando Clusio averterent, Gallos novam gentem
appellent; & ipsimet Galli novum sibi accidisse no-
men Romanorum profiteantur, id quod Livius
Dec. 1. lib. 5. docet. Igitur ab adventu Bellovesi
fortasse amplius centum anni intercesserant, cum
Senones oram Italicam ab Usente flumine usque
ad Athesim occuparunt. Hoc autem annorum in-
tervallo, quod a Gallico Bellovesi ac Senonum di-
cessu effluxit, ubinam terrarum Senones confede-
runt, antequam in Italiam transirent, cum nemo
Veterum tradat; quid est, quod dubitemus illos e
Bellovesi comitatu distractos in Liburnia confedis-
se, eosque ex ea fuisse *portione Gallorum*, quæ, ut
ait Pompejus Trogus, *Illyricos sinus per strages
Barbarorum penetravit*? In Liburnia autem per-
mixti cum indigenis, postquam in eam multitudi-
nem crevissent, ut regio illa tanto hominum nu-
mero capiendæ alendoque non esset, sui generis
colonias inde ad oram Italicam incolendam emise-
runt. Philippus Cluverius Ital. lib. 2. cap. 5. cen-
set Gallos Senones in Umbriam maritimam, sive
oram Italicam, in qua Senogalliam condiderunt,
non migrasse ante annum urbis conditæ 359. qui
est ante Christianam Epocham 395. idest annis am-
plius ducentis post Bellovesum, quadriennio ante-
quam Apenninum transcenderent, & Clusinis bel-
lum inferrent. Id sane mihi non fit verisimile; nam
plures annos in Umbria contriverint, oportet,
quoad crescente in imensum sobole, regionis
ejus, quam primo adventu ceperant, angustiis ex-
clusos necessitas propagandorum finium trans A-
penninum compulit ad quærendas novas sedes, ut
ipsimet apud Livium suo ad Legatos Romanos res-
ponso declarant, profitentes se quidem pacem non

aspernari, si Gallis egenis agro, quem latius
possideant, quam colant Clusini, partem finium
concedant. Præterea Polybius lib. 2. auctor est,
post adventum in Italiam Senonum, qui juxta A-
driaticum mare postremi omnium Gallorum incolue-
runt, haud breve tempus interjectum esse, ante-
quam Clusium Romamque inde adirent. Interje-
ctis, inquit, temporibus cum bellum adversus po-
pulum Romanum gererent, superatos Romanos præ-
lio, ac turpiter in fugam conversos persecuti, tri-
duo post initam pugnam, Roma præter Capitolium
positi sunt. Ego igitur sic existimo annos circiter
centum & quinquaginta in Liburnia, antequam in
Italiam trajicerent, & fere septuaginta in Umbria
maritima confedissee, priusquam Apenninum trans-
gressi Clusium oppugnarent. Itaque anno ante Chri-
stum circiter 450. ex Liburnia in Umbriam mari-
timam migrarunt, cum ante annos 150. idest anno
ante vulgarem Epocham fere 600. in Illyricum Bel-
loveso Duce venissent.

Nec vero solum Japydiam maritimam, quæ po-
stea pars fuit Liburniæ inter Arfiam & Tedanium,
sed etiam Japydiam subalpinam & transalpinam ab
Gallis Senonibus occupatam fuisse indicio est *Sen-
setza* oppidum per vetus Japydiæ mediterraneæ,
cujus meminit Schonlebius in Appar. cap. 3. §. 75.
nomen quidem eidem impositum, a quibus condi-
tum fuerit, satis declarat. Cum autem Celtæ ac
Japydes connubiis & affinitatibus junctis in populi
unius corpus coaluissent, propterea Strabo lib. 4.
habita ratione ætatis suæ, cum Japydia Illyrici
vocabulo suberat, vocat Japydes *permixtam Illy-
riis & Celtis gentem*. At vero Dionysius Halicar-
nassensis antiquissima tempora respiciens, cum
nondum Japydia Illyrici finibus contineretur, Ja-
pydes appellavit *nationem Celticam prope Illyricum*.

Carnia itidem cum mediterranea, tum mariti-
ma Celtarum colonias excepit; nam Carnos a Gal-
lis oriundos esse docet apud Schonlebius Tabula Fa-
storum triumphalium ex antiquæ Romæ rudetibus
effossa, in qua inscriptum est: *De Galleis Karneis*.
Inter eos Galliæ populos, qui Belloveso in expedi-
tionem Italicam nomen dederunt, Livius annu-
merat Carnutes; an vero hi ad Italiam usque perve-
nerint, non satis constat, cum hujus gentis nul-
lum in Italia vestigium superfit. In Pannonia supe-
riori substituisse, agrosque ac domicilia nactos esse
fidem haud dubiam facit Carnutum, seu Carnun-
tum, civitas olim celeberrima & opulentissima ad
ripam Danubii fere ex adverso Muri confluentis,
quæ nomen a Carnuto Lugdunensis Galliæ oppido
per Carnutes Celtas illatum accepit. Atque hos fuisse
arbitror ex illa *portione Gallorum*, quos Pompe-
jus Trogus in Pannonia sedes collocasse scripsit.
Carnos autem propagatos esse ac denominatos ab
Gallis Carnutibus Schonlebius putat, idque vocabuli
similitudo confirmat; Carnis enim cum Carnutibus
quædam nominis licet diminuti affinitas intercedit.
Pars igitur Carnutum e Pannonia digrediens pri-
mum se intra Alpes continuit, deinde ab Alpibus
usque ad oram maritimam inter Tilaventum &
Timavum, vel etiam Formionem sedes suas, no-
menque Carnorum propagavit. Et sane Carnos
gentem Gallicam fuisse intelligi potest tum ex Li-
vio, qui Decad. 4. lib. 10. Aquilejam Coloniam
Latinam deductam esse ait in agro Gallorum; tum
ex Pomponio Mela, qui lib. 2. cap. 3. Illyrico Ter-
gestum usque productum, cætera Gallicis Italicisque
gentibus Adriatici accolis attribuit. Per Gallicas
gentes intelligit Carnos, ait Schonlebius in Appar.
cap. 1. §. 8. *quia re ipsa ab illis originem traherent*,
& ut notat Cluverius, *lingua Celtica utebantur*.
Cum

Japydiam
gentem ex
Illyriis
& Celtis

Carni gē
Celtica ab
Carnuti-
bus Celtis
oriunda.

Carnutes
primum in
Pannonia,
deinde eis
Alpes in-
ter Tila-
ventum &
Timavum.

Celtas in
Istria.

Cum autem Celtæ in Carniam, Japydiam, & Liburniam effusi, Istriam circumcolerent, vix credibile est se iis regionibus continuïsse, quin Istriam quoque interjectam invaderent, in suamque ditio- nem redigerent; præsertim cum Livius Dec. 5. lib. 1. bellum Istrictum describens, eodem modo Istros, modo Gallos appellare videatur, & Carmelum, quem Ælianus eundem esse atque Æpulonem Istro- rum Regem censet, Regulum Gallorum vocet. Vel certe, si in eo bello, quod Romani adversus Istros gessere, Carmelum ab Æpulone, & Istros a Gallis distingui oporteat, necesse est Gallos finitimos sive Carnos sive Japydes in belli societatem contra Ro- manos ab Istris adscitos fuisse: id autem indicio ef- se potest, inter quos erat communio armorum, in- ter eos Celtici sanguinis originisque communio- nem fuisse.

Celtas Il-
lyricum ab
Titio usque
ad Drilonem
occupavit.

Nec vero Celtas hisce regionibus, quas modo nominavi, contentos fuisse arbitror; sed vix du- bium esse potest, quin totum Illyricum, quod tum Titio ac Drilone fluminibus definitum erat, in suam potestatem redegerint. Nam Bellovesus e Gallia eduxit omnino ad *tercenta hominum mil- lia*, ut docet Pompejus Trogus, quas Livius in- gentes peditum equitumque copias appellat. Eos autem idem Trogus veluti pro rata portione bifa- riam distribuens, partem Italiæ adscripsit, partem non exiguam, sed propemodum alteri æqualem, Illy- rico, & Pannoniæ assignavit, quæ sane multo nume- rosior videtur fuisse, quam ut ad eam alendam Car- nia, Japydia, Istria, Liburnia, regiones ple- rumque montosæ ac steriles, vel Pannonia ipsa, frugum quod satis esset, suppeditare possent; præ- fertim si novis advenis veteres indigenæ addantur, ex quibus multos fuisse verisimile est, qui Celta- rum imperium subire, quam patria carere, malue- rint. Adde, quod si primi Celtarum in Italiam Duce Belloveso transgressi Insubrium agro sese te- nuere, quod Livius tradit, e tercentis illis homi- num millibus vix tertia pars transiisse in Italiam videtur; ex quo fit, ut reliqua omnis multitudo in Illyrico, regionibusque Illyrico circumjectis confederit. Præterea cum Justinus scribit Gallos penetrasse in sinus Illyricos, satis declarat fere om- nes ab illis oræ Illyricæ sinus occupatos fuisse. Quod si etiam velis Celtas sub primum adventum in iis, quas dixi, regionibus Illyrico finitimis substituisse, dubitari tamen non potest, quin sobole in dies succrescente, cum abundans multitudo il- lis, quas primum ceperat, sedibus agrisque neque ali, neque contineri posset, paullatim sese in Il- lyricum effuderint, & alia atque alia appetendo lo- ca, genus nomenque Celticum ab Titio ad Drilo- nem usque propagaverint; antequam hominum nu- mero magis magisque aucto, ut erat ea gens mirum in modum foetifica, prægravante turba exonerare regiones ad eam diem occupatas coacti in Umbriam colonias emitterent.

Celtas &
Liburni in
nam gen-
tem coali-
vit, dique
Illyrii.

Cum igitur jam omnia, quæ antea juris ditio- nisque Liburnicæ fuerant, inter Mare Alpeisque a Celtis tenerentur, Liburni, ut diximus, partim ad insulas transmigrarunt, partim quibus patriæ, quam libertatis retinendæ cupiditas potior fuit, in Celtarum fidem ac potestatem se tradiderunt; utri- que vero connubiis initis sanguinem & genus mi- scere, juris ac legum communione inter se jungi cum cœpissent, brevi in unam gentem coaluere. Quem- admodum autem qui Japydiam, Istriam, Libur- niamque inter Ariam & Titium occuparunt, avito nomine posthabito, adsciverunt sibi nomina ea- rum gentium, quas sibi subegerant, dictique sunt deinde Istri, Japydes, Liburni; sic etiam qui se-
Illyricum Sacrum.

des adepti sunt in Illyricum ab Titio ad Drilonem porrectas, Celtarum vocabulo paullatim exsolescen- te, ab ea regione, in quam venerant, vocari cœ- perunt Illyrii, sic prorsus, ut quamvis ab Celtis oriundi essent, tamen apud Veteres ab aliis Celticæ originis populis Illyriorum nomine distingueren- tur. In hoc terrarum oræque maritimæ tractu inter Titium ac Drilonem fundatum est a Celtis Re- gnum Illyricum clarum in primis ac nobile, cujus caput & sedes regia fuit Scodra, civitas perantiqua & frequentissima, ac plures habuit Reges generis Celtici, quorum bellica facta, resque præclare gestas, infra paragrapho tertio, breviter & sum- matim collectas persequemur. Porro sub Celtarum imperio Illyricum utrinque auctum est; & ab Ori- ente ultra Drilonem usque ad montes Ceraunios, ab oc- casu trans Titium usque in Venetos ejusdem fines propagati sunt. Illyrios Celtas, cum antequam im- migrarent in Illyricum, gens esset mediterranea, & navalis scientiæ rudis, initio quidem maris usu abstinuïsse, & quibus inde percipi solent proven- tibus caruisse arbitror; sed paullatim a Liburnis, quibuscum permixti mare accolebant, rem mari- timam edocti, ipsi cum Liburnis navigationi ope- ram dare cœperunt; verum quominus libero immu- nique Adriaticæ navigationis usu statim potiren- tur, impedimento fuere primum Tusci, qui oram Italicam, & Liburni, qui insulas obtinebant; de- inde Siculi, qui sub utroque Dionysio, maris do- minium Tuscis ac Liburnis ereptum sibi vindica- runt.

§. II.

Siculi maris Adriatici imperium Tuscis ac Libur- nis ademptum, ad se pertrahunt; eorum fa- cta, & bella cum Illyriis Celtis, & Colonia in Illyricum deducta.

A Nnuserat ante Virginis partum 406. cum Dionysius Syracusis in Sicilia tyrannidem occupavit; quippe initia Dionysianæ tyrannidis ad annum tertium Olympiadis 93. Athenis Ar- chontæ Callia referunt Dionysius Halicarnassensis lib. 7. itemque Diodorus Siculus lib. 13. qui quid- em annus cum eo congruit, qui ante Christianam epocham sextus & quadringentesimus numeratur. Dionysius itaque post victos Carthaginenses, pa- catosque hostes domesticos, ubi sensit se in firma stabiliisque regni possessione constituisse, eo curas co- gitationesque convertit, ut coloniis in Adriati- cum immittendis, urbibus in utraque ora conden- dis vel capiendis, maris imperium sibi adscisceret. *Sub id tempus in Sicilia Dionysius Tyrannus, ait Diodorus Siculus lib. 15. urbibus ad mare Adriati- cum Syracusiorum condendis animum intendit. Hoc idem moliebatur, quod Jonium, uti vocatur, sinum sua potestatis facere in animo haberet, ut tutam si- bi ad Epirum navigationem aperiret, urbesque ad manum haberet, quo navibus suis appellere commo- de posset.* Nec multum illi, ut cogitata perficeret, laborandum fuit, cum ejus conatibus neque Tusci, neque Liburni, qui antea maritimis copiis pluri- mum pollebant, obsistere jam possent. Tuscos quippe multos ante annos Galli Senones ora Italica maritima expulerant. Res autem Liburnicæ, ex quo iidem Galli Liburnos oram Italiæ obversam in- colentes vel in suam fidem ac potestatem accepe- rant, vel ad insulas se recipere coegerant, jam- pridem senescere, ac deteriores fieri cœperant; partim contractione imperii, partim diminutione portorii ac vectigalium. Primum igitur in Græcos,
B sub

Siculi sub
Dionysio
seniore
maris A-
driatici
dominatus
adepti.

Dionysius
orator
Ita-
licam
Grec-
is ademit,
eoque Si-
culorum
colonias
laxavit.

Cum Gal-
lis foedus
facit.

Et cum
Celis
Ilyris.

Ilyrii vin-
cent Mo-
loissos.

Parii ad
urbem in
Adriatico
condendam
Dionysius
oppem at-
tulit.

sub quorum potestate pars Italiae ad meridiem ex-
trema jamdudum concesserat, a quibus & magna
Graecia dicta est, arma convertit. Hoc tradit Pom-
pejus Trogus apud Justinum lib. 20. Prima illi mi-
littia adversus Græcos, qui proxima Italici maris
littora tenebant, fuit; quibus devictis, finitimos
quosque aggreditur, omnesque Græci nominis Ita-
licam possidentes, hostes sibi destinat. Brevissime
Polybius lib. 1. At Dionysius senior superatis ad-
Elorum omnem Græcis Italicis, Rhegium obsidebat.
Verum Diodorus Siculus Italicam Dionysii expe-
ditionem, urbes captas, resque præclare gestas
pluribus libro XIV. persequitur; idque refert ad
annum quartum Olympiadis 97. qui congruit cum
anno ante Christum 389. in annum vero proximum
Rhegii obsidionem, atque in alterum Olympiadis
98. annum Rheginorum deditionem coniecit. In
urbes vero captas Siculorum, ac præsertim Syra-
cusiurum colonias induxit. Per idem tempus Galli
Senones, qui Umbriam & Picenum exactis Etru-
scis occupaverant, cum sibi ab Dionysio metuerent,
legatos ad eum de pace ac societate ineunda mise-
runt, quorum ille postulatis libenter indulgit. Sed
Dionysium gerentem bellum, ait Justinus lib. 20.
legati Gallorum, qui ante menses Romam incende-
rant (Roma capta est anno 3. Olymp. 97. id est
ante Christum 390.) societatem amicitiamque pe-
tentes adeunt; gentem suam inter ejus hostes posi-
tam esse, magnoque usu ei futuram vel in acie bel-
lanti, vel de tergo intentis in praelium hostibus affir-
mant. Grata legatio Dionysio fuit. Ita pacta socie-
tate, & auxiliis Gallorum auctus, bellum velut ex
intero restaurat.

Dionysius Italica expeditione perfunctus, in-
tentusque in omnem occasionem tum adipiscendi
maritimam dominii, tum viam sibi per Epirum in
Græciam aperiundi, foedere sibi contra Molossos
gentem Epiroticam jungendos censuit Ilyrios Cel-
tas, qui cum Macedonibus tum bellum gerebant,
& jam ditionem suam ab Drilone ad Ceraunios
usque montes extenderant. Itaque opera interposi-
ta Alcetæ Molossi, qui Epiro profugus Syracusis
exulabat, Ilyrios in societatem belli Epirotici ad-
fecit, eisdemque & copias auxiliares, & Græci
operis armaturas submisit. Ilyrii irruptione in
Epirum facta, ut Alcetam in regnum avitum re-
stituerent, primum agros depopulantur, deinde
prælio cum Molossis commisso hostium decem mil-
lia & quingentos cædunt; sed cum Lacedæmonii
Molossis auxilio venissent, Ilyriorum impetum,
victoriamque retardarunt. Hæc Diodorus. Inte-
rea dum hæc geruntur, Parii, qui Paron Agæi
maris insulam incolabant, oraculi cujusdam ad-
monitu, coloniam in sinum Adriaticum emittunt.
Hos ut Dionysius sibi conciliaret, neque sibi adria-
ticam navigationem infestam redderent, tum ad
insulam illam, quæ ab novis advenis Phariæ no-
men accepit, Liburnis antiquis incolis eripien-
dam, tum ad urbem in ea condendam suis copiis
egregie adjuvit. Permagni si quidem Dionysio in-
tererat eam insulam, ejusque habitatores amicos
ac foederatos habere; præsertim cum ipse per eadem
tempora Iſsam insulam occupasset, mari haud ita
lato interjecto a Pharia disjunctam, eoque Syra-
cusiurum coloniam deductam, & urbem ibidem con-
ditam firmissimis præfidiis munisset. Sed de hac
insula paullo post. Præterea alteram Syracusiurum
coloniam paucis ante annis apud ostia Drilonis in
littore constituerat, urbemque Lissum ædificave-
rat, partem agri oppido condendo concedentibus
Ilyriis, quibuscum postea Dionysius contra Mo-
loſſos foedus fecit, ut modo dictum est. Itaque

Diodorus post narratam expeditionem Epiroticam,
hæc libro XV. subjicit: Inter hæc rerum eventa,
Parii quodam oraculo excitati, colonia in sinum A-
driaticum deducta, insulam, quæ Thari nomen
habet, adjuvante illos Dionysio, in illo condunt.
Is enim annis non multis ante, missa eodem Colonia,
urbem Lissum ædificaverat.

Verum nova Græcorum Phariensis colonia ami-
citiam & societatem, quæ Dionysio erat cum Il-
lyriis, diremit. Nam cum Liburni, quos Diodo-
rus Barbaros vocat, finitimarum insularum incolæ
haud æquo animo ferrent novos advenas; ab eisque
sibi & posteris suis metuerent, ad eos expellendos
auxilia accersunt ab Ilyriis, qui decem millibus
militum raptim contractis, eisque in lembos im-
positis, ex adversa continente, cum ad Phariam
trajecissent, Græcos de improvviso adorti primo
impetu cædunt, & in urbem compulsos oppugnant.
De Græcorum cæde ac periculo cum ad Dionysium
allatum esset, jussit quem Lissi Prætozem consti-
tuerat, classe instructa Phariensibus subsidio pro-
ficisci adversus Ilyrios, quorum navigia partim
depressa, partim in hostium potestatem venerat. Ex
Ilyriis duo millia capta, quinque millia interfe-
cta. Hanc Ilyriorum cladem Diodorus lib. 15. il-
ligavit anno primo Olympiadis 99. qui est ante
Christum 384. Eleis autem, inquit Diodorus,
XCIX. Olympias agebatur, qua Dicon Syracusanus
in stadio palmam obtinuit; cum Parii, qui Tha-
rum insulam jam insederant, loco quodam egregie
munito Barbaris antiquis insulae possessoribus, nullo
a se detrimento affectis, ad inhabitandum concessio,
urbem suam ad mare conditam muro & propugnacu-
lis confirmarunt. At cum ille Græcorum adventus
vicinis Barbaris perquam molestus esset, Ilyrii ex
adversa continente ab ipsis acciti, myoparonibus non
paucis in Pharum plusquam CCXX. transmisere;
dumque Græcos infestis armis peterent, non exigua
horum cædem perpetrarunt. At qui Lissi Prætozem
a Dionysio commendatam habebat, numerosa trire-
mium classe navigia Ilyriorum adortus partem de-
mergit, partem in suam potestatem redigit, Barba-
rorum supra quinquies mille interfecit, & bis mille
captis. An vero iterum Dionysius Ilyrios sibi no-
vo foedere conciliaverit, nobis incompertum est.
At Venetos, qui sinum maris circumcolebant,
amicitia & societate junctos fuisse cum Dionysio,
intelligi potest ex Strabone, qui libro V. tradit,
Dionysium inde usque ab æteris Venetorum pullos
equinos optimi generis sibi advchendos curasse,
quos ad militiam pugnamque equestrem institue-
ret. Dionysius quoque Tyrannus Siciliae inde equo-
rum ad certamina educandorum armenta instituit, ut
etiam apud Græcos pullorum Venetorum fama inno-
tuerit, eoque nomine Veneti longo tempore clare-
rint. Ex quo arguitur in potestatem Dionysii fuisse
navigationem liberam ac tutam repugnante ne-
mine ab ostio usque ad intimum sinum Adriatici,
ut inde armenta equorum in Siciliam navibus ex-
portaret, ac propterea totius maris dominium a
Liburnis & Tascis ad eum fuisse devolutum.

Haud multis anqis antequam Parii ea insula po-
tarentur, quæ dominatum pariter nomenque Pa-
riorum subiit, & Pharia deinde appellata est, Dio-
nysius Iſsam insulam Liburnis eripuerat, eoque
Syracusiurum coloniam invecit, urbemque ibi-
dem conditam validis propugnaculis sepi rat, &
firmissimis præfidiis classibusque munierat; quæ
urbs atque insula cum modico interfluo Euripo a
Pharia distet in meridiem, facile fuit Dionysio
Pariis ex propinquo copias & auxilia ad illam insu-
lam occupandam submittere: nam Parii, ut ait
Dio-

Ilyrii non
vam Gra-
corum cos-
loniam
oppugnan-
tes a Prae-
toze Dio-
nysii re-
pressi, vi-
dique
sunt.

Venetis ad
Dionysio
societate
juncti.

Iſſæſes
Syracusi-
urum colo-
nia.

Diodorus, *adjuvante illos Dionysio*, illic coloniam urbemque condiderant. Quae Schymnus Chius in Issa ait *contineri Syracusiorum coloniam*. Scylax autem Issam pariter Phariamque insulas & oppida Graecorum vocat, propterea quod Syracusii Issenses coloni oriundi erant e Graecis, quorum frequentissimas colonias ante Dionysium alias ex aliis Sicilia excepit, quae cum Graecorum referta esset, Graece loquebatur, atque ad Graecorum mores & instituta desciverat; quamvis aetate Dionysii lingua Graeca apud Siculos negligi, ac desuetudine exolescere, usuque populari reflorescere vetustior Siculorum sermo Opicus atque Phoenicius coeperat; qua de re Plato aequalis Dionysio conqueritur in epistola ad propinquos Dionis: *Si quod absit, id fiat, quod eventurum verisimile est, universa Sicilia in Graeca lingua oblivionem lapsura videtur, ad Phoenicum vel Opicorum devoluta potestatem ac dominationem*. Quod de Lisso altera urbe & Colonia Syracusiorum scripsit Diodorus, id Historicus Dalmata referendum censet ad insulam Issam; & Diodorus, vel librarios vocabuli similitudine deceptos, in locum Issae seu Lissae, Lissum subrogasse. Sed cum nullus sit codex Diodori sive manuscriptus, sive editus, quin Lissum habeat, & praeterea Lisso Illyricae continentis oppido nec positio adversetur, & urbis descriptio a Diodoro facta conveniat, nihil est, cur veterem lectionem loco moveri, & pro Lisso Issam restitui oporteat. Quamvis autem coloniam & urbem ab Dionysio in ea insula impositam esse nemo veterum tradiderit, cum tamen haec esset colonia Syracusiorum, dubitari non potest, quin ejusdem coloniae deductio attribuenda sit Dionysio Syracusiorum tyranno, cui id deliberatum fuisse constat, ut suis praesidiis, urbibus, & coloniis mare Adriaticum obtineret.

Lissus, & Issa duae coloniae Syracusiorum ab Dionysio conditae.

Syracusii coloni Issenses, partem orae Illyricae occupant, Tragurium & Epetium aedificant Dionysii senioris aetate.

Postquam Praefectus Lissi, & classis Dionysianae Illyrios illos, qui ad Graecam Pariorum coloniam evertendam venerant, partim cecidit, partim vivos cepit, partim ad fugam compulit, Syracusii Issenses coloni, cladem Illyriorum suam occasionem rati, jubente Dionysio, ut credibile est, in continentem Illyricam transvecti, partem orae maritimae inter ostia Titii ac Tiluri pulsas Illyriis occupant, ibique duas urbes condunt Tragurium & Epetium. Nam Tragurii quidem conditores fuisse Issenses docet Strabo lib. vii. cum Tragurium appellat *Ἰσσην κτίσμα*, opus Issaeorum; & cum Polybius affirmat Tragurium & Epetium pertinuisse ad ditionem Issaeorum, quos ipse in Excerpt. Legat. n. 124. Lissios vocat, videtur utriusque oppidi ut vetus possessio, sic etiam aedificatio Issensibus adjudicanda. Et quamvis urbis utriusque conditae epocha ex antiquis Scriptoribus elici nequeat, tamen ad Dionysii tempora, & Syracusios Issenses conditores revocandam esse existimo. Idem ante nos censuit Historicus Dalmata in illis libris Italicis, quos inscripsit: Monumenta historica Tragurii, cujus ut me non poenitet opinionem sequi, ita non piget ejus verba ex lib. i. cap. 2. latine conversa huic loco intexere. „ Strabo auctor „ est Tragurium ab Issaeis conditum fuisse, sed „ quo tempore fuerit conditum, neque ipse, neque alii Scriptores memoriae prodiderunt. Unus „ est Polybius, qui in fragmentis Legationum „ scripsit Epetium & Tragurium urbes Issaeorum „ fuisse tum, cum Romani primum bellum Dalmatis intulere: quod argumento est utramque „ urbem antea fundatam fuisse; & quamvis de rebus vetustissimis divinare velle, res sit plena „ periculi; tamen si quid conjecturae probabilis „ ex antiquis Scriptoribus erui possit, id praeter Illyricum Sacrum.

„ mitti non debet. Ex Diodoro Siculo haec habemus, Dionysium seniore Tyrannum Siciliae post sinum Adriaticum occupatum, classem habuisse apud Lissum, quae mari praesidio erat; itemque auxilium praebuisse Pariis ad coloniam constituendam in ea insula, quae a novis incolis Phariae nomen accepit: nec multo post decem Illyriorum millia in Phariam trajecisse, ut coloniam illam everterent; verum a Praefecto classis Dionysianae magna ex parte captos fuisse & interfectos. Jam vero congregatio tot naviorum, quibus ad decem millia hominum capi possent, conflata fuerit oportet in aliqua parte continentis orae, ubi portus esset admodum capax, & unde facilis egressus, commodusque in Phariam insulam trajectus esset: quae omnia cum in eum situm mirifice quadret, ubi nunc Tragurium est, suspicari possumus huc convenisse navigia illa, itemque in littora proxima insulae Buæ, quae tum erat vel omnino deserta, vel a paucis pastoribus culta. Illud quoque verisimile est, a Praefecto ejusdem classis Dionysianae, qui cum esset Dominus maris, in sua potestate habebat Buam insulam, quae propius, quam caeterae, a continenti aberat, eratque incursionibus magis exposita, post devictos Illyrios, occupatam fuisse proximam peninsulam, & isthmo vel communito, vel exciso, ibidem ab eodem conditum esse sibi suisque tutum receptum ac perfugium, non solum ut hostium navibus in eum locum coeundi facultatem adimeret, sed etiam ut liberum sibi commercium esset cum Bullinis, ab eisque commutatus acciperet, quibus ea regio abundat, suis pariter insulis rebusque necessarios. Eandem ob causam haud absurde dici potest, tum ab Issaeis, aut certe non multo post, aedificatum esse Epetium prope illum maris sinum, in quem haud ita procul ab urbe Spalatensi ille fluvius illabitur, de cujus antiquo nomine cum nihil memoriae sit proditum, a moletrinis denominatur, quas defluentium aquarum impetu circumagit, & slavonico vocabulo *Zarnouniza* appellatur. Hinc etiam conjectari licet Tragurium constructum esse, regnante Dionysio seniore, id est vertente centesima Olympiade, sive anno ante Christum natum tercentesimo circiter & octogesimo. Qua propter nulla est hodie in universa ora Dalmatica civitas, cujus sit vetustior certiorque memoria; quamvis inficiabitur nemo, situm Jadrensis urbis multo ante, id est jam inde a Liburnorum aetate, & imperio, habitari colique coepisse. Caeterum ante Julium Caesarem nemo fuit, qui Jadrensis urbis mentionem fecerit; id quod monui cap. 4. lib. i. de Regno Dalmatiae & Croatiae; nisi forte alio nomine ab antiquis Scriptoribus appellata fuerit. Haec ferme habui, de situ & origine Tragurii, quae conjectando scriberem.

§. III.

Dionysius senior Adriatici maris imperium sibi vindicat.

Quae haecenus scripsimus, eo pertinent, ut ostendant Dionysium seniore Tuscis ac Liburnis in Adriatici maris dominationem successisse; nam nihil video, cur jus integrum navigationis Adriaticae usurpare, & plena & libera ultro citroque & ab ostio ad sinum usque intimum commendi facultate uti non posset. Lissum urbem munitissimam

Dionysius dominus maris Adriatici.

Lissus urbs
& portus
& in hoc
classis ad
mari præ-
sidium.

Ora Itali-
ca extrema
in potesta-
tem Dion-
ysii.

Illyrii
Dionysio
junioris
imperante
copiis &
navibus
in mari
geis in-
spiciunt.

mam cum egregio portu generis omnis navigiorum capacissimo, Navalique rebus omnibus ad naves ædificandas instructo, in ora Illyrica apud Drilonis ostia condiderat; de qua urbe Diodorus hæc scripsit: *Is enim annis non multis ante, missa eodem (idest in Adriaticum) colonia, urbem Lissum ædificaverat. Cujus urbis occasione adjutus, dum a cæteris negotiis vacat, Dionysius navalia pro CC. triremibus extruxit, & tantæ magnitudinis murum opere circumdedit, ut omnes Græcorum urbes ejus ambitu superarentur. Gymnasia insuper magnifica juxta Anapum fluvium eduxit, Deumque sana, & alia, quæ ad amplificationem & gloriam hujus urbis conducerent, elaboravit.* In hujus urbis portu ingens classis ad custodiam maris excubabat, quæ brevi tractu ad ejusdem fauces deferri, & aditum omnem intercludere hostibus posset. Hinc Prætor Lissensis numerosam triremium classem eduxit, qua Pariis subsidio profectus cum esset, decem millia Illyriorum Græcam illam coloniam oppugnantium vel cæsa, vel capta, vel demersa disiecit. Extremam infra Picenum Italiæ oram in suam potestatem Dionysius redegerat, suis in ea præsidii & coloniis impositis. Ab Gallis Senonibus, qui Picenum, & Umbriam adepti, usque ad flumen Athesium mare accolebant, itemque a Venetis fœdere sibi & amicitia junctis nihil erat, quod timeret. Ad hæc Issam insulam, itemque in Illyrica continente duas urbes munitissimas Epetium, ac Tragurium in potestate habebat; & cum plura navalia ab Dionysio in mari Adriatico exstructa fuisse Diodorus tradat, vix dubitari potest, quin etiam apud Issam, & alterutrum continentis oppidum classem habuerit. Adde, quod urbs & colonia Pharia, ad quam condendam tuendamque navales copias Pariis submiserat, aut Dionysio parebat, aut certe vestigal pensitabat; nec vero ab simile est alias quoque insulas, Liburnis, qui eas possidebant, vel expulsis, vel in potestatem redactis, sub imperium ditionemque Dionysii se tradidisse. Oram quidem maritimam, Italiæ ex adverso objectam, Illyrii Celtæ obtinebant; verum enimvero fac, Illyrii, post direptum fœdus, quod contra Epirotas cum Dionysio fecerant, nunquam cum eo in amicitiam ac societatem redierint; sed cum hi ea tempestate nondum rem maritimam perfecte planeque callerent, neque navalibus copiis abundarent, minoribus tantum navigiis, scilicet myoparonibus ac lembis ad commercium, resque exportandas, vel invehendas utebantur; quibus Adriaticam navigationem, ac dominatum infestum quidem Dionysio reddere, sed omnino eripere non poterant. Quæ cum ita sint, nemo fuerit, opinor, quin & maris imperium, & jus Adriaticæ navigationis, cum portoriis ac vestigalibus quæstibusque omnibus, qui ex maritima dominatione percipi solent, Dionysio adjudicandum censeat. Porro Dionysius quoad vixit, dominium maris Adriatici retinuit, eoque egregie usus est ad opes copiasque augendas, & ad bella cum Carthaginensibus, cæterisque hostibus gerenda; illud autem moriens anno primo Olympiadis 103. ante Christum 368. cum regnasset annos octo & triginta, Dionysio filio suo reliquit, qui parenti æque in maris imperium atque in tyrannidem successit.

Dionysio juniore imperante, Illyrii rei maritimæ scientiam paullo majorem adepti, & navalibus copiis magis aucti instructique infestiores, quam antea, navigationem Adriaticam piraticis lembis ac navigiis habere cœperunt; id quod Dionysium impulit, ut duas urbes validis propugnaculis ac præ-

fidiis firmatas conderet, quæ Jonium mare, quo vocabulo Veteres etiam Adriaticum appellabant, navigantibus tutum ab Illyriis piratis, quos Diodorus barbaros vocat, ac paratum perfugium præberent. In Apulia, inquit Diodorus lib. xvi. duas condidit urbes, quo tutum per Jonium mare navigantibus transitum præstaret. Nam barbari maris accolæ magno navium prædatoriarum numero dirigentes, sinum Adriaticum mercatoribus infestum reddebant. Idem Diodorus auctor est Dionysium juniorem classem in Adriatico habuisse, ad tuendam scilicet retinendamque ejusdem maris possessionem. Huic classi præerat Philistus, cum Dio fretus non tam suis copiis, quam odio Tyranni, Siculos & Syracusios ad spem libertatis erexit, totiusque ejus partis Sicilia potitus est, quæ sub Dionysii potestate fuerat, itemque urbem ceperat Syracusiorum, præter arcem & insulam oppido adjunctam, absente scilicet Dionysio, & apud Cauloniam in Italia diversante; qui statim jussit Philistum ex Adria classem deducere, & quam celerrime posset Syracusas contendere; quo Dionysius ipse pervenit. Sub id vero tempus ad Cauloniam Italia morabatur Dionysius. Philistum igitur exercitus Ducem, circa Adriam tunc versantem, cum classe accersit; utque recto Syracusas cursum petat, injungit. Cumque ad eundem locum citato itinere properaret, Dionysius septimo die post reditum Dionis Syracusas pervenit. Res deinde utrinque gestas, & varios præliorum eventus, fortuna se modo in hanc, modo in alteram partem inclinante, Diodorus fuse accurateque lib. xvi. persequitur. Extincto autem Dione, Dionysius iterum Syracusis potitur. Timoleon autem Corinthius, cum hostes Dionysii opem a Corinthiis petissent, Ducemque, quo in bello uterentur, postulassent, a Syracusiis, quibus auxilio erat missus, inveteratam servitutem, ac Dionysium tota Sicilia depulit; quippe Dionysio auctor fuit, ut arce Syracusiis dedita, quam adhuc in sua potestate retinebat, regni inique parti recuperandi conatu desisteret; eumque data fide publica, & nave oneraria, in qua suas facultates imponeret, Corinthum deportandum curavit; inde in Peloponnesum Dionysius secessit, ubi privatam in vitam se abdidit. Timoleon Dionysio jam ad summam trepidationem redacto persuasit tandem, ut arcis ditionem faceret, & abdicato principatu, in Peloponnesum, sub tuti discessus fide, cum suis facultatibus abiret. Hæc Diodorus ibid. qui præterea quantæ fuerint Dionysii copiarum opesque maritimæ, his verbis declarat: *Qui CCCC. prius triremes habuerat, non multo post in nave oneraria, eaque non magna, Corinthum deportatur, & mirificum mutata insigniter conditionis speculum exhibuit.* Utriusque Dionysii tyrannidem annorum 50. spatio circumscripsit Theopompus Chius apud Diodorum, qui Philippi Macedonis gesta, quibus res Siculas intexit, tribus libris complexus cum fuerit, exorsus a Dionysii senioris dominatu L. annorum tempus recensens, in exilio Dionysii junioris desinit. Ac totidem annis Dionysios Adriatico potitos fuisse Historicus Dalmata l. i. c. i. existimat. Sed cum initium Dionysii senioris Halicarnassensis ac Diodorus in annum tertium Olympiadis 93. conjiciant, junioris autem exilium Diodorus illigaverit cum anno secundo Olympiadis 109. utriusque tyrannidi quatuor ipsos annos supra sexaginta attribui oportet. Cum vero Dionysius senior aliquot annos, ut diximus, post occupatam tyrannidem, in Adriatico dominari cœperit, utriusque Dionysii dominatio maritima annis fere quinquaginta definiri potest. Itaque annus secundus Olympiadis 109. qui

Dionysius
Syracusiis
actota Sicilia
expulso.

qui est ante Christum 343. ut tyrannidi, sic etiam Siculorum Adriatico imperio finem attulit. Ab Siculorum autem classibus ac praesidiis Adriaticum mare cum esset destitutum, ejusdem maris possessionem quasi vacuum & caducam Issenses Syracusii, & Illyrii orae continetis accolae occuparunt; id quod paullo post dicitur. Nunc ad Celtas Illyrios regrediamur.

S. IV.

De Regibus ac rebus terra marique gestis Illyriorum. Bardyles Rex Illyriorum.

Pars ea Celtarum, quae regionem inter Titium ac Drilonem Tarquinio Romae regnante anno ante Christum circiter sexcentesimo infederat, & Celtarum vocabulo paulatim obsolescente, ab ipsamet, in quam venerat, regione Illyriorum nomen sibi adsciverat, Regnum Illyricum ibidem fundavit, cujus primordia utrum a primo eorumdem adventu repetenda sint, an vero in aetates posteriores rejicienda, non satis constat. Series Regum Illyriorum, quos antiqui Scriptores commemorant, initium ducit a Bardyle, cujus regnum cum aetate Philippi Macedonis cohaeret, qui pater fuit Alexandri Magni, & saeculo quarto ante Christianam Epocham regnum in Macedonibus obtinuit. Ante Bardylem, quem alii Bardyleum vocant, multa & praecara, digna litteris ac memoria Illyrios fecisse veteres historici narrant, ac praesertim bella cum Macedonibus ab Illyriis assidue gesta, & relatas victorias describunt. Primum ab Illyriis illatum Macedonibus bellum, post interitum Philippi senioris, qui moriens anno ante Christum circiter 598. Aropum filium adhuc impuberem regni haerem reliquerat, scriptis tradit Justinus lib. VII. ac primum quidem Illyrios victores, deinde victos fuisse scribit: *Sed Macedonibus assidua certamina cum Thracibus & Illyriis fuere; quorum armis veluti quotidiano exercitio indurati, gloria bellica laudis finitimos terreabant. Igitur Illyrii infantiam Regis pupilli contemnentes, bello Macedonas aggrediuntur; qui praelio pulsi, rege suo incanis prolato, & pone aciem posito, acriter certamen repetivere, tamquam ideo victi fuissent antea; quod bellantibus sibi Regis sui auspicia defuissent; futuri vel propterea victores, quod ex superstitione animum vincendi ceperant; simul & miseratio eos infantis tenebat, quem, si victi forent, captivum de lege facturi videbantur. Conserto itaque praelio, magna caede Illyrios fudere, ostenderuntque hostibus suis, primo bello Regem Macedonibus, non virtutem defuisse.* Quae deinceps per annos amplius ducentos seu pace, seu bello Illyrii gesserunt, nemo litteris ac memoriae prodidit. Caeterum multa & gravia bella identidem cum Macedonibus vario Marte Illyrios gessisse, quoad tandem Macedones sibi vectigales fecerunt, nemo, opinor, inficiari potest. Ne vero dubites, quin per eos annos Illyrii ab Drilone usque ad Ceraunios montes imperii ac nominis Illyrici fines propagaverint, regione interjecta Macedonibus, vel Epirotis adempta. Cum enim anno quarto Olympiadis 98. id est ante Christum 385. ab Dionysio in societatem belli Epirotici contra Molossos, ut supra diximus, acciti fuerint, Molossis Epiri populis finitimi essent, oportet, ut ex propinquo in Epirum irruptionem facerent. Et quamvis alio bello, scilicet adversus Macedones distinerentur, tantas tamen copias habebant, ut militibus auxiliariis ab Dionysio non amplius bis mille, & quingentis armaturis operis

Illyricum Sacrum.

Graecanici acceptis, utrique bello per idem tempus gerendo essent. Ac primum quidem agros Molossorum depopulati sunt, praedis abactis hominum pecorumque; deinde commisso praelio hostes decem mille & quingentos interfecerunt; sed Lacedaemonii, Molossis auxilio cum venissent, eorum impetum ac ferocitatem represserunt, & a persequenda victoria retardarunt. Rem narrat Diodorus lib. xv. *Quamobrem etiam cum Illyrii Alceta Molotti opera, qui exul Syracusis tum morabatur, sociale foedus ierat. Cumque Illyrii tum temporis bello distinerentur, c. 10. c. 10. auxiliares, & 15. armaturas Graecas illis misit. Qui armis inter militum fortissimos divisit, auxiliares suis ordinibus immiscuit; magnoque collecto exercitu ad reducendum in regnum Alcetam, in Epirum irruptionem faciunt; & dum nemo se illis opponit, agros depopulantur. Post Molottis contra eos in aciem progressis acre praelium committitur, in quo superiores Illyrii Molottorum supra c. 100. & 15. trucidant. Quacade Epirotis illata, Lacedaemonii de hoc certiores facti, auxilia Molottis transmittunt, quibus immanem Barbarorum ferociam compresserunt. Neque per ea tempora Illyrios caruisse omnino copiis maritimis ex eo intelligi potest, quod uno alterove anno post Epiroticam expeditionem, cum Graecae Phariorum coloniae evertendae consilium cepissent, tot navigia seu myoparones haberent, quibus ad decem millia hominum in eam insulam transveherent, qui in terram egressi urbem coloniamque illam oppugnarent. Huc revoca, quae superiori paragrapho ex Diodoro descriptimus.*

Annus erat ante vulgarem Epocham 386. cum regnum obtinebat in Macedonibus Amyntas junior, quocum ab Illyriis bello tam acriter obstinatoque pugnatum est, ut illum tandem regno expulerint; & viribus atque copiis destitutum in tantam regni recuperandi desperationem adduxerint, ut spe omni abjecta, agrorum quod sibi reliquum fecerat ea calamitas, Olynthiis donaverit. Haud multis tamen post annis in avitam regni possessionem restitutus cum esset, traditosque agros nec prece nec pretio ab Olynthiis impetrare posset, vi atque armis repetere institit, adjutus a Lacedaemoniis, quos sibi foedere sociali devinxit. Hinc magnum ac diuturnum inter Amyntam & Olynthios bellum exarsit, quod diligenter accurateque descriptum apud Diodorum lib. xv. invenies. *In Macedonia postquam Amyntas ab Illyriis victus, spe regni amplius defendendi abjecta, Olynthiorum populo magnum vicini agri tractum, seu nunquam imperium recuperaturus, donavisset, Olynthiorum civitas redditus ex agro donato aliquamdiu perceperat; tandem Rex instauratis viribus, in pristinam regni possessionem reversus, donatum illud repetebat; sed Olynthii reddituros se negabant. Eam ob causam Amyntas tum ipse exercitum collegit, tum Lacedaemoniis ad societatem pertractis, auctor est, ut Praetorem cum manu haud invalida contra Olynthios mittant &c.* Hoc bellum illatum Olynthiis Diodorus conjunxit cum anno secundo Olympiadis 99. qui est ante Christum 383. ex quo fit, ut bellum Macedonicum ab Illyriis prospere gestum triennio aut quadriennio antecesserit bellum Olynthiacum. Utrumque bellum Justinus brevissime attigit lib. 7. *Cum Illyrii deinde & Olynthiis gravia bella gessit. Idem Diodorus lib. xv. tradit, Amyntam bello fractum ab Illyriis annum vectigal victoribus pendere coactum esse, & Philippum filium natu minimum obsidem dare. Sed Philippum ab Alexandro fratre Illyriis obsidem datum fuisse pacis redimendae causa scripsit Justinus.*

Illyriorum
pugna cum
Molossis.

Illyrii Amyntam
regno expellunt.

Reges Macedones
vectigales
Illyriis.

B 3

Amyn-

Amyntas anno quarto Olympiadis 102. idest ante Christum 369. e viis exemptus, tres filios ex Eurydice reliquit, Alexandrum, Perdiccam, & Philipppum Alexandri Magni parentem; his alii quartum adjiciunt Ptolemæum cognomento Aloritem, alia uxore genitum. Amyntæ in regnum Alexander successit, qui cum periculo- sum, & grave bellum Macedoniæ ab Illyriis in- grueret, satius duxit pacem ab hostibus redimere ingenti pecunia, & insuper Philippo fratre obside dato, & apud Thebanos in custodiam tradito. Is Thebis liberali custodia septus cum Epaminonda aliquot annos vixit, ejusque disciplina tantum pro- fecit, quantum res ab eo gestæ postea declararunt.

Alexander
rex Mac-
donum
Philipppum
fratrem
obsidem
Illyriis
tradit.

Victoria
Illyriorum
de Mac-
donibus
relata.

Alexander inter prima initia regni, ait Justinus, bellum ab Illyriis pacta mercede & Philippo fratre obside dato redemit. Sed Alexander vel Eurydicis matris, ut Justinus, vel Ptolemæi fratris ex alia matre, ut Diodorus docet, insidiis interfectus est, postquam regnum uno, aut altero anno tenuisset. Exinde Ptolemæus regnum scelere par- tum triennio post, ipse quoque Perdiccæ fratris do- lo sublatu amissit. Perdiccas regni potitus cum ju- gum ab Illyriis impositum excutere, seque vestiga- lis annui persolvendi onere probroque eximere co- natur, pugna cum illis conferta, quatuor Macedo- num millibus amissis, castrisque exutus in acie oc- cubuit, postquam quinque vel sex annos impera- set. Hunc tamen Justinus Eurydicis matris itidem dolo interemptum scripsit. Cum res Macedoniæ eo loci essent, vix ut in deterius prolabi posse vide- rentur, Macedonibus autem neque animi, neque vi- res ad cladem ulciscendam suppetere; Philippus fratrum minimus natu, Thebana custodia elapsus, regnum capessit, omnique opera & contentione ad rem Macedonicam restituendam incubuit. Post obi- tum Amyntæ, ait Diodorus lib. xvi. Alexander fi- liorum atate maximus in regno successit; sed eo per- dolum interempto, regnum arripuit Ptolemæus Alo- rites (quem Trogus silentio præterit). Hunc si- mili fraude Perdiccas vita simul & regno privavit. Verum postquam is ingenti prælio ab Illyriis supera- tus, in ipso necessitatis momento, idest ubi maxi- me Rege opus erat, cecidisset, Philippus frater e custodia elapsus, regnum male affectum suscepit. In acie enim supra xv. millia Macedonum occubuerant. Qui supersuerant, Illyriorum vires tantopere ex- pavescebant, ut ad persequendum bellum nihil ani- mi haberent reliqui. Et initio hujus libri xvi. de Philippo hæc Diodorus scripsit: Is equidem viginti quatuor annos Macedonum rex fuit, & minimis ab initio adjumentis usus, regnum suum omnium in Eu-ropa maximum effecit; & quam Illyriorum jago servili pressam acceperat Macedoniam, gentium & civitatum multarum & potentissimarum dominam reddidit.

Philipppus
Macedonum
Rex Alie-
nienf. &
Pæones
vicit.

Philipppus regnare cepit anno primo Olympia- dis 105. cui respondet annus ante Christianam æram 360. cum regnum apud Illyrios obsinebat Bardyles, primus Illyriorum e gente Celtica Regum, cujus nomen ac memoria veterum litteris custodita ad nos pervenerit. Porro Philipppus nihil habuit anti- quius, quam ut maculam prioribus bellis Illyricis suscepam, inustamque nomini Macedonico, dele- ret, atque tributo Illyrico Macedoniam eximeret, ur- besque ab Illyriis captas recuperaret. Sed cum mul- ti undique hostes ingruerent, non antea Illyriis bellum intulit, quam cum illis debellatum esset. Primum itaque victis ad Methonem Atheniensibus, cum urbe Amphipoli, quam illis ademerat, pacem reddidit. Primum illi cum Atheniensibus certamen fuit, quibus per insidias victis, metu belli gravio-

ris, cum interficere omnes posset, incolumes sing- pretio dimisit. Justinus lib. vii. Tum in Pæones arma convertit, eisque acie victis, illorum regio- nem ad regnum Macedoniæ adjunxit. Bello itaque Atheniensium liberatus, cum Agim Pæonum Regem fato concessisse audiret, commodam sibi Pæones in- vadendi occasionem præbitam existimavit. Armata igitur manu terram illorum ingressus, Barbaros acie vicit, gentemque deinceps parere Macedonibus coe- git. Diodorus Lib. xvi. Erant Pæones Macedoniæ a Septemtrione finitimi, quos etiam Pelagones vo- cari tradidit Strabo, quosque distingui oportet a Pannoniis, quos a Græcis Pæones sæpe appellari nemo ignorare potest.

Philipppus Atheniensi & Pæonico bello feliciter perfunctus, exercitum in fines Illyriorum duxit an- no secundo Olympiadis 105. idest anno ante Chri- stum 359. Hanc Illyricam expeditionem, pugnam cum Illyriis, & Philippi victoriam luculente de- scripsit Diodorus lib. 16. his verbis: Restabant ta- men hostes Illyrii, quos debellandi magno studio te- nebatur. Adpocata igitur concione, cum apposita militem oratione ad bellum instigasset, copias in Il- lyriorum fines duxit, non minus cccxx pedites, & 100. equites sub vexillis habens. Bardylis autem Rex Illyriorum, hostium adventu cognito, primum legatos ad Philipppum de pace redintegranda misit his pactis, ut quæ tunc in potestate oppida haberent, uterque sub ditione retinerent. Ad quod Philipppus, se pacis quidem cupidum esse, sed eam non prius ad- missurum, quam cunctis Macedonici regni urbibus decesserint Illyrii, respondit. Legatis itaque infesto negotio reversis, Bardylis victoriis ante partis, suorumque virtute confusus, valida cum manu hosti- bus occurrit, decem millia peditum exquisita virtu- tis, & 100. equites in armis habens. Cumque proxi- mi essent inter se exercitus, subito ingenti cum voc- iferatione prælium capessitur. In dextro cornu Philip- pus cum robore Macedonum eximio versans, circum- agi jussit equites, ut ex obliquo in hostes impres- sionem facerent; ipse a fronte irruens, certamen va- lidissimum commisit. Illyrii contra quadratam aciem instruunt, & fortiter in discrimen pugne cum hoste descendunt. Diuque anceps propter eximiam utriusque exercitus fortitudinem erat prælium. Cadebant mul- ti, longeque plures vulnerabantur. Et modo hac modo illac momentum pugna pergebat, prout vi- cissim a dimicantium virtute pondus acceperat. Tan- dem cum equitatus tum a latere, tum a tergo preme- ret, & Philipppus cum fortissimis suorum heroice decertaret, vulgus Illyriorum in fugam se præcipi- tare cogitur. Ad longum inde spatium Macedones insequuntur; plurimisque in fuga trucidatis, Phi- lippus tandem suis receptui signum dedit, excitato- que tropæo, defunctos in acie sepultura cohonestavit. Tum Illyrii missa legatione, ubi cunctis Mace- donici nominis urbibus excessere, pacem impetra- runt; cum plus 100 c10 c10. isto in conspectu de ipsis occubuisse. Itaque Illyrii Reges amissis, quas ceperant, Macedonicis urbibus, ditionis suæ fines, quos in Macedoniam protulerant, ab ortu ad Lych- nitem paludem contrahere coacti sunt; nam quid- quid terrarum ultra Lychnitem Orientem versus possidebant, id omne in jus potestatemque Philippi concessit. Postquam Illyrii magno prælio devictis, ait Diodorus, omnes ad Lychnitem usque paludem habitantes imperio subdiderat, pacem cum illis glo- riosam passus in Macedoniam regreditur. Reliqua regio ad mare vergens inter Drilonem & Ceraunios mansit in potestate Illyriorum.

Bellum
Illyriis
ingulis.

Victoria
Macedo-
num.

Illyrici re-
gni fines
contracti.

Illyrii ite-
rum victi,
& vestiga-
les Mace-
donum fa-
ci.

Ab hoc primo bello Macedonico anni tres inter- cesserant, cum Bardyles simul cupidus ulciscendæ

clā-

S. V.

De Clito, & Glaucia Illyriorum Regibus.

cladita Philippo acceptæ, simul invidens Philippo partas opes & victorias, ac tantam imperii molem in propinquo magis in dies crescentem, quam sibi ac posteris suis tutum foret; imito cum duobus Regibus Pæoniæ ac Thraciæ sociali fœdere bellum illi inferre decrevit. Ea res non latuit Philippum, qui contractis celeriter copiis, Illyrios de improvviso adortus, Bardylem in ipso belli apparandi conatu oppressit, eisdemque cum ipso Rege vestigales sibi, & imperio suo obnoxios fecit, tributo imposito. Is erat annus primus Olympiadis 106, qui fuit ante Christum 356. Interim, ait Diodorus libro citato, in Macedonia tres simul Reges, Thracum utique, Pæonumque, & Illyriorum contra Philippum conspirant. Hi Macedonibus finitimi, cum vires Philippi in dies magis ac magis crescentes lividis oculis intuerentur, nec tamen jam pridem ab eo victis, pares ad rebellandum vires suppeterent; hoc modo victoriam de ipso relaturos se confidebant, si tantis copiis bellum inferrent. Verum hos, dum copias adhuc cogunt, nec ullos dum ordines instructos habent, subito adventu oppressos & perculsos, in iura Macedonici regni concedere Philippus coegit. Hanc de Illyrii victoriam censeo illam esse, cujus meminit Plutarchus in vita Alexandri, qui hoc bellum Parmenioni gerendum a Philippo datum esse, & tres eodem die latissimos nuncios ad Philippum venisse scripsit: Philippus eodem die tres nuncios accepit, fufos a Parmenione ingenti pugna Illyrios, alterum Olympiis se equi pernicitate vicisse, tertium natum esse Alexandrum.

Philippus
Illyricum
vastat.

Anno primo Olympiadis 109, ante Christum 344, quamvis Illyrii adeo superioribus cladibus fracti essent, ac debilitati, ut ne movere se quidem contra Macedones possent, nedum aliquid illis infestum moliri; tamen Philippus ab intestino in hanc gentem odio, quod cum regno, veluti cuiusdam hereditatis loco, a patre acceperat, in eorum fines cum exercitu ingressus, agros pervasit, urbes expilat, opulentamque inde prædam in Macedoniam revertis; quod Diodorus his verbis tradit: In Macedonia interim Philippus, odii Illyriorum, quod quasi hereditarium a patre acceperat, & contraversæ, quam pertinaciter forebat, stimulis incitatus, cum valida turris illorum exercitu invadit, agrosque populatus, multis urbium expugnatis, cum ingenti præda in Macedoniam sese refert. Exiit illis molestiam in Macedonia pacataque fuerunt, nullamque illis molestem Philippus, quoad vixit, intulisse legitur. Is post Olympiadi uxori nuncio remisso, Cleopatram duxit; id quod Alexander Philippi ex Olympiade filius, iniquo animo ferens, matrem quidem in Epirum conferre se iussit ad Alexandrumque fratrem, summaque avunculum, quem Philippus mortuo Amynta Molossorum Rege, huiusque filio Eacida Pyrrhi patre excluso, Epirotis regem dederat; ipse vero Alexander apud Illyrios se recepit. Eum tamen oratione Demarati placatum, & sibi reconciliatum Philippus in Macedoniam per nuncios paulo post revocavit. Hæc ex Justino, & Plutarcho in Vita Pyrrhi & Alexand. Philippus autem cum regnasset annos viginti quatuor, atque ad bellum Persicum Græci exercitus Imperator creatus esset, in ipsa celebritate ludorum, quos Agis in Macedonia peragebat, a Pausania sui corporis satellite, incertum an Olympiadis conjugis & Alexandri filii consilio, de improvviso confoditur, in eunte Olympiade 111, anno ante Christum 336.

Mors Philippi.

Cum Alexander Philippi filius ob rerum gestarum excellentiam Magni cognomen assumptus imperare cepit, duos Illyriorum reges fuisse apud Arrianum comperio, Clitum Bardylis sive Bardylei filium, & Glauciam, quos ego aut fratres, aut certe consanguineos fuisse arbitror; & Bardylis extincti regnum Illyricum bifariam divisum partim uni, partim alteri obvenisse: ita enim inter eos convenerit oportet, ut Clitus quidem intra Drilonem fines suæ ditionis coherceret, Glaucias inter Drilonem & montes Acroceraunios Taulantiis imperaret; hunc enim Regem Taulantiis Arrianus vocat. Postquam Alexander in frequentissimo Græcorum conventu apud Corinthum habitus, se in locum patris subrogandum, totiusque exercitus Græci Imperatorem adversus Persas decernendum curavit, nunciatum est ei Triballos, Illyrios, Thracas, aliosque populos, quos Trogus Pompejus apud Justinum enumerat, ad defectionem spectare. Et Clitus quidem Rex Illyriorum imperio Macedonum se subducere, atque Illyrios e tributo, quod pendebant Macedonibus, in antiquam libertatem eximere decreverat; in huiusque consilii & conatus societatem pellexerat Glauciam, qui Taulantiis populis iridem Illyriis præerat. Quare Alexander antea cum his sibi debellandum censuit, quam in Asiam cum exercitu trajiceret. Ineunte autem vere, ait Arrianus, statuit per Thraciam, in Triballos, & Illyrios extirpare, quos novis rebus studere acceperat; & quia finitimi erant, neque satis adhuc domiti, minime negligendos putabat, cum adeo longinquam atque remotam a domo expeditionem susciperet. Itaque non solum Thracibus cæterisque populis, qui ab imperio Macedonum desciverant, sed etiam aliis barbaris nationibus cis Danubium ultraque, vel bello subactis, vel in deditionem acceptis, in Illyrios armavit. Inde in Agrianos & Pæonas movit, ubi nuncium ei allatum est Clitum Bardylei filium ab eo defecisse, Glauciamque Taulantiis regem se eisdem conjunxisse. Arrianus. Clitus siquidem cum exercitu Illyrico in Macedoniam irruerat, & Pelion urbem adortus in suam potestatem redegerat, firmissimisque præfidiis munierat, quem Glaucias paulo post subsecutus suas cum illo copias conjunxit. Alexander cum utroque semel atque iterum acie conflixit; atque ad eos vincendos haud minus artem scientiamque militarem, qua plurimum pollebat, quam vim impetumque adhibuit. Hostes cæsi, castris exuti, in fugam versi, totaque Macedonia excedere coacti sunt. Hæc Arrianus. Nec vero id bellum Alexandro aut facile, aut incruentum fuit; nam huius belli magnitudo ac difficultas tanta erat, ut Græciam universam in summam expectationem adduxerit; sic prorsus, ut cum fama de interitu Alexandri apud Græcos falso percrebuisse, huic fidem facile conciliaverit, quæ tum erat de ferocissima illa gente, eoque bello periculossimo communis & pervulgata opinio: nec porro desuerunt, quia ea fama impulsæ, Græcorum civitates ad res novas molandas, jugumque Græcis ab Alexandro impositum depellendum sollicitarent; id quod Arrianus tradit. Præterea in akeratro cum Illyriis conflictu duplex vulnus Alexandro, alterum in capite, alterum in collo inflictum fuisse ipsemet Alexander testatur apud Plutarchum, qui eum cum fortuna colloquentem induxit, gloriantem-

Alexander
Philippi
filius Rex
Macedo-
num. Cli-
tus &
Glaucias
Reges Il-
lyriorum.

Ab Alex-
andro
deficiunt
Illyrii,
Triballi,
Thracæ.

Clitus &
Glaucias
vidi.

De Pers.
aut Virg.
Alex. lib. 5.

semque se quidquid laudis imperiique adeptus fuerat, id omne non fortunæ, sed suæ virtuti, suisque vulneribus acceptum sibi referendum esse: *Apage te a me fortuna, desine quæso mea obtrectari virtuti; noli mihi convulsam adimere gloriam. . . . nempe illi fortunati erant, Ochi, Artaxersæ, quos in lucem statim atque editos in Cyri solio statuisti. At meum quidem corpus non paucissima vestigia fert oblustantis fortuna, non a me stantis. Jam primum in Illyriis caput mihi saxum, pistillum vero collum contudit. Hoc bellum Illyricum ab Alexandro gestum conferri potest in annum secundum Olympiadis cxi. 335. ante Christi adventum, ejusque accuratam narrationem videbis apud Arrianum lib. i. quam paucissimis verbis Diodorus lib. xvi i. executus est. Alexander vero compositis Græciæ moribus, arma in Thraciam expedit, gentesque multas ibi tumultuantes perterrefaciens, ad imperata facienda cogit. Tunc & Paoniam, Illyridemque, & conterminas hisce terras invadit, & incolarum plurimis, qui a fide Regis desciverant, subactis, Barbaros illos finitimos imperio suo adjungit.*

Illyrii
copias ad
expeditio-
nem Persi-
cam sup-
peditans.

Illyrios deinde cum metus, tum virium & copiarum diminutio in fide atque officio continuit; & milites ab Alexandro imperatos ad Persicam expeditionem ipsi quoque suppeditarunt. Nam ex Odrysis, Triballis, & Illyriis quinque millia militum, teste Diodoro, Alexander conscripsit. Is post Athenienses ceterosque Græcos, qui vel desciverant, vel ad defectionem spectabant, ad officium & fidem revocatos, Thebanos vero, qui pertinacius in sententia manebant, penitus profligatos, eorumque urbem funditus everfam, in Asiam per Hellespontum transportavit exercitum, anno tertio Olympiadis cxi. ante Christum 334.

Cum Alexander longe terrarum abesset, belloque Persico distineretur, Græcia ferme omnis, in occasionem recuperandæ libertatis intenta, & Lacedæmoniorum exemplum secuta, ad arma concurrebat; quam Antipater Præfectus Alexandri pacavit, postquam Lacedæmonios ingenti clade perculisset. De rebus Illyricis per eos annos, quos Alexander in Oriente victoriis magis, quam passibus peragrandi insumpsit, nihil memoriæ proditum est. Anno primo Olympiadis 114. ante Christum 324. Alexander post imperium a Persis ad Macedoniam traductum, post Ægyptum captam & Alexandriam conditam, denique post Indos subjugatos, Babylonem reversus, ibi omnium fere nationum, seu pacem ab se petentium, seu relatas victorias sibi gratulantium legationes excepit; nec vero Illyrii passi sunt legatos suos desiderari: *Ex Europa, inquit Diodorus lib. xvi i. Græcorum civitates, & Macedones, tum Illyrii, & plerique Adriæ accolæ, Thracumque gentes, & his finitimi Galatæ, quorum gens tunc primum innotescere Græcis cepit, hi omnes legatos miserunt.* At Diodorus quidem cum ab Illyriis distinxit accolæ Adriæ, quorum plerisque ait suos ad Alexandrum Legatos misisse, horum nomine Celtas illos intelligi voluit, qui Illyriis finitimi, inter Titium & Arsam vel Timavum, mare accolebant, quippe nondum imperium, nomenque Illyricum subierant.

Alexandri
invenitur.

Eodem anno Alexander, cum duodecim annos imperasset, Babylone excessit e vita; qui cum successorrem designare noluisse, eo mortuo, toridem pene Reges emerere, quot erant Præfecti ac Duces; summa ramen rerum initio penes Perdiccam fuit, cui moriens Alexander annulum tradiderat. Tum Satrapie Præfecturæque omnes in Principes distributæ: Ptolemæo Lagi filio Ægyptus, Eumeni Paphlagonia & Cappadocia, Antigono Pamphylia, Lycia,

& Phrygia, Cassandro Caria, Meleagro Lydia, Leonnato Phrygia minor, Lyfimacho Thracia, Antipatro Macedonia, aliæ aliis obtigerunt; quos deinde latius imperandi cupido in mutuam perniciem armavit. Interim Græci, ubi de interitu Alexandri allatum est, ubique tumultuati sunt, imprimis Athenienses, qui Sosthene Duce universam Græciam ad spem libertatis excitarunt. Quare inter hos & Antipatrum grave bellum exarsit. Nec dubium est, quin Illyrii Græcorum auctoritatem & exemplum secuti, iugo Macedonum excusso, se in libertatem vindicaverint; nam auctor est Diodorus in eadem societatem, quam Græci adversus Macedonas coierant, nomen dedisse etiam Illyrios, non omnes quidem, sed illos, ut censo, qui inter Drilonem & montes Acroceraunios Glauciæ imperio suberant; nam reliquos, quibus Clitus præerat, cum longius a Græcia & Macedonia abessent, recuperata libertate contentos, eo bello implicari noluisse verisimile est. Pars etiam Illyriorum & Thracum exigua, ait Diodorus, odio Macedonum, in societatis pactum venit. Antipatrum Macedonum Ducem acie victum, Lamiæ in urbem Thessaliæ cum se recepisset, Græci obsederunt, unde Lamiaco bello nomen impositum est, quod anno proximo ab Alexandri obitu coeptum est; anno vero insequenti, qui fuit tertius Olympiadis 114. ante Christum 322. Græci navali prælio semel atque iterum victi sunt, tertioque pugna terrestri ad Cranonem in Thessalia. Interim cum in Oriente Perdiccas ad sese transferre omnia cupiens, opprimendorum Ducum initium a Ptolemæo facere instituisse, multiplex bellum conflatum est, quod & Duces successoresque Alexandri in varias partes distraxit, & Antipatri cogitationes copiasque ab Græcis persequendis alio abduxit, præsertim cum jam Athenienses ad Cranonem remale gesta ab Antipatro tum pacis conditiones, tum præsidium Macedonum in Munychiam arcem, portumque Athenarum recepissent.

Illyrii jam
gum Ma-
cedonum
excitantes

Græci cum
victi ab
Antipatro.

Post obitum Antipatri Cassander hujus filius primum Athenis per deditionem potitus, deinde Macedoniam adeptus cum esset, Epirum quoque ad suam ditionem adjunxit anno primo Olympiadis 116. ante Christum 316. Epirotæ siquidem expulso Æacida Arimbæ filio, qui paternum regnum recuperavit, postquam Alexander frater Olympiadis in Italiam secessit, Cassandro se dederunt, ut tradit Diodorus. Hinc inter Cassandrum & Glauciam Illyriorum regem dissidii ac belli causa exorta. Glaucias quippe Pyrrhum Æacidæ filium admodum puerum ab amicis paternis fuga subductum in suam fidem tutelamque acceperat, atque in spem regni Epirotici recuperandi educabat. Eum porro cum in suam potestatem tradi vellet Cassander, idque facta sponione ducentorum talentorum a Glaucia postularet, huic fides & pueri charitas, quam pecunia & amicitia Cassandri, potior fuit. Rem narrat Plutarchus in vita Pyrrhi: *Sic servati, & insequentium manibus elapsi, in Illyricum ad Glauciam regem ejus gentis pervenerunt; hunc ubi domi cum uxore sedentem reperissent, puerum in medio ad terram deposuerunt. At Glaucias, quod Cassandrum Æacidæ inimicum merueret, aliquamdiu hesitavit. Interim Pyrrhus sponte sua prorepens, vestem ejus apprehendit, eamque tenens ad genua se regis erexit, ut risum primo, inde miserationem moverit, supplicis instar cum lacrymis deprecans. . . . Proinde Pyrrhum statim uxori tradidit, interque suos liberos educari jussit; & paullo post hostibus eum exposcentibus, Cassandro etiam ducenta talenta offerenti non dedit. Hanc arbitror fuisse causam ejus belli,*

Causa
belli inter
Cassan-
dram An-
tipatri fi-
lium &
Glauciam
Regem Il-
lyriorum.

belli, quod Glaucia ab Cassandro illatum Diodorus commemorat, illigatque anno tertio Olympiadis 116. qui ante Christum 314. numeratur. Sed post victum Eumenem, eundemque in vinculis jugulatum a custodibus, ut Cornelius Nepos & Plutarchus docent, cum Antigonus opibus ac potentia auctus, una cum Demetrio filio, cui cognomen fuit Poliorcetae, bellum Cassandro intulisset, hunc ab Illyrico in Græciam cum exercitu avocavit. Itaque hostis longe formidolosior, ac bellum multo gravius & periculosius Cassandrum impulit, ut cum Glaucia non pacem modo, sed fœdus etiam faceret: id quod Diodorus lib. 19. neque belli, neque fœderis causam explicans, breviter strictimque attigit: *Hinc subito in Adriam cursu proventus (Cassander) Apolloniam primo incursum capit; & progressus ad Illyriam, Hebro flumine transmissus, signa cum Glaucia Illyriorum rege confert; & pugna superior fœdus cum eo facit ea conditione, ut in socios Cassandri arma sumere Glaucia non liceret. Epidamniorum quoque urbem sibi devincit, & collocat inibi præsidium in Macedoniam se recipit.*

Cassander
fœdus cum
Glaucia
facit.

Pyrrhi res
gestæ in
Macedo-
nia, Ita-
lia, Sici-
lia.

Interea Glaucias Pyrrhum apud se diligenti amantique custodia septum educavit; & cum annum ætatis duodecimum ageret, in Epirum cum exercitu reduxit, paternumque in regnum restituit. Is vero quinquennio post, cum regnum pace præsidiisque satis firmatum esse crederet, ad Glauciam in Illyricum se contulit, ut ejus filii nuptiis interesset. At Molossi ex absentia Regis occasionem nacti, regiis amicis ac Præfectis depulsis, ætario direpto, Pyrrhum a reditu prohibent, qui regno exutus confugit ad Demetrium Poliorcetem Antigoni filium, cui soror ejus Deidamia nupsit, sub eoque prima rei militaris tyrocinia posuit; atque in celebri illa pugna, qua victus est ad Ipsum in Phrygia cum Antigono patre Demetrius, egregia bellicæ virtutis specimina dedit. Hæc Plutarchus, qui tradit Molossos post Æacidam itemque Pyrrhum exactos, non Cassandrum, sed filios Neoptolemi in regnum revocasse. Diodorus autem docet post Æacidæ interitum, Alcetam ejus fratrem, facta cum Cassandro compositione, regnasse; eumque, post regnum admodum breve, ob tyrannidem cum filiis interfectum. Pyrrhus deinde Ptolemæi Lagidæ & uxoris ejus Berenices affinitate & opibus adjutus regnum recuperavit, cujus initium Vellejus lib. 1. affixit ad eum annum, quo Consules erant Q. Fabius V. & P. Decius Mus IV. estque annus secundus Olympiadis 121. ante Christianam Epocham 295. Haud multo post ab Alexandro Cassandri filio evocatus in Macedoniam, partem ejus sibi vindicavit; unde pulsus a Demetrio Poliorceta sororis suæ marito, sub quo antea stipendia fecerat, annos fere tres partim per se suisque copiis, partim junctis cum Lyfimacho, Ptolemæo, ac Seleuco viribus bellum gessit, cujus præmium occupata septem haud amplius mensibus Macedonia fuit, eam anno ante Christum 289. adeptus. Post aliquot annos a Tarentinis accitus in Italiam venit, cum Romanis primum prospere, iterum dubio eventu pugnavit. Per eosdem annos in Siciliam cum trajecisset, cum Carthaginiensibus bellum gessit, Demum Sicilia Italiaque excedere coactus anno ante Christum 274. in Epirum revertit, cum sex ipsos annos in Italica Siculaque expeditione consumpsisset. Inde Macedoniam populari cœpit, ac victo Antigono Demetrii filio, rursus ea regione potitus est. Interea Cleonymus Spartanus ægre ferens Arium fratrem sibi in regni successionem prælatum esse, Pyrrhum excivit in Laconiam, qui oblatam imperii propagandi occasionem

cupide arripuit. Demum ab Aristeia, cui magnæ erant contentiones cum Aristippo, ad opem ferendam Argos accersitus, fortiter cum hostibus dimicans, regula in eum e tecto dejecta oppressus occubuit anno 1. Olympiadis 127. ante Christum 272. Hæc apud Plutarchum, Diodorum, Justinum de Pyrrho leguntur, in quo mira fortunæ varietas, sed major virtus enituit. Tres uxores habuit, inter quas Bircennam Bardylis Illyriorum regis filiam, ex qua genuit Helenum, qui parenti in regnum Epiroticum successit.

Pyrrhi
serius.

Ad Glauciam regem Taulantiorum revertor. Is paullo post fœdus cum Cassandro initum, Apolloniam obsedit, quod hæc civitas fortasse Cassandri præsidio expulso in pristinam libertatem se vindicasset. Sed Acrotatus Spartanus Cleomenis filius, Dux adversus Agathoclem ab Agrigentinis adscitus, cum in Siciliam trajiceret, in Adriam tempestate ejectus, ut scribit Diodorus lib. 19. ad terras Apolloniatarum appulit. Ibi cum urbem a Glaucia Illyriorum rege obsessam offendisset, obsidionem solvit, Rege ad fœdus cum Apolloniatis percutiendum inducso. Epidamnii quoque a Cassandro defece- rant, qui milites suos ac Duces ad urbem utramque recipiendam misit. Hi porro utriusque urbis per deditiōem potiti, Apolloniæ quidem pristina libertatem restituerunt, Epidamnium vero seu Dyrrhachium Glauciæ Illyriorum regi tradunt, Hæc Diodorus refert ad annum 1. Olympiadis 117. ante Christum 312. ex quo intelligi potest, duas illas urbes antea liberas, & Glauciæ imperio exemptas fuisse. Libertatem Apolloniæ redditam improbasse videtur Cassander, qui post pacem eum Alceta Rege Epirotarum factam, assumpta copiarum parte, inquit Diodorus, in Adriam movit, obsessurus Apolloniates, quod præsidio illius ejecto cum Illyriis se conjunxerant. At nequaquam terro-ri animos submitunt oppidani; sed ab aliis societate armorum devinctis auxilia cum accersissent, ante mentia hosti aciem opponunt. Pugnaque ad longum tempus conferta, Apolloniata numero militum superiores ad fugam hostes adigunt. Cassander itaque multis suorum amissis, quod a copiis reliquis non satis instructus esset, & hybernæ appetere tempestatem videret, in Macedoniam se recipit. Ita Apolloniatae suam libertatem retinuerunt auxiliantibus Illyriis; qui cum Glaucia rege, a fœdere ante biennium isto cum Cassandro, defecerint necesse est. Post hæc nihil de Regibus rebusque Illyriorum usque ad Agronem Pleurati filium apud Scriptores memoriæ proditum invenio; resque Illyricas annorum circiter septuaginta ingens lacuna absor- buit.

Glaucias
Rex Illy-
riorum
Apolloni-
am ob-
sedit, irri-
co coactu, &
fœdus cum
Apolloni-
atibus
iicit.

Epidam-
nium reci-
pit.

Tria tamen restant memoratu digna, quæ ad historiam Illyricam horum temporum pertinent. Primum est, quod Polixenus Stratagem. l. 8. cap. 58. tradit de quadam Regina Illyriorum, cui Cæriæ nomen fuit, quæque vel Bardylis, vel Cliti uxor, vel etiam Glauciæ secunda conjux esse potuit; nam Glauciæ conjugem fuisse, cui nomen erat Beroæ, scripsit Justinus. Hæc bellicis artibus instructa cum esset, copias duxisse, & cum Cynane Philippi filia & Alexandri Magni sorore pugnasse, & ab hac in prælio victa atque interfecta esse dicitur. Cynane Philippi filia bellica negotia tractabat, exercitusque ducebat, & cum hostibus manum conferebat. Cum Illyriis signa conferens, Cæriam eorum reginam in collum inflicto vulnere prostravit, multosque Illyriorum fugientes interfecit. Hoc prælium ad superiores annos, regnumque Philippi referendum censeo. Illud etiam Illyricis fastis inscribi oportet, conjungique cum anno fere vigesimo ter-

Cæria Re-
gina Illy-
riorum ab
Cynane fi-
lia Philippi
in præ-
lio cæsa.

Duplex
expeditio
Gallorum
ex Libur-
nia, & Ja-
pydia.

tii ante Christum sæculi, quod refert Pausanias in Phocic. de duplici Gallorum, five Celtarum expeditione. Primo enim Cambaule Duce in Thraciam usque penetrarunt, cujus populatione & præda inde parta contenti domum redierunt. Secundo divisus trifariam copiis, alii Thraciam iterum, duce Cerethrio, Pannoniam alii ductu Brenni & Acichorii abierunt, reliquos in Macedoniam & Illyricum Bolgius traduxit. Huic resistere ausi Macedones ingentem cladem acceperunt, occiso Ptolemæo Cerauno, qui tum in Macedonia rerum potiebatur. Auctor est Polybius lib. 1. Reges quatuor Ptolemæum Lagidam, Lyfimachum, Seleucum, & Ptolemæum Ceraunum intra quadriennium 124. Olympiadis extinctos esse. Quare Cerauni cædes recte conferri potest in annum quartum hujus Olympiadis, quocum apte congruit annus ante Christum 281. Ludovicus Schonlebius par. 2. Annal. Carniol. docet, Gallos illos, qui per hosce annos in Thraciam, Pannoniam, Macedoniam & Illyricum effusi, has regiones incurserunt, genere Senones fuisse ex eorum progenie, qui ante annos fere trecentos e Gallia Belloveso duce profecti in Istria, Japydia, & Liburnia confederant; suamque sententiam tum Pausaniæ ac veterum auctoritate, tum argumentis sane idoneis confirmat. Ex his regionibus emigrandi Senonibus causam necessitatemque attulit, ut idem Schonlebius opinatur, clades a Romanis ante biennium illata Senonibus Italicis, qui oræ maritimæ, quam ab Ufente flumine usque ad Athesim incolebant, possessione depulsi ad Senones populares suos, unde olim discesserant, in Japydiam ac Liburniam redierunt. Multitudo advenarum profugorum, quæ cum antiquis incolis utraque illa regione contineri, aliquæ non poterat, Gallos impulit, ut terras illas exonerandi prægravante turba consilium caperent. Itaque divisim agminibus alii Thraciam, alii Pannoniam, alii Illyricum & Macedoniam petierunt. Tertium denique, quod itidem ad rem Illyricam pertinet, celebre in primis est, & veterum fere omnium scriptis commendatum. Ex illo agmine Gallorum, qui biennio ante in Pannoniam irruerant, ex Japydia Liburniaque imperatoribus Brenno & Acichorio profecti, pars digressa iisdem Ducibus in Macedoniam incubuit, quam cum pervastasset, in Græciam penitus illata, Delphos accessit, urbis illius potiundi, & templi Delphici opulentissimi diripiendi cupidine stimulante. In hanc expeditionem ex Illyriis etiam populos aliquot, ac nominatim Autariatias nomina dedisse Appianus tradit. Is exercitus, quem Brennus ducebat, constasse dicitur peditum millibus centum & quinquaginta, equitum viginti millibus & quingentis, quem partim Galli Senones, partim aliæ gentes collectitæ, five Gallicæ, five Illyricæ conflaverant. Delphos cum undique arctissime obsessos tenerent, ac vehementissime oppugnarent, repentino terræ motu, rupisque abscissæ ruina plerique opprimuntur, cæteri fulgetris, aliisque portentis absterrenti fugam capessunt, ac Brennus ipse paullo post ex vulneribus moritur. Ea Gallorum calamitas notatur a Pausania Archonte Anaxicrate, hoc est anno 2. Olympiadis 125. ante Christum 279.

Glaucias,
& Clitus:
obitus: re-
gnat Pleu-
saius.

Inter hæc Glaucias Rex Taulantiorum diem obiit. Huic liberos fuisse tradit Plutarchus. Hi vero utrum in regnum parenti successerint, & quamdiu regnaverint, incertum est. Hanc Illyrici partem, quæ ab Drilone ad Ceraunios montes porrigitur, adjunctam reliquo Illyrico fuisse in ditione ac potestate Agronis Regis Illyriorum, qui anno ante Christum circiter 240. re-

rum potiebatur, Appianus docet. Eodem illo, quod supra dixi, septuaginta annorum intervallo, Clitus decessit, qui regnum intra Drilonem apud Illyrios obtinebat. Huic subrogatus est Pleuratus primus hoc nomine, de quo nihil aliud litteris proditum est, nisi filium ei fuisse Agronem, qui paternum regnum adeptus ejus fines utrinque in Occasum & Orientem produxit, & omnium, qui ante ipsum apud Illyrios regnarunt, potentissimus fuit.

5. VI.

De Agrone, Pineo, Pleurato II. Regibus Illyriorum.

Pleurato igitur rebus humanis exempto, Agron ejusdem filius subrogatus anno ante Christum circiter 240. avitum paternumque regnum Taulantiorum accessione auctum accepit, ipseque finitimis ab Occidente populis sibi adjunctis amplificavit, & utrinque imperii fines usque eo protulit, ut ex omnibus, qui ante Agronem aut postea regnarunt, nemo unus fuerit, qui cum illo vel urbium ac populorum numero, vel copiis terrestribus & maritimis conferri possit. *Agron Illyriorum rex filius Pleurati*, ait Polybius lib. 2. *copiis terrestribus & navalibus omnes priores Illyriorum reges longe anteibat*. Regnum Illyricum Clito imperante, ut diximus, in duo regna divisum fuisse accepimus: quæ pars citra Drilonem in Occasum vergebat, eam Clitus sibi retinuerat; pars autem reliqua ab Drilone usque ad montes Acroceraunios inter Meridiem & Solem orientem spectans, quam Taulantii potissimum incolebant, Glaucias dominatum subierat: sed post Glauciam extinctum utraque pars iterum sub Agrone in unum regnum coaruit. Et Glaucias quidem liberos habuerat, qui in regnum paternum hæreditario jure succederent, nam Pyrrhus, ut Plutarchus in Vita Pyrrhi scripsit, *ad nuptias unius de filiis Glaucias, inter quos educatus fuerat, peregre est profectus*. Sed Glaucias filii vel mors immatura vitam ac regnum præripuit, etenim post Glauciam, qui regnum in Taulantiis obtinuerit, neminem apud Scriptores invenio; vel si parenti superstites fuerunt, regnum eorum admodum breve fuerit oportet; quippe Appianus tradit in ea regione Agronem dominatum esse, & Epidamni etiam, quam urbem, cum libera esset, milites Cassandri, ut ait Diodorus, Glaucias tradiderant, potitum fuisse. *Agron*, inquit Appianus, *partis Illyrici Rex fuit, quæ ad Jonii maris pertinet sinum, quem Pyrrhus Epirotarum Rex, & qui deinceps Pyrrho successerunt, habuere*. *Is Agron rursus & Epiri partem aliquam, & Corcyram præterea, & Epidamnium, Pharumque bello capta præsidiis tenuit*. Hinc intelligi potest fines Illyrici regni ultra montes Acroceraunios in ipsam Epirum sub Agrone, vel ante hunc Regem propagatos fuisse, cum ejus regno Appianus partem aliquam Epiri adjudicet.

Agron Rex
Illyrii

Taulantiæ
& Epidam-
nio potit-
us cum
aliqua Epi-
ri parte,

Ex magnitudine copiarum & imperii, quam Polybius Agroni attribuit, facile existimari potest ejusdem regnum longius ultra Titium in Occidentem propagatum fuisse, non solum Liburnis & Japydibus, sed etiam Istri & Carnis in jus nomenque Illyricum aut vi, aut deditione compulsis. Megiserus in Annal. Carinth. lib. 2. & Manzolius in descript. Istriæ Teutam viduam Agronis, qui post obitum conjugis administrationem suscepit Illyrici regni, vocant Reginam Istriæ, quod hæc regio ad imperium Agronis pertineret. Nec vero dis-

Regni fi-
nes usque
in Carnos
produxit.

Agronis
copiæ na-
vales, &
maritimus
domina-
sus.

disentit. Historicus Dalmata, qui lib. 1. cap. 3. tempore Regis Agronis & Teuta Illyrici ex parte Occidentali usque ad Carnos dilatationem factam esse censet. Ex navalibus autem copiis, quibus tum abundabant Illyrii, ut Polybius docet, maritimam illorum potentiam conjicias velim; idque confirmat classis ex centum ipsis navigiis conflata, quam Rex Agron contra Ætolos Mydioniis subsidio misit. Cum autem in sua potestate haberet omnem oram maritimam ab Carnis usque ad Epirum (præter brevem ejusdem tractum, quem obtinebant Issi) & urbes omnes mari appositas portusque & navalia ad ædificandas ornandasque classes; prætereaque insulam Phariam bello cepisset, ut docet Appianus, ceterasque fere omnes, ut verisimile est, quæ littori Illyrico objacent; æmò, opinor, negaverit, quin liberam immunemque ab omni portorio ac tributo Adriaticam navigationem obtineret; præsertim postquam Epirotici regni parte aliqua potitus, Epirotas omni possessione sinus Jonii sive Adriatici dejecerat, quem Pyrrhus, ut ait Appianus, & qui deinceps Pyrrho successerant, habuere: nisi forte Appianus intelligi velit non Pyrrhum Æacidæ filium, de quo supra, sed Pyrrhum seniores filium Achillis, quem regni Epirotici conditorem fuisse perhibent. Ne plenum perfectumque totius maris dominatum sibi uni vindicaret, obstabant Issi oriundi ex illis Syracusiis, quorum coloniam Dionysius senior e Sicilia missam in Issa insula collocaverat, & urbem ibidem arcemque conditam firmissimis propugnaculis ac præsedibus muniterat. Hi vero cum scientia rei navalis, tum maritimis copiis plurimum pollebant; & cum partem continentis inter Titium & Tilurum ad suam ditionem adjunxissent, duas ibidem munitissimas urbes ab se constructas Tragurium & Epetium possidebant. Itaque Agron, & quæ Agroni in regni administrationem successit Teuta ejusdem conjux, assidue cum Issensibus bellum gerebant, ut illis in potestatem redactis omnem oram dominatumque maritimum interverterent, ad seque transferrent. Nec vtro si Polybius centum illa navigia, ex quibus constabat classis Agronis ad subsidium Mydioniis ferendum instructa, lembos vocavit, continuo putes eo vocabulo intelligi oportere naviculas quasdam exiguæ formæ ac magnitudinis, quæ nulli esse possent usui in præliis maritimis: nam satis amplæ & capaces fuerint necesse est, cum præter remiges ceteramque nauticam turbam in singulas centeni homines distribui, & imponi potuerint, his quippe navigiis decem millia hominum in Græciam transportari Agron jussu. Præterea hujusmodi lembos, quibus Illyrii uti solebant, omni bellico instrumento ad pugnas navales instructos fuisse, ex eo intelligi potest, quod Romani post primum Illyricum bellum pacem Illyriis dederint sub ea conditione, ne plus duobus lembis, iisque inermibus, ultra Lissum enavigarent. Huc accedit, quod non omnes lembi ejusdem essent modi ac magnitudinis, sed alii fluviales, alii maritimi, alii paucioribus, alii pluribus remigibus indigentes, alii ad piraticam faciendam, alii ad certamen maritimum ineundum idonei; & Livius quidem lembis formæ molisque mediocris eos annumerat, qui sexdecim remis agerentur, quorum tamen usum aliquem esse posse in acie navali non diffitetur. Ego vero sic existimo Polybium communi lemmorum nomine complexi voluisse cujusque generis navigia, ex quibus classes maritimæ confici solent; idcirco autem id vocabuli usurpasse, quod cum classis Illyrica potissimum constaret navibus Liburnicis, quibus

Cum Issiis
pro maris
imperio
decerta-
vis.

Lembi Il-
lyrici na-
valibus
præliis
apti.

ad hostes sive insequendos, sive declinandos nihil est velocius, his quædam cum lembis affinitas esset ac similitudo, quorum itidem velocitas ad cursum maritimum laudatur.

Sed quoniam huc sermo incidit, estque apud Veteres admodum celebre navium Liburnarum genus, de his ut pauca dicam, admonet me tum classis hæc Illyrica, quam contra Ætolos Agron instrui pararique jussit, tum expeditiones maritimæ Illyriorum, apud quos id genus navium & inventum & usitatum fuit, tum denique necessaria navium hujusmodi mentio iterum ac sæpius deinceps facienda. Sed quoniam Guidus Pancirolus earum descriptionem ex antiquis Scriptoribus sumptam intexuit præfationi, quam de rebus bellicis inscripsit, & suis in Notitiam utriusque imperii commentariis adjecit, si eandem huc transtulerim, satis me Lectoribus fecisse arbitror, quos tamen præmonitos volo, ne Zosimum audiendum putent, qui navium Liburnarum originem & appellationem a Liburna nescio qua Italica civitate repetendam censuit; nisi forte Liburniam Illyricam cum Stephano & Constantino Porphyrogenito Italiæ adscripserit, propterea quia hæc regio, totaque Dalmatia cum Illyrico Occidentali ad Præfecturam Prætorianam Italiæ pertinebat. Cæterum Appianus, aliique omnes, veteres pariter junioresque historici docent, hujusmodi naves denominatas esse ab Liburnis Illyriis earum inventoribus & architectis; quarum quidem usum non solum, qui proprie dicti sunt Liburni, sed ceteri quoque Illyrici maris accolæ sibi adsciverunt. Præter Ardicos, inquit Appianus de Bellis Illyricis, Liburni navibus plurimum valuisse memorantur, aliæ Illyriorum natio, agendis prædis ex Jonio, atque insulis famosa, quæ citis eam in rem navigiis, & insigni levitate præstantibus uti solebat; eoque factum est, ut Romani etiam nunc celeres & expeditas biremes Liburnicas appellent. Nunc vero quæ Pancirolus e Zosimo potissimum & Vegetio de hisce navibus scripsit, Appiano subjiciam: Postremo adjicit velocissimum Liburnarum genus, quas navibus decem prævalere affirmat Zosimus; Liburnas, inquit, vocant, ab oppido quodam in Italia sita nominatas, ubi primum ad eam formam factæ fuerunt. Videntur autem non minus veloces esse, quam quæ quinquaginta remis aguntur; sed multum a triremibus superari, quæ longo jam tempore confecti deserunt. Hæc ille. Hæc præliis aptiores visæ, quod bello Ætliaco victoriam Augusto dederint. Vegetius, Augusto, inquit, dimicante Ætliaco bello, cum Liburnarum auxilio præcipue victus esset Antonius, experimento tanti certaminis paruit Liburnorum naves ceteris aptiores. Ergo similitudine & nomine usurpato, earundem instar, classem Romani Principes texuerunt. Liburnia namque Dalmatiæ pars est, Andecrinæ (Jadertinæ) subjacens civitati, cujus exemplo nunc naves bellicæ fabricantur, & appellantur Liburnæ. Earum vero magnitudinem infra describit; minima, inquit, remorum habent singulas ordines, majores binos; idoneæ mensuræ ternos vel quaternos, interdum quinos sortiuntur ordinum gradus. Nec hoc cuiquam enorme videatur, cum in Ætliaco bello longe majora referantur concurrisse navigia, ut senorum etiam, & ultra ordinum fuerint. Nescio autem, unde Historico Dalmatæ in mentem venerit, ut fere omnem rei maritimæ usum scientiamque Illyriis adimeret, cum, si fides habenda sit Appiano, non solum Liburni Illyriorum natio navibus plurimum valuerint, sed etiam Ardicæ, qui oram Illyricam accolebant, mari imprimis validi essent. Id ipsum vero con-

Illyrii in-
ventores
navium
Liburnarum.

confirmant naves Liburnas, quibus Illyrii utebantur, cum forma, tum magnitudine praelii maritimis aptissimae, quibus potissimum Aetiacam victoriam acceptam retulit Augustus, quarumque ad exemplar Romani naves sibi aedificandas esse censuerunt. Haecenus de copiis Illyriorum navalibus ac terrestribus sub imperio Agronis. Nunc ad ipsum Agronem revertamur.

Agron
pater hi-
poc.

Agron
Mydionii
auxilia
misticq
sta Agri-
let.

et par-
tia
victoria
procur;

Agron in matrimonium habuit Tritentam, ex qua genuit Pineum regni heredem. Tritenta propter offensiores nescio quas interpositas nuncio remisit, Teutam alteram uxorem duxit, ex qua cum nullo liberis suscepisset, moriens eidem & filii tutelam, & regni administrationem commisit. Demetrius Rex Macedonum Antigoni Gonatae filius, qui parenti successit anno ante Christum 242. Agronem ingenti pecuniarum summa pellectum impulit, ut auxilia ferret Mydionii, quos acerrimo bello Aetoli premebant, eorumque urbe obsessa, ac vehementissime oppugnata, in extremum libertatis, patriaeque amittendae discrimen adduxerant. Itaque Agronem, quam supra diximus, centum lemborum classem instruxit, in eamque decem millia Illyriorum imposuit, qui in Graeciam transvecti cum essent, exsensione in terram e navibus facta, Aetolos primo impetu disiectos in fugam avertunt, quos Mydionii ex urbe erumpentes insequuntur, caduntque ad satietatem. Illyrii parva tam insigni incruentaque victoria, & gloria pariter hostiumque spoliis onusti ad Agronem redeunt; qui eo successu mirifice laetus, & opulentissima cuiusque generis praeda potitus, totum se voluptatibus & commensationibus tradidit; & vino epulisque intemperantius indulgens morbum lethalem contraxit, quo paucis post diebus extinctus est. Rem totam ex Polybio lib. 2. cognoscere lectoribus gratius jucundiusque fore arbitror. *Agron Illyriorum rex, filius Pleurati copiis & terrestribus & navalibus omnes priores Illyrici Reges longe antebat. Hic Demetrio Philippi patri pecunias largienti recuperat, se Mydionii, quos Aetoli obsederant, opem laturum: nam Aetoli, quod impetrare ab Mydionii non poterant, ut Reipublica sua se adungerent, vi eos expugnare aggressi. Itaque ex universa gente Aetolorum coacto exercitu, positis circa urbem illorum castris, sine intermissione nulla omni conatu machinis etiam adhibitis oppugnationem urgebant. Interea loci adveniunt noctu ad Mydioniam lembi centum, in quibus erant Illyriorum decem millia. Hi ut ad portum appulerunt, illucescente jam die, aciem more suo instruunt, & per cohortes divisi, ad Aetolorum castra ire pergunt. Illyrii primo statim impetu, quod & numero superabant, & conferti pugnabant, velites statione proturbant, equites bis adjunctos ad gravem armaturam se recipere cogunt: deinde ex superiore loco positam in campo aciem invadentes, facile in fugam eos vertunt. Trucidant multos, plures vivos ceperunt; armis & impedimentis omnibus suis potiti. Ita Illyrii, peracto quod mandatum a Rege fuerat, supellectili, ceteraque omni praeda lembis imposita, confestim naves solvunt, & patriam suam repetunt. Rex Agron, posteaquam lembi rediissent, eique omnia Duces narrassent, quae in pugna acciderant, incredibili exultans gaudio, quod Aetolos gentem ferocissimam vicisset, ebrietati, & id genus liberalioribus epulis indulgens in pleuritico incidit, quae post dies paucos ipsum sustulit. Regnum Teuta uxor suscepit.*

Illyrii
vexant Is-
senes 19,
cies &

Hanc Illyricam expeditionem victoriamque jungiposse censeo cum anno ante Christum 232, quo quidem anno mortuus est Demetrius Rex Macedo-

nia, relicto filio impubere Philippo, cui tutor datus est Antigonus ejusdem patruelis; anno vero eodem, vel insequenti Agron e vita discessit. Sed Agrone adhuc regnante, eoque jubente Isseos ab Illyriis vexari, & injuriis affici ceptos esse, quamvis Polybius non referat, Dion tamen, itemque Appianus affirmant. Cum Agron a Venetis usque ad Epirum imperii fines protulisset, ac totam prope modum oram maritimam cum plerisque insulis possideret, uni obstabant Isenses, quominus totius etiam maris dominatu, insulisque omnibus, totoque Illyrico potiretur. Eo igitur cogitationes omnes viresque intendere decreverat, ut Isam insulam, & quidquid ad ditionem Isensium pertinebat, in suam potestatem redigeret. Quo circa Illyrii crebris in eam insulam ineurSIONIBUS faciendis, agris depopulandis, Isensium navibus diripiendis, numquam illos ab incommodo & periculo, metuque vacuos esse ac tutos sinebant. Cum ergo Illyrii a maleficiis inferendis non desisterent, Isenses numero, & viribus impares, rebusque suis diffidentes, ad Romanos auxilii petendi causa confugiunt. Nam Isenses post interitum utriusque Dionysii ita se in libertatem exemerant, ut tamen non omnino discesserint ab societate & amicitia Sieulorum, unde oriundi erant, profectique misu Dionysii senioris ad eam insulam occupandam, suisque praesidiis obtinendam; & eorum, qui deinceps in Sicilia regnarunt, vel tributarii & vectigales erant, vel certe socii, atque amici. Cum autem Romani anno ante Christum 264. trajectis in Siciliam copiis, ut Mamertinis adversus Hieronem Regem auxilio essent, Pœnos expulissent, & Hieroni acie victo pacem dedissent, tota illa insula se ad fidem amicitiamque Populi Romani adiunxit. Siculorum auctoritate & exemplo Issei etiam se in societatem clientelamque populi Romani contulerant. Nec vero Romanis officium, quod bonos socios & amicos decet, ab Isensibus defuit. Anno enim quarto primi belli Punici, qui fuit ante Christum 261. cum Romani primum rem nauticam attigerunt, & classem adornarunt, in ea naves rostratas Liburnicas fuisse auctor est Eutropius; quas quidem credibile est eisdem ab Isensibus sociis auxilio missas esse; neque enim Romani aliunde hujusmodi naves comparare poterant, quibus nihil ad eam diem seu belli seu commercii cum Illyriis aut Liburnis fuerat, nequidem naves ullas ab Romanis in mare superum immisas fuisse constat. His vero navibus potissimum anno insequenti maritimo praelio cum Pœnis decertarunt Consule ac Duce Duillio, egregiamque ac primam navalem victoriam retulerunt. Quinto anno belli Punici, ait Eutropius lib. 2. quod contra Afros gerebatur, primum Romani C. Duillio & Cn. Cornelio Asina Coss. in mari dimicaverunt paratis navibus rostratis, quas Liburnas vocant. . . . Duillius commisso praelio Carthaginensium Ducem vicit, xxxi. naves cepit, xiv. demersit, vii. millia hominum cepit, iiii. millia occidit; neque ulla victoria Romanis gratior fuit, quod invicti terra, jam etiam mari plurimum possent.

amicos
Romanorum.

Isenses ergo freti atque confisi amicitia ac societate, quam multis ante annis cum Senatu Populoque Romano unxerant, Romam legatos miserunt, qui opem adversus Illyrios & Agronem postulerent. Romani oblatam de sociis bene merendi occasionem haud praetermittendam putarunt, & legatos decreverunt, qui Agroni denunciarent, ut omnem de in injuria ab rebus fortunisque Isensium abstinere. Interea temporis Agron demoritur, anno ante Christum 232. & cum Pineus uni-

Isenses
Romanis
contra Ag-
ronem
auxilium
petunt.

cus

Illyriorum
expeditiones
contra
Græcos &
Epirotas,
& vido-
ris.

cus ejus ex priore conjuge filius nondum maturus imperio esset, Teuta privigni tutelam cum regni administratione suscepit. Hæc autem, ut erat femina superba atque imperiosa, non solum Illeos divexare non destitit, sed præterea suis Illyriis, ac præsertim Ardiais piraticæ exercendæ potestatem fecit, & classem instrui jussit, qua Illyrii in Peloponnesum delati primum Eleos, tum Messenios invadunt, eorumque agros depopulari ingenti præda potiuntur; postea in Epirum irruptione facta, Phænicem urbem opulentissimam obsident, capiunt, diripiunt, Gallorum proditiōne, quos Epirotæ ad præsidium urbis mercede conduxerant. Ad hæc terrestres copias contraxerat, quinque millibus Illyriorum conscriptis, quibus ducem præfecerat Scherdilaidam, jussitque per Antigoniam fauces in Epirum irrumpere. Quare Epirotæ exercitum in duas partes distrahere coacti, alii contra Scherdilaidam missi, qui eum regionis aditu ingressuque prohiberent; alii prope Phænicem remanere jussi cum essent, hos Illyrii ex urbe erumpentes de improvviso adorti magna clade afficiunt. Etoli & Achæi Epirotis auxilio cum venissent, Illyrii, qui Phænicem occupaverant, veriti, ne auctis hostium copiis opprimerentur, cum exercitu Scherdilaidæ, qui superatis angustiis Antigoniam in Epirum perruperat, se conjungunt. Sed cum ineundi prælii mira cupiditate flagrarent, ab Teuta revocantur ad turbas domesticas sedandas; quippe pars Illyriorum ad Dardanos defecerat. Itaque pactis induciis cum Epirotis, qui deinde cum Acarnanibus per legatos ad Teutam missos fœdus cum ea societatemque iniierunt, domum opulentissimis hostium spoliis, & cujusvis generis præda opulsi revertuntur. Hæc Polybius, qui Peloponnesiacam & Epiroticam Illyriorum expeditionem cum anno ante Christum 230. colligandam his verbis lib. 2. descripsit. Regnum Teuta uxor suscepit, fide amicorum in rerum administratione utens. Hæc more ingenii muliebris, cum nihil nisi præteritam victoriam ob oculos haberet, de externis nihil quidquam cogitaret, suis primum concessit, ut singuli quoscumque haberent obvios inter navigandum, deprædarentur; deinde parata classe exercitum priore non minorem emittit, facta Ducibus potestate, ut pro hostibus populos omnes haberent. Prima expeditio in Eleorum & Messeniorum fines suscepta est, perpetuis Illyriorum incursionibus obnoxios: quoniam enim in longum ora illa porrecta jacet, longeque inde in mediterranea urbes sunt submotæ, penes quas est imperium; & parva nimis, & ad brevè tempus subsidia erant, quæ urbis illæ Eleis ac Messeniis adversus Illyriorum excursionem submittebant, ut facile his esset sine metu istas regiones incursare ac devastare: tunc vero ad Phænicem Epiri oppidum usque propositi, paranda annonæ gratia in portum applicant: ubi colloquio super proditiōnem urbis cum Gallis habito, qui Epirotarum are merebant, & Phænice circiter octingenti debebant; cum eam ad rem operam suam Galli pollicerentur, mox expositis copiis oppidum, & omnia, quæ in eo erant, capiunt, Gallis intra muros conatus ipsorum adjuvantibus. Hoc accepto nuncio Epirotæ extemplo ad ferendam opem omnes accurrunt; . . . deinde certiores facti adventare Scherdilaidam cum quinque Illyriorum millibus itinere terrestri per fauces ad Antigoniam; parte exercitus sui ad custodiendam Antigoniam missa, ipsi interea negligentius agere, commeatibus, quos large regio subministrabat, perfrui, stationes ac vigiliis contemptim obire. Illyrii de copiarum civisione moniti, & eorum negligentia, noctu pro-

fecti, munitum locum occupant; & per reliquum noctis ibi subsistunt. Prima luce utrique ante urbem instructa acie certamen ineunt. Victis Epirotis multi eorum desiderati sunt, plures capti; reliqui versus Atintanes fugam capeſſunt. Tam adversam experti fortunam Epirotæ, omnique salutis spe amissa, legatos ad Etolos & Achæorum gentes mittunt, auxilium petentes, qui non multo post Helicranum veniunt. Eo & Illyrii, qui Phænice occupaverant, una cum Scherdilaidæ se conferunt, nec longe a copiis auxiliaribus metantur castra, cupientes initio dimicare; sed difficultas locorum impediēbat. Simul allata sunt a Regina litteræ, quibus domum quanto citius redire, quod pars Illyriorum ad Dardanos defecisset, imperabat. Ita Epirum populati inducias cum Epirotis faciunt, per quas quidquid liberorum hominum in potestate habebant, cum ipsa urbe, pretio accepto, eis restitunt; postquam mancipia, & supellestem omnem lembis suis imposuissent, cæteris navigantibus, Scherdilaidæ per Antigoniam fauces pedibus remeavit. Magnum ea res maritimis Græcorum urbibus terrorem attulit; nam qui cernerent munitissimam & potentissimam Epiri urbem ita præter omnium opinionem in captivitatem incidisse, sibi quique metuebant, non jam ut antea de agrorum copiis solliciti, verum de propria sua & urbium suarum salute. Epirotæ hoc periculo mirabiliter liberati, tantum ab eo absuerunt, ut vel calamitatis suæ auctores ultum irent, vel iis, qui auxilio fuerant, gratiam referrent, ut contra legatione ad Teutam missa societatem cum Illyriis & ipsi & Acarnanes inirent; neque ab eo tempore postea destiterunt, horum partem amplexi, Achæis & Etolis adversari.

Illyriis in fidem receptis, qui ab imperio desciverant, compositisque domesticis tumultibus, Teuta cum alias suapte ingenio ferrox, tum propter recentes victorias spe atque animo inflata, postquam ex hostili longinqua præda, equis, armis, pecunia regnum locupletasset, proximam insulam Issensium, ut ad suam ditionem adjiceret, omni ope operaque sibi erigendum censuit. Itaque parata classe, conscriptoque exercitu, jussit Duces suos urbem illorum obsidere; neque ab ejusdem oppugnatione antea desistere, quam aut per vim capta, aut ad ditionem compulsa, in Illyriorum potestatem veniret. Inter hæc Illyrii, piraticis lembis mare infestum reddere cœperant mercatoribus Italis, qui de injuriis damnisque sibi per Illyrios illatis Romanæ expostulationi venerunt. Itaque Senatus cum horum, tum Issensium querimoniis permotus legatos, quos ad Agronem decreverat, Illyricam profectionem maturare jussit. Erant hi Cajus & Lucius Coruncani, quibus se adjunxerat Clemporus legatus Ilseorum. In Illyricum ubi appulissent, & Agronem, contra quam putaverant, mortuum reperissent, Teutam conveniunt, eique nomine Senatus Populique Romani denunciant, ut suas copias ab obsidione Issensium abducat, neve imposterum committat, ut de injuriis Illyricorum piratarum mercatores Italici conqueſsi possent. Ibi vero impotens mulier stomacho & iracundia exarsit; res enim secundæ tantos illi spiritus, tantamque arrogantiam attulerant, ut non solum Romanorum postulata contempserit, sed violato jure gentium, ne ab ipsis quidem legatis vim abstinerit. Hæc prima offensionum ac discordiarum semina, unde alia ex aliis bellâ numquam pullulare desierunt, quoad totum Illyricum sub populi Romani imperium ditionemque cecidit; hinc primum Romanos inter Illyriosque bellum exortum; tum primo classis Romana Adriaticum

Illyrii tunc
obsident.

Legatio
Romanorum
ad
Teutam.

ricum trajecit. Hæc Polybius, Dion, Appianus, quorum verba cum capite proximo describenda sunt, nunc referre supersedeo.

Illyrii
Corcyram
obsident,
& navalem
victoriam
adepti per
deditionem
capiant.

Teuta vero ignara quantam sibi ac regno calamitatem Romanis lacessendis accessivisset, tantum abfuit, ut pro illatis injuriis satisfaciendum censeret, ut acrius etiam Illensium oppugnationem urgeri jussit, & majorem, quam antea, classem ornaverit, quam in Græciam transmitteret. Itaque vere jam appetente anno ante Christum 329. Illyrii classe egregie instructa ornataque cum ex Illyrico solvissent, alii ad Corcyram insulam, alii Dyrrhachium appulerunt, ut Corcyrenses & Dyrrhachinos vi atque armis in deditionem Illyriorum redire cogerent; utraque enim ab Teuta defecerint oportet, cum antea sub imperio Agronis eos fuisse Appianus affirmet. Et Corcyrenses quidem cum se arcta obsidione premiti; neque ad eam diutius sustinendam satis virium & copiarum sibi esse cernerent, ab Ætolis & Achæis auxilium petunt. Sed Achæos subsidio Corcyrensis venientes Illyrii, quibus Acarnanes ex fœdere septem cataphractas naves submiserant, navali prælio victos in fugam vertunt. Quare Corcyræi animis debilitati, speque omni destituta, Illyriis se dedunt, qui præsidio imposito urbem tuendam tradunt Demetrio, cui ab insula Pharia ejus patria Phario cognomen fuit. Rem totam supersis, & accuratius exposuit Polybius, quam Dion & Appianus summam narrant. At Regina, inquit Polybius lib. 2. adveniente vere, longe plures, quam antea lembos in Græciam mittit. Eorum pars Corcyram navigat, alii Dyrrhachiensem portum petunt; & dum se aqua & comœatus gratia eo proficisci simulant, consilium capiendæ urbis ineunt. Dyrrhachienenses securi, & nihil prorsus suspicantes, intrare urbem inermes permittunt, aqua & comœatus gratia venire eos rati. At illi ubi sese in urbem admissos cernunt, nudatis, quos in aquariis urceis absconditos gestaverant, gladiis custodes porte obtruncant, porta potiuntur; hinc ex composito irruentibus a littore reliquis, magnam meniorum partem occupant. Cives etsi tali ac repentino casu non nihil perterriti fuere, acriter tamen ac forti animo propugnantes diu restiterunt; tandemque Illyrii excedere coacti. Ita qui per negligentiam in periculo fuerant & urbem ac patrios lares amittendi, per fortitudinem nihil mali perpessi, prudentius in posterum rebus suis consulere. Duces Illyriorum solutis extemplo navibus in altum profecti, & cum iis, quos navigare Corcyram diximus, conjuncti, omnes simul maturato itinere obsidere urbem aggrediuntur. Corcyrenses insperata mala circumventi, nec suis freti viribus, legatos ad Achæos atque Ætolos mittunt: præterea ex Apollonia & Dyrrhachio petunt subsidia, rogantque, ne expelli se per scelus natali solo a Barbaris patiantur. Il casum Corcyrensis miserati, decem Achæorum cataphractas naves muniunt, ac paucis interjectis diebus Corcyram navigant, sperantes sese primo adventu obsidionem Barbarorum soluturos. At Illyrii septem cataphractis navibus ab Acarnanibus, cum quibus societatem inierant, acceptis, Achæis obviam procedunt; nec longe ab insulis, quas Paxes appellant, eos nati inveniunt prælium. Acarnanes, & naves Achæorum, quæ adversus eos pugnabant, æquales erant in certamine, atque integræ in congressibus permanebant, præterquam quod viri ex illis pugnantibus vulnerabantur. Illyrii vero quaternis simul lembis connexis naves hostium implicabant, & undique circumdatas impediabant. Hinc in eas cum impetu proficilientes facile ob multitudinem superabant. Per hunc modum quatuor Achæorum quadrirèmes ab Il-

lyriis capta, quinqueremis una submersa cum omnibus, qui intus erant: inter quos fuit Marcus Caryneus, vir maxima apud Achæos auctoritatis, & quamdiu vixit, omni officio erga patriam functus. Verum qui contra Acarnanes pugnabant, simul ac Illyriorum victoriam prospexere, freti celeritate navium, verterunt terga, & omisso prælio domum incolumes remigrarunt. Illyriorum multitudo hæc victoria elata, facilius atque audacius solito urbem obsidebat. Corcyrenses jam omni spe destituti, tolerata aliquamdiu obsidione, ad extremum Illyriis se dederunt, præsidiumque eorum; & ducem præsidii Demetrium Pharium intra urbem accipere. His rebus gestis, Illyriorum Duces iterato Dyrrhachium reversi urbem obsedere.

Interea Romani suas & sociorum injurias bello terra marique persequi decreverant. Cn. Fulvius Centumalus Cons. anno ante Christum 229. cum classe ducentarum navium in Corcyram insulam trajecit; nec multo post alter Consul L. Posthumius Albinus viginti millia peditum, & duo milia equitum cum in naves imposuisset, Brundisio solvit. Vix Fulvius classem Corcyræ admovebat, cum in urbem atque arcem magna civium voluntate admissus est, utramque prodente Demetrio Phario; cum enim sibi a Teuta timeret, apud quam in suspicionem crimenque vocatus fuerat, ad Romanos sibi transeundum esse censuit. Is præterea Phariam patriam suam, cujus Præfecturam a Teuta acceperat, Romanis, Appiano auctore, itidem per prodicionem tradidit. Sub eam Corcyrensis deditionem Posthumius advenit. Uterque Consulum copiis conjunctis Corcyra cum solvissent, in Illyricum trajiciunt. Et Apollonia in deditionem accepta, cum Dyrrhachium contenderent, Illyrii adventu Romanorum cognito, relicta urbis obsidione, fugam capefunt. Deinde belli totius moles in Ardiaeos gentem Illyricam terra marique imprimis validam incubuit. His perdomitis Legati a Parthinis & Atintanis populis item Illyricis ad Consules missi, qui se suæque omnia in fidem Romanorum committerent. Tum demum ad Issam insulam, cujus potissimum causa hoc bellum Romani susceperant, traductus est exercitus, qui cum oram illam prætervehetur, aliquot Illyriorum oppida aut vi cepit, aut ad deditionem compulit. Vix Romani ad insulam propius accesserant, cum Illyrii castris ad urbem positos excedunt, festinantisque in naves ad fugam paratas insiliunt, properantque quam possunt citissime in oram adversam trajicere, amissis viginti lembis, qui cum omni præda comœatuque in hostium potestatem venerunt. Teuta his malis fracta, & graviorum impendentium metu consternata, Rhizonem in urbem munitissimam remotam a mari se recepit. Consules re Illyrica bene gesta, ut Demetrio Phario, qui Teuta incolumi ad Romanos defecerat, gratiam referrent, sua cum patria, idest insula & urbe Pharia, & Illyrici regni parte non exigua donarunt. Inde cum exercitu Dyrrhachium reversi, Fulvius quidem plerasque terrestres & navales copias Romam revexit, Posthumius vero retentis quadraginta navibus, & novo ex captis vel deditis urbibus delectu habito, apud Dyrrhachium stativa posuit, ut Illyrios in officio & metu contineret. Anno proximo, qui fuit ante Christum 228 vere ineunte Legati ab Teuta de pace postulanda Romam veniunt. Pax ita convenit, ut Teuta certos intra fines regnaret, atque annum vestigal Romanis persolveret; neve ultra Issam amplius duos lembos, eosque ab armis omnique bellico instrumentis

Classis Romana contra Illyrios Corcyra, & Pharia per prodicionem potitur.

Romani Apolloniam capiunt, Dyrrhachium, & Issam obsidione liberant.

Teuta pacem a Romanis petere impetratque.

to vacuos atque nudos emitteret. Hæc omnia ex Polybio, Dione, & Appiano, ex quibus hujus belli descriptionem conferemus in proximum caput, ubi de bellis Illyricis Romanorum.

Illyricum
quadripar-
tito divi-
sum.

Tum vero quadrifariam divisum est Illyricum, & partim Teutæ relictum, partim Demetrio traditum, partim vero in potestatem Romanorum, partim incolumi & salva libertate in eorundem amicitiam concessit. Igitur Romani ut Corcyrenses, sic etiam Apolloniates, auctore Appiano, immunes ac liberos esse iusserunt; quibus addas licet Dyrrhachinos, & multo magis Issenses, pro quorum tuenda libertate Romani potissimum id belli susceperant. Hi omnes in fœdus societatemque Romanorum adscripti. Parthini & Atintani, Illyrici populi inter Drilonem ac montes Ceraunos, hi mediterranei, illi maritimi, qui rebus Illyricis jam fractis ac debilitatis ultro se Romanis dederunt, haud dubium est, quin sub Romanorum imperio manserint cum alijs locis, quæ Consulibus ceperant, quorum nullum nominat Polybius præter Nutriam ignotæ positionis oppidum, quo in oppugnando, non solum multos milites, ait Polybius, sed etiam Tribunorum aliquos & quæstorem ipsum amiserunt. Quæ verò pars Illyrici Teutæ, quæve Demetrio obtigerit, mihi compertum non est. Historicus Dalmata existimat præter insulam Phariam, Demetrio partem illam Illyrici attributam esse, quæ Driloni & Cerauniis montibus interjacet; id quod mihi sane non fit verisimile. Nam præterquam quod Parthini & Atintani ad Romanos pertinebant, & Dyrrhachium & Apolloniam ejus regionis urbes præcipuas ac nobilissimas alieno dominatu exemptas ac liberas esse Romani decreverant; Demetrius quoque ea lege tenebatur, ut ex Polybio colligitur, qua cautum erat, ne Illyrii ultra Lissum oppidum ad Drilonis ostia situm, pluribus quam duobus lembis, iisque inermibus navigarent, ut idem Polybius docet; quam quidem legem cum Demetrius violasset, alterum in se ab Romanis bellum concitavit. Si autem Demetrius ultra Lissum usque ad Ceraunos regnum ab Romanis concessum obtinuerat, non erat consentaneum hanc illi legem imponere, qua vetaretur e suis portubus emittere tot lembos armatos, quot necessarios esse duceret ad maritimam oram suæ ditionis Lisso & Cerauniis interjectam tuendam, & hostium navigia arcenda, si qua forte vel illuc accederent, vel illac præterirent. Itaque ut Teutam, sic Demetrium intra Drilonem regnare jussum fuisse censo; at præter Phariam, quæ urbes, quæve gentes Illyricæ Demetrio traditæ sint, cum nemo Veterum commemoret, hoc quoque inter cætera vetustate incomperta in incerto relinquamus licet. Teuta vero, si Dionem in fragm. audimus, regno spoliata est, totoque Illyrico excessit: tota, inquit, formidine percussa regno cessit. Polybius non regnum illi quidem omnino ademptum, sed finibus admodum exiguis circumscriptum fuisse affirmat; siquidem tradit pacem Teutæ sub hac etiam conditione datam esse, ut paucissimis quibusdam locis exceptis omni Illyrico excederet. Appianus autem videtur in ea opinione fuisse, ut prope integrum regnum Agronis Pincæ hujus filio, ac propterea etiam Teutæ, cujus in tutela erat, relictum esse putaverit. Pines autem cæterum Agronis imperium retineret, atque amicus Romanis esset, si se ab superioribus injurijs abstineret. Ego vero sic existimo Teutæ ac Pincæ citra Titium relictos esse Carnos, Istros, Japydes, ac Liburnos, quos sub imperio Agronis fuisse diximus, & aliquas præterea urbes ultra Titium;

Quæ pars
Illyrici De-
metrio ob-
dignaria.

Quæ pars
Illyrici
Teutæ, ac
Pincæ re-
liquitur.

Illyricum Sacrum.

idcirco autem a Polybio dicitur, regnum Illyricum Teutæ contractum esse, & paucis locis definitum, quod is exemplo aliorum Scriptorum Istros, Japydes, & Liburnos ab Illyriis distinxit; ex quo fit, ut regio cætera inter Titium & Drilonem magna ex parte sub imperium Demetrii concesserit præter oppida quædam, præsertim maritima, quæ Romani in sua potestate retinuerunt.

Haud multis seu mensibus, sive annis post pacem cum Romanis compositam, Teuta diem obiit. Demetrius vero, ut Dion scripsit, Tritætam priorem Agronis conjugem, & Pinci matrem in matrimonium duxit, simulque Pinci tutelam suscepit. Ac primum quidem Romanorum amicitiam diligenter coluit, curavitque sedulo, ne aut fœderis leges ab illis præscriptas violaret, aut beneficiis, quæ ab illis acceperat, se ingratum præberet. Sed cum neque diflescere ex piraticis maritimisque excursionibus, quibus illi interdictum fuerat, neque prædas agere posset e propinquis populis, quibus fœdere illo cautum erat, opum augendarum, ditionisque amplificandæ cupiditatem alio vertit. Antigonus cognomento *Δούρειος*, hoc est *Largiturus*, quod plura promitteret, quam largiretur, qui pro Philippo Demetrii filio impubere regnum Macedoniæ curabat jam inde ab anno ante Christum 232. adversus Cleomenem regem Lacedæmoniorum belli societatem cum Achæis, Epirotis, Phocensibus, Bæotiis, Arcadibus, ac Thessalis coierat anno ante Christum 223. Huic fœderi, unde aliquid commodi se percipere possesperabat, Demetrius Pharius adscribi voluit, & mille, ut Polybius tradit, sexcentosque Illyrios ad bellum Cleomenicum duxit. Pugnatum est anno ante Christianam epocham 222. apud Selasiam Laconiz urbem, constitutis in acie prima Illyriis, qui signo dato, ut idem Polybius refert, initium certaminis facerent. Cleomenes victus, & fuga elapsus prælio ad Ptolemæum Evergetem transfretavit in Ægyptum, vacuum propugnatoribus Antigono relinquens Spartam, urbem principem Lacedæmonum, quam ille adiens libertatem ei ac pristina jura restituit. Ita finis impositus est bello Cleomenico, cum ingens multitudo Illyriorum, quos vel Parthinos, vel Atintanes Demetrii imperio exemptos, & Macedonibus finitimos fuisse arbitror, populabunda in Macedoniam effusa undique hominum pecudumque prædas abigere cœpit. Id cum nunciatum esset Antigono, quam celerrime potuit, in Macedoniam contendit, ubi cum vagantes offendisset Illyrios, ut Polybius scripsit, stratis utrinque aciebus, eos adortus post longum certamen superavit. Verum tantis inter pugnandum clamoribus usus est, ut profluvio sanguinis paucos post dies interierit. Exinde Philippus Demetrii filius, & Antigoni Gonatæ nepos in Macedonia regnavit.

Teuta mori-
tur. De-
metrius
ante Pinci
matrem.

Cum Anti-
gono ad-
versus
Cleome-
nem fœdus
icit.

Demetrius Pharius ab expeditione Cleomenica reversus, latius regnandi cupidine stimulante, res novas moliri cœpit, & quam superioribus annis Teutæ fidem fregerat, eandem haud diutius, quam metuseum in officio continuit, cum Romanis servavit. Etenim cum Romani bello Celtico circa Padum distinerentur, quod triennium tenuit, graviorque iisdem belli moles ab Hannibale & Carthaginensibus immineret, nihil sibi ab illis metuendum ratus, & præterea fretus amicitia ac potentia Macedonum, quos suis ad bellum Cleomenicum collatis auxiliis juvisset, latius imperandi libidini jura omnia posthabuit. Primum igitur maritimis latrociniiis navigationem infestam habere cœpit, Istis quoque in piraticam societatem

Demetrius
contra le-
ges fœde-
ris Roma-
ni mare
infestat,
& socios
Romano-
rum urbes
capit.

adscitis, & quinquaginta lembis armatis ultra Lissum proventus, contra quam inter Romanos & Illyrios convenerat, Græcorum oras insulasque depopulando, in Egæum mare, Cycladasque ipsas hostiliter incursionem fecit; deinde ditionis Romanæ agros vastavit, urbes etiam aliquot in potestatem redegit, demum Atintanibus auctor fuit, ut ab imperio populi Romani desciscerent. De Istorum atrociniis, Demetriique defectione Romanam cum esset allatum, primum quidem Istros comprimendos esse Romani censuerunt. Immissis itaque contra illos navalibus copiis facili negotio devicti sunt, eorum piraticis lembis partim captis, partim demersis. *Istri prædones Romanarum navium perdomiti.* Auctor Epitomes Livianæ xx. *Istis bellum illatum est, quia atrocinati naves Romanorum fuerant, quæ frumenta exhibebant, perdomitique sunt omnes.* Eutropius lib. 3. qui expeditionem Istricam refert ad Consulatum M. Minutii & P. Cornelii, quocum cohæret annus ante Christum 221. Istros autem auctore Demetrio ad diripiendas onerarias Romanorum impulsos fuisse Appianus docet. Deinde cum secundum bellum Punicum jam instaret, ne aliis bellis implicari, viresque distrahere cogerentur, Romani cum Demetrio lenius, quam asperius agendum putabant, eumque gravi admonitione & reprehensione adhibita, ad fidem atque officium revocari posse censuerunt; qui cum minime pareret, ait Dion, *sed socios populi Romani infestare non desineret, contra eum copias duxerunt.* Ita secundum adversus Illyrios bellum Romanum Demetrii temeritate ac perfidia contractum est.

Secundum bellum Illyricum contra Demetrium. L. Æmilius Consul anno ante Christum 219. cum exercitu in Illyricum trajecit, & Dimalum urbem Demetrii munitissimam adortus, septimo, quam oppugnare cœperat, die expugnavit. Ea positus cum esset, ex omnibus Illyrici gentibus atque urbibus Legati veniam pacemque orantes ad Consulem venerunt, qui in amicitiam gratiamque populi Romani illis receptis, in eas leges singulis pacem dedit, quæ cuiusque vel meritum, vel culpam decebant. Tum in naves impositum exercitum ad Phariam insulam traduxit, quo se receperat Demetrius, urbemque illam commeatu ac præsidio diligentissime munierat. Nocte intempesta ad littus devium secretumque ab hominum frequentia oculisque classem applicuit; ibi partem militum in terram exposuit, quos abdere se in sylvam urbi proximam iussit, & signo dato impetum in hostes facere. Ipse autem cum reliquis navibus copiisque, omni prærupto obstaculo, luce palam portum invexit: quod conspicati cum essent Illyrii, confertis agminibus ex urbe erumpunt, ut Romanos exscensu prohibeant; ibi atrox certamen exoritur. Buccinarum sonitu, & pugnantium clamoribus admoniti, qui se in sylvam condiderant, universi profiliunt, & collem medium urbem inter portumque, natura munitissimum cum occupassent, Illyrii in urbem reditum intercludunt, eosque ex edito loco omni telorum genere incessantes, ab conatu Romanos littore arcendi universos contra se avertunt, & collem jam subeuntes instructa acie aggrediuntur. Ex quo factum est, ut reliquas copias, quæ ad littus accesserant, Consul nemine prohibente in terram educeret; hæ autem Illyrios impetum eorum, qui collem occupaverant, a fronte vix ægreque sustinentes, a tergo invadunt. Ita Illyrii, cum utrinque præmerentur, quamvis diu acriterque repugnassent, ad internecionem cæsi, paucis e prælio elapsis, quibus vel fuga in loca invia ac deserta, vel regressus in urbem patuit.

Demetrius autem ad mare celeri & clandestina fuga delatus, unumque nactus ex illis lembis, quos, si quid adversi accideret, tribus in locis paratos stare iusserat, per fugio sibi futuros, in Macedoniam ad Philippum regem se contulit. Hæc Polybius. Appianus autem falso tradit Demetrium a Romanis, navigio quo vehebatur intercepto, captum atque occisum esse; quippe cum idem Polybius, & Livius etiam docuerint Demetrium apud Philippum reliquam vitam transegisse, eoque cum ad Messenios oppugnandos operam navasse, tum auctorem fuisse federis cum Hannibale ineundi, bellicæ Romanis inferendi. L. Æmilius Phariam urbem patriam & Toparchiam Demetrii adeptus cum esset, funditus evertit. Victo Demetrio Illyrii omnes in deditionem venerunt. Romani autem Pinei vicem miserantes, qui nihil deliquerat, & eorum, quæ Teuta & Demetrius contra jus fasque commiserant, neque particeps fuerat, neque per atatem esse poterat, eidem pro suis Illyriis supplicanti morem gerere tum rationi, tum Romanæ clementiæ consentaneum esse duxerunt; quapropter ex illis locis, quæ ceperant, præsidiis deductis, partem regnum eidem reddiderunt, interposita annui tributi pactione, & illa parte Illyrici excepta, quæ inter Drilonem & Ceraunios partim mansit in fide ac potestate Romanorum, partim quam jam pridem adepta fuerat, libertatem retinuit. In hac igitur regione Illyrici ad Orientem extrema Romani primum dominari cœperunt, quippe primo & altero bello Illyrico gentes urbesque hujus regionis vel ad imperium adjunxerant, vel in amicitiam ac societatem receperant. Ex his autem Lingum urbem & Parthinos populos post bellum secundum Macedonicum dederunt Pleurato filio Scerdileti, qui eodem bello contra Philippum Romano foederi adscribi voluerat, ut infra dicemus. Hæc erat Romana illa Illyrica provincia, quam ab Gentio postremo Illyriorum rege infestam excursionibus & atrociniis redditam fuisse scribit Appianus.

Rebus Illyricis sedatis & compositis L. Æmilius cum exercitu Romam rediit, affecta jam ætate, ac de Illyriis triumphavit; cum jam Hannibal in Hispania Saguntum urbem Romanorum sociam obsideret, quam septimo obsidionis mense in suam potestatem redegit. Pax deinde satis firma ac diuturna Illyriis cum Romanis intercessit, & quoad Pineus, & proxime post Pineum Pleuratus regnavit, quibus antiquior cura fuit pacis, quam belli artibus rempublicam tueri & augere; Illyrii pacati quietique nullam causam Romanis præbuere, cur ab se socialis juris aut foederis violati pœnas repescerent. Quinimo pars Illyriorum primo atque altero bello Macedonico ab Romanis contra Philippum stetit traditur; quamvis eidem Philippo cum Achæis & Messeniis aliisque Græciæ populis bellum sociale contra Ætolos gerenti, quod fere triennium tenuit ab anno 219. ad annum 217. ante Christianam epocham, auxilia ab Illyriis non defuerint. Philippus siquidem, ut auctor est Polybius lib. 4. & 5. ab Scherdilaida Illyriorum Duce triginta lembos mercede conduxerat, pollicitus eidem annua vicena talenta. At Scherdilaidas non amplius quindecim misit, causatus nescio quos Illyricos tumultus per id temporis exortos, quibus se prohiberi scripsit, quo minus plura navigia, pluresve copias domo emitteret, ne provinciam oramque maritimam præsidiis nudaret necessariis ad motus domesticos comprimendos, frantumque seditiosis hominibus injiciendum. Dum hæc curat, inque his occupatur Philippus, lembi quindecim a Scherdilaida missi veniunt, plures enim ne posset mittere impedi verunt orta in Illyrico turba inter

Regnum
Illyricum
Pineo re-
stitutum.

Pax inter
Illyrios &
Romanos
diuturna.

Illyrii
Philippo
contra Æ-
tolos auxi-
lia mis-
erunt.

Illyrii vi-
cti, Deme-
trius fuga
elapsus
Pharia
eversa.

Scherdila-
idas &
Pleuratus
Reges Il-
lyriorum.

per Dynastas certorum locorum in ea regione sitorum, mutua sibi insidias struentium. Ex his Polybii verbis colligi potest, ut superioribus ætatibus in Græcia, sic tum in Illyrico, præter Pineum alios fuisse Regulos, sive unius civitatis & paucorum oppidorum Dynastas, qui inter se de finibus decertabant, inter quos Scherdilaidam annumerare oportet, quem Livius Scerdiletem appellat, & eum ejusque filium Pleuratum Reges seu Regulos vocat. Is autem Scherdilaidas est ille ipse, quem Teuta cum exercitu per fauces Antigoniz in Epirum irumpere jussit, ut Epirotis eodem tempore non mari solum, sed etiam terra bellum inferret. Illyrios in exercitu Philippi fuisse, & egregie adversus Etolos rem gessisse auctor est idem Polybius, & in prælio apud Acheloum annem, Scratumque urbem commisso, cum vario & ancipiti Marte diu pugnatum esset, tandem Illyriorum militum opera ac virtute effectum est, ut victis Etolis, & in fugam averfis, Macedones victoriam adepti fuerint. *Diu varia victoria fuit, ad extremum Illyrii a Philippo in subsidium mercenariorum missi, Etoli victi passim fugere.* Sed deinde Scherdilaidas in Philippum, quod pactam pecuniam non solvisset pro navibus & militibus acceptis, arma convertit, multasque ejusdem urbes cepit ac diripuit, & primo Macedonico bello Romanis contra Philippum fidelem operam navavit.

Illyrii Etolos in fugam averfis.

Legati Romanorum ad Philippum Macedoniam, & ad Pineum Illyrici Reges.

Pineum moritur.

Cum secundum Punicum bellum maxime ferveret, ejusque jam tertius annus decurreret, qui fuit ante Christum 217. Romani, quos licet duplici maximeque insigni clade ad Ticinum ac Thrasymenum graviter percussos, nullius usquam terrarum rei cura, ne longinqua quidem effugiebat, uno fere anno ante tertiam Cannensem calamitatem, Legatos ad Philippum Macedonia regem miserunt ad deposcendum Demetrium Pharium, qui bello victus biennio ante ad eum se receperat. Sed nihil ab Rege impetratum est, quippe ad Hannibalem jam spectabat, quocum jungendi adversus Romanos fœderis vehemens auctor erat, assiduusque hortator idem ipse Demetrius. Per idem tempus ab Romanis Legati ad Pineum Illyrici regem venerunt, qui annum stipendium, cujus dies exierat, ab eo exigerent, aut si diem proferre vellent, obsides acciperent. Hæc Livius Dec. 4. lib. 2. De Pineo Rege Illyriorum nihil deinceps memoriæ proditum est; eumque paucis post annis diem suum obiisse arbitror; quippe cum in eo fœdere, quod quinquennio post Etoli cum Romanis contra Philippum fecerant, adscriptum apud Livium inveniam Pleuratum Regem Illyriorum, quem non alterum illum ejusdem nominis filium Scerdileti, sed Pinei aut filium, aut fratrem, ejusdemque successorem fuisse existimo. Interea Demetrius nullam intermittebat occasionem Philippi hortandi, urgendi, ut Romanis belli Carthaginensis mole propemodum oppressis, præsertim post duas clades ad Ticinum & Thrasymenum acceptas, bellum inferret, spe oblata Italiæ potiundæ; non quod magni ejus interesset Philippi imperium augeri, sed quia incredibili adversus Romanos odio, & ditioris amissæ recuperandæ studio flagrabat. Nec vero a consiliis Demetrii abhorrebat Philippus; sed antequam Romanos aperto bello aggrediretur, urbes Macedonia ab Scherdilaida vi atque armis repetendas, itemque aliquam Illyrici partem præsertim maritimam occupandam censebat, unde copias in Italiam trajiceret. Itaque pace jam facta cum Etolis, Scherdilaidæ bellum intulit, nec solum Macedonicas urbes recepit, sed etiam aliquot ex urbibus Illyricis inter Drilonem & montes Acroceraunios in *Illyricum Sacrum.*

suam potestatem redegit. Hæc Polybius lib. 5. Philippus Rex, inquit, cum post factam pacem soluta classe in Macedoniam navigaret, Scherdilaida in itinere obvians, qui sub prætextu debita sibi pecunia, cujus rei gratia naves regias in Leucade, ut supra diximus, ceperat, tunc Pelagonia oppidum nomine Pisseum in prædam verterat, & complures Dassaretidis civitates, Antipatriam, Chrysondionem, Gertonem, præterea etiam non parvam Macedonia partem sibi, partim sollicitationibus, partim viribus adsciperat, ex templo copias in terram exposuit, omni studio ad prædictas civitates recuperandas intentus; omnino autem bellum adversus Scherdilaidam gerere decrevit: perneceessarium existimans Illyricum sua ditioni subicere, cum ad alias res gerendas, tum maxime ad transfretationem in Italiam. Demetrius enim adeo Regis animum ad hanc spem & expeditionem dies noctesque inflammabat, ut etiam dormiens vidisse se diceret Philippum hac omnia molientem; quod non tam Philippi gratia faciebat, quam odio Romanorum, & quod per eum modum recuperaturum se loca sperabat, quibus circa Pharus spoliatus fuerat. Philippus itaque admotis copiis prædictas omnes civitates occupavit; in Dassaretide enim cepit Creonium & Gertonem; circa Lychnidiam paludem Enchelanas, Ceracem, Satonem, Baos, in ditione vero Calceci-norum Bantiam, & apud Pissantinos Orgysum; quibus peractis copias in hyberna dimisit.

Urbes Illyriorum a Philippo capte.

Cum igitur Philippus omni cogitatione curaque intentus esset in expeditionem Illyricam, ut hinc viam sibi ad Italiam muniret, centum lembos ad similitudinem & exemplar navium Liburnicarum ædificari, omniique bellico instrumento ornari jussit, quibus primum ad oram maritimam Illyrici occupandam, deinde, si res & opportunitas posceret, ad copias in Italiam transferendas uteretur. Anno itaque ante Christum 216. Illyricum versus classe invehens, Romanorum vano metu repressus ab incepto destitit; neque enim ejus consilium & apparatus fugerat Scherdilaidam, qui ab Romanis cum auxilium petiisset, decem naves ex classe ad Lilybæi promontorii totiusque Siciliæ præsidium instructa impetraverat. Has Rhegio Apolloniam Scherdilaidæ subsidio missas jam adventare, earumque numerum multo, quam re ipsa erat, majorem esse cum nunciaretur Philippo, is veritus, ne cum integra Romanorum classe configere cogeretur, re infecta, in Græciam cum suis lembis redire festinavit. Philippus ratus ob id classem non longe abesse; subito terrore correptus, collectis anchoris inhibere remos, ac convertere iter jussit, trepidæque & nullo servato ordine retrocedens, postridie Cephaleniam appulit. . . . Accidit autem omnem eum timorem esse falsum. Etenim Scherdilaidas cum audivisset Philippum per hyemem magnam multitudinem lemborum ædificasse, adventum ejus per mare veritus, auxilium Romanorum per legatos imploravit. Romani decem naves ex classe, quæ Lilybæi erat, misere; hæc juxta Rhegium transeuntes visa fuerant, quarum timore nisi frustra correptus Rex fuisset, & iis facile potiri poterat, & peropportunitum ad res Illyricas tempus habere. Polybius lib. V.

Philippus inani metu deterretus ab invadendo Illyrico.

Philippus inani metu deterretus ab invadendo Illyrico.

Philippus cum Hannibale fœdus facit.

Fama de clade Cannensi, qua cæsa dicuntur ad quadraginta millia Romanorum, in Græciam cum perlata esset, Philippum impulit, ut quod jam diuolvebat animo, id tandem perficere decreverit; posteaquam enim tertia jam pugna, tertia victoria ab Hannibale & Pœnis erat, ad fortunam inclinavit, legatosque ad Hannibalem in Campaniam misit, qui fœdus cum eo, & amicitiam jun-

gerent. Ad Illyricum quod attinet, in hac ferme leges inter Pœnum Ducem legatosque Macedonum fœdus istum Polybius lib. 7. tradit; *Si pax cum hostibus fieret, neque in potestate Romani habeant Corcyros, neque Apolloniates, neque Dyrrhachinos, neque Pharum, neque Dimalen, & Parthinus, neque Atintaniam. Redduntq. iidem Demetrio Phario omnes illius propinquos & necessarios, qui intra Romanorum ditionem fuerint.* At legati eadem navi, qua legati ab Hannibale ad Regem missi, in Macedoniam redeunt, cum in classem Romanorum incidissent, capti sunt omnes, coniectique in vincula. Quod Philippus ubi rescivit, ignarus de iis, quæ cum Hannibale legatis suis convenissent, quæque legati ejus ad se allaturi essent, aliam legationem cum iisdem mandatis decrevit. Et secundi quidem legati prospere tulerant, ac retulerant mandata; sed ætas ejus anni, qui fuit ante Christum 216. prius se circumegit, quam movere ac moliri quidquam Rex posset.

M. Valerius Prætor contra Philippum ducere classem iussus.

Romani cernentes, quanta vix tolerantibus Punicum bellum Macedonici belli moles instaret, in id omni ope operaque enitendum sibi consuebant, ut bello ultro Macedonibus inferendo averterent ab Italia hostem. Itaque jubent M. Valerium Lavinium Prætorum proficisci Tarentum ad classem, quam & numero navium augendam, & omni bellico instrumento, comœtuque diligenter instruendam curaverant: ea classe primo quoque tempore in Macedoniam transmitteret, daretque operam, ut Philippum in regno contineret.

Oricum recipit, & hostes gedit.

Anno ante Christum 214. sub initium veris Philippus classe Epirum prætervectus, ad Oricum primam Illyrici urbem clam nocte exercitum admovit, eamque sitam in plano, neque mœnibus, neque viris, neque armis validam primo impetu oppressit. Inde ad obsidendam Apolloniam exercitum duxit. Hac M. Valerio nunciata cum essent, nihil moræ interposuit, quin statim cum classe instructa parataque in Illyricum trajecerit; quam ubi ad litus Orico proximum applicuit, urbem haud magno certamine recepit. Deinde mille delectorum militem navibus longis cum Præfecto Apolloniam misit; qui expositis in terram militibus, deductisque ad urbem, castra hostium neglecta, atque aperta silentio noctis intravit; inde tantus terror pavorque omnes incessit, ut nemo fuerit qui arma caperet, aut castris pelleret hostem conaretur; & Rex ipse vix somno excitatus prope semipudus ad flumen haud longe ab urbe, naveque per fugit, quo & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum aut capta, aut occisa, castra direpta, urbs obsidione liberata. Quæ cum Oricum essent nunciata, M. Valerius classem extemplo ad ostium fluminis duxit, ne navibus capeffere fugam Rex posset. Itaque Philippus subductis, aut incensis navibus, terra Macedoniam repetens exercitum reduxit magna ex parte inermem spoliatumque. M. autem Valerius classem apud Oricum in hyberna duxit. Hac Livius Decad. 3. lib. 4.

Philippus Lissum & Acrolissum cepit.

Haud vero Philippus ob rem Illyricam parum prospere gestam animo despondit; sed tempus, quod ab expeditionibus militaribus vacuum dabant hyberna, ad comparisonem novi exercitus contulit; & quando se a navalibus copiis minus paratum esse videbat, quam ut mari configere cum Romanis posset, terra sibi aliquid tentandum agrediendumque cenit. Quocirca vere jam appetente anno ante Christum 213. exercitum superatis montium angustiis in Illyricum traduxit, & Lissum urbem natura ac loco munitam, & validis propugnaculis septam terra marique oppugnare instituit.

Lissum enim, itemque Acrolissum, arcem urbi superimpositam plane inexpugnabilem si cepisset, sperabat fore, ut cæteris ejusdem regionis oppidis nullo negotio potiretur. Neque suus illum conatus, aut spes fefellit; cum enim non tam vi & oppugnatione, quam arte & militari quodam stratagemate urbem arcemque in potestatem redegisset, gentes urbesque finitimæ ultro in ditionem venerunt. Lissanam expeditionem Polybius ad hunc modum lib. 8. descripsit. Cum Philippus jam pridem Lissum, & Acrolissum animo agitaret, eaque loca in potestatem suam redigere studeret, exercitum eo deducere institit: confecto autem bidui itinere, ac superatis faucibus, propter fluxum Aradaxanum non procul ab urbe consedit: ibi cum Lissi ambitum animadvertisset, & qua mare, qua continentem spectat, egregie tum natura loci, tum arte munitum; Acrolissum quoque ei adjacentem, partim quia mire in altum est sublatum, partim ob reliquam munitiorem, ejusmodi præferre speciem, ut posse illa loca abs se per vim capi nemo sperare homo deberet; omnem penitus de hac occupanda spem abiciens de urbe capienda non omnem place spem posuit. Observaverat Rex intervallum medium inter Lissum & prominentem montis radicem, ubi est Acrolissum, apte situm esse ad moliendam urbis oppugnationem. Igitur levi prælio eo loci instituto, vasto quodam consilio, eoque admodum opportuno uti statuit. Unum Macedonibus ad quiescendum cum concessisset diem, atque interim, uti res, atque tempus monebat, eos esset cohortatus, inter sylvas convalles persus mediterraneam regionem, supra illud, de quo jam diximus, spatium, ante primum diluculum majorem, ac meliorem suorum expeditorum partem occultat, ipse insequenti die ab altera urbis parte cetratos, & quod supererat expeditorum secundum litus ducere: postquam urbis circumitum esset emensus, & ad dictum antea locum jam pervenisset, nemo dubitabat, quin ab illa parte ad urbem adoriendam esset ascensurus; & quoniam notus erat omnibus Philippi adventus, ex universo circumcirca Illyrico magna hominum multitudo Lissum convenerat, Acrolisso enim tuendo parvam oppido manum, satis natura munitum locum esse rati, delegaverant.

Statim igitur ad primum appropinquantium Macedonum conspectum, qui in urbe erant, qua numero, qua situ locorum munitissimorum freti, extra muros eruperunt. Rex cetratos in plano locis opportunis locat: lepem armaturam ad colles progredi, & pugnam cum hoste acriter capeffere jubet, quibus imperata facientibus equo Marte aliquamdiu pugnatur. Sed mox regii partim locorum iniquitati, partim multitudinis hostium cedentes terga vertunt: ubi vero ad ceteros isti se recepissent, oppidani præ contemptu pergere ulterius, ac tandem descendere in campos ausi, cum cetratis manum conserunt. Præsidarii Acrolisso impositi, cognito Philippum sensim, cessanteque per intervalla subsistendo suas cohortes reducere, universa pugna cedere illum arbitantes, naturaque loci consili per imprudentiam avocari se a statione patiuntur. Deinde Acrolissum paulatim deserunt, & quasi versis in fugam hostibus, præda esset aliqua futura, per dexteros calles ad plana, & campestris loca magno impetu deveniunt: tum vero qui in insidiis ad partem Mediterraneam fuerant dispositi, nemine animadvertente, coorti Acrolissum strenue, ac fortiter invadunt; simul cetrati repente in hostem versi, prælium cum illis ineunt: omnibus novitate hujus casus perturbatis, qui Lisso egressi fuerant, cum huc illuc dissipati pedem referrent, in urbem ad extremum se recipiebant: iis vero, qui Acro-

Abrolisso extiterant, viam ad reditum, qui ex insidiis excisari fuerant, pracluserunt. Ita factum est, ut arx quidem, quod sperare nemo foret ausus, statim sine periculo caperetur; Lissus vero postmodum eius diei: idque magnis certaminibus prius editis; postquam aopes ac terribiles a Macedonibus impressiones essent factae. Philippus igitur velut miraculo distis iam locis potens, hoc uno facinore ad eo vicinas omnes sibi reddidit obnoxios, ut plerique in Illyrico ultro urbes suas fidei illius permitterent; semel enim per vim expugnatis illis propugnaculis, nulla amplius minitio violentiae Philippi par futura, neque si quis illi opponeret, ullus ad salutem receptus supersuturus vulgo omnibus videbatur.

Federati Romano- rum con- tra Phi- lippum,

Interea M. Valerius Lavinius classe ex hybernis ducta Graeciam circumiit, tentandis per secreta colloquia Principum animis, ut quam posset plurimos cum Romanis adversus Philippum federe conjungeret. Aetolos, quibus maxime Philippum & Macedones graves accolae esse haud ignorabat, facile in suam sententiam, & voluntatem perpulit. Igitur inscriptae conditiones, quibus in amicitiam societatemque populi Romani venirent. Huic autem fideri iisdem legibus adscribi, praeter Attalum Regem Asiae, Eleos, & Lacedaemonios, Pleuratus & Scerdiletes voluerunt, quos Illyriorum Reges Livius Decad. 3. lib. 6. appellat. Hunc autem Pleuratum, cuius hic meminit Livius, alium fuisse diversumque oportet a Pleurato iunior, quem idem Livius alio loco vocat filium Scerdileti. Nam si Pleuratus is, de quo nunc agimus, filius esset Scerdileti, non utique committeret Livius, ut cum priore loco ante patrem nominaret; nec vero utrumque Regem Illyriorum dixisset, quippe patre vivo & regnante, neque consuetudo, neque leges sinunt regem esse haberique filium, quem regni potiri ante obitum parentis omnia iura vetant. Itaque Pleuratus, qui primo bello Macedonico fedus cum Romanis contra Philippum fecerat, ille fuerit necesse est, qui post Pineum apud Illyrios regnum obtinuit, quod ferme integrum Romani, post victum exactumque Demetrium, eidem Pineo restituerant, ut supra diximus; & ab Drilone usque ad Carnos protendebatur. Scerdiletem vero Regulum potius, quam Regem dixerim, sive Dynastam, qui ultra citraque Drilonem oppida aliquot possidebat; ex illis videlicet Regulis, quorum meminit Polybius, quosque Pleurato supremo Illyriorum Regi jure fiduciario obnoxios fuisse arbitror. Utrum vero is Pleuratus, ex quo natus est Gentius Rex postremus Illyriorum, filius fuerit; an vero frater Pinei, non satis liquet. Fratrem fuisse magis verisimile est; cum enim Pineus ante septem annos adhuc esset impubes sub tutela Demetrii, nec multis post annis obierit; aut sine liberis decesserit, aut nullos reliquerit necesse est; qui maturi essent imperio. Aetolicum sedus referendum censeo ad finem hujus anni, qui ante Christum 213. numeratur; nam sub ea pacta & conventa, cum Aetoli exemplo bellum adversus Philippum movissent, huic Pellae jam hybernanti Aetolorum defe-ctio allata est, ut tradit ibidem Livius. Itaque Philippus, cum primo vere anni insequentis exercitum deducere in Graeciam decrevisset, Illyrios antea debellandos, finitimasque ejus urbes, quas nondum ad suum imperium adjunxerat, capiendas, suisque praefidiis firmandas censuit, ne quid ab ea parte periculi Macedoniae ingrueret. Quapropter expeditionem subitam in Oricinorum atque Apolloniatis fines fecit, egressosque Apolloniatis cum magno terrore ac pavore compulsi intra muros. Ceterum vastatis proximis Illyriis, nihil

Quot inter Pleuratus, mox filius Scerdileti, sed Pinei successor,

memorable praeterea gessit; atque in Pelagoniam iter vertens Dardanorum urbem sitam in Macedonia cepit, ne Dardanistransitum ad Macedoniam vastandam praerberet. Haec Livius, qui reliquas Philippi excursions in alia atque alia loca ad populos sibi contra Romanos federe jungendos persequitur. Ex Illyriis Trallos, alii legunt Triballos, in exercitu Philippi fuisse, eosque cum Aetolis haud prospere pugnasse commemorat Livius Dec. 3. lib. 7. qui scilicet vel in Philippi ditione erant, vel ad ejus societatem se adjunxerant. Ceterum fere tota hujus belli moles deinde in Graeciam & Macedoniam incubuit, quietis interea pacatisque Illyriis; nisi quod Eropus quidam, fortasse Praefectus copiarum Scerdileti, Lychnidum urbem, & quosdam vicos Dassaretiorum Philippo adeptos cepit. Neque eo bello, quod annos fere decem tenuit, quidquam singulare memoriae dignum sive a Pleurato, sive a Scerdileto gestum invenio; nisi forte aliquas incursions in Macedoniam fecerint; nam, ut Livius tradit, cum suis utrumque copiis Macedoniae imminere Philippo nunciatum fuit.

Philippus Illyriorum multa loca vastat.

Anno ante Christum 204. cum Romani bello Punico distenti per biennium res in Graecia ferme neglexissent, Philippus Aetolos ab Romanis desertos, cui uni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad pacem petendam & paciscendam subegit. Sed pace vix dum facta P. Sempronius cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & triginta quinque rostratis navibus ad opem ferendam sociis in Illyricum trajecit. Dyrrhachium classem cum applicuisset, ubi intellexit Aetolos in jussu Senatus populi que Romani, contra quam desideris leges vetabant, eum Philippo pacem fecisse, copias deduci jussit ad obsidendum Dimalum oppidum, & loco egregie munitum, & vallo munitum, & validissimis cinctum, quod regiis praefidiis tenebatur. Adventus Romanorum Parthinos, & propinquas alias gentes ad spem rerum novandarum excitavit. Ea cum audisset Philippus, ne qui minor major in finitimis gentibus populisque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit, quo Sempronius se receperat, agros urbi circumjectos vastavit, & ad ipsam urbem admotis copiis, potestatem pugnae Sempronio fecit. Ceterum cum Romanis quoque, sicut cum Aetolis, cupiebat pacem, si posset; sin minus, inducias facere, praefertim cum pacis faciendae auctores eidem essent legati Epirotarum, quos diuturni belli tenebat. Cum itaque per nuncios ultro citroque missos locus & dies colloqui inter Philippum & Sempronium dictus esset, convenissetque uterque, P. Sempronius conditiones pacis dixit, ut Parthini & Dimalum, & Bargulum, & Eugenium tria oppida Romanorum essent. Romano federi praeter Attalum regem, aliosque Graeciae populos, adscriptus est Pleuratus; Scerdileti autem cum nulla facta sit mentio, verisimile est eum jam vita functum fuisse, cui filius Pleuratus junior in principatum successit. Exinde res in Illyrico quietae fuerunt & pacatae; cum Pleuratus major regnum Illyricum inter Drilonem & Carnos obtineret, Pleuratus autem minor in ea Illyrici parte dominaretur, quam jure hereditario ab Scerdileto parente acceperat.

Pacem & Philippo Macedoniz Regi primum Aetoli,

deinde etiam Romani fa- ciunt Livius Dec. 3. l. 9.

Bello secundo Punico jam confecto, alterum Macedonicum successit cum eodem Philippo Rege P. Sulpitio Galba, & M. Aurelio Cotta Coss. anno ante Christum 200. paucis post pacem Carthaginensibus datam mensibus; seu potius renovatum est; quippe quod tredecim fere ante annis cum esset coeptum, triennio prius depositum erat, interruptumque. Ad id Romanos perpulerunt cum veteres in-

Alterum Philippi cum Romanis bellum.

injuriae Philippi, tum recentium sociorum querelae, praesertim Atheniensium; qui ab Rege per vastati ab Romanis opem petierant. Hoc bellum gerendum Senatus dedit Sulpitio Consuli, qui autumnus ferme exactus cum in Epirum appulisset, Apolloniam terrestres copias, navales Corcyram in hyberna deduxit; postquam Philippus multa Graeciae oppida jam ceperat, inter quae Abydum, cui praesidio imposito in regnum rediit. In hoc itidem bello Trallos populos Illyricos sub Philippo stipendia fecisse Livius Dec. 4. lib. 1. tradit. Eorum regio apud Stephanum Trallia dicta, & pars Illyriae nuncupata est. Eam Macedoniae finitimam fuisse arbitror, & ab Regibus Macedonum ad regnum Macedonicum adjectam. Ab Trallis Illyricis fortasse oriundi erant, in Thraciamque migraverant Tralles illi, quos Plutarchus in Agesilao Thraciae adseripit. Sulpitius Consul per C. Claudium Praefectum & per L. Aprutium legatum rem Macedonicam prospere gessit. Cum inter Apolloniam & Dyrrhachium ad Apsum flumen haberet castra, Reguli ac Principes accolae ad eum venerunt auxilia pollicentes, inter quos erat Pleuratus Scerdileti filius, & Illyriorum Dynasta, cui respondit Consul ejus opera, cum exercitum in Macedonia induceret, se usurum. Pleuratus major Rex Illyrici huic bello implicari noluit; nam neque inter eos, qui apud Consulem in hanc expeditionem nomina dederunt, vel quibus post bellum confectum in formula pacis nominatim cautum est, Pleurati hujus mentionem factam, neque ab eo quidquam contra Philippum auxilii operaeque collatum invenio. Ab Illeis tamen sociis populi Romani navales copias ad bellum Macedonicum suppeditatas esse auctor est Livius Dec. 4. lib. 1. quippe Illeorum xx. lembi ad Prasias, qui continentis Atticae locus est, classi Romanae adjuncti sunt, missique ad populandos Carystiorum agros; unde cum redissent, ad insulas, urbes, orasque maritimas Philippi incurfandas diripiendasque cum caetera classe velis in altum datis, penitus in Aegaeum provecti sunt.

Itaque cum P. Sulpitius exercitum movisset, iterque per Dassaretiorum fines facere instituisset, Pleuratus cum Dardanis, qui se ibidem fœderi Romano adscribi voluerant, in Macedonia irrumpit per angustias Pelagoniae, ad quas quidem obsidendas Philippus filium Persea puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui aetatem ejus regerent, cum parte copiarum miserat; sed ubi Romanum exercitum adventare intellexit, revocato filio praesidioque, quod in Pelagoniae faucibus erat, ut iis copiis suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedonia patefecit. Interea Philippus duplici praelio equestri victus, cum fama & auditione accepisset Pleuratum Dardanosque ingentibus copiis profectos domo jam in Macedonia transcendisse, ad regnum tuendum se referre coactus est. Praeter hanc Macedonicam incursionem nihil aliud a Pleurato gestum esse comperio in hoc secundo bello Macedonico, quod demum quarto anno, postquam coeptum, sive instauratum fuerat, ante Christum 197. a T. Quinctio Flaminio confectum est, victo debellatoque ad Cynoscephas in Thessalia Philippo. Hoc praelium diligentissime descripsit Polybius lib. 17. in quo refert caesa octo millia Macedonum, capta quinque millia. Anno insequenti decem Legati ab Roma venerunt, qui Philippo pacem petenti pacis conditiones legesque perscriberent; quarum caput erat, ut omnes Graecorum civitates, quae in Europa, quaeque in Asia essent, libertatem ac suas leges haberent; & quae earum sub ditione Philippi fuissent, praesidia ex his Phi-

lippus deduceret. Nec vero Pleurato praemium desuit ob suam operam in eo bello Romanis collatam. Ei quippe *Lingus & Parthini* dati sunt; Illyriorum utramque gentem fuisse Livius tradit, quam Philippus sub potestatem redegerat. Parthini infra Dyrrhachium ad meridiem mare accolebant, a Partho, cujus meminit Stephanus, primario gentis oppido nomen mutuati. His finitimi erant Dassaretii populi Mediterranei, quos Plinius a tergo Parthinorum collocavit. Lingus civitas erat & regio, cujus praeter Livium nemo veterum mentionem fecit, quamque idem Livius Dec. 4. lib. 2. videtur inter Dassaretios & Macedoniae locasse, cum scripsit T. Quinctium Consulem, qui prope Aoum amnem castra habebat, consultasse; *utrum recto itinere per castra hostium viam facere conaretur, an ne tentata re tanti laboris ac periculi, per Dassaretios potius Lingumque tuto circuitu Macedonia intraret.* Idem Livius paullo post montem *Lingon* commemorat, quem ad Septemtrionem extremum montium Epiroticorum fuisse cepseo; cum quippe annumerat inter montes Epiri, *interjectos Macedoniae Thessaliaeque; latus, quod vergit in Thessaliam, Oriens spectat; Septemtrio a Macedonia obijcitur.* Ab hoc monte, cui proxime suberat, Lingus civitas & regio nomen accepit. Cave porro ne Lingum confundas cum Lynco urbe Macedoniae, a quo populi Lyncestae. Cum enim Livius Lingum Illyrico adscripserit, Lyncestas in quartam Macedoniae regionem conjecit. Ita Pleuratus ad paternam Scerdileti hereditariam ditionem duos populos Romanorum beneficio adjecit.

§. VII.

De Gentio postremo Illyriorum Rege, & regni Illyrici interitu.

Post bellum secundum Macedonicum haud multum temporis intercesserat, cum Pleuratus alter, idemque supremus Rex Illyriorum, vita decedens regni haeredem ac successorem Gentium filium reliquit. Is patre Pleurato & matre Eurydica genitus, fratres duos Platorem utroque parente, Caravantium matre eadem, sed non eodem patre natum habuit. Huic propter ignobilitatem paternam minus suspecto nihil erat, cur vitam adimeret, quin ad bellum contra Romanos gerendum ejus opera usus est. At Platorem occidit, & duos amicos ejus Ettritum & Epicadum impigros viros, quo tutius regnaret. Platore interfecto gravis deinde, dempto fratris metu, popularibus esse coepit, & violentiam insitam ingenio intemperantia vini accendebat. Hæc ex Livio Dec. 7. lib. 4. Gentius itaque regnum paternum adeptus cum esset, malis initiis ortus, tristes progressus, peiores exitus habuit principatus. Nam anno ante Christum circiter 180. magna pars Illyriorum ab Rege descivit, sive quia hic avare superbeque imperabat; sive quia illos regii dominatus tædebat.

Hic populus, ait Polybius in fragm. n. 124. quamdiu vixit Pleuratus, ei paruit, post obitum vero illius, cum in regno Gentius successisset, ab illo defecerunt Dalmatae. Tum primum Dalmatiae & Dalmaticum nomen exortum est. Illyrii siquidem inter Naronem Nestumque, cum se in libertatem vindicassent, ab Delminio, sive Dalminio urbe mediterranea, quam novae Reipublicae, totiusque gentis caput ac metropolim esse voluerunt, nomen mutuati, quo ab caeteris Illyriis distinguerentur, Delmitanos se appellarunt; unde litteris paullulum immutatis Dalmatiae & Dalmatarum voca-

Liv. Dec. 4. lib. 1.

Illeis Romanis operam & auxilia praebent.

Lingus & Parthini Pleuratum dedit.

Illyrii in regnum Gentis successit.

Pleuratus in regnum Gentis successit.

Illyrii pars a Gentio defecit.

Initium nominis Dalmatici.

Pax cum Philippo.

vocabulum defluxit; quod deinde invaluit, hodieque retinetur. Nec dubium videtur esse, quin ceteri quoque Illyrii Occidentales, ab Nesto sive Tiluro usque ad Arsiam, per idem tempus ab Gentio defecerint. Nam Istri, qui ab Arsia initium ducebant; gens itidem Illyrica; ut eos Appianus vocat, jampridem Regum Illyriorum dominatu exempti, suos sibi propriosque Regulos adsciverant. Porro Dalmatae, cum initio Naronem inter Nestumque se continuissent, deinde fines imperii usque ad Titium amnem propagarunt; totaque illa regio ab Narone ad Titium porrecta Dalmatiae nomen subiit; cetera autem regio, quam Titius ab Ortu, Arsia ab Occidente definiunt, antiquum Liburniae nomen retinuit, vel resumpsit, eoque cum ab Dalmatis, tum a ceteris Illyriis distingui coepit. Hinc duae extiterunt Respublicae, altera Dalmatarum, altera Liburnorum, quae per annos circiter ducentos suam libertatem retinuerunt, antequam vel ultro Romanis se dedecrent, vel victa debellataque sub imperium ditionemque populi Romani ceciderint. Istria vero Regum Illyriorum dominatu excusso proprium deinceps Regulum habuit, sed paullo post in Romanorum ditionem concessit; itidemque Carnia, incertum quo tempore, quave ratione, ad Romanum imperium adjuncta est. Itaque post Dalmatiam & Liburniam ab Gentio divulsas, hujus regnum intra fines sane angustos compulsus est; & ab Occasu Narone, ab Oriente Drilone fluminibus definitum; nisi quod Gentius ultra Drilonem Lissum urbem & natura, & situ, & firmissimis praediis, ac propugnaculis munitam in sua potestate retinebat. Ad haec tempora censeo accommodari posse tripartitam illam divisionem Illyrici Regii, *Tyrannici*, *Liberi*, traditam a Schymno, qui seclusa Liburnia Illyricum usque ad montes Acroceraunios produxit. Pars illa, quae nullius dominationi parens suis utebatur legibus ac magistratibus, erat Dalmatia. Reliquae duae partes, altera ab Narone ad Drilonem Gentio; alterius inter Drilonem & Montes Acroceraunios portio quaedam Pleurato parebat: utra Tyrannico Regioque imperio subesset, non satis liquet. Quae hic breviter stricimque attigimus, paullo copiosius diligentiusque explicabimus infra in parte 2. prolegom. cap. 1. §. 2. ubi de origine nominis Dalmatici.

At Gentius Illyrici regni parte maxima propter ejus gentis a se defectionem amissa, commodorum & vectigalium, quod sibi ex ea jactura decesserat, maritimis praedis & quaestibus fariendum censuit. Itaque desciscens ab instituto patris Pleurati avique Pinei, qui se Romanis bonos amicos & socios fideles praebuerant, Romanorum amicitiam, datamque illis fidem rapiendi praedandique cupiditati posthabuit, & lembos haud paucos instruxit, qui oram Italianam depopularentur; & multis civibus Romanis ac Sociis Latini nominis injurias fieri in suo regno aut jussit, aut certe non vetuit. L. Duronius Praetor Romanus misit, qui eum admonerent, ut coeptis abisteret; sed legatis ne conveniendi quidem Regis potestas facta est. Quare cum ab eodem Praetore de hisce rebus apud Senatum accusatus esset, conatus est se purgare Senatui per suos Legatos, qui fidem facerent tum Regem forte aegrum in ultimis partibus fuisse regni, cum ejus conveniendi causa Legati a Praetore venissent; simulque ejus nomine peterent a Senatu, ne crederent confectis criminibus, quae inimici detulerant. Jussus est C. Claudius Praetor de hac re cognoscere, atque ad Senatum referre, neque antea Gentio Regi legatisve ejus responsum reddi placuit. Hac Li-

vius, qui legationem Gentii Romam sui purgandi causa missam refert ad Consulatam A. Posthumii Albini & Calphurnii Pisonis, quocum congruit annus ante Christum 180.

Nihilo segnius per eadem tempora piratica operam dabant Istri, infestamque reddebant navigationem Adriaticam; & cum saepe Tarentini Brundisinique apud Senatum quæsti essent, maritimos agros expositos transmarinarum navium latrocinis, & depopulatos esse, primum M. Claudio Conf. deinde L. Duronio Praetori negotium fuerat datum annis superioribus, ut Istros comprimerent, arcerentque ab ora Italica. Istria, quae regni Illyrici pars erat extrema ad Occasum, postquam a Regibus Illyriorum desciverat, alium sibi Regem delegerat, quem alii Carmelum, alii Apulonem fuisse dicunt; utrumque nominat Livius, nec satis perspicue explicat, duosne velit intelligi, an unum eundemque Regulum Istrorum, qui Carmelus, idemque Epulo appellaretur. Propius vero est Carmelum quidem Regem seu Ducem Gallorum fuisse, qui collecto exercitu Istris, cum esset finitimus, subsidio venerat, Apulonem vero iisdem Istris regali jure praefuisse. Anno itaque ante Christum 178. bellum Istricum ex auctoritate Senatus gerendum suscepit A. Manlius Consul, qui ab Aquileja profectus ad lacum Timavi, quinque fere millia passuum a mari, posuit castra; cum per idem tempus adversus ceteros Illyrios Duum viri navales creati essent, qui oram maritimam ab Tarento usque ad Aquilejam tuerentur. Istri adjunctis copiis Gallorum, quos Carmelus adduxerat, in castra Romanorum impetum faciunt, & a militibus improvisa illa incursione perterritis, atque ad mare fugientibus, vacua relicta capiunt ac diripiunt. Sed cum Romani ex illo pavore se recepissent, revocatique essent ad castra recuperanda, demendamque illam ignominiam, hostes vino & somno gravatos adoriuntur, cadunt ad satietatem, amissa castra recipiunt. Anno insequenti C. Claudio Consuli Istria decreta est. Is duabus legionibus novis in provinciam adductis, veterem exercitum cum suis Ducibus dimisso, oppidum Nesattium, quo se Principes Istrorum, & Regulus ipse Epulo receperat, circumfessum vineis oppugnare instituit; aversoque in alium alveum amne praeterfluente menia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Istris praebat, propugnatores in eam desperationem adduxit, ut gladios in caedem conjugum ac liberorum verterent, ne hi in hostium potestatem venirent. Inter eam stragem ac tumultum Romani murum transgressi oppidum intrarunt; quod ubi ex pavido clamore fugientium Epulo intellexit, trajecit ferro pectus, ne vivus caperetur; ceteri capti, aut occisi. Duo deinde oppida Mutila & Faveria vi expugnata ac deleta. Istria tota trium oppidorum excidio, & morte Regis pacata est, omnesque undique populi obsidibus datis in ditionem venerunt; & Claudio, cum ad Urbem rediisset, postquam in Senatu de rebus in Istria Liguribusque prospere gestis disseruisset, triumphus est ei decretus. Ex Livio Dec. v. lib. 1. Ita hac pars Illyrici in fidem potestatemque populi Romani concessit, cum alia pars Illyrici magis ad Occasum vergens, idest Carnia maritima, jampridem subiisset imperium Romanorum, a quibus Colonia Latina Aquilejam deducta fuerat, cum antea Gallos recentes advenas expulissent, qui Alpes transgressi haud procul inde locum oppido condendo ceperant. Nunc ad Gentium revertamur.

Cum tertium Macedonicum bellum, auctore Perseo Philippi filio, jam immineret, Gentium quo-

Istri pirata oram Italia depopulantur.

Bellum Istricum; Istrique victi, & Istria Romanis data.

Reipublicae Dalmatarum & Liburnorum.

Gentius Romanis infidus mare infestavit.

accusatus apud Senatum.

De Gentio
querelis ad
Senatum
delata.
Liv. Dec.
9. lib. 1.

quoque Illyriorum regem suspectum Iffenses Legati fecerunt, simul questus fines suos secundo ab eo vastatos esse, simul nuntiantes uno animo Macedonum atque Illyriorum Reges communique consilio parare Romanis bellum, & specie legatorum Illyrios speculatores Romae esse, ut quid ageretur, ad Perseum referrent. Illyrii vocati in Senatum, cum legatos se esse missos ab Rege dicerent ad purganda crimina, si qua de Rege Iffenses detulissent, sine responso curia, atque urbe, jussi sunt excedere. Ceterum Gentius fecerat potius, cui suspectus esset Romanis, quam satis statuerat, utram partem sequeretur; impetuque magis, quam consilio iis aut illis se adjuncturus videbatur.

Decimius
Legatus
Romanor.
ad Gentium.

Anno ante Christum 171. cum ab urbe Roma Legati in Graciam venissent, ut circumcunctes Graecorum oppida regionisque, populos ad sedus cum Romanis contra Persea regem jungendum sollicitarent, L. Decimius missus est ad Gentium, ut eum, si aliquem respectum amicitiae habere cerneret, tentaret, aut etiam ad belli societatem pelliceret. Sed quid responsi ad Senatum Decimus retulerit, Livius non memorat. Interea Gentius tres & quinquaginta lembos militibus, omni que bellico apparatu instruxerat, eo fortasse consilio, ut illos ad eam partem adjungeret, quo se fortuna inclinaret. Hos apud Dyrhachium cum duodecim Iffeorum lembis Lucretius frater C. Lucretii Praetoris nactus, simulans se credere eos in usum Romanorum comparatos esse, in Cephalaziam abduxit. Hoc autem anno denuntiatum est Perseo bellum, quocum P. Licinius Consul duplici praelio equestri, primo adverso, altero prospero conflixit.

Bellum
inter
Perseo.
Livius Dec.
9. lib. 1.

Sub hanc pugnam victoriamque equestrem, legatus in Illyricum a Consule missus opulenta duo oppida vi atque armis coegit in deditionem, omniaque iis sua concessit, ut opinione clementiae eos, qui Carnuntum munitam urbem incolebant, alliceret. Postquam nec ut dederent se, compellere, nec capere obsidendo poterat, ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quas prius intactas urbes reliquerat, militibus diripiendas dedit. Duo illa oppida cum ad Persei regnum haud dubie pertinerent, nondum enim Romanis cum Gentio iusta belli causa intercesserat, sita fuisse arbitror in ea Illyrici parte mediterranea, quae inter Drilonem & Acroceraunios montes confinis erat Macedoniae; sed eorum nomen cum Livius silentio praetereat, certa positio designari non potest. Cave autem Carnuntum, cujus hoc loco meminit Livius, cum Carnunto, sive ut Ptolemaeus vocat, Carnunte perantiquo ac celebri Pannoniae oppido confundas, secutus Schonleibium, qui ex illis duabus civitatibus immenso terrarum spatio disjunctis unam conflavit, eamque Pannoniae attribuit. Neque enim verisimile est, ut Consul a Macedonia locisque finitimis, in quibus bellum gerebatur, Romanoque exercitu, tam longe suum Legatum abduci cum parte copiarum voluerit; praeterquam quod nihil tum rei seu belli Romaniserat cum Pannoniis, ad quos neque pertinebat Macedonicum bellum, ac ne fama quidem ejusdem belli fortasse pervenerat.

Carnuntus
oppidum
Illyricum
diversum a
Carnunto
oppido
Pannoniae.

Adde, quod Pannonia nondum ad jus nomenque Illyricum acceperat, cujus finibus Carnuntum Livius inclusit; neque ante Augustum arma vexillaque Romana visa sunt Pannoniis, cum jam ab Occasu Galliam & Hispaniam, a Meridie Africam, ab Oriente Graeciam Asiamque victoriis peragrassent. Carnuntum itaque Livianum in eadem regione Illyrica constitutum fuisse arbitror, in qua posita erant duo illa oppida anonyma opulentissima, quae Romani ad deditionem perpulerant,

Quamvis autem nusquam alibi, quam in Macedonia bellum esset, Senatus tamen suspectum ob eas, quas dixi, causas Gentium Illyriorum regem cum haberet, octo naves ornatas a Brundisio censuit mittendas ad C. Furium legatum Iffam, qui cum praesidio duarum Iffensium navium Insulae praerant, & duo millia militum in eas naves imponi jussit. Eodem anno, qui belli Macedonici secundus, ante Christum 170. erat, C. Hostilius Consul Ap. Claudium in eam Illyrici partem, quae Driloni & montibus Acrocerauniis interjacet, cum quatuor millibus peditum misit; ut accolae Illyrici tutaretur; qui non contentus iis, quas adduxerat, copiis, auxilia ab sociis corrogando ad septem millia hominum vario genere armavit, peragrataque omni ea regione ad Lychnidum in Dassaretiis confedit. Nihil tamen hostile sive C. Furio, sive Ap. Claudius contra Gentium suspectum quidem, sed nondum alterutri parti aperte addictum gessit. Verum Appius in Macedoniam transgressus ad Uscanam copias cum admovisset, falsis ac fraudulentis oppidanorum pollicitationibus illectus, hostium duabus simul portis erumpentium improvise impetu oppressus cum toto exercitu in fugam vertitur. Itaque fugientes plures quam pugnae interempti sunt; & magna copiarum parte a missa ad Lychnidum protinus reliquias cladis reduxit. Ceterum Uscanam deinde seu vi, seu deditione in potestatem Romanorum venisse ex Livio haud dubie colligitur, quippe qui eam urbem & Romano praesidio munitam, & a Perseo oppugnatam captamque anno insequenti, memoriae prodidit.

Copiae
Romanis
in Illyricum
adductae.

Appius
caelus &
fugatus.

Ab initio hujus belli Macedonici tertius jam annus inierat, ante Christum 169. cum Gentius partim fraude, partim spe regni amplificandi, promissisque ingentibus pellectus, demum socia cum Perseo arma avidius, quam cautius conjunxit; quo quidem federe sibi pariter regnoque extremum exitium conscivit. Perseus ratus, si domuisset finitimos ac proximos Illyriorum, Gentium quoque Regem jamdiu dubium in societatem pellici posse, & ab ea parte Romanis aditum in Macedoniam interclusum iri, hyeme summa cum decem millibus peditum praeter duo millia levium armatorum, & quingentis equitibus profectus Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum sumpto, jussuque apparatu oppugnandarum urbium sequi, primum ad recuperandam Uscanam urbem in Penestis maximam, quam cum delecta juventute Illyriorum Romanum praesidium tenebat, exercitum duxit. Missi, qui tentarent oppidanorum animos, cum nihil pacati retulissent, oppugnare est adortus; & cum sine intermissione interdiu noctuque omni tormentorum genere menia quaterere insisteret, sustinuerunt tamen aliquot dies eam temperatam propugnatores urbis. Sed adversus vim pares non erant, neque intus satis frumenti aliarumve rerum ad obsidionem diutius tolerandam suppetebat. Itaque cum spei nihil ad resistendum esset, deditio facta est. Exinde alia ejusdem regionis castella aut vi capta, aut voluntate dedita in potestatem redegit. Postremo ad Oeneum, qua transitus est in Labeates, ubi Gentius regnabat, oppidum moenibus validum, hinc amne Artato praeterfluente, hinc monte praesto difficilique aditu cinctum, castra posuit; quod nocturno diurnoque labore vehementissime oppugnatum, tandem cum per vim cepisset, Stuberam victorem exercitum reduxit. Inde ad Gentium legatos misit, inter quos erat Pleuratus ille, cui post secundum bellum Macedonicum Romani Lingum & Parthinos donaverant, Is regno expulsus sive ab ipsis Romanis, quod

Gentius
cum Per-
seo fedus
iungit, &
Romanis
aperte bel-
lum infero.

Res Persei
prospera
in Illyricum.

Legatio
Persei
ad Genu-
tium.

quod Perseo studeret, siue a suis, quod avaræ crudeliterque imperaret, apud Perseum exulabat. Pleurato autem consanguinitas fortassis cum Gentio Illyriorum rege intercesserat; idque conjici potest ex ipso ejus nomine, quo & parentem & trisavum Gentii appellatum invenio. Nomen autem gentile, ac duabus familiis Regum Illyriorum commune, argumento est utramque familiam ab uno olim, eodemque stipite prognatam fuisse, ac deinde alteram ab altera sejunctam esse. Huc igitur Perseus eam legationem potissimum decreverat, quod quæ illi erat cum Gentio sanguinis communio, magni momenti ad regis animum, quo volebat, impellendum esse posse videretur. Pleurato autem ac cæteris legatis mandavit, ut exponerent æstatis ejus hyemisque acta sua adversus Romanos: adjicerent recentia in Illyrico hyberne expeditionis opera: hortarentur Gentium ad societatem secum & cum Macedonibus jungendam. Hi transgressi jugum Scordi montis in Labeates pervenerant: cumque Scodram urbem regiam, regni que Illyrici arcem adisset, Rege non invento, qui tum forte Lissierat, illuc acciti sunt, benigneque auditi mandata regia exposuerunt; quibus Gentius hoc responsi dedit, voluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis, cæterum ad conandum id, quod vellet, pecuniam maxime deesse. Hæc Stuberam Perseo cum retulissent, extemplo iidem Legati addito Glaucia ex numero custodum corporis regii remittuntur, sine mentione pecuniæ, quam una Gentius impelli ad bellum poterat. Sed iidem haud multo post re infecta ab Gentio eadem referentes redierunt. Interea L. Cælius Legatus Romanus præerat Illyrico, qui nihil movere ausus, cum iis locis Rex esset, post profectionem demum Persei, conatus in Peneltis Uscanam recipere, a præsidio Macedonum cum multis vulneribus repulsus, Lychnidum copias reduxit. Deinde cum ab cæteris urbibus, quæ in amicitia & fide permanerant, tum a Parthinis, qui expulso Pleurato in ditionem Romanorum redierant, obsides dari jussit. Perseus vero alios atque alios ad Gentium legatos mittendo eum tentare non antea destitit, quam pecunia pacta, & fraude adjecta, ad suam voluntatem perduxit.

Nam Perseus, postquam intrasse Macedoniam Romanos, & adesse discrimina ultimum belli advertit, nihil moræ interponendum censuit, quin omni modo Gentium ad hujus belli societatem pertraheret, cum apparet, quantum in eo præsidii esset, nec tamen ab homine impetrare posset, ut sine præsentia pecunia id bellum susciperet. Cum igitur jam per Hippium legatum trecenta argenti talenta pactus esset, ita ut obsides ultro citroque darentur, Pantaucum misit ad rem perficiendam, qui iusjurandum a Rege & obsides accepit. Missus est & Gentio itidem Legatus nomine Olympio, qui iusjurandum itidem a Perseo obsidesque exigeret, cui duos alios adjecit, qui promissam pecuniam acciperent, ac deinde cum legatis Persei Rhodum trajicerent. Venientibus Illyriis Perseus ex castris cum omni equitatu profectus ad Diium occurrit. Ibi ea, quæ convenerunt, circumfuso agmine equitum exposita, & obsides in conspectu omnium dati acceptique. At cum ad solvendam ex pacto pecuniam ventum esset, ibi fraus ac dolus Persei intervenit. Nam cum Pellæ in urbe amplissima Macedoniæ, ex arario regio trecenta talenta missis a Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus est, quam Perseus deinde ad Gentium per suos deferendam curaret. Inde decem talenta ad Pantaucum missa, eaque præsentia dari Gentio jussit; reli-

quam pecuniam signatam Illyriorum signo portantibus suis præcepit parvis itineribus vehierent; & cum ad finem Macedoniæ ventum esset, subsisterent ibi, ac nuncios ab se opperirentur. Gentius exigua parte pecuniæ accepta, cum assidue a Pantaucis ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, M. Perpennam & L. Petilium legatos, qui tum forte ad eum venerant, in custodiam conjecit. Hoc audito Perseus, ratus Gentium in eam necessitatem bellandi cum Romanis se induxisse, unde jam expediri non posset, protinus misit ad revocandos, quibus pecuniam Gentio afferendam tradiderat. Ita Gentius partim cupiditate, partim fraude Persei se bello Macedonico implicuit, quod ei libertatem ac regnum ademnit.

Legatorum jurisque communis violatio Gentium Romanis, qui cum antea suspectum habuerant, hostem apertum declaravit. Itaque anno ante Christum 168. cum L. Anicio Consuli Macedonia bellumque Macedonicum obvenisset, L. Anicio bellum adversus Gentium cum Prætura Illyrici decretum est, quem Senatus jussit in provinciam Illyricam Appio Claudio succedere. Interea Gentius gnæviter impigreque ad bellum cum Romanis gerendum se comparabat; ad quindecim millia armatorum conscripsit, Lissum omnes copias contraxit; lembos octoginta instruxit, quos deinde misit ad Dyrrhachinorum & Apolloniatis agros populandos. Inde Caravantium fratrem ad Carios gentem Illyricam vi aut terrore subigendos cum mille peditibus & quinquaginta equitibus proficisci jussit, quem quidem Durnium oppidum advenientem benigne excepit, Caravantis vero altera Caviorum civitas exclusit; ipse vero ad Bassaniam urbem quinque millia ab Lisso duxit exercitum; eam socii Romanorum incolebant, qui permissos nuncios prius tentati obsidionem pari, quam dedere se maluerunt. Jam veris principium erat, Aniciusque Prætor cum terrestribus & navalibus copiis in provinciam venerat; qui Apolloniæ cum substitisset, præmisit ad Appium litteras, ut cum exercitu, & copiis auxiliariis Apolloniatis, & Dyrrhachinorum, itemque Bulianorum, quos Issenses subsidio miserant, se ad Genusum amnem opperiretur, inter Apsum flumen & Apolloniæ, ubi tum castra habebat. Triduo post illuc se contulit; & exercitum ab Appio, sociorumque subsidiarias copias cum accepisset, iis duo millia peditum, & ducentos equites ex delecta Parthinorum juventute adjunxit. Nihil sibi prius faciendum censebat, quam ut Bassanitas solveret obsidione; sed fama lemborum vastantium oram maritimam id consilium, decretamque jam expeditionem avertit. Itaque Anicius primum mari cum hostibus prospere conflixit. Classe Gentiana disjecta, navigiis partim captis, partim fugatis, partim demersis vel incensis, ab agris Dyrrhachinorum & Apolloniatis direptionem ac vastitatem depulit; totamque illam oram maritimam ab omni metu periculoque tutam præstitit. Nihilo segnius rem terra, minusve feliciter gessit. Itaque copiis ultra Drilonem traductis, brevi totum regnum in potestatem redegit. Nam cum aliquot urbes vi cepisset, reliquæ omnes ultro se libenterque dederunt, adjuvante inclinationem animorum clementia in omnes & justitia Prætoris Romani. Ad Scodram tandem ventum est; id quod caput belli fuerat, non eo solum, quod Gentius eam sibi ceperat velut regni totius arcem, sed etiam quod erat Labeatium gentis longe munitissima & difficilis aditu. Illuc Gentius cum validissimo præsidio, principibusque Illyriorum confugerat. Itaque

Liv. Dec. 7. lib. 4.

Copie terrestres & navales Gentii.

Anicius mari rem prospere gessit.

Milites Romani ab Uscana repulsi.

Perseus tandem perpolit Gentium ad sedem contra Romanos. Liv. Dec. 7. lib. 4.

Dolus Persei.

Scodram
obsidet,
& Gentius,
urbem tradi-
ta, se quo-
que cum
uxore &
liberis A-
nicio de-
dit.

que instructo exercitu ad mœnia succedit. Illyrii oppugnationem haud expectandam rati, urbem-rumpentes prælum loco æquo, majore animo commiserunt, quam sustinuerunt. Cæsi repulsque tantum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad Prætorem mitteret Gentius; per quos inducias peteret. Trium dierum induciæ datæ; quæ cum exiissent, Rex frustratus spe auxilii, quod a Caravantio fratre brevi allatum iri falso rumore acceperat, præmissis nunciis, ut sibi conveniendi Prætoris potestas fieret, copia ejusdem adeundi facta, in castra venit, & semet suamque stultitiam cum incusasset, postremo ad preces & lacrymas effusus, genibus Prætoris accidens, in potestatem se atque urbem dedit. Anicius Scodra recepta Petilium, Perpennamque legatos vinculis exemit, quibus splendore suo restituto, Perpennam protinus mittit ad comprehendendos amicos cognatosque Regis, qui Medeonem Labeatium gentis urbem profectus Etlevam uxorem Gentii cum filiis duobus Scerdileto Pleuratoque, & Caravantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bellum Illyricum intra triginta dies confecit, quod nuncio victoriæ Perpenna Romam misso, prius perpetratum, quam cœptum, in urbe auditum est. Nec multis post diebus Romam perducere iussit Gentium Regem ipsum cum conjuge ac liberis, & fratre, aliisque principibus Illyriorum.

Perseus
victus Ro-
manis se
tradidit.

Eodem anno ante Christianam epocham 168. de bellatum est cum Perseo, qui a P. Æmilio Consule magno prælio victus, in quo Macedonum ad viginti millia cæsa, ad undecim millia capta traduntur, cum apud Samothraceas se recepisset, relictus a suis ad Romanos transeuntibus, sese filiumque Philippum Cn. Octavio Prætori tradidit; & ad Consulem in castra perductus, inde Romam, in vinculis missus est. Insignis ea victoria, regni Macedoniae occasus, fuit lunari defectione, quam pridie ejus diei, quo certatum est, accidisse ferunt. Ut autem Paullus Æmilius, & Cn. Octavius de Perseo & Macedonibus, sic L. Anicius de Gentio & Illyriis Romæ triumpharunt. Ante eurrum Anicii Gentius rex cum conjuge & liberis, & Caravantius frater Regis, & aliquot Nobiles Illyrii ducti. De præda militibus in singulos quadragenos quinque denarios, duplex Centurioni, triplex equiti, sociis nominis latini quantum civibus, & sociis navalibus quantum militibus Anicius dedit. Reliquum ex Illyrico prædæ levis centum & viginti erant, qui partim Corcyrae, partim Apolloniatis, partim Dyrrhachinis tributum sunt. Rex Gentius cum liberis & conjuge & fratre Spoletum in custodiam traditus; cæteri captivi in carcerem coniecti; recusantibusque custodiam Spoletinis, Iguvium traductus est. Ita demum Perseus & Gentio victis, Macedonicum pariter atque Illyricum regnum extinctum est; redactumque in formam provinciae. Hæc Livius Dec. 5. lib. 5.

Anicius
Illyrios
dat, alios
liberos,
alii im-
munitate.

Antequam Anicius ex Illyrico discederet, Scodra conventum habuit, evocatis ex tota provincia principibus, ibique ex Senatusconsulto, ac de sententia Legatorum, qui ad res Illyricas cum Prætoris componendas ex urbe venerant, generatim quidem Illyriis omnibus libertatem, nominatim vero aliquibus immunitatem insuper dedit. Quippe immunes fore declaravit primum Iffenses, quod antea socii cum essent, in amicitia populi Romani cum fide permanerint, suisque Romanos in eo bello auxiliis juverint; deinde Taulantios, Pirustas, Rhizonitas, Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos defecissent; Daorseos sive Daorizos, quod relictis Caravantiis armis ad

Romanos transissent; at Scodrensis, ceterisque Illyriis vectigal imposuit dimidium ejus, quod Regi pendebant. Hoc autem interest inter eos, quos Prætor liberos, quosve immunes esse iussit, quod hi quidem omni onere ac dominatione exempti pro sociis & amicis populi Romani haberentur; illi vero ita liberi essent, ut suis quidem legibus uterentur, suos conventus agerent, suos Magistratus crearent, suis prædiis suas urbes tuerentur; sed annum tributum Romanis persolverent, & Romano Prætori ad omnia præsto essent, ejusque imperata facerent. Nam etiam Macedonibus libertatem fere in eandem formulam fuisse concessam invenio, quos quidem uti & Illyrios liberos, sed non immunes, quin redactos esse constat sub imperium populi Romani, & ex utrisque duas conflatas provincias, alteram Illyricam, alteram Macedonicam. Cæterum ea formula, quam pro tribunali L. Anicius pronunciavit, quaque Illyrios vel immunes, vel liberos fore declaravit, mendosa apud Livium Dec. v. l. 5. videtur. Nam immunitate idcirco Iffenses donati esse dicuntur, quod a Gentio defecerint, cum hos Gentio non subditos, sed inimicos fuisse, ex iis, quæ antea scripsit Livius, appareat; quapropter iisdem non datam, sed potius, qua prius fruebantur, immunitatem confirmatam esse dixerim, propterea quod in fide & amicitia populi Romani permanserant. Idem animadvertit Historicus Dalmata lib. 1. cap. 1. & paullo aliter ac nos fecimus, mendum illud corrigendum censuit: *Iffenses vero*, inquit, *qui primi inter liberos & immunes a Livio numerantur, sicuti ex præcedentibus verbis Gentio non fuisse subditos, imo inimicos patet; ita Livium eosdem cum cæteris Illyriis, quibus tunc, quod incolumi Gentio ad Romanos defecissent, libertas & immunitas concessa fuit, Iffenses perperam nominasse constat: & iis, qui a Gentio defecerant, libertatem & immunitatem, qua Iffenses populi Romani socii fruebantur, concessam scribere debuisse.* De Taulantiis etiam dubitari potest, subjunctine, an exempti essent imperio Gentii. Si hos cum aliquibus inter Drilonem ac Dyrrhachium locandos censeas, cum ab Liso urbe Gentiana prope absuerint necesse sit, eos in ditione Gentii fuisse facile concesserim. At si Taulantii, quod vero propius est, idque a plerisque Geographis traditur, oram maritimam incolebant, inter Dyrrhachium & Apolloniam, ut credam illos Gentiani regni finibus inclusos fuisse, adduci non possum; præsertim cum Dyrrhachium Liso & Taulantiis interjacens ad regnum Gentii non pertineret. Nec facile dixerim, cur *Pirustas Dafsaretiorum* vocaverit, cum Pirustæ citra Drilonem positi longe abessent a Dafsaretiis. Inter populos tributum lege Romanis addictos cum Scodrensis annuatim Dafsarenses, & Selepitano. De Selepitanis Illyricis cum præter Livium nemo mentionem fecerit, eorum sedes ignoro. Dafsarenses haud diversos a Dafsaretiis esse arbitror, quos alii Dafsaritas vocant. Hos vero cur Anicius tributo subjecerit, non intelligo; cum Lychnidus hujus gentis caput ac civitas primaria contra Perseum a Romanis constantissime steterit. Cum autem Anicius, ut ait Livius, in tres partes Illyricum divideret, *unam*, inquit, *eam fecit, quæ supra dicta est.* Sed quænam hæc prima pars esset, ex iis, quæ supra dixit, vix aut ne vix quidem intelligi potest; nisi forte ex illis populis, qui in ea formula nominantur, quique non includuntur neque in secunda, neque in tertia parte, composita fuerit, nimirum ex Iffensibus, Taulantiis, Dafsaretiis, Pirustis, Daorseis, Selepitanis; sed hæc gentes lon-

Menda
quædam
formule
Livianæ
corrigen-
tur.

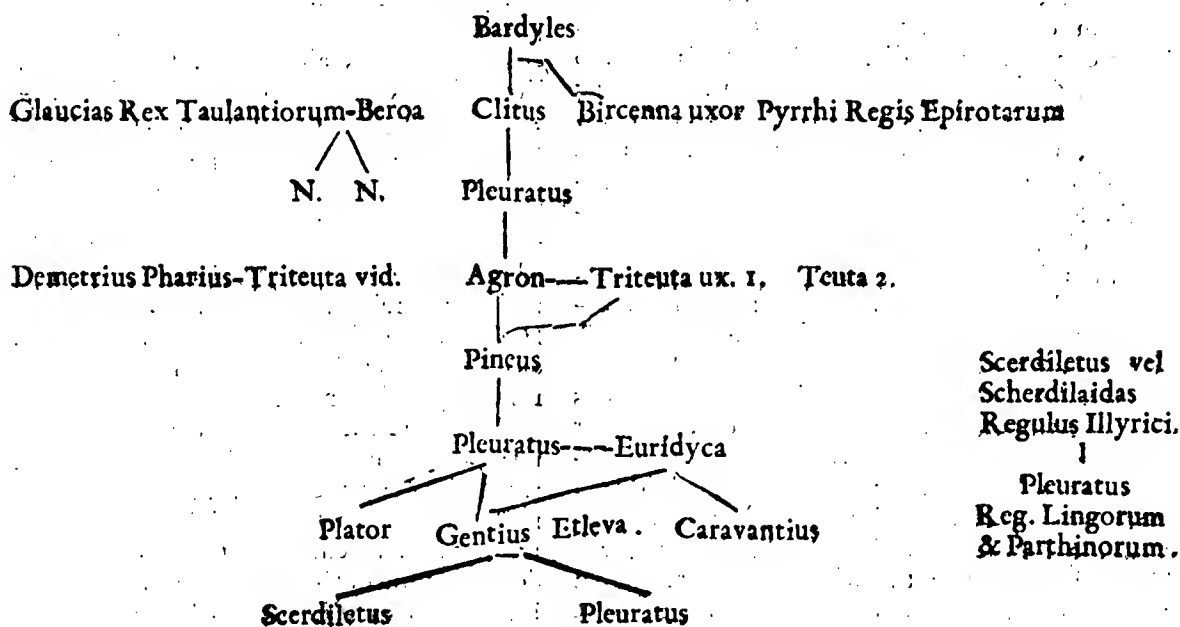
Taulantii
an Gentio
subiecti?

Anicius
Illyrios in
tres regio-
nes divisit.

longius inter se distabant, quam ut in unam Illyrici partem apte coalescere possent. Reliquas duas partes ita descripsit, ut explicatione non indigeant. In alteram siquidem Labeatas omnes, quorum civitas princeps erat Scodra, in tertiam Agravonitas, & Rhizonitas, & Olciniatas accolaeque eorum coniecit. Sed ipsam Livianam formulam ac partitionem hic subjiciendam censeo, ut Lectores per se ipsi dispiciant, quænam utrique sive correctio, sive interpretatio adhiberi possit: *Ibi (Scodræ Anicius) pro tribunali pronuntiavit de sententia concilii, Senatum populumque Romanum Illyrios esse liberos jubere, præsidia ex omnibus oppidis, arcibus & castellis sese deducturum: non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses, & Taulantios, Dassaretiorum Pirustas, Rhizonitas, Olciniatas, quod incolæ Gentio ad Romanos defecissent; Daorseis quoque immunitatem dare, quod relicto Caravantio cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus, & Dassarensibus, & Selepitans, cæterisque Illyriis vestigal dimidium ejus, quod regi pendissent, imponere. Inde in tres partes Illyricum dirigit; unam eam fecit, quæ supra dicta est, alteram Labeatas omnes, tertiam Agravonitas, & Rhizonitas & Olciniatas, accolaeque eorum. Itaque Romani cum jam antea partem Occidentalem Illyrici, Carniam videlicet, Istriamque in pote-*

statem redegerint, ut capite proximo explicabimus; itemque primo, atque altero bello Illyrico extremam ad Meridiem Illyrici partem aut ad imperium, aut ad societatem sibi adjunxissent, quæ ab Drilone usque ad montes Acroceraunios protenditur; hoc demum tertio bello Illyrico potiti sunt totius Illyrici primigenii, sive proprii, Naronem inter Drilonemque interjecti, quod tres in partes divisum cum esset, in unam Romanam provinciam deinde coaluit, propagatis ab Occasu finibus usque ad Titium, idque ab Romanis simpliciter Illyricum vocari solebat tempore civilis illius belli, quod anno ante Christum 49. inter Cæsarem & Pompejum exarsit. Verum Romanorum ditione atque imperio tum exemptæ fuerunt urbes gentesque illæ, quibus in formula paullo ante descripta nominatim cavetur, hisdemque immunitas etiam, non libertas solum donatur. Quod autem supererat Illyrici intermediæ cum insulis adjacentibus, id fere omne ad Liburnos ac Dalmatas pertinebat, qui se jampridem ex dominatu Gentii in libertatem exemerant. Hi siquidem cum se a bello Macedonico abstinent, neque aut Romanos, aut Perseum juvissent, nihil a Romanis victoribus seu detrimenti, seu beneficii acceperunt. Restat, ut hic Lectorem oculis subjiciam stemma genealogicum Regum Illyricorum ex genere Celtico.

Reges Illyrici.

§. VIII.

Regiones Illyricæ adjectæ sub imperio Regum Celtarum.

Sub Pelasgis nomen Illyricum intra illos fines se continuit, Titium scilicet ac Drilonem, quibus definiebatur regnum Hylli, quem gentis Illyricæ conditorem ac parentem fuisse diximus. Nihil amplius terminos habuit sub imperio Liburnorum, qui Pelasgis expulsis, cum occupassent Illyricum, & regiones Illyricæ utrinque ab Ortu & Occasu finitimas, genus quidem regnumque Liburnicum longe lateque propagarunt; sed nomini ac finibus Illyrici nihil ab illis seu detractum, sive adjunctum fuit. Itaque generis, ac nominis Illyrici incrementum atque amplificationem Celtis adscribendam censeo, qui Liburnis vel ad fugam compulsis, vel jus imperiumque Celti-

Illyricum Sacrum.

cum subire coactis, postquam in antiquo Illyrico Titium inter ac Drilonem regnum condidissent, vocabuli ac regni Illyrici fines primum usque ad Epirotas, deinde usque ad Venetos protulerunt.

Primum itaque ad jus ditionemque Illyrici accessit regio illa, quæ ab Drilone ad montes Acroceraunios porrecta ab Oriente paullulum deflexens vergit ad Meridiem. Hanc vel Epirotis vel Macedonibus adeptam, quibus cum Illyrii Celtæ assidue bellum gerebant, illi, qui ante Bardylem apud Illyrios regnarunt, Illyrico adjecerunt. Nam Scriptores omnes, qui describunt antiquum Illyricum, antequam in Romanorum potestatem concederet, veluti Scylax, Schymnus, Dionysius Alexandrinus, Strabo, Pomponius Mela, ejusdem fines usque ad montes Acroceraunios producunt. Post Liburnos gens est Illyriorum, qui oram maritimam accolunt ad Chaoniam usque, quæ juxta Corcyram Alcinoi insulam est. Scylax. Porrecta deinceps Illyris quamplurimas coercet gentes.

D

Schym-

Regio inter Drilonem & Acroceraunios Illyricæ per Celtas adjecta.

Schymnus, qui deinde persequitur descriptionem Illyrici, eique Lychnitum lacum, ceterasque urbes Driloni & Cerauniis interjectas attribuit. Post vero immensum tractum ducens Illyricam circum terram volvitur usque ad jugum, montesque excelsos, quos Ceraunios vocant. Dionysius Afer. Quemadmodum autem oram Illyrici describentes, usque ad Ceraunios montes progressi sumus. . . . Tota hac via Egnatia vocatur, prima pars ad Candaviam Illyrici montem per urbem Lychnidum, & Pylonem, qui locus in via distinguit a Macedonia Illyricum. Strabo. Deinde Ceraunii montes, ab iis flexus in Adriam. Hoc mare magno secessu littorum acceptum, & vaste quidem in latitudinem patens, qua penetrat tamen vastius Illyricis usque Tergestum, cetera Gallicis Italicisque gentibus cingitur. Parthini & Dassareta prima ejus tenent, sequentia Taulantii &c. Mela. Vide caput 3. §. 4. Hujus regionis urbes maritimae Veterum litteris celebratae fuerunt Epidamnus sive Dyrrhachium, Apollonia, Aulon hodie Vallona, Bullis seu Byllis, Amantia, Oricum. Ex his autem Dyrrhachium, & Apollonia, quamvis interdum fuerint sub imperio Regum Illyricorum, tamen civitates erant per se liberae, & antiquam libertatem, si quando amisissent, recuperare omni ope operaque conabantur. Oram maritimam populi duo celebriores accolebant; Taulantii, quos aliqui inter Lissum & Dyrrhachium, plerique inter Dyrrhachium & Apolloniam collocant; Parthini infra Taulantios ad Meridiem, quos alii supra Taulantios ad Septemtrionem constituunt; alteros alteris finitimos fuisse constat. In mediterraneis Bassania a Lisso quinque passuum millibus distans in meridiem; Parthus civitas haud procul a mari & Dyrrhachio distans, unde Parthini appellati; longius a mari populi Albani, eorumque urbs Albanopolis; Aetrai, Aetraum oppidum; Dassareta, quorum primaria civitas Lychnidus ad lacum cognominem apposita; inter hunc & mare Scampis oppidum, cujus Ptolemæus & Stephanus meminerunt. Sequuntur meridiem versus Eordæi, sive Eordetae; Elymaei, quorum urbs Elymaea, regio Elymiotis; Orestæ, & Celetrum Orestidis regionis caput; demum Atintanes, & Antigonis civitas, unde per angustas fauces montium Acrocerauniorum transitus erat in Epirum. Sunt, qui Atintanes longius a mari summovent, rejiciuntque ad radices montium, qui hanc Illyrici partem, Epirumque a Thessalia discriminant. In hanc quoque regionem Livius videtur conjicere Carios populos, itemque oppida illorum Caravantem & Durnium. Ceterum quam certi sunt fines, quibus hanc partem Illyrici Drilo a Septemtrione, mare ab Occasu, montes Acroceraunii a Meridie circumscribunt, tam varius est, incertusque limes, quo definitur ab regione Orientis, & disjungitur a Macedonia, quem alii contrahunt, alii latius extendunt. Sunt qui Eordæos atque Elymaeos Macedoniae, sunt qui Illyrico attribuunt. Livius produxit Illyricum usque ad Borum montem, cui partem quartam Macedoniae subjecit, inde longe lateque in Meridiem porrectam; & Penestas ejusdem montis ab Occasu accolas cum Uscana & Oæneo Penestiarum oppidis Illyrico adscripsit. Penestas quippe gentem Illyricam vocat. Ab hac siquidem parte fines Illyrici saepe variatos reor propter assidua Illyriorum cum Macedonibus bella; & dilatatos cum vincerent, contractos cum vincerentur Illyrii, fuisse oportet. Hanc regionem interfluunt quinque amnes memoratu digni, Panyasus, Apfus, Genusus, aequali fere spatio disjuncti, qui Dyrrhachium inter & Apolloniam; Aous sive Acus, qui haud

procul Apollonia, & Calydnus, qui ad meridiem infra Amantiam in mare delabuntur. Eandem regionem interfecat via Egnatia Geographorum tabulis ac litteris celeberrima. Huic ex descriptione Strabonis duplex caput sive initium fuit, alterum apud Dyrrhachium, alterum apud Apolloniam pro duplici ex Italia tractu vel Brundisio Dyrrhachium, vel Hidrunte Apolloniam. Hac igitur bipartita in ortum progrediens post quadragesimum tertium a Dyrrhachio, unde quinquagesimum milliare ab urbe Apollonia, in unum coarctat ad montes Illyricos Candaviae, & per Lychnidum Dassaretiorum, per Heracleam Lyncestarum urbes, per Edessam, Pellam, Thessalonicam Macedoniae, per Amphipolim, Philippos, & reliqua deinceps Thraciae oppida ad Hebrum flumen ducebat: Romanorum opus haud dubie, Romano more, ut viæ per Italiam, lapidibus stratum ac munitum, miliaribus distinctum, & longissimo quingentorum & viginti quinque miliarium tractu ad Hebrum usque perductum. Hac autem, quam descripsimus, pars Illyrici ad ortum & meridiem extrema, cum post victum Perseum, sublatosque Reges Illyrici ac Macedoniae in Romanorum potestatem venisset, Illyrico vocabulo paulatim obsolescente, pars Macedoniae haberi & vocari coepit; sic prorsus, ut cum bellum civile inter Cæsarem ac Pompejum ferveret, non alio nisi Macedoniae vocabulo appellaretur: *Dyrrhachium quondam in Parthis Illyriis sita*, inquit Dio Cassius lib. 41. *jam vero etiam tunc* (id est civilis belli temporibus) *Macedoniae annumerata*. A Lisso Macedoniae provincia, ait Plinius. Quocirca M. Tullius scripsit, *Ligarium in Macedonia ad castra Pompei venisse*, quæ quidem ad Dyrrhachium posita erant. Huc adde Appianum, aliosque ejusdem belli civilis scriptores, qui hanc regionem Driloni fluviio & montibus Acrocerauniis interjectam Macedoniae vocabulo subjiciunt. Hac sane ad regnum nomenque Illyricum adjuncta fuerat, ut diximus, sub imperio Regum Illyricorum generis Celtici, qui ante Bardylem regnarunt, quique Illyrici fines in ortum ac meridiem produxerunt usque ad montes Acroceraunios.

Anno ante Christum circiter 240. Agron Pleurati filius rerum apud Illyrios potiebatur, qui cum terrestribus copiis & maritimis plurimum polleret, non solum eam partem Illyrici finitimam Macedoniae inter Drilonem & montes Acroceraunios, modo descriptam obtinebat, in qua Glaucias alter Illyriorum Rex olim dominabatur; sed etiam nomen finesque Illyrici regni ultra Titium usque in Carnos propagavit; nisi forte ab hac parte ditior nem suam in occasum populis Liburniae propriae subigendis extendere coeperint vel Pleuratus parens, vel Clitus avus Agronis. Tum itaque ad Illyricum accessit Liburnia, Japydia, Istria, & Carnia si non omnis, certe pars Carnorum haud exigua; quæ quidem regiones exinde ad Illyricum pertinere, & Illyrici vocabulo appellari coeperunt. *Tempore Regis Agronis, & Teuta*, ait Historicus Dalmata l. i. c. 3. *quando Romani prima vice transierunt, Illyrici ex Occidentali parte usque ad Carnos dilatatio facta est*. Cum autem Schymnus, Dionysius Alexandrinus sive Afer, Istros, Japydes, Liburnos, & Carnos ab Illyrico secludunt, ad superiores ante Agronem ætates respexisse videntur, cum scilicet Illyricum ab Titio flumine initium ducebat. Sed Strabo, Pomponius Mela, Plinius, Ptolemæus, Appianus, alique fere omnes Geographi, & Scriptores antiqui Japydes & Liburnos inter populos Illyricos annumerant. Neque ulla controversia esse potest, quin Illyrici finibus Istria quoque continere-

Hæc regio postquam Romanorum imperium subivit, Macedonia appellari coepit.

Hæc regio postquam Romanorum imperium subivit, Macedonia appellari coepit.

Sub Agronis imperio Liburnia, Japydia, Istria, Carnia ad Illyricum accessit.

Ejusdem regionis flumines, & via Egnatia.

neretur: *Docuimus*, inquit Strabo lib. 7. in Italia descriptione primos in Illyrici ora maritima esse Istros conterminos Italiae & Carnis. Appianus lib. Illyr. Strabonem sequitur: *Demetrius Istros Illyriorum nationem aliam sibi vindicavit*. Ab neutro dissentiunt Pomponius Mela lib. 2. cap. 1. *Tergeste intimo in sinu Adriæ situm finit Illyricum*. An vero Carni aliqua saltem ex parte ad jus nomenque Illyricum pertinuerint, aliqua dubitatio esse potest, cum Strabo, & Mela Carnos Italiae adseribant. Sed omnem dubitationem eximit Appianus, qui si non omnem Carniam, ejus certe partem conterminam Istriæ finibus Illyrici inclusit, cum *Codropolim* vocat *oppidum Illyricorum*, quod Octavius Cæsar & Antonius Romanum orbem inter se partientes, ditionis utriusque limitem esse voluerunt. Cæsar, inquit, & Antonius Romanum imperium inter se devoto partiti sunt, feceruntque terminum utriusque ditionis *Codropolim oppidum Illyricum*, quod videbatur situm in intimo sinu Adriatico. His Appiani verbis hanc notam apposuit Historicus Dalmata lib. 1. cap. 2. *Codropolim vero in Carnis fuisse hodiernum nomen loci Fori Julii, Codropio dicti, in ipsius sinus intimo existentis demonstrat*. Neque assentior Ortelio ac Ferrario, qui *Codropolim*, cujus meminit Appianus, in extremam Illyrici ad Ortum regionem, ipsumque fere ostium maris Adriatici rejiciunt; id quod minime cohæret cum Appiano *Codropolim* statuente in intimo sinu Adriatico, idest in ea regione, quæ sita est ad recessum intimum maris Adriatici. Cum enim Scriptores sinum Adriaticum vocant intimum, non universum mare Adriaticum, neque ejus ostium extremasque fauces, quibus influit in Jonium, sed ejus veluti caput atque initium intelligi volunt, quod Carni Venetique circumcolunt; & *sinus intimus* propterea dicitur, quia illic ora circumiens sinuoso interiorique ambitu mare coerces, & duobus quasi brachiis complectitur. Itaque si Appianum audimus, Carnia quoque, aut certe pars haud exigua Carnorum, in quibus est oppidum *Codropolis*, usque ad imperium Augusti, ad nomen ditionemque Illyrici pertinebat. Cum autem veluti quædam Illyrici appendicula esset, idcirco eam neque Strabo, neque Mela populis ac regionibus Illyricis annumerant. Plinius vero & Ptolemæus non modo Carniam, sed Istriam quoque ab Illyrico sejungunt, postquam videlicet Augustus provinciam utramque avulsam ab Illyrico in decimam Italiae regionem concejcebat. Cæterum in Carnos Illyrici fines produxit etiam Herodianus lib. 8. cap. 1. cum urbem Aquilejam vocat quasi terminum Illyriæ; itemque *Basilus Magnus*, cum suæ ad Valerianum Episcopum Aquilejensem epistolæ hanc inscriptionem præposuit: *Valeriano Episcopo Illyriorum*, sive ut in aliis Codicibus, *Illyrici*. Uterque vero dimensionem Illyrici exegit ad normam veteris Geographiæ, quæ vigeat, antequam Augustus novam Romani orbis descriptionem, & Provinciarum divisionem inveharet.

Herodotus pater Historiæ, & veterrimus Illyricorum, qui annis quadringentis ante Christum vixit, Venetos etiam videtur Illyrico adscribere: *Hac lege*, inquit lib. 2. & *Henetos Illyriorum audio per singulos pagos uti*; non quod Veneti origine essent Illyrii, cum eorum genus alii quidem ex Gallia, & ab Oceano, plerique vero ex Asia, & a Paphlagonia arcessant; nemo autem ab Illyriis repetendum esse dixerit; sed quia Illyrii suum nomen in Venetos usque protulerunt. Quocirca si Veneti jam inde ab ætate Herodoti haberi solebant, dicique Illyrii, necesse est multis ætatibus ante regnum Agronis nomine ac finibus Illyrici *Illyricum Sacrum*.

non Venetos solum, sed multo magis Carnos, Istros, Japydes, ac Liburnos, qui propius aberant ab Illyriis primigeniis, comprehensos fuisse: ex quo fieret, ut Agron regni quidem sui fines in Occasum ad Carnos usque propagaverit, fines vero Illyrici non item; quippe cum ante annos amplius ducentos, cum Herodotus scribebat, regiones illæ, quamvis Illyricorum Regum imperio exemptæ, Illyrici tamen vocabulo subessent. Bernardus Justinianus in Hist. Ven. cap. 4. cum nemo Venetos Illyrios dixerit præter Herodotum, quem Servius fortasse secutus, postea scripsit Venetos ab Heneto Illyriorum rege dictos, haud dubitat Herodotum erroris arguere, cui tamen veniam dandam censet, quod deceptus fuerit propinquitate Illyriorum, a quibus haud ita magno terrarum spatio interjecto Veneti distabant: Herodotus, inquit, ab antiquitate pater historiæ appellatus libro secundo, ubi de moribus Babyloniorum in nuptiis adjungendis narrat, se audivisse eandem de nuptiis legem Venetis apud Illyrios in usu tum fuisse. Quæ quidem provinciæ tametsi aliquantisper locis disjungerentur, earum tamen propinquitatis facile dat errori veniam. Inde fortassis Servius quoque Grammaticus Venetos voluit ab Heneto Illyriorum rege dictos. Sed in hac rerum antiquitate licet unicuique, quod magis libet, opinari. Cæterum si regni tantum, si etiam nominis Illyrici fines Agron primus in Carnos usque propagaverit, illud pro certo constitui posse arbitror, Agrone imperante, æque nomen ac regnum Illyricum ab Carnis usque ad Epirotas inter mare Alpesque longissime productum fuisse, & complexum Carniam, Istriam, Liburniam, & Illyricum proprium una cum duplici regione eadem Illyrico proprio utrinque adjecta, altera ad Occasum inter Titium & Naronem, altera ad Orientem inter Drilonem & montes Acroceraunios interjecta. His adde insulas fere omnes Illyricæ oræ adjacentes præter Issam, & fortassis unam alteramve Issæ proximam. Issenses quippe, quamvis & ipsi communi Illyriorum vocabulo subesse cœpissent, Regum tamen Illyricorum imperio exempti, suis legibus, suisque Magistratibus utebantur in Romanorum amicitiam ac societatem adscripti, & aliquid etiam oræ continentis possidebant, cum duabus munitissimis urbibus Epetio ac Tragurio. Illyricum autem universum ea tempestate his fere limitibus continebatur. Quæ in Aquilonem spectabat, Juliis Alpibus, Albis, Bæbiis, Ardiisque montibus a Pannonia disjungebatur; qua vergebat ad Orientem mons Scardus Illyrios separabat a Dardanis; infra quos ad Meridiem sita cum esset Macedonia, ab hac parte fines alias contraxit, alias latius in Ortum Solis porrexit. A Meridie autem montibus Acrocerauniis, quorum interjectu ab Epiro sejunctum erat, & Mari supero; ab Occasu demum Tillavento vel Lipientia Carnorum fluminibus terminabatur. Hic erat Illyrici status, hæc circumscriptio, hi fines, cum Romani primum classe Superum mare transfretarunt, & bello Illyrios aggredi, partesque Illyrici alias ex aliis primum ad amicitiam & societatem adjungere, ac deinde in potestatem redigere cœperunt. Id porro Romanis debent Illyrii, quod multarum provinciarum accessione fines Illyrici latissime propagaverint. Nam quidquid gentium ac terrarum sive ad Septentrionem, sive ad Orientem in Europa armis cepissent, id fere totum ad jus nomenque Illyricum adjungere solebant, exceptis Macedonia & Græciæ, quæ demum ipsæ etiam æræ Christianæ sæculo quarto nomen Illyrici subierunt, intraque fines Illyrici universalis migrarunt.

Fines & regiones Illyricæ sub regno Agronis

Romani amplius nomen Illyrici

CAPUT IV.

Romani paullatim Illyrios subigunt, ac totum denique Illyricum adepti multis Provinciis augent, ejus finibus ad Septentrionem & Orientem latissime propagatis.

Romani
po^{ri} pri
mum bel
lum p^{ri}mi
cum classe
Superum
mare tra
jice e in
cipiunt.

Prima in
Orientem
expeditio
contra Il
lyrios.

Populus Romanus, quinto post urbem conditam sæculo labente, domita jam subactaque tota propemodum intra Apenninum Italia, ut Mamer-
tinis contra Hieronem & Carthaginienfes auxilium ferret, in Siciliam transierat, gradum inde fa-
cturus ad Imperium Orbis terrarum; & rem nauti-
cam attingere aggressus, non terra solum, sed ma-
ri etiam quantum posset, insigne documentum de-
derat. Penis navali prælio devictis, iisdemque tam-
dem anno proximi sæculi 12, ante Christum 242,
altera maritima pugna debellatis, & ad pacem pe-
tendam compulsis, Siciliam insulasque omnes, quæ
Italiam inter atque Africam interjacent, ad Impe-
rium adjunxerat, & Sardiniam præterea itemque
Corsicam. Igitur Punico primo bello jampridem
perfunctus, anno Urbis 525, Olympiadis 137.
quarto, ante Christianam Epocham 229, supero
mari classes transmittere, & Orientem versus arma
victoria convertere, atque imperii fines propaga-
re cœpit. Prima igitur in Orientem Romanorum
expeditio adversus Illyrios fuit, antequam in Ma-
cedoniam & Græciam signa atque arma inferrent.
Verum & pluribus bellis annisque opus fuit ad gen-
tes Illyricas prorsus edomandas, pacataque posses-
sione obtinendas; nec solum Hispania, Africa &
Gallia, sed etiam Macedonia, Græcia & Asia sub
populi Romani imperium ditionemque ceciderant,
priusquam cum Illyriis omnino debellatum esset.
Facturum me operæ prætium arbitror, si bella om-
nia, quæ Romani cum Illyriis gesserunt, antea
Lectoribus subjecerim, quam provincias ac regio-
nes percrensam, quibus Romani Illyricum suo im-
perio adjunctum auxerunt. Hæc autem bella hunc
in locum iisdem verbis transferenda censui, quibus
descripta sunt a Polybio, Dione, Appiano, aliis-
que antiquis historicis; quibus, sicubi opus fuerit
adeos inter se conciliandos, explicandosque, no-
tas quam brevissimas adjiciam.

§. I.

Primum Bellum Illyricum.

Agron &
Teuta
primo Il-
lyrico bel-
lo causam
præbue-
runt.

Primo bello Illyrico causam præbuit tum A-
gron, cujus aut jussu, aut permissu, Illyrii
piraticam facere, naves Italicas deprædari, & Is-
senses socios populi Romani excursionibus & latro-
ciniis vexare terra marique instituerant; tum Teu-
ta ejus conjux, quæ post obitum Mariti cum tu-
tela Pinei privigni sui administrationem regni
susceperat: Mulier & suo pte ingenio ferox, & ma-
xime propter recentes victorias, quas de Epirotis
Græcisque retulerat, spe atque animo elata: quæ
nihil sibi non licere putabat; & undecumque præ-
dandi occasio oblata esset, gentes omnes hostium
loco haberi jussit; eoque audaciæ ac dementiæ
processerat, ut alterum ex legatis populi Romani,
per quos admonita fuerat, ut ceptis absteret, se-
que ab infestandis Sociis Romanorum cohiberet,
contra jus fasque interfecit, quod coram se libe-
rius, quam ejus arrogantia pati posset, locutus
fuisset. Ad hæc, maritimas terrestresque copias
ad Issam urbem obsidendam miserat. Quapropter
Romani suas ac sociorum injurias bello persequi

decreverunt. Tum primum Romana classis Adria-
ticum trajecit, anno ante Christum 229. Hujus
belli initia, progressiones, exitusque Polybius accu-
ratissime omnium persequitur.

Descriptio primi belli Illyrici ex Polybio lib. 2.

Ceterum Illyrii, jam ante soliti eos, qui ex Ita-
lia navigabant, injuriis afficere, quo tempore (a)
Phænice morabantur, plures simul e classe disceden-
tes mercatorum Italicorum alios deprædatis sunt, alios
trucidarunt, nec paucos cepere viros, & secum ab-
duxerunt. Romani, qui semper hætenus (b) delatas
ad se querimonias de Illyriis erant aspernati, tunc
cum plures simul ea gratia in Senatum venissent, Le-
gatos in Illyricum decernunt Cajum, & Lucium Co-
runcanos, ut de iis, quæ diximus, accurate cognos-
cerent. Teuta reversis ex Epiro lembis, copiam at-
que multitudinem advecta ex Epiro supellestilis de-
mirata, (longe enim felicitate ceteras Epiri urbes
anteibat Phænice) ad laceffendos injuriis Græcos
duplo animosior est reddita.

Verum quia domi res turbatæ erant, nihil tunc
movit; cito autem negotio transacto eorum Illyrio-
rum, qui rebellaverant, Issam (c), quæ sola parere
ipsi recusabat, obsidione cinctam tenebat. Eodem tem-
pore Romanorum Legati advenerunt, qui cum ad col-
loquium essent admissi, de suis injuriis exposularunt.
Teuta (d) quandiu verba facientes audiebat, ingen-
tem animi ferociam, & superbiam præ se ferre; po-
stea vero quam dicendi finem fecissent, ita inquit: Cu-
ra sibi futurum, ne qua Romano populo ab Illyriis
publice injuria fiat: ceterum ut impediatur, quominus
privatim quam potest quisque utilitatem e mari ca-
piat, hoc vero Regibus in more nequaquam esse. Tu-
lit indigne hæc illius verba junior legatorum, &
apud Reginam libertate usus, conveniente illa qui-
dem, sed cui omnino tunc locus non erat: At Romæ-
nis, inquit, o Teuta, mos hic est pulcherrimus, ut
privatim factas injurias publice persequantur, &
injuriæ passis opem feramus. Operam igitur Deo-
volente dabimus, ut cupide ac cito regia instituta
emendare te cogamus.

Libertatem hujus dicti ita iracunde, qui mos est
mulierum, atque impotenter accepit Teuta, ut spre-
to gentium jure mitteret, qui profectos legatos inse-
querentur, & liberioris dicti auctorem necarent.
Quod ut Romam est perlatum, tanto fæmine hujus
scelere irritati ad belli apparatus illico se converte-
runt. Teuta veris initio lembos a se resectos majore
quam antea numero in Græciam redire jussit. Horum
alii Corcyram trajiciunt, quidam ad Dyrrachii por-
tum applicant.

Deinde narrat Polybius Illyriorum expeditio-
nes, resque gestas contra Dyrrachinos & Corcy-
renses, quas supra descripsimus cap. 3. §. 6. Utra-
que autem civitas, cum esset in ditione Agronis,
teste Appiano, ab ejus imperio defecerat.

Circa idem tempus C. Fulvius (e) Consul cum du-
centarum navium classe, itemque A. Postumius Con-
sul alter cum terrestribus copiis Roma profisciscun-
tur. Cajo erat animus ante omnia Corcyram petere,
quod prius se illuc perventurum speraret, quam exi-
tum obsidio haberet (f). Ac licet serum jam auxi-
lium erat, ad insulam tamen accessit, cum ut pro-
pius omnia cognosceret, quæ ibi factæ erant, tum
ut vera, an falsa essent, quæ de Demetrio nunciaban-
tur, disceret. Demetrius enim nonnullis apud Teu-
tam ipsum criminantibus, metuens ab illa sibi, ad
Romanos miserat, qui nunciarent, & urbem se, &
quæcumque alia in potestate haberet, ipsis traditu-
rum. Corcyrenses Romanorum adventu læti, præsi-
dium Illyriorum consentiente Demetrio eis tradunt:
deinde etiam de communi cunctorum sententia, Ro-
manorum hortatu, fidei ipsorum se omnes dedunt;
hanc

Illyrii A-
driaticam
naviga-
tionem
Italiam
infestam
faciunt.

a
b

Teuta Il-
sam obsi-
det.
c

d

Classis Il-
lyrica in
Græciam
missa.

e
C. Fulvius
Consul
Corcyra
petitur.

f

hanc solum rati superesse rationem; quatuor in-
ferum ab Illyriorum immanitate forent. Romanis,
Corcyrensis in amicitiam receptis, Apolloniam
classe petunt, ducem ad peragenda reliqua Demetrium habentes.

Apollonia se
dedunt
Romanis
consilio
bus.

Inter hac & Postumius terrestres copias Brundisio trajecit, pedes ad viginti millia, equitum duobus millibus. Statim ut exercitus uterque ad Apolloniam accessit, Apolloniensis Romanos in urbem recipientibus, & se illis permittentibus, e vestigio Consulles; quod diceretur Dyrrhachium obsideri, iterum portu solvunt. Illyrii (g) ubi adventare Romanos sensere, obsidione soluta effusam fugam capessunt; hisque in fidem receptis ad (h) ulteriora Illyrici progrediuntur, subactis obiter (i) Ardiaeis. Adfuerunt mox plures legationes aliorum populorum, & in his etiam Parthorum (k), nec non Atintanum: qui omnes cum se fidei Romanorum permitterent, sunt in amicitiam suscepti. Ita ventum est ad Issam (l), qua etiam urbs ab Illyriis oppugnabatur. Adventu Romanorum solutum est obsidium; Issei (m) in fidem recepti. Sed & per vim, dum oram illam pratervehuntur, ex Illyricanis oppidis quadam Consules expugnarunt: in his Nutriam (n), ad quam non solum multos milites, sed etiam Tribunorum aliquos, & Questorem ipsum amiserunt. Capti sunt Lembi viginti, praeda onusti redeuntes eorum, qui Issam obsidebant. Pharii (o) quidem in Demetrii gratiam immunes omni damno remanserunt: alii omnes varie dissipati Arbonem (p) confugerunt. Teuta cum oppido paucis Rhizonem (q) evasit. Id nomen est oppiduli, egregie muniti procul a mari, ad ipsum Rhizonem fluvium siti.

g

h

i

k

l

m

issa obsidione e-
sumpta.

n

o

p

q

Parus Illyrici Demetrio tra-
dia.

r

Post hac Romani plerosque Illyrici populos Demetrio (r) subiciunt; magnoque illi dominatu tradito, utrumque exercitum Dyrrhachium reducant. Romanam inde C. Fulvius cum maiore parte navalium terrestriumque copiarum est reversus. Postumius cum quadraginta navibus longis est relictus; & novo exercitu, quem e circumjacentibus oppidis conscripsit, ut ad omnes Ardiaeorum, & aliorum, qui fidei Romanae se permisissent, motus, si quid ingrueret, paratum esset subsidium.

Teuta pacem orat
impetrat
que a Ro-
manis sub
certis con-
ditioni-
bus.

t

Sub initium (s) veris Teuta legatis ad Romanos missis, pacem hisce conditionibus cum illis sancit: Ut tributa, quae ipsi imperarentur, quotannis penderet: Illyrico toto, praeter (t) pauca admodum loca, excederet; & (quod praecipuum erat, maximeque ad Gracos pertinebat) ne ultra Lissum pluribus quam duobus lembis, iisque inermibus, liceret ei navigare. His rebus gestis Postumius legatos ad Aetolos, ac Achaeorum gentem misit; qui causas primum belli, & traiectionis Romanorum in illas partes eis exposuerunt: deinde quae gesta erant, commemorarunt; federis etiam cum Illyriis inita tabulis in consessu illorum perlectis. Mox ea, quae par erat, comitate habiti ab utroque populo, Corcyram revertuntur. Qui quidem non mediocri metu, pace cum Illyriis facta, Gracos tum liberarunt: quippe ea tempestate, non horum, aut illorum, sed in universum omnium hostes erant Illyrii. Prima (u) igitur Romanorum cum exercitu in Illyricum, & partes illas Europae traiectionis; primum item cum Graeciae populis per legationem commercium ejusmodi fuit, easque causas habuit.

u

X
Romani
Legati ad
Agronem
missi.

aa

Ex Dione in Fragm. n. 12.
Cum Romani Issei, qui ipsis (x) adhaerant, vicissim rem gratam alacri mox animo facere velint, ut iis opem ferrent, quorum egregia in se studia fuissent; ac (aa) Sardonios eo nomine, quod navigantes e portu Brundisino maleficiis infestarent, ultisci viderentur, misere Legatos ad Agronem de-
Illyricum Sacrum.

precatum pro Isseis, & cum eo, qui nullam injuriam provocatus ipsos lederet, exposulatum. Agronem Legati non amplius superstitem reperere, quod relicto filio puero, cui nomen Pinnes erat, diem obisset. At uxor ejus Teuta, quae noverca (bb) Pinis erat, jam Sardonios imperabat, nec pro ferocia quidquam moderati respondebat; sed ut mulier, quae praeter insitam a natura temeritatem, etiam a potestate, quam obtinebat, diffugerat, e Legatis (cc) alios vinxit, alios occidit, quod liberior locuti essent. At nunc hac quidem fecit, & animas inde, quasi quae vires suas exprompta crudelitate demonstrasset, sumpsit; sed paullo post faminei generis imbecillitatem redarguit, quod celeriter (dd) momento praeter judicii tenuitatem prolabitur in iram, nec minori celeritate praeter formidine sibi metuit.

bb
Teuta
violati.

cc

dd

Cum primum enim bellum contra se decretum a Romanis accepit, timore correpta, trepidavit; actum Romanos, quos adhuc habebat, reddituram se promissit; tum de iis, qui fuerunt interfecti, sic se purgavit, ut a latronibus occisos diceret. Itaque cum Romani expeditionem suam inhiberent, & cedis auctores sibi dedi poscerent, rursus eos contempsit, quod pericula necdum adessent, ac neque se dedituram illarum aliquem dixit, & exercitum in Issam insulam misit. Post ubi Consules adesse sensit, iterum sibi metuit, ac remisit animos, & ad parendum eis in omnibus rebus paratam semet ostendit. Non tamen ad modestiam penitus revocatus fuit; nam ubi Consules ad (ee) Corcyram transmississent, resumpsit animum, & a Romanis desciscens, adversus Epidamnium copias misit.

ee

Romanis autem civitates illas liberantibus, ejusque navigia cum pecuniis intercipientibus, rursus dicto audiens futura videbatur. Sed quod iudem mare trajicientes, propter collem (ff) Atyrium damnum accepissent, rem distulit; eos, quod hyems jam adpetisset, discessuros, concepta spe quadam, arbitrata. Verum ubi sensit Albinum * loco se non movere, ac Demetrium ob soliditatem, & amentiam Teuta, populique Romani metum transisse ad hostes, aliosque nonnullos persuasisse, uti transfugerent, tota formidine percussa, Regno (gg) cessit.

ff

* L. Postu-
mius Albi-
nus.

gg

Ex Appiano in lib. Illyr.

Agron (hh) partis Illyrici rex fuit, quae ad Jonii (ii) maris pertinet sinum, quem Pyrrhus (kk) Epirotarum Rex, & qui deinceps Pyrrho successerunt, habuere. Is Agron rursus & Epiri partem aliquam, & Corcyram praeterea, & Epidamnium, Pharumque (ll) bello capta praesidiis tenuit; cum autem cetero quoque Jonio immineret, Insula quadam, cui nomen (mm) Effos, ad Romanos confugit. Hi legatos una cum Effis miserunt, qui cognoscerent eorum adversus Agronem obiecta, & in hos adhuc navigantes impetu facto quidam Illyrici lembi legatum Effiorum (nn) Cleemporum, & Romanorum Coruncanum interficiunt; reliqui fuga evaserunt: hac de causa cum Romani Illyrios terra marique bello aggressi essent, Agron infante filio superstiti, cui Pinne nomen fuit, diem suum obiit, regno eidem relicto sub novercae tutela. Demetrius autem Phari Praefectus, cum insulam itemque Corcyram (utraque enim in ditione Agronis fuerat) Romanis illuc appellentibus prodidit, qui pellectis in suam amicitiam Epidamnensibus, ad illos, Effiosque ab Illyriorum obsidione liberandos adveniant; nec frustra, namque Illyrii non solum omnia statim obsidione domum quisque suam reversi sunt, sed pars eorum, qui (oo) Atintani vocantur, ad populum Romanum transiere. Interea uxor Agronis misit Romam legatos cum captivis ac transfugis, veniam oratum eorum, quae nequaquam suo, sed ma-
D 3 riti

hh

ii kk

ll

mm

nn

Demetrii
prodicio.

oo

pp *viri sub imperio commissa fuerant: responsum acce-*
 qq *pere Legati Corcyram, Pharium, Esson, Epidam-*
 rr *num; & ex Illyriis (pp) Atintanos in populi*
 Teuta pa- *Romani (qq) ditione jam esse: Pimes autem cate-*
 cgm & re- *rum (rr) Agronis imperium retineret licet, ac ami-*
 gnium filio *tus Romanis esset, si se ab superioribus injuriis ab-*
 Agronis a *stineret, daretque operam, ut Illyrici lembi non*
 Romanis *amplius duo, & hi quidem inermes, ultra (ff) Es-*
 impetrat. *son ne navigarent; nec mora ulla in muliere fuit,*
 ff *quin acciperet omnia: & hac prima inter populum*
 Condicio- *Romanum atque Illyrios irritamenta, fœderaque*
 nes pacis. *fuere. Secundum ea Romani Corcyram (tt) & A-*
 tt *polloniam libertate donaverunt; ac ne Demetrio qui-*
 dem proditiōis merces defuit.

N O T Æ.

a Urbs opulentissima Epiri, quam Illyrii in suam potestatem redegerant.

b Ab Issensibus potissimum Sociis populi Romani, quorum agros jampridem Illyrii depopulari ceperant, delatae fuerunt hujusmodi querimoniae.

c Coloniam atque urbem in Issa insula inde usque ab ætate Dionysii Senioris Siculi condiderunt; Issenses autem sub initium primi belli Punici, cum Romani Siciliam obtinuissent, se in amicitiam, societatemque populi Romani contulerunt.

d Teuta vidua erat Agronis Regis Illyriorum, ad quem hæc Legatio decreta fuerat; sed is paullo ante diem obierat, Teutæ conjugii & Pinei filii tutela, & regni administratione commissa.

e C. Fulvius Centumalus, & Postumius Albinus Consulatum gesserunt anno ante Christum 229.

f Cum ad Corcyram Consul accessit, jam urbe per deditionem Demetrius Pharius Dux Illyriorum potitus fuerat; seu potius eam receperat, & sub potestate Regum Illyriorum, a quibus desciverat, redegerat.

g Ita Romani tres munitissimas urbes adepti sunt, Corcyram in sinu Jonio, & Apolloniam ac Dyrhachium.

h Ultra ostia Drilonis in Illyricum proprium.

i Mendum irrepsisse Historicus Dalmata censet, & non obiter, sed pariter, vel simul legendum. Neque enim facili negotio Ardixi subigi poterant; quippe gens Illyrica fuit numero, copiis, atque opibus præpollens. Vid. cap. 2. §. 4. Part. 2. Proleg.

k Parthini & Atintanes gentes Illyricæ inter Drilonem & Acroceraunios; illi ad Septemtrionem, hi magis ad Meridiem vergentes.

l Issa, de qua supra, Insula & Colonia Syracusiorum, e regione propemodum Hyllis Peninsulæ, seu Promontorii Diomedæi, ab ora continenti longius, quam ceteræ, in altum exporrecta.

m Issei non ita in fidem recepti, ut subditi essent Romanis, sed ut essent amici ac socii, uti antea fuerant, & liberi immunefque.

n Hujus urbis maritimæ positio non satis certa.

o Pharia insula Græcorum Colonia, ab Issa modico Euripo interfluo disjuncta, & littori propior.

p Hæc urbs aliter Narbona & Naronæ ad fluvium cognominem sita.

q Civitas erat ad caput Sinus Rhizonici.

r Inter populos Illyrici, quos Romani Demetrio subjecerunt, potissimum annumerandi sunt Pharii cum urbe & insula Pharia patria ejusdem Demetrii, quam ipse Romanis prodiderat, teste Appiano. Partem reliquam Illyrici, qua Romani Demetrium donaverant, intra Drilonem fuisse arbitrator ab regno Teutæ avulsam; nisi forte addiderint etiam Dimalum urbem mediterraneam in Parthinis, quam secundo bello Illyrico Demetrius obtinebat, vel a Romanis dono datam, vel per injuriam Romanis adeptam.

f Annus erat ante Christum 228. Q. Fabius Maximus II. & Sp. Carvilius Maximus II. Cōs.

t Verum Appianus præter paucas urbes, quas nominatim commemorat, cæterum Agronis imperium Pineo ejus filio relictum affirmat.

u Ita Populus Romanus hac prima expeditione Illyrica egregie perfunctus ex Illyrico gradum fecit ad imperium Orientis; populis Græciæ primum amicitia sibi jungendis, deinde in suam potestatem redigendis.

x Sub initium primi belli Punici post Siciliam captam, Issei ad fidem amicitiamque populi Romani accesserant, iisdemque subsidio miserant navis Liburnas, quibus usi potissimum, primum maritimum prælium Romani inierant, primamque navalem victoriam reportarant, Eutropio teste.

aa Idem sunt ac Ardixi, de quibus supra.

bb Pinnes quippe filius erat Triteutæ ex Agrone, qui huic nuncio remisso Teutam in matrimonium duxerat.

cc E duobus Legatis alterum quidem interfectum Polybius tradidit; de altero autem in vincula coniecto nihil scripsit.

dd Has vicissitudines muliebris ingenii, modo ob metum resipiscentis, modo cum metus animo excesserat, ad pristinam contumaciam redeuntis, præter Dionem, neque Polybius, neque Appianus commemorant.

ee Si Corcyra, ut Polybius & Appianus docent, erat in ditione Agronis Teutæque, non satis intelligo, cur Romanæ classis ad eam insulam appulsus Teutæ metum adimeret, animosque adderet ad cæpta persequenda.

ff Hunc collem Baudrandus in Illyrico quidem locavit, sed ignotam sibi esse ejus positionem fatetur.

gg Immo vero a Romanis pacem, & aliquot oppida interposita tributæ pactione, aliisque conditionibus impetravit, ut Polybius docet; quin Appianus tradit, quod vero propius est, Pineo Agronis filio regnum paternum relictum præter aliquas urbes, quas Romani vel Demetrio donaverant, vel in suam amicitiam, aut ditionem acceperant.

hh Agron quidem obtinebat quidquid ea tempestate nomine ac finibus Illyrici continebatur, sed Appianus eidem partem tantummodo Illyrici idcirco attribuit, quod Illyricum ætate Appiani prolati in Septemtrionem atque Orientem finibus, longe plurimas regiones complecteretur.

ii Communi Jonii vocabulo mare utrumque Adriaticum pariter Joniumque proprie dictum, Appianus more veterum subjecit.

kk Pyrrho filio Æacidæ Epirotarum Regi dominationem Sinus Jonii sive Adriatici Historicus Dalmata ex auctoritate Appiani attribuit. Sed hujus dominatus vestigium nullum apud veteres invenio. Fortasse Appianus Pyrrhum Achillis filium, & Regni Epirotici conditorem intelligi voluit, in ejusque potestatem Sinum Adriaticum fuisse scripsit. Is Pyrrhum Æacidæ multis ætatibus antecessit.

ll Græci ex Paro insula Maris Ægei in hanc insulam Illyricam, Dionysio seniore adjuvante, coloniam invexerant, urbemque ibidem condiderant, quæ usque ad Agronis imperium libertatem suam retinuit. Epidamnus itidem & Corcyra erant civitates liberæ, quas Agron bello ceperat.

mm Quam alii Issam, Appianus Esson vocat. Issei autem, cum Romanorum socii essent, ad eos auxilii petendi causa confugerunt.

nn Legatis Romanis Appianus Legatum Essiorum sive Issensium adjecit, quem Polybius & Dion silentio prætereunt.

oo Populi Illyrici mediterranei, qui ferme ex-
tremi gentium Illyricarum ad Meridiem erant.

pp Idcirco in Illyriis numerat speciatim Atintanos, quia hi pertinebant ad Regnum Illyricum Agronis. Corcyrenses vero, Epidamnenses & Phari, quamvis si non genere, at tamen nomine Illyrii essent, erant populi per se liberi, quos Agron paucis ante annis sub potestatem redegerat. Issenses vero nunquam Regibus Illyriorum paruerant.

qq Erant quidem Issenses, tamquam socii, in fide & clientela Romanorum; in ditione ac potestate non item. Nec dubium est, quin Romani post primum bellum Illyricum suam illis libertatem omnino onere & vestigali exemptam servarint; quippe cum ejus insulae tuenda gratia bellum adversus Illyrios suscepissent. Epidamnus autem & Pharus se ultro Romanis dederant, qui Epidamnium quidem in sua potestate retinuerunt, Pharus vero Demetrio donarunt.

rr Itaque si Atintanos, Epidamnium, Apolloniam, Corcyram; Pharus, & aliquot præterea urbes excipias Demetrio traditas, quidquid Illyrici suberat imperio Agronis, id omne Pineus ejus filius Romanorum concessu retinuit.

ss Historicus Dalmata recte animadvertit errorem in Appiani textum Græcum irrepsisse; nam ubi Lissum ponendum erat, (cum Polybio) Essum repetitum est, indeque ad navigationem ad Essum vetitam Interpres scripsit: non enim ad navigationem ad Essum vetita fuit Illyriis, sed præternavigatio ultra Lissum in continenti situm, quod ad Græcos pertinebat, ut Polybius refert, & alio loco repetit; lib. i. de Regn. Dal. & Croat. cap. i.

tt Corcyram & Apolloniam Agron ad regnum suum adjunxerat; altera per prodicionem Demetrii, altera per deditionem voluntariam in potestatem Romanorum venerat. Romani utramque libertate donarunt.

§. II.

Secundum bellum Illyricum.

Demetrius
a Romanis
deficit.

A Primo bello Illyrico absoluto, confectoque, vix novem anni intercesserant, cum Demetrius Pharius, qui ob Corcyram Pharusque insulas Romanis proditas, tum ipsa Pharus, tum aliis Illyricis urbibus donatus fuerat; & post obitum Teutæ pro Pineo Agronis filio adhuc impubere regnum Illyricum administrabat, confusus opibus ac societate Philippi Regis Macedonum ab Romanis defecit, eorumque arma iterum in Illyrios, atque in sui exitium conscivit. Cum enim Romanos & Gallicos circa Padum bello distentos, & secundi Punici expectatione sollicitos videret, nihil ab illis sibi metuendum ratus, piraticis lembis mare infestum habebat, & Istri in spem, societatemque maritimæ prædæ adscitis, Romanorum socios, urbesque vastabat, & contra id, quod in formula pacis, quam Romani Illyriis dederant, diserte additum erat, cum navigiis quinquaginta ultra Lissum prædatorias excursions facere instituerat; ad hæc: Atintanis, Illyricis inter Drilonem ac montes Acroceraunios populis, auctor fuerat, ut a Romanis desciscerent. Hinc alterum contra Illyrios bellum a Romanis susceptum. Nam post Istros prædones perdomitos, quamvis secundum bellum Punicum ingrueret, Hannibalque, traductis in Hispaniam copiis, jam Saguntum urbem Romanorum Sociam vehementissime oppugnaret; tamen Senatus Populusque Romanus Illyriis Demetrioque bellum inferre decrevit. Igitur anno primo Olympiadis 140,

ante Christum 219. navales terrestresque copias M. Aemilius Paullus Consul in Illyricum vere appetente traduxit; eodemque anno, urbibus, quæ ab Demetrio stabant, aut vi capitis, aut sponte seudentibus, Pharia ejus patria excisa, & Demetrio in Macedoniam fugere coacto, bellum secundum Illyricum feliciter confecit. Ab Illyriis autem, & Pineo, defectionis culpam in Demetrium conferentibus, omne jus belli abstinuit; & receptis in ditionem vel amicitiam Romanorum urbibus, quas Demetrius ab Romanis abduxerat, cæterum regnum Illyricum integrum Pineo permisit.

Descriptio secundi belli Illyrici

Ex Polybio lib. 3.

Demetrius Pharius oblitus beneficiorum, quæ Romani in ipsum contulerant, cum iam ante contemnere eos cepisset, quando formidabiles ipsis imminere (a) Gallos videbat; tunc quoque propter metum a Carthaginensibus impendentem, eosdem flocci faciens, spe sua omni locata in Regia Macedonum, quod bello (b) Cleomenico socia arma cum Antigono junxerat; hic inquam urbes Romanae ditionis in Illyrico vastare, & in suam potestatem redigere erat aggressus; & ultra Lissum contra leges pacis quinquaginta lembis navigans, multas & Cycladibus insulas incursoverat. Quæ cum animadvertissent Romani, & Regiam Macedonum florere intelligerent, res suas (c) in provinciis ad ortum Italiae sitis collocandas sibi esse tuto existimarunt. Hannibalis enim molitiones antevertere se posse sperabant, & facile efficere, ut Illyrii errorem emendare coactis, Demetrio succenserent, & ingratum ejus animum ac temeritatem castigarent. Sed frustra fuerunt: nam ipsos (d) Hannibal antevertit, & Saguntinorum urbem excidit; quo factum est, ut bellum non in Hispania, sed pro manibus urbis, totaque Italia gerendum ipsis fuerit. Cæterum Romani id consilium quod diximus secuti, vere incunte anni primi (e) Olympiadis centesima quadragesima, L. Aemilium ad res in Illyrico gerendas cum exercitu mittunt. (Hic Polybius digreditur ad Hispaniensem Hannibalis profectionem, & Saguntinæ urbis expugnationem.)

Circa idem tempus Demetrius simul ac de consiliis Romanorum rescivit, extemplo idoneum præsidium cum omnibus, quæ postulat usus, Dimalum (f) mittit: in cæteris urbibus, occisis, qui contrariae factionis erant, illarum gubernacula amicis suis tradit. Ipse ex omni subditorum numero fortissimos seligit ad sex millia, eosque Phari collocat. Romanus Consul ubi in Illyricum legiones perduxit, cognita hostium confidentia, tum propter Dimali munitionem, & copiam commeatum, tum etiam quod nunquam fuisse capta urbs illa crederetur, ut hostes perterrefaceret, hanc omnium primam adoriri constituit: ratus id quod evenit, si & caperetur, facile reliquas percussas timore in potestatem Romanorum venturas; hortatusque milites & admotis machinis Dimalum obsidet. Capta est urbs die septimo; eaque res hostium animos confestim ita confregit, ut ex omnibus mox urbibus advenirent, qui in Romanorum fidem se permitterent, dederentque. Consul convenientes quibusque leges dicere, eosque in fidem recipere: deinde Pharus versus ad ipsum Demetrium cum classe navigare. Quia autem acceperat urbem esse admodum munitam, magnumque virorum fortium numerum eo convenisse; ad hæc commeatibus, & reliquis belli apparatus abundare, ne difficilis ac diuturna ejus obsidio sibi foret verebatur. Hæc metuens Aemilius, hujusmodi stratagemate in ipso adventus sui articulo est usus. Noctu cum omnibus copiis in insulam appulsus, majorem ex rebus partem in terram exponit, & locis cavis ac sylvis occultat; ipse cum vigin-

M. Aemilius
Consul. secundum
bellum Illyricum
prosperè
gessit &
confecit.

Urbes Illyricas Romanorum vastat.

L. Aemilius
contra Demetrium
cum exercitu missus
in Illyricum.

Consul
Dimalum cepit.

viginti navibus palam ubi illuxisset, proximum urbi portum petit. Demetrius eas naves conspicatus, numerumque illarum aspernatus, ex urbe ad portum cum suorum manu venit, ne egredi navibus hostis posset, impediturus. Ubi semel concurrerunt acies, atroci commisso praelio, plures subinde ex urbe suppetias veniebant, donec tandem omnes ad certamen exierunt. Interea Romani, qui noctu expositi fuerant, per ignota loca facta itinere appropinquant; collem deinde egregie munitum, qui inter urbem ac portum medius, occupant, & illos, qui ad pugnandum cum hoste exierant, ab urbe excludunt. Ea re cognita Demetrius, omisso certamine cum egredientibus in terram, congregatis omnibus suis, eosque hortatus, collatis signis cum iis, qui collem obtinebant, acie dimicare constituit.

Romani animadverso Illyrios acie ordinata acrem in se facere impetum, terribili ipsi quoque audacia in eorum cohortes irruunt. Simul uno tempore ceteri e navibus egressi terga hostium cadebant; deinde omni ex parte illos adorti, tumultu & perturbatione magna Illyrios impleverunt. Itaque cum & a fronte & a tergo laboraret acies, fugam tandem capessere Demetrii exercitus est coactus. Pars in urbem fugit; plures avia itineribus per insulam dissipati sunt. Demetrius ad lembos suos se recepit, quos desertis quibusdam locis stantes ad anchoras habebat, in omnem eventum paratos. His consensu, noctuque profectus ad Regem Philippum præter omnium opinionem est delatus, egitque apud eum reliquam Vitæ suæ partem. (Hic Polybius res Demetrii apud Philippum gestas paucis complectitur, eumque multis post annis pugna cum Messeniis commissa, in acie cæsum ait.) Romanus Consul Pharus repentino incursu statim invadit, eamque mox captam diruit; deinde Illyrico universo in potestatem redacto, rebusque omnibus ex animi sententia compositis, affecta jam æstare triumphum egit magnificum: neque solertia dumtaxat, verum etiam fortitudinis laudem ex Provincia reportavit.

Ex Dione in Fragm.

Demetrius Pharus insolentia elatus, cum obtulit Pinei, tum ob conjugium Tritæ Pinei matris, quam post obitum Teutæ duxerat, gravis erat incolis omnibus, & finitimorum etiam agros vastabat. Cum autem fretus (g) amicitia populi Romani, ea scelera agere videretur; (h) Æmilius Paulus & M. Livius Coss. hac re intellecta, (i) eum accersiverunt. Qui cum minime pareret, sed socios populi Romani vastare non desineret, (k) Isthmum contra eum copias duxerunt.

Ex Appiano in lib. Illyric.

Demetrius fides, quam Demetrius Agronis filio fefellerat, merito erat suspecta; nec ille multum distulit ingenio suo uti. Cum enim Romanis bella, quod per triennium adversus Celtas, eas maxime, qui ripas Eridani colunt, gessere, occupatis, nequaquam ad se persequendum satis spatii videret esse, ad infestandum latrociniiis mare se contulit, adjunctis eam in rem Istri (l), Illyrica item gente; Atintanisque (m) auctor fuit desciscendi a Romanis. Hi autem, uti primum a Celticis rebus (n) otium fuit, piratas quidem statim classe comparata intercepte, dilata in (o) sequentem annum contra Demetrium, ejusque defectionis socios expeditione. Porro Demetrius ad partes Philippi Macedonum Regis transfugit, ejusque ope reversum in patriam, & Classe reparata novas agentem ex Jonio prædas intemere (p), Pharusque ejus patriam cum eo sententem funditus delevere. Ceterum Illyrii Pinna precibus iterum enixe pro iis viventis (q) concessi sunt. Et secunda quidem Romanorum cum Illyriis con-

tentio, ejusque exitus, & compositio hujusmodi maxime fuit.

N O T A.

a Anno ante Christum 225. Insuæres & Boii, ob ereptum Senonibus Gallis, lege Agraria ab Flaminio Trib. Pl. lata, agrum Picenum, accitis Transalpinis Gallis Gætatis, bellum Romanis sane formidolosum intulerunt; quod triennium tenuit. Victi sæpius Galli; ac tum primum Romani trans Padum copias duxerunt, Insuæresque domuerunt.

b Hoc bellum adversus Cleomenem Regem Laacedæmoniorum, Antigono auctore ac Duce, qui pro Philippo Demetrii Gonatæ filio impubere Regnum Macedoniae administrabat, inita societate conflarunt Macedones, Achæi, Epirotæ, Phocenses, Bæoti, Arcades & Thessali anno ante Christum 223., quibus Demetrius Pharius cum Illyricis copiis se adjunxit. Annus proximus, Cleomene victo, finem huic bello attulit.

c Romani ea tempestate in provinciis ad ortum Italiae sitis, Corcyram solum, Isthmumque insulam, & aliquas Illyrici inter Drilonem & Montes Acroceraunios urbes, gentesque socias vel vassales habebant.

d Anno ante Christum 220. Hannibal traductis in Hispaniam copiis, & Olcadum gentem aggressus, Althæam urbem opulentam in primis expugnavit a anno proximo Saguntum urbem Romanorum Sociam tota vi adortus, post septem menses in potestatem redegit. Hinc initia secundi belli Punici.

e Annus primus Olympiadis 140. congruit cum anno ante Christum 220., cui Polybius illigavit bellum secundum Illyricum; sed cum idem Polybius hoc bellum a L. Æmilio Consule gestum affirmet, cujus consulatus, in quo Collegam habuit M. Livium Salinatorem, in annum proximum incidit; idcirco bellum illud in annum secundum ejusdem Olympiadis, qui fuit ante Christum undevigesimus supra ducentessimum, rejici oportet.

f Hoc oppidum erat mediterraneum, videturque ab Livio (Dec. 3. lib. 9.) apud Parthinos collocari; quod fortassis Demetrius Romanis ademeral.

g Demetrius Romanis quidem se amicum esse simulabat; ceterum Philippo Macedonum Regi studebat.

h Hi anno secundo Olympiadis 140., ante Christum 219. Consulatum gessere.

i Verisimile est a Romanis Demetrium antea admonitum, ut a maleficiis abstereretur, quam bello peteretur; id quod Polybius suboscure significavit, cum scripsit: Romanos sperasse, facile se posse efficere, ut Illyriis errorem emendare coactis, Demetrio succenserent, & ingratum ejus animum castigarent.

k Isthmenses erant Romanorum socii, apud quos Consul classem applicuit; inde vero progressus est ad Dimalum obsidendum.

l Anno ante Christum 221. Istri prædones navium Italicarum perdomiti sunt, ut mox dicemus.

m Bello primo Illyrico Atintani populi mediterranei inter Drilonem & Montes Acroceraunios, in Romanorum fidem se dederant.

n Anno ante Christum 222. bellum Celticum victis Insuæribus compositum fuit; & anno proximo Istri compressi.

o Hic annus post Istoricam expeditionem Consules habuit L. Viturium Philonem, & C. Lutatium. In hunc quidem annum designata fuerat expeditio contra Demetrium, ejusque defectionis socios; sed aliquo impedimento interposito dilata est in annum insequentem M. Livio Salinatorem, & L. Æmilio Paulo Coss. Is fuit annus ante Christum 219.

p De-

p Demetrius neque captus neque interemptus fuit a Romanis; sed in Macedoniam ad Philippum Regem confugit, & post aliquot annos in praelio cum Messeniis commisso interiit, ut Polybius & Livius docent.

q Itaque Pineus filius Agronis, Romanorum concessu, regnum paternum retinuit, quod ab Carnis usque ad Drilonem protendebatur, interposita annui tributum pactione.

S. III.

APPENDIX

De Primo & secundo bello a Romanis contra Istros suscepto.

Primum bellum Istriae.

Cum Istria, ut diximus, ad Illyricum olim pertinuerit, duo bella Istriae, veluti quaedam bellorum Illyricorum additamenta, huic loco intextenda censuimus, quibus intermedium fuit bellum secundum Illyricum, quod modo descripsimus. Demetrius Romanis lacessendis non solum sibi perniciem conscivit, sed Istri etiam, quos in societatem latrocinii maritimi partemque vocaverat, grave periculum ac damnum creavit. Romanis quippe, antequam acceptas ab Demetrio injurias bello persequerentur, Istros ab latrociniiis praeclusaque maritimis cohibendos censuerant. Itaque classe in Istros immissa, & piraticis lembis, partim captis, partim depressis, eorumdem vires navales se prorsus attriverunt, ut per multos annos a mari, Italicisque navigiis, injuriam omnem abstinere cogerentur. Hoc bellum Istriae antiqui scriptores breviter ac summatim attingunt: *Istri subacti sunt*. Auctor Epitomes Livianae. *Romani autem ad primum a Celticis rebus otium fuit, piratas quidem classe comparata intercepte, dilata in annum sequentem contra Demetrium, ejusque defectionis socios expeditione*. Appian. lib. Illyr. M. Minutio, P. Cornelio Coss. *Istria bellum illatum est, quia latrocinata naves Romanorum fuerant, quae frumenta exhibebant, perdomiti sunt omnes*. Eutropius lib. 3. qui hoc bellum Istriae ad Consulatum M. Minutii, & P. Cornelii cum referat, conjunxit cum anno ante Christum 221. in hunc quippe annum Consulatus ille incidit. Quamvis autem Eutropius Istros omnes perdomitos esse asserat, nolim tamen putes tum Istriam ad Romani Imperii provincias adjunctam fuisse; vestigal Istri ab Romanis impositum facile crediderim; sed non dubito, quin Romani post Demetrium devictum eandem cum cetero Illyrico usque ad Drilonem Pineo Regi Illyriorum restituerint. At pars illa Carniorum, quae itidem ad Illyricum pertinebat, quia ratione, quove tempore in potestatem Romanorum venerit, nemo veterum, quod ego sciam, litteris tradidit. Ante secundum bellum Istriae in fide ac potestate Romanorum fuisse, satis aperte Livius declarat, cum docet ab Senatu eam curam susceptam esse, ut ab ea regione Gallos Transalpinos arceret, qui transgressi in Venetiam Sp. Postumio Albino, & Q. Marcio Philippo Coss. idest anno ante Christum 186. sine populatione, aut bello, non procul Aquileja locum oppido condendo ceperunt. Nam primum Legatos de ea re questum trans alpes ad Gallos misit, quibus responsum est neque profectos ex auctoritate gentis ejus, (Liv. Dec. IV. lib. 9.) nec quid in Italia facerent, se scire; deinde autem anno ante Christum 183. M. Claudium Marcellum Consulem ad novum Gallorum oppidum legiones admove jussit; sed adve-

Istri perdomiti.

ntenti Consuli cum se Galli dedissent, receptis armis rebusque omnibus, quas secum attulerant, jubente Senatu, non agro solum & urbe, sed etiam tota Italia excesserunt. Regionem illam ab Gallis occupatam Livius Venetiam vocat, propterea quod Veneti fines suos usque ad Timavum producos habebant, antequam Carni oriundi, ut diximus, & Gallis Carnutibus, genus ac nomen & Montanis & subalpinis, quas primum infederant, regionibus, in planitiem ad mare usque propagassent. Hinc bipartita Carniae divisio, & pars mediterranea sive Alpina, pars Cisalpina sive maritima dicta est, quae antea pars erat Venetiae. Ceterum paulo post ipsemet Livius agrum Gallorum, idest Carnicum, appellat eum, in quem Aquileja colonia latina deducta est, Cornelio Cethego, & M. Baebio Tamphilo Coss. anno ante Christum 181.

Cur Carnia dicta Venetia.

A primo Istriae bello annus erat fere trigessimus septimus, cum Istri ad ingentium redierunt. Quare alterum contra Istros bellum Senatus decrevit, quod saepe interruptum, tandem anno septimo confectum est, & Istria in formam Provinciae redacta. Hujus belli initium revocari oportet ad Consulatum Q. Fabii Labronis, & M. Claudii Marcelli, qui consules fuerunt anno ante Christum 183. cum Istri adhuc Illyriorum Regibus suberant. Titus Livius Belli secundi Istriae priores annos nulla re memorabili gesta insignes brevissime attingit; sed extrema praelia, victoriamque Romanorum diligenter exposuit.

Bellum Istriae secundum.

Itaque anno ante Christum 183. M. Claudius Marcellus Coss. Gallis ex provincia exactis, Istriae bellum moliri cepit, litteris ad Senatum missis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id Senatus placuit, Liv. Dec. IV. lib. 9. Sed paulo post haec subjicit: *M. Marcellus ex Istria revocatus exercitum dimisso Romanorum comitiorum causa rediit*. Nihil itaque in Istriis memorabile ab eo gestum.

Anno ante Christum 181. P. Cornelio Cethego, & M. Baebio Tamphilo Coss. L. Duronio Praetori, cui Apulia obvenerat, & Istri adjecti, quod Tarentini Brundisii nuntiabant maritimos agros infestos transmarinarum navium latrociniiis esse. Haec Livius Dec. IV. lib. 10. Hoc anno idem Livius tradit bellum cum Istri fuisse, prohibentibus Coloniis Aquilejam deduci. Istros tamen ex ea regione abmotos, eorumque conatus repressos fuisse illud argumento est, quod hoc ipso anno Triumviri ad id creati coloniam illam deduxerint.

Annum quartum quintumque Istriae belli silentio praeterit Livius, quod neutrum res ulla praecclare gesta litteris ac memoria dignum fecerit. Anno autem sexto ejusdem belli, ante Christum 178. A. Manlius Coss. ab Aquileja contra Istros profectus ad lacum Timavi castra movet. Istri, fugatis subito incursum Romanis praesidiis, in castra quae impetum faciunt, ea a militibus trepidantibus atque ad mare fugientibus vacua relicta capiunt ac diripiunt, Consul revocatis militibus amissa castra, oppressis ibi hostibus vino ac somno gravatis, recepit. Quae Livius fide accurateque ad hunc modum descripsit Dec. V. lib. 1. *Consilium de Istriae bello cum haberet Consul, alii gerendam extemplo, antequam contrahere copias hostes possent; alii consulendum prius Senatum censebant. Vicit sententia, quae diem non proferebat. Profectus ab Aquileja Consul castra ad lacum Timavi posuit. Imminet mari lacus. Eodem decem navibus C. Furius Duumvir navalis venit. Adversus Illyriorum (a) classem creati duumviri navales erant, qui tuendam viginti navibus mari superiore Anconam velut cardinem haberent; inde L. Cornelius dextra littora usque*

Istri castra Romanorum capiunt ac diripiunt.

a Duumviri navales adversus Illyriorum classem creati.

Carmelus
Regulus.
b

que ad Tarentum, C. Furius lava usque ad Aquile-
jam tueretur. Ea naves ad proximum portum in
Istria fines, cum onerariis, & magno commeatu
missæ; secutusque cum Legionibus Consul, quinque
fere millia a mari posuit castra. In portu emporium
breve per frequens factum, omniaque hinc in castra
supportabantur; & quo id tutius fieret, statio-
nes ab omnibus castrorum partibus circumdata
sunt: in Istriamque suum presidium stativum
repentina cohors Placentina opposita inter mare
& castra; & ut idem aquatoribus ad fluvium
esset presidium, M. Æbutius Trib. militum secunda
legionis duos manipulos militum adjicere jussus est. T.
& C. Ælii Tribuni militum legionem tertiam, qua
pabulatores & lignatores tueretur, via, qua Aquile-
jam fert, duxerunt. Ab eadem regione mille ferme
passuum castra erant Gallorum. Carmelus (b)
pro Regulo erat tribus, aut amplius millibus arma-
torum. Istri, ut primum ad lacum Timari castra sunt
Romana mota, ipsi post collem occulto loco confede-
runt: & inde obliquis itineribus agmen sequebantur,
in omnem occasionem intenti; nec quidquam eos, que
terra marique agerentur, fallebat. Postquam statio-
nes invalidas esse pro castris, eorum turba inermis
frequens inter castra & mare mercantium, sine ullo
terrestri aut maritimo munimento viderunt; duo si-
mul presidia Placentinæ cohortis, & manipulorum
secunda legionis aggrediuntur. Nebula matutina
texerat incaptum; qua dilabente ad primum teporem
solis, perlucens jam aliquid, incerta tamen, ut so-
let, lux speciem omnium multiplicem intuenti red-
dens, tum quoque frustrata Romanos, multo mayo-
rem iis quam erat hostium aciem ostendit: qua territi
utriusque stationis milites, ingenti tumultu cum in
castra confugissent, haud paullo ibi plus, quam quod
secum ipsi attulerant, terroris fecerunt. Nam ne-
que dicere quid fugissent, nec percontantibus redde-
re responsum poterant: & clamor in portis, ut ubi
nulla esset statio, qua sustineret impetum, audieba-
tur: & concursatio in obscuro incidentium aliorum
in alios, incertum fecerat, an hostis intra vallum
esset. Una vox audiebatur ad mare vocantium. Id
forte temere ab uno exclamatum, totis passim per-
sonabat castris. Itaque primo velut jussi id facere,
pauci armati, major pars inermes ad mare decurrunt:
dein plures, postremo prope omnes, & ipse Consul,
cum frustra revocare fugientes conatus, nec imperio,
nec auctoritate, nec precibus ad extremum valuisset;
unus remansit M. Licinius Strabo Tribunus militum
tertiæ legionis; cum tribus signis ab Legione sua re-
lictus. Hunc, in vacua castra impetu facto, Istri,
cum alius armatus iis nemo obviam isset, in præto-
rio instruentem atque adhortantem suas, oppresse-
runt. Prælium atrocius quam pro paucitate resisten-
tium fuit: nec ante finitum est, quam Tribunus mi-
litum, quique circa eum constiterant, interfecti
sunt. Prætorio dejecta, direptis quæ ibi fuerunt,
ad quæstorium forum, quintanamque hostes perve-
nerunt. Ibi cum omnium rerum paratam expositam-
que copiam, & stratos lectos in quæstorio invenis-
sent, Regulus (c) accubans epulari capit; mox
idem ceteri omnes armorum hostiumque obliti fa-
ciunt, & ut quibus insuetus liberalior victus esset,
avidius vino ciboque corpora onerant. Nequaquam
eadem est tum rei forma apud Romanos; terra, ma-
ri trepidatur; nautici tabernacula detendunt, com-
meatumque in littore expositum in naves rapiunt;
milites in scaphas & mare territi ruunt; nauta me-
tu ne compleantur navigia, alii turba obsistunt, alii
ab littore naves in altum expellunt: inde certamen,
mox etiam pugna cum vulneribus & cade invicem
militum nautarumque oritur; donec jussu Consulis

Castra
Romano-
rum ab
Istria ca-
pta & di-
repta.
c

procul a terra classis submota est: Secernere inde in-
ermes ab armatis cepit. Vix MCC. ex tanta multi-
tudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui
equos secum eduxissent, inventi sunt: cetera de for-
mis turba, velut lixarum calorumque, prada vere
futura, si belli hostes meminissent. Tunc demum
nuncius ad tertiam legionem revocandam, & Gallo-
rum presidium opprimendum venit: & simul ex om-
nibus locis ad castra recipienda, demendamque igno-
miniam rediri captum est. Tribuni militum tertiæ
Legionis pabulum lignaque projicere jubent; centu-
rionibus imperant, ut graviores ætate milites binos
in ea jumenta, ex quibus onera dejecta erant, impo-
nant: equites ut singulos e juvenibus pedites secum
in equos tollant: egregiam gloriam legionis fore, si
castra metu secundanorum amissa, sua virtute reci-
pian: & recipi facile posse, si in prada occupati
barbari subito opprimantur; sicut ceperint, posse
capi. Summa militum alacritate adhortatio audita
est. Ferunt citati signa, nec signiferos armati mo-
rantur; priores tamen Consul, copiaque, quæ a
mari reducebantur, ad vallum accesserunt. L. Atius
Tribunus primus secunda legionis non hortabatur
modo milites, sed docebat etiam; si victores Istri,
quibus armis cepissent castra, iisdem capta retinere
in animo haberent, primum exutum castris hostem
ad mare persecuturos fuisse; deinde stationes certe
pro vallo habituros: vino somnoque verisimile est
mersos jacere. Sub hæc A. Baculonium signiferum
suum, notæ fortitudinis virum, inferre signum jussit.
Ille, si unum se sequerentur, quo celerius fieret,
facturum dixit; connixusque cum trans vallum
signum conjecisset, primus omnium portam intra-
vit. Et parte alia T. & C. Ælii Tribuni militum ter-
tiæ legionis cum equitatu adveniunt; confestim &
quos binos oneraria in jumenta imposuerant secuti, &
Consul cum toto agmine. At Istrorum pauci, qui
modice vinosi erant, memores fuerunt fugæ: aliis
somno mors continuata est, integraque sua omnia
Romani, præterquam quod vini cibique absumptum
erat, receperunt. Ægri quoque milites, qui in ca-
stris relictis fuerant, postquam intra vallum suos
senserunt, armis arreptis, eadem ingentem fece-
runt. Ante omnes insignis opera fuit C. Popilii
equis; Sabello cognomen erat: is pede saucio re-
lictus, longe plurimos hostium occidit. Ad octo
millia Istrorum cæsa sunt, captus nemo, quia ira
& indignatio immemores prada fecit. Rex tamen
Istrorum temulentus ex convivio raptim a suis in
equum impositus fugit. Ex victoribus CCXXXVIII.
milites perierunt; plures in matutina fuga, quam
in recipiendis castris.

Romani
castra re-
cuperant.

Deinde narrat Livius ingentem Romæ tumul-
tum excitatum fuisse propter falsos rumores de
Manliano exercitu ab Istris deletis; sed paullo post
allatis de ejusdem exercitus incolumitate litteris M.
Junii Consulis ex Liguria in Galliam transgressi,
sedatum esse; & delectus extra ordinem non in ur-
be solum, sed tota Italia indictos, fuisse omisos.
Tum ad res alias digreditur, quæ ad bellum Istri-
cum non pertinent.

Anno ante Christum 177. C. Claudius Pulcher,
& Tib. Sempronius Gracchus consules creati sunt,
sortiri que provincias jussi. Sempronio Sardinia,
Claudio Istria obvenit. C. Claudius Consul, me-
tu ne provincia Istria propter res gestas a Procoff.
M. Junio, & A. Manlio sibi adimatur, propter
celeritatem inauspicato ab urbe profectus, eo per-
venit: ob hanc temeritatem & inconsulte ibi acta
adversus Procoff. ludibrio ab exercitu habetur: re-
versusque Romam ad capienda auspicia, denuo in
Istriam abijt, excisis tribus oppidis provinciam
ad

ad imperium adiungit. T. Liv. Dec. v. lib. i.

Istri in
Romanos
impetum
faciunt, ce-
duntur, &
fugantur
d

Dum hac Romæ geruntur, M. Junius, & A. Manlius Proculus, qui priore anno Consules fuerant, cum Aquileja hibernassent, principio veris (d) in fines Istrorum exercitum introduxerunt; ubi cum effuse popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernentes Istros, quam certa spes satis sibi virum adversus duos exercitus excitavit, concursu ex omnibus populis juventutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acriter primo impetu, quam perseverantius pugnavit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa, ceteri omisso bello in civitates passim diffugerunt. Inde Legatos primum ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos miserunt. Hac cum Romæ cognita litteris Proculus esset, C. Claudius Consul veritus, ne forte ea res provinciam exercitumque sibi adimeret, non potis nuncupatis, non paludatis lictoribus, uno omnium certiore facto collega, nocte profectus præcepit in provinciam abire: ubi inconsultus, quam venerat, se gessit. Nam cum concione advocata, fugam e castris A. Manlii adversis auribus militum, quippe qui primi ipsi fugissent, iactasset; ingessisset probra M. Junio, quod se dedecoris socium collega fecisset, ad extremum utrumque decedere provincia iussit. Quod cum milites Consulis imperio dicto audientes futuros sese dicerent, cum is more majorum secundum vota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab urbe esset; furens ira, vocatum, qui pro quæstore Manlii erat, catenas poposcit, vinctos se Junium Manliumque minitans Romanum missurum. Ab eo quoque spretum Consulis imperium est, & circumfusus exercitus favens Imperatorum causæ, & Consuli infestus, animos ad non parendum addebat. Postremo fatigatus Consul, & contumeliis singulorum, & multitudinis (nam insuper irridebant) ludibriis, nave eadem, qua venerat, Aquilejam rediit. Inde Collegæ scripsit, ut militum novorum ei parti, quæ scripta in Istriam provinciam esset, ediceret, Aquilejam ut conveniret; ne quid se Romæ teneret, quominus potis nuncupatis paludatus ab urbe exiret. Hac Collegæ obsequenter facta, brevique dies ad conveniendum edita est. Claudius prope consecutus est litteras suas. Concione adveniens de Manlio & Junio habita, non ultra triduum moratus Romæ, paludatis lictoribus, votisque in Capitolio nuncupatis, in provinciam

e aque amplius præcipiti celeritate abire. Paucis (e) ante diebus Junius Manliusque oppidum Nesattium (f), quo se principes Istrorum, & Regulus ipse

C. Claudius
d. us Conf.
Nesattium
in pote-
statem re-
digat.

Æpulo receperat, summa vi oppugnant. Eo Claudius duabus legionibus novis adductis, veterem exercitum cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumfedit, & pincis oppugnare intendit; amnemque præterfluentem mania, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Istris præbebat, multorum dierum opere exceptum novo atreo avertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscissa aqua. & ne tum quidem memores pacis, in eadem conjugum ac liberorum versi, etiam ut spectaculo hostibus tam sedum facinus esset, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem feminarum, puerorumque simul nefandam cadem, milites transgressi murum, oppidum intrarunt. Cujus capti tumultum ut ex parvo clamore fugientium accepit Rex, trajecit ferro pectus, ne virus caperetur; cæteri capti, aut occisi. Duo deinde oppida Mutila (g) & Faveria (h) vi capta ac deleta. Præda, ut in

Regulus
sibi mor-
tem con-
scivit.

g

h

gentie inopi, spe major fuit, & omnis militibus concessa est. Quinque millia capitum DCXXXII. sub corona venierunt. Auctores belli virgis cæsi, & securi percussi: Istria tota trium oppidorum excidio,

& morte Regis pacata est. (i): omnesque undique i populi (k) obsidibus datis in ditionem venerunt. k

NOTÆ.

a L. Dronius Prætor biennio ante, idest anno ante Christum 180. ad Senatum retulerat maritimam navigationem, oramque Italicam ab Gentio Rege Illyriorum, piraticis navigiis infestam reddi; biennio post eodem tempore, quo cum Istris bellum erat, adversus Illyriorum classem creati duumviri navales. Liv. Dec. iv. lib. x.

b Sunt qui Carmelum, & Æpulonem, cujus postea meminit Livius, eundem esse putent. Sed alterum ab altero distingui oportet. Carmelus Gallorum, Æpulo Istrorum Reguli erant. Illi autem Galli in Japydia mediterranea, Istriam ad Septemtrionem accolebant, sedusque adversus Romanos cum Istris fecerant. Porro Istri, cum antea Regum Illyricorum imperio subessent, anno ante Christum 180. cum cæteris Illyriis citra Naronem, ab Gentio postremo Illyriorum Rege defecerant, sibi que Regem sive Regulum crearent, cui nomen erat Æpuloni.

c Gallorumne, an Istrorum is Regulus esset, non satis ex Livio intelligi potest: illud quoque incertum est, soline Istri, an cum Gallis, Romanorum castra adorti adeptique fuerint; quamvis enim infra scribat revocatos milites ad præsidium Gallorum opprimendum, & castra recipienda; tamen pro castris recuperandis pugnatum cum Istris ait, horumque ad octo millia cæsa esse: de Gallorum autem seu pugna, seu cæde nihil commemorat.

d Is erat annus proximus a castris receptis, ante Christum 177.

e Cum supra Livius scripserit Legatos ab Istris ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides venisse, hic vero Nesattium Istrorum oppidum ab Junio Manlioque oppugnatum scribat, aliquid novæ offensionis intervenerit oportet, quod pacis consilia conditionesque disjecerit.

f Plinius post Polam ad Orientem locat Nesattium, quod oppidum ipse Nesattium, alii Nesartium, alii Nesartium vocant.

g Mutilam mari, post Promontorium Polaticum, Cluverius apposuit.

h Faveriam idem Cluverius ad fluvium Arsam collocavit.

i Istria ad imperium populi Romani adjuncta est, anno ante Christum 177. cum antea Regibus Illyriorum, deinde propriis Regulis subesset.

k Idest omnes Istriae gentes; Carni siquidem ab Occasu Istris finitimi jam erant in ditione Romanorum; & aliqui etiam fortasse ex Japydibus, qui cum Gallis permixti ab Septemtrione & Oriente Istriam proxime circumcolebant, tum in ditionem venerunt.

S. IV.

Tertium bellum Illyricum.

DE Gentio Pleurati filio Illyriorum Rege, cum aliunde, tum ab Issensibus sociis populi Romani, querelæ ad Senatum, sæpius delatæ fuerant; nam L. Dronius Prætor, qui ex Illyrico cum decem navibus Brundisium redierat, Romanam cum venisset, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in Gentium præcipue latrocinii omnis maritimi causam averterat; ex regnoque ejus omnes naves esse dixerat, quæ superi maris oram depopulatæ essent, quibus de rebus se Legatos misisse, nec conveniendi Regis po-

De Gentio
Rege Illy-
riorum
querelæ
ad Senatum
delatæ.
Liv. Dec. 4.
lib. x.

Dec. v. lib. 10.

Bellum
contra
Gentium
Senato de-
cretum.

potestatem factam. Venerant itidem ab Iffensibus Legati simul quæsti, fines suos ab Gentio vastari, simul eum in suspensionem vocantes societatis initæ cum Perseo, quem hostili insensioque in Romanos animo esse, cum multa ejus scelera ac flagitia, tum belli apparatus declarabant. Cæterum Gentius, fervente jam Romanos inter ac Macedonas bello, adhuc incertus animi hærebat, utri se parti addiceret. Eum tandem Legationes & promissa Persei, fraudes insuper dolique perpulere, ut ex occulto, apertum se hostem Romanorum profiteretur; id quod illi pariter Regnoque Illyrico extremum exitum attulit. Quod cum Romæ nuntiatus esset, bellum adversus Gentium & Illyrios gerendum Senatus dedit L. Anicio Prætori, anno ante Christum 168. Is vere appetente copias in Illyricum trajecit, & intra triginta dies, in capto Gentio cum conjugē, liberis & consanguineis, Regnoque Illyrico in potestatem redacto, bellum celerissime ac feliciter confecit; quod prius perpetratum, quam cœptum, Romæ auditum est. De hoc bello, quæ Polybius, Livius, Appianus scripsere, nunc subjicienda sunt.

Perseus & Gentius Legatis ultro citroque missis sœdus adversus Romanos incunt.

Ex Polyb. in Excerpt. Leg.

n. 76. 77. 86.

a Perseus legatos ad Gentium Regem, Pleuratum (a) b Illyrium exulantem apud se, & Adæum (b) Macedonem Bergæum misit, quibus mandavit, ut exponerent, quæ bello egisset adversus Romanos Dardanofque: adjicerent præsentis expeditionis in Epiro & Illyrico opera, hortarenturque Gentium ad amicitiam, ac societatem secum & cum Macedonibus jungendam. Hi transgressi jugum Scordi montis per Illyrici quas vocant solitudines (eam terram non multis ante annis de industria Macedones populando a cultoribus vacuam fecerant, quo transitus difficiles Dardanis in Illyricum redderent) per ea inquam loca cum ingenti vexatione Adæus & Pleuratus Scodram pervenerunt. Qui cognito Lissi Gentium morari, ad illum miserunt; ac mox ab illo acciti, ut eo ventum, mandata exponunt. Gentius videbatur quidem non esse alienus ab amicitia cum Perseo contrahenda: verum ne statim legatorum postulatis adnueret, hoc prætextu est usus; quod a rebus bello necessariis esset imparatus, quodque sine pecunia bellum adversus Romanos suscipere non posset. Hoc accepto responso Adæus ad Perseum redit. Stuberam Rex tunc venerat, & prædam ac spolia ibi vendebat; suosque milites reficiebat, Pleurati reditum expectans; qui ut est reversus, postquam intellexit Perseus, quæ responderat Gentius, extemplo Adæum remittit, addito Glaucia ex numero custodum corporis, & quodam Illyrio, quod lingua Illyricæ is esset peritus, cum iisdem mandatis; quasi parum perspicue declarasset Gentius, quæ sibi re esset opus; & quo pacto fieri posset, ut postulatis eorum adnueret. Iis iter aggr. ssis ipse cum exercitu Ancyræ petit (c). Legat. LXXXVI.

d Sub id tempus (d) qui ad Gentium missi fuerant, redierunt; cum neque fecissent quidquam amplius quam antea; neque amplius quidquam renunciarent, quam antea; manente Gentio in eadem voluntate. Gentius enim vero paratus erat consilia sua omnia cum Perseo consociare, sed pecunia sibi opus esse dicebat: quam rem Perseus contemptim audiens, (e) Hippam iterum mittit, ad facilius firmandum, nulla ejus mentione facta, in quo uno totius negotii cardo vertebatur, cum tamen unica illa esset ratio, quæ per se bene volum Gentium sibi reddere. Illa tempestate (f) si pecunias largiri Perseus voluisset, &

publice civitatibus, & privatim Regibus, atque iis, qui publica negotia tractabant, non dicam ea, qua poterat, magnificentia impensas subministrando, sed modica tantum liberalitate utendo, evenisset, ut omnes Græcia populi, omnesque vel certe quamplurimi Reges voluntates suas nudarent; de quo non arbitror quemquam prudentem fore mecum disputaturum. Legat. LXXVII.

Cum ante hyemem rediisset Hippas, quem societatis jungendæ causa Perseus ad Gentium miserat, atque is renunciasset paratum Regem esse bellum adversus Romanos suscipere, si trecenta sibi talenta numerarentur, & de summa re idonea ratione sibi caveretur. His Rex auditis, necessariam sibi esse judicans Gentii societatem, Pantauchum ex fidiis amicis delectum datis mandatis misit, qui primum quidem pecuniam daturum pactus, iuxta tantum super societate præstaret, atque exigeret; deinde ut obsides statim mitteret, prout Pantauchus videretur, & ab eo acciperet, quos Gentius in sœderis formula nominatim indicasset. Adhuc ut de transvectione illorum trecentorum talentorum cum Gentio constitueret. Pantauchus statim profectus, ubi Medeonem Labeatidis venit, obvium ibi natum Gentium, facile adolescenti persuasit, ut spes omnes suas cum Perseo conjungeret, iisdem sœdere societatis & conscripto Pantauchus ad sodiendum Regis latus mansit, qui juvenem assidue moneret, urgeretque, ne in bello apparando cessaret; sed compararet se, quo posset loca, urbes, socios hosti præcipere. Maxime autem illum hortabatur, ut ad navale bellum necessaria pararet; nam cum Romani ab ea parte penitus essent imparati, ipsum in Epiri ora, & Illyrici nullo labore quidquid destinasset, & per se, & per alios, quos eo mitteret, esse effecturum. Gentius igitur hujusmodi sermonibus perpulsus terra marique necessaria bello comparabat (g). Legat. LXXXV.

Expeditio L. Anicii Prætoris adversus Illyriorum Regem Gentium, qui victus veniens in dedicationem, cum uxore, liberis & propinquis Romam mittitur. Ex Livio

Dec. V. lib. IV.

Jam veris principium erat, novique Duces in provinciam venerant: Cos. Æmilius (h) in Macedoniam, Octavius Oreum ad classem, Anicius in Illyricum, cui bellandum adversus Gentium. Patre Pleurato rege Illyriorum, & matre Eurydica genitus, fratres duos, Platorem utroque parente, Caravantium matre eadem natum habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minus suspecto, Platorem occidit, & duos amicos ejus Ettritum & Epicadum, impigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit Honuni Dardanorum principis filium Etutam pactam fratri eum invidisse, tamquam his nuptiis adjungenti sibi Dardanorum gentem; & similis id vero fecit ducta ea Virgo. Platore interfecto gravis deinde, dempto fratris metu, popularibus esse cepit, & violentiam insitam ingenio, intemperantia vini accendebat. Cæterum, sicut ante dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omnes copias contraxit: quindecim millia armatarum fuerunt. Inde fratre in Caxiorum (k) gentem vi aut terrore subigendam cum mille peditibus, & quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam (l) urbem, quinque millia ab Lisso ducit. Socii erant Romanorum: itaque per missos nuncios prius tentati, obsidionem pati, quam dedere sese maluerunt. Caravantium in Caxiis Durnium oppidum advenientem benigne accipit, Caravantis altera urbs exclusit; & cum agros eorum effulse vastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Jam & Ap. Claudius, assumptis ad eum exercitum, quem habebat, Bulianorum

Perseus in-
gentis per-
cuniam spe-
sione tan-
dem Gen-
tium per-
pulis ad-
fœdus jun-
gendum
contra
Romanos.

8

h

Copie mi-
litares
Gentii

k

l

Gentius
Bassaniam
obsidet -
Caravanti-
um Dur-
nii exco-
pant, Car-
vanti ex-
clusus.

tum

m rum (m), & Apolloniaticum, & Dyrrhachinorum auxilium, profectus ex hibernis, circa Genusum
 n (n) annem castra habebat, audito fodere inter Persa & Gentium, & Legatorum violatorum injuria accensus, bellum hand dubie adversus eum gesturum. Anicius Prator eo tempore, Apollonia auditis, qua in Illyrico gererentur, pramissisque ad Appium litteris, ut se ad Genusum opperiretur; triduo & ipse in castra venit; & ad ea, qua habebat auxilia, assumptis Parthbinorum (o) juvenibus duobus millibus peditum, & equitibus CC.; peditibus Epicaeus, equitibus Agalsus praerat: parabat ducere in Illyricum, maxime ut Bassanitas solveret obsidione: tenuit impetum ejus fama leborum vastantium maritimam oram. Lxxx. erant lembi, auctore Pantauchio; missi a Gentio ad Dyrrhachinorum & Apolloniaticum agros populandos. Tum classis ad (desunt haud pauca, si quidem persequeretur hic res gestas ab Anicio Pratore adversus Gentium, maxime eas, quas mari prospere gesserat: desideratur etiam initium earum rerum, quas terra feliciter gessit; statim autem subiecit dedicationem urbium) tradiderunt se: deinceps & urbes regionis ejus idem faciebant, adjuvante inclinationem animorum clementia in omnes & iustitia Pratoris Romani. Ad Scodram (p) inde ventum est; id quod belli caput fuerat, non eo solum quod Gentius eam sibi ceperat, velut regni totius arcem, sed etiam quod Labeatium gentis munitissima longe est, & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, Clausala latere urbis, quod in Orientem patet praterfluens, Barbana ab Regione Occidentis, ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini; quod ortum ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis, mari Adriatica inferunt. Mons Scodrus (q) longe altissimus regionis ejus ab Oriente Dardaniam subiectam habet, a Meridie Macedoniam, ab Occasu Illyricum. Quamquam munitum sit naturali oppidum erat, gensque id tota Illyderum, & Rex ipse tenebatur; & quoniam Prator Romanus, quia prima successerant prospere, fortunam totius rei principia secuturam esse ratus, & repentinum valiturum terrorem, instructo exercitu ad mania succedit. Quod si clausis portis munitissimae portaeque turres dispositis armatis defendissent, vano cum incepto manibus pepulissent Romanos. Nunc porta agresti praedium loco aquo maiore animo commiserunt, quam sustinuerunt. Pulsi enim, & fuga conglobati, cum ducenti amplius in ipsis sanctibus porte cecidissent, tantum intulerunt terrorem, ut oratores ex templo ad praeatorem mitteret Gentius. Tuncque & Bellum principes gentis, per quos induciae peteret, ut deliberare de statu rerum suarum posset. Triduo in hoc dato, cum castra Romana quingentos ferme passus ab urbe abesset, navem conscendit, & flumine Barbana navigat in lacum Labeatum, velut secretum locum petens ad consultandum; sed, ut apparuit, falsa spe excitus; Caravantium fratrem multis millibus armatorum actis ex ea regione, in quam missus erat, adventare. Qui postquam evanuit rumor, tertio post die navem eandem secundo anni Scodram demisit; pramissisque nuntiis, ut sibi appellandi Pratoris potestas fieret, copia facta in castra venit. Et principium orationis, ab accusatione Aulitiae orsus sua, postremo ad preces, lachrymasque effusus, genibus Pratoris accedens, in potestatem sese dedit. Primo bonum animum habere iussus, ad curam etiam invitatus, in urbem ad suos rediit, & cum Pratore eo die honorifice est epulatus. Deinde in custodiam C. Cassio Tribuno militum traditus, rix gladiatorio accepto de Illyricum sacrum.

Anicius
Prator
rem mari
prospero
gentis.

Scodra
belli ca-
put, & arx
Regni Il-
lyrii.

Gentius
ut Anicius
in castra
venit.

cem talentis ab Rege (r) Rex, ut in eam fortunam recideret.

Anicius Scodra recepta nihil prius quam requisitos Petilium Perpennamque Legatos ad se duci iussit, quibus splendore suo restituto, Perpennam extemplo mittit ad comprehendendos amicos, cognatosque regis; qui Medeonem Labeatium gentis urbem profectus, Etlevam uxorem cum filiis duobus Scerdileto, Plenratoque, & Caravantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bello Illyrico intra triginta dies peracto, nuncium victoriae Perpennam Romam misit; & post dies paucos Gentium Regem ipsum cum parente, conuge, ac liberis, ac fratre, aliisque principibus Illyriorum: hoc unum bellum prius perpetratum, quam captum, Roma auditum est.

cum uxore
& filiis &
fratre Ro-
mam mis-
sus.

L. Anicius ex Illyrico profectus in Epirum, provinciam, redactis in potestatem oppidis, pacat; reversusque in Illyricum, de sententia Legatorum, quos ad id Senatus miserat, dat libertatem Illyriis, tributo aliis imposito, immunitate aliis concessa. Ex T. Livio Dec. 5. lib. 5.

Dum hac ibi, alia in Macedonia, alia Roma geruntur, interim in Illyrico L. Anicius rege Gentio, sicut ante dictum est, in potestatem redacto, Scodra, quae regia fuerat, praesidio imposito Gabinium praefecit, Rhizoni (s) & Olcinio urbibus opportunis C. Licinium. Praepositis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirum est profectus. Ubi prima Phanoea ei dedita, tota multitudine cum infulis obviam effusa. Hic praesidio imposito in Molossidem (t) transgressus, cujus oppidis praeter Passaronem & Tegmonem, & Phylacem, & Horreum receptis, primum ad Passaronem ducit. Antinous & Theodorus principes ejus civitatis erant, insignes & favore Persei, & odio adversus Romanos, iidem universae genti auctores desciscendi ab Romanis. Hi conscientia privata noxae, quia ipsis nulla spes veniae erat, ut communi ruina patriae opprimerentur, clausurae portas, multitudinem, ut mortem servituti praeponerent, hortantes. Nemo adversus praepotentes viros hiscere audebat. Tandem Theodorus quidam nobilis & ipse adolescens, cum major a Romanis metus timorem a principibus suis vicisset: Quae vos rabies, inquit, agitat; qui duorum hominum noxae civitatis accessionem facitis? Equidem pro patria qui lethum oppetissent, saepe fando audiui: qui patriam pro se perire aequum censerent, hi prius inventi sunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus; quod orbis terrarum accepit? Hac dicentem eum multitudo sequeretur, Antinous & Theodorus in primum stationem hostium irruerunt, atque ibi offerentes se ipsi vulneribus interfecit, urbs dedita est Romanis. Stimuli pertinacia Cephalonis principis clausum Tegmonem, ipso interfecto, per dedicationem recepit. Nec Phylacae, nec Horreum oppugnationem eulervit. Pacata Epiro, divisisque in hiberna coplis per opportunas urbes, regressus ipse in Illyricum. Scodra, quo quinque legati (u) ab Roma venerant, evocatis ex tota provincia principibus, conventum habuit. Ibi pro tribunali pronunciavit de sententia concilii, (x) S. P. Q. R. Illyrios esse liberos jubere, praesidia ex omnibus oppidis, arcibus, & castellis sese deducturum: non solum liberos, sed etiam immunes fore Iffenses, & Tantalios, Dassaretiorum Pynstas, Rhizonitas, Olciniatas, quod incolam Gentio ad Romanos defecissent. Daorfeis quoque immunitatem dare, quod relicto Caravansio cum armis ad Romanos transissent. Scodrensisibus & Dassarenibus, & Seleptianis, caeterisque Illyriis vestigal dimidium ejus, quod Regi pendissent, imponere. Inde in tres partes Illyricum

Anicius
in Epirum
profectus
urbes Epi-
ri recipit.

Passaron
Romanis
deditur.

Anicius
Scodram
reversus.
Ex decreto
S. P. Q. R.
alios Illy-
rios libe-
ros, alios
etiam im-
munes esse
jubet.

E

divi-

divisit; unam eam fecit, quæ supra dicta est; alteram Labeatas omnes, tertiam Agravonitas, & Rhizonitas, & Olcinias, accolæque eorum. Hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronem in hiberna rediit.

Descriptio tertii Belli Illyrici

Ex Appiano lib. Illyr.

Qua tempestate Populus Romanus bellum gerebat adversus Macedonas, & Regem Persem, qui Philippo successerat; Gentius reliqui Illyrici Rex, pecunia invitatus sociâ cum Perse arma conjunxit, atque in Illyricum (aa) Romanam Provinciam impetum fecit, Legatosque ad se ab Senatu missos coniecit in vincula, exploratores illos, non legatos esse criminatus. Ad eam persequendam injuriam Anicius Romanus Prator adveniens, nonnullos Gentii lembos mari cepit, mox terra congressus acie superatum, fugatumque in arce (bb) quadam obsedit, indeque supplicem, sese Romanis dedere jussit. Ille tridui spatio ad deliberandum impetrato, cognitaque gentis universæ ad Romanos transiitione, quæ per eos dies facta est, aditum ad Prætores infimis precibus exoravit, delatusque, & genibus excipientis advolutus, degeneri admodum precum genere usus est. Anicius trepidantem benigne consolatus, cenâ etiam adhibuit; ceterum digressum e triclinio comprehendit a lictoribus, & in vincula conjici jussit. Mox una cum filiis triumphandum Romanam duxit; & cum Gentio quidem intra viginti (cc) dies debellatum est; septuaginta autem Civitates (dd), quæ illi paruerunt, confecto Macedonico bello, Emilius Paullus, secretis a Senatu mandatis acceptis, cum rediret in Italiam, de industria pertransiit; metuentibusque ita demum eorum, quæ commiserant, pollicitus veniam est, si quidquid auri argentique habebant, ederent, conferrentque; nec abnuentibus ipsis, misit in unamquamque civitatem partem copiarum, eadem omnibus Ducibus constituta die, quâ ad auroram quisque eorum oppidavis per præconem ediceret intra tres horas pecuniam omnem in forum deferendam, eamque delatam, & reliqua etiam omnia diriperent. Sic a Paulo una hora septuaginta spoliata sunt urbes.

Is Pleuratus fuit filius Scherdilaidæ vel Scerdileti, cui ob præclaram operam superiori bello Macedonico Romanis navatam, Lingus & Parthini dati fuerant, ut Livius tradit. Sed vel a Romanis ob defectionem ad Perseum, vel a suis ob tyrannidem expulsus, tum apud Perseum exulabat.

Hunc Aputeum vocat Titus Livius Dec. 5. lib. 3.

Hæc omnia ex Polybio Livius sumpsit, ac totidem fere verbis in latinum transtulit. ibid.

Hæc Livius breviter. Ab Gentio eodem adferentes redierunt. Dec. 5. lib. 3.

Hujus quoque legationis meminit Livius Dec. 5. lib. 4.

De avaritia Persei plura Livius Dec. 5. lib. 4.

Multa præterea adjecit Livius, de Olympione Gentii Legato, qui iurandum a Perseo, obidesque acciperet, tum de fraude Persei in persolvenda pacta pecunia, tum denique de legatis Romanis Pantaucho stimulante violatis; quæ a nobis exposita sunt cap. 3. §. 7.

L. Emilius Paullus II. & C. Licinius Crassus Consulatum gessere anno ante Christum 168.

Cavii gens Illyrica ut videtur mediterranea inter Drilonem & Acroceraunios.

Bassania urbs Illyrica mediterranea in Parthinis. Buliani Illyrici populi, iidem fortassis ac Bulini, qui cum prope Tragurium oppidum ditionis Issensium sedes haberent, inter Socios populi Romani cum Issensibus annumerandi sunt.

Fluvius Illyricus inter Dyrrhachium & Apolloniam, longo tamen utrinque spatio disjunctus.

Populi Illyrii, supra Taulantios.

Civitas ac sedes Regum Illyricorum apud Labeates populos Illyricos, posita ferme ad paludis Labeatidis ostium, unde Barbana fluvius egreditur.

Series & continuatio montium ab Ardiis montibus ad montes Hæmi producta.

Ab rege Perseo, a quo deceptus fuerat.

Rhizon ad sinum Rhizonicum, & Olcinium ad mare, urbes Illyrici proprii.

Molossis regio Epiri, quam Molossi gentes Epiroticæ incolebant.

Post Gentium & Perseum victos captosque, missi sunt ab Senatu Legati, quorum alii cum Anicio communicatis consiliis res Illyricas, alii cum Paulo Emilio Consule, res Macedonicas componerent.

Hanc formulam libertatis vel immunitatis Illyriis concessa, itemque tripartitam illam, quam Anicius fecit, Illyrici divisionem explicavimus cap. 3. §. 7.

Illyrica Romanorum provincia inter Drilonem, & montes Acroceraunios erat; nam in regione citra Drilonem, quæ dicta est Illyricum proprium, Gentius rerum potiebatur.

Hæc erat Scodra, Livio teste.

Livius intra triginta dies bellum Illyricum confectum tradit.

Livius quidem civitatum 70. direptionem commemorat; sed eas partim Epiro, partim Illyrico attribuit. Dec. 5. lib. 5.

§. V. Dalmatæ & Dalmatæ.

Quartum Bellum Illyricum, & Primum Dalmaticum.

Quæ pars Illyriorum inter Naronem & Nestum anno ante Christum 180. ab Gentio defecerat, cum formam liberæ omnique alieno dominatu reipublica adscivisset, ab Delminio, urbe mediterranea & montana, quæ totius gentis caput ac Metropolis constituta est, nomen Dalmatarum sibi adoptavit. Principio quidem jus suum nomenque inter duos illos amnes, quos dixi, viginti urbes nata, continuavit; sed brevi opibus acta copiisque gentes ad Occasum finitimas, quæ itidem ab Rege Illyriorum desciverant, ad suum imperium nomenque adjunxit, Dalmatiæ finibus usque ad Titium propagatis. Exinde gentes omnes Illyricæ ab Titio ad Naronem usque, montes inter ac mare interjectæ, ut non solum sub eodem jure, sed etiam nomine continerentur, Dalmatæ vocari ceptæ sunt. Hos porro seu prædandi, sive imperii amplificandi cupiditas impulit, ut crebris excursionibus vastarent agros Tragurienfium & Epetinorum, ipsisque urbibus Epetio & Tragurio, quæ ad ditionem Issensium pertinebant, vastitatem atque exitium minitarentur. Neque injurias populationesque abstinebant a Daorsis, qui Naronem accolebant, sociis Populi Romani, quibus post tertium bellum Illyricum non libertas solum, sed immunitas etiam data fuerat, quod relicto Carantio, fratre Gentii Regis Illyriorum, ad Romanorum castra se transfugerent. Quare iterum ac sæpius ab utrisque populis Legati ad Senatum venerant, quæsti agros suos pagosque perpetuis Dalmatarum incursionibus expositos esse; & multas indidem hominum pecudumque prædas quotidie abigi, sata uri, tecta incendi, ipsasque urbes magno in discrimine versari, nisi Dalmatarum audaciæ Roma-

Dalmatæ unde dicti.

Socios Romanos.

Romani frenum injicerent. Assiduis Sociorum querelis tandem permotus Senatus C. Fannium in Dalmatiam legavit, qui Dalmatas doceret, Issenses & Daorsios in fide & clientela populi Romani esse; caverent proinde, ne illis laceflendis, infestandisque Romanorum in se indignationem atque arma consciscerent. At legatio quidem auribus animisque avertis audita; Legatus vero neque hospitio receptus, & non sine aliqua injuria dimissus est. Quare primum adversus Dalmatas bellum decretum est, quod C. Marcius Figulus iterum Consul, traducto in Dalmatiam exercitu, gessit anno ante Christum 156. Ac primum quidem parum prospero, postea feliciter cum hostibus pugnavit; & cum multa eorum oppida cepit, tum vero Delminium ipsum totius gentis caput, urbem natura & loco egregie munitam, menibus insuper altissimis septam omni telorum genere adortus in potestatem redegit. Post Delminium captum, pax ita convenit, ut Dalmatæ libertatem quidem retinerent, sed vestigal Romanis penderent, sociosque populi Romani nulla in posterum injuria afficerent. Ex Polybio & Appiano.

Descriptio quarti belli Illyrici & primi Dalmatici.

Belli causæ ex Polybio in excerpt. Legat. n. 124.

Posteaquam Lissii (a) & Daorsii (b) sæpius communi consensu Legatos Romanos misissent, quibus significabant Lissii Dalmatas & agros & urbes sue ditionis infestare: hæc autem sunt Epetium & Tragurium; similique modo etiam Daorsii de iisdem querebantur; Senatus legatum misit C. Fannium ad res Illyricas visendas, & maxime Dalmatarum. Hic populus, quamdiu Pleuratus vixit, ei paruit; post obitum vero illius, cum in regno Gentius successisset, ab illo defecerant Dalmata, & bella cum finitimis gentibus gerebant, vicinosque populos imperio suo (c) subiciebant: ita ut eorum nonnulli tributa ipsis penderent; tributum autem erat pecus & frumentum; atque hæc legationis Fannii causa fuit. Deinde numero 125. Cum ex Illyrico reversus C. Fannius renuntiasset Senatui tantum ab eo abesse Dalmatas, ut satisfacere iis, quos continuis injuriis lacefliverant, ullo modo vellent, ut ne aures quidem sibi præbere sustinuisent; quod dicerent nihil sibi esse commune cum Romanis. Addebat Fannius neque hospitii factam sibi copiam, neque aliud quidquam eorum, quæ necessaria sunt, fuisse præbitum: equos quin etiam sibi per vim ademptos esse, quos habebat ex alia urbe; sed & manus sibi inferre eos voluisse, nisi temporis cedens, cum magno silentio eorum finibus excessisset. His diligenter a Senatu auditis, etsi offerebantur contumaci, & sævo Dalmatarum ingenio, magis tamen eo movebantur, quod multas ob causas opportunum rebantur esse tempus belli cum gente illa gerendi. Nam Romani, ex quo Demetrium Pharium ejecerant, penitus illam partem (d) Illyrici, quæ ad Adriaticum mare inclinat, neglexerant: accedat, quod Italicos homines longa pace torpere omnino nolebant; agebatur autem duodecimus jam annus (e) a bello cum Persæ, & Macedonibus gesto. Itaque bello adversus istos suscepto, quæ renovare in suis, ut ita dicam, spiritum illum militarem, & alacritatem pugnandi cupiebant, quæ terrorem Illyriis injicere, ut imperata facere posthac cogerentur. Propter has causas Dalmatis bellum indixerunt; ipsi tamen apud externos hanc afferebant causam, quod contumeliam legatis suis factam bello persequendam judicassent.

Causa belli Dalmatis illi ab Romanis.

Ex Appiano lib. Illyric. Dalmata alia item Illyriorum natio, in Illyrios populi Romani sociis (f) incursionem cum fecissent, legatosque ea de causa Roma venientes non recepissent.

Illyricum Sacrum.

sent, bello petiti sunt. M. Figulus (g) Consul, duxit hunc primo adventum metantem castra, castra præsidio in plana pepulere, non intermisso ad fluvium Naronem recepta; Figulus domum reversos bello aggressi constitit, improvisam hostibus impetum suum futurum nequidquam sperans; offenditque populares excipiendi sui causa undique ex civitatibus confluisse: nec tamen eo minus in suscepto consilio perseveravit, inque urbem Delminium (h), (unde Dalmatarum, mox Dalmatarum cognomen profectum est) fugatos barbaros se recipere coegit. Cum autem neque oppugnatione quidquam efficere posse animadverteret, adversus oppidum egregie munitum, & operum, machinarumque labor, propter altitudinem maniorum inutilis futurus videbatur, animum adiecit ad alias urbes, ob concursum in Delminium infrequentes aggrediendas: quibus in potestatem reductis, deinde reversus ad Delminium, sedes bicubitales pice & sulphure stupaque circumdatis in oppidum catapultis jaculari cepit; quæ ipso impetu succensa, & facum instar ardentium volitantes, quæcumque attigissent, inflammabant; plurimæque novo illo teli genere apud obsessos exusta corruptaque sunt. Isque fuit finis (i) belli contra Dalmatas a Figulo gesti.

N O T A.

a In Codice Græco per Fulvium Ursinum edito legitur Νισσιον; sed idem Fulvius in Notis Αισσιον legendum admonet, vocabulo derivato ab urbe Lisso, quam Stephanus, Polybius, Livius, ceterique omnes apud Illyrios constituunt; utrumque inepte. Nam qui Polybium attentius legat, clare perspiciet Lissios intelligi non posse, qui cum ad Drilonis ostia Lissum urbem incoherent, ad eos neque Tragurium, neque Epetium, unde longissimo oræ maritimæ tractu disjuncti erant, ullo modo pertinebant; quarum quidem urbium ab Dalmatarum incursionibus tuendarum causa, hoc bellum Romani susceperunt. Nissii vero quid hominum seu populorum fuerint, clam nre, clam omnes habet; nemo enim seu veterum seu recentiorum Nissios inter populos Illyricos annumerat. Si vero Νισσιον quidem retinendum censeas, sed in convertendum, & alterum eximendum, sic ut id vocabulum νισσιον derivatum Insulares populos significet, præterquam quod Græci νῆσι νῆσον, non νισσιον, sed νισσιονες vocant incolas insularum, nomen a se confectum commune est omnibus, qui in insulis habitant. Quare priorem litteram græcam N in eum codicem ob librariorum inscitiam irrepsisse arbitror; quæ adempta, restitui oportet Νισσιον, sive Νισσιον Illyriorum, sive Isscorum. Issæi autem, quos etiam Issenses vocant, & lembos Issaicos Livius dixit, erant populi Illyrici oriundi ab Syracusis illis, quorum coloniam Dionysius senior in Issam Illyricam insulam deduxerat. Horum autem urbes & colonie fuerunt Epetium & Tragurium, quarum agros cum assidue incursarent Dalmatæ, Romani Issensium sociorum querelis & precibus adducti, Dalmatas bello persequendos coercendosque censuerunt.

b Daorsios, quos Livius Daorsios, Strabo & Plinius Daorizos, Ptolemæus Daursios vocant, prope ab Narone flumine Strabo collocat. Hos Romani immunitate donatos in amicitiam ac societatem receperant, quod, relicto Caravantio Gentii Regis Illyriorum fratre, cum armis ad Romanos transissent.

c Principio enim Dalmatæ inter Naronem Nestumque se continuerant; deinde vero Nestum transgressi usque ad Titium Liburniamque imperium propagarunt; & cum viginti urbes ab initio possiderent,

E 2

M. Figulus Consul a Dalmatis victus.

h

Urbes alia quos Dalmatis adiungit.

Delminium aggreditur.

i

derent, sexaginta five urbes, five oppida ad suam ditionem adjecisse auctor est Vatinus in Epistola ad Marcum Tullium; ex quibus nimirum civitatibus, populisque in potestatem redactis, annua illa tributa exigebant, quæ Polybius commemorat.

d. Hæc pars Illyrici, quam post victum Demetrium Romani neque copiis neque armis attigerant, erat ipsa Dalmatia, quæ cum in bello Romanorum adversus Gentium neutrius partis fuisset, ex eo bello nihil seu detrimenti, seu commodi acceperat. Hæc vero a Narone in Occasum mari Adriatico adiacebat primum contracta inter Nestum, deinde usque ad Titium producta. Illyricum vero Romanæ ditionis Gentio ademptum ab Narone in Orientem usque ad Drilonem protendebatur; constabatque ex regionibus, atque urbibus, quarum alias Romani sub jurisdictionem suam ac potestatem subjunxerunt, alias libertate donatas sibi vectigales fecerunt, alias denique immunes omnique onere exemptas in suam fidem atque amicitiam receperunt.

e. Debellatum fuerat cum Perseo & Gentio anno ante Christum 168. Detrahe annos duodecim, relinquitur annus ante Christum 156. quo M. Figulus Consul cum Dalmatis bellum gessit.

f. Issenses & Daorsios.

g. C. Marcius Figulus secundum Consulatum gessit cum L. Cornelio Lentulo anno ante Christum 156.

h. Delminium urbs erat mediterranea, cujus positio alio loco investiganda erit.

i. Appianus neque captum Delminium, neque pacem Dalmatis redditam, neque condiciones commemorat, in quas pax convenerit. Haud dubium est, quin Dalmatæ acriter obsessi vehementerque oppugnati commeatu, ceterisque rebus ad sustinendam obsidionem necessariis, exultis corruptisque, urbis deditioe pacem a Romanis impetraverint. Pacem vero iisdem in has leges datam fuisse arbitror, ut a sociis populi Romani omnem injuriam in posterum abstinerent, ut certum singulis annis vectigal persolverent, ut Delminio ceterisque amissis oppidis ac civitatibus receptis, fideles se obsequentesque socios Romanis præberent. Nam & superiori bello Illyrico easdem ferme condiciones devictis Illyriis ab Romanis impositas fuisse comperio. Hujus belli Synopsin confecit auctor Epitomes Livianæ Dec. 5. lib. 7. C. Marcius Consul adversum Dalmatas parum prospere primum, postea feliciter pugnavit; cum quibus bello confligendi causa fuit, quod Illyricos populi Romani socios vastaverant.

§. IVI.

Quintum Bellum Illyricum & secundum Dalmaticum; sextum & septimum Illyricum; octavum & nonum Illyricum, idemque tertium & quartum Dalmaticum.

Quintum Illyricum, & secundum Dalmaticum. Anno ante Christum 138. P. Cornelius Scipio Nasica Conf. quintum Illyricum & secundum bellum Dalmaticum gessit. Hujus belli causa nemo veterum exprompsit, quam in Dalmatas iterum finitimis Illyriis populi Romani sociis infectos conferendam cenfeo. Huic bello finem attulit reversio Delminii, quam urbem Nasica manibus ac propugnaculis disiectis, ædificiis publicis privatisque dirutis vel incensis, in oppidum exiguum redegit. Delminium magna urbs (inquit Strabo lib. 7.) unde nomen genti. Eam urbem Nasica exiguum fecit. Auctor Epitomes Livianæ Dec. 5. lib. 5. Eamdemque gentem (scilicet Dalmaticam) Cornelius

Nasica Consul domuit. Aurelius Victor de viris illustrib. n. 44. P. Scipio Nasica Cos. Delminium urbem Delmatarum expugnavit. Nec plura de hoc bello apud antiquos scripta invenies. Pacem iisdem conditionibus Nasica cum Dalmatis fecit, quibus eos proximo superiori bello Marcius Figulus astrinxerat. Haud multo post Dalmatæ, Delminio magna ex parte exciso, arcem ac sedem gentis reipublicæ Dalmaticæ Salonam transtulerunt, urbem perantiquam, non longe ab littore positam, portu egregio instructam, quem mare introrsum influens efficit, manibus ac propugnaculis septam, quam aliis præterea operibus, firmissimisque præfidiis munierunt.

Postquam Scipio Nasica Dalmatas iterum subegerat, tertius annus intercefferat, qui ante Christianam epocham numeratur 135. cum Ser. Fulvius Flaccus Consul sextum Illyricum bellum ex auctoritate Senatus populique Romani gerendum suscepit adversus Ardiaeos & Palarios, qui, transgressi in Illyricum provinciam populi Romani, prædas indidem abigebant, agros ferro ignique vastabant.

Ardiaeos (a) & Palarios (b), inquit Appianus lib. Illyr., cum Illyricum Romanam provinciam (c) invasisent, Populus Romanus, aliis distractus (d) curis, legatione missa ab injuriis detertere conatus est; cumque nihil profecisset, vi sibi agendum constituit, exercitu decem millium peditum, & equitum sexcentorum eum in usum conscripto; cujus consilii certiores Ardiaei facti, cum ad bellum satis parati non essent, confestim Legatos Romam mittunt veniam oratum, Senatus damnorum estimationem, quibus indigne oppressos affecissent, exsolvere illos iussit; & adversus negligentes parere Senatui, Fulvius Flaccus (e) cum exercitu missus. Sed bellum non ultra excursionem processit; neque enim finem illi imponere (f) potuerunt.

N O T A.

a. Gens Illyrica antiquissima, terra olim marique præpotens, & longissime per Illyricum fusa, de qua plura dicturi sumus cap. 2. §. 4. Part. 2. Ex Ardiaeis potissimum coaluerat respublica Delmatarum, qui antiquo vocabulo posthabito ab Delminio deinde se appellari voluerunt; sed ex iis aliqui priscum nomen retinuerunt, qui prope Naronem sedes habebant, quosque in Provinciam Romanam Illyricam invasisse Appianus tradit. Hos Polybius & Strabo Ardiaeos & Sardiaeos, Dion Sardonios, Plinius, Ptolemæus, Auctor Epitomes Livianæ Vardeos seu Vardæos vocant.

b. De Palariis populis Illyricis qui meminerit, præter Appianum invenio neminem; eos verisimile est habitasse prope a finibus Romanæ Provinciæ, in quam populabundi identidem excurrere solebant.

c. Provincia Illyrica Romanorum ab Narone usque ad montes Acroceraunios tum protendebatur. Nam quas gentes urbesque Illyricas ultra citraque Drilonem Romani post tertium bellum Illyricum, extinctosque Reges Illyricos, vel libertate, vel etiam immunitate donaverant, eas paullatim fere omnes in deditionem imperii atque in provinciæ formam redegerant, Romanosque ad eas regendas Magistratus mittebant, Prætores scilicet, qui jus diceret; & Quæstorem, qui vectigalia procuraret. Cum igitur Senatus Fulvio Flacco Consuli gerendum dedit bellum sextum Illyricum adversus Ardiaeos & Palarios, tum Provincia Romana Illyrica ex Illyrico primigenio, & postrema illa parte Illyrici, quæ inter Drilonem & Acroceraunios vergit, constabat. Sed hæc pars Illyrici ad meridiem extrema, proximo ante Christum sæculo divulsa ab Illyrico, provinciæque Romana

Delminio exciso sedes Imperii Dalmatici Salonam transtulerunt.

a b c d Ardiaei & Palarii Romanam Provinciam depopulati.

e f

mana Illyrica, in jus nomenque Macedonicum migravit, ut infra dicemus.

d Per eos annos Romanis bellum fuit cum Lusitanis, cum Numantinis, & cum Scordiscis; horum postremos in Macedoniam effusos, cum regionem illam sedē vastassent, M. Coseonius Prætor hoc eodem anno perdomuit, quo Fulvius Flaccus Ardizis & Palariis bellum intulit. Auctor Epit. Livianæ lib. 56.

e Ser. Fulvius Flaccus consulatum gessit cum Q. Calpurnio Pisone anno ante Christum 135.

f Sed Auctor Epitomes Livianæ scripsit huic bello finem impositum esse a Consule Fulvio Flacco, & cum Ardizis debellatum fuisse. *Fulvius Flaccus Consul Vardos in Illyrico subegit.* Nec dubium est, quin etiam Palarii eandem, atque Ardizii, belli fortunam conditionemque subierint. Ac tunc evenisse arbitror id, quod de Ardizis narravit Strabo lib. 7. qui eos ab Romanis ex ora maritima in loca subalpina compulsos fuisse ait, exindeque agris colendis tolerare vitam necesse habuisse. *Sed hos a mari in mediterranea abegerunt Romani, coegeruntque agricultura vacare. Est autem regio ea sterilis atque aspera, neque agricolis conveniens. Itaque ea gens tantum funditus non perit.*

Bellum
Septimum
Illyricum
contra Ja-
pydes.

Sempro-
nius Con-
sul primū
male, de-
inde prof-
pere cum
Japydis
pugnavit.

Bellum septimum Illyricum Romani gessere cum Japydibus, qui ad eam diem ab armis Romanis intacti fuerant. Hi populi Carniam Istriamque a Septemtrione circumcolebant, sedesque suas inter Arsiam & Tedanium in Meridiem usque ad mare protulerant. Quæ causa Romanos impulerit, ut bellum huic genti inferrent, hanc cum Appianus reticeat, verisimile est ipsos Japydes præbuisse, cum vel Carniam Istriamque Provincias populi Romani depopularentur, vel Adriaticam navigationem piraticis excursionibus infestam redderent. C. Sempronius Tuditanus Consul anno ante Christum 129. in Japydiam cum exercitu missus primo rem male gessit, deinde C. Junio Bruto, qui Lusitaniam subegerat, auxilium ferente, bellum Japydicum prospero confecit.

Adversus Japodas, quibus intra Alpes sedes est (a), *Sempronius Tuditanus & Pandusius Tiberius gessere bellum; verique simile est eos ad imperata faciendā compulso.* Hæc Appianus, quæ paullo distinctius exposuit Auctor Epitomes Livianæ Dec. 6. lib. ix. C. Sempronius (b) *Consul contra Japydas primo rem male gessit; mox victoria eladem acceptam emendavit, virtute C. Junii Bruti, ejus qui Lusitaniam subegerat.*

N O T A E.

a Japydes alii erant alpini, alii maritimi. Japydiam descripturi sumus Parte secunda Proleg.

b C. Sempronius Tuditanus cum M. Aquilio Consul fuit anno ante Christum 129.

Bellum
Oct. Illyr.
tert. Dal-
maticum.

Bellum octavum Illyricum & tertium Dalmaticum Appianus, novum Illyricum & quartum Dalmaticum Eutropius brevissime describunt. *Secutis temporibus, Cæcilius Metellus (a) Consulatum adeptus, nihil delinquentibus Dalmatis, una triumphandi libidine, bellum (b) inferre decrevit, a quibus amice susceptus, apud Salonas eorum urbem transegit hyemem, & Romam reversus triumphavit.* Appian. lib. de Illyr.

c
Novum
Illyric.
quart. Dal-
maticum.

Marco (c) Emilio Lepido, Q. Catulo Coss. cum Syl-
ta republicam composuisset, bella nova exarserunt,
unum in Hispania, aliud in Pamphilia & Cilicia,
tertium in Macedonia, quartum (d) in Dalmatia.

d Ad Illyricum missus est Cn. Cosconius Proconsul. Multam partem (e) Dalmatiae subegit. Salonas (f) cepit, & composito bello Romam post biennium rediit. Eutropius lib. 6.

Illyricum Sacrum.

N O T A E.

a L. Cæcilius Metellus cum Q. Mucio Scaevola Consulatum gessit anno ante Christum 117.

b Hoc bello Dalmatas Salonas obsessos fuisset tradit Auctor Epitomes Livianæ: *L. Cæcilius Metellus Dalmatas obsedit.* Dec. 7. lib. 2. Dalmatæ, ut in re inopinata improvisoque hostium adventu, tum a militibus, tum a comitatu, cæterisque rebus ad sustinendam obsidionem necessariis imparati erant. Itaque vix Consul copiis admotis urbem circumfederat, cum Legatos ad eum de pace miserunt, polliciti se quidquid imperasset facturos; & patefactis januis Consulem amice ac perhonorifice acceperunt; qui cum apud eos hyemasset, Romam reversus de Dalmatis triumphavit, & Dalmatici cognomen sibi adscivit. Cæterum Salonas in ditione Dalmatarum reliquit; vel si præsidium urbi imposuit, Dalmatæ, post discessum Consulis, militibus Romanis expulsis, urbem in suam potestatem redegerunt; id quod ex bello quarto Dalmatico intelligi potest.

c Horum Consulatus cohæret cum anno ante Christianam Epocham octavo & septuagesimo.

d Huic & superiori Dalmatico bello, aliud bellum, a cæteris prætermisum, interjecit Eutropius, non proprium illud quidem Dalmatarum, sed commune Dardanis, Scordiscis, & Mæsis, quos, inquit, *Sylla partim vicit, alios in fidem accepit.* Huic autem quarto bello causam præbuisse videntur Dalmatæ, qui vel defecerunt a Romanis, quorum in potestatem eos Sylla redegerat; vel Illyricam Romanorum Provinciam populabundi invaserunt; vel agros vastabant Tragurii & Epotii, quæ urbes cum ad Issenses pertinerent, in fide & clientela populi Romani erant. Censuit Senatus Salonas Dalmatis omnino adimendam esse, neque aliter Dalmatas in officio contineri, aut Romanam Provinciam, urbesque amicas & Socias ab eorum incursionibus tutas pacatasque præstari posse. Itaque Cn. Cosconio Proconsuli quartum bellum Dalmaticum gerendum Senatus dedit. Is intra biennium Salona, aliisque Dalmatiæ urbibus captis, bellum prospere confecit.

e Quam partem Dalmatiæ Cn. Cosconius cepit, non explicat Eutropius; maritimam fuisse arbitror, parte alia mediterranea & montana Dalmatis relicta.

f Salonas deinde Senatus in sua potestate retinendam censuit, firmissimo præsidio imposito, & Colonia etiam civium Romanorum illuc deducta, ut quodam quasi fræno injecto, Dalmatas in officio contineret. Tunc vero Romana Illyrica Provincia, quæ ad eam diem intra Naronem se continuat, longissime in Occasum suos fines usque ad Titium Liburniamque produxit, urbes fere omnes, quæ ad mare vergebant, orasque complexa, Dalmatis in mediterranea & alpina loca compulsis. Sed quantum Provinciæ Illyricæ Romanæ terrarum atque oppidorum ab Occidente accessit, tantumdem aut paullo plus eidem ab Ortū & Meridie detractum est. Per ea siquidem tempora partem illam veteris Illyrici, quæ Drilonem inter montesque Acroceraunios interjecta est, ab Illyrico & Provincia Romana Illyrica avulsam fuisse arbitror, adjectamque Macedoniæ; exinde enim, antiquato Illyrici vocabulo, Macedonia appellari cepit; nam qui deinceps de bellis rebusque Romanis scripserunt, hanc postremam Illyrici partem ad Meridiem non Illyrico, sed Macedoniæ contribuunt; vocabulo autem provinciæ Illyricæ Romanæ eum gentium ac regionum tractum subiciunt, qui ab Titio in Drilonem usque producit. Quare ex

E 3 Illy-

Illyrico proprio inter Naronem & Drilonem, atque ex Dalmatia praesertim maxima (nam mediterraneam & montanam fere omnem Dalmatiae in sua potestate retinuerunt) una conflata est Romana Provincia sub communi vocabulo Illyrici, quod Drilo fluvius ab Oriente, Titius vero ab Occasu terminabat, seungebatque a Liburnia, quae post annos aliquot ipsa quoque in jus ditionemque Romanorum concessit, ut infra dicitur. Ceterum post bellum quartum Dalmaticum existimo Liburnos, cum Romanos sibi finitimos mallet socios, quam hostes habere, ut sibi suisque rebus consulere, in clientelam amicitiamque populi Romani se contulisse: argumento est, quod in eo civili bello, quod inter Caesarem ac Pompejum exarsit, Jaderinis, qui contra Caesarem a Senatu & Pompejo constantissime steterunt, id summæ laudi Aulus Hirtius (de bello Alexandrino) tribuat, quod eorum *semper singulare in rempublicam constiterit officium*: ex quo intelligi potest Liburnos, quorum caput ac primaria civitas erat Jadera, non recentes, sed veteres reipublicæ socios & amicos fuisse; huiusque societatis & amicitiae primordia saltem a quarto bello Dalmatico repeti oportere. Si enim Jaderinorum ac Liburnorum *semper singulare in rempublicam constiterat officium*, non paucorum, sed plurium annorum perpetuis officiis in rempublicam collatis, suum erga illam studium eximium, propensamque voluntatem Romanis probaverint necesse est. Nullum autem bellum a Romanis ante hæc tempora cum Liburnis gestum comperio; tempus vero illud, quo Romani Liburniam quoque per deditionem adepti fuerint, eamque ad Romanam Illyricam provinciam adjunxerint, paullo post ex Appiano designandum erit. Itidem post Salonam, magnamque Dalmatiae partem per Cn. Cosconium Proconsulem subactam, universum Illyricum Romanæ ditionis in duos conventus divisi fuisse arbitrar, Naronianum, ad quem Illyrii proprie dicti, & Salonitanum, ad quem Dalmatae pertinebant, ut hi quidem Salonam, illi vero Naronam juris petundi causa convenirent. Naronianum quippe conventum ad hæc tempora referendum esse auctor est Terentius Varro, qui anno post bellum quartum Dalmaticum decimo, ante Christum octavo & sexagesimo florebat: is quippe apud Plinium lib. 3. cap. 22. tradit ætate sua ad illum conventum, seu Naronam, civitates LXXXIX. ventitasse. Tertius deinde adiectus est conventus Scardonitanus, cum scilicet Liburnia ad Romanorum imperium accessit. Sed de hac primam bipartita, tum tripartita Illyrici divisione, triplicique Conventu, iterum ac sæpius mentio erit nobis facienda.

§. VII.

Bellum decimum Illyricum & quintum Dalmaticum.

Sæculo fere dimidio vergente ante Christianam epocham, C. Julius Cæsar jam Romæ florebat gratia, opibus, honoribus, & rerum gestarum gloria, ad quem deinde rerum omnium potestas & arbitrium pervenit. Is anno ante Christum 59. Consulatum adeptus, Illyricum & Galliam cisalpinam in triennium ab Senatu obtinuerat; itemque Galliam transalpinam in quinquennium: postea vero in alterum triennium eadem provinciæ illi prorogatae sunt. Quo intervallo Galliam omnem ulteriorem, quæ a saltu Pyrenæo, Alpibus, Rheno Rhodanoque fluminibus continetur, in provinciæ

formam redegit, eique certum in annos singulos stipendium imposuit; primus etiam Romanorum Germanos transrhenanos, ponte super Rhenum injecto, lacecessit; Britannos quoque adiit, quo nullus antea penetrarat. Anno autem ante Christum 54. cum in Italiam redisset, eique nunciatum esset Illyricæ Provinciæ fines a Pirustis Illyrica gente vastari, post peractos citerioris Galliæ conventus, in Illyricum proficisci maturavit. Sed vix copiis in Provinciam traductis, & militum defectu civitatibus Illyricis imperato, bellum Pirustis ultionemque denunciaverat, cum hi Legatos ad Caesarem mittunt pacem veniamque oratum. Ita hoc bellum Illyricum simul ostensum & compositum fuit. Quare hoc ne annumerandum quidem censeo inter bella Illyrica.

Lucio Domitio (a) & Appio Claudio Coss. discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis facere consueverat, legatis imperat, quos legionibus praefecerat, uti quamplurimas possent, hyeme navis edificandas, veteresque reficiendas curarent. Ipse conventibus Galliæ citerioris peractis, in Illyricum (b) proficiscitur, quod a Pirustis (c) finitimam (d) partem provinciæ incursionibus vastari audiebat. Eo cum venisset, civitatibus milites imperat, certumque in locum convenire jubet. Quare nunciata, Pirustæ legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum, publico factum consilio, seseque paratos esse demonstrant, omnibus rationibus de injuriis satisfacere. Accepta oratione eorum, Cæsar obsides imperat, eosque ad certam diem adduci jubet: nisi ita fecerint, sese bello civitatem (e) persecuturum demonstrat. Iis ad diem adductis, ut imperaverat, arbitros inter civitates dat, qui litem aestiment, penamque constituent. Cæsar. in Com. de bello Gallico lib. 7.

N O T A E.

a L. Domitius Enobarbus, Appius Claudius Pulcher Consulatum gesserunt anno ante Christum 54.

b Cæsar, ait Suetonius in Cæs. cap. 22. initio quidem Galliam Cisalpinam, Illyrico adjecto, lege Vatinia accepit, mox per Senatum Comatam quoque, idest Transalpinam, teste Plinio lib. 4. cap. 17. Gallia omnis, Plinius ait, Comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur, omnibus maxime distincta. Utriusque porro Galliæ, simulque Illyrici administratio deinde Cæsari prorogata fuit.

c Pirustas Ptolemæus lib. 11. cap. 17. penultimam Illyrici gentem Macedoniam versus prope Drilonem constituit. Erant igitur Pirustæ ad Orientem Illyrico & Macedoniæ interjecti, gens Alpina extra Romanam ditionem.

d Pars finitima provinciæ Romanæ Illyricæ, quam Pirustæ incurrabant, ad septentrionem spectabat Orientemque intra Drilonem.

e Civitatem Pirustarum, quæ gentis caput erat. Plures civitates nominat Ptolemæus incertæ quidem positionis; ex his sunt quædam, quæ probabiliter conjungi possent cum regione Pirustarum, veluti Thermidava, Siparuntum, Epicaria, Erminacium. Sed quænam ex iis, an nulla earum ad Pirustas pertineat statuere non ausim.

Bellum vero decimum Illyricum, & quintum Dalmaticum C. Julius Cæsar per suos Duces haud satis prospere gessit anno ante Christum circiter altero & quinquagesimo, cum jam bellum civile immineret, quod biennio post exortum inter Caesarem & Pompejum, Romanos in duas partes distraxit, extremumque libertati rei publicæ Romanæ exitium attulit. Causam huic decimo bello Dal-

a Cæsar de more Italiz Conventus peragit; & deinde in Illyricum proficiscitur, bellum Pirustis illaturus, qui metu perterriti imperata fatiunt.

b
c
d
e

Bellum x. Illyricum, quintum Dalmaticum.

C. Julii Cæsaris opes, potentia, magistratus.

res gestæ.

Dalmatae prebuerunt, qui, cum Caesar in Gallia transalpina longemerratum abesset, ditionis amplificandae cupidi, Liburnos finitimos sociosque Romanorum ad arrii constituant. Nec ostenderunt bellum, priusquam intulerunt. Igitur primo belli impetu Liburnis imparatis, ac nihil tale metuentibus, arcem Promonem eripiunt, Liburnis aequae ac Dalmatis ad fines tuendos mirifice opportunam. Erat quippe inter confinia utriusque populi, urbs alpina adituque difficilis, inter Titium & Tilurum amnes, quae locis inter se propinquis oriuntur, sed propius a Tiluri, quam Titii fontibus aberatis, cuius positionem non longe a fontibus Tiluri fuisse, nomen montis, qui hodieque Promina dicitur, prope quem Tilurus exoritur, satis declarat. Tum Dalmatae fines etiam ab regione montana propagati sunt usque ad Titium, cum jam dudum infra montes in planitie eundem amnem Titium attingerent, & Liburnica alpinae ditionis quod reliquum fuerat inter Titium ac Tilurum, in jus nomenque Dalmatae concessit.

Dalmatae
Liburnis
Promonem
adiungunt,

Liburnia
in potestate
sem Romanorum
venit,

Sed paullo post cum Caesar in Italiam, ut quotannis facere consuevit, e Gallia redisset, nec longe ab Illyrico abesset, Liburni ad eum legatos miserunt, qui Liburniam universam cum omnibus urbibus oppidisque in populi Romani ditionem ac potestatem traderent, simulque adversus Dalmatas opem a Caesare auxiliumque implorarent. Tum provincia Illyrica Romanorum Liburniae accessione amplificata est, atque Japydia maritima, quam bello Japydico, Istriaque omni, quam bello Istriaco Romani subegerant, adiectis, Illyricum Romanum fines suos ab Drilone usque in Carnos propagavit, exemptis regionibus mediterraneis ac montanis inter Naronem & Carnos, quas partim Dalmatae, partim Japydes alpini in sua potestate retinebant. Nec multo post Jadera princeps Liburniae civitas Romanorum coloniam excepit, quam illuc ante imperium Augusti deductam fuisse Historicus Dalmata ex antiqua inscriptione, quae in marmorea tabula extat Jadera affixa ad portam Episcopi Nonae; & Augustum Jaderinae Coloniam non conditorem, sed restitutorem fuisse declarat. Per idem fere tempus secutos esse exemplum Liburnorum Iffenses arbitror, qui ut se ab injuriis Dalmatarum tutiores praestarent, sub imperium Romanorum una suas urbes Iffam, Epetium, Tragurium, suaeque omnia ultro Romanis dederunt. Atque Iffam quidem oppidum nobilissimum earum regionum vocat Aulus Hirtius; illudque fervente jam bello civili M. Octavius a Caesaris amicitia avertit, sed deinde Vatinius, post M. Octavium navali praelio victum, in fidem potestatemque Caesaris revocavit. In hanc autem insulam, urbemque cognominem ab Romanis coloniam deductam fuisse auctor est Plinius, cum Iffam appellat oppidum civium Romanorum.

Item Iffam
cum Epetio & Tragurio,

Dalmatae
missas a
Caesare
copias ca-
vunt.

Caesar igitur, ad quem Liburni improvisa illa hostium irruptione confecti, trepidique rerum suarum per legatos auxilii petendi causa confugerant, idque ut obtinerent, se in ejus & Romanorum fidem voluntaria deditione tradiderant, primum quidem misit, qui Dalmatis denunciaret, ut Promonem Liburnis restituerent, ab eorumque finibus copias deducerent; deinde cum Dalmatae imperata facere abnuerent, iussit copias in Dalmatiam traduci, quae Dalmatas urbe, quam occupaverant, totaque Liburnia expellerent. Sed contra quam opinabatur, omnem suum exercitum a Dalmatis deletum & concisum paullo post intellexit, Ukione tamen in aliud tempus dilata, bello Dalmatico superfedendum censuit; alio enim illum alia cura

cogitationesque evocabant. Jam enim, quae Caesari cum Pompejo erant, acres acerbique discordiae processerant, ut ad bellum civile spectarent, quod demum anno ante Christum 49. coortum, magna utrinque contentione geri cepit. Anno insequenti post Pompejum in campis Pharsalicis victum, Caesar per litteras iussit Gabinium in Illyricum proficisci cum legionibus tyronum, conjunctisque copiis cum Q. Cornificio, qui erat Caesaris Quaestor ac propraetor; & si quod periculum provinciae a Pompejanis immineret, avertere ac depellere. Dalmatae ab recenti memoria eorum, quae a Caesare peccaverant, veriti, ne Caesaris victoria in suam perniciem verteret, copias Gabinianas adorti amplius duo millia militum caedunt, tribunos quatuor, Centuriones duo de quadraginta. Gabinius cum reliquis copiis fuga elapsus Salonam se recepit, ibique partim agitudine ob rem male gestam, partim morbo oppressus, interiit. Ac ne tum quidem Caesar ad ulciscendos Dalmatas spatium habuit, intentus cum esset ad profligandas delendasque Pompejanarum partium reliquias. Anno ante Christum 45. bellis omnibus civilibus confectis, cum Romam reversus triumphasset, ad expeditionem Geticam ac Parthicam adornandam curas omnes cogitationesque convertit. Ubi fama percrebuit Caesarem maximos adversus Getas & Parthos comparasse exercitus, tum vero Dalmatae sibi suisque rebus timere coeperunt, metuentes, ne copiis per Illyricum traducendis acceptas injurias ulcisceretur. Quare Caesaris transitum anteverendum rati, per legatos Romam missos veniam orant, suam illi amicitiam studiumque pollicentur. Atque illorum quidem postulatis inquit Caesar, sed qui multa & gravia contra se peccassent, eos amicitia sua dignos non censuit. Iussit igitur Vatinius pacis conditiones illis ferre, vestigali imposito, & obsidibus acceptis. Nunc audiendus est Appianus in Illyr.

Copias
Caesaris
victoriam
a Dalmatis
causa.

Dalmatae
veniam
a Caesare
orant, &
implorant.

Quo (a) autem tempore Caesar apud Celtas cum imperio erat, Dalmatae casusque benigniori fortuna utentes (b) Illyrii, Liburnis, quae item Illyriarum gens est, Promonem (c) urbem abstulere. Liburni in populi Romani (d) fidem concedentes Caesaris in propinquo agentis opem implorant. Caesar misit, qui Promonem tenentibus denunciaret, ut oppidum Liburnis redderent; cumque ii contemnere imperium viderentur, validam armatorum manum submisit, qui omnes ab Illyriis concisi sunt. Neque Caesar ultus est; non enim (e) Pompejana discordie implicito satis in eam rem otii fuit. Erumpente autem in bellum discordia, Caesar cum copiis, quas habebat, hyeme a Brundisio (f) Jonium transmisit; reliqui autem exercitus partem Antonius ad Caesarem in (g) Macedoniam duxit, ipse quoque Jonio finem summa hyeme transmissit; cohortes autem pedum quindecim, & tria millia equitum Gabinus per Illyrios eidem (h) adduxit, ora (i) Jonii circuitu peragrata. Illyrii reputantes ea, quae non multo ante in Caesarem commississent, cum ejus victoriam exitio sibi futuram praeviderent impetu (k) facto universum Gabinii exercitum (excepto Duce, paucisque praeterea fuga elapsis) conciderunt, magnamque ex tantis spoliis, & caetero ad bellum apparatu, copiam obtinuerunt. Caesar (l) gerendis rebus adversus Pompejum, Pompejoque sublato, reliquiis ejus partium, quae multa & varia supererant, profligandis distentus erat; sed cum omnibus constitutis, Romam reversus, expeditionem adversus Getas & (m) Parthos suscepit, Illyrii metuentes, ne se in itinere positis aggrediretur, legatos (n) Romam mittunt, qui praeteritorum veniam poscerent, sequi in amicitiam

a
b
c
d

Liburni
Caesaris
opem im-
plorant.

e

f

g

h

i

k

Copias
Gabinianas
a Dalmatis
causa.

l

m

n

Dalmatis
venia da-
ta, & tri-
butum im-
positum.

tiam ejus, societatemque darent; Illyriorum gen-
tem veluti bello inclutam verbis extollescentes: ille
quamquam institutam adversus Parthos profectio-
nem festinaret, tamen pro dignitate populi Romani
illis respondit, minime se amicorum loco habiturum
eos, qui talia perpetrassent; veniam autem datu-
rum, si se tributo subicerent, obsidesque dare vel-
lent; Dalmatis utrumque pollicentibus, (o) Atri-
nium multis cum pedestribus & equestribus copiis ad
eos mittit, qui leviam quædam tributa imponeret, ob-
sidesque (p) reciperet.

N O T Æ.

a Cæsari Gallia transalpina primum in annos
quinque decreta fuit, tum in aliud triennium
prorogata est. Itaque octo ipsos annos summo cum
imperio Galliam obtinuit.

b Verisimile est cum Dalmatis alios quoque Il-
lyrios alpinos inter Naronem & Drilonem, qui ad
Romanam provinciam non pertinebant, coivisse
societatem belli contra Liburnos gerendi.

c Promonam, ait Historicus Dalmata, intra
Titium & Tilurum non longe ab hujus fontibus
fuisse, situs nomenque montis Promina dicti demon-
strat.

d Ante hoc tempus Liburni erant sui juris,
sociique Romanorum, a quibus nullum bellum
superioribus annis illatum Liburnis reperies. Non
itaque, ut pleræque aliæ gentes vi ac bello coac-
tæ, sed sponte in fidem ditionemque populi Ro-
mani venerunt.

e Ex hisce discordiis coortum est bellum civile
anno ante Christum 49. Pompejanis id agentibus,
ut expleto tempore provincia Cæsar, exercituque
decederet; Cæsarianis porro vicissim, idem ut
Pompejus faceret, annitentibus, cum Senatus Kalen-
dis Januarii hujus anni decrevisset, ut ante certam
diem Cæsar exercitum dimitteret. Quare ad pro-
ximum, vel superiorem annum referenda est Dal-
matarum in Liburniam irruptio, & Liburnorum
ad Cæsarem legatio.

f Jonii vocabulo Appianus, veterum more,
Adriaticum mare subjecit. Brundisio enim in o-
ram adversam trajicientibus intra ostium Adriatici
navigandum est. Hanc suam trajectionem Cæsar
ipse descripsit lib. 3. de Bel. Civ. Cæsar ut Brundu-
sium venit concionatus apud milites etc. Pridie No-
nas Januarias naves solvit, impositis, ut supra de-
monstratum est, legionibus VII. Postridie terram at-
tigit Cerauniorum, saxa inter & alia loca periculo-
sa quietam nactus stationem: & portus omnes ti-
mens, quos teneri ab adversariis arbitrabatur, ad
eum locum, qui appellatur Palæstus, omnibus navi-
bus ad unam incolumibus, milites exposuit.

g Macedoniæ nomine Appianus designat partem
illam antiqui Illyrici inter Drilonem & montes A-
croceraunos, quæ ab Illyrico avulsa jus nomen-
que Macedonicum subierat. Illuc enim prima belli
civilis tempestas incubuit, Cæsarianis & Pompe-
janis legionibus in eandem regionem convenienti-
bus; illic Cæsar copias Antonianas expectabat;
litteras enim miserat Brundisium ad suos, ut na-
sti idoneum ventum, ne occasionem navigandi di-
mitterent, & ad Oricum, sive ad littora Apollo-
niatum cursum dirigerent. Idem Cæsar lib. 3. de
Bel. civ. scripsit naves, quas ad se cum exercitu
ducebant M. Antonius, & Fufius Calenus, Apol-
loniam & Dyrrhachium prætervectas appulisse ad
portum Nymphæum ultra Lissum millia passuum
tria. Itaque Appianus cum dixit, reliqui exerci-
tus partem ab Antonio ad Cæsarem ductam esse in
Macedoniam, huic vocabulo eam regionem subje-
cit, quæ antea pertinebat ad Illyricum, tum ve-

ro pars Macedoniæ haberi ac vocari solebat. Cæ-
terum cum Cæsar in libris de bello Civili Macedo-
niam commemorat, fere semper propriam interio-
remque Macedoniam hoc nomine intelligit. Re-
liqui autem Scriptores vel Cæsari æquales, vel hu-
jus ætati supiores, veluti Cicero, Dio Cassius,
Plinius, & alii hanc regionem, quæ olim juris fuit
ac nominis Illyrici, attribuunt Macedoniæ.

h Cæsar post fusos cæsosque Pompejanos in
Pharsalicis campis anno ante Christum 48. impe-
ravit Gabinio, quemadmodum refert A. Hirtius,
ut cum suis copiis in Illyricum proficisci matura-
ret ad depellendum, si quod forte periculum pro-
vinciæ a Pompejanis immineret; sin autem ea
sine Gabinianis copiis tuta esse posset, exercitum
in Macedoniam transferret; non vero jussit Ga-
binium copias illas ad se in Macedoniam adduci,
inde quippe post Pharsalicum prælium ipse jam di-
scesserat, vel prope erat, ut discederet Pompejum
persecuturus, quascumque in partes ex fuga se re-
cepisset, ne rursus copias comparare alias, & bel-
lum renovare posset.

i Haud dubium, quin hoc loco Appianus A-
driaticum Jonii vocabulo appellet.

k Cladem Gabinianam paullo aliter & longo ac-
curatius & distinctius descripsit A. Hirtius lib. de
bello Alexandrino; quæ descriptio, cum ad quin-
tum Dalmaticum bellum pertineat, hic subji-
cienda esse mihi videtur. Cum diversissima parte orbis
terrarum Cn. Pompejum victor Cæsar sequeretur,
compluresque adversarios in Illyricum, propter Ma-
cedoniæ propinquitatem, se reliquiis ex fuga colle-
ctis contulisse audiret, litteras ad Gabinium mittit,
uti cum legionibus tyronum, quæ nuper erant con-
scriptæ, proficisceretur in Illyricum, conjunctisque
copiis cum Q. Cornificio, si quod periculum provin-
ciæ inferretur, depelleret: sin ea non magnis copiis
tuta esse posset, in Macedoniam legiones adduceret;
omnem enim illam partem regionemque, vivo Cn.
Pompejo, bellum instauraturam esse credebat. Ga-
binus, ut in Illyricum venit, hyberno tempore an-
ni, ac difficili, sive copiosiore provinciam existi-
mans, sive multum fortuna victoris Cæsaris tribuens,
sive virtute & scientia sua confusus, quam sæpe in
bellis periclitatus, magnas res & secundas ductu au-
sue suo gesserat, neque provincia facultatibus
sublevaratur, quæ partim erat exinanita, partim
infidelis; neque navibus, intercluso mari tempesta-
tibus, commeatu supportari poterat; magnisque
difficultatibus coactus, non ut volebat, sed ut neces-
se erat, bellum gerebat. Ita, cum durissimis tem-
pestatibus propter inopiam castella aut oppida expu-
gnare cogeretur, crebra incommoda accipiebat: ad-
eoque est a Barbaris contemptus, ut Salonam se reci-
piens in oppidum maritimum, quod cives Romani
fortissimi, fidelissimique incolebant, in agmine di-
micare sit coactus. Quo prælio duobus millibus mili-
tum amplius amissis, Centurionibus XXXIX. Tri-
bunus IV. cum reliquis copiis Salonam se recepit;
summaque ibi difficultate omnium pressus, paucis
mensibus morbo interiit. Cujus & infelicitas viri,
& subita mors in magnam spem Octavium adduxit
provinciæ potiunda; quem tamen diutius in rebus
secundis, & fortuna, quæ plurimum in bellis po-
test, diligentiaque Cornificii, & virtus Vatinius ver-
sari passus non est.

l Cæsar anno post victum Pompejum, & jussu
Prolemæi occisum proximo, ante Christum 47.
bellum Alexandrinum longe periculosissimum gef-
sit; victis Alexandrinis, Cleopatraz, quæ fratri
suo nupserat, regnum tradidit. Sub anni exitum
Romam veniens Consules suffecit Q. Fufium Cale-
num,

M. & P. Vatinio. Anno ante Christum 46. **Cæsar** in Africa bellum cum **Scipione**, **Catone**, & **Juba** feliciter administravit. Romam reversus quatuor diebus triumphum agit de **Gallia**, **Agypto**, **Pharnace**, & **Juba**. Anno ante Christum 45. bellum in **Hispania** cum **Pompeii** liberis gessit, quos & penitus vicit. Ita bellis omnibus civilibus confectis Romam rediens triumphavit. Exinde Imperatoris titulus ei decretus, Consulatus in decem annos, Dictatura perpetua.

Idem apparabat, neque enim **Parthicam** expeditionem aut conficere, aut suscipere potuit; namque in ipso apparatu ac meditatione **Getici** ac **Parthici** belli mora oppressit, a **Bruto**, **Cassio**, cæterisque conjuratis interfectum.

In **Dalmatarum** ad **Cæsarem** legatio conjungi debet cum anno ante Christum 45. postquam **Cæsar** bellis omnibus civilibus perfunctus, Dictator perpetuus novo more appellatus est a Senatu.

Atinius haud dubie ille ipse est, quem alii **Vatinium** vocant, qui post cladem **Gabinianam** a **Q. Cornificio** per litteras in **Illyricum** **Brundisio** accitum, multa præclare in ea provincia contra **M. Octavium** pro **Cæsare** gessit; deinde vero a **Cæsare** iterum missus est in **Illyricum**, ut **Dalmatis** leges pacis cum tributo imponeret, & obsides imperaret.

Ita huic bello quinto **Dalmatico** finis impositus est apud **Appianum**. Sed idem bellum diutius protraxit, vel renovatum perspicue intelligi potest ex duabus **Vatinii** ad **M. Tullium** epistolis, quas infra subjiciemus. Nam **Vatinus** antequam copias in **Dalmatiam** trajiceret, **Dalmatæ** oblatas pacis condiciones respuerint oportet, quippe cum bellum **Dalmaticum** continuari necesse fuerit. Cujus quidem rei hæc causam afferri posse arbitror, quod illi suam quidem amicitiam **Cæsari** per legatos detulerint, ut refert **Appianus**; non item vero aut tributum aut obsides duros se promiserint. Id legati injussu **Dalmatarum** arbitratu suo polliciti erant. Quare simul atque de tributo & obsidibus dandis legati ad suos retulerant; **Dalmatæ** iræ & furore exarserant, arreptisque armis jus suum immunitatemque tueri decreverant. Quare **Vatinio**, ut **Dalmatæ** subigeret, bello cum illis & difficili & periculoso confligendum fuit; id quod ex **Vatinii** & **Ciceronis** litteris ultro citroque missis apparet.

P. Vatinus Imperator M. Ciceroni suo S. D.

Si **Vales** bene est, ego quidem valeo. De **Dionysio** (a) tuo adhuc nihil extrico; & eo minus, quod me frigus (b) **Dalmaticum**, quod illinc ejecit, etiam hic refrigeravit; sed tamen non desistam, quin illum aliquando eruam; sed tamen omnia mihi dura imperas. . . . **Cæsar** adhuc mihi injuriam facit; de meis (c) supplicationibus, & rebus gestis **Dalmaticis** adhuc non refert; quasi vero non justissimi triumphi in **Dalmatia** res gesserim; nam si hoc expectandum sit, dum votum bellum conficiam, viginti oppida sunt **Dalmatie** (d) antiqua; quæ ipsi sibi asciverunt, amplius (e) sexaginta: hæc nisi omnia expugno, si mihi (f) supplicationes non decernuntur, longe alia conditio ne ego sum, ac cæteri Imperatores.

Vatinus Ciceroni S.

Ego post (g) supplicationes mihi decretas in **Dalmatiam** profectus (h) sum: sex oppida oppugnando (i) cepi; unum hoc quoddam maximum, quater a me jam captum: quatuor enim turres, & quatuor muros cepi, & arcem eorum vocam; ex qua me naves, frigora, imbres detruserunt: indignumque, mi **Cicero**, oppidum captum, & bellum jam confectum (k) relinquere sum coactus. Quare te rogo, si opus erit, ad **Cæsarem** meam causam agas, neque tibi in omnes

partes defendendum putes; hoc existimans minime te mihi amantiprem habere. Vale. De (l) **Narona**.

M. Cicero P. Vatinio Imp. S.

Grata tibi esse officia mea non miror; cognovi enim te gratissimum omnium; idque nunquam desisti prædicare; nec enim tu mihi gratiam modo habuisti, verum etiam cumulatissime retulisti; quamobrem reliquis tuis rebus omnibus pari me studio erga te, & eadem voluntate cognosces. . . . De **Dionysio**, si me amas, confice: quatenusque ei fidem dederis, præstabo; si vero improbus fuerit, duces cum captivum in triumpho. **Dalmatis** **Dii** male faciant, qui tibi molesti sunt, sed me (m) scribis, brevi capiuntur, & illustrabunt res gestas tuas; semper enim habiti sunt bellicosi. Vale.

N O T A.

a Is erat **Ciceronis** servus transfuga, qui cum se apud **Illyrios** recepisset, **Vatinus** **Ciceroni** promiserat, se nihil curæ operæque prætermittiturum, ut terra marique conquestum, suo illum **Domino** recuperaret. De quo idem **Vatinus** in alia priorē ad **Tullium** epistola: Dicitur mihi servus tuus agnosces fugitivus cum **Vardeis** esse; de quo tu mihi nihil mandasti; ego tamen terra marique ut conquereretur præmandavi; & profecto tibi illum repariam, nisi in **Dalmatiam** confugerit; & inde tamen aliquando erum.

b **Dalmatia** montana, quam **Dalmata** incolæbant, regio perfrigida est. **Vatinus** autem, cum in **Dalmatiam** æstivis mensibus profectus esset, ut ex priorē epistola, quæ huc non pertinet, ad III. Id. Quintil. data apparet, bellum in hyemem usque protraxit; illudque frigus intolerabile ex alpinis locis copias deducere, & apud **Naronam** castra ponere coegerat, quæ in regione quamvis ad mare propius vergente, vix tamen vim frigoris hyemisque **Dalmaticæ** sustinere poterat. Hanc sequidem epistolam, uti priorē, & eam, quæ proxime consequitur, e castris apud **Naronam** dedit.

c Supplicationes jam **Vatinio** decretæ fuerant ante **Dalmaticam** illius profectionem, ut in proxima sua epistola ipsemet **Vatinus** affirmat. Duplex itaque genus supplicationum fuit; primum pro felici successu eventusque rerum peragendarum; præsertim cum grave aliquod & periculosum bellum suscipiendum esset, tum supplicatio iudici, & per urbem haberi solebat, adiri que **Deorum** immortalium templa, ut bene ac feliciter eveniret, quod bellum populus **Romanus** iussisset. Alterum erat genus supplicationum ob res prospere gestas, quæ decerni fierique solebant, non solum ut **Diis** gratiæ agerentur, sed etiam ut ei debitus honos haberetur, qui bellum præclare administrasset. De supplicationibus posterioris generis quod **Cæsar** ad **Senatum** non referat, hic **Vatinus** queritur, quasi non eas res in **Dalmatia** gessisset, quibus triumphum etiam, non supplicationes solum, promeritus esset.

d Antiqua & primigenia **Dalmatia** **Narone** & **Tiluro** fluminibus definiebatur, in qua viginti oppida **Dalmatæ** jam inde ab initio **Dalmatici** nominis obtinuerunt.

e **Dalmatæ** **Tilurum** transgressi nomen sineque **Dalmatiæ** usque ad **Titium** propagarunt, oppidis sexaginta ad suam ditionem adjunctis, in quibus fuit **Promona** **Liburnis** erepta. **Strabo** paullo posterior ætate, qui sub initium æræ Christianæ floruit, oppida memoratu digna ad quinquaginta **Dalmatis** attribuit.

f Eas videlicet supplicationes, quibus & **Diis** gratiarum actiones, & mihi debiti honores tribuantur.

g Bel-

Ex lib. v.
Epistol.
Famil.

a

b

c

d

e

f

g

h

i

j

k

g Bellum Dalmaticum difficile ac plenum alevi periculique habitum fuerit oportet, cum id ut prosperos ac laetos exitus haberet, Senatus censuerit supplicationes indicendas, Deosque circa omnia pulvinaria obsecrandos.

h Vatinius copias in Dalmaticam expeditionem eduxit aestate jam inita anni ante Christum 45.

i Hisce oppidis non sine ingenti labore ac periculo oppugnandis aestatem, Autumnum, & partem hyemis Vatinius extraxit.

k Nives, frigora, imbres Vatinius coegerunt ex oppido capto praesidia detrahare, copias in hiberna deducere, & bellum, quod pene jam confecerat, interrompere.

l Apud Naronam in regione minus frigida ac nivosa hibernabat.

m Cum Vatinius suis ad Ciceronem litteris scripsisset, eo rem ab se deductam fuisse, ut jam debellatum foret cum Dalmatis, nisi coeptis proseguendis hyems summa impedimentum attulisset; Cicero illum bono animo esse jubet, atque ad spem excitat plenae perfectaeque victoriae brevi consequenda; quae quidem quo erit difficilior, hoc magis nomen resque gestas Vatini illustrabit. Quamquam vero neque Vatinius, neque Appianus hujus belli exitum declarent, tamen cum Appianus scripserit Dalmatas post interitum Caesaris rursus contra Vatinium arma sumpsisse, neque stetit conditionibus, quas Vatinius tulisset; id argumento est eisdem obsides tributumque pollicentibus, veniam ac pacem datam fuisse, antequam Caesar interficeretur. Nam haud multo post anno ante Christum 44 Idibus Martiis, cum Caesar a Bruto, Cassio, ceterisque conjuratis in Curia apud Cn. Pompeii theatrum vulneribus confectus interiisset, Dalmatae Caesaris metu levati neque obsides tradere, neque tributum persolvere voluerunt. Vi cogendos Vatinius censuit; sed Dalmatae ejus copiis magna ex parte caesis, Vatinius in fugam conjiciunt, qui egre se hostium manibus ereptum cum reliquo exercitu Dyrrhachium recepit. Tum Senatus Bruto, ei, qui Caesarem interfecerat, Macedonia & Illyricum una cum Vatini exercitu decrevit. Sed ille civilibus bellis implicatus, quae statim ab interitu Caesaris pullularunt, vix cogitandi aliquid contra Dalmatas, nedum gerendi, spatium habuit. Hunc exitum habuit bellum Illyricum decimum, Dalmaticum quintum; & Promoniam urbem Liburnorum, quae huic bello causam praebuerat, resque suas ceteras incolumes Dalmatae ab Romanis otium nacti retinuerunt. *Ast ubi Caesar interiit, inquit Appianus, rem Romanam, quae illius ductu maxime valida florensque fuisset, eo sublato, interituram rati, neque Atinii dicto amplius audientes esse, neque tributum conferre, neque obsides tradere sustinuerunt. Vim autem parantem in eos Atinio, quinque cohortes eorumque Ducem Bebius ordinis Senatorii ceciderunt: Atinius autem cum reliquis Epidaurum se recepit. Hunc exercitum Senatus, itemque Macedonia, & quidquid apud Illyricum in populi Romani ditione erat, M. Bruto ei, qui Caesarem interfecerat, quomodo Syriam Cassio ejusdem cadis participi, concessit. Sed hi quoque bello adversus Antonium, & alterum Caesarem, cui Augusto cognomen fuit, distenti, nihil quidquam adversus Illyrios gerendi spatium habuerunt.*

§. VIII.

De reliquis Romanorum bellis Illyricis.

Octavius Caesar, Accia sororis C. Julii Caesaris filia genitus, testamento ejusdem Caesaris adoptatus, & more Romano C. Julius Caesar

Octavianus dictus, ac deinde cognomen Augusti adeptus, varia bella cum Illyriis partim per se, partim per suos Duces gessit. Appianus in Illyrii nominatim recenset populos vel Illyricos; vel Illyrii finitimos, & juri ac nomini Illyrico deinde adscriptos, quos Caesar Octavianus sive post Triumviratum initum cum M. Antonio, & M. Lepido, sive postquam unus omnium rerum potitus est, appellatusque Augustus, multiplex bello vicit, ac Romano imperio adjunxit, & cum non semel rebellassent, iterum ac saepius in deditiorem potestatemque populi Romani redegit: Oxycos (a), Parthenetas (b), Bathiates (c), Taulantios (d), Cambeos (e), Cinarobros (f), Merromenos (g), atque Pyrisseos (h); omni adhibita ope superavit; sed majus illi negotium fuit in recipiendis, & ad tributum, quae intermiserant, pendenda rursus adigendis Docleatibus (i), Carnis (k), Interfrutinis (l), Narisii (m), Glidentionibus atque Tauriscis (n), quibus victis, finitimi metu territi, Ippasini (o) scilicet & Bessi (p), se illi tradiderunt; deficientes vero Melitenses (q), & Corcyrae, qui insulas incolunt, propterea quod mare latrocinii infestum habebant, funditus delevit, interfectis puberibus, ceteris sub corona venumdatis. Liburnos (r) mari itidem infestis navibus multare satis habuit.

N O T A E.

a Oxycos in veteri Epiro locat Antoninus in itinere maritimo.

b Idem fortasse ac Parthini Illyrici non longe ab Dyrrhachienfibus.

c Illyrii apud Ortelium, sed positionis incertae.

d Illyrii infra Dyrrhachium ad meridiem.

e Illyrii ignotae positionis.

f Illyricae gentes, de quarum sedibus non constat. g Hos quoque Illyriis adjungas licet; fortasse sunt Melcomani, quos Plinius ad tertium Illyrici conventum Naronianum adscripsit.

h Fortasse sunt Pirustae, quos Ptolemaeus post Docleates commemorat, & cum Scirtonibus prope a Macedonia constituit; vel Pyraei, quos Mela post Phaeaces, Plinius post Taulantios locat.

i Illyrici populi inter Naronem & Drilonem.

k Carni inter Istros & Venetos; sed rectius intelligi possunt Carni transalpini, nunc Carniolae.

l Gentes Illyricae, sed positionis incognitae.

m Sunt Naresii & Glanditiones Pliniani, qui ad tertium Naronae conventum pertinebant.

n Taurisci ad Noricum pertinent, una cum ceteris Noricis ad Illyricum adjuncti.

o Ippasini Tauriscis finitimi.

p An & Bessi finitimi Tauriscis? sed Bessi populi Thraciae longissime ab Tauriscis Noricis absunt; nisi forte pro Tauriscis legendi sint Tauristae Strabonis lib. 7. qui eos circa Thraciam & Maesiam locat.

q Melite, & Corcyra Melana, insulae Dalmaticae a peninsula Onae sive Stagni, modico interfluvio Euripo, ad meridiem disjunctae.

r Liburni inter Titium & Tedanium fluvios; sed deinde Liburnia ab Titio usque ad Arsiam fines protulit, Japydia maritima intermedia nomen Liburniae subeunte.

Hos populos Octavius Caesar alios aliis temporibus subegit. Dio Cassius lib. 49. Salassii, qui alpes Cottias incolebant, Tauriscis & Japydibus bellum illatum esse tradit, Sex. Pompejo & L. Cornificio Coss. id est anno ante Christum 35. Et aliis, inquit, ad alios populos subigendos missis, Japydes ipse (Caesar) bello petiit. Sed Appianus duplex bellum Japydicum commemorat, quod Caesar per se ipse gessit, alterum cum Inalpinis, alterum cum

Octavianus Augustus plures Illyricas gentes in eum ac subegit.

a b c d e f g h

i k l m n o p q

r

Salassii, Tauriscis, Japydibus bellum ab Augusto illatum.

Ja-

Bellum
Japydicum
duplex.

Japydica transalpinis: Primum contra Japydes
Indipinos bellum Appianus breviter descripsit: Et
Japydumque, quae intra Alpes habitant, Moen-
tini, et Avendae, ipsi advenienti se ulro tra-
diderunt; Arupini, qui et multitudine juvenis,
et virgine bellica ceteris Japydibus praestant, ex
vicis in urbes se receperunt; illo appropinquante se
in sylvis abdidere. Caesar urbi captae ignem subijci
non est passus, quod se Barbaros dedituros sperabat;
seque dedituribus urbem quoque incolere permisit. Ja-
pydia maritima inper Tedantium et Arsiam jampride-
m in ditionem Romanorum concesserat, ut su-
pra diximus, et Liburnia nomen subierat. Hoc
bello Japydia in alpina in ditionem venit. Hanc
tres populi incolebant a tribus primariis cujusque ci-
vitatibus appellati, Moentini a Monatio, Avendae
ab urbe, quam alii Avendonem, alii Vendum vo-
cant, Arupini ab Arupio sive Arypio. Alpes vero,
quas Japydes infidebant, communi montis Albii vo-
cabulo suberant. Alterum longe difficilior cum Ja-
pydibus transalpinis bellum gessit, quod cum Dione
referendum est ad eum, quem diximus, Consulatum
Sex. Pompeii et L. Cornificii, qui congruit cum
anno 35. ante Christianam epocham; quo quidem
tempore in Pannonios etiam arma convertit, quos
Appianus, et plerique Graecorum Paones vocant;
distinguendos ab illis Paonibus, qui citra Haemum
montem Macedoniam a Septemtrione attingunt; et
urbe Siscia ad ditionem compulsa, eam Panno-
niae partem Imperio adjunxit, quae Japydia ab O-
riente finitima est, et Savo flumini montibusque Il-
lyricis interjacet. Iisdem Consulibus Pompejo et
Cornificio, bellum susceptum est adversus Salassos,
et eos etiam, quos Appianus Desii vocat, sunt-
que fortasse Desitantes populi Illyrici, quos Plin-
ius Daorizis et Doctatibus interjecit. His Ap-
pianus adjungit Segestanos ac Dalmatas. Sed bel-
lum Dalmaticum cum Dione in annum proximum
rejici oportet. Segestani vero erant populi Panno-
nii dicti ab urbe et insula Segesta, quam Colapis
gemino alveo apud Sisciam in Savum influens
efficit. Maxime autem inter omnes molestia Il-
lum affecerunt Salassi et Japodes transalpinii, ait
Appianus; item Segestani, Dalmatae, Desii, Pa-
onesque longe a Salassibus positi, qui summities Al-
pium incolunt. Deinde Appianus paucis describit
bellum contra Salassos gestum, quod plures annos
tenuit, et a Valerio Messala Corvino confectum
Dio Cassius et Appianus tradunt.

Secundum
belli Japy-
dici de-
scriptio.

Jan. vero secundum bellum transalpinum Japy-
dicum brevissimum Dio Cassius, fuisse accurateque
Appianus describit. Dio autem lib. 49. ante de-
scriptionem secundam, meminit etiam primi belli
Japydici: Japydes ipse bello periti; quorum eos;
qui citra montes procul a mari habitabant, non vi-
nino difficulter subegit; qui vero montes et ultra il-
los incolebant, eos non sine maximo labore perdomuit.
Hi (quos Appianus transalpinos vocat) Merula
maxima sua urbe occupata, Romanos oppugnantes
multoties repulerunt; machinas multas combusse-
runt; Casarem ipsum a lignea quadam turri murum
conscendere conatum graviter sauciaverunt; tan-
dem cum nihilominus praepositum argeret, copiasque
alias exocaret; simulantes se pacem facturos, pra-
esidium in arcem acceptum in se interfecerunt, ades
sue inscenderunt, scipso ac quidam etiam uxores et
liberos simul occiderunt; itaque nihil praeda inde ad
Casarem medierit, cum capivi etiam paullo post ne-
cem sub ipsius conspectu. Haec breviter Dio, qui
copiosius et distinctius exposuit Appianus, cujus
descriptionem huc transferre opera pretium non
arbitror. Causam hujus belli Appianus in ipsos

Japydes confert, qui facti, inquit, in Aquila-
jam impetu, ac Tergestinae volucria direpta, exi-
ve Casarem, qui est. Hic autem est totius narra-
tionis apud Appianum conclusio: Merula supra in
reliquis Japydibus nulla mora fuit dediti se Casari;
et transalpini quidem Japodes tunc primum populi
Romani ditioni additi sunt, ex quorum numero Pos-
senos, qui recedente Casare obsequium exuerant, im-
missus M. Elvius recepit, et defectionis quidem au-
ctores supplicio affecit, reliquos sub corona vendidit.
Cum autem secundum bellum Japydicum congruat
cum anno ante Christum 35. primum biennio ante
confectum fuisse arbitror.

Cesar bello Japydico perfunctus in Paones sive
Pannonios arma convertit, qui regionem incole-
bant inter Savum montesque Illyricos, ab Occasu
Japydibus, ab Oriente Dardanis finitima. Sa-
lussa est omnis Paonum regio, inquit Appianus;
interque Japodas ac Dardanos in longam protensa;
nulla in ea urbes erant, sed vicatim, aut dispersa
per agros domiciliis habitabatur, nullum universa
gens in commune regimen, nulli magistratus, se-
paratimque per cognationes atque familias consilia
agebant. Duas tamen per insignes urbes in hac re-
gione fuisse constat; sed cum ab his neque jura,
neque leges peterent ceteri Pannonii hujus tractus,
liberi solutique, nec dominationi cujusquam ob-
noxii, idcirco eos Appianus vicatim, ac dispersa
per agros domiciliis habitare scripsit. Altera fuit
Segesta in ea insula, quam Colapis, in Savum bi-
partito alveo influens, efficit; altera Siscia, cujus
mœnia Colapis a Septemtrione praeterfluebat, mo-
dico spatio inter se disjunctae. Hanc Dio Cassius,
illam Appianus ab Octavio Casare captam com-
memorant. Inde perrexit in agrum Segestanum, qui
et ipse Pannonum est ad Savum fluvium; cuius in ripa
urbis egregie munita sita est, patetque latissimo in
amplo fossa fluminisque complexu; eaque maxime
de causa expectabatur a Casare, qui illud oppidum
destinaverat sedem belli, quod meditabatur adver-
sus Bastarnas, ac Dacos habitantes ultra Istrum, qui
per eas regiones adhuc Danubii nomen retinet, paullo
inferius Ister futurus. In flumine Savo naves fabri-
cari jusserat, quibus frumentum in Danubium, quent
Savus influit, devehere parabat; qua res non haberi-
ti in potestate Segestam admodum difficilis erat futu-
ra. Itaque Segestani omnia acerrime oppu-
gnationis mala perpeffi, trigesima tandem die per-
vim capiti sunt. Haec Appianus. Dio autem obsi-
dionem deditonemque Sisciae describit. Eius vero
Casar in Pannonios profectus primum a rapinis so-
continuit, quoniam ii pagos in campestribus sitos
deseruerant; sed cum ad Sisciam accedentem, cum
lesissent, tra-correptas agrum eorum ussit, prodas-
que quas potuit maximas egit. Cum urbi appropin-
quasset, incolae a primoribus persuasi statim ei se
diderunt, et obsides praebuerunt; postea autem
cum porras evasissent, in obsidione habiti sunt, cum
et muris validis, et duobus navigabilibus fluvibus
confiderent. Colops enim ipsa moenia alluens in Savum
defluit. Tandem audito quosdam sociorum suo-
rum insidiis exceptos perisse, animis collapsi dedi-
tionem fecerunt. Ita his in potestatem Caesaris rece-
ptis, reliqua etiam Pannonia pacis contributionis ac-
cepit. Ceterum quae Appianus de Segesta, Dio de
Siscia obsessis oppugnatisque scribit, adeo inter
se congruunt, ac hactenus sunt, ut de una eadem-
que urbe loqui uterque videtur; et hoc fere tan-
tum interest, quod Appianus Segestam, Dio Si-
sciam vocat.

Descriptio
Pannoniae
Cissavie.

Segesta ci-
vitas a Ca-
sare expu-
gata.

Siscia in
deditonem
venit.

Anno ante Christum 34. M. Antonio II. et L.
Scribonio Libone Cons. Casar post subactos Pan-
no-

Bellum in
Dalmatas
versum,
quibus
Promona,
& aliae ur-
bes prepp-

Cæsari
Dalmata
nitro sese
dedunt,

nones omnem belli vim atque impetum in Dalmatas effudit, qui jam inde ab decem annis Romanam Illyricam provinciam impune vexabant, & nondum illatæ Gabinio cladis, & fidei C. Cæsari violatæ pœnas dederant. Præterea Naronem transgressi, aliquot Romanæ ditionis populis oppidisque in potestatem redactis, fines suos usque ad Taulantios protulerant: eo quippe tempore Dalmatas finitimos fuisse Taulantiis Appianus docet. Itaque Octavius Cæsar belli Dalmatici initium fecit ab obsidione Promonæ urbis, quam Dalmatæ Liburnis jamdudum ereptam firmissimis præsiidiis muni-erant; eaque potitus cum esset, alias præterea minimeque vulgares urbes in deditionem redegit. Verum Comitia Consularia cum instarent, Romam reversus secundum Consulatum adeptus est cum L. Volcatio Tullo, quem cum Triumvirali potestate conjunxit; tertius quippe annus erat, ex quo alterum triumviratus quinquennium inierat. Sub eâ comitia anno ante Christum 33. in Dalmatiam regressus longe alios, ac reliquerat, Dalmatarum animos offendit. Nam & suis rebus diffisi, & reditu Cæsaris perterriti, cum pacem mallent vel iniquis conditionibus obtinere, quam periculosissimo bello vel quæ retinebant tueri, vel quæ amiserant recuperare, ultro se suæque omnia in fidem atque potestatem Cæsaris permittunt, septingentos pueros obsides tradunt, signa Gabinio erepta restitunt, imperatum vectigal ab se solum iri pollicentur. Quæ omnia Appianus diligenter copioseque exposuit.

Quamobrem copias suas Cæsar in Dalmatas converterit, gentem item Illyriorum (a) Taulantiis finitimam, quæ post (b) Cæsaris quinque Gabinii cohortes, earumque signa ablata, ereptis eo successu anipis (c) decimum jam annum in armis, otii (d) impatientes agebant. Adversus irrumpentem Cæsarem firmavere sese, junctis (e) in mutua auxilia federibus; erant quippe delecta juventutis amplius milia duodecim, fortissima bello manus, cui Ducem imposuerant Versum nomine. Ille (f) Promonam Liburnorum oppidum rursus (g) occupatam communi-rit, quamvis abunde munitum ingenio loci, quippe montanus est; ipsumque tumuli, insigni undique asperitate, instar serræ, circumjacent. Major itaque eorum pars urbem insedit, in collibus vero Versus præsidia disposuit, omnesque ex alto Romanos despectabant. Cæsar propalam omnes muro circum-dare instituit, clam vera fortissimum quemque mit-tit, qui indagarent rationem, qua ad editissimum ex tumulis, quos diximus, eniti possent. Et hi quidem arboribus tecti excubias nocturnas adunt, & adhuc somno consopitas obtruncant; remque Cæsari nondum liquido mane significant. Ille autem ad ten-tandam urbem cum majore exercitus parte profici-scitur, & ad tumulum captum alias super alios mit-tit, qui inde ad ultiores colles occupandos proces-serunt. Continuo igitur terror ac trepidatio barba-ros invadit, postquam se omni ex parte circumven-tos esse intelligunt, Maximus autem eorum, qui in tumulis erant, metus fuit propter aquæ penuriam, ne scilicet aditu ad eam prohiberentur, ac Promo-nam confugerent. Cæsar oppidum, duasque calles, qui etiamnum ab hostibus tenebantur, per quadra-ginta stadia muro sepsit, ac interim Tentum cum alia Dalmatarum manu auxilio obsessi venientem fudit, perque montes insecutus fugientem, in ejus conspectu Promonam cepit, nondum enim ex parte muri, quam instruxerat, molitione perfecta. Cum enim cives eruptionem tentassent, repulsique acriter essent, Romani milites fugientibus immixti oppida-nis, partes irruerunt. Tertia fere pars populi ser-

Promona
ab Augu-
sto capta.

ro absumpta est; reliqui in arcem se receperunt, at quarta nocte rursus egressi sunt, non ausa impetum eorum sustinere cohorte, quæ ad obsidendam portam erat relicta. Verum Cæsar hostem quidem non admo-dum exultare eo successu passus est; cohortis autem, quæ prælium recusaverat, decimum (h) quemque sorte ductos morte affecti, ductores vero ordinum, su-pra decimum, duos; reliquos autem illa aestate lo-co frumenti hordeo parit. In hunc maxime modum Promona capitur; quod Tentum cum vidisset, in-plura agmina suas divisit copias, aliosque alio se recipere permisit; quo factum est, ut Romani diu il-los prosequi minime possent, quod propter viarum imprudentiam, & confusa fuga hostium vestigia, multas in partes se distrahere non admodum tutum existimabant. Illi urbem (i) Synodium in principio Sylvæ positam trajiciunt, in qua olim Gabinii co-pias obsederant Dalmata circa valem profundam & oblongam, & inter duos montes mediam, quo in lo-co Cæsari pariter insidias collocaverant. Ceterum il-le Synodium igne succendit, & per montium supe-riora circummisso exercitu, qui ab utraque parte cum eo procederet, iter per valem instituit, Syl-væ undique præcedens, urbesque capiens, & qua-cumque obvia in itinere fierent, corrumpens. (k) Seto-nia autem urbe obsessa, Barbarorum manus ingens subsidio advenerat, quos Cæsar obviam factus ingres-su prohibuit. Eo in prælio lapidis (l) ictu genu saucius multos dies decubuit, & ubi primum conva-luit, Romam revertit, (m) Consulatum cum Vol-catio Tullo collega gesturus, ad reliqua belli patran-da (n) Statilio Tauro relicto. Ceterum solemnibus magistratus Cal. Januar. initis, ipsoque magistratu Antonio Pato tradito, ad Dalmatas recurrit ad-huc (o) triumviratum constituenda reipublica ge-rens; duo etenim anni decrant alteri quinquennio hujus imperii explendo, quod pridem in id tempus post expletum quinquennium sibi ipsi una cum colle-gis prorogaverat, populusque confirmaverat. Dal-mata igitur fame fatigati, externo comœtatu in-tercluso, venienti Cæsari sponte obviam facti suppli-citer se dedunt, obsides tradunt pueros numero ad septingentos, quos Cæsar petierat. Ad hoc, signa Romana, quæ Gabinio abstulerant, & tributum, quod a D. Julii temporibus pendere intermiserant, reddituros polliciti, obsequentes populo Romano in posterum fuerunt. Ea signa Cæsar in porticu, quæ Octaviana dicitur, appendi jussit. Devictis Dalmatis (p) Derbani adventanti Cæsari supplices obviam prodire veniam oratum; obsides tradidere, ac in-termissa tributa exsolvere polliciti sunt. Horum au-tem illi, ad quos Cæsar pervenit, super fœdus obsi-des etiam dederunt; quos autem propter difficulta-tem itineris adire non potuit, neque obsides dede-runt, neque fœdus inire curaverunt. Videntur ta-men hi quoque postea subacti fuisse. Sic Cæsar uni-versum (q) Illyriorum nomen, qui vel a populi Ro-mani obsequio defecerant, vel suis adhuc legibus ac libertate utebantur, sub imperium accepit; qua-mobrem triumphus illi de gente illa ab Senatu de-cretus est, quem egit postea una cum cæteris, ob res contra Antonium gestas sibi decretis.

N O T A.

a Si Dalmatæ finitimi erant Taulantiis, fines suos post quintum bellum Dalmaticum ultra Naronem in Romana provincia, Drilonemque propaga-verint necesse est; nisi forte Appianus respexit ad Dalmatiam sui temporis, quæ ab Arfia usque ad Drilonem ex Augusti descriptione fines suos utrin-que ab Occasu & Oriente produxerat, Japydiam ma-ritimam, Liburniam, Dalmatiam propriam, item-que proprium Illyricum nomine suo complectens.

b Anno

h

i

Synodium
igne suo
centum.

k

l

m

n

o

Dalmata
se dedunt.

p

q

b Anno 48. ante Christum Dalmatæ post prælium Pharsalicum Gabiniano exercitu cæso Romana signa abstulerant.

c Horum fere decem annorum initium non a clade Gabiniana, sed ab interitu Julii Cæsaris repeti oportet, idest ab anno ante Christum 44. Dalmatæ quippe, cum post Cæsarem extinctum, re sumptis armis, Gabinium in fugam coniecissent, decem ipsos annos vacuos a metu, atque ab Romanis multiplici bello civili distentis otiosos habuerunt.

d Cum enim Romani intestinis bellis inter se dimicarent, Dalmatæ hanc amplificandi imperii occasionem nacti Illyricam Romanorum provinciam impune vastabant.

e Dalmatas arbitror fœdus fecisse cum Pannonibus finitimis, quos a fide populi Rom. per idem tempus defecisse auctor est Dio Cassius: Pannoniorum recens subactorum, & cum eis Dalmatarum rebellio exorta est; & Pannonios quidem Geminus, quamvis Siscia ab eis ejectus, tamen præliis aliquot superatos recepit.

f Oppidum in arduo præruptoque monte, quem hodieque vulgo appellant *Prominam*.

g Hinc intelligi potest inter leges pacis, quam Vatinus Dalmatis dederat, id nominatim per scriptum fuisse, ut Liburnis Promonam restituerent. Sed post interitum Cæsaris Dalmatæ cum ad ingenium rediissent, vel iterum eandem urbem Liburnis eripuerant, vel quæ Vatinio promiserant, non præstiterant.

h Idem fere tradit Dio Cassius: *Ex militibus propter delictum quibusdam hordeum pro tritico datum est, & alii, qui ordines deseruerant, decimus quisque sorte ad panem delectus.*

i Urbs est montana Dalmatiæ, cujus positionem ignoro.

k Alii legunt *Setoviam*. Wolphangus Lazius legendum censet *Petoviam* urbem Pannoniæ superioris ad Dravum. Sed longius a Dalmatia distat, quam ut credibile sit ad illam usque regionem per id temporis copias ab Cæsare traductas fuisse. Verisimilius itaque est *Setoniam* urbem Dalmaticam fuisse, montanis in locis arduisque positam.

l Etiam Dio Cassius scripsit bello Dalmatico Cæsarem vulneratum esse; idemque Svetonius confirmat.

m C. Cæsar Octavius secundum Consulatum gessit cum L. Volcatio Tullo anno ante Christum 33.

n Dio Cassius iridem commemorat Scatillum Taurum, cui Cæsar Romam abiens bellum Dalmaticum gerendum dedit; sed Cæsaris reditum in Dalmatiam idem Cassius silentio prætermisit.

o Anno ante Christum 43. v. Kal. Dec. Cæsar, Antouius, & Lepidus, Triumviri Reipublicæ constituendæ in quinquennium facti sunt. Anno ante Christum 38. in exitum vergente primum Triumviratus quinquennium absolverant, & eodem tempore Cæsar cum collegis alterum quinquennium iniit, cui explendo non duo, ut Appianus ait, sed unus tantum annus deerat, cum iterum Consul creatus est cum L. Volcatio Tullo anno ante Christum 33.

p Populi Illyrici Dalmatis finitimi, quorum regio nobis ignota.

q Quo tempore Octavius Cæsar Dalmatas subjugavit, Illyriorum vocabulo suberant Carni, Istri, Liburni, Dalmatæ, Illyrii proprie dicti, itemque quidquid Pannoniæ Romani ad suum imperium adjunxerant, ut capite proximo explicandum erit.

Multa deinceps bella cum Illyriis ac præsertim Dalmatis Cæsar per Tiberium privignum gessit: *Illyricum Sacrum*.

nam *Dalmatia viginti & ducentis rebellis*, ait Vel-lejus lib. 2. tandem Tiberii opera ac virtute *ad certam confessionem pacatæ est imperii*. Post victoriam Adriacæ anno ante Christum altero & trigesimo partam, & civilia bella prorsus extincta, Cæsar deinde cognominatus Octavianus rerum omnium potitus, Augustique nomen ex Senatus populique Romani auctoritate adeptus, cogitationem omnem curamque potissimum convertit ad subigendos populos Septentrionales; qui jampridem Romanorum armis appeti, domarique cum cœpissent, iterum ac sæpius ab Imperio desciverant. *Hic finis armorum civilium*, ait Florus lib. 4. cap. 12. *reliqua adversus exterarum gentes, quæ distracto circa mæla sua imperio, diversis quibus oris emicabant. Nova quippe pax: nec dum assuetæ frænis servitutis tumida gentium inflataque cervicibus, ab imposito nuper iugo resiliabant. Ad Septentrionem conversa ferme plaga ferocius agebat: Norici, Illyrii, Pannonii, Dalmatæ, Mysii, Thraces & Daci, Sarmatæ atque Germani.*

Anno ante Christum 29. Cæsar Octavianus Augustus tres triumphos egit, Dalmaticum, Adriacum, & Egyptium; de imperio deponendo cum Agrippa & Mecænate deliberat; illo suadente, hoc vero deterrente: cum hujus sequi consilium statuisset, ad Senatum nihilominus de imperio abdicando retulit, atque hac arte perfecit, ut imperii retinendi auctor sibi hortatorque fieret ipsemet Senatus & Populus. Itaque anno proximo ad leges condendas Senatumque ordinandum cogitationes curasque convertit. Provincias Orbis Romani bifariam divisas partim sibi retinuit, partim Senatui populoque Romano regendas tradidit ex Dione. Italiam in undecim regiones distribuit. Istriam & Carniam Illyrico ademptas in decimam Italiæ regionem coniecit. Tum propagatis usque ad Arsiam finibus Italiæ, terminum occidentalem Illyrici Arsiam amnem constituit, quo nunc etiam Illyricum ab Italia dirimitur. Præterea Dalmatiæ provinciam in Septentrionem usque ad Savum produxit.

Anno ante Christum 16. L. Domitio Aenobarbo & P. Cornelio Scipione Coss. in Dalmatia turbatum esse auctor est Dio Cassius lib. 54.; sed quid tumultus fuit, perfacili & nullo negotio compressum est: *qui in Dalmatia & Hispania tumultus existerant, parvo negotio sunt sedati*. Per idem tempus Pannonios itidem, ac Noricos, in Istriam incursiones cum fecissent, P. Silius ea regione excedere coactos compressit, ut Dio ibidem docet. Anno autem insequenti, Rhætos inter Noricum & Galliam sitos, Galliam, itemque fines Italiæ populos, Drusus ac Tiberius domuerunt. Anno ante Christum 12. M. Vipsanius Agrippa Augusti gener, Julia ejus filia in matrimonium ducta, Pannonios imperii Romani pertasos ac tumultuantes suo adventu ab rebus novandis deteruit; sed flammam illius seditionis potius represit, quam extinxit; nam eo abeunte, & paullo post in Campania mortuo, iterum res Pannonicæ ad rebellionem spectare cœperunt. Hæc bello gerendo Augustus Tiberium Claudii Neronis filium & suum privignum præfecit, cui Iuliam filiam viduam Agrippæ uxorem dederat. *Pannonios, inquit Dio, Tiberius usus egregia scordiscorum, qui Pannoniorum fines attingebant, eodemque belli apparatu utebantur, opera multis illatis cladibus domuit, arma ademit, juniorum plerosque in alias regiones adducendos vendidit.*

Sed vix e Pannonia Tiberius exercitum deduxerat, cum Pannonii rursus contra Romanos arma

Dalmata
sæpius
rebellis

Dalmati-
cus tumultus
facile
compressus.

Pannonia
Tiberio
victi.

Rursus ab
Romanis
deficiunt
Dalmatis

F

ca-

in rebus
hionis so
cietatem
adductis,
& rursus
in dediti-
onem acce-
pi.

capitum; Dalmatis in belli societatem de adju-
gentibus, ut amplius gloriam segetem ac mata-
riem Tiberio præberent. Igitur anno ante Chri-
stum undecimo Q. Aelio Tubero, Paulo Fabio
Max. Cos. utroque populos multis pæliis attri-
tos in deditionem accepit. Tiberius autem Dalma-
tas rebellantes ac Pannonios, qui per ejus ac ma-
joris partis copiarum absentiam res novas moliti
fuerant, utrisque simul bello illato, ac modo hac,
modo illac transferendo, in summam potestatem rede-
git; quas ob res gestas iidem ei, qui Druso, homo-
res sunt tributi; & exinde Dalmatia, ut quæ arma
semper & per se, & ob propinquitatem Pannoniæ
requireret, Augusti custodiæ commissa est, Dio. Cas-
sius. Bellis domesticis juxta externisque composi-
tis, & pace terra marique parta, propius nihil est
factum, quam ut Jani templum clauderetur; ve-
rum id ne fieret, inquit Dio, Daci obstitere, qui
istum frigore concretum transgressi ex Pannonia
prædas abstulerant. Dalmata quoque propter ex-
actum tributum rebellionem fecere. Hos motus Tibe-
rius ex Gallia, in quam cum Augusto profectus fue-
rat, evocatus pacavit.

Nova Pan-
noniorum
& Dalma-
tarum de-
fectio.

Anno sexto post initium ære communis, M.
Emilio Lepido, L. Arruntio Nepote Cos. Tibe-
rius adversus Germanos exercitum duxit. Hinc
nova defectionis occasio Pannoniis & Dalmatis ob-
lata; quibus pecuniam & milites ad expeditionem
Germanicam imperaverat. Ea res nimium quan-
tum utriusque populi animos exacerbavit; nec so-
lum imperata facere audacter negant, sed etiam se
Romanorum imperio eximendi occasione hinc ar-
repta, ingentes ubique tumultus concitant: Pax
Germanis, cum tamen fidem violassent, cur mox
redderetur, res Dalmatica & Pannonica majoribus
motibus doncitata, celerisque correctionis indigen-
tes in causa fuerunt. Dalmata tributa moleste feren-
tes, cum superiori tempore vel invitati se continuis-
sent, postquam Tiberius secundam in Germanos ex-
peditionem fecit; ac cum eo magna parte exercitus
abducta, ipsique Dalmatis milite imperato, ad bel-
lum Germanicum Valerius Messalinus Dalmatiam ac
Pannoniam præfectus abiit: cum eam ob rem ipsi
convenissent, juvenutemque suam florentem con-
spexissent, cunctatione abrupta, primo pauci qui-
dam rebellare, Batone quodam Dysidiato eos ma-
xime concitante; Romanosque obviam profectos ibi
fuderunt: inde reliqui quoque Dalmata defese-
runt; ac Breuci Pannonica gens, (Superioris Pan-
noniæ apud Savum ex Plinio) alio sibi quodam
Batone duce sumpto, ad Sirmium, quod Romanorum
tenebatur præsidio, accesserunt. Dio Cassius lib. 55.

Bellum ex
Pannoniis
& Dalma-
tis con-
stitutum longe
gravissi-
mum.

Hoc bellum Illyricum & Dalmaticum, quod
quadriennio tenuit, postremum quidem fuit, sed
secundum Punica, longe omnium externorum bel-
lorum gravissimum; nam ex universa Pannonia &
Dalmatia amplius octingenta millia hominum sub
signa convenerant; neque dubium erat, quin ma-
gna ex parte hujus belli vis atque tempestas in Ita-
liam eruptura esset. Quare ubi de Illyrica defe-
ctione fama percrebuit, omnis Italia cohorrui-
t; & constans erat omnium opinio decem intra dies,
ni caveretur, posse hostem in conspectum urbis ve-
niri. Habiti itaque delectus, revocati undique
omnes veterani, viri feminaeque excensu liberti-
num militem dare coactæ. Hæc Vellejus Patercu-
lus, qui lib. 2. verbis gravissimis belli hujus magni-
tudinem & periculum exaggerat. Universa Panno-
nia, insolens longa pacis bonis, & adulta viribus
Dalmatia, omnibus tractus ejus gentibus in societa-
tem adductis, ex constituto arma corripuit. . . . cuius
immensa multitudinis parentis acerrimis ac peritissi-

mis Ducibus, pars petere Italiam decreverat, junctam
sibi Nauporti ac Tergestis confinio; pars in Macedo-
niam eruperat; pars suis sedibus præsidio esse destinave-
rat. . . . tantus etiam hujus belli metus fuit, ut sta-
bilem illum & firmatum tantorum bellorum experien-
tia Caesaris Augusti animum quateret atque terreret.

Brevi itaque Duce altero Batone in Pannoniam
inferiorem effusi cum essent, parum absuit, quin
Sirmium urbem ad Savum opulentissimam caperent.
Sed A. Cæcina Præses Mysiæ contractis celeriter
copiis, Sirmium advolat, urbem obsidione libe-
rat, & conjectos in fugam hostes persecutus, præ-
lio ad Dravum commisso superavit. Sirmium ne
caperent, ait Dio, Cæcina Severus propinqua My-
siæ Præses, rebellionem illorum intellecta, celeriter
eos ad Dravum flumen consecutus, prælio vicit. Sed
Vellejus hanc pugnam longe aliter narrat, ingen-
temque cladem Cæcinæ a barbaris illatam tradit,
quam tamen legiones ipsæ ductoribus ordinum ma-
gna ex parte cæsis destitutæ, hostibus reddiderunt,
egregiam ex insperato victoriam adeptæ; nisi forte
aliud Vellejus, aliud Dio prælium commemo-
rant. At ea pars, inquit Vellejus, quæ obviam
se effuderat exercitui, quem A. Cæcina & Sylvanus
Plautius consulares ex transmarinis adducebant pro-
vinciis, circumfusa quinque legionibus nostris, au-
xiliaribusque, & equitatu regio (quippe magnam
Thracum manum, junctus prædictis Ducibus Rhaeme-
talces Thraciæ rex, in adiutorium ejus belli secum
traherat) pene exitiabilem omnibus cladem intulit.
Fugata regionum equestres acies, fugata ala, conver-
sæ cohortes sunt; apud signa quoque legionum tre-
pidatum; sed Romana virtus militibus, plus eo tem-
pore vindicatum gloriæ, quam ducibus, reliquit:
qui multum amore imperatoris sui crepantes, ante
in hostem inciderunt, quam per exploratores, ubi
hostis esset, cognoscerent. Jam igitur in dubiis re-
bus semetipsæ legiones adhortatæ, jugularis ab hoste
quibusdam Tribunis militum, interempto præfecto
castrorum, præfectisque cohortium, non incruentis
Centurionibus, qui etiam primi ordinis occidere, in-
vasere hostes: nec sustinuisse contenti, perrupta eo-
rum acie, ex insperato victoriam vindicaverunt.

Primus an-
nus belli
Dalmat. &
Pannon.

Romana
legiones
cum Pan-
noniis pug-
nant, &
victoriam
referunt.

Interea alter Bato genere Dalmata copias popu-
labundus magis, quam justis more belli, Salonam
duxit, ut oppidum illud maritimum, quod cives
Romani fortissimi fidelissimique incolebant, de im-
provviso adortus, in potestatem redigeret. Sed ab
emisso in eum lapide graviter saucius, longiusque
ab urbe discedere coactus, copias bifariam divisas,
partim apud se retinuit, partim oram maritimam
populatum dimisit, qui ultra Drilonem progressi,
atque in Macedoniam effusi, omnia ferro & igni
Apolloniam usque vastarunt. Hi cum in Roma-
nos incidissent, semel atque iterum congressi, pri-
mo prælio victi, altero victores excedunt. At Ti-
berius veritus, ne Dalmatæ & Pannonii in Italiam
irrumperent, Valerium Messalinum præmisit cum
aliquot legionibus, qui cum Batone rem male gessit;
tunc ipse subsecutus e Germania in Illyricum
traduxit exercitum. Rhaemetalces, sive Rhymeta-
lces Rex Thraciæ Romanis auxilio venerat, quem
A. Cæcina Severus adversus Batonem Dalmatam
misit, qui suorum insidiis circumventus in Panno-
niam secedens, & cum altero Batone Breucorum
duce conjunctis copiis Almus montem Pannoniæ
inferioris prope Sirmium occupaverat, quocum
Rhaemetalces prospere pugnavit. Tiberius exerci-
tu in Pannoniam traducto, Sisciam cum Valerio
Messalino se receperat, quam urbem validis operi-
bus, firmissimisque præfidiis munitam belli & ar-
morum sedem constituit; cum hostes interea assi-
duis

Bato alter
repulsus
ab urbe Sa-
lona.

Rhaemeta-
lces cum
Batone
rem prof-
pere gessit.

duis excursionibus vastarent agros Sociorum populi Romani, quos rursus in Macedoniam invadentes, Rhymetalces, fraterque ejus Rascupolis suos caecosque repulerunt. Hæc ferme in Dalmatia & Pannonia anno primo hujus belli gesta narrantur a Dione, quocum de pugna Messalini cum Batone commissa discrepat Vellejus Paterculus; hic enim Messalino, ille Batoni victoriam adjudicat. Bato eorum adventu cognito, ait Dio lib. 55. etsi nondum ex vulnere convalescerat, tamen obviam Messalino profectus, collatis signis superior discessit. Contra Vellejus: Felix eventu, forte conatu, prima estate belli, Messalini opus memoria mandandum est: qui vir animo etiam, quam gente nobilior, dignissimus qui & patrem Corvinum habuisset, & cognomen suum Cottæ fratri relinqueret, præpositus Illyrico, subita rebellionem, cum semiplena legione vicefima, circumdatus hostili exercitu, amplius viginti millia hostium fudit, fugavitque; & ob id ornamentis triumphalibus honoratus est.

Secundus
annus bel-
li Dalmat-
& Pannon.

Anno Illyrici belli secundo, æræ vulgaris septimo, Q. Cæcilio Metello Cretico, L. Licinio Nerva Coss. cum in Illyrico nec satis prospere, & se-
gnius quam oportuerat, Romana res procederet, Augustus subterfieri cepit, ne Tiberius de industria bellum protraheret, ut cunctando suum negotium ageret, retineretque quam posset diutissime in sua potestate exercitum. Itaque Tiberius, cum hyemaret apud Sisciam, ab Augusto revocatur, in ejusque locum substitutus est Germanicus Cæsar, filius Drusi fratris Tiberii, qui ex novo militum delectu copias in Illyricum duxit, quibus Tiberianum exercitum augeret. Sed cum Macæos gentem Dalmaticam multis damnis affectam subegisset, & Pannoniam depopulatus esset; nulla re memorabili gesta, totam ætatem levibus præliis extraxit. Hæc ex Dione, qui addit præterea Batones observato tempore, quo ex Mysia Severus accederet, improviso adortos esse castra ad Volcæas paludes ponentem; & eos, qui extra vallum erant, intra illud compulisse: sed excipientibus suis iis, qui intus erant, utrumque Batonem victum esse, & in fugam cum suis copiis aversum.

Uterque
Bato in fu-
gam com-
pulsus.

Annus ter-
tius.

Anno belli Illyrici tertio, æræ vulgaris octavo, M. Furio Camillo, Sex. Nonio Quinctiliano Coss. Dalmatæ ac Pannonii fame magis ac pestilentia, quam armis domiti, primum urbe validissima, quam Germanicus obsidebat, relicta, deinde arce, in quam se hostes receperant, Romanis dedita, pacem ac veniam petunt impetrantque, cum ipsemet Bato dux Dalmatarum supplex venisset ad Tiberium, qui per eos dies in Illyricum redierat.

Hostes pa-
cem pe-
tunt impe-
trantque.

Cum Bato, qui concitatis ad rebellionem Dalmatis, multum incommodi Romanis exhibuerat, tandem ad colloquium de pace cum Tiberio congressus, postridie ad eum in tribunali sedentem accessisset, percontatus est Tiberius, cur tantum temporis rebellare Romanis statuissent; vos, respondit Bato, in culpa estis ipsi, qui ad vestros greges custodiendos, non canes pastores, sed lupos mittitis. Ita Dalmatia partim bello, partim pacificatione ad Romanos rediit.

Rursus
Pannonii
& Dalmat-
iæ à Ro-
manis defi-
ciunt.

Dio. Cæterum neque omnes Dalmatæ, neque omnes Pannonii tum in deditionem venerunt; quinimo pars eorum, quæ jugum Romanorum pacemque detrectaverat, cæteros quoque compulsi, ut a fide imperioque desciscerent. Nam ipsemet Bato Dalmata, postquam Batonem alterum Regem Breucorum ex insidiis captum interfecerat, infesto exercitu in Dalmatiam regressus, provinciam Romanam vastavit. Sub idem tempus, inquit Dio, Bato Breucus, qui prodito Pinna mercedis loco regnum Breucorum acceperat, captus ab altero Batone, occisus Illyricum Sacrum.

que est. Suspectum enim ille fidem subditorum habens, circum castella profectus, obsides postulabat; eumque alter re cognita, insidiis interceptum, prælioque superatum, in arcam quamdam compulsi; traditumque ab iis, qui arcam tenebant, in castra adduxit, & damnatum morti coegit. Quo facto, cum iterum permulti Pannonii rebellassent, Sylvanus in eos exercitu ducto, Breucis victis, reliquorum nonnullos absque prælio recepit. Igitur Bato in Pannonia nihil spei reliquum videns, præsidium aditus ex ea in Dalmatiam pertinentes munivit, Dalmatiamque vastavit. Sic reliqui etiam Pannonii, cum ager eorum a Sylvano maleficiis infestaretur, pacis conditiones acceperunt; nisi quod latrocinia quedam, ut quæ in hujusmodi tumultu diu jam exercitata essent, supersuere, (res nunquam non, præsertim apud istos populos usitata) ipsa etiam deinde excisa. Ita demum Pannonia fere omnis constanti ac stabili fide Romanis adhæsit, cum Dalmatia adhuc repugnaret, obfirmassetque animos ad resistendum; id quod Vellejus tradit: Omnis Pannonia, reliquiis tatiis belli in Dalmatia manentibus, pacem petiit.

Pannonia
demum
pacata.

Anno itaque quarto & postremo belli Illyrici, nono æræ vulgaris, Q. Sulpitio Camerino, & C. Poppæo Sabino Coss. Tiberius e Dalmatia Romanam vere appetente redierat, Germanicus vero Rhætimum urbem Dalmatiæ obsidebat, quam ab hostibus relictam clam facibus subjectis Romani ingressi cum cepissent, magna ex parte ab igne perierunt. Deinde Seretium oppidum validissimum expugnavit, atque alia ex aliis Dalmatiæ loca in potestatem redegit. Tiberius in Dalmatiam reversus exercitum trifariam divisit, partim Sylvano, partim M. Lepido tradidit, qui variis præliis cum hoste commissis rem prospere gesserunt. Ipse cum Germanico reliquas copias duxit contra Batonem, quem quacumque discurreret persecutus, cum nusquam consistere sineret, Anderium compulsi, eoque in oppido obsidium oppugnare instituit. Erat vero Anderium, inquit Dio lib. 56. ad ipsas Salernas, in munitione apprimæ ac inaccessa rupe edificatum profundis convallibus, & in quibus essent torrentes, cinctum: (hodie Clissam vocant) eoque mortales omnia, quæ usui essent, partim jam ante comportarant, partim per montes, quos obtinebant, eo congregabant; insidiis etiam positos Romanos frumenti commeatu intercludebant, ita ut Tiberius, cum eos in obsidione habere videretur, ipse obsessi mala tulerit. Cum maxime consilii dubius esset, quia obsidio inanis, & periculosa, discedere autem inde dedecus videbatur, tumultus militum tanto cum clamore coortus est, ut hostes, qui sub arce stativa habebant, percussis terrore inde decesserint. His partim iratus, partim letus, convocatum exercitum Tiberius, verbis qua increpans, qua laudans, neque fiducia auctus est, neque castra removit, eoque in loco quietus remansit; donec Bato, desperato se rem tenere posse, cum reliqua omnia fere in potestatem hostium venissent, essentque sua, quam adverse partem, copie minores, pacem per internuncios petiit; & cum non persuaderet suis, ut idem facerent, eos deseruit; neque ulli postea, quamvis a multis accitus, auxilium tulit. At Tiberius reliquis, qui castrum defendebant, jam inde contemptis ratus posse eos sine sanguine superare, loci etiam naturam nihil amplius moratus erigere aciem in sublime aggressus est. Quia vero nulla planities suberat, neque hostes ad pugnam descendebant, ipse in conspicuo loco pro tribunali sedit, ut inspicere, quæ agerentur, posset; quo alacrius milites pugnam cicerent, ac ubi id res posceret, subveniret: quam ad rem partem exercitus, quem copiosissimum habebat, secum

Annus
quartus
belli Dal-
matici.

Bato An-
derii ob-
sessus.

pacem per
internun-
cios petiit.

etiamque ceteri denso agmine per obliquum primo ascendentes, post ipsius montis natura, qui præcepit, atque inaequaliter multis contrallibus abruptus erat, invicem ipsi depulsi sunt, aliique aliis maturius, aut tardius in superiora exarserunt. Quod ubi videre Dalmatae, acie super ipsius prærupta montis ante castrum instructa, multa saxa in eos fundis deiecerunt, multa devolverunt; alii etiam rotas & plaustra tota plena lapidum, arcaeque rotundas more ejus regionis factas & saxis refertas dimiserunt: quæ multo simul omnia delata impetu, magis adhuc Romanos dissipaverunt, & conturbaverunt, cum aliorum interim sagittis ac pilis multi eorum stermerentur. Ardere ibi certamen inter pugnantes, his exadere in altum, & occupare sublimia nitentibus, illis arce-re eos ac precipites agere conantibus: nec itidem se-gnis esse concertatio eorum, qui de muro spectabant pugnam, eorumque, qui Tiberio aderant, utrisque suos adhortantibus, strenuos confirmantibus, cedentes increpantibus, confertimque clamore alii alios superare, deos pro suorum propugnatorum salute comprecari, libertatemque ex eo pralio alteri, alteri pacem poscere. Verum ibi quidem Romani, quibus non contra hostium ordines tantum, sed loci etiam naturam erat contendendum, incassum omne periculum subiissent, nisi recentibus eos summissis identidem subsidiis a fuga Tiberius continuisset; ac diversa ex parte missis, qui in sublime per ambages subirent, aliis militibus, hostibus terrorem inieci-set: ira fusi, ne in castellum quidem cum se recipere possent, abjectis expeditioris fugæ causa armis, in montes palati sunt; eosque Romani in omnes partes insecuti (debellandi enim summa cupiditate te-nebantur, neque volebant iterum coeuntes hostes de-novo ipsis posse molestiam exhibere) pterosque per la-tentes sylvas repertos, instar ferarum trucidare. Deditione postea etiam, qui in castello erant, recepti sunt;isque Tiberius omnia, quæ conventa erant, præstitit; Germanico contra eos, qui adhuc in armis erant, profecto; quos per fugam (eorum autem ma-gnus erat apud ipsos numerus) pacem componere non patiebantur. Ardubam castellum cepit Germanicus, non id quidem suis copiis, quibus hostem longe ex-cellebat, munificentissimum nempe, ac flumine rapido radices ejus alluente totum fere circumdatum; sed perfugis cum ejus loci habitatoribus, qui pacem ex-petebant, contentio primum, inde conflictus inciderat; perfugas etiam mulieribus, quæ Arduba erant, ad-jurantibus, quæ libertatis contra virorum cupide sententiam, quidvis potius, quam servitutem pati statuerant. Ea dimicatione inferiores facti perfugæ cesserunt, ac quidam eorum effugerunt: mulieres ar-reptis liberis alia in ignem, alia in flumen se præci-pites dedere. Germanico Arduba sic porito, vicina deditionem fecerunt;isque his rebus actis ad Tibe-rium rediit. Reliqua subegit Postumius (quem virum Consularem & Præpositum Dalmatiæ vocat Vellejus.) Sub idem tempus Bato missus ad Tiberium Scæva filio, si impunitas datur, traditurum se suos-que ei pollicitus est; fideque accepta, noctu in ca-stra venit, adductusque postmodum ad Tiberium pro tribunali sedentem; nullum suum periculum depre-catus, caputque etiam tamquam abscindendum pro-tendens, multa pro reliquis verba purgandis habuit; iterumque a Tiberio ut antea interrogatus, quæ de causa rebellassent, bellumque tamdiu protulissent, eandem quæ prius respondit: Romanos causam ejus esse, qui ad suos greges custodiendos non canes, ne-que pastores, sed lupos mitterent. Hoc modo bel-lum id iterum confectum est, quod Romanis magna hominum, maxima pecuniæ jactura fecit; multis ad id nutritis legionibus, præda minima capta. Ma-tenus Dio.

Ardubi
deditio.

Arduba
oppidum
a Germa-
nico ca-
ptum.

Bato ad
Tiberium
in castra
veniens
pacem o-
rat, & ob-
tinet.

Ita demum anno quarto, quam bellari ceptum est, Christi vero, five aræ communis nono, de-bellatum est cum Dalmatis, qui suis malis edocti, totaque cladibus attriti in officio deinde acie de po-puli Romani manserunt. Hoc bellum Illyricum postremumque Dalmaticum difficillimum, gravissi-mumque omnium externorum bellorum post Punicæ Sæ-tonius in Tiberio vocat, idque per xv. legiones, paræque auxiliorum copiam a Tiberio gestum, in magnis omnium rerum difficultatibus, summaque frugum inopia. Neque a Suetonio dissentit Vellejus: Illa estas, inquit, maximi belli consumma-vit effectus: quippe Daorisi & Desitiates Dalmatae, situ locorum ac montium, ingeniorum ferocia, mi-ra etiam pugnandi scientia, & præcipue angustis saltuum pene inexpugnabiles, non jam ductu, sed manibus atque armis ipsius Caesaris tum demum pa-cati sunt, cum pene funditus eversti forent. Hujus autem belli confecti, subactæque & pacatæ Dal-matiæ gloriam non solum Vellejus, sed etiam Sæ-tonius uni potissimum Tiberio adscribit: Ac per-severantia grande pretium tulit, toto Illyrico, quod inter Italiam, regnum Noricum, & Thraciam, & Macedoniam, interque Danubium flumen, & sinum maris Adriatici patet, perdomito, & in deditionem reddito. His adde Eutropium, qui inter provin-cias, quas Augustus ad Romanum imperium adjunxit, annumerat Dalmatiam sepe ante viitam, sed penitus tunc (per Tiberium scilicet) subactam, itemque Pannoniam. Augustum, Senatam, popu-lumque Romanum Illyrici belli successu lætum in-genti merore perculit clades Variana in Germania accepta, in qua Quintilius Varus cum tribus le-gionibus ab Arminio Germanorum duce circum-ventus & oppressus est, qui eam ob causam sibi ipse necem conscivit. Quam ob rem Tiberius decre-tum sibi de Dalmatia & Pannonia triumphum in aliud tempus distulit; quem triennio post, videlicet Arminio, pacatæque Germania, insigni appa-ratu & magnificentia egit.

Dalmatia
pacata.

Clades
Variana.

Hæc fere sunt bella, quæ populus Romanus cum Illyriis per annos propemodum trecentos ges-sit, antequam totius Illyrici pacatam, stabilem-que possessionem adipisci posset. Nunc vero quam multæ regionum accessiones ad jus nomenque Illy-ricum per Romanos factæ fuerint, declarare oportet.

CAPUT V.

De Illyrico sub Romanis aucto, diminu-
to, diviso.

§. I.

Romani multis a Septentrione, Oriente, ac
Meridie provinciis Illyricum auxerunt.

Principio nomen Illyricum finibus sane exi-guis, ut sepe diximus, Naronem inter Dri-lonemque fluvios sese continuit; quæ regio Illy-ricum proprium dicta est, ubi genus nomenque Il-lyriorum ab Hyllō conditore, Hyllinique Pelas-gis initium duxit; sed brevi ex illis angustis edu-ctum, alia atque alia loca appetendo, fines suos in Occiduum usque ad Titium flumen propagavit. Post exactos Pelasgos Liburni universam oram ma-ritimam occuparunt; sed dum imperium Liburni-cum incolunt stetit, nulla videtur facta esse Illy-rici nominis sive diminutio, sive amplificatio. At Cæsar rerum potiti, cum se Illyrios, nomine avi-to posthabito, appellari voluissent, fines Illyrici in Oriem-

Fines Illy-
rici sub
Pelasgis,
Liburnis,
& Cæsaribus.

Orientem ac Meridiem usque ad Epirum, sive ad montes Acroceranios, in Occasum vero usque ad Venetos protulerunt. Hæc erat Illyrici longitudo; latitudo autem inter montes ac mare, cum primo Romani, Adriaticum classe transvecti, primum adversus Illyrios bellum, secundo tertio ante Christianam epocham susceperunt. Sed Romani plura jam bella cum Illyriis gesserunt, & multæ ætates intercesserant; antequam de Illyrico amplificando cogitarent; ac tum primum eam cogitationem suscepisse videntur, cum post Gentium potestatem Illyriorum regem devictum, ejusque regnum in formam provincie redactum, finitimis ad Orientem ac Septentrionem gentibus arma inferre coeperunt; quas cum subjugassent, ad eas nomenque Illyricum adjungi placuit. Quatenus Romani Illyricum extenderint, quæque regiones in ejusdem fines incluserint, Appianus Alexandrinus, qui altero post Christum sæculo floruit, satis perspicue declarat; cum enim initio ejus libri, quem inscripsit *Illyricum*, dixisset eos ab Græcis haberi, idcirco Illyrios, qui supra Macedoniam ac Thraciam a Chaonibus, atque Thesprotis porcellas ad flumen Istrum terras incolunt. Interjecta deinde rerum aliarum narratio, demum hæc subiecit: *Romani vero non hos dumtaxat, sed Paones præterea, & Rhætos, Noricosque, & Mysios Europam colentes, aliosque his finitimos, qui per Istrum descendentes a dextra occurrunt, distinguunt a Græcis, non secus ac ipsi Græci, eosque propriis nominibus singillatim appellant: ceterum communi vocabulo omnes Illyrios arbitrantur; nec satis comminisci possum, quo initio ducti potissimum in hanc opinionem devenerint, in qua hodie cum maxime perseverant: quippe tributum harum nationum inter fontes Istri & mare Ponticum sitarum, tamquam unum exigunt, & Illyricum tributum vocant.* Idem Appianus in extremo illo libro eosdem populos Illyrico adscripsit: *Reliqui populi, qui a Romanis Illyrii putantur, sunt ante Paones quidem Rhæti, Noricique, post Paones vero Mysii ad Euxinum usque Pontum.* Liburnos autem & Dalmatas, Illyriosque propriè dictos Appianus propterea non commemorat, quia hi populi ante adventum in has regiones Romanorum erant & vocabantur Illyrii; quibus Romani potiti cum essent, adjecerunt, & juris nominisque Illyrici communione junxerunt eas nationes, quas Appianus nominatim recensuit.

Itaque Romanum Illyricum ex Appiani descriptione in longitudinem a fontibus ad ostia Danubii porrigitur; latitudo ejus varia est: qua maxime patet, Danubium inter ac Mare Adriaticum extenditur. Ab Occasu attingit fines Helvetiorum & Allobrogum, a quibus Adulæ montis, & Rhæni fluminis interiectu disjungitur. Spectat a Septentrione Germanos & Dacos, Danubio interfluo diremptos; ab Oriente Euxino Ponto aluitur; a Meridie Alpibus Rhæticis, Noricis, Juliis, mari Adriatico, & jugis continuis montis Hæmi denitur, quibus ab Italia & Macedonia & Thracia separatur. Eisdem ferme regionibus Illyricum Strabo lib. 2. circumscriptis, qui sub initium æræ vulgaris uno amplius sæculo ante Appianum scripsit. *Isther ab Occasu Ortum versus in Euxinum labens mare, ad lævam relinquit Germaniam totam a Rhevo orsam, Geticumque totum tractum, & Tirigetas, Bastarnas, Sauromatas usque ad Tanaim amnem & paludem Maotidem: ad dexteram vero universam Thraciam, Illyridem ac Macedoniam, & ipsam reliquam Græciam.* Itaque quidquid Danubius, ab Occasu Orientem versus decurrens, ad dexteram proximè præterlabitur, id omne Illyricum Sacrum.

ne Illyricum est, videlicet, Rhætia, Noricum, Pannonia, & Mysia; nam Macedonia & Thracia, & reliqua Græcia, quas idem ad dexteram relinquit, longe absunt a ripa Danubii, unde interjecta Mysia disjunguntur; quemadmodum Tirigetas, Bastarnæ, & Sauromatæ, quos ad lævam relinquit, Getico, seu Dacico tractu intermedio longe ab Istro in Septentrionem distant. Idem Strabo lib. 7. Istro & Alpibus Germaniæ & Italiæ eam partem Illyrici interjecit, quæ ad Occasum vergit, ejusque initium ducit a lacu Brigantino, a quo etiam incipit Vindelicia, seu Rhætia secunda. Primum igitur Illyrica exponamus, quæ & Istrum & Alpes attingunt, sita in medio Italia & Germaniæ, incipientia a lacu, qui est apud Vindelicos. Præterea libro quarto Breunos & Genaunos Rhætiae primæ seu propriæ populos Illyrico attribuit: *Vindelici autem, & Norici montana exteriora tenent, magna ex parte cum Breunis, & Genaunis, qui jam ad Illyrios pertinent.* C. Sætonius inter Strabonis & Appiani ætates intermedius ab neutro dissentit, nisi quod Noricum ab Illyrico videtur excludere: *Ac perseverantia grande pretium tulit, toto Illyrico, quod inter Italiam, regnum Noricum, & Thraciam, & Macedoniam, interque Danubium flumen, & sinum maris Adriatici patet, perdomito.* Herodianus apud Pancirolum omnia inter Italiam & magnam ultra Danubium Germaniam Illyrico attribuit, cum tradit Illyricas gentes solas discrimen facere inter Italiam & Germaniam.

Quærent fortasse aliqui, cur Romani tot nationes, ac tanto locorum intervallo disjunctas cum Illyriis junxerint; cuius quidem rei cum causam quærerem, quam ignotam sibi esse Appianus fatetur, causas reperiebam potissimum duas, quæ si non certæ omnino, attamen probabiles videri possunt; unam, quod fere omnes illæ regiones tenerentur a Celtis, qui jam inde ab antiquissimis temporibus e Gallia effusi, paulatim ea loca occupaverant; cum autem idem esset omnibus genus, iidem mores, eadem lingua, Romanis visum est, sub uno omnes eodemque jure ac nomine copulare, unamque gentem ac nationem efficere; ut quos origo & patria communis ab initio conjunxerat, discessus autem ab solo natali in alias atque alias regiones distraxerat, eos civile quoddam societatis vinculum inter se iterum colligaret. Ubi vero tot gentes ejusdem generis ac sanguinis, nominis etiam & legum jurisque communione in populi unius corpus coaluissent, existimabant fore, ut firmiter manerent in amicitia, fideque populi Romani, & alii aliis præsidio essent, ac denique Romanum imperium ea tot populorum conjunctione munitetur tamquam validissimo quoddam aggere objecto adversus incursiones Barbarorum, qui Danubium identidem transgressi provincias Romanas ferro & igne vastabant, & populabundi eo interdum progressi sunt, ut e propinquo ipsimet Italiæ imminerent. Altera causa hæc fuit, quod, cum primi omnium transmarinarum ab Oriente gentium Illyrii in potestatem Romanorum venire coepissent, a quibus regiones cæteras ad Septentrionem Orientemque subjugandi initium Romani fecerunt, ex eo fiebat, ut quidquid terrarum præsertim Aquilonarium occupabant, statim Illyrico adjungerent, quod erat in illis partibus veluti arx sedesque Romanorum, unde in proximas deinceps remotæque regiones imperium propagarent. Eodem pertinet, quod Illyricum non ita lato interjecto mari aberat ab Italia; hinc facilis atque expedita ultro citroque navigatio, Romanis peropportuna ac necessaria sive ad revocandos, sive

Secundum
lib. Ro-
manis

ex Sæto-
nio & Ma-
cedonio.

Cur Roma-
ni tot re-
giones Il-
lyrico ad-
junxerint.

Descriptio
Illyrii
Romani
ex Appia-
no.

Illyrii fe-
re omnes
a Celtis
oriundi.

ex Stra-
bone;

Illyricum
Quirinale.

sive ad transmittendos exercitus, quibus ad longinquas in Septemtrionem, Orientemque expeditiones utebantur. Quanti autem Romanorum interesset sive ad dignitatem, sive ad propagationem imperii, Illyricum adipisci, Romanisque praesidiis obtinere, illud argumento est, quod hanc provinciam singulari quodam cognomine ornari, & Quirinali dici voluerint, teste Wolphango Lazio de Bell. Celt. lib. 7. pag. 177. Illud ipsum Illyricum, inquit, in Inscriptione quadam reperio Quirinale Romanis nuncupatum fuisse. Huic postea Illyrico Romani sensim proximas adiecere provincias. Proximas autem? imo vero etiam longissime disjunctas. Etenim ut praeclare docent Historicus Dalmata, & Raphael Levacovitus, Illyricum pariter imperiumque Romanum, iisdem ferme incrementis auctum est, & fines utriusque ab regione Orientis & Septemtrionis aequae longe lateque prolatis; sic prorsus, ut quidquid terrarum ac gentium ad Ortum, Boreamque Romani sibi acquirebant, id totum Illyrico attribuerent, supremis Illyricis Magistratibus subicerent, ex Illyricaeque gentis vocabulo nominarent. Aliam longe pulchriorem causam attulit Pancirolus in Comment. ad Notit. utr. Imp. sub init. eamque repetendam esse censuit ab antiquitate & celebritate, ac splendore nominis Illyrici. Caterum nemo mirabitur Pannoniam sive Noricum Illyrico adscribi, qui cogitabit Illyriorum, qui & postea Dalmatae dicti sunt, nobilitatem, vetustatemque. Nam ab inferiori insigniorique populo etiam extremas ad Danubium vergentes nationes libuit antiquis Illyriorum vocabulo generatim complecti. Quam rationem secutus Julius Caesar scribit Rhenum flumen, Sequanos, Mediomatricos, & Treviros praeterlabi, clarissimorum populorum fines tam late extendens. Ergo provinciae Illyrico accensebantur propter primariam originem, quam posteriori tempore gubernationis causa facta divisio consecuta est.

Tiberius
Rhætos,
Vindelicos,
Noricos,
Pannonios
Illyrico ad
jecit.

Descriptio
Rhætiæ.

Nunc vero breviter describendae sunt provinciae in Aquilonem & Orientem obversae, quibus nomen genusque Illyricum Romani auxerunt. Tiberius Caesar Rhætiam, Vindelicos, Noricos, Pannoniamque ut Romano Imperio, sic Illyrico adjecit; quamvis enim Drusus aliique Duces Romanorum ad has gentes subigendas multum operis laborisque contulerint, earum tamen plane devictarum gloriam uni Tiberio Vellejus adscripsit. Ex Vindelicis & Rhætis an. ante Christum 15. domitis una conflata est Romana provincia, & communi Rhætiæ vocabulo subiecta, Rheno & lacu Brigantino ab Occidente, Danubio a Septemtrione, Aeno fluvio ab Oriente, Alpibus Rhæticis a Meridie circumscripta. Bifariam divisa est, quae pars in Aquilonem spectat, Danubioque adjacet, eam Vindelici; quae vero ad Meridiem vergit Alpium interjecta ab Insubris & Venetis disjuncta, eam Rhæti proprie dicti incolebant: hac deinde dicta etiam est Rhætia prima; illa vero, quae & Vindelicia vocari potest, Rhætia secunda.

Norici.

Noricum duplex est; alterum Ripense appellatum a ripa Danubii, quo ad Septemtrionem alluitur; alterum Mediterraneum, quod a Meridie Alpes Noricae definiunt. Utrumque autem ab Occasu quidem Aeno fluvio, qui Rhætos Noricosque interfuit, ab Oriente autem Cetiis montibus terminatur, qui ab Danubio ad Savum continuis jugis porrecti Noricum Pannoniamque discriminant. Tiberius ut Rhætos, sic Noricos anno ante Christum 15. Imperio pariter, & Illyrico adjunxit. Per hosce annos Japydia transalpina jampridem ab Augusto subacta inter Nauportum & Colapim flu-

vios, sub vocabulo aut Norici aut Dalmatiae transalpinae ad Illyricum accessit. Nam cum regioni utrique finitima esset, antiquo nomine posthabito, vel Norici, vel Dalmatiae finibus ac nomine comprehendi coepit.

Pannoniam Danubio & Dalmatiae, Norico & Mysiae interjecit Dio Cassius lib. 49. Pannonii Pannonii ad Istrum habitant Dalmatis vicini, a Norico usque Mysiam European. Idem confirmat Jornandes de rebus Get. cap. 5. sed magis dilucide planeque suis hanc regionem terminis circumscriptis. Pannonia in longa porrecta planitie, habet ab Oriente Mesiam superiorem, a Meridie Dalmatiam, ab Occasu Noricum, a Septemtrione Danubium.

Itaque Pannonia ab Septemtrione obversa est Germaniae magnae, Danubio interfluvio, regionem utramque dirimente; ab Oriente spectatissimum Jazyges Metanastas intermedio ejusdem Danubii alveo in Meridiem detorto, deinde Mesios, qui ab Savo in Danubium conflente initium ducunt; a Meridie vergit ad Dalmatas, quos Bebii & Ardii montes a Pannonia olim disjungebant; quaedem Occasum respicit, a Noricis Cetiis montis interjectu discriminatur. Universa Pannonia bipartita fuit; quae pars in Occidentem spectabat, Superior; quae vero ad Solem orientem vergebat, Inferior Pannonia vocabatur. Utramque sejungebant Arabo amnis in Danubium influens, cursu a Meridie in Septemtrionem flexo, ac linea quaedam ab Arabone in Meridiem directa, & Dravum Savumque interfecans usque ad montes Bebios producta. Sed cum Pannonia ad Illyricum accessit, jam diminuta fuerat parte illa Meridionali, quae Savo & Alpibus Dalmaticis interjacens Dalmatiae nomen subierat. Praeterea Pannonia omnis antiqua tripartito etiam dividi potest; & pars prima, quam mons Cetiis ab Occasu, Danubius a Septemtrione & Oriente, Dravus a Meridie circumferunt, Aquilonaris dici; pars altera Dravo ac Savo interjacens, Media vocari; tertia vero, quae citra Savum ad montes usque Illyricos longius, quam latius porrigitur, Australis cognominari debet. Ceterum Pannonia Augusto imperante suos a Meridie fines contraxit, & regionis intermediae, quod Savum inter montesque Illyricos continetur, ex ejusdem Augusti descriptione, Dalmatia occupavit, ut parte 2. Prolegomenon declarabimus; tum vero Danubius a Septemtrione, Savus a Meridie Pannoniam definivit; quae quidem Pannonia posterioribus aetatibus quadrifariam divisa est, & superior, inferiorque duabus aucta provinciis, non illis quidem extrinsecus adjunctis, sed distinctione nominis, finium, & Magistratuum discretis. Nam regio Dravo & Savo fluminibus interjecta, Pannonia modo Savia, modo Ripariensis, modo etiam Interamnina dicta est. Tercio autem saeculo in exitum vergente Galerius Pannoniae superiori, & inferiori qua Danubio adjacent, planitiem satis amplam detraxit, qua sylvis ingentibus obsepta, qua aquis ex lacu Peisone, seu Persone stagnantibus obducta, ac propterea non inutile modo, sed etiam accolis incommoda & insalubrem; eandemque postea excisis nemoribus, paludibusque siccatis, Peisone lacu in Danubium immisso, cultura aptam reddidit, vicis oppidisque frequentavit, & in provinciae formam redegit, quam uxoris nomine appellavit Valeriam. Agrum satis Reipublicae commodantem, ait Aurelius Victor, caesis immanibus Sylvis, atque emisso in Danubium lacu Persone; apud Pannonios fecit. Ita quatuor extiterunt Pannoniae, Superior seu Prima, Inferior seu secunda, Valeria, & Savia. Valeriae Dux Limi-

Antiquus, faviæ Corrector præpositus erat, eam
prima & secunda Pannoniæ procuratio Consulari,
ante Præfidi mandari solet. Pannoniam omnem
penitus subactam Tiberius ad Imperium & Illyri-
cum adjunxit octavo Christi anno.

Mæsiæ
cum Illy-
rico Tibe-
rius con-
juxit.

Præter provincias illas septemtrionales, quas
modo diximus ad nominis Illyrici incrementum ab
regione Orientis accessit Mæsiæ, quam cum Illyri-
co Tiberius, ut mihi videtur verisimile, conjunxit.
Græci Mysiam vocant, Latini fere semper
Mæsiam. Sed Romani, ante Tiberium post Illyrios
proprios & Macedones devictos, sæpius arma cum
Mæsiâ contulerant. Nam proximo ante Christum
seculo jam inito L. Cornelius Sulla, ut auctor est
Eutropius lib. 1. eodem tempore, quo Mithrida-
tes cum eodem pace agere cepit, Dardanos, Scor-
discos Mæsiæ populos, & Mæsiæ ipsos cum Dalma-
tis partim vicit, alios in fidem accepit. C. Scri-
bonius Curio, ut docet idem Eutropius lib. 6. post
Consulatum, quem gessit cum Cn. Octavio anno
ante Christum 76. Dardanos vicit, & usque ad Da-
nubium penetravit, triumphumque meruit, & in-
triennium bello finem dedit. Idem confirmat Sex.
Rufus in Brève. Dardanos & Mæsiæ Curio Præcon-
sul subegit, & primus Romanorum Ducum ad Danu-
bium usque pervenit. Deinde M. Lucullus, teste
Appiano in lib. de Illyr. Mysios cum exercitu ad-
ortus, frater L. Luculli, qui cum Mithridate bellavit,
ad flumen usque (Danubium) excursionem intentam.
L. Lucullus secundissimis præliis terra marique fa-
ctis, Mithridatem in Pontum primo, indeque in
Armeniam ad Tigranem fugere coegit, anno ante
Christum 71. anno autem ante Christum 66. bel-
lum Mithridaticum, itemque exercitum, lege a
Manilio Trib. Pl. lata, jussus est Cn. Pompejo tra-
dere. Sed Mæsiæ penitus devictæ, & tributo sup-
positæ gloriam uni Tiberio attribuit Appianus.
Nec præterea quidquam a Populo Rom. sub vetere
Republica adversus Mysios gestum comperi, neque
quod tributa pendere adacti sint, ne ab Augusto qui-
dem. Ceterum a Tiberio, qui post Augustum rerum
potitus est, domitos constat. Mæsiæ tributo subje-
ctæ, adjunctæque Illyrico, cum incerta sint tem-
pora, adscribi potest annus Christi 12. cum Tibe-
rius auctor hujus accessionis Illyricæ de Pannoniis
Dalmatisque triumphavit, & ab Augusto in con-
sortium imperii adscitus est, commune cum Au-
gusto in provincias & exercitus imperium ex decre-
to S. P. Q. R. adeptus: id quod Vellejus & Sve-
tonius tradunt. Per idem tempus Illyrico itidem
accessit Scythia Pontica pars extrema Mæsiæ infe-
rioris. Mæsiæ fines, populos, & flumina breviter
Plinius lib. 3. cap. 26. describit: Pannoniæ jungi-
tur provincia, quæ Mæsiâ appellatur, ad Pontum
usque cum Danubio decurrens. Incipit a Confluente
(Savi) supra dicto. In ea Dardani, Celegeri, Tri-
balli, Timachi, Mæsi (proprie dicti), Thraces,
(e proxima ad Meridiem Thracia huc profecti)
Pontoque contermini Scythæ, (quibus adde Scor-
discos). Flumina clara, & Dardanis Margis, Pin-
gas &c. Itaque Mæsiâ initio ducto a Confluentibus
Savi & Danubii, Pannoniam ab Occasu attingit, a
Septemtrionibus Danubius Mæsiam præterluit, at-
que ab Dacia vetere disjungit; ab Oriente alluitur
Ponto Euxino, in quem Ilter pluribus ostiis effun-
ditur; ab Austro mons Hæmus longissimo tractu,
itemque Scordus & Ardius montes a Thracibus,
Macedonibus, ac Dalmatis Mæsos determinant,
Ciabrus fluvius ex Hæmo in Danubium decurrens
Mæsiam interfecat, & bipartito dividit. Pars a
Pannonibus usque ad Ciabrum amnem porrecta,
Mæsiâ superior, & deinde etiam prima; pars a

Descriptio
Mæsiæ,
ejusque
populo-
rum.

Ciabro ad Pontum usque Euxinum producta Mæsiâ
inferior, quæ postea etiam secunda dicta est. Mæ-
siâ superioris partem, quæ ad Meridiem vergit,
Dardani incolabant, & Dardanis Trojanis oriun-
di, unde regio Dardaniæ nomen accepit. Inter
Dardanos ab Ortum, Dalmatasque ab Occasu inter-
jecti erant Scordisci, per quos a Dardanis iter erat,
ut Livius lib. 11. docet, ad mare Adriaticum, Ita-
liamque. Scordisci autem gens erat Celtica, quæ
ex iis, quas initio ceperat, sedibus effusa, atque
huc & illuc vagata, aliquot præterea loca cum in
Pannonia, tum in Thracia occupavit. Mæsiæ in-
ferioris partem ad Ortum extremam tenebant Scy-
thæ huc translati & Scythia parva ultra Danubium
inter Borysthenem & Tauricam Chersonesum, un-
de hæc regio, quam Danubius cursu in Septemtrio-
nem reflexo, ac deinde ostiis in ortum obversis, &
Pontus Euxinus, & mons Hæmus circumscribunt,
Scythia Pontica vocata est, cum antea Pontus dice-
retur, nulla re magis, quam Ovidii exilio insignis.

Præter has regiones, quas in Illyricum Strabo,
Appianus, Svetonius, alique includunt; nomi-
ni Illyrico subjiciamus licet Thraciam quoque,
itemque Daciam antiquam ultra Danubium, quam
Trajanus ad imperium Romanum adjunxit. Hujus
rei auctor est Valerianus Imperator, qui anno
Christi 254. rerum potitus est, in epistola ad A-
blavium Murenæ Præfectum Prætorio apud Tre-
bellium Pollionem in vita Claud. cum enim in his
litteris Claudium, qui post Gallienum Valesiani
filium imperavit, factum esse dicat Ducem totius
Illyrici, inter provincias ejusdem administratio-
ni commissa nominatim Thracias, itemque Da-
cos exercitus annumerat: Desine autem conquiri;
quod adhuc Claudius est Tribunus, nec exercitus Du-
cis loco accipit: unde etiam Senatum & populum
conquiri jactabas: Dux factus est, & Dux totius
Illyrici, habet in potestate Thracias, Mæsos, Dal-
matas, Pannonios, Dacos exercitus. Ad quem
Valeriani locum Guido Pancirolus Comment. in
Notit. part. 1. cap. 23. hanc notam apposuit: Tem-
pore vero Claudii II. ut in eo Pollio scribit, Illyri-
cum Thracias, Mysos, Dalmatas, Pannonios,
Dacos continebat. Cum Thracibus sæpe pugnarum
est a Romanis, & Republica incolumi, & post con-
ditam Monarchiam; sed Thraciam Regum suorum
imperio exemptam, Vespasianus in formam pro-
vinciæ redegit, ut Eutropius lib. 7. testatur. Item
Thraciam, Ciliciam, Thracheam, & Comagenem,
quæ sub regibus amicis erant, in provinciarum for-
mam redegit. Itaque Vespasianus, qui Thraciam
in numerum provinciarum Romanarum retulit,
idem etiam, ut verisimile est, ad nomen ditionem-
que Illyrici adjecit anno Christi 71. Thraciam;
qua Occasum aspicit, Strymon fluvius a Macedo-
nia; qua in Septemtrionem obversa est, mons Hæ-
mus a Mæsiâ discriminat; ab Ortum Ponto Euxino,
Bosphoro Thracio, Helleponto, & Propontide;
a Meridie mari Egeo circumluitur. Sunt ex anti-
quis Geographis, velut Scylax, Mela, Plinius;
qui oram extremam Thraciæ ad Euxinum sitam,
in Aquilonem ultra Hæmum montem usque ad o-
stia Danubii producant, ejusque tractus urbes I-
stropolim, Tomos, Calatim Thraciæ attribunt,
quas historici in Scythiam cisdanubianam sive Pon-
tum regionem ultimam Mæsiæ inferioris conji-
ciunt. At vero Ptolemæus Thraciam ab hac parte
intra Hæmum contraxit, ejusque terminum Se-
ptemtrionalem constituit ad Mesembriam urbem,
ab radicibus Hæmi, Panyso amne interfluo, paul-
lulum disjunctam. Sed cum mons Hæmus natura
ipsa constitutus esse videatur, tamquam limes fi-
xus

Thracia
& Dacia
antiqua
olim Illy-
rici pro-
vinciæ.

Descriptio
Thraciæ.

aus ac stabilis, qui regionem utramque determinet, nihil causa est, cur fines extreme huius orę Thracica vel ultra Hæmum ad Danubium usque proferri, vel citra Hæmum contrahi debeant. Sunt etiam, qui terminos occidentales Thracię ab Strymone fluvio ad Nestum atque retrahant, propterea quod Philippus rex Macedonum hanc regionem Thracibus ademptam cum regno Macedoniae coniunxit, eandemque vocant Macedoniae adiectam. Sed Scylax, Plinius, & Stephanus Macedoniae Thracięque confinia ad Strymonem statuunt. Cum Thraciam universam mons Rhodope ab Occasu in Orientem usque ad Euxinum longissime productus interfecerit, primum hæ regio bifariam divisa est, ut docet Baudrandus; pars altera ad Septemtrionem conversa, *Thracia trans Rhodopen*, altera in Meridiem vergens, *Thracia cis Rhodopen* appellata fuit: deinde quadrifariam; prima est Thracia proprie dicta ad Occasum, secunda Hæmimontus ad Boream, tertia Rhodope ad Meridiem, quarta Europa ad Orientem, in qua postrema, ut verbis utar Sexti Rufi, *secunda arcus Romani orbis fuit constituta, Constantinopolis*, quæ habita dictaque est altera Roma. Idem Sextus Rufus duas præterea provincias Thracię attribuit, Scythiam Ponticam a Mæsia inferiori avulsam, itemque Mæsiam inferiorem.

Trajanus
Daciam
ultra Da-
nubium
imperio
Rom. &
Illyrico
adjunxit.

Trajanus primo post Christum sæculo exeunte rerum summam adeptus trans Danubium ut imperii Romani, sic Illyrici fines propagavit. Pontem lapideum ingenti substructione, & mirabili opere artificioque perfectum Danubio iniecit, quæ exercitum traduceret. Decobalo rege Dacorum victo Romanis provinciis addidit Daciam, præditiis eidem & coloniis Romanorum impositis, anno Christi 103. *Daciam*, ait Eutropius lib. 8. *Decobalo victo subegit, provincia trans Danubium facta in his agris, quos nunc Taiphali tenent, & Villophali, & Thervingi habent. Ea provincia deciescentena millia passuum in circuitu tenuit. . . . ex toto orbe Romanorum infinitas eo copias hominum transtulit ad agros & urbes colendas. Nec vero dubitari potest, quin Trajanus Daciam in jus nomenque Illyricum transtulerit, more atque instituto majorum, qui fere omnes ad Boream & Ortum regiones bello partas Illyrico attribuerent, Illyricique Magistratibus subicere solebant. Id vero confirmat epistola Valeriani ad Ablavium paullo ante laudata, in qua sub Duce seu Præfecto totius Illyrici nominatim Daci cum Thracibus, Pannoniis, Mæsiis, ac Dalmatis recensentur; idcirco etiam Trajanus Daciam cum Mæsia provincia Illyrici ponte coniunxit. Porro Dacia longe patebat lateque ab Septemtrione in Meridiem inter Carpatos montes & Danubium; ab Occasu in Ortum inter Danubii cursum a Borea in Austrum reflexum, ac Thyram fluvium, qui oriens ex montibus Carpatibus supra ostia Danubii in Pontum Euxinum infertur. Hæc regio continebat tres illas provincias, quas hodie Transylvaniam, Moldaviam, Valachiam appellamus. Sed tertio post Christum sæculo vergente, Dacia ob Gallieni seordiam in perpetuum amissa, Romanum imperium pariterque Illyricum fines suos citra Danubium contraxit. Gallienus diu placidus & quietus, inquit Eutropius lib. 9. *mox in æmulum lasciviam dissolutus, tenenda reipublica habenas probrosa ignavia & desperatione laxavit: Armeniam vastatis Galliis in Italiam penetraverunt. Dacia, quæ a Traiano ultra Danubium adiecta fuerat, amissa est. Aliquas tamen urbes regionesque adhuc Romani suis coloniis ac præditiis optinebant, cum Aurelianus imperare cepit anno post Chri-**

stam circiter 270. Is cum pro sua prudentia animadverteret, neque Romanos cives inter Barbaros tuto commorari; neque regionem illam ab hostium incursionibus defendi, pacateque obtineri posse, satius esse duxit Barbaris eam relinquere, quam inutili labore ac dispendio recuperare. Itaque ex oppidis illis Romana præsidia deduxit, & colonias Romanorum, illuc a Traiano inventas, citra Danubium transtulit, quibus inter Mæsiam utramque collocatis attribuit agrorum terrarumque, quod satis esset ad eos alendos continendosque, & iustæ magnitudinis provinciam æquaret, quæ ex intermediis urbibus agrisque partim superiori, partim inferiori Mæsiæ detractis coaluit. Huic vero provincie ab Danubio usque ad Macedoniae fines inter Mæsiam utramque productæ nomen *Daciae* imposuit; & Dacia Aureliani; nova, Cisdanubiana, ac denique Romana cognominata est; ut non solum loco, sed etiam nomine distingueretur ab altera, quæ Dacia Trajani; antiqua, transdanubiana, & Barbara vocari consuevit. Eandem postea bifariam divisit; quæ pars Danubii ripis ad Septemtrionem adjacet, eam Ripensem; quæ vero in Meridiem vergit, procurritque usque ad montem Hæmum, eam Mediterraneam Daciam appellavit. Hæc tradunt Eutropius, Vopiscus, Jornandes, & alii plures. Provinciam Daciam, quam Trajanus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastato omni Illyrico & Mæsia, desperans eam posse retineri: abductosque Romanos ex urbibus & agris Daciae, in media Mæsia collocavit, appellavitque eam *Daciam*, quæ nunc duas Mæsiæ dividit, & est in dextera Danubio in mare fluenti, cum antea fuerit in lava. Eutropius lib. 9. Cum vastatum Illyricum ac Mæsiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Traiano constitutam, sublato exercitu & provincialibus, reliquit, desperans eam posse retineri; abductosque ex ea populos in Mæsia collocavit, appellavitque suam Daciam, quæ nunc duas Mæsiæ dividit. Vopiscus in Aurel. Jornandes autem de Succes. Reg. & Temp. addit ab eodem Aureliano Dardaniam sitam infra Mæsiam superiorem a Meridie provinciam factam esse, quæ ab Oriente novæ Daciae Mediterraneæ finitima erat, in Occasum & Meridiem usque ad Scardum Hæmumque montes porrecta. Sed Gallienus Daces, dum regnaret, amisit. Aurelianusque Imperator, evocatis exinde legionibus, eos in Mæsia collocavit, ibique aliquam partem Daciam mediterraneam, Daciamque Ripensem constituit, & Dardaniam junxit. Præterea Aurelianus pontem Trajani Danubio impositum intersecindi iussit, ut omnem ad novam provinciam aditum Barbaris intercluderet. Ita Illyricum regiones illas ultra Danubium sane amplissimas anno centesimo & fere septuagesimo, postquam receperat, ob Gallieni ignaviam amisit. Hanc tamen jacturam Aurelianus non terrarum accessione, sed provinciarum numero sarfit; & Illyricum contractis a Septemtrione citra Danubium finibus, pro una provincia deperdita, tribus auctum est Dacia mediterranea, Dacia Ripensi, & Dardania an. 274.

Dacia nova
citra
Danubium
ejusque
divisio.

Haecenus de provinciis cum Illyrico a Septemtrione & Oriente conjunctis; nunc de finibus Illyrici ad Meridiem propagatis, quibus Macedonia, & Græcia universa accessit. Constantinus Constantis filius, is, qui magnitudine rerum gestarum Magni cognomen invenit, post omnes Christiani nominis hostes ac tyrannos extinctos, cum rerum omnium potitus esset, anno Christi 325. Romani imperii sede ex Italia in Thraciam, Roma Constantinopolim translata, quatuor Præfectos Prætorio instituit, cum duo ad eam diem fuissent, Ro-

Præfecti
Prætorio
quatuor
a Constantino
instituti.

mano.

manoque orbe quadrifariam diviso, suam, cuique partem administranda tradidit. Unum Orienti, alterum Illyrico, tertium Italiae & Africæ, quartum denique Galliis, Hispaniis, & Britannię præfecit. Cum essent duo Præfelli Prætorio, ait Zosimus lib. 2. qui hoc officium communiter gerebant: nec palatini tantum ordines eorum cura potestateque gubernabantur, sed etiam illi, quibus urbis erat commissæ custodiæ, & quotquot in omnibus limitibus erant collocati. Hic enim Præfectorum Prætorio magistratus, qui post Imperatorem secundus existimabatur, annonas erogabat, & contra militarem disciplinam admissa convenientibus penis corripiebat. Constantinus autem hunc magistratum in quatuor imperia dispersit. Deinde Zosimus nominatim enumerat regiones, quas cuique Prætorianæ Præfecturæ subiecit. Præfecto autem Prætorio Illyrici attributos fuisse tradit Macedones, Thessalos, atque Cretenses, ac Græciam & circumjacentes insulas, Epirum utramque, Illyricos, Dacos, Triballos, & Pannonios ad Valeriam usque & Mesiam superiorem. Quos Zosimus Illyricos vocat, ii sunt Liburni, Dalmatæ, & Illyrii proprie dicti; hi siquidem peculiari quodam jure id nomen sibi vindicabant; quippe qui & primi omnium, & inde usque ab antiquissimis temporibus dicti habitique sunt Illyrii; quos propterea Zosimus nominatim distinguendos censuit ab reliquis populis, qui adscripti potius, quam veri germanique Illyrii appellari possunt. Cæterum quos Zosimus Illyricos, alii Dalmatas vocant; eos enim Cæsar Octavianus Augustus, ut postea dicam, eidem magistratui eidemque provinciæ attributos, quam Dalmatiam nominavit, communi Dalmatarum vocabulo subiecerat. Hinc factum est, ut sæpe apud veteres Scriptores Illyricum & Dalmatia, Illyrii & Dalmatæ pro synonymis habeantur. Duplicem Epirum Zosimus Præfecto Illyrici attribuit, quam alii cognomine etiam distinguunt, & alteram veterem, alteram novam Epirum appellant. Vetus Epirus Chaones, Thesprotos, & Molossos complexa ab Acrocerauniis montibus usque ad sinum Ambra-cium in Meridiem excurrerat, quam solam apud Geographos Scriptoresque quarto sæculo antiquiores Epirum vocatam invenies. Quæ autem olim pars Illyrici extrema ad Orientem & Meridiem erat, inter Drilonem & Acroceraunios, quamque in jus nomenque Macedonia migrasse diximus, a finitima ad Austrum regione vocabulum mutuata, vel exeunte tertio, vel ineunte quarto sæculo, Epirus nova appellari cepit. Dacorum nomine Dardanos etiam Zosimus intelligi voluit. Daciæ siquidem novæ mediterraneæ ad Occasum conjuncta erat Dardania, quam ab ea distinguunt cæteri Scriptores, & unam ex Illyricis provinciis fuisse dicunt. Triballos autem Danubii accolæ ultra Ciabrum inferiori Mæsiæ olim adscriptos ab Daciis distinguit, cum cæteroquin Daciæ novæ Ripensis nomine ac finibus continerentur; quos propterea alii Scriptores sub Daciæ vocabulo comprehensos Illyrico attribuit. Cum Zosimus Præfecturam Prætorianam Illyrici usque ad Valeriam primæ & secundæ Pannoniæ apud Danubium interjectam, & Mesiam superiorem extendit, non ille quidem has duas provincias exclusit, sed eas quasi terminos designavit, extremasque propemodum Illyrici regiones esse declaravit. Nam Valeria extrema fuit ad Septentrionem Illyrici provincia, & Danubius, quam illam ab Ortu aluit, eam sejunxit ab Jazigibus Metanastis simul cum antiqua Dacia, ad quam pertinebant, ab Illyrico jamdudum avulsis. Mæsia vero superior, quam excipiebat Dacia Ripensis,

sin minus provincia Illyrici extrema dici, certe in partes Illyrici ab Oriente extremas rejici poterat. Cæterum mento, opinor, negaverit descriptionem Illyrici ab Zosimo confusius, quam oportebat, & parum dilucidatam esse, cui tamen perspicuitas & ordo adjungi potest ex aliis Scripturibus, qui provincias Illyricas accuratius & distinctius percensent. Quidnam esse autem causæ putem, cur Zosimus neque Rhetiam, neque Noricum Præfecturæ Prætorianæ Illyricæ subiecit? Ac Noricum quidem tum Ripense, tum mediterraneum Illyrico attribuant Auctores fere omnes, sive qui paullo ante Zosimum floruerunt, sive hujus ætatis æquales aut supiores, aut certe non multo inferiores, veluti Sextus Rufus, Auctor Notitiæ Dignit. utriusque imperii, & Jornandes. Quare mihi dubium esse non potest, quin Zosimus imprudens Noricum præterierit, quod jam inde ab ætate Tiberii ad Illyricum accesserat, neque ante sextum sæculum ab Illyrico dejectum, in jus potestatemque nominis Germanici concessit. Rhetiam vero utramque tum Zosimus, tum cæteri Scriptores quarti quintique sæculi ab Illyrico secludunt, quippe quæ vel sub initium quarti sæculi, Constantino imperante, vel non multis ante annis Italiae contributa fuerat; & Auctor Notitiæ Rhetiam primam, itemque secundam inter septem & decem provincias annumerat, quas sub dispositione viri illustris Præfelli Prætorio Italiae constituit, & utramque Vicario Italiae subiecit, sub quores Præsides erant, unus Alpibus Cortiis, alter Rhetie primæ, tertius Rhetie secundæ præpositus.

Illud vero singulari animadvertendum dignum est, quod neque Zosimus, neque cæteri Scriptores illorum temporum, in numerum Illyricarum provinciarum retulit aut Mæsiam inferiorem, quam Tiberius, aut Thraciam, quam Vespasianus Illyrici nominis ac juris esse decreverant. Unamque enim Constantinus ab Illyrico divulserat, & Præfecto Prætorio Orientis attribuerat. Cum enim in Thraciam imperii Romani artem ac sedem transtulisset, eamque Constantinopoli collocasset in urbe amplissima, ab se condita verius, quam restituta, & præclaris magnificisque ædificiis exornata, quam novam & alteram Romam vocari jussit, urbem rerum dominam & caput imperii universi cum tota Thracia, non cuilibet ex quatuor Præfectis, sed omnium summo ac primario committendam censuit, quippe Præfectus Prætorio Orientis & dignitate, & numero diæceson ac provinciarum ceteris longe præstabat; huic enim Auctor Notitiæ supra laudatæ, post divisionem imperii Orientalis & Occidentalis, quinque ipsas diæceses, provincias autem omnino ad quadraginta & octo adscriptis; cum Præfectus Illyrici duas diæceses, provincias duodecim, Præfectus Italiae tres diæceses, provincias triginta, Præfectus Galliarum diæceses item tres, & provincias unde triginta obtineret. Præterea idem Constantinus Thraciam ipsam, in qua civitas erat totius imperii princeps, duabus provinciis Illyrico exemptis auxit, Mæsiæ inferiori, & Scythia Pontica. Ita sex extiterunt diæceses Thraciæ uni Vicario commendatæ, cujus summa erat, vel potestas, eique suberant duo Consulares, quorum alter Europam, alter Thraciam proprie dictam regerebat, & quatuor Præsides Hæmimontis, Rhodopis, Mæsiæ secundæ, & Scythiæ administrationi præpositi.

Sex igitur provincias, e quibus Thracia omnis tum constabat, Constantinus Illyrico ademit, sed eidem plus etiam, quam quantum detraxerat, &

cumu-

Noricum
licet a Zo-
simo præ-
termissum
adhuc per-
tinebat ad
Illyricum,
non rem
Rhetia.

Mæsiam
inferiorem
& Thraciam
Constantinus ab
Illyrico
divulserat.

Septem
vero no-
vis pro-
vinciis Il-
lyricum
auxit.

Illyrii
præcipue
dicti, unde
et Dalmatæ
ap.

Descriptio
utriusque
Epiri.

cumulatione mensura reddidit; nam pro sex provinciis, quas inde avulserat, septem alias, easque longe florantissimas Illyrico adjecit, quas Sex. Rufus distincte ac nominatim enumerat, videlicet *Macedoniam, Thessaliam, Achajam, Epiros duas, Prevalim, & Cretam*.

Descriptio
pauca Ma-
cedoniae,
Thessaliae,
& Achajae.

Macedoniam ad Septemtrionem mons Hemusa Dardanis Dacisque determinat; qua spectat in Solem Orientem, primum Strymonis fluvio a Thracibus disjungitur, deinde Aegeo mari terminatur; qua vergit in Meridiem, imminet Thessaliae, ab Occasu autem Prevali novaeque Epiro terminatur. Thessalia Macedoniae adheret a Septemtrione, Achajam attingit a Meridie, Epirum veterem aspicit ab Occidente, mari Aegeo alluitur ab Oriente. Quam Rufus Achajam, Zosimus Graeciam vocat. Utroque autem vocabulo tam Rufus, quam Zosimus complectuntur quicquid terrarum olim amplissimo Graeciae propriae nomine continebatur citra ultraque Isthmum Corinthiacum. Itaque Achaja, sive Graecia ab regione Aquilonari proxima est Thessaliae, unde Pindo, Oeteoque montibus, & sinu Maliaco dirimitur, triplicique mari, Jonio ad Occidentem, Mediterraneo ad Meridiem, Aegeo ad Orientem circumluitur. Isthmo Corinthiaco bifariam secatur, & quae pars ultra Isthmum in Meridiem vergit, dicta est Peloponnesus.

Descriptio
totius E-
piri, Prae-
valis, Cre-
tae.

Epirus universa hisce terminis circumscribitur. Ad Boream initium ducit a Drilone fluvio, sive a confiniis Illyrici proprii; ab Ortum Macedoniam & Thessaliam attingit; a Meridie itemque ab Occasu Jonium mare, & Adriaticum oram Epiroticam circumfluit. Epirus est omnis divisa inde usque ab imperio Constantini in partes duas, quarum una, quae olim juris Illyrici fuerat, ad Borealem, altera spectat ad plagam meridianam; haec vetus, illa nova Epirus vocatur. Prevalis pars est Dalmatiae, sive Illyrici proprii ad Meridiem extrema, finibus admodum exiguis circumscripta, cujus nomen Antiquis ignotum etas Constantini, vel paullo superior in Geographiam invexit. Hanc Scardus mons a Septemtrione, Barbana fluvius ab Occasu, sinus Illyricus vulgo dictus a Meridie, Drilo fluvius ab Oriente definiunt. Hujus provinciae accessione nihil terrarum accrevit Illyrico; sed portio illa extrema, Illyrico proprio seu Dalmatiae adempta, in provinciae unius corpus per se ipsa coaluit, Creta demum a Peloponneso in Ortum & Meridiem pelago interfluo disjungitur, undique Mediterraneo mari circumfusa, idest Aegeo ad Septemtrionem, & Libyco ad Meridiem; utrumque Creticum mare dici solet. De qua Plinius lib. 4. cap. 12. *Creta altero latere ad Austrum, altero ad Septemtrionem versa inter Ortum Occasumque porrigitur, centum urbium fama clara*. Hisce porro septem provinciis, qua vergunt ad mare, circumjacentes insulas, veluti Corcyram, Cephaleniam, Zacynthum, aliasque minores, quae oram Epiri, Achajae, Macedoniae proximae circumstant, itemque omnes Aegei maris insulas Constantinus Illyrico juri ac nomini adscripsit, ut Zosimus tradit, & Magistratibus Illyricis mandavit. Hunc vero fere omnem terrarum marisque tractum in septem provincias distributum, Scriptores illorum temporum alias Graeciae, alias Achajae, alias Macedoniae vocabulo subijciunt.

Provinciae
Illyrici
omnes se-
ptemdecim.

Omnes itaque provinciae, quas Constantinus Illyrico vel reliquit, vel adjecit, omnino septemdecim enumerantur a Sexto Rufo in Brev. qui annis circiter triginta post Constantinum florebat. *Provincias habet Illyricus septem & decem: Noricum duas, Pannoniarum duas, Valeriam, Sa-*

viam, Dalmatiam, Mesiam, Daciarum duas: & in diacepsi Macedoniae sunt septem: Macedonia, Thessalia, Achaja, Epiri duae, Prevalis, & Creta. Jornandes longe posterior aetate, & fere duorum saeculorum intervallo ab Rufo disjunctus unam adjecit, videlicet Dardaniam, quae fortasse post Constantinum jus nomenque provinciae adpta, Illyricarum provinciarum numerum auxit. Sed duplex Valeria, quam nemo plus una fuisse tradidit, quaeque omnino abest ab Notitia Dignit. utriusque imperii, & unica Epirus, quam fere omnes bifariam dividunt, unde in ejus scripta irrepperit, librariine, an auctoris errore, haud facile dixerim. *Illyricus autem cuncta*, ait Jornandes de Success. Reg. ac temp. lib. 1. *per partes quidem & membra devincta, ad unum tamen corpus aptata est; quae habet intra se provincias decem & octo; haec sunt: Norici duae, duae Pannoniae, duae Valeriae, Scavia (idest Savia), Dalmatia, Mesia superior, Dardania, Dacia quae, Macedonia, Thessalia, Achaja, Epirus, Prevalis, Creta.* Regiones has omnes uni Praefecto Praetoriano Illyrici Constantinus subiecit; qui eas per suos Vicarios ceterosque Magistratus inferiores gubernabat. Sirmium frequentissima olim & nobilissima Pannoniae secundae civitas cum caput totius Illyrici, tum Praefecti Praetorio sedes erat. An vero Constantinus quemadmodum instituit, sic etiam diviserit Praefecturas Praetorianas in diaceses, diaceses autem in provincias, non satis constat. Cum enim diaceleon mentio post Constantinum apud Scriptores antiquis facta reperiatur, earum origo atque institutio videtur rejicienda esse ad Imperatores posteriorum temporum; ceterum nisi ad Constantinum Imperatorem referri potest, certe ab ejus aetate admodum recens fuerit oportet, quippe cum diacesim Macedonicam commemorat Sex. Rufus, Constantini temporibus fere suppar; & in secunda Synodo Oecumenica Constantinopolitana, quae habita est anno Christi 381. canone 2. cum cautum fuerit, ne majorum diaceleon Episcopi extra terminos cuique praescriptos suam curationem & potestatem proferrent, id sane argumentum est jamdudum institutas fuisse diaceses politicas, & usurpanti coeptum nomen diaceleon, quod deinde etiam Ecclesia recepit ad designandam majorum Episcoporum amplissimam jurisdictionem. Verum institutio ac distributio diaceleon videtur attribuenda ipsimet Constantino; id quod communis, & per vulgata opinio confirmat. Diaceleos autem vocabulo antiquitus subiei solebat complexio quaedam multarum provinciarum, quae quidem ita erant conjunctae, ut quamvis suos quaeque ac minores Praesides haberent, omnes tamen uni eidemque majori Magistratui subessent, qui ferme Vicarius Praefecti Praetorio dicebatur. Ut enim ex multis civitatibus una provincia, sic e multis provinciis una diacesis, & e duabus, vel pluribus diacesibus una Praefectura Praetoriana constabat.

Sirmium
caput illi
Illyrici, &
sedes Prae-
fecti Illy-
rici.

Diaceses
quid, & a
quo institutae.

Notitia dignitatum utriusque Imperii, quam temporibus extremis Theodosii junioris, qui diem suum obiit anno Christi 450. conscriptam fuisse existimat, idque argumentis sane ad persuadendum appositis probat Guidus Pancirolus, universum Romanum orbem in quatuor Praefecturas Praetorianas ab Constantino inventas distributum, Praefecturas autem in diaceses, & diaceses in provincias, suis quasque subjectas magistratibus, divisas exhibet. Hunc provinciarum & magistratuum catalogum post divisionem imperii Orientalis & Occidentalis, quae Arcadio & Honorio sub finem quarti saeculi potissimum attribui solet, composi-
tum

Notitia
Dignit.
utr. impe-
rii quando
descripta.

tum esse denotat vel ipse titulus huius epistulo pre-
fatus: *Notitia dignitatum omnium tam civilium,*
quam militarium in partibus Orientis & Occidentis.
Videmus, ut imperium Orientis & Occidentis di-
stinguat? neque quidem distinctio magis claret in ip-
sa descriptione provinciarum & magistratuum, neque
bisariam divisa est. Pars prima imperii Orientalis,
pars altera imperii Occidentalis dioceses & provin-
cias, & singulos singulis prepositos magistratus
perceruet. Ex hac igitur Notitia dignitatis potest,
quam fuerit seculo quinto totius Illyrici forma,
amplitudo, & divisio.

Cum imperium Romanum omne in duas tribu-
tum est partes, Orientalem, & Occidentalem, &
huic duae, illique totidem Praefecturae Praetorianae
adscriptae sunt; facta est quoque bipartita divisio
Illyrici, quod partim cum imperio Orientis, par-
tim cum imperio Occidentis conjunctum est; huic
sex, illi undecim Illyricae provinciae adnexae. Pri-
mum de Orientali, tum de Occidentali Illyrico.
Imperium Orientis septem diocesis constabat,
quarum quinque, videlicet *Oriens*, *Egyptus*,
Asiana, *Pontica*, *Thracia* ad Praefectum Praeto-
rio Orientis, dum autem reliquae *Macedonia*, &
Dacia ad Praefectum Praetorio Illyrici pertinebant.
Itaque cum imperium Orientis duabus Praefecturis
Praetorianis subesset, ex his altera sibi vindicabat
solidum atque integrum Illyricum Orientale, un-
de etiam nomen sumpserat, quo ab altera Praefe-
ctura distingueretur. Hujus Praefecturae, & dia-
cesis utriusque descriptionem ex ipsa Notitia de-
promptam hic subjicio.

Sub Dispositione Virorum Illustrum Praefecto-

- rum* (a) *Praetorio per Illyricum dia-*
ceses infra scripta.
Macedonia (b) & Dacia.
Provincia Macedonia VI. (c)
(d) *Achaja*, (e) *Macedonia*, *Creta*, *Thessa-*
lia (f), *Epirus vetus*, *Epirus nova*,
& pars *Macedoniae salutaris*.
Provincia Dacia V.
Dacia (g) *Mediterranea*, *Dacia Ripensis*, *Ma-*
esia prima, *Dardania*, *Pravalitana*, &
pars *Macedoniae salutaris*.

N O T A E.

a Auctor Notitiae hunc Magistratum cum nomi-
nat, utitur plurali numero, non quod plures eo-
dem tempore fuerint Praefecti Praetorio Illyrici;
sed quia aliis post alios is magistratus committi,
& alii aliis subrogari solebant; quae loquendi ratio
sane communis est, usque vulgari admodum tri-
ta; veluti cum dicimus *Imperatores Orientis* in sua
potestate habuisse provincias sexaginta, totidem
enim illis Notitia attribuit. Praetorianae autem
Praefecturae administratio certone, an nullo anno-
rum numero definita esset, mihi non liquet.

b Utrumque vocabulum multo latius patet, quam
vel Macedonia propria, vel Dacia propria, & al-
terum sex, alterum quinque provincias complecti-
tur. Duo erant Vicarii subiecti quidem Praefecto
Praetorio Illyrici Orientalis, sed eidem vel digni-
tate vel potestate proximi; alter Macedoniae, alter
Daciae diocesi praerat; uterque per inferiores ma-
gistratus provincias sibi creditas regebat; uterque
in Notitia titulo *Spestabilis* ornatur. Praefectus
Praetorio Illyrici, Thessalonicae, in urbe totius
Macedoniae amplissima; Vicarius secundae diocesis,
Sardicae itidem, in urbe totius Daciae facile prin-
cipi sedem obtinebat. Vicarius autem primae di-

cesis, seu Macedoniae, Thessalonicae una cum
Praefecto, an in aliam usque diocesem provinciam &
urbe jus diceret, ac domitilium haberet, mihi
non est compertum.

c Sex. Rufus diocesi Macedoniae septem pro-
vincias attribuit, Praevali adiecta, quam etas po-
sterior inde avulsam in diocesim Dacicam con-
jecit.

d Hujus fines supra descripti sunt. Sub vocaba-
lo Achajae subiiciuntur regiones omnes citra ultra-
que Isthmum Corinthiacum. Merito itaque pri-
mum locum sibi vindicat, quippe cum ceteris o-
mnibus hujus diocesis provinciis & ambitus magni-
tudine, & numero urbium, gentium, ac regio-
num antecederet. Cum igitur inter dignitates im-
perii Orientalis duae solum Proconsulares essent,
duoque Proconsules titulo *Spestabilium* insignes,
alteri Asia, alteri Achaja demandari solebat.

e Post imperium Constantini Macedonia pro-
pria pars in Occasum obversa detracta est, dicta-
que Macedonia salutaris, cognomine ducto a salu-
britate aquarum, quae indidem passim scaturiunt,
totamque regionem irrigant. Haec vero bisariam di-
visa fuit, & pars altera vergens ad Meridtem finiti-
ma Epiro nova sub Vicario Macedoniae, altera
spectans in Septentrionem Praevalitanae itidem con-
terminae sub Vicario Daciae adjuncta est. Cete-
rum utraque pars Macedoniae salutaris videtur in-
terdum coaluisse in unam provinciam tum a Mace-
donia, tum ab Epiro nova ac Praevali distinctam;
quippe cum eidem Notitia singularem magistratum
assignet, qui *Praefidis Clarissimi* nomen gereret.
Macedoniae autem & Cretae duo praerant *Consules*,
clarissimi itidem honoris causa appellati.

f g Thessalia, & utraque Epirus tribus *Prae-*
sidibus Clarissimis, suo quaque, suberant. Daciam
Mediterraneam unus *Consularis Clarissimus*, quatuor
reliquas hujus diocesis provincias totidem *Prae-*
sides item *Clarissimi* gubernabant. Sed Daciae Ripensis,
& Maesiae primae duo praeterea *Duces Spestabiles* pre-
fici solebant, qui rei militari administrandae, fini-
busque imperii tuendis praesse jubebantur. Erant
enim haec duae provinciae ad ripam Danubii, qui li-
mes erat Imperii, Barbarorum excursionibus exposi-
tae; quemadmodum eandem ob causam Maesia se-
cunda & Scythia diocesibus Thraciae Duces suos ha-
bebant, per quos Barbari transitu Danubii prohi-
berentur.

Illyricum Occidentale, quod sub imperio Con-
stantini cum Illyrico Orientali conjunctum unam
constituerat Praefecturam Praetorianam Illyricam,
ab hoc postea divisum, in jus potestatemque con-
cessit Praefecti Praetorio Italiae, & in unam diocesim
coaluit, quae cum Italica, Africanaque diocesis
ad Praefecturam Praetorianam Italiae pertinebat.
Ceterum inde usque a quarto saeculo, Valentinia-
no & Valente imperantibus, pars Illyrici vergens
ad Occasum potestatem ditionemque subierat Pre-
fecti Praetorio Italiae, ut Ammianus Marcellinus
lib. 26. tradit: *Valentinianus Mediolanum, Valens*
Constantinopolim discessit; & Orientem quidem re-
gebat potestate Praefecti Salustius, Italiam vero cum
Africa & Illyrico Mamertinus. Ita Praefectura Il-
lyrica, cui totum Illyricum Constantinus subesse
voluerat, annis haud ita multis post obitum Con-
stantini, bipartito discepta fuit; & pars altera jus-
sum nomenque retinuit; altera vero indidem avul-
sa ad Praefecturam Italicae accessit. An vero ite-
rum sub imperium ditionemque Praefecti Illyrici
subiuncta fuerit ante Theodosium juniores, sub
quo conscripta fuit Notitia dignitatum utriusque
Imperii, neque negare, neque affirmare ausim.

Hoc

Hoc certe Notitia docet quinto sæculo vergente Illyricum Occidentale partem secundam fuisse Præfecturæ Italicæ, quæ ex diocæsi- bus omnino tribus constabat, Italia, Illyrico, & Africa. Suus cuique præerat Vicarius, quem honoris causa titulo *Speſtabilis* affici solebat; Vicario autem cuilibet totidem suberant magistratus minores, quot provincias diocæsis unaquæque complectebatur.

Sub Dispositione Viri Illustriſ Præfecti Prætorio

Italia diæceſes infraſcriptæ.

Italia, Illyricum, Africa.

Provincia Illyrici ſex, (a)

b & d Pannonia (b) ſecunda, (c) Savia, (d) Dalmatiarum, Pannonia prima, Norici

Mediterranei,

Norici Ripenſis.

a *Sex.* Rufus Pannoniæ utrique Valeriam ad- jecit, quæ ſeptima eſſet diæceſeos Illyricæ provin- cia; quin imo Jornandes duabus Pannoniis duas itidem Valerias ſubjunxit. Cum autem Valeria abſit a catalogo provinciarum Illyricarum, quas Notitia nominatim enumerat, pars Valeriæ ad Occaſum cum Pannonia prima, ſive ſuperiori, pars altera ad Orientem converſa cum Pannonia ſecunda, ſive inferiori, conjuncta fuerit neceſſe eſt. Neque enim illis aſſentior, qui exiſtimant per ea tempora Valeriam cum Imperii, tum Illyrici ditio- ne exemptam ſub poteſtatem Barbarorum cecidiſ- ſe; nam Valeriam adhuc juris fuiſſe imperii Roma- ni, Illyricique, cum Theodoſius junior rerum potie- batur, illud eſt argumento, quod Auſtor Notitiæ *ſub diſpoſitione Viri Speſtabilis Ducis* provinciam Valeriam conſtituat. Cum enim ejus pars Aquilo- naris ad ripam Danubii, limitesque Imperii expor- recta eſſet, ad eam tuendam, Barbarosque arcen- dos, Ducem cum præſidiis eidem imponi oportuit. Quare Valeria in iis, quæ ad juſ militare pertinent, ſuo & proprio Duci ſuberat; in iis ve- ro, quæ ad juſ ac regimen civile referuntur, par- tim Pannoniæ primæ, partim Pannoniæ ſecundæ magistratibus ſubjacebat.

b Pannonia utraque primum Proconſularis fuit: Pannonias quippe Severus is, qui poſtea Auguſtus fuit, proconſulari imperio rexit, ut ſcribit Spar- tianus; deinde ſecunda in ordinem Conſularium redacta eſt; eique ſub Conſtantio Africanus, mox Elpidius jure ac titulo conſulari præfuit. Elpidio autem, imperante Juliano, ſuffectus eſt in regi- men conſulare Sex. Aurelius Viſtor, cui Magi- ſtratu abeunti Fortunatum ſubrogavit Valentinia- nus Imperator. Ex Ammiano Marcellino lib. 17. Pannonia autem ſecunda juſ nomenque provinciæ conſularis ſub Theodoſio juniore retinebat, & *Viro Clariffimo conſulari* gubernanda tradebatur. At Pan- nonia prima quinto ſæculo, item Noricum utrum- que earum provinciarum numerum obtinebant, quarum procuratio *Præſidibus Clariffimis* committi ſolebat. Metropolis Pannoniæ primæ erat Sabaria, civitas olim frequens ac nobilis, in qua ærarium ex pecunia vectigali totius provinciæ ſub *Præpoſito Theſaurorum Sabarienſium* aſſervabatur.

c Hanc provinciam inter Dravum & Savum qui regebat, is *Vir Clariffimus Correſtor* appellatus eſt; ejus ſedes affixa erat Siſciæ, in urbe ad Savum totius regionis primaria. Hic duo præterea magistratus adjuncti, *Præpoſitus theſaurorum Siſcianorum*, & *Procurator moneta Siſciæ*: alter pecuniæ exi- gendæ, atque in publicos ſumptus erogandæ, al- ter pecuniæ Siſciæ cudendæ ac ſignandæ præerat.

d Dalmatias ſepe apud Antiquos dictas invenies.

ad declarandam hujus provinciæ ex multis regiõ- bus conflatæ magnitudinem. Nam Japydiam, Libur- niam, Dalmatiam propriam, & Illyricum pro- prium inter Alpes ac mare; ultra vero Alpes quic- quid antea juris fuerat nominisque Pannonici uſ- que ad Savum, Cæſar Octavianus Auguſtus ſub vocabulo Dalmatiæ conjunxit, ut poſtea dicitur. Huic provinciæ qui præerat, nomen *Præſidis*, ti- tulum *Perſectiſſimi* gerebat.

In hac diæceſi Illyrica prætor Ducem Valeriæ duo alii duces ad tuendos imperii Romani limites idoneo militum numero conſtitui ſolebant; quo- rum alter Savie & Pannoniæ ſecundæ, alter Pan- noniæ primæ contra Barbarorum incurſiones præ- ſidio eſſet. Nametiam Savia Danubio adjacens ab Oriente expoſita erat hoſtibus Romanorum, ideſt Dacis ſive Jazygibus Metanaſtis. Hi duces cogno- minati erant *Limitanei* a limitibus imperii tuen- dis. Hæc omnia ex Notitia Dignitatum utrius- que imperii.

Quæ hætenus ſcripſimus, eo potiſſimum perti- nent, ut intelligi poſſit, quemadmodum nomen Illyrici ab exiguis ductum initiis paullatim dilata- ri cœperit, & alias atque alias regiones appetendo, in eam denique magnitudinem creverit, ut ab Oc- caſu uſque ad Rhenum, a Septentrione ad Danu- bium, ultraque etiam ad ipſos montes Carpates, ab Oriente ad Pontum Euxinum, a Meridie ad mare Mediterraneum ſuos fines propagaverit. Fa- cturum autem me operæ pretium arbitror, ſi quæ de incrementis nominis Illyrici, adjectisque eidem regionibus diſperſe & diſſuſe multis locis dicta ſunt, rerumque aliarum narrationibus permixta, brevi- ter atque ordine in unum locum contraxerim, & omnium ſimul collectorum epitomem quamdam ſub uno aſpectu ſubjecerim. Primum igitur Pelasgi parentes conditoresque Illyricæ gentis, Illyrico primigenio ac proprio, Drilonem inter Naronem- que incluſo, addiderunt regionem illam, quæ ab Narone in Occaſum uſque ad Titium porrigitur. Poſt exactos Pelasgos, Liburni rerum potiti cum eſſent, nomen quidem genusque Liburnicum lon- ge lateque propagarunt; an vero aliquid ad Illy- rici nominis incrementum addiderint, mihi ſane incompertum eſt. Sub imperio Regum Celta- rum utrinque auctum eſt Illyricum; ab Ortū & Meri- die uſque ad montes Acroceraunios juſ ſuum ditio- nemque protulit; ab Occaſu eidem acceſſit Libur- nia, Japydia, Iſtria, Carnia. Ac Celtæ qui- dem regiõ Illyrici fines in ipſam Macedoniam ex- tenderant; ſed Philippus parens Alexandri Magni quidquid terrarum per Illyrios detractum fuerat, regno Macedonum reſtituit, Illyriis decedere, intra- que priſtinos terminos ſe recipere coactis. At cum Romani Illyricum ſtabili ac firma poſſeſſione adepti hinc ſibi ad regiones ulteriores viam aditumque aperuiſſent, imperium Romanum pariter atque Illyricum iſdem fere gradibus in Septentrionem atque Ori- entem protendi cœpit; Romanique Imperatores quidquid terrarum in illis partibus ad Aquilonem Solisque ortum vergentibus imperio acquirebant, id omne ad nomen juſque Illyricum adjungere ſo- lebant. Itaque Tiberius Rhætos, Noricos, Pan- nonios, & Mæſios; Veſpaſianus Thraces; Tra- janus Dacos ultra Danubium Illyrico adſcripſit. Quarto autem ſæculo jam inito Conſtantine Ma- gnus Illyrico adjecit nobiliſſimas, florentiſſimas- que ad Meridiem provincias, quæ jamdudum juſerant, imperiique Romani, Macedoniam, Theſſaliam, Epirum utramque, Græciam uni- verſam, & Cretam, inſulaſque omnes, quæ hi- ſce regiõibus proxime circumjacent. Hæc Illy- rici

Quæ re- giones Pelasgi, quæ Celtæ, quæ Ro- mani addi- derint Illyrico.

rii nominis longe lateque diffusi propagatio; nunc vero breviter declarare oportet, quemadmodum res Illyrica detractione provinciarum imminui contrahique coeperit, ac demum in eas compulsa fuerit regiones, quibus Illyricum hodiernum definitur. Porro Illyricum, ut paulatim accessione crevit, sic paulatim decessione provinciarum decrevit; & quemadmodum Illyrici nominis incrementa notatione temporum distinximus, ita in explicandis ejusdem diminutionibus, temporum gradus, quoad ejus fieri potest, distingui servarique oportebit.

§. II.

Regiones avulsae ab Illyrico. Illyricum diminutum.

Ab Illyrico disjuncta Epirus nova, Istri-a & Carnia, tum Dacia an-sigua.

Primum igitur regio illa, quae Driloni & montibus Acroceraniis interjacet, cum in Romanorum potestatem venisset, seculo proximo ante Christianam epocham, idest anno circiter 78. Illyrico adempta in jus nomenque Macedoniae migravit. Verum hanc eandem regionem sub vocabulo Epiri novae cum Illyrico iterum Constantinus Magnus conjunxit. Caesar Octavianus Augustus cum Italiam in undecim regiones distribuit, Istriam Carniamque ab Illyrico divulsam in decimam Italiae regionem conjecit an. ante Chr. 29. Illyricum hac duplici detractione utrinque imminutum, quae vergit ad mare, fines suos ab Occasu intra flumen Arsam, ab Ortum & Meridie intra Drilonem contraxit. Daciam veterem trans Danubium, quam Trajanus Imperio & Illyrico adjecerat, Illyricum amisit, cum eam Aurelianus, detractis indidem Romanorum praesidiis & coloniis, tertii seculi in exitum vergentis anno 74. potestati Barbarorum permisit. Tum vero Illyricum pro una amissa duplicem novam Daciam citra Danubium Ripensem, & Mediterraneam recepit; sed Dacia nova, cum ex intermediis Mesiæ Illyricae spatiis Illyrico accreverit, ad fines Illyricos nullam attulit terrarum accessionem.

Deiustraque Rhætia, Thracia, & Mysia inferior.

De possessione Rhætiarum decessit Illyricum vel ante imperium Constantini, vel ipso met imperante, & jubente Constantino, qui quatuor Praefectis Praetorio creatis, & suas cuique provincias attribuit, & novam Romani orbis descriptionem ac formam inexit. Per ea siquidem tempora cum Alpibus Cottis utraque Rhætia Italiae conjuncta est, Italicosque magistratus ac leges subire iussa. Etenim neque Rufus, neque Zosimus, neque alii horum aetati suppare Illyricis provinciis Rhætiam annumerant. Thraciam cum Mesiæ inferiori ab Illyrico divulsit Constantinus Magnus, eamque Praefecto urbis Constantinopolitanae proxime subiectam ad Praefecturam Praetorianam Orientis omnium supremam anno 325. adscripsit.

Noricum divulsam ab Illyrico a Gothis.

Noricum utrumque, ut Imperio, sic Illyrico Occidentali primum a Gothis ineunte sexto seculo, deinde a Francis ademptum fuisse existimo. Procopius inter populos Theodorico Gothorum regi subiectos etiam Noricos annumerat. Quem admodum autem Norici ab Gothis ad Francos transferint, paucis expediam. Intra finem quinti seculi Chlodoveus Alemannis subactis, Francici regni fines ultra Rhenum longe lateque protulerat. Theodoricum Chlodovei filium, qui parenti in regnum successit, anno undecimo sexti seculi leges dedisse non solum Alemannis, sed etiam Bajuvaris ex Historia Francorum docet Marcus Hansizius in Germ. sac. tom. 1. cap. 17. qui praeterea tra-

dit Bajuvarios, idest Bojos, inde usque ab imperio Augusti ex Bojohanno a Marcomannis expulsos, per ea tempora incoluisse Vindeliciam, seu Rhætiam secundam Norico finitimam, ex quo efficitur Bojos in ditione fuisse ac potestate Theodorici regis Francorum; neque enim leges nisi subiectis gentibus ac provinciis imponi possunt. Haud vero difficile fuit Theodorico, aut ejus filio Theodeberto e proxima Rhætia in Noricum arma copiasque vi-ctrices inferre, eamque provinciam ad suum imperium adjungere, praesertim post interitum Theodorici Gothorum regis, qui eum Francos ingenti clade affecisset, amplius triginta millibus in acie caesis, ut Cassiodorus & Jornandes tradunt, Galliamque Narbonensem, Procopio in lib. 1. Goth. teste, eisdem eripuisse, unus omnino erat, cujus virtute ac fortuna progressiones victoriaeque Francorum retardari possent. Eo igitur sublato res Gothorum fluere, deterioresque in dies fieri coeperant, Justiniano Orientis Augusto in earum eversionem totis viribus incumbente. Itaque nisi antea Theodoricus Chlodovei filius Noricum in suam potestatem redegerat, certe Theodebertus Theodorici filius, Gothis bello Italico distentis, quod cum Justiniano gerebant, tum Noricum eripuit, cum eisdem, auctore Procopio lib. 4. Goth. cap. 24. Alpes Cottias, Liguriam, Venetiaeque partem ademit: Paulo ante (idest anno 547.) Francorum rex Theodebertus morbo obierat, cum sibi nullo negotio tributaria fecisset nonnulla Liguria loca, Alpes Cottias, agrisque Veneti partem maximam. Etenim Francis arrepta occasione belli, quo Romani Gothique erant impliciti, opportunitate, sine discrimine ditionem suam iis locis auxerant, de quibus illi pugnabant. Noricos jam inde ab aetate Justiniani Francorum imperio obnoxios fuisse confirmat epistola illa, quam ex Synodo Istriensi anno 591. ad Mauritium Imperatorem dederunt Episcopi provinciae Aquilejensis; in extrema autem epistola de Archiepiscopis Galliarum sibi finitimis graviter queruntur; quippe eos imminere ajunt in omnem occasionem invadendi in Ecclesias metropolis Aquilejensis, & earum Episcopos consecrandi jus potestatemque intervertere, sibi vindicare conari: tres Ecclesias jampridem ab ea distraxisse, videlicet Tiburniensem, Beconensem, Augustanam (quarum prima sine controversia ad Noricum pertinebat; de reliquis duabus ambigunt crediti) & alias porro distracturos fuisse, nisi Justinianus Imperator eorum conatibus obstitisset. Justinianus enim, ut hunc locum interpretatur Joannes Georgius ab Eckart in Comment. de Rebus Franciae Orient. l. 5. §. 36. Francis possessionem Vindeliciae & Norici sub ea conditione firmam esse iussit, & ratam habuit, ut ne ultra Rhætiam Noricumque ditionem protenderent; cum enim, ut Procopio auctore supra diximus, Franci in Venetiam usque imperium protulissent, periculum erat, ne ipsas quoque Venetiae Ecclesias Metropolitae Aquilejensi subiectas Archiepiscopi Gallorum invaderent; ex quo magna distractio, totiusque Aquilejensis provinciae dissolutio sequeretur, necesse fuisset: id quod sibi tunc metuendum esse ajebant Aquilejenses Episcopi, nisi Mauritius opem ferret; Galliarum Archiepiscopi vicini sunt, inquit; si quem de nostris defungi contigerit, ad ipsorum sine dubio ordinationem occurrent; & sic dissolvetur Metropolitana Aquilejensis Ecclesia sub vestro imperio constituta: quod ante annos jam fieri coeperat, & in tribus Ecclesiis nostri Concilii, idest Beconensi, Tiburniensi, & Augustana Galliarum Episcopi constituerunt Sacerdotes; & nisi ejusdem tunc divinae memoriae Justiniani principis iussione

Et translatum ad ditionem Francorum.

G

com.

commotio partium nostrarum remota fuisset, pro no-
stris iniquitatibus pene omnes ecclesias ad Aquilejen-
sium synodum pertinentes, Galliarum sacerdotes
perpaserant. Archiepiscopi Galliarum neque tres
illas ecclesias Noricas occupassent, neque in alias
longius disjunctas jus suum ditionemque proferre
conati essent, opinor, nisi tum Franci Noricum
in sua potestate habuissent, jusque usurpatum Epi-
scopi illi regum suorum auctoritate atque armis
tueri potuissent. Itaque Noricum seculo quinto
exeunte divulsam ab Illyrico, primum quidem
Gothorum, deinde saeculo insequenti Francorum
dominatum subivit. Quapropter in nova illa Illy-
rici descriptione, quam Justinianus constituit,
suoque diplomate sancivit anno Christi 535. Beli-
sario viro clarissimo Consule, ut mox dicemus, ab
Illyricis provinciis Noricum abest: Justinianus
quippe, ut Georgius ab Eckart haud acutius, quam
sapientius coniecit, Francis Noricum Gotthis ere-
ptum ita permisit, ut neque civilem, neque eccle-
siasticam jurisdictionem extra fines sibi praescriptos
extenderent. Utrumque autem Noricum post ali-
quot aetates in jus nomenque Germaniae migravit;
& nunc Ripense quidem partim Bavariae, partim
Austriae finibus continetur; mediterraneum vero
Styriam fere totam & Carinthiam cum parte Tyro-
lis itemque Carniolae complectitur.

Dicecesim
Macedo-
nicam Il-
lyrico de-
traxit Ju-
stinianus.

Diceceseos Macedonicae sejunctae ab Illyrico de-
tractionem ad Justinianum referendam censeo, qui
anno Christi 527. imperium obtinuit. Erat is o-
riundus ex Dardania, natus in oppidulo hujus pro-
vinciae, quod Procopius Tauresium, Agathias
Bederianam, Nicephorus Achridon vocant. Apud
Dardanos Europaeos, qui post Epidamniorum termi-
nos habitant, castello, cui nomen Bederiana, vici-
num erat Tauresium, ubi natus est Orbis reparator Ju-
stinianus Augustus. Procopius lib. 4. de aedif. Justin.
Patria Justiniano Illyrica; civitas Bederiana vetusto
nomine dicta, deinde prima Justiniana nominata.
Agathias lib. 5. Patria sua Achrido praecipuum
honorem habuit Justinianus. . . Achridum urbs
in excelso tumulo est constructa prope lacum Lychnedum:
antiquitus Dassarites vocatus. Nicephorus
lib. 17. Et cum Procopio quidem facile Agathiam
conciliaveris; hic enim Bederianam urbem vocat
patriam Justiniani, propterea quod locus, in quo
natus est, in agro ejus urbis esset, ad ejusdemque
urbis jurisdictionem pertineret; ille vero locum
ipsum suburbanum, in quo Justinianus genitus est,
nominatim designavit, cui scilicet nomen fuit
Tauresio, eratque is τό χωρίον, ut Procopius vo-
cat, seu vicus intra fines agri Bederianae circumje-
cti, idemque ab urbe proximus. At longius a Pro-
copio discrepare videtur Nicephorus, qui patriam
Justiniani, cum statuerit in urbe Achrido prope
lacum Lychnedum, e Dardania in Epirum novam
transtulit. Sed cum Dardania finitima esset Epiro,
& fortassis aetate Procopii Scardum montem trans-
gressa in ipsam Epirum novam fines suos, nomenque
protulerat, idcirco Procopius patriam Justiniani
Dardanis adscripsit. Ceterum idem Procopius tria
loca inter se proxima distinxit, Tauresium natale
ipsum Justiniani solum, urbem prope ab Tauresio
magnificentissime conditam, quae dicta est Justinia-
na prima, ac denique Bederianam, quam ipsemet
Justinianus reedificavit a fundamentis, & firmissi-
mis menibus sepsit, ac propugnaculis communivit.
Cum vero tria haec loca modico intervallo disjuncta
sint, solum illud angustis finibus circumscriptum,
in quo continentur, merito dici potest solum nata-
le Justiniani, & unumquodque illorum locorum
Justiniani patria communiter ac promiscue appel-

De patria
Justiniani
dissidentes
Scriptores
conciliantur;

lari. Urbem illam, quam Procopius inter Bedo-
rianam & Tauresium locat, quaeque dicta fuit ab
ejus conditore Justiniana prima, non solum Nice-
phorus, sed omnes fere posteriorum aetatum scri-
ptores Achridon, sive Achridam nominant, ejus-
que positio ab Nicephoro descripta satis declarat es-
se vel ipsam illam urbem, vel exstructam in eodem
solo urbis illius, quam propter lacum cognomi-
nem sitam Livius Dec. 3. lib. 7. *Lychnidum Dassare-
tiorum*, & Stephanus *Lychnidum Illyridis* oppidum
vocant, eratque ante Justinianum civitas Episco-
palis. Porro Justinianus patriae suae augendae, or-
nandaeque mire cupidus, primo locum ipsum, in
quo natus fuerat, idest Tauresium, *manibus qua-
dratis circumdedit*, ait Procopius, *singulisque an-
gulis turri imposita, effecit, ut Tetrápyrgia, seu
Quadraturrita reipsa esset ac diceretur*. Deinde huic
oppido urbem amplissimam a fundamentis exstru-
ctam adjecit fere ibidem loci, ubi erat Lychnidus
civitas pervetus ad lacum cognominem sita; quae
quidem nova urbs pulchritudine tectorum ac fre-
quentia, opibus ac divitiis, civium & incolarum
numero cum praecipuis imperii Romani civitati-
bus haud immerito conferri poterat. Atque hanc
suo nomine appellari voluit Justinianam primam.
De hac Procopius: *Juxta eundem locum (Taure-
sium) urbem condidit nobilissimam, ac Justinianam
primam latino vocabulo appellavit; nutritionis
mercedem altrici solvens. Quamquam Romanos de-
cebat communi studio praestare istud officium, cum re-
gio illa communem omnium servatorem aluerit. Ex-
structo ibidem aquaeductu benigna aquarum perennita-
te civitatem instruxit; aliaque permulta urbis condi-
tori gloriosa & praeciosa admodum fecit. Nec prom-
ptum est Deo dicatas aedes enumerare, nec nostrae fa-
cultatis describere; magistratuum domos, porticum
amplitudinem, platearum decus; fontes, compi-
ta, balneas; rerum fora venalium. Ut paucis ab-
solvam, urbs est magna; frequens; rebus omnibus
beata, ac jure metropolis universae provinciae; ad-
tantam quippe dignitatem erecta est. Praeterea sedes
est Archiepiscopi Illyriorum, ceteris civitatibus
ipsi, utpote omnium maxime concedentibus, adeout
honorem Principi & gloriam referat. Nam illa qui-
dem sese jactat alumno Imperatore; hic vero, gra-
ta vice, urbe condita gloriatur. Postremo Justi-
nianus cogitationem utramque convertit ad ornan-
dam muniendamque urbem Bederianam, cujus in
agro vicoque suburbano ipse in lucem editus fue-
rat. Ad haec, inquit Procopius, *castellum Bedo-
rianam reedificavit a fundamento, ac multo melius
communivit*. Ita quidquid Justinianus tribus hisce
locis sive condendis, sive ornandis amplificandis-
que fecit, decrevitque, id omne ad patriae suae so-
lique natalis gloriam & amplitudinem augendam
referbat.*

Justinia-
nus patriae
suae auge-
mentum
placuit,
et praecipue

Jam vero post Justinianam primam conditam
ornatamque, quando eam totius imperii caput
constituere non poterat, certe quod proximum
fuit, egregie praestitit, ut amplissimis quibus-
que privilegiis, honorumque titulis atque insigni-
bus eandem augeret. Itaque ab urbe Thessalonica,
quae fuerat Macedonicae diceceseos, ac totius Orien-
talis Illyrici civitas primaria ac metropolis, tum
Praefecturam Praetorianam Illyricam, tum Prima-
tum Ecclesiasticum, & quidquid juris dignitatis-
que seu civilis, seu hierarchicae ex clade Sirmien-
si Thessalonicae acceverat, ad Justinianam primam
transtulit. Sirmio quidem urbe Pannoniae inferio-
ris nobilissima ac totius Illyrici Occidentalis me-
tropoli, per Attilam eversa anno Christi circiter
441. summa urbis & ecclesiae Sirmiensis dignitas ac
pote-

Praefectu-
ram Illy-
ricam, &
Primum
Ecclesia-
sticum
transtulit
ad Justi-
niam
primam et
variis Illy-
ricis pro-
vinciis.

potestas tum politica, tum ecclesiastica Thessalonicam migravit; & Præfectus Prætorio Illyrici Orientalis, qui Thessalonicæ sedem habebat, in jus potestatemque fere omnem successit Vicarii Sirmiensis, cui suberat diæcesis Illyrici Occidentalis ad Præfecturam Prætorianam Italicam adnexa; Sirmiensis autem Sacerdotii Exarchalis dignitas & auctoritas ad Episcopum & Prælatum Thessalonicensem devoluta est. Ita Illyricum fere omne, quod Constantinus integrum solidumque uni Præfecto Prætorio Sirmienti subiecerat, Arcadius vero & Honorius in duas Præfecturas distinxerant, Theodosio juniore, ac Valentiniano III. imperantibus post calamitatem Sirmiensem sub uno iterum Præfecto in unum coaluit. Cum in antiquis temporibus, ait Justinianus Constitut. Novella XI. Firmii præfectura fuerit constituta, ibique omne fuerit Illyrici fastigium tam in civilibus, quam episcopalibus causis; postea autem Attilanis temporibus eisdem locis devastatis Apennius Præfectus Prætorio de Firmiana civitate in Thessalonicam profugus venerat, tunc ipsam Præfecturam Sacerdotalis honor secutus est; & Thessalonicensis ecclesiæ non sua auctoritate, sed sub umbra Præfecturæ meruit aliquam prærogativam. Firmum in locum Sirmii etiam apud Jornandem, aliosque Scriptores librariorum inscitia, vel incoGITANTIA invexit. Si Justinianus illa tempora antiqua designare voluit, quæ imperium Arcadii & Honorii antecesserant, haud equidem negaverim Præfecturam Prætorianam totius Illyrici auctore Constantino institutam, Sirmio affixam fuisse; at postquam Illyricum bifariam divisum est, parsque illius Occidentalis Præfecto Prætorio Italicæ attributa, non Præfecti Prætoriani, sed Vicarii diæceseos Illyricæ sedes urbi Sirmienti affixa fuit. Quare Apennius ille, qui cum apud Sirmium sedem haberet, post cladem Attilanam, se recepit Thessalonicam, non Præfectus Prætorio, sed hujus Vicarius fuerit, oportet. Præterea Justinianus, ne injuriam Thessalonicæ irrogare videatur, tum pristinam ejus dignitatem elevat, tum proficitur nihil ei se auferre, quod eidem ex everfione ruinaque urbis Sirmiensis non accreverit. Cæterum ante Sirmium excisum summa dignitas erat & amplitudo Thessalonicæ, quippe cum Metropolis esset ac fastigium totius Illyrici Orientalis, quod ex duabus diæcesibus, & undecim provinciis constabat; nec solum Thessalonicæ, quas indepta fuerat provincias e diæcesi Illyrica Sirmienti, sed integram præterea Dacicam diæcesim, & partem aliquam Macedonicæ diæceseos detraxit. Has itaque provincias partim e Sirmienti diæcesi, partim e Præfectura Prætoriana Thessalonicensi avulsas ad Justinianam primam revocavit, Pannoniam, Saviam, & Dalmatiam, Daciam, Mæsiam, Epirum novam, Prævalitanam, & partem Macedoniæ; in eandemque urbem summi Magistratus, Præfectique Illyrici sedem transtulit. In has vero provincias non civilem solum, sed etiam ecclesiasticum Illyrici dominatum Thessalonicæ ademptum Justinianæ primæ adjudicavit; quippe cum hujus civitatis Episcopum, non modo Metropolitanum, sed etiam, ut ipse vocat, Archiepiscopi, idest Primatis, sedisque Apostolicæ Vicarii jure ac titulo donandum curaverit per Vigilium Pontificem maximum, sine cujus auctoritate nova illa juris ecclesiastici descriptio, & translatio neque fieri, neque rata esse poterat. Justinianam primam, inquit Pancirolus Com. in Not. mirifice exornatam auxit, forma quadrangulari, ac manibus exstructis munitissimis turribus in angulis cingens; & eam Præfecti Illyrici sedem esse voluit, ut Illyricum Sacrum,

ait Procopius; eidem Archiepiscopum dedit Primatem Episcoporum Dacie &c.

Sed ex ipsa illa Novella Constitutione XI. Belisario V. C. Consule, idest anno Christi 535. data ad A. Catellinum virum beatissimum Archiepiscopum primæ Justinianæ nonnulla hic describenda sunt, quæ subjectis notis explicari illustrarique oportet. Proæmium est hujusmodi: Multis & variis modis nostram patriam augere cupientes, in qua primo Deus præstitit nobis ad hunc mundum, quem ipse condidit, venire, & circa sacerdotalem censuram eam volumus maximis incrementis ampliare, ut primæ (a) Justinianæ patriæ nostræ pro tempore sacrosanctus Antistes, non solum Metropolitanus, (b) sed etiam Archiepiscopus fiat, & ceteræ (c) provincie sub ejus sint auctoritate, idest, tam (d) ipsa mediterranea Dacia, quam Dacia Ripensis, necnon (e) Mysia secunda, Dardania, & Prævalitana provincia, & secunda (f) Macedonia, & pars etiam secundæ (g) Pannoniæ, quæ in Batensi est civitate. Cum enim in antiquis temporibus, & cætera, quæ sequuntur, quæque paullo ante descripsimus.

N O T A E.

a Primam Justinianam vocat, ut eam distinguat ab cæteris urbibus, quas vel condidit, vel magnificentius restituit. Nam Constantiam urbem in insula Cypro, patriam conjugis suæ Theodoræ Augustæ, Justinianam novam appellari jussit, eamque amplissimis privilegiis ornavit; Ulpianam perantiquam Dardaniæ urbem magnificentiori opere cultuque restituit, relictis manibus semirutis, ac vetustate exesis, eamque Justinianam secundam dici voluit. Ad hæc Carthaginem in Africa, & Chalcedonem in Bithynia suo nomine impertit.

b Metropolitanus, seu Metropolita & Archiepiscopus vulgo idem significant, eundemque hierarchiæ ecclesiasticæ gradum tenent. Sed Justinianus alterum ab altero vocabulum distinxit; & Archiepiscopi nomine eum intelligi voluit, qui pluribus Metropolitanis præfesset, eisdemque dignitate ac potestate antecederet. Is plerumque vocari solebat Primas, Exarchus, & Patriarcha; cui etiam Romani Pontifices suas partes delegare in illis provinciis, quas habebant in sua potestate, & nomen Vicarii legatique sedis Apostolicæ impertiri consueverunt. Isidorus Episcopus Hispalensis Orig. lib. 7. cap. 12. eandem prorsus, quam Justinianus, notionem Archiepiscopi vocabulo subiecit: Archiepiscopus græce dicitur summus Episcoporum. Tenet enim vicem Apostolicam, & præsidet tam Metropolitanis, quam Episcopis cæteris. Metropolitanus autem singulis provinciis præminent. Cæterum Archiepiscopo Justinianæ primæ nomen Patriarchæ attribuunt Curopalates, & Barlaamus; idemque inter Patriarchas suum nomen subscripsit actis Synodi Trullanæ, ut Cardinalis Perronius docet; nisi forte illa subscriptio referenda sit ad Archiepiscopum novæ Justinianopoleos ab ipso met Justiniano conditæ in insula Cypro, quæ civitas antea dicta fuit Constantia.

c In catalogum earum provinciarum, quas sub imperio civili & ecclesiastico primæ Justinianæ subjunxit, neque Noricum, neque Pannoniam superiorem seu primam, neque Valeriam, neque Dalmatiam annumerat, quæ cæteroquin ad diæcesim Illyrici Occidentalis, cujus caput erat Sirmium, pertinebant. Ac Noricum quidem Gotthi, ut diximus, & Franci ab Illyrico avulserant, quod postea Germaniæ provinciis adscribi cœpit. Pannonia autem prima, & Valeria longius aberant a Justiniana prima, quam ut populis ad hanc urbem facilis esset, juris petundi causa, commodusque

a
b
c
d
e
f
g

Placet Justinianæ a Justiniano conditæ, vel restitutæ.

Cæ pro-
vinciæ a
liquor Il-
lyrici Occi-
d. non
sunt nomi-
nate in
Novel.
Just. aut
non attri-
buitur Præ-
fecto Justi-
nianæ primæ.

accessus; propinquitatem enim locorum, & quæ hanc consequitur, Metropolis adeundæ facilitas Justinianum impulit, ut eas, quæ propiores essent, provincias quoddam quasi nexu civili & ecclesiastico cum Justiniana prima copularet: *necessarium duximus ipsam gloriosissimam Præfecturam, quæ in Pannonia erat, in nostra felicissima patria collo-*

Eadem Novella XL.

re; cum nihil quidem magni distat a Dacia Mediterranea secundæ Pannonia. Et quia homines semper bellicis sudoribus inherentes non erat utile Republicæ ad primam Macedoniam post tot spatia; tantasque difficultates venire, ideo necessarium nobis visum est, ipsam Præfecturam ad superiores partes trahere, ut juxta eam provincie constitutæ facilius sentiant illius medicinam. Atque id causæ arbitror, cur Justinianus non universam Pannoniam, quam vocat secundam, sed solum ejus partem, quæ in meridiem vergebat, & propius aberat a Dardania, novæ Metropoleos imperio subjecerit; cum pars altera ad Danubium in Septemtrionem obversa

Pannonia secundæ eadem ac Savia.

haud modico interjecto spatio distaret ab Dardania. Partem vero illam Pannoniæ secundæ sive inferioris, quam Justinianus ad diæcesim ab se conditam adjunxit, Saviam ipsam fuisse arbitror, Dravum & Savo fluminibus interjectam, quæ nominatim cum non sit expressa, haud dubie sub eo vocabulo Pannoniæ secundæ comprehenditur. Nam Pannonia Savia, cum in ea situm esset Sirmium, præcipua quadam ratione suberat Præfecto seu Vicario Sirmienfi, cujus pleraque jura, quemadmodum refert Justinianus, post Sirmium excisum Thessalonicam devoluta, ipse ad Præfectum Prætorio Justinianæ primæ revocavit; multo autem magis Saviam a Sirmienfi ad Thessalonicensem Præfectum antea translatam, metropolis ac diæceseos Justinianopolitanæ finibus inclusit. Deinde id, quod volumus, effici, aut certe conjici posse videtur ex urbe illa, quam Justinianus commemorat in hac parte sitam Pannoniæ secundæ: *& pars etiam Pannoniæ secundæ, quæ in Bacensi est civitate.*

In qua est civitas Bacensis.

Bacensis civitatis qui meminerit, præter Justinianum nullus est inter Scriptores veteres, sive juniores. Mihi admodum verisimile sit urbem Bacensem esse illam ipsam Bassianensem, sive Bassianam urbem, quam Ptolemæus inter Sirmium & Mursam locat in hac Pannonia Savia, quam ab Septemtrione Dravus, ab Ortu Danubius, a Meridie Savus circumfluunt. Hæc autem distinguenda est ab altera Bassiana, quam Auctor Itinerarii Antoniani inter Sabariam & Mursellam ultra Dravum in Pannoniam superiorem conjecit. Marcus Hantzsius Germ. Sac. tom. I. part. I. cap. 12. item in Pannonia Savia constituit Bacensem civitatem: *Quod si constaret, quænam sit civitas illa Bacensis, tum facile statueretur de parte illa Pannoniæ, de qua Justinianus loquitur: forte Bassianensis est, aut alia Pannoniæ Savie civitas. Disserte enim Justinianus eam ait nihil magni distare a Dacia Mediterranea. Perseverat hodie nomen Episcopatus Bathiensis prope confluentem Dravi & Danubii, nec longe inde ad ripam orientalem Danubii oppidum Bac.* Itaque pars illa Pannoniæ secundæ ad Saviam pertinebat, quam Justinianus cum sua diæcesi Justinianopolitana conjunxit. Quamvis autem tota Pannonia Savia inter Dravum & Savum in jus ditionemque Præfecti & Archiepiscopi Justinianopolitani migraverit, huic tamen Justinianus idcirco partem tantummodo Pannoniæ secundæ, idest inferioris, se attribuere ait, quia ejus altera pars erat ultra Dravum, in Septemtrionem usque ad Danubium producta, quam neque Præfecto, neque Archiepiscopo seu Primati Justinia-

nopolitanus subjecit. Ceterum Pannonia Savia non solum partem secundæ, sive inferioris, sed etiam partem primæ, sive superioris Pannoniæ cis Dravum complectebatur. Præterea cum ab nova diæcesi Noricum utrumque, Pannoniam primam, sive superiorem ultra Dravum, Valeriam; patetque Aquilonarem secundæ Pannoniæ secluserit, si Saviam quoque ademit, ex ditione Vicarii Sirmienfis propemodum nihil Justinianæ primæ adjecit, præter Dalmatiam, de qua nullam itidem mentionem factam invenio in undecima illa Novella constitutione. Dalmatia autem in iis, quæ ad jus regimenque politicum spectant, nullus dubito, quin fuerit subiecta Præfecto Prætorio Justinianæ primæ; sed ab jurisdictione Archiepiscopi seu Primatis Justinianopolitani immunem omnino, atque exemptam fuisse arbitror. Primates, sive Exarchi Patriarchatus Occidentis erant itidem Vicarii sedis Apostolicæ. Cum enim provinciæ, quibus ii præerant, ab urbe longe terrarum abessent, Pontifex Romanus suas illis vices, suamque auctoritatem impertiri solebat ad quaslibet controversias dirimendas, sublato jure appellandi ad summum Pontificem, ad quem ob distantiam locorum difficilis fuisset accessus: excipiebantur tamen *Maiores Cause*, ut Canones vocant, de quibus ad sedem Romanam referri oportebat. Porro cum ab Italia proxime abesset Dalmatia, & hinc haud ita longo difficilique seu terrestri, seu maritimo itinere Roma adiri posset, nihil causæ erat, cur Pontifices Romani ecclesias Dalmatiæ ab sua primatiali jurisdictione eximerent, suisque Vicariis Apostolicis apud Illyrios constitutis subicerent. Quapropter Dalmaticas ecclesias, eorumque Episcopos neque antea Sirmienfi, neque postea Thessalonicensi, sive Justinianopolitano Primatibus, sedisque Apostolicæ Vicariis obnoxios fuisse arbitror; sed eisdem semper non oecumenicæ solum, sed etiam patriarchali & primatiali potestate summum totius ecclesiæ hierarcham præfuisse censeo; & quamvis prioribus sæculis Spalatensis Antistes honoris causa titulum Primatis obtinuerit, huic tamen titulo aut fere nulla subest potestas Metropolitica major; aut si qua subiecta est, limitibus admodum exiguis circumscribitur. Hinc afferri potest ratio, cur provinciis Justinianæ primæ Dalmatia non adjiciatur. In ea siquidem Novella non ad Præfectum, sed ad Archiepiscopum urbis data, Justinianus non tam civiles, quam ecclesiasticas provincias nominatim percensuit, quas ex auctoritate sedis Apostolicæ in ditionem potestatemque transtulerat Archiepiscopi, sive Primatis Justinianæ primæ: in his autem, cum Dalmatia locum nullum obtineret, eam a Justiniano commemorari non oportebat.

Cur Dalmatia non est nominata?

d Mælia superior, seu prima desideratur, quæ cum interjecta esset Pannoniæ secundæ, sive Savie, & Daciæ Ripensi, haud dubie ex decreto Justiniani ad jus ditionemque accesserat. Justinianæ primæ; sed propterea fortassis silentio prætermissa est, quod tum hæc regio fortasse cum Dacia Ripensi, vel Mediterraneæ unam solummodo provinciam ecclesiasticam componeret.

Mælia superior.

e Mysiam secundam, quam Constantinus ab Illyrico divulserat, Justinianus provinciis & ecclesiis Illyricis restituit, cum illam Archiepiscopo & Præfecto Justinianopolitano subjecit. Hæc deinde inter provincias Illyricas semper locum retinuit, hodieque retinet. Nunc Bulgaria dicitur, vocabulo a Bulgaris accepto, qui octavo sæculo, qua tempestate, ut dixit Gregoras, Iconomachorum impietas pios Christi divorumque cultores

Mælia inferior.

Bulgari
Justiniana
nam pri-
mam ca-
piunt, que
deinde
Metropo-
lis Bulga-
rorum di-
cta.

Respons.
ad Cosm.
Bulg. 72.
73.

Bulgari
tota Ma-
cedonia
expulsi,
ultraque
Danubium
translati.

Bulgariam
citra Da-
nubium
recuperat,
& Episco-
po suo
Ternobien-
si Patriarchæ
titulum
impetrant.

exagitabat, in Macedoniam, atque Illyricum effu-
si, Justinianam primam occuparunt, quæ tum
primum fortassis Bulgarico sermone Ochrida, si-
ve Achrida vocari cœpit; ibique regni sui, ac Sa-
cerdotii sedem primariam collocarunt. Exinde Ju-
stiniana prima appellata est Metropolis Bulgaria,
qua quidem appellatione afficitur apud Gregoram,
& Codinum. *Tum locustarum more, aut fulminis
instar*, ait Nicephorus Gregoras lib. 2. *Macedo-
niam cum ulteriore Illyria occupant oblati ibi com-
modis contenti; ac regia sedes eorum deinceps urbs
ea esse cœpit, quam Justinianus Imperator Archie-
piscopus honore, primaque, ut diximus, Justi-
niana nomine ornavit. Post appellatione gentis il-
lic vulgata, locus ipse Bulgaria dictus est, & Bul-
garie quoque Metropolis prima Justiniana.* Nec du-
bitari potest, quin Bulgari sæculo proximo, idest
nono, quod a Nicolao I. Pontifice Maximo peti-
rant, impetraverint, ut scilicet Episcopo gentis sue
eamdem potestatem, eademque honoris insignia,
quibus antea præditus fuerat Episcopus Justiniano-
polititanus, una cum Primatis sive etiam Patriar-
chæ nomine conferret. Id sine ulla dubitatione af-
firmat Ludovicus Thomassinus part. 1. lib. 1. c. 23.
*Ad Bulgarorum tandem Patriarcham redeo, cui Ni-
colaus I. concessit, ut splendido hoc nomine abute-
retur pompa majore, quam re & potestate, cum
non alii, quam Patriarchæ veteres parem nomini
auctoritatem consecuti unquam sint. Metropolis Bul-
garorum illa ipsa erat Justiniana prima, in quam
Justinianus Imperator congessebat quanta maxima po-
tuerat auctoritatis ornamenta; præ cæteris autem
vices Apostolicæ sedis, idest Exarchatum, sive Pri-
matiam.* Sæculo undecimo incunte Bulgaros mul-
tis præliis attritos & fractos universa Macedonia,
& Justiniana sive Achrida cjecit Basilius Impera-
tor, cui propterea cognomen fuit Bulgaroctono.
His regionibus expulsos in Mæsiam inferiorem ul-
tra Istrum idem Basilius transtulit; & Mæsia infe-
rior citra Danubium, quæ nomen Bulgaria jampri-
dem a Bulgaris acceptum retinuit, hodieque reti-
net, in jus rediit potestatemque Imperatorum O-
rientis, qui hanc provinciam per suos Duces ite-
rum administrare ceperunt: *Interjecto autem tem-
pore*, ait Gregoras, *Basilius Imperator, cognom-
ento Bulgaroctonus, hos post multa prælia penitus
attrivit & subegit; ac eos, qui supersuerant, in-
de exterminatos in Mysiam inferiorem ad Istrum tran-
stulit.* Bulgari autem discedentibus, alioque trans-
latis, Achrida dignitatem suam retinuit, suum-
que Primatum ecclesiasticum, & uti antea, dicta
est post ejus gentis discessum *Metropolis Bulgaro-
rum*; id quod Gregoras his verbis significare vo-
luit: *Nomen tamen, velut aliud quoddam eorum
monumentum in Archiepiscopatu hæsit: & sæculo
duodecimo, Isacio Angelo imperante, cum Bul-
gari, recuperata Bulgaria citra Danubium, regno
Bulgarico ibidem restituto, Ternobii sedem prin-
cipatus & Sacerdotii Bulgarici collocassent, Epi-
scopus Ternobienfis suberat Archiepiscopo Achri-
dano.* At sæculo decimotertio ineunte, Innocen-
tius III. Romanus Pontifex, ut Bulgarorum po-
tulatam morem gereret, eosque arctius cum Latinis
tum Constantinopoli rerum potentibus conjunge-
ret, Episcopum Ternobiensem jurisdictione Ach-
ridani Exarchi exemptum, Patriarchæ, seu Pri-
matis titulo, insignibus, ac potestate donavit.
*Tunc Ternobii Episcopus liberam jurisdictionem in
perpetuum impetrat* (ab Innocentio III. cujus rei
testes sunt litteræ hujus Pontificis ad Archiepisco-
pum Trinoviensem) *cum ad id usque tempus pri-
mæ Justinianæ Archiepiscopo propter veterem illius
Illyricum Sacrum.*

gentis cognationem parvisset. Nicephorus Grego-
ras lib. 2. Nec vero si Mæsia inferior, seu cildan-
nubiana Bulgaria ab Illyricæ Achridanæ metropo-
leos ditione tum ecclesiasticâ, cum civili sejun-
cta fuit, idcirco necesse est, desierit pars esse Il-
lyrici, quo cum illam Justinianus iterum colliga-
verat, ut paullo post dicemus.

f In historia Gelasiana concilii Nicæni subscri-
ptum invenio *Alexandrum Thessalonica Episcopum
per eos, qui sub ipso censentur, Ecclesiis in Mace-
donia prima & secunda, cum iis, quæ in Græcia &
Europa tota, in utraque Scythia, & omnibus de-
nique in Illyrico, Thessalia, & Achaja.* Habes
hic distinctionem, & bipartitam divisionem Ma-
cedoniæ primæ & secundæ indicatam a Justiniano,
quam vix apud Geographos reperies. Sed Mace-
doniæ secundæ quæ pars Macedoniæ subjici de-
beat, subscriptio illa non declarat. Hierocles Gram-
maticus, qui scripsit ante decimum sæculum, in
suo Synecismo secundam a prima Macedoniam di-
stinxit, & huic secundæ octo ipsas urbes attribuit
*Stolos, Argos, Eustrajon, Pelagoniam, Barga-
lam, Celenidem, Harmoniam, Zaparam,* ex qui-
bus situs dignosci potest, & circumscriptio Mace-
doniæ secundæ. Has enim urbes Guillelmus de
l'Isle locavit in ea Macedoniæ parte, quæ a Me-
ridie Thessaliam, ab Oriente Epirum veterem at-
tingit. Ego vero adduci nequeo, ut credam, par-
tem hanc Macedoniæ ab Thessalonicensi Præfectu-
ra & Metropoli per Justinianum avullam esse, at-
tributamque Præfecto & Archiepiscopo Justinia-
næ primæ. Cum enim hæc portio Macedoniæ nec
ita longe absit a Thessalonica urbe totius Macedo-
niæ principe, & Macedoniæ propriæ vocabulo ac
finibus contineatur, non est verisimile, ut eam
Justinianus ab jurisdictione Præfecti & Primatis
Thessalonicensis detraxerit, præsertim cum post
Præfecturam Prætorianam Illyricam Thessalonicæ
ademptam, hujus urbis Episcopus per annos am-
plius ducentos jus retinuerit nomenque Primatis,
& partes atque officia Vicarii Apostolicæ sedis o-
bierit, atque in sua potestate primatiali habuerit
Thessaliam, Achajam, & veterem Epirum. Non
erat autem consentaneum ei, cui ecclesiastica ju-
risdictio in regiones extra Macedoniam longius
disjunctas relicta fuit, subtrahere proximam Ma-
cedoniæ regionem, veteri Epiro & Thessalonicensi
provinciæ interjectam, hujusque detractione am-
plissimam illam, quæ adhuc a Primatæ Thessalo-
nicensi retenta fuit, diæcesim interrumpere. Ad
hæc: Justinianus cum potestatem ditionemque im-
minuit Exarchi, seu Primatis Thessalonicensis,
ut eam Justinianæ primæ patriæ suæ tribueret, vi-
deri volebat nullam ab se injuriam fieri ecclesiæ
& urbi Thessalonicensi, perinde quasi huic nihil
detraheret, quod hæc sibi veluti usurpatione qua-
dam excludi Sirmienfi non adsciverit. *Cum enim,
inquit, antiquis temporibus Firmiti præfectura fue-
rit constituta, ibique omne fuerit Illyrici fastigium,
tam in civilibus, quam in episcopalibus causis; po-
stea autem Attila is temporibus, eisdem locis deva-
statis, Apennius Præfectus Prætorio de Firmitana
civitate in Thessalonicam profugus venerat, tum
ipsam Præfecturam & Sacerdotalis honor secutus
est, & Thessalonicensis Episcopus non sua auctori-
tate, sed sub umbra Præfecturæ meruit aliquam
prærogativam.* Nulla autem excusatione, sive dis-
simulatione ejus facti invidiam subterfugere po-
tuisset Justinianus, nullamque æquitatis speciem
causamque prætexere, ne de provinciis sibi adem-
ptis conqueri posset ecclesia Thessalonicensis, si
huic non modo Dacicam diæcesim extra fines Ma-
cedo-

Duplex
Macedo-
nia prima
& secunda.

Secunda a
Hierocle
descripta.

non vide-
tur eadem
illa, quam
Justinia-
nus a Thes-
salonicen-
si Primatu
divulsit.

sed diversa,
id est
Epirus no-
va.

cedonia sitam, sed etiam Macedonia ipsius par-
tem, & proximam quidem provinciam Thessaloni-
censem abstrulit. Quare vix, aut ne vix quidem du-
bitari potest, quin *Macedonia secundam* vocabulo a-
liud Justinianus, aliud Hierocles intelligi volue-
rint. Et Hierocles sane, saeculis fere tribus poste-
rior, Macedoniam secundam in ea, quam diximus,
regione constituit, quae tum fortassis ex communi
usu loquendi eo vocabulo designari solebat. Verum
longe alia videtur fuisse superioribus saeculis ejus-
dem vocabuli significatio, & nisi me mea fallit
conjectura, cum Justinianus *Macedoniam secun-
dam* nominavit, tum hisce duobus verbis sube-
rat Epirus nova; nam haec olim vocata est Ma-
cedonia, & *Secunda* rite appellari potuit, pro-
pterea quod haec regio, cum antea pertineret ad
Illyricum, a Romanis conjuncta est cum provin-
cia Macedonica, & nomen Macedonia subire ius-
sa: quam ob causam antiqui Scriptorum hanc Ma-
cedoniam adscriptitiam a prima id est primigenia &
propria Macedonia, apposito vocabulo *secundae*,
distinguentiam putarunt. Quae autem ratio prohi-
bet regionem illam, quam Hierocles vocat Ma-
cedoniam secundam, in ipsa media intimaque Thes-
salonicensi Exarchi ditione positam ab urbe & ec-
clesia Thessalonicensi seungere, eadem jubet no-
vam Epirum cum Primatibus & Praefecto Justiniano-
politano conjungere; nam cum Justiniana prima
fita esset in extrema Dardania, vel potius in ipsa
Epiro nova, ut supra diximus, hanc etiam provin-
ciam necesse est Justinianus adjunxerit ad dia-
cesim Justinianopolitanam, nisi forte existimemus
novam hujus Exarchiae fines ab Occasu adeo contra-
ctos fuisse, ut vix ab hac parte agelli sub urbe paul-
ulum esset, quo Praefectus & Archiepiscopus Ju-
stinianae primae jus suum ac dominatum proferre
possent.

g. Haec videtur esse Pannonia Savia, ut supra di-
ximus, quae postea ab Slavis, quorum in potesta-
tem concessit, dicta est, hodieque dicitur Slavonia.

Cum igitur Justinianus Thessalonicam Metropoli
Illyrici Orientalis diocesim Dacicam universam, &
Macedonia partem Orientalem id est Epirum no-
vam ademerit, transulitque cum Praefectura Prae-
toriana Illyrica ad Justinianam primam, tum Ma-
cedonia, Achaja, Thessalia, Epirus vetus, &
Creta, quas Constantinus Illyrico attribuerat, par-
tes Illyrici esse desierunt, exemptaeque ex ditione
& potestate supremi magistratus Illyrici tum poli-
tici, cum ecclesiastici, proprios deinceps habuere
Praefectos & Praefectos, per quos regerentur; ne-
que in posterum sive in publicis tabulis, sive apud
Historicos & Geographos inter provincias Illyri-
cas annumeratae sunt, & si quis forte posteriorum
Scriptorum aliquas ex illis Illyrico vocabulo sub-
jecit, is ad superiora tempora, descriptionemque
antiquam provinciarum respexisse dicendus est.
Porro Episcopus Thessalonicensis jus nomenque Pri-
matis, & partes atque officia Vicarii & Legati A-
postolici retinuit, atque in sexta oecumenica Sy-
nodo habita anno Christi 680. proximus post Con-
stantinopolitanum, Alexandrinum, Antioche-
num, Hierosolymitanum Patriarchas, ejusdem
Actis suum nomen subscripsit: *Joannes misericordia
dei Episcopus Thessalonicensis civitatis, & Apo-
stolice sedis Romae Vicarius & Legatus definiens sub-
scriptus*. Post amissam diocesim Dacicam Illyricam,
& praeterea Macedoniam secundam, id est Epirum
novam, ceteris omnibus ecclesiis & Episcopis Ma-
cedoniae, Thessaliae, Epiro veteris, & Achajae jure ac
nomine Primatis praefuit usque ad seculum octavum,
imperiumque Leonis Isaauri, qui cum Divis, sa-

Macedo-
nia, Achaj-
ja, Thessa-
lia, Epirus
vetus, &
Creta per
Justiniano-
politani ab Il-
lyrico a-
pulsa.

crisque eorum imaginibus bellum impium gerens
provincias omnes, quae sive in Oriente, sive in
Occidente ad imperium Constantinopolitanum per-
tinebant, ut a fide catholica divelleret, a Roma-
no Patriarchatu avulsit, attribuitque Patriarchae
Constantinopolitano. Tum Exarchum Thessalo-
nicensem in ordinem Metropolitaram coegit, re-
lictam ei sola Macedonia, in qua jus usurparer, par-
tesque ageret Metropolitae. Vide Thomassinum
Vet. & Nov. Eccl. discipl. par. I. lib. I. cap. 18.

Ergo post Praefecturam Illyricam & Macedonia in
Dardaniam una cum diacesi Dacica translatam, Ju-
stiniana prima totius Illyrici principatum civilem,
& magna etiam ex parte ecclesiasticum adeptam, ca-
put esse coepit & fastigium Illyrici, eademque sedes
tum Praefecti, tum Primatis, penes quos se-
cundum Imperatorem & Pontificem maximum,
eundemque Patriarcham Occidentis, summa erat
auctoritas ac potestas in provinciis & ecclesiis Il-
lyricis. Ac Praefecto quidem has provincias per
inferiores Magistratus regendas Justinianus tradi-
derat, *Daciam mediterraneam, Daciam ripensem,
Messiam utramque, Dardaniam, Praevalitanam, Ma-
cedoniam secundam, & partem Pannoniae secundae*,
id est ex nostra interpretatione, *Epirum novam, &
Pannoniam Saviam*, quibus addas licet Dalmatiam,
quamvis in Novella Justinianea, ob quam dixi
causam, nominatim expressa non fuerit. Harum
vero provinciarum ecclesiae Exarcho sive Primati
Justinianopolitano suberant, exceptis Dalmaticis
ecclesiis, quibus non longe ab Italia & urbe disjun-
ctis neque facultas, neque opportunitas deerat Ro-
mani Pontificis adeundi, vel cum Metropolitae or-
dinandi essent, vel si quae graviores causa incide-
rent, quae Primatis auctoritatem sententiamque re-
quirent. Jura porro ac privilegia Archiepisco-
po Justinianopolitano collata in eadem saepius lau-
data Novella recensentur: *Et ideo tua Beatitude,
& omnes praefate primae Justinianae sacrosancti Anti-
stites Archiepiscopi habeant prerogativam, & om-
nem licentiam, suam auctoritatem eis impertiri, &
eos ordinare, & in omnibus superscriptis provinciis
primam habere dignitatem, summum sacerdotium,
summum fastigium; a tua Sede creentur, & solum
Archiepiscopum habeant, nulla communicatione ad eum
Thessalonicensem Episcopum servanda &c. Quando au-
tem tua recordationis sedis gubernatorem ab hac luce
decedere contigerit, pro tempore Archiepiscopum
ejus a venerabili suo concilio Metropolitano ordinari
sanctum. Idem Justinianus Novella 131. af-
firmat Archiepiscopum Justinianae primae privile-
giis illis supra descriptis cum munere ac dignita-
te Vicarii Apostolici praeditum esse, & locum
obtinere sedis Apostolicae in provinciis sibi con-
creditis, ex auctoritate Vigilii Romani Pontifi-
cis: *Ipsam vero a proprio ordinari concilio, & in
subjectis sibi provinciis locum obtinere sedis Aposto-
licae Romae secundum ea, quae definita sunt a sanctissi-
mo Papa Vigilio*: siquidem quae ipse de summa &
primatui Archiepiscopi Justinianopolitani in ec-
clesias jurisdictione statuerat, postea decreto &
auctoritate Vigilii Pontificis maximi sancienda &
confirmanda curavit. Extat epistola S. Gregorii
Magni ad Joannem primae Justinianae Episcopum,
qua illi gratulatur de suscepto Pontificatu, pal-
lium mittit, Apostolicae sedis vicariam potestatem
delegat, eundem de munere atque officio pastoralis
diligenter edocet, hortaturque, ut ad curam gre-
gis sibi commisi sedulo incumbat: *Pallium*, in-
quit lib. 4. Ep. 8. *ex more transmisimus, & vices
vos Apostolicae sedis agere iterata innovatione decer-
nimus*. Saeculo nono, ut supra diximus, Episco-
pus*

Justiniana
prima ca-
put totius
Illyrici
civilis &
ecclesia-
stici.

Jura ac
privilegia
Archiepi-
scopi Ju-
stiniano-
politani,

qui amisso
Primatis
nomine in
ordinem
Metropo-
litanorum
hodie re-
ductus est.

pus Bulgarorum jus titulumque Primatis ex aucto-
ritate Nicolai I. adeptus occupavit sedem Exarcha-
lem Justinianæ primæ, quæ deinde vocari cepit
Achrida, & Metropolis Bulgarorum. Sub initium
 sæculi undecimi Bulgari Macedonia & Dardania
expulsi, cum in Mæthiam secundam migrassent, se-
culo autem decimo tertio ingente, Episcopo suo
Ternobienli jus Primatis, ac titulum Patriarchæ ab
Innocentio III. impetrassent. Primas Justinianopo-
litanus, sive Achridanus Mæthiam secundam amisit,
quæ Bulgaria nomen ab novis incolis acceperat.
Demum ætatibus posterioribus, sedis Apostolica
Vicarius esse desit, & cum earum, quas obtinebat
ecclesiasticas provincias, aliæ ex aliis ab ejus juris-
dictione desciscerent, demum in ordinem Metropo-
litarum coactus est, quem locum in ecclesiastica
hierarchia hodieque obtinet.

Pannonia
prima &
Valeria
per Justini-
anum ab
Illyrico
sejunctæ.

Quo tempore Macedonia & Achaja Præfectura
Illyricæ ex decreto Justiniani subductæ, jus no-
menque Illyricum amiserunt, Pannonia itidem
prima ultra Dravum, & Valeria cum parte Aquil-
lonari Pannoniæ secundæ, ab Illyrico sejuncte in-
ter provincias Illyricas annumerari desierunt. Has
quippe Justinianus, cum non inclusit intra fines
Præfecturæ Illyricæ ad primam Justinianopolim
translatæ, ab Illyrico seclusas esse in posterum vo-
luit. Ut enim juris civilis, sic Illyrici novam
quamdam descriptionem Justinianus constituit; &
quemadmodum legibus antiquis, quas in corpus
volumenque juris ab se conditi non recepit, aucto-
ritatem vimque omnem abrogasse visus est; sic pro-
vinciis illis Illyrici vocabulo antea comprehensis,
quas novæ Metropoleos Illyrici supremo imperio
non subiecit, jus nomenque Illyricum ademisse di-
cendus est. Præterquam quod longius aberant a
Justiniana prima, quam ut ex illis facilis accessus,
atque expeditus esset ad Præfectum, & Primatem
Justinianopolitanum. Porro Pannonia prima inter
Danubium & Dravum sæculis posterioribus bi-
fariam divisa est; pars ad Occasum vergens Germa-
niæ adscripta, nunc Austriæ ac Styriæ Orientalis
finibus ac nomine continetur; pars reliqua in O-
rientem conversa, cum Valeria, itemque cum par-
te Aquilonari Pannoniæ inferioris in jus nomen-
que Hungariæ migravit. Hujus vero regionis Ec-
clesiæ fere omnes Illyricæ hierarchia exemptæ Me-
tropolitæ Strigoniensis ditionem ac potestatem un-
decimo sæculo ineunte subierunt.

§. III.

Descriptio Illyrici hodierni.

Justinia-
ni Illyrici
descriptio
etiamnum
servanda.

Ouos igitur terminos Justinianus Illyrico
circumdedit, iidem hodiernum Illyricum
definiendum esse arbitror; & quas ille provincias
Præfecturæ Justinianopolitane Illyricæ adscripsit,
easdem nunc etiam juris esse ac nominis Illyrici
existimo. Scio equidem post Justinianum in his
provinciis, cum frequentibus externarum gentium
excursionibus expolitæ essent, & plurimis bellis
discerptæ, & in alios atque alios populorum ac
principum dominatus distractæ fuerint, multiplices
ferum civilium & ecclesiasticarum conversiones
factas esse. Sed quamvis in tanta rerum varietate
motuque per annos amplius mille has regiones ver-
satas fuisse non ignoro, nihil tamen vel provinciis,
quas Illyrico attribuit, vel finibus, quos Illyrico
Justinianus constituit, sive addendum, sive de-
trahendum censeo. Sunt, qui Mæthiam & Daciæ
utramque cum Dardania, quæ nunc regiones par-
tim ad Serviam, partim ad Bulgariam pertinent;

sunt, qui etiam Pannoniam Saviam sive Slavoni-
cam Dravo & Savo interjectam ab Illyrico hodie
no secludunt; plerique autem eidem adimunt non
modo Epirum novam, sed etiam quidquid terra-
rum ac gentium inter Savum montesque Illyri-
cos interjacet, Chrobatique, & Bosniæ vo-
cabulis subest; omninoque putent Illyricum
omne ad eos limites revocandum esse, intra quos
continebatur haud multo ante, quam Romana
Monarchia per Augustum conderetur; detractis
tamen Istria & Carnia, quas idem Augustus jure
& nomine Italico donavit. Quare isti nunc iidem
regionibus Illyricum circumscribendum censent,
quibus Liburnia & Dalmatia continetur. Miror
autem, quid causa sit, nec satis intelligo, cur in
tantas angustias Illyricum hodiernum compule-
rint. Nam cur sic opinentur, si hanc rationem
subiciant, quod inde usque ab ætate Heraclii Sla-
vi Illyricum ferme omne ab Romano imperio di-
vulsam in suam potestatem suumque nomen redege-
rint, adimant etiam Illyrico oportet non Libur-
niam modo, sed etiam Dalmatiam propemodum
totam præter oram maritimam, & aliquas insulas,
quæ in fide manserunt ac ditione Romani Orienta-
lis imperii. Nam septimo sæculo Chrobati &
Serbli, gentes Slayonica, longe lateque in regio-
nes citra Danubium effusi, Dalmatiam ferme om-
nem, cum Abares Salonæ evertores indidem expul-
sissent, Heraclii Imperatoris permisso occuparunt
suisque & Regulis & legibus subiecerunt; id quod
narrat Constantinus Porphyrogenitus, simulque
describit Dynastias, in quas Dalmatiam divise-
runt, & quæ cuique vocabula imposuerint, ea sin-
gillatim percenset. Tum enim vero, exceptis ur-
bibus maritimis, insulisque aliquot, Dalmatia
omnis mediterranea & montana, itemque Libur-
nia bifariam divisa est, & quæ in Occasum vergens
Chrobatis obtigerat, Chrobatia appellata est;
quæ vero spectat in Solem orientem, dominatum
Serblorum pariter, Serbliaque nomen accepit.
Serbli porro in Orientem ultra Dalmatiam, & in
Septemtrionem usque ad Danubium finibus prola-
tis quidquid terrarum Mæsia antiqua superior obti-
nebat, ad suum nomen, suamque ditionem adju-
xere. Non igitur si Chrobata, si Serbli, adde-
etiam si Bulgari suas leges, suos magistratus, sua
vocabula in provincias Illyricas invexerunt, sequi-
tur illico eas ab Illyrico hodierno secludendas esse,
nisi vero eandem ob causam ex jure, ac nomine Il-
lyrico vel ipsam Dalmatiam & Liburniam magna
ex parte detrahendam censeas.

Si vero a possessione illarum regionum, quæ Li-
burniæ ac Dalmatiæ tum a Septemtrione, tum ab
Oriente circumjacent, Illyricum idcirco depel-
lunt, quod jamdudum in illis regionibus nomen
Illyrici exstiterit, sic prorsus, ut nemo eas sive
in litteris, sive in familiari sermone Illyrico no-
mine impertiat, videant porro, ne ipsam quoque
Dalmatiam, Liburniamque, ut sibi consent, Il-
lyrici vocabulo eximere cogantur. Fateor equi-
dem, ex quo nova ab Slavis & Bulgaris inuenta no-
mina audiri ceperunt, & litteris celebrari, & com-
muni usu magis in dies magisque invalescere, pro-
pemodum desisse provincias illas vocari Illyricas;
neque aliis fere, quam vernaculis earum gentium
vocabulis appellari jam ab illo tempore solere, cum
a Chrobatis, Bosnenibus, Serblis, Rasciis, &
Bulgaris habitari ceperunt. Hinc factum est, ut
plerique Geographi hujus & superiorum ætatum,
ablegato Illyrici nomine, quas dixi regiones, vo-
cabulis Chrobatæ sive Croatia, Bosniæ, Servia,
Rasciæ, & Bulgariæ in suis tabulis notent ac distin-
guant.

Refellun-
tur ii, qui
hodiernū
Illyricum
Dalmatiæ
& Liburniæ
finibus
circum-
scribunt.

Argume-
tum secu-
ndum dilu-
itur.

Illyrici
nomen
semper
salubre

quant. Verum enimvero eodem fere tempore, ut apud ceteras finitimas gentes, sic apud Dalmatas nomen Illyricum obliterari, ac desuetudine exolescere cepit; pauci enim scriptores vel Geographi septimo vel octavo saeculo posteriores inveniuntur, qui regionem illam Ardia & Driloni fluminibus interjectam Illyrici vocabulo subiciant, quive hac nostra, & proxima, & superiori ætate aliud eidem, quam Dalmatiæ nomen attribuant, nisi quod in ejus partem ab ortu Solis extremam Albaniam appellatio irrepserit. Nomen Illyrici multis ab hinc saeculis antiquatum est, illudque Geographia recentior tabulis pariter scriptisque propemodum omnibus expunxit, nisi cum forte adhibendum sit ad res describendas, & loca designanda, quæ ad historiam & Geographiam antiquorum temporum pertinent: nunc una Dalmatia in ore omnium, vulgarique in sermone versatur; una hæc publicis privatisque literis celebrari solet; contra vero Illyrici & Illyriorum nomen in vulgus fere ignotum est, rejectumque a communi consuetudine loquendi; & nisi esset veterum scriptis ac monumentis custoditum, jam pridem vetustate obrutum, memoria omni intercidisset. Qui vero in rebus locisque posteriorum temporum explicandis nomen Illyricum usurpant, eos in numero illorum ponendos arbitror, qui non ut consuetudini, vel necessitati, sed ut eruditioni, ac doctrinæ serviant, antiquis & obsoletis, quamvis, quæ nunc sunt in usu & honore, vocabulis abuti malunt. Hæc cum ita sint, si nolunt haberi dicique Illyricas regiones illas, quas vocabulo Illyrici subduxit usus posteriorum ætatum, penes quem ut rerum, sic locorum appellandorum potestas est atque arbitrium, ne a se ipsi dissideant, neque etiam oportet Dalmatiam Illyrici hodierni finibus contineri. Restat igitur, ut nihil loci usquam gentium relinquunt, in quo nunc Illyricum collocari possit. Vereor equidem, ne isti magis jure quodam suo & arbitrato, quam certa ratione aliqua & auctoritate, quas sæpius dixi, regiones Illyricæ detrahant; nulla enim proferre possunt sive Principum edicta, sive Geographorum decreta, in quibus diserte perscripti sint fines illi, quos ipsi Illyrico hodierno assignunt. Ego vero satius esse arbitror descriptionem Illyrici, quam Justinianus Imperator suo decreto sancivit, sartam testam servare; quam ejusdem Illyrici terminos vel ad arbitrium meum, vel ad normam juniorum Scriptorum revocare; præsertim cum post Justinianum nulla lex Geographorum, nulla Regum aut Magistratum auctoritas certa & expressa intercesserit, quæ aliquid de finibus Illyrici per Justinianum statutis immutaverit. Nec vero si provinciæ, quas idem Imperator sub potestate supremi Præfecti Illyrici subjunxit, nova ab novis incolis illata & peculiaria nomina subierint, continuo amiserint necesse est jus subeundi commune vocabulum Illyrici, quo illas inter se Justinianus colligavit. Quæ igitur fuerat Justinianæ, eadem Illyrici hodierni retineatur, ac firma stabilisque permaneat dimensio, & circumscriptio; & provinciæ easdem Justinianæ & hodierno Illyrico attribuamus licet, nimirum præter Dalmatiam omnem maritimam *Pravali*, quæ pars est postrema Dalmatiæ ad Orientem, *Macedoniam secundam*, idest *Epirum novam*, quæ nunc *Albania* dicitur; *Dalmatiam transalpinam* inter montes Dalmaticos & fluvium Savum, quæ postea dicta est *Chrobatia* & *Rosina*; partem *Pannoniæ secundæ*, sive *Pannoniam Saviæ*, quæ nunc *Slavonia* vocatur; *Dardaniam*, quæ hodie *Rascia* appellatur. Ac tribus quidem post Justinianum sæculis quidquid terrarum Bulgari tenebant,

Provincia
Illyrici
hodierni.

videlicet Dardaniam, Epirum novam, & Mæsiam ipsam inferiorem, quam Justinianus Illyrico juri ac nomini restituerat, Joannes VIII. Pontifex Max. inter provincias Illyricas annumerat in sua ad Episcopos & clericos Græcos epistola: *Miramur vos, inquit, falcem misisse in Illyrici provincias, quas nunc Bulgarorum natio retinet, ingredientes.* Gregoras vero longe ætate inferior, & plurium saeculorum intervallo ab ætate Justiniani disjunctus, regionem ultra Macedoniam in occasum obversam, videlicet Epirum novam, sive Dardaniam, in qua sita erat Justiniana prima, Illyriam vocat; *Bulgari locustarum more, aut fulminis instar, Macedoniam cum ulteriore Illyria occupant, oblatis ibi sedibus contenti; ac regia sedes eorum urbs ea esse cepit, quam Justinianus Imperator Archiepiscopatus honoris, primaque, ut diximus, Justinianæ nomine ornavit.* Ex quo apparet, Constitutionem illam Novellam Justiniani, nulla temporum diuturnitate, aut rerum conversione antiquatam fuisse, & post multa sæcula adhuc suam illi constituisse auctoritatem; ac semper deinde provincias illas habitas esse, dictasque Illyricas, quas Justinianus Illyrico olim adscripserat.

§. IV.

De variis Illyrici divisionibus.

Ac primum dividi potest Illyricum in partes tres, non illas quidem omnino distinctas, sed ita colligatas inter se, atque implicitas, ut secunda tertiam, prima utramque contineat. Triplex enim spectari ac distingui potest Illyricum, *Universale, Peculiare, & Proprium*. Illyricum universale complectitur quidquid usquam Illyrici juris ac nominis fuit; sic prorsus, ut sub hac duplici voce *Illyrici universalis* subicias oporteat Illyricum proprium, Dalmatiam, Liburniam, Japydiam, Istriam, Carniam, Rætiam utramque, Noricum Ripense ac Mediterraneum, Pannoniam omnem superiorem atque inferiorem, Daciam Trajani trans Danubium, citraque Danubium Daciam Aureliani, duplicem Mæsiam, Thraciam, Dardaniam, & præterea Macedoniam, Achajamque, & quidquid duobus hisce amplissimis vocabulis continetur, nimirum Thessaliam cum utraque Epiro, Græciam omnem cis ultraque isthmum Corinthiacum cum Creta, & insulis Epiro, Achajæ, & Macedoniæ circumjectis, & reliquis fere omnibus insulis maris Ægæi. Ostendimus quippe has provincias, quamvis non eodem omnes tempore, tamen omnes aliis aliis temporibus Illyrici vocabulo comprehensas fuisse. Itaque *Illyricum universale*, quæ in Occidentem vergit, partim amne Liguentia, Adriatico mari Ionioque ab Italia, partim Rheno fluvio & lacu Brigantino a Gallia disjungitur; quæ in Septemtrionem spectat, primum Danubio a Germania magna, deinde montibus Carpathiis a Sarmatia separatur; ab Oriente autem Ponto Euxino, Propontide, Hellesponto, & Asiatica ora definitur; demum quæ in Meridiem longissime protenditur, Mediterraneum mare attingit; quæ vero ex Australi in Aquilonarem plagam recedit, deflectitque in Occalum, imminet Italiæ, a qua interjectu Alpium dirimitur. Hæc est Illyrici universalis longissime latissimeque exportecti dimensio & circumscriptio.

Illyricum peculiare cum dicimus, eas regiones intelligi volumus, quæ jus nomenque Illyrici, cum inde usque ab antiquissimis temporibus adeptæ fuerint, neque unquam amiserunt, & nunc etiam apud

Prima
divisio
Illyrici;
Universa-
lis, Peculi-
aris, &
Propria.

Descriptio
Illyrici
universalis.

Descriptio
Illyrici
peculiaris,
ejusque
divisio.

apud omnes retineat; sunt autem Illyrii proprii, Dalmatiae, Liburniae, Japygiaeque insulaeque Illyricae objectae, quae quidem nunc uni omnes. Dalmatiae vocabulo subsunt. Ex his ferme regionibus constabat Romanum Illyrium, quod post devictum Gentium, Dalmatiae, & Japygae maritima subactos, Liburnos in deditionem acceptos, in partem provinciae Romani redegerunt, quam cum Gallia Cisalpina anno ante Christum 59. Senatus Julio Caesari dederit, & post huius interitum M. Bruto simul cum Macedonia mandavit. Et quamvis Istri quoque & Carni ad Illyriam pertinerent, antequam eos Augustus in decimam Dalmatiae regionem conjiceret, atqueque fortasse cum Illyria Romanam provinciam componerent, eos tamen Romani ab Illyria suo ac proprio vocabulo distinguere solebant. Hoc est Illyricum illud, quod Romanus in partes diviserunt, & alterum superius, alterum inferius Illyricum appellarunt; id quod declarat lapis antiquus e rudetibus Epidauri effossus, cui haec incisa erat inscriptio, apud Gruterum p. 396.

P. Cornelio Dolabellae
Col. VII. Viro Epuloni
Sodali Titienfi
Leg. ProPr. Divi Augusti
Civitates Superioris
Provinciae Illyricae.

Pars Illyrici vergens ad Orientem dicta est *Illyricum superius*, ut docet locus in quo inventa est haec inscriptio; ex quo fit, ut altera pars in Occasum declinans vocata fuerit *Illyricum inferius*; id quod Historicus Dalmata de Regn. Dalm. lib. 1. cap. 3. ex hoc & altero lapide apud Iadram reperto preclare conjecit: *Ex quibus inscriptionibus, quamvis nemo Auctorum id referat, argui potest superioris Illyrici provinciam Illyricum proprium simul cum Dalmatia comprehendisse, inferiorem vero Liburniam cum Japygia.* Hae regiones ante Romanorum adventum jam inde ab aetate & imperio Celtae Illyrici nomine regnoque continebantur, quas nemo unquam ab Illyrico sive antiquo, sive hodierno plane aperteque abjudicare ausus est, ne illi quidem, qui fines hodierni Illyrici vel arctissime contrahunt. Jure igitur Illyricum ex illis, quas retentui, regionibus constans, cum antiquissimum sit, nullaque unquam detractioe imminutum, *Peculiaris cognomine*, quando aliud aptius non supererit, signandum, ac distinguendum esse duximus; quippe cum ceterae provinciae, quibus deinde additum est Illyricum, vel posterioribus seculis ad nomen Illyricum accesserint, vel ab eo divulsae fuerint. Ergo Illyricum peculiare Asiae flumine ab Istria, montibus Albio, Bebio, Ardio & Scordo a veteri Pannonia, Drilone fluvio ab Epiro nova, mari Adriatico ab Italia disjungitur.

Descriptio
Illyrici
proprii.

Illyricum proprium regio est inter Naronem ac Drilonem, in qua Hyllus Herculis filio & Pelasgis Hyllinis auctoribus ortum esse diximus, & ex qua in alias atque alias regiones latissime propagatum fuit nomen Illyricum. Ex antiquis Scriptoribus, qui nominatim Illyrios proprie dictos, sive Illyricum proprium commemorant, nullum invenio praeter Plinium, & Pomponium Melam; hic inter Phaeaces & Pyraeos, ille inter Grabaeos & Taulantios constituunt Illyrios proprie dictos. *Parthini & Bassareta prima ejus tenent, sequentia Taulantii* (sive ut alii legendum putant, sequentia Taulantii) *Encheleae, Phaeaces, deinde sunt, quos proprie Illyrios vocant. Tum Pyrei &c.* Pomp. Mel. lib. 2. cap. 3. *Eo namque tractu (inter Naronem & Drilonem) Labatae, Enderodini, Sassei, Gra-*

bae, proprieque dicti Illyrii, & Taulantii, & Pyraei. Plinius lib. 3. cap. 26. Caterum neuter in populis illis pertransendis, quibus Illyrii proprii interjecti sunt, ordinem eundem geographicum servat, in quem eos redigere conabimur part. 2. Prologem. Uterque autem Illyrios proprie dictos in eam regionem conjecit, quae Naroni & Driloni interjacet; sed Plinius, praeter Illyrios proprie dictos, in eo tractu alios etiam populos locat, quibus nimirum & commune cum Illyriis propriis, & peculiare, suum videlicet cuique nomen fuerat. Taulantios vero ibidem perperam a Plinio collocatos esse Historicus Dalmata existimat, quos inde ceteri Geographi summovent, ultraque Drilonem infra Dyrrhachium ad Meridiem rejiciunt, nisi forte Taulantii fines suos interdum supra Dyrrhachium, Drilonem transgressi, in Illyrium proprium extenderint. Porro juniores Scriptores Melae & Plinii exemplum & auctoritatem secuti Illyricum proprie dictum inter Naronem Drilonemque constituunt, veluti Harduinus apud Cellarium & Martinierum, Historicus Dalmata, & alii plures. *Illyricum ergo proprium*, inquit Historicus Dalm. de Reg. lib. 1. c. 3. *inter Naronem & Drilonem* (rectius Drilonem) *situm fuit.* Nec solum auctoritas, sed etiam ratio ipsa postulat, ut ex omnibus provinciis Illyricis haec una potissimum haberi dicique debeat *Illyricum proprium.* Hic enim non adventitium fuit, sed innatum nomen Illyrici; non huc aliunde inductum, sed hinc veluti ab natali solo primitum in finitimas, tum in remotas maximeque longine quas regiones prolatum est: & cum ceteris regionibus, quae olim amplissimo Illyrici nomine continebantur, alias alii ab Illyrico sejungant, neminem unum invenies, qui hanc regionem Illyrici vocabulo subduxerit. Est consuetudo Geographorum vetus sane & pervulgata, ut uni eidemque vocabulo duplicem notionem subjiciant, quarum altera latissime patet, altera exiguis finibus circumscripta est; idem quippe nomen Geographicum vim suam & significationem modo in plures provincias extendit, modo intra limites unius provinciae coercet; sic proorsus, ut cum commune sit pluribus, ejus tamen proprietas unius regionis angustius definiatur, cui peculiari quadam ratione convenit, propterea quod in ea ortum fuerit, & ex ea in alias atque alias provincias pervaserit. Quidquid terrarum ac gentium citra Alpes supero inferoque mari circumluitur, Italiae commune vocabulo subest; verum pars illa ad meridiem extrema, quae ab Rubicone in mare usque Mediterraneum procurrat, singulari quodam jure nomen Italiae sibi vindicat, & cum apud antiquos, tum apud juniores Geographos *Italia propria* appellatur. Hujusmodi exempla plura sunt, & notiora, quam ut vel omnia possint, vel necesse sit commemorari. Vide in hanc rem, quae scripsimus cap. 1. §. 1. Historicus Dalmata aliam praeterea causam attulit, cur haec regio habita sit dictaque Illyricum proprium: *Quae regio*, inquit lib. 1. cap. 3. *sicut apud antiquos ex fabula Cadmo ceteris Illyricis celebrior fuit, ita eadem ex Regum sede peculiaris vel proprii Illyrici nomen simul cum regno servavit, Illyricumque nomine a Romanis in provinciam ordinata fuit, ac Illyricum proprium ab eorum Scriptoribus dicta, ad differentiam eam Orientalis partis antiqui Illyrici ultra Drilonem, quae in Macedonum nomen transibat, quam Occidentalis citra Naronem, cujus pars antiqua Dalmatia ascribatur; pars vero reliqua a Romanis addita antiqua Liburnia & Istria nomina servabat; donec Dalmata Augustum fatigantes Illyrici citra Drilonem nomen sibi vindicarunt;*

Cur dicta
Illyricum
proprium.

Au-

Augustoque ipso Istriam ab Illyriis avellente, Illyricum intra Drinum & Arsiam restrictum in Dalmatiam & Liburniam dividi cepit: ex quo tempore Illyrici proprii nomen obsolevisse conjici potest. Itaque Illyricum proprium ab Occidente Naro, a Septentrione mons Scadrus sive Scardus, ab Ortu Drilo, a Meridie Adriaticum mare definiebant. Illyricum proprium idem esse, quod Illyricum primigenium, diximus cap. 1. §. 2.

Veteres
in descri-
bendis fi-
nibus Illy-
rici sermo
discrepat.

Alii de-
scribunt
Illyricum
proprium,

Hæc tripartita divisio Illyrici *Universalis*, *Peculiaris*, ac *Proprii* nobis esse debet veluti norma quædam & regula ad quam exigi revocarique oportet varias Illyrici descriptiones traditas ab antiquis Auctoribus, qui ejusdem fines alias contrahunt, alias amplificant, & eidem modo plures, modo pauciores provincias attribuunt. Sunt, qui existimant, Veteres, cum describunt fines Illyrici, idcirco tanta esse in varietate ac discrepantia constitutos, quod alii ad alia tempora respexerint, quibus Illyricum aut latius patebat, aut terminis angustioribus includebatur; quæ quidem ratio veteres interpretandi explicandique mihi admodum placet, ac sæpe nobis usui esse potest; sed vereor, ut semper eadem adhiberi queat; neque enim solum alii aliter, sed etiam iidem, cum in iisdem temporibus rebusque versantur, non eodem modo semper Illyricum circumscribunt; ex quo fit, ut variae ac multiplices Illyrici circumscriptiones, quæ apud antiquos reperuntur, alias ad *Proprium*, alias ad *Pecul are*, alias ad *Universale* Illyricum referri debeant. Dionysius Afer *Illyridem propriam* videtur definire, cum ab illa Dalmatiam distinguit. *Ad dextram partem protenditur Illyris alma: Post hanc Dalmatia populorum martia tellus.* Sed paullo post eandem Illyridem a Dalmatia distinctam usque ad montes Acroceraunios produxit. Itidem Schymnus Chius cum Illyrico proprio oram illam maritimam conjunxit, quæ ultra Drilonem in Meridiem usque ad eosdem montes Acroceraunios porrigitur. L. Florus lib. 4. cap. 12. Illyrios proprie dictos haud dubie designare voluit, cum eos veluti a Dalmatis diversos nominavit: *Ad Septentrionem conversa plaga ferocius agebat, Norici, ILLYRII, Pannonii, DALMATÆ, Mysii.* Idem Florus paullo post Illyriorum nomine Japydes impertiit, ut colligitur ex adjecta descriptione tum Japydiæ regionis montosæ, & torrentibus vallibusque intercisæ, tum belli Japydici, quod per se Augustus gessit, qui ex acie vulneribus acceptis discessit, ut Florus pariter atque Appianus docent: *Illyrii quoque* (idest Japydes) *sub Alpibus agunt.* Svetonius etiam, cum in Augusto Pannoniam & Dalmatiam ab Illyrico sejunxit, visus est suis Illyricum proprium terminis circumscripsisse: *Donavit autem partim ductu suo, partim auspiciis suis Cantabram, Aquitaniam, Pannoniam, Dalmatiam cum Illyrico omni: item Vindeliciam &c.* Eutropius etiam lib. 3. Illyrici proprii meminit, cum illud non solum a Pannonia, sed etiam a Dalmatia seorsim enumerat inter provincias, quas ad Romanum imperium adjunxit Augustus: *Romano adiecit imperio Egyptum, Cantabram, DALMATIAM, Pannoniam, Aquitaniam, ILLYRICUM, Rhetiam &c.*

Alii pecu-
liare,

Illyricum peculiare nemo planius, nemo distinctius designavit, quam Plinius lib. 3. c. 21. 22. qui etiam Illyrios proprie dictos inter Naronem & Drilonem locavit. Illyrici enim descriptionem orsus est ab Arsia flumine, cui gens *Illyrica Liburnorum* jungitur; eamque perduxit usque Lissum ad urbem Driloni fluviæ appositam; *A Lisso enim Macedonia provincia.* Deinde cap. 26. Illyrici, inquit, longitudo a flumine Arsia ad flumen Dri-

nium, sive Drilonem. Illyrico *Peculiari* Scythæ Chariandensis adjecit ultra Drilonem oram maritimam, quæ postea dicta est Epirus nova, sed Liburniam detraxit. *Post Liburnos gens est Illyriorum.* Livius Dec. 1. lib. 10. primum Illyrico *peculiari* Liburnos ademit, cum Cleonymum medio sinu Adriatico classe subvectum, ne ad oram dextram appelleret, deterritum fuisse scribit ab accolis ejusdem oræ, quos nominatim distinguens ex ordine collocat *Illyrios, Liburnos, Istros*; deinde Illyrico peculiari Liburnos restituit, cum Dec. 5. lib. 3. Aquilejensium legatos in Senatum induxit, querentes coloniam suam infirmam, nec dum satis munitam inter infestas nationes *Istorum & Illyriorum*; ubi post Istros statim Illyrios subjecit, quorum nomine etiam Liburnos complectitur. Idem vero Livius Dec. 5. lib. 4. Illyrici proprii positionem designavit his verbis: *Pacata Epiro, divisisque in hiberna copiis per opportunas urbes, regressus ipsa in Illyricum, Scodra, quo quinque Legati ab Roma venerant &c.* & paullo post ejusdem Illyrici tres partes factas esse ait ab Anicio Prætoris. Pomponius Mela lib. 2. cap. 1. Illyricum *peculiare* utrinque auxit, Istria ab Occasu, Epiro nova ab Oriente adjectis. *Tergestum intimo in sinu Adriæ situm finit Illyricum. . . . Parthini & Dassaretæ populi nova Epiro prima ejus tenent.* Ptolemæus autem, non secus ac Plinius, & iisdem, quibus nos circumscripsimus, terminis Illyricum peculiare definivit. Ab Istriæ finibus ejusdem initium ducit: *Post Istriam Italia, reliqua Liburnia, quæ in Illyride est; nec vero illud ultra Drilonem produxit.* Ptolemæus autem æque ac Plinius, Illyricum cum a Pannoniis montium interjectu sejungant, eodem a Septentrione fines Illyrico peculiari constituunt, quos ipsi supra descripsimus. Zosimus Illyricum peculiare haud obscure significavit, cum præter alios Illyrici populos Præfecturæ Illyricæ nominatim *Illyrias*, idest, *Dalmatas ac Liburnos* subjecit.

Illyricum *Universale* integrum, expletumque omnibus suis numeris & partibus nemo Veterum suis scriptis expressit, propterea quod provincias, ex quibus constat, non omnes eodem tempore Illyricum complexu suo continuit, sed alias aliis temporibus vel recepit, vel amisit. Strabo, & Appianus præter Illyricum proprium, itemque Dalmatiam, Liburniam, & Japydiam, Illyrico universali adscribunt Rhætiam, Noricum, Pannoniam, & Mæsiam; Strabo neque Daciæ antiquam, neque Thraciam memorat; nondum enim, cum ille vivebat, hæc regiones ad nomen Illyricum accesserant: Thraciam Vespasianus, Daciæ veterem Trajanus Illyrico adjecit; sed cur Appianus utramque præterierit, quid causæ esse dicam, nisi quod Veteres in percensendis sive Illyrici, sive aliarum regionum provinciis, non adeo accuratos se diligentesque præbuere, ut nulla eorum animadversionem, sedulitatemque subterfugerit. Eandemque ob causam, ut censeo, Svetonius Noricos ab Illyrico secluserit; Dacos itidem ac Thracas inter Illyrios annumerare omisit, quippe nondum ad Illyricum pertinebant; & Valerianus ætate posterior Daciæ pariter Thraciamque in epistola ad Ablavium Illyrico primus adscripsit. Sextus Rufus & Jornandes, itemque Auctor Notitiæ Illyricum universale sui temporis describunt; ex eo fit, ut Rhætiam, Thraciam, Daciæ veterem, Mæsiæ inferiorem prætermiserint, quippe regiones illæ juris nominisque Illyrici possessione jamdudum decesserant; contra vero cum Illyrico Macedoniam & Achajam conjungunt, quæ jus no-

Alii Illy-
ricum unde
versale
non inte-
gram ta-
men dei-
scribunt.

medique Illyricum adepti cum essent sub imperio Constantini, adhuc retinebant. Utinam omnia complectar, pleni integrique Illyrici *universalis* descriptio non a singulis, sed ab omnibus simul Auctoribus petenda est, & consuetudine ex omnibus illis provinciis, quas modo plures, modo pauciores antiqui Scriptores, & alii quidem alias, vel pro temporum diversitate, vel pro sua quisque intelligentia, Illyrico attribuant. Ex numero autem ac varietate provinciarum, quas Illyrico si ve addunt, si ve detrahunt, intelligi potest alias *Proprium*, alias *Peculiaris*, alias vero *Universale* Illyricum, si non totum, saltem ex parte, ab illis designari.

Secunda
divisio Il-
lyrici O-
ccidentis
& Occi-
dentalis.

Secunda Illyrici divisio in duas partes distribu-
ta est; aliud siquidem est Occidentale, aliud O-
rientale Illyricum. Hæc bipartita divisio Illyrici
quodammodo implicata est cum celeberrima illa
Imperii Occidentalis & Orientalis divisione, at-
que ita coheret, ut sine hac vix illæ explicari,
intelligique possit. Post interitum Romanæ Rei-
publicæ, ex quo ad unum Augustum totius impe-
rii summa pervenit, per annos fere trecentos nul-
la facta est si ve Imperii, si ve Illyrici partitio.
Quamvis enim altero post Christum sæculo M. An-
toninus Aurelius L. Alium Verum imperii anticip-
cipem fecerit, ac tum primum duo ceperint esse
Augusti, nullam tamen divisionem subit si ve Im-
perium, si ve Illyricum; quippe qui pari propemodum
potestate, concordibus animis, & commu-
nibus consiliis rem publicam universam admini-
straverint. Tenuit deinceps consuetudo, non illa
quidem ab omnibus, ab aliquibus tamen usurpa-
ta Imperatoribus, ut vel fratres, vel filios, vel
etiam extraneos in societatem adsciscerent impe-
rii, non provinciis distributis, sed communicatis
inter se Augustalibus titulis atque insignibus, cum
semper tamen, ut Gvidus Pancirolus animadvertit,
apud Majorem, qui alterum ad Imperium exexerat,
summa esset auctoritas, & suprema rerum gerenda-
rum potestas. A majorum exemplo aliquantulum
desciverunt Carus, Numerianus, & Carinus, qui
ex tacto quodam pacto & conventu imperium in-
ter se partiti, suas quisque provincias habuit, qui-
bus jus suum dominatumque circumscriberet. Sed
cum eorum imperia breve admodum fuerit, ea
divisione paucis post mensibus sublata, iterum sum-
ma totius integrique imperii ad unum rediit. Impe-
rii Orientalis atque Occidentalis divisionem quam-
dam ac speciem adumbravit Diocletianus, cum eam
Romani orbis partem, quæ in Occasum vergebat,
Maximiniano Herculo, quem collegam assumpserat,
regendam tradidit; sibi vero, suæque in po-
testate retinuit partem alteram, quæ in Solanti orientem
spectabat. Hæc autem bipartita divisio, post-
quam uterque imperium deposuit, vata & firma
permanit, cum Herculo Constantius, Diocle-
tiano Galerius successit; hic, quæ ad Diocletiani,
ille, quæ ad Herculei regimen pertinebant, pro-
vincias cum suo quisque Cæsare, si ve Republicæ
gerendæ administro atque adiutore partitus, re-
gendas suscepit. Imperii partibus ad hunc modum
distributis, Illyricum tamen divisionis omnis ex-
perts totum atque integrum in Diocletiani primum,
deinde in Galerii potestatem concessit. Alias paulo
post ex aliis vicissitudines ac divisiones subit
Romanum imperium, & cum multis in partes di-
scriptum verius, quam divisum esset, uno eodem-
que tempore sex omnino fuerunt, qui vel Cæsa-
reum, vel Augustale imperium ac nomen in iis,
quæ cuique obtigerant, provinciis gerebant; Hera-
culus resumpto principatu, quo invitatus cesserat,

Divisio
Imperii
Orientis &
Occidentis
adumbrata
sub Dio-
cletiano.

Illyricum
indivisum
manente.

Constantinus Constantii filius, Galerius, Maxenti-
nus, Licinius, Maximinus. In ea vero tam va-
ria ac multiplici Romana rei distractione, Illyri-
cum ab omni propemodum divisione intactum
fere semper paruit. Licinius, postquam Constanti-
num insidiis atque iniuria laessivisset, ab eoque
primò ad Cibinæ Pannoniæ oppidum, deinde
in Thracia apud Campum Mardientem duplici pu-
ga victus esset, Illyricum omne præter Messiam
inferiorem ac Thraciam Constantino cedit. Quæ
hic summam attigimus, in historia Diocle-
tiani copiosius, ac distinctius exponetur. Tan-
dem Licinio iterum ac sepius sedifrago, & ter tri-
bus præliis victo atque in ordinem redacto, ac de-
num, quod novis rebus studeret, Thessalonice
interfici jussu, totum deus in unum coaluit im-
perium sub Constantino Magno, qui rerum om-
nium potius orbem Romanum universum in qua-
tuor, ut diximus, Præfecturas distribuit, qua-
rum altera ex Illyricis integro solidoque constabat,
cui detraxerat quidem Constantinus Massiam infe-
riorem ac Thraciam, sed Macedoniam, Thessa-
liam, Graciam cum Creta, Epiro utraque, & in-
sulis circumjunctis addiderat.

Constantino rebus humanis exempto, Imperium
quidem trifarium dissectum est, Illyrico intacto;
atque indiviso. Tres quippe ejus filii Romanum
orbem inter se partiti cum essent, Constantinus
natus maximus Galliam, Hispaniam ac Britanniam;
Constantius Thraciam, Asiam, Egyptum & O-
rientem obtinuit; Constantius vero natus minimus in-
ter hos medius regnavit, Africam, Italiam cum
intero Constantiano Illyrico sortitus. Verum
Constantino post triennium per insidias necato,
& Constante, cum imperasset annos fere tredecim,
Magnentii Comitis fraude interfecto, rursus Ro-
manum imperium ad unum Constantium cum Illy-
rico toto revolvitur. Constantio Julianus, huic
Jovianus in possessionem integram totius imperii at-
que Illyrici successit; nisi quod Illyricum, Julia-
no vel Joviano imperante, amissa propria, ad Præ-
fecturam Prætorianam Italiæ Africaque transla-
tum fuisse ex Ammiano Marcellino lib. 26. intelli-
gitur, qui Mamertinum per id temporis Præ-
fectum Prætorio Italiæ, Illyrici, Africae fuisse scri-
psit, cum Valentinianus Joviano successit.

Post Jovianum imperii rursus facta est bipartita
divisio. Valentinianus quippe rerum potius cum
sibi Occidentem retinuerat, Valentem in Imperii
societatem adscitum Orienti proposuit; tum ve-
ro primum Orientis Occidentisque vocabulis Ro-
manum imperium distingui coepit. Gvidus Panci-
rolus Comment. in Notit. cap. 2. auctor est eodem
tempore eandem divisionem subisse Illyricum
eius quidem pars vergens ad Occasum in fide man-
sisse ac potestate Præfecti Prætorio Italiæ, suus vero
parti alteri in Orientem obversa ac proprius Præ-
fectus restitutus est; idque colligi posse existimat
ex rescriptis Valentiniani ad Polemium, itemque
ad Fabianum Præfectos Prætorio Italia & Illyrici,
idemque confirmat citatis aliis legibus Codicis
Theodosiani. Verum divisio inter Valentinianum
& Valentem imperio, nullam Illyrici divisionem
factam esse cerisco, si quidem Zosimo fides habenda
est. Is quippe lib. 3. cap. 3. tradit Valentinianum
fueri Thraciam cum Oriente assignasse, sibi vero
Occidentem cum Illyrico reservasse; ac deinde cap.
16. narrat Valentinianum ex Africa in Massiam su-
periores trajecisse, ut ab ea provincia Barbarorum
incuriones avorteret. Igitur Massia superior,
quæ tum si ve controversia ad Illyricum pertinebat,
& quod consequens est, totum Illyricum, si Da-
ciam

Post Con-
stantinum
Imperium
trifarium
divisum
intacto Il-
lyrico.

Imperium
bipartito
divisum
inter Va-
lentianum
& Valen-
tem; Illyricum
que inte-
grum ob-
tigit Va-
lentianus.

giam Mæsiæ utrique interjectam adjicias, Valentiniani imperio suberat. Idem confirmat Nicephorus Callixtus, qui intra fines Illyrici regnasse Valentem docet, cum ait: Valentinianum fratri Valenti, aliquas civitates Occidentales ad Illyricum usque concessisse, videlicet civitates Mæsiæ inferioris, quæ ad Occasum attingebant Daciam provinciam Illyrici, quasque Constantinus cum universa Mæsiâ inferiori ab Illyrico divulserat. Neque est, quod objicias Palatium, seu Curiam Sirmiensem, quam inter se Valentinianus & Valens dividerant, ut monet Ammianus Marcellianus lib. 26. Et post hæc cum ambo fratres Sirmium introissent, divisa Palatio, ut potiori decuerat, Valentinianus Mediolanum, Constantinus Valens discessit. Hinc scilicet confici posse videtur Sirmii in urbe fere media totius Illyrici, constitutos fuisse utriusque imperii limites. Verum cum ea civitas æque propemodum Constantinopoli ac Mediolano abesset, opportunissimam se utrique Imperatori præbebat, quorum alter Constantinopoli, alter Mediolani regiam suam ac sedem collocaverat. Hæc igitur civitas, quamvis cum universo Illyrico ad Valentiniani ditionem pertineret, erat tamen veluti communis quædam arx utriusque imperii, quo vel legatos mitterent, vel per se ipsi Imperatores ad mutuum congressum colloquiumque accederent, & comitiis illic habendis præessent, & de rebus publicis in commune consulerent. Quamvis enim & duo essent principes, & in duas partes tributæ essent Romani orbis provinciæ, uterque tamen confociatis animis & consiliis rempublicam universam sic regebant, quasi unum foret imperium, & unus idemque esset Imperator. Nam sive leges condendæ, sive bella indicenda, sive fœdera ineunda, sive aliud quidpiam gerendum, quod paullo gravioris momenti esset, neuter per se quidquam, nisi altero consulto, & sententiam rogato decernebat. Itaque Illyricum integrum, nullaue sui parte diminutum Valentinianus in sua potestate retinuit, ejusque plenam administrationem Præfecto Prætorio Italiæ reliquit, vel mandavit, ad quem paucis ante annis Jovianus, vel Julianus eandem revocaverat. Hæc forma & descriptio Imperii atque Illyrici reserata est sub Gratiano & Valentiniano juniore, quibus extinctis totius Imperii summa cum Illyrico universo ad unum Theodosium pervenit.

Quæ hæcenus de multiplici ac varia Romanæ Monarchiæ divisione exposuimus, eo pertinent, ut ostendant, sæpe quidem superioribus ætatibus adumbratione quadam designatam, nunquam vero perfecte absolutam, firmæque constitutam fuisse celeberrimam illam divisionem Imperii Orientalis & Occidentalis; Illyricum autem fere semper omnis divisionis expers fuisse, & plenum ac solidum, cum quo vel plures rerum potiebantur, alterutri eorum paruisse. Antiquas illas divisiones ad tempus factas esse vel illud argumento est, quod alterutro Augustorum defuncto, vel variatæ fuerint, vel penitus exsoleverint; & quamvis sub Valentiniano & Valente vocabula *Orientis* & *Occidentis* in usu esse cœperint ad imperium utriusque distinguendum, tamen qui ante obitum Theodosii plane diserteque meminerit *Orientalis*, atque *Occidentalis* Imperii, nisi hæc fallit memoria, neminem reperies. Itaque huius divisionis rudimentum aliquod, & quædam quasi adumbratio repeti potest a superioribus sæculis, atque Augustis, sed ejusdem perfectio atque absolutio stabilis ac firma revocanda est ad filios Theodosii Magni Arcadium & Honorium. Hi siquidem anno Christi 395. divisum a patre acceperunt Imperium: Occidentale Hono-

rio, Orientale Arcadio obvenit. Inter Imperium utriusque limites in Europa constituti sunt mons Scardus, & linea e Scardo monte ad confluentes Savi ac Danubii perducta, itemque Danubius. Exinde & vulgo usurpari, & litteris celebrari vocabula cœperunt Imperii Orientalis & Occidentalis, passimque adhiberi ad Imperium utrumque distinguendum. Ex eo tempore nihil illis vocabulis notius, nihil celebrius, nihil usitatus. Hæc divisio apud posteros valuit, tamdiu conservata ac retenta ab Augustis, qui deinceps simul imperarunt, quamdiu utrumque imperium stetit; neque antea aboleri potuit, quam Barbaris undique ingruentibus, Imperium Occidentis variis coneuissum cladibus rueret, atque cum Augustulo extinctum anno 476. funditus interiret. Hanc bipartitam divisionem Imperii Orientalis & Occidentalis huic eidem epochæ alligavit Guidus Pancirolus Comment. in Notit. lib. 1. cap. 1. qui præterea & provincias Occidentalis imperii percensuit, & fines utriusque tum in Europa tum in Africa interpositos descripsit. Theodosius Magnus rerum potitus Arcadio Orientem, Honorio Occidentem, idest Italiam, Gallias, Hispaniam, Britanniamque, & Africam dedit; ac fines Meridiem versus ad Berenicem ultimam civitatem Cyrenaicæ sive Libyæ Superioris, quæ Pentapolis a numero quinque urbium dicebatur, sunt positi: inde Africa minor seu Tripolitana a Syrtibus & a Boreo promontorio Occidentalis imperii initium fuit. Ad Septentrionem vero Princeps Orientis Macedoniam cum Mysia prima & secunda usque ad Scardum montem seu Drilonem (idest Drinum) fluvium & Danubium tenuit. Ultra Pannoniam & Dalmatiam omnia ad Occidentale Imperium spectabant, quemadmodum ex Notitia et Procopio deprehenditur, qui Honorio Imperante Occidentale imperium a Gadibus Meridiem versus usque ad fines Africanæ Tripoleos itineris dierum xc. fuisse scribit, ab altera Herculis columna, secundum Europæ littus usque ad sinum Jonium dierum lxxv. Orientis vero imperium a finibus Cyrenæ usque ad Epidamnium seu Dyrrhachium naviganti iter cxxii. dierum fuisse, & Byzantio ad Istri ostia dierum xxi. & Chalcedone in Phasim fluvium dierum xii. addito itinere Dyrrhachio Constantinopolim usque totum Orientale imperium ambitum dierum 347. habuisse memorat. Imperium tamen vel divisum uterque Augustus æquo propemodum, ac pari jure, communique consilio, quasi unum idemque esset Imperium, administrabant; sic prorsus, ut militum etiam delectus alter ex alterius provinciis haberet, eosque suis legionibus adscriberet, ut declarat Notitia Dignitatum civilium ac militarium Imperii utriusque: *Communi tamen consensu*, ait Pancirolus ibidem, *uterque Princeps res imperii semper administravit, leges conjunctim promulgavit, arma conjunxit, ac simul Consules creavit, quorum alter Romæ, alter Constantinopoli residebat, ut duo dimidia conjuncta viderentur imperia.*

Divisionem imperii Orientalis & Occidentalis consecuta est divisio Illyrici Orientalis & Occidentalis, quod ad hanc diem ferme intactum, integrumque. Primum suam habuerat ac propriam Præfecturam Prætorianam, quam Constantinus instituit, deinde in potestatem ditionemque Præfecti Prætorio Italiæ concesserat. Tum Illyricum omnes retinebat, quas eidem Constantinus attribuerat, provincias, nimirum septem & decem e Sexto Rufo descriptas, scilicet, *Noricorum duas, Valeriam, Saviam, Dalmatiam, Mæsiam, Daciarum duas, Macedoniam, Thessaliam, Achajam, Epiri duas, Prævalim, & Cretam.* Hæc autem bifariam distributæ cum essent, alias quidem Im-

Divisio & fines utriusque imperii;

Divisio
firma ac
stabilis
Orientalis
& Occi-
dentalis
Imperii
Arcadio &
Honorio
tribuenta.

Cum divi-
sione Im-
perii con-
nexa divi-
sio Illyrici
Orientalis
& Occi-
dentalis.

perio & Illyrico Occidentali adscriptas in sua potestate retinuit Praefectus Praetorio Italicae; aliis vero in jus Imperii & Illyrici Orientalis migrare iussis, suis restitutus est & peculiaris Praefectus Praetorio Illyrici. Harum provinciarum bipartita descriptio, quae tum facta est, eadem fuerit opinor, quam exhibet Notitia, quamvis haec sit annis propemodum sexaginta posterior; nisi quod hinc abest Valeria, quam Sex. Rufus commemorat; sed additur ibidem Dardania, quae apud Sex. Rufum desideratur; praeterea ex Macedonia Sex. Rufi pars vergens in Occasum detracta sub vocabulo Macedoniae Salutaris partim ad Epirum novam, partim ad Praevalim accessit. Tres denique dioeceses Illyrici cum essent, una attributa est Imperio Illyricoque Occidentali, complexa sex ipsas provincias, Pannoniam utramque, Noricum utrumque, Saviam, & Dalmatiam; Dalmatiae autem vocabulo suberat Japydia, Liburnia, Dalmatia propria, Illyricum proprium, & omnis illa regio Dalmaticis montibus & Savo interjecta, quam Pannoniae veteri detractam Augustus cum Dalmatia conjunxerat. Hujus autem dioecesis administratio Praefecto Praetorio Italicae & Africae commissa, qui per suum Vicarium Sirmii constitutum eam regebat. Duae reliquae dioeceses pertinebant ad Imperium & Illyricum Orientale, suberantque Praefecto Praetorio Illyrici, qui suum cuique Vicarium praefecerat. Altera erat dioecesis Macedoniae, quam sex provinciae conficiebant, Achaja, Macedonia, Creta, Thessalia, Epirus vetus, & Epirus nova cum parte Macedoniae salutaris; altera erat Dacia, quae constabat ex quinque provinciis, Dacia utraque, Maesia prima, Dardania, & Praevalitana cum parte Macedoniae salutaris. Iidem fere limites, qui Imperium utrumque, etiam Illyricum utrumque sejungebant; nimirum Danubius a Septemtrione in Meridiem versus detorquens, linea ab Confluentibus Savi ac Danubii ad montem Scardum perducta, ac mons ipse Scardus; nisi quod ut Imperium, sic Illyricum Orientale ultra Scardum in Occasum finibus paullum prolatis, Praevalitanam provinciam sibi vindicabant. Pancirolus etiam in Notit. lib. I. cap. 23. uni eidemque tempori annexuit Imperii pariter atque Illyrici in Orientale & Occidentale divisi partitionem: *Diviso inter posteriores Principes imperio duplex factum est Illyricum, Orientale, quod Macedoniae & Daciae in XI. provincias divisas continebat, & Occidentale, quod Italiae Praefecto attributum Dalmatiam, duas Pannonias, Noricum Ripense & Mediterraneum, Saviamque complectebatur.*

Nihilo brevior aut diuturnior fuit Illyrici, quam Imperii Orientalis & Occidentalis divisio. Nam saeculo quinto immensa Barbarorum colluvies aequae in Imperium atque in Illyricum Occidentale incubuit; Gotthi enim, Alani, Vandali, Hunni, aliique, ex ultima barbara effusa nationes, utriusque provincias fæde vastarunt; ac demum Augustulo postremo Imperatorum Occidentalium extincto anno Christi 476. omnia sub imperium ditionemque barbarorum ceciderunt. Hic erat rerum status multo deterrimus, haec facies plane miserranda tam Imperii, quam Illyrici Occidentalis, cum Justinianus singulari Dei beneficio natus ad haec tempora in Oriente imperare coepit anno Christi 527. ingenti vel felicitatis vel sapientiae fama. Is Vandalis Africam, Gotthis Italiam & Dalmatiam eripuit, itemque Pannoniam magna ex parte, barbaris ejectis, recuperavit. Tum Occidentale imperium, quamvis Gallica & Hispaniensis dioecibus dignitatem cum Orientali, divisione omni sublata, *Illyricum Sacrum.*

sub Justiniano conjunctum est; Illyricum itidem Occidentale, amisso quidem Norico, itemque omni inter Danubium Dravumque Pannonia; Orientale autem, detracta fere omni dioecesi Macedoniae, in unius dioeceseos corpus coaluit subans Praefecto Illyrico; cuius sedem Justinianus Thessalonica transtulit Justinianopolim, quam ipse urbem magnificentissime condiderat, & Justinianam primam appellari iusserat. Cum vero Justinianus, ait Pancirolus cap. 23. *Sclavis in Illyrico devictis, utramque Daciam & Pannoniam recuperasset, patriam suam Metropolim totius regionis fecit, ac Justinianam primam ad alterius, quam prope exstruxit, differentiam appellavit, nunc Acreda, distam, ac mirifice ornatam auxit, forma quadrangularem manibus extructis, munitissimisque turribus in angulis cingens; & eam Praefecti Illyrici sedem esse voluit, ut ait Procopius.* Huc pertinent, quae superiori paragrapho diximus, quaeque diligentius, & copiosius exposaturi sumus, cum ventum erit ad sextum saeculum historiae sacrae Illyricae. Ita celeberrima illa divisio Imperii Illyricique Orientalis & Occidentalis anno quidem Christi 476. sublata fuerat, cum pars altera occupata esset a Barbaris; & Imperium Occidentis pariter cum Augustulo extinctum; sed Imperium, itemque Illyricum Occidentale magna ex parte ab Justiniano recuperatum cum esset, anno ferme centesimo & trigesimo, quam ab Oriente divulsam fuerat, rursus cum Imperio & Illyrico Orientali sub uno Imperatore, & sub uno magistratu coaluit.

Tertia est divisio Illyrici maritimi, & Mediterranei, quae cum sit per se facilis intellectu, haud multa explicatione indiget. Illyricum maritimum ab Istria usque ad Montes Acroceraunios in longitudinem porrigitur; latitudo ejus inter Montes ab Occasu in Ortum continentibus jugis productos & mare Adriaticum patet, continetque nunc Liburniam, Dalmatiam, & Epirum novam sive Albaniam, & omnes praeterea insulas, quae Illyricis littoribus objacent; sed cum Macedonia & Achaja ex decreto institutoque Constantini ad Illyricum pertinebant, tum maria omnino quatuor Illyricum maritimum circumfluebant, ab Occasu Adriaticum & Jonium, a Meridie Mediterraneum, ab Oriente Aegeum: antequam vero idem Constantinus ab Illyrico Thraciam & Maesiam inferiorem cum Scythia Pontica disjungeret, Hellesponto, Propontide, & Ponto Euxino alluebatur. Illyricum Mediterraneum complectitur, quidquid juris est ac nominis Illyrici ultra montes, quos supra diximus, quique olim Albius, Bobius, Ardius sive Adrius, & Scardus appellari solebant. Olim quidem ab Occasu, Septemtrione, & Oriente amplissime patebat, ut constat ex descriptione supra tradita Illyrici universalis; nunc iisdem terminis continetur, quibus Illyrici hodierni regiones Mediterraneas nunc definiemus.

Quarta demum, eademque postrema Illyrici divisio itidem est bipartita. Aliud est Illyricum antiquum, aliud Illyricum modernum. Illyricum antiquum pro varietate temporum varios fines habuit, primum admodum angustos, deinde quaquaversum longe lateque prolatis. Nam sub Pelasgis Hyllinis Illyrici nominis ac generis conditoribus, Illyricum intra Titium ac Drilonem fines suos continuit. Liburniam, Japydiam, Istriam, Carniamque ab Occasu Celtæ addiderunt, & ultra Drilonem usque ad montes Acroceraunios ditionem Illyricam propagarunt. At Illyricum postquam in potestatem Romanorum Imperatorum venit, tum vero jus suum ac nomen latissime

cum Imperio & Illyrico Orientali in unum coaluit.

Tertia divisio Illyrici maritimi & Mediterranei.

Quarta divisio Illyrici antiqui & hodierni.

Fines Illyrici antiqui.

In tribus Illyrici dioecibus una Occidentali, duas Orientali Illyrico attributa.

Vinea usque Illyrici.

Imperium & Illyricum Occidentale a Barbaris vastatum ac dispersum.

a Justiniano magna ex parte recuperatum.

H

pro-

protilie; nam pro Curia aequidistanti similis, jul-
iano Augusti Italia adscriptis, recepit. namque
Rhaetiam, Noricum, Medieterradunum ac Ripontio,
Pannoniam omnem superiorem & inferiorem, Mo-
siam item superiorem & inferiorem, Dardaniam,
Thraciam, & ultra Danubium Daciam ipsam Tra-
iani, quam usque ad imperium Aureliani retinuit.
Eidem vero Constantinus Magnus Thraciam & Mac-
edoniam inferiorem detraxis, amplissimam diocesium Ma-
cedonicam adiecit, quae sex ipsae florentissimas pro-
vincias cum insulis circumjectis comprehendebat.

Descriptio
Illyrici
hodierni
& fines.

Illyricum hodiernum, quod est argumentum su-
scripti operis, & quasi materia, quam potissimum
tractet, & in qua versetur Historia Illyrici sacri,
iisdem regionibus circumscribendum censemus, ut
supra diximus, quibus illud definivit Justinianus,
cum Praefecturam Illyricam Pretorianam Thessalo-
nicam ademptam ad Justinianam primam revocavit.
Complectitur autem Japydiam, Liburniam, Dalma-
tiam, Illyricum proprium, Prevaliam, quas omnes uno
Dalmatiae vocabulo nunc vulgus appellat; Epirum
novam, quae nunc Albania; Dardaniam, quae
nunc Rascia; Moesiam ac Dacias utraque, quae
nunc partim Servia, partim Bulgaria; Pannoniam

veterem Austrialem inter Saviū & Montes Illyri-
cos; quae nunc Bosnia & Croatia; ac demum Pan-
noniam Saviā, sive Interamniā, quae nunc
Slavonia dicitur. Spectat a Septentrione Hunga-
ros antiquae & Aquilonaris Pannoniae incolae; a
quibus Dravo, itemque Daecos veteres, nunc Tran-
sylvanos, Walachos, Moldavos, a quibus Danu-
bio dirimitur. A Meridie vergit ad Thracias ac
Macedonas montis Haemi intersecent disjunctos,
itemque a Meridie terminatur montibus Aetoea-
rauniis, Epirum veterem secludentibus; ab Oc-
casu & Meridie oram superiorem Italicam habet,
quam mare Adriaticum disjungit. Quae spectat in
Septentrionem, ab Occidente linea quaedam a
confluentibus Mari ac Dravi ad Confluens Savi
& Colapis primum deducta, inde vero magis ma-
gisque in Occasum detorta, & per Albios montes
usque ad ostium fluminis Arbia protracta definitur,
& ab Styria, Carinthia, Carniola recentioris
Germaniae provinciis, itemque ab Istria discrimi-
natur. Demum alterius linea a Danubio ad mon-
tem Haemum pertingentis interducta, Illyricum
hodiernum ex parte Orientis ab Scythia Pontica,
sive Tomitana separatur.

PARS SECUNDA PROLEGOMENON. DE DALMATIA.

CAPUT PRIMUM.

De Dalmatia antiqua.

§. I.

Origo & initium nominis Dalmatici. Fines Dalmatiae Primigeniae.

Ab Delminio, five Dalmatio, Dalmatia, & Dalmatida est in antiquis inscriptionibus.

Dalmatiam Illyrici maritimi regionem a Delminio urbe totius gentis primaria denominatam fuisse inter omnes convenit; sed cum urbis, tum ex ea derivatum gentis ac regionis vocabulum, variatione litterarum interposita, alii aliter scribunt. Quod Strabo *Delminium* vel *Dalmum*, Ptolemæus, Appianus, & alii *Delminium* vocant; unde in nummis & marmoribus antiquis latinis multo sæpius *Delmatiam*, quam *Dalmatiam* inscriptam invenies. Joannes Harduinus duos nummos exhibet, alterum Augusti, alterum Hadriani; in hoc MET. DELM. *Metallum Delmaticum*; ferax enim provincia metalli fuit; in illo: ADVENT. AUG. DELMATIAE, *Adventus Augusti Dalmatiae*. Extat apud Gruterum vetus Inscripção, quæ idem confirmat.

L. CÆCILIVS L. F. A. N. METELVS. ANN. ICCC.
DELMATIC. PROCOS. DE DELMATEIS.
III. NOV.

Idem Gruterus pag. 129. n. 8. ex antiquis monumentis descripsit NAT. DELM. natione Dalmata; & pag. 574. n. 5. IN. DELMATIA; quam quidem inscriptionem ad Domitiani ætatem putat referendam esse. Ceterum non desunt exempla Romanarum Inscriptionum, in quibus vocalis *A* priorem syllabam hujus vocabuli sibi vindicat. Duo attulit Gruterus; primum pag. 402. num. 6. LEG. AUG. PR. PR. DALMATIE. alterum ex Cippo Jaderensi pag. 568. num. 3.

D. M.

L. VETURIUS. FLORUS
VETERANUS. SCRIBA
NA. DALMATA
VIX. ANN. LV.

Apud Græcos & Latinos scriptores plerumque Dalmatia, & Dalmatae.

Dalmatiam & Dalmatas passim invenies apud Græcos five Geographos, five Historicos, quamvis Polybius interdum *Delmatas* pro *Dalmatis* dicere maluit; cæteri vero *Dalmatiam Dalmatiae*, & *Dalmatas Dalmatis* præferunt, veluti Dionysius Afer, five Alexandrinus in Periegesi, Strabo, Ptolemæus, Dio Cassius, Agathemerus, Procopius, & alii plures. Neque a Græcis dissentiant Latini Scriptores M. Tullius, Vatinius in Epistola ad M. Tullium, Ovidius, Plinius, Florus, Antoninus, Claudianus, & alii fere omnes priori hujus nominis Syllabæ vocalem *a*, quam *e*, libentius interjiciunt; nisi forte in eorum aliquas vulgatas editiones mendum irrepperit. At vero Cassiodorus in Orthographia docet scribi dicique oportere *Del-*
Illyricum Sacrum.

matiam, quamquam ipse pro *Delminio* scripsit *Dalmanam*, unde ait huic provinciæ ac nationi nomen inditum esse. Stephanus quamvis urbem illam, ex qua genti nomen obvenit, pro varietate codicum alias *Dalmium*, aut *Delmum*, alias *Delminon*, aut *Delminium* appellavit, ab ea tamen populos *Dalmienses*, seu *Dalmatas* constanter vocandos censuit, e littera perpetuo ablegata. Appianus ab *Delminio* eosdem populos initio quidem *Dalmateas*, postea vero *Dalmatas* denominatos fuisse tradit. Sunt qui civitatem *Dalmatiae* principem nunc *Dalmum*, nunc *Damniam*, nunc *Damnium* vocent, a littera semper interposita; sed cum plerique Scriptores eandem urbem *Delminii* vocabulo afficiant, recta derivandi nominis ratio postulare, ut *Delmatia* potius, quam *Dalmatia* diceretur; id quod præclare animadvertit Velius Longus de Orthograph. p. 328. *Placet etiam, ut Delmatiam, non Dalmatiam pronunciemus, quoniam a Delminio maxima civitatis tractum nomen existimetur.* Verum enimvero, quando jamdudum communis usus invaluit, penes quem jus esse & normam loquendi omnes consentiunt, ut appellatio posterior priori præferatur, nobis perpetuo constanterque hanc regionem appellandam esse *Dalmatiam* censemus.

Ergo *Delminium*, urbs olim præpotens ac nobilis, natura, & situ, mœnibus ac turribus egregie munita, in Mediterraneis atque in alpinis locis condita, haud longe aberat a fluvio Narone, quem vulgo nunc appellant *Narentam*. Hanc ejus urbis positionem fuisse ex Appiano primum *Dalmaticum* bellum describente cognosci facile potest. Cum enim M. Figulus Consul, cui Senatus bellum contra *Dalmatas* gerendum dederat, urbem gentis caput aggredi constituisset; docet Appianus eum ab *Dalmatis* e superioribus locis depulsum, non intermissa fuga usque ad *Naronem* in planitiem devenisse. *Hunc primo adventu metantem castra, caeso præsidio, in plana perpulere, non intermisso ad fluvium usque Naronem receptu.* Huic sententiæ adstipulatur Christophorus Cellarius Geogr. antiq. lib. I. c. 7. qui ex numeris Ptolemaicis *Delminium* in alpinis ad Septemtrionem locis collocandum censet. *De situ nihil certi constat; ex Ptolemai autem numeris & positione inter Andetrium & Naronem in Septemtrione ponendum esse Delminium admonemur.* Sed Thomas Archidiaconus plane ac perspicue docet *Delminium* urbem, quam ipse *Delmim* vocat, in excelsis & montosis locis positam fuisse, cum regionem ipsam, quæ circa urbem est, & ab ea denominabatur *Delmina*, in superioribus *Dalmatiae* partibus constituerit: *Est, inquit cap. I. regio quadam in superioribus partibus, quæ dicitur Delmina, ubi antiqua mœnia ostenduntur, ibique fuisse Delmis civitas memoratur.* Quare eo ferme loci *Delminium* constituendum puto, ubi nunc extat *Dumnus*, oppidum neque infrequens, neque ignobile

Delminio varie appellatum, ab *Delminio* rectius *Dalmatia*; sed usus *Dalmatiae* approbas.

Positio *Delminii* in locis Mediterraneis, ubi nunc extat *Dumnus*.

Delminii
ab hodie-
na Almis-
sa, & ab
antiquo
Dimalo
disting-
dum.

in ea regione aspera & montosa, quæ intra duos
fluvios Tilurum & Naronem accollitur; & iisdem
propemodum vestigiis stare arbitror, quæ fuerunt
olim antiqui Delminii ab Romanis funditus everfi.
Merito igitur diligenter Investigator topo-
graphiæ Dalmatice apud Ferrarium docet nunc Du-
minum esse, quod antiquitus vocabatur, Delmi-
nium. Quocirca maxime audicndos censeo, qui
Delminium in ora maritima apud ostia Tiluri sta-
tuunt, neque a Dalmisio, sive a Dalmisso distin-
guunt; quod oppidum mari adjacet, & Almissam ho-
die vocant, a Plinio Piguntiam, a Ptolemaeo Pe-
guntium appellatum ferunt. Neque illis assentior,
qui in suis Tabulis Delminium ab Narone in O-
rientem longissime disjungunt, transferuntque ul-
tra montem Scardum, prope ab Drino, qui ex
eodem monte oritur, & obverso in Septemtrionem
cursum, Bosniam a Serbia dirimens in Savum illa-
bitur. Sunt etiam, qui Dimalum Illyriorum op-
pidum, quod ab Emilio Consule captum scripsit
Polybius, idem esse putant, atque Delminium;
sed alterum ab altero distingui oportere docet re-
rum Dalmatarum scientissimus scriptor, qui po-
sitionem Dimali fatetur sibi, & junioribus Geo-
graphis esse incomptam; & longe ab Dalmatia ul-
tra Naronem id oppidum ego summovendum es-
se existimo.

Delminii
civitas
perpetua
munita, &
magna.

Delminii conditi æque tempus, neque aucto-
rem proferre possumus; sed urbem perantiquam
fuisse vel ex eo intelligi potest, quod primo Dal-
matico bello, inde usque ab anno ante Christum
156. florebat copiis opibusque, eratque ejus re-
gionis facile princeps, altissimis ac validissimis
mœnibus septa, nec solum natura & loco, sed
etiam firmis præsidis munita; qua in oppu-
ganda multum operæ ac laboris consumpsit M. Fi-
gallus Consul, novo catapultarum ac telorum ge-
neris excogitato, quibus ad faces in urbem ejacu-
landas uteretur; neque antea ejusdem oppugnatio-
nem sibi tentandam censuit, quam pleraque illius
gentis oppida in suam potestatem redegit, ut
Appianus docet. Hanc urbem, unde genti nomen
est, *Magnam* vocat Strabo; & quod reliquum tan-
tæ urbis vel elades & vastitatis bellica, vel nimia
vetustas fecit, *magna urbis tenuis vestigium* appel-
lat P. Brietius in suis Parallelis.

Initia no-
minis &
populi
Dalmati-
ci.

Quo autem tempore Dalmatæ nominari cœpe-
runt, ab urbe Delminio vocabulum nacti, si mi-
nus certo, atamen probabiliter conjectura assequi
possumus. Auctor est Polybius Dalmatas, cum an-
tea in ditione essent ac potestate Regum Illyrici,
defecisse ab Gentio postremo Illyriorum Rege, se-
que in libertatem vindicasse; Gentius autem prin-
cipatum in Illyriis obtinebat anno ante Christum
eirciter 185., cui post annos ferme septemdecim
Anicius Prætor regnum ac libertatem ademitt. Ita-
que hæ gentes, quæ præter commune Illyriorum
nomen, aliis atque aliis vocabulis distingui sole-
bant, post exactos Reges Illyricos, ut in populi
unius liberi corpus, non modo legum, sed etiam
hominis communione coalescerent, ab urbe Del-
minio totius gentis primaria, Dalmatas se appella-
ri voluerunt. Ex antiquis Historicis, seu Geogra-
phis neminem invenio, qui Dalmatas nominave-
rit ante Polybium, qui uno fere sæculo ante Chri-
stum floruit; is vero, cum primum, & alterum,
itemque tertium bellum persecutus est, quod Ro-
mani cum Illyriis gesserunt, ab Dalmatiæ, &
Dalmatarum vocabulo semper abstinuit; eoque tum
primum uti cœpit, cum descripsit quartum bel-
lum Illyricum, quod anno post devictum Gentium,
regnumque Illyricum extinctum duodecimo Ro-

Ex Illy-
riis, qui a
Gentio de-
fecerunt,
Dalmatæ
a Delmi-
nio urbe
eorum pri-
maria ap-
pellati.

mani Dalmatis intulerunt; itemque Appianus Po-
lybium secutus non ante idem bellum, quartum
quidem Illyricum, primum vero Dalmaticum,
Dalmatiæ, & Dalmatarum vocabula usurpavit; id
autem argumento videtur esse hos populos non ante
Dalmatas vocari cœpisse, quam regio dominatu
excusso, novis descriptis legibus, novisque magi-
stratibus creatis, rempublicam nullius dominatio-
ni obnoxiam condiderint, cuius caput Delminium
esset, unde ejus regionis cæteræ urbes gentesque ju-
ra ac leges acciperent. Initia autem libertatis ac
reipublicæ Dalmatice referri possunt ad annum ante
vulgarem Epocham 180, qui fuit duodecimus an-
te interitum regni Illyrici, quartus & vigesimus
ante primum bellum Dalmaticum.

Respubli-
ca Dalma-
tarum con-
dita anno
ante Chri-
stum 180.

Ac primum quidem Respublica nomenque Dal-
maticum inter Naronem ab Oriente, & Nestum
seu Tilurum ab Occasu sese continuit; a Septem-
trione autem Pannoniis montibus, a meridie mari
Adriatico definiebatur. Hi sunt fines, hæc est cir-
cumscriptio Dalmatiæ propriæ, seu primigeniæ. Ac
Naro quidem fluvius Dalmatas sejungebat ab Illy-
riis propriis, quos Gentius in sua fide ac potestate
retinebat; Tilurus autem eisdem ab aliis populis
Illyricis separabat, qui pariter per idem tempus
cum Liburnis Istrique itidem Illyricis ab Gentio
desciverint oportet. Illyrii vero inter Tilurum ac
Titium, Dalmatis ac Liburnis interjecti, a Dal-
matis Tilurum transgressis paullatim subigi cum
cœpissent, transiissentque tandem in jus nomenque
Dalmaticum, ex his atque illis, una & commu-
nis Respublica est conflata, finibus ab Narone us-
que ad Titium productis, terra marique propo-
tens, qua cum sæpe Romani decertarunt; neque
ante Augustum debellari omnino potuit, redigi-
que in ditionem populi Romani. *Hic populus*
(idest Dalmatarum) ait Polybius in fragm. n. 124.
*quamdiu vixit Pleuratus, ei paruit: post obitum
vero illius, cum in regno Gentius successit, ab illo
defecerunt, & bella cum finitimis gerebant, vici-
nosque populos (idest Illyrios ultra Tilurum usque
ad Titium & Liburniam) imperio suo subiciebant.*
Vatinius Prætor, qui quartum bellum Dalmati-
cum gessit; in suis ad M. Tullium litteris *Dalma-
tia antiqua*, antequam scilicet ultra Nestum seu
Tilurum fines suos ac nomen proferret, urbes ip-
sas viginti attribuit; auctam deinde ait oppidis
amplius sexaginta, quæ Dalmatiæ finitimis Tilu-
rum inter ac Titium populis ademerant. *Viginti
oppida sunt Dalmatiæ antiqua, qua ipsi sibi adsci-
perunt, amplius sexaginta.* Sed de hac prima Dal-
matici nominis atque imperii propagatione iterum
dicetur capite tertio.

Fines Dal-
matice pri-
migeniæ
inter Na-
ronem &
Tilurum,

usque ad
Titium
prolati.

S. II.

*Divisio tripartita Illyrici Regii, Liberi, Tyranni-
nici ab Schymno tradita, ad exordium no-
minis Dalmatici referenda est.*

Schymnus Chius is, qui fere uno ante Chri-
stum Sæculo oras maritimas jussu Nicomedis
Regis Bithyniæ illustravit, & versibus Græcis de-
scripsit, primum bifariam divisit Illyricum in me-
diterraneum & maritimum; deinde trifariam in
Regium, Tyrannicum, & Liberum. Prior divi-
sio cum ipsa per sese intelligi possit, explicatione
non indiget; posterior autem cum antiqua sit, &
ob eam causam subobscura, aliquam veteris Chro-
nologię & historiæ lucem desiderat; eam Schy-
mnus tribus hisce versiculis exposuit.

Triparti-
ta divisio
Illyrici a
Schymno
tradita.

Pars

Pars obtemperat Regie Potentie;

Pars alia servit unius libidini;

Pars legibus vivit suis

non con-
gruis cum
ante
Schymni;

Hæc tripartita divisio Illyrici Regii, Tyrannici, Liberi cum ætate Schymni congruere nequit; nam uno fere sæculo ante partum Virginis, cum Schymnus hæc scribebat, nulla pars Illyrici, cuius descriptionem litteris ille tradidit, imperio ac potestati regie five tyrannicæ suberat. Sublato enim Gentio postremo Illyriorum Rege, quo cum Regnum Illyricum corruit anno ante Christum 168, quidquid Illyrici inter Drilonem & Naronem Gentius obtinebat, Romani in suam ditionem, & provinciæ formam redegerant; reliquum vero Illyricum a Narone usque ad Titium amnem productum, quam Gentio regnante adeptum fuerat libertatem, adhuc eam retinebat, cum Schymnus hæc scripsit. Liburnia quoque per id tempus sui juris erat; Istria vero annis fere septuaginta ante Schymnum, Æpulone Regulo Istrorum devicto, qui ne vivus caperetur, ferro pectus sibi trajecit, in Romanorum potestatem concesserat; sed neutra hæc regio pars est hujus tripartitæ divisionis; quippe utramque, Istriam scilicet ac Liburniam, Schymnus ab Illyrico sejunxit. In ea vero Illyrici regione, quæ Driloni fluvio & montibus Acrocerauniis interjacet, quidquid urbium aut oppidorum vel Gentius habuerat, vel Perseus ad Regnum Macedonicum adjunxerat, id omne post Regem utrumque devictum anno ante Christum 168, sub populi Romani imperium ditionemque ceciderat. Nullum igitur in toto Illyrico seu regalibus, seu tyrannici dominatus vestigium erat, cum Schymnus e tribus Illyrici partibus alteram *regie potentia*, alteram *unius libidini* subiecit. Itaque tripartitam illam Illyricarum regionum distributionem, non ad Schymni tempora, sed ad superiores ætates revocandam esse arbitror; nam quæ scripsit de ora maritima Illyrica, ipsemet testatur se sumpsisse ex antiquioribus scriptoribus, quorum aliquos nominatim laudat veluti Eratosthenem ac Timæum; alios autem silentio præterit, apud quos invenerat Illyrios olim partim tyrannide oppressos miserrimam servitutem servivisse, partim iusto moderatoque imperio obnoxios fuisse, partim regali dominatione exemptos, suis legibus vixisse. Id ante nos animadverterat egregius rerum Dalmaticarum Scriptor, qui hanc tripartitam divisionem primo bello Illyrico subjiciendam censuit, cum Romani victores tres Illyrici partes fecerunt, ut ipse existimasse videtur, quarum una relicta est Pineo Agronis filio, altera Demetrio Phario, tertia Scherdilaidæ Illyriorum duci tradita. Sed unde acceperit Scherdilaidam Illyrici parte donatum fuisse plane ignoro; nam neque Polybius, neque Dion, neque Appianus, qui primum cum Illyriis bellum ab Romanis gestum describunt, id commemorant; mihi quidem sane non fit verisimile; præsertim cum Scherdilaidas, ut primum contra Epirotas duxit exercitum Teutæ, quæ Pinei tutelam cum regni administratione suscepit, sic postea contra Romanos eidem operam in eo bello navasse videtur. Deinde ut verum sit, quod hic Auctor tradit, tres quidem invenio per ea tempora apud Illyrios regni potitos, sed quinam ex his gentes illas crudeli servitute oppressas teneret, quæve pars Illyrici tum libera esset, suisque legibus viveret, non invenio. Nam regio extrema Illyrici ad Meridiem inter Drilonem & montes Acroceraunios fere omnis Romanorum imperium subierat, una excepta Apollonia, quam Romani, teste Appiano, liberam esse jusserunt. Sed cum re-

Illyricum Sacrum.

quæ partitionis ratio postulet, ut pars parti proportionem aliqua respondeat, non est verisimile, ut Schymnus unam omnino civitatem, quæ sua libertate utebatur, tertiam e tribus Illyrici partibus esse voluerit. Reliquum vero Illyricum ab Drilone usque ad Carnos, præter aliquot urbes, quæ Romanorum concessu cum insula Pharia in potestatem Demetrii venerant, ad regnum Illyricum Pinei pertinebant, quod antea Agronis ditione atque imperio continebatur. Romani siquidem Pineo Agronis filio eam paterni regni partem ademerant, sueque ditioni adjunxerant, quæ Driloni & montibus Acrocerauniis interjacet; cæterum autem Agronis imperium in Occasum vergens, exceptis oppidis Demetrio traditis, Pineo intactum reliquerant, ut docet Appianus. Hinc etiam demum, si velis, portionem aliquam, qua Romani Scherdilaidam impertierint; tres quidem habes partes Illyrici totidem Regibus subjectas, sed nullam, quæ aut libera esset, aut tyrannica servitute premeretur. Itaque cum post primum Illyricum bellum, nihil loci Illyriis liberis relictum sit; neque designari possit, quæ regio Illyrici tum *serviret unius libidini*, jugumque tyrannicum subierit, cum temporibus illis nequit coherere tripartita divisio Illyrici Regii, Tyrannici, & Liberi.

Ego vero sic existimo, tum tres Illyrici partes factas esse, quas Schymnus commemoravit, cum pars Illyridos citra Naronem, Dalmatiæ vocabulo assumpto, ab Gentio postremo Illyriorum Rege defecit, anno ante Christum 180. & quam tum adepta est libertatem, usque ad imperium Octavianæ Augusti retinuit, eaque paucis post annis ultra Nestum usque ad Titium & Liburniam Dalmatici nominis & imperii fines propagavit. Per idem tempus Liburnia quoque, regia dominatione excussa, se in libertatem vindicaverat. Sed hæc regio, ut diximus, ad eam, quam Schymnus fecit, triplicis Illyrici partitionem non pertinet, quippe cum is Auctor Liburnos ab Illyrico secluserit. Dalmatia igitur, inter Naronem & Titium porrecta, est tertia illa pars Illyrici, quam Schymnus *legibus suis vivere* ait; hoc est, de communi sententia suas sibi leges condebat, quarum descriptione totius juris publici privati que ratio ac disciplina continetur, & suos sibi Magistratus creabat, qui cæteris præessent, remque publicam administrarent.

Quæ vero pars Illyrici *serviebat unius libidini*, ejusque intolerandam tyrannidem vi ac metu coercita perferrebat, eam fuisse arbitror inter Naronem & Drilonem, quæ sub ditione & imperio Gentii manserat. Nam illa causa videtur fuisse, quæ Illyrios impulit, ut ab Gentio desciscerent, quod is crudeliter avareque imperaret, acerbissimis exactionibus urbes ac populos opprimeret, omnia denique pro potestate ageret, atque ad suam arbitrium libidinemque revocaret. Hujus mores immanes ac feros Livius Dec. 5. l. 4. descripsit; nam neque ab amicis, neque a fratre ipso manus abstinnit, quo tutius regnaret. Illis vero sublati, gravis deinde, dempto fratris metu, popularibus esse coeperat, & violentiam insitam ingenio intemperantia vini accendebat.

Tertia demum pars Illyridos, quæ iusti moderatique Principis imperio suberat, & *obtemperabat regie potentie*, ultra Drilonem in Solem orientem ac Meridiem introrsus a mari vergebat. In ea siquidem regnum obtinebat Pleuratus Scerdilæti filius inde usque ab anno ante Christum 197. post confectum bellum secundum Macedonicum. Romani enim hanc partem Illyrici Philippo Macedonum Regi ademptam Pleurato donaverant, quod

Divisio Illyrici Regii, Tyrannici, Liberi cum anno ante Christum 180 congruit.

Illyricum Liberrum.

Illyricum tyrannicum.

Gentii tyrannidis descriptio.

Illyricum regium.

Pleuratus Scerdilæti filius re-

sed ad superiores ætates referenda est.

nequit coherere cum proximis post primum bellum Illyricum temporibus.

genum in
Parthinis
& Lingo
obtainbat.

Pleurato
Parthinis
& Lynce-
stas a Ro-
manis da-
ti.

Regio Par-
thinorum.

Parthinis
a Parthi-
nis apud
Plinium
distincti.

Lyncesta-
rum regio.

is contra Philippum Romanis steterit; in eoque bello eius opera haud parvi fuisset. Id tradit Livius Dec. 4. l. 3. *Pleurato Lingus, & Parthinis da- ti; Illyriorum utraque gens sub ditione Philippi fue- rat.* Idem vero Livius, cum bellum Macedoni- cum faustis initiis geri jam ceptum esset, inter alios Regulos ac Principes Macedoniae accolae, quos ultra Romanis auxilia pollicentes Sulpitius Consul in ejus belli societatem accepit, Pleura- tum Scerdileti filium annumerat. Is vero conjun- ctis Illyricis copiis cum exercitu Dardanorum, pri- mus in Macedoniam aditum bello patefecit: *Hac satis felici expeditione bello commisso, Reguli ac Principes accolae Macedoniae in castra Romana ve- niunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Amander &c. Pollicentibus auxilia respondit Consul Dardanorum & Pleurati opera, cum exercitum in Macedonia induceret, se usurum. . . . Fama erat Pleuratum Dardanosque ingentibus copiis profectos domo, in Macedonia transcensisse.* Itaque Pleuratus ob suam operam prompte oblata, egregieque praestitam Romanis, remunerationis ergo ab iisdem Parthi- nos, & Lyncestras ab regno Philippi diuulsos acce- pit, quos ille ad paternam & haereditariam Scer- dileti ditionem adjunxit. Nam Pleuratus ante bel- lum Macedonicum aliquem in Illyriis principatum obtinebat; quippe Livius & Pleuratum Reguli no- mine, & Scerdiletum ejus parentem regali titulo affecit. Adde, quod idem Scerdiletus, quem Po- lybius l. 3. Scherdilaidam vocat, rogatus a Philippo Macedonum Rege, auxiliares copias eidem contra Aetolos auxilio misit, quas ex Illyriis suo imperio subiectis contraxerat. Parthinis, seu Partheni, gens Illyrica, a Partho, quam Partheniam alii vocant, urbe gentis primaria denominati, ab Septemtrio- ne Taulantiis, ab Oceasu Macedoniae finitimi, prope ab Dyrrachio regionem a mari remotam in- colebant, ut Polybius apud Ferrarium docet; quam- vis Pomponius Mela l. 2. c. 1. eos cum Dassaretis infra Taulantios ad Meridiem constitutere videat- ur. *Parthinis, & Dassareta prima ejus tenent, se- quentia Taulantii.* Plinius lib. 3. cap. 22. a Parthi- nis Parthenos distinxit; atque hos quidem in Il- lyricum proprium rejecit, locavitque proximos Oeneis haud procul Epidauro, illos vero cum Das- saretiis Macedoniae attribuit; nam ut alibi dixi- mus, haec postrema ad meridiem pars Illyrici in- jus nomenque Macedoniae transiit. *Alisso, in- quit cap. 23. Macedonia Provincia, gentes Parthi- ni, & a tergo eorum Dassareta. Parthenos, & Parthinios unam eandemque gentem Illyricam fuisse arbitror, sed locis distinctam; & vel ex hac ex- terna regione Illyrici in Illyricum proprium, vel huc Parthinorum coloniam illinc emissam fuisse.* Sed Parthinis, quos Romani Philippo ademerant, dederantque Pleurato, in ea parte Illyrici sedes ha- bebant, quae ultra Drilonem usque ad montes A- croceraunios producta nomen Macedoniae subiit, ac postea dicta est Epirus nova. Parthenos autem incolas Illyrici proprii Gentius vi tyrannica op- pressos imperio coercerebat. Lyncestras a Romanis in ditionem potestatemque Pleurati traditos, po- pulos mediterraneos alii Illyrico, alii Macedoniae adscribunt; propterea quod haec pars Illyrici ab regione Orientis, varios pro temporum varietate terminos habuit. Cum enim antiqui Reges Illy- riorum multa & gravia bella cum Macedonibus ges- serint, hinc factum est, ut juris ac nominis Illy- rici fines, alias contraherent cum vincerentur, alias in ipsam Macedoniam extenderent, cum vi- ctiores essent. Titus Livius, qui Dec. 4. lib. 3. Lyncestras a Lingo urbe principe, quam alii Lyn-

chum vocant, nomen adeptos, gentem Illyricam esse dixerat, eosdem deinde Dec. 5. lib. 5. in quar- tam Macedoniae regionem conjecit. Idem Livius Dassaretis, qui lacum Lychnidum circumcolebant, Lyncestras ab Ortu finitimos appoluit, cum Dec. 4. lib. 2. ait T. Quinctium Consulem id consilii ce- pisse, ut per *Dasseritios Lingumque tuto circuitu Macedoniae intraret.* Pleuratus igitur paternam ditionem, Parthinis & Lyncestris Illyricis populis auctam regali imperio regebat; illam scilicet par- tem Illyridis, quae, ut ait Schymnus, *obtempe- rabat Regiae potentiae.* Huic Pleurato cognatio ali- qua intercesserat cum Gentio, idque conjici po- test ex ipso ejus nomine, quo & parentem & tria- tum Gentii appellatum invenio. Nomen autem veluti gentile, ac duabus familiis commune, argumen- to est utramque familiam ab uno olim eodemque stipite propagatam fuisse, ac deinde alteram ab al- tera sejunctam esse.

Ac nulla quidem videtur esse controversia, quin Dalmatae fuerint ea pars Illyriorum, quos libe- ros, immunesque suis legibus regi Schymnus tra- didit. Duos itidem constat per id tempus apud Il- lyrios imperasse, Gentium ac Pleuratum, quorum alter Illyrios proprie dictos, alter Lyncestras & Parthinios in sua ditione ac potestate habuit; ve- rum dubitari fortasse posset, uter horum crudele in suos violentumque imperium exerceret. Si quis Pleurato mallet, quam Gentio, nomen domina- rumque tyrannicum adscribere, huic opinioni pre- sidium aliquod ex eo adsciscere posset, quod Pleu- ratus paulo ante, quam tertium bellum Romani cum Macedonibus susciperent, regno extorris a- pud Perseum exulasse legatur, idemque a Perseo legatus ad Gentium venisse, ut eum ad belli socie- tatem cum Perseo jungendam perliceret. Hujus au- tem exilii causa conjici potest in ipsum Pleuratum, quem Parthinis ac Lyncestras, cum acerbis atque a- vare imperaret, conspiratione in eum conflata, re- gno expulerint, seque ipsi ad fidem & societatem populi Romani retulerint. Nam Livius, qui Dec. 5. lib. 5. bellum cum Perseo gestum describit, Par- thinos inter Socios Romanorum annumerat.

Hae cum ita se habeant, ut paucis omnia com- plectar, tripartita illa divisio Illyrici Regii, Ty- rannici, ac Liberi a Schymno tradita, videtur conjungenda esse cum initio nominis Dalmatici, & cum primordiis Reipublicae illius, quam Dal- matae regio dominatu excusso condiderunt anno ante Christum 180., annis fere centum, antequam Schymnus ora maritimae descriptionem ederet, eamque ad Nicomedem Bithyniae Regem mitte- ret. Sed cum non desint, qui Schymnum paulo antiquiorem faciant, ipsumque altero ante condi- tam Salutem saeculo floruisse censeant, horum si vera esset opinio, dici posset res sui temporis scri- psisse, cum Illyridem trifariam divisit, ac partem Regiae potentiae obnoxiam, partem vi ac libidine tyrannica oppressam, partem aliena dominationi exemptam suisque utentem legibus fuisse docuit.

§. III.

Cur Dalmatia dicta sit ab aliis prima pars Graeciae; ab aliis Regio Italiae.

Qui Dalmatiam Graeciae vocabulo donaverit, Graecisque provinciis adjunxerit, antiquio- rem Isidoro Hispalensi neminem invenio, cu- jus aetas in septimum aerae vulgaris saeculum inci- dit, obitus in annum ejusdem saeculi fere sextum & trigessimum. Is Origin. lib. 14. cap. 4. *Sunt,* inquit,

Illyricum
Liberum
apud Dal-
matas.

Gentiusne;
an Pleura-
tus impe-
rio tyran-
nico ute-
rentur, du-
bitari po-
test.

Dalmatia
prima pars
Graeciae
Isidoro
auctore;

quem se-
quuntur
Archidia-
conus,
Dandulus,
& Blon-
dus.

Dalmatia
Græcia di-
cta.

Hyllus
Græcos il-
lus inveni-
xit.

Diomedes

22

Inquit, provincie Græcie septem, quarum prima ab Occidente Dalmatia, &c. Isidorum huiusce appellationis auctorem laudat Thomas Archidiaconus Hist. Salon. cap. 1. *Dalmatia secundum Isidorum est prima pars Græcie.* Andreas Dandulus ad an. 1085. historicorum auctoritate & consensu factum esse ait, ut Dalmatia habita & dicta sit prima Græcarum provinciarum: quæ secundum Historiographos Dalmatia prima Provincia Græcie est. Idem antea ad an. 874. inter Provincias Græciæ primam esse Dalmatiam scripserat: *Est autem Dalmatia prima Provinciarum Græcia, quæ habet ab Oriente Macedoniam, ab Occasu Istriam, a Meridie mare Adriaticum, & Insulas Liburnicas, a Septentrione Pannoniam &c.* Flavius Blondus lib. 2. haud discrepat a Dandulo: *Siquidem vetusti nominis Dalmatia Græciæ regio prima, ab Oriente Macedoniam, ab Occasu Istriam, a Meridie Pelagus Adriaticum, a Septentrione Pannoniam habuit.* Ac mihi quidem videtur huius appellationis causa multo altius, & inde usque a principio Illyrici nominis repeti posse, & Dalmatia multis ante Christum sæculis nominata esse, vel nominari potuisse pars Græciæ, atque inter Provincias Græcas annumerari; siquidem hæc regio plurimas e Græcia colonias excepit. Primam invenit Hyllus Herculis filius auctor & conditor nominis ac generis Illyrici. Is enim & oriundus erat e Græcia, & e Phæacia sive Corcyra Græcorum insula colonos illuc deduxit, qui cum initio ab suo Duce ac Rege dicti essent Hylli, & Hyllini, & Illynici, postea appellati sunt Illyrici. Horum enim originem ad Græcos referendam esse auctor est Schymnus, quamvis ex assidua cum barbaris finitimis consuetudine ab Græcorum moribus, atque institutis aliquantulum desciverint, & barbariem quamdam contraxerint.

Sed oppida illic quindecim colere asserunt Hyllus originis quidem Græcicæ, Quorum auctor Hyllus gnatus Herculis fuit. Malo propinquorum tamen contagio Feruntur evasisse Barbari, Ut asserunt Timæus & Eratosthenes.

Nec vero dubites, quin Diomedes, qui Trojano bello perfunctus, & classe in Adriaticum mare in- vectus, cum aliqua Illyrici maritimi loca cepit, tum in adversa Italiæ ora multas civitates condidit, vel restituit, e copiis Græcorum, quas secum advexerat, partim apud Illyrios reliquerit, iisque insulas urbesque, quibus potitus fuerat, habitandas ac tuendas tradiderit, partim vero in Italiam deduxerit. Nam Diomedem ad hæc littora appulisse, & in utraque ora Illyrica & Italica dominatum esse, monumenta utrobique ab eo relictæ testantur, ut alibi diximus, veluti Promontorium Diomedis, quod inter Nestum ac Titium prominet, & sinuoso ambitu in mare protenditur, Templum Diomedis nomine consecratum in ipso intimo maris Adriatici recessu prope ab ostiis Timavi, ritus Junonis Argivæ, Dianæque Ætolicæ colendæ ab Diomede in vectus atque Euganeis traditus, item duo luci antiqua religione insignes, alter Junoni, alter Dianæ consecratus, aliaque ejusmodi, quæ Strabo lib. 5. commemorat. In Italiam autem Diomedem venisse post peragratam oram Illyricam testes sunt campi Diomedæi in Daunia, ubi Sipontum, Salapia, Argos hyppium, quas urbes ab Diomede edificatas ferunt, & insule Diomedææ, quæ Gargani Promontorio ab Septentrione obiacent.

Post Diomedem gens Liburnica, deinde Celtica in Illyricum incubuit; quibus in ea regione dominatum adeptis, quidquid erat græci generis vel

extinctum est, vel in earum gentium ditionem moresque migravit. Sed nomen genusque Græcorum apud Illyrios reflorescere cepit Dionysio seniore imperante, qui tyrannidem Syracusis occupavit anno ante Christum 406. Is oræ utriusque, & navigationis Adriaticæ potiunda cupidus, utramque oram atque insulas colonis e Sicilia emissis frequentavit. Hos autem genere Græcos fuisse satis liquido constat; nusquam enim crebrius & frequentius, quam e Græcia in Siciliam migratum est; & quidquid nominis ac celebritatis adepti sunt Siculi, quidquid terra marique ad constituendum augendumque imperium præclare gesserunt, id totum Græciæ, & acceptis indidem Ducibus & copiis debent. Hinc factum est, ut Sicilia universa, Græcorum referta cum esset, ab Græcis instituta ac leges adsciverit, & Græca lingua uteretur; cuius rei auctor gravissimus est Plato, qui Dionysiorum ætati æqualis fuit, & in Epistola ad Propinquos Dionis conqueritur linguam Græcam paulatim apud Siculos vetustate ac defuetudine exolescere: *Si quod esset, id fiat, quod eventurum verisimile est, universa Sicilia in Græca lingua oblivionem lapsura videtur.* Primus omnium, ut tradit Thucydides, Græcos in Siciliam deduxit Theocles Atheniensis, qui hanc Insulam, ut ait Strabo lib. 6. rarissimum incolis oppidisve habitatum, optimam vero in primis ac fertilem, & rebus omnibus ad victum cultumque necessariis affluentem e propinquo contemplatus, Chalcidenses ex Eubæa, & Dorienles ex Achaja uberiores latiorisque agri spe illectos facile perpulit, ut illuc se ductore coloniam emitterent. Ergo veluti aperta per Theoclem e Græcia in Siciliam via, signataque Chalcidensium & Dorienlesium vestigiis, multæ deinceps ex omnibus Græciæ provinciis migrationes factæ, & indigenis in loca mediterranea compulsis, omnique ora maritima advenarum coloniis oppleta, Græcia in Sicilia dominari, ac potentissimis & maximis urbibus florere cepit. Itaque vetustissimæ ac celeberrimæ Siculorum civitates, Naxos, Megara, Syracusæ, Messana, & plures aliæ ad Græcos conditores sua primordia referunt.

Ergo Dionysius Lissum urbem munitissimam in Illyrico ad Drilonis ostia condidit; Iſsam insulam Liburnis ademit; utroque Syracusiorum, qui e Græcia oriundi erant, coloniam induxit. Sub idem fere tempus Parii originis itidem Græcicæ inde usque a Paro Ægei maris insula profecti, delatque in Adriaticum sinum, opem ferente Dionysio, occuparunt alteram insulam Illyricam, quæ ab Iſsa non ita lato interjecto mari in Orientem distabat, atque ab advenis Phariæ nomen accepit. Nec multis post annis Syracusii Iſsenses jubente Dionysio in continentem Illyricam transvecti, partem oræ maritimæ inter ostia Titii ac Tiluri, pulsus Illyriis, ad suam ditionem adjunxerunt, ibique duabus civitatibus ædificatis Tragurio & Epetio, nomen genusque Græcorum, linguam, mores, instituta late propagarunt. Itaque Græcia multo ante in Illyrico dominari ceperat, quam gens & respublica Dalmatica oriretur, eaque regio nomen Dalmatiæ subiret. Quare vetustissimi Geographorum Scylax Chariandiensis, & Schymnus Chius multas in Illyrico seu Dalmatia urbes insulasque commemorant, quas Græcorum fuisse testantur, veluti Heracleam, Pharum, Iſsam, Corcyram Melaniam, quibus adde Epetium & Tragurium urbes ab Græcis Syracusiis conditas, insulasque Proteradem, Cratiam, Olyntham, & alias, quas sub Græcorum potestate fuisse vel ipsa vocabula declarant.

e Siciliis in
Dalmatiam
Græcorum
colonias
deduxit
ab Diony-
sio Senio-
re.

Sicilia
Græcis re-
ferta.

Chalciden-
ses &
Dorienles
Græci in
Siciliam
advenerunt.

Lissum, &
Iſsam Græ-
ciæ & Syra-
cusis co-
lonias fre-
quentant,
& Phariam
Parii.

Iſsenses
Syracusii
condito-
res Epetii
& Traguri-
um.

Satis

Extrema
pars Illy-
rici ultra
Drilonem
ab Græcis
habitata.

Satis vero constat extremam ad Meridiem Illyrici partem jam usque ab antiquissimis temporibus ante nomen Dalmaticum exortum cultam esse a Græcis, & habitatam frequentissime; nemo enim ignorat Epidamnium, Apolloniam, Oricum, ut ceteras prætermittam, urbes fuisse coloniasque Græcorum vetustissimas. Quocirca Christophorus Cellarius admodum scite distinxit Illyridem Græcam a Barbara. Quidquid Illyrici est citra Drilonem fluvium vergens in Occasum, id Barbaris attribuit; quidquid vero ultra Drilonem, urbemque Lissum in Meridiem usque ad Epirum porrigitur, Græcis pariter Illyriisque adscribit; *Illyricum*, inquit lib. 2. c. 13. *perlustravimus, antequam in Italiam veniremus; restant gentes quadam Illyrica Græcis colonis permixte, quorum consociatione barbariem exuerunt, Græcis & ipsæ deinceps adnumeratae. Utique ergo discernenda est Illyris barbara, quæ in Lisso desinit, ab Illyride Græca, quæ ab illa urbe ad Epiri fines juxta tergum maris Adriatici, & intus aliquantum præcurrit. Hæc regio cum post primum bellum Illyricum magna ex parte in potestatem Romanorum venisset, dirempto fere omni cum Illyriis commercio, ad mores atque instituta Græcorum, quibus referenda erat, paulatim desciverat; ut jure meritoque Cellarius eam *Illyridem Græcam* appellandam censuerit. Sed postquam Romani reliquum fere omne Illyricum subegerant, Dalmatis exceptis, qui se suamque libertatem arduis & alpinis locis diu ac graviter tuentes, postremi omnium Illyriorum ab Augusto in deditionem Imperii redacti sunt; tum vero gens utraque Illyrica, Græca & barbara, ut Cellarii vocabulis utar, morum ac legum communione, publicis privatisque necessitudinibus jungi inter se, miscerique, & coalescere in populi unius corpus iterum coepit. Ita enim natura & vulgari consuetudine comparatum est, ut gentes præsertim finitimæ, quæ sub eodem jure & imperio sunt, facile inter se ad civilem communitatem, rerum fere omnium commercio, conjungi & consociari soleant: hinc etiam factum esse arbitror, ut alteri cum alteris se se connubiis & affinitatibus devincerent, & familiarum migrationes ultro citroque fierent. Verisimilius autem est Illyrios ab Græcis natione cultissima, legumque suarum tenacissima recte vivendi agendique disciplinam accepisse, quam Græcos in mores & consuetudines Illyriorum degenerasse. Brevi itaque Illyricum omne citra Drilonem, quod post Liburnos ab Julio Cæsare in deditionem acceptos, & Dalmatas ab Augusto & Tiberio subactos, Dalmatiæ nomen subiit, hodieque retinet, ab Græcis frequentari, Græcorum moribus assuescere, & Græce etiam loqui coepit; quo factum est, ut antiquitus Illyricum sive Dalmatia veluti pars quædam Græciæ & dici & haberi soleret. Quæ admodum pars ultima Italiæ, quæ vergit ad Meridiem, quod Græcis urbibus, & coloniis plena esset, quod Græcorum studiis atque institutis floret, quod Græca lingua uteretur, ab antiquis appellata est magna Græcia; sic etiam Dalmatia, cum jam inde a principio Illyrici nominis colonos Græcanici generis excipere consueisset, quorum aliis insula, aliis ora maritima receptum præbuit; ac deinde sub Imperio Romanorum conjuncta cum Illyride Græca, hinc sibi & affinitates hospitiique necessitudines conciliaverit, & novos incolas adjunxerit, & Græcorum linguam moresque adsciverit, merito tum pars Græciæ haberi, tum Græciæ vocabulo donari potuit. Cur autem dicta sit pars seu regio prima Græciæ, ratio in prom-*

Alia Illy-
rici Græca.

Illyris
Græca &
barbara
sub impe-
rio Roma-
norum
conjuncta.

& utraque
Græcis
morbis
atque in-
stitutis ex-
polita.

Us Italia
ad Meri-
dium ex-
trema Ma-
gna Græcia.

Utraque
pars dicta
est Græcia.

ptu est; cum enim quidquid infra Drilonem Adriatico, Jonio, & Aegeo mari circumluitur, amplissimo Græciæ vocabulo contineretur, quod Græcorum natio per omnes illas regiones longe lateque diffusa esset, Dalmatia inter Arsiam, & Drilonem porrecta, si quidem annumeranda est inter Græcas provincias, prima pars a Septentrione, seu prima Regio Græciæ fuerit oportet, eratque profectis ab Italia primus quasi aditus vestibulumque Græciæ; qua in regione quodammodo expressam Græciæ quamdam effigiem ex incolarum lingua Græca quamvis extranea, & moribus institutisque Græcorum licet adventitius perspicere licebat.

Cæterum si quis nimis alte longeque a nobis accersiri causam existimet, cur Dalmatia dicta sit Regio prima Græciæ, eam retrahat, per me licet, ad sæculum sextum, imperante Justiniano, qui expulsis Gotthis Italiam & Illyricum recepit, ac regionem utramque Imperio Orientis adjunxit, cum ante Gotthorum adventum ad Imperium occidentale pertineret. Quamvis autem Italia haud multis post annis sub jugum ceciderit in potestatem Langobardorum, Dalmatia tamen in fide mansit ac ditione Imperatorum Orientis; & licet sæculo septimo Slavi Dalmatiam mediterraneam, permissu Heraclii, occupaverint, & sæculo nono Carolus Magnus aliquam ejusdem partem sibi vindicaverit; maritimam tamen Dalmatiam fere omnem iidem Imperatores in sua potestate retinuerunt usque ad sæculum undecimum; quo tempore, cum res Orientis jam pridem domesticis seditionibus, externisque bellis afflictæ collabi diminuique cepissent, Dalmatiæ possessione, quam tueri non poterant, decedere coacti sunt. Jam vero Imperium Orientale idem esse atque Imperium Græcum, & Imperatores Orientis dictos esse Imperatores Græcorum nemo ignorat; quippe cum quidquid gentium, præter Italos, in Europa Asiaque iidem Imperatores obtinebant, id prope modum omne Græcanicæ originis erat, neque alia nisi Græca lingua utebatur. Itaque idem est Dalmatiam primam esse Regionem Græciæ, ac primam esse Provinciam Imperii Græci, cum ob eam, quam dixi causam, quodcumque regionum Imperio Orientis suberat, id rite appellari posset Græcia; præsertim postquam Italia omni, præter Romam & Ravennam, amissa, transactaque ad Imperium Langobardorum, nihil ferme, quod Græcum non esset, sub ditione ac potestate Orientalium Imperatorum permanferit. Cum autem ex majori parte unamquamque rem appellari spectarique deceat, jure sane meritoque Dalmatia, quæ ad universi Imperii Græci circumscriptionem exiguae partis instar obtinebat, dicta est Regio Græciæ, idest una ex provinciis Imperii Græci; & prima quidem provinciarum Græciæ, cum post Italiam amissam, hinc initium duceret imperium Græcorum. Hanc ferme rationem reddidit Andreas Dandulus, cur Dalmatia nomen Græciæ ab Historicis acceperit; ait enim idcirco hanc regionem pertinuisse ad Imperatores Constantinopolitanos, quia *secundum Historiographos Dalmatia prima provincia Græciæ est*, idest provincia prima imperii Græci. Ita fit, ut Dalmatia regio & pars Græciæ primum appellari coeperit sexto sæculo, cum adjuncta est ad Imperium Græcorum, haud multis annis ante Isidorum Hispalensem Episcopum, qui primus invenitur, a quo Dalmatia vocata sit *prima pars Græciæ*.

At quidnam causæ esse putemus, cur Dalmatia, quam aliqui partem Græciæ fecerunt, eadem ab aliis

Dalmatia
conjuncta
cum Impe-
rio Orientis.

quod Impe-
rium
Græcorum
dici solet.

Itaque Dal-
matia dicitur
Græciæ prima
regio Græciæ,
idest prima pro-
vincia Imperii
Græci.

aliis adscripta fuerit Provinciis Italiae? Stephanus
Byzantius bonis in primis Auctor, qui de Urbibus
libellum scripsit saeculo sexto vergente, Dalmatiam
jura ac nomine Italico donavit: *Dalmatia*, inquit,
Italia est regio; idem confirmat Constantinus Por-
phyrogenitus: *Ceterum Dalmatia Italiae regio est*.
Caesar Octavianus Augustus, cum Istriam divu-
sam ab Illyrico in Venetiam, decimam Italiae re-
gionem, transtulit, Italiae terminos usque ad Ar-
ciam protulerat; sed neminem invenio, qui trans
Arciam Istriamque nomen ac fines Italiae propaga-
verit. Quid igitur est, quod Stephanus & Con-
stantinus Dalmatiam inter regiones Italiae annume-
rent? Cujus quidem rei cum causam quaererem,
hanc mihi sane probabilem reperiisse videor, quod
hic subjeccio. Constantinus Magnus, cum quatuor
Praefectus Praetorio instituit, ut tradit Zosimus,
unus eorum omnis & omnino integri Illyrici admi-
nistrationem commiserat; sed post Constantinum
bisariam cum esset divisum Illyricum, ea pars Illy-
rici, quae ad Solem occidentem spectat, & sex
Provincias complectitur, duas Pannonias, Saviam,
Noricum utrumque & Dalmatiam, attributa est
Praefecto Praetorio Italiae. En igitur causam, cur
laudati Scriptores Dalmatiam in numerum regio-
num Italicarum retulerint. Verum, inquit, si
Dalmatia propterea dicta & habita fuit Regio Ita-
liae, quod Praefecti Praetorio Italiae jurisdictione &
potestate contineretur, nihil causae est, cur Pan-
noniam, & Noricum, & Saviam Italicis regionibus
adscribi non liceat, cum has Provincias una
cum Dalmatia Italica Praefecturae adnexas fuisse
constet. Fateor equidem, si quid valet nostra sive
conjectura, sive ratiocinatio, haec inter se consen-
tanea esse, neque si Dalmatiam Italiae adjunxeris,
ceteras Illyrici Occidentalis provincias ab Italia
disjungi posse. Ego vero nullus dubito, quin Scrip-
tores illi, cum Dalmatiam vocant regionem Ita-
liae, alias quoque Illyricas Occidentales provin-
cias Italiae attribuant. Id ut plane ac perspicue in-
telligi possit, illud animadvertas velim, quod ca-
pite tertio fusiis & diligentius explicari oportebit,
moris fuisse Graecorum sexti saeculi, ut Dalmatiae
vocabulo fere universum Illyricum Occidentale
subjicerent; & praclare admodum scireque docuit
Constantinus Porphyrogenitus Dalmatiam tempo-
ribus illis usque ad Danubium fuisse prolatam, id
est propemodum omnes Illyrici Occidentalis pro-
vincias uno Dalmatiae nomine comprehensas esse.
Sed haec alias, nunc quod instat. Cum ergo Ste-
phanus & Constantinus Dalmatiam Italiae regio-
nem esse affirmant, ad eam regulam & normam lo-
quendi, quae sexto saeculo apud Graecos usurpari
solebat, vim exigunt notionemque hujus vocabu-
li, neque illis Dalmatiam terminis circumscribunt,
quibus vel antiqua, vel hodierna Dalmatia defini-
tur; sed longe lateque proferunt, & fere totum Il-
lyricum Occidentale Dalmatiae nomine intelligi
volunt. Itaque Dalmatia & Illyricum Occidentale
apud illos Scriptores pro Synonymis habentur; &
cum dicunt Dalmatiam esse regionem Italiae, idem
est, ac si dicerent Illyricum Occidentale regionem
Italicam esse, quippe cum pars esset Praefecturae Ita-
liae, sive una e tribus diocesibus, quae ad Praefectum
Praetorio Italiae pertinebant. Illud hic opportune
admonendum censo, quod Stephanus & Constan-
tinus cum Dalmatiam, idest Illyricum Occiden-
tale regionem Italiae nominant, res duas tempo-
ribus disjunctas simul conjungunt. Nam Illyricum
Occidentale, cum intra finem saeculi quarti adjun-
ctum fuit sub potestate Praefecti Praetorio Italiae,
qui has Illyricas provincias per suum Vicarium

simil. constitutum administrabat, nondum Dal-
matia commune vocabulum apud Graecos Scripto-
res subiecit; quippe tunc primo Dalmatiae nomen
ac fines propagari, extendique paulatim per uni-
versum Occidentale Illyricum, excepto Norico;
ceperunt, cum Justinianus sexto saeculo, expulso
barbaris, illud recuperavit, atque iterum cum
Imperio Romano conjunxit. Graeci siquidem &
Byzantini Scriptores quidquid Illyrici creptum
hostibus sub fidem ditionemque Imperatorum re-
dibat, posthabito Illyrici nomine, Dalmatiae vo-
cabulo impertiebant, quod deinde paulo explica-
tius declarandum erit. Ita factum est, ut Dalma-
tia suos fines usque ad Danubium protenderet. Con-
tra vero cum Illyricum Occidentale Dalmatiae no-
mini subesse cepit, tum neque ad Italiam, neque
ad Praefecturam Italicam pertinebat; quippe am-
sis redactisque in servitutem Vandalicam, & Got-
thicam Italia, Africa, & Illyrico, sublata est Prae-
fectura Praetoriana Italiae, cui tres illae Dioceses
attributae fuerant; cum autem Illyricum Gothis
Justinianus ademit, Illyricum non restituit Italiae;
sed Praefectura suprema Illyrici ad Justinianum
primam translata, quod barbarica clades & provin-
ciarum distractio reliquum fecerant Illyrici sive
Orientalis, sive Occidentalis, id omne ad jus aucto-
ritatemque Praefecti Justiniani primae revocavit.
Cum ergo duo illi saepe laudati Scriptores ajunt Ita-
liae regionem esse Dalmatiam, ac Dalmatiae voca-
bulo Illyricum Occidentale fere totum compre-
hendunt, Norico excepto, quod Gothis ademi-
ptum, disjunctumque ab Illyrico, in jus ditionem-
que Francorum concesserat, tum respiciunt ad
superiora tempora, cum provinciae Occidentalis
Illyrici parserant Italiae, seu Praefecturae Italicae;
tum ad consuetudinem loquendi posterioribus aet-
atibus receptam se accommodant, cum Illyricum
Occidentale apud Graecos Dalmatiae nomen subie-
cit: perinde autem est, quasi dicerent Dalmatiam,
idest Illyricum Occidentale jure haberi dicique
posse regionem Italiae, quippe olim ad Italiam, si-
ve ad Praefecturam Italicam spectabat. Geographi
enim pariterque historici provincias atque urbes
illis interdum vocabulis licet obsoletis & antiqua-
tis uti solent, quae olim in eas conveniebant;
id siquidem non injucundam cognitionem vetusta-
tis avertit, & quanam fuerit antiqua earum descri-
ptio sive naturalis, sive civilis, declarat. Dalmatia
ergo, idest complexio illarum Provinciarum, ex quibus
constabat Illyricum Occidentale, idcirco dicta est
Regio Italiae, quod olim pars esset, seu diocesis
Praefecturae Italicae. Quamvis autem Africa eidem
Praefecturae subesset, quia tamen laetissimo interje-
cto mari longe aberat ab Italia, tertiamque orbis
partem ab Europa Italiaque distinctam consiciebat,
nemo illam Italiae regionibus adscripsit; contra ve-
ro diocesis Illyrica ut Praefecto Italiae parebat, sic
etiam finitima erat, & contigua Italiae.

Quod si Pannoniae & Savia ab Italia longiori in-
tervallo disjungi videantur, quam ut debeant aut
posse Italiae regionibus includi, per me contra-
has licet intra fines Dalmatiae hodiernae jus nomen-
que Italicum, cui Dalmatiam Stephanus, & Con-
stantinus subjiciunt; sic prorsus, ut secluso reli-
quo Occidentali Illyrico, unius Dalmatiae inter
Arciam & Drilonem contractae appellationem regio-
nis Italicae propriam fecerint. Alia subjici potest
ratio neque improbabilis, neque longe petita, cur
haec Dalmatia nominata sit Regio Italiae. Sepe ac-
cidere solet, ut regiones tantum, sive ob munus
utriusque gentis commercia, sive ob colonias ul-
tro citroque missas & acceptas, vocabula Choro-
gra-

receptum
de Barba-
ris saeculo
6 Dalma-
tiae com-
muni vo-
cabulo ap-
pellari
capit,

& Prae-
fecto Iusti-
niani
primae
attributa,

Geogra-
phi anti-
quis voca-
bulis ali-
quando uti
solent

Alia cau-
sa, cur
Dalmatia
vocata sit
Regio
Italiae.

Illyricum
Occiden-
tale P. P.
Italiae sub-
jectum est
saeculo 4.

graphica inter se communicant, & alterutra in ditionem alterius suum nomen inferat; nec vero hujusemodi rei desunt nobis exempla domestica. Nam ex Istria in Dalmatiam nomen Istricum invasit, & Dalmatia suo nomine decimam Italiae regionem impertiit. Videsis caput quartum, ubi hæc planius & distinctius explicantur. Quemadmodum ergo Dalmatia nomen Dalmaticum communicavit cum ea parte Italiae, quæ sibi contigua erat, sic ab eadem ipsa quoque nomen Italicum recipere potuit; quo fit, ut quæ fuit alterius cum altera gente vicinitas, usus, consuetudo, sermonis, rerumque aliarum commercium in Italiam quidem Dalmatiæ, in Dalmatiam vero Italiae nomen invexerit; ac propterea Dalmatia appellata est *Regio Italiae*.

CAPUT II.

De Populis Dalmatiæ antiquæ ante nomen Dalmaticum exortum.

Fines Dalmatiæ antiquæ.

I Nea Illyrici regione, quam Nestus ab Occasu, Naro ab Oriente definiunt, & quæ alterius ante Christum sæculi anno fere octogesimo Dalmatia nominata est, quatuor imprimis nationes vetustissimæ originis habitasse comperio, Nestos, Manios, Autariatas, Ardiæos, ut prætermittam Hyllinos Pelagos gentis Illyricæ conditores, itemque Liburnos, ac Celtas, de quibus parte prima satis multa diximus. Illi vero populi, quos modo percensui, vel antiquitate, vel nominis fama ac celebritate, secundum Hyllinos, Liburnos ac Celtas, ceteris Illyriis facile antecellunt, qui Dalmatiam antiquam ac primigeniam incolere, antequam Dalmatarum nomen & respublica vigere cepisset. De singulis pauca subijciam, quæ cognitione ac litteris digna esse videbuntur.

§. I.

De Nestis ac Maniis:

Nesti ac Manii inter Nestum ac Naronem.

Scyllax Caryandensis omnium, qui extant, Geographorum antiquissimus, cujus ætas annis amplius quadringentis & quinquaginta æram vulgarem antecessit, Nestos & Manios inter duos fluvios, quibus Dalmatia antiqua terminatur, Nestum & Naronem locavit. Sed populi utriusque sedes ac fines, minus accurate, quam oportuerat, perspicueque distinxit; nec ea distinctio addisci potest ex aliis antiquis Geographis, cum nemo, præter Scylacem, vel Nestos, vel Manios nominaverit. Verum idem Scylax, cum Sinum eundem, quem littus arcuatum inter ostia Nesti, & Naronis efficit, modo Nestum, modo Manium appellaverit, satis declarat Nestos & Manios Sinum illum ab utrisque denominatum accoluisse; & cum ab Occasu in Ortum progrediens describat oram maritimam, Nestosque Maniis anteponat, oram illam, qua vergebat ad Occidentem, Nestis, qua in Solem orientem spectabat, Maniis attribueri videtur; præsertim cum regionem Bullinorum usque ad Nestum sinum extenderit: *enavigatur*, inquit, *Bullinorum regio die longiori uno usque ad Nestum Sinum*; & Bullinis finitimos statuatur Nestos, quorum vocabulo regionem ultra Nestum, sive Tilurum amnem subiecit. Hujus oræ, quam Nesti incolebant, itemque insularum adjacentium descriptionem, per Lucam Holstenium e Græco in Latinum conversam, huic loco attexere libet.

NESTI.

Post Nestum (flumen) deinde sinuosa navigatio est, vocatur autem totus hic Sinus Manius, qui uno die præternavigatur. Sunt autem in hoc loco insulae Proteras, Cratia, Olyntha II. stadiorum intervallo, aut paullo majori a se invicem distat juxta Pharus & Issam; hic enim nova Pharus jacet Græca insula, atque Issa Insula, & hæc Græca oppida. Antequam vero ad Naronem perveneris, ampla regio in mare provenit, atque insula littori vicina nomine Melita, tum alia huic vicina, quæ Corcyra nigra vocatur; altero autem promontorio juxta Naronem fluvium excurrit; distat a Melita stadiis xx. a continenti autem terra stadiis viii.

Descriptio regionis Nestorum.

Post ostium Nesti fluminis ora maritima introrsum recedens, ambituque circumflexo, atque ad Naronis ostia producto, Sinum illum efficit, quem Scylax Manium vocat, sed paullo ante Nestum etiam appellaverat. Nam hunc esse sinum Manium argumento sunt insulae, quas idem Scylax ad eundem Sinum apposuit, Cratia, quæ nunc Bractia, itemque Pharia, quæ nunc Liefina dicitur; nam Proteras, quæ nunc Girona, Olyntha, quæ nunc Solenta, & Issa longius in Meridiem distans, quas ibidem loci posuit Scylax, citra eum Sinum vergunt ad Occidentem. Hunc itaque sinum partim Nesti, partim Manii circumcolebant. Satis constat hæc loca olim habitata fuisse ab Hyllinis, qui cum initio se tenuissent intra fines Illyrici primigenii, deinde Naronem transgressi nomen genusque Illyricum usque ad Titium propagarunt. Ex uno autem Hyllinorum sive Illyriorum genere multa sunt gentium ac populorum facta divortia, qui retento communi Illyriorum vocabulo, aliis atque aliis nominibus se appellari, atque inter se distinguere voluerunt. Ita Hyllini hujus Sinus accolæ, qui jampridem cum aliis ejusdem generis populis, variatione aliqua litterarum Illyrii vocari ceperunt, incertum quo tempore, quamve ob causam partim Nesti, partim Manii denominati sunt; nisi forte utriusque gentis originem non ad Illyrios primigenios, sed ad Liburnos, vel Celtas, referri placeat.

Sinus Manii idem ac Sinus Nestus.

Hyllini sive Illyrii variis vocabulis inter se distincti.

Jure queritur eruditissimus Dalmatiæ Scriptor Scylacem, ut in aliis locis bene multis, sic etiam in hoc loco librorum inscitia aut mutilatum, aut vitiatum esse, eumque, si quomodo fieri possit, restituere & corrigere conatur. Ac mihi in eo potissimum error videtur esse, quod cum unum tantum extet, duo ibidem Promontoria in altum protrudere dicantur, alterum quidem citra, alterum ultra Naronem: *antequam ad Naronem fluvium perveneris, ampla regio in mare provenit*. Atqui tantum abest, ut ex ora maritima inter Nestum & Naronem ampla regio in mare promineat, ut potius ora ipsa paullulum recedat, coarcteturque, & duobus quasi brachiis, altero ad Nesti, altero ad Naronis ostia modice exprorectis, mare complectatur, & sinum quemdam efficiat. Alterum vero Promontorium, quod Scylax juxta, seu potius ultra Naronem locat, est Peninsula Onæi sive Stagni, quæ non longe ab ostiis Naronis continenti annexa, tractu satis longo, Occasum versus in mare procurrat; huic vero primum Melita insula propius ab littore, deinde longius pars Corcyrae Melitæ a Meridie objacent, modico interfluo Euripo. Stephanus Byzantius, quamvis Nestos populos nusquam nominet, urbem tamen, & fluvium commemorat, cui nomen erat Nesto, itemque regionem Nestin appellatam: *Nestus urbs, & fluvius Illyriæ; Gentile Nestius, ut Artemidorus Geograph. lib. 2. & Nestis regio*. Proxima autem Nesto fluvio, quem alii Tilurum vocant, & civitas & regio cognominatur.

De Reg. Dal. & Croat. lib. 1. cap. xv.

Non duo; sed unum tantum Promontorium ultra Naronem, quod nunc Peninsula stagni dicitur.

Nestus et civitas & fluvius; Nestis regio.

indicio est, quod Ardizos inter ejusdem maris ac-
colas non recensuerit; videnturque tum ab re fami-
liari publicaue inopes, permixti cum aliis Illyriis
oram maritimam incoluisse, egreque admodum
potuisse gentis reliquias tueri ac propagare in po-
steriores ætates. Quare Strabonem & Appianum ad
vetustissimam ante Scylacem tempora spectasse arbi-
tror, cum bella inter Autariatas & Ardizos gesta
commemorant, & uno alterove sæculo ante debel-
latum fuisse cum Ardizis, quam Scylax suum Pe-
riplum conficeret. Priusquam vero de Ardizis,
earumque rebus in integrum restitutis scribere ag-
grediar, a quibus propius absunt initia nominis
Dalmatici, res Autariatarum breviter persequar,
ac paucis expediam; quippe cum horum opes, atque
imperium, ante annos fere ducentos, quam regio
ab ipsis habitata vocari inciperet Dalmatia, fun-
ditus interierint.

In eandem Illyriæ regionem inter Nestum &
Naronem Autariatas Scylax concludit, quam Nes-
tis & Manis attribuit, eosque longe a mari disjun-
ctos sub ipsis ferme Alpium radicibus apud Lacum
illum locavit, unde ait Naronem profluere: *Lacus
autem introrsum juxta Emporium illud magnus est,
usque ad Autariatas Illyricam gentem pertingens.*
Nec vero si Autariatas Scylax in extremum veluti
angulum hujus regionis coniecit, idcirco hisce fi-
nibus sane angustis eorum sedes circumscripsit nam
ait quidem lacum illum *usque ad Autariatas pertin-
gere*, sed nullos huic genti terminos circumdedit.
Constat autem Autarios ultra montes citraque,
longe ac late fusos immensum loci propemodum ob-
tinuisse, Hæc gens cum antiquissima esset, tum
copiis opibusque inter cæteros Illyrios plurimum
præstabat, & suos fines præsertim ad Septemtrio-
nem latissime protulerat. *Autariata*, inquit Stra-
bo, *maxima fuit & optima Illyriorum gens.* Nam
ab Oriente & Septemtrione fines suæ ditionis ultra
Scardum Montem in Mæsiam inferiorem usque ad
Danubium propagaverat, Triballis domitis, atque
in potestatem reductis: *Sed Autariata*, ait Strabo,
cum Triballis domuissent, qui ab Agrianibus, (quos
Stephanus inter Rhodopen, & Montem Hæmum
in Thracia locat) *usque ad Istrum xv. dierum itine-
ris spatium occupabant, super alios etiam Thracas
& Illyrios sese extulerunt.* Citra Montes ab Occa-
su & Meridie confines erant Ardizis, cæterisque
populis mare accolentibus; nam ex antiquis Scri-
ptoribus neminem invenio, qui Autariarum fe-
des usque ad mare Adriaticum protulerit, vel eos
rem maritimam attigisse scripserit. Appianus autem,
cum eos terra vel plurimum valuisse doceat, inter
gentes Illyricas Mediterraneas videtur annumeras-
se. Præterea Strabo ditionem Autariatarum ultra
Drilonem usque ad Dassaretios in Meridiem produ-
xit, quamvis eam aliis atque aliis interjectis genti-
bus interruptam fuisse significet, cum multos po-
pulos Autariatis finitimos esse, eosque contingere
affirmet; *Attingit autem* (Drilo fluvius) *Mace-
donicas & Pannonicas gentes versus Meridiem; si-
cut & Autariata & Dassaretii, alique populi aliis
partibus se & Autariatas contingunt.* In Occa-
sum itidem usque ad Titium amnem Liburnosque
jus gentemque Autariatarum se porrexisse intelli-
get ex Plinio, qui cum vetustissimis vocabulis uti
soleat, post Scardonam, quam Titius prætersiuit,
antiquam *Tariotarum* regionem constituit. *Libur-
niæ finis, & initium Dalmatiæ Scardona, in anne
eo xlii. M. P. a mari; dein Tariotarum antiqua re-
gio.* Tariotas autem eos esse, quos Appianus Au-
tarios, cæteri Autariatas vocant, & affinitas, quæ
inter hæc vocabula est, ac similitudo declarat, &

colligi potest ex Manuscripto Pliniano Codice
membranaceo Bibliothecæ Vaticanæ n. 195 ubi le-
gitur: *Autariatarum antiqua regio.* Huic Vari-
antæ lectioni Scriptor Dalmata præstantissimus li. 2.
cap. 2. de Regn. hanc notam apposuit. *Haec duo ab-
siones, Autariatarum, ex Scriptoris incuria disjuncta
pro nomine proprio Autariatarum accipiende
sunt, ut ex primo elemento A majusculo distinctionis
Aut dignoscitur; & conjuncta pro antiquissima gen-
te Illyrica, & regione Autariatarum sumenda, quæ-
rum Strabo, & plures alii Auctores mentionem fa-
ciunt.*

Quamdiu autem, quibusve potissimum tempo-
ribus Autariata hunc amplissimum rerum suarum
statum obtinuerint, ex antiquis Scriptoribus di-
gnosci haud facile potest. Quo circa si ad res anti-
quas incertique temporis investigandas, redigen-
dasque in aliquem ordinem Chronologicum con-
jecturis uti liceat, mihi quidem videntur Autaria-
tæ in summo rerum suarum fastigio jam tum consti-
tisse, cum Scylax vivebat, qui quamvis oras tan-
tum populosque maritimos, jussu Darii Regis Per-
sarum, lustrandos ac describendos suscepisset, ali-
quos tamen e populis Mediterraneis maxime nobi-
les celebresque nominavit, inter quos Autariatas
etiam singulari commemoratione dignos censuit.
Certe ante Scylacem debellatum fuisse cum Ardi-
zis necesse est. Si enim Ardizi nondum victi ac
profligati fuissent ab Autariatis, cum Scylax scri-
bebat, hunc minime commissurum fuisse arbitror,
ut Ardizos ne nominaret quidem, cum cætero-
quineorum nomen celeberrimum idemque notissimum
esse oportuerit, quippe qui, antequam ab Autariatis
subacti fuisset rebus florentissimis everfis ad sum-
mam inopiam, & paucitatem redigerentur, cum
terra, tum præsertim mari plurimum pollebant,
ut Appianus docet, ac bella cum Autariatis gesta,
cladesque iidem illatæ declarant. Per eadem ante
Scylacem tempora Triballos ab Autariatis domi-
tos fuisse existimo, & finibus in Mæsiam inferio-
rem usque ad Danubium prolatis, eos in tantas
opes viresque crevisse, ut cuilibet finitimarum na-
tionum & numero & potentia præstarent; ut jure
meritoque scripserit Strabo, *Autariatas maximam
fuisse, & optimam Illyriorum gentem, seque supra
alios etiam Thracas, & Illyrios extulisse.* Nihilom-
magis compertum est, quamdiu res Autariatarum
floruerint; illud tamen satis constat eos & numero
& viribus valde diminutos fuisse, ut postea dicam,
cum Alexander Magnus rerum potiebatur, cujus
initia referri solent ad eum annum, qui est ante
Virginis partum 336. Itaque optimum illum ac
florentissimum rerum suarum statum adeptos esse
Autariatas existimo annis amplius centum ante
Scylacem, eundemque annos itidem centum post
ætatem Scylacis retinuisse. Quoniam quidem ex-
perientia docemur, fere naturales esse conversiones
quædam rerum publicarum, quæ ubi ad culmen
potentiæ atque amplitudinis pervenerint, in eo
nequeant diutius consistere ac permanere; quarti
ante Christum sæculi pars fere dimidia elapsa jam
erat, cum res Autariatarum decreverat, atque in
dies fieri deteriores ceperunt. Duos populos fuisse
comperio, qui potissimum vires Autariatarum at-
triverint, eosque ex ingentibus terrarum spatiis in
exiguos sane fines compulerint, Scordiscos nimi-
rum & Romanos: *Sunt autem*, ait Strabo, *poten-
tia sua exuti prius a Scordiscis, deinde a Romanis.*
Anno igitur circiter 350. ante Christum a Scordi-
scis, quos alii Gallos, alii vocant Illyrios, alii in
Pannonia inferiore, alii in Mæsia superiore ad
Montem Scardum, sive Scardum locant, læssiri
armis

Res opesque
Autaria-
tarum
quando, &
quamdiu
floruerint

Regio Au-
tariatarum

amplissi-
ma cis ul-
traque
montes

Fines Au-
tariatarum

quarto an-
te Christi
sæculo
diminui
ceptum.

Tar pla-
Pliniani
idem atque
Autariatas

Autariata
a Scordi-
scis devi-
ci, &
prorsus
subacti.

armis ac tentari Autariatæ cum cepissent, atrox ac pertinax bellum inter gentem utramque exarsit, quod, nisi alterius populi exitio propemodum extremo, restingui non potuit. Ergo post multas clades ultro citroque illatas & acceptas, tandem Autariatæ devicti sunt, & iis, quos Triballis ademerant, regionibus prope universis expulsi, resque suas in angustum adducere coacti, usque adeo a pristina potentia florentique fortuna declinarunt, ut post annos fere 15. inter omnes nationes Illyricas, quæ semper habitæ sunt bellicosissimæ, nulla esset Autariatis debiliior, minusque valens ad resistendum in acie, primosque hostium impetus sustinendos, quemadmodum docet Arrianus mox laudandus. Diu tamen multumque inter Autariatæ & Scordiscos æquo Marte pugnatum esse scripsit Polyænus Stratag. lib. 7. c. 49. neque aliter Autariatæ, nisi militari quadam arte & astutia debellari potuisse. Galli (idest Scordisci) expeditionem adversus Autariatæ suscepunt; cum diu bellum duceretur, Celtae cibaria, & vinum herbis venenatis inficiunt; & ipsi noctu relictis castris fugam capessunt. Autariatæ credentes eos metu profugisse castra invadunt, & vino cibariisque largiter fruuntur; statimque immoderato ventris profluvio prolabantur. Celtae supervenerunt, & prostratos occiderunt. Arrianus cum cæteris Illyriis, qui Alexandrum Magnum e Danubio revertentem post subactos Getas repellere, atque a suis finibus avertere conati sunt, Autariatæ recenset; hosque ait facili negotio ab Agrianis fusos & fugatos esse, quod tum ea gens sive ob incertitiam rei militaris, sive ob paucitatem copiarum, inter Illyrios vel minimum bello valeret; ex quo conjicias velim jam inde ab anno ante Christum circiter 335. cum Alexander Getica expeditione perfunctus in Græciam redibat, Autariatæ a summa illa & excitata fortuna, quam olim rebus fortiter gerendis, & finibus imperii amplificandis nacti fuerant, ad inclinatam ac prope jacentem delapsos fuisse, sic prorsus, ut de pristina potentia, & gloria vix aliquid retinerent: cæterum eosdem haud multis post annis, mercede conductos in castris Lysimachi militasse Diodorus lib. 20. & Polyænus lib. 4. c. 11. tradunt.

ab Agria-
nis facile
repulsi.

Autarii
Socii Gal-
lorum ad
Delphicæ
expeditio-
nem, re-
male gesta
domum
adeunt,

Sed anno ante Christum 279. alia intervenit calamitas, quæ gentem eandem omnino afflixit ac perdidit, magna ex parte solum vertere coegit. Auctor est Appianus Autarios ad Delphicam expeditionem socios se Gallis adjunxisse, qui Brenno Duce, pervastata Macedonia, illatique penitus in Græciam ad Parnassum castra posuerunt, quo potiundi Delphici templi ac spoliandi causa perurperant. Sed terræ motu, fulgetris, aliisque portentis absteriti, ac variis affecti calamitatibus, alii alio penarum genere sacrilegi conatus penas dederunt. Et Autarios quidem domum reverfos vis immensa ranarum repente suborta excepit; quarum putrescentium graveolentia lacus, & paludes, regionemque omnem cum infecisset, veneficis indidem emissis vaporibus Cælo corrupto, atrox pestilentia subsedita est, quæ Autariis soli vertendi necessitatem attulit. Sed lues illa membris eorum ac medullis adeo penitus inhæserat, ut quacumque incederent, eandem secum afferrent, & obvios quosque afflatu pestilenti afficerent. Quare undique ab omnibus exclusi, accessuque prohibiti, cum viam multorum dierum incerti & errabundi peragrassent, atque in desertissimam planeque incultam atque inhospitam solitudinem pervenissent, quæ prope aberat a Bastarnis in Sarmatia Europæa, ibi tandem stabili certa que sede finiendi erroris, oppidum & domicilia condiderunt: *Fama est*, inquit

ob pesti-
lentiam
solum ver-
tere co-
acti,

diu erra-
bundi in
Sarmatica
solitudine
tandem
consistunt.

Illyricum Sacrum.

Appianus in lib. Illyr. Autarios Apollinis indignatione in extremam decidisse cladem; quippe eosdem, Celtaeque, quos Cimbro vocant, ad Delphos posuisse castra, statimque omnes dispersos confugisse, multa ante ceptam pugnam pluvia in eos, cum procellis fulguribusque deserviente. His vero, qui ad propria rediissent, infinitam ranarum vim subortam, quæ putrescentes flumina corrumperet. Vapore deinde ex terra exhalante, pestem Illyriorum ac corruptionem insectam esse, quæ potissimum Autarios invasit; donec profugi a patria, ac pestem deferentes, cum nemo ob timorem suscipere auderet, 23. dierum progressi iter, ad tellurem palustrem, atque inhospitam venerunt; & juxta Bastarnarum gentem condidere urbem. Rem totam brevius, & paullo aliter narrat Diodorus lib. 3. Qui Autariatæ nominabantur, hos rana in nubibus creta, & pro usitatis delapsa guttis patriam deferere, & in locum, ubi nunc sedes habent, profugere compulerunt.

Porro ex ea gente olim potentissima latoque fusa, deinde ad miram paucitatem redacta, & in angustos fines conclusa, qui tot cladibus, ac dira illa pestilentia superstitibus in patria remanserant, antiquæ magnitudinis ac potentiae vix tenuè aliquod vestigium retinuerant, & aliis Illyriis permixti cum essent, eorum nomen ac memoria sic prorsus exolevit, ut qui bella deinceps ab Romanis cum Illyriis gesta describunt, Autariatæ nusquam meminerint. Quid est igitur, quod Strabo hujus gentis victæ profligataeque gloriam Romanis attribuat? vix enim ejusdem gentis reliquæ supererant, cum prima Romanorum classis Adriaticum traiecit, primumque Illyriis bellum Romani intulerunt. Nimirum Strabo, cum scripsit Autariatæ a Romanis subactos, & potentia sua exutos fuisse, hoc vocabulo jam pridem antiquato intelligi voluit vetustissimos illos Dalmatæ incolas, qui olim Autariatæ nomine appellabantur; sed ad paucos redacti cum essent, ut neque nomen, neque res suas tueryper se ipsi possent, una cum cæteris Illyriis, qui a Gentio defecerant, in unam sub eodem jure ac nomine rempublicam Dalmaticam coaluerant. Id ante nos animadvertit Scriptor egregius rerum Dalmaticarum lib. 1. de Reg. c. 3. *Autariatæ tandem a Romanis non proprio, sed Dalmatarum nomine subacti fuerunt, quamvis Strabo antiquis Scriptorum nominibus usus Autariatæ tandem a Romanis oppressos scribat.*

Autariatæ
proprio
nomen
Dalmatæ
rum nomen
grarunt,

una cum
Dalmatæ
victi a Ro-
manis,

S. III.

De Ardiæis.

Ardiæi, gens Illyrica terra olim marique præpotens, ante nomen exortum, conditamque Rempublicam Dalmatarum, sedes habuere inter Nestum & Naronem, qui Dalmatiam primigeniam ab Occasu, & ab regione Orientis definiunt, Strabone teste, qui Ardiæos contra insulam Pharon habitasse tradit in ora maritima: *Ardiæis vicina est Pharos*. Quos Strabo Ardiæos, & littera una præposita Sardæos etiam vocat, eos Dion Sardianos, Plinius & Ptolemæus Vardeos, item Sardiates & Sardiotas, Polybius vero alias Ardiæos, alias communi vocabulo Illyrios appellant. His quippe diversis nominibus unam & eandem gentem subjiciendam esse docent Ortelius, Ferrarius, Martinierus, & alii plerique. Eosdem vero, quos antiquitas vocabat Ardiæos, a posteris dictos esse Veralios auctor est Strabo, quod quidem vocabulum nunquam apud cæteros Scriptores usurpatum invenio.

Ardiæi
gens præ-
potens,
varie ap-
pellati.

I

Ar-

Ardiaos & Autariates duos olim potentissimos Illyrici populos, antiquissimis & iisdem plane temporibus nominis celebritate, ac rerum gestarum gloria floruisse diximus. Itaque perpetuis inter se bellis certabant, siue quod alteri ab alteris sibi timerent, siue quod alteri alteris imperii magnitudine excellere cuperent. Victos ad extremum Ardiazos, ac plane profligatos fuisse testatur Appianus. Quos autem ea clades & calamitas reliquos fecerat, ii ad summam paucitatem redacti, opibus ac viribus exhausti, afflicti & abjecti per multas ætates jacuerunt, sic prorsus, ut nihil rerum gerere neque terra, neque mari, quo plurimum valebant, & vix nomen suum utcumque tueri, ac genus conservare immixti cum cæteris Illyriis potuerint. Certe aut obscuri, aut nullius nominis eos fuisse oportet, cum Scylax quinto ante Christum sæculo illas oras ac gentes lustrabat, quippe cum Ardiaz vel Scylacis investigationem quamvis accuratam subterfugerint, vel huic Scriptori haud satis digni visi fuerint, quorum aliquam mentionem faceret. Quarto ante Christum sæculo ineunte Ardiazos ex illa misera jacenteque fortuna, ad quam desciverant, paulatim emergere, lembos suos reficere, & rebus quæstibusque maritimis jamdiu intermissis operam dare coepisse existimo; & cum ex illis populis, qui oram Illyricam obtinebant, Ardiazos potissimum copiis navalibus egregie instructos fuisse memoriz proditum sit, ex hac gente in primis fuisse arbitror decem illa Illyriorum millia, quæ ex adversa continenti in Pharon insulam traiecerant, ut coloniam urbemque Græcorum ibidem haud multo ante conditam everterent. Sed Dionysius Senior Tyrannus Syracusarum maris Adriatici dominatu potitus iussit Prætores suos, quem Lissi constituerat, Phariis opem ferre. Is vero cum ingenti triremium classe navigia Illyriorum adortus partim depressit, partim capta Lissum abduxit, amplius quinque millibus hostium interfectis. Rem narrat Diodorus Siculus, refertque ad annum tertium Olympiadis 98., qui congruit cum anno ante Christum 386. Exinde latius in dies nomen suum ac ditionem propagarunt, præsertim post res Autariarum a Scordiscis fractas eversasque; & recuperatis, quas amiserant, regionibus, suisque rebus in integrum restitutis, proximo sæculo magna ex parte evoluti, idest anno ante Christum 239. terrestribus maritimisque copiis adeo pollebant, ut primo Illyriorum cum Romanis bello, cui causam ipsi præbuerant, Italicis mercatoribus ac navigiis diripiendis, & Romanorum sociis ac federatis vexandis, magni eorum opera fuerit, Romanisque haud parum negotii accessiverint. Hunc igitur rerum suarum statum iterum adepti Ardiaz cum essent, his regionibus ac finibus sedes eorum circumscriptas invenio.

Finis Ardiazorum ultra Drilonem prolatis.

Strabo, qui lib. 7. Ardiazos in ora maritima contra Pharon insulam locavit, eorundem ditionem in Ortum ac Meridiem usque ad sinum Rhizonicum produxit; eos quippe cum accolis ejusdem sinus conjunxit, Pleræis intermediis, qui Onçum sive Stagni peninsulam incolebant, prætermittis, quod hi fortassis retento proprio vocabulo, commune Ardiazorum nomen subissent. Quidquid autem regionis ab intimo Adriæ sinu, usque ad Sardiazos & Rhizonicum sinum protenditur, montosum est, interpositum mari & Pannonibus. Quid quod idem Strabo longius etiam fines Ardiazorum ultra Drilonem protraxit; nam inter Bessos ab Oriente & Ardiazos ab Occasu medios locat Hybrianes, & Dassaretios, Inter hos (Bessos) & Ardiazos Dassaretii

sunt & Hybrianes, alique obscuræ gentes. Dassaretii autem trans Drilonem, lacum Lychnitim circumcolebant, quibus contermini cum essent ab Occidente Ardiaz, hos quoque necesse est trans idem flumen oram maritimam accoluisse: id quod cum Dione in fragm. admodum congruit, qui ait Sardianos idest Ardiazos Italiam e portu Brundisino solventibus infestam navigationem fecisse; Brundisium enim e regione spectat oram illam maritimam inter Drilonem ac montes Acroceraunios porrectam, ex qua facile Ardiaz velocissimis, quibus utebantur lembis, excurrere, & Brundisinas onerarias intercipere potuerant. Nec dubium mihi videtur esse, quin Ardiaz ultra Nestum in Occasum usque ad Titium, quo terminatur Liburnia, fines suos protulerint; indicio sunt nomina, quæ vel ab Ardiazis acceperant, vel Ardiazis dederant & mons, cui hæc regio subest, dictus Adrius siue Ardius, & amnis, qui eandem regionem interfuit, Jader siue Jadrus & Ardius appellatus, & ipsamet regio, quam Strabo Ardiam vocat. Ab Septentrione Ardiazos intra montes, quibus Illyricum maritimum definitur, nomen sedesque continuisse intelligi potest e Strabone, qui Alpium interjectu Pannonios a Dalmatis & Ardiazis sejunxit: *Hæ sunt Pannonum montana planities, versus Meridiem ad Dalmatas usque & Ardiazos pertinentes.* Idem lib. 7. inter Pannoniam ab Aquilone, & mare Adriaticum a Meridie Ardiam siue Regionem Ardiazorum locavit; *Ad Adriam vero tota pene est Ardia; ac media Pannonia ipsa quoque sublimis tota; qua impediri ait prospectum ex jugo montis Hæmi in Adriaticum mare, contra quam docuerat Polybius, quem idcirco falsitatis arguit.* Quamvis autem Strabo sedes Ardiazorum trans fluvium Drilonem in Meridiem produxerit, eas tamen ultra montes in Dardaniam, vel Macedoniam intrudere non ausim. Quanta olim Ardiaz & rerum gestarum gloria, & nominis celebritate floruerint, illud in primis argumento est, quod communi gentis vocabulo & Mons Ardius, & regio Ardia, & civitas Ardia totius gentis caput, appellata est. Ardiaz urbis mentio fit apud Stephanum, sed positio ignota est. Quidquid ergo terrarum mari & montibus interpositum est a Titio usque ad Drilonem, oramque præterea maritimam ultra Drilonem Strabo Ardiazis attribuit, idest fere totum Illyricum, quod ante Agronem Regem Illyriorum, qui anno ante Christum 240. regnare coepit, ab Occasu Titio flumine, ab Ortum & Meridie montibus Acrocerauniis concludebatur. Hinc factum est, ut apud Polybium & alios scriptores vocabula Illyriorum & Ardiazorum pro Synonymis habeantur; eosdemque populos modo Ardiazos, modo Illyrios vocant. Haud tamen negaverim alias atque alias gentes Illyricas cum Ardiazis permixtas, & suis quasque ac propriis nominibus distinctas, eundem terrarum tractum incoluisse. Quamquam vero Ardiaz usque ad Drilonem ultraque nomen suum ac genus propagassent, regionem tamen, quæ ab illis Ardia cognominata est, totaque pene, ut ait Strabo, fuerat ad mare, Titius & Naro definiebant; nam continuatio illa seriesque montium, cui ab regione subjecta nomen est Ardii, a Bebiis alpiibus incipiens, desinensque in Scardum montem, tantumdem fere spatii in longitudinem ab Occasu in Orientem porrigitur. Hæc igitur fuit Ardia proprie dicta, hic orta erat gens Ardiazorum, hinc alia atque alia loca appetendo, primum in Illyricum proprium, deinde trans Drilonem, sobole in dies succrescente, colonias emisserat,

& usque ad Titium in Occasum.

Ardiaz in ger montes & mare.

Lora ab Ardiazis denominata.

Illyrii & Ardiaz dem populi appellati.

Porro

Ardiaei
subjecti
Regibus
Illyriorum,
quibus ve-
ctigal, &
navales
copias
præbe-
bant.

Porro Ardiaei, quamvis suis ducibus & copiis rem gererent terra marique, tamen subjecti erant Regibus Illyriorum, eisque & in bellis stipendia faciebant, & in pace vectigalia pensabant, & jus legesque ab iisdem petebant. Nam quidquid gentium ac terrarum ab Tisio flumine usque ad montes Acroceraunios Illyrici vocabulo suberat, id omne inde usque ab adventu Celtarum in jus potestatemque concesserat Regum Illyricorum; & præterea Ardiaeos inter Naronem ac Titium interjectos iisdem Regibus obnoxios fuisse, horum ab Gentio postremo Rege Illyriorum defectio declarat. Nec dubium esse potest, quin Agron Pleurati filius in sua potestate habuerit Ardiaeos, qui copiis terrestribus ac maritimis, ut Polybius docet, omnes ante se Illyricos Reges superabat, & regni finibus ultra Titium prolatis, ad paternam ditionem Liburnos, Istros, & Carnos adjunxerat. Teuta vero uxor Agronis post obitum mariti *Sardianis*, idest Ardiaeis, imperabat Dione teste, iisque ad maria infestanda navesque Italicas deprædandas urebatur. E navigiis Ardiaeorum conflata potissimum fuerat classis illa, quam Agron Mygdoniis auxilio misit contra Ætolos; itemque altera, quam Teuta trajicere iussit ad oram Epiri depopulandam, ac Phænicem urbem Epiri opulentissimam oppugnandam, qua capta ingens omnis generis præda ad Illyrios pervenit. De utraque maritima expeditione scripsit Polybius lib. 4. qui ait potestatem a Teuta factam esse Illyriis, idest Ardiaeis, ut populos cujusque generis hostium loco ducerent, ac diriperent, & quascumque possent naves sive Græcas, sive Italicas interciperent expilarentque: *suis primum concessit, ut singuli quoscunque haberent obvios internavigandum deprædarentur; deinde parata classe, exercitum priore non minorem emisit; facta ducibus potestate, ut pro hostibus populos omnes haberent.* Hinc infesta Græcis pariter Italique Jonica, & Adriatica navigatio reddita est; & navigiis e Brundisino, ut scripsit Dio, aliove Italiæ portu solventibus certa perniciēs ab Sardianis, idest Ardiaeis parata, & mercatoribus ex Italia quamplurimis, ut Polybius testatur, in piraticos Ardiaeorum lembos cum incidissent, aut vita, aut merces ademptæ. Transvectos etiam mare Ardiaeos, atque Italiæ oram sæpius depopulasse haud obscure significat Plinius lib. 3. c. 22. cum Vardeos vocat Populatores Italiæ: *populatoresque quondam Italiæ Vardei; idest Ardiaei.*

Ab Ardiaeis
maritima
navigatio
infestata, in
que ora
Italica.

Insenses
Socii Ro-
manorum
ab Ardiaeis
obsessi.

Nec vero a Sociis, fæderatisque Romanorum populis & urbibus vim atque injuriam abstinere. Issa quippe insula ac civitas, olim Syracusiorum colonia, quæ jamdudum in fidem ac societatem populi Romani se contulerat, ab Ardiaeis obsessa, & vehementissime oppugnata, prope erat, ut vi aut deditione caperetur. Insenses in summum rerum suarum discrimen adducti cum essent, Legatos Romam miserunt auxilia postulatū: huic Legationi vim addebant crebra assiduæque Italicarum gentium querelæ de damnis sibi per Illyrios piratas ac præsertim Ardiaeos illatis exposculationum. Quare Senatus populusque Romanus cum per Legatos animum Teutæ mulieris superbæ atque imperiosæ, spe metuque interposito, nequidquam tentasset, ut Illyrios ab obsidione Insensium averteret, eosque a piraticis excursionibus contineret, sociorum injurias terra marique ulcisci decrevit. Itaque anno ante Christum 229. L. Postumius Albinus, & Fulvius Centumalus Coss. cum terrestribus & maritimis copiis in Illyricum trajiciunt, & primo adventu Corcyra, quam Teuta suis præsidii obtinebat, Demetrio Præfecto ur-

bem prodente, in deditionem accepta, Apollonia, & Dyrrhachio Illyriorum obsidione exemptis, totius belli moles in Ardiaeos incubuit; quibus victis & subactis, tantus terror Parthinos, Atintanas, aliasque gentes Illyricas incescit, ut statim, per Legatos se suaque omnia in fidem ac clientelam Romanorum traderent: *Subactis Ardiaeis, inquit Polybius, adfuerunt plures Legationes populorum, in his Parthinorum, & Atintanum, qui cum omnes se fidei Romanorum permetterent, sunt in amicitiam recepti.* Ex quo Polybii loco quantæ fuerint opes, & quam celebre nomen Ardiaeorum conjici posse existimat Historicus Dalmata de Reg. l. 1. c. 3. hac in eum animadversione apposita: *Quod autem Ardiaei principale nomen inter Illyrici Regni populos haberent, argumentum sumi potest ex dictis Polybii verbis; nam Parthini, quamvis Dyrrhachio proxime, & Atintanes supra eosdem & Apolloniates existentes, Romanis ad ea loca delatis, rebus Ardiaeorum integris, se movere ausi non sunt; sed his debellatis, quamquam Romani ab eorum finibus jam recessissent, tamen eis se dediderunt, ut evenire solet, quando præcipua aliquis Provincia regio & loca tutiora capta sunt, ut ceteri salutis suæ consulant.* Itaque tunc temporis Ardiaeorum regio præcipua Illyrici fuit, de qua Strabo pluribus in locis mentionem fecit. Post victos Ardiaeos ventum est ad Issam, cujus gratia potissimum id belli adversus Illyrios Romani susceperant. Eo simul atque appulit classis Romana, urbis insulæque obsidio soluta est; cum Illyrii se in fugam dedissent, amissis viginti lembis præda onustis, qui in potestatem hostium venerunt. Pax deinde ita convenit, ut Teuta & Illyrii annum vectigal Romanis penderent, neve pluribus, quam duobus lembis, iisque inermibus, ultra Lissum enavigarent. Totum fere Illyricum inter Drilonem & montes Acroceraunios præter Lissum cum Ardiaeis in hac Illyrici parte jamdudum sedes ac domicilia nactis, in ditionem vel amicitiam receptum est; ceteri Ardiaei & Illyrii ab Drilone usque ad Titium traditi sunt relictique Pinnæ Agronis filio: *Pinnæ autem, inquit Appianus, ceterum Agronis imperium retineret licet, atque amicus Romanis esset, si se ab superioribus injuriis abstinere, daretque operam, ut Illyrii lembi non amplius duo, & hi quidem inermes ultra Lissum ne navigarent. . . & ne Demetrio quidem proditoris merces defuit, quem Romani insula Pharia, unde oriundus erat, & Pharii cognomen acceperat, aliisque Illyricis oppidis donarunt.*

Issa obsi-
dione li-
berata.

Pax inter
Romanos
& Illyrios.

Ardiaei im-
pulsu De-
metrii Pha-
rii iterum
mare infe-
stant.

Haud multis annis interjectis Ardiaei, quos communi totius gentis vocabulo Illyrios appellant scriptores, ad ingenium redierunt, & nihilo segnius, quam antea, piraticam in Adriatico facere instituerunt, Demetrio Phario instigante, qui post obitum Teutæ, Tritæutam priorem Agronis conjugem in matrimonium duxerat, & Pinci Tritæutæ ex Agrone filii nondum imperio maturi tutelam susceperat, ejusque regnum administrabat. Is ergo, & beneficiorum immemor, quæ a Romanis acceperat, & Philippi Macedonum Regis amicitia fretus, conditiones omnes legesque, in quas convenerat pax inter Romanos & Illyrios paucis ante annis composita, per summam temeritatem violavit. Utrumque mare Adriaticum & Jonium prædatoriis lembis infestum reddidit, Parthinos & Atintanas, qui se Romanis tradiderant, ad defectiōnem compulit, agros vallavit, urbesque cepit, quæ ad Romanam ditionem pertinebant. Hinc secundum a Romanis contra Illyrios bellum susceptum,

Bellum se-
cundum Il-
lyricum, &
Demetrius
victus.

Ardizis
venia da-
pa.

Ardizis
Titium in-
ter ac Na-
ronem ab
Regibus
Illyriorum
deficiunt.

Dalmata-
re nomen
gascitunt.

Nomen
Ardizorum
obsolevit.

Qui id no-
men reti-
nerant,
vicinia Ro-
manis, &
in loca
montosa
compulsi.

ptum, quod *Æmilius* Consul anno ante Christum 219. feliciter gessit; & *Demetrio* victo coactoque in Macedoniam ad *Philippum* Regem confugere, tum *Phariam* insulam, tum *Dimalum*, ceterasque urbes, quas beneficentia populi Romani possidebat, itemque Regni *Illyrici* administrationem ademit. Ceterum *Pineo* ætas impubis, ac rebus gerendis nondum idonea saluti fuit; ob eamque causam & *Illyriis*, *Pineo* deprecante, venia data, & huic avitum regnum integrum & incolume relictum est, interposita tributis annui pactione. Quare *Ardizæ* cum reliquis *Illyriis* intra *Drilonem* in fide ac ditione mansere *Illyriorum* Regum; ceteros autem trans idem flumen *Ardizos* Romani in sua potestate retinuerunt.

Quamdiu *Pineus*, & qui proximus ab eo fuit, *Pleuratus* regnum *Illyricum* obtinuerunt, res apud *Illyrios* pacatæ fuerunt tranquillæque; siquidem Regis utriusque æquitas ac prudentia *Ardizos* in officio continuit, ne maleficiis mari terræ inferendis, Romanorum contra se indignationem atque arma concitaret. Annus erat ante Christianam Epocham fere 180., regnabatque in *Illyrico* Gentius *Pleurato* parenti suffectus, cum quidquid erat generis ac nominis *Ardizæ* ab *Narone* ad *Titium* usque cum cæteris ejusdem regionis *Illyricis* gentibus ab Rege defecit. Hi autem bifariam divisi, suam utrique rempublicam nova legum ac magistratuum descriptione condiderunt. Sed qui agros urbesque *Naronem* inter *Nestum*que incolebant, posthabito antiquo *Ardizorum* nomine, ab *Delminio* totius regionis civitate primaria *Dalmatæ* deinceps appellari voluerunt. Hi autem non multis post annis *Nestum* transgressi, ditionis fines paulatim extendere cum cœpissent, tandem reliquos omnes *Ardizos* usque ad *Titium* in suam potestatem redigunt, captis eorum oppidis omnino ad sexaginta, ut *Vatinius* in sua ad *M. Tullium* epistola scripsit. (epist. famil. lib. 5. ep. 10.) Ex duabus igitur una conflata est Respublica; & ne sub eodem jure solum, sed etiam nomine omnes essent, utrique *Ardizæ* ultra *Nestum* citraque appellati sunt *Dalmatæ*, & omnis regio *Naroni* ac *Titio* interjecta *Dalmatiæ* nomen sibi adscivit. In eo bello, quod Romani cum Gentio *Illyriorum* Rege postremo gesserunt anno ante Christum 168, *Dalmatas* sive *Ardizos* neutrius partis fuisse oportet; cum inter gentes *Illyricas*, quas post devictum Gentium, & regnum *Illyricum* extinctum, *L. Anicius* Pretor ex decreto Senatus vel populi Romani stipendiarias, vel immunes esse iussit, neque *Dalmatæ*, neque *Ardizæ* nominantur. Porro cum *Dalmatarum* atque *Dalmatiæ* vocabulum magis magisque in dies omnium Sermonem ac litteris usurpari cepisset, nomen *Ardizorum* sensim exsolevit, contractumque est in exiguos sane fines haud longe ab *Illyrico* proprio, quos *Appianus* *Ardizos*, *Florus*, *Plinius*, *Ptolemæus* *Vardzos* vocant. Hi autem cum *Palariis*, gente itidem *Illyrica*, in Romanam Provinciam excursionem identidem facta, ultra citraque *Drilonem* agros vastare, tecta urere, prædas inde hominum pecudumque convehere cœperant: id quod *Ardizorum* nomini extremum exitum attulit. Nam anno ante Christum 135. *Fulvius* *Flaccus* Consul ab Senatu cum exercitu in *Illyricum* missus eos partim vi, partim metu in ditionem imperii redegit, ut ait Auctor *Epist. Liv. lib. 56. Fulvius Flaccus Consul Vardzos in Illyrico jubegit*. Ac tum evenisse arbitror, quod de *Ardizæ* narravit *Strabo*, eos videlicet a Romanis ora maritima abscedere iussos, translatosque in loca alpina, & armis, omnique militari instrumen-

to exutos, agriculturæ operam dare coactos esse; cum autem ager illè admodum esset sterilis, ut in regione aspera & montosa, atque ex eo vix percipi posset quamvis multa cultura, & magno labore quæsitum, quod tenuem in victum cultumque sufficeret, brevi ad summam inopiam & paucitatem redacti sunt, ac tantum non omnino interierunt. Sed hos, inquit *Strabo* lib. 7. a mari in mediterranea Romani abegerunt, coegeruntque agriculturæ pacare. Est autem regio ea sterilis atque aspera, neque agricolis conveniens. Itaque ea gens tantum non funditus perit. Primo æræ Christianæ sæculo adhuc nomen retinebant apud *Geographos* illorum temporum, adscriptique erant ad *Naronam* coloniam, tertium gentium *Illyricarum* Conventum, in decurias non amplius viginti distributi, ut *Plinius* lib. 3. cap. 22. docet: *Populatores quondam Italia Vardzi non amplius quam 20. decuriis*. Qui veterem *Geographiam* in Tabulis æneis incisam nobis tradunt, veluti *Cellarius*, *Ardizos* seu *Vardzos* ad radices Montis *Ardii* ultra *Naronem* finibus admodum angustis circumscribunt, infra quos scilicet hanc gentem Romani compulerant.

& ad sum-
mam pau-
citatem re-
ducti.

Hæc ferme habui, quæ scriberem de populis illis multo vetustissimis, qui ante gentem *Dalmaticam* conditam, inter *Nestum* & *Naronem*, *Dalmatiam* primigeniam tenuerant, quæque ex antiquis scriptoribus colligere licuit. Hi vero cum isti earum gentium rebus, vocabulis, locis, ac finibus describendis plerumque sint breves, & ob eam causam interdum subobscuri, nec semper inter se convenient; necesse fuit nonnulla per conjecturas aut suppleri, aut explicari, aut connecti, & alia cum aliis conciliari; quæ quidem omnia ex iis, quæ de bellis *Illyricis* parte superiori descripsimus, aliquanto plus lucis accipiunt. Itaque regionem, quæ postea dicta est *Dalmatia*, antea obtinuerunt *Nesti* & *Manii*, *Autariatæ* & *Ardizæ*, quorum postremi cum primi omnium se *Dalmatas* appellaverint, Rempublicam egregiam condiderunt, quæ jus suum ac libertatem retinuit usque ad Imperium *Cæsaris Octaviani Augusti*.

C A P U T III.

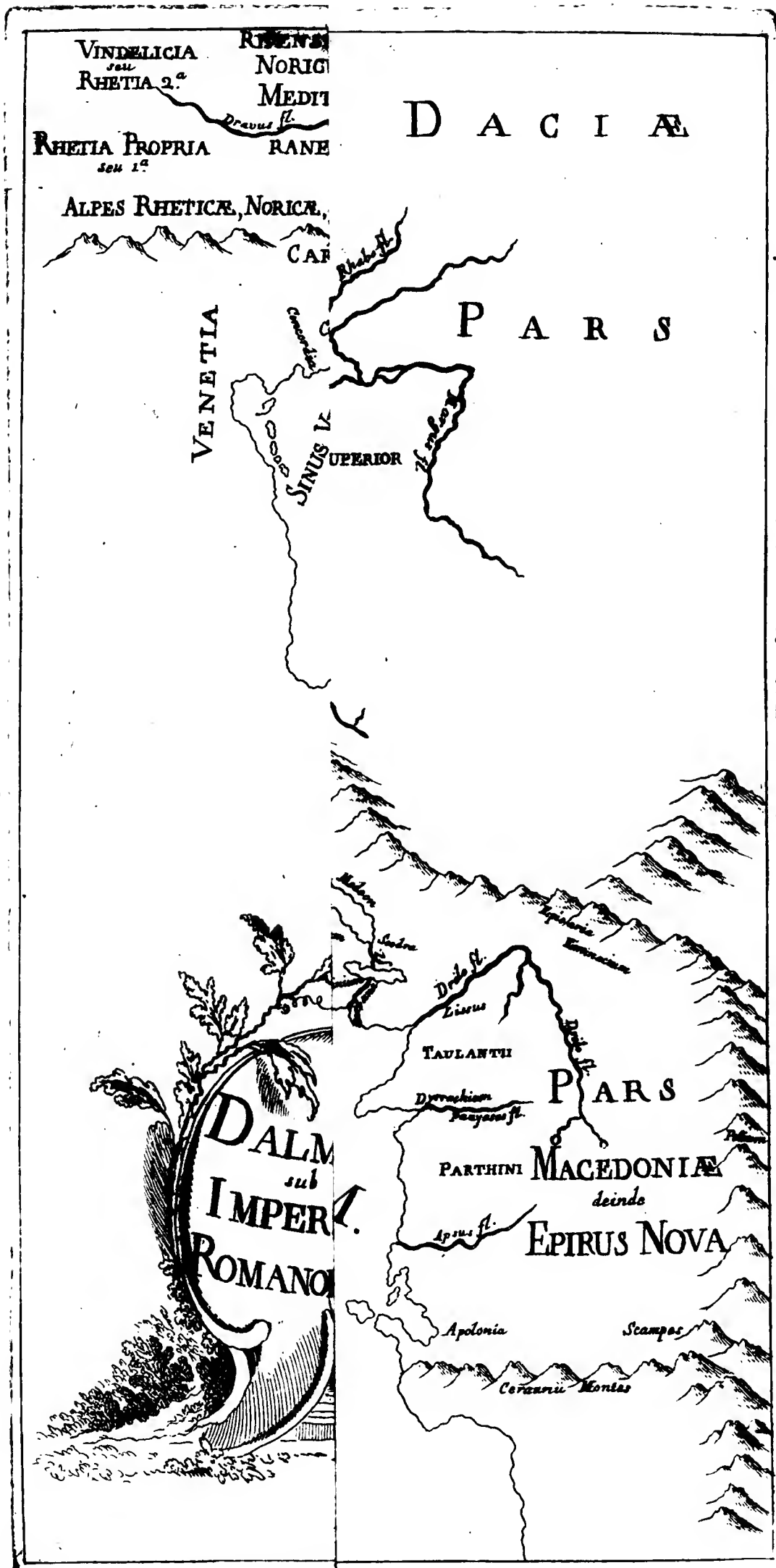
De multiplici propagatione Nominis ac generis Dalmatici.

§. I.

Propagatio prima. Res Dalmaticæ ab exordio Dalmatici nominis usque ad initia æræ Christianæ.

ERgo *Dalmatæ* antea dicti *Ardizæ* regio dominatu depulso, ut diximus cap. 1. §. 1. & libertatem adepti anno ante Christum fere centesimo & octogesimo, nihil prius sibi faciendum putarunt, quam ut descriptione legum ac Magistratum suam Rempublicam constituerent, ordinarerentque; neque antea vi & armis, quam optimis institutis, cæterisque pacis artibus augendam illam ac stabiliendam censuerunt. Nihilò segnius in eo laboratum est, ut civitates atque arcès vel novas exstruerent, vel antiquas reficerent, bellicisque operibus ac prædiis communirent, quibus res suas partemque libertatem tueri possent. *Vatinius* in suis ad *M. Tullium* litteris *Dalmatiæ* antiquæ idest primigeniæ, quam *Tilurus* seu *Nestus* ab Occasu, *Naro* ab Oriente terminabant, oppida omnino ad viginti attribuit, quorum princeps erat & totius gentis caput *Delminium*, urbs na-
tura

Dalmatæ
libertatem
adepti,
rempublicam
tam ordinatam
habuerunt.

Fines ul-
que ad Ti-
tium pro-
pagant.

Polyb. in
fragm.
n. 124.

Prima
propaga-
tio nomi-
nis Dalma-
tici usque
ad Titium
protulit.

rura & loco munita, altissimis mœnibus, ac fir-
missimis propugnaculis septa; unde & regionem
Dalmatiam, & populos Dalmatas appellatos ferunt.
Ab hujus reipublicæ exordio anni circiter viginti
intercesserant, cum res Dalmatica adeo erat valida,
ut cuilibet finitimarum gentium bello, par esse vi-
deretur. Itaque imperii amplificandi cupido Dal-
matas incescit; & Nestum transgressi populos illos,
qui ab Gentio postremo Illyriorum Rege itidem
defecerant, paulatim subigere, ac sibi vestigales fa-
cere instituerunt. Id tradit Polybius: *Dalmatarum
hic populus, quamdiu vixit Pleuratus, ei paruit:
post obitum vero illius, cum in Regno Gentius suc-
cessisset, ab illo defecerant Dalmatae, & bella cum
finitimis gerebant, vicinosque populos imperio suo
subjiciebant; ita ut eorum nonnulli tributa ipsis pen-
derent, tributum autem erat pecus, frumentum &c.*
Brevi ergo tota illa regio, quæ Nesto ac Titio
interjacet, in jus ditionemque Dalmatarum con-
cessit, imperii Dalmatici finibus usque ad Libur-
nos propagatis. Hanc regionem per ea tempora
Dalmatas adeptos esse satis declarat bellum ab iis-
dem haud multis post annis illatum Epetinis &
Traguriensibus, qui ejusdem regionis oram mari-
timam incolebant. Hisce bellis, quæ Dalmatæ
cum populis sibi ab Occasu finitimis gesserunt,
rem Dalmaticam amplius sexaginta oppidorum ac-
cessione auctam fuisse testatur Vatinius in Episto-
la modo laudata: *viginti oppida sunt Dalmatiæ an-
tiqua (inter Tilurum & Naronem); quæ ipsi sibi
adsciverunt, amplius sexaginta; ab Nesto sive Ti-
luro usque ad Titium; in his autem & Salonam
numerandam esse censo; qua ex urbe in agros pro-
ximos Epetinorum & Traguriensium excurrere, ac
prædas inde hominum pecudumque abigere sole-
bant.* Hæc fuit prima imperii ac nominis Dalma-
tici propagatio; & Vatinius præclare admodum
sciteque *Dalmatiam antiquam*, idest primigeniam
distinxit a Dalmatia adjuncta, velutique adscri-
ptitia; huic siquidem sexaginta, illi vero haud
amplius viginti oppida attribuit. Hanc ferme ex-
planationem Vatinianæ epistolæ adhibuit Scriptor
non indiligens rerum Dalmaticarum lib. I. cap. I.
*Ex qua Vatinii epistola distingui posse videntur ea,
(quæ in Polybii fragmento obscura habentur)...
& Delmitanos cives libertate consecuta, viginti
oppidis subactis, ex urbe domina Dalmatiæ nomen
indidisse censendum est, quæ Dalmatiæ antiqua Va-
tinius vocat, ac inter Naronem & Tilurum flumi-
na ac montes Pannonios fuisse apparet; deinde Ti-
luro transmissa, sexaginta alia oppida sibi adsciscen-
do, usque ad mare Dalmaticum nomen protulisse,
simulque Salonæ situ occupato, Tragurium & Epe-
tium proximas Issensium civitates infestando causam
primi Dalmatici belli præbuisse; & sicut Salonam
inter sexaginta Dalmatarum recentiora oppida nu-
merandam ex eo colligitur, quod secundo & tertio
bello Dalmatico ejus mentio fit; ita Naronem quar-
ti belli tempore nondum Dalmatiæ finibus inclusam
diserte docet epistola ipsius Vatinii Naronæ scripta,
& alia præcedens clarius.* Utraque autem gens Il-
lyrica, Nesti seu Tiluri fluminis interjectu antea
disjuncta, legum ac rerum communium nexu con-
sociata in unius populi ac reipublicæ corpus coa-
luit; atque ut sub eodem etiam nomine, non ju-
re solum omnes essent, utrique appellati sunt Dal-
matæ. Ita Dalmatia suum nomen ac fines usque
ad Titium protulit; quam quidem a Septemtrio-
ne montes Pannonii, a Meridie mare, ab Occa-
su Liburni, ab Oriente Illyrii proprii ac primige-
nii circumscribebant. Interea dum Dalmatæ omni
contentione operaque ad fines imperii propagan-
Illyricum Sacrum.

dos incumbunt, Romani bellum gerebant cum
Gentio Illyriorum, ac Perseo Macedonum Regi-
bus. His devictis, captis, regnoque exutis, Ma-
cedonia pariter & Illyricum proprium provinciæ
formam subiit, atque ad Romanorum imperium
accessit. Cum vero Anicius Prætor is, qui Gen-
tium Scodra obsessum, se atque urbem dedere coe-
gerat, Provinciam Illyricam ordinaret, tresque
in partes Illyrios omnes describeret, in eaque de-
creti formula, quam de sententiâ consilii S. P. Q. R.
pronunciavit, ex Illyricis populis alios tributa-
rios, alios immunes esse juberet, pro eo ac quis-
que meritis fuerat, de Dalmatis ne verbum qui-
dem fecit: quod sane argumento est Dalmatas re-
rum suarum augendarum curâ distentos, nullam
ejus belli partem attigisse; nihilque ab eis operæ
militaris sive Gentio, sive Romanis præstitum es-
se, ob quam vel pœna, vel præmio digni habe-
rentur.

Dalmatæ igitur ad suum imperium adjunxerant
quidquid terrarum ab Nesto ad Titium usque pro-
tenditur; sed periniquo animo ferebant, quod due
urbes maritimæ Epetium & Tragurium, quæ ad
Issenses Insulanos pertinebant, cum agris utrique
circumjectis suam ditionem interciderent; quam
ut, depulso omni extraneo dominio, continua-
rent, totamque oram maritimam sub jus redige-
rent, Epetinos & Tragurienses, omnia circa eas
urbes populando urendoque, & quantum possent
plurimum damni ac terroris inferendo, ad dedi-
tionem compellere conabantur. Nec vero ab Ro-
mana Illyrica provincia injuriam abstinebant; &
ultra Naronem excursionibus identidem factis a-
gros vicosque Daorseorum igni ac ferro vastave-
rant, multamque inde prædam domum retulerant.
Hinc causa & occasio primi belli Dalmatici susci-
piendi Romanis præbita. Nam tum ab Issensibus,
qui jam usque a primo bello Panico se ad fidem ami-
citiamque populi Romani adjunxerant, tum ab
Daorseis, quibus Romani post tertium Illyricum
bellum immunitatem dederant, Legati Romam
venerunt, opem & auxilium postulantes adversus
Dalmatas, a quibus suos agros, suæque dirionis
vicos atque oppida assidue populari ac diripi que-
rebantur. Senatus e sua dignitate & e republica
duxit sociorum causam ac patrocinium suscipere.
Itaque C. Fannium misit, qui res Illyricas viseret,
ac Dalmatis denunciaret, ut pro damnis illatis sa-
tisfacerent, neve ullam impolterum sociis & ami-
cis populi Romani molestiam facerent. Tan-
tum absuit, ut Dalmatæ imperata facerent, ut
Legatum ipsum neque hospitio receperint, neque
sine aliqua contumelia dimiserint. Quare Roma-
ni & Legati sui & Sociorum suorum injurias ul-
cisci ac bello persequi decreverunt. Hæc fusius ac
distinctius parte prima descripsimus ex Polybio in
fragm. n. 24. qui causas quidem hujus belli explica-
vit, sed bellum ipsum, ejusque exitum describere
omisit; utrumque refert Appianus; sed cum hæc
a nobis jam exposita fuerint parte prima cap. 4.
de Bellis Illyricis, hic breviter eadem strictimque
attingere satis esse arbitror. Hoc bellum, quod
fuit primum Dalmaticum Senatus gerendum dedit
M. Figulo Consuli II., cujus secundus Consulatus
cum anno ante Christum 156. cohæret. Hunc
arduus in loco Delminii oppugnandi causa cum ca-
stra posuisset, Dalmatæ adorti, caeso præsidio in
planitiem depulsum usque ad Naronem non inter-
misso persequendi impetu fugarunt. Cum itaque
civitas illa & mœnibus, & turribus, & loci natu-
ra munitior esset ac validior, quam ut brevi tem-
pore ac sine ingenti labore ac periculo aut vi ex-
pugna-

Dalmatæ
infestant
Epetium
& Tragu-
rium ur-
bes Issen-
sium,

itemque
Daorseos
ditionis
Romanae.

Legati ab
Issensibus
& Daorseis
Romam a-
pud Sena-
tum que-
sti de ini-
uriis Dal-
matiarum.

Bellum
primum
Dalmaticum.

M. Figulus
aliquot
Dalmata-
rum oppi-
da cepit
Delminio
obsidet.

Pax Dal-
matis da-
ta.

Secundum
bellum
Dalmatis.

Delminio
eversum.

Dalmatis
pace ab
Romanis
impetrata
imperii
Dalmatici
sedē trans-
fertur Sa-
lonam.

pugnari, aut ad deditionem percelli posset; pro-
tinus ad cætera ejus gentis oppida alia ex aliis
oppugnanda copias duxit, quibus in subigendis
minimum laboris ac periculi militem aditurum
sperabat. His in potestatem reductis, tum vero
Delminium adoriri constituit; quam urbem cum
omni telorum genere incesset, ac præsertim su-
dibus bicubitalibus, pice ac sulphure circumli-
tis, admotoque igni succensis introrsum ejacu-
landis, omnia exureret atque corrumpere, per-
quam sede vastavit. An vero Delminium aut vi,
aut deditione ceperit, quasve in leges pacem
Dalmatis dederit, Appianus non commemorat;
sed urbis obsidione & oppugnatione breviter de-
scripta, huic bello finem impositum esse ait.
Sed cum Dalmata post primum bellum Dalma-
ticum res suas ac libertatem retinuerint, & sa-
pius deinceps cum Romanis pro patria pro aris
ac focis dimicaverint, nemini dubium esse po-
test, quin Romani veniam ac pacem Dalmatis
impertierint; atque ut ego quidem censeo sub
his conditionibus, ut Dalmata civitates qui-
dem, quas amiserant, reciperent, quas posside-
bant, retinerent, sed nequid damni aut molestiæ
sociis Romanorum inferrent, & annum tributum
Romanis persolverent. Nam in eadem fere con-
ditiones ante Gentium devictum, Romanos in-
ter Illyriosque pax semel atque iterum conve-
nerat, Delminium urbem totius gentis prima-
riam Dalmatis relictam fuisse, eamque ædi-
ficiis ac mœnibus restructis, novisque munitio-
nibus ad veteres adjunctis, in antiquum atque
adeo in amplius statum restitutam esse, satis
perspicue intelligi potest e Strabone, qui magnæ
illius urbis capte ac propemodum eversæ gloriam
non M. Figulo, sed P. Cornelio Scipioni Nafi-
cæ adscripsit.

A primo bello Dalmatico anni duodeviginti
intercesserant, cum Dalmata sive laceffendis ve-
xandisque populi Romani Sociis, & provinciam
Romanam Illyricam devastando, sive tributum
impositum detrectando, Romanorum arma ite-
rum in suam perniciem conciverunt. Alterum
igitur cum Dalmatis bellum ex auctoritate Se-
natus feliciter gessit P. Scipio Nafica Consul an-
no ante Christum 138, qui cum plurimis gra-
vissimisque cladibus Dalmatas affecisset, tum ve-
ro Delminium urbem illam magnam, ut vocat
Strabo, vi cepit, captam militibus diripien-
dam tradidit, & mœnibus ac propugnaculis, aliis-
que publicis & privatis ædificiis eversis, majori
ex parte demolitus est, in angustumque spatium
redegit. Eandem gentem, ut scripsit Auctor Epi-
tomes Livianæ lib. 47. *Cornelius Consul domuit*.
Strabo autem lib. 3. Delminium ab Scipione ca-
ptum & ferme dirutum fuisse memoriæ prodidit:
*Delminium magna urbs, unde genti nomen; eam
urbem Nafica exiguum redegit*. Pace facta in ead-
dem leges, quibus Dalmatas Romani post primum
bellum obstrinxerant, sua Dalmatis & libertas &
Respublica incolumis mansit. Tum Dalmatæ Del-
minio mœnibus nudato, tectis, ædificiisque dimi-
nuto, arcem ac sedem imperii e locis mediterraneis
ad oram maritimam transtulerunt, & Salonæ
collocarunt; quæ civitas firmissimis propugnacu-
lis ac mœnibus septa & numero tectorum, & in-
colarum frequentia brevi in eam amplitudinem,
tantasque opes crevit, ut Dalmatiæ totius prin-
cipatum pro dignitate gerere ac sustinere posset.
Nec vero ei assentior, qui lib. 1. cap. 8. de Reg.
scripsit: *Delminio primo bello Dalmatico exusto, in
locum ejus Salonam successisse, cum secundo tantum*

bello Salonæ mentio reperitur. Nam post primum
bellum a M. Figulo confectum, Delminium a Dal-
matis restauratum esse, atque in pristinam for-
mam atque amplitudinem restitutum satis decla-
rant, quæ Strabo scripsit de magna illa urbe per
P. Naficam mœnibus spoliata, diminutaque ædi-
ficiis, ac tantum non funditus eversa. Sed cum
scriptor illè Dalmaticus bellum a Publio Scipio-
ne Nafica cum Dalmatis gestum imprudens præ-
terierit, in eo autem bello, quod Cæcilius Me-
tellus Consul Dalmatis intulit, quodque ipse se-
cundum Dalmaticum vocat, cum tertium fuerit,
Salonam ab Romanis obsessam apud Appianum
invenit; idcirco putavit post primum bellum,
imperii Dalmatici sedem Delminio Salonam fuisse
translatam. Itaque ad id, quod scripsit Stra-
bo, magis apte congruenterque dicitur Salonam in
locum Delminii substituta fuisse, tum cum Na-
fica urbem illam excisis mœnibus ac propugnacu-
lis, & quamplurimis ædibus aut dirutis aut in-
censis ex ingenti, quod occupabat, spatio, in
exiguum sane gyrum coegit, anno duodevigesi-
mo postquam M. Figulus primum cum Dalma-
tis bellum confecerat.

Hac belli utriusque alea sane periculosa per-
functi, multisque cladibus affecti cum essent Dal-
mata, ad refarcienda plurima & gravissima, quæ
acceperant, damna, resque suas in integrum resti-
tuendas, augendasque bonis & honestis rationibus
cogitationem omnem curamque verterunt. Qua-
propter per annos fere sexaginta nihil seu nego-
tii seu molestiæ Romanis aut eorum Sociis per
Dalmatas exhibitum invenio, Cæterum quamvis
Dalmatas suas res agerent, neminem lacefferent,
nullis nocerent; ne sic tamen tranquillis ac pa-
catis esse licuit. L. Cæcilius Metellus anno an-
te Christum 117. Consulatum iniit cum Q. Mu-
cio Scevola. Is, dum Romana res, ab hostibus
externis otium nata, nullam sibi bellicæ laudis
adipiscendæ occasionem præbebat, ut gloriæ se-
getem alicunde ac triumphi materiem quæreretur,
Dalmatas innoxios atque immerentes ultro armis
petere decrevit. Itaque exercitum conscripsit,
classem adornavit, cum omni obsidendarum
urbium apparatu in Dalmatiam trajecit. Ad Sa-
lonitanam oram cum appulisset, nemine prohi-
bente in portum invehit, & exscensu in terram
facto Salonam terra marique obsidere aggreditur.
Sed vix copias ad urbem admovet, cum Dalmatæ,
seu quod tum a militibus, tum a cæteris rebus
ad sustinendam obsidionem necessariis imparati es-
sent, seu quod nollent se rursus, suasque res in
discrimen committere, januas ultro patefaciunt,
& obviam effusi Consulem perhonorifice excipiunt,
in urbem deducunt, liberalissime tractant; & cum
apud Salonam hibernare statuisset, tam Consuli,
quam militibus omnia, quæ ad victum & mili-
tarem comæatum pertinent, large benigneque
suppeditant. Ita Metellus Salonæ incolumi inta-
ctaque discessit, ac Romam reversus, perinde
quasi bellum magnæ molis, ingentisque periculi
gessisset, de Dalmatis triumphavit, atque adeo si
Superis placet, Dalmatici cognomen assumpsit.
Hæc breviter Appianus: *Secutis temporibus Cæci-
lius Metellus Consulatum adeptus, nihil delinquen-
tibus Dalmatis, una triumphandi libidine, bellum
inferre decrevit, a quibus amice susceptus, apud
Salonas eorum urbem transiegit hyemem, & Romam
reversus triumphavit*.

Cum Romani duobus gravissimis bellis confi-
starentur, Mithridatico, ac civili ex Mariana fa-
ctione exorto, nescio quid in Dalmatia & proxi-
mis

Metellus
nullo ju-
sed in urbe
Dalmatis
bellum ter-
tium ince-
pit.

Dalmatis
amice ex-
ceptus, Sa-
lonæ inco-
lumi, Ro-
mam re-
vertitur,
& de Dal-
matis tri-
umphat.

L. Sylla &
Dalmatis
prospera
bellum
gessit,

Salonam
Cn. Cosconius
obse-
dit,

Dalmatis
rum fons
a Meridie
construitur.

his regionibus turbatum esse reperio. Nam L. Sylla, cui Senatus bellum Mithridaticum mandaverat, recuperata Græcia, cæterisque provinciis, quas occupaverat Mithridates, huiusque exercitu ad internecionem cæso, interea dum de pace agi ceptum erat, Dalmatas sociis contra Romanos foedere cum finitimis populis conjunctos vicit anno ante Christum 85. eisdemque pacis conditiones accipere cœgit, quibus eos Romani post primum & alterum bellum Dalmaticum adstrinxerant. Id ex Eutropio lib. 5. intelligi potest: *Omnes, inquit, Mithridatis copias extinctæ sunt. . . . Hac re audita Mithridates cum Sylla de pace agere cepit. Interim eo tempore Sylla etiam Dardanos, Scordiscos, Dalmatas, & Masos partim vicit, alios in fidem accepit.* Anno autem proximo pace cum Mithridate facta, ita ut is Asia, Bithynia, & Cappadocia cederet, Sylla in Italiam reversus civile bellum, Marianis partibus profligatis, intra biennium consecit. Annus erat ante Christianam Epocham 78. M. Emilio, & Q. Lutatius Catulo Coss. cum Senatus ad comprimendos Dalmatas rursus Illyricæ Provinciæ sociisque Romanorum infestos in Dalmatiam cum exercitu transire iussit Cn. Cosconium Proconsulem. Is Salonam terra marique oblectam, vehementerque oppugnatam, demum in potestatem redegit; ac Dalmatis clade multiplici affectis, eaque Dalmatiz parte, quæ vergit ad mare, iisdem adempta, huic bello intra duos annos finem imposuit. Hæc Eutropius: *Ad Illyrium missus est Cn. Cosconius Proconsul; multam partem Dalmatiz subegit, Salonas cepit, & composito bello, Romam post biennium rediit.* Senatus minime censuit Salonam Dalmatis restituendam, quæ cum proxime Tragurio & Epetio Iffensii Sociorum urbibus immineret, opportunissimam se Dalmatis præbebat ad decursiones in agros utriusque urbis faciendas, eosque vastandos ac diripiendos. Itaque tum Salonam, tum cæteras maritimas civitates hostibus ereptas in sua potestate retinuit. Dalmatæ autem in loca mediterranea, & subalpina compulsi fines Imperii, paullulum quidem a Meridie oraquæ matitima contractos, salvos tamen nullaque ex parte diminutos inter Naronem & Titium ab Ortu in Occasum retinuerunt. At provinciæ Romanæ Illyricæ fines secus mare in Occidentem usque ad Titium ac Liburniam producti sunt, adiecta Salona, cæterisque civitatibus maritimis, quas Romani Dalmatis ademerant. Verum eadem Romana provincia, itemque Illyricum, per hæc tempora insigni detractioe diminutum fuisse arbitror. Nam pars extrema Illyrici vergens ad Meridiem inter Drilonem ac Montes Acroceraunios ab Illyrico avulsa, vocabulo & finibus Macedoniæ contineri cepit, quæ quidem urbium ac terrarum accessione aucta cum esset Macedoniæ Romanorum provincia, fines suos usque ad mare protulit. Quare Scriptores fere omnes, qui intra finem proximi huius ante Christum sæculi, aut prioribus ære Christianæ sæculis floruerunt, veluti M. Tullius, Plinius, Dio Cassius, & alii plures hanc regionem Illyrico nomini exemptam Macedoniæ attribuunt, ut parte prima demonstratum est. At Cæsar idem in Commentariis de Bello civili eandem regionem ut ab Illyrico secludit, sic a Macedonia distinguit, propterea quod Macedoniæ vocabulo veterem tantum propriamque Macedoniam, non vero hanc paucis ante annis adiectam & adscriptitiam subiecit. Itaque Provincia Romana Illyrica, præter Illyricum proprium duobus fluviiis Naroni, & Driloni conclusum, extendi cepit in Occasum, complectique oram maritimam ad Titium usque porrectam,

cui deinde Liburnia quoque adiecit; seclusis locis atque urbibus Mediterraneis & alpinis, quas inter Naronem ac Titium Dalmatæ obtinebant. His regionibus ac finibus Provinciæ Illyricæ circumscribit Cæsar in suis Commentariis, cum Illyricum nominat, quam provinciæ Senatus, cum utraque Gallia, eidem administrandam tradiderat. Provinciæ Illyricæ Romani, post captam Salonam, in duos Conventus partiti sunt, Naronianum, ad quem Illyrii proprie dicti, & Salonitanum, ad quem urbes populique maritimi Dalmatiz pertinebant; nisi forte paullo antiquior fuerit Naronianus; quippe cum Varronis ætate, qui anno ante Christum 60. florebat, jam celeberrimus esset, multoque frequentissimus, nam idem Varro apud Plinium LXXXIX. *civitates eo ventitasse*, auctor est. Conventus autem Salonitani per hæc ferme tempora constituti mentio est apud Cæsarem lib. 3. de bello civili, ubi scriptum est, *Conventum Salonarum* neque pollicitationibus, neque denuntiatione periculi a Cæsaris amicitia abduci potuisse. Prioris Conventu Narona, alterius Salonæ caput erant; duæ urbes temporibus illis totius Illyrici facile principes. Salonam iisdem fere temporibus deducta est Colonia civium Romanorum; idque cum veteres inscriptiones, tum Aulus Hirtius in libro de Bello Alexandrino declarant, quod anno ante Christum 47. gestum est; quo quidem tempore Salonam, ut Hirtius tradit, cives Romani fortissimi, fidelissimique incolebant. Sed de Conventu & Colonia Salonitana, cum de Salona speciatim agemus, diligentius dicemus, & copiosius.

Proximo ante Christum sæculo fere dimidio jam Romæ florebat gratia, opibus, honoribus, & rerum gestarum gloria C. Julius Cæsar, ad quem deinde totius Imperii summa pervenit. Huic Senatus anno ante Christum 59. Illyricum & Galliam Cisalpinam in triennium, Transalpinam vero in quinquennium decrevit, easdemque provincias quadriennio post in alterum triennium prorogavit; quas novem annis administravit, ut auctor est Suetonius in Julio cap. 10. Quo temporis intervallo Galliam fere omnem transalpinam domuit, atque in provinciæ formam redegit. Quamvis autem totius Gallici belli ac regiminis moles in eum incumberet, consueverat tamen quotannis, ut ipse testatur lib. 7. de bell. Gal. cap. 1. ab hibernis in Italiam discedere; & temporis, quod satis esset, cureque in peragendos Illyrici ac citerioris Gallicæ conventus impendere. Porro cum Cæsar trans alpes abisset in Galliam, Dalmatæ, quos ab infestanda Romana Provincia, & Romanorum sociis lacestandis, tum leges pacis sæpe cum Romanis redintegratæ, tum superiorum temporum incommoda ab illis accepta deterrebant, arma in Liburnos finitimos convertunt, quibus nullum ad eam diem sedus, nulla societas cum Romanis intercessisse legitur. Nec ostenderant bellum prius, quam intulerunt; nam Liburnis imparatis, ac nihil tale metuentibus, Promonam urbem munitissimam eripiunt, utrique genti ad suos fines tuendos mirifice opportunam. Erat Promona in ipso Liburniæ Dalmatizque confinio, ex arduo præruptoque loco imminens, cuius positionem declarat mons præaltus etiamnum veteri vocabulo appellatus Promina, qui ab fontibus Titii haud longe in Orientem distat. Liburni neque copiis, neque viribus ad recuperandam urbem bellumque gerendum, Dalmatis pares erant. Commodum per eos dies Cæsar ab ulteriore Gallia, ut singulis annis facere solebat, in Italiam venerat, nec longe ab Illyrico aberat. Itaque Liburni Legatos miserunt, qui se suasque urbes

Provincia
Illyrica in
Occasum
usque ad
Titium
protracta, &
in duos
conventus
divisa.

Narona &
Salona
urbes pri-
marie, &
sui quæque
Conventus
caput. Sa-
lonitana
Colonia

C. Julio
Cæsare Il-
lyricum &
Galliam
utraque
decreta.

Dalmatis
bellum Li-
burnis in-
ferunt,
Promonam
eisdem
eripiunt.

Liburni ad
Cæsarem
confugisse,
seque in
fidem Ro-
manorum
graduas.

in Romanorum potestatem traderent, sub ea conditione, ut Cæsar adversus Dalmatas auxilia sibi copiasque submitteret: Quo autem tempore Cæsar apud Celtas cum imperio erat, inquit Appianus, Dalmatae ceterique benigniori fortuna utentes Illyrii Liburnis, quæ item Illyriorum gens est, Promonam urbem abstulere. Liburni in populi Romani fidem concedentes, Cæsaris in propinquo agentis opem implorant. Hinc habes, quo tempore, quam ob causam, quave ratione Liburnia in jus ditionemque populi Romani concefferit. Nam ex antiquis scriptoribus neminem invenies, qui ante hæc tempora Liburnos vel a Romanis subactos, vel iis bellis implicitos fuisse commemoret, quæ Romani aut cum Illyriis, aut cum Istris gesserunt. Unus est Appianus, qui tempus indicet, causamque explicet Liburniæ Romanis deditæ. Nec vero ullus est, qui societatis amicitiaque Liburnorum antiquitus cum Romanis initæ mentionem faciat. Eutropius quidem scripsit naves Liburnas primo bello Punico, primoque navali conflictu præclaram Romanis operam navasse; sed eas Romanis subsidio missas non a Liburnis dixerim, sed ab Iffensibus antiquissimis Romanorum Sociis, qui eo genere navium itidem, ut ceteri omnes Illyrii, sive ad piraticam faciendam, sive ad prælia maritima conferenda, sive ad exportandas invehendasque merces utebantur. Suspiciari tamen licet de veteri aliqua Liburnos inter Romanosque amicitia ex iis, quæ Aulus Hirtius lib. de bel. Alexand. scripsit de Jadertinis Liburniæ populis, quorum semper in rempublicam constitisse ait singulare officium. Huic adverbio, cum semper dixit, subjecta ea notio est, ut intelligi voluerit Jadertinos suam Romanis egregiam voluntatem & temporis diuturnitate, & officiorum in eos collatorum præstantia probasse; ac propterea Liburnos jam inde antiquitus cum Romanis amicitiam coluisse. Sed utcumque seu vetus seu nulla fuerit antea cum Romanis Liburnorum conjunctio aut societas, illud ex Appiano satis constat, Liburnos hoc primum tempore, idest tribus, vel quatuor annis ante bellum civile, sub Imperium populi Romani se ultro contulisse. Tum Romana Illyrica provincia aucta accessione Liburniæ, ad quam Japydia maritima pertinebat, fines suos in Occasum usque ad Arsiam propagavit, & præter Dalmatas, quidquid tum erat generis ac nominis Illyrici usque ad Venetos in potestate Romanorum fuit; nam Istria & Carnia, extremæ ad Occasum Illyrici regiones, jam pridem ad jus ditionemque Reipublicæ Romanæ accesserant. Tertius deinde adiectus est Provincia Illyricæ Conventus Scardonitanus denominatus ab Scardona Liburniæ oppido frequenti sane ac nobili, ad quem Japydes & Liburnos Plinius adscripsit. Nec multis post annis Jadera Romanam coloniam excepit. Eodem ante Christum proximo sæculo Iffenses insulani, cum ad eam diem socii fuissent Romanorum, cum Epetio & Tragurio, quo tutiores essent ab incursionibus Dalmatarum, ultro se Romanis tradiderunt. Nam Plinius, qui primo æræ Christianæ sæculo floruit, Iffam & Tragurium Romanis civibus colonis attribuit.

Provincia
Illyrica
Romanorum
aucta
accessione
Liburniæ.

Tertius
Illyrici
Conventus
Scardon-
itanus,

Iffenses se
Romanis
tradunt.

Legati
Cæsaris
Dalmatis
contem-
pti; Cæsari-
anae co-
piæ cæse.

Cæsar Liburnis in suam populique Romani ditionem acceptis, protinus ad Dalmatas misit, qui eos edoceret Liburnos jam esse sub imperio clientelaque Romanorum, denunciaretque ut Promonam illis ereptam restituerent, caverentque impofterum, ne quid damni molestique Liburnis inferrent. Hujusmodi jussa cum Dalmatae contemnerent etiam, non solum abnuerent; Cæsar nulla interposita mora, Duces mili-

tesque ex eo, quem habebat, exercitu selectos in Dalmatiam proficisci jussit, qui Dalmatas vi atque armis imperata facere cogerent. Sed longe alium quam sperabat, expeditio hæc Dalmatica exitum habuit, nam Dalmatae, Cæsarianas copias adorti, omnes ad unum milites ceciderunt. Mirum quam illius cladis nuncius vel dolore vel iracundia Cæsaris animum perculerit; ultionem tamen in aliud tempus differendam censuit, propterea quia discordiæ intestina, quæ jampridem illi cum Pompejo intercesserant, cum jam ad bellum civile spectarent, Cæsaris cogitationes curasque alio avocabant. Cæsar, ait Appianus, misit, qui Promonam tenentibus denunciaret, ut oppidum Liburnis redderent; cumque ii contemnere imperium viderentur, validam armatorum manum submisit, qui omnes ab Illyriis concisi sunt, neque Cæsar ultus est: non enim Pompejana discordia implicito satis in eam rem otii fuit; erumpente autem in bellum discordia, Cæsar cum copiis, quas habebat, hyeme a Brundisio Jonium transmisit &c. Hæc autem acta chronologice ad hunc modum distribui, & in suos quæque annos revocari possunt. Anno ante Christum 52. Dalmatae Promona Liburnis adempta potiuntur; anno proximo consecuta est Legatio ad Cæsarem, ac deditio Liburnorum; demum 50. ante Christum anno Dalmatae & Cæsaris mandata respuunt, & Cæsarianas copias cadunt.

Annus erat ante Christianam epocham 49. C. Claudio Marcello, & L. Cornelio Lentulo Coss. cum bellum civile Pompejum inter ac Cæsarem coortum est, quod Romanam Rempublicam in duas factiones distraxit. Cæsar cum satis intelligeret, quantum rei suæ interesset Illyricum in sua potestate habere, Q. Cornificium quaestorem suum propretorem cum duabus legionibus illuc misit, qui magnam illius provinciae partem in Cæsaris fide atque obsequio, prudentia ac diligentia sua, ut ait Hirtius, & summa cum laude retinuit. Ceterum Jadertinos, & Liburnos, ut videtur, a Pompejo, Salonitanos ceterosque Illyrios a Cæsare stetitisse Hirtius tradit. Iffam Insulam, & urbem nobilissimam ejus regionis, cum antea fidem suam Cæsari obligasset, M. Octavius Dux Pompejanus ab Cæsaris amicitia avertit. Dalmatas vero, cum sui juris essent liberi, neutrius partis fuisse invenio; quamquam ab Cæsare, quam a Pompejo alieniores se præbuisse videantur: quippe, identidem cum vastarent, & exinanirent agros, unde aliquid commeatus ad copias Cæsarianas alendas suppeditari posset, coactus est Cornificius in eos arma vertere, qui castella complura locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, expugnavit, ut docet Hirtius lib. de bello Alexand. qui eam regionem Cæsari infidelem atque infestam fuisse affirmat. Præterea auctor est Cæsar lib. 3. de bell. civ. a M. Octavio non modo Iffam Insulam ab sua amicitia abductam, sed Dalmatas etiam contra se concitatos; idemque confirmat Aulus Hirtius, qui scripsit M. Octavium post Pompejum prælio Pharsalico victum, fœdera cum barbaris idest Dalmatis percussisse, compluribusque locis Cæsarianorum militum oppugnasse præsidia partim classe per se, partim pedestribus copiis per barbaros, quorum animos sponte sua erga Cæsarem male affectos vehementius incenderat.

Anno ante Christum 48. C. Julio Cæsare II. & P. Servilio Coss. Cæsar ad Pharsaliam cum hoste confligit. Pompejus cæso amissoque exercitu in Ægyptum ex fuga profectus, Ptolemæi Regis, ad quem confugiebat, jussu necatur. At Cæsar cum complures adversarios in Illyricum, reliquiis ex fuga

In bello civili inter Cæsarem & Pompejum, Illyrii & Salonitani Cæsaris partes sequebantur, Dalmatae neutrius partis, Cæsari tamen infesti.

facta collectis, se contulit audire, litteras Brutum ad Gabinium misit, uti cum legionibus tyronum, quae paulo ante conscriptae fuerant, trajiceret in Illyriam, communisque copiis cum Q. Cornificio, & quod periculum praestitit a Pompejanis inferretur, depelleret, amitteret; fin ea non magnis copiis tutasse posset, in Macedonia ad se legiones adduxerit. Hic Hirtius. Itaque Gabinus, ut docet Appianus, ora Jonii, id est Adriatici, circum peragrata, ne in hostium alacritatem incurreret, pedum equitumque copias tribus impositas in Illyricum traduxit. Dalmatas cum sibi a Caesare victore metuerent, eumque exercitum contra se comparatum adductumque existimarent, Gabinianas copias adorti ingenti clade affecit. Exercitu ferme ad interfectionem delato, duobus milibus amplius militum caesis, tribusque quatuor, centurionibus duodequadraginta, ut Hirtius tradit, ceteris disiectis, & in fugam averfis, Gabinus cum paucis Salonam se recepit; summaque ibi difficultate rerum omnium proflus, intra paucos menses morbo perit. Quae Hirtius paulo aliter & fufius narrat, eadem fere Appianus scripsit: *Corbore autem pedum quindecim, & Syria milia equitum Gabinus per Illyriam eadem adduxit, ora Jonii circum peragrata. Illyrii reputantes ea, quo non multo ante in Casarem commissae, cum ejus victoria extitio sibi futuram providerent, impetu facto universum Gabinii exercitum, (excepso Duce, paucisque praeterea fugae clapsis) considerunt, magnamque ex tantis spoliis, & ceteri ad bellum apparatus copiam obtinere. Caesari persequendis profligandisque Pompejanis implicito haud tantum otii erat, ut acceptas a Dalmatis injurias ulcisci posset.*

Caesar tum rebus Egyptiacis, regno illo Cleopatrae Prolemaei sorori tradito, tum Asiaticis compositis, bellisque omnibus civibus in Africa & Hispania confectis, Romam rediens triumphavit anno ante Christum 45. Exinde Imperatoris titulus ei decretus, Consulatus in decem annos & Dictatura perpetua. Dum in apparandam expeditionem contra Geras & Parthos omni cogitatione curaque incumbit, Legati ab Dalmatis veniunt, qui ab Caesare veniam eorum, quae adversus illum admiserant, pacemque orarent; verebantur enim, ne Caesar, exercitu per Illyricum in Orientem traducto, obvios se in itinere aggrediretur, penasque reposceret. Legatorum oratio confidentior fuit atque arrogantior, quam pro more supplicum & reorum conditione. De militari enim virtute, bellicisque laudibus gentis Dalmaticae plura, & insolentius, praedicabant jactabantque, quam tempus & causa posceret; nec venisse videbantur, ut veniam ab eo peterent, sed potius ut suam ei amicitiam ac societatem gloriabundi offerrent. At Caesari, quamvis tanta impudentia atque arrogantia iracundiam & stomachum moverit, in praesentia tamen visum est dissimulatione uti, ne quid morae neque impedimenti se a Parthico bello suscipiendo retardaret. Paucis itaque, & pro sua ac Reipublicae dignitate respondit, ita veniam Dalmatis ab se impertitum iri pacemque, si obsides darent, annuoque tributo se ipsi subicerent. Acceptis, quae ferebantur, pacis conditionibus, utrumque polliciti sunt Legati; & Caesar Vatinium, cum exercitu in Dalmatiam misit, qui promissa ab Dalmatis exigeret, aut vi & armis praestare cogeret. Haec fere Appianus, qui generali Illyriorum vocabulo potissimum Dalmatas designavit; sed commune maluit, quam proprium gentis nomen adhibere, propterea quod supra scripserat non Dalmatas solum, sed alios etiam Illyrii generis populos contra Liburnos conspi-

rasse. Rem totam ex Appiano accipe; Caesar gerendis rebus adversus Pompejum, Pompejque sublato, reliquis ejus partium, quae multa & varia supererant, profligandis discessit orat; sed cum omnibus consiliis Romam reversus, expeditionem adversus Geras & Parthos suscepit, metuentes Illyrii, ne se in itinere positas aggrediretur, Legatos Romam mittunt, qui praeteritorum veniam poscerent, seque in amicitiam ejus societatemque darent, Illyriorum gentem veluti bello inclitum excedentes: ille quamquam institutam adversus Parthos expeditionem sollicitus, tamen pro dignitate Populi Romani illis respondit, minime amicorum loco habendum, qui talia perpetrassent, veniam autem daturum, si se tributo subicerent, obsidesque dare velent; Dalmatis utrumque pollicentibus, Vatinium multis cum pedestribus, & equestribus copiis ad eam mittit, qui levia quaedam tributa imponeret, obsidesque reciperet. Sed Vatinium jussu fuisse cum iusto exercitu in Dalmatiam proficisci, non ut Dalmatis sub eis, quas Legati acceperant, conditionibus veniam ac pacem daret, sed ut bellum iidem inferret, ex litteris Vatinii ad M. Tullium facit perspicue intelligi potest. Quare quod de tributo & obsidibus legati promiserant, id neque ratum habuerint Dalmatae, & omnia Legatorum astra resciderint oportet. Quae cum Caesari nuntiata essent, jussu est Vatinium copias trajicere, ut vi atque armis Dalmatarum audaciam compesceret. Nam antequam Vatinius Roma discederet, bellum decrevum fuisse contra Dalmatas tertio ejusdem Vatinii ad M. Tullium epistola declarat: *Ego, inquit, post supplicationes mihi deoretas in Dalmatiam profectus sum, sex oppida vi oppugnanda cepi, unum hoc, quod erat maximum, quatenus a me jam captum &c.* In superiore autem epistola idem Vatinius graviter queritur de Caesare, quod de suis supplicationibus, & rebus gestis Dalmatibus adhuc ad Senatum non referat, quasi vero non iustissimi triumphi in Dalmatia nos gessisset: nam si hoc, inquit, expectandum sit, dum totum bellum conficiamus; viginti oppida sunt Dalmatiae antiqua; quae ipsi sibi adsciverunt, amplius sexaginta; haec nisi omnia expugno, mihi supplicationes non decernentur; longe alia conditione ego sum, ac ceteri Imperatores. Quid est, oro, quod Vatinius in hac epistola postulet, ut sibi ob rem Dalmaticam bene gestam supplicationes decernantur; eum in posteriore affirmet sibi ante suam ex urbe discessum, supplicationes jam decretas fuisse? quae duo inter se contraria ut conciliant Interpretes, alii alias explanationes adhibent, quas omnes Ubertinus Crescensius improbat; verum ipse, ut mihi videtur, nihilo probabiliorum assert. Duo genera supplicationum distingui oportet; alterum Imperatoribus decerni solebat post hostes devictos, remque feliciter & e sententia gestam; ejusmodi supplicatio praerogativa quaedam triumpho existimari solebat, Tullio teste: *Quod si triumphum praerogativam putas supplicationem, & idcirco casum potius, quam te laudari mavis; neque supplicationem sequitur semper triumphus.* Id genus supplicatio decreta fuit Cn. Pompejo, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, quae decem ipsos dies tenuit; itemque C. Caesari post bellum Gallicum prospere gestum, quindecim dierum spatio producta, quod ante id tempus acciderat nulli. Alterum supplicationis genus indici solebat pro felici militarium expeditionum praesertim difficultum successu, ut ea res prospera ac laeta evenisset. Hujusmodi fuit supplicatio, de qua Livius lib. xxxi. cap. 8. *Ab hac ratione in suffragium missi, uti rogarant, bellum jussit.*

Dalmatas
Gabinianas
copias
adortus.

Gabinus
Salonam
se recipit,
ibique moratur.

Legatio
Dalmatarum
ad
Caesarem.

Dalmatis
obsides
imperati,
& tributum
impositum.

Dalmatas
tributum
& obsides
dare
abnuunt.

Vatinius
cum exercitu
in
Dalmatiam
missus.

Ep. fam. l. xv.
Duplex
genus supplicationum,
Cic. de Provinc. Consul. Cels. de Bel. Gall. lib. 2.

jusserunt. Supplicatio inde a Consulibus in triduum ex Scto, indicta est, obsecratique per omnia pulvinaria Dii, quod bellum cum Philippo populus jussisset, id bene atque feliciter eveniret. Porro Vatinius in tertia illa epistola hanc secundi generis supplicationem commemorat, quam ante Dalmaticam professionem sibi, idest sui causa, ut bellum sibi mandatum bene ac feliciter eveniret, decretam fuisse affirmat; in epistola autem superiore id a M. Tullio postulat, ut causam suam diligenter apud Cæsarem agat; & quando jam justissimi triumphi in Dalmatia res gesserat, curet omnino, ut Cæsar de supplicationibus prioris generis sibi decernendis ad Senatum referat. Huc revoca, quæ scripsimus Parte prima de bellis Illyricis, ubi utraque litteras P. Vatini descripsimus, nostrisque animadversionibus illustravimus. Hinc duo animadvertas velim; primum antea Dalmatis bellum indictum esse, quam Vatinius ex urbe discederet; deinde ejus generis bellum fuisse, quod plurimum habebat difficultatis, & periculi; utrumque ex eo perspicui licet, quod Senatus populusque cum bellum Dalmaticum jussisset, antequam geri inciperet, ut prospere succederet, supplicationes habendas, Deosque obsecrandos esse censuerit. Res ab se præclare in Dalmatia gestas, & oppida Dalmatis adempta Vatinius in suis litteris commemorat; quem vero exitum habuerit expeditio illa Dalmatica, non declarat. Sed Dalmatas multis præliis attritos, claudibus affectos, tandem perpulso fuisse, ut conditiones pacis acciperent, obsides darent, annum tributum pollicerentur, satis aperte significat defectio Dalmatarum post Cæsaris interitum consecuta, quam Appianus describit.

Dalmatas a Vatino victi, & pace donati.

Post interitum Cæsaris iterum ab Imperio desinunt.

M. Bruto Cæsaris interfectori Illyricum & exercitus Vatini.

quo nihil est gestum contra Dalmatas.

Anno igitur ante Christum 44. Cæsar a Bruto & Cassio, cæterisque conjuratis in Curia apud Cn. Pompei theatrum vulneribus confectus Idibus Martiis interiit. Tum vero Dalmatarum rem Romanam, quæ Cæsaris virtute ac fortuna niti videbatur, eo extincto collapsuram rati, neque promissis stare, neque imperata facere voluerunt, & Vatinius, qui nondum ex provincia discesserat, repentino impetu adorti, ejus copiis cæsis fufisque in fugam conjiciunt, qui ægre ex hostium manibus elapsus Epidamnium confugit. Tum Senatus Marco Bruto ei, qui Cæsarem interfecerat, exercitum Vatini, Provinciam utramque Illyrici & Macedoniæ mandavit. Sed ille civilibus bellis implicatus, quæ statim ab interitu Cæsaris repullularunt, ne cogitandi quidem aliquid contra Dalmatas, nedum gerendi spatium habuit. Ast ubi Cæsar interiit, ait Appianus, rem Romanam, quæ illius ductu maxime valida florensque fuisset, eo sublato interituram rati, neque Atinii dicto amplius audientes, neque tributa conferre, neque obsides tradere sustinuerunt; vim autem parante in eos Atinio, quinque cohortes, eorumque Ducem Bebius ordinis Senatorii ceciderunt: Atinius autem cum reliquis Epidamnium se recepit: hunc exercitum Senatus, itemque Macedoniam, & quidquid apud Illyricum in Populi Romani ditione erat M. Bruto Cæsaris interfectori, ut Syriam Cassio ejusdem cadis participi concessit; sed hi quoque bello adversus Antonium, & alterum Cæsarem, cui Augusto cognomen fuit, distenti, nihil quidquam adversus Illyrios gerendi spatium habuerunt.

Quæ de rebus bellisque Dalmatarum post fines Dalmatiæ usque ad Titium propagatos per annos fere centum & quinquaginta gestis hætenus scripsimus, eadem a nobis copiose diligenterque exposita fuerunt Parte 1. Prolegomenon cap. 4. de Bellis Illyricis §. 5. & seqq. Sed hoc loco iterum describere

nece habui, ut peculiaribus quibusdam animadversionibus interpositis, quas, cum huc spectent potissimum, ibi prætermisimus, continuationem quamdam seriemque historiae Dalmaticæ contexerem. Multa deinceps bella C. Octavianus Cæsar Augustus partim per se, partim per suos duces, præsertim Germanicum ac Tiberium cum Dalmatis gessit, Gabinianam cladem ultus est, Promonam aliasque urbes recepit, Romana signa Gabinio erepta recuperavit, hostesque partim armis, partim metu perpulit, ut obsides darent, ac tributum penderent; Dalmaticis spoliis ac manubiis in urbem allatis Porticum & Bibliothecam Octavianam exornavit. Sed antequam Dalmatia penitus attrita esset, subactaque, diu multumque ut Augusto, sic potissimum Tiberio laborandum fuit. Hæc gens veluti nata ad bellicam Romanorum virtutem exercendam, quoties spes alicunde affulsit recuperandæ libertatis, toties ab Imperio defecit, & arma corripuit: Incredibile dictu est, quod tradit Vellejus lib. 11. Dalmatiam vicies & ducenties rebellasse, priusquam ad certam confessionem pacata esset Imperii. Cum Romani ad Occasum & Orientem, ad Septemtrionem & Meridiem Imperii fines latissime propagassent, tum demum Dalmatia, postrema omnium citra Savum provinciarum, constanti ac stabili fide ad Romanum Imperium accessit. Augustus, inquit Eutropius, lib. vii. Romano adjecit Imperio Dalmatiam saepe ante victam, sed tunc penitus subactam, cum videlicet post victam Pannoniam, Duce Tiberio cum Dalmatis, nono æræ Christianæ anno, sic debellatum esset, ut deinde in officio ac fide Populi Romani constanter perpetueque manserint. Hæc omnia, cum de bellis Illyricis ageremus, distincte & accurate observatis notatisque temporibus persecuti sumus; quibus quod hoc loco adjiciam, nihil est peculiari animadversione dignum, aut necessarium ad res Dalmaticas illorum temporum cognoscendas.

Bella Dalmaticæ Cæsaris Octavianus.

Debellata tandem est cum Dalmatis annis Christianis.

§. II.

Propagatio secunda Nominis ac finium Dalmatiæ.

Dalmatia se intra Titium & Naronem, usque ad postrema ante Christum tempora, suumque nomen continuerat; cum Cæsar Octavianus Augustus rerum potitus ejus fines, ac nomen trans utrumque fluvium in Occasum & Orientem, ultraque montes in Septemtrionem longe ac late protulit. Anno ante Christum 29. cum anno superiori Antonium commisso apud Actium navali prælio profligasset, Cæsar tres egit triumphos, Dalmaticum, Actiacum, & Egyptiacum, & bellis omnibus civilibus penitus extinctis, pace terra marique parta Janum clausit. Postquam autem M. Lepido & M. Antonio cæsis, sublatoque Triumviratu, ad se unum rerum omnium summam revocasset, de Imperio deponendo cum Agrippa & Mecænate deliberavit, illo suadente, hoc deterrente. Hujus consilium sequi cum statuisset, ad Senatum tamen de abdicando imperio retulit, quo quidem facto ita omnium animos sibi conciliavit, ut retinendi imperii auctor ei fieret summo consensu Senatus pariter Populusque Romanus. Itaque cum antea Octavius diceretur, auctus imperio nomen auxit, vocarique cepit Octavianus; & Augustus a Senatu primus appellatus Augusto mensi, qui antea sextilis dicebatur, nomen dedit. Exinde quidquid temporis vacuum a bellis, atque otiosum ab hostibus nactus fuerat, ad componendam rem publicam, Magistrat-

Cæsar Octavianus de Dalmatis triumphans.

Octavianus & Augustus appellatus.

gistratus ordinandos, provincias describendas con-
tulit. Igitur anno circiter ante Christum 28.
Italiam omnem in regiones omnino undecim di-
vise, suis quamque vocabulo, suisque terminis
circumscripserat; ut Plinius docet. Carniam Istri-
amque ab Illyrico avulsas conjunxit cum Vene-
tia decima Italiae Regione, nam utraque antea
ad Illyricum pertinebat; quippe Codropolin, quod
Carnorum oppidum est, Illyricum vocat Appia-
nus, cum, M. Lepido sublato, scribit, *Cesarem &
Antonium inter se totum imperium denuo partiti
fuisse, & fecisse terminum utriusque divisionis Co-
dropolim oppidum Illyricum*. Ex quo conficitur,
Carniam antea Illyrici finibus comprehensam fuisse,
quam Augustus rerum omnium potiretur. Cum
autem Plinius annum Formionem, quem
alii terminum Occidentalem, sive Istriæ ab Occi-
dente initium constituunt, alii vero in ipsam I-
striam includunt, appellavit antiquum autem Ita-
liæ terminum, videtur significare Carniam jam in-
de antiquitus, ac proinde aliquot ætatibus ante
Augustum Italiae attributam fuisse. Quod sane ita
intelligi velim, nulla quidem auctoritate publi-
ca, aut Geographorum communi consensu ante
Imperium Augusti, sed populari quadam loquen-
di metiendique regiones consuetudine paulatim
insurpari cepta, factum esse, ut nomen Italiae in
proximam Carniam invaderet, ac fines suos us-
que ad Formionem proferret. Cæterum si Co-
dropolis oppidum Carnicum, Appianotelte, Il-
lyricum erat, cum facta est imperii partiti-
o inter Cæsarem & Antonium; Carnia tum primum
Illyrico exempta Italiae accessit ex juris publici
formula, & auctoritate ac decreto Principis, cum
Augustus imperium solus obtinuit. Ut vero nul-
lus est, quin doceat Istriam olim Illyricis regio-
nibus annumeratam fuisse, sic omnes affirmant
Istriam ab Augusto adscriptam esse Italiae, hujus
finibus usque ad Polam urbem, ut Strabo, sive
usque ad fluvium Arsiam prolatis, ut Plinius tra-
dit. Docuimus, ait Strabo lib. 7. in Italiae descri-
ptione primos in Illyrici ora maritima esse Istros
conterminos Italiae & Carnis, Principisque nostros
(Augustum & Tiberium) hodie Italiae fines ad Po-
lam usque Istriæ urbem protulisse. Plinius vero lib. 3.
cap. 9. *Nunc finis Italiae fluvius Arsia*.

Jam vero Augustus universas orbis Romani pro-
vincias bifariam divisit. Quæ pacatæ & tranqui-
llæ videbantur esse, neque ita multis præsidii si-
ve ad motus intestinos comprimendos, sive ad ho-
stes externos repellendos indigere, eas Senatui po-
puloque administrandas tradidit: reliquas vero sub
sua potestate habere voluit, quæ cum ad seditiones
identidem spectarent, & hostium finitimorum
aggressionibus expositæ essent, sine armis &
copiis neque defendi, neque in officio ac fide con-
tineri possent. Quo facto videri volebat sibi la-
bores, vigilias, pericula reservare, ut Senatus quie-
ri & incolumitati confuleret, reapse tamen id spe-
ctabat, ut arma & exercitus Senatui adimeret, ad
seque transferret. Hoc omnino in ea provincia-
rum divisione Augusto propositum fuisse Dio Cas-
sius lib. 53. acute pervidit: *Potentiores Provin-
cias, inquit, ut fallaces & periculosas, & vel
hostes accolæ habentes, vel per se magna & nova
moliri valentes sibi retinuit*. Id faciebat sub hac
specie, ut Senatus optimis imperii partibus tuto
perfrueretur, ipse laboribus & periculis obiectus
esset: at revera sub hoc prætextu inermis & im-
bellis esset; & ipse solus arma & milites haberet.
Eadem fere ante Dionem Strabo lib. 17. scripse-
rat; nisi quod quas Dio Senatui commissas dixit,

eos populo traditos fuisse provincias Strabo docue-
rat: *Sibi quidem quacumque militum præsidio essent
tenenda, quales sunt regiones barbaræ, & genti-
bus nondum subactis finitima; steriles quidem, &
cultui agere parantes, quæ re incolæ cæterarum re-
rum penuria impulsæ, & copia munitionum præti-
jugum detraherent*. Populo autem reliqua, quæ
pacatæ & sine armis sub imperio facile retineren-
tur. Idem Augustus quibus suas provincias man-
dabat, eos Proprætores esse dicitque voluit, pro-
vinciis autem Senatui seu populo relictis Procon-
sules præfici iussit; ex quo factum est, ut hæc qui-
dem Proconsulares, illæ vero Prætorie & Augu-
stales provinciæ dicerentur. Proconsulare impe-
rium annuo spatio circumscripsit, Prætorium nul-
la temporis circumscriptione definivit; id quod ex
Svetonio in Aug. cap. 47. intelligi potest: *Pro-
vincias validiores, & quas annuis magistratu in
imperii regi nec facile, nec tutum erat, ipse sus-
cepit; cæteras Proconsulibus sortito permisit*. Sunt
qui tripartitam Provinciarum divisionem ab Au-
gusto factam fuisse censent, ut aliæ Proconsula-
res, aliæ Prætorie, aliæ Prædiales essent; &
prioribus quidem Senatui, alteras populo commis-
sas esse, postremas vero Augustum sibi per suos
Præfides seu Legatos administrandas retinuisse. Sed
perplacet mihi bipartita illa divisio ab Dionem tra-
dita, quam Strabo & Svetonius confirmant. Idem
Dio provincias Senatui potestati permissas nomi-
natim percenset, *Africam, Numidiam, Asiam,
& cum Epiro Græciam, Dalmatiam, Macedoniam,
Siciliam, Cretam, Africam Cyrenaicam, Bithy-
niam cum Ponto finitima, Sardiniam, atque His-
paniam Bæticam; Hispaniæ quod reliquum erat
sibi Cæsar Augustus retinuit, Galliam omnem
transalpinam, Germaniam utramque; item Cæ-
lesyriam, Phœniciam, Ciliciam, Cyprum, &
Egyptum*.

Itaque provinciam Dalmatiæ & Senatui obno-
xiam, & Proconsularem esse Augustus iussit. Nunc
autem videndum est, quatenus Dalmatiæ fines ex-
tenderit, quæve regiones provinciæ Dalmatiæ
vocabulo subjecerit. Primum ergo jus nomenque
Dalmaticum trans alpes usque ad Savum protulit.
Id adeo colligi facile est e Strabone, qui Augu-
sto æqualis, aut suppar cum fuerit, tum antiquas
ante Augustum, tum ab ætate recentes Dalmatiæ
ad Septemtrionem fines descripsit. Nam cum Pan-
noniam ab Danubio usque ad Dalmatiam & Ar-
dizos in Meridiem produxit, montesque ipsos,
qui a Septemtrione in Dalmatiam immanent, Pan-
noniæ attribuit, veteres Dalmatiæ terminos cis
alpes contraxit: *Pertingit Pannonia etiam usque ad
Dalmatiam, & Ardizos versus Meridiem si profici-
scatur*. . . . *quæ supra hanc (id est oram Illyri-
cam) sita est regio, montosa est frigida ac nivalis,
maxime quæ ad Septemtrionem vergit; ita ut vites
rara sint in editis & planis locis*. Hæc sunt Pan-
nonum montana planities versus Meridiem ad Dal-
matiam usque & Ardizos pertinentes, versus Se-
ptemtrionem ad Istrum desinentes. Idem vero Stra-
bo cum Dalmatiam Ardiæ montis interjectu bifa-
riam divisit, & partem alteram vergere ad mare,
alteram in oppositam Aquilonarem plagam specta-
re ait, fines recentiores Dalmatiæ ex Augusti de-
scriptione transalpes in Pannoniam prolatis defi-
gnavit, eosque usque ad Savum exporrexit. Por-
to mons, cui nomen Ardiæ, Dalmatiam meridiem
fecit; ut altera ejus pars ad mare spectet, altera
in diversam. Itaque Pannonia, jubente Augusto,
fines suos a Meridie citra Savum contraxit; &
hæc Pannoniæ regio Australis, quæ post adven-
tum

Provincia
Dalmatiæ
fines usque
ad Savum
prolati.

Fines Se-
ptemtrio-
nales Dal-
matiae anteq-
& post Au-
gustum a
Strabone
descripti.

Carniam
& Istriam
ab Illyrico
divulsas
Italiae as-
cribuit.

Callidum
Augusti
consilium
in ea divi-
sione pro-
vinciarum.

tum Slavorum partim Chrobatæ, partim Bosniæ nomen adscivit, in jus nomenque Dalmaticum migravit. Hanc Dalmatiæ trans alpes prolationem ante nos animadvertit, retulitque ad imperium Augusti egregius rerum Illyricarum investigator lib. I. cap. 3. atque hujus Pannonicæ ad Dalmatiam accessionis testes citat Tabulas Ptolemaicas: *Ante Strabonis tempora montes, ex quibus prospectus in Adriaticum, ipsasque montanas planities Pannonæ possederunt; sed tempore Strabonis ex parte ab eisdem recesserant. Nam Ardium montem Dalmatiam ita secare scripsit Strabo, ut altera ejus pars ad mare spectet, altera in diversum, quod de monte ab Ardiis denominato, & Pannonibus olim finitimo intelligi debet: ex tabulis enim Ptolemaicis clare perspicitur, Pannonæ a Dalmatis recessisse, ad Savum, Dalmatiamque Savum usque dilatatam fuisse, quod ultima bello, tempore Augusti, evenisse conjectari potest, &c.*

Fines Dalmatiæ in Quid pro- ducti usque ad Drilonem, in Occasum usque ad Arsiam.

Dalmatica provincia ex Japydia, Liburnia, Dalmatia, Illyrica propria & Pannonia citra Savum.

Cur Dio numerat provincias Romanas neque Pannoniam ultra Savum, neque Mæsiæ nominet.

Mysii Tiberio subacti.

Sed nihilo latius in Septemtrionem, quam longius ab Occasu in Orientem Augustus Dalmatiam produxit, eique quidquid inter Arsiam ac Titium Japydiæ & Liburniæ vocabulo suberat, itemque Illyricum proprium ab Narone ad Drilonem usque porrectum adjecit. Ita ex Japydia, Liburnia, Dalmatia, Illyrico proprio, itemque Pannonia Australi citra Savum una conflata est Romana provincia, sub uno Dalmatiæ nomine, quo Augustus omnes illas regiones comprehendere iussit. Nam Dio Cassius cum omnes Romanas provincias enumerat, quas Augustus vel sibi retinuit, vel Senatui tradidit, neque Liburniam, neque Japydiam, neque Illyricum nominat, quin immo neque Pannoniam eis Savum memorat, quam ipsemet Augustus, Japydibus transalpinis perdomitis, ad imperium adjunxerat: id autem argumento est has omnes regiones neque fuisse a provincia Dalmatiæ distinctas, & in jus nomenque Dalmaticum præscriptione Augusti redactas fuisse. At enim Dio neque reliquam Pannoniam ultra Savum, neque Mæsiam inter provincias Romanas annumeravit. Quid ergo? an utramque propterea censeas jure donatam fuisse & nomine Dalmatici? Minime vero; nam idcirco neutram in eum numerum retulit Dio, quod Pannonæ quidem ultra Savum, aliquot post annis, Tiberius armis appetere cepit, & victos iterum ac sæpius, tandem sub Romanorum redegit potestatem; cum Mæsiis vero primum quidem L. Cornelius Sylla, Eutropio teste, deinde M. Lucullus, Appiano auctore, prospere pugnarent; sed hujus gentis penitus devictæ, tributoque suppositæ gloriam uni Tiberio jam imperanti idem Appianus attribuit. *Mysios Marcus Lucullus cum exercitu adorsus est, frater Lucii Luculli, qui cum Mithridate bellavit, ad flumen usque excursionem intenta, quo loci quatuor Græcæ urbes sitæ sunt Mysiæ conterminæ. . . . Nec præterea quidquam a populo Romano sub vetere Republica adversus Mysios gestum comperi, neque quod tributa pendere adacti sint, ne ab Augusto quidem; cæterum a Tiberio, qui post Augustum rerum potitus est, domitos constat.* In extremo de Illyrii libro hæc adiecit: *Nunc vero quando hi populi, idest Mysii, a Romanis pars Illyrici censentur, hic autem de Illyriis loqui mihi propositum est, ad operis integritatem pertinere putari, si commemorarem & a Lucullo missi populi Romani impetum in Mysios factum esse, & eosdem prævalentibus deinde Caesarum opibus a Tiberio subactos.* Cum itaque Dio provincias omnes imperii Romani recenscat, in his vero Dalmatiam quidem numeret, Japydiam autem, Liburniam, Illyricum proprium, & Pan-

noniam Australem nusquam nominet; quamvis ad ditionem Romanorum pertinerent; hinc sane id quod volumus efficitur & colligitur, nimirum quatuor illas regiones ab Augusto intra fines Dalmatiæ conclusas esse, & sub communi Dalmatiæ vocabulo, in provinciæ unius corpus coaluisse. Si quis autem miretur in eum provinciarum Catalogum, quem Dio contexuit, nullam relatam esse Italiæ partem; is sciat oportet nullam in Italia provinciam fuisse temporibus illis, cum Augustus regnabat, omnesque populi Romani provincias extra Italiam institutas esse: id quod declarat ipsum provinciæ nomen, cuius vim ac notionem explicat Donatus in Terent. Phorm. *Acquisitæ bello longe ab Italia regiones distæ sunt provinciæ a porro vel procul & vincendo.* Quocirca veteres ut jus Latii atque Italicum ab jure provinciali, sic Italiam a provinciis distinguere solebant, veluti l. 1. ff. de Colleg. & corp. *Quod non tantum in urbe, sed in Italia, & in provinciis locum habere. Dirus quoque Severus rescripsit; & leg. 2. Cod. de excusatione, Italicarum rerum administratio Provincialium rerum administrationi opponitur; itemque apud Plinium juniorem in Epistolis prædia Italica prædiis provincialibus.* Fateor equidem Galliam Cisalpinam aliquando appellatam esse provinciam; sed cum nondum Italiæ pars esset, idest ante Augustum, & priusquam Italia Apenninum transgressa suum nomen ac fines usque ad Alpes porrexerat. Quocirca Augustus ipse Italiam non in provincias, sed in Regiones divisit, quæ tribus aut quatuor post sæculis provinciæ nomen ac formam subire tandem ceperunt, quemadmodum colligi potest ex Notitia Dignit. utriusque Imper., in qua Vicario urbis provincias aliquot attributæ reperies. Cum igitur Augusto imperante nulla fuerit in Italia provincia, nihil causæ fuit, cur Dio Italiam Romanis provinciis intexeret, cum eorum Catalogum confecit.

Cæterum quid & quantum terrarum Augustus Dalmatiæ adscripserit, clare perspicias ex Catalogo omnium Illyricarum Provinciarum, quem Sextus Rufus descripsit. Is enim, cum Japydia, Liburnia, & Illyrico proprio prætermisiss, quæ sane ad Illyricum pertinebant, unam nominet Dalmatiam, aperte significat tres illas regiones Dalmatiæ finibus & vocabulo comprehensas esse; & præterea cum Dalmatiam Saviæ, & Mæsiæ interjiciat, jus nomenque Dalmatiæ ab Septemtrione usque ad Savum Dravoque fluminibus interjectam, ab Oriente usque Mæsiam Illyricum proprio finitimam porrexit. Idem confirmat Notitia dignitatum utriusque imperii, quæ cum inter provincias Illyrici Occidentalis Dalmatiam annumeret, nullam vero neque Japydiæ, neque Liburniæ, neque Illyrici proprii, neque Pannoniæ citra Savum mentionem faciat, satis declarat unam ex omnibus hisce regionibus provinciam Dalmaticam constare. Nec vero dubitari potest, quin hanc Dalmatiæ longe lateque propagatæ descriptionem inde usque ab Augusto repeti oporteat, quam sine ulla finium variatione Imperatores posteriorum ætatem retinuerunt; neque memoriæ proditum est quidquam de finibus, quos Augustus Dalmatiæ circumdedit, detractum fuisse ante adventum Slavorum, quorum ingens multitudo in eas regiones septimo post Christum sæculo incubuit. Jure igitur Vegetius Liburniam esse unam ex partibus Dalmatiæ affirmat: *Liburnia namque Dalmatiæ pars est, Jaderinæ subjacens civitati.* Exinde vero tum Japydiæ, tum Liburniæ vocabulum paulatim exolescere cepit, ac demum regio utraque amissa.

Augusto regnante nulla in Italia adhuc provincia.

Ap. Gud. ther. de Off. dom. Aug. c. 6. Jus italicum & provinciale, res italicæ & provinciales distinctæ qui solent.

Italia non in provincias sed in regiones ab Augusto divisa.

Liburnia pars Dalmatiæ apud Vegetium.

amisso proprio vocabulo in jus nomenque Dalmaticum penitus commigravit, quamvis apud Scriptores mediæ ætatis Liburnia nomen suum aliquando retineat. Ergo Augustus quidquid tum erat generis ac nominis Illyrici in unam provinciam coniecit, iussitque Dalmatiam appellari. Nec vero si tota hæc regio Augusto iubente vocabulum Dalmatiæ suscepit, continuo nomen Illyrici amisit, quod etiam Istria & Carnia, quamvis in Italicam regionem translata, aliquamdiu apud Scriptores retinuerunt; sed exinde Illyrici & Dalmatiæ vocabula pro Synonymis haberi cœperunt; & provincia eadem promiscue & communiter appellata est modo Illyricum, modo Dalmatia; id docet Plinius lib. 30. cap. 25. *Quæ pars ad mare Adriaticum spectat, appellatur Dalmatia & Illyricum*; quippe nomen Illyrici huic regioni, in qua ortum fuerat, altius ac tenacius inhæserat, quam ut ulla rerum civilium conversione, vel temporum diuturnitate umquam deleri posset: & cum Illyricum varios deinceps fines habuerit, provinciarum additione, aut detractioe alias auctum, alias contractum; semper tamen Dalmatia fuit, hodieque habetur ac dicitur pars primaria, eademque nobilissima totius Illyrici.

Eadem provincia alias Illyricum, a. lias Dalmatia dicitur.

Fines Dalmatiæ ex Augusti descriptione.

Nunc vero describendi sunt fines, quibus Augustus Dalmatiam ab se amplificatam circumscripsit. Dalmatiam ergo citra montes qua ad Occasum vergit, Arsia fluvius ab Italia; qua in Solem Orientem spectat, Drilo amnis a Macedonia sive Epiro nova, nunc Albania, disjungit; a Meridie autem insulas omnes, quæ Dalmatico littori obiacent, complexa, mari Adriatico definitur; quam quidem finium circumscriptionem Dalmatia etiamnum retinet. Dalmatiam vero ultra montes a Septentrione Savus præterfluit; ab Occidente Colapis fluvius claudit; qui aquarum divortio Segestiam insulam complexus, duplici ostio in Savaum infertur; ab regione Orientis Drinus amnis determinat, qui ab jugo montis Scardi exoritur, deflexoque in Occasum cursu Savo illabitur; nisi forte Dalmatiam ex hac parte protendi liceat usque ad confluentes Savi & Danubii, linea indidem perducta ad fontes ejusdem Drini, quæ Dalmatiam transalpinam a Mæsia sejungeret. Multa deinde & gravia bella adversus Dalmatas, cum iterum ac sæpius ab imperio defecerint, gessere Germanicus & Tiberius, quæ huc referri oportet ex parte 1. Prolegomenon, ubi ea satis accurate descripsimus. Crebræ autem Dalmatarum defectiones Augustum impulerunt, ut Dalmatiam e Proconsularibus in Prætorias Provincias relata, ademptamque Senatui, ad suam potestatem atque administrationem revocaret.

§. III.

De Magistratibus Romanis Dalmatiæ præpositis.

POpulus Romanus regna, sive regiones, quas procul, sive extra Italiam vicisset, Imperioque subjungeret, provincias nominare consueverat. *Provinciæ appellantur*, inquit Festus, *quod populus Romanus eas provicit*, hoc est, ante vicat. Quamquam prima Syllaba hujus vocabuli, si recte interpretari velis, non tam ante, quam procul seu longe significat; quare multo aptius ad vim hujus vocis notionemque declarandam Donatus in Terentium verbum ex verbo explicat: *Aquisitæ bello longe ab Italia regiones provinciæ dicuntur sunt a porro sive procul, & vincendo*. Tum autem regiones dicebantur in formam provinciæ *Illyricum Sacrum*.

Provinciarum etymologia.

redigi, cum eas Romani & tributo impostis, & legibus ab se conditis, & Magistratibus ex urbe missis subiciebant. Sicilia primo bello Punico, post annum quingentesimum ab urbe condita, qui fuit ante Christum 254., prima omnium provincia est appellata: & *prima omnium*, inquit Tullius Verrin. 2. *docuit Majores nostros, quam præclarum esset exteris gentibus imperare*. Principio provinciæ omnes erant Prætorias, quod Prætoribus earum administratio tradi solet. Hujus magistratus originem atque initium refert Livius lib. 8. c. 1. ad annum urbis conditæ 398. Furiumque Camillum, qui primus Præturam gessit: *Annus hic erit insignis novis duobus Magistratibus, Prætura, & curuli Aedilitate*. Hos sibi Patricii quæsiere honores, pro concessio Plebi altero consulatu. *Plebes consulatum L. Sextio, cujus lege partus erat, dedit*. Patres Præturam Sp. Furio, M. filio Camillo &c. Præturam instituendæ aliam causam subiecit Pomponius Jurisconsultus de Orig. juris: *Cum Consules avocarentur bellis finitimis, neque esset in civitate, qui jus reddere posset, factum est, ut Prætor quoque crearetur, qui urbanus appellatus est, quod in urbe jus dicebat*. Post aliquot deinde annos non sufficiente eo Prætore, quod multa turba etiam peregrinorum in civitatem veniret, creatus est alius Prætor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quod plerumque inter peregrinos jus dicebat. Prolatis extra Italiam finibus imperii, cum provinciæ institui cœpissent, qui ad illas regendas mitterentur, eos Prætoris titulo ac potestate donari placuit. Itaque quot provinciæ in ditionem venerant, totidem Prætores creari solebant, qui provincias fortiri jubebantur, & in eamquemque ad jus dicendum proficisci, quæ cuique sorte obtingisset. Capta Africa, quam P. Scipio Æmilianus diruca Carthagine in formam provinciæ redegit anno urbis conditæ 608., ante Christum 146., eum ad eam diem Prætores tantum Provinciarum regimini præficerentur, iis visum est adjungi Proconsules, & eos, qui priore anno Consules fuissent, altero proximo in provincias mitti, quibus jure ac potestate consulari præessent. Tam Proconsuli, quam Prætori Quæstor subungi solebat, qui vestigalia procuraret, pecuniamque ex his confectam in ærarium publicum referret. Duplex exinde provinciarum genus extitit, aliæ Consulares, aliæ Prætorias; ut Proconsules Prætoribus, sic Consulares Prætoriis provinciis dignitate antecederent. Cæterum haud raro accidit, ut e Prætoriis Consulares provinciæ fierent. Proconsulare pariter, Prætoriumque imperium unius anni spatio definiebatur; id quod lege Sempronia sancitum erat; sed sæpe, alias aliis de causis, vel Senatusconsulto, vel plebiscito in alterum & plures etiam annos prorogare solebat. Cæsar legem tulit, ne prætorias plus quam annum, ne Consulares plus quam biennium obtinerentur; *quæ lege*, inquit Tullius in Philipp. *nulla melior, & utilior, & optima in Republica sæpe flagitata*. Sed Cæsare occiso, M. Antonius Consul legem ferri a Tribunis plebis passus est, ut Consularium Provinciarum administratio in sexennium protraheretur: id quod Tullius objecit M. Antonio, qui Actorum Cæsaris vindicem se ac defensorem profitebatur. *Hac lege sublata videntur vobis Cæsaris acta servari? & alio loco: Tribuni plebis tulerunt de provinciis contra acta Cæsaris: ille biennii, isti sexennii*.

Sicilia prima omni provinciarum.

Provinciarum Prætorias.

Prætoribus tradita administratio provinciarum.

deinde etiam Proconsules; hinc aliæ Consulares, aliæ Prætorias provinciæ.

Cæsar Octavianus Augustus rerum potitus, imperii quidem formam immutavit; veterem tamen divisionem Provinciarum Consularium, & Prætoriarum.

K

Procon-
sul annuum
in provin-
cia im-
perium.

Prætorum
imperium
nullo spa-
tio defini-
tur.

Correcto-
res regio-
nibus ita-
licæ præpo-
siti.

Dalmatia
primum
Consula-
ris, deinde
de Præto-
ria.

Cornelius
Dolabella
Prætor
Dalmatiae.

toriarum retinuit. Nam provincias omnes bipar-
tito distribuit, quemadmodum supra diximus:
pacatas & longe ab hostibus remotas Senatui po-
puloque concessit; suspectas vero & finitimorum
hostium incursionibus expositas in sua potestate
esse, suisque prædiis teneri voluit; has quippe
si populo tradidisset, exercitus etiam ad eas tu-
endas populo traderet necesse fuerat, quem iner-
mem esse permagni ejus intererat, ne armis ac
militibus ad eam, quam adeptus erat, rerum
omnium dominationem labefactandam & everten-
dam abuteretur. Senatorias & populares provin-
cias per Proconsules administrari iussit, qui quam-
vis Consules numquam fuissent, quia tamen &
insignibus consularibus ornati, & Consulari po-
testate præditi essent, eos Proconsules nomina-
vit, eorumque imperium annuum esse decrevit.

Quos autem provinciis Augustus sive Cæ-
sareis, quas sibi retinuit, regendis præesse iussit,
eos Proprætores vocavit, quod Prætorum officio
fungerentur, & Prætorum insignia usurparent; di-
ctique sunt etiam Legati, & postea Præsides;
horum vero imperium nullo definito temporis
spatio circumscripsit, sed integrum sibi esse vo-
luit illud vel contrahere vel prorogare. Itaque
his, quas dixi, variationibus adhibitis, retenta
est sub Augusto, quæ Republica florente insti-
tuta fuerat, divisio bipartita Provinciarum, ex
quibus aliæ Consulares, aliæ Prætoriae diceban-
tur; quamvis subinde contigit, ut earundem,
ordo & nomen, forma & descriptio variaretur.
Regiones seu provincias Italicas qui administra-
rent, eos Correctores appellari placuit, cujus
quidem magistratus, & vocabuli originem atque
initium alii ad ipsum Augustum referunt, alii
ad Imperatores posteriorum ætatum revocant.

Dalmatiam Augustus in numerum retulerat Pro-
vinciarum Consularium, eamque Senatui per Pro-
consulem regendam tradiderat; sed cum Dalma-
tiæ ob libertatem recuperandam sumptis armis i-
dentidem ab imperio deficerent, brevi intellexit
populos illos sine validis copiis & prædiis in
fide atque officio contineri non posse. Itaque
Dalmatiam e Consularibus in Prætorias Provin-
cias transtulit, atque ad jus suum regimenque a-
vocavit. Ne quid vero de auctoritate sibi tradi-
ta, numeroque suarum Provinciarum diminutum
esse conqueri posset Senatus ac populus, eidem
pro Dalmatiâ adempta, Galliam Narbonensem
& Cyprum attribuit, quemadmodum Dio Cassius
lib. 53. docet. Imperantibus Augusto ac deinde
Tiberio, P. Cornelium Dolabellam cum jure ac
titulo Proprætoris Dalmatiæ præfuisse testantur
duo Lapides, alter e ruderibus veteris Epidauri
effossus, alter apud Jaderam inventus. Primus
id monumenti positum esse declarat P. Cornelio
Dolabellæ LEG. PROP. D. AUG. ET TIB.
CÆS. AUG. idest Legato Proprætori Divi Au-
gusti, & Tiberii Cæsaris. Alter Jadrensis, post
obitum Augusti incisus est inscriptusque Tiberio
Cæsare D. Augusti Filio Imperante, & P. Cornelio
Dolabella Legato Proprætoris. Ante P. Cornelium
Dolabellam anno græ vulgaris nono, Dalmatiam
administabat Postumius Legatus Augusti ac Pro-
prætor, quem Dio Cassius communi vocabulo ap-
pellat Præpositum Dalmatiæ; eumque post Ande-
trium, & Arduam urbes Dalmatarum captas,
belli Dalmatici reliquias persecutum fuisse tradit.

Ratio autem Provinciarum administrandarum
hæc erat temporibus illis. Nulla tum erat con-
stitutâ civitas, quæ cæterarum caput esset ac Me-
tropolis, & sedes fixa Prætoris, totaque in pro-

vincia dominaretur. Singulæ provinciæ in binas, ^{Provinciæ}
aut ternas, pluresve Diæceses dividi solebant, ^{in Con-}
quas vocabant Conventus. Diæcesis autem erat, ^{ventus di-}
regio certis limitibus circumscripta ex agris, vil- ^{visis, qui}
lis, oppidis constans, in qua civitas una designa- ^{diceban-}
batur neque Prætori Provinciam perlustranti de- ^{tur Dm}
via, adituque difficilis, & populis ejus regionis ^{ceses.}
ad conveniendum commoda & opportuna. In hanc
liquidem & Prætor juris dicundi gratia, & in-
colæ cujusque regionis, rei publicæ vel privatæ
causa se conferre consueverant; & quod e tota
Diæcesi unum in locum gentes illæ convenirent,
idcirco Diæceses dictæ sunt Conventus, qui ex
ea urbe, ad quam concursus ille, congregatio-
que populorum fieri solebat, adscito cognomi-
ne distinguebantur. De Asiaticis Diæcesibus, quas
Romani fecerant, sublatis confusisque antiquis
regionum finibus, Strabo mentionem fecit lib. 13.
Phrygiæ, inquit, & Lydiæ, & Cariæ, & Mysiæ
loca ægre distingui possunt, quod inter se coeant.
Ad eorum vero confusionem non parum attulere Ro-
mani, qui non ex gentibus ea diviserunt, sed alio
modo Diæceses descripserunt, in quibus ora agunt,
& jus dicunt. M. Tullius lib. ep. 13. ep. 67. P. Ser-
vilio, tres Diæceses Asiaticas attributas fuisse re-
statatur provinciæ Ciliciensi, quam ipsemet ex de-
creto Senatus regendam susceperat. Quas alii Diæ-
ceses vocant, eos Conventus passim appellat Plin-
nius; traditque universam Hispaniam in septem
fuisse divisam Conventus, Carthaginensem, Tar-
ragonensem, Cæsaraugustanum, Cluniensem, Astu-
rum, Lucensem, Bracarum. Prætores igitur, sive
Proconsules hanc ferme rationem provinciæ sibi
concredita administrandæ tenebant. Nulli civi-
tati oppidove affixi cum essent, provinciam om-
nem peragrabant; & cum ad urbem cujusque Diæ-
cesis primariam pervenissent, eo concilium in-
dici, convocarique ex omnibus locis ejusdem re-
gionis jubebant, quos adesse necessitas siue utili-
tas publica vel privata postulabat. Ibi Prætor con-
ventum agere, idest jus dicere, controversias co-
gnoscere ac dirimere, res publicas ordinare, quæ
bono communi prodesse, statuere ac decernere, ^{Conven-}
quæ obessent, providere & cavere, gentis & op- ^{tium agē-}
pidi cujusque magistratibus creandis præesse, pe- ^{dorum rē-}
cuniam ex agris cæterisque rebus vestigalibus con- ^{sio.}
fectam recipere, omnia denique perficere, &
componere solebat, quæ ad statum optimum to-
tius Diæceseos pertinerent. Uno peracto con-
ventu, ad alios deinceps agendos progrediebatur;
eaque potissimum ratione universam provinciam
lustrabat regebatque. Hanc maxime ob causam
vias ab Augusto magnifice stratas ac munitas fuisse
docuit Hieronymus Surita ad Itiner. Anton.
ut facile videlicet Magistratibus, atque expedi-
tum iter præberent, accessumque ad illas urbes,
in quibus hujusmodi Conventus celebrari oport-
tebat. Neque, ait, Italiam modo, sed & uni-
versas Romani Imperii provincias eo decore atque
ornamento idem Princeps Augustus affecit, ut Præ-
sides, & qui pro Consulibus eo munere fungeren-
tur, facilius Provinciarum urbes atque Conventus
obirent. Idem confirmat Andreas Schottus Præf.
ad Anton. qui existimat illud ipsum, quod sub
Antonini nomine circumfertur, Itinerarium non
solum ad militares expeditiones conficiendas, sed
etiam in gratiam commodumque Magistratuum
Provincialium esse descriptum, Ducibus vero mi-
litibusque, ac Proconsulibus, & Prætoribus in pro-
vinciam proficiscentibus compositum Itinerarium
Antonini apparet, ne aberrarent a via, in insi-
diasque per devia inciderent.

Ergo

Tres Con-
ventus
Dalmatiae,
Scardonianus, Sa-
lonitanus, Na-
ronianus.

Ergo Romani cum totius Dalmatiae inter Ar-
siam & Drilonem tres partes fecissent, totidem
in ea Conventus instituerant, totidemque urbes
iusserunt esse veluti capita regionum, ubi conci-
lia fierent, Praetorque tamdiu consisteret, quam-
diu rerum publicarum privatarumque necessitas po-
stularet; primae regionis Scardoniam, secundae Sa-
loniam, tertiae Naroniam, quibus ex urbibus suum
cuique Conventui cognomen obvenit; primusque
dictus est Scardonianus, secundus Salonitanus,
tertius Naronianus. Quas vero Dalmaticas gentes
in singulos conventus descripserint, eos ex Plinio
enumeratos habes capite proximo §. 1. Sed cum
Augustus nomen finesque Dalmatiae ultra montes
usque ad Savum propagaverit; existit hoc loco
quaestio subdificilis, num etiam Dalmatiae transal-
pini ad tres illos Conventus pertinerent, & Prae-
toris Dalmatici jurisdictione contingerentur. Ac
Plinius quidem ex in alpinis populos sane plures
tribus illis Conventibus adscripsit; sed nullam e
transalpinis gentibus nominavit, cui triplicis il-
lius Conventus adeundi jus esset; quinimmo vi-
detur Plinius ex antiqua finium descriptione ante
Augustum recepta, Dalmatiae Pannoniaeque conti-
nia montes ipsos intermedios constituisse. Ego
igitur sic existimo Dalmatiam ex Augusti decreto
usque ad Savum prolatam bipartito divisam fuisse;
& qua citra montes vergit ad mare, in tres
illos conventus descriptam uni paruisse Propre-
tori, cui nulla fuerit trans alpes jurisdictio; qua
vero ultra montes in Septemtrionem spectat, man-
datam esse alteri Praetori, & suis itidem propriis
que Conventibus distinctam, quorum unum fuisse
arbitror Siscianum, vel Segestanum, in alte-
rutra ex duabus illis urbibus inter se haud ita la-
to intervallo disjunctis, positisque ad ripam ci-
teriore Savi, quarum altera Siscia, altera Se-
gesta vocabatur; nisi forte haec pars Dalmatiae
transalpinæ Proconsulis sive Praetoris Pannoniae ad-
ministrationem postea subierit; neque enim praeter
morem erat illorum temporum, & inferiorum æta-
tum, ut plures provinciae seu regiones uni Prae-
fecto regendae traderentur. Certe Valerius Messa-
linus sub Augusto Pannoniae citra Savum & Dal-
matiae Praefecturam gessit; itemque saeculo quin-
to, qui Pannoniae Saviae sive Ripariensi inter Sa-
vum & Dravum cum jure ac titulo Correctoris
praerant, idem ultra Savum in Meridiem suam ju-
risdictionem extendebat; quippe cum Saviae Me-
tropolis esset Siscia civitas amplissima imposita ri-
pae Australi ejusdem fluminis, ut docet Guidus
Pancirolos: *Savia, inquit, Correctorem habuit,
cujus sub Constantio Rectorem fuisse Africanum Mar-
cellinum lib. 15. scribit, sed Correctorem intelligit.
Hujus Metropolis erat Sisciana, ubi provinciae the-
saurus reponebatur, cui praerat Praepositus thesau-
rorum Siscianorum Saviae nuncupatus. Hic etiam
Procurator monetæ Siscianae &c.* Itaque Dalmatiam
Cisalpinam seu maritimam in tres illos conventus
divisam unus Propreitor, sive Legatus Augustalis
regebat; Dalmatia vero transalpina, & mediter-
ranea, vel suum habebat, cui obtemperaret, pro-
priumque Magistratum, vel ad jus ditionemque
Praefecti proximae Pannoniae Saviae pertinebat.

Praetores
Dalmatiae
nonnulli
restitu-
tur.

Ex Praetoribus Dalmatiae, quos ætas posterior
Praefides appellavit, paucos proferre possumus,
quorum nomen ac memoriam veterum scripta no-
bis conservant. Valerius Messalinus Praetura
Dalmatiae simul & Pannoniae citra Savum, quem
Augustus Dalmatiae adjunxerat, gessit anno sexto
post Christum natum, M. Emilio Lepido, &
C. Arruntio Nepote Coss., ut apud Dionem scri-
bitur *Illyricum Sacrum*.

ptum invenio. Biennio post Dalmatiam regebat
Q. Julius Postumus vir Consularis, quem Dal-
matiae Praepositum vocat Vellejus Paterculus, quip-
pe ob res bello Dalmatico postremo praecclare ge-
stas, *ornamenta meruit triumphalia*, ut idem Vel-
lejus testatur; ejusdemque Dalmaticam praefectu-
ram Dio Cassius produxit usque ad Consulatum
P. Sulpitii Camerini, & C. Poppaei Sabini, idest
ad nonum annum ærae Christianae. Anno post
Christum natum circiter duodecimo, provinciam
Dalmatiae administrabat P. Cornelius Dolabella *Le-
gatus & Propreitor D. Augusti, & Tiberii Cae-
sar Augusti*; eo quippe anno Tiberius ab Augu-
sto in societatem Imperii, Senatu populoque po-
stulante, adscirus vocari cepit *Augustus*; id do-
cet lapis Epidaurius supra laudatus. Huic pro-
vincia Dalmatica prorogata est post obitum Au-
gusti, usque ad annum duodeviginti epochae
vulgaris, quem Tiberius Augustus Consul III.
Tribunitiae potestatis xx. numerabat; nam hoc an-
no adhuc rei Dalmaticae praerat, *Tiberio Cae-
sar Augusti filio Augusto Imper. Pont. Max. Trib.
Potest. xx. Cons. III. P. Cornelius Dolabella Lega-
tus Propreitor*; in eum quippe annum incidit an-
no xx. Trib. Potestatis & Consulatus tertius Tibe-
rii; id confirmat alter lapis Jadrensis, cujus
idem mentio paullo ante facta est. Claudio im-
perante, Dalmatiae praefuit Furius Camillus Scri-
bonius, quem Dio Cassius lib. 60. Praefectum Dal-
matiae, Suetonius in Claud. magis apte congruen-
terque ad id, quod gerebat muneris, Legatum
Dalmatiae vocant, eumque ad defectionem animos
militem sollicitasse, conatumque adversus Clau-
dium seditionem militarem conflare affirmant. Vi-
tello & Vespasiano civili bello inter se de impe-
rio decertantibus, Poppaeus Silvanus Consularis,
quem Cornelius Tacitus cum sex millibus militum
Dalmatarum ex recenti delectu, partes Vespasia-
nis secutum esse scripsit, erat Legatus Dalmatiae:
Titus Flavianus Pannoniam, ait Tacitus, *Pop-
paeus Silvanus Dalmatiam tenebant, divites se-
nes*. Intra finem primi saeculi Macer nescio
quis apud Martialem Dalmatiae Praetura ob-
tinuit, ad quem idem Poeta Epigramma 78.
lib. 10. scripsit: *Ibis littoreas Macer Salonas &c.*
Sunt qui tradant Dalmatiam aliquando commen-
datam fuisse Proconsuli Macedoniae, idque ex Ul-
piano, qui saeculo tertio ineunte floruit, conjici
posse existimant, cum is scripserit se ab Hercu-
lino Modestino Proconsule de Dalmatia consultum
in l. si quis uxori. 52. §. si quis asinum. ff. de
Furt. sed, ut praecclare animadvertit Guidus Pan-
cirolus de Notit. part. 2. cap. 64. *illa dictio Pro-
consule in Florentina lectione deest*. Secundo saeculo
in exitum vergente Didius Julianus, qui post
Pertinacem an. 193. bimestris Imperator fuit, *Dal-
matiam regendam accepit*, ait Spartianus, *eamque
a confinibus hostibus vindicavit*.

Sub initium tertii saeculi, primum Apronianus
parens Dionis Historici, deinde post aliquot an-
nos ipsemet Aproniani filius Dio Cassius Coccejus
Praefides Dalmatiae fuerunt; id quod Dio ipse scri-
ptum reliquit. Deinceps autem, quibus Dalmatiae
Praefectura mandata est, eos Praefides dictos invenio.
Siquidem qui Augustalibus Provinciis praeficieban-
tur, alias Praetores, alias Propreitores, alias Legati, a-
lias etiam Praefides vocari solebant. Praefes igitur erat
Dalmatiae anno Christi circiter 282. Constantius
Chlorus parens Constantini Magni, quem Carus
Imperii successorem animo designaverat, depulso
coactoque in ordinem Carino filio, qui in omnem
effusus libidinem ac saevitiam, provincias a patre

acceptas suis flagitijs ac sceleribus polluerat. Id tradit Vopiscus in Carino: statuerat denique (Cærus) Constantium, qui postea Cæsar est factus, tunc autem Præsidentum Dalmatiæ administrabat, in locum ejus, idest Carini, subrogare, quod nemo tunc vir melior videbatur. Demum sæculo quarto ineunte, & Diocletiano imperante, eodemque Christianos acerbissime persequente, Tarquinius Præses Dalmatiæ nominatur in Actis S. Felicis Martyris.

Cum antea duo fuerint genera Provinciarum, ut diximus, & aliæ Consulares sive Proconsulares, aliæ Prætoriz, sive Proprætoriz vocarentur, easdem posteritas divisit tripartito, quemadmodum docet Notitia dignitatum Imperii utriusque, quam compositam ferunt Theodosio juniore imperante, qui anno æræ vulgaris 450. Imperio pariter ac vita decessit. In ea porro tres itidem Provinciarum, ut Magistratum, ordines descripti sunt.

Tres ordines Provinciarum & Magistratum sæculo quinto.

Præsides minoribus, Consulares mediis, Proconsulares majoribus Provinciis præstant.

cap. 98.

Aliquas appellarunt majores, quasdam medias, reliquas minores. Magistratus majores, quos majoribus præficiabant provinciis, erant Proconsules. Medii, qui medias regebant, Consularium & Correctorum titulo ornabantur. Minores, quibus minorum administratio tradi solebat, Præsides appellabant. Justinianus in §. illud Authent. de appellat. *Veneranda*, inquit, *vetustatis auctoritas, ita magistratus digessit, ut alii majores, alii medii, alii minores essent*. Triplicis hujus magistratus, idest Præsidentum, Consularium aut Correctorum, & Proconsulum mentionem fecit Zeno A. ad Sebastianum PP. in l. 1. in princ. C. ut omnes jud. tam civiles, quam milit. Nemo, inquit, ex Præsidentibus Clarissimis, vel Consularibus aut Correctoribus, vel qui administrationis majoris insulas meruerunt, idest viri Spectabiles, Proconsules, aut Præfectus Augustalis, aut Comes Orientis audeat excedere locis, quos rexisse noscitur, antequam quinquaginta dierum constitutus numerus finiatur. Huc adjicere libet, quæ Guidus Pancirolus de triplici Provinciarum & Magistratum ordine scripsit in suis Commentariis ad Notitiam Dignit. Imperii utriusque: Majoribus Provinciis majores Magistratus idest Spectabiles, quales sunt Proconsules. Proconsulares Provinciae antea undecim fuere, (quas scilicet Augustus Senatui populoque tradiderat) postea ad tres redactæ sunt, Asiam, Achajam, Africam, quam amissa, priores duæ tantum Proconsulares permanserunt. Zeno enim utrumque Proconsulem Imperii nominat, cum hi duo soli tum reperirentur. Sed Africa a Barbaris recepta, ejus Proconsulem Justinianus renovavit. Idem Cappadociam, Armeniam primam & Palestinam Proconsulares fecit Nov. 30. 31. quas in numero majorum esse voluit, sicut & illas, quibus Comites, Prætores, & Moderatores dedit, qui jus etiam in milites habebant Edicto 4. de Præsidente Phœnicie, & Libani, & Novel. 26. erantque Spectabiles. Mediæ vero erant Provinciae Consulares, non Consulum aut Proconsulum, sed in quas Senatores cum Consularibus ornamentis mittebantur. Minoris enim sunt administrationis, quam Proconsulares. Mediis Provinciis & Correctores imperabant, qui Consularibus in hoc inferiores erant, quod ornamentis Consularibus non utebantur, sed militibus imperantes, ense & chlamydem gestabant, quibus Proconsules carebant. Minores Provinciae a Præsidentibus regebantur, qui proprie ordinarii vocantur. Ita hos Præsides interpretatur Justinianus Novel. 103. Palestinam, inquit, quondam Proconsul tenuit, sed eo amisso, ad magistratum, quem vocant ordinarium, devenit, idest ad Præsidentem. Ordinario enim jure is Provincias regere dicitur l. ultim. Cod. de mo. Milet. Sed & Consulares erant ordinarii. Idem

A. Justinianus Novel. 31. §. penult. loquens de quarta Armenia: constat, ait, in forma ordinariarum Magistratum, Consularis a nobis facta. Itaque Provinciarum Magistratus aut Proconsules erant, aut Consulares, vel Correctores, aut Præsides: plura enim Notitia tempore nomina non inveniuntur.

Jam vero Dalmatiam Notitia sæpius laudata in ordinem refert numerumque Provinciarum minorum; & Magistratum huic administrandæ præpositum, Præsidentem appellat. Temporibus illis, cum scripta est Notitia, ratio regendarum Provinciarum alia erat, atque olim fuerat ante conditam Romanam Monarchiam, & primo æræ Christianæ sæculo; jamdudum enim Conventus illi, quos diximus, fieri desierant, quibus lustrandis peragendisque Magistratus conceditus sibi Provincias, suam quisque, administrabant; quippe nulli cuiuspiam loco addicti affixique cum essent, Diæceses omnes peragrabant; & in urbibus oppidisque ad id constitutis tribunal erigere, unde jus redderent provincialibus illuc adeuntibus, ac tandem in singulis consistere solebant, quoad suo satis fecissent officio, reique publicæ & privatæ necessitas, utilitasve postuleret. Jam enim in singulis Provinciis constituta erat civitas, in qua Magistratus Provincialis sedem fixam ac stabilem haberet, ex qua in omnes provinciarum partes curam, cogitationemque protenderet, ad quam denique rerum omnium provincialium summam revocaret, quæ quidem civitas caput ac Metropolis totius provinciarum dicebatur. Quo autem modo factum sit, & quibus temporibus, quasve ob causas acciderit, ut vetus illa provinciarum descriptio, earumque regendarum formula paullatim antiquari, & Metropoles institui ceperint, Benedictus Bacchinius de Orig. eccl. Hierarch. part. 1. conjectura & ratiocinatione sæpe probabili declarat. Verum, inquit, procedente tempore, & Augustorum potentia omnia ad libitum moderante, suadentibus etiam rerum vicibus, Conventuum prærogativa paullatim evanuit, cujus rei propterea rara apparent vestigia in Romanæ Historiæ Scriptoribus post Plinii ætatem subsecutis. Id ex eo primum factum reor, quod, ut in superioribus visum est, Imperatores Proprætoribus suis, qui in Provincias mittebantur, concederent, ut ultra annum, & quantum sibi placuisset, imperium prorogarent; ex diuturniori siquidem mora Prætorum in provincia evenisse existimo, ut locus, in quo diutius morabantur, præcipuam in Provincia prærogativam acquireret, & paullatim inter Provincia Diæceses emineret, strictoque, ut ajunt, sensu Metropolis nomine vocaretur; quod tamen non nisi serius factum est. Id etiam inde effectum arbitror, quod Proprætores armati bellum potius, quam pacem præferrent, quare principem provinciarum urbem custodirent, & in ea, tamquam in circumposita regionis arce residerent. At in Provinciis de novo subactis, nullam Conventuum rationem habitam existimo, quod Imperatorum essent, non Senatus; in hujus enim Provinciis diutius veterem Reipublicæ formam servatam res ipsa suadet. Porro annale Proconsulum imperium (si Tiberii ætatem excipias, qui diutius, quam præcedentes, & subsecuti Augusti fecerint, Rectoribus Provinciarum jus prorogavit,) usque ad Severi ætatem perdurasse probant, quæ Pescennius Niger ex Spartiano ad Commodum scripsit: tantæ auctoritatis Pescennius fuit, (inquit Spartianus) ut ad Marcum primum, deinde ad Commodum scriberet, cum videret Provincias facili administrationum mutatione subverti: primum ut nulli ante quinquennium succederetur Provincia Præsidi,

Dalmatia inter minores Provincias, quæ a Præsidentibus regebantur.

Post ætatem veterem sublationem metropoles adhibuit.

di, vel Legato, vel Proconsuli, quod prius deponebant potestatem, quam scirent administrare. Antoninus etiam Pius, tradente Capitolino, ea constantia fuit, ut septenis, & novenis annis in Provinciis bonos Praesides detineret. At Aristides, qui Marci Aurelii Antonini, & Commodi aro floruit, in oratione ad Civitates Asiaticas, missos quotannis ex lege Praetores ait. Severo imperante, quae Commodus suggesta fuerant, obtinuisse idem Spartianus tradit. Quare crediderim ab eo tempore Conventuum Provincialium formam in desuetudinem abiisse paulatim, & tandem ad usum Urbem, ubi Proconsul residere consueverat, omne jus redactum, quae Tacito regnante Curia dicebatur. Sic de ejus electione litteras scriptas tradit Vopiscus ad Curiam Carthaginiensem, ad Curiam Trevirorum. Antoninus Philosophus, Julio Capitolino narrante, Provincias ex Proconsularibus Consulares, aut ex Consularibus Proconsulares, aut Praetorias pro bellinecessitate fecit. Haec tenus Bacchinus.

Cum itaque forma & descriptio Provinciarum immutata est, atque in locum Conventuum Provincialium substituta Metropoles, haud mihi dubium videtur esse, quin Salona, quae vel civium numero ac frequentia, vel ambitus magnitudine, vel maritimo commercio, & opibus ac divitiis, una inter omnes Dalmatiae civitates facile eminebat, dignitatem nomenque Metropolis adepta fuerit, dignaque habita, in qua supremus totius Provinciae Magistratus domicilium ac sedem collocaret, ut alio loco paullo diligentius explicandum erit. Dalmatia igitur e superiori Provinciarum sive Proconsularium sive Consularium gradu dejecta, saeculo quinto, cum Notitia Dignit. confecta est, infimum inter Provincias locum obtinebat; ejusque regimini praefici solebat Magistratus infimi ordinis, quem Praesidem appellabant. Huic verbo, cum Praesidem dicimus, subjecta ea notio est, quae latissime patet, omnesque omnino, qui cum imperio sunt, & provinciis, rebusque publicis praesunt, vi sua ac significatione complectitur; ut praclare docet Macer l. i. ff. de offic. praesid. Praesidis nomen, inquit, generale est, eoque & proconsules, & Legati Caesaris, & omnes provincias regentes, licet senatores sint, Praesides appellantur.

Verum nomen Praesidis, si exigere velis ad praescriptum formulamque juris civilis, ac publici, quod vigeat quinto saeculo, ex amplissima illa significatione decessit, & ceteris Praefectis ademptum proprie in eo magistratu, qui praessent minoribus provinciis, remanet. Quemadmodum Provinciarum Praepositi, aliive publicorum munerum curatores honorariis quibusdam titulis affici solebant, & Proconsules Spectabiles vocari; sic etiam Consulares, & Praesides Provinciarum Clarissimos in Notitia semper appellatos videas; at Praesidem Dalmatiae Perfectissimum cognominatum invenies, quo itidem titulo alii duo Praesides cohonestantur Arabiae & Isauriae. Quippe gradus dignitatum quinque potissimum titulis distinguebantur. Qui summos magistratus obtinebant, Illustres dicebantur, veluti Consules, Praefecti Praetorio, Magistri militum, & officiorum, Quaestores, Praepositi Sacri Cubiculi, Comites Largitionum, & rerum privatarum, & domesticarum, quos eodem fere ordine Notitia & jura percensent; qui summis proximis adepti fuerant, Spectabiles vocabantur, veluti Proconsules, Comes Orientis, Praefectus Augustalis, Vicarii Diaeceseon, Comites rei militaris, Duces Provinciarum. His, qui dignitate proxime accedebant, Clarissimorum titulo donabantur, veluti Consulares, Correctores, & Pra-

Illyricum Sacrum.

sides Provinciarum, alique ejusdem ordinis & gradus. Infra Clarissimos positi qui essent, hos vocabant Perfectissimos, veluti Praesides Dalmatiae, Arabiae, & Isauriae, itemque Rationales, aliosque ejusdem inferioris notae ac magistratus. Locum infimum in administratione rerum publicarum tenebant Egregii, quos Notitia quidem praetermisit, sed jura saepe commemorant. Perfectissimi inter Clarissimos & Egregios interjecti, dignitate infra senatores erant, sed equitibus praestabant.

De Praefide Perfectissimo Dalmatiae quae scripsit Pancirolus part. 2. Com. in Notit. Imp. Occid. cap. 64. huc transferre operae pretium esse duxi: Dalmatiae certum est Praesidem imperasse, non Clarissimum, ut alii, sed Perfectissimum: neque enim ex Senatoribus, sed ex inferioribus eligebatur, aut Equitibus, quos dignitate Perfectissimi anteibant, ut & Constantinus ad Verrinum Praefectum urbis significat in l. i. C. T. de his, qui veniam et impetr. Senatores, inquit, qui veniam aetatis impetrant, apud P. V. officium de suis moribus & honestate perdoceant, Perfectissimi apud Vicariam Praefecturam, Equites Romani apud Praefectum Vigilum, quae verba in Codice Justiniani in l. 2. C. de his, qui veni. et impetr. sunt immutata. Itaque positi sunt Perfectissimi supra Equites, qui non primum, sed secundum post Clarissimos locum habebant, & in jure a Perfectissimis separatis tractatibus distinguuntur, tit. l. de perfectissimatus dignitate, & post eos locantur.

Idem Pancirolus Insignia, quibus ornari distinguique solebant Perfectissimi, in Tabula picta, Notitiaeque inserta variis coloribus expressa diligenter interpretatur; Insignia Magistratus Perfectissimi sunt duo Principes in summo auratae pile, in unum uterum desinentes, ut supra in Correctore Apuliae, & Praefide Cappadociae exposui; Item abacus rubro tapeto instratus, qui librum viridi corio lectum regit; infra est forma oppidi cum hac Inscriptione: **PROVINCIA DALMATIA**. In manuscriptis dorso libri insunt haec notae: L. F. L. G. P. TRUM. JUS- SU DD. quas ita sum interpretatus: Liber felix legendus Praesidibus Provinciarum Jussu Dominorum. In Madruciano littera G est minuscula.

Nunc vero ex Notitia locus ille describendus est, qui pertinet ad Virum Perfectissimum Praesidem Dalmatiae, percensetque omnes, quos ille Provincialis regiminis Administros habebat.

Sub jurisdictione Viri Perfectissimi

Praesidis Dalmatiae

Provincia Dalmatia.

Officium a autem habet hoc modo.

Principem b de eodem officio,

Cornicularium. c

Tabularios duos. d

Commentariensem. e

Adjutorem. f

Ab actis. g

Subadjuvam h.

Exceptores i, & ceteros cohortalinos, k quibus non licet ad aliam transire militiam sine annotatione clementiae principalis.

Nota, & Explicationes Officiorum.

a Officium erat veluti familia Praesidis constans ex illis, quos Praesides ceterique Praefecti Provinciales in Provinciam ducebant, quibusque ad varia Provincialis regiminis munia obeunda utebantur. Hinc Ministri Magistratuum dicti Officiales apud Apulejum: Sed jussit Potestas Officialium suum

K 3 m2-

Poss. Com. modum forma Conven. eum Pro. vincialium desuetudine anti. quari capta.

Salona Metropo. lis Dalmatiae.

Praesidis nomen generale.

Praesides. di Clarissimi, at Praefes Dalmatiae Perfectissimus.

Varii variarum dignitatum tituli.

Praesidis Dalmatiae insignia, & admini. stri.

a
b
c
d
e
f
g
h
i
k

magna severitudine coerceri. Nunc etiam eisdem vulgo appellantur Officiales.

Princeps
dictus est
primus
Ministro-
rum.

b Is praeerat ceteris Administris, quos Praesides habebant; & quae cuilibet agenda essent, praecipiebat. Princeps ipse est caput officii, ait Svidas, qui omnibus imperat, & quid agendum sit, ubique disponit. Vegetius lib. 2. cap. 8. idem confirmat, & paullo distinctius explicat. Ab hoc Princeps in officio nomen habuit, quia ipse omnia, quae ab Officialibus agenda erant, ordinabat; illi enim sine ipso nihil exsequerentur; nullus in carcerem detrudi, nullus advocatus introduci, ipso inscio potest.

Cornicularii
multi-
plex offi-
cium.

c Cornicularii cum multa essent munera, tum illud praecipuum, ut iussa, sententias, & decreta Praesidis in codicem referret, ac promulgaret. Hunc inter Primates officii tam Notitia, quam iura collocant. Valentinianus in dict. l. 2. & in l. fin. C. de Offic. divers. judic. Sciant, inquit, principes cornicularii, & primates officiorum ternas libras auri & suis facultatibus eruendas, si honoratis Viris secretarii in iudicium ingressus non patuerit. Quod pro insigni Cornu uteretur, vel quod ex eo silentium concioni indiceret, cum edicta promulganda essent, dictus est Cornicularius.

Tabularii
rationibus
supputandis
praerant.

d Tabularii rationibus supputandis praerant eorum, quae in publicum aerarium conferebantur, veluti vectigalium, & tributorum. Apud Ulpianum idem est computator ac Tabularius: Ego, inquit, etiam adversus Tabularium puto actiones dandas, qui in computatione fefellit. Bini in singulis Provinciis tabularii esse consueverunt, dicti etiam Numerarii; quorum alter largitionum rationes, alter ad arcam fiscalem pertinentia tractabant. l. duos. C. de susceptoribus & arcar. l. 2. & 4. C. de Numerar.

Commentariensis
carceribus
praepositus,
siveque
munera.

e Huic id negotii datum erat, ut curam susciperet, custodiamque publicorum carcerum. Id tradit Valentinianus l. ad Commentariensem. C. de custodia reor. Ad Commentariensem, inquit, receptarum personarum custodia, observatioque pertineat. Carceri inclusis Commentariensis, si inopes erant, duas aut tres diurnas libellas in victum suppeditabat ex annonae, quae pauperes alebantur. Leg. iudices, 9. C. de Episcop. audient. libella vero est argenteus nummus fere aequans, & decimam denarii, ut docet Varro lib. 5. de Lingua Latina. Tricesimo quoque die de numero eorum, qui sibi in custodiam traditi fuerant, de varietate delictorum, de ordine, aetate, vita & moribus victorum ad Praesidem referebat, ne rei diutius, quam aequitas postularet, in vinculis detinerentur. Idem etiam reos & comprehendere, & torquere, & ad tribunal perducere, eorumque tum quaestionibus interesse, tum responsa in commentarios referre jubebatur, ex quo potissimum dictus est Commentariensis. Id ex Actis Martyrum intelligi potest.

Praeter
Adjutores
eiusque
officiales,
unus erat
Adjutor
communis
ceteris
omnibus
ministris.

f Cum adjutor Commentariensi proxime subiiciatur, ei nihil aliud muneris tributum fuisse censent, nisi, ut Commentariensi vicariam operam praeretur, huiusque partes ageret. Haud equidem negaverim suum & proprium Commentariensi adiutorem datum fuisse, qui ejusdem vel absentis, vel quacumque ob causam praepediti vicibus fungeretur. Hunc scilicet spectat C. de Custod. reor. l. ad Commentariensem. Si Commentariensis necessitate aliqua procul ab officio egerit, adjutor ejus pari cura advigilabit. Quinimmo singulos Praesidis administratos, quos Notitia percenset, habuisse arbitror, per quos adjuvari, suumque munus exsequi possent. Sed quem Notitia hic Adjutorem vocat, interque Officiales Praesidis annumerat, eum nullius proprium, sed communem omnibus fuisse exi-

stimo; ut si quando vel absentia, vel morbo, vel multiplici occupatione impedirentur, quominus fungi possent officio suo, Adjutor omnibus ad omnia praesto esset, ac singulorum vices ac munus praestaret; quippe in Notitia non inferiores minimi, sed capita solum totius officii nominantur. Nec vero Adjutor ubique post Commentariensem, sed interdum post Cornicularium, & alias alio loco ponitur.

g Qui Acta coram Praeside vel iudice, idest donationes, venditiones, testamenta, aliosque huius generis contractus litteris mandabat, is Actuarius, sive Ab actis dicebatur. Haec enim omnia, ut rata essent ac firma, coram iudice agenda erant, vel saltem legenda; Constantinopoli quidem apud Magistrum census l. testamenta C. de testam. l. in hac, & l. secundum, C. de donat. in provinciis autem apud earum Praesides, vel Magistratus municipales: dict. l. nulli C. de episc. & cleric. l. donatio, dict. l. in hac, & l. ultim. C. de adopt. & alibi in iure.

Actuarius
sive ab
Actis.

h Cum multa saepe & varia aliorum Ministrorum vel absentium, vel morbo laborantium munia in Adjutorem incumberent, & unus omnibus obsequi non esset, qui huic opem ferret, laborisque in partem veniret, vocabatur subadjuva, quasi adjutoris adjutor. Huic verbo hanc notionem subiecit Synesius Epist. 145. Harpocratio quidam est ex Heraciani Satellitibus, ordinem habens, ut Adjutori opituletur; nam dictio Subadjuva hoc interpretari creditur.

Subadju-
va, idest
Adjutor
Adjutoris.

i Qui Acta judicialia in causis appellationum exciperent, describerent, conservarent, & cum causa cognoscenda erat, coram Praesidibus, aut Praefectis recitarent, hos nominabant Exceptores, quibus quantum pro impensa in scribendis edendisque actis opera solvendum sit, praescribit Anastasius l. in Sacris Scriniis 12. §. modum insuper Sportularum. C. de proxim. Sacro Scrin. lib. 12. Jubeamus pro editione Actorum exceptoribus dimidiam solidi partem dari.

Exceptores.

k Cohortales seu cohortalini dicti sunt omnes, qui ad Praesidis cohortem pertinebant, estque nomen generale, quo universus Comitatus, seu familia Praesidis Praetorisve comprehendi solebat. Cohors enim non solum de militibus dicitur, sed etiam refertur ad ministros comites, & satellites, quos secum in Provinciam Praesides ducebant, ut sibi ad omnia praesto essent, quasque latus cingerent. Hinc Cohors Praetoria. Cum igitur Notitia aliquos Administratos Provincialis officii singillatim nominaverit, his ceteros generatim adjecit, unoque communi vocabulo cohortalinos appellavit, quos leges vetabant injussu Imperatorum ad aliam transire militiam, idest vel in cohortem alterius magistratus se transferre, vel ad aliud officium promoveri.

Cohortales.

Verum inter ceteros Cohortalinos annumerari posse arbitror Apparitores, seu Viatores, quos Notitia hoc universali nomine complectitur. Horum autem munus erat, assidue Magistratibus adesse, eorum mandata excipere, & alia per seipsos curare, alia ad illos, quibus indicij jubebantur, deferre; reos, testes, accusatores citare, & quorum nomen delatum esset, quibusve lis aliqua intenta, eos ex edicto Praesidis in jus vocare. De Administris Praesidis, aliorumque Magistratuum, qui plura & uberiora cupiat, Pancirolum adeat, omnia eorum munera & officia fuisse accurateque persequentem Parte 1. Commentarii in Notitiam Dignit. Imper. Orient.

Apparito-
res & Via-
tores co-
hortalino-
rum voca-
bulo com-
prehensi.

Qua tempestate Attila Hunnorum Rex ferro & igni vastabat Provincias Orbis Romani, Macri-

nam.

§. IV.

Propagatio tertia nominis Dalmatici usque ad Dravum & Danubium.

Dalmatia inde usque ab initio Romanæ Monarchiæ longe lateque in Septemtrionem, Ortum, & Occasum prolata, cum multis regionibus gentisque complexu suo ac nomine contineret, ejus magnitudinem ut declararent Scriptores antiqui, Dalmatiam, perinde quasi non una, sed multiplex esset, numero plurali sæpissime donarunt; & quemadmodum nos Athenas, Venetias, Parisios dicimus, id quod pertinet ad significandum earum urbium dignitatem atque amplitudinem; sic illi Dalmatias appellare consueverant. Auctor Itinerarii, cui nomen Antonini Augusti vulgo præfigitur, item Auctor notitiæ Dignit. utriusque Imper. nomen hujus Provinciæ numero multitudinis subjiciunt; & Cassiodorus numquam fere ejusdem vocabulum usurpat, quin illud plurali numero efferat. *Forum Principis Dalmatarum*, Lib. 7. epist. 24. *Univers. Rom. per Italiam, & Dalmatias constitutis*, lib. 8. Epist. 4. *De partibus Dalmatarum*, Epist. 12. *Dalmatarum*, atque *Suavia provincias*, lib. 9. Epist. 8. Consuetudo hæc multo antiquissima Dalmatias scribendi vocandique in sæcula longe posteriora manavit, & in Curiam Romanam recepta, adhiberi solebat in Diplomatis Pontificiis. Extat rescriptum Alexandri II. ad *Cresimum Regem Dalmatarum* c. si quis, amodo dist. 81. Porro ut Pannonias, sic Dalmatias ob eam causam appellatas existimo, quod sicut Pannoniæ e pluribus provinciis, sic Dalmatarum provincia e pluribus antea inter se distinctis regionibus Japydia, Liburnia, Illyrico proprio, Pannonia australi constaret, & cis ultraque montes ingentia terrarum spatia suo nomine, suisque finibus complecteretur. Cum enim pluralis numerus ad multitudinem designandam institutus fuerit, hoc sibi utendum esse censuerunt Scriptores, ut complexum multarum regionum significarent, quas Augustus sub jure ac nomine Dalmatiæ comprehendere jusserat. Illa etiam ratio reddi potest, cur Dalmatia apud veteres numerum pluralem subierit, quod nimirum hæc regio plures esset in partes divisa, quemadmodum Pannonia, Mæsia, Rhætia, bipartitæ fuerant, & in binas singulæ provincias distributæ, ac proinde apud Scriptores Pannonias, & Mæσίας, & Rhætias sæpe appellatas invenies. Verum de multiplici Dalmatarum divisione capite proximo, nunc quæ sunt hujus loci persequamur.

Hanc finium prolationem, quam Augustus descripserat, usque ad Slavorum adventum, & septimum æræ Christianæ sæculum Dalmatia retinuit. Quinto sæculo ineunte, in Occidente sub Honorio, ac deinde Valentiniano, domestici pariter externique motus assidui, ac fœdissima Romani facies imperii fuit: nam & Tyranni variis in locis exortem Romanam dilacerarunt, & Gotthi, Alani, Vandali, Svevi, Hunni, omnisque propemodum barbaries inde usque ab ultimo Septemtrione in Illyricum, Italiam, Galliam, Hispaniam & Africam effusa, Occidentis provincias late vastare, & sub jugum barbaricum redigere ceperunt. Eodem sæculo longius provento immensa Barbarorum coluvies cum in Italiam, tum in Illyricum, atque Dalmatiam incubuit. Quamvis autem Dalmatia barbaricis excursionibus sæpe obnoxia fuerit, ac tandem coacta subire imperium Herulorum, ac deinde Gotthorum, qui rerum in Italia potiti fuerant;

Dalmatia
plurali
nomine
Dalmatias
dicta;

Barbari in
Occiden-
tale Impe-
rium effu-
si.

Lib. 1.

Dalmatia
Gotthis
crepta
Proconsul
præfici
cepis.

Post Dal-
matiam
mediterraneam a
Slavis oc-
cupatam;

Prætores
Constantinopoli
ad mariti-
mam re-
gendam
Dalmatias
missi.

quæ quemdam præfuisse non solum Dalmatiæ, sed etiam Pannoniæ, Mæcedoniæ, Pamphylia, & Phrygiæ, traditum est in Chronico Veneto Laurentii de Monachis: neque alium invenio Præsidem Dalmatiæ, de quo, ante ingressum Imperii Occidentalis, memoriæ ac litteris proditum fuerit. Post extinctum imperium Occidentis anno 476. Dalmatia occupata cum esset a Gotthis, ad hanc Provinciam regendam tum Roma, tum Constantinopoli Præsides mitti desierunt. Post Gotthos per Justinianum exactos sexto sæculo ex parte dimidia iam elapso, Dalmatia, cum in ejus ditionemque imperii redisset, iterum regimen subiit Magistratuum Romanorum, quos Imperatores Constantinopolitani designabant. Quemadmodum autem, post receptam a Vandalis Africam, suum illi, per quem administraretur, Proconsulem restituit, sic etiam Dalmatiam Gotthis ademptam ab eodem Justiniano ex infimo ad supremum Provinciarum Proconsularium ordinem evertam fuisse existimo; nam quibus deinceps decreta fuit Provincia Dalmatica, eos titulo & insignibus Proconsularibus præditos fuisse ornatosque declarant epistolæ S. Gregorii Papæ ad *Marcellum Proconsulem Dalmatiæ*.

Postquam vero Heraclius Imperator sæculo septimo Dalmatiam Chrobatis Serblisque habitandam tradidit, qui Constantinopoli mittebatur ad regendas urbes maritimas, quas idem imperator in fide ac potestate imperii retinuerat, eum Constantinus Porphyrogenitus Prætorem appellat, eique annum vectigal Slavi pendere solebant. Sub initia sæculi noni ob socordiam Michaelis Amorienensis cognomento Balbi Dalmatia fere omnis cum Slavis ab imperio defecit, seque in libertatem vindicavit; ceterum intra finem ejusdem sæculi, imperante Basilio Macedone, iterum cum Slavis plerisque se ad pristinam erga imperatores fidem obsequiumque revulsi. Sed cum ab aliis Slavis præsertim Narentanis assidue vexarentur Dalmatæ, idem Basilius, ad quem legatos opem imploratum miserant, quando illos ab hostium injuriis tueri non poterat, auctor iisdem fuit, ut vectigal annuum, quod debebant Imperatori, Slavis penderent, quo ab eorum vexatione se ipsos redimerent; se autem tributo aliquo vel exiguo contentum fore, quod Prætori Romano singulis annis solverent, id quod eo pertinebat, ut ejusmodi solutione vectigales se & obnoxios Imperatoribus Græcorum esse profiterentur. *Dum quotidie, ait Porphyrogenitus, a Paganis captivi abducerentur, & exterminarentur, insulas deseruerunt, continentem calere volentes; verum a Chrobatis prohibebantur, cum nondum illis tributa penderent; nam quæ hodie Slavis pendunt, tunc Prætori exhibebant. Sed cum vitam tolerare non possent, ad Basilium illum præclarum Imperatorem acceperunt, eumque res a nobis commemoratas edocuerunt. Is itaque imperator auctor fuit, ut ea omnia, quæ Prætori solvebant, Slavis darent pacis causa, & Prætori exiguum aliquid penderent, ad ostendendam dumtaxat Romanis Imperatoribus, & ipsorum Prætori debitam subjectionem ac servitutem.* Demum Dalmatia destituta classibus ac præfidiis Græcorum Imperatorum, qui bellis externis domesticisque conflabantur, & Slavorum ac Sarcenorum injuriis exposita cum esset, in aliorum fidem clientelamque se contulit, quorum virtute atque copiis navalibus ac terrestribus tuta esse posset, aliosque sibi Dominos adscivit, a quibus deinceps jura, leges, Rectores, ac Præfectos accepit.

Veterum
samen fi-
nium am-
plitudinem
resignat.

rant, neque regionum suarum possessione de-
cessit, neque fines suos ulla ex parte contraxit. Si-
quidem post Imperium Occidentale una cum Augu-
stulo extinctum anno Christi 476. ac postea Theo-
dorico regnum in Italia obtinente, cui aliquam
Dalmatiæ partem adiecerat, Dalmatia eandem
formam & circumscriptionem, quam sub Augu-
sto adepta fuerat, sine ulla finium diminutione re-
tinuit. Id adeo cognosci licet ex Epistolis Cassio-
dori, qui cum Majorum more & exemplo Dalma-
tias pro Dalmatia scripsit, plane significavit nihilo
minus terrarum ætate sua nomine Dalmatarum
contineri, quam quantum eidem Veteres tribuere
solebat; & cum *Dalmatarum atque Sævia Pro-
vincias* nominat, nulla intermedia regione vel
provincia commemorata, aperte opinor declarat
temporibus illis adhuc Dalmatiam fuisse contermi-
nam Saviæ, quam Dravus a Septentrione, & Sa-
vus a Meridie definiebat, nisi quod fortasse aliqua
urbes ad ripam citeriorem Savi, veluti Siscia, ad
Saviam pertinebant. In eo enim temporum motu,
tantaque rerum Occidentalium conversione nihil
de antiquis provinciarum limitibus ac nominibus
immutatum fuisse Viri eruditi fere omnes consen-
tiunt. Postquam vero, imperante Justiniano, res
Gotthorum in Italia diminui sexto sæculo, ac de-
teriores indies fieri ceperunt, tantum abest, ut
Dalmatia jus suum ac nomen contraxerit, ut po-
tius per ea tempora longius in Septentrionem us-
que ad Dravum ac Danubium protenderit. Atque
hæc est tertia propagatio nominis Dalmatici, cum
Dalmatia Savum ac Dravum transgressa Pannoniam
fere totam sub potestatem notionemque sui nomi-
nis redegit.

& post
Gotthos
superatos
nomen su-
ac hæc
usque ad
Danubium
propaga-
vit.

Procopius
fines Dal-
matiam us-
que ad Dravum
protulit.

Gepides
urbes Dal-
matia in-
ter Savum
& Dravum
adepti.

Procopius auctor sexti sæculi fines Dalmatiæ adeo
nulla ex parte diminuit, ut illos amplifcet, ultra-
que Savum prolatus ad Dravum usque videatur ex-
tendere; quippe inter urbes Dalmatiæ Sirmium &
Singidonem annumerat. Sirmium autem in Savia
sive Interamnia, quæ Dravo & Savo interjacet, po-
situm esse nemo ignorat; Singidonem vero in ea-
dem regione locatum fuisse auctor est Theophyla-
ctus Simocatta lib. 7. c. 11. *Gepides*, ait Procopius
lib. 1. bell. Got. *Sirmium urbem, & alias Dalma-
tiae civitates majorem in partem occupantes tene-
bant, quas Imperator proxime a Gotthis receperat.*
Cum ait præter Sirmium *alias Dalmatiæ urbes* ab
Gepidibus teneri, satis indicat Sirmium civitatem
esse ejusdem provinciæ, idest Dalmatiæ, ad quam
pertinebant urbes ceteræ, quas Gepides occupave-
rant. Præterea nusquam memoriæ proditum inve-
nio Gepidas per ea tempora in Dalmatia citra Sa-
vum Sedes urbesque obtinuisse; quo fit, ut quas
Dalmatiæ urbes Gepidibus attribuit Procopius, ex
fuerint in Dalmatia ultra Savum, nimirum in Pan-
nonia Savia, quæ in jus nomenque Dalmaticum
migraverat. Idem confirmant Gepides ipsi apud
eundem Procopium lib. 3. de bel. Gotth. in Ora-
tione contra Langobardos apud Imperatorem ha-
bita; *Prædones isti Sirmium oppidum, & cetera
Dalmatiæ loca belli vobis causam fore prætendunt.*
Singidonem quoque Pannoniæ Saviæ urbem intra
fines Dalmatiæ includere videtur Procopius, cum
hæc scripsit: *Heruli præterea alia Dalmatiæ loca
permisso Imperatoris, & circa Singidonem urbem
habebant;* quibus ex verbis intelligi potest loca
illa Dalmatiæ, quæ Imperator Herulis habitan-
da tribuerat, vel circa Singidonem fuisse, vel
certe posita in eadem ultra Savum regione, in
qua Singidonem locant Aurelius Victor in Jovi-
niano; Jornandes, Simocatta, nec longe ab Sir-
mio in Septentrionem Lazius statuendam existimat.

Eodem pertinet, quod Auctor Historiæ Miscellæ,
inter civitates Dalmatiæ, quarum ad quadraginta
Chajanus diripuit anno 17. Mauricii Imperatoris,
qui est Christi 599. recensuit Belicham, quam qui-
dem urbem juniores Geographi in Savia fere media
constituunt; Anno 17. *Mauricii, coactis vir-
tutibus, Chajanus in Dalmatiam properat, & cum
venisset Belicham, 40. civitates circa eam depopu-
latus est.* Si ergo ad Dalmatiam pertinebant ur-
bes inter Savum & Dravum, nihil causæ afferri po-
test, quominus tota illa regio, quæ dicta est Savia
sive Interamnia, ad jus nomenque Dalmaticum per-
tineret; quo fit, ut sexto sæculo Dravus, qui
erat Saviæ, idem etiam esset terminus Dalmatiæ.

Quid quod Constantinus Porphyrogenitus, qui
sæculo decimo ineunte librum de Administratione
Imperii scripsit, cap. 30. auctor est Dalmatiam
antiquis temporibus, idest ante annos fere trecentos,
aut quadringentos, fines habuisse in Septentrio-
nem eatenus productos, ut Pannoniam complexa
universam, ab Adriatico mari usque ad Danubium
latitudine pertingeret. *Antiquitus Dalmatia inci-
piebat a confiniis Dyrrachii sive Antibaræ, & ad
Istria confinia pertingebat: ad latitudinem vero ad
Danubium flumen se extendebat, eratque omnis
ille finitimus tractus sub Romanorum potestate, &
præstantissimum Thema omnium Occidentalium.*

Dalmatia
prolata
ultra Dra-
vum usque
ad Danu-
bium.

Sed quonam auctore, quæ ratione hanc finium
suorum amplificationem adepta fuerit Dalmatia,
cum id ab antiquis tacitum sit, haud facile est ad-
investigandum & cognoscendum. Mihi summope-
re placet conjectura Dalmatiæ Scriptoris, quem
rerum Illyricarum investigatorem laudare possum
diligentissimum. Quæ ille in hanc rem acute con-
jecit, & præclare excogitavit, luculentius expli-
care, & nostris commentationibus illustrare co-
nabimur. Postquam Illyricum Occidentale una
cum Imperio Occidentis sub Barbarorum tyranni-
dem potestatemque ceciderat, nomen utriusque
apud Græcos & Byzantinos Scriptores exolescere
paullatim cepit, ac tandem utriusque vocabuli u-
surpandi desuetudine sic prorsus obliteratum est,
ut vix aut ne vix quidem sive Imperii, sive Illyri-
ci Occidentalis mentio in eorum scriptis fieri so-
leret; quamvis hujus provinciæ, amissa commu-
ni Illyrici appellatione, proprium & suum quæ-
que nomen, suosque fines antiquos retinuerint. Ex-
inde cum Illyricum simpliciter dicunt, nihil al-
lud intelligi volunt, nisi Illyricum Orientale,
quod in potestate Imperatorum Orientalium per-
manserat, nomenque Illyrici apud Græcos retine-
bat. Justinianus anno Christi 527. rerum potitus
cum esset, post pacem cum Persis factam, & sedi-
tiones domesticas sedatas, nihil habuit antiquius,
quam ut imperium pariter atque Illyricum Occi-
dentale, barbaris expulsis, recuperaret. Itaque
Africam de Vandalis recepit anno 534., & lætus
rei Africanæ successu Gotthis bellum intulit, quod
cum annos ipsos duodeviginti tenuisset, ei tandem
Regni Gotthici interitu finem attulit. Nec post
Africam, Italiam, & provincias omnes Illyrici
Occidentalis, excepto Norico, quod jampridem
ab Gotthis ad Francos transferat, Gotthis ere-
ptas, aut imperium Occidentale ante annos circi-
ter septuaginta extinctum revixit, quippe totum,
præter Hispaniam & Galliam, seclusa omni divi-
sione, cum imperio Orientis sub uno eodemque
Imperatore in unum coaluit, nomen Illyrici Oc-
cidentalis jamdiu obsoletum apud Scriptores Græ-
cos in usum revocari, restituique in integrum ce-
pit. Nam quemadmodum olim Romani, cum Il-
lyricum omne in suam potestatem redegerant, quod

Causa &
ratio Dal-
matia usque
ad Danu-
bium di-
lata.

Græci post
Occiden-
tem amisse
sum Illy-
rici voca-
bulo Ori-
tale tan-
tum Illy-
ricum sub-
jiciunt.

tum

receptas
provin-
cias Illy-
rici Occi-
dentalis,
non Illy-
rici, sed
Dalmatiam
vocabulo
imper-
gitur.

Dalmatia
regiones
ab Illyri-
co distin-
guat.

lib. de
Adm. c. 30.

sunt angustis sine terminis cis Alpes Arsa & Dra-
vone fluminibus continebatur, quidquid terrarum
desinens ab oriente sive ab Septentrione, sive ab
Oriente ad Romanum imperium adungeretur, id
totum attribuebant Illyrico, juris nominisque Il-
lyrici finibus latissime propagatis; sic etiam Gra-
ci post recuperatam Dalmatiam, (hæc siquidem
primo anno belli Gothici recepta est, ut docet
Procopius lib. 1. c. 3) ceteras Illyrici Occidentalis
provincias, quas Justinianus Barbaris ademit, ve-
luti Pannoniam, Valeriam, Saviam, non Illyri-
ci vocabulo jamdudum antiquato restituendas, sed
Dalmatiam adscribendas existimant; cum enim
hæc regio, quæ prima omnium Gothico domi-
natio exempli sub potestate redierat; ceteris Il-
lyrici Occidentalis provinciis vel amplitudine fi-
nium, vel celebritate nominis facile præstaret, di-
gna visa est, quæ in locum vocabuli Illyrici re-
gionum illarum possessione multis ante annis de-
jecti, succederet, sique nominis significatione la-
te diffusa, omnes, præter Noricum, Occiden-
talis Illyrici provincias complecteretur; ita pro-
sus, ut hæc, retento proprio, quemadmodum o-
lim Illyrici, sic deinde Dalmatiam commune no-
men subirent. Adeo autem Scriptores illi nullum
aliud, nisi Orientale, agnoscebant, aut nomi-
nabant Illyricum, ut ab communione Illyrici no-
minis secluderent quidquid antea ad Illyricum Oc-
cidentale pertinebat. Hinc factum est, ut Dal-
matiam cæterasque regiones Dalmatiam, ut diximus,
attributas diligenter accurateque ab Illyrico di-
stingerent. Procopius quidem Sirmium & Saviam
a finibus Illyrici sejunxit, cum scripsit, Justini-
ano ad Sirmium cum Gepidibus bellum gerente,
urbem Gratianam in finibus Illyrici sitam, ab Got-
this hostilem in modum vexatam fuisse. Gratianum
sive Gratiana, civitas fuit Mæsiæ superioris, ut
docet Notitia. Mæsiæ autem Superior prima erat
ab Occasu Illyrici Orientalis provincia, Saviam fi-
nitima, cujus in confiniis Gratianum oppidum si-
tum fuerat. Procopius igitur Mæsiæ finibus ab Oc-
cidente concludit Illyricum, ac proinde Saviam ab
Illyrico disclusit. Menander in fragmentis Dal-
matiam ab Illyrico secevit, ubi ait Duces & ex-
ercitus bifariam distractos, & jussu Tiberii Im-
peratoris alios per Illyricum, idest Mæsiam, alios
per Dalmatiam profectos ad subsidium ferendum
urbi Sirmiensi, quæ ab Avaribus acri obsidione
premebatur: Itaque exercitum Prefectos, Duces,
& turmarum Duces, hos per Illyricum, alios
per Dalmatiam mittit, ut presidium introferrent,
urbemque, quoad fieri posset, defenderent. Deni-
que Constantinus Porphyrogenitus, quo scribente
Dalmatia fines suos intra montes jampridem con-
traxerat, veterem Græcorum morem retinuit se-
gregandi ab Illyrico provincias omnes, quæ per-
tinebant ad Illyricum Occidentale; Dalmatiam
quippe & Pannoniam ab Illyrico disjunxit. At e
Chrobatis, qui in Dalmatiam venerunt, pars seces-
sit, & Illyricum tenuit, atque Pannoniam, habe-
bantque etiam ipsi Principem supremum, qui ad
Chrobatiam tantum Principem, amicitia ergo, lega-
tionem mittebat. E Chrobatis igitur, qui Dal-
matiam occupaverant, duplex Chrobatarum se-
cessio facta est, altera ad Orientem, altera ad Se-
ptentrionem; hi quidem migrarunt in Pannoniam
Saviam, quæ ab novis incolis, genere Slavis, Sla-
voniam nomen accepit; illi vero profecti sunt in Il-
lyricum, idest in Mæsiam superiorem, & ab Serblis
eiusdem nationis & linguæ populis in agrorum so-
cietatem admissi sedes ac domicilia collocarunt in
Mæsiæ, quæ tum dicta est, hodieque dicitur Ser-

blia. Quare Porphyrogenitus neque Dalmatiam,
neque Pannoniam inter provincias Illyricas annu-
merat, propterea quod exemplo atque instituto ve-
terum Græcorum, nomen Illyricum iisdem, qui-
bus Illyricum Orientale continetur, regionibus
definiendum censuit. Quæ hæcenus dicta sunt, ut
in pauca conferamus, tribus hisce pronunciatis
omnia complectamur licet. Primum est hujusmo-
di; Græcos & Byzantinos Scriptores post amissum
Imperium & Illyricum Occidentis, sublata omni
distinctione Illyrici Occidentis & Orientalis,
huic verbo, cum Illyricum simpliciter dicunt, ni-
hil aliud subjici velle, nisi Illyricum Orienta-
le: huic alterum est consequens, eosdem soli-
tos fuisse provincias omnes Occidentalis Illyrici
ab Illyrico distinguere ac secludere; tertium de-
nique, quod hujus loci caput est, ab iisdem Au-
ctoribus Græcis, cum regiones Illyrici Occiden-
talis, excepto Norico, in ditionem imperii re-
diissent, non eas quidem Illyrico restitutas, sed
Dalmatiam vocabulo subjectas fuisse. Ita factum
est, ut Dalmatia in suam potestatem Pannonias
omnes redigeret, atque jus suum ac nomen usque
ad Danubium proferret: quæ tertia est propaga-
tio Nominis Dalmatici ad Græcos auctores, ejus-
demque nominis amplificatores referenda. Hæc
nos paullo fusius & distinctius commentati sumus,
quæ summam ac breviter exposuit historicus Dal-
matia, cujus supra mentionem fecimus: Barbaris
Occidentale imperium occupantibus, si quid Illyri-
ci Occidentalis recuperabatur, id ut plurimum Dal-
matia adscribebatur: quod Procopii, & aliorum
Græcorum testimonio confirmat. Deinde hæc sub-
dit lib. 1. cap. 6. Dalmatia ergo apud Byzantinos
Scriptores pro Illyrico Occidentali sumenda est,
quod apud eundem Constantinum Porphyrogenitum
clare perspicitur, qui Dalmatiam pro universo Illy-
rico Occidentali, præter Noricos, antiquitus sum-
ptam testatur. His ad extremum hanc præclaram
animadversionem apposuit: Ita per temporum suc-
cessionem, dilatantur, contrahuntur, & mutantur
fines Provinciarum, ut exinde diversitas nominum
apud Scriptores confusionem pariat, nisi tempora
distinguantur. Hinc ortum habuere tot equivoca-
tiones de Dalmatia & Illyrico apud plerosque Au-
ctores.

Nec vero, si Dalmatiam & Pannoniam Illyrici
vocabulo exemerint Græci ac Byzantini Scripto-
res; idcirco provinciæ illæ jus nomenque Illyri-
cum omnino, aut in perpetuum amiserint, exis-
times; quod quidem utraque regio apud Latinos
retinuit, præsertim Dalmatia hodierna, quæ, cum
præter Liburniam & Dalmatiam propriam, Illy-
ricum primigenium contineat, semper habita fuit,
habeturque etiamnum pars primaria Illyrici; &
nunc nemo unus est, quin eam Illyrici hodierni,
quamvis contracti diminutique, & finibus inclu-
dat, & nomine impertiat. Præterea Justinianus
non modo Dalmatiam, sed etiam Pannoniam non
omnem illam quidem, sed Saviam Dravo Savo-
que interjectam Illyrico restituit, cum Præfetu-
ram Illyricam Thessaloniciæ adeptam transtulit
ad Justinianam primam; & Præfecti Illyrici ju-
risdictione usque ad Dravum prolata, Dalmatiam
itemque Saviam conjunxit cum reliquis provinciis
Orientalis Illyrici, unde Macedoniam divulsit,
omnesque Præfecto Illyrici subjecit, & Illyrici ab
se definiti terminis conclusit; ut a nobis Parte pri-
ma Prolegomenon demonstratum est. Non defue-
runt sane, qui post Justinianum Dalmatiam &
Pannoniam ab Illyrico, veterum Græcorum mo-
re, secluderent; sed horam auctoritas tanti non
est,

Dalmatia
apud Græ-
cos idem
atque Illy-
ricum Oc-
ciden-
tale.

Dalmatia
& Panno-
nia, quam-
vis Græci
Scripto-
res utram-
que ab Illy-
rico se-
cluserint,
non pro-
pterea Illy-
rici par-
tes esse de-
securæ.

est, ut multo pluri non debeat nobis esse publica auctoritas Principum, quos definiendarum regionum, & regendorum finium arbitros esse nemo ignorat.

S. V.

Propagatio quarta Germanica Nominis Dalmatici in Germaniam inuesti,

Dalmatia Germanica, ejusque possessio.

Non defuere Scriptores antiqui ac nobiles, qui nomen ac genus Dalmaticum in mediam intimamque Germaniam invexerint: quippe in ea Germaniae regione, quam Albia ab Occasu, Oder, olim Viader, ab Oriente præterfluunt, & Lusatia ab Septentrione, Bohemia a Meridie claudunt, Dalmatas & Dalmatiam locarunt. Auctor Chronici Fuldensis apud Schonlebiu Annal. Carn. part. 3. Dalmatiam Germaniae adscribit, ejusque positionem declarat, cum Ludovici Regis Germaniae victoriam anno 856. de illis Dalmatis relata breviter commemorat, *Mense Augusto Ludovicus Rex collecto exercitu per Sorabos iter faciens, ducebaturque eorum sibi conjunctis, Dalmatas praelio superat, acceptisque obsidibus tributarios facit. Inde per Bohemos transiens, nonnullos ex eorum Ducibus in deditionem accepit.* Sorabos olim dictos fuisse, quos nunc Misnenses vocant, rerum Germanicarum Scriptores consentiunt. Sorabi seu Misnenses infra Saxoniam a Meridie positi Albim accolebant ab regione Orientis. Itaque per fines Soraborum Ludovicus exercitum in Dalmatiam traduxit, & cum Dalmatis victis tributum obsidisque imperasset, inde itineribus ad Meridiem conversis in Bohemiam venit. Hujus expeditionis atque itineris ratio nequit convenire in Dalmatiam nostram Illyricam, quam ab Dalmatis illis imensa terrarum spatia disjungunt. In eodem Chronico Dalmatas Sorabiae & Bohemae finitimos invenio; quippe in eo scriptum est, *Dalmatas, Bohemos, Sorabas, prosperis Northmannorum successibus ad spem recuperandae libertatis erectos fuisse.* Idem confirmant duo Mss. Codices Auspergensis, & Labacensis, quos citat Ludovicus Schölebius paullo ante laudatus. In priorē hęc leguntur: *Henricus Caesar Dalmatiam subjugatam Romano imperio tributariam fecit; in altero: Caesar Henricus Auceps Dalmatas debellat, & sibi tributarios facit. Slavi & Vindi, qui defecerant, per Legatos se iterum submitunt. Hungari visa Dalmatarum fortuna, vicversa invadunt Moraviam, Bohemiam & Saxoniam, rapinis, cedibus, incendiis omnia profanantes, quos Henricus cum suis accurrens dissipat, & partim cedit, partim in fugam vertit.* E regionibus, quae ab Henrico post devictos Dalmatas vel in deditionem receptae, vel depulsis Hungaris pacatae commemorantur in secundo codice, facile intelligi potest, de quibus Dalmatis uterque codex loquantur; nam de Illyricis Dalmatis ne suspicari quidem licet, quippe qui ab illis regionibus longe gentium aberant. Præterea nusquam litteris ac memorie proditum invenio, Henricum cognomento Aucupem, qui anno Christi 919. Imperium adeptus est, quidquam rei habuisse cum Dalmatis nostris; cum cæteroquin res ab eo in Germania præclare gestas, partaque de Hungaris victorias, Auctores illorum, & consequentium temporum scriptis accurate mandaverint. Sed de hac re Sigebertus & Witichindus sententiam suam apertius explicant, & nullum relinquunt dubitandi locum, quin Dalmatas Henrici victorias ad Dalmatas Germanos re-

Dalmata Germanici longe disjuncti ab Dalmatis Illyricis.

ferri oporteat. Rex Henricus, ait Sigebertus ad an. 928. *Gronam urbem Dalmatiae capit, & Dalmatis tributum imponit.* Nulla est in Dalmatia Illyrica civitas, cui Gronae nomen fuerit. Grona in Germania haud longe distabat in Meridiem a Brennaburgo urbe in finibus Saxoniae, teste Witichindo, qui Dalmatiae Germanicae vocabulum auxit una littera intermedia: *Cepit urbem Brennaburg ferro, fame, frigore; cumque illa urbe, & regione potius signa vertit contra Dalmantiam, adversus quam jam olim reliquit illi Pater militiam, & obsidens urbem, quae dicitur Grona &c. posthac Pragam adiit.* Porro Henricus caesis Hungaris Germaniam depopulantibus, & victoriam insignem adeptus, Episcopis & Primoribus ex universa Germania adscitis, Concilium frequentissimum convocavit, cui interfuisse scriptum est in Chronico Alberstadeni *Wincelauum Bohemiae, & Delmantiae Ducem.* Joannes Pessina in hist. eccles. Prag. descriptis illius Chronici verbis hanc notam apposuit: *Delmantia pars est hodierna Misnia, Bohemiae vicinior.* Demum Aimoinus Annalium Francorum Scriptor Sorabos, nunc Misnenses, inter populos Dalmatiae apud Baudrandum in Lexico annuerat, sive quod Sorabi finitimi essent, conjunctique cum Dalmatis Germanis; sive quod Dalmatia Germanica longius se in Occasum extenderet, suoque vocabulo Sorabos etiam complecteretur. Queniammodum ergo sua erat Illyrico Dalmatia, ita suam Germaniae Dalmatiam attribuere nos cogit tam gravis, tamque consentiens tot Scriptorum & codicum auctoritas; neque illam aliunde, quam ex nostra Illyrica, quae longe antiquior fuit, genitam quodammodo & propagatam fuisse necesse est. Sunt tamen qui contra sentiunt, & nullam esse Dalmatiam illam Germanicam existimant; locos autem omnes, quos citavimus, mendo fuisse & correctione indigere affirmant. Georgius Fabricius in eo libro, quem de rebus Misniae scripsit, Dalemincios nescio quos, & Dalemiciam nescio quam comminiscitur, in quorum locum Dalmatia, & Dalmatae irrepperint. Verum difficile est tot Scriptores & codices erroris arguere; sive enim in ipsos Auctores, sive in Librarios culpam contuleris, non est profecto verisimile, (cum nec pauci sint, & locis ac temporibus inter se disjuncti, qui Dalmatiae in media Germania locum attribuunt,) omnes tamen in eodem vocabulo vel adhibendo, vel depravando consensisse. Facilius dixerim, qui Dalmatae initio dicebantur, eos postea depravatione vocabuli factos esse Dalemincios, & Dalmatiam interposita litterarum variatione in Dalemiciam migrasse. Investigemus igitur, quinam Auctores extiterint hujus Dalmatiae propagationis, & per quos nomen Dalmatiae in Germaniam illatum fuerit.

Constat inter omnes, neque Sorabos, neque his finitimos Dalmatas, quos primum Ludovicus Rex Germaniae, deinde Henricus Imperator vectigales fecit, genere fuisse Germanos, aut indidem ex Germania oriundos, sed e Slavis aliunde in eam regionem profectis originem traxisse. Antequam Heraclius Imperator Chrobatibus & Serbliis populis Slavis in suam fidem & clientelam receptis, agros & sedes in Dalmatia fixas stabilesque assignaret, plures Slavorum copiae alias suorum Imperatorum ductu, alias conjuncti cum barbaris alterius nominis vel generis in Dalmatiam & Illyricum populando vastandoque saepius incurfaverant. Nec vero absimile est haud paucos ex illis aut bellicis excursionibus, & laboribus fessos, aut solo celoque Dalmatico delectatos in Dalmatia consedis-

Grona urbs Dalmatiae Germanicae.

Dalmantia seu Dalmatia Germanica pars Misniae. Sorabi populi Dalmatiae Germanicae.

Dalmata Germanici oriundi ab Dalmatis Illyricis.

Slavi & Sarmatiae in Dalmatiam profecti, & ibidem sedes nacti.

se, ibique cum indigenis permixtos propagandæ soboli operam dedisse. Cromerus Episcopus Varmienſis apud Balbinum tradit *Slavos seu Slavinos e Sarmatia magna profectos Stiliconis, & postea Attila temporibus occupasse loca vicina Danubio; inde transmissis Danubio, Mysiam, Pannoniam, Macedoniamque vexasse, ac deinde in Illyrico, & Dalmatia consedisse*. Duplicem Slavorum in Illyricum irruptionem Procopius lib. 3. commemorat; priorem anno decimotertio; posteriorem anno decimoſeptimo belli Gotthici subiecit: *Per id tempus Slavorum exercitus flumine Istro trajecto Illyrios omnes ad usque Epidamnium malis ingentibus affecere, partimque sine ullo ætatis discrimine, in servitutem quos licuit abigendo, & eorum bonis direptis deserviebant. Ad hæc præsidia illis in locis non pauca, & quidem prævalida occupaverant*. Itaque pars aliqua Slavorum, cæteris post regionem late vastatam, eo regressis unde venerant, oppidis aliquot in suam potestatem redactis, jam inde ab anno Christi 548, qui fuit decimotertius belli Gotthici, in Illyrico habitare ceperunt; & M. Vellſerus de Orig. Bohem. haud dubitat, quin per ea tempora Slavi sedem in aliqua parte Dalmatiæ fixerint. Altera Slavorum irruptio congruit cum anno Christi 552. *Slavini ingenti multitudine Illyrios invadentes malis inexplicabilibus affecerunt*. Nec deinceps desierunt Slavi excursions in Dalmatiam & Illyricum facere, ut idem Procopius docet; qui præterea tradit Slavos, cum populabundi Theſſalonicam contenderent, metu Germani Magistri militum totius Thraciæ cum exercitu adventantis perculſos, averſo itinere fugam cepisse, & omnibus Illyrici montibus superatis, in Dalmatiam intrasse. Sæpius etiam Slavi cum Gotthis permixti aliisque Barbaris Dalmatiam vastarunt; & præſertim Heraclio imperante cum Abaribus inſita ſocietate, tum alias Dalmatiæ urbes, tum Salonam everterunt. Jam vero ad rem noſtram ut propius accedam, e Slavis illis, qui confederant in Dalmatia, plerique incertum quo tempore, quamve ob cauſam ad populares ſuos in Germaniam migrarunt. Satis conſtat univerſam illam regionem; quæ inter Albim ac Viſtulam a Danubio uſque ad mare Balticum longe lateque porrigitur, Slavorum coloniis reſertam fuiſſe, qui partim e Sarmatia, vel e Palude Mæotide, unde oriundi erant, partim e regionibus, quascitra Danubium occupaverant, illuc alii poſt alios confluxerant. Porro ex Illyrico etiam, & Dalmatia, eodem a Slavis migratum eſſe tradunt Scriptores, huiusque migrationis teſtem citant Svidam auctorem Græcum ſane idoneum, qui apud Bohuſlaum Balbinum hæc in hanc ſententiam ſcripſit: *Slavi ex regione trans Danubium primo venire, cumque finitimis ſæpe veniſſent auxilio, terræ melioris occupandæ gratia, tandem populariter tranſeuntes, in Illyrico conſederunt; paſſimque eorum deinde Bohemiam occupavit, & regionem proximam, quam a Maravaha flumine Maravianam appellant; nam Marcomanni cum Hermunduris jam pridem in Noricum & Vindeliciam tranſierant*. Hactenus Svidas, cui hanc notam appoſuit Balbinus: *Illyrici etiam provinciæ, Dalmatiæ & Croatia cenſebantur*; quas itidem provinciis inſederant Slavi, e quibus deinde pars ſecreſſit migravitque in Bohemiam, terrasque finitimas inter Albim & Viſtulam interjectas. Horum autem aliquos fuiſſe exiſtimo, qui ex ea, unde diſceſſerant, in eam, ad quam venerunt, regionem Dalmatiæ vocabulum intulerunt; præſertim cum ex indigenis Dalmatis non deſuerint, quos vel mutandi ſoli cupiditas, vel inſita cum Slavis

affinitas & conſuetudo perpulit, ut ſe illis Bohemici migrationis ſocios adjungerent; id quod confirmari & illuſtrari poteſt conjectura haud improbabili, ex Hiſtoria rerum Bohemicarum deſumpta.

Vetus eſt Bohemorum opinio, & litteris tradita, & multarum ætatum conſenſu firmata, Czechum & Lechum duos nobiliſſimos fratres genere Slavonicos, cum ingenti popularium ſuorum multitudine in Sylvam Hercyniam veniſſe. Alter principatum ibi adeptus, tum quos repererat, tum quos invexerat colonos, utroſque originis Slavæ, ab ſe Czechos denominari juſſit; qui deinde, poſt interitum Czechii, quod antiquitus ejus regionis incolæ dicti fuiſſent Bojohemi, propterea antiquo vocabulo reſumpto, ſed duarum litterarum detractioe diminuto, iterum ſe Bohemos appellari voluerunt. Alter vero a fratre digreſſus, Slavos ſuos trans Viſtulam deduxit, & regnum in Polonia fundavit. De tempore huius Slavonicæ expeditionis magna eſt inter Scriptores controverſia; eam quippe alii ad tertium, alii ad quartum, alii ad quintum, plerique ad ſextum vel ſeptimum æræ Chriſtiæ ſæculum revocandam exiſtimant. Eos ex Illyrico in Bojohemum migrariſſe (ſive ex Dalmatia, ut aliqui volunt, ſive ex Chrobatia, ut plerique cenſent, profecti fuerint) fere omnes conſentiunt, uno diſſentiente Cromero, qui eos e Sarmatia & Ruſſia, directo ac nuſquam deſlexo itinere, adveniſſe contendit; quamvis idem poſtea fateatur fieri potuiſſe, ut Slavi, cum longe ante in his ſedibus (videlicet in Bohemia) conſediſſent, quodam tempore, vel utilitate, vel neceſſitate adducti peregrinos Reges, (Czechum, & Lechum) ſed ejusdem ſæculi lingua e Croatia acciperint, oblatosve ultro acceperint. Ludovicus Schonlebius Annal. Carn. par. 3. valde mirari ſe ajebat, quod qui Czechum & Lechum e Chrobatia Illyrica diſceſſiſſe affirmant, iidem Chrobaticum illorum diſceſſum ſeptimo ſæculo antiquiorem faciant; quippe cum ante imperium Heraclii, qui anno 610. rerum potitus eſt, nulla Illyrici regio fuerit, cui nomen eſſet Chrobatia; quod quidem vocabulum extremis Heraclii temporibus, Chrobati Slavi primo in Illyricum intulerunt: *Illud ſatis mirari non poſſum, quod fateantur plerique horum auctorum, Czechum & Lechum veniſſe e Croatia; & tamen aliquot ſæculis antequam Croatia nomen auditum eſſet*. Verum neque inauditum, neque inuſitatum eſt hiſtoricos, cum de rebus vel antiquiſſimis ſcribunt, res ipſas, regionesque, in quibus geſtæ ſunt, nominibus recentiſſimis afficere, quæ poſterioribus ætatibus primum adhiberi cœperunt, & communi in uſu atque hominum litteris ac ſermone verſari. Sed utcumque, ſive poſt, ſive antea duo illi fratres ex Illyrico diſceſſerint, quam Chrobati advenerint, certe regio illa Illyrica, unde profecti ſunt, quam alii Chrobatiam, alii Dalmatiam vocant, rite appellari poteſt Dalmatia; nam ante adventum Chrobatorum, Dalmatia ex Auguſti deſcriptione uſque ad Savum prolata, ſuis finibus ſuoque vocabulo continebat, quidquid poſtea in juſ nomenque Chrobatia tranſiit. Nec vero, ſi pars Occidentalis Dalmatiæ inveſtum ab advenis Chrobatis nomen Chrobatia accepit, idcirco deſiit omnino eſſe, & appellari etiam aliquando Dalmatia, ut poſterioribus ætatibus iterum dicta eſt, hodieque dicitur, Chrobatico vocabulo trans alpes compulſo, & citra montes in exiguos fines inter Arſiam ac Tedanium conjecto. Hinc autem fit, ut cum fratres illi, ſive ante, ſive poſt adventum Chrobatorum, ſive ex Dalmatia, ſive ex Chrobatia profecti eſſe dicantur, regio tamen illa, unde in

Czechus & Lechus fratres, alter in Bohemia, alter in Polonia reperiuntur ex Illyrico & Dalmatia illuc profecti.

Dalmatia, & Chrobatia ſynonyma.

e Dalmatia in Germaniam ad populares ſuos migraverunt,

Balb. Epit. Hiſt. rer. Bohemicæ lib. 1.

quoque in eam regionem, unde diſceſſerant, nomen Dalmatiæ

Slavi non
indigenae,
sed adve-
ni in Il-
lyrico.

Slavi a
Dalmatia
cum Cze-
cho profe-
di nomen
Dalmatiae
in Germani-
am in-
tulerunt.

Dalmatia
Germani-
ca usque
ad finem
Codanum
prolata.

in Boiohemum migrarunt, esset vere proprieque Dalmatia, quae quidem vel nondum vocari ceperat Chrobatia, vel jam recens hoc & adventitium Chrobatiae nomen jam subierat. Illud hic animadverti velim, Slavos illos, quos ex Illyrico Lechus in Poloniam, Czechus in Boiohemum deduxit, sive majores eorum, non fuisse indigenas, sed advenas Illyrici, seu Dalmatiae cultores, & Palude Maotide, vel Sarmatia Asiatica, unde omne Slavorum genus, oriundos, & multis ante annis, in Illyricum & Dalmatiam profectos. Itaque Czechus tum e locis finitimis, quae Slavi tenebant, tum potissimum e Dalmatia, popularium suorum numerum ingentem excivit, quos cum Lecho fratre ultra Danubium in Hercynios saltus traduxit, eosque in plures colonias cum distribuisset, aliis alias terras sedesque assignavit. Slavus autem illis, quos e Dalmatia eduxerat, regio illa forte fortuna, obtigit, quae Albi & Oderae fluminibus interjacet, eique finitimae sunt ab Occasu Misnia, sive Sorabia, a Septemtrione Lusatia, ab Ortus Silesia, a Meridie Bohemia. Huic autem regioni ab novis colonis e loco, unde discesserunt, Dalmatiae nomen inditum esse existimo, sive quod hanc gratiam referre voluerint regioni illi, quae Majores suos receperat, sibi quoque ortum, & alimenta, & domicilia praeberat; sive quod Dalmatis indigenis, qui ejus migrationis socios se Slavis adjunxerunt, id indulgendum censerent, ut terras, intra quas venerant, memoriae & cujusdam solatii causa, patriae ab se relictae vocabulo appellarent. Quae autem initio nominata fuit Dalmatia, postea depravatione vocabuli dicta est Dalemencia; & quos antiqui vocabant Dalmatas, posterius appellarunt Dalemencios. De origine Dalmatiae Germanicae, & quarta Nominis Dalmatici in Germaniam infecti propagatione, haec ferme habui, quae scriberem, conjectura sequens, quod mihi visum est probabilius esse, propiusque ad veritatem accedere. Sed quoniam Scriptores rerum Bohemicarum nullam in ea regione Dalmatiam, nullos Dalmatas agnoscant, nisi quos corruptela nominum in Veterum scripta & Chronica invexit, verane fuerit, an commentitia hujusmodi propagatio Germanica nominis Dalmatici, aliorum sit judicium; & quae in utramque partem sint rationum momenta, ex his, quae diximus, colligere poterunt Lectores, ac per se ipsi perpendere. Ceterum, praeter Codices supra laudatos, Dalmatiae Germanicae testem auctoremque habemus Anonymum Ravennatem, qui ejus fines longius in Septemtrionem protulit usque ad oram maritimam sinus Codani, quem ille fortasse *mare magnum* appellat, e regione Daniae; quam veteres dixere Chersonesum Cimbricam: *Europa nullo modo alibi amplius dilatatur a mari magno usque ad Oceanum, nisi ad patrias Dalmatiae, quae ponitur supra mare magnum. Quae patria Dalmatia, quamvis in medio sint diversae patriae, attamen recto itinere respicit ad Daniam, quae, ut diximus, juxta Oceani littus ponitur.* De quinta quadam propagatione Dalmatici nominis in Istriam, Carniam, Venetiam prolata quae dicenda sunt, in paragraphum quartum Capitis proximi rejicimus.

§. VI.

Fines Dalmatiae Hodiernae.

Pratermissa igitur Germanica illa propagatio, ne nominis Dalmatici, de qua dubitatio aliqua esse potest, Dalmatia anno circiter 35. sexti

saeculi, qui fuit primus belli Gothici, una cum Pannonia ab Justiniano recuperata, atque imperio restituta, fines suos, ut dictum est, ad Danubium porrexerat, & Pannonia universa, retento proprio vocabulo, commune Dalmatiae nomen apud Graecos Scriptores subierat. Quamvis autem Justinianus eodem anno regionem illam Pannoniae trans Dravum, quae spectat in Septemtrionem, ab Illyrico avulserit, ut diximus Parte prima Prolegomenon; nomen tamen Dalmaticum illi non ademittit, quod per id temporis ab Graecis accepterat, retinuitque post imperium Justiniani; neque terminos Dalmatiae contraxit, quos iidem Graeci Scriptores usque ad Danubium produserant; ut colligi potest ex Porphyrogenito, qui ad haec tempora videtur respexisse, cum scripsit, *antiquitus Dalmatiam ad latitudinem usque ad Danubium flumen se extendisse.* Haec regio longe lateque sub Dalmatiae vocabulo exporrecta consecuta deinde temporibus, ac praesertim post interitum Justiniani, Langobardis, Avaribus, Gepidibus, Slavis, aliisque ex omni propemodum Barbarie populis patuit, qui eam aut jugo barbarico oppressam tenuerunt, aut excurrendo populandoque saevum in modum vastarunt. In ea vero temporum acerbitate, rerumque communium perturbatione nihil de jure ac nomine Dalmatico diminutum est, nihil de finibus Dalmatiae detractum; & Pannonia fere omnis, si exiguum ejusdem ab Occasu partem excipias, quam tenebant Langobardi, quamvis Barbarorum perpetuis incursionibus obnoxia, tamen & in potestate mansit Imperatorum Orientalium, & nomen Dalmatiae retinuit, ut credibile est, usque ad septimum saeculum, adventumque, ac stabilem in Dalmatia Slavorum sedem teste Porphyrogenito paullo ante laudato, qui haec adjecit: *eratque omnis ille finitimus tractus (ab Adriatico usque ad Danubium) sub Romanorum potestate, & praestantissimum Thema omnium Occidentalium.* Certe quidem intra finem sexti saeculi, Mauritio imperante, Pannonia Savia suberat vocabulo Dalmatiae, ut cognosci licet ex auctore Historiae Miscellae, statuente in Dalmatia Belicham urbem in Savia fere intima positam, cujus verba §. 4. descripsimus.

Verum septimo aere Christianae saeculo fere medio, annis ante Constantinum Porphyrogenitum fere trecentis, multo plus regionum suarum amisit Dalmatia, quam quantum eidem Graeci Scriptores ad nominis jurisque Dalmatici amplificationem addiderant; & citra Savum montesque ad oram maritimam compulsa, paucas urbes cum insulis plerisque in sua, & Orientalium Imperatorum potestate retinuit. Nam Chrobati & Serbli nationes Slavonicae, concessu Heraclii Imperatoris, totam fere Dalmatiam occuparunt, victis expulsiisque Avaribus, qui Salonam, aliasque urbes exciderant, omnemque illam regionem igni ac ferro pervastarant. Tum Dalmatia non solum ab Danubio Dravoque nomen ac fines retraxit, eorum regionum possessione in perpetuum depulsa; sed etiam quidquid terrarum ab Arsia ad Drilonem, inter Savum & Mare ex Augusti descriptione obtinebat, id fere totum, retentis locis maritimis insulisque, Chrobatiae & Serbliae cessit: quippe omnis illa regio bifariam divisa est; & quae pars ad Occasu vergebat, Chrobatia, quae vero in Solem orientem spectabat, Serblia appellari cepit, Tiluro seu Zetina flumine intermedio, quod Chrobatos Serbloque discriminabat. Nomen autem Dalmatiae exiguis sane regionibus circumscriptum, paucis oppidis maritimis, ac potissimum

Dalmatia
ad Danu-
bium usque
prolata

hanc finem
suorum am-
plitudinis
retinuit
usque ad
septimum
saeculum;

Post ad-
ventum
Slavorum
ab regio-
nibus Me-
diterraneis
ad
maritimam
oram fi-
nes suos
contraxit;

simum Jadere, Tragurio, Spalato, Ragusio, itemque insulis, quæ in fide ac ditione Imperii Græcorum manserunt, temacius inhaesit, quam ut vel tum, vel deinde unius imperii diuturnitate, aut rerum publicarum conversione, alteri potuerit.

Deinde regionibus transalpinis reliquis, reciperatis quidquid antea inter montes ac mare possidebat.

Ceterum ea sæculis posterioribus consecuta sunt tempora, temporumque ac rerum vicissitudines, ut Chrobatæ & Serblie vocabula ultra montes Dalmaticos recesserint; Dalmatia vero quidquid terrarum citra Montes antea possidebat, id omne recuperaverit, suoque iterum vocabulo subiecerit. Itaque Dalmatia ab Augusto usque ad Savum, a Græcis usque ad Danubium dilatata, Pannoniam Aquilonarem ultra Dravum Hungariæ, Pannoniam mediam inter Dravum & Savum, Slavoniæ concessit, reliquam Australem Pannoniam, quam Augustus adjecerat Dalmatiæ, Savo ac montibus interjectam, partim ab Occasu Chrobatia, partim ab Ortu Serblia occupavit; sed in hujus locum Bosfina subeunte, Serblia fines suos intra Drinum contraxit, & Mæsia superiorem in potestatem redacta, nomen suum in Orientem usque ad Bulgariam propagavit, quæ in ditionem Mæsiæ inferioris invasit. Sed hæc alias distinctius & copiosius.

Fines Dalmatiæ hodiernæ.

Dalmatia igitur citra Montes contracta, quidquid olim antiquissimis vocabulis Japydiæ maritimæ, Liburniæ, Dalmatiæ, Illyrici proprii continebatur, cum insulis adjacentibus sub jure suo, ac nomine retinuit, hodieque retinet. Atque hæc est Dalmatia hodierna, quæ ab Occidente Arisia flumine, a Septentrione montibus Albio, Behio, Ardio, & Scardo, ab Oriente Scardo in Meridiem deflexo, & Drilone fluvio, a Meridie mari Adriatico circumscribitur. Pars prima Dalmatiæ ab Occasu, seu vetus Japydia, interdum Chrobatia, itemque pars extrema ad Orientem Albania vulgo appellari sepius solet, vocabulo mutuato e proxima ultra Drilonem provincia, quæ cum olim dicta fuerit, Epirus nova, posterioribus sæculis denominata est Albania. Hic memineris velim, quod cap. 1. §. 3. docuimus, sæpe accidere, ut regiones finitimæ sua inter se nomina communicent, & utraque in alterius ditionem invadat; nam quemadmodum Albania Drilonem transgressa in regionem contiguam Dalmatiæ suum nomen invexit, ita vicissim Dalmatia fines sibi præscriptos transiliens, suo vocabulo proxima Albaniam loca subiecit; & longius interdum progressa Canninos etiam populos, qui ultra montes Acroceraunos infra ostium Adriatici, Jonium mare accolunt, Dalmatici nominis communione impertiit. Dyrrhachium enim Epiri novæ, sive Albanie, urbem primariam Dalmatiæ adscripsit Theophanes in Chronographia: anno Constantii 9. Dyrrhachium Dalmatiæ civitas terramotu corruit; itemque Blondus & Sabellicus Ennod. 9. l. 5. *rebebatur autem tum Petrus navibus Venetis, quas Brundusii conscendit, iisque Dyrrhachium in Dalmatiam transmisit.* Canninos in Dalmatia locat Carolus Dufresne in Notis ad Lib. 111. Alexiadis; qui scripsit Hermannus Abagelardi fratrem uterinum victum a Roberto, avitoque Principatu depulsum, *Præfectura Canninorum in Dalmatia* donatum fuisse ab Alexio Imperatore, ad quem ex Italia confugerat. Chrobatia vero, quod ab Septentrione Dalmatiæ finitima esset, uniusque Albii montis interjectu sejuncta, suum idcirco cum Dalmatia nomen facile communicavit; nisi forte, quod vero est propius, hæc pars Dalmatiæ, ut sub eorum potestate mansit, qui Chrobatæ præsumt, sic etiam nomen antiquitus a Chrobatibus acceptum usque in *Illyricum Sacrum.*

Circa pars prima Dalmatiæ ab Occasu, dicta Chrobatia.

hodiernam diem perpetuo servavit. Ceterum quamvis prima ab Occasu, & postrema ab Oriente pars Dalmatiæ, hæc quidem Albania, illa vero Chrobatia nomen sibi proprium fecerit, itemque partes intermediæ variis & suis quæque peculiaribus nominibus distinguantur; universa tamen regio tum vulgari sermone, tum doctorum hominum litteris appellatur Dalmatia; & Geographi omnes atque Historici, quidquid gentium est ac terrarum ab Arisia ad Drilonem, inter alpes & mare, cum insulis e regione objectis, comuni Dalmatiæ vocabulo subijciunt.

CAPUT IV.

De multiplici Divisione Dalmatiæ.

§. I.

Triplex Divisio Dalmatiæ sub Imperatoribus Romanorum.

Dalmatiam universam, cujus fines in Septentrionem usque ad Savum Augustus produxerat, bifariam dividebant alpes intermediæ: quæ pars ultra montes vergit ad plagam Borealem, & transalpina & mediterranea, quæ vero citra montes in Meridiem spectat, eadem cisalpina & maritima rite appellari potest. Hujus bipartitæ divisionis auctorem habeo Strabonem, qui Dalmatiam Ardi montis interfectu discriminavit. Porro mons, cui nomen Ardi, Dalmatiam mediam secat, ut altera ejus pars ad Mare spectet, altera in diversum. Quamvis autem Strabo Japydiam & Liburniam a Dalmatia seclusit, divisio tamen ab eo tradita accommodari potest ad Dalmatiam ab Occasu auctam ex descriptione Augusti, qui Japydiam & Liburniam Dalmatiæ vocabulo subiecit, & fines Dalmatiæ ab Arisia usque ad Drilonem propagavit. Limes Septentrionalis Dalmatiæ mediterraneæ erat Savus, qui a Pannonia Savia Dalmatiam sejungebat. Sed sexto post Augustum sæculo, Dalmatia transalpina Pannoniam omnem complexa, imperante Justiniano, ut supra diximus, fines suos in Septentrionem usque ad Danubium porrexit. Maritimæ autem Dalmatiæ idem fuit semper a Meridie terminus Adriaticum mare, quod oram omnem Illyricam præterluit, insulasque huic oræ objectas interfuit. Verum ex quo Dalmatia nomen suum finesque intra montes contraxit, & spatii, quod Savo ac montibus interjaceret, Chrobatæ & Bosniæ reliquit, hæc divisio antiquata est; quæ quidem, quod cum ipsa natura regionis partim maritimæ, partim mediterraneæ congruat, recte dici potest divisio naturalis.

Dalmatia bifariam divisa in transalpinam seu mediterraneam, & cisalpinam seu maritimam.

Civilem quamdam partitionem Dalmatiæ maritimæ Romani fecerunt, a quibus Dalmatia citra montes est omnis divisa in Conventus tres Scardonitanum, Salonitanum, & Naronitanum. Romani siquidem, ut supra diximus, Provincias singulas in binas, ternas, pluresve Dioceses distribuere consueverant, quæ usitatiore vocabulo appellabantur Conventus, propterea quia una erat in singulis Diocesibus civitas constituta, ad quam ex tota diocesi statim temporibus rei publicæ privatæque causa concursus fiebant. Ibi enim totius Provincie Præses consistere, conventum agere, jus dicere, controversias dirimere; eo concilia cujusque Dioceseos convocari, tributa conferri, comitia ad creandos magistratus cogi solebant. Dalmatia igitur Cisalpina divisa cum esset in dioceses

Dalmatia Cisalpina divisa in tres conventus.

L five

fere Conventus omnino tres, totidem enim civitates, sua cuique discessi ad conveniendum assignata, quas Romani Capita regionum seu Conventuum, primi scilicet Scardoniam, secundi Salonam, tertii Naronam fecerant. Tres hosce conventus descripsit Plinius, & quot quæve gentes ad Conventum unumqueque pertinerent, atque juris petendi causa, eas nominatim percensuit lib. 3. cap. 21. *Conventus Scardonianum petunt Japydes & Liburnorum civitate XIV. e quibus Lacinienses, Stalpinos, Surnistas, Abdonenses nominare non pigeat. Jus Italicum habent eo conventu Alutæ, Flanates, a quibus sinus nominatur: Lopsi, Varubarini, immunesque Assetiæ; & ex insulis Fulvates, Curia &c.*

Convntus
Scardonianus

Salonita-
nus.

Naronia-
nus.

Arta tri-
partita di-
visio Dal-
matia Ci-
salpina.

Prima
pars Japy-
dia, a Li-
burnia, 2.
Dalmatia
cum Illy-
rico pro-
prio.

Japydia
vocabulo
antiquato
Dalmatia
bifariam
divisa.
pars Li-
burnia, 2.
Dalmatia

Et cap. 22. *Salona colonia ab Jadera CXII. M. pass. petunt in ea jura descripti in decurias CCCLXXXII. Dalmatae, XXII. Decuri, CCXXXIX. Ditiones, LXIX. Mazæi, LII. Sardiates . . . Petunt & ex insulis Issæ, Colentini, Separi, Epetini . . . Naronæ colonia tertii Conventus, a Salona LXXII. M. pass. appositæ cognominis supio, a mari XX. M. pass. M. Varro LXXXIX. Civitates eo ventitasse auctor est. Nunc prope soli noscuntur Ceramni decuriis XXIIII. Dacuriæ XVII. Desitiates CIII. Docleates XXXIII. Dercetini XIIII. Peremistæ XXX. Dindari XXXII. Glinditiones XLIIII. Melcomani XXIIII. Naresii CII. Scirtari LXXII. Siculota XXIIII. populosioresque quondam Italia Vardai non amplius, quam XX. decuriis.*

Dalmatia itidem cisalpina & maritima sub initium Romanæ Monarchiæ, cum adhuc Japydiæ, Liburniæque vocabula vigerent, tripartitam divisionem subiit, quam tres notissimi fluvii regionem illam interfecantes efficiunt. Prima pars est Japydia, quam ab Istria Italicis regionibus adscripta flumen Arsa discriminabat, usque ad Tedanium; secunda Liburnia usque ad Titium; tertia Dalmatia, Illyricum proprium complectens, usque ad Drilonem producta, quo quidem fluvio a Macedonia sive ab nova Epiro nunc Albania sejungebatur. Ad hunc fere modum hanc regionem Strabo lib. 7. trifariam divisit, primum Japydiam, tum Liburniam, postremum Dalmatiam describens. Plinius vero tres illas partes tribus, quos diximus, fluviiis distinxit, & suo quamque terminavit, Tedanio scilicet Japydiam, Titio Liburniam, Drilone Dalmatiam; cui proxima est Lissus ultra Drilonem civitas, a qua, inquit Plinius lib. 3. *Macedonia provincia initium ducit.* Ita sub communi Dalmatiæ vocabulo universa cis alpes Provincia Dalmatica tribus e partibus constabat, quarum unam incolebant Japydes maritimi, alteram Liburni, tertiam, qui nomen commune proprium sibi fecerant, Dalmataeque vocabantur. Sed brevi nomen Japydiæ maritimæ omnino exolevit, & regio illa inter Arsam ac Tedanium in jus nomenque Liburniæ concessit. Inde bipartita extitit Dalmatiæ divisio. Pars prima ab Arsa ad Titium dicta est Liburnia, pars altera ab Titio ad Drilonem, vetus illud, quod jamdudum peculiari quodam jure suum ac proprium effecerat, vocabulum Dalmatiæ retinuit. Nomen Liburniæ multis deinde sæculis vixit, fere omnium sermone ac literis usurpatum, ut docent Scriptores antiqui, ac præsertim Procopius, qui Liburniam & Dalmatiam nominatim distinxit. Sed sæculo septimo cum Slavi, Chrobati, & Serbli, sublati antiquis limitibus, novam regionum descriptionem, & nova intulissent vocabula, nomen quidem Liburniæ paulatim per desuetudinem aboleri cepit, & post decimum sæculum sic prorsus interiit, ut nunquam

deinde usu communi vulgarique restitueretur; nomen vero Dalmatiæ, quod locis Macedoniae Chrobatiæ & Serbliæ relictis, in urbes maritimas insulasque recessit, post aliquot ætates vocabulis Serbliæ & Chrobatiæ expulsi, quidquid antea inter Alpes ac mare obtinebat, recuperavit: nam etiamnum regio illa omnis ab Arsa ad Drilonem citra montes porrecta, communi vocabulo appellatur Dalmatia.

Liburnia,
nomen ex-
solevit.

S. I I.

Divisiones Dalmatia sub Dominatu Slavorum.

ANtequam Dalmatia fere omnis in jus concederet potestatemque Slavorum, hæc gens inde usque ab initio quarti sæculi, vel etiam antea Illyricum & Dalmatiam incursionibus vastare coeperat, & præterea in iisdem regionibus aliquot oppida agrosque occupaverat, ut supra diximus cap. 3. §. 5. nullam tamen ante septimum sæculum vel finem mutationem, vel terrarum partitionem, vel nominum variationem iniecit. Annus erat septimi sæculi circiter quadragesimus, cum Heraclius Imperator Chrobatis ac Serblis, qui ad eam simplices confugerant, ut in clientelam ditionisque imperii reciperentur, Dalmatiam propemodum omnem habitandam tradidit sub ea conditione, ut Abares expellerent, qui paullo ante universam illam regionem direptis everfisque urbibus sede staverant, & annuo tributo suam erga Imperatorem Orientis fidem atque observantiam declararent. Tum vero Dalmatia & nova vocabula ab novis incolis illata accepit, & novam subiit terrarum divisionem finiumque descriptionem. De adventu gentis utriusque scripsit Constantinus Porphyrogenitus de Admin. cap. 31. *Atque hi ipsi Chrobati ad Romanorum Imperatorem Heraclium confugerunt, antequam Serbli confugissent ad eundem Imperatorem Heraclium, quo tempore Abares armis inde Romanos ejecerant; quos Roma adductos Diocletianus Imperator illic habitare fecerat, unde & Romani nuncupati sunt, quod Roma venientes sedes possissent in illis regionibus, nempe Chrobatiæ & Serbliæ, uti nunc vocantur. Pulsis vero Romanis ab Abaribus tempore ejusdem Romanorum Imperatoris Heraclii desolata eorum regio jacuit; qua propter iussu hujus Imperatoris Heraclii, iidem Chrobati armis arreptis, Abares, ex illis locis expulsi, & in ipsorum terra, quam hodie tenent, sedes collocarunt. De Serblis vero hæc subiecit cap. 32. Aliquanto vero post visum est Serblis, (quibus in Macedonia sedes assignatas fuisse supra dixerat) in terram suam redire, & dimisit quoque illos Imperator, sed cum trajecissent Danubium flumen, patientia ducti, per Prætozem, qui tunc temporis Beogradum administrabat, ab Heraclio Imperatore petierunt, aliam sibi terram ad inhabitandum assignare vellet. Cumque ea, quæ nunc Serblia dicitur, & Pagania, quæque Zachlumorum terra vocatur, item Terburnia, & Canalitarum regio, quæ Imperatoris Romanorum ditionis erat, propter Abarum excursionses deserta essent, expulsi inde Romanis, qui nunc Dalmatiam atque Dyrhachium incolunt, regiones illas Serblis habitandas Imperator dedit.*

Chrobati
et Serbli
Dalmatiam
occupant.

Chrobati ergo Serblique universam propemodum Dalmatiam cis ultraque montes, concessu Heraclii, & Abaribus expulsi adepti, duas partes inter se fecerunt. Quæ vergit ad Occasum, Chrobatis obtigit, & Chrobatiæ dicta est; quæ vero pars in

Dalmatia
cis ultraque
montes
bipartito
divisa.
partim
Chrobati-
s, partim
Serblis
obtigit.

Finis & descriptio
Chrobatie
Cisalpinae.

in Solem orientem spectat, Serblis obvenit, & Serblia nomen assumpsit. Cisalpinam Dalmatiam interfluebat Nestus, seu Tilurus, & Chrobatia a Serblia discriminata. teste Porphyrogenito, qui fluvium illum novo a Slavis ~~in~~ hoc vocabulo Zentina appellat: *A Zentina autem fluvio Chrobatia incipit, extenditurque versus mare ad Istria usque confinia sive Alburnum urbem, versus Montana aliquatenus etiam supra Istria Thema excurrit, versus Zentinam, & Clebena Serblia regionem attingit.* Terminus igitur Occidentalis Chrobatie citra montes erat Istria, sive Alburnum idest Alvona civitas Istriae prope Arsam, qui finis Italiae fuit, idemque initium Dalmatiae; terminus autem Orientalis erat Zentina fluvius, nisi quod Chrobatia sub radices montium ultra Zentinam paullo in Orientem longius porrigebatur Clebianam complexa, quae regio ad Chrobatiam pertinebat; ac propterea ex hac parte, ut Porphyrogenitus scripsit, *Serblia regionem attingebat.* Quin Chrobatia longius etiam videtur fines suos trans Zentinam in Ortum protulisse; quippe inter Zupanas Chrobatiae Emotam Porphyrogenitus annumerat, quae inter Tilurum seu Zentinam & Naronem sita est, ad lacum, unde Naro profluit. Quare extrema ad Orientem Chrobatia Serbliam sic attingebat, ut confinia utriusque implicita, & quodammodo alia cum aliis intexta essent; atque altera alteri, finibus vel productis, vel contractis, innesteretur. Chrobatiam Porphyrogenitus divisit in Zupanas sive Toparchias omnino undecim. *Zupania* est Slavonicum nomen derivatum a *Zupa*, quod verbum apud Slavos idem valet, atque apud Latinos *Populus*. Zupania est regio populis referta e vicis, oppidis, atque urbibus constans, quam nos vocabulo ab Graecis mutuato Toparchiam diximus. Divisa est autem eorum regio in Zupanas xi. quarum nomina *Clebiana, Tzentena, Emota, Pleba, Pesenta, Paratbalassia, Brehera, Nona, Tuena, Sidraga, Nina*. His adiecit tres alias regiones, quas itidem Chrobatiae finibus inclusas, Bano idest Duci aut Dynastae ejus gentis speciatim attribuit: *ipsorumque Banus tenet Cribasam, Litram, & Gutzecam.* Quae sit cujusque Zupaniae positio, & quae cuique nunc regio & appellatio respondeat, capite proximo declarabitur. Urbes vero, quas possidebant Chrobati, e quibus aliqua a Zupaniis, quarum capita erant, denominatae videntur, haec sunt, eodem auctore Porphyrogenito, cap. 31. *Nona, Belogradum, Belizsin, Scordona, Clebena, Stolpum, Tenen, Cori, Elaboca.* Praeterea Chrobati ultra montes usque ad Savum obtinebant quidquid etiamnum Chrobatiae vocabulo subest; hoc est, quod scripsit Porphyrogenitus *Chrobatiam, versus Montana aliquatenus etiam supra Istria Thema excurrere.* Et fortasse ad hanc partem Chrobatiae pertinebant duae illae Zupaniae Pleba & Pesenta, cum earum positionem in Chrobatia cisalpina seu maritima non inveniam. Ad haec, e Chrobatia, qui Dalmatiam occupaverant, secessionem factam esse idem Porphyrogenitus tradit, & alios in Pannoniam, alios in Illyricum commigrasse: *At e Chrobatia, qui in Dalmatiam venerant, pars quadam secessit, & Illyricum atque Pannoniam occupavit.* Hic Pannoniae nomine intelligi oportere Pannoniam Saviam inter Savum & Dravum, Illyrici autem vocabulo Maesiam superiorem subesse, supra demonstravimus. Itaque Chrobatia erat omnis divisa in partes tres Maritimam, Mediterraneam, & Interamnensem. Chrobatiam maritimam a Septemtrione Alpes, a Meridie Mare Adriaticum, ab Occasu Istria sive Alvo-

Universae
Chrobatie
tripartita
divisio.

na civitas, ab Oriente Zentina fluvius definiebant, nisi quod ab hac regione ultra Zentinam paullulum producta Serbliam attingebat. Mediterranea inter Savum, & Montes partem veteris Japydiae transalpinæ, partemque veteris Pannoniae Australis occupaverat, & uti nunc, sic olim ab Occasu Carnioliae, ab Ortum Boffina terminabatur. Chrobatia Interamnenensis eadem est, ac Pannonia Savia, Dravo Savoquae interfluit. Ab Occasu Noricum habet finitimum, ubi nunc pars Styriae & Carinthiae, atque in Ortum protenditur usque ad Danubium, qui ab Septemtrione in Meridiem cursum detorquens, eam sejungit ab ea parte Hungariae, quam olim Jazyges Metanastae incolebant. Nunc quod a Chrobatia acceperat, nomine amisso, communi Slavorum vocabulo appellatur Slavonia.

Serblia pars Dalmatiae cisalpinae Orientalis ab Zentina fere initium ducit; nisi quod pars in alpina inter Zentinam, & Naronem, quem Porphyrogenitus cap. 30. Orontium vocat, ad Chrobatiam pertinet: *oraeque maritima, inquit, contermina est Paganiis, (quorum regionem ab Orontio usque ad Zentinam paullo post producit) Montana vero ad Septemtrionem Chrobatia, quae in fronte, Serblia.* In Ortum autem porrigitur usque ad montem Scardum ab Aquilone in Austrum vergentem, quo a Dardania, & ad Drilonem fluvium, quo a Macedonia, sive ab Epiro nova disjungitur. Serbliam cisalpinam in quatuor partes tributam fuisse Porphyrogenitus cap. 30. docet, quarum unam incolebant Zachlumi, alteram Terbuniatae, & Canalitae, tertiam Diocletani, quartam qui Slavorum lingua Pagani, quod expertes essent Baptismi, ab Romanis vero Arentani appellabantur. Hi omnes Serbli erant, qui agro egentes, quem incolerent, ad Heraclium Imperatorem confugerunt. Pagania inter Zentinam ab Occasu, & Naronem ab Ortum, marique ad Meridiem adjacens, ad Septemtrionem Chrobatiam attingebat, tres ipsas Zupanas complexa. *Ab Orontio, idest Narone, flumine Pagania incipit, & porrigitur usque ad Zentinam flumen, & Zupanas habet tres, Rastotzam, Mocrum, ac Daleni; & quidem duae Zupaniae Rastotza & Mocrum ad mare sitae sunt, & sagenas habent; Daleni vero Zupania procul a mari sita est, & ejus incolae ex agricultura vivunt. Habent quoque Pagani insulas quatuor in propinquo, nimirum Meletam, Curcuram, Bartzum, & Pharum, omnes pulcherrimas, fertilissimasque; oppida item deserta, & paludes multas, in quibus habitant, & jumenta alunt, unde victum parant.* Haec Porphyrogenitus, qui de Paganiis alia cap. 36. adiecit: *Regio etiam illa, quam nunc Pagani incolunt, primitus a Romanis tenebatur, quibus Roma deductis Imperator Diocletianus in Dalmatia sedes assignavit. Et oriundi sunt etiam ipsi Pagani a Serblis non baptizatis, ab eo scilicet Principe, qui ad Heraclium Imperatorem confugit. Capta vero itidem ab Abaribus & vastata haec regio sub Heraclio Imperatore, rursus incolis frequentari cepit. Pagani autem dicuntur, quod baptismum non accepissent eo tempore, quo Serbli omnes baptizati erant. Etenim Pagani Slavorum lingua baptismi expertes dicuntur; Romanorum vero dialecto regio eorum Arenta nuncupatur, unde ipsi a Romanis Arentani appellantur. Habet Pagania urbes habitatas Mocrum, Berullia, Ostroc, & Labinetza; possident item Arentani insulas Curcra, sive Cicer, idest Curcuram, seu Corcyram. . . . Sed & aliae praeterea insulae sunt, quae ad Paganos non pertinent, puta Choara, Jes, & Lastobon.*

Serblia
pars O-
rientalis
Dalmatiae
Cisalpinae

Serblia
Cisalpina
partes
quatuor,

Pagania e
tribus Zu-
paniis
constans.

Zachlumos inter Ragusium & Orontium flumen Porphyrogenitus locavit, a Monte Chlumo no-

L 2

men

Zachul-
mia, &
ejus urbes.

men adeptos, unde etiam illorum regio Chulmia, & Zachulmia dicta fuit, quæ nunc pars est Principatus S. Sabæ, sive Hercegovinæ. *A. Rausio*, ait cap. 30. Porphyrogenitus, Zachlumorum principatus initium habet, & protenditur ad Orontium flumen usque. Sed postea idem Auctor paullo accuratius & distinctius Zachlumorum regionem descripsit cap. 33. Zachlumorum terra Romanorum primum dominabantur; illi nimirum Romanis, quos Diocletianus Imperator Roma eo, *præti* in coloniam deduxit; quemadmodum & in Chrobatorum historia de iis dictum est. Romanorum igitur Imperatori prius parebat Zachlumorum regio, sed ab Abaribus postea subjugata, & in vinculis abductis ipsius incolis, tota hæc regio deserta fuit. Qui vero nunc illic habitant Zachlumi, Serbli sunt, ab illo Principe, qui ad Heraclium Romanorum Imperatorem confugit, & Zachlumi dicti sunt a monte Chlumo nuncupato; & alias Slavorum dialecto Zachlumi dicuntur ii, qui post collem habitant; quandoquidem magnus est inibi collis, in cujus vertice urbes duæ sunt, Bona, & Chlum; retro autem hunc collem flumen Bona nuncupatum devehitur, quod Græcis *καλὸν* significat. Venit autem posteritas Proconsulis & Patricii Michaelis Busebutze Zachlumorum Principis filii, a non baptizatis accolis fluminis Bislas, quod & Ditzice cognominatur, habitavitque ad flumen Zachluma nuncupatum: suntque in Zachlumorum territorio urbes habitatae Stagnum, Mocriscie, Josle, Galumaenic, & Dobriscie.

cap. 30.
Terbunia
& Canalis
eorumque
oppida.

Terbuniatis, & Canalitis eadem obtigit regio a Decateris urbe montana in confiniis Bosniæ, usque ad Ragusium urbem maritimam porrecta, Zachlumis ab Occasu, Diocletanis ab Ortum finitima. *A. Decateris* vero incipit Terbuniæ principatus, porrigiturque se usque ad Rausium, at versus montana Serblia adjacet, quæ nimirum ab Occasu in Ortum usque ad Bulgariam excurrans proprium sibi nomen Serblia fecerat. At plura de Terbuniatis & Canalitis idem Porphyrogenitus cap. 34. Terbuniatarum, Canalitarumque eadem regio est: incolæ vero a non baptizatis Serblis descendunt, qui illic habitant ab eo usque Principe, qui a Serblia non baptizata ad Heraclium Imperatorem confugit, usque ad Blastemerum Serblorum Principem, qui filia sua maritum dedit Crainam Belæ Terbunia Zupani filium, eumque honoris ergo Principem appellavit, & ut sui juris esset effecit: atque ex illo Phalimeres natus est, ex quo Tzutzemeres. Terbunia vero Principes semper Serblia Principi parebant; & regio ipsa lingua Slavorum locum munitum significat: quandoquidem multe in ea munitiones sunt: estque sub ea alia adhuc regio, quæ Canale nuncupatur; Canale vero viam plaustrum Slavorum idioma te significat; nam propter loci planitiem servitutes omnes plaustris præstant. Habet autem tam Terbunia, quam Canale oppida, quæ habitantur, hæc, Terbuniam, Hormum, Rhisena, Lucabete, & Zetlebe.

Digelepa-
pi, & eo-
rum fines.

Sequuntur Diocletani ab Dioclea, urbe olim amplissima mediterranea, nomen mutuati; quos a Serblia proprie dicta montes disjungunt, eosque ab Occidente Decatera, sive Catharum civitas ad Sinum Rhizonicum apposita, distinctaque ab urbe fere cognomine Bosnensi, quam Catearam Porphyrogenitus vocat, ab Oriente autem Elifus Driloni adjacens, a Meridie ora maritima circumscribit. Dioclea porro, inquit cap. 30. Porphyrogenitus, propinqua est Elisso, Helcynio & Antibari oppidis Dyrrhachii, extenditurque Decatera usque: montana autem Serblia finitima sunt. Infra autem de Diocletanis hæc subiecit cap. 35. Etiam

Dioclea regio primitus occupata erat a Romanis, quos illuc Roma transfulerat Diocletianus Imperator; quemadmodum & in Chrobatorum historia dictum est, & Romanorum Imperatori *præti* subiecta; sed ab Abaribus hæc *præti* regio subjugata ac vastata fuit; & *præti* Heraclii Imperatoris temporibus habitari iterum cepit, quemadmodum Chrobatia, Serblia, Zachlumorum terra, Terbunia & Canale. Dioclea autem nuncupata est illa regio ab urbe ibi condita a Diocletiano Imperatore, quæ nunc habitatoribus vacua, in hodiernum usque diem Dioclea appellatur; suntque in ea regione urbes habitatae magna, Gradeta, Negrade, & Lontodocla. Hactenus de Serblia maritima.

Nec solum Serblia eam Dalmatiæ cisalpinæ partem, quæ spectat in Solem orientem, occupavit, sed alpes transgressa, quidquid transalpinæ Dalmatiæ ad Ortum vergentis inter Savum & montes Chrobati vacuum intactumque reliquerant, & longius secus Danubium progrediens, Mæsiam Superiorem in suum jus ac nomen redegit. Hinc duplex exitit Serblia mediterranea; altera Savo & montibus interjacens inde incipit ab Occasu, ubi desinit Chrobatia, & in longitudinem porrigitur usque ad Drinum, qui oriens e Scardo monte in Savum influit: hæc a Bosna fluvio, regionem illam interluente, Bosniæ, seu Bosniæ nomen accepit, cui duas præcipue urbes Porphyrogenitus attribuit: in agro, inquit cap. 32. Bosnae Cateara, & Desnec; hujus pars ad Meridiem vergens a fluvio cognomine, quo alluitur, denominata est Rama regali quondam titulo insignis, quo uti solebant Reges Hungariæ. Altera vero, quam Drinus & Mons Scardus ab Occasu, Danubius a Septentrione, Bulgariæ fines ab Oriente, initia montis Hæmi a Meridie definiunt, commune gentis nomen sibi uni vindicavit, hodieque retinet, ac Servia vulgo appellatur. Pars Serblia in Austrum obversa, quæ olim dicta est Dardania, ab Rasca fluvio per eandem labente Rasciæ nomen sibi adscivit; quamvis non desint, qui eam Serblia partem, quæ in Aquilonem spectat, Rasciæ vocabulo afficiant. Sunt etiam, qui Servia Rasciæque vocabula pro synonymis habent; neque alteram ab altera regione distinguunt. Utrosque in errorem induxit Rirus Rascianus, qui æque in Serblia, atque in Rasca ad rem sacram liturgicam vulgo adhibetur, atque adeo in regionibus ultra Danubium dominatur. Serblia propriæ urbes aliquot nominatim recenset Porphyrogenitus: Sunt, inquit cap. 32. in Serblia baptizata oppida, quæ habitantur, Desnecum, Tzernabusee, Megyretus, Dresnec, Lesnec, Salenes.

Itaque Dalmatia septimo sæculo sub adventum Slavorum quidquid cis ultraque montes obtinebat, id fere totum Chrobatia & Serblia cessit; ipsa vero in angustum adducta civitates aliquot maritimas insulasque in sua potestate retinuit, quæ cum in fide ac ditione mansissent Imperatorum Orientalium, vetus Dalmatiæ nomen servarunt. Has vero qui incolebant, eos Romanos appellat Constantinus Porphyrogenitus, sive quod Imperatoribus Romanorum subessent, sive quod ab illis Romanis originem traherent, quorum Colonias in ea loca Diocletianus deduxerat. Hujus Dalmatiæ contractæ, Slavorumque dominatu exemptæ, civitates atque insulas idem Porphyrogenitus cap. 29. percensuit: Slavi Romanos deleverunt, eorumque loca tenuerunt; reliqui autem Romani in ora maritima oppidis servati, eaque etiamnum tenent, & sunt ista, Rausium, Aspalathum, Tetrangurium, Diadora, Arbe, Becla, & Opsara; eorumque habitatores in hodie-

Descriptio
Diocleæ
regionis,
& ejus ur-
bes.

Serblia
duplex
mediterra-
nea; prior
pars circa
Drinum
dicta est
Bosna;

altera ab
Drino us-
que ad
Mæsiam
inferiorem
sive Bul-
gariam,
inter Da-
nubium
& Hæmum;
hodieque
Servia di-
citur.

Rasca
pars mæ-
diana Ser-
blia.

Urbes Ser-
blia.

Dalmatia
contracta
post ad-
ventum
Slavorum
sub Impe-
ratoribus
CP.

Ejus ur-
bes.

hodiernum usque diem Romani appellantur. His ad-
jecit insulas *Arbem*, *Beclam*, *Opfarum Lumbrica-*
tum, & alias præterea, quas ab incolis vacuas, de-
sertasque a plebe & cultura hominum, temporibus
illis, cum ipse scribebat, fuisse affirmat; videli-
cet *Catautobenon*, *Pizuch*, *Selbon*, *Scerdam*, *A-*
loep, *Scirdacissam*, *Pyrotimam*, *Meletam*, *Esti-*
nez, & alias complures, inquit, quarum nomina
ignorantur. Cum Porphyrogenitus Meletam insu-
lam Paganis, sive Narentanis attribuit, Meleta
illa, cujus modo mentionem fecit, alia est ejus-
dem nominis insula infra Sinum Flanaticum. Qua-
re sub dominio Slavorum Dalmatia tripartitam
divisionem subiit: pars una assumpto Chrobatia
nomine Chrobatia obigit; altera obvenit Serblis,
a quibus Serblia est nominata; tertia antiquo Dal-
matia vocabulo retento in fide permansit ac pote-
state Imperatorum Orientis. Cæterum posteriori-
bus sæculis, ut supra diximus, Chrobatia Serbli-
que vocabulis paulatim obsolescentibus, Dalma-
tia maritima, & cisalpina vetustissimum Dalmatiæ
nomen recuperavit: id quod Andreas Dandulus præ-
clare animadvertit in Chronico: *Moderni autem ma-*
ritimam totam vocant Dalmatiam, montana autem
Croatiam; nisi quod, ut alio loco admonui, sub
communi Dalmatiæ vocabulo pars prima ad Occa-
sum Chrobatia nomen apud aliquos retinuit, pars
vero extrema ad Orientem Albaniam nomen e regio-
ne proxima recepit. E regionibus vero transalpi-
nis, quas Dalmatiæ vel intra Savum Augustus, vel
ultra Savum Dravumque Græci Scriptores adjece-
rant, depulsa in perpetuum Dalmatia, proximas
quidem citra Savum partim Chrobatia, partim
Bosna; ultiores vero illas, quæ Savo Dravoque
interjacent, Slavonia, quæ inter Dravum & Da-
nubium continentur, Hungaria reliquit.

Sub ad-
ventum
Slavorum
tripartita
Dalmatiæ
divisio;
pars Chro-
batiæ, pars
Serblis
obigit;
pars in di-
visione man-
et Impera-
torum O-
rientis.

Presbyteri
Diocleas-
tis narra-
tio.

Concilium
Delmita-
num.

Chrobatia
Cisalpina
bisariam
divisa, in
Chroba-
tiam Albam
& Chro-
batiæ
Rubeam.

Chroba-
tiæ Medi-
terraneæ
pars una
Bosna, pars
altera Ras-
cia.

Auctor Anonymus, qui sub nomine Presbyteri
Diocleatis librum de Regno Slavorum conscripsit
sæculo duodecimo, tradit, qua tempestate Sfetope-
leck regnum Slavorum in Dalmatia obtinebat, Sla-
vos omnes Constantini cognomento Philosophi,
qui postea dictus est Cyrillus, doctissimi & san-
ctissimi viri cohortationibus impulsos, & præcep-
tis edoctos, una cum ipso Rege Christianæ reli-
gioni nomen dedisse: deinde frequentissimum ex
Episcopis & Primoribus Regni Concilium habi-
tum esse, in planitie Delmitana, antiquo Del-
minio subiecta, cui Honorius Stephani Papæ Le-
gatus Apostolicus, itemque Leo & Joannes Michæ-
lis Constantinopolitani Imperatoris Legati inter-
fuisse dicuntur. In eo cum multa sapienter & præ-
clare ad rem publicam & ecclesiasticam ordina-
dam constituta sunt, tum vero ait quadripartitam
regionum divisionem factam fuisse; & Chrobatia
cisalpina seu maritimæ quæ pars a planitie Delmi-
tana in Occidentem usque ad Istriam protenditur,
eam *Chrobatiam Albam*; quæ vero pars in Orien-
tem Dyrrhachium usque procurrit, eam *Chroba-*
tiam Rubeam appellatam esse: Mediterraneam ite-
dem regionem, Drini interjectu, in duas partes
tributam esse; & quæ citra Drinum in Occasum
spectat, eam Bosna vocabulo, quæ ultra Drinum
in Ortum vergit, & a Meridie Macedoniæ fines at-
tingit, eam Rascia nomine donatam esse. Aucto-
ris verba ipsa transferre haud piget: *Deinde mari-*
tima in duas divisit provincias; a loco Dalma, ubi
Rex tunc manebat, & Synodus tunc facta est, us-
que ad Valderino (id est Arsam flumen Zacureo in-
terprete) vocavit Croatiam Albam, quæ & inferior
Dalmatia dicitur; cui inferiori Dalmatia consensu
Domini Papæ Stephani, & Legatorum ejus insti-
tuit Salonitanam ecclesiam Metropolim, sub cu-
Illyricum Sacrum.

jus regimine has Ecclesias statuit, videlicet Spala-
tum, Tragurium item ab eodem loco Dalma
usque Bambalonam civitatem, quæ nunc dicitur Dyrr-
hachium, Croatiam Rubeam vocavit; & sicuti infe-
riori Dalmatiæ Salonitanam Ecclesiam constituit Me-
tropolim, simili modo superiori Diocletanam pro ju-
re antiquo statuerunt Metropolim, sub cujus regimi-
ne has Ecclesias declararunt, scilicet *Antibarium*,
Budum *Surbiam* autem, quæ & transmon-
tana dicitur, in duas divisit provincias; unam a
magno flumine Drina contra occidentalem plagam us-
que ad montem Pini, quam & Bosnam voca-
vit; alteram vero ab eodem flumine contra Orien-
talem plagam, usque ad Lapiam, & Lab, quam
Rassiam vocavit. Hactenus Presbyter Diocleas;
quem secuti Andreas Dandulus & Flavius Blondus,
eamdem quadripartitam divisionem haud brevius,
quam dilucidius, prætermisiss obsoletis vocabulis
ab Diocleate adhibitis exponunt; & quem Diocleas
Sfetopeleck, ipsi Sveropolim vocant; eum-
dem quippe Regem alii Budimirum, alii Rastis-
lavum, alii Scrantoplucum, alii Ssentoplucum, alii
Sphendoplocum, alii aliter appellant. Itaque An-
dreas Dandulus ad an. 874. hæc adjecit in chron.:
Hujus autem B. Cyrilli prædicatione Sveropolis Rex
Dalmatiæ, qui ab Odrillo germano Totila Regis Got-
thorum originem duxerat, cum toto suo populo fi-
dem Catholicam suscepit, & ab Honorio Cardinali
Legato Apostolicæ sedis, assistentibus Orthodoxis
Episcopis, & Apocrisariis Michaelis Imperatoris
Constantinopolitani, a quo regnum suum recogno-
secbat, in plano Dalmini coronatus est, & Regnum
suum in quatuor partes divisit. . . . A plano ita-
que Dalma usque Istriam Croatiam Albam vocavit,
& a dicto plano usque Dyrrhachium, Croatiam Ru-
beam; & versus montana a flumine Drino usque Ma-
cedoniam, Rasciam, & a dicto flumine citra, Bos-
nam nominavit. Eadem Flavius Blondus lib. 2. ver-
bis paulum diversis refert: Sveropilus Dalmatiæ
Rex, subditaque illi Sclavorum gens, quam a Bo-
hemis Germanis originem habuisse ostendimus, tunc
primum ad Christi fidem sunt conversi. Facta est per
id temporis Regni Dalmatiæ divisio, cujus membro-
rum nomina etate etiam nostra in usu habentur,
Nova autem hac divisione a Campis Dalmatiæ hinc
Istriam usque, Croatiam Albam, inde a distis cam-
pis Dyrrhachium usque, Croatiam Rubeam; & ver-
sus Montana, a flumine Drino, trans ipsum flumen
Macedoniam usque, Rasciam, & citra flumen, Bos-
nam vocavere.

Sveropo-
lis Rex
Dalmatiæ,
ejusque
ad fidem
conversio.

Vereor equidem, ne hujusmodi quadripartita di-
visio ficta sit & commentitia; nam Constantinus
Porphyrogenitus, qui proximo post Sveropilum,
sive Sfetoplechum sæculo floruit, maritimæ Dal-
matia quod Chrobati occuparunt, Tiluro seu
Zentina fluvio definivit, reliquam vero Dalma-
tiam trans Zentinam in Ortum porrectam Serblis
attribuit, Serbliaque vocabulo subjecit. Hæc par-
titio, quam ante annos fere trecentos Chrobati
Serbliaque fecerant, sine ulla finium aut nominum
variatione adhuc vigeat, cum Constantinus im-
perabat, qui ut Romanum filium, libro de Ad-
ministratione Imperii conscripto, de situ ac natu-
ra regionum doceret, provinciarum limites, vo-
cabula, & divisiones ad Geographiam suo tempo-
re usitatam ac receptam accommodavit. Si ergo
Chrobatia, Sfetoplecho regnante, Tilurum trans-
gressa Serblia maritimam Dyrrhachium usque in
suum nomen ac potestatem redegit, quid est, quod
Constantinus Regis illius ætati propemodum sup-
par, jus nomenque Chrobatia inter Tilurum seu
Zentinam continuit? quid est, quod regionem om-
nem

Instratio
Diocleatis
non coha-
ret cum
illis, quæ
scribit
Constantinus
Porphy-

Chrobatia
Alba &
Serblia
Alba lon-
gissime a
Dalmatia
finibus dis-
juncta.

Errata
Dioclea-
tis.

nem ultra Tilurum Serbliae assignavit? cur veterem illam inter Chrobatos Serblosque factam partitionem descripsit, receptiorem vero, de qua filium edoceri, sua & illius pluris intererat, silentio pretermisit? Cur de Sphendoploco Moraviae Principe, quae digna litteris ac memoria esse censuit, commemoravit; de illius vero, sive de illius de-
rum Dalmatico Regno nulla in eo libro attenta invenitur? cur demum Chrobatia *Alba* nusquam meminit, de qua mentionem qui fecerit ante Presbyterum Diocleatem, fortasse nullum reperies? Scio equidem saepe apud Porphyrogenitum & *Albam Chrobatiam*, & *Albam Serbliam* cognominari; sed utramque longe ab Dalmatia summoyet; hanc quidem ultra Savyum Dravumque, illam vero ultra Carpatas sive Sarmaticos montes rejecit. Utramque baptismi expertem vocat; & ab altera quidem Chrobatos, ab altera Serblos oriundos, & in Dalmatiam profectos esse tradit; & eodem Heraclio imperante, cujus concessu sedes in Dalmatia nasci fuerant, per Presbyteros ab Romano Pontifice missos de Christianis mysteriis ac praeceptis eruditos, & baptismi initiatos fuisse. An vero tum primum pars illa Dalmatiae Mediterraneae citra Drinum in Ortum obversa Bosna dici; itemque pars altera trans Drinum in Meridiem vergens, & Macedoniæ finitima Rascia nuncupari ceperit, cum Sfetopeleck rerum potiebatur, mihi sane non liquet; illud sine ulla dubitatione affirmare posse mihi videor, Presbyterum Diocleatem, multa in historia Slavorum & rerum ignoratione, & temporum perturbatione peccasse; id quod, ante nos, insignis Dalmaticarum rerum Scriptor præclare animadvertit. Pauca ejus errata hic adnotasse satis fuerit, e quibus conjecturam de reliquis facere liceat. Nam primum quidem Slavorum omnium, qui Dalmatiam incolebant, ad Christum conversionem revocavit ad nonum æra Christianæ sæculum; eo quippe sæculo & Sfetopeleck, Rex Slavorum, & Cyrillus ejusdem gentis Apostolus floruerunt. Atqui Constantinus Porphyrogenitus, qui Presbytero Diocleati vel antiquitate, vel auctoritate plurimum præstat, præter Narentanos, Serblos omnes, Chrobatosque sub imperio Heraclii, a quo sedes agrosque in Dalmatia impetraverant, Christianis sacris initiatos esse affirmat. Deinde Concilio Delmitano interfuisse ait Diocleas Legatos tum Michaelis Imperatoris, tum Stephani Papæ, quamvis & multis Imperatoribus, quibus nomen fuit Michaelis, itemque & multis Romanis Pontificibus, qui Stephani nomen gesserunt, neminem nota arithmetica apposita speciatim designet, a quo vel Roma, vel Constantinopoli ad conventum illum missi Legati fuerint. At sæculo nono nullus fuit Imperator Michael, nullus Stephanus Papa, qui simul eodemque tempore vel Imperium, vel Pontificatum gesserint. Tres eo sæculo invenio cognomines Imperatores; Michaellem cognomento Rengabem ab anno 811. ad annum 813., Michaellem II. Balbum ab an. 820. ad annum 829., Michaellem III. Porphyrogenitum ab an. 846. ad an. 867.; duos cognomines itidem Pontifices Romanos, Stephanum V. ab an. 816. ad an. 817., Stephanum VI. ab an. 885. ad 891. Confer horum Pontificatum cum illorum Imperio, nullus est Stephanus, qui Michaelle sive primo, sive secundo, sive tertio imperante, Ecclesiæ Romanæ præfuerit. Præterea Constantinus Philosophus, qui postea appellari voluit Cyrillus, Sfetoplechum ad Christi cultum traduxit ante obitum Nicolai Romani Pontificis, qui ex hac vita decessit anno 867.; ab hoc siquidem post ejus Regis regni conversionem in

urbem evocatus cum esset, ut Apostolicæ illius expeditionis rationem redderet, Romam pervenit, Nicolao jam mortuo, suffectoque in ejus locum Hadriano secundo; ut docent Acta SS. Cyrilli, & Methodii & hagiologos Antuerpienses Tom. 2. p. 1x. Martii. Hadriano autem successit Joannes VIII. an. 872.; cujus extat epistola ad Sfetopulchrum gloriosum Comitem anno circiter 880. scripta. Is Sfetopulchus nepos erat Sfetopluchi senioris, ejusque successor, ut docent iidem Hagiographi Antuerpienses; estque ille, quem Annales Fuldenses ad an. 894. vocant Zuantblock Regem Marahensium, idest Moravensium Slavorum, & Constantinus Porphyrogenitus supra laudatus Sphendopulchum Principem Moraviae appellat; huic enim tum Annales illi, tum Porphyrogenitus tres filios attribuit. Ergo neque conversio Sfetopluchi senioris, quem annos 40. regnasse ait Diocleas, neque Concilium Delminum ab eo convocatum congruere potest cum ætate sive Stephani V. sive Stephani VI., quorum alter post primum sedis annum obiit anno 817., alter Pontificatum iniit anno 885., cum Sfetopulchus senior jampridem vivere desisset. Huc adde, quod Constantinus, seu Cyrillus & Methodius sanctissimi fratres, Slavorum Apostoli, apud Bulgaros quidem & Chazanos & Moravos Evangelio operam dedisse leguntur; at Slavos Dalmatas ab avita superstitione ad Christi cultum avocasse, aut in Dalmatiam pedem intulisse nusquam in eorum Actis leguntur; in quibus scriptum invenio post Moraviam Christianis præceptis ac mysteriis imbutam, a Nicolao Pontifice Maximo Romam accitos esse, & Cyrillum quidem haud multo post diem suum obiisse, Methodium vero, Moravorum Archiepiscopus creatus cum esset, rediisse in Moraviam, qui deinde Poloniam etiam cum Borzivorio Duce Polonorum ad Christianam religionem traduxit. Demum Sfetopulchum seniore principatum apud Moravos obtinuisse Scriptores omnes consentiunt, at qui ejusdem, vel Sfetopluchi junioris regnum ultra Dravum in Dalmatiam usque protulerit, præter Diocleatem Presbyterum, neminem invenio. Quocirca vereor, ut viris eruditis satis probari possit series illa Regum Slavorum, ex qua Presbyter suum Slavonicum Regnum contexuit; cui nixa cum sit divisio illa Chrobatiae Albæ, & Chrobatiae Rubræ, hæc quoque in dubium vocari merito potest; præsertim cum opusculum illud multis mendis & anachronismis scateat, quorum omnium vel maximum illud est, quod Regnum Attilæ ab quinto sæculo infra nonum dejecerit; quippe cum Attilam æqualem fecerit Tomislavo, qui tertius a Sfetoplecho regnum in Slavis obtinuit. Sed hæc alias, cum de Slavorum ætate ac rebus disserendum erit, in disquisitionem crismique accuratam vocari oportebit; & quæ scripsit Diocleas de Regno Slavorum, ea partim abjudicari ac rejici debere, partim recipi, & cum historica veritate conciliari posse ostendemus. Cum vero Flavius Blondus scripserit Sveropilo regnante factam esse quadripartitam illam Dalmatiæ divisionem, & hujus membrorum nomina ætate etiam sua in usu haberi testetur; nisi velimus Blondi auctoritati ac testimonio fidem abrogare, fateamur necesse est superioribus quidem ante hunc Scriptorem ætatibus, incerto tamen tempore & auctore, factam esse illam Dalmatiæ partitionem, eidemque *Alba Rubraque Chrobatia* cognomina imposita, quæ adhuc viguisse affirmat, cum rem hanc ipsemet litteris mandabat. Cæterum ne ipse quidem Blondus diffitetur, suorum temporum moris fuisse, communique consuetudine receptum,

Diocleas
Anachronismus vel
maximus.

Vigent
hodieque
nomina
Dalmatiae,
Chroba-
tia, Bos-
na, Rascia.

septum, ut praetermissis *Alba & Rubra* Chrobatie vocabulis, terrarum ille tractus citra montes vergens ad mare Dalmatia simpliciter, & sine ulla cognominum appositione dicatur; regio autem montana & mediterranea Chrobatia nominetur; Bosnam vero & Rasciam ad regnum, sive ad Reges Chrobatie pertinere ait: *Servant tamen etatis nostrae consuetudo, ut ea omnia, Dalmatia quondam ora in superum mare vergens, Dalmatia, & quidquid ejusdem montis mediterranea fuisse, Croatia nominetur; Rasciaque, & Bosna pro Regni Croatiae regionibus habeantur.* Idem confirmat Andreas Dandulus: *Moderni autem maritimarum ora vocant Dalmatiam, montana autem Croatia.* Quae quidem regionum & nominum distinctio nostris etiam temporibus viget, atque omnium litteris ac sermone usurpatur; etenim regio quidem cisalpina ac maritima Arsam inter ac Drilonem, ut saepe diximus, vulgo appellatur Dalmatia; regio autem transalpina ac mediterranea, qua respicit Occasum, Chrobatia, qua in Ortum spectat, Bosna dicitur; Rascia vero proprie dicta est pars Serbliae vergens ad Meridiem.

§. III.

De bipartita divisione Dalmatiae ad mare, & supra mare, sive Dalmatiae Illyricae & Italicae.

Propagatio nominis Dalmatici usque ad fluvium Athesim, vel etiam longius prolata bipartitam quamdam divisionem Dalmatiae invexit, vulgo quidem ignotam, sed veterum tabularum, & multorum Scriptorum auctoritate firmatam. Nam Venetiam antiquam, itemque Carniam Cisalpinam olim appellatam fuisse *Dalmatiam supra mare* tum perversti codices, tum Flavius Blondus, Raphael Volaterranus, Leander Albertus, & alii plures confirmant; hodieque in Tabulis Curiae Romanae hanc regionem denominari *Dalmatiam supra mare* testatur Ferdinandus Ughellus tom. 5. Ital. Sac. *Hanc ipsam regionem, inquit, Carolus Magnus, deleto Langobardorum dominio, Dalmatiam supra mare appellavit: quod nomen in sacra Codice Fisci Apostolici adhuc retinet; vulgo Langobardicum Marchiae Tarvisinae nomen in ore est.* Huic Dalmatiae Italicae cognomen *supra mare* propterea impositum esse arbitror, ut distingueretur ab Illyrica, & vera propriaque Dalmatia, quae quidem ut alteri Venetiae Italicaeque Dalmatiae proportionem quadam cognominis respondeat, rite appellari potest *Dalmatia ad mare*. Hinc extitit bipartita illa Dalmatiae divisio, de qua nunc agimus; altera quippe *ad mare*, altera *supra mare* Dalmatia fuit. Aptè autem congruenterque ad naturam regionis suum utrique cognomen inditum est: quippe Dalmatia Illyrica citra montes inter Arsam Drilonemque adjacet mari Adriatico, quemadmodum Strabo scripsit: *ad mare tota pene est Ardia*, idest Dalmatia; altera vero Dalmatia Carnica & Veneta, cum ex intimo sinus Adriatici recessu, quod est veluti maris ejusdem caput atque initium, Alpes versus paulatim se attollens, e superioribus locis quodammodo in mare immineat, hanc ipsam ob causam cognominata est Dalmatia supra mare. De hac secunda & recentiori Dalmatia, quae hic adjiciam, plura suppetunt, cognitu quidem digna, sed, quod veterum litterarum luce careant, subobscura, & ad investigandum explicandumque adeo difficilia, nihil ut certi exploratque afferre possimus. De priorè autem Dalmatia, quod huic loco addere necesse sit, nihil superest.

Carnia &
Venetia
dicta Dal-
matia su-
pra mare.

Dalmatia
ad mare,
Dalmatia
supra ma-
re.

Utriusque
cognomi-
nis expli-
catio.

Laurentius Pignoria de Orig. Patav. pag. 80. & 151. tres Catalogos Provinciarum sive Episcoporum Christiani orbis, testes sane idoneos citat, in quibus Carnia & Venetia appellantur Dalmatia *supra mare*, unum e perantiquo Codice Bibliothecae Vaticanae descriptum, alterum ignoti Auctoris, tertium a Symphoriano Camperio Archiatro Ducis Lotharingiae compositum. His adde Notitiam Ecclesiarum, Celestino III. Pontifice, intra finem duodecimi saeculi confectam, itemque alteram saeculi decimi quinti, ab Episcopo quodam Catharensi conscriptam; utramque Emmanuel Schellstrarius vulgavit in Appendice ad tomum 2. Antiquitatis Ecclesiasticae illustratae. In his autem Patriarchatus Aquilejensis in Dalmatia supra mare collocatur. Extrat apud nos exemplar cujusdam Romani codicis, qui videtur antiquior esse decimo tertio saeculo, & subest huic titulo: *Liber Taxarum Ecclesiarum & Monasteriorum*; itemque alterum alterius Codicis paullo recentioris, qui inscribitur: *Liber Taxarum omnium Ecclesiarum, & Monasteriorum totius Orbis terrarum, quam diligentissime ad exemplar Libri Sacri Collegii & Camerae Apostolicae emendatus.* In prioribus haec leguntur: *In Dalmatia super mare Patriarcha Aquilejensis has habet suffraganeos, Mantuanum &c.* In posteriori ferè omnes Episcopatus Istriae positi sunt in *Dalmatia Prov. Aquil.* Quare Aubertus Miræus in ea, quam ipse contexuit, Notitia Episcopatum Orbis Christiani, in Dalmatia constituit Patriarcham Aquilejensem lib. 1. & lib. 2. *In Dalmatia, inquit, Aquilejensis Patriarcha, cui sunt suffraganei, Mantuanus &c.* Itaque more atque instituto Curiae Romanae jam inde antiquitus recepto, usus invaluit, ut in Tabulis Fisci Apostolici, quemadmodum Ughellus supra laudatus admonuit, Ecclesia & Provincia Aquilejensis in Dalmatia *supra mare* locaretur. Hue addas licet Notitiam Episcopatum Orbis Christiani, sive Provinciae Romanae insertum *Chronico Chronicorum Ecclesiastico-Politicorum* Auctore Joanne Gualtero Belga, Francofurti in officina Aubriana edito an. 1644., in quo scriptum reperies: *In Dalmatia super mare Patriarchatus Aquilejensis cum suffraganeis. 17. &c.* Idem docet Flavius Blondus: *Eam regionem quando Galliae Cisalpinae, quando transpadanae Italiae partem, quandoque Venetiam appellatam, Romana ecclesia monumenta esse volunt partem Dalmatiae super mare; & Raphael Volaterranus l. 4. Geog. Secundam Italiae transpadanae partem Venetiam appellant, hodie vero Marchiam Tarvisinam. . . . a Cavolo autem Magno Dalmatia supra mare haec pars appellata.* Idem etiam confirmant Leander Albertus, itemque Bernardinus Scardeonius de Antiqu. Patav. pag. 9. qui Blondum testem appellat: *Insuper auctore Blondo a Romana Ecclesia vocitata fuit Dalmatia supra mare, a vicinitate Dalmatiae, quae eidem mari Adriatico confinis est.* Nec mihi praetereundus est Baronius in Notis ad Martyr.: *Et sicut Romatiana civitas, sic etiam Dalmatica dicta est (scilicet Aquileja) & etiamnum subinde dicitur Stylo Romanae Curiae, & Dalmatia tractus circumjacens.* Hinc velim intelligas, quid significet principatus Dalmatiae, quem Petrus Damianus in Vita S. Romualdi attribuit S. Petro Urseolo Venetorum Duci, cum nondum Dalmatia Illyrica Venetorum imperium subiisset: *Anno 977. Petrus cognomento Urseolus Dalmatici Ducatus gubernabat habenas;* quippe Petrus Urseolus secundus Primi filius, ut ait Dandulus, *Ducem Dalmatiae se primitus nominavit.* Nimirum Dalmatia, cujus principatum adeptus est S. Petrus Urseolus, erat ipsa Venetia, quae

Dalmatia
supra ma-
re dicitur
Carnia &
Venetia.

Cur S. Pe-
trus Ur-
seolus Dux
Dalmatiae
dictus.

quæ vocari solebat *Dalmatia supra mare*, sive *Dalmatia Italica*.

Sed quam certum est regionem illam, quæ pars fuit Italiæ, sive Galliæ transpadanæ, cognominatam fuisse *Dalmatiam supra mare*, tam est difficile, vel ejus fines designare, vel hujus appellationis initia & causas evolvere, atque explicare. Carniam & Venetiam hujus Italiciæ Dalmatiæ finibus comprehensam fuisse convenit inter omnes; an vero etiam Istria eodem vocabulo contineretur, id in controversia est. Hanc provinciam exemit Raphael Volaterranus, quippe Timavum amnem, ultra quem est Istria, Dalmatiæ hujus terminum constituit: *A Carolo autem Magno Dalmatia supra mare hac pars appellata est; termini ejus Athesis usque Timavum, qui supra Aquilejam fluit, in quo tractu Forojulienses sunt.* Præterea Notitia illa Ecclesiæ, quam sub Pontificatu Cælestini III. conscriptam ferunt, Istriam sejunxit a Dalmatia *supra mare*, & Provinciam utramque nominatim distinxit, & suos utrique Episcopatus attribuit. Sed quæ his opponi queant, non desunt vetera monumenta. Nam in utroque Codice, qui apud nos extat, inscribiturque: *Liber Taxarum; in Dalmatia supra mare Patriarchæ Aquilejensi subjiciuntur Episcopi Istriæ, & in secundo diserte additur Patentinus in Dalmatia Prov. Aquil. Petenensis in Dalmatia Prov. Aquil. Polensis in Dalmatia Prov. Aquil. Emonensis in Dalmatia Prov. Aquil.* Huc accedit, quod verisimilius est Dalmatiam Italicam Illyricæ continuatam & junctam fuisse, quam interpositu, interjectuque Istriæ, alteram ab altera disjunctam; & cum in Italia non minus late pateat Dalmatia supra mare, quam Provincia Ecclesiastica Aquilejensis, ut hujus metropolitico juri, sic illius vocabulo Istria quoque subjecta fuerit necesse est.

In hac controversia quid meæ sententiæ sit antequam exponam, illud animadverti velim, haud secus Istriæ, quam Dalmatiæ vocabulum, in Carniam atque Venetiam olim dilatatum fuisse, & cognomen *supra mare* utrique ob eandem causam appositum, quia nimirum tam Istria, quam Dalmatia Italica supra recessum intimum, quod est veluti caput maris Adriatici, versus Alpes se attollunt, ipsumque sinum a Meridie subjectum e superioribus locis despiciunt. Catalogi Ecclesiæ & Provinciarum fere omnes, quos supra laudavi, itemque Aubertus Miræus lib. 3. Notit. Episc. Patriarchatum Gradensem constituunt in *Istria supra mare*, eique sex omnino Episcopos subjiciunt, *Castellanum seu Venetum, Torcellanum, Equilensem, Caprulanum, Cladiensem, & Civitatis Novæ.* In his autem nullus est Episcopatus, quin ad Venetiam pertineat, nullus est intra fines Istriæ propriæ, quam ab Occidente Formio amnis, vel Timavus definiunt. Nec vero Gradensem metropolim idcirco in Istria constitui dixeris, quod in ejus essent ditio Antistites Istri; nam post divulsam Gradensem ab Aquilejensi Provincia, multæ quidem Gradenfi cum Aquilejensi Patriarcha, & diuturnæ acerrimæque contentiones fuerunt, quod sibi uterque Istriam vindicaret; sed tandem anno 1179. in Concilio Lateranensi III. sub Alexandro III. cum Henricus Dandulus Gradenfis, & Uldaricus Aquilejensis Patriarcha suam uterque causam ageret, jusque suum lite ac judicio persequeretur, Istria adjudicata est Patriarchæ Aquilejensi, qui exinde Ecclesias Istriacas, nemine adversante, in sua potestate perpetuo retinuit. Totius controversiæ transactæ compositæque Diploma datum anno Dom. Incar. 1180. Pontif. D. Alexandri Papæ Ter-

ti anno XXI. Indi. XII. mensis Julii die XXI. Ferdinandus Ughellus Tomo quinto Ital. Sac. Patriarchis Gradenfibus inseruit. Videtur autem posterior esse uterque Liber Taxarum, qui apud nos extat, & certe posterior est Notitia Ecclesiæ sub Cælestino III. confecta; in his autem codicibus Patriarchatum Gradensem in *Istria* super mare collocatum invenio; ex quibus plane perspicueque illud, quod nunc volumus, efficitur, maritimam Venetiæ partem, quæ suberat Patriarchæ Gradenfi, olim denominatam fuisse *Istriam supra mare*. Nec vero dubium est, quin Istria etiam Aquilejam cum universa Carnia, Venetiamque omnem comprehenderet, id quod vetustissima monumenta declarant. Epistolæ Synodice Concilii Romani habiti contra Monothelitas anno 679. Agathone Pontifice Maximo, quæ inserta est Actiōi quartæ synodi Sextæ Oecumenicæ, subscribere *Agatho minimus Episcopus Sanctæ Ecclesiæ Aquilejensis Provincia Istria, Ursinus minimus Episcopus S. Ecclesiæ Cenetensis Provincia Istria, Benenatus minimus Episcopus S. Ecclesiæ Opitergina Provincia Istria, Ursinianus minimus Episcopus S. Ecclesiæ Paduanus Provincia Istria, Paullus minimus Episcopus S. Ecclesiæ Altinensis in Provincia Istria &c.* Viden, ut non solum Aquilejensis, sed etiam quatuor Episcopi Venetiæ, Cenetensis, Opiterginus, Patavinus, & Altinensis Istriæ Provinciæ adscribantur; quamquam de Ursiniano dubitari potest fueritne Paduanus, an Petinensis, sive alterius Ecclesiæ Episcopus, cum ejus nomen absit a Catalogo Antistitum Patavinorum. Quin etiam sæculo superiori Carniam & Venetiam Istriæ vocabulo donatam fuisse ostendunt tres Epistolæ Pelagii II. ad Eliam Episcopum Aquilejensem, qui propter irruptiones Langobardorum ad insulam Gradum Sedem Metropolitica transulit, ejusque suffraganeos Episcopos; ut docent inscriptiones singulis præpositæ: *Dilectissimis Fratribus Eliæ, aliisque Episcopis universis in Ecclesiæ Istriæ partibus constitutis. Dilectissimis Fratribus Eliæ, vel aliis Episcopis Istriæ. Dilectissimis Fratribus Eliæ universis Episcopis in Istriæ partibus constitutis.* Extant Epistolæ apud Baronium ad annum 586.

Elias autem jure metropolitico non solum Istriæ, sed etiam Venetiæ, aliisque Episcopis præerat. Gregorius Magnus Lib. 1. Epist. n. 46. in sua ad Joannem Ravennatem Epistolam datam indictione decima, idest anno 592. *De causa*, inquit, *Episcoporum Istriæ &c.* Atqui ea causa communis erat Episcopis omnibus Provinciæ Aquilejensis; omnes quippe tum Istriæ propriæ, tum Venetiæ, aliarumque regionum Episcopi, qui subjecti erant Metropolitæ Aquilejensi, eodem Schismate impliciti erant, & ob defensionem trium Capitulorum, ab Ecclesiastica communione desciverant. Demum Mauritius Imperator, ad quem per litteras confugerant Episcopi Schismatici orantes, ut auctoritatem suam apud Gregorium interponeret, ne quid molestiæ ab eo sibi exhiberetur, in suis ad eundem Gregorium litteris, illos omnes vocat *Episcopos Istriensium Provinciarum*, & in extrema Epistola *Episcopos Istriæ seu Venetiarum*. Hinc celebre illud schisma, quod Episcopi Provinciæ Aquilejensis conflaverant, dictum est *Istricum*. Wigulejus Hundius apud Philippum Thomasinum in monum. sac. & prof. Istriæ in antiquis Tabulis se reperisse testatur, Veronam appellari alpinam Istriæ civitatem: *Aquileja hoc tempore Istriæ civitas dicta reperitur. Immo Hundius ex antiquis Chartophylaciis Veronam nominat alpestrum Istriæ urbem, quæ remotior est ab odierna Istria, quam Aquileja.* Ferdi-

An Istria
etiam
Dalmatia
supra
mare?

Carnia &
Venetia
Istriæ in
Aquis
nodi, & in
epistolis
Pelagii
Papæ as-
tributa.

Patriar-
chatus
Gradenfis
in Istria
supra
mare.

Istria pro-
prie dicta
adjudicata
Patriar-
chæ Aquile-
jensi.

item in
Epistolis
Gregorii
Magni, &
Recriptis
Mauritii
Imp.

Verona
civitas
Istriæ, &
Tridentis.

nan-

nandus Ughellus tom. 7. Ital. fac. de Patriarch. Aquil. Tridentum etiam Istriæ attributum fuisse existimat; & omnes Episcopales Sedes Aquilejensi obnoxias communi Istriæ vocabulo, Istriæque longe lateque prolate finibus includere Veteres solitos esse tradit; quod tamen, inquit, non ita intelligendum est, quasi omnes illæ civitates, quarum nonnullæ remotissimæ ab Istria sunt, ut Verona & Tridentum, in Istria essent; sed id factum fuit ob reverentiam Patriarchatus Aquilejensis, cui subiectæ jure Ecclesiastico erant illæ omnes Civitates. Quare Pagius docet Istriæ vocabulo universam Aquilejensis Patriarchæ Provinciam comprehensam fuisse, sic prorsus, ut æque hæc, atque illa patuerit: *Aquilejensis metropolis amplissima erat jurisdictio; cum a Pannonia secunda usque ad Abduam in Insubria extenderetur. Continebat enim Rhetiam II. cujus Metropolis erat Sabio, ubi erat Episcopus S. Ingenius huic Synodo subscriptus; Noricum, cujus primaria urbs erat Tiburnia ad Dravum, ut patet ex Vita S. Severini Noricorum Apostoli, cujus urbis Leonianus Episcopus erat, subscripsitque Actis. Denique complectebatur Istriam, Foro-Julium, & Venetiam, quæ provinciæ uno Istriæ nomine id temporis, ut in VI. synodo appellabantur.*

Provincia
omnis A-
quilejensis
Istriæ vo-
cabulo
subiecta.

Dalmatia
supra ma-
re & Istria
supra mare
synony-
ma.

Istriæ no-
men in
Dalmatia
Illyricam
prolatum.

Ego vero sic existimo hæc duo enunciata Dalmatia supra mare, & Istria supra mare fere synonyma esse, & eorum utrilibet regiones urbesque easdem subiectas fuisse, quas omnes ut veteres uno communique nomine designarent, alias unam, alias alteram appellandi formam adhibere consueverant. Id sane intelligi potest ex duplici illa apud Schellstratium Notitia, quam iterum ac sæpius laudavimus. Nam quas provincias prior Notitia sub Cælestino edita, partim Dalmatiæ, partim Istriæ supra mare attribuit, easdem secunda Episcopi Catharensis, Istriæ vocabulo prætermisso, Dalmatiæ super mare adscripsit. Præterea urbes easdem ecclesiasque subscriptio Agathonis Metropolitæ Aquilejensis, ejusque Suffraganeorum Antistitum epistolæ synodice Concilii Romani adjecta, & litteræ Pelagii & Gregorii Istriæ vocabulo subijciunt; Catalogi vero plerique Episcopatum, & scriptores supra laudati in Dalmatia supra mare easdem constituunt. Hoc tamen interest, quod in aliquibus Catalogis Istria supra mare in ipsam Dalmatiam Illyricam, sive ad mare, jus suum ac nomen protendat; in omnibus vero Patriarchatus Gradenfis Dalmatiæ supra mare exemptus, in Istria supra mare collocatur. In ea quippe Notitia, cujus confectio ad Pontificatum Cælestini tertii refertur, una cum Gradenfi Patriarchatu duo Archiepiscopatus Dalmatici, Jadrensis & Spalatensis in Istria supra mare positi esse dicuntur; reliquæ vero Dalmatiæ Ecclesiæ, posthabito Dalmatiæ nomine, Sclavoniæ assignantur. Hæc itaque Notitia quidquid Venetiæ, Carniæ, Istriæ propriæ, Dalmatiæque propriæ finibus continetur, tres in partes distribuit, videlicet Dalmatiam supra mare, in qua Patriarchatus Aquilejensis, Istriam supra mare, in qua Patriarchatus Gradenfis cum Jadrensi, ac Spalatensi Metropoli, & Sclavoniam, in qua Ragusinus Archiepiscopatus. Altera Notitia, Episcopo Catharensi auctore, easdem Regiones, Istria omnino seclusa, bipartito divisit. Dalmatiam supra mare, quæ ab aliis intra fines Istriæ propriæ contrahi solet, in Dalmatiam Illyricam, sive ad mare usque ad Titium produxit, in eamque tres Provincias, Aquilejensem, Gradensem, Jadertinam inclusit. Reliquam ultra Titium Dalmatiam Sclavoniam vocat, eique tres itidem Archiepiscopales sedes attribuit Spalatensem, Ragusinam, An-

tiariensem. Utraque partem maximam Dalmatiæ Illyricæ ab Slavis olim advenis, sed jamdudum incolis, Sclavoniam appellavit. Sed uterque Liber Taxarum, quem apud nos extare diximus, Dalmatiæ quidem supra mare Aquilejensem, Istria vero supra mare Gradensem Patriarchatui adscripsit; at universam Dalmatiam Illyricam Sclavoniæ vocabulo, & provinciis Ecclesiasticis omnino quatuor, videlicet Jadrensi, Spalatensi, Ragusina, Antibarensi donavit. Quid quæris? Hæc varia earundem regionum nominandarum, & dividendarum ratio fere non aliunde, quam vel e temporum diversitate, vel e conversione rerum publicarum, vel e scriptorum arbitrio pendet: hi quippe aut pro temporum ac rerum varietate, aut etiam pro suo arbitratu provincias easdem alias dilatant, alias contrahunt, alias aliis vocabulis afficiunt; & præterea, ut ait Thomasinus loco supra citato, hæ regionum divisiones, & nominum mutationes ab eorum pendebant arbitrio, quibus parebant. Illud hic adnotasse necesse habeo, postquam Provincia Aquilejensis in duas metropoles distracta est, Gradenfis Patriarchatus, ejusque Ecclesiæ suffraganeæ, quæ cæteroquin Dalmatiæ supra mare finibus continebantur, in omnibus fere Notitiis Istriæ supra mare adscribitur; sive quod Istriæ propriæ finitimus esset, sive ut distingueretur a Provincia Aquilejensi, cui Dalmatiæ supra mare cognomentum perpetuo inhaesit.

Dalmatia
Illyrica
ultra Ti-
cium di-
stans
Sclavonia.

atque etiam
Istria
Tiberium.

Unde earundem
regionum
varia ap-
pellatio.

Cæterum, quemadmodum supra dixi, ut Dalmatia, sic Istria supra mare e regionibus fere iisdem constat, & terminis fere iisdem circumscribitur; nisi quod Istria longius in Orientem prolata aliquando in ipsam Dalmatiam Illyricam suum nomen suamque vim significandi invexit; utroque autem vocabulo scriptores Ecclesiastici potissimum uti consueverunt ad designandam Provinciam Aquilejensem, quæ æque patuit, atque Dalmatia & Istria Italica supra mare. An vero quemadmodum Provincia Aquilejensis jure suo metropolitico, sic etiam Dalmatia & Istria supra mare, extra Italiam Ecclesias Rhetice ac Norici, ac Pannoniæ secundæ, suo vocabulo complecterentur, mihi non satis liquet. Pagius postquam scripsit amplissima Aquilejensis metropolis jurisdictione Noricum, Rhetiam, Istriam, Foro-Julium & Venetiam contineri, has provincias ait uno Istriæ nomine id temporis, ut in VI. Synodo, appellatas fuisse. Ut ut hoc sit, certe hæc tria vocabula, quæ ad Italiam pertinent, Dalmatia supra mare, Istria supra mare, Provincia Aquilejensis, pro Synonymis habeamus licet; Provinciæ tamen Aquilejensi, & Dalmatiæ supra mare urbes aliquot Venetiæ maritimæ detrahas oportet, quæ in jus ditionemque Patriarchatus Gradenfis in Istria supra mare constituti transierunt.

Provincia
Aquilejensis
Italica
æque pa-
rens atque
Istria &
Dalmatia
supra
mare.

Jam vero, ut quæ supra pollicitus sum, paucis expediam, & de Istria propria, quam Volaterranus ab Dalmatia supra mare sejunxit, quæ mea sit opinio, breviter explicem. Censeo equidem Dalmatiæ supra mare Istriam quoque adjungendam esse. Si enim Dalmatia supra mare, & Istria supra mare sunt synonyma, quæ sub diversis vocibus fere idem significant; & ad Italiam quod attinet notio utriusque propemodum æque patet; Istria propria ut pars erat Istriæ supra mare, sic Dalmatiæ supra mare pars fuerit oportet. Idem confirmat codex Provincialis Romani apud Joannem Gualterum, & Liber uterque Taxarum apud nos existens, qui ecclesias Istricas Emonensem, Polensem, Parentinam, Petinensem, Justinopolitanam Dalmatiæ supra mare, & Provinciæ Aquilejensi attribunt;

hunc; idem suadet conjectura haud improbabilis, qua sit verisimilius, Dalmatiam supra mare cum Dalmatia Illyrica conjunctam fuisse, quam intermedia Istria interruptam ac disjunctam; & præterea cum Dalmatia *supra mare* Italica, & Provincia Aquilejensis iisdem terminis definiantur, quemadmodum hujus potestati metropoliticae subest, sic illius vocabulo contineatur Istria proprie dicta oportet.

Fines &
Descriptio
Dalmatiae
supra
mare:

Itaque Dalmatia *supra mare* ab Oriente, unde incipit Istria propria, indidem initium ducebat, videlicet ab Arsia flumine, Istriamque ipsam, Carniam & Venetiam complectebatur, mari et alpi- bus interjecta. Auctoritas autem unius Episcopi Catharensis, qui in sua Notitia Dalmatiae *supra mare* Archiepiscopatum *Jadrensem* adscripsit, cæteris dissentientibus, mihi tanti non est, ut ejusdem Italicae Dalmatiae fines ultra Istriam Italiae terminum proferendos existimem. Sed quatenus in Occasum Dalmatia supra mare fines suos protenderet, non satis constat. Venetiam, quæ pars est Dalmatiae hujus Italicae, Jornandes & Paullus Diaconus usque ad Abduam producunt, sed alii Olio, alii Mincio, alii autem Athesi definiunt. Ego vero Dalmatiam supra mare iisdem ab Occasu terminis coercendam censeo, quibus Provincia ecclesiastica Aquilejensis in Italia terminabatur; nam usus fere omnis hujus vocabuli Dalmatici, quod apud Scriptores rerum civilium vix reperies, in Tabulis ecclesiasticis Ecclesiae Romanae receptus, potissimum ad designandam metropolitam Aquilejensem Italicae Provinciam refertur; hujus autem terminus Occidentalis inter Mincium Athesimque constitui potest, quippe quæ Dioceses Veronensem, itemque Mantuanam comprehenderet. Quamvis autem Metropolis Aquilejensis inde usque ab antiquis temporibus in sua ditione habuerit Ecclesiam Comensem, hæc tamen inter Insabres posita cum esset, & duorum Episcopatum Brixien- sis, & Bergomatis interjectu sejuncta, nequo ad Venetiam, neque ad Dalmatiam supra mare pertinebat. Haud enim raro ecclesiastica regionum descriptione ita comparatum est, ut Episcopi ac Metropolitæ extra præscriptos seu diocesanos seu Provinciae fines, in Parochias ecclesiasticas longissime disjunctas suam Episcopalem sive Metropoliticae jurisdictionem extendant. Quapropter ut Provinciae Aquilejensi, sic Dalmatiae supra mare adimas oportet, quidquid antiquæ Venetiae ultra Mincium in Abduam usque procurrebat.

Cur Istria,
Carnia, &
Venetia
appellatae
sint Dal-
matia su-
pra mare.

Hactenus de finibus Dalmatiae *supra mare*. Nihilò facilius & expeditius est initia causasque hujus appellationis inquirere & explicare. Huic regioni, quam modo descripsimus, nomen Dalmatiae supra mare alii a Carolo Magno, alii ab Ecclesia Romana impositum tradunt. Hujusmodi appellationem improbat Flavius Blondus, veluti inscite ac temere, & nulla ratione inventam; ut nihil absurdius potuerit excogitari; cum nulla ex parte Dalmatia ad hujus regionis fines umquam pervenerit. Non desunt tamen, qui rationes non improbabiles afferant, quamobrem Istria, Carnia, & Venetia appellatae fuerint Dalmatia *supra mare*. Leander Albertus existimat id nominis excogitatum, inditumque fuisse hisce regionibus, ut vocabula illuc a Langobardis inventa, Regni- que Langobardici memoria omnis aboleretur. Bernardinus Scardeonius hujus appellationis causam ex propinquitate Dalmatiae repetendam esse existimat; hinc enim factum fuisse censet, ut tres illæ Italicae regiones, quæ propius absunt a Dalmatia, ex ea commune vocabulum adsciscerent, sub quo jungerentur,

unamque Provinciam Ecclesiasticam componerent.

Dalmatiae Italicae, post extinctum Regnum Langobardorum, a Carolo Magno, sive a Romana Ecclesia & fines longius prolatis, & cognomen supra mare appositum fuisse, quo ab Illyrica Dalmatia distingueretur, haud invitus assenserim; sed Dalmatici nominis in Italiam illati propagatique epocham Carolo Magno Imperatore & seculo octavo antiquiorem esse arbitror: id quod ante nos animadverterat Laurentius Pignoria, cum scripsit Tabulas absecitatas, & præsertim Codicem Vaticanum, in quibus mentio facta est Dalmatiae Italicae, videri sibi longe ætate antecedere Imperium Caroli Magni. Quod Pignoria suspicatus est, id apertissime declarant Acta primæ Synodi Arelatensis habite anno quarti sæculi decimo quarto, quibus subscripta invenies nomina Episcopi Aquilejensis, ejusque Diaconi, & Provinciam Dalmatiae utrique adjunctam: *Theodorus Episcopus, Agathon Diaconus de civitate Aquilejensi, & Provincia Dalmatia*. Hujus subscriptionis hanc vim esse, ut significet urbem & Episcopalem sedem Aquilejensem in Dalmatia sitam fuisse, nullus opinor negaverit: utrum autem temporibus illis hæc provincia Dalmatica Carnorum finibus circumscripta esset, an Istriam quoque Venetiamque complecteretur, ex illa subscriptione dignosci nequit; & certe, si vera illorum esset opinio, qui negant Episcopum Aquilejensem jure ac nomine Metropolitico antea potitum fuisse, quam sæculum quartum in exitum vergeret, Provincia illa Dalmatica non ecclesiastica, sed civilis fuerit necesse est. Idem confirmat vetus inscriptio, quæ Venetiis extat in Basilica Marciana ad latus dexterum aræ maxime, insculpta in fornice superjecto januæ, unde via est ad proximas edes Canonicorum. Duæ inibi visuntur effigies pictæ opere musivo, altera Eliæ Aquilejensis Episcopi, altera Pelagii II. Pontificis Maximi, qui paginam manu tenet his verbis inscriptam: *Quia justis petitionibus tuis venerande frater contradicere nequimus, per nostri privilegii seriem confirmamus Castrum Gradense Metropolim totius Venetiae, Istriae, atque Dalmatiae*. Eliæ vero hoc carmen appositum est: *Metropolim rogo Pater esse Gradum Venetorum*. Elias Aquilejensem Pontificatum adeptus anno 571. cum se haud tuto Aquilejæ inter Langobardos infensissimos Religionis Catholice hostes consistere posse animadverteret, sedem Pontificiam ex illa urbe translatam, in insula oppidoque Gradensi collocare statuit; quod cum sine auctoritate sedis Apostolicæ neque rite, neque legitime fieri posset, Romanum Pontificem per litteras rogavit, ut ipse hujusmodi translationis auctor approbatorque fieret. Ecclesiae tum præerat Pelagius hoc nomine secundus, qui paullo ante in locum Benedicti successerat. Is porro, ut inter initia sui Pontificatus sibi conciliaret, revocaretque ad obsequium Principem illum schismaticorum, quos obstinata trium Capitulorum defensio ab ecclesiastica communione distraxerat, Eliæ postulatis propenso animo indulgens, eam translationem rite approbavit, idque testatum esse voluit Apostolicis litteris, in eam sententiam honorificentissime scriptis ad Eliam, quem Patriarchæ titulo exornat. Ergo Elias Provincialibus Episcopis ad Concilium convocatis apud Gradum an. 579. 111. Kal. Novemb. in eo Conventu litteras Pontificias sibi per Laurentium Presbyterum Legatum Sedis Apostolicæ allatas recitari jussit. Sub earum lectionem universi Episcopi faustis acclamationibus Pelagium prosecuti, uno omnes ore consensuque mirifico, sedis Aquilejensis translationem com-

Dalmatiae
nominis in
Italia pro-
lati initium
non a Carolo
Magno, sed
multo al-
tius repe-
tendum.

De Sede
Aquilejensis
Gradum
translata.

Concilium
Gradense,
in quo sen-
distransla-
tio auctore
Pelagio Pon-
tificis ap-
probatur.

Inscriptio
tatio in
scriptionis
Marciana.

comprobant, & eandem Gradensem totius provincie Metropolitani fore in posterum declarant; quæ ob eam causam *Metropolis Aquileja* vocari cepit; ejusque Metropolis ex utraque urbe cognominari, ut constat ex Epistolis S. Gregorii ad Severum, quem modo Aquilejensem, modo Gradensem Episcopum appellat. Huic Translationi fidem & auctoritatem adjungit insigne illud monumentum Venetiis in Basilica S. Marci, de quo supra dictum est, cum adjecta epigrapha, quam paulo ante descripsi. In hac igitur Marciana inscriptione, cum Dalmatia distinguitur ad Istria pariter Venetiaque, Dalmatiae vocabulo nihil aliud comprehenditur, nisi Carnia Timavo & Liguistia fluminibus interjacens: neque enim id vocabulum referri potest ad Dalmatiam Illyricam; quippe cum temporibus illis jurisdictio Metropolitica Patriarchæ Aquilejensis seu Gradenfis contineretur intra flumen Arsiæ, quod Istriam a Dalmatia sejungebat; neque ante sæculum duodecesimum jus primatiale in Archiepiscopatum Jadertinum idem Patriarcha obtinuit. Cæterum verisimilius esse arbitror vocabula Istriæ ac Dalmatiæ tamquam synonyma ibidem usurpari, & tam illo, quam hoc, Istros proprie dictos simulque Carnos significari, nam utrique vim eandem notionemque inesse ex eo intelligi potest, quod in aliquibus apographis ejusdem Synodi Gradenfis dicitur *Elias Episcopus aliquot constituisse intra Porojulienſium & Istriæ sive Dalmatiæ partes*, ubi diversis chorographicis vocabulis eadem regiones Istriorum pariter Carnorumque subjiciuntur. Idcirco autem *Istria & Dalmatia* nominatim attribui dicuntur Eliæ Metropolitæ Aquilejensi, quia hæc Provincia modo Istriæ, modo Dalmatiæ cognomine affici solebat. Idem censeas existimo de vocabulo Venetiæ ibidem adjecto, cui eadem, ac duobus illis Istriæ & Dalmatiæ, significatio subjecta est. Fateor equidem tum Actis Synodi Gradenfis, tum Litteris Pelagii, quibus nititur inscriptio Marciana, quædam opponi posse, quæ & Concilii & translationis hujus historiam indubium ac suspensionem adducunt; præsertim cum multis locis inter se discrepent varia eorum Actorum exemplaria. Sed cum quidquid est discrepantiæ ad Librariorum incertiam vel incuriam referri queat, & argumenta, quæ rerumistarum gestarum veritatem in aliquod discrimen conjicere videntur, non improbabili ratione dilui ac refelli possint; nihil profecto est, cur vel synodo Gradenſi, vel diplomati Pontificio fidem & auctoritatem derogandam putemus. Præterquamquod cum Andreas Dandulus testetur Acta hujus Concilii in *authenticis & vetustissimis codicibus* reperiri, & eorundem Actorum exemplar Tiberius Diaconus & Oeconomus Ecclesiæ Gradenſis recitaverit in Synodo Mantuana anno 827. sua illis fides & auctoritas constare debet, ex cujus possessione multarum ætatum consensu firmata depelli non possunt, nisi eadem falsa & commentitia esse evidentissimis argumentis convincantur. Sed utcumque seu vera, seu conficta sint Acta synodi Gradenſis, ex illis tamen, quod volumus, efficitur, nempe ante Carolum Magnum usu receptum fuisse, ut decima Italiæ Regio vel tota vel aliqua ex parte Dalmatiæ nomine appellaretur; nequit enim dubitari, quin historiæ ejus Concilii, & translationis qui scripsit vel continxit, vocabulis illis Geographicis usus fuerit, quæ per id temporis vulgo adhiberi solebant. Constat autem Acta illa una cum Pontificio Decreto, seu vere, seu falso litteris consignata esse ante Imperium Caroli Magni; nam Dandulus testatur illa Acta in *vetustissimis codicibus* reperiri, & Tibe-

Istria ac
Dalmatia
idem si
guificant
itemque
Venetia.

Inscriptio
Marciana,
Litteræ
Pelagii, &
Concilii
Gradenſis
in dubium
vocantur.

Litteræ
Pelagii, &
Concilii
Gradenſis
in Synodo
Mantuana
anno 827
lectæ sunt,
neque im-
probata.

rias Diaconus eadem *Acta* in Concilio Ecclesiæ Gradenſis deprompta protulit in Concilio Mantuano, quod celebratum fuit annis haud amplius tredecim, postquam Carolus Magnus diem suum obierat. Si autem ex tabulariis Gradenſibus prolata sunt, haud paucis ante Carolum Magnum ætatibus ibidem condita fuerint necesse est. Neque enim Patres Concilii Mantuani fidem illis Actis tamquam ad eam diem ignotis, & quasi recenter confictis derogant; sed aliis gravissimisque de causis Ecclesiæ Istriæ, de quibus erat controversia, Maxentio Patriarchæ Aquilejensi adjudicarunt. Porro qui post aliquod sæculum inscriptionem illam in æde Marciana insculpendam curavit, is haud dubie vocabula illa *Venetia, Istria, Dalmatia* ex aliquo antiquo apographo Concilii & translationis Gradenſis mutuatus est; quamvis in illo exemplari, quod extat apud Dandulum, Dalmatiæ nulla sit mentio; sed Venetia solum & Istria nominentur. Quare cum ex inscriptione Marciana, tum vero potissimum ex Actis Synodi Arelatenſis, clare & perspicue intelligitur ante sæculum octavum Istriam & Carniam, aut certe Carniam Dalmatiæ vocabulo appellari cepisse, hujusque appellationis auctorem habendum non esse Carolum Magnum, quamquam is fortasse fines Dalmatiæ Italiæ amplificaverit, eique & Venetiam adjunxerit, & cognomen supra mare indiderit; nisi forte id Ecclesiæ Romanæ adscribi placeat, quæ universam ditionem Italiæ Metropolitæ Aquilejensis ex Istria, Carnia, & Venetiâ mediterranea conflatam vocari jussit Dalmatiam supra mare, aut certe hanc appellationem sua auctoritate, suoque exemplo firmaverit, vel sanciverit.

Nomen Istriæ ob eam causam toti Provinciæ Aquilejensi commune factum esse ajunt, quod primi omnium Antistites Istriaci ad jurisdictionemque accesserint Episcopi Aquilejensis, e quibus hæc Provincia Ecclesiastica coaluit; vel certe quod initio Istria propria pars esset major & præcipua, quæ jurisdictione Metropolitica ejusdem Episcopi contineretur; idque factum fuisse, ait Ughellus, ob reverentiam Patriarchatus Aquilejensis, cui subiecta jure Ecclesiastico erant illa omnes civitates, scilicet Istriorum. At nullam inveniæ in universa Dalmatia Illyricam Ecclesiam, quæ umquam paruerit Metropolitæ sive Patriarchæ Aquilejensi; ex qua nomen Dalmatiæ Aquilejensium Metropolitæ ac Provinciæ obveniret. Quidnam esse igitur causam dicemus, quæ obrem Veteres Aquilejam, & quæ huic jure ecclesiastico suberat, decimam Italiæ regionem Dalmatiæ vocabulo impertierint? Hic mihi aqua hæret, ut ajunt; neque scio quid dicam, aut quid conjectem. Si tamen de posterioribus superiorum temporum conjecturam facere liceat, quemadmodum post declinationem Imperii, Illyricum occidentale fere totum in jus nomenque Dalmatiæ migravit, id quod superiori capite §. 4. demonstratum est, ita sub initium Romanæ Monarchiæ, quidquid tum erat juris ac nominis Illyrici, ab Dalmatis nomen sic accepit, ut antiquo Illyrici vocabulo retento, *Illyricum & Dalmatia* pro synonymis usurparentur. Cum enim gens & provincia Dalmatica totius Illyrici præstantissima semper habita fuerit, haud mirum videri debet, si quod erat proprium unius regionis Illyricæ nomen, cæteris factum sit commune; cum ex nobiliori parte unaquæque res appellari spectarique soleat. Hoc vero ut planius explicem, & quo mea spectat conjectura, pedetentim progrediar; rem paullo altius repetere, & quæ alibi diximus, huc revocare oportet:

Ratio est
Provincia
Aquile.
Istria dici
poterat
Istria.

Illyricum
& Dalm.
tia pro Synonymis
habita.

Ante

Illyricum
et Augu-
stum fuit.

Ante Imperium Augusti nomen Illyricum Carnos, Istros, Liburnos, Dalmatas, & Illyrios proprie dictos complectens, Drilonem inter ac Liquentiam continebatur. Nam Carniam cisalpinam ad Illyricum pertinuisse auctor est Appianus in Illyr. qui Codropolim Carnorum urbem vocat *oppidum Illyricum*; eratque is terminus, quem Octavius Cæsar, & M. Antonius, post M. Lepidum Triumviratum expulsam, coactumque in ordinem, distributis inter se Romani orbis provinciis, utriusque ditioni constituerant: *Cæsar & Antonius totum Romanum imperium inter se denuo partiti sunt, feceruntque terminum utriusque ditionis Codropolim oppidum Illyricum, quod videbatur situm in infimo sinu Adriatico*. Neque assentior Ferrario, qui Codropolim collocat in confinio Illyrici & Macedoniæ apud Lissum, quam urbem Livius Codrionem appellat; nam ejus positio repugnat; quippe cum longissime absit ab intimo sinu maris Adriatici, quem Veneti & Carni circumcolunt, ad quem sinum Appianus Codropolim apposuit; & quamvis oppidum illud Carnicum millia passuum circiter viginti ab recessu intimo sinus Adriatici distet, tamen quia positum erat in Carnia Cisalpina, quæ ad mare vergit, recte locatum est ab Appiano ad sinum intimum ejusdem maris, cui adjacet Venetia, pariter & Carnia maritima: nunc idem oppidum vulgo dicitur *Codroipo*. Post prælium Actiacum, & devictum Antonium; Cæsar Octavianus Augustus rerum omnium potitus, cum ad describendas ordinandasque imperii Romani provincias se totum contulisset, anno ante Christum circiter quodvigesimo ex Illyriis propriis, Dalmatis, ac Liburnis unam Illyrici totius provinciam confecit, ejusque fines in Septemtrionem ultra montes usque ad Savum propagavit; quam quidem *Dalmatiæ* vocabulo appellari jussit, non tamen jure ac nomine Illyrico exemit. Hinc factum est, ut Dalmatia & Illyricum pro synonymis haberi ceperint; & eadem provincia apud Scriptores illorum temporum, Augustique ætati suppres, modo Dalmatia, modo Illyricum vocaretur; id quod ex Plinio cognoscitur, qui Vespasiano imperante floruit: *Quæ pars ad mare Adriaticum spectat, appellatur Dalmatia & Illyricum*. Vide cap. 3. §. 3. Præterea Augustus avulsit ille quidem ab Illyrico Istros & Carnos, eosque jure ac nomine Italico donatos, in decimam Italiæ regionem coniecit; sed efficere non potuit, quin utraque illa regio, quamvis in numerum Italicarum regionum translata, & vulgari sermone, & litteratorum hominum scriptis Illyricum ex antiquo more atque instituto nominaretur. Nam usus appellandarum regionum, ubi semel populari consuetudine invaluit, & multarum ætatum possessione gaudet, haud facile Principum decretis, sive auctoritate publica antiquari potest. Vulgus enim ab consuetudine loquendi antiquitus recepta & inveterata vix aut ne vix quidem avelli potest; & vetustissimis, quibus assuevit, vocabulis res locosque appellare solet; & quamquam invitis decretis tabulisque publicis ac repugnantibus, vocitare perseverat. Strabo lib. 7. ab ea, quam Augustus fecit, provinciarum partitione admodum recens, Istriam Illyrico adscripsit, cum *primos in Illyrici ora maritima Istros* posuit, quamvis statim lectores de variatione finium ac regionum admoncat; *principesque nostros*, inquit, *hodie Italiæ fines ad Tolam usque Istriæ urbem protulisse* diximus. Idem lib. 5. cum Aquilejam vocat *Emporium Illyricarum gentium*, videtur eam Illyrico attribuisse. Herodianus lib. 8. in Maximian. annis fere ducentis posterior, fines Illyrici in Car-

Illyricum & Dalmatia pro synonymis Augusti imperante haberi coepit.

lib. 3. c. 25.

Istria & Carnia quamvis ab Illyrico avulse, non tamen Illyrici vocabulo appellari desierunt.

niam produxit; quippe qui Aquilejam *quasi terminum Illyriæ* esse dixit. Sed quod rem nostram propius attingit, Basilii Magnus sæculo quarto jam labente litteras ad Valerianum Episcopum Aquilejensem datas inscripsit *Valeriano Episcopo Illyriorum*, sive ut in aliis codicibus legitur *Οὐαλεριανὸς Ὀυαλιρηνῶν Ἐπισκοπὸς Ἰλlyρικῶν*. *Valeriano Episcopo Illyrici*. Igitur Carnia intra finem quarti sæculi adhuc Illyrici nomen retinebat, & Antistes Aquilejensis Illyriorum sive Illyrici dicebatur Episcopus.

Jam vero, cum jam inde ab Augusti ætate Illyricum & Dalmatia pro synonymis haberi cepissent, exinde accidit, ut quidquid erat dicique solebat Illyricum, idem Dalmatia censeretur esse; & vulgo homines, qui minus distincte accurateque loquuntur, alterum pro altero nomen usurparent, Dalmatiæque vocabulo ad Istriam & Carniam regiones, Italicas illas quidem ex Augusti decreto, sed ex veteri appellatione in ore hominum ac litteris vigente adhuc Illyricas, designandas abuterentur. Cum ergo post Augustum Istria & Carnia nomen Illyrici vulgo retinuissem, promiscua illa Illyrici & Dalmatiæ appellatio, quemadmodum Illyrici, sic Dalmatiæ nomen Istriæ & Carnis commune fecit, ita prorsus, ut eadem utrique vocabulo regiones subicerentur; neque unam, quam alteram citra montes, aut longius ab Ortu in Occasum procurreret, aut contractioribus ab Occidente limitibus finiretur. Hæc synonymia valuit deinceps apud posteros, atque adeo ex vulgari usu loquendi irrepsit in tabulas publicas, scriptaque doctorum hominum; & Antistes Aquilejensis, qui ab aliis dictus est Episcopus *Illyrici*, idem ab aliis vocatus est Episcopus Dalmatiæ; id quod docet etiam titulus Basilianæ epistolæ ad Valerianum Episcopum *Illyrici*, tum subscriptio Theodori Episcopi, *de civitate Aquilejensi provincia Dalmatia*. Ac nomen quidem Illyrici posterioribus ætatibus in utraque regione paulatim exolevit, at Dalmatiæ vocabulum in sua possessione permansit, vigeatque sexto sæculo, ut declarat inscriptio Marciana Pelagii II. Pontifici Maximo appositæ, quæ non aliunde, quam ex Actis Synodi Gradenensis eo sæculo celebratæ, videtur esse desumpta. Nomen vero Dalmatiæ, quod Istria & Carnia ante initium æræ vulgaris adeptæ cum essent, numquam deinde prorsus amiserunt, vel Carolus Magnus, vel Ecclesia Romana ratum esse jussit, & suo exemplo, suæque auctoritate comprobavit, idemque amplificavit, & commune voluit esse non solum Istriæ, & Carniæ, sed etiam Venetiæ, idest universæ, provinciæ Italiæ Aquilejensis Patriarchæ, quæ potissimum in tabulis ecclesiasticis appellata est *Dalmatia*, cuique adjectum fuit cognomentum *supra mare*, quo ab Illyrica Dalmatia distingueretur. Hactenus de Dalmatia *supra mare*, quæ cum ad rationem instituti operis non pertineat, ad nostram Illyricamque Dalmatiam calamus ac sermonem revocemus.

Carnia & Istria modo Illyricum, modo Dalmatia promiscue dicuntur.

§. IV.

Divisiones Dalmatiæ hodiernæ.

Dalmatia hodierna, quæ est regio maritima, ut Thomas Archidiaconus Hilt. Salon. cap. 1. docet, *incipiens ab Epiro, ubi est Dyrrhachium, & protenditur usque ad sinum Quarnarium*, quo Istria ab Oriente alluitur, multifariam dividi solet. Celebris est, & perantiqua divisio Dalmatiæ superioris, & inferioris, quam Presbyter Diocleates, & Thomas Archidiaconus commemorant, usque etiam-

Dalmatia hodierna multiplex divisio.

Dalmatia
superior
& inferior

Mos Ro-
manorum
regiones
dividendi
in duas
partes in-
feriorem
& superio-
rem.

Cur pars
Illyrici
Orientalis
superior,
Occiden-
talis infe-
rior dicta

etiamnum viget, non solum eruditorum hominum litteris tradita, sed publicis etiam tabulis consignata & comprobata. Dalmatia Superior ea est, quæ in Orientem conversa Titio ac Drilone fluminibus continetur; Inferior vergit ad Occidentem, eamque amnes iidem duo Titius, & Arsia definiunt. Hanc Dalmatiz bifariam dividendæ, duplicique vocabulo distinguendæ rationem ad Romanos auctores referendam censeo, qui duas partes Illyrici maritimi cum fecissent, alteram *Superius*, alteram *Inferius* Illyricum appellarunt: ut docet Lapis Epidaurius apud Gruterum, cuius inscriptio allata est a nobis parte prima Prolegomenon cap. 5. §. 4. Superius quidem Illyricum Dalmatiz superiori, inferius vero inferiori respondet, ut ibidem declaratum est. Hoc in more positum institutoque Romanorum fuisse animadverti, ut, cum regiones bipartito dividerent, & superiorum atque inferiorum vocabulis distinguerent, quæ pars ad Occasum vergebat, eam superiorem, quæ vero in Ortum spectabat, eam inferiorem plerumque cognominarent. Ad hunc modum & divisam esse, & denominatam utramque Pannoniam, & Mæsiam utramque invenio, Contra vero Illyrici bifariam divisi quod Occidentale erat, *Inferius*, quod Solem orientem respiciebat, *Superius* vocarunt. Cujus quidem rei cum causam quaererem, quidnam esset, cur in dividendo nominandoque Illyrico, ab sua consuetudine Romani desciverint, ex his duabus causis alterutram fuisse reperio, aut mihi reperisse videor; quod quæ pars cuiusque regionis vel prior venerat in potestatem Romanorum, vel prior ex urbe Italiaque profectis occurrebat, ea *Superior* a Romanis dici & haberi solebat; alteram vero partem, in quam deinde vel imperium Romani protulissent, vel progrediendo succederent, qui ex Italia Romaque discesserant, *Inferiorem* appellabant. Posterior autem ætas rectius fortasse & aptius, quæ olim superior fuit seu Pannonia, seu Mæsia, eam *primam* dixit, *secundam* autem, quæ antea vocabatur inferior. Quare Romanos nullam celestium plagarum, quibus quæque regio obversa esset, rationem habuisse censeo; neque Geographorum consuetudinem imitari voluisse arbitror, qui regiones cum describunt, ab Occasu in Ortum describendo progrediuntur. Porro Mæsia superior haud dubie & prius a Romanis subigi cepit, & propius aberat ab Italia, quam Mæsia inferior. Satis constat cum Rhætis antea Noricisque, quam cum Pannoniis debellatum esse, Norico autem finitima erat Pannonia superior sive Occidua, in quam victores Romanorum exercitus e Norico transgressi, prius signa & arma inferrent oportuit, quam in alteram Pannoniæ partem protenderent, quæ ad Solem orientem spectabat. At vero Illyricum proprium, quæ Illyrici regio est Ortum prospectans, inde usque ab altero ante Christum sæculo, post devictum Gentium Regem Illyriorum postremum, Anicius Prætor in deditionem populi Romani redegerat; cum reliquæ Illyrici partes magis ad Occasum declives proximo ante Christum sæculo primum ceperint ad Romanum imperium adjungi. Præterea cum Romani ex Italia & Brundisio exercitus in oram adversam trajicere consueverint, & maritimo breviori, magisque expedito, quam terrestri, in Illyricum itinere libentius & crebrius uterentur, hæc regio Illyrici in Ortum spectans prima erat, quæ illos ex urbe Italiaque advenientes exciperet; eaque ex hac parte propius aberat ab Italia; inde autem Occasum versus progressi alias deinceps urbes regionefque obibant, quæ Solem occidentem adspiciunt.

Illyricum Sacrum.

Habes igitur causam, neque illam quidem, nisi mea me fallit conjectura, omnino improbabilem, cur Romani, cum Pannoniam & Mæsiam, quæ Occasum respicit, superiorem dixerint; eandem, qua prospectat Orientem, vocaverint inferiorem; Illyricum autem ordine inverso, Occidentale quidem inferius, Orientale autem superius appellaverint. Hæc autem regio universa inter Arsiam ac Drilonem, cum jam inde ab Augusto Imperatore Dalmatia nominari ceperit, posterioribus ætatibus sub vocabulo Dalmatiz, eandem omnino, quam Romani antea fecerant Illyrici, bipartitam divisionem subiit, eandem distinctionem nominum, eundemque ordinem retinuit; & Titii interfectu bifariam divisa cum esset, quæ pars in Ortum usque ad Drilonem porrigitur, dicta est superior, pars altera, quæ in Occasum declinans usque ad Arsiam protenditur, cognominata est inferior; nisi forte hanc rationem partiundæ cognominandæque Dalmatiz ab Græcis auctoribus repetendam censeas, quod secunda illa occidua Dalmatiz regio longius, prima vero ad Ortum respiciens propius distaret Constantinopoli ab urbe Græcorum domina, ac sede Imperatorum Orientis; quæ quidem ex urbe in Dalmatiam recto itinere venientibus primum adeunda erat hæc Dalmatiz regio Orienti obversa, deinde in alteram ultra Titium ad Occasum versus progrediendum.

Duplex adhuc superest, quam paucis expediam, divisio Dalmatiz hodiernæ, altera civilis, altera ecclesiastica; utraque est quadripartita, sed aliis limitibus, ac regionibus definitur. Cum enim nunc universa Dalmatia partim Austriacorum Principum, partim Venetorum, partim Ragusinorum, partim Turcarum imperio subit, ex civili quadam descriptione, alia Austriaca, alia Veneta, alia Ragusina, alia Turcica rite appellari potest. Prima pars Dalmatiz, seu vetus Japydia ad sinum Flanaticum, exceptis insulis, fere tota Archiducibus Austriæ paret. Partem alteram multo maximam, quæ Liburniam, Dalmatiam antiquam, & Illyrici proprii portionem haud exigam complectitur, cum omnibus fere insulis Veneti obtinent; nisi quod Venetorum ditionem intersecat Respublica Ragusina, tertiam Dalmatiz partem inter Naronem ac Rhizonicum sinum, paucasque præterea e regione insulas jamdudum adeptas, Quarta eademque postrema pars Dalmatiz, quæ nunc dicitur etiam pars Albaniz, infra Butyam Venetorum urbem initium ducens, & usque ad Drilonem antiquum Dalmatiz terminum, novamque Epirum producta, obtemperat dominio Turcarum, quod quidem ex ora maritima, quo magis recedit, hoc latius in locis montanis protenditur.

Principio atque instituta fuit Salonæ sedes Pontificia, unus erat Episcopus, cuius ditione ac potestate Metropolitica continebatur universa Dalmatia. Huic posterioribus sæculis tres deinceps adjecti sunt, qui Ecclesiæ Dalmatiz administrationem, curamque Metropolitica inter se partiuntur, eamque aliqui ex illis, etiam ultra Dalmatiam explicant. Hinc quadripartita exitit ecclesiastica divisio Dalmatiz hodiernæ; quippe cum Ecclesia omnis Dalmatica conflata sit ex provinciis omnino quatuor, totidemque civitatibus Metropolitibus sive Archiepiscopalibus constet; una est Jadrensis, altera Salonitana nunc Spalatensis, tertia Ragusina, quarta Diocletana, quæ post excidium Dioclezæ urbis olim nobilissimæ translata est Antibarim. Metropolitæ Jadrensi tres subfunt Episcopi, Arbensis, Veglensis, Absarensis. Salonitana sive

vel huius-
modi divi-
sio ad Græ-
cos refe-
renda.

Divisio ec-
clesiastica
veteris Dal-
matiz hodi-
ernæ, qua-
drupartita.
Dalmatia Au-
striaca, Veneta,
Ragusina,
Turcica.

Divisio ec-
clesiastica
istius qua-
drupartitæ
Provincia
Jadrensis,
Salonita-
na sive
Spalatensis,
Ragu-
sina, &
Diocletana,
sive
Antibaren-
sis.

M

Spa-

Spalatenfis undecim ipsos subjectos habet Episcopos, Segniensem, Modruissensem sive Corbaviansem unitos, Nonensem, Scardonensem, Tinnensem, Pharenssem, Traguriensem, Sebinicensem, Bosnensem, cujus sedes Episcopalis est Diacovi in urbe Slavonia ultra Savum, Maccarensem, & Dumnensem. Metropolitæ Ragusino sex Episcopi parent, Stagnensis, Tribunienfis, Narentinus, Bractiensis, Rhizinienfis, Curzolenfis. Demum Diocletana sive Antibarenfis provincia composita est ex decem Episcopatibus, Scodrensi, Polatensi, Drivastensi, Olchinienfi, Sappatenfi & Sardonensi conjunctis, Buduensi, quibus adde tres in Serblia constitutos, Prisenensem, Semandriensem, Belgradensem. Huc accedit alia quedam tripartita divisio itidem ecclesiastica Dalmatiæ. Hujus siquidem pars prima intra Titium, sive provincia Jaderina ad jus Primatiale pertinet Patriarchæ Gradenfis; pars extrema ad Orientem Metropolitæ ac Primate Antibarenfi subest. Pars intermedia idest Spalatenfis & Ragusina provincia imperio Primatiali subjecta est Metropolitæ Spalatenfis, qui primas Dalmatiæ idem, & Chrobatie habetur ac dicitur.

Triplex
Primatia
ecclesiastica.

C A P U T V.

Descriptio Dalmatiæ hodiernæ.

Dalmatia
hodiernæ
descriptio.

Dalmatiam hodiernam cum dico, huic duplici verbo regionem illam cisalpinam & maritimam subjiçio, quæ inter montes & mare, ab Arsa usque ad Drilonem producta, cum insulis adjacentibus, etiamnum Dalmatiæ nomen retinet. Nam regio transalpina Montibus ac Savo interjecta, quam antiquæ Pannoniæ adeptam Cæsar Octavianus Augustus in jus nomenque Dalmaticum transtulerat, cum inde usque ab adventu Slavorum Dalmatia appellari desierit, & nova subierit Chrobatia Bosnaque vocabula ab Slavis imposita, huc non pertinet, ejusque descriptionem sibi vindicat Historia ecclesiæ Sirmienfis. Hæc hodiernæ Dalmatiæ descriptio ut perspicua sit, ut recte atque ordine progredi possit, ut nihil neque præmittatur, neque redundet, plures in partes eam dividi necesse est. Materiam igitur, quam tractet, & in qua versetur, suppediabant primum montes, tum flumina; deinde ora, urbesque maritimæ; post urbes mediterraneæ, præterea populi mediterranei itidem ac maritimi: his adde naturam celi solique Dalmatici, itemque indolem, ingenia, mores ac studia incolarum; eodem etiam referas oportet insulas Dalmaticas, & mare Adriaticum, quæ omnia, quam poterimus, brevissime accuratissimeque persequemur.

§. I.

De Montibus Dalmatiæ.

Montes
Dalmatici
in istum
montem
desinunt.

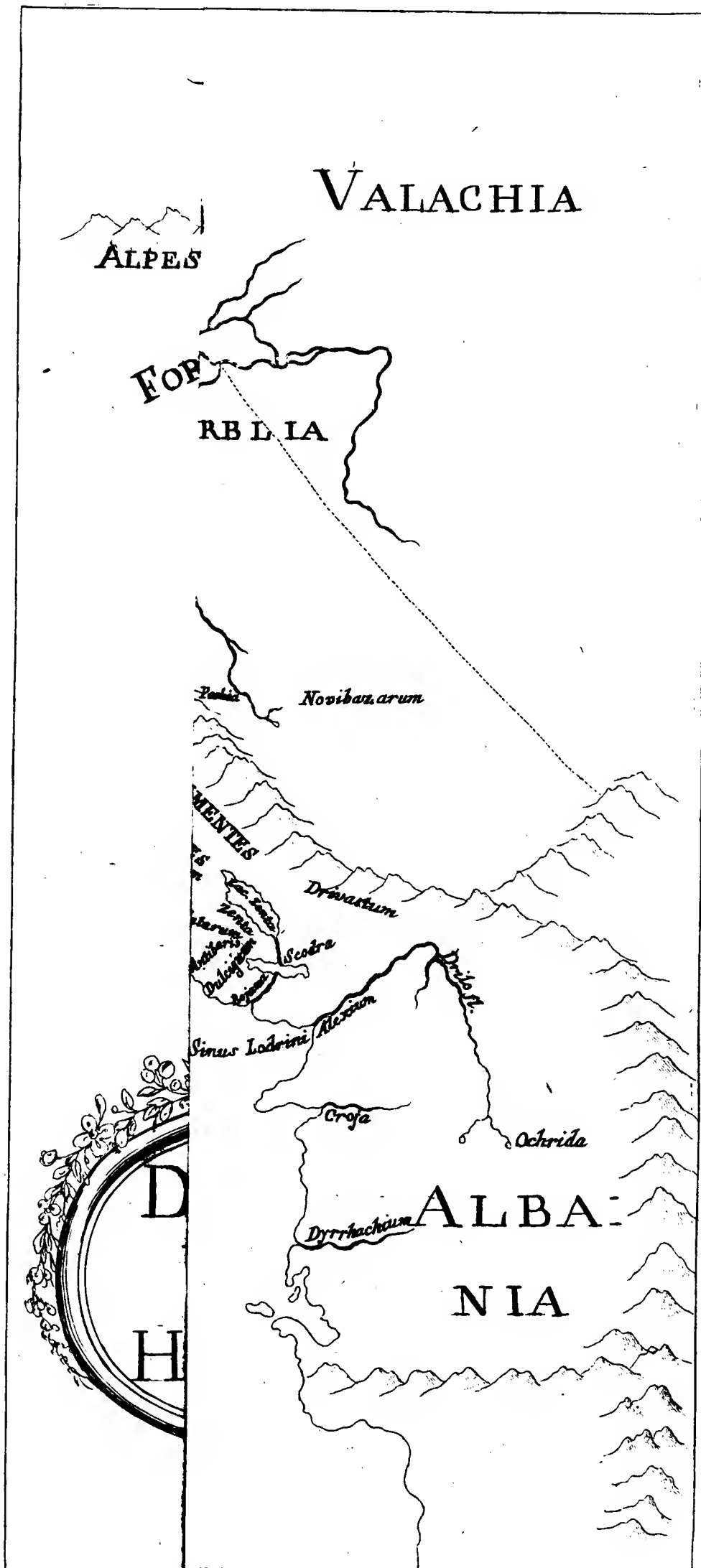
Cum Alpibus Juliis sive Carnicis extremis junguntur montes Dalmatici, ab Occasu in Orientem usque ad Hæmum montem producti, qui olim Dalmatiam, ex Augusti descriptione ad ripam citeriorem Savi prolatam, mediam intersecabant, ut Strabo docuit, nunc eandem a Chrobatia, & Bosna disjungunt. Est igitur continuatio quedam serieque alpium, quam mons Hæmus excipiens, & Mesiam utramque a Macedonia & Thracia determinans ad Pontum usque perducit. Hinc existit admirabilis illa, ut aliqui non incite vo-

cant, *Catena mundi* composita ex aliis atque aliis montibus, tamquam ex annulis, junctis inter se copulatisque, & a mari Ligustico, unde incipit, ad Pontum Euxinum, in quem desinit, tractu longissimo ac pene infinito deducta. Huic Catenæ fere mediæ innexi sunt montes Dalmatiæ, qui pro quadruplici variatione nominis quatuor in partes dividi possunt. Pars prima est mons Albius, altera sunt montes Bebi, tertia ex Ardiis montibus constat, ad quartam pertinet Scardus, qui in extrema ad Orientem Dalmatia cum Hæmo conjungitur. Singulis vocabulis subest complexio quedam conjunctioque montium, qui summis quidem verticibus disjuncti sunt, mediis tamen lateribus imisque radicibus ita continuati, ut alii ex aliis nexi, & omnes inter se colligati atque impliciti videantur. Quam montium quadripartitam complexionem ut aliqui significant, nomen illud, quo pars unaquæque designatur, plurali numero subjiciant; & quem alii Albium, Bebi, Ardium, & Scardum vocant, alii Albios, Bebios, Ardios, & Scardos montes appellent. Singulorum montium tractus alii longius producant, alii contractionibus terminis definiunt; & vix e Geographorum scriptis statui potest, quatenus singuli vel protendi, vel contrahi debeant. Sunt qui unico tantum, sunt qui duplici vel triplici vocabulo omnes Dalmaticos montes complectantur. Strabo tractum omnem montium Dalmatiæ trifariam divisum partim Albio monte, partim Ardio, partim Scardo attribuit. Volaterranus par. 1. Comment. omnes Dalmatiæ montes Ardi vocabulo subiecit, quippe Albio & Bebiis prætermis, initia montis Ardi cum alpiis Juliis conjunxit: *Alii Julias post Rhetias esse dicunt, ubi mons incipit Ardius, qui Illyricum a Pannonia dividit*. Neque a Volaterrano discrepat Guidus Panciroli, qui in Not. Imp. Occ. omne Illyricum inter Arsiam & Drilonem, Ardi montis interjectu, divisum esse scripsit, quamvis fateatur eundem montem variis pro regionum varietate nominibus distingui: *Ardius mons medium Illyricum dividit, quemadmodum Apenninus Italiam, qui tamen pro varietate regionum mutat nomina, ut ait Strabo*. Faustus Verantius in Itiner. initia montis Scardi, longius, quam ceteri Scriptores, in Occasum retraxit, & montani tractus quod eidem attribuit, Ardio ademit: ad quem Verantii locum hanc notam singulari animadversione dignam apposuit scriptor quidam Traguriensis præclarus in primis ac nobilis: *Si quem Adriam montem nos appellavimus, ille plerumque Scardum dicat, id neutrius errori adscribas; sed veterum Scriptorum diversitati, qui ita scribendi utrique præbuerunt occasionem. Adriam tamen cum Ptolemæo & Plinio dicas in Dalmatia; in Mesia, & ad Macedoniæ fines ubi accesseris, Scardum. Item Bebias alpes non Dalmatiæ mediterraneas, sed maris viciniores scribit*. Nos quadripartitam, quam fecimus, divisionem montium Dalmaticorum retinebimus, & suos cuique parti fines statuemus.

Ergo mons Albius supra Istriam inde initium ducit, ubi Odra desinit, quam Alpium humillimam vocat Strabo: *Odra, inquit lib. 7. est pars humillima Alpium ab Rhetia ad Japydes usque porrectarum. Apud Japydes rursus se attollunt montes, vocanturque Albi*. Idem Strabo videtur inter Alpes Italicas montes Albios annumerasse, quippe cum scripserit, *τὸ Ἀλβιον ὄρος*, Albi montem, *τὸ μελατταὶον ὄρος ἀλπεων*, extremum alpium. Nam partim ad Italiam pertinet, cum in Istriam imminet, conjunctam cum ultima Italiæ regione; partim vero ad Dalmatiam hodiernam, cum

Divisio
montium
Dalmaticorum.

Montes
Albi
bius, di-
ctus Albe-
nus a Pto-
lemæo.

Handwritten text, possibly a list or notes, mostly illegible due to fading.

Handwritten text, possibly a list or notes, mostly illegible due to fading.

ATIZ R. A. C.

1917

1917

Orientem versus supra Liburniam juga protendat usque ad montes Bebios, quemadmodum Ptolemæus docet, qui hunc montem Albanum vocat: *Pannonia a Meridie*, inquit, *terminatur parte Istriæ ac Illyridis*, juxta lineam *ἡ δὲ τῆς Ἀλβανῶν ὁρῆς ἡ δὲ τῆς Βεβίων ὁρῆς* per Albani montem usque ad Bebios montes. Montes Albios Japydiæ attribuit Strabo, eosque ab Japydibus habitari scripsit: *Siti sunt Japydes in Albio monte*. Japydes autem in alpini, & cisalpini Istriam circumcolebant, ut alio loco declarandum erit; & trans Arsam in Illyrico, sive in hodierna Dalmatia fines suos in Meridiem usque ad mare, in Orientem usque ad flumen Tedanium protulerant, ut Plinius lib. 4. c. 19. & 21. tradit: *Nonnulli in Flanaticum sinum Japydiam promoveri a tergo Istriæ . . . Tedanium quo finitur Japydia*. Itaque prope a fontibus Formionis, unde Istria initium ducit, incipiunt se attollere montes Albii, sequæ in Ortum longissime usque ad fontes Tedanii, qua finitur Japydia, protendunt; in Meridiem vero usque ad sinum Flanaticum, & fretum Novigradi, quod etiam Morlachia dicitur, continuis jugis, modo elatioribus, modo depressioribus porriguntur. Totâ quippe hæc regio, quam Japydes incolebant, aspera est ac montosa, rupesque littus ipsum insident, via admodum angusta scruposaque, terrestri secus mare itineri relicta. Hæc eadem regio nunc denominatur Morlachia a Morlachis, de quibus postea. Itaque mons Albii constat e pluribus montibus longe lateque continuatis, qui uno quidem omnes communique vocabulo continentur; sed proprium etiam plerique nomen habent, quo inter se distinguuntur. Duos montes fere cognomines apud Strabonem invenio, *Alpium & Albium*; alterum ab altero distinguendum esse vel unius litteræ intermediæ diversitas monet. *Alpius* itaque ultra Carnos ad Septemtrionem conversus in Noricos imminet; ex eoque Dravus oritur: *Supra Carnos*, inquit lib. 7. *Alpius mons est*; & alio loco: *Alpius mons jam ante dictus, & Tullus, & Phlygadia Noricis imminentes, ex quibus Dravus, & Savus, alique complures impetuosi amnes in Istrum influunt*. Albii vero ad Meridiem ac mare vergit; ex ejus dorso in Aquilonem obverso Colapis erumpit, qui ex *Albio monte* fluens, ait Strabo, per Japydes, transalpinos, Danubium illabitur, cum Savo videlicet, in quem apud Segestiam influit. Utrumque montem distinxit Schonlebius in Antiq. Carn. Ap. cap. 4. §. 2. *Alpius mons ille est, ex quo Dravus oritur, qui vulgo nunc dicitur mons Cese, cujus ideo mentionem hoc loco facere volui, ne si apud antiquos legatur Historicus, cum nostra Albio monte, a quo unica littera differt, confundatur*. Albii nominis explicationem indidem petendam censeo, unde Festus Pompejus vocabuli *Alpium* originem deduxit. *Sabini*, inquit, *Alpum dixerunt, quod postea Latini Album, unde Alpium nomen*: ad quem Festi locum hanc explanationem adhibuit Schonlebius ibid. §. 1. *Hinc forte omnes alti montes nivibus tecti, & ab iis Albi, nominantur Alpes*. Quare idem sunt Albii atque Alpes, & nomen commune variatio litterarum proprium fecit Albii montis. Descriptionem ac dimensionem montis Albii huc transferendam censeo desumptam e *Topographia Magni Regni Hungariæ* Part. 3. cap. 1. Segm. 2. *His (idest Senienibus) merito accensibus difficilem rupium tractum, inde Novigradum usque, quibusdam non plus quindecim germanicis milliariis, cum sex dumtaxat milliariis latitudine porrectum; quem veteres Albium montem dixerunt, recentiores autem Illyricum Sacrum*.

Morlachiam appellant: profecto non aliunde, quam a Morlachis, seu Mauroulachis, hoc est, Nigris Latinis, quos sæculo duodecimo huc ex Bulgaria finibus transgressos fuisse ex Diocleate alibi docuimus. Montem Albium ab indigenis nunc vocari *Biocam* auctor est Raphael Levacovichius in Prodomo ad Geogr. Illyr. *Dalmaticum littus insident continuata juga montis, qui Latinis Albii, nostris hodie vera interpretatione Bioca denominatur*. Albios excipiunt Bebii montes. Ptolemæus terminum, quo alteri ab alteris distinguuntur, eundem constituit, qui Pannoniam superiorem ab inferiore disjungit: *Pannonia superior*, inquit, *a Meridie terminatur parte Istriæ & Illyridis, juxta lineam per Albanum montem usque ad Bebios montes*. Itaque linea quædam per Albios montes, quibus pars Istriæ & Illyrici subest, ab Occasu in Ortum ducta, & pertingens ad Bebios montes, erat terminus Meridianus Pannoniæ superioris; ex quo fit, ut itidem Bebii montes a Meridie inferiorem Pannoniam terminarent. Hinc vero efficitur inter fontes Tedanii, ac Titii constituendum esse terminum, in quem Albii desinant, & a quo Bebii montes incipiant. Cum enim Arabo fluviis a Septemtrione Pannoniam utramque discriminet, si lineam ab Arabone in Austrum duxeris, eamque citra montes Dalmaticos protraxeris, hæc directo progrediens spatium interfecet oportet Tedanio ac Titio interjectum, quamvis multo propius ab Tedanii, quam a Titii fontibus pertranseat. Hi vero amnes e locis inter se proximis profiliunt, sed quo longius defluunt in Meridiem, eo latius inter se disjunguntur. Itaque Bebii montes inde ferme initium ducunt, unde exoritur Tedanius; & non ita longe ultra scatebras Titii in Ortum protracti, citra fontes Tiluri in Ardium montem desinunt. Cæterum Bebiorum montium ad Orientem terminus satis certo constitui non potest. Quemadmodum autem Albii ad Japydiam, sic Bebii montes fere ad Liburniam propriam pertinent, quæ Tedanio ac Titio fluminibus interjacet. Raphael Levacovichius tradit Bebios nunc vulgo appellari *Velebich*; & quæ sit apud Slavos hujus verbi vis & significatio explicat: *Liburnicum littus nostrum continua series altissimorum montium percurrit, Italici recentioribus Morlacha nuncupata; antiquioribus latine lingua scriptoribus Bebius mons; nostris usque nunc Velebich; quæ vox Velebich Bebio vocabulo similima, Illyrico sono nimis existentem, vel extantem, sive nimis protensum significat; si vero pronuncietur Velevik, ut alii solent, longævum sive longi sæculi montem seu regionem, quod puritate calî indigenæ longa sæcula ibi ducere soliti sint, significat*. Verum Levacovichius ab Ortum in Occasum citra Tedanium Bebios montes in Japydiam produxit, partemque extremam Albii montis, quæ ad fretum Morlachia supereminet, Bebiorum nomine affect. Sed mihi pluris est auctoritas Strabonis & Ptolemæi, qui videntur terminis ab Oriente propemodum iisdem tum Japydiam, tum montem Albium sive Albanum definire, ut nihil prorsus loci apud Japydes relinquant Bebii montibus, quos potissimum ad Liburniam propriam pertinere diximus. Montes Albios, qua mari adjacent, ritè appellaris Alpes maritimas Dalmatiz; Bebios autem, cum remoti sint a mari, Alpes mediterraneas Dalmatiz recte dixerimus; quamvis enim latus quoddam Orienti obversum citra Titium; in Meridiem Tinninum usque, aut etiam infra id oppidum producant, continuo nexu montium; horum tamen vel extremus a mari distat millia passuum fere tri-

ab indiget
mis Bioca
appellatur.

Post Albios
montes Bebii.

Initia Be-
bii montis
prope a
fontibus
Tedanii,
terminus
ultra fon-
tes Titii.

Bebius,
nunc Vele-
bich.

Japydes
Albii mon-
tis incolæ.

Albii
montis de-
scriptio.

Alpius ab
Albio di-
stinguens
duo.

Unde Al-
bius di-
ctus; ejus-
que di-
mensio.

ginta. Quare Faustus Verantius in Itin. aut falso scripsit Bebios alpes esse maritimas, aut, quod vero propius est, Bebios a montibus Albiis non distinguit; alpesque ad fretum Morlachiae ex Albio detractas ad Bebios montes adiecit.

Mons Ardius sive Adrius ad Dalmatiam antiquam pertinet.

Post Bebios sequitur mons Ardius, quem Casaubonus, Cellarius, & alii Adrium auctore Strabone appellandum esse contendunt; sic enim scriptum in optimis Strabonis exemplaribus reperiri affirmant. Ergo Ardius, sive Adrius mons, & Dalmatia antiqua, longitudine propemodum aequali ab Occasu in Ortum protenduntur; & quidquid gentium ac terrarum ante conditam Romanam Monarchiam inter Titium ac Naronem Dalmatiae vocabulo suberat, id omne pertinebat ad montem Adrium, qui huic regioni ad mare vergenti imminet, & Dalmatiam olim ex Augusti descriptione ad Savum usque prolatam fere mediam interfecabat. Series itaque, conjunctioque alpium, quae montis Ardii vocabulo subsunt, trans Liburniam haud procul a fontibus Titii initium ducit, & usque ad eum terminum supra Naronis fluentia progreditur, quo Dalmatia ab Illyrico proprio jungitur. Ceterum video Geographos esse, qui Adrium montem longius in Orientem producant, & Illyrici proprii partem haud exigua subesse existiment, quorum opinionem neque approbo, neque refello; nam propter discrepantes auctorum sententias, ut supra dixi, admodum incerti sunt fines, quibus montes Dalmatici inter se distinguere possint; eorumque vocabula juniores Geographi, non tam auctoritate & ratione, quam suo quisque arbitratu definiunt, & vis ac notio illis subiecta aut contractione brevior, aut productione longior fieri solet. Ab Ardio monte duplex potissimum in Meridiem excurrit tractus Montium, & pluribus & continuatis jugis connexus; alter mediam inter Titium ac Tilurum, alter Tiluro ac Naroni interjectam regionem interfecant; uterque vero ad maritimam usque oram perducitur. Vocabulum Ardii sive Adrii celebre fuit apud Dalmatas, & multimodis usurpatum, ex quo varia & multiplex nominum derivatio facta est. Hinc scilicet Ardii montes, hinc Ardii populi, hinc Ardia regio apud Strabonem, hinc Ardia civitas apud Stephanum, hinc Jadrus, sive Adrius fluvius Salonam praeterfluens, hinc denique juxta quorundam sententiam Adriaticum mare. *Adriaticum mare*, inquit Levacovichius, *potius ab Ardio monte Dalmatiae, per longitudinem ejus insidente, quam ab Ardia Italiae civitate, bona venia tam veterum, quam recentiorum scriptorum affirmaverim, tum quia idem mare a Justino nonnullisque aliis Illyricum dicitur, tum quia inde incipit Adriatici nomen, unde & montes Adrii, & eoque Adriaticum in Jonium commutatur, licet ipsum quoque Jonium interdum Adriatici nomine sumatur.*

De vocabulo Ardii sive Adrii, ex quo multiplex nominum derivatio.

Scardus mons Dalmatiae potissimum, vel Scodrus vel Scordus.

ejus descriptio.

A Scodro monte Scodra civitas & Scordisci populi.

Montium Dalmaticorum postremus est omnium Scardus, quem Livius Scordum, alii Scodrum, alii etiam Sardonium vocant. Is directo in Orientem spatium satis longum progressus, ubi ad fines Dalmatiae accedit, ibi duo brachia quodammodo expandit; alterum in Septemtrionem distendit, deflexumque ad Occasum infert in Maesiam superiorem, ac fere definit ad Taurunum prope ab Danubio; alterum in Meridiem exporrigit, quo Dalmatiam a Dardania disjungit; illudque supra Paludem Labeatum bipartito explicans, tum in Occasum reflectit, tum in Orientem producit, ultraque Drilonem cum initio montis Haemi conjungit. Ab eo nomen accepit Scodra, quae nunc Scutari dicitur, civitas olim frequens ac nobilis, & Regum Illyrici sedes,

ad eum lacum apposita, quem Labeates circumdant. Ab eo itidem denominati sunt Scordisci populi, qui Scordi Montis in ortum obversi radices accolebant. Scardum montem nunc vocant *Mari-nai* Barletio, & Villanovano auctoribus; sed Jacobus Lucarus eundem ab indigenis *Glinboni Plana* lingua Slavorum appellari affirmat. Nec vero assentior Levacovichio doctiorem esse Scardum, qui Zernagora idest Mons Niger vulgo dicitur. Is quippe citra paludem Labeatum prope ab ora maritima confurgit, continuus a Septemtrione in Meridiem jugis deflexis, longeque distat a monte Scardo; nisi forte hujus pars quaedam esse propterea dicatur, quod Zernagoram continuatio aliqua montium interjecta cum Scardo jungat. Nam montes omnes, quos quatuor in partes distributos hactenus descripsimus, quique ab Occasu in Ortum porrecti Dalmatiam hodiernam a Chrobatia, & Bossina determinant, quosdam veluti ramos quaquaversum emittunt, & longe lateque diffundunt; tota enim fere Dalmatia aspera est & montosa; nisi quod identidem amplas amenissimasque planities explicat. Hi autem montes, qui ubique propemodum eminent, assurguntque, ita inter se distinguere possunt, ut alii ad montes Albiis, alii ad Bebios, alii ad Adrium, vel Scardum pertineant; & quamvis alii aliis vocabulis, & suis quisque ac propriis indigenarum lingua appellentur, commune tamen singulis nomen imperiamur licet, deductum ab uno ex illis quatuor summis ac praecipuis montibus, ad quem quisque aliorum montium interpositorum contextu annectitur.

Scodrus nunc vocatur, sic appellatus.

E quatuor montibus praecipuis Dalmatiae, alii atque alii montes quaquaversum deducunt.

§. II.

De Fluvii & Lacus Dalmatiae.

Fluvii & Lacus Dalmatiae tripartito dividuntur; alii enim veterem Japydiam, & Liburniam, alii Dalmatiam antiquam, alii Illyricum proprium vel interfluunt, vel determinant. Ardia primus Dalmatiae fluvius, veterum pariter ac juniorum Geographorum litteris celebratus, quem Octavianus Augustus Italiae terminum esse, initiumque Dalmatiae jussit, e lacu, quem Cosliacum vocant, effusus, deflexo in Meridiem cursu, alveo satis amplo, ostioque latissimo ad Orientem converso in sinum Flanaticum illabitur. Mille passus fere sex a mari navigabilem esse ajunt. Quem vulgo Rikam, Niger & Moletius Tarsiam vocant, is communi *Fluminis* vocabulo appellatur, oriensque in altissimis Albiis montibus e duplici fonte in unum alveum coeunte, cursum primo Occidentem versus deflectit, tum in Meridiem detorquet, aliorumque rivorum in eum confluentium aquis auctus, directo progrediens oppidum S. Viti ab regione Orientis praeterluit, ac demum in sinum Flanaticum infertur. Hunc esse Oeneum Ptolemæi censent plerique; quamvis enim Ptolemæus *Oenei fluminis Ostia* post Tarsaticam locet, quae trans fluvium, de quo nunc agimus, posita est; tamen cum saepe Ptolemæus ceterique veteres locorum ordines perturbent; neque ante cetera, quae deinceps idem auctor commemorat, loca fluvius occurrat, quocum aptius Oenei Ptolemæi nomen ac positio congruat; hunc sane, quem descripsimus, cum Baudrando, & Ferrario appellemus Oeneum, cujus mentionem Ptolemæus fecit; nisi forte existimes Oeneum esse amnem quemdam exiguum ignoti nominis, qui ultra Tarsaticam mille passus circiter decem in portum Regium influit; nec vero dignus videtur esse, quem

Dividit tripliciter flumines Dalmatiae.

Ardia.

Rikam, seu Tarsia seu Flumen.

Oeneus & Ptolemæi dicitur.

Ptolemæus nominaverit. Ab Oeneo, seu Flumine S. Viti longissime in Ortum se protendunt immensæ altitudines montium ac rupium, mari impendentium, quibus tota illa regio impedita est, atque interrupta; sed nulli eam amnes interfluunt, de quibus operæ pretium sit commemorare. Ab Scrisa oppido maritimo mille passus, aut paullo amplius in Occasum distat ostium Lickæ fluvii, qui Lickanam, unde nomen accepit, provinciam intersecat. Hujus initium & origo longe repetenda est ab lacu Ribnichio, ex quo egreditur, & alveo in Occasum directo montium, inter quos decurrit, radices interluit; deinde in Austrum cursum obvertens freto Morlachæ infertur, postquam multos in decursu amnes, alios ex aliis accepit, quorum postremus, cui nomen est Gutzka ab regione, quam alluit, prope a mari cum eo miscetur. Lacus Ribnichius multo longior, quam latior Lickanorum agros interluit; ab Oriente duos amnes recipit, ab Occasu Lickam fluvium emittit, quem modo descripsimus. Huic a Septemtrione adjacet oppidum Ribnichium, a Meridie alterum oppidulum, cui Villæ nomen est. Tedianum flumen, quod Palladius Telayum, Marius Niger Odriam, vulgo Zermagnam vocant, duo rivi, alter ex Albiis, alter e Bebiis montibus, deducti, in unum confluentes efficiunt. Primum directo in Meridiem, tum obliquo in Occasum alveo decurrit, & duobus auctum amnibus prope Obrovacium incipit aptum fieri ad sustinendas onerarias; utrumque Obrovacium a Septemtrione præterfluit superius, & inferius; hinc passus non amplius mille progrediens in euripum Carinensem devolvitur, quem Canalem Novigradi appellant. Tedianum olim ab Japydia separabat Liburniam, teste Plinio lib. 2. cap. 27. ejusque ostia Ptolemæus Lopsicæ & Ortopolæ oppidis maritimis interjecit. Regionem illam, quam infra Tedianum & Sinum Carinensem ad Meridiem duplex fretum, Japydicum seu Morlachense ab Aquilone, Jadertinum ab Austro, & euripus Pagum insulam oramque continentes ab Occasu interfluens, in modum peninsulæ circumluunt, multi amnes lacusque intersecant, qui cum exigui sint, & nullius aut obscuri nominis, tantum nobis ab opere instituto non est otii, ut iis describendis, vel nominandis immoremur. Non est tamen mihi prætereundus lacus Auranzæ, qui ab Aurana urbe, nobili olim & clara in primis Rhodiorum Equitum sede ac statione celebritatis & nominis causam accepit. Millia passuum fere septem in longitudinem porrigitur; latitudo ejus circiter duobus passuum millibus patet. Quatuor ab Jadera veteri, quinque ab lacu Sebenici milliaria distat. Hactenus de fluvii Japydiæ & Liburniæ.

Titius Dalmatiam a Liburnia disjungit, ortumque habet in montibus Bebiis duplici scaturigine exiliens, defluensque in Meridiem hinc & illuc aliquot amnes excipit, primum a sinistra, quem Sturnizam vocant, duos utrinque Borisnizam, & Toplizam, qui una cum Titio confluentes parvum quendam lacum efficiunt, e quo Titius egrediens pleniore alveo ab Occasu alluit. Tinninium oppidum infraque Tinninium Orientem versus in modum lacus diffunditur; deinde varia flexione contortus, & ab Tinninio milliaria fere novem progressus, iterum expanditur, & tertium quendam efficit lacum, nomine Visovazium, in quem ab sinistra Cicolla fluvius, ab dextera alius amnis ignominis insiliunt. Hinc vero Titius latior & plenior emissus, ex declivitate cursu impetuque magis magisque aucto, tandem in lacum sive euripum Scardonitanum cum sonitu ingenti delabitur, ibique suas cum aquis marinis commiscet. Ab ostio Titii in hunc euripum influentis, tres deinceps maritimi sinus se aperiunt explicantque, angustis faucibus inter se disjuncti, quos vulgo lacus appellant, sed euripi sinusque maritimi dicendi sunt; quippe quos efficit mare terram irrumperens, fretisque subiens perangustis, ex alio in alium sinum permeat, & longe lateque in unoquoque diffunditur. Primus est apud Scardonam, unde cognomen accipit; is Titium ex loco declivi labentem excipit, & longitudine ab Aquilone in Austrum senis ferme passuum millibus protenditur. Alterum appellant Proclianum, cui magnam sane aquarum vim suppeditat fluvius Guduchia ex altis locis ac præruptis longissime deductus, in eumque ab occasu illabens. Eadem ferme hujus est, ac superioris longitudo a Septemtrione in Meridiem, sed latitudo varia, quippe ob varios anfractus modo latius, modo angustius patet. Tertio denique euripo ab Oriente affidet Sebenicum civitas, eidemque ab suo nomine cognomen impertit. In longitudinem mille passus omnino decem protenditur; & ab Oriente, quam ab Occasu latius patet. Titius igitur per has fauces euriposque in mare apertum invehitur, fluxu adeo celeri rapidoque, ut præter salsuginem, quam contrahit ex aquis marinis, quibuscum immiscetur, fluminis speciem ac similitudinem retineat. Naves hisce faucibus, & euripis, Titioque adverso subvectæ, usque ad Scardonam accedunt, id quod Strabo ipse lib. 7. annotavit, quamvis Titium nomine proprio non designaverit: *est in ea ora fluvius, quo adverso subvehuntur merces usque ad Dalmatas, & urbes Scardon, & Liburna &c.* ultra enim propter impetum Titii ex alto decurrentis progredi nequeunt. Cum autem Piinius scripsit *Scardonam in amne eo XII. M. P. a mari distare*, hujus distantie initium sumpsit a mari aperto, non ab eo sinu maritimo, ad quem appositæ est Scardona. At multo rectius Ptolemæus, qui videtur Titii ostia constituisse apud Scardonam; *Jadera, Colonia, Titii fluminis ostia, Scardona*. Titius quippe, ut diximus, prope hanc urbem in mare devolvitur, in eum videlicet sinum, quem lacum Scardonæ vocant, & maritimum esse aquarum salugo declarat. Titium hodie Chercam appellant. Ab lacu sive euripo Sebenicensi millia passuum quatuor in Ortum distat lacus, qui Merigne dicitur, & quinque milliaria in longitudinem protenditur; ad Orientem in angulum d. sinens amnem ignoti nominis recipit, ex altero exiguo lacu magis mediterraneo profluentem, qui alveo ad Meridiem circumflexo, & in Occasum retorto, in eum, quem dixi, lacum ingreditur. Idem autem lacus ad Occasum fauces aperit, quibus illapsus in mare effunditur. Fluvius Jader, ejus meminisse Lucanus lib. 4. Pharsal. e radicibus Massari montis oriens, Salonam ab regione Orientis alluit, infraque eam urbem ad Meridiem in sinum Salonitanum devehitur. De hoc Vibius Sequester: *Idem juxta Salonas mare insluit Adriaticum*. In Actis S. Domnii Salonus dicitur, & Salon apud Anonymum Ravennatem ab urbe, quam præterfluit, nomine adscito. Ortelius ac Ferrarius auctores sunt hunc amnem a Plinio Salonam vel Salon nominari; sitne ille, quem Apollonius Salancon vocat, dubitat Ortelius. Indigenæ Solin patrio idiomate appellant. Haud longe a fontibus Titii ex Ardiis montibus duo rivuli profiliunt, alter ab Occasu subter Verlicam oppidum, alter ab Ortu supra castrum Alianum, qui ab sua scaturigine aliquod

ripum Scardonitanum cum sonitu ingenti delabitur, ibique suas cum aquis marinis commiscet. Ab ostio Titii in hunc euripum influentis, tres deinceps maritimi sinus se aperiunt explicantque, angustis faucibus inter se disjuncti, quos vulgo lacus appellant, sed euripi sinusque maritimi dicendi sunt; quippe quos efficit mare terram irrumperens, fretisque subiens perangustis, ex alio in alium sinum permeat, & longe lateque in unoquoque diffunditur. Primus est apud Scardonam, unde cognomen accipit; is Titium ex loco declivi labentem excipit, & longitudine ab Aquilone in Austrum senis ferme passuum millibus protenditur. Alterum appellant Proclianum, cui magnam sane aquarum vim suppeditat fluvius Guduchia ex altis locis ac præruptis longissime deductus, in eumque ab occasu illabens. Eadem ferme hujus est, ac superioris longitudo a Septemtrione in Meridiem, sed latitudo varia, quippe ob varios anfractus modo latius, modo angustius patet. Tertio denique euripo ab Oriente affidet Sebenicum civitas, eidemque ab suo nomine cognomen impertit. In longitudinem mille passus omnino decem protenditur; & ab Oriente, quam ab Occasu latius patet. Titius igitur per has fauces euriposque in mare apertum invehitur, fluxu adeo celeri rapidoque, ut præter salsuginem, quam contrahit ex aquis marinis, quibuscum immiscetur, fluminis speciem ac similitudinem retineat. Naves hisce faucibus, & euripis, Titioque adverso subvectæ, usque ad Scardonam accedunt, id quod Strabo ipse lib. 7. annotavit, quamvis Titium nomine proprio non designaverit: *est in ea ora fluvius, quo adverso subvehuntur merces usque ad Dalmatas, & urbes Scardon, & Liburna &c.* ultra enim propter impetum Titii ex alto decurrentis progredi nequeunt. Cum autem Piinius scripsit *Scardonam in amne eo XII. M. P. a mari distare*, hujus distantie initium sumpsit a mari aperto, non ab eo sinu maritimo, ad quem appositæ est Scardona. At multo rectius Ptolemæus, qui videtur Titii ostia constituisse apud Scardonam; *Jadera, Colonia, Titii fluminis ostia, Scardona*. Titius quippe, ut diximus, prope hanc urbem in mare devolvitur, in eum videlicet sinum, quem lacum Scardonæ vocant, & maritimum esse aquarum salugo declarat. Titium hodie Chercam appellant. Ab lacu sive euripo Sebenicensi millia passuum quatuor in Ortum distat lacus, qui Merigne dicitur, & quinque milliaria in longitudinem protenditur; ad Orientem in angulum d. sinens amnem ignoti nominis recipit, ex altero exiguo lacu magis mediterraneo profluentem, qui alveo ad Meridiem circumflexo, & in Occasum retorto, in eum, quem dixi, lacum ingreditur. Idem autem lacus ad Occasum fauces aperit, quibus illapsus in mare effunditur. Fluvius Jader, ejus meminisse Lucanus lib. 4. Pharsal. e radicibus Massari montis oriens, Salonam ab regione Orientis alluit, infraque eam urbem ad Meridiem in sinum Salonitanum devehitur. De hoc Vibius Sequester: *Idem juxta Salonas mare insluit Adriaticum*. In Actis S. Domnii Salonus dicitur, & Salon apud Anonymum Ravennatem ab urbe, quam præterfluit, nomine adscito. Ortelius ac Ferrarius auctores sunt hunc amnem a Plinio Salonam vel Salon nominari; sitne ille, quem Apollonius Salancon vocat, dubitat Ortelius. Indigenæ Solin patrio idiomate appellant. Haud longe a fontibus Titii ex Ardiis montibus duo rivuli profiliunt, alter ab Occasu subter Verlicam oppidum, alter ab Ortu supra castrum Alianum, qui ab sua scaturigine aliquod

Lacus Scardonæ.

Lacus Proclianus.

Lacus sive Euripus Sebenicensis.

Titii ostia apud Scardonam.

Lacus Merigne.

Jader.

spatium digressi in eundem alveum conflunt, efficiuntque fluvium illum, quem Veteres alias Nestum, alias Tilurum, recentiores Slavorum lingua Cetinam vocant. Is supra Cetinam oppidum, ripis late disjunctis expanditur ac dilatatur in modum lacus, quem Cetinae lacum denominant; tum multiplici flexu, variisque mœandris inter montes decurrens, plures ex utraque parte amnes recipit, & prope oppidum Starigradum, quod millia passuum fere octo distat a mari, in duos veluti ramos discinditur; qui iterum coeunt exiguam insulam efficiunt. Tum Nestus pleno latoque alveo defluens Almissum ab Oriente alluit, & tribus fere ab hac urbe milliariis apud vicum S. Stephani in mare illabitur. Quadruplici ponte jungitur, primo infra lacum Cetinae, postremo supra insulam, de qua modo dictum est, & praeterea quobus alijs intermedijs. Pons Tiluri olim celebris fuit, quem Antonipus Viæ militari imposuit, quæ Salonis Dyrrhachium ducebat, itemque Peutingerus in sua Tabula xx. i. M. P. a Salonis disjunct, Tilurus terminus erat Occidentalis Dalmatiae propriae ac primigeniae, quem Dalmatae transgressi jus suum nomenque usque ad Titium propagarunt. Tiluri fluminis descriptionem ex illustri ferum Dalmatarum scriptore de Reg. cap. 4. lib. 1. desumptam huic loco intexere libet: *Tilurus fluvius est, quem Nestum olim vocatum testatur Stephanus; Nestus, inquit, oppidum & flumen Illyrici, gentile Nestus, ut Artemidorus lib. 2. Geogr. & Nestis regio. Hic prope Titium ortus, longo Orientem versus cursu delatus, flexoque in Occidentem fluxu, inter montium crepidines navium minorum per tria milliaria capax in mare exit prope Almissum, cujus fluminis pontem memorat Antonini Itinerarium, & Tabula Peut. Idem de eodem Tiluro iterum lib. 4. cap. 4. Almissum situm est ad ostium fluminis Tiluri, nunc Cetina, quod in mare exit inter duo praeterea continuataque montium juga aspera & importuosa, ex orientali parte Narona fluminis ostia contingentia, ex occidentali vero Spalaturn usque protensa. Flumen autem ipsum, quamvis inter altos & arduos montes restrictum fluat, tamen navigabile est per tria milliaria; sed antequam in mare exeat, montibus hinc inde recedentibus, quasi in lacum dilatatum insulam efficit, ripasque hinc inde ad fabricanda navigia aptas habet. Deinde coarctatum inter duas altas & inaccessibiles rupes, quae crepidinibus montium junguntur, in litus radosum irrupens, commodam stationem navibus praebet mare vero ipsum, circa ostium fluminis, brevibus & syrtibus scatur, quæ etiam estu maris variatur, ideo solis incolis notum ingressum permittunt. Inter Tilurum & Naronem duos anonymos fluvios descriptos invenio apud Jacobum Cantelium in Tabula Geographica Dalmatiae: alter e lacu, quem Brestolazium vocant, emissus post longum a Septemtrione decursum, mille passus fere novem ab Tiluri ostio inter Ragonizzam, & Cuchichium in mare prolabitur; alter infra lacum Imotam, de quo postea, ex editissimo loco exsiliens inter montes defluit, & milliaria ultra Macarscam urbem maritimam ferme octo, apud Dracnizam, mare ingreditur.*

Naro fluvius est celeberrimus Dalmatiae, idemque Geographis omnibus antiquis juxta, & junioribus notissimus, qui olim Illyricum proprium ac primigenium a Dalmatia itidem propria ac primigenia dividebat. Scylax veterum Geographorum, qui extant, longe antiquissimus, Naronem amnem ait profluere ex magno lacu usque ad Autariatam Illyricam gentem pertingente, Hunc lacum esse cum

dixerim, quem nunc Aimotam sive Imotam dicunt. Montibus undique clauditur, abest a mari quinque & viginti millia passuum, ac millia fere totidem circuitu comprehendit. Hujus lacus ab Occasu ad Orientem porrecti paulumque ad Meridiem deflexi caput insidet castellum, cui ab lacu nomen est Imota, seu potius lacus ipsemet ab eo castello id vocabuli accepit. Ab hoc lacu milliaria circiter quatuor in Occasum distat lacus ille alius, qui ab viculo Brestolazio ripa Septemtrionali imposito denominatur, cujusque paulo ante mentionem fecimus. Scylax Caryandensis, cum a Dario Hystaspis filio hoc unum mandatum haberet, ut oras maritimas lustraret ac describeret, de his quidem, quæ per se ipse cognoverat & dimensus fuerat, ea in suos codices retulit; quæ autem de locis mediterraneis præter institutum, quasi quæ a suscepto & proposito sibi argumento digrediens scripsit, ea cum ipse non viderit, ab alijs fama & auditione accepit.

In iis igitur, quæ a mari remota sunt, describendis ac dimetiendis, opinioni ac famæ vulgari stare debuit, quæ vel res amplificat, vel extenuat, & multa veris vel detrahit vel affingit. Quare de regionibus mediterraneis ex aliorum narratione ac testimonio quæ scripsit, ea sæpe non solum a veritate, sed etiam a verisimilitudine absunt; veluti hoc loco insulam nescio quam in eo lacu esse dixit cxx. stadiorum, idest 15. milliarium, cultam admodum & fertilem; cum nullam ibidem insulam extet, & vix aut ne vix quidem lacus ille insulam tantæ magnitudinis complecti queat. Præterea ad eundem lacum Emporium idest urbem apposuit admodum celebrem, negotiatoribus, & mercimoniis refertam, cujus nulla ibidem vestigia cernuntur; nisi forte ejus emporii vocabulo intelligi voluerit Delminium urbem olim sane magnam, teste Strabone, a qua nomen Dalmatiae sumptum. Verum si Delminium situm erat, ubi nunc est Dumnus, ut mihi & alijs videtur, hujus positio ab lacu illo in Septemtrionem distat millia passuum amplius viginti. In eo certe fallitur Scylax, quod emporium illud lxxx. stadiis, idest decem milliariis, sursum a mari distare scripserit; quippe lacum ipsum, cui Emporium illud adjacet, passuum millia quinque supra viginti a mari disjungunt. Neque dixeris hoc emporium Naronam esse; hæc enim civitas, si Plinium audimus, viginti mille passus aberat a mari; & quamvis infra illam urbem multæ sint paludes, quæ lacus etiam dici possunt, ex his tamen nullus est lacus Naronem emittens, de quo Scylax loquitur; tantum enim abest, ut ex his paludibus profluat Naro, ut in has potius & Narone stagnantes aquæ deriventur. Nullus vero est præter Imotam lacus, ex quo dici possit Naro profluere. Ab hoc autem lacu fluvius egrediens, quem Kabiack dicunt, decurrensque in Meridiem in Naronem illabitur; hujus autem amnis scaturigo prope abest in Occasum ab lacu Brestolazii, in quem primum se infert; hinc autem alveo directo nec ita longo immittitur in lacum Imotæ, unde profiliens longiori deflexu, & circuitu in Naronem influit. Hujus autem fluvii & lacu Imotæ egredientis in Naronem illapsus Scylacem in eam opinionem induxit; ut ex hoc lacu Naronem profluere putaverit. Verum enimvero, cum fluvius ille, quem Veteres Naronem, Recentiores Narentam vocant, hoc nomine appelletur, antequam amnem illum Kabiack & lacu Imotæ defluentem excipiat, longe altius Geographi, & inde usque a montibus Bosnae initia atque ortus Naronis repeti oportere existimant. Ergo in ea regione Bosnenfis provinciæ, quæ vergit ad

Lacus Brestolazii

Erronei aliqui Scylacis in locis mediterraneis dei scribenda dis.

Kabiack amnis

Fons Naronis in montibus Bosnae

ad Meridiem, & Dalmatiam fines attingit, & montium radicibus duo emeant rivuli, alter ab Oriente prope pagum Viscuth, alter in Occasum longe a priore distans; qui duo rivi a mari mille passus fere sexaginta in unum coeuntes Naronem efficiunt. Hinc plures amnes utrinque suas aquas suppeditant, quibus magis magisque auctus, longissimo cursu, modo huc, modo illuc detorto, alveo latissimo ac plenissimo, duplicique ostio in mare prolapsus vim aquarum ingentem exonerat. Ab dextera in Naronem influunt Rama, qui longinquae montibus deductus regionem cognominem intersecat, quae pars est Bostinae ad Meridiem; tum Radobuglia, qui vicum ejusdem nominis alluit; deinde Kabiack, de quo supra diximus; postea Norinus, qui e lacu Rulstochio effusus aquas sane copiosas invehit. Plures etiam ab sinistra fluvios excipit Naro, primum omnium Bunam, paullo inferius Bunizzam e lacu Teglavazio emissam, deinceps Blagaim, Biogavam, Gruppem, & Burstanichium itidem e lacu, quem Cuppam vocant, exeuntem, ut alios minores amnes omittam, qui ex utraque parte in eundem Naronem conflunt. Infra Naronam urbem olim frequentissimam, Naro ripam utramque supergressus per agros late diffunditur; hinc vastae paludes, quibus tota illa regio utrinque adjacens usque ad mare obruta est, ac superfusa. Plures minuscules insulas discisso alveo efficit, tres magnitudine praecipuas, quarum postrema omnium maxima propius abest a mari; ibi enim duobus quodammodo brachiis diductis, quibus mari infertur, insulam & arcem Opus nominatam complectitur. Naro, quem Constantinus Porphyrogenitus Orontium appellat, infra oppidum Monitar ripae sinistrae impositum, & quadraginta milliis a mare distans, navibus ferendis idoneus esse incipit. Haud longe ab ora maritima, duo hinc atque hinc Naronem circumstant lacus; alter ab Occasu remotior, Sacherus vulgo dictus, cui nullum est cum Narone aquarum commercium; alter propior ab Oriente, Cuppam vocant, ex quo Burstanichius emanat, ut supra diximus, atque in Naronem defluit. In Tabula Geographica Jacobi Cantelii fluvium anonymum, quem alii praetermittunt, designatum reperio. Is ab Narone millia passuum circiter duodecim Orientem versus, & procul a mari amplius viginti exoritur, primum directo in Meridiem alveo fertur, tum converso in Occasum progrediens in sinum Naronianum sive Narentanum devolvitur. Hunc puto eum esse, quem Porphyrogenitus Bislam, seu Dirzicen cognominari ait. Quem fluvium Porphyrogenitus de Admin. cap. 33. Bonam appellat, is oritur a tergo montis Chlumi, cuius jugo duae arcus insidebant Bona & Chlum. Hinc populi ex eo denominati Zachlumi, quod ejusdem montis radices retro & a tergo accolerent. Zachlumi dicti sunt a monte Chlumo sic dicto Slavorum lingua, quasi post montem habitantes; quandoquidem magnus inibi mons est, in cuius summo urbes duae sunt Bona & Chlum, retro montem vero flumen est Bona, quod Graecis καλὸν significat. Is mons a Narone fluvio in Orientem quatuor & viginti, a mari in Septentrionem fere duodecim milliis intervallo disjungitur. Hinc igitur scaturiens Bona, non ita longe a suo fonte progressus immiscet se cum Zachluma fluvio, cuius itidem meminit ibid. Porphyrogenitus, & nomen cum eodem commutat. Zachluma vero ex latere occidentali ejusdem montis oriens paullo post Bonam a Septentrione recipit, cursumque

in Occasum inter montes obverso vallem Popovi interfuit, ex qua egressus Trebiniam urbem ac regionem alluit, unde illi Tribenichiz, sive Tribunii nomen obvenit. Deinde ima quadam voragine absorptus abditusque per meatus subterraneos incedit; inde vero erumpens, amisso vetere, novum ab altera valle, quam interluit, Ombla nomen sibi adsciscit: tum directo in Meridiem alveo satis amplo & capaci, apud Agravonitas veteres Illyrici populos in portum effunditur, qui olim Gravosa dictus, nunc ab S. Cruce appellatur, nec ita longe ab Ragusio in Occasum distat. Zachluma flumen, ut Dalmata Historicus de Reg. lib. 4. cap. 4. scripsit, per vallem Popovo dictam, circumquaque altis montibus cinctam fluens, nullibi exitum habens, a terra absorptum, per occultos meatus in mare prorumpens flumen Ombla, antiquis Arionem efficit. Hujus itidem amnis subtus terram decurrentis descriptio extat apud Raphaellem Levacovichium in Prodomo; sed is auctor erravit, cum eundem amnem a Moracia fluvio, de quo paullo post, derivari scripsit: Alter ramus praefata Moracia, ubi in Occidentem iter continuat, Tribunius hodie appellatur, nomine fortassis a regione, quam mediam abluit Episcopali titulo insignem, accepto. Cumque post longum cursum in loco, qui Pomique dicitur, sub terram lymphas recondat, eam partem furtiva eruptione, intra amenissima vallis, quam Omblam appellant, intimum recessum ex dura silice prorumpens, novo nomine in mare immittit. Is fluvius e terrae visceribus veluti renatus, novumque nomen, & cursum adeptus, ab Scylace Arion appellatus est: a Narone ad fluvium Arionem diei navigatio est: post Arionem fluvium dimidii diei cursu, Cadmi & Harmonia saxa sunt, templumque procul ab Arione fluvio; a dicto flumine navigatur ad Emporium Butthoam. Quem Scylacis locum idem, quem modo laudavimus, Dalmata scriptor lib. 1. cap. 4. hac praecara animadversione illustravit: Arion autem fluvius is esse dignoscitur, qui prope Ragusium in portum ab antiquis Agravonitis Gravosa vocabulo indigitatum fuit, Ombla dictus, cum nullus alius fluvius Epidaurum usque invenitur, & portus hic tutus commodusque navibus diei navigatione a Naronis vicinis distet, a quo Gravosa portus, nunc a S. Cruce dicto Butthoam navigantes, Epidauritanos portus appellere solent. Nec dubium mihi videtur esse, quin Arion sive Ombla sit ipse ille fluvius, quem tacito nomine commemorat Apollonius Argon. 4. is quippe itidem, uti Scylax, prope ab eo Cadmi & Harmoniae monumenta statuit: juxta Illyricum ex profunditate nigrum flumen, ubi Harmoniae est, & Cadmi bustum, turrim excitant Enchelsenium inquilini. Propter oram maritimam terrestri itinere Orientem versus progredientibus multi occurrunt amnes exigui cursus & alvei, ignoti vel obscuri nominis in mare delabentes, unus inter novum vetusque Ragusium, alter prope Butthoam, tertius ultra Pastrovicchos; quibus adde Velavizium & Ricavazium, inter quos posita est Antibarica civitas frequens ac nobilis, & duos alios praeterea, quibus Olchinium interjacet. Paullum vero introrsus a mari quatuor itidem exiguos amnes recipit Sinus Rhizonicus, Suturinam ab Occasu, Rhizinum a Septentrione, & duos anonymos ab Oriente. Moracia nobilis Dalmatiae fluvius, ditissimusque aquarum, quas alii atque alii minores amnes veluti vestigiales in eum conferunt, oritur e jugis altissimis montis Scardi, & quo

idem post
fl. Tri-
buniusdemum
Ombla-
dictus.Ombla di-
ctus Arion
ab ScylaceVarii am-
nes post
Omblam
Orientem
versas.Velaviz-
ium & Ri-
cavazium.

Rhizinum

Moracia
orienti e
cardo
monte.

Zetta fl.
Zernus.

Descriptio
Lacus La-
beatum.

ex quo
Bollianæ
fl.

Barbana
seu Bol-
liana.

Clausula
seu Dri-
nassus seu
Chiria.

Oriundus.

Quid sit
Oriundus
Livianus
alii agnoscunt.

magis Meridiem versus progreditur, eo auctior ex amnium utrinque illabentium concursu & plenior defluit. A fonte, unde digressus est, millia passuum fere triginta cursum in Orientem obvertit, ac deinde iterum defleat in Meridiem, in ipsoque deflexu fluvium Zettam recipit; tum longissimo decursu, alveoque varie contorto devehitur, multis in eum ex utraque parte sive rivulis, sive amnibus influentibus, quorum postremus & maximus est fluvius Zernus, aquarum plenissimus, quas duo lacus, & aliqui minores fluvii eidem contribunt. Is igitur e lacu Playæ oppidi, quem editi montes a Septemtrione & Occasu claudunt, emanans initio quidem appellatur Zimi, in progressu autem Zerni nomen assumit, & multis aquis utrinque auctus, quas eidem largiter præbent amnes aliquot, ac præsertim alter lacus Riccavezius dictus, ab dextera adjacens, & a superiori lacu decem millia distans in Meridiem, demum in Moraciam effunditur. Ergo Moracia & Zernus confluentes, post decursum non ita longum, uno eodemque alveo deferuntur in Paludem Labeatidem, in qua uterque nomen amittit. Lacus sive Palus Labeatis, quam a Strabone, Mela, Plinio, & Ptolemaeo silentio prætermittam, unus ex omnibus antiquis scriptoribus Titus Livius commemorat, nunc lacum Scutari, sive Zentæ appellant; in longitudinem millia passuum amplius triginta protenditur; latitudo ejus inter Septemtrionem ac Meridiem ex parte extrema Occidentali circiter undecim passuum millibus patet; quo magis Orientem versus producit, eo magis latera contrahit, desinitque in ostium angustum, quo Barbana sive Bollianam fluvium emittit. Duobus fluminibus a Septemtrione defluentibus sinum recludit; alter e montibus longinquis oriens in lacum quemdam labitur, ex quo egressus, brevi decursu spatio, in hanc paludem ingreditur; alter e triplici fonte profiliens, alveo primum angusto, tum latiori decurrit, & alium fluvium a sinistra receptum secum in eandem paludem invehit. Lacus seu palus Labeatum tres habet insulas, unam ante ostium Moraciæ & Zerni projectam, duas reliquas ad Meridiem modico intervallo disjunctas; Ostium ad Orientem aperit; eoque duos illos fluvios, quos ab Occasu excepit, Zernum & Moraciam effundit, in unum alveum coeuntes, unumque in amnem coalitos, quem Livius Barbana, indigenæ Bollianam, sive Bojanam appellant. In hunc millia circiter duo ab ore Labeatidis lacus progressum, incidit fluvius inde usque ab montibus Scardi perductus, qui ab Occasu montium continuorum radices prætervectus, Drivastum urbem interfluit, & Scodram, nunc Scutarim, ab regione Orientis alluit, infra quam Bollianæ intermixtus ad mare vario circuitu deproperat. Hunc Livius Clausulam, alii Drinastum, alii Chirim nuncupant. His duobus Barbana & Clausula, tertium amnem adjecit lib. 44. c. 31. Livius, quem Oriundum vocat, in eumque influere ait Clausulam & Barbana, quibus Scodra civitas cingebatur. *Duo cingunt eam flumina, Clausula latere urbis, quod in Orientem patet, præterfluens; Barbana ab regione Occidentis ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini; quod ortum ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis, mari Adriatico infertur.* Neque apud Geographos, neque in Tabulis Geographicis Oriundum Livianum invenio. Quare sic existimo eundem fluvium, antequam cum Clausula confluat, a Livio dici Bar-

banam, infra vero utrinque amnis confidentes Oriundum appellari, qui aliis deinde atque aliis dextrorsum & sinistrorsum illabentibus rivis auctus mari Adriatico infertur. Barbana autem amnis Livianus idem est, ac Moracia cum Zerno influens in paludem Labeatidem, ex qua quidem proxime oritur, ut tradit Livius, velutique renascitur; sed si ejus ortus ab ipso capite & fonte repetamus, ultimam ejus originem ad montem Scodrum, ut diximus, referri oportet. Itaque Oriundus apud Livium vocabulo quidem, non reipsa distinguitur a Barbana, qui post receptum Clausulam, Oriundus vocari incipit. Idcirco autem Oriundus ex monte Scodro ortus esse dicitur, quia quas aquas in eum devehit Barbana seu Moracia, hæ inde usque a monte Scodro deducuntur. Jam vero Oriundi seu Bollianæ ad mare properantis cursum persequamur. Is multiplici circumflexu modo in Ortum, modo in Occidentem, alveum detorquet; & fere quinto ab confluentibus Barbana & Clausula milliario, obversus in Orientem, ripis explicatis, latissime expanditur, & quasdam veluti insulas perexiguas efficit. Præter alios rivulos, quibus utrinque augeatur, quatuor sunt lacus, qui aquas sane copiosas in eundem emittunt, duo ad dexteram suo quisque pago, quem alluit, alter *Sfaccia*, alter *Sogagni* cognominatus; duo itidem ad sinistram, unum *Murtepsam*, alterum *Charigium* vocant. Tota regio cis flumen utraque lacubus, paludibus, & aquis stagnantibus scætet, quæ cælium pestiferis vaporibus inficiunt, & graves incolis ac periculosos morbos ingenerant. Tandem Bolliana inter duos pagos, alterum ab S. Nicolao denominatum, alterum Pelagnium dictum in mare apertum ostio satis patenti elabitur, quo subeuntes onerariæ adverso ampe inveni ulque ad oppidum S. Sergii, decimo ab urbe Scodra lapide situm, eodemque secundo, inde ad mare devehit possunt.

Cursus Oriundi seu Bollianæ.

Drilo postremum Dalmatiæ flumen est, idemque nobilissimum, quod Illyricum olim separabat a Macedonia; nunc Dalmatiam ab nova Epiro sive Albania sejungit. Sed cum tres fluvii sint fere cognomines, nec admodum longe inter se disjuncti, Scriptores plerique nominum similitudine decepti, alios cum aliis confundunt; nec suo quemque peculiari, quamvis ab aliis non valde dissimili, vocabulo distinguunt. Plura autem sunt vocabula inter se admodum similia, quibus hi amnes promiscue & communiter affici solent, hæc videlicet *Drilo*, *Drinus*, *Drinax*, *Drinius*, *Drymon*, *Drina*, *Drinax*, *Drinassus*. Plinius Drilonem, & Drinium amnes commemorat; hunc, de quo nos agimus, Illyrici terminum constituit. *Longitudo*, inquit lib. 3. c. 26. *Illyrici a flumine Arisa ad flumen Drinium: illum vero infra Scodram diffluere ait c. 22. amnis Drilo, supraque eum oppidum civium Romanorum Scodra.* Vibius Sequester unicum Drinum agnovit, quem ortum e palude Lychniti in Macedonia, propter Scodram allabi testatur: *Drinus e palude Lychniti, (Lychniti legendum,) abluens Scodram oppidum Illyricorum.* Hermolaus Barbarus in suis ad Plinium animadversionibus docet, quos illos amnes Plinianos Drilonem & Drinium unum esse eundemque, qui & Illyricum a Macedonia separat, idemque cursu in Occalum reflexo, ac deinde in Meridiem detorto infra Scodram defluit, variatoque nomine appellatur Bolliana. Sed cum fontes habeant longe diversos, magnoque intervallo disjunctos, & nullo aquarum commercio inter se jungantur, id satis argumenti est, cur Drilo

Drilo. Tres fluvii sunt cognomines, nec distinguendi.

Drilo Plinianus est idem, ac Clausula fl. Liviana.

Drilus & Drilon a Ptolemaeo distincti.

a plerisque confusi.

Drilo appellandus fluvius Dalmatiae segregans ab Epiro nova, sive ab Albania, exemplo Strabonis & Ptolemæi.

Drilo & Drinius, quorum meminit Plinius, duo habendi sint amnes planeque distincti. Neque assentior Coriolano Cippico, & Marino Barletio, qui cum nullum apud Scodram inveniunt flumen hujus nominis, existimat Drilonem Plinianum ab Scodra recessisse, longeque ab hac urbe alium sibi alveum aperuisse, per quem ad mare deflueret. Itaque Drilo Plinianus est ille ipse, quem Livius Clausulam vocat, aliqui Chirim, plerique antiquo vocabulo paullum immutato Drinassum appellant. Is autem, ut diximus, ortus ex monte Scodro, Drivastum interluit, Scodram ab Oriente præterfluit, infraque Scodram cum Barbana sive Moracia Oriundo sive Bollianæ incidit, ut Livius scripsit. Erravit autem Vibius Sequester, cum Drini Scodram abluentis initium inde usque ab lacu Lychniti deduxit; ex hoc enim alius longeque diversus Drinus, sive Drilo exoritur. Habemus igitur e variis illis fluminibus, nominis fere ejusdem, unum a reliquis distinctum, quem Plinius & Sequester apud Scodram fluere ajunt, quemque Drinassum appellari oportet, ut nomine etiam, non solum re a cæteris distinguatur. Ptolemæus Drinum fluvium descripsit, qui e Scardo monte profluit, cursuque in Septemtrionem converso citra Taurinum ab Occasu Savo illabitur. Is quamquam in confinibus Dalmatiæ oriatur, tamen ad nos non pertinet; quippe longe a finibus Dalmatiæ progressus Pannoniam inferiorem citra Savum olim intersecabat, nunc Bosnam a Servia diffinit. Ab hoc Drino Pannonico idem Ptolemæus & re & nomine distinxit alterum fluvium, qui antea Illyricum a Dardania, & Macedonia disjungebat; nunc Dalmatiam ab Ortum terminat, eumque Drilonem vocavit; is autem ille ipse est, quem hoc loco describendum suscepimus. De utroque hæc breviter Ptolemæus lib. 2. cap. 17. Drilonis fluminis ostia, Lissus; fuit autem Drilon fluvius a monte Scardo, & ab altero monte sita, intra medium superioris Mysiæ. En Drilonem Dalmaticum. Ab eodem etiam alius amnis defluit Drinus nomine, qui in Savum flumen exit ab Occidentali parte Taurini Civitatis. En Drinum Pannonicum. At vero cæteri Scriptores, hac nominum distinctione posthabita, fluvium nostrum Dalmaticum, æque atque illum Pannonicum, Drini vocabulo afficiunt. Plinius Drinium, Anna Comnena Drymon, Cedrenus & Callistus, quos juniores fere omnes sequuntur, Drinum, vel Drinonem, vel Drinaxem appellant; & vix paucos invenies, qui eum ab altero Drino Drilonis vocabulo appposito distinguant. Nobis vero pluri esse debet auctoritas Ptolemæi, qui distinctione illa utriusque nominis adhibita, hunc nostrum semel atque iterum Drilonem vocat; præsertim cum Strabo Geographorum præstantissimus hujus appellationis usurpandæ auctor eidem esse potuerit, qui fluvium eundem eodem vocabulo impertit: Drilone adverso, inquit lib. 7. navigatur Orientem versus usque Dardaniam, attingit autem Macedonicas & Illyricas gentes. Nos igitur Strabonem ac Ptolemæum secuti, non alio hunc amnem nisi Drilonis vocabulo afficiendum esse censemus. Idem etiam animadvertit, quamvis rarius, quam oportuerat, diligentissimus Scriptor rerum Dalmaticarum, qui post suos libros in lucem emissos, in *Addendis vel corrigendis* lectorem admonuit, ut ubicumque has voces *Drini*, *Drinum*, *Drino*, invenerit in earum locum has alias substituat *Drilonis*, *Drilonem*, *Drilone*, & præterea suis *Notis ad Palladium Fuscum* hanc animadversionem inseruit: *Palladius secutus est vulgarem pronunciationem fluminis, quam in Adriati-*

cum influens sinui proximo nomen dat, vulgo Golfo dello Drino, vel de Lodrino; sed is ab antiquis Scriptoribus Drilo dicitur. Drinus autem est, qui ex monte Scardo ortus, ad Septemtrionemque cursum dirigens in Savum influit, eodemque nomine hodie quoque dicitur vulgo Drina. Drilo vero ex eodem monte ortus teste Ptolemaeo lib. 2. cap. 17. & in diversum Meridiem versus flexus in Adriaticum se exonerat. Neotariici autem non solum Drinium vel Drinum Drilonis loco ponunt, sed eundem cum fluvio Bolliana confundentes, unum & idem esse asserunt, quos secutus est Palladius. Habes itaque tres fluvios vocabuli similitudine affines, sed re & nomine ipso distinctos; Drinassum, quem Livius vocabulo antiquissimis accommodato temporibus Clausulam nominat, Plinius Drilonem perperam vocat; Drinum Pannonicum in Savum e monte Scardo emissum; Drilonem Dalmaticum mari Adriatico illabentem. Hujus descriptio ad hunc locum pertinet. Drilo igitur ex duobus locis inter se longissime disjunctis altero ad Septemtrionem, altero ad Meridiem suam originem ducit. Sunt enim duo amnes ejusdem nominis, sed duplici alveo, duplicique cognomine discreti, qui post longos circuitus & anfractus simul coeunt; ex hisque duobus unus Drilo conflatur, qui Dalmatiam præterlabens, eandem ab Oriente definit. Prior, cui Nigro cognomen est, ex lacu Lychniti urbis, quem nunc Achridam vocant, effusus primum in Septemtrionem longissime procurrit, deinde in Occasum reflexus cum altero Drilone conjungitur. Is enim, quem Album cognominant, ortus e monte Scardo, paullulum ad Meridiem declinans, Orientem versus cursum dirigit, tum prorsus ad Meridiem conversus in Drilonem Nigrum incidit; uterque vero, antequam confluere incipiant, aliis atque aliis minoribus fluvii ex utraque ripa aditum præbent. Conjunctio utriusque ab urbe Pisrena, quam veterem Ulpianam Ptolemaicam esse dicunt, passuum millia fere undecim in Meridiem distat. Unus igitur Drilo e duobus coalescens, pleno latoque alveo in Occasum milliaria circiter viginti progreditur; cursum deinde ad Meridiem detorquet, quem modo in Ortum, modo in Occasum circumflectens, quo longius decurrit, eo pluribus amnibus utrinque illabentibus atgetur. Infra urbem Lissum, quam ad sinistram alluit, duo quasi brachia expandit, quibus insulam exiguae magnitudinis complectitur, iisdemque influens, duplicique ostio elapsus, altero ad Occasum latissime patenti, sed ob brevia & syrtes navibus inaccessa, altero ad Orientem, quo subeunt triremes & onerariæ, in eum sinum, quem Scriptores *Illyricum*, vulgus *Lodrinum* vocant, ingenti aquarum mole copiaque devolvitur.

Drinassus, Drilus, & Drilo, tres amnes distincti, re & nomine.

Descriptio Drilonis.

§. III.

De ora, & Urbibus maritimis Dalmatiæ.

ORa Dalmatica Soli meridiano occiduoque exposita, ab Arsia ad Drilonem, ratione habitata non sinuosi & circumflexi, quod littus efficit, sed directi itineris, in longitudinem millia passuum quadringenta, & fere viginti protenditur. Nulla est intra ostium Oceani regio maritima portuosior, & navibus vel statione, vel perflugio indigentibus opportunior commodiorque. Plures enim sinus, portusque aperit admodum tutos, & pene insularum objectu clausos ac munitos, nec solum plerosque ingentium navium, sed etiam

Longitudo ora Dalmatice.

etiam aliquos cujuslibet quamvis magnæ classis capaces, qui nautis vectoribusque tutum a tempestatibus & piratis perfugium præbent, stationemque optatissimam, ubi possint conquiescere, ac navibus in terram egressi, se ipsos ex languore nauseæque reficere, & maritimi comæatus quod necessarium est ad reliquam navigationem conficiendam, comparare. Contra vero, quæ huic obversa est, ora Italica importuosa est, neque habet, nisi raros admodum & exiguos portus; unde navigatio Adriatica parum commodi & subsidii percipere potest. Hoc multo ante animadvertit, litterique tradidit lib. 7. Strabo antiquissimus idem, diligentissimusque Geographus: *Cæterum tota Illyrici ora oppido est commodis instructa portibus, cum ipsa, tam insula vicina; cum quidem contra, Italica ora huic opposita sit importuosa.* Veteres quidem Geographi multas urbes commemorant littori Dalmatico impositas; sed nemo diligentius accuratiusque hanc oram descripsit, quam Palladius Fuscus, seu Niger, Auctor sæculi decimi quinti, qui duos libellos, alterum *de situ oræ Illyricæ*, alterum de insulis huic oræ objectis composuit. Cum sex fluminum maxime nobilium, & apud scriptores antiquos celebrium, ostia Dalmaticam oram intersecant, horum interjectu distinctam totius oræ descriptionem in partes quinque tribuendam esse censuimus. Pars prima ab ostio Arsiæ initium ducit definitque in ostium Tedanii, quo vetus Japydia, Plinio teste, finitur. Pars secunda inter Tedanii & Titii ostia continetur. Pars tertia intercluditur ostiis Titii ac Tiluri; hinc quarta progreditur usque ad ostia Naronis, unde quinta incipit, quam Drilonis ostia definiunt.

Cum Octavianus Augustus Istriam Italiæ adjunxit, seclisitque ab Illyrico, Italiæ fines citra flumen Arsiæ constituit; & latus maritimum Istriæ in Solem orientem obversum fere totum Illyrico reliquit. Itaque oræ Dalmaticæ initium duci oportet ab ostio Arsiæ, atque hinc ejusdem descriptionem cum Palladio incipere. Hæc igitur pars maritima Istriæ ad sinum Flanaticum appositam milia passuum fere quinque & viginti in Septemtrionem porrigitur usque ad littus Japydicum; hic autem ora in ortum se deflectens angulum quemdam efficit, qui Occasum inter ac Septemtrionem spectat; ejusque unum latus in Meridiem productum ad Istriam, alterum in Orientem prolatum ad Japydiam pertinet; utroque autem latere sinum, quem Veteres Flanaticum, recentiores Quarnerum vocant, complectitur. In priore igitur latere in Ortum converso ultra ostium Arsiæ, duæ sunt civitates sane perantiquæ, quas ibi constituunt Plinius, Ptolemæus, & Stephanus, videlicet Albona & Flanona. Albona sive Alvona sex millia passuum ab ostio Arsiæ fluminis distat, cui subest Portus, quem Longum vocant. Hinc septenis miliaribus abest Flanona, egregio itidem portu instructa contra insulam Chersum, quam Stephanus Absyrtum appellat; ab ea populi Flanates dicti, & ab his sinus cognominatus Flanaticus. Sequitur Urana, sive Lauranum oppidum non ignobile: ultra id oppidum hæc ora vastum aperit sinum, quem mare ingrediens in morem lacus expanditur; circa sinum duo vici haud longe inter se disjuncti, & reliqua itidem ora usque ad eum, quem diximus angulum, vicatim habitatur. Deinde ora deflecta in Ortum protenditur, efficitque alterum hujus anguli latus, quod ad veterem Japydiam pertinet. In hoc latere primum Vitopolis, quod Flumen S. Viti vulgo denominant ab eo amne, qui urbem ab Oriente præterfluit, & alias Rika, alias

communi vocabulo Flumen appellatur. Hæc civitas recentius condita fuit, quam ut nota esse potuerit antiquis Geographis, apud quos nusquam invenitur. Plinius & Ptolemæus, omissa Vitopoli, & easdem uterque urbes percensent, & eundem fere ordinem tenent; hoc inter eos discrepat, quod Ptolemæus Velceram, & ostia Oenei a Plinio prætermissa, Tersaticæ & Seniæ interposuit; & præterea Tedanium flumen Ptolemæus citra Ortoplam retraxit, Plinius ultra Ænonam, Pausino fluvio aut oppido nescio quo interjecto, rejecit; uterque loco non suo Tedanium constituens. Hæc autem est earum urbium apud utrumque dispositio:

Apud Ptolemæum	Apud Plinium
Tersatica	Tersatica
Oenei flum. ostia
Velcera
Senia	Senia
Lopsica	Lopsica
Tedanii flum. ostia
Ortopla	Ortopla
Vegia	Vegium
Argyrunum	Argyrunum
Corinium	Corinium
Ænona	Ænona
.....	Pausinus
.....	Flumen Tedanium

Antoninus, & Peutingerus Tersaticæ & Seniæ oppidum ad *Turres* interjiciunt, quod Plinius & Ptolemæus silentio prætereunt. Velcera, cujus mentio est apud Ptolemæum, a cæteris abest. Oeneum Ptolemaicum diximus illud idem esse, quod Rikam seu Flumen appellant; cum citra Seniam nullus amnis occurrat influens in mare, cui Oenei nomen accommodari possit. Sed idem Ptolemæus ordinem invertit, cum ostiis Oeneian teposuit Tersaticam, quæ Rikæ, seu Flumini ad sinistram adjacet; contra vero idem Ptolemæus Scardonam Titii ostiis postposuit, quam antepone debuerat, ut antiquæ illius urbis rudera, quæ supersunt, ac vestigia declarant. Si Tedanium inter Lopsicam & Ortoplam in mare devolvi cum Ptolemæo censeas, vix aut ne vix quidem locum invenies, quem Ortopla, Vegia, Argyrunto attribuas, quarum positio haud dubie videtur adscribenda esse oræ maritimæ Japydicæ, quæ ab ostiis Oenei ad ostia Tedanii longissime protenditur. Si vero Tedanium cum Plinio ultra Ænonam transtuleris, adversantem habebis ac repugnantem positionem ipsius urbis, quæ quamvis condita in quadam veluti peninsula in Occasum exporrecta, magis ad Occidentem vergat, quam flumen Tedanium, uti etiam Jadera; neutra tamen civitas pedestri itinere, nisi post transitum Tedanii, adiri potest. Quare tam Ænona, quam Jadera, cum sint positæ trans Tedanium, *quæ finitur Japydia* teste ipsomet Plinio, non ad Japydiam, sed ad Liburniam pertinent. Itaque Tedanii ostia constituenda esse existimo inter Argyrunum & Corinium; argumento est, quod hodieque oppidulum, cui nomen est Cori, sive Carin, ab antiquo Corinii vocabulo, extat apud eum sinum, in quem flumen Tedanium illabitur. Jam vero cæptam persequamur descriptionem oræ Japydicæ, quam insident Albii montes usque ad mare longe lateque continuati; tota quippe Japydia aspera est ac prærupta, omniumque ferme rerum, præterquam pascuorum, sterilis; & cum ad mare haud infrequentibus sive oppidis, sive pagis habitetur, introrsus a mari, præsertim qua vergit ad Occasum, a plebe, atque a cultura hominum propemodum deserta, rarioris

Ora Dalmaticæ descriptio in quinque partes divisa.

Ora Japydica, sive prima pars oræ Dalmaticæ.

Sinus Flanaticus. Albona, & Flanona.

Populi Flanates. Urana oppidum.

In littore Japydico prima Vitopolis.

Tedanii ostia a Ptolemæo & Plinio male locantur.

ostium Tedanii inter Argyrunum & Corinium.

Japydia
ora mar-
tima.

Canalis
Morlachæ
seu montis
Terfaticæ.

Portus
Bucaren-
sis & Re-
ginæ.

Velocera

Ad Turres.

Vici mar-
tini.

Senia.

ris admodum vicis incolitur. Hæc ora in longi-
tudinem mille passus amplius centum usque ad o-
stia Tedanii porrigitur; eamque & insulas obje-
ctas euripus interfuit, quem partim ab impen-
dentium alpium altitudine *Canalem montis*, par-
tim ab accolis desumpto vocabulo *Canalem Mor-*
lachæ appellant. Post flumen sive Oeneum Pto-
lemæicum, occurrit Terfatica civitas perantiqua,
nunc vocant Terfactum; oppidum nulla re magis
hodieque, quam sanctissimæ domus Nazarenæ in
agrum Terfactum e Palæstina transvectæ, indeque
in Picenum translata insigni miraculo celebre.
Huic arx imminet arduo loco posita, subest ve-
ro portus duo circiter milliaria distans, quem
vulgo *Gurkovam* appellant. Cæterum vetus Ter-
fatica multo propius aberat a mari, quam Terfa-
ctum hodiernum milliari fere quarto disjunctum;
& nomen quidem retinet, positionem non retinet.
Duo deinceps sequuntur portus præcipua comme-
moratione digni; alter Bucarenfis, ab oppido co-
gnomine, quod eidem assidet, alter portus Re-
ginus nominatus. Utrumque breviter descripsit Au-
ctor Topographiæ magni Regni Hungariæ part. 3.
cap. 1. In continentem flexu pulcherrimo magis se in-
gerens, & a procellis ventorumque injuriis tutissi-
mus Regius portus, sive quod a natura præ reli-
quis Adriatici portibus instructus esset, sive si tra-
ditioni fides sit, a nescio quo Rege illuc profugo
denominatur. Neque solum in recessu arce hodie-
dum e vetustatis rudibus in primæ fortitudinis
elegantiaque imaginem conformata pollet; verum
etiam utroque in littore, quod undique rupibus se
se longius porrigentibus protegitur, bina objicit
propugnacula, quæ inimica classi accessum facile
præpediant; & alterum quoque patientiorem, qui
huic succedit, & Bucarenfis audit, tueantur. Im-
minet etiam huic cognominis urbecula in arduo po-
sita, & Adriaticum versus declinans, quam non-
nulli *Velceram* nescio unde appellant. Et sane posi-
tio Bucarenfis oppidi non male congruit cum Vel-
cera, quam Ptolemæus Oenei fluminis ostiis ac
Seniæ interjecit. Hæc ora deinceps paullulum ar-
cuatur, & duobus veluti brachiis modice expor-
rectis euripum, quem Canalem montis vocant,
complectitur; prætereaque parvos identidem sinus
aperit, quibus aquas marinas recipit; quæ quidem
ab portu Regio militari fere decimo tertio, an-
gustis faucibus subeunt, reflexæque in Occasum
veluti lacum quemdam efficiunt multo longius,
quam latius porrectum; cuius capiti ex colle im-
minet pagus Divenichius. Inter Terfaticam & Se-
niam ad mare situm erat oppidulum, ad Turres
æquali spatio utrinque disjunctum. Auctores quip-
pe Itinerarii Antoniani, & Tabulæ Peutingerianæ
ab Terfatica ad Turres 20. passuum millia; & hinc
totidem ad Seniam enumerant; quod quidem spa-
tium propter oræ illius circuitum anfractusque ne-
cessario conficiendum erat, loca illa terrestri iti-
nere peragantibus. Hujus oppidi, quod erat
Manlio, tum exercitibus, tum Magistratibus pro-
vinciam lustrantibus, tum publicis cursoribus ex-
ciplendis reficiendisque ex itinere constituta, ne
vestigia quidem extant. Ab Regio portu Seniam
usque pauci & infrequentes vici oram maritimam
insident, alii propius, alii longius inter se distan-
tes hoc prorsus ordine, Kralievizza vetus & no-
va, vicus S. Jacobi, vicus & portus Zrikveniza;
portus itidem & vicus S. Catherinæ, castrum cui
nomen est Novi, & tandem pagus S. Helenæ. Se-
nia urbs antiquissima, quam a Gallis Senonibus
conditam ferunt, eo ferme loci posita, ubi desi-
nit Canalis montium, incipitque Canalis Morla-

chæ, egregio portu instructa, natura, & loco mu-
nita, & firmissimis propugnaculis septa. Urbis
situm ac munitiones descripsit idem, quem supra
laudavi, Auctor Topographiæ Hungariæ: *Plu-*
rimum contulisse videtur loci natura, dum præter
maris contiguitatem cum portu classi recipienda per-
accommodo, cuius Peutingeriana quoque Tabula me-
minit, in continenti ex una parte præaltas rupes,
ex altera sylvas densissimas, quæ hostilem insolent-
tiam arceant, objecit. Quin imo, si relationibus
habenda est fides, illud insuper præstitit, ut si ignis
ab incolis in monte Senia impendenti excitaretur,
continuo aere commoto validissimi exsurgant ven-
ti, qui procellas immanes creent, & subeuntes ho-
stium naves collisas disiectasque procul arceant.
Artis industria Turrim addidit S. Sabæ dictam, quæ
in mare porrecta fluctuum verberationes intercipiat.
Binas præterea arces Novam alteram, arduoque
monti, unde hostiles conatus facile despiciat, im-
positam; Veterem aliam humiliori loco Regiæ alias
titulo insignem (Castrum majores nostri dicerent)
quod ævi injuriis labefacta, Matthiæ Regis Hun-
gariæ impensis pulchrior olim assurexerit. Quo et-
iam referenda videtur Curialis domus, quæ magni-
fice sane exstructa, etsi non præsidium, decus ta-
men eximium urbi conciliat. Post Seniam, urbes
huic freto appositæ recensent Plinius & Ptolemæus,
videlicet Loplicam, Ortopulam, Vegium, Argy-
runtum, quas una cum nomine vetustas penitus
abolevit; & in eorum locum aliquot pagos, sive
oppida substituit posteritas, vicum scilicet S. Georgii,
Starigradum, Jablonitz, Scrifam, seu Scis-
cam oppidum non ignobile haud longe ab ostio
fluminis Lichtæ, Pescham, Starigradum alterum,
quam civitatem Novam appellant, cum portu ad-
modum exiguo, Vezzam, extremumque pagum,
cui Pozzo nomen est, ad fauces nobilis euripi,
quem alii Carinensem vocant, alii Canalem No-
vigradi nuncupant. His enim faucibus sane an-
gustis pelagus irrumpens hunc euripum efficit,
cujus longitudo ab Septentrione in Meridiem pas-
sum millia fere novem protenditur, latitudo au-
tem maxima ab Occasu in Ortum non amplius sep-
tem passuum millibus patet. Ore in Septem-
trionem obverso Tedanium flumen excipit; cui
e regione meridiana objacet Castrum Novigradi
euripo assidens; optimis manibus ac propugna-
culis septum; ab hoc autem quinque milliaria in
Ortum abest. Carinum oppidum ad ripas ejusdem
euripi excelso loco impositum, quod conjectura
e vocabuli similitudine desumpta suadet ibidem lo-
ci olim fuisse vetus Corinium, cuius meminere
Plinius & Ptolemæus. Hactenus de ora Japydica
Dalmatiæ, quam Strabo in longitudinem mille
stadia, idest passuum millia centum & viginti quin-
que produxit.

Post Japodum ora Liburnia succedit longior prio-
re stadiis quingentis, ut idem Strabo scripsit. Er-
go infra euripum Carinensem ad Meridiem regio
illa latissime in Occasum extenditur, & veluti
quamdam peninsulam efficit figuræ oblongæ & qua-
drangulæ. Hujus latera ab Septentrione fretum
Morlachæ, a Meridie fretum Jadertinum, ab Oc-
cidente mare, Pagum insulam sitam e regione ip-
samque peninsulam interfluens, circumluit; ex-
tremo autem ad Orientem latere cum reliquo me-
diterraneo tractu cohæret. Cum tota circum ora,
tum regio interior plurimis qua vicis, qua oppi-
dis frequentissime habitatur, æqua fere ubique &
plana est, fontibus atque amnibus irrigua, re-
rum omnium ferax, quas ad victum cultumque
natura desiderat. Littus Occidentale contra Pagum
Infu-

Descriptio
Seniæ.

Euripus
Carinæ,
sive Japodum
fretum.

Novigra-
dum.

Ora Libur-
nica.

Peninsula
Liburnica
descriptio.

Aenona;
hunc No-
na

Pausinus
Pausini

Jadera
olim &
maiorum
colonia

Jadera de-
scriptio.

insulam duos sinus pelago influenti aperit, alterum ad Septemtrionem, quem *Liubam* ab oppido proximq; ejusdem nominis vocant, alterum infra ad Meridiem, cui cognomen est ab urbe, in ipsius sinus aestuariis posita, quam Prisci Aenonam dixerunt; posterior ætas mutilato vocabulo, & capite quasi diminuto, Nonam punctionant. Civitas nunc est perexigua, nec satis valida ad hostiles impetus sustinendos, portum tamen habet percommodum in recessu intimo ejusdem sinus, in quem ab Ortu flumen infertur, ex eadem urbe cognominatum. Plinius post Aenonam locat Pausinum, flumenne, an oppidum non satis constat propter discrepantiam codicum Plinianorum; alibi enim legitur *Pausinus flumen*, nulla interpunctionis nota interposita; alibi a Pausino, nota distinctionis interfecta, disjungitur, & cum Tedanio conjungitur ad hunc modum: *Aenona civitas, Pausinus, flumen Tedanium*: alibi tandem verbum illud *civitas* refertur ad Pausinum genitivi forma expressum hoc modo: *Aenona civitas Pausini, flumen Tedanium*. Sed cum non satis liqueat, num aliqua interpunctione ab *Aenona civitate Pausini* sejungi oporteat, alia suboritur quaestio, utrum Aenona cognominata sit *civitas Pausini*, an vero hæc ab Aenona distincta fuerit. Ad hanc controversiam dirimendam nihil in alterutram partem argumenti suppeditant antiqui Geographi, vel historici, apud quos nulla est Pausini mentio. Si Pausinum inter fluvios Dalmatiae annumerandum censeas (id quod confirmat duplex editio Pliniana Basileensis, & Colonienfis) Pausinum a Plinio commemoratum eum esse arbitror, quem modo dixi ab urbe Nona cognominari, quique in Occasum ab Ortu defluens, in sinum ejusdem urbis cognominem delabitur. Aenona Jaderam duæ sunt viæ, altera maritima per circuitum oræ milliarium circiter viginti; alia vero terrestris, recta propemodum regione milliarium octo, aut novem. Est Jadera pervetus Liburniae civitas, nobilissima olim Romanorum colonia, nunc totius Dalmatiae caput & Metropolis. Sita est in latere Meridiano hujus veluti Peninsulae Liburnicae, quæ ab ea Comitatus Jadrensis denominatur. Mari ferme undique circumluitur; nisi quod brevi quadam isthmo lato pedes triginta, ab regione Orientis, continenti annexa est. Muris & propugnaculis septa est, cui arx adhæret situ & opere munitissima, isthmo imposita, & portus ab Septemtrione subjacet capacissimus navium classiumque cujuslibet magnitudinis, binis propugnaculis ad hostes aditu prohibendos instructus, tutusque ab impetu ventorum Australium ipsiusmet urbis interpositu; qui quidem portus videtur ille idem esse, quem Tabula Peutingeriana Epilicum nominat. Huic urbi Palladius per errorem adscripsit versiculum illum Lucani: *Et tepidum in molles Zephyros excurrit Jader*, quem ad Salonam referendum esse versiculus alter superior & proximus perspicue docet: *Qua maris Adriaci longas perit unda Salona; Et tepidum in molles Zephyros excurrit Jader*. Idem Palladius de situ, opulentia, portu, commercio, & agro urbis Jaderæ hæc breviter scripsit: *Ab ea, (idest Nona,) stadiis circiter octoginta, abest Jadera, urbs sano inter Illyricas clarissima, non solum quia Romana colonia fuit, verum etiam quod tam Græcorum, quam Latinorum monumentis celebrata est. Ea autem in quadam Liburniae cervice in occidentis Solis partes pro currenti sita; quod etiam Lucanus testatur illo versu: Et tepidum in molles Zephyros excurrit Jader; a tribus lateribus mari cingitur; nec ulla hodie inter Illyricas urbes existit, quæ a nautis, & maritimis*

negotiatoribus ultro citroque commutantibus magis frequentetur, vel quod appellere volentibus in opportunissimo loco posita est, portumque pulcherrimum atque tutissimum habet, vel potius, quia quovis tempore res usui necessariae ibi venales existunt. Verum ejus ager ante Turcarum incursiones tam frequens erat, & adeo hominibus abundabat, quod illa Civitas sine ullis externis auxiliis vel decem triremes armare poterat, & saepe armavit. Antoninus in Itinerario, ab urbe Pola trajectum Liburnicum, quo vocabulo & Japydicum complectitur, Jaderam usque produxit, eumque quadringentis, & quinquaginta stadiis definivit; idest passuum millibus ferme sexaginta: *Pola M. P. XXI.* idest a Parentio; *Trajectus sinus Liburnici Jader usque stadia CCCCL.* Vereor, ne huic numero notam unam arithmeticae Liburniae per imprudentiam vel inscientiam detraxerint; eidemque stadia ferme centum addenda esse censeo; quippe iter nauticum, quod Pola est Jaderam, si medio mari fiat, rectaque regione stadia minimum quingenta, & quinquaginta complectitur; longe autem plura iis conficienda sunt propter multos circuitus & anfractus, qui oram inter insulasque navigationem instituunt. Scylax Caryandensis post Jaderam, quam Liassidam vocat, Liburniae maritimæ has five urbes five gentes attribuit, *Atienites, Dyrtam, Alapsos, Olfos, Pedetas, Hemionos*. His prætermisiss, quarum & situs ignoti sunt, & nomina obsoleta, qui Jadera profecti propter mare Orientem versus iter faciunt, plures obvios vicos percurrunt, quibus ora illa frequentatur, & fere vigesimo ab Jadera milliari Blandonam perveniunt; totidem enim passuum millibus hanc ab illa distare scriptum est in Tabula itinerarii Antoniani. Hic, ubi fuit Blandona, aut hinc non longe, posterioribus ætatibus condita est civitas Bellegradum, sive Alba maris, quam a Venetis, quod infesta esset Jaderinis, everfam ferunt; nunc est vicus exiguus, qui a nautis nescio quam ob causam Jadera vetus nominatur. Hinc ora maritima paullulum circumflexa declinat ad Meridiem usque ad ostia Titii in mare apertum influentis; qui terminus est Liburniae. In ea aliqui portus, vicique perexigui videntur, quos commemorare non est necesse. In eadem extrema ad Orientem ora Liburnica videtur statuenda esse *Arausa*, quam Itinerarium viginti passuum millibus a Blandona non quidem recta regione, sed adjectis hujus littoris variis flexibus, & anfractibus, pedestri itinere necessario circumeundis, disjunct. Illud hic admonco, ne putes eandem Arausam, atque Aurasonam Ptolemaicam, esse; hanc quippe inter mediterraneas Ptolemæus, illam inter urbes maritimas Antoninus annumerat. Ora Liburnica apud vicum S. Andreæ definit, inter quem & vicum S. Nicolai e regione oppositum terram pelagus sese penitus inlinuat, longiusque introsum progrediens, tres illos, quos supra dixi, lacus efficit, Sebenicensem, Proclianum, & Scardonitanum, cui ad dexteram affidet Scardoniana milliariis fere 12. a mari aperto in Boream distans: huc enim usque pelagus æstu motuque marino propellitur; quod e falso nimirum haustu ac colæ intelligunt. In lacum Scardonitanum illabitur Titius Liburniae terminus, idemque initium Dalmatiae, qui aestuariis illis maritimis interfluens, directo cursu, celerique impetu ad mare defertur. Huc revoca de Titio flumine, quæ scriptimus paragrapho proximo. Quamvis pelago terræ superfusum Scardona, tum Sebenicum alluitur, tamen cum utraque civitas a mari aperto remota sit, neutram in numero urbium maritimarum

Blandona

postea
Bellegradi-
um.

Arausa
distinguitur
da ab A-
rausona
Ptolemaei

Titius Li-
burniae
terminus

rum habendam esse existimamus.

Ora Liburnicam emensos excipit deinde ora Dalmatiae antiquae, duobus notissimis inclusa fluminibus, Titio & Narone, quam bifariam secant ostia Tiluri fluminis interjecta. Pars prior initium ducit ab oppido S. Nicolai, & variis intercisa aestuariis Orientem versus millia passuum fere duodecim excurrit; inde prominens in mare, ingentique ambitu curvata, Peninsulam quamdam, seu Promontorium efficit; etenim veluti quodam Isthmo, brevissimo illo quidem, sed milliaria fere septem in latitudinem porrecto adhæret continenti; cetera mari undique circumluitur, & passuum millia circiter triginta complectitur. Hanc esse arbitror, quam veteres dixerunt Hyllim Peninsulam; ejus positio dignosci ut possit, huc transcribi oportet, quæ de hac Peninsula Scylax, Schymnus, & Plinius scripserunt. *Post Liburnos gens est Illyriorum, . . . Sunt & hic Barbari, quos Lotophagos vocant, Hierastamna, Bullini, Hyllini, Bullinis contermini Hylli. Hi Hyllum Herculis filium conditorem suum asserunt, sunt autem barbari, habitantque peninsulam paullo minorem Peloponneso: post peninsulam litus directum accolunt. Bullini autem Illyrica gens est; enavigatur Bullinorum regio uno die longiori usque ad Nestum sinum. Haec Scylax.*

Terras deinceps adjacentes proxime illis Pelagones, & Liburni possident, Quæ Bullinum deinde adhæret natio, Post hosce mox peninsula ingens Hyllica est, Quæ Peloponneso comparari potest. Sed oppida illis quindecim colere asserunt Hyllios originis quidem Grecanica, Quorum auctor Hyllis gnatus Herculis fuit; Malo propinquorum tamen contagio. Feruntur evasisse Barbari, Ut asserunt Timæus & Eratosthenes. At propter illos Ista nomine Insula est.

Hæc Schymnus in descriptione ora maritimæ ad Nicomedem Regem Bithyniæ. Plinius vero lib. 3. cap. 21. tradit hanc Peninsulam vocari: *Promontorium Diomedis*, propterea quod ad Promontorium, quam Peninsulæ speciem ac similitudinem propius accedat. Ab Diomede autem cognomen excepit, qui post cladem Trojanam, Illyrici ora prætervectus cum aliis in locis, tum hic sui nominis, sui que ad hanc regionem appulsus monumenta illustravit: *Liburnia finis & initium Dalmatiæ Scardona in amne eo (Titio) XL. M. P. a mari; dein Tariatæ antiqua regio & Castellum Tariatæ, Promontorium Diomedis, vel ut alii Peninsula Hyllis, circuitu C. M. P. Tragurium, &c.* Ex antiquis Geographis præter Scylacem, Schymnum, & Plinium, invenio neminem, qui Peninsulam Hyllim vel descripserit, vel nominaverit, quare hujus situm ac descriptionem apud alios frustra investigaveris. Ex his autem perspicue intelligitur maximo in errore versari eos, qui putant Hyllis vocabulo apud laudatos Auctores Istriam designari, nam hi cum Istriam Istrosque seorsum ab Hylli peninsula Hyllinisque commemorarent ac describant, satis declarant hos ab illis, & peninsulam a peninsula distingui, præterquam quod Hyllim ab Istria Liburnorum interjectu sejungunt; idque confirmat Euthatius, qui ex Apollodoro, inter Hyllios hujus Peninsulæ incolæ, & Istros, Liburnos constituit: *Post Hyllios Liburni & Istri*. Nihil propius a veritate absunt, qui Peninsulam Hyllim censent illam esse, quæ ultra ostia Naronis ab Ortu in Occasum excurrit, vulgoque Promontorium Sabioncelli, seu Stagni dicitur, ab antiquis *Pæ Illyricum Sacrum*,

insulam Nesti appellatam ferunt. Siquidem Hyllis Peninsulæ & adjacentium locorum descriptio a Veteribus tradita cum Stagni positione non coheret. Scylax quippe regionem Bullinorum, apud quos est Hyllis Peninsula, ab Nesto sinu, ad quem pertinet Peninsula Stagni, itinere unius diei longioris sejunxit. Adde quod Scylax Hyllim posuit ante fluvium Naronem, ultra quem sita est peninsula Stagni. Schymnus prope ab Hyllinis, Hyllique peninsula statuit Isthmum insulam, quæ quamvis inde absit passuum millia amplius viginti, eam tamen prope illos poni, ut eum locum interpretatur Dalmata historicus lib. 1. cap. 4. *eo quia navigantibus antequam in prospectum Isthmum perveniant, ex insularum impedimento, Hyllis non appareat.* Quare idcirco Schymnus propter Hyllios Isthmum esse scripsit, quia hinc facilis est, nulloque interjecto impedimento, apertus prospectus usque ad Hyllim, quo sit, ut si oculorum judicio standum sit, altera alteri propinqua esse videatur. Contra vero non solum duplo major est inter Hyllim & Stagnum distantia; sed insularum interjectus mutuum utriusque prospectum plane adimit. Plinius denique longissime ab Stagno Hyllim peninsulam summovet; utrique enim plures urbes gentesque interposuit. Verum enimvero quod Scylax & Schymnus tradunt, Hyllim paullo minorem esse Peloponneso, sive, cum Peloponneso comparari potest, id sane nullo modo conciliari potest cum Hylli nostra, seu cum Promontorio Diomedis, quod a Peloponnesi magnitudine mirum quantum abest. Sed neque cum Istria, neque cum Peninsula Stagni congruit Peloponnesi illa comparatio. Quare cum Hyllis tum nostra, tum Istria, tum Stagnensis magnitudine sit longe minor, quam Peloponnesus, eadem responsione, quam aliis utriusque Geographi locis adhibuimus, diluere possumus id, quod e Schymno, & Scylace nostræ & aliorum sententiæ adversis ipsi nobis objiciunt; nimirum laudatos scriptores vel hyperbolica loquendi formula more Græcorum usos fuisse, vel eam comparisonem instituisse ex aliorum testimonio, quibus e longinquo prospectum captantibus hæc peninsula longe major visa est, quam si cognita illis ex ipsius accurata dimensione fuisset. Idem fere ante nos animadvertit ac docuit diligentissimus locorum illorum investigator lib. 1. cap. 4. *Græci præternavigantes, qui ipsius situs explorandi necessitatem non habuerunt, peninsula magnitudinem commenti sunt, & quindecim civitates eam habere, ut fertur, scripserunt; ex alieno tamen relatu, ipsismet, qui scripserunt, non probato.* Ex paullo post hæc adiecit: *quod autem illam magnitudine parem Peloponneso tradant Græci, iis simile est, quæ de Istro in Jonicum confluite, & de Ponto Adriatico proximo, & cum ipso peninsulam faciente, referunt; in Peninsula autem formam vere existere hoc Promontorium gnaris locorum patet.* Cæterum si quis existimet apud Schymnum Hyllis peninsulæ vocabulo totam Hyllinorum regionem designari, is mea quidem sententia haud longe a verisimilitudine aberraverit: nam apud Græcos Cherronesi nomine, quo uterque scriptor utitur, non solum peninsulæ proprie dictæ, sed etiam regiones ad mare vergentes comprehenduntur, quemadmodum & Thracia, & Alia Minor Cherronesus appellatur. Quod si ita est, jure ab Schymno *ingens* dicitur, *Peninsula Hyllica*; & si tractus illius, quem Hyllini incolabant, amplitudinem spectes, haud inepte comparari potest cum Peloponneso; neque videtur incredibile eam oppidis omnino quindecim, & pagis longe plurimis habitatam fuisse. Hyllinos & Bullinos

Hyllis longe minor est Peloponneso contra quam tradunt Schymnus & Scylax,

vel Hyllis vocabulis universam Hyllinorum regionem subiecerunt.

itudine nautis formidabili fertur, quibus accedit aquarum motus velox, una ex parte a Titlo, ex altera vero major & velocior a Tiluro, & Narone fluminibus procedens, & inter Insulas & continentem, quasi per canaliam contrario cursu ad syrtim in extremo Promontorii angulo sitam, perveniens, ubi invicem pugnant non solum aquae, verum, quod mirabilius est, saepe saepius venti contrarii hinc inde ad syrtim usque simul pervenientes; naves vero plenis velis ex contrariis partibus illuc delatae, vento repente destituta, vorticibus aquarum exponuntur; & si Auster superveniat, incredibile pene est, quam ingentes undae syrtim verberent, immanesque vortices prope eam oriantur; ob id praeter cautelas, quas ubique adhibere nautae solent, circa hoc Promontorium existentes, antequam e portu solvant, diligenter omnia perscrutari coguntur, ut eis tuto pertransire liceat, ventoque propitio flante, longe ab ipsa syrti navigant, eo quia, quo ab ea longius, eo aquarum vis reciprocatique remissior est: inde Peninsula haec, sive Promontorium celebre evasit, Diomedisque appellationem sortitum est, testem, ut ex loci natura concepere licet, rerum ab eo gestarum. . . . In ea Peninsula sicuti xv. civitates fuisse Graeci commenti sunt; ita nullibi civitatis ullius vestigium apparet, praeter rudera Pratorii ab Antonino & Tabulis Peutingerianae memorati, in Peninsula orientali parte siti, quod quadrata structura fuisse, forumque in medio formae eclipticae habuisse, porticibusque circumdatum, & cisternas in angulis, pro aquarum, quibus situs indiget, necessitate supplenda, ruinae demonstrant. Illud sicuti ad navigantium tutelam in portu deserto, sed a Romanis frequentato adificatum censeretur; ita portus ipse quibuscumque Illyrica continentis portibus commodior existit; facile etenim ingressum, tutam stationem; prospectum in altum mare, facillimumque egressum cuiuscumque generis navibus praebet; ita ut ad Promontorii pericula vitanda, proximum a natura refugium paratum videatur; qui ab insula, ex opposito ipsum ab undarum injuria tutante, S. Michaelis Archangeli nuncupari solet, indigenarum tamen vocabulo Mirara dicitur.

Isthmus
peninsulae
inter duos
sinus.

Isthmus peninsulae Hyllim continenti annectens inter duos sinus interest, quorum alter ab Occasu Stolpona dicitur, nomen ab vico, cui adjacet, mutuatus; alter ab Oriente, Bussigliine dictus prope villam ejusdem nominis, quam hujus regionis incolae abhinc duobus saeculis aedificaverunt, quo se a Turcarum incursionibus recipere, eamque veteri vocabulo Bussillinam nuncuparunt, hodieque aliquot foci habitatur, & Bussigliinem vulgus appellat. Haec regio supra Peninsulam ad Septemtrionem in Tabula Peutingeriana inscribitur Bullinia. Uterque sinus nautis vectoribusque id commodi affert, ut qui Promontorii syrtisque periculis se committere non audent, iis alteruter pateat, quo subeuntes navim ad terram appellant, & terrestri itinere Isthmum emensi ad sinum oppositum cum pervenerint, navigium iterum conscendunt; atque insulas inter oramque praetervecti reliquam navigationem cautius ac tutius conficiunt. Haec ex eodem Historico Dalmatiae cognosci licet, iterumque transcribere non piget: Sinus ex utraque parte Isthmum efficientes, ac circumjacentia loca, adeo saxosa, & sterilia sunt, ut ab antiquo deserta, vix a solis pastoribus, piscatoribusve adita fuisse censeretur; quae nunc quoque nautis incognita essent, nisi 150. abhinc annis Bullini & Hyllini simul convenientes, & Turcarum vim fugientes, in intimo communis Orientalis sinus litto-Illyricum Sacrum.

Isthmi &
sinus
variusque
deserti-
ptio.

re villam exstruxissent, quam veteri quoque ac communi ejus vocabulo sinus Bussillinam nuncuparunt, ut in patria Chronico latius; prout alia ex parte ad fauces Occidentalis sinus Stolpona (sive Strapini dicti) villam aliam supra insulam a cornibus dictam fundarunt: quarum commodo, qui Promontorii pericula fugiunt, marisque agitationem ac nauseam vitant, alterutrum sinum adeunt, & per isthmum terrestri itinere incedentes ad alterum sinum deveniunt, pacatiori deinde mari inter insulas procedentes, abindeque Peninsulam, sinusque ipsos notos effecerunt. Sinus Bussillinae inferius ad Meridiem latus exserit se in mare instar cujusdam Promontorii, in quo Loranum Tabulae Peutingerianae situm fuisse nullum quidem veterum aedificiorum, sed antiquae appellationis vestigium quodam indicat; is siquidem locus Larrecina dicitur; quod nomen ex vetusti vocabuli depravatione ortum esse videtur; Larrecina enim cum Lorano affinitas aliqua & similitudo intercedit. Hinc mille passuum periter quinquae situm est Tragurium, civitas perverus ac nobilis, quam ab Issensibus conditam esse docuit Strabo, oppidum civium Romanorum vocat Plinius, & ob marmoreas fodinas notum olim ac celebre fuisse testatur. Strabo, Mela, Ptolemaeus Tragurium statuunt in insula ejusdem nominis; sed Plinius, Antoninus, Auctorque Tabulae Peutingerianae annumerant inter urbes continentis, cui angustissimo quodam isthmo annectebatur, quemadmodum Auctor monumentorum Tragurienium, alique animadverterunt; quare quam re ipsa Peninsulam esse aliis exploratum fuit, alii, quorum observationem notitiamque subterfugit tenuis ille isthmus, insulam esse censuerunt. Constantinus Porphyrogenitus de Admin. cap. 39. cum insulam eam vocet, fatetur tamen aggere quodam intermedio cum littore conjungi. Urbs Tetraxurium parva quaedam in mari insula est, angustissima cervice ponticuli instar ad terram usque porrecta, qua oppidani in urbem transeunt. Isthmo posterioribus temporibus perfollo, pons lapideus interjectus ab urbe ad continentem transitum praebet. Tragurio objacet a Meridie insula Bubua, sive Boa, ponte itidem cum urbe ipsamet conjuncta, hujusque objectu portus efficitur tutissimus idem, & navium ingentium capacissimus, ad quem duobus ostiis accessus patet. Ab Tragurio quarto ferme lapide in Ortum disjungitur Sicum, urbs perantiqua, quam Plinius & Ptolemaeus commemorant, Tabula Peutingeriana Siclim vocat, ejusque jamdudum eversa rudera etiamnum visuntur. Hunc locum fertili solo ac perameno, celo salubri ac temperato, veluti quietis honestique otii sedem Claudius Augustus veteranis, emeritaque militia perfunctis, remunerationis ergo destinavit. Errant vel maxime, qui Sicum inter ac Sibenicum nihil interesse existimant, nisi antiqui vocabuli depravati litterisque aucti variationem; Sicum enim veteres ad mare inter Tragurium & Salonam locarunt; hinc vero longissime abest Sibenicum ad sinistram Titii fluminis procul a mari positum; quam urbem post declinationem Imperii a Chrobatis aedificatam ferunt. Ultra Sicum pelagus oram continentem interfecans, ostioque late deducto terram penitus irrumpens, portum sinumque Salonitanum efficit, ad cuius caput assidet Salona, civitas quondam amplissima, eademque Colonia Romanorum, manu ac natura munita, quae pulchritudine tectorum ac frequentia, commercio, divitiis, civium & incolarum numero cum praecipuis Imperii Romani urbibus haud immerito conferri potest. De Salona cum alibi plura dictu-

Loranum.

Tragurium.

Sicum
Sibenico
diversum.

Salona.

dicturi simus, ea hic describendo præoccupare supervacaneum cenſeo. Infra Salonam ad Meridiem littori adjacet Spalaturn, ex palatio quondam Diocletiani civitas præclara in primis ac nobilis, a Salonitanis amissa patria profugis exstructa, & in locum everſæ Salonæ substituta; antiquis manibus ac propugnaculis septa, civibus admodum frequens, & affluens rerum omnium copia, eademque instructa portu egregio, qui facilem aditum, commodamque stationem cuilibet classi naviumque multitudini præbeat. Abest Salonæ passuum millia circiter quatuor, vel tria; indeque sedes Pontificia Metropolitana, Dalmaticæque ecclesiæ principatus, cum omnibus ecclesiasticis privilegiis atque ornamentis Spalaturn concessit, quæ urbs ob eam causam altera Salonæ vocari solet. Haud longe ab urbe Occasum versus exiguum promontorium eminet, ubi visuntur vestigia veteris cujusdam fani sane magnifici, quod Dianæ cultu ac nomine consecratum fuisse cognosci potest e Tabula Peutingeriana, in qua is locus ad *Dianam* inscribitur; nunc ibidem extat Templum S. Georgii, & locus Promontorium Margliani nuncupatur. Salona in Meridiem & Spalaturn in Orientem æquali spatio distat Epetium, oppidum maritimum, olim neque infrequens, neque ignobile, cujus meminere Ptolemæus & Tabula Peutingeriana, quæ eidem portum *Epetium* adjecit. Sæculo septimo ab Avaribus exciso cum Salona funditus corruit; nunc prope ab ejus ruinis vicus est exiguus, quem Zarnounizam nuncupant eodem vocabulo, quo & fluvius præterfluens denominatur. Hinc ad quintum milliæræ progressis occurrunt ostia Nesti seu Tiluri, nunc Cetinæ fluminis, quibus ad dexteram adjacet vicus maritimus, cui ab S. Stephano inditum est nomen.

Itaque ab ostiis Tiluri pars quarta oræ Dalmaticæ incipit, quæ ad Naronis usque ostia millia passus fere sexaginta producitur. Hic littus paululum in Septentrionem recedens sinuoso ambitu curvatur; & duobus quasi brachiis, altero ad ostium Tiluri modice exserto, altero ad Naronis ostia longius exprorecto, sinum Narentanum complectitur. Hunc sinum, quod Nesti & Manii vetustissimi populi circumcolerent, Nestum & Manium Scylax appellavit. Post Nestum flumen, sinuosa navigatio est, vocatur autem totus hic sinus *Manius*, qui uno die circumnavigatur. Huic oræ duas urbes imposuit Plinius, *Piguntias*, & *Ratanæum*, duas itidem Ptolemæus *Piguntium*, & *Oneum*, quod Ratanæum Plinianum esse arbitror. Tabula Peutingeriana *Piguntium* omittit, *Oneum* ab Epetio VII. M. P., Inaroniam ab Oneo XII., & septem distans inde milliariis tertium quoddam oppidum anonymum adscribit. Antoninus prætermisso secus oram itinere, iter a mari remotum, quod est Salonis Dyrrhachium, dimittitur. *Piguntium* ad sinistram Tiluri haud longe a mari ibidem situm fuisse Geographi censent, ubi Almissa est castellum arduæ rupi impositum, quod & loci natura, & munitiones adjecit ab inopinis hostium aggressionibus egregie tuentur. Hinc haud longe abest *Oneum*, si fides habenda sit Tabulæ Peutingerianæ, quæ hoc oppidum ab Epetio passuum millibus haud amplius septem disjungit, idem fortasse ac Ratanæum a Plinio commemoratum; quamvis aliqui Ratanæum Plinianum longius in Ortum rejiciant, & ibidem loci constituent, ubi nunc est Macarsca. Sequitur Inaronia, cujus nemo veterum mentionem fecit, præter conditorem Tabulæ sæpius laudatæ, apud quem Oneo, & Inaroniæ millia duodecim interposita

sunt: inde autem septimo milliario abest aliud oppidum in eadem Tabula pictum, cui nullum positum est nomen; ab eoque proxima sunt ostia cujusdam fluvii, quem ibidem Drinum appellatum invenies, ab Occasu longissime, duplicique deductum alveo satis amplo, & supra fontes Tiluri in unum coeunte. Atqui cum tres amnes fere cognomines superiori paragrapho a nobis sint descripti, Drinus, Drinassus, & Drilo, ex his nullus est, qui ad hunc locum transferri possit. Nemo non videt in hac tabula, quanta jamdudum facta sit labe, & quam multas in eam depravationes incitiae, vel incuria veterum Amanuensium invexerit. Cæterum antiqua illa oppida abhinc multis ætatibus aut clade bellica, aut injuria temporum ita prorsus obruta sunt, ut ne vestigia quidem appareant, unde illorum positio dignosci queat. Nunc ora illa frequentibus & nobilibus pagis oppidisve habitatur, quos nominatim persequi haud operæ pretium esse duxerim. Unica est civitas non incelebris, præalto loco eminens, cum portu sane optimo, eademque Episcopali sede insignis, quam nunc Macarscam vocant, Mocrum veteres Slavi dixerunt; & Ratanæum Plinianum esse quidam arbitrantur. Exinde ora hæc paulatim deflectitur, & magis magisque ad Meridiem vergens triplici Naronis ostio definitur. Naro enim, ut diximus, tribus ostiis in eum sinum prorumpit, qui ab eo Naronianus, sive Narentanus cognominatur. Quinque enim a mari passuum millibus in duos alveos diductus insulam efficit, cui nomen est Opus, insulæque caput arx insidet ejusdem nominis, superiori sæculo exstructa, & firmissimis manibus ac propugnaculis munita; e dextero autem alveo, propius a mari amnis exundans, tertium sibi alveum aperit, quo influens, auctusque aliis aquis dextrorsum confluentibus, in mare delabitur.

Post ostia Naronis incipit pars quinta oræ Dalmaticæ, & usque ad ostium Drilonis producta passuum millia circiter centum & sexaginta longitudine comprehendit. Ab ostiis Naronis Orientem versus millia passuum quinque primum excurrit, ac totidem postea ad Meridiem declinat; tum e directo littore exserens se longissimo excursu, in Occasum procurrit. Hæc est, quam vocant Peninsulam Stagni, vulgo Sabioncellum; olim dictam ferunt Peninsulam Nesti, ab Nesto sinu, quo a Septentrione alluitur. Falluntur enim vero, qui huic loco sive Oneum Ptolemaicum, sive Ogeum Livianum inscribunt; hoc enim abest longe terrarum in confiniis Macedoniæ, cujus potiundi causa Perseus copias illic deduxit, Livio teste, quod transitus & perfacilis esset in Illyricum, & ad Labeates, ubi Gentius regnabat; illud vero alterum nominis fere ejusdem oppidum Ptolemæus inter Peguntium & ostia Naronis locavit, & milliariis non amplius septem ab Epetio Tabula Peutingeriana disjunct. Peninsulam Stagni montes ab Ortu perpetuis in Occasum jugis porrecti interfecant. Sinus Naronianus a Borea, fretum ipsam, Melitamque insulam interfluens ab Austro alluit; millia passuum circiter nonaginta circumscribunt. Multo longior est, quam latior, & quo magis in Occasum extenditur, eo magis in arcum coit, definitque in angulum Orienti, Phariam inter Corcyramque insulas, obversum, similitudinem referens speciemque trigoni oblongi. Latus in Septentrionem spectans ab incolis domiciliisque fere vacuum est atque desertum; alterum latus Soli meridiano objectum quinque vicis sive oppidis non infre-

Spalaturn.

Ad Dianam.

Epetium.

Ab ostiis Tiluri pars quarta oræ Dalmaticæ.

Sinus Narentanus olim Nestus & Manius.

Piguntias & Ratanæum.

Piguntias ubi nunc Almissa.

Oneum & Ratanæum fortassis idem oppidum.

Inaronia.

Macarsca.

Opus insula & Arx.

Pars quinta oræ Dalmaticæ, id est Illyrici præparii.

Peninsula Stagni.

Stagni descriptio.

Civitas
Stagni.Gra. hagg.
Sa.Injua. qh.
pida crant.
Ad Turres.
Diluntum.
Pardua.
Adili-
chia.
Alaunum.Portus
Gravosa.

Ragusum.

Descriptio
Ragusi.

Infrequentibus habitat; isthmus vix tria milliaria latitudine complectens, Orientemque prospiciens, basis instar obtinet, ubi sita est civitas Stagni, unde cognomen Peninsulæ obvenit, cui & nobilitatem conciliat sedes Episcopalis, & portus egregius mirificas utilitates affert. Post isthmum, cujus nexu Peninsula Stagnensis continenti adhæret, ora hæc omnis paullulum in Meridiem inclinans Orientem versus longissime protenditur; plures identidem sinus aperit, modo aliquantulum prominet, modo introrsum recedit, variisque flexibus & anfractibus intercisa est. Inter ostia Naronis & Epidaurum nullas urbes maritimas neque Plinius, neque Ptolemaus recensent; ratioque ac dimensio terrestris secundum mare itineris abest ab Itinerario Antonini in editionibus Veneta ac Florentina, quæ nobis ad manum fuere, cum alias videre non licuerit. Tabula Peutingeriana eidem oræ hæc oppida urbesque apposuit: Ad Turres, Diluntum, Pardum, Adilichiam, Asanum; quæ vocabula germana ne sint, an depravata judicari nequit, cum cæteri scriptores hæc loca silentio præterierint, o quibus, recte an secus eorum nomina Auctor Peutingerianus expresse, cognosci posset; cæterum & loca & vocabula illa vetustas penitus abolevit. Ab urbe Stagni milliaria fere undecim sunt ostia Arionis fluvii, quem nunc Omblam dicunt, & portus sane tutus nautisque percommodus, cui a S. Cruce nomen est, vocaturque etiam solet portus Gravosa, ab antiquis populis Agravonitis hujus oræ accolis, quorum meminisse Livius. Ab Narone ad flumen Arionem unius diei navigationem esse scripserat Schymnus, sed propter circuitum Peninsulæ Nesti interposita, vereor, ut intra spatium unius diei ea navigatio confici possit. Supra portum a Septentrione situs est pagus S. Stephani; infra vero ad Meridiem pagus S. Martini, duobus fere milliariis distans. Hinc passuum millibus fere quatuor distat Ragusum, urbs & natura, & situ, & descriptione ædificiorum, & pulchritudine in primis nobilis; cui & subest portus celebratissimus, ac plenissimus navium, quo mercatorum concursus undique fieri solent ad merces omnigenas sive exportandas, sive importandas; & imminet aræ loco excelso præruptoque imposita cum loci natura, tum bellicis operibus egroge munita. Eadem est caput ac Metropolis Reipublicæ Ecclesiasticæ Ragusinæ. De hac urbe ac Republica hæc litteris prodidit Palladius: *Ragusium urbs sacris profanisque adibus ornatissima, & argenti aurique ditissima, quæ inter tria Imperia Venetorum, Pannonumque, & Turcarum constituta, privata sorte degit, ut antiquitus in Asia inter Parthos Romanosque Palmyra. Pendit tamen annum Turcarum Regibus tributum. Verum hæc, ut reliquæ Illyrici urbes, in patritios plebeiosque divisa est, ita tamen ut soli patritii, summois plebeis, rempublicam administrarent: in qua quidem non modo leges, sed etiam magistratus Venetis persimiles habent; cujus rei originem hanc fuisse comperi. Cum enim Ragusinorum Reipublicæ, quantulumcunque est, fundatores eam posteris undique munitam tradere vellent, & Venetam Rempublicam legibus & moribus potius divinis, quam humanis institutam cernerent, illam sibi in omnibus imitandam proposuerunt. Verum procedente tempore, cum id quoque cognitum foret Venetos mercatura ditescere, eos hac quoque in parte imitari voluerunt. Hinc est, quod nulla Europæ pars adeo abdita est, ita advenis infesta, ut in ea Ragusinos non invenias negotiantes. Hæbebant annis superioribus, cum an-*

Illyricum Sacrum.

te Senatus Veneti decretum jure suo, quodcumque vellent, navigare possent, naves amplius trecentas, quas mercibus onustas in diversas orbis partes ad questum mittebant; sed longum foret, si omnia commemorare vellem. Unum tamen non pretermittam, quo intelligatur, quanta sit Ragusinorum severitas & in liberis educandis diligentia: non enim sinunt in sua urbe ludos esse, nisi litterarios; si gladiatores saltatoresque accesserint, subito ejiciuntur; ne juvenus, quam litteris dumtaxat, aut mercatura vacare volent, hujusmodi fæditatibus corrumpatur. Ab Ragusio sexto ferme lapide Epidauri, sive Epituari antiquæ Romanorum coloniz vestigia visuntur; nunc vicus est perexiguus, quem vetus Ragusium vocant; nam qui putant Ragusium supra laudatum esse vetus illud Epidaurum Græcis pariter Latinisque litteris celebratum, eos falsitatis arguunt, tum antiquæ magnæque urbis rudera, quæ adhuc ibidem extant, tum lapides indidem effossi, inscriptique: COL. EPIDAUROM. Tres sunt urbes, quibus Epidaurom nomen fuit; una apud Illyrios, de qua nunc agimus; altera in Peloponneso apud sinum Argolicum; tertia itidem Peloponnesiaca in Argia regione ad sinum Saronicum, quæ ab delubro Æsculapii ibidem summa religione culti, celebritatis ac nominis causam accepit, ut Plinius docet. Similitudo nominis plebsque, ut sit, in eum errorem induxit, ut neque nostrum ab reliquis duobus Epidauris factis distinguere, & præterea delubrum Æsculapii, cui figuram speciemque Serpentis affingere veteres solebant, ad Dalmaticum ab Argivo Epidaurom transferrent. Regionem circa Epidaurum Dalmatiæ feracem fuisse serpentum tradunt; id quod Poetis fortasse causam præbuit fingendi Cadmum apud Illyrios in serpentem esse conversum. Utri vero, nostrone, an Argivo Epidaurom adscribendus sit *Serpens Epidaurius* apud Horatium, statuere non ausim. A Narone annis C. M. P. abesse Epidaurum Coloniam scripsit Plinius, sed vereor, ne nota illa arithmetica mendo subsit, cum inter Naronem & Epidaurum duplo minor sit distantia. Haud longe ab Epidaurom exiguum est Promontorium, ubi rupes quædam exaltata ac præcellæ eminent, quæ Cadmi, & Harmoniæ saxa templumque Scylax appellavit. In hac enim regione Cadmum regnasse perhibent; ibique & sepulchrum, & sanum Cadmi ejusque conjugis Harmoniæ, aliæque utriusque monumenta antiquitas fabulosa ostentabat, quæ Historicus Dalmata versiculis ex Apollonio, & Nicandro prolatis illustravit: *Ibi rupes, & prope eas antrum ingens existunt, in quo antro Serpentes fuisse posteriorum quoque temporum fert opinio; ibique Cadmum in Serpentem mutatum, nec non tumultum ejus, sanum, & oraculum extitisse commenti sunt Græci, de quo Apollon. Argonaut. 4. de Colchis: Hi juxta Illyricum ex profunditate nigrum flumen, ubi Harmonia est, & Cadmi bustum, turrim excitarunt Encheleensium inquilini; quod inter Naronem & Drilonem ponere videtur Nicander in Theriacis.*

Accipe & ostipedem raptum de flumine cancrum;
Lasse novo terito, tum natam Naronis irim
Marginibus, quaque Illyricis Drilo perfluit agris;
Harmoniaque & Sidonii frondamina Cadmi
Pascua, ubi gemini serpunt per rura Dracones.
A Saxi Cadmeis milliario fere undecimo, pelagus diductis utrinque littoribus ostium satis amplum sibi aperit, quo influens, introrsum longius, quam latius expanditur, & flum, quem

N 3

so-

Epidauri
col. Rom.Saxa Cadmi
& Harmoniæ.

sinus Ca-
tarenfis.
vocat. Catarensem, efficit, cuius longitu-
do ab Occasu in Ortum millia passuum circiter
quindecim protenditur; inde autem angustis ad
Septemtrionem faucibus subiens, alterum mino-
rem sinum longius itidem quam latius produ-
ctum efficit, quem Canalem Catarensem nuncu-
pant. Hic superior ad Boream, ille inferior ad
Meridiem sinus rite cognominari potest. Utrum-
que sinum Rhizonicum antiquitas appellavit. In
angulum ab Occasu ferme extremum sinus supe-
rioris ab arduo colle imminet Rhizinium peran-
tiqua civitas ac nobilis, quam Plinius vocat op-
pidum civium Romanorum, qui ab Scylace P^{er}se,
a Strabone P^{er}se, a Livio itidem Rhizon appel-
latur. Ptolemæus, P^{er}se, Rhisinum vocat, &
ordine præpostero Rhifino Epidaurum postposuit.
Nunc Rhisanum vulgo dicunt, & quamvis de
antiqua amplitudine ac magnificentia vel pluri-
mum amiserit, jus tamen nomenque civitatis re-
tinet, tituloque Episcopali alias ornabatur. Ab
ea totus sinus olim denominatus fuit Rhizonicus.
Prope alterum ejusdem sinus superioris angulum as-
surgit Ascrivium, arduo & prærupto, sed decli-
vi a Meridie loco impositum, Romanorum quon-
dam oppidum sane inclutum, quod *απο το κα-
ταρ*, idest a defluxu aquarum, Porphyroge-
nitus Decateram nominavit, hodie Catarum vo-
cant. Est civitas Episcopalis, eademque arcem
habet invictissimam, quam a Septemtrione inac-
cessæ & confragosæ rupes inexpugnabilem reddunt,
a Meridie difficiles ascensus, & firmissima pro-
pugnacula egregie communiant; de qua Palladi-
us: *Sub prærupti montis cacumine consurgit As-
crivium, quondam civium Romanorum oppidum,
quod nunc, propter aquarum, quæ ex alto de-
fluunt, descensum, Catarum vocari constans est
opinio. Erat annis superioribus Ascrivium, an-
tequam Turcæ proximas regiones occupassent, cele-
bre emporium negotiantibus hinc maritimis, inde
mediterraneis, eo confluentibus; ex qua quidem
re oppidani abunde ditabantur; & Veneti, in quo-
rum ditone locus est, magna vestigia capiebant.
At Turcæ loca vicina tenentibus cuncta cessarunt.
Arx in supradicti montis vertice sita a Septem-
trione penitus invia est, cui a Meridie ducto utrin-
que per ardua muro urbs ipsa apte conjungitur am-
bitu stadiorum non amplius duodecim. Inter Ascri-
vium & Rhizinium, hinc propius, quam illinc
distans, ad sinum eundem situm est oppidulum,
cui nomen est Peraſto: impositum dixerim a Pi-
rustis antiquis Illyrici populis, nisi eos hinc lon-
ge summos Macedoniam versus prope Drilonem
constitueret Ptolemæus, & Cæsar Illyricæ Roma-
næ provinciæ finibus eosdem excludere videretur,
cum scripsit, finitimam partem provinciæ ho-
rum incursionibus vastatam fuisse. Ad dexteram
sinus inferioris inter Occasum & Septemtrionem
affidet Castrum novum, quod Conigradum ap-
pellant, tumulo impositum devexo in eundem si-
num oblonga forma: mænia cingunt antiquæ stru-
cturæ, cum turribus crebris. Partem superiorem
ab inferiore determinat murus; illa locum ac
nomen arcis obtinet, clivo alto ac præcipiti im-
positæ. Ab Rhizinio amplius septem, ab Ascri-
vio circiter tredecim passuum millibus distat. Hu-
jus oppidi situm, formam, & munitiones accu-
rate descripsit Auctor Topographiæ magni Regni
Hungariæ: *Castrum novum anno 1373. a Bosnensi
Rege Zwartko exstructum, a Catarensi urbe, ad cu-
jus sinus initia locatum est, non plus tribus mil-
liaribus Germanicis sejungitur. Muro ad 100. pas-
sus in longum porrecto duas in partes dirimitur;**

superiorem scilicet, & inferiorem civitatem, ve-
rius in civitatem, & arcem. Illa turriculis qui-
busdam, ea imprimis ex parte, quæ petra a dex-
tris opportune adherenti incumbit, utcumque ro-
boratur, quas tamen terra motus jampridem mu-
tilarunt: hæc vero, quam incolæ Conigradum ap-
pellant, muro in quadratam formam ab arce vix
300. passibus circumducto, fossa item valloque pol-
let, sed firmitudinis plurimum debet rupibus, qui-
bus non tam supereminet, quam undique valla-
tur. Prope ab ostio sinus Rhizonici ad sinistram
erat olim oppidum Rosan, quod a Saracenis po-
no sæculo captum tradit Cedrenus, imperante Ba-
silio; nunc est pagus perexiguus, cui a S. Maria
de Rosis nomen est. Exinde montes, continua-
tis jugis ab Occasu in Ortum porrecti, litrus
insident; quod nullos quidem habet vicos, duos
tamen portus, seu potius receptacula navium pan-
dit, patetque aperto mari, nudum ab insulis at-
que indefensum; eo quippe tractu maritimo una
omnino, eaque parva littori objacet insula, quam
Janizzam vocant. Ab ostio sinus Rhizonici pas-
suum millibus fere sexdecim, rursus ora Dal-
matica late panditur, aditumque amplissimum pe-
lago influenti præbet, qui penitus terris inter-
fusus, euripum nobilem efficit, trigono haud
ablimilem, cuius angulus superior Septemtrionem
respicit; basis mari a Meridie incumbit; unum
vero latus ad Orientem, alterum ad Occidentem
spectat. Huic lateri occidentali apposita est Bu-
tua Plinii, *Βυδοῦν* Buthoe Scylacis & Stephani, *Βυδῶν*
Bulua Ptolemæi, hodie Budoa; olim perillustre
emporium ab Arjone fluvio unius diei navigatio-
ne disjunctum, auctore Scylace, idemque oppi-
dum civium Romanorum Plinio teste. De quo
auctor Topographiæ Magni Regni Hungariæ,
Butua, inquit, hodie Budoa, Ptolemæo Bulua no-
bile olim Illyricæ ora emporium. A variis bello-
rum casibus, quin & terræ jactatione præcipue an-
1667. labem passa, postremum anno 1686. a Scu-
tarensi Bascia multis instructo copiis periculum su-
biit; quod tamen Cornelii belli ducis eo cum classe
advolantis virtus feliciter depulit. Habet autem ci-
vitas hæc præsidii plurimum ab arce, quæ eidem
impendet. Inter ornamenta Episcopatus, qui in ve-
teribus Catalogis Buduaniensis nomine subinde indi-
gitatur, & Ragusiensi olim, nunc Antibarensi Me-
tropolitæ subest, dignitatem recenset. Infra ejus-
dem, quod diximus, trigoni latus Orienti obver-
sum adjacet mari vicus Pastrovichiorum neque
infrequens, neque ignobilis; unde passuum milli-
bus fere tredecim in Ortum abest Antibarium,
urbs priscis ignota, quod sæculis posterioribus
condita fuerit, e regione Barri civitatis Apuliæ,
a qua denominata est, quasi contra Barium. Ela-
to, & saxoso clivo incumbit, paullulum a mari
remota; jure gaudet tituloque Archiepiscopali,
huc e Dioclea eversa translato. Sequitur Colchi-
nium oppidum sane perantiquum, quod a Colchis
exstructum ferunt, a quibus & nomen accepit;
Prisci dixerunt Olchinium, vel Olcinium, unde po-
puli Olciniates; nunc vocant Dulcignum. Anti-
bari distat ad decem miliaria, Urbem extremo
littore sitam cingunt mænia præaltæ rupi abscis-
sæque imposita, & sicubi minus difficilem adi-
tum hæc præbeant, murus tæatur ab lato ad-
modum fundo in sexaginta pedum altitudinem
editus; arx quoque impendet fastigio rupis ap-
plicata verso in Septemtriones, quæ munitionibus
suis fere murum contingit. Subest urbi egregius
portus, patetque mercatoribus omnium nationum;
qui sane frequentes illuc appellere solent. Ea-
dem

olim Rhi-
zonius.Rhizinio,
nunc Rhi-
sanus.Ascrivium
nunc Ca-
tarum.Peraſtum
oppidum.Castrum
novum.Rosan
opp.Janiz-
am insula.

Buthoe.

Buthoe
Budoa de
scripsit.Pastrovichiorum
vicus.
Antiba-
rium.Colchinium
nunc Dule-
cignum.

dem statio est piratarum, olim tunc oræ Dalmatice, tum littoribus Italia, tum denique toti navigationi Adriaticæ admodum infesta. Quod deinceps littoris usque ad ostiis Drilonis excurrit, infrequens est ab oppidis vicisque, & fere importuosum: ea siquidem regio, præsertim eis ultraque Bollianam, ob circumfusa æstuaris, sterili & insalubri est admodum celo; & præter duos vicos perexiguos, ostioque Bollianæ fluminis diremptos, unicum habet pagum, cui nomen est ab S. Joanne de Meduno, & multis fociis habitatum, portu in primis capaci satque, cum pelagus introrsum recedens fidant commodamque stationem navibus præbeat. Hinc ad septem miliaria progressus viculus occurrit, quem *Sticam* vocant, unde propius absunt ostia Drilonis, qui Dalmatici littoris extremus est in Orientem limes. Inde ab ostiis Drilonis ora maritima se primum flectens ad Meridiem, tum in Occasum convertens, Quadrati cujusdam oblongi formam efficit; triplicique latere complectitur nobilissimum sinum Soli occiduo obversum, quem majores nostri, communi totius maris vocabulo, *Illyricum* dixerunt; nunc vulgo dicitur sinus Drini, seu Drilonis, ab fluvio ejusdem nominis in eum influente. Hujus superius ad Boream latus est pars extrema oræ Dalmaticæ ab ostio Bollianæ ad ostium Drilonis producta; inferius ad Meridiem latus est pars oræ Epiroticæ, nunc Albanensis, quæ ab Ortum in Occasum millia passuum ad triginta porrigitur; extremaque parte se circumflectens in Promontorium desinit, quod *Nymphæum* Plinius appellavit, nunc *Caput Rodoni* nuncupatur; inde autem iterum ad Meridiem reflexa, longissime deinceps eis ultraque fauces maris Adriatici excurrit; in eo autem Promontorio olim situm erat oppidum munitissimum, quod *Georgios* Castriotus, cognomento *Scanderbegus*, vir eximia fortitudine, & bellicis laudibus abundans, contra Turcas extruxerat, & *Cirul* denominari voluerat. Ab Oriente latus utrumque jungitur tertio quodam latere intermedio, quod effecit pars prima ejusdem littoris Epirotici inter ostia Drilonis, & alterius amnis, quem *Mathin* appellat *Vibius* *Sequester*, nunc *Matiam*, seu *Mafiam* vocant: uterque enim in hunc sinum influit, & Drilo quidem angulum, quo latus superius cum hoc tertio necitur, *Mathis* vero angulum alterum, qui latus inferius cum eodem jungitur, interfecant. Ab Occasu finis Illyricus, nisi cogitatione lineam quamdam a Promontorio *Nymphæo* ad littus obversum deductam effingas, quæ quarti lateris instar obtineat, millia passuum ad quindecim patet, & pelago interfluenti aditum latissimum præbet. Sinus Illyrici tanta est, quanta utriusque lateris superioris & inferioris longitudo; latitudo ejus varia est; quæ maxime patet, millia passuum haud amplius septemdecim comprehendit.

Pagus S. Joannis.

Sinus Illyricus.

Promontorium Nymphæum.

In quo Cirul op.

Mathis seu Matias amnis.

Lissus civitas antiquissima.

C. M. passuum. A Lisso Macedonia provincia Ptolemaei est ultima Illyrici ad maritimam Macedoniam. Portum capax habuit, opus Dionysii Siceliotæ, qui coloniam Lissum deduxerat, quam ampliaris & muris cinxit, quod *Diodorus Siculus* refert lib. 15. cap. 13. Et parvus fluvius adluit, *Anaprus* nomine, juxta quem gymnasia idem Rex Dionysius extruxit. Adjacebat *A'p'olissos*, *Acrolissus*, arx in monte; *Polybius* lib. 8. cap. 10. de *Philippo Rege*: *Θωπὼν δὲ τὴν αὐτὴν Λίσσον περὶ Βολὸν καὶ ἀπὸ τῆς Δαλίας, ἥτις πρὸς τῆς μεσογείου ἡπειροῦ ἐστὶν διαφύκτου, καὶ οἷσι, καὶ καπνοῦ. ὅτι καὶ παλαιότερον Ἀ'p'ολισσὸν αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν εἰς ὅτι, ἀπὸ τῆς αὐτῆς διὰ τὴν αὐτῆς ἐρμηνεύεται διώτην ἔχοντα φαντασίαν, ὅτι μὴδ' αὖ ἐλπίσαι μὴδεὶα καὶ πρῶτος ἐλπί; contemplanis Lissi ambitum terræ marique; exregio tam natura, quam arte munitum: *Acrolissum* quoque ei adjacentem, partim quia mite in altum est elatus, partim ob reliquam munitionem ejusmodi præ se ferre speciem, ut per vim capi posse nemo hominum sperare deberet. Erat autem *Acrolissus* non continuus, aut conjunctus urbi, sed μετὰ δίστημα πρὸς λίαν, καὶ τὴν καὶ Ἀ'p'ολισσὸν πρὸς ποδὸς σύμμετρον ὑπάρχον, intervallum inter Lissum & radicem montis, in quo est *Acrolissus*. Post *Gentii Illyriorum Regis* imperio parebat. *Livius* lib. 43. cap. 20. *Lissi Rex* *Gentius* erat: eo acciti legati, mandata exponentes benigne auditi sunt. Tandem mediis ævi temporibus hac urbs *Pravalitana* Provincia, quod ex *Hieroclis* Notitia apparet, contributa fuit. A *Constantinopolitanis* Scriptoribus *Ελπίσος* appellatur, ut supra de fluminibus demonstratum est: hodie dicitur *Alessio*. Propinqua fuit *Bassania*, sed incertum intrane limitem Illyrici, an in Macedonia finibus. *Livius* de illa lib. 44. cap. 30. de *Gentio Rege*: ipse ad *Bassaniam* urbem quinque millibus ab *Lisso* dicit. Quæ nunc sit hujus vetustissimæ urbis forma, qui status, quæ facies, & ab antiqua ampliitudine ac celebritate quam longe absit, paucis exposuit Auctor Topographiæ Magni Regni Hungariæ. *Lissum* vulgo *Alessio*, olim *Gentii Illyricorum Tyranni* Regia veteribus Scriptoribus celebrata, hodie civitatis potius cadaver, quam civitas una cum arcis quondam in sublimi adjecitæ ruderibus ad memoratum *Drinum* antrum duobus circiter a littore miliaribus visitur. Turcis una cum vicina *Albania* tributum si qua umquam illibenter, sed tamen pendit. Unum hic memoria dignum reperies celeberrimi *Georgii Castrioti Scander-Begi*, hoc est, *Domini Alexandri* tumulum, cujus ea apud Turcas existimatio, ut capta urbe, *Herois* illius ossa, quæ in *D. Nicolai* ade quiescebant, magnam partem inter se partiti, pretiosisque thesauris inclusa, collo deinceps appenderint ad fortitudinem, ut agebant, conciliandam. Hactenus de ora maritima Dalmatiæ.*

Acrolissus Ara.

Elipsis quæ olim Lissus civitas; nunc Alessio.

Bassania, urbs.

S. IV.

De Regionibus & Urbibus Mediterraneis Dalmatiæ.

Cum Octavianus Augustus Istriam Illyrico tractam Italiae contribuit, tum Illyricum omne, contractis ab Occasu finibus, antequam aliis atque aliis a Septentrione, & Oriente populis adjectis augeri dilatarique inciperet, regiones omnino quatuor cis Alpes complectebatur, *Japydiam*, *Liburniam*, *Dalmatiam*, *Illyricum* proprium; quas idem Augustus in formam provinciarum redactas una cum transalpinis usque ad *Savum* gentibus communi Dalmatiæ vocabulo subiecit; iisdemque etiam nomen finibus ac regionibus hodierna Dalmatia con-

Illyricum maritimum ex Japydia, Liburnia, Dalmatia, Illyrico proprio constans.

continetur. Ut igitur distribute atque ordine persequamur institutam Dalmatiz, ejusque partium descriptionem; primum Japydia, tum Liburniz, deinde Dalmatiz antiquaz, demum Illyrici proprii regiones urbesque mediterraneas nominatim percenseri describique oportet.

Duplex
Japydia.

Duplex olim fuit Japydia, altera Transalpina usque ad Savum, vel etiam ultra Savum ab Occasu, altera Cisalpina usque ad mare porrecta. Bipartita hujus divisionis Auctores habeo sane idoneos Strabonem, Dionem, & Appianum. Strabo lib. 7. regionem cis utraque Albium montem Japydibus attribuit: *Siti namque sunt Japydes in Albio monte, qui finis est Alpium, admodum alto, atque illinc ad Pannonios & Istrum, hinc ad Adriam porriguntur: bellicosa equidem gens. . . . Hi cum aliquando florent, & suam habitationem ad utrumque terminum extendissent &c. . . . Porro Japydes circa hos habitant locas (idest Tullum & Phligadios montes, e quibus Dravus & Savus oriuntur), & penes istos est sublimitas. Japydes igitur virorum florentium robore antea, & utraque ex montis latere domicilia habentes. . . . Post hos urbs Segestica in plano sita. Idem confirmat Dio Cassius lib. 49. Caesar (idest Augustus) Japydes ipso bello petiit, quorum eos, qui citra montes baud procul a mari habitant, non omnino difficulter in suam potestatem redegit; qui vero montium vertices, & utraque latera incolebant, eos non sine maximo labore perdomuit. Appianus lib. Illyr. Transalpinos a Cisalpinis Japydes diserte & perspicue distinxit: *Japodes transalpini gens valida ac fera bis intra viginti fere annos Romanas copias repulere. . . . Ex Japodum gente, qui intra, (idest citra) Alpes habitant, Moentini, & Avendate &c.**

Japydia
Cisalpinia
prima &
secunda.

Verum omissa Transalpina, quae huc non pertinet, cum sit extra fines Dalmatiz hodiernae; Japydia cisalpina in duas itidem partes dividitur; & quae pars in Solem orientem spectat, ea finibus Dalmatiz includitur, usque ad Tedanium citra montes porrecta. Hujus item divisionis locupletissimus testis est Servius in Scholiis ad 3. Georgic. Virgilii: *Sallustius (Primam modo Japydiam ingressus) hujus est fluvius Timavus. Prima vero Japydia intelligi nequit, cui secunda non respondeat. Itaque Japydia prima Carnis cisalpinis finitima erat, ad eamque pertinebat fluvius Timavus: id quod confirmat Plinius lib. 3. cap. 10. Carnorum haec regio, junctaque Japydum, amnis Timavus; & antea idem Plinius cap. 5. Carnis & Istris Japydes interjecerat. Supra vero Istriam Japydia prima continuabatur, finibus fere usque ad Arsiam prolatis, unde Japydia secunda incipiebat, a tergo Istriae usque ad mare & sinum Flanaticum producta: Nonnulli, ait Plinius cap. 19. in Flanaticum sinum Japydiam promovere a tergo Istriae. Quare Japydia Cisalpina ab Occasu, Septemtrione & Oriente Istriam intermediam ambiens, suo veluti complexu coercerat & continebat. Quae pars Japydiae in Occasum vergebat, ea prima dicta est; quae pars vero post Istriam in Orientem spectabat, ea secunda vocari solebat; utramque limes incertus discriminabat. Cum igitur Servius & Plinius Japydes locant inter Carnos & Istros, tum ad Japydiam primam respiciunt; Japydiam vero secundam commemorant, qui Istris & Liburnis Japydes interjiciunt. Titus Livius Dec. 5. lib. 3. cap. 6. cum populos recenset, a quibus Legati Romam venerunt questi suos agros depopulatum & Cassium esse, & inde multa millia hominum in servitutem abripuisse, eos ex ordine Geographico ita collocat, ut Istris Japydes postpo-*

Prima descriptio,

* secunda.

nat: *Sub idem tempus Carnorum, Istrorum, & Japydum legati venerunt.* Strabo lib. 7. oram maritimam, quae post Istriam in Ortum porrigitur, Japydibus attribuit: *Tota ora Istriae stadiorum est 1300., sequitur Japodum ora stadiorum mille.* Plinius, qui Japydes Carnis finitimis apposit, idem Japydiam a tergo Istriae usque ad Liburniam produxit: *Japydiam promovere a tergo Istriae xxx. m. passuum, dein Liburniam cl. m. fecere.* Ceterum postquam Japydes cum Carnis, Istris, Liburnisque in potestatem populi Romani venerunt, Japydiae nomen paulatim exsolvit, & pars prima Carnis finitima, Istriaeque tergo incumbens, partim ad Carnos, partim ad Istros accessit; pars altera ad sinum Flanaticum Liburniae vocabulum subijt. Prior ad nos non pertinet, nisi qua Istriae particulam maritimam complectitur, quam paragrapho superiori descripsimus. Secunda vero tota nostra est, quippe quae Dalmatiae hodiernae finibus continetur; ejusque initium statui potest citra Oeneum Ptolemaicum, seu flumen S. Viti; terminus autem ad Tedanium flumen a Plinio definitus: *Tedanum flumen, inquit, quo finitur Japydia.* Tota haec regio aspera est ac montosa, dura cultu, admodum sterilis, & nihil propemodum ferens, nisi multa cultura, magnoque labore quaesitum. *Regio est inops, ait Strabo lib. 7. Zea fere, & milio vixitant.* Japydiae urbes mediterraneas quatuor omnino idem Strabo commemorat *Metulum, Arupinum, Monetium, Vendum.* Metulum princeps erat totius gentis oppidum, *μεγίστη πόλις*, maxima civitas, ut vocat Dio, quam Caesar Augustus cum acri vehementique obsidione premeret, ruina pontis; quem injecerat, muroque urbis applicuerat, parum abfuit, quin cum aliis multis opprimeretur; altero tamen crure, & utraque brachio saucius discessit, ut scribit Appianus. Sed idem Appianus Japydibus transalpinis attribuere videtur Metulum, sive Metulium, itemque alterum oppidum, cui *Terpo* nomen fuit, teste eodem Appiano. Quare haec duo oppida neque ad Japydiam cisalpinam, neque ad Dalmatiam hodiernam pertinent. Contra vero reliqua tria oppida Japydibus cisalpinis idem Appianus adscripsit, quippe cum populos ab iisdem denominatos circa montes constituit: *Ex Japodum gente, quae intra Alpes habitat, Moentini, & Avendate Caesar adveniendi se ultro tradiderunt. Arupini, qui & multitudine juventutis, & virtute bellica ceteris Japodibus praestant, ex vicis in urbem se receperunt: illo appropinquante se in sylvas abdiderunt.* Atque hi sunt Japydes illi, citra montes, quos Augustus, ut ait Dio Cassius, non omnino difficulter in suam potestatem redegit. Arupinum Strabonis est Arupium Antonini, Arypium Tabulae Peutingerianae; & quod Strabo Vendum appellavit, Antoninus & Tabula Avendonem vocant; ex quibus utriusque oppidi positio dignosci potest. Antoninus quippe iter describens, quod est Aquileja, Sisciam per Liburniam, seu per Japydiam veterem, ab Senia duodeviginti Avendonem, hinc Arupium decem millibus disjunct; cum Antonino fere congruit Tabula Peutingeriana; hoc inter se differunt, quod haec viam, quae Aquileja & Senia Burnum ducit, urbem Liburniae, obliquo inter Septemtriones & Orientem itinere, ille viam, qua itur Sisciam ab Aquileja & Senia, ferme directo in Septemtrionem cursu descripsit; praeterea inter Seniam & Avendonem duodeviginti miliarium distantiam ab Antonino dimensam, millibus omnino duobus auxit Tabula Peutingeri. Monetium,

Japydia
secunda
urbes mediterraneae.
Metulum.

Arupium
& Avendonem.

cum Antoninus & Tabula prætermiserint, de-
vium fuerit oportet, Senia Sisciam vel Burnum
euntibus; & quidem propius ab ora maritima,
quam Arupium. Quippe Appianus tradit Augu-
stum primo adisse Moentinos, iisque cum Ave-
deatis in deditionem acceptis, deinde ad Arupinos
copias traduxisse. Antoninus persequens iter Si-
scianum post Arupium quatuor oppida sive mansio-
nes interposuit ante Sisciam, *Bibium* sive *Bilbilim*,
Romulam, *Quadratum*, *Ad Fines*. De Bibio du-
bitari potest, utrum Cisalpinæ, an Transalpinæ
Japydiæ adjudicari debeat; nam Romulam, Qua-
dratam, Ad fines oppida fuisse Japodum transal-
pinorum perspicue docet Tabula Peutingeriana,
in qua videre licet loca illa imposita viz, quæ
trans Alpes ducto ab Emona initio Sisciam usque
porrigitur. Sed hæc Tabula in eadem via, quam
ab Senia, ut diximus, Burnum in Liburniam per-
duxit, post Arupium quinque oppida vetusti obso-
letique nominis statuit, *Epidotium*, *Ancum*, *Au-
sancalionem*, *Clambatim*, *Hadræm*. Horum ple-
raque ad Japydiam, unum alterumve ad Libur-
niam spectant. *Ausancalion* sine dubio eadem est,
atque *Ausancali*, cujus meminit Ptolemæus, &
Adram Peutingerianam ab Adra Ptolemæica ne-
mo opinor distinxerit. Ptolemæus sub communi
Liburniæ vocabulo Japydiam Liburniamque com-
prehendens, civitates mediterraneas Liburnorum
hoc ordine perceret, *Tediastum*, *Aruciam*, *Ar-
dotium*, *Stilupos*, *Curcum*, *Ausancalim*, *Varraria*,
Salviam, *Adram*, *Arauxonam*, *Asisiam*,
Burnum, *Sidronam*, *Blanonom*, *Ouporum*, *Ne-
dotium*. Cum hæc urbes partim ad Japydiam, par-
tim ad Liburniam pertineant, aliæ ab aliis diffi-
liter secerni possunt; neque enim liquet, an eas
Ptolemæus ex ordine Geographico enumeret, an
Occasu in Ortum progrediens. Singularum vero
positionem investigare, & quæ nunc cuique sive
urbes sive oppida respondeant, inquirere si quis
velit, ejus operam haud laboriosius, quam inuti-
lius consumptum iri existimo. Nulla est contro-
versia, quin *Adra*, *Burnum*, *Sidrona*, *Nedinum*
Liburniæ finibus contineantur. Agathodemum apud
Cellarium, *Aruciam*, *Tediastum*, *Ardetium*, *Stilupos*,
unde *Stilpini* Pliniani, *Curcum* apposuit Tedanio
fluvio, quo finitur Japydia. Ex his oppidis, quæ
Tedanio ad dexteram adjacent, Japydiæ; quæ ad
sinistram, Liburniæ recte attribueris. *Arauxo-
nam* & *Blanonom*, si essent eadem ac *Blandona* & *A-
rauxa* Antonini, ut plerique existimant, Libur-
nis sine ulla dubitatione adscriberem; sed hæc ora
maritimæ imposuit Antoninus, illas a mari sum-
motas in mediterranea loca rejecit Ptolemæus.
Asisiam inter civitates Liburniæ annumerarem, si
mihi constaret non esse distinguendam ab *Aseria*
Peutingeriana, *Nedino*, & *Burno* interposita. *Sal-
via*, si est *Silva* Antonini, ut aliqui censent,
neque ad Japydiam, neque ad Liburniam, sed ad
Dalmatiam spectat. *Ausancalin* Ptolemæicam, cum
non differat ab *Ausancalione* Peutingeri, ne dubi-
tes ad Japydiam referre. *Varraria*, & *Ouporum*
urbes Ptolemæicæ mediterraneæ, Japydiæne sint,
an Liburnæ, dubitare quidem possum, nullas ve-
ro in alterutram partem sive rationes sive conjectu-
ras afferre. Juniores Geographi, conditoresque
Lexicorum Geographicorum curiosius fortasse,
quam diligentius veterum oppidorum positionem
notant, & quæ nunc illis respondeant ac successe-
rint, loca nominant. Sed cum & plerumque inter
se dissideant, & si cum antiquis Geographis, Iti-
nerariis ac Tabulis conferantur, sæpe ab his longissi-
me discrepent, suo potius arbitratu & judicio,

quam probabilibus argumentis & conjecturis ut-
rumque statuere ac designare videntur. Horum
opinionum cum tam variae sint, tamque inter se dis-
sidentes, longum esset, & non necessarium com-
memorare, præsertim cum ad alia properanti otium
non sit eas vel refellere, vel approbare.

Japydia post adventum Slavorum ab novis in-
colis una cum finitima Liburnia & parte Occiden-
talis Dalmatiæ nomen Chrobotiæ accepit. Chro-
bati ergo, quas adepti fuerant terras inter Arsam
& Tilurum fluvios, eas partiti sunt in undecim
Dynastias, quæ ipsorum lingua Zupaniæ dicuntur,
idest regiones populis ac pagis refertæ. *Zupania*
enim, ut præclarus Interpres Dalmata, a *Zupa*
deducitur, quod populum, vel regionem aliquam
populatam significat. Id docuit Constantinus Por-
phyrogenitus de Admin. cap. 30. qui Zupantias om-
nes nominatim perceret: *Divisa autem est eorum*
regio in Zupantias xi. quarum nomina Clebiana,
Tzentzena, *Emota*, *Pleba*, *Pesenta*, *Parathu-
laffia*, *Brebera*, *Nona*, *Tzena*, *Sidraga*, *Nina*.
His tres alias adjecit, idcirco fortasse a superio-
ribus distinctas, quod vel minores essent, vel præ-
cipua quadam ratione ad jus ditionemque pertine-
rent Ducis alicujus, seu Principis Chrobotorum,
quem ipsi Banum appellabant: ipsorumque Banus
tenet *Cribasam*, *Litzam*, & *Gutzeam*. Hæc tres
posteriores citra Tedanium sitæ ad veterem Japy-
diam spectant. *Gutzeam* in hac Dalmatiæ parte,
quam Japydiam veteres dixere, ab regione Occi-
dentalis locavit Guillelmus de l'Isle in ea Tabula,
quam confecit ad illustrandam ornandamque No-
vam editionem Libri Constantini Porphyrogeniti de
Administando imperio, quæ prodierat studio An-
selmi Bandurii Monachi Benedictini Ragusini Mili-
tensis, cum ejusdem notis & Animadversionibus.
Gutzeam ab Oriente adhærent *Cribasa* & *Litza*,
hæc quidem ad Meridiem, illa vero ad Septentrio-
nem vergens; alteram nunc Corbaviam, alteram
Lickam, Slavorum vocabulo recentiori, a pri-
mitivo haud omnino dissimili, appellant. Ex octo ci-
vitatibus, quas Porphyrogenitus a Chrobotis ha-
bitari affirmat, unam omnino *Litzæ* adscripsit
Guillelmus supra laudatus, cui nomen erat *Claboca*,
sed hinc alii eam longe summovent, transfe-
runtque ad Tzenam Zupaniam prope fontes Unæ,
qui oriens e montibus Bebiis longissimo in Bo-
ream excursu ad Savum defertur; eamque hodie
Klapaz vocari opinantur. Cæteras Chrobotorum
urbes, quas commemorat Porphyrogenitus, ultra
Tedanium requiras oportet. Extrema *Gutzeam*
ad Orientem confinia amnis interfluit, quem etiam
num *Gutzeam* vocant, quique in Lickam fluvium
decurrit. Hujus amni ad dexteram Guschia polie,
ad sinistram Gutzkopolie, regiones admodum exi-
guæ adjacent. Hæc prima pars Dalmatiæ citra Te-
danium, sive Japydia, qua in Occasum spectat,
raris admodum, qua vero in Ortum protenditur,
sane frequentibus pagis oppidisque habitat. No-
bile olim in primis ac celebre oppidum fuit Mo-
drussa ab Senia urbe maritima passuum millibus
amplius viginti distans, non adjectis quidem iti-
neris montani anfractibus, sed recta in Septem-
triones & Ortum regione; quo in loco fuisse Te-
diastum Ptolemæicum aliqui existimant. *Eleganti-
bus adificiis olim*, (ut scripsit Auctor Topogra-
phiæ Hungaricæ) *vetustatis sua prerogativam ac*
decus non male tuebatur. Subinde vero bellorum
temporisque injuria prope eversa paucas dumtaxat
domos, tamquam primari sui honoris vestigia, re-
liquas habet. Adhuc tamen retinet sedem Episco-
palem, cui adjuncta est sedes Corbaviensis, sive
ut

Bibium an
fuerit op-
pidum la-
pydiæ ci-
salpinæ,
an liquet.

Ausancali-
on.

Chroboti
Slavi Ja-
pydiam &
Liburniam
cum ali-
qua Dal-
matie
parte ade-
pti xi. Zu-
pantias co-
stituerunt.

Gutzeam.

Cribasa &
Litza nunc
Corbavia
& Licka.

Claboca
civitas.

Gutzeam
nunc.

Modrussa
civitas
olim Te-
dianum
Ptolemæi.

Arauxona
& Blandona
Ptolemæi-
ce, an e-
dem, ac
Blandona
& Arauxa
Antonini.

Asisia &
Aseria
Salvia &
Silva an
eodem ur-
bes sint,
incertum.

Ausancali-
on, sive
Ausancali-
on urbes
Japydiæ.

ut scriptum est in antiquis Catalogis apud Schellstratium, *Kerbanensis*. Nam insignis quondam fuit Corbavia civitas, eademque episcopalis, a qua tota illa regio denominata est *Comitatus Corbaviensis*; sed ubi loci fuerit, & quonam fato interierit, neque memoriae proditum est, neque unde id sciri possit, ulla ejus vestigia supersunt. Civitatem Corbavia nomine, (ait modo laudatus scriptor) insignem alicubi floruisse, a qua totus districtus nomen acceperit, nemo, arbitror, prudens negaverit; quæ autem ejus fata, vicissitudinesque fuerint, vix ullus queat eruere, si tamen Episcopatum excipias, de quo paullo ante in *Modrusiæ* descriptione meminimus. Hæc regio præter pagos & vicus, quibus, ab Oriente præsertim, frequens est, habet aliquot castella structuræ antiquæ, & loci natura, quam bellicis operibus munitiora: sed magna ex parte aut temporum aut bellorum injuria labefactata. Ex his duo tantum commemorat Topographus Hungariæ, Uduinam, & Ostrovitzam, alteram Corbaviensis, alteram Lickensis Comitatus. Hodie inter plurimas arces, quarum rudera dumtaxat, & vestigia supersunt, nitoris ac firmitudinis plurimum retinet Uduina, sive Udbinia, fors Corbavia civitas, de qua proxime. In Comitatu Lickensi superest omnium præcipua arx Ostrovitzæ, quam veterem Aruciam, nescio quofundamento, quidam suspicantur. Edificata dicitur a Bela Rege, dum Tartarorum insolentia dirextus, in Dalmatiam se recipere cogeretur. Pollat etiamnum muro e veterum Strategorum legibus circumducto, uti & fossa, quam Gutzka fluvius et terra, a qua velut absorptus videbatur, rursus proficiens opportune inundat. Cæteras hujus tractus Japydici seu villas, sive arces nominatim persequi ut supervacaneum, ita nimis longum esset.

Ab Japydia, Tedanio interfluo, dirimitur Liburnia proprie dicta, ad Titium usque in Ortum porrecta. Hi duo amnes e fontibus admodum propinquis profluentes, quo longius manant, hoc latius inter se terræ spatium relinquunt. Sed maxima Liburnici tractus ab Occasu in Ortum longitudo non ab Tedanio ad Titium; sed ab extrema parte Liburniæ infra ostia Tedanii, & fretum Novigradense in Occasum procurrentis ad eundem Titium dimetiendus est, & passuum millia fere ad quinquaginta complectitur. Ptolemæus urbes mediterraneas admodum sexdecim Liburniæ adscripsit, quas quidem, ut supra diximus, partim Japydiæ, partim Liburniæ attribui oportet. Ad Liburnos sine ulla controversia pertinent Nadinum, Sidrona, Adra, Burnum; quibus adde ex Plinio Scardonam, ex Appiano Promonam, ex Tabula Peutingeriana Aseriam. Nadinum Ptolemæum ibidem loci positum fuisse, ubi nunc est Nadinum oppidum, nominis utriusque similitudo declarat, quæ tanta est, major esse ut pæqueat. Ab euripo Corinensi, quem supra descripsimus, quatuor mille passibus distat in Meridiem, excelso ad conspectum, arduoque ad ascensum colle positum, & menibus septum propugnaculisque haud contemnendis, cui subest Meridie lacus ejusdem nominis. Situm est in colle, inquit Palladius, Nadinum quondam oppidum, quod indigenæ a Gothis eversum constanter credunt, ibi annis abhinc XII. nihil præter rudera videbantur. Sed Veneti postea Jaderinis suppliciter presentibus arcem construxerunt, quasi speculam; nam cum in edito sit, & loca circum plana, procul detegit hostes venientes, & signis quibusdam agrestes ad fugam admonet. De Nadinum sæpius capto ac diruto, sæpiusque recepto

ac restituto Topographus Hungaricus hæc tradit: Nadinum oppidum quondam a Gothis eversum, deinde vero a Venetis in gratiam Jaderinorum fortalitii haud contemnendi forma donatum, haud procul ab Auranesi Euripo in edito consistit, unde in subiecta undique loca patet prospectus. Statio hæc bis a Turcis capta, toties a Venetis recepta legitur; postremo autem, nimirum sub anno 1684. ab igne, quem Turca sponte digressi applicuerant, adeo sedata est, ut eandem a Veneta Republica redintegrari, ac munitionibus instrui oportuerit. Ab Nadinum, duodecim milliarius spatio interjecto, Orientem versus Aseriam disjuncta Tabula Peutingeriana. Eadem fortassis est atque Afisia Ptolemæica: hinc autem iter est milliarius itidem duodecim Burnum, ut notatum est in eadem Tabula. Hæc positio Aseriæ Nadinum & Burnum interjectæ fere congruit cum oppidulo, quod vocant Ostrovitzam, ab Nadinum, & Titio, cui appositum erat Burnum, æquali fere duodecim milliarius intervallo disjunctam. Aseria haud longe aberat in Septemtrionem Adra Ptolemæica & Peutingeriana, a Burnum in Occasum tredecim millia passuum remota, quam Auctor ejusdem Tabulæ imposuit Viæ militari, quæ Senia est Burnum, cuique viam alteram a Meridie subiecit ab Jadera Burnum perductam. Burnum civitas fuit perantiqua, ejus mentio est apud Ptolemæum, atque in Tabula Peutingeriana, itemque apud Plinium, qui populos Burnistas ab hoc denominatos commemorat. Videtur illa esse, quam Strabo lib. 7. Liburnam vocat, eamque Titio flumini ultra Scardonam ad Septemtrionem apposuit: Est in ea fluvius (Titius), quo adverso subvehantur merces usque ad Dalmatas & urbes Scardon, & Liburna. Hujus oppidi positio nusquam magis perspicue dignosci potest, quam ex Procopio de Bello Goth. qui eam haud procul Scardona constituit: Asinarius itaque, ubi Suaviam venit, barbarorum contraxit exercitum. Ulegislaus vero in Liburniam Gothos ducebat. Qui ubi cum Romanis apud Scardonem acie conflixissent, victi bello ad Burnum urbem se receperunt. Barbari e Savia alpes transgressi, penitusque in Liburniam illati; Scardonam usque processerant; ibi acie victi, & fuga retroacti Burnum ad superiora loca recesserunt. Erat itaque utraque civitas Burnum, & Scardona ad dexteram Titii; hæc inferior ad Meridiem, illa superior. Erravit igitur Læzius, qui Burnum ab Scardona longissime dimovit, transtulitque ad confinia Istriæ ac Liburniæ; falliturque Brietius, qui Burnum in Caviis Livianos, vel Macedoniæ populos, vel extremos ad Orientem Illyrios rejecit; equidem in Caviis Durnum oppidum apud Livium Dec. 5. lib. 4. cap. 16. lego, Burnum vero nusquam invenio. Ne vero dubites, quin Burnum loco non suo adscriptum irrepperit in codices editionesque Plinianas, ubi Burnum una cum Mandetrio & Tribulio oppidis Dalmaticis inter urbes Salonitani Conventus annumeratur; Burnistas enim Plinius in Liburnia positos ad conventum Scardonitanum adscripsit: nisi vero comminisci placeat alterum Burnum Dalmaticum a Liburnico distinctum.

Promonam Liburniæ attribuas licet; quamvis ultra fontes Titii in editis ad Septemtrionem locis posita fuisse videatur, eminens ex eo monte, qui etiamnum Promina dicitur, quique vel urbi nomen dederat, vel ab urbe ea ipse acceperat. Promonam quippe urbem fuisse Liburnorum, hisque ab Dalmatis ademptam esse Appianus testatur. Chorographus Peutingerianus Burno propinquam locavit Promonam, nulla milliarius distantia interposita; eamque statuit apud viam, qua Burnum

Corbavia
civitas.Uduina &
Ostrovitzæ.Liburnia
inter Tedanum &
Titium.Urbes Liburniæ
mediterraneæ ex
Ptolemæo.Nadinum,
hodie Nadinum.Descriptio
Nadini.Aseria;
fortassis
Afisia Ptolemæica.

Adra.

Burnum
civitas
fortasse
Liburnæ
Straboni.Burni
positio.Promonam
ejusque
positio.

Sidrona
Ptolemæi,
seu Stri-
don patria
D. Hiero-
nymy.

sicut Salonam. Sidrona eadem videtur esse ac Stridon patria D. Hieronymi, de cuius positione magna est inter Scriptores controversia, cum sanctissimum illum Doctorem Pannonii civem esse suum dicant, Istri suum vindicent, Dalmatæ vero ex opinione communi magisque recepta eundem repetant, & suum esse confirmant. Non est huius loci de hac re disputationem instituere; nec vero meam sententiam, nisi rationum momentis, quas afferant pro sua quisque opinione, per otium & accurate perpensis, interponere ausim. D. Hieronymus de seipso, suaque patria hoc scriptum reliquit in Catalogo Script. Eccles. *Hieronymus patre Eusebio natus, oppido Stridonis, quod a Gothis eversum, Dalmatia quondam Pannoniaque confinium fuit.* Ad quem locum Hieronymiani Catalogi hanc notam apposuit Christophorus Cellarius Geograph. ant. lib. 2. cap. 8. *Sidronam quidem Ptolemæus Liburnia dat, sed ita, ut in limitem Dalmatiae incidat supra fontem Titii amnis, qui Liburniam finit.* Sidrona igitur, sive Stridon, si una fuit eademque civitas, in confinibus Liburniæ ab Occasu, Pannoniæ citra Savum ab Septentrione, Dalmatiæ ab Oriente ad fontes Titii posita fuerat. Infra Burpum ad Meridiem sita est Scardona urbs antiquissima, eademque olim celeberrima; erat quippe caput & princeps unius e tribus Illyricis Conventibus, ad quam præter alias gentes, quatuordecim ipsas civitates Liburnorum juris petendi causa ventitasse auctor est Plinius, Scardon appellatur a Strabone. Eam Ptolemæus, quamvis inter urbes Liburnorum annumeret, Titii ostiis postposuit. *Sed qui Dalmatiam hodiernam scripserunt, inquit Cellarius ibid., tradunt, ruinas Scardone haud longe a lacu Scardonio, a dextra fluminis Titii, quod nunc Kerca vocatur, conspici, ut ita transponenda sint ostia Ptolemæi.* Hanc idem Ptolemæus idcirco mari apposuit, quia affidebat propter æstuarium, quod pelagus ex alto introrsum irrumpens efficit; quodque etiamnum vocatur lacus Scardonæ, quem Titius amnis interfuit, ex eoque in lacum Procliniani, tum in lacum Sebenici effunditur; inde vero in mare delabitur. Cæterum Scardonam ab ora maritima longe summovet Strabo, & Plinius duodecim millibus a mari aperto patentique disjungit; quare potius ad mediterraneas, quam ad maritimas Liburniæ urbes referenda est. Miror, quid in mentem venerit Brietio confundere Scardonam cum Varvaria, quasi quæ antiquitus dicebatur Varvaria, dicta esset postea Scardonæ; cum hoc æque sit antiquum, atque illud vocabulum; & Ptolemæus urbem utramque nominatim distinxerit. Prope igitur a rudibus vestigiisque Scardonæ antiquæ visitur nova Scardona, ad dexteram Titii fluminis, apud lacum ejusdem nominis, civitas exigui circuitus, sed menibus cincta & propugnaculis ad hostiles aggressiones sustinendas, & repulsandas non invalidis; eadem est sedes Episcopi Scardonitani. De hac urbe Topographus Hungaricus hæc litteris prodidit. *Scardona civitas fuit antiquis temporibus una e celebrioribus Dalmatiæ, utpote a qua, teste Plinio, aliisque, unus e tribus Conventibus, in quos Regio tota dirimebatur, nomen accepit. Ipsam autem ad lacum olim ejusdem nominis Scardonium appellatum a dextris Titii, nunc Kercha fluvii sitam fuisse auctor est Freschotius in Mem. Geog. qui muri cujusdam rudera se ibidem spectasse asseverat. Posterioribus temporibus semidivisa cujusdam urbecula cum arcula in colle, a Venetis jam anno 1520. disiecta speciem referebat. Ac postquam postremum an. 1683, confuariatiorum militum ope Turcis crepta*

Scardona
vetus

Scardona
nova, ejus-
que de-
scriptio,

fuisse, a Valerio Generali Veneto illico restituta, communis quoque ad Barbarorum insultus depellendos minime impar videtur. Hactenus de Liburnia antiqua mediterranea; nunc quæ hujus regionis divisio fuerit & descriptio sub imperio Chrobatarum, vel quæ deinde aut nomina illuc invecta, vel arces ibidem conditæ, paucis exsequar.

Cum universa Chrobatia Cisalpina in Zupaniis omnino undecim divisa esset, ex his quinque ad Liburniam pertinebant: duæ ad Septentrionem, *Nina*, cujus pars altera in Japydia, altera in Liburnia erat, Tedanio utramque interficiente, ejusque urbs primaria fuit Belitzim, nunc Belina in regione, quam Bucovizam vocant; & *Tzena* partim ad Liburniam, partim ad Dalmatiam ultra Titium spectans; hujus autem civitas princeps erat Tenen, seu Tininium, nunc Knim ad sinistram Titii. Duas itidem Zupantias Chrobati habebant ad Meridiem mare versus, *Nonam* ab antiqua urbe Aenona, quam supra descripsimus, denominatam, cujus finibus, & ditioe, continebatur Diadora, nunc Jadera; & *Sidragam*, in qua *Belligradum*, sive Alba maris, nunc Jadera vetus, de qua superiori paragrapho. His interjecta erat *Brebera*, in qua *Cori*, sive Corinium, nunc *Carin* ad sinum Carinensem, sive Novigradi, quam itidem urbem supra descripsimus. Hæc regio ferme tota in primis amena est, cœli admodum jucunda salubrisque temperies; terra partim in planitiem exspatiens, partim in colles clementer assurgens, felix præpinguibus glebis, & riguo solo, segetumque omnigenarum feraci. Hujus partem maximam ad Meridiem occupat Comitatus Jadrensis. Castella porro, pagi, vicique passim ita multi se se offerunt, ut summa iniri vix possit, neque ulla est regio Dalmatiæ oppidis incolisque frequentior. Ex oppidis, sive Castellis, tria memorata digna silentio prætermitti non debent. Ad sinistram Tedanii passuum millibus fere quatuor ab ostio ejusdem fluminis arx est, cum vico, egregie munita, tum situ loci, (in colle enim constituta est) tum hominum industria operaque; Obrovacium vulgo appellant; nec desunt, qui censeant ibidem loci olim fuisse Ouporum, quod oppidum Ptolemæus in Liburnia mediterranea collocavit. Hinc haud longe in Boream distat vicus exiguus, cui nomen itidem est Obrovacio; hoc autem superius, illud inferius Obrovacium vocant. In Comitatu Jadertino, ab urbe Jadera totius Liburniæ primaria fere octo millibus passuum in Orientem ad Septentrionem situm est Zemonicum nobile Castellum, scrupulo celsoque loco incumbens, de quo Topographus Hungaricus: *Zemonicum fortalitem divellitur Jadera septem circiter milliariis, situmque est in saxeo clivo, qui hostilibus cuniculis aditum difficilem præbeat. Cingitur præterea muro veteri quidem, sed robusto, quem angulis de more annexa propugnacula, & ex his alterum, quod Septentrionem respicit, ad recentioris artis leges conformatum, stabiliunt.* In eodem Comitatu ab Jadera passuum millia amplius viginti abest in Orientem *Aurana* ad lacum cognominem, quam si conjectura ex quadam similitudine vocabuli ducta velis esse *Aranzonam* Ptolemaicam, haud sane repugnaverim. Hanc breviter, sed satis accurate descripsit idem, quem toties nominavi, Topographus Magni Regni Hungariæ: *Uranæ alias Aurana, sive Lantava, celebris in primis est a Rhodiorum equitum statione; constat quippe iisdem temporibus binos Prioratus a Bela II. Rege, ut plerisque placet, institutos, aut certe stabilitos, Albensem scilicet in Hungaria, & Au-*

Liburnia
divisio in
quinque
Zupantias;
Nonam &
Tzena

Nonam &
Sidragam.

Brebera

Comitatus
Jadrensis.

Obrovacium

superius,
& inferius.

Zemonicum

Aurana;

*Auranensem in Dalmatia . Est autem bodie U-
rana modica civitas ad lacum ejusdem nominis ,
qui Jaderam inter & Sebenicum fere medius in-
tercedit . Jacet loco sat amano , formamque for-
talitii minime contemnendi jam olim a memorato
Bela accepit . Insuper suburbana late diffundit ,
ut 600. facile domus complectantur . Pleraque ho-
rum a Generali Foscolo , dum eadem Turcis ere-
ptum iret , igne conflagrarunt , sed a Barbaris
ipsis restituta , tandem anno 1684. Morlachorum
militum industria , integre in Venetorum potesta-
tem transiere .*

Dalmatia
inter Ti-
gium &
Naronem.

Oppida
quatuor
Strabonia-
na ab Au-
gusto in-
censa .

Andretri-
um & Dal-
minium ;

Oppida
Plin. Bur-
num, An-
dretium,
Tribulium.

Urbes me-
dit. Dal-
mat. Pto-
lemæi ;

Antonini,
Tab.
Peutinge.

Andretri-
um
Cliffa ;

Liburniam excipit Dalmatia , quam Titius ab
Occasu , Naro ab Oriente , definiunt . Vatinus
quidem in suis ad M. Tullium litteris , oppida
huic regioni amplius octoginta attribuit , cum
scripserit viginti esse Dalmatiz antiqua , inter
Tilurum scilicet , & Naronem , quæ vero ipsi
sibi asciverunt , amplius sexaginta ; Strabo autem
omnino ad quinquaginta , quæ quidem illustrio-
ra sint , & commemoratu digna ; ex his , præ-
ter Salonam urbem maritimam , sex alias no-
minat ; ex his quatuor *Priamonem* , *Niniam* , *Si-
notium novum ac vetus* , Cæsar Augustus incen-
di jussit , eodem Strabone auctore , quæ ita com-
busta sunt , ac flammis penitus abolita , ut ne ru-
dera quidem supersint , ex quibus illorum positio
dignosci queat ; nam illis haud facile assenserim ,
qui e nominum similitudine conjiciunt Nonam
nunc dici , quam veteres Niniam vocabant , ur-
bem hanc in Liburniam transferentes , contra quam
docuit Strabo , qui a Liburnia Dalmatiam & Ni-
niam distinxit . Reliqua duo Dalmatiz oppida
Straboniana sunt , *Andretium* , & *Dalminium* .
Plinius præter oppida maritima , in quo-
rum numero ponendum censeo *Castellum Tario-
nam* , tria in hoc tractu mediterraneo enumerat ,
Burnum , *Andretium* , *Tribulium* , nobilitata præ-
liis *populi Romani Castella* . Sed ab aliquibus edi-
tionibus , & codicibus Plinianis abest *Burnum* ,
quod in alios per inscitiam vel incuriam Amanu-
ensium irreplisse diximus , nisi vero a Bur-
no Liburniz oppido distinguendum censeas alte-
rum ejusdem nominis oppidum in Dalmatia , cu-
jus positio nobis ignota est . Ptolemæus Dalmatiz
urbes remotas a mari citra Naronem Coloniam ,
& Naronem fluvium sex nominatim percenset ,
Andecrium , *Aletum* , *Heronam* , *Delminium* ,
Æquum Coloniam , *Salonianam* , septima est *Narbo-
na Colonia* . Antoninus in eo itinere , quod *Sirmio*
Salonas extremum est , tria oppida posuit , quæ
citra montes esse , & Dalmatiz hodiernæ finibus
contineri videntur , *Æquum* XXI. M. P. a Salona ,
Pelvam XVII. M. P. ab Æquo , & *Silvam*
XVIII. M. P. a Pelva in Ortum & Septem-
trionem distantes . Tabula Peutingeriana Sa-
lonis & Naronæ quinque oppida interjecit , *Tilurium*
ab Salona XVI. *Billubium* a Tilurio IX. *Ad Novas*
a Billubio IX. *Ad Fuscianam* ab Novis XIII.
Bigastem a Fusciana XIII. M. P. in Orientem dis-
juncta ; hinc vero tredecim M. P. abest Na-
rona . Hæc milliaria simul collecta circiter septua-
ginta milliaria summam conficiunt , quæ fere
congruit cum distantia inter Salonam & Naronam ,
si minus recta regione , certe adjectis viarum fle-
xibus & anfractibus . Difficile est horum om-
nium oppidorum positionem inquirere ac designa-
re , cum vestigia etiam , non solum nomen , vetu-
stas aboleverit . Unum est *Andretium* , quod Stra-
bo *Andretium* , Ptolemæus *Andecrium* , Peutin-
geriana *Andretium* , Dio Cassius *Anderton* vo-
cant , de cujus situ inter juniores Geographos

fere omnes constare videtur , qui conjecturis haud
absurdis existimant vetus *Andetrium* esse castel-
lum illud , quod hodie *Cliffa* dicitur , cujus no-
men *κλίσσα* , *clausa* , vel *Clusura* ductum esse in-
telligi potest ex Constantino Porphyrogenito de
Admin. cap. 29. *Indeque discedentes ad Clusuram*
pergebant , quæ in hodiernum usque diem Cliffa nun-
cupatur , quatuor ipsa millia passuum a Salona di-
stantem . Sed Tabula Peutingeriana XVI. millia-
rium intervallo *Andretium* ab *Salona* disjungit .
Haud dubium est , quin vitiata fuerit ea nota arith-
metica , si fides habenda sit *Dioni Cassio* lib. 56. ,
qui multo propius ab *Salonis Anderton* locat : *su-*
gientem (*Batonem Tiberius*) *in castello Anderton*
obsedit , quod erat ad ipsas Salonas edificatum in
munita & inaccessa rupe , profundis convallibus ,
quæ torrentes fluvios habebant , cinctum . Hoc
oppidum , quod nunc *Cliffam* vocant , ab rudi-
ribus *Salonæ* fere tria aut quatuor , *Spalato* autem du-
plo plura millia passuum , in *Boream* distat ; posi-
tum in excelsa rupe , quæ aditum habet parte mo-
do una , ardua via & perangusta . Triplex muro-
rum ordo ambit , quos ad naturam loci sic accli-
narunt , qui inædificare , ut uno amisso reci-
pientes se qui custodiunt in alterum , inde in ter-
tium , undique pariter oppugnantibus immincant .
Nulla videtur seu vi , sive industria bellica expu-
gnari posse ; & nisi aut fames oppidanos ad deditio-
nem compellat , aut dolus ac proditio clandesti-
nam aliquam viam hostibus aperiat , frustra ad
eum locum capiendum vires conatusque omnes
militaris oppugnatio consumpserit . Bello Creten-
si hoc oppidum in Venetorum potestatem concessit .

Sirmio Salonam petentibus viamque ingressis ab
Antonino descriptam , in Meridiem illam quidem
obversam , sed paullulum ad Occasum deflexam ,
citra montes occurrunt *Silva* , hinc ad duodevi-
ginti milliaria *Pelva* , & millia passuum septem-
decim emensis *Æquum* , quod altero & vigesimo
ab *Salonis lapide* disjungitur . Hæc tria oppida ad
interiora Dalmatiz hodiernæ pertinent , nisi hinc
sum moveri placeat *Silvam* , rejicique ultra mon-
tes . *Æquum* Antonini idem esse dicerem atque
Æquum Ptolemaicum , nisi *Æquum coloniam* Pto-
lemæus longius in Orientem transulisset ultra *Del-
minium* , quod inter *Tilurum* , & *Naronem* in ea
regione montana situm fuisse diximus , quæ ab *Du-
mino* oppido primario , eodemque Episcopali no-
men accepit . Huc revoca , quæ capite I. & §. I.
dicta sunt ; hic addamus licet , quæ de urbe illa ,
unde originem traxit nomen *Dalmatarum* , ex an-
tiquis Scriptoribus decerpta collegit *Christophorus*
Cellarius lib. 2. cap. 8. *Inter Heronam , & Æ-*
quum coloniam Ptolemæus ponit Delminium , quod
ita etiam Appianus in Illyricis , teste Byzantino
scriptore urbium , nominavit , qui liber Græce
desideratur . Strabo sæpe dicto loco vocat Δάλμιον ,
Dalmium , Quadratus apud eundem Stephanum
Δάλμιον , ut in Palatino codice Salmastius invenit ,
in cæteris etiam Δάλμιον , vel Δάλμιον exstat ;
scilicet quod Eustathius ad Dionys. vers. 97. no-
tavit , ὁ πόλις λέγεται Δάλμιον , ἢ Δελμίων , ἢ Δάλμιον .
Fuit olim urbs magna & potens , quæ genti nomen
dedit , ut Delmata , vel Dalmata adpellarentur .
Strabo Δάλμιον μεγάλη πόλις ἐκ ἐπὶ τῶν ὀρέων ὁρίσας ,
Dalmium magna urbs , unde nomen genti est . Ea-
dem Appianus de Delminio . De situ nihil certi
constat : ex Ptolemæi autem numeris & posi-
tione inter Andretium , & Naronam in Septem-
trionem ponendum esse admonemur . Nāscam Sci-
pionem eam urbem μικρὰν ποιεῖσαι , captam in
tenuem statum redegisse , ibidem Strabo adjecit ,

Silva, Pel-
va, Æquus.

Delminii
vocabulum
curie scrip-
tum.

Id quod ab Aurelio Victore de Viris illust. in hoc Nasica confirmatur. Consul, inquit, Delminium urbem Dalmatarum expugnavit. Consul autem fuit P. Cornelius Nasica cum M. Claudio Marcella anno V.C. 1098. quinquennio circiter ante bellum Punicum III. Tanta mora, & molis fuit superare Dalmatiam; quippe ab Augusto Casare tandem omnis superata fuit. Salonianum Ptolemaicum haud longe ab Narone fluvio in montanis constitutas cenſeo. Salonis profecti, viamque sexdecim milliarium, Orientem versus progressi, ductu Tabulæ Pcutingerianæ primum venimus Tilurium, Pontem Tiluri vocat Antoninus; deinde Billubium (Billudium Antonini), tum ad Novas, post ad Fustianam (Aufustianam Antonini) inde Bigastem, postremo Naronem. Antoninus inter Pontem Tiluri, & Billudium interjecit Fronum; Ad Novas & Bigastem prætermisit. Urbes Ptolemaicas supra nominatas neque Antoninus, neque Odo graphus Pcutingerianus imposuit Viæ militari, quæ Salonis, recta in Orientem regione, ducit Naronem; id autem argumentum est illas hinc remotas in superioribus editisque ad Septentrionem locis sitas fuisse. Ac Delminium quidem urbem fuisse montanam sæpe diximus, ex qua de reliquis conjecturam facere licet. Itaque si Ptolemæus, quas recensuit, urbes collocavit ex ordine Geographico, eas ita constituas oportet, ut prima ab Occidente esset civitas Andecrii, secunda spatio intermedio in Orientem distans Aleta, ac deinceps reliquæ Herona, Delminium, Aequum, postremo Saloniana, unde haud ita longo intervallo aberat Narona. Si quis accurata diligentique investigatione regiones illas obiret, is fortasse multis in locis, si non omnium, certe multarum urbium, quas antiqui scriptores commemorant, rudera ac vestigia deprehenderet, quibus admonitus de illarum situ aliquid certius statuere posset. Sed quando neque per nos ipsi, neque per alios, loca illa explorare, intentiusque inspicere potuimus; nihil aliud restat, nisi ut, quæ illarum urbium positio verisimilior esse, atque ad Veterum descriptionem propius accedere videtur, eam cuique adscribamus. Tribulium, seu Triburium. Plinianum ultra Naronem inter urbes Illyrici proprii rejiciendam cenſeo; & nisi me fallit similitudo vocabuli, arbitror esse urbem illam, quam nunc Trebignem vocant, olim Terbuniam appellarunt. De situ Naronæ civitatis quondam amplissimæ & frequentissimæ dubitare non licet; cum de illa, quæ adhuc extant, reliquæ antiquum & locum & nomen retinent. Abest Salona ex Pliniana dimensione duo & septuaginta millia passuum, a mari omnino ad viginti, fluvio cognomini ad dexteram apposita, eratque Colonia civium Romanorum, eademque caput gentis, & sedes primaria tertii conventus Illyrici, ad quam M. Varro civitates undenonaginta ventitasse auctor est. Ptolemæus Narbonam vocat; eandem fortassis, quæ a Stephano dicta est Narbis; non desunt tamen qui Ptolemæum vel eos arguant, qui Ptolemæum excrisperunt, quasi Gallicum vocabulum in Dalmatiam transtulerint. Ajo equidem duas esse urbes Gallicam, & Dalmaticam non re solum, sed etiam nomine distinctas; at nego Gallicam illam in provincia Narbonensi usquam appellari Narbonam, quæ quidem ab antiquis Narbo Martius dici & cognominari solebat. Narbona nomen est urbis Illyricæ in Dalmatia non aliunde adscitum, sed proprium, quo illam Ptolemæus affecit, & a Narbone Martio distinxit; quamvis cæteri scriptores, unica littera intermedia exempta, Nar-

Saloniana,
Tilurium,
& alia op-
pida Dal-
mat. me-
dia.

Ordo ur-
bium Pto-
lemæi.

Tribulium
Plinii.

Narona
urbs cele-
berrima.

Narbone
Ptolemæi,
distincta a
Narbone
Gallicæ
Narbo-
nenſis.

nam nominare consueverint. Quare desinat Bric-
tius reprehendere Julium Scaligerum, quod Ca-
rum, ejusque filios Carinum & Numerianum, quos
Narbonæ ortos esse Veteres tradunt, genere Illy-
rios ac Dalmatas fuisse scripserit. De Narona jam-
dudum excisa Topographus Hungaricus hæc scrip-
sit: Surgebat hæc civitas, quondam una ex illu-
strioribus Dalmatiæ, ad fluvium cognominem, ubi
deinde ad hæc usque tempora, oppidum dumtaxat;
statique non satis tuta remansit; qua anno 1716.
pariter eversa, Veneti perficiendas decrevere inco-
batas jam olim a Generali Valerio munitiones in tri-
gona insula, quam memoratus fluvius non procul a
veteri civitate medias inter paludes opportune effi-
cit. Neque dubium, quin ad transitum in Duca-
tum S. Sabæ, Turcicasque regiones adornandum per-
accommodo munimento jam pridem suprema manus ad-
hibita fuisset, nisi fatalis præſidiario militi aura
consilium retardasset. Cæterum haud procul Naro-
na, aut fortassis ibidem loci, arx a Turcis extru-
cta est, & a Venetis capta superiori sæculo in exi-
tum vergente, cui Citcluti nomen est, de quo
infra.

Hujus regionis pars Occidentalis inter Titium
& Tilurum pertinebat ad Chrobatiam cisalpinam,
quam Tilurus amnis, ut alibi diximus, sejunge-
bat a Serblia itidem cisalpina, quamvis in Septem-
trionem Chrobatæ ultra Tilurum, qui ab ipsis Ze-
tinæ nomen accepit, Chrobatæ nomen finesque
protulerunt, sic prorsus ut pars Dalmatiæ inter
Tilurum & Naronem spectans ad Boream Chro-
batarum imperio subesset; pars vero altera ad ma-
re & Meridiem vergens, Serblorum nomine ac
dominatu confineretur. Itaque extrema hæc ad
Orientem Chroatia in quinque Dynastias sive Zu-
panias dividebatur, teste Porphyrogenito. Una
prope aberat a mari ibidem loci, ubi est Hyllis
peninsula, sive Promontorium Diomedis, con-
gruenterque ad naturam regionis maritimæ Para-
thalassia dicebatur; altera introrsum a mari Pesen-
ta; tertia in locis montanis ad fluvium Zetina-
m, sive Tilurum Tzentzena; quarta Clebiana ultra Ze-
tinam, itidem in editis ad Septentrionem locis,
cujus primaria civitas Clebna nunc Hliuno; quin-
ta demum infra Clebianam ad Meridiem Emota
circa lacum ejusdem nominis. Nam Plebam, quæ
a Porphyrogenito inter undecim Zupantias Chro-
batarum quarta numeratur, ultra montes consti-
tuendam cenſeo in Chroatia Transalpina, cum
nihil loci, quem huic Zupaniæ attribuam, in
Dalmatia hodierna inveniam. Quod reliquum erat
Dalmatiæ in Ortum occupaverunt Serbli, & qua-
tuor in partes diviserunt; unam eam fecerunt,
quæ infra Emotam inter Tilurum & Naronem,
sive Zetina & Orontium ad mare vergit, dicta-
que est Arenta, sive Pagania; alteram ultra Na-
ronem Zachlunos, tertiam Terbuniatas, & Cana-
litas, quartam Diocletanos usque ad Drilonem.
De Pagani, qui & Arentani appellati sunt, eo-
rumque regione atque urbibus hæc scripsit Porphy-
rogenitus: Regio etiam, quam nunc Pagani incol-
lunt, primitus a Romanis tenebatur, quibus Romæ
deductis Imperator Diocletianus in Dalmatia sedes
assignavit. Et oriundi sunt etiam ipsi Pagani a Ser-
blis non baptizatis, ab eo scilicet Principe, qui
ad Heraclium Imperatorem confugit. Capta vero
itidem ab Abaribus & vastata hæc regio sub He-
raclio Imperatore rursus incolis frequentari cepit.
Pagani autem dicuntur, quod baptismum non ac-
cepissent eo tempore, quo Serbli omnes baptizati
erant. Etenim Pagani Slavorum lingua, baptis-
mi expertes dicuntur. Romanorum vero Dialecto re-

In hac par-
te Dalm-
tiæ citra
Tilurum
tres, ultra
Tilurum
duæ Zupa-
niæ.

Paratha-
lassia, Pe-
senta,
Tzentze-
na,
Clebiana.

Pleba Zu-
pania ul-
tra mon-
tes in
Chroba-
tia tran-
salpina.

Serblorum
regiones 4.

Arenta
seu Paga-
nia.

gio eorum *Arenta* nuncupatur, unde ipsi a Romanis *Arentani* appellantur. Habet *Pagania* urbes habitatas, *Mocrum*, *Berullia*, *Ostroch*, & *Labinetza*. Insulas *Paganorum* deinde enumerat, quæ huc non pertinent. Ab his urbs *Narona* vocari cepit *Narenta*, unde toti regioni *Arentæ* nomen obvenit. Tres reliquæ *Serblorum* regiones ultra *Naronem* ad *Illyricum* proprium spectant, de quibus postea. Pleraque vocabula ab *Chrobat* & *Serblis* inventa vel antiquata sunt, vel ita corrupta, ut de priori sono ac forma vix aliquid retineant. Ex locis itidem, quæ illi occupaverant, aut condiderant, alia vetustas diruit, alia posteritas reedificavit. Hæc regio inter *Titium* ac *Naronem* multis locis montosa est ac sterilis; maxima tamen ex parte plana & campestris, amnibus frequens, naturaque fertilis; oppidis, castellisque, vicisque plurimis habitatur. Quæ pars ad Occasum respicit, *Titio*que ac *Tiluro* interjacet, eam montes interfecant ab *Ardiis* montibus fere usque *Salonam* perpetuis jugis producti. Ad *Clissam* duo veluti brachia expandunt; alterum in Occasum ad *Titium*, alterum in Orientem ad *Tilurum* protendunt, sic prorsus, ut continua montium series ab uno ad alterum amnem pertingat. In regione superiori ac *Boreali* infra fontes utriusque amnis haud ita longo intervallo disjunctos vallis opima est ac fertilis, clausa undique excelsis montibus, & longius, quam latius patens; *Polizzam* vulgo appellant, de qua breviter *Palladius*: *Sed introrsus procul a Spalato sunt fauces maxima amenissimaque convallis, quæ asperrimis imo invisiis montibus circumdata, ab indigenis Politia vocatur. Ea vicatim tantum habitata ad duo millia Virorum continet, qui suis iuribus viventes nulli externo diu paruerunt.* Huic ab Occasu oppidum est ad sinistram *Titii* fluvii, quadraginta millia passuum a mari, naturali situ munitum. Obliquo colli insidet; ambit duplex murus, cum crebris turribus; firmat arx loco alto ac præcipiti. Oppido nomen est *Tinninio*, *Chrobata* Tenen dixere, eratque præcipua civitas *Tzenæ Zupaniæ*; nunc indigenæ *Knin* appellant. Ex *Tinninio* ager *Sebenicensis* & *Jadertinus* subinde a *Turcis* incursabatur. Id maxime movit *Venetos*, ut eo potiri conarentur; quod bello *Peloponnesiaco* intra finem superioris sæculi demum *Turcis* ereptum est. *Dernisium* oppidum haud infrequens sublimi loco incumbens, & antiqui operis munitionibus septum, decem circiter millibus passuum *Tinninio* distat in Meridiem, quod subterfluit *Cicolla* fluvius, qui cursu ad Occasum obverso in *Titium* delabitur. *Sebenicum* ab *Sicco* *Ptolemaico* longe diversum, ut supra diximus, situm est ad sinistram *Titii*, ab mari aperto millibus fere novem disjunctum. Imminet in lacum ejusdem nominis, quem mare introrsum erumpens efficit; idemque lacus est portus urbi subjacens, par classi quantalibet, in quem *Titius* fluvius influit; cujusque fauces tuetur arx trianguli forma, muris tormentisque egregie munita. Regio circa in colles assurgit, quorum dorso urbs imposita, qua maritimam oram despectant. Arcem habet in summo. Sed quod non procul altiores colles alii impendent, arcem alteram, parvaque castella duo locis opportunis ad urbem protegendam *Veneti*, quorum in ditione est, inde usque ab initio decimi quinti sæculi, excitarunt. Civitas est *Episcopalis*, & incolarum numero admodum frequens, & præclaris ædificiis ornata: Ager *Sebenicensis* optimus & cultissimus, olivis præsertim vitibusque confusus; quo nihil amænus, nihil fructuosius. Inter *Sebenicum* & *Salonam* tota regio, qua vergit

ad mare, quamvis montosa sit, vicos tamen habet non paucos, quibus ad victum, quod satis est, haud maligne suppeditat. Contra autem regio superior in *Septentrionem* spectans usque ad montes *Politie* in planitiem extenditur, habetque agros, & natura perbonos, & hominum industria culturaque meliores. Ab Oriente tribus pagis distincta est, quorum singuli aliquot vicis constant; sunt autem *Cossovum*, *Petrovopoliem*, & *Ziminum*. In transmontana ad Ortum regione *Singum*, alii *Sfingam*, vulgo *Sign* vocant, locatum est in saxo fere undique abscisso; tribus murorum ordinibus, interjacente modico intervallo septum, a *Tiluro* in Occasum, & a *Clissa* in *Boream* spatio propemodum æquali disjunctum; cujus accuratam descriptionem e *Topographo* *Hungarico* mutuata hic subjiciendam censeo: *Sfinga*, vulgo *Sign*, sive *Scin*, *Fortalitium* insigne a *Cetina* fluvio non multum distitum, ex horrida rupe præalti montis, planitiem pulcherrimam, ab Orientali præcipue latere longe expatiantem, cum amnis quibusdam colliculis despicit: ubi præruptæ cautes, quibus omni fere ex parte protegitur, desinunt, robustus paries, cui recens *Veneti* cornutam, ut vocant, munitionem addidere, succedit. Insuper ars pridem naturæ operam suam turriculis passim excitatis, muroque triplici circumducto, commodarat; adeo ut locus non nisi fame expugnabilis videatur, binis cisternis inter saxa singulari industria effossis, aquam militi opportune suggerentibus. Objecerat jam olim insigne hoc propugnaculum *Turca* *Venetorum* potentia post *Clissam* amissam; verum eo quoque istorum virtus anno 1686. penetravit, ut barbarus possessor, qui tamen anno mox insequenti in priorem stationem rursum subiturus timebatur, nisi accurrentes continuo *Christianorum* suppetia malum præverterent, & feliciter depelleretur. Infra *Singum* ad Meridiem, interjecta quatuor circiter milliarium planitie, assurgit mons *Massaron* ab *Clissa* ad *Tilurum* perductus: exinde ampla & peramæna planities ad mare usque explicatur, eaque regio vergens ad mare cis utraque *Tilurum* vocatur *Primorise*, bifariam eodem *Tiluro* interfluo sic divisa, ut pars citra inferior, pars ultra fluvium superior *Primorise* appelletur; utraque vicis oppidive haud infrequentibus præsertim ad oram maritimam habitatur. Quam *Tilurus* ab Occasu, *Naro* ab Oriente regionem determinant, eam quoque intersecat continuatio seriesque montium ex *Adrio* monte fere usque ad maritimam oram porrecta. In regione citeriori, prope fontibus *Tiluri* seu *Cetina*, loco arduo & prærupto insidet *Liunum* egregiis cum ab arte, tum a natura præsidii munitum, unde haud longo spatio interposito abest in Occasum *Verlica* castellum neque infrequens, & satis validum. *Cetina* oppidulum est ad lacum ejusdem nominis, quem *Tilurus* efficit. Huic e regione Orientis fere obversum est alterum oppidum, cui nomen est *Dumno*, ubi olim *Delminium*, civitas primaria generis ac nominis *Dalmatici*; ager adjacens ab oppido *Dumnus* denominatur, cui finitimus est pagus ex aliquot villis constans, qui *Clinus* dicitur. Duare arx est ad lævam *Tiluri*, rupi incumbens, quam mania ac turres antique structurae satis communiunt; & duo castella, ex alto imminetia, hostes a propiori ad arcem accessu prohibent. Infra est propius a mari *Visechium*, oppidulum ad ripam ejusdem *Tiluri*, deinde *Almissa*, sive *Peguntium*. *Glodoy* cujusdam castelli supra *Almissam* meminit *Palladius*, ex quo pauca hic adjicere libet. At paullo supra in præalti montis supercilio castellum est natura loci munitissimum

Singum;
seu Sfinga.78. 1686.
014

Mons Massaron.

Primorise
inferior &
superior.Liunum;
& Verlica;
Cetina
oppidum.Dumno,
Clinus
Duare.Visechium;
Almissa,
Glodum.

nomin-

nomine Glodoum, quæ vox lingua Illyrica famelicum significat; ab eo stadiis xx. in ejusdem montis latere, quod ad Septentrionem vergit, conspicitur Visechium item castellum, quod a nobis pendens, sive pendulum dici potest; inde incipiunt montes altissimi ejus regiuncula, quam indigenæ peculiari vocabulo Crainam vocant; quo etiam lingua eorum littus demonstrant; in ea Ratanaï Castelli, cujus Ptolemæus & Plinius mentionem faciunt, vestigia monstrantur. Craina a Septentrione conjungitur regio tota in mediterraneo, campis aquisque visenda, cui nomen est Radobilia. Regio ulterior, montes inter ac Naronem, qua in Boream protenditur, aliquot vicos habet, pauca oppida sive castella; inter quæ tectorum & incolarum numero facile præstat Emota, oppidum exiguum quidem, sed celsio situm loco super lacum cognominem, atque ad impetus hostiles vel retardandos vel repellendos satis munitum. Eadem regio qua vertitur ad Meridiem, fere ab incolis vicisque deserta est ob paludes, quas infra Naronam amnis restagnans facit. Ad ripam occidentalem Naronis a mari millia passuum fere viginti, ubi erat Naron, de qua supra, arcem Turcæ abhinc duobus sæculis inædificabant, regionis ejus opportunitate animadvertita, feceruntque nomen, Sdeislam, quod Turcica voce agger Ottomanorum est: incolæ deinde Citclutum, quod ipsorum lingua significat claustrum murorum, appellarunt. Colliprærupto insidet: hinc Naro flumen & paludes; hinc ardua ad ascensum loca, crebræque turres muniunt. Adjectum præterea est operum pro mænibus aliquantum, ut pauci armati arcere magnam multitudinem queant. Hæc arx nunc imperio subest Venetorum, labente sæculo superiori Turcis adempta. Supra Citclutum pagus est valde frequens, Gliubuskam vocitant. Infra Citclutum ad passuum millia fere undecim situm est Norinum: id exiguae arci est nomen Naronæ fluminis ripam insidenti, quam cum Veneti cepissent, perspecta regione, qualis in circuitu esset, optimum factu visum est arcem alteram in ea insula condere, quam duobus infra Norinum millibus passuum Naro efficit; nam & validum munimentum fore putabant oræ maritimæ cis Naronem, & hoc propugnaculo objecto, opportunitatem fluminis hostibus mediterranea colentibus ademptum iri censebant. Angulo igitur extremo ejusdem insulæ, qui fere in Septentrionem vergit, divortio in ipso aquarum, arcem firmissimis mænibus ac munitionibus septem ædificaverunt, quam Opus ab nomine insulæ appellari vulerunt. Ad Tilurum sive Cetinam fluvium regrediar necesse est. Ab eo enim initium ducebat nobilissima Dalmatiæ mediterraneæ provincia, quam Herzegovinam, & Ducatum S. Sabæ vocant, quæque ultra Naronem longissime in Ortum excurrerat. De hac quæ scripsit docte copioseque Topographus Hungaricus, huic loco attexere juvat: *Ex Dalmatia hodie sub Turcico imperio ingemiscente, pars non modica est Herzegovina, alias S. Sabæ Ducatus, qui tantæ olim erat amplitudinis, ut non secus ac Chulmensis Toparchia, in cujus locum sub postrema ætate successerat, ad duodecim dierum iter ab Ortu quidem Novibuzarium usque urbem principem Raschiæ, ab Occasu autem usque ad Zetinam fluvium porrigeretur. Dicitur est S. Sabæ Ducatus a Rasco tertio genito Stephani Regis Servie, quem alii Simeonem appellant; cum enim assumpto Sabæ titulo Monachum induisset, tanta sanctitatis opinione vitam exegit, ut Servii mox a morte sanctum pronunciarent, & in perennem ejus memoriam Chulmiam, tunc Servie provinciam, quod in ea Illyricum Sacrum,*

dem Divus hic Monachus tumulo sit illatus, S. Sabæ titulo continuo insignirent. Dicitur tamen vulgo Herzegovina sive ab Uladislo Stephani, quem nonnulli Herzegum appellant, filio, quod is scilicet Toparchiam hanc post parentis decessum obtinuerit; sive probabilius a Germanica voce Herbo, quæ Ducem sonat. Ut autem præcipua, promptique placet, hujus Ducatus arx Neo-Castrum una cum Cataro, & Rhizonio, quæ omnia Herzegovinensis provinciæ finibus contineri ajunt, in Venetorum potestate sit; attamen nemo inficias jervit amplissimum hujus Ducatus districtum, quem Conduerges Turcæ vocant, quæ olim pulcherrimis castellis arcibusque munebatur, Turcico in præsens dominio magna ex parte teneri; ac in primis totius regionis caput Herzegovinam urbem a Bassa, qui toti illi tractui imperat, insideri; quamquam adeo sit tenuis, ut vix ab ullo Geographorum maxime recentiorum memorari consueverit. Nimirum infelices illæ regiones litterato viatori haud facile pervia, ad hæc ab incolarum feritate plurimum defædatur, decora prope omnia una cum nominibus amiserunt. Id unum a scriptoribus adnotatum reperio Bassam Sinanum, nescio qua rabie correptum anno 1595., cum Herzegovinam civitatem occupasset, S. Sabæ ibidem tumulati corpus publice comburi jussisse, ut legere est apud Joannem Tomcum Marnavitiū in Vita S. Sabæ, Romæ an. 1630. typis vulgata.

Sequitur pars postrema Dalmatiæ mediterraneæ, in qua cum ortum fuerit, indeque latissime propagatum genus nomenque Illyricum, eam Illyrici proprii ac primigenii vocabulo appellandam esse existimavimus. Duobus notissimis celeberrimisque fluminibus Narone & Drilone continetur. Post Naronam, quæ citra Naronem fluvium est, has eadem urbes attribuit Ptolemæus, Enderum, Chinnam, Doclam, Rhizanam, Scodram, Termidavam, Siparuntum, Epicariam, Erminacium. Una superest Scodra, nunc Scutari, cæteras confecit vetustas, penitusque obruit. Cave ab Ptolemæo requiras in hisce urbibus nominandis ordinem Geographicum; quem hoc loco non videtur Ptolemæus sibi sequendum proposuisse, id quod postea constabit. Odographus Peutingerianus iter, quod Naronam est Lissum sive ad Drilonem, partim littoræum, partim mediterraneum descripsit. Postquam enim viam in ora maritima milliarium quinque & sexaginta interposuit Naronam inter Adlichiamque, hinc duplicem lineam ad Lissum deduxit, alteram secus mare, cui nullas urbes, nullamque milliarium notam adscripsit; alteram remotam a mari, cui has urbes imposuit, observatis notatisque milliariis, quibus inter se distant: *Adlichia viii. Lussino xii. Sallunto xviii. Sandarra vi. Vario xv. Sallunto xviii. Halato x. Barsummo xvi. Sinna xx. Scobre xxx. Lissum.* Si centum & quadraginta duobus milliariis, quæ Adlichiam inter Lissumque numerantur, quinque & sexaginta milliaria illa addideris, quæ sunt Naronam Adlichiam, ducentorum & septem milliarium summam conficies; quæ inter Naronam & Lissum distantia non videtur incredibilis, propter anfractus & circuitus ejus viæ mediterraneæ montibus identidem, & fluminibus intercissæ; cum cæteroquin Drilo ab Naronem, qua longissime abest, millia passuum non amplius centum & quadraginta, recta regione disjungatur. Antoninus in itinere Salonis Dyrrhachium easdem fere urbes interjecit, sed de numero milliarii, & forma vocabulorum ab Tabula ferme discrepat; quæ quidem facilius in Tabula, quam in Itine-

Pars postrema Dalmatiæ Illyricum proprium.

Urbes mediterraneæ dicit Ptolemæus.

Urbes mediterraneæ dicit Peutinger.

Urbes mediterraneæ dicit Antoninus.

rario vitiata esse dixerim. Hæ sunt Antoniniane urbes siue oppida eidem viæ imposita, *Leusinium*, *Andarba* (quæ est *Sandarva* Peutingeriana,) *Saluntum*, *Alata* (*Halatum* Peutingerianum) *Birziminium* (*Barsupnum* Peuting.) *Cinna*, (quæ sane est Ptolemæi *Chinna*, & Tabulæ *Sinna*) *Scodra*, quæ prave in Tabula *Scobre* dicitur. *Saluntum* Leusino & *Sandarvæ* interjectum in Tabula, cum redundare videatur, inexit inscitia Librariorum. *Varium* abest ab Itinerario Antoniniano, Harum urbium positio, ratione habita dimensæ inter eas distantie siue ab Antonino, siue ab Auctore Tabulæ Peutingerianæ, mente aliquo modo concipi potest, ex earum vestigiis, quæ nulla supersunt, intelligi nequit, Una est *Scodra*, quæ etiamnum extat, & nomine variato situm antiquum retinet. Nihilò facilius est locum investigare, quem urbibus Ptolemaicis attribuas. *Enderum* locandum censo in ea regione, quam obtinebant *Enderudini*, quos *Plinius* finitimos facit *Labeatibus* populis, qui *Labeatidem* Paludem accolebant. Sunt, qui *Drivastum* urbem ab lacu *Labeatium*, & *Scodra* passuum millibus circiter decem *Boream* versus disjungant eandem esse existimant, quam *Ptolemæus* *Enderum* vocat. Est oppidulum, seu vicus, cui nomen est *Endero*, testibus *Brietio* & *Sampsonæ*, ad radices montis *Scardi* quinquaginta milliariis a *Lisso* in *Septemtrionem*. *Doclea*, urbs perantiqua ac nobilis videtur statuenda esse prope a Palude *Labeatium* ab regione occidentali; ab ea *Docleatæ* *Pliniani*. Hæc ante undecimum sæculum everfa cum esset, in ejus locum jusque *Metropolitum*, *Antibaris* successit. *Endero* & *Docleæ* *Chinnam* *Ptolemæus* interjecit, quæ cum *Antonino* & Tabulæ ultra *Docleam* in *Ortum* rejicienda est; cum *Cinna* siue *Sinna* millia passuum non amplius duodecim in *Itinerario*, viginti in Tabula ab *Scodra* in *Occasum* distet. *Endero*, *Chinnæ*, & *Docleæ* anteposendam puto *Rhizanam* *Ptolemaicam*, nam vel prope aberat a *Rhizinio*, ut nominis affinitas ac similitudo declarat; vel eadem est ac *Rhizinium*, seu *Rhisinum*, ut aliqui censent, & *Ptolemæum* bis eandem urbem vocabulo paullulum diverso nominasse existimant. *Scodra* urbs erat primaria *Illyrici*, eademque sedes Regum *Illyriorum*, oppidum postea civium Romanorum *Plinio* teste; de qua *Titus Livius* Dec. 5. lib. 4. cap. 26. *Ad Scodram* inde ventum est, id quod caput belli fuerat, non eo solum, quod *Gentius* eam sibi ceperat veluti regni totius arcem; sed etiam quod *Labeatium* gentis munitissima longe est, & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, *Clausula* latere urbis, quod in *Orientem* patet, præterfluens, *Barbana* ab regione *Occidentis*, ex *Labeatide* palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt *Oriundi* flumini, quod ortum ex monte *Scodro*, multis & aliis augmentum aquis mari *Adriatico* infertur. Coloniam ab Romanis eo deductam fuisse auctor est *Ligorius* ex nummo *Claudii*, quem *Holstenius* transcripsit: COL. CLAUDIA AUGUSTA SCODRA. Sæculo quarto labente contributa fuit *Prævalitanæ* provincie, quæ pars *Dalmatiæ* ad *Orientem* extrema erat, *Dardaniam* ac *Macedoniam* finitima, & cum parte *Macedoniæ* *Salutaris* unam constituens provinciam diæcesis *Daciæ*, ad *Illyricum* *Orientale* pertinebat. Nunc depravato vocabulo *Scutari* dicitur; antiquam positionem retinet, iidemque aluitur fluminibus, quæ mutatis nominibus, iidem alveis defluunt; sita est haud longe ab ostio *Labeatidis* Paludis in *Orientem* obverso, unde *Barbana*, nunc *Bolliana* profluit; millia passuum circiter quinque & viginti ab ora maritima recedit. Se-

pta est manibus & propugnaculis antiqui operis, in eamque arx imminet rupibus imposita, ascensuque difficilis. Turcarum imperio paret; ejusque sedes *Episcopalis* subest *Metropolitæ* olim *Diocletano*, nunc *Antibarenæ*. *Termodarum*, *Siparuntum*, *Epicariam*, *Erminacium* *Ptolemaicas* urbes vetustas obruit, penitusque abrasit. His *Dalmatiæ* civitatibus *mediterraneis* addas velim *Tribulium* *Plinianum*, nunc *Tribignem*, siue *Terbuniam*, de qua postea, itemque *Medeonem* urbem *Livianam*, quæ ad ditionem *Gentii* postremi Regis *Illyriorum* spectabat. Hanc *Livius* locavit in regionem *Labeatium*, qui paludem *Labeatidem* circumcolebant: *Anicius Perennam* extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatosque Regis, qui *Medeonem Labeatium* gentis urbem profectus, *Etepyam* uxorem cum duobus filiis *Scerdileto* *Pleuratoque*, & *Caravantium* fratrem *Scodram* in castra adduxit. Duo sunt oppidula *Dalmatiæ* haud longo intervallo disjuncta, alterum *Medunum*, alterum *Modonem* vocant. Alterutrum esse *Medeonem* *Livianum* facile dixerim, quamvis hoc quidem viginti millia, illud uno milliario plus a palude *Labeatium* in *Boream* distet; neque enim incredibile est ad viginti milliaria, aut plus eo, *Labeatium* fines porrectos fuisse, & oppidum *Livianum*, quod erat ab urbe *Scodra* remotius, eo tutius amicis cognatisque regiis perfugium præbebat.

Hæc regio *Naronem* inter *Drilonem*que septimo sæculo obtigerat *Serblis*, unde *Serblia* dicta est. Hi porro quidquid terrarum in *Dalmatia* possidebant, in quatuor partes divisere. Prima erat *Paganiam* siue *Arenta* citra *Naronem*, quam supra descripsimus; reliquæ tres ad hanc, in qua nunc versamur, regionem pertinebant, erantque hoc prorsus ordine ab *Ocasu* in *Ortum* dispositæ; *Zachlumi*, *Terbunia*, *Dioclea*. Eas distincte ac singillatim descripsit *Constantinus Porphyrogenitus*.

De *Zachlumis*, & ea, quam nunc incolunt, regione.

Zachlumorum terra *Romani* primum dominabantur; illi nimirum *Romani*, quos *Diocletianus* Imperator Roma eo, veluti in coloniam deduxit, quemadmodum & in *Chrobatorum* historia de iis dictum est. *Romanorum* igitur Imperatori prius parebat *Zachlumorum* regio; sed ab *Abaribus* postea subjugata, & in vinculis abductis ipsius incolis, tota hæc regio deserta fuit. Qui vero nunc illic habitant *Zachlumi*, *Serblis* sunt ab illo Principe, qui ad *Heraclium* *Romanorum* Imperatorem confugit, & *Zachlumi* dicti sunt a morte *Chlumo* nuncupato; & alias *Sclavorum* dialecto *Zachlumi* dicuntur ii, qui post collem habitant: quandoquidem magnus inibi collis est, in cuius vertice urbes duæ sunt, *Bona* & *Chlum*; retro autem hunc montem flumen *Bona* nuncupatum depehitur, quod *Græcis* *καλδρ* significat. Venit autem posteritas *Proconsulis* & *Patricii Michaelis Busebutze* *Zachlumorum* Principis filii, a non baptizatis accolis fluminis *Bislas*, quod & *Ditrica* cognominatur, habitavitque ad flumen *Zachluma* nuncupatum, suntque urbes *Zachlumorum* habitata, *Stagnum*, *Mocriscic*, *Josle Galumaenic*, & *Dobriscic*.

De *Terbuniatis* & *Canalitis*, eorumque regione, quam nunc incolunt.

Terbuniatarum *Canalitarum*que eadem regio est; *Terbunia* incolæ vero a non baptizatis *Serblis* descendunt, & *Canalis*, qui illic habitant ab eo usque Principe, qui a *Serblia* non baptizata ad *Heraclium* Imperatorem confugit, usque ad *Blastemerum* *Serblorum* Prin-

Tribulium, Medeon.

Medunum & Modon.

Hæc regio Illyrici proprii Serblis excepit.

eorum regiones.

Zachlumi.

Principem, qui filie sue maritum dedit Crainam Bela Terbunia Zupani filium, eumque honoris ergo Principem appellavit, & ut sui juris esset effecit: atque ex illo Phalimeves natus est, ex quo Tzutzemeres. Terbunia vero Principes semper Serblie Principi parebant; & regio ipsa lingua Sclavorum locum munitum significat: quandoquidem multa in ea sunt munitiones; estque sub ea alia adhuc regio, qua Canale nuncupatur; Canale vero viam plaustrum significat Sclavorum idiomate; nam propter loci planitiem servitutes omnes plaustris prestant. Habet autem tam Terbunia, quam Canale oppida, qua habitantur, hæc; Terbuniam, Hormum, Rhisena, Leucabete, & Zetlebe.

De Diocletanis, & ea, quam nunc incolunt, regione.

Dioclea

Etiam Dioclea regio primitus occupata erat a Romanis, quos illuc transtulerat Imperator Diocletianus; quemadmodum & in Chrobatorum historia dictum est, & Romanorum Imperatori erat subiecta; sed ab Abaribus hæc quoque regio subjugata ac vastata fuit: & sub Heraclii Imperatoris temporibus habitari iterum cepit, quemadmodum Chrobatia, Serblia, Zachlumorum terra, Terbunia, & Canale. Dioclea autem nuncupata est illa regio ab urbe ibi condita a Diocletiano Imperatore, qua nunc habitatoribus vacua in hodiernum usque diem Dioclea appellatur: suntque in ea regione urbes habitatae magnæ, Gradeta, Negrade, & Lontodocla.

Descriptio regionis.

Hanc regionem montes occupant fere perpetui, quibus tamen latissimæ, fertiles pariter amænæque planities interjacent. Urbes nunc paucas habet, arcesque; sed pagorum & vicorum numero frequentissima est. Multitudo cætusque hominum in plures vicos distributi, & juris ac legum communione sociati unum Pagum efficiunt; id enim ferme significat Pagus apud Cæsarem in Commentariis de bello Gallico, ubi scriptum est totam Helvetiam in quatuor fuisse divisam. Plures hujusmodi pagos habet Dalmatia, & in ea regione, quam nunc describimus, præter alios minores, quatuor sunt maxime illustres; duo fere ad radices montis Scardi, alter *Clementium*, alter *Pulatum* Pagus dicitur, hic ad Meridiem, ille propius ad Boream accedit; infra utrumque tertius est, quem nuncupant *Zentam*, eumque bifariam dividunt; quæ pars in Aquilonem obversa est, Zenta superior, quæ in Austrum respicit, Zenta inferior nominatur; huic a Meridie adjacet palus Labeatium, quam alias lacum *Zentæ* ab vocabulo ejus pagi, alias lacum *Scutari* ab urbe ad fauces ejusdem lacus sita denominant. Quartus est longe nobilissimus, quem *Montem Nigrum* vocant. Est enim series quædam & continuatio montium supra Catarum ab Occasu in Meridiem devexa, & ad paludem usque Labeatidem perducta, quæ indigenarum sermone *Cernagora*, nostro Mons Niger appellatur. Is montium tractus ab gentibus fortissimis & bellicosissimis incolitur, quarum aliæ Venetorum, aliæ Turcarum imperio subsunt. Tria sunt in hac Dalmatiæ parte castella loci ardui natura, bellicisque operibus satis munita; *Moflar* oppidum frequens septem & triginta in Septemtrionem ab Citluto milliariibus ad ripam sinistram Naronis fluvii; *Collassinum*, & *Clobuc*, utrumque ab Narone in Ortum millium passuum hoc circiter viginti, illud fere quindecim disjunctum; *Clobuc* ab *Collassinio* amplius viginti miliaria in Meridiem abest. Præter Scodram sive *Scutarim* tres omnino in mediterraneis urbes sunt *Epil-lyricum Sacrum*.

Quatuor Pagi celeberrimos.

Clementis, & Pulati.

Zenta

Mons Niger,

sive Cernagora.

Moflar, Collassinum, Clobuc oppida.

scopali jure ac titulo inclutæ, Trebigne ad fluvium cognominem, a mari & Ragusio milliariibus circiter septem dirempta; Drivastum civitas neque infrequens, neque ignobilis, quam interfluit Drinassus amnis, quem Livius Clausulam, Phinius Drinum vocant; hinc via est Scodram miliarium fere septem recta in Meridiem; Pulatum urbs montana exigui nominis ac circuitus in regione Pulatium, ab Drivasto triginta miliarium intervallo sejuncta. Tribignem & Drivastum paucis descripsit Topographus Hungaricus: Civitas, quem Veteres Tribulium, sive Tribuniam dixerunt, hunc autem Tribigne vulgo dicimus, a fluvio ejusdem appellationis, a quo rigatur, nomenclaturam accepit. A Ragusina civitate, cui olim obnoxia fuerat, aliquot milliariibus Italicis abscedit. Caterum civitas admodum tenuis, bellique injuriis sædum vastata; Turcis ab uno & amplius sæculo obtemperat, sedes alioquin Episcopi, qui una cum Mercanensi juxta posito Ragusini Metropolitæ erat suffraganeus. Triavastum, sive Drivastum postremo inter Dalmatiæ Turcicæ civitates lustramus. Suberat olim hæc civitas tamquam peculiaris Ducatus Caput illustri Spanorum prosapia, quam ab Hispanis auctor Italicus gestorum Scanderbegi erronee deducit, uti animadvertit Dufresnius, qui ejusdem stemma ab Andrea, an. 1366 si fides auctoribus, defuncto, ad usque Alexium Spanum, ea qua fieri potuit diligentia, extendit. Hodie hunc locum unice commendare videtur Episcopalis sedes, qua Antibarensi Ecclesiæ subjicitur.

Trebigne; Drivastum, Pulatum civitates.

§. V.

De Populis mediterraneis ac maritimis Dalmatiæ hodiernæ.

DE Nestis & Maniis, Autariatis & Ardizis antiquissimis Dalmatiæ incolis satis multa diximus cap. 2. ubi eorum regiones, resque gestas descripsimus. Hyllini, Liburni, Celtæ, Japydes, de quibus itidem hæc, & superiori parte dictum est, sunt veluti genera quædam & Capita nationum Illyricarum, ex quibus alii atque alii populi prognati sunt, quasque facta gentium Dalmaticarum divortia. Haud facile aliam nationem invenies in plures populos, tam varii tamque diversi nominis divisam, præsertim ut in regione non amplissima; qui omnes unius Dalmatiæ, sive Illyrici maritimi finibus continentur. Eorum vocabula nescio quid sonare aut olere peregrinum seu potius barbaricum videbantur Plinio, & pleraque cum ad pronuntiandum difficilia, tum vero parum digna esse censebat, quæ cultissimis Romanorum auribus inferrentur: *populorum*, inquit lib. 3. cap. 27. *paucæ effatu digna, aut facilia nomina*. Ex his aliquot Strabo, & Mela, haud paucos Ptolemæus, longe plures Plinius nominavit. Sed qua regione, quove ordine singuli locandi sint, investigatu dictuque difficile est. Nam veteres neque certis unamquamque gentem terminis definiunt, neque omnibus & singulis apponunt notas quasdam topographicas & fluvialis, montibus, aliisve fixis ac notis locis, cuique proximis, desumptas, unde illarum gentium situs ac regio dignosci possit. Ad hæc alii alios populos vel recensent, vel prætereunt, alii eosdem aliis nominibus afficiunt, & in aliis atque aliis locis collocant. Omnis porro de hac re inter veteres Geographos discrepantia ex eo proficisci videtur, quod cum hæ gentes pro temporum varietate diversa nomina subierint, & sedes subinde mutaverint, & suos fines

Populi Dalmatiæ multiplikes, & varietate nominum distincti;

Auctorum in illis vel locandis vel nominandis discrepantia.

O 3 mo-

modo extenderint, modo contraxerint; in iisdem locandis ac nominandis alii alia tempora respexerint. Egregia est Historici Dalmatæ lib. 1. cap. 2. animadversio, & regula ab eo tradita, qua Scriptores antiqui, cum de regionum ac gentium finibus & vocabulis discrepant, inter se conciliari possunt. Pro quibus concordandis temporum ratio adhibenda est. Mela etenim antiquiora Strabone temporis refert; Strabo autem plura ab antiquis sumens, Dalmatiæ fines sui temporis ponere omisit; Plinius vero licet brevitas studio quædam confundat, majorum locorum distinctionem præbet; Ptolemaeus denique sicuti posterior, & in Romanæ Monarchiæ apice constitutus, quando scilicet jam omnia explorata, & dimensa reperiebantur; ita ceteris quoque accuratior, ordinate ac distincte loca & regiones distribuit. Et paullo post hæc subjecit: In quo terrarum tractu plurima populorum, regionumque nomina mutata, vel coarctata fuerunt. In describendis ordinandisque Dalmatiæ populis Plinium potissimum sequar, qui eos omnes in tres Conventus distribuit, Scardonitanum, Salonitanum, & Naronensem; & singulos alterius ac tertii Conventus populos in decurias descripsit. Singulæ autem Decuriæ ex hominibus mille constabant; dicta est enim decuria, quod decies centum homines caperet. Nunc de populis Dalmaticis primi Conventus, deinceps de reliquis.

Populi Japydiæ & Liburniæ Conventus Scardonitanus non expressi.

Quæ gentes inter Arsiam & Titium Japydiam & Liburniam incolebant, iis omnibus, juxta Plinium, jus erat adeundi Conventus Scardonitani. Cum autem idem Plinius lib. 3. cap. 21. quinque hujus regionis populos seorsum ab aliis nominat, illos hujusmodi conventu eximere videtur, qui suas leges separatim, suosque magistratus singuli, opinor, habuerint: *Arsia gens Liburnorum jungitur usque ad flumen Titium. Pars ejus fuere Mentores, Hymanæ, Encheleæ, Dudini, & quos Callimachus Peucetias appellat.* Schymnus etiam, Apollonius, & Stephanus Mentores huic regioni adscribunt. Ac Schymnus quidem eos Istriis finitimos constituit; itemque Aristoteles in Mirabilibus apud Ortellium prope ab Istria Mentoricam locavit; sed Apollonius videtur eos in Liburniam transtulisse; id ex eo conjici potest, quod scribit Hyllus Liburniæ terminos cum Mentoribus bellum gessisse. Mentores igitur non longe ab Hyllis distabant. *Hymanos & Dudinos*, cum eorum nemo, præter Plinium, mentionem fecerit, inter populos Liburnos quidem, sed positionis incertæ, conjicias censeo. Encheleas ultra Naronem, & ferme prope Epidaurum veteres alii Geographi rejiciunt; hinc fortassis in Liburniam antiquitus deducta est aliqua Enchelearum colonia. Peucetii sunt Italiæ populi ad Promontorium Japygiæ, oriundi profectique ex Arcadia, duce Peucezio; nec vero absimile est aliquos, vel digressos e comitatu illorum, quos Peucetius in Italiam ducebat, vel ex ipsa Italia, ut terras ibidem occupatas prægravante multitudine exonerarent, venisse in Liburniam, & sedes ibidem ac domicilia collocasse. Cæterum quam Liburniæ partem sive Encheleæ, sive Peucetiæ possiderent, non liquet. Jam vero ex Plinio describendi sunt populi, ex quibus constabat primus Illyrici maritimi, sive Dalmatiæ hodiernæ Conventus:

Populi ad Conventum Scardonitanum adscripti.

Conventum Scardonitanum petunt Japodes, & Liburnorum civitates 14. e quibus Lacinenses, Stulpinos, Burnistas, Albonenses nominare non pigeat. Jus Italicum habent eo Conventu Flanates, a quibus finus nominatur, Lopsi, Varubarini, immunesque Affesiates, & ex Insulis &c. Cum Japydiæ nomen jampridem antiquari cepisset, & communi

Liburniæ vocabulo ipsa quoque Japydia comprehendendi, quos Japydes Plinius vocat, eos fuisse arbitror populos quosdam veteris Japydiæ in regione subalpina, qui avitum nomen retinuerint. *Lacinensium* ignota est positio. *Stulpini* ab Stulpi urbe Ptolemaica prope Tedanium flumen; *Burnistas* a Burno civitate mediterranea, quam Tabula Peutingeriana ab Nedinio millia passuum xxiv. in Ortum disjunct, eratque ad ripam dexteram Titii fluminis supra Scardonam, ut diximus paragrapho superiori. *Albonenses*, & *Flanates* prædicti jure Italico, quod provinciali jure præstantius erat, populi erant maritimi, qui oram Istriæ, sive Japydiæ in Ortum obversa accolebant, in qua duæ illæ urbes Albona & Flanona, unde cognominati fuerant. *Lopsi* a Lopsica urbe Japydica ad fretum Morlachæ ultra Seniam. *Varubarini*, populi mediterranei, qui *Varvariam* urbem Ptolemaicam, & agrum circa urbem incolebant. Affesiates tributum pensitandi lege exempti pertinebant ad civitatem *Affisiam*, quam Ptolemaeus commemorat, & nisi aliam esse censeas ab Ascria Peutingeriana, eam inter Nedinum & Burnum recte constitueris. Japydiæ veteris populis adjungas velim *Moentinos*, *Arpendeates* & *Arupinos* Appiani, ab sua quoque urbe primaria denominatos; Liburnis vero *Actienites*, *Alupfos*, *Olfos*, *Pedetas*, *Hemiones* Scylacis, itemque *Pelagones* Schymni, quorum vocabula multis ante Plinium ætatibus vetustate exsoleverant. Nam *Pelagones* Pliniani huc non pertinent, sed referendi sunt ad Macedoniam. Verum Plinius e populis Conventus Scardonitani eos tantum recensuit, quos nominare ipsum non piguit; quos autem prætermisit, ii petendi sunt e Ptolemæo: *Tenent autem provinciam, qui Istriæ hærent, Japydes; supra vero Liburniam magis occidentales Mazei; post Derriopes, & Derii, supra Derriopes Dindarii, supra quos Ditiones; supra autem Derios Ceraunii.* Si huic adverbio locali *supra* eam vim & notionem subjecit Ptolemæus, ut superiores ad Septemtrionem partes significare voluerit, populos ab eo nominatos, sic locari oporteret, ut media regione inter montes ac mare, proximi ab Japidibus essent *Mazei*, tum *Derriopes*, post *Ditiones*; in regione vero superiore subalpina primi ab Occasu erant *Derii*, quibus *Derriopes*, deinde *Dindarii*, quibus *Ditiones* a Meridie suberant. *Ceraunii* autem populi magis montani *Deriis* ab Septemtrione imminuebant. Ceraunios fuisse arbitror coloniam aliquam huc deductam e gentibus illis, qui ad fauces maris Adriatici Montes Acroceraunos accolebant; nisi forte ex eo dicti sint Ceraunii, quod eorum regio utpote præcellsa atque edita crebris fulminum ictibus percelli soleret. Japydiam fere totam nunc occupant Morlachi, in vicos, & oppida contributi, gens ferox & bellicosa, qui tum Venetis, tum Archiducibus Austriis, quorum in ditione sunt, egregiam in bellis operam præstiterunt contra Turcas sæpe navarunt; nam Corbavios & Lickanos, qui regionem illam citra Tedanium ad Orientem incolunt, ad Morlachorum genus referamus licet. De origine & vocabulo Morlachorum hæc reperio. Morlachos genere Slavos esse, vel ipsa, qua utuntur, lingua declarat, sine dubio oriundos ab illis Slayis, qui inde usque a septimo sæculo has terras concessu Heraclii Imperatoris occuparunt. Hoc autem, quo appellantur, nomen e duplici vocabulo, altero Greco, altero Slavonico originem traxit. Primum enim dicti sunt Makroulahi, sive Mauroulachi; deinde aliquot litteris detractis, vocabuloque ad molliorem Italicæ linguæ sonum inflexo, Morlachi

Alii Japydis & Liburniæ populi a Plinio prætermitti.

Populi Ptolemæi.

Morlachi hodierni populi Japydiæ, eorum genus, & nomen.

chi appellari coeperunt. Maurolahi igitur vox est composita e duobus verbis *Mauro* & *Ulahi*; *mauro* apud Græcos idem significat, quod *nigrum* apud Latinos: Slavi autem *Ulahos*, seu *Ulahos*, vocabant homines agrestes ac vagos, qui pastoritiam & laboriosam in montibus ac sylvis vitam agerent. Hanc huic vocabulo notionem subiecit Anna Comnena lib. 8. cum *Bulgaros* vulgo appellari *Ulahos* scripsit: *Nempe Bulgaros, & pastoritiam duratos vite laboribus, agrestes juvenes incertis sedibus vagos, quos communis dialectus Ulahos vocare consuevit*. Hinc populos trans Danubium *Ulahos* seu *Valachos*, & *Moldavos*, antea *Mauroulahos* dictos ferunt. Id genus hominum e natione Slavonica cis ultraque Danubium olim latissime diffusum erat, quos Græci *Ulahos* & *Maurolahos* duobus hisce verbis Græci Slavonicique idiomatis conjunctis nominare consueverant. Hæc vocabuli hujus interpretatio in *Morlachos* nostros aptissime convenit; quippe fusi per montes ac dispersi armentis gregibusque pascendis quæstum sibi ad vitam illam inopem, & vagam sustentandam alendamque faciebant; quod autem cum ab Sole varique cæli intemperie, tum ab victu cultuque agresti nigrore quodam suffusi essent, idcirco *Mauro*, seu *Nigri* dicebantur. Hæc autem explicatio & vero propior mihi videtur, & minus longe accersita, quam altera illa, quæ ab aliis adhiberi solet, auctore Presbytero Diocleate: is quippe docuit *Moroulachos* esse *Nigros Latinos*. In hanc Diocleatis sententiam Historicus Dalmata l. 6. c. v. de *Ulahis* multa docte & copiose differuit.

Abhinc annis amplius ducentis in hanc regionem immigrarat gens ferox & immitis, quibus domi egebat, unde unde rapere assueta, & mari præsertim infesta. *Uscochos* vulgo appellabant. Gentis initia neque obscura, neque illaudabilia, quippe oriundi a *Viris* fortibus, qui *Turcarum* indignati dominatum alia atque alia quæsiere loca, ut liberi essent. Amissa *Clissa*, qua in urbe salutis suæ ac libertatis arcem munitissimam constituerant, vagos & profugos decimo sexto seculo excepit *Ferdinandus Imperator*, & sedem iisdem *Seniam* attribuit, unde postmodum miscuere se *Morlachis* per oppida cætera. Cum enim homines bellicosissimi essent, & implacabili in *Turcas* odio, adversus horum incursiones ad fines tutandos illorum opera uti decreverat. Atque initio quidem illi rem egregie gesserunt, nec sui *Ferdinandum* consilii penituit. At non multis post annis, sive rerum inopia, sive prædandi cupidine suadente, ab suo ac majorum instituto paulatim desciverunt, & ad flagitia declinarunt. Accesserant tum aliunde, tum ex terris *Venetorum* fugitivi, obæati exules: qua ex colluvie cum crevisset vires, jam ad quidlibet audendum superabat animus. Inde factum est illis nomen *Uscochorum*, quod *Minutio* interprete transfugas significat, seu potius deterime conditionis homines, qui cum egestate domesticæ laborent, rapto & alieno vivere consueverunt. Non terra, non mari, modo prædæ objiceretur spes, parcebant sive *Turcis*, sive *Christianis*. Propiores damno sentiendo erant *Istri* ac *Dalmatæ* ditionis *Venetzæ*, *Uscochis* intermediis finitimi; & præterquamquod ad *Istriam* *Dalmatiam*que populandas crebro egrediebantur, insulas quoque, mareque omne infestum armatis lembis faciebant. *Turcarum* vero fines incursando, urendo sata, abigendoque armenta & prædam aliam, *Regis* illorum iras in pace lacebant, ac sæpe etiam ejus animum usque eo accenderunt, ut bellum *Venetis* denunciaverit, nisi teterrimos illos piratas

comprimerent, & mare purgarent: id quod ad eos spectare aiebat, quorum sub jure *Adriaticus* finis esset. Ab *Venetis* autem crebræ assidueque querimoniz & postulationes per legatos missæ ad *Archiduces Austriæ*, quarum caput erat, ut *Uscochos* vel pro potestate in officio continerent, vel *Seniæ* & locis omnibus maritimis plagæ illius expellerent. Præclara quidem responsa & promissa sæpius relata sunt; sed quod tantis promissis dignum esset, nihil umquam præstitum fuit, sive culpa & incuria *Præfectorum*, sive quia non propositis tantum, sed inflictis suppliciis effrenatam illam rapiendi ac prædandi licentiam coerceri oportuerat. Quare dum, incertum qua causa, lenius agentes *Principes* illi, & locorum *Præsides*, trahentesque rem, non persecant malum, majora in dies irritamenta irarum ab *Uscochis* præbebantur. Ergo *Veneti*, quando querelis apud *Austrios* minus proficiebant, classe instructa piratas persequi decreverunt. Damnis ultro citroque inferendis & accipiendis plures anni extracti sunt; ac demum res eo processit, ut grave & periculosum *Venetos* inter *Austrios*que bellum exardesceret, quod duos fere annos tenuit. Anno autem superioris sæculi duodevigesimo pax ita convenit, ut *Veneti* restituerent, quæ *Ferdinandi Archiducis Austriæ* in *Istria* occupassent, *Ferdinandus* autem juberet, tum omnes piraticos lembos incendi, tum *Uscochos* cum suis familiis *Seniæ*, & *Japydiæ Istriæ*que finibus illico excedere, pena capitis proposita rursus intrantibus. Pacta & conventa utrinque cum fide præstita, & servata: *Uscochis* autem exilio multatis a *Ferdinando Archiduce* sedes datæ in *mediterraneis*, maxime ad *Carlostadium* oppidum *Chrobatiz* transalpinae. Ita demum pestis illa depulsa, mare purgatum, regio pacata, restitutum incolis commercium magna populorum lætitia. De *Uscochis* plura scire, & distinctius cognoscere qui cupiat, legat libellum, quem de initiis & progressionibus hujus gentis, de latrociniiis & flagitiis *Minucius de Minuciis Archiepiscopus Jaderinus* Italico sermone conscripsit.

Salona civitas erat primaria *secundi Conventus Illyrici* sive *Dalmatici*, ad quam juris petundi causa populi omnino quinque edicta ad conveniendum die, confluere solebant: *Pctunt in eam jura descripti in decurias ccclxxii. Dalmatæ, xxii. Decuni, cccxxix. Ditiones, Lxix. Mezæi, Lii. Sardiates*. Hujus & *tertii Conventus* *Populos* *Plinius* cap. 22. ex ordine recenset, non illo quidem topographico, sed Alphabetico, ut patet, & cui libet legenti perspicuum est. *Dalmatas* a *Plinio* commemoratos inter *Tilurum* & *Naronem* locandos censeo, in ea scilicet regione, ubi ortum, & unde propagatum est nomen genusque *Dalmatarum*, qui propterea peculiari quadam ratione commune totius gentis nomen, suum & proprium fecerant, erantque *Dalmatæ* proprie dicti. *Decuni* in aliis *Pliniani* codicibus *Devoni* nominantur, quorum cum nemo alius ex antiquis Scriptoribus meminerit, ignota est positio. *Ditiones* & *Mezæos*, sive *Mazeos* *Ptolemæus* citra *Titium* in *Liburniam* retraxit, nec vero absimile est aliquos e populis *Liburniæ* ad *conventum Salonitanum* pertinuisse; sed cum *Mazei* *Ptolemaici* magis *Occidentales* essent, longeque ab urbe *Salona* distarent, multo illis propior & opportunior erat *Scardonitanus*, quam *Salonitanus Conventus*; quocirca vereor, ne locus ille *Pliniani* mendo subsit, præsertim cum *Pliniani* codices pluribus locis corrupti sint ac mendosi, ut *Delacampius*, alique observarunt. *Sardiates* *Pliniani*, *Sardiotæ* *Ptolemaici*, & *Sardiani* *Dio-*

Bellum
Uscochis,
& illorum
causa Au-
striis illa-
sum.

Uscochi
Istriæ, &
Japydiæ
finibus
expulsi.

Conventus
Salonica-
nus, ejus-
que popu-
li.

Horum fl-
des ac re-
gio.

Uscochi,
& illorum
origo.

Veneti
infesti pa-
riter, ac
Turcis.

mi Dionis iidem populi sunt, olim Ardizi dicti, de quibus plura dicta sunt capite secundo. *Sardiatēs* autem, sive *Sardiotā*, quemadmodum & *Vardizī*, reliquiae erant Ardizorum gentis Illyricae, armis olim opibusque præpollentis; quibus itidem Ptolemæus videtur sedes intra Naronem tribuisse. Ultra Titium in Ortum Plinius constituit *Tarioras* ad oram maritimam, cum eorum *Castello Tariona*, vetustissimos Illyrici populos, quos diximus eosdem fuisse, qui ab aliis *Autariatē*, vel *Autarizē* nuncupantur. Scylax *Caryandensis* ferme ibidem locavit *Lotophagos*, & *Hierastamnas* antiquis *Bullinis* ab Occasu finitimos. Quos Strabo *Pleræos*, Mela & Plinius *Pyraeos*, Appianus *Pyrrisfos* vocant, eos circa hæc loca mare accoluisse dixerim; sed de illorum regione inter laudatos scriptores magna videtur esse discrepantia. Mela *Liburnis* apposuit, Plinius ultra *Taulantios* extra fines *Dalmatiæ* coniecit. Strabo lib. 7. ex vicinitate *Corcyrae Melanæ*, aliquid lucis præbet ad eorum positionem dignoscendam: *his propinqua est Melana insula, Corcyra appellata*. Huic autem insulae nihil propinquius *Peninsula Stagni* ultra *Naronem* sita, in qua locandi essent *Pleræi*, sive *Pyrei* e sententia Strabonis. Idem Strabo *Ardizos*, quos & *Varalios* vocatos fuisse asserit, in ora maritima inter *Tilurum* & *Naronem* explicata contra *Pharon* insulam collocavit; sed de *Ardizis* abunde jam dictum est. Ptolemæus, quicquid ab *Titio Drilonem* usque terrarum ac gentium protenditur, generali *Dalmatiæ* vocabulo complexus, eam regionem populis mediterraneis novem omnino habitari scripsit: *Interiora autem Dalmatia tenent Daurisii, supra quos Comenii & Vardæi, supra hos Narensii & Sardiotæ, & iterum supra hos Siculotæ, Docleata, Pirustæ, & Scirtones versus Macedoniam. Tō supra vim habere significandi ordinis topographici non ausim dicere; verisimilius mihi videtur huic præpositioni eandem subjectam esse notionem, quæ subest præpositioni Præter, & hunc locum Ptolemaicum sic interpretari oportere, ut significet in hac regione mediterranea præter *Daurisios*, esse *Comenios & Vardæos*, & præter hos, alios atque alios. Molestum est non esse mihi ad manus codicem Græcum Ptolemaicum, ex quo facile intelligi posset, quam vim habeat præpositio Græca ab Ptolemæo adhibita.*

Ex his populis Ptolemaicis, præter *Sardiotas*, nullus pertinebat ad *Conventum Salonitanum*; nam cæteros omnes Plinius in *Conventum Naronensem* coniecit. Populis secundi conventus addendi ex Plinio *Epetini*. Sed quidnam esse causæ dixerim, cur Plinius, cum *Epetium*, unde *Pliniani Epetini*, sit oppidum oræ continentis, *Epetinos* cum *Isseis* cæterisque conjunxerit, quos ex *Insulis* ab *Salona* jus petere scripsit. Fortasse *Bractiensis Insularis*, angusto admodum freto ab urbe *Epetio* disjunctos, vocavit *Epetinos*, quod *insula Bractia* pars esset territorii *Epetini*, & ad jus ditionemque illius civitatis pertineret.

Populi *Conventus Naronensis* citra *Naronem* fluvium erant admodum pauci; ultra multo plures; colebaturque ea pars *Dalmatiæ* ad *Orientem* postrema, & habitabatur frequentissime, urbibus haud sane multis, sed pagis oppidisque quamplurimis referta. Multos hujus *Conventus* populos recensuit Plinius lib. 3. cap. 22. præter alios nihilo pauciores, quos adjecit, quosque videtur *Naronensis* conventus adeundi jure ac lege exemisse: *Narona Colonia tertiū Conventus, a Salona lxxii. M. pass. appositā cognaminis sui fluvio, a mari xx. M. pass. M. Varro lxxxix, civitates eo ventitasse auctor est.*

Nunc soli prope noscuntur *Cerauni decuriis* xxiv. *Daorizi* xvii. *Desitiatēs* ciii. *Docleata* xxxiii. *Deretini* xiv. *Deremista* xxx. *Dindari* xxxiii. *Glinditiones* xlv. *Melcomani* xxiv. *Naresii* cii. *Scirtari* lxxii. *Siculotæ* xxiv. *populatoresque quondam Italiae Vardæi non amplius quam xx. decuriis.* *Ceraunos* Ptolemæus hinc transtulit in *Liburniam*; vereor, ne in hunc locum *Plinianum Cerauni* per errorem irreperint; & pro illis substituendos censeo *Comenios Ptolemaicos*, qui ad hanc regionem teste Ptolemæo pertinent. Quos Plinius *Daorizos*, Ptolemæus *Daurisios*, Livius *Daorseos*, Paterculus *Daorisos*, Appianus *Darsios* vocant, ii *Naronem* fluvium accolebant, ut docet Strabo: *Sequitur Naro amnis, & qui apud eum sunt Daorizi, Ardiei &c.* Sed cum *Comeniis* citra illum amnem ponendos esse existimo. *Desitiatēs*, *Deretinos*, *Deremistas*, *Melcomanos* nusquam invenies, nisi apud Plinium, quos inter *Naronem* & *Drilonem*, quo velis loco sive maritimo, sive mediterraneo & in alpino constituas licet; de illorum enim positione nihil habeo compertum. *Dindarios* Ptolemæus citra *Naronem* *Titiumque* in *Liburniam* retraxit. Incerta quoque est regio *Glinditionum*, quos Appianus *Glinditiones* vocat. *Docleata*, quorum Ptolemæus & Appianus meminere, *Docleæ* in urbe nobili ac pervetusta, & in agro circa urbem habitabant. *Doclea* autem a palude *Labeatide* prope aberat in Occasum. *Naresii*, quos Ptolemæus *Narensios*, Appianus *Narisios* appellant, ripam utramque *Naronis* accolebant. *Siculotæ* oriundi e coloniis *Siculorum*, quos *Dionysius Senior* in *Illyricum* deduxit, ultra lacum *Labeatum* in Ortum statuendi sunt; ultraque *Siculotas Scirtari*, sive *Scirtones* Ptolemaici, una cum *Pirustis*, quos Cæsar itidem de *Bello Gal.* lib. 5. commemorat, extremierant *Dalmatiæ* populi *Macedoniam* versus prope *Drilonem* fluvium. *Vardæos* reliquias *Ardizorum* fuisse arbitror, quos *Romani*, ut Strabo scripsit, *a mari in mediterranea abegerant, coegerantque agriculturæ vacare*. Ii autem dicuntur *populatores quondam Italiae*, quod olim sub nomine *Ardizorum*, piraticis lembis *Sinum Adriaticum* transvecti oram maritimam *Italiæ* depopulassent. Cum autem *Vardeorum* regio, teste Strabone, *sterilis esset, atque aspera, neque agricolis conveniens*, idcirco eos in loca montana, vel subalpina rejiciendos esse existimo. Cæteros hujus regionis inter *Naronem* & *Drilonem* interjectæ populos, quamvis *Conventui Naroniano* exemptos, Plinius nominatim persequitur: *Præter hos tenuere tractum eum Oenei, Partheni, Hemasini, Arthita, Armistæ Eo tractu Labeata, Enderoduni, Sassei, Grabæi, proprieque dicti Illyrii, & Taulantii, & Pyrei.* Sunt, qui *Oeneos* populos locant in *Peninsula Nesti* sive *Stagni*, una cum *Onæo* urbe maritima Ptolemaica, quam hinc summovendam, ultraque *Naronem* in Occasum transferendam esse diximus, ab urbe *Epetio* in Ortum septem passuum millibus disjunctam. *Parthenos* sive *Parthenos*, *Partheneatas* Appiani, Polybius, Livius, Mela, trans *Drilonem* in eam antiqui *Illyrici* partem conjiciunt, quæ postea dicta est *Macedonia*, & posterioribus ætatibus *Epirus* nova prope *Taulantios*, ac fere inter *Lissum* ac *Dyrrhachium*. Horum urbem principem, a qua denominati sunt, Polybius *Parthenium*, Stephanus *Parthum* vocant. Ipsemet Plinius, qui *Parthenos* *Dalmatiæ* populis annumerat, eosdem postea *Macedoniæ* adscribit. *A Lissa*, inquit lib. 3. cap. 23. *Macedonia provincia: gentes Partheni, & a tergo eorum Dassaretæ.* Igitur peccasse est e *Parthenis* *Macedonicis* *Coloniæ* ultra *Drilonem*.

Pleræi, Pyrei, Pyrrisfi & ceteri generis.

Ardizi dicti Varalio.

Populi Ptolemaici.

Comenii Daorizi.

Docleata.

Pirustæ.

Vardæi.

Populi Dalmatiæ postremi citra Drilonem.

Partheni.

Drilonem emissam prope ab Epidauriis confedisse, ibique gentis nomen ac sobolem propagasse. Has enim sedes circa Epidaurum Parthenis Plinianis priore loco nominatis juniores Geographi attribuant. *Hemafinis*, *Armistis*, *Arthitis*, itemque *Sasseis* & *Grabeis*, cum jamdudum & nomen & sedes amiserint, quid locorum urbiumque in hac regione attribuam, prorsus ignoro. *Labeata* paludem seu lacum ejusdem nominis, qui nunc lacus *Zenta* sive *Scutari* dicitur, circumcolebant.

Enderodunus.

Illyrii proprie dicti.

Enderodunos ibidem ponas censeo, ubi fuit *Enderum* civitas Ptolemaica, de qua superiori paragrafo. *Illyrios* proprie dictos Mela etiam commemorat, hisque eandem fere, quam Plinius, positionem adscripsit. Cæterum tota hæc regio, quæ ab Narone ad Drilonem usque protenditur, erat, meritoque dici poterat *Illyricum proprium* ac *Primigenium*; hic enim natum, hinc propagatum est nomen ac genus Illyriorum, longe lateque per immensos circum tractus terrarum gentiumque diffusum; in hac tamen regione populi quidam erant Orientem ac Drilonem versus, qui peculiari quadam ratione nomen Illyriorum propriorum sibi vindicabant, & usque ad Melæ ac Plinii tempora retinuerant. *Taulantii* huc non pertinent; etenim

Taulantii ultra Drilonem.

Phæaces.

Euchelei.

Palarii. Agravonias.

Rhizoni.

Olciniatas.

ultra Drilonem infra Dyrrhachium ad Meridiem sedes habebant. De Pyreis supra dictum est. Hujus regionis, quam Naro & Drilo definiunt, incolis populis a Plinio nominatis addas oportet ex Pomponio Mela *Phæaces* ex Insula Phæacum sive Corcyra huc emissos, sedesque in his locis adeptos; & *Scylace*, & *Schymno*, aliisque *Enchelas*, sive *Encheleos* haud longe ab sinu Rhizonicum positos, quos Plinius in Liburniam transtulit; ex Appiano *Palarios*, ex Livio *Agravonitas* Ombræ fluminis accolæ, *Rhizonitas* circa sinum Rhizonicum, *Olciniatas* in urbe & agro Olchinienfi, & *Scodrenses* ab urbe Scodra denominatos. Multos præterea Illyrici populos antiqui scriptores commemorant veluti, *Dassaritios*, *Attintanas*, *Cavios*, *Tralles*, *Selepitanos*, & plures alios; sed omnes hi extra fines Dalmatiæ hodiernæ incolebant extremam Illyrici regionem ad Meridiem & Orientem, quæ in jus nomenque Macedoniæ concessit. Post adventum Slavorum Dalmatiam omnem inter se partiti sunt *Chrobati* & *Serbli*, qui deinceps in alios atque alios minores populos divisi, alia atque alia vocabula subierunt; quos enumerare ac singillatim recensere supervacuum censeo, cum eos in Tabulis recentioribus Geographicis intueri liceat. E Serblorum genere quatuor gentes propagatæ sunt in primis claræ & celebres, *Pagani* sive *Arentani*, *Zachlumi*, *Terbunitæ* & *Canalitæ*, *Docleates*, quarum regiones urbisque jam descripsimus.

CAPUT VI.

De Cælo, solo, incolis Dalmatiæ.

Dalmatiæ clima.

Dimensio respectu plagarum cælestium.

Cum veteres, quod est orbis, ut vocant, terræque spatium ab Æquatore ad Polum Arcticum, in septem Climata diviserint, & duobus Parallelis Clima unumquodque incluserint; Dalmatiam in sextum Clima conjecerunt inter duos Parallelis, quorum alterum Borealem per Borysthenem, alterum Australem per Byzantium Strabo deduxit; quo in Climate duobus hisce Parallelis interjecto, æstivus dies vel longissimus supra horam xv., horæ dimidium non excedit. Jacet Dalmatia ab Æquatore in Arctum, juxta rationes Ptolemaicas, sub gradu 44., & dimidio Latitudinis;

totidem enim gradibus, & triginta præterea minutis ab linea æquinoctiali Polum versus recedit; Longitudo autem ab Occasu in Ortum, cui subest Dalmatia, ab gradu sexto & trigesimo ad gradum quadragesimum fere sextum protenditur; sic ut regionis hujus Meridianus magis occidentalis prope Istriam, gradum 36. Meridianus autem ejusdem extremus ad Orientem prope Macedoniam, gradum 46. interfecet. Hæc est positio, dimensioque Dalmatiæ, respectu habito ad Cæli plagas regionesque. Eadem vero Dalmatia, ratione habita terrestri spatii, quod suis finibus circumscribit, ab Arisia ad Drilonem millia passuum fere cccclxxx. in longitudinem excurrit; Latitudo ejus inter montes ac mare varia est, & qua major est Orientem versus, centum circiter passuum millibus patet. In vulgatis exemplaribus Plinianis vitiatæ sunt notæ arithmeticae, & octingentis millibus passuum, quibus longitudo Dalmatiæ ab Arisia ad Drinium producit, minimum quadringenta detrahas oportet.

Longitudo ab Arisia ad Drilonem.

Latitudo inter montes & mare.

§. I.

De Natura Cæli solique Dalmatici.

Cæli Dalmatici admodum jucunda est majori ex parte, salubrisque temperies. Qui montes collesque incolunt, aere magis puro ac tenui vescuntur; id quod fert natura regionis, quæ neque vaporum copiam gignit, & sublimior est, quam ut eo pertingere possint emissæ ab inferioribus locis exhalationes, quibus aer concrecere atque infici solet. Sed hæc regio, qua vergit ad mare, meridiani Solis radios, suapte natura vitales, puro ac patenti accipit sinu; quo fit, ut mira cæli clementia, & temperationis auræ dulcedine perfruatur. Nec vero ab Sole æstivo nimis torrida est, aut fervida; quippe tempestivi imbres, atque Ætæsiæ sic æstum temperant, ut non solum non incommode, sed etiam jucunde habitetur. Per hyemem vero, nisi Aquilo ab Septemtrione vehementior oræ marique incubuerit, vere quasi perpetuo floret nitetque, cum frigor vim Sol meridiana obtundat. Ex hac Cæli salubritate ac temperie duplex emanat commodum; alterum hoc est, ut regio fertilis sit hominum pecudumque, numerosiore in dies prole subolescente; alterum vero illud est, ut indigenæ viribus firmis, & valetudine quam optima fere ad summam usque senectutem utantur. *Tanta est (ait Peribœvius de orig. Slavor.) hujus soli salubritas, ut indigenis prodigio simile appareat homines aeris intemperie morbos posse incurere.* Sunt tamen quædam loca, veluti circa fluvios Naronem, & Bollianam, palustria, & uliginosa e crebris æstuariis, unde noxii vapores emissi, qui a Sole ex agris stagnantibus aquisque tepesactis excitantur, aerem circumfusum corrumpunt, crassaque identidem caligine offundunt. Hinc gravitas Cæli atque intemperies, quæ præsertim æstivis mensibus morbos exitiales creat, & firmæ constantique accolarum valetudini maxime adversatur. Sed nihil est, aiebat ille, ab omni parte beatum. Regio universa partim arduos in montes præruptosque attollitur, partim molli facilique clivo in colles asurgit, partim denique in valles planitiemque explicatur. Qua vergit ad Septemtriones, ut montosa & aspera, sic perfrigida est ac nivalis, rerumque omnium propemodum sterilis, nisi quod pascua ad greges alendos optima & uberrima suppeditat; cujusmodi est fere tota Japydia; quocirca monticolæ illi & agrestes homines curandis pascendis-

Temperies ac salubritas Cæli Dalmatici.

Regio circa Naronem & Bollianam palustria, & uliginosa, & salubris. Dalmatia montana pascuorum ferax, & uberrima rerum pascendis.

disque ovibus industriam omnem operamque confumunt; inde victum sibi comparant, & quæstum faciunt: lacte, caseo, & carne vivunt, pane, vino, pomis, cæterisque ejusmodi rebus, nisi aliunde invecitis, carent.

Dalmatia
in locis
balpinis &
campestri-
bus am-
nitas &
fertilitas.

Cæterum in locis aut leniter acclivibus, aut planis & campestribus, regio in primis amæna est, tellusque amnis frequens, natura fertilis, felix præpinguibus glebis & riguo solo, ac fere semper ob Cælum mite ac tepidum vernante, credita semina multiplici reddit fœnore, frugumque ac fructuum omnis generis copiam fundit. Hæc soli Dalmatici fœcunditas & amænitas prorsus eximia mirifice laudatur a Strabone lib. 7. *Aprica itidem, ut Italica, & bonarum frugum ferax est ora Illyrici, oleis & vitibus egregia; nisi quod sola loca quedam aspera sunt. Et fuit tamen ab initio neglecta; fortassis quod soli præstantia ignoraretur.* Quem Strabonis locum explicat illustratque Palladius Fuscus lib. 1. de situ oræ Illyr. Ipse cum plures annos in Illyrico moratus sim, magnamque ejus partem peragraverim, affirmare possum cuncta vera esse, quæ de fertilitate a Strabone scribuntur; pars enim maritima, quantum colitur, eximie fertilis, fert abundantissime omnia usui necessaria; interior vero reliquarum rerum sterilis frumenta tantummodo & vina; sed tota adeo pecorosa est, ut nisi a Turcis infestata foret, nusquam profecto major esset carniū, lactisque & casei, mellisque fertilitas. Sed ad oram redeo, in qua ea est aeris temperies, ut per æstatem ventis leniter flantibus, nullus ingens calor, per hyemem vero nullum frigus, nisi spiraret Aquilo, sentiatur. In pomiferis vero arboribus, quibus hiberno tempore decidunt folia, nova plerumque offendunt vetera, non pallida & vieta, sed ita virentia & succi plena, ut paullo antenata jurare queas. Quapropter indigenis id de sua terra dicere licet, quod eminentissimus Poeta de Italia scribens in 2. Georgicorum ait: hic ver perpetuum, atque alternis mensibus æstas.

Dalmatica
tellus
abundans
rebus om-
nibus.

Itaque rerum omnium, quas natura desiderat, abundantiam & copiam Dalmatia suppeditat. Nemora & Sylvæ affatim lignorum ac materiæ tum ad comburendum, tum ad ædificia, ad navigia, ad omnia fabrilis opera præbent. Colles olivis, vitibus, ficulneisque arboribus, haud magis apti, quam consiti, oleum abunde ferunt, & vina apprime generosa, & ficus suavissimos; campi & planities frumento cæterisque segetibus nitent. Ex alveariis ceræ optimæ, ac mellis Attico non inferioris ingens proventus: quarum quidem rerum quod superfluit indigenis, in alias atque alias regiones asportari, & magno cum quæstu compendioque distrahi solet. Armentis cujusque generis, sed præsertim caprarum & ovium gregibus tota regio abundat; quibus alendis ac saginandis non solum montes, sed etiam colles ac planities pascua pingua & uberrima suppetunt. Ovium autem mira est fœcunditas; ajunt enim eas singulis annis fœtificare bisero, triferoque proventu. Hinc numquam deest lactis, casei, & carniū copia; vervecina tamen præcipue caro exquisiti saporis, summorum pariter & infimorum expetitur mensis; hanc præterea sale aspersam exsiccant, & Venetias transmissam divendant. Ingense emolumentum Dalmatæ percipiunt e lana, cujus vim maximam evehunt, atque in Italiam deportant. E piscatu autem commodi utilitatisque vel plurimum capiunt; nam lacus, fluvii, & mare potissimum pisces exquisitissimos cujusque generis vili admodum pretio coemptos in mensas divitum ac tenuiorum large copioseque sufficiunt; ex ea autem copia, qui usui præsentis superfluit, eos

Ovium fœ-
cunditas.

Piscatus
copiosus.

sale conditos imbutosque, vel sibi in aliud tempus asservant, vel in regiones longinquas quam optime vendendos transferunt. Sed nihil illis quæstuosius negotiatione; plerique enim dant operam mercaturæ, ad quam regio ipsa perquam accommodata est: nam ora maritima portibus maxime frequens, & pluribus introrsum æstuariis, fluviiisque navigabilibus ad merces, rerumque omnium copiam invehendam, evehendamque & facili patet accessu, & facilem præbet egressum. Nec vero tellus Dalmatica, qua vergit ad mare, uberior est, quam voluptuosior. In hortis egregie cultis tum pyra pomaque suavissima & optima, tum medica citreaque variæ formæ & eximii saporis mala, fructusque omnigenos, olorumque genus omne conspicias. Ad hæc; miro colorum decore, odorumque fragrantia flores & rosæ perennant. Huc adde fontes pellucidos, quibus tota regio scatet, variisque aquarum derivationes, & flumina lati profundique alvei, piscosa, & amæna viridissimo riparum vestitu; quæ pinguibus arvis interfluunt, & magnas etiam naves patiuntur. Ingentem præterea volucrum, & ferarum vim, ad aucupium ac venatum, paludes, luci, saltusque suppeditant. Denique rebus omnibus cum abundant Dalmatæ, nihil propemodum aliunde, non ad victum modo cultumque, sed ne ad delicias quidem ac voluptates requirunt.

Mercatura
quæstuosæ.

Hortorum
cultus, &
fructus.

Fontes &
fluvii.

Celebris erat apud antiquos, magnoque in pretio & honore habebatur Iris Illyrica seu Dalmatica, genus unguenti odoris eximii & miræ suavitatis, quam Plinius lib. 13. cap. 2. comparat cum unguento Regali, quod ad luxum & delicias Regum Parthorum, ex herbis, lignis, fruticibusque odoriferis confici solebat; & nihil huic simile, præter Nardum Gallicum tota Europa gigni færicque affirmat: Ergo regale unguentum appellatum, quoniam Parthorum regibus ita temperatur, constat myrobalano, costo, amomo. . . . Nihilque ejus rei causa in Italia vitrice omnium, in Europa vero præter Irim Illyricam, & Nardum Gallicum gignitur. Idem Plinius docet Irim esse genus herbæ, cujus radix tum ad pharmaca, tum vero ad unguenta conficienda potissimum adhiberi solebat; quod autem Iris pars esset major ac præcipua, ex qua unguentum illud constabat, idcirco unguentum ipsum ab ea nomen acceperat. Cum vero Iris variis in regionibus gigneretur, Illyrica tamen cum salubritatis, tum odoris præstantia herbis omnibus ejusdem nominis, ac speciei, longe antecederet. Hanc in locis mediterraneis ac sylvestribus circa fluvios Naronem ac Drilonem nasci, ejusque duplex genus esse Plinius lib. 21. cap. 7. testatur: Sed iris radice tantum commendatur, unguentis, & medicinæ nascens. Laudatissima in Illyrico; & ibi quoque non in maritimis, sed in sylvestribus Drilonis & Naronæ. . . . Illyrica quoque duorum generum est. Rapbanitis a similitudine: & quæ melior; Rhizotomos subrufa. Optima, quæ sternutamenta tactu movet. Caulem habet cubitalem, erectum. Floret diversi coloris specie, sicut arcus cælestis, unde & nomen.

Iris Illyrica
compa-
rata cum
unguento
regali Par-
thorum.

Iris herba

optima
circa Na-
ronem &
Drilonem
in Dalmat-
ia

unde sit
appellata.

Nec vero aurifodinis caret Dalmatia; sed nimia vetustas, locorumque auri feracium ignoratio eas jamdudum & posteritatis notitiæ præripuit, & mortalium cupiditati obstruxit. Auctor est Plinius lib. 33. cap. 4. sub Neronis imperio venas auriferas inventas fuisse in Dalmatia, e quibus libras auri ad quinquagenas singulis diebus elicere veteres consueverant, quæ, ut ait Pancirolus, efficiunt nostros aureos 5500. Aurum Dalmaticum celebratur Poetarum carminibus, veluti apud Statium,

Aurifodia
in Dalmat-
ia.

qui

qui trabes magnificarum ædium metallo idest auro Dalmatice interlitas fulgentisque commendat: *Rebora Dalmatice fulgent satiatæ metallo; & apud Martialem, qui Epigram. 78. lib. 10. ad Macrum Dalmatiz Præsidem designatum, Dalmatas vocat colonos felices terra aurifera. Nec dubium est, quin ad aurum, quod e suis terris offosum Dalmatæ Romanis pendebant ad opes divitiasque augendas Aula Imperatoriæ, referendus sit versiculus ille Claudiani: Illyricis iterum ditabitur aula tributis. Eodem pertinet nummus Hadriani, in quo inscriptum est, MET. DELM. idest Metallum Delmaticum. Cum igitur Dalmatia ea esset, quam descripsimus, & Cæli solique benignitate, & rerum omnium expectandarum affluentia copiaque, jure meritoque Constantinus Porphyrogenitus de Adm. cap. 30. hanc regionem ceteris Romanorum occidentalibus Provinciis anteferendam esse existimavit: eratque omnis ille finitimus tractus sub Romanorum potestate, & præstantissimum Thema omnium Occidentaliū habebatur.*

§. II.

De indole & moribus Dalmatarum.

Jadules & mores Dalmatarum laudabiles.

Veterum Illyriorum sive Dalmatarum ingenium ac mores summis laudibus extulit Schymnus Chius; illorum siquidem singularis erga Superos pietas ac religio, eximia in homines fides & justitia, insignis adversus hospites humanitas, & quæ inter eos vigeat, urbana vitæ atque officiorum omnium societas, hisce versiculis ab eo commendatur: *admodum pia eos ferunt, iustosque, & hospitibus bonos, civilem amare societatem maxime, studere vitæ & moribus cultissimis*; quippe ab Græcis, ut sæpe diximus, oriundi erant; quæ quidem natio reliquis omnibus humanitate & doctrina, optimisque legibus atque institutis facile præstabat. Quamvis autem Illyriorum mores disciplinamque a majoribus acceptam barbaries nescio quæ, contracta ex affido cum accolis commercio, insuscaverit, ut Schymnus docet, ex pristina tamen bene honesteque vivendi ratione vel plurimum eos retinuisse oportet, cum Schymnus dignoscensuerit, quibus tam præclarum religionis, justitiæ, hospitalitatis testimonium tribueret. Hanc eximie bonitatis laudem, qua Schymnus Illyrios impertiit, Historicus Dalmata referendam censet ad illa tempora, quibus in Illyrico & mari Adriatico rerum potiebatur Dionysius Senior Syracusarum Tyrannus, qui populos illos ab inturbana agrestique vita ad civilem cultum politioreque deduxerit; & si qua iidem adhæserat ab initia cum finitimis consuetudine barbaries, eam ex eorum moribus ac disciplina prorsus deleverit. Dalmatas viros fuisse bonos ac simplices, recti cultores, ab omni philargyria, sive argenti aurique cupiditate, alienos duo illa declarant, quæ de institutis Dalmatarum memoriæ ac litteris Strabo consignavit. Alterum est, quod in eorum moribus ac legibus intueri licebat quoddam quasi exemplar & simulacrum præcæ illius aureæque post diluvium ætatis, quæ homines inter se mutua charitate, rerumque omnium communione junxerat, cum nondum terrarum divisio nationum ac regnorum discrimina, lites, ac bella invexerat. Erat enim inter Dalmatas agrorum quædam veluti communitas; nam certa ac definita singulis familiis agri portio assignari solebat ea conditione, ut nemini aut extra fines præscriptos jus

Illos Dalmatarum redolens simplicitatem ætatis

serendi, fructusque percipiendi proferre, aut terræ possessionem sibi traditam in perpetuum retinere liceret; verum seu lege, seu consuetudine iubebantur agri viritim divisi octavo quoque anno in commune redigi, ac nova iterum divisio fieri, & æqualiter, seu sorte tantumdem agrorum in singulas familias distribui, quantum ad vitam parce ac tenuiter tolerandam satis esse videretur: *Proprium hoc habent Dalmatæ*, inquit Strabo lib. 7. *ut singulis octenniis agros denuo dividant*. Alterum illud fuit, ut quemadmodum apud præscos recentes ab diluvii ætate homines, sic etiam apud Dalmatas, nullus eris argenti aurique signati usus esset; verum si quid cum altero contrahendum esset, veluti in rebus emendis vendendisque ad victum & vestitum necessariis, non pecunia, sed rerum permutatione utebantur: *nam quod nulla utuntur pecunia, id respectu vicinorum Italorum eis est peculiare: alioquin id cum multis Barbaris habent commune, quod numismate inter se non utuntur*. Hinc intelligas velim, quam parce, sobrie, continenterque Dalmatæ viverent, & quam longe abessent a vitiis omnibus ac flagitiis, quæ ab luxu & divitiis, commensatione & crapula, cupiditate & avaritia plerumque oriri solent.

Verum de ingenio ac moribus Dalmatarum longe aliter, atque existimari licet e Schymno, & Strabone, sentiunt ac tradunt cæteri fere omnes Romani Græcique scriptores. Nam Illyrios & Dalmatas inter Nationes barbaras communi omnes consensu annumerant; eos inhospitales, ferros, inhumanos, latrociniiis deditos fuisse criminantur. Titus Livius Dec. 1. lib. 10. Illyrios, Liburnos, Istros in eodem genere prædatorum posuit; & Cleonymum Ducem Lacedæmoniorum medio sinu Adriatico classe subeuntem, ne ad littora Illyriorum appelleret, gentis illius immanitate deterritum fuisse scripsit; *cum læva, inquit, importuosa Italiae littora, dextra Illyrici Liburnique & Istri gentes feræ & magna ex parte latrociniiis maritimis infames terrerent*. Polybius in fragm. *Dalmatas sævo & contumaci ingenio fuisse testatur*. Nihilominus de Illyriis ac Dalmatis sentiebat Trogius lib. 11. *Illyrici, Thracæ, ac Dardani, ceteræque barbara gentes fidei dubiæ, & mentis infidæ*. Quid quod ipsemet Strabo, quem Dalmatarum continentis & frugalitatis testem laudavimus, eam potissimum causam fuisse ait, cur regio illa, quamvis egregie fertilitatis, bonisque omnibus affluens, antiquitus tamen neglecta esset; *quod eam homines sævi & latrociniiis dediti tenebant*. Vel ex iis, quæ inique & crudeliter contra jus fasque gesserunt Dalmatæ sub imperio Teutæ, de hujus gentis immanitate ac perfidia conjici potest. Teutæ enim Agronis vidua, Pinei privigni tutelam, regnique administrationem nacta, piraticis lembis quaquaversum dimissis, id Præfectis ac ducibus mandavit, ut quascumque naves sive Italas, sive Græcas nancisci possent, caperent ac diriperent, omnesque populos, nullo habito discrimine, hostium loco haberent. Præterea posthabito violatoque jure gentium, Legatos ipsos Romanorum aut occidit, aut in vincula coniecit. Denique vetus fuit hæc opinio, Dalmatas gentem esse feram & immitem, rapinis assuetam, & mari præsertim infestam, quam jam inde a temporibus antiquissimis maritima latrocinia infamem apud omnes fecerint.

Vereor equidem, ne multa hujusmodi, Dalmatarum nomini ac generi parum honorifica, invidio-

Nullus apud veteres Dalmatas usus pecuniæ.

De Barbarie, inhospitalitate, severitate Dalmatarum vulgaris opinio.

elevarur
ac refelli-
tur.

Viduosus, quam verius, & vulgo jactare, & litteris tradere veteres consueverint. Nam ad id ut respondeam, quod de imperio Teutæ postremo loco objectum est Dalmatis, vide quæso, ne iniquum sit, quæ fuere unius ætatis vitia & flagitia, in Dalmatas omnium temporum, universamque nationem conferre. Erat Teuta mulier sane arrogans, imperiosa, humani juris, legumque omnium contemptrix, quæ, dum regni amplificationi opumque augendarum libidinem expleat, omnia sibi licere arbitrabatur, neque id quibus modis assequeretur, quidquam pensi habebat. Quocirca quidquid rapinarum & maleficiorum per ea tempora commissum est a Dalmatis, id non suo ingenio, sed alieno impulsu & coactu eos fecisse existima; neque id eorum moribus atque institutis, sed unius impotentis mulieris audaciæ & cupiditati rectius attribueris. Nihil vero est, cur mirere, Illyrios, ac Dalmatas passim appellari *Barbaros*. Hoc enim proprium erat & solemne Romanis pariter Græcisque, ut populos extraneos promiscue omnes Barbarorum vocabulo sane liberaliter impertirent; quippe cum ab insita superbia & arrogantia ceteras nationes præ se contemnerent, ac rudes, inertes, communisque humanitatis vix participes esse putarent; de suis tantum ipsi rebus magnifice & gloriose non sentiebant modo, sed etiam prædicabant, sibi unis quidquid esset urbanitatis & elegantiae, prudentiae & iustitiae, bonarum artium & disciplinarum, optimarum legum & institutorum attribuentes; nihil rati aliis in regionibus ac gentibus, præter incitiam, rusticitatem, ac barbariem reperiri.

Dalmata
gens bel-
licosa.

Quod vero de rapinis ac latrocinii, de inhospitalitate ac sævitia Dalmatis objiciunt, id aut confingi, aut certe præter modum amplificari arbitror ad constandam invidiam huic genti, a qua cum Græci, tum præsertim Romani & multa & gravia damna se accepisse meminerant. Erant Dalmatæ gens bellicosa, militaris gloriæ avida, servitutis impatiens, quæ pro libertate, & pro imperio retinendo vel augendo, persæpe cum Græcis, & Romanis decertarunt; *Dalmatæ*, inquit Tullius, *semper habiti sunt bellicosi*. Quæ cum utraque gente fortiter bellagesserint, & quantas utrique clades & calamitates intulerint, aliis locis demonstratum est. Alias laceßit hostium arma conatusque strenue acriterque repulerunt; alias ipsi laceßere hostes, ultroque bellum illis inferre non dubitarunt; sed unde jus staret, non constat; & nunc a Romanis, vel a Græcis, nunc a Dalmatis injuriæ initium, ut ferme accidere solet, extitisse cenfeo, & modo his, modo illis justam belli gerendi causam fuisse arbitror. Dalmatæ, cum essent animo magno & elato, in hac autem elatione & magnitudine animi facillime innascatur nimia quædam cupiditas vindictæ, nullam ulciscendæ injuriæ, quam vel re ipsa passi fuissent, vel sibi factam esse crederent, rationem prætermittendam putabant. Hinc fieri solebat, ut sæpe omnem justæ ultionis modum excederent, atque usque eo inexorabiles & inhumanos se hostibus præberent, ut in eos omnia exempla cruciatuque ederent, præsertim post relatum victoriam, quæ natura insolens atque superba est, sitientque inimici cruoris, nec facile gladii victoris impetum cohibere potest; in qua si quid inhumaniter, atrociterque committitur, id non tam consilio ac voluntati, quam effræni ac præcipiti iracundiæ, ipsiusque victoriæ atrocitati attribuerendum est. Verum omnibus hoc olim com-

injuria ul-
ciscendæ
cupida
præter o-
mnem hu-
manitatis
modum;

mune fuit nationibus divinæ legis luce ac norma destitutis, æque Romanis Græcisque ac cæteris, ut parta victoria ferme ad cladem exitiumque hostium abuterentur; & sæpe accidebat ex impotenti ulciscendi libidine, ut quos Martis vis non perculerat, in eos ira impetusque victoriæ sæviret. Nimirum quibus ipsi & fortasse gravioribus malis vitiisque laborabant, ea Dalmatis exprobrant; propterea quod hanc gentem sibi, suæque inextinguibili ditionis amplificandæ cupiditati armis animisque infestam pessime oderant. Dalmatia ut potirentur Romani, & multa & periculosa bella gesserunt; & cum diu multumque repugnasset, non antea in eorum stabilem perpetuamque potestatem redigi potuit, quam cum cæteris finitimis populis ac regionibus debellatum esset. Dalmatæ enim, cum servitutem pati non possent, ut libertatem sive retinerent, sive amissam recuperarent, tum acerrime dimicarunt, tum *viciis & ducentis rebellant*, ut tradit Vellejus Paterculus. Ex quo conjicias velim, quanto rerum suarum atque annorum dispendio, quanto militum sanguine ac cæde Romanis Dalmatia steterit, & simul causam intelliges, cur Dalmatæ in odium incurrerent, offensionemque populi Romani, qui nationem sibi inimicam infensamque non poterat non infenso animo atque inimico insectari, ejusque bellicam virtutem & gloriam non contumeliosis vocabulis diminueret, atque in contemptum invidiamque adducere; ita enim natura comparati sumus, ut quos nobis nostrisque conatibus adversari videmus, eos aversis oculis intueri, & detrahare de illorum fama, & res ab illis præclare gestas in invidiam vocare soleamus. Nam & M. Tullius Dalmatis turpissime maledixit, eisque mala omnia, exitiumque imprecatus est, quod Vatinio Imperatori & multa damna intulissent, & ne in servitutem redigerentur, fortiter atque animose resisterent: *Dalmatis Dii male faciant, quod tibi molesti sunt*. Sed idem Tullius tantum bellicæ virtuti Dalmatarum tribuit, ut quo fortius resisterent, hoc magis per eos Vatinii virtutem ac res gestas illustratum iri confidat. *Sed brevi capientur, & illustrabunt res tuas gestas, semper enim habiti sunt bellicosi*.

id quod
commune
fuit Ethni-
cis fere
omnibus

sed præci-
pue obic-
tum est
Dalmatis,
ob pecu-
liare in eos
odium, a
quibus
multæ Ro-
manis ca-
lamitates
illuxerunt,
ita
bertatis
retinendæ
vel recu-
perandæ
causa.

ut
etiam
in
idem

De prædis & latrocinii, quorum infamia nomen Dalmaticum apud scriptores laborat, ut paucis respondeam, mihi vix dubium videtur esse, quin veteres Dalmatis probro & crimini dederint, quod sibi gloriæ ac laudi ducebant. Nam rempublicam augere, & imperium amplificare, quod aliter fieri nequit, nisi aliena rapiendo & occupando, præclarum in primis habitum fuit & gloriosum apud Romanos & Græcos, qui numquam in tantas opes, nisi ex prædis ac direptionibus alienarum regionum crevis-
sent; neque utriusque populi imperium ad summum illud amplitudinis ac potentiae fastigium, nisi per aliarum gentium incommoda & calamitates pervenisset. Nimirum apud quos plus utilitatis præsertim publicæ ratio, quam jus & honestas valeret, si ferme, etsi verbis aliter docerent, re ipsa tamen plerumque ostendebant se referre omnia ad utilitatem suam, & omnia sui causa facere; sic prorsus, ut jus in armis ferre, & putare omnia fortium virorum esse viderentur; perinde quasi jus ab illis staret, qui plus & numero & viribus possent. Nihil autem referebat, jure an injuria bellum inferrent; modo vincerent, ac fines dilatarent, id magna in laude ponebant, & ad famam militaris scientiæ ac vir-
tutis

Crimini
datum esse
Dalmatis,
quod laudi
ceteri sibi
ducebant.

Idem vl-
tius aequi
nationes
ceteris ac
Dalmatæ
laboras
hæret.

entis adipiscendam præclarum esse vulgo existi-
mabatur. Quod igitur Græci, quod Romani,
quod aliæ nationes facere consueverunt, idem si-
bi licere Dalmatæ putabant, ut quibuscumque
possent modis, & spoliis undecumque raptis opes
suas augerent, nullamque rei publicæ privateque
amplificandæ occasionem prætermitterent. Quo-
circa omnes antiquos populos in eodem genere
prædatorum ponendos esse censeo; hoc tamen in-
ter Romanos & Dalmatas intererat, quod hi, cum
viribus copiisque longe inferiores essent, paucio-
ra, illi plura; hi urbes aliquot vel navigia,
illi provincias integras ac regna rapiabant. Quæ
Vincentius Peribœvius in Tract. de Orig. Slav. in
hanc sententiam breviter scripsit, ut Demetrium
Pharium ab calumniis veterum vindicaret, ead-
em ad repellendos calumniatores Dalmatarum
adhiberi possunt; *Multa in Demetrium Polybius,
Appianusque factiose dicunt, nimiam audaciam,
alieni æris cupiditatem, (rapto enim, ut illi a-
junt, vivere consueverat) eidem adscribentes. Mi-
rari satis neque, qua fronte, quore quis animo tan-
tum audet in Demetrio vituperare, quod in Alexan-
dro magno, quod in Hercule, quod in Annibale,
quod in ipsis Romanis, ac ceteris Ducibus, Regi-
busque summo solet præconio laudari, efferri, com-
mendari. Annon Romani aliena rapiabant? Num-
quid Alexander orbem, quo per fas & nefas poti-
ri statuerat, ipse effinxit? Nisi forsitan ideo Deme-
trium quis vituperet, quia minora & pauciora,
quam hi, rapiabant.*

Dalmatæ
hodierni,
gens bene
morata,
ab omni
fraude a-
liena;

otii fugi-
rans, labo-
ris patiens

optimis
legibus in-
structa

Hactenus de moribus institutisque veterum Dal-
matarum; qui si quid ab humanitate rectaque
ratione aberrarunt, id commune illis fuit cum
cæteris nationibus; & temporibus illis, quibus
lux Evangelij non affulsit, rudibus & incultis,
duris atque asperis tribuendum est. De hodiernis
Dalmatis pauca ut subiiciam, in universum, acu-
ta, sagax, ac bene a natura informata gens est;
atque ad honestatem mirum in modum propen-
sa, quæ judicio, docilitate, prudentia cum aliis
Europæ nationibus vel cultissimis haud immerito
conferri potest. Facili est ingenio, longæque
ab omni fraude abhorrentis ac mira in promissis
præstandis fide & constantia; quam in Dalmatis
summo opere laudat Vincentius Peribœvius: *Qua-
mobrem, inquit, brevitati studens, hæc omit-
tam, tantam in observandis promissis Dalmatarum
esse stabilitatem contestatus, ut nihil magis oderint,
quam data dextera, a conditis resilire.* Aliena est
ab otio & cessatione, unde pleraque oriri solent
mala & flagitia, laboris patiens, gnava & indu-
stria, & rerum suarum diligentissima; nullus iner-
tiæ vel ignaviæ locus est: alii militiæ, alii mer-
caturæ, alii navigationi vel piscatui, alii agri-
culturæ, alii denique variis artificijs operam dant,
incolarum industriam ac solertiam natura ipsa
regionis non ubique fructiferæ, & angustia rei
familiaris acuate: auro enim, divitiis, copiis
haudquaquam vulgo affluunt; auri argentique si-
gnati penuriam supplet tum monetæ cuiusque præ-
tium, duplo apud Dalmatas, quam apud Italos
majus, tum vilitas annonæ, rerumque cætera-
rum, quas natura ad victum & cultum desiderat;
verum quo minus pecuniæ, hoc minus ferme a-
varitiæ est. Præter jus legesque toti provinciæ
communes, suas quæque civitas, & regio cir-
cumjecta, proprias ac peculiare habet leges, quibus
jus municipale cuiusque, & civilium magi-
stratum publicique regiminis descriptio continetur.
His nihil utilius, nihil sanctius, nihil ad
continenam in officio multitudinem, ad tuen-
dam

Illyricum Sacrum.

dam hominum inter homines societatem & con-
cordiam, ad prohibendas a singulorum vita & for-
tunis cædes, furta, injuriasque omnes magis a-
ptum & accommodatum.

Dalmatæ cum inter se perofficiosi sunt, tum comes
affabilesque se adventis præbent, quos & per huma-
niter accipiunt, & liberaliter tractant, & pro eo,
ac postulat cuiusque gradus, & conditio, hono-
re & munificentia prosequuntur. Famæ gloriæque
avidissimi sunt, honestatis vero ac dignitatis, su-
pra quam credi possit, retinentes æque summi at-
que infimi sunt. Munditiem & parsimoniam in-
victu ac vestitu, urbanitatis officia in congressi-
bus, salutationibus, omnique vitæ consuetudine
non accuratius viri, quam pueri, Nobiles, quam
plebei colunt. Sed præsertim qui mare accolunt,
urbesque maritimas frequentant, nihil officiosi ci-
vilisque cultus ab se desiderari patiuntur, quod
in omni bene morata civitate ac regione usur-
pari solet; ac Nobiles præcipue reverentur inter
se, certantque officiis & honore verborum. Ex
his autem, qui & generis antiquitate, & divitia-
rum copia præstant, laxæ & magnifice habitant;
ubi res & occasio postulat, sumptibus & pecuniæ
non parcunt; non illis lauta & varia suppellex,
non pretiosa vestis, & ornatus ædium, & appa-
ratus epularum ad hilariores ac festos dies, non
servitia vel ad pompam vel ad usum omnem do-
mesticum, non Villæ desunt, rusticationis cau-
sa extructæ & sumptuosæ, & peramænæ, ut Ita-
licam in Dalmatia magnificentiam, urbanitatem,
elegantiam non admodum requiras. De moribus
ac virtutibus Dalmatarum quæ summam scripsit
Peribœvius, hic loco cuiusdam epilogi opponere
juvat, *Quanto acriori in pugna feruntur impetu,
tanto in convivio Dalmatæ sunt humaniores. Hinc
evenit, ut quicumque sive domi, sive foris inti-
ma, perseverantique Dalmatarum potiuntur fami-
liaritate, eos animo esse liberos, opere strenuos,
corde impavidos, sermone gratos, manu largos,
jussi tenaces, consilio providos, ratione solertes,
in adversis constantes, in prosperis mites, fatean-
tur, prædicent, commendent, & extollant.*

§. III.

De Re militari, bellicisque laudibus Dalmatarum.

Gens Dalmatica jam inde ab antiquissimis tem-
poribus armorum studio apprime dedita fuit, & cum terra marique præpotens esset, militari
gloria floruit: id quod plurima & gravissima bel-
la declarant, quæ cum duobus maximis & poten-
tissimis populis, Græcis Romanisque assidue ges-
sit. Quamobrem Dionysius Afer Dalmatiæ Tel-
lurem appellat Martiam, idest virorum fortium,
ac Martialium seu bello præstantium feracem: *Post
hanc, Dalmatiæ populorum Martia Tellus; & M.
Tullius in epistola ad Vatinius Dalmatas semper
habitos esse bellicosos testatur. Incredibile dictu est,
quam multa bella Romani susceperint, quantum
sanguinis profuderint, quantas opes insumpserint,
copiasque amiserint, ut subjugarent Dalmatiam,
dignam profecto, ut scripsit Topographicus part. 2.
cap. 1. quæ Romanis universi Orbis domitoribus, præ
reliquis exteris regionibus, in amoribus esset.* Fuit
enim præclara ista & diuturna & acerrima inter
Romanos ac Dalmatas contentio, utrique genti
admodum gloriosa, ut omni ope operaque utri-
que eniterentur, Romani quidem, ut Dalmatis im-
perarent, Dalmatæ vero, ne Romanis servirent.
Jam Africa & Ægyptus, Asia & Græcia universa,

hospitatis
& perhu-
mana.

laudis ap-
petens

perofficiosi

Dalmatæ
bellicis
studiis &
laudibus
clari.

Horum est
Romanis
bella, &
gloriosa
certamina.

P

Hil-

Hispania, Gallia, Germania, omnesque Dalmatis finitimae regiones Romanorum imperium subierant, cum adhuc Dalmatia repugnabat, quam vigesies, & ducenties impositum ab Romanis jugum repulisse Vellejus tradit, *antequam ad certam confessionem pacata esset imperii*. Hæc natio una omnium diutissime acerrimeque cum gente totius orbis victrice pugnavit, neque antea subigi potuit, quam viribus atque opibus exhausta & prope funditus eversa esset. Vel in postremo Dalmatico bello, quod Cæsar Tiberius gessit, quam multa & egregia militaris fortitudinis bellicæque virtutis documenta dederint Dalmatæ, ex Vellejo cognosci potest; nam cætera superiora bella, in quibus quid & quantum armis valerent animisque, alio loco descripsimus: Cæsar, inquit, *ad alteram belli Dalmatici molem animum, atque arma contrahit*. . . . *Illa ætas maximi belli consummavit effectus, quippe Daorissii & Desitriates Dalmatæ situ locorum ac montium, ingeniorum ferocia, mira etiam pugnandi scientia, & præcipue angustis saltuum pene inexpugnabiles, non jam ductu, sed manibus atque armis ipsius Cæsaris, tum demum pacati sunt, cum pene funditus eversi forent. Nihil in hoc tanto bello &c.*

Dalmatarum militaris operis Romanis perutilis,

Tyrones Romanorum exercitus apud Dalmatas ad bellicam disciplinam informati.

Dalmatæ primum ab Othone, deinde a Vespasiano secuti.

Ex quo autem Dalmatia in ius ditionemque Romanorum Imperatorum concessit, egregiam in omnibus expeditionibus bellisque difficillimis, utilemque operam Romanis præbuit; ex eaque provincia Romani militum copias lectissimas conscribere solebant, quæ habebantur veluti nervus ac robur præcipuum militiæ Romanæ, ut docet Raphael Levacovichius in Prodomo: *Hac de causa, ut ego existimo, propter insitum genti robur, & bellandi patientiam Romani Regni moderatores, cum orbem terrarum suo continerent imperio, totque validissimas nationes in sua ditione haberent, ex hac Equites legionare præsidium, animamque militiæ, ut quidam ait, deligebant, ut bene inter alios declarat id Lælius supra laudatus*. Quanti autem Romani facerent scientiam ac virtutem militarem Dalmatarum, illud argumento est, quod tyrones, ut Tacitus auctor est apud eundem Levacovichium, apud Dalmatas armis exerceri, erudiri ad bellicam disciplinam volebant. Si quæ civilis discordia in duas pluresve factiones Romanos distraheret, utri earum se adjunxissent Dalmatæ, eidem magnam roboris ac virium accessionem afferre putabantur. Quare cum Othoni nunciatum esset ab se stare Legiones Dalmaticas cum Mæsiacis & Pannoniis, ex eo nuncio cum mirificam lætitiæ cepit, tum plurimum animi fiduciæque sumpsit, ut tradit Cornelius Tacitus lib. 1. Hist. *Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nuncius jurasse in eum Dalmatiæ, ac Pannoniæ, & Mæsiæ legiones*. Othone extincto, cum de imperio inter se acerrime dimicarent Vitellius & Vespasianus, huic magnum ad victoriam momentum attulit accessio Dalmatarum militum, quos Legiones Pannoniæ & Mæsiæ Vespasiano conciliaverant: *Juncti inde Mæsiaci, & Pannonici exercitus Dalmaticum militem traxere*, inquit Tacitus lib. 2. *Classis Ravennas, quam magna ex parte conficiebant milites Dalmatiæ & Pannoniæ, iis potissimum auctoribus, instigante Lucillo Basso Præfecto, ad partes Vespasiani transivit*. Lucillus Bassus *classis Ravennatis Præfectus*, ut docet idem Tacitus lib. 3. *ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatæ Pannoniæque erant, quæ provincia a Vespasiano tenebatur, partibus ejus aggregaverat*. Præterea ex delictu Dalmatico in exercitu Vespasiani fuisse ad sex millia hominum, quibus præerat Poppeus Sil-

vanus Consularis, idem Scriptor ibid. affirmat; traditque Dalmatiam milites in supplementum classis Ravennatis contribuisse. In eo bello, quod Claudius Imperator secundus hoc nomine cum Gothicis gessit, in quo cæsa dicuntur pluribus præliis barbarorum trecenta viginti millia, & navium duo millia depressa, equitum Dalmatarum opera magni fuit, quos præcipuam in ea victoria laudem adeptos esse scripsit Trebellius Pollio: *In quo bello, quod gestum est, equitum Dalmatarum ingens extitit virtus, quod originem ex ea provincia Claudius videbatur ostendere*. Nec vero dubium videtur esse, quin illæ duæ legiones, quas in Illyrico Occidentali & Dalmatia stativa habuisse Vegetius tradit, Joviana & Herculiana ex Illyricis Dalmaticisque cohortibus potissimum constarent. Utramque consecrant e veteranis fortissimisque militibus Diocletianus & Maximianus, atque ad Legiones Palatinas addiderant: altera Joviana dicta est ab Diocletiano, qui se Jovium, altera Herculiana appellata est a Maximiano, qui se Herculum cognominari jusserant. Sozomenus enim lib. 6. cap. 6. scribit Jovianos & Herculianos duas fuisse Legiones a Jove & Hercule nominatas, quæ Imperatorum proxime a tergo, præsidii causa, sequebantur. Idem docet Nicephorus lib. 11. c. 1. *Vetus, inquit, consuetudo erat, ut qui Jovianæ atque Herculiæ, ita ab Jove, & Hercule dictis Legionibus præessent, Principem a tergo sequerentur*. Zosimus de Jovianis, & Herculianis scribens causam explicat, unde illis id cognomen obvenit: *Sunt, inquit, a Diocletiano & Maximiano profectæ Legionum appellationes, habentium cognomina Principum illorum, quorum alter Jovis, alter Herculis cognomentum usurpavit*. Vegetius lib. 1. cap. 17. de duabus hisce legionibus plura scripsit, quarum virtus atque opera in omnibus bellis maxime eminebat; easque cæteris omnibus ob militarem scientiam ac fortitudinem, ab Diocletiano & Maximiano prælatas fuisse ait, dignasque habitas, quibus sua cognomina impertirent. In his numerabantur sena millia militum, qui quod plumbatis seu telis quibusdam dictis Martiobarbulis admodum commode sciteque uterentur, idcirco Martiobarbuli vocari solebant. *Plumbatarum quoque exercitatio, inquit, quas Martiobarbulos vocant, est tradenda junioribus*. Nam in Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ sena millia militum habuerunt, & quod his telis scienter uterentur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore constat omnia bella confecta, usque adeo, ut Diocletianus & Maximianus, cum ad imperium pervenissent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos Jovianos, atque Herculianos censuerint appellandos; eosque cunctis legionibus prætulisse dicuntur. Quinque autem Martiobarbulos scutis insertos portare consueverant, quos si opportune milites jacerent, prope Sagittariorum mutuari videntur officium. Nam hostes equosque confauciant, priusquam non modo manu ad manum, sed ad ictum missilium potuerit perveniri. Propterea autem id genus telorum, & milites, qui eo utebantur, Martiobarbulos appellatos esse ajunt, quod Marti bellorum Præsidi, tum ob egregiam horum virtutem, tum propter illorum in præliis singularem usum, in amore atque deliciis essent: cujus appellationis causam breviter exposuit Samuel Pitiscus in Lexico: *Martiobarbuli la scivia quadam militari videntur appellari esse milites, qui plumbatas gerebant, id est glandes plumbeas, quæ & ipsæ etiam nomine Martiobarbuli vocata per ludum & jocum videntur esse; quod cum pisces*

In bello Gotthico præclaram operam Claudio Imp. navarunt.

Joviana & Herculiana Legionum ex cohortibus Illyricis & Dalmaticis constituta.

In utraque legione qui militabant, ii dicti sunt Martiobarbuli.

Martiobarbuli curdici.

Militia
pedestris
Dalmatarum
magis
habita.

pisces in deliciis essent, in quibus numerantur barbi, & barbula, plumbata, quasi non convivi, sed Martis barbi essent & cibi, joculariter Martiobarbuli dici potuerint. Quare cum Martiobarbulos dicimus, hoc perinde valet, ac si diceremus Martis epulas exquisitissimas. Militiam pedestrem Dalmaticam quanti fecerint Romani ex eo perspici potest, quod, cum fama esset Alaricum in Italiam cum ingenti barbarorum exercitu venisse spe atque animo Romae potiunde ac diripiendae, Honorius ad praesidium & custodiam Urbis sex millia peditum Dalmatarum adscivit, quorum virtute vel plurimum fidebat, quosque Romani exercitus Caput Zosimus, robur Pancirolius appellat. Verum hi omnes sive inscitia, sive fraude Valentis eorum Ducis alieno loco & tempore ad cladem & lanienam hostibus objecti sunt, vix ut centum fuga elapsi superfuissent: Visum est, ait Zosimus lib. 7. Honorio quinque Dalmaticos militum ordines de suis excitis sedibus ad urbis custodiam arcessere. In his Ordinibus erant sex hominum millia, qui tum audacia, tum robore corporum, exercitus Romani quasi caput erant, Eorum Dux Valens cunctos in hostium manus sua culpa coniecit; vix eorum centum fuga dilapsi sunt.

Navales
Dalmatarum
copiae
& naves
Liburnae.

Harum
usus in
praeliis
maritimis.

Navalibus autem copiis & opibus quantum Dalmatae potuerint, argumento sunt naves Liburnae, quas ab Liburnis, gente Dalmatica, navigiorum huiusmodi inventoribus & architectis nomen adeptas esse constat. Naves Liburnicas modo acturias, quod remis agerentur, modo rostratas dictas invenies, quod rostris aëreis armari solerent, quo facilius aquas diffunderent, & vehementius naves adversas impeterent. *Liburnicarum more, ait Plinius lib. 10. cap. 23. rostrato impetu feruntur, facilius ita findentes aëra, quem si recta fronte impellerent. Has binis remorum ordinibus instructas, & biremes propterea dictas fuisse, ex Appiano lib. Illyr. intelligitur: Fuerunt Liburni aliorum Illyriorum genus, qui Ionium mare, & quae in eo sunt, insulas praedabantur celeribus & levibus navigiis: unde etiam leves & celebres biremes Romanis Liburnica vocabantur. Idem confirmat Lucianus in Dialogo, qui Epotus inscribitur. Cogitanti mihi in Italiam nave proficisci, apparsit est navis quadam levis & expedita ex earum biremium genere, quibus maxime uti videntur Liburni, natio, quae sinum Ionium accolit. Harum in praeliis maritimis usus mirificus, & praesertim egregia in cursu velocitas commendatur; remorum enim perlevi motu impulsuque quamlibet in partem mira facilitate & celeritate agebantur. Haec, ne respirandi spatium hosti daretur, prope ad Numidarum equitum speciem, agilitate incredibili procurentes ac refugientes, & invadebant inimica navigia, & ictus hostiles eludebant. Nec vero Zosimum audio, qui contra atque omnes veteres sentiunt & scribunt, ait, Liburnas vocari ab oppido quodam in Italia sito nominatas, ubi primum ad eam formam factae fuerunt; nam ceteri scriptores id genus navigii ab Liburnis hodiernae Dalmatiae populis inventum atque adhibitum affirmant; quo Dalmatae etiam Illyritique ad naves pugnas, maritimasque expeditiones uti solebant. Nam Liburnas naves, quos Lembos etiam vocant, partem praecipuam fuisse arbitror earum classium, quas Reges Illyriorum adversus Graecos Romanisque per saepe adornarunt. Priori bello Punico Romani primum certamen navale inierunt, primamque victoriam maritimam reportarunt, ope potissimum, operaque navium Liburnicarum, quas Iffenses Socii, ut credibile est, auxilio misce-*

Primo bello
Punico
& navali
praelio Ro-
mani Li-
burnis a-
gregie usi.

rant, classique Romani adjunxerant. Id tradit Eutropius lib. 2. Primum Romani C. Duillio, & Cn. Cornelio Asina Coss. in mari dimicarunt, paratis navibus rostratis, quas Liburnas vocant. Duillius commisso praelio Carthaginensium Ducem vicit, xxxi. naves cepit, xiiii. merxit, vii. millia hostium cepit, iiii. millia occidit; neque ulla victoria Romanis gratior fuit, quod invicti terra, jam etiam mari plurimum possent. Ex eodem navigiorum genere fuisse arbitror Lembos illos viginti Iffazorum, quos secundo bello Macedonico acceptos ab Iffensibus Sociis Romani miserunt ad populandos Carystiorum agros, ut Livius Dec. 4. lib. 1. docet. Sed maxime usui fuerunt naves Liburnae, earumque opera ac virtus egregia potissimum eminuit in eo navali certamine, quod Octavius Caesar apud Actium cum M. Antonio commisit. His enim praecipue Actiacam victoriam acceptam ferebat Caesar auctore Vegetio, qui tradit Romanos, cum ex eo praelio cognovissent, quanta esset utilitas, quaeque opportunitas in maritima pugna Liburnarum, exinde ad harum exemplar & similitudinem navigia variae magnitudinis, alia paucioribus, alia pluribus remorum ordinibus instructa edificare coepisse. Augusto dimicante, inquit lib. 5. cap. 3. edit. Plantin. Actiaco bello, cum Liburnarum auxilio praecipue victus esset Antonius, experimento tanti certaminis paravit Liburnorum naves ceteris aptiores. Ergo similitudine & nomine usurpato, earumdem instar classem Romani Principes texuerunt; Liburnia namque Dalmatia pars est Iadertina subjacens civitati, cujus exemplo nunc naves bellica fabricantur, & appellantur Liburnae. Deinde cap. 7. variam earum magnitudinem describit: minima Liburna habent remorum singulos ordines, paullo majores binos, idonea mensura ternos vel quaternos, interdum quinos sortuntur remigum ordines. Nec hoc cuiquam enorme videatur, cum in Actiaco bello longe majora referantur concurrisse navigia, ut senorum etiam, & ultra, ordinum fuerint. Plerumque triplici remorum ordine Liburnas constare ait Svidas, easque communi trirremium vocabulo appellari: Triremes sunt naves militares, quas Liburnas vocant. Auctor anonymus cujusdam libelli ad Principes, fortasse Valentinianum & Theodosium, scripti, in quo praecipue ratio augendi aerarii, tuendaeque a furtis monetae exponitur, apud Pancirolum docet singulas Liburnas iustae scilicet magnitudinis non modo cum denis navibus aequo Marte pugnare posse, sed etiam has ab illis superari: Docebimus igitur velocissimum Liburnae genus decem navibus ingenti magisterio prevalere, ita ut haec per eam sine auxilio cuiusquam obruantur. Deinde Liburnae navis imaginem ac descriptionem, & typis & verbis expressam exhibet. Liburnam navalibus idoneam bellis, quam pro magnitudine sui, virorum exerceri manibus quodammodo imbecillitas humana prohibebat, quocumque utilitas vocet ad facilitatem cursus, ingenii ope subnixam animalium virtus impellit. In cujus alveo, vel capacitate bini boves machinis adjuncti, adherentes rotas navis lateribus volvant; quarum supra ambitum vel rotunditatem extantes radii currentibus iisdem rotis, in modum remorum aquam conatibus elidentes miro quodam artis effectu operantur, impetu parturiente discursum. Haec eadem tamen Liburna pro mole sui, proque machinis in semet operantibus, tanto virium fremitu pugnam capessit, ut omnes adversarias Liburnas cominus venientes facili attritu comminuat. Hanc peculiaris cujusdam generis Li-

In secundo
Bello Ma-
cedonico
Lembi Iff-
azorum
erant ex
genere Li-
burnarum.

In praelio
Actiaco
egregia
opera Li-
burnarum.

Liburnae
varia for-
ma & ma-
gnitudo

Descriptio
Liburnae

Liburna
genus Ma-
chine mi-
litaris ad
similitudi-
nem navis
Liburnarum.

burnam fuisse arbitror, ad similitudinem quidem aliarum factam, sed iis armamentis & machinationibus instructam, eoque singulari artificio perfectam, ut ceteras vulgares Liburnas facile disjiceret obrueretque; nisi forte Liburnicarum usu a maritimis ad terrestres pugnas translato, genus quoddam fuerit Machinæ militaris, quæ speciem quamdam ac figuram gereret navis Liburnicæ, ad proterenda hostium machinamenta, quibus uti mos erat in præliis terrestribus, inventum; nam & genus vehiculi nescio cujus ab antiquis excogitatum fuit, e conformatione navium Liburnarum similitudine ducta, ex qua nomen Liburni acceperat, ejusque meminit Juvenalis Sat. III. 239. Id ex ipsa Liburnarum hujusmodi imagine ac descriptione intelligi posse ait Pancirolus, in præf. ad libel. incerti Auct. supra dicti. *Ex quibus patet has Liburnas, bobus versatiles rotas agentibus impulsas, ab illis vi remorum actis longe diversas fuisse.*

Milites &
Equites
Dalmatæ
in variis
partibusque
Imperii
loca ad
præsidium
contributi.

Apud Romanos Imperatores militia Dalmatica numquam non magni habita fuit; neque ignobilem in exercitu Romano utriusque Imperii locum obtinuit; atque ex hac provincia equitatus ferme deligi solebat, qui honoratior est ordo gradusque Militiæ: id adeo licet cognosci ex eo libello, qui inscriptus est, *Notitia Dignitatum omnium tam civilium, quam militarium in partibus Orientis & Occidentis*; ubi Præsidia Equitum Dalmatarum variis utriusque Imperii urbibus ac provinciis imposita reperies. Hunc librum post divisionem Imperii Orientalis & Occidentalis scriptum esse constat, ejusque confectionem ad Principatum Theodosii junioris, & quintum sæculum referendam censet Pancirolus, id suadentibus haud levibus conjecturis, & rationibus, quas hoc loco referre non vacat. Porro Dalmatia, quamvis ad Imperium Occidentis pertineret, plures tamen equitum suorum turmas live cuneos ad defensionem præsidiumque regionum atque urbium Orientis contribuebat. Diviso enim Imperio, ita convenerat inter utrumque Imperatorem, ut, quemadmodum Pancirolus scripsit, *cuncta communi nomine, velut unum esset Imperium, administrarent, ac mutuam sibi opem ferrent, & alter alteri, e suis quisque provinciis, copias militares suppeditaret; retenta eadem consuetudine, quæ vigeat ante divisionem, ut milites sive ex Orientis, sive ex Occidentis partibus delecti, iisdem locis, uti antea, ad præsidium collocarentur, eandemque stationem tenerent.* Quas igitur militum copias e delectu Dalmatico uterque Imperator, & quibus in locis, & sub quorum Ducum imperio habuerit, ex *Notitia dignitatum* utriusque Imperii hic transcribere operæ pretium esse censui, easque singulis animadversiones, notasque subicere, quas eisdem Guidus Pancirolus apposuit.

Ex *Notitia Dignitatum Imperii Orientis.*

Sub Dispositione Viri Illustris Magistri a militum b Prasentalis

c Vexillationes d Comitatenfes VII.

e Equites Quinto f Dalmata
Equites Nono Dalmata.

N O T A.

Magistri
militum
dignitas
officium.

a Magister militum successit Legato, qui ex ordine Consularium ab Imperatore ad regendum exercitum mittebatur, cuique milites tam pacis, quam belli tempore obtemperabant. Vegetius I. 9. *Legati Imperatoris ex Consularibus ad exercitum mittebantur, quibus legiones & auxilia universa*

obtemperabant in ordinatione pacis, vel necessitate bellorum, quorum loco nunc illustres viros constat Magistros militum substitutos, a quibus non bina tantum, sed plures legiones gubernabantur. Quando nam Magistri militum institui ceperint, incertum est; post Alexandrum, qui anno 22. tertii sæculi adeptus est Imperium, hujus militaris magistratus creandi consuetudinem inventam fuisse constat. At *Magistri Equitum* nomen & officium longe antiquius est, & florente republica apud Romanos vigeat, cujus summa erat in Equites & accensos potestas, ait Varro lib. 4. de ling. Latin. Cum Præfecti Prætorio ubique ordinandi & puniendi milites potestatem haberent, Constantinus duos magistros militum instituit, alterum Equitum, alterum Peditum, in eosque omne jus imperiumque militare Præfectis ademptum transtulit, ut auctor est Zosimus lib. 2. At Theodosius Magnus, hostibus undique ingruentibus, plures Magistros militum opposuit, quod idem Zosimus scribit lib. 4. Hi deinde ad pauciores redacti, in Oriente quinque omnino constituti sunt, qui Equitibus pariter ac Peditibus imperabant, duo in *Præsenti* seu Præsentalis cognominati, qui cæteris dignitate & potestate anteibant, tertius per Orientem, quartus per Thracias, quintus per Illyricum. In Occidente duos Magistros Præsentalis, alterum Equitum, alterum Peditum, creandi mos perpetuo retentus est. *Ex Pancirolus.*

b Hoc cognomine duo Magistri militum ab reliquis tribus, qui Orienti, vel Thraciæ, vel Illyrico præsidio erant, distinguebantur, ex eo *Præsentalis*, vel in *Præsenti* appellati, quod in Comitatu Principis essent, neque unquam ab ejus præsentia, seu conspectu discederent, & corpus Principis stiparent, & custodirent. Hinc factum est, ut Prætorium, in quo hi Magistri de controversiis militum ac delictis cognoscebant, sententiamque ferebant, Justinianus *Præsentalis* nominaverit Nov. 22. Sicut autem duo Præfecti Prætorio initio creari ceperent, ita duo Magistri militum in Præsenti constituti sunt; eandem nimirum ob causam, ut si alteruter rebus novis studeret, aut contra Principem aliquid moliretur, alter alteri obstitere. Primus Magister militum in Præsenti erat is, de quo nunc agimus; ejusque imperio *Notitia* subjecit Vexillationes Palatinas v. Vexillationes Comitatenfes VII. Legiones Palatinas xv. Auxilia Palatina xvi. *Ex Pancirolus.*

c Vexillationes a Vexillis nomen traxere; Vexillum autem velo, quod erat quadratum, auro & purpura contextum, præalto conto suspensum, & circa Principem, aut Ducem, gestari solebat. Porro vexillum tam Centuriæ peditum, quam Turmæ equitum præferri mos erat, in eoque notari, quæ turma, ex qua cohorte, & quota esset centuria, vel etiam nomen Principis inscribi. Ex Vegetio & Dione. Quamvis autem vexillum æque ad pedestrem atque equestrem militiam pertineret; hic tamen Vexillatio referenda est ad turmam Equitum sub eodem vexillo militantium. Vexillationis autem duplex genus fuit; altera pars Legionis erat, equitesque numerabat duos & triginta, quibus unus præerat Decurio, quemadmodum unius Centurionis imperio centum ipsi pedites suberant; altera extra Legionem unum corpus militiæ per se ipsa efficiebat, & constabat Equitibus fere trecentis. Hujus secundi generis erant Vexillationes, quas a Legionibus distinctas Magistro militum in Præsenti *Notitia* attribuit. *Ex Pancirolus.*

d A vocabulo ac dignitate Comitum profluxit nomen ac dignitas Comitatenfium, translataque est

Duo Ma-
gistri mili-
tum in Ori-
entis Comi-
tatenfes.

plures a
Theodo-
sio.

Magistri
Præsentalis
les unde
appellati
sunt.

Vexilla-
tiones unde
dictæ, &
quid sint.

Tres ordi-
nes milita-
res Palati-
ni, Comi-
tatenfes,

Pseudocomitatenses. est ad Militares Ordines. Tres autem tum equestris, tum pedestris militiae ordines sunt instituti; omnes enim tam equitum, quam peditum numeri aut Palatini, aut Comitatenſes, aut Pseudocomitatenses appellati. Hinc Legiones, & Vexillationes, aliae Palatinae, aliae Comitatenſes, aliae Pseudocomitatenses. Palatinae sunt dictae, quibus custodia Palatii commissa erat, eamque ob causam ceteris honore ac dignitate praestabant. Comitatenſes a comitatu, idest aula Principis, in qua degebant, quam sequebantur, ex qua evocari solebant, si cubi illorum opera necessaria foret, nomen adeptae fuerant, habitaque loco Praetorianorum militum, quorum in munus officiumque successerant. Pseudocomitatenses, idest falso dicti Comitatenſes, iisdem, atque Comitatenſes, tum Praefectis suberant, tum ordinibus distincti erant, tum denique symbolis & insignibus utebantur; sed non iisdem atque illi honoribus, privilegiis, stipendiis gaudebant. Triplex itaque ut Legionum, sic Vexillationum genus fuit; aliae Palatinae, aliae Comitatenſes, aliae Pseudocomitatenses. Inter septem Vexillationes Comitatenſes, quae sub imperio erant ac dispositione Primi Magistri militum Praesentalis, duae adscriptae erant ex delectu Dalmatico, quarum unaquaque trecentis Equitibus constabat. *Ex Pancirolo.*

Equestris ordinum cognomina varia. e Equites ceterique militaribus Ordinibus adscripti, varia cognomina alii aliunde habuere, aut ab honore in eos collato, ut Promoti, & Comites felices, aut ab armorum genere, quo utebantur, ut *Clibanarii, S. gittarii, Cataphractarii, Armigeri, Scutarii, Balistarii, Funditores &c.* aut e loco, unde erant desumpti, seu quem tuebantur, ut *Arcades, Batavi, Persae, Nervii, Transi-gritani &c.* aut ab ordine temporis, quo militiae nomen dederant, ut *Primi*, seu *Primani, Secundi, quarti, Undecimani, Tertio, quinto &c.* Dalmatae; aut ab Imperatoribus, per quos instituti sunt, ut *Augustenses, Joviani, Herculiani, Constantiniani &c.* *Victores & Invicti* a victoriis relictis; *Rapaces, & Vindices* a signis hostium raptis; *Propugnatores, Praeventores* ab officio; a moribus autem, ut *Petulantes, Legio pia & fidelis.* *Ex Pancirolo.*

Dalmatae Quinto & Nono dicti ex ordine temporis quo militiae adscripti sunt. f Capitolinus tradit a Marco Antonino Dalmatiae atque Dardania milites factos esse, quos natura feroces fuisse ex Salustii sententia Tertullianus in lib. de anima scribit. Hi vero quinto Dalmatae sunt appellati, quia cum ex Dalmatia multoties equitum cunei essent extracti, qui tertio loco, quinto, sexto, & nono collecti erant; tertio, quinto, sexto, & nona Dalmata vocabantur; vel potius ix. illorum schola fuerunt, quae a numero nomen habuerunt. Guidus Pancirolo.

a Sub dispositione Viri illustris a Magistri militum Praesentalis

Vexillationes Comitatenſes VI.

b Equites b Sexta Dalmata.

a Is erat secundus Magister militum in Praesenti, seu Praesentalis. Sex Vexillationes Palatinas, totidem Comitatenſes, Legiones item sex Palatinas, & Auxilia Palatina duodeviginti regebat; quae Palatium & Principem tuebantur. *Ex Pancir.*

b Nempe sexto loco delecti erant e Dalmatia; coactique sub Vexillis unam Vexillationem Comitatenſem conficiebant.

Illyricum Sacrum.

Sub Dispositione Viri Illustris Magistri militum per a Orientem

Vexillationes Comitatenſes X.

Equites b tertio Dalmatae,

a Oriens una erat ex quinque Diocesibus Imperii Orientalis, Provincias omnino quindecim complectens. Hujus autem Dioceseos supremum militare imperium ac regimen obtinebat Vir illustris Magister militum per Orientem, ejusque potestati suberant Vexillationes Comitatenſes X. Legiones Comitatenſes IX. Legiones Pseudocomitatenses X. *Pancir.*

b Equites Tertio Dalmatae, Justiniano imperante, in Phoenicia Libani degebant, quos ipse ejus Provinciae Moderatori commisit. §. 1. & 2. editio 8. Guid. Pancir. Sub aliis duobus Magistris militum per Thracias, & per Illyricum nulli neque Pedites, neque Equites Dalmatae in Notitia subjiuntur.

Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis a Palaestina.

Equites b Dalmatae c Illyriciani d Bersabea. b c d

a Praeter duos per Egyptum, alii sex Duces Orientem tuebantur, scilicet Palaestina, Arabia, Phoenicia, Syria Euphratensis, Osroene, Mesopotamia. Huic suberant in varia loca, praesidii causa, contributae Turmae xi. Ala vi. Legio i. Cohortes x. quae esse poterant equitum circiter 1700. & peditum 6000. *Pancir.*

b Haec erat una ex undecim Turmis Equitum Duci Palaestinae subjectis. Quemadmodum Centuria ad pedestrem, sic Turma ad equestrem ordinem militare referebatur. Dicta est Turma, quasi terdena, quod terdeni Equites ex tribus tribubus Tatiensium, Rhamnensium, & Lucerum collecti unam turmam conficiebant. Ex Varrone, & Vegetio. Sed turma triginta equitum addi solebat ad Legionem, ejusque pars erat; Turma autem extra legionem, de qua hoc loco Notitia, unum militaris ordinis corpus per se efficiens, multo plures Equites continebat, quamquam eorum numerus certus non esset, ac definitus, & alias augeri, alias diminui solet. Apud Ammianum Marcellinum Turma una ex equitibus trecentis & quinquaginta constat: lib. xviii. Duarum turmarum Equites circiter septingenti ad subsidium Mesopotamiae ex Illyrico missi.

c Illyrici simpliciter dicti vocabulo intelligi solebat Illyricum Orientale, a quo juncta erat Dalmatia. Hi autem Equites Dalmatae, cum antea stationem habuissent in Illyrico Orientali, hinc in Palaestinam translati, Illyricianorum cognomen secum attulere.

d Bersabea morabantur; Bersabea ab aliis dicta a matre Salomonis, alias Bezamam. In Madruciano legitur Benosabe, credo legendum Bersabea, quae, ut ait D. Hieronymus de loc. Heb., erat in Tribu Juda, sive Simeonis, & est usque hodie vicus grandis in vicesimo a Chebron milliario vergens ad Austrum, in quo & Romanorum militum praesidium positum est, a quo loco termini Judae incipientes extendebantur usque ad Dan, quae juxta Paneadem cernitur. Interpretatur vero Bersabee puteus juramenti, eo quod ibi Abraham, & Isaac fadus cum Abimelech sociaverunt jurantes. Haec Divus Hieronymus. Guid. Pancir.

P 3

Sub

- a Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis a
b Arabia b
c Equites Dalmata c Illyriciani Ziza.

a Arabia Ducem, eundemque Praesidem, ut clarius manuscripti Codices indicant, habuit, et si eorum officia Notitia impressa non distinguat. Idem enim duplex officium, alterum ut Dux, alterum ut Praeses tenuit. Guid. Pancir.

b Huic Provinciae praesidio erant, variis in locis constitutae Turmae Equitum VII. Legiones II. Alae v. Cohortes v. quae poterant esse (ait Pancirolus) Equitum circiter 1400. peditum 4000.

c Incolebant Ziza oppidum (Arabiae Petrae urbs est Ptolemaeo). Ex Dalmatia contracti habitabant in Illyrico, unde Illyriciani sunt vocati. Guid. Pancir.

- a Sub Dispositione Viri Spectabilis a Ducis
b Phoenices
Equites Dalmata Illyriciani b Latavi.

a Huic suberant Turmae XIII. Legiones II. Alae VII. Cohortes IV. quae summam ferme duorum millium equitum, & quatuor millium peditum colligere poterant. Guid. Pancir.

b Latavum civitas Phoeniciae. Equites Dalmata Illyriciani Latavi habitabant. Hinc Latavienses appellati sunt milites in Occidente sub Duce Sequanici. Guid. Pancir.

- a Sub Dispositione Viri Spectabilis,
Ducis a Syria, & Euphratensis.
b In Augusto b Euphratensi
c Equites Dalmata Illyriciani c Barbarisso.

a Plures Syria fuere, Comagena in Euphratem extensa sive Euphratensis, Palmyrena seu Emesena dicta, & Calasyria. Sub harum Duce omnes erant equitum turmae x. alae II. Legiones II. cohortes IV. quae poterant efficere equites circiter mille, & ducentos, peditum quatuor millia. Guid. Pancir.

b A Cilicia & Amato monte incipit Syria Comagena, & usque ad Euphratem extenditur, a quo Euphratensis vocatur; Augusteuphratensis a Leone A. & ab aliis dicta. Augusteuphratensem Aurelius Victor, Euphratensem appellat Procopius. Constat quatuor praefatis urbibus, quas Seleucus Nicanor condidit; primam nomine Patris Antoniochiam dixit, secundam a se Seleuciam, tertiam ab uxore Apameam, quartam a matre Laodiceam. Guid. Pancir.

c Hi in oppido Barbarisso morabantur, Barbarissam Ptolemaeus appellat oppidum apud Euphratem; Barbarisson, Stephanus ait, praesidium est in Oriente muro munitum. Guid. Pancir.

- a Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis a
b Osrhoena
Equites Dalmata Illyriciani b Gallaba.

a Osrhoenam esse Mesopotamiae partem inter Tigrim, & Euphratem ab Osrhoena urbe nominatam, supra retuli ex Suida. Sub Duce huius provinciae omnes erant turmae equitum IX. Alae VI. Legio I. Cohortes II. quae poterant efficere equitum circiter 1500. peditum 2000. Guid. Pancir.

b Hi excubabant Gallaba. Gallabam oppidum Arabiae Stephanus ponit; forte legendum Gabala, quae urbs est Syria. Verustus codex habet Ganaba. Guid. Pancir. Erat & Gallaba oppidum Osrhoenae.

nae, quod non aliunde, nisi ex Notitia cognitum est.

- Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis a
Mesia prima.

Cuneus b Equitum Dalmatarum & Auremonte, b c
Cuneus Equitum Dalmatarum d Pinco. d
Cuneus Equitum Dalmatarum e Cuppis, e

a Duae sunt inter Emum montem & Danubium Mesia duae
Mesia, seu Mysia. Prima, quae superior, & plex,
secunda, quae inferior appellatur. Guid. Pancir. Utramque olim discriminabat Ciabrus flumen. Utraque olim ad Illyricum pertinebat, a quo Constantinus secundam avulsi, quae nunc dicitur Bulgaria; prima vero ab Serblis nomen Serviae accepit. Dux Mesiae primae xv. loca sibi commissa, octo Cuneis equitum, novem Auxiliis, & sub octo Praefectis, sex legionibus, & duabus classibus fluvialibus tuebatur: poterant esse equites 800. peditum septem millia, tribuendo mille pedites Legioni secundum Constantinum Porphyrogenitum.

b Quid sit Cuneus in militia docet Vegetius Cuneus
lib. 3. Cuneus dicitur multitudo Peditum, quae quid sit
iuncta acie primo angustior, deinde latior procedit, & adversariorum ordines rumpit, quia a pluribus in unum locum tela mittuntur, quam rem milites nominant Caput Porcinum. Ceterum in Notitia Cuneus non ad pedestrem, sed ad militiam equestrem refertur. Pancirolus existimat Vexillationem in Cuneos divisam fuisse; Vexillatio enim Stablianorum sub Magistro militum per Orientem in Cuneos divisa reperitur, quorum duo Duci Scythiae obtemperabant, & alii Comiti Aegypti. Vegetius Alam vexillationem suo tempore appellatam scribit lib. 2. cap. 1. coitio in unum Cuneus nominatus est, quasi Conneus, inquit Augustinus lib. 2. de Ord. cap. 18. Idem Pancirolus tradit alias centum, alias ducentos equites in unum cuneum coalescere, quibus qui praerant, ducenarii, vel centenarii dicti sunt.

c Is Cuneus degebat in oppido Aureo monte, Auren-
Hujus meminit Itinerarium; & Aureum montem mons in
Aurelius Victor a Probo vineis confitum fuisse me- Mesia.
morat. Guid. Pancir.

d Pinco, quod Mesiae primae oppidum est, Pincum
praesidebat, ubi etiam erat Cuneus Equitum Con- oppidum
stantiacorum, eidem Duci Mesiaci subiectus. Mesia.
Ex Pancir.

e Cuppis morabatur, ubi quoque Auxilium ut & oppi-
Cuppense, & pars Legionis septimae Claudia, sub dum Cup-
eodem Duce residebat. Guid. Pancir. Cuppe apud perum.
Antonin. est locus in Mesia xxliii. M. pass. a Viminacio.

- Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis a
Daciae Riparenfis.

Cuneus Equitum Dalmatarum b Forensiam Bono- b
nia. c
Cuneus Equitum Dalmatarum Divitensium c Dor- c
tico. d
Cuneus Equitum Dalmatarum Divitensium d
Augusta. e
Cuneus Equitum Dalmatarum e Augusta, e
Cuneus Equitum Dalmatarum f Varina. f

a Olim Dacia ultra Danubium usque ad Sarmatas ad Septentrionem per ambitum mille milliario-
rum

Dacia vec-
tus i rajas
at, ultra
Danubiu,

rum extendebatur, a Trajano in Provincia formam est redacta, deinde sub Gallieno amissa, demum cum eam egre Aurelianus recuperasset, ipsius populos trans Istrum duxit, limitibus ad flumen transpositis. Guld. Pancir. Aurelianus igitur Mæsiæ utrique partem detraxit, novæque Daciæ inter Superiorem & Inferiorem Mæsiam constitutæ attribuit. Quæ pars Daciæ adiacebat Danubio, eam Ripensem; quæ vero interior erat in Austrum obversa, eam mediterraneam Daciam appellavit. Dux Daciæ Ripensis tria & viginti oppida sive urbes in sua potestate habebat; quibus, in varia loca distributi, præsidio erant Cunei Equitum novem, Auxilia sex, Legiones decem, Cohortes duæ, Classes fluviales duæ. Esse poterant Equites nongenti, Peditum decem millia, Verum tempore Notitiæ, Dacia ab Attila Hunnorum Rege, Marciano & Valentiniانو imperantibus devastata fuit, inquit Paulus Diaconus & Justinianus Novell. 2. Sed a Leone recepta fuisse videtur, cum de ejus Ducis, & utriusque Mæsiæ ac Scythiæ officiis disponat in l. ul. ad fi. C. de divers. offic. Justinianus certe omnibus cis Danubium Romano Imperio adjecit, pristinos limites restituit d. Novell. 11. Guld. Pancir.

b Excubabat Bononia. Fuit Civitas antea Mysiæ superioris, postea Daciæ Ripensis, cujus meminit Antoninus; distinguenda ab altera Bononia, quam Ptolemæus in Pannonia superiori ad Dravum fluvium constituit. Forenses dicti sunt a loco Forum dicto, nisi legamus Fortensium. Hos & sequentes Cuneos Dalmatarum ex Vexillationibus Comitatus Magistorum Militum Præsentium, & Magistri per Orientem esse puto. Guld. Pancir.

c Dortico præsidebat, de quo Itinerarium & Ptolemæus, in Mæsia superiori. Huc translati sunt ex oppido ad Rhenum sito e regione Agrippinæ, quod munimentum Divitense & vulgo Deutsch appellatur, unde cognomen traxerunt: Divitensium meminit & Marcellinus lib. 26. & 27. Guld. Pancir.

d Augustæ docebat. Pretoriani Augustam Ptolemæus vocat in Dacia, Itinerarium legit Augustis. Guld. Pancir.

e Hic etiam Cuneus Augusta morabatur, nisi forte vitio librarii his idem præsidium sit repetitum, vel Augustiam oppidum Daciæ intelligit, de quo Ptolemæus. Guld. Pancir.

f Habitat Varina. Variana Itinerarium. Credo legendum Karinianæ, de qua infra, ubi pars Legionis V. Macedonica sub hoc Duce excubabat. Pancir. Variana Antonini est urbs Mæsiæ inferioris, cujus pars Occidentalis Daciæ nomen, Aureliano jubente, subierat.

Ex Notitia Dignitatum Imperii Occidentis.

Sub Dispositione Viri illustris Comitatus & Magistri a Equitum Præsentis.

a Vexillationes Comitatus xxxii.

b Equites b Octavo Dalmatæ.

c Equites Dalmatæ c Passerentiaci.

a Cum plures in Oriente fuerint Magistri militum, ut diximus, tres tantum in Occidente ex antiquo more & instituto creari solebant, duo Præsentales, alter Peditum, alter Equitum, isque Comitatus titulo ornabatur; tertius erat Magister Equitum Galliis præpositus. Inter Occidentales, & Orientales Magistros militum, hoc intererat, quod hi, ut docet Pancirolus, mixtim peditibus,

equitibusque præfuerunt, illi vero, Præsentales videlicet, diviso inter se imperio totius militiæ, unus peditibus, alter equitibus imperavit, quemadmodum olim a Constantino etiam in Oriente institutum fuisse auctor est Zosimus. Item ibi præter duos Præsentales tres alii Magistri instituti fuerunt; hic post Præsentales unus tantum per Gallias magister equitum diffusus fuit. In Occidente quoque Magistri tam limitancis Comitibus, & Ducibus, quam aliis Tribunis Præfatisque præerant, quod in Oriente non observabatur, cujus limites a Quæstore ordinabantur. l. 1. & 2. Cod. de Offic. Quæstor. Sed & Magister Equitum in Galliis pluribus peditum equitumque ab utroque Præsentali copiis acceptis, Gallias sibi commissas tuebatur. . . . Præter duos Præsentales alterum peditum; alterum equitum in Italia, & tertium equitum in Galliis, nullus in Occidente Magister militum reperiebatur, sed in Hispania unus Comes, & alter in Britannia loco Magistrorum numeris imperabant; quod a Constantino usque ad Honorium Imperatorem observatum fuit, donec ille provincie sunt amisse. Demum extincto Occidentali imperio, Leo Imperator, Dalmatia recepta, proprium Magistrum in ea constituit lib. 4. C. de bon. quæ liber. Comes & Magister Equitum Præsentis in Occidente Vexillationibus XLI. imperabat, quarum magnam & ipse partem Comitibus limitancis & Ducibus committebat. Hic Magister igitur XLI. Vexillationes regebat, quarum ix. Palatine, xxxi. Comitatus dicebantur. Hic Magister etiam Comes vocabatur, sed prior titulus plus auctoritatis habebat. Marcellinus lib. 26. Equitius, inquit, Illyricano præponitur exercitui, nondum Magister, sed Comes, idest nondum erat illustris, sed spectabilis, aut paulo major, Pancir.

b Equites octavo loco ex Dalmatia delecti, vel potius in octava eorum Schola descripti; in tot enim dividebantur, quemadmodum secundi scutati, juniores equites apud Comitatus Africæ, secunde scholæ appellantur. Præferunt in alba parma duplicem argenteum globum, alterum alteri inclusum, quorum primum minorem sex virides munitiones circumstant; alter septem acutas cuspides emittit. Supra est quadrata tabella, quæ unam legem duplici orbi Romano dari insinuat: prominentes mucrones eadem hostibus nuntiabant. Guld. Pancir.

c Passerentiaci forte a Passera Syriæ urbe dicti, aurum orbem in cærulea parma, quemadmodum Septimiani sub Magistro peditum, & quidam alii gerebant. Purpureus limbus marginem cingit. Panc. Cum igitur antea vel Passera urbi Syriacæ, vel Passeroni urbi Epiroticæ præsidio essent; inde in Occidentem translati, Passerentiacorum cognomen ab alterutra urbe tractum retinuerunt.

Sub Dispositione Viri Spectabilis Comitatus a littoris Saxonici per Britanniam

Præpositus Equitum Dalmatarum b Branodunensis Branoduno.

a Ammianus Marcellinus lib. 27. hunc Comitatus maritimi tractus appellat, scribitque Nestaridum Comitatus & Bulchobaudem ducem, Valentiniانو I. imperante, a Britannis occisos. Itaque longe ante conscriptam Notitiam Comes maritimi tractus fuisse videtur. Is maritimus tractus, sive litus Britannicum cognomen accepit a Saxonibus Germanie populi, qui anno circiter 400. ut scribit Polydorus Virgilius, Britannicam partem Orientalem & meridiana, ubi & Londinum occupaverunt. Pancir. Huic Comitatus Notitia subjecit octo Præpositos, quo-

Magister proprius in Dalmatia creatus post extinctum Imperium Occidentale.

Passera urbs Syriæ.

Passeroni urbs Epiri.

Litus Britannicum quid sit.

quorum quatuor numeris, duo equitibus, unus militibus Tangricanis, unus Legioni 2. Aug. præfuisse dicantur; & præterea Tribunum cohortis primæ Vetasiorum. Hi Præpositi alias Limitum, alias Provinciarum dicebantur, qui limitibus tuendis præerant.

Branodunum sive Dunum, & Branogenium oppidum da Britanniæ.

b Branodunensis, a Branoduno, cui præsidebat, vocabatur. Branogenium in Britannia oppidum Ptolemæus ponit, & Dunum, quod forte huic loco nomen dedit. Gvid. Pancir. Utrumque oppidum Ptolemaicum insidet littori Britannico, Branogenium ad Occasum, Dunum, sive Dunium ad Meridiem.

*Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis
Provincia a Pannonia secunda b Ripariensis sive Savia*

- c Cuneus Equitum Dalmatarum c Teutoborgio.
- d Equites Dalmata d Novis
- e Equites Dalmata e Albano
- f Equites Dalmata f Carnaco
- g Equites Dalmata g Bononia
- h Equites Dalmata h Cusi
- i Equites Dalmata i Ricti
- k Equites Dalmata k Surgena.

a Pannoniæ, quæ olim duæ fuerant, superior & inferior, postea vergente quarto sæculo plures factæ sunt, videlicet Prima, eadem ac Superior, Secunda, eademque Inferior, Savia sive Ripariensis & Interamnia; quæ pars est Australis a superiore & inferiore Pannonia detracta inter Dravum & Savum; & Valeria, quæ pars est intermedia, Pannoniæ superiori & inferiori adempta, Danubio fere adjacens.

b Hic videtur Pannonia secunda non distinguî a Ripariensi, sive Savia. Fortasse deest conjunctio &, quæ declaret regionem utramque, videlicet Pannoniam secundam, & Ripariensem, subjectam fuisse regimini unius Ducis, quemadmodum Ducis itidem unius imperio suberant Pannonia prima, & Noricum Ripense. Dux Pannoniæ secundæ & Ripariensis præerat cuneis equitum vii. alis sive turmis Equitum xi. Auxiliis v. Præfectis legionum v. Præfectis classium iv. Tribunis cohortium iv.

Teutoborgium oppidum.

c Teutoborgium est ad Ripam Danubii: olim hic erat saltus. Tacitus, in 1. Ductum, inquit, agmen ad ultimos Bructerorum, quantumque Amisiam, & Luppiam amnes inter, vastatum haud procul Teutoborgiensi saltu, in quo reliquæ Vari legionumq; inservitæ dicebantur. Pancirolus. Valde erat Pancirolus ad Notitiarum librum, ubi hunc saltum in Pannonia describit, deceptus homonymia. Ortelius. Est itaque Teutoburgium, Ptolemæo, & Antonino auctoribus, oppidum Pannoniæ inferioris; Muriam olim dictam putat Aventinus, Quinquecclesiensem vocant Latini juniores.

d Novæ in Pannonia secunda. Duo præterea oppida ejusdem nominis sunt, alterum apud Ptolemæum in Mælia inferiori, quam Civitatem Norensem Marcellinus vocat, alterum in Mælia superiori ex Itinerario Antonini.

e Albanus mons est cernens Pannoniam ab Illyrico (id est maritimo.) Pancirolus. Idem ac mons Albius; ex quo intelligitur hujus Ducis jurisdictionem ultra Saviam in Austrum prolatam fuisse in ea regione, quæ postea dicta est

Bosina. Sed Ortelius Albanum urbem, cui præsidio erant hi equites Dalmatæ, collocat in Pannonia Savia, idque vero propius est.

f Cornacum Ptolemæus itidem & Antoninus in Pannonia inferiori locant apud Ortelium.

g Bononia Ptolemæo est oppidum Pannoniæ inferioris, distinguendum ab altero ejusdem nominis oppido Daciæ Ripensis, de quo supra Bononia non longe Sirmio aberat, ut Ammianus docet lib. 31. Valens permeato Danubio delatus Bononiam, & Sirmium introiit.

h Cusi Antonino Pannoniæ inferioris urbs.

i Rhittium vocat Ptolemæus, attribuitque Pannoniæ inferiori.

k Burgena Pannoniæ Savie urbs apud Ortelium.

Burgena oppidum Savie.

*Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis
Provincia a Valeria b Ripensis*

- c Cuneus Equitum Dalmatarum c Intercisa
- d Equites Dalmata d Odiabo
- e Equites Dalmata e ad Herculem
- f Equites Dalmata f Cirpi.
- g Equites Dalmata g Constantia.
- h Equites Dalmata h Campona.
- i Equites Dalmata i Vetustalina.
- k Equites Dalmata ad k Nammantia
- l Equites Dalmata l Luffonio
- m Equites Dalmata m Ripa alta
- n Equites Dalmata n ad Statuas
- o Equites Dalmata o Florentia.

a b

c

d

e

f

g

h

i

k

l

m

n

o

a Duplex est Valeria, altera in Italia apud A-brutios: altera Pannonia, de qua Rufus ita scribit: Marcomanni & Quadi de locis Valeria, quæ sunt inter Danubium, & Dravum, pulsi a Tiberio sunt, & limes ab Augusto inter Romanos & Barbaros per Vindeliciam, Noricum, Pannoniam & Mæliam est constitutus. . . . Valeriam a Valeria Diocletiani filia, Galerio Casari nupta, dictam fuisse Ammianus tradit lib. 19. Pancirolus.

Valeria Pannonia Ripensis dicta.

b Dicta est Ripensis, quia Danubio adiacebat, inter superiorem & inferiorem Pannoniam; utriusque enim pars antea fuerat. Huic limitaneus Dux præerat Vir Spectabilis, qui sub Valentiniano primo fuit Marcellianus Maximini PP. filius. Quinque Equitum cuneos regebat, xvii. alas aut turmas, quina auxilia, novem Præfectos & sex Tribunos. Pancir.

c Intercisa urbs Pannoniæ inferioris apud Antoninum, ante Valeriam conditam, & nominatam; postea Valeriæ finibus contineri cœpit.

d Urbs Valeriæ ripensis, Auctoribus Notitia antiquioribus ignota.

e Viginti nomine Herculis urbes Stephanus recenset, quarum una erat in Thessalia; aliam in Pannonia inferiore supra posuit Notitia, ubi sub ejus Duce debebant auxilia, ab eo loco Herculis appellata. Pancir. Diversa igitur a Pannonica fueris oportet hæc Dalmatarum equitum statio, quam Notitia Valeriæ adscripsit.

Urbes plures ab Hercule nominatæ.

f Cirpi castra in Pannonia locat Itinerarium, forte Carpi, quod oppidum apud Istrum Ammianus, & Ptolemæus ponunt; a Diocletiano subactum Eutropius scribit; ejus etiam Capitolinus in Balbin. & Vopiscus in Aureliano meminerunt. Hic erant & Auxilia Fortensia sub hoc Duce. Pancir.

Cirpi seu Carpi oppidum apud Istrum in Valeria.

g A Constantia id oppidum est nominatum. Panc.

h Camponiam vocat Itinerarium. Camponia, inquit,

Camponia

quit, in medio e. *Quinque leg. 2. Legionem secundam adjuvicem hunc locum tutatam; & Campioniam in medio itinere a Quinque discedentibus fuisse significat. Pancir.*

Vetus Salina.

i *Aliter Itinerarium Vetustissimum. In medio, inquit, a Matrica, scilicet itinere. Disjungenda ergo hac est dictio, & legendum Vetus Salina. Pancir. Eadem est ac Salinum Ptolemæi urbs Pannoniæ inferioris, postea attributa Valeriæ.*

Castra Mamman-
tia.

k *Ad Mamman-tia, scilicet castra. Pancir. Hoc scilicet nomine appellabatur oppidum Valeriæ Ripensis, quemadmodum Castra Stiliconis.*

Lussonia.

l *Lussonium Ptolemæus, Luffanum Antoninus vocant, oppidum olim Pannoniæ inferioris, deinde Valeriæ attributum.*

Ripa alta.

m *De Ripa alta, loco ad Statuas, & Alisca, ita apud Itinerarium scriptum reperitur: Ad Statuas, in medio Alisca, ad latus Ripa alta. Pancir. Oppida sunt Valeriæ Ripensis, quæ antea pertinebant ad Pannoniam.*

n *Locus ita vocabatur, quod forte ibi aliqua statua esset. Pancir.*

o *Oppidum Valeriæ Ripensis.*

Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis Pannoniæ a prima & Norici Ripensis.

a *Cuneus Equitum Dalmatarum b Flexo.*

c *Equites Dalmata ala c Nova.*

d *Equites Dalmata d Equinoctia.*

e *Equites Dalmata e ad Herculem.*

f *Præfectus Legionis quarta decima Gemina militum f Liburnariorum cohortis partis superioris Carnuntum.*

g *Præfectus Legionis decima, & quarta decima Geminata militum Liburnariorum g Arrabona.*

h *Equites Dalmata h Ariape.*

i *Equites Dalmata i Augustianis.*

k *Præfectus legionis prima Noricorum militum Liburnariorum cohortis quinta partis ad k Juvense.*

l *Præfectus Legionis Liburnariorum primorum Noricorum l Fasiana.*

Dux Pannoniæ.

a *Duas Pannonias Ptolemæus ponit, Superiorem seu primam, & Inferiorem seu secundam, de qua supra dictum fuit. Prima terminatur ab Occasu monte Cetio, a Meridie parte Istriae, & Illyridis (maritimæ), a Septentrione Danubio, ab Ortum Pannoniæ inferiore. Nunc Austria dicitur. Noricum autem est secundum Danubium: ab Occasu Qenum fluvium, a Meridie Aemum montem (rectius alpes Carnicas) habet, ab Ortum Cetium, a Septentrione Danubium, vulgo Bavariam vocant, aliqui addunt Stiriam Carinthiamque. Noricum bipartitum erat, Pars altera secus Danubium, Noricum Ripense, altera Meridiem versus, Noricum Mediterraneum dicebatur. Pannonia prima & Norico Ripensi præerat Dux, qui habebat Equitum Cuneos duos, Turmas xlv., Cohortes vi., Legiones xv., Classes xv. efficere poterant Equites 1500., peditum 7000., quos Hunnis opponere oportuit. Pancir.*

Flexum.

b *Ptolemæi Interpres scribit Pblexum, ubi ponit Legionem Germanicam xlii. Itinerarium Flexum vocat; est secundum ripam Danubii citra. Pancir.*

Ala nova.

c *Ala Nova oppidum Pannoniæ in Notitia & Itinerario; non autem intelligendum est hos Equites Alam novam fuisse, quia huius nominis oppidum hic representatur. Pancir.*

Equinoctium.

d *In Itinerario legitur Equinoctia; Ala nova,*

inquit, in medio Vindobona, Legio x. Gemina. Hactenus Itinerarium. Sed hanc Legionem Notitia Arrabona locat. Pancir.

e *Herculeam vocat Itinerarium. Hoc in loco & Dux Pannoniæ secundæ auxilia habebat, & Dux Valeriæ alios Equites: uterque enim ad sui limitis fines castra juncta habebat, non longe ab hoc oppido, & ideo semper scriptum est ad Herculem, id est prope Herculem eos castrametatos fuisse. Pancir.*

f *Præfectus Legionis quartadecima Gemina militum Liburnariorum cohortis in parte superiori Carnunti Stativa habebat; ita etiam appellat Itinerarium, Ptolemæus Carnus. Carnuti meminit Paterculus, Ammianus, Plinius lib. 37. cap. 3. Paulus Diaconus Carnuntum, inquit, corrupte Carantanum vocant, unde nummus Carantanus. Ptolemæus Legionem 14. Germanicam in Pannonia superiore statuit, & Dion, qui lib. 55. eam duplicem id est Geminam nominat. Pars huius Legionis, & aliquot sequentis decimæ Cohortes ex Liburnariis militibus constabant, unam, titulo Præfetti Legionis xlv., hic Præfectus regebat: ipsa vero, quod esset ex Liburnia contracta, Liburnaria nominata est. Pancir.*

g *Præfectus Liburnariorum militum Legionis x. & xlv. Geminata, seu Gemina, manebat Arrabona, ubi etiam Equites Promoti sub hoc Duce degabant. Superior Præfectus cohortem tantum Liburnariorum Legionis xlv. regebat. Hic reliquos ejusdem Legionis Liburnarios, & alios Legionis x, item Liburnarios dictos, qui circa Arrabonam castrametabantur. Hic ergo militibus ex duabus Legionibus extractis, velut uni cohorti imperabat. Legiones enim hoc tempore in Præfecturas, quæ ex mille aut 500. militibus constabant, divisas fuisse Constantinus Porphyrogeneta scribit (de Thematibus.) Ego Præfecturas mille peditum, Tribunatus quingentorum fuisse puto. Itinerarium Geminas oppidum ponit in Hispania; sed inde hanc Legionem non derivo. Pancir.*

h *Arlape urbs in Noricis apud Ortellium, cuius meminit Itinerarium.*

i *Augustianis, scilicet castris, præsidebant. Itinerarium habet Augustis Norici, ubi hodie Auri-fodina. Augusta Vindellicorum est in Rætia, ubi etiam Equites Stablesiani castrametabantur. Augustanis videtur legendum pro Augustianis. Pancir. Sed Castra Augustana in Norico distinguas oportet ab Augusta Vindellicorum.*

k *Stativa habebat ad Castrum Juvense. Juvavia Antonini & lapidum Antiquorum civitas Norici est, nunc Bavariæ. Hac legio inter hunc & sequentem Præfectum divisa erat; iste titulo Præfetti tantum cohorti quinta præerat, & in parte superiori prope Juvense excubabat: forte legendum Joven-se, ubi erat Gynecium in Dalmatia. Pancir.*

l *Fasiana oppidum Norici. Vel Liburnis triribus præerant hi milites, vel ex his constabant, qui ex Liburnia & Noricis populis erant electi. Sunt pars legionis præcedentis. Unus codex pro Fasiana habet Fasiene. Pancir.*

Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis

Tractus a Armorici & b Nervicani

Præfectus militum Dalmatarum c Abrincatis.

a *Armoricus tractus in Galliis, nunc Normandia ac Britannia dicitur. Pancir.*

b *Nervii sunt populi inter Belgas Atrebatibus vicini; nunc Tornacenses vocant, quorum tractus Nervicanus appellatur. Pancir.*

c *Forte locus est Abrigatus apud Ptolemæum dictus*

flus in Nantibus. Abrincatui Plinio sunt Gallie Lugdunensis populi. Itinerarium in secunda Lugdunensi ponit. Pancir.

Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis Belgica a secunda.

Equites Dalmatae b Marcis in Littore Saxonico.

Belgica prima & secunda.

a Belgica regio inter Mosam & Sequanam flumina clauditur, quam Phrudis interfuit. A Mosâ usque ad eum fluvium est Belgica prima seu superior, nunc Brabantia dicta, cujus metropolis est Trepiris; inde ad Sequanam est Belgica secunda, nunc Flandria vocata, cujus metropolis erant Remi. Pancir.

Marcis oppidum.

b Hi litus Saxonicum, & Marcis, quod erat oppidum e regione Britannorum, tuebantur. Erat hoc aliud litus Saxonicum ab illo diversum, quod supra in Comite littoris Saxonici in Britannia fuisse vidimus, hoc in Belgica e regione illius jacebat. Pancir.

a Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis a Britanniarum.

b Praefectus Equitum Dalmatarum b Praesidio. Tribunus Cohortis secunda Dalmatarum c Magnis.

Dux Britanniarum.

a Præter duos Comites rei militaris, quos in Britannia fuisse diximus, erat & Dux, qui pluribus, quam illi, equitibus ac peditibus imperabat, pluresque munitiones, & latiore regionem tenebat. Pancir.

Praesidium oppidum Britanniae.

b Praerat Praesidio oppido Britanniae ita dicto. Alia erant hujus nominis in Hispania, Palestina, & Corsica, a praesidiis, quæ ibi tenebantur, ita dicta. Pancir.

Magnis seu Magni portus.

c Cohors erat proprie peditum manus. Olim ex manipulis cohortes, e cohortibus legiones constabant. Manipulos alias centeni, alias ducenteni milites, cohortes terni vel etiam pauciores Manipuli, legiones decem fere cohortes constabant. Cum hic secunda nominetur, plures antea fuisse oportet Dalmatarum peditum cohortes. Hæc secunda Magnis excubabat. Locum esse arbitror, qui a Ptolemaeo Magni Portus dicitur. Inter Muridunum, & Viroconiorum hunc locum Itinerarium locat. Multi vero ordines peditum Dalmatarum esse consueverant, qui robur erant exercitus Romani; fere omnes ab Alarico sunt occisi, ut vix centum evaserint. Zosimus in 7. Visum est, inquit, Honorio quinque Dalmaticos militum ordines de suis excitis sedibus, ad urbis custodiam arcessere. In his ordinibus erant sex hominum milia, qui tum audacia, tum robore corporum exercitus Romani, quasi caput erant; & paullo post: Eorum Dux Valens cunctos in hostium manus sua culpa coniecit, vix centum fuga dilapsi sunt, quorum in numero & ipse Dux erat. Aliis ergo extinctis hæc sola peditum cohors postea aucta permansit, cum tamen plurimi Equites Dalmatæ superjuncti. Pancir.

Copia & viri. mi. Itum Dalmatæ.

Hanc ergo Dalmatia Virorum fortium ac martialium copiam superioribus sæculis Romanæ militiæ contribuit, quorum opera eximia in rebus bellicis gerendis extitit; quique tum in acie adversus hostes acerrime dimicabant; tum in variis utriusque imperii regionibus ac locis collocati, stationes sibi commissas egregie tuebantur. Ab hac perenni contestataque virtute majorum non dege-

nerant Dalmatæ hodierni, quibus spiritus quidam ardorque militaris insitus vel potius innatus videtur esse, sic prorsus, ut omnes videas, etiam pueros, armorum præcipuo studio duci, nec quidquam vulgo præter arma habere in deliciis. Natura vero Dalmatis ut animos laborum ac mortis contemptores, bellicæque gloriæ appetentissimos, sic corpora dedit ejus firmitatis, roboris, ac staturæ, ut vel maxime ad pugnandum apta sint, atque idonea, quorum habitudinem formamque militarem describit Vincentius Periboevius in Orat. de Orig. Slav. Dalmatæ sunt cum mediocritate quadam, majori ex parte, procera statura, venustas habentes facies, albicantes, oblongas, moderato rubore persusas, oculos bene mobiles, non uniformis coloris (quemadmodum habent Germani ac Æthiopes, hi quidem caruleos, illi autem nigros) cervicem virilem, humeros musculosos, pectora lata & eminentia, apparentes brachiorum lacertos, brachia longa, valentes digitos, lumbos restrictos, ventrem non expansum, coxas firmissimas, crura, ut dici solet, tornatilia, suram crurium turgidam & nervorum duritia collectam, crus circa cavillam compressum, pedem amplum, ad sustinendam tantam corporis molem aptissimum, totam demum habitudinem virilem & robustam, ad impetum electissimam, sed præstantiorem intus animum gestant. Cum autem ad bellum nati quodammodo factique videantur esse, his præclarissimis animi & corporis dotibus, quas natura illis largita est, accedit assidua exercitatio, disciplina, & consuetudo militaris, qua nimirum efficitur, ut omnia militiæ incommoda, famem, sitim, æstum, algorem, vigilias, laboresque admirabili patientia tolerant. atque plurimum audacia ad pugnam capessendam afferant, plurimum constantiæ in ipsa pugna persequenda retineant. Nullum ut defugiant periculum, eos impellit ac stimulat cupiditas vincendi, ardor mentis ad gloriam, cujus causa mortem per decus obitam, immortalitatis instar, vitam per dedecus retentam, quavis morte pejorem putant: ignominiam ut vitent, nihil non fecerint, ut mortem, nihil sane laborant. Nam, ut ait Periboevius, acce est eis ingenium ad cuncta versatile, mens ad mortem paratissima, manus impigra, jucunda alacritas, constantia in pugna admirabilis.

Hodierni Dalmatæ a bellica majorum virtute non dege-

Jure igitur meritoque Militia Dalmatica magni semper fuit apud Venetos; estque, habeturque nervus ac robur exercitus atque imperii Venetorum. Dalmaticis enim nullas paratiores, nullas exercitatiores, & disciplina scientiaque militari instructiores copias Veneti habent, nullas denique ob eximiam fortitudinem, & singularem perpetuamque erga Rempublicam fidem ac voluntatem egregiam, quibus magis sive in bello, sive in pace confidant. Nam in plurimis & gravissimis bellis tum nostra, tum patrum nostrorum memoria gestis, virtus bellica militum Dalmatarum, fidelisque ac perutilis opera abunde cognita est atque perspecta. Huic autem Nationi fortissimæ ac fidelissimæ tantum Veneti tribuunt, ac tantopere fidunt, ut ex ea potissimum Prætorianas, & Palatinas cohortes deligant, quas summis Magistratibus regionum atque urbium regimini præpositis honoris ac præsidii causa attribuant, quibusque tum Prætorii, tum Præfecti Palatii excubias & custodias committant.

Militia Dalmatica nervus ac robur exercitus Veneti.

Sed gentis hujus bellatrix indoles, animusque martialis nusquam magis emicat, & majores exercit vires, conatusque intendit, quam ubi contra Turcas Christiani nominis hostes in acie sit prodeunt.

Dalmatarum egregius ardor ad proferendum contra Turcas.

deundum. Iste enim acceptum a maioribus, penitusque inustum in animis Dalmatarum naturale quoddam adversus Turcas odium, quod publicæ utilitatis causa comprimere quidem, ac restinguere nullo modo potest. Difficile dictum est, quantam vigilantiam, dexteritatem, prudentiamque adhibeant oportet Præfecti ac Magistratus Veneti, ut hujusmodi odium implacabile cohibeant, ac præsertim eorum animos leniant, ac mitigent, ubi aliquid damni sive jure sive injuria ab Turcis acceperint. Nisi enim obstatet Prætorum auctoritas, & blanda mollisque cohortatio, addito etiam propositoque suppliciorum metu, in cædes ac direptiones effusi, privatas injurias non sine periculo quietis relique publicæ ulciscerentur, iramque hostium in pace læsserent, & bellum sane periculosum ab Rege Turcarum in Venetos consciscerent. Cæterum cum nihil avidius expetant, quam causam occasionemque justæ ac necessariæ cum Turcis belli, quibuscum insitas gerunt inimicitias; si qua hujusmodi causa acciderit, incredibile est, quanta lætitiâ gestiant, quam cupide ac certatim nomina dent, quam alacres lætisque sub signa convolent; ubi vero in aciem ventum est, miro quodam ardore impetuque in hostes incumbunt, summa pertinacia pugnae insistant, vel tuendo locum sibi commissum, vel ultra progrediendo, adversasque copias acriter impellendo; neque de contentione pugnandi quidquam remittunt, nisi vel ipsi vincant, vel cruentam & luctuosam hostibus victoriam relinquunt. Quocirca nullos Veneti habent milites, a quibus Turcæ aut magis sibi timeant, quam a Dalmatis, aut majora quam ab his damna retulerint. Vel proximo bello, quod fere sub initium hujus sæculi gestum est, quanti fuerint opera Dalmatarum, ex eo intelligi potest, quod cum res in regione alia minus e sententia succederet, provincia Dalmatica, quamvis in maximo periculo versaretur, virtute potissimum ac præsidio Dalmatarum non solum retenta fuerit, sed etiam amplificata, finibus imperii Venetorum in ipsam ditionem Turcicam prolatis. Hæc cum ita sint, minime a veritate aberraverim, si dixerim Dalmatiam quoddam esse veluti propugnaculum Italiæ, potentissimis Christiani nominis hostibus oppositum, & objectum, quo amoto ac diffracto, nulla tanta vis esset, qua reprimi, ac ne in Italiam irrumperet immensa barbarorum multitudo, cohiberi posset. Nemo autem negaverit Dalmatas in illo inter nos Turcasque confinio, tamquam in communi quadam arce ac specula ad sustinendam & propulsandam hostium immanitatem, atque ad agendas perpetuas pro Italis excubias divino consilio constitutos & collocatos esse, qui suis vigiliis, suorumque laterum & corporum oppositu, cædem, incendia, rapinas, vastitatem ab Italarum vita, rebus, fortunis, urbibus, agrisque arceant, atque avertant.

Dalmatia
propugnaculum
Italiæ.

§. IV.

De præstanti Dalmatarum ingenio, & studiis optimarum artium.

Dalmatarum ingenium perspicax & subtile.

Nest fere Dalmatis ingenium vividum & perspicax, acre & subtile, ad omnes humanarum ac divinarum rerum disciplinas percipiendas idoneum, natura ipsa puri tenuisque aeris, ut sit, rationis atque intelligentiæ vim acuente; ut cuiusque doctrinæ sese dediderint, in ea plerumque excellent, & cæteris facile præstent. Verum Dalmatis, cum & olim perpetuis barbarorum ex-

cursionibus expositi fuerint, & tunc propter Turcas finitimos in armis semper esse cogantur, numquam fuit satis otii ac temporis, quod in studia bonarum artium conferrent; quippe salutis ac libertatis tuendæ necessitas eos impulit, ut ætatem omnem in rebus bellicis, durisque Martis operibus contèrerent, quibuscum diligens & accurata litterarum tractatio conjungi nequit. Hoc ante nos animadverterat Paullus Jovius, qui in Elogiis Doctorum Virorum de præclaris Dalmatarum ingeniis hæc scripsit: *Apud Dalmatas valida ad capessendam ex litterarum studiis laudem hac ætate ingenia floruerunt; sed ab assiduis Barbarorum incursionibus exturbati veteri agro, atque in extremos patrii littoris margines compulsi, tamquam de retinenda libertate desperantes, armis litteras commutasse videri possunt.* Cæterum Dalmatæ, quamvis & multis identidem bellis exerciti, & bellorum impendentium metu solliciti, tamen in tanta rei militaris occupatione curaque, liberalium disciplinarum studia minime sibi prætermittenda esse censuerunt; & cum Dalmatia viris ingenui vi & acumine præstantibus semper abundaverit, ex iis quamplurimi fuerunt, qui assiduam ac diligentem operam optimis quibusque artibus, alii aliis navarunt; & in eo, ad quod quisque se applicuit, doctrinarum genere sic floruerunt, ut ad litteras hominesque litteratos quod attinet, non multum aut nihil omnino Dalmatia cæteris nationibus vel doctissimis cedat; vereque scripsit Vincentius Peribævius, *Dalmatis, quamvis bellorum semper fuerint studiosissimi, dulcia non defuisse litterarum oblectamenta, cum famosissimos litterarum cultores hoc solum edat, quorum nonnulli vitalibus adhuc vescuntur auris, nonnulli, quod ejus est, terra reddentes, felices spiritus cælestibus commendaverunt.* Multos quidem proferre possemus e natione Dalmatica eximie scientiæ, exquisitæ doctrinæ Viros, nisi eos nimia vetustas, & majorum nostrorum in præclaris Virorum illustrium nominibus memoriæ prodendis incuria oblivione obruisset. Si quorum memoria antiquis litteris tradita & custodita ad nostram ætatem pervenit, eos suis locis ac temporibus cum laude cuique debita commemorare non pigebit. Divus Hieronymus unus nobis instar est omnium, qui cum omni humana doctrina, atque eruditione ornatus esset, tum vero divinarum rerum adeo multiplicem ac perfectam intelligentiam adeptus est, tantamque in sacris Codicibus interpretandis scientiam, ut uno omnium gentium consensu, Doctoris Ecclesiæ, & quidem maximi, cognomen promeruerit. De quo quidem Viro cum tam multa tamque præclara iudicia fecerint scriptores omnium ætatum, nihil est, quod ad ejus laudem adjicere possis: cujus eruditionem & doctrinam vim copiamque dicendi admiratus Augustinus, Hieronymi eloquium, ait, *ab Oriente in Occidentem instar Solis resurgere*; Erasmus vero Roterodamus, vir quidem doctrinæ ac fidei parum sinceræ, sed acerrimi iudicii, cujus testimonium hoc pluris faciendum est, quo severius in alios vel doctissimos & sanctissimos viros censuram exercuit, Hieronymum tantæ scientiæ & auctoritatis virum fuisse prædicat in ep. D. Hier. *ut eruditam quoque Græciam totius orbis semper Magistrum, post tot eximios scriptores, ab homine Dalmata discere non puduerit, unius Hieronymi ex omnibus auctoribus commentarios in suam linguam transferendo.* Hieronymum Dalmatis per injuriam a quibusdam ereptum vindicare, suæque patriæ ac Nationi restituere, cum id alii, ac præsertim M. Marulus egregie præstiterint,

Dalmatia
litteratorum
hominum
fœdus.

runt, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium.

Viri docti
litterarum
que ex
Dalmatia.

Coriola-
nus Cepio
Traguriensis,
Historicus
& Orator.

Aelii
Cervinus
Ragusien-
sis Poeta.

Antonius
Marcellus.

Antonius
Nimerius.

Benedictus
Missulus.

Sæculo decimo quinto, postquam depulsa incivilitas illa & barbarie, quæ ante annos amplius sexcentos totam Europam pervaserat, cum in Italia bonæ artes reflorescere cœperunt, Dalmatia quoque ejusdem litterariæ laudis studio excitata statim aliquot ex se doctrinæ & sapientiæ fructus edidit, ac deinde disciplinas doctrinæque omnes avidè complexa, tum proximo, tum eo, quod consecutum est; sæculo, ingentem sane virorum in omni litterarum genere illustrium copiam effudit; facile ut appareat Dalmatas omnia consecui potuisse, simul ut velle cœpissent. Exstitit igitur statim post recuperatas ac restitutas in Italia optimas artes litterasque, Coriolanus Cepio seu Cipicus patria Traguriensis, Orator idem atque Historicus eloquentissimus, qui, ut ait Palladius, cum sub Petro Mocenico Classis Venetæ Imperatore Trierarchus non sine ingenti gloria ob res egregie gestas militasset, quo tempore Turcæ Chalcedem expugnarunt, confecto bello, de Petri ipsius gestis librum luculentissime scriptum edidit: quem ipse pluries legi, captus Cepionis tum copia elegantiaque, tum fidè & gravitate. M. Antonius Sabellicus ejusdem Cipici eloquentiam, historiamque multiplici laude cumulatam mirifice laudat; Nec Coriolanus Cipicus parum uno est libro notus, quo ille Petri Mocenici, qui postea Princeps fuit, gesta est complexus; vix e Dalmatica illa ora eam dicendi facultatem hac quisquam tempestate expectasset; redundat brevis illa historia multis quidem virtutibus; & quod me potissimum delectavit, nihil est, quod in illius elocutione requiras. Nec est, ut Palladium Nigrum sileam; per quem proximis annis Romæ in ea terra litteræ in antiquum sunt statum restitute. Itaque auctore Sabellico, qui floruit sub finem sæculi decimi quinti, eodem fere tempore, quo Italia, Dalmatia etiam Romanas litteras recuperavit. Quis est autem, qui putet, cum quo illi præstantissimi viri Coriolanus & Palladius, alter historia scribenda, alter Græcis & Latinis litteris tradendis rem litterariam in Dalmatia restituere conarentur, Dalmatarum hominum ad eorum doctissimas voces aures clausas fuisse? Ego vero nullus dubito, quin multi per eadem tempora utriusque exemplis & præceptionibus excitati ad præclaram scientiæ adipiscendæ cupiditatem exarserint, seque litterarum studiis penitus tradiderint. Paucos eximie eruditionis, & præstantissimi ingenii viros Palladius nominat, quos eodem sæculo decimo quinto Dalmatia protulit; Aelium Cervinum Ragusiensem Poetam eminentissimum, cui si prisca temporibus nasci contigisset, quando more hominum comparatum est, ut veteres scriptores novis semper anteponantur, ipse profecto cum antiquis Vatibus passim legeretur: tanta est ejus in rebus, quas decantat, eruditio, & ea carminis sublimitas; Antonium Marcellum Ordinis Minorum, cujus multijuga doctrina & vitæ integritate civitatem & insulam Crescam, unde erat oriundus, mirifice illustrari ait; Antonium Nimerium Arbensem Mathematicarum artium peritissimum, quas perdidicerat, ut plerique affirmabant, nemine docente; Benedictum Missulum ex insula Pago Astrologiæ, & juris tam Pontificii, quam Civilis scientissimum; ex quibus de reliquis conjecturam fieri velim. His multo plures, qui eodem itemque proximo sæculo e Dalmatia prodierunt, viros omnium disciplinarum genere alios alio excultos adjecit Vincentius Peribœvius in oratione de Origine successibusque Slavorum, ha-

bita Phariæ anno MDXXV. Postquam enim de B. Hieronymi admirabili doctrina & sanctitate commemoravit: *sulsi*, inquit, & aliud lumen hac nostra tempestate ex Dalmatia Marcus Marulus, qui plurima Christianæ pietatis volumina compilavit; & Cipicus Coriolanus Tragurita, (de quo supra meminimus) ad quem consolatorium Carmen extat Sabellici, de Domus conflagratione in Dalmatia, ac Helius & Joannes Grotius, quorum utriusque meminit Sabellicus, & Joannes Stoicus Ordinis Prædicatorum, Georgiusque Benignus Minorita Ragusei, & Joannes Staphileus Tragurita, ac Joannes Polycarpus Sebenicensis, Hieronymusque Peribœvius Pharius germanus meus ambo Prædicatoria familie, cum Joanne Arbeni Ordinis S. Benedicti, ac Paulo Paladino Phario, de quo infra mentio fiet, qui litterarum monumentis perennem sibi gloriam vendicaverant. Extant hac nostra tempestate in humanis magni nominis viri Thomas Nigro Spalatinus, & Simon Begnius Jaderita, ac Vincentius & Dominicus Bachii Catareses Ordinis Prædicatorum, qui plurima Catholica fidei arcana suis scriptis illustraverunt: nec non & Federicus Chrysogonius Jaderita, & Hieronymus Atticus, Hannibalque Lutius, Petrus Hæctorcus, qui inter cetera eleganti Metro Nasonem de remedio amoris in Illyricum Idioma, cum magna omnium admiratione transtulit, vel minimum jota non omittens, & Michael Peregrinus, hi quatuor Pharii, cum Andronico Tranquillo Tragurita, & Georgio Biscantio Cataresi, ac Francisco Niconitio Corculensi; multi alii, quorum virtus & eruditio in dies elucescit. Tantam scilicet doctorum e Dalmatia hominum copiam illa una ætas effudit: qui vero consecutis deinceps temporibus usque ad hanc ætatem multiplici & varia doctrina floruerunt, tam nulli sunt, ut eos nominare prope infinitum esset, nec vero necessarium; non enim hic Dalmatarum scriptorum bibliothecam conficimus, sed nomina paucorum decerpimus, quos a viris laude dignis laudatos comperimus; ne quis negligentia nos infimulet, si multo plures commemorare omisimus, veluti Marinum Barletium Scodrensem a Peribœvio prætermisum, qui de obsidione urbis Scodræ libros tres; de Vita & rebus gestis Georgii Castrioti vulgo Scandeburgi libros tredecim doctos opido & laboriosos anno 1504. Venetis typis mandavit; Jacobum Lucarium Ragusiensem, qui annales suæ reipublicæ libris quatuor studiose diligenterque persequutus est; Maurum Orbinum patria Ragusiensem, & Abbatem Congregationis Benedictinæ Melitenis, qui de Regno Slavorum Historiam perquam accurate Italicis litteris consignavit; Anselmum Bandurium Ragusiensem Monachum e Familia S. Benedicti, qui doctissimos Commentarios in *Antiquitates Constantinopolitanas* scripsit; Ignatium Gengium Benedictinum ex eadem Congregatione Meliteni, qui de naufragio D. Pauli in mari Adriatico, ejusque appulsu adventuque ad Melitam Dalmatiæ Insulam dissertationes omnigena eruditione Græca Latinaque refertas anno hujus sæculi trigesimo Venetiis editas in lucem emisit; & alios quamplurimos, quorum in varios hujus historiæ locos cum incidet mentio, non committam, ut ea, quam quisque in litteraria republica assecutus est, laude fraudetur. Sed ille mihi hoc loco non est omnino prætereundus, quem rerum Illyricarum auctorem laudare possum locupletissimum, atque adeo parentem Historiæ Dalmaticæ appellare. Multa typis publicis commissa, multa schedis codicillisque manuscriptis consignata reliquit. De rebus Illyricis ac Dalmaticis

Marchus
Marulus,

Helius &
Joannes
Grotius, alii
liique.

Nominatis
a Peribœ-
vio adden-
di Barle-
tius, Lu-
carius, Or-
binus, Ban-
durius,
Gengius.

Auctores
Librorum
v. de Re-
gno Dal-
matia &
Croatia.

ticis nemo eruditus, nemo gravius, nemo copiosius scripsit; cuius præclaris inventis & commentationibus si multum me profecisse negaverim, injurius plane tanto viro, non ingratus modo fuerim; a quo si multa me sumpsisse non fatear, snrripuisse convincar.

Magistros
in
Dalmatia
paucitas.

Nec vero dubito, quin Dalmatia & numero & præstantia hominum litteratorum cum qualibet vel eruditissima natione conferri posset, nisi Dalmatas, ut dixi, ab litteris occupationes curæque militares necessariæ avocarent; & nisi rara essent Gymnasia, & mira paucitas Magistrorum, qui pueros atque adolescentes bonis artibus & disciplinis instituunt. Ac parentes quidem opulenti & nobiles filios suos ad transmarinas Academies in Italiam missos extraneis Magistris erudiendos tradunt; unde doctrinam etiam, non solum insignia doctrinæ in patriam referant. At quibus tenuis est, & curta res domestica, horum filiis, ut neque ingenium neque voluntas desit, tamen plerumque animi litteris excolendi facultas deest atque opportunitas; quo fit, ut præclarissima ingenia aut otio languescere, aut duris militiæ operibus, aliisve laboriosis artibus hebetari, obtundique oporteat. Huic malo ut, quatenus liceat, occurreret, Dalmatiæque litterariis commodis prospiceret, Gregorius XIII. Pontifex Maximus Laureti Dalmatarum Collegium instituit, ex arca Lauretana annuis proventibus ad victum cultumque, certisque ædibus ad habitandum assignatis. Tricenos ibidem adolescentes Patribus Societatis Jesu in disciplinam traditos omnibus humanis divinisque disciplinis instrui iussit; ut quas ingenii & doctrinæ opes sibi comparassent, eas ad patriam reversi in communem suorum popularium utilitatem conferrent. Præclari hujus Gregoriani instituti æmulator Pacificus Bizra Archiepiscopus Spalatensis haud dissimilem curam & cogitationem dignissimam suæ virtutis ac sapientiae suscepit; quippe, cum nobilissimæ illius Ecclesiæ Pontificatum inisset, nihil prius sibi faciendum putavit, quam ut Seminarium Archiepiscopale novarum ædium additione amplificaret, copiosioribus vestigalibus instrueret, optimis legibus ad normam ab Concilio Tridentino traditam componeret, lectissimorum adolescentum numero augeret; & quod caput est, Magistros ingenio ac doctrina præstantes haud mediocri stipendio proposito accerferet, qui juventuti non solum eas artes, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, sed etiam omnium graviorum disciplinarum præcepta traderent; qui in re optimus Antistes nullis sumptibus parcat, nihilque industriæ & laboris prætermittit, quod ad istius pulcherrimæ atque utilissimæ institutionis stabilitatem & incrementum quoquo modo pertinere intelligat. Deus O. M. secundet egregios hujus Pontificis conatus, orisque tam præclari operis successus det prosperos; ut speratos ex eo uberioresque in dies doctrinæ ac pietatis fructus, non solum Spalatensis Ecclesiæ, sed Dalmatiæ universa percipiat.

Collegium
Lauretani
Dalmatarum
Collegium
Jesu
venienti
erudienda
institutum
a Grego-
rio XIII.

Seminarium
Archiepi-
scopale
Spalatensis.

S. V.

De pietate ac religione Dalmatarum.

Dalmatiæ suæ ad Christum conversionis primordia inde usque ab ætate Apostolica, ipsisque Apostolis, eorumve Discipulis repetit; nec facile gentem aliam invenies, quæ semel susceptam Jesu Christi Servatoris nostri religionem ma-

Illyricum Sacrum.

jore constantia puram incorruptamque servavit. Primum illi commune fuit cum Ecclesiæ universali certamen adversus Idololatrias Imperatores potentissimos Christiani nominis hostes, quod annos tenuit fere trecentos; qua quidem tempestate, quam multas & quam egregias pro Christo pugnas depugnaverit, quantum sanguinis profuderit, quot Martyres Ecclesiæ Cœloque pepererit, non est hujus loci singillatim exponere. E decem illis persecutionibus, quas Ecclesiæ pertulit, cum nulla extitit, quæ Dalmaticam ecclesiam non affligerit, vehementerque perculerit; tum aliqua fuit, præsertim Diocletiana omnium postrema longeque atrocissima, quæ nusquam alio vehementius, quam in Dalmatiam incubuit; nec fortasse alibi Christianorum aut major edita strages, aut major constantia ac virtus enituit. Quæ hic breviter attingimus, ex historia Ecclesiæ Salonitanæ, aliarumque Ecclesiarum Dalmatiæ perspicere poterunt. Cæterum fides ac religio Dalmatarum hisce concussa turbinibus ac tempestatibus, adeo invictam se præbuit, ut quanto acriores ad eam labefactandam impetus fierent, tanto plus illi ad resistendum roboris animique divinitus accederet; & quemadmodum universalis, sic Dalmatica Ecclesiæ piorum sanguine rigata, majores in dies Christianorum fœtus edidit; & Deo vires ad pugnandum suggerente, Dalmatis divino præsidio fretis acriter fortiterque dimicantibus, omnes tot ac tantorum hostium conatus eo denique reciderunt, ut non ad extirpandam, sed ad Christianam religionem in Dalmatia & magis stabilendam, & latius propagandam valuisse videantur.

Dalmatarum
religio
puræ
& incor-
rupta.

Inter per-
secutiones
non dimi-
nuta sed
aucta.

Postquam vero cum externis hostibus debellatum fuit, hisque sublati atque extincti, Constantini Magni opera ac virtute usquequaque pax Christianis, & otium partum est, domesticis bellis intestinisque seditionibus agitari urgerique ecclesiæ cœpit. Nam hæresis Ariana sub idem tempus exorta, Principum armis & patrocinio subnixæ, & longe lateque propagata, nihilo mitius, quam Romanorum Imperatorum impietas ac sævitia ecclesiam vexavit. Haud alia provincia periculo propior fuit, quam Dalmatia, magisque Arianorum insidiis atque aggressionibus exposita. Versabantur enim in propinquo Ursacius & Valens, alter Singidunensis, alter Mursensis Episcopus, Arianae impietatis Antesignani; qui Constantii Imperatoris gratia & favore subnixi, cum ad hæresim illam ubique disseminandam ex aliis in alias provincias discurrerent, dubitandum non est, quin omni ope operaque eniterentur, ut vicinos Dalmatas in societatem nefarii dogmatis pertraherent. Verum cum totus propemodum orbis, ut ait D. Hieronymus, repente Arianum se factum esse miraretur, ne levi quidem ejus contagionis afflatu Dalmatia contaminari potuit; omnem Arianis aditum præcludente tum mira populorum ad fidem Catholicam retinendam consensione, tum solertia ac vigilantia Antistitum, ac præsertim Maximi Salonitani Episcopi, quem Magnus Athanasius inter cæteros Orthodoxos suarum partium Episcopos percenset, eoque innocentie suæ atque integritatis vindice ac defensore gloriatur. Per idem tempus haud levius periculum imminabat Dalmatiæ a Photino Episcopo Sirmienfi, qui Christum purum putum hominem esse affirmabat, neque aliunde quam a muliere vel initium habuisse, vel originem traxisse; itemque ab Germinio itidem Sirmienfi Metropolitæ, & Palladio, & Secundiano Semiarianis, qui cum in regionibus Dalmatiæ finitimis virulenta dogmata disseminarent,

Ab hæresi
Ariana
Dalmatia
intacta.

Q

nihil labis
a Phosino
Germinio,
Macedoni
o, Nesto-
rio, Eutya-
chete, ac
Monotheli-
tis con-
craxis Dal-
matia.

narent, horum tamen sacrilegas voces Dalmatæ averfati, perpetuos feconstantesque Nicænæ fidei cultores ac propugnatores præbuerunt. Nulla illis umquam labes adhæsit e perfidia five Macedoniana, five Nestoriana, five denique Eutyriana, & Monothelitica; contra quas hærefes invictam animi fortitudinem, egregiamque in retinenda Catholica fide constantiam Dalmatæ præstiterunt. Sub finem sæculi quinti lues Pelagiana, Honorio Episcopo Salonitano infcio, atque ob id minus ad cavendum intento, subrepsit in Dalmatiam, ut Romam auctoribus nescio quibus perlatum est ad Sedem Apostolicam. Sed calliditas & malitia Pelagianorum, quæ Honorii vigilantiam fefellerat, haud fallere potuit curam ac sollicitudinem Gelasii I. Pontificis Maximi pro totius Ecclesiæ salute acriter excubantem, qui gravissimis litteris Honorium monuit, ne Pelagianam hæresim Romanorum Pontificum auctoritate non semel, sed iterum ac sæpius prostritam, ipse per incuriam in provincia Dalmatica repullulascere sineret. Rescripsit quidem Honorius Gelasio, conatusque est tum de negligentia in re tam gravi ac periculosa se illi purgare, tum opinionem illam de Pelagianis erroribus in Dalmatiam investis ex ejus animo evelle; & mirari se ait, quod tam faciles perviasque aures inanibus rumoribus nullo auctore satis certo Romam delatis præbuerit: sed his responsis acceptis minime acquievit Gelasius, atque alteras ad Honorium litteras dedit, quarum caput est, Romani Pontificis curam ac providentiam, quæ per omnes Ecclesias latissime diffunditur, ad omnem hæresos suspicionem vel tenuissimam commoveri excitarique debere: ubi enim agitur de religionis integritate, satius esse videri nimis sollicitum, quam minus cautum. Itaque si quid Pelagiani in Dalmatia conatiferint ad religionem labefactandam, eorum motus conatusque statim cohibeat; sin minus, ne quid tale moliantur in posterum, etiam atque etiam provideat. Quod de Pelagiana lue in ecclesias Dalmaticas grassante Romam allatum est, id aliqua ex parte verum fuisse censuit Baronius ad an. 493. Sed cum ne vestigium quidem ejus hæreseos sub illis Episcopis, qui ab Honorio proxime ac deinceps Ecclesiæ Salonitanæ præfuerunt, in Dalmatia extitisse proditum sit, aut rumores illos falsos fuisse oportet, aut pestem illam, simulatque Dalmatiam pervasis, Honorii cura & solertia depulsam atque extinctam esse necesse est.

Schisma ob-
rium capi-
gulum
causam ex-
ortum, quo
impliciti
sunt Dal-
matia.

Post quintam Synodum æcumenicam, cujus auctoritate confixa sunt, ac damnata tria illa celeberrima Capitula, idest scripta Theodori Mopsuesteni, Epistola Ibæ Edeffeni, & Commentarii Theodoretæ Cyrensis, schisma pertinax & diuturnum in duas partes Ecclesiam distinxit; aliis pro damnatione, aliis pro defensione eorumdem Capitulorum acerrime dimicantibus. Cum autem Romani Pontifices & quintam synodum receperint atque approbaverint, & damnationem trium Capitulorum ratam habuerint, exinde dicti sunt habitique Schismatici, quicumque a Romani Pontificis aliorumque præsertim Orientalium Episcoporum communionem se segregare se maluerunt, quam causam trium Capitulorum semel susceptam deferere. In hanc schismaticæ coitionis societatem cum Episcopi Africani, Aquilejenses, & Illyrici nomen dedissent, Dalmatæ etiam traxerunt; quin imo Frontinus Anrastes Salonitanus præcipuas in ea partes sibi desumpsit, & ducem se atque antesignanum schismaticorum præbuit, qui ab eo dicti etiam sunt Frontinianistæ. Verum quamvis hujusmodi labes, quæ tum ecclesiæ Dalmaticæ

inhæsit, purgari omnino, eliquæ non possit; tamen quidquid in ea re peccatum est, id habet aliquid excusationis, non illius quidem satis justæ, sed quæ probabilis videri possit.

Nam primum quidem ante tria Capitula tum quintæ synodi, tum Pontificum Romanorum auctoritate ac decreto proscripita, omnes omnino Episcopi Occidentales cum Romano Pontifice in eorum defensionem non solum sine culpa, sed etiam cum laude consenserant; id quod ad Concilii Chalcedonensis auctoritatem fartam testam tuendam pertinere putabatur, quippe Patres Chalcedonenses tria illa Capitula approbasse videbantur, cum Ibam Edeffenum, qui Theodorum Mopsuestæ Episcopum Nestorianæ perfidiæ defensorum summis laudibus extulerat, & Theodoretum Cyrensem, qui pro Nestorio contra Cyrillum scripserat, in communionem recepissent, postquam uterque in Nestorium atque Eutychem rite anathema dixerat. Nec vero laude caruit temporibus illis Synodus Illyrica quadriennio ante Concilium quintum æcumenicum habita, in qua, Frontino fortassis auctore præcipuo, decretum est pro tribus Capitulis sic tamquam pro aris ac focis pugnandum esse, rejectumque Edictum Justiniani Imperatoris, qui dolo ac fraude Eutyrianae deceptus, Capitula illa ab omnibus proscribi jussit. Deinde vero postquam & quinta synodus, & Romani Pontifices, salva Concilii Chalcedonensis auctoritate ac reverentia, Capitula illa damnarunt, illorum defensoribus quod antea laudi fuerat, tum crimini esse coepit; quamquam defensio illa inscientiæ potius, quam prave voluntati tribuenda erat; & culpa omnis, si quæ fuit, communis illorum temporum fuit, orta ex quadam falsa opinione, quæ apud Occidentales percrebuerat, nullam Capitulis censuram infligi posse, quæ Concilii Chalcedonensis auctoritatem non impeteret, id quod longe aberat a veritate. Nam quarta Synodus Ibam ac Theodoretum, cum e formula præscripta, conceptisque verbis Nestorium, & Eutychem ejurassent, cum Ecclesiæ in gratiam restituit: de illorum scriptis, cum essent perspicue impia & hæretica, & opinione omnium damnata, sententiam ferre supervacaneum censuit. Quinta vero Synodus utriusque personæ quidem pepercit, sed scripta damnationi subiecit; & præterea Theodorum Mopsuestenum nominatim anathemate percussit, quem Patres Chalcedonenses nulla censura afficiendum esse putaverant, propterea quod jam pridem vita decesserat. Caterum utraque Synodus tum in sancienda stabiliendaque fide orthodoxa, tum in damnanda execrandaque impietate Nestorii, Eutychetis, & aliorum, qui hos præcesserant, hæreticorum, egregie consensit. Verum enimvero Occidentalium animis altius, quam ut evelli posset, infederat opinio illa, damnatione trium Capitulorum de auctoritate Concilii Chalcedonensis vel plurimum diminutum; tri; quam ut in integrum restituerent, animo obstinato decreverant, & triplicis Capituli patrocinium susceptum mordicus tenere; & Acta quintæ synodi constantissime respuere; qua in re si quid peccabant, ignorance potius, quam malitia peccabant; & si culpa aliqua tenebantur erroris humani, ab omni certe vel hæresi, vel hæreseos suspitione longissime aberant; qua quidem culpa non modo Illyrici & Dalmatæ, sed Africani etiam, Galli, Hispani, Itali, cæterique Occidentales ponendi sunt; verum Aquilejenses & Dalmatæ nimio quodam studio sanciendæ tuendæque auctoritatis Concilii Chalcedonensis longius, quam

Rationes,
quibus im-
pulsæ sunt,
ut tria Ca-
pitula de-
fenderent.

in quo pos-
simum
peccave-
rint A-
quilejenses
& Dalmatæ.

ceteri, progressi seipso ab eorum omnium societate & communione divulserant, qui tria illa capitula damnarent, & quintam Synodum reciperent; ex quo factum est, ut hi potissimum dicti fuerint, habitique schismatici; nam reliquis schismaticæ infamiae notam inultam non invenio, propterea quia in ea mentis ac judiciorum dissensione voluntatis atque animorum conjunctionem, pacemque ecclesiasticam cum Romano Pontifice ejusque partium Episcopis retinebant; qui demum errore agnito, alii citius, alii serius & Capitula illa ejurarunt, & qua dignum erat reverentia atque honore synodum quintam susceperunt. Aliis vero, qui ab summo ecclesiæ Hierarcha, & Episcopis cum eo sentientibus, ita dissidebant, ut secessionem etiam, coitionemque schismaticam fecerint, est quatenus aliquid veniæ dari possit. Cum enim mordicus tenerent, omnique studio defendendum putarent, quidquid de recta in Deum fide contra Eutychetem Chalcedone sancitum fuerat, id quod illis laudi dandum erat; opinionis errore inducti existimabant, cum causa Concilii Chalcedonensis causam trium Capitulorum ita conjunctam esse, ut hæc deferri non posset, quin illa proderetur; ac propterea religio his erat communione ecclesiastica cum illis jungi, qui proscripris tribus Capitulis, actis decretisque Chalcedonensibus insanabilem plagam imposuisse videbantur; veriti, nimirum, ne hinc suæ ipsorum sinceræ integræque fidei aliqua labes adheresceret. Verum nulla neque venia, neque excusatione dignos censeo, qui obstinatione quadam sententiæ repudiantes omnia, quæ ad eorum animos curandos adhibita sunt remedia, errorem illum & schisma in multas ætates propagarunt, a quo neque auctoritate Romani Pontificis, neque Episcoporum fere omnium, qui resipuerant, unanimi consensu, neque ullis argumentis, aut comminationibus, aut pollicitationibus deduci se ad obsequium & concordiam passi sunt; veluti Aquilejensis Provinciæ Episcopi, quos pertinax illa distractio per annos centum & quinquaginta ab Ecclesiæ capite, ejusque membris abscessos tenuit.

Dalmata
errore agnito, de-
pulsosque
Schismaticos
eorum
Principe
Frontino
Ratim resipuerunt.

Verum non cadit in Dalmatas ista reprehensio, quibus ut commune fuerit cum Aquilejensibus schisma, pertinacia certe communis non fuit; nam simulatque Frontinus auctor ac princeps factionis schismaticæ decreto Justiniani sede Salonitana depulsus exulatum abiit, Dalmatæ cognito ac depositio errore cum summo Pontifice, & Ecclesia in gratiam redierunt. Haud multis quidem post annis, cum Probinus Salonitanum Pontificatum adeptus a Catholicis ad Schismaticos defecit, turbatum est in Dalmatia, resque iterum ad Schisma spectare videbatur, sed biennio post, Probino sponte ob metum Justiniani abeunte, seque ad Paullinum Antistitem Aquilejensem recipiente, periculum omne discussum, pax & tranquillitas restituta est. Ceterum si qua ex eo schismate macula Dalmatis inhaesit, ejus omnino delendæ præclaram occasionem attulit gens Gothica, quæ jampridem in Dalmatiam irruperat, & aliquot locis præsertim mediterraneis in suam potestatem redactis, rerum ibidem potiri cœperat. Ex ea quippe gente sex Reges extiterunt Christiani nominis acerbissimi hostes, quorum primus Sevioladus, sive Senudialus primam adversus Christianos persecutionem edixit, post quem sub duobus Regibus Selemiro & Bladino res quietæ ac tranquillæ fuerunt. Sed Bladino extincto, Ratimirus bellum in Christianos redintegravit, quod quatuor deinceps Reges acerbum in modum persecuti sunt, & bonorum

Illyricum Sacrum.

multationibus, exiliis, cædibus in fortunas vitæ tamque Christianorum grassando, nulla propemodum, quæ in eos non ederent, crudelitatis exempla prætermiserunt; quæ omnia Dalmatæ animo magno atque alacri religionis causa cum pertulerint, quidquid labis ignominique superioribus annis ex eo schismate contraxerant, præclara Christiani nominis confessione eluerunt. Inviçtam Dalmatarum fidem & constantiam summopere commendat Presbyter Diocleates in eo libro, quem de Regno Slavorum scripsit: *Quorum* (idest sex illorum Regum) *temporibus, semper in persecutione fuerunt Christiani, & quia inimici & persecutores Christianorum, longum duximus narrare eorum iniquos actus, & vitam, quoniam ad meliora & delectabiliora tendere festinamus. Attamen diebus eorum multi Christiani, ex maritimis, & transmontanis regionibus, nolentes se inquinare eorum pollutis moribus, fugiebant quotidie, undique jungebant se illis, qui in montanis, & locis fortioribus manebant, eligentes magis cum eis sustinere persecutiones & penuriam, & salvare animas suas, quam gaudere ad tempus cum gentilibus &c.* Hæc paullo aliter, & copiosius descripta e codice Slavonico, qui Regum Dalmatiæ & Croatia gesta complectitur, M. Marulus in Latinum sermonem transtulit: *Ipse autem Sevioladus imperavit Christiano nomini infestissimus. Eos itaque, qui maritima incolebant Dalmatiæ oppida, frequentibus afficiebat injuriis. Anno imperii sui XII. vita decedens filio Selemiro Regnum reliquit. Hic Patri natura ac moribus longe dissimilis erat. . . . Bladino vita functo Regni gubernacula suscepit Ratimirus, qui a vita humanitatis penitus expers inimico animo in Christianos erat; non pauca Regni oppida, quæ ab illis habitabantur, evertit, ipsos vero in servitutem redegit; sed iis præcipue infestus, qui maritima Dalmatiæ loca incolebant. Itaque quæ avi patrisque benignitas coli frequentarique fecerat, vasta ac desolata illius reddidit duritia; plerique Christianorum latebras sibi quasi vivere ad sylvarum deserta, montiumque solitudinem se transferendo, vitamque admodum misere sustinendo, dum spes foret se, Deo miserante, meliorem tandem Dominum sortituros; neque illos ea spes fefellit, quamvis usque ad quintum Regem dilatus est eventus. Etenim haud multo post moritur Ratimirus absque liberis; nullaque post se prole relicta; susceptus tamen est in ejus locum quidam ex propinquis, deinde & hoc mortuo alius, uterque autem gravis atque molestus Christiano nomini in primis fuit; deinde alii duo unus post alium regnaverunt, omnes tamen ut melioribus locum darent, satis celeri morte de medio sublatis sunt. Ceterum quamdiu vixerunt, usque adeo nostræ religioni infesti erant, ut nonnulli ex Christianis a persecutoribus afflictis ad illorum ritum declinarent; sed quibus fides vita charior erat, omnia extrema perpeti malebant, quam gentilitatis erroribus implicari. In utroque tamen codice, unde hæc descripsimus, aliqua sunt, quæ cum historia illorum temporum non satis coherent, quæque vel corrigi, vel aliqua interpretatione adhibita explicari debent; id quod a nobis præstandum erit, cum ad narrationem rerum per ea tempora gestarum ventum fuerit. Ad hanc, quam dixi persecutionem fortasse spectabat S. Gregorius lib. I. ep. 43. litteris datis ad Episcopos per Illyricum, quos hortatur, ac monet, ut Episcopos hostilitatis furore suis sedibus expulsos ac profugos clementer accipiant, eisque ad victum, & cultum necessaria benigne suppeditent. Sed, ut quod sentio, ingenue confitear, sane vereor, ne Auctor Regni Slavorum seriem Regum illo-*

Fides &
constantia
Dalmatarum
inviçta in per-
secutione
Gothica.

Descriptio
persecu-
tionis Got-
thica.

Hæc persecutio
Gotthica
non satis
certa.

Christiani
in Dalmatia
vexati
a Gotthis,
ab Avari-
bus, & præ-
sertim a
Slavis;

quorum
postremi
pia Dalmat-
arum
consuetu-
dine ad
Christianam reli-
gionem
graducti.

Dalmatæ
ab omni
Albigensibus
impuri-
tate
immunæ.

Egregie
pugnant
adversus
Lutheri &
Calvini
hæreses.

illorum, & Gotthicam illam persecutionem inde usque a partibus Aquilonaribus ultra Danubium, ubi rerum potiebantur, in Dalmatiam per errorem, atque inscitiam transtulerit; id quod cap. 4. §. 2. monuimus, & alio loco accuratius in disquisitionem revocabimus. Verum ut falsa sit & commentitia persecutio illa, de qua meminit Presbyter Diocleates, non defuit tamen Dalmatis occasio & suæ in Deum sinceræ fidei probandæ, ac declarandæ, & pro qualibet admissa culpa schismatica Deo Ecclesiæque satisfaciendi, sive ab Gotthis partim Ethnica superstitione obstrictis, partim Ariana pravitate imbutis, per quos crebras in Dalmatiam irruptiones temporibus illis factas esse accepimus; sive ab illa Aquilonarium gentium colluvione in Dalmatiam effusa, quæ Salonæ excidium, & nobilissimis civitatibus vastitatem attulit; sive, demum a Slavis Deorum inanum cultui deditis, qui cum sæpe hanc regionem vastassent, tandem Heraclii Imperatoris concessu stabiles in ea sedes ac domicilia collocarunt. Hi omnes cum odio capitali a Christianis & Catholicis dissiderent, haud dubium est, quin multa & acerba pro Christo perferendi causam occasionemque Dalmatis præbuerint, quorum fides ac religio quanto acerbioribus conflictata est injuriis & calamitatibus, tanto plus eidem & firmitatis & constantiæ accrevit. Tantum vero abfuit, ut vicinitas Slavorum, velutique contagio ejus gentis, aliquid impuræ superstitionis afflaret animis Dalmatarum, ut potius horum honesta ac pia consuetudine, Christianisque moribus, & exemplis mansueti Slavi ipsimet, atque exculti insitam ferociam paulatim deponerent, & suave Christi jugum volentes libentesque susciperent. Ita factum est, ut ex indigenis advenisque, quamvis & natura, & lingua, & moribus, & religiositate omnia ritibus atque institutis longissime inter se discreparent, unum Christi ovile fieret, ac gens utraque legum & Sacramentorum communione in unius Ecclesiæ corpus coalesceret. Neutros tamen seu novos, sive antiquos Christi cultores virtutes exercendæ, fideique probandæ materiam desiderare passi sunt reliqui Slavi, qui avitam superstitionem, insitumque adversus Christianos odium usque ad novum æræ Christianæ sæculum retinebant, dictique sunt ex eo Pagani, ut ait Constantinus Porphyrogenitus, quod baptismi expertes essent, itemque ab Regione, quam occupabant inter Cetinam & Orontium, sive Tilurum & Naronem, Arenitanos appellatos ferunt.

Sæculo decimo tertio ineunte Albigenes, veterum Manichæorum execranda propago, Bosnam Dalmatiæ finitimam nefariis opinionibus ac flagitiis infecerant; & propius nihil est factum, quam ut pestis illa in Dalmatiam pervaderet; sed omnes aditus diligenter obsepsit tum solertia & vigilantia Bernardi Archiepiscopi Salonitani; tum mira & egregia illius gentis conspiratio ad veterem tuendam integritatem morum ac fidei, a qua ut omnem labem averterent, flagitiosam illam impurorum hominum colluvionem Bosnensium montium angustis inclusam intentissima custodia adhibita tenuerunt. Sed quam essent Dalmatæ & antiquæ incorruptæque fidei tenaces, & novarum ac pestilentium opinionum olores, plane & perspicue cognitum est sæculo decimo sexto, cum Lutherana, & Calviniana lues longe lateque per omnes Septentrionales regiones diffusa, quamvis prope ab Dalmatia ingentes animarum strages ederet, nullos tamen aditus invenit, per quos ad hanc provinciam labefactandam irreperet. Non defuere quidem in Dalmatia Lutheri impii sectatores quidam occul-

ti, qui per ambages identidem perniciose dogmata in vulgus spargerent, ac miris artibus rudes ac simplices homines a recta in Deum fide, atque Ecclesiæ gremio abducere conarentur; e quorum numero, haud doctrina, & ingenio, quam perfidia & impietate clariores extiterunt Jacobus Spalatensis, & Matthias Flaccius celebris in primis Hæresiarcha, alique pauci, non modo Lutherana tabe ipsimet infecti, verum etiam mire cupidi ejusdem inter suos populares vulgandæ ac disseminandæ. Sed horum fraus atque impietas simul detecta est, & omnium execrationibus ac maledictis explosa, qui cum omnium in se odium, justamque indignationem sustinere non possent, voluntarium sibi exilium consciverunt. Sæculo proximo ineunte M. Antonius de Dominis nobilis Hæresiarcha obrepserat ad sedem Spalatensem simulatione pietatis, & commendatione insignis doctrinæ. Ex illo editissimo dignitatis ecclesiasticæ fastigio cœpit paulatim eas opiniones hominum mentibus instillare, quibus sensim ad pravitatem hæreticam induci possent, Ecclesiæ instituta ritusque in contemptum adducere, de auctoritate Romani Pontificis detrahere, callidoque usus artificio id maxime conari, ut totius ecclesiasticæ Hierarchiæ formam ac statum convelleret. Nec vero Spalatenses ac Dalmatas veræ pietatis studiosissimos & antiquæ disciplinæ tenacissimos diu fallere potuit Pastoris improbi & fraudulentæ malitia, latensque sub ovis pelle rapacitas, nec prius deprehensa quam rejecta est. Itaque licet genere, doctrina, dignitate vel plurimum auctoritatis sibi apud suos conciliasset, ne unum quidem e suis sive amicis, sive affnibus, sive civibus a religione, ecclesiæque sinu abstrahere potuit, quin adeo in omnium offensionem atque odium incurrit, ut iram furemque popularem clandestina fuga sibi prævertendum ratus, in Angliam usque confugerit, ubi religionis ac virtutis larva deposita, palam fidei & Ecclesiæ bellum indixit. Tam singulare enim ac fervens apud Dalmatas extitit, semperque viguit studium orthodoxæ, ac sinceræ fidei retinendæ propugnandæque, ut simulatque increbuit suspicio alicujus hæreseos, omnes illico ad eam vel arcendam, vel exterminandam præclara consensione judiciorum ac voluntatum conspiraverint.

Nec vero minor extitit adversus Ecclesiam Romanam Sedemque Apostolicam Dalmatarum ob-servantia, atque obedientia, quam fides erga Deum ac religio; quæ duæ res adeo sunt conjunctæ, ut neutra sine altera consistere possit. Ut enim non ignorant se ab ea Ecclesia, quæ cæterorum omnium mater ac magistra est, recte pieque vivendi leges, primumque ordinarium ac stabilem Episcopum, a quo regi, & quæ sibi credenda, quæque facienda essent, cognoscere accuratius possent, per B. Petrum accepisse; ex eoque fonte Christianam doctrinam & institutionem hausisse, unde nihil non purum & incorruptum hauriri potest; ita illud etiam intelligunt, se peculiari quodam conjunctionis, fidelitatis, & obsequii vinculo Ecclesiæ eidem obstrictos esse, ad quam, ut scripsit Irenæus lib. 3. adv. hæres. propter potentiorum principatum necesse est omnem convenire Ecclesiam; in qua semper conservata est ea, quæ est ab Apostolis traditio. Et vero Dalmatis semper cum summis totius Ecclesiæ Hierarchis singularis quædam conjunctio intercessit, perpetuis mutuisque inter utrosque officiis confirmata, ut hi quidem erga illos nihil paternæ curæ charitatisque prætermiserint, illi vicissim se his filios morigeros obsequentesque præbuerint. Nam primum quidem Romani Pontifices, cum

Dalmatarum erga sedem Apostolicam fides & ob-servantia;

Romanorum Pontificis in Dalmatias benevolentia ac beneficentia.

Dalmatarum adversus Romanos Pontifices obsequium ac reverentia.

Conatus Patriarcharum Constantinopolitani ut Dalmatiam ab Romano Pontifice disjungerent.

ceteras Illyrici ecclesias variis Primatibus, sive Apostolicæ sedis Vicariis subjecerint, ecclesiam Dalmaticam horum omnium jurisdictione exemptam in sua potestate retinuerunt, sic omnino, ut antequam Spalatensis Archiepiscopus jus titulumque Primatis obtineret, nullum alium, præter Romanum Pontificem, Primatem agnosceret, a nullo alio jura & leges acciperet; nemoque alius Episcopos Salonitanos, primum Metropolitam, deinde etiam Primates Dalmatiæ, aut consecrandi, aut ad concilia convocandi jus haberet. Et cum omnium Ecclesiarum sollicitudo ad sedem Romanam confluat, in eamque unam incumbat, tamen in tanta curarum, & negotiorum mole, nunquam Romani Pontifices partem aliquam curæ, & cogitationis suæ adjuvendam, instruendam, ordinandamque ecclesiam Dalmaticam derivare, & litteras Pontificias, & Legatos Apostolicos mittere intermiserunt; id quod ex variis hujus historiæ locis intelligi poterit. Nullum vero reverentiæ, obsequii, cultusque debiti officium erga ecclesiam Romanam desiderari potest, quod Episcopi, Clerus, populusque Dalmatiæ non præstiterint. Nam & sanctissima Pontificum scita, quæ vel ad fidem, vel ad disciplinam pertinerent, & Legatos ab urbe missos, qui provinciam ac dioceses lustrarent, subortasque controversias dirimerent, qua dignum erat, veneratione, atque obedientia excepit ecclesia Dalmatica; quin etiam ad se ut mitterentur, ultro ipsa sæpe postulavit. Si quid vero esset, aut de quo dubitaretur, aut unde aliquid periculi ingrueret, quod decernere per se ipsa, vel discutere nequiret, more majorum confugere ad sedem Apostolicam consuevit, quæ sibi & lucem in rebus dubiis, & præsidium rebus afflictis, vel in aliquod discrimen adductis afferret.

Ceterum incredibile dictu est, quantum operæ industriæque adhibuerint Patriarchæ Constantinopolitani præsertim post Photianum schisma, ut quemadmodum plerasque Illyricas Ecclesias avulserant, sic Dalmaticam quoque ab jurisdictione Patriarchæ Romani divellerent. Ac semel quidem, quod optabant, perficiundi mira opportunitas adfuit. Basilii Macedo, is qui post obitum Ignatii Photii in sedem Patriarchalem restituit, classe in sinum Adriaticum immissa, Saracenos navali prælio vicit, Ragusum obsidione exemit, Dalmatiam omnem barbarico illo metu ac periculo liberavit. Tum Basilii, ex ea victoria rei bene gerendæ opportunitatem nactus, Photio instigante, Dalmatas tam singulari beneficio devinctos, ingentibus insuper promissis illectos facile perpulit, ut se in fidem traderent ditionemque Patriarchæ Constantinopolitani. Itaque Georgius Spalatensis Archiepiscopus ceterique Dalmatiæ Episcopi & Optimates, ut morem gererent Basilio publicæ salutis vindici, ejusque contra Barbaros auxilium sibi conciliarent, necessitate potius, quam voluntate ad Constantinopolitanum a Romano Patriarcha deficiunt, salvo tamen & indissoluto communis obedientiæ vinculo, quo universa Ecclesia cum summo totius orbis Christiani Pontifice colligatur. Sed brevis admodum fuit hæc Dalmatiæ ecclesiæ ab Romano Patriarchatu distractio. Nam Sergio haud multo post rebus humanis exempto, Joannes VIII. Pontifex Maximus ad Clericos Salonitanos litteras gravissimas dedit, quibus suæ illos defectionis arguit, hortatur ac monet, ut Patriarchali Romanæ sedis auctoritati, unde Græcorum fraude ac do-

Illyricum Sacrum.

lo subducti fuerant, sese iterum subficiant, ne patientur Marinum electum Archiepiscopum Spalatensem aliunde, quam a sede Apostolica consecrationem petere, palliumve accipere: sibi curæ futurum, nequid molestiæ illis ob eam causam Græci exhibeant. In eandem sententiam scripsit ad Vitalem Jadrensem, Dominicum Absorensem, ceterosque Dalmatiæ Episcopos; & litteras utrasque ad eos perferendas dedit Joanni Presbytero, quem ad Michaellem Regem Bulgarorum de Bulgaris ad gremium Ecclesiæ Romanæ revocandis Legatum misit. Hisce litteris prompte & alacri animo Episcopi, Clerus, populusque obtemperarunt; & Dalmatia universa ad pristinam erga Patriarcham Romanum observantiam se retulit; & Marinus more majorum ex auctoritate Joannis Pontificis consecratur, ab eoque Pallium accipit. Postea vero, cum Imperatores & Patriarchæ Constantinopolitani paullatim omnes Illyrici Orientalis Ecclesias ab Romano Patriarchatu distraxerint, Dalmatica nullis Græcorum seu fraudibus, seu minis, seu pollicitationibus adduci potuit, ut de nexu illo peculiaris fidei atque obedientiæ, quo, inde usque a principio Christiani nominis, adstricta est Romanæ Ecclesiæ, aliquid remitteret, aut relaxaret. Exinde autem ad hanc usque diem tanta extitit Dalmatarum erga sedem Apostolicam fides, tam singulare studium, tam egregia addictaque voluntas, ut brevem illam temporum illorum defectionem, perpetuo constantique obsequio, omnique adversus Ecclesiam Romanam officiorum genere compensaverint.

Cum recta in Deum fide summum erga res divinas studium, propensamque ad omnia religionis officia voluntatem Dalmatæ conjungunt. Nam ad splendorem ac dignitatem divini cultus quod attinet, nihil sane est, in quo Dalmatæ ab cæteris Christianis nationibus superari videantur; id quod declarat multitudo, magnificientia, ornatuque templorum, ac procuratio rerum divinarum, quam summa majores nostri religione confici ceremoniæque voluerunt, rite ac diligentissime peragi solita; ecclesiasticorum Ordinum, qui sacris solemnibus adesse ac ministrare solent, solers & accurata descriptio; multa in urbibus oppidisque Cœnobia sacrarum mulierum & religionis hominum statis quotidie horis laudes Deo hymnosque canentium; quorum vel exemplis, vel hortationibus miro Christianæ pietatis ardore populus incenditur. Non est autem credibile, quam bene animo affecti sint Dalmatæ erga personas & functiones ecclesiasticas, propensique ad omnia, quæ ad Dei cultum, Cælitumque honorem referuntur. Festos ac solemnes dies rite sancteque concelebrant; Sacras ædes non minus religiose quam sedulo frequentant, divinisque mysteriis interfunt tam intento animo, pioque, ut religio intimis concepta sensibus, e vultu totoque corpore ad modestiam & venerationem composito emineat. Erga Episcopos, inferiorisque gradus Præpositos ecclesiarum summam adhibent reverentiam; eorumque monita ac præcepta, non secus ac si essent divina oracula, excipiunt; secundum Deum, augustissimam Dei matrem, ac Cælitates omnes, sed in primis Tutelares Dalmatiæ præcipuo cultu venerantur; ædes in eorum honorem Deo dicatas, præsertim ubi eorumdem vel aliquæ asservantur reliquiæ, vel integra conduntur corpora, & caste ad-eunt, & muneribus colunt, & in periculis rebusque asperis ac perditis cælestem ibi opem,

Illyricæ Orientali ab Romana sede avulso Dalmatia in hujus ditione perpetuo manet.

Dalmatæ ad omnia pietatis ac religionis officia se propensi.

Templa
religione
& miracu-
lis incly-
ta.

Divorum meritis ac precibus apud Deum interpositis, suppliciter implorant. Et cordi esse Deo, acceptamque hanc singularem Dalmatarum erga res divinas affectionem, studiumque Numinis colendi, ac debitos Superis honores impertiendi, ex eo percipi licet, quod non pauca sint in hac regione sanctuaria antiqua veneratione, & multis illustribusque miraculis inclyta, in quibus sane Deus, Divique miro quodam modo presentiam suam declarant, promptamque operam sive ad pericula avertenda, sive ad beneficia obtinenda hominum generi divinitus collatam; id quod tabellæ votivæ parietibus affixæ testantur. Quocirca hæc potissimum loca, quibus vel sacræ Divorum exuvie, vel Christi Domini, vel Deiparæ Virginis effigies thaumaturgica summam sanctitatem conciliant, ab advenis juxta incolisque eximia religione & frequentia celebrantur; præsertim cum crebra & præclara cujusque generis miracula ad eorum venerationem homines alliciant. Hæc autem, qua Dalmatarum animi imbuti sunt, antiqua & constans pietas, ac religio, secundum Deum attribuenda est præclaris illis legibus, quas de statis ac solemnibus cæremoniis, de festis diebus, de cultu templorum, de mysteriis divinis rite obeundis, sæpe condiderunt Episcopi in conventibus ecclesiasticis. Fuit enim in ecclesia Dalmatica vetus, & numquam intermissa consuetudo cogendi Nationales, Provinciales, Diocesanas Synodos, non solum ad faciendam ecclesiæ disciplinam, & Clerici populique mores ad veterem sanctimoniam revocandos, sed etiam ad ea præscribenda & constituenda, quæ ad incrementum & dignitatem cultus divini, atque ad omnia religionis officia, qua dignum est, cura & sedulitate exsequenda pertinerent.

Frequens
olim in
Dalmatia
usus Syno-
dorum co-
gendari.

Illud autem permirum mihi videri solet, quod cum Dalmatæ cingantur omni propemodum ex parte heterodoxis gentibus, & partim ab ecclesiæ communione diffociatis ac diremptis, partim apertis & capitalibus Christiani nominis hostibus; in medio tamen Nationis prævæ tanta vigeat religio, pietasque efflorescat, quanta maxima vel in hac nostra Italia, idest in intimo Ecclesiæ Catholicæ sinu desiderari posset. Sed alterum illud longe mirabilius est, quod non ita multi sint in ea regione operarii Evangelici, ac verbi divini Præcones, qui populum divinis præceptis ac mysteriis erudiant, atque ad omne Christiani officii munus instruant; quod si ad præclaram indolem religionis Dalmatarum animis divinitus impressam accuratior institutio & doctrina accederet, & multo uberiores Christianæ pietatis fructus ederent, & longe majores in omnibus virtutibus Christiano homine dignis progressus facerent. Et quamvis in urbibus oppidisque præsertim maritimis non desint, qui cives & oppidanos excolant, eosque ad studium pietatis Christianæque vitæ instituant, in pagis tamen vicisque, præsertim mediterraneis & alpinis, magna operariorum penuria laboratur; quæ quidem in loca illud Evangelicum optime quadrat: *Messis quidem multa, operararii autem pauci*. Homines quippe illi, quamvis rudes & agrestes, sunt tamen tum res divinas discendi percupidi, tum ad disciplinam bene pietate vivendi mira docilitate præditi; & si ab recto tramite declinant, non tam voluntate, & malitia, quam inscitia & errore aberrant. Quare cum illarum gentium animi & parati sint ad doctrinæ Evangelicæ semen excipiendum, & uberes spondeant fructus, nisi decissent, qui solum illud excolerent, divinique verbi sementem sererent, co-

piofa enim vero indidem messis colligi inferri- que in horreum Dominicum posset. Atque in aliis sane regionibus tanta est Evangelicorum operariorum copia, ut cum multorum opera ibidem non sit necessaria, recte in eos illud convenire posse videatur; *quid hic statis tota die otiosi?* Ex his porro si qui sunt, qui divini cultus propagandi, æternæque procurandæ hominum salutis desiderio flagrant, habent sane, ubi præclaram istam sitim & cupiditatem explere queant. His enim Dalmatia ingentem aperit campum, in quo excurrere egregia illa in Deum & proximos charitas, exerceri que possit. Ut autem hæc loca aditu & peragratu sint ardua ac difficilia, multisque incommodis obsepta, & sæpe opportunis ad victum cultumque subsidiis destituta; operæ tamen quamvis laboriosæ in illis excolendis positæ utilitas, divinæ gloriæ amplificatio, multorum mortalium propter inscitiam Christianæ institutionis ac doctrinæ pereuntium salus, omnium laborum ac difficultatum magnitudinem abunde compensabit: & quæ cum lacrymis viri Apostolici seminaverint, cum gaudio metent; uberrimique animorum fructus indidem percepti tum omnem præteriti doloris incommodique sensum extinguunt, tum vero Evangelicos satores incredibili lætitia perfundent, ac *venientes venient cum exultatione portantes manipulos suos*.

C A P U T VII.

De insulis Illyrici maritimi, sive Dalmatiæ bodiernæ.

Insularum Illyrico seu Dalmatico littori objectarum tanta est multitudo, ut Plinius haud sane indiligens rerum & locorum investigator eas plus mille esse scripserit, modicis fretis euripisque discretas: *Illyrici ora*, inquit lib. 3. cap. 26. *mille amplius insulis frequentatur, natura padofo mari, æstuariisque, tenui alpeo intercurrentibus*. Haud equidem ignoro fuisse nonnullos, qui Plinium reprehenderent, quod in ea computatione, verisimilitudinis etiam, non solum veritatis fines transilierit. Non desunt tamen permulti præclari in Geographia ac nobiles, qui eodem, ac Plinius, numero insulas Illyricas definiunt. Adde Plinium, cum hæc scriberet, eo spectasse, ut ingentem earum multitudinem significaret, non secus ac facere soleant ii, qui cum rerum prope innumerabilium summam colligere nequeant, illas juxta morem loquendi satis usitatum, plures esse dicunt certo eo ac definito numero, quamvis magno, quem ipsi pro arbitrio constituunt. Præterea si vulgares etiam ignotique nominis scopulos, ac præsertim eos, qui passim ab Auctoribus exiguarum insularum appellatione donantur, Dalmaticis insulis annumerare volueris, profecto eam inde summam conficies, quæ mille insularum numerum facile excedat. Utcumque res se habeat, satis constat insulas Illyricis littoribus objectas esse quamplurimas, vix ut alia sit intra ostium Oceani ora maritima, quæ pluribus insulis frequentetur. Hæc tanta insularum multitudo mirum quam opportuna sit navigationi Adriaticæ, quippe cum ab naufragiis tutum præstet maritimum iter. Nam eos, qui navigant præter oram Illyricam, insulæ objectæ protegunt, & quasi quidam aggres ac moles oppositæ fluctibus ac procellis, omnem maris tempestatumque vim arcant, sic ut navigia etiam justæ magnitudinis totum quam longum est

Insularum
Dalmatiæ
multitu-
do, op-
portunis
res, & com-
moditas.

Adria-

Adriaticum fretum, interiore hac navigatione, extra periculum naufragii percurrere ultra citroque possunt. Id animadvertenter, & scriptum reliquit Constantinus Porphyrogenitus de Admin. Imp. cap. 29. *Insulae parvae sunt Dalmatiae subiacentes usque Beneventum frequentes, plurimaeque; ita ut tempestatem illic naves non timeant.* Si quod vero a piratis ex inscopinato periculum ingruat, ubi vis invenies, quo te recipias; haec siquidem insulae onerariis & navibus cuiusque generis receptum ad declinandos lembos piraticos tutissimum praebent. Ad haec: navigationem Illyricam tot insulae tamque frequentes maxime portuosam efficiunt; ubique enim se aperiant & offerunt portus, in quibus fessi ab itinere nautae vectoresque conquiescant; ac sibi contra maris hostiumque assultus perfugium parent. Ex his autem portubus aliqui sunt vel integris classibus excipiendis idonei, & natura manuque egregie muniti, quos nullus hostilium navium impetus, nulla maris insaniens violentia perrumpere valeat: quod contra accidit in altero superi maris latere, huic e regione posito; ubi mira insularum paucitas portuum opportunitatem & frequentiam adimit. *Universus igitur orae Illyricae cursus maritimus, aiebat Strabo, optimos habet portus.*

Id praeterea utilitatis afferunt tot insulae modico inter se spatio disiectae, ut Illyricum mare sit piscium apprime ferax, & Scardiniis praesertim ac Thynnibus abundet, aliisque id genus piscibus, qui scopulos amant, & vadosis locis delectantur. Hinc videlicet habent insulares illi, unde sibi facilem victum sumptu vel minimo parent, suasque alant familias; & cum vulgares pisces ad tenuiorum mensas, tum etiam exquisiti & quam optimi, vili admodum pretio coempti, ad lautiora divitum convivia suppetunt.

Neque hic praetereundam censeo pulcherrimam illam speciem, (nam ea quoque scriptorum haud ignobilium litteris celebrari solet) quam admirabilis haec continuatio seriesque insularum exhibet prospectum in eas ex loco superiori captantibus. Jacent illae ab Occasu in orientem Solem longissimo tractu porrectae; aliae propius, aliae longius inter se, & a continenti distantes. Magnitudo earum varia; minores majoribus interjacent, angustis euripis disiectae. Alibi excelsae, & undique abscissae rupes, quarum summa in acutum cacumen a fundo satis lato fastigiantur; alibi colles partim difficili, partim molli clivo assurgunt, quibus arces & castella insident, quae & situ sunt communio, & ex omni aditu, vel terra vel mari; praeclearo ad aspectum; alibi lata & diffusa planities extenditur oppidis ac vicis frequentibus habitata. Multa quidem inculta sunt atque horrida; sed pleraque stationibus atque arboribus laeta, & cultus amantate virentia; ut qui hanc tam variam tamque multiplicem rerum seriem, & quodam veluti nexu continuatam intuentur, nihil esse putent nec visu jucundius, nec specie admirabilius. Hinc efficitur, ut haec insulae jucundam etiam, non tutam solum praestent Adriaticam navigationem; ut enim aliae subinde atque aliae in conspectum se dant Illyricam oram, easque praetereuntibus, vectorum oculos animosque ad se convertunt; & nova identidem rerum specie oblata, eos jucundissime, ac sine satietate detinent, maritimo itineri tedium adimunt, navigationis diuturnae molestias atque incommoda imminuunt; sic ut multiplices haec rerum varietate semper ante oculos obversante, totus Adriaticus cursus, sine ullo fastidii ac laboris sensu peragi & confici possit.

Schymnus Chius in descriptione orae maritimae ab Holstenio in Latinum conversa, insulas Illyricas tripartito divisit, partesque singulas proprio distinctas vocabulo tribus hisce verticulis complectitur.

Ibi insulas similes Cycladibus obtinet (mare Adriaticum)

Quarum quidem alias nuncupant Apfyrtides, Eleftridasque, sed alias Liburnidas.

Strabo autem divisit Illyricum maritimum sive Dalmatiam hodiernam in partes tres, quarum una est Japydia, quam Tedanio, altera est Liburnia, quam Titio flumine Plinius definiit; tertia Dalmatia, quae ad Drilonem usque protenditur. Ad normam ac similitudinem tripartitae huius Strabonianae divisionis, insulas quoque Illyricas tres itidem in partes satis commode distribui posse arbitror; & posthabitis duobus illis prioribus vocabulis Schymnianis nimium antiquis & obsoletis, quae Japodum orae objacent, eas *Japydicas*, quae Liburnorum littora praetexunt, eas *Liburnicas*; quae demum praeter oram Dalmatiae sitae sunt, portus rectaeque in Orientem, eas *Dalmaticas* appellandas esse duximus, communi ceteroquin omnibus vocabulo; nam ut Japydia & Liburnia, sic insulae Japydicarum & Liburnicarum nunc universali Dalmatiae nomine comprehenduntur. Nemo veterum scriptorum insulas Illyricas omnes omnino percensuit, sed alii plures, alii pauciores nominant, & alii alias praetermittunt; nec vero iisdem eadem vocabulis afficiunt; sed mira est varietas nominum, quibus plerumque harum insularum donari solent; & cum vetera ab hodiernis vocabulis longe discrepent, haec cum illis conferre, & quod cuique respondeat, explicare haud facile & expeditum est. Praeterea non eadem est apud omnes ratio ordinis, & disponendarum insularum; quippe quas alii praeposunt, eas alii postponunt. Itaque nomina cum nominibus, antiqua cum recentioribus componere, veterum opiniones inter se discrepantes conciliare, vel rationes afferre, cur aliae aliis praeferebantur sine, insulas ab illis praetermissas superaddere, & suo quasque loco statuere conabimur. Id antequam praestare aggrediar, de insulis Illyricis quae antiqui Geographi scripserunt, ea in unum locum collecta Lectorum oculis subjicenda censeo, ut uno intuitu videre possint, ubi inter se vel diffideant, vel consentiant.

Scylax Caryandensis Illyrico littori has insulas apposuit: *Insula autem huic regioni (Japydum ac Liburnorum) objacent, quarum nomina recensere possum; sunt enim & alia multa absque nomine; Absyrtis insula stadiorum 310, lata autem 120; Eleftrides, Istria, Mentorides. . . . Sunt autem hoc in loco (in sinu Manio) Insulae Proterras, Cratia, Olyntha 11. Stadiorum intervallo, haud paullo majore inter se dissita juxta Pharium, & Issam; hic enim nova Pharus jacet insula Graeca, atque Issa insula, & haec Graeca oppida. Antequam vero ad Naronem fluvium perveneris, ampla regio in mare provenit, atque insula littori vicina, nomine Melita, tum alia huic vicina, quae Corcyra nigra vocatur.*

Schymnus praeter Issam & Pharium, nullas speciatim nominat.

Dionysius Alexandrinus Absyrtides, quarum imensum ait esse tractum, & Liburnicas generatim commemorat. Strabo lib. 7. *Juxta totam quam explicavi oram (Japydicae) insulae sunt Absyrtides, ubi Medea dicitur fratrem suum Absyrtum interfecisse, qui ipsam persequeretur. Deinceps est Cyraeica pone Japodes. Sequuntur Liburnica numero quae-*

Insularum divisio tripartita.

Insulae Japydicae, Liburnicae, Dalmaticae.

De insulis Illyricis qui antiqui Geographi, quae scripserint.

Portuum frequentia.

Mare insularum circumfluum piscibus abundat.

Insularum series ac varietas ad aspectum pulcherrima.

quadraginta; cum alia, notissima autem Issa, Tragurium ab Issensibus conditum. Pharus, quae olim Parus, Pariporum colonia, patria Demetrii Pharii. . . . His (Pleræis) propinqua est Melana insula Corcyra appellata, & urbs a Crediis condita.

Pomponius Mela lib. 2. cap. 7. In Adria Absoros, Celaduse, Absyrtis, Issa, Trucones, Hidria, Eleftrides, Nigra Corcyra, Tragurium.

Plinius lib. 3. cap. 21. Insulares populi Fulsinates & Curictæ. . . . Insulae ejus sinus Absyrtium, Arba, Tragurium, Issa, Pharias Paros ante dicta, Cresca, Gissa, Fortunata. . . . Colentum. Et cap. 22. ad Salontanum Convencum adscribit Issaeos, Colentinos, Separos, Epetinos. Et cap. 26. Illyrici ora mille amplius insulis frequentatur, natura radoso mari aestuariisque tenui alveo intercursantibus. . . . Absyrtides Grajis dicta a fratre Medea ibi interfecto Absyrta. Juxta eas Eleftridas vocantur, in quibus proveniret succinum, quod illi eleftrum appellant, vanitatis Graecæ certissimum argumentum: adeo ut quas earum designent, haud unquam constiterit. Contra Jader est Lissa, quaeque appellata. Contra Liburnos Creteæ aliquot, nec pauciores Liburnica, Celaduse. Contra Tragurium Baro, & capris laudata Brattia: Issa Civium Romanorum, & cum oppido Pharia. Ab his Corcyra, Melana cognominata, cum Gnidiorum oppido distat xxv. m. passuum, inter quam & Illyricum Melita, unde catulos Meliteos appellari Callimachus auctor est: xv. millia passuum ab ea tres Elaphites.

Ptolemæus lib. 2. cap. 27. Insulae autem adjacent Liburniae Absorus, in qua civitates duae Crepsa, & Absorrus; Curicta, in qua civitates duae Fulsinium, Curicum; & Scarduna insula, in qua civitates duae Arba & Colentum; Insula vero adjacent Dalmatiae Issa insula & civitas, Tragurium insula & civitas, Corcyra nigra, Melitine.

Antoninus, sive Auctor itinerarii Maritimi: Insulae Apforos, Brattia, Issa, Lissa, Corcyra, Melta.

Tabula Peutingeriana has insulas littori Illyrico apposuit Curicam, Enkronim, Pamodon, Sissam, Arnam, Boam, Issam, Solentium, Brattiam, Phariam, Taurim, Corcyram, Meletam, Jadesrim, & paucas anonymas.

Nec vero hic mihi tantum sumo, ut omnes Illyricas insulas singillatim enumerem, quod propemodum infinitum esset, Præcipuas recensere, easque eatenus describendo persequar, quatenus operæ pretium esse duxerim. Reliquas vulgares, & nullius aut obscuri nominis, vel leviter attingam, vel ut brevitati ac tempori consulam, omnino prætermittam.

§. I.

De insulis Japydicis.

Insulae omnes Sinus Flanatici cum pertineant ad Japydiam, ab hac regione Japydicas denominandas esse censuimus. Hic sinus, inter Istriam ab Occasu & oram Liburniam in Meridiem deflexam ab Oriente, Japydiam maritimam alluit. Eum Plinius a Flanaticis accolis Flanaticum, Pomponius Mela ab urbe Pola Polaticum, Stephanus a Flanona urbe Flanonicum appellant; vulgo Quarnerum sive Carnerum dicunt, quasi Carnivorum, ut Ortelius interpretatur, ob frequentia fortassis in eo naufragia. In hoc sinu insulas Absyrtides, sive Absyrtides constituunt veteres omnes Geographi. Sed de illorum numero aliqua est inter illos controversia. Scylax Absyrtim, Plinius Absyrtium,

Ptolemæus Absorum sive Apforum vocant, & unicam statuunt. Pomponius Mela duas videtur agnovisse Absorum & Absyrtim. Schymnus, Apollodorus, Strabo, & Plinius etiam capite postremo libri tertii, nullo casu numero definiunt. Dionysius Afer, sive Alexandrinus, cum Absyrti insularum immensum tractum apparere scribit, omnes omnino insulas Sinus Flanatici, quæ & multæ sunt, & sane ingentem maris tractum occupant, ab ea, quæ omnium princeps erat, Absyrtides cognominandas censuit. Ego vero cum Pomponio Mela duas fuisse existimo Absyrtim & Absorum; hanc Osseum, illam Chersum hodie appellant; cum autem perexiguum fretum alteram ab altera segreget, & posteritas utramque ponte imposito conjunxerit, ac perviam utrinque fecerit, aliquibus scriptoribus una omnino insula visa est, quam vel Absyrtim, vel Absorum nuncupant. Cæterum Plinius duas ibidem insulas distinxit, quarum alteri Absyrtio, alteri Crescæ nomen fuerit. Has fuisse arbitror geminas illas Brygeidas Apollonii; in quarum una cæsus cum esset ac sepultus Absyrtus frater Medæ, utriusque ab se nomen dedit; exinde posthabito antiquo Brygeidum vocabulo, altera Absorus, altera Absyrtis appellari cœpit. Rem narrat Apollonius in Argonauticis. Jason Colchica expeditione perfunctus, & Medea Ætæ Regis Colchorum filia cum aureo vellere avecta, partim fluviali navigatione, partim terrestri itinere ad mare Adriaticum pervenerat, & instructis paratisque navibus reditum in Græciam cogitabat; haud longe ab Istria provectus incidit in classem Colchorum, quam Rex Ætæ Absyrto filio tradiderat ad insequendos Argonautas & Medeam repetendam. Classis utriusque congressum Apollonius constituit prope Geminas Diane Brygeidas in propinquo insulas, quarum quidem in altera sacrum erat templum. Utraque consecrata erat Dianæ, in quo dissentit Hyginus, qui pro Diana Minervam substituit; sed in altera sanum erat Dianæ, quod ab advenis juxta indigenisque eximia veneratione colebatur. In hac autem casum Absyrtum, & sepulture traditum Apollonius perhibet. Nam vix Argonautæ Brygeidas insulas præterierant, cum ecce tibi Colchorum classis in conspectum venit. In eo res erat, ut neutrobi prælium declinari posset; Colchi autem & navium & militum numero Argonautis longe præstabant. Itaque Jason satius esse duxit qualibet dummodo tolerabili conditione cum hostibus transigere, quam se suosque iniquo & periculoso certamini committere. Quare internuntiis ultro citroque missis, & acceptis, inter utrosque ita convenit, ut Medeam, cujus causa potissimum Colchi eam expeditionem susceperant, Jason in proxima insula apud Dianam deponeret: Judex interea de utriusque partis sententia deligeretur, qui controversiam dirimeret, ac Medeam vel parenti reddendam, vel Jasoni relinquendam, vel alio ablegandam esse decerneret. Porro Medea cum in templo Dianæ, uti convenerat, deposita esset, fanique Antistite in custodiam tradita, vereri cœpit, ne ad Patrem redire cogeretur, a quo proditionis & fugæ pœnam sibi sustinendam esse haud ignorabat. Ergo Absyrti fratris perdendi atrox atque immane consilium iniit cum Jasone: eo quippe interfecto neminem fore putabat, qui parentis causam ageret, & filiam aut bello & armis, aut lite & judicio repeteret. Absyrtum & Argonautarum muneribus, & blandis pollicitationibus delinitum facile pellexit, ut solus atque inermis ad se in templum Dianæ nocte concubina subreperet. Quem cum mellitis verbis demul-

Jasonis & Argonautarum in mare Adriaticum adveniens

Absyrtus Medæ frater a Jasonis ex infidiis oculis.

Sinus Flanaticus.

Insula Absyrtides duæ.

demulcet, eique quid sui consilii sit ostendit ad fallendos Argonautas, & fugam reditumque in patriam comparandum; repente juvenem incautum, ac nihil tale meruentem, Jason ex insidiis adortus obtruncat; & ne qua sceleris nefarii ac truculentii vestigia exstarent, casum ibidem loci condidit, *ubi*, inquit Apollonius, *adhuc jacent ossa illa inter homines Absyrteos*. Propior vero est hæc narratio, quam altera illa ab Ovidio cæterisque Poetis conficta, qua tradunt a Medea fratrem occisum ac discerptum; eandem vero ejus membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, marisque patris celeritatem persequendi retardaret. Neque ab Apollonio dissentit Orpheus, nisi quod docet cadaver Absyrti demersum, & fluctibus impellentibus allisum esse ad eam insulam, *quam nunc*, inquit, *Absyrtida dicunt*. Sunt, qui eadem Absyrti in Pontum Asiæ minoris provinciam transferunt; argumento esse tum Absorum oppidum ad mare Euxinum, tum sepulchrum Absyrti, quod inibi ostenditur. Sed in ea regione & urbem nomine Absyrti appellatam, & tumulum inanem seu Cenotaphium, non cædis ibidem factæ, sed honoris ac memoriæ causa positum fuisse dixerim. Nam Apollonius, Strabo, Plinius, & alii plures Absyrtum intesectum tradunt apud insulas maris Adriatici, quæ ab eo Absyrtidum nomen sibi adsciverunt.

Ab Absyrti
to insula
Absyrtis
des.

Absyrtis
sive Cres-
ca insula,
ejusque de-
scriptio.

Una igitur Absyrtidum ea est, quam Mela *Absyrtim*, Plinius *Crescam*, nunc Chersum vulgo nominant. Ptolemæus Crepsam non insulam, sed insulam Absori oppidum alterum esse scripsit; e duabus enim unam effecit insulam, quam Absorum vocat, eique duas urbes Crepsam, & Absorum attribuit. Porro Cresca Pliniana, sive Chersus, insula est Sinus Flanatici ab Septemtrione in Meridiem triplo longior, quam latior, Flantum oræ adjacens, unde non ita lato interjecto mari disjungitur; & millia passuum non amplius octoginta circuitu colligit. Regio ferme saxi aspera & montosa; cœli admodum jucunda salubrisque temperies. Sylvis ubique confita est, unde ingens ad comburendum materies suppetit, quam ratibus impositam magna ex parte Vegetiam convehunt. Torrentibus ac fluviis caret; sed uberrius fere undique scatet fontibus, e quibus (ut reliquos taceam) is, quem Sancti Blasii vocant a vico ejusdem nominis, quinto ab urbe Cherso lapide distans, perpetuas aquas emittit, easdemque saluberrimas. In media fere insula, aut non multo secus, visitur lacus plenissimus piscium. Res pecuaria sane ampla est, & fructuosa; & oves præsertim magno incolarum emolumento satisfaciunt. Mellis optimi copiam ingentem insula suppeditat; olivetis, & vineis usque adeo frequens est, ut non mediocrem inde vini oleique numerum commercii causa in alias regiones asportare quotannis soleant; sed frumenti, quod in quatuor menses indigenis sufficiat, vix colligitur. In eo latere, quod respicit Occasum, civitas est, quam insulæ vocabulo Chersum appellant, Crepsam Ptolemæus nuncupavit, ambitu exiguo circumscripta, operis antiqui mœnibus cincta, & in speciem pentagoni planissimo loco explicata; nisi quod, qua ex parte Septemtrioni obvertitur, molli faciliq; clivo assurgit. Cives ad mille & quingentos numerat. Tota fere insula portuosa est; inter alios insignis est portus, urbi subjectus, quem Vallem indigenæ vocant, ubi magno ambitu arcuatum littus excipit ostio admodum lato stagnantes ex alto aquas: is vel situs

Chersus
civitas.

amplitudine, vel securitate stationis, navibus & multis, & quantævis magnitudinis excipiendis tuendisq; peridoneus habetur. Vicos habet insula permultos, sed exiguos atque infrequentes, ac tantum non desertos. Duo sunt castella, natura quam arte, munitiora; alterum in angulo summo ad Septemtrionem, quod *Capitulum* seu *Caput Insulæ* denominatur; alterum in latere occidentali infra Chersum ad septem miliaria situm, cui nomen est Lubenico, & littori ex edito præruptoque monte imminet.

Absorus, quam Plinius *Absyrtium*, Porphyrogenitus *Opisaram*, alii *Auxerum*, vulgo *Offserum* vocant, insula est Crescæ sive Cherso objacens ad Meridiem, quacum jungitur ponte versatili, quem sustollunt, ut naves erectis malis atque antennis per angustas subterfluentis æstuarii fauces ultro citroque transmitti possint. Plus dimidio, quam Cresca, minor est, & vicis, quam oppidis frequentior. Terra partim expatiens in planitiem, partim assurgens in colles ac montes, & cæduas sylvas habet quamplurimas, & uberissima gregibus alendis pascua suppeditat. Quapropter incolæ præcipuos e lignis atque ovibus quæstus percipiunt. Multos etiam e mari circumfluo proventus capiunt; quippe quod omni generis piscibus, ac præsertim Sardiniis & Sgombis abundat, quos, ne putrescant, sale asperfos & conditos in alias regiones asportant, magno cum quæstu compendioque. Duo sunt oppida cognomina; alterum vocant *Losinium magnum*, quod prope a mari spectat in Solem orientem; alterum *Losinium parvum*, in adversa occidentali regione apud sinum maritimum, quem tellus brachiis quodammodo arcuatim porrectis circumplectitur. Is insulæ portus est, opportuno in primis & egregio situ, qui duplici ostio navibus quamtumlibet ingentibus ingressum aperit, stationemque quam tutissimam præbet. Civitas totius insulæ princeps est Absorus, quam *ἡ πόλις Absorum* Ptolemæus, nunc *Offserum* vocant. Exigua est, sed optimis mœnibus cincta, & arcis superiori ad Septemtrionem loco impositæ præsidio satis tuta; & quamvis ultra fretum, quod insulam utramque dirimit, in extrema alterius regione sit posita, ad hanc tamen insulam pertinet, unde etiam nomen accepit. Quidquid circa urbem agri porrigitur, undique pelago, præterquam a Septemtrione, alluitur. Urbs & regio circumjecta obnoxia est Cælo admodum gravi & insalubri, sive quod e crebris æstuariis terra valde palustris est, & uliginosa, atque adeo noxiarum herbarum fertilis; sive quod mons Absorus sive Offserus citra fretum e regione positus salubrioribus ventis ac præsertim meridianis aditum omnem intercludat. Hinc civium mira paucitas, centena capita aut paullo amplius hæc civitas numerat; in ea tamen sita est princeps utriusque insulæ ecclesia, hic ædes Cathedralis cum antiquo ac perinsigni Canonorum Collegio, hic sedes ac domicilium Episcopi, qui tamen statis anni temporibus ad declinandos noxii aeris afflatus inde secedit, & alias in urbe Chersi, alias Losinii habitat.

Offserum
sive Absyrtium,
ejusque
descriptio.

Civitas
Absorus.

Ædes Ca-
thedralis.

Vegla;
olim Curis
da.

Vegla, seu Vegia, Japydiæ littori in Meridiem devexo, & Crescæ insulæ interjecta, illinc angusto admodum freto dirimitur; hinc abest millia passuum circiter novem ad Orientem obversa. Strabo lib. 7. Cyracticam vocat: *ἡ νῆσος Κυρακτικὴ καὶ ἡ Λαυδάς*. Deinceps (post Absyrtidas) est *Cyraetica pone Japodas*. Ptolemæus *Curictam*, & Plinius *Curictas* insulares appellant; Porphyrogenitus *Beclam* nuncupat. *Curritana*, (aut *Curmitana*, ut ex-

Vigilia
urbis in a-
stuaris
Venetorum.

Curicta
urbis Ful-
gii, &
Curicum.

Insula des-
criptio.

ut exhibet alius codex) meminit Cassiodorus 7, Va-
riar. quam Ortelius eandem esse, atque Curi-
ctam existimat; citatque in hanc sententiam epi-
stolam Bertrandi nescio cuius, quam Volfangus
Lazius evulgavit, indeque hæc verba describit:
*Cum autem Noricianus Comes adjuvantibus comiti-
bus Curictana Insula, Veglam vocant &c.* Curie-
tam pro Curicta scripsit Sabellicus. Palladius,
itemque Sabellicus *Vigiliam* vocant. At Vigilia
non insula, sed civitas longe hinc abest, eam-
que Andreas Dandulus prope ab Æstuariis Venetis
constituit, in qua obsessus, & captus est Obelerius
ab Joanne Participatio Duce Venetorum. Uter-
que errandi occasionem sumpsit ex ipsomet Andrea
Dandulo, qui ad an. 830. scripsit Obelerium *Vi-
giliæ* apud *Curiculum* & obsessum & captum fuisse.
Putarunt enim *Curiculum* idem esse atque *Curicum*,
quæ urbs est Ptolemaica Insulæ Curictæ. Sed quod
Dandulus *Curiculum* vocat, alter Chronologus
Venetus *Aurialum* appellat, eum Vicum fortasse,
quem nunc Oriagum dicunt. Porro Vigilia non
longe aberat a Metamauco; eamque neuter Chro-
nologus insulam, sed urbem uterque nuncupat.
Civitates Curictæ omnino duas numerat Ptole-
mæus, *Fulfinium*, unde Fulfinates Pliniani ad Con-
ventum Scardonitanum adscripti; & *Curicum*, qua
ex urbe in Tabula Peutingeriana hæc insula *Curic-
ta* inscribitur. Vetus est indigenarum opinio,
constanti famâ, ac multorum sermone celebrata,
principem totius insulæ urbem conditam fuisse a
Dynasta quodam, seu Regulo, cui nomen erat
Curico; inde urbem *Curicum*, insulam *Curictam*,
incolas *Curictas* appellatos. His vocabulis jamdiu
vetustate abolitis, hodie hanc insulam Vegiam,
& Vegliam nuncupant, iisdemque primis nomen
primaria insulæ civitas donatur.

Vegla igitur insula est Flanatici sinus, opima
& fertilis, varietate fructuum, magnitudine pas-
tionis, multitudine rerum, quæ indidem expor-
tantur, & copia, nulli earum insularum secunda.
Nemoribus, vineis, olivetis abundat, nec triti-
cum aliasque fruges desiderari sinit. Celebrantur
ante omnia, magnoque sunt in honore ac pretio
equi Vegienses, modico illi quidem brevique cor-
pore, sed mira spiritus alacritate, & forma in pri-
mis eleganti, ea vero ungularum firmitate, ac du-
ritie, ut ferreis soleis non valde indigeant. Insu-
la, qua latissime patet, haud amplius decem mil-
liarium spatio porrigitur, sed circuitu ad sexaginta
millia complectitur. Colitur omnis ejus pars,
& qua vicis, qua oppidis habitatur. Sex circiter
hominum millia alere perhibetur. Totius insulæ
caput ac Metropolis urbs est ejusdem, atque insula,
nominis, in latere occidentali fere extremo ad
Meridiem, e regione Chersii, quam Ptolemæus *Cur-
icum*, nisi forte *Fulfinium*, ut videtur Hornio,
appellavit. Mille passuum ambitu circumscribitur,
& cives numerat prope quingentos. Mari ad-
iacet fere ad Austrum conversa, plano in loco &
aprico, situ peramæno, adituque ad aspectum
præclaro. Portus urbis adeo exiguus est, vix ut
decem mediocris formæ navigia capiat, eique ad
præsidium imminet arx colli præalto imposita, dif-
ficilli atque arduo ascensu. Primaria ædus Deiparæ
Virgini est sacra, Episcopali cathedra, & duode-
cim Canonicorum Collegio insignis. Prope est
Episcopium, sive domicilium Episcopi Veglensis,
cujus diœcesis latius olim, nunc fere iisdem, qui-
bus insula, terminis continetur. Huc e Patriis
Venetis mitti solet, qui cum Provisoris munere ac
nomine, urbis insulæque regimini præficitur,
isque magistratus duorum & triginta mensium

spatio definitur. Alter ex eodem Venetorum ordi-
ne arcu præpositus est, qui simul Quæstoris
officia ac numerata exsequitur. Vicos habet insula
circiter viginti, ferme omnes maritimos. In his
quinque sunt oppida incolarum refertissima, *Doba-
niza*, *Pescha*, & *Vesca* vetus in latere occidentali,
quibus Vegia civitas interjecta est; in altero la-
tere ad Orientem inverfo *Drobinium* & *Verbeniza*
contra oram Japydiæ a Borea in Austrum deflexam.
His adde Castrum Musclum in extremo insu-
læ ad Septemtrionem angulo, natura loci egre-
gie munitum, quippe quod ex edito monte,
atque undique prærupto eminet: an hoc sit Ful-
finium urbs altera, quam Ptolemæus Curictæ at-
tribuit, mihi non est compertum. Suus cuique
oppido portus adjacet; qui Castro Musclo subest
in primis celebratur, omnium totius insulæ am-
plissimus, & centum triremium facile capax. Veg-
læ ad Meridiem proximus est scopulus, quem
Prævicchium vocant, non alia re magis, quam
cuniculorum copia memorabilis, qui mirum in
modum ibidem fætificant.

Arba circiter quatuor millium intervallo abest a
Vegia in Meridiem. Subest ab Oriente altissimis
Morlacha montibus, Japydiæ littore, & angusto
euripo intermedio, quem Canalem *Morlache* ap-
pellant. Pagum insulam fere a Meridie, Cher-
sum ab Occidente, Vegiam a Septemtrione aspicit.
A Borea in Austrum totius insulæ longitudo millia
passuum fere sexdecim porrigitur; latitudo ejus
varia; ubi minima est, tribus, ubi maxima, sep-
tem passuum millibus patet. *Arbam* Plinius,
Arbem Porphyrogenitus, *Arbum* alii vocant.
Ptolemæus post Curictam, idest Vegiam, pro-
xime statuit *Ξαπόδρα*, Scardunam, in qua, in-
quit, duo sunt oppida, *Arba*, & *Colentum*. An
Scarduna, cujus meminit Ptolemæus, eadem in-
sula sit, quam Plinius *Arbam* nominat, id apud
Scriptores in controversia est. Ajunt Ortelius,
Ferrarius, & alii plerique, & confirmant Arberfes,
qui tradunt, Colenti alterius urbis, quam Ptole-
mæus Scardunæ attribuit, extare adhuc vestigia
circa ædem SS. Cosmæ & Damiani, haud con-
temnendis redditibus instructam, & nobili olim
Canonicorum Collegio insignem. Hoc templum
totius urbis Colenti princeps fuisse autumant:
Colentinos deinde Canonicos, urbe diruta, in
Capitulum Arbensis urbis & Ecclesiæ cooptatos
fuisse ajunt; argumento esse, quod Clerus Arben-
sis in supplicationibus publicis duas præferant
Cruces, utriusque scilicet Capituli Arbensis &
Colentini in unum coaliti vetera insignia. Ho-
rum sententia non satis probatur Christophoro
Cellario; nam *Arbam* Plinius, ut ille ait, cum
Abfyrtyde conjungit, vicinamque ponit Istriæ: Co-
lentinos autem ab altero Scardunæ oppido denomina-
tos idem cum *Issæis* conventui Salonitano attribuit.
Quis autem credet unius insulæ duo oppida diversis
censeri Conventibus? Hoc est, quod suspectam mihi
Scardunam insulam facit: quæ si omnino aliqua
fuit, id tamen dubitari potest, an *Arba* & *Colen-
tum* fuerint ejus oppida, quia illa nomina diver-
sis, & longe disjunctis insulis imponit Plinius.
De *Arba* modo diximus, quam propinquam Japy-
diæ, vel ipsi Istriæ Plinius constituit, & etiam-
num id nominis *Arba* insula Venetis est in sinu
Flanatico inter *Gissam* & *Curictam* contra *Seniam*
oppidum continentis. De *Colento* ipse Plinius tam
diligenter scripsit, ut accuratius non potuerit
rursus, inquit, in Continente Colonia *Jadera*, quæ
a Pola CLX. M. P. abest: inde triginta M. *Colentum*
insula XVII. ostium Titii fluminis. Mihi haud
sane

Arba insula.

Scarduna
Ptolemæi
ea an sit
Arba Plin-
iana.

sane difficile videtur Ptolemæo Plinium conciliare, modo urbem Colentum, de qua Ptolemæus, distinguas ab insula *Colento*, de qua Plinius. Colentum insulam Plinius ab Jadera triginta millia passuum in Orientem disjunxit, hodie *Mortarium* vocant; ejusque incolas, quos Colentinos appellat, quamquam Scardona urbe primi Conventus propius aberant, quam ab civitate Salona, tamen ad Salonitanum Conventum, adscripsit. *Colentum* urbem Ptolemæus Scardunæ insulæ, cum Arba altera ejusdem insulæ civitate, attribuit. *Scardunam* vero esse *Arbam* positio Ptolemaica declarat. Scardunam enim Ptolemæus proximam constituit Curictæ, a qua millibus vix quatuor abest Arba. Itaque quam insulam alij ab urbe primaria Arbam denominant, eandem Ptolemæus vocat *Scardunam*, eique duas illas urbes adscripsit *Arbam*, & *Colentum*.

Arba & Scarduna una & eadem insula.

Insula descriptio.

Arba igitur, qua ex parte in Septemtrionem spectat, aspera & montosa regio est sine ullo prope modum indicio humani cultus; non triticum, non vinum, non oleum, non poma fert; sed uberrima ad greges caprarum oviumque alendos pascua suppeditat. Ingentem præterea pabuli copiam sufficiunt duo, quibus interjacet, scopuli: alterum Dolinum, alterum Gollinum nuncupant. Uberes proinde proventus e re pecuaria incolæ percipiunt. Altera insulæ portio ad Meridiem, partim in valles ac planitiem distenditur, partim in colles asurgit, & nemoribus sylvisque obtegitur. Annibilibus præterea frequens, naturaque fertilis, & hominum industria eximie culta, vini, olei, tritici, aliorumque segetum affatim suppetit. Ad hæc ingentem volucrum, & quadrupedum copiam ad aucupium & venatum, paludes, luci, & saltus præbent; quamquam incolæ majus e piscatu, quam e venatione capiunt emolumentum. Magna siquidem vis piscium, quos aut sale condiunt, aut fumo exsiccant, in Italiam transmissa certissimo compendio distrahitur. Arba civitas sita est in ora insulæ vergente ad Occasum, quæ sane amenum, & mollis facilisque ascensus Promontorium insidet, mari ferme undique circumfusus. Cælum mite est ac temperatum, civium frequentia par urbis magnitudini, quæ ambitu non amplius septingentorum passuum amplectitur; portus navium capax cujuslibet formæ, præclare munitus & clausus, uno perangusto aditu relicto. Templorum ac Cenobiorum sive intra, sive extra urbem, major est numerus, quam loci amplitudo ac frequentia postulet. *Ædes Cathedralis* *Deiparæ Virginis* nomine consecrata Collegium habet Canonice omnino duodecim constans, inter quos primum locum qui obtinent, Archidiaconi, Archipresbyteri, Primicerii titulo ac dignitate excellunt. E Patritio Venetorum ordine illuc cum imperio mittitur, qui jus reddat civibus, ac cæteris insularibus, remque publicam administret. Comitibus idem Præfectique nomen ac personam sustinet, ejusque jurisdictio triginta mensium spatium circumscribitur. Duplex est publicum civitatis consilium ex duplici civium ordine conflatum; alterum, quod ferme ex opificibus constat, cujus est plebis rationibus prospicere & consulere, & singulis annis semel tantummodo cogitur; alterum, quod nemini, præterquam familiis Patriciis patet, jus obtinet inferiores magistratus ad rerum civilium procuracionem deligendi; hujus item est pro re nata legationes sive ad Principem Venetorum, sive ad summum totius Dalmatiæ Præfectum decernere ac mittere, missisque ex insulis *Chersi* & *Vegæ* ad belli subsidium conscribere.

Arba civitas insulæ, ejusque descriptio.

re. Plures huic insulæ circumjacent scopuli, non omnino inculti, nec mediocri magnitudine, & pascuorum sane fertiles.

Arbam excipit Pagus insula inter Ortum & Occasum oblique porrecta, quinque milliarium euripo utramque interfluente. *Gissam* olim auctore Plinio vocatam ferunt, quamvis Plinius ut *Crescam*, sic *Gissam* *Issæ* & *Phariæ* ordine inverso ac perturbato postponat. *Gissam* puto eam esse, quam Tabula Peutingeriana *Sissam* vocat, & longe ab Jadera in Occasum sejungit. *Scirdacissæ* vocabulum, quod est apud Porphyrogenitum, & duabus vocibus vel Interpretum, vel Librarium incuria coaluerit oportet; nam neque de insula, cui id nominis congruat, neque de illius positione ullam apud Veteres mentionem invenire licet. Quare *Scirdam* a *Cissa* disjungas oportet, & *Scirdæ* nomen attribue *Scherdæ*, quæ nunc *Scarda*, haud procul a Pago sita, *Cissa* vero nomen Pago seu *Gissæ* Plinianæ adscribe. Anno Christi supra millesimum altero & septuagesimo *Cresimirus* Rex Chrobatorum *Gissam* bello captam bifariam secuit: *Kessam* urbem insulæ primariam, quam *Dandalus* *Kussam* vocat, & omnes circa urbem vicinos, uti antea erant, in potestate Arbensis Episcopi reliquit. Villas autem *Pagi*, *Pezzani*, *Murrolani*, *Ulassici* Arbensibus adeptas *Nonensi* Ecclesiæ assignavit. Hæc porro insula anno 1177. erat in potestate *Jadrensi*, sive quod eam *Venetis*, quibus multa & gravia fuere cum Hungaris bella, *Chrobatis* ademptam *Jadertinis* concesserint; sive quod per ea tempora ab ipsis *Nonensibus* derelictam *Jadertini* occupaverint. *Kessa* deinde ab *Jadertinis* iterum everfa cum esset (nam antea exstructam fuisse a *Venetis* auctor est *Dandalus*, & restitutam a *Rogero Mauroceno*) *Venetis* ad retinendam tuendamque possessionem insulæ in suam ditionem redactæ, prope Villam *Pagi* oppidum condiderunt iis operibus munitum, eaque forma extructum, quam etiamnum retinet. *Pagi* & huic loco nomen fuit. Ex eo tempore *Gissa* seu *Kissa* vocabulo oblitterato, *Pagi* nomen invaluit, & ab eo tota insula appellari cepit. Hæc ferme Historicus Dalmata ex antiquis tabulis, probatisque monumentis conjectatur; quæ nos, pluribus prætermisissis, breviori stylo contraximus, ut si minus certe statui, saltem conjici liceat, unde huic insulæ *Pagi* nomen obvenit.

Pagus insula.

Gissa, & Sissa olim dicta.

unde Pagus dicta.

Pagus igitur insula est proxima ab Occasu Japodum oræ, a qua freto, seu *Canali Morlachæ* dirimitur. Millia passuum fere septuaginta circuitu comprehendit. Terra est perfrigida, Aquilonibus obnoxia, ac per hyemem, imbri, nive, glacie sedum in modum horrida, multis in locis montosa, & saxis aspera, magna etiam ex parte campestris, & annibus frequens, naturaque non omnino sterilis, fructus uberrimos gigneret, nisi assiduus salis conficiendi labor ab agrorum cultu incolas avocaret: maxima quippe agrestium hominum pars suam in Salinis industriam operamque consumunt. Quamvis autem Salinae ferme sint juris privati, tamen triplicem partem proventus, quem inde capiunt, vectigalis nomine *Venetis* pensitant: quarta pars indigenis cedit, unde parte ac tenuiter victitant; vix enim aliunde habent, quo se familiasque sustentent. Aliquid etiam emolumentum percipiunt ex ovillo petore, & agni quidam *Pagenfes*, ut sunt præpingues, & saporis egregii, magno in pretio habentur. Oppidum *Pagi* situm est contra littus *Japydicum*, quingentorum passuum ambitu patens, a quo universa regio nomen accepit. Totius insulæ tractus octo ipsis vicis

Pagi descriptio.

viciis habitatur, sane frequentibus. Insula est omnis divisa in partes duas; quæ ad Solis Occasum & Septemtrionem spectat, Arbenſi Episcopo subest in iis, quæ ad rerum sacrarum procuracionem pertinent; cætera Magistratus Arbenſis, in cuius ditione ea pars est, per Vicarios administrat. Altera pars ad Solem orientem & Meridiem conversa ab Jadertino Archiepiscopo iura sacra, Sacerdotes, omnemque Christianæ institutionis disciplinam accipit. Olim civiles etiam Magistratus ac leges ab Jadertinis petebat; nunc eorum potestate exempta regitur per Patritium Venetum, qui Comitatus titulum gerit, atque in oppido Pagi certum habet fixumque domicilium. Sed quod permirum est, & supra quam cuiquam credibile videatur, Incolæ partis utriusque omnino sunt inter se dissimiles, & lingua, moribus, ingenio, institutis, alteri ab alteris perinde discrepant, ac si inter utroque ingens terrarum marisque tractus interesset. Occidentales indole, disciplina, victusque consuetudine Italici propius accedunt; reliqui iisdem, ac cæteri Dalmatæ, utuntur legibus, eandemque in victu cultuque rationem sequuntur. Atque hanc rerum fere omnium inter illos discrepantiam ex eo repetendam censeo, quod abhinc multis ætatibus populi generis longe diversi in hanc insulam migraverint.

Insulae minores sinus Flanatici.

Electrides olim dictæ ab Electro.

Hæ sunt sinus Flanatici, quas modo descripsimus, insulæ, cæteris ejusdem tractus maritimi Insulis & ambitus magnitudine, & vicorum atque incolarum numero longe præstantes. Nam minorum insularum in eo sinu mira est frequentia, quarum aliæ majoribus illis interjacent, aliæ circumjacent, pleræque longius ab illis disjunctæ in Meridiem distant. Ex his haud paucas commemoravit Constantinus Porphyrogenitus, quarum tamen aliquæ ad Liburniam pertinent, sed eas, cum ipse hæc litteris consignabat, desertas a plebe atque cultura hominum fuisse testatur: *Reliquæ*, inquit de Admin. cap. 29. *habitatoribus vacuæ desertas urbes habent, quarum hæc sunt nomina Catautrebene, Pizuch, Selbo, Scerda, Aloep, Scirdaciſſa, Pyrotima, Meleta, Estiunex, & aliæ quamplurimæ, quarum nomina ignorantur.* Has porro aut omnes, aut pleraque eas fuisse arbitror, quas antiqui scriptores vocant *Electrides*; nam Scylax Caryandensis, Schymnus Chius, & Plinius præsertim, *Electrides* juxta Absyrtides constituunt. Idem Plinius rationem subiecit, cur a Græcis dictæ fuerint *Electrides*, ex eo nempe, quod indidem vis magna electri progigneretur. Est autem Electrum gemma quædam seu nigri, seu crocei coloris; quæ vulgo *ambra* dicitur; Latini succinum vocant, quasi succum ex arboribus quibusdam vi caloris expressum. Cæterum neque hic ullæ sunt insulæ, quæ succinum sive Electrum proferant, & Plinius hujusmodi appellationis originem ad fabulas & ineptias Græcorum refert: *juxta Absyrtides Electridas vocavere, in quibus proveniret Succinum, quod illi Electrum appellant, vanitatis Græca certissimum argumentum; adeo, ut quas earum designent, haud umquam constiterit.* Vereor equidem, ne Græci fabulosum hoc nomen ex insulis ante ostia Eridani positis ad insulas sinus Flanatici transtulerint. E commentis Poetarum narrant sorores Phætonis, cum ob fratris in Eridanum præcipitis acti demersique interitum lugendi finem nullum facerent, Deorum miseratione in Populos arbores, earumque lacrymas in *Electrum* conversas fuisse. Id cum apud insulas contra Padi ostia acciderit, exinde insulas illas *Electridas* appellatas ferunt. *Electrides insulæ*, ait Stephanus Byzanti-

nus, in quibus sunt duæ statuae Dadali & Icaris; has vero insulas ajunt juxta Eridanum fluvium sitas fuisse... ac fabulantur Phætonem fulmine illic percussum cecidisse, illic vero reperiri multas nigras populos, ex quibus cadit, quod vocatur Electrum, gummi porro simile, quod lapidis instar duretur. Incolæ *Electrides*, juxta formam nominum in is; *Electrini* propter regionis consuetudinem. Cæterum nullas insulas fuisse arbitror neque in Italia propter ostia Padi, neque in Dalmatia apud Absyrtides in sinu Flanatico, quæ Electrum sive Succinum ferrent, sed cum Plinio quidquid de hac re Græci scripserunt, fabulosum esse & commentitium existimo. Nomen vero *Electridarum* utriusque insulis sive Italicis, sive Dalmaticis falso impositum, inde usque a sinu Venedico insulisque Glessariis repetendum censeo. In his siquidem Veteres Electrum nasci perhibent. Ibidem Plinius lib. 4. cap. 13. statuit Glessariam insulam, a succino militiæ appellatam; quamvis idem Plinius cap. 16. Glessarias insulas in mare Germanicum Britannia adversas rejecerit, quas *Electridas*, inquit, *Græci recentiores appellavere*; quem locum Plinianum hac animadversione illustrat Christophorus Cellarius lib. 2. cap. 5. *Sed hæc Occidentales sunt Electrides, sicubi sunt; Orientales in sinu Codano, cujus pars est sinus Venedicus, ultra ostia Vistulæ.* Tacitus cap. 45. alique Electrum apud Æstios Sinus Venedici accolæ gigni, indeque ad nos afferri tradunt: *Sed & mare scrutantur Æstii, ac soli omnium succinum, quod ipsi Glessum vocant, inter vada, atque in ipso littore legunt.* Huic loco hanc notam apposuit Andreas Alchamers in suis Commentariis in Tacitum: *Glessum veteres Germani appellarunt succinum, ob nitorem, quod instar vitri luceat; quam vocem vernaculus Germanorum sermo etiamnum retinet; vitrum enim glas & glessen appellant.* Cum igitur Græci Venedos Sarmatiæ non distinguerent a Venetis Italiæ, inde factum est, ut a Venedis Sarmaticis ad Venetos Italicos transtulerint insulas *Electridas*, easque apud Eridanum constituerint. Videtur error Græcorum exinde esse, inquit Cellarius Geogr. ant. l. 2. c. 5. *quod Venedos in Sarmatiæ sinibus colentes, cum Venetis Italiæ ad ostia Eridani, sive Padi confuderunt.* Ex ostiis autem Padi in sinum Flanaticum nomen *Electridum*, iisdem Græcis auctoribus, immigravit. Utrumque tamen hæc appellatio sive errore, sive Poetarum commento hisce insulis obvenerit, dubitari non potest, quin Dalmaticæ illæ insulæ, quas Græci vocarunt *Electridas*, ad sinum Flanaticum pertineant, easque juxta Absyrtides cum Plinio collocari oporteat, referrique in numerum earum insularum, quas nos Japydicas appellamus. Hæ autem, ut diximus, quinque illis jam descriptis partim adjacent, partim latiori pelago interfuso longius distant; plurimæ numero sunt; pleræque magnitudine exiguæ, quas appellant Scopulos, majores etiam modicæ; nulla quippe supra viginti millia passuum circuitu comprehendit.

Itaque Absoro ab Occasu adjacet Unie duobus vicis habitata, supra quam est *Levriera*, infra *Sansegius* cum suo utraque pago. Absoro subest a Meridie Scopulus & vicus S. Petri, a quo longius distat in Meridiem *Permuda*, quam Tabula Peutingeriana *Pamodon* vocat, constituitque post *Enckomim*, quæ fortassis est *Sansegius* insula, de qua modo dictum est. His quatuor aliæ subjacent magis ad Meridiem, *Permota*, *Scarda*, (Sverdum vocat Porphyrogenitus) *Zampontellum*, *Estrum*; & supra *Estrum* ad Septemtrionem *Gistus*. Quam Porphyrogenitus *Selbon* nuncupat, ea nunc *Selve* di-

Nosquam in Italia seu Dalmatia Electrum nascitur.

Sed apud Venedos in Germania.

Permuda a seu Pamodon.

Selve, seu Selbon.

dicatur, contra Abforum ad Orientem sita, & indidem millia passuum fere septem disjuncta. Utrique insula, quam *Conic* vocant, unicum habens vicum, interjacet. *Selve* autem duodecim mille passus circuitu comprehendit; habitatores numerat fere sexcentos; & homines quidem, ut ajunt, rei nauticæ, foeminae autem agriculturæ operam navant. Sed ager fere sterilis est, parum tritici ac vini ferens, idque multa cultura, & magno labore quæsitum. Insula habet oppidum cognomine satis amplum ac frequens, nonnullas præterea turres, & alia quædam loca munitionibus septa, opportuna incolis adversus piratarum incursiones perfugia. Huic proxima est,

Luibus, si-
ve Aloep.

ad Orientem modico interposito freto, *Luibus*, quæ Porphyrogenito est *Aloep*. Univerfa ferme regio in planitiem extenditur, pascuis abundat, & duplo fere minor est, quam *Selve*. Hinc navigantibus Meridiem versus occurrit *Melada*, ea, quam Porphyrogenitus *Meletam*, Anonymus *Ravennas Malatam* vocat; quam distinguas oportet a *Melita* Ragusinæ ditionis, hinc longissime in Ortum diffusa. Hæc, de qua loquimur, triplo est, quam *Selve* major; ejus longitudo ab Occasu in Orientem decem millia passuum protenditur. Perpetuis a Meridie montibus fere clauditur, a Septemtrione dimidia ex parte montosa est ac sterilis, cætera plana sunt & campestria, atque ad colendum idonea. *Melada* oppidum ejus insulæ neque infrequens est, neque ignobile, marique propinquum spectat in Solem orientem. Ab hac, curipo duorum circiter miliarium interstio, in Meridiem distat *Sestrum*,

Sestrum;
sive Esiu-
pez.

Esiunex Porphyrogeniti; cui ab Septemtrione adstant scopuli tres, vulgo appellant *tres Sorores*, quartus est ab regione Orientis, cui *Rivan* est nomen, duo alii ad meridiem *Ton*, & *Tirina*. Hinc longius in Septemtrionem plures sunt scopuli insulis majoribus vel interpositi, vel circumjecti, ex quibus pauci quidam habitantur, sed pascuis optimis abundant, *Plauichium*, & *Cornatum* inter *Vegliam*, & *Chersum*; *Petricium* infra *Vegliam* ad Meridiem; *Gollino*, & *Dolino* scopulis *Arba* interjacet: ab Oriente *Chersus* proximum habet unicum, cui nomen est *Testenico*, plures vero *Abforus*. Itemque *Pago* ab Occasu multi adjacent;

Scarda seu
Scirda pro-
pe Ciffam.

inter quos est *Scarda* sive *Scirda* insula perexigua, quam distinguas velim ab altera ejusdem nominis insula, quæ hinc longius distat in Occasum & Meridiem, de qua supra diximus. Ex hac *Scirda* & *Ciffa*, cui est proxima, conflata est apud Porphyrogenitum *Scirdaciffa*, quo quidem vocabulo duæ comprehenduntur insulæ *Scarda* sive *Scirda*, & *Ciffa*, quam *Plinius Giffam*, nunc *Pagum* appellant. *Pago* a Meridie subest haud parvi circuitus insula,

Pontadura
an sit Por-
tunata
Plinii.

quam *Pontaduram* vocant, & duos vicos satis frequentes habet. An vero hæc sit *Portunata*, quam *Plinius* post *Giffam* proxime nominat, mihi non liquet. Neque *Merulam* audio, qui *Curictam*, idest *Vegliam*, docet esse *Portunatam* *Plinianam*; nam *Plinius* *Portunatam* a *Curicta* distinxit, cum *Curictas* populos longe a *Portunata* sejunxit. *Mentorides* insulas, quarum meminit *Scylax*, apud *Mentores* populos oræ *Illyricæ* apponendas cenfeo; sed cum *Mentores* alii in *Japydia* prope ab *Istria* constituent, alii in *Liburniam* conjiciant, incertum est, utrum *Japydicis*, an *Liburnicis* insulis *Mentorides* sint annumerandæ. *Istria* insula ejusdem *Scylacis* quænam fuerit, & ubi loci posita, incertum est.

Illyricum Sacrum.

Fortassis eadem est atque *Hydria* *Melæ*, sed hujus quoque positio ignota est. Sunt, qui opinentur *Hydriam* esse insulam illam, quam *Hieronymus* in ep. ad *Augustin.* *Adriam* vocat, eandemque ab *Corcyra* *Melæna*, de qua postea inter insulas *Dalmaticas* dicendum erit, longe disjunctam, in medio sinu *Adriatico* locant: hodie *Pelagosam* nuncupant. Hactenus de insulis *Japydicis*.

S. II.

De Insulis Liburnicis.

Um *Liburni*, gens olim terra marique præpotens, longissime per totum maris *Adriatici* littus effusi, ut *Florus* lib. 2. cap. 5. scripsit, rerum potiebantur, ab illis *Illyricum* omne *Liburnia*, mare *Liburnicum*, insulæ *Liburnides* denominari solebant. *Schymnus Chius*, & *Dionysius Alexandrinus* post *Absyrtidas* & *Electridas*, quidquid deinceps est insularum *Illyrico* littori objacentium, communi *Liburnidum* vocabulo subjiciunt. *Strabo* etiam, cum *Japodum* oræ *Absyrtidas*, & *Cyraticam* apposuisse, reliquas omnes, ex quorundam sententia, *Liburnidas* vocat; argumento est, quod neque a *Liburnicis* *Illam*, *Tragurium*, ac *Phariam* insulas *Dalmaticas* distinxit, & *Liburnicas* omnino ad sexaginta esse scripsit: quo quidem numero non solum eas, quæ *Liburniæ* propriæ adjacent longe pauciores, quam sexaginta, nisi scopulos etiam quamvis exiguos ignotique nominis adjicias; sed etiam cæteras omnes intra ostium *Adriatici* complecti videtur: *Liburnides*, ait *Ortelius*, *Straboni insulæ sunt LX. maris Adriatici juxta Liburniam, inter quas numerat Issam, Tragurium, & Phariam*. In eadem sententiam *Strabonem* accipiunt *Ferrarius*, & *Baudrandus*: *Liburnides insulæ 60. Straboni in mari Illyrico sive Adriatico, inter quas Lissa, Tragurium & Pharus*. *Ferrarius*. *Liburnides insulæ seu insulæ oræ Liburniæ adjacentes in mari Liburnico seu Adriatico, Straboni sunt 60. circiter, sed aliis omnibus vix sunt 25. cum Pharia, Lissa, & Tragurium sint in Dalmatia*. *Baudrandus*. Cæterum hi *Lexicographi* aut verba *Strabonis* aliorum, atque ipse intelligi voluit, acceperint; aut codices *Strabonianos* nescio quos, unde illa exscriberent, ab aliis diversos habuerint oportet; nam in vulgatis exemplaribus *Strabo* & ab insulis *Liburnicis* *Dalmaticas* sejungit, & *Liburnides* non amplius quadraginta numerat: *Ἰσσηὶς* sed in vulgatis exemplaribus tantum 40.

Insulæ Li-
burnides
60. apud
Strabonem.

Sed in vul-
gatis exem-
plaribus
tantum 40.

Mentori-
des, istria,
Hydria,
Adria.

R

diam inter ac Dalmatiam Tedanio, & Titio fluminibus continetur. Sunt autem Liburnicæ complures numero, sed fere omnes, præter tres aut quatuor, magnitudine admodum exiguae; quas rectius fortasse scopulos, quam insulas dixeris. De his Palladius: *Hinc* (ab Gissa, sive Pago) *in Euryum naviganti occurrunt insulae & scopuli Jaderinorum prope innumerabiles, quorum pars hodie colitur: inter has esse censeo, quas Strabo Liburnidas vocat; ferunt autem, modice tamen, frumentum, vinumque aliqua rarum, & oleum; sed incolis victus magna ex parte e piscatu, lignisque, & pecore est.* Ex his nullas fere antiqui scriptores singillatim nominarunt; sed vel omnes uno Liburnidum nomine, vel aliquas alio communi vocabulo comprehendunt.

Ulium seu Lissa. Adversus Jaderam ad Meridiem sita est insula S. Michaelis, quæ ab Uliano etiam, & a S. Euphemia, duobus insulæ primariis oppidis denominari solet. Hanc esse Lissam illam, quam Plinius contra Jaderam statuit, ipsamet ejus positio declarat. *Contra Jader est Lissa.* Cave hanc confundas cum Illa celebriore insula, quam hinc longe semotam idem Plinius cum Brattia, & Pharia conjunxit. De illa in insulis Dalmaticis; hanc puto illam esse, quæ a Porphyrogenito dicta est *Catanrebeno*. Triginta millia passuum ambitu comprehendit; regio optima est ac fertilis, hominumque industria egregie culta vini & frumenti affatim suppeditat; duodecim vicis, ut ferunt, habitatur. Ex insula fere media mons acclivis attollitur, cujus in ipso vertice S. Michaelis Castrum insidet, pinnis atque aggeribus antiquo more munitum. Nobilis olim erat atque opulenta D. Michaelis Abbatia; sed vestigialibus diminuta cum esset, addicta est Cœnobio Jaderino Patrum familiæ Dominicanæ. Porro dispersæ in æstivos maxime autumnalesque secessus, Patritiorum Jaderensium Villæ frequentissimæ sunt, opere eleganti, situque peramano. Sed in primis visenda vel struaturæ magnificentia, vel loci magnitudine, vel amœnitatum copia Villa Gentis Luntanæ, usque adeo celebris, ut ex ea toti insulæ quantum nomen accesserit, quæ dicitur etiam *Scopulus Luntanæ*. Hoc sane magnificentissimo hospitio utitur, splendidoque apparatu accipi solet summus totius Dalmatiæ Præfectus, cum in provinciam venit, pariterque cum Magistratu perfunctus discedit. Huic insulæ duo scopuli adjacent in freto Jaderino, ubi naves ex Oriente, ac præsertim e regionibus pestilentia afflatis digressæ, certo dierum spatio jubentur subsistere, & vectores pariter mercesque purgari, ne si quid contagionis secum afferant, incolis adhæreat, lateque propagetur. Ibidem ad curandos lue affectos duo sunt Limocomia; visiturque in altero ex illis vetus Cœnobium, quod a Fratribus tertii ordinis S. Francisci incolitur.

Pasmania insula. Ab Uliano, sive insula S. Michaelis angusto dividitur mari Pasmania, duplo fere, quam illa, Orientem versus porrectior. Pari ferme est, ac Ulianium, genere loci, ubertate soli, rerumque omnium copia, quas ad victum cultumque natura desiderat. Præter Villas sane frequentes rusticationis animique causa eleganter exstructas, decem numerantur vicis, e quibus is, quem Pasmanum vocant, in primis celebratur, & colitur, ubi est haud ignobile Cœnobium Fratrum Franciscanorum; ex eo seu vico, sive oppido, quod principem locum teneat, insula tota denominatur Pasmania. Teonium etiam vulgo appellari solet ab alio vico hujus nominis, quod in extremo insulæ ad Orientem angulo situm est, habetque peran-

tiquum cœnobium SS. Cosmæ & Damiani, cui nunc Abbas, ut vocant, Commendatarius præpositus est; habitaturque ab Illyricis Monachis disciplina S. Benedicti, qui ab cæteris ejusdem Ordinis Congregationibus exempti, sui que sunt juris; & in rebus sacris, patrios ritus ac ceremonias retinent coluntque.

Ultra Pasmaniam in Orientem, non admodum lato interposito freto, sita est *Vergada*, quæ ab Jadera amplius viginti millia passuum distat, & milliaria fere novem circuitu colligit, familiisque circiter triginta incolitur. Hanc insulam Porphyrogenitus *Lumbricatum* appellat, auctore & interprete Historico Dalmatico; eadem in Tabula Peutingeriana, quantum e situ conjici licet, *Arva* inscribitur.

Qua ex parte Ulianium Solis occasum aspicit, proximum habet scopulum, cui nomen est *Rivano*; infra quem ad Meridiem alii duo visuntur scopuli, alterum *Ton*, alterum *Tirinacem* appellant. Huic subest Sala insula, quæ a Porphyrogenito Pisuch dicta est, & vulgo dicitur insula magna, & oblonga; quippe quæ multo longior, quam latior ab Occasu in Orientem protenditur, cum millia passuum fere triginta porrecta sit in longitudinem, latitudo vero, qua maxime patet ejus pars ad Ortum extrema, septem milliaria vix adæquet. Regio maxima ex parte aspera & montosa pascuis abundat; ubi sese in planitiem explicat, agros habet non infæcundos, & egregie cultos, raris a Meridie, frequentioribus a Septemtrione portubus distinguitur. In ea novem numerantur vicis, præter mapalia sane multa, quibus tota insula propemodum confita videtur. Sala princeps est insulæ oppidum, ex quo nomen accepit; sexaginta familiis habitari tradunt; extremum fere insulæ locum ad Orientem occupat, Meridiem versus haud procul a mari, quod, cum eo loci sit piscium apprime ferax, ingentes oppidanis proventus suppeditat; quippe potissimum e piscatu victum sibi comparant; & optima cujusque generis salsamenta in alias regiones cum quaestu transmittunt. Ulianium inter ac Salam duo jacent scopuli mediocri magnitudine, alterum *Ravam*, alterum *Effum* vocant; ille proximus est Salæ, ac ferme desertus, hic Uliano propior vicis omnino tribus habitatur; sed multo plures Pasmanicæ & Salæ scopuli interjacent, inter quos *Targa*, & *Jadara*; cæteri carent nomine. Ab Sala exiguo admodum spatio in Ortum, avulsa cernitur insula, quam *Coronatam* vocitant, propterea quia multis scopulis in modum coronæ circumpositis cingitur, sive *Turriculam* ab eo, qui unicus est in insula pagus. Totius insulæ longitudo passuum millia circiter duodeviginti ab Occasu in Ortum excurrit; huic nequaquam respondet latitudo, quæ ubi maxima est, vix tria milliaria patet. Terra saxosa est, & perrupta, omniumque ferme rerum sterilis, nisi quod pascua alendis gregibus uberrima suppeditat. Huic quamplurimi præsertim a Meridie & Oriente adjacent scopuli, modicis fretis Euripisque discreti, exiguo circuitu, & pari atque insula genere loci, solique natura. Ab Occasu quatuor habet scopulos, eosque, ut cæteros, anonyms, duos a Septemtrione *Dagnim*, & *Bicarazam*, quibus interjecta est insula *Suth* fere inculta ac deserta. Hi scopuli sunt insulæ, ut præclare monet Raphael Levacovichius, quas Plinius *Creteas*, in Vaticano Codice *Glarcas*, in aliis exemplaribus *Crateas* appellavit, Eas quippe post Lissam sive Ulianium constituit littori Liburnorum obversas; *Contra Liburnos Creteas aliquot, nec*

Vergada seu Lumbricatum Porphyrog.

Sala insula, vel Pisuch Porphyrog.

Sala oppidum.

Rava & Effum scopuli.

Coronata insula, sive Turricula.

Suth ins.

pauciores Liburnicæ; Celaduffæ. Itaque Plinius insulas omnes orę Liburnicę objectas tripartito divisit, triplicique vocabulo distinxit; & nomen commune Liburnidum, latissime patens, quo insulas omnes Japydiam inter ac Dalmatiam Strabo

Insula triplicis nominis apud Plinium,

Creteę, Liburnicę, Celaduffę,

complectitur, contraxit, ac proprium fecit quarundam insularum, quę Creteis, & Celaduffis interjacent. Quare ex insulis, quas nos cum Strabone Liburnicas, sive Liburnides vocamus, priores *Creteas*, medias *Liburnicas*, postremas *Celaduffas* a Plinio appellatas esse censemus; is quippe post Celaduffas proxime nominat insulas, quę ad Dalmatiam pertinent, videlicet Bobum, Brattiam &c. Apud Melam est *Celaduse*, Abforo, & Absyrti interjecta; an vero ad Celaduffas Plinianas referenda sit, dubitari potest; repugnat positio Celaduffis, quam idem Mela inter Abforum & Absyrtim locat in sinu Flanatico; sed ordinem Geographicum in hisce insulis nominandis frustra quęsieris; nam & Tragurium, cui locum inter insulas tribuit, ultra Corcyram Melenam in Ortum rejecit. Cæterum in aliquibus Melę exemplaribus pro *Celaduse Dysceladon* scriptum invenies, quę fortassis eadem est, ac *Dyscelados* Apollonii, de qua postea in insulis Dalmaticis: Sed de Celaduse Pomponiana utut existimari libeat, dubium non est, quin Celaduffę Plinianę fuerint postremę Liburnicarum, veluti Mortarium, Prævichium, Slarium, & alię plures sive insulę sive scopuli tractus hujusce maritimi, ex quibus quamvis aliquot ultra ostium Titii Dalmatarum littori objacent, cum tamen continuatione quadam juncti sint, modicisque interfluis euripis inter se finitimi ac proximi, eos ad classē Liburnidum insularum revocandos esse existimamus.

Celaduffę Plinianę.

Mortarium inf. Colentum Plinii, ejusque descriptio.

Ergo ultra Pasmaniam in Ortum millia passuum circiter quinque, sita est insula, quam vulgo *Mortarium* vocant, Plinius *Colentum* appellavit, eamque triginta mille passibus ab Jadera disjunct, quę quidem inter hanc insulam, urbemque illam distantia cum Mortarlo fere congruit. Ex hac Colentani populi, quos idem Plinius ad Conventum Scardonitanum adscribit. Cave confundas Colentum insulam Plinianam cum Colento urbe Ptolemaica; hæc siquidem altera est civitas insulę Scardunę in sinu Flanatico, quam Plinius Arbam nuncupat, de qua superlori paragrapho dictum est. Itaque Colentum, sive Mortarium, insula freto admodum angusto ab continenti divulsa, milliarium fere quindecim ambitu definitur. Portum habet meridianę plagę obversum, in speciem theatri arcuatum, ad naves cujusque magnitudinis excipien- das capiendasque perquam idoneum. Quatuor vicis habitatas non exiguis, neque infrequentibus, inter quos principem locum obtinet Mortarium, unde tota insula denominatur. Ager est apprime cultus, & suapte natura fertilis, frumento cæterisque segetibus nitet, sylvis, olivetis, vineisque magna ex parte confitus est. Huic ab Occasu proxima insula perexigua, quam *Pianuram* vocant; & multi præterea circumjacent scopuli, quorum unus paullo magis in Ortum distans, projectus est contra Ostium Titii fluminis in mare apertum delabentis; cui paullo infra subest a Meridie *Prævichium*; hinc autem in Ortum modico euripo interposito abest *Slarium*. Utraque insula bene culta est, ac fructuosa, & vicatim habitatur. Sed Prævichii regio in primis amœna est, cœlique admodum jucunda, & salubri temperie fructur; vitibus, oleis, aliisque arboribus fructiferis abundat; ejus ambitus quinque mille passibus continetur. Sunt in ea villę quamplurimę, & *Illyricum Sacrum*.

Pianura inf.

Prævichii & Slarium,

regio situ pleręque, & sane eleganter exstructę; huc scilicet per autumnum relaxandi animi causa secedere solent primarię familię ex ordine Patri- tiorum Sebenicensium; nihil quippe his locis ad rusticandum aptius, nihil amœnius, nihil cultius. At Slarium insula tuguriis, quam villis frequen- tior est; ac licet circuitu longe sit Prævichio ma- jor, multo tamen paucioribus, quam Prævichium, familiis incolitur. Post Prævichium tres deinceps Meridiem versus eminent scopuli; primus Prævichio proximus *Tighas*, tertius longius distans *Capria* vocatur; secundus intermedius caret nomi- ne. Slario itidem ab Oriente plures adjacent sco- puli fere anonymi, & modico inter se spatio dis- juncti. Insularum Liburnidum postrema est *Surium*, sive *Zurium*, cujus partem in Ortum obversam fre- quentes scopuli obsepunt. Passuum millia fere octo distat a Prævichio in Meridiem; & milliarium cir- citer quindecim ambitu circumscribitur. Eadem est, qua Prævichium, soli benignitate, cœlique clementia; sed longe majores e mari circumfluo utilitates percipit; quippe quod & Sardiniarum vim maximam, & coralii optimi copiam gignit. Planities in media insula longe lateque porrigitur; in qua oppidum est satis frequens, & plura circa oppidum inapalia; qua vergit in Meridiem, adhuc visuntur alterius oppidi jamdudum everfi rudera; atque ibidem e solo prope a mari fons a- quę dulcis profilit. Inter Liburnicas insulas an- numeres licet scopulum, qui e regione directā contra Surium in Adriatico sinu propemodum medio instar Pyramidis assurgit; *Pomi scopulum* appel- lant: eam ob causam notus est ac celebris, quod Accipitrum, quos falcones vocant, vim ingen- tem ad aucupium suppeditat; cætera incultus ac desertus; quem nautę ex longinquo prospicientes, velis remisque devitare solent, ne in saxa circa scopulum latentia, syrtesque navim impingant. Insulis Liburnicis hætenus descriptis alii plures interjacent sive scopuli, sive insulę admodum exi- guę; sed cum nullius, aut obscuri sint nominis, & desertę plerumque ac steriles, nisi quod aliqũe pascua fęrant sane copiosa, tanti non est singulis percontandis diutius immorari.

Tighas, Capria scopuli.

Surium seu Zurium inf.

Pomi scopulus.

§. III.

De insulis Dalmaticis.

Cum inde usque ab imperio Augusti regio illa omnis, quę ab Arsia ad Drilonem usque longissime protenditur, Dalmatię nomen subierit, ut sæpe diximus, omnes omnino insulę huic regi- oni objectę communi vocabulo appellari possunt ac debent *Dalmaticę*. Sed cum post Augustum ni- hilo secius antiqui scriptores regionem eandem tripartito diviserint, & veteribus vocabulis reten- tis, ab Japydiā Liburniam, ab Liburnia Dalma- tiam sejunxerint, visum nobis est Dalmaticum no- men, ex communi illa & latiori significatione con- tractum, iisdem terminis circumscribere, quibus veteres definire consueverant. Ac Dalmatia qui- dem propria & primigenia Nesto seu Tiluro, & Narone fluminibus continebatur; sed ejusdem fi- nes primum in Occasum Dalmatię usque ad Ti- tium, deinde Latini Gręcique scriptores, Illyrici proprii vocabulo posthabito, ab Narone in Or- tum usque ad Drilonem propagarunt. Quemad- modum ergo veteres illi regionem omnem Naro- ni & Driloni interjectam vocitare consueverant Dalmatiam; ita nos insulas omnes sitas proje- ctasque adversus oram illam, utriusque fluminis

Dalmatici nominis latior, & contra- ditor signifi- catio.

ostii interpositam, Dalmaticas appellandas esse existimamus, vocabulo illo generali ac latius patenti, in peculiarem hanc, & angustiore significationem adducto, quo scilicet ab insulis primæ & alterius classis modo descriptis distinguantur.

Promontorium
Diomedis
nautis in
fatum.

Prætermittis igitur paucis illis sive insulis, sive scopulis, qui quamvis ad primam littoris Dalmatici partem pertineant, eos tamen, ut diximus, veluti quasdam appendices, in classem Liburnidum insularum coniecimus, insulæ Dalmaticæ si minus numero, certe veterum scriptorum commendatione, & famæ ac nominis celebritate reliquis hætenus descriptis longe antecellunt. Ab ostiis Titii fluminis præter Dalmaticam oram in Orientem navigantibus occurrit Promontorium Diomedis, ubi scilicet magno ambitu curvatur in Meridiem litus, prominensque a cætero continenti, Peninsulam quamdam efficit, quam Veteres Hyllim dixere. Circa hoc promontorium, sive Peninsulam nullæ sunt insulæ, quæ maris vim ac tempestates arceant, procellasque infringant, ejusque circuitum navibus tutum præbeant; quare Promontorium illud oppido a nautis formidari solet, nec solum ob eam causam, quod fluctibus ac turbinibus undique sit expositum; sed vel maxime, quia duo flumina, Titius & Tilurus, ex ambobus Peninsulæ lateribus continenter procurrentia, & adversis subinde agitata ventis, perpetuo inter se acerrimeque confligunt. Ad hæc; extremo fere hujus Promontorii ad Occidentem angulo adjacet Syrtis, quo scilicet, quæ dixi, flumina perpetuo confluent, magnoque aquarum impetu feruntur; immane vero quantas ibi procellas excitant, quantisque vorticibus exæstuant. Quocirca naves, ut Syrtim hanc fœdissimam tempestatis naufragiisque infamem, & vesanos circa idem promontorium undarum ac ventorum furores conflictusque quam maxime declinent, in altam propectæ longissime ab terra recedunt. Neque tamen, si qua tempestas violentior ingruat, illis perfugium deest, qui propius a terra peninsulam circumveant. Ipsa namque peninsula sinuato ad Meridiem littore ingentem portum aperit, qui navibus subeuntibus facili patet accessu, eisdemque satis commodam ac tutam a tempestatibus stationem præstat. Nam e regione portus prostat ingens scopulus D. Michaelis præsidio ac nomine insignis, qui cujusdam instar arginis fluctibus ac turbinibus oppositus, aditum iisdem intercludit.

Scopulus
D. Michaelis
lit.

Sinus Nestus
sive
Manius.

Girona
juxta seu
Proterad.

Ultra Promontorium Diomedis ab Oriente explicatur sinus Nestus sive Manius ab Nestis & Maniis accolis denominatus, cui Scylax tres insulas adscripsit *Proteradem*, *Cratiam*, *Olyntham*, haud longe a *Pharo & Issa*; his adde *Bubum*, sive *Bozonem* Plinianam. Ab hoc Promontorio igitur tertio fere milliario in Ortum sita est *Girona*, quam Scylax *Proteradem* idcirco vocat, quia Promontorium circumvectis, porroque Orientem versus progredientibus prima omnium, quæ sunt in sinu Manio, insularum occurrit. Insula est brevis ambitu circumscripta, & nulla ab re magis, quam a duplici portu commoda nautis & opportuna; eo enim solent appellere venientes ab Oriente naves, ibique idoneam superandi Promontorii tempestatem, ventosque propitios prætolari. Pascua fert copiosa atque opima, & armentis, quæ macruerunt, reficiendis saginandisque quam aptissima; finitimum habet ab Occidente scopulum hietis, ac vineis refertissimum. Tragurienfi Episcopo ac Præfecto subest.

Supra Gironam ad duo millia passuum sita est

Bubus, seu *Bovo* Pliniana, *Boa* Antonini; alii *Boas*, alii *Bubuam*, vulgo *Buam* appellant. Tragurio est opposita, eique, qua Septemtrionem aspicit, ponte intermedio conjungitur. Mendum manifestum irrepsit in codices Plinianos, in quibus legitur: *Contra Surium Bubus*, & ex emendatioribus exemplaribus substituendum Tragurium, Surio expuncto. Hæc insula decem mille passus ab Occasu in Ortum producta est; qua latius patet, vix spatium excedit trium milliarium: raros vicos habet, paucisque foci habitatur, solo est sterili atque infæcundo; incolæ rebus ad vitum cultumque necessariis aliunde importatis utuntur. Qua parte Tragurio objicitur, duobus brachiis expositis amplissimum aperit sinum magnarum navium capacem, tutumque ab omni maris ventorumque injuria. Bua olim nota erat ac celebris eam ob causam, quod illuc relegari solebant facinorosi homines, præsertim qui hæreseos nomine damnati essent. Huc referuntur verba illa leg. 53. Cod. Theod. de hæreticis: *Præcipimus ipsum Machinatorem in insulam Boam festina celeritate deduci*. Et Ammianus lib. 22. c. 3. *contrusus est in insulam Dalmatiæ Boas*; & lib. 28. cap. 5. *cum Senatus eum ad Boas, Dalmatiæ locum, exterminasset*. Tragurienfis territorii, seu ditionis est; sed in iis, quæ ad religionem spectant, partim ad Traguriensem Episcopum, partim ad Spalatensem Archiepiscopum pertinet. Tragurium insulis annumerant Strabo, Mela, Ptolemæus; sed insulam dici vetat isthmus, quo continenti annectitur; verum ea fortassis de causa, quod pelagus exæstuant interdum isthmo superfunderetur, visa est antiquis & habita insula: ne autem mare superfusum viam intercluderet, injectus est pons lapideus, qui fornicibus quindecim incumbens, passus circiter quadraginta in longitudinem porrigitur. De Tragurio plura capite superiori.

Bubus, seu
Bovo, &
Boa, &
Bubuam, &
Bua, ejus-
que descriptio.

Tragurium
antiquis
insula visa
est.

Solita, sive
Olyntha
& Solentium,
nunc
Solita.

Tertio a Bua milliario in Meridiem distat *Solita*, quam Scylax *Olyntham*, Odographus. Peutingermanus *Solentium*, Anonymus Ravennas *Solentium*, hodie *Soltam* vocant. A Spalatenfibus leges accipit, ac magistratus, qui juri dicundo præsent. Spalatenfi itidem Archiepiscopo subest in iis, quæ ad rerum sacrarum procuratorem, Deique cultum referuntur. Circuitum insulæ viginti quinque passuum millia conficiunt. Tres habet vicos admodum frequentes. Tota fere regio pratis, vineis, nemoribus distinguitur. Præcipuos e sylvis proventus indigenæ percipiunt; inde quippe ad comburendum materiæ plurimum suppetit, quam partim Spalatum, partim Tragurium venalem advehunt. Nobile olim viscebatur cænobium, quod Monachi e familia ac disciplina S. Benedicti incolebant, eratque in potestate ac ditione Abbatis S. Stephani, quod aliud est, idemque in iis regionibus princeps ejusdem Ordinis cænobium, prope a Spalato conditum. Hinc brevis est, freto angusto interposito, in Brattiam trajectus.

Quam Plinius Brattiam, & in aliquibus codicibus Batriam vocat, eam alii aliter & scribunt & nominant; Scylax *Cratiam*, Polybius *Brelliam*, & *Brellianos colonos*, Antoninus *Brattiam*, Stephanus autem *Brettiā*, qui a Græcis *Elaphusiam*, ab aliis *Britannidem* appellari tradit. Nunc *Brazza* vulgo dicitur. Inter Dalmaticas præcipuæ magnitudinis insulas locum obtinet; quippe passuum millia amplius octoginta circuitu comprehendit; ejusque longitudo ab Occasu in Ortum mille passus quinque & triginta protenditur; illinc *Solitam*,

Brattia,
seu Cratia
& Brellia
&c.

tam, hinc oram Dalmatiæ in Meridiem de vexam
aspicit; utrinque brevi euripo dirimitur. Cre-
bris portubus est distincta, iisque commodis at-
que amplissimis. Eo naves hoc libentius solent ap-
pellere, quod aquam, ligna, vinum, carnes, &
omnis generis cibaria, & quidquid instrumenti
ac viatici maritimus cursus desiderat, abunde sup-
peditat. In ea censentur tria millia capitum, e
quibus homines facile sexcentos militiæ aptos Ve-
neti conscribunt. Omnes vicatim habitant; nam
præter duodecim vicos, nullæ sunt urbes, oppi-
da nulla. Terra est saxetis aspera, & vineis ma-
xime idonea; vino proinde abundat, frumento
non item. Sylvis referta est, & pascuorum in pri-
mis ferax; quocirca plerique incolarum gregi-
bus alendis assiduam adhibent curam, unde pro-
ventus sane ingentes capiunt. Summa rerum civi-
lium potestas ac procuratio est penes Patritium
Venetum, qui Comitibus titulo atque insignibus de-
coratur; expleto duorum annorum, & octo mē-
sium imperio, magistratu abijt. Res autem eccle-
siasticæ jure ac dignitate continentur Episcopi Phari-
ensis, qui jam inde ab hujus Episcopatus origi-
ne, Phariæ pariter & Brattij Episcopus appella-
ri consueverat. Exigua tamen hujus insulæ por-
tio in Occasum vergens ad Spalatensem diœcesim
pertinet.

**Pharia in-
sula apud
veteres
celebris,
nunc Lie-
na dicta.**

Pharia nobilis olim Græcorum colonia, inde usque a Pæro Agæi maris insula huc deducta, & Græcis litteris celebrata & Latinis, rerum gestarum gloria, & nominis fama, secundum Iſſam, inter omnes insulas Illyricas facile princeps. Hinc originem traxit Demetrius cognomento Pharius, quem primum Romani ob ejus in rempublicam merita haud exigua Illyrici parte donarunt, deinde cum a Romanis defecisset, acie victum, regnoque exutum in exilium compulerunt. Ex antiquis scriptoribus, qui de rebus Illyricis aliquid litteris prodiderint, nemo est, quin honorificam hujus insulae mentionem fecerit. Scylax, Proteras, inquit, Cratia, Olyntha καὶ Φάρος, καὶ Γόσαι, prope Pharum & Iſſam. Agathemerus lib. 1. cap. 5. εἰς τὴν ἐκ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης πρὸς τὴν Ἰθυσίδα, ὅν ἀποικιστοὶ τὴν Γόσιν, καὶ τὴν Μελαινὰ Κυρκύρα, καὶ Φάρος, καὶ Μελίτη. Sunt in Adriatico mari insule propter oram Illyrici, quarum insigniores Iſſa, & Corcyra Nigra, & Pharus, & Melita. Strabo lib. 7. Φάρος, ἢ πρότερον Πάρος, Παρίων πόσις. Pharus antea Parus dicta, Pariorum colonia. Diodorus Siculus lib. 15. c. 13. Πάριοι καὶ ἀνὰ χρημάτων ἀποικίαν ἀπέμειλαντες εἰς τὴν Ἀδριακὴν ἐκτίσαν ἐν αὐτῇ πόλιν ὀνομαζομένην Φάρον. Parii oraculi monitu coloniam deducunt in Adriaticum mare, in eo conderunt insulam Pharum dictam. Polybius lib. 3. c. 18. Pharum insulam & urbem munitione vocat, καὶ πόλιν ὀχυράν. Ptolemæo pariter insula & urbs ejusdem nominis est : Φαρία, καὶ πόλις. Pharia & urbs. Plinius itidem Phariam appellat. Stephanus Byzantinus, Φάρος κῆρος ἐν τῇ Ἀδριακῇ, Pharus insula in Adriatico, additque esse πόσις Παρίων, coloniam Pariorum. Hodie Lefina, seu Lefina vulgo dicitur, Hvar a Slavis vocari solet.

**Pharix
positio &
descriptio.**

Pharia igitur ab Occasu in Ortum longissime porrecta, qua in Septemtrionem obvertitur, finitima est Brattiae, a qua angusto freta divellitur: qua vergit ad Meridiem Iſſam e longinquo proſpicit, & Corcyram Melanæ propius aſpicit. Inſulæ longitudo paſſuum millia fere ſexaginta, latitudo, qua maxime patet, non amplius duodecim complectitur; circuitus vero centum & viginti milliaribus conſtat. De hujus inſulæ pagis
Illyricum Sacrum.

hæc scripsit Levacovichius : *Pagos habet civitatibus haud absimiles, Gelfam fontibus perennibus ditam, Verboskam ubertate agri pinguem, & urbem veterem dictam, quam Romanorum tempore principem locum fuisse, & insulam dominam tenendum est.* Urbem veterem, quam nunc *Liesinam* veterem dicunt, ipsam esse Phariam insulam cognominem, & primariam civitatem arbitror, cujus Polybius, & Ptolemæus meminerunt. Sita est in superiore ad Septemtrionem insulæ latere, qua in Occasum vergit. Prope extremum insulæ ab Sole occiduo angulum duos inter montes jacet *Liesina nova* ad Meridiem conversa, & planissimo loco explicata. Urbs est præclara ad aspectum, ædificiis incolisque admodum frequens, portu egregio, & capaci; duobus ex adverso scopulis clauso ac munito; quos alii deinceps in Occasum scopuli excipiunt, extremumque insulæ latus circumstant; eorumque postremus ab S. Clemente nuncupatus, vicum habens cognominem, angulo occidentali ejusdem insulæ objacet. Fretum oram scopulosque interfluens vocant *Canalem Liesina*, scilicet urbis. Superius vero fretum Brattia & Pharia interpositum vocant itidem *Canalem Liesina*, scilicet insulæ. *Ædes Prætoria* sive *Curia* ea molis amplitudine, operisque elegantia est, ut Italianam in eo genere magnificentiam non requiras. Mons ab Oriente assurgens, qua ex parte urbi dorsum obvertit, privatorum ædibus fere totus obregitur, & multis familiis incolitur. Ex altero monte, qui spectat in Occasum, attollitur arx cum difficili ascensu, atque arduo, tum manibus egregiis militaribusque operibus munita, quæ quidem urbi imminet, eique decori est ac præsidio. Altero quoque anno duo e Venetis Patriis selecti Viri magistratum ineunt; alter jus incolis dicit, ac rebus civilibus præest; alter rei bellicæ rationes & negotia procurat, idemque arci simul, & publico ærario præficitur. Civitas est Episcopalis, sedemque Pontificiam abhinc annis sexcentis obrinuit. Nullus præterea locus est, qui jure ac nomine civitatis gaudeat; sed quæ passim visuntur, ingentes ædificiorum ruinæ, plures olim urbes in hac insula, easque celebres & numero incolarum, & opum copia fuisse testantur. Oppida porro vicique passim ita multi sese offerunt, ut nulla maris Adriatici insula frequentius habitetur: sunt autem egregio situ plerique, & templis præclaris, & privatorum ædibus ornati; quorum qui maximus est, familiis minimum quingentas complectitur. Terra partim plana est, partim in colles ac montes assurgit, amnibus frequens, naturaque fertilis, oleo, croco, melle, ac vino, præsertim abundat; & præterquam frumenti, rerum omnium, quas natura desiderat, abundantiam & copiam suppeditat. Neque terra solum incolis fructuosa est; sed etiam mare sibi quaestuosum industria reddunt. Multa siquidem habent navigia tum piscatui, tum navigationi & mercaturæ addicta: utrinque magnos sane atque uberes proventus percipiunt.

**Civitas
Lectus &
AUS**

Issa magnitudine quidem quadruplo minor est, quam Pharia, sed rerum antiquarum monumen-
tis, ac veterum litteris longe illustrior. Inter
urbes insulasque Græcorum Scylax Issam annu-
erat; eandem Syracusiorum, qui scilicet ab Græ-
cis oriundi erant, coloniam fuisse auctor est Schy-
mnus: *Issa nomine insula est, Syracusiorum conti-
nens coloniam*. Celebre olim fuit nomen Iseo-
rum, & cum cæteris opibus, bellicisque laudi-
bus, tum præsertim rei navalis gloria ante flore-
bant, quam Romani primum bellum Illyricis in-
ferrent.

ferrent. Vix alia ea tempestate gens erat, quæ pluribus navigiis Adriaticum mare percurreret. Hinc celebrantur apud Livium lembi Issaici, genus navium, quibus Issenses sive ad bellum, sive ad mercaturam utebantur. Epetium, & Tragurium, perantiquas oræ Illyricæ urbes ab Issensibus conditas ferunt, eoque colonias ex Issa deductas, initio non invitis neque repugnantibus Illyricis, quippe qui ex inito cum Insularibus illis commercio ac societate suas opes non mediocriter augeri quotidie cernerent. Strabo inter notissimas Illyrici insulas principem locum Issæ attribuit: *ἡ δὲ Ἰσσηρία, ἡ γὰρ καλεῖται δ' Ἰσσηρία, Τραγυρίου, Ἰσσηρίων κτήματα*: tum alia, quarum notissima Issa, Tragurium Iseorum colonia. Neque Agathemerus a Strabone dissentit: *ὡς ἐπισιμότεραι Ἰσσηρία &c. quarum insigniores sunt Issa &c.* Primum contra Illyricos bellum a Romanis susceptum est præcipue Issensium causa, qui jama-tea se in fidem amicitiamque populi Romani contulerant. Cum enim Issenses apud Senatum conquesti essent fines suos ab Agrone Illyriorum Rege infestos haberi, monitique per Legatos Romanorum Illyrii, ut a maleficiis abstinere, nihil segnius Issensium agros & vicos diripere ac vastare pergerent, Romani suas sociorumque injurias primo Illyrico bello persecuti ultique sunt egregie. In aliis deinde bellis Issenses operam suam naviter constanterque Romanis præstiterunt; & adversus Philippum Regem Macedonum viginti lembos Iseorum Romanæ classi subsidio venisse auctor est Livius. Quocirca Issenses a Romanis semper honorifice amiceque habiti sunt, & in eo fædere, quod Romani post Gentium devictum pepigere cum Illyriis, nominatim Issensium libertati atque immunitati cautum est. Sed multis post ætatibus, eadem, quæ ceteros Illyrios, temporum ac rerum vicissitudo Issenses quoque Romanis vectigales fecit. Quare Plinius lib. 3. c. 26. Issam urbem insulæ cognominem civium Romanorum oppidis annumerat. Eiusdem meminit Hirtius de bello Alex. cap. 14. *Vatinius*, inquit, *post diem tertium contendit in insulam Issam, quod eo se recepisse ex fuga credebatur Octavium. Erat nobilissimum regionum earum oppidum, conjunctissimumque Octavio.* Issensium deinde opes ac potentia paullatim imminui cœptæ, demum usque eo decrevere, vix ut pristina fortunæ ac dignitatis memoriam Issenses retineant. Præcipue nunc Issensium opes ac divitiæ Sardiniarum piscatu & commercio continentur. Insula quippe rerum fere omnium, præterquam vini, inops est ac sterilis. Oppida sive pagos præcipuos numerat omnino quinque, qui ferme a piscatorum familiis incoluntur; duplici portu instructa est; alterum habet a Meridie satis commodum, quamquam exiguum; alterum a Septentrione, eumque amplum omnino ac tutum. Trigoni speciem refert; basis obversa est in Occasum, angulus in Solem orientem spectat; latus superius contra Aquilonem, inferius contra Austrum protenditur. Mille passus circiter viginti quinque ambitu colligit. A Pharia septemdecim mille passibus in Meridiem distat. Appianus *Ἰσσηρία*, Anonymus Ravennas *Issiam*, ceteri scriptores Issam appellant. Cave confundas Issam cum Lissa, & Lisso, nominis similitudine deceptus. Antoninus, nisi quis alius sit, auctor itinerarii maritimi, Lissam ab Issa distinguit, itemque Plinius Lissam statuens contra Jaderam; quæ quidem positio satis aperte ostendit Lissæ vocabulum inditum olim fuisse insulæ S. Michaelis, cui etiam nomen est Uliano.

Issam, Lissam, Lissum distinguere.

Issam vero, de qua nunc sermo est, omnes fere scriptores non longe a Pharia constituunt; utramque enim simul nominant. Lissus autem est oppidum pervetus ad ripam sinistram Drilonis in Epiro nova. *Lissus* pro Issa in Græca Appiani exemplaria semel iterumque irrepsit. Item apud Diodorum Siculum Issæ locum Lissis invasit; & in fragmentis Polybii n. 124, *Ἰσσηρία*, seu *Διοσκήριον* vocabulis expunctis *Ἰσσηρία* nomen reponi debet. Quæ enim de Lisso, sive Lissis scriptores laudati scripsere, cum Issa insula & Issensibus congruunt, neque alio referri possunt. Issæ Apollonius Argon. 1.4. apposuit *Dysceladon* insulam nescio quam, quæ invenitur etiam in exemplaribus quibusdam apud Pomponium Melam; in his quippe inter Aborum & Absyrtim *Dyscelados*, in aliis vero *Celaduse* interposita est. Sed Vossius negat ullam esse hujus nominis insulam, *Dysceladon* autem epitheton esse contendit, quo Apollonius Issam affect; *Dyscelados* autem apud Græcos idem valet, quod male & graviter sonan; apud Latinos. Quod autem ibi fluctus magno ventorum impetu impacti allisque ad scopulos & littora, ingentes ac terrificos sonitus edant; idcirco Issam *Dysceladon*, idest *malesonam* cognominari ait: *Ἰσσηρία τε δυσκέλαδος τε ἡ μερὶς Πιτυέια*. Sed duplex conjunctio *τε* videtur sententiæ Vossianæ repugnare, duasque insulas designare inter se mari interfluo discretas: *Et Issa, & Dyscelados, & desiderabilis Pityea*. Si qua igitur fuit insula prope Issam, cui *Dyscelado* nomen fuerit, ea sine dubio est, quæ *Busi* hodie vocatur, Issæ adjacens ab Occasu, circuitus exigui, & opulento olim ac nobili Sacerdotio, quod Abbatiam vocant, insignis, quam Manfredus Siciliæ Rex auxit ornavitque diplomate quam amplissimo. Hæc deinde in Issam translata fuit, eique Abbas Commendatarius præpositus. Ab Issa longius in Solem occidentum distat insula sive scopulus S. Andreæ, Abbatibus itidem titulo præditus; qua cum etiam *Dyscelados* Apolloniana videtur congruere posse. Neque ab Issa longe aberat *Pityea* Apollonii. Est alius præterea scopulus, quem *Melisellum* vocant, inter Busim, & scopulum S. Andreæ in Septentrionem recedens. Ex his tribus sive scopulis sive insulis duas feligas velim, quarum altera *Dyscelados*, altera *Pityea* Apolloniana fuerit, utraque Issæ propinquæ; Apollonius enim tres illas insulas Issam, *Dysceladon*, *Pityeam* ut conjunctim nominat, sic finitimas inter se ac proximas constituere videtur.

Dyscelados A. Apollonii ab Issa distincta, nunc *Busi* vocatur.

Pityea ins.

Infra Phariam a Meridie subest *Trucola*, sive *Torcola*, perangusto freto dirempta; eadem est, Hermolao interprete, quam Pomponius Mela post Issam nominat *Trucones*, sive ut in aliis exemplaribus legitur, *Ticanam*. Millia passuum circiter quinque & viginti circuitu colligit. Extant inibi vestigia adhuc recentia cujusdam cænobii Dominicanæ, nunc vacui desertique, propterea quod Piratæ frequentibus excursionibus, ac latrociniis insulam infestam redderent.

Trucola insula, id est *Trucones* P. Mela.

Ab eadem Pharia passuum millibus fere decem abest in Meridiem *Corcyra Nigra*. Utrique interjecta est *Trucula*, & pars extrema Peninsula Stagni in Occasum prospiciens. Scriptores Græci *Κόρκυραν*, sive *Κόρκυραν τὴν μέλαιναν* nuncupant. Hinc a Latinis dicta *Corcyra*, seu *Corcyra nigra*. Porphyrogenitus *Curcram*, Itali *Curzolam*, Slavi *Karkam* vocitant. Ab nemorum frequentia, & procerarum arborum opacitate cognomen *Nigra* adepta est, quo quidem a *Corcyra* Jonii maris insula distinguitur, quam olim & *Phæciam*,

Corcyra Nigra variis appellata vocabulis.

Ejus de-
scriptio,

ciam, & Schegiam, & aliis præterea nominibus appellatam ferunt. In Corcyra Melena urbem a Creditis conditam Strabo, oppidum a Gnidiis habitatum Plinius tradit. Circuitus insulæ millia passuum, propter varios anfractus, ad nonaginta, longitudo amplius triginta, latitudo, quæ maxima est, circiter decem numerat. Ad naves ædificandas, præsertim ætuarias sive onerarias ingentem optimamque materiam sylvæ suppeditant; indidem etiam picis vis uberrima elicitur, unde illud Ovidii de Arte: *Illyrica pice nigrior*. Tritici aliarumque segetum mira penuria; vix enim frumenti quod incolis in quatuor menses sufficiat, ex tota insula colligitur. Sale oleoque aliunde invecito utuntur, quippe domestico carent. Sed ejusmodi rerum inopiam abunde compensant tum vini copia, tum multiplices, quos e piscatu & navigatione capiunt, proventus. Urbs est ejusdem, atque insula nominis, menibus ac propugnaculis egregie cincta, publicis privatisque ædificiis præclare ornata. In latere superiore ad Septemtrionem, adversus extremum angulum Peninsulæ Stagnisita est, modico interfluente euripo, qui ab insula sinus Corcyreus denominatur. Sedem Episcopalem abhinc quatuor sæculis obtinuit, quæ Metropolitam Ragusinam agnoscit. Præmarium urbis templum D. Marci titulo insignè, eximia marmorum elegantia, operisque sane antiqui magnificentia extructum, jus locumque obtinet ædis Cathedralis. Unus e familiis Patriiis Venetorum, Comitibus idem ac Provisoris nomine præditus rerum summam administrat, isque magistratus duorum ac triginta mensium spatium definitur. Insula incolarum referta est; in eaque ad quinque hominum millia censeari perhibent; quorum plerique dispersi per agros vicatim habitant, cæteri urbem, & suburbia frequentant. Regio in primis portuosa est, undique stationes ac sinus aperit ad reficiendas e longo itinere naves, tuendasque ab tempestatum injuriis perquam appositos opportunosque. Bagnensis portus, is, qui ab urbe tertio milliario distat, longe ante alios celeberrimus est, naviumque plenissimus; nam & situ est communito, & facili accessu, & circuitu amplissimo, nullasque quantævis magnitudinis naves, ac ne integras quidem classes respuit. Ad Corcyræ territorium ditionemque spectat Trucola, sive Ticana insula, de qua paullo ante dictum est; itemque scopulus, cui a S. Maximo nomen obvenit, haud longe ab urbe in Ortum disjunctus. Magnam huic loco celebritatem conciliat sacrum Christi morientis simulacrum, miraculorum fama, & accolarum peregre visentium frequentia maxime inclytum. A Patribus Franciscanis illic domicilium natis religiose pariter atque honorifice asservatur, & a finitimis populis, muneribus juxta votivisque tabellis oblati, eximia veneratione colitur.

Lagusta
insula
varia no-
mina,natura re-
gionis.

Corcyræ subest a Meridie Lagusta, milliarium fere decem intervallo disjuncta, quam Tabula Peutingeriana *Ladestrim*, Stephanus *Ladestam*, Porphyrogenitus *Lastoban*, Dandulus *Ladestnam*, Diocleates *Lastam*, indigenæ Slavorum lingua *Lastaron* appellant. Regio licet montosa, haud tamen inamena & sterilis; tota ferpe arboribus est cincta, referta olivetis, pomariis, ac vineis præsertim, ex quibus optimi vini abunde suppetit; sed aquæ dulcis magna penuria, parum admodum tritici, maxima vis piscium; corolatorum autem copia ingens, quorum piscatu non indigenæ modo, sed etiam adve-

na ditescunt. Insula passuum millia omnino ad triginta circuitu complectitur; aliquot vicis habitata, & quinque portubus distincta, quibus nihil commodius navibus, nihil natura, vel arte tutius; eo & frequentari solent vel maxime ingenti sane incolarum utilitate, qui nautis & vectoribus illuc crebro & confertim appellentibus vina divendunt cum magno quæstu compendioque. Hanc insulam Ragusienses obtinent, quadringentos ante annos coemptam a Stephano Rege Serblorum cognomento Crapula; eique Comitum præficiunt, qui rebus civilibus administrandis, & juri dicendo præsit; Archiepiscopus item Ragusiensis Vicarium ibidem constituit, eique rerum sacrarum procuratorem delegat. Theopompus Auctor vetustissimus apud Stephanum Ladestam inter insulas Liburnidas annumerat; quod argumento est insulas omnes Illyricas antiquitus Liburnorum dominatu & vocabulo comprehensas fuisse. Ab Augusta in Occasum duo scopuli magnitudinis non exiguae aliquot mille passibus distant, ferme inculti ac deserti; alterum *Catzolam*, alterum *Catzam* vocant; proxime vero eandem circumstant duo ab Occidente, quatuor ab Oriente, quos Lagustinos appellant.

A Corcyra septem milliarium trajectus est ad insulam alteram ditionis Ragusiæ, quæ Latinis Melita, Græcis *Μελίτη*, & *Μελιτινή* dicitur. Porphyrogenitus Meletam, & Malozeaten, Slavi Mlit, aut Miler, Itali Meladam nominant. Hinc Melitæos catulos appellari auctor est Callimachus apud Plinium, quos item apud Athenæum celebratos invenies; sed Strabo eos cognominari tradit ab altera Melita insula maris Mediterranei adversus Africam, ab hac nostra longissimo maris tractu disjuncta. Constantinum Porphyrogenitum auctorem habes D. Paullum e naufragio, quo perfunctus est, cum vincitus Romam duceretur, in hanc Illyrici insulam ejectum esse, non vero, ut plerique existimant, ad Melitam Africanam appulisse. Hæc insula millia passuum fere triginta in longitudinem porrigitur; latitudo ejus varia est; maxima ex parte septem millibus patet, circuitu septuaginta milliaria comprehendit. Regio est eximia locorum amœnitate, jucundissima cœli temperie, riguo solo semperque propemodum vernante, ut deliciarum ac voluptatis causa locus hic a natura factus esse videatur. Aureis citreisque malis abundat, & tanta est, quæ inde afflatur, odorum vis atque copia, tam longe ac late diffusa, ut nautas illuc quamvis procul, prætereuntes mira suavitæte percellat. Duo in hac insula sunt lacus, viridissimo riparum vestitu, & proceris circum arboribus visendi, piscium optimorum plenissimi, & conchyliorum in primis feraces; utrumque efficiunt leviter stagnantes ex alto aquæ, patenti ostio exceptæ; & angusto euripo interposito, pervius est Cymbis ex altero in alterum trajectus. Piscium itidem copiam ingentem mare circumfluum gignit. Tellus vitibus non magis apta, quam consita, vina suggerit, egregia & copiosa, quæ facile vetustatem ferunt, sed tritici adeo inops est, ut vix mille homines, (totidem quippe insula continet) aut ne vix quidem alere possit. De situ insulæ ac natura, locorum pulchritudine, amœnitate orarum ac littorum fuse ornateque scripsit Luccarius lib. 4. An-
nalium Ragusiensium. Insula, qua ex parte aspiciunt Septemtriones, frequentibus portubus distinguitur, e quibus, ut reliquos taceam, is, quem Palatium vocant, ingentium navium est capax, facili undique accessu pervius, & triplici scopulo,

Melitæ
multiplex
nomen.Deserti
ptio Insu-
lar.

lo, velut opere atque consulo, turbinibus & flutibus opposito, egregie munitus & clausus. Portui nomen dedisse ajunt magnificentissimum olim Palatium, molitione sumptuq; plusquam regio exstructum ab Agefilao Cilico, Opiani Poetæ non incelebris parente, qui aliquot annos jussu Severi Imperatoris ibidem exulavit. Incolæ vicatim habitant; unum omnino est oppidum, idque satis amplum & frequens, quod ab insula denominatur, in ea parte situm, quæ ad Occasum vergit. Ragusenses, quorum ditioni subest Melita, singulis annis Prætozem ex ordine Patriciorum delectum in insulam, cum imperio mittunt, qui Comitistitulum gerens jus incolis reddat, remque publicam administret. Quod attinet ad rerum sacrarum procuracionem, Antistes Ragusensis duos in insula Parochos rei Christianæ curatores, sui que muneris Vicarios constituit. Neque hic prætereundum est nobile in primis ac celebre cœnobium S. Benedicti, caput & parens universæ Congregationis Melitenis, quæ inde nomen atque initium duxit, constatque ex aliquot aliis Ragusina ditionis Benedictinis cœnobiis, & viris doctrina pariter ac sanctitate eximia perpetuo floruit.

Congregatio
Bened.
Melitenis
monacho-
rum S. Be-
dicti.

Tauris
insula

est vel
Trucola,
vel Girona.

Ex hisce insulis, quas modo descripsimus, una fuerit oportet, quæ Tauris etiam appellata esset. Ejus mentionem qui fecerit, præter Hirtium & Tabulam Peutingerianam, neminem invenio. Hirtius de Bel. Alex. c. 14. auctor est M. Octavium Ducem Pompejani exercitus apud Tauridem insulam a Vatinio navali pugna victum fuisse, cum *magnum cominus in angusto mari prælium factum esset*, & paucis parvisque navigiis ex illa clade collectis in Græciam profugisse, quem tamen apud Issam insulam se recepisse ex fuga Vatinium credebatur. Ex hujus prælii apud Hirtium descriptione satis perspicue intelligitur Tauridem, ad quam pugnatum est, positam fuisse in hoc tractu maritimo, in quo sunt insulæ a nobis commemoratæ. Neque Boam, neque Solentium, neque Issam, neque Phariam, neque Brattiam, neque Ladestrum, neque Corcyram, neque Melitam esse, quam Hirtius Tauridem vocat, satis aperte declarat Odographus Peutingerianus, qui has omnes insulas nominat, ab hisque omnibus Tauridem distinguit, Phariamque inter & Corcyram constituit. Restat, ut vel Girona, vel Trucola ea sit, quæ ab utroque scriptore Tauris nuncupatur; abest utraque a Tabula Peutingeriana, aut certe ibidem nominata non est. Hujus enim maritimi tractus alia nulla est insula; nisi e scopulis, quæ insulis illis adjacent, aliquem fuisse existimes, cui Tauridi nomen esset; quod sane non est verisimile, cum Tauris portum haberet satis amplum, ut Hirtius docet, ex quo classis Octaviana ad dimicandum processit. Sive autem Girona, sive Trucolæ nomen Tauridis impertias, cum utraque præclare congruunt, quæ in Tauridem ex Hirtii descriptione conveniunt. Utraque cum sit circuitus non exigui, portum habuit Octavianæ classi recipiendæ idoneum. Gironam ab Occasu, Septentrione, & Oriente euripus admodum angustus circumluit; itemque Trucola Phariæ & Corcyræ interjecta, utrinque brevi admodum freto disjungitur; prælium autem illud maritimum commissum est *cominus in angusto mari*; cumque neutrobi acies explicari possent, quanto conjunctis magis navibus confligendi potestas dabatur, tanto acrior extitit pugna vehementiorque. Neutra demum insula longe aberat ab Issa, cujus propinquitas Vatinium in eam opinionem induxit, ut crederet Octavium illuc e fuga se rece-

pisse. Hæc autem, quæ in alterutram harum insularum optime quadrant, vix aut ne vix quidem referri, & accommodari possent ad insulas alias hinc longius in Orientem summotas.

Post Melitam Plinius lib. 3. cap. 26. locavit *Elaphites*, tres in aliquibus Plinianis exemplaribus, in aliis quatuor. Sed in hunc Plinii locum, in quo Elaphites a Melita duodecim mille passibus disjunguntur, sine dubio mendum arithmeticum irrepsit. Nam Elaphites Plinianæ aliæ esse non possunt, nisi tres insulæ ditionis Ragusinae contra ostia Arionis nunc Omblæ fluminis, quæ a Melita vix quatuor milliariis distant. Nam has insulas prætervectus, nihil deinceps insularum secus oram Illyricam, usque ad Drilonis ostium invenies, præter aliquot scopulos admodum raros, & duas tresve insulas in sinu Rhizonico introrsum a mari aperto; quas Elaphites Plinianas esse nemo dixerit. Hujusmodi menda in notas Arithmeticas librariorum incuria vel inscitia facillime irrepunt; & in eodem Pliniano codice post Bobum, Brattiam, Issam, & Phariam nominatas, ab his Corcyra Melæna XXV. M. passuum distare dicitur, cum Corcyra a Pharia quidem vix decem, ab Issa vix viginti, a Bobo autem amplius triginta millibus distet. Quas igitur Plinius Elaphites vocat, tres illas esse censeo, quas vulgo nuncupant *Zupanam*, *Mediam*, *Calamotam*, oræ Illyricæ & Melitæ interjectas. Hisi quartam adjicere velis, ut in quibusdam Plinianis codicibus scriptum est, habes scopulum, cui nomen est *Lalano*, Zupanæ ab Occasu proximum, quem ad tres illas Elaphites adjungas: id vocabuli *ἐν τῷ ἱσθμῷ* a cervis adeptas esse constat; an quod in iis Cervi ad venationem alerentur, analiam ob causam ejusmodi nomen illis obveniret, incertum est. Tenui euripo discretæ sunt, omnesque civilibus pariter atque ecclesiasticis Ragusensium Magistratibus obtemperant. Prima ab Occasu est Zupana, quæ millia passuum amplius duodecim ambitu colligit, incolarum numero, & locorum amœnitate, celi temperie & agri bonitate, portu denique in primis capaci tutoque cæteris insulis Ragusinis, secundum Melitam, facile antecellit. In ea per vetustum est ac nobile cœnobium Congregationis Benedictinæ Melitenis, sede, tituloque Abbatiali perinsigne, cui ab S. Michaelis nomen impositum est. Postrema ab Oriente est Calamota, quæ a reliquis duabus vel amplitudine circuitus, vel frequentia habitatorum, vel ubertate agri plurimum distat. Utrique interjecta est, quam insulam *Mediam* vocant. Eadem ferme gaudet, qua Zupana, soli benignitate, locique natura, sed circuitu minor, & famillis domibusque infrequentior. Ab hac non longe situs est a meridie scopulus S. Andreæ, haud alia re memorabilior, quam præclaro D. Benedicti cœnobio, ad Congregationem Melitensem aggregato; Prioratum S. Andreæ appellant.

Elaphites
insula.

nunc Zu-
pana, Me-
dia, Ca-
lamota
dictæ.

Defri-
ptio Zu-
pana,

Calamota
& Media.

Scopulus
S. Marci
sive Lacro-
mas.

Adversus Ragusium insula quædam seu scopulus ad ortum vergens eminet e mari, cui a S. Marco nomen est inditum. Lacromam vulgo vocitant. Modico quidem est circuitu, sed fertilitate eximia. Quidquid frugum, fructuumque terra gignit, pertinet ad cœnobium S. Benedicti, atque in annua monachorum alimenta seponitur. Perantiquum est id cœnobium, non illud Meliteni, sed Patavinæ congregationi adscriptum, quæ ab S. Justina nuncupatur. E regione veteris Epidauri jamdudum everfi, utraque in Ortum plures oræ maritimæ objacent scopuli, alii propius, alii longius siti, inter quos est Marcana, par-

Marcana
scopulus.

va insula, non amplius duorum milliarum ambitu definita.

Sinus Rhizonicus, in quo insulae 4.

Ragusinae ditionis oram prætervectis, porroque in Orientem navigare pergentibus duo sunt ad lævam scopuli, modico spatio disjuncti, ac steriles omnino atque inculti. Hos interfluens pelagus, pluribus introrsum æstuariis, ac sinuosis flexibus circumagitur ac diffunditur. Hinc sinus Rhizonicus efficitur, angusto curipo bifariam divisus in superiorem & inferiorem. In eo sunt insulae, sive scopuli omnino quatuor, nullius ferme apud Historicos, & Geographos nominis, propterea quod ad navigationem Illyricam minime pertineant; neque enim parvæ illæ insulae iis obviæ sunt, qui per mare Adriaticum secus oram navigant; nam introrsum abditas remotasque ne prospicere quidem, nedum attingere nautæ possunt. Quæ ex parte sinus inferior Rhizonicus in Ortum extenditur, insula est Stradiotarum, exiguo admodum spatio divulsa, ab littore & duobus circiter milliariis circumscripta. Habuit olim ab S. Gabriele nomen, veterisque templi eidem Archangelo sacri vestigia etiamnum retinet. Recentius insulae nomen a Stradiotis populis Epiri novæ inditum est; nam si quando bellum ab Turcis intruderet, Veneti ex Epiro Stradiotas accersere solebant, quorum fidei ac virtuti insulam committerent: permagni siquidem intererat firmissimis eum locum præditiis tenere, quem si hostes cœpissent, nullo negotio poterant urbem Ascrivium, ad sinum superiorem appositam, commeatibus omnibus ac subsidiis intercludere, adempta scilicet Venetis facultate Rhizonicum sinum classee subeundi. Hic nobile olim cœnobium obtinebant monachi e familia ac disciplina Basiliana; ad quos cum se recepisset Dragomirus Serblæ Rex frater S. Uladimiri, eum ibidem Græci ex insidiis adorti, per summam perfidiam necarunt. Nunc insula habitatoribus vacua, nihil ferme, præter rudera quædam, ac dirutarum ædium vestigia ostendit. Insula Stradiotarum proxime adiacet ab Occasu scopulus S. Mariæ dictus ab

3. S. Mariæ

insigni, quæ ibidem antiqua religione colitur, Deiparæ Virginis iconæ, crebris & ingentibus miraculis inclita. Ædi Marianæ adjunctum cœnobium incolere primum Canonici S. Georgii de Alga, tum P.P. Dominicani, iis deinde abeuntibus, ad ejus templi locique custodiam acciti sunt fratres e Franciscana familia, quos Minores Observantes vulgo dicunt. In sinu Rhizonico superiori, e regione Peraesti celebris quondam oppidi, hodieque satis noti, duo prominent scopuli; alterum ab S. Maria de Scalpello, alterum ab S. Georgio de Cataro, sive Peraesto cognominant; hic non amplius centum & viginti passuum ambitu colligit; ob eam causam commemorandus, quod inibi erat illustris ac pervetus Abbatia S. Benedicti, copiosis vestigalibus instructa, quæ jampridem in formam Commendæ redacta est; & Abbatis Commendatarii eligendi jus ac potestas, cum esset antea penes Magistratum urbis Ascrivii, deinde ad Senatum Venetum devoluta est. Alter ille scopulus S. Mariæ de Scalpello, ferme duplo minor, causam habet celebritatis ac nominis ab sacra & Thaumaturgica effigie sanctissimæ Dei parentis acceptam; quippe hanc non vetera magis, quam nova quotidie illustrent miracula. Quocirca e finitimis regionibus, voti ac religionis ergo, crebri ad eam fieri solent hominum concursus, Deo ac Deiparæ grates agentium ob beneficia divinitus sibi collata, & celestem vim prædicantium, operumque præsentissimam in seipsis expertam. Ultra

4. S. Mariæ de Scalpello.

ostium sinus Rhizonici, reliqua deinceps ora usque ad ostia Drilonis patens est, marique aperto exposita; & si scopulos aliquot admodum raro excipias, nullis insulis obtegatur.

In hac Dalmatiæ hodiernæ descriptione tribus capitibus comprehensa necesse est haud pauca mihi vel invito exciderint, quæ cum situ ac natura regionum, cum ingenio ac moribus incolarum, cum dimensione ac distantia locorum vel minus congruant vel omnino discrepent, præsertim si ad hæc nostra tempora, & ad eum, qui nunc est, rerum hujuscemodi statum referantur. Qui vel de rebus Dalmaticis hodiernis scripserunt, vel Dalmatiæ hodiernæ topographiam aut litteris, aut typis consignarunt, tanta sunt in varietate ac dissensione constituti, ut mirari magis adeo illos inter se discrepare, quam quid veri sit, discernere queas. Nec vero facultas nobis fuit regiones illas obeundi ac lustrandi, veniendique in rem præsentem, ut quæ a nobis explorata & dimensa essent, conferre possemus cum iis, quæ ab aliis tradita sunt, scriptorumque opiniones tam varias, tamque inter se dissidentes exigere ac perpendere ad rationem eorum, quæ nostris oculis subjecta, nostrisque investigationibus comperta & plane cognita fuissent. Neque nobis præsto fuit rerum locorumque Dalmatiæ scient aliquis ac peritus, quem consulere possemus, quique dubitationes, e Scriptorum dissensionibus injectas, nobis evelleret. De omnibus autem hujuscemodi rebus, præsertim minutioribus, quæ sunt prope modum innumerales, Dalmatarum sententiam per litteras sciscitari, & inquirere, nimis longum fuisset ac difficile, nec vero satis expeditum, & exitu plerumque incertum, propter longinquitatem, & propter varios dubiosque eventus itineris maritimi; præterquam quod omnia & singula, de quibus dubitandi causæ identidem suboriuntur, litteris committi & comprehendere vix possunt. Ceterum hæc ratio veri per litteras exquirendi haud omnino a nobis prætermissa fuit, sed sepe accidit, ut nobis ambigua redderentur, & obscura responsa, quæ neque omnem dubitationem eximerent, & alias interdum ex aliis dubitationes injicerent. Quando igitur Dalmatiæ hodiernæ descriptionem non aliunde petere licebat, nisi e recentioribus Geographis & scriptoribus, id sedule curavimus, ut cum illi de locorum natura, dimensione, ac distantia inter se dissident, ex variis ac discrepantibus opinionibus inter se, & cum re ipsa, de qua controversia est, collatis, eas deligeremus, quæ propius ad veritatem accedere videbantur. Ubi vero a re ipsa & veritate aberravimus, cum vel admoniti, fuerimus, vel rerum certiore notitiam adepti, nobis errati corrigendi neque locus, neque voluntas deerit.

§. IV.

De Mari Adriatico, ejusque variis nominibus, & Dominis.

Mare Adriaticum ab recessu intimo, quem Veneti circumcolunt, usque ad fauces Hydruntinas millia passuum fere quingenta in longitudinem porrigitur; latitudo ejus varia est, & quæ maxime patet inter Ragusium, & oram adversam Italianam infra Promontorium Gargani, ad milliaria centum, & amplius viginti protenditur. Vix mare aliud reperies, cui tam multa & varia nomina obvenerint, quorum aliqua adhuc in ore hominum scriptisque versantur, cætera vetustas abolevit. Etenim præter nomen Adriaticum, quæ vulgo, ac

Adriæ Mænis.

viris litteratis notissimum, idemque omnium longe celeberrimum, aliis atque aliis vocabulis apud antiquos & juniores scriptores appellatum invenies; quippe dictum est *Saturnium* sive *Chronium*, *Jonium*, *Liburnicum*, *Illyricum*, *Dalmaticum*, *Superum*, *Venetum*, quorum quidem nominum causas & origines investigare atque evolvere nunc aggredimur.

Adriaticum antiquius dictum Saturnium & Chronium.

Quid Saturnus sive Chronus significet.

Utrumque vocabuli praeferat.

Apollonius in Argonauticis, Caelius lib. 7. cap. 6. alique auctores sunt huic mari antiquitus nomen fuisse *Saturnio* sive *Chronio*. Ab Saturno utrumque nomen derivari inter omnes convenit; nam Saturnus graece dicitur *χρόνος*, sive *χρόνος*, idest spatium temporis. Saturnum enim cum esse voluerunt, qui cursum & conversionem spatorum ac temporum contineret; idcirco autem latine Saturnus est nominatus, quod saturatur annis: ex se autem patos comesse fingitur solitus, quia consumit aetas temporum spatia, annisque praeteritis insaturabiliter expletur; victus etiam dicitur a Jove, ne immoderatos cursus haberet, atque ut eum siderum vinculis alligaret: ita, interprete Tullio lib. 2. de Nat. Deor. physica ratio non inelegans fabulosis narrationibus involuta. Chroni, sive Saturni vocabulo subest. Caelius modo laudatus hoc mare idcirco appellatum esse ait Saturnium, sive Chronium, quod illic Saturnus habitaverit; non utique Saturnus ille, qui apud Eusebium in Chron. secundus post Janum, tertius ante Latinum, adventumque Aeneae in Italia regnasse dicitur; nam praeterquam quod is, cum in Latio principatum obtineret, propiusque ab infero sive Tyrrheno, quam a superno sive Adriatico mari habitaret, non huic, sed illi potius mari nomen suum indidisset. Multis saeculis antequam Saturnus Eusebianus rerum in Italia potiretur, hoc mare Chronium sive Saturnium dictum fuisse existimo. Siquidem ut Joves plures, & Mercurios, atque Hercules plures in praeclis Graecorum litteris invenimus, sic etiam plures Saturnos fuisse oportet: quae enim veteres de Saturno memoriae & scriptis prodiderunt, ea locis ac temporibus adeo sunt disjuncta, ut in unum eundemque hominem convenire nequeant; & vere praclareque Xenophon is, qui scripsit aequivoca, docet apud Ludovicum Vives in lib. 18. August. de Civit. cap. 15. Saturnos olim habitos & dictos esse nobilissimarum familiarum Reges, & filios eorum Joves. Adde, quod nomen Saturnium vigeat in Italia inde usque ab Oenotri adventu, qui saeculo ante Trojanum excidium fere quinto coloniam Pelasgorum in Italiam deduxit; cum inter urbes illorum temporum, quas Siculi & Pelasgi incolabant, Saturniam annumeret Dionysius Halicarnassensis lib. 1. qui praeterea tradit annis ferme ducentis post Oenotrios alteram Pelasgorum manum in Italiam venisse, qui e Thessalia per Deucalionem expulsi cum essent, & oraculum ab Jove Dodonzo petivissent, Sciscitantes, ubinam gentium sibi collocandum esset domicilium, admoniti fuerunt, ut quaesitum irent *Saturniam terram*, quo quidem nomine Italia designabatur; ex quo apparet jam tum Italiam denominatam fuisse Saturniam; idest amplius duobus saeculis, antequam Saturnus juxta calculos Chronologicos Eusebianos in Italia rerum potiretur. Itaque ut Italia, sic etiam mare non ab hoc juniore Eusebiano Saturno cognomen Saturnii accepit, sed ab alio longe vetustissimo, qui cum regnum in Italia oraque maritima obtineret, pro more illorum temporum, ut Xenophon docet, Saturnus appellabatur. Quod si tum Italia, tum

mare Adriaticum propterea a Saturno denominatum velis, quod in hujus Dei commentitii tutela utrumque esset, & Saturnus ab Italis summa veneratione usque ab antiquissimis temporibus coleretur; vel hinc apparet, quanta sit Saturniae appellationis antiquitas. Saturnum enim omnium Deorum antiquissimum, atque adeo parentem esse, Poetae pariter Historicique Ethnici affirmant. Altero ferme post universale Diluvium saeculo, inanium Deorum cultus usurpari cepit, cum Ninus Beli filius, impia pietate adductus, parentis sui monumentum ac simulacrum coli iussit pro Deo. Ea Idolorum Deorumque origo notatur. Si ergo Saturnus reliquos omnes Deos aetate antecedit, sequitur ejus cultum jam inde ab altero post Diluvium saeculo viguisse; quae quidem superstitio ex Oriente primum in Graeciam, deinde in Italiam, & in alias ex aliis regiones illata, brevi mortalium fere omnium animos pervasit. Hinc factum est, ut cum alii populi, tum Itali praclarum sibi ducerent, tum regionem suam, tum mare, quod accolebant, denominare a prisco illo Deorum principe ac parente, in cujus fidem ac clientelam se suaeque omnia tradiderant. Cum autem, qui a Latinis Saturnus, idem a Graecis Chronos diceretur, quod circumagendis moderandisque temporibus praeset, mare idem alias Saturnium, alias Chronium appellatum est. Quare cum hujus appellationis initium & Saturno juniore Eusebiano sit antiquius, & omnem vetustatis memoriam antecedit, hoc inter cetera vocabula, quae mari Adriatico obvenerunt, primum esse & antiquissimum existimo.

Jonii maris appellationem adeptum esse apud praeclis mare Adriaticum nemo est, qui nesciat; sive ab Jone Jonum Duce, ut tradit Theopompus apud Strabonem l. 7. sive ab Jonio Illyrico Dyrrhachi filio, ut docet Appianus lib. 2. de bel. civil. sive ab Jaone, cujus filius Adrias totum sinum Adriaticum cognominavit, ut censet Eusthatius ad Dionys. Perieg. sive ab Ius Inachidis erroribus, ut Apollodorus lib. 2. & Eschylus in Promet. existimant, sive demum ab Jonibus antiquissimis Graeciae populis, qui, Attica obruta submersaque Ogygio Diluvio, patria profugi oram Adriatici maris incoluerunt. Diluvium autem Ogygis Regis Atticae annis fere 1796. ex calculis Chronologicis Bezaevii Christianam aetatem praecessit. Hoc mare utroque vocabulo Jonii & Adriatici promiscue & communiter appellari auctores sunt Scylax in Periplo, & Dionysius in Perieg. *ἡ δ' αὖτε Ἀδριακή τῆς Ἰονίας*; porro, ait Scylax, *idem Adria est, & Jonius*. Dionysius vero mare hoc ab Hydruntinis faucibus usque ad intimum ejusdem recessum, ab accolis Jonium nominari ait: *Ἦναι τῆς Ἰονίας πελαγίας τῆς ὠδ' Ἀδριας*: Quod etiam Jonium accolae dixerunt. Cum autem mare illud, quod infra fauces Hydruntinas extremae Italiae Illyriaeque, Siciliae & Peloponneso interjectum longe lateque protenditur, Jonium inde usque ab antiquissimis temporibus itidem appelletur, Veteres, ut alterum ab altero distinguerent, hoc quidem *Mare Jonium*, cui Virgilius Magni praeterea cognomen apposuit, nostrum vero plerumque sinum Jonium vocitare consueverant. Ceterum plerique Veteres, quibus fuit cura & distinctius & accuratius loqui, non universum illi quidem Adriaticum Jonii vocabulo subjiunt; sed quidquid maritimi sinus est intra ostium, quod Hydruntum inter montesque Acroceraunios patet, bifariam dividunt; & maris interni, quod procurrit usque ad Garganum Apuliae montem, vocant Jonium; quod vero reliquum est, & in ultimum usque recessum porrigitur

Adriaticum unde appellatum sit.

Adriaticum
bifarium
divisum,
pars super-
ior A-
dria, infer-
ior dicta
Jonium.

gitur, Adriaticum appellant. Schymnus Chius in Periplo sinum Jonium Japygia appositum, quæ ab Japygio, sive Salentino Promontorio Sipontum, sive Hyrium usque oppida duo ad radices montis Gargani fines suos proferebat: *Juxta Italiam rectus Jonius Sinus jacet, ad ejus autem introitus pertinentes habitant Japyges*. . . . deinde est mare, quod vocant Adrianum. Dionysius vero is, qui antea, nulla adhibita distinctione, utrique Jonii & Adriatici vocabulo idem mare subesse dixerat; postea Hyrii oppidi interjectu alterum ab altero distinxit; & inde Adriaticum incipere ait, ubi desinit Jonium, extendique in Septemtrionem usque ad sinum Aquilejensem: *Deinceps post hos Calabrice sedes terræ, Gentisque Japygum ad usque Hyrium extensa, maritimam Hyrium, ubi trahitur Adriaticum mare in sinum finitimum Aquilejensem*; id quod Strabo lib. 7. apertissime, & planissime explicavit: *Montes Ceraunii initium faucium Jonii sinus, & maris Adriatici. Fauces quidem profecto utrique communes sunt: eoque hæc duo differunt, quod prima parti maris hujus adhaesit nomen sinus Jonii, Adria vero, portioni interiori usque ad intimum recessum*. Idem perspicue docet Eustathius in suis Commentariis ad Perieg. Dion. Porro Adriatici, & Jonii maris principium sunt Ceraunii montes, quorum aliqui ostium commune; sed ipsa differunt situ. *Jonius enim sinus recta post ostium vel post fauces porrigitur, & a quodam regionis illius dominatore, sive etiam a Nympha Jo appellationem habet. Adria vero interior est, tenditque usque ad intima*. Cæterum inter hæc duo Adriatici & Jonii vocabula, quibus idem mare distinguitur, hoc interest, quod latius primum, quam secundum pateat. Nam Adriaticum veluti genus est, quod duas partes amplectitur, quippe, cum hoc mare universum, quod partim Adriaticum, partim sinus Jonius vocatur, communi Adriæ vocabulo subest; ut præclare Strabo animadvertit, ac docuit: *Universum autem id mare nunc Adriæ nomen gerit*.

Adriatici
vocabuli
origo in-
certa.

Sed, ut supra dixi, una inter omnes excellit Adriæ, sive Adriatici maris appellatio, quæ a vetustissimis ducta temporibus viget adhuc, & vulgi sermone, & Geographorum litteris celebratur; cum aliæ pleræque aut raro usurpari soleant, aut vetustate penitus exsoleverint. Idem mare alias *Adriam*, alias *Adriaticum* Scriptores nominant; M. Tullius, & Schymnus *Adrianum* dixere; Virgilius, & Poetæ metri causa vocant *Adriacum*. Huic itidem nomini aspirationem alii præfigunt, alii adimendam censent. Sed Adriatici vocabuli neque initium, neque origo satis certa designari potest. Ab Adria urbe denominatum vulgo existimant; sed cum duas urbes cognomines in ora Italica inveniam, alteram apud Venetos, alteram in Piceno, quas veteres Adriæ vocabulo impertiunt, utra ex his mari nomen dederit, merito dubitari potest. Adriam urbem & coloniam Etrusci in antiqua Venetia prope ab ostiis Padi ad Tartarum amnem considerunt, postquam scilicet Apeninum transgressi, quæ trans Padum erant, omnia loca, excepto Venetorum angulo, usque ad alpes tenuere. Altera fuit Hadria in Piceno, quam Ptolemæus, Strabo, Plinius, Silius, Mela, Aurelius Victor, & plures alii commemorant; civitas per vetus ac nobilis apud Matrinum amnem ad mare sita; sed qui vel Conditorum hujus urbis nominet, vel tempus urbis conditæ definiat, nullum reperio. Livius, Strabo, Plinius, & alii plerique ab Adria Tuscorum urbe & colonia nomen Adriatico mari

Ab Adria
Tuscorum
plurimæ
existimant
nomen
Mati im-
positum;
aliqui ab
Hadria Pi-
ceni,

impositum putant. Sed Aurelius Victor in Epitome in Hadriano ab altera Hadria, quæ fuit patria Hadriani Imperatoris, agri Piceni oppido maritimo, Adriaticum mare cognominatum affirmat. An prima illa Adria ab Etruscis condita oppidum tam celebre fuerit, ut mari nomen imponeret, dubitari ex eo posse ait Christophorus Cellarius, quia Strabo inter πόλιναια, id est oppidula numerat; de veteri autem conditione ejus, inquit, non ex sua sententia Strabo, sed incerta vulgi opinione dicit, τὴν Ἀδριᾶν ἐπὶ τῇ γαλιᾷ πόλιν φασί, ἀφ' ἧς τὸν ὀνόματι κολλῇ γαλιᾷ τῇ Ἀδριᾷ, *Adriam claram fuisse urbem dicunt, a qua nomen sit sinui Adriatico*. Sed φασί dicunt homines, non probant documentis. Quæ dubitatio ab Cellario injecta si quid valet, multo magis videtur in Hadriam Piceni, quam in Adriam Tuscorum valere. Illa siquidem neque celebritate nominis, neque opibus siue terrestribus siue maritimis cum Adria Etrusca nullo modo conferri potest. Ego vero neutram illam urbem apud Veteres tantam habitam fuisse existimo, ut ab alterutra, vel etiam utraque, mare Adriaticum denominandum censerent; ac longe verisimilius puto, quam ab una vel duabus civitatibus, quæ huic mari assident, ab integra regione, quam idem mare præterluebat, Adriæ & Adriatici nomen repetendum esse. Regio illa maritima, quæ nunc Dalmatia dicitur, antiquitus dicta est Adria, ut docet Thomas Archidiaconus Hist. Salon. cap. 1. *Adria nihilominus hæc provincia nuncupatur; & paullo post: Adria dicitur: id quod nititur auctoritate Strabonis Geographorum omnium facile principis, qui Dalmatiam omnem, qua vergit ad mare, Adriam vocat. Ad Adriam vero tota pene est Adria. Adria & Adria idem nomen est, ex iisdem litteris constans, nisi quod unica littera, quam liquidam vocant, non eundem utrobique locum servat, & alteri litteræ, quam mutam appellant, alias præponitur, alias postponitur, id quod sæpe accidere solet; præterquam quod unius litterulæ varia interpositio Librariis adscribi potest: nam etiam tractus ille montium, quibus Dalmatia subjacet, apud Strabonem in Mss. codicibus alias *Ardius*, alias *Adrius* dictus est. Ad hæc; in Topographia Dalmatica Adriæ & Adriatici nominis multimodis variati vestigia quædam passim occurrunt, veluti *Ardius* sive *Adrius* mons, *Ardia* civitas apud Stephanum, *Jadra* itidem civitas per antiqua, *Jadrus* sive *Jader* fluvius, *Ardiæ* populi; quæ quidem vocabula satis declarant nomen Adriam in ea regione, quæ postea dicta est Dalmatia, celebre olim fuisse, ex quo multiplex facta est derivatio nominum, quæ litteris ferme iisdem constant, & ab uno eodemque Adriæ vocabulo, quasi ab una radice orta varie commutantur; hoc tantum inter se differunt, quod una alterave littera non eandem in omnibus illis vocibus positionem retinet. Cum igitur regio illa maritima, quæ a Septemtrione & Oriente obversa est Italix, referta esset ejusmodi vocabulis, quibus magna cum *Adria* & *Adriatico* affinitas intercedit ac similitudo, quid est, quod dubitemus appellationem *Adriæ* & *Adriatici* maris referre potius ad regionem hanc, quæ ab se illud denominaverit, quam eandem repetere ab alterutra illarum Italix urbium siue Picena, siue Etrusca, quæ quidem accepisse verius, quam nomen dedisse huic mari videntur? Idem ante nos animadvertit, ac fere idem censuit Raphael Levacovichius Episcopus Achridanus, qui mare Adriaticum ab Adria monte Dalmatico dictum fuisse affirmat in Prodromo ms. Geogr. Illyricæ: *Adriaticum mare po-**

verisimi-
lissima Dal-
matia re-
gionis, &
sim Adria
appellata.

Ardii sive
Adrii vo-
cabulum
frequens
in Topo-
graphia
Dalmatica

tius ab Adrio monte Dalmatiae, per longitudinem ejus, insidente, quam ab Adria Italiae civitate, bona venia tam veterum, quam recentiorum scriptorum affirmaverim, tum quia idem mare ab Justiniano, nonnullisque aliis Illyricum dicitur; tum quia inde incipit Adriatici nomen, unde & montis Adrii, & eo usque Adriaticum in Jonium commutatur, licet ipsum quoque Jonium interdum Adriatici nomine sumatur. Si vero quæras, unde regio, quod mari communicavit, nomen acceperit; Thomas Archidiaconus hanc attulit causam, cur appellata sit Adria: Quidam dicunt, quod Adria dicitur a quodam Adrio Itali fratre, qui regnavit ibidem. Eustathius bonus auctor in primis si non regioni, certe mari nomen inditum ad Adrio fuisse docet in Perieg. Dion. vers. 92. ex antiquorum opinione, quam cum non refellat, videtur approbare. Traditur Adria Jaonis Itali filius existisse, a quo etiam Adriaticum mare appelletur. Italum ex Arcadia oriundum, a quo Italiam denominatam ferunt, inter antiquissimos Italiae Reges annumerant Thucydides lib. 6. Antiochus Syracusanus apud Dionysium Halicarnassensem lib. 1. itemque Hyginus. Hujus itaque seu frater, seu filius fuit Adrius, qui in ea regione, quæ postea Dalmatiae nomen sumpsit, rerum potitus, si vera scripsit Archidiaconus, suum nomen impertierit monti & fluvio, populis & urbibus Dalmatiae, actoti denique regioni, a qua mare ipsum deinde cognomen accepit. Italum autem seu parentem, seu fratrem Adrii apud Italos regnasse tradit Henninges saeculo post orbem conditum vigesimo tertio, quod mille & fere octingentis annis æram Christianam antecessit.

Ab Adria
maris
huic mari
nomen A-
driaticum
restituit,
quod sub
Liburnis
excoleve-
rat.

Cæterum Adriæ Tuscorum si minus origo, certe restitutio Adriatici nominis attribui potest. Cum enim Liburni oram Illyricam, itemque oræ Italicæ tractum haud sane exiguum, una cum intermedio mari in suam ditionem redegerint, Adriaticum nomen ferme obsoleverat, ejusque in locum Liburnici maris appellatio successerat. Umbri quidem Liburnis Palmensem, Præturianum, Hadrianumque agrum in ora Picentium, Etrusci vero Umbris ademerunt, ut est apud Plinium lib. 3. cap. 14. in suaque potestate usque ad Gallorum adventum retinuerunt. Cum igitur Tusci antiquitus incolerent urbibus duodenis terras cis Apenninum ad inferum mare, ut auctor est Livius Dec. 5. lib. 1. postea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant, coloniis missis, quæ trans Padum erant, omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinus circumcolunt maris, paullatim occupantes, usque ad alpes tenuere; & Pelasgis Umbrisque expulsis, oram Italiae maritimam magna ex parte adepti, primum societate inita cum Liburnis in hoc mari dominati sunt; post accisas vero everfasque Liburnorum opes, maritimum dominatum sibi totum vindicarunt. Exinde ab Adria urbe maritima, & totius gentis primaria, maris Adriatici cognomen in pristinum locum restitui, iterumque omnium litteris ac sermone usurpari cepit, quod postea nulla temporum diuturnitate, rerumque publicarum conversione aboleri potuit; quamvis hoc mare aliorum deinceps populorum imperium, & alia atque alia vocabula subierit. Hæc fere habui de origine vocabuli Adriatici, quæ scriberem: non quod ea pro certo affirmare auisim, sed quod verisimilia putem; præsertim cum minime pugnent cum eorum sententia, qui ab Adria Tuscorum mare Adriaticum denominatum existimant; quod ut vere dici possit, nihil in-

terest, utrum prima, an veluti secunda nominis Adriatici origo Adriæ Etruscæ debeat.

Illud hic animadverti velim apud antiquos scriptores Adriaticum mare a sinu Adriatico distinguui; nam hic quidem Italicæ, Illyricæque oræ complexu continetur; illud vero multo latius patet, longiusque procurrat. Jonium enim mare, quod Græciam Siciliamque interfuit, cognominatum fuisse Adriaticum plures sunt Auctores, notioresque, quam ut necesse sit eorum testimoniis referendis, hic diutius immorari. Quid quod mare Adriaticum in Africam usque protendunt Euthius & Orosius, apud quos Tripolitana provincia a Septemtrione Adriatico mari alluitur; & Creta a Meridie Libyco mari terminatur, quod Adriaticum vocant, Adde Hieronymum, qui in vita S. Hilarion. ab Egypti Parætonio profectos medio Adria navigari ait, subvehique ad Pachynum Siciliae Promontorium; itemque Procopium, qui lib. de Vandal. Gauli & Melitæ interjectu Tyrrenum ab Adriatico mari disjungi scripsit. Quare qui D. Paullum ad Melitam non Illyricam, sed Africanam e naufragio appulisse censent; ne quid officiat huic opinioni auctoritas S. Lucæ, qui tempestatem illam, quæ Paullum vectoresque cæteros in extremum discrimen adduxit, in Adria exortam fuisse scripsit; ajunt, respondentque iis, qui contra sentiunt, Lucam Veterum exemplo mare Mediterraneum Adriæ vocabulo impertisse. Verum D. Ignatius Georgius, Monachus Benedictinus e Congregatione Meliteni Ragusina, huic responsioni vim omnem eripuit, aditumque præclusit; quippe antiquorum scriptorum testimoniis in utramque sententiam prolatis, satis luculente ostendit ante Ptolemæum, qui altero ære Christianæ sæculo floruit, neminem fuisse, qui mare nomenque Adriaticum ultra fauces Hydruntinas, aut certe ultra Siculum fretum protulerit: non esse autem verisimile, ut Lucas prætermisissimis vocabulis usitatis, id vocabuli adhibuerit, quod nondum in usu esse, sive ad significandum mare Mediterraneum referri nondum ceperat. Sed hæc alias.

Mare Adriaticum haud multis annis post cladem Trojanam nomen sublit dominatumque Liburnorum. Hi populi oriundi erant, profectique ex Asia, qui re ad Trojam infelicitè gesta, eversoque Priami regno, longe ac late per Europam dispersi, cum multas alias regiones, tum vero omnem oram maritimam Italiae obversam, littorisque Italicæ partem aliquam, cum insulis omnibus Illyricis, occuparant. Liburnos huic mari nomen dedisse, ac dominatos esse argumento sunt insulæ aut pleræque, aut fere omnes dictæ Liburnides, regio illa propemodum univèrsa inter Arsiam & Drilonem, Archidiacono teste, appellata olim Liburnia, naves denique ab illarum inventoribus & architectis cognominatæ Liburnicæ, quibus Liburni, partem etiam oræ Italicæ adepti, ultro citroque commercii causa commebant, & ad piratas avertendos, tuendamque maris possessionem utebantur: id quippe genus navigii, quod Græcis pariter Latinisque litteris celebratur, satis declarat Liburnos tum rei navalis scientia præditos fuisse, tum copiis opibusque maritimis plurimum valuisse. Liburnos in Adriatici maris possessionem successisse Pelasgis ac Diomedis, quæ supersunt, illorum temporum monumenta perspicue demonstrant; sed ante Pelasgos quinam populi in Adria dominati fuerint, neque litteris, neque memoriæ proditum est.

Itaque tribus quatuorve ante bellum Trojanum sæculis, Italiam refertam fuisse coloniis Pelasgorum

Sinus Adriaticus
a mari Adriatico
distinguitur.

Apud Boech. de Phoen. colou. lib. 1. c. 26.

Mediterraneum
interdum
appellatur
Adriaticum.

Adriaticum
a Liburnis
Adriaticis
nomen &
imperium
accepit.

Pelasgi
ante Liburnos
Dionysii
Adriatici.

rum e Græcia ac Thessalia deductis, auctores sunt Xenophon, Pausanias, Dionysius Halicarnassensis. Ii in utrumque mare vergentes, tum extremam ad Meridiem Italiæ partem, quæ mari infero alluitur, multis oppidis incolebant, quæ vel indigenis eripuerant, vel ipsi condiderant; tum vero prope omnem Italicam oram, quæ mari supero adjacet, Græcis urbibus & coloniis obtinebant. Aliquot deinde post ætatibus Hyllus Herculis filius, a quo Hyllini, & Illyrici, gentes Pelasgicas in eam regionem invexit, quæ inter Drilonem ac Naronem fluvios primam omnium appellata est Illyricum, cujus fines idem Hyllus, auctor conditorque nominis ac generis Illyrici, in Occasum usque ad Titium propagavit. Huc revoca, quæ diximus parte prima Prolegomenon c. 1. §. 1. & 2. Cum igitur Pelasgi oram utramque maris Adriatici propemodum omnem in sua potestate haberent, dubitari non potest, quin eorumdem imperio mare intermedium subesset. Dionysius Halicarnassensis sine ulla dubitatione maritimum dominatum Pelasgis attribuit; nam lib. 1. postquam de illorum adventu in Italiam scripsit, urbiq; condendæ sedibus captis apud unum ex ostiis Padi, cui nomen erat Spinetico; hæc sub-

Pelasgorum imperium maritimum, Italicum & Illyricum.

jecit: *ibique condiderunt urbem Ostio fluminis cognominem (idest Spinam), prosperaque præ cunctis cum sinum accolentibus usi fortuna, & diu potiti maris imperio, Delphos Deo decimas e maritimis proventibus, si qua alia civitas, magnificas miserunt.* Idem Strabo lib. 7. confirmat: *Spina nunc vicus, quondam Græca urbs nobilis, quando & Spinetarum thesaurus Delphis ostenditur, & alioquin fertur eos maris dominum obtinuisse.* Per idem tempus ab iisdem Pelasgis e Thessalia oriundis Ravennam edificatam fuisse arbitror. Nam Strabo lib. 5. Ravennæ primordia ad Thessalos auctores refert: *Fertur & Ravenna, inquit, Thessalarum esse opus.* Hunc florentissimum rerum suarum statum in Italia Pelasgi annos fere trecentos tenuerunt; cum proximo ante bellum Trojanum, vel eodem sæculo ineunte paulatim a summa illa excitataque fortuna ad humilem ac prope jacentem desciscere cœperunt. *Tempus autem, inquit Dionysius, quo res Pelasgorum cœperunt deficere, incidit in alteram ætatem ante bellum Troicum. Duraverunt tamen pene ultra ejus belli tempora, donec contracta sunt in gentem minimam.* Tres causas affert Dionysius, cur Pelasgorum opes terrestres maritimæque in Italia imminui, deterioresque in dies fieri cœperint; una est sterilitas agrorum divinitus immissa, & quæ inde consecuta est annonæ caritas, morbi, pestilentia, pecudum hominumque interitus; altera est, quod domesticæ inter eos seditiones exarserint; tertia demum hæc est, quod barbari quidam finitimi Pelasgorum agros & colonias excursionibus & latrociniiis infestas reddebant. Hæc cum fuisse diligenterque descripta sint apud Dionysium, non est necesse hoc loco pluribus persequi. Itaque cum ingravescerent quotidie intestina mala, & aliæ ex aliis calamitates ingruerent, multæ identidem Pelasgorum migrationes ex Italia fiebant, aliis Græciam repetentibus, aliis alio demigrantibus. Cæterum, ne res Pelasgica statim ac funditus corrueret, subsidio venit Diomedes, qui eam in statum pristinum, quoad licuit, restituere conatus est; idemque Liburnorum hostis acerrimus cum esset, rei Liburnicæ ad summum terræ marisque imperium properantis cursum retardavit. Is Trojano bello perfunctus, & post Trojam captam anno ante Christum 1184, clas-

Res Pelasgorum in Italia latebantes Diomedes sustinuit, maris, oræque circumjacentis imperium adeptus.

se in Adriaticum mare invehens, cum aliquot Illyrici urbes maritimas insulasque cepit, tum in ora Italica oppida multa vel condidit, vel restituit; de quo ejusque dominatu maritimo cum dictum sit part. 1. Prolegom. cap. 1. §. 3., nihil habeo quod adjiciam; sed facere non possum, quin Strabonis in hanc sententiam testimonium hoc loco iterum describam: *In ipso autem intimo sinu Adriatici Timarum est, Diomedis templum memorabile; habet enim portum, & elegantem lucum, & fontes septem potabilis aquæ statim in mare alto & lato excidentis amne...* Diomedem circa illud mare ditionem tenuisse testantur insula Diomedea, & quæ de Danniis & Argo Hippius referunt. Nullum tamen huic mari vocabulum sive a Pelasgis, sive a Diomede inditum reperio; sub quorum ditione quamdiu fuit, antiquum Adriæ vocabulum retinuit. Ergo Diomedes quoad vixit, vel regnavit in Italia, cum in utraque ora insulas urbesque haud paucas suis præsidis obtineret, quoddam veluti frænum Liburnorum potentia injecit, eamque coercuit, ne latius imperii fines explicaret, & terra marique dominaretur.

Diomede haud multis post annis vel a Liburnis victo cæsoque, ut Servius censet, vel ex Italia abeunte, ut alii tradunt, hoc quasi obice sublatum, nihil reliquum fuit, quod rei Liburnicæ progressionem retardaret. Nam Liburni cum regionem omnem maritimam inter Arsiam ac Drilonem insulasque occupassent, & classe transvecti, in Piceno Umbriaque, ut auctor est Plinius lib. 3. cap. 13. Italicæ oræ partem haud exiguam adepti essent, fœdere & amicitia conjuncti cum aliis ejusdem generis Asiaticis populis, qui Venetiam, quive Epirum obtinebant, totius maris imperium sibi vindicarunt. De adventu Liburnorum, ac maritimo eorumdem dominatu, quæ diximus part. 1. Prolegomenon cap. 2. §. 1. & 2. huc referas velim. Ad Liburnorum opes copiasque tum terrestres, tum præsertim maritimas augendas & firmandas plurimum vel incrementi, vel præsidii attulit possessio insulæ Phæaciæ, sive Corcyræ, quæ ad excubias, & custodiam Adriatici maris infra ejusdem ostia, locoque opportuno ad classes externas arcendas natura ipsa posuisse videtur. Hanc porro insulam Strabo Liburnis attribuit, eorumque imperium Appianus ultra Drilonem fere usque ad montes Acroceraunios visus est proferre, cum ad Liburnicam ditionem Dyrrhachium adjunxit. Hæc loca maritima cum Liburni possiderent, Historicus Dalmata lib. 1. cap. 1. existimat id satis argumenti esse, cur maris quoque possessio iisdem adjudicare debeat. *Post Diomedem, inquit, Liburnos ejusdem maris dominum habuisse satis arguunt, quæ de ipsis Plinius, Strabo, & Appianus referunt.* Præterea cum pleræque ejusdem maris insulæ, communi vocabulo appellatæ sint Liburnicæ, inde quoque effici posse idem Auctor existimat, universum mare in potestate Liburnorum fuisse: *Liburnicarum insularum nomenclatura eosdem mari potitos fuisse declarat.* Ergo Liburni liberam nacti totius Adriæ navigationem, oppidis, portibus, navalibus in utraque ora construendis, convehendis, exportandisque mercibus, vectigalibus exigendis, & quæstibus maritimis faciendis in tantas opes crevere, ut nulla finitimarum nationum illis bello par esset, aut de maris imperio contendere cum illis posset. Pelasgi siquidem, qui oram Italicam tenebant, variis calamitatibus, casibusque adversis afflicti, post Diomedis interitum, vel discessum,

Diomedes exiit.

Liburni imperium late propagant.

& maris imperium sibi vindicant.

Liburnorum opes & potentia.

cuiusque gentis diminutionem, adeo arant debilitati, ut res suas ægre tueri, nedum alienas invadere valerent; præterquamquod Liburni, Plinio teste, plurima ejus tractus, Italici maritimi, tenere, in primis *Palmensem*, *Præutianum*, *Hadrianumque agrum*, in Piceno, *urbemque Truentum*. Adepti vero cum essent Phæacum insulam sive Corcyram, vires opportunam ad tuendum maris imperium, hoc veluti vallo & propugnaculo Adriæ ostium externis classibus intercluserant: & sane quamdiu Liburnorum imperium stetit viguitque, nullas e Græcia, sive aliunde classes in Adriaticum inventas fuisse legimus.

Etrusci Apenninum transgressi, oram superi maris magna ex parte coloniis occupant.

Annos amplius ducentos Liburni integrum maris dominium tenuerant, cum Etrusci gens terra marique præpotens, duodecim trans Apenninum emissis coloniis, Pelasgorum reliquiis, quæ supererant, expulsi vel deletis, ab Athesi usque ad Matrinum Piceni fluvium, Italicam oram paulatim sub potestatem redegerunt; quam cum suis oppidis ac prædiis egregie munissent, copiis opibusque maritimis pepe pares Liburnis esse videbantur, quibuscum de maris imperio viribus propemodum æquis decertare possent. Inter maritimas urbes Tuscorum principem locum obtinebat Adria, unde Etrusci rei navalis scientissimi, cum antea Tyrrhæno in mari dominarentur, in Adriaticum quoque jus imperiumque invitis sive consentientibus Liburnis extendere ceperunt. Hæc imperii Etrusci trans Apenninum propagatio, Adriæque urbis initium duobus fere sæculis videtur antecedere primordia Romani imperii, Romanque conditam anno quarto Olympiadis sextæ juxta Chronologiam Petavianam, qui fuit annus ante Christum 753. id quod non discrepat a Livio, qui Decad. 1. lib. 5. scripsit Tuscorum, ante Romanum Imperium, late opes paruisse, mari supero inferoque; quamvis ille nullam apposuerit epocham certæ definitique temporis, quo Etrusci suas colonias trans Apenninum emittere ceperint. Fateor equidem, eodem auctore Livio Dec. 1. lib. 1. inde usque ab *Æneæ* in Italiam adventu tantam opibus Etruriam fuisse, ut jam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem ab Alpibus ad fretum Siculum fama sui nominis implellet. Sed quod tum Etrusci nominis fama trans Apenninum pervaserit, id non est satis argumenti, ex quo effici possit, jus quoque imperiumque Tuscorum illuc pervenisse; seu, quod propius vero est, iis verbis nihil aliud Titus Livius intelligi voluit, nisi omnia fere citra Apenninum, sive inter Apenninum & mare inferum, ab Alpibus Graiis usque ad fretum Siculum, per totam Italiæ cisapenninæ longitudinem, sub potestate Etruscorum fuisse.

Oram Italicam Liburnis Umbri, Etrusci adiungunt.

Sub adventum Etruscorum, vel non multo ante Umbri Siculis & Liburnis quidquid oræ Italicæ in Picenis obtinebant, eripuerant; sed eum maritimum tractum, expulsi Umbris, Etrusci in suam ditionem redegerunt. Id docet Plinius: *Siculi, & Liburni plurima ejus tractus tenere, in primis Palmensem, Præutianum, Hadrianumque agrum; Umbri eos expulere, hos Etruria*. Idem Plinius lib. 7. cap. 14. auctor est oppida omnino trecenta cis Apenninum ultraque Umbris erepta in jus potestatemque Tuscorum migrasse: *Terceneta*, inquit, *eorum oppida Tusci debellasse reperiuntur*. Id autem primum ambigi potest, suane sponte, an Liburnorum hortatu Etrusci Umbris bellum intulerint; deinde utrum iidem Tusci omnem maritimam dominationem Liburnis ademptam ad

se pertraxerint, an vero Liburni Etruscique sociali fœdere & amicitia juncti, simul pariterque jus Adriaticæ navigationis deinceps usurpaverint. Ego vero sic existimo, Etruscos a Liburnis contra Umbros expulsores auxilio accitos fuisse, & horum copiis illos adjuutos esse ad oram Italicam, cujus possessione Liburni depulsi fuerant, Umbris eripiendam; itemque Liburnos communivisse cum Etruscis imperium maris, sic prorsus, ut per annos fere quadringentos utrique, æquo ac pari jure navigationem, commerciumque maritimum usurpaverint. Illud inter omnes conveniat necesse est, Tuscos, sive bello & dimicatione, sive pacto & conventu, rei maritimæ exercendæ potestatem nacti fuerint, certe in Adriatico mari olim dominatos fuisse; argumento est, tum nomen Adriatici, ab Adria ejus gentis urbe & colonia primaria huic mari sive impositum, ut censent plerique, sive potius restitutum, ut nobis videtur, quod jam dudum ob crebriorem Liburnici vocabuli usurpationem propemodum desuetudine obsoleverat; sive possessio Italicæ oræ, quam Etrusci æque sine classibus copiisque maritimis, neque sine aliquo maris dominatu retinere poterant. Historicus Dalmata, ut supra diximus in Prolegomenis, primum censuit maris imperium a Liburnis, post Corcyram amisam, ad Etruscos esse translatum, in eorumque potestate mansisse usque ad Dionysium seniore, qui anno ante Christum 406. tyrannidem Syracusis occupavit; sed postea in eam, quæ nobis magis probatur, sententiam concessit, & vero propius existimavit, Tuscos a Liburnis in societatem commercii dominatusque maritimi adscitos fuisse, ut sibi auxilio essent contra Umbros, qui omni littoris Italici possessione Liburnos depulerant. Itaque post Umbros devictos, inter gentem utramque ita convenit, ut oram quidem Italicam Etrusci, oram vero huic adversam cum insulis Liburni possiderent. Et vero cum Etrusci imperii trans Adriaticum prolata nulla extet memoria, nulla apud veteres scriptores vestigia appareant; non est profecto verisimile, ut qui alterum tantummodo hujus maris latus suis prædiis & coloniis obtinebant, ii totius maris dominationem sibi adsciscere potuerint, exclusis Liburnis, qui alterum ad Septemtrionem & Orientem ejusdem maris latus cum omnibus insulis in sua ditione ac potestate habebant. Nam quod idem Historicus Dalmata opinatur, præter oram Italicam, aliquid etiam alterius oræ, cum urbe Jadera, & proximis insulis ad Etruscorum imperium pertinuisse, nullo prorsus modo assentior. Siquidem ea pars oræ maritimæ Titio & Arsiæ fluminibus interjecta, ubi civitas Jadrensis sita est, cum insulis e regione objectis nomen Liburnicum retinuit etiam sub imperio Celtarum, qui cæteroquin rem Liburnicam summas in angustias compulerant; atque adeo etiamnum apud scriptores Liburnia propria appellatur; id autem argumentum est regionem illam usque ad Celtarum adventum in potestate Liburnorum semper fuisse. Itaque Etrusci pariter Liburnique usque ad Dionysium, & quartum ante Christianam æram sæculum, communi & sociali jure, Dominium maris Adriatici tenuerunt.

Etrusci Apenninum maris namque, ab Adria, eadem Adriatici nomen vel imponunt, vel potius reponunt.

At vero dubitari non potest, quin quantum e Liburnorum navigatione, quæstibusque maritimis ad Tuscorum opes augendas accessit, tantumdem diminutum fuerit de opibus ac potentia Liburnorum; nam cum quæstus ac proventus, quos e mari ad eam diem soli percipiebant Liburni, magna ex parte devolvi cepissent ad Etruscos, qui in omnem

Liburnorum opes diminuit.

nem rei augendæ occasionem naviter seduloque intenti (ut recentis imperii adeptio hominum industriam & solertiam acuere solet) quæstuosissimis mercimoniis, ac portoriis brevi in summas opes creverunt; res Liburnica, partim languore, & quodam veluti senio, partim commercii, & vetigalium diminutione paulatim decrescere, fierique in dies angustior & exilior cœpit, quemadmodum animadvertit Historicus Dalmata; ex quo factum est, ut Corinthii, anno circiter ducentesimo post societatem imperii jurisque maritimi Etruscos inter Liburnosque coalitam, duce Cherficrate, Liburnorum viribus jam senescentibus, perfacili negotio, Corcyrensi urbe atque insula potirentur. Rem narrat Strabo, a nobis paullo fufius expositam part. 1. Prolegomenon cap. 2. §. 3. Jam Syracusas (inquit Strabo lib. 6.) condidit Archias, navibus a Corintho advectus; sub idem tempus Naxus & Megara conditæ sunt. . . . Porro Archias, cum in Siciliam navigaret, cum parte exercitus reliquit Cherficratem, genus ab Herculis posteritate ducentem, qui occuparet pro domicilio suis Corcyram, quæ ante Scheria fuit nominata. Is igitur expulsis, qui tunc ibi habitabant, Liburnis, insulam obtinuit. Cherficratis expeditionem Corcyrensem Philippus Cluverius cum Thucydide confert in annum 2. Olympiadis xi., qui est ante Christum 735.

Coreyra
amissa.

Celta or
Illyricam
Liburnis,
Italicam
Etruscis
gripiunt.

Sexto ante Christianam æram sæculo ineunte, annis amplius centum post Corcyram amissam, ingens Celtarum Senonum multitudo in eam regionem incubuit, quæ inter mare Alpesque ab Arfia ad Drilonem protenditur, Liburnis partim sub imperium redactis, partim expulsis, atque ad insulas se recipere coactis. Exinde Liburni, quamvis de illorum imperio & terrestribus opibus tanta diminutio facta esset, tamen cum insulas retinerent, navigationi rei que maritimæ operam dare non desierunt; & quidem eo impensius, quo solertiores illos accepta calamitas faciebat; ut quos jam e terra capere non poterant, uberiores e mari proventus quæstusque perciperent. Itaque æquo, ut antea, socialique jure cum Etruscis jus maritimæ negotiationis, & maris imperium retinuerunt. Sed quæ Liburnos perculerat, eadem Etruscos Adriatici maris accolæ attrivit prostravitque tempestas. Nam sesquialtero post calamitatem Liburnicam sæculo vergente, anno ante Christum fere 450. Galli Senones ex Illyrico Liburniaque in oram Italicam transvecti, pulsis Etruscis, Senogallia urbe condita, ab Ufente flumine usque ad Athesim Celticæ ditionis fines protulerunt. Tuscis abeuntibus, mare nomen Adriatici retinuit, ab iisdem ex Adria urbe impositum, seu potius restitutum; quod Liburnico exfolescente jampridem prævaluerat. Huc revoca, quæ diximus part. 1. Prolegom. c. 2. §. 2.

Dionysius
Senior ty-
rannus A-
driatici
maris im-
perium
obtinuit.

Post accisas Liburnorum & Tuscorum vires, attritamque potentiam ac dominationem, haud difficile fuit Dionysio, qui anno ante Christum 406. tyrannidem Syracusis occupaverat, sibi Siculisque Adriatici maris imperium adipisci; quam ob causam Dionysius oram utramque, & insulas aliquot, deductis illuc coloniis ac præfidiis firmavit. Ita dominium maris ab Liburnis Etruscisque ad Dionysium & Siculos devolutum est. De Dionysio Siculisque mari Adriatico potitis ad ea, quæ diximus parte prima Proleg. cap. 3. §. 2, hæc ex Historico Dalmata superaddere operæ pretium duxi: Prope quæ tempora Dionysius Syracusiorum Tyrannus colonias in Adriatico deduxisse, & cum Illyriis bellum gessisse Diodorus Siculus re-
Illyricum Sacrum.

fort; qui relato quomodo ex Sicilia Carthaginenses Dionysius ejecerit, Italiaque proxima loca subegerit, ad Adriaticum quoque in potestate redigendum animum intendisse scribit Olym. 98. an. 3. (anno ante Christum 386.) Sub idem tempus, inquit, in Sicilia Dionysius Syracusiorum tyrannus urbibus ad mare Adriaticum condendis animum intendit: hoc ideo moliebatur, quod Jonium, uti vocant, sinum suæ potestatis facere in animo habebat, ut tutam sibi ad Epirum navigationem aperiret, urbesque ad manum haberet, quo navibus suis appellere commode posset. Et relatæ auxiliis Illyriis præstitis contra Molottos sequitur: Intra hæc rerum eventa, Parii quodam oraculo excitati, colonia in sinum Adriaticum deducta, insulam, quæ Phari nomen habet, adjuvante illos Dionysio condunt; is enim annis non multis ante in Adriam, coloniam urbem Lissum edificaverat, cujus urbis occasione adjutus, dum a cæteris negotiis vacat Dionysius, navalia pro cc. triremibus exstruxit. Deinde narrata cetera. Illyriorum ex adversa continenti in insulam Phari transvectione, & civitatis oppugnatione subdit: At qui Lissi Præturam a Dionysio commendatam habebat, numerosa triremium classe, navigia Illyriorum adortus partim demergit, partim in suam potestatem redigit, Barbarorum supra quinquies mille interfecit. Ex quibus Dionysium in Adriatico coloniam & classem numerosam habuisse constat; illum vero cum Gallis Senonibus Adriatici accolis, qui paullo ante Romam incenderant, societatem contraxisse Justinus refert; cum Venetis autem Gallis vicinis amicitiam habuisse arguitur ex iis, quæ de eodem refert Strabo: Dionysius quoque Tyrannus Sicilia inde equorum ad certamina educandorum armenta instituit, ut etiam apud Græcos pullorum Venetorum fama innotuerit, eoque nomine Veneti longo tempore claruerunt. Nam sicuti Venetos intima sinus coluisse constat, ita eoque tutam navigationem, & commodam Dionysium extendisse oportet, ut inde armenta equorum deduceret, & integrum maris Adriatici dominium sortitum censendum est; filiumque ejus dominium prædictum retinuisse, ut innuit idem Diodorus: In Apulia, inquit, condidit duas urbes, quo tutum per Jonium navigantibus transitum præstaret; nam barbari maris accola magno navium prædatoriarum numero divagantes sinum Adriaticum mercatoribus infestum reddebant; post hæc vita pacatiori se dedens, exercitationes militum bellicas exfolescere permisit. Et narrata Syracusiorum rebellionem, hæc subdit Diodorus: Sub id vero tempus ad Cauloniam Italia morabatur Dionysius; Philistam igitur exercitus Ducem circa Adriaticum versantem cum classe accersit; utque recto cursu Syracusas peteret, injungit; cumque ad eundem uterque locum citato itinere properaret, Dionysius septimo die post reditum Dionis Syracusas pervenit. Quæ Dionysios in Adriatici ditione perseverasse arguunt, donec ad Syracusas recuperandas classem ex eo deduxerit Junior. Hactenus Historicus Dalmata lib. 1. cap. 1. Idem eodem capite: Dionysium ante Romanos Adriaticum in potestate habuisse supra relatum est; & cap. 5. Ad tempora ergo Dionysii Syracusiorum Tyranni respiciendum est, qui occupata insula Issa opportunissimo loco sita, ibique classe residente, Colonias per Adriaticas oras deduxit, associatisque, quos potuit ex circumjacentibus populis, cæteris coercitis, navigationem Adriatici in potestate habuit ipse, filiusque ipsius. Tyrannis Dionysiaca annos tenuit amplius sexaginta, cum Timoleon Corinthius a Syracusanis

Dionysius
Junior Pa-
renti in
Adriatici
dominium
successit.

accitus Dionysium juniorem exuit regno, & Corinthum relegavit.

Maris domi-
nium a
Siculis ad
Illyrios
devolutum.

Post Dionysiacam tyrannidem a Siculis depul-
sam, utroque Dionysio, parente & filio, alte-
ro extincto, altero in exilium ejecto, jus Adria-
ticae navigationis usurpare, marisque dominium
sibi adsciscere Illyrii coeperunt. Hæc gens e Cel-
tis illis originem ducebat, qui Prisco Tarqui-
nio Romæ regnante, ut alibi diximus, anno
ante Christum fere 600., e Gallia venerant;
partimque in Italiam transferant, partim sedes
in Pannonia ceperant, partim oram illam, quæ
inter Arsiam Drilonemque adjacet mari, Libur-
nis vel subactis, vel expulsis, occupaverant. Ex
his autem, qui Titium inter ac Drilonem con-
siderant, hanc regionem cum Illyricum appel-
lari audissent, ayito nomine posthabito, Illy-
rios se in posterum nominari maluerunt; ac de-
inde ditionis imperiique finibus in Occasum us-
que ad Venetos, in Ortum ac Meridiem usque
ad montes Acroceraunios propagatis, omnem il-
lum maritimum tractum, qui ab intimo sinu ad
ostia usque maris Adriatici protenditur, Illyricum
appellarunt. De transitu in hanc regionem Gallo-
rum, & nominis Illyrici propagatione satis mul-
ta dicta sunt parte prima Prolegom. cap. 3. §. 1.

Illyrii
Celtæ ab
Liburnis
rei mari-
timæ scien-
tiam ad-
discunt.

4. 5. 6. Illyrii Celtæ, ab origine gens medi-
terranea cum esset, reique maritimæ rudis, ex
usu tamen, & consuetudine juncta cum Liburnis,
quos vel subegerant, vel in proximas insulas
compulerant, mari paulatim assuescere, & ra-
yigiis Liburnicis scienter uti coeperunt, ac na-
valem disciplinam ab iisdem, totiusque rei ma-
ritimæ scientiam didicerunt: argumento est, quod
ipsimet Liburni, qui maris insulas plerasque ob-
tinebant, cum ægre ferrent insulam quandam
creptam sibi, & a Pariis, unde Pharia dicta est,
Græcis colonis occupatam, ad eos expellendos
auxilia navalesque copias ab Illyriis sibi accer-
sierunt. Hi vero decem millibus militum con-
tractis, eisque in suas naves impositis, & ex ad-
versa continente in Phariam insulam delatis, Græ-
cos cæsos fusosque, & in urbem compulsos ob-
sidere, acriterque oppugnare instituerunt. Sed cum
Dionysius senior, Syracusiorum tyrannus, jussis-
set Prætozem suum, quem Lissi urbi & colonie
Siculorum præfecerat, auxilio Phariis cum classe
præfiscisci, Illyrii victi cæsisque, ab urbis ob-
sidione decedere coacti sunt. Rem omnem ex Dio-
doro descripsimus parte prima Proleg. c. 4. §. 2.
Haud multis post annis opes copiarque maritimæ
Illyriorum eo creverant, ut cum non mare so-
lum, sed etiam oram Italianam piraticis lembis
ac navigiis infestam redderent, Dionysio juniore
Syracusiorum Tyranno necessitatem imponerent
duas urbes in Apulia condendi, quibus oram il-
lam muniret, ab eaque Illyriorum latrocinia,
& direptiones prohiberet. Id tradit Diodorus
lib. 16. Anno ante Christum 343. Dionysius ju-
nior tota Sicilia depulsus, & Corinthum relega-
tus, ubi diem extremum obiit, ut Syracusie ty-
rannidi, sic etiam Siculorum Adriatico imperio
finem attulit. Ab Siculorum classibus mare cum
esset destitutum, Illyrii Lissum urbem maritimam
ab Dionysio seniore conditam, ac cæteras mu-
nitiones, quæ sive in ora Illyrica, sive in in-
sulis Siculi obtinebant, adepti, Liburnis insula-
ribus reique maritimæ scientissimis vel in dedi-
tionem, vel in amicitiam receptis, junctaque
fortasse cum Issensibus Syracusiis societate, maris
Adriatici possessionem quasi vacuum, & caducam,
nemine prohibente, paulatim sibi vindicarunt:

Illyrio-
rum copie
maritimæ
paulatim
augentur.

nam quo minus statim cogitationes omnes viresque
in rem maritimam augendam intenderent, im-
pedimentum moramque attulerunt multa & gra-
via bella, quæ cum Philippo Macedonum Re-
ge, itemque cum Alexandro Magno deinceps
gesserunt, a nobis descripta parte prima Prole-
gom. cap. 4. §. 4.

Tertio ante Christianam epocham sæculo re-
gnum in Illyriis Agron Pleurati filius obtingbat,
cum jam res Illyrica maritima adeo erat valida,
ut nullæ circumpositarum gentium, quæ mare
Adriaticum accolerent, copiis bellisque navalibus
pares esse Illyriis possent. Nam Romani, qui se-
pe omnem Italianam oram ad suum imperium ad-
junxerant, viginti quidem ante annos rem nauti-
cam attingere coeperant, anno quinto prioris bel-
li Punici, primam in mari Mediterraneo de Car-
thaginensibus navalem victoriam adepti, idest an-
no ante Christum 260.; sed nullas dum naves in
Adriaticum emisserant; & naves Liburnicas, qui-
bus egregie usi sunt in eo primo maritimo præ-
lio, ab Issensibus, quos non multo ante in fidem
& clientelam receperant, aut mercede conduxer-
ant, aut ex pacto & fœdere, subsidio acciver-
ant. Issenses vero, qui ad societatem amicitiam-
que Romanorum se contulerant, cum præter Is-
sam insulam, Tragurium & Epetium in ora con-
tinenti, nulla alia loca maritima possiderent,
neque numero, neque magnitudine navalium co-
piarum conferri cum Illyriis poterant. Græci
autem infra ostium Adriatici, Jonium atque Æ-
geum suis classibus ac præsidiis obtinebant. Jam
vero Agron Rex Illyriorum omnem oram, ur-
besque maritimas ab intimo Venetorum sinu ad
montes usque Acroceraunios habebat in sua po-
testate; nisi quod tractum ejusdem oræ Illyricæ
admodum exiguum, duasque ibidem urbes Tra-
gurium & Epetium Issenses ab regno Illyriorum
divulserant. Appianus Agroni cum Pharam insu-
lam Græcis ademptam, tum Epidamnium, tum
denique partem aliquam oræ Epiroticæ ultra Ce-
raunios montes, & præterea Corcyram insulam,
quod veluti claustrum est Adriæ ac firmissimum
propugnaculum extraneis classibus objectum & op-
positum, attribuit. Quamvis autem ea tempesta-
te Reges Illyrii nullas urbes munitionesque in
adverso Italiæ littore obtinerent, nihil tamen
ad maris dominatum intererat ora Italica potiri,
quæ cum esset importuosa, & insulis careret,
ad jus maritimum usurpandum retinendumque ni-
hil Illyriis prodesse aut obesse poterat; ac ne ip-
sos quidem Etruscos, qui secus mare ab Usente
flumine usque ad Athenis fines protulerant, in
eo mari dominaturos fuisse arbitror, nisi rei ma-
ritimæ societatem coiissent cum Liburnis, qui
alteram e regione oram optimis & capacissimis
portibus, egregiisque insulis instructam ac mu-
nitam possidebant. Agrone regnante, quantis o-
pibus copiisque maritimis abundaret Illyricum,
argumento sunt tres classes & navium & mili-
tum numero, ut temporibus illis, sane ingen-
tes, quas per eos annos Illyrii ad maritimas
expeditiones adornarunt. Unam centum lembo-
rum ipse Agron instrui pararique jussit, ac de-
cem millibus militum impositis in Ægeum mare
deduci ad ferendum auxilium Mygdoniis, quos
Ætoli obsidebant, acriterque oppugnabant. Nec
piratica incursione, sed justis more belli res ge-
sta est. Nam Illyrii exscensu e navibus in ter-
ram facto, acieque instructa, Ætolos invadunt,
cæsos castrisque exutos in fugam compellunt, ur-
bem obsidione liberant, ingentique ex hostibus
omnis

Navales
Illyrio-
rum opes
validissi-
mæ.

Expedi-
tiones ma-
ritimæ Il-
lyriorum
& victo-
riæ.

omnis generis præda potiti, domum revertuntur. Alteram classem nihilo minorem paullo post ex Adriatico in Jonium emisit Teuta Agronis vidua. Hæc Epirum circumvecta, cum ad littora Peloponnesi appulisset, urbes agrosque Eleorum & Messeniorum vastavit, ac deinde regrediens Phœnicem urbem Epiri opulentissimam cepit ac diripuit. Tertia Illyriorum classis, & navibus & militibus, longe, quam duæ priores, instructior, bifariam divisa est; & pars altera Dyrrhachium, pars altera Corcyram obsedit; utraque enim civitas ab Illyriorum Teutæque imperio defecerat. Et Corcyra quidem diu vehementerque oppugnata cum esset, Achæis & Aearnanibus, qui Corcyrensis subsidio venerant, navali prælio victis, eorumque navibus vel captis, vel depreßis, vel ad fugam compulsis, Illyriis se dedit, rediitque ad fidem & obsequium. Neque Dyrrhachienfis obsidio successu caruisset, si transmarinum auxilium ab Romanis defuisset; quorum adventu cognito, Illyrii satius esse duxerunt ab urbis obsidione copias deducere, quam cum novis illis hostibus, sibi que ad eam diem ignotis configere, & quas adepti fuerant e maritimis præliis bellicas laudes opesque, in discrimen committere. De hisce maritimis Illyriorum expeditionibus dictum est P. p. Proleg. c. 3. §. 4. 6. Hæc cum ita se habeant, minime audiendum puto Historicum Dalmatam, qui lib. 1. censuit Illyrios parum mari usos fuisse, & classibus destitutos alieno nutu navigationem exercuisse; ac neminem fore arbitror, quin post Siculos, & Dionysium utrumque, maris Adriatici dominatum Illyriis adjudicandum esse existimet; inter quos & rei maritimæ scientia, & navalibus copiis potissimum excelebant Ardæi, antiquissima gens Illyriorum, de quibus cap. 2. plura diximus. Porro ab Illyriis, qui jam inde ab interitu utriusque Dionysii ante Agronem, jus Adriaticæ navigationis usurpare, & rebus copiisque maritimis florere ceperant, hoc mare cognomen Illyrici accepit, quod perpetuo deinde apud Scriptores simul cum Adriatico vocabulo retinuit. Præterea ab ipsamet maritima regione, quæ a Venetis usque ad Epirotas per totam maris longitudinem porrecta Illyrici vocabulo suberat, mare illam præterfluens rite appellari potuit Illyricum. Ita hoc mare ad cætera nomina, quæ vel defuetudine obsoleverant, vel adhuc usu populari vigeant, *Illyrici* vocabulum adjunxit, quod sub imperium Regum Illyriorum generis Celtici quarto ante Christum sæculo adeptum fuit. Nam Illyrici nominis Adriæ impositi originem non est necesse altius repetere, aut referre ad Hyllinos Pelasgos Illyriorum conditores ac parentes; quippe Illyrica horum dominatio brevis admodum fuit, & anno, postquam constituta fuerat, circiter sexagesimo funditus everfa; nomen vero Illyricum, ut recens adhuc ab sua origine, & gens ipsa regioque Illyrica exiguis finibus circumscripta, nondum rebus præclare gerendis eo celebritatis gloriæque pervenerat, ut mare Adriaticum ab se pro rei dignitate cognominare posset.

Illyricum mare appellatum ab Illyriis ejusdem Dominis.

Res Illyriorum a Romanis diminuta, ac demum prorsus everfa.

Porro cum res Illyriorum terra marique validæ in primis essent, & florent vel maxime, Regum illorum temeritas, latiusque imperandi vesana cupiditas, primum eas labefactavit, ac demum funditus evertit. Labes ac perniciës imperii Illyrici duxit initium ab laceßendis Romanis, & sociis Romanorum, qui ad summum orbis terrarum imperium cum jam spectarent, maximisque labo-

Illyricum Sacrum,

ribus & victoriis contenderent, ut cæteras gentes, sic Illyrios quoque omni dominatu terrestri pariter maritimoque exuerunt. Ergo Romani, ut injurias Italicis Mercatoribus, & Insensibus sociis ab Agrone Teutaque Illyriorum Regibus illatas bello persequerentur, prima in Adriaticum mare classe immissa anno ante Christum 229. primum veluti gradum ad hujus maris imperium fecisse videntur. Ac tum quidem adempta est Illyriis Corcyra, itemque Pharia insula, & omnis ora maritima inter Drilonem ac montes Acroceraunos; regnumque Illyricum factum est Romanis tributarium. Decem post annis altera Romanorum classis in Adriam inventa nihilo segnius, aut minus feliciter rem gessit, victo expulsoque Demetrio Phario, qui per summam perfidiam a Romanis defecerat, & Pineo Rege Illyriorum intra Drilonem ita regnare jussu, ut meminisset, se stipendiarium esse Populi Romani, & vectigal bello superiore impositum persolveret. Exinde Romanorum curæ versæ ad tuendam Italicam oram, avertenda piratarum latrocinia, & mare purgandum. Classes instructæ, quæ navigationem Adriaticam Italicis mercatoribus tutam præstarent; Duumviri navales creati, qui oram tuerentur; Istris maritimis prædonibus semel atque iterum bellum indictum, quibus demum subactis, tota Istria in Romanorum ditionem concessit. Interea Illyrii, quamvis copiis opibusque diminuti, tamen utcumque poterant, si minus justa classe, ramen navigiis ac lembis Adriaticum sinum percurrere, jusque navigationis usurpare ac retinere conabantur. Et Gentius quidem postremus Illyriorum Rex, belli societate cum Perseo adversus Romanos inita, classem octoginta lemborum ædificavit, quam misit ad Dyrrhachinorum, & Apolloniatis agros populandos. Lembos cum dico, nolim minuta forum & levia quædam navigia intelligas ad piraticam, quam ad maritimum certamen aptiora; quippe lemborum apud antiquos ut varia forma, & multiplex usus, sic varia & multiplex significatio fuit; & hoc vocabulum non raro adhiberi solebat ad naves justæ magnitudinis designandas, ex quibus classes navales conficiebantur; id quod cap. 3. §. 6. demonstratum est.

Adriatici maris cura & custodia a Romanis suscepta.

Post Gentium victum captumque anno ante Christum 168. & regnum Illyricum extinctum, ut pleræque insulæ & ora omnis Illyrica, excepta Dalmatica, & Liburnica, quæ paullo post aut in deditionem, aut in fidem ac tutelam populi Romani concessit; sic etiam dominium Adriæ transiit ad Romanos, qui cum duo maria obtinerent, quibus Italia insulæ modo cingitur, Tyrrhenum & Adriaticum, ut novis impositis vocabulis alterum ab altero distinguerent, hoc quidem superum, illud vero inferum appellarunt. Utraque appellatio petita est disciplina institutisque Cosmographorum, qui regiones Aquilonares superiores, Australes vero inferiores vocant: utrumque autem mare, ratione habita Italiæ intermediæ, sic se habent, ut Adriaticum quidem in Boream spectans ferme ab Septemtrione, Tyrrhenum vero in Austrum vergens fere a Meridie Italiam circumfluant. Porro Romani, & quamdiu vixit Respublica, suis legibus, suo jure, suisque usæ magistratibus, & post conditam Monarchiam, cum summa rerum omnium, totiusque Imperii ad unum pervenit, Maris superi dominatum per multas deinceps ætates retinuerunt. Cæsar Octavianus Augustus, cum multa sapienter & egregie constituit, tum

Regno Illyriorum extincto, Dominus maris ad Romanos devolutus.

A Romanis Adriaticum superius inferiusque vocibus appellatum.

S 3 duas

duas classes edificari & ornari iussit; & alteram apud Misenum ad custodiam inferi maris, alteram apud Ravennam ad praesidium superi maris collocari, quas tamen sive Misenum, sive Ravennatum stationi non sic affixas esse voluit, ut, si qua necessitas postularet, inde in alia maria, aliasque in regiones seu belli causa, seu legiones, & commeatus militares transportandi gratia, deduci non possent. Id docet Svetonius in Augusto cap. 49, n. 2. Idem confirmat Tacitus Annalium IV. 5. 1. *Italiam utroque mari duae classes, Misenum apud & Ravennam; proximum Galliae litus rostratae naves praesidebant.* De utraque Vegetius v. c. 1. *Apud Misenum, & Ravennam singulae legiones cum classibus stabant, ne longius a tutela urbis abscederent; & cum ratio postulasset sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes navigio pervenirent.* Nam Misenum classis Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Egyptum, Sardiniam atque Siciliam habebat in proximo. Classis Ravennatum Epiron, Macedoniam, Achajam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere directa navigatione consueverat. Jornandes Gotth. cap. 29. Classis Ravennatis stationem breviter descripsit: *A Meridie Padus, qui & Eridanus, ab Augusto Imperatore altissima fossa demissus; qui septima sui alvei parte mediam influit civitatem, ad ostia sua amenissima portum praebens, qui classem ducentarum quinquaginta navium, Dione referente, tutissima dudum credebatur recipere statione. Qui nunc, ut Fabius ait, quod aliquando portus fuerat, spatiosissimos hortos ostendit, arboribus plenos, rerum, de quibus pendeant, non vela, sed poma.*

Mare Superum a Dalmatis nomen Dalmatici accepit.

Mare Adriaticum, sive superum, cum jam inde ab altero ante Christum saeculo sub imperio esset ac potestate Romanorum, imperante Octaviano Caesare Augusto, novum sibi cognomen a Dalmatis adscivit, appellarique coepit Dalmaticum; non quod aut nomen superi amiserit, aut Romanorum dominatu depulso, in jus migraverit ditionemque Dalmatarum; sed quia, cum omnis ora maritima inter Arsiam Drilonemque longissime porrecta ex Augusti per scripto nomen Dalmatiae subiisset; consentaneum visum est, eodem vocabulo mare itidem eandem praeterluens appellari. Memineris velim quae, parte prima, itemque altera Prolegomenon, de ortu, propagatione, interituque Reipublicae Dalmatarum fuisse copioseque disseruimus. Dalmatiae a Delminio urbe montana, & totius gentis primaria nomen adepti, initio quidem locis atque urbibus potissimum mediterraneis & in alpinis inter Nestum ac Naronem, jus suum imperiumque munierant; deinde vero, quamvis ad Titium usque imperii finibus propagatis, urbes aliquot maritimas, ac praesertim Salonam, suis praesidiis & coloniis obtinerent, eos tamen a mari rebusque maritimis abstinuisset illud argumento est, quod terra quidem multa praelia sive cum finitimis populis, sive cum Romanis inierint; at mari nihil ab illis gestum esse, nullam pugnam navalem commissam memoriae proditum sit; quamvis haud negaverim lembos aliquot & navigia illis fuisse, quibus ad commercium & mercaturam uterentur. Quare ut terrestribus vel plurimum valerent, maritimis tamen copiis atque opibus carebant; ex quo fit, ut neque rem bellicam maritimam attingere, neque dominatum maris adipisci potuerint. Quamvis autem secus mare urbes, &

loca omnia Titium inter Naronemque possiderent, omnis tamen haec ora, Dalmatico imperio & vocabulo subiecta, brevior erat angustiorque, quam ut mare universum ab illa rite denominari posset; praesertim cum Romani anno ante Christum 78. Salona caeterisque Dalmatiae oppidis maritimis in suam potestatem reductis, Dalmatas longe a mari summos in loca mediterranea, & in alpina compulerint. Tum igitur Dalmatia huic mari nomen dedit, cum Caesar Octavianus Augustus, ejus finibus utrinque prolatis, omnem illum cisalpinum tractum, qui ab Arsia ad Drilonem usque longissime procurrit, una cum regione transalpina usque ad Savum, in unius Provinciae corpus redegit, & Dalmatiae vocabulo subiecit. Quare cum regio illa ex adverso Italiani prospectans, quae mari supero adjacet, si non omnis, certe maxima ex parte, dicta fuerit Dalmatia, & Dalmatiae dicerentur, qui mare idem per totam fere ejus longitudinem accolebant; & Dalmatia Dalmatisque Mari praeterfluenti cognomen Dalmatici obvenit; quod deinde litteris & sermonibus usurpanti cepit, vigeatque adhuc posterioribus aetatibus, cum Stephanus de Urbibus, sive illius Epitomator Ihsam insulam in Dalmatico mari constituit, & Constantinus Porphyrogenitus in Vita Basilii Avi sui Mare Dalmatarum appellavit. Ita mare Adriaticum mansit quidem sub dominatu Romanorum, & nomen superi ab iisdem impositum retinuit; sed cum utroque aliud recentius vocabulum a Dalmatis mutuatum conjunxit.

Post exordium Romanae Monarchiae annos amplius quadringentos mare Adriaticum Imperatoribus Romanorum, sive unus toti praesesset imperio, sive duo simul pluresve rerum potirentur, integrum solidumque suberat; cum intra finem quarti saeculi divisione facta Imperii Occidentalis & Orientalis, una cum Illyrico Occidentali, in jus potestatemque Imperatorum Occidentis migravit. Anno Christi 476. Imperium Occidentale cum Augustulo Romanorum Imperatorum Occidentalium postremo extinctum est. Exinde Italia & Dalmatia primum Herulorum dominationem subiit; nec multis post annis sub Gotthorum imperium ditionemque cecidit, cum Theodoricus Rex Gotthorum Odoacrem Regem Herulorum ter tribus praeliis victum ad Ravennam oppressit anno 493. a quo Gotthicum in Italia regnum duxit initium. At mare Italiam, Dalmatiamque interfluens, neque Herulis, neque Gotthis paruit; quippe gens utraque mediterranea cum esset ab sui origine, reique maritimae rudis atque ignara, nullas habuit aluitque navales copias, quibus jus imperiumque maris usurpare posset: nam Gotthi quidem non ante bellum Gotthicum, quod Gotthico in Italia regno finem attulit, copias navales habuisse leguntur. Anno Christi 527. Justinianus Orientis imperium adeptus, Occidentale Imperium magna ex parte Barbarorum tyrannidi exemit; Africam Vandalis, Italiam ac Dalmatiam Gotthis eripuit. Tum Imperatores Graeci, Orientalesque, mare Adriaticum seu quoddam Imperii populique Romani patrimonium recuperarunt; illudque, classe Ravennam missa, & ibidem ad maris ejusdem tutelam ac praesidium excubare iussa, quamdiu licuit, tueri ac retinere conati sunt. Verum amissa Ravenna, Italia depulsi, & partim domesticis turbis, partim bellis extraneis impliciti cum essent; socordia etiam & ignavia quorundam Imperatorum

Post divisionem imperii Orientalis & Occidentalis, Mare Adriaticum in potestate mansit Imperatorum Occidentalium. Extincto imperio Occidentali,

Ejusque provinciis ab Justiniano recuperatis, Dominus maris ad Imperatores Orientis transiit;

A quibus deinde ea desertum esset ac desertum in Venezo.

rum fidem
ac potesta-
tem con-
cessit.

rum subeunte; Adriaticum mare ab Græcis Imperatoribus prorsus desertum, eorumque classibus ac præsiidiis destitutum, veluti possessio quædam vacua & caduca, ad Venetos pervenit, quorum imperium pariter ac nomen subivit, & summo omnium gentium & Scriptorum consensu *Mare Venetum* cognominatum est. De hujus maris dominatu, & jure navigationis Adriaticæ ab Romanis Græcisque Imperatoribus ad Venetos translatæ Historicus Dalmata hæc breviter quidem, sed præclare vereque scripsit: *Sicuti Augustum reliquosque Imperatores maris simul & circumjacentium populorum Dominos commoda in Adriatico auxisse censei debet, quibus, donec Romanum viguit Imperium, nisi sunt navigantes; ita ipso declinante, Romana providentiæ imitatores Veneti, qui propriam Rempublicam melioribus, quam ceteri mortalium, legibus instituerunt, ac exinde omnibus rebus publicis & Monarchiis, quarum memoria extat, diuturnius imperium servant; navigationem per temporum vicissitudines eximie dirigentes, maris Adriatici dominium consecuti, eidem quoque nomen proprium imperiti sunt, felicitateque per tot sæcula servant; & sicuti in præcipuis Adriatici portubus Romana magnificentia vestigia apparent, ita quoque Venetæ providentiæ, quocumque eorum dominium pervenit, monumenta existunt.* Lib. I. cap. 4.

Barbarorum in Italiam irruptiones.

Sed quo jure potissimum, quave ratione imperium Maris Adriatici consecuti sint Veneti, ut intelligi possit, facturum operæ pretium mihi videor, si ortum Reipublicæ Venetorum ab exiguis profectæ initiis alte & a capite repetam, ejusque progressiones admirabiles, incredibilesque cursus ad omnem laudem & excellentiam brevissime persequar. Quinto sæculo ineunte Barbari, inde usque ab ultimo Septemtrione olim profecti, cum per aliquot annos regiones ultra citraque Danubium incoluissent, viam sibi per alpes Julias in Italiam aperire alii ex aliis ceperunt. Primus omnium Radagaisus Gothorum princeps, ingentibus copiis ex omni Barbarorum colluvione collectis, totam inundavit Italiam, quem Stilico Fesulanis augustiis cum universo exercitu conclusum ac fame domitum sine armis oppressit. Post hunc Alaricus itidem Rex Gothorum post Græciam, Epirum, Dalmatiam ferro & igne vastatas per fines Venetorum maximam barbarorum multitudinem in Italiam traduxit, quem ut averteret Honorius Imperator Occidentis, Gallias & Hispanias, quod eas retinere non posset, habitandas eidem concessit. Quo cum Alaricus pergeret, Saulus Dux Romanorum, jussu Stiliconis, ipso Paschæ die Barbaros contra fas ac fidem temere aggressus, ab illis repulsus & victus ingentem cladem accepit; eoque successu elatus Alaricus, & vel recenti Stiliconis injuria, vel cæsi ab eodem Radagaifi memoria vehementer accensus, Romam infesto agmine contendit, eamque de improviso adortus capit diripitque anno Christi 410. templis omnibus, ac præsertim Basilicis Apostolorum, & civibus, qui ad eas confugerant, salvis atque intactis.

Jam vero ex iis populis, qui Venetiam mediterraneam incolebant, cum, patefacto jam tritoque Barbarorum vestigiis per alpes Julias in Italiam itinere, se primos omnium barbaricis incursionibus expositos viderent, nonnulli consilium cepere soli mutandi, quærendique perfugii, quo se ab hostium injuriis tutos munitosque præstarent; præsertim cum Imperio Occidentali ma-

gis ac magis in dies declinante, atque ad interitum vergente, nihil auxilii aut præsidii ab Romanis Imperatoribus expectare possent.

Ultimum maris Adriatici sinum tenue litus circumplectitur; cujus tergo vastæ adjacent paludes, quas leniter stagnantes ex alto aquæ, & præter alia minora, sex potissimum præalta flumina, Tilaventum, Liquentia, Plavis, geminus Medoacus, Athesis, maximam vim aquarum illuc exonerantia, efficiunt. Has paludes natura summa rerum artifex, objecto, quod dixi, litore, ex arenæ cumulis aggesto, a pelagi fluctibus defendit. In iis porro æstuariis insulæ circiter ad viginti erant, pleræque circuitu admodum exiguo, modicis euripis intercurrentibus discretæ; a plebe atque a cultura hominum prorsus desertæ; nisi quod fortasse raris aliquot casis stramineis ibidem extructis receptum aliquem temporis causa paratum piscatoribus præbebant. Has igitur insulas, qui stagna illa circumcolebant, barbaricis incursionibus contecti, sibi suisque rebus perfugium satis tutum fore putarunt; æstuaria enim, quibus undique alluuntur, cum ad merces copiasque invehendas opportuna receptacula, tum vero contra hostiles incursus munimenta firmissima videbantur; quippe cum neque pedibus, neque majoribus armatisque navigiis propter vadorum brevitatem adiri possent. Principio quidem haud ita multi, quibus salutis, quam patriæ amor fuit antiquior; & proximis civitatibus oppidisque in eas insulas migrarunt. Ex his plerique unam præ cæteris insulam delegerunt, Rivalentum propterea dictam, quod ex aquis altius, quam reliquæ, emeretur, ambitu paullo majorem, situ longe præstantiorem; erat enim littoribus propior, quam continenti, nec ita longe aberat ab ostio fluminis Medoaci. Itaque novi advenæ oppidulo condendo solum sternere & cylindris adæquare, casas ex arundinibus & asseribus componere, denique nobilissimæ olim futuræ urbis ignobilia fundamenta jacere cœperunt; nam ad majora ædificia sustinenda, neque palustris soli natura tophum, aut saxum, aut aliud solidius gignit; neque homines adhuc didicerant majores crassioresque alnos aut robora in directum fixa, & mirandam in altitudinem depressa subjicere, hisque superimponere tabulata, & saxa, quibus moles ingentes ædificiorum incumberent. Sed quibus initio legibus & magistratibus, quave reipublicæ forma uterentur, incompertum est. Alter erat & vigesimus, supra quadragesimum, Christi annus, cum prima apud Rivalentum ædes sacra Deo optimo Maximo in honorem Sancti Jacobi Apostoli dedicata est octavo Kalendas Aprilis. Veneti autem veteres illi admodum antiqui patriæ suæ reique publicæ exordia non aliunde repetere solebant, nisi ab hujus Templi solemnibus dedicatione. Ædis Jacobæ consecratæ monumentum litteris commendatum adhuc extat, in quo inscriptus est dies quasi natalitius urbis octavus ante Kalendas Aprilis. Majorum auctoritas, & illius diei religio apud posteros valuit, qui singulis annis diem hunc, & Deiparæ Virginis ab Angelo salutæ commemoratione sanctissimum, & urbis Venetiarum exortu lætissimum, insigni pompa & apparatu, ritu cultuque religiosissimo concelebrant.

Jam vero Respublica Venetorum simul nata, & liberum in suos imperium, possessionemque maritimam adeptæ est. Nam paludes illæ insulæque, cum eas primi hujus reipublicæ conditores ob metum Barbarorum patria profugii occu-

Situs urbis
Venetiæ.

Insulæ recessus intus
mi maris
Adriatici
frequenter
& habi-
tari cœperunt.

Initia ur-
bis & Rei-
publicæ
Venetæ.

Respubli-
ca Vene-
torum.

portu suo
libera, sui-
que iuris.

occuparant, derelictæ erant, incultæ, desertæ, fere omnibus præterquam piscatoribus ignotæ, & tum quidem nullius dominationi obnoxie. Si quid enim juris olim Romani, & Imperatores Romanorum in eas habuerint, id cum earum cura tutelaque omnino abdicare tum visum sunt, cum vires omnes copiasque imperii, jampridem debilitari ac diminui cœptas, ad urbes Italiæ mediterraneas a Barbaris tuendas conferre & contrahere cogerentur; id quod Honorium impulit, ut Gallias & Hispanias, quando defendere non poterat, Gotthis & Alarico habitandas ultro traderet: permagni siquidem reipublicæ interesse videbat exercitus omnes ad defensionem Italiæ revocare, & Romam cæterasque Italicas civitates firmissimis præsiidiis munire, ut barbaricum impetum furoremque ab intimis partibus visceribusque ipsis Imperii occidentalis averteret. In ea rerum ac temporum perturbatione, in tanta curarum, & periculorum mole, tantum aberat, ut Imperatores Romani ad paludes illas insulasque tuendas & in sua potestate retinendas, si forte illuc calamitas barbarica pervaderet, curæ aliquid derivarent, ut de illis ne cogitarent quidem, præsertim cum nulla inde vestigalia, nulla commoda perciperent; earumque possessio vel amissio nihil splendoris aut dignitatis Imperio Romano adderet aut detraheret. Cum igitur lege naturali, & communi jure gentium perscriptum sit, ut loca desertæ & vacua in ejus transeant potestatem, qui eadem primus occupaverit; nulla potest esse controversia, quin insulas illas & paludes jure vel optimo illi acquisierint, qui eas derelictas, omnique dominatione exemptas, præoccupando suas fecissent; ibique, tamquam in fundo non alieno sed proprio, atque per occupationem adeptæ, & condiderunt ædificia, & reipublicæ suæ initia posuerunt, Dominis prioribus vel consentientibus, vel certe non invitis. Neminem enim fuisse, qui obstitit, ne Veneti suo, quem acquisierant, dominatu libero, pacatoque fruerentur, illud argumento est, quod Imperatores Romani, ex quo hæc stagna, æstuaria, insulasque dimiserant, nihil amplius juris potestatisve in iisdem usurparunt; & cum novam rempublicam ibidem exortam, & jam florentem viderent, omni in eam jurisdictione abstinuerunt, nullis eidem sive legibus, sive magistratibus, sive tributis impositis; & scientes libentesque siverunt Venetos res suas agere, suis legibus vivere, sua libertate uti, suos sibi magistratus creare ac præficere; quin imo Venetos eo loco habuerunt, quo socii & amici haberi solent, eorumque sociali opera in bellis Imperatores sæpe usos fuisse, rerum, quæ deinceps consecutæ sunt, monumenta testantur. Ita Respublica Venetorum suæ libertatis ac dominationis initium ab ipsa sua origine repetit; & situs ac natura regionis marinæ, in qua condita est, eam natam esse ad maris imperium, remque nauticam satis declarat. Quare libertas & dominatio maritima non aliunde adscita, & adventitia; sed innata est huic Reipublicæ, atque ingenta. Ac principio quidem res navalis ac possessio maritima Venetorum, iisdem fere terminis, quibus æstuaria illa continentur, circumscripta erat; neque enim majores tum copiarum viresque suppetebant, quam quantæ opus essent, ad insulas & stagna circumflua tuenda, portus defendendos, piratarum incursiones prohibendas. Sed crescente in dies convenarum in has insulas migrantium frequentia, rebus publi-

cis, ac privatis amplificatis, auctisque maritimis copiis, ex angustiis æstuariorum in apertum mare Veneti jus suum imperiumque paulatim educere ac proferre cœperunt.

Anno Christi 452. Attilæ Hunnorumque in Italiam irruptio magnam rei Venetæ, insignemque attulit accessionem, ingenti hominum numero illuc e finitimis civitatibus conflante, quos Attilanæ calamitatis turbo patriis sedibus ejectos dispererat; ut hic veluti secunda, idemque nobilior Venetiarum origo ab Attilæ temporibus ducta, non immerito appellari possit. Regio illa, quæ Venetorum æstuariis circumjacet, multis & frequentissimis ea tempestate urbibus oppidisque habitabatur. Propius a mari aberant Aquileja, Concordia, Altinum vetusti nominis oppidum; paullo ab littoribus longius erant Patavium, Acellum, quem nunc, ut quibusdam placet, Montem Celsum, seu montem Silicis vocant, Opitergium, Taurisum, Vicetia, aliaque castella & oppida haud ignobilia. His captis, everfis, incensis, Attila ferro ignique omnia vastante, incredibile dictum est, quantam undique hominum cujusque ætatis ac generis multitudinem in eas paludes insulasque pavor, & fuga compulerit. Ab his sexdecim potissimum loca in stagnis occupata fuisse invenio: septem littorea Gradum, Crapulas, Equilum, Methamaucum, Albiolam, Pelestrinam, Clodiam; novem insularia, Olivolum, Rivalentum, Majurbium, Turricellum, Borianum, Murianum, Amianum, & Constantiacum, quarum duæ postremæ aquis absorptæ interiorunt. His aliquot minores insulæ interjectæ, quas item profugorum turba complevit. Quæ littora, insulæque, retentis propriis nominibus, communi præterea vocabulo appellatæ sunt Venetiæ: ex his conflata est Venetia maritima, quo nomine distinguitur a Venetia mediterranea, quam Aquileja Ravensam usque circa stagna, introrsum vero longiusque a mari ad fluvium Ollium, vel Abduam usque producant. Inter cæteras insulas Rivalentis vel situ ac natura regionis, vel advenarum nobilitate eminebat; in quam tantus deinceps mortalium numerus e finitimis locis conflavit, ut in ea demum principatus omnium insularum ac littorum, Venetique imperii fastigium constiterit; nam exsiccatis circa paludibus, egestoque ex aquis ceno ad substernendum firmius ædificiis solum, civitas ibidem condita est ambitu maxima, immensas templorum moles, turres præaltas, & ingentia palatia complectens; quæ circumjectorum locorum commune nomen sibi uni vindicans, *Venetia* interdum, sæpius tamen *Venetia* dicta est. Sed paulatim & veluti pedetentim, nec nisi post aliquot sæcula ad eam, quæ nunc conspicitur, amplitudinem ac magnificentiam pervenit; nam initio quidem, cum nullus in littoribus insulæ locus, tum ne ipsa quidem Rivalentis civitas rite appellari poterat; tennes erant opes, exigua domicilia, & totus ille maritimus tractus vicatim habitabatur.

Post sedes littoreas insularesque captas, & domos ibidem conditas, cum advenarum illa multitudo per eas paludes dispersa coalescere in unius populi corpus nulla re, præterquam legibus posset, legum ac magistratum descriptione, rudis quædam reipublicæ forma designari cœpta est. Primarium Veneti Magistratum Tribunos appellare, qui juri dicundo, & civilibus & capitalibus causis judicandis præessent. Tribunitium imperium unius anni spatio circumscribi visum est;

Venetia
aucta ex
Aquilana
irruptione.

Fines Venetiarum antiquæ mediterraneæ.

Rivalentis caput & princeps Venetiarum.

Primus apud Venetos magistratus Tribunitius.

est; & unaquaque insula, oppidumve littoreum duos sibi Tribunos creabat. Statis vero anni temporibus, & præterea si quid gravius accideret, indicebatur conventus omnium insularum ac littorum; & Tribuni cum primoribus coeuntes in unum locum de summa reipublicæ consulebant. Hujusmodi conventus nulli certo loco affixi, per omnes insulas vicossæ littorales ex ordine circumvehi solebant, ut uniuscujusque dignitas, æquato jure omnium servaretur; id quod ad concordiam, jungendosque inter se omnium animos, mirum quantum valebat. Hæc tribunitia reipublicæ forma annos tenuit circiter ducentos, & quadraginta, quibus elapsis, cum res Veneta jam aucta & pene adulta esset, abrogato Tribunis imperio, Duces creari coepti sunt. Ante Tribunos, ajunt, consulari magistratu Venetos inde usque ab initio usos fuisse.

Quæ ab condita Republica usque ad bellum Gothicum per annos amplius centum Veneti gessere, nemo litteris aut memoriæ prodidit; non Veneti quidem, qui, ut rerum initia ferebant, alia omnia cogitabant, quam annales conficere; intenti erant omnes ad paludes sternendas, tecta construenda, paranda navigia, quibus victum compararent, remque privatam & publicam augerent; non externi scriptores, quibus neque curæ erat investigare, quid rerum agerent piscatores illi & aquatici homines, neque horum opes fortunæque admodum exiguae satis dignæ videri poterant, quæ litteris mandarentur, præsertim cum aliunde illis & nobilior & copiosior ad scribendum materia sup-
 peteret. Cæterum illud mihi affirmare posse videor, Venetos calamitosissimis illis temporibus, cum partim externis & barbaricis, partim domesticis bellis, & seditionibus finitima regio, & tota arderet Italia, præsidio loci, objectuque stagnorum non modo tutos & quietos fuisse, sed mercatura commercioque maritimo res suas mirifice amplificasse; jus vero, quod in insulis, & stagnis circumfluentibus adepti fuerant, perpetuo obtinuisse liberum, nulliusque obnoxium potestati; cum nullus illuc armorum impetus, nulla vis dominatioque externa pervaserit; tum quidquid per ea tempora bellorum, sive barbaricarum incursionum fuit, id omne, mari ferme locisque Venetorum maritimis intactis, in regiones mediterraneas incubuit. Quod ut clarius pateat, temporum illorum turbulentissimas vicissitudines, rerumque publicarum in Italia conversiones multiplices ac varias operæ præteritum est breviter persequi, servatisque temporum ordinibus exponere.

Biennio post Attilæ ex Italia discessum, Valentinianus hujus nominis tertius Imperator, cum Ætium virum egregium, quo Occidentis salus nitēbatur, ob suspicionem affectati imperii interficiendum curasset, ab Ætii militibus, stimulante Petronio Maximo, obtruncatus est anno Christi 455. quo sublato varii deinceps extiterunt per annos viginti partim Tyranni, partim Imperatores, qui sive ob brevitatem imperii, sive ob civilia & barbarica bella, quibus assidue conflictabantur, nihil molestiæ seu negotii Venetis, ut maxime voluissent, facessere potuerunt. Nam Petronius Maximus vix tyrannidem occupaverat, cum Genfericus Rex Vandalorum ex Africa ab Eudoxia Valentiniani conjuge, ad necem mariti ulciscendam evocatus, & Romam de improvviso adortus, vitam Maximo & imperium ademittit: huic successit Avitus, decimo, vel decimo quarto, quam imperare cœperat, mense, imperio decedere coactus est. Post Avitum Majoranus Ravennæ sumpsit im-

perium, ingentis animi princeps, qui recuperandæ Africæ cupidus cum esset, curasque omnes viresque ad belli Vandalici comparationem intenderet, de Venetis ne cogitandi quidem spatium habuit. Sed a Recimere Patritio, & utriusque militiæ Magistro apud Dertonam comprehensus imperio pariter vitæque exiit anno 461. Inter hæc Bior-
 gus Rex Alanorum Hunnis in prædæ societatem adscitis, per Tridentinos saltus & alpes Julias, populabundus in Italiam irrupit; ac Venetis maritimis intactis, omnem circa regionem vastavit. Sed prælio cum Romanis commisso, ab Recimere apud Benacum opprimitur.

Majoranum excepit Severus, quem Recimerus homo potens & factiosus Imperatorem constituit; eundemque quarto post anno veneno sustulit. Post interregnum unius anni & mensium aliquot fuit. Anno 467. Anthemius Patritius ab Leone Orientis Augusto Imperator Occidentis creatus cum Recimere affinitatem junxit, filia eidem in matrimonium tradita. Sed propter nonnullas interpositas offensiones, seu potius propter insitam homini Gothici generis perfidiam, Recimerus in Anthemium, socer in generum insidiis primum grassari cœpit; deinde eundem bello aperto appetitum, Romæ peremit anno 472, ejusque in locum substituit Olybrium, quo intra septimum mensem vita functo, Glycerius Ravennæ cepit imperium anno 473. Is anno insequenti ab Julio Nepote in ordinem cogitur, & in Dalmatiam transmissus. Augustale diadema cum Pontificia Salonitana thia-
 ra commutavit. Orestes Magister militiæ Imperium Julio Nepoti ademptum transtulit in Olybrium filium suum, cui rei Romanæ occidentalis ad interitum vergentis diminutio Augustuli cognomen peperit. Augustulus rerum potitus anno 475. principatum gessit nulla re magis, quam Occidentis imperii interitu memorabilem. Nam Odoacer Rex Herulorum, ingenti exercitu ex Herulis aliisque barbaris conflato, in Italiam transscendit, Oreste acie victo cæsoque, Augustulum imperio exutum in Campaniam relegavit. Ita Imperium occidentale cum Augustulo extinctum est anno 476. Universa Italia potitus Odoacer regni sedem Ravennæ constituit, tenuitque annos fere quindecim; quo temporis intervallo a Venetis maritimis vim omnem abstinuit; quippe quos atque stagnantes & cæca vada trajectuque difficilia ac periculosa undique clausos, tutosque præstabant; & regni Italici firmandi muniendique necessitas cogitationes omnes curasque Odoacris alio avertēbant.

Annus Christi erat supra quadringentesimum undenonagesimus, cum Theodoricus Rex Ostrogothorum, Italiæ potiundæ cupidus, auctore & hortatore Zenone Orientis Augusto, ingentes trans alpes copias traduxit; Odoacrem gemino prælio superatum ad Isonthium fluvium & apud Veronam, tertio denique ad Ducam vel Abduam flumen victum, castris exutum, fugatumque insequitur, ac Ravennæ mœnibus inclusum obsidet. Triennium tenuit obsidio; dedit se tandem Odoacer una cum filio suisque omnibus ea conditione, ut æquo ac pari jure uterque regnum Italiæ obtineret. Sed haud multo post Theodoricus, cum regni socium moleste ferret, Odoacrem ad convivium per speciem honoris atque amicitiae invitatum, cum filio & primoribus Herulorum interfecit anno 493. Ita regnum Italiæ ab Herulis ad Ostrogothos pervenit.

Jam vero ad Venetos, unde paullisper digressi sumus, ut revertamur, ab discessu Attilæ usque ad

Interitus
Imperii
Occiden-
talis.

Odoacre
victo
Theodo-
ricus re-
gni Italici
ponitur.

Venetorum
per ea
tempora
ad

Dum om-
nia circa
seditioni-
bus ac bel-
lis arde-
rent, Veneti
si quieti
pacatisque
res suas
augent.

Post Va-
lentinianum
tertium
extinctum
Imperato-
res seu Ty-
ranni Oc-
cidentis.

Maxus, &
cura au-
gendæ ac
firmandæ
reipubli-
cæ.

Mores &
Audia.

Olivolum
insulam
piscis, &
præsidii
firmitate.

Venetia
commer-
cio & co-
piis mari-
timis au-
ctæ.

ad Theodorici transitum in Italiam, magna illis facultas fuit & commoditas rei publicæ ac private firmandæ augendæque, cum nemo illis, ipsique nemini vel formidini essent, vel negotium facerent. Nam sua illos inopia tutos præstabat ab irruptionibus barbarorum, quos una potissimum prædandi cupido in Italiam impulerat; præterquamquod circumjectæ paludes contra omnes hostiles incursus illis munimento erant & præsidio. Quis vero seu barbaris, sive accolis metus esse poterat a gente profuga, quæ ob calamitates communium temporum æstuariis illis se abdere coacta, satis habebat tot cladibus undique obstreperantibus, vitam qualemcumque ducere; nihil ab illis periculi, nullæ opes, ambitio nulla, terrestribus imperiis in aliorum fines proferendi nulla cupiditas, quæ in eos gentium exterarum vel invidiam, vel suspicionem, vel arma commoveret. Itaque ab omni externo metu soluti, quietique, id unum agebant, ut latius in dies æstuarium sternerent, recta molirentur, naves omnis generis ædificarent vel ad victum comparandum, vel ad piratas arcendos. Curæ præterea illis erat rempublicam administrare, leges instituere, magistratus creare, cogere concilia, in quibus pro eo ac necessitas exposceret, quid agendum esset, quid cavendum, deliberarent. Illud vero ante omnia sibi faciendum censuerunt, ut ostia fluminum, portusque maritimos, quibus ad æstuarium ex aperto mari aditus & ingressus patet, in potestatem redigerent, & quibuscumque poterant operibus firmarent, ne illac incolarum quieti libertatique vis ulla inferri posset. Ac per ea tempora Olivolum insulam, egregio castello imposito, communiverent; cui deinde ob eam causam Castellanz nomen fuit; quippe cum proxime omnium abesset a portu, permagni intererat illam valido propugnaculo & præsidio teneri; tum ut portui dominarentur, tum, ut quæ in portum ingrederentur, naves haberent, quo se in tutum reciperent, præsertim cum fuga e piratis evasisent, quibus semper Adriaticum mare infestum fuit. Castello illo vetustate collapsa, portus tamen munitionem haud negligendam posteri censuerunt, qui duo Castella in ipso ostio adituque portus, alterum a dextera, alterum a læva excitarunt. Nec vero dubium est, quin per eos annos ab calamitate Attilianæ usque ad Theodorici adventum, Venetiæ maritimæ mirum in modum auctæ fuerint numero, ac frequentia convenarum, qui cum aliæ ex aliis clades totam Italiam opprimerent, pervastatis regionibus, eversisque urbibus ad has insulas & stagna, veluti ad communis fortunæ miseræ atque jactatæ portum ac perfugium undique se receperunt. Regno autem Italiæ ad Theodoricum delato, Venetiæ desiere quidem advenarum numero augeri, commercio tamen, & opibus copiisque maritimis vel plurimum ditescere coeperunt. Siquidem respirare ac reflorescere visa est Italia sub Theodorico, qui licet barbarus & Arianus, vix tamen cuiquam Romanorum Cæsarum moderatione, prudentia, liberalitate, justitia cessit; & summa cum laude ac felicitate satis diu regnum administravit, claustrisque Alpium egregie communitis, omnem in Italiam aditum barbaris interclusit. Itaque quietis pacatissimeque populis sub imperio optimi Principis, & nihil sibi ab exterarum gentium incursione metuentibus, ex accolarum accessione nullum Venetiis incrementum allatum est. Cæterum pax & tranquillitas Italiæ restituta id commodi utilitatisque Venetis attulit, ut ex illis, quibus ad eam diem fere delituerant,

stagnis & paludibus libentius egredi, & vel fluminum alveis subvecti ad urbes mediterraneas, vel majoribus navigiis in apertum mare delati navigationem ac mercaturam extendere latius possent, juncto cum urbibus vel maritimis vel a mari remotis commercio sane quæstioso; ex quo factum est, ut mercibus copiisque importandis evehendisque brevi majorem in modum res Veneta privata & publica creverit. Illud tamen Venetis aliquid sollicitudinis curæque iniecit, quod Theodorico, cum multas Italiæ urbes superiorum temporum injuriâ dirutas restituisset, tum etiam Patavium vallo ac fossa munivit, quæ civitas deinde frequentius habitari cœpit. Hinc aliqua cura & molestia Venetis objecta est, præsertim iis, qui Rivalentum & propiora ab continenti ora incolabant loca. Itaque Medoaci ostium, unde majus a Patavinis periculum esse poterat, validioribus quam antea, præsiis munierunt.

Theodorico ejusque successoribus in Italia regnantibus, quo loco res Veneta esset, quam vigens esset ac florens, conjicias velim ex epistola Cassiodori ad Tribunos Venetiarum; quibus Venetos & summopere laudat, & amicissime rogat, ut juvant naves onerarias, quibus abundabant, adornari ac præsto esse ad vinum atque oleum ex Istria Ravennam tranvehendum. Ex iis litteris intelligi licet, quis tum fuerit Venetorum status, qui situs locorum, quæ gentis studia, quæ ædificiorum descriptio, quæ vivendi disciplina.

Ergo vigeat in primis apud Venetos navigationis & mercaturæ studium, quo res omnes ad victum cultumque necessarias comparabant. Neque vero illorum negotiatio cursusque navalis fluviorum angustiis aut paludum ambitu continebatur; sed per totum Adriaticum sinum, atque adeo ejusdem ostium prætervecti per Jonium Egeumque maria excurrebant; & importandis, exportandisque mercibus portus omnes adibant, emporia omnia frequentabant: id quod Cassiodori epistola supra laudata declarat: *Estote ergo promptissimi ad vicina, qui sæpe transmittitis spatia infinita*. Ex assiduis piratarum incursionibus illud commodi capiebant, quod cogerentur semper in armis esse; & levioribus præliis ad bella navalia erudirentur. Nihilo segniorem in piscatu & Salinis operam impendebant, quæ illis veluti fructus domesticos, pro messibus ac vindemiis suppeditabant; nam piscibus ferme vivebant; in salinis vero assidue exercebantur cum quæstu compendioque maximo; proque illis tuendis plurima cum accolis bella fecerunt. Cassiodori ætate habitabatur frequentissime partim vicis, partim oppidis vastissimus tractus ille æstuariorum, quæ longe lateque porrecta cum essent, oram continentem a dextera, usque ad ostia Padi alluebant. Ædificiorum forma & descriptio non eadem ubique, alibi humilis & vulgaris, alibi paullo elegantior & sumptuosior; insulas siquidem jam latius construxerant, amplioremque reddiderant mortalium manus, ad majora etiam ædificia sustinenda, quibus solidiora fundamenta supponere jam didicerant. Ad vivendi rationem quod attinet, frugalitati in primis eos studuisse constat; victus tenuis semper & parabilis; cibi potionisque modus naturali desiderio finitus, non voluptate; vestitus cultusque corporis neque indecorus, neque nitidior aut pretiosior, quam illa tempora decebat. Agebatur vita cum procul ab omni cupiditate, tum maximis curis operisque studiis exercita; nulla vitare pericula, nullos fugere labores, omnia adire incommoda, dum se suasque familias sustentarent; carebant

Ostium
Medoaci
adversus
Patavinos
communi-
tum.
Cassiodori
epistola
ad Tribu-
nos Venetiarum.

Navigatio
& merca-
tura in
primis
apud Venetos
flos-
ret.

Piscatu
& Salinis
opera im-
pensa.

rebant præcipuis humani generis possibus luxuria & avaritia, quæ inter se cum sint contrariæ, comites tamen sæpe semper sunt individui. Summa inter eos vigeat concordia; illis omnia communia, privata pro publicis, publica pro privatis habebantur; ex quo fiebat, ut maximo esset in pretio atque honore iustitia, cum nemo audeat injuriam alteri facere, quæ publice omnibus facta videretur. Hæc ferme de Venetis Cassiodorus.

Jam vero Imperatores Romani, amissa cum imperio Occidentali Italia Dalmatiaque, mare quoque intermedium amiserant; & barbari Ravennam potiti in sua potestate retinebant stationem classis Romanæ, quæ ibidem ad maris custodiam ac præsidium excubias agere solebat. Itaque per eos annos navigatio Adriatica infesta maxime a piratis fuit; neque ad eos comprimendos aut coercendos quidquam navalium copiarum aliunde suppetebat, præterquam a Venetis, qui majoribus &

Maris Adriatici ab Imperatoribus destituti cura & tutela a Venetis suscepit.

pluribus, quam antea, instructis armatisque navibus, maritimos prædones persequi, & mare, quoad poterant, a piraticis latrociniiis tutum sibi aliisque præstare conabantur; nam Heruli Gothique terrestribus præliis assueti, rerum maritimarum rudes, vix, aut ne vix quidem rem nauticam attigisse leguntur ante bellum Gothicum, in quo non defuisse Gothis copias navales, quibus & maritimas urbes obsiderent, & commeatus bellicos, militesque adveherent, auctor est Procopius, qui eos tamen naumachia rudes fuisse scripsit; suamque rerum navalium inscitiam prodidisse ait in eo certamine maritimo, quo apud Senogalliam devicti sunt, ut paullo post dicendum erit. Quare Veneti cum Adriaticum mare destitutum esset ab Imperatoribus, & piratarum latrociniiis expositum, ejus curam ac defensionem dignissimam suæ providentiæ, & disciplinæ facultatisque maritimæ, quam diligenti exercitatione usuque assiduo adepti fuerant, sibi suscipiendam putarunt; ac per ea tempora eos arbitror jus dominatumque maritimum ab Occasu quidem usque ad ostia Padusæ Ravennamque, ab Ortum vero usque ad Istriam protulisse. Id adeo cognosci potest ex epistola Cassiodori, qui Venetias earumque imperium ab Austro Ravennam Padumque contingere scripsit, & ab Oriente jucunditate Jonii (idest Adriatici) littoris perfrui; ab hac vero Orientis regione quatenus eorum dominatio maritima extenderetur, idem Cassiodorus docet, cum ait eisdem numerosa navigia in ejus (idest Istriæ) confinio possidere; quæ scilicet ibidem ad maris custodiam in perpetua statione collocabant: quod sane argumentum est maritimi Venetorum imperii utrinque a dextera lævæque ad Istriam & Ravennam usque prolati. Ut iis, quos dixi, terminis Venetorum principatum maritimum ea tempestate circumscriptum fuisse existimem, duas causas afferri posse arbitror; unam, quod nondum Veneti tantam navium multitudinem viresque maritimas tantas habebant, ut longius & latius dominatum proferre, totiusque maris tutelam ac defensionem suscipere possent; altera hæc est, quod Justinianus Imperator anno Christi 535. cum Got-

Fines juris imperii, quæ maritimi Venetorum.

his bellum intulisset, immixtis in mare Superum classibus, jus imperiumque Adriatici maris rursus usurpare cepit, quod demum anno 553. Gothis devictis, & regno Gotthico Italico funditus everso, una cum Dalmatia Italiaque recuperavit. Nec vero si mare Adriaticum fere totum in potestatem rediit ditionemque Imperatorum Orientalium, idcirco Veneti amiserunt tractum illum maritimum æstuarii proximum, quem cum re-

liguo mari ab Imperatoribus Romanis desertum jure optimo occupaverant, suisque navibus tuendum suscepant. Tantum vero abest, ut Justinianus ea maritima possessione Venetos depelli vellet, ut illos sibi socios ad bellum Gothicum adiutoresque adsciverit; in eoque eorum opera magni fuit.

Agebatur annus quintus ejus belli, æræ Christianæ 540., cum Veneti primam pro Romanis adversus Gotthos apud Ravennam expeditionem navalem susceperunt; id quod Venetorum annalibus consignatum est, & præclare cum iis congruit, quæ Procopius lib. 2. de bello Gotthico scripsit. Bellisarius Vitigem Gotthorum Regem Ravennæ obsessum fame ad deditionem compellere constituerat. Terrestria itinera, quibus aliquid in urbem importari posset, suis copiis ac prædiis obsederat; mare hostibus, ne quid illac inferretur, imperatoris classes intercludebant; a læva Padus restabat, & Veneti, qui omnem illam oram, tractumque maritimum usque ad Padusæ stagnum Ravennæ propinquum tenebant. Unum erat in Vitigis potestate Padi ostium Spineticum urbi proximum, quæ e transpadanis Gotthorum urbibus frumentum & omnis generis commeatus secundo flumine devehiri potuissent. Itaque Bellisarius, id subsidii ut præriperet hostibus, cum utramque Padi ripam terrestribus copiis obsedit, tum a Venetis postulavit naves aliquot actuarias, nec mari quam fluminibus aptiores, quæ partim adverso flumine subvectæ hostium navibus occurrerent; partim ad Padi ostium consisterent, ne quid furtim a mari obsessis inferri liceret. Quia loco res esset, quantumque in discrimen adducta, per nuncios admoniti Gotthi, qui apud Ticinum erant, cymbarum fluvialium, quam maximam possunt, classem adornant, alias præcedere jubent bellico apparatu instructas, alias subsequi, onerarias frumenti ac cibiorum plenas in medio collocant. Secundo amne plenoque delatas, fluvius repente decrescens in sicco destituit; tum Veneta classis e navibus levioribus composita superveniens invadit; ibi atrox cooritur prælium; nec diu impetum hostes sustinere, quos Veneti medio flumine acerrime urgebant, & milites in utraque ripa dispositi genere omni missilium incessabant. Itaque cæsis haud paucis, & quamphurimis vulneratis, sese cum omnibus navibus & commeatu omni Bellisario dedidere; præda omnis partim terrestri, partim navali militi concessa. Ea calamitas, & subsidii spes adempta Vitigis & Gotthorum animos fregit; nec multo post urbis deditio facta, & Vitiges a Bellisario Constantinopolim abductus. Ravenna capta ut Romanis adjumenti ac præsidii, sic Venetis gloriæ ac laudis plurimum attulit, iisdemque Justiniani benevolentiam ac favorem mirifice conciliavit.

Navalis subsidia Bellisario adversus Gotthos a Venetis submissa.

Victoria navalis Venetorum de Gotthis relatæ.

Anno decimo septimo belli Gotthici, æræ Christianæ 551., cum regnum in Gotthis obtinebat Totilas, qui collapsam in Italia rem Gothicam non minus æquitate ac moderatione, quam virtute bellica restituerat, Veneti & suæ in rebus præliisque maritimis scientiæ ac fortitudinis, & suæ erga Romanos amicitia specimen egregium dederunt. Nam, ut in eorum annalibus scriptum est, Valerianus Præfectus Ravennæ, ut Anconam Gothicæ obsidionis periculo liberaret, auxiliares naves a Venetis postulavit, quibus classem augeret, quam partim ex iis, quas ipse habebat, partim ex illis, quas adscivit e Dalmatia, navibus conflaverat. Pugnatum est apud Senogalliam,

Altera Venetorum de Gotthis victoria.

Maris superi ab Istriâ & Ravennâ usque ad fauces Hydruntinas curam & imperium Justinianus recepit.

liam, Classis Totilæ profligata & disiecta, na-
ves hostium aliquot cum ipsis propugnatoribus
submersæ, cæteræ ab Romanis captæ, decem
incolumes fuga elapsæ propinquum littus tenuerunt.
Ita Anconæ obsidio soluta est. Quæ victo-
ria tantum attulit Romanis, quantum ademir
hostibus animi fiduciaque. Interea Justinianus,
Bellisario Constantinopolim revocato, bellum
Gothicum gerendum dederat Narseti Eunucho,
qui tum e Thracia, Illyrico, Macedonia, aliis-
que provinciis, tum ex auxiliaribus barbarorum
copiis florentissimo ingentique exercitu contra-
cto Salonam venit. Inde secus oram maritimam
traducto in Italiam exercitu apud Aquilejam con-
fedit. Cum Totilas omnia, quæ Ravennam fere-
bant, itinera mediterranea præsiidiis occupasset;
Narses consilium cepit circum stagna Veneto-
rum copias traducendi; sed huic consilio obsta-
bant præalta flumina, quibus interciditur tra-
iectus ille æstuariis circumjectus. Quamobrem na-
ves aliquot & scaphas plurimas a Venetis im-
petravit, quæ funibus alligatæ, tabulisque con-
stratæ trajectum æque facilem ac tutum præbue-
re. Interea dum exercitus institutum iter per-
sequitur, ipse ut Venetorum loca propius cogno-
sceret, per æstuarium navicula delatus insulas il-
las obivit, & apud Rivalentum cum appulisset,
exscensu in terram facto, plurimum voluptatis
vel e novitate loci, vel e studiis incolarum cepit.
Egregiam Venetorum erga Justinianum vol-
untatem, & auxiliarem operam Romanis colla-
tam verbis amplissimis collaudavit; quorum vir-
tus rei que bellicæ ac navalis scientia in duobus
præliis, altero fluviali non procul Ravenna,
altero maritimo apud Senogalliam vel maxime
excelluerat. Ibi ad Narsetem venire Oratores Pa-
tavini, qui multis verbis questi sunt, æstuarium,
littora, atque ostia fluminum sibi a Venetis per
injuriam ablata esse, quorum querelas Nicolaus
Rivalenti Tribunus gravi & sedata oratione refuta-
vit; nec vero recusarunt Veneti, quin ipsi quo-
que Narsetem, ad quem Patavini confugerant,
ejus controversiæ arbitrum deligerent, quem sci-
licet, præbitis nuper ad transitum fluviorum na-
vibus, recenti beneficio sibi devinxerant. Cæ-
terum Narses, cum iter sibi maturandum esset,
hortatus utrumque populum ad pacem & concor-
diam, respondit dignam sibi rem videri, de qua
diligentius ac per otium cognosceret. Prius ve-
ro quam discederet, duas sacras ædes hac in
insula vovit, si susceptam contra Gothos ex-
peditionem e sententia conficeret.

Narses
naves a
Venetis
ad tra-
jienda
flumina
impetrat
& Venetis
gratias agit.

Duas
sacras æ-
des apud
Rivalentum
vovit;

Ergo Narses primum Totila, deinde Teja in
ejus locum suffecto, acie victis casisque, Got-
thicum Regnum extinxit; debellatumque est cum
Gothis anno ejus belli duodevigesimo exeunte,
qui cum anno Christi 553. cohæret. Tum Nar-
ses Venetias regrediens, voti reus, duas ædes
in Rivalto construendas curavit, alteram Theo-
doro Martyri, ubi nunc est Basilica S. Marci,
alteram SS. Mennæ & Geminiano, ubi nunc
media fere est area ante Basilicam Marcianam
porrecta, quam tum secabat Euripus, ultra quem
hæc ædes erat posita in adversa ripa. Crescente
autem ædificiis urbe, placuit campum ejusdem
ædis tergo adjacentem, constrato rivo interme-
dio, cum area Marciana conjungere, ac tem-
plum Mennæ & Geminiani e media sublatum in
extremam aream, ubi nunc visitur, transferre.

Expulsis Gothis, Italia & Dalmatia in fidem
concessit ditionemque Imperii Orientalis una cum
mari intermedio; at maris Adriatici, quod intra

Padi ostia & sinum Tergestinum proxime ab æstua-
riis interfluit, mansit in potestate Venetorum;
quibus neque Justinianus, neque cæteri deinceps
Imperatores Orientis quidquam molestiæ exhibue-
runt, quominus eo maris tractu libere pacate-
que uterentur; quin imò fere semper inter utro-
que ea pax & concordia viguit, ut Imperatores
quidem Venetos Sociorum & amicorum loco ha-
berent, & quibuscunque possent, beneficiis at-
que ornamentis afficerent; Veneti autem eo Im-
peratores honore cultuque prosequerentur, quem
solent ac debent minoris fortunæ populi poten-
tioribus deferre; & volentes libentesque eidem
operam suam copiasque navales ad provincias Im-
perii tuendas, hostesque propulsandos sæpe con-
tribuerunt.

Verum ea deinceps consecuta sunt tempora Ita-
liæ, universoque Imperio maxime infesta, quæ
ex aliarum urbium ruinis & cladibus maximum
incrementum Venetiis adjicerent, ac denique to-
tius maris tutelam dominatumque ab Imperato-
ribus, non illis quidem invitis, sed quando id
res publica & privata, communisque salutis ra-
tio postulabat, ultro libenterque consentienti-
bus, ad Venetos transferrent. Justino II. im-
perante, anno Christi supra quingentesimum o-
ctavo & sexagesimo, Langobardi gens fera & im-
manis, relicta Huanis Pannonia, in qua jam pri-
dem confederant, Alboinum Regem secuti, al-
pes Carnicas transcendunt, Venetiam mediterranea
pervastant; quibus nemo cum obsisteret,
longius progressi Liguriam pene omnem, excep-
tis maritimis urbibus, in potestatem redigunt;
Mediolani potiuntur; Ticinum triennio obsi-
dent; qua demum capta Alboinus ibi sedem sta-
tuit regni; qui deinceps reliquam pervagatus Ita-
liam, præter Romam & Ravennam cuncta pro-
pemodum occupavit. Sub adventum Langobar-
dorum ex omnibus finitimis civitatibus in in-
sulas littoraque Venetorum frequentissime migra-
tum est; ac præsertim Patavio, & oppidis vicif-
que agri Patavini, cum urbem illam Agilulphus
Rex Langobardorum obsessam captamque, piceis
faculis undique subjectis incendit. Præterea bar-
barica illa tempestate ingruente, Paullinus Aquile-
jensis Antistes, ut saluti consuleret, prædam-
que barbaris præriperet, sacris reliquiis ac the-
sauris sublati, Gradum concessit, quæ civitas
postea, translata illuc ex auctoritate Pelagii II.
Pontificis Maximi sede Metropolitana Aquile-
jensi, nova Aquileja vocari cæpta, & totius Ve-
netiæ Istriæque Metropolis Ecclesiastica consti-
tuta est. Quamdiu vero regnatum est a Lango-

Inter Ve-
netos &
Imperato-
res Orien-
tales pax
& concor-
dia perpe-
tua.

Langobar-
di Italiam
fere om-
nem occu-
pant.

Langobar-
dis in Ita-
lia re-
gnantibus
ingens po-
pulorum
vim atque
impicta-
tem barba-
ricam su-
gentium
accessio ad
Venetias
augendas.

densis Patriarcha confirmavit. Eadem tempestas perpulit Paullum Altinatem Antistitem, ut se suosque jugo ac servitute Langobardorum eximeret; & universo fere populo prosequente, cum omni sacra supellestile Divorumque reliquiis Torcellum migravit, ibique domiciliis plurimis ædificatis, ædeque Cathedrali excitata, sedem posuit Episcopalem, eodem Severino Pontifice approbante. Ita Venetiæ tum erant miseræ atque jactatæ mortalium fortunæ portus & commune perfugium; ac præsertim Catholicæ religioni hostium injuriis expositæ tutissimus receptus; ut merito dubites, plusne ad incolendas augendasque Venetias, Ariana perfidia, an crudelitas inhumana Langobardorum contulerit.

Ex Istria & Dalmatia frequentes hominum concursus ad Insulas & stagna Venetorum.

Per eadem tempora Istria quoque Langobardorum tyrannide oppressa, & insuper a Slavis sædum in modum vastata, itemque Dalmatia, quam iidem Slavi alique barbari crebris incursionibus infestabant, magnum convenarum & profugorum numerum ad frequentandas amplificandasque Venetorum insulas contulerunt. Sed præsertim e Dalmatia, post Salonam ab Avaribus everfam incensamque anno circiter quadragesimo septimi sæculi, ingens rei Venetæ incrementum accessit; quamplurimis illuc e populo & præcipua Dalmatica nobilitate familiis commigrantibus. Hinc existimari velim, quanta per annos amplius centum ad frequentiam insularum, ad celebritatem nominis Veneti, ad opes copiasque reipublicæ, facta fuerit accessio; ac septimo quidem sæculo jam elabente res Venetorum adeo erat valida, ut tantam in medio crescentem molem sibi suisque posteris metuerent vel ipsi Langobardi, qui Venetiam mediterraneam & reliquam Italiam fere omnem adepti, quidquid Alpibus & Apennino interjacet, Langobardiam vocarunt. Exinde nomen Venetiæ, mediterranea omni possessione depulsum, æstuariis littoribusque definitum est; & quod in his stagnis plures essent insulæ & oppida plura, numero plurali, & communi vocabulo appellatæ sunt Venetiæ. Itaque Langobardi Venetis infesti esse cœperunt, sive quod eorum incremento, libertatique inviderent, sive quod ægre ferrent eos cum Imperatoribus Orientis amicitia conjunctos esse; nec desistebant lacerare illos quotidie aliquo injuriæ genere, detinere, spoliare, fidem publicam fallere, nec vero Venetis vires animique deerant ad jus suum libertatemque tuendam, armisque etiam, ubi opus esset, decertandum.

Langobardi Venetis infesti.

Tribunorum imperio abrogato.

Venetis imperatum erat a Tribunis annos circiter ducentos & quadraginta, cum Venetos imperii Tribunitii penitere cepit. Causam pœnitendi, mutandique regiminis hanc fuisse compertio, quod per ea tempora sive mari a piratis, sive terra ab Langobardis, ac præsertim a Luithprando, qui principatum in Carnis obtinebat, multa incommoda & detrimenta rei publicæ privatæque illata fuerint: quæ quidem Tribunis accepta vulgo ferebant, cum ii sæpe inter se dissiderent, & cupiditatis atque ambitionis studio ducti, dum rem quisque suam augere, & alii aliis præstare cupiunt, rem utilitatemque publicam negligerent. Itaque indictum est apud Heracliam Concilium, quo cum Tribuni, & Proceres primoresque convenissent, Christophorus Patriarcha Gradensis auctor fuit, ut abrogato Tribunis imperio, unus deinceps deligeretur, qui cæteris auctoritate ac dignitate præesset, ejusque summum imperium haud brevioribus quam ipsius vitæ spatio

Illyricum Sacrum.

tiis definiretur. Hunc Ducis nomine ornari placuit, cum Veneti ab regio nomine, aliisque hujusmodi titulis ac moribus, qui libertati officerent, semper abhorruerint. Communi omnium consensu, Paullutius Anafestus Heraclianus, haud genere quam virtute clarior, Dux declaratus est anno Christi 697. qui principatu inito nihil prius sibi faciendum censuit, quam ut intestinas discordias sedaret; tum ad fluminum ostia, portusque maritimos diligentius firmandos, castellisque muniendos animum adjecit. Statuit, ut oppida omnia, navium numero singulis pro cuiusque opibus imperato, ad omne Ducis signum imperiumque in armis essent, & navalia construerent septa munitaque, ne aut aecolis aut piratis paterent. Fœdus iniit cum Luithprando, quem prælio vicisse scribunt; & cum Ariperto Rege Langobardorum amicitiam coluit. Quod alii plerique bello, ipse pace patriæ fines auxit, quos a Plavi majore usque ad Plaviculam propagavit. Paullutio Marcellus suffectus est anno 717. huic vero successit Ursus, nobili genere, qui principatus initi commendationem duxit ab juventute Veneta in navali disciplina & armorum studiis exercenda. Eo inter popularem seditionem ac tumultum cæso, cum de creatione novi Ducis variarent suffragia, resque iterum ad seditionem spectaret, placuit in sex annos novum magistratum annum institui, quem qui gererent, Magistri militum appellarentur. Sed anno quinto militaris magisterii nondum exacto, cum miro Ducis desiderio tenerentur, cunctis suffragiis Theodatus filius Ursi Dux creatus est anno 742. quæ reipublicæ per Duces administrandæ ratio nunquam deinde intermissa est.

Duces apud Venetos creari cepti.

Primus Dux Paulus Anafestus.

1. Marcellus.
2. Ursus.

Magistri Militum pro Ducibus instituti.

Duces iterum recepti, & semper deinde retenti.

Interea dum res Veneta in dies auctior ac validior fieret, res Græcorum in Oriente, præsertim vero in Italia, usque eo decreverant, deteriore ut loco vix esse posse viderentur. Ab exitu sexti sæculi per annos circiter ducentos nulla imperio quies fuit sive a barbaricis bellis, sive a seditionibus domesticis, ac nullum fere tempus a cladibus, tumultibus, direptionibus vacuum otiosumque. Persæ, Avars, Slavi, Bulgari, Saraceni, aliæque hujusmodi pestes, numquam desierunt alias ex aliis calamitates inferre, Orientalisque Provincias ferro, & igni sædum in modum vastare. Italia vero omnis sub imperium ditionemque Langobardorum ceciderat, excepto Venetorum angulo, itemque Roma & Ravenna, quas urbes egre defensas Imperatores Orientis, quoad potuere, in sua fide ac potestate retinebant; Exarchis Ravennæ constitutis, qui reliquias imperii Græci in Italia utcumque tuerentur. Dalmatiam itidem omnem, præter civitates maritimas insulasque, Slavi occupaverant, suisque præsidii obtinebant. Ad eas calamitates cladesque velut cumulus accessit Imperatorum Orientalium vel socordia, vel impietas, quarum altera effectum est, ut rerum publicarum cura & defensione posthabita neglectaque, hostium quidem audacia & vires creverint, subditorum vero populorum fiducia animique debilitarentur; quos deum necessitas impulit, ut quando nullam ab Oriente rebus afflictis opem sperare poterant, aliunde sibi præsidium & tutelam adsciscerent; altera vero, incredibile dictu est, quam multa & gravia detrimenta invexerit; nam ex iis, qui per ea tempora in Oriente imperarunt, alii Monothelitarum labe infecti fuerunt, alii vero Iconomachæ impietatis auctores ac duces se præbuerunt: hinc civiles discordiæ, hinc cæ-

Clades Imperii Orientalis.

Imperatorum Orientalium socordia.

Itemque impietas Monothelitarum, deinde Iconomachæ.

T des,

des, hinc Catholicorum, ac praesertim Latinorum, qui aliquod auxilium imperio labanti ferre potuissent, ab Imperatoribus Graecis alienatio, & disjunctio. Cum omnia bellis & seditionibus arderent, in tanta rerum omnium perturbatione, mare Adriaticum fere destitutum ab Imperatoribus, qui tot malorum undique ingruentium molem nedum depellere, sed ne sustinere quidem poterant, piratarum incursionibus patebat; & si qua ab Oriente classis mittebatur, tam debilis fuit atque infirma, ut neque prohibere Langobardos, quo minus maritimas civitates fere omnes caperent, neque captas recuperare potuerit; quamvis ea gens navalibus copiis careret, neque umquam, quamdiu in Italia imperavit, rem maritimam attigerit. Quare maris purgandi ac tuendi cura omnis cogitatioque in Venetos incubuit, qui Urso imperante nati Ducem exercitorem, ut supra diximus, laudatoremque virtutis, & membris lucta ac palæstra firmandis, & fictis navalium praeliorum imaginibus inter se dimicando, tantos in re nautica militari progressus fecere, tantosque spiritus sibi sumperunt, ut jam non contenti praedones ac piratas in fugam conjicere, sed insequi eos etiam, & in eorum portus irrumperere, in terram descendere, munitiones aggredi, menia turresque tentare, concremare navigia piratica, vel in suam potestatem redigere auderent.

Urbi tertii Venetorum Ducis temporibus illigare placet vindictam sumptam, seu victoriam relatam de Tergestinis piratis, cujus ceteroquin incerta sunt tempora. Patrii moris fuisse ferunt, ut Virgines nuptiis maturae singulis annis iv. nonas Februarias ad sacram aedem in Castellum insulam, cum omni dotali suppellectili a parentibus & propinquis ducerentur, ibique adolescentibus, qui eodem convenerant, sua cuique in matrimonium solemnem & Christiano ritu traderentur. Forto accidit, ut piratae Tergestini pridie ejus diei, quo is conventus celebrari solebat, cum aliquot navigiis nocturno cursu proxima loca tenuerint; summa autem mane in aedem ipsam impetu facto, loci Antistitem cum non exigua mortalium manu, rebusque multis asportarunt. Fugientes piratas juvenus Veneta navibus celerrimis insequitur, eosque ad Caprulas oppidum assecuta, haud magno negotio oppressit; & hostium navibus captis, aut demersis, receptisque civibus cum Antistite ac reliqua praeda, laetovantesque domum revertuntur. Ob rem bene gestam ludos institutos ferunt, indictamque in singulos annos supplicationem, quae *Mariarum* a Majoribus appellata est, & iv. nonas Februarias ingenti apparatu maximeque omnium ordinum frequentia ac religione peragi solebat. Sed alia longe illustrior ac felicior expeditio maritima cum Urbi principatum memorabilem fecit, tum vero genti Venetae magnum nomen peperit. Cum Imperatores Orientis bellis barbaricis domesticisque dissensionibus impliciti copias admodum exiguas in Italiam submitterent, abessetque Classis Imperatoria; haud difficile fuit Langobardis Ravenna potiri. Paullus Exarchus fuga elapsus ad Venetos se recepit, magnoque ab illis honore exceptus cum esset, auxilia navalia ad urbem recuperandam postulavit. Hujus postulatis ingens pondus addiderunt litterae Gregorii II. Pontificis Maximi ad Ursam Venetiarum Ducem, quem etiam atque etiam hortabatur, Exarcho ut opem ferret, expulsisque Langobardis Ravennam Orientis imperio, & Leoni Isaurico Imperatori resti-

tueret, qui nondum per summam impietatem Divis, eorumque sacris imaginibus bellum nefarium indixerat.

Veneti, tum ut Pontificis voluuntati morem gererent, tum ut Leoni gratificarentur, hanc utriusque sibi demerendi occasionem cupide amplexi, valida instructa classe Ravennam transmittunt, urbem obsident, caesis expulsisque hostibus capiunt, & Exarcho restitunt. Leo ut gratiam Venetis, ob Ravennam illorum armis receptam, qualemcumque posset, referret, Ursam Venetiarum Ducem titulo Hypati sane honorifico donavit. Leoni III. Iconomacho successit in imperium Orientale Constantinus VI. cognomento Copronymus paternae impietatis haeres; huic Leo IV. qui avi patrisque exemplo sanctarum imaginum cultores indignis vexavit modis. Qui omnes in odium indignationemque superum pariter ac mortalium cum incurrisset, innumerabilia mala sibi atque imperio adsciverunt ab irato Deo suas Divorumque suorum injurias ulciscente; nam per eos annos Constantinopolis & finitimae regiones urbesque maximis terremotibus adeo conquassatae sunt, ut aedificia & templa quamplurima, multaque oppida corruerint; Pestis Orientem fere totum pervagata ingentes ubique hominum strages edidit, ac praecipue Constantinopoli adeo saeviit, ut & locus sepeliendis cadaveribus, & qui ea sepelirent, propemodum deficerent. Ad haec Saraceni, Slavi, Bulgari provincias Orientis infestis agminibus peragantes, quacumque incederent, cladem ac vastitatem intulerunt. Deum Constantino VI. imperante, Ravenna una cum statione Imperatoriae classis in perpetuum amissa est; quam Aistulphus Langobardorum Rex anno circiter 752. armis captam ad suum Italicum regnum adjunxit. Nec porro Veneti classe iterum instructa Ravennam Langobardis eripiendam, & Imperatoribus Orientis recuperandam censuerunt; sive quod religioni haberent eo facto illorum se amicos ac federatos profiteri, quibus ob nefandam heresim sacris omnibus, omni-que piorum confociatione interdictum erat; sive quod nollent in tanto mortalium odio adversus Iconomachos Imperatores, praesertim iusto ac debito, fovendo illis & opitulando sibi invidiam quærere, & Catholicos omnes, Italosque potissimum, a se alienare. Nec sui Venetos consilii penituit; quippe quadriennio post Pipinus Rex Galliae a Stephano III. ad subsidium Italiae Langobardorum tyrannide oppressa ferendum evocatus, Aistulpho Ravennam eripuit; illumque Exarchatum, itemque Pentapolim, hoc est, Anconam cum quatuor Piceniopidibus, Pontifici et ecclesiae Romanae tradidit, nequidquam Constantino Copronymo civitates illas a Pipino per legatos repetente. Pluris autem Venetorum intererat Ravennam Anconamque maritimas urbes in potestate Romani Pontificis esse, quam aut Graecis restitui, aut a Langobardis retineri; cum ea fuerit semper Venetorum erga summos Ecclesiae Hierarchas observantia, fides, & voluntas egregiis saepe plurimisque officiis testata, ut nihil sibi & suis per Adriaticum navigationibus expeditionibusque maritimis metuere ab illis possent. Post Ravennam amissam, raræ deinceps classes ab Oriente in Adriaticum mare invehunt; nisi si quando necessitas compelleret vel tuendi, vel praesidiis Constantinopoli advehtis firmandi loca maritima, quae Graeci sive in Dalmatia, sive in ora Italica ad Meridiem extrema retinebant. Quare Veneti, quan-

Maris Adriatici ab Imperatoribus reli-
cti, & praedonibus
expositi, curam &
defensionem Veneti
si suscipiunt.

Victoria
de piratis
Tergestinis.

Veneti
Ravennam
a Langobardis
captam recuperant,
& Orientis
Imperio
restituunt.

Ravenna
iterum
amissa.

Classis
Graecorum
post amissam
Ravennam a
mari Adriatico
deducta.

Venetis
quendi ma-
ris necessi-
tatem at-
tulit.

quando alia nulla gens erat, quæ hanc curam cogitationemque suscipere, majori, quam antea, studio, pluribusque armatis navigiis in altum emissis ad maris tutelam defensionemque incubuere, ut navigationem, commercium, littora & oppida maritima, sibi cæterisque ejusdem maris accolis tuta præstarent.

Inseritus
Regni
Langobar-
dici, impe-
rii Occi-
dentalis
restitutio.

Venesi
utroque
Imperio
exempti ac
liberi.

Pipinus
Caroli fi-
lius Vene-
tos bello
aggressor

a Venetis
cæsus ac
repulsus.

Res Vene-
sæ crescit.

Anno Christi 773. Carolus Rex Franciæ Hadriani Pontificis rogatu in Italiam cum exercitu transgressus, Desiderium Regem Langobardorum Romanæ sedis hostem fedifragum acerrimumque Ticini obsidebat, cum Veneti, ut Carolo Hadrianoque per suos Legatos auxilia navalia postulantes obsequerentur, naves quinque supra viginti optime tam remigibus quam militibus instructas Papiam transmissere. Itaque Desiderius undique obsessus, vehementerque oppugnatus, cum videret oppugnationem a terra & a flumine diutius sustineri non posse, desperatis rebus, se atque urbem Carolo tradidit. Ita Langobardicum in Italia regnum funditus corruit, cum annos amplius ducentos steteret. Nec vero Carolus collatus a Venetis auxilii immemorem se præbuit; cum enim anno primo sæculi noni nomen & insignia Imperatoris Occidentalis ab Leone III. Pontifice Maximo delata sumpsisset, in eo federe, quod postea cum Nicephoro Imperatore Græcorum sancivit, Venetis cautum esse voluit; ac de utriusque consensu fœderis conditionibus adjectum est, ut Venetiæ liberæ ab utroque imperio & immunes forent. Ceterum haud multis post annis initam Francos inter Venetosque amicitiam suspicio sive offensio quædam diremit; vel quod Veneti Nicephoro impensius studere, quam Carolo viderentur; vel quod Obelerius Dux Venetorum Principatu depulsus cives suos criminando, non prius Carolum irritare destiterit, quam ille Pipino filio, qui rebus Italiæ præerat per litteras mandasset, ut Venetos acri bello invaderet. Ergo Venetias infesto agmine aggressus, tum aliquot insulas continenti proximas, tum Methamaucum occupat, quæ tum erat sedes Ducum, ab Heraclia excisa ante aliquot annos translata. Inde Rivum altum, quo cives, Methamauco oppido relicto, cum Beato Duce Obelerii fratre confugerant, ponte stagnis injecto haud sane feliciter tentavit; nam Veneti expeditissimis cymbis, & ad conferendam & eludendam pugnam idoneis insidentes, vento & aquis secundis in propinquantem hostem ferociter invchuntur; a fronte a lateribus acriter propellunt, navigiorum incursantium impetu pontem dissolvunt, alios cædunt, alios in aquas dejiciunt, alios in fugam avertunt. Ita Pipinus multis Francorum millibus amissis, Ravennam remigravit inglorius; nec ita multo post cessit e vita, Bernardo filio superstite, & regni Italici hærede.

Exinde Veneti, inter duo potentissima Imperia Occidentis & Orientis interjecti, cum utroque pacem & amicitiam coluerunt; & pacatis propitiisque temporibus usi, urbem apud Rivum altum ædificiorum ac civium frequentia, commercio, & divitiis, imperium vero opibus copiisque præsertim navalibus mirifice auxerunt; cetera itidem oppida sive littorea, sive in insulis posita, unde incolas Gallici belli tempestas dispulerat, iterum incolæ habitarique ceperunt frequentissime; contra vero res viresque Græcorum quotidie imminui, ac deteriores fieri, tum propter ignaviam Imperatorum, tum propter assiduas a barbaris clades acceptas. Cum Michael

Illyricum Sacrum.

II. cognomento Balbus, patria Amoreus, rerum potiretur, Imperium adeptus anno Christi 820. Saraceni Siciliam, itemque Calabriam occuparunt. Dalmatia vero omnis tum maritima, tum mediterranea cum Slavis Serblis, qui eam incolebant, erantque vectigales Imperatorum Orientalium, ab Græcis defecit. Id docent Constantinus Porphyrogenitus, Zonaras, Cedrenus, Curopalata. Chrobati autem itidem Slavi, qui Liburniam tenebant, a Carolo Magno cum Istris subacti, adhuc in fide manebant ac potestate Francorum. Hi cum Narentanis oriundis e Serblis illis, quos Heraclius Imperator in ea Dalmatiæ parte, quæ ad Orientem vergit, domiciliis agrisque donaverat, societatem piraticam coeuntes, assiduis excursionibus mare infestum habere ceperunt. Nihilo tutior pro eos annos fuit a Saracenis Adriatica navigatio. Itaque cum ab Oriente nihil aut minus, quam per necessitate, subsidii suppeteret, uni erant Veneti, qui ejusdem maris tutelam sibi adsciscerent. Has autem maritimas expeditiones a Venetis per ea tempora susceptas invenio. Prima fuit adversus Saracenos; quippe Justinianus Particiatius anno 827. Angelo parenti in principatum suffectus, Michaeli Imperatori gratificandi studio, naves aliquot egregie instructas ut publico nomine Veneti mitterent, auctor fuit; sed hoste non reperto, haud multo post domum incolumes redierunt. Triennio post Veneti Obelerium recuperandi Principatus causa turbas ac seditiones molientem, apud Curiculum insulam valida classe obsessum caputque capitali supplicio afficiunt. Petro Tradonico, & Joanne ejus filio Venetorum Ducibus iterum ac sæpius alias prospere, alias minus feliciter mari pugnatum est cum Chrobatis & Narentanis, cum quibus antea ita pax convenerat, ut ne piraticam in Adriatico facerent; sed hi non multo post violato fœdere, Venetos negotiatores ex Apulia navigantes medio mari oppressos necaverunt.

Expositio.
nes mariti-
mæ Vene-
torum.

Sed longe gravior mari Adriatico fœdiorque tempestas ingruerat a Saracenis, qui Siciliam Apuliamque occupaverant; quas regiones ut recuperaret Michael III. in Orientis Imperium Theophilo parenti suffectus anno 841. Theodosium Ducem cum classe in Adriaticum misit. Is copiis diffusus, quas e Græcia adduxerat, ad Venetorum opes confugit, qui sexaginta triremes ad sociale adversus Barbaros bellum hortatore & auctore Tradonico Principe adornarunt; atque ob id Tradonicus a Michaeli honoris causa Protospatarius est appellatus; qui titulus honosque primarius erat apud Græcos Imperatores. Sed apud Crotonem in sinu Tarentino res male gesta est; nam fusis & fugatis Græcis, omnis Saracenorum impetus in Venetos conversus est; quem Venetæ triremes aliquamdiu cum sustinuisent, superante hostium multitudine, partim submersæ, partim captæ ad unam omnes periere. Cum accepta calamitate, ex eo prælio hostium opes animique crevissent, barbari transmissa in Dalmatiam classe, aliquot oppida subito incurfu oppressa diripuerunt; longiusque profecti, Venetas naves mercibus onustas e Syria redeuntes, quæ barbarica classe procul conspecta in sinum Tergestinum confugerant, intercipiunt, atque immodico odio, quo Venetum nomen prosequabantur, in captivorum cædem effusi, omnes omnino trucidant. Sub idem tempus Chrobati rebus Venetorum adversis elati Crapulas usque prædabundi processerunt. Nec quies fuit a

Triremes
60. Vene-
torum
Græcis au-
xilium missæ
contra
Saracenos.

Narentanis, quos itidem calamitas Veneta ad mare infestandum prædæque agendas excivit. Veneti quo pluribus & majoribus cladibus percussi fuerunt, hoc acius intentiusque ad rem navalem restituendam, classesque ædificandas incubuerunt; & quando jam Saraceni post direptam Anconam Adriatico decesserant, aliquot expedita navigia ad piratas persequendos cohibendosque miserunt.

Saraceni
ab obsidio-
ne Gradens-
is urbis
depulsi.

Urbi Particiatii Principatus latior fuit domus forisque. Saraceni oram Dalmatiæ Istriæque depopulati Gradum acri obsidione premebant; sed Ursus cum classe superveniens, repentino adventu ita eos consternavit, ut navibus trepide abductis, in fugam se conjecerint. Itidem cum Chrobatis, qui aliquot maritima Istriæ oppida sæda populatione vastaverant, prospere dimicavit; quamvis enim Istri Francorum imperio subjecti nondum in Venetorum fidem venissent, Veneti tamen, quando ejus maris curam tutelamque susceperant, suarum partium esse ducebant, Istros ceterosque Adriæ accolæ a prædonibus maritimis tueri. Tum sedus initum est cum Chrobatis, qui exinde per aliquot annos omissa piratica, ab ora maritima & Adriatica navigatione infestanda destiterunt; sed cum Narentanis perpetuis Venetorum hostibus nulla pax, nulla quies fuit. Per ea tempora Orientis imperium administrabat Basilus Macedo, qui ad rempublicam Michaelis decessoris ignavia perditam restituendam curas omnes cogitationesque converterat. Dalmatiæ urbes maritimæ, quæ sub potestate Imperatorum Orientis redierant, cum ab Chrobatis terra marique assiduis incursionibus vexarentur, ad Basilii opem confugerunt. Is vero, cum neque navium neque militum copiarum tantæ suppeterent, ut partem earum ab Orientis exercitu provinciisque deducere, & Dalmatis auxilio mittere posset, auctor illis fuit, ut se ab injuriis Chrobatorum redimerent, vestigali pecunia iisdem contributa, quam Imperatoribus pendere solebant; sibi vero tributum vel minimum retinuit, quo Dalmatæ suam erga Imperatores fidem obedientiamque profiterentur. Id docet Porphyrogenitus lib. de Administ. Imper. c. 30. Ita Chrobata simul Veneto foedere illigati, & Dalmatico tributo contenti, aliquot annos a piraticis excursionibus & maleficiis abstinerunt. Interea Saraceni Rosa, Butua, Catharo maritimis Dalmatiæ civitatibus potiti, Barium Italiæ urbem in suam potestatem redegerant: quibus Basilus Macedo valida classe instructa bellum inferre decrevit, in hujusque belli societatem Ludovicum eo nomine secundum Occidentis Imperatorem, ac Venetos adscivit; Chrobata etiam ac Dalmatæ ad eam expeditionem aliquot armata navigia contulerunt. Apud Barium terra marique feliciter pugnatum est; urbs de Saracenis recepta; Sedoanus ipse Princeps Saracenorum in Francorum potestatem redactus; sed dolo ac fraude dimissus, accitis postea novis ex Africa copiis Capuam & Beneventum obsedit; verum Imperatoriæ classis adventantis metu perterritus in Africam rediit.

Fœdus Sc.
ciale Ve-
netorum
adversus
Saracenos
cum utro-
que Impe-
ratore O-
rientis &
Occidentis.

Saraceni
navali ac
terrestri
prælio
victi.

Narenta-
ni a Vene-
tis victi.

Ursus ob rem adversus Saracenos prospere gestam a Basilio Imperatore titulum Protospatrii obtinuit; isque cum classe Venetias regrediens cum Narentanis navali prælio confligit, victisque prædas ademittit, quas e terris Chrobatorum abstulerant, dum hi Saracenica expeditionis causa longe ab domo abessent. Narentanis quoque attribuendum censeo, quod Anastasius Bibliotheca-

carius refert de Legatis Hadriani Pontificis; qui post octavam æcumenicam Synodum, qua in eodem Constantinopolitanam restitutus est Ignatius Photio expulso, cum in Italiam Superiorem mari transmitterent, a Slavis piratis, in quos inciderant, capti sunt ex utique rebus omnibus; ex quo factum est, ut Acta autographa ejusdem Concilii, quæ secum deferrebant, intercederint.

Petrus Candianus anno 887. Principatum in Venetis adeptus nihil antiquius habuit, quam ut maritimis prædonibus compressis navigationis Adriaticæ securitati consulere. In Narentanos igitur veteres Veneti nominis hostes, quoniam proxima maria latrocinii infestarent, aliquot longas naves ad eorum cursus prohibendos emisit; qui infecta re (nusquam enim hostis repertus fuit) domum redire. Nec multo post ipsemet Candianus Princeps naves duodecim in eisdem piratas eduxit, quos nactus, prope Jaderam, circa Promontorium, quod Miculum vocant, pugnam conseruit; utrinque majoribus prope animis quam viribus est concursus. Primo quidem congressu res Veneta, aliquot hostium navibus oppressis, superior fuit; sed cum & navium, & pugnationum numero Barbari antecederent, Prætoriana navi circumventa, Candianus fortiter dimicans occubuit, cum menses non amplius quinque rempublicam administrasset; ceteræ naves vel depressæ, vel in fugam aversæ; Ducis corpus a Chrobatis amicis substractum, paullo post Gradum deportatum est, ibique honorifice sepultum.

Petrus
Candianus
pugna na-
vali cum
Narenta-
nis com-
missa oc-
cubuit.

Petrus cognomento Tribunus Candiano suffectus annos tres & viginti Principatum tenuit. Erant ea tempestate res Venetæ, totiusque Italiæ, quæ ad superum mare spectant, parum quietæ: quippe cum hinc piratarum latrocinii, hinc Saracenorum assiduis motibus agitatæ; cum nova ab Septemtrione tempestas exorta, effusa, que in Italiam in extremum periculum rem Venetam adduxit, Hunni siquidem ineunte decimo sæculo Carnorum finibus igne ferroque vastatis, cæso fusoque Berengarii Regis Italiæ exercitu, totius belli vim repente in Venetos convertunt, & lembis ad trajiciendas copias fabricatis, quos ex obvia rudique materia confectos coriis obduxerant, Heracliam, Equilium, Clodiam, aliasque oppida maritima oppugnant, capiunt, diripiunt, direptisque flammis subjiciunt. Inde ad Rivalenti oppugnationem cum copiis ducerent, Veneti expeditissimis navibus & ad pugnam in illis stagnis conferendam idoneis celeriter contractis, hosti circa Albiolam occurrunt; pluribus diebus ancipiti Marte, & levioribus præliis pugnatum; denique totis utrinque viribus ad justam pugnam ventum est. Barbari cæsi, fusi, fugati, Italiæque finibus excedere coacti, inclytam victoriam Venetis reliquerunt. Hunnorum clades & fuga ingentem nomini Veneto gloriam peperit, illudque in omnium ore ac sermone versabatur magnam Venetis gratiam habendam esse, quod ab Italiæ cervicibus Hunnicam rabiem ac servitutem depulissent.

Hunni in
Italiam ef-
fusi a Vene-
tis cæsi, &
ab Italia
depulsi.

Cum Petrus Candianus secundus rempublicam gereret, in Comaclinos feliciter pugnatum reperio; a quibus, cum ob Venetos cives violatos ac direptos res repetitæ essent, non prius sunt receptæ, quam Comaclum fuerit expugnatum.

Comaclum
a Venetis
captum.

Petro Candiano tertio secundi filio, post interjectum Petri Baduarii principatum, imperante, nova in Narentanos decreta est expeditio; qui

Narentani
compressi.

qui e rebus secundis tantos sibi spiritus tantamque audaciam sumpserant, ut ad proxima Venetorum stagnis loca delati in ipso pene urbis conspectu navigia diriperent, atque incenderent, & nihil jam, maritimo commercio quod tutum esset, reliquum fecissent. Tres & triginta naves in altum deductæ, jussique earum Præfecti hostes toto mari perquirere ac persequi, eosque adepti cum essent, nullam in eos justæ ultionis severitatem prætermittere. Ad hujus novæ classis famam territi Narentani, non modo congregari non sunt ausi, sed per legatos etiam pacem petierunt, quæ data est his conditionibus, ut omnia, quæ Venetis damna ad eam diem intulissent, æqua æstimatione compensarent.

Victoria
Venetorum
de Saracenis.

Petrus Urseolus Principatum adeptus est anno 976. Sub id tempus, aut non multo ante, Saraceni, Italiam ingressi, ut in annalibus Venetorum scriptum reperio, Capuam occupata, Barium terra marique obsederant: cives rei frumentariæ inopia in ultimum pene discrimen adductos Urseoli ductu Veneta classis comœatu juvit; sed cum nihilominus urbem acri obsidione Barbari premerent, Urseolus auxiliari Græcorum classe auctus, maritimo prælio cum hoste conflixit; quo fuso, fugato, & magna ex parte cæso, ingentem inde Veneto nomini gloriam conciliavit. Sunt tamen, qui hanc Bariensem expeditionem victoriamque de Saracenis relatam, Petro II. Urseolo hujus filio attribuunt. Petro autem Principatu sponte abeunti, & clam in Galliam profecto ad cenobium Cuxanense, ubi vitam omnibus notis & miraculis, insignem exegit, suffectus est Vitalis Candianus, Vitali Tribunus Memus; huic vero subrogatus fuit anno 991. Petrus Urseolus filius Petri Urseoli I. cujus principatum divino quodam vaticinio longe prius a parente viro sanctissimo prævisum ac prænunciatum ferunt: quo Duce res Veneta non solum domi, sed etiam foris mirum in modum aucta. Veneti imperii augendi ac propagandi occasionem causamque ipsi Narentani Chrobatique præbuerunt. Chrobati cum suis Ducibus ac Regibus jamdudum ab imperio Francorum desciverant, quod hi nimis avaro crudeliterque imperarent, ut tradit Porphyrogenitus cap. 30. de Administr. Imperii, & societate cum Narentanis iterum inita, Adriaticam navigationem immunem esse ac liberam non sinebant. Utrique enim, cum aliquot portus continentis oræ, insulasque in suam ditionem redegerint, a negotiatoribus & navibus illac prætervectis Græcis, Italicis, ac præsertim Venetis portoria exigebant; id quod Veneti quamvis ægre ferrent, tamen pacis studio, & ne piratarum animos acrius irritarent, dissimulandum censebant. At Petrus Urseolus ratus tempus adesse, quo Veneti veteres novasque Slavorum utriusque generis injurias facile ulcisci possent, veruit suis quidquam portorii nomine Chrobatibus Narentanisque persolvere.

Narentani
& Chrobati
ei iterum
piraticam
societatem
solvunt.

Mirum quantum ea res utrosque exasperaverit. Nec in Venetos solum mercatores suam ferociam rabiemque expromebant, maritimis latrociniiis contenti, sed modo prædæ spes objiceretur, nullis parcebant, & ex insensu in terram facto ad Dalmatias etiam, qui Orientis imperio adhuc suberant, Istrosque populandos egrediebantur, insulasque eorum, mareque omne infestum armatis lembis faciebant. Tum Orientis Imperium administrabant Basilii & Constantinus fratres, quos tum varii per id temporis Tyranni exorti ac domesticæ seditiones, tum bella barbarica, præ-

Illyricum Sacrum.

sertim Bulgaricum, quod plures annos tenuit, ab omni cura & cogitatione vel Adriatici maris, vel Dalmatiz ab injuriis Slavorum vindicandæ, ad res suas Orientisque provincias tuendas avertebant. Ergo plerique Dalmatici nominis populi, cum nulla ab Græcis auxilii ac præsidii spes esset, neque suis viribus ad persequendos comprimendosque prædones illos maritimos fiderent, ad Venetorum opes confugere. Nec solum e Dalmatia, sed etiam ex Istria dicuntur venisse Legati, ut cum Duce Venetorum publico nomine agerent, polliciti fore, si in Dalmatiam adversus Chrobatos & Narentanos iusta idoneaque ad eos subigendos classe transmitteret, omnemque littoralem oram ab eorum injuriis tutam deinceps se præstiturum reciperet, ut omne Dalmaticum nomen cum Istria in Venetorum fidem ac ditionem concederet. Hæc Legatio Principem totamque civitatem erexit in spem maximam Dalmatiz Istriæque potiundæ. In Venetorum annalibus invenio ante hos annos jus Veneti imperii in aliquam Dalmatiz partem investum fuisse, Jadera urbe perantiqua & nobilissima, voluntaria deditione in fidem & clientelam recepta. Itaque ne oblata Dalmatiz adipiscendæ occasio e manibus laberetur, haud multis post diebus anno Christi 998. vere appetente, valida ingentique classe adornata, copiis in naves impositis, Urseolus felici cursu in Istriam transiit. Primo Parentium classem cum applicuisset, Antistes civitatis cum primoribus Cleri populique obviam progressus, se ac cives, cum omnibus rebus publicis privatisque in Venetorum potestatem tradidit; Polam deinde advectus, eam quoque urbem ultro se dedentem ad imperium adjunxit; ubi aliquot dies consumpsit in audiendis populorum legationibus, eisdemque in fidem recipiendis, itemque in conscribendis militibus, quibus in naves impositis Jaderam trajecit; quæ civitas, cum jampridem, ut diximus, Venetorum patrocínio se tradidisset, ingenti plausu ac lætitia obviam effusa, Ducem excepit, cum omnia faustis acclamationibus civiumque vocibus personarent, eum parentem suum, ac publicæ salutis vindicem appellantium. Hic e duabus insulis sinus Flanatici Curicta & Arba Antistites duo, popularium suorum nomine cum Legatis adfuere, pacem orant, suamque perpetuam erga Venetos fidem obedientiamque jurejurando obstringunt. Opsarus itidem sive Auxerum ejusdem sinus insula, cum classis illac præteriens Jaderam contenderet, ultro Venetorum imperium subierat. Quisam idest Cissam, seu Pagum, ultra eundem sinum in Orientem obversam paulo ante Baduarius Bragadenus, quem Urseolus cum aliquot expeditis navigiis præmiserat, Chrobatibus ademeral. Ea tempestate regnum in Chrobatibus obtinebat Mucimirus, seu potius Dircislavus, qui veritus, ne Veneti prospero rerum cursu elati in intimam Dalmatiam arma ac signa inferrent, muneribus & promissis per Legatos Urseolum sibi conciliare studuit; sed neque benigne audita est Legatio, neque dona cum pollicitationibus accepta sunt. Interea decem naves longè ab Jadera dimissæ ad vastandos Narentanorum fines, provectæque in altum, quadraginta negotiatores e primariis Narentanorum familiis, qui ex Apuliz littoribus solverant, non longe ab Corcyra Nigra apud insulam Chazam, quam nunc *Cazzolam* vocant, deprehensos intercepti. Urseolus supplemento navali-
bus copiis addito non multo post subsecutus insu-

Legatio ad
Venetos
Istriae &
Dalmatiz
rum opem
contra pi-
ratas pe-
tentium.

Istria &
Dalmatia
Venetis se
dedit.

T 3

lm

Chrobata-
rum insulae
captae.

Itemque
Narenta-
norum.

Utrique
victi &
pacati.

Ragusum
Venetis
deditum.

Principi-
bus Venetiarum
Ducibus Dalmatiae
decre-
tus.

Itam Chrobaticæ ditionis prope a Belgrado, urbe
itidem Chrobatica, in deditionem accepit. De-
inde Tragurium, Spalatum, aliasque urbes & in-
fulas Orientis imperio subjectas adiit; quæ om-
nes cum populis finitimis se Duci Venetique
nomini dederunt, ac jurarunt perpetuo se
mansuros in eorum fide, quorum operam sup-
plices imploraverant. Tragurii cum esset, Sur-
rigna frater Mucimiri Regis, fortasse & ve-
rius Reguli Chrobatorum, ejusque fraude regno
paterno expulsus Urseolum suppliciter adiit, pa-
cem oravit, jurejurando suam illi fidem obstrin-
xit, Stephanum filium obsidem dedit, quem Dux,
Hicela filia in matrimonium tradita, affinitate
sibi devinxit. Lenigrada Chrobatorum insula,
ea fortassis, quam Plinius Colentum, nunc Mor-
tarium vocant, aliisque ejusdem gentis insulis,
locisque maritimis aut in amicitiam aut in di-
tione receptis, Urseolus classem, totiusque belli
impetum in Narentanos convertit. Sed adfuit in
tempore Princeps Narentanorum, qui vel suorum
captivitatem miseratus, vel hostium adventu per-
territus Legatos misit, veniam ac pacem oratum.
Pax his conditionibus data est, ut de injuriis
damnisque recentibus, quæ Venetis intulissent,
æqua compensatione satisfacerent, ne piraticam
in posterum exercerent, neque navigationem ma-
ritimumque commercium, portoriis aut tributis
exigendis, inturbarent. Ex captivis Narenta-
nis sex obsidum loco Urseolus retinendos cen-
suit, reliquos omnes restitui jussit. Corcyrenses
imperium abnuentes facili negotio subegit; sed
longe operosius ac difficilior fuit Ladestrim, seu
Ladestam, nunc Lagustam vocant, insulam Cor-
cyræ a Meridie subjectam, in potestatem redige-
re. Narentanis ad resistendum animos & per-
tinaciam addebat ipsamet insula civitasque non
opere solum, sed etiam natura & loco egregie
munita, cujus opportunitate potissimum ac præ-
sidio freti, maria latrocinii infestabant; eoque
veluti in arcem tutissimam, si quando deprehen-
sis instarent Veneti, sese cum præda recipere con-
sueverant. Verum acris vehemensque oppugnatio,
quæ aliquot dies tenuit, expugnatioque unius tur-
ris, cui maxime fidebant, hostium audaciam fre-
git. Itaque abjectis armis supplices ad clemen-
tiam victoris confugiunt, qui civibus parci, ci-
vitatem dirui jussit, ne prædonibus perfugium po-
stea, prædis receptaculum præberet. Mox adfue-
re ab Ragusinis Legati cum suo Antistite, qui
seque ac suos in fidem ac clientelam Venetorum
tradiderunt. Ita demum Urseolus victore exerci-
tu in naves reducto, purgato latrocinii mari,
urbibus atque insulis, quas vel ultro in fidem ve-
nientes, vel armis captas ad imperium adjunxe-
rat, Veneto præsidio imposito, ora denique fe-
re universa Dalmatiæ Istriæque in ditionem re-
ducta, prospera usus navigatione Venetias rediit,
urbemque gratulabunda civium septus multitudine,
quæ in cymbis ac phaelis victori Duci ob-
viam processerat, quasi ovans triumphansque in-
gressus est. Inde cum de rebus ab se gestis ad Se-
natum retulisset, amplissimis verbis pro concione
laudatus est, & quod bonum, faustum, fortuna-
tum ei, Venetique nominis esset, decretum, ut
tum ipse, tum deinceps reliqui Principes Vene-
tiarum ac Dalmatiæ Duces appellarentur. Hæc
Andreas Dandulus in Annalibus, & non Veneti
solum, sed etiam alienigenæ Historici tradunt,
qui cum in promptu sint, pateantque omnibus,
eos testes citare, eorumque verba describere su-
pervacaneum censui.

Ergo cum Dalmatia Istriæque maritima pro-
pmodum universa totius etiam maris domina-
tus ad Venetos pervenit, quem illis peperit non
imperii propagandi cupiditas, sed Adriaticæ na-
vigationis sibi aliisque tutæ præstandæ necessi-
tas; cum hoc mare Imperatores Orientis, suis
jamdudum classibus deductis, ab omni præsidio
vacuum, desertum, expositumque piraticis præ-
dis ac latrocinii reliquissent, ejusque defensionem
& custodiam gravissimis bellis curisque do-
mesticis impliciti omnino negligerent; nec ve-
ro alii erant ea tempestate seu Principes, seu po-
puli, qui ejusdem maris tuendi cogitationem cu-
ramque suscipere vellent, aut possent. Nam Fran-
ci, quamdiu quidem Imperium Occidentis cum
Istria Italiaque tenuerunt, nihil opis præsidii-
que navalis ad piratas comprimendos, & mare
purgandum contulerant; translato autem ad Ger-
manos imperio, amissis omnibus circa idem ma-
re urbibus ac provinciis, exercitus omnes vires-
que cis alpes in Galliam revocaverant. Germa-
ni vero Imperatores, ut terrestribus plurimum
valerent, opibus tamen copiisque maritimis ca-
rebant. Ab Italicis populis, quarum opes ex-
hauserant, & bellicam indolem ac virtutem in-
fregerant tum clades barbaricæ, tum domina-
rio externarum gentium, sub quarum imperium
ditionemque ante aliquot sæcula ceciderant, ni-
hil maritimi subsidii suppetere aut expectari po-
terat. Ita demum Veneti in eam, quam hodie-
que retinent, totius Adriatici maris possessionem
tunc vacuum & caducam, nemine repugnante,
& rei communis, Italicæ præsertim Dalmaticæ-
que necessitate quadam cogente, venerunt.

Porro tantum absuit, ut Basilii & Constanti-
nus Imperatores Orientis iniquo aversoque animo
ferrent Dalmatiam ab suo ad imperium Veneto-
rum translata, ut ipsimet tum Dalmatis ad Ve-
netorum opes confugiendi, tum Venetis Dalma-
tas in suam fidem & clientelam recipiendi pote-
statem fecisse dicantur. Id quippe diserte traditum
est in Annalibus Andreæ Danduli lib. 9. cap. 1.
*Qua de causa Veneti ab illis evocati, cum permis-
sione Basilii & Constantini Imperatorum Constanti-
nopolitanorum, dominium Dalmatiæ primitus ac-
ceperunt, ut historia, quam reperimus in antiquis-
simis Græcorum & Venetorum codicibus, prout se-
quitur, seriose declarat.* Porro Imperatores Orien-
tis ut Dalmatiæ, sic maris possessione Venetis ces-
serint oportet; neque enim aut Dalmatiæ domi-
natus sine maris imperio, aut hoc sine urbibus
maritimis insulisque Dalmaticis retineri poterat.
Cæterum, vel invitis Imperatoribus, quando ipsi
populos sibi subjectos tueri aut non possent, aut
nollent, jus fuisset Dalmatis in eorum fidem ac
potestatem se tradere, per quos defendi pos-
sent, atque ab hostium injuriis vindicari. Ita
enim non solum ex æquitate quadam, sed etiam
ex jure omnium gentium, præscriptoque natu-
ræ inter Principes ac populos conveniat necesse
est, ut hi quidem illis obsequium ac tributum
exhibeant, illi vero his defensionem ac præsi-
dium conferant; alterutri officio si desint, al-
teris quoque, quibus suum non præstiterunt,
deferendi officii causam justam ac legitimam præ-
bent. Quamvis igitur Imperatores Orientis in-
vitos se repugnantesque præbuisent, tamen quan-
do ipsi cessabant, & adversus latrones maritimos
neque mari, neque Dalmatis præsidio esse po-
terant, licebat Dalmatis alios sibi Dominos ad-
sciscere, quorum virtute armisque protegeren-
tur, itemque Venetis recipere Dalmatas ultro in-
jus

Universum
mare
Adriaticum
sub domi-
natum Venetorum
reductum.

Possessio &
custodia
Adriatici
necessario
ad Venetos
devoluta.

& permissa
concessu-
que Imperatorum
Constanti-
nopolitanorum
Orientalium ap-
probata.

ius ditionemque venientes, & præbito auxilio, devictisque hostibus, cum suam erga illos fidem præstitissent, Dalmatiam ex pacto & conventu, cum Adriatico universo ad nomen imperiumque Venetum adjungere. Sed adeo non displicuit si-
ve Basilio & Constantino, siue horum successoribus Dalmatici maritimique dominatus ad Venetos accessio, ut quæ antea fuerat inter Venetos & Imperatores Orientis amicitia, non solum stabilis & firma permaneret, sed etiam majoribus benevolentiae officiis ultro citroque acceptis ac redditis exinde convaluerit.

Mutua in-
ter Græ-
cos & Ve-
netos be-
nevolen-
tiae officia
ultro ci-
troque ac-
cepta &
reddita.

Nam Petrus Urseolus Dalmatica expeditione perfunctus paulo post Joannem filium ex decreto Senatus sibi collegam cooptatum cum Orthone fratre ad Constantinum & Basilium Imperatores Constantinopolim misit, a quibus insigni honore excepti, magnisque muneribus donati cum essent, præterea Basilius Mariam sororis filiam Joanni in matrimonium tradidit. Rem narrat Andreas Dandulus in Annalibus lib. 9. *Joannem Ducem cum Orthone fratre mittit Constantinopolim ad Basilium & Constantinum Imperatores, qui cum honore suscipientes illum, Mariam ex Sorore neptem filiam nobilis Viri Argyropolis satis splendide dotatam sibi in conjugem tradidere; statutoque die nuptiarum, conjuges in Capella Imperiali a Patriarcha Constantinopolitano munus benedictionis, & ab Imperatoribus aurea diademata capitibus suis susceperunt. Celebratis itaque cum honore nuptiis, Joannes ad repatriandum dispositus, rogatu Basilii euntis contra Bulgaros, usque ad ejus reversionem in urbe remansit. Reversus quoque Basilius Joannem Ducem Patricium fecit, & supplicanti nepri corpus S. Barbara filia Dioscori gratiose concessit. Quibus obtentis Joannes cum fratre Venetias rediit, a Patre & Venetis cum gaudio receptus, & in Capella Ducali corpus S. Barbara deposuit. Cujus conjux Maria filium in Constantinopoli conceptum peperit, avunculi sui Basilii nomine vocatum.* Anno circiter 1015. Veneti Græcis egregiam contra Saracenos operam navarunt; hi quippe cum Capuam & Barium oppugnarent, Barium quidem Gregorius Græcorum Dux, copiis navalibus Venetorum adjutus obsidione solvit; Capuæ vero opem attulit Henricus Imperator, qui tunc Romæ erat, & anno superiori a Benedicto VIII. Pontifice Imperatoris insignia, & nomen acceperat, ut tradit Pandolphus Collenutius lib. 3. idque cum annalibus Venetorum congruit. Sed præcipue magni fuit opera Venetorum in bellis adversus Normannos Græcis præbita, de qua paulo post; ex quibus satis clare perspicitur potest Dalmatiae tutelam susceptam, possessionemque aditam a Venetis Imperatores Orientis ratam habuisse, & retenta cum illis amicitia, & mutuis beneficiis arctius devincta confirmasse.

Chrobatia
Dalmatiae
infecta a
Venetis
repressi.

Ac de maris imperio qui cum Venetis contenderent, nullos fuisse invento; verum pro retinenda, vel recuperanda Dalmatia, sine qua dominium Adriatici neque servari neque defendi poterat, multa Veneti & gravia bella gesserunt. Nam primum quidem anno circiter 1023. Mucimirus, quem aliqui Heresimirus, alii vero Cresimirus vocant, idque propius verum est, Rex Chrobatiae, contra quam inter Petrum Urseolum & Chrobatiorum Reges convenerat, Jadrenses infestare, eorumque fines crebris incursionibus vastare coepit; neque a cæteris finitimis Dalmatiae Venetæ populis populationes abstinerebat. Otho Urseoli filius Principatum in Venetis adeptus anno 1016, ultimus suorum injurias, in Dalmatiam copias tra-

jecit, hostesque acie congregi ausos facili negotio sudit; atque in fugam avertit. Deinde omnem maritimam Dalmatiae Istriæque oram, quæ patris ductu in Venetorum fidem tutelamque concesserat, classe circumvectus, singulas civitates & conventus adiit: cives novo juramento adexit, ut in Venetorum fide, in quam ultro venissent, in posterum manerent; neve quemquam ex suis popularibus res novas moliri paterentur. Cresimiro in Regnum Chrobatiae successit Stephanus, Stephanus Cresimirus alter dictus Petrus, huic Slavizo, deinde Zuonimirus cognomento Demetrius, demum Stephanus, in quem desinit series Regum Chrobatiae. Hos Reges, postquam Veneti rerum in Dalmatiam potiti sunt, aliquas maritimas urbes in sua potestate habuisse aut antea possessas, aut Venetis ereptas, veluti Nonam, Belgradum, Sibenicum, & idcirco Chrobatiae pariter Dalmatiaeque regio titulo usos esse, ex antiquis Dalmatiae monumentis intelligitur. Auctor est Andreas Dandulus in Annalibus, Petro Barbolano siue Centranico Duce *Andream Hungaria Regem continuo Dalmatinos inquietantem, aliquos tandem ad deductionem coegisse; itemque anno septimo Dominici Contareni Venetorum Ducis, Salomonem Regem Hungariae terrestria Dalmatiae loca inquietantem, Jadertinos, qui promissam Duci fidelitatem huc usque servaverant, ad rebellionem induxisse.* Verum hæc neque cum Principatu Centranici, neque cum septimo Contareni Ducis anno congruere possunt. Nam Petrus Centranicus anno quarto, quam imperare coeperat, Christi altero & trigésimo supra millesimum, ejectus est in exilium; Andreas vero Hungariae regnum adeptus est anno 1043; huic successit Salomon anno circiter 1063, cum Dominicus Contarenius annum ageret vigesimum a suscepto Principatu. Si quid igitur siue Andreas siue Salomon moliti sunt adversus Dalmatas, neutrius res gestæ in Dalmatia vel cum ætate Centranici, vel cum septimo Contareni anno coherent. Hujusmodi anachronismus haud fecellit Sabellium, qui propterea dubitat, Salomone Rex, an aliquis e Regibus Chrobatiorum Jadrenses ad deductionem perpulerit; & antiquus Venetus Chronologus apud Historicum Dalmatam Jadertinam defectionem confert in annum 1050, ex quo fit, ut eam attribui oporteat Cresimiro II., cui etiam Petro nomen fuit, quique per ea tempora regnum in Chrobatis obtinebat; idque videtur confirmari posse testimonio ipsius Cresimiri, qui dona & prædicia cenobio Jadertino S. Chrysogoni ab suis Decessoribus collata confirmans, & novis insuper augens muneribus ac beneficiis in Diplomate ad id confecto anno 1067, hæc verba interposuit. *Igitur quia Deus Omnipotens terra marique nostrum prolongavit regnum, decrevimus & prompto animo stabilivimus Monasterium S. Chrysogoni &c.* quippe fines Chrobatici regni tum ultra montes protenderat, tum vero ad mare; Jadera in potestatem redacta, amplificaverat. Præterea nemo est ex antiquis rerum Hungaricarum scriptoribus, qui tradiderit ante Ladislaum quempiam ex Hungariae Regibus arma copiasque in Dalmatiam intulisse. Nam quod Joannes Thuroczius scripsit parte 2. Chron. Hungar. Salomonem Hungariae Regem cum exercitu venisse in Dalmatiam rogatu Zuonimiri siue Zalomiri Chrobatiae Regis, qui ejus opem auxiliumque ad recuperandam Marchiam nescio quam Dalmatiae, sibi a Carinthis adeptam, suppliciter postulaverat, id enimvero ab recta Chronologia discrepat: neque enim Regnum Hungaricum Salomonis cum Re-

Dalmatiam
novo jure
jurando
Venetis
obstanti.

Jadera Venetorum
imperio
subdita
non a Salomone
Regem Hungariae

sed a Cresimiro II.
Rege Chrobatiae.

Regno Chrobatico Zuonimiri temporum nexu colligari potest. Salomon enim a Geisa & Ladislao patruclibus acie victus regnum amisit anno 1072, cum adhuc apud Chrobatos regnaret Cresimirus Petrus, qui usque ad annum 1073. vitam perduxit, ut ex Tabulis Dalmaticis ejus nomine signatis apparet. Huic successus est Slavizo, cujus regnum brevissimum fuit; nec vero Zuonimirus ante annum 1075. Chrobatis præesse cepit, & anno 1076. a Gebizone Gregorii VII. Legato Apostolico Regis titulum & insignia sumpsit. Itaque cum Dominicus Contareus Rempubliam administrabat, non Salomon Rex Hungariæ, sed Cresimirus II. Rex Chrobatæ Jaderam per ditionem Venetis eripuerat, quam idem Contareus, ut traditum est in Annalibus Venetorum, terræ marique obsessam captamque recuperavit.

Jadera re-
cuperata:

Sed nullos Veneti hostes habuere infensiores, quam Reges Hungariæ, quibuscum pro Dalmatia retinenda, vel recuperanda, per annos fere trecentos assidue acriterque conficiendum fuit. Scriptores Hungarici, cum ex errore satis communi existiment Zuonimirus, seu Svenimirus sine liberis extinctum, fuisse postremum Chrobatæ Regem, tradunt Ladislaum Regem Hungariæ ab ejus Sorore vidua Zuonimiri evocatum fuisse in Chrobatiam, ut auxilio sibi & præsidio esset adversus quosdam Regni Proceres, quorum insidiis injuriisque appeti, & divexari ceperat: iidemque censent Regnum Chrobatæ ad Ladislaum, sive concessu Sororis, sive jure affinitatis pervenisse. Verum satis constat post Zuonimirus regnasse apud Chrobatos Stephanum, eo nomine secundum, ex stirpe Regum Chrobatæ. Id docet Diploma ejusdem Stephani, qui se in avito majorum suorum folio divina providentia constitutum esse affirmat, ei que diplomati Svenimiri paulo ante defuncti mentionem intexit: *In Christi nomine Stephanus ego nutu Dei Croatorum, & Dalmatinorum Rex . . . Cum igitur omnipotentis Dei pietas me, suæ Clementiæ, Patrum, Avum, Proavumque folio in Regio, omnibus Croatiae & Dalmatiæ nobilibus collaudantibus, exaltaverit . . . Itaque mater & Procuratrix Sanctimonialium Spalatini cænobii S. videlicet Benedicti M. . . inter hos nostræ præsentiae, una cum quibusdam suis sororibus, quoddam scriptum, a nuper defuncto Svenimiro concessum, sibi hoc ad op. sui cænobii de quodam territorio Regali, qui in loco, qui dicitur Lasani, habetur secum deferens in die Nativitatis Sanctæ Dei Genitricis &c. Extat hoc Diploma, multis in locis amanuensis incutia vitiatum, tum litteris vetustate abrasis exesum, in Tabulario ejusdem cænobii Spalatensis; in eoque Stephanus confirmat, & ratas haberi jubet donationes quorundam prædiorum in ditione Chrobatica existentium, quæ Svenimirus concesserat collegio Virginum Ordinis Benedictini urbis Spalati, quæ quidem civitas tum suberat imperio Venetorum.*

Non Zuonimirus sed Stephanus postremus Rex Chrobatæ.

Ladislaus Rex Hungariæ post Reges Chrobatæ ex-tingos, Chrobatiam cisalpinam invasit; sed regione maritima ac ditione Venetorum intacta, reversus est in Hungariam.

Ladislaus igitur anno Christi 1091. (quam epocham notatam invenio in tabulis cænobii Jaderini S. Mariæ) in Chrobatiam cisalpinam cum exercitu venit, non ille quidem accitus a Sorore vidua Zuonimiri, cui mors conjugis ademerat titulum possessionemque regni Chrobatici, jure hæreditario ad Stephanum devoluti; sed post obitum ejusdem Stephani, qui altero aut tertio, quam regnare coeperat, anno ex hac vita migravit, evocatus a quodam ex Chrobatæ Proceribus, inter quos magnæ acerrimæque contentiones exarserant, cum in urbes Chrobaticas,

tamquam in possessiones vacuas & caducas invaderent, & alii alias sibi vindicarent. Itaque Ladislaus Chrobatos intestinis discordiis in contrarias partes distractos offendit; cum pauci quidem regio nomini studerent, plerique vero a regali extraneoque dominatu abhorrentes, ad se quisque, quantum poterant regni Chrobatici, pertrahere conarentur. Aliquot ille quidem oppida mediterranea cepit; sed a Venetorum ditione, locis urbibusque maritimis prorsus abstinuit. Cum autem ei nunciatum esset Scythas Hungariam ingressos ferro & igni omnia vastare, Almo fratris filio cum idoneis præsidiis ad eas, quibus potitus fuerat, civitates tuendas relicto, statim eo, unde venerat, reverti, copiasque ad regni sui defensionem barbarosque propulsandos reducere festinavit. Hæc tradit Thomas Archidiaconus, cui de rebus Dalmaticis credere malim, quam extraneis & alienigenis scriptoribus; quamvis idem Archidiaconus Regum Chrobatæ seriem interitu Svenimiri definiat, propterea quod Stephanus breve admodum gessit imperium: eamque ob causam Slavizum quoque Cresimiro & Svenimiro interjectum tacitus prætermisit; quippe cujus regnum haud longius biennio fuit: Sic ergo, inquit, tota regalis sanguinis prosapia deficiente, non fuit ulterius, qui in Regno Chroatorum rite succedere debuisset; cepit itaque inter omnes Regni proceres magna discordia suboriri, & cum divisim modo hic, modo ille regnandi ambitione sibi Terræ dominium vindicaret, innumera rapina, caedes, & omnium facinorum seminaria emerferunt; alter enim alterum insequi, invadere, trucidare quotidie non cessabat. Verum his temporibus extitit quidam ex Magnatibus Sclavonia, qui cum a suis esset contribulibus multis laceffitus injuriis, multisque damnis attritus, non sperans aliter se posse tantis resistere malis, in Hungariam profectus est. Tum ad Regem Vladislavum ingressus, eum alloqui cepit, persuadens ei, ut ad capiendum Croatia regnum, & suo dominatui subjugandum exiret: dans ei plenam fiduciam id facile posse complere, cum Regnum illud vacuum, & sine tutela regalis providentiæ remansisset. His ergo Vladislavus Rex inductus consiliis, absque mora coadunato exercitu copioso venit, & occupavit totam terram a Dravo fluvio usque ad Alpes, quæ dicuntur ferrea, nullo obice resistente. Post hæc transivit alpes, & cepit impugnare munitiones & castra, multaque prælia committere cum gentibus Croatia. Sed cum alter alteri non ferret auxilium, essentque divisi ab invicem, facilem victoriam Rex potuit obtinere; nec tamen usque ad maritimas regiones pervenit; sed audiens, quod quædam gens sui regni fines intraverat, in Hungariam repedavit: fuit autem Rex iste non solum armis strenuus, sed religione & sanctitate insignis. Hujus temporibus gens Scythica in multitudine gravi intra Hungariæ fines irrumpens &c. Hactenus Archidiaconus hist. Salonic. cap. 17.

Annus erat fere centesimus, ex quo Dalmatia maritima imperium Venetorum subierat, cum universæ Chrobatæ cis ultraque montes occupandæ, ejusque fines usque ad mare proferendi cupiditas incessit Colomanum, Geisæ filium, quem Hungari anno 1096. coactis comitiis Regem salutaverant; Almo sive Almo ejus fratre posthabito, vel ipsomet cedente, quem Ladislaus patruus, antequam e vita decederet, Regni hæredem instituerat. Colomanus igitur traducto in Dalmatiam exercitu, Chrobatiam omnem impo-

rio

rio suo vel armis vel deditioe adunxit; oppida etiam aliquot maritima olim ditionis Chrobatice, velut Belgradum, cepit. *Uladislavo Rege migrante ad Dominum*, inquit Archidiaconus cap. 17., *Colomanus sibi in Regno successit. Hic cum esset vir ferocis animi, proposuit totam terram usque ad mare Dalmaticum suo dominio subjugare. Venit ergo cum multo armorum apparatu, & obtinuit ceteram partem Sclavonia, qua a Uladislavo pratermissa fuerat.* Ac principio quidem adeo nihil negotii aut molestiae Venetis accessit, ut cum illis foedus & amicitiam junxerit contra Normannos, qui oram maritimam infestabant. Veneta classis cum aliquot copiis federatorum Hungarorum in eandem impositis, in Apuliam transmissa, rem prospere cum Normannis gessit, Brundisium & Monopolim primo adventu occupavit, omnemque illam oram maritimam depopulata, ingentique praeda ex terris Normannicis abacta, Venetias rediit. Hæc Veneti pariter & Hungarici scriptores.

Anno Christi 1104. Ordelaphus Faledrus Dux Venetorum classem centum vel octoginta navium ad sacram expeditionem in Syriam duxerat. Interea Colomanus ex absentia Venetæ classis, occasionem Dalmatiam totius occupandæ sumpsit; oblitusque foederis, quod cum Venetis pepigerat, bellique socialis adversus Normannos gesti, Dalmatiam maritimam Venetæ ditionis invasit, ac primo Jadrenses, deinde Spalatenfes, & omne fere Dalmaticum nomen in deditioem accepit; atque ut populorum animos a Veneto alienaret imperio, Dalmatas multis beneficiis atque immunitatibus donavit. Undecim fere annos Dalmatia universa Hungarorum dominatu pertulerat, cum Colomano in Hungariam regresso, & anno 1114. e vivis exempto, Ordelaphus provinciam recuperandæ occasionem oblatam minime prætermittendam ratus, auxiliariis copiis tum ab Henrico V. Occidentis, tum ab Alexio Orientalis Imperatore adscitis, ingentique adornata classe, anno tertio decimo Principatus, Christi 1115. in Dalmatiam transmisit. Jaderam obsidione cingit, acriterque oppugnare instituit, Hungari ad levandam obsidione urbem e Pannonia submissi cum Venetis congregiuntur; & fusique, cæsi que, fugatique tota Dalmatia cessere. Jadera recepta, inde Sebenicum copiis admotis ad deditioem compellitur, ac mænibus dirutis nudatur; postea Belgradum, Tragurium, Spalatum, ac cætera deinceps loca imperium recepere. Nec Ordelaphus his contentus, quidquid in mediterraneis antea Chrobatibus, deinde Hungaricis Regibus parebat, Venetis armis brevi subegit. Ac tum primum, ut quidam tradunt, Duces Venetorum Chrobatia titulum jure belli acquisitum, conjunctumque cum titulo *Dalmatiæ* usurpare ceperunt. Pacata provincia, & imperii finibus propagata, capitique oppidis præsidio imposito, Ordelaphus rebus prospere gestis, classem Venetias revexit. Nec diu provinciam status quietus fuit; nam biennio post, cum Stephanus Colomani filius adhuc impubes paternum regnum per suos Tutores administraret, repente novus ex Hungaria exercitus in Dalmatiam incubuit; quod nuntiatum cum esset Venetiis, curam retinendæ provinciam ingentem Venetis attulit; apparebat enim, nisi maritimæ urbes, & quidquid insularum illis adjacet, Venetorum prædiis obtinerentur, mancam & debilem maris dominationem futuram. Ordelaphus itaque in tanto discrimine haud cessandum ratus, majore classe, quam an-

tea, in Dalmatiam trajecit, exscensuque e navibus facto, hostem circa Jaderæ mænia nactus, ad pugnam e castris elicit. Ferociter primo utrinque dimicatum, fortuna neutro inclinate: dum Ordelaphus, ubi plurimum periculi erat, inter primos exemplis & verbis hortator adest, & cominus hostem ferit, telo ictus concidit. Morte Ducis perculsi Veneti impetum aliquantisper sustinent; inde solutis ordinibus fugam capeunt. Ex his haud pauci intra mænia recepti, Jaderam aucto præsidio in Venetorum fide ac potestate retinuerunt. Fama adversæ pugnae Venetias perlata, ingenti civitatem mænore affecit, & cæso Duce, fusisque copiis, integræ Dalmatiæ tuendæ spes & facultatem ademit. Placuit proinde Legatos ad Regem mitti, qui aut pacem, aut inducias impetrarent. Pactas in quinque annos cum Rege inducias ferunt. Hæc tradunt Historici Veneti, a quibus Hungarici non dissentiant. Interea & Jaderam & plerasque maritimas civitates insulasque sub imperio Venetorum mansisse, vel illud argumento est, quod Manasses Archiepiscopus Spalatensis natione Hungarus, qui aliquot ante annos prodicionis compertus fugam ceperat, numquam postea in urbem redierit, ut docet Archidiaconus c. 18.; si enim Spalatum in Hungarorum ditionem tum venisset, haud dubium est, quin Manasses in urbem reversus sedem suam Pontificiam recuperasset. Iterum deinde ac sæpius pro Dalmatia cum Hungaris nunc secundo, nunc adverso Marte pugnatum est, & provincia alias amissa, alias recepta: quæ hic persequi necesse non est; cum suis quæque locis ac temporibus, fuisse diligenterque describenda reservari oporteat; illud solum animadverti velim, Venetos semper existimasse in id potissimum sibi vires omnes conatusque impendendos, ut Dalmatiam vel retinerent, vel recuperarent; propterea quod hujus provinciam possessionem ad maris imperium tuendum, jusque Adriaticæ navigationis usurpandum vel plurimi interesse intelligebant. Tandem anno 1433, postquam bellum acre & diuturnum Venetos inter & Sigismundum Hungariæ Regem fuisset, pax ita convenit, ut Dalmatia propemodum integra, quam præter Ragusum, & alia quædam loca Veneti recuperaverant, in eorum potestate permaneret. Pax deinde & quies ab Hungaris fuit; nisi quod interdum aliquid in Dalmatia turbatum est ab illis, ad quos Regnum Hungariæ pervenit, & Venetæ ditionis fines aliqua ex parte contracti sunt. Sed vix ab Hungaricis bellis cessatum fuerat, cum ecce tibi novus hostis hoc infestior, quo potentior, Venetis objectus est, videlicet Rex Turcarum, qui anno 1453, capta Constantinopoli, & imperio Orientalis Græcis adempto, Bulgariam, Serviam, Bosnam, Chrobatiam transalpinæ Hungariæque partem haud exigam cum Græcia universa sub potestatem dum redeisset, ingentem Venetis curam ac sollicitudinem iniecit; qui nullis sumptibus ac laboribus pepercerunt, ut, si quo modo fieri possit, hostem potentissimum e propinquo Dalmatiæ imminentem arcerent, adituque prohiberent. Nemo est, quin sciat, quam multa & gravia bella cum Turcis Veneti susceperint; & quamvis opibus ac viribus, & numero copiarum longe inferiores impedire nequiverint, quominus pars aliqua Dalmatiæ sub imperium caderet ditionemque Turcarum; illud tamen Venetorum cura & providentia effectum est, ut, præter extremum oræ Dalmaticæ tractum admodum brevem Turcis obnoxium, ab eorum

Colomanus Rex Hungaricus adeptus eam partem Dalmatiæ, quæ fuerat Chrobatium, iniussio sum Venetis societatem contra Normannos fecit.

Normanni a Venetis vidi.

Colomanus Venetorum urbes occupavit in Dalmatia.

Veneti Dalmatiam recuperant, & insuper Chrobatiam cisalpinam Hungaricis eripiunt.

Veneti commissio cum Hungaricis apud Jaderam prælio vincuntur, cæso Ordelapho Duce.

Varie deinceps bellorum inter Venetos & Hungaros vicissitudines;

Sed tandem Dalmatia fere integra in potestatem Venetorum mansit.

Dalmatia contra Turcas a Venetis egregie defensa.

eorum potestate immunis nunc sit ac libera reliqua omnis ora maritima, omnesque omnino insulae, e quibus mare impunitis incurfare, & navigationem Adriaticam infestiores facere possent. Neque sine singulari Dei optimi Maximi erga Dalmatas Italosque providentia factum censeo, ut qua tempestate gens Turcarum regiones finitimas fere omnes occupaverat, Dalmatia fere tota sub imperio esset tutelaque Venetorum, conferentibus insuper per id temporis in horum fidem ac clientelam Dynastis quibusdam Dalmaticis oppida & loca omnia, quae hereditario jure a Majoribus acceperant; ita, inquit Historicus Dalmata lib. 5. cap. 5. *ut quidquid Dalmatici regni nomine continebatur, praeter Ragusum, bono Dalmatiae fato Venetis concesserit; nam Turcae in dies se dilantes, capta Constantinopoli, Bosnesse regnum, ejusque appendices, Stephano Ostoya Regis filio spurio occiso, eripuerunt; Hungariaeque & Croatiae partem majorem occuparunt; ipsarumque civitatum maritimarum agros in dies vastantes, tempora occupationis Dalmatiae a Slavis facta renovarunt; eo tantum hac meliora sunt, quod Venetorum providentia nullam insularum occuparunt, neque piraticam exercere permisi sunt; unde tolerabiliorem vitam Dalmatae ducentes, Turcis obstant, quo minus in proxima littora Italiae transeant, ejus occupanda desiderio se maximopere teneri profitentur.*

Pro mari
tuendo
multum
Venetis
laboratu

Non defuerunt igitur Venetis hostes, iidemque assidui & acerrimi, adversus quos Dalmatiae possessionem jam inde a saeculo decimo exeunte aditam defenderent; at nullos reperio, qui Venetis ut maris imperium eriperent, palam aperteque bellum intulerint. Nihilo tamen remissius aut segnius pro mari, quam pro Dalmatia laboratum est. Post Chrobatos & Narentanos compressos, aliquid negotii fuit cum Normannis, quos oram Dalmaticam piratarum in morem infestantes Dominicus Sylvius Dux Venetorum anno circiter 1075. coercuit, Dalmatiaeque finibus excedere coegit. Cum his deinde iusta classe pugnatum est. Nam opes copiaeque navales Venetorum eo jam creverant, ut & imperium Adriatici pro dignitate tueri, & navium cujusque generis classes extra ostium ad maritimas expeditiones quaquaversum dimittere, & cum quantalibet hostili classe viribus aequalibus decertare possent. Contra vero res Italicae Graecorum adeo inclinatae & jacentes erant, deteriori ut statu esse non possent. Robertus Viscardus Dux Normannorum, Saracenis pariter Graecisque expulsis, Apuliam, Calabriam, Siciliam armis subegerat; nihilque Graecis in Italia reliquerat praeter Brundisium, Hydruntum, Tarentum, & Barium, ut refert Cedrenus; in ora autem adversa Dyrrhachium, caeteraque oppida Graeci adhuc retinebant. Eadem porro tempestate Graecorum opes, magis etiam in Asia a Turcis, quam in Italia a Normannis debilitatae fractaeque. Constantinus Ducas Orientis Imperator caetera pius, cultorque justitiae, sed pecuniae tenax, & sumptus bellorum perosus, bellicosas nationes muneribus reprimere instituit. Itaque neglecta apud Graecos militaris disciplina barbaris adeo extulit animos, ut Graeci imperii provincias impune popularentur. Constantino Duca extincto, Eudocia Augusta Romano Diogeni nupsit, qui collatis in Asia cum Sultano Rege Turcarum signis victus in potestatem barbarorum venit. Huic Michael successus est cognomento Parapinacius, cujus ignavia Turcis incremento fuit, qui Ponticam oram

armis subegerunt. Igitur ob socordiam imperio dejectus in Italiam confugit ad Robertum Viscardum principem Normannorum, quem antea affinitate ac federe sibi devinxerat, cumque incitavit adversus Nicephorum Botoniata, cui Orientis imperium delatum fuerat. Haude egre Robertum perpulit, ut copiis omnibus ab obsidione Hydruntina deductis, atque in naves impositis Dyrrhachium trajiceret, ac terra marique urbem obsideret. Nicephorus Alexio Comneno cum terrestribus copiis ad Dyrrhachium obsidione levandum proficisci jussu, ab Venetis imperii fociis ingens navale subsidium impetravit. Numerosa ergo classe Sylvius Dux Venetorum deducta, prospere cum Roberto apud Dyrrhachium confligit; diu quidem ancipiti eventu est dimicatum; sed tandem soluta fusaque hostium classe, navibusque partim captis, partim aut submersis aut fugatis, urbem obsidione exemit, mare antea occlusum Dyrrhachinis aperuit. Alteram praeterea de Normannis victoriam paullo post relatam Anna Comnena Alexiados lib. 4. Graecis ac Venetis adscriptit.

Venetorum
classis
Graecis
adversus
Norman-
nos sub-
dio missa.

Duplex de
Normannis
victoria.

Anno 1081. Nicephorus Botoniata in ordinem cogitur, eique Alexius subrogatur, qui Venetis absentibus cum Normannis infelicer pugnavit. Cum enim reparata classe Dyrrhachium Normanicis armis terra iterum marique premeretur, ubique opem ferre Alexius statuisset, pro ipsius manibus cruento Marte dimicatum ferunt, victisque Graecis Alexium fuga sibi salutem quasi-visse, urbem deditione facta in hostium potestatem venisse. Nec ita multo post Sylvius, ut Alexio postulanti morem gereret, alteram adversus Normannos classem instruxit, & Dyrrhachium deVectus cum esset, eodem ferme loci, ubi prius, sed longe alio eventu pugna commissa est: victi siquidem adeo insignem cladem Veneti acceperunt, ut ad quinque hominum millibus caesis, navibus partim captis partim demersis, paucissimi evasisse dicantur.

Normanni
Graecos &
Venetos
exduant.

Anno 1084. Vitalis Phalerius Ducis titulum & potestatem adeptus tertiam in Normannos classem eduxit, & circa Buthrotum navali pugna cum Normannis commissa insignem victoriam retulit; quam Anna Comnena breviter descripsit lib. 6. *Non longum inde tempus fluxerat, cum Dromonibus & trieribus Veneti paratis, nonnullisque aliis parvis & velocibus navibus, exercitu in majorem, quam antea, numerum reparato, in Robertum infesti movent, stationem habentem circa Buthrotum, consertoque acri praelio illum plane vincunt, multis ex ejus exercitu caesis, pluribus demersis; parumque absuit, quin filium ejus Gidam, & uxorem Gaitam caperent. Cujus splendida victoria simul ac Imperator, ipsorum nunciis indicantibus, certior factus est, multis eos muneribus, magnisque honoribus prosecutus est. Duci Venetiarum Protosebasti dignitatem cum congruo censu annuo contulit, ecclesiis omnibus, quae Venetiis sunt, satis magnum auri numerum quotannis ex imperiali avario pendendum constituit. Eximia vero ecclesia structa in nomine Evangelistae Apostoli Marci, vetustigales fecit Melphenenses omnes, qui officinas Constantinopoli haberent. Omnesque praeterea officinas, ac tabernae alias, quae a veteri hebraica Scala ad Biglam, sic dictam, pertinent; simul & eas Scalas, quae intra istud totum spatium continentur, donavit. Praeter magnas immobilium largitiones tum Constantinopoli, tum Dyrrhachii, tum ubicumque alibi illi petierunt. Quodque maximum omnium fuit, mercimonia ipsorum cuncta quovis portorio aut*

Tertia Ve-
netorum
contra
Norman-
nos classis,
& victo-
ria.

aut vestigali decrevit immunitia in omne tempus esse in eunctis Romanæ ditionis locis, ut quidquid exportarent, importarentve, nihil ne obolum quidem redemptoribus fisci, aut publicanis, similibusve regie pecunie collectoribus, commercii alteriusve tributi nomine pendere cogerentur, sed plane liberam, cunctaque Romanorum Magistratum potestati exemptam haberent mercaturam.

Ad hæc Alexius, ut nullam gratiæ Venetis referendæ occasionem prætermitteret, iisdem postulanti- bus, si quid adhuc juris in Dalmatiam esse videretur Imperatoribus Orientis, id omne dimisit abdicavitque, & possessionem Dalmatiæ superiorum Imperatorum permissu concessuque traditam, ratam Venetis ac firmam, immunem ac liberam esse iussit; eam insuper causam subiiciens, quod Veneti, cum maximos sumptus & labores impenderint, ut hanc provinciam piratarum injuriis & manibus eriperent, suam jure belli fecissent; eamque proinde iusto ac legitimo imperio possidere, & Venetorum Principes habendos esse, appellandos, inscribendosque *Duces Dalmatiæ*. Hæc Veneti Scriptores in suis Annalibus summo consensu tradunt.

Mors Roberti Ducis Normannorum Græcos pariter ac Venetos ingenti cura ac sollicitudine levavit. Exinde classes Venetorum conversæ ad alias & longinquas in Orientem expeditiones; quæ cum Veneto nomini gloriam insignem pepererint, tum vero maritimæ Venetorum potentiæ magnum incrementum attulerunt. Anno 1095. Urbanus II. Pontifex Concilio in Gallia apud Clarum montem Arverniam oppidum habito, Christianos Principes ad bellum Hierosolymitanum, sacramque in Palestinam expeditionem hortatus excitavit. Militiæ insignis crux purpurea dextero humero affuta, ex quo Cruciatæ nomen factum. Eo veluti classico excitus Occidens variis locis ac temporibus collectos ad eam militiam fudit exercitus. Tres Classes intra annos fere 30. ad sacrum bellum in Palestinam a Venetis missas reperio; primam anno circiter 1097. Vitalis Michaelis Principis Venetorum auspiciis, huiusque filii Joannis ductu; quæ Smyrna, Ascalone, aliisque Syriæ oppidis barbarorum servitute exemptis, & junctis cum Gothifredo copiis, expugnata captaque Hierosolyma, Venetias rediit anno 1100. Quadriennio post alteram Classem centum sive octoginta navium in Syriam duxit Ordelaaphus Phalerinus, cujus adventu Balduinus Gothifredo in regnum Hierosolymitanum suffectus mirifice lætus, maritimisque Venetorum copiis anctus, Ptolemaidam terra marique acrius oppugnare instituit, & intra vicissimum diem expugnavit; tum ad Sidonem classem Venetorum admotam fuisse, terrestresque Balduino copias illuc deductas tradunt: hæc quoque inter paucos dies recepta est; itemque Berythum captum, postquam duos fere menses, Ordelaaphus mari, Balduinus terra, urbem obsidendo oppugnandoque consumpsissent. Auctores habeo, Faraniam oppidum maritimum circa Nili ostia subactum a Venetis, & multas hostium naves maria infestantes ea expeditione oppressas. Nec Venetis ob rem bene gestam justæ debitæque gratiæ officium defuit a Balduino, qui Ptolemaide sacram ædem, vicum, forum, aream Venetis dedit, ubi merum mixtumque cum Gallis haberent imperium; nec una in urbe tantum, sed in toto Regno Hierosolymitano multas iisdem immunitates, multa privilegia concessit. Adversus Normannos etiam in gratiam Alexii bellum

susceptum esse apud quosdam reperio; hostesque ad primum Græcæ Venetæque classis conspectum perterritos pacem petisse: quod si verum est, id referri oportet ad reditum Venetorum e Syriaca expeditione. Annus erat Christi supra millesimum & centesimum vigesimus quartus, cum Dominicus Michael Dux Venetorum, Calisto II. Pontifice Maximo hortatore atque impulsore, ad rem Christianam, in Asia magis magisque in dies labentem, sustinendam tuendamque, cum ingenti classe navium amplius centum in Syriam transmisit. Prospera usus navigatione in Cyprum delatus, ibi cum audisset de numerosa hostium classe, quæ Joppenses premebat, omni maritimo commeatu interclusos, illuc trajicere festinavit; & barbaros repentino adventu adortus, antequam naves in pugnam explicare possent, primo impetu oppressit, & partim captis, partim cæsis, tota classe disiecta, urbem obsidione liberavit. Secundum hanc victoriam, consiliis armisque conjunctis cum sociis ac fœderatis, itum est ad obsidendam Tyrum urbem maritimam opulentissimam, quæ terra marique circumfessa, diu acriterque oppugnata, demum facta deditione, in potestatem Christianorum venit. Tertia pars urbis Venetis, quorum virtus atque opera omnium scriptorum testimonio in ea obsidione potissimum enituit, ex fœdere data est: tantundem etiam Ascalonis, quæ civitas sub idem tempus capta est; multa præterea Venetis concessa sunt ex conditionibus in eo sacro fœdere adjectis, quarum capita notata invento apud Blondum Scriptorem Foroliviensem, erantque in hanc sententiam perscripta: *Ut in omnibus Hierosolymitani regni Antiochenique Principatus urbibus privam aream, privum vicum, privumque forum Veneti haberent: nec quidem ea tantum, sed & alia quedam non paucæ ad usum vitæ necessaria. Negotia ad hæc, quæ Veneti in Asia facerent, omnibus essent vestigalibus immunitia. Si quis Venetus naufragium fecisset, aut intestatus diem iis locis obivisset, illius bona Veneti magistratus essent, cui quotannis Regius Quæstor ex Hierosolymitano arario aureos nummos trecentos numeraret.*

Dum res Venetæ in Syria prosperum cursum tenerent; offensio nescio quæ interposita veterem inter Venetos, & Græcos amicitiam ac societatem diremit. Joannes Comnenus, qui & Calojoannes Alexii filius, sive quod Syriacas victorias Latinis ac præfertim Venetis invideret, penes quos præcipuam rerum feliciter in Asia gestarum gloriam esse ferebatur, sive aliam ob causam, Venetis aperte adversari jampridem cœperat; id quod Dominicum Vitalem impulit, ut in Asiam proficiscens ex itinere Corcyram urbem & insulam Græcorum, infra fauces Adriatici sitam obsideret; sed ab hac obsidione necessitas subsidii rebus Christianis in Asia afflictis & labentibus celeriter ferendi illum avocavit. Re Syriaca bene gesta, quando Calojoannes quibuscumque posset injuriis Venetos afficere non desistebat, Dominicus in Occidentem cum classe regrediens, Rhodum prætervectus, quod a Rhodiensibus denegarentur commeatibus, oppidum vi captum diripuit, inde in Egæum delatus Chium, Lesbum, Andrum, aliasque insulas Græcorum in potestatem redactas imperata facere coegit; occupataque Methone in ora Peloponnesiaca, ac præsidio ibidem ad custodiam relicto, classem in Adriaticum revexit, recepitque universam Dalmatiam, quam Stephanus Rex Hungariæ a Vene-

Victorie
Venetorum
de barbaris
relata.

Veneti ob
rem Syriacam
bene gestam
egregie re-
munerati.

Inter Ve-
netos &
Græcos
diffidium.

Alexius
possessionem
Dalmatiæ Ve-
netis con-
firmat.

Tres Ve-
netorum
classes alia
post aliam
ad Expedi-
tionem
Hierosoly-
mitanam
missæ.

pax &
amicitia
redinte-
grata.

torum imperio disjunxerat, nec multo post Cephaleniam Græcis ademit. Quare Calojoannes satius esse ratus Venetos amicos quam hostes habere, ab iisdem petiit, ut Legatos de pace Constantinopolim mitterent. Antiquam cum Venetis amicitiam redintegravit, eosque more Majorum titulis atque honoribus, muneribus atque immunitatibus donavit.

Regia
Venetorum
opera ad-
versus Ro-
gerium Si-
ciliæ Re-
gem Gra-
vis impissa.

Sed multo acrior inter Venetosque Græcosque discordia recrudit Emanuele Calojoannis filio imperante. Is inter initia principatus, Venetis amicis usus, illorum erga se benevolentiam egregiamque operam expertus fuerat adversus Rogerium Siciliæ Regem, qui Corcyram insulam in Adriatici Jonique maris confinio positam adeptus, Achajam, Peloponnesum, Bæotiam diriperat, & per Hellepontum ad Bosphorum usque Thracium classe sexaginta longarum navium immissa, ipsis pene suburbiis Constantinopolis vastitatem intulerat. Emanuel ad Venetorum opes per legatos confugit, a quibus jure vetustæ amicitiae petere non dubitavit, ut rebus suis afflictis succurrerent. Itaque Venetæ classis auxilio Corcyram recepit; inde Veneti ad Siciliam depulandam versi coegerunt Rogerium, copias, quas ad aliena occupanda miserat, ad sua tuenda revocare, ut satis constaret Græciæ Imperium ea tempestate Venetis armis non solum, ut sæpe alias, defensum, sed in antiqua etiam rerum suarum possessione, quod sine hujusmodi auxiliis vix fieri potuisset, retentum. Sed Rogerio defuncto Emanuel cum adversus Guillelmum Siciliæ Regem, quo cum Veneti fœdus & amicitiam junxerant, auxiliares copias non impetrasset a Venetis, negantibus licere sibi arma in eum ferre, cum quo pacem fœdere sancitam haberent; id sibi satis causæ esse putavit, ut amicitiam cum Venetis omnem pacemque dirimeret; quasque nactus esset legitimam inferendi belli materiam, Spalatum, Tragurium, Ragusium, & magnam Dalmatiæ partem occupavit. Hanc injuriam deinde novis insuper injuriis cumulavit.

Emanuel
Imper. CP.
Venetis
bellum in-
fert, Dalmatiam
occupat,
eorum ne-
gotiatores, & Legatos vio-
lat.

Veneti
Dalmatiæ
recuperat,
urbesque
insulasque
Græcorum
gravat.

Negotiatores Venetos contra fidem datam toto imperio cum navibus ac mercibus comprehendi, & in custodiam tradi jussit, pecunias vero & res omnes in publicum redigi; ac ne ullum in Venetos fraudis injuriæve genus prætermitteret, eorum Legatos contra jus gentium violavit, quorum alterum per speciem agendam pacis in colloquium secretius admissum, candente ære, visu privavit; quæ quidem non abhorrent ab ingenio fraudulentæ ac truci Emanuelis, quem historici tradunt hominem fuisse miræ calliditatis ac malitiæ; Latinis vero rem Christianam in Syria restituere conantibus infestum & iniquum adeo, ut eum Saracenis in illorum exitium conspiraret; ac satis constat duos florentissimos Conradi Germanorum, & Ludovici Francorum Regis exercitus, illius fraude ac perfidia ab hostibus Christiani nominis deletos fuisse. Nec vero ulciscendæ injuriæ voluntas aut facultas Venetis defuit. Classi centum navium intra haud multos dies miro studio adornata, eaque in altum deducta, Vitalis Michael Tragurium, Ragusium, aliaque Dalmatiæ loca sub imperium redegit. His in Dalmatia gestis ad Eubæam delatus, urbem oppugnare instituerat; cum insulæ Præfectus, percussus tam numerosæ classis adventu, malo dolo ac fraude Vitalem impulit, ut Legatos Constantinopolim mitteret, affirmans se pro comperto habere Emanuelem vel iniquissimam pacem bello prælaturum. At Emanuel rem de

industria trahere, quædam petere, alia negare, & alias ex aliis moras innectens, Legatos ludificatus re infecta dimisit. Vitalis post Chium insulam urbemque iterum captam in Lesbum transfugit, ex Lesbo Lemnum, ex Lemno Schyrum tenuit. Hic cum pestis, jampridem contracta ex haustu aquarum, quas jussu Imperatoris veneno infectas fuisse perhibent, atrocius promiscue in omnes nautas pariter militesque grassaretur, Vitalis classem, magna copiarum parte amissa, Venetias reducere statuit. Nihil præterea memorabile in eo bello gestum sive a Græcis sive a Venetis reperio; nec satis compertum est, an postea Veneti in gratiam concordiamque redierint cum Emanuele, qui anno 1180. decessit, relicto Imperii hærede Alexio filio adhuc impubere, triennio post ab Andronico interfici jussu. Andronicus itidem altero occupatæ Tyrannidis anno per seditionem popularem occisus interiit. Deinde Isaacius Angelus imperavit, cui Alexius Angelus frater cum oculis imperium eripuit. Cum his nihil seu pacis seu belli Venetis fuisse invenio. Alexius Isaacii filius, patruis sceleratis manibus elapsus ad Henricum Dandulum Ducem Venetorum confugit, qui cum Balduino Flandrensi Comite, aliisque ad sacram militiam nomina professis Francis Proceribus circa Jaderam nuper Hungaris ereptam hibernabat, ibique omnes idoneam classis in Palæstinam transvehendæ tempestatem præstolabantur. Alexii vicem miserati, & promissis ingentibus illecti Veneti Gallique, vere appetente e Dalmatia solvunt, ommissaque Syriaca expeditione, Constantinopolim directo cursu petere contendunt. Urbs capta, Alexius paternum in regnum restitutus. Sed nondum in imperio anuum exegerat, cum Alexius quidam cognomento Myrtilus, dejecto cæsoque Alexio Angelo tyrannidem invasit, Veneti & Galli, nefariam necem Alexio illatam ulturi, Constantinopolim iterum obsident, terra marique acerrime oppugnant, & tertio demum obsidionis mense incunte, urbem capiunt, tyranno fuga elapso. Procerum omnium consensu Imperium Orientis Balduino delatum est anno 1204. qui gloriosæ expeditionis socios, pro eo ac quisque meritis fuerat, remuneratos, cum alios aliis provinciis donasset, Venetis omnes Ægæi atque Jonii maris insulas, ipsamque Cretam attribuit, ac præterea Corcyram, ad maris Adriatici ostium ingressumque tuendum mire opportunam.

Veneti A-
lexium Is-
acium Isaa-
cii in Im-
perium
Constanti-
nopolita-
num resti-
tunt.

Imperium
Orientis a
Græcis ad
Latinos
translatum.
Veneti
insulis fere
omnibus,
ac præser-
tim Cor-
cyra do-
nati.

Quæ post imperium totius maris Dalmatiæque, Petro Urscolo Duce, acquisitum, Veneti per annos fere ducentos cum Græcis gesserunt, ea breviter & cursim attingere oportuit, ut inde liceat intelligi, nihil molestiæ seu negotii Venetis exhibitum fuisse ab Imperatoribus Græcis, ut id repeterent, suoque imperio restituerent, quod ab illis destitutum ac derelictum, eorum classibus ac prædiis vacuum, illorum insuper permissu concessuque Veneti occupaverant. Nam quidquid adversus Venetos jamdudum possessores legitimos maris & Dalmatiæ moliti sunt sive Calojoannes, sive Emanuel, id satis apparet contra jus fasque ab illis factum esse, & ab utriusque inexpressibili, cum in omne nomen Latinum, tum in Venetos præsertim odio profectum. Hinc etiam animadvertas velim, quatenus ea tempestate creverint opes copiarumque navales Venetorum, qui tam multas tam validas ac numerosas classes sive Græcis adversus Saracenos & Normannos, sive Lati-

Veneti le-
gitimi pos-
sessores
maris
Adriatici.

nis

Cura affi-
dua ad ma-
re tuendū
& purgan-
dum a
Venetis
impensa.

nis ad sacras expeditiones subsidio mittere poterint: ut plane constaret unos esse Venetos, qui ad mare Adriaticum tuendum, & maris imperium pro dignitate sustinendum, virium maritimarum quod satis esset superque haberent. Nec vero quod attinebat ad maris custodiam tutelamque passi umquam sunt industriam suam ac vigilantiam desiderari. Nam quamvis longinquis expeditionibus distenti, alioque distracti essent, numquam ab illis hæc veluti domestica maris Adriatici cura, & providentia intermissa est: hoc quippe mare numquam non vexatum a prædonibus fuit, Dalmatæ, ac præsertim Jadrenses, cum iterum ac sæpius Hungaris sollicitantibus aut cogentibus ab imperio defecerint, Adriaticam navigationem piraticis lembis infestam facere identidem solebant, quibus cum assidue Venetis conficiendum fuit, ut eos coacercent, ab eorumque latrociniiis maritima commercia vindicarent. Dominico Mauroceno Duce, plerique Istriæ populi a Venetis desciverant, armatisque navigiis mare orasque maritimas incurfabant. Eos Dominicus Ducis filius anno circiter 1150. cum Marino Gradonico, levioribus præliis compefcuit, perdomitis Polanis, Parentinis, Aemoniensibus, cæterisque ejusdem oræ accolis, quos imposito annuo tributo, in fidem ac Venetorum gratiam ea conditione recepit, ut in posterum a piraticis excursionibus abstinere. Anconitani quoque sæpius repressi, qui Emanuele Græcorum Imperatore instigante, Venetis onerariis ac navigiis prædandis ac diripiendis toto mari discurrebant. Pisani in Adriaticum sinum penitus ritu piratarum inveci Polam tributariam Venetorum urbem repentino adventu opprefferant: nec diu ibi quietam stationem habuerunt. Decem triremes instructæ, atque in Istriam transmissæ, Pola recepta est, & quidquid Etruscarum navium illic fuit, victor Venetus concremavit: nec multo post Veneta classis in Jonium missa, ut præsidio esset sex onerariis, quæ mercibus onustæ per id tempus ex Pontica negotiatione in patriam redibant, apud Methonem cum integra Pisanorum classe prospere confligit; eaque fusa & disjecta, aliquot hostium naves in Venetorum potestatem venerunt. Sed nulla pestis piratica mari Adriatico molestior & perniciosior fuit, aut diuturnior & obstinatio, quam Almissana. Almissum oppidum ad ostium fluminis Cetinæ, aditu expugnatumque difficile, statio olim fuit Piratarum, ac prædarum infame receptaculum. Sæculo decimo tertio Almissani piraticam facere cum cœpissent, non Venetis, non Dalmaticis, non Italicis navigiis, modo prædæ spes aliqua objiceretur, parcebant. Sæpe a Venetis cohibiti, eorum urbe alias obfessa, alias capta, coactique a latrociniiis abstinere; verum simulatque, decedentibus triremibus Venetorum, præfenti metu levati essent, ad ingenium redibant. Almissana latrocinatio annos amplius ducentos tenuit, nunc intermissa, nunc acrius invalescens; neque antea refrænari omnino, comprimique potuit, quam Almissa fide stabili ac perpetua in Venetorum potestatem deveniret. Adde Almissanis alios atque alios hujusmodi prædatores hostesque commercii maritimi, Almissanorum temporibus vel æquales, vel suppres, qui numquam Venetorum vigilantiam quiescere, aut purgandi maris curam torpescere siverunt; atque his potissimum annumerandos censeo tum Uscochos, qui superiori sæculo ineunte, tum Olchyllyricum Sacrum,

nienfes, qui recentiore memoria navigationi Adriaticæ locisque maritimis ingentia damna intulere; quos tamen modis omnibus coercere, captos, quibus digni erant, suppliciis afficere, totoque mari vagantes aptis ad id instructisque navigiis persequi non prius Veneti desierunt, quam priores quidem in mediterranea translatos Archiduces Austrii, ex conditionibus pacis cum Venetis initæ, longius a mari summovent; posteriores vero Rex Turcarum, inter quem ac Venetos pax in hanc legem convenerat, a latrociniiis maritimis abstinere, lembis incensis, gravissimæque pœna proposita, juberet.

Nec vero interea cum Piratis solum in Adriatico mari, sed etiam cum hoste legitimo, iustoque navali prælio pugnatum. Nobilem in primis ferunt atque inclytam victoriam illam navalem fuisse, quam anno 1177. Veneti de Othone Federici Anobarbi Imperatoris filio reportarunt. Alexander III. Pontifex Maximus, quem Federicus odio atque schismate implacabili infestabatur, cum nihil sibi tutum in reliqua Italia cerneret, Venetias ad fidem opesque Venetorum confugerat. Veneti rem præclaram, & sua erga sedem Apostolicam, suorumque majorum perpetua observantia dignam rati, defensionem communis parentis summique totius ecclesiæ Hierarchæ suscipere, Legatos ad Federicum mittunt publico nomine rogatum, ut cum Alexandro Pontifice in gratiam vellet redire; a quo cum nihil pacati, sed plena indignationis atque minarum responsa retulissent, jamque appareret imminere sibi bellum omnium, quæ ad eam diem gessissent, periculosissimum; classem continuo adornari jubent, quam possunt validissimam, ad propulsandum hostem, & retinendum maris dominatum, in quo tum potissimum summa imperii Veneti nitebatur; eoque defenso, non erat, cur hostis ceteroquin potentissimi vires magnopere timerentur. Dum classis instruitur, essetque tanti belli expectatione tota civitas suspensa atque sollicita, allatum est Othonem Federici filium prope jam adesse cum quinque & septuaginta navibus, ut Alexandrum vel sponte traditum ad Patrem sub custodia duceret, vel vi atque armis reposceret. Itaque Sebastianus Cianus Dux Venetorum omni cunctatione abjecta, egressus portu cum navibus non amplius triginta, hosti obviam ire properavit. E regione Istriæ, haud procul a Salborio promontorio concursum ferunt, atque atroci pugna pluribus horis dimicatum: demum hostium classe fusa fugataque, navibus plurimis captis, aliquot in alto depressis, Cianus victor Othonem captivum Venetias adduxit; qui dimissus ad patrem, ut eum ad concordiam cum Venetis, ad debitum erga Pontificem obsequium adduceret, utrumque egregie præstitit. Nam Federicus maritima illa clade accepta admonitus, sentiensque non se cum hominibus, sed cum Deo bellare, Venetias venit, atque in Basilica Marciana ad Alexandri pedes supplex se abiecit, veniam petiit, cum Venetis pariter & cum Pontifice in gratiam rediit. Ajunt Alexandrum Ciano Duci annulum aureum dedisse, quo singulis annis, solemni ac stato Christi in Cælum ascendentis die, mare sibi suæque Reipublicæ desponderet; eoque veluti pignore illud Venetis obnoxium redderet, ac declararet, uti uxorem viro, sic Adriaticum Venetorum imperio subjacere. Scio equidem hanc pugnam & victoriam navalem a quibusdam junioribus in dubium revocam

Victoria
navalis
Venetorum
de Othone
Federici
Imp. filio
in Adria-
tica.

V

tam

tam fuisse; sed quos his opponam, habeo non solum Venetos & domesticos, sed etiam externos & alienigenas Scriptores, & quidem ex his aliquos, vel æquales temporum illorum, vel ab ea ætate admodum recentes, quos a me nominari non est necesse; & præterea totius rei series non solum litteris tradita est, sed etiam penicillo & coloribus expressa, tum Romæ in Palatio Vaticano, tum Venetiis in aula majori five Curia, ubi de rebus publicis consuli & comitia haberi solent; subjectaque est utrobique inscriptio clarissimæ testis victoriæ.

Bella maxima Venetorum cum Januensibus, Hungaris &c. quibus auxilium præstavit, aut sponte cedentibus Dominum maris per nos Venetorum remansit.

Sæpius deinde pro classibus hostilibus repellendis, tum in Adriatico, tum in Jonio atq; Egæo bellatum est cum Januensibus, cum Hungaris, cum Neapolitanis & Siculis, ac denique cum Turcis, vario quidem eventu, nunc Venetis, nunc hostibus propicio; sed omnium hujusmodi navalium bellorum is demum exitus fuit, ut hostes aut victi & fugati, aut pace facta sponte cedentes, Adriatici dominatum semper Venetis integrum reliquerint. Quibus bellis maritimis posteriorum ætatum si superaddideris antiquiora illa, quæ Veneti cum Gothis, cum Francis, & præsertim cum Saracenis, & Normannis prospere gesserunt; itemque nunquam intermissa cum prædonibus prælia; plane constabit Adriaticum Venetorum imperium etiam jure belli, si non acquisitum, certe confirmatum esse. Si enim hostes ex aliena ditione, in quam invaserant, aut armis coacti, aut bello defessi tandem decedant, ejusdem possessionem antiquis Dominis, qui eam bellando retinuerunt, jure belli ratam firmam ac stabilem esse oportet.

Quam justum sit legittimum Venetorum in mare Imperium.

Ex quo autem Respublica Veneta in mari ortam rem maritimam tractare cepit, pro mari five a piratarum injuriis vindicando, five ab externis propriis & communibus hostibus tuendo, per annos mille & ferme trecentos tot cujusque generis pagigia & classes armavit, tam immensam vim pecuniarum insumpsit, tam multa & periculosa bella suscepit, tantum denique civium ac militum suorum sanguinem profudit; ut his sumptibus, bellis, periculis, laboribus propemodum infinitis non unius, sed plurium marium jurisdictionis comparari acquirique potuerit: & nemo erit tam injustus rerum æstimator, quin judicet Venetos suum hoc mare fecisse omni vel optimo jure, quo res quæcumque acquiri potest ac possideri. Cæterum Dominatio maritima Venetorum tam antiqua est, quam ipsamet eorundem Respublica; & postea tam late fusa, quam Adriatici longitudo ac latitudo patet; ejusque mediis in aquis exortus eam ad dominandum mari natam esse declarat; & cum a purgando mari, piratisque persequendis rerum gerendarum initium fecerit, inde felici auspicio futuræ olim maritimæ potentis omen accepit.

Ergo Adriaticum mare ab illis desertum, ad quos ejus tutela & defensio pertinebat, neglectum, præfidiis nudatum, expositumque piratarum latrociniiis, veluti quædam, ut sæpe diximus, vacua & caduca possessio in Venetorum potestatem pervenit, qui simulatque illud occuparunt, ejusdem patrocinio suscepto, statim ejusdem dominium adepti sunt: ut enim quæ olim natura fuerint communia, ita etiam quæ derelicta sunt, & veteri dominatu vacant, jure gentium consensuque omnium nationum, in illius ditionem transeunt, qui primus ea occupaverit. Quod quidem maris dominium jure legitimæ occupationis initio acquisitum a Venetis, hoc magis roboratur, tum quod Imperatores Orientis,

ad quos antea spectabat, suo permisso & concessu nunquam revocato ratum habuerint; tum quod ad illud firmitus stabiliendum accedat longissimi temporis præscriptio, quæ multarum ætatum possessiones movere planissime vetat; maritima autem Venetorum possessio omnem superiorum temporum memoriam antegreditur, & cum eorum Republica orta pariter est, & propagata. Huc adde antiquissimam consuetudinem inde usque a principio Veneti nominis receptam ac perpetuo retentam omnia illa officia præstandi, & jura usurpandi, quæ ad legitimos maris Dominos pertinent. Est proprium munus illorum, qui maris dominatum tenent, tum mare ipsum, tum oram circumjectam ab hostibus & piratis tueri ac defendere, nec suis modo, sed etiam extraneis navigationem tutam reddere, atque ab omni injuria innoxiam. Atqui Veneti suarum partium semper esse duxerunt Præfectum sinus Adriatici constituere, qui cum aliquot armatis navigiis toto mari perpetuo discurreret, oram utramque a prædonum latrociniiis defenderet, præsidio esset navigantibus, & ad tutelam tranquillitatemque navigationis Adriaticæ dies ac noctes excubaret. Mos autem hujus maritimi magistratus creandi omni memoria antiquior est, neque umquam intermissus. Sæculo decimo tertio, Jacobo Contareno Duce, invenio apud Dandulum in annalibus *Petrum Mosenicum pro custodia Venetici Gulphi deputatum*; ante hunc vero *Pancratium Maripetrum*, & *Joannem Maurocennum*; postea vero, Joanne Dandulo Duce, *Marinum Venerium egregium Capitaneum*. Nec vero Dandulus refert tum primum institui cepisse hujusmodi magistratum, qui si eo tempore novus fuisset, inusitatus, recensque in rem publicam invecus, haud sane lectorem de hac re admonere Chronologus ille omisisset: hinc autem efficitur ejusdem magistratus creandi consuetudinem jamdiu receptam fuisse apud Venetos, ejusque initia multo altius, & ab antiquis temporibus, longeque ab eo sæculo disjunctis, repetenda esse. Certe Veneti inde usque ab urbe & republica condita, nihil antiquius habuerunt, quam ut vires omnes opesque ad custodiam ejus maris, cujus imperium adepti erant, præsidiumque conferrent, nullis in eam rem sumptibus, aut laboribus, aut periculis parcendum rati; id quod rerum ab illis mari gestarum perpetua exempla tum vetusta, tum recentiora, quæ vel prolata sunt, vel proferri possent, satis superque declarant.

Nihil autem maritimæ jurisdictionis excogitari potest, quam Veneti omni tempore, omniumque concessu non usurpaverint: quippe more atque instituto majorum navigiis omnibus ac mercibus, vectoribus nautisque & leges & tributa imponunt. Si quos graviorum criminum reos exilio afficiunt, iis non terra solum, sed mari etiam, omnibusque navigiis five inermibus five armatis interdunt. Qui vero in Adriatico aut scelus aliquod commiserint, aut capiantur ob flagitium terra patratum, in eos tamquam intra fines ditionis Venetæ deprehensos comprehensosque lege agi jubent, & pro eo ac merentur, debitis penis animadverti. Jus autem ac potestas hujus maris aditu ingressuque prohibendi quaslibet aliarum gentium naves armis cæteroque bellico apparatu instructas penes Venetos semper fuit, neque umquam hoc jure utendi, si qua oblata esset, occasio est prætermissa. Pacem Pisani & Januensibus sub ea conditione datum fuisse accepimus, ut neutris liceret in Adriaticum

Mos antiquus magistratus creandi, qui mari tuendo præcepit.

Jurisdic-tio maritima a Venetis perpetuo usurpata.

Faciles
naves seu
bellicas
triremes
in Adria-
ticum im-
mittendi
cum aliis
Regibus
negata.

cum armata navigia subvehere; itemque in easdem conditiones pax convenit cum Ludovico Rege Hungariæ. Firmani, & Asculani, Hydruntini, & Tarentini, alii aliis temporibus Legatos ad Senatum miserunt, de injuriis questum, quas a piratis identidem accipiebant; simulque postulatum, ut sibi potestas permitteretur suis armis suisque navigiis utendi ad pœnas ab illis prædonibus resque ablatas repetendas: & quamvis ut voti compotes fierent, deprecatores interdum adhibuerint Romanos Pontifices, id tamen quod petebatur, constanter ac præcise negatum fuit; iussusque est Præfectus Adriatici sinus gentium illarum oras diligenter tueri, piratas persequi, eorum myoparones capere atque incendere; qui non semel Anconitanos Firmanis & Asculanis maxime infensos coegit, quas habebant, naves armamentis omnibus exspoliare, & quæ abstulerant, restituere, ac pro illatis damnis satisfacere. Ac ne summis quidem Principibus idem postulantibus Senatus annuendum censuit, ut in Tabulis monumentisque Venetorum memoriæ retinendæ, & exempli posteris relinquendi causa notatum est. Nec vero Ferdinandus, qui Alphonso parenti in regnum Neapolitanum successit anno 1458. gravate accepit, aut negligendas putavit querelas Venetorum amice expostulantium, quod ipse, suis in Adriaticum triremibus immisis, jus maritimum Reipublicæ imminutum iret; usus est excusatione temporis ac necessitatis, quippe Apuliam cum invasisset Joannes Renati Andegavensis filius, facere non potuit, quin provinciæ periclitanti auxilia submitteret; suis tamen Præfectis id mandati dedisse, ut statim atque milites, arma, comitatus in terram exposuissent, naves in portum reducerent; adeo vero se alienum esse ab lædenda Venetorum jurisdictione, ut quod illi paullo ante vetuissent Ducem Calabriae fratris filium instructis armatisque navigiis per Adriaticum discurrere, id summopere approbare, eisdemque gratias ageret, quod tuendæ illius oræ maritimæ onus munusque suscepissent, eoque præclare defungerentur. Idem Ferdinandus, cum duæ triremes, defectione facta, ab se profugissent, errarentque mari Adriatico, noluit ille quidem jus suum armis persequi in aliena ditione; sed Venetos admonuit, ut ne transfugas illos ac rebelles impune vagari suo mari sinerent, sed captos sibi traderent, quibus dignum erat, pœnis afficiendos. Si quando vero accidit, ut extranei Principes aut populi vel necessitatis vel utilitatis causa vellent copias aut comitatus mari Adriatico transvehere, id ut sibi tuto atque impune facere liceret, fidem publicam scripto consignatam a Venetis impetrarunt. Multa extant exemplaria hujusmodi fidei publicæ, quam Veneti Marchionibus Ferrariæ, Ravennatibus, Ariminensibus, Regibus Hungariæ ac Neapolis, Ragusinis, & ipsis Romanis Pontificibus, itemque Imperatoribus dederunt. Sub finem decimi quarti sæculi Ladislaus Rex Neapolis ad sororem, quam Guillelmo Archiduci Austriæ nuptam dederat, deducendam naves plures ac triremes onnaverat; quas cum sponsa cæteroque comitatu ex Apulo littore in Dalmatiam ut transmitteret, fidem publicam a Venetis postulavit, quæ data est sub ea conditione, ut ne quis vel ob læsam majestatem, vel ob patratum homicidium e ditione Veneta in exilium ejectus, in ea navigia reciperetur. Hæc & alia id genus superiorum

Illyricum Sacrum,

ætatum exempla, si otium esset, quamplurima & monumentis Venetorum proferri possent. Haud equidem negaverim interdum injussu Principis senatusque Veneti naves aliquot armatas in Adriaticum invecas fuisse; sed quod contra jus fasque, quod dominis invitis, licet studio pacis non repugnantibus, factum est, id legitimis possessoribus nullum infert præjudicium, ac nihil de illorum antiquo jure ac dominatu derogat: cæterum cum satius esse ac prudentius visum est injuriam repellere, quam dissimulare, inultamque relinquere, haud prætermittendum Veneti censuerunt, quin jus suum armis persequerentur; & hujusmodi navibus aut fugam injicerent, aut victis captisque ignes subderent, vel certe armamenta omnia detraherent.

Verum ipsa necessitas hujus maris Venetorum armis copiisque navalibus tuendi æquis & iniquis confessionem maritimi Venetorum imperii haud semel, sed iterum ac sæpius expressit. Multas identidem populorum ac Principum, quorum intererat navigationem Adriaticam tutam esse a prædonum insidiis ac latrocinis, querimonias ad Senatum Venetum delatas fuisse accepimus; quarum caput erat, a piratis sibi mare infestum reddi, navigia diripi, prædas undecumque obigi, regionesque mari proximas depopulari; Veneti ergo, ad quos ea cura spectabat, navigationis tranquillitati & quieti consulerent ac prospicerent, latrones instructa classe persequerentur, meritas pœnas ab illis repeterent, res ablatas restituere cogerent; omnique studio providerent, ne impofterum maritimo commercio molesti essent, nave myoparonibus ad terram applicitis ad vicos agrosque populandos egredierentur; id quod cum in damnum perniciemque sociorum vergeret, tum vero in dedecus atque injuriam Veneti nominis recidebat. Hujusmodi autem querelæ, quæ nunc ab Romanis Pontificibus, nunc a Regibus Neapolis & Hungariæ, nunc a gentibus, quæ oram superiorem Italiæ accolebant, ad Venetos sæpe venerunt, maritimæ Venetorum dominationis testimonia sunt; neque enim maris custodiam ac defensionem sibi perutilem ac necessariam a Venetis requirere poterant, quin simul faterentur maris ut tutelam, sic imperium ad Venetos pertinere: sua enim cuique curæ & custodiæ sint oportet, aliena ut curet ac defendat nemo postulat, aut jure queri potest id a quopiam, quod suum non est, neglectum ac prætermisum esse. Quid quod ipsimet Turcarum Reges minime dubitarunt Venetos Adriæ dominos agnoscere ac fateri. Uscocchi, gens ferox & inimitis, assueti latrocinis, & mari præsertim infesti, cum apud Flanaticum sinum Seniæ aliisque in oppidis ejusdem oræ sedes ac domicilia permissu Principum Austriorum essent adepti, Turcarum navigiis ac terris plurima & gravissima damna intulerunt. Quare identidem ab Regibus Turcarum, Suleimanno primum, deinde Selymo, postea Achomate Venetias ventitabant Legati, questum injurias, & res repetitum; arma minitantes, nisi satisfaceret. Verum enimvero cum illi ignorare non possent Prædones illos in ditione esse ac potestate Austriorum, quid est, quod de Venetis quererentur? quid est, quod ad Principes Austriæ nullos mitterent, qui de acceptis injuriis exostularent, & arma illis denunciarent, nisi Uscochos pro sua in illos potestate a latrocinis abstinere, & ablata restituere juberent? Nimirum ad eos potissimum pertinere censebant maritimos latrones persequi &

Venetorum
maris im-
perium
omnium
confessio-
ne com-
probatur.

id sæpe
confessi
sunt cum
Christiani
Principes
tum Reges
Turcarum.

Eam ob
causam ad
coercen-
dos Ufco-
chos diu
multumq;
laboratū.

coercere, ad quos custodia & imperium maris spectabat; id si Veneti negligenter, officio suo deesse; & quamvis Ufcochi Venetorum imperio ac legibus exempti essent, Venetos tamen, cum talia flagitia in suo mari ac ditione committi sinerent, non frænando insolentiam illorum, culpam injuriarum omnem sustinere; quando igitur cessaret Venetus, cujus sub jure Adriaticus sinus esset, Imperatores Turcarum monebant ac denunciabant inducturos se classem ad reposcendas pœnas & mare purgandum. Nec sane hujuscemodi querelis, veluti quibusdam stimulis opus erat ad excitandam vigilantiam solertiamque Venetorum, qui nullis umquam neque sumptibus, neque classibus, neque laboribus pepercerunt, ut mare tutum omnibus & pacatum redderent; sed nimirum mare latius patet, quam ut pericula omnia atque incommoda præcaveri queant, & quocumque necessitas vocat, statim occurri possit ad piratarum incursiones comprimendas; præsertim cum interdum acciderit, ut prædatores isti sub imperio essent ac patrocinio potentiorum, quorum nimia indulgentia illos audaciores faciebat; ea quippe freti animatique nihil sive in hostes, sive in amicos sibi non licere arbitrabantur. Cum Ufcochis per annos amplius quinquaginta conflictandum fuit, antequam ea pestis toto Adriatico, oraque maritima eliminari posset. Numquam illi quidem destiterunt persequi latrones ubique, & quotquot caperent, occidere, & piraticas triremes adoriri, captasque incendere, & oram utramque ab eorum excensione impetuque prohibere: sed quominus in ipsa prædonum cubilia invaderent, urbesque Austriacæ ditionis receptacula prædarum excinderent, illud impedimento erat, quod verebantur, ne Principes Austrii a Venetis se alienandi occasionem seu jure sive injuria inde arriperent. Nam etsi quidquid illi peccarent, videri poterat commissum culpa eorum, qui in tot tantisque suorum flagitiis conniverent: at veterem amicitiam, quæ sibi cum Austriis intercedebat, si fieri posset, nolebant disjungi. Tandem Veneti, cum plura ipsi, cæteræque gentes, & indigniora a prædonibus fere quotidie paterentur; cum Turcarum querimoniam urgerent, ab iisque ob hanc causam sibi grave bellum imminere cernerent; cum suis apud Austrios querelis iterum ac sapiens per legatos deferri jussis nihil proficerent; non dubitarunt Seniam, aliisque oppida Austriorum, sedes ac latibula piratarum, faucesque omnes euriporum, & portus armatis navigiis obsidere; id quod tulit acerbe Ferdinandus Archidux Austriæ, præsertim post captum direptumque oppidulum maritimum, quo tormenta Venetis crepta, aliamque prædam Ufcochi intulerant. Inde Austrios inter Venetosque bellum exarsit, quod duos ipsos annos tenuit; neque aliter pax, nisi in has condiciones convenire potuit, ut piraticis lembis incensis, primores Ufcochorum ad centum omnino & triginta tres, cum suis familiis illico excederent finibus Dalmatiæ Histriæque, pena capitis proposita rursus intransitibus; quos Ferdinandus in mediterranea translatos, in Chrobotia ultra montes, agris ac domiciliis donavit. Ita Venetorum opera terribilis illis prædonibus expulsi, longeque ab ora maritima summotis, navigationis tranquillitati consultum, Turcarum Imperatoribus satisfactum, commercium maritimum restitutum: quo facto Veneti

& cum
Austriis
Principi-
bus bellū
suscepim.

ostenderunt haud magis sibi cordi esse maris imperium retinere, quam ejusdem maris securitati, ac tutelæ, navigantium commodis ac rationibus prospicere.

Quæ hæcenus paullo fufius, quam voluifsem, & pluribus exposui, ea ut paucis complectar; Veneti inde usque ab urbe & republica condita in mari dominari cum cœpissent, imperium maris etiamnum tenent, quod ab Imperatoribus Orientis paulatim destitutum, atque in medio relictum, veteri occupatione ex jure gentium adepti sunt; quod deinceps præscriptione longissimi temporis, antiquissima ac perpetua consuetudine cujuslibet juris maritimi usurpandi, multarum ætatum, & omnium principum ac gentium consensu magis magisque firmatum, denique immanibus sumptibus, laboribus, classibus, plurimis & gravissimis bellis, immensa effusione sanguinis constanter egregieque defensum est: hæc & alia id genus cum accurate perpenderent, atque ad juris trutinam exigerent doctissimi quique ac celeberrimi jurisconsulti in hanc sententiam adducti sunt omnes, (si paucissimos quosdam excipias contentionis cupidiores, quam veritatis, & assentandi magis, quam veri inquirendi studio percitos) ut possessionem maris Adriatici Venetis summo consensu adjudicarent; quamvis hujusmodi possessioni maritimæ alios alii titulos præfigendos censuerint: id tamen convenit inter omnes, quod quidam illorum haud argutius, quam verius scripsit, *tantam jurisdictionem Venetos habere in mari, quantam in civitate Venetiarum.*

Illud vero ad extremum animadverti velim, quod in condenda gente ac Republica Veneta, & a parvis initiis ad summum maris imperium provchenda, singularis quædam erga Christianos, præsertim Italos Dalmatasque, benignitas eluxit ac providentia Dei optimi maximi; qui sive ad nostra flagitia puniendâ, sive ad nos in metu & officio continendos, cum passus esset exsurgere in Oriente, & stabiliri, & in Asia atque Europa propagari Turcarum Imperium terra marique potentissimum; huic, ne longius in Italiæ Ecclesiæque exitium progrediretur, maritimam Venetorum potentiam, ceu quoddam frænum injecit; in qua scilicet multis ante sæculis opportunum ac necessarium ad hæc tempora, nobis nostræque libertati, salutis, & religioni præsidium & propugnaculum validissimum constituerat. Hoc vero providentissimi & clementissimi Numinis consilium Venetos frustratos non esse omnes & æqui, & iniqui fateantur necesse est. Nam ab anno Christi 1453. quo Mahometes Rex Turcarum, Constantinopoli capta, sedem atque arcem Imperii Græci adeptus fuit, quot classes Veneti armaverint, quos sumptus laboresque impenderint, quam multa & periculosa bella susceperint, quantum denique sanguinis profuderint, ut potentissimum Christiani nominis hostem in nos irruentem a progressu coercerent, ab Italia averterent, ab Adriatico mari vel expellerent, vel aditu intercluso prohiberent, omnes superiorum & nostrorum temporum historiæ loquuntur. Et vero post Constantinopolim, Orientisque imperium amissum quinam Reges ac Principes sive Italiæ, sive ab Italia non longe disjuncti, præter Venetos, tantas opes maritimas, copiasque navales unquam habuere, quas Turcis in omnem occupandi maris Adriatici,

Dominatio maritima Venetorum titulis plurimis & gravissimis sonans.

Venetis maris Domini divinitus providentia constituti.

tici, Italique invadendæ occasionem intentis opponere potuerint; ut satis appareat unicum nobis ac necessarium contra Turcas, ad defensionem oræ utriusque & maris intermediæ, per-fugium ac præsidium in Venetorum virtute po-tentiaque maritimas positum esse: ex quo in-telligi potest maximas nobis & summas præpo-tenti atque immortalis Deo gratias agendas esse, quod una cum dominatione tutelam maris Adriatici Venetis commiserit, eorumque im-perium in aquis conditum, & rerum nautica-rum ac militarium scientiæ copiamque egregie instructum, toto mari propagaverit ad susti-nendas ac propulsandas Turcarum aggressiones, & ad agendas perpetuas pro religione Italiaque universa excubias; ut nos cæterique Italique po-puli, Venetorum virtute ac præsidio tecti, ar-

mis ac vigiliis quieti, laboribus ac periculis tuti esse possimus; proxime autem & secun-dum Deum Venetis habenda est gratia, qui toties laterum suorum oppositu & corporum, cædes, incendia, rapinas a Christianorum vita, tectis, fortunis, a templis sacrilegia, ab oppi-dis direptionem, ab agris vastitatem arcuerunt. Quapropter qui Venetis imperium maris poten-tiamque maritimam invident, Italique salutem ac libertatem, Ecclesie quietem & tranquilli-tatem invident oportet. Porro Adriaticum mare, ut imperium, sic nomen Venetorum su-bivit, hodieque retinet; nec solum ab histo-ricis & Geographis, sed etiam a vulgo Vene-tum appellatur; quod quidem nomen atque im-perium huic mari ut perenne sit ac perpetuum, boni omnes optare debent.

PARS TERTIA PROLEGOMENON.

DE ILLYRICA ET DALMATICA ECCLESIA,

TUM

DE SALONA, ET ECCLESIA SALONITANA.

SECTIO PRIMA.

De Illyrica, & Dalmatica Ecclesia.

CAPUT PRIMUM.

*De Originibus Apostolicis Ecclesiae Illyricae
& Dalmaticae.*

Illyrici
Ecclesiae
fines,
& provin-
ciae.

Riginum Ecclesiae Illyricae disquisitionem cum instituo, vocabulum Illyrici iisdem terminis circumscribendum censeo, quibus illud Justinianus Imperator definiuit Novel. Constit. xi. cum supremam Praefecturam Illyricam e Macedonia in Epirum novam, & ex urbe Thessalonica ad Justinianam primam transtulit. Nam quas regiones juri ac nomini Illyrico Justinianus restituit, vel reliquit, eas huic Historiae Ecclesiasticae, quasi materiam, quam tractet, & in qua versetur, subjectam fore constituimus Parte prima cap. 5. §. 4.; neque enim necesse est, ut hujusmodi investigatio, sive disquisitio latius, quam patet historiae nostrae argumentum, aut longius evagetur. Ex omnibus autem Provinciis, quae olim amplissimo Illyrici vocabulo, quamvis non omnes uno eodemque tempore, continebantur, Praefecturae & jurisdictioni Illyricae Justinianus subiecit Epirum novam, Dalmatiam omnem inter Arsiam ac Drilonem cis alpes ultraque, Pannoniam Saviam, Mæsiam & Daciam utraque, & Dardaniam; his autem finibus ut Illyricum hodiernum, sic Historia nostra circumscribitur. Reliquas autem Regiones ab Illyrico aut Justinianus avulsit, veluti Macedoniam & Græciam omnem; aut jam pridem vel Imperatores vel barbari disjunxerant. In his autem, quas modo percensui, provinciis Illyrici hodierni, & multas & nobilissimas inde usque ab antiquissimis temporibus ecclesias conditas fuisse inter omnes constat; sed non est hujus loci omnium earum origines singillatim evolvere atque explicare; id potius generatim atque universè quærendum est, an primordia ecclesiae Illyricae ad Apostolos conditores, sive ad tempora Apostolorum referri oporteat, appellarique debeat ecclesia Apostolica, propterea quod vel omnes, vel pleraeque ecclesiarum, ex quibus constat, aut Apostoli ipsimet, aut eorum Discipuli fundaverint.

Ex Originibus
Apostolicis.

Plerique eorum, qui ecclesiae alicujus praesertim vetustae ac nobilis historiam scribere instituant, haud satis vel muneri suo, vel suscepti operis dignitati se facere posse existimant, nisi vires omnes ingenii conatusque adhibeant, ut ali-

quem ex Apostolis, sive Apostolicis Viris ejusdem ecclesiae parentem & conditorem fuisse lectoribus persuadeant; & cum saepe nulla monumenta satis certa, auctores nulli satis idonei suppetant; subsidio sibi conjecturas inanes, anilesque traditiones comparant, ut ecclesiae illius, de qua scribunt, initia ad Apostolos, ætatemque Apostolicam quoquo modo, & obtorto, ut ajunt, collo reflectant ac pertrahant. Quæ res illud habet incommodi, quod dum scriptores plerique Apostolicæ originis gloriam ambitiosius, quam verius, ad suam quisque ecclesiam traducere ac transferre conantur, ex eo fit, ut in vulgus elevetur omnium auctoritas, & multarum ecclesiarum cæteroquin illustrium initia Apostolica in dubium revocentur. Verum enimvero tanta est apud omnes, tamque præclara de antiquitate & præstantia ecclesiae Illyricæ opinio, & existimatio, ut eam ortu atque institutione Apostolicam esse, facile sibi quisque persuadere patiatur; & si cuiquam ecclesiae liceat consecrare origines suas, atque ad Apostolos referre auctores, id certe omnium concessu ecclesiae Illyricæ permitti posse ac debere existimo.

Cum Apostoli, eorumque Discipuli ab Oriente in Occasum longe lateque Evangelium propagaverint, an est credibile regiones intermedias Illyrici, quas saepe ultro citroque peragrarint necesse est, usque adeo ab illis & neglectas & contemptas fuisse, ut nullam in iis verbi divini sementem fecerint, nihilque Apostolicæ curæ industriæque ad eas Christianis præceptis excolendas contulerint? Ut de reliquis Illyricis ecclesiis nunc taceam, certe quidem Dalmaticæ Ecclesiae, quæ vel antiquitate, vel dignitate, cum nobilissimis quibusque haud immerito conferri potest, fundamenta jecit B. Titus Discipulus D. Paulli, ut altera ad Timotheum Paullina epistola aperte ac perspicue declarat; Salonitanam vero ecclesiam a S. Domnio Petri Apostolorum Principis Discipulo & conditam & administratam fuisse, tum vetera monumenta, tum Auctores sane locupletissimi testantur. Porro ad investigandas origines ecclesiae Illyricæ, nolim mihi omnem conjecturarum usum interdici; quibus in hujusmodi rerum vetustate & obscuritate obsitarum investigatione locum esse posse ac debere gravissimi quique scriptores existimarunt; *Ecquis enim*, ut præclare admonet Auctor Germanicæ sacrae tom. 1. adeo duras Historiographo scribet leges, ut omnia, quæ de antiquis tradunt, indubitatis monumentis adstrui velint? Multarum rerum sapiens conjectura est, & recte

Ecclesiam
Illyricam
conditam
esse ab Apo-
stolis
admodum
verisimile
est.

Ad inve-
stigandas
antiquita-
tes eccle-
siasticas
pudentib.
conjecturis
uti licet.

recte de vetustate, quæ nobis testes invidit, argumentis aliunde quæstis, ultio sumitur. Nam etiam conjecturæ, modo ad id, quod queritur, aptæ sint, & idoneæ, lucis aliquid præferunt ad veritatem indagandam, & cui veri inveniendi cupiditas inest, hunc veri exquirendi vias omnes rationesque tentare oportet; sunt enim conjecturæ quædam quasi veritatis indicia & vestigia, quæ cum persequimur, si minus veritatem ipsam assequi liceat, tamen ejus consequendæ conatus in laude ponitur; & quam possit proxime ad id, quod verum est, accedere utile in primis & præclarum esse existimatur. In hac originum & antiquitatum Ecclesiasticarum disquisitione, omnia, quæ in rem nostram esse videbuntur, in medium afferemus. Erunt fortasse aliqua, quæ hujus præferti sæculi Aristarchi luce ac litteris indigna esse censebunt; sed quæ vel in nostris schedulis scripta invenimus, vel ab aliis tradita sunt, ita exponimus, ut ea prudentum Lectorum judicio subiecta esse velimus, & nullam rebus falsis & commentitiis fidem & auctoritatem adjungere velle videamur. Quin immo, cum in rebus dubiis, obscuris, opinabilibus versari sæpe oportebit; testificor, denuncio, apte prædico, non ita merces hujuscemodi allaturum, certa ut esse velim, & fixa quæ dixerō; sed nihil affirmando, exponam, quæ mihi videbuntur probabilia, dubitans, & plerumque mihi ipse diffidens; neque committam, ut rebus incertis plus fidei tribuere videar, quam quantum eæ, quibus nituntur, rationes & conjecturæ postulabunt.

§. I.

An D. Petrus Illyricum & Dalmatiam adierit.

Triplex
Petri ad
urbem ad-
ventus.

D. Petrus Princeps Apostolorum ter Romam venit; primum anno secundo Claudii Imperatoris, iterum anno primo post interitum ejusdem Claudii, demum anno proximo ante suum in urbe martyrium. Hanc triplicem Petri Romanam profectionem idoneis argumentis & auctoritatibus deinceps probare lectoribus, & persuadere conabimur. Ego vero sic existimo vix dubitari posse, quin Petrus aliquando, sive Romam proficiscens, sive inde in Orientem regrediens, ex itinere Illyricum & Dalmatiam adierit, iisque gentibus aliquid lucis Evangelicæ impertierit.

Petrus
Romam
profectus
Asiam pe-
ragravit.

De primo Petri in urbem adventu, cum sedem Pontificiam ibidem locavit, convenit inter omnes Catholicos, ne ipsi quidem Heterodoxis dissentientibus, si paucos quosdam excipias duri ac perfricti oris, & bene ac naviter impudentes, qui negant Petrum Romam unquam vidisse. Petrus igitur divinitus Herodiana custodia elapsus, altero Claudii Imperatoris anno, ut postea declarandum erit, Romam Deo duce atque auspice venit, ibique Christi Vicario, & supremo totius Christiani Orbis Hierarchæ æternam posuit sedem. Jam vero e Palæstina digressus, antequam Romam veniret, Asiam fere omnem Apostolica circuitione peragravit, sive ut populis illis Evangelii lumen afferret, ecclesiæque Asiaticæ fundamenta jaceret; sive ut Judæos ad Christum conversos, quos patria profugos Judaicæ persecutionis turbo per Asiæ civitates disperferat, inviseret, solaret, & ad omne Christiani officii munus instrueret. Nam ante Petrum Asiæ provinciis, quam Romæ Italiæque, Christi nomen & cultum intulisse S. Leo auctor optimus tradit Serm. 1. in

Natal. Apost. Jam populos, qui ex circumcissione crediderant, erudieras; jam Antiochenam Ecclesiam, ubi primum Christiani nominis dignitas orta est, fundaveras; jam Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam, atque Bithyniam legibus Evangelicæ prædicationis impleveras; nec aut dubius de prospectu operis, aut de spatio tuæ ignarus ætatis, tropheum Crucis Christi Romanis arcibus inferebas &c. Idem confirmat prima S. Petri epistola Romæ scripta, non solum electis advenis dispersionis Pontici, Galaticæ, Asiæ & Bithyniæ, id quod titulus docet; sed etiam secundario, ut ait Cornelius in Lapide, & consequenter Christianis e gentilibus conversis; quam quidem epistolam sub primum Petri in urbem adventum datam fuisse idem Cornelius, & Baronius, & cæteri fere omnes consentiunt. Erat autem consuetudo Apostolorum, ut ad populos, quos erudierant, statim atque ab eis discessissent, & quam primum possent, litteras Apostolicas darent; & quæ voce illis tradiderant, eadem scriptis consignata mittebant; ne præcepta ac mysteria, de quibus edocti fuerant, ex illorum animis exciderent, sed altius ac tenacius in eorum mente defixa, nulla possent oblivione deleri: quod institutum sane præclarum fere semper retentum a Paulo Apostolo, ac servatum fuisse aliis locis ostendimus. Si autem Petrus simul atque in urbem venit, Romanamque ecclesiam fundavit, nihil habuit antiquius, quam ut litteras sanctissimis præceptis sententiisque plenas ad Christianos Asiæ perscriberet; id sane argumento est, Petrum apud populos illos paulo antè diversatum esse, iisdemque salutarem Christi doctrinam tradidisse, quam ut memoria custodirent, litteris commendatam ad eos mittebat. Cæterum de Asiatica Petri peragratione suscepta, cum iter Romam intenderet, scriptores plerique consentiunt; omnemque dubitationem, si qua esse posset, omnino discutunt Acta S. Basilii Episcopi Amaseæ Ponticæ apud Hagiologos Antuerpienses, in quibus hæc scripta invenio tom. 3. die 26. Aprilis: *Haud procul a radiis Petri consedit Amasea Pontica, urbs antiquissima & illustris, quæ multos produxerat fructus, gratia Christi mundum excolente. Illustrarunt igitur radii Petri Amaseam, & primum quidem obscurius, splendidius vero, quando in Italiam & Romam expeditionem faciebat; iter etenim uti conveniebat per eam dirigebat, & ideo locus in Amasea hactenus Cathedra Apostolorum nominatur.*

Prima Pe-
tri ad A-
sianos epi-
stola Ro-
mæ scri-
pta.

Amaseam
Ponticam
Petrus a-
diit, do-
cuitque ex
itinere
Romam
suscepit.

Jam vero ex Asia duo ferme itinera trita erant in Italiam; alterum maritimum, alterum terrestre. Existimo autem Apostolos ita peregrinationes suas instituisse, ut quatenus liceret, & nisi aliqua causa gravior obstaret, terrestri potius itinere, quam maritimo uterentur; sive quod ex more institutoque Apostolico maxime videretur esse, pauperum peregrinorum ritu regiones pedibus obire; sive quod iter pedestre illud commodi præbebat hominibus Christianæ religionis late vulgandæ mire cupidis, ut cum ad eas, quæ sibi obtigerant, provincias commigrarent, populis omnibus, per quorum regiones transeundum esset, divinæ fidei elementa tradere possent, & quicumque incederent, Evangelii semina dispergere. Itaque Petrus ex Bithynia Propontidem transve-
ctus Thraciam & Macedoniam, Mæsam & Pannoniam inferiorem Evangelium ubique disseminando peragravit; & Dalmatiam quoque ex proxima Pannonia, vel Dardania adiisse verisimile est; inde vero in Italiam trajecisse. Hanc viam rationemque profectionis Romanæ institutam a Petro,

Petrus ex
Asia trans-
vectus in
Thraciam
per Illyri-
cas regio-
nes in Ita-
liam con-
tendit.

Petro, atque initam fuisse, ex eo intelligi potest, quod populi fere omnes, qui orae Adriaticae tractum incolunt, ab Occasu Dalmatiae obversum, Ravennates scilicet, Fanenses, Anconitani, Batienses, Tarentini, alique, ecclesiarum suarum initia jam inde a principio Christiani nominis repetunt, & Christianae religionis institutionem ac disciplinam ab ipsomet Apostolorum Principe se primitus accepisse ex majorum suorum traditione constanter asseverant. Non aliunde vero ad eas civitates Petrum appulisse, quam ex Dalmatia, ex eo conjici velim, quod Petro ex Asia per eas, quas dixi, regiones Romam proficiscenti minime devium erat, & satis opportunum per Dalmatiam iter, unde scilicet brevis atque facilisque in Italiam esset trajectus; ex quo enim univversa Dalmatia in Romanorum potestatem concesserat, assiduum Dalmatis erat cum Italia commercium, & frequens ultro citroque navigatio. Quod conjectura suadet, idem Fanenses & Anconitani confirmant, qui cum de adventu Petri, ejusque apud se commoratione gloriantur, illud quoque asserunt se illum e Dalmatia venientem excepisse. Auctor Codicis manuscripti, cui titulus est Monumenta Urbis Fani, extabatque penes Abbatem de Federicis virum eximiae doctrinae ac religionis, & Presbyterum e laudatissima Congregatione S. Philippi Neri, testatur pag. 79. in optimis codicibus scriptum esse, S. Petrum e Dalmatia Fanum advenisse, ibique primum, quamvis tenui Christianae fidei lumen reliquisse. Idem docet Comes Landus Ferretius, qui de rebus Anconitanis duodecim libros Italicos manuscriptos reliquit, eorumque duo exemplaria vidimus; alterum Romae in Bibliotheca Vaticana; alterum Anconae in Bibliotheca nobilissimae gentis Gualdae de Tancredis: S. Petrus Princeps Apostolorum, in Italiam cum veniret, ac praesertim e Dalmatia transfectus esset Anconam, in hac urbe aliquot dies comoratus est. Extat apud Aloysium Lippomanum, Laurentium Surium, & Hagiologos Antuerpienses Commentarius de SS. Petro & Paullo, cujus Auctor incertus est, quamvis nomen praeferat Simeonis Metaphraсте, ex eorum falsa opinione, qui Vitas Sanctorum, ut praclare admonuit Leo Allatius de Simeon. scriptis, quae auctorem sibi praefixum non praeservant, omnes non sine erroris atque inscitiae nota, Simeoni vindicant, quae vere Simeonis non sunt. In eo autem Commentario Petrus ex Asia in Macedoniam, hinc Corinthum, inde in Siciliam, ac demum Romam venisse dicitur. Sed ratio itineris Romani ab hoc auctore descripta, & totius narrationis series minorem, quam oporteret, fidem habet apud cordatos scriptores, propterea quod neque carere aliquibus mendis, & multis anachronismis referta esse videatur; hanc enim censuram hisce Commentariis infixit Baronius tom. 1. ad an. 44. Quod vero ad rei gestae historiam pertinet, quibus itineribus, quibus sociis comitatus Petrus Romam advenit, neminem, qui describat, invenimus praeter unum Metaphrastem, qui Petri iter Antiochia Romam relegens, ordinatas etiam ab eo ecclesias in via summam recensuit. Sed quod certo auctore ea scripta careant, & in multis fide vacillent, haud in omnibus probantur, ut cum ait ante discessionem Antiochia altercatum esse cum eo Paullo, tuncque contigisse, quod idem Paullo scribit ad Galatas; sed eas dissensiones longe post haec tempora factas suo loco dicemus. Neque aliter, ac Baronius, de hoc Commentario censuit Godefridus Henschenius Tom. 5. die 29. Jun. qui eum idcirco a

Commen-
tarius de
Apostolis
Meta-
phraсте
falso ad-
scriptus.

Metaphraсте abjudicandum censet, quod ejus Auctor, quicumque fuerit, cum quaedam alia peccat, tum rerum ac temporum ordines perturbat: Quia vero Auctor dicti Commentarii praefatur, se ex variis collegisse, quae de SS. Petro & Paullo dicit, atque interim diversis temporibus acta parum congrue in unum idemque tempus compingit, ideo, & propter alia *σφάλματα* ab eodem commissas, arbitramur potius alium fuisse a Metaphraсте. Nemo autem non videt hujusmodi Commentarios nullo loco habendos esse, ubi cum antiquissimis multarum ecclesiarum traditionibus pugnant, quibus major profecto, quam Scriptori Anonymo & incerto, fides atque auctoritas est tribuenda. Non haec eo dico, quo fidem omnem huic historiae derogandam censeam; si enim pauca quaedam excipias, quae merito in dubium vocari queant, totius narrationis fides ac veritas constat; quippe ejus Auctor profitetur, se ex aliis, & quidem, ut opinari fas est, idoneis scriptoribus collegisse omnia, quae de Sanctis Apostolis in suos commentarios retulit; & sane quae decerpfit ex Evangeliiis vel Actis Apostolorum cum sacris Litteris optime cohaerent; atque haec potissimum causa Henschenium impulit, ut caeteris omnibus, quae de Petro ac Paullo extant, historiis antiquis hanc unam praeferreret: *damus tamen ipsa* (id est commentaria), *quia varia a S. Petro in Asia & Syria peracta tradit, quantum conjicere licet, ex variarum ecclesiarum traditionibus collecta; & Actorum S. Pauli compendium ex Actis Apostolorum, satis concinnum exhibet.* Id unum praecipue huic scriptori vitio datur, quod res gestas praeposteris temporibus, & perturbato ordine narraverit, & quae in plures annos digeri distribuique oportebat, ea in unum idemque tempus congesterit; quae quidem ordinis ac temporum confusio rerum summam fidem non adimit. Quocirca nemo, opinor, nobis vitio verterit, si quidpiam ex hoc Commentario ad explicandas illustrandasque origines ecclesiae Illyricae derivabimus.

Ad rem hujus loci quod attinet, non si auctor ille Macedoniam, Achajam, & Siciliam, ex itinere Romano Petrum adiisse affirmat, continuo negat alias ab eo regiones eodem tempore peragratas fuisse; nam neque illud commemorat, Petrum appulisse ad littus Campaniae, & Asprenatem primum Episcopum Neapolitanis praefecisse, quod scriptores praecelari & nobiles tradunt, & veteres illius ecclesiae Tabulae confirmant. Potuit igitur Petrus e Macedonia in Messiam transire, inde progredi in Pannoniam inferiorem, tum in Dalmatiam, ex qua Ravennam aut Fanum trajecerit; & omnem oram illam maritimam cum obisset, fretum transmittens adiit Siciliam, in qua cum duos Episcopos Martianum Syracusis, Pancratium Tauromenii constituisset, relictus in Italiam, Evangelica excursionem oram inferi maris lustravit, & Asprenate Episcopo Neapolitanis relicto, Romam tandem pervenit. Ad hunc fere modum utramque Italiae oram Petrum circumjisse docuit Petrus de Natalibus Episcopus Equilinus: *maritimo itinere D. Petrus Ancona, aut alio e littore Adriatici solvens, Neapolim pervenit.* Ita salva auctoritate illius Commentarii saepe laudati, sua etiam fides & auctoritas constat traditionibus & historiis ecclesiarum littoris Italici Adriatici, quae a Petro Apostolorum Principe suae ad Christum conversionis primordia repetunt. Quod autem in eo Commentario scriptum est, Petrum, antequam navigaret in Siciliam, venisse Corinthum,

Defer prius
itineris
Romani,
locis in-
termediis
adjectis,
quae in eo
Commen-
tario praeter-
missa
sunt.

Adventus
Corin-
thiacus
Petri ad
postremam
Romanam
profecio-
nem refe-
rendus.

thum, ubi *Magnus Paulus* propediem affuturus credebatur; id referendum censeo ad postremam Petri Romanam profecionem, cum scilicet, teste Dionysio Corinthiorum Episcopo, in eam urbem & regionibus diversis Petrus & Paulus convenerunt, indeque Romam proficisci maturarunt, ut Christianis Neronis tyrannide oppressis solatium ac praelidum afferrent; solenne quippe huic auctori est, ea simul conjungere, quæ plurimum annorum intervallo disjunguntur.

Ex Petri
adventu &
prædica-
tione E-
vangelica,
Pannonia
quidem
plurimum,

Quid vero fructus utilitatisque ex hac prima Illyrica peragratione Petrus perceperit, quantum Evangelio in iis regionibus disseminando profecerit, & quam multas gentes ad Christi Ecclesiam aggregaverit, neque litteris, neque memoriæ proditum est. In Pannonia inferiore, multis incolarum ad Christi fidem perductis, rem bene gessisse illud argumento esse potest, quod Christiana religio ibidem ab eo confita brevi usque eo adolevit, tamque uberes fetus edidit, ut e Pannoniis ad Christum adjunctis intra paucos annos justæ magnitudinis ecclesia extiterit, cui Petrus ex Italia in Pala-

ceteræ ve-
ro regio-
nes Illyri-
cæ & Dal-
matia etiā
aliquid
utilitatis
ceperunt.

stinam regrediens Episcopum præficiendum censuit. Neque inutilem Evangelio operam cum in aliis Illyricis provinciis, tum etiam in Dalmatia Petrus navasse credendus est; & quacumque iter habuit, complures ubique ad Christum aggregavit. Cæterum quo minus res Christiana in Dalmatia prosperos illos, quos alibi habuerat, progressus faceret, fortasse impedimentum aliquod moramque attulit seditio quædam militaris, si per id temporis exorta fuit, aut nondum sedata erat, cum Petrus illac transiit. Reperit enim regionem omnem sollicitam expectatione, suspensam metu bellorum civilium, quæ aures animosque incolarum, alio aversos, Evan-

Seditio
militaris
Dalmatica
non omnē
Evangelio
apud Dal-
matas adi-
tum ob-
struxit.

gelicæ prædicationi obstruxerant. Nam anno secundo Claudii Imperatoris, ut auctor est Dio Cassius, Furius Camillus Scribonianus Præses seu Legatus Dalmatiæ, legiones Romanas, quæ tum erant in Dalmatia, partim odio in Claudium, partim promissis ingentibus sollicitas ad defectionem compulerat; ac nihil propius factum est, quam ut Imperii Romani in duas partes distractio sequeretur, ac civile bellum exardesceret. Sed hujusmodi seditio, cum intra quintum diem, teste Svetonio, sedata fuerit, haud sane omnem sive Petro facultatem divulgandi, sive Dalmatis opportunitatem audiendi excipiendaque Evangelii ademit; neque efficere potuit, ut Petrum operæ suæ Apostolicæ apud Dalmatas posita pœniteret. Miro quodam modo ac plane prodigioso rebellionem illam ex nec opinato extinctam fuisse Dio & Svetonius tradunt; cum enim signa militaria, quamvis vi omni conatu, quæ adhibito, loco tamen moveri nequirent; eo portento milites absteritos ad fidem & obsequium rediisse ajunt: *Camillo Scriboniano Præfetto Dalmatiæ adversus Claudium rebellante, inquit Dio lib. 60. & milites ad defectionem sollicitante, ipsa signa militaria Aquila dicta sic solo affixa manserunt, ut nulla vi militum dimoveri loco possent. Quo prodigio immutatus militum animus in auctorem seditionis arma convertit; sicque ingens bellum civile excitatum, ex insperato divinitus fuit sedatum.* Eadem sermo narrat Svetonius lib. 5. *Bellum civile movit Furius Camillus Scribonianus Dalmatiæ Legatus; verum intra quintum diem oppressus est, Legionibus, quæ Sacramentum mutaverant, in penitentiam religione conversis, postquam denunciato ad novum Imperatorem itinere, casu quadam, an divinitus, neque aquila ornari,*

neque signa convelli moverique potuerunt. Paulus Orosius lib. 7. cap. 6. hanc militarem seditionem, quæ haud dubie ad bellum civile spectabat, præter morem præterque naturam, evidenti miraculo restinctam, inter illa singularia beneficia annumerandam esse existimat, quæ Petri in urbem adventus Romanis divinitus attulit: *Itaque propter adventum Apostoli Petri, & tenera Christianorum germina, vix dum adhuc pauca ad sanctæ fidei professionem erumpentia, hanc exorientem tyrannidem, & consurgens istud civile bellum neget quisquam divinitus fuisse compressum, qui præteritis temporibus de compressione bellorum civilium simile probavit exemplum.* Ego vero insperatam illam atque admirabilem motus militaris sedationem Petri per Dalmatiam transeuntis præsentia libentius adscripserim; & illud, quidquid fuit miraculi, Dalmatarum gratia factum esse dixerim, ad quorum salutem utilitatemque potissimum referebatur; hi quippe propius aberant a periculo, in hos præcipue maiorum ex eo bello impendentium moles incubisset.

Sed quoniam prima Illyrica Petri peragratio cum prima ejusdem Romanæ profecione implicita est & cohæret, ab re nostra alienum esse non arbitror illud conari, & efficere, ut quibusdam notis ac vestigiis, quoad licet, annum ipsum perquiram, assequar, ac definiam, quo Petrus Hierosolyma profectus Romam advenit. Itaque annum illum, quo cum primus Petri in urbem adventus colligari debet, tribus hæc notis, sive characteribus præditum esse oportet; ut videlicet sit annus secundus Claudii Imperatoris, ut sit duodecimus a Passione Christi, ut denique componi possit cum quinque illis ac viginti annis, quibus Romanum Petri Pontificatum vulgo definiunt.

Petrum Romam venisse anno secundo Claudii Imperatoris Eusebius auctor est sane gravissimus, cui Hieronymus & plerique veteres assentiunt. Anno æræ vulgaris altero & quadragesimo Cajus Caligula extinctus est, Consulibus ipsomet C. Caligula Aug. IV. & Cn. Sentio Saturnino, 1x. Kal. Februarias, ut ex Dione & Svetonio colligitur. Postero die Claudius Nero Caligulae patruus a Prætorianis militibus appellatus Augustus, vel invito Senatu, imperare cœpit. Huic anno initium Claudii Imperatoris nunc omnes Historici, & Chronologi summo consensu affigunt, & Baronium errasse ostendunt, qui biennio post Cajum interiisse, eique Claudium subrogatum esse scripsit. Eodem anno, ut Petavius censet, vel quod propius vero est, anno proximo, Herodes post cæsum Jacobum, iussit Petrum in carcerem detrudi, unde ab Angelo creptus est; nihil enim satis causæ afferri posse video, cur & Jacobi martyrium, & Petri vincula vel in annum tertium cum Henschenio, vel in annum quartum cum Baronio, supra quadragesimum æræ vulgaris; conferri debeant. Eusebius quidem lib. 2. cap. 10. scripsit ab Jacobi martyrio, & Hierosolymitana Petri custodia non multum temporis intercessisse, cum Herodes extinctus, ineunte anno æræ vulgaris 44., pœnam suo dignam scelere suscepit, cujus miserandum interitum divinæ ultioni Eusebius adscripsit, quod manus impias & sacrilegas in Apostolos injecerit: *Regis vero facinus in Apostolos perpetratum non patitur dilationem ultionis; sed continuo vindex adest divina dextera &c.* Verum auctoritas Eusebiana non obstitit, quo minus mortem Herodis Petavius triennio,

Annus,
quo Petrus
Romam
profectus
est,

fuit secun-
dus Clau-
dii Impe-
ratoris.

Hen-

Henschenius uno fere anno, Baronius vero & alii biennio disjunxerint; hi quippe anno 46. Herodem interiisse existimant. Id fortassis Eusebium fefellit, quod Lucas Act. 12. postquam narrasset Jacobum Herodis iussu extinctum, & Petrum Herodianis vinculis ope cœlesti solutum, paucis interpositis, infelicem horrendumque Herodis exitum subjecerit. At Lucas iis prætermisiss, quæ interea gesta sunt, cum ad suam historiam non pertinerent, quidquid temporis intermedii effluxit, more historicorum transiit, stylumque convertit ad describendam mortem Herodis, qui Cæsareæ, cum pro concione verba faceret ad populum, qua splendore vestis insolito, qua adulatione multitudinis Deum succlamantis, supra humanum fastigium elatus, manifesta ira divini Numinis, fœda vermium tæbe consumptus est; postquam septem ipsos annos regnasset, quatuor sub Cajo, tres integros sub Claudio, ut tradit Josephus lib. 19. cap. 7. Anno itaque secundo Claudii, qui fuit quadragesimus secundus æræ vulgaris, Claudio Augusto II. & L. Licinio Largo Coss. Petrus Herodiana custodia divinitus jam elapsus, e Palæstina discessit, Asiam atque Illyricum peragravit; & vel eodem anno in exitum vergente, vel proximo ineunte, Claudio Aug. III. & L. Vitellio II. Coss. Romam pervenit, qua in urbe, die duodevigesima Januarii, anno 43. Pontificiam posuit sedem, cum nondum exactus esset annus secundus Claudii, qui biennio ante, die 25. Januarii, Imperium capessierat. Ita fit, ut Petri e Palæstina discessus, itemque ejusdem in urbem adventus cum anno secundo Claudii Imperatoris apprimè congruat. Cum autem Petri Romam proficiscentis per Dalmatiam transitus inciderit in annum 42., & in alterum Claudii Consulatum, quem gessit cum L. Licinio, qui ab aliis Cecinius, ab aliis Cecina dicitur, eo ipso anno conflata est seditio Dalmatica auctoribus Furio Camillo Scriboniano Præfesto Dalmatiz, & Annio Viniciano, quam Dio Cassius, Svetonius, & Orosius commemorant, ac divino quodam ostento ac prodigio sedatam esse affirmant; idque Orosius ob Petri adventum in urbem, singulari Dei beneficio, Romanis concessum fuisse ait; Dalmatis potius ego dixerim, in quorum perniciem potissimum ingruerat illa tempestas, quæ, Petro illac transeunte, divinitus discussa est.

Annus,
quo Petrus
e Palæsti-
na disces-
sit.

Æra Chri-
sti ab æra
vulgari
distingui-
tur.

Neque deest anno secundo Claudii, & quadragesimo secundo æræ vulgaris alter ille chronologicus character, quo diximus insignitum esse debere Petri e Palæstina discessum. Apollonius Senator Romanus, idemque Martyr egregius, apud Eusebium lib. 5. cap. 8. ex veterum traditione refert Dominum Apostolis suis præcepisse, ne intra duodecim annos, post mortem suam, reditumque ad Cœlum, Hierosolymis discederent; idest, ut interpretatur Henschenius in Diatriba præliminari in Veteres Catalogos Rom. Pontif. Tom. 1. April. ne ultra Syriam & vicinas regiones abirent. Porro annum illum, qui fuit secundus Claudii, & quadragesimus secundus æræ Christianæ, seu vulgaris, fere duodecimum esse a Christi obitu, ascensuque ad Cœlum, nemo sibi non facile persuaderi patietur, qui non ignorat, æram Christi proprie dictam ab æra vulgari distingui oportere; & aliud hujus, aliud illius exordium esse. Constat quippe inter omnes annum Christi natalitium, five huic proximum, unde incipit vera Christi epocha, aliquot annis antecedere initium æræ vulgaris; alii quidem uno anno, alii biennio, alii triennio, alii quadriennio vel etiam quinquen-

nio, ante hanc communem epocham, Christum in lucem editum esse existimant. Hinc fit, ut, quot annis ortus Christi exordium æræ vulgaris anteverit, totidem annis mors Christi & ejus regressus ad Patrem, numerum annorum æræ vulgaris exsuperet. Fac itaque natus fuerit Christus triennio ante annum primum æræ vulgaris, quæ inter extremas fere media est de Christi anno natalitio sententia; cum igitur anno ætatis trigésimo quarto mortem subierit, & quadragesimo, quam revixerat, die in Cœlum ascenderit, ejus mors, reditusque ad cœlum in alterum & trigésimum æræ communis annum incurrit; cui quidem anno Christi mortem Dionysius Petavius de Doctr. Temp. lib. 13. illigavit. Ab initio autem mensis Maii, cum Christus in Cœlum reversus est anno 31., ad initium ejusdem mensis anno 42. æræ vulgaris undecim ipsi anni intercesserant, cum Petrus mense Julio Romam cogitans e Palæstina discessit, inito jam scilicet anno duodecimo post Christi necem, ejusque in Cœlum e terra migrationem. Neque enim necesse est completi fuerint anni omnino duodecim, antequam Apostoli in eas, quæ cuique obtigerant, provincias digrederentur, ut satisfaceret Christi præcepto, qui vetuerat eos intra duodecim annos, idest ante annum duodecimum initum, Hierosolymis discedere. Hanc vim esse istius præcepti existimat, hanc eadem interpretationem adhibendam censet Godefridus Henschenius, qui anno quadragesimo Romanam Petri profectionem affixit, cum in annum undetrigesimum, Christi ex hac vita discessum contulerit. Cæterum Auctor Vitæ S. Clementis, de quo §. 3. annos illos duodecim, intra quos non licebat Apostolis e Palæstina discedere, non a Christi morte, sed ab initio Dominicæ Prædicationis numerandos esse tradit; quæ annos illos computandi ratio si cui arrideat, huic licet, salvo Christi præcepto, Hierosolymitanum Petri discessum etiam ad superiores annos retrahere, nedum ad annum quadragesimum secundum revocare.

Tertium chronologicum characterisum, quo impressam esse oportet Romanam Petri profectionem, ejusmodi esse volo, ut hæc cohæreat cum sententia communi fere omnium antiquorum, qui Romanum Petri Pontificatum annis quinque ac viginti definiunt. Martyrium S. Petri Petavius in annum 67., Baronius in annum 69., alii in annos posteriores conjiciunt. Sed recentiores Chronologi & historici præclare doctæque animadverterunt Martyrium S. Petri rejici non posse infra quintum & sexagesimum annum æræ vulgaris, si ve quod antiquissimus idemque probatissimus Catalogus veterum Pontificum Romanorum martyrio Petri adscribat Nervam & Vestinum Consules, qui Consulatum hoc ipso anno 65. gesserunt; si ve quod Nero Imperator ab anno 65. usque ad postremum suæ vitæ annum Roma abfuerit, quo regrediens anno 68., cum a Senatu populoque Romano ad necem quæreretur, in semet carnificis officium occupavit eodem anno v. Idus Junii; ex quo fit, ut si Petrus & Paullus, quos 111. Kalendas Julias præclaram pro Christo mortem oppetiisse constans est, & communis veterum fere omnium, ac juniorum opinio, interfecti esse dicantur post annum 65. Nero eorum Martyrio Romæ interesse nequiverit, contra quam Acta utriusque Apostoli, & antiqui scriptores tradiderunt. Vide Exercitationem IV. Diatribæ Præliminaris Henschenianæ præfixæ Tom. 1. Aprilis. Im vero si Romanæ Petri Cathedræ annos ipsos viginti

Initium
Romane
Cathedræ,
unde sit
desumen-
dum.

viginti quinque attribui oportet, ne uno quidem detracto mense, exordium horum annorum desumi nequit ab die duodevigesimo Mensis Januarii, quo die Petrus sedem Pontificiam Romæ constituisse dicitur. Nam si hæc ratio Pontificalium annorum computandorum ineundasit, neque Baronius, qui Petri Pontificatum Romanum ab anno 45. ad annum 69., neque Henschenius, qui cum divisionem Apostolicam; & Petri e Palestina discessum in annum 40. conjecerit, necesse est rejiciat in annum proximum institutionem sedis Romanæ, si quidem hæc affigenda est ad diem duodevigesimam Januarii, Petro Pontifici Romano quinque & viginti solidos annos integrosque tribuerint; nam ab Januarii die duodevigesima anni sive 41., sive 45. ad diem undetrigesimam Junii anni sive 65., sive 69., anni non amplius viginti quatuor, menses quinque, dies undecim numerantur; cum Catalogi omnes librique Pontificales doceant, Petrum ecclesiæ Romanæ præfuisse annos ipsos viginti quinque, quibus alii unum mensem, & dies novem, alii duos menses & dies tres vel quatuor adjiciunt. Quare Conradus Janningus, qui Tom. 5. die 29. Junii Chronologiam Henschenianam diligenter explicat, illustratque, opportunè docet Pontificatum Romanum Petri non ab eo anno, quo sedem Pontificiam Romæ constituit, sed ab eo anno initium duxisse, quo sedem Antiochenam Evodio traditam reliquit: Profecto mox Antiochia Petro, postquam illic pro se constituerat Evodium Episcopum, recte numerari ceperunt anni sedis Romanæ, ad quam tendebat; sive vecta Romanam tetenderit Petrus, sive per viam aliis quoque nationibus Christum annuncians, eo primum pervenerit anno secundo Claudii, quadragesimo secundo Christi, quæ Eusebii, & Hieronymi doctrina est. Certe a dimissa sede Antiochena, & Apostolorum divisione ad annum Christi 65., Neronis 11. nondum finitum, quo martyrium subijisse sustinuit, fluxerunt anni 25. integri, quot huic attribuantur sedis Romanæ, post Eusebium ac Hieronymum, communi fere consensu ab omnibus. Hæc ad nostram chronologiam illustrandam & confirmandam referas velim. Confer igitur cum Henschenio abdicationem sedis Antiochenæ in annum quadragesimum æræ vulgaris; nihil enim vetat initium ejusdem revocare ad annum trigessimum tertium vel quartum; quam aut septem ipsos annos, aut fere septem, usque ad dimidium anni quadragesimi tenuerit. Itaque Petrus post dimissum Antiochenum Episcopatum, statim jus, ac dignitatem summi & œcumenici Pontificatus Romanam transtulit, urbiq; illi omnium gentium Domine sedem suam Pontificiam totius Christiani orbis principem addixit; proptereaque tum esse cœpit, dicique potuit Pontifex Romanus, quamvis, nisi post biennium, Romam non adierit. Nam etiam ecclesiæ Antiochenæ, ut Baronius ad an. Ch. 39. num. 16. doctè ac sapienter admonuit, absens fundavit, & antequam ad urbem illam se conferret, dictus est habitusque Episcopus Antiochenus: Sed & illud exaltius, inquit Baronius, perquiramus, quod maxime omnium ad hujus historie veritatem intelligendam conferre posse videtur: quidnam proprie sit, quod dicitur Petrus fundasse Antiochenam ecclesiā, in eaque annis septem sedisse. Errant mea sententia, qui existimant ad hoc opus fuisse, ut Petrus petierit Antiochiam, & ibi jugiter permanserit annis septem. Nam si præsentia Petri quamlibet ecclesiā primariam effecisset, tot essent numeranda sedes Patriarchales, quot a Petro fuerunt instituta eccle-

sia: fuisse namque earum inmensum plane numerum, nemo puto inficias ierit. Cum vero ex adverso sedes Alexandrina, in qua aliquando fuisse Petrum certa aliqua assertione demonstrari non potest, post Romanam sedem omnium maxima, ab eo fuerit instituta; plane perspicue intelligi posse videtur, non præsentiam Petri, sed ejus potissimum requisitam esse auctoritatem ad constituendam sedem aliquam Patriarchalem. . . . Sed accipiendum est, sic a Petro fundatam dici ecclesiā Antiochenam, quod scilicet illi a Petro præcipua dignitas sit collata, ut Orientalium Sedium maxima diceretur, & esset. . . . Quamobrem ut a Petro peculiariter dici possit, (quod tradunt omnes) fundatam esse ecclesiā Antiochenam; dicendum est, Petrum primo erexisse, seu instituisse sedem Patriarchalem Antiochenam: ad quod agendum (si velimus hoc dicere) nulla profecto incubuit necessitas, ut Petrus abierit Antiochiam; cum ubicumque ageret, id sua, qua pollebat, auctoritate præstare potuisset. Fac igitur Petrus dimiserit sedem Antiochenam mense Majo, anno quadragesimo; tum primatu œcumenico, quem a Christo acceperat, Romam translato, esse cœpit, haberique Pontifex Romanus, ex eoque tempore sui Pontificatus Romani annos numerare debuit; quamvis aliud ex alio Romanam professionem impedierit, atque in annum usque quadragesimum secundum distulerit. A mense autem Majo anni quadragesimi, cum Romani Pontificis nomen sumpsit, usque ad annum 65., diemque undetrigesimum Junii mensis, cum martyrio perfunctus est, anni omnino quinque & viginti numerantur, & præterea unum alterumve mensem, quem eidem Catalogi adscribunt. Itaque, ut quæ fuisse hæcenus dicta sunt, in pauca conferam: Si Petrus e Palestina discessit anno æræ vulgaris 42., eodemque anno, vel proximo ineunte, Romam pervenit; ejus tum discessus Hierosolymitanus, tum Romanus adventus, & congruit cum anno secundo Claudii, & annis fere duodecim a Passione vel Ascensione Dominica disjungitur, & optime cohæret cum sententia communi, quæ Romanæ Petri cathedræ quinque ipsos & viginti annos attribuit; id quod hoc loco demonstrandum erat. Quod si Petri vitam, post Christi obitum regressumque ad superiores, perducere velis usque ad annum trigessimum septimum, quæ fuit Hieronymi & aliorum sententia; Christi Passionem conferas, per melicet, cum Henschenio in annum 39. æræ vulgaris, ejusdemque ortum biennio anticipes oportet; vel Petri Martyrium cum Tillemontio rejicias in annum 66.; quo quidem anno potuit Nero esse in urbe die undetrigesima Junii, & Apostolorum Principes ab se capite damnatos, alterum in cruce suffigi, alterum gladio cædi jubere. Nam tradunt quidem Dio Cassius, & Joannes Xiphilinus Neronem C. Svetonio, & L. Telesino Coss., idest anno 66., Roma in Achajam profectum fuisse, unde in urbem regrediens anno 68., destitutus ab omnibus, & ad supplicium quælitus seipsum interemit v. Idus Junii; sed salva utriusque scriptoris auctoritate Neronis ex urbe in Achajam discessus ultra mensem Junium, atque adeo usque ad menses extremos anni 66. differri potest. Ita fit, ut, utramlibet sententiam sequaris, annos habeas fere septem ac triginta, quos Petro post Christi passionem vivo ac superstiti attribuas.

Cæterum quæ de anno primi in urbem adventus Petri differendo & conjectando scripti, ea cujusdam potius exercitationis, quam necessitatis causa, scripta esse existimes; quocumque enim anno Petrus

A dimissa sede Antiochena, Petrus esse cœpit Pontifex Romanus.

Qua ratione cum nostra sententia componi possint anni 37., quos Petrus vixisse dicitur post passionem Christi.

Petrus absens ecclesiā Romanam, ut etiam Antiochenam suam, dedit.

Auctor in
re chrono-
logica nul-
lius sen-
sentia ad-
stringi
vult:

Si qua ve-
ro epocha
sit defini-
da, Baro-
nium ma-
gis sequi,
quoad hic
fuit.

Romana
Petri co-
moratio,
usque ad
an. 49. quo
Claudius
Judæos &
Christia-
nos Roma
expulit.

Petrus Ro-
mam disces-
sit, Raven-
namque se-
gnavit:

Petrus Romam adierit, nihil mea interest; modo illud, quod volebam, probabile effecerim, Petrum ex itinere Romano Illyricum atque Dalmatiam, Evangelio ubique disseminando, peragrassse. Nec vero hisce meis chronologicis calculis de prima professione Romana S. Petri tantum tribuo, ut ad hanc normam & regulam ceterarum rerum atque itinerum Apostolicorum seriem exigendi vel cuiquam auctor esse, vel mihi necessitatem imponere voluerim. Non enim aut nostris aut alienis huiusmodi ratiociniis sic adstringi volumus; ut etiam, si qua illis consequentia sint, quæ non probemus, ea vel aliis suadere velimus, vel constantia causa defendere cogamur. Plerumque igitur, cum de anno, cui res quampiam ætatis Apostolicæ alliganda sit, est inter scriptores controversia, quam dirimere nihil ad nos attinet; neque nostram sententiam interponimus, & per nos licet, ut quam velit quisque, opinionem sequatur. Si quando vero instituti nostri ratio postulat, ut aliqua epocha nobis definienda & stabilienda sit, de qua Chronologi inter se discrepant, Chronologiæ Baronianæ vestigiis, quatenus licuerit, insistere conabimur.

Petrus igitur menses circiter septem in Asiaticis, Illyricis, & maritimis Italiæ civitatibus lustrandis, & circumferendo Evangelio absumperat, cum Romam pervenit anno secundo Claudii, æræ vulgaris quadragesimo secundo in exitum vergente, & anno proximo, xv. Kal. Februarias, in ea urbe omnium gentium ac terrarum Domina, futuraque totius Orbis Christiani principe, sedem Pontificiam constituit Claud. Imp. III. & L. Vitellio II. Cos. Godefridus Hepschenius, Petrum biennio apud Romanos commoratum esse existimat; cum enim Romanam Petri professionem Herodianis ejusdem vinculis anteposuerit, necesse habuit citius, quam oportuit, Petrum ex urbe Hierosolymas revocare, ubi eum Herodes Agrippa post cæsum Jacobum, in carcerem detrudi iussit. At nobis necesse non est in tantas angustias, uniusque biennii curriculum cogere Romanam Petri commemorationem, quam cum Baronio, Petavio, aliisque Scriptoribus producamus licet usque ad nonum Claudii annum; quod quidem tempus partim ad stabiliendam augendamque Romanam Ecclesiam, partim ad varias urbes Italiæ Apostolicis circuitibus peragrandas contulit. Erat igitur annus Claudii nonus, æræ vulgaris 49. cum Claudius edicto sanxit, ne manerent in urbe Judæi; quo Claudiano edicto, an etiam Christianis urbe interdictum fuerit, aliqui dubitant, sed plerique affirmant, & utrosque Roma pellendi eam causam fuisse ajunt; quod Christianos inter Judæosque de religione assidue fervebant, acerrimæque contentiones, quæ publicæ tranquillitati perturbationem afferre, atque ad seditionem ac tumultum spectare videbantur; suæque opinionis auctorem ac testem citant Svetonium lib. 5. *Claudius*, inquit, *Judæos, impulsore Chrestiano, assidue tumultuantes Roma expulit*. Quemadmodum igitur ob edictum Claudii. Aquila genere quidem Judæus, sed religione Christianus cum Priscilla uxore Roma Corinthum emigravit, ut docet S. Lucas Act. 18. ita eandem ob causam Petrus, cum aliis ex Judaica superstitione ad Christum conversis, ex urbe discessit. Illud extra controversiam est Petrum hoc eodem anno Hierosolymis præfuisse Concilio Apostolico, in quo decretum est Gentibus in Ecclesiæ sinum re-

ceptis nullam aut circumcisionis subeundæ, aut Mosaicæ legis observandæ necessitatem imponendam esse. Cæsar Cardinalis Baronius, ut initia Claudii Imperatoris ad annum 43. sic ejusdem contra Judæos edictum, & Concilium Hierosolymitanum ad 51. æræ vulgaris annum rejecit. Cum itaque dubitari nequeat, quin Petrus post fundatam Romanam Ecclesiam in Orientem redierit, eum eadem, qua in Italiam venerat, via in Palæstinam regressum fuisse arbitror, eademque redeundo peragrassse provincias Illyrici, quas Romam veniens obierat. Nam Roma profectus adiit Ravennam; unde paucis post diebus discessit, assumpto itineris Hierosolymitani comite Apollinari, quem haud multis annis ejus urbis Episcopum creaverat. Hujusce rei auctorem gravissimum habemus Hieronymum de Rubens, qui de Petri in Palæstinam reditu hæc scripsit in hist. Rav. *Octavus cum ab erecta Romana Cathedra de laboretur annus, Petrus ab edito Claudii Roma cum universis Judæis ejectus, Ravennam appulit; indeque in itineris comitem assumpto B. Apollinari, quem non pridem urbi illi primum Episcopum dederat, Hierosolymitanum iter aggressus est*. Idem confirmat Sigismundus Marchesius in historia urbis Forolivii pag. 64. ac testem citat Simeonem Metaphrastem, aliosque graves Auctores, quorum tamen neminem nominat. Erat ea tempestate portus Ravennæ celeberrimus, & plenissimus navium, in quo classem Ravennatem ad custodiam tutelamque superi maris Augustus excubare perpetuoque consistere iusserat; inde autem & navigia, & onerariæ, sive commercii, sive reipublicæ causa in Dalmatiam assidue comcebant. Quare cum Ravennæ tanta in Dalmatiam trajiciendi commoditas & copia suppeteret, & quæ illinc in Palæstinam erat via, tum expeditior esset ac tutior, quam maritimum iter, propter incertos navigationis eventus, multis impedimentis atque difficultatibus obnoxium, tum vero Apostolorum itineribus trita, populisque ad Christum recenter adjunctis admodum frequens, nihil causæ fuit, cur Petrus mallet perpetua navigatione multis obstaculis implicita ex Italia in Palæstinam transmittere, quam e portu Ravennæ solvere, seque haud faciliore, quam breviori trajectu in Dalmatiam transferre; quo cum appulisset, pedibus iter ingressus, regionem illam, cæterasque ex ordine Illyricas provincias impigre lustrans, & veteres Christianos revisit, & complures incolarum Christianis præceptis ac mysteriis imbutos ad Christi fidem traduxit. Et sane cum Palæstinam repeteret, Sirmium adiit, & cum ecclesiam Pannonicam ingenti Neophitorum numero auctam reperisset, in ea urbe Epænetum Episcopum creavit, ejusque Ecclesiæ Regimini præfecit. Id adeo intelligi licet e Commentario de SS. Apostolis Petro & Paulo, cujus mentionem iterum ac sæpius feci. Sed duo ille Auctor, locis ac temporibus longissime disjuncta, more suo conjunxit; nam & Sirmium Pannoniæ urbem in Hispaniam transtulit, & primum Petri ex urbe discessum a secundo non distinxit: *Cum Romæ non multo tempore permansisset Petrus, & multos sancta baptisate regenerasset, Ecclesiamque constituisset, eique Linum Episcopum præfecisset, Tarracinam proficiscitur. Ubi cum Epaphroditum Episcopum delegisset, Sirmium petiit urbem Hispania, ubi constituto Episcopo Epæneto, Carthaginem urbem Africa adiit &c.* Ex omnibus, quæ hic narrantur, nihil est, quod falsitatis arguere possis, præter mendum

Ravennæ
in Dalmatiam
trans-
jecit.

Pannoniæ
adiit, Ep-
anctum
ejus regio-
nis Episco-
pum con-
stituit.

Censura in
Auctorem
Commen-
tarii de SS.
Apostolis.

dam illud Geographicum, cui subest Sirmium civitas, inde usque a Pannonia in Hispaniam traducta; nec video, quid argumenti afferre queas, quo in dubium revoces itinera Apostolica ibidem descripta. Sed quæ de Lini Pontificia consecratione, ac de Petri ex Italia in Hispaniam, ac deinde in Africam transitu cum primo ejusdem Apostoli in urbem adventu, primoque ex urbe discessu conjuncta sunt, ea omnia ad secundam Petri Romanam profectionem, itemque ad alterum ejusdem ex urbe abitum discessumque revocari oportet, Nam eodem anno undequingagesimo, vel altero & quinquagesimo, ut Baronius censet, quo Petrus cum Judæis Roma pulsus ex Italia post Romanam Ecclesiam conditam discessit, interfuit ac præfuit Concilio Hierosolymitano, de quo supra dictum est. Nullum itaque tum illi tempus fuit ac spatium Hispaniam, Africam, adde etiam Britanniam peragrandi. Quare Auctor illius Commentarii quidquid peccavit, salva rerum veritate, perturbatione ordinis ac temporis peccavit. Cum ergo in iis tabulis ac monumentis, ex quibus suos Commentarios decerpit & concinnavit, reperisset Petrum aliquando & peragrasse Hispaniam, & Sirmii Epænetum præfuisse Episcopum, duo hæc, quæ nimium quantum locorum & temporum intervallo distant, per inscitiam, aut incogitantiam & loco & tempore copulavit; & cum Hispania antiquitus dicta sit Spania, vel etiam Pannonia, ut Stephanus apud Ortelium auctor est, Pannonia vero nostra interdum Spannonia; utriusque vocabuli ambigua significatio Commentarii Auctorem decepit, eique causam errandi præbuit, & Sirmii e Pannonia Illyrica in Hispaniam transferendi. Ad hunc Commentarii locum Hagiologi Antuerpienses tom. 5. die 29. Junii hanc notam apponunt: *Sirmium in Pannonia novimus, non item in Hispania; Tamajus tamen in suo Martyrologio Hispanico, die 15. Junii, ubi de S. Epæneto, illud se putat invenisse sub nomine Sexisfirmium, quod ad dictum diem erit examinandum.* Sed cui notæ non sunt nuge atque ineptiæ Pseudodextri, aliorumque historicorum, qui ex eadem falsorum codicum officina prodierunt, huic Tamajus verba dedit, istaque & alia id genus commenta protruserit. De Pannonico Episcopatu S. Epæneti iterum cap. 2. §. 2. Ergo Petrus relicta Pannonia, Mæsiam, Thraciamque lustravit; tum in Asiam trajecit, & ex aliis in alias provincias excurrens, Hierosolymam pervenit, qua in urbe Concilio Hierosolymitano præfuit, & primus sententiam dixit de Gentibus necessitate Circumcisionis, & jugo Mosaicæ legis eximendis, cui omnes ad unum assensus fuisse declarat S. Lucas, qui deinceps in Actis Apostolorum nullam Petri mentionem fecit; nec vero quisquam est auctor satis idoneus, ex quo rerum a Petro per annos fere quinque gestarum usque ad interitum Claudii, ejusque itinerum Apostolicorum series certo cognosci possit.

Anno æræ Christianæ 54. III Id. Octobr. Claudius diem suum obiit, ejusque morte abrogatum est edictum, quo Judæos Urbis aditu prohibuerat. Baronius obitum Claudii in annum 56. conjecit. Domitius Nero eodem anno imperare cepit; qui quamdiu Senecæ præceptoris monitis obtemperavit, optimus Princeps habitus est; illo sublato in omnia probra ac dedecora ruit. Atque initio tantum abfuit, ut Christianis quidquam molestiæ faceretur, ut eorum etiam patro-

Illyricum Sacrum.

cinium susciperet. Eusebius enim lib. 2. cap. 12. docet *Neronem circa initia imperii clementius se gessisse, & defensionem pro fide nostra benigne suscepisse.* Itaque & Claudiani interdicti abrogatio, & Neronis propensa erga Christianos voluntas Petrum Romam excivit, ut Romanos, quos Christo genuerat, & Ecclesiam suam longo intervallo reviseret. Quamvis enim edictum Claudii Judæos pariter Christianosque intra urbem manere vetaret, multos tamen ex utraque gente, clam occulteque Romæ substituisse, & abditis in locis suos conventus agere, rebusque divinis operam dare solitos fuisse existimo, præsertim cives Romanos ad Christum conversos, qui externo habitu oris vultusque Romani, religionem obtegere, tutiusque inter populares suos versari poterant, & Claudiano edicto fortassis exempti erant, quod iis tantum jus domicilii Romani ademptum esset, qui erant genere Judæi, seu patrios ritus retinerent, seu Christiana sacra suscepissent. Nec vero dubium est, quin Petrus ex urbe discedens Romanis Neophitis & Christianæ institutionis capita scripto tradita reliquerit, & viros industrios atque gnavos præfecerit, qui, se absente, Ecclesiam Romanam administrarent. Romæ adeundæ potestas Christianis promiscue omnibus facta non Petrum modo, sed multos e discipulis sive Christi, sive Apostolorum in urbem evocavit; qui Apostolorum Principi ad Ecclesiam illam omnium matrem ac magistram stabiliendam & amplificandam certatim sua studia, suamque operam detulerunt, præsertim cum non ignorarent in urbe tam ampla magnum esse campum, & ad Evangelium disseminandum colendumque industriam requiri multorum. Id adeo intelligi potest ex epistola S. Pauli ad Romanos anno fere secundo Neronis scripta, in qua sane multos viros Apostolicos nominatim salutare iussit, qui tum Romæ rei Christianæ causa versabantur.

Sub initium imperii Neroniani Petrum Romam venisse auctor est Lactantius de Mort. Pers. cap. 2. *Cumque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit.* Neque illos audiendos censeo, qui hoc loco Lactantii abutuntur, ut ostendant Petrum non antea Romam adiisse, quam Nero imperium susciperet; nec verentur ex annis viginti quinque Romanæ Petri Cathedræ decem ipsos annos, aut plures etiam detrahere, contra quam Veteres omnes & sentiunt & docent. Non enim si Lactantius affirmat Petrum Nerone jam imperante Romam venisse, continuo negat umquam eum Romæ fuisse, antequam Nero imperare occæpit, id quod præclare annotavit Conradus Janningus Tom. 5. Junii die 28. *Neque obest nobis præcitatus Lactantii textus: cumque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit; illo enim stante, potest etiam citius, & plusquam semel eo venisse.* De primo Petri Romano adventu scribere necesse non habuit Lactantius; non id ille agebat, neque in eo tunc laborabat, ut historiam Apostolicam conficeret, omniaque Petri acta & itinera persequeretur; hoc unum illi propositum erat, ut exitus exitiales, mortesque acerbissimas & horribiles eorum describeret, qui se implos adversus Deum, crudeles in Christianos præbuerunt, & quibus penis in eos celestis judicis severitas vindicaverit, exponeret. Id clare & perspicue declarat titulus ipse, si verus est, Lactantiano opusculo præfixus: *De Mortibus persecutorum.* Ex Lactantio igitur non quod illi volunt, qui Romanum Petri Pontificatum longe

Sublato
Claudio
edicto Pe-
trus Ro-
mam re-
diit.

Secundus
Petri in
urbem ad-
ventus.

Hispania
dicta Span-
nia inter-
dum &
Pannonia.

Claudii in-
teritus &
Neronis
initium.

X

pau-

Petrus Ro-
mæ Lino
consecrat,
adjuvanteq;
regimini
Episcopa-
lis sibi ad-
fiscit.

Linus Vi-
carius Pe-
tri.

deinde
post mar-
tyrium S.
Petrus ve-
rus Pon-
tifex.

paucioribus definiunt annis, quam ab antiquis communi consensione traditum est; sed quod nos volumus efficitur & cogitur, Petrum scilicet e Palæstina iterum Romam venisse anno primo vel secundo Imperii Neroniani, qui est vulgaris æræ annus quintus vel sextus, Baronio octavus supra quinquagesimum. Hunc Petri in urbem adventum secundum confirmat Episcopalis consecratio Lini, quem Petrus anno 56. Romæ cum esset, muneris sui Vicarium, & Pontificiæ administrationis adiutorem sibi constituit. Extat apud Hagio-logos Antuerpienses Tomo primo Aprilis præpositus catalogus veterum Romanorum Pontificum usque ad Liberium perductus, sæculo quarto consecutus, quem tanti fecit Godefridus Henschenius, ut cæteris omnibus huiusmodi catalogis Pontificiis præferendum esse censuerit. In eo autem initia Pontificatus S. Lini referuntur ad Consulatum Saturnini & Scipionis, qui congruit cum anno æræ vulgaris 56. nec dissentiant reliqui Pontificales libri, qui Pontificatum Lini ab iisdem Consulibus itidem producant usque ad Consulatum L. Fonteii Capitonis, & C. Julii Rufi, idest annum æræ vulgaris 67. Cum autem post annum 56. Petrus novem ipsos annos sedem Romanam tenuerit, vitamque ad annum usque 65. juxta Chronologicas Henschenii rationes protraxerit; primordia Pontificatus S. Lini in hisce catalogis repetantur necesse est, non a martyrio S. Petri, cujus in locum successit, sed ab eo anno, quo Episcopus consecratus ad Ecclesiam regendam B. Petro suam operam vicariam navare, & Episcopi adjutoris munere fungi cepit. Itaque annos illos circiter duodecim, quos Lino Pontifici adscribunt, bifariam dividas oportet, ac novem fere annos Lino Petri Vicario, reliquos autem Lino Petri successoris, supremoque Ecclesiæ Pontifici attribuas. Auctor Commentarii De SS. Petro & Paulo, quamvis a primo Petri in urbem adventu secundum non distinguat, tamen *Linum Episcopum* a B. Petro, antequam is ex urbe discederet, *ordinatum* tradit, ut scilicet sui absentis & locum teneret, & vice fungeretur. Catalogi autem Pontificales tempus designant Episcopatus, huiusque muneris vicarii a Lino suscepti, cum ejus Pontificatus exordium Q. Volusio Saturnino, & P. Cornelio Scipioni Coss. idest anno æræ vulgaris 56. subjiciunt, qui cum secundo Petri Romano adventu cohæret. Quæ in hanc sententiam docte breviterque scripsit Henschenius Tom. 1. Apr. Diatr. Prælim. Exercit. 4. huc transferendum censo: *Indicati Consules fuerunt Q. Volusius Saturninus, & P. Cornelius Scipio, qui eam dignitatem gesserunt anno æræ vulgaris quinquagesimo sexto, quando circa 13. Maii a B. Petro consecratus est Episcopus, sive (ut posterius appellarunt) Chorepiscopus constitutus, sub ejus auctoritate ministerium Episcopale Romæ exhibuit, annos omnino novem usque ad annum 65. quando Nerva & Vestinus Consulibus S. Petrus martyrium passus est 29. Junii. Quo mortuo S. Linus, verus Pontifex, præfuit Ecclesiæ annis duobus, mensibus duobus, diebus sex & viginti; tandem martyr obiit 23. Septembris anni 67. quo Consulatum gerebant ante memorati L. Fonteius Capito, & C. Julius Rufus, & erat annus Imperii Neronis XIII. qui proximo anno die 9. Junii, cum ad supplicium quæreretur, Roma fugiens seipsum interemit.*

Petrus igitur, cum anno æræ vulgaris 56. Lino in ordinem Episcopalem cooptato Ecclesiæ Romanæ procuracionem demandavit, ne quid detrimenti res Christiana per suam absentiam

caperet, eo tempore Romæ fuerit oportet, non aliunde illuc profectus, nisi ex partibus Orientis, quo abhinc annis fere septem se retulerat, ut supra dictum est. Utrum Petrus ex Oriente in Italiam Romamque iterum veniens, eandem relegerit viam, quam antea in primo suo adventu regressuque Romano tenuerat, an vero aliam inierit, dubitare equidem possum, alterutrum affirmare aut negare non ausim, cum nullæ in alterutram partem rationes sive conjecturæ suppetant. Illud certum habere licet, postquam Petrus secundo Romam venit, nullam ei facultatem in posterum fuisse Illyricas provincias revisendi, si quidem habenda est ratio itinerum, quæ deinceps facere cepit in regiones longissime ab Illyrico disjunctas, ut in eo, quem sapius dixi, Commentario scriptum est. Nam re Christiana Romæ satis aucta stabilitaque, & Lino Ecclesiæ Romanæ administratione tradita, Italiam omnem, Hispaniam, Britanniam, Africam, Ægyptum peragravit. Postmodum, inquit Henschenius ibidem, cum S. Petrus videret Romæ Ecclesiam recte constitutam, velletque cum majori libertate alias quoque regiones fidei lumine illustrare, S. Linum, quem a morte successorem habuit, constituit sibi Vicarium sive Chorepiscopum. Auctor vero Commentarii regiones, quas Petrus adiit, quamvis non eo, quo fortassis oportebat, ordine sive Geographico sive Chronologico nominatim perceret: Cum Romæ non multo tempore permansisset Petrus, & multos sancto baptismo regenerasset, Ecclesiamque constitueret, eique Linum Episcopum præficeret, Tarracinam delegisset, ubi cum Epaphroditum Episcopum delegisset, Sirmium petiit urbem Hispaniæ, ubi constituto Epeneto Episcopo, Carthaginem urbem Africae adiit, cui cum Crescentem Episcopum præficeret, in Ægyptum venit; cumque Thebis cognomento Heptapylis Rufum, Alexandria vero Marcum Evangelistam iis, quos Christi discipulos effecerat, reliquisset, revertitur Hierosolymam, adfuturus in transitu Dei Genetricis Mariæ, quem per revelationem didicerat. Deinde in Ægyptum reversus per Africam iterum Romam venit: deinceps Mediolanum, Photicam (idest Lucam) mediterraneas urbes, in quibus cum Episcopos & Presbyteros constitueret, Britanniam adiit, ubi diu moratus, cum innumeras gentes ad Christi fidem attraxisset, Angelica visione est admonitus, quæ talia illi dixit: *Petre tempus tuæ resolutionis instat, tibi que Romam redeundum est, ubi cum Crucis mortem sustinueris, justitiæ coronam recipies.* Hic more suo itinera Petri omnia simul congerit, nullo primi & alterius Romani adventus habito discrimine.

Annus erat vulgaris æræ 64. cum Nero omnium primus universali Ecclesiæ bellum indixit. Nam C. Lecanio, & M. Licinio Coss. idest eo anno, quem diximus, magnam urbis partem, subjectis ignibus, absumpsit, & ejus incendii culpam penamque in Christianos transtulit. Ideo comprehensi plerique, & horrendis affecti suppliciis, adeo ut nonnullis scabo, adipe, ac pice obliti, facum instar, in usum nocturni luminis arserint. Urbs Roma Consulibus C. Lecanio, & M. Licinio incensa, ut scripsit Tacitus Annal. lib. 15. ac videbatur Nero condenda urbis novæ, & cognomento suo appellanda gloriam querere, & sic justum incendium credebatur. Ergo abolendo rumori subdidit viros, & quæsitissimis penis affecit, quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat. Pereuntibus addita ludibria, ut fe-

An Petrus
Romam
rediens,
Illyricum
attigerit.

Petri post
secundum
in urbem
adventum
itinera.

Initium
persecu-
tionis
Neroniæ
æz.

tarum tergis contesti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi in usum nocturni luminis urerentur.

Tertius
Petri in
urbem ad-
ventus.

Eodem anno 64. Petrum & Paullum ex diversis Orbis partibus Corinthum convenisse, inde Romam simul profectos, ut Ecclesiae Romanae ob Neronianam persecutionem laboranti opem ferrent, (qui fuit tertius Petri in urbem adventus) auctor est apud Eusebium lib. 2. cap. 25. S. Dionysius Corinthiorum Episcopus, in sua ad Romanos epistola: *Ambo enim illi in urbem nostram Corinthum ingressi, sparso Evangelica doctrina semine nos instituerunt, & in Italiam simul profecti, cum vos similiter instituissent, eodem tempore martyrium pertulerunt.* Utrumque Nero, odio rabieque incensus ex interitu Simonis Magi, quem a Demonibus in aera subvectum, suis illi apud Deum precibus, ac virtute divina prostraverant, in carcerem detrudi iussit mense Octobri; nam in vinculis & custodia novem ipsos menses fuisse detentos tradunt Beda & Ussardus; anno autem proximo, ejusdem iussu capitis damnati sunt, & 3. Kal. Julias anno aerae vulgaris 65. Neronis undecimo in exitum vergente, ut supra demonstratum est, Petrus inversis vestigiis Cruci suffixus, & Paullus gladio truncatus est. At Baronius utriusque martyrium in annum 69. Petavius in an. 67. Tillemontius in an. 66. conjiciunt.

Martyrio
S. Petri
& Paulli.

Cum igitur, ter universe, & semel atque iterum ex Oriente veniens Romam Petrus adierit, difficile creditur est, cum neque in accessu, neque in regressu regiones saltem aliquas Illyrici Romam cuncti minime devias, umquam attigisse; & qui Asiam, Egyptum, Africam, Italiam, Hispaniam, ipsamque Europaeorum regionum extremam Britanniam Evangelii luce collustravit, non est sane verisimile Illyrios his nationibus interjectos ab eo sic praeteritos, & nullo loco habitos fuisse, ut suam illis praesentiam operamque Apostolicam omnino denegaverit. In vita S. Clementis, de qua postea, provinciis Europae, atque Africae, quas Clemens cum Petro Magistro suo Evangelii causa peragravit, diserte additum est *Illyricum*, & nominatim *Dalmatia, Pannonia & Mesia*. Caeterum Petrus, ut numquam Illyricum per se adierit, e suis certe discipulis illuc misit, qui gentes illas Christianis mysteriis ac praecipis imbueret; inter quos praecipue annumerandus est S. Dominus, qui Petri jussu missusque Ecclesiam Salonitanam fundavit, ejusque urbis primus Episcopus sedem Pontificiam ibidem constituit. Jure igitur meritoque Ecclesiae Illyricae & Dalmaticae, quamvis quod aliis populis divinitus obtigit, illi concessum non fuisset, ut Petri praesentia frueretur, eumque divinae legis praecpta promulgantem audiret; licet tamen origines suas referre ad Principem Apostolorum, eoque veluti parente & conditore gloriari, a quo scilicet Christianae religionis magistros & praecones accepit.

Dominus
a Petro in
Dalmatiam
missus.

§. I I.

An D. Paullus in Illyrico Christi Evangelium divulgaverit.

D. Paullus in suis ad Romanos literis testatur se ab Hierosolyma usque ad Illyricum longe lateque Evangelium circumtulisse; *Illyricum Sacrum.*

ita ut inquit in ep. ad Rom. cap. 15. *ab Hierosalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi.* Existit autem hoc loco quaestio subdificilis, excluderintne Illyricum Paullus, an incluserit regionibus illis, quibus illatum ab se Christi Evangelium fuisse affirmat; nam praepositio localis *usque* vi sua & notione locum illum, cui praepositur, alias excipit, alias complectitur. Prioris significationis exempla passim occurrunt apud scriptores Latinos; neque alterius pauca suppetunt; hujus unum alterumve proferam. Terentius Adelph. 1v. 5. *Miletum usque.* Tullius, *ut usque Romam significationes vocesque referantur*, ad Q. Fratr. lib. 1. *Principes ad me Ephesum usque venerunt*, Ad Attic. lib. vi. *Quinctus usque Putcolos venit*, ad eundem lib. xv. quibus in locis nemo non videt urbem ipsam comprehendi, ad quam usque ventum esse dicitur. Ego vero existimo praepositionem *usque*, quam Paullus adhibuit, ut declararet, quatenus Evangelium ad eam diem protulisset, in eam sententiam accipi oportere, ut non excludat, sed includat Illyricos. Duos ibidem Paullus Evangelicae suae praedicationis terminos statuit, *Hierosolymam & Illyricum*; igitur aut utrumque, aut neutrum Apostolicis ejusdem peregrinationibus eximas oportet. Neminem autem fore arbitror, qui neget Paullum Hierosolymis Evangelio aliquam operam dedisse, quam in urbem venit primum anno tertio; iterum decimo quarto post suam ad Christum conversionem, & aliis etiam temporibus illuc addit; nisi vero existimes os illi obstructum fuisse, ne Hierosolymis de Christiana religione disserteret, contra quam in Actis Apostolorum cap. 9. diserte traditum est: *Et erat cum illis intrans & exiens in Hierosalem, & fiducialiter agens in nomine Domini. Loquebatur quoque Gentibus, & disputabat cum Graecis.* Si autem Paullus ab sua praedicatione non secrevit Hierosolymam, ergo neque Illyricum seclusit; nam duae illae praepositiones *ab* & *usque*, cum progressionem ex uno in alterum locum significant, eandem vim habeant, alias includendi, alias excludendi utrumque terminum, ex quo, & ad quem est progressio; non est autem consentaneum aliam uni, aliam alteri interpretationem adhibere; cum par sit existimari Paullum utrique praepositioni locali eandem significationem subjecisse. Itaque cum Paullus scripsit se *usque ad Illyricum replevisse Evangelium Christi*, significare voluit, non quidem se citra Illyricum suas Apostolicas expeditiones continuasse, sed non dum ultra Illyricum eas protulisse, cum suam ad Romanos Epistolam scribebat. Et sane Paullus, antequam litteras illas ad Romanos daret, eum semel atque iterum Macedoniam & Graeciam peragraverit, in iisque regionibus Illyrico finitimis duos fere annos substitit, non est credibile Illyricarum gentium usque adeo immemorem fuisse, ut eas adeundi Christique doctrina imbuendi nulla illum per id temporis cupiditas incescerit. Inerat illi infinita quaedam cupiditas Evangelii toto terrarum orbe circumferendi. Potestas evangelizandi eidem divinitus tradita, in Apostolica Provinciarum divisione, adeo nullis regionibus circumscripta fuerat, ut illi non secus ac Petro, gentium omnium salus & conversio demandata fuerit. Erat illi pene in conspectu Illyricum, regio amplissima, ingens plane campus & immensus, in quo ardens illud, quo flagrabat, religionis propaganda studium

Propositionis usque
ambigua
significatio;

Eam Paulus in ep. ad Rom. sic adhibuit, ut intra terminos suae praedicationis Illyricum includeret.

Cum in Graecia & Macedonia Paulus versaretur, vix dubitari potest quin proximae Illyricae regiones adierit.

dium excurrere, impendique in earum gentium salutem posset. Quisnam igitur causæ excogitari potest, quæ illi omnem ad Illyrios aditum intercluserit, & tam præclaram rei Christianæ amplificandæ occasionem ac facultatem, e propinquo oblatam, interverterit? An industriæ suæ potestatiq; Apostolicæ, quam nullis terminis definitam esse voluerunt Apostoli, limites aliquos ille circumdederit; cuius animo angustus videbatur orbis terrarum? & cum menses circiter duos ac viginti versatus fuerit in Græcia ac Macedonia, nihilne interea temporis habuit, quo ad Illyrios per intervalla excurrere, & ultro citroque commutare posset? nullumne mensem, nullam hebdomadam ab Christiana institutione Græcorum ac Macedonum vacuum, quam ad finitimos Illyrios Evangelicis præceptis erudiendos conferret? At vero, inquit, apud S. Lucam, qui Apostolicam historiam usque ad Romanum Pauli in vinculis adventum perduxit, & utramque Pauli sive Græcam, sive Macedonicam peragrationem accurate descripsit, littera nulla invenitur, ex qua vel intelligi, vel conjici possit Paulum eo tempore, quo apud Græcos vel Macedones rei Christianæ operam dabat, ad Illyrios digressum fuisse. Verum, ut præclare animadvertit Tillemontius, ex iis, quæ Paulus, cæterique Apostoli gessere, vel paucissima in suos Commentarios Lucas retulit. Multa sane Paulus de se ipso, de laboribus ac periculis, de vinculis ac verberibus, quæ Evangelii causa sustinuit, in secunda ad Corinthios Epistola commemorat, asserens se *in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter versatum fuisse: a Judæis quinquies quadragenas una minus accepisse, per virgis casum esse, semel lapidatum esse, per naufragium fecisse &c.* & alia hujusmodi, ex quibus pleraque Lucas prætermisit, quamvis in eos annos inciderint, quorum historiam Apostolicam scripsit. Joannes Chrysostomus, itemque Theodoretus, cum locum illum Paulinæ ad Romanos epistolæ, quem supra laudavi, explanant, Pontum & Thraciam, Cappadociam, Armeniam, Persidem, aliasque barbaras nationes a S. Luca silentio præteritas nominatim enumerant, quibus Paulus Evangelium attulit. Lucas igitur, ut non omnia Pauli itinera persequitur, sic ejusdem Apostoli e Macedonia vel Græcia ad Illyrios digressionem omittere potuit.

Post scriptam ad Romanos epistolam, ad Illyrios se conferre potuit.

Verum enim vero sic Paulus numquam adierit Illyricum ante scriptam ad Romanos epistolam, & ab sua predicatione Illyricum secluserit, cum dixit se ab *Hierusalem usque ad Illyricum* Evangelium Christi protulisse. At postquam eas litteras ad Romanos dedit, certe Illyrios adeundi non defuit Paulo neque tempus, neque facultas, neque voluntas. Conveniat inter omnes necesse est, eam epistolam scriptam fuisse post interitum Claudii, Nerone jam imperante, nam in ea Paulus salutari jubet Aquilam & Priscillam, quos Claudianum edictum Roma expulerat, mors vero Claudii, quæ incidit in an. æræ vulg. 54. ejusque edicti abrogatio in urbem revocaverat. Hujus epistolæ descriptionem Baronius in annum duodexagesimum, alii in annos superiores conferunt; minus apto Honschenius datam fuisse ait anno tertio & quinquagesimo, cum nondum Claudius Imperio ac vita decesserat. Si Paulum Hierosolymæ in vincula conjectum esse cum Petavio,

& recentioribus Chronologis existimes anno æræ vulgaris 55. hoc eodem anno hanc epistolam scriptam esse arbitror, ante quam Paulus e Græcia in Palestinam reverteretur, appetente festo ac solempni die Pentecostes, cum nondum Petrus post Claudii interitum Romam iterum venisset; nam obvios Christianorum cætus interfrendi, Ecclesiasque intermediis lustrandi necessitas itineris Romani celeritatem retardabat; quare plerique discipulorum, cum antegressi, jampridem Romam pervenerant, quorum Paulus in his litteris mentionem fecit. Petrum autem tum Roma abfuisse illum argumento est, quod Paulus ad Romanos scribens neque meminit Petri, neque ab se illum salutari jubet. Corinthi scriptam esse illud potissimum indicio est, quod in extrema epistola Romanis salutem impertit nomine Caji, cujus hospitio utebatur: *Salutat vos Cajus hospes.* Cajum autem patriam & domo Corinthium fuisse declarant verba illa primæ ad Corinthios cap. 1. *Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum & Cajum.* Illud etiam fere ipse omnes constare video, has litteras Corintho ad Romanos missas esse, postquam iterum in Græciam rediit, & secundo Corinthios invisit; ac presens in ea regione commoratus est, ut docet Lucas cap. 20. Si autem Paulus nondum regiones Illyricas attigerat, cum ad Romanos scripsit, nulla sane illi opportunitas fuit adeundi Illyrios, ante quam in vinculis Romam duceretur, & biennii custodia exemptus Roma discederet. Nam Corintho per Macedoniam reversus est in Asiam, unde in Palestinam se contulit, & cum dies solempnis Pentecostes immineret, Hierosolymam pervenit; qua in urbe captus a Judæis ac Romano Præfidi primum Felici, deinde Porcio Festo traditus est. D. Hieronymus docet Paulum in vincula conjectum fuisse anno post Christi mortem quinto ac vigesimo, qui fuit æræ vulgaris 55. si quidem mors Christi in alterum & trigessimum annum conferenda est. Ad Casarem cum appellasset, vinculus Romam mittitur, quo pervenit anno proximo, vere jam adulto. Biennio Romanæ custodiæ expleto, cum suam Neroni causam probasset, ex urbe anno 58. liber dimissus, si ve ut vult Baronius anno 61. annos præterevixit septem vel octo.

Paulus Hierosolymæ captus an. 55. & Romam ductus eo pervenit an. 56.

in vinculis dimissus an. 58.

Itaque sui muneris atque instituti memos ad Gentium conversionem se retulit, repetitque cursum intermissum Apostolicorum itinerum ac laborum, quem ad extremum usque diem tenuisse certius est, quam ut in dubium revocari possit. Quare ante annum 58. quo custodia & commoratione Romana perfunctus est, fac nullum Illyrici obitandi spatium habuerit, exinde vero quoniam profectus sit, quid rerum gesserit, quas regiones peragraverit, Lucas non docuit, qui suos de Actis Apostolorum commentarios ultra Pauli vincula non deduxit. Auctor Commentarii de SS. Apostolis, qui Metaphrastæ vulgo attribui solet, tradit Paulum, post biennium Romæ in vinculis exactum, Evangelio lustrasse *Hispaniam, Galliam, Italiam.* Hispaniensis Paulinæ profectionis auctores habemus præclaros in primis ac nobiles, Athanasium, Cyrillum Hierosolymitanum, Epiphaniam, Chrysostomum, Theodoretum, Hieronymum, Gregorium Magnum, & alios plures; et si non desint, qui contra sentiant. Nec dubito, quin perfunctus expeditione Hispaniensi in Asiam atque

Pauli post Romanam custodiam Apostolis ex peragratione.

In Asiam
rediit.

Paullo
vinculis
emisso ne-
que tem-
pus neque
facultas
defuit Il-
lyrici o-
beundi.

atque Orientem redierit; id enim sibi delibera-
tum fuisse ex Romanis vinculis ad Philemonem
Colossis degentem scripserat: *Para, inquit, mihi
hospitium, nam spero per orationes vestras donari
me vobis*; quamvis quem in Asiam reditum de-
creverat, iter Hispaniense retardaverit, atque in
aliud tempus distulerit. Si ergo Paullus ante Ro-
mana vincula Illyricum non adiit, at certe nihil
causæ excogitari potest, cur postea non adierit.
Ab ejus ex urbe & custodia Romana discessu us-
que ad martyrium anni omnino septem, vel octo
intercedunt; solutus enim vinculis Roma emigra-
vit anno 58. vel 61. & vitam exinde usque ad
sexagesimum quintum vel 69. ætæ vulgaris per-
duxit; quo temporis spatio non Hispaniam mo-
do, & Galliam, & Italiam, & Asiam, & Illyri-
cum, sed alias quoque regiones immenso licet lo-
corum intervallo disjunctas, Evangelium ubique
disseminando, percurrere potuit: nam, ut egre-
gie monet Baronius, *non solum ad Hispanias pe-
ragrandas, sed universum plane orbem Romanum,
ac barbarorum externas gentes adcurandas, octo anni
fuerunt illi satis*. Satis vero? immo plusquam satis,
Paullo præsertim, qui pro eo, quo æstuabat, E-
vangeliū ubique propagandi studio, universum
terrarum orbem immensa quadam animi magni-
tudine complexus, ubi temporis angustię suis con-
siliis ac desiderijs obstarent, subsidio sibi celeri-
tatem atque industriam comparabat; cumque di-
vinitus cognovisset vitæ spatia ad paucos annos
sibi prorogatum iri, solertia ac festinatione in-
credibili utendum sibi censebat, ut *per eum præ-
dicatio implectetur*, quemadmodum ipsemet 2. ad
Timotheum e primis vinculis scripsit, quodque
animo moliebatur, ut re ipsa efficeret, vitæque
brevitatem rerum gestarum numero ac magnitu-
dine compensaret. Quanta enim illi opus fuisse
censes in agendo, ac terras omnes obeundo ce-
leritate, qui cum Gentium omnium curam sibi
divinitus creditam intelligeret, suis itineribus ac
laboribus non alios propemodum, nisi quibus So-
lis cursus circumscribitur, terminos mente &
cogitatione præfixerat. Præclare in hanc senten-
tiam Joannes Chrysostomus homil. 73. ad Pop.
*Quantum Sol terræ percurrit proprios emittens ra-
dios, tantam & hic beatus sollicitudinem & curam
habuit ecclesiarum omnium, quæ erant per totum
orbem terrarum; vidisti latitudinem animæ, vidi-
sti mentis magnitudinem*. Paullus igitur, quamquam
post biennium Romanæ custodiæ vitam suam non
ultra septimum annum prorogaverit, nullis ta-
men temporum angustijs excludi, nulla regio-
num, quas deinde lustravit, multitudine & lon-
ginitate prohiberi potuit, quo minus partem
aliquam suæ curæ & peregrinationis Apostolicæ Il-
lyriis etiam impertiret.

Auctores
gravissimi
Illyricum
a Paullo
Evangelii
ca prædi-
catione
excultum
affirmant.

Sed quid opus est uti ratiocinationibus, &
conjecturis non necessariis in re minime dubia,
quam certam & exploratam haberi jubet aucto-
ritas gravissima & maxima scriptorum veterum ac
nobilium, qui Paullum, sive ante, sive post Ro-
mana vincula, aliquando certe, apud Illyrios di-
versatum esse, iisque gentibus ad virtutem ac pie-
tatem excolendis operam impendisse affirmant.
Hujusce rei testem ante omnes proferam Hiero-
nymum ecclesiæ Doctorem maximum, qui unus
nobis instar omnium est, præsertim in rebus Il-
lyricis. Quis enim huic non assenserit? primum
rerum ecclesiasticarum auctori perantiquo, ac re-
ligiosissimo, deinde Dalmatæ, deinde, quod ca-
put est, Hieronymo? Is igitur in epist. 148.
ad Marcellam, respondens ad 5. quæstionem, as-
serit *Illyricum Sacrum*.

serit Divinam naturam, Deique Verbum locis
neque dividi, neque circumscribi, & Apostolis,
ubique gentium essent, præsto semper fuisse;
tum hæc subdit: *Versabatur cum Thoma in In-
dia, cum Petro Romæ, cum Paullo in Illyrico*.
Gregorius Nyssenus Stephani martyrio attribuen-
dam putat & Pauli ad Christum conversionem,
& Apostolicam ejusdem prædicationem toto pro-
pemodum terrarum orbe diffusam, quam cum
ad alias gentes, tum nominatim ad Illyrios di-
manasse testatur in Orat. de S. Steph. Protom.
*Ita magnum illud ecclesiæ instrumentum Paullus ira-
minisque a Diabolo armatus adversus ipsum arma-
torem tela vertit, ex omni eum exterminans or-
be terrarum, ut nullum relinqueret locum fidei
Christianæ inaccessum; hinc Egyptii, Syri, Par-
thi, & Mesopotamitæ, Itali & Galli, Illyrii &
Macedones Christum agnoscunt, & omnes undique
gentes sermo percurrens ad fidem adducit. Vides
Stephani athleticam scientiam? &c.* Sed multo la-
tius Pauli labores atque itinera per omnes regio-
nes Illyricas extendit Asterius vetus idem, bo-
nusque in primis auctor tom. 5. Bibl. PP. hom. 8.
in Principes Apostol. *Paullus totum Illyricum per-
currens, ac ubique spargens scintillas fidei, quas
auspex Spiritus excitabat, vivasque semper serva-
bat*. Idem confirmat Petrus Damianus in Serm.
de SS. Apost. *Aspice Paullum totum peragrante
Illyricum, suscitante mortuos, subvertente tem-
pla Idolorum*. Ex utriusque scriptoris loco vide-
tur colligi posse nullam Illyrici regionem fuisse,
quam Paullus per se ipse non lustraverit, & in
qua doctrinæ Apostolicæ, suæque sanctitatis ac
virtutis impressa vestigia non reliquerit. Joannes
VIII. in suis ad Petrum Comitem litteris, qui-
bus eum hortatur, ut Michaelem Regem Bulga-
rorum ad pristinum erga Romanam ecclesiam ob-
sequium revocet, perspicue docet epist. 76. in
Bulgariam, idest Mæsiam inferiorem, Illyrici pro-
vinciam, Evangelium a Paullo illatum fuisse, &
Paullinæ ad Romanos epistolæ locum sæpius lau-
datum sic interpretatur, ut Illyricum intra illas
regiones concludat, quas Paullus evangelica præ-
dicatione peragravit: *sicque sanctam Romanam ec-
clesiam in hac fide fundatam proprio sanguine, cum
Paullo, qui ab Hierusalem usque ad Illyricum, re-
gionem scilicet, in qua nunc vos habitatis, Evan-
gelio replevit, Domino Deo consecravit, & dedi-
cavit*. Cave autem suspiceris Hieronymum, A-
sterium, & alios, cum docent Paullum Illyriis
Evangelii lucem attulisse, nihil aliud Illyrici vo-
cabulo subjicere, præter Achajam & Macedoniam;
nisi vero existimes veteris Geographiæ adeo ru-
des atque ignaros illos fuisse, ut nescierint A-
chajam & Macedoniam temporibus Apostolicis
nondum Illyrici nomine ac finibus comprehendi
cœpisse; quæ quidem regiones, non ante quar-
tum sæculum, & imperium Constantini ad jus-
ditionemque Illyrici accesserunt. Id autem no-
mine Illyrici significari volunt, quod Strabo,
quod Svetonius, quod Appianus ætati Apostolicæ
vel æquales vel supares intelligebant, scilicet
Dalmatiam omnem ex Augusti descriptione, ma-
ritimam ac mediterraneam, Vindeliciam & No-
ricum, & Pannoniam ac Mæsiam utramque. Et
Gregorius quidem Nyssenus Illyrios a Macedo-
nibus distinxit, & utrosque per Paullum ad Chri-
sti cognitionem cultumque traductos fuisse affir-
mat. Antiquis duos adde e recentioribus scri-
ptoribus, sane doctos ac nobiles, Petrum de Mar-
ca, & Carolum a S. Paullo. In exercitatione de
primatu S. Petri hæc scripsit Petrus de Marca:

Illyrici
vocabulo
neque Ma-
cedonia,
neque A-
chaja tem-
poribus
Apostoli-
cis sube-
rant, sed
Dalmatia,
Noricum
& cat.

Paulus
Apostoli-
cos suos
labores
postremos
in salutem
Illyriorum
impendit.

Paulus peragratis Judæa, Syria, Asia, Macedonia, Achaja, & Illyrici spatiis, & quamplurimis in ecclesiarum foundationibus exhaustis laboribus, ad urbem Romam intrepidus præco religionis accessit. Videtur is auctor statuere voluisse Illyricam Pauli peragrationem proximis ante ejusdem martyrium temporibus, paulo ante videlicet, quam postremum Romam veniret, non in vinculis quidem, aut Cæsariani judicii subeundi necessitate compulsus, sed sua sponte ac voluntate divinoque numine instinctus, ut Christi Evangelium, quod verbis ac miraculis toto propemodum terrarum orbe propagaverat, in ea urbe totius orbis principe, qualique in omnium gentium conspectu, vitæ & sanguinis pro Christo profusi testimonio confirmaret. Ita nimirum Paulus ostendit, quanti faceret Illyrios, quibus extremos suos, evangelii causa susceptos, labores impendere voluit, ut hi suæ in eos charitatis ac benevolentiae testes essent perpetui, & eorum recordatione haberent posteri, unde non gloriari solum, sed etiam ad studium religionis, & omnia Christiani hominis officia excitari possent. Carolus a S. Paulo in Geograph. sac. ait Illyricum fuisse quoddam theatrum amplissimum idemque frequentissimum, in quo magnus ille Apostolus immensas illas, quas mente atque animo continebat, sapientiæ plusquam humanæ, virtutumque omnium opes ac divitias explicavit, & orbi universo spectandas præbuit: *Illyricum illustrius theatrum fuit gloriæ magni Apostoli Pauli, & quasi stadium, in quo ita strenue decertavit, ut justâ ratione potuerit effari: Bonum certamen certavi &c.*

Locus
Paulinæ
ad Romanos
epistolæ ob-
jectus,

Nec vero cum Pauli adventu in Illyricum illud pugnat, quod ipsemet Paulus in sua ad Romanos epistola c. 15. 21. profitetur, sui moris esse atque instituti, ut locis illis abstinere, quibus alii sive Apostoli, sive Discipuli fidem Christi annuñciassent, ne falcem in alienam messem immittere, & in solo ac fundamento alieno inædificare videretur. Atqui si vera sunt, quæ superiori paragrapho diximus, jam Petrus Illyriis Evangelium attulerat, & Illyricæ ecclesiæ fundamenta jecerat, cum nondum Paulus e Palæstina vel ex Asia pedem extulisset. Itaque apud Illyrios nullus evangelizandi locus Paulo relictus est, nisi sui eum instituti immemorem fuisse, & a proposito susceptoque consilio defecisse dicamus: *Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem; sed sicut scriptum est: Quibus non est annuñciatum, de eo videbunt, & qui non audierunt, intelligent.* Verum enim vero, si Paulini illius decreti ea vis est ac sententia, ut eidem prorsus omnem facultatem adimeret regiones illas adeundi, & Christianis doctrinis ac præceptis excolendi, quibus nomen Christi ex aliorum prædicatione jam innotuerat, quid est, quod Paulus in eadem ad Romanos epistola eodem capite n. 23. & 29. profitetur, se non solum miro ac diuturno Romam veniendi desiderio teneri, sed etiam venturum esse statim ac sibi liceret in Hispaniam proficisci? Nonne aliquot ante annos Petrus evangelium Romæ promulgaverat? nonne ex Judæis ac Romanis quamplurimos ad Christi cultum traduxerat? nonne ecclesiam totius orbis principem jam condiderat? Quid igitur causæ erat, cur Paulus tantopere cuperet Romam adire, & se quam primum Romæ affuturum Romanis iterum ac tertio promitteret? *cupiditatem habens veniendi ad vos ex multis jam præceden-*

quemad-
modum
neque Ro-
mam,

tibus annis; cum in Hispaniam proficisci cæpero, spero quod præteriens videam vos . . . per vos proficiscar in Hispaniam; scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Evangelii Christi veniam. Nec sane id consilii ceperat, ut Romanos obiter tantum, & officii causa inviseret; sed idcirco Romam ire decreverat, ut in ea urbe Evangelicæ prædicationi operam daret, & quidquid posset spiritalis gratiæ, cœlestisque opis ac doctrinæ ad Romanos erudiendos & confirmandos conferret: id quod egregie præstitit, primum quidem cum in vinculis Romam venit, & duos ipsos annos ibidem commoratus est; deinde vero, cum iterum Nerone imperante, & Christianos crudelem in modum persequente, ad urbem accessit, ubi etiam post aliquot menses capite damnatus gloriosam pro Christo mortem occubuit. Quid sui consilii ac voluntatis esset, cum Romam cogitabat, ipsemet capite primo ejusdem ad Romanos epistolæ ostendit: *Desidero enim videre vos, ut aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos . . . Nolo autem vos ignorare, Fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum usque adhuc, ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in cæteris Gentibus.* Præterea an non Paulus Hierosolymis, an non Antiochiæ, an non in aliis Palæstinæ ac Syriæ civitatibus Christi nomen, ubi jam omnium linguis ac sermone celebratum erat, ut sua prædicatione illustrius fieret, assiduam ac diligentem operam dedit? an non perambulabat Syriam & Ciliciam, confirmans ecclesias, (quas alii fundaverant) præcipiens custodire præcepta Apostolorum & Seniorum? Act. 15. Antequam Paulus e Syria ac Palæstina discederet, Petrus Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam, Bithyniam Christianis præceptis ac mysteriis imbuerat; nec tamen Paulus, contra quam proposuerat, se facturum existimavit, si regiones easdem ipse etiam Evangelica circuitione lustraret. Cum igitur Paulus hanc veluti legem sibi ipse imposuit, ut *prædicaret Evangelium non ubi nominatus est Christus*, vim hujus legis aliter, ac verba ipsa videntur significare, intelligi oportet: neque in eam partem accipias velim, ut putes Paulum hisce verbis omnem sibi ad illas regiones aditum obstruere, quæ ab aliis Evangelii præconibus prima Christianæ religionis rudimenta suscepissent; nisi forte Paulum inconstantia & levitatis arguere velis, qui sæpissime contra fecerit, quam professus fuerat, a se ipso dissidens perpetuo, secumque discordans. Itaque verba illa Pauli sæpius laudata non repugnant, quominus uterque Princeps Apostolorum, antea quidem Petrus, postea vero Paulus industriam suam operamque evangelicam in erudiendis convertendisque ad Christum Illyriis insumere potuerint.

neque Hierosolymam,

neque alias regiones;

ita neque Illyricum ab evangelica Pauli prædicatione secludit.

Ejusdem Paulini loci variæ explanationes coherentes cum Illyrica Pauli peragratione Apostolica. Prima Ambrosiana,

D. Ambrosius Com. in ep. ad Rom. cap. 15. docet Paulo propositum fuisse abstinere ab illis regionibus, in quas Pseudoapostoli errores suos, pravaeque de Christo opiniones invexerant, ne super alienum a fidei veritate fundamentum ædificaret; sed illos antevertere conabatur, ne plus laboris subire cogeretur, ut fundamentum male ab illis positum convelleret, quam ut novum ipse fundamentum jaceret, cui rectæ in Deum fidei veræque ecclesiæ ædificium superimponi posset: *Non sine causa illic prædicare niti dicit, & non ubi nominatus est Christus; sciens pseudoapostolos aliter, quam oportebat, Christum tradere. Ad hoc enim circumstant, ut sub nomine Christi aliis dog-*

mati-

matibus populum manciparent; quod postea corrigere maximi erat laboris. Idcirco praevenire voluit, ut inviolata praedicationis verba traderet audientibus, & ut recta linea superficies ordinata incolumis fundamenti robur haberet. Quae interpretatio, si vera est, cum Illyrica Paulli post Petrum peragratoe cohaerere potest; de nullo siquidem proditum est, qui falsam de Christo doctrinam ante Apostolos Illyrii tradiderit, ob eamque causam Paulo ad eas gentes adeundi impedimentum objecerit.

Secunda
Hieronymiana,

D. Hieronymus Com. in epist. ad Rom. tradit Paullum illis verbis eos potissimum notare ac reprehendere, qui super fundamentum verae fidei per Apostolos constitutum suos errores, & falsa dogmata construunt; se vero ab iis longe abesse ostendit, qui & sinceri germanique evangelii fundamentum posuerit, & huic innixum evangelice doctrinae aedificium ad fastigium perduxerit: *Non omnis, inquit, qui super alienum fundamentum aedificat, male facit, si aedificat aurum & cetera. Hic pseudoapostolos tangit, qui semper ad eos, qui jam crediderant, ibant, & numquam ad Gentes, quia non poterant virtutes operari. Et ostendit perfectum se laborasse, qui & fundamentum posuit, & aedificium superstruxit.* Si hanc Paullinae sententiae explanationem adhibeas, nihil obstat, quo minus Paullus, salva eorum verborum veritate, Illyricum circumierit, Petroque ibidem in opus evangelicum successerit.

itemque
tertia Alphonfi
Salmeronis.

Alphonsus Salmeron existimat Paullum verbis illis voluisse significare se Apostolum & Doctorem Gentium esse, & quemadmodum Petro Judaeis, ita sibi Gentibus Evangelii afferendi partes praecipuas datas fuisse; ac proinde Apostolici sui muneris non illud esse proprium ac peculiare, ut Evangelium Christi Judaeis praedicaret, quibus tum antiquae legis oracula, tum Prophetarum instinctu inflatuque divino, jam olim Christum, licet subobscurum, praenunciaverant; ne videlicet Apostolatus sui limites praetergressus super alienum fundamentum, idest positum a Prophetis, evangelicae suae doctrinae molem extolleret. In hanc explanationem aptissime quadrat testimonium Esaiæ, quod Paullus ad suam sententiam confirmandam adhibuit: *Sensus est, inquit Salmeron, quod Gentibus praedicavit, inter quas non fuerat Christus nominatus per legem veterem, neque praenunciatus, neque praefiguratus, aut expectatus. Perstat enim in confirmanda sua sententia, qua asseruit se esse Gentium Apostolum a tempore, quo cum Barnaba segregatus fuit, & missus ad praedicandum Gentibus Act. 13. Cui sensui mirifice quadrat, quod ait de alieno fundamento; quod non debet quasi jactanter dictum accipi, sed quod id consequeretur ad Apostolatum suum in Gentibus, ut praedicaret illis, in quibus nullum erat fundamentum fidei. Quadrant etiam huic sensui oraculum Esaiæ, quod citat: sicut scriptum est &c.* Hæc interpretatio si placeat, verba illa Paulli aditum sibi ad eas gentes intercludentis, inter quas nominatus jam fuerat Christus, referri non possunt ad Illyrios, qui ab Judaeis genere, lingua, moribus, & religionis ante omnia insititis, ritibus, ac caeremoniis longissime disjuncti cum essent, nihil umquam de Christo a Prophetis, veterisque legis Doctoribus audierant; & quod Christianae fidei fundamentum in illis regionibus posuerat Petrus, id non erat alienum idest Mosaicum, cui nihil superaddere Paulo liceret; sed erat fundamentum evangelicum, quod quamvis a Petro substructum fuisset, in eo tamen poterat etiam Paullus, salvo suo in-

stituto ac proposito, Apostolicae suae praedicationis aedificium exstruere.

Præter expositas hæcenus, alia est hujus Paulini loci interpretandi ratio, quæ Origenis auctoritate nititur, & singularem Paulli modestiam, eximiamque sanctitatem mirifice declarat. Paulus igitur illud sibi interdixerat, illudque accurate servabat, ut ne alienis laboribus se ipse obrueret, iis invitis, aut egre ferentibus, qui se antegressi, ecclesiae alicujus fundamenta jacere praecipuerant; cavebatque sedulo, ne cum aliis operam suam ad eorum cepta perficienda commo- daret, videretur aut corrigere velle, seu demendo, sive addendo, quæ ab aliis constituta fuerant, aut rei bene ac feliciter ab aliis inchoatae gloriam sibi vindicare; longe vero se abesse ab eorum inani arrogantia profitebatur, qui quos Christo filios ipsi non peperissent, eos tamen sibi quodammodo supponerent, eorumque patres haberi ac praedicari vellent; quamvis neque sibi, neque aliis vitio verteret, quod ad filios alienos instituendos ac perficiendos aliquid doctrinae operaque conferrent, iisque ad Christum perducendis paedagogi officio fungerentur. Siquidem agebat ille, in suis ad Corinthios litteris, fieri non posse, ut plus uno sit, qui patris nomen & jus habeat in filios ab se per Evangelium Christo genitos; & multos esse posse paedagogos, qui Christianam plebem erudiant, & citra parentum injuriam, alienis filiis educandis deducendisque in viam salutis aliquid operæ industræque impendant. Nam si decem millia paedagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres; nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui. 1. ad Cor. 4. Itaque Paullus sic praedicavit Evangelium, non ubi nominatus est Christus, ut si quibus in locis, ubi jam Christi nomen per alios innotuerat, doctrinam evangelicam traderet, non id humanæ gloriæ studio faceret, sive ut Christianæ religionis ibidem fundatae laudem aliis præriperet; id enim fuisset super alienum fundamentum aedificare, idest Architecti primarii partes sibi sumere atque arrogare, quod a Paulli modestia & sanctitate longissime abhorrebat. In hanc ferme sententiam Origenes in ep. ad Rom. cap. 15. lib. 10. Paulli verba explanavit: *Sic autem praedicavit hoc Evangelium, ut non alienis laboribus neque alienae praedicationi additamentum sui sermonis infereret, ne ab alio positus fidei fundamentis ipse aedificium praedicationis propriae imponeret, & alieni operis surripere gloriam videretur.* Observanda hæc sunt ecclesiarum principibus, & rectoribus, & diligenti intentione servanda, ut neque loqui aliquid videantur eorum, quæ per ipsos non effecerit Christus, neque alienos labores & studia decolorent. Cæterum Apostolos pariter ac Discipulos Christi cum eximia quædam charitas, & religionis propagandæ studium inter se arctissime conjungeret, eaque omnium esset conspiratio & concordia ad Evangelium ubique promulgandum, ut nihil aliud spectarent, nihil aliud quærent, nisi Dei gloriam & mortalium salutem, ad id assequendum mutuis se officiis juvare, operamque Apostolicam in commune conferre, & vicissim accipere ac reddere solebant. Tantum vero aberat, ut in fundandis ecclesiis aut opem aliorum respuerent, aut suam aliis denegarent, ut in partem Evangelici ministerii socios adjutores vel ultro accerterent, vel sponte venientes libentissime admitterent; & sicubi necessitas utilitasve rei Christianæ multorum auxilia requireret, illuc certatim accederent, suamque operam alacri prompto-

Neque
best Origeniana
explicatio.

ptoque animo deferrent. Paulus itaque ab suo instituto ac proposito alienum esse non putavit, initiis ac fundamentis Evangelii, quæ Petrus apud Illyrios constituerat, de sua prædicatione aliquid superaddere; & ipsius Petri vel hortatu vel permissu ad religionem stabiliendam in illis locis, & amplificandam suas peregrinationes curasque Apostolicas convertit. Non ergo si Petrus Paulo præripuit, ne primus Evangelii lucem Illyriis afferret, idcirco ad gentes illas Evangelicis præceptis excolendas, omnem illi adiutum præclufit.

Illyricæ
expeditionis
Pauli,
Jo. Evan-
gelii causa
suscepit
Auctores
recentio-
res.

Illyricæ peragrations a Paulo susceptæ obitæque ex junioribus plures habeo Auctores, ac fere domesticos, quorum aliquos proferre haud piget. Ludovicus Schonlebius *Annal. Carniol. par. 3.* ad an. Christi 34. *Assedit tunc Saulus ad vestimenta insanientium, qui viso Stephani vultum tamquam Angeli, eum tamen tamquam blasphemum lapidabant, futurus olim Paulus, & Illyriis nostris Evangelium allaturus.* Idem ad an. 57. *In Illyrico magnam hujus anni partem insumit Paulus, & potissimum in Macedonia.* Demum ad an. 68. *Pauli per septennium proxime elapsam commemoratio & itinera in obscuro sunt. In Oriente confirmasse ecclesias nonnulli putant. Ego Macedoniam, Dalmatiam, Liburniam, & ceterum Illyricum perlustrasse opinor, utpote quibus magis necessaria instructio.*

Georgius Rattkai Lector & Canonicus Ecclesiæ Zagabrienfis in *Monum. Regum & Banorum Chrob. & Dalmat. lib. 2.* *Ipsemet Paulus epistola ad Romanos testatur, se ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum replevisse Evangelium Christi.* Neque illa verba usque ad Illyricum eo accipienda sunt sensu, ut terminos dumtaxat Illyrici attrigisse intelligatur; sed quod vere ipsum Illyricum pertransiens, Evangelio Christi prædicato, eos populos Christianos effecerit, omnino dicendum est, ut ex locis scripturæ supra citatis manifestum redditur.

Martinus Szentivanius variis in locis idem confirmat: *S. Paulus ad Christi fidem convertitur, qui postmodum Illyriis quoque prædicavit Evangelium.* Dec. 2. part. 3. *Constat Paulum Apostolum usque ad Illyrios cum prædicatione evangelica penetrasse.* Dec. 3. part. 1. *Catalogo 75. S. Paulus Apostolus veniendo ab Hierusalem usque ad Illyricum, & nominatim Dalmatiam, præcipuam partem Illyrici, prædicavit Christi fidem, & Evangelium Illyriis.* ibid. Catal. 76.

Joannes Tomcus Marnavitijs Episcopus Bosnensis in *vita S. Tryphonis: Illyricam gentem primam omnium aliarum ab Apostolo ecclesiæ membrum sub capite Christo effecta in Irene vita ex actis Apostolicis agnovimus.* Hinc idem Apostolus epistola ad Romanos testatur se ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum replevisse Evangelium Christi. . . . Hoc Dorotheus Tyri Episcopus, hoc Theodosius magnus apud Socratem, hoc Joannes VIII. epistola ad Regem Bulgarorum, hoc ecclesiæ Illyricanæ traditio certa & perpetua testatur, ut in *Opusculo de Vineâ Domini in Illyrico*, Deo dante, fufius hæc omnia sumus ostensuri.

Raphael Levacovichius Archiep. Achridanus in *Prodromo ad Illyr. Geogr. cap. 1.* *Quod Paulus per Illyricum fidem disseminavit, demonstrat Hieronymus in epistola ad Marcellam, de 5. questione, ubi divinam naturam, Deique sermonem adfuisse Apostolis affirmans, versabatur, inquit, cum Thoma in India, cum Petro Romæ, cum Paulo in Illyrico.*

Andreas Zmajevitijs Archiep. Antibarenfis in

Synop. Annal. Eccl. tom. 1. S. Paulus Roma discedens in Dalmatia & Macedonia evangelium prædicavit.

Auctor Librorum VI. de Regno Dalmatiæ & Croatiæ in sua *Collectanea Mss.* retulit epigrammæ quamdam Slavonicis litteris in tabula incisam, inventamque in Dalmatia sæculo superiori subter ecclesiam S. Archangeli apud flumen Titium, quæ S. Pauli in Illyricum & Dalmatiam adventus fidem facit.

Tandem Marinus Barletius de Gestis Scanderbergi lib. 2. post descriptam eam Regni Serblia partem, quam Zadrimam vulgo appellant, testatur quamplurima extare ibidem monumenta marmorea veterum Imperatorum, aliorumque virorum principum, & alia non pauca antiquitatis vestigia, quæ satis superque ostendunt apud eas gentes aliquamdiu diversatum esse Paulum, & plerisque incolarum ad Christi cultum traductis, ecclesiam inibi sane illustrem constituisse.

Quam vero cordi fuerit Paulo, curæque Illyriorum salus & conversio, ex eo potissimum intelligi potest, quod ex alumniis Apostolicæ suæ disciplinæ Titum, virum singularis fidei, & spectatæ multis magnisque in rebus industriæ ac virtutis, ab se suoque comitatu divulsam, Dalmatis Apostolum dedit, ut in ea nobilissima totius Illyrici provincia rem Christianam curaret, & Evangelii semina per alios ibidem dispersa ad frugem ac maturitatem perduceret, de cujus Dalmatico Apostolatu iterum cap. 2. §. 3. & longo plura deinde in actis ejusdem dicturi sumus.

§. III.

An alii ex Apostolis ad conversionem salutemque Illyriorum aliquid operæ contulerint.

Aud nos extat Vita S. Clementis Papæ & martyris, cujus duo exemplaria nactus cum esset Simon Bengnius Modrusiensis Episcopus, is, qui de moribus Christianorum ad veterem disciplinam revocandis, & sacra expeditione contra Turcas suscipienda, orationem habuit doctam opido & elegantem ad Patres concilii Lateranensis coram Leone X. Pontifice Maximo, vir summa eruditione ac sapientia, plurimi fecit; & alterum quidem apud se retinuit, alterum vero tradidit Bernardo Zane Archiepiscopo Spalatensi, ut typis commissum in publicam lucem emitteret. Idem Bengnius affirmat auctorem hujus vitæ fuisse Helychium, qui sæculo quinto incunte Pontificatum Salonitanum adeptus tenuit usque ad annum fere quadragesimum ejusdem sæculi; cum æqualem fuisse Hieronymo & Rufino, amicitia & necessitudo, quæ cum utroque eidem intercessit, satis declarat; Hieronymum quippe admodum familiariter *Nostrum* appellat, & litteras se ad Rufinum dedisse testatur. E Recognitionibus Clementis, quas alii Circuitiones, seu Periodos Petri vocant, si quid transtulit in hanc historiam vitæ Clementinæ, errores certe non transtulit, quibus illas hæretici maleque feriat homines aspererant; nam ipsemet per litteras Rufinum admonuit, ut in illis Clementinis opusculis latine vertendis sedulo sibi caveret ab hæresibus, & corruptelis, quas illuc Ebionitæ, & Eunomiiani per summam perfidiam invexerant: *Sed pessimum genus hæreticorum Eunomiiani*, inquit, *ut mendacia sua & errores de origine & creatione Animarum Clementis pallio contegerent, gestorum serie perturbata, ita libros illos post Ebionitas depravarunt.*

Vita S. Clementis

ab Helychio Saloni-
tano conscri-
pta.

vunt, ut nisi aliunde quis doctus fuerit, facile a veritate deviaverit; id quod ipsum nuper Rufino quoque Presbytero in latinum eisdem transferre meditati, epistola nostra significavimus. Illud nos permolestum habet, quod ex apographis vitæ Clementinæ, quæ olim, si non plura erant, certe minimum duo apud Bengnium extabant, nullum invenire potuimus, nisi unicum, idemque maxima ex parte mutilum; quippe desinit in annum æræ vulgaris quadragesimum secundum, quo Petrus Romam cogitans e Palæstina cum Clemente discessit; integrum & absolutum nancisci ut possemus, nihil investigationis diligentique prætermisimus. In hanc vitam cum Simon Bengnius accurata intentaque lectione inquireret, nihil plane invenit, quod censura & reprehensione dignum videretur, ac de illa iudicium fecit sane præclarum: *Tempore Pontificatus sanctissimi Viri Zosimi Papæ præfuit ecclesiæ Salonitanæ Hesychius Præsul, Apostolicarum Constitutionum & Synodaliū Canonum zelantissimus, Scripsit vitam S. Clementis Papæ & Martyris, qui tertius post Apostolos Romanam Cathedralē tenuit, & Christi ecclesiā gubernavit. In qua plurima scitu dignissima, quæ statim & primordia nascentis ecclesiæ, & quæ toto quasi primo Christiano sæculo in illa gesta sunt, satis illustrant, perspicuo stylo narrat, servata notataque temporum, pro illius ætatis usque, fidei ratione . . . Rara sunt huius voluminis exemplaria. Nos e duobus, quæ in Diocesi nostra nati sumus, Reverendissimo Patri D. Bernardo Spalatensi Archiepiscopo alterum dedimus, ea conditione, ut typis excusum publici juris faceret.*

Præclarum
testimo-
nium af-
fert de Ja-
cobi Apo-
stoli in
Hispaniæ
profectione.

Jam vero ad rem nostram quod attinet, in hac Vita S. Clementis hoc scriptum invenio: *In tabulis Sirmiensis ecclesiæ notatum vidimus, eo ipso anno, quo Clemens Casaream venit, Paulo Fabio, & Vitellio Nepote Coss., Beatum Jacobum Zebedæi filium, Joannis Apostoli germanum fratrem, ab Apostolorum Principe Petro missum, in Hispaniam pervenisse, atque in illis partibus primum Apostolorum Christi fidem annunciasse, ecclesias fundasse, Episcopos ordinasse, peragratisque quasi omnibus Hispaniarum urbibus, & maxima ad Christi fidem conversa multitudine populorum, Hierosolymam rediisse, Aquilio, & Nonio Coss. Et hæc quidem illi ecclesiæ dedit Andronicus antiquus Christi Discipulus, qui fuit primus Sirmii in Pannonia Episcopus. E Palæstina in Hispaniam cum duo essent itinera, unum per mare Mediterraneum, alterum per Asiam, Illyricum, Italiam, Galliamque; iter illud Hispaniense, si non totum, certe maxima ex parte, pedibus quam navigio, terra quam mari, Jacobum conficere maluisse arbitror, more scilicet, rituque Apostolico, ob eas causas, quas paragrapho primo breviter exposui. Huic opinioni videtur consentaneum esse, quod Hieronymus Faber tradidit in eo libro, quem de sacris monumentis Ravennæ antiquæ scripsit, ubi ait Ravennates, antequam ad eos D. Apollinaris appelleret, ab D. Jacobo Christi præceptis imbutos fuisse. Si enim D. Jacobus Ravennæ lumen Evangelii primus attulit, illuc non aliunde, quam vel ex Dalmatia oraque adversa Illyrica trajecit, vel terrestri circuitu post Dalmatiam, Istriam, Venetiamque maritimam Evangelio circumferenda lustratas, pervenit. Sed D. Jacobum, cum Hispaniam peteret, partem aliquam Illyrici, & præsertim Pannoniam obvisse, usque in regionibus Christianæ fidei semina quedam sparsisse, illud mihi vel maximo argu-*

Iter His-
paniense
D. Jacobi
per Illyri-
cum &
Dalmatiam.

mento est, quod Andronicus primus Sirmiensium Episcopus de Hispaniensi ejusdem Apostoli expeditione, suam apud illos populos grave in primis ac luculentum testimonium & litteris & memoriæ consignatum extare, posterisque commendari voluit. Quid enim, amabo, intererat ea de re Pannonios tam accurate edoceri, idque in eorum monumentis ac tabulis tam diligenter servari, atque in omnes deinceps ætates ex aliis in alias propagari, nisi ex eo D. Jacobi Apostolatu, quamvis ad alias gentes pertineret immenso terrarum spatium disjunctas, quibus nihil erat commercii cum Pannoniis, aliquis tamen Christianæ institutionis fructus utilitasque in Pannonios redundasset? Hoc igitur Andronicus spectabat, ut, cum Pannoniis Jacobi ad Hispanos profectionis fidem faceret, eos simul de ejusdem Apostoli per ea loca transeuntis evangelica excursionem admoneret, ac tam singulare beneficium divinitus acceptum illis in mentem revocaret, qua nimirum recordatione excitati dignos fructus ederent evangelicæ illius seminis, quam ibidem Jacobus fecerat, vitamque suam ac mores ad præcepta & exempla talis ac tanti Magistri componerent; rem vero tam insignem tum ipsi memori animo ac tenaci mente custodirent, tum posteris & voce & scriptis traderent; sanctissimique illius Apostoli per eas regiones transitum adeo universæ genti utilem ac salutarem, pio gratoque animo prosequerentur, & memoria colerent sempiterna.

ejusdem
Apostoli
per Pan-
noniam
transitus.

Sed quoniam Illyrica D. Jacobi peragratio cum ejusdem Hispaniensi profectione sic colligata est atque implicita, ut si hæc vera non sit, illius quoque veritas in discrimen vocetur; obices quosdam amoveri oportet, qui præpediunt quodammodo atque obstruunt iter adventumque in Hispaniam S. Jacobi; præsertim si ratio habenda sit Chronologiæ Apostolicæ a nobis constitutæ; nam cætera, quæ huic sententiæ opponi solent, cum viri gravissimi doctissimique plane ac perspicue diluerint, nostra confutatione non indigent. Cum Jacobus omnium Apostolorum primus mortem pro Christo Hierosolymæ obierit, Herode Agrippa in eum capitis sententiam ferente, qui anno æræ vulgaris 44. ineunte interijt, vita & Apostolatus Jacobi ultra hunc annum prorogari non potest. Igitur neque tempus, neque facultas Hispaniæ adeundæ Jacobo videtur fuisse; nisi cum in Hispaniam profectum esse dixeris ante Apostolicam Provinciarum divisionem, quæ juxta nostras rationes Chronologicas incidit in annum 42. post cœsum Jacobum, & Petrum Herodianis vinculis divinitus exemptum. Godefridus Henschenius Tom. 1. Apr. Diatr. in Catal. Rom. PP. Exercit. 3. omnem huic argumento aditum præcludit; quippe qui, cum Apostolorum divisionem in annum quadragesimum, Jacobi vero martyrium in annum 43. conjecerit, utrique Hispaniensem Jacobi expeditionem interjecit: *Facta porro est divisio Apostolorum anno æræ vulgaris quadragesimo, cum laberetur tunc post Ascensionem Christi annus duodecimus, quod jam statuta Chronologiæ magnam addit confirmationem. Discessit tunc Petrus Apostolorum Princeps ad principem orbis urbem Romanam, ibique primam Ecclesiæ universæ cathedram collocavit: in qua testimonio omnium, ut infra ad ejus elogium dicatur, sedit annos quinque & viginti, scilicet usque ad annum 65. quo cum martyrio coronatum infra demonstramus. Tunc etiam S. Apostolus Jacobus filius Zebedæi, & frater S. Joan-*

Argumen-
tum Chrono-
logicum
contra
profectionem
D. Jacobi.

ab Hen-
schenio
resoluitur.

nis Evangelista, potuit discessisse in Hispanias, ut communis Hispanorum traditio habet; ac potuit tam ipse, quam P. Petrus, ob occurrentes causas, circa annum 43. reversus fuisse Hierosolymam, quando Herodes Agrippa, ut affligeret quosdam de Ecclesia, occidit Jacobum fratrem Joannis gladio: videns autem quia placeret Judeis &c.

Alia ejusdem argumenti di-
luendi ra-
tio ex Vita
Clementina.

Sed Auctor vitæ Clementinæ aliam nobis argumenti propositi, nodique hujus expediendi rationem suppeditat. Tria ille distinxit Concilia, in quibus cum de aliis rebus, tum de Apostolica terrarum partitione actum est; & in primo quidem distributio Provinciarum designata fuit, ac sua cuique decreta; in altero, itemque in tertio id, quod in priori statutum fuerat, iterum decretum est, & confirmatum.

Tri-
plex Con-
cilium A-
postolicum
de provin-
ciis divi-
dendis.

Eodem itaque anno, quo Christus redux ab inferis revixerat, Cælumque conscenderat, post adventum Spiritus Sancti, pridie Kalendas Julias, Apostoli convenerunt in ædes Mariæ Matris Joannis, cui cognomen erat Marco, ut distributis inter se orbis terrarum partibus, quæ cuique aptæ essent, divinitusque obtingerent, eæ singulis assignarentur provinciæ, quas e Christi præscripto post annum ab ejus obitu fere duodecimum adirent. In eodem Concilio canones condiderunt, quibus tum ecclesiasticæ disciplinæ & Hierarchiæ descriptio, tum Sacramentorum rite administrandorum ratio contineretur. Hujus Apostolici conventus semel, iterum, ac tertio mentionem fecit Helychius in

Primum,
die ultima
Junii ejus-
dem anni,
quo Chri-
stus cælum
conscen-
derat.

Vita S. Clementis: Etenim cum delatum fuisset ad Annam, Caipham, & alios Pontifices Sacerdotum, sub die ultima Junii in Congregatione quadam, cui etiam Beata Virgo Maria Mater Jesu Christi interfuit, in domo Mariæ Matris Joannis, qui cognominatus est Marcus, duodecim Apostolos inter se totius mundi provincias sortitione distribuissæ, scilicet ut scirent, in quas singuli postea ituri essent ad Christi Evangelium prædicandum; cumque insuper &c. Deinde post alterum Concilium eandem ob causam convocatum hæc subjecit: Constitutiones ante septennium ad Sacramentorum, & totius Ecclesiæ æconomiam debite ministrandam pridie Kalendas Julii editas, atque a Clemente conscriptas relegunt &c. Demum tertio Conventu Apostolico descripto, prioris annum designavit: ipso Dominica Ascensionis anno in cenaculo Sion convenerunt, ac habito consilio, divina sortitione, provincias mundi inter se partiti sunt; canonesque & Apostolicas constitutiones, quas postea Clemens, ut supra dictum est, Antiochiæ conscripsit, ediderunt &c. Huic Concilio fidem & auctoritatem adjungit perantiqua consuetudo præsertim apud Græcos recepta divisionis Apostolicæ singulis annis celebrandæ pridie Kalendas Julias, cum Latini fere omnes in suis Fastis ejusdem divisionis anniversarium diem Idibus Juliis subijciunt. Quid enim aliud causæ excogitari potest, cur divisionem Apostolorum Græci in Mæneis, in Synaxario Basiliano, in plerisque Menologiis ad diem trigessimam Junii, Latini in Martyrologiis aliisque Divorum historiis ad decimam quintam Julii adscribant? nisi quod illa prior equidem die tantum designata, posteriore autem facta fuerit, cum scilicet Apostoli ab Judæa in suas quisque provincias digressi, initium Evangelii toto terrarum orbe promulgandi fecerunt.

Divisio A-
postolica
apud Græ-
cos pridie
Kal. Julias
apud Lati-
nos ipso
Idibus Ju-
liis cele-
bratur.

Ab Christi Passione anni omnino septem intercesserant, cum Petrus Hierosolymæ sub Fe-

rias Paschales Apostolis ac discipulis edixit diem ad conveniendum extra urbem, prope montem, unde Christus in Cælum ascenderat. Hujus Concilii cogendi has ferme causas fuisse comperio, ut quam ante septem annos designaverant provinciarum distributionem, confirmarent, ut Canones & Constitutiones Apostolicas a Clemente conscriptas recognoscerent, & approbarent, aliisque insuper legibus ac decretis augerent, ut denique Fidei formulam componerent, quod vulgo dicitur Symbolum Apostolicum, quæ præcipua Christianæ religionis capita complecteretur, & quid cuique credendum esset, summatim ac dilucide præscriberet. Ad hæc delatus est Matthæus, qui Christi vitam, miracula, mortem, resque ab eo gestas breviter atque ordine persequens, suum Evangelium contexeret: Exacta vero hebdomada annorum post Passionem Domini . . . post Pascha egredientes civitatem convenerunt in locum non multo distans a loco, unde Salvator ascenderat, ibique orantes cum Maria Matre Jesu, iterato sibi Provincias diviserunt; Credo, singuli singulum ferentes symbolum, composuerunt. Constitutiones ante septennium ad Sacramentorum & totius Ecclesiæ æconomiam debite ministrandam pridie Kalendas Julii editas, atque a Clemente conscriptas relegunt, & novis Canonibus ampliant. Denique Matthæo Apostolo de conscribendo Jesu Christi Evangelio & propter eos, qui ex circumcisione crediderant, & similiter propter eos, qui mox profecturi erant ad prædicandum in assignatas provincias, demandant. Demum anno proximo, qui fuit duodecimus ab exordio prædicationis Dominicæ, octavus post Christi ab inferis reditum, Petrus Apostolos cum Discipulis ac majoribus natu, Hierosolymam convocatos, deductosque in eundem prope a Monte Oliveti locum, postquam Evangelium Matthæi de communi sententia approbasset, per omnes terrarum partes ad Christianam religionem propagandam quaquaversum dimisit; ut Missionem Evangelicam, quam generatim a Christo in orbem universum acceperant, a Petro etiam summo totius Ecclesiæ Hierarcha in eas, quæ cuique obveniant, nominatim provincias acciperent. Cum complevisset Matthæus librum generationis Jesu Christi filii David, secundum carnem, convenerunt iterum omnes Apostoli Hierosolymam, & egressi in locum priorem, accersitis etiam senioribus Discipulis & majoribus natu in Ecclesia, præsentem quoque sanctissimam Dei Genetricem Virginem Mariam, post factam orationem Domino, lectum est coram omnibus Evangelium Matthæi, cui Deipara testimonium de veritate dedit, quodque Apostoli, qui omnes viderant, & audierant, approbarunt, & S. Petrus auctoritate sua confirmavit, & ubique prædicandum mandavit. Tum ostendit duodecimum annum esse, ex quo Jesus docere cepisset; completamque a triumphali Resurrectione ejusdem Octavam, quæ Circumcisioni debebatur: quare etiam monet, ut memores novissimorum Domini verborum, euntes proficiscerentur in mundum universum, & prædicarent Evangelium omni creaturæ humane. Exemplo Jacobi gestorum in Hispania, prosperos successus sperare suadet. Et Joanni quidem, cui Dominus Virginem in cruce commendaverat, commendat Asiam; Jacobo Zebedæi Hispaniam, Andrea Scythiam Europæam, Philippo Scythiam Asiaticam, Thomæ Indiam, Bartholomæo Armeniam, Matthæo Æthiopiam, Ja-

Alterum
Concilium
post annos
septem a
priori.

Tertium
Concilium
anno 12.
post ini-
tium præ-
dicationis
Dominicæ.

Distribu-
tio Apo-
stolica
Provin-
ciarum.

robore Alphæi Hierosolymam, Simoni Zeloti Ægyptum, Judæ Jacobi Mesopotamiam, Matthei Judæam, simul cum aliis provinciis, secundum quod cuique sorte divina demonstratum fuisse cognoverat. Paulo omnium partium Mundi Gentes relinquit; seipsum Romam totius orbis caput, atque Imperii arcem, ita sibi jubente Domino iturum, suamque in ea urbe sedem perpetuo mansuram collocaturum, annunciat. Denique exempla Evangelii distribuit, ac gratiam & pacem multiplicari omnibus, atque adimpleri precatus, Concilium concludit. Ita recreati atque in domino confortati valedicentes sibi mutuo, atque a Beatissima Virgine benedictionem accipientes, divisi sunt ab invicem Idibus Julii, quo die adhuc apud nos, & apud plurimas alias Ecclesias, hujus Apostolica divisionis festivitas colitur; quemadmodum etiam nonnulli die trigesima Junii illius Congregationis sollemnia celebrant, qua ipso Dominica ascensionis anno &c. Is Auctor initium duodecim annorum, intra quos Christus Dominus Apostolos vetuerat ab Judæa Syriaque discedere, quemadmodum tradit Apollonius apud Eusebium, itemque Clemens Alexandrinus lib. 6. Stromatum, desumere videtur, non ab Christi resurgentis redeuntisque ad Cælum epocha, sed ab exordio prædicationis Dominicæ, cum, postquam Baptismo Joannis initiatus fuit, in publicum prodire, & populum edocere, suæque doctrinæ exemplis & miraculis fidem astruere cœpit. Verum Auctorem nostrum Apollonio & Clementi facile conciliaveris, si dixeris octavo quidem anno post Resurrectionem, & duodecimo post initium Dominicæ prædicationis celebratum fuisse hoc postremum ante divisionem Apostolicam Concilium, sed triennio post Apostolos in suas quemque provincias profectos fuisse; idcirco autem Hefychius huic Concilio divisionem Apostolorum subnexuit, ut quod in eo decretum & confirmatum fuerat, re ipsa deinde perfectum fuisse ostenderet, more scilicet Historicorum, qui decreta & acta, consilia & eventus, quamvis temporum intervallo disjungantur, narratione tamen conjungunt. Tantum vero abest, ut Hefychius existimaverit, aut docere voluerit, Apostolos sub eum Conventionem statim relicta Judæa in alias atque alias regiones abiisse, ut ex iis, quæ deinde narrat de Petro & Jacobo, de Paulo & Barnaba, longe aliam sententiam prorsusque contrariam elicias. Nam quæ ab illis Apostolis per triennium deinceps gesta scripsit, si brevem Petri in Asiam digressionem excipias, intra fines Judææ Syriaque continentur; neque ante Jacobi Martyrium, quod cum secundo Claudii Imperatoris Consulatu, idest cum anno 42. æræ vulgaris copulavit, Petri Herodiana custodia divinitus elapsi discessum ex Judæa, Romanamque profectionem descripsit. Si autem Petrus & Jacobus, Paullus & Barnabas post illud Concilium tres adhuc annos in obeundis excolendisque Palæstinæ ac Syriæ regionibus consumpserunt, ut Hefychius tradit, hujus sententiæ consentaneum est, aut certe non repugnat, cæteros Apostolos idem fecisse, antequam in eas, quæ cuique obvenerant, provincias discederent. Ita fit, ut narratio Hefychii non pugnet cum præcepto Christi, quæ Apostolos vetuerat Judææ Syriaque finibus antea excedere, quam annus ab suo ad vitam reditu, regressuque in Cælum duodecimus elaboretur.

Itaque anno altero & trigésimo æræ vulgaris, in quem cum Dionysio Petavio Christi mortem,

Resurrectionem, & Ascensionem conjecimus, in Conventu Apostolico Hierosolymis habito designata est provinciarum distributio; quæ iterum ac tertio sancita est & confirmata tum anno 38. cum Symbolum Apostolicum compositum fuit; tum anno 39. cum omnes Apostoli Hierosolymam convenerant, ut quemadmodum antea generatim a Christo in universum Mundum missi fuerant ad prædicandum Evangelium omni Creatura, ita postea singuli a Petro Christi Vicario totiusque Ecclesiæ Pontifice maximo in eas, quæ cuique divinitus obtigerant, regiones mitterentur; demum triennio post, cum annus ab Christi Passionē duodecimus efflueret, qui æræ vulgaris est quadragesimus secundus, Apostoli ut re ipsa perficerent, quod distributis inter se Mundi partibus jamdudum designaverant, ab Hierosolyma Idibus Juliis alii alio digressi, in suas quisque provincias ad Evangelium propagandum abierunt. Hujus triplicis Conventus Apostolici, quamvis nusquam alibi mentio reperitur, vel unus tamen Hefychius Auctor est satis bonus & idoneus; præsertim cum in hoc, quod superest, fragmento vitæ Clementinæ, nihil inveniam, quod vel sacræ vel ecclesiasticæ historiæ repugnet. Sæpe Apostolos in unum locum convenisse in commune ut consulerent, ac de rebus gravissimis decernerent, inter omnes constare debet. Eodem anno, quo Christus ad Cælum rediit, Apostolicam terrarum divisionem die trigesima Junii constitutam ac decretam fuisse, aliquot post annis faciendam, adeo non est alienum a veritate, ut id confirmari possit testimonio sane gravissimo totius propemodum Ecclesiæ Græcæ, quæ anniversariam ejusdem memoriam non Idibus Juliis, cum facta est, sed pridie Calendas Julias, cum scilicet designata fuerat, pie ac religiose concelebrat. Neque illud abhorret a vero, iterum ac tertio de hujusmodi provinciarum divisione actum esse in Conciliis Apostolicis, quæ cum alias ob causas coacta fuissent, ejusdem rei retractandæ, & confirmandæ occasionem præbuerunt. His ad hunc modum constitutis atque explicatis, ad id, quod hujus loci caput erat, unde sumus digressi, revertamur.

Primum igitur si Jacobus primus omnium Apostolorum, atque adeo ante divisionem Apostolicam, extra Judæam in Hispaniam usque Evangelium intulit, non idcirco sibi ipse suo arbitratu, & sua voluntate id fecisse credendus est, aut nullo publico ac legitimo jure, nullius missu jussuque Apostolatū Hispaniensem sibi arrogasse. Etenim in ea terrarum divisione, quam post Christi ad Patrem reditum, & ferme sub ipsum adventum Spiritus sancti, instinctu divino afflatuque inter se fecerant Apostoli, Hispania Jacobo obvenerat, quam ille propterea veluti desponsam jam divinitus sibi ac destinatam provinciam, cum primum liceret, ex auctoritate Concilii Apostolici susceperet. Quod autem ante præscriptum a Christo tempus e Palæstina in Hispaniam discesserit, id divino cuidam impulsui attribuendum esse censeo. Cum enim divinitus cognovisset mortem sibi pro Christo ante obeundam esse, quam dies afforet divisioni Apostolorum præstituta, creditam sibi provinciam, Deo impellente, & cæteris Apostolis consentientibus, adire præoccupavit. Nulla enim lex juris, ut ajunt, positivi, seu divini, si ve humani usque adeo omnes promiscue & singulos obstringit & ligat, ut nulla esse possit satis iusta causa alicujus eo legali vinculo eximentis;

Distributio Apostolica Provinciarum, cum quædam designata, sancita, & ad effectum perducta.

Responsio ad argumentum supra objectum contra Hispaniensem Apostolatū D. Jacobi.

De anno duodecimo intra quem prohibiti sunt Apostoli Palæstinam excedere Hefychius discrepare videtur a Clemente Alexandrino, & Apollonio;

Sed cum utroque conciliatur.

di; neque Christus ullum ejusmodi præceptum Apostolis imposuit, cujus relaxandi potestatem, si qua rei Christianæ utilitas, vel necessitas, aliave gravis causa postulare, iisdem Apostolis ac præsertim Petro non tradiderit. Itaque Deus ipse hanc mentem iniecit tum Jacobo, ut in Hispaniam proficisci maturaret, tum Petro cæterisque Apostolis, ut eum præcepto illo eximerent, quo ipsi prohibebantur Palæstinam relinquere, antequam duodecimus ab Christi ad Cælum ascensu annus appeteret; ne videlicet mors Jacobo sue provincie obeunda, sui que Apostolatus partes exsequendi facultatem præriperet. At, inquit, Jacobus quid rerum in Hispania pro Christo agere, quamve operam Evangelio navare poterat, cum nondum Gentibus ad Christi Ecclesiam aditus pateret? Nam Auctor Vitæ Clementinæ scripsit Jacobum profectum esse in Hispaniam Paullo Fabio, & Vitellio Nepote Consulibus, id est anno æræ vulgaris 34. biennio enim post Cornelius Centurio primus ex Gentibus cælesti admonitu cum in Ecclesiam per baptismum a Petro receptus esset, documento fuit, Ethnicos quoque cum Judæis in Ecclesiam admitti posse ac debere; ac deinde in Concilio Hierosolymæ habito decretum est neminem sive ex Gentibus, sive ex Judæis, qui ad Christum adjungi vellet, baptismo ac divinorum mysteriorum communione prohibendum esse, & ex utroque populo unam Christi ecclesiam effici, consiliumque oportere. Quid ergo? an Jacobus iter tam longinquum susciperet, ut Evangelium Hispanis afferret, quos nondum licebat Christianis sacris initiari? An ea Hispaniensis expeditio frustra fuit? an toto illo tempore Jacobus in Hispania cessavit? minime gentium. Etenim Judæorum coloniis resertam fuisse Hispaniam intelligi potest tum e Philone, qui in lib. de Legat. ad Cajum scripsit ea tempestate Judæos per Asiam, Africam, Europam longe lateque dispersos, in provinciis fere omnibus Imperio Romano subiectis, domicilia & sedes habuisse; tum ex Joanne Chrysostomo hom. 79. in Matth. qui tradit Paullum in Hispaniam profectum esse, ut Judæos populares suos inviseret. Itaque credibile est Jacobum primum quidem in Judæorum conversionem iacubuisse, ex illisque sane multos ad Christi Ecclesiam aggregasse, simulque ex occasione aliquam operam impendisse in excolendis indigenarum animis præparandisque ad Christiana sacra, cum primum liceret, suscipienda: deinde vero cum a Petro per litteras edoctus esset de ostio ad Ecclesiam Ethnicis patefacto, ex his quoque quamplurimos verbis ac miraculis perpulisse, ut Christianam fidem amplecterentur. Nam Petrus, ut scriptum est in Vita Clementina, *mittit litteras in Hispaniam, & Jacobo significat reseratum esse ostium Gentibus ad salutem, jubetque etiam hos sponte venientes ad religionem admitti*. Nec vero suorum Hispaniensium laborum, operæque Apostolicæ apud Hispanos sive advenas sive indigenas positæ Jacobum penituit; quippe idem Hefychius tradit *Jacobum peragratis quasi omnibus Hispania urbibus, & maxima ad Christi fidem populorum multitudine conversa, Hierosolymam rediisse Aquilio & Nonio Consulibus*. Quod autem ait *de fundatis ab Jacobo Ecclesiis, & Episcopis ordinatis*, id ne a veritate discrepet, sic intelligi velim, Jacobum ingenti hominum numero Christianis præceptis instructo, & sacris mysteriis initiato, variis in locis ecclesiarum condendarum fundamenta jecisse, & earumdem

Jacobi in Hispaniam profectio neque frustra fuit, neque inanis.

Gallias tamen Ecclesiæ nullas, quæ intelliguntur Episcopos;

regimini præficiendos septem eximie fidei & sanctitatis viros delegisse, quos secum ex Hispania Hierosolymam ad Petrum perduxit. Hos deinde Petrus cum Episcopos creasset, ex urbe in Hispaniam remisit, id quod tradunt Beda, Usuardus, Ado, & alii plures, ut videlicet in solo jam præparato, jactisque ab Jacobo fundamentis ecclesias Hispanienses inædificarent. Ita fit, ut quamvis Jacobus primus omnium Christi nomen cultumque in Hispaniam invexerit, Hispaniensium tamen omnium ecclesiarum institutio referenda sit ad Petrum Principem Apostolorum, vel ad ejus successores, ut docet Innocentius I. in epistola ad Decentium Episcopum Eugubinum: *cum sit manifestum, inquit, in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam insulasque interjacentes nullum instituisse Ecclesias, nisi eos, quos venerabilis Apostolus Petrus, aut ejus successores constituerint, sacerdotes*.

id quod postea Petrus ejusque successores fuisse dicuntur.

In hanc Apostolicam Hispaniensem expeditionem annos ipsos quatuor Jacobus insumpsit; anno quippe 34. Paullo Fabio Prisco, & L. Vitellio Nepote Coss. & Palæstina in Hispaniam discessit; anno autem 38. M. Aquilio Juliano, & P. Nonio Asprenate Coss. ex Hispania in Palæstinam rediit; & postquam in Judæa ac regionibus finitimis per annos fere quatuor cum cæteris Apostolis Evangelio diligentem operam navasset, demum ab Herode Agrippa comprehendi jussus Paschalibus feriis appetentibus, præclaram pro Christo mortem oppetiit anno æræ vulgaris 42. in quem divisio Apostolorum, & in eas, quæ cuique obtigerant, regiones profectio incidit, Provinciæ Hispaniensis procuratore aliis relicta, quam morte præreptus repetere ipse non potuit. Ex his autem, quæ paullo fufius explicata sunt, satis perspicue intelligitur, Jacobo neque tempus obeunda Hispaniæ, neque facultatem defuisse, id quod erat hoc loco demonstrandum. Neque enim id oneris mihi, laborisque suscepi, ut auctoritatibus & rationibus undique collectis ac productis, Jacobi adventum in Hispaniam defenderem ac probarem, & quæ huic opponi solent, argumenta refellerem; actum enim agere viderer, cum id multi & doctissimi scriptores, ac præsertim Hagiologi Antuerpienses egregie præstiterint. Illud tantum modo adjiciam Hispaniensem Jacobi Apostolatam traditionem potissimum niti; vetus enim indigenarum opinio est, a majoribus velut per manus accepta, posterisque tradita, & multarum ætatum consensu firmata, Jacobum in Hispaniam venisse, & Christi Evangelio longe lateque disseminato, ingentem hominum multitudinem ab nefariis ritibus impurisque superstitionibus ad rectam in Deum fidem, sinceramque religionem avocasse: quæ quidem traditio, cum & constans sit ac perantiqua, nam opinionum commenta delet dies, & universalis omnium ecclesiarum Hispaniæ, adventum hujus Apostoli sermone & scriptis, & anniversario cultu celebrantium, prudentibus & cordatis viris pluris esse debet, ut Petrus Ribadeneira præclare admonet, quam quidquid argumentorum ad eam labefactandam congeri aut excogitari possit, nisi hæc plane certa sint atque evidentiæ, quibus obfisti, assensusque ab illis contineri non possit. Hujusmodi veteres præque facienda, non auctoritate solum, sed etiam exemplo suo docet Tom. 3. sæc. 1. Dissert. 16. Natalis Alexander, qui appulsum S. Mariæ Magdalenzæ in Gallias cum Lazaro fratre & Martha sorore ut

Jacobus in Apostolatam Hispaniensem quatuor annos insumpsit.

qui potissimum traditionem nititur;

sua-

suadeat, testem appellat non integræ Nationis, sed unius Provinciæ Ecclesiarum traditionem: *In veteri quidem historia ecclesiastica nullum est huius rei, & appulsus sanctarum sororum cum fratre in Provinciam testimonium; sed illius testis est Ecclesiarum Provincia traditio, illi fulta monumentis, quæ simul sumpta non levis ponderis sunt, & quibus nihil est in historia ecclesiastica, quod expresse repugnet. Huius impugnatores traditionis, si qui de generis nobilitate gloriantur, vel hereditaria fenda, agros, domos, redditus possident, adeo antiquis ac firmis titulis nobilitatem suam ac possessiones probare non posse confidenter dixerim: quas si litigiosi homines falsi postularent, ingeniosis forte, sed levibus freti conjecturis, illorum conatus acriter, ac vehementer repellerent. Argumenta vero, quæ ducuntur e silentio veterum scriptorum, nihili pendet, ac vix digna esse putat, quibus resollendis operam impendat. Respondeo, inquit, hæc argumenta futilia esse, quia negantia sunt. Vellem, Alexander hæc omnia retulisset ad Hispaniensem D. Jacobi professionem, quam ille acriter vehementerque oppugnat. Quod autem in Concilio Lateranensi IV. Rodericus Ximienus Archiepiscopus Toletanus Episcopo Compostellano, ut se illius jurisdictione eximeret, objicienti sepulchrum D. Jacobi primi Hispaniarum Apostoli, quod in sua ecclesia extabat, respondisse fertur, de Jacobi adventu in Hispaniam nihil se legisse apud probatos Scriptores; id enimvero non est ejusmodi, ut antiquæ constantique Hispanorum traditioni præferri debeat aut possit; nam tota illa narratio, quæ e codice nescio quo ecclesiæ Toletanæ primus protulit Garzia Loaisa in notis ad Decretum Gundinari, cum abest ab antiquis collectionibus Conciliorum, tum secum ipsa pugnat, & anachronismis ac mendaciis referta est, ut Franciscus Macedo, & alii plures, ac præcipue Hagiologi Antuerpienses luculente ostendunt. Præterea in eodem codice Toletano scriptum est, causam ab Innocentio adjudicatam fuisse Archiepiscopo Toletano, cui itidem cum Bracarenfi, aliisque Hispaniæ Episcopis eadem de Primatu controversia erat: atqui rem injudicatam ab Innocentio relictam fuisse tradunt Surrita Annal. l. 2. c. 68. & Mariana lib. 12. cap. 4. nec satis constat, interfueritne, an abfuerit huic disceptationi Compostellanus. Roderici orationem, inquit Mariana, cum Bracarenfis, qui aderat, & Ausetanus Episcopus pro Tarraconensi refellere aggressi essent, abessent alii, quorum intererat: lite integra discessum est, neutro inclinatis sententiis. Idem confirmant epistolæ duæ Honorii III. qui ab Innocentio proximus Ecclesiæ præfuit, altera ad Rodericum Toletanum, altera ad Bracarensem Archiepiscopum, quibus ex litteris colligitur nihil decreti secundum alterutram partem Innocentium fecisse. Præterea nihil Archiepiscopi Toletani ad causam obtinendam intererat Hispaniensem Jacobi professionem in dubium revocare, neque enim ex ea Compostellanus, quod commune fuisset fere omnibus Hispaniæ ecclesiis, sed e sepulchro Compostellano S. Jacobi, quod suæ proprium erat ecclesiæ, argumentum sumpserat, ut jus suum dignitatemque tueretur; hinc autem cum nihil effici posse contra suum Primatum ostendisset Toletanus Archiepiscopus, si quid præterea addidisset adversum communem de adventu S. Jacobi opinionem, quam vel ipsi adversarii fatentur jam usque ab nono sæculo tota Hispania percubuisse, hæc fuisset a causa digressio *Illyricum Sacrum*.*

De Roderico Archiepiscopo Toletano quæ narrat Garzia Loaisa falsa esse ostenduntur.

sio minime necessaria, & maxime odiosa, a qua ut Rodericus abstinere, ne in odium offensionemque suorum popularium incurreret, sua illum gravitas ac prudentia monebat. Nihil igitur erat, cur Cæsar Baronius tom. 9. ad an. 816. huic narrationi tantum tribueret, ut suam de Jacobi apud Hispanos Apostolatu sententiam, quam in Notis ad Martyrologium egregie defenderat, in Annalibus revocandam esse censeret, aut certe dubiam videri posse affirmaret.

Remota igitur Roderici Toletani Archiepiscopi auctoritate, qua nihil esse putant validius ad communem ecclesiæ Hispaniensis traditionem convellendam, de S. Jacobi professione in Hispaniam dubitandi vix locus aliquis relictus esse videtur. Ex occasione autem Hispaniensis itineris apud Illyrios Evangelium divulgasse, rationibus & conjecturis haud absurdis supra jam demonstratum est. An vero cum ex Hispania Palæstinam repetiit, viam eandem tenuerit, iterumque in regionibus Illyrici aliquam verbi divini seminem fecerit, mihi non liquet. In quibusdam meis schedis notatum invenio: *S. Jacobus redux ex Hispania in Judeam, visitat, uti postea Lucas, Galliam Cisalpinam, Venetiam, Dalmatiam, Pannoniam; sed nomen auctoris, unde id desumptum est, adscriptum non invenio. In eo Chronico, cui nomen Dextrii falso præfixum est, ad an. 41. rediens Jacobus ex Hispania, Gallias invisisse dicitur, ac Britannias, & Venetiarum oppida, ubi prædicat. Itum ac reditum Jacobi pedibus confectum fuisse suadet Apostolica regiones peragrandi ratio & consuetudo; cumque, cum in Palæstinam reverteret, eandem fere viam relegisse, quam e Palæstina proficiscens in Hispaniam, transiensque per Illyricum, inierat. Ad extremum hic subungere pretium operæ duxi præclaram D. Hieronymi commentationem in caput 42. Esaiæ: *In omnem terram exiit Apostolorum sonus: & in terminis orbis terræ verba eorum. . . . Apostolos enim videns Jesus in littore juxta mare Genesareth, resicientes retia sua, vocavit, & misit in magnum mare, ut de piscatoribus piscium faceret hominum piscatores, qui de Hierusalem usque ad Illyricum & Hispanias Evangelium prædicarunt, capientes in brevi tempore ipsam quoque Romanæ urbis potentiam. Ex hoc Hieronymi loco Cardinalis Aguirius efficit posse contendit Jacobum Hispanis Evangelium attulisse: Constat, inquit, Apostolos illos a Christo vocatos, dum retia sua rescicerent, fuisse Jacobum, & Joannem filios Zebedæi. Unus igitur amborum prædicavit in Hispania judicio Hieronymi; at certe Jacobus, cum id nemo dixerit de Joanne.**

Utamur licet in rem nostram fere eadem aut simili argumentatione. Hoc loco Hieronymus, si standum est interpretationi Aguirianæ, haud dubie designavit Jacobum & Joannem, quos resicientes retia sua Dominus vocavit, ut scriptum est apud Matthæum, & Lucam, & misit in magnum mare, ut de piscatoribus piscium faceret piscatores hominum, quorum sonus & vox Evangelica Illyricum, Hispaniam, & Romam pervasit: quippe de Hierusalem, ut ait Hieronymus, usque ad Illyricum, & Hispanias, evangelium prædicarunt &c. Igitur ex testimonio Hieronymi horum alteruter apud Illyrios Evangelium promulgavit. Ergo si Jacobum adimas Illyriis, Joannem iisdem concedas oportet. Utrumlibet autem dederis Illyrico, ex utrolibet in nationem Illyricam ingens decus & gloria redundavit; si-

An D. Jacobus ex Hispania in Palæstinam regressus Illyricum absigerit.

Matth. 4.
Luc. 9.

Y,

ve

ve enim ab Jacobo, sive ab Joanne Evangelii lumen acceperit, uterque post Petrum ceteris omnibus Apostolis, & gratia, & favore, & familiari consuetudine prelati sunt a Christo; nam secundum Petrum, ut docet Joannes Chrysostomus, *hi duo apicem Apostolatus tenuerunt*. Cæterum ego sic existimo, ex Hieronymi sententia Apostolatum Hispaniæ & Illyrici adjudicandum esse Jacobo, qui non quidem ex instituto, & proposito, sed cum Hispaniam peteret, cursim obiterque Christianæ fidei rudimenta Illyriis tradiderit: Romani vero Apostolatus partem aliquam Joanni adscribendam; nam ab illis *Romanæ urbis potentiam captam fuisse* ait Hieronymus; quippe Joannes Romæ cum esset, in ea urbe non solum verbo & doctrina, sed etiam, quamvis in fervens demersus oleum illæsus abiisset, prompta tamen mortis pro Christo subeundæ voluntate, præclarum Evangelicæ veritatis testimonium dedit.

Andreas & Matthias an inter Apostolos Illyrici annumerandi.

E cæteris Apostolis, de quorum Illyrico Apostolatu, non equidem certis argumentis, sed tantummodo conjectura ducor ad suspicandum, duos reperio, Andreæ, & Matthiam, qui vel in aliqua Illyrici provincia, vel certe in finitimis Illyrico regionibus, uti tradunt, rei Christianæ non inutilem operam præbuerunt. Andreas, primo ex omnibus Apostolis in Christi scholam adscriptus, qui auctor itidem fuit Petro fratri suo, ut Christo se in disciplinam traderet, in provinciarum divisione Scythiam potissimum sortitus fuisse dicitur; id quippe tradunt Origenes lib. 3. in Genesim, Eusebius lib. 3. Hist. Eccl. & alii plures. Sed cum egregium illud, quo flagrabat, Christiani nominis propagandi studium, majus esset, quam unius nationis quamvis amplissimæ finibus contineri posset, eundem e Scythia in Græciam, Achajam, Epirum suos labores Apostolicos protulisse testantur Gregorius Nazianz. Orat. 25., Hieronymus ep. 148. Theodoretus in Psal. 116; adde Thraciam, Macedoniam, & Thessaliam ex Nicephoro Callisto lib. 2. & alias ex aliis scriptoribus regiones, sed longius ab Illyrico disjunctas. Jam vero cum in locis prope ab Illyrico Evangelii causa versaretur, vix dubitari potest, quin partem aliquam Apostolicæ curæ ac sollicitudinis suæ in Illyrios conterminos is derivaverit, quem insatiabilis quædam Christianæ religionis amplificandæ cupiditas inde usque ab Scythia in has regiones Illyrico proximas compulerat. Ac Macedonia quidem, quam ab Andrea Evangelicis præceptis exultantem tradit Nicephorus, partem hodierni Illyrici complectebatur, quæ postea dicta est Epirus nova, nunc Albaniam vulgo appellant.

Epirus nova pars Illyrici hodierni temporibus Apostolicis pars erat Macedonia,

in qua Evangelio operam dedisse Andreas Crescentius tradit ex Nazianzeno.

Præterea Petrus Crescentius in Opere Italico, quod *Præsidium Romanum* inscripsit, existimat Gregorium Nazianzenum, cum scripsit Andreæ venisse in Epirum, hoc Epiri vocabulo intelligi voluisse Albaniam, sive illam partem Macedoniæ, quæ dicta est Epirus nova; quamvis enim hæc regio nondum Apostolicis temporibus Epiri nomen subisset, tamen sæculo quarto, ac Nazianzeni ætate jam Epirus jus suum ac nomen usque ad Dalmatiam ac fluvium Drilonem protulerat; & jam tum duplex Epirus, vetus ac nova distingui solebat. Utrum vero Nazianzenus, cum docet Andreæ in Epiro rei Christianæ propagandæ operam dedisse, sub hac voce Epiri utramque Epirum subjecerit, an Epiri vocabulum & Andreæ Apostolatum iisdem terminis definierit, quibus regio Epirotica primo æræ vulgaris

sæculo circumscripta erat, ex ejus verbis intelligi nequit. Cæterum si Andreas Macedoniam, auctore Nicephoro, evangelica prædicatione peragravit, nihil ydeæ esse causæ, cur ex ejusdem Macedonico Apostolatu eximas hanc Macedoniæ partem, quæ postea dicta fuit Epirus nova, nunc vero Albania vocatur. Adde, quod hæc eadem pars Macedoniæ, quæ antea ad Illyricum pertinebat, & nomine ac finibus Illyrici continebatur, cum alias atque alias a proxima Græcia colonias excepisset, ex his & linguam, & mores, & instituta Græcorum sibi adoptaverat; quocirca Christophorus Cellarius Geogr. lib. 2. cap. 13. hanc veteris Illyrici partem ad Meridiem extremam appellavit *Illyridem Græcam*; restant, inquit, *quædam gentes Illyricæ Græcis colonis permixtæ, quorum consociatione barbariem exuerunt, Græcis & ipsa adnumerata*. Utique ergo discernenda est Illyris barbara, quæ in Lissa desinit, ab Illyride Græca, quæ ab illa urbe ad Epiri fines, juxta tergum maris Adriatici, & intus aliquantum procurrat. Hæc igitur regio, ut Macedoniæ, sic etiam Græciæ provinciis annumerata fuit. Cum autem Veteres Græciam ab Andrea Evangelio illustratam fuisse simpliciter affirmant, nullam ejus partem excipiunt; eoquo fit, ut etiam Epirus nova, sive Albania, quæ olim inter Græcas Provincias locum aliquem obtinuit, & fortassis etiam Dalmatia, quæ antiquitus dicta est *Prima Græcia*, Andreæ exceperit tota Græcia Evangelium disseminantem, ex ejusque adventu & doctrina aliquem Christianæ institutionis fructum perceperit; id quod contigisse dixerim uno alterove anno ante ejus martyrium, quo perfunctus est apud Patras in Achajâ, quodque Baronius in annum æræ Christianæ 69. refert, ac Tillemontius in annum proximum detruisit.

B. Andreæ Matthiam Apostolum adjungimus, cujus etiam vestigiis impressam, & præceptis excultam partem aliquam Illyrici fuisse compertimus. Beda, Usuardus, Rabanus, Notkerus Matthiæ Apostolatum Judææ finibus circumscribunt; at Sophronius apud Hieronymum de scriptoribus Ecclesiasticis in Æthiopiam exteriorem Evangelium intulisse prodit; plerique Græcorum in Colehide, quam Æthiopie nomine appellant, apostolico munere functum esse prædicant, ibique pro religione vitam ac sanguinem profudisse. Verum Amilius Sanctorius Episcopus Urbinas, qui vitas SS. Apostolorum Petri & Pauli composuit, easque Aldus Manutius non sine præclaro encomio typis edidit, Godefridus Henschenius mirum in modum probavit, Conradus Janningus Antuerpiensibus Sanctorum Actis inseruit, auctor est in Apostolica divisione Provinciarum, Matthiæ gentes *Macedonum, Dardanorum, Triballorum, Bastarnarum* Evangelio imbuendas traditas fuisse. Hæc ille, ut credibile est, ex antiquis & idoneis scriptoribus desumpsit; nam idem Conradus Janningus eximie fidei ac diligentie testimonium huic auctori tribuit; ait enim *Acta hæc e Scripturis Sanctis concinnata esse; eaque inde continua serie atque ordine ita prosequitur laudatus Auctor, eodem Janningo teste, ut ex profana Romanorum historia, Sanctorumque Patrum scriptis intermiscet alia, quæ ad elucidandum magis historiam sacram, ei visa sunt opportuna*. In his tamen, ut Janningus subdit, *quamquam ex antiquis scriptis pleraque desumpta, & juxta sensum ætatis, qua Sanctorius hæc composuit, explicata sunt, non ubique tam certa est veritas, ut nunc ei con-*

De Apostolatu Illyrico S. Matthiæ.

ei contradici non possit ex sententia virorum eruditiorum, qui aliter sentiunt. Quenam vero ea sint, quibus contradici possit, ea Janningus non designavit. Equidem adduci nequeo ut credam virum gravissimum pro suo arbitratu regiones illas sanctissimo huic Apostolo assignare voluisse; præsertim cum in aliis provinciis dividendis, & sua cuique tradenda, Eusebium auctorem, & scriptores antiquos sequatur. Ego vero sic existimo. *Æthiopiam* quidem sive *Colchidem* ex divisione Apostolicam speciatim *Matthiæ* decretam fuisse, sed non ita cum in hac regione quibusdam quasi cancellis conclusum fuisse, ut non liceret, quemadmodum cæteris, ita & *Matthiæ*, in alias subinde vel longinquas regiones Evangelii causa excutere, pro eo ac postulare utilitas vel necessitas rei Christianæ. Sanctioris autem non videtur distinxisse extraordinarium ab legitimo proprioque *Matthiæ* Apostolatu; & quas ille gentes extra terminos Evangelicæ suæ procuratori præscriptos ad tempus, præter officium munusque Apostolicum sibi traditum, erudierat, eas ex decreto Apostolorum nominatim *Matthiæ* assignatas fuisse existimavit. Utcumque tamen fuerit, si *Matthias* apud *Triballos* *Dardanios*que operam Evangelio navavit, certe pars aliqua *Illyrici* ab eo adita fuit, & Christianis præceptis ac mysteriis imbuta. Nam *Triballi* populi erant *Mæsiæ* inferioris; *Dardania* vero pars fuit *Mæsiæ* superioris vergens ad Meridiem, & *Macedoniæ* finitima. Ex aliis Apostolis neminem reperio, qui vel cursim obiterque *Illyricum* obierit, sive aliquam *Illyrici* partem attigerit; quippe cæteris omnibus, cum regiones sortiti fuerint longissime in Ortum ab *Illyrico* disjunctas, nulla indidem ad *Illyrios* populosque Occidentales digrediendi opportunitas aut facultas fuisse videtur; nisi de *Philippo* aut *Simone Chananæo* suspicari libeat, quorum alter in *Galliam*, alter in *Britanniam* profectos esse dicitur; sed utriusque expeditio sive *Gallica*, sive *Britannica* ab eruditis viris refellitur.

Multi quidem ex Apostolis, ut dictum est, si minus ex officio atque instituto, tamen ex occasione, atque itinere operam suam industriamque Apostolicam ad *Illyriorum* conversionem ac salutem contulerunt; quem vero extet, & de quo sit memoriæ proditum peculiarem propriumque *Illyriorum* Apostolum fuisse, & ita esse habitum, nullus fuit, si quidem standum sit *Veterum Catalogis*, in quibus accurate descripta est distributio Provinciarum, & singillatim nominatæ regiones, quæ cuique obtigerunt. Cuinam enim Apostolorum Provincia *Illyrica* nominatim demandata fuerit, neque in his, quos dixi, *Catalogis*, neque apud *Veteres Scriptores* traditum est. Atqui Apostolicis illis temporibus *Illyricum* regio erat multo amplissima ac nobilissima, plurimas maximasque provincias, & gentes multitudine propemodum innumerabiles complectens; & inde usque ab lacu *Brigantino* inter *Danubium* a *Septemtrione* & *Italiam*, mare *Adriaticum*, *Macedoniam* & *Thraciam* ad *Pontum Euxinum* usque porrecta; ac proinde dignissima, quæ in Apostolicam terrarum divisionem veniret, cujusque mentio speciatim fieret, & peculiaris ratio haberetur. At quamquam de *Illyrico* in ejusmodi *Catalogis* littera nulla invenitur, certe quidem *Hieronymus* inter provincias, quas divini Spiritus instinctu sortiti sunt Apostoli, diserte expresseque annumerat *Illyricum*; sed neminem Apostolorum nominat, cui expeditio *Illyrica* commissa fuerit; quippe in *Commentariis* ad caput 34. *Illyricum Sacrum*.

saix ait, *Spiritum Domini congregasse Apostolos*, dedisseque eis sortes, ut alius ad *Indos*, alius ad *Hispanias*, alius ad *Illyricum*, alius ad *Græciam* pergeret. Quamvis igitur tacitum sit prætermisumque *Illyricum* in *Catalogis* supra laudatis, quorum Auctoribus non videtur curæ fuisse omnes *Europæ* & *Occidentis* regiones nominatim perscribere; & quæ cuique obvenerint, singillatim perscribere; nulla tamen dubitatio esse potest, quin suus & proprius *Illyrico* Apostolus in ea provinciarum sortitione designatus fuerit; hunc autem *Paulum* fuisse arbitror, qui haud exiguum sui Apostolatus tempus laboremque in regionibus *Illyrico* finitimis insumpsit, & partem certe aliquam in *Illyricum* etiam derivavit, ut docent *Hieronymus*, *Nysseus*, *Asterius*, alique plures, & gravissimi auctores. Fateor equidem *Pauli* Apostolatum nullis terminis circumscriptum fuisse, & *Mundum* universum ejusdem evangelicæ prædicationi traditum esse, ut *Petrus Equilinus* præclare admonet: *totus Mundus Paulo Apostolo datus est, secundum quod in ejus collecta ecclesia asserit dicens; Deus, qui Mundum universum Beati Pauli Apostoli prædicatione docuisti*. Sed quemadmodum *Petro*, cujus potestas, jurisdictio, & sollicitudo Apostolica nullis limitibus circumscripta totum terrarum orbem complectebatur, aliquæ peculiares provincie decretæ sunt, *Pontus*, scilicet, *Galatia*, *Bithynia*, *Cappadocia*, cæteraque confines, ut tradit *Eusebius*; sic etiam *Paulo* cum omnium gentium cura, *Illyriorum* Christiana institutio præcipue demandata est; ex quo fit, ut ecclesia *Illyrica* alterum ex Apostolorum principibus, veluti parentem suum & conditorem præcipuum agnoscere debeat, & peculiari quodam, eximioque cultu venerari.

Paulus videtur fuisse proprius & peculiaris Apostolus totius Illyrici.

CAPUT II.

De discipulis sive Christi, sive Apostolorum, qui apud Illyrios rem Christianam amplificaverunt.

Cum ergo *Illyricum* solum cura & prædicatione Apostolica molitum & subactum divini verbi semen excepisset, jamque læta Christianorum seges niteret, uberiorisque in dies factus aliis alii succrescerent; brevi constare cœpit in *Illyrico* magnam esse animorum præparationem ad Evangelii satus accipiendos, & ad fidem Christi in ea regione sane amplissima disseminandam, colendamque multorum operam atque industriam requiri. Quocirca tum rei Christianæ bene gerendæ spes, tum exemplum & auctoritas Apostolorum animos ac studia Discipulorum sic excitavit, ut ad vineam illam excolendam, colligendosque ex illa messe manipulos certatim undique confluerent. Et alii quidem partim cum Apostolis, quibus se comites evangelicæ expeditionis adjutoresque adjunxerant, partim ab eorum comitatu disjuncti per seipsos, alii vero Apostolorum jussu missique præclaram in *Illyriis* ad Christum convertendis informandisque ad religionem atque omne munus officii Christiani operam posuerunt. *Petrus* cum e *Palæstina* *Romam* profectus, ex transitu *Illyricum* evangelica prædicatione peragravit, *Romanæ* expeditionis socios sibi adiecit nonnullos e discipulis, quorum aliquos auctor vitæ *Clementinæ* nominatim percenset: *Post hac, inquit, benedicens fratribus, cum Clemente, Andronico, Domnio, Marco, qui & Evangelista, Ero.*

Discipuli Apostolorum egrégiam Evangelio apud Illyrios operam navaverunt.

Triballi & Dardaniæ gentes Illyricæ.

Cuinam Apostolorum provincie ac nominatim Illyricæ provincia decretæ fuerit.

Evodio, Apollinare, Rafo, Martiale, Materno, Crescente, plurimisque aliis ad expugnandum Simonem Magum Romanam pergit. De Evodio aliqua potest esse controversia; hunc enim aliqui tradunt a Petro Antiochiæ relictum esse, & proxime post Petrum sedem Antiochenam tenuisse. Verum alii contra sentiunt, veluti Chrysostomus, Theodoretus, & Felix Papa III. in epistola ad Zenonem, qui Petro in regimen Antiochenæ ecclesiæ Ignatium suffectum fuisse testantur. Fortasse Evodius is, qui Petro se comitem in Romano itinere præbuit, alius fuit diversusque ab eo, cui Petrus Pontificatum Antiochenum gerendum tradidit. Ex illo tam egregio Petri Romam euntis comitatu, nemo fuit, quin eidem Petro Evangelium apud Illyrios disseminanti auxiliarem operam præstiterit. Sed cæteris prætermisissis, ex eo numero quatuor potissimum fuere, qui diligentius quam alii impensiusque in Christianam Illyriorum institutionem, & ecclesiæ Illyricas fundandas incubuerunt, Clemens, Andronicus, Domnius, Apollinaris, quibus plures alios adicias, quos rei Christianæ in Illyrico plurimum utilitatis & incrementi attulisse vel ab idoneis probatisque auctoribus traditum est, vel probabili conjectura suaderetur.

*præferimus
Clementem,
Andronicum,
Domnium,
Apollinarem,
Priacipis Apo-
stolorum
Discipuli,*

§. I.

De Apostolatu Illyrico Clementis, Luca, Apollinaris.

SClemens inter Discipulos Petri facile princeps, quem non solum *virum Apostolicum*. sed etiam *Apostolum* appellat Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromatum, ex quo se Principi Apostolorum in disciplinam tradidit, numquam fere ab ejus latere & comitatu discessit. Itaque se illi omnium itinerum, laborum, periculorum comitem ac socium præbuit, adiutoremque ad rem Christianam administrandam assiduum ac diligentem. Auctor vitæ Clementinæ in procæmio provincias omnes nominatim persequitur, quas Clemens cum Petro Evangelii causa peragravit: *Clemens a Petro itineris comes delictus, Judæam cum illo, & Syriam, Ciliciam & Bithyniam, Pontum & Cappadociam, Phrygiam & Pamphiliam peragravit. Et paullo post; relegendum, inquit, utriusque iter sive in Europa, sive in Africa provinciis confectum; nam & Ægyptum adiit, & Libyam lustravit; & ad Occasum usque Hispanias, Gallias, Germanias, Italiam, insulas multas, Græciam & Illyricum universum, itemque Venetias, & Istriam, & Dalmatiam, & Pannonias, & Macedoniam, & Epirum, & Mæsiæ, & Thraciam, & Scythiam, Getiamque cis & ultra Danubium obambulat.* Postquam igitur cum Petro per omnes fere Illyricas regiones Evangelium Christi circumtulisset, Petro per martyrium e vivis sublato, nihilo segnius apud eas gentes pro stabilienda & propaganda religione elaboravit, neque exiguum Apostolici sui muneris partem ad veteres augendas, novasque instituendas in Illyrico ecclesias convertit. Tres potissimum ab eo fundatas ecclesias tradit Hefychius, ut testatur Simon Begnius, penes quem integræ Clementinæ vitæ exemplar extabat; nimirum Sardicensem in Dacia, Mursiensem, & Singidonensem in Pannonia, quin etiam episcopatum Sardicæ & conditum, & aliquamdiu administratum a Clemente fuisse idem Hefychius affirmat, idque ab aliis quoque litteris proditum invenio; sed Clementem primum Sardicen-

*Clemens
socius &
adjutor
Petri,*

*pres in Il-
lyrico
fundavit
ecclesiæ,*

sem Episcopum ab nostro Clemente aliud distinguendum putant; hunc quidem Petri Discipulum & in Romana cathedra successorem, illum vero e 72. Christi Discipulis unum fuisse existimant. Sed hæc alias. Præterea in vita S. Domnii primi Salonarum Antistitis, ab eodem Hefychio conscripta, traditur Clemens solitus fuisse, cum ecclesias reviseret ac lustraret, duos Episcopos Apostolicarum peregrinationum comites ac socios circumducere, ut sicubi constituendi essent Episcopi, in promptu haberet, quorum opera ac ministerio, manuumque impositione ad solemnem illorum consecrationem uteretur; idem vero in Dalmatiam cum venisset, a S. Domnio Episcopo ecclesiæ Salonitanæ ingenti honore ac latitia exceptus fuisse, & sique ab eo postulasse, ut sibi duos illos Episcopos ad breve tempus commodaret, qui ad Cajanum & Symphorianum Episcopos solemniter ac ceremonia creandos, suos adjutores futuros, ministerium sibi atque operam præboret. *Post vero cum jam Petrus & Paulus Neronis iussu Romæ martyrium consummassent, contigit S. Clementem illac pertransire, quem Sanctus Pontifex excepit, sicut Angelum Domini. Habebat Clemens duos Episcopos secum, cum quibus, ubi opus esset, Episcopos consecrabat. Petiit ergo Domnius a S. Clemente concedi sibi præfatos Episcopos, cum quibus idem duos ex suis Sacerdotibus Episcopos ordinavit, Gargantum videlicet, & Symphorianum, quos & successores post mortem, alterum post alterum habuit.* Sed interest scire, utram Clemens ante susceptionem, an post depositum Pontificatum Romanum, suas peregrinationes Illyricas instituerit. Clementem alii Lino substituunt, & tertium, alii Cleto subrogandum putant, & quartum numerant inter Romanos Pontifices. Si posteriorum sententiam sequi libeat, cum Clemens Cleto suffectus vita simul & Pontificatu abierit anno tertio Trajani Imperatoris, quo jubente trans Pontum in exilium detrusus, & apud Tauricam Chersonesum in mare demersus pro Christi fide mortem opposuit; nulla est controversia, quin in Dalmatiam venerit, & suo apud Illyrios Apostolatu perfunctus fuerit, antequam universalis ecclesiæ administrationem capesseret. Sed in vetustissimo Catalogo Romanorum Pontificum, quem cæteris omnium vel auctoritate vel antiquitate præferendum censent Hagiologi Antuerpienses, ediditque Henschenius, atque præclaris animadversionibus illustratum præposuit tomo primo Aprilis, Clementi subicitur Cletus; idque confirmant tum Catalogus Pontificalis Regine Sveciæ usque ad Felicem IV. & Justiniani imperium perductus, tum Opatius Milevitanus, & S. Augustinus epistola 165. apud Henschenium.

In hoc igitur Catalogo Clemens ab Lino proximis annos fere decem Romanam sedem tenuit usque ad septimum Vespasiani Augusti, & quintum Titi Cæsaris Consulatum, qui congruit cum anno æræ vulgaris 76., post quem anno proximo ineunte 77. Pontificatu se abdicavit; nam hujus anni Consules in Catalogis Cleto successoribus tribuuntur, cujus Pontificatus maximam hujus anni partem occupavit. Causam abdicandi fuisse ferunt contentiones quasdam inter Christianos, quas ut sedaret, sponte Pontificatum dimisit; idque ajunt intelligi posse ex ejusdem Clementis ad Corinthios epistola, quos inter sedisidentes, exemplo suo, ad pacem & concordiam revocat, suadens, *ut si quis esset inter eos strenuus, misericors, charitate plenus, diceret (quemadmodum ille Romæ & dixerat & fecerat) si propter me sedi-*

*Clementis
in Dalmatiam
ad-
veniens.*

*De tempore
Pontificatus
Romani, quæ
Clemens
gestis, du-
plex sen-
tentia.*

*Clemens
Lino suffec-
tus ac
tertius in-
ter Rom.
Pontifices.*

*Romano
Pontifica-
tu se ab-
dicat.*

seditio, contentio, & schisma orta sunt, emigrabo, abibo quocumque volueritis, & quæ a plebe mandantur, faciam; solum Christi orile, cum constitutis supra se Presbyteris, in pace degat. Hoc autem confirmant auctoritate Epiphani Hæres. 27. qui eadem Clementis verba laudat, ex iisque de abdicatione muneris, ac regiminis Pontificii, non incite conjici posse existimat.

At si Clemens anno 77. Pontificatum deposuit, vitamque exinde perduxit usque ad annum tertium Trajani, centesimum æræ Christianæ; quid ergo, inquit Henschenius, de viginti & tribus annis interpositis dicendum? Asserunt varii S. Clementem a Petro ordinatum Episcopum, recusato Pontificatu Romano, ipsum non suscepisse nisi post obitum SS. Lini & Cleli. Quidni potius dicamus S. Clementem anno 77. abdicasse Pontificatum, & Episcopum Apostolicum nulli sedi affixum, reliquo vitæ tempore vixisse? Godefridus Vendelinus in suo Commentario ad S. Clementis epistolam, hanc controversiam ita diremit. Anno 77. cum Romæ inter fideles orta esset, (qualis postea Corinthi) magna dissensio super honore Pontificatus; Clemens ne quasi ex testamento Petri successisse videretur, ac ne posteris hæc Principatus ambitio perniciosi exempli haberetur, ultro se Pontificatu abdicavit. Hæc Vendelinus, quibus Henschenius subiecit, quæ sequuntur: Porro videtur illud ipse Clemens innuere in epistola ad Corinthios scripta, a Clemente Alexandrino, & S. Hieronymo laudata, ubi in posteriore parte epistolæ ista habet: Si propter me seditio, contentio, schismata orta sunt, emigrabo, abibo quocumque volueritis. Certo S. Epiphanius Hæres. 27., quæ est Carpocratianorum, asserit a nonnullis tradi S. Clementem ab omni administratione vacasse, & eum in quadam epistola scripsisse: Recedo, exeo, bene stabiliatur populus Dei, nonnullis hoc modo consulens: nam in quibusdam Commentariis ita scriptum reperitur. Hæc Epiphanius. Hoc ergo modo S. Clemens, relicta ecclesiæ universalis administratione, reliquam vitam peregrisset, dum successive Pontifices Romani præessent SS. Clelus, Anacletus, & Evaristus, cujus tempore, jam plenus dierum, & meritorum Clemens obiisset Martyr auno, ut diximus, Trajani tertio, æræ vulgaris centesimo.

Clemens
semel atque iterum
Pontificatus
cessit.

Sed Papebrochius, paullum ab Henschenio dissentiens, existimat Clementem semel atque iterum Pontificatu decessisse; primum post martyrium Petri, a quo & Episcopus creatus, & successor designatus cum fuisset, ne rem hanc pessimi exempli posteris proderet, de jure suo cessit, alterius in locum Petri substituendi potestate relicta Clero populoque Romano, qui Linum, antea Petri Vicarium, cunctis suffragiis in sede Romana collocarunt. Ad hanc primam Episcopatus Romani abdicationem referenda esse censet Papebrochius tum verba illa Clementinæ ad Corinthios epistolæ, tum quæ in eandem sententiam Epiphanius conjectando scripsit.

Deinde vero Clemens Lino subiectus, cum annos fere decem Pontificatum gessisset, sive quod ob insignem animi de se demisse & humiliter sentientis modestiam non videretur sibi tanto oneri ferendo esse, sive alias ob causas, singulari exemplo summum Sacerdotium posuit; id quod ex Catalogis plane & perspicue intelligitur, in quibus cum Clementis Pontificatus desinat in Consulatum VII. Vespasiani & quintum Titi, & ab hoc Consulatu Clemens usque ad Imperium Trajani & annum æræ vulgaris centesimum vitam produxerit, necesse est multo prius administran-

Illyricum Sacrum.

dam ecclesiæ, quam vivendi finem fecerit. Præterea cui persuasum est de prima abdicatione, huic secunda haud difficilis creditu videri potest; utraque enim præclare congruit cum ea, quæ Clemens prædictus erat, magnitudine animi humana omnia despicientis, in studio Christianæ humilitatis penitus defixi, & ab honorum insignibus vel admittendis vel retinendis omnino alieni; qui præterea ægre ferret se uni loco affixum esse, sed liber ac solutus esse cuperet, ut quaquaversum, & longe lateque Evangelium propagaret. Ad hunc fere modum sententiam suam exposuit Papebrochius: *Abdicandi causam, inquit, Vendelinus conjectat aliquam in ecclesiâ dissensionem similem Corinthiâ, cujus causa illuc scribens Clemens suadebat, ut si quis esset inter eos strenuus, misericors, charitate plenus, diceret, si propter me seditio &c. Quæ verba videtur Epiphanius accepisse tamquam prolata in persona propria hæresi 27. cap. 6.; cum recte intellecta non hanc, idest secundam, sed priorem a morte Petri cessionem confirmet; ut qui idem fecerit ipse, quod aliis, videlicet Corinthiis, postea suavit. Quod ad ultimam cessionem attinet, licet ejus nullum clarum, & distinctum extet in antiquitate testimonium, satis certa tamen nobis videtur ex communi auctorum omnium veterum consensu de morte sub Trajano obita, quæ absque hujusmodi cessione nequit cum Catalogis conciliari. Ipsa autem secunda cessio facile persuadebitur ei, qui satis fuerit persuasus de prima; indicat enim animum alienum a summo gradu, & urice cupientem Evangelio prædicando vacare.*

Propilei
pag. 87.

Sed utcumque, sive una, sive duplex fuerit abdicatione, cum Clemens ab anno 77., quo Romana Cathedra decessit, usque ad annum centesimum, quo Martyrium subiit, totum illud tempus intermedium ad Evangelium promulgandum, & Apostolici, sive, ut mavult Papebrochius, Evangelici Episcopi partes strenue obundas contulerit, per hosce annos Illyricas etiam ecclesias iterum ac sæpius lustravit, & Mursensem, ac Singidunensem in Pannonia, Sardicensem in Mælia, quæ postea Dacia Aureliani dicta est, instituit; & huic etiam per aliquot annos præfuisse potuit. Ad hoc potissimum intervallum pertinent, quæ de immensis itineribus laboribusque Apostolicis Clementis scripsit auctor ejusdem vitæ, a nobis sæpe laudatus: *Vere dignus honore, dignus aeterna memoria, qui in tot, tantisque terræ tractibus, regnis & provinciis, totque item marinis insulis, ad quas nunc adversa, nunc secunda navigatione allapsus in Cypro, Rhodo, Corcyra, Melita, Sicilia, Sardinia, Corside, Balearibus, & aliis superi inferique maris, innumeras orco animas eripuit, & Christo per fidem peperit, multas Deorum ades undique evertit, plurimas Christo erexit ecclesias, multos idolorum per prædicationem minuit ministros, plurimos per ordinationem Christo auxit Sacerdotes; atque ut compendio summa vastitas coarctetur, quingentis * Urbibus Episcopos dedit, veluti nobis suo loco referendæ Sardicenses, Sirmienses, Salonitanæ, & quæ cunctas auctoritate superant, Romanæ tabulæ faciunt fidem.*

Post Pontificatum
an. 77. de-
positum
ecclesias
Illyricas
sæpe lu-
stravit.

In prom-
dio.

* fortasse
quinqua-
ginta.

Sed adventum S. Clementis in Dalmatiam, de quo supra dictum est, non male fortassis conjece-
ris in biennium illud, quod a Petri martyrio intercessit usque ad Clementis Pontificatum; si-
quidem Linus utrique interjectus, verus ac sum-
mus Pontifex præfuit Ecclesiæ annos omnino
duos & menses fere tres, ab anno 65. ad an. 67.

Adventus
Clementis
in Dalma-
tiam in
quod
tempus
constituen-
dum.

Y 3 nam

nam reliquis novem annis, quos eidem attribuant Catalogi, Vicarius Petri fuit, ejusque nomine & auctoritate Ecclesiam Romanam administravit: quo quidem temporis intervallo Clemens, Ecclesias peragrando, nihilo segnius, quam post depositum Pontificatum, Episcopi Apostolici partes peregit. Cum enim in vita S. Domnii scriptum sit, cum jam Petrus & Paullus martyrium consummassent, transitum Clementis per Dalmatiam contigisse, non videtur Dalmatica illius profectio differri posse in annum 77. quo Pontificatum dimisit, sed Apostolorum martyrio statim subiicienda esse, anno videlicet 65. vel 66. Ceterum non est necesse verba illa perinde accipi, ac si vera esse non possent, nisi Clemens sub Petri martyrium in Dalmatiam illico profectus fuerit; sua enim illis veritas constat, quamvis post obitum Petri plures annos intercesserint, antequam Clemens in Dalmatiam veniret, modo rerum series atque ordo servetur, & hujus in Dalmatiam adventus martyrio illius non anteponatur. Potest igitur Dalmatica Clementis profectio referri in annum 77. vel 78. postquam Romana Cathedra, Cleto relicta, decesserat. Sed de transitu Clementis per Dalmatiam iterum dicendum erit in Actis S. Domnii, itemque in Actis Cajani & Symphoriani episcoporum Salonitanorum.

Cum Clemens plures epistolas scripserit, quæ in Ecclesiis legi solebant, ut tradit S. Epiphanius hæres. 30. suspicio est ex his unam missam fuisse ad Ecclesiam Salonitanam, eam videlicet, quam Hesychius Salonitanus Episcopus in Vita Clementina ait apud Dalmatas servari, legique in Ecclesiis Dalmaticæ, quibus idem Hesychius jure metropolitico præerat; qua quidem in epistola Clemens querebatur de corruptelis ac depravationibus, quas hæretici in sua scripta invexerant: *Gesta*, inquit, quæ Clemens de circuitibus Petri scribens de se narraverat, fuisse per Ebionæos hæreticos vel expuncta, vel corrupta, vel adulterata conqueritur idem in epistola, quæ etiamnum apud nos in sanctis Dei Ecclesiis lætitatur. Quod si verum esset, Clemens non solum prædicatione Evangelica, sed etiam litteris Apostolicis, Ecclesiæ Illyricæ ac Dalmaticæ profuisset.

Lucam Evangelistam Evangelio apud Illyrios & Dalmatas promulgando operam navasse auctor est sane gravis in primisque idoneus Epiphanius, qui Hæres. 51. hæc de S. Luca litteris ac memoriæ tradidit: Huic prædicandi Evangelii munus est creditum, idque primum in Dalmatia, Gallia, Italia, & Macedonia præstitit, sed in Gallia præ cæteris, ut de nonnullis comitibus suis Paullus testatur; Crescens, inquit, in Gallia. Non enim in Galatia legendum est, ut quibusdam immerito placuit, sed in Gallia. Gallia vocabulo non transalpinam, quam Franciam nunc vocant, sed Cisalpinam Galliam, idest Italiam Apennino & Alpibus interjectam, intelligi oportere plerique existimant. Hoc docet Petavius, quo cum alii consentiunt, in suis adeum Epiphani locum animadversionibus: *Lucam in Gallia prædicasse nullus, quod sciam, prodidit; atque haud scio, an Galliam Cisalpinam intelligat, per quam in Dalmatiam, Græciamque contenderit.* Sed huic interpretationi duo mihi officere videntur: illud primum est, quod Epiphanius Italiam ab Gallia distinxerit, cum jam inde ab ætate Augusti Italia nomen suum, finesque usque ad Alpes protulisset; neque credibile sit Epi-

phanium, præter ætatis suæ morem & consuetudinem, nihil aliud Italiam nomine significare voluisse, nisi veterem illam & proprie dictam Italiam, quæ intra Rubiconem fluvium continebatur; alterum deinde illud est, quod ratio itineris ab Epiphanio descripta non satis cohæret cum Gallia Cisalpina. Si enim Lucas Roma profectus est, ut infra dicemus, indeque initium Apostolicæ suæ peragrationis sumpsit, consentaneum erat, illum non e Dalmatia in Galliam Cisalpinam, sed hinc in Dalmatiam progredi. Quare Marcus Hansizius in Germ. sacr. tom. I. par. I. c. 2. existimat Epiphanium, huic verbo, cum Galliam dixit, Noricum & Japydiam regiones Illyrici subjecisse, quæ quidem non solum antiquitus, sed etiam temporibus Epiphani, Gallia vocabulo ab Græcis præsertim donari solebant: *Quidquid supra Pannonem est, Græcis Gallia vocabatur, populi in Norico habitantes fere Galli nomine veteri appellabantur: sic Boji Galli, Taurisci Galli, & ii, qui ad mare Adriaticum accolebant, Senones Galli, scilicet confuso dudum inter Germanos & Gallos vocabulo: sic & Procopio dicitur: Ex montibus Cætarum, qui nunc Galli appellantur, natus fluvius Ister. Japydia quoque, quæ pars est hodiernæ Carniolæ, & Græcis vocata Gallia. Sic Socrates de expeditione Theodosii contra Eugenium scribens, Theodosius, inquit, relictis ambobus filiis in urbe Constantinopoli, cum proficisceretur contra Eugenium bellaturus, parvo tempore cum manu maxima venit ad Gallias: illic enim parabat bellum, ubi jam multa millia habebat exercitus. Fit ergo congressio circa fluvium vocabulo Frigidum &c. Hæc Socrates. Fluvius frigidus est Vipasus ad pedem Alpium Juliarum seu Japydiæ veteris. Gallia, in quibus multa millia congregata Theodosius habebat, haud esse poterant alia, quam Noricum & Japydia, denique regio circa alpes Julias sita; nam easdem Alpes Eugenius, teste Sozomeno, preoccupatas presidio tenebat. Atque ista sane Gallia sunt; quo Theodosius parvo tempore pervenisse dicitur. . . . Isti plane sensu verba Epiphani videntur capiendæ; nam & tenor ipse sententiæ isthuc ducit: Evangelium, inquit, in Dalmatia, Gallia, Italia prædicavit; ea nimirum, ut innuere videtur, itineris serie, ut primum in Dalmatiam venerit, inde in Galliam; demum in Italiam profectus sit; ex Italia demum reversus sit in Macedoniam. Quæ series valde indicat, haud aliam isthuc Galliam, quam illam, ad quam ex Dalmatia proxime transitur, nempe Japydiam & Noricum, Dalmatiæ & Italia interjectum intelligi; atque hac sane via necesse erat Lucam incedere in Italiam profecturum. Hæc si vera sunt, Lucas non solum in Dalmatia, quod extra controversiam est, sed etiam in aliis partibus Illyrici sive antiqui, sive hodierni Evangelium divulgavit; ex quo præterea efficitur inter Evangelicos Illyrici cultores, e sententiâ Epiphani, annumerandum esse etiam Crescentem Divi Pauli discipulum; qui in eadem Gallia ad eas gentes Christianis præceptis erudiendas operam suam insumpsit, ut idem Hansizius opinatur: Ceterum ex prolatis laudati Epiphani verbis dilucescit etiam Crescens Pauli discipulus, qui in eadem Gallia diu videtur Evangelium promulgasse.*

S. Luca in Dalmatiam adventum cum anno æræ vulgaris 58. componendum esse arbitror, postquam scilicet Romæ cum Paulo biennium exegisset; nam Paulo, quamdiu is in vinculis fuit, assiduum se ac fidelem socium præbuit, ut ipsemet Paul-

Epiphanius
nomen Gallie
vocabulo
Noricum
& Japydi-
am, Illyria
ci provin-
cias, vide-
tur subje-
xisse.

Crescens
etiam Illy-
rici Apo-
stolus ex
Epiphania
juxta in-
terpreta-
tionem
Hansizii

Lucas in
Dalmatiâ
advenit
post Paul-
um Ro-
mana cu-
rodia e-
missum an-
no 58. vel
61.

Paulus testatur in secunda ad Timotheum epistola, quam e primis vinculis datam fuisse in Actis S. Titi demonstrandum erit: *Demas, inquit, me reliquit diligens hoc seculum, & abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, . . . Lucas est mecum solus*. Nec vero a Crescentis in Galatiam sive Galliam profectio Lucæ in Dalmatiam discessum longo intervallo disjungere videtur Epiphanius; quippe citans ejusdem epistolæ locum modo laudatum, in Galliam, cum alios ex Pauli Discipulis, tum Lucam adisse ait: *Sed in Gallia præ ceteris* (Lucas prædicavit Evangelium) *ut de nonnullis comitibus suis Paulus in epistolis testatur: Crescens, inquit, in Gallia: quod perinde est ac si diceret: sic Lucas, quem admodum Crescens ex urbe in Galliam discessit, hic quidem ante, ille vero post Paulum vinculis exemptum, & post Dalmatiam peragratam. Hisce temporibus Dalmaticam Lucæ profectio- nem consignavit Jacobus Tirus in Præfat. ad Comment. in Lucam: Adhæsit comes S. Paulo usque ad prima ejus vincula Romana, Mox, Epiphanius teste, in Dalmatiam abiit, Galliam peragravit, Macedoniam, Græciam &c. Idem confirmat Philippus Thomassinus in Monumentis sacris Istriæ: Anno Neronis quinto (qui est vulgari æræ 58.) Lucas Evangelista absolvit Actus Apostolorum, & Epiphanius teste abiit ad prædicandum Evangelium Dalmatis, Gallis, Italis, & Macedonibus. Si tamen cum Baronio existimes Paulum anno 61. vinculis exemptum fuisse, huic anno adscribas oportet Lucæ in Dalmatiam ad- ventum.*

Cum igitur Paulus suam causam Neroni probasset, ejusque sententia absolutus esset, Lucas vero suos de Actis Apostolorum commentarios confecisset; alter ab altero digressus, uterque ad suum munus institutumque Evangelii propagandi se retulit; ille quidem in Hispaniam cogitans, hic vero aliorum iter intendens. Annus erat 58. vel 61. epochæ Christianæ, cum Lucas Roma discessit; & vel navigio Adriaticum transvectus, vel oram Italiæ superiorem itinere terrestri circumiens, in Dalmatiam pervenit. Huic Paulus Hermem e suis discipulis comitem adjunxit, qui ad rem Christianam in Dalmatia gerendam in locum Titi succederet; hunc quippe Romam accersitum Hispaniensis peregrinationis socium assumpsit, & ex Hispania regressus Cretensibus Episcopum præfecit. Sed hæc in Actis SS. Titi & Hermis diligentius & copiosius explicanda sunt.

Apostolatam Dalmaticam S. Lucæ confirmat eximia quædam erga hunc sanctissimum Evangelistam propensio ac religio, insita ac propemodum innata animis Dalmatarum, qui cum fama & traditione acceperint, patriam suam ejus vestigiis impressam, & evangelicis præceptis excultam fuisse, meritam eidem gratiam, pro eo ac debent & possunt, summa veneratione, & memori mente persolvunt. Præterea tradunt in eam regionem olim Dalmatiæ finibus inclusam, quæ nunc Bosina dicitur, Constantinopoli translatum fuisse corpus S. Lucæ, cum Mahometes Rex Turcarum anno 1453. Constantinopolim vi-

De corpo-
re S. Lucæ
Constanti-
nopolim in
Bosinam
translato,
Bosinensis
opinio;

ne barbarorum injuriis paterent, alio avectas fuisse. Verum hæc sive historia, sive traditio, ut fidem habeat, sub accuratam disceptationem subeat necesse est. Non deerit huic disceptationi in historia Illyrica locus; ubi etiam in disquisitionem venient Imagines quædam Deiparæ Virginis, quas a S. Luca depictas ferunt, & multis miraculis, & hominum eas voti ac religionis ergo visentium frequentia maxime insignes, totoque Illyrico celeberrimæ. Cæterum ad corpus S. Lucæ quod attinet, illud annis amplius ducentis ante captam Constantinopolim, ex hac urbe Patavium fuisse translatum, asservarique etiamnum in augustissima Basilica S. Justinæ apud Patres Benedictinos, vetus est opinio, quæ constat ex antiquissimis litteris, atque certissimis monumentis; quare alterius S. Lucæ corpus illud fuerit oportet, quod Constantinopoli dejectum, & aliquamdiu apud se depositum fuisse Bosnenses commemorant.

B. Apollinaris discipulus Principis Apostolorum, ejusdemque itinerum, & Apostolicarum expeditionum socius atque adjutor alias una cum Petro magistro suo ac duce, alias per se ipse Illyricum Evangelica peragratione illustravit. Nam primum anno 42. Petrus Romam profectus Apollinarem, cum aliis suæ disciplinæ alumnis, comitem sibi adjunxit, ut traditum est in Actis S. Petri, itemque in Vita S. Clementis, quo in itinere varias regiones Illyrici ac Dalmatiam obiens, ad eas gentes Christianis præceptis ac mysteriis imbuedas Petro haud inutilem operam præbuit: hinc ferme Apollinaris initium Evangelii tum aliis populis, tum Illyriis explicandi fecit. A Petro ex urbe Ravennam missus, multis ad Christi fidem aggregatis Ecclesiam illam fundavit, sedemque Pontificiam in ea civitate constituit. Anno 49. Petrus edicto Claudiano Roma expulsum, Ravennam adiit, & reversurus in Palæstinam, Apollinare comite iterum assumpto, in Dalmatiam trajecit, & iter Illyricum remensus, ubique ad Christi fidem propagandam Apollinare adjutore usus est. Huc revoca, quæ de Petri in Palæstinam reditu dicta sunt §. 1.

Ravennam a Petro regredi jussus, totum se ad Ecclesiam suam, & civium ad Christum accessione amplificandam, & saluberrimis legibus ac præceptis instituendam, quam diligentissime retulit. In hujus procurationem assiduam oppido ac diligentem plures annos insumpserat, multis pro re Christiana augenda tuendaque laboribus susceptis, aditisque periculis; cum atrox procella; Ethnicorum odio & furore, ac præsertim inanum Deorum sacrificulis instigantibus, concitata in Apollinarem, & Christianos omnes incubuit; nam illorum instinctu potissimum Messalinus Vicarius cum vinculorum mortisque minis edicit atque interdicat, ut omnes patriam repetant religionem, neu quisquam in posterum Christianis sacris initietur: Apollinarem vero, quod senatus populique Romani edictis posthabitis, & Deorum immortalium ac Cæsaris auctoritate contempta, novam religionem invexerit, verberibus cæsum, & equuleo tortum, navique impositum in exilium deportari jubet. Triennium ille, ut in ejusdem Actis scriptum est, sede sua depulsus exulavit. Apollinaris exilium in extrema persecutionis Neronianæ tempora, & annum circiter duodecesagesimum æræ Christianæ conferendum censeo. Tres hosce annos magna ex parte ad Illyriorum

ApoNina-
ris Disci-
pulus S.
Petri, cum
Magistro
suo præ-
fatus

deinde 49
Dalmati-
& Illyrici
Evangelio
diffusi-
nando per-
agravit.

Ravenna
in exili-
pulsus

rum conversionem ac salutem contulit. Etenim cum veheretur in exilium, fœda coorta tempestate, navi fracta, plerisque vectorum ac nauatarum demersis, ipse cum Clericis aliquot exilii sociis, paucisque militibus, quos naufragio divinitus exemptos baptizavit, incolumis evasit, ejectusque in littus Corinthum tenuit. Inde progressus multorum dierum viam, Mæsiam inferiorem adiit, pervasit in Thraciam, totamque oram Danubii lustravit. Quacumque iter fecit, Evangelii lucem intulit, & cum veteres Christianos invisit confirmavitque in suscepta religione, tum quamplurimos ubique qua verbis qua miraculis ad Christi fidem pellectos baptismo expiavit. In Thracia cum rei Christianæ operam daret, ab Idolorum cultoribus iterum cæsus, & in navim impositus, unde discesserat, in Italiam transferri jubetur. In Adriaticum mare subiectus, in littus Dalmatiæ exscensione facta, omnem oram Dalmaticam cunctos docendo, monendo, juvando percurrrens, non solum eximie sanctitatis, sed etiam admirandæ cuiusdam ac prorsus divinæ virtutis impressa reliquit vestigia; nam in iis locis plura ac majora, quam usquam alibi, edidisse miracula traditur, quæ fidem Evangelio facerent, & vim Christi numenque declararent. Hæc docent ejus Acta & Ms. Fuldenli apud Antuerpienses Hagiologos descripta ad diem 23. Julii: *Ejecti sunt in littore B. Apollinaris cum Clericis suis, & duobus militibus &c. Corinthum adiit, Mæsiam predicando peragravit, inde pertransiit ad ripas Danubii, & multos convertit Descendens ad partes Thraciæ mansit ibi diebus plurimis exuentes eum diutius sustibus cæsum ad mare perducere fecerunt Itaque post tertium annum Ravennam ingreditur; quem suscipientes Christiani gavisii sunt gaudio magno, glorificantes Deum, qui eis suum patrem & doctorem revocaverat. Multa enim mirabilia Dominus in littore Dalmatiarum, dum regrederetur, operatus est. Agnellus Ravennas sæculi noni scriptor, in vita S. Apollinaris, ait sanctissimo huic viro locum exilii constitutum fuisse Illyricum; seu potius in Illyrico magnum illi oblatum fuisse campum, in quo ejus sanctitas, & ingens illud, quo flagrabat, religionis amplificandæ studium longe lateque divagari, & excurrere posset; nec solum Thraciam, Mæsiam, ripamque Danubii, sed etiam Pannoniam convertendis ad Christum Ethnicis, & Christianis in fide firmandis, percurrisse; inter cæteras autem civitates, quas in eo trium annorum exilio lustravit, Salonam nominatim annumerat, ubi S. Dominus paucis ante annis sedem Pontificiam constituerat, remque Christianam administrabat. Ad partes Illyriæ captivus ductus est; deinde per Salonam Pannoniam quoque, per ripam Danubii, Thraciamque obiit, & ibidem atque in littore Corinthi multa per eum mirabilia intulit Dominus. Reversus post tres annos, Ravenna &c.*

Annus erat æræ vulgaris supra septuagesimum fere secundus, cum Ravennam rediit, suæque se restituit ecclesiæ, ubi triennio post sub Vespasiano iterum religionis causa in carcerem detrudi iussus, & partim vulneribus ac suppliciis, partim præteritis ærumnis, & summa ætate confectus gloriosam mortem occubuit. Ejus martyrium Cæsar Cardinalis Baronius in annum 75. conjecit.

Mæsiam, Thraciam, pramque Danubii in Illyrico Christianis præcepit lustrare,

Ab exilio rediens pram Dalmaticam Evangelio excoluit;

Pannoniam quoque & Salonam adiit Evangelia ubique circumferendo, Martyr Ravennæ obiit sub Vespasiano.

S. II.

De aliis e Christi vel Apostolorum disciplina Cultoribus Evangelicis Illyrici.

Apostolicis Illyricis Timotheum Pauli Discipulum adjungunt Dorotheus Episcopus Tyri apud Raphaelem Levacovichium, Jacobus Gressentius in Opusculo Italico, quod inscribitur Præsidium Romanum, Joannes Gualterus Belgæ in Chronico Chronicorum; & quamvis, nullum ex antiquis idoneisque ad fidem faciendam scriptorem proferant, quo satis certo auctore stetur; tamen cum Timotheus Pauli comes assiduus fuerit, omniumque ejus itinerum socius, sane credibile est, eum vel Paulo apud Illyrios ad fidem Christianam disseminandam adjutoris & catechistæ operam præstitisse, vel ab ipso Paullo, cum in Græcia ac Macedonia, prope ab Illyrico Evangelii causa versaretur, ad breve tempus dimissum fuisse, ut proximos Illyrios Evangelicis præceptis ac mysteriis imbueret; nam Paulum solitum fuisse accepimus e suis discipulis Apostolicos Operarios illuc ablegare, quo ipse, aliis curis & occupationibus distentus, ire non posset. Ac Timotheum quidem primum ex Asia cum Erasto ad Macedones legavit, hinc vero ad Corinthios proficisci iussit; deinde vero eundem, Romæ cum esset in vinculis, prope diem Philippos in Macedoniam ab se missum iri pollicitus est Philippenis in sua ad illos epistola cap. 1. Timotheus jam usque ab anno vel quadragesimo septimo, ut Henschenius, vel 51, ut Baronius censet, cum Paullo apud Listrenses rei Christianæ operam daret, se in disciplinam eidem tradidit; neque ab ejus comitatu discessit ante annum aut 53. ex Henschenii calculis, aut 57. ex Baroniana chronologia, cum illum Ephesinæ ecclesiæ Episcopum Paulus præposuit; quo sex annorum intervallo neque facultas neque occasio defuit Timotheo, aut cum Paullo, aut Pauli jussu missuque, Illyricas regiones Evangelica circuitione obeundi. Præterea Paulus Romæ in vinculis cum esset, alteris ad Timotheum litteris datis, eundem Epheso Romam arcessit; ac Timotheum quidem morem gessisse, & Romam proficisci festinasse perspicue declarant epistolæ, quas Paulus victus ex urbe misit ad Philippenes, Colossenses, Thessalonicenses. His quippe & suum & Timothei nomen præposuit: *Paulus, inquit, & Timotheus servi Jesu Christi &c.* Potuit igitur Timotheus Romam profectus, ut Paullo vocanti obtemperaret, terrestri per Illyricum itinere, regiones illas cursim obiterque evangelica prædicatione peragere. Certe Simeon Metaphrastes, cum in ejus vita Apostolicas Timothei excursiones latissime proferat, ac nullis propemodum terminis circumscribat, ad Illyrios quoque ejusdem Apostolatum videtur extendere: *Non enim poterat corporis infirmitas deprimere tam generosum animum: sed celeri zeli penna, omnem in partem pervolabat; & modo quidem Ephesum, modo Corinthum illius lingue Sirenes demulcebat. Macedoniam quoque sæpe & Italiam, & universam terram cum præceptore completebatur prædicatione.* Quæ Petrus Galestinus paucioribus verbis in suum Martyrologium transtulit: *Siquidem hic una cum illo, propagandæ fidei causa, modo Ephesum, modo Corinthum profectus, Macedoniam etiam, Italiam, atque universam terram prædicatione peragravit.*

Quod Dorotheus & juniores tradunt de Illyrico Apostolo, tu Timothei,

id verisimile esse ostenditur.

Ad. 13. 1. Cor. 4.

S. Mar.

S. Marcum Evangelistam Discipulum Principis Apostolorum, hujus missu Aquilejam venisse, & incolarum quamplurimis ad Christi cultum perductis, ecclesiam illam fundasse, quem postea Hermagora Discipulo suo gubernandam tradidit, perantiqua est & constans traditio, quam monumenta Aquilejensia, & veteres Martyrologi confirmant. Schritovinus is, qui jussu Federici Imperatoris eo nomine tertii, seculo decimo quinto Catalogum Episcoporum Laureacensis, & Pataviensis ecclesiae confecit, Ludovicus Schonlebius, & Marcus Hansizius haud sane absurdis conjecturis existimant ex urbe Aquileja Evangelium trans Alpes in Japydiam, Pannoniam, & Noricum aut per S. Marcum, aut per ejus discipulos invecum fuisse. Hec ergo, inquit Schritovinus, Laureacensis urbs inter alias harum partium civitates prima meruit fidei & Evangelii praedicatores suscipere per B. Petrum, mediante B. Marco, qui postquam Roma scripserat Evangelium, cum Aquilejam pregrandem civitatem Episcopus mittitur, ibique doctrina & miraculis clarescens, beatos Hermagoram, quem inibi pro se Episcopum ordinavit, & Fortunatum Archidiaconum insinavit, & per eosdem ad has nostras oras Evangelii praedicatores destinavit. Duos illos sanctissimos Evangelistas Lucam & Marcum in Noricos usque Christi nomen cultumque protulisse testimonio sunt versiculi quidam antiquo characteris descripti, ait Hansizius Tom. 1. Germ. fac. part. 1. cap. 2. in turri oppidi Anasini, vulgo Eas, superioris Austriae, quorum auctor ignoratur quidem, uti & etas, quae forsitan Luthericolarum tempora, qui templum illud tempore Maximiliani secundi Caesaris arripuerunt, haud excedit: eo tamen valet eorum auctoritas, ut pateat constantem fuisse de Sanctis duobus Evangelistis, seu fundatoribus ecclesiae Laureacensis, traditionem; sic autem habent:

aspicis exiguum nec magni nominis urbem,
Quam tamen aeternus curat amatque Deus.
Hec de Laureaco reliqua est, bis Marcus in oris
Cum Luca Christi dogma professus erat.

Marco apud Noricos Evangelium promulganti proxima erat ab Oriente Pannonia, cujus pars citra Dravum in Meridiem vergens pertinet ad Illyricum hodiernum: nec vero absumile est, Marcum in hanc sanctissimam regionem aliquid suae curae charitatisque Apostolicae derivasse sive ad impertiendum Ethnicis Evangelium, sive ad stabiliendos in fide Neophytos, eosque pro viribus adjuvandos excitandosque ad omnem virtutem ac laudem, qui jam Christiana sacra susceperant. Ex ejus adventu & Apostolatu Aquilejensi praeclaros evangelicae doctrinae fructus cepisse Carnos, Istros, Japydes, & quod credibile est, confines Pannonios tradit Schonlebius in Annal. Carn. p. 3. ad an. 53. qui praeterea ex Palladio, Hundo, Inchoffero docet Fortunatum, quem S. Marcus Evangelii Ministrum, seu Diaconum Hermagora dederat, in Pannonias & Noricum ad Christi fidem disseminandam excurrisse; attamen idem Schonlebius Apostolici hujus viri excursiones Japydiae & Pannoniae terminis definiendas censet; quae quidem regiones satis amplam eidem segetem ac materiem industriae operaque evangelicae in propinquis praebant: Crediderim ego non defuisse S. Fortunato copiosam messum in vicinioribus Japydia, & Pannonia.

Inter Discipulos S. Paulli locum perillustrem obtinent Epænetus & Andronicus; utrumque Paulus in suis ad Romanos litteris non sine honorifico & singulari elogio commemorat; Epænetum

ex omnibus, quos in Asia per Evangelium Christo peperit, primogenitum appellat, dignumque propterea, quem praecipua charitate, & benevolentia complecteretur: Salutate, inquit ad Rom. cap. 16. Epænetum dilectum mihi, qui est primitivus Asia in Christo. Andronicum vero tum cognatum suum, quod sibi cum eo, aut spiritualis quaedam affinitas, ut Origenes, aut communio generis e stirpe Judaica, vel e tribus Benjamin, ut Baronius, & alii volunt, aut vera ac propria consanguinitas intercederet, tum conceptivum vocat, quod fere omnium, quae ad eam diem pertulerat, vinculorum ac verberum socium habuisset. Eidem inter Apostolos nobilem locum attribuit, eumque ante suam ad Christum conversionem Christo nomen dedisse affirmat; id quod Graecis causam praebuit, ut Andronicum inter Discipulos Christi annumerarent, & glorioso Apostoli nomine passim afficerent. Salutate Andronicum, & Juniam, cognatos, & conceptivos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo.

Petrus e Palestina Romam discedens, Paulli permissu concessuque, Epænetum itineris Romani comitem, uti & Crescentem & Andronicum, sibi adjunxerat. Ea quippe inter Apostolos charitas vigeat, ea conjunctio animorum, rerumque omnium communio, ut discipulos suos non gravate aliis alii traderent, & vicissim alii ab aliis acciperent. Idem Petrus regrediens in Palestinam, cum ex itinere per Pannoniam instituto Sirmium adisset, Epænetum Episcopum constituit, qui rem Christianam in Pannonia curaret augeretque. Hoc quippe scriptum est in Commentario saepe laudato de SS. Petro & Paulo. Cum Roma non multo tempore permansisset Petrus, & multos sancto Baptismo regenerasset, ecclesiamque constituisset &c. . . . Sirmium petiit urbem Hispaniae, ubi constituto Episcopo Epæneto, Carthaginem urbem Africae adiit &c. quem ad locum Hagiographi Antuerpenses hanc notam apponunt: Sirmium in Pannonia novimus, non item in Hispania; Tamasus tamen in suo Martyrologio Hispanico, die 15. Julii, ubi de S. Epæneto, illud se putat invenisse sub nomine Sexsirmium: quod ad dictam diem erit examinandum. Sed ubi ventum est ad diem decimam quintam Julii, qui affixa est apud Graecos anniversaria memoria 72. Discipulorum, inter quos numerant Epænetum, cum iidem Hagiographi fateantur Epæneti nullam sibi nota esse gesta; neque antiqui scriptores suppetant, unde illa cognosci possint, nihil fere habeo, quod iis adjiciam, quae dicta sunt cap. 1. §. 1. Quare huc revoces velim, quae illic scripsimus. Quamvis autem auctor hujus Commentarii ignotus sit, & temporum saepe, itinerum, rerumque ordinem perturbet, tamen omnia, quae narrat, quantum conjicere licet, ait Henrichenius, ex variarum ecclesiarum traditionibus collegit; & ipsemet initio sui operis proficitur, se veluti materiam quampiam informem, quae ab hoc aut illo auctore decantata circumferuntur, comprehendisse, illorum exemplo, qui, quae dispersa erant, & singillatim ab aliis inventa, artes ipsas in corpus ac formam unam redactas perfectiores posteris reliquerunt. Quare de Pannonico Episcopatu Epæneti huic scriptori credamus licet, qui parum quidem accuratum se praebuit in serie historica ordinanda, temporumque ordinibus explicandis; attamen quae scripsit, summa cum fide ab antiquis monumentis & scriptoribus accepta posteris tradidit; praesertim cum falsa scripsisse nulla auctoritate, nullo

Epænetus
Episcopus
Sirmienis
a S. Petro
constitu-
tus.

S. Marcus
Evangelis-
ta vel per
se, vel per
suos Disci-
pulos in
Pannoniam
& Japydiam
Evangelium
auget.

SS. Marcus
& Lucas
Fundato-
res eccle-
siae Lau-
reacensis.

Carni,
Istri, Ja-
pydes,
Pannonii
S. Marci,
itemque
Fortunati
praedica-
tione ex-
culti.

Epænetus,
& Andro-
nicus Di-
scipuli S.
Paulli ad-
modum il-
lustres.

recte convinci possit. Quo anno, Judæis Claudii edicto ex urbe pulsus, Petrus in Palestinam rediit, eodem Epānetus regimen ecclesiæ Pannonicæ suscepit. Is annus Baronio est 51., Petavio, Henschenio, & aliis 49. æræ vulgaris. Præfuit annos fere sex, aut septem; nam cum Paullus suam ad Romanos epistolam scripsit anno 55., sive ut Baronius censet, anno 58., jam e Pannonia discesserat, & Claudiano edicto ob interitum Claudii abrogato Romam se contulerat; eum quippe nominatim Paullus in suis ad Romanos litteris ab se salutare jubet. Nec vero postea reddit in Pannoniam; sed translatus est ad regendam Ecclesiam Carthaginensem, quippe eum Episcopum Carthaginis vocat Dorotheus in Synopsi, cui in hac re fidem impune haberi posse existimo. S. Epānetus colitur apud Græcos 3. Kal. Augusti cum S. Sila, Crescente, & Andronico; apud Latinos cultu & commemoratione anniversaria caret.

Andronicus Epāneto in administrationem ecclesiæ Pannonicæ successit, qui Romæ itidemerat, cum Paullus ad Romanos scripsit, proptereaque in extrema illa epistola, cum cæteris discipulis per id temporis in ea urbe versantibus, non sine honorifica commemoratione nominatur Andronicus, eique Paullus salutem impertiri jubet. Anno proximo post eam epistolam vel Corinthi, vel in aliqua urbe Macedoniæ scriptam, Paullus in vinculis abductus Romam pervenit, anno videlicet aut 59., ut Baronius, aut 56., ut Petavio, Henschenius, & alii docent. Atque hoc ipso anno Paulus, quemadmodum Crescentem in Galatiam, Titum in Dalmatiam, alios alio Evangelii causa dimisit, sic Andronicum, ut ego quidem censeo, in Pannoniam proficisci iussit, qui in locum Epāneti ad ecclesiam Carthaginensem translatus, Christianis Pannoniis præesset, sedemque Pontificiam Sirmii, in urbe totius Pannoniæ facile principe, constitueret. Andronicum Sirmii Episcopum fuisse auctor est sane gravis Hefychius Episcopus Salonitanus in vita S. Clementis. Idem confirmat Dorotheus in Synopsi: *Andronicus, inquit, cujus etiam Apostolus in ea, quæ ad Romanos est, recordatur, Pannoniæ factus est Episcopus*. Haud equidem ignoro, Synopsis hujus Dorotheanæ quam infirma sit & imbecillis auctoritas apud eruditos viros. Ejus auctor Dorotheus nescio quis fuisse dicitur, quem Petrus Equilinus Abbatem, alii Episcopum Tyri vocant. Sed in hujusmodi opusculo, cujuscumque sit, pauca invenies, quod perspicuè falsitatis arguere queas, nec ita multa fortassis, de quibus jure dubitare possis; pleraque vero ejusmodi sunt, quæ, cum nec sacræ neque ecclesiasticæ historiæ adversentur, sane non video, cur rejici omnino atque abjudicari debeant. Non enim si quis falsi aliquid scripserit, aut quædam minus certa & explorata suis scriptis intexerit, idcirco omnia, quæ ab eo litteris prodita sunt, repudiari oportet. Nam vel in hac Synopsi Dorotheana Baronius in Not. ad Martyr. 5. Junii, non multa quidem, sed nonnulla tantum reperit, quæ castigatione digna sunt. Ceterum hæc Synopsis auctoritate non caret apud Græcos, qui sæpissime in Menologio indidem testimonia petunt; & ad diem duodevigesimalis mensis Maii, ubi de quibusdam Paulli discipulis præclara quædam commemorant, hoc Dorothei elogium adjiciunt: *Hæc beatissimus Dorotheus, cum esset Romæ, Romana lingua scripta reliquit; non solum autem de his, sed & de reliquis Apostolis & aliis sanctis viris, & sacris Prophetis historiam accurate conscripsit; fuit enim vir ille, &*

*multarum rerum scientia insignis, ut quivis alius, Quare in hoc scriptore cum pauca possis arguere, plura in eo probari, quam reprobari malim; in his autem, quæ sunt digna creditu probatuque, habendum censeo Pannonicum Episcopatum Andronici, quem alicujus loci Episcopum fuisse admodum est verisimile; nec vero ejusdem Episcopatus, nisi esset unius Dorothei, & Hefychii testimonio cognitus, aliunde sciri & cognosci posset. Quapropter hac de re Dorotheo credere non dubitarunt viri graves & sapientes, qui e Synopsi Dorotheana sumpserunt, quæ de Andronico Pannoniæ Episcopo suis Catalogis intexerent. Primus Cabilonensis Episcopus ac Theologus, qui an. 1450. topographiam SS. Christi Martyrum composuit, de Andronico hæc scripsit: *Andronicus, de quo Paullus Apostolus, fuit in Pannonia Episcopus, & unus e 72. Discipulis Domini*. Philippus Ferrarius in sua topographia ad diem 18. Maii: *Andronicus primus Episcopus Sirmii & Pannoniæ*. Petrus Galefinus in suo Martyrologio ad eundem diem: *In Pannonia S. Andronici Episcopi; hic unus e 70. Discipulis Domini nostri Jesu Christi, cujus in ea, quæ ad Romanos scripta est, epistola B. Apostolus meminit. Pannoniæ primus Episcopus, cælestis Magistri præceptis confirmatus, Episcopalis vigilantie laboribus in Evangelii propagatione, in aliorumque salute procuranda persunctus dormivit in Domino*. His adde Equilinum in Catalogo, & Canisium in Martyrologio Germanico. Sed horum ac Dorothei ommissis auctoritatibus, nobis ad fidem faciendam plurimum valet vel unus Hefychius scriptor vitæ Clementinæ, qui Andronicum non Episcopum modo, sed etiam primum Episcopum Sirmii fuisse docet: *Et hæc quidem illi ecclesiæ dedit Andronicus antiquus Christi Discipulus, qui fuit primus Sirmii in Pannonia Episcopus*. Atqui si Andronicus fuit primus Sirmii Episcopus, quid faciemus de Epāneto, quem Petrus anno 49., vel 51. in Palestinam regrediens, Episcopum in urbe constituit, ut scriptum est in *Commentario de Actis SS. Petri & Pauli*. Ergo vero sic existimo, Epānetum quidem primum Pannoniæ, Andronicum vero primum Sirmii Episcopum fuisse. Quamvis enim Petrus Sirmii cum esset, ibidem Epānetum solemniter ac cæremonia consecraverit, non tamen nominatim hujus urbis, sed generatim totius Pannoniæ Episcopum dixit; qui nulli loco affixus, sed solutus ac liber perpetua circuitione omnes Pannoniæ civitates, oppida, vicos obiret, & Evangelium prædicando, ubique quamplurimos posset Christo Ecclesiæque aggregaret: neque enim Sirmii eo adhuc creverat Christianorum numerus, ut in ea urbe sedes Pontificia pro dignitate collocari posset. Quare Epānetum inter eos Episcopos annuerandum censeo, quos Henschenius *Apostolicos*, Papebrochius *Evangelicos*, alii *Regionarios* vocant. At vero Epānetus rem adeo præclare gessit, ut e provincia decedens, cum in reliquis Pannoniæ civitatibus, tum vero Sirmii potissimum ingentem Christianorum multitudinem reliquerit, quæ in ecclesiæ unius corpus coalescere posset sub uno capite, sive Episcopo, qui in ea urbe totius regionis principe cathedram Episcopalem constitueret, ad eamque totius ecclesiastici regiminis summam revocaret. Is autem fuit Andronicus, qui primus Sirmio Pontificiam sedem affigeret, ex eaque urbe in reliquis Pannoniæ civitates & pagos vigilantie ac sollicitudinis pastoralis officia & curas dispertire, & episcopales excursionēs indidem facere institueret. Quamvis igitur*

Pannonicum Episcopatum Andronici cõfirmans docet, & graves auctores.

Epānetus dimissa ecclesia Pannonicæ translatus ad Carthaginensem.

Andronicus a Paulo in Pannoniam missus successit Epāneto.

Græcis in Synopsi Dorotheana.

Epānetus primus Pannoniæ Episcopus nulli urbi affixus; Andronicus vero primus Episcopus Sirmii in Pannoniæ.

sur Epœnetus primus fuerit Episcopus Pannoniæ, non tamen Andronico præripuit, ne primus esset, dicique posset atque haberi Episcopus Sirmienlis. Huc refer, quæ dicturi sumus paragra-pho proximo de Dalmatico Episcopatu S.S. Titi, & Hermis. Græci in suis Menais, Synaxariis, ac Menologiis Andronicum cum Junia eximia sanctitatis, virtutisque Apostolicæ semina xvi. Kal. Junias maximis laudibus concelebrant; La-tini postridie in suis Fastis Andronici nomen in-scribunt.

Dyrrhachium civitas est perantiqua & nobilis in ea Illyrici veteris hodiernique regione, quæ ab Drilone fluvio ad montes usque Acroceraunios in Meridiem procurrit. Hujus civitatis primum Episcopum fuisse perhibent Græci virum quemdam Apostolicum, cui Cæsari nomen fuerit. Is apud Græcos cum S.S. Sophthene, Apollo, Cepha, & Epaphrodito xxix. & xxx. Martii, itemque vii., viii., & ix. Decembris repetita commemoratione colitur. De hoc Bollandiani in prætermissis, & rejectis a xv. Maii in alios dies: S. Cæsar ex-70. Discipulis Christi Episcopus Dyrrhachii indica-tur in Catalogo generali Ferrarii ex Menologio Gre-corum: quales hoc sit nescimus. Solet is citate Me-nologium Sirleti, in quo deest. Refertur die 19. Martii; sed tunc remissimus ad diem, quo & in dicto Menologio, & Menais celebratur cum aliis Christi Discipulis 8. & 9. Decembris. Si quis æta-te Apostolica primus fuit Dyrrhachii Episcopus, certe ille non videtur fuisse, cujus Paullus me-minit in epistola extrema ad Philippenses: Salu-tant vos omnes Sancti: maxime autem qui de Cæ-saris domo sunt. Interpretes enim fere omnes con-sentiunt alium non esse Cæsarem, quem ibidem nominat Paullus, nisi Neronem, in cujus aula non pauci Christiani domesticis muneribus, alii aliis præpositi versabantur. Quare Baronius cen-suram sane acrem Dorotheo infixit, quod Cæsa-rem, quem ipse in numerum refert Discipulorum Christi, a Paulo in suis ad Philippenses litteris commemorari scripserit: Hic Dorotheus, inquit, tom. 1. Annal. ad an. 33. 11. Cæsarem quemdam num fuisse dicit ex Discipulis Domini; & hujus, inquit, meminit Paullus, cum scribens ad Philip-penses dicat: Salutant vos omnes Sancti, maxime qui de Domo Cæsaris sunt; perinde ac si de priva-to homine, & non de Imperatore Paullus loqua-tur. Sed hoc potius risu digna sunt, quam consu-tatione; cum nullum illis temporibus Cæsarem dici potuisse certum sit, nisi qui Imperator futurus eli-geretur. Cæterum, ut quod sentio, ingenue fa-tear, nihil esse causa video, cur nomen Cæsaris in eo loco Paullinæ epistolæ necesse sit ad Impe-ratorem referri, ut nulla proflus ratione in ho-minem privatum cadere possit. C. Julius Cæsar omnium primus nomen Cæsaris e privata fortu-na ad summum Augustale fastigium evexit; quod deinde nomen Octavianus Augustus, cæterique deinceps Romani Imperatores sibi adoptarunt tam-quam proprium, cum præcipue decreto Senatus, ut tradit Dio Cassius lib. 43. nomen Imperatoris a Julio, quemadmodum etiam Cæsaris nomen, tam-quam peculiare summi imperii cognomentum ad om-nes Imperatores dimanavit. At lege nulla interdi-ctum fuit, ne quispiam e privatis hominibus no-men Cæsaris, aut sibi adscisceret, quod hodie-que permissum est, aut certe a maioribus acce-ptum, ejusque familiæ, unde oriundus erat, ve-nit gentilitium retineret. Plures fuisse constat tum ante, tum post C. Julium Cæsarem Impe-ratorem, qui Cæsaris nomen gesserunt. Nam &

Scipionem Africanum majorem Cæsarem cogno-minatum ferunt, quod e cæso matris utero in lucem prædierit; & Cæjus quidam Julius, Q. Ca-tuli Oratoris frater uterinus, dictus est Cæsar; utrumque M. Tullius lib. 2. de Oratore loquen-tes induxit. Fuit item Lucius Cæsar Syllanarum partium jussu Marii interfectus; alterque Lucius Cæsar M. Antonii Triumviri avunculus, qui cum Pompejum sequeretur, tamen utriusque partis mis-su, Orator de pace ultro citroque venisse dicitur. Est etiam quidam Cæsar Vopiscus apud Varro-nem de Re Rust. lib. 1. cap. 7. qui cum causam ageret apud Censores, dixit campos Rodeæ in Agro Reatino sumen esse Italix. M. Vipstanus Agrippa duos liberos ex Julia Augusti filia susce-pit, alterum Cæjum Cæsarem, alterum Lucium Cæsarem appellavit; hic anno ætatis undevigesi-mo Massiliæ, ille triennio major in Lycia diem obiit. His adde Germanicum Drusi, & Drusum Tiberii filios Cæsares appellatos. Non est au-tem verisimile ætate Apostolica aut neminem superfuisset ex ordine hominum privatorum, qui Cæsar vocaretur; aut omnes privatas illas fa-milias extitissas fuisse, in quibus nomen Cæsaris jure veluti hæreditario ad posteros transmitti so-lebat. In his autem aliquis esse Romæ potuit, qui cum tota sua familia Christi religionem su-sceperit, ac proinde de hujus domo illi esse, a quibus maxime Christianos Philippenses saluari Paullus scripsit. Quod autem Baronius sane fiden-ter affirmat nullum illis temporibus Cæsarem dici potuisse, nisi qui Imperator futurus eligeretur, ve-reor sane, ut hoc concedi possit, referrique ad pri-mum æræ Christianæ sæculum; nondum ea lex seu consuetudo omnino invaluerat, ut Imperato-res sibi hæredes imperii successoresque constitue-rent, jisque, quos elegerant, cum nomine Cæ-sareo, jus quoque in Imperium succedendi con-ferrent. Nam si Augustum excipias, qui Tibe-rium, Senatu populoque Romano flagitante, in imperii societatem adscivit, ac successorem desi-gnavit; qui deinceps ante Nervam id secerit, neminem reperies. Nomen Cæsaris temporibus illis non tam Imperatorium erat, quam Gentile, quod vel sanguinis vel adoptionis jure in alios ex aliis ejusdem gentis aut familiæ propagari so-lebat; ac propterea scripsit Aurelius Victor Do-mitii Neronis interitu gentem Cæsarum extin-ctam esse; hic finis, inquit de Cæsar. Cæsarem genti fuit &c. At Galba haud secus nobilis e gente clarissima Sulpitiorum &c. Idem porro Cæsaris no-men ornamento quidem ac decori erat iis, qui-bus impositum esset: sed ut spem aliquam præ-beret, certe quidem jus nullum imperii obtinen-di tribuebat. Quocirca, quamvis Titus & Do-mitianus, vivente patre, Cæsares dicti fuerint, ut docent veteres inscriptiones, tantum tamen a-dest, ut ejusmodi sive nomen, sive dignitas viam illis certam exploratamque ad imperium muniret, ut Vespasianus parens utriusque, eodem teste Au-relio, non ille quidem pro certo haberet, sed speraret tamen fore, ut post se imperio potiren-tur: Simul divinis deditus, (quorum vera pleris-que negotiis compererat) successores fidebat libe-ros Titum & Domitianum fore. Non hæc eo scripsi, ut interpretationem, quam Baronius cæ-terique doctissimi viri laudato epistolæ Paullinæ loco adhibendam censent, rejicerem atque im-probarem; sed ut ostenderem non esse tantope-re ridendos, qui Cæsarem primum Dyrrhachii Episcopum existimant eundem esse, de quo Paul-lus commemorat, scribens ad Philippenses: Sa-lutant

ante, & post Julium Cæsarem Imperato-rem. Plin. lib. 7. cap. 9.

e quibus unus esse potuit ille, de quo Paullus meminit.

Cæsares creandi, eosque successores designandi consuetudo post A. postolicam ætatem invaluit.

De Cæsare Episcopo Dyrrhachii hodierno Illyrico. Apud Bollandianos die xxix. & xxx. Martii.

Cæsar Dyrrhachensis diversus a Cæsare, quem Paullus nominat in ep. ad Philip.

Potuit tamen idem esse, de quo Paullus.

Privati homines quibus Cæsaris no-men fuit

lutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Caesaris domo sunt.

Cornelius
Centurio
genere Il-
lyrius.

Cornelius Centurio is, qui Ethnicorum primus celesti ostento, admonituque, Christiana sacra suscepit, & gentibus quoque, non Judæis solum, ad Ecclesiam ingressum recludi debere facto suo & exemplo declaravit, genere Illyrius fuit, Siscia, in urbe Pannoniæ ad ripam Savi celebri & opulenta, illustri loco natus, in primis inter suos copiosus ac nobilis, si fides habenda sit Hefychio, qui Vitam S. Clementis descripsit. Erat is, ut S. Lucas scribit Act. 10. Centurio cohortis, qua dicitur Italica: quibus ex verbis, ait Bollandus Tom. I. die 2. Feb. collegit Baronius tom. 1. An. an. Ch. 41. num. 2. eum genere Romanum fuisse, milites Italos, & quidem ex legione sexta, Ferrea vel Ferrata dicta: nam *επαγορευομένη τὴν Σιδνήν* legionem ferream in Judæa collocatam inde a temporibus Augusti scribit Dio Cassius lib. 55. Sed Baronii pace dixerim, quod Cornelius præfuerit cohorti Italica, id non est satis argumenti eum genere Romanum fuisse. Cum igitur cæteri veteres neque genus, neque patriam Cornelii prodiderint, credamus licet Hefychio, qui eum ex antiqua Pannonum traditione, vetustis etiam monumentis consignata, Siscia ortum esse scripsit. Testificantur Pannonii, inquit, quod & quadam illorum commentaria comprobant, Cornelium primitias Gentium, Pannonium fuisse, Siscii, nobili stirpe, clarisque parentibus natum; qui cum Cornelium quemdam sub Augusto militantem a manifesto periculo sua virtute servasset, corona civica ab eo donatus esset, a Cornelio vero, quem servasset, in Corneliorum gentem cooptatus, & mutato nomine, quod illi Boris esset, Cornelius est nuncupatus, demumque honoribus auctus cum Legione Ferrata in Judæam ad hiberna deveniens, multis diebus ibidem exactis, primus ex gentibus meruit baptizari; ea de causa moris est, inquit, Primitias gentium Pannonios nuncupari. Hunc a B. Petro Episcopum consecratum, & Cesarensi ecclesiæ præpositum fuisse tradunt Usuardus, Beda vulgatus, Ado, Notkerus, Martyrologium Romanum, & plures alii. Sed ab ejus baptismo aliquot annos interfuisse arbitror, antequam Episcopus fieret; nam Neophytum ad ordinem Episcopalem promoveri veteres Canones plenissime vetant, idemque Paullus fieri prohibuit. Quo temporis intervallo suspicari licet Cornelium vel cum Principe Apostolorum, vel cum aliis Apostolicis viris Evangelium per varias regiones propagasse; nec vero absimile est Illyricum adiisse, & Siscia præsertim Apostolico munere functum esse, suisque popularibus ad Christum convertendis multam ac diligentem operam navasse. Nam in Menæis scriptum est, non illum quidem post susceptum baptismum Cesareæ substitisse, sed cum S. Petro varia percurrisse loca, inter quæ annumerari possunt aliquot provinciæ Illyricæ, quas Petrus obiisse supra diximus, & depulsis ubique errorum tenebris, veritatis Evangelicæ lumen longe lateque circumtulisse: *Maxima dignatus celebritate nominis, Corneli, cum Apostolorum principe ac pluribus aliis discurresti, ubique Divinum peragens præconium, per quod & ad lumen perducti, & ab ignorantia tenebris eruti sumus. Iterum in alia ode: Accepta spiritus gratia, veluti splendidus quidam Sol, terram illustrasti, Corneli, depulsa Idolomania caligine. Item in alia ode: Quasi fluvius ingens egressus es, irrigans celesti do-*

Petri fo-
cuius, id m-
que adju-
tor ad rem
Christia-
nam etiam
Illyriis
propagan-
dam.

ctrina universam terræ faciem, multiplicis Deorum cultura rixantia suffocans. Quin & alia plura id genus de illo prædicant; Christi præconem appellant, & sanctorum Discipulorum æqualem, qui sanctum spiritum, ut illi, acceperit. S. Cornelium Græci idibus Septembris solemni cultu & anniversariis laudibus concelebrant; ejus nomen illustri ornatu elogio ad diem secundam Februarii Latini in Divorum fastis adscribunt.

S. Paullum, cum in Italiam navigaret, ejectum apud Melitam navi fracta, Publius insulæ princeps benigne comiterque accepit, a quo per triduum victu cæterisque rebus quam liberalissime, commodissimeque cum sociis habitus est. Et Publio quidem suæ erga hospitem humanitatis fructus uberrimus constitit; quippe cui Paullus multo plus, quam acceperat, beneficii gratiaque retulit; nam & parentem Publii graviter laborantem divina virtute sanavit, & Publium ipsum de Christi adventu, ac lege Evangelica diligenter edoctum baptismo expiavit; quem deinde aliquot post annis Melitæ Episcopum præfecit. Id quidem, ait Baronius, vetera Martyrologia attestantur. Unum nobis instar omnium est Martyrologium Romanum vetus, quod Melitenis Episcopatus Publio collati fidem facit: *Athenis S. Publii Episcopi, qui Militenus a Paulo Episcopus ordinatus.* Eum postea ad ecclesiam Atheniensem translatus ferunt, & sancto Dionysio Areopagita in regimen ejusdem ecclesiæ substitutum; non desunt tamen, qui Publium Episcopum Atheniensem a Publio Meliteni distinguendum esse censeant. Scriptores haud pauci & admodum eruditi, auctore potissimum Constantino Porphyrogenito, qui sæculo decimo eximia doctrina & sapientia floruit, multis & gravissimis argumentis contendunt insulam Melitam, ad quam Paullus e naufragio enatus appulit, non illam esse, quam in mari mediterraneo e regione Africæ sitam Equites Rhodienses nunc obtinent, sed longe aliam ejusdem nominis insulam, in Adriatico mari positam, quam in sua potestate ac ditione nunc tenet Respublica Ragusensis. In hanc sententiam præter alios doctè copioseque disseruit D. Ignatius Georgius Benedictinus e Congregatione Meliteni Ragusina integro libro Venetiis edito apud Christophorum Zane an. 1730. qui inscribitur: *D. Paullus in mari, quod nunc Venetus Sinus dicitur, naufragus; & Melita Dalmatensis insula post naufragium hospes.* Hæc opinio, si vera est, quæ sane idoneis auctoritatibus, & firmissimis rationibus nititur, Apostolorum Illyrici numerum augeat S. Publius, non unus vulgare hominum quilibet, sed suæ civitatis atque insulæ princeps, idemque magni Paulli in Christo filius ac discipulus, qui populares suos Christianis præceptis ac mysteriis diu ac diligenter excoluit, & Melitensem Illyricam ecclesiam instituit, sanctissimeque administravit.

Publius
hospes S.
Paulli apud
insulam
Melitam
constitu-
tus Meli-
tæ Episco-
pus.

Melita, in-
quam, Il-
lyricæ, an Afri-
cane.

D. Ignatius cognomento Theophorus, quem Eusebius inter Joannis Apostoli & Evangelistæ auditores ac discipulos annumerat, idemque principis Apostolorum post Evodium in sede Antiochena successor, partem aliquam Illyrici hodierni aut Evangelicæ prædicatione lustravit, aut certe eximie suæ sanctitatis exemplis ac vestigiis impressit. Nam anno circiter 107. ob Christi fidem capite damnatus, cum jussu Trajani Romam duceretur Leonibus obijciendus in amphitheatro, & Neapolim urbem maritimam in finibus Thraciæ & Macedoniæ appulisset, hinc

D. Ignatius
Martyr, cu-
jus videtur
Romam
duceretur.

viz quod erat usque ad mare Adriaticum pedes confecit, Macedoniam obiens, transiensque per eam Illyrici partem, quæ dicta est Epirus nova, nunc Albanda dicitur, & Epidamnium sive Dyrrhachium pervenit, ubi navim conscendens, quod reliquum erat itineris Puteolos usque, mari peregit. Id scriptum est in actis Ignatiani apud Ruinartium, quæ ab ejusdem Ignatii Discipulis, testibus oculatis, sociisque itineris Romani conscripta esse dicuntur: *deinde illinc ductus ad Neapolim, per Philippenses, pertransivit Macedoniam pedes, & terram quæ ad Epidamnium; cujus in terra juxta mare, navi positus, navigavit Adriaticum pelagus, & illinc ascendens Tyrrhenicum, & transiens insulas & civitates, ostensis sancto Puteolis, ipse quidem exire festinavit, secundum vestigia ambulare volens Apostoli Pauli.* Cum autem per eas regiones satellitibus septus, vinculusque duceretur, & undique ad eum, ut sit, visendi studio, concursus fieret, haud dubium est, quin pro ea, qua flagrabat in Christum vehementissima charitate, ubique ad circumfusam multitudinem verba faciens, illustre Evangelio, Christi que Divinitati testimonium tribuerit, multosque tum suis cohortationibus divino quodam ardore incensis, plenisque Apostolico spiritu, tum vero invictæ cujusdam fortitudinis excelsique animi ad omnia vel acerbissima pro Christo subeunda parati & intrepidi heroicis exemplis ad religionem amplectendam impulerit. Quin immo terrestre illud iter ejusmodi fuit, ut peragratio quædam Apostolica videretur esse ad Christi fidem disseminandam, stabiliendam, augendam instituta; quacumque enim incederet, obvias ecclesias invisebat, & sive in via, sive in diversoriis, promiscue cunctos docendo, exhortando, monendo, non sine ingenti rei Christianæ incremento, excellentis cujusdam virtutis & charitatis relinquebat impressa vestigia. Hæc Simeon Metaphrastes in Vita S. Ignatii memorie prodidit: *Ipse autem paullo post Smyrna deductus a militibus; & cum appulisset Troadam ac Neapolim, transiit pedes per Philippos & Macedoniam, eas, quæ sunt in via, invisens ecclesias, & in eis docens, exhortans, disserens, fratres, qui erant paullo simpliciores, & imbecilliores confirmans, & efficiens, ut omnes vigilarent & essent sobrii. Cum vero transisset Epirum, & mare transmississet Adriaticum, & Tyrrhenum, appellit Puteolos.* Itaque cum S. Ignatius ex itinere Romano tam Illyrici partem, quæ Driloni & Montibus Acrocerauniis interjacet, Evangelium prædicando, incolisque doctrina & exemplo erudendis obierit, hunc quoque in eorum numerum adscribamus licet, qui ad salutem Christianamque institutionem Illyricæ gentis aliquid operæ industriæque Apostolicæ contulerunt.

Primævam ecclesiam tanta cælestium charismatum affluentia, & superfundentis se divini spiritus copia delibutam, omnique ex parte perfusam fuisse constat; ut per totum Ecclesiæ corpus, perque omnes ordines sexus utriusque, insolita quædam alacritas, & animorum ac mentium vigor ad quoslibet subeundos Christi causæ labores, ac religionis initia strenue promovenda pervaserit. Quod enim Joel Propheta instinctu divino afflatuque prædixerat fore, ut Deus olim effunderet spiritum suum super omnem carnem, & super servos suos & ancillas; id enim vero priscis illis temporibus reipsa comprobatum fuit. Tantus quippe superni Numinis ardor in Illyricum Sacrum.

vaserat non virorum modo, sed etiam sexus infirmioris animos, tanta fidei propagandæ cupiditas incellerat, ut Virgines passim ac mulieres Apostolici spiritus plenæ, divinæ gloriæ studio mirum in modum incensæ, præclaram Evangelio multis in locis operam, plusquam pro virili parte, navarent. Atiquot hujusmodi sanctissimas feminas vereque Apostolicas Paulus in suis ad Romanos litteris non sine laude commemorat, veluti Juniam, quam in Apostolis nobilem, & Priscam, quam suam adiutricem vocat; item Mariam, Tryphenam, Tryphosam, & in epistola ad Philippenses, Evodiam & Syntychem, quas omnes secum in Evangelio multum laborasse testatur. Ex earum numero ajunt fuisse Marcellam, quam S. Marthæ pedisequam vocant, quod eadem & ancillæ & comitis officia præstiterit. Hanc liquidem cum Lazaro, Magdalena, Marthæ ab Judæis in exilium pulsam, & navi cuidam, gubernaculo & remigio destitutæ in certum naufragii discrimen impositam, Deo docente, Massiliam cum cæteris incolumem appulisse tradunt. Simon Bengnius in suis collectionibus auctor est Marcellam e Siscia oriundam fuisse, aut certe ex aliquo non longe disjuncto seu Pannoniæ, seu Dalmatiæ oppido. Huic aliqui adscribunt præclaram illam vocem piæ ingenueque mentis indicem, qua, ut perhibet S. Lucas, quædam mulier de turba Christi laudes pro muliebri more ingenioque satis eleganter celebravit: *Beatus venter, qui te portavit, & ubera, quæ suxisti.* Marcella igitur, cum S. Marthæ diem suum obiisset, famulatus officio peruncta in patriam se retulit, & qua verbis, qua exemplis populares suos excolere aggressa, quam plurimos vel ab avita superstitione ad rectam in Deum fidem traduxit, vel ab impuris depravatisque moribus ad honestam piæque vivendi rationem revocavit. In ea Pannoniæ regione, quæ Savo Dravoque interjecta, olim Savia, deinde Slavonia dicta est, Marcellam Apostolico munere functam fuisse docet Petrus Equilinus lib. 6. cap. 155. *Marcella Marthæ pedisequa fuit. . . hæc cum ipsa Domina sua a Judæorum finibus expulsa, & cum aliis discipulis, ut superius actum est, Massiliam devenit: ipsam usque ad ejus obitum non dimisit: ipsiusque vitam & gesta conscripsit. Quæ post ejus vitam finem in Sclavoniam pergens, ibidem Christi Evangelium predicans, post decimum annum a dormitione Marthæ in pace quieverit.* Eadem ferme Jacobus de Voragine intexuit Divorum historiis, quibus titulum *Legendæ Auræ* præposuit. Sed hæc omnia disquisitionem paullo diligentiorē desiderant. Egregie Baronius in Not. ad Martyr. die 29. Jul. de Vita S. Marthæ, quam S. Marcella conscripsisse dicitur: *Feruntur quædam acta nomine Marcellæ pedisequæ, quæ recenset Mombrinius tom. 2. sed quæ revera magis recentiorum aliquem præferunt Scriptorem, licet multa contineant, quæ non tantum scriptis, sed & traditione firmentur. Ejusdem fere generis esse noscuntur, quæ Petrus brevi compendio refert in Catalogo.*

Ænona civitas est perantiqua Dalmatiæ, frequens olim ac nobilis, cujus plerique veterum Geographorum meminere; nunc magna ex parte dirutam, Nonam vulgo appellant. Vetus est, & constans indigenarum opinio, quam a majoribus sibi traditam, & inde usque ab antiquissimis temporibus fama & auditione in alias ex aliis ætates propagatam ferunt, D. Anselmum unum

Z

e se-

aliquam
Illyrici
partem pe-
des per-
transiit;

Femine
Apostoli-
cæ,

inter quas
Marcella
pedisequa
S. Marthæ
oriunda ex
Pannonia,

aliquid
sue curæ
Apostoli-
cæ in Illy-
rios dæ-
ravat.

post obitum
S. Marthæ
in patriam
reversa.

apud suos
populares
munere
Apostoli-
cæ functa
esse dici-
tur.

Anselmus
unus e 72.
Discipulis,
cum Am-
brosio
Diacono,
Dalmatas
in fide eru-
diisse, ac
Enonæ
Episcopus
fuisse tra-
ditur.

ss. Ansel-
mi & Am-
brosii cor-
pora in
Ecclesia
Cathedra-
li condita.

e septuaginta duobus Christi Discipulis in eam urbem venisse, & multis ad sanam religionem ac fidem ab Ethnicorum fabulis & impura superstitione traductis, Ecclesiam inibi fundasse, cujus ipse primus Episcopus fuerit, quamvis intercisa Episcoporum serie, Enona sedem Episcopalem, nisi post multa sæcula, non recuperaverit. Huic Diaconum & ecclesiasticæ procuratoris administrum quemdam fuisse ajunt, cui nomen erat Ambrosio; utrique vero ad eos Christianos instituendos erudiendosque perutilem operam navasse Marcellam S. Marthæ pedissequam, quæ fortassis e proxima Pannonia, post Christianam rem in illis locis bene gestam, in Dalmatiam se contulit; & quemadmodum Paulo ceterisque Apostolis ac Discipulis aliæ religiosæ mulieres, sic Marcella Anselmo & Ambrosio Evangelici operis ac laboris adiutricem se præbuit. Hæc ferme dicuntur Enonenses, quæ ut confirmant, nihil quidem veterum tabularum proferre possunt, sed hujusmodi rerum testem traditionem appellant, quam satis ad probandum idoneam, & multarum ætatum consensu firmatam esse oportet, quippe cum hac una traditione freti innixque illius Ecclesiæ Episcopi, in iis litteris, quæ de toto statu rerum omnium ecclesiasticarum Romam tertio quoque anno mitti solent, hæc perscribere non dubitaverint: *Ecclesia Cathedralis sub invocatione S. Anselmi Episcopi & Confessoris unius ex septuaginta duobus Discipulis Salvatoris Domini nostri Jesu Christi. Et in alijs ejusmodi litteris: S. Anselmi Discipuli Salvatoris ossa gloriosa reperta fuerunt in arca lapidea prope altare majus, insimul cum ossibus S. Ambrosii Diaconi, quæ modo sunt laminis argenteis membratim recondita, & in ipsa arca custodita sub tribus clavis, cum alijs reliquijs ejusdem ecclesiæ. Hanc inveteratam indigenarum opinionem confirmat eorumdem erga Sanctos illos Anselmum, Ambrosium, & Marcellam constans ac perpetua religio; quippe non solum eos civitatis apud Deum Patronos sibi adoptarunt, sed præterea S. Anselmum quidem VII. Kal. Septembris, S. Ambrosium vero VI. Idus Januarii, anniversario & solemniori cultu, sub ritu duplicis primæ classis venerantur; S. Marcellæ autem VI. Kal. Septembris sub ritu duplicis secundæ classis debita religionis officia singulis annis persolvunt; eorumque omnium commemorationem & cultum in octavum usque diem producunt. Ad hæc; postridie idus Decembris inventionem S. Anselmi sub ritu duplici concelebrant. Eorum corpora apud se condita Enonenses diligenter asservarunt, & qua dignum erat, frequentia, ac veneratione coluerunt; sed anno circiter 46. superioris sæculi, cum urbi ab Turcis excidium ac vastitas immineret, ne sacrilegis Barbarorum injurijs exposita essent, Jaderam transvecta fuisse affirmant, ac deposita in Basilica S. Anastasiæ; inde vero post decem annos sublata, & solemniori totius Cleri populique supplicatione in eadem S. Mariæ invec̃ta apud Virgines cœnobij Enonensis, quod jam inde ab anno 1500. ob metum Turcarum Jaderam translatum fuerat; ubi etiamnum honorifice pieque asservantur. Aedes autem S. Mariæ, veteri antiquato, novum a S. Marcella titulum assumpsit. Sed quæ de tribus illis antiquissimis Ecclesiæ Enonensis conditoribus vulgo dicuntur, cum traditione quadam populari potissimum nitantur, vereor, ut viris eruditis probari possint, antequam solentiori disquisitioni, accuratoque examini sub-*

jiciantur; id quod in historia ejusdem ecclesiæ præstandum erit.

S. III.

De SS. Tito & Hermæ Apostolis & Episcopis Dalmatiæ.

Hactenus generatim de Apostolis, virisque Apostolicis, qui provincias Illyrici Evangelica circuitione, alii alias peragrarunt; & pro se quisque aliquid studii operæque ad ecclesiam Illyricam universam fundandam extruendamque contulerunt; nunc speciatim de tribus Apostolis & Episcopis Dalmatiæ, qui non obiter, aut cursim, sed ex instituto, & auctoritate utriusque Principis Apostolorum, regionem illam doctrina Evangelica plures annos excoluerunt, ac diu multumque in ecclesia Dalmatica constituenda elaborarunt. Hi autem fuerunt Titus, Hermesque duo ex Discipulis Pauli, & Dominus Discipulus Petri, de quo quæ hic breviter dicenda sunt, in proximum paragraphum rejiciamus. De Apostolatu Dalmatico Titi nullum dubitandi locum relinquit secunda Pauli ad Timotheum epistola, in qua cap. 4. diserte additum est Titum in Dalmatiam profectum fuisse, non aliam ob causam, nisi ut Evangelio apud Dalmatas operam daret; nullus quippe seu veterum sive juniorum Interpretum est, quin huic causæ Dalmaticam Titi professionem adscribant.

Annus erat æræ vulgaris circiter 52. cum Paullus Titum legatione Corinthiaca, quam eidem mandaverat, egregie perfunctum in Dalmatiam misit, ut Evangelii sementem, quam alii atque alii sive ex Apostolis, sive ex Discipulis in ea regione fecerant, ad frugem & maturitatem perduceret. Titus simul atque in provinciam venit, statim ad Christianam rem animum adjecit; & civitates, oppida, pagos orbans, Christianis mysteriis imbucere plerosque, & baptismo expiare institit. Annos aliquot in ea vinea strenue egregieque laboraverat, nec penitendo collecta fruge, & ingenti mortalium numero ad Christum aggregato, cum Romam se contulit, ut cum ceteris discipulis adventum Pauli præstolaretur, qui anno vel 59. ut Baronius, vel 56. ut Petavius & alii docent, victus Romam pervenit. Nec diutius in urbe substitit, quam sua erga Paullum charitas ac pietas, optimique discipuli adversus magistrum debita officia tali tempore ac loco requirebant. Itaque in Dalmatiam regressus, id quod ex loco laudato Paulinæ secundæ ad Timotheum epistolæ intelligi potest, omni studio operaque ad præclara cepta perficienda incubuit. Brevi post Paullus Neronis sententia absolutus ac dimissus e Romana custodia, Titum per litteras evocavit, quippe id consilii ceperat, ut ad Hispaniam ceterasque Occidentis regiones peragrandas Tito socio atque adiutore uteretur; ac deinde Cretensis ecclesiæ administrationem eidem tradere constituerat. Titus igitur re Dalmatica bene gesta, & plerisque incolarum ad Christi fidem perductis, Romam advenit anno vel 61. vel 58. alterutri enim Pauli e primis vinculis dimissionem, vel cum Baronio, vel cum Petavio adscribas licet. Ne vero Dalmaticam gregem orbem custode, & Judæis pariter Ethnicisque undequaque fremantibus expositum atque indefensum relinqueret, virum gnayum atque industrium e sua disciplina delegit, quem loco Titi in Dal-

Titus;
Hermes,
Dominus
præcipui
conditor
ecclesiæ
Dalmati-
cæ.

Titus A-
postolus
Dalmati-
cæ missus a
Paulo.

Revocatus
a Paulo
in Hispaniam
cum eo profectus
fuit, ac deinde in
Creta Episcopus
constituitur.

Hermes in
ejus locum
ad ecclesiæ
Dalmati-
cæ admini-
strandæ
substitu-
tus.

ma-

matiam submitteret, diligenter antea edoctum de rebus Dalmaticis, ut novellam illam ecclesiam tueretur, stabiliret, augetet, Neophytorum eura gereret, iisdemque praesidio esset, omnia denique Pastoris optimi sedulique officia praestaret. Is Hermes fuit, quem Paullus jampridem in suam disciplinam ac societatem receptum, cum eximiis praeceptis institutisque, tum in primis imitatione sui, ad munus Apostolicum erudierat. Hermes igitur susceptum ecclesiae Dalmaticae regimen retinuit usque ad annum proximum ante Martyrium Apostolorum, quod Baronius in annum 69. conjecit, alii ad superiores annos revocarunt. Quae nunc summam ac breviter perstringimus, eadem postea in Actis S. Titi & S. Hermis, rationibus & auctoritatibus idoneis adhibitis, diligenter, & uberius ac fusi persequemur.

Cum in proposito hujus paragraphi titulo utrumque appellamus Episcopum Dalmatiae, in eorum Episcoporum numero utrumque haberi volumus, quos Henschenius *Apostolicos*, Papebrochius *Evangelicos*; alii minus quidem latine, sed magis fortasse ad id, quod gerebant, muneri, apte congruenterque *Regionarios* vocant. Horum enim illud proprium erat, ut nulli cuiquam urbi oppidove addicti affixique provinciam totam regionatim obirent, ac sine intermissione discurrerent, civitates pagosque ex ordine lustrarent, neque usquam diutius consisterent, quam rei Christianae utilitas ac necessitas postularer. Nec vero ab consuetudine Apostolicorum temporum abhorret haec ratio instituendi Episcopos, quorum quidem sedes Pontificia nulli loco nominatim affixa esset, jurisdictio vero alias latius, alias angustius pateret, alias nullis, alias iisdem, quibus una provincia, terminis circumscriberetur. Cujus quidem rei cum causam quaererem; quidnam esset, cur, ut in quaque regione Christiana religio propagari cepit, non statim suus cuique urbi Episcopus praepositus fuerit, has causas reperiebam duas; unam, quod Apostolicorum virorum, qui apti essent idoneique ad munus Episcopale sustinendum gerendumque, tanta copia non suppeteret, quanta opus erat, ut singulis civitatibus singuli Episcopi praefici possent; altera est haec, quod quamvis Christi fides ac religio in multis provinciis egregios progressus haberet, ac multi essent tum in civitatibus, tum in pagis oppidisve, qui Christo nomen dedissent, nusquam tamen eo crevisset Christianorum multitudo, quae in unius Ecclesiae corpus coalescere, cuique certus ac proprius Episcopus pro rei ac nominis dignitate imponi posset. Quare satius erat utiliusque in tanta messis copia, tantaque operariorum paucitate, ejusmodi Episcopos instituere, qui Apostolico ritu soluti ac liberi, continenter universam provinciam peragrarent, civitates juxta pagosque Christianis praeceptis ac mysteriis imbuentes, quam unum certumque alicui loco Episcopum alligari devinctique, ejusque industriam ac procuracionem intra unius Parochiae, sive, ut nunc dicimus, Dioceseos fines concludi. Hujus generis Episcopos fuisse arbitror plerosque Apostolos, virosque Apostolicos illorum temporum, qui ejus regionis sane amplissimae, quae cuique in orbis terrarum distributione obtigerat, nullam urbem delegerant, in qua domicilium stabile & fixum haberent, sedemque Pontificiam collocarent, sed perpetua peragracione, ex uno in alium locum Evangelium afferebant, & omnibus aequae urbibus

Titus atque Hermes Episcopi Dalmatiae Apostolici, sive Evangelici, sive Regionarii.

Verum & Apostolice consuetudine Episcopos nulli urbi affixos, id est regionarios in quocumque loco.

ac pagis suas curas laboreque dispertiebant; neque antea primariis civitatibus praeficiebant Episcopos, quam in iis satis aucta esse ac stabilita res Christiana videretur, atque ex Ethnicis ad Christum adjunctis frequens & bene constituta Ecclesia existeret: in pagis vero, & exiguis urbibus vel presbyteros, vel delectos ex omni Christianorum numero Magistros & probitatis, & ingenii laude praestantes locabant, qui ceteros in officio continerent, catechismum, ita ut acceperant, rudibus traderent, ades sacras curarent, si quando necessitas urgeret, baptizarent infantes, & pro ea qua quisque praeditus erat facultate, Curionum, seu Parochorum munera, & officia exsequerentur. Hisce vicariis Christiani gregis procuracione commissa, ad aliud ipsi aliudque deinceps oppidum Evangelium circumferendo transibant. Hanc rationem religionis propagandae non solum Apostolos, sed etiam viros Apostolicos ex instituto ac praescripto Apostolorum primo atque altero Ecclesiae saeculo tenuisse docet Eusebius lib. 3. cap. 37. *Munus obibant Evangelistarum, & postquam in remotis ac barbaris regionibus fidei fundamenta jecerant, ac Pastores constituerant, ad alias gentes, aliasque provincias properabant.* Petrus tribus vel quatuor annis antequam Ecclesiam Antiochenam fundaret, ejusque sedis possessionem adiret, Christi Vicarius, & universalis Ecclesiae Episcopus esse, & muneris utriusque partes agere cepit; quo temporis intervallo nulli addictus loco, Palaestinam rei Christianae causa saepe lustravit. In exemplari quodam Catalogi Pontificalis Anastasiani, quod erat penes Cardinalem Mazarinum, quatuor annos Petri Cathedrae vagae ac solutae in partibus Orientis attributos invenio. *Post ejus Passionem anno sequenti tenuit Petrus Apostolus in partibus Orientis cathedram annis 1111. deinde anno Domini 37. venit Antiochiam; quae verba, inquit Papebrochius in Propyl. Dissert. 2. occasionem dederunt Henschenio quatuor annos vagi per Palaestinam Episcopatus adducendi in suam Chronologiam.* Henschenius autem haec scripserat Tom. 1. April. exercit. xv. in Catal. antiq. Pontif. *Tunc Petrus Episcopatum suscepit, sed nulli certo loco adstrictum, qualem quatuor annis adscribit illi in Oriente codex Anastasii Bibliothecarii, inter libros Cardinalis Mazarini, olim assertus.* Petrus igitur ante Apostolici seu Regionarii Episcopi partes egit, quam vel Antiochiae, vel Romae sedem suam Pontificiam collocaret. Clemens quoque, postquam Romano Pontificatu se abdicavit, vitae quod reliquum fuit, Regionibus aliis atque aliis praedicatione Evangelii obeundis, & Episcopi regionarii munere fungendo impendit, ut Henschenius ibid. in Clem. existimat. *Quid ni potius dicamus S. Clementem anno 77. abdicasse Pontificatum, & Episcopum Apostolicum nulli sedi affixum, reliquo vitae tempore vixisse?* Ejusdem generis Episcopatum, liberum ac solutum, nullisque regionibus definitum, auctore Photio in Bibliotheca, Victor & Zephyrinus Pontifices Maximi contulerant Cajo Romanae ecclesiae Presbytero eximiae doctrinae ac sanctitatis viro, quem tradit Photius Gentium Episcopum ordinatum esse *χαροταθῆναι ἰδὼν τὸν Θεοφύλακτον, & veluti Regem immanem, ait Thomassinus, & coronatum esse ei Regno, quod vi & consilio esset adepturus.* Eo fere modo Pontifices Romani consecraverunt Episcoporum partem longe maximam, quos deinde immitterent ad debellandas fideique jugo subiiciendas Occidentis Provin-

Eadem consuetudo probatur auctoritate Eusebii, & exemplis.

Illyricum Sacrum.

7. 2

vin-

vincias illas, quas in epistola sua enumerat Innocentius I. Hæc Thomassinus Vet. & Nov. Eccl. Discipl. part. 1. lib. 1. cap. 54.

M. Hansizius e nostra Societate docet Germ. sacr. tom. 1. part. 1. cap. 1. priscis illis temporibus duo Episcoporum genera distingui posse; & alios quidem fuisse Episcopos *Ordinarios*, unicuique urbi & Parochiæ nominatim addictos; alios vero *Regionarios*, idest nullius quidem civitatis proprios, sed communes unius regionis seu provincie Episcopos. Porro Hansizius de prioribus Norici Episcopis ait, eam fuisse Pagii opinionem, ut putaret *nullos sedisse Laureaci Antistites Ordinarios; sed Regionarios tantum*, primo videlicet atque altero ecclesiæ sæculo; sibi vero neutrum liquere, nec fuisse ordinarios, nec non fuisse: *Primi porro Laureacenses Episcopi fuerintne Regionarii tantum, an ordinarii, disputare nolum. Haud dubie neque limites Diocesium ita fuerint, ut hodie disceretur: neque adeo certa Episcoporum sedes, quippe turbido reipublica tempore, & sapientibus in Christianum nomen persecutionibus, ob quas fugiendum erat de una civitate in aliam.*

Hodierna ratio fidei propaganda cum antiqua comparanda.

Idem vero Hansizius præclare animadvertit, Evangelii inter Ethnicos propagandi rationem prioribus sæculis eandem initam fuisse, quæ nunc adhiberi solet; ac proinde qui de originibus veterum ecclesiarum disputant, hos oportere mentem & cogitationem intendere in primordia recentium ecclesiarum, in quibus tamquam in quodam speculo atque exemplo antiquarum initia intueri licet: *Nolim tamen contendere mox initio fundatam illis (idest Laureaci) sedem Episcopalem: illud hic utique factum, quod in conversione gentium hodieque usque apud Indos, aliosque Orientis & Occidentis Barbaros; quorum exemplum ob oculos sane habendum est omnibus, qui de originibus Ecclesiarum cogitant. Cum itaque superiori patrum & avorum nostrorum memoria, salutaris Christi doctrina in remotissimas utriusque Indię Orientalis, atque Occidentalis Nationes inferri coepisset, quæ lumen Evangelii vel antea numquam acceperant, vel acceptum impuria seu longinquitate restinxerant; initio quidem neutroque sedes Episcopales certo loco designate aut constitutæ sunt; sed missi utroque operarii Evangelici, & vitæ innocentia, & Christianæ doctrinæ ac facundie laude præstantes, qui ex auctoritate Romani Pontificis verbum Dei longe lateque disseminarent, errantesque mortalium greges ab infelicibus vepretis ac saltibus, ad læta Domini pascua cautatque traducerent; ubi vero barbaros illos dispersos ac dissipatos in unum Christi ovile congregassent, tum illis Episcopus præfici solebat, qui oves sibi commissas curaret ac defenderet, verbi divini & Sacramentorum pabulo impertiret, omniaque boni ac seduli Pastoris officia exsequeretur. Hoc interest inter recentiores, ac veteres Evangelii præcones, quod antiquitus, quibus huiusmodi Apostolicæ expeditiones mandari solebant, iidem essent Episcopali dignitate præditi, qui cæteris gloriosi operis ac laboris locis & adiutoribus præessent, & gentibus Christo adjungendis ipsi sibi gregem quærerent, quem pascere ac tuerentur, vel quas Christo oves aggregassent ipsi, aliis regendas pascendasque traderent. Cæterum etiam posterioribus temporibus nonnumquam usurpata est vetus illa consuetudo Episcopos in longinquas terras mittendi, nulla illis certa sede assignata, qui vel cultores Idolorum a nefariis superstitionibus ad unius ac*

veri Dei cultum traducerent, vel Hereticos & Schismaticos ab insanis opinionibus ad rectam in Deum fidem, ecclesiæque auctoritatem revocarent. Veluti sæculo decimo sexto ad expeditionem Ethiopicam delecti cum essent & Societate Jesu tredecim viri, sanctimonie non minus, quam eruditionis laude præcellentes, ex eorum numero tres Episcopali caractere insigniri pro imperio voluit Julius III. Pontifex Maximus, quod tum ad conciliandam illis auctoritatem ac reverentiam, tum ad conferendam eisdem amplissimam rerum gerendarum potestatem, ecclesiasticæ dignitatis & jurisdictionis insignia honorumque tituli necessario requiri viderentur. Joannes Nonnius Baretus creatus est Patriarcha, & duo eidem Episcopi adiutores adjuncti, Melchior Carnerius, & Andreas Oviedus, ille Nicæni, hic Hierapolitani Antistitis titulo decorati, qui quidem Nonnio, si quid ei gravius accidisset, in Patriarchatum Ethiopicum succederent. Hi omnes in dubium eventum, incertique successus ancipitem ac periculosam in aleam cum mitterentur, nullus designari potuit locus, in quo Nonnius sedem suam Patriarchalem defigeret; quinimmo cum Apostolica illa Missio effectu, quem boni omnes optabant, ac sperabant, caruisset, aversis ab sana doctrinæ tum Claudii Regis Abassinorum, tum gentis illius auribus animisque, Andreas Oviedus in locum Joannis vita functi substitutus nusquam locum invenit, in quo ex Catholicis, quos vel invenerat, vel ipse fecerat, ecclesiam justæ magnitudinis colligeret, cui pro dignitate Patriarchalis titulus imponi posset. Itaque inter assiduas ærumnas, vitæque pericula, ut exiguas in iis regionibus Catholicorum reliquias tueretur, in summa rerum omnium egestate, bobus & aratro paratis, terram suis ipse manibus colebat, unde victum sibi quæreret ad vitam parce ac duciter tolerandam; neque antea pusillum illud gregem per se sociosque modis omnibus adjuvare destitit, quam mors illum pie sancteque obita rebus humanis exemit, virtutibus eximii pariterque miraculis illustribus insignem. At Melchior Carnerius Nicænus Episcopus cum gentis Abassinæ ad catholicam veritatem revocandæ spes omnis evanuisset, iussus est a Pio V. Ecclesiæ Japonicæ ac Sinicæ curam administrationemque suscipere, nulla ejus sedi ac domicilio urbe constituta; qui ad Amacanum Sinarum insulam, Lusitanorum emporium, ætatis jam exactæ reliquias, propagandæ fidei, & Christianorum animis curandis excolendisque insumpsit. Tres hosce Apostolicos viros Episcopali nomine, & caractere insignitos rite appellaveris Episcopos Regionarios.

Sed ad priora ecclesiæ sæcula ut regrediamur, vere ac præclare docuit Ludovicus Thomassinus, jam inde antiquitus hanc receptam fuisse consuetudinem, quæ deinceps in ætates posteriores manavit, ut qui ad longinquas & barbaras gentes erudiendas ac baptismo initiandas mittebantur, ii non unius civitatis & Parochiæ, sed universæ Nationis, ad quam proficisci jubebantur, Episcopi nominarentur: *Ordinabantur*, inquit part. 1. lib. 1. cap. 54. *non civitati uni ejusmodi Episcopi, sed universæ Nationi, propterea quod per se ne nota quidem erant civitatum nomina. Adde, quod viris Apostolicis, perinde ut Apostolis ipsis, obsequendum erat spiritui, cujus impetu rapiebantur, nec remorandus Evangelicæ gloria cursus velocissimus. Sozomenus libr. 7. cap. 19.*

Melchior Carnerius Episcopus ecclesiæ Sinicæ & Japonicæ nulli loco urbis additus.

Alia in rem eandem ecclesiæ veteris exempla.

cap. 19. apud Thomassinum refert in universa Scythia, cum urbes essent & plurimæ & frequentissimæ, unum tamen fuisse Episcopum, quem nulli civitati oppidove alligari oportuit, sed totam regionem pervagari, ut Ethnicos ad fidem perduceret, Christianos in fide confirmaret. In numerum hujusmodi Episcoporum, quos Regionarios dicimus, referendi sunt, tum ille, quem ad novellam Iberorum ecclesiam excolendam & augendam misit Constantinus, ut tradit Theodoretus lib. 1. cap. 24., tum Frumentius Indorum Episcopus ab Athanasio consecratus, ut narrant Rufinus & Socrates lib. 1. cap. 14., tum Wila vir eximie sanctitatis & doctrinæ, quem Joannes Chrysostomus (epist. 125. ad Olympiadem) universæ Gothorum genti Episcopum dedit; tum Palladius ad Scotos & Hibernos Christiana fide imbuendos missus a Celestino Pontifice Maximo, ut Prosper in Chronico scriptum reliquit; tum Birinus, quem Honorius Papa ire jussit ad Britannos extremos, ut in ultimas quasque Angliæ regiones densissimis offusas tenebris, ad eamque diem impervias, Christianæ veritatis lumen inferret, ut Beda lib. 2. testatur; tum alii plures, quos necesse non est commemorare; cum qui hætenus nominati sunt, satis fidem faciant, tum antiquæ, tum recentioris ecclesiæ morem fuisse, ad gentium conversionem hujusmodi Episcopos delegari, qui nulli loco nominatim addicti, Apostolici & Pontificalis muneris sibi demandati curas laboresque in omnes unius regionis sive provincie civitates, oppida, vicosque distenderent; quos quidem vel Evangelicos, vel Apostolicos, vel Regionarios Episcopos, per meliorem appelles.

Hujus generis fuisse existimo Dalmaticum Episcopatum nulli civitati devinctum, sed liberum & vagum, quem Paullus Tito atque Hermi, in eam regionem ad Evangelium promulgandum dimissis, delegavit. Quare Titus, ut munere sibi credito rite fungeretur, universam Dalmatiam Evangelii prædicatione peragrarè instituit. Ubi rem Christianam pulchre institutam suis jam viribus niti videbat posse, in alias civitates vicosque commigrabat, eadem ratione urbes reliquas atque oppida eruditurus. Quæ omnia loca ut obierat, quietis immemor, a capite eandem pari diligentia provinciam lustrabat, & labore in orbem redeunte, ad primam urbem, unde Apostolicæ excursionis initium fecerat, revertebatur, Christianum gregem nova incolarum accessione aucturus, & perfecturus, quæ rudia & inchoata reliquerat; eodemque ordine civitates pagosque deinceps revolvebat omnes, ubique Christianæ institutionis tradens exemplum, scribendi gnaris, ut id describerent; rudibus, ut ediscerent, quotidieque memoriter recitarent, præcipiens. Ut autem rectum institutum recte atque ordine procederet, omnibus in locis singulos binosve deligebat, qui disciplinæ Christianæ intelligentia, gravitate vitæ, pietatis ardore, morum integritate inter ceteros eminerent. Hos instar Curionum, seu Parochorum, quando deerant Presbyteri, quibus id muneris committeret, Neophytis præesse jubebat, iisdemque in unum locum congregatis, præsertim festis diebus, Christianam doctrinam tradere, infantes baptizare, si qua necessitas urgeret, & si quid accidisset gravius, aut difficilius, consignatum literis, memoriæ causa, postmodum ad se referre. Cæterum in primariis civitatibus, atque oppidis frequentibus, si ad manum esset copia Pres-

byterorum, hos muneris sui Vicarios relinquebat, qui rem Christianam ex officio riteque curarent, & cum ad novos greges quærendos, tum ad greges jam partos tuendos omni cura diligentiaque incumberent.

Aliquot annos Titus in Dalmatia per hosce labores absumplerat, jamque tantum studio, & assiduitate profecerat, ut quamplurimis ad Christum aggregatis, ecclesiæ Dalmaticæ fundamenta præclare jacta viderentur; cum jussus a Paulo episcopatum Dalmaticum dimittere, atque in urbem evocatus, ut rerum ab se gestarum rationem redderet, diligenter illum edocuit, quos ad eam diem progressus fecisset in Dalmatia Christi fides ac religio, & quibus maxime præsidis, quibusve administris opus esset ad eam tuendam propagandamque; nondum eo rem perductam esse, ut fixam ac stabilem Dalmatici Episcopi sedem aliqui collocare aut expediat, aut deceat; plures Christianorum cœtus tota propemodum Dalmatia per vicos atque urbes dispersos esse; nullum autem ex iis negligi, nulli Pastoris curam atque operam deesse oportere. Quare adhuc Dalmatiæ opus esse expedito promptoque ad omnia Episcopo, qui nulli affixus loco perpetua circuitione universam Dalmatiam perlustraret. Tito igitur Dalmatica procuratione perfuncto Paullus Hermem substituit, in primis admonitum, ut eandem, quam Titus inierat, ejus provincie administrandæ rationem teneret, neve in excolenda illa vinea Evangelica, lustrandaque ab Decessoris instituto & consuetudine discederet. Hermes itaque in provinciam cum venisset, nihil habuit antiquius, quam ut Titi exemplis ac vestigiis insisteret; nulli loco potissimum adhæsit, nusquam Pontificiam sedem constituit, nunquam ex aliis in alias urbes vicosque excurrere, Christianos hac illac dispersos invisere ac docere, Ethnicos ad Christum traducere, ac baptismo expiare intermisit, in id potissimum intentus, ut quocumque rei Christianæ utilitas aut necessitas vocaret, illuc statim accurreret; seseque expeditum, ubi ubi opus esset, illico sisteret. Itaque ut Titus, sic Hermes in Dalmatia & personam sustinuit, & functus est officio Episcopi Regionarii. Sex fere aut septem annos in stabilienda augendaque ecclesiâ Dalmatica insumpsit, & suis cohortationibus; miraculis, exemplis, ac perpetuis sine intermissione laboribus, eo rem Christianam perduxit, ut e Dalmatis ad Christum conversis justæ magnitudinis ecclesiâ constaverit, cui certus ac stabilis Episcopus pro dignitate imponi posset, ejusque sedes Pontificia Salonæ, in urbe totius Dalmatiæ primaria, collocari. Sedem Salonitanam primus obtinuit S. Domnius Discipulus S. Petri, de quo mox pauca subjiciam, plura in ejus Actis & uberius dicturus. Quamvis autem Titus Hermesque ante S. Domnium Dalmatiæ Episcopi fuerint, neuter tamen Domnio præripuit, ne primus esset Salonitanus Episcopus; illos autem Præcursores S. Domnii appellandos esse censemus, quod eum prægressi Evangelium Dalmatis intulerint; quod plerisque incolarum ad Christi cultum adductis, viam eidem ad præclara cepta perficienda munierint; quod denique solum quodammodo straverint, quasque fundamentum ecclesiæ Salonitanæ, quam ipse ad fastigium perduxit, & plures annos sanctissime administravit, & probe cultam, mirifice auctam, optimis legibus ac præceptis institutam, successoribus reliquit.

Tito substituit
Hermem
eandem fun-
ctus est
munere E-
piscopi
Regionarii,

Sex fere aut septem
annos in
stabilienda
augendaque
ecclesiâ
Dalmatica
insumpsit,
& suis
cohortationibus;
miraculis,
exemplis,
ac perpetuis
sine intermissione
laboribus,
eo rem
Christianam
perduxit,
ut e
Dalmatis
ad Christum
conversis
justæ
magnitudinis
ecclesiâ
constaverit,
cui certus
ac stabilis
Episcopus
pro dignitate
imponi
posset,
ejusque
sedes
Pontificia
Salonæ,
in urbe
totius
Dalmatiæ
primaria,
collocari.

Titus Episcopi Regionarii muneris & officii apud Dalmatas diligenter exequi-

S. IV.

De S. Domino Discipulo S. Petri, Apostolo
Dalmatiae, & primo Salonarum Episcopo.

PLura jam hinc & uberiora de progressu Evangelii apud Dalmatas, deque recte in Deum fidei propagatione suo loco dicenda erunt; quippe ad hæc usque tempora preparandis erudiendisque incolarum animis, Evangelica doctrina variis in locis disseminanda, & jaciendis ubique fundamentis ecclesiarum Dalmaticarum & Salonitarum, laboratum est. Postquam vero Salonæ Pontificia sedes constituta fuit, in eaque certus ac stabilis collocatus Episcopus, Hierarchici ordines ac magistratus descripti, & suum cuique munus tributum, omnia denique ad normam juris disciplinæque ecclesiasticæ recte composita, magnum inde incrementum Christianarum res cepit, & Evangelii præcones ex urbe principe totius ecclesiarum Dalmaticarum quaquaversum dimissi gentem illam magna ex parte in Christi fidem ac ditionem redegerunt. Petrus Princeps Apostolorum, qui cum Paulo in urbem se contulerat, ut Christianis Neroniana tyrannide ac persecutione oppressis præsidio essent ac solatio, edoctus ab Herme cum esset de prospero rei Christianæ successu in Dalmatia, ratusque tempus jam esse aptum idoneumque illius ecclesiarum ad exemplar cæterarum ordinandæ constituendæque, e suis Discipulis Domnium delegit, cuius fidem & doctrinam, prudentiam & sanctitatem multis in rebus ac magnis perspectam habuerat, eumque Episcopali consecratione initiatum, de Pauli sententia, in Dalmatiam trajicere iussit, & illius ecclesiarum regimini suscepto, Salonæ sedem Pontificiam collocare; Hanc Dalmaticam Domnii expeditionem, initiumque sedis Salonitarum vel in annum Apostolorum martyrio insignem, vel in eum, qui proxime antecessit, conferendum cenfeo. Martyrium autem utriusque Principis Apostolorum Baronius in annum æræ vulgaris 69. conjecit; alii ad annos superiores revocarunt.

Erant temporibus illis in Dalmatia multæ civitates claræ in primis ac celebres, veluti Jadera, Scardona, Naronæ, & aliæ neque infrequentes, neque ignobiles, quæ jure ac dignitate Episcopali donari merito potuissent; sed ne singulis, aut plerisque suis præficeretur Episcopus, obstabat minor, quam pro multitudine civitatum, virorum Apostolicorum numerus; quorum licet plerique omnes apti essent idoneique ad sustinendum munus illud longe gravissimum, quod divinam pene virtutem, & omnibus numeris absolutam postulat sapientiam, eos tamen, non uni civitati ac Parochiæ alligari oportebat, sed rei Christianæ plurimum intererat liberos esse ac solutos ad expeditiones evangelicas obeundas, qui nullo consisterent loco, sed per omnes orbis terrarum partes, Evangelium Christi circumferrent. Ea quamvis ecclesia ab exiguis profecta initiis, statim dilatari tum ad Ortum solis, tum ad Occalum, Meridiemque cœperit, & numerosiore in dies augeri sobole. Neophytorum haud sanctitate minus, quam doctrina præstantium; tamen nec sic quidem aucta & propagata tantam excellentium virorum copiam habuit, ut omnibus promiscue civitatibus Episcopos, suum cuique, tribuere posset. Quocirca pro ea, quæ tum suppetebat, facultate & copia, minoribus posthabitis, majores fere tantum civitates ac primariæ designari solebant, quæ titulo ac dignitate Episcopali ornarentur. Cum igitur ea tempestate cæteris Dalmatiæ urbibus magnitudine, commercio, divitiis, & præsertim civium numero ac frequentia longe antecelleret, hanc unam ex omnibus Princeps Apostolorum delegit, quam non solum decoraret sede Episcopali, sed etiam, ut postea dicitur, jure Metropolitico donaret, Domnium illuc misso, qui ecclesiam Salonitanam institueret, ac regeret, & eique totius ecclesiarum Dalmaticarum principatum affigeret. Hunc civitatum maxime illustrium delectum ad ecclesias sive Episcopales sive Metropolitanas condendas habitum fuisse Apostolicis temporibus, ab Apostolis ipsis, virisque Apostolicis, sapienter animadvertit ac docuit Ludovicus Thomassinus Discip. Eccl. p. 1. lib. 1. cap. 41. non id quidem suadente aut alliciente fastu sæculi, aut inanis pompæ specie, sed ob eam causam potissimum, ut evangelicæ veritatis lux illis primum civitatibus affulgeret, ex quibus in alias facilius, & in totum denique orbem latissime diffunderetur. Ubi vero in primaria cujusque Provinciæ civitate Christiana religio recte constituta esset, validasque radices egisset; indidem præcones Evangelii, jussu missuque Episcopi, quaquaversum digressi ad fidem Christianam usquequaque disseminandam, dispersique per omnes ejus provinciæ urbes atque oppida, civibus incolisque ad Christum aggregandis, haud segniter operam dabant. Quibus vero in civitatibus aucto Christianorum numero nova fundanda esset ecclesia, his qui præessent, Antistites creabatur ac mittebat primariæ urbis ac sedis Episcopus; quippe Apostoli pro illa potestatis ecclesiasticæ plenitudine, quam a Christo Domino acceperant, Discipulis suis, quibus principum civitatum ecclesias mandabant, jus fere tradebant novos Episcopatus, veluti totidem imperii Christiani arces, in illis urbibus constituendi, quas vel ipsi per se, vel per suos Presbyteros & Evangelii administratos Christo subdidissent. Id juris ac potestatis Tito contulerat Paulus, cum eum Cretensibus Episcopum præfecit, eidem præcipiens, ut in ea insula, ubi videretur opportunum, novas ecclesias, sedesque Episcopales institueret, quæ Cretensi Metropolitæ subessent. Hujus rei gratia, inquit, reliquit te Creta, ut ea, quæ desunt, corrigas, & constituas per civitates Presbyteros, sicut & ego disposui tibi. Nemo est, quin sciat prioribus & Apostolicis temporibus Episcopos æque, & qui proximi ab eis sunt, inferioris ordinis Sacerdotes communi presbyterorum nomine appellatos fuisse. Nimirum hanc vim habet præceptum Apostoli, ut jubeat majoribus quidem civitatibus Presbyteros Episcopali charactere ac dignitate præditos imponi; minusculis autem oppidis regendis præfisse Presbyteros simplices, idest infra Episcopos in secundo sacerdotio constitutos. Hanc huic Paullinæ epistolæ loco explanationem adhibet Cornelius a Lapide, cui fere omnes ad unum Interpretes consentiunt: Et constituas per civitates Presbyteros, idest Episcopos, & proprie dictos Presbyteros, sive Sacerdotes & Pastores. Presbyter enim nomen commune erat tam Episcopis, quam communibus Sacerdotibus, ut dixi ad Philip. 1. 1. Jubeat ergo Paulus, ut in singulis oppidis Titus constituat Presbyteros, puta in majoribus Episcopos, in

minores

Cur autem quibus ad ecclesias Episcopales & Metropolitanas condendas primariæ urbes delectæ?

quam potestatem Paulus Titum constituit Episcopum Cretæ?

Episcopi olim dicti Presbyteri.

Res Chri-
stiana in
Dalmatia
mirifice
auca.

Jurisdic-
tio Pon-
tificalis
S. Domnii
eosdem
fines ha-
bit, qui-
bus Dal-
matiam
Augustus
definivit.

Ecclesia
Illyrica
& Dalma-
tica vere
Apostoli-
ca.

Origo Me-
tropoleon
& Provin-
ciarum
Ecclesiasti-
carum,

minoribus Sacerdotes, sive Pastores. Hinc ferme repeti oportet initium & origo Metropoleon ecclesiasticarum ætatis Apostolicæ; nam sæculis posterioribus, sine auctoritate vel Patriarcharum, vel Concilii Provincialis, vel Romani Pontificis, neque Metropoles, neque Episcopatus institui licuit. Porro ecclesias illas primarias, vocabulo e civili nomenclatura mutuato, Metropoles rite appellarunt majores nostri, quod essent matres quodammodo cæterarum ecclesiarum, quas ex se propagaverant, Christoque genuerant; quæ proinde illis, ceu filiæ bene moratæ optimis parentibus, reverentiam honoremque debitum adhibere, & fidem, pietatem, obedientiamque præstare debent.

Domnius igitur Salonam cum venisset, ex iis, quos Titus & Hermes, quosque ipse ad Christum adjunxit, ecclesiam consecit, sane frequentem ac nobilem, in qua ex auctoritate Petri & sedem Episcopalem constituit, & omnia Episcopi officia ac munera diligenter exsequi cepit. Eadem sacram construxit, quo plebs Christiana stans ac festis diebus tum divini verbi audiendi, tum psallendi Deique invocandi, tum denique cœlestia mysteria percipiendi causa conveniret. Leges divinas & ecclesiasticas explanavit, ad quas Christiani vitam suam moresque componerent; Hierarchiam variis gradibus ordinibusque distinctam condidit, & alios in collegium Presbyterorum, alios in numerum Diaconorum, alios in reliquos inferiores clericorum ordines cooptavit. Ecclesia Salonitana bene constituta ac stabilita, in omnes partes rei Christianæ amplificandæ augendæque animum ac vires intendit. Itaque quos sacris ordinibus initiatos Pastoralis sollicitudinis ac ministerii in partem ac societatem vocaverat, ex iis ad munus Apostolicum delegit viros egregia diuque spectata fide, virtute, constantia, sanctitate, diligenter instructos, admonitosque, ut urbes omnes & vicos Evangelii prædicatione lustrarent, omnique ope atque opera in Ethnicos converterent, Neophytos erudiendos ubique incumbere; quorum labore atque industria effectum est, ut in Christi fidem gens pene universa

concederet. Hæc in Actis S. Domnii, quæ postea diligentius & accuratius explicabimus: Domnius igitur satis prospero cursu mare emensus Salonas devenit, Christique mysteria publice ac palam exponere cepit, ad cuius prædicationem multi corde compuncti Christo crediderunt. Ecclesiam in honorem S. Dei Genetricis Mariæ in eadem urbe construxit pulcherrimo opere, ubi Sacerdotes Dei, Presbyteros & Levitas, ceterosque sacri Ministerii ordines in ea ordinavit: quibus per Dalmatiam dimissis brevi omnem fere provinciam Diabolo ereptam Deo lucratus est. Cum Petrus S. Domnium in Dalmatiam misit ad condendam regendamque Salonitanam ecclesiam, ejus Episcopali procuratori ac jurisdictioni subjecit quidquid temporibus illis, ex Augusti descriptione, vocabulo ac finibus Dalmatiæ continebatur. Itaque ad Pontificalem & Apostolicam Domnii ditionem ac potestatem pertinebat universa Dalmatia tum transalpina & mediterranea ad Savum usque prolata, tum cisalpina & maritima cum insulis Dalmatico littori objectis, quam duo celebres fluvii, Arsis ab Occasu, Drilo ab Oriente definebant. An vero Domnius pro facultate sibi a Principe Apostolorum tradita in aliis Dalmatiæ civitatibus novas Ecclesias, novosque Episcopatus instituerit, id mihi non liquet, ut constabit ex capite II. & S. ultimo Sectionis sequentis, ubi de ortu atque institutione Metropolis Salonitanæ plura dicentur.

Quæ hæcenus fuscè copiosèque exposuimus, eo pertinent, ut declarent, quibus initiis ac fundamentis moles incumbat totius ecclesiæ Illyricæ & Dalmaticæ, quam merito dixeris Superædificatam super fundamentum Apostolorum, quippe cum ad eam fundandam extruendamque Apostoli, & viri Apostolici, operam suam industriamque contulerint; ac propterea, quamvis nulla in Illyrico extet sedes Pontificia, quam Apostoli vel per se ipsi tenuerint, vel per alios suo nomine constitui tenerique jusserint, tamen ecclesia Illyrica cum suam originem ad Apostolos, eorumque Discipulos, auctores conditoresque primarios referat, jure haberi, ritèque appellari potest Apostolica.

SECTIO SECUNDA DE URBE SALONA, ET SALONITANA ECCLESIA.

CAPUT PRIMUM.

De Salona.

§. I.

Salonæ Origo, & Nomen.

Salonæ
primus
omnium
Julius Cæ-
sar memi-
nit.

Ante Julii
Cæsarem
Salonæ ci-
vitas erat
celebris &
caput gen-
tis Dalma-
tiæ.

Urbis ori-
go anti-
quissima.

Initio vi-
detur di-
cta esse
Hyllenis.

LX antiquis Geographis atque Hi-
storicis, seu Græcis, seu Latini-
nis ante Julium Cæsarem, qui
Salonam nominaverint, nemi-
nem invenies; neque ante bel-
lum Dalmaticum tertium de
hac urbe aliquid memoriæ ac
litteris traditum reperitur. An-

no autem ante Christum 117. cum L. Cæcilius Metellus Consul tertium Dalmatis bellum intulit, urbem illam celebrem in primis fuisse ac nobilem, manu ac natura munitam, copiis atque opibus validam necesse est; quippe cum Metellus ex omnibus Dalmatiæ oppidis unius potissimum Salonæ obsidendæ oppugnandæque consilium propterea ceperat, ut ex hujus æque difficili, ac sibi gloriosa expugnatione iusti debiti-que triumphus causam & materiem nancisceretur: id quod docet Appianus. Dalmatæ enim, cum P. Cornelius Nasica Consul bello secundo Dalmatico ante annos fere viginti Delminium urbem temporibus illis totius Dalmatiæ principem evertisset, sedem atque arcem nominis imperii-que Dalmatici Delminio translata Salonæ collocaverant, urbemque hanc bellicis operibus, firmissimisque præfidiis munierant: exinde autem Salonæ tectorum, & incolarum numero augeri, commercio ac divitiis crescere, ac celebrior in dies illustriorque fieri cepit. Cæterum urbis hujus originem atque ædificationem longe altius, & inde usque ab antiquissimis temporibus repetendam censeo. Id autem causæ fuisse arbitror, cur apud Veteres nulla facta sit mentio Salonæ, quod hæc civitas, cum illi florebat, vel alio nomine appellari solet, vel exigua esset atque ignobilis, nec digna memoratu, quia fortassis a pristina magnitudine ac celebritate jamdudum desciverat. Cum neque Conditor, neque tempus conditæ urbis memoriæ proditum sit, liceat nobis utrumque, nullo quidem auctore atque indice satis certo, attamen conjecturæ alicujus haud improbabilis ductu investigare. Apollonius in Argonauticis meminit eujusdam urbis Hyllenidos dictæ, eoque in loco positæ, qui cum positione urbis Salonitanæ admodum congruere videtur. Is ergo, cum Argonautarum in patriam reditum post Colchicam expeditionem describeret, tradit eos appulisse ad regionem Hyllinorum, ubi inquit, *insula eminebant frequentes, difficilem navigantibus viam per medium reddentes*. Ac deinde subicit Argonautas Hyllinis, a quibus perbenigne accepti

habituque fuerant, grati animi ergo donasse alterum ex Tripodibus, quos Jason e templo Apollinis sustulerat; hunc vero tripodam ex admo-
nitu oraculi alte in terram defossum fuisse *circa urbem inclytam Hyllenida, ut inconspicuus semper omnibus esset*. Itaque civitas Hyllenis eo loci condita fuerat, ad quem Argonautæ navim applicuerant, & unde initium ducit longa illa continuatio seriesque insularum, prætenta littori Dalmatico, ut aliæ cum aliis implicatæ, & omnes inter se quodammodo junctæ connexæque videantur. Quam ob causam Argonautæ, ut docet Apollonius, ab Hyllinis viros locorum gnaros ac peritos postularunt, quorum ductu ex illo maritimo tractu frequentibus insulis obsepto atque impedito, sine errore aut periculo enavigarent. Atqui hæc insularum multitudo continuata, quam intercurfantes curipi faciunt admodum angustis, indicio est eandem esse Hyllenidos & Salonæ positionem. His quippe insulis & Liburnicis interjectum Promontorium Diomedis, mari aperto, nullisque omnino, si unum alterumve scopulum excipias, insulis circumtegitur. Ex eo autem promontorio, portuque Salonitano in altum pro-
vectis, longeque a terra prora in Ortum obversa navigantibus frequentes a læva continuæque insulæ occurrunt, quæ omnem oræ maritimæ prospectum nautis vectoribusque adimunt; iis vero, qui oram inter insulasque navigio vehuntur, experto nauclero opus est, qui gubernaculum scienter ac perite huc & illuc detorqueat, ne prora in angusto & vadoso mari in latentes scopulos, cautesque ex insulis prominentes, incurrat. Nam contra Salonam est insula Bubua ante ostium portus Salonitani projecta; ab hac Proteras & Olyntha, medio interfluo euripo, in Meridiem distant; has prætervectis occurrunt Bractia & Pharia angusto freto diremptæ, hæc inferior ad Meridiem sita, illa superior ad Septentrionem continenti adjacens. Phariæ magis ad Austrum subest Corcyra, inter utramque interjecta est Trucola, sive Tiuna; ab utraque pari ferme intervallo Issa in Ortum disjungitur, utriusque vero sese interfert Peninsula Stagni, qua parte veluti cuneata excurrit in Occidentalem plagam. Ladeſta sive Lagusta Corcyre, Melita Peninsula Stagni subsunt a Meridie. Tum sequuntur Orientem versus Elaphites Plinianæ. His aliæ minores circumfusæ, aut interpositæ insulæ, quas verius scopulos dixeris. Hæ sunt insulæ illæ *frequentes*, de quibus Apollonius, *quæ olim ab urbe Hyllenide, nunc a portu Salonitano in Ortum navigantibus viam per medium difficilem reddunt*. Vix igitur dubitari videtur posse, quin Hyllenis civitas in ea ferme regione posita esset, ubi nunc Salonæ vestigia visuntur. Verisimile est igitur, quæ olim dicta fuerat Hyllenis, eandem postea appellatam fuisse Salonam, quippe antiqua illa civitas, cum aut bello everſa, aut alio casu infortuniove labefactata, magna ex parte, vel omnino corruisset, restituta est, vel de

Hyllenis
antiquis-
sima civitas
ibidem po-
sita, ubi
nunc Salo-
næ vestigia

de integro condita in eisdem steris vestigiis, & veteri posthabito, novum nomen assumpsit, vocarique cepit Salona. Hyllens sive Hyllenidis vocabuli, quo Salonam antiquitus appellatam esse existimamus, aliquod vestigium reperisse mihi videor in Historia Georgiana, de qua in Actis Georgii Episcopi Salonitani plura dicuntur; ibi enim suspicō est, Salonam latere sub vocabulo Silens, cui sane cum Hyllena similitudo quaedam & affinitas intercedit. Hæc si tam vera sunt, quam videntur esse verisimilia, Salonæ conditæ initium referri oportet ad primordia nominis ac generis Illyrici, consignarique anno ante Christum fere ducentesimo trigésimo supra millesimum, cum Hyllus Herculis filius & Phæacia sive Coreya coloniam Græcorum in hanc regionem deduxit; regni quoque ibidem potius, duas urbes condidit, alteram incertæ positionis, quam parentis nomine Heracleam appellavit; alteram, quæ postea dicta est Salona, ab se Hyllidem, sive Hyllenidem dixit. Huc revoca, quæ parte prima & capite primo de Hyllō parente & conditore gentis Illyricæ scriptimus.

Hanc de Salonæ origine & antiquitate opinionem confirmat Micha Madius auctor Sæculi decimi quarti, ac testes citat veteres tabulas, historiarumque, in quibus scriptum reperit, Salonam temporibus Trojanis urbem fuisse totius Dalmatiæ principem, & copiis æque maritimis ac terrestribus plurimum valuisse, quippe quæ Græcis ad expeditionem Trojanam triremes duas & septuaginta subsidio miserit: *Sciendum est igitur, inquit, quod veteres Spalat, contraxit originem a famosa, & antiqua, ac nobili civitate Salone, quæ Salona fuit tempore Trojanorum, & dominabatur totam Dalmatiam, & Croatiam usque in Ungariam; & dicitur per historias, & Chronicas antiquas ipsam civitatem Salona, tempore sui status, dedisse ad destructionem Trojanorum contra Regem Priamum in subsidium Græcorum galeas armatas numero LXXII.* Quænam fuerint antiqua illa monumenta & Chronica, haud equidem scio, tacente ipso, qui ea legit ac citavit, scriptore; sed nihil causæ est, cur aut Micham Madium mentitum esse putemus, aut fidem omnem derogandam esse existimemus Chronicis illis, quæ idem Auctor cum vidisset, ac probasset, ad fidem faciendam adhiberi posse censuit; nec sane, quod indidem sumptum, ab historia illorum temporum discrepat. Satis constat Græcum omne nomen genusque in Trojæ excidium, Regni quoque Trojanæ eversionem conjurasse; nam auctore Agamemnone, qui tum regnum in Argivis obtinebat, Regulis ac Dynastiis omnibus gentis Græcorum longe ac late imperantis dies edicta est ad conveniendum vel Argos, ut Dydæstradit, vel Spartam, ut Dares existimat, ubi de communi sententia bellum adversus Troianos decretum, delectus militum ex omnibus Græcorum provinciis haberi iussu, totius exercitus Imperator Agamemnon, Aulis Bæotiæ civitas maritima constituta, ad quam Duces omnes cum suis copiis ac navibus convenirent. Ducum ac navium catalogum contexit Dares Phrygius, qui se bello interfuisse testatur, itemque Dydæ Cretensis, & Homerus, inter quos tamen non convenit de numero, cum alii plures, alii pauciores seu Duces seu naves perconferant. Jam vero cum regio illa, quæ postea nominata est Dalmatia, Græcorum referta esset, quos Hyllus, ut modo dictum est, illic

intromissas, dubitari non potest, quin ipsa quoque ad bellum Trojanum suas copias & naves contulerit: id quod ex antiquis annalibus tradit Micha Madius, qui ab urbe totius regionis primaria duas & septuaginta naves in eam expeditionem profectas esse scripsit. Idem confirmat conjectura sane probabili Ludovici Schonlebius, qui in *Annal. Carn. par. 2.* existimat ex Japydia etiam, ubi plures & comitatu Herculis regiones illas peragrans confederant, genusque Græcorum propagaverant, itemque ex Illyrico militaria subsidia ad commune illud bellum collata esse: *Et Japydes nostros, & Illyrios viros haud dubie in belli pellectos societatem existimes.* Nec vero fidem & auctoritatem Chronici Madii in aliquod discrimen conjiciunt recentia posteriorum ætatum vocabula; vel enim ea pro antiquis & obsoletis Micha Madius substituit; vel qui res illas multo vetustissimas litteris mandarunt, iisdem aptant ea nomina, quæ tum, cum scriberent, in usu erant, & in omnium ore ac sermone versabantur. Nam Trojanis illis temporibus ne Dalmatiæ quidem, aut Salonæ, nedum Croatiæ & Hungariæ, vocabula usurpari ceperant, sed regio illa ab Hyllinis nomen Illyrici haud ita pridem acceperat, & urbs illa Hyllenis ab Hyllō conditore denominata fuerat. Quod autem hæc civitas adeo mari præpotens esset, totque ac tantis navalibus copiis abundaret, ut duarum & septuaginta triremium classem adornare atque instruere posset, id præclare congruit cum Apollonio, qui Hyllenida urbem inclytam idest clavam ac celebrem vocat; cujus quidem celebritatis & claritudinis causam non aliunde, quam ex opibus terrestribus & maritimis, quibus affluebat, acceperit oportet. Ita fit, ut quæ primo dicta fuit Hyllenis, eadem sit civitas, quæ postea nominata est Salona; & Salona sub nomine Hyllenidos non solum condita sit, sed etiam copiis opibusque floruerit ante bellum Trojanum, & longe lateque imperaverit. Sed cum nihil in rebus humanis stabile sit & immutabile, siue propter incertos ac sepe adversos bellorum exitus, siue ob inclinationem communium temporum, & naturales quasdam rerum publicarum conversiones, idem huic urbi accidit, quod antiquissimis ac nobilissimis civitatibus contingit accepimus, ut vel funditus, vel magna ex parte corrueret, certe ab summa & excitata fortuna ad inclinatam, & prope jacentem descenderet. Cum autem multis post ætatibus, incertum quo tempore, quove auctore, reedificari aut restitui cepisset, antiquo posthabito, novum sibi nomen Salonæ adscivit; quamdiu vero prostrata, inculta, ac propemodum deserta jacuit, & vix ægreque oppiduli nomen retinuit, antiquis scriptoribus fere ignota fuit, neque ulla re memorabilem aut dignam se præbuit, cujus veteres Geographi historicique mentionem facerent. At postquam in antiquum rerum suarum statum restitui, ædificiis atque incolis frequentari, menibus operibusque sepiri, divitiis ac bellicis rebus magis magisque in dies efflorescere cepit; tum vero pristinae amplitudinis gloriæque famam recuperavit, omnium deinceps litteris ac sermonibus celebrata; & jam altero ante Christum sæculo magnam ejus nomen, magnam de illius opibus, præsidii ac munitionibus opinionem fuisse oportet, quippe cum Metellus, hanc unam urbem vi aut deditione si capisset, inde sibi putaret futuram & segetem ac materiam ingentis gloriæ, & justam causam tum triumphandi; tum Dal-

Ha Hyllenis
condita fuit
Japydia co-
piae autem
litteræ sub
bellum
Trojanum
constituta
est.

Hyllenis
& Salona
tempori-
bus Tro-
janis æ-
qualis.

De Gest.
Rom. Im-
per. ac
Pontific.
cap. xv.

Hyllenis
restituta
& Salona
appellata.

matici cognominis assumendi, perinde ac si totam Dalmatiam vicisset.

Etymon
vocabuli
Salonæ, a
Salo, id est
mari.

Unde autem Salona in locum antiquæ Hyllæ dos substituta nomen duxerit, & quæ sit apud Veteres, & quam varia hujus nominis scribendi atque usurpandi ratio, ut paucis expediam, primum rejicienda est, & omnino abjudicanda opinio Josephi Rosaccii, qui apud Dominicum Zaverum lib. de reb. Illyr. docuit ab Calone nescio quo, Sale filio, Phalegi nepote, & originem & nomen Salonam traxisse: *Joseph Rosaccius nostris temporibus auctor in eo libello, quem sex Mundi ætates inscripsit, anno M. 1757. ait: Ex Phalegi ortus est Sale, qui Calonam, Jadaram, Delmodam, Epirum, Sarmatiam & Adulam genuit, ex quibus sua acceperunt nomina Salonæ, Jadera, Dalmatia, Epirus, Sarmatia, & Adula mons.* Purum putum commentum est ex Annianis nugis decerptum. Longe propior vero est etymologia, siue origo hujus vocabuli a Thoma Archidiacono in hist. Salon. cap. 2, tradita, qui Salonam a Salo, id est mari nomen mutuatum esse existimat: *Diffa autem est Salona a Salo, hoc est mari, quia in littore maris sita est.* Nec solum eam causam fuisse arbitror, cur esset ita nominata, quod mari adjaceret, quæ quidem nominis causa in omnes urbes maritimas convenit; sed quod, cum & copiis navibus, & commercio maritimo ceteris oræ Dalmaticæ urbibus ac populis longe antecelleret, veluti Maris Domina haberetur, essetque eo in loco posita, unde in mari late dominari, imperiumque in Adriaticam navigationem usurpare posset; ex quo factum est, ut nomen illud, quod commune pluribus esse poterat, suum & proprium faceret, sibi que uni vindicaret. De ratione hujus nominis scribendi usurpandique aliqua est inter Veteres discrepantia. Plerique ex Latinis Salonam vocant, veluti A. Hirtius, Plinius, Mela, & Veteres inscriptiones. Sunt tamen, qui hoc nomen plurali numero efferunt, & Salonas malunt, quam Salonam dicere. Cæsar 111. Civil. cap. viii. *A Salonis ad Orici portum*; & cap. ix. *M. Octavius cum iis, quas habebat, navibus Salonas pervenit*: adde Lucanum, adde antiquam inscriptionem apud Sponium: *hiam Gabinianam Salonis Andetrium aperuit, & munit*; adde Antoninum, Vibium Sequestrem, & alios, & Græcis vero Ptolemæum: *Σαλοναι κολωνία*, Salonæ colonia. Græci autem idem nomen a femineo ad genus virile revocarunt: *ἡ Σάλων, Salo*: Strabo lib. vii. *ἡ ἑστὶν αὐτῆς Σάλων, ναυὰς ἐοικὼς Σάλο*. Et Dio Cassius lib. iv. *ἡ Βάτων ἡ Δαλματίας ἐπὶ Σάλωνε κρηπίδας*, Bato Dalmatæ Salontem oppugnans. At Stephanus & genus & numerum, quod plerique Latinorum huic vocabulo tribuunt, retinuit, Salonamque appellavit. Zonaras de Diocletiano, qui post depositum imperium, Salonam se recepit, *ἐν Σάλωνι, πόλει τῆς Δαλματίας ἐστὶν*, *ἡ τις ἐστὶν ἀπὸ τῆς πατρὸς*: *Salone in urbe Dalmatia vitam transiegit*; *hæc erat illius patria*. Procopius lib. i. Bell. Gotth. cap. vii. *Salonas quidem dixit usus numero plurali, sed viriline, an muliebri genere hoc vocabulum affecerit, & Græca syntaxi nequit intelligi, ei quippe vel nullum articulum, vel communem utrique generi præposuit: ἐστὶν ἡ Σαλονὰς ἐπιστάτης ἐστὶν; Salonas autem nemo se recepit. ἡ δὲ Σαλονὰς περιήλας, Muri siue ambitus Salonarum.* At Præonius lib. ix. extremo, cum casus obliquos hujus nominis a recto Σάλωνε derivet, eodem, quo Dion & Strabo, genere masculino illud donare videtur; certe cum Ptolemæo, & Proco-

Salona,
Salonas,
Salo.

prio, hanc urbem plurali numero subiecit: *ἡ πόλις ἡ Σαλονὰς*, in agro vicino Salonis. In antiquis Martyrologiis Hieronymianis Solonam pro Salona sæpe scriptam invenies. Quod autem Latini Græcique scriptores non pauci Salonam plurali numero affecerint, id ad ejus præstantiam, magnitudinem, dignitatem declarandam pertinere arbitror. Hæc enim valet plerumque numerus multitudinis, cum ad civitatem unam nominandam significandamque adhibetur; veluti cum Venetias, aut Parisios dicimus & perinde ac si una ex multis civitatibus constaret, esset, propterea quod & numero ædificiorum, & frequentia civium, & copia divitiarum, plures civitates æquiparare videretur.

Cur Salonæ
ne dicam.

Nomen ab Salona derivatum æ gentile apud Stephanum est *Salonites*; at *Salonius* est apud Claudianum, cujus est *Salonia quercus*; verum & Salona capta Pollionis filio *Salonini* cognomen obvenit, ut Servius tradit. Sed jamdudum apud Scriptores recepta sunt, vigentque usu communi & sermone quotidiano duobus hæc & primitivæ Salonæ vocabulo prognata nomina, *Salonitanus*, & *Salonensis*; hoc quidem rarius, illud vero frequentius; nos utroque, promiscue & communitet, variandæ dictionis causa utemur; itemque nobis licere volumus modo *Salonam*, modo *Salonas* dicere, quæ ejusdem vocabuli ex uno in alterum numerum commutatio, cum veterum auctoritate nititur, tum adhuc est in honore, & jus suum retinet; contra vero ab *Salone* fere abstinemus, quod ea ratio formaque hujus vocabuli usurpandi, tertiæ apud Latinos, quintæ apud Græcos declinationis, jam pridem obsoleverit, & quam olim obtinebat, possessionem amiserit. In Lexicis Geographicis urbes alias reperies aut ejusdem nominis, aut non admodum diversæ, quas ab Salona nostra distingui oportet. Una fuit in Dalmatia, quam Ptolemæus *Salonianam* vocat, & inter urbes mediterraneas Dalmatiæ annumerat; sed Stephanus eam Salonas appellat, ea solum distinctionis nota interposita, quod hanc plurali, alteram singulari numero affecerit. *Salona*, inquit, *urbs Illyriæ. Gentile Salonites. Sunt etiam Salona urbs Dalmatiæ, quarum gentile Salonæus, ut Priscus lib. 6.* Quem Stephani locum Thomas de Pinedo hac animadversione illustravit: *In hac sectione memorat Auctor nostræ Salonam urbem Illyriæ, & Salonas Dalmatiæ. At Ptolemæus lib. 2. cap. 17. utrasque Dalmatiæ adscribit, alteram, quam Salonas coloniam vocat, inter maritimas; alteram, quam Salonianam, inter mediterraneas civitates recenset. Easdem fuisse existimo, quas noster Auctor memorat. Salona vero fuere celebrior, quam Salonia.* Est altera Salonia apud Strabonem Bithyniæ civitas, & regio bobus pascendis idonea, cujus itidem meminit Stephanus. Tertia Salona ex veteri inscriptione oppidum est Galliæ Narbonensis in Provincia inter Avenionem & Massiliam apud Druentiam fluvium, ubi multa vetustatis monumenta reperiri aiunt. Propius abest a Dalmatia Salona quarta fere apposita ad sinum Crissæum, qui pars est Sinus Corinthiaci. Veteres appellabant Amphissam, nunc indigenæ vocant Salonam, & fluvium præter menia labentem *τὴν ποταμὸν τῆς Σαλονιτικῆς, ἀπὸ τῆς Σαλονιτικῆς*. Thessalonica urbs est ad sinum Thermaicum, totius Macedoniæ caput & Metropolis, longe illa quidem a Salona Dalmatica & loco & vocabulo distans; sed cum interdum, detruncato nomine, avulsaque priore Syllaba, dicta sit Salonica, unde ortum est, illique inhæsit nomen Salo-

Salona
Gentile
nomen.

Salona
Urbs
cognomen
Salonia

Salona
Urbs
cognomen
Salonia

Thessalo
nica &
Salona
promiscue
usurpatur

lonicehii, facta est quaedam huius appellationis reciprocatio, & sublata fere omni distinctione vocabuli, alterutra in alterius nomen migravit; ex quo factum est, ut cum magnum esset utriusque nomen ac celebritas, quæ ad alterutram pertinebant, ultro citroque transferrentur. Sed hæc alias; nunc de situ & forma Salonæ Dalmaticæ.

S. I I.

Situs & descriptio Salonæ.

Regio &
Situs Sa-
lonæ.

Portus Sa-
lonitanus.

Salonæ
circuitus.

IN ea Dalmaticæ regione, quæ fere media est inter Arsiam Drilonemque, sita erat Salona ad recessum intimum sinus Salonitani, quem mare terras irrumpens efficit, Euripo longius, quam latius interfuso. Is autem sinus tergo in Occasum obverso arcuatur, & similitudinem quamdam refert speciemque Hemicycli, millia passuum fere septemdecim circuitu complectentis, cui novem insident aut decem castella exiguæ magnitudinis, pari propemodum intervallo disjuncta, & in orbem disposita, eo quidem ordine situque, ut nihil pulchrius aut jucundius ad aspectum desiderari possit. Hemicycli basis in Orientem spectans ab Septentrione in Meridiem ad duodecim miliaria ferme recta protenditur, nisi quod superfusis æstuariis, variisque anfractibus intersecunditur. Is erat portus nobilissima urbis, & ad merces copiasque invehendas facili accessu opportunus, & contra hostiles incursus egregie munitus, quippe cui præsidio essent duo Castella, quæ cum ex edito loco utrinque in ostium imminerent, naves hostium aditu ingressuque prohibebant; vel si quæ in eum sinum irrupissent, iis cætera introrsum castella stationem illam adeo infestam reddebant, ut consistere nequirent, & excedere indidem regredique in altum cogentur. Huius portus tanta est magnitudo & capacitas, ut classem quamlibet numerosam & excipere & continere possit: millia passuum fere quindecim in longitudinem porrigitur; latitudo ejus varia est; quæ propius abest ab urbe, maxima est, & circiter septem passuum millibus patet. Insula Bubua ante ostium projecta ventos ac tempestates arcet, tutamque stationem navibus præbet, duplici ad portum aditu relicto, altero angustiori ad Occasum, altero paullo magis amplo commodoque ad Orientem. In eo portu duæ sunt insulæ; quæ urbi propior est, passus omnino tercentos circuitu colligit, Uraginam vocant, & paucis focus habitatur; quæ vero abest longius in Meridiem admodum exigua incolis caret, eique nomen est Galiolæ.

Ergo ad caput sinus Salonitani, ejusque hemicycli, quem modo descripsimus, angulum extremum Aquilonarem assidebat Salona meridiano Soli exposita, & quæ vergebat ad mare, planissimo in loco explicata, quæ vero in Septentrionem spectabat, molli facilique clivo assurgens. Magnitudine dimidio minorem Constantinopoli fuisse auctor est Constantinus Porphyrogenitus de Admin. cap. 29. *Prope mare est urbs Salona nuncupata, dimidium habens ejus magnitudinis, quam Constantinopolis.* Verum si dimensio Salonæ capienda sit e rudibus veterum maniorum, quæ adhuc extant, vix septima, nedum dimidia parte ad magnitudinem Constantinopolis accedat. Nam Constantinopolis, ut ferunt, millia passuum fere quindecim, Salona vero iis, quæ nunc videntur, antiquorum manium vestigiis circumscripta, vix duo mil-

liaria, & passus quingentos circuitu complectitur. Id satis declarat circumscriptio veteris Salonæ, quam nobis Joannes Baptista Camozzinus nobilis hac nostra ætate Architectus ex iis, quæ supersunt, lapidei ambitus reliquiis accurate delineavit; idemque confirmat alter ejusdem urbis ambitus breviori forma descriptus e tabula topographica, quam Joannes Georgius Calergus publicus Architectus, ex jussu & mandato Venetorum, altero & septuagesimo superioris sæculi anno diligentissime confecit; nisi quod is paullo major videtur esse, & tria miliaria facile comprehendit. Quare cum Constantinus Porphyrogenitus ex urbis Constantinopolitanæ magnitudine non minus dimidium Salonæ attribuerit, necesse est sua illa dimensione non modo urbem ipsam manibus & propugnaculis septam, sed etiam suburbium complexus fuerit. Nam Salonam domorum continuatione utrinque extra muros prolatam fuisse veterum ædificiorum ruinæ testantur, quæ identidem occurrunt in via, quæ Salonis itur ad castrum S. Georgii, duo circiter passuum millia in Occasum distans. Ab regione Orientis itidem suburbana longe producta fuisse declarant aliquæ dirutarum ædium reliquæ, præsertim ubi nunc extant ruinæ Castrorum, quod Majores nostri Cucum vocabant, ab Salona mille passus & septingentos distincti; itemque ubi visitar ædicula Deiparæ Virginis ferme sub ipsa urbe, patrum quidem vel avorum nostrorum memoria reedificata seu restituta, sed antiquitus ibidem posita; quippe cum indidem corpora S. Domnii, & Anastasii Spalatum translata fuerint, ut indicio sunt cryptæ subterraneæ, in quibus olim condita fuisse dicuntur. Cæterum ex hac parte, quæ Salona Orientem respicit, cum veterum murorum vestigia Meridiem versus deficiant, urbis mania non directo ad Meridiem producta fuisse arbitror, sed paululum ad Orientem detorta, deinde iterum in Meridiem reflexæ ædiculam ipsam, de qua modo dictum est, & sepulchrum sanctorum martyrum ambitu suo comprehendisse censeo; id quod paullo post declarandum erit. Præterea suspicio est Salonitana suburbia in Septentrionem continuata esse propter viam Gabinianam, quæ ab Salonis Andetrium ducit, juxta quam ingentis cujusdam ædificii rudera cernuntur, ubi officinam cudendæ monetæ exstructam fuisse falso existimant. Itaque si manibus Salonæ utrinque adjicias suburbia ut in Occasum, sic in Ortum longissime porrecta, facile intelliges, quemadmodum Salona ad urbem Constantinopolitanam magnitudinem dimidiæ instar obsineret, id quod docuit Constantinus Porphyrogenitus. Neque Porphyrogenito dissentit Thomas Archidiaconus in Hist. Salon. cap. 2., qui Salonæ ab Oriente in Occasum longitudinem sex millia passuum produxit, comprehensis scilicet duobus suburbiis utrinque adjunctis: *Distans est Salona a Salo . . . modicum lata, sed in longum fere sex miliaribus versus Occidentalem plagam protendebatur.* Ex hac autem dimensione nimium quantum totius urbis magnitudo crescat, ambitusque; nam cum Salona, ut docet Archidiaconus, figuram speciemque referat quadranguli oblongi, alterum ejus latus proportionem quadam alteri e regione opposito respondeat necesse est: ex quo fit, ut, cum latus utrumque ejusdem fere sit longitudinis, ex utriusque longitudine undecim aut duodecim miliarium summæ conferret. His adde reliqua duo latera, alterum brevius ad Occasum, alterum

Salona dimidio minor, quam Constantinopolis, si suburbia adjiciantur.

Salona ab Ortum in Occasum vi. m. p. producta.

Salonæ
suburbii
compre-
hensis sit-
citus
xiv., vel
xy. M. P.

Varia ur-
bis Con-
stantino-
politane
dimetien-
di ratio.

Salonæ
forma &
figura,

Latitudo
urbis va-
riæ.

rum ab Oriente productius, quibus conjunctis duorum vel trium millium longitudinem attribuas licet. Ita sit, ut totius urbis circumscriptio millia passuum ad quatuordecim vel quindecim colligeret. Jacobus Sponius Salonæ circuitum passuum millibus hæud amplius novem definiit; sed ex opinione indigenarum multo majorem fuisse fatetur. Eiusdem circuitum longe breviori dimensione circumscripsit Topographus Regni Hungariæ part. 3. cap. 1. *immense olim erat amplitudinis, ut adeo vi. M. P. ambitu ægre clauderetur*. Propius ad veritatem accedit nostra dimensio, quæ Archidiaconi auctoritate nititur. Ergo, inquit, tantum abest, ut Salona dimidio esset minor; quod tradit Porphyrogenitus, ut magnitudine par fuerit Constantinopoli, quam quindecim milliarium ambitu circumscriptam esse diximus. Sed in promptu est, quod respondeam; neque enim una est apud omnes eademque ratio dimetiendæ urbis Constantinopolitanæ, quemadmodum præclare animadvertit Martinierus; qui eam quindecim milliariis definientes in exiguum sane gyrum compellunt, ii ab eadem secludunt non modo vicinos circa urbem, sed etiam Galatam, quæ quamvis Euripo hæud admodum lato interfluo sejuncta, pars erat tamen, & regio decima tertia Constantinopolis, cum scribebat Porphyrogenitus. At Turnefortius Itiner. Oriental. tom. 1. urbis citra Euripum sitæ ambitum, quem Sponius quindecim passuum millibus circumscripsit, octo auxit aut septem milliariis; si autem, inquit, Galatam & cætera suburbia adjicias, civitas universa quatuor aut quinque supra triginta millia passuum circuitu comprehendit. Itaque Constantinus Porphyrogenitus urbem utramque cum suis utriusque suburbii inter se comparavit, & Salonam duplo minorem esse dixit; id quod cum dimensione utriusque satis coheret, modo ne hujusmodi comparatio, & proportio nimis exigue & exiliter ad calculos revocetur. Salona enim circiter quindecim, Constantinopolis autem amplius triginta mille passuum circumscriptio definitur.

Salonam ad formam ac similitudinem quadrati oblongi descriptam & constructam fuisse tum satis indicant, quæ adhuc extant dirutarum mænium vestigia; tum confirmat M. Annæus Lucanus in Pharsalicis, qui Salonas idcirco *longas* appellavit, quod multo longius, quam latus protenderentur: *Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas*. Latus Australe loco fere plano & æquo porrigitur; Aquilonare autem acclivi & inæquali loco productum supereminet: quæ quidem duo latera cum ab regione Orientis admodum lato intervallo disjuncta sint, quo longius in Occidentalem plagam procurrunt, hoc angustius inter se terræ spatium relinquunt, & alter ab altero propius distat; sic prorsus ut latus in Orientem spectans propemodum triplo sit productius altero in Occasum obverso. Quare latitudo urbis varia est; ac primum quidem ab Oriente latissime patet, tum vero paulatim latera contrahit, demum magis magisque in arcum coit usque adeo, ut pars urbis ad Occasum extrema multo sit contractior, quam pars ejusdem opposita ad Solem orientem respiciens. Pars autem urbis superior ad Septemtrionem collis a summo æqualiter declivis dorsum insidet; pars vero inferior ad Meridiem in planitie exporrigitur, quam ab Ortu Jader fluvius, ab Occasu mare præterluit. De Jadro flumine hæc a nobis scripta sunt par. 2. §. 2. Fluvius Jader, cujus meminit Lucanus, e

radicibus Massari montis oriens Salonam ab regione Orientis aluit, infraque eam urbem ad Meridiem in mare seu sinum Salonitanum devehitur. De hoc Vibius Sequester: *Ider juxta Salonas mare influit Adriaticum*; & Lucanus: *Qua tepidum in molles Zephyros excurrit Jader*. In Actis S. Domnii *Salonus* dicitur, & Salon apud Anonymum Ravennatem, ab urbe, quam præterfluit, nomine adscito. Ortelius ac Ferrarius auctores sunt hunc amnem a Plinio *Salonem* vel *Salon* nominari; sitne ille, quem Apollonius *Salancon* vocat, dubitat Ortelius. Is fluvius ab latere urbis Orientali varios in rivos diducitur; deinde qua cûrsu in Occasum detorquet, in unum alveum confluit, qui ponte lapideo jungitur, subter quem evehctus olim statim in mare defluebat; sed mare in Occasum ad quadraginta vel quinquaginta passus recessens, ut periti eorum locorum affirmant, ingens reliquit spatium terræ palustris, quam Jader cursu alveoque producto interfluens, tandem in mare delabatur. Huic fluvio quinque moletrina nunc impositæ sunt, quarum singulæ quatuor, vel pluribus molis sive frumentariis, sive hordeaceis constant, quæ decurrentium aquarum impetu circumaguntur. Interflueretne Jader urbem ipsam, an vero ab Ortu mænium urbis extrinsecus præterlueret, videtur dubitari posse. Thomas Archidiaconus influxisse, Micha Madius circumfluxisse urbem ajunt: *Ex orientali parte Salonitana urbi multum delectabiliter influebat*. Archidiaconus c. 10. *Et iste Jader, ut habetur in Chronicis antiquis, & in libro Poetarum vocatur flumen Salona, & quia erat delectissima aqua & serena ad bibendum, circumibat totam civitatem* (variis scilicet rivis circumductus), *& consolabatur omnes ibi stantes . . . fuit impositum ipsi nomen fluvii Jader*. Mad. cap. 15. Fortassis ex ipso Jadro prope ab ejus fontibus derivatus fuerat, & alveo continuo supra Salonam, tractuque longo perductus exiguus ille amnis, qui ab Septemtrione in urbem ipsam influit, eamque interfluens præterrat; indeque patenti inter mænium ad Meridiem ostio egressus, infra Salonam incidit Jadro flumini, commixtusque cum eo ad mare progreditur. Accerte quidem rivulus accersitus & ductus est ab ipso Jadro Spalatum usque, ut in Tabula Peutingeriana videre licet; idque Micha Madius etiam testatur: *Usque Spalatum, inquit, per conductos discurrebat*. Hujus rivi deducendi ajunt auctorem fuisse Diocletianum, qui cum tertio circiter ab Salona lapide Palatium illud ædificasset longe maximum, & magnificentissimum, ex quo postea extitit civitas Spalatenis, ab Jadro aquas, alveo manufacto & ad Imperatorias ædes perducto derivavit, sive ad suos hortos irrigandos, sive ad cæteras humanæ vitæ commoditates ac delicias, sive potissimum ne umquam Imperatoriis mensis deessent Troæ pisces rari cujusdam & exquisitissimi saporis, quorum piscium genere Diocletianum mirifice delectatum ferunt, quorumque copiam ingentem Jader fluvius suppeditabat.

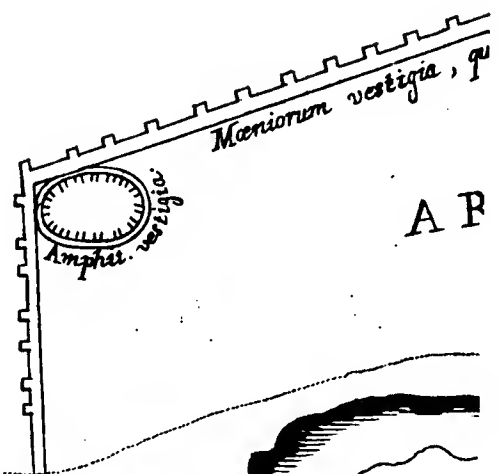
Veteris Salonæ forma & circumscriptio ut oculis etiam percipi queat, hujus urbis adumbratam quamdam imaginem & conformationem in tabula incisam sub ipso Lectorum aspectu ponendam censuimus, quam Joannes Baptista Camozzinus ex iis, quæ supersunt, dirutæ urbis reliquiis ac ruderibus diligenter inspectis ac dimensis descripsit. Cum ab Occasu, & Septemtrione, & parte aliqua Orientis antiquorum mænium vestigia adhuc solo emineant, ea perpetuo linearum ductu, nulla disjunctione interjecta in morem pinnorum adumbravit.

De Jadro
Salonam
præter-
fluit.

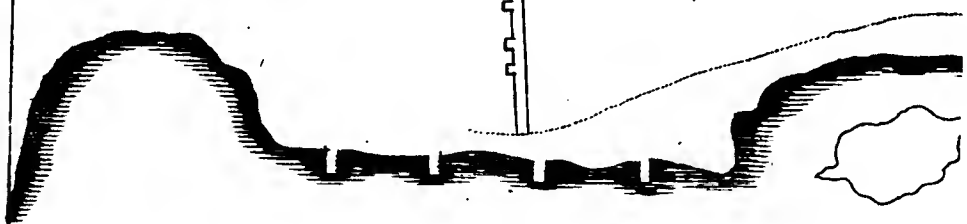
A Jadro
rivulus
Spalatum
perductus

Salonæ
exemplar
ab Camoz-
zino de-
scriptum

SERIES MONTIUM

A P

M A R E

2010-11-11

001

1871

1872

1873

1874

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

1882

1883

1884

1885

... 2

...

bravit. Ab regione autem Meridiana, itemque extremo ad Meridiem orientali latere, cum nihil veterum murorum extet, duplici linea reliquum ambitum perfecit, urbisque aream conclusit. Nulas turres, nulla propugnacula mœnibus interposuit, non quod Salona hujusmodi munimentis, operibusque caruerit, sed quod eorum vestigia aut nulla aut obscura extent, unde illa describi, & suis apte locis constitui possint. Cum autem diximus Salonam quadrato oblongo similem esse, id nolim exigi ad normam dimensionemque Mathematicam. Etenim præter quatuor illos angulos, quibus quatuor urbis latera inter se junguntur, latus aquilonare, ut in exemplari Camozziniano intueri licet, non illud quidem recta regione perpetuo productum, sed parte fere media ab Septemtrione in Meridiem inflexum, rursusque in Occidentem directum duos angulos efficit, alterum extrinsecus prominentem, alterum intrinsecus retrusum; ex quo fit, ut totius urbis figura & compositio ad exagoni potius, quam ad quadranguli similitudinem accedere videatur. Verum enimvero non sunt hæc ad vivum refecanda, neque ad regulam Mathematicorum expendenda. Nam cum Geographi urbem aut regionem aliquam esse dicunt quadratæ, vel rotundæ, vel triangularis figuræ, id referri volunt, non ad subtilem illam accuratamque mensuram, qua Mathematici utuntur, sed ad sensum iudiciumque oculorum, quibus urbs illa sive regio quamdam aut quadrati, aut trianguli, aut orbiculatæ figuræ speciem ac similitudinem objicere videtur; quique de rebus, non ut reipsa sunt, sed ut sibi apparent, sentiunt ac judicant.

Alterum Salona exemplar. Alterum exemplar breviori pagella conclusum exhibemus e Tabula Topographica Joannis Georgii Calergi desumptum, in quo & urbis, & agri circa urbem, & confinium locorum descriptio continetur. Salonæ circuitus passibus fere quingentis dimensionem Camozzinianam excedit, & propius ad speciem ovatam, quam ad similitudinem quadrati oblongi accedere videtur. Inter Clissam a Septemtrione, & Spalatum a Meridie media est Salona, paullo hinc longius, quam illinc disjuncta. Regio supra urbem, quæque urbi adjacet ab Occasu, montosa est ac prærupta, omniumque ferme rerum præterquam lignorum & pascuorum sterilis; nisi quod propius ab urbe colles utrinque facili ac molli clivo assurgunt, olivis vineisque confiti, viridissimo arborum vestitu peramœni, jucundique ad aspectum. Ab Clissa in Ortum protenditur mons Massaron e pluribus & continuatis jugis connexus, ad cujus radices olim Martyrum corpora sepulturæ mandari solebant, ut scriptum est in Actis S. Domnii. A Massaro monte usque ad mare planities tritici aliarumque segetum apprime ferax longius quam latius explicatur, amnis frequens, & cum suapte natura fertilis, tum cultorum industria nitens, & frugum cujusque generis copiam ferens. Infra eundem montem oritur Jader, qui alveo paulum detorto ad Occidentem decurrit, Salonamque ab Ortum præterluit. Nec longe a fontibus Jadri, Orientem versus, visuntur ruinæ castelli cujusdam semidiruti, quod majores nostri castrum Cucum appellabant. Regio, in qua erat Salona, cum inter Alpes, & mare, aperta sit, pateatque Soli meridiano, cœli admodum jucunda salubrique temperie fruitur; nam & montium interjectu vehementiores Aquilones arcentur, & lenium a mari ventorum commodissimi flatus, matutinos vapores ac nebulas tempestive disjiciunt, Solesque

Agri Salonitani descriptio.

Castrum Cucum.

Cœli salubritas.

Illyricum Sacrum.

purissimos ac nitidissimos reddunt. Sed tantæ urbis nihil jam superest, præter vestigia quædam, ut dixi, antiquorum mœnium, & rudera veterum ædificiorum lapidumque acervos, quibus adeo referta est atque impedita urbis funditus everse arca, ut neque aratro perstringi possit, subigique ac præparari ad excipienda frugum semina, suoque complexu fovenda. Cum enim solum illud non exile modo & macrum sit, sed salebrosus etiam, & saxetis asperum, neque aratri patiens est, & omnem omnino sementem respuit; vineis tamen aptum esse, atque idoneum censetur; quamobrem fere totum vitibus confutum est, quæ, vinitorum cultura & industria adhibita, vini proventus sane uberes ferunt. Cæterum omnia ita sunt prostrata, obruta, & a fundamentis avulsa, ut nulla extent indicia, ex quibus species aliqua & imago antiquæ Salonæ, ædificiorum forma, distributio, magnitudo, viarum & vicorum dispositio & conformatio aut animo & mente concipi, aut verbis explicari, aut in tabulis incisa oculis subjici possit.

Verum enimvero quamvis omnia urbis clades & ruina obruerit, temporumque vetustas consumperit; ajunt tamen extare quædam cœtya, sive exempla, in quibus totius urbis figura, conformatioque partium omnium, & ædificiorum, platearumque area, & viarum interjectarum descriptio, lineis & coloribus expressa videri, atque oculis perspicere queat. Ex his unum nacti sumus ex dono Nicolai Blancovichii Episcopi Macarschæ, viri eximiæ doctrinæ, & sanctitatis, qui ante annos fere viginti ex hac vita decedens bonis omnibus ingens sui desiderium reliquit. Hoc exemplum Vincentius Paternus Presbyter summa cum fide & diligentia descripsit anno postremo proximi sæculi ex veteri codice, qui totus ex hujusmodi tabulis urbium antiquarum constabat, extabatque Venetiis in officina libraria Jacobi Zini Bibliopolæ ad Sancti Juliani. Si porticus, si pyramides, si obeliscos, si ædificia spectes, eorumque numerum, ordinem, amplitudinem, Salonæ speciem oculis tibi animoque objiciunt plane præclaram, & illa, quæ olim fuit de hujus urbis pulchritudine, & magnificentia, quæque etiamnum apud nos viget, opinione dignissimam; sed accidit perincommode, quod nulla apposita sit nota, nulla subjecta explicatio, qua sacra a profanis, publici a privatis locis internoſci queant, aut intelligi possit, quo quisque nomine appellaretur, vel ad quem usum referri soleret. Una est (pigraphæ verbis Italicis inscripta longis porticibus, qua docemur iis impositos fuisse canales, sive Aquæductus, per quos aqua fistulis plumbeis, seu tubulis fictilibus inclusa confluentem, tota urbe circumferebatur. Præterea qua civitas in Orientem ac Meridiem vergit, est forum satis amplum, ac ferme quadrangulum, egregiis a Septemtrione & Oriente porticibus circumdatum, & insigni ab Occasu Pyramide visendum, quo fere in medio ædes assurgit longior quam latior, quatuor utrinque adjectis columnis, cum suo cuique imposito simulachro, & magnificis operibus ornata; cui duplex & subter supraque adscripta est; sed hæc nota alphabetica quorsum spectet, quidve significet, mihi sane non est compertum.

Urbis figura oblonga, & ab Occasu contractior, quam ab Oriente, angustiorque, congruit cum utroque exemplari, quod Camozzinus & Calerugus delineaverunt, & cum antiquis scriptoribus, qui Salonam multo longius, quam latius porre-

A a

ctam

Edypon
urbis Salonitane
Venetiis descriptum
ex codice antiquo.

Aquæductus
Salonitani.

Etiam fuisse tradunt; sed ab eodem exemplari Camozziniano in eo potissimum discrepat, quod in Orientem longius producit. Verum Joannes Baptista Camozzinus, ut supra monui, latus urbis Orientale partim, e vestigiis dirutorum mænium descripsit, partim, ubi hæc non extant, linearum supplemento confecit, rectaque a Septentrione in Meridiem perduxit. At ubi rudera desunt, nihilque murorum, quibus ab ea parte urbs clauderetur, solo eminet; ibi fortassis mænia deflecebant ab recta regione, longiusque in Orientem procurrebant; tum rursus retorta, ac deinde in Meridiem passus amplius quingentos prolata cum Australi urbis latere, angulo intermedio, jungebantur; id quod in cætypo Blancovichiano Salonæ intueri licet. Nec vero propterea civitas in Orientem usque eo protendebatur, ut Jadrum flumen exciperet, suoque ambitu clauderet. Nam in tabula Camozziniana Jader satis longe ab urbis mænibus in ea descriptis pleno latissimoque alveo defluit; quod autem vel Jader ipse, dextrorsum ripis effusus, alios atque alios minores alveos sibi aperuerit, per quos propius ab latere urbis Orientali Camozzinianis lineis designato decurrit, vel ex majori alveo manu hominum industriaque rivorum facta sit deductio, id vero ad inferiores post excidium Salonæ ætates referendum esse existimo. Ita fit, ut qua Salona in Ortum longius protenditur, illac Jader fluvius præterflueret, Salonæque mænibus proxime allabere-
 tur; id quod propter angustias & brevitem Tabulæ designari exprimi-que non potuit in exemplari Blancovichiano; in eo autem, quod Calergus descripsit, contractis ab Oriente urbis mænibus, indidem longius, quam existimari par est, Jader disjungi videtur. Quod si Salonam in Ortum ultra lineas, quibus eam Camozzinus defini-
 vit, produxeris, ædiculam Deiparæ Virginis, in qua SS. Domnium & Anastasium conditos ferunt, intra mæniorum ambitum includas necesse est; quos quidem in urbe sepultos, & subter rudera congeriem inventos, & inde Spalatam translatos fuisse Historia utriusque declarat. Quare erravit Auctor tabulæ Blancovichianæ, qui eamdem ædiculam extra urbem constituit; idemque in ea urbis regione, quæ ad Orientem vergit, Amphitheatrum per errorem locavit, quod transferas oportet, rejiciasque in extremum urbis angulum Occidentalem, uti testantur ejusdem vestigia in exemplari Camozziniano expressa. Pons Jadro impositus in utraque tabula Blancovichii & Calergi cum angulum respicit, quo inter se duo urbis latera Meridianum & Orientale junguntur; sed Camozzinus Pontem eundem hinc longius in Occasum summovit, statuitque contra mænia urbis in Meridiem obversa. Utra hujus Pontis positio propius ad rei veritatem accedat, mihi non liquet, neque loca illa adeundi, remque diligentius explorandi facultas suppetit. Quod vero Jader fluvius Pontis ejusdem fornicibus elabens, fere statim devolvatur in mare, id sanc declarat utramque illam tabulam ex antiquo aliquo exemplari desumptam fuisse; nam antiquitus, ut supra dixi, sinus ille maritimus in Ortum ad pontem usque extendebatur, qui deinde Occasum versus magis magisque in dies recedens, nunc ab eo ponte passus prope quingentos distat; id quod videre licet in ea Tabula, quam abhinc annos tres & viginti Joannes Baptista Camozzinus e Salonæ rud-
 deribus ac vestigiis descripsit.

Jader ur-
 bem non
 influens,
 sed præter-
 fluens.

Pons Ja-
 dro im-
 positus.

Facturusne operæ pretium essem, si hanc veteris Salonæ tabulam Blancovichianam typis æneis

committerem, & historiæ Salonitanæ intexerem, diu multumque dubitavi; huic enim, sive autographo illi, ex quo descripta est, quantum auctoritatis & fidei tribui possit, decernere non ausim; neque ex aliis hujusmodi exemplaribus Salonitanæ urbis, quæ dicuntur extare, sæpe quidem, sed frustra quæsitis, vel unum invenire ac nancisci licuit, quocum hoc nostrum conferrem, observaremque, ac notarem, ubi alterum cum altero vel discrepet, vel congruat; & utrum utri præferendum esset, statuerem ac judicarem. Sed rationum momentis, quæ vel suaderent, vel retraherent, in utramque partem pensatis, satius esse duxi hanc qualemcumque veteris Salonæ Iconographiam vulgare, atque in lucem proferre, quam tenebris abdere, atque in blattarum epulas seponere. Hæc siquidem, quamvis nihil afferat, unde urbis illius formam & speciem, qualis reipsa fuit, animo concipere queas, tamen aliquid addere videtur ad ornatum hujus historiæ ac voluminis; eamque eo loco habeas licet, quo haberi solent rerum variarum effigies egregio opere cælata, quas typographi venustatis & elegantiae causa variis librorum locis interserunt. Præterea quemadmodum rerum fictarum narratio, cui nulla veritas subest, si apta sit, si verisimilis, si concinna, eos, qui audiunt, mira jucunditate perfundit; ita hæc Salonitanæ civitatis Iconographia, licet fortassis a prototypo plurimum differat, id tamen commodi ac voluptatis affert, ut Lectores, quando veram germanamque pulcherrimæ illius urbis effigiem ac formam intueri nequeunt, aliqua saltem adumbrata imagine, ejus habendæ intuendæque desiderium quoquo modo leniant, & pictura quadam inani oculos pascant, animosque oblectent.

Consilium
 Iconogra-
 phiæ Salo-
 nitane
 vulgandæ
 quamvis
 fortasse
 non con-
 gruat vero
 urbis e-
 xemplari.

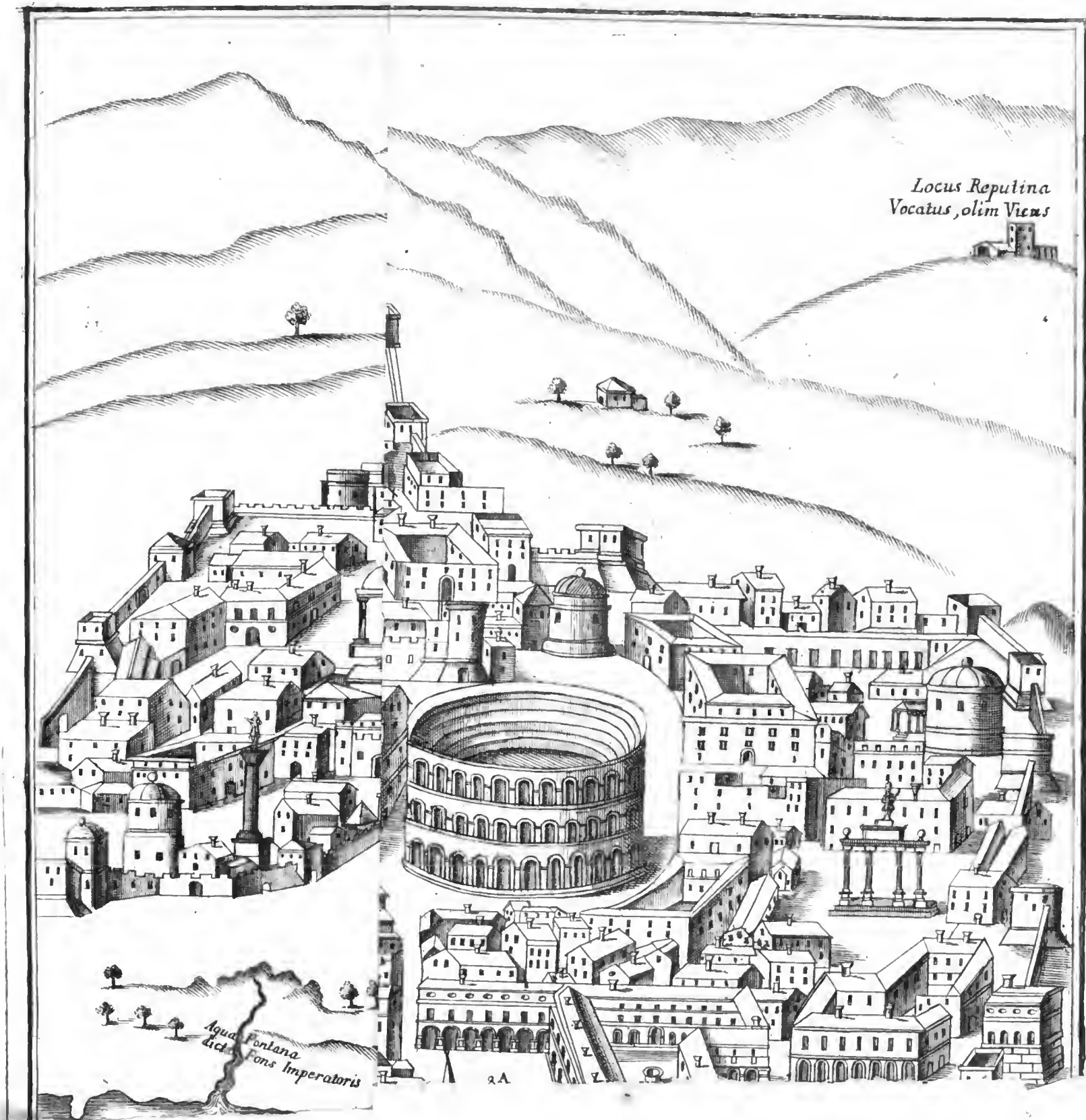
§. III.

Salona quinquies obsessa, ter capta.

DAlmatæ amisso everloque Delminio, rerum suarum sedem ac domicilium, ut sæpe diximus, Salonam transtulerant, eamque urbem operibus præditiisque firmissimis munierant. Exinde numero incolarum, frequentia tectorum, terrestribus ac maritimis opibus augeri cepit, ejusque nomen longe lateque celebrari, ut brevi inter omnes Dalmatiæ civitates una hæc longe excellere videretur. Urbis dignitas & opulentia, situs arte ac natura munitus, portus egregius, & classis quantalibet capax, & maritimis commerciis mirifice opportunus, ejusdem potiundæ cupiditatem exteris gentibus facile iniecit. Quare cum a multis expetita esset, a multis ipidem & obsessa & oppugnata est, quorum hostilibus conatibus alias cessit, alias restitit. Primus omnium, de quo quidem sit memoriæ proditum, invadendæ redigendæque in potestatem Salonæ consilium cepit L. Cæcilius Metellus Consul, qui urbis illius adeptionem tum reipublicæ perutilem, tum sibi præclaram in primis & gloriosam fore existimavit. Itaque anno ante Christum 117. cum Dalmatæ innoxii, pacatique, nullam justæ belli causam Romanis præbuisent, una bellicæ laudis adipiscendæ, & triumphandi libidine stimulante, copias navibus impositas in Dalmatiam trajecit, ut Salonam urbem jam tum florentissimam terra marique obsideret. Sed oppugnationem ac bellum verius ostendit, quam intulit; quippe Salonitani, improviso illo exercitus hostilis adventu percussi, imparatique tum a militibus, tum a cæ-

Dalmatæ
 Salonam
 muniens;
 suæque
 gentis ac
 reipublicæ
 caput con-
 stituunt.

Q. Cæci-
 lius Metel-
 lus Salonæ
 aggredi-
 tur.

...egregia, sua circa Ceterum nudi &
constantiae egregia documenta prae-
buerunt; quippe quamvis cum a ceteris rebus imparati es-
sint.

Illyricum Sacrum.

...omnibus simul locis castrorum ignem inje-
cerunt: eas subsecuti viri multos eo tumultu ex-
citatos, multos etiam dormientes occiderunt: ita

A 2

& ca.

quem Sa-
lonitani
amicis su-
scipiunt.

peris subsidiis rebusque ad sustinendam obsidio-
nem necessariis, tempori cedendum, ac servien-
dum necessitati putarunt. Itaque portas reſerant,
obviam effuſi Conſulem perhonorifice excipiunt,
in urbem deducunt; imperaſſet quod vellet, quod-
cumque imperaviſſet, ſe æquo animo eſſe factu-
ros pollicentur: nec dicta factis liberaliora; nam
Conſul cum apud eos hibernare ſtatiſſet, tum
illi, tum militibus & ligna, & triticum, & cu-
juſque generis cibaria large benigneque ſuppedita-
runt. Metellus autem Romam reverſus, perinde
ac ſi bellum haud laborioſius, quam periculoſius
conſeciſſet, de Dalmatis triumphavit, & Dalmatici
cognomen ſibi adſcivit. *Secutis temporibus*,
inquit Appianus in *Illyr. Cæcilius Metellus Conſulatum adeptus, nihil delinquentibus Dalmatis, una triumphandi libidine, bellum inferre decrevit, a quibus amice ſuſceptus, apud Salonas eorum urbem tranſegit hyemem, & Romam reverſus triumphavit.* Et breviffime Florus:
L. Cæcilius Metellus Dalmatas obſedit. Idem con-
firmat vetus inſcriptio apud Gruterum capit. 1.
§. 1. relata, in qua L. Cæcilio Metello & cognomen *Delmatic.* & *Procoſ.* titulus adjungitur,
& diea triumphi de *Delmaticis* acti, III. Nov. in-
ſcribitur, anno fortaiſſis proximo poſt Dalmaticam
expeditionem, cum perfunctus Conſulatu nomen
Proconſulis gerebat; niſi forte eodem anno
Conſulatum iniit ac depoſuit, altero in ejus
locum Conſule ſuſſecto. Ac tum quidem Me-
tellus, tributo imperato, Salonam in poteſtate
Dalmatarum reliquit; vel ſi urbem illam, præſidio
impoſito, ad ditionem populi Romani ad-
junxit, Salonitani haud multis poſt annis, copiis
Romanorum ad urbis cuſtodiam relictis, aut cæſis
aut expulſis, in libertatem ſe vindicarunt.

Ca. Coſco-
nius Salo-
nam oppu-
gnavit.

Urbem ob-
ſeſſam a
Pompeja-
nis egre-
gie defen-
dunt.

Nam anno ante Chriſtum 78. M. Emilio Lepido
& Q. Lutatio Catulo Coſs. Salonam iterum
a Romanis obſeſſam invenio. Itaque cum Dal-
matæ ac Salonitani Iſſenſibus ſociis populi Ro-
mani inſenſi eſſent, eorumque urbes in Conti-
nenti Tragurium & Epetium, agrosque circa ur-
bem utramque aſſiduè e Salona decurſionibus va-
ſtarent, Cn. Coſconius Proconſul e decreto Se-
natus cum terreſtribus & navalibus copiis in
Dalmatiam proſiciſci juſſus, bellum Dalmatis in-
tulit, quod fuit bellum Dalmaticum quartum;
& cum pleraſque urbes maritimas Dalmatis ade-
miſſet, tum vero Salonam acriter obſidere, ve-
hementerque oppugnare inſtituit. Hæc fuit ſe-
cunda obſidio Salonæ, quam Coſconius aut ad
deditionem compulſit, aut per vim expugnavit.
Sed aliis hæc locis ſatis accurate a nobis dicta
ſunt. Exinde Salona, libertate in perpetuum a-
miſſa, Romanis paruit; & Dalmatici Conven-
tus civitas primaria conſtituta eſt, & Romano-
rum civium Colonia excepit. Sed de Conven-
tu & Colonia Salonitana paragrapho proximo.

Bello civi-
li Saloni-
tani par-
tes Cæſaris
ſequuntur.

Bellum civile inter Cæſarem & Pompejum an-
no ante Chriſtianam Epocham undequinquage-
ſimo exortum urbes ac provincias imperii Ro-
mani in duas partes diſtraxit. Quo in tempo-
rum motu rei que Romanæ diſtractione, Salona
cum a Cæſare contra Pompejum conſtantiffime
ſteterit, diuturnam a Pompejanis ac periculoſam
obſidionem ſuſtinuit; in qua & Romani ſeu
milites, qui urbi præſidio erant, ſeu cives, qui
huic coloniæ adſcripti oppidum incolebant, &
Salonitani indigenæ, ſuæ erga Cæſarem fidei &
conſtantie egregia documenta præbuerunt; quip-
pe quamvis cum a cæteris rebus imparati eſ-
ſent, tum maxime rei frumentariæ inopia la-
borarent, & mira eſſet propugnatorum paucitas;
omnia tamen obſidionis incommoda tolerarunt,
& in ſupplementum militiæ ſervos omnes pube-
res libertate donatos armarunt; & mulieres Sa-
lonitanæ crines ſibi præſectos ad contexenda tor-
mentorum ſive telorum vincula contribuērunt;
ac denique eruptione facta, cum quina Caſtra,
quibus M. Octavius Pompejanæ claſſis Præſectus
urbem circumdederat, alia ex aliis adorti expu-
gnaviſſent, magno hoſtium numero interfecto, re-
liquos omnes ad naves confugere coegerunt cum
ipſo Octavio, qui clade ingenti accepta, deſpe-
rataque oppugnatione oppidi, Dyrrhachium ſe
ad Pompejum retulit. Hanc tertiam Salonæ ob-
ſidionem egregie deſcripſit ipſemet Cajus Cæſar
in ſuis Commentariis lib. 3. cap. 4. *M. Octavius
cum iis, quas habebat, navibus Salonas perve-
nit, ibique concitatis Dalmatis, reliquiſque bar-
baris Iſſam a Cæſaris amicitia avertit: conven-
tum Salonarum, cum neque pollicitationibus, ne-
que denunciatione periculi permovere poſſet, op-
pidum oppugnare inſtituit. Eſt autem oppidum,
& loci natura, & colle munitum. Sed celeriter
cives Romani, ligneis effectis turribus, iis ſeſe
munierunt: & cum eſſent infirmi ad reſiſtendum,
propter paucitatem hominum, crebris conſecti vul-
neribus, ad extremum auxilium deſcenderunt: ſer-
vosque omnes puberes liberaverunt: & præſectis
omnium mulierum crinibus tormenta effecerunt.
Quorum cognita ſententia Octavius quinque caſtris
oppidum circumdedit: atque uno tempore obſidio-
ne & oppugnationibus eos premere cepit. Illi
omnia perpeti parati, maxime a re frumentaria
laborabant. Quare miſſis ad Cæſarem Legatis au-
xilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per
ſe incommoda ſuſtinebant; & longo interpoſito ſpa-
tio, cum diuturnitas oppugnationis negligentiores
Octavianos effeciſſet, naſci occaſionem meridiani
temporis, diſceſſu eorum, pueris mulieribusque in
muro diſpoſitis, ne quid quotidiana conſuetudinis
deſideraretur; ipſi manu facta cum iis, quos nu-
per manu miſſos liberaverant, in proxima Octavii
caſtra irruperunt. His expugnatis, eodem impe-
tu altera ſunt adorti, inde tertia, & quarta,
& deinceps reliqua: omnibuſque eos caſtris ex-
pulerunt; & magno numero interfecto, reliquos
atque ipſum Octavium in naves confugere coege-
runt. Hic fuit oppugnationis exitus. Jamque hyems
appropinquabat, & tantis detrimentis acceptis,
Octavius, deſperata oppugnatione oppidi, Dyrrha-
chium ſe ſe ad Pompejum recepit.*

Octavianam ab urbe depulſionem & cladem
paullo aliter Dio Caſſius deſcripſit, urbiſque li-
beratæ gloriæ faminis Salonitanis potiſſimum
attribuit, quæ ad ſpeciem quamdam formamque
viſu terribilem compoſitæ, piceæque tædas ma-
nu præferentes, caſtris ignem, hoſtibus terro-
rem fugamque injecerunt: Is (Octavius) Jo-
nium mare tenuerat, C. Antonium ceperat; mul-
tiſque oppidis potitus, tamen Salonas diu fruſtra
oppugnavit, a civibus Gabinii auxilio adjutis vi
repulſus. Idem Salonenſes ad extremum una cum
mulieribus erumpentes, magnum facinus ediderunt.
Mulieres demiffis capillis, veſtitu nigro indutæ,
acceptis facibus, denique quam maxime terribili
habitu compoſitæ, media nocte ad caſtra oppu-
gnantium acceſſerunt: metuque exanimatis excu-
bitoribus (quippe demonum ſpecies illis exhibe-
bant) omnibus ſimul locis caſtrorum ignem inje-
cerunt: eas ſubſecuti viri multos eo tumultu ex-
citatos, multos etiam dormientes occiderunt: ita

urbem ob-
ſeſſam a
Pompeja-
nis egre-
gie defen-
dunt.

Egregium
facinus
mulierum
Salonen-
ſium.

et castra et stationem navium, quam Octavius tenebat, confestim occupare.

Thomas Archidiaconus in hist. Salon. cap. 2. haud dubie fallitur, cum Salonitanos ad partes Pompejanas adjungit; Caesarem vero ait C. Antonio id negotii dedisse, ut Salonam obsideret, redigeretque in potestatem; ab Antonio autem missum esse Vultejum, qui ex insulis contra Salonam milites cogeret; sed Salonae obsidionem ne tentatam quidem fuisse, quippe Basilus & Octavius Duces Pompejani ingenti e finitimis populis collecto exercitu, armis praesidiisque validissimis urbem munerant; Vultejum vero, cum in insulis annonae rerumque omnium difficultate premeretur, consilium cepisse in oram adversam cum fortissimis quibusque sociorum quam occultissime trajiciendi: verum navigio, quo vehebantur, ab hostibus circumfesso, cum nulla exitus via, aut effugii spes pateret, Vultejum suis auctorem fuisse, ut priusquam in potestatem hostium venirent, mutuis se vulneribus confoderent. In hac narratione Archidiaconus falsa veris immiscet; nec solum ab iis dissentit, quae C. Caesar in suis commentariis scripsit, sed etiam de Antonio & Vultejo rem paullo aliter narrat, atque L. Florus, & Lucanus litteris prodiderunt. Hanc igitur Historiam ex Archidiacono descriptam nostris in eam notis emendare, atque ad veterum historicorum fidem & auctoritatem exigere, ac revocare conabimur.

Hac civitas tempore bellorum civilium fidei inconcussam a Romana reipublica observans dominium b Caesaris respuebat. Quamobrem ad eam subjugandam misit Caesar c Antonium cognatum suum cum magno navali exercitu; ipse vero insequendo Pompejum a Brundisio transfectus est in Epirum. Tunc Antonius praemisit quemdam Ducem nomine d Ultejum, qui in insulis Salonitani littoris exercitum coadunaret; sed ex parte Pompej erant e in Salona duo Duces Basilus & Octavius. Isti coegerunt magnas populorum adjacentium f catervas: videlicet g Curetum Dalmatinorum, & Istriorum expectantes Caesaris partes, ut cum eis configerent: h sed Ultejus h famis sitisque coarctatus penuria, non potuit ulterius in insulis commorari, & licet undique hostium vallatus insidiis, i tamen quamdam navem cum meliori sociorum manu conscendens voluit latenter transponi in terram; sed hostium insidiis circumpositis, navis in medio transitu intercepta est, cumque navis haereret immobilis, videns Ultejus, quod non pateret via divertendi, cohortatus suos, ut pro honore Caesaris mori fortiter parati essent, antequam in hostiles inciderent manus; sicque factum est: nam cum viderent Pompejanos jaculis, lapidibus & sagittis instare, jamque paratos ad navem manus apponere, intusque insilire, defessus jam Ultejus cum suis cum diutissime, & viriliter resistisset, ne vivi ad manus hostium devenirent, mutuis se vulneribus confoderunt, & mortui sunt. Audiens ergo Antonius interitum Ultei, & suorum commilitonum, non apposuit k ulterius venire l Salonam, sed ad Caesarem l reversus est.

Utraque factio e Caesariana & Pompejana profitebatur se libertati reique publicae studere, ejusque tuendae causa arma sumpsisse; uter vero ejusdem commodis utilitatisque serviret, aut officeret, temporibus illis obscurum erat plerisque, atque ignotum; & quemadmodum qui Pompeji, sic etiam

qui Caesaris partes sequebantur, ut Salonitani, se fidem Reipublicae atque obsequium praestare existimabant.

b Adeo non respuebat dominium Caesaris Salona, ut Salonitanos ab Caesaris amicitia neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi, M. Octavius avertere potuerit, omnia perpeti paratos, ne in Pompej potestatem redigerentur.

c Tres erant Antonii fratres factionis Caesarianae, M. Antonius, qui postea cum Octavio Caesare & M. Lepido Triumviratum gessit; L. Antonius, quem propter nonnullas interpositas offensiones Octavius Caesar Perusiae inclusum ad deditionem compulit; C. Antonius, quem M. Brutus Caesaris interfector in Macedonia insidias sibi struentem interemit, ut scribit Appianus, vel Claudius jussu Bruti, aut proprio usus consilio necavit, ut Dio Cassius docet. Is postremus fuit, quem Archidiaconus cognatum Caesaris vocat, & cum classe in Dalmatiam profectum esse ait jussu Caesaris. Prior vero ille Antonius, cui Marco praenomen fuit, postquam Caesar Brundisio in Epirum profectus septem Legionibus navibus impositas traduxerat, Brundisii subsistebat, ibidem expectare jussus, dum reliquas copias trajiciendi opportunitas adesset. Nec vero C. Antonius jussus est subjugare Salonam, quae jam erat in potestate Caesaris; quid vero negotii Caesar dederit C. Antonio, itemque Dolabellae in Illyricum proficisci jussus, L. Florus declarat lib. 4. cap. 2. Quippe cum fauces Adriatici Maris jussi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Corcyreo littore castra posuissent, jam maria late tenente Pompejo, repente castra legatus ejus Octavius & Libo cum ingentibus copiis classicorum utrinque circumvenit.

d Vultejus, quem Archidiaconus Ultejum vocat, Praefectus erat navis Opiterginae, qui non jussu missuque Antonii, ut tradit Archidiaconus, ad insulas littoris Salonitani appulserat, ut milites conscriberet; sed a Basilo Caesariano Duce cum duabus aliis ratibus missus fuerat, ut C. Antonio auxilium ferret, quem fame rerumque omnium inopia laborantem in littore seu portu aliquo Corcyreo obsessum tenebat C. Octavius, quemadmodum L. Florus & Lucanus docent.

e Paucis verbis duo magna peccata; unum quod Basilium seu Basilum inter Duces factionis Pompejanae annumerat, cum illum Florus & Lucanus Caesarianas partes secutum fuisse affirmant; alterum, quod M. Octavium Salonae tuendae atque a Caesarianis defendendae praeficiat, cum contra Caesar doceat Salonam frustra obsessam ab Octavio, irritoque conatu oppugnata fuisse.

f Pompejani mare Adriaticum navibus obsidebant; id tradit Florus, jam Maria late tenente Pompejo; idem confirmat Caesar in Comment. Nam M. Bibulus Pompejanae classis Imperator, totique maritimo officio praepositus, a Salonis ad Orici portum stationes littoraeque omnia longe lateque classibus occupavit, custodiisque diligentius dispositis, ipse gravissima hyeme in navibus excubabat &c. Caes. lib. 3. cap. 3. Interea Octavius concitatis Dalmatis, reliquisque barbaris, cum illam a Caesaris amicitia avertisset, e populis illis ab Caesare ad Pompejum traductis exercitum collegit (si fides habenda sit Archidiacono) ut copiis illis, non quidem ad defendendam, sed ad oppugnandam Salonam uteretur.

g Milites e delectu Curetum non M. Octavio, sed C. Antonio adjunxit Lucanus:

Illic bellaci confusus gente Curetum,

Quos

Tres fratres Antonii.

C. Antonius ab Salonam obsidere, sed fauces Adriatici occupare jussus a Caesare.

Vultejus Dux Opiterginorum.

Pompejani Ducea littora, portus, stationes, classibus obtinebant.

*Quos alit Adriaco tellus circumflua ponto,
Clauditur extrema residens Antonius ora.*

Creta
populi
Dalmatiae.

Curetæ autem erant aut ex insulis Cræteis, quos Plinius contra Liburnos statuit, aut ex insula Curicta adversus oram Japydiæ sita, cujus duo apud Ptolemæum oppida memorantur, Fulfinium, seu Phulfinium, & Curicum; hodie Veglam seu Vegiam insulam vocant. Ex alterutra insula Antonius copias contraxerat, quibus in littore Corcyræo impositis, fauces Adriatici tueretur.

h Quod pertinet ad C. Antonium obsessum a Pompejanis, omnique commeatu interclusum, cui *fames deditionem extorsit*, inquit Florus; id Archidiaconus ad Vulteium Præfectum navis Opiterginæ per errorem transtulit. Lucanus de Antonio rerum omnium inopia pressio hæc cecinit.

*Clauditur extrema residens Antonius ora,
Cautus ab incurfu belli, si sola recedat,
Expugnat quæ tuta, fames. Non pabula tellus
Pascendis submittit equis, non proserit ullam
Flava Ceres segetem; spoliabat gramine campum
Miles, & attonso miseris jam dentibus arvo
Castrorum siccis de cespite pulserat herbas.*

Pompeja-
norum
Stratage-
ma.

i Quæ deinde sequuntur, L. Florus paullo aliter narrat: *deditionem fames extorsit Antonio. Missæ quoque a Basilo in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat: nova Pompejanorum arte Cilicum altis sub mare funibus captæ quasi per indaginem: duas tamen æstus explicuit: una, quæ Opiterginos ferebat, in vadis hæsit, memorandumque posteris exitum dedit. Quippe vix mille juvenum manus, circumfusi undique exercitus per totum diem tela sustinuit; & cum exitum virtus non haberet, tamen ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vulteio mutuis ictibus in se concurrir.* Eadem Lucanus fufius & ornatius more poetico descripsit.

k Antonio numquam venit in mentem obsidere Salonam, quæ ab Cæsare contra Pompejum stabat.

l L. Florus auctor est C. Antonium fame compulsus se hostibus dedidisse; an vero dimissus a Pompejanis ad Cæsarem Brundisium redierit, incertum est. L. Vibullius Rufus, cum missus a Cæsare ad Pompejum Legatus de pace venisset, jussus est exponere magna utrinque incommoda ad eam diem accepta, quo facilius Pompejum ad pacem faciendam perpelleret; inter detrimenta autem, quæ Cæsar passus fuerat, enumerat *militum deditionem ad Corcyram*; quod haud dubie spectat ad deditionem illam, quam Antonio ad Corcyram insulam circumfesso *fames extorsit*, ut Florus tradit.

Rerum se-
ries Chro-
nologica.

Jam vero ut rerum ordo seriesque constet, quæ gesta sunt, antequam Cæsar Brundisio partem copiarum in oram adversam traderet, & quæ deinceps consecuta sunt, in synopsin quamdam Chronologicam redigi oportet; & suo potissimum loco ac tempore statuenda est Octaviana obsessio, & oppugnatio Salonæ. Primum Cæsar vel e Gallia, cum Massiliam obsideret, vel ex Italia, quo venit, ubi se Dictatorem dictum a M. Lepido cognovit, jussit Dolabellam & C. Antonium fauces Adriatici obsidere. Et Antonius quidem in littore Corcyræo, Dolabella autem in littore adverso positus castris, transitum illac Pompejanis intercludunt. M. Octavius & Scribonius Libo plurimis navibus utrumque obsident. Tres naves Antonio auxilium laturæ a Basilo Cæsariano Duce missæ, per imprudentiam induunt se in laqueos, quos Pompejani sub *Illyricum Sacrum*.

Antonius
& Dola-
bella ob-
sessi ab O-
ctavio &
Libone.

ter aquas tetenderant: duas æstus superveniens explicuit, laqueisque exemit, tertia, qua Opitergini vehebantur, hæsit immobilis. Hi autem cum hostium, qui undique navim circumfederant, tela atque impetum diu ac fortiter sustinissent, Vulteio Duce, & auctore maluerunt, mutuis inter se vulneribus confecti præclaram montem oppetere, quam vivi in hostium potestatem venire. Tum Antonius fame coactus, omnisque auxilii spe destitutus, & qui cum eo erant, milites se Pompejanis dediderunt. Hæc gesta esse arbitror per Autumnum anno ante Christum 49. Sub deditionem Antonii M. Octavius eo successu lætus, cum iis, quas habebat, navibus Salonas pervenit, & cum illam a Cæsaris amicitia abduxisset, intra finem Autumni Salonam oppugnare instituit. Hæc oppugnatio plures dies tenuit; hyeme vero appetente soluta est, & Octavius castris amissis ad naves confugit, seque Dyrrhachium ad Pompejum contulit. Solutæ obsidionis tempus discrete additum est in Commentariis Cæsarianis: *Hic fuit oppugnationis exitus. Jamque hyems appropinquabat &c.* Interea dum hæc in Dalmatia geruntur, Cæsar eodem anno 49. in exitum labente Romam venit, Dictaturam iniit, eoque habente comitia Consules creantur ipsemet Julius Cæsar & P. Servilius. Rebus urbanis componendis, & feriis Latinis, comitiisque omnibus perficiendis XI. dies tribuit, dictaturaque se abdicat, & ab urbe proficiscitur, Brundisiumque pervenit. Ibi cum dies aliquot consumpsisset in adornanda classe, qua copias in Epirum sive Macedoniam trajiceret, pridie Nonas Januarias an. ante Christum 48. solvit; & postridie Nonas terram attigit Cerauniorum, & ad eum locum, qui appellatur Palæste, omnibus navibus ad unam incolumibus, milites exposuit. Post menses aliquot interjectos in campis Pharfalicis debellatum est cum Pompejo, qui in Ægyptum ex fuga profectus, Ptolemæi Regis, ad quem confugiebat, jussu necatur.

Egregium
facinus
Opitergi-
norum, &
deditio
Antonii.

Salona ab
Octavio
obsessa, &
hyeme
appetente
liberata.

Nec vero solum Salonam, sed quidquid urbium ac gentium Romani obtinebant in Illyrico, Cæsaris partes sequebatur; Dalmatis tum Cæsaris, tum Romanorum imperio exemptis, qui urbibus maritimis amissis in regiones mediterraneas inter Naronem & Titium se receperant, ibique situ ac natura locorum freti, adhuc jus suum ac libertatem tuebantur. Cum enim Cæsar jam inde ab anno ante Christum 59. Illyricum cum utraque Gallia ex Senatusconsulto obtineret, easdemque provincias novem annis, ut auctor est Svetonius, administrasset; sub initium belli civilis ab eo in Illyricum missus æstate cum duabus Legionibus Q. Cornificius Cæsaris quæstor & pro prætor, provincias illam in fide ac potestate Cæsaris retinuerat; eamque tum a Dalmatis Cæsari potissimum infensis, tum a Pompejanis non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude summa defendit: & quamquam a Pompejanis mare infestum esset, & M. Octavius Issam, aliasque insulas atque urbes, ut Dio tradit, ab Cæsaris amicitia abduxerit, Salonamque in Pompei potestatem redigere conatus esset; tamen prudentia ac diligentia sua effecit, ut res Cæsariana in Illyrico quam minimum detrimenti caperet; quin etiam, ut Dalmatas provinciæ & Cæsari maxime infestos coerceret, complura eorum castella locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, & bellum inferendum, expugnavit. Verum cum post Pharfalicum prælium, M. O-

Omne Il-
lyricum in
Cæsaris
potestate
prætor
Dalmatas
liberos aq
sui juris.

Gabinus
Iussu Cæ-
saris sub-
ditio Illyri-
ci venit,
sed rem
male gessit.

Res pro-
peræ Oc-
tavii in
Illyrico.

quo Sa-
lona ite-
rum ten-
tata.

Octavius ex fuga se in sinum illum magna classe contulisset, & complures Pompejanarum partium, propter Macedoniæ propinquitatem, reliquiis ex fuga collectis, se in Illyricum recepissent; Provincia illa magno in periculo versari cepit, & præterea ingens a Dalmatis est incommodum acceptum. Quare Cæsar antequam longius Pompejum insequendo discederet, litteras ad Gabinium dedit, ut cum Legionibus tyronum proficisceretur in Illyricum, conjunctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod periculum provinciæ inferretur, depelleret. Sed Gabinus, cum in Illyricum venisset, dimicare coactus cum Dalmatis rem infelicitate gessit. Eo prælio amplius duobus milibus militum amissis, centurionibus fere quadraginta, Tribunis quatuor, cum reliquis copiis Salonam se recepit, in urbem munitissimam, quam cives Romani fortissimi, fidelissimique incolebant, qui superiore anno singularis erga Cæsarem fidei & constantiæ testimonia dederant, M. Octavio ab ejusdem urbis obsidione depulso. Clades Gabiniana in magnam spem Octavium adduxit Illyricæ provinciæ potiundæ, quem tamen diutius, inquit Hirtius de bello Alex. cap. 13. in rebus secundis & fortuna, qua plurimum in bellis potest, diligentiaque Cornificii, & virtus Vatinii versari passa non est. Nam Vatinium, Brundisii cum esset, Cornificius per litteras ad auxilium provinciæ ferendum, & periculum eidem ab Octavio imminens avertendum evocavit. Interea vero, dum Vatinium militibus cogendis, & classe adornanda Illyricam expeditionem apparat, quid rerum in Illyrico prospere gesserit Octavius, idem Hirtius breviter exposuit; nimirum cum barbaris, idest Dalmatis, fœdera percussit, compluribus locis militum Cæsarianorum oppugnavit præsidia partim classe per se, partim pedestribus copiis per barbaros, & præterea illud quoque, inter res secundas Octavii, huic intervallo adscribendum censeo, quod Dio Cassius refert, videlicet ab Octavio & cum hostibus feliciter pugnatum esse, & Salonam iterum obsidione tentatam fuisse. Postquam enim de priore illa obsidione Octaviana, mulierum virtute potissimum depulsa narravit, hæc statim subjecit: *Sed nec sic quidem ipsis (Salonitanis) quæta omnia fuerunt; elapsus enim Octavius, novis copiis coactis, prælio victos denuo obsedit. Interea temporis Gabinio morbo absumpto, omne ea regione pelagus cum obtinisset, egressus in terram multa ipsis detrimenta intulit.* Ut autem Dio cum Hirtio concilietur, mors Gabinii antecesserit oportet res prosperas Octavianas in Illyrico, quas Hirtius commemorat, & hanc secundam, si qua fuit, obsidionem Salonitanam, cujus meminit Dio; quippe clades & mors Gabiniana, ut docet Hirtius, in magnam spem adduxit Octavium provinciæ potiundæ; qui novis coactis copiis, inquit Dio, Salonitanos prælio victos denuo obsedit.

Itaque hæc secunda Octaviana Salonæ obsessio, cujus exitum Dio tacitum prætermisit, post prælium Pharsalicum, & Gabinianam calamitatem videtur accidisse, antequam Vatinium instructa classe in Illyricum trajiceret. Verum enim vero prospera fortuna uti Octavio haud diutius licuit. Nam Vatinium ad Illyricam oram cum appulisset, aliquot civitates maritimas, quæ defecerant, Octavioque se tradiderant, recepit; & ante adventum Vatinii Octavius iterum a Salonitanis repulsus fuerit necesse est; quippe qui, cum Vatinium advenit, terra marique Epi-

daurum oppugnabat, & adventu Vatinii, ut Hirtius tradit, ab oppidi oppugnatione coactus est discedere, & paullo post navali prælio victus, paucis navigiis in Græciam, vel, ut docet Dio, Corcyram se recepit. Cæterum alteram illam obsidionem Salonitanam, cujus meminit Dio, per me anteponas licet cladi Gabinianæ, cum scilicet Octavius ex fuga Pharsalici prælii magna classe in Adriaticum sinum se contulit, antequam Gabinus iussu Cæsaris proficisceretur in Illyricum. Repulsum tamen fuisse a Salonitanis urbe incolumi, illud argumento est, quod Gabinio cæso a Dalmatis, & cum reliquiis copiis in fugam verso, Salona receptum præbuit.

Vatinium post Octavium ab oppugnatione Epidauri copias deducere coactum, apud Tauridem insulam navali prælio prospere cum eo conflixit, & navibus Octavianis partim capsis, partim depressis, partim e toto illo sinu expulsis Itham, aliaque loca recepit, revocavitque ad fidem & amicitiam Cæsaris, quæ Octavius ceperat, vel a Cæsarianis ad Pompejanas partes abduxerat. Octavius autem parvis & paucis navigiis vento secundo regionem Græciæ petiit, inde ut Siciliam, deinde Africam caperet. Ita tum Salona, tum universa Illyrici provincia partim retenta, partim recuperata, fidem se Cæsari obsequentemque usque ad ejus interitum præbuit. Hæc ex A. Hirtio de Bel. Alex. cap. 13. 14. & Dione lib. 42. a nobis desumpta sunt, & in ordinem temporum redacta.

Post C. Cæsarem anno ante Christianam Æram 44. Idibus Martiis a Bruto, Cassio, cæterisque conjuratis in Senatu ipso interfectum, apud Illyrios rerum conversio secuta est; & Salona cum universa Illyrica provincia a Cæsarianis ad Pompejanas partes transiit. Neque enim mors Cæsaris bellum civile restinxit, aut duas illas factiones inter se conciliavit; & Salona, quemadmodum a Pompejanis, dum Cæsari addicta erat, sic deinde a Cæsarianis, a quibus desciverat, obsessa est, atque adeo capta, ut postea dicitur. Quamvis igitur, sublato Cæsare, fieri quædam ad spem libertatis ac reipublicæ recuperandæ inclinatio visa est, tamen brevi ea spes ac lætitia cunctis evanuit; siquidem M. Antonius Consul seditiosa oratione cum plebem in patriæ Libertatores concitasset, turbavit omnia, armis Senatum oppressit, nefarias leges per vim tulit, Galliam Cisalpinam invasit, D. Brutum Galliæ Prætores Mutinæ obsedit. Itaque bellum adversus Antonium hostem Reipublicæ judicatum a Senatu, Cicerone potissimum auctore, decernitur. Cum autem Senatus M. Bruto Cæsaris interfectori Provinciam Illyricam cum exercitu Vatinii decrevisset, ut docet Appianus, tum vero Salona & Illyricum omne, præter Dalmatas, sub novo magistratu a Cæsarianis ad Pompejanos se transtulit. Ea enim erat Romanorum civium, qui Salonam incolebant, ex urbe ante annos fere triginta in eam coloniam missi, erga Senatum fides & observantia, ut quemadmodum antea Cæsarem, sic postea Brutum pari animo prompto obsequentique exceperint; quod utrique Senatus eam provinciam regendam tradidisset; & in utroque Senatus auctoritatem summumque imperium agnoscerent, cui parandum sibi esse existimabant. Et quamquam postea eventus docuit Cæsarem magis suam, quam reipublicæ causa bellum gerendum suscepisse, initio tamen, cum nihil aliud præferret, atque ostentaret, nisi laudabile studium, voluntatemque exi-

Octavius
navali
prælio vi-
ctus a Va-
tiniis, &
toto Illy-
rico exce-
dere co-
actus.

Post Cæ-
saris nec
Salona a
Cæsarianis
ad Pom-
pejanos
transiit

Salona &
Provincia
Illyrica
M. Bruto
Cæsaris
interfecto-
ri decreta.

Salonica-
rum
confans
erga Rem-
pub. fides.

eximiam tuendę juvandęque reipublicę, idcirco Salonitani, quod fidei & officii Cæsari præstabant, id se reipublicę præstare arbitrabantur. In hanc igitur sententiam accipias velim verba Archidiaconi, qui non sine laude commemorat *fidem inconcussam* Salonę adversus Rempublicam Romanam; eodemque referas oportet præclarum illud testimonium Hirtii, de fide ac virtute civium Romanorum Salonam incolentium, quos *fortissimos, & fidelissimos* vocat.

Bruti
itineri,
ac gesta.

Ac Brutus quidem ex auctoritate Senatus Illyricam provinciam adeptus, ejusdem adeundę, ac per se regendę, neque spatium neque facultatem habuit; quippe statim profectus in Macedoniam, quę cum Illyrico decreta illi fuerat a Senatu, ut Appianus & Dio tradunt, eam regionem una cum Gręcia sibi adjunxit, suisque præfidiis munivit; tum in Asiam profectus & Dejotarum Regem sibi conciliavit, & sua cum Cassio necis Cæsarianę socio, Syrię Præfecto, consilia communicavit, & Xantho, Patavis, ac Myris captis, Lycios subegit. Inde in Macedoniam reversus est, cum jam bellum civile vehementius recruidisset, Philippos, quo itidem Cassius cum exercitu venerat. Uterque in Thessalia ad urbem Philippos acie decertarunt eventu vario. Cassius ab Antonio, Cæsar vicissim a Bruto victus est. Cassius ratus Brutum quoque eadem usum fortuna, ultro mortem sibi conscivit. Brutus autem paucis post diebus altero prælio victus, ut manus hostium vitaret, sibimet manus attulit, altero post interitum Cæsaris anno, qui secundus & quadragessimus ante Christi adventum numeratur. Jam vero dubitari non potest, quin quemadmodum antea Cæsar Q. Cornificium quæstorem suum pro prætore in Illyricum miserat, ut Provinciam illam suo nomine administraret ac defenderet; sic postea Brutus ejusdem Provincię administrationem ac tutelam, quando ipse rei Macedonię procuratore dissentus suscipere non poterat, alteri delegaverit, qui Salonę ceterisque Illyrici urbibus præset; easque firmissimis præfidiis cum adversus Dalmatas, tum contra eos, qui e Cæsariana factione supererant, seque ultores necis Cæsarianę ac vindices profitebantur. Itaque post Bruti ex Italia discessum bellum civile acrius exarserat. Nam contra Cæsaris interfectores, & Sex. Pompejum Cnei filium, ceterosque Brincipes Pompejanarum partium, M. Antonius cum M. Lepido societatem inierat; & paullo post Octavius Cæsar, bello contra Lepidum & Antonium a Senatu præpositus, fide ac patria prodita, amicitiam cum utroque junxerat. Ita trifariam Romano distributo imperio, Triumviri reipublicę constituendę facti sunt v. Kal. Decembr. anno ante Christum 43. qui proximus fuit ab interitu Cæsaris.

Cassius
victus,
Brutus vi-
ctor; ac
deinde
victus.
Uterque
mortem
sibi con-
scivit.

Triumvi-
ratus in-
stitutus.

Postquam in Macedonia anno ante Christum quadregesimo secundo debellatum fuit cum Bruto & Cassio, ut modo dictum est, Cæsar Octavius ad recuperandam Illyricam provinciam, siue Dalmatiam, quę tum pars erat Illyricę provincię inter Naronem ac Titium Dalmatis adempta, eandemque Pompejanis eripiendam animam adjecit. Id negotii dedit C. Asinio Pollioni, qui uti antea Cæsaris partes secutus fuerat, sic postea Octavio Cæsari, & M. Antonio constantem ac fidem operam præbuit. Is cum bellicis laudibus litterarum studia conjunxit, & Poeta idem atque Historicus, tum Tragedias, tum Historiam bellorum civilium scripsit, ex qua

C. Asinius
Pollio
jussus ab
Octavio
Cæsare
Provinciã
Illyricam
recupe-
rare.

Pollionis historia Svetonius hæc verba Cæsaris excerpit, ab eo tum prolata, cum incampis Pharsalicis tantam civium Romanorum stragem vidisset: *Hoc valuerunt. Tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem.* Idem primus fuisse dicitur, qui *Patavinam* in Tito Livio Historiæ Romanæ Principe notaverit; quam quidem censuram non ad stylum Livianum aliqui referendam putant, sed ad nimiam quamdam Livii erga Pompejum propensionem, quam ille in describenda suorum temporum historia dissimulare non potuit, quippe cum secutus esset auctoritatem & exemplum Patavinorum popularium suorum, quos studiosos fuisse constat fautoresque Pompej. Hinc inclinatio illa voluntatis, qua Patavini omnes propendebant in Pompejum, etque impensius favebant, dicta est Patavinitas, quam Pollio Livianę historię objecit.

Ergo C. Asinius Pollio, traductis in Illyricum copiis, Salonam obsidione cinxit, quam Brutus bellicis operibus, præfidiisque muniri ac firmari jussit, ac tamdiu tormentis quaterere atque oppugnare institit, quoad vel compulit ad deditiorem, vel expugnatione captam in potestatem Octavii redegit: idem præterea quidquid Dalmatię in ditionem Romanorum erat ad ejusdem Octavii imperium adjunxit. Hęc fuit quarta obsidio Salonę tertio capte, coactęque a Pompejanis, ad quos transierat, redire ad Cæsarianos. Ceterum Dalmatiam omnem, non solum quę Romanis parebat, sed etiam quę adhuc sui juris erat, suisque legibus utebatur, quamvis hæc paullo post in libertatem se vindicaverit, ab Asinio Pollione subjugatam fuisse tradere videtur L. Florus: *Hos, idest Dalmatas, jam quidem Marcius incensa urbe Delminio detruncaverat; postea Asinius Pollio, gregibus, armis, agris multaverat.* De Salonis autem per Pollionem captis auctorem habemus Servium Virgilii Scholiasten: *Asinius Pollio Ductor Germanici exercitus, cum post captas Salonas Dalmatię civitatem, primo meruisset lauream, post etiam Consulatum adeptus fuisset, eodem anno suscepit filium, quem a capta civitate Saloninum vocavit, cui nunc Virgilius Genethliacon dicit.* Idem confirmat Horatius Od. 1. lib. 2. triumphum commemorans, quem Pollio ob victos Salonitanos & Dalmatas gessit: *Cui laurus æternos honores Dalmatico peperit triumpho.* Ante Consulatum & Salonas Dalmatiamque cepisse, & de Salonitanis ac Dalmatis triumphasse Servius docet: *Pervenerat autem ad Consulatum post triumphum Dalmaticum, nam vicerat Salonas Dalmatię civitatem.* C. Asinius Pollio cum Cn. Domitio Corvino gessit Consulatum anno ante Christum 40. Itaque ad annum superiorem referas oportet triumphum Dalmaticum; victoriam vero de Salonitanis & Dalmatis relata conjicias licet vel in annum eundem, vel in eum, qui huic proxime antecessit, fuitque annus 42. ante æram vulgarem, quo quidem anno Octavius Cæsar & M. Antonius Cassio & Bruto interfectis Macedoniam occuparunt. Pollioni autem jam Consuli natus est filius C. Asinius Gallus, cui parens cognomen Salonini a captis Salonis imposuit. Eodem autem anno, quo Consul fuit, & Horatius ejus laudes ode prima libri secundi celebravit, & Virgilius ejus filii natalitia Genethliaco exornavit, quod est Ecloga quarta Virgiliana, quę inscribitur Pollio.

C. Asinius
Pollio Sa-
lonam ob-
sedidit, ea-
que potius
est.

Exinde Salona perpetuo fuit in fide ac potestate Octavii Cæsaris, ad quem, post M. Antonium

nium navali apud Actium prælio devictum anno ante Christum altero & trigesimo, totius imperii summa pervenit. Multa deinceps bella partim per se, partim per suos Duces cum Dalmatis gessit, qui cum iterum ac sæpius ab imperio deficerent, anno æræ vulgaris sexto, Salona quintam obsidionem a Dalmatis rebellibus sustinuit. Nam Bato Dux Dalmatarum Salonam ut Romanis adimeret, de improvviso adortus tumultuaria suorum manu circumfedit, & vi magis atque impressione, quam iusti more belli oppugnavit. Sed dum Salonitani fortiter se defendunt, ac subeuntem hostem omni telorum genere arcent, ac repulsant, Batoni ante alios dimicanti lapis & balista emissus haud leve vulnus inflixit; quo ille ictu percussus, ac faucibus, copias ab urbis obsidione deduxit; & bifariam divisas partim apud se retinuit, partim oram maritimam depopulatam dimisit. Hæc breviter Dio lib. 55. Interim Bato Dalmata ad Salonas agmine ducto, graviter saxo ictus, infectaque re alios emisit, qui maritimis omnibus usque ad Apolloniam vastatis, cum Romanis prælio congressi, victique primum, deinde eos ipsi vicissim superavere. Alias deinde oppugnationes ante supremum excidium Salona pertulit, quas hic commemorare non est necessarium; quippe cum ad posteriores ætates Historiæ Salonitanæ pertineant, ad quas cum ventum erit, suis quæque locis describentur.

Bato Dux
Dalmatarum
dum Salonam
obsideret,
fauciatur,
& obsidione
nem solvere
cogitur.

§. IV.

Salona eximie a Romanis culta & ornata.

Romani Salonam adepti cum essent anno ante Christum 78. M. Emilio Lepido, & Q. Lutatio Catulo Coss., urbis situ & forma, portus amplitudine & capacitate, agri fertilitate, cœlique temperie mirifice delectati, ad eandem tum incolis augendam, tum ædificiis ornandam, tum denique militaribus operibus ac munitionibus firmandam plurimum studii operæque contulerunt. Salona, ait Topographus Magni Regni Hungariæ, complexa est quidquid magnificentiæ in suas colonias conferre noverant Romani, ut veteres Inscriptiones a Grutero, Reinesio, aliisque collectæ abunde testantur. Sed in primis positio urbis mire idonea & opportuna vel ad maris possessionem usurpandam retinendamque, vel ad merces sive maritimas sive mediterraneas excipiendas, & ultra mare in Italiam, Græciam, atque Asiam, ultraque alpes in Pannoniam transferendas Romanos allexit ac perpulit, ut hanc urbem & magni facerent, & summo opere diligerent, in ejusque commodis atque ornamentis amplificandis multum curæ operæque impenderent. Urbis hujus situm, opportunitatem, magnificentiam egregie commendat Historicus Dalmata lib. 1. cap. 6. Quia vero situs Salona Romanis opportunissimus fuit, ideo brevi tempore ceteras Illyrici civitates præcelluit, ut ruina ipsius demonstrant; magnificentiam vero ejusdem declarant Amphitheatrum, Templorum, Aquæeductus, & aliorum ædificiarum vestigia, nec non numerus pene infinitus columnarum, lapidumque sepulchralium, & varii generis marmorum per diversa Dalmatia loca transportatorum, inscriptionumque insignium fragmenta testantur. Hanc figuræ oblongæ fuisse, præter id, quod hæ ipsæ ruinae per fluminis Jadri ripas sparsæ indicant, eleganter cecinit Lucanus lib. 4. Pharsalic.

Situs Salona
Romanis
opportunus.

Urbis magnificentiæ.

Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas,
Et tepidum in molles Zephyros excurrit Jader.
Hic usque in loco ceteris commodiori, navalia
extiterunt, portus tutus, & ex proximo flumine
in ipsum influente habitatoribus & nautis aptissimus
fuit; cum Jader piscium ferax, quamvis
parvo spatio navigabilis sit, pluribus tamen in
locis ex saxosis ripis cadente flumine, lacus profundos
& cavernosos, atque ob id pisciferos, ac
Molas frumentarias in promptu habuit. Ad expeditiones
quoque in mediterraneas partes faciendas, & ad Danubium
usque res deferendas, & inde recipiendas opportunissimo
loco Salona sita erat; nam quamvis Danubio non adeo proxima
fuerit, ut Narona, & Epidaurus, cum tamen inter has
& Danubium ac Savi confluentem, Scardi montis
asperissima juga interponantur, hæcque commutantibus
difficilia sint, hinc factum est, ut rectius Salona ad Savi
transitus, deinde secundo Savi ad Danubium sive Istri
confluentem, omnium opportunissimus esset; & quo magis per
Illyricum bella intercedebant, vel Romanorum dominium
Septemtrionem versus dilatabatur, eo magis Salona
frequentaretur: nam licet portus ipso præternavigantibus
opportunus non sit, uti Jader & Epidauri, tamen in
Dalmatia quidquam negotii habentibus, Salona quasi
necessario adeunda erat; cum Naronam alterum conventum,
difficile mari, ob Promontorii Nesti longitudinem, & non
longe a Salona prospectu præterire oporteret, & difficilius
adverso flumine perveniretur; ob id Dalmatiæ rerum
summam Salonam deductam fuisse cense-
ri debet, prout Liburniæ Jadræ.

Navalis
& portus
Salonæ.

Urbis frequentia

rerum Dalmaticarum
summam Salona
deducta.

Itaque Salona, cum urbs & natura loci ceterique fertili ac salubri, & situ esset tum communito, tum præclaro ad aspectum, postquam in fidem ac ditionem Romanorum concessit, descriptione ædificiorum & pulchritudine, civium & incolarum numero, bellicis opibus & præsidiis, commercio & divitiis facile reliquas omnes Dalmatiæ urbes antecelluit. Ac primum quidem ad hujus civitatis dignitatem & frequentiam augendam accessit deductio coloniarum Romanarum ibidem constitutæ, ut docent antiquæ inscriptiones. Vetus fuit apud Romanos consuetudo coloniarum deducendarum, & perpetuo retenta, & inde usque ab Romulo accepta, qui urbes bello captas, teste Dionysio lib. 2. neque diruere, neque in servitutem addicere solebat; sed plerumque in eas colonos ab urbe deduxit, iisque & sedes & agros viritim divisit. Qua quidem re, cum alias plurimas utilitates haberet, tum ad provincias urbemque armis acquisitas in potestate retinendas, imperiique fines tuendos, nihil accommodatius & sapientius excogitari potuit. Erant enim coloniarum tum quoddam veluti propugnaculum imperii Romani nationibus finitimis & nondum subactis oppositum; tum quoddam quasi frænum indigenis ad imperium recenter adjunctis injectum, quo in fide atque officio continerentur. Permagis enim Reipublicæ intererat oppida bello parata in locistam longinquis, tam diversis, non solum militum præsidiis, sed etiam incolarum illuc missorum fide, vigilantia, virtute firmari; hos quippe communio generis & sanguinis Romani, innata erga Patriam, unde discesserant, charitas, domicilii & agri gratuita largitio admonebat, ut urbem sibi ad incolendum traditam, contra hostes intestinos pariter externosque tum suis præsidiis ac vigiliis, tum maxime sua fidelitate ac benevolentia munirent, atque intelligerent se in eo loco, tamquam in spe-

Colonia
Salonæ
ex urbe
deducta.

De Colonis
Romanis,
eorumque
origine &
utilitate.

specula, collocatos esse, ut populum Romanum ab hac parte securum redderent, perpetuas pro illo excubias agerent, ejusque ditionem ac fines defenderent; præsertim cum id officii ac vigilantie ab illis non solum communis Reipublice causa, sed sua ipsorum utilitas postulare: neque enim populus Romanus urbes ac provincias jure belli adeptas amittere poterat, quin coloni in eas deducti agrorum ac sedium, quibus donati fuerant, possessione depellerentur. Cum igitur Provincia Illyrica, & quas huic Romani adjecterant, maritimæ urbes Dalmatiæ, perpetuis Dalmatarum incursionibus expositæ essent; Romani simulatque Salona potiti sunt, nihil prius sibi faciendum putarunt, quam ut ibidem coloniam constituerent, quæ tum urbi, tum universæ provincie, præsidio foret ac propugnaculo, & ferocissimas illas gentes, atque inimicissimas Romani nominis a vastatione, incendiis, rapinis coerceret. Duplex genus coloniarum fuit; aliæ Romanæ, aliæ Latinæ dicebantur; sunt qui tertio loco Italicas adjiciant. Romanæ Latinis dignitate præstant; constabant siquidem e civibus Romanis; in eas enim qui nomina dedissent, si Romani essent, jus civitatis retinebant; si alienigenæ, civitate Romana donabantur; contra vero qui cives Romani in colonias Latinas, aut sua voluntate, aut legis multa, ut Tullius ait, proficiscebantur, civitatem amittebant. Romani autem coloni, tum civitatis participes essent, & jus ferendi in comitiis suffragii obtinebant, & iisdem, quibus cives Romani, tum legibus atque oneribus suberant, tum privilegiis & immunitatibus fruebantur. Hujus primarii generis fuisse coloniam Salonitanam Hirtius de bello Alex. cap. 13. satis perspicue declarat; *Salonam, inquit, cives Romani fortissimi fidelissimique incolebant*. Itaque Coloni ex urbe Salonam deducti, cum cives Romani appellentur, & nomen & jura civium Romanorum retinuerunt; & colonia Salonitana inter colonias Romanas numerum ac locum obtinuit. Coloniis imponi solebant varia cognomina, vel ab iis, qui eas aut condiderant, aut renovaverant, vel aliunde mutuata. Extat vetus inscriptio apud Gruterum, aliosque Salonæ reperta, in qua colonie Salonitanæ duo adscripta cognomina *Martia*, & *Julia*; itemque apud Goltzium nummus Claudii extat, in quo grandibus litteris incisum est: COL. JUL. SALONA. Martiæ nomen Salonæ a Marte bellorum Præside honoris ergo tributum fuisse arbitror, eoque significari puto urbem illam bellicis opibus ac laudibus floruisse; nam & Legio Martia ab eo Numine traxisse nomen Tullio visa est; a quo populum Romanum generatum accepimus. Alterum Juliæ cognomen eidem videtur inditum esse ab Julio Cæsare, qui per plures annos e decreto Senatus Provinciam Illyricam cum utraque Gallia administravit, non quod ille hanc coloniam primum condiderit, nam ante annos fere viginti deductam fuisse arbitror, statim atque Salona in Romanorum potestatem concessit; sed quod eam vel renovaverit, vel civibus Romanis auxerit, vel cum antea juris Latini esset, jure ac civitate Romana donaverit. Negabat quidem Tullius Philip. 2. in eam coloniam, quæ esset auspiciato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci; sed veteres colonias renovari, augeri, & Romanas e Latinis fieri lex nulla prohibebat. Quamobrem Romani cives, qui Salonam incolebant, Cæsare auctore atque auspice seu recenter Ro-

ma illuc deducti, seu civitate Romana donati, in bello civili obsequentes se Cæsari, ac fidelissimos præbuerunt, & memorie gratique animi causa suam coloniam ejusdem nomine appellari voluerunt. Alia & plura nec minus illustria cognomina colonie Salonitanæ adscripta exhibet nummus alter apud Ligorium cum hac epigraphe: *Col. Claudia, Augusta, Pia Veter. Salona*. Cognomen *Claudia* indicio est Salonitanam coloniam Veteranis militibus superinductis auctam & renovatam fuisse a Claudio vel primo vel secundo hujus nominis Romano Imperatore, qui eandem non proprio solum, sed communi etiam omnium Imperatorum nomine donaverit, ac titulo *Augusta* impertierit, cum in urbem agrumque Salonitarum Veteranos deduxisset. Pedites vicenis, equites denis stipendiis jam confectis, vicesimo aut decimo militie anno dimitti, & Veterani appellari solebant. His præmii, honestique otii causa sedes & agri dabantur vel in solo devictis hostibus adempto, vel in antiquis coloniis, in quibus Romani agros aut publicos, aut possessoribus vacuos, aut pecunia coemptos militibus emeritis dividebant.

Itaque Claudius Imperator, ille idem fortassis, qui Sicum in urbem Dalmatiæ, ut tradit Plinius, *Veteranos misit*, apud Salonam quoque aliis militibus, post expleta stipendia justam debitamque missionem adeptis, domicilia & agros assignavit. Idcirco autem Colonia Salonitana dicta est *Pia*, quod pietatis officio functa esset adversus eos, quos senio, bellicisque laboribus confectos suo veluti sinu complexuque exceperat, iisdemque receptum præbuerat, ubi requiescerent a muneribus, & reliquam ætatem rebus omnibus ad victum & cultum necessariis instructi, commode pacateque transigerent. Cæterum illius nummi Ligoriani fidem in dubium ac suspicionem vocat Harduinus; & spuriusne sit, an germanus dubitari posse existimat.

Illud etiam ad Salonæ celebritatem ac splendorem pertinet, quod Romani unum e tribus Illyricis Conventibus huic civitati affixerint. Huic verbo, cum Conventum dicimus, ad rem hujus loci quod attinet, subjecta triplex notio est. Nam primum hoc vocabulo significatur civitas illa, in qua, qui pro prætore aut pro consule præerant provincie, consistere, & conventum agere, populisque regionis circumpositæ illuc ad diem præstitutam convocatis jus dicere solebant: quam sententiam huic voci subjecit Julius Cæsar, cum lib. 3. de Bel. Civ. cap. 3. Salonam appellavit *Conventum Salonarum*, quem M. Octavius neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi a Cæsaris amicitia avertere potuit. Deinde eodem Conventus nomine intelligi solet regio ipsa seu Diæcesis, ex qua populi in urbem, quæ totius regionis seu Diæcæseos caput erat, ad eum diem, quem Prætor vel Proconsul edixerat, juris petundi, agendæque suæ & publicæ rei causæ confluebant. Hæc significatio subest huic vocabulo, cum dicimus quamlibet provinciam antiquitus in plures Conventus divisam fuisse. Denique ipsa populorum in unum locum coitio & congregatio sive ad consultandum de rebus publicis, sive ad jus privatum liti atque judicio persequendum, sive ad creandos magistratus, sive ad alia hujusmodi negotia obeunda, magis proprie riteque appellari Conventus solebat. De ratione Conventuum peragendorum, ac de tribus Illyricis conventibus Naroniano, Salonitano, Scardonitano satis multa diximus par. 2. c. 3. §. 3. & cap. 4. §. 1.

Ante

Col. item
Salonit.
Claudia,
Augusta,
Pia Veter-
anorum.

Veterani
qui.

Claudius,
Veteranos
milites in
Coloniâ
Salonita-
nam indu-
xit.

Conven-
tus quid
sit.

Colonia
aliæ Ro-
manalis
Latinæ,

Salonita-
na Colo-
nia erat
Romana,
id est ci-
vium Ro-
manorum;

cognomi-
nata est
Martiæ &
Julia cur.

Salonita-
nus Illyri-
corum
Conven-
tuum præ-
stantissi-
mus.

Populi
Corycæ
tue Salo-
nitani.

Augusti
erga Salo-
nitanos
studium &
munificen-
tia.

Ante captas Salonas, & Conventum Salonarum institutum, Conventus Naronianus nobilis erat multoque celeberrimus, ad quem civitates novem omnino & octoginta ventitasse auctor est M. Varro apud Plinium. Sed postea Salona cum propter urbis opulentiam ac dignitatem, tum maxime propter situm majorem ad conveniendum opportunitatem, omnes fere populos citra Naronem fluvium Naroniano ademptos ad suum Concilium pertraxit. Itaque quantum Naroniano detractum est, tantundem frequentiae ac celebritatis conventui Salonitano accrevit. Huc revoca, quæ supra ex Historico Dalmata descripsimus de opportunitate ac necessitate urbis Salonitanæ adeundæ, quæ quidem eo magis frequentabatur, ut idem ille auctor præclare admonet, quo magis Romanorum dominium Septentrionem versus dilatabatur; & in Dalmatiam quidquam negotii habentibus, Salona quasi necessario adeunda erat, ac demum Dalmatæ rerum summam Salonam deductam fuisse censeretur. Plinius conventui Salonitano hos populos attribuit, descriptos in centurias cccclxxii. Dalmatas proprie dictos, xxii. Decunos, cxxxxix. Ditiones, lxi. Mezeos, lvi. Sardiatas; ex insulis Issæos, Colentinos, Separos, Epetinos.

Cæsar Octavianus Augustus post initum Triumphatum eodem tempore tum ad Pompejanas reliquias bello delendas, tum ad Salonam recuperandam curas omnes viresque convertit. Itaque urbem illam a C. Asinio Pollione acriter obsessam vehementerque oppugnatam demum in suam potestatem redegit; tanti sua putabat interesse hujus civitatis possessionem adipisci. Nec vero a Salonitanis aut fides erga Cæsarem, aut obsequium desuit; quippe cum & præclaram operam illi ad reliquam Dalmatiam subjugandam præbuerint, & Latone Dalmatarum Duce repulso, urbem illam in ejusdem potestate retinuerunt. Quamobrem dubitari non potest, quin Augustus & Salonam, quam plurimi faciebat, & Salonitanos egregie de se meritos, quibuscumque posset rebus perquam studiose ornaret; & quidquid ad eorum commoda utilitatesque pertineret, large ac liberaliter præstiterit. Præterea Augustus, ut ædificandi molisque exstruendi mira tenebatur cupiditate, eratque in primis publicæ magnificentiae studiosus, cum alias urbes, tum præcipue Romam tam multis ac magnificis operibus exornavit, ut secundus illius conditor paterque Patriæ jure diceretur; & moriens gloriari potuerit se Romam c lateritia marmoream relinquere: non est autem verisimile, ut nullam suæ liberalitatis ac magnificentiae partem in urbem Salonarum derivaverit, quam maximopere dilexit, eamque in sua esse potestate præclarum sibi ducebat. Quare & novis munitionibus bellicisque operibus magis magisque ab eo firmatam, & publicis ædificiis ingenti mole sumptuque exstructis auctam fuisse existimo; ac præsertim Salonitanos Aquæductus alpis egregieque elaboratis porticibus impositos Augusto tribuendos puto, qui maximam aquarum vim longe deductam, tubisque plumbeis inclusam tota urbe circumferebant. Idem vero Augustus, cum apud Ravennam ad custodiam superi maris classem collocaverit, aliquid curæ operæque contulerit opinor ad muniendum, reddendumque commodiorem portum Salonitanum, quo eadem Ravennatium classis, quæ, ut tradit Suetonius, Epiron, Macedoniam, Achajam, Pontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere directa navigatione consueverat, se recipere posset, si quando vel tempestate aliqua ingruente, vel nau-

fici commectus instrumentique comparandi necessitas ad terram appellere cogeretur. Id certe utilitatis commodique Augustus Salonæ præstitit, quod plures vias ex illa urbe quaquaversum ferentes, more Romano lapidibus straverit, milliaribus distinxerit, egregieque munierit, quæ iter expeditum, facilemque accessum præbebant tum Magistratibus conventus habendi causa Salonam adeuntibus, tum negotiatoribus ultro citroque comitantibus ad merces aut importandas aut evehendas; tum denique militibus vel Salonæ præsidio missis, vel inde in aliquam expeditionem proficisci jussis, a quibus denominatæ sunt viæ militares. Id testantur fragmenta veterum inscriptionum, ex quibus quamvis propter exelas vetustate litteras integra & perfecta sententia elici nequeat, satis tamen intelligi potest commemorari ibidem vias Salonitanas, quas Augustus, aut certe Tiberius successor idemque filius adoptivus Augusti, aut primus aperuit stravitque, aut refecit ac renovavit. Tabulas lapideas, in quibus incisæ sunt hujusmodi descriptiones, & Salonæ rudibus effossas Turri, quam vocant Campanariam, ædis Metropolitanæ Spalatenfis, posteritas innexuit. Eas indidem exscriptas huc transferre operæ pretium esse visum est.

Via Salonitana ab Augusto magnifice strata.

Tab. I.

ESAR. D. AUG. F.
GUSTUS. IMP. PONTIF. MAX.
TRIB. POTEST. XXI. IIII.
VIAM. AB. SALONIS. AD. LIII. ASTEL.
DAESITIATUM. PER. M. VUSU.
CLVI. MUNII.
ET. IDEM. VIAM. AD. I. AI. ALN.
QUOD. DIVI. F. III. IBUS.
A. SALONIS. MUNII. RIB.
CIVITI.

Tab. II.

CUJUS. VIAI. MILLIA. PASSUS. SUNT.
CLXVII. MUNIT. PER. VEXILLARIOS.
LEG. VII. ET. XI.
ITBM. VIAM. GABINIANAM.
AB. SALONIS. ANDETRIUM. APERUIT
ET. MUNIT. PER. LEG. VII.

Tab. III.

MUNIT. LUM. MONTEM,
DIVONUM.
MILLIA. PASSUUM.
LXXVII. D.
A. LEG. PRO.

Tab. IV.

ESAR. DIVI. AUG. III.
USTUS. IMP. PONT. MAX.
OTEST. XII. CO. II.
A. COLONIA. SALONITANA.

Cæteri deinceps post Augustum Imperatores ad prædium, utilitatem, ornatumque urbis Salonitanæ an aliquid contulerint, necne, litteris ac memoriæ proditum non est. Altero post Christum sæculo, cum conventus fieri desierunt, ratioque illa peragrandi administrandique provincias defuetudine paulatim exolevit, tum veri propriique nominis Metropoles institui cœpere, ad quas & totius Provincialis regiminis summa revocata, & Proprætoris seu Præsidis, aut Proconsulis sedes perpetua ac stabilis affixa est. Metropolis quasi mater civitas dicta est, sive quod, ut docet Budæus, cum ex ea coloniæ deductæ essent, quales multæ Athenis, & ab urbe Ro-

Metropoli
lis quid
sit?

ma,

ma; earum veluti mater dici atque haberi sole-
ret; sive quod civitas princeps esset totius pro-
vinciæ, quam cæteræ omnes urbes sic tamquam
parentem colerent, ab ea & jura & leges accipe-
rent, eique honorem atque obsequium deferrent.
Quæ posterior significatio in eas Metropoles po-
tissimum quadrat, quas post sublatos conventus,
veteremque provinciarum regendarum rationem
antiquatam, institutas fuisse diximus. Erat Sa-
lona temporibus illis amplitudine ambitus, fre-
quentia incolarum, descriptione ædificiorum &
magnificentia, commercio, ac divitiis totius Dal-
matiae facile princeps; eratque in Dalmatia fere
media inter Arsam ac Drilonem locata, æquali
propemodum spatio utrinque disjuncta; quæ ur-
bis regio ac situs ad Salonam undique, & ex
omnibus provinciæ locis seu publici seu privati
negotii causa adeundam mire opportunum se præ-
bebat. Quare cum tot tamque præclara commo-
da & ornamenta in unam Salonam convenirent,
nullus dubito, quin una hæc ex omnibus Dal-
matiae civitatibus delecta fuerit, quæ jus ac titu-
lum Metropoleos obtineret. Hanc dignitatem Sa-
lonæ attribuit Constantinus Porphyrogenitus, cum
cap. 30. hanc urbem *totius Dalmatiæ caput* fuisse
scripsit. Hic igitur ædes Prætoris, sive domici-
lium ac sedes erat supremi Dalmatiæ Magistrat-
us, qui primum Prætoris, deinde Præsidis, inter-
dum etiam Proconsulis nomine ornabatur; hic
ærarium, hic forum, hic curia, quo rerum om-
nium provincialium summa referebatur. Post con-
ditas Metropoles, Didius Julianus, is, qui post
Pertinacem anno 193. bimestre imperium tenuit,
primus fortasse fuit, qui certam Salonæ ac stabilem
sedem habuit, de quo Aelius Spartianus: *Inde Dalmatiam regendam accepit, eamque a consi-*
nibus hostibus vindicavit. Post hunc Apronianus
parens Dionis Historici, tertio sæculo ineunte,
residens in urbe Salona Dalmatiæ præfuit; dein-
de post aliquot annos interjectos, Dio Cassius
Cocceus Historicus filius Aproniani; postea Con-
stantius Chlorus pater Constantini Magni; tum
imperante Diocletiano Tarquinius, qui Præses
Dalmatiæ appellatur in Actis S. Felicis. Post an-
nos amplius centum & sexaginta, labente impe-
rio occidentali, Leo primus Imperator Constans-
tinopolitanus, cum Dalmatiam recuperasset, hu-
jus regimini quem ipse præfecit, eum Magistrum
militum nominavit, ut tradit Pancirolus in No-
tit. Imp. Occid. cap. 20. citans l. 4. C. de bon.
quæ liber. Is more decessorum, ut credibile est,
Salonæ in urbe totius Dalmatiæ Metropoli sedem
suam constituit, itemque Marcellus, qui sub fi-
nem sæculi sexti, Mauritio imperante, cum ti-
tulo Proconsulis Provinciam Dalmaticam admi-
nistravit. Posterioribus vero sæculis, Imperato-
res Constantinopolitani Prætores mittere consue-
verunt, qui Salonæ jus dicerent, in eaque urbe
residentes, totius Provinciæ negotia gererent ac
sustinerent. Verum ad superiores ætates, unde
paullisper digressi sumus, regrediamur.

Diocletianus genere Dalmata, rerum potitus,
nil habuit antiquius, quam ut provinciam Dal-
matiae quantis maximis posset beneficiis & orna-
mentis afficeret; amabat enim unice patriam &
cives suos. Ac primum quidem colonias Dalma-
ticas renovavit, ingenti civium multitudine ex
urbe illuc deducta, variasque in urbes contribu-
ta; ex quo factum est, ut cum Dalmatia Roma-
norum referta esset, incolæ hujus regionis præ-
sertim maritimæ Romani deinceps appellari cœ-
perint. Id tradit Constantinus Porphyrogenitus

de Admin. cap. 29. *Diocletianus Imperator sum-
mopere Dalmatiam amavit; quare etiam populi Ro-
mani colonias eo deduxit; populi que illi Romani
quoque nuncupati sunt; quippe qui Roma illuc com-
migrassent, manetque eis cognomen istud ad hodie-
num usque diem.* Præterea tertio vel quarto ab
Salona lapide magnificentissimum, ac molis im-
mensæ Palatium extruxit, in quo post imperium
depositum vitam tranquillam omnibusque copiis
ac deliciis affluentem exegit. Cum vero civis el-
set Salonitanus, natus quippe est in vico agri Sa-
lonitani, ut alio loco declarandum erit, nemo
dubitaverit, opinor, quin ad eam urbem ampli-
ficandam ornandamque omni studio operaque in-
cubuerit. Inerat Diocletiano, ut scripsit Lactan-
tius de Mortib. Persec. cap. 7. *infinita quadam cu-
piditas ædificandi; & cum immanes sumptus, qui-
bus integras provincias exhaustit, immensamque
pecuniam insumpserit in illas insanas substructio-
nes molesque Nicomedienses; Nicomediam quip-
pe studebat urbi Roma coequare; nihilo segnius
eum laborasse arbitror, & nihilo minus pecunia-
rum prodegit, ut Salonam incolarum numero,
ædificiorum magnificentia, rerum omnium, quas
natura desiderat, abundantia & copia, cuilibet
vel maximarum urbium parem faceret.* Certe Dio-
cletianus omnes urbis partes & descripsit elegan-
tius, & magnificentius vel restituit, vel ornavit,
ut ex vetere novam quamdam urbem effecisse vi-
deretur, & ipse alter parens & conditor Salonæ
dici potuerit; id quod significare voluit Constan-
tinus Porphyrogenitus loco cit. c. 30. cum scri-
psit *urbem Salonæ a Diocletiano Imperatore condi-
tam fuisse.* Ad ornatum & pulchritudinem hujus
civitatis plurimum contribuisse existimandi sunt
cives Romani, qui vel primo ad constituendam,
vel deinde ad renovandam coloniam Salonitanam,
Roma Salonam migrarunt. Ex his haud paucos
fuisse in primis nobiles atque opulentos declarant
lapides sepulchrales sane multi, more ac stylo
Romano inscripti, inventique in agro Salonita-
no, qui non vulgari, & obscuri æminis te-
nuisque fortunæ hominum, sed maxime illustrium
& locupletum sepulchris honoris ac memoriæ
causa apponi solebant. His autem credibile est,
pro generis nobilitate & copia divitiarum, ædes
sibi peramplas, elegantes, sumptuosas construxis-
se, in quibus non commode solum & laxæ, sed
magnifice etiam ac splendide habitarent. Ex hu-
jusmodi autem ædium privatarum descriptione &
pulchritudine, urbibus ad venustatem ac magni-
ficentiam vel plurimum accedit.

Restat, ut de publicis ædificiis ac fabricis Sa-
lonitanis opere ac molitione Romana exstructis
pauca dicamus. Erat hoc in more positum insti-
tutoque Romanorum, cum ex urbe colonias ali-
quo deducerent, ut oppidum, in quo novi colo-
ni constituendi erant, ad similitudinem speciem-
que urbis Romanæ, quam possent, aptissime con-
formarent; ac præsertim publica & celebriora ur-
bis ædificia ad Romanum eorumdem exemplar ibi-
dem condebant; veluti Forum, Curiam, thea-
trum, Capitolium, Tempia, & alia id genus
opera magnifica atque præclara, ut multi scri-
ptores pruditi ac nobiles docent. Quod eo perti-
nebat, ut Romani in eam coloniam missi, ima-
gine illius civitatis, in qua orti fuerant, perpe-
tuo ante oculos obversante, tum dulcis jucundæ-
que patriæ, quam reliquerant, desiderium leni-
rent; tum vero erga illam charitatem pristinam
cum grata recordatione retinerent. Atqui non est
cur dubites, an idem factitatum fuerit, idemque
mos

Salona
facta est
Metropo-
lis totius
Dalmatiæ.

Præses
Salonita-
ni.

Diocletia-
nus Salo-
næ ornan-
dæ augen-
dæque stu-
diolus.

Colonias
plures
Rom. in
Dalmatiâ
invenit.

Palatium
apud Sa-
lonæ con-
didit.

Ædificia
& fabricæ
Salonita-
næ

de magnif.
Rom. Li-
pius; de
magnit.
Rom.
Thyâus.

Amphi-
theatrum
Salonita-
num.

mos usurpatus, cum nobilissima illa civium Romanorum colonia Salonæ vel primum constituta, vel deinde renovata fuit. Ex antiquis Romanis ædificiis Salonæ conditis nullius extat memoria, præterquam Amphitheatri, Navalis, ac Templi Jovis fortasse Capitolini. Ita omnia urbis ruina obruit, ac vetustas oblivione abolevit. Nobile olim Salonæ Amphitheatrum fuisse testantur ejusdem vestigia, quæ in superiore urbis angulo, quo latus Occidentale cum Aquilonari conjungitur, adhuc visuntur. Amphitheatrum erat ædificium figuræ rotundæ, aut ovatæ, constans e duobus theatris ad hemicycli speciem exstructis, simulque commissis & conjunctis, introrsum variis undique subselliorum graduumve ordinibus ab imo ad summum latiori semper ambitu assurgens, eoque perfectum artificio, ut ex qualibet parte facilis esset despectus in aream subjectam atque intermediam: *Amphitheatrum quasi in unum juncta duo visoria, recte constat esse nominatum.* Cassiodorus Var. v. 42. *Amphitheatrum dictum, quod ex duobus theatris sit factum. Nam amphitheatrum rotundum est.* Isidorus XVIII. 52. Idem Cassiodorus Amphitheatrum ovi similitudinem ac speciem referre scripsit. *Ovi speciem ejus arena concludens, ut concurrentibus aptum daretur spatium, & spectantes omnia facilius viderent, dum quædam prolixa rotunditas universa colligeret.* In Amphitheatris gladiatorum ac ferarum inter se decertantium spectacula populo exhiberi, ludique cujusque generis fieri solebant. Hujusmodi ædificia quandonam Romæ construi cœperint, non satis constat; sunt, qui eorum originem ad tempora fere postrema reipublicæ libertatisque Romanæ referendam censeant. Ac primum quidem lignea fuere, & cum ludos gladiatorios edi oporteret, ad tempus exstructa. Lapidum amphitheatrum Statilius Taurus, novus homo, sed in primis pecuniosus, auctore & impulsore Augusto, primus ære suo in monte Cælio prope Campum Martium struxit, ac dedicavit. Alterum immensæ molis amphitheatrum, quod a colosso sive simulachro Neronis ante illud posito, Colossæum vocant, inter Cælium & Exquilinum in urbe fere media ex lapide Tiburtino ædificare cœpit Flavius Vespasianus, perfecit vero dedicavitque & suo & patris nomine Titus Vespasiani filius, idemque in imperio successor. Tertium denique Amphitheatrum in Campo Martio Trajanus exædificavit; quod paucis post annis Adrianus, *contra omnium vota*, ut scripsit Spartianus, *destruxit.* Ad Romanorum exemplar, alia deinceps atque alia in urbibus & coloniis Romanis Amphitheatra condi cœperunt, veluti Nemausense in Gallia, Polense in Istria, Placentinum, & Veronense in Italia. Salonitani Amphitheatri conditi neque tempus, neque auctor proditur. Si quis ejusdem ædificationem atque originem ad Diocletianum conditorem censeat referendam, mea quidem sententia non longe a veritate aberraret.

ad quæ-
dam exem-
plar ex-
structum
est Salon-
itanum, &
alia extra
urbem.

Navale
Salonita-
num.

Navalis Salonitani meminit Strabo, illudque perantiquum fuisse, conditumque, antequam Salona in potestatem Romanorum veniret, idem Strabo lib. 7. declaravit, cum scripsit hujusmodi navale ad Dalmatas pertinuisse: *Tum ora maritima Dalmatarum, & Navale eorum Salonæ*; perinde quasi civitas illa nihil aliud esset, nisi officina quædam totius rei navalis Dalmaticæ, in quam rerum omnium nauticarum summa ex tota Dalmatia conflueret. Navale igitur locus est navibus ædificandis reficiendisque exstructus, naviumque ipsarum stationi destinatus. Quamvis autem

Navale Salonitanum fuerit opus antiquum Dalmatarum, teste Strabone, a Romanis tamen & amplificatum est, & omni cujusque generis nautico instrumento atque apparatu, rebusque omnibus ad navigia fabricanda necessariis egregie ornatum ac refertum. Proxime aberat a portu Salonitano, ut facile naves illuc subduci, & inde in mare immitti possent.

Salonæ templum Jovis fuisse, ea mole ac magnificentiâ exstructum, quæ digna esset hujus urbis amplitudine ac celebritate, testatur Dedicatio Aræ Jovis in antiquo lapide Romanis litteris incisa; & quamvis interdum aræ sine delubris ac sub dio, sed ferme ad breve tempus, exstrui ac dedicari solerent; vix tamen aut templum sine ara, aut ara sine templo intelligi potest; siquidem ista ferme reciprocantur, ut si ara Jovis Salonæ erat, templum quoque Jovis fuerit, vicissimque si templum erat, ara itidem Jovis extiterit. Multa in urbe fuisse accepimus templa Jovis nomine consecrata, veluti templum Jovis Fereatrii, Jovis Statoris, Jovis Tonantis, Jovis Victoris, & alia plura; sed templum Jovis Capitolini, quod Tarquinius Priscus bello Sabino vovit inchoavitque, sed Horatius Pulvillus Consul perfecit ac dedicavit, anno altero post Reges exactos, unum reliquis omnibus vel antiquitate vel religione præstabat. Cujus esset cognominis Jupiter, cui templum Salonitanum dedicatum erat, non liquet; in illo enim vetusto Epigrammate infra describendo Jupiter haud alio, quam communibus illis titulis *Optimi Maximi* ornatur. Si aliquid ædificii Salonæ fuit speciem gerentis ac similitudinem Capitolii Romani, id quod tantæ urbis dignitas, amplitudo, frequentia requirere videbatur; ut suus Romæ, sic suus Salonæ fuerit oportet Jupiter Capitolinus, & huic suum utrobique templum constitutum. In hoc igitur templo Salonitano Cn. Domitius Valens Duumvir, C. Julio Severo Pontifice præeunte, aram Jovi Optimo Maximo solemniter ritu ac cæremonia dedicavit vii. Idus Octobres L. Ælio Adriani filio Cæsare II. & P. Cælio Balbino Vibulio Pio Cos., idest anno æræ vulgaris 137. Id declarat vetus epigraphe, quam Romanis litteris insculptam huic loco intexendam curavimus.

Templum
Jovis Sa-
lonitani.

Dedicatio
aræ templi
Salonita-
ni.

L. AELIO. CAESARE. FI. P. COELIO.
BALBINO. VIBULIO PIO. COS.
VII. IDVS. OCTOBRES.
C. DOMITIUS. VALENS. FI. VIR. I. D.
PRAEVNTE. C. IVLIO. SEVERO. PONTIF.
LEGEM. DIXIT. IN. EA. VERBA. QVAE.
INFRA. SCRIPTA. SVNT.
IUPITER. OPTIME. MAXIME. QVANDO-
QVE. TIBI. HODIE. HANC. ARAM.
DABO. DEDICABOQ. OLLIS. LEGIB.
OLLISQVE. REGIONIBVS. DABO. DEDI-
CABOQVE, QUAS. HIC. HODIE. PALAM.
DIXERO. VT. I. Infimum. solum. hujus. Aræ.
EST. Si. quis. Hic. Hostia. Sacrum. Faxit. Quod.
Magnen. Nec. Pro. Tollat. Idcirco. Tamen.
Probe. Factum. Esto. Caeterae LEGES. Huic. Arae.
Eadem. Sunt. Quae. Arae. Dianae. sunt. In. Aven-
tino. Monte. Dictae. Hisce. Legibus. Hisce. Re-
gionibus. Sicuti. Dixi. Hanc. Tibi. Aram. Iu-
piter. Optime. Maxime. Dico. Dedicoque, Vti.
sis. Volens. Propitius. Mihi. Collegisq. Meis.
Decurionibus. Colonis. Incolis. Coloniae. Mar-
tiae. Iuliae. Salonae. Conjugibus. Liberisque.
Nostreis.

Cum

Cum Vetères negarent eum locum civitatis nomine dignum esse haberique oportere, in quo cives non prætorium, non gymnasium, non theatrum, non forum; non balneum haberent, nihil horum Salonæ defuerit necesse est; quin pro urbis magnitudine ac præstantia & plura ejus generis ædificia, & sumptuosa omnino ac magnifica fuisse opinari licet. Triplicis generis officinas ad usum commodumque rei publicæ Salonæ institutas esse docet Notitia Dignitatum Imperii Occidentalis, videlicet Fabricam armorum, Baphium, & Gynæcium. Plures erant hujusmodi fabricæ, in quibus arma cujusque generis, alia in aliis fieri solebant; sex Illyriæ Occidentali attributas invenio, Sirmiensem Scutorum, Balistarum, & Armorum; Acinensem Scutariam; Cornutensem Scutariam; Lauriacensem Scutariam; Salonitanam Armorum, ad quam Pancirolus lib. 2. cap. 31. hanc notam apposuit: *Armorum autem nomine hic non gladii, ut alias continentur, l. armorum de ver. Sig. sed cassides, cataphractæ pectus tegentes, ocreæ, manica ferrea, & similia.*

Baphium erat officina publica eorum opificum, qui vestibus Principum seu laneis sive sericis purpureo & coccineo succo tingendis operam dabant. Huic officinæ qui præerat, Procuratorem eum vocat Notitia, & subjicit sub illustrem Comitem Sacrarum Largitionum: *Novem alii, inquit Pancirolus cap. 39. sub eodem Comite Largitionum Occidentis erant Procuratores Baphiorum, in quibus totidem in locis purpura ad usum Principis, lana, & Sericum tingebantur; quod a privatis fieri primus Nero prohibuit, ut auctor est Tranquillus cap. 22. post quem alii Principes id capitali pena imposita districtius vetarunt. Gratianus in l. 1. C. quæ res ven. non poss. ad Faustum Comitem Largitionum, fucandæ, inquit, aut distrabendæ purpura vel in serico, vel in lana facultatem nullam habere possit privatus: sin autem aliquid supradicti muricis vellus vendiderit, fortunarum & capitis sciat se subiturum discrimen.*

Gynæcium est Textrium, seu conclave, id est locus interior ædium, in quo mulieres degere, & opera textoria ac muliebria exercere consueverunt. Dicitur *ἀπό τῆς γυναικός*, tum quod ibidem habitarent mulieres a viris secreta; tum quod textilium confectio ad mulieres magis, quam ad viros pertineat. Hujusmodi autem Gynécia sive Textrina publica erant, variisque in locis instituta; & suis cujusque erat Procurator sub eodem Illustri Comite sacrarum Largitionum, qui rem vestiariam Principis ac militum curabat, & velis navium, stragulis, linteis, tentoriis conficiendis præerat; ad eumque potissimum spectabat universæ rei vestiariæ providere, ne quid ad ornatum splendoremque tum Imperatoris, tum Imperatorii Palatii desiderari posset, neve militares vestes decissent, quas singulis annis Imperatores militibus donare ac distribuere solebant. Hanc textrinam Diocletianus non Salonæ, sed Spalati id est in suo palatio instituerat; & quemadmodum se Jovem vel Jovium, & milites suos Jovianos appellabat; ita etiam Gynæcium ab se conditum Jovense denominari jussit. Ita enim scriptum est in Notitia: *Procurator Gynæcii Jovensis Dalmatiæ a Spalato.*

An vero sicut constituti fuerunt sub Dispositione Viri illustris Comitis sacrarum Largitionum Procuratores Monetæ Sciscianæ, Aquilejensis &c. sic etiam Procurator aliquis fuerit Monetæ Salonitanæ, Notitia nusquam commemorat, ne Illyricum Sacrum.

que constat, an Salonæ instituta esset officina monetæ cudendæ signandæque; & si qua fuit, certe non erat eo loco, ubi fuisse vulgo dicitur, videlicet in suburbiis propter viam, quæ Salonæ est Andetrium, sive ad castellum, quod nunc Clissam vocant. Nam hujusmodi officinæ non in locis suburbanis hostili direptioni expositis, sed intra urbis mœnia, & in loco egregie munito ædificari solebant.

Erat Salonæ ærarium publicum, id est locus, in quem pecunia vestigialis totius provinciæ inferebatur, inde in stipendia militum, magistratuum, aliosque reipublicæ usus eroganda. Hunc vocabant *Thesaurum*. *Exacta ex oppidorum vestigalibus pecunia*, ut docet Pancirolus cap. 36. in munitionem provincie locum deferrebat, inde ad Comitatum mittenda. Locus ille *Thesaurus* vocabatur; ejus custodes *Thesaurenses*; & qui præcipuam eorum curam habebant *Thesaurorum Præpositi*, qui XII. hic recitantur, quot erant *Thesauri*, seu loca, in quibus summa pecuniæ ex provincia exacte conservabatur. In Notitia inter Præpositos Thesaurorum sub Comite sacrarum Largitionum, primum locum obtinet *Præpositus Thesaurorum Salonitanorum Dalmatiæ*.

Sub Dispositione Viri illustris Comitis Rerum Privatarum erant tum Rationales, tum Procuratores rei privatorum. Res privata idem est, ac Patrimonium Principis. Ut in Provinciis Rationales exactæ pecuniæ, quæ ad principem spectabat, rationes summamque in codices referebant; sic Procuratores redditus Principis & bona administrabant. Unus erat Rationalis rerum privatarum per Illyricum; unus itidem erat Procurator rei privatorum per Dalmatiam; hic vero quamvis rei privatorum curandæ administrandæque causa statim temporibus provinciam peragraret, Salonæ tamen domicilium habuisse credibile est. Ad extremum Salonas Imperatorum hanc urbem adeuntium præsentia, ac sæpe diuturna commoratione nobilitatas fuisse, tum historia Diocletiani a nobis describenda declarabit, tum variorum leges ibidem datæ, relatæque in Codicibus Theodosianum & Justinianum testantur. Sed hæc alias.

CAPUT H.

Quem gradum in Hierarchia Pontificali S. Domnii, & Ecclesia Salonitana obtinuerit. De Hierarchia ecclesiastica Episcoporum & ecclesiarum Ordinibus quatuor distincta.

PRiუსquam de Salonitano S. Domnii Pontificatu dicere aggrediar, pretium operæ duxi de singulis Hierarchiæ Pontificiæ gradibus ab initio Ecclesiæ constitutis, Romanæque Sedis fastigio subjectis, pauca præfari; quæ quidem cum ab aliis eruditissimis Scriptoribus fusius & accuratius disputata fuerint, nolim tamen hoc loco videri supervacanea, minimeque necessaria. Neque enim doctis tantum hominibus, & hujusmodi rerum scientissimis scribimus, sed ad illos potissimum e nostris scriptis aliquid utilitatis derivari cupimus, quibus neque veterum ecclesiasticarum rerum cognitio inest admodum exquisita, & ex intimis antiquitatis adytis deprompta, neque ad manum esse solent doctissimorum Virorum

Bb rum

rum volumina, unde hæc addiscant; & præterea tanta est rerum copia & varietas, tot tantisque implexa difficultatibus, cujusvis ut hominis non sit, aut perlegere omnia, aut intelligentia complecti, aut memoria custodire; quo fit, ut complures ab hujusmodi librorum lectione abhorreant, multi epitomam aliquam desiderant, ubi quidquid est in hoc argumento maxime necessarium & dignum cognitu, breviter atque ordine comprehendatur. Id nos præstare conabimur, remque lectoribus per gratam perque jucundam fore speravimus, si quæ ab aliis late & fuscè pertractata sunt, & variis libris dispersa, in unum locum summam collecta, ratione quadam & distributione sub uno aspectu ponerentur. Nec vero ab re nostra longius digredimur, quam necesse sit, ut quæ generatim atque univèrse differemus de Hierarchia Pontificali, viam sternant ad planius explicanda, lumenque præferant ad facilius intelligenda, quæ speciatim dicturi sumus de Pontificatu Salonitano S. Domnii.

Pontifici
Romano
subiecti
quatuor
Episcoporum
gradus, Pa-
triarchæ,
& Exarchi,
Metropolitæ,
& Episcopi.

Tria pronun-
ciata ortho-
doxa;

Optat Mi-
levit. lib. I.

Cum unus idemque in omnibus Ecclesiæ Hierarchis ordo sit atque character Episcopalis, in quo totius Christiani Sacerdotii plenitudo & perfectio continetur; multis tamen variisque gradibus distinguitur, quorum alii alios dignitate & jurisdictione supereminet. Hierarchiæ ecclesiasticæ fastigium unustenet Romanus Pontifex, cujus œcumenicæ potestati reliquos omnes cujuscumque gradus Episcopos, & quidquid usquam Christianorum est, Christus Dominus subiecit. Huic proxime accedunt Patriarchæ & Exarchi sive Primates; inter quos id est discriminis, quod illorum latius, quam horum jurisdictio pateat; & illi quidem pluribus, hi vero paucioribus provinciis præfint. Sequuntur deinde Metropolitæ sive Archiepiscopi potestate pares inter se, & singuli singulis provinciis præpositi. Infimum Pontificii Ordinis gradum obtinent Episcopi, quorum auctoritas & potestas unam ferme civitatem, & oppida pagosve circumjectos complectitur. Ac tria quidem in hac re Pronunciata sive Dogmata ex præscripto fidei Divinæ certa rataque haberi oportet, quibus nemo repugnaverit, nisi qui inter hostes ecclesiæ catholicæ annumerari velit. Primum est Beato Petro totius rei Christianæ administrandæ summam potestatem, omniumque ecclesiarum sollicitudinem a Christo ita collatam fuisse, ut eandem jure veluti hæreditario ad eos transmitteret, qui deinceps in ejus locum, Romanamque cathedram succederent; alterum illud est, Episcopatum juris esse atque instituti divini; tertium denique, Episcopos cujusque gradus ex jure itidem divino, & gradu & potestate Presbyteris antecedere, quos

in secundo sacerdotio constitutos, sive Sacerdotes secundæ Ordinis Veteres dicebant, cum apices & principes omnium Episcopi appellari solerent. Quæ quidem omnia Catholici Scriptores firmissimis argumentis, partim e Sacro codice, partim e libris Sanctorum Patrum, partim ex Apostolica traditione, omniumque ætatum consensu depromptis, contra insanos hæreticorum impetus egregie communierunt. Totius itaque Christiani Sacerdotii auctor est ipsemet Christus sempiternus Dei filius, summus idem & immortalis sacerdos ac Pontifex, qui humana carne indutus, ut novam legem, novumque Sacerdotium conderet, cum Apostolos suos consecrasset Episcopos, suisque muneris Pontificii Vicarios constitueret; iussit illos quidem in alios atque alios transfundere, quam ab se acceperant, sacerdotii plenitu-

dinem ac potestatem; sed eorum arbitrio ac voluntati permisit, ut Evangelium toto orbe circumferentes, in iis locis, quos ad id aptos censerent, atque opportunos, Pontificias sedes fundarent, & Episcopos crearent: horum vero jurisdictionem, pro eo ac postulare sive nobilitas & frequentia locorum, sive utilitas & dignitas rei Christianæ, vel contraherent, certæque urbi, aut provinciæ affigerent, vel longe lateque in plures provincias extenderent. Hinc orta est, & constituta Descriptio Hierarchiæ Pontificalis, in qua post Pontificem Romanum totius Christiani Orbis Hierarcham, Patriarchæ amplissimum dignitatis & potestatis gradum obtinent, huic proximum Exarchi, tertium Metropolitæ, quartum Episcopi: nam Presbyteri, seu secundæ ordinis sacerdotes, qui ad Christianam plebem erudiendam, sacrisque mysteriis impertiendam, ferme oppidis ac villis præfici solent, cum Episcopali characterē careant, non pertinent ad Hierarchiam Pontificiam, de qua nunc sermone instituiamus.

Origine
Hierarchiæ
Pontificiæ
sive
Pontificiæ.

§. I.

De tribus Patriarchis.

Ac Petrus quidem Princeps Apostolorum, Petrus tres idemque totius Ecclesiæ summus Hierarcha sedes Patriarchales omnino tres instituit, Antiochenam, Romanam, Alexandrinam. Primæ quindecim Orientis provincias sibi obnoxias & subjectas habuit. Altera quidquid amplissimæ Occidentis vocabulo subest, Africam, Illyricum, Italiam, Galliam, Hispaniam, cum insulis vel adiaceptibus vel interjectis, & cum Germania ceteras omnes Europæ ad Septentrionem regiones, imperio suo coercet & continet: ad tertiam denique Ægyptus, Libya propria, & Peninsulæ pertinebant. Sedem Antiochenam annos fere septem cum tenuisset, eam Evodio tradidit, cujus in locum aliquot post annis Ignatius Martyr successit. Ille in Occidentem profectus, Romæ secundam Cathedram collocavit, quo jure Patriarchico omnes Occidentales regiones complecteretur. Huic vero præter Patriarchalem, Œcumenicam etiam, quam a Christo acceperat, potestatem in perpetuum affixam esse voluit; quæ quidem potestas non aliis, nisi quibus Christianus Orbis, regionibus ac terminis definitur. Quare Pontifex Romanus, Divi Petri successor, omnes unus idemque Hierarchiæ Episcopalis gradus tenet, omnesque Pontificii muneris partes ac personas unus sustinet; nam idem est, vereque dicitur & Episcopus Romæ, & Metropolitæ Provinciæ Romanæ, & totius Italiæ Primas sive Exarchus, & Patriarcha demum universi Occidentis; quod commune illi est cum cæteris Patriarchis; cum enim nemo ignoret hos inter se gradus ita comparatos esse, ut superior inferiorem complectatur, qui Patriarchæ aut Primatis nomen ac potestatem adeptus plures provincias administrat, idem & peculiarem habet Provinciam, cui Metropolitico imperio præfidet, & propriam civitatem ac Parochiam, in qua omnia Episcopi munera & officia exsequitur. Hoc autem cæteris Patriarchis præstat Romanus Pontifex, quod illorum jurisdictio amplissimis quidem, certis tamen ac definitis regionibus continetur. Huic vero præter Patriarchalem, altera longe superior inest potestas & procuratio, eadem in persona B. Petri di-

Antiochenam
nam per
se ipse,

itemque
Romanæ;
qui œcu-
menicum
totius
Christiani
orbis Prin-
cipatum
habuit;

Alexan-
drinam per
Marcum
suum Di-
scipulum.

Ecclesia
Romana
prima
omnium
Patriar-
chalium Ec-
clesiarum.

Cur Ale-
xandrina
Antioche-
na prae-
la-
ta.

Præter Pe-
trum, ne-
mo ex
Apostolis
Sedes Pa-
triarchales
instituit.

divinitas collata, quæ omnium Ecclesiarum sollicitudinem complexa nullis limitibus circumscribitur. Post Patriarchatum totius Occidentis, itemque supremum Ecclesiæ universæ Principatum Romæ constitutum, quem idem Princeps Apostolorum annos ipsos quinque & viginti, ut communis fert opinio, usque ad suum ex hac vita discessum, retinuit, Marcum Evangelistam in Ægyptum misit, qui tertiam Patriarchalem Sedem Alexandrinam suo nomine fundaret ac teneret; quapropter jure meritoque hujus sedis institutio B. Petro adscribitur, cum ejus auctoritate jussuque per S. Marcum condita fuerit, eodemque atque Antiochena, & Romana titulo ac jure Patriarchali donata.

Et Romana quidem Ecclesia non solum ob eam causam, quod jure divino omnium Ecclesiarum princeps sit ac magistra; sed etiam ob jus titulumque Patriarchicum, reliquis duabus itidem Patriarchalibus Ecclesiis semper prælata est, sive ob excellentiam illius civitatis, quæ totius Romani orbis caput, & omnium terrarum domina dicta est atque habitata; sive quia multo latius, quam Antiochena & Alexandrina, jurisdictionem suam ac potestatem Patriarchalem explicat: quam quidem ob causam Patres Concilii Arelatenis anno 314. celebrati, in epistola ad Silvestrum, non unam, sed plures easque amplissimas dioceses eidem attribuant: *Tu, inquit, qui majores Dioceses tenes.* Secundum Romanam Majores nostri primas honoris ac dignitatis ad sedem Alexandrinam deferrebant, Antiochenæ idcirco antepositam, ut Baronius docet, *quod quantumlibet a Petro Antiochena Ecclesia ante Alexandrinam fuerit instituta, tamen quia Præfectura Alexandrina Augustalis dicta, ab Augusto eo nomine insignita, magnificentissime præ ceteris nobilitata, longe præstabat Syriæ Præfecturæ; ea de causa factum apparet, ut quamvis Sedes Antiochena, ante Alexandrinam a Marco nomine Petri erectam, fuerit instituta; tamen illi postposita habeatur.* Sic etiam quoniam inter omnes Orientales Præfecturas Syriæ Proconsulatus præstabat, cum ejus provincia Metropolis esset Antiochia; inde etiam accidit, ut prima omnium Antiochena Ecclesia habeatur. . . Majores enim in instituendis sedibus Ecclesiarum non aliam inierunt rationem, quam secundum Provinciarum divisionem, & prerogativas a Romanis antea institutas. Hactenus Baronius. Non desunt tamen, qui existiment Petrum, post Palæstinam Evangelii prædicatione peragrata, in Ægyptum venisse, & Alexandrinam Ecclesiam antea fundasse, regendamque Marco tradidisse, quam reversus in Asiam sedem Antiochenam institueret, ac propterea huic illam honore ac dignitate prælatam fuisse.

Nemo fuisse legitur ex Apostolis, qui Patriarchales Ecclesias fundaverit. Istuc juris ac potestatis uni Petro datum est, ut cum caput esset universæ Ecclesiæ, tria illa veluti secundaria capita Catholicæ fidei & communionis constitueret, quibus Episcopi & Christiani omnes, ubicumque terrarum essent, videlicet suo quique subderentur, sic prorsus, ut quicumque se ab suo capite sejungeret, is Ecclesia extorris, & ab universo Christianorum cætu segregatus judicaretur; contra vero haud dubiam orthodoxæ fidei, Christianæque unitatis tesseram præ se ferro censebatur, qui cum suo Patriarcha recte sentiret, atque Ecclesiasticæ com-

Illyricum Sacrum.

munionis vinculo neceretur. Quare Hieronymus, ut suam orthodoxiam probaret, Patriarchas appellavit in epistola ad Marcum; si enim hæreseos ipse sit damnandus, errare se ait cum Ægypto & Occidente, damnandumque esse cum Damaso Romano, & Petro Alexandrino, quibus ipse consentiebat: *Hæreticum me cum Occidente; hæreticum me cum Ægypto, hoc est cum Damaso Petroque condemnent.* Porro tribus illis Patriarchis id juris præcipue & honoris tributum est, ut nullum legitimum esse, haberique posset Concilium Oecumenicum, quin illi nominatim convocarentur, eidemque vel per se ipsi, vel per legatos interessent; nisi forte eorum aliquis ut aliquando Alexandrinus & Antiochenus, hæreseos compertus aditum sibi præclusisset; ut graviores controversiæ, quæ in synodis Provincialibus dirimi non potuissent, ad Patriarchas deferrentur, qui coacto Nationali Concilio de illis cognoscerent & judicarent; ut neque Metropolitæ, neque Episcopis liceret aliunde, quam a suo Patriarcha, vel ab eo, cui id muneris ipse committeret, Pontificiam consecrationem petere & accipere; ut denique illorum judicio subderentur Metropolitæ, a quorum sententiis fas erat Episcopis ad Patriarchas appellare. Erant illi præterea tria veluti propugnacula Ecclesiæ Catholicæ, unum ad Orientem, alterum ad Occasum, tertium ad Meridiem; quæ in totidem amplissimis, & maximis Imperii Romani civitatibus, unus ille inter cæteros Apostolos, jure suo constituere poterat, cujus auctoritate totius Ecclesiæ moles atque ædificatio nitebatur juxta illud Christi promissum: *Tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam.* Concors vero, & unanimis de re doctrinaque Christiana Patriarcharum consensio firmissimum erat adversus hæreticos Fidei orthodoxæ præsidium: id quod Justinianus Imperator Novel. 115. his verbis declarat: *In sacrosancta Ecclesia communicare, in qua omnes Patriarchæ una conspiratione & concordia fidem certissimam prædicant.*

Cum ergo in hisce tribus sedibus constitit Principatus omnis Sacerdotii Christiani, non ille quidem ab earum urbium amplitudine, opulentia, dignitate, sed a summo Petri, qui eas instituit, Primatu dimanavit: *alia enim ratio est rerum secularium, ut præclare docet Leo primus in Epistola 54. ad Anatolium Episcopum Constantinopolitanum, qui ex Imperatoria sede Constantinopolim translata, auctoritatis ecclesiasticæ accessionem sibi facere conabatur, suæque Pontificiæ sedis supra Antiochenam evehendæ occasionem captabat: alia, inquit, est ratio rerum secularium: Alia divinarum.* Nec præter illam Petram, quam Dominus in fundamento posuit, stabilis erit ulla constructio. Monet itaque Anatolium, ut regis civitatis, cujus erat Episcopus, amplitudine ac splendore contentus sit, quando Ecclesiæ suæ Apostolicæ, & Patriarchalem dignitatem, quam a Petro non acceperat, ipse adsciscere nequeat. Innocentius itidem primus Antiochenæ Ecclesiæ præstantiam, non illius urbis magnificentiam, sed Petro Apostolorum Principi ejusdem conditori ac parenti acceptam refert ep. 18. *Non tam pro civitatis magnificentia hoc ei attributum, quam quod prima primi Apostoli sedes esse monstratur.* Igitur Romanæ, Alexandrinæ, & Antiochenæ Ecclesiæ excellentissima dignitas,

B b 2 & po-

Descriptio
juris & po-
testatis
Patriar-
chalis.

Sedem
Patriar-
chalem
dignitas
ab uno
Petri Pri-
matu oritur.

& potestas tota profluxit a Principatu Apostolico Petri, qui eas instituit, & Pontificia sua sede cohonestavit, & Apostolicæ illius ac Sacerdotalis plenitudinis, quam ipse a Christo acceperat, liberalissima communicatione impertivit. Quamvis autem jure ac titulo Patriarchali omnes inter se pares essent, ac propemodum æquales, summa tamen & plenitudo totius Ecclesiasticæ auctoritatis in Ecclesia Romana resedit, propterea quod Petrus, Antiocheni & Alexandrini Patriarchatus administratione alijs tradita, cum sedem Romanam sibi usque ad obitum retinuerit, huic uni Oecumenicum Primatum, & sollicitudinem omnium Ecclesiarum sibi divinitus concreditam annexuit, eamque in omnes successores, ex alijs in aliostransundi voluit, qui deinceps Cathedram Romanam usque ad rerum omnium interitum legitime obtinerent. Quapropter Innocentius I. ep. 18. Antiochenam de primatu ac dignitate eam ob causam Romanæ Ecclesiæ concedere ait, quod illam quidem Petrus ad tempus gubernavit, hujus vero administrationem semel susceptam, quoad vixit, numquam deposuit. *Quæ urbs (Antiochia) Romæ sedi non cederet, nisi quod illa in transitu meruit, susceptum ista apud se, consummatumque gauderet.* Eodem fere pertinent, quæ de laudibus Ecclesiæ Antiochenæ scripsit Joannes Chrysostomus tom. 1. hom. 42. *Hæc est una nostra Civitatis prerogativa, quod principem Apostolorum ab initio Doctorem acceperit. . . . Sed cum eum Doctorem accepissemus, non in perpetuum retinimus, sed Regiæ civitati Romæ illum concessimus.*

Car. Pri-
matus Oe-
cumenicus
Sedi Ro-
manæ Pa-
triarchali
in perpe-
tuum affi-
nus.

Quæ dicta
sunt de tri-
bus sedibus
Patriar-
chalibus,
confirmantur
auctori-
tate Con-
cilii Nicæ-
ni.

Gelasii 1.
& Synodi
Romanæ.

Trium Patriarchalium Ecclesiarum dignitati præclarum testimonium tribuit sextus Canon Nicænus, quo trium illorum Episcoporum excellentia & auctoritas a reliquorum Antistitum ordine ac cætu sejungitur, eorumdemque jurisdictio in plures exporrigitur Provincias; cum cæteris Metropolitibus, singulæ singulis assignentur. *Antiqua consuetudo servetur per Egyptum, Libyam, & Pentapolim; ita ut Alexandrinus horum omnium habeat potestatem, quia & urbis Romæ parilis mos est: similiter & apud Antiochiam.* Multa in hanc sententiam testimonia e veterum scriptis, e Latinis Græcisque Scripturis proferri possunt, quæ satis declarant antequam Synodum Nicænam, tres illos si minus nomine, re ipsa tamen Patriarchas fuisse; & bene ac naviter impudentes esse oportet, qui nullam Episcopali majorem, ac ne Metropolitanam quidem ullam sedem ab Apostolis institutam fuisse dixerint; verum non tam hujus rei probandæ, quam magis magisque illustrandæ causa, juvat audire quid senserint, quidve scriptum reliquerint tres Romani Pontifices de tribus illis Patriarchalibus sedibus. Gelasius primus in Synodo Romana, quæ habita est anno 494. cum septuaginta Episcopis hæc protulit: *Est ergo prima Petri Apostoli sedes Romana Ecclesia, non habens maculam, neque rugam, neque aliquid hujusmodi. Secunda autem sedes apud Alexandriam B. Petri nomine a Marco ejus & discipulo, & Evangelista consecrata est, ipseque a B. Petro Apostola in Egyptum directus, verbum veritatis prædicavit, & gloriosum consumavit martyrium. Tertia vero sedes apud Antiochiam ejusdem Beatissimi Petri nomine habetur honorabilis, eo quod illic, priusquam Romam venisset, habitavit, & illic primum nomen Christianorum novellæ gentis exortum est.* Idem aliis verbis confirmat Gre-

gorius Magnus in Epistola ad Eulogium Episcopum Alexandrinum (lib. 6. Epist. 37.): *Petro dicitur: Tibi dabo claves regni Cælorum. . . . Itaque cum multi sint Apostoli, pro ipsa tantum principatu, sola Apostolorum Principis sedes in auctoritate convalescit, quæ in tribus locis unica est. Ipse enim sublimavit sedem, in qua etiam quiescere, & vitam finire dignatus est. Ipse decoravit sedem, in qua Evangelistam Discipulum misit. Ipse firmavit sedem, in qua septem annis, quamvis discessurus, sedit. Cum utroque consentit Nicolaus primus in Respons. ad Bulgaros n. 92. Desideratis nosse, quot sint veraciter Patriarchæ? veraciter illi habendi sunt Patriarchæ, qui sedes Apostolicas per successiones Pontificum obtinent, idest qui illis presunt Ecclesiis, quas Apostoli instituisse probantur; Romanam videlicet, Alexandrinam, & Antiochenam; Romanam, quam sanctorum Principes Apostolorum Petrus & Paullus, & predicatione sua instituerunt, & pro Christi amore suo proprio sanguine sacraverunt; Alexandrinam, quam Evangelista Marcus Discipulus, & de Baptismate Petri filius, a Petro missus instituit, & Domino Christi cruore dicavit; Antiochenam, in qua conventu magno sanctorum facto, primum fideles disci sunt Christiani, & quam B. Petrus, priusquam Romam veniret, per annos aliquot gubernavit. His adde Hieronymum, qui libro contra Vigilantium, tres Patriarchatus breviter ac dilucide hisce verbis distinguit: *Quid facient Orientis Ecclesiæ? quid Egypti, & sedis Apostolicæ? Romani vero Pontificis Patriarchalem auctoritatem toto Occidente diffusam esse constat ex Epistola Innocentii primi ad Decentium Episcopum Eugubinum, in qua perspicuum esse ait nullam in Italia, Gallia, Hispania, Africa, Sicilia, insulisque interjectis reperiri Christianam provinciam, urbem nullam, Ecclesiam nullam, quæ ab Ecclesia Romana ortum non habuerit, quæve aut a Petro, aut ab ejus successoribus primos Episcopos, Christianæque religionis rudimenta non acceperit: Quis nesciat, aut non advertat id, quod a Principe Apostolorum Petro Romanæ Ecclesiæ traditum est, ac nunc usque custoditur, ab omnibus debere servari, nec superinduci, aut introduci aliquid, quod aut auctoritatem non habeat, aut aliunde accipere videatur exemplum? præsertim cum sit manifestum, in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam, insulasque interjacentes, nullum instituisse Ecclesias, nisi eos, quos venerabilis Apostolus Petrus, aut ejus successores constituerint Sacerdotes?**

Gregorii
Magni,

Nicolai I.

De Patri-
archatu
Occiden-
tali Pon-
tificis
Rom. egre-
gium te-
stimonium
Innocentii

S. II.

De tribus Exarchis.

AD Patriarchas vel dignitate vel auctoritate proximi accedunt tres itidem Exarchi, quasque minorum gentium Patriarchæ, Ephesinus, Cæsariensis, Heraclienfis, qui hoc differunt a tribus Patriarchis, quod hi plures, illi pauciores Provincias administrarent; idem tamen jus in suo quisque vel Patriarchatu, vel Exarchatu obtinebant, iisdem officiis ac muneribus fungebantur. Omnes itidem autocephali erant, sic prorsus, neminem ut gradu ac potestate superiorem agnoscerent, nisi unum Romanum Oecumenicum Pontificem. Exarchatus Ephesini primordia ad Apostolos conditores, idest Paullum & Joannem, referenda esse haud obscure signi-

Exarchi
tres, pro
vinciarum
numero
Patriar-
chis infe-
riores.

Paulus &
Joannes
conditores
Exarcha-
tus Ephe-
sini.

Timo-
theus pri-
mus Epi-
scopus
Ephefi.

& Adjutor
seu Vic-
arius Joan-
nis ve-
re pro-
priaque
Exarchi.

Onesimus
substitutus
Timo-
theo.

Asiana
Diæcesis e
septem
provinciis
constata.

significanti antiquissimi Patres scriptoresque Ecclesiastici. Nam Paulus quidem, cum ecclesiae Ephesinae Timotheum praefecit Episcopum, hujus regimini ac potestati Asiam minorem fere universam subiecit; ut Joannes Chrysostomus testatur, qui in suis Commentariis in epistolam primam ad Timotheum scripsit a Paulo Apostolo Ephesinam ecclesiam creditam fuisse Timotheo, immo gentem fere totam Asiaticam; itemque Theodoretus, qui Timotheo, quem Paulus (epist. 1. ad Tim.) rogaverat, ut remaneret Ephefi, Asiae procuracionem demandatam esse tradit. Huic, inquit, Asia curam commisit Divinus Paulus. Ad hunc Exarchatum institutum suam quoque auctoritatem operamque contulit Joannes Apostolus, idemque Evangelista, cui in Apostolica orbis terrarum distributione Asia obvenit, Eusebio teste, quique, ut docet idem Eusebius lib. 3. c. 1. plurimum temporis apud Ephesum commoratus est, & defunctus. Sunt, qui ante Timotheum Ephesinae ecclesiae Joannem praefuisse tradunt; sed Eusebius lib. 3. cap. 4. ex communi opinione docet Timotheum primum fuisse, qui ecclesiae illius Pontificatum susceperet: *Timotheus Ephesinae ecclesiae Episcopatum primus accepisse dicitur*. Id quod confirmari posse videretur testimonio S. Irenaei Lugdunensis Episcopi apud eundem Eusebium cap. 23. *Ephesina ecclesia, quae a Paulo quidem fundata est, Joannem vero usque ad Trajani tempora habuit praesidentem*; idest, post Timotheum, qui intra finem primi saeculi diem obisse traditur. Ego vero sic existimo, utrumque eodem tempore Ephesinam & Asiaticam ecclesiam administrasse; non quod duos eidem Episcopos praeficiam; sed quia Joannem quidem censeo verum fuisse propriumque Exarchum, Timotheum vero ejusdem Vicarium, sive administrum, eidem a Paulo datum, Exarchalis officii, ac praesertim Ephefinae Episcopatus, cum Joannes Asiaticis ecclesiis peragrandis invisendisque distentus, Epheso identidem abesse cogeretur. Extincto Timotheo sub imperio Domitiani, ut Photius docet in Bibliotheca, vel anno primo Nervae Imperatoris, qui fuit Christi 97., ut ejusdem acta testantur, Joannes Ephefinum Exarchatum tenuit usque ad imperium Trajani, ut Irenaeus tradit, atque ad gubernandam ecclesiam Ephesinam usus est opera vicaria Onesimi, quem plerique Timotheo in ejusdem ecclesiae regimen substituunt. Porro Joannem vere propriaque Exarchum fuisse, ex eo facile intelligi potest, quod illius ecclesiastica sollicitudo & procuratio non unam, alteramve, sed omnes Asianas provincias & ecclesias complectebatur: Joannes, inquit Hieronymus lib. de script. eccles. *totas Asia fundavit rexitque ecclesias*. Idem apud Eusebium docuisse videtur Clemens Alexandrinus, cujus testimonium paullo post subjiciam; idem confirmat auctor Anonymus apud Photium: *septem Episcoporum praesentia adjutus, Metropoleos Ephefiorum gubernationem suscepit*. Tum vero Paulus, & Joannes Ephefinae Exarchatus fundamenta jecerunt, cum Ephefi ecclesiam condiderunt, Timotheo Episcopo praeposito, qui ad eam regendam, aliasque ecclesias Asiaticas fundandas, gubernandasque, Joanni operam navaret.

Porro Asianam Diæcesim, cui praeerant Joannes, itemque Timotheus ejusdem adjutor & Vicarius, e septem provinciis Ecclesiasticis initio conflata fuisse colligi potest ex Apocalypsi, in qua Joannes, quod viderat, jubetur scribere & *Illyricum Sacrum*.

mittere septem ecclesiis, quae sunt in Asia, Epheso & Smyrnae, & Pergamo, & Thyatira, & Sardis, & Philadelphia, & Laodicea. Ephesus Asiae proprie dictae, Sardis Lydiae, Laodicea Phrygiae, Philadelphia Ciliciae urbes erant facile primariae; reliquae itidem ea tempestate vel incolarum numero, vel divitiarum copia florentissimae ad Asiam spectabant. Totius Asianae Diæcesis maxima & princeps erat Ephesus, quam Plinius *Asiae Lumen*, Aristides in orat. de Concor. ad Civ. Asiat. *commune Asiae aerarium*, Dio Nicænus lib. 51. *urbem Asiae clarissimam*, Ulpianus lib. 1. tit. 16. *Asiae Metropolim primam* appellant. Quod autem D. Joannes jubeatur pastoralis officii admonere Angelum, idest Episcopum Ephefi, eundemque arguere, propterea quod de fervore pristinae charitatis aliquid remiserit, id cum eximia Timothei Episcopi Ephefinae sanctitate non pugnat; neque nobis necessitatem affert alium aliquem ejus urbis Episcopum comminiscendi, in quem illa reprehensio cadat; quod nonnulli faciunt, ut Timotheum Joannis censuram subducant; ea quippe est humana imbecillitas, ut hominibus vel sanctissimis aliquid corporis interdum & negligentiae obrepat; nam & reliquarum urbium Episcopi, quamvis plerique omnibus sanctimoniae notis insignes, & postea etiam martyres futuri, ad custodiam tamen curamque provinciae sibi concredita, tam sedulo ac graviter advigilare minime potuerunt, quin ob aliquam incuriam ipsi quoque in Joannis reprehensionem incurrerent. Eum locum Apocalypseos, ubi Timotheus reprehenditur, quod *charitatem primam reliquerit*, jubeturque *memor esse unde exciderit*, & *agere poenitentiam*, Joannes Bollandus tom. 2. die 24. Jan. §. 2. hac praecellente animadversione illustravit: *Quibus verbis veluti ad imminens martyrium adhortari Timotheum voluisse Joannes videtur*. Paulus quoque multo ante, in datis ad ipsummet Timotheum litteris, monuerat, ut *resuscitaret gratiam Dei &c. nec mirum in viris etiam sanctis intepescere quandoque charitatem, & zelum remitti; praesertim si minus ex animi sententia pii conatus procedant: sed identidem suscitandas fovendasque modo poenitentiae operibus, modo sacrarum rerum commentatione, modo aliarum exercitatione virtutum, ardor ille animi est*. Joannes igitur, cui Asia obvenit, totius Asianae Diæcesis Exarchus fuit; quae cum esset longe lateque diffusa, & operae laborisque vel plurimum requireret; idcirco Paulus eidem Timotheum Pontificii & Exarchalis muneris adiutorem dedit, ecclesiaeque Ephesinae regimini praefecit, ut ea in urbe Episcopi officia & munera exsequeretur, dum Joannes Asiam peragraret, & antiquas interviferet, novasque fundaret ecclesias. Cum autem Joannes Domitiani jussu apud Pathmum exulavit, Timotheus totius Asianae Diæcesis administrationem suscepit. Idem vero Joannes, postquam ab exilio Ephesum rediit, ecclesiae Ephesinae procuracione Timotheo relicta, alacer se retulit ad pristinum institutum lustrandae augendaeque totius ecclesiae Asiaticae, ut Clemens Alexandrinus testatur: *Cum Ephesum rediisset, ad finitimas gentes se contulit, partim ut Episcopos constitueret, partim ut ecclesias disponderet, ac formaret, partim ut homines sibi a divino spiritu indicatos, in Clerum quemdam, seu sortem Domini allegeret*. Ex quo illud etiam fit verisimile, ut ad septem illas, de quibus meminit in Apocalypsi, alias provincias aliosque Metropolitans Joannes post exilium adjuverit, & Ephe-

Joannes
post exi-
lium no-
vis eccle-
siis auxilium
Diæcesim
Asianam.

B b 3

Provincia
Exarcha-
tus Ephe-
sinus
quarto.

phesinæ Exarchali ecclesiæ subjecerit. Certe quarto sæculo Diæcesis Asiatica, civilis quidem decem, ecclesiastica undecim ipsas provincias complectebatur, videlicet Asiam Proconsularem, Pamphyliam, Hellespontum, Lydiam, Pisidiam, Lycæoniam, Phrygiam Pacatianam, Phrygiam Salutarem, Lyciam, Cariam, Insulas. In notitia imperii, ait Thomassinus part. 1. lib. 1. cap. 17. *Diæcesis Asiatica habebat provincias decem, Exarchia vero ecclesiastica undecim. Item Pontica, quo ad civilia decem, & quo ad ecclesiastica undecim. Id quod ortum est a rerum civilium mutationibus, quas easdem res ecclesiastica non semper sequebantur.*

Diæcesis
& Synodus
Asiana e
plurimis
Episcopis
constabat
tertio sæ-
culo.

Sedes
Ephefina
exempta
ditione
Patriar-
chæ An-
tiocheni.

Ecclesia
Ephefina
Autoce-
phala.

Cæsariensis eccle-
sia jam
inde a ter-
tio sæculo
Exarcha-
lis;

Ac tertio quidem sæculo Ephesinam ecclesiam jure ac potestate Exarchali præditam fuisse satis perspicue declarat Polycrates Episcopus Ephesinus in suis litteris ad Victorem Papam, cujus jussu ex Asia universa Synodum convocaverat, ut in ea controversia, quæ non ita pridem exorta erat de die, cui solemne Paschale assignandum esset, quid illi censerent, quæve sententia esset ecclesiæ Asiaticæ, cognosceret, atque ad Romanum Pontificem perscriberet. Possem, inquit, etiam *Episcoporum, qui mecum sunt, facere mentionem, quos petistis ut convocarem, sicut & feci, quorum nomina si adscripsero, ingens numerus videbatur.* Extat hæc epistola apud Eusebium lib. 5. c. 24. qui Polycratem totius Asiæ Episcopis præfuisse affirmat; *Episcopis vero Asia, qui morem sibi a majoribus traditum retinendum esse contendebant, Polycrates præerat.* Exarchatus Ephesini illustre testimonium habemus ex Actis Concilii tertii Oecumenici, in quo sedes Ephesina inter majores Thronos annumeratur, ejusdemque immunitati cævetur, cum Patriarchæ Orientalis ditione exempta esse declaratur. In Concilio generali quarto Chalcedonensi, actione xi. Stephanus, & Bassianus de Pontificatu Ephesino contendebant; cumque sedem illam neutri adjudicandam Patres censerent, sed utroque repulso, tertium quemdam eligere, & Chalcedone consecrare decrevissent, huic decreto ab omnibus Asianis Episcopis reclamatum est: nimis enim grave præjudicium in ecclesiam Ephesinam fore, si ejusdem Episcopus aut alibi, quam Ephesi, aut ab aliis, quam ab Asianis Episcopis eligeretur, & consecraretur; id quippe majorum instituta, & vetus consuetudo inde usque a temporibus Apostolicis deducta vetabant: nam a S. Timotheo, aiebat Leontius Magnesii Episcopus, *usque nunc viginti septem Episcopi facti, omnes in Epheso sunt ordinati.* Hinc collegit Christianus Lupus primatum ecclesiæ Ephesinæ, in Appendice ad Synodum Chalcedonensem: *Autocephala erat Ephesinorum ecclesia; adeoque ejus Primas in ipsa sua civitate & sede erat a propria synodo eligendus & consecrandus.* Et paullo infra hanc antiquam ecclesiæ ejusdem consuetudinem Apostolis acceptam refert: *Hæc a S. Timotheo, ideoque & a Sanctis Paulo & Joanne Apostolis ducebat originem; atque ita erat Canon Apostolicus. Uti enim Apostolorum decreta, ita & gesta nobis agendi regulas esse affirmat S. Joannes Chrysostomus in libro de Compunctione Cordis.*

Exarchatus Cæsariensis seu Pontici initia obscuriora sunt, quam ut dignosci possit, utrum referenda sint ad institutionem, ætatemque Apostolicam. Cæsariensem ecclesiam in Cappadocia jam usque a tertio sæculo jure & auctoritate Exarchali, supra circumpositas provincias, præditam fuisse argumento est ingens Episcoporum multitudo, quos utpote suæ ditioni obnoxios

Firmilianus Episcopus Cæsareæ in eam sententiam pertraxit, quam ipse adversus Stephanum Romanum Pontificem tuendam susceperat, illud mordicus tenens, obstinateque defendens, baptismum ab hæreticis collatum nullum esse, iterumque conferri oportere: qua in controversia tantum auctoritati & dignitati Cæsariensis ecclesiæ tribuit Cyprianus, ut Firmilianum ejusdem Episcopum, veluti Primatem, ea de re sibi consulendum putaverit, quemadmodum Eusebius docet, qui Firmiliano totam Cappadociam adjudicat. Firmilianus, inquit lib. 7. cap. 3. *cum universa Cappadocia.* Præterea Firmilianus ipse, apud eundem Eusebium, satis indicat ad suam potestatem curamque Pontificalem spectare provincias totius Ponti & Cappadociæ, quarum calamitates commemorat deploratque in suis ad Cyprianum litteris. Universas Ponti ecclesias in ditione fuisse Cæsariensis Exarchi docet Epistola S. Basilii Episcopi Cæsareæ, inscripta *Επιστολὴ τῆς Ποντικῆς Διοκείας, Episcopis Ponticæ Diæcesis*, quos ad Martyrum Cæsariensium festum & anniversarium diem celebrandum, Cæsaream evocat. Bithyniam quoque intra fines hujus Exarchatus includi professus est Gerontius Nicomediensis in Bithynia Metropolitæ, cum ad Helladium D. Basilii successorem se contulit, ut ab eo Pontificali consecratione initiaretur, teste Sozomeno lib. 8. c. 6.; idemque lib. 7. cap. 9. Theodosii legem descripsit, quæ Ponticam Diæcesim Helladio subjectam a Bithynia usque ad Armenos protendit: nam Armenia quoque Cæsariensis Exarchi jurisdictionem ante Constantinum Magnum subierat, cum Teridates Rex Armeniæ Christianæ religioni nomen dedit, & perhonorificæ legatione ad Leontium Cæsareæ Episcopum decreta, ab eodem petiit, ut Gregorium ab se cum Legatis missum Episcopum Armeniæ consecraret. Ab hoc Gregorio Armenorum Apostolo sancita lex est, valuitque apud posteros, ut Armeni non aliunde, quam a Metropolitæ & Exarcho Cæsariensi suos deinceps Episcopos peterent & acciperent.

Cæsariensis itaque, seu Pontica Diæcesis constabat ex undecim provinciis, quas e notitia imperii descriptas hic subijcimus, Galatia, Bithynia, Cappadocia prima, Cappadocia secunda, Paphlagonia, Ponto Polemoniaco, Hellenoponto, Armenia prima, Armenia secunda, Galatia salutari, & Honoriade, quæ Honorio imperante accessit.

Exarchatus Heracleensis primordia infra ætatem Apostolorum constituenda esse, & cum initio tertii sæculi colliganda censeo; cum scilicet Severus Imperator exeunte sæculo superiori, excisi deletique Byzantii jura omnia & privilegia civilia Perinthum transtulit, quæ urbs Heraclea etiam vocabatur: *Urbem omnemque regionem, quæ erat sub ejus urbis potestate, Perinthiis concessit;* ut Dio Cassius scripsit; *hi Byzantio usque sunt pro vico &c.* Erat Byzantium civitas Thraciæ in primis frequens ac nobilis, itemque ecclesia ejusdem regionis facile princeps, quam ab S. Andrea Apostolo conditam ferunt. Itaque cum civili, dignitas quoque & jurisdictio Ecclesiastica Byzantio Heracleam commigravit; & Pontificia sedes ibidem collocata jus potestatemque Exarchalem in omnes Thraciæ provincias vel tum primum usurpare cœpit, vel jam pridem acquisitam, translatamque Byzantio, usque ad quintum sæculum retinuit. Heracleensis Exarchatus sex omnino continebat provincias, Europam, Thra-

cui sub-
erat Pontus
& Cappa-
docia, Bi-
thynia, &
Armenia.

Provincia
undecim
Diæcesis
Ponticæ
seu Cæsa-
riensis.

Exarcha-
tus Hera-
cleensis
post Apo-
stolorum
ætatem
conditi
provincia
sex.

Thraciam, Hæmimontem, Rhodopem, Mæsiam secundam & Scythiam.

Translata
Constanti-
nopolim
Imperato-
ria sede,
Episcopi
CP.

Post restitutum a Constantino Magno Byzantium, & restitutoris, seu potius conditoris nomine appellatum, ac pene totius orbis nobilitatum spoliis, sic ut Romam exæquaret, & jure meritoque altera Roma vocaretur; tum sedes Imperatoria illuc translata, regique illius urbis amplitudo ac magnificentia Episcopis Byzantinis, sive Constantinopolitanis, quorum Parochia subiecta erat Exarcho Heracleensi, tantos attulit spiritus, ut in omnem dignitatis augendæ propagandæque ditionis occasionem, curas animosque intenderent. Ac dignitatis quidem amplificandæ initium factum est in secundo Concilio Oecumenico, quod Constantinopoli celebratum fuit anno Christi 381. In eo quippe sancitum est Canone tertio, ut Episcopo Constantinopolitano, secundum Romanum Pontificem, primas honoris ceteri omnes Episcopi deferrent, isque Patriarchis Alexandrino, & Antiocheno, itemque tribus Exarchis, tum sedendi primatu in Conciliis, tum ferendi suffragii jure antecederet: *Constantinopolitanus Episcopus habeat primatus honorem post Romanum Episcopum, eo quod sit nova Roma.* Quod decretum quamvis ratum esse vetuit sedes Romana Apostolica, eo tamen innixa illorum Præsulum ambitio majora moliri cœpit, latiusque in dies jurisdictione proferenda limites transilire, quos sacri Canones Episcopis præscriperant; & non solum Metropolitanis, sed etiam Exarchis trium Dioceseon infra se depressis, & quæ ad eos pertinebant, causis judiciisque ad se revocatis, potestatem Episcopos in tribus illis Diocesibus Asiatica, Pontica, Thracica constituendi atque exautorandi seu jure, sive injuria sibi arrogavit.

Ac primum quidem tacitis, & occultis conatibus, per speciem vel Episcopos inter sedisfidentes componendi, vel dignitatis tuendæ causa, quæ regis civitatis Episcopum decebat, ad summi totius Orientis primatum nitentur Episcopi Constantinopolitani; sed deinde Anatholius palam & aperte in Concilio Chalcedonensi obtinuit a Patribus, vel extorsit jura omnia & privilegia, quæ callide ac furtim, & tum solum, cum data esset occasio, Decessores usurperant. Nam Canone xxviii. novæ Romæ Episcopo eadem, quæ veteris Romæ Pontifici, secundo tamen post eum loco, jura concessa sunt, & tres eidem Dioceses Asiatica, Pontica, Thracica subiectæ, Exarchis illis non repugnantibus, & de jure suo seu sponte, seu necessitate decedentibus, qui cum inanem titulum, & ab omni jurisdictione vacuum, itemque honorificentiorē post Patriarchas in Conciliis locum retinissent, nihil præterea postularunt. Hunc Canonem potissimum nititur tota moles Patriarchatus Constantinopolitani, qui cum omnium antiquarum Patriarchalium sedium recentissimus esset, atque ætate longe inferior, secundum tamen, & a Romano Patriarcha proximum honoris ac dignitatis locum invasit, Alexandrino & Antiocheno prælatus; itemque Hierosolymitano Episcopo, qui Cæsariensis Metropolitanæ ditione exemptus, auctusque tribus Palæstinis ab Antiocheno Patriarchatu avulsis, post Concilium Chalcedonense Patriarcha legitimus, aut consentiente, aut non repugnante Romano Pontifice, dici haberique cœpit.

Actiter
primum
repugnan-

At Patriarchatus Constantinopolitani ut auctores fierent approbatoresque Pontifices Roma-

ni, vix tandem aliquando impetrari potuit. Nam Leo quidem a Patribus Chalcedonensibus per litteras rogatus, ut honoris ac potestatis quod decreverant regis urbis Episcopo, ratum ac firmum esse juberet, præcise negavit se umquam passurum, ut labefacteretur ordo majorum sedium a Nicæna Synodo confirmatus, & Alexandrinus secundo, tertio Antiochenus honoris gradu deiceretur: quæ Leonis Magni constantia tum Anatolii novi Patriarchæ, tum Leonis I. Imperatoris, qui Martiano successerat, consilia fregit, & conatus repressit. Nihilo segnius alii deinceps Romani Pontifices obstiterunt ambitioni, & superbiæ Constantinopolitanorum Antistitem; quæ demum eo processit, ut illis invitis ac repugnantibus per vim & injuriam in Dioceses ac jura Alexandrini & Antiocheni Patriarchæ invaderet, & utrumque in suam jurisdictionem ac potestatem redigeret. Cæterum sive pacis retinendæ, concordieque alendæ studium, sive Imperatorum potentia, & Præsulum in eo, quod sibi arrogabant, jure usurpando pertinax contentio tacitum quemdam consensum a Romana sede tandem expressit, ut Constantinopolitanus Episcopus & jus titulumque Patriarchæ retineret, & cæteris Patriarchis antelatus, proximum ab Romano Pontifice honoris & auctoritatis locum occuparet. Hactenus de Exarchis, quibus in ordinem Metropolitanarum reductis, triplex illa Diocesis, ante Concilium Chalcedonense autocephala cum esset, deinde in jurisdictionemque Patriarchæ Constantinopolitani concessit.

sibus Ro-
manis Epi-
scopis,

sed demum
pacis stu-
dio non
dissentien-
sibus.

Tres Exar-
chi in or-
dinem re-
ducti, sub-
jectique
Patriar-
chæ CP.

S. III.

De Metropolitanis & Episcopis.

Juris Metropolitanici originem inde usque ab ætate Apostolica repetendam esse, ejusque conditores ipsos Apostolos fuisse constat inter omnes scriptores Catholicos, ne ipsis quidem hæreticis dissentientibus, qui doctrina & eruditione cæteris suis gregalibus præstant, & in opugnandis ecclesiæ dogmatibus atque institutis moderationem aliquam adhibendam putant. Nam si quis contentioni, quam veritatis cupidior, sic animo comparatus est, ut quidquid Catholicis vel maxime probatur, id potissimum ad reprehendendum arripiat, & hanc ob causam eo conatus omnes intendat, ut totam ecclesiasticam Hierarchiam jam inde ab initio Christiani nominis ubique receptam, & omnium ætatum consensu firmatam dejiciat, prorsusque convellat; huic si falsas opiniones voluntate susceptas, & studio partium obfirmatas evellere coneris, frustra labores, & ne hilum quidem profeceris.

Metropo-
litarum
origo &
institutio
Apostoli-
ca.

Antiquissimos esse Canones illos, qui vulgo tribuuntur Apostolis, nemo negaverit; in his autem erat Canon, quem alii 33, alii 35. numerant, quo Metropolitanarum jurisdictioni ac dignitati nominatim cavetur: *Episcopus uniuscujusque gentis nosse oportet eum, qui in eis est primus, & existimare ut caput; & nihil amplius præter ejus conscientiam gerant, quam illa solum singuli, quæ parochiæ propria, & villis, quæ sub ea sunt, competunt.* Cum Apostolico præclare congruit Canon Nicænus: *Ut firmitas eorum, quæ geruntur per unamquamque provinciam, Metropolitanis tribuatur Episcopo.* Concilium Antiochenum anno 341. habitum canone ix., cum provinciæ totius procuracionem Metropolitanis Episcopo attribuit, & a cæteris Episcopis honorem eidem adhibendum esse statuit, nihilque præ-

Canone
Apostoli-
co sancita.

præter ejus sententiam ac voluntatem agendum, hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptionem esse veterum Patrum idest Apostolorum affirmat: *Per singulas regiones Episcopos convenit nosse, Metropolitanum Episcopum totius provincie sollicitudinem gerere; eo quod ad Metropolim omnes undique, qui negotia videntur habere, concurrunt. Unde placuit eum & honore præcellere, & nihil amplius, præter eum, ceteros Episcopos agere, secundum antiquam a Patribus nostris regulam constitutam.* Vigebat itaque Ordo Metropolitanarum ante Nicænum & Antiochenum Concilium, de quo ita fanciunt, & loquuntur Patres utriusque Synodi, ut non illum quidem ab se primum institui significent; sed jam inde antiquitus conditum, investumque in Hierarchiam ecclesiasticam, suis decretis confirmant & communiant; & præterea quid juris, quidve honoris eidem attribui oportet, ex antiqua Patrum traditione declarant. Quare dignitas & jurisdictio Metropolitana, cum omnium æræ Christianæ temporum memoriam antecedit, cum nulli Canoni aut Concilio adscribi possit, cum ubique in ecclesia universa semper recepta fuerit, juxta præclaram Magni Augustini Regulam, ad Apostolos auctores referenda est: *Quod universalis tenet ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum est, non nisi auctoritate Apostolica traditum firmissime creditur.*

Metropo-
les anti-
quissime &
Apostoli-
cæ.

Provincias & Metropoles ecclesiasticas ab Apostolis institutas fuisse, epistolæ declarant, quas Petrus Paullusque ad illas scripserunt. E Christianis, Judæorum metu Palæstina expulsis, totaque Asia dispersis, plures coaluerant aliæ in aliis civitatibus Asiaticis ecclesiæ. Petrus non ad singulas sive urbes sive ecclesias nominatim, sed generatim atque univèrse ad ecclesias Metropolitanas primam epistolam scripsit, nimirum ad *Electos advenas dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, Bithyniæ.* Jam enim Petrus regiones illas, ad quas, Romæ cum esset, hæc litteras dedit, evangelica prædicatione peragraverat, Christianis mysteriis ac præceptis imbuebat, in eisque ex advenis indigenisque ecclesias & provincias ecclesiasticas composuerat. Paullus vero aliquot epistolas ad Metropoles ecclesiarum misit, unde per eas, quæ cuique suberant, provincias circumlatæ, cum cæteris Episcopalibus ecclesiis communicarentur. Corinthus Achajæ Metropolis cum esset, idcirco duas epistolas ad Corinthios scripsit, quas omnibus ecclesiis Achajæ communes esse voluit: *Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaja.* Viden', ut Paullus Achajam cum sua Metropoli conjungat? Huic inscriptioni epistolari Chrysostomus hanc notam apposuit homil. 1. *Cur ad Metropolim scribens, omnibus per eam scribat.* Habes igitur ex Joanne Chrysostomo Corinthum jure & imperio Metropolitico præfuisse omnibus ecclesiis Achajæ; idemque confirmat D. Ambrosius: *Achajæ, cujus est Metropolis Corinthus.* Duas itidem epistolas ad Thessalonicenses misit, propterea quod ecclesia apud Thessalonicam condita cæteris Macedoniae ecclesiis præerat. Nempe, ut egregie animadvertit Petrus de Marca, *Achaja & Corinthus Metropoles, & provinciæ nexu copulabantur, ut & Thessalonica & Macedonia, quæ ratio eundem Paulum impulit, ut suis litteris, & Thessalonicenses, & ceteros, qui erant in Macedonia, fratres admoneret.* Macedonia autem erat provincia quasi biceps, duasque civitates totius regionis celeberrimas & opulentissimas, sive imperio, sive dignitate superiores agnoscebat, Thessalonicam scilicet ac Philippos; idcirco etiam Philippenses per suas litteras admonendos instruendosque censuit; Philippensem autem Metropolim fuisse, cui plures Episcopi subessent, docet ipsamet inscriptio epistolæ præposita: *omnibus sanctis, qui sunt Philippis, cum Episcopis* (eius provincie scilicet) *& Diaconibus.* Nec vero Ephesinam ecclesiam totius Asiæ principem sibi prætereundam; suarumque litterarum officio fraudandam putavit, ad quam una extat satis prolixa epistola Ephesiis scripta. Cum ad Galatas scripsit, plures simul Galatiæ ecclesias, una eademque inscriptione conjunxit, quod omnes sub Ancyra civitate & ecclesia primaria, communi quodam nexu, in unam ecclesiasticam provinciam coaluissent: *Paullus Apostolus, & qui mecum sunt; omnes fratres, ecclesiis Galatiæ.* Ac Paullus quidem ad omnes regionum illarum ecclesias instituendas, ordinandas, & cum suo quasque capite conjungendas, multum operæ laborisque contulerat; sed eas fere tantummodo, quæ in unaquaque provincia cæteris præerant, suarum epistolarum officio atque honore impertiri voluit. Extat quoque Paulli ad Titum epistola, ex cujus cap. 1. satis perspicue intelligi potest ab ipsomet Tito, Paulli jussu, & institutam & administratam fuisse provinciam ecclesiasticam Cretensem: *Reliqui te Crete, ut quæ desunt, corrigas; & constituas per civitates Presbyteros, sicut ego disposui tibi.* Paullus Titum Episcopum Gortynæ civitatis cum præfecisset, eidem totius insulæ procurrationem demandavit, quemadmodum Græcorum Menologia & Menæa, itemque scriptores ecclesiastici docent, ut scilicet rem Christianam auget, disciplinam ecclesiasticam stabiliret, si quid deesset, vel labaret, suppleret ac restitueret; omnemque regionem circumiens singulis civitatibus singulos Episcopos præponeret, quibus ipse tum summa cum auctoritate præfideret, tum plebis erudiendæ officiique Pastoralis rite obeundi rationem traderet; quos enim Paullus Presbyteros vocat, eos fuisse Episcopos, tum Paullus ipsemet mox significat, cum docet, quibus virtutibus eos præditos esse oporteret, quibus Episcopale munus a Tito mandandum esset: *Oportet, inquit, Episcopum sine crimine esse &c.* tum vero usus loquendi ætate Apostolica receptus, cum primi pariter & secundi Ordinis Sacerdotes promiscue & communiter Presbyteri vocabantur; tum denique unanimis Sacrorum Interpretum consensus confirmat cum D. Chrysostomo Homil. 1. in ep. ad Titum: *Nisi enim probatus esset (Titus), non universam insulam Apostolus illius curæ mandasset, non eum jussisset corrigere, quæ deerant, non tot Episcoporum censuram ei commisisset.* Illis autem Apostolicis ad Titum litteris juris & officii Metropolitici descriptionem contineri nemo est, quin clare perspiciat. Sed quæ in eundem Paullinæ epistolæ locum scripsit Petrus de Marca lib. 1. de Concord. c. 3. digna plane sunt, quæ hic describantur: *Hoc Apostolorum fuisse propositum, illustrius sane ostendi non potest, quam ex demandata Tito Crete insulæ sollicitudine, ut Presbyteros (seu majoris Episcopos, ut ipsemet Paullus sequenti versiculo interpretatur) oppidatim constitueret. Manus imponitur Episcopis a Synodo Provinciae, cui saltem tres Episcopi præsentibus interfuerint, cæteris scripto consensum præbentibus; sed ea lege, ut Metropolitanus & κύριος, decretum, & totius negotii*

In Asia
quinq;

In Græcia;

In Macedonia;

in Asia
propria;

in Galatia;

Cretensis
provincia;

cujus Metropolis
Gortyna;

Ratio or-
dinandi
Episcopos
suffraganeos.

gotii auctoritas servetur juxta Canones Nicenos. Hanc formam non alim de profectam censere par est, quam ex Apostolorum institutione, quæ a Paulo hic delineatur. Ordinatio siquidem fit a Collegio, & catu Episcoporum per impositionem manuum presbyterii; sed ea conditione, ut unus aliquis potiori jure decretum interponat ad vicem Titi, qui disponendam & ordinandam provinciam a Paulo suscepit. Unde fluxit, ut Creta provincia ecclesiastica, & Gortyna civitas Metropolitanum privilegium illius insula eximium semper habuerit. Secundo ecclesiæ sæculo Philippum Gortynensium Episcopum omnibus Cretæ ecclesiis jure metropolitico præpositum fuisse auctor est Eusebius l. 4. c. 3. apud quem Dionysius Corinthiorum Antistes, in epistola ad Cretenses ecclesias, Philippum summis laudibus ad Cælum effert: Ecclesiæ Gortynensium & reliquis simul ecclesiis Cretæ litteras scribens, (Dionysius) Episcopum ipsorum Philippum magnopere prædicat. Hinc licet intelligi titulo ac jure Metropoleos Gortynensem ecclesiam donatam fuisse ab ipsis Apostolis, seu viris Apostolicis; cum sæculo proximo ab ætate Apostolorum id juris atque honoris, haud dubie a majoribus acceptum, obtineret Philippus ejusdem ecclesiæ Episcopus; id quod in Opusculo de Episcoporum & Metropolitanorum origine fatetur ipse Usserius Armachanus his verbis: Unde apparet tam illo tempore, quam succedente, Gortynam Metropolim, & Episcopum ejus totius insula fuisse Metropolitanum.

De Episcopis vero, qui Metropolitanis subditi Hierarchiæ Pontificiæ infimum gradum tenent, nihil necesse est dicere. In omnibus fere civitatibus, quocumque prædicatio Apostolica, & Religio Christiana pervaserat, pro ea, quæ tunc suppetebat, copia virorum ad Episcopale munus gerendum idoneorum, constitutos fuisse Episcopos ab ipsis Apostolis: & eos quidem, ex divina institutione, cæteris inferioris ordinis Sacerdotibus, dignitate & potestate antecedere, convenit inter omnes; ut ne ipsi quidem hæretici, si paucos excipias projectæ omnino atque effrenatæ audaciæ, qui modo Catholicis adversentur, neque dicere, neque facere quidquam pensi habent, rem tam certam, tamque testatam in dubium revocare audeant. Quemadmodum autem Metropolitanorum imperio una subest provincia, quæ ex pluribus ecclesiis Episcopalibus constat; sic Episcoporum jurisdictio unius urbis & parochiæ finibus continetur, quæ aliquot oppida villasque complectitur.

S. IV.

De vocabulis Hierarchiæ Pontificalis.

Diacesis antiquitus pars unius provincie; deinde provincia pars unius Diocesis.

Quam nunc Diocesim dicimus ad designandam unius Episcopi ditionem, olim appellabant Parochiam, sive Paræciam, ut docet Budeus. Diocesis vocabulum, juxta Lexicon civile pariterque ecclesiasticum, pro temporum varietate varias habuit significationes. Nam & Romana vigente Republica, & proximis post Monarchiam conditam ætatibus, provincia latius patebat quam Diocesis; singulæ enim provincie constabant e pluribus Diocesibus, quarum unaquæque unam alteramve civitatem cum oppidis pagisque circumjectis complectebatur; quæ quidem in civitate Prætores, seu Proconsules, conceditam sibi provinciam cum lustrarent, juris dicendi causa consistere, & conventus agere

solebant. Plura in hanc sententiam dicta sunt parte secunda Prolegomenon, ubi de Conventibus cap. 3. §. 3. & aliis locis. Cum vero Constantinus Magnus novam imperii Romani descriptionem invexit, tum Diocesis multo latius, quam provincia suos fines explicavit; jussit quippe Constantinus plures provincias in unam Diocesim coalescere; & cum duo antea ab Hadriano creati fuissent, quatuor ille Præfectos Prætorio instituit; Præfectum Prætorio Orientis, cui Dioceses omnino quinque subiecit, Orientis nimirum, Egypti, Asiæ, Ponti, Thraciæ; Præfectum Prætorio Illyrici, cui plane integrum Illyricum attribuit in tres Dioceses divisum; Præfectum Prætorio Italiæ, cui duæ suberant Dioceses Italia, & Africa; Præfectum Prætorio Galliarum tribus Diocesibus præpositum Hispaniæ, Galliæ, Britannicæ. Sed aliquot post Constantinum ætatibus, cum Imperium itemque Illyricum bipartito distributum fuisset in Orientale & Occidentale; Illyricum quidem Occidentale unicam Diocesim e sex provinciis conficiens accessit ad Præfecturam Italicam; Orientale autem e duabus Diocesibus compositum, Dacia & Macedonica, suum retinuit proprium Præfectum, qui dictus est Præfectus Prætorio Illyrici. Exinde vocabulum Diocesis latissime patuit, completique coepit plures provincias, ex quibus singulæ Dioceses constabant. Porro ecclesia, quæ quidem non pauca e civili Geographia & Lexico in suum usum commodumque derivavit, ante Constantinum fere semper Diæceon vocabulo abstinuit, vel si aliquando usa est, illud pro more illorum temporum exiguis sane terminis circumscripsit. Illud in Actis Concilii Arelatensis primum usurpari cepisse videtur ad designandam ditionem amplissimam Patriarchæ Romani. Nam Patres illi Arelatenses in epistola ad Silvestrum, Tu, inquit, qui majores Dioceses tenes. Cæterum in Actis Concilii sive Nicæni, sive Antiocheni, nomen quidem provinciæ sæpe invenies, Diocesis vero numquam. Hoc nomen Synodus secunda Oecumenica quodammodo adoptandum censuit ecclesiasticæ Hierarchiæ, & amplissima significatione donavit; quippe Canone II. cavet ac sancit, ne Episcopi, videlicet Alexandrinus, Antiochenus, Asianus, Ponticus, Thracicus, quos nominatim appellat, extra præscriptos suarum Diæceon fines suam jurisdictionem proferant. Exinde vocabulum Diocesis æque apud ecclesiasticos, ac politicos scriptores quotidiano communique in usu esse coepit, sic prorsus, ut eidem latissimam notionem utrique subicerent. Itaque ante Constantinum, si quando ecclesia Latina, & præsertim Africa usa est hujusmodi vocabulo, illud pro more illorum temporum unius villæ oppidive ambitu circumscribere solebat. Ex quo fit, ut duplex veterum Diæceon genus distingui oporteat. Majores erant consociatio quædam multarum Provinciarum in unum veluti corpus, sub uno capite vel Patriarcha, vel Exarcho, seu Primate coalescentium; Minores vero dicebantur, quæ per agros dispersæ cum essent, singulæ a singulis Presbyteris regebantur. Cæterum posterius sæculis Diocesis vocabulum apud Politicos sive Geographos sive Historicos paulatim exolevit; retentum quidem est ab ecclesiasticis scriptoribus, præsertim Latinis; sed ab ea, quæ olim latissime patebat, significandi potestate detrusum, hodiernus loquendi usus intra eos terminos compellit, quibus unius Episcopi jurisdictio definitur. Parochiæ vero seu Paræciæ vocabu-

Diæceos vocabulum usurpari cepit in Synodo Arelatensi an. 314.

Duplex veterum Diæceon genus.

Diocesis quid nunc sit.

cabulum, cui olim Episcopales Ecclesiae suberant, translatum est ad Ecclesias urbanas, vel campestris, quarum procuratio Sacerdotibus Episcopalis characteris expertibus, quos nunc Presbyteros dicimus, demandari solet, qui ex eo Patrochi nominantur.

Illud vero potissimum hic animadverti oportet, praeclara illa Patriarchae, Exarchi, Primatis, Archiepiscopi vocabula usque ad quintum vel quartum Ecclesiae saeculum ignota fuisse, aut certe nullum in Hierarchia ecclesiastica locum habuisse; quamvis quae illis dignitas ac potestas subest, & nota esset, & jam inde a principio Christiani nominis in Ecclesia vigeret. In Actis Nicenae, Antiochenaeque synodi, nullum illustrius, aut honorificentius, quam Metropolitani nomen, Primoribus Episcoporum, seu Patriarchis attributum invenies. Archiepiscopi appellatio initium traxisse videtur ab Episcopis Alexandrinis; quippe Athanasius Alexandrinus Pontifex in Apologia secunda se ipse appellat Archiepiscopum; quin Epiphanius hær. 78. duos ante Athanasium, Alexandriae Antistites, Petrum & Alexandrum Archiepiscopi nomine donavit. Inde huiusmodi appellatio cum ortum habuisset, deinceps ex aliis in alias Ecclesias paulatim dimanare cepit. Sub initium quinti saeculi Marcus Diaconus in ea Vita, quam scripsit, B. Porphyrii Caesareae in Palaestinae Metropolitani Joannem Chrysostomum iterum ac saepius Archiepiscopi vocabulo impertivit. Huius tituli usurpatio, cum latius in dies propagaretur, stomachum movit Episcopis Africanis, qui rati sub eo vocabulo nescio quid subesse mundani fastus, seu dominationis cujusdam, arrogantiaeque ab Christiana modestia & simplicitate abhorrentis, illud in Concilio Carthaginensi III. quod exeunte quarto, vel quinto ineunte saeculo habitum est, proscribendum eliminandumque ab ecclesiastica Hierarchia censuerunt. Vetuit ergo hæc synodus Can. 26. ne quis in posterum *summus sacerdos*, aut Princeps sacerdotum, quod idem est, atque Archiepiscopus diceretur: *Ut prima sedis Episcopus non appelletur Princeps Sacerdotum, aut summus Pontifex, sed tantum prima sedis Episcopus*. Is quippe mos apud Latinos, ac praesertim Africanos jamdudum invaluerat, tenuitque deinceps per aliquot annos, ut qui a Graecis primum Metropolita, deinde Archiepiscopus dicebatur, ab illis *Prima sedis Episcopus* vocaretur. Ceterum nihil erat, cur Archiepiscopi titulus Episcopis Africanis adeo displiceret, tantoque opere illum averfarentur; quamvis enim magnificentior in speciem esset, quam ut videretur cum modestia & submissione ecclesiastica congruere; re ipsa tamen nihilo plus significabat, quam quantum ipsi tribuebant juris ac dignitatis Episcopo *Prima sedis*. Sed Africanorum auribus huic vocabulo insuetis tituli novitas ambitiosum quiddam invidiaeque plenum sonabat: Verum si licebat illis primum inter Presbyteros, vel Diaconos, Archipresbyteri, vel Archidiaconi nomine impertiri, quid causae erat, cur invidiosum aut arrogans haberi deberet Archiepiscopum dici, qui primus esset inter Episcopos? Sed brevi, cum novitate ipsa, evanuit vocis invidia, & suspicio dominationis eidem afficta. Nam paucis post annis in tertia Oecumenica, & prima Ephesina synodo primariis totius Orbis Episcopis, nemine repugnante, Archiepiscopi nomen attributum est. Celestinus Pontifex Maximus, & Cyrillus Alexandrinus sedis Apostoli-

cae Legatus, Archiepiscopi titulo passim ornantur. Exinde vero non solum Patriarchis, & Exarchis, sed etiam Metropolitis cuilibet id tituli usurpare impune licuit; quamvis saeculo sexto nulli fere Archiepiscopi solebant appellari, nisi iidem essent Primates & Vicarii sedis Apostolicæ, quo nomine distinguebantur a Metropolitis; id quod Justinianus Imperator Novella XI. Isidorus Orig. lib. 7. & alii confirmant.

Nomen Patriarchae sive ab Judaicis Patriarchis posteriorum temporum, sive ab antiquissimis, sanctissimisque illis veteris Testamenti Patriarchis mutuatum, in Hierarchiam ecclesiasticam invexit Synodus Chalcedonenfis anno 451. illudque primum uni ac soli Leoni Romano Pontifici attribuit, ut constat ex libellis supplicibus oblatis contra Dioscorum, cum hac inscriptione: *Leoni Archiepiscopo universali, & Patriarchae oecumenico*; itemque ex honorificis illis faustisque acclamationibus totius Concilii: *Leoni multi anni, Patriarchae multi anni*. In eodem Concilio reliquarum itidem Dioceseon Episcopi cepti sunt Exarchorum vocabulo appellari. Porro nomen Patriarchae una voce, unoque Patrum Chalcedonensium consensu uni Romano Pontifici tributum, cepit deinde communicari Alexandrino, & Antiocheno, itemque Constantinopolitano, & Hierosolymitano, quatuor illis videlicet totius Orbis Christiani Episcopis, post Romanum Patriarcham, primariis. In ejusdem Patriarchalis tituli communionem vocati sunt Exarchi & Primates, alique deinceps, qui cum cæteris Metropolitis vel dignitate, vel jurisdictione antecellerent, Patriarcharum numerum auxerunt, quamvis eorum plerique titulo tenus Patriarchae habiti, ab antiquorum Patriarcharum amplitudine, & longe lateque diffusa potestate vel plurimum abessent. Prætermitto cæteros Ecclesiasticos veluti honorarios titulos Episcopis cujusque gradus ac potestatis, alios aliis adscriptos; illud tantum adjiciam, Papæ nomen, cum antea Episcopis omnibus promiscue & communiter attribueretur, ineunte saeculo sexto, proprium & singulare Romani Pontificis esse cepisse; eoque, veluti quadam eximia excellentiae nota, summus totius Ecclesiae Hierarcha ab aliis cujusque Ordinis Episcopis distinguui. Hinc praeclara illa sententia Episcopi Patarentis, qui de Silverii Romani Pontificis exilio, ut refert Liberatus cap. 22. apud Imperatorem conqueritur: *Multos esse in hoc mundo Reges, sed non esse unum sicut ille Papa est, super Ecclesiam mundi totius*.

Jam vero ut paucis omnia complectar, universam Pontificalem Hierarchiam, qua nihil est aptius, nihil descriptius, nihil concinnius, componunt Patriarchae, Exarchi sive Primates, Metropolites sive Archiepiscopi, & Episcopi. Unum idemque omnibus inest Sacerdotium a Christo institutum, sed ejusdem Sacerdotii non est inter omnes æqualis & par potestas, sed in aliis contractior, in aliis latius diffusa. His vero omnibus & singulis, ex instituto divino, auctoritate ac dignitate praest, summumque totius Hierarchiae fastigium insidet unus Romanus Pontifex, a quo tamquam a capite Christiani Sacerdotii plenitudo ac potestas in cæteros dimanat, non integra illa quidem, & universalis, sed aliis uberius, aliis parcius, pro eo, ac postulat cujusque gradus ac dignitas; communicata; & cum omnes in Pontificii muneris ac regiminis partem vocentur, certis tamen limitibus

In Synodo Chalcedonenfi primum Leo Magnus appellari cepit Patriarcha;

Exarchi vero alii primarii Episcopi;

Deinde di- Gi etiam Patriarchae Alexandrinus, Antiochenus &c.

Nomen Papæ post quintum saeculum soli Rom. Pontifici reservatum.

Hierarchiae Pontificialis compendiarie descriptio.

Archiepiscopi nomen ab Alexandrinis ortum;

Africanis displicuit, ac vetitum est in Concilio III. Carthag.

Ejusdem tituli vis ac notio.

idem titulus in Ephesina Synodo sanctus;

1911

1911

1911

BATI MONTES

DACIA
nunc TRANSILVANIA

MOLDAVIA

VALACHIA

Danubius fl.

Hicrassus fl.

Tyras fl.

Thaurunum Castrum Martii

MOESIA SUPERIOR

Aqua Margus fl.

Ister fl.

PONTICA

SCYTHIA

PONTUS

Marcianopolis Odessus

Tomis

Dorostorum Nicopolis

MOESIA INFERIOR

nunc BULGARIA

Sardica Ternobum

Cia brus fl.

Ulpianum

Naissus Scupi Remesiana

Hemus Mons

MACEDONIA

THRACIA

Rhodope Mons

Strymon fl.

Adrianopolis

Constantinopolis

Heraclea

Hebrus fl.

Thessalonica

Berrhea

Justiniana Pa deinde Achrida olim Inidus

Stobi

ALIS

Explicatio Notarum.
 Sedes } Metropolitana.
 } Episcopalis.
 Sedes Episcopalis)
 detracta Metropoli Salonitana
 extincta, vel alio translata.
 Sedes Suacensis antea Salonitana,
 hinc Antiharensi Metropolita.
 subjecta incerta est positio.

tribus: vel amplioribus, vel angustioribus, cuiusque iurisdictione & potestas definitur; quo fit, ut omnium Ecclesiarum sollicitudo, & summa totius rei ecclesiastica auctoritas in uno supremo capite resideat, ac veluti refluat in unum Romanum Pontificem, unde profecta est, & quasi per partes ceteris distributa. Quod S. Leo Magnus apposita ad hanc rem tum similitudine, tum etiam exemplo desumpto ex Apostolis, inter quos unus eminebat Petrus, his verbis declarat: *Conversio totius corporis unam sanitatem, unamque pulchritudinem facit. Et hæc conversio totius quidem corporis unitatem requirit, & præcipue exigit concordiam sacerdotum; quibus est dignitas non sit communis, est tamen ordo generalis. Quoniam & inter beatissimos Apostolos, in similitudine honoris, fuit quedam discretio potestatis; & cum omnium par esset electio, uni tamen datum est, ut ceteris præficeret. De qua forma Episcoporum quoque orta est distinctio, & magna dispositione provisum est, ne omnes omnia sibi vindicarent, sed essent in singulis provinciis singuli, quorum inter fratres haberetur prima sententia; & rursus quidam in maioribus urbibus constituti, sollicitudinem suscipere ampliore, per quos ad unam Petri sedem universalis Ecclesie cura conflueret, & nihil usquam a suo capite diffideret.* Ep. 84.

His ad hunc modum expositis & declaratis, nunc investigare oportet, quemnam in Hierarchia Pontificali gradum obtinuerit S. Dominus, cum a Beato Petro Episcopus Salonæ constitutus est; & Salonitana ecclesia, ab S. Dominio condita, Metropolitane, an Episcopali tantum jure ab initio donata fuerit.

S. V.

Ecclesia Salonitana videtur ab initio fuisse Metropolitica, & S. Dominus ejusdem primus Episcopus jure ac potestate Metropolitica præditus.

Cum Apostoli sine multis & perinsignes in Oriente Græciaque Metropoles ecclesiasticas condidissent; in Italia totoque Occidente admodum paucas, vel etiam nullas Ecclesias, præter Romanam, jure ac dignitate Metropolitica temporibus illis præditas fuisse juniorum scriptorum plerique existimant, & Occidentalium atque Italicarum Metropoleon originem ad finem quarti sæculi rejiciunt, vel certe infra tertium Ecclesie sæculum detrudunt. Ajunt quippe a B. Petro, ejusque successoribus multos deinceps creatos & institutos Episcopos, quos vel ad disseminandam Christianam religionem, vel ad colendam tuendamque, ubi jam adoleverat, quaquaversum in omnes tum Italiae, & insularum adjacentium, tum Galliae Hispanique partes dimisit: unum vero fuisse Romanum Pontificem, qui jure Metropolitico omnibus illis Episcopis, Ecclesiisque præficeret; sic prorsus, ut ne ipsos quidem principum Italiae civitatum Antistites, videlicet Mediolanensem, Aquilejensem, Ravennatem, ante quartum sæculum, Metropolitica potestate auctos esse contendant. Alii tamen duos omnino Metropoliticos toti Italiae bifariam divisæ jam usque a principio Christiani nominis præfuisse affirmant, Romanum scilicet ac Mediolanensem; huic quidem sex vel septem Provincias Ecclesiasticas inter Apenninum Alpesque, illi vero decem intra Apenninum Provin-

cias, in quibus erat Sicilia, Corsica & Sardinia, cum earum Ecclesiis & Episcopis subijciunt, juxta bipartitam Italiae divisionem a Constantino Magno postea constitutam, qui ad Præfectum Prætorio Italiae duos adjunxit Vicarios; alterum Romæ, qui Tusciam, Umbriam, Picenum suburbicarium, Apuliam & Calabriam, Brutios & Lucanos, Samnium, Sardiniam, Corsicam, Valeriam; alterum Italiae dictum, qui Venetiam & Istriam, Æmiliam, Liguriam, Flaminiam & Picenum Annonarium, Alpes Cottias, Rhetiam primam & secundam jurisdictione sua imperioque complectebatur. Ceterum hanc totius Italiae in duas partes tributæ descriptionem, ab Hadriano primum conditam, vel designatam, deinde autem a Constantino perfectam vel confirmatam aliqui docent; id quod videtur colligi posse ex Aurelii Victore, qui de Hadriano Imperatore in Epitome scripsit: *Officia sane publica & palatina, nec non militia in eam formam Hadrianus statuit, quæ paucis per Constantinum immutatis hodie perseverat.* Horum sententiæ suam adjungunt Emanuel Schellstrate tom. 2. Antiqu. Eccl. Dissert. 4. c. 5. & Petrus de Marca. Is cum ex Episcopis universæ cis ultraque Apenninum Italiae duas synodos conflari solitas fuisse tradat, duas itidem Italiae Provincias ecclesiasticas adscribit, quas vocat Dioceses, & alterius quidem Romæ, alterius Mediolanum Metropolim fuisse affirmat lib. 1. de Conc. sac. c. 6. *Plane mihi persuadetur ipsius Cornelii tempore, in Ecclesiastica Disciplina ordinem duas veluti Dioceses apud Italianam constitutas fuisse, e quibus Italica & Romana Synodus constarent: quæ liquidius patuerunt, cum Italia lege Constantini duobus Vicariis Præfectorio est assignata, quorum alteri sedes esset Mediolani, alteri Romæ: idque alio loco Hieronymi auctoritate confirmat, qui de Viris illustribus cap. 56. hæc habet: Cornelius . . . scripsit Epistolam ad Fabianum Antiochenæ Ecclesie Episcopum de synodo Romana, Italica, Africana. Nec vero desunt, qui præter Romanam & Mediolanensem, unam alteramve in Italia, itemque in Sicilia, & Sardinia, aliquot etiam in Hispania Galliaque Metropoles Apostolorum ætati vel æquales, vel supæres fuisse arbitrentur, suamque opinionem, sive rationibus, sive conjecturis laud sane contemnendis, probare ac defendere conantur. Auctorum de hac re dissidentium sententias, & momenta rationum, quibus unaquæque nititur, non est hujus loci expendere, neque nunc necesse habeo aut refellere, aut approbare. Illud mihi videor non sine probabili conjectura & ratione affirmari posse, non si temporibus Apostolicis nulla fuit, præter Romanam, in Italia vel in Occidente Metropolis Ecclesiastica, continuo sequi jus & honorem Metropoliticum Ecclesie Salonitane a primæva & Apostolica institutione sejungendum esse, atque ad posteriora sæcula retrahendum. Nam cum sub exortum Christiani nominis nondum celeberrima illa Imperii Romani in Orientale & Occidentale divisio facta esset, in qua Dalmatia Imperio Occidentis adscripta fuit, hæc regio præcis temporibus in earum Provinciarum numero haberi solebat, quæ, Romæ Italiaeque ratione habita, ad Orientem vergebant, quippe Italiae ab ortu Solis obversa est. Neque ullo modo pertinebat ad Italiam, cujus fines Octavianus Augustus intra Arsiam extremæ Istriæ fluvium constituerat; quamvis Dalmatia posterioribus*

De Synodo Italica & Romana.

Non fuit in Italia & Occidente Metropolis, idcirco hæc dignitas admetiam in Dalmatia.

vel duos tantum Romanos, & Mediolanenses;

Dalmatia
pars prima
Græciæ.

seculis dicta sit regio Italiæ ob eas causas, quas p. 2. Prolegom. cap. 1. §. 3. attulimus; sed potius ad Græciam spectabat, & Isidoro teste *Pars prima Græciæ* appellari solebat; cuius quidem appellationis originem inde usque ab antiquissimis ante Christum temporibus repetendam esse eodem capite & paragrapho diximus; aut saltem hæc appellatio tum videtur usurpari cepisse, cum Romani, quemadmodum antea cæteras Græciæ regiones, ita & Dalmatiam demum in suam potestatem redegerunt. Ex eo enim Dalmatæ primo quidem Græcis finitimi, deinde eodem, atque illi, Romanorum Imperio subiecti, commercio quoque jungi inter se miscerique ceperunt; ex quo factum est, ut doctissimæ illius æ politissimæ nationis societate ad omnem humanitatem edocti, Græcorum moribus assuescerent, linguam addicerent, leges atque instituta sibi adoptarent. Inde Dalmatia, ut videtur, vocari cepta est *Prima pars, seu prima Provincia Græciæ*. Huc revoca, quæ loco laudato fufius a nobis paulloque accuratius exposita sunt.

Dalmatia
Ecclesiæ
instituta
ad normam
Ecclesiæ
Græcarum
& Orientalium,
inter
quas multi
Metropo-
les.

Jam vero longe mihi videtur verisimilius esse Ecclesiam Dalmaticam conditam fuisse ab Apostolis ad normam illarum, quas in Oriente & Græcia fundaverant, quam ab Ecclesiis Italicis vel cæteris Occidentalibus illius instituendæ conformandæque exemplar sumpsisse; quippe cum Dalmatia in numero haberetur regionum Orientalium, Græciæque interdum nomine affici solet, ac potius Græcorum, quam Italicorum mores atque instituta sequeretur. A Dalmatia prope aberat Græcia, ubi tres illas præclarissimas Metropoles in totidem primariis ejus regionis civitatibus Apostoli instituerant, Corinthiacam, Thessalonicensem, Philippensem. Quid causæ igitur excogitari potest, cur non eodem honore ac dignitate impertierint Dalmaticam & Salonitanam ecclesiam, haud ita longe ab Græcia disjunctam, præsertim cum Salona temporibus illis, vel civium & incolarum numero, vel descriptione ædificiorum, & magnificentia, vel commercio & divitiis, nulli Græcarum civitatum inferior esset, & cum amplissimis quibusque urbibus haud immerito conferri posset?

Initium
Metropoleon
Italicarum
infra æta-
tem Apo-
stolicam
ostendi so-
lent.

Qui negant ecclesias Mediolanensem, Aquilejensem, Ravennatem ab initio Metropoles fuisse, tempus designant, & causas afferunt collatæ eisdem dignitatis Metropolitanæ; cum antea ejusmodi ornamento ac titulo caruisse haud obscuris indiciis probent, vel etiam certissimis argumentis ex antiquitate depromptis plane ad veritatem persuadeant. Nempe autem mihi infra ætatem Apostolicam vel tempora definierit, vel occasionem causasque explicaverit evectæ ad Metropoleon ordinem ecclesiæ Salonitanæ; neque ex antiquis Tabulis vel Scriptoribus quidquam suppetit, quod indicio satis certo esse possit, Salonitanum Antistitem prioribus ecclesiæ sæculis Metropolitanæ jurisdictionis expertem fuisse. Cum igitur jus Metropolitanum ecclesiæ Salonitanæ nulla vel Romanorum Pontificum Apostolicis ætate inferiorum, vel Conciliorum decreta contulerint, de quibus quidem constat; neque unde aut quando ea dignitas illi obvenerit, litteris aut memoriæ proditum sit; conjectura & ratione haud sane improbabili confici potest Salonitanam Metropolim antiquissimam fuisse, ejusque institutionem ab ipsis Apostolicis temporibus repetendam esse: huc enim aliquo modo accommodari posse arbitror præclaram illam Regu-

lam Augustinianam, qua traditiones Apostolicæ ab Ecclesiasticis internosci facile possunt: *Quod . . . nec Conciliis institutum, sed semper retentum, non nisi auctoritate Apostolica traditum retissime creditur*. Fateor equidem nihil veteris probatique illorum temporum monumenti superesse, unde id, quod volumus, plane ac dilucide effici queat; nam priorum Antistitem Salonæ Acta cum perierint, nullum inde usurpati ab illis Metropolitanis juris exemplum afferre licet. Nullus Salonitanus Episcopus Arelateni, nullus Nicæno, nullus Sardicensi Concilio interfuit, ex cujus subscriptione fortassis dignosci posset, quem gradum in ecclesiastica Hierarchia obtineret; quamquam in hujusmodi subscriptionibus Episcopi, neque alio honorificentiori, quam Episcopali vocabulo nominantur, & plerumque non eo, quem cujusque dignitas postulat, ordine & loco recensentur. Extant quidem litteræ Synodiæ Conciliabuli Semiarianorum habiti anno 347. Philippis in Thracia, falsoque dicti Sardicensis, ad Episcopos omnes, quibus nominatim adjungitur Maximus Salonitanus; sed neque huic, neque aliis quidquam notæ apponitur, qua simplices Episcopi a Metropolitanis distinguantur. Nihil monumenti ante initium quinti sæculi litteris consignati proferre possumus, in quo satis eluceat, seque omnibus conspicuam præbeat auctoritas & dignitas Metropolitana Ecclesiæ Salonitanæ. Zosimus Pontifex Maximus in iis litteris, quas anno 418. ad Hefychium Salonitanum Episcopum dedit, clare & perspicue ostendit eum jure ac potestate Metropolitana præditum esse; quippe ejus jurisdictioni non unam Parochiam, quam nunc Diocesim vocamus, sed integram Provinciam adscribit, jubetque illum erga Episcopos sibi subiectos, litteris Pontificiis ad eos mittendis, officio fungi Metropolitanæ. Cum enim eum docuisset æque Monachos ac Laicos, haud aliter, quam gradatim ab inferioribus Ecclesiæ ordinibus ad Presbyteratum provehendo esse, Hefychio mandat, ut pro suo munere ac potestate hæc litteras perferendas curet ad Episcopos ejus provinciæ, cui ipse præerat, & insuper etiam ad Episcopos finitimarum provinciarum: *Proinde nos, ne quid meritis dilectionis tuæ derogaremus, ad te potissimum scripta direximus, quæ in omnium fratrum, & Coepiscoporum nostrorum facies ire notitiam, non tantum eorum, qui in tua PROVINCIA sunt, sed etiam qui vicinis dilectionis tuæ provinciis adjunguntur*. Nemo autem credet, opinor, tum primum Salonitanos Antistites jure metropolitico uti cepisse, cum Zosimus Hefychio id negotii dedit, ut epistolam illam sanctionemque Pontificiam divulgaret, aliisque Episcopis legendam traderet; nam idem Pontifex aperte profitetur, propterea decretum illud ab se Hefychio potissimum ac nominatim missum esse, *ne quid meritis ejus derogaret*, id est, ut pro eo ac merebatur ejus auctoritas ac dignitas, qua cæteris Provincialibus Episcopis antecellebat, debitum illi honorem tribueret, litteris Pontificiis ad eum datis, quas non aliunde ipsum decebat, nisi ab sede Apostolica accipere, ut deinde earum exempla Episcopis suæ provinciæ dispertiens officio suo Metropolitanico fungeretur. Quare Zosimus non contulit Hefychio jus titulumque Metropolitanum, sed in ejus possessione jam dudum & Hefychium, & ejus decessores constitutos fuisse facto suo declaravit. Præterea quid est, quod Zosimus jubet Hefychium litteras illas Apostolicas non

Sæculo
quinto in-
eunte Sa-
lonitanus
Episcopus
jure & offi-
cio Metro-
politæ fū-
gebatur.

Epistola I.
Zosimi ex
Tomo III.
Colles. La-
beanæ Ve-
netæ Con-
cil.

Ex Episto-
la Zosimi
Papæ col-
ligitur E-
piscopum
Salonita-
nam multo
ante jure
& titulo
Metropo-
litico do-
natum
fuisse.

solum ad Episcopos Provinciæ Salonitanæ, sed etiam ad Episcopos confinium Provinciarum transmittere? Quid est, quamobrem Zosimus peculiare litteras singillatim non dederit ad Metropolitam Dalmatiæ finitimos, quas illi cum suis quisque Provincialibus Episcopis communicarent? Nisi me conjectura fallit, hanc causam fuisse arbitror, quod cum Zosimus illud Apostolicum decretum uno litterarum exemplo ad plures Metropolitam perferri vellet, cæteris anteferendum censuit Antistitem Salonitanum, ad quem illud nominatim perscriberet, & per quem longe lateque vulgaretur, aliosque ad Episcopos perveniret, propterea quia Episcopus & Ecclesia Salonitana juris titulique Metropolitici antiquitate Metropolitis finitimis præstabat. Ex quo satis intelligitur Episcopos Salonitanos multis ante Pontificatum Zosimi ætatibus & nomine & insignibus Metropolitanorum ornatos fuisse; & cum incertum sit, quo auctore, quoque tempore juris Metropolitici usurpandi initium fecerint, nihil prohibet, quominus illius origo ad Apostolos auctores referri queat; quin conjecturæ & rationes, quæ a nobis sunt expositæ, suadent, ut non aliunde, quam ex ætate institutoque Apostolico id honoris ac potestatis in Salonitanos Antistites derivatum esse credamus. A Pontificatu autem Zosimi, & quinti sæculi primordiis, omnia, quæ supersunt; monumenta Metropolitanam Ecclesiæ Salonitanæ excellentiam ac præstantiam declarant, veteres Tabulæ & Acta Episcoporum confirmant, Litteræ Pontificum Romanorum, usus Pallii, potestas convocandi synodos Provinciales, aliorum Dalmatiæ Episcoporum erga Salonitanum debitæ reverentiæ obedientięque officia numquam intermissa testantur.

Huc accedit, quod quæ causæ impulerunt Apostolos, ut alias præ aliis in Oriente Græciæque urbes deligerent, in quibus Ecclesias Metropolitanas fundarent, eadem omnino illis esse potuerunt ac debuerunt, ut id muneris jurisque ecclesiastici Salonitanæ urbi conferrent. Qui de Originibus Hierarchiæ Ecclesiasticæ scripserunt, hac in re discrepant, & quam condendarum Metropoleon rationem Apostoli inierint, non omnes unam eandemque, sed alii aliam designant. Plerique existimant ex Imperii Romani descriptione Apostolos exemplar sumpsisse instituendæ conformandæque Hierarchiæ Ecclesiasticæ sic prorsus, ut in iis civitatibus Ecclesias Metropolitanas conderent, & Metropolitanorum Thronos constituerent, quæ civiles essent Metropoles, idest Matres ac Principes aliarum urbium, Præfectoque totius Provinciæ stabilem sedem, fixumque domicilium præberent. Ab his vehementer dissentit cum plerisque juniorum Benedictus Bachini, Vir eximie doctrinæ & eruditionis, Monachus e Cassinensi Benedictina familia, qui in lib. de Eccles. Hier. orig. formam illam Metropoleon & Provinciarum civilium haud paulo recentiorum esse ostendit, quam ut cum ætate Apostolorum congruere, conjungere possit. Nulla tum erat civitas quamvis frequens ac nobilis, quæ multis circumpositis urbibus præesset, cuique totius Provinciæ Præses suam sedem certam ac perpetuam affigeret; is quippe nulli definito loco addictus, provinciam obeundo, incolis ex oppidis pagisque in quædam loca ad id destinata coeuntibus jus reddebat; quippe cum provincia quælibet in plures Conventus divisa, ac distributa esset, idest in urbes sive oppida quædam, ubi Prætores ad tempus consistere,

Thyricum Sacrum.

Conventum agere, de rebus publicis consulere, privatas controversias cognoscere ac dirimere; & cætera hujusmodi negotia, quæ ad provinciæ regimen eorumque munus pertinebant, expedire & conficere solebant; quibus peractis ad alia deinceps loca migrabant. Ac Dalmatiæ tres omnino Conventus adscripsit Plinius, Naronianum, Salonitanum, Scardonitanum, de quibus parte 2. Prolegom. sæpius dictum est. Quare alii, nulla Metropoleon civilium habita ratione, ajunt Apostolis illud propositum fuisse, ut in amplissimis quibusque, ac celeberrimis Imperii Romani civitatibus Ecclesias Matres cæterarum ac Principes instituerent; ab his siquidem Evangelii propagandi initium eos plerumque fecisse, propterea quod rei Christianæ plurimum interesset, & ad vim præsentiamque divinam declarandam maxime pertinebat, ibi potissimum Idololatriam aggredi, ubi plus opibus, auctoritate, ac potentia valebat, & validissimis fulta ac munita præfidiis, longe lateque dominabatur. Haud dubia spes erat superstitionem nullo negotio deturbatum iri e minoribus locis, ubi semel e majoribus fuisset depulsa; lux autem veritatis e primaria cujuslibet regionis civitate, tamquam e celsa quadam illustrique arce in reliquas urbes facilius diffundi, & quaquaversum propagari posse videbatur. Quæ causa fuit B. Petro, ut in maximis totius Orbis, longeque omnium præstantissimis civitatibus, videlicet Romæ, Alexandriæ, Antiochiæ sedem sui Principatus Pontificii collocaret, itemque Paullo, ut epistolas suas ad primarias Græciæ Asiæque urbes scriberet; quod argumento est eum laboris atque operæ plurimum in earum ad Christum conversionem impendisse, & præcipuas in eisdem maximeque illustres Ecclesias fundasse. Hinc autem fiebat, ut Ecclesiæ in iis, quas dixi, præclarissimis civitatibus constitutæ, Evangelii præconibus in alias atque alias minores urbes dimissis, alias ex se in his urbibus progignerent Ecclesias, in quas jus Metropoliticum, sive maternam quamdam auctoritatem, & dominationem exerterent. Utriusque sententiæ Auctores, quamquam inter se dissidere videantur, alteri tamen cum alter conciliari possunt, si de sua quisque opinione aliquid remittere velint; nec difficile arbitror, ex duabus illis, explicatione quadam adhibita, unam conflare posse admodum verisimilem sententiam. Convenit inter omnes Romanum Imperium ab Octaviano Augusto in provincias distributum fuisse; alias quidem Proconsulares, quas Senatui Populoque Romano in potestatem tradidit; alias vero Prætorias, quarum administrationem sibi ipse retinuit. Illud quoque conveniat necesse est, unam fere alteramve in singulis provinciis civitatem fuisse, quæ quamvis nihil juris imperiive in cæteras haberet, dignitate tamen, amplitudine, divitiarum copia, incolarum numero, ædificiorum magnificentia reliquis ejusdem provinciæ urbibus longe multumque præstaret. Porro multas Ecclesias præsertim Græcas & Asiaticas in hisce primariis civitatibus constitutas jure & potestate Metropolitana ab Apostolis donatas fuisse cum vetera monumenta declarant, tum vero primæ & alterius sententiæ Auctores consentiunt. Hoc inter illos discrepat, quod priores quidem hujusmodi civitates & fuisse volunt, & habitas esse dictasque Metropoles civiles, quod negant posteriores, ab eoque vocabulo abstinendum putant. Nec sane video, cur ad eas urbes designandas uti non liceat hoc vo-

alii a Civitatibus primariis Imperii Romani repetimus.

Ratio utriusque sententiæ alteri alterius concilianda.

De originibus Metropoleon Ecclesiasticarum variis sententiis.

quæ alii Metropoleon civilibus, idest

Cc

ca-

cabulo, modo ejus vim ac notionem exigere nolis ad formam illarum Metropoleon, quæ posterioribus temporibus institui cepere, cum scilicet una civitas unius provinciae caput, & multarum urbium princeps ac domina effecta est, eique stabilis ac certa supremi magistratus Provincialis sedes affixa: non enim desunt scriptores Apostolis æquales, vel ab eorum ætate proximi, quorum exemplis hujusmodi appellatio nitatur; quippe præclarissimas quasque civitates, licet nullo jure in alias minores urbes aut dominatione præditas, Metropoleon tamen nomine appellarunt; id quod ipsemet Bacchinius fateatur Dissert. de Orig. metrop. Eccl. p. p. pag. 29. & seq. Quamvis igitur temporibus Apostolicis nullæ fuerint, veri propriique nominis Metropoles, ad rei tamen veritatem satis apte congruenterque dici potest, Apostolicam Hierarchiæ Ecclesiasticæ descriptionem, si non omnimodis, certe aliqua ex parte conformatam fuisse ad normam ac systema Imperii Romani; ut Ecclesiasticæ quidem provinciae, si non omnes, attamen pleraque, si non omnino, aliqua certe ratione, civilibus provinciis responderent; principes vero cujusque provinciae civitates sedis Pontificiæ Metropolitanæ honore ac dignitate ornatae fuerint. Hoc tantum interest, quod hæc civitates ex Imperatorum decretis nullas alias urbes obnoxias sibi obsequentesque haberent; Ecclesiæ vero in iisdem condita, eorumque Episcopi, ex instituto Apostolorum, cæteris cujusque provinciae, Ecclesiis, & Episcopis, Metropolitanico imperio præessent. Hæc conformatio primæ Ecclesiæ, & Hierarchiæ ad similitudinem Imperii Romani descripta, neque omnino abhorret ab ea, quam Augustus fecerat, civilium provinciarum partitione, nam quemadmodum civiles ex pluribus civitatibus, sic Ecclesiasticæ provinciae ex pluribus Ecclesiis Episcopalibus constabant; neque alterutrius sententiæ Patronis displicere potest; inter quos convenit, amplissimas quasque civitates ab Apostolis delectas fuisse, in quibus Ecclesias Metropolitanas instituerent; urbes vero illæ fuerintne, ac dicine potuerint, non solum honoris, sed etiam jurisdictionis causa, Metropoles civiles, cujusmodi plures postea extiterunt, id in controversia est.

Inter Patrones utriusque sententiæ convenit, Metropoles Ecclesiasticas initio fuisse conditas in primariis Civitatibus.

Consuetudo Apostolica Metropoles Ecclesiasticas condendi in urbibus primariis postulabat.

ut id juris ac dignitatis conferrent Ecclesiæ Salonitanæ.

Jam vero ad rem nostram ut propius accedamus, ratio hætenus descripta & consuetudo Apostolica condendi Ecclesiasticas Metropoles postulabat, ut id juris in universam Dalmatiam, potestatisque Ecclesiasticæ Apostoli potissimum urbi Salonitanæ conferrent. Inter Provincias orbis Romani haud infimum locum obtinebat Dalmatia, quam primum quidem Augustus Senatui ac populo administrandam tradiderat, deinde in suam ditionem potestatemque revocavit, numeroque Provinciarum Augustalium adscripsit. Salona civitas erat totius Dalmatiæ facile princeps, natura & situ, descriptione adificiorum & pulchritudine, civium & incolarum frequentia, portuque vel ad integram classem excipendam idoneo & capacissimo, nulli Romanarum civitatum inferior: cujus quidem amplitudinem, & magnificentiam, quæ supersunt etiamnum, vestigia amphitheatri, Templorum, aquæductus, item columnarum, lapidum sepulchralium, & inscriptionum fragmenta testantur, quæ commemorat Historicus Dalmata in suis eruditis de Regno Dalmatiæ, & Croatia Commentariis lib. 6. cap. 6. Huc pertinent, quæ a nobis dicta sunt de

Urbe Salona capite proxime superiori. Nihil igitur ornamentis, nihil celebritatis, nihil magnificentiæ deerat Salona, ut digna esse & haberi posset, quæ ex more institutoque Apostolico ad Metropolis Ecclesiasticæ dignitatem eveheretur; & quamvis juxta civilem dispositionem uni tantum Conventui ex urbibus oppidisve haud longe disjunctis composito præesset, id nihil oberat, quo minus cæteris Ecclesiis in tota Dalmatia deinceps condendis regendisque eam Apostoli præficerent: quippe qui in designanda componendaque Hierarchia Ecclesiastica non ita se Urbium, Provinciarum, Magistratum civili descriptioni addictos esse obstrictosque voluerunt, ut nihil de hac immutare sibi liceret; sed politica illius descriptionis exemplar non ultra persequi decreverunt, nisi qua rebus atque institutis Ecclesiasticis & cohæreret, & prodesset.

Benedictus Bacchinius supra laudatus existimat non aliunde Apostolos, quam ex Judaica Republica formam & exemplum Ecclesiasticæ Hierarchiæ describendam sumpsisse; proinde ut in quaque civitate frequentissimæ essent Judæorum synagoge cum suo Provinciali synedrio, ita in ea potissimum Apostolis auctoribus fundatas esse Metropoles ecclesiasticas, id quod ille multis & rationibus, & conjecturis, & auctoritatibus docte copioseque explicare, & suadere conatur. Hinc causam expromit, cur in Italia & Occidente nulla fuerit ab initio, ut ipse alii que existimant, præter Romanam, Metropolis Ecclesiastica; nempe nulla, ut ait, in Italia totoque Occidente, nisi Romam deducta fuerat ad eam diem Colonia Judæorum; aut certe nusquam alibi frequentius, quam Romæ, Judæi habitabant. Hæc sententia, quam aliquibus etiam ante Bacchinium placuisse video, si forte arrideat, nullus dubito, quin Judæorum quamplurimi, ut in Thessaliam, Bæotiam, Macedoniam, Etoliam, Atticam, Argos, Corinthum, teste Agrippa Rege in sua ad Cajum Imperatorem Epistola, sic in Dalmatiam haud longe ab Græcia disjunctam, & Salonam potissimum commigraverint, urbis illius opulentia, & commercio maritimo illecti; ex quibus Judaica synagoga coaluerit sane frequens ac nobilis, & plane digna, cui summus ille Judaicus Magistratus, quem vocabant Synedrium, jure ac merito præfici posset. Si enim Judæorum nomen genusque temporibus Apostolicis tota Græcia propagatum erat, coloniis e Palestina Thessaloniam, Corinthum, aliasque in urbes Græcorum emissis, in quibus suas cum synedriis synagogas habebant: quid est, quod cohibere potuerit nationem illam errabundam, quæ potissimum emendi ac vendendi quæstu & lucro ducitur, quominus Salonam frequentissime conflueret, ibique fortunarum ac rerum suarum sedes ac domicilia collocaret, ut videlicet ex illius urbis copiis opibusque ditesceret, ibique mercaturis terra marique faciendis rem suam familiarem & publicam augeret. Et sane apud Salonam hodieque visuntur rudera quædam ac vestigia, in quibus olim, ex indigenarum traditione, Judæorum contubernia stetit dicuntur, ex quibus celeberrima & opulentissima illius gentis Synagoga constabat, cui Provinciale synedrium ad cognoscendas dirimendasque controversias, penasque paternarum legum violatoribus infligendas præfuerit, opinari licet. Si ergo Apostolicam Ecclesiarum descriptionem ad normam reipublicæ ac magistratus Judaici cum

Tertia sententia. Descriptio Ecclesiastica ad normam Judaicæ reipublicæ.

& Metropoles constituta, ubi Judæorum essent synagoge celeberrimæ.

Salonæ colonia Judæorum frequentissima.

ac propterea, si tertiam sententiam sequi libeat, Metropoles ecclesiasticas ibi condita.

Bac-

Bacchinio exigendam censeas, habes Salonæ Synagogam, habes Synedrium, quod Metropolis ecclesiasticæ Salonis condendæ causam Apostolis præbere potuerit.

Quarta
sententia.
Hierar-
chia eccle-
siastica ad
normam
Ethnici
Sacerdotii
Hierar-
chicæ.

Thomas Archidiaconus hist. Salon. cap. 3. docet, ita Episcopos singulos in singulas civitates ab Apostolis descriptos fuisse, ut illis maxime urbibus Metropolitæ præficerent, in quibus Primores Antistitum Ethnicæ superstitionis delubris inanum Deorum, & impuris illis sacrificiis ceremoniisque præpositi essent. Hanc ille sententiam, quæ olim haud ignobilium scriptorum patrociniis gaudebat, his verbis exposuit: *Hoc B. Petrus statuerat, ut Pontifices Christianæ religionis sic disponerentur per urbes singulas totius orbis, quemadmodum apud Gentiles fuerat antiquitus constitutum; in illis enim urbibus, in quibus erant Gentiles Antistites, qui dicebantur Protoflamines, fecit ordinari Episcopos; in Metropoles vero Provinciarum, ubi erant Archiflamines, Archiepiscopos censuit statuendos.* Vetus superstitio inter sacrificulos annumerabat Flamines, quorum erant sane multi pro immensa illa Deorum turba & multitudine, quos cæca & vesana antiquitas colebat; nam suus erat fere cuique Deo, cujus sacris curandis præerat, a quo etiam cognomen fortiebatur. Hinc Flamen Dialis, Martialis, Quirinalis &c. & cum id moris receptum esset apud veteres, ut Imperatores vita functos in Divorum numerum referrent, suum illis quoque Flamen assignabant, qui Flamen Augustalis dici solebat. Inter Protoflamines, idest primos Flamines, & Archiflamines, idest Principes Flaminum, quid intersit, haud sane intelligo, cum utriusque vocabulo eadem notio subesse videatur. Certe quidem hæc Flaminum distinctio in antiquis probatisque scriptoribus, sive Lapidibus nusquam apparet. Haud equidem ignoro *primi Flaminis, & Flaminis Provincialis* mentionem fieri in Fragmento Lapidis Castalensis in Hispania apud Ambrosium Moralem, in quo legitur: *Flamini Augustali in Batia primo; & in epigraphe illa Narbonensi apud Petrum de Marca de Primatu Lugdun. quæ Batonio primi Flaminis titulum attribuit: Tauropolium (in quo taurorum victimæ mactabantur) Provincia Narbonensis factum per C. Batonium primum Flaminem Augustalem pro salute Dominorum Imperatorum L. Septimii Severi &c.* Item Flaminem Provinciale Hispaniæ citeriori præpositum fuisse, qui rebus divinis faciendis præesset, testatur inscriptio Tarraconensis, in qua Marius quidam appellatur *Flamen provincia Hispaniæ citerioris*; & alibi, *Mæcius flaminatu provincia Hispaniæ citerioris* functus fuisse dicitur. Sed Archiflamines vel memoratos, vel a primis Flaminibus distinctos, apud veteres scriptores, quorum fides & auctoritas apud omnes valeat, nusquam invenies. Vereor, ne huiusmodi Flaminum distinctio, ratioque ordinandæ Hierarchiæ ecclesiasticæ ad normam Ethnici Sacerdotii, desumpta fuerit ex illa Clementis ad Jacobum Fratrem Domini epistola, quam plerique viri eruditi commentitiam ac suppositam esse sine ulla dubitatione affirmant. In ea siquidem scriptum est: *in illis civitatibus, in quibus olim apud Ethnicos primi Flamines eorum, atque primi Legis Doctores erant, Episcoporum primates poni, vel Patriarchas B. Petrus præcepit, qui reliquorum Episcoporum causas, & maiora, quoties necesse foret, negotia in fide agerent; in illis autem civitatibus, in quibus dudum apud prædictos erant Archiflamines, quos tamen minores tene-*

bant, quam memoratos Primates, Archiepiscopos institui præcepit. In singulis vero civitatibus singulos & non binos, aut ternos, aut plures Episcopos constitui præcepit, qui Episcoporum tantum vocabulo potirentur. Hanc Clementis sententiam de duplici Primatum & Archiepiscoporum ordine; ad exemplar duplicis Flaminum ordinis in ecclesia primæva constituto visus est amplecti & approbare Gregorius Septimus Pontifex Romanus lib. 6. ep. 38. Sed eandem Archidiaconus parum accurate ac feliciter expressit, cum ait simplices Episcopos Protoflaminum, Archiepiscopos vero locum obtinere Archiflaminum, quod cum Clementis epistola non cohæret. Id ante nos animadverterat Historicus Dalmata, qui lib. 2. cap. 14. Archidiaconi loco supra laudato hanc censuram inflixit: *Imitatione Gentilium Antistites Christianos in primitiva ecclesia institutos Gregorius Septimus testatur; sed Archidiaconus in relatione Flaminum ordinem invertit; nam quos ipse Protoflamines vocabulo Græco vocat, hos primos Flamines a Romanis dictos, præter Gregorium, lapides antiqui a Petro de Marca relati demonstrant; cum enim in loco Primorum Flaminum non Episcopos, ut Archidiaconus, sed Primates seu Patriarchas subrogatos Gregorius refert, ideo Archidiaconum inferiore in loco Protoflamines inverso ordine posuisse apparet, quibus Episcopi singularum civitatum respondeant: Archiflaminum vero memoria apud antiquos non reperitur.* Cæterum si hanc sententiam, quæ Canonistis placuit, & in corpus juris Canonici necio quomodo irrepsit, sequi amplectique libeat, ex ea quoque argumentum sumi potest ad probandum id, quod suadere conamur. Haud enim dubitari potest, quin Salonæ, pro urbis amplitudine ac dignitate, Antistites Idolorum saltem secundi ordinis, idest Archiflamines fanis ac sacrificiis præficerent. Quare si ad similitudinem Ethnicorum Sacerdotum Pontifices Christianos institui ac distinguere visum est Apostolis rei ecclesiasticæ consentaneum fore, & ex dignitate Christiani nominis; oportuit Salonæ Principes Episcoporum constituere, quos ætas posterior Archiepiscopos appellavit; quibus scilicet divini cultus rerumque sacrarum procuratio committeretur, in ea urbe nimirum, in qua vesana superstitio Principes suorum Sacerdotum collocaverat, qui nefariis sacris, impurisque ceremoniis operaretur.

Sed conjecturis omissis, age nunc videamus, num quid antiqui monumenti, scriptique proferre possimus, quod ad id, quod volumus, probandum ponderis plus habeat, & auctoritatis. In sacello Lateranensi Venantiano, de quo plura dicenda nobis erunt in Actis S. Venantii Episcopi Salonitani, visitur S. Domnius in Abside ejusdem sacelli musivo opere pictus, pulcherrimo vestitu & ornatu Episcopali, cum Pallio Pontificio, quod est inigne potestatis metropolitæ; non quod in ecclesia primæva Pallii usus receptus esset, sed quia Joannes IV. vel Theodorus I. in ejus locum proxime substitutus, cum effigiem S. Domnii ibidem pingendam curavit, cæteris Pontificalibus insignibus Pallium superimponi iussit, ut dignitatem Metropolitæ, qua ille præditus fuerat, declararet. Id quippe ornamentum sive insigne apud Latinos ferre nulli Episcoporum concedi solebat, quin cæteris Episcopis jure ac titulo Metropolitanæ antecelleret. Et quamvis non desint, qui existiment Pallio promiscue & communiter Græcos Metro-

Hæc quarta
sententia si pla-
ceat, hinc
quoque
efficitur
ecclesiæ
Salonita-
nam Metro-
polim
ab initio
fuisse.

Dignita-
tem me-
ropolitani-
cam ab A-
postolis
ecclesiæ
Salonita-
ne collatæ
fuisse ar-
gumento
est Pallium
Archiep-
S. Domnio
appictum
in abside
Sacelli
Lateran-
ensis.

politas & Episcopos uti solitos fuisse; in ecclesia tamen Occidentali paucos ex Episcopali, infra Metropolitico, ordine invenies, quibus Romani Pontifices singulari & extraordinario privilegio usum Pallii concesserint: ut præclare animadvertit Ludovicus Thomassinus p. 1. lib. 2. Vet. & nov. eccl. disc. cap. 54. & 56. ex quo *febat, inquit, ut isti Episcopi (pallium adepti) in sua provincia essent Protothroni, seu primi ante omnes alios post unum Metropolitam suum considerent. . . . Præter illum primæ in sua provincia Cathedræ honorem, a sui etiam Metropolitæ jure eximebantur, & quamquam nullos sub se habebant Episcopos, Archiepiscopi dicebantur.* Cæterum apud Latinos jus Pallii usurpandi ab jure Metropolitico fere numquam disjungi solebat, ut Pallii usus ornatuque certissimum esset argumentum atque indicium Metropolitice dignitatis. Cum igitur sæculo septimo Joannes IV., vel Theodorus I. pro more & consuetudine illius ætatis, ecclesiæque Occidentalis, B. Domnio appingi jusserint Pallium Pontificale; id magno argumento est vulgo persuasum fuisse temporibus illis, ecclesiam Salonitanam ab ipso sui exordio Metropoleos honore auctam & ornatam esse, & primum ejusdem Antistitem inter Metropolitæ annumerandum; id quod ex antiquis tabulis veterique traditione cognitum cum haberent Joannes vel Theodorus Romani Pontifices, præclaro illo monumento, illustrique testimonio declararunt, & confirmarunt.

Decimo sæculo jam inito, cum Tamislavus principatum in Chrobatis obtinebat, Joannes hujus nominis octavus Spalati Archiepiscopus, cum Formino Jadrensi, Gregorio Nonensi, cæterisque provinciæ Spalatensis Episcopis Romam miserunt, qui & communi Episcoporum, & Tamislavi Ducis nomine postularent ab Joanne X. Pontifice Maximo Apostolicos Legatos, quorum doctrina & auctoritate controversiæ quædam componerentur, quæ ad fines Diæceson regundos, ad divinum cultum rite peragendum, ad disciplinam ecclesiasticam sancendam pertinebant. Eorum postulatis Pontifex morem gessit, & legationem Dalmaticam decrevit Joanni Anconitano, & Leoni Prænestino Episcopis, qui in Dalmatiam cum venissent, Episcopis ad Synodum provinciam convocatis, de communi sententia ad controversias illas dirimendas egregios Canones condiderunt; quorum in primo diserte additum est ecclesiam Salonitanam, inde usque a B. Domnio ejusdem parente & conditore, in cæteras totius provinciæ ecclesias jurisdictione ac potestate Metropolitica potitam fuisse, ac proinde jus suum Episcopo Spalatensi factum rectum servari debere, ut, nisi eo jubente, neque Synodos Provinciales celebrari, neque Episcopos Dalmatiæ consecrari liceat. *Quoniam antiquitus B. Domnius ab Apostolo Petro prædicare Salonam missus est, constituitque, ut ipsa ecclesia, ubi sancta ejus membra requiescunt, inter omnes ecclesias provinciæ hujus primatum habeat, & Metropolis nomen legitime sortiatur; ita statuimus, ut dumtaxat ad ejus jussionem Episcopi, qui per divinam gratiam Cathedram ipsam retinuerit, & Synodus celebretur, & consecratio Episcoporum; quia dicente Domino, ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur & Aquile.* Itaque una fuit & concors Episcoporum omnium, qui ad hanc Synodum conveniunt, sententia, Apostolicorum Legatorum judicio gravissimo & maximo comprobata, ecclesiam Spalatensem simul conditam, & Metropolim to-

tius Dalmatiæ constitutam esse; quamvis in eo Concilio non deessent, ut infra dicemus, quorum id declarari non intererat, quippe qui se illius jurisdictioni eximere conabantur. Cum autem omnes de Metropolitico primatu ecclesiæ Spalatensis, ab ejusdem ecclesiæ origine repetendo, una & mente & voce consentiant, necesse est hanc fuisse temporibus illis communem omnium opinionem, & veterem illam quidem, quæ sive a majoribus velut per manus accepta ac posteris tradita, sive antiquissimis litteris monumentisque custodita, ad nunc usque sæculum pervenerat. Hujus Concilii Provincialis & canonum in eo conditorum descriptio extat in codice quodam Historiæ majoris Salonitanæ, de quo iterum ac sæpius mentio nobis facienda erit; & Romæ servatur in Archivo sacre Congregationis de propaganda fide. Huc refer de hujusmodi codice, quæ dicturi sumus capite proximo paragrapho tertio. Sed in Actis hujus Concilii quanta facta sit labe, & verborum ac sententiarum depravatio, ob Amanuensium insecitiam vel incuriam, dici vix potest. Cum ea describenda erunt sub Pontificatu Joannis VIII. Spalatensis Archiepiscopi, omni ope operaque enitemur, ut mendis atque erroribus sublatis, correctæ & quam maxime fieri possit, emendata prodeant; si quid vero ad eorum auctoritatem infirmendam videatur objici posse ex historia illorum temporum, id diligenter refellere ac diluere conabimur. Nunc ad fidem illis conciliandam satis illud adnotasse fuerit, quod personæ ac tempora inter se, & cum hujus Concilii Actis conveniunt. In idem quippe tempus & Pontificatus Romanus Joannis X., & Archiepiscopatus Spalatensis Joannis VIII., & Principatus Chrobaticus Tamislavi pariter incurrunt. Is enim Chrobatis præerat anno 914, ut infra dicetur; ab hoc eodem anno Joannes VIII. usque ad an. 940. Ecclesiam Spalatensem administravit; Joannes vero X. anno 915. Ecclesiæ Romanæ & universalis regimen suscepit; anno autem 928. vitam & Pontificatum deposuit. In ejusdem Concilii Actis additum est, Michaeleni quemdam *suus finibus præfuisse*; is fuerit oportet Bahus aliquis, seu Dynasta Chrobatorum. Atqui hunc Michaelen non alium esse arbitror, nisi eum, qui proxime post Tamislavum apud Chrobatos imperavit; hunc scriptores Veneti anno circiter 920. Ducem Chrobatiæ fuisse affirmant, & fortassis ille idem est, quem Porphyrogenitus Myrothlahum vocat. Per idem tempus Forminum ecclesiæ Jadrensi præfuisse testatur epistola ad eum, cæterosque Dalmatiæ Episcopos data Leonis VI., anno 928. in Joannis X. locum successi, quam Ferdinandus Ughellus in Tom. v. Italiæ sacre transtulit, & Formino, quem inter Episcopos Jadrenses sextum numerat, subjecit. At neque Joannem Anconitanum, neque Leonem Prænestinum in Catalogis Episcopalibus sive Anconitanæ, sive Prænestinae ecclesiæ descriptum invenies. Nimirum utriusque illius ecclesiæ series successioque Pontificalis variis locis ac temporibus interrupta est; & perincommodè accidit, ut pars non, itemque hujus decimi sæculi, in quod Concilium Spalatense incidit, ingenti hiantique lacuna subsit. Nam in Catalogo Anconitano inter Bnolergium anni 887., & Erfermarium anni 967. Episcopos, & in Catalogo Prænestino inter Constantinum anni 826., & Theophylactum anni 963. Episcopos, nullos reperies, qui duo illa, alterum octoginta, alterum centum & fere quadraginta

Pallium
apud Latinos
fere
solis Metropolitæ
concessum

Concilium
Spalatense
decimo sæculo
habitu
idem
confirmat.

Actus
Concilii
fides & auctoritas
probat.

ginta annorum intervalla occupent, quibus aliqua ex parte explendis interjicias licet hos duos Episcopos Joannem & Leonem, quos aliunde ignotos Concilium Spalatense nobis suppeditat.

Ad Concilium Spalatense obtemperatum non est a quibusdam Episcopis.

Decretis Concilii Spalatensis, quibus cautum erat, ut omnes Dalmatiae Episcopi debitum honorem obsequiumque Metropoli Spalatensi deferrent, neve jurisdictionis latus proferendae studio fines cujusque Diocesis praescriptos transilirent, nonnulli Episcoporum ut parerent, adeo adduci non poterant, ut inde acrius inter se dissidendi tumultuandique causam arriperent; praesertim Gregorius Nonensis Chrobatorum Episcopus, qui Ducum ejus gentis auctoritate & gratia fretus non solum Metropolim Spalatensem imperium ab se depellere conabatur, sed etiam jus titulumque Metropolitanum in universa Chrobatia sibi arrogabat. Idem de Gregorio tradit & confirmat Thomas Archidiaconus cap. 16. historiae Salonitanae typis Amstelodamensibus editae: *cujus (idest Nonensis ecclesiae) Episcopus Gregorius multas olim molestias Joannem Spalatensem Archiepiscopum sustinere fecit, debitam ei subtrahendo obedientiam, & sibi jus Metropolitanum indebite vindicando.* Et quamvis id scripserit Archidiaconus eo in loco, ubi agit de Laurentio saeculi undecimi Archiepiscopo Spalatensi; molestias tamen illas ab Gregorio illatas nolim referas ad Joannem IX., qui proxime ante Laurentium Provinciam Spalatensem administraverat, sed referendas esse ad Joannem VIII., qui ab anno 14. saeculi decimi usque ad quadragesimum eidem provinciae & ecclesiae praefuit, adverbium olim ibidem appositum satis declarat. Itaque cum Gregorius Nonensis ab Synodo ad sedem Apostolicam appellasset, iterumque Joannes Archiepiscopus Romam misisset, qui ecclesiae Spalatensis causam ageret, ac de quorundam Episcoporum dissensionibus Romanum Pontificem certiorum faceret; idem Joannes X. Madalberto, sive Adalberto Episcopo, quem ad Bulgaros Legatum decreverat, negotium dedit, ut Bulgarica Legatione perfunctus Dalmatiam adiret, de controversiis illis Dalmaticis rite cognosceret, easque pro sua aequitate, & sapientia componeret. Ergo Adalbertus e Bulgaria regrediens, in Dalmatiam cum venisset, Episcopis iterum convocatis, superioris Concilii decreta confirmavit, Nonensem pariter, ceterosque omnes Episcopos alienis Parochiis abstinere iussit; & *cuncta provincia, antiqua consuetudinis iusto moderamine perscrutans, confirmavit omnia secundum veterum statuta, & in omnibus ecclesiis Episcoporum privilegia redintegravit; ita dumtaxat, ut ecclesia S. Domnii, sicut ab initio (idest a prima ejusdem Apostolica institutione) primatum obtineat.* Ita scriptum est in Codice Historiae Salonitanae majoris, quem Barberinianum etiam appellari licet, quod olim extaret in Bibliotheca Gentis Barberinae, indeque in Archivum sacrae Congregationis de Propaganda translatus est. Quamvis autem auctoritas & sententia Adalberti finem controversiis illis & contentioibus non attulerit, neque Gregorius ab suo conatu destiterit, ut licet intelligi ex epistola Leonis ad Forminum Jadrensem, & Gregorium Nonensem, omnesque Episcopos Dalmatiae; nemo tamen inventus fuit, qui adversus antiquitatem Apostolicam Primatus Metropolitanici ecclesiae Spalatensis, seu Salonitanae ab initio collari reclamaret; de qua ita omnibus persuasum fuerit oportet, ut nemo illam in dubium revocare auderet.

Illyricum Sacrum.

Praeterea extat apud me fragmentum, nescio unde excerptum, epistolae Adriani IV., qui Pontificatum inivit anno 1154, ex quo id, quod volumus, efficitur & cogitur. *Postquam, inquit, Dalmatia imbre supernae gratiae irrigata, praedicantibus Apostolicis viris, semen verbi Dei suscepit, & juxta Evangelicum verbum fructum capere reddere trigessimum, sexagesimum, & centesimum, ne pontificalis ei plenitudo deesset officii, unus ibi est, qui aliis praesideret, ordinatus Antistes: & Salonitana civitas, quae ad hoc convenientior videbatur, est Metropolis instituta.* Vides, ut primordia Metropolis Salonitanae repetantur a primo ejus Antistite, scilicet B. Domnio, qui aliis praesideret, ibidem ordinatus, statim atque Dalmatia, Evangelii semine ab viris Apostolicis excepto, fructus ex se aberrimos edere coeperat.

Idem confirmatur ex fragmento epistolae Adriani IV.

Ad extremum vetus est haec opinio multarum aetatum consensu firmata, & Dalmatarum animis penitus insita; jus ac potestatem Metropolitanam ecclesiae Salonitanae ab ipsis Apostolis per B. Domnium collatam fuisse, & ab hoc in alios deinceps Salonitanos Episcopos dimanatam esse. Ab hujus ergo praereminentia Apostolica dignitatis, inquit Archidiaconus c. 3. omnes successores sui Archiepiscopalia insignia per sedem Apostolicam sortiuntur. Quare in aliquibus Catalogis Antistitum ecclesiae Salonitanae B. Domnium appellatur Archiepiscopus, non quod Archiepiscopi, sive Metropolitae titulum usurpaverit, quae vocabula quarto primum saeculo inveniuntur ceperunt in Hierarchiam ecclesiasticam, cum antea primae sedis Episcopus vocaretur is, qui postea dictus est Metropolitae & Archiepiscopus; sed quia B. Domnium eam, quae utrique titulo subest, jurisdictionem & potestatem obtinebat.

Antiqua traditio Salonitanae ecclesiae.

Cum igitur Petrus Apostolorum Princeps Domnium Saloniam misit, jure illum ac dignitate Metropolitanica donavit, totiusque Dalmatiae ecclesiasticam procuratorem eidem commisit; precipiens, ut Salonae, in urbe totius Dalmatiae primaria, ecclesiam ab aliis jam pridem institui ceptam, ipse Christianorum numero augendo, sacris aedibus construendis, legibus & magistratibus ecclesiasticis describendis perficeret, atque ad exemplar aliarum ecclesiarum e populo variisque Clericorum ordinibus constantium, apte congruenterque componeret. Absoluta vero ecclesia illa, expletaque omnibus suis numeris & partibus, urbi Salonitanae Metropolitanam & sedem attigeret, & auctoritatem impertiret; ex ea vero urbe Evangelii lumen per totam provinciam longe lateque diffunderet; atque in aliis civitatibus, quas Christo sibi acquirere, alias ecclesias, aliosque Episcopatus fundaret, qui in ditione forent ac potestate ecclesiae & Episcopi Salonitani. Huc pertinent, quae scripsimus sect. 1. c. 2. §. 4. ubi plura invenies de antiqua & Apostolica ratione instituendi provincias & Metropoles ecclesiasticas, quae iterum hic pluribus describere pretium operae non censo, cum ibidem in hanc sententiam satis multa dixerimus. Illud hoc loco animadverti velim, Dalmaticae missionis ac provinciae Domnio demandatae non Petrum modo, sed Paullum etiam, alterum Collegii Apostolici Principem, auctorem fuisse. Cum enim Paullus praecipuo quodam jure Dalmaticae ecclesiae jam pridem fundari ceptae primordia sibi vindicaret, quam per suos Discipulos Titum atque Hermem Christianis praecipis excoluerat, mysteriisque initiaverat, Petrus haud committendum putavit, prius ut Domnio Discipulo suo eam provinciam

Domnium in Dalmatiam missus a Petro Apostolo.

Justusque sedem Metropolitanam Salonae urbi assignere.

eraderet, eumque in Dalmatiam mitteret, quam Paullus missionem illam suo assensu suaque auctoritate interposita approbaret. Cum igitur eodem tempore Petrus & Paulus in urbe versarentur, Domninus ex auctoritate utriusque provinciam illam suscepit, & ab utroque creatus est Episcopus Salonae, & Metropolitae Dalmatiae: ita fit, ut & Domnio & ecclesiae Salonitanae uterque Apostolorum Princeps ius potestatemque Metropolitanam contulerit.

S. Domninus amplius ampliator ecclesiae Dalmatiae, & fundator sedis Salonitanae;

licet nullam in Dalmatia ecclesiam Episcopalem condiderit, iure tamen ac potestate metropolitana possidebatur.

Metropolitae Salonitanae antiquitas.

Ejus iurisdictionis primum intra Dalmatiam fuit;

Ergo Domninus Pontificia & Metropolitana sede Salonae constituta, partim per se, partim per suos discipulos religionem Christianam in provincia sibi commissa mirifice auxit, lateque propagavit, atque in omnibus fere pagis, oppidis, ac civitatibus incolarum quamplurimos ad Christum adiunxit; an vero in aliquibus earum civitatum, quas Christo aggregaverat, Episcopos, sedesque Episcopales constituerit, quibus iure Metropolitico praesesset, memoriae ac litteris proditum non est. Nam ex ecclesiis Salonitanae subiectis vel antiquissimis nullam invenio, quae suorum Antistitum seriem inde usque ab aetate B. Domnii deducere, & contexere queat; quippe omnes tabulis antiquis, idoneisque monumentis carent, ex quibus earundem Episcopalia initia temporibus Apostolicis aequalia dignosci possint. Sed fac, B. Domninus nullam condiderit ecclesiam Episcopalem, nullos, qui sibi subessent, Episcopos instituerit; id vero argumento est, non illum quidem potestate metropolitana caruisse, sed defuisse, in quos huiusmodi potestatem exerceret. Ceterum, cum in Actis S. Domnii scriptum sit, ab eo non solum Clericos ordinum inferiorum institutos, sed etiam Presbyteros consecratos fuisse; quid verat Presbyterorum vocabulo iuxta veterem loquendi consuetudinem intelligi Episcopos, quos ille praecipuis & frequentioribus Dalmatiae civitatibus praeposuerit? Quod enim Paullus ep. ad Tit. c. 1. Tito praecipit, cum Cretensem provinciam illi decrevit, idem & Domnio mandatum esse opinari fas est, ut constitueret per civitates Presbyteros, quo nomine Episcopos etiam in epistola Paullina designari interpretes fere omnes confirmant; & praeccepti Paullini hanc vim esse docuit Cornelius a Lapide, ut in singulis oppidis Titus constituat Presbyteros, puta in maioribus Episcopos, in minoribus Sacerdotes, sive Pastores. Videtis sect. 1. c. 2. §. 4. Igitur dignitas & iurisdictionis Metropolitanae ecclesiae Salonitanae Apostolis auctoribus initium videtur duxisse a S. Domnio, ab eoque in ceteros deinceps Episcopos derivata, quasque de manu, ut ajunt, in manum tradita; quae quidem neque temporum diuturnitate antiquari, neque rerum publicarum conversione potuit everti & labefactari; sed stabilis ad nostram usque aetatem ac firma permansit. Ab huius (idest S. Domnii) ergo praecipua Apostolica dignitatis, inquit Archidiaconus, omnes successores sui Archiepiscopalia insignia per sedem Apostolicam sortiuntur. Verum enimvero, ut incerta sint primordia Metropoleos Salonitanae, & ea quidem Apostolica esse, non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane demonstrari nequeat; nemo tamen opinor negaverit eam esse ejusdem antiquitatem, quae cum antiquissimis quibusque Italiae totiusque Occidentis Metropolibus, si Romanam vel etiam Mediolanensem excipias, haud immerito conferri possit.

Ac iurisdictionis quidem sive Episcopalis, sive Metropolitanae, quam initio ecclesia Salonitana obtinuit, haud sane angustioribus terminis defini-

ta fuit, quam quibus ex Augusti descriptione continebatur Dalmatia ab Arsia usque ad Drilonem porrecta, & a mari usque ad Savum prolata, & omnes praeterea insulas complexa, quae obiacent littori Dalmatico, ut superiori sect. cap. 2. paragrapho quarto diximus; hanc enim Dalmatiae dimensionem fuisse, Octaviano Augusto imperante, demonstratum est parte secunda Prolegomenon cap. 3. §. 2. At posterioribus saeculis Metropolis Salonitana ultra Savum Dravumque usque ad Danubium fines suos propagavit, ut Tirpimirus Dux Chrobatorum in suo Diplomate testatur; quos paullatim deinde tum a Septentrione ferme intra montes, tum vero ab Occasu & Oriente contraxit, novis Metropolibus institutis, Dioeletanae, Ragusinae, Jadrensi, quibus attributum est, quod Salonitanae seu Spalatensi Metropoli detractum fuit. In illo autem, quem dixi, amplissimo terrarum tractu ecclesiarum Episcopali, quae Salonitano Metropolite suberant, varius fuit numerus pro temporum varietate; numquam pauciorum, quam octo; aliquando plurium, quam viginti. Micha Madius in eo libro, quem de Gestis Romanorum Imperatorum, & summorum Pontificum conscripsit saeculo decimo quarto, auctor est Episcopos Metropoli Salonitanae antiquitus subiectos fuisse omnino ad viginti & quatuor. Sed ex hoc scriptore nequit dignosci, quinam fuerint, quarumve urbium, sive ecclesiarum Episcopi; quippe ne unum quidem nominatim commemorat: Antiquo tempore, inquit cap. 15. *Salonia habebat suffraganeos xxiv. Episcopos*. Si quando provincia Salonitana tam longe fines suos lateque explicavit, ut quatuor ipsos & viginti Episcopos ad suam ditionem ac potestatem adiunxerit; id ad illa tempora referri posse arbitror, quae post Attilanam calamitatem consecuta sunt. Itenim Attila Hunnorum Rex, cum Pannoniam omnem ferro & igne vastasset, Sirmium urbem olim opulentissimam, sedem Vicarii totius Illyrici Occidentalis, eandemque Metropolim ecclesiasticam longe celeberrimam, obsessam, captamque funditus evertit anno altero & quadragesimo quinti saeculi. Post Sirmium excisum provincia illa ecclesiastica, ut docet Carolus a S. Paulo in Geographia sacra, tripartito divisa est, & partim Laureacensi, partim Salonitanae, partim Achridanae Metropoli accessit: Sirmio, inquit, Attilae temporibus deleta, auctoritas Metropolitanae partim Laureaco, partim Achrida, & partim Salonae, quarum illa Dardania, haec Dalmatiae civitas est, contributa fuit. Quidquid tamen e Metropoli Sirmienfi additum fuit Archiepiscopo Achridano, id in huius ditionem potestatemque non ante concessit, quam Justinianus Imperator, post annum fere centesimum ab clade Attilana, totius Illyrici civilis pariter atque ecclesiastici fastigium, sedemque tum Praefecti tum Primatis Illyrici e Macedonia in Dardaniam, ex urbe Thessalonica Achridam in patriam suam transtulit. Emanuel Schelstratius existimat e clade Sirmienfi etiam crevisse provinciam Aquilejensem, cui postea attributas fuisse censet Pannoniam primam, Noricum mediterraneum, & Saviam. Sed quae de hac tripartita sive quadripartita provinciae Sirmienfis distributione conjectura magis, quam auctoritate veterum scriptorum ac tabularum nixa traduntur, ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Ac ne Michae quidem Madio de quatuor illis, ac viginti Episcopis, quos olim Metropolite Salonitano subiectos fuisse scripsit, cum testes nullos citet, codices nullos proferat, unde id acceperit, faci-

deinde illae ad Danubium prolata.

Sexto sa-
culo Spa-
latensi
Metropoli
suberant
Episcopi
saltem
octo, Con-
cilio Spa-
latensi
subscripti.

facile crediderim. Quare ut cetera vetustate in-
comperta, hoc quoque in incerto positum est.

De numero Episcoporum & ecclesiarum, quæ
antiquitus suberant Metropoli Salonitanæ, monu-
mentum sexto sæculo antiquius, nullum habeo.
Honorius tertius eo nomine Salonitanus Anti-
stes, qui huic ecclesiæ præfuit ab anno 527.
usque ad annum 544, Episcopos suos suffraga-
neos Salonam ad Concilium Provinciale convo-
cavit, Lampadio & Oreste Cols.; idest anno
Christi 530, xvi. Kal. Jul., in quo multa præ-
clare sancita sunt, siue ad Simoniacam labem a-
bolendam, siue ad eliminandam, quæ irreple-
rat, honorum ecclesiasticorum abalienandorum
consuetudinem, siue denique ad varia disciplinæ
ecclesiasticæ capita stabilienda & confirmanda.
Acta hujus Concilii descripta sunt in Codice Bar-
beriniano historiæ Salonitanæ majoris; sed incre-
dibile est, quam multas iisdem tenebras offuderit
barbaries latini sermonis, seu potius corruptela
& depravatio, quæ Amanuensis inscitia haud du-
bie attribuenda est, vix ut una aut altera senten-
tia integra & perfecta ex verbis vitiose scriptis
elici possit. Hujus autem Concilii acta & decre-
ta octo admodum Episcopi subscripserunt, suo-
que chirographo confirmarunt, post Honorium
Archiepiscopum, *Andreas Episcopus Jaderinæ ec-
clesiæ*, *Ticyanus Episcopus ecclesiæ Arbenensis*, *Jo-
annes Episcopus Sisciana*, *Fabricianus Episcopus
ecclesiæ Epitauritanæ*, *Constantinus Episcopus ec-
clesiæ Scardonitanæ*, *Marcellus Episcopus ecclesiæ
Naronitana*, *Andreas Episcopus Bestoensis ecclesiæ*,
Victor Episcopus ecclesiæ Maftaritanæ. Si huic Con-
cilio interfuerunt omnes omnino Provinciales E-
piscopi, necesse est, temporibus illis octo haud
amplius Episcopi Provinciam Salonitanam consti-
tuerint. Sed cum ea sæpe incidant tempora, quæ
idoneam ac legitimam excusationem afferunt, quo-
minus Episcopi Provincialis Concilii adeundi lege
teneantur; ex eorum numero, qui Synodo Spalaten-
si interfuerunt, colligi nequit numerus Episcoporum,
ex quibus Spalaten-
sis provincia constabat. Ac certe
quidem aberat Episcopus ecclesiæ Diocletanæ, quam
Episcopali titulo ac sede temporibus illis donatum
fuisse, urbis illius antiquitas & amplitudo, fre-
quentia ac dignitas persuadet. Sexto sæculo nihil
de antiquis finibus Salonitanæ Metropolis usque
ad Savum porrectis detractum fuisse declarat sub-
scriptio Joannis Episcopi Siscien-
sis, cujus urbem
Sisciam Savus ab Septemtrione præterfluebat; &
fortasse is Episcopus, cum antea ad Sirmiensem Ar-
chiepiscopum pertineret, post Sirmium excisum
Salonitani Metropolitæ jus imperiumque subierat.
Bestoensis urbis, cujus Episcopus fuisse dicitur
Andreas, regio ac positio mihi nunc quidem
incomperta est; sed cum ad sæculum sextum &
Pontificatum Honorii III. Archiepiscopi Spala-
ten-
sis ventum fuerit, tum nobis investiganda erit;
verèq; tamen ne urbis illius & ecclesiæ vocabu-
lum mendo subsit. Maftaritanam ecclesiam, pro-
pter quandam affinitatem nominis, easse arbi-
tror, quæ dicta est Mercanen-
sis, de qua Bau-
drandus in Lexico: *Marcana, seu Mercana urbe-
cula Dalmatia Episcopalis sub Archiepiscopo Ra-
gusino, cui unitus est Episcopatus Terbunien-
sis. Urbs autem Mercana sita erat in insula maris A-
driatici, circumitus tantum 4. miliar. sub dominio
Reip. Ragusina, sed nunc in ruderibus jacet, vix
tres aut quatuor domos habens. Sed de hac alibi
diligentius inquirendum.*

Eodem sa-
culo Spa-
latensis

Biennio post Consulatum Lampadii & Orestis,
ut in eodem codice Barberiniano scriptum est,

scilicet anno Christi 532, qui cum a Consuli-
bus, uti superior vacaverit, in Fastis Consulari-
bus inscribitur, *Post Consulatum Lampadii seu Lam-
pridii & Orestis secundus*, eodem jubente Hono-
rio Metropoli Salonitano, Salonam convenerunt
Episcopi Provinciales, & Nonis Maji alterum
Concilium celebrarunt; de cujus sententia tres
Episcopatus, quibus aucta est Salonitana provin-
cia, instituti sunt, primus Sarsenterii, alter Mo-
eri sive Muccari, tertius Ludri; & sua cuique
attributa est Parochia siue Diæcesis certis finibus
circumscrip-
ta. Mocrum civitas fuit maritima
Dalmatiæ inter Tilurum & Natonem, ab hoc
longius, quam ab illo disjuncta. Posteritas Ma-
caricam vocat; quæ in locum, cum jamdudum
sublata fuisset, sæculo superiori restituta est sedes
Episcopalis, urbe illa Turcis adempta & in po-
testatem Venetorum redacta. De Sarsenterii & Lu-
dri urbium positione nunc investigare non vacat.
Huic Concilio, qui sua post Honorium nomina
subscripserint, hos Episcopos fuisse invenio, *An-
dreæ Jaderinum*, *Ticyanum Arbensem*, *Con-
stantinum Siscianum*, (nam Joannes, qui supe-
riori Synodo interfuit, diem obierit necesse est)
Paullum, fortassis Epitauritanum, in locum Fa-
briciani defuncti susceptum, *Marcellum Naroni-
tanum*, *Savilianum* fortasse Scardonitanum, qui
Constantino successerat, *Andream Bestoensem*,
Paullinum Sarsenterensem, *Stephanum Muncaren-
sem*, *Celianum Ludroensem*. Sed de utroque Con-
cilio, itemque de illis ecclesiis, quarum Episco-
pi Synodo utrique interfuisse dicuntur, accura-
tam disquisitionem suis locis ac temporibus insti-
tui oportebit. Illud hic animadvertas velim ab
utroque Concilio abfuisse Episcopum Barcensem;
quem quidem Episcopatum de consensu provin-
cialium Episcoporum conditum fuisse tradunt
Acta Concilii posterioris ab Honorio II. Archie-
piscopo Salonitano, qui ab anno 493. usque ad
annum 505. Provinciam Dalmaticam administra-
vit. Nullus dubito, quin civitas & ecclesia *Bar-
censis* illa eadem sit, cujus meminit Justinianus
Imperator Novella Constit. xi., & Bacensem vo-
cat, statuitque in Pannonia secunda; quare voca-
bulo *Barcensis* eximas oportet litteram r, quam
Librarius per errorem atque imprudentiam eadem
intexuit. *Pars etiam*, inquit Justinianus, *secun-
de Pannonia, quæ in civitate est Bacensi*. Est in
Pannonia secunda siue inferiori *Bachiensis Comi-
tatus*, juxta *Danubium fluvium*, ait Baudrandus,
et prope Coloczam urbem; idem est Episcopatus,
inquit Ferrarius, *qui nunc conjunctus est cum Ar-
chiepiscopatu Colacensi*. Lazijs vero hæc subdit:
*Est tractus Pannonia inferioris, ubi Bathia oppi-
dum, et Bathieni Comitatus ad Sarvitia amnis
confluentiam cum Danubio, non longe ab ostio Dra-
vi fluvii*. Oppidum & Episcopatum Bachiensem ali-
quanto longius ab Sarvitia in Meridiem transfert
Marcus Hanfizijs, & collocat ad confluentes Dra-
vi & Danubii; urbem vero Episcopalem, quam
nunc Bacz, siue Bathmonsterium vocant, ultra
Danubium, ad ripam ejusdem Orientalem oppo-
suit, cui citra Danubium e regione propemodum
objacet oppidulum fere ejusdem nominis, quod
Batham vulgo appellant, nisi quod Batha magis
ad Meridiem vergit: *Perseverat hodie*, inquit
Hanfizijs, *nomen Episcopatus Bathiensis prope
confluentem Draui & Danubii: nec longe inde ad
ripam orientalem Danubii oppidum Bacz*. In hac
regione Pannoniæ secundæ constitutam fuisse ci-
vitatem Bacensem, cujus meminit Justinianus,
satis declarant vocabula illa *Bachiensis* siue *Ba-
thien-*

Metropo-
lis aucta
est tribus
Episcopa-
tibus.

Jurisdic-
tio Metro-
politica Sa-
lonit. Eccl.
usque ad
Danubium
prolata se-
culo quin-
to & nono

thiensis, Bathia, & Batha, & Back, quibus magna sane affinitas, & similitudo cum vocabulo Bacensis intercedit. Si ergo *Barcensis* Episcopatus, ab Honorio secundo institutus, idem est atque Episcopatus urbis Bacensis, quem Justinus Achridano Archiepiscopo ac Primati subjecit, id quod mihi videtur esse certius, quam ut in controversiam vocari possit, consequens est jurisdictionem Metropolitanam Salonitani Antistitis seculo quinto usque ad Danubium in Pannonia secunda prolatam fuisse. Quam finium suorum propagationem cum ille nactus fuerit oportet, cum pars provinciae Sirmiensis post Sirmium funditus eversum altero & quadragesimo ejusdem saeculi anno in jus potestatemque Metropolitanam ecclesiae Salonitanae migravit, ut docet Carolus a Sancto Paulo supra laudatus. Idem confirmat Tirpimirus, qui Principatum apud Chrobatos obtinebat anno Christi 838., in eo Diploma- te, quo quidquid Decessores sui ecclesiae Salonitanae, tunc Spalatensis, large munificeque donaverant, id omne confirmat, & in perpetuum ratum esse jubet, ac novis insuper beneficiis & largitionibus cumulat, atque adauget: *Per paginulam privilegiam sanctae Salonitanae ecclesiae dictae mancipata in aeternum permaneant; ac deinde ut in fatam matrem Ecclesiam, quae Metropolis usque ad ripam Danubii, & pene per totum Regnum Croatiae &c.* Itaque nono saeculo ecclesia Spalatensis adhuc in possessione sua retinebat partem Pannoniae secundae ultra Dravum, quam ante annos fere quadringentos adepta fuerat, jusque Metropolitanum ad Danubium usque proferebat; quod saeculo decimo exeunte intra flumen Dravum, sive Savum contraxit, cum Stephanus primus Hungarorum Rex Strigoniensem Metropolim instituit, eidemque decem Sedes Episcopales ab se in Pannonia sive Hungaria fundatas, optimisque vectigalibus instructas subjecit.

Post primum itemque alterum Concilium Provinciale sub Honorio III. Salonis habitum anno trigesimo, & trigesimo secundo sexti saeculi, variae deinceps ecclesiae Episcopales in Dalmatia Cisalpina & Maritima, insulisque Dalmaticis, aliae aliis posteriores institutae sunt, quibus aucta est Provincia Salonitana, quae postea dicta est Spalatensis. Has non chronologico, sed alphabetico ordine hic recensere pretium operae duxerim, quarum aliae sunt extinctae, aliae superstites, aliae ab ditione Archiepiscopi Spalatensis divulsae; nec vero omnes uno eodemque tempore floruerunt, sed ex his aliquae cum vel interiissent, vel ab Spalatensi disjunctae essent, aliae in earum locum successerunt. Neque hic mihi tantum otii est, aut tantum operae laborisque sumpserim, ut velim aut possim investigare ac definire tempora, quibus cuiusque vel initia, vel interitum, vel a Metropoli sejunctionem illigari oporteat. Has igitur ecclesias Dalmaticas post utrumque illud Concilium ad provinciam Salonitanam sive Spalatensem alias aliis temporibus accessisse comperio, de quibus nulla potest esse controversia, videlicet Absarentem, Antibarensem Diocletanensem suffectam, Belgradensem, Bosnensem, Catharensem, Dummensem, Modrussensem sive Corbaviensem, Nonensem, Olchiniensem, Pharensem, Ragusinam, Sebinicensem, Seniensem, Suacensem, Timiensem, Vegliensem.

Intra finem decimi saeculi, vel ineunte undecimo, provincia Spalatensis detractioe quatuor Episcopatum ab regione Orientis dimitti cœ-

pit. Cum enim Episcopi Antibarensis, Catharenensis, Olchinienensis, & Suacensis ad Concilium Provinciale itinere maritimo Spalatum profecti ex naufragio interiissent, civitates illae missis Romam Legatis petierunt impetraruntque ab Romano Pontifice, ut pars haec Dalmatiae, quae ultra Ragusium ad Solem orientem vergit, cum quatuor illis ecclesiis jurisdictioni Metropolitae Spalatensis eximeretur, ne videlicet earum Episcopi, quibus vel ad Synodos celebrandas, vel aliis de causis, sepe ac necessario adeunda erat Metropolis Spalatensis, in huiusmodi pericula viteque discrimen se committerent. Itaque Pontifex iure ac titulo Archiepiscopi Antistitem Antibarensem donavit, qui post Diocletanensem excisam urbem Mediterraneam olim nobilem in primis atque opulentam, indidem Antibarem in urbem maritimam Sedem Episcopalem transtulerat, eique tres illos Episcopos subesse iussit, Catharensem, Olchiniensem, & Suacensem, quibus alii atque alii adjecti sunt, quos Alexander II. in suis litteris anno 1062. datis ad Petrum Archiepiscopum Diocletanensem atque Antibarensem ecclesiae nominatim enumerat. Rem narrat Archidiaconus Hist. Salon. cap. 15. *Tunc Cives urbium praedictarum missa relatione ad summum Pontificem nunciaverunt de naufragio Episcoporum suorum, suppliciter postulantes eximi a subiectione ecclesiae Spalatensis, satis probabilem praetendentes occasionem, quia periculosum illis erat tam remotam ecclesiam visitare. Quamobrem Romanus Pontifex annuit petitioni eorum, omnesque Episcopos a Ragusio superius absolvit a vinculo, quo tenebantur antiquae Metropolitanae, statuitque novam Metropolim in Civitate Antibarensi, & omnes Episcopatus praedictos ei subiecit.*

Haud multis post annis Ecclesia Ragusina ius titulumque Metropolitanum adepta secessit a provincia Spalatensi, in ejusque potestatem migravit Episcopi Naronianus, sive Narentanus, Mercanenensis & Stagnensis, quorum duo priores ad Spalatensem, tertius ad Metropolitanam Antibarensem pertinebant. His adde Terbuniensem jampridem cum Mercanenli conjunctam, Rhiziniensem, Corcyrensem ecclesias, quae ad Episcopalem dignitatem evectae etiamnum Archiepiscopo Ragusini subsumunt. Non desunt auctores praecari ac nobiles, qui primordia Ragusinae Metropolis antiquiora faciant, & altius repetenda esse contendunt; id quod in disquisitionem veniet, cum ad ecclesiae hujus historiam describendam aggrediemur. Ita ecclesia Metropolitana Spalatensis in possessione sua retentis Episcopis Dalmatiae inferioris, reliquos Episcopatus Dalmatiae superioris ultra Naronem, partim Ragusinam, partim Antibarenli Metropoli concessit.

Saeculo duodecimo provincia Spalatensis ab Occasu fines suos contraxit, cum Lampadius Episcopus Jadertinus concessu & auctoritate Anastasii IV. Pontificis Maximi titulum Archiepiscopalem sumpsit, tresque insulares Episcopatus a Metropoli Spalatensi avulsos Arbensensem, Absarentem, & Vegliensem in suam ditionem ac potestatem recepit anno ejusdem saeculi quinquagesimo quarto. Ceterum exempto Jadertino Comitatu cum tribus illis insulis, Dalmatia inferior fere omnis inter Arsam, & Naronem in fide mansit ac jurisdictione Metropolitae Spalatensis, cui nunc ecclesiae Cathedrales omnino undecim subsunt, Bosnensis, cujus sedes Episcopalis est Diacovi in oppido Pannoniae Saviae sive Slavoniae inter Dravum & Savum, Dummenensis, Modrussensis,

Metropo-
lis Spalat.
quatuor
Episcopos
detractio-
ne finium
ta saeculo
circiter
decimo.

Metropo-
lis Anti-
barensis
instituta.

& saeculo
decimo
contra Sa-
vum vel
Dravum.

Aliae deinceps
Episcopales
ecclesiae in
Dalmatia
cisalpina
institutae
subiectaeque
Metropoli
Salonita-
nae vel
Spalatensi.

Ragusina
Metropo-
lis tres E-
piscopos
Spalatensi
ademptos
sibi subiecit.

Tres itidem
Jadrensis
Metropo-
lis.

sis, sive Corbaviensis, & Seniensis uniti, Mac-
carensis, Nomenis, Pharensis, Scardonitatus,
Sibenicensis, Timiensis, Traguriensis.

Nunc Ca-
shedrales
omnino
undecim
subiung
Metropo-
litæ Spa-
latensis.

Finet Pa-
rochia s.
ve Dicce-
sos Spa-
latensis.

Parochia, sive Diœcesis, olim Salonitana, nunc
Spalatensis varios pro temporum varietate fines
habuit, quos alias latius explicuit, alias angus-
tius contraxit. In Concilio Provinciali, quod
Petrus XI. Archiepiscopus Spalatensis coegit an-
no 1185. & sedes Apostolica approbavit, defini-
te sunt nominatim regiones, in quas Archiepi-
scopus Spalatensis jurisdictionem Episcopalem
exerceret. Definivimus pari voto, & communi vo-
luntate eorundem suffraganeorum, ut Archiepi-
scopus Spalatensis has habeat Parochias, Clissam,
Scallæ, Zminam, Zetinam, totam Cleunam, totum
Massarum, & totam Politiam usque ad Vurullam,
& ubicumque sunt terra S. Domnii, debent dare
Decimam S. Domnio. Insuper habeat has Ecclesias,
S. Marthani, S. Petram de Clobucho, S. Mariam,
S. Stephanum, S. Moysen, S. Bartholomæum.
Nunc vero ad jus Episcopale Spalatensis ecclesiæ
pertinent Spalatium cum toto territorio suo, vide-
licet insula Solta, insula Bua usque ad confines
Tragurii; Salona olim civitas, & sedes Archie-
piscopalis, nunc vicus perexiguus cum territorio
suo; oppidum Almisil cum toto territorio suo
usque ad Passam Vurullam; Castellum Clissi
cum toto territorio suo; Comitatus Cetina; Co-
mitatus Cleuna; Territorium Smina; Comitatus
Politii; Comitatus Radobiglia; Scopulus S. An-
drea de Pelago.

Jura &
privilegia
Metropol.
olim Salo-
nitanae,
nunc Spa-
latensis.

Cum multa sint jura, privilegia, insignia,
quibus Metropolita impertiri atque ornari solent,
nullum ex his defuit Metropolitis Salonitanis &
Spalatensibus; non usus Pallii, quod ad eos Ro-
manum Pontificem mittere solitum fuisse plures
declarent litteræ Pontificiæ; non jus Crucis præ-
ferendæ & convocandi Episcopos Suffraganeos ad
Synodos Provinciales, eisdemque præsidendi;
non potestas lustrandæ provinciæ, & in iudicium
vocandi Episcopos subditos, ac sententiam in il-
los ferendi, itemque dirimendi controversias om-
nes, quæ ab inferioribus Episcopis ad Me-
tropolitanum, ad quem jus erat appellandi, de-
late fuissent; non denique facultas consecrandi
Episcopos Provinciales, & jure jurando adigen-
di, quo eorum eidem obedientiam ac fidem ob-
stringerent: & cum de jure debitoque Spalatensi
Metropolitæ obsequio aliquid detrahere velle vi-
derentur Episcopi Dalmatici, Innocentius II.
Pontifex Maximus, qui ab anno 1130. usque ad
annum 1143. Ecclesiæ præfuit, ad Gaudium Ar-
chiepiscopi litteras dedit, quibus ejus aucto-
ritatem iactam rectam ab omni detrimento seu
diminutione conservari jubet: Nos ita statuimus,
inquit, ut in Dalmatia nullo alio in loco synodus
præter in vestra Metropolitanâ Ecclesiâ celebretur,
& ibidem omnes suffraganei præfata ecclesiæ Sa-
lonitanæ more solito consecrentur.

Metropo-
lita Salo-
nitana
nulli alii
præterque
Romano
Prælati,
seu Patri-
archæ sub-
jectus.

Cum plerique Metropolitanarum præsertim trans-
marini & Orientales subiecti essent suo quisque
vel Patriarchæ, vel Prælati, hac lege obstricti, ut
in ejus verba jurarent, neque aliunde, quam ab
eo Pontificiam consecrationem acciperent; Me-
tropolita Salonitanus, & deinde Spalatensis nemi-
nem umquam alium Patriarcham sive Prælatem
agnovit, neque Sirmiensem, neque Thessaloni-
ensem, neque Achridanum, præter unum Ro-
manum Pontificem, qui Primas totius Italiæ,
idemque Patriarcha totius Occidentis est; ac pro-
pterea cum alii Metropolites ad suos quisque Pri-
mates se conferrent, a quibus solemni ceremonia

rituque initiati, in ordinem Episcopalem ado-
ptarentur, jus confirmandi & consecrandi Metro-
politas ex antiquissima consuetudine semper
fuit penes Romanos Pontifices, qui vel per sei-
psi, vel per alios Episcopos, quibus id mune-
ris delegabant, electis provectisque ad regi-
men ecclesiæ Salonitanæ consecrationem Episco-
palem impertiebant, ut plures eorundem Pon-
tificum, præsertim S. Gregorii Magni, episto-
læ testantur, idemque confirmat Innocentius II.
in suis ad Gaudium litteris: Innocentius Servus
Servorum Dei Gaudio Venerabili fratri Salonita-
no Archiepiscopo salutem, & Apostolicam be-
nedictionem. Sicuti B. Gregorii testatur auctori-
tas, & tam veterum, quam modernorum gesta-
rum monumenta declarant, examinatio & conse-
cratio Salonitanæ Archiepiscopi ex antiqua institu-
tione ad Romanum Pontificem specialiter spectat. Et.
Ac Georgius quidem Archiepiscopus Spalatensis,
sive instigatione Phoriti, sive impulsu Basili
Imperatoris ad Constantinopolitanum ab Ro-
mano Patriarcha, cum universis Dalmatiæ Epi-
scopis, nono sæculo desciverat, salvo tamen &
indissoluto communi obedientiæ vinculo, quo
Ecclesia universalis Romano Pontifici obstrin-
gitur; sed secessio illa & segregatio brevis ad-
modum fuit; nam Georgio rebus humanis ex-
empto, Marinus hujus nominis tertius, quem
alii Maximum vocant, successus, Joannis VIII
Pontificis Maximi litteris & cohortationibus ab
Schismate revocatus, cum cæteris Dalmatiæ Epi-
scopis ad pristinam erga Romanum Patriarcham
fidem & obsequium se revulit, qui Pontifica-
tum Spalatensem Marino collatum Apostolica
auctoritate ratum habuit & confirmavit, eum-
demque & Episcopali charactere insignivit, &
Pallio Pontificali donavit.

Principio quidem Metropolis Salonitana, se-
culo quocumque alio intermedio Primatæ, ad
jus potestatemque Romani Patriarchæ ac Prima-
tis pertinebat; verum post Salonæ excidium, &
Sedem Metropolitanam Spalatium translatam Ar-
chiepiscopus Spalatensis inter Primates annume-
rari coepit. Quos Græci Patriarchas & Exarchos
vocarunt, eos Latini, præsertim mediæ ætatis,
Primates appellare consueverunt; eos, inquam,
qui cum plures infra se haberent Metropolitæ
& Episcopos, neminem ordine & gradu superio-
rem agnoscebant, præter unum Pontificem totius
Christiani orbis Hierarcham, & plerumque Leg-
gati aut Vicarii sedis Apostolicæ nomen gero-
bant, & officio fangebantur. Idem vocari so-
lebant Archiepiscopi, vocabulo ad eum, quom
supra cæteros Episcopos obtinebant, principa-
tum designandum sane apto idoneoque; quo
etiam a Metropolitanis distinguebantur; sed dub
hæc nomina Archiepiscopus, & Metropolita jam-
dudum coeperunt synonyma esse, ac promiscue
& communiter omnibus attribui solent, qui
pluribus ejusdem ecclesiasticæ provinciæ Epi-
scopis præsident. Isidorus Hispalensis Orig. lib.
7. c. 11. cum tres illos Romæ, Alexandriæ, &
Antiochiæ Episcopos amplissimo Patriarcharum
nomine ornasset, infra illos, & supra Metro-
politas, veluti utrisque interjectos, locavit Ar-
chiepiscopos, idest Primates: Archiepiscopus Græ-
ce dicitur summus Episcoporum. Tenet enim vi-
cem Apostolicam, & præsidet tam Metropolita-
nis, quam cæteris Episcopis; Metropolitanus au-
tem singulis Provinciis præeminet. Justinianus
Episcopum Justinianæ primæ, sive Achridanum,
qui ut Primas esset totius Illyrici, idemque Vica-

Metropo-
lita Spala-
tensis di-
gnitatem
titulumq.
Prælati
obtinuit.

Vicarius Sedis Apostolicæ, Vigili Romani Pontificis auctoritate sancendum curaverat, non alio honorificentiori, quam Archiepiscopi vocabulo donavit Novel. xi. Tres antiquitus Primates in Illyrico alios ex aliis institutos invenio, quorum tamen jurisdictione exemptos fuisse diximus Metropolitam Salonitanos, qui ex auctoritate nuntique Romani Patriarchæ pendebant.

Sirmienfis, Antiquissimus omnium fuit Sirmienfis Antistes, qua in urbe ut Præfectus Prætorio Illyrici ex decreto Constantini, sic Princeps Episcoporum totius Illyrici sedem collocaverant. Quare Ammianus Sirmium appellat *Matrem urbium*, quod totius Illyrici primaria esset; Justinianus vero Novel. xi. vocat *omne Illyrici fastigium tam in civilibus, quam Episcopalibus causis*; Anemius vero Antistes Sirmienfis in Concilio Aquilejensi, quod habitum est anno 381. hoc præconio Sirmium cohonestavit, ceterisque Illyricis urbibus antetulit: *Caput Illyrici non nisi civitas est Sirmienfis: ego igitur Episcopus illius civitatis sum*. Intra finem quarti sæculi Illyrico in duas partes Occidentalem & Orientalem diviso, Thessalonica civitas totius Macedoniae facile princeps, Orientalis Illyrici tum civilis, tum Ecclesiastici principatum tenuit; nam & Præfecto Prætorio Illyrici, & Primati omnium Ecclesiarum ejusdem Orientalis Illyrici sedem fixam ac stabilem præbuit: Illyricum siquidem Occidentale in jus potestatemque concessit Præfecti Prætorio Italiae, cujus Vicarius Sirmii constitutus universam ejusdem Occidentalis Illyrici Diocesim administrandam suscepit. Itaque Episcopus seu Metropolitanus Thessalonicensis, cui aliquot ante annis Damasus & Siricius Pontifices ad controversas quasdam ecclesiasticas dirimendas extraordinariam auctoritatem delegaverant, exinde cepit esse ordinarius sedis Apostolicæ Vicarius, idemque Primas Illyrici ecclesiastici Orientalis, idest duabus ecclesiasticis diocesibus Macedoniae, & Daciae, præpositus, ex quibus Illyricum Orientale constabat. Præclare in hanc sententiam Ludovicus Thomassinus discipl. Eccl. P. I. l. 1. c. 18. Primatus Thessalonicensis, & Legationis Apostolicæ eidem annexæ ait *initium factum a Damaso, & Siricio, qui re ipsa Thessalonicensi Episcopo causas quasdam audiendas commiserant. Tum ventum est ad litteras Innocentii Primi, ubi ait, sicut Paullus Tito & Timotheo Cretam & Asiam regendas mandaverat, ita Episcopum Thessalonicensem administrandis provinciis decem, quas & nominatim designat, præfici oportere; idque fieri a se debere exemplo Damasi & Siricii, qui eadem legatione ornassent Acholiū, & Anysium Episcopos Thessalonenses. Litteris deinde Bonifacii I. Russo Episcopo Thessalonicensi dantur vices sedis Apostolicæ, eademque illi nominatim subduntur Provinciæ. Jecere ergo Damasus & Siricius prima fundamenta Vicariatus Apostolici Thessalonicensis: culmen vero imposuit Innocentius I. eo ferme tempore, quo Illyricum Orientale ab Occidentali divisum est, & ab Orientis Imperatoribus usurpatum. Post Sirmium excisum, amissumque, Imperium pariter & Illyricum fere totum Occidentale, & ruina Sirmii tum Præfecto, tum Primati Orientalis Illyrici & dignitas & jurisdictio sane ingens accrevit. Nam quidquid juris ac potestatis Vicarius quidem in urbes, Antistes vero Sirmienfis in Ecclesias Illyrici Occidentales habebant, Thessalonicam translatum est, atque ad augendam civilem Præfecti Prætoriani Illyrici,*

Ecclesiasticam Primatis & Legati seu Vicarii Apostolici Thessalonicensis auctoritatem accessit. Hoc docet Justinianus: *Cum enim in antiquis temporibus Firmi (Sirmii) Præfectura fuerit constituta, ibique omne fuerit Illyrici fastigium tam in civilibus, quam Episcopalibus causis; postea autem Attilanis temporibus, ejusdem locis devastatis, Appenius Præfectus Prætorio (Vicarius Præfecti Prætorio Italiae) de Firmitana (Sirmiana) civitate in Thessalonicam profugus venerat, tum ipsam Præfecturam & Sacerdotalis honor secutus est*. Idem vero Justinianus post Imperium & Illyricum Occidentale magna ex parte de Barbaris receptum, cum ad patriam suam Achridam, quam Justinianam Primam appellari jussit, amplificandam & ornandam omni cogitatione curæque incumberet, & Præfecturam civilem, & Primatum ecclesiasticum totius Illyrici ex Macedonia in Dardaniam, Thessalonico Achridam transtulit; constituto ibidem Archiepiscopo sive Primati, qui Ecclesiis Provinciae, quas Imperator, Macedonia seclusa, intra fines ab se Illyrico juri ac vocabulo præstitutos permanere jussit, summo cum imperio præfesset. Itaque Archiepiscopus Justinianæ primæ in locum Thessalonicensis substitutus anno 535. tertius fuit Primas ecclesiarum Illyrici, cui ne quid ornamenti ac potestatis deesset, ab Vigilio Romano Pontifice Justinianus impetravit, ut suas vices eidem delegaret, eundemque in Provinciis ecclesiasticis Illyricis Vicarium & Legatum Sedis Apostolicæ institueret. Itaque universum Illyricum ecclesiasticum in jurisdictionemque Archiepiscopi seu Primatis Achridani concessit, Salona & Dalmatia excepta, quæ cum suo Metropolitano Salonitano in fide mansit ac potestate Patriarchæ seu Primatis Romani.

Post tres illos Illyrici Primates, ad hunc ecclesiasticæ Hierarchiæ gradum evehctus est Metropolitanus Spalatenfis, sive Salonitanus; quod ne dubitare possimus, maximo est argumento, quod is etiamnum retinet hujusmodi titulum, cujus usurpandi jus antiqua consuetudine nititur, initium vero præteritarum ætatum memoriam antegreditur. Sed quo tempore, quoque auctore inter Primates annumerari ceperit, incertum est. Sæculo vergente duodecimo Alexander III. cum suas primum ad Gerardum, deinde ad Raynerium litteras daret, utrasque inscripsit: *Gerardo vel Raynerio Spalatenfi Archiepiscopo, Apostolica sedis Legato*; ac per idem tempus eundem Raynerium Gregorius Antibarenfis Metropolitanus in suis ad eum litteris, non solum Salonitanum Archiepiscopum, sed etiam *Apostolica sedis Legatum* appellat; & cum jure ac titulo metropolitico par esset Raynerio, tamen quia Salonitana ordine & gradu Primatiali superior erat Antibarenfi, proficitur velle se illam in matrem & Dominam recognoscere, & ei debitum honorem & reverentiam cum Domine speciali exhibere. Cum autem Primatus alicui Sedi Pontificiæ affixus esset; hujus Episcopum modo Vicarium, modo Legatum sedis Apostolicæ vocabant; utroque enim vocabulo gaudent Primates, & quæ utrique subest dignitas ac potestas, ea Primatibus conferri solebat. Sæculo decimo tertio Hugrinus Archiepiscopus Spalatenfis, cum jussu Innocentii IV. suos Episcopos suffraganeos ad Concilium Lateranense primum habitum anno 1245. convocaret per litteras encyclicas, in iis se ipse appellavit Legatum sedis Apostolicæ. Antiquiora monumenta, in

Tertius Illyrici Primas Antistes Achridæ, seu Justinianæ primæ.

Posterioribus sæculis quartus Illyrici Primas Metropolitanus Spalatenfis,

idem Legatus sedis Apostolicæ dictus;

ejus jurisdictionis aucta est ex ruina & excidio Sirmienfis.

in quibus elucidat Primatus ecclesie Spalatensis, nondum invenire licuit; nec tantum mihi otiosum est, ut scrutandis tabulis, schedisque evolvendis ea diligenter perquiram. Verisimile est primordia Primatialis tituli ac dignitatis, quam hodieque obtinet Metropolis Spalatensis, repetenda esse ab Joanne Ravennate, primo Spalatensium Archiepiscopo, qui legatione Apostolica cum fungeretur apud Dalmatas & Chrobatos, idemque Pontificatum ecclesie Salonitane Spalatium translata Cleri populique suffragiis sibi delatum suscepisset, titulum Legati Apostolici, Romano Pontifice approbante, retinuerit, eundemque ad successores suos, & Metropolitas Spalatenses jure quasi hereditario transierit, qui omnes deinceps se appellare consueverint Primates seu Vicarios & Legatos sedis Apostolicæ. Verum hoc affirmare non aulam, cum ejus tituli ac juris Primatialis usurpatæ exempla antea scilicet duodecimum nulla suppetant. Sed hujus rei diligens & accurata investigatio ad historiam pertinet Antiquitatum Spalatensium, ubi ex instituto, & per otium hujus dignitatis eisdem collata initia & causas vestigiis omnibus indagabimus, & si quo modo assequi liceat, ea ut assequamur, nihil diligentiae curaque prætermittimus.

Ac nunc quidem mihi videntur Archiepiscopi Spalatenses ante faculum duodecimum adepti fuisse jus nomenque Primatis, seu Vicarii Legative Apostolici; ad quorum Primatiam jurisdictionem tres omnino Metropoles ecclesiasticas pertinuisse invenio, Antibarensem, Ragusinam, Jadertinam, quæ primum quidem suberant Metropolita Spalatensi, deinde ipsæ quoque ad Metropoleon dignitatem erectæ, in fide tamen manserunt ac potestate Primatis Spalatensis. Sed Antibarensis Archiepiscopus, cum esset deinde adeptus titulum Primatis Serbiæ, divulsus est ab jurisdictione Primatis Spalatensis. Jadertinam vero ecclesiam ab Primatu Spalatensi, cui Anastasius IV. eandem jure ac nomine Metropolitano donatam attribuerat, Hadrianus IV. paucis post annis disjunct, atque Gradensi Patriarchæ subjecit. Una est Ragulina Metropolis, quam Archiepiscopus & Primas Spalatensis in potestate sua etiamnum retinet. Cæterum titulum Primatis, quem Pontifices Romani Metropolitis Spalatensibus concesserunt, honorarium quidem fuisse dixerim, sed ferme inanem, & vacuum ab ea potestate, quæ sane amplissima Primatibus antiquis tribui ac delegari solebat. Etenim ad jus officiumque Primatis pertinebat Metropolitarum electionem ratam habere, iidemque consecrationem Episcopalem impertiri; sedulo curare ac prospicere, ne quid detrimenti caperet disciplina ecclesiastica, neque quidpiam contra Canones peccaretur; Metropolitis & Provinciis, ad quas ejus jurisdictionis porrigebatur, jus dicere ac leges præscribere; Concilia, quæ vocant Nationalia, indicere, iidemque præsidere; de quibuslibet causis Ecclesiasticis supremam fere sententiam, seclusa omni appellatione, nisi quæ ex Majoribus causis essent, de quibus ad summum totius ecclesie Hierarchiam referri oportebat, & alia id genus, quæ Ludovicus Thomassinus accurate persequitur. Atqui nihil fere hujusmodi jure ordinario præstitisse Primates Spalatenses, neque hujusmodi potestate usos, neque hujusmodi muneribus functos esse reperio; nisi quod, cum Concilia ex omnibus Dalmatiæ provinciis cogerentur, his eos præsidere solitos fuisse arbitror;

nisi forte adesset aliquis Apostolicus Legatus specialiter a Romano Pontifice in Dalmatiam missus, sive ad controversias dirimendas, sive ad negotia obseunda summi ponderis ac momenti, quæ sedis Apostolicæ auctoritatem requirerent. Quare Archiepiscopum Spalatensem arnumerandum censet inter Primates honorarios, cujusmodi posterioribus ætatibus plures fuerunt, tum Patriarchæ, tum Primates, quibus, præter nomen, nihilo fere plus auctoritatis est, quam quantum cæteri Metropolita sive Archiepiscopi obtinent.

Si vero causam quæris, quamobrem Pontifices Romani Metropolitis Spalatensibus nomen quidem Primatum concesserint, potestatem vero, quæ huic vocabulo subiecta est, aut nullam, aut valde diminutam tribuerint; eandem causam fuisse dixerim, ob quam iidem Pontifices Romani ecclesiam & provinciam Salonitanam ac Spalatensem neque Sirmiensem, neque Thessalonicensem, neque Achridano Primati subjecerint, sed in ditione ac potestate Primatis seu Patriarchæ Romani perpetuo esse voluerunt. Provinciarum ab urbe longinqua disjunctio, & distantia, difficilisque ad sedem Apostolicam accessus Romanos Pontifices impulit, ut ex earum Metropolitis unum cæteris præficerent, & suum in illis locis Vicarium constituerent, suamque ei auctoritatem impertirent ad quaslibet vel dirimendas controversias, vel res transigendas, quæ auctoritatem Metropoliticam majorem postulare viderentur; exceptis *Majoribus Causis*, quæ integræ ipsimet unius Romano Pontifici ut reserventur, Jura & Canones præcipiant. Hæc Primatum seu Vicariorum sedis Apostolicæ in regionibus magno intervallo disjunctis constituendum ratio & consuetudo id commodi atque utilitatis afferebat, ut Metropolita & Episcopi, si quando res inciderent, quæstionesque orirentur maximi momenti & ponderis, haberent in propinquo, ad quem auxilii & juris petendi causa confugerent, neque Romam adeundi necessitate obstricti, cogerentur itineris longinqui incommoda, impensas, pericula subire, & ab suis ecclesiis diutius abesse. Hanc Primatus Thessalonicensis instituenti causam potissimum fuisse scite prudenterque animadvertit Ludovicus Thomassinus Eccl. Disc. p. 1. l. 1. c. 18. *Verum antiquior est Vicariatus Thessalonicensis, quam ut illius institutionis hæc fuerit causa. Hæc sane aliquanto similior veri causa est, locorum distantia, ac diversitas sermonis. Agemus infra de Vicariatibus aliis longe pluribus, qui causam habuere nullam aliam, nisi locorum eorum, quibus concedebantur, distantiam, ut locorum commodis inserviretur. Hinc factum est, ut Romani Pontifices Metropolitis ab urbe Italiaque longe gentium remotis, partes suas cum titulo Primatis seu Vicarii Legative Apostolici, imponerent, suamque auctoritatem delegarent, veluti Arelatensi, Lugdunensi, Viennensi in Gallia, Moguntino in Germania, Hispalensi, Tarraconensi, Toletano in Hispania, ac demum Cantuariensi in Anglia. At vero Dalmatia ab Italia prope aberat, iterque Romanum sive terrestre, sive maritimum, neque ita longum erat aut difficile, & satis commodum, tritumque ultro citroque commearum vestigiis. Hanc igitur ob causam, quemadmodum antea Salonitanus Metropolita nullius Illyricorum Primatum jurisdictioni mancipatus fuit, sed Romano Primati seu Patriarchæ obnoxius; sic postea hujus potestati non omnino exemptus fuit, cum titulum Primatis obtinuit; & cum cæteri Primates*

Primates seu Vicarii Apostolici cum plena auctoritate in longinquis remotionibus ab urbe regionibus constituti,

Dalmatia Italiae & urbi propinquo non indigebat hujusmodi Primatibus seu Vicariis Apostolicis cum pleno jure ac potestate.

Tres eisdem Metropolitis suberant, Antibarensis, Ragulina, Jadertina.

Unus esse Ragulina.

Titulus Primatis Spalatensis honoris causa tribuitur, ac fere sine potestate huic titulo annexa.

nulla lege obstricti fuerint sedis Apostolicæ ad-
deundæ, ut ab ea consecrationem & Pontifica-
lia insignia acciperent, jus tamen confirmandi
consecrandique primatis Spalatensis integrum Pon-
tifices Romani semper sibi reservarunt. Habes
igitur causam, cur iidem Romani Pontifices Me-
tropolitani Spalatensis ecclesiæ tribuerint quidem
titulum dignitatemque Primatis, seu Legati Vi-
cariive Apostolici, at plenitudinem potestatis,
quæ huic titulo annexa est, non omnino con-
tulerint; iique honoris causa appellati videntur,
non reipsa fuisse vere proprieque Primates. Quam-
quam negari non possit cum titulo aliquid etiam
Primatialis jurisdictionis iisdem collatum esse;
quippe quatuor in provincias ecclesiasticas divi-
sa cum esset Dalmatia, his omnibus titulo ac
jure Primatis præerat Spalatensis Archiepiscopus,
ac tribus Metropolitani Antibarensi, Ragusino,
& Jadrensi, dignitate præstabat, cum supra eos
evehctus in Hierarchia ecclesiastica gradum su-
perioiorem obtineret; licet juris Primatialis in eos
exercendi usurpandique facultas aut nulla illi fue-
rit, aut finibus perexiguus circumscripta. Eum-
dem & titulum, & honoris gradum etiamnum
retinet, eoque Ragusino Metropolitæ superior
est; quam ob causam hodieque primas Dalmat-
iæ rite appellatur. Cogitanti porro mihi &
inquirenti, cur etiam vocari soleat primas Chro-
batiæ, cum nullus in hac regione Episcopus Me-
tropolitico jure ac nomine potiat, ea nunc
videtur esse causa, quod cum olim Episcopi
Chrobaticæ, Regum suorum opibus & gratia fre-
ti, ecclesiæ Spalatensis ditione se ipsos exime-
re conarentur, eos Archiepiscopi Spalatenses ut
in officio, suæque in potestate quoquo modo
continuerent, duplici titulo ac jure, videlicet
Metropolitico, & Primatiali subjectos sibi & ob-
noxios reddere voluerunt. Sed hæc alias. Nunc
illud præterea animadverti velim, quod etiam
Gradensis, & qui in ejus locum successit, Ve-
netus Patriarcha Primas Dalmatiæ appellari so-
let. Res ita se habet. Venetus quidem Patriar-
cha Dalmatiæ Occidentalis, sive inferioris, par-
tem, hoc est Jadertinam Metropolim ac Provin-
ciam, Spalatensis vero Archiepiscopus Dalmatiæ
Orientalis, sive superioris partem, hoc est Ra-
gusinam Metropolim & provinciam, Primatis no-
mine ac jure obtinet. Quæ hic de potestate Me-
tropolitica ecclesiæ olim Salonitanæ nunc Spala-
tensis, alias aucta, alias diminuta, itemque de
jure ac titulo Primatiali eidem collato, brevi-
ter strictimque ac ferme conjectando attigimus,
eadem diligentiori investigatione adhibita, suis
deinde locis fufius & copiosius explicabimus.

Primas
tamen
Spalaten-
sis præter
titulum,
ad juris &
honoris
habuit, ut
tribus ali-
quando
præfuerit
Metropo-
litis, nunc
nunc Ra-
gusino.

Cap. dicitur
etiam Pri-
mas Chro-
batiæ?

Patriar-
cha Vene-
tus Primas
Dalmatiæ
occiden-
talis.

Archiepi-
scopus
Spalaten-
sis Primas
Dalmatiæ
orientalis.

Quid sit
Diptycha.

Tria Di-
ptychorum
ecclesi-
asticorum
genera.

Diptycha
prioris ge-
neris, in
quibus E-
piscopi in-
scripti in
numero
divorum
habeban-
tur.

C A P U T III.

De Catalogis Episcoporum Ecclesiæ Salonitanæ.

§. I.

De Diptychis Ecclesiæ Salonitanæ.

PRiusequam de Catalogis Antistitum Salonita-
norum dicere aggrediar, eosque in medium
proferam, pauca dicenda sunt de antiquis eccle-
siarum Diptychis, ex quibus Catalogos veterum
Episcoporum depromptos esse inter omnes con-
stat. Δίπτυχον est vox Græca ex duabus compo-
sita, ἡ τῷ διπλῷ, & τῷ πτυχῷ, idest plicatura,

& significat *Geminum*, sive *duplicatam*. Erant
igitur Diptycha Tabellæ plicatiles, quæ duabus
paginis constabant. In hujusmodi Tabulas me-
moriarum causa referri solebant res ferme levioris
momenti, quæ in usum familiarem ac pene quo-
tidianum inciderent. Quæ tribus constabant, vel
quinque, vel etiam pluribus pagellis, ea voca-
bantur *Triptycha*, *Pentaptycha*, & *Polyptycha*.
De multiplici apud veteres usu Diptychorum
docte copioseque disseruit Heribertus Rosvey-
dus in Onomastico ad vitas Patrum. Diptycha
e profano ad usum sacrum jam inde a temporibus
Apostolicis ecclesiæ transtulit, & piorum no-
minibus illic inscribendis consecravit. Joannes
Cardinalis Bona Rer. Liturgic. lib. 2. cap. 12.
Diptychorum ecclesiasticorum genera omnino tria
distinxit: *Invenio autem tria fuisse genera Dipty-
chorum, sive Tabularum, quibus nomina in sin-
gulis ecclesiis inscribebantur. Primum erat pecu-
liare Episcoporum, eorum præsertim, qui illam
ecclesiæ rexerunt, dummodo probitate ac sanctis-
simis moribus claruissent. Secundum divorum, in quibus
eorum nomina descripta erant, qui adhuc vi-
ventes dignitate aliqua, vel beneficiis illi eccle-
siæ collatis conspicui, vel alio titulo benemeriti
erant. In his primo loco Romanus Pontifex, tum
alii Patriarchæ, & proprius Antistes, ac reliqui
Clero adscripti recenscebantur: postea Imperator,
Principes, Magistratus, & populus fidelis. Ter-
tium erat mortuorum, qui in Catholica commu-
nione decesserant. Usus vero Diptychorum, &
eorum lectionem intra Missarum Solemnia vel ab
Apostolis, vel ex illorum institutione, seu tra-
ditione ab immediatis successoribus capisse satis
constat ex iis, quæ cap. 8. de nominum recita-
tione ex priscis Patribus allata sunt. De sacris
Diptychis multa & præclara scripserunt Joannes
Baptista Cardona Episcopus Pertosanus in
eo, quod de Diptychis Commentarium inscripsit,
Alexander Wilthemius e Societate Jesu, qui Di-
ptychon Leodiense ex Consulari factum Episcopale,
commentationibus admodum eruditissimis illu-
stravit; & locupletissime omnium doctissimeque
Carolus du Fresne, qui in suo Glossario descri-
ptoribus mediæ infimæque Latinitatis, sacrorum
profanorumque Diptychorum usum omnem ex-
plicavit.*

Diptychis alterius ac tertii generis prætermis-
sis, quæ huc non pertinent, priscis illis tem-
poribus Episcopos vita functos in Diptychis prio-
ris generis inscribi, idem erat, atque eos in
Cœlitum cum Christo regnantium numerum re-
ferri. Hoc enim erat publicum quoddam testi-
monium & vitæ sanctissime actæ, & mortis san-
ctissime obitæ, quod illis ecclesiæ tribuebat,
idemque ejusdem ecclesiæ judicium gravissimum
& maximum erat de illorum ex hac misera &
caduca ad beatam illam immortalemque vitam
migratione. Idem docuit Joannes Bona loco cit.
ejusque rei testem sane locupletissimum appellat
Dionysium, nisi mavis aliam esse auctorem li-
brorum de Hierarch. Eccles. probatum quidem
certe & antiquum. Quod autem spectat ad primum
genus pro solis Episcopis cum opinione sanctitatis
vita functis, eam inscriptionem speciem quandam
habuisse canonizationis seu beatificationis fidem fa-
cit Dionysius in theoria capituli tertii Eccles. Hie-
rarchiæ: sacrarum, inquit, Tabularum recitatio
deprecatur eps, qui sancte vixerunt, & ad stu-
diosa vitæ perfectionem constanter perpenerunt:
nos quidem illorum imitatione ad beatissimum il-
lum statum, quietemque deiformem adhortando,

ac m. 42

ac manuducendo; illos vero ceu viventes celebrando, quippe, ut Theologia docet, nequaquam mortuos, sed ex morte ad vitam diviniſſimam translatoſ. Hæc Dionyſius. Idem confirmant Episcopii Aegyptii in epistola ad Anatolium Episcopum Constantinopolitanum, in qua acri vehementique oratione pertingunt scelera, & flagitia Timothei Aeluri, qui ſedem Alexandrinam invaſerat, & nomen Dioſcori per ſummum neſas ſacris Diptychis inferuerat: Etiam, inquit, in venerabili Diptycho, in quo pia memoria tranſiſſum ad Cæloſ habentium Episcoporum vocabula continentur, quæ tempore ſanctorum myſteriorum, ſecundum ſanctas regulas releguntur, poſuit &

Dioſcori nomen &c. Quare ſumma erat cautio & proviſio, ne quiſ in Pontificalia Diptycha reſerretur, de cujuſ recta in Deum fide, vitaque omnibus ſanctimonie notis inſigni non conſtaret; ejuſque nomen expungi jubebatur, ſi forte in eaſ Tabulaſ irrepſerat, qui aut pravis moribus ſe, cathedramque Pontificiam inquinaret, aut eccleſiaſtica communionis expers, & a piorum cætu ſegregatus; ex hac vita deceſſiſſet. Hinc graves olim & diuturnæ contentiones extiterunt de inſcribendis vel abolendis quorundam Episcoporum nominibus, quos vere Catholicos fuiſſe & eximie ſanctos alii aſebant, alii negabant. Cæteris omiſſis unum proferam exemplum ſatis illuſtre. Innocentiuſ primuſ Pontifex Maximuſ Joannem Chryſoſtomum ſanctiſſimum virum a Theophilo Alexandrino, & ab aliis Orientalibus Episcopis ſemel atque iterum iniquo judicio damnatum, dejectumque Episcopatu, cum ſedem Romanam appellaret, & verbis ampliffimis abſolverat, & ſedi Constantinopolitanae reſtituerat; nec mortuo deſuit, cui vivò præſto fuerat; neque enim antea in ſuam gratiam, eccleſiaſticaque Occidentaliſ communionem Atticum cæteroſque Episcopos Orientis recepit, quam inuſtam Chryſoſtomo ignominiam dement, ejuſ nomine in Diptycha, unde expunctum fuerat, reſtituto, nomenque Aſſacii, qui poſt expulſionem Chryſoſtomi Episcopii Conſtantinopolitani nomen uſurpaverat, ex iſdem eccleſiaſticis tabulaſ delerent. Primæva autem eccleſiaſtica id moris erat, ut inter ſolemne ſacrificium e Diptychis nomina Episcoporum recitarentur, ſive eorum memorie debiti honoris adhibendi gratia, ſive eorum preceſ apud Deum pro Chriſtiana plebe interponendi cauſa. Nec vero te fallat formula illa interdum adhiberi ſolita, qua videntur preceſ & ſacrificium pro illis offerri, qui beata immortalitate jam donati cum ſint, neque precibus neque ſacrificiis indigent. Hujuſmodi erat formula Diptychorum eccleſiaſtica Mopſueſtenæ, quæ Joanneſ Preſbyter & Cimiliatcha juſſuſ eſt a Patribuſ Concilii Mopſueſteni ex Armenia ſacrorum Vaſorum proferre, & in eo conventu recitare: *Pro requieſcentibuſ Episcopis Protogene, Zoſimo, Olympio, Cyrillo, Thoma, Joanne, Auxentio &c.* Abeſt Theodoruſ, poſt Olympium ejuſdem eccleſiaſtica Episcopuſ, quod iſ Neſtoriana impietate imbutuſ, extorſiſſe ab eccleſia, diem ſuum obiſſet; cujuſ in locum Diptychis Mopſueſtiniſ Cyrillum Alexandrinum inſcriptum fuiſſe teſtantur Patreſ ejuſdem Concilii in Synodica ad Juſtinianum epistola. Quæ ſit viſ illiuſ formulæ, quæve illi ſignificatio ſubjicienda, præclare admonuit Joanneſ Bonafæpe laudatuſ: *Illud inſuper advertendum, quod veteriſ eccleſiaſtica phraſi etiam pro juſtiſ & ſanctiſ atque adeo pro ipſiſ Martyribuſ ſacrificium offerri Illyricum Sacrum.*

dicebatur, non quidem pro eiſ orando; non enim ignorabant antiqui Patreſ ſuperfluum id fore, cum perſuaſiſſimum omnibuſ eſſet, Martyreſ Chriſti ſtatim poſt obitum ſuperna patriæ felicitate frui; ſed pro illorum honore, & commemoratione. Teſtatur hoc Cyprianuſ epist. 34. in qua diſſerept de Martyribuſ, qui palmaſ a Domino, & coronaſ illuſtri paſſione meruerunt, ait: ſacrificia pro eiſ ſemper, ut meministi, offerimus; quod pro illorum commemoratione intelligendum eſſe idemet clariuſ edideſſet epistola 37. dicens. Dies eorum (qui ſcilicet in carcere & vinculiſ propter Chriſtum detenti deceſſerant) quibuſ excedunt, annotate, ut commemorationeſ eorum inter memorias Martyrum celebrare poſſimus. Et infra: *Celebrentur hic a nobiſ oblationeſ & ſacrificia ob commemorationeſ eorum.* Aliam eidem formulæ interpretationem adhibuit Nicolauſ Cabasila apud eundem Cardinalem Bonam in expoſitione Liturgiæ Græcæ c. 33. ut offerri dicatur ſacrificium pro ſanctiſ in gratiarum actionem pro ſingularibuſ beneficiis, diviniſque muneribuſ in eoſ collatiſ: *Hi enim, (ideſt Sancti) ſunt eccleſiaſtica agendarum Deo gratiarum cauſæ. Pro iſ offerunt rationabilem hunc cultum, tamquam Deo gratiarum actionem, & præ cæteriſ omnibuſ, pro Beata Dei matre, ut quæ omnem ſanctitatem excedat. Propterea nihil pro eiſ orat Sacerdoſ, ſed potiuſ eoſ orat, ut ab eiſ in orationibuſ adjuventur. Quia non ad ſupplicationem, ſed ad gratiarum actionem, ut dictum eſt, facit pro ipſiſ donorum oblationem.*

Haud ſano arbitror dubitari poſſe, quin uſum Diptychorum Pontificalium eccleſiaſtica univerſe communem, initio ſtatim receperit eccleſia Salonitana, quæ ut antiquitate & nobilitate; ſic legibuſ omnibuſ atque inſtitutiſ eccleſiaſticis accurate obſervandiſ, cum præcipuiſ orbis Chriſtiani eccleſiaſtiſ haud immerito conferri poteſt. Sed quemadmodum aliarum fere omnium eccleſiarum, ſic eccleſiaſtica Salonitana Diptycha jamdudum interiire; & vel majorum incuria, vel urbium ruina, & tabulariorum incenſio hæc præclara ſacræ antiquitatiſ monumenta nobiſ præripuit; horumque nihil nobiſ ſuperreſt, niſi quoddam veluti veſtigium, ſive exemplum in Catalogiſ veterum Episcoporum. Illud quoque pro certo habeamuſ licet, quod jure communi eccleſiaſtico ſancituſ erat, id in eccleſia Salonitana accurate obſervatuſ ac conſtanter retentuſ fuiſſe, ut in ſacraſ illaſ Pontificaleſ tabulaſ nulluſ Episcopuſ nomen inferretur, quin & perpetuam cum eccleſia Catholica communionem ad extremum uſque ſpirituſ retinuſſet, & eximia vitæ morumque ſanctitate dignuſ ſe præbuiſſet, qui adſcriberetur in numeruſ ſanctorum Episcoporum, cujuſque inter ream divinam pia ac ſolemnis commemoratio fieret; ex quo fit, ut Antiquitateſ Salonitaniſ priorum ſæculorum Diptychis inſcripti, in numero Cœleſtium habiti fuerint, iſdemque olim publici cultuſ honoreſque adhiberi ſolerent, quibuſ Cœleſteſ cum Chriſto regnanteſ Chriſtiana pietas ac religio veneratur. Daniel Papebrochiuſ in Tract. Prælim. de Episcop. Medioli. ad Tom. 6. Maii docet Episcopuſ fere omneſ priorum trium aut quatuor ſæculorum, qui ſacriſ Diptychis adſcripti eſſent, eo loco ac numero habituſ & cultuſ fuiſſe, præſertim in eccleſiaſtiſ Italiae, quo haberi & coli ſolent ii, quibuſ nunc Romani Pontificeſ ob egregiam ritæque teſtatuſ & probatuſ illorum ſanctitatem cum omnium virtutum ornamentis inſignem, tum

D d etiam

Summa
Veterum
cautio ne
quis in
Diptycha
reſerretur,
ejuſ ſan-
ctitas non
eſſet plane
perſpecta
& proba-
ta.

Nomina
Sanctoruſ
Antiquitateſ
e Dipty-
chis reci-
tari ſole-
bant inter
ſolemne
ſacrificiuſ.
Acta Syn.
Mopſueſt.
inſerta
ſunt Syn-
od. Quin-
que Oecum.
collat. v.

Formula
bene pre-
candi Epi-
ſcopiſ in
Diptycha
reſeratis ex-
plicitur.

Diptycha
eccleſiaſtica
Salonita-
nae vetu-
ſtate in-
cer-
ciderunt.

Priorum
ſæculoruſ
Episcopuſ
eccleſiaſtica
Salonita-
nae Dipty-
chis in-
ſcripti pro
ſanctiſ ha-
biti.

etiam miraculis inclytam, & nomen Divorum, & cœlestes publicosque honores decernunt: *Inscripti Diptychis Episcopi communi sæculorum primorum usu, sancti & sanctissimi nominabantur; nam & viventibus dabatur hic titulus. Hinc factum, etiam postquam vocum istarum notionem consuetudo ecclesiastica restrinxit ad eos, qui propter notissimam vitæ sanctitatem, & miracula insignia, aut lauream martyrii, invocantur a fidelibus, tamquam citra dubium ullum cœlesti regno receptis; factum, inquam, ex tali usu est, præsertim in ecclesiis Italiæ antiquioribus, ut omnes fere illorum Episcoporum, qui in communione Catholica obierunt per tria, quatuor, ac plura sæcula, censeantur Catalogo Sanctorum adscripti, sive canonizati; quemadmodum iis fere omnibus contigit, qui in hac prima parte (Catalogi Episcoporum Mediolanensium) nominantur.* Hinc habes causam, cur pleræque ex illis ecclesiis, quæ sua primordia inde usque ab ætate Apostolica repetunt, veluti Mediolanensis, Veronensis, Brixienensis, & aliæ Episcopos suos fere omnes usque ad sextum, vel etiam septimum æræ Christianæ sæculum, & sanctos appellent, & publico cultu anniversariaque veneratione prosequantur. Si antiquissimis illis ecclesiis licet Episcopis suis, in sacra Dypticha honoris & memorie causa olim relatis, cultus, honores, preces adhibere; nihil causæ esse video, cur idem non licuerit ecclesiæ Salonitanæ, quæ de antiquitate atque origine Apostolica nulli fere cæterarum ecclesiarum concedit. Et sane prioribus illis sæculis nemo Episcopatu dignus, aptusque ei muneri censebatur, cujus innocentiam, doctrinam, sanctitatem plurimis maximisque in rebus perspectam non haberet Clerus populique ad comitia Episcopalia convocatus; quique divinam pene virtutem & omnibus numeris absolutam ad sedem Pontificiam asferre non posset; tales omnino tum deligi solebant Episcopi, quales in suis ad Timotheum ac Titum litteris Paulus requirit. Nullus tum erat ambitioni locus, quippe cum satis constaret Episcopos illorum temporum, non ad opes aut vitæ commoda honoris, verum ad labores, ærumnas, & aperta vitæ pericula destinari; & Episcopatus, quamvis invitis plerumque ac repugnantibus tum imponi soleret, impune tamen & sine ulla humanæ cupiditatis suspitione desiderari poterat, cum huiusmodi desiderio nihil aliud objectum esset, nisi opus bonum, & omni ex parte perfectum. In gerendo autem Episcopatu vitam omnem suam ad normam doctrinæ & sanctitatis Apostolicæ omnino exigebant, in labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & siti, in jejuniis multis, in frigore & nuditate, exhibentes semetipsos, tamquam Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, instructi semper, tamquam boni Pastores, paratique ad dandam, si res posceret, animam suam pro ovibus suis. Huiusmodi cum essent Episcopi priscis ecclesiæ ætatibus, quales nimirum & ferebant, & requirebant tempora illa, cum pristina fidei & charitatis ardor nondum tepuerat, assidueque conficiendum erat cum hostibus Christiani nominis potentissimis & crudelissimis; nemini mirum videri debet, si eos religiosa quidem antiquitas pie credidit ex hac vita ad beatam immortalitatem translatos esse, & sacris Tabulis adscripsit, & solemnem commemorationem honorandos atque invocandos censuit; posteritas autem nihilo se-

Cum multis ecclesiis Episcopos suos olim Diptychis adscriptos etiamnum colant; quid nili- currit idem facere ecclesiæ Salonitanæ?

gnior in officiis persolvendis, quæ ad religionem quoque modo pertinent, more & exemplo majorum eisdem, quo dignum est, honore cultuque venerari, eorumque opem implorare perseveravit. Haud minorem in Salonitana, quam in cæteris ecclesiis, curam ac diligentiam ad Episcopos deligendos adhibitam esse nullus, opinor, negaverit, ut nemo eo nomine ac munere dignus haberetur, quin cæteris omnibus in omnium virtutum genere antecelleret. Jam vero qui ad supremum illud Christiani Sacerdotii gradum Cleri populique suffragiis electi essent, in ipso Episcopatu quales fuerint, si quis cognoscere cupiat, secum ipse reputet, quales esse consueverint Episcopi illorum temporum, quos paulo ante descripsi; & cum eximiam quamdam antiqui Episcopatus speciem, perfectam expletamque omnibus suis numeris & partibus, cogitatione depinxerit, hanc intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem Episcopos Salonitanos priscarum ætatum fingendos conformandosque existimet; nam tales reipsa fuisse, de tractis omnibus vitiis; atque omni laude cumulatissimos suadent exempla tot excellentium Antistitum, quorum ingentem copiam priora illa sæcula protulerunt; tum illorum Acta, quæ a nobis exponenda erunt, comprobabunt. Quare nemini dubium esse potest, quin dignos se præbuerint, quorum animi quidem statim, atque discesserant e corpore, ad Cælum evolare, ubi apud superos rerum laudabiliter gestarum immortalis præmio donarentur, nomina vero in Diptychis ecclesiæ Salonitanæ describerentur, ut apud mortales etiam debitis laudibus honoribusque afficerentur. Præterea ex antiquis Salonæ Episcopis haud paucos fuisse, qui præclaram pro Christo mortem oppetierint; facile quis intelligat, cui cognita sint & perspecta tempora illa, difficillima & Christianis maxime infesta; cum identidem potentissimi Imperatores ac tyranni ad Christianum nomen ac genus usquequaque tollendum vires omnes conatusque expromerent. Inter cætera autem, quæ hostes ad ecclesiam funditus evertendam assidue moliebantur, illuderat vel maxime perniciosum, quod primos omnium designarent ad cædem Episcopos religionis duces ac magistros, juberentque in eos potissimum omni investigatione curaque adhibita inquiri, & acerbissimis quibusque suppliciis animadverti: percussis enim Pastoribus, universum gregem dispersum iri, & his veluti adminiculis ac fulcimentis subductis ecclesiam omnem sponte sua collapsuram esse sperabant: ex quo existimari licet, quas & quantas ubique strages Episcoporum ediderint. Huiusmodi autem turbulentissimæ tempestates sane multos e Salonitanis Episcopis perculerint necesse est, quippe cum fere nusquam gravius & vehementius, ut suo loco dicetur, quam in Illyricam & Dalmaticam ecclesiam incubuerint. Ac Salonitanos quidem Episcopos, qui Martyrii palmam adepti sunt, non solum in Diptychis Pontificalibus inscriptos esse, verum etiam solemnem ac religioso cultu donatos fuisse inter omnes constare debet, quippe cum ecclesia statim a prima persecutione publicos honores martyribus Christi decreverit. Cæteri vero ejusdem ecclesiæ Antistites, qui nec mortem, nec poenam ullam aut vincula pro Christo subiissent, attamen eximia quadam sanctitate ingentique instructu virtutum omnium, quæ in hunc statum cadere possent, illustres ex hac vita migrarunt, Diptychis qui-

Dubitari nequit, quin Salonitani Episcopi priorum temporum eximia sanctitate floruerint,

quæcumque multæ laudem martyrii conjungunt.

De cultu antiquitus adhibito Episcopis Salonitanis martyrii titulo illustribus nulla potest esse controversia; cæteris vero, qui summe sanctitatis laude floruerunt, vita fun-

dis quam-
vis in Di-
ptycha re-
reliati fue-
runt,

nullus sa-
men cultus
ante quar-
tum sæcu-
lum adhi-
bitus.
Hos poste-
rioras Con-
fessores ap-
pella-
vit.
Confesso-
rum voca-
bulo alia
olim,

illa nunc
significa-
tio subest.

S. Marti-
nus primus
omnium
Confesso-
rum coli
ceptus.

dem interferi, & commemorari inter rem divi-
nam solebant; sed nihil præterea publicæ reli-
giolæque venerationis illis adhibitum fuit ante
quartum sæculum, quamvis de beata illorum a-
pud superos immortalitate nemo dubitaret. Nam
quarto seculo primum promiscue & communiter
Martyres, & ii, quos nunc Confessores appella-
mus, solemniter & publica veneratione coli cœpe-
runt. Confessores autem cum dicimus, huic ver-
bo non ea subjecta notio est, quam scriptores
ecclesiastici veteres illi admodum antiqui eidem
subiiciebant. Hi siquidem ut eos, qui pro Chri-
sto vitam & sanguinem profudissent, ab illis di-
stingerent, qui multa quidem propter confessio-
nem Christiani nominis gravia & acerba, veluti
carceres, vincula, cruciatus, exilia, jacturam
bonorum pertulerunt, non tamen violentam illa-
tamque ab carnifice, sed communem ac natura-
lem mortem obierant; priores quidem Martyres,
alteros vero Confessores appellabant. Utriusque
vocabuli usus ac distinctio frequens est apud Cy-
priam, & diserte addita est in epistola Vien-
nensis & Lugdunensis ecclesiæ ad Christianos Asiæ
& Phrygiæ apud Eusebium. Verum enim vero
ætas posterior eos nominavit Confessores, qui
non cum tyrannis, sed cum vitiis egregie decer-
tarunt, non vinculis & suppliciis perferendis, sed
pie sancteque vivendo Christum confessi, vitam
omnibus sanctimoniarum notis insignem sanctissima
morte exornarunt. Hanc huic vocabulo signifi-
cationem attribui posse docet D. Ambrosius de
Pœnit. lib. 1. cap. 3. *Diximus quid scriptum sit,
colligamus sententiam: omnis, inquit, qui me con-
fessus fuerit, id est ex quacumque vita, ex quo-
cumque statu, qui confessus me fuerit, habebit re-
munerationem suæ confessionis*; itemque D. Augu-
stinus apud Florentinum in Admon. 9. præv. ad
Martyr. Hieron. utrumque genus Confessorum
distinxit, cum passim doceat in scripturis dupli-
cem esse confessionis notionem, hoc est *gementis
& laudantis*; unde qui factis & vitæ exemplo
Deum laudat, is Confessor dici potest. Et in
Sacramentario D. Gregorii idem S. Augustinus Con-
fessoris titulo ornatur: intercedente B. *Augustino
confessore tuo atque Pontifice* &c. Nec vero, quæ
nunc confessionis vocabulo subest significatio, an-
tiquis omnino ignota fuit, ut ex Actis S. Seba-
stiani & Sociorum intelligi potest, in quibus Ca-
jus Pontifex inducitur loquens ad hunc modum:
*Dominus noster Jesus Christus præsciens fragilitatis
humanae duos credentium in se gradus constituit,
confessionis scilicet, & martyrii, ut qui martyrii
pondus se non posse ferre viderentur, confessionis
gratiam tenerent*. Cum igitur mos ritusque co-
lendorum Martyrum inde usque ab exordio ec-
clesiæ receptus esset, venerationis tamen Confes-
soribus adhibenda consuetudo ante sæculum quar-
tum neque sancita, neque usurpata fuit; ut docet
Innocentius III. lib. 3. de Mysteriis Missæ c. 10.
*Ecclesia post tempus S. Sylvestri cepit sanctorum
confessorum memoriam venerari*.

Traditum est ex omnibus primum D. Mar-
tinum Episcopum Turonensem fuisse, qui quam-
vis Martyrii laude caruit, publicum tamen in ec-
clesia cultum obtinuerit. Exinde Confessoris ti-
tulo cultuque impertiti sunt quamplurimi, veluti
Athanasius, Basilus, Ephremus Syrus, ut de-
clarant orationes utriusque Gregorii Nazianzeni,
& Nysseni, de illorum laudibus habitæ die an-
niversaria eorumdem ex hac vita decessus abitus-
que ad superos; & plures alii deinceps, ad quos
referri possunt, quæ Cassiodorus distinguens duo
Illyricum Sacrum,

genera Divorum, qui vel de Tyrannis, vel de
seipsis illustres victorias reportarunt, apud Flo-
rentinum supra laudatum loco cit. scripsit: *Scien-
tes, inquit, quia non solum in agone sanguinis,
aut in virginitate carnis posita sunt corona, sed
& omnes, qui, juvante Deo, vitia sui corporis
vincunt, recteque credunt, palmam sanctæ remu-
nerationis accipiunt*.

Ergo ecclesia Salonitana Episcopos suos fere
omnes, usque ad quintum vel etiam sextum sæ-
culum, more & exemplo aliarum ecclesiarum, præ-
sertim Mediolanensis, Veronensis, & Brixien-
sis, in sacris Pontificalibus Diptychis inscripsit, alios
quidem Martyrii laurea, alios conspicuæ eximie-
que sanctitatis nota insignitos; utrosque cœlestem
apud Deum vitam bonisque omnibus affluentem
agere pie ac religiose credidit; utrosque, cum
res divina solemniter ritu ac cœremonia fieret, ho-
noris causa nominare consueverat. Hoc tamen
interfuit inter Martyres & Confessores Episcopos,
quod his quidem non ante sæculum quartum, il-
lis vero statim a principio ætatis Christianæ om-
nia religiosæ pietatis, ejusque cultus, quem vocant
Δεσπότης, officia Clerus populusque Salonitanus
tribuerit. Neutros tamen in sacras illas Episco-
pales tabulas antea retulit, quam de illorum vel
martyrio, vel excellenti sanctitate miraculis etiam
comprobata, diligenti inquisitione adhibita, ido-
neisque testibus jure jurando adactis compertum
esset, atque penitus exploratum. Quod enim in
ecclesiâ universa sancitum erat, & communi con-
suetudine firmatum, ut nemo dignus vel Dipty-
chis Episcopalis, vel titulo & cultu martyris
haberetur, quin de Martyrio, de vita ejus ac
moribus, deque rebus omnibus ab eo ad homi-
num salutem & exemplum laudabiliter gestis, ex
haud dubiis auctoribus, multorumque testimoniis
constaret; idem existimari debet factitatum &
usurpatum fuisse in ecclesia Salonitana, quam ab
ecclesiæ universalis disciplina & institutis descivisse
credibile non est. Nec vero dubitari posse
arbitror, quin priscorum illorum Antistitum cul-
tus ac religio, quamdiu Salona stetit, cum in
ea urbe, tum etiam in reliquis Dalmatiæ civita-
tibus viguerit. Sed quæ rerum publicarum con-
versio multiplex & calamitas in plerisque vel an-
tiquissimis ecclesiis veterum Episcoporum seriem
intercidit, & cultum antiquavit, eadem ferme
obvenit ecclesiæ Salonitanæ; nam sæculo septimo,
cum ingens barbarorum colluvies effusa in Dal-
matiam omnia vastavit, urbe funditus everfa,
tabulariis incensis, civibus atque incolis ex fuga
dispersis, sanctissimorum illorum Antistitum ve-
neratio intermissa paullatim, ut sit, ex hominum
animis ac memoria defluere cœpit, & longa de-
suetudine penitus demum abrogata est. Neque post
Spalatium conditum, eoque Pontificiam Salonita-
nam sedem translatam, eorumdem cultum in in-
tegrum restitui cœpit, ac reflorescere, id quod
posterorum sive incuriæ, sive oblivioni attribui
debet; nam præter Domnium primum ecclesiæ
Salonitanæ Episcopum & conditorem, nullum
ex antiquis priorum sæculorum Episcopis ecclesia
Spalatensis in locum Salonitanæ substituta, publi-
co cultu & anniversaria veneratione prosequitur;
qua quidem in re major fuit aut felicitas, aut
religio aliarum ecclesiarum, apud quas priscis
earum Episcopis suis etiamnum cultus atque ho-
nos constat & defertur, & nulla rerum varietate
ac perturbatione, nulla temporum diuturnitate
motuque aboleri umquam potuit.

Hæc cum ita se habeant, diu multumque du-
bita-

D d 2

Episcopi
Salonitanæ
antiqui fere
omnes
Diptychis
inscripsi.

Eorum anti-
quus cul-
tus Salonæ
excidio in-
termittus,
ac prorsus
demum
abolitus.

Salonitanam ecclesiam Episcopis antiquis titulus Sancti an attribuendus sit?

bitavi, an exemplo & auctoritate Mediolanensis, aliarumque ecclesiarum, titulum sancti liceret attribui Episcopis promiscue omnibus, qui per annos quadringentos Salonitanam ecclesiam sanctissime administrarunt, quorumque nomina Episcopalis Diptychis adscripta fuisse declarant, qui nunc extant eorundem veterum Episcoporum Catalogi, non aliunde, ut diximus, nisi ex illis sacris Diptychis deprompti. Ut sanctos eos appellarem, impellebat me Catalogus Romanus Antistitum Salonensium, in quo nullus fere invenitur Episcopus ante sextum saeculum, cui nomen sancti non sit praefixum. Abest quidem is titulus ab aliis Catalogis; sed apud scriptores priorum saeculorum neque Martyribus, neque Confessoribus ex hac ad vitam immortalem translatis titulus huiusmodi apponi solebat, tamquam nota, qua illorum perpetua in caelo felicitas significaretur; communis quippe erat Christianis omnibus, ut Paullinae epistolae testantur, & *viventibus etiam dabatur*, inquit Papebrochius; posterioribus autem saeculis, ut idem Papebrochius docet, *hoc nomen istarum notione consuetudo ecclesiastica restrinxit ad eos, qui propter notissimam sanctitatem, & miracula insignia, aut lauream Martyrii, invocantur a fidelibus, tamquam citra dubium ullum caelesti regno recepti*. Quare ne in ipsis quidem Diptychis inscriptos Episcopos sanctorum titulo ornatos fuisse arbitror, quamquam de illorum caelesti apud superiores beatitudine nulla esset dubitatio. Daniel Papebrochius in Catalogo Episcoporum Mediolanensium (Tract. praelim. II. de ep. Mediol. ad Tom. 6. Maii) cum nomen reperisset, cui nomen sancti esset praepositum, illud, littera S affixa, addendum censuit omnibus illis Episcopis praeclarum etatum, quos Mediolanenses, & traditione majorum, in numero caelestium habent, & caste ac pie colunt: *Littera S praefixa significat sanctos; ea tamen in catalogo nusquam apponitur, sed pro majori decore hic adhibetur*. Si ergo licuit Papebrochio titulum *Sancti*, ubi non erat, adjicere; cur nobis non liceat, ubi appositus jam est in Catalogo Romano, intactum relinquere, & sanctos appellare, quos ibidem honorifico eo titulo donatos invenimus? Verum enimvero sunt quae nobis metum injiciunt, ac prohibent, ne id nobis licere putemus. Primum anonymus est ignotusque Auctor Catalogi Romani; deinde non videtur esse valde antiquus; demum mihi compertum non est, hunc titulum desumpserintne ex optimis probatisque codicibus, an potius suo arbitratu addiderit, innixus fortassis ea ratiocinatione admodum probabili, qua utitur Papebrochius, nimirum quod Episcopi quatuor vel quinque priorum saeculorum, si Diptychis Pontificiis inserti fuerint, iidem censentur Catalogo Sanctorum adscripti, siue canonizati. Quocirca vereor, ut sanctis fidei & auctoritatis, in hac re sane gravissima, Catalogo Romano tribui possit. Praeterea alia est Mediolanensium, alia est Salonitanorum Antistitum ratio; horum siquidem cultus omnis ac religio jamdudum interiit; illi vero, quem ab initio adepti sunt, sanctorum titulum cultumque nulla saeculorum intercapedine abolitum aut intermissum etiamnum retinent; non est autem cuiuslibet antiquos Martyres, siue Confessores, quorum memoria ac veneratio abhinc multis saeculis desuetudine exolevit, in pristinam tituli cultusque possessionem restituere. Quae cum ita sint, quamvis veterum Salonensium Episcoporum summa sanctitas, qualem tempora illa requirerant,

& multorum probabile martyrium, & quod caput est, eorundem in sacris tabulis inscripta nomina, magno momento mihi essent ad sequendum exemplum Catalogi Romani; tamen rationibus utroque trahentibus inter se collatis, & in utramque partem perpenis, ab eo titulo abstinendum censui, neque cuiquam Episcoporum tribuere, nisi paucis illis, de quorum sanctitate, Martyrio, cultuque immemorabili nulla esse potest controversia. Si quid enim huius tituli vel additione, vel detractio peccandum sit, praestat peccare in eam partem, quae est cautior; praesertim cum extent gravissima & sanctissima Romanorum Pontificum decreta, quibus vetatur adscribere cuiquam vel martyrii laudem, vel titulum sanctitatis, cui diuturni cultus possessio multarum aetatum consensu firmata non suffragatur. Poteram equidem nomen sancti, quod antiquis Episcopis praefixum inveneram in Catalogo Romano, suum cuique relinquere; neque arbitror futurum fuisse quempiam, qui mihi id crimini daret; nam si qua in eo culpa esset, tota resideret penes auctorem ejusdem Catalogi, cujus verba summa cum fide ac diligentia, nullum meum iudicium interponens, excerpissem. Verum ne quam in offensionem incurreret Catalogus ille, satius esse duxi titulum illum expungere, praesertim cum ejusdem tituli vel additio, vel detractio nihil summae illi, qua iidem sanctissimi Episcopi apud Deum valent, gratiae, summaeque illi, qua fruuntur, felicitati siue addat, siue detrahat. Domnio tamen primo Salonitarum Episcopo, Venantio, & Raynerio, quorum sanctitati & Martyrio testimonium certissimum perhibent Martyrologia, veterum tabularum fides, perantiqua traditio, cultusque perpetuus, titulum sancti omnium aetatum concessu tributum adimere haud levioris piaculi fuisset, quam illis apponere, quibus an conveniat, dubitari potest. De reliquis vero antiquis Salonitanis Episcopis, cum eorum acta describentur; investigandum erit, diligenterque perquirendum, utrum aliquando in numero caelestium habiti fuerint, & cultum aliquem publicum ex instituto ritumque ecclesiastico obtinuerint. Ac de Diptychis quidem Pontificalibus satis multa diximus; nunc de Catalogis Episcoporum. Hos ex illis descriptos fuisse constans est doctorum virorum opinio; sed usus Diptychorum perpetuus non fuit, & alibi citius, alibi ferius, desuetudine antiquari coepit. Edmundus Martene antiquam illam consuetudinem Episcoporum nomina sacris tabulis inscribendi, commemorandique inter Sacrificium Missae usque ad saeculum duodecimum in aliquibus ecclesiis retentam esse affirmat lib. 1. de antiquis ecclesiae ritibus cap. 4. artic. 7. Imo, inquit, saeculo XI. id passim in usu fuisse, patet ex Concilio Helenensi, seu Tulugiensi, ex Micrologio cap. 1., & ex Leone Ostiensi lib. 11. Chronici Cassinensis cap. LXXIII. At vero Herimanus Monachus S. Martini Tornacensis, qui insequenti saeculo scribebat, in libro de restauratione sui Monasterii innuere videtur, hunc ritum suo tempore in desuetudinem abiisse, *Vigebat tamen adhuc in ecclesia Ambianensi, in cuius Diptychis Gervinus, qui incante saeculo XII. diem clausit extremum, commemoratur*. Itaque Catalogi Pontificales bifariam dividi possunt; & prima quidem pars desumpta est ex antiquis Diptychis; alteram vero, cum deficerent Diptycha, aliunde mutuari ac suppleri oportuit, nimirum ex Necrologiis, aliisque tabulis ecclesiasticis, quibus Episcoporum recentiorum nomina ac

& vetera praeterea religiosa quaedam cautio & debita Pontificis Decretis obsequia.

Curriculum Sancti antiquis Salonit. Ep. appositus in Cat. Rom. a nobis expunctus sit.

Catalogi Episcoporum e Diptychis descripti.

Catalogo rem Episcoporum praeprimam e Diptychis, his vero deficientibus posterior aliunde transcripta.

Quae causa fuit Papebrochio, ut Mediolanensibus Ep. titulum sancti adscriberet, ea nobis deest.

Catalogi
& Dipty-
cha quid
inter se dif-
ferant.

seriem ad memoriam posteritatis unaquæque ec-
clesia diligenter commendare ac tradere consue-
vit. Hoc fere interest inter Catalogos & Dipty-
cha, quod in his nuda Episcoporum nomina ex
ordine describi solebant; in illis vero servatis
temporum ordinibus, plerumque apponitur an-
nus suscepti depositique Pontificatus, dies obi-
tus, locus sepulturæ; & interdum aliquid præ-
terea memoria dignum, quod ad cuiusque Epi-
scopatum pertinet. Ex his non omnia omnes,
sed alii plura, alii pauciora adjiciunt; & in
quibusdam Catalogis, Episcoporum præsertim
veterum nihil præter nomen, invenies, in qui-
bus exemplar quoddam Diptychorum intueri
licet.

S. II.

De variis Catalogis Episcoporum Eccle- siae Salonitanae.

Catalogi
Episcopo-
rum Salo-
nit. quorū
multum an-
tiquiorum
saeculo 13-
māncisci
potimus,
quatuor a
nobis ex-
hibentur.

Antistitum Salonitanorum aliquot Catalogos
naſti ſumus, alios aliis temporibus, &
auctoribus confectos, ſed quod permoleſtum eſt,
nullum ſaeculo decimo tertio antiquiorem. Equi-
dem non dubito, quin alii præterea vetuſtiores o-
lim extiterint, vel etiamnum ſuperſint in Archi-
vis aut publicis aut privatis reconditi; quos ut
invenire & adipiſci poſſemus, nihil curæ a no-
bis diligentiaque prætermiſſum eſt, litteris ite-
rum ac ſæpius ad amicos Dalmatas, viroſque
principes datis ut ſedula investigatione adhibita, a-
liquos huiusmodi antiquioris notæ & characteris
Catalogos nobis inveniendos curarent. Sed nihil
hactenus impetrare licuit. Illos ego ſi quando
nanciſci potero, non committam, ut publica lu-
ce careant. Nunc quidem his contenti erimus,
quos habemus, hos edemus, hos vulgabimus.
Ex omnibus, qui apud nos extant, Episcopo-
rum Salonienſium Catalogis quatuor potiſſimum
ſelegimus, quos Lectoribus exhibere conſtitui-
mus, *Salonitanum*, *Acutheanum*, *Ponzonianum*,
Romanum. De his primum generatim, tum de
ſingulis nominatim pauca diſſerere oportet. De
numero ac nominibus Episcoporum inter ſe fere
omnes congruunt, & cognomines Episcopos pro-
pemodum totidem ubique invenies, duos videli-
cet Januarios, Juſtinos, & Marinos; tres Leones
& Frontinianos; quatuor Maximos, Honorios,
& Martinos; quinque Theodoros; Joannes de-
cem, vel undecim; Petros quatuordecim, vel
quindecim. Siquid vero ſeu de numero, ſeu
de nominibus alii ab aliis diſcrepant, pro tan-
ta Episcoporum multitudine levior eſt diſcre-
pantia, quam ut alicujus momenti putetur, vel
Catalogorum auctoritatem in aliquod diſcrimen
conjiciat; quin eorundem in perſeſendis ac
nominandis Episcopis fere perpetua conſenſio
maximam illis fidem & auctoritatem adjungit.
Eſt ſane, cur nobis magnopere gratulandum ſit
Eccleſiæ olim Salonitanae, nunc Spalatenſi, quod
ſingulari quodam divinae Providentiæ munere
id illi datum fuerit, atque conſeſſum, quod per-
paucis vel nobiliſſimis eccleſiis contigit, ut Epi-
ſcoporum ſuorum nomina ſeriemque a majoribus
traditam, & fida litterarum cuſtodia ſervatam,
ad hæc uſque tempora, integram, nulliſque in-
terciſam lacunis retinuerit.

In quo tres
prioris a
Romano
diſcrepent.

Verum enimvero de ordine, & ſucceſſione
chronologica Salonienſium Antistitum, tres illi
quidem prioris Catalogi fere inter ſe conſentiunt,
ab illis tamen Romanus mirum quantum diſcre-
pant.

Sed bene habet, quod Episcopis quibusdam
notæ quædam chronologicae ſunt impreſſæ, quæ
ſatis declarant illos omnes, quos priore loco no-
minavi, Catalogos, perturbatione ordinis ac tem-
porum aberraffe; ab Romano autem normam &
regulam petendam eſſe, ad quam illos corrigi,
& revocari oporteat. Ac primum quidem in
perſeſendis undecim Episcopis priorum tempo-
rum omnes pariter recte atque ordine procedunt;
niſi quod Salonitanus, altero Heſychio præter-
miſſo, decem tantum numerat. Horum poſtre-
mus eſt Juſtinus, poſt quem diverſi abeunt, &
diſcrepare incipiunt. Nam Salonitanus, Acu-
theanus, Ponzonianus ab Juſtino tranſiliunt ad
Glycerium, qui anno Chriſti 474. ex Impera-
tore Episcopus, regimen Eccleſiæ Salonitanae
ſuſcepit. At Romanus Juſtino & Glycerio Epi-
ſcopos unum & viginti interjecit, videlicet Ju-
ſtinianum, Antonium, Maximum II. Ama-
bilem ſive Agapitum, Joannem I. Georgium I.
Theodorum I. Joannem II. Frontinianum I. Jo-
annem III. Petrum I. Marinum I. Martinum I.
Maximum III. vel Marinum II. Theodorum II.
vel Theodoſium, Petrum II. Leonem I. Joan-
nem IV. Heſychium III. Joannem V. & Pe-
trum III. quos fere omnes nominant tres illi prio-
res Catalogi, ſed longe infra Glycerium, at-
que adeo in ſaeculum ſeptimum rejiciunt. Hos
vero inter Juſtinum & Glycerium cum Ro-
mano Catalogo ſtatuentes eſſe vel unus admonet
Amabilis ſive Agapitus, cui Catalogus Salonita-
nus hanc notam appoſuit: *Suo tempore Marty-
rium ſuſcepit B. Anaſtaſius ſub annis Chriſti 281.
preſidente in Cathedra D. Petri B. Marcellino*,
idemque confirmat Simon Bengnius in ſuis Colle-
ctaneis, quamvis de anno Martyrii Anaſtaſiani
diſcrepet: *Amabilis Archiepiſcopus Salonitanus:
tempore ſuo Martyrium ſuſcepit B. Anaſtaſius ſub
annis Chriſti 302. preſidente in Cathedra D. Petri
S. Marcellino*. Utrumque quidem anachroniſmi
merito argueris; nam neque Pontificatus Marcel-
lini cum anno 281. congruit, & B. Anaſtaſius
Aureliano imperante martyrio perfunctus eſt an-
no videlicet circiter 285. ut in Actis Agapiti
declarandum erit; uterque tamen docet, Ama-
bilem ſive Agapitum cum tribus illis, qui hunc
præcedunt Episcopis, & cum cæteris, qui ſub-
ſequentur, Glycerium longe ætate antecedere,
& annis centum & octoginta Glycerio antiquio-
rem eſſe. Præterea non eſt veriſimile Episcopos
non amplius undecim per annos circiter quadrin-
gentos Eccleſiæ Salonitanae præſuiſſe, præſer-
tim temporibus illis multo diſſicillimis atque af-
perrimis cum Episcopis diuturnis ac longævis
eſſe non licebat propter atrociffima Imperatorum
ediſta, & acerbiffimum Magiſtratum & populo-
rum in Chriſtianos odium, quibus id præcipue
propoſitum erat, ut Paſtores Eccleſiarum de me-
dio tollerent; iis enim percuſis ac ſublatis,
Chriſtianum gregem nullo negotio diſperſum iri
exiſtimabant. Ut vero Episcopi illi, quos Ca-
talogus Romanus Juſtino, & Glycerio inter-
poſuit, in eas ætates utriusque interjectas optime
quadrant, ſic convenire nequeunt in ea poſte-
riora ſæcula, quibus illos cæteri Catalogi adſcri-
bunt. Glycerio omnes Catalogi eoſdem fere E-
piſcopos ſubjiciunt, videlicet Honorium, Ja-
nuarium, Heſychium, Stephanum ſive Savi-
lianum, Honorium, Frontinianum, Petrum,
Probinum, ſive Proclinium, ſive Prodinum,
Honorium, Damianum, Natalem, Maximum,
Frontinianum, & Theodorum. Ita Catalogus

Romanus. His unum adiecit Salonitanus; quippe Stephanum a Saviliano distinxit, & quæ unus duo sunt nomina, in duos Episcopos distinxit. Acutheanus, & Ponzonius unum prætermittunt, videlicet Hesychium. De cæteris inter se omnino congruunt. At post Theodorum, cui Romanus Catalogus subdit excidium Salonæ, & Spalatensem Sedis Pontificiæ translationem, alii omnes Catalogi Episcopos illos percensent, quos Romanus inter Justinum & Glycerium constituit, a tertio videlicet, quarto, & quinto infra sextum sæculum dejectos. Ex his tamen aliquos in aliquibus Catalogis prætermittos invenies. Salonitanus quidem cum Romano plane consentit; sed Acutheanus & Ponzonius duos ipsos ex eo numero eximunt, videlicet Frontinianum I. & Hesychium III. Itaque post Theodorum, quem omnes Frontiniano huius nominis tertio proxime substituunt, Episcopis illis, quos tres priores Catalogi infra Theodorum rejiciunt, ante Salonitanam calamitatem locus esse non potest. Nam Natalis & Maximi, quos Catalogi omnes Frontiniano, & Theodoro præponunt, certa ac definita sunt tempora, a quibus dimoveri nequeunt; quippe alterum intra finem sexti sæculi, alterum eodem sæculo exeunte, & proximo ineunte ecclesiæ Salonitanæ præfuisse declarant epistolæ ad utrumque datæ S. Gregorii Magni, qui ab anno 90. sexti sæculi, usque ad quartum consequentis sæculi ecclesiæ Romanam administravit. Ab anno autem 90. sexti sæculi, cum Natalis Episcopatum Salonitanum gerebat, usque ad everisionem Salonæ anni non amplius quinquanta numerantur; anno enim circiter quadragésimo Salonam a barbaris funditus excisam fuisse inter omnes constare debet. Adde Pontificatum Maximi, qui Natali successit, & saltem usque ad initium proximi sæculi vitam perduxit. Remanent anni circiter 40. ante Salonitanum excidium. Atqui quadraginta annorum intervalum longe angustius est, quam ut tres & viginti Episcopos, (totidem enim sunt adjecti Frontiniano & Theodoro) in illud includi possint; nisi forte singulorum Episcopatum ne unus quidem biennii spatio prorogandum putes, quod etiam a verisimilitudine, non solum a veritate abhorret. Cum igitur Episcopi illi circiter duo & viginti ætatis illius, quam cæteri Catalogi iisdem attribuunt, angustis excludantur; multo rectius illos a septimo sæculo amotos partim ad tertium, partim ad quartum quintumque sæculum ante Glycerium revocaveris. Nec vero tres illi priores Catalogi hos solum Episcopos tres ac viginti Theodoro subjiciunt ante Salonitanum excidium, sed alios præterea ad quindecim Episcopos in eadem quinquaginta annorum angustias compellunt, videlicet Martinum, Forminum, Gregorium, Joannem, Vernaculum, Dometum, Theodorum, Vitalem, Petrum, Leonem, Ursam, Petrum, Georgium, Maximum, & Theodorum, quorum cladem Salonitanam conjungunt. Ita fit, ut fere quadraginta Episcopis annos non amplius quinquaginta adscribant, id quod omnis verisimilitudinis fines longe multumque transgreditur. Sed multo aptius ad seriem & successionem Chronologicam congruentiusque, Auctor Catalogi Romani quindecim illos Episcopos Salonæ captæ everlæque postposuit, & Salonitanæ adeptos, ecclesiæ Spalatensi restituit. Quare omnes illos fere quadraginta Antistites, quos alii Catalogi post Natalem, Maximum, Frontinianum, Theodorum

recensent, & ante Salonitanam calamitatem constituant, bifariam dividere oportet, & priores quidem, videlicet Justinianum cum reliquis supra nominatis, Glycerio præpositos ecclesiæ Salonitanæ; cæteros vero, scilicet Martinum, Forminum, quos paullo ante dixi, Salonitano excidio postpositos, ecclesiæ Spalatensi cum Romano Catalogo attribuas necesse est.

In omnibus Catalogis Theodorum Salonitanæ everisionis epocha insignem, eundemque postremum Salonæ Episcopum, Joannem vero patriæ Ravennatensem primum Spalati Antistitem reperies: nisi quod Theodorum illum hoc nomine tertium, & numero 48. Catalogus Romanus; alii quartum vel quintum eo nomine, & inferiori Episcopali fere sexagesimum numerant. Joannem vero primum Spalatensem Antistitem, Romanus sextum eo nomine, alii septimum vocant; numero autem Romanus 49. Salonitanus 63. Acutheanus 62. Ponzonius 59. constituunt.

Post sedem Pontificiam Spalatam translatam, Joanni primo Spalatensium Episcopo Catalogi omnes proxime subjiciunt tres hosce Antistites, Petrum, Marianum, Martinum; sed tres priores a Martino transfiliunt ad Leonem huius nominis tertium in Catalogo Romano, qui Episcopos omnino duodeviginti interposuit, quos illi a Spalatensi ad Salonitanam ecclesiæ translationis ante interitum Salonæ constitunt. Sunt autem hi Martinus III. Forminus, Gregorius II. Joannes VII. Vernaculus, Dometus, Theodorus IV. Vitalis I. Georgius II. Vitalis II. Petrus VI. Leo II. Ursus, Petrus VII. Justinus II. Georgius III. Marinus III. sive Maximus V. & Theodorus V. Ex his unum Acutheanus, videlicet Justinum II., tres Salonitanus, scilicet eundem Justinum, Vitalem II. & Petrum VI. quatuor Ponzonius nimirum Vitalem II. Justinum II. Georgium II. & Petrum VII. prætermittunt. Post Leonem III. iterum ac sæpius tres illi Catalogi cum inter se, tum a Romano de ordine atque numero Episcoporum Spalatensium discrepant; de qua discrepantia notæ cuique Catalogo appositæ Lectorem admonebunt. Quæ hæcenus diximus, eo pertinent, ut ostendant, seriem ac successionem Episcoporum Salonensium, saltem usque ad Leonem III. ordinandam & exigendam esse ad normam Catalogi Romani, in quo recte atque ordine Episcopos illos usque ad finem sæculi noni dispositos esse ac distributos satis declarant notæ illæ Chronologica, quibus quosdam ex illis signatos ac distinctos esse demonstravimus. Qui deinceps post Leonem III. sequuntur Episcopi, non eundem semper in omnibus Catalogis ordinem atque numerum retinent; sed alii alios vel præferunt, vel postponunt; alii alios prætereunt; id quod, ut diximus, ad calcem cujusque Catalogi annotabimus, nullo nunc quidem nostro iudicio interposito; sed cum Acta singulorum Antistitum describemus, tum suis cuique locus atque ordo tribuendus erit, videndumque cujus Catalogi auctoritatem potissimum sequi, & quem cæteris præferri oporteat. De numero Episcoporum omnium, qui vel Salonæ vel Spalati sedem Pontificiam tenuerunt, tres priores Catalogi fere inter se congruunt; nam Salonitanus Episcopos numerat centum & octo usque ad Andreæ Cornelium, in quem desinit; Acutheanus centum & septem; Ponzonius centum & quatuor, usque ad eundem Andreæ, quibus si tredecim reliquos adjicias usque

De quatuor prioribus Spalatensibus Episcopis inter omnes Catalogos comparantur.

His Romanus subiecit, quos alii Salonitanæ everisioni male anteponunt.

Universi
Episcopo-
rum Salo-
niae & Spa-
lat. nume-
rus fere
idem in
omnibus
Catalogis.

ad Pacificum Bizzam hodiernum Spalatensem Archiepiscopum, de quibus nulla potest esse controversia, consent omnes supra centum, vel viginti, vel undeviginti, vel septemdecim. In tanto autem Episcoporum numero hoc quidquid est discrepantiae, pro nihilo habeas licet. At vero Catalogus Romanus hunc numerum auxit, & centum illis ac viginti, quos Salonitanus percenset, tredecim ipsos Episcopos adiecit, omninoque ad centum & triginta tres Episcopos partim Salonitanos, partim Spalatenses numeravit. Sed nimirum in Catalogum illum Episcopalem Adjutores etiam, electosque tantummodo Episcopos iniecit, quibus detractis, reliqui facile ad eam summam rediguntur, quae a ceteris non admodum discrepet.

Catalogis
addenda
tria frag-
menta.

Post expositos Pontificales Catalogos, tria eorumdem fragmenta proferemus, in quibus non omnes, sed aliqui solum Episcopi commemorantur, unum ex historia Salonitana typis Amstelodamensibus anno superioris saeculi 68. edita, alterum ex Chartulario canobii Spalatensis S. Raynerii, tertium e Collectaneis Mss. Bengnians. His demum subijciam breve quoddam Chronicum Episcoporum Salonitanae & Spalatensis ecclesiae, in quo multorum Pontificum Acta brevissime descripta continentur. Haec omnia ad seriem Pontificiam explicandam & confirmandam in medium afferri oportuit; tum quia ex his monumentis nullum est, quod publicam lucem adhuc viderit, unum si excipias fragmentum ex historia Salonitana modo laudata decerptum; tum quia singula aliquid conferunt vel ad illustrandam Chronologiam, vel ad amplificandam Historiam Pontificalem, & mutuam sibi opem praestant: nam quod aliis deest, alia suppeditant, & quod in aliquibus mendosum est, aliorum subsidio facile corrigas; quo fiet, ut ex omnibus illis Catalogis accurate perpensis, riteque inter se collatis conscribi possit ordinata quaedam continuatio seriesque Episcoporum, ut omnes inter se certis temporum spatiis distinguere queant, & alii ex aliis non interrupta successione nectantur.

& breve
Chronicon
Pontificia-
le.

§. III.

De Catalogo primo Salonitano.

Catalogus
Salonita-
nus descri-
ptus ex co-
dice Mss.
Collegiide
Propagan-
da Fide, &
ibidem
prae-
fixus
Hist.
Salonit.

Hunc primum Catalogum appellandum esse Salonitanum propterea censuimus, quod eum in codice quodam Mss. Collegii de Propaganda Fide, cui titulus est: *Servia, Albania, Dalmatia, Myricum*, historiae Salonitanae praefixum invenimus. Historiae Salonitanae, quam Thomas Archidiaconus ecclesiae Spalatensis saeculo decimo tertio contexuit, duo nacti sumus exemplaria; alterum manuscriptum extat in eo, quem dixi, codice archivi de Propaganda Fide paginas duodequingenta complectens, ducensque initium a pagina 616. ejusdem codicis. Alterum historicus Dalmata ex antiquissimo exemplari, & quidem, ut ipse putat, autographo descripsit, & typis Amstelodamensibus impressum *Libris suis De Regno Dalmatiae & Croatiae*, cum aliis opusculis antea ineditis, adjunxit. Sed manuscriptum copia & ubertate rerum longe superat alterum illud, quod Amstelodami e typographia Joannis Bleuu anno 1668. in lucem prodit. Nam praeter Catalogum Pontificalem, quem mox subijciemus, Acta S. Domnii primi Salonarum Episcopi, aliquot synodos Spalatenses,

Duo exem-
pla Hist.
Salonit.

aliquot epistolas Pontificum Romanorum, & quaedam alia nobis exhibet, quae in exemplari edito frustra requiras. Quare hanc quidem Amstelodamensem *Minorem*, illam vero in codice supra laudato descriptam *Majorem* Historiam Salonitanam, distinctionis gratia, appellandam esse duximus. Sed in eodem codice Mss. multa desiderantur, Amanuensis incuria praetermissa, vel inde sublata, quae in historia Archidiaconi reperiuntur, veluti totum caput primum sub titulo *De Dalmatia*, pars extrema capitis tertii, item caput quartum, initium capitis quinti, caput decimum *De Translatione SS. Domnii*, & *Anastasio*, caput decimum sextum *De Promotione Laurentii*; capiti autem decimo septimo nonnulla quidem detracta sunt, sed plura & praeciosa leguntur adiecta. Nec vero codex Mss. ultra caput XXIII. in quod definit, progreditur; sed satis apparet, aliquot paginas indidem exemptas fuisse, quibus reliqua capitula omnino ad duodeviginti continebantur. Tota quippe historia Archidiaconi ex uno & quinquaginta Capitulis constat. Reliqua vero, quae sunt in utroque codice tum edito, tum manuscripto, inter se fere consentiunt, & siquam habent, major est verborum, quam rerum discrepantia. Auctore sit utriusque Thomas Archidiaconus, qui duo historiae suae exemplaria reliquerit, alterum altero copiosius; an vero alius quispiam ejus historiam rerum ac monumentorum accessione locupletaverit, statuere ac dijudicare non auserim; nec facile dixerim utrum utri anteferendum videatur. Historicus Dalmata codici Mss., cujus plura exempla circumferri affirmat, gravissimam censuram infixit; & quidquid ibidem insertum est, abesse vero ab illo exemplari, quod ipse praelo subijciendum vulgandumque curavit, id totum abjudicat ac rejicit, fabulosum & commentitium esse existimat. Contra vero exemplar illud, ex quo historiam Salonitanam desumptam typis consignavit, & plurimi fecit, & ne intercederet, Bibliotheca Vaticanae custodiendum tradidit, cum hac epigraphe, in qua de utroque codice quid sentiat, breviter, ac perspicue declarat: *Hoc est, inquit, antiquissimum exemplum Historiae Thomae Archidiaconi Spalatensis, quam post opus meum de Regn. Dal. & Croat. cum ceteris rerum Dalmaticarum Scriptoribus nondum impressis edidi: cum autem ipse Thomas mortuus sit anno Domini 1260. ut in notis ad eundem animadverti, paullo post ejus mortem scriptum esse debuit, ut ex charactere, & charta colligitur. In ipsius autem editione secutus sum exemplum manu Petri Cindrii Patritii Spalatensis viri doctissimi, & accuratissimi exaratum, qui hoc codice, in eo exscribendo, usus est, erroresque orthographiae correxit. Hoc autem antiquum originale in Bibliotheca Vaticana deposui, ut conferre volentibus pateret: id autem tum alias ob causas factum est a me, tum quod hujus operis plura exempla circumferuntur, nec satis castigata, nec admodum integræ fidei, & praesertim illud, ex quo doctissimus Ferdinandus Ughellus Abbas Cisterciensis nonnullos Episcopos Iadrenses descripsit, & in Tomo quinto suae Italiae sacrae posuit, qui in germano Archidiaconi textu minime reperiuntur. Id ego exemplum vidi, & manu recenti scriptum reperi, contulique cum hoc codice; & quacunque in illo de Actis Conciliorum Dalmatiae, epistolis Papalibus, & epitaphio Zuenimiri Regis scripta sunt, ea omnia ficta, & supposititia sunt: a me.*

De utroque
exemplo
sententia
& censura
Historici
Dalmatae.

a meque monitus supradictus Abbas Ughellus, visa mei codicis antiquitate, eoque cum suo exemplo, quod habebat, collato, vir ingenuus, & in antiquis characteribus versatissimus, se deceptum fassus est; novamque seriem Episcoporum Jadrensis, expunctis duobus a supradicto codice sumptis, primoque & tertio loco positis, manu propria in margine paginae 1458. sui tomi quinti captam reliquit, integram de novo editurus, si morte praeventus non fuisset, quod te monitum polui Lector. Vellem paullo mitius equiusque de codice illo vir doctissimus censuisset. Fateor equidem codicem illum mendis plurimis praesertim chronologicis, & arithmeticis depravatum esse; id quod librariorum inscitiae vel iacuriae tribuendum censeo; in libris enim exscribendis, nusquam facilius, quam in eas notas, quibus tempora & numeri designantur, errores irrepunt; sed sane non intelligo, quae causa scriptorem eruditissimum impulerit, ut Synodos illas Dalmaticas, litterasque Pontificias tantopere contemneret, cum utraque Canones & leges sanciant, quae cum antiqua ecclesiastica disciplina praclare consentiunt.

Severior
in Codice
MS. quam
requirit.

Catalogi
Pontifica-
lis Histo-
riae Salo-
nit. MS.
praefixi
auctor
vel ipse
met Archi-
diacono-
mus, vel
alius quis-
piam ab
aetate An-
chidiac.
admodum
recent.

Non deerit in hac historia locus, ubi huius codicis auctoritatem, correctione quadam adhibita, tueri, ab omnique censura vindicare conabimur. Quamvis autem exemplum Historiae Salonitanae, quod in Archivo Collegii de propaganda, & alia huius similia, quae Historicus Dalmata improbavit, manu admodum recenti descripta sint, haud tamen vereor dicere, eadem ex antiquis probatisque exemplaribus fuisse deprompta, quae si ad manus nostras forte fortuna venirent, ex his fides illis & auctoritas conciliari posset. Nec vero dubito, quin Catalogus Pontificalis huic codici praepositus in antiquis itidem, quae dixi, exemplaribus repertus fuerit, atque indidem descriptus; sive Archidiaconus ipse, sive alius quispiam ab ejus aetate non longe disjunctus illum contexuerit. Quare hunc Salonitanum Catalogum conjectura haud improbabili ad saeculum decimum tertium referri posse existimamus; ac proinde omnium, qui nunc quidem extent, nostrasque ad manus pervenerint, antiquissimum esse, & aliis posterioribus, sin minus auctoritate, certe loco atque ordine anteponendum censuimus. Sed illud perincommode accidit, quod praeposteris temporibus, in-ventisque veterum Episcoporum ordinibus, ingens in hoc Catalogo facta sit Pontificiae successione perturbatio, & magna confusio. Multi enim ex Episcopis priorum aetatum traducti sunt ad saecula posteriora; nec pauci ex inferioribus ad superiora tempora protrusi, ut paragrapho secundo demonstratum est, quae ordinis Pontificalis ac temporum perturbatio huic cum Acontheano & Ponzoniano Catalogis est communis. Sed praesto nobis erit Catalogus Romanus, qui doceat, quo quemque loco atque ordine collocari oporteat. Si quid praeterea in Catalogo Salonitano mendosum est, vel a caeteris discrepat, Notae eidem suppositae admonebunt. Si hunc Catalogum confectum putes saeculo decimo tertio, ejusque auctorem vel Thomam Archidiaconum, vel aliquem alium ejus aetati aequalem aut supparem fuisse existimes, ut nobis verisimile videtur, Episcopos posteriorum temporum aliena manu deinceps adjectos esse necesse est.

Memoriae Archiepiscoporum Salonitanae ecclesiae ex codice Sac. Cong. de Propaganda, qui inscribitur Servia, Albania, Illyricum, Dalmatia, pag. 606.

Sanctus Dominus a Archiepiscopus Salonitanus a primus.

Garganus b	Archiep. Salonit. in num. 2.	b
Symphorius c	Archiep. Salon. in num. 3.	c
Hysicius d 4	Casarius 9	d
Valentius e f 5	Justinus 10	e f
Onofrius g 6	Glycerius h i 11	g h i
Maximus 7	Honorius 12	
Paschasius 8	Januarius 13	

Hesicius k 14. Suo tempore sanctissimus Episcopus urbis Romae Zosimus scripsit epistolam, quod Monachi, vel Laici, nisi per gradus ecclesiae, non debeant ad summum Sacerdotium pervenire, ut infra sub annis Domini 413.

Savilianus 15. l	Natalis 23	l
Stephanus 16	Maximus n Schismaticus 24	m n
Honorius m 17	Frontinianus 25	
Frontinianus 18	Theodorus 26	
Petrus 19	Justinianus o 27	o
Trochlinus 20	Antoninus 28	
Honorius 21	Maximus 29	
Damianus 22		

Amabilis p 30. Suo tempore martyrium suscepit B. Anastasius sub annis Christi 281. praesidente in Cathedra D. Petri B. Marcellino.

Joannes r 31	Marinus 38	r
Georgius 32	Martinus 39	
Theodorus 33	Marinus 40	
Joannes 34	Theodosius 41	
Frontinianus 35	Petrus 42	
Joannes 36	Leo 43	
Petrus 37	Joannes 44	

Hesicius f 45. sub annis Christi 413. S. Zosimus Episc. Urb. Rom. scripsit epistolam, quod Monachi vel Laici, nisi per gradus ecclesiae debeant ad summum sacerdotium promoveri, & maxime ne in publico bibant, neque potum publice vendant, & alia multa.

Joannes 46 t

Petrus 47. u Petrus Archiep. Sal. num. 47, u anno ejus primo fecit exercitum, & praeliavit cum Rege Histrorum, & Salonarum per dies octo, ubi Regem Histrorum necavit, & magnam multitudinem Christianorum. Rex Salonarum quasi mortuus aufugit Salonam, ubi fuit magnus pluvius. Totila discessit versus Istriam & Italiam. Ostroilus per Illyriam pervenit Salonam, & omnes inscriptiones Imperatorum, tam Salone, quam in Palatio Diocletiani deleuit, guastando & diripiendo, quia hoc habebat pro magno honore.

Martinus x 48	Petrus bb 56	x
Forminus 49	Leo 57	aa bb
Gregorius 50	Ursus 58	
Joannes 51	Petrus 59	
Vernaculus 52	Georgius 60	
Dometi 53	Maximus 61	
Theodorus 54	Theodorus cc 62	cc
Vitalis aa 55		

Joannes primus Archiep. Spalatensis, patria Ravennas 63.

Petrus dd 64	Justinus 69	dd
Marianus 65	Januarius 70	
Martinus ee 66	Frontinianus 71	ee
Leo ff 67	Paullus 72	ff
Petrus 68	Martinus 73	

Dra-

<i>Drabalis</i> 74	<i>Claudius</i> hh 80
<i>Joannes</i> 75	<i>Abfalon</i> 81
<i>Laurentius</i> 76	<i>Petrus</i> 82
<i>Crescensius</i> 77	<i>Bernardus</i> ii 83
gg <i>Manasses</i> gg 78	<i>S. Raynerius</i> 84
hh ii <i>Gregorius</i> 79	<i>Petrus Hungarus</i> 85
<i>Petrus</i> 86. <i>Hungarus</i> anno tertio sui Pontificatus fecit Concilium extra Civitatem in Ecclesia S. <i>Andree</i> anno Domini 1185. primo Nonas Maii, tempore Sanctissimi Domini Lucii PP. III. regnante Hungaria Rege Bela.	
<i>Bernardus</i> 87	<i>Rogerus</i> 91
<i>Slavico electus</i> 88	<i>Joannes</i> 92
<i>Gonzelus</i> 89 an. 1222	<i>Petrus</i> 93
<i>Ugrinus</i> 90	
<i>Belianus</i> 94. Iste sub 1326. statuit hoc decretum Domine <i>Harchie</i> Abbatisse Monasterii S. <i>Mariae</i> de <i>Taurellis</i> , quod Moniales suas per modum, qui subsequitur, expresse faciat profiteri, videlicet: Ego N. promitto Deo & sanctis eius, & vobis D. Abbatisse vel Priorisse, coram vobis & Conventu nostro, me perpetuo servaturam continentiam in hac domo, vel Monasterio, quantum Deus fragilitati mea permiserit, & renuntio propriis, & vobis debitam, secundum regulam S. <i>Benedicti</i> , obedientiam, ac stabilitatem, & conversionem morum meorum promitto.	
<i>Dominicus</i> 95.	<i>Venetus</i> .
<i>Ugulinus</i> 96. an. 1385. <i>Laurentius</i> <i>Zanc</i> <i>Van</i> . 103	
kk <i>Petrus</i> de kk <i>Pago</i> 97. <i>Joannes</i> de <i>Furlino</i> mm	
<i>Franciscus</i> <i>Maripetro</i> <i>Venetus</i> 98. obiit Roma <i>Fuscarius</i> <i>Cardinalis</i> 105	
1401.	<i>Venetus</i> .
<i>Peregrinus</i> de <i>Arugona</i> 99 <i>Bartholomaeus</i> <i>Averoldus</i>	
11 mm <i>Dominicus</i> de <i>Judicibus</i> ll 100.	<i>Brixienfis</i> .
<i>Bartholomaeus</i> <i>Zabavellis</i> 101	<i>Bernardus</i> <i>Zane</i> 107. <i>Venetus</i> .
<i>Jacobinus</i> <i>Baduarjo</i> 102.	<i>Andreas</i> <i>Cornelius</i> 108, <i>Venetus</i> an. 1512.

N O T A.

a Huic verbo, cum Archiepiscopum dicimus; quæ sit notio & potestas subjecta, non ignorabat quidem ecclesia antiqua, sed ab huiusmodi vocabulo abstinuit usque ad quartum sæculum, cum primum usurpari cepit. Itaque temporibus illis erant quidem, qui unius Provinciae Episcopis præpositi cum essent, jus ac dignitatem Archiepiscopalem, seu Metropolitanam obtinebant, sed & nomine, quo ab Episcopis sibi subiectis distinguerentur, carebant, & vel simpliciter Episcopi, vel primæ sedis Episcopi vocabantur. Quare Auctor hujus Catalogi nomen *Archiepiscopi* e sæculis posterioribus desumpsit, quod B. *Domnio*, & proximis ab eo *Salonitanis* Episcopis attribuit.

b Hunc alii *Gazanum*, alii melius *Gajanum*, sive *Cajanum* vocant.

c Alis est *Symphorianus*.

d *Hefychium* rectius dixeris.

e *Hefychio* primo, *Hefychium* alterum, sive *Ificium* subjiciunt ceteri Catalogi.

f Ceteri omnes habent *Venaptium*.

g Hunc *Honorium* nominant *Acutheanus*, & *Ponzonianus*, utroque nomine *Romanus* Catalogus appellat.

h Hac ordo seriesque Episcoporum perturbari incipit. *Justino* & *Glycerio* ex Catalogo *Romano* interjicias oportet Episcopos omnino ad viginti & unum, quos hic Catalogus post *Theodorum* n. 27. infra sextum sæculum dejecit. Vide §. 2.

i *Glycerius* *Olybrius* suffectus Imperium Occidentale tenuit annum unum & menses fere quatuor. Ab *Julio* Nepote in ordinem redactus an. 474. *Salonas* concessit, ejusque ecclesie Pontificatum adeptus est, ut tradit *Jornandes*.

k Hunc *Hefychium* *Acutheanus*, & *Ponzonianus* prætermittunt. At *Romanus*, & *Salonitanus* *Januario* hujus nominis primo subjiciunt. Nora autem, quam eidem *Salonitanus* falso apposuit, referenda est ad *Hefychium* tertium, qui ante *Glycerium* post interitum quinti sæculi ecclesie *Salonitanæ* præesse cepit, ab anno 410. ad 440. ex Catalogo *Romano*; is enim æqualis fuit *Zosimo* Pontifici *Maximo*, qui anno 417. ad *Romanam* sedem electus est. *Hefychius* autem tertius inter eos Episcopos locum obtinet, quos ad normam Catalogi *Romani* inter *Justinum* & *Glycerium* constituendos esse diximus.

l *Savilianus*, & qui proximus sequitur, *Stephanus*, non duo, sed unus est idemque Antistes binominis, quem *Romanus* Catalogus utroque nomine impertit; *Ponzonianus*, & *Acutheanus* altero nomine præterito, *Stephanum* vocant.

m Ab *Stephano* sive *Saviliano*, quem hic Catalogus ob duo nomina, quæ sunt ejusdem Episcopi, in duos Episcopos distracta, 26. *Ponzonianus* & *Acutheanus* 25. Episcopum *Salonitanum* numerant, usque ad *Theodorum* in omnibus omnino Catalogis recte atque ordine progreditur series Episcopalis decem Episcopos complexa, quorum postremus est *Theodorus*.

n *Natalis* & *Maximi* certa sunt ac definita tempora, a quibus dimoveri nequeunt. Uterque enim ætate conjunctus fuit cum S. *Gregorio* Magno, ut hujus ad eos Epistolæ declarant: *Gregorius* autem Pontificatum iniit an. 590. diem obiit an. 604. ex communi Chronologorum consensu.

o Catalogus *Romanus* huic *Theodoro*, quem ejus nominis tertium vocat, subiecit excidium *Salonitanum*; ceteri Catalogi Episcopos illos unum & viginti subjiciunt, quo ex Catalogo *Romano* revocandos esse diximus ad tertium, quartum, quintumque sæculum, & *Justino* atque *Glycerio* interjiciendos. His alios adjiciunt, & *Salonitanæ* cladi anteponunt, quos idem *Romanus* Catalogus ecclesie *Salonitanæ* ademptos, inter Episcopos *Spalatenfes* annumerat. Vide §. 2.

p Vah, quid hoc anachronismo potest absurdus excogitari? Si *Amabilis* eodem tempore *Salonitanum* Pontificatum gessit, quo B. *Anastasius* pro Christo mortem oppetiit, hujusque martyrium incidit in annum Christi 281. qui fieri potest, ut *Amabilis*, non modo post *Glycerium*, qui sæculo quinto, sed etiam post *Natalem* & *Maximum*, qui sexto exeunte, & septimo ineunte sæculo Episcopi fuerunt, ecclesiam *Salonitanam* administraverit. Vel hinc intelligas velim *Amabilem*, quem alii vocant *Agapitum*, cum tribus, qui præcedunt, & septemdecim, qui sequuntur, Episcopis, in ordine ac serie Pontificali anteferendum esse *Glycerio*, retrahendumque intra finem tertii sæculi. Duo præterea peccavit Auctor hujus Catalogi, unum, quod Martyrium *Anastasio*, alterum, quod Pontificatum *Marcellini* conjunxit cum anno 281. unde utrumque vel annis minimum septem, vel annis omnino quindecim abest; nam *Anastasius* cognomento *Cornicularius* martyrium subiit anno circiter 274. cum *Aurelianus* Christianos exagitare

cœ-

cepit, ut in Actis Agapiti sive Amabilis Episcopi Salonitani ostendimus, & Marcellinus non ante annum 296. ecclesiæ Romanæ regimen suscepit.

r Post Amabilem ante Hefychium quatuordecim Episcopi sunt intermedii, quos iidem eodem ordine Romanus Catalogus percenset; sed illos, ut sæpe dictum est, ad superiores ante Glycerium ætates revocavit. Ex eo numero Catalogi Acutheanus & Ponzonianus unum eximunt Frontinianum, quem hujus nominis primum Joanni II. & Joanni III. Catalogus Romanus medium constituit.

f Scriptorem hujus Catalogi oblivio summe, an somnulosum appellem? quippe duos Hefychius 14. & 45. Episcopos Salonitanos, multarum ætatum intervallo disjunctos, Zosimo Pontifici Romano æquales fecit, & cum anno Christi 413. copulavit. Utrumque prætermittunt Acutheanus, & Ponzonianus. Uterque in eundem ordinem locumque redigendus est, quem illi Catalogus Romanus assignat. Hefychius, de quo nunc loquimur, hoc nomine tertius est in Catalogo Romano inter duos Joannes 4. & 5. interjectus, qui ab anno 410. usque ad annum 440. Ecclesiam Salonitanam administravit, cuique epistolam scripsit Zosimus Papa, quod *Monachi vel Laici &c.* Ille vero Hefychius, quem Salonitanus Catalogus inter Episcopos decimum quartum numerat, cum Januario hujus nominis primo, cui proxime subjicitur, deiciendus est infra quintum sæculum, ejusque Pontificatus initia cum anno 515. colliganda sunt ex præscripto Catalogi Romani. Facturus operæ pretium mihi videor, si Episcopos inter utrumque Hefychium interpositos e Romano Catalogo descriperim, & sub uno aspectu posuerim. Itaque Joanni hujus nominis quarto, quem Salonitanus numerat 44., subijce Hefychium tertium, & Episcopum Salonarum tricesimum, ad quem Zosimus Papa scripsit. Hunc deinceps sequuntur

Joannes IV. Salon. Ep. tricesimus primus, in Salonit. 46.

Petrus III. Salon. Ep. 32. in Salonit. 47.

Glycerius Salon. Ep. 33. in Salonit. 11.

Honorius II. Salon. Ep. 34. in Salonit. 12.

Januarius I. Salon. Ep. 35. in Salonit. 13.

Hefychius IV. Salon. Ep. 36. in Salonit. 14.

Post Hefychium IV. Savilianus sive Stephanus, a quo, ut diximus Nota m, in omnibus Catalogis recte atque ordine series Episcopalis progreditur, decem Episcopos complexa, quorum postremus est Theodorus, cui Romanus epocham excidii Salonitani affixit; cæteri Justinianum subjiciunt cum aliis usque ad Petrum hujus nominis III. in Catalogo Romano, & Episcopum Salonæ 47., quos e superioribus in hæc posteriora tempora infra Glycerium, Natalem, Maximum, & Theodorum sæculi quinti sextique Episcopos reliqui Catalogi protrudunt.

t Is est Joannes V. & Ep. Sal. 31. in Catalogo Romano, & ab Hefychio tertio proximus, ad quem litteras dedit Zosimus Pontifex Maximus.

u Is est Petrus III. in Catal. Rom. & Ep. Sal. 32. Joanni V. substitutus. Quæ hic narrantur de Rege Istrorum cæso, & Rege Dalmatinorum in fugam averso, ea desumpta sunt ex Historia Presbyteri Diocletis, & Petro Episcopo Salonarum falso attributa. Neque enim Petrus cum Rege Istrorum & Salonarum, sed Totila & Ostroylus pugnarunt, & altero cæso, altero fu-

gato victoriam retulerunt. Ita enim scriptum est in eo libro, qui Regnum Slavorum inscribitur: *Totila, & Ostroylus, ut sibi magnum nomen facerent, consilio & voluntate primogeniti fratris congregantes exercitum magnum valde, & fortem, exierunt de terra sua, & venientes debellaverunt Pannoniam Provinciam, et bellando obtinuerunt eam: post hæc cum valida manu pervenerunt in Templana. Tunc Rex Dalmatinorum, qui in civitate magna & admirabili Salonia manebat, misit nuncios & litteras ad Regem Istria provincie, ut congregaret exercitum, quatenus insimul exirent eis obviam, & defenderent se. Igitur ambo congregantes exercitum gentis sue exierunt obviam Gotthis; venientes itaque castrametati sunt juxta eos, tunc per spatium octo dierum, quia prope erant castra ad castra, hinc inde armati procedentes per partes graviter se vulnerabant, ac trucidabant. Octavo post die omnes hinc inde Christiani, & gentiles armati exierunt, & commissum est magnum prælium ab hora diei tertia usque ad vesperam; & Dei judicio, cui nemo audeat dicere, cur ita faciat, quia forte aliquod magnum peccatum latebat in Christianis, victoriam Gotthi crudeles habuerunt, ceciditque pars Christianorum, & interfectus est Rex Istria, & multa millia hominum Christianorum in ore gladii mortua sunt, & plurima captiva ducta sunt. Evasis autem Rex Dalmatinorum cum valde paucis militibus, & aufugit in civitatem suam Salonom. Sed ex his pleraque minus verisimilia sunt, quem ut Viris eruditus probari possint, nisi ad examen Crisimque accuratam revocentur; & correctione aliqua adhibita, ad historiam illorum temporum, quoad ejus fieri possit, apte accommodentur; id quod suo loco ac tempore præstare conabimur.*

x Petro III. Catalogus Romanus subijcit Glycerium, & post alios decem interjectos Episcopos Natalem & Maximum synchronos Gregorii magni, qui anno post Christum 604. ante cladem Salonitanam fere trigesimo sexto, mortem obiit; deinde Frontinianum III. & Theodorum IV. sub quo Salona funditus excisa est. At cæteri Catalogi præter Frontinianum & Theodorum unum & viginti, vel undeviginti Episcopos excidio Salonitano præponunt; & quasi pauciores hi essent, quam ut occupare & implere possent intervallum annorum fere viginti, qui a Maximo ad Salonom everfam intercedunt, his adjiciunt alios quindecim vel septemdecim ecclesiæ Spalateni ereptos, qui Salonitanum Pontificatum obtinuerint, antequam Joannes patria Ravennas e diruta Salona sedem Pontificiam Spalatum transferret. Itaque Martinum 48. in Catalogo Salonitano, qui ab Joanne Ravennate quintus fuit Archiepiscopus Spalatenium, & reliquos usque ad eundem Joannem, Salonitanæ adeptos ecclesiæ Spalateni restituas oportet. In hac autem Episcoporum serie ordinanda tres priores Catalogi cum inter se, tum a Romano alicubi discrepant. Martinus & alii septem, qui deinceps sequuntur, in omnibus Catalogis eundem locum atque ordinem tenent.

aa Post Vitalem in Acutheano & Romano subijciuntur Georgius & Vitalis alter; uterque abest a Salonitano & Ponzoniano.

bb Post Vitalem alterum septem Episcopos enumerant Salonitanus & Acutheanus, Petrum, Leonem, Ursam, Petrum, Georgium, Maximum, Theodorum. His unum detraxit Ponzonia-

niamus, videlicet Petrum secundo loco nominatum, qui præterea Georgium Gregorii vocabulo appellat; Acutheanus alterum Georgium adjecit, duos inferuit Romanus; videlicet Justinum II. & Georgium III. inter Petrum VII. & Maximum V.

cc Cum hoc Theodoro Catalogi perperam conjungunt urbis everisionem; cum is ex Catalogo Romano, annis amplius ducentis post Salonam everfam, ecclesiæ Spalatensi præfuerit.

dd Joanni primo Spalatensium Archiepiscopo tres eisdem Episcopos Catalogi omnes subjungunt, Petrum, Marianum, Martinum.

ee Huc revoca, & Martino II. Spalatensium Episcopo subnecte seriem Antistitum, quam a Martino III. incipitam tres Catalogi sæpius memorati præponunt excidio Salonitano & Joanni primo Spalatensium Archiepiscopo; hoc præfusus ordine, ut docet Catalogus Romanus, Martinum III. Forminum, Gregorium I. Joannem VII. Vernaculum, Dometum, Theodorum IV. Vitalem I. Georgium II. Vitalem II. Petrum VI. Leonem II. Ursum, Petrum VII. Justinum II. Georgium III. Maximum V. & Theodorum V.

ff Hactenus de ordine ac successione Episcoporum inter Romanum & cæteros Catalogos magna dissensio fuit, quæ tandem fere tota in hunc Leonem definit. In hunc liquidem, sic tamquam ab viarum divitiis, & ambagibus in idem compitum deducti Catalogi omnes conveniunt, ac deinde in perconsensendis posteriorum ætatum Episcopis, fere eundem ordinem servant, eandemque viam pariter insistant, a qua si paululum aliquando, alii alio abeuntes deflectant, mox eodem redeunt, unde discesserant; & si qua deinceps inter eos est discrepantia, ad eam, in qua usque ad Leonem versantur, parvi ducenda est. Post Leonem igitur tres priores Catalogi decem eisdem omnino enumerant Episcopos, Petrum, Justinum, Januarium, Fruntinianum, Paulum, Martinum, Drabalem, Joannem, Laurentium & Crescentium. At Romanus Fruntiniano & Paulo Martinum IV. quem alii Paulus postponunt, Petrum IX. & Joannem Petri adiutorem, Drabali autem & Joanni Lampridium interjecit; decem illis duos adjiciens ab aliis prætermisso Petrum IX. videlicet, ac Lampridium.

gg Cæteri omnes Gregorium. Manassi præponunt.

hh Cæteri rectius Gaudium vocant.

ii In aliis Gerardus, sive Giralduus. Ab Gerardo apud omnes duodecim recensentur Episcopi, quorum postremus est Ugolinus. His unum interferit Salonitanus Slavizonem, sive Slavizum, plures Romanus, sed omnes solum electos.

kk Post Ugolinum Catalogus Salonitanus rursus ordinem perturbat quatuor Episcoporum, quos Ugolino proxime subjecit, & unum prætermisit Andream, qui Ugolino vivis exempto successit. Ratio ordinis, & horum disponendorum Antistitum petenda est ex aliis Catalogis, quorum in hisce apte ordinandis, & suo cuique loco tribuendo consentiens auctoritas Salonitano præferri debet. Itaque Andream, quem Catalogi cæteri commemorant, adjicias necesse est, cui reliquos quatuor recte atque ordine ad normam aliorum Catalogorum ita dispositos subnecte: Andreas, Peregrinus de Aragona, Dominicus, sive Dominus de Judicibus, Petrus de Pago, Francisus Maripetro. Post Maripetrum de numero atque ordine Episcoporum Catalogi omnes inter se consentiunt, sed de aliorum nomini-

bus alicubi discrepant.

ll Alii Doymum, alii Domanium vocant. Hunc apud alios Averodum, apud alios Zanettinum cognominatum invientes.

Sæc. IV.

De Catalogo secundo Acutheano.

C Lara in primis Spalati fuit, ac nobilis gens A Cutheis, ex qua prodiit Marinus A Cutheis, quem Catalogus Romanus inter Archiepiscopos Spalatenses Electos annumerat; isque anno primo supra millesimum, & quadringentesimum Adjutor Pontificii muneris datus est Andreæ Gualdo, qui usque ad annum 1402. Spalatensem Pontificatum gessit. Ex eadem gente sive familia eodem sæculo decimo quinto exitit scriptor, ut temporibus illis non ignobilis, neque præstendus; cujus nomen ignoratur. Is res Spalatenses superioris sæculi xiv. maxime memorabiles breviter atque ordine complexus, annorum amplius viginti, ex diversis Chirographis, de temporibus retroactis, ut ipse restatur, synopsis confecit, tribus capitulis distinctam, quam ab anno ejusdem sæculi 48. ultra annum 70. perduxit. Hanc Historicus Dalmatæ typis Amstelodamensis tradidit, & sex libris de Regno Dalmatæ & Croatia, cum aliis Opusculis nondum editis, subjungendam curavit, hoc titulo inscriptam: *Incipit summa Historiarum Tabula A Cutheis de Gestis civium Spalatinarum sub brevitate compilata ex diversis Chirographis, de temporibus retroactis, ut non præcedentes, sed posteri suis Gradantibus narrabunt.*

Huic autem synopsis sive Tabulæ idem Anonymus A Cutheis subjecit Catalogum Episcoporum Salonitanæ, & Spalatensis ecclesiæ, quem ab ejus Auctore Acutheanum denominandum esse duximus. Catalogo is titulus præpositus est: *Memoria Archiepiscoporum Salonitana & Spalatina Ecclesiæ.* Stylus & character historiæ satis ostendit, hunc scriptorem floruisse sæculo decimo quinto, neque ad superius, cujus acta & eventa describit, referri posse, quippe cum res illorum temporum non ætate sua gestas, sed a Majoribus traditas tabulisque consignatas e diversis Chirographis acceperit, ut ipsemet fatetur. Catalogus vero Episcoporum, quem non ultra Laurentium Zante Spalatensi ecclesiæ præpositum anno circiter 1452. secundo perduxit, docet eundem haud multis post annis diem suum obiisse. Nam septem illos Episcopos, qui Laurentio ibidem subjuncti sunt, aliena & posteriori manu adjectos esse, variata ejusdem Catalogi conficiendi ratio & formula perspicue declarat. Cum enim plerisque superiorum Spalatensium Antistitum & patria adscripta sit, & tempus suscepti ac depositi Pontificatus, & locus sepulturæ, & aliquid etiam rerum ab ipsis gestarum, Episcopis vero ætate inferioribus nihil præter Gentilitium nomen additum sit; id satis argumento est, hos quidem ab uno juniore, illos vero ab alio vetustiori Auctore descriptos fuisse: non est enim consentaneum, qui tam accuratum in antiquis describendis, episcopis ac copiosum se præstiterit; cum in recentioribus, suæque ætati propioribus, vel æqualibus, perconsensendis adeo negligentem & parcum fuisse, ut ne unam quidem litteram eorum nominibus adjunxerit. Cum vero Anonymus A Cutheis neque diem neque annum obitus Laurentio apposuerit, quicquid ecclesiæ Spalatensem administravit usque ad annum

num 1473., vix dubitari potest, quin ille antea obierit, quam Laurentius Pontificatu & vita decederet. Catalogus Acutheanus in perturbandis Veterum Episcoporum ac temporum ordinibus, eadem peccat, quæ a nobis reprehensa sunt in Salogitano; a quo, itemquæ ab aliis Catalogis si qua in re præterea dissentiat, Lectorem docebunt nostræ in eum animadversiones, quibus notas quasdam Historici Dalmatæ identidem interseremus.

**Memoria Archiepiscoporum Salonitanæ, & Spalatinæ Ecclesiæ,
Ex Historia de Gestis civium Spalatinorum,
Auctore N. N. A. Cuthais.**

a	1. a S. Dominus.	32. Theodorus.
	2. Gazanus.	33. Joannes.
	3. Sympherius.	34. Joannes.
	4. Isicius.	35. Petrus.
b	5. b Isicius.	36. Marinus.
	6. Venantius.	37. Martinus.
	7. Honorius.	38. Marinus.
	8. Maximus.	39. Theodorus.
	9. Pascasius.	40. Petrus.
	10. Casarius.	41. Leo.
	11. Justinus.	42. Joannes.
c	12. c Glicerius.	43. Joannes.
d l	13. d Honorius.	44. l Petrus.
e m	14. Januarius.	45. m Martinus.
	15. e Stephanus.	46. Forminus.
	16. Honorius.	47. Gregorius.
	17. Frumentianus.	48. Joannes.
	18. Petrus.	49. Vernaculus.
	19. Proclius.	50. Demetri.
	20. Honorius.	51. Theodorus.
f	21. Damianus.	52. Vitalis.
g	22. f Natalis.	53. Georgius.
	23. g Maximus.	54. Vitalis.
	24. Frumentianus.	55. Petrus.
h	25. h Theodorus.	56. Leo.
i	26. i Justinianus.	57. Ursus.
	27. Antoninus.	58. Petrus.
k	28. Maximus.	59. Georgius.
	29. k Amabilis.	60. Maximus.
	30. Joannes.	61. Theodorus.
	31. Georgius.	
62. Joannes primus Archiepiscopus in Spalato. Iste fecit templum argenteum, & edificavit ecclesiam S. Michaelis de Mari, tumultatus est in ecclesia S. Matthæi.
63. Petrus. 68. Justinus.
64. Marianus. 69. Januarius.
- n 65. n Martinus. 70. Frumentianus.
- o 66. o Leo. 71. p Paullus.
- p 67. Petrus.
72. Martinus. Iste fecit calicem magnum aureum. Iste fuit Spalatensis, & pater ejus fuit Comes istius Civit.
- q 73. q Drabalis. Etiam iste fuit Spal., & fuit depositus, quia habebat uxorem, & filios, in Domino Archiepiscopali.
74. Joannes. Et iste fuit Spal., & edificavit ecclesiam S. Felicis de Rivo.
- r 75. r Laurentius sedit annis XL. Iste tempore suo fecit Monasterium S. Benedicli, & fecit Candelabra magna argentea, & multa alia bona. Obiit 11x. die Mens. Julio, tumultatus in Capella S. Matthæi in tumultu superiori.
- f 76. f Crescentius.
- t 77. t Gregorius. Iste fuit Jadrensis, & edi-

ficavit ecclesiam S. Joannis, quæ est Capella Curie.

78. Manasses. Iste fuit Hungarus, & voluit tradere istam civitatem.

79. Gaudius. Iste fuit Spalat., & fuit depositus, eo et quod consecravat Episcopum se secundo.

80. Absalon Hungarus.

81. Petrus.

82. Giraldu. Iste dimisit ecclesiam istam, & præfuit ecclesia Spoletina.

83. S. Raynerius. Sedit annos 7. Iste fuit lapidatus a Sclavis de Massaro, eo quod circuibat terras ecclesia A. D. u MCLXXX. pridie Nonas Aug. sepultus est apud Mon. S. Benedicli intrus in ecclesia.

84. Petrus Archiep. natione Hungarus. Iste fuit postea Archiep. Colocensis.

85. Petrus etiam natione Hungarus.

86. x Bernardus de Civ. Perusia natione. Sedit annis XIX. Iste impetravit a D. Henrico Rege Hung., & a fratre suo Andrea Staria Molendinorum, & territorium de Biaci, & de S. Vitale, & suo tempore consecravat istos suffraganeos, in primis Treguanum Trag. Episcopum, Grucium Archiepresbyterum unius ecclesia Nonensis, Micum Tiniensem.

87. Gancellus natione Hungarus sedit annis 22 xxiii. Iste tempore suo consecravat istos suffraganeos; in primis Martinum Corbav. Episc., Borislaum Signien., Nicolaum Canonicum hujus ecclesia Scardonensem, Nicolaum etiam Canonicum nostrum Phariensem, Bartholomæum Canonicum etiam Scardonensem, Jansonem Nonensem, Savacenum etiam Corbaviensem, & Joannem etiam Signiensem. Obiit ultimo die Mens. Majo; sepultus est apud Mon. S. Stephani intrus in ecclesia sub pavimento, cum intratur per Regiam A. D. MCCXLII., tempore Tatarorum.

88. bb Hugrinus natione Hungarus præfuit anno uno, mens. duobus, diebus vii. Iste non erat usus pallio, nisi cum delatus est ad sepulchrum; obiit tertio die ante festum S. Andrea Apostoli; sepultus vero in ecclesia Fratrum Predicatorum; anno Domini MCCXLIX.

89. Rogerius natione Appulus sedit annis xvi. dd obiit mense April. xiv. die intrante, anno Domini MCCXLVI.

90. cc Joannes.

91. ff Petrus.

92. gg Balianus.

93. Dominicus civis Spalat. obiit sub A. D. hh MCCCXLIX. die xxii. Mens. Martii. Sedit annis XIX. Hic aptavit Archiepiscopium, vixit pompaticè, magnam tenendo familiam, sed devotus erat ad suam ecclesiam.

94. Hugulinus ii. Hic de Agubio Vir Nob., & de magna progenie, vid. de Branca, magnanimus, & sufficiens ad plura; reditus sui Archiepiscopatus ampliavit, recuperavit villas, territoria, & possessiones tam sui Archiepiscopatus, quam etiam ceterarum ecclesiarum, debite correxit delinquentes, suis suffraganeis non pepercit, contra occupantes bona ecclesiarum viriliter se opposuit.

95. Andreas kk successit, qui de partibus Marchie fuit.

96. Pelegrinus natione Neap. eidem successit.

97. Doymus ll Spalat. fuit natione.

98. Petrus Archiepiscopus natione Pagensis. Hic multa bona suo tempore fecit. Erexit Capellam S. Domnii, & eam pulcherrime pavimenti edotavit; domos & possessiones Archiepiscopus, erexit, eccle-

ecclesiam S. Domnii divinis officiis bene fulcitam tenuit. Hic sedit annos vi. mens. iv. Obiit A. D. mm MCCCXVII. die primo Decembris; tumulatus est ante dictam Capellam S. Domnii in ecclesia ejusdem.

99. Franciscus nn natione Venetus ex nobili familia Malipetro dicta. Sedit annos . . . & mens. . . & ad Episcopatum Ven. translatus est.

100. Bartholomaeus Paduanus natione, ex Domo Baduaria, sedit annos . . . & mens. . . & ad Archiepiscopatum Florentinum translatus est.

101. Jacobinus pp natione Ven. ex Nob. Domo Baduaria, sedit annos . . . & mens. . . moritur A. qq MCCCCLI, die . . . & sepelitur in ecclesia S. Domnii.

102. Laurentius rr Zane Ven. patricia domo, & Eugenii IV. Pont. Max., ac Francisci Condulmerii Portuen. Episcopi, S. R. E. Cardinalis, & V. Canc. materno genere Nepos, xxiii. an. agens Spalat. ecclesia a Nicolao V. Rom. Pont. A. D. MCCCCLII. praefecit. Qui Romae consecratus, Pontif. sui anno v. e curia Romana profectus Archiepiscopale Palatium aliqua ex parte restauravit, Abbatiam S. Stephani sibi commendatam ruinae proximam reparavit, ornavitque.

103. Joannes ff Averoldo,

104. Fuscari.

105. Bartholomaeus tt,

106. Bernardus uu Zane,

107. Andreas Cornelio.

108. Marcus xx Cornelio.

109. Aloysius zz Michael,

N O T A.

a In prima hujus Catalogi parte usque ad Spalatensem translationem Pontificiae sedis, imaginem quamdam speciemque veterum Diptychorum intueri licet, ex quibus nuda Episcoporum nomina, sine ulla additione, inter solemne sacrificium recitari solebant, nisi quod hic uni Domnio titulus sancti praepositus, quod fere aberrat a Diptychis, quorum quidem usus saeculo decimo quinto fere ubique jam exsoleverat; aliquod tamen exemplum adhuc fortassis extabat apud Dalmatas, unde Anonymus Acutheanus Episcopos Salonitanos descripsit.

b Huic Isicio, qui locum & numerum quintum obtinet, hanc notam apposuit Historicus Dalmata: *Baronius an. 418. n. 36. refert epistolam Zofimi PP. ad Hysichium Salonitanum Episcopum*. Sed haec nota referenda est ad Hysichium hujus nominis tertium in Catalogo Romano, qui inter an. 410. & an. 440. ecclesiae Salonitanae praefuit, cuique amicitia, & commercium litterarum cum D. Augustino intercessit.

c Justino & Glycerio interjicias oportet Episcopos undeviginti, quos hic auctor inter Theodorum n. 25., & Martinum n. 45. constituit, ab inferioribus ad superiora tempora revocandos, quibus duos adjicias velim ex Catal. Romano Frontinianum I. inter Joannem hic n. 33., & alterum Joannem n. 34., itemque Hysichium III., de quo supra, inter alios duos Joannes hic 42. & 43. Vide Not. h Catal. super.

d *Baronius an. 493. n. 23. Gelasius PP. ad Honorium in Dalmatia Episcopum*. Histor. Dalmata.

e *Baronius an. 527. n. 73. Dionysius Stephanus Salonitano Episcopo*. Hist. Dalm. Huic siquidem Dionysius cognomento exiguus Canones ab se collectos, unumque in volumen redactos misit, praefixa eisdem ad Stephanum Episc. Salonit. epistola.

Illyricum Sacrum.

f *Baronius an. 592. num. 19. Natali Episcopo Salona Gregorius PP. Hist. Dalm.*

g *Gregorii PP. plures epistolae de Maximo Schismatico intruso an. 600. Hist. Dalm.*

h Is Theodorus postremus fuit Salonarum Episcopus, idemque ob excidium Salonae memorabilis. Vid. not. o. Catal. super.

i Hunc & reliquos usque ad Martinum n. 45. revoca ad superiores aetates inter Justinum & Glycerium.

k Vide Notam p. Catalogi super.

l Huic Petro subijce Glycerium, & reliquos, quorum postremus est Theodorus hic n. 25. Salonitanae cladis epocha insignis.

m Hunc Martinum cum reliquis ante Joannem Ravennatem primum Antistitem Spalatensem, a Salonitana ad Spalatensem ecclesiam transfer, & quatuor prioribus Spalatensibus Archiepiscopis subnecte. Vide Notam ee. Catal. super.

n Huic Martino quarto Spalatensem Antistiti, substitue Martinum Nota proxime sup. nominatum, cum ceteris, quos modo dicebam ab Salonitana abjudicandos esse, & Spalatensi ecclesiae restituendos; his unum Justinum innecte ex Catal. Rom. Vide praeterea Notam eandem ee. Catal. sup.

o In hunc Leonem omnes Catalogi post longos errores tandem conveniunt, ac deinde fere pariter procedunt, & plerumque eodem Pontificiae successionis filo reliquam seriem contextant. Vide Not. sup. Catal. ff.

p Catalogus Romanus Fruntiniano subiecit, & Paulo praeposuit Martinum IV., Petrum IX., & Martinum Petri Adjutorem. Hic, & alii Catalogi Martinum Paulo postponunt, Petrum & alterum Martinum adjutorem Petri praetmittunt.

q Drabali Catalogus Romanus Lampridium ab reliquis praetermissum subnexuit. Historicus Dalmata Lampridium inter Martinum & Drabalem collocavit, hac nota ad hunc locum Catalogi Acutheani apposita: *Lampridium quemdam fuisse Archiepiscopum Spalati testatur Membrana antiqua Monasterii Monialium S. Raynerii, cujus initium tale*.

In nomine Sanctae & Individuae Trinitatis. Anno quoque Dominice Incarnationis MXL. per Indictione prima Regnante D. N. perpetuo hac piissimo Augusto Michaeli Magno Imper. residente videl. Lampredius Archiep. una cum Nikiforio Priore sub illorum namque temporibus. Ego Nikiforius Prior het breve recordacio jubeo conscribere de comparatione domorum tertia ut. In primis comparavi &c.

Hujus tamen Lampredii nulla mentio apud Archidiaconum, vel alium scriptorem reperitur, qui inter Martinum n. 72. & Drabalem 73. ponendus est. Haec Historicus Dalmata.

r *Tumulus marmoreus in eadem ecclesia S. Matthaei extat cum sequenti inscriptione:*

Quis sim scire venis qui mortis stringor habenis,
Pastor eram urbis hujus Laurentius urbis,
Quam ego dum rexi si quid minus utile gessi,
Id prece te flagito tergas ut opifice Christo
Crimine te Sanctus rex purget Virgine natus.
Hist. Dalmata.

s *Hic aperuit Arcam S. Domnii, ut inscriptio existens a laevo latere altaris ejusdem sancti testatur, quae ob inopiam loci scripta est in longo & angusto lapide*. Hist. Dalmata. Inscriptionem Actis S. Domnii inferemus.

Sepultus est Crescentius in Arca marmorea sita
Ec in

in porticu prope portam majorem ecclesie Metropolitanae, ex parte lava cum tali inscriptione:

Vita salus cunctis qualis sit caritur urnis,
In quibus ossa cinis remanent de corpore vili.
Quantumcunque boni gessit, quantumq; decoris
Urbe fuit dicta Spalatun Crescentius ista
Pontificum Præsul nunc mundi floribus exul.
Ex Notis Hist. Dalm.

cc Catalogus Romanus Gregorio præposuit Manasse.

cc. Non hæc fuit causa, cur Episcopali regimine amoveretur; sed quia ad consecrandum Episcopum Traguriensem, uno tantum Episcopo adiutore usus est, contra quam Canones præcipiunt. Vide cap. xix. Hist. Salonitanæ.

u De anno Martyrii ab Romano non dissentit.

x Hic consecravit altare S. Anastasii, ut constat ex inscriptione sculpta in capite argenteo ejusdem sancti, quæ talis est: A. D. N. J. Christi MCCXI. Ind. xiii. tempore D. Innocentii Papæ III. & Andreæ Regis Ung. & D. Bernardi Archiepiscopi, & Domaldi Comitæ X. Kal. Junii. Hoc opus factum est & altare consecratum ad honorem Dei & Sancti Anastasii, in quo corpus requiescit, cujus caput hoc est. Ex Not. Hist. Dalm. Bernardi Pontificatui annos duos & viginti Catal. Romanus attribuit ab an. 1195. ad 1217.

aa Totidem annos Guncello adscripsit Romanus, itemque ejus obitum consignavit an. 1242.

bb Ante Hugrinum duos electos Archiepisc. Guncello subjecit Catal. Rom. Stephanum, & Thomam Archidiaconum, qui scripsit historiam Salonitan. De Stephano in suis notis hæc habet Hist. Dalmatæ: Mortuo Guncello Stephanum Zagabriensem Episcopum, qui tunc Spalati reperiebatur, electum fuisse notat Thomas Archidiaconus cap. 41., sed tum confirmationem certis conditionibus petisset, quas Innocentius IV. Summus Pontifex admittere noluit, ideo postulationi de se facta renunciavit, ut idem Archidiaconus refert c. 45. Hujus Stephani Archiepiscopi memoria reperitur an. 1243., qui cum Pallium non acceperit, omissa est ejus mentio in serie Archiepiscoporum.

cc Hujus Pontificatum in quartum usque annum, qui fuit Christi 1248., perduxit Catalogus Romanus.

dd Tempus Pontificatus, atque obitus idem est in Romano Catalogo. Hic sepultus est in eadem Arca cum Crescentio, ut inscriptio in superiori labro existens testatur.

Præsulibus geminis præsens catagea dicatur
Nam tibi Crescenti Rogerius associatur.

A. D. MCCLXI. M. April. die xiv. intrante.

Ex Notis Hist. Dalmatæ. Sed annus Necrologicus ab eo discrepat, qui notatus est in Catalogo, nisi notam V. interjectam X. & I. Librarius aut Typographus imprudens omiserit.

ee Joannes natione Ungarus de genere Bucad, ut habetur in privilegio Stephani Regis Ungariæ concessio ecclesie Nonen. die 24. Junii 1272, vixisse constat an. 1293. Ex Not. Hist. Dalm.

ff Electus an. 1298. Hist. Dalm. vel 1297., ut Catal. Rom.

gg Balianus a Sum. Pontif. consecratus an. 1325., oriundus de Civitate Baruth, olim Archiep. Rhodensis. Obiit 1328. Micha Madius refert cap. 25., c. 26. Hist. Dalm.

hh Idem annus Necrologicus in Catal. Rom. Huic Pcreander cognomen fuit ex Hist. Dalm.

ii Hic fuit Monachus Benedictinus, venitque Spa-

latum an. 1349. (fere quadriennio post quam creatus fuerat Archiepiscopus, ut ex Catal. Rom. colligitur.) Tab. A. cuthais cap. 2., præfuitque usque ad 1386. (in Romano non ultra 1371.) Hist. Dalm.

kk Hic fuit de familia Gualda, legum Doctor, præfuitque ab an. 1390. (in Rom. 1371.) usque ad 1400, inter quem & Peregrinum num. 96. reperitur memoria Marini de Cuthais Spalaten. Archiepiscopi (cujus meminit Catal. Rom.) an. 1403, diei 26. Decembris. Hist. Dalm.

ll De nobili domo Luccari cum esset Archidiaconus, electus fuit in Archiep. an. 1410. (in Rom. 1418.) die 11. Augusti. Obiit die primo Decembris 1427. At Romanus non ultra an. 1421. ejus Pontificatum produxit. Hujus mater sepulta est in arca marmorea existente a dextra parte portæ majoris supradictæ ecclesie Metropolitanae, ut ex inscriptione patet:

† Hic nobilis Francisca jacet piissima mater

Doimi qui erat Præsul venerandus in urbe.

A. D. MCCCCXXIX. die xxv. Aprilis.

Ex Not. Hist. Dalm.

mm In Romano Catalogo Pontificatum cum vita deposuisse dicitur an. 1430.

nn Franciscus Malipetro Abbas S. Cypriani Ordinis S. Benedicti electus anno 1427. die 27. Januarii, translatus ad ecclesiam Castellanam seu Venetam anno 1428. die 16. Augusti, cujus extat memoria in Lapide posito prope altare S. Domini sub inscriptione supradicti Crescentii. Itaque corrigendus est hoc loco Catalogus Romanus, qui quadriennio electionem, & translationem Malipetri postposuit.

oo Huc mendum irrepit; neque enim ex Barduaria, sed e Zabarella gente perantiqua & Patavii copiosa in primis ac nobili priundus præ Bartholomæus, ut cæteri omnes Catalogi docent. Bartholomæus Patavinus de Zabarellis Archiepiscopus in patria, & sedis Apostolicæ notarius electus Archiep. Spalati die 27. Januarii 1428, translatus ad Archiep. Florentinum die 28. Decembris 1439. Hist. Dalmat. Catalogus Romanus hujus quidem initium affixit an. 1432; sed translationem cum anno 1439. conjunxit.

pp Hic reintegrare fecit ecclesiam Spalaten. a Petro de Thaloviz Bano Dalm. & Croas. de decimis, quæ per multos annos tempore bellorum interceptæ fuerant, ut constat ex ejusdem Privilegio an. 1442. relato inter memorias Tragurii lib. 6. cap. 5. Hist. Dalm. Quamvis enim Spalatun & pars magna Dalmatiæ in ditione tunc esset ac potestate Venetorum, Diæcesis tamen Spalatenfis suum jus ac fines proferebat in regiones Regibus Hungariæ subjectas, a quibus jus percipiendi decimas ut recuperaret, necesse habuit Jacobinus fidem implorare, & auctoritatem interponere Bani Dalmatiæ & Croatiæ.

qq Catalogus Romanus Jacobini, quem Jacobum vocat, ex hac vita decessum eodem anno 1451. consignavit.

rr In hunc desinit Catalogus Acutheanus; qui deinceps sequatur, eos alia & posterior manus adjecit.

ss In Catalogo Romano non Averoldus, sed Zanettinus, ex Ordine Fratrum Minorum, cognomento dictus.

tt Huic Catalogus Romanus Averoldi cognomen attribuit.

uu Bernardus Zane Protonot. Apost. electus die Februarii 1503. Hist. Dalm. Hæc epocha congruit cum Romano.

xx Mar-

xx *Marcus Cornelius electus die 18. Augusti 1536. per cessionem Andreae Cornelii.* Hist. Dalm. Andreae & Marco e gente Cornelia Catalogus Romanus interjecit Andream alterum item Cornelium, qui electi nomen obtinuerit ab an. 1536.

zz *Aloysius Michael electus die 19. Julii 1566, (in Rom. 1565.) per cessionem Marci Cornelii,* Hist. Dalm. Is postremus est adjectorum Catalogo Acutheano; sed Historicus Dalmata quinque praeterea subjunxit, seriemque Pontificalem ad sua usque tempora perduxit, uno Dominico Foconio praetermisso, quem Romanus Catalogus inter Dominicum Mariottum, & M. Antonium De Dominis locavit, ab an. 1585. usque ad an. 1602. Itaque Aloysio hos subjecit:

110. *Frater Dominicus Marotti Ordinis Praedicatorum deputatus Coadjutor Aloysii cum futura successione die 3. Aug. 1575.*

111. *Marcus Antonius de Dominis ex Episcopo Segniensi, translatus ad Spalat. die 15. Novembris 1602.*

112. *Sfortia Ponzonius per cessionem M. Antonii die 22. Aug. 1616. Congruit cum Romano.*

113. *Leonardus Bondulmerius die 15. Aprilis 1641. (in Rom. 1640.) per mortem Sfortiae.*

114. *Bonifacius Albanus Bergomen. Presbyter Congreg. Somaschae die 30. Januarii 1669. (in Rom. 1668.) per renunciationem Leonardi.*

S. V.

De Catalogo tertio Ponzoniano.

Auctor
hujus
Catalogi

Sfortia Ponzonius vir haud doctrina, quam virtute illustrior ad cathedram Pontificalem evectus anno decimo sexto superioris saeculi, eximia prudentia ac religione ecclesiam Spalatensem gubernavit usque ad annum 1640. Is litterariam ecclesiasticam suppellectilem a decessoribus suis collectam ingenti monumentorum copia, & insigni rerum multarum accessione auxit, quae ejus potissimum opera, investigatione, diligentiaque adeo excrevit, ut quae paucis antea libris continebatur, eam in septem vel octo justae magnitudinis volumina distrahi oportuerit. Haec autem fere uni Ponzonio attribui, ejusque nomine inscribi solet, propterea quod non solum summam ille manum huic collectioni imposuit, sed potissimum quod multo uberiores, quam caeteri, rerum veterum & selectarum segetem ac materiam in eos libros congeffit. In his Mss. Collectaneis descriptum Catalogum tertium mox exhibendum invenimus, quem eidem, cui subsunt illa volumina, nomini subjiendum esse, & rite appellari posse Ponzonianum existimavimus. Huic Catalogo cum duobus superioribus fere ubique convenit; & praeposteris ac perversis Episcoporum atque aetatum ordinibus, aequae, atque illi, multa turbat, a Catalogo Romano dissentiens. Hunc Catalogum vel ipsemet Ponzonius contexuit, a quo illi cognomen adscivimus, vel aliquis alius Auctor Ponzonio antiquior. Quare saltem quinque illos infra aetatem Ponzonii Episcopos, diversa quidem ac posteriori manu, sed servata eadem phrasi, ac scribendi formula, superadditos fuisse necesse est.

rerum &
monumen-
torum Spala-
tensium
copiam in-
gentem
collegit.

Nomina Archiepiscoporum olim Salonitarum,
nunc Spalatensis Ecclesiae,Ex Collectaneis Mss. Sfortiae Ponzonii
Archiep. Spalatensis,

- 1 S. Dominus Syrus Discipulus S. Petri;
- 2 Gazanus.
- 3 Sympherius.
- 4 Isidius primus circa an. 2418. tempore Jo-
simi Papa.
- 5 Isidius 2.
- 6 Venantius.
- 7 Honorius.
- 8 Maximus primus,
- 9 Pascasius.
- 10 Casarius.
- 11 Justinus primus,
- 12 Glicerius ex b Imper. fit Salona Episcopus b
an. 474.
- 13 Honorius 2. circa an. 493. tempore Gelasii
Papa.
- 14 Januarius primus,
- 15 Stephanus primus circa an. bb 527. bb
- 16 Honorius tertius.
- 17 Fruntinianus primus;
- 18 Petrus primus.
- 19 Probianus c.
- 20 Honorius quartus.
- 21 Damianus.
- 22 Natalis circa annum 592.
- 23 Maximus 2. circa an. 600.
- 24 Fruntinianus 2.
- 25 Theodorus d primus.
- 26 Justinianus. c
- 27 Antonius.
- 28 Maximus tertius.
- 29 Amabilis.
- 30 Joannes 1.
- 31 Georgius primus.
- 32 Theodorus 2.
- 33 Joannes 2.
- 34 Joannes tertius.
- 35 Petrus 2.
- 36 Marinus primus.
- 37 Martinus primus.
- 38 Marinus 2.
- 39 Theodorus 3.
- 40 Petrus 3.
- 41 Leo primus.
- 42 Joannes 4.
- 43 Joannes 5.
- 44 f Petrus 4.
- 45 g Martinus 2.
- 46 Forminus.
- 47 Gregorius 1.
- 48 Joannes 6.
- 49 Vernaculus.
- 50 Dometi.
- 51 Theodorus 4.
- 52 Vitalis.
- 53 Petrus 5.
- 54 Leo 2.
- 55 Ursus.
- 56 Gregorius 2.
- 57 Maximus 4.
- 58 Theodorus 5.
- 59 Joannes 7. Ravennas, hic primus in Spalato
sedem fixit.
- 60 Petrus 6.

- 61 *Marianus* .
 h 62 h *Martinus* 3.
 i 63 i *Leo* 3.
 64 *Petrus* 7.
 k 65 *Justinus* 2. k an. 999.
 66 *Januarius* 2.
 67 *Fruentianus* 3.
 68 *Paulus*
 l 69 l *Martinus* 4. *Spalat.* an. 990.
 70 *Drabalis Spalat.*
 m 71 m *Joannes* 8. *Spalat.*
 72 *Laurentius* an. 1060. *Fundavit Monasterium S. Benedicti* an. 1063. *Hic concessit Privilegium Zuonimer Rex Croatiae* an. 1067.
 73 *Crescentius Romanus* an. 1100.
 n 74 n *Gregorius Jadrensis tertius*.
 75 *Manasses Hungarus*. *Hic voluit providere civitatem* an. 1116.
 76 *Gaudius Spalatensis*; *fuit tempore Innocentii II. Papa circ.* an. 1140. *ad quem detulit Palatium Ubaldinus Diaconus Cardinalis*, *qui fuit deinde Lucius III.*
 77 *Abfalon Hungarus*
 78 *Petrus Lombardus*, *prius Episcopus Narnensis*, *vel Nursiensis*, *vir magna scientia & pietatis*.
 o 79 *Giraldus Veronensis circa an. o 1175. fuit Legatus Apostolicus Alexandri III. Pont. Max.* 1159.
 80 *S. Raynerius antea Episcopus Calliensis in Umbria*, *Martyr casus a Slavis Montis Massari* an. 1180.
 p 81 *Petrus 9. Hungarus convocavit Synodum Provinciale in ecclesiam S. Andreae, in qua limites cuiusque Episcopatus definiuit* an. 1183.
 82 *Petrus 10. Hungarus*
 q 83 *Bernardus q de Perussia anno 1200. Intervit Concilio Lateranensi* an. 1215.
 84 *Gunzellus Hungarus* an. 1219.
 r 85 *Ugrinus Hungarus* an. r 1242. *fuit etiam Comes Civitatis*.
 86 *Rogerus Apulus* an. 1250.
 87 *Joannes 9. an.* 1269.
 88 *Petrus 11.*
 s 89 *Balianus Gracus, antea Archiep. Rhodiensis, translatus Spalatum* an. s 1309.
 90 *Dominicus Spalatensis* an. 1328.
 91 *Ugolinus de Agubio* an. 1349.
 t 92 *Andreas de Gualda Vicentinus t an. 1390. Candidit Castrum S. Joannis, dictum Sufuraz.* an. 1392.
 93 *Frater Peregrinus de Aragonia Neapolitanus.*
 94 *Doimus Spalatensis*
 95 *Petrus 12. Pagensis* an. 1421.
 96 *Franciscus Malipetrus Venetus, translatus postea ad Episcopatum Venetiarum*
 97 *Bartholomaeus de Zabarellis Patavinus translatus ad Ecclesiam Florentinam.*
 98 *Jacobus Baduarius Venetus* an. 1442.
 99 *Laurentius Zane Venetus Nepos Eugenii IV. an. 1452. Fuit Legatus Sixti IV. in Classe Federatorum contra Turcas* an. 1473.
 u 100 *Joannes u Averoldus de Utino; hic fuit Generalis Minorum de Observantia* an. 1474.
 101 *Petrus Fuscarius Venetus Cardinalis, & Legatus Apostolicus* an. 1476.
 102 *Bartholomaeus Averoldus Brixienfis.*
 103 *Bernardus Zane Venetus; amplificavit Castrum Sufuraz* an. 1509.
 104 *Andreas Cornelius Venetus Cardinalis, & Episcopus Brixienfis.*
 x 105 *Marcus Cornelius Venetus* an. x 1552.

- 106 *Aloysius Michael Venetus* an. z 1563. z
 107 *Frater Joannes Dominicus Foconius Venetus* an. aa 1579. *Fuit adjutor, & electus Corinthi.* aa
 108 *Marcus Antonius de Dominis Arbensis anno* 1602. *Is a fide Catholica ad Calvinismum defecit.*
 109 *Sfortia Ponzenus Venet.* an. 1617.
 110 *Leonardus Bondimierus Venetus, antea Canonicus Patavinus* an. 1640. bb
 111 *Bonifacius Albanus Bergomas ann.* bb. 1666 *Fuit antea Praepositus Generalis Congregationis de Somascha, & edificavit Palatium Archiepiscopale.*
 112 *Stephanus III. Cosmus Venetus* an. 1678. *Fuit itidem Praepositus Generalis ejusdem Congregationis.*
 113 *Stephanus III. Cupilius Venetus e Congregatione Somascha electus Episcopus Arbensis, postea Episcopus Traguriensis creatus* an. 1699. *inde ad Archiepiscopatum Spalatensem translatus* an. 1708. *obiit undecima Decembris* an. 1719
 114 *Joannes Baptista Laghi Venetus, ex Congreg. Somascha electus 13. Martij* an. 1720.
 N O T A.

a Is altero epochae Christianae saeculo praefuit ecclesiae Salonitanae. Annis igitur fere trecentis antiquior fuit; & Zosimi Pontificatum antecessit, ad cuius aetatem referendus est Hefychius tertius hoc nomine Salonitanus Episcopus inter an. Christi 410. & 440. juxta seriem Pontificalem descriptam in Catalogo Romano.

b Hic perturbari incipit series Pontificalis. Vide Notam h. Salonit. & Not. c. Acutheani Catalog.

bb Huic eidem anno 527. Stephani Salonitani Episcopi initium affixit Catalogus Romanus.

c Alii Proclinium, alii Prodinum, alii rectius Probinum vocant.

d Is est in Catalogo Romano Theodorus III. Salonitani excidii epocha insignis.

e Hunc cum ceteris usque ad Martinum n. 45. revoca ad superiores aetates, interque Justinum hujus nominis primum, & Glycerium constitue. Vide Not. o. & i. Catal. Salon. & Acuth. His vero duos interferi oportet ex Catalogo Romano Frumentianum Joanni n. 33. & Joanni n. 34. itemque Hefychium duobus aliis ejusdem itidem nominis Joanni 42. & Joanni 43. interjectos.

f Huic Petro, qui tertius hujus nominis est in Catalogo Romano, subijce Glycerium, & reliquos usque ad Theodorum ibidem itidem tertium, sub quo clades Salonitana. Vide not. l. Catal. Acuth. & Not. x. Catal. Salonit.

g Hunc ceterosque usque ad Joannem Ravenatensem primum Archiep. Spalat. rejectos infra septimum saeculum Salonitanae adimas, & Spalatensi ecclesiae restituas necesse est. Vide not. m. Catal. Acuth. & not. ee. Catal. Salonit.

h Huic subnecte Episcopos illos, quos modo diximus adjudicandos esse ecclesiae Spalatensi, quibus adde quatuor ex Romano Catalogo, Georgium & Vitalem alterum Vitali 43. & Petro 44. itemque Petrum & Justinum Urso 55. & Gregorio 56. interpositos. Hunc Gregorium n. 56. alii Georgium vocant.

i Vide Not. ff. Catal. Salonit. & Not. a Catal. Acuth.

k In Catalogo Romano, Praefuit inter annos 892. & 914.

l Martinus 4. ex Romano Catalogo cum Petro IX. praefendus est Paulo, & illius Pontificatus ibidem cepisse dicitur in an. 970.

m Drabali & Joanni interjectus est Lampri-
 dius,

dius, ut docet Catalogus Romanus, & inscriptio canobii S. Raynerii.

n Catal. Rom. Gregorio Manassæ præposuit, hujusq; Pontificatum non ultra an. 1113. perduxit.

o Is annus in Catal. Rom. fuit postremus Giraldi, sive Girardi.

p Is Pontificatum non inest ante annum 1185 ex Catal. Rom.

q Bernardus ecclesiam Spalatensem administravit, ut scriptum est in Romano Catalogo, ab an. 1195. ad an. 1317. Interfuit Concilio Lateranensi IV. sub Innocentio III. quod coheret cum an. 1215.

r Ugrini, sive Ugolini initium Catal. Rom. confert in an. 1243.

f Baliani Initia Romanus in ann. 1326. coniecit, ejus consecrationem Historicus Dalmata in Notis ad Catal. Acutheanum revocavit ad annum superiorem.

t Hunc Acutheanus oriundum facit ex Marchia, idest Tarvisina; erat enim patria Vicetinus.

u In Romano cognominatur Zanettinus.

x Non ante annum 1563. ecclesiæ Spalatenfis regimen suscepit, si fides habenda est Catalogo Romano.

z Hujus initium Catal. Rom. cum an. 1565. Historicus Dalmata cum 1566. copulavit.

aa Catalogus Rom. Foconium electum tradit an. 1585. Huic præponendus alter Dominicus cognomento Mariottus, de quo Catalog. Rom. Vide infra notam nn. ad Chron. Pontificalem.

bb Hujus initium biennio postposuit Catalogus Romanus.

§. VI.

De Catalogo quarto Romano.

Auctor
Hujus
Catalogi
anonymus.

Hujus Catalogi auctorem fuisse comperio Dalmatam quemdam; virum doctrina & eruditione insignem, qui Romæ cum esset, nomina omnium Episcoporum, qui Salonæ vel Spalati Pontificatum gesserunt, e tabulariis Romanis, haud majori studio & labore, quam fide ac diligentia collegit; seriemque Pontificalem recte atque ordine distributam, & inde usque a principio Christiani nominis ad sua tempora perductam, quam accuratissime contexuit. Id docet titulus eidem Catalogo præpositus, in quo tamen Auctoris nomen reticetur; ex optimis autem tabulis, maximeque ad fidem faciendam idoneis descriptum esse declarat schedula quædam in meis Collectaneis Mss. reperta cum hac nota: *Catalogus Romanus ex Archivis Romanis, puta Indite Archivi Arvenionensis, Aliis Consistorialibus antiquis, Aliis Consistorialibus novis, seu Libris Provisionum Apostolicarum.* Hunc porro Catalogum, quamvis omnium fortasse recentissimum, cæteris tamen præferendum censeo ob eam causam potissimum, quod in aliis ita confusa est series successioque veterum Episcoporum, ita perturbata, ut inferiores ætate atque ordine antepositi cum sint Episcopis superiorum temporum, hique in posteriora sæcula detrusi, eorum plerique in alienum locum ac numerum invaserint: contra vero in Catalogo Romano & temporum servantur gradus, & Episcoporum in ordinem Chronologicum distributio, sic apta & coherens, nihil ut sit præposterum, nihil absurdum, nihil a recta temporum ratione discrepans. Tota enim continuatio seriesque Antiquitatis adeo præclare ordinata est, suisque ætatibus distincta, ut satis appareat & suum cuique locum ac numerum redditum fuisse, & neminem

Illyricum Sacrum.

ab illis, quibus affixus est, temporibus dimoveri posse: omnes vero superiorum ætatum spatia sic implent occupantque, nihil ut vacuum relinquunt, nullus ut prætermittitur, nullus ut intrusus esse videatur.

Nam ab ecclesiæ Salonitana constituta usque ad Salonam everfam anni intercedunt fere sexcenti, Episcopi vero numerantur duodequingenta: quod quidem sæculorum intervallum in partes omnino tres dividas velim; prima trecentos annos & circiter quadraginta complectitur, definitque in Hefychium Episcopum Salonitanum tricesimum, quem D. Augustino æqualem fuisse declarat tum consuetudo & amicitia, quæ alteri cum altero intercessit, tum epistolæ ultro citroque missæ, & acceptæ. Itaque ætas Hefychii congruit cum ætate Augustini, qui ad annum usque 430. vitam perduxit. Recte igitur Catalogus Romanus Hefychii Pontificatum inter annos 410. & 440. coniecit. Jam vero ante Hefychium idem Catalogus Episcopos Salonitanos recenset omnino ad novem & viginti: qui numerus si cui paullo major videretur esse, quam ut trecentorum & quadraginta annorum spatio concludi possit, is reputare debet lanienas illas, cædesque innumerabiles Episcoporum, quas tribus prioribus sæculis factas esse constat, cum potentissimi, iidemque acerbissimi hostes Christiani nominis, ut religionem invisam usquequaque abolerent, vires omnes nervosque contendebant, ut duces ac magistros religionis de medio tollerent.

Itaque nulla extitit persecutio, quin plurimos ex ordine graduque Episcopali perculerit. Cui rei testimonio esse potest ecclesiæ Romana, quæ intra finem tertii sæculi triginta jam numerabat Pontifices, quos fere omnes temporum illorum calamitas oppresserat. Cæterum ut Episcoporum Salonensium numerus mensuræ illius, quod diximus, spatii proportionem quadam respondeat, non est necesse ad brevitate Pontificatus confugere, vel hanc in temporum illorum acerbitate conferre; nam si annos trecentos & quadraginta in partes undetriginta æquabiliter dividas, Episcopis singulis annos plus undecim attribuas licet, quamvis aliorum productior, aliorum contractior Episcopatus esse poterit. Hoc vero annorum intervallum æqualiter five inæqualiter in singulos illos Episcopos distributum, non videtur adeo angustum esse, ut eo comprehendere nequeant plures etiam, quam novem & viginti Episcopatus, præsertim temporibus illis, cum ad ecclesiarum gubernacula ad moveri ferme non solebant, nisi viri & virtute & annis graviores, quos ætas jam divergens, & labores & vigiliæ, & ærumnæ, quarum ferax tum erat Episcopalis administratio, non sinebant diu longeque post susceptum Episcopatum vitam protrahere. Ita fit, ut novem illi ac viginti Antistites neque ita multi, neque ita pauci sint, ut præfinitum illud quadraginta, supra trecentos, annorum spatium vel excedant, vel explere nequeant: quod contra accidit in aliis Catalogis, in quibus usque ad Glycerium, qui ex Imperatore factus est Episcopus Salonitanus anno 474., Episcopi non amplius undecim recensentur, multo sane pauciores, quam ut cum annis amplius quadringentis exequari possint, quamvis singulorum vitam & Pontificatum longissime protraxeris: id quod a prioribus sæculis abhorret, cum propter odium & immanitatem tyrannorum, paucis Episcopis licebat esse longævus ac diuturnis.

Episcopatus trium priorum sæculorum breves plerumque fuerunt ob persecutiones.

In hoc Catalogo series Episcopalis recte atque ordine disposita;

Episcopi
14. cum an-
nis 150. ob-
parati,
hinc inter-
vallo non
inepte re-
spondent.

Series
Chrono-
logica E-
piscoporum
accurate
disposita
in Catalo-
go Rom.

Pars altera illius intervalli, quod constitutum est inter primordia ecclesiae, & excidium urbis Salonitanae, annis centum & quinquaginta quinque definitur, atque ab anno 440. cum Hesychius vita pariter & Pontificatu decessit, protenditur usque ad annum nonagesimum quintum sexti saeculi; cum Maximus is, qui ob diuturnam adversus Romanum Pontificem pertinaciam cum labe simoniaca conjunctam dictus est cognomento schismaticus, sedem Salonitanam invasit. Hujus aetas congruit cum Pontificatu S. Gregorii Magni, qui ab anno 595. ad an. 604. Ecclesiae praefuit, ut ejusdem litterae objurgatoriae ad Maximum Presumptorem testantur. Porro inter Hesychium, & Maximum Episcopi quatuordecim interjecti sunt, quorum nemo est in Catalogo Romano, qui minus biennio, vel plus annis septemdecim Pontificatum obtinuerit. Is autem numerus Episcoporum cum illo annorum numero haud male congruere videtur. Quod vero temporum illorum Episcopatus paucioribus annis definiantur, quam nunc circumscribi soleant, eam causam fuisse arbitror, quod olim, ut paulo ante diximus, fere nemo ad summum illum Hierarchiae Ecclesiasticae gradum provehi solebat, quin longius, quam nunc, aetate provectus esset, quae quidem maturitas aetatis majorem Episcopis illis tum rerum gerendarum scientiam afferebat, tum auctoritatem apud populos conciliabat; id quod confirmari potest auctoritate Zosimi Pontificis Romani, qui praecipit ac jubet in suis ad Hesychium Salonitanum litteris, eos quidem, qui ab incunte aetate militiae ecclesiasticae nomen dedissent, in Lectorum gradu usque ad vicesimum annum retineri; eos vero, qui natu grandiores in Clericorum numerum cooptati fuissent, annos ipsos quatuordecim in Ordinibus inferioribus consistere, eorumque muneribus rite fungendis exerceri probarique, antequam ad Presbyteratum promoveantur; in quo cum multa & diuturna virtutis perfectae cumulatque documenta praeberint, tum demum illis spem fieri posse summi sacerdotii, sive Episcopatus adipiscendi. Haec autem in singulis gradibus observanda sunt tempora. Si ab infantia ecclesiasticis ministeriis nomen dederit, inter Lectores usque ad vicesimum aetatis annum continuata observatione perduret; si major jam & grandaevis accesserit, ita tamen, ut statim post baptismum se divina militiae desideret mancipari, sive inter lectores sive inter exorcistas quinquennio teneatur; exinde acolytus vel subdiaconus quatuor annis, & sic ad benedictionem diaconatus, (si meretur) accedat, in quo ordine quinque annis, si inculpate se gesserit, habere debet. Exinde suffraganeis stipendiis per tot gradus datis propriae fidei documentis, presbyterii sacerdotium promereri. De quo (si eo illum exactior ad bonos mores vita perduxerit) summum Pontificatum sperare debet. Praeterea inter illos quatuordecim Episcopos sunt aliqui certis quibusdam notis seu characteribus chronologicis impressi, ex quibus dignosci possit, quam recte atque ordine dispositi sint in hoc Catalogo, & suis quisque locis ac temporibus affixi; veluti Glycerius, quem anno 474. Imperio depulsus, evehctumque ad sedem Salonitanam docet auctor hujus Catalogi cum accuratissimis quibusque Chronologis; Honorius II., cujus Episcopatum ab an. 493. ad annum 503. productum confirmant litterae Gelasii Papae ad eundem scriptae; Januarius primus hoc nomine inter annos 505.

& 515. constitutus, ad quem extat apud Casiodorum epistola Theodorici Regis, qui per eos annos regnum in Italia obtinebat; Stephanus itidem primus, qui ecclesiae Salonitanae praefuisse in hoc Catalogo traditur anno 527. quo quidem tempore floruit Dionysius Abbas cognomento Exiguus, qui Canonum collectionem latine redditam Stephano Salonitano Episcopo, cujus hortatu id operis laborisque susceperat, inscripsit dedicavitque: id quod declarat Dionysii ad eundem Stephanum epistola plena officii, & suae in eum observantiae testis, quam huic collectioni praeposuit. His adde Frontinum ab anno 544. ad an. 554. & Probinum ab an. 562. ad an. 566. Salonitanos Pontifices, patronos ac defensores acerrimos Trium Capitulum, de quibus ea tempestate gravissima erat controversia, quae pertinaci multorum annorum schismate ecclesiam in duas partes distraxit. Hinc intelligas velim Episcopos, quos modo nominavi, sic apte congruenterque ad rectam rationem ac distributionem chronologicam dispositos esse, ut ab illis temporibus, quae cuique adscribuntur in Catalogo Romano, dimoveri nequeant. In aliis vero Catalogis invenies quidem plerisque horum Antistitem continuata successione connexos, sed universe ita perturbati sunt confusique aetatum & Episcoporum praesertim Salonenium ordines, ut dignoscere non queas, quibus illos annis vel saeculis attribuire oporteat.

Tertia demum pars, eademque postrema illius intervalli, quod annos fere sexcentos continet, a Pontificatu Maximi ad cladem Salonitanam brevi annorum circiter viginti curriculo devolvitur. Nam Maximus diem suum obiisse traditur anno septimi saeculi vigesimo, & anno ejusdem saeculi circiter quadragesimo, vel potius superiori, Salona capta everlaque funditus corrui; aliquot vero post annis e Palatio Diocletiani Spalatum nova civitas exstitit, ubi collocata est sedes Pontificia Salonitana. Maximo duos omnino & postremos Salonitanos Episcopos subiecit Catalogus Romanus, Fruntinianum III. & Theodorum III. quocum everfionem Salona conjunxit. Duo autem Episcopatus viginti annorum circumscriptione satis commode apteque comprehenduntur. Hic vero immane quantum a verisimilitudine etiam, non solum a veritate alii Catalogi aberrant. In hoc quippe brevissimum viginti annorum spatium inter Maximum & Salonitanum excidium, consertim Episcopos conjiciunt fere ad quadraginta, quos partim e superioribus, partim ex inferioribus saeculis in tantas angustias compellunt, ut fere binos singulis annis Episcopatus includi oporteat; quo nihil incredibilius, nihil absurdius excogitari potest.

In ordinanda ac digerenda serie priorum Antistitem, qui sedem Pontificiam Spalatum translatam obtinuerunt, Catalogus hic noster haud minus cum veritate historica & Chronologica congruit, quam ceteri discrepant. Hi quippe inter Joannem Ravennatem primum Spalatensem Archiepiscopum, & Justinum Episcopos haud plures, quam quinque interjiciunt. Duos autem, quibus Justini nomen fuit, Spalatenses Episcopos invenio in Catalogo Romano, annorum circiter triginta intervallo disjunctos. Primum abest a ceteris Catalogis, alter vero is est, quem illi ab Joanne primo sextum numerant. Justini prioris Episcopatum Thomas Archidiaconus bonus in primis auctor cum anno 840. copu-

Inter Maximum & urbem Salonitanam excidium, quod est ab anno nonagesimo intervalla, duos Catalogi Rom.

alii Catalogi fere 49. Episcopos interjiciunt, quod incredibile est.

Inter Joannem primum Spalatensem Episcopum

Justini alterum ejusdem nominis Spalat. Ep. copu-

compulsi, eique Marinum substituit, Georgio intermedio praetenuisse. Jam vero ab interitu Joannis primi Spalatensium Antistitis, qui vixit anno circiter 680. & trigesimo post Saloniam exiitum, anni centum & sexaginta intercesserant, cum Justinus primus hoc nomine sedem Spalatensem adeptus est, anno 840. ut docet Archidiaconus: *Justinus Archiepiscopus*, inquit Hist. Salon. c. 13. extitit anno Incarnationis Dominicae cingentesimo quadragesimo, Viginti autem annis hunc ecclesiam praefuit; quo eximio exemplo, anni elapsi sunt duo & triginta, antequam Justinus alter Pontificatum iniret, ut docet Catalogus Romanus, in quo prioris obitus an. 800, alterius initium an. 892. consignatur. Itaque annis illis centum & sexaginta, qui Joannis Ravennatis mortem & Justinii primi exordia interflexerunt, addas oportet annos duos & quinquaginta, ut pervenias ad Justinii aetatem, quem alii Catalogi commemorant, eique inter Spalatenses Episcopos septimum locum ac numerum adscribunt. Quare hujus Justinii Episcopatum ab Joannis primi Episcopi Spalatensis obitu anni ducenti ac duodecim disjungunt. Non est autem verisimile, ut Episcopi non amplius quinquaginta ducentorum ac 12. spatium annorum occupaverint; nam si vel singuli vitam & Pontificatum in annum usque quadragessimum perduxissent, quod non est credibile, adhuc anni duodecim vacui superessent. Quanto rectius Catalogus Romanus, congruentiusque ad illius intervalli Chronologici longinquitatem, quinque illis Episcopis undeviginti adjunxit, quos alii Catalogi e serie Antistitum Spalatensium exemptos, ad superiores aetates, & ecclesiam Salonitanam transtulerunt. Hos autem undeviginti Catalogus noster interjecit Martino quarto Spalati Episcopo, & Leoni, quem ceteri Catalogi eidem Martino proxime subjiciunt. His adde quinque illos, quos hi etiam Catalogi commemorant, conficiant numerum Episcoporum quatuor & viginti, quos per annos ducentos & duodecim, ecclesiae Spalatensi praefuisse docet Catalogus Romanus. Sic autem horum Episcopatus distribuit, suos cuique annos, aliis plures, aliis pauciores dispartiens, ut numerus Episcoporum numero annorum aptissime respondeat. Igitur Joanni Ravennati, qui sedem Salonitanam Spalati constituit, tres illos substituit Episcopos, videlicet Petrum V. Marianum, & Martinum II. qui in aliis quoque Catalogis eundem locum occupant. His autem ceteros adjecit, quos alii ad superiora tempora retractos Salonitanae ecclesiae adscribunt; ac primum quidem Martinum III. Forminum, Gregorium I. Joannem VII. Vernaculum, Dometum, Theodorum IV. Vitalem I. Georgium II. Vitalem II. quorum omnium seriem ab anno circiter 680. in quem desinit Joannis Ravennatis Pontificatus, ad annum 774. perduxit. Sequuntur deinde Petrus VI. Leo II. & Ursus inter annos 774. & 830. Hos excipit Petrus VII. ab anno 830. ad 840. tum Justinus primus eo nomine, cuius initium Archidiaconus cum nostro Catalogo confert in annum 840. quique vixit & Pontificatus anno 860. Justino subrogatus Georgius III. praefuitque usque ad annum 879. Georgio Marinus III. unius anni Episcopus, Marino Theodorus V. Theodoro Leo III. successit, quorum Pontificatus ab anno 882. non ultra 892. procurrat. His Petrus VIII. subrogatur paucorum mensium Episcopus, cui demum Justinus alter substituitur ecclesiae Spa-

latensi praepositus anno 892. vita & Episcopatu perfunctus an. 914. Haec continuatio seriesque Pontificum ab Joanne primo ad Justinum vicissimum quintum Archiepiscopum Spalatensem deducta, spatiis illa quidem inaequalibus distincta, sed admodum belle digesta atque ordinata, cum illo ducentorum ac duodecim annorum intervallo satis praecclare cohaeret, nihil ut vacuum relinquat, nihil ut in ea reprehendere possis, quod vel praefiniti temporis mensuram excedat, vel non adequet, vel parum credibile sit, vel denique ab recta & verisimili distributione annorum & Episcopatum abhorreat. Porro Leonem tertio hujus nominis Petrum & Justinum, ut diximus, deinde Januarium & Fruntinianum in omnibus Catalogis substitutos invenies; quare, ut saepe dictum est, in hunc Leonem Catalogus Romanus, ceterique conveniunt, postquam inter se discrepantes distractique in Episcopali serie contenda hi ab illo diverfi abiissent, longeque aberrassent. Igitur ante hunc Leonem aetatum & Episcoporum ordines ita dispositi sunt distributique in Catalogo Romano, ut inter se per belle congruant, & alteri alteris praecclare admodum respondeant, quemadmodum a nobis demonstratum est. Jure igitur meritoque ceteris omnibus Catalogis Romanum anteferebimus censemus, atque hinc normam ac regulam petendam esse, ad quam dirigi ordinarique oportet seriem Pontificiam novem priorum saeculorum, quam eras illi supra descripti, praepositis confusisque temporibus, mirum in modum perturbant. Post Leonem vero in Episcopis posteriorum aetatum ordinandis, & suocuique loco ac tempore tribuendo, nolimus Catalogi Romani auctoritati ita nos addictos esse, eaque necessitate confictos, ut sicubi ab eo alii diffideant, nobis integrum non sit ab Romano discedere, & hunc potius, quam illos sequi cogamur. Verum si quando alii Catalogi vel inter se, vel a Romano discrepent, cum singulorum Antistitum Acta describemus, diligenti inquisitione adhibita, & rationum momentis in partem omnem pensatis, statuemus, cujus sententia pluri fieri, & quis cuique praeferi debeat; nam nunc quidem tantum nobis otii non est, ut id oneris laborisque suscipiamus, sed satis fuerit notas aliquas apposuisse, quae nullo nostro in alterutram partem interposito iudicio, Lectorem admoneant, quo loco, quare de re alii ab aliis dissentiant.

Catalogus Romanus in eo praeterea ceteris praestat, quod singulis Episcopis annum suscepti ac depositi Pontificatus adjiciat; id quod magnam saepe illi perspicuitatem & fidem conciliat. Sed notas arithmeticas annorum aliquando vitiatas invenies, quod sane Librariorum incuriam attribuendum est; verum habes ex ipsomet Catalogo, unde illis correctionem adhibeas. Siquidem ad Episcoporum sive Salonensium, sive Spalatensium tempora certius designanda, de quibus dubitare non queas, singulis adduntur Pontifices & Imperatores Romani, quibus quisque aequalis fuit. Si quando igitur numerus annorum ab eorum, qui appositi sunt, Pontificum & Imperatorum temporibus aberrat, ex horum appositione illum emendari & corrigi necesse est. Neque enim ab notis illis chronologicis & arithmeticis, in quas errores facillime subrepunt, sed ab aetate Pontificum & Imperatorum, quorum nomina minus obnoxia sunt depravationibus, regula certior & tutior suppeditatur, ad quam

per annos
112. reliqui
Catalogi
Episcopos
non am-
plius quin-
que,

Romanus
multo a-
ptius ad
illud 112.
annorum
interval-
lum Epi-
scopos ap-
propor-
tuit;

quorum se-
ries rectis-
sime in eo-
dem Cata-
logo ex-
plicatur;

Ad normam
Romani
Catalogi,
series Epi-
scopalis
digerenda
novem
priorum
saeculorum.

Manda-
re arithmeti-
ca in Cata-
logo
Romano
corrigendi
ratione
ipse suppe-
ditat.

quam revocari exigique oportet annos illos, quibus singuli Episcopatus circumscribuntur. Alias præterea epochas aliunde adscitas idem Catalogus nobis exhibet, e quibus dignosci possit, si cubi erratum sit in numeris annorum describendis. Nam pro varietate temporum varios Reges ac Principes ad Episcopi cujusque ætatem definiendam adjunxit, qui vel olim apud Dalmatas imperarunt, vel nunc etiam rerum in Dalmatia potiuntur, ac primum Reges Ostrogothicos, qui Dalmatiam cum Italia sub potestatem redegerant, deinde Duces seu Reges e natione Slavonica, qui inde usque a septimo sæculo principatum in Dalmatia obtinere cœperant, demum Duces Venetorum, qui sub initium sæculi undecimi in eam regionem imperii fines protulerunt, eorumque ditioni major & nobilior pars Dalmatiæ etiamnum subest. His adde Reges Hungariæ, quibuscum Veneti de possessione Dalmatiæ sæpe acriterque decertarunt, Imperatores e nobilissima gente Austriacum, itemque Imperatores Turcarum, qui aliquot Dalmatiæ urbes & regiones hodieque possident. Ex his autem sive Imperatoribus, sive Regibus ac Ducibus, quorum ætates ignorari non possunt, epochæ nobis suppetunt satis certæ, & exploratæ, ad quas cujusque Episcopi sive Salonitani, sive Spalatensis ætas referri debeat; atque ex illis statuendum est, quibus quisque temporibus ecclesiam illam gubernaverit; corrigendique sunt errores, si qui forte in arithmeticas annorum notas irroperint. Hic vero admirari satis non possum exquisitam in hoc Catalogo conficiendo auctoris diligentiam, eximiamque antiquæ pariter & recentioris chronologiæ & historiæ scientiam, qui observatis notatisque temporibus tam accuratam Pontificum & Imperatorum omnium, & Regum insuper ac Principum aliorum seriem Episcopis nostris attexuit; id quod huic Catalogo summam auctoritatem & fidem adjungit. In eo præterea summopere commendanda est hujus auctoris sedulitas ac diligentia, quod huic Pontificali Catalogo designatos etiam, sive tantummodo electos Archiepiscopos intexuerit, qui aut morte prærepti, aut alias ob causas, sive obices interpositos, neque collati Episcopatus possessionem adire, neque jus plenum absolutumque ecclesiæ Salonitanæ administrandæ adipisci potuerunt. Ad hæc, Pontificia interregna inseruit, & suos cuique annos adscripsit.

Eruditio
ac diligen-
tia Aucto-
ris in hoc
Catalogo
conficien-
do lauda-
tur.

Catalogus
Romanus
bipartitus.

Catalogus Romanus bipartito divisus est. Pars prior Salonitanos, altera Spalatenses Archiepiscopos complectitur. Utrique notas aliquas subiiciendas curavimus, quibus, si quid erratum est, emendari, si quid obscurum, illustrari, si quid ambiguum, declarari possit. Ad extremum illud hic lectoribus in mentem revocandum est, quod supra diximus, in hoc Catalogo Episcopis fere omnibus quinque priorum sæculorum & quibusdam aliis inferiorum ætatum sanctitatis titulum præpositum esse, quem nos ob eas causas, quæ paragrapho primo exposita sunt, delendum, omnibusque adimendum esse censuimus, præterquam duobus, videlicet S. Domnio, & S. Raynerio; alter quippe pro Christiana religione tuenda, alter pro bonis ecclesiæ recuperandis, tuendisque juribus ecclesiasticis præclaram mortem optetierunt; & uterque jam inde a martyrio pie ac fortiter obito dignus habitus fuit, qui sancti nomine, cultuque publico afficeretur; & utriusque venerandi colendique consuetudinem a majoribus acceptam, ac nulla superiorum tem-

porum incuria, sive oblivione intermissam etiamnum retinent Spalatenses. Venantio itidem sexto Salonarum Episcopo titulum sancti relinquere oportuit; quippe cum esse putamus, cujus nomen in Martyrologio Romano ad diem primam Aprilis adscriptum est; ejusdemque in Martyrologiis antiquioribus Bedæ, Ussardi, Adonis mentio facta est perhonorifica.

Pontifices Salonitani & Spalatenses a quodam Dalmata ex Archivis Romanis collecti.

S. Domnius I. Divi Petri Apostolorum principis discipulus. Antistes Salonarum primus. Præfuit ab anno Christi a 68. usque ad annum b 104. sedentibus Petro Apostolo. Lino I. Clemente I. Anacleto I. imperantibus Domitio Nerone, Sergio Sulpitio Galba, Silvio Othone, Aulo Vitellio, Flavio Vespasiano, Tito Vespasiano, Flavio Domitiano, Nerva Coccejo, Ulpio Trajano. a b

Cajanus Antistes Salonarum secundus. Præfuit ab anno c 104. usque ad an. circiter 115. sedente Evaristo I. imperante Ulpio Trajano. c

Symphorianus Antistes Salonarum tertius. Præfuit ab anno circ. 115. usque ad an. 125. sedente Alexandro I. imperante Ulpio Trajano, Elío Adriano. d

d Isichius I. & Isichius II. Antistites Salonarum quartus, & quintus. Præfuerunt inter annos c. 125. & 140. sedentibus Sixto I. Telesphoro I. Imperatoribus Elío Adriano, Antonino Pio. e

S. c Venantius Antistes Salonarum sextus. Præfuit inter annos c. 140. & 155. sedentibus Telesphoro I. & Hygino I. imperante Antonino Pio. f
Honobrius, vel Honorius I. Maximus I. Pascasius, Casarius, Justinus I. & Justinianus, Antoninus, Maximus II. qui præfuerunt ab anno Christi 155. ad g 281. sedentibus Pio I. Aniceto I. Sotero I. Eleutherio I. Victore I. Zephyrino I. Callisto I. Urbano I. Pontiano I. Antero I. Fabiano I. Cornelio I. Lucio I. Stephano I. Sixto II. Dionysio I. imperantibus M. Aurelio, Antonino, Septimio Severo, Antonino Caracalla, & aliis usque ad Aurelianum. g

Amabilis, seu Agapitus Antistes Salonarum decimus quintus. Præfuit an. h 281. sedente Felice I. imperante Aureliano. h

Joannes I. Georgius I. Theodorus I. Joannes II. Prontinianus I. Joannes III. Antistites Salonarum sextus decimus, decimus septimus, decimus octavus, undevicesimus, vigesimus, vigesimus primus. Præfuerunt inter annos i 286. & 304. sedentibus Felice I. Eutychiano I. Caio I. Marcelino I. Marcello I. imperantibus Aureliano, Tacito, Floriano, Probo, Cato, Carino, & Numeriano, Diocletiano, & Maximiano. i

Petrus I. Antistes Salonarum vicesimus secundus. Præfuit inter annos 304. k & 316. sedentibus Marcello I. Eusebio I. Melchiade I. Silvestro I. imperantibus Diocletiano, & Maximiano; Constantio, & Galerio; Constantino Magno. k

Marinus primus, & Martinus primus Antistites Salonarum vicesimus tertius, & vicesimus quartus. Præfuerunt inter annos 316. & 340. sedentibus Silvestro primo, Marco primo, & Julia I. imperantibus Constantino Magno, deinde filiis ejus, Constantino, Constante, Constantio. l

Maximus III. alias Marinus II. Antistes Salonarum vicesimus quintus. Præfuit inter annos 340, & 350. sedente Julio I. imperantibus Constantino juniore, Constante, & Constantio fratribus. l

Theo-

- Theodorus vel Theodosius II. Petrus II. Leo I. Joannes IV. Antistites Salonarum viceſimus ſextus, ſeptimus, oſtavus, nonus; ſedentibus Julio I. Liberio I. Felice II. Damaso I. Siricio II. Anastasio I. Innocentio I. imperantibus Conſtante, Conſtantio, Juliano, Joviniano; deinde Orientis Imperium gubernantibus Valente, Theodoſio I. Arcadio, Theodoſio II. Occidentis vero Valentiniano I. Gratiano, Valentiniano II. Honorio. Ab anno 350. ad 410.
- m m Ilſichius III. Antistes Salonarum triceſimus. Preſuit inter an. 410, & 440. ſedentibus Innocentio I. Zoſimo I. Bonifacio I. Celeſtino I. Sixto III. imperantibus in Oriente Theodoſio II. in Occidente Honorio, Valentiniano III.
- n Joannes V. & Petrus III. Antistites Salonarum triceſimus primus, & triceſimus ſecundus. Preſuerunt inter annos c. 440, & 474. ſedentibus Leone I. Hilario I. Simplicio I. imperantibus in Oriente Theodoſio II. Marciano, Leone I. in Occidente Valentiniano III. Maximo, Avito, Maiorano, Severano, Anthemio, Olybrio, Glycerio.
- n n Olybrius Imperator ante aſſumptum Occidentis Imperium, ex quadam Jacobi Goar animadverſione, Salonarum Antistes, ſedente Simplicio I. imperante in Oriente Leone I. in Occidente Anthemio.
- o o Glycerius ex Imperatore Salonarum Antistes triceſimus tertius. Preſuit ab an. 474. ad an. 480. ſedente Simplicio I. imperantibus in Oriente Leone II. Zenone; in Occidente Julio Nepote, Auguſtulo: ac deinde p Odoacre regnante.
- p q q Vacat ſedes Salonitana ab anno 480. ad annum 493. ſedentibus Simplicio I. Felice III. Gelasio I. imperantibus in Oriente Zenone, Anastasio I. Regnante in Italia, & Dalmatia Odoacre Herulo Idololatra.
- r Honorius I. II. Antistes Salonarum triceſimus quartus. Preſuit ab anno 493. uſque ad annum c. 505. ſedente Gelasio I. Anastasio II. Symmacho I. imperante in Oriente Anastasio I. Regnante in Italia, & Dalmatia Occidentali Theodorico Gottho Ariano, in Dalmatia Orientali Oſtroilo.
- f Januarius I. Episcopus Salonarum triceſimus quintus. Preſuit inter annos 505. & 515. ſedente Symmacho I. imperante in Oriente Anastasio I. regnante in Italia, & Dalmatia Occidentali Theodorico; in Dalmatia Orientali Oſtroilo Idololatra.
- u u Heſychius IV. Antistes Salonarum triceſimus ſextus. Preſuit inter annos 515. & 527. ſedentibus Hormiſda I. Joanne I. Felice IV. imperante in Oriente Anastasio I. Juſtino I. regnante in Italia, & Dalmatia Occidentali Theodorico, Athalarico; in Dalmatia Orientali Oſtroilo.
- x aa Stephanus I. ſeu Sirilianus Antistes Salonarum triceſimus ſeptimus præerat anno 527. ſedente Felice IV. imperante in Oriente Juſtino I. dem bb Juſtiniano; regnante in Italia, & in Dalmatia Occidentali Athalarico; in Dalmatia Orientali Oſtroilo.
- bb Honorius III. Antistes Salonarum triceſimus oſtavus. Preſuit ab an. c. 527. uſque ad an. 544. ſedentibus Felice IV. Bonifacio II. Joanne II. Agapito I. Silverio I. Vigilio I. imperante in Oriente Juſtiniano; regnante in Italia, & in Dalmatia Occidentali Athalarico, cc Theodoro, Vitiſge, Hidiſbaldo, Evarico, Totila Oſtroili fratre; dd in Dalmatia Orientali dd Oſtroilo, Seviolado, Selimiro, Uladano.
- Fauſtinus, vulgo Frontinus, vel Fronto, vel Frontinianus II. Antistes Salonarum triceſimus nonus, deinde cc Schismaticorum cariphæus. Preſuit ab anno c. 544. uſque ad an. 554. ſedente Vigilio, imperante in Oriente Juſtiniano, & in Dalmatia Occidentali; regnantibus in Italia ff ſola Totila, gg Teja; in Dalmatia Orientali hh Seviolado.
- Petrus IV. Antistes Salonarum quadrageſimus. Preſuit ab anno 554. uſque ad an. 562. ſedentibus Vigilio I. Pelagio I. Joanne III. imperante in ii Oriente Juſtiniano, & in Dalmatia Occidentali; regnante in Dalmatia Orientali Seviolado, Selimiro.
- Probinus, aliter Proclinus, vel Prodinus Antistes Salonarum XLI. Preſuit ab an. 562. uſque ad annum 566. ſedente Joanne III. imperante in Oriente Juſtiniano, & in Dalmatia Occid. regnante in Dalmatia Orientali Selimiro.
- Honorius IV. & Dapianus Antistes Salonarum quadrageſimus ſecundus, & quadrageſimus tertius. Preſuerunt ab an. c. 566. ad an. 580. ſedentibus Joanne III. Benediſto I. Pelagio II. imperantibus Juſtino II. Tiberio II. & in Dalmatia Occidentali; regnante in Dalmatia Orientali Uladano. kk
- Natalis Salonarum Antistes quadrageſimus quartus. Preſuit ab an. c. 580. ad an. 595. ſedentibus Pelagio II. Gregorio I. Magno, imperantibus Tiberio II. & Mauritio; regnante in Dalmatia Orientali ll N. acerrimo eccleſie hoſte, ex ll quatuor tyrannis eccleſie hoſtibus.
- mm Honoratus Antistes Salonarum quadrageſimus quintus, ſedente Gregorio Magno, imperante Mauritio, regnante in Dalmatia Orientali N. acerrimo eccleſie hoſte.
- nn Maximus IV. Antistes Salonarum quadrageſimus ſextus, primum intruſus, deinde penitens ac legitimus. Preſuit ab anno 595. uſque ad an. c. 620. ſedentibus Gregorio Magno, Sabiniano I. Bonifacio III., Bonifacio IV. Deodato, Bonifacio V. Honorio I. imperantibus in oo Oriente Mauritio, Phoca, oo Heraclio; regnante in Dalmatia Orientali N. ex quatuor tyrannis Chriſtianorum hoſtibus.
- Frontinianus III. Antistes Salonarum quadrageſimus ſeptimus. Preſuit inter annos 620. & 638. ſedentibus Honorio I. Severino I. imperante Heraclio I. regnantibus in Dalmatia Orientali N. N. ex quatuor tyrannis eccleſie hoſtibus.
- Theodorus pp III. Antistes Salonarum quadrageſimus oſtavus, & ultimus. Præerat ſedente Joanne IV. Dalmata, imperante Heraclio I. regnante in Dalmatia Orientali N. poſtremo ex tyrannis quatuor Anonymis eccleſie hoſtibus; deinde qq Selimiro, qui tyrannide ſublata Chriſtianis rebus ab diuturno bello quietem attulit.
- Vacat ſedes ab anno 639. ad an. 650. ſedentibus Joanne IV. Dalmata, Theodoro I. Martino I. imperantibus Heraclio I. Conſtantino III. Conſtante II. Conſtantino IV. Pogonato, regnantibus in Dalmatia Orientali Selimiro, Budimiro.

P A R S S E C U N D A.

Joannes a Antistes hujus nominis VI. Salonitanam ſedem Spalatam tranſlatam primus obrinuit ab an. 650. uſque ad an. c. 680. ſedentibus Martino I. Eugenio I. Vitaliano I. Adeodato II. Dono I. Agathone I. imperante Conſtantino III. Conſtante II. Conſtantino IV. Pogonato, regnante in Dalmatia Orient. ſive Servia Selimiro, Budimiro b; Ducibus c Dalmatia Occident. ſive Croatia d Corbato, Porino.

Petrus V. Marianus, Martinus II. & Martinus III. Forminus, seu Forminius, Gregorius I. Joannes VII. Vernaculus, Dometus, Theodorus IV. Vitalis I. Georgius II. Vitalis II. Spalatenses Archiepiscopi, qui proxime ab S. Joanne sedem deinceps obtinuerunt, atque quondam Salonitani, ac Dalmatiae, & Croatiae Primates nuncupabantur. Praefuerunt ab anno c. 680. usque ad an. 774. sedentibus Leone II. Benedicte II. Joanne V. Conone I. Sergio I. Joanne VI. Joanne VII. Sisinio I. Constantino I. Gregorio II. Gregorio III. Zacharia I. Stephano II. Paulo I. Stephano III. Adriano I. imperantibus Constantino Pogonato, Justiniano II. Leontio Patritio, Tiberio Absimero, Philippico, Anastasio II. Theodosio III. Leone I. saurio, Constantino Copronymo; regnantibus in Servia Smetolico, Uladislavo, Thomislavo, Sebeslao, Rabisuoyo, Uladimiro: g Ducum Croatiae neque nomen, neque numerus constat.

Petrus VI. Leo II. & Ursus Archiepiscopi Spalatenses decimus quintus, decimus sextus, & decimus septimus. Salonitani etiam appellati. Praefuerunt inter annos circiter 774. & circ. 830. sedentibus Adriano I. Leone III. Stephano IV. Pasquale I. Eugenio II. Valentino I. imperantibus in Oriente Constantino Copronymo, Leone IV. vulgo III. Constantino VI., Irene matre, Nicephoro, Michaeli I. Europalata, alias Rengabe, Leone Armeno, Michaeli Balbo, seu Armorico, Theophilo; imperantibus in Occidente gh Carolo Magno, Ludovico Pio; regnantibus in Servia h Chanimero, Tuardislavo, Tolymiro, Pribislao, Crepimiro; Ducibus in Croatia N. i Borna, Ladaslao, Mislao.

Petrus VII. Archiepiscopus Spalatensis decimus octavus. Praefuit ab anno c. 830. usque ad an. 840. sedente Gregorio IV. imperantibus in Oriente Theophilo, in Occidente Ludovico Pio; regnantibus in Servia Smetozara, Rodoslao; Ducibus in Croatia Mislao, k Trepimiro.

Justinus II. Archiepiscopus Spalatensis decimus nonus. Praefuit inter an. 840. l & 860. circ. sedentibus Gregorio IV. Sergio II. Leone IV. Benedicte III. Nicolao I. imperantibus in Oriente Theophilo Iconomacho, Michaeli Porphyrogenito; in Occidente Lothario, Ludovico II. regnantibus in Servia Rodoslao, Ciaslao, post quem m Interregnum; Ducibus in Croatia Tirpimiro I. Diodoro n, & Unusclavo.

Georgius III. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus. Praefuit inter an. 860, & 879. sedentibus Nicolao I. Adriano II. Joanne VIII. imperantibus in Oriente Michaeli Porphyrogenito, & Basilio Macedone; in Occidente Ludovico II. Carolo Calvo, Ludovico III. Balbo. o

Marinus III. aliis Maximus V. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus primus. Praefuit ab an. 879. ad an. c. 880.

Theodorus V. & Leo III. Archiepiscopi Spalatenses vicesimus secundus, & vicesimus tertius. Praefuerunt inter annos 880. & 892. sedentibus Joanne VIII. Martino II., seu Marino, Adriano III. Stephano V. Formoso; imperantibus in Oriente Basilio Macedone, & Leone VI. Sapiente; regno Serviae vacante usque ad an. 889. dein ibi regnante Paullomiro; Ducibus Croatiae Branimiro, p Michaeli alijs Myroslabo.

Petrus VIII. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus IV. Praerat an. 892. sedente Bonifacio VI. imperante in Oriente Basilio Macedone; regnante in Servia Paullomiro; Duce Croatiae Mucimiro.

Justinus III. Archiepiscopus Spalatensis vicesi-

mus quintus. Praefuit inter an. 892. & 914. sedentibus Bonifacio VI. Stephano VI. Romano I. Theodoro II. Joanne IX. Benedicte IV. Leone V. Christophoro I. Sergio III. Anastasio III. Lando I. imperantibus in Oriente Leone Sapiente, Alexandro, Constantino Porphyrogenito q; regnantibus in Servia Paullomiro, Tiescimiro; Ducibus in Croatia Mucimiro, r Michaeli.

Joannes VIII. aliis Januarius II. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus sextus. Praefuit ab an. 914. usque ad an. c. 940. sedentibus Joanne X. Leone VI. Stephano VII. Joanne XI. Leone VII. Stephano VIII. imperante in Oriente Constantino Porphyrogenito cum Romano Lecapeno; regnante in Servia s Tiescimiro, Ducibus in Croatia t Michaeli, Cidomiro, alijs u Tirpimiro II. deinde in eadem Croatia x regnante Cresimiro I.

Fruentianus IV. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus septimus. Praefuit inter annos 940, & 970. sedentibus Stephano VIII. Martino III. vel Marino II. Agapito II. Joanne XII. Leone VIII. Benedicte V. Joanne XIII. imperantibus in Oriente Constantino Porphyrogenito, Romano, Nicephoro Phoca, Joanne I. Zemnisce; regnante in Croatia Cresimiro aa I.

Martinus bb IV. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus octavus. Praefuit ab anno 970. usque ad an. 1000. sedentibus Joanne XIII. Benedicte VI. Dono II. Benedicte VII. Bonifacio VII. Joanne XIV. Joanne XV. Gregorio V. Silvestro II. imperante in Oriente Joanne Zemnisce, Basilio cum fratre Constantino; cc regnante in Croatia dd Diricislao.

Petrus ee IX. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus nonus. Praefuit ab anno 1000. usque ad an. 1015. sedentibus Silvestro II. Joanne XVII. Joanne XVIII. Sergio IV. Benedicte VII. Joanne XIX. imperantibus simul in Oriente Basilio, & Constantino fratribus; regnantibus in Croatia Diricislao, ff Cresimiro II. Patritio, alijs Svirigna; Duce Venetorum gg Petro II. Urseola, Othone Urseolo.

Martinus V. praefuit Coadiutor Petri nani, & Pauli Archiepiscoporum Spalatensium ab an. c. 1000. usque ad an. c. 1024.

Paulus I. Archiepiscopus Spalatensis tricesimus. Praefuit ab anno 1015. usque ad an. circ. 1030. sedentibus Benedicte VIII. Joanne XX. imperantibus in Oriente Basilio, & Constantino simul, Constantino solo, Romano III. cum Zoe; regnante in Croatia Cresimiro II. Ducibus Venetorum Othone Urseolo, Petro Salomonio.

gh Dabralis Archiepiscopus Spalatensis tricesimus primus. Praefuit ab anno 1030. usque ad an. 1050. sedentibus Joanne XX. Benedicte IX. Gregorio VI. Clemente II. Leone IX. imperantibus Michaeli Papblagone, Michaeli Calephate, Constantino Monomacho; in Croatia regnante hh Stephano; Ducibus Venetorum Petro Salomonio, Urso Urseola, qui & Patriarcha Gradensis, Dominico Flabanica, Dominico Contareno.

ii Lampridius Archiepiscopus Spalatensis XXXII. Joannes nonus Archiepiscopus Spalatensis tricesimus tertius. Praefuit ab anno 1050. usque ad an. 1059. sedentibus Victore II. Stephano IX. Nicolao II. imperantibus in Oriente Constantino Monomacho, Theodora, Michaeli VI. regnante in Croatia Cresimiro kk III. Duce Venetorum Dominico Contareno.

ll Laurentius I. Archiepiscopus Spalatensis tricesimus quartus. Praefuit ab anno 1059. usque ad an. 1099. sedentibus Nicolao II. Alexandro II. Gregorio VII. Victore III. Urbano II. Pasqua-

quale II. imperantibus in Oriente Constantino Du-
ca, Romano Diogene, Michaela Paripanace, Ni-
cephora Botoniate, Alexio I. Comneno; regnan-
tibus in Croatia Cresimiro III. Slavizzo, m
Svimirro, & Stephano II. Ducibus Venetorum
Dominico Contareno, Dominico Silvio, Vitali
Falerio, Vitali Michaela I.

Crescensius Patritius Romanus Archiepiscopus
Spalatenfis XXXV. Praefuit ab anno 1099. us-
que ad ann. 1112. sedentibus Pasquale II. Ge-
lasio II. imperante in Oriente Alexio I. Comne-
no, regnante in Croatia, propriorum Regum loco,
Colomano Hungariae Rege; Ducibus Venetorum
Vitali Michaela, Ordolpho Falerio.

Manasses Archiepiscopus Spalatenfis XXXVI.
Praefuit ab an. 1112. usque ad an. 1113. seden-
te Gelasio II. imperante in Oriente Alexio I.
Comneno; Rege Hungariae Colomano; Duce Ve-
netorum Ordolpho Falerio.

Vacat sedes ab an. 1113. usque ad an. 1135.
sedentibus Gelasio II. Calisto II. Honorio II. In-
nocentio II. imperantibus in Oriente Alexio I.
Comneno, Joanne II. Comneno; Regibus Hunga-
riae Colomano, Stephano II. Bela II. Ducibus Ve-
netorum Ordolpho Falerio, Dominico Michaela,
Petro Polano.

Gregorius II. Archiepiscopus Spalatenfis XX-
XVII. Fuit tantum electus sedente Innocentio II.
imperante in Oriente Joanne II. Comneno; Rege
Hungariae Bela II. Venetorum Duce Petro Polano.

Gaudius, seu Gaudensius Archiepiscopus Spa-
latensis XXXVIII. Praefuit ab anno an. 1136. us-
que ad an. 1153. Vixit vero usque ad an. 1176.
sedentibus Innocentio II. Celestino II. Lucio II.,
Eugenio III. Anastasio IV. imperantibus Joanne
II. Comneno, Manuele Comneno; Regibus Hun-
gariae Bela II. Geisa II. Ducibus Venetorum Pe-
tro Polano, Dominico Mauroceno, Vitali Mi-
chaela II.

Abalon oo Archiepiscopus Spalatenfis XXX-
IX. Praefuit ab an. 1153. ad an. 1163. sedenti-
bus Anastasio IV. Adriano IV. Alexandro III.
imperante in Oriente Manuele Comneno; Regibus
Hungariae Geisa II. Stephano III. Ducibus Ve-
netorum Dominico Mauroceno, Vitali Michaela II.

Petrus X. pp cognomento Lombardus Archie-
piscopus Spalatenfis XXXX. Praefuit ab an. 1163
usque ad ann. 1166. sedente Alexandro III. im-
perante in Oriente Manuele Comneno; Rege Hun-
gariae Stephano III. Duce Venetorum Michaela II.

Albertus qq Cardinalis de Mora Archiepisco-
pus Spalatenfis XXXXI. postea Romanus Ponti-
fex Gregorius VIII. Fuit electus imperante Co-
mneno, Rege Hungariae Stephano III. Duce Ve-
netorum Vitali Michaela II.

Gerardus Archiepiscopus Spalatenfis XLII. Pre-
fuit ab an. 1166. usque ad an. 1175. sedente A-
lexandro III. imperante in Oriente Manuele Com-
neno; Regibus Hungariae Stephano III. Bela III.
Ducibus Venetorum Vitali Michaela II. Sebastia-
no Ziani.

Raynerius Archiepiscopus Spalatenfis XLIII.
Praefuit ab an. 1175. usque ad annum 1180. se-
dente Alexandro III. imperante in Oriente, &
rr Spalati Manuele Comneno. Rege Hungariae Be-
la III. Ducibus Venetorum Sebastiano Ziani, Orio
Maripetro.

Vacat sedes ab an. 1180. usque ad an. 1185.
sedentibus Alexandro III. Lucio III. imperanti-
bus in Oriente Manuele Comneno, qui & Spala-
ti imperabat, Alexio II. Comneno, Andronico
tyranno; Rege Hungariae Bela III. Duce Veneta-

rum Orio Maripetro.

Petrus XI. ff filius Chileni Archiepiscopus
Spalatenfis XLIV. Praefuit ab an. 1185. usque
ad an. 1190. sedentibus Lucio III. Urbano III.
Gregorio VIII. Clemente III. imperante in Orien-
te Andronico tyranno; Rege Hungariae Bela III.
Duce Venetorum Orio Maripetro.

Petrus XII. Archiepiscopus Spalatenfis XLV.
Praefuit ab an. 1190. usque ad an. 1195. seden-
tibus Clemente III. Celestino III. imperante in
Oriente Andronico tyranno, & Isaacio Angelo
Comneno; Rege Hungariae Bela III. Ducibus Ve-
net. Orio Maripetro, Henrico Dandulo.

Bernardus I. Archiepiscopus Spalatenfis XLVI.
Praefuit ab an. 1195. usque ad an. 1217. se-
dentibus Celestino III. Innocentio III. Honorio III.
imperantibus in Oriente Isaacio Angelo, Alexio
III. Angelo Alexio IV. uu, Balduino I. Henri-
co, Petro Antisiodorensi; Regibus Hungariae Be-
la III. Henrico, Ladislao pupillo, Andrea Hiero-
solymitano; Ducibus Venetorum Henrico Dandu-
lo, Petro Ziani.

Slavizus Archiepiscopus Spalatenfis XLVII.
Permanit electus toto biennio per annos 1217.
1219. sedente Honorio III. imperante in Oriente,
Petro Antisiodorensi; Rege Hungariae Andrea
Hierosolymitano; Duce Venetorum Petro Ziani.

Guncellus Archiepiscopus Spalatenfis XLVIII.
Praefuit ab an. 1219. usque ad annum xx 1242.
sedentibus Honorio III. Gregorio IX. Celestino IV.
imperantibus in Oriente Roberto, Joanne III.
Brienno; Regibus Hungariae Andrea Hierosolymi-
tano, Bela IV. Ducibus Venetorum Petro Ziani,
Jacobo Tempolo.

Stephanus II. Archiepiscopus Spalatenfis XLIX.
ex Episcopo Zagabrensi. Permanit electus a
per annos 1242. 43. Vacante Romana sede inter
Celestini IV. & Innocentii IV. Pontificatum;
imperante in Oriente Balduino II. Rege Hungariae
Bela IV. Duce Venetorum Jacobo Tempolo.

Thomas bbb Archiepiscopus Spalatenfis L. bbb
Perseveravit electus vertente toto fere an. 1244.
sedente Innocentio IV. imperante in Oriente Bal-
duino II. Rege Hungariae Bela IV. Duce Vene-
torum Jacobo Tempolo.

Ugolinus I. seu Ugrinus Archiepiscopus Spa-
latensis LI. Praefuit ab an. 1243. ccc usque ad
an. 1248. sedente Innocentio IV. imperante in
Oriente Balduino II. Rege Hungariae Bela IV. Du-
ce Venetorum Jacobo Tempolo.

Rogerius Archiepiscopus Spalatenfis LII. Prae-
fuit ab an. 1249. usque ad an. ddd 1266. se-
dentibus Innocentio IV. Alexandro IV. Urbano
IV. Clemente IV. imperantibus in Oriente Bal-
duino II. ccc Michaela Palalogo; Rege Hunga-
riorum Bela IV. Ducibus Venetorum Jacobo Tem-
pola, Marino Mauroceno, Raynerio Zeno.

Joannes X. Archiepiscopus Spalatenfis LIII.
Praefuit ab an. 1266. usque ad an. 1294. seden-
tibus Clemente IV. Gregorio X. Innocentio V. A-
driano V. Joanne XXI. Nicolao III. Martino II.
vel IV. Honorio IV. Nicolao IV. Celestino V.
Bonifacio VIII. imperantibus in Oriente Michaela
Palalogo, Andronico II. Palalogo; Regi-
bus Hungariae Bela IV. Stephano IV. Ladislao
Cunno, Andrea Veneto; Ducibus Venetorum Ray-
nerio Zeno, Laurentio Tempolo, Jacobo Conta-
reno, Joanne Dandulo, Petro Gradanico.

Petrus Maria XIII. Archiepiscopus Spalaten-
fis LIV. Praefuit ab an. 1297. usque ad an.
1326. sedentibus Bonifacio VIII. Benedicto XI.
vel IX. Clemente V., & Joanne XXII. impe-
ran-

stantibus in Oriente Andronico II. Palaeologo ; Regibus Hungariae Andrea Veneto , Carolo Umberto ; Ducibus Venetorum Petro Gradonico , Marino Georgio , Joanni Superantio .

Balianus Archiepiscopus Spalatensis LV. Praefuit ab an. 1326. usque ad an. 1328. sedente Joanne XXII. imperante in Oriente Andronico II. Palaeologo ; Rege Hungariae Carolo Umberto ; Duce Venetorum Joanne Superantio .

Dominicus I. Luccari Archiepiscopus Spalatensis LVI. Praefuit ab an. 1328. usque ad annum 1348. sedentibus Joanne XXII. Benedicto XII. Clemente VI. imperantibus in Oriente Andronico III. Joanne V. Cantacuzeno ; Regibus Hungariae Carolo Umberto , Ludovico I. Ducibus Venetorum Joanne Superantio , Francisco Dandulo , Bartholomaeo Gradonico , Andrea Dandulo .

Ugolinus II. Branca , seu Mala-Branca Archiepiscopus Spalatensis LVII. Praefuit ab an. 1348. usque ad an. 1371. sedentibus Clemente VI. Urbano V. Gregorio XI. imperantibus in Oriente Joanne IV. Palaeologo , Joanne V. Cantacuzeno ; Rege Hungariae Ludovico I. Ducibus Venetorum Andrea Dandulo , Marino Falerio , Joanne Gradonico , Joanne Delphino , Laurentio Celso , Marco Cornelio , Andrea Contareno .

Andreas I. Gualdus Archiepiscopus Spalatensis LVIII. Praefuit ab an. 1371. usque ad an. 1402. sedente Gregorio XI. Urbano VI. Bonifacio IX. imperante in Oriente Joanne IV. Palaeologo solo , Manuele II. Palaeologo , Joanne VI. Palaeologo ; Regibus Hungariae Ludovico I. Maria eius filia , Sigismundo Brandenburgico ; Ducibus Venetorum Andrea Contareno , Michaeli Mocenico , Antonio Venerio , Michaeli Steno .

Marinus IV. a Cuthois Archiepiscopus Spalatensis LIX. electus erat anno 1401. sedente in Oriente Joanne VI. Palaeologo ; Rege Hungariae Sigismundo Brandenburgico ; Duce Venetorum Michaeli Steno .

Peregrinus de Aragonia Archiepiscopus Spalatensis LX. Praefuit ab an. 1403. usque ad an. 1408. sedentibus Bonifacio IX. Innocentio VII. Gregorio XII. imperante Joanne VI. Palaeologo ; Rege Hungariae Sigismundo Brandenburgico ; Duce Venetorum Michaeli Steno .

Vacat sedes ab anno 1408. usque ad annum 1413. sedentibus Gregorio XII. Alexandro V. Joanne XXIII. imperante in Oriente Joanne VI. Palaeologo ; Rege Hungariae Sigismundo Brandenburgico ; Duce Venetorum Michaeli Steno .

Joannes XI. de Benedictis Patritius Venetus ex Ordine Praedicatorum Archiepiscopus Spalatensis LXI. electi nomen obtinuit ab an. 1410. ad 1418 sedentibus Joanne XXIII. Martino V. imperante in Oriente Joanne VI. Palaeologo ; Rege Hungariae Sigismundo Augusto ; Ducibus Venetorum Michaeli Steno , Thoma Mocenico .

Domnius II. de Judicibus Archiepiscopus Spalatensis LXII. Praefuit ab an. 1418. ad an. 1421 sedente Martino V. imperante in Oriente Joanne VI. Palaeologo ; Rege Hungariae Sigismundo Augusto ; Duce Venetorum Thoma Mocenico .

Petrus XIV. Discovitus , alias de Pago , ex Ordine Praedicatorum Archiepiscopus Spalatensis LXIII. Praefuit ab an. 1421. usque ad an. 1430. sedente Martino V. imperante in Oriente Joanne VI. Palaeologo ; Rege Hungariae Sigismundo ; Ducibus Venetorum Thoma Mocenico , Francisco Fuscaro .

Franciscus Maripetrus Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis LXIV. Praefuit ab an. 1431.

usque ad an. 1432. sedentibus Martino V. Eugenio IV. imperante Joanne Palaeologo ; Rege Hungariae Sigismundo ; Duce Venetorum Francisco Fuscaro .

Bartholomaeus Zabarella S. R. E. Cardinalis Archiepiscopus Spalatensis LXV. Praefuit ab anno 1432. usque ad an. 1439. sedente Eugenio IV. imperante in Oriente Joanne VI. Palaeologo ; Regibus Hungariae Sigismundo Augusto , Alberto Austriaco Augusto , Ladislao V. posthumo ; Duce Venetorum Francisco Fuscaro .

Jacobus Baduarius Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis LXVI. Praefuit ab an. 1439 usque ad an. 1451. sedentibus Eugenio IV. Nicolao V. imperantibus Joanne VI. Palaeologo , & Constantino XII. Rege Hungariae Ladislao V. Posthumo ; Duce Venetorum Francisco Fuscaro .

Laurentius II. Zane Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis LXVII. Praefuit ab an. 1451. usque ad an. 1473. sedentibus Nicolao V. Calisto III. Pio II. Paulo II. , Sixto IV. ; imperante in Oriente Constantino XII. Palaeologo , Mahomete Turcarum Principe , hoc nomine I. Regibus Hungariae Ladislao Posthumo , Uladislao ad Uvarnam obtruncato , Matthia Corvino Illyrico ; Ducibus Venetorum Francisco Fuscaro , Paschali Maripetro , Christophoro Moro , & Nicolao Trono .

Joannes XII. Zanettinus ex Ordine Fratrum Minorum S. Francisci Archiepiscopus Spalatensis LXVIII. Praefuit ab anno 1473. usque ad an. 1476. sedente Sixto IV. imperante in Oriente Mahomete ; Rege Hungariae Matthia Corvino ; Ducibus Venetorum Nicolao Marcello , Petro Mocenico .

Petrus XV. Fuscarus Patritius Venetus S. R. E. Cardinalis Archiepiscopus Spalatensis LXIX. Praefuit ab an. 1476. usque ad an. 1479. sedente Sixto IV. imperante in Oriente Mahomete ; Rege Hungariae Matthia Corvino Illyrico ; Duce Venetorum Andrea Vendramino .

Bartholomaeus II. Averoldus ex Ordine D. Benedicti , Archiepiscopus Spalatensis LXX. Praefuit ab an. 1479. usque ad an. 1503. sedentibus Sixto IV. Innocentio VIII. Alexandro VI. Pio III. Julio III. imperante in Oriente Mahomete I. & Baiazethe I. Regibus Hungariae Matthia Corvino Illyrico , Uladislao II. Bohemo ; Ducibus Venetorum Joanne Mocenico , Augustino Barbadico , Leonardo Lauredano .

Bernardus II. Zane Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis LXXI. Praefuit ab an. 1503. usque ad an. 1515. sedentibus Julio II. Leone X. imperantibus in Oriente Baiazethe I. , & Selimo I. Rege Hungariae Uladislao II. Bohemo ; Duce Venetorum Leonardo Lauredano .

Andreas II. Cornelius , Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis LXXII. Praefuit ab anno 1515. usque ad annum 1536. sedentibus Leone X. Adriano VI. Clemente VII. Paulo III. imperante in Oriente Selimo I. Solimano I. Regibus Hungariae Ludovico , Joanne Zapolia Transylvano , Ferdinando I. Austriaco Augusto ; Ducibus Venetorum Leonardo Lauredano , Antonio Grimani , Andrea Gritti .

Andreas III. S. R. E. Cardinalis e Domo Cornelia Veneta Archiepiscopus Spalatensis LXXIII. Electi nomen obtinuit sub Pontificatu Andreae Patru .

Marcus Cornelius Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis LXXIV. Praefuit ab an. 1536. usque ad an. 1566. sedentibus Julio III. Marcello II. Paulo IV. Pio IV. Pio V. , imperantibus in Ori-

ff

ggg

hhh

Oriente Solimano, Rege Hungaria Ferdinando I. Austriaco Augusto, Ducibus Venetorum Andrea Gritti, Petro Lando, Francisco Donato, Marco Antonio Trevisano, Laurentio Priolo.

Aloysius Michael, alias de Frangipanis, Patritius Venetus, Archiepiscopus Spalatensis LXXV. Praefuit ab anno 1566. usque ad annum 1575. sedentibus Pio V. Gregorio XIII. imperante in Oriente Solimano II. & Solimano; Rege Hungaria Ferdinando I. Ducibus Venetorum Hieronymo Priolo, & Petro Lauretano.

Dominicus II. Mariottus ex Ordine Predicatorum Archiepiscopus Spalatensis LXXVI. Praefuit primum adiutor Aloysii Michaelis, tum Archiepiscopus ab anno 1575. usque ad annum 1585. sedente Gregorio XIII. imperante in Oriente Amurathe II. Regibus Hungaria Maximiliano II. Austriaco, Rudolpho Austriaco; Ducibus Venetorum Aloysio I. Mocenigo, Sebastiano Venerio, Nicolao de Ponte.

Dominicus III. Faconius ex Ordine Predicatorum Archiepiscopus Spalatensis LXXVII. Praefuit primum adiutor, deinde Archiepiscopus ab anno 1585. ad an. 1602. sedente Sixto V. Urbano VII. Gregorio XIV. Innocentio IX. Clemente VIII. imperante in Oriente Amurathe; Rege Hungaria Rudolpho Austriaco Augusto; Ducibus Venetorum Nicolao de Ponte, Pasquali Ciconia, Marino Grimano.

Marcus Antonius de Dominis Archiepiscopus Spalatensis LXXIX. postea Apostata, & Heterofarcha. Praefuit ab anno 1602. usque ad annum 1616. sedentibus Clemente VIII. Leone XI. Paulo V. imperante in Oriente Mahomete II. Achmete I. Regibus Hungaria Rudolpho, & Mathia Austriacis Augustis; Ducibus Venetorum Marino Grimani, Leonardo Donato, Marco Antonio Memo, Joanne Bembo.

Sfortia Pontzonius Archiepiscopus Spalatensis LXXIX. Praefuit ab an. 1616. usque ad an. 1640. sedentibus Paulo V. Gregorio XV. Urbano VIII. imperante in Oriente Achmete, Mustapha, Osmano, Amurathe II. Regibus Hungaria Ferdinando II. Ferdinando III. Austriacis Augustis; Ducibus Venetorum Joanne Bembo, Nicolao Donato, Antonio Priolo, Francisco Contareno, Joanne Cornelio, Nicolao Contareno, Francisco Erizio.

Leonardus Bondumerius Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis LXXX. Praefuit ab anno 1640. ad annum 1668. sedentibus Urbano VIII. Innocentio X. Alexandro VII. Clemente IX. imperante in Oriente Amurathe II. Ibrahim, Mahomete III. Regibus Hungaria Ferdinando III. Austriaco Augusto, Ferdinando IV. Austriaco Archiduce, Leopoldo I. Austriaco Augusto; Ducibus Venetorum Francisco Erizio, Francisco Molino, Carolo Contareno, Francisco Cornelio, Bertucio Valerio, Joanne Pisauo, Dominico Contareno.

Bonifacius Albanus Archiepiscopus Spalatensis LXXXI. Praefuit ab anno 1668. usque ad annum 1678.

Stephanus III. Cosmus Archiepiscopus Spalatensis LXXXII. Praefuit ab an. 1678. usque ad annum 1708. sedentibus Innocentio XI. Alexandro VIII. Innocentio XII. Clemente XI.

Stephanus IV. Cupillus Archiepiscopus Spalatensis LXXXIII. Praefuit ab anno 1708. usque ad annum 1719. sedente Clemente X.

Notæ in partem primam Catalogi Romani
a Epocha institutæ sedis Salonitanæ, susceptique a B. Domiano Pontificatus vel in eum annum, quo Petrus martyrium subiit, vel in proximum Illyricum Sacrum.

superiorem conijcienda est; nam Petrus Romæ cum esset, antequam jussu Neronis extremo supplicio afficeretur, Domnium in Dalmatiam misit ad fundandam regendamque Ecclesiam Salonitanam. De anno autem ejus martyrii est inter scriptores controversia. Martyrium O. Petri Baronius in annum æræ vulgaris 69. alii in annos superiores conferunt; Henschenius & juniores Chronologi censent assignandum esse anno 65. Hos sequi si lubeat, Domnium jussu missusque Petri Dalmatiam adiit, & Salonæ sedem Episcopalem constituit vel anno eodem 65. vel eo certo, qui hunc proxime antecessit. Vide Caput 1. §. 1. item consule Acta S. Domnii a nobis describenda.

b In Actis S. Domnii martyrium ejusdem revocandum esse censemus ad annum septimum alterius sæculi, cum Trajanus Christianos persequi cœpit, quibus initio propitium potius, quam insensum se præbuerat.

c Initium Cajani refer ad annum 107. juxta præscriptum superioris Notæ.

d Hunc, & alios ejusdem nominis Episcopos rectius Helychium appellaveris.

e Ille est, quem Beda, Ufuardus, Ando, & auctor Martyrologii Romani in disorum fastis ad primam diem Aprilis adscribunt, quemque Baronius Dalmatiæ Episcopum fuisse opinatur; sed ejus loci Episcopus fuerit ignorat, cum Salonensium antistitem Catalogos numquam vident.

f Hic ab recta Episcoporum serie aberrare incipiunt alii Catalogi, & Justino Glycerium proxime subjiciunt, Episcopis intermediis in posteriores ætates rejectis.

g Hæc notæ arithmetice inest mendum Chronologicum Librarii incipia vel incuria investum, cui correctio adhibenda est, ex apposis Pontificibus & Imperatoribus Romanis. Itaque series illa Episcoporum neque producenda est ultra exitum Dionysii Primi Episc. Rom. qui anno 270. vitæ & Pontificatu cessit, & coercenda est intra initium Aureliani, qui eodem anno Imperium adeptus est; ac proinde desinat oportet in annum 270. cum Dionysius vivere desit, & Aurelianus imperare cœpit.

h Ad id, quod modo diximus, apte congruenterque inter annos 270. & 274. vel 275. interjicitur Agapitus sive Amabilis, qui non longius vitam perduxit, quam Felix I. & Aurelianus; quorum alter ecclesiæ Romanæ, alter Orbi Romano præfuit ab an. 270. ad an. 275. Præterea Salonitanus Catalogus cum Episcopatu Agapiti composuit martyrium S. Anastasii Cornicularii, qui Aureliano imperante pro Christo mortem oppetiit. Vide Acta Agapiti Episcopi Salonitani.

i Horum Episcoporum initium revoca ad an. 275. vel superiorem; quippe attigerit oportet saltem extremum annum Pontificatus Felicis, & imperii Aureliani; uterque enim his adscribitur.

k Hæ notæ chronologicæ præclare congruunt cum Pontificibus, & imperatoribus Romanis ibidem apposis.

l Sed Constantinus junior, cum Constanti fratri bellum intulisset, interfectus est prope Aquilejam eodem anno 340. quo Maximus III. seu Marinus II. gubernacula ecclesiæ Salonitanæ suscepit.

m Ad hunc litteras dedit Zosimus Pontifex Maximus, qui Pontificatum iniiit an. 417. cum vitæ deposuit anno 418.

n Si Olybrius in Imperium Occidentale Anthemio successit an. 472. post amissum imperium creatus fuit Episcopus Salonitanus, id quod

Ff suo

suo loco inquiremus; eum Episcopatu admodum brevi perfunctum esse oportet.

o Salonitani Pontificatus Glycerio collati idoneus testis, auctorque optimus est Jornandes fere suppar huic ætati.

p Odoacer Herulos in Italiam invexit anno Christi 476. & Imperio Occidentali, una cum Momyllo Augustulo, extincto, Regnum Italiæ & Dalmatiæ tenuit annos ipsos septemdecim.

q Cum per eos annos Odoacer Herulique Dalmatiam tyrannide oppressam tenuerint, & anno circiter 489. Gotthorum irruptiones in eandem regionem fieri cœperint; post mortem Glycerii, quæ in annum 480. incidit, comitia Episcopalia Salonæ haberi non licuit. Itaque interregnum Pontificium tenuit annos fere tredecim.

r Glycerio Honorium, cæterosque fere omnes hic descriptos usque ad Theodorum postremum Salonitanum Episcopum Catalogi omnes subiiciunt.

s Theodoricus Rex Ostrogotthorum, anno 489. Zenonis hortatu Italiam adiit, eandemque Herulorum servitute exemit, Odoacre apud Ravennam extincto anno 493. unde initium duxit Gotthorum in Italia Regnum, quod post annos fere sexaginta, Teja postremo Gotthorum Rege interfecto, Justinianus funditus evertit an. 553. Theodoricus autem non in Italia solum, sed etiam in Dalmatia rerum potitur.

t Ab Ostroilo initium ducit series Regum Gotthorum in Dalmatia Orientali. Hanc seriem contexuit Presbyter Diocleas in eo libro, quod *Regnum Slavorum* inscripsit; in quo multa sunt præposteris temporibus, & confusis regionibus descripta, quæ accuratam crism & disquisitionem subeant necesse est. Ostroilus Genuladi Gotthorum Regis filius natu minimus fuisse dicitur, cui duo fratres erant Brus & Totila. Brus apud populos Septemtrionales in paternum regnum successit; Totila copias suas in Italiam duxit, & cum Ostrogotthis conjunxit; & anno 541. regnum adeptus, collapsam in Italia rem Gotthicam restituit, fusisque Justiniani copiis Romanam ipsam anno 546. recepit; ab Narsese victus acie, & fugiens e prælio obruncatus est anno 552. ut narrat Procopius lib. 4. belli Gotthici, cum regnasset annos undecim. Ostroilus vero potitus esse dicitur ea Dalmatiæ parte, quæ ad Orientem vergit, & postea dicta est Serblia. Si regnum Dalmaticum Ostroili ad hæc tempora, & ad Pontificatum Honorii II. Antistitis Salonitani revocandum sit, Totilas in Italiam advenerit oportet sæculo quinto exeunte, vel proximo ineunte; uterque enim, Totilas & Ostroilus, eodem tempore avito regno & patria profecti primum in Pannoniam, tum in Dalmatiam venisse traduntur; & Ostroilus quidem in Dalmatia principatum obtinuisse, Totilas vero in Italiam transgressus fuisse. Sed hæc alias.

u Hunc Hesychium Acutheanus quidem & Ponzonianus Catalogi prætermittunt; Salonitanus vero refert ad initium quinti sæculi, & copulavit cum ætate Zosimi Papæ, cujus extat epistola ad Hesychium non hunc, qui quartus fuit hoc nomine, sed ad alium ejusdem nominis tertium Salonitanum Episcopum.

x Theodorico rebus humanis exempto anno 526, regnum in Gotthis obtinuit Athalaricus Amalasuntha a Theodorico genitæ filius.

aa Is est Stephanus ille, ad quem Dionysius cognomepto Exiguus Canones Apostolicos & ec-

clesiasticos ab se in unum volumen collectos, & latine redditos misit. Hujus Pontificatus unius anni angustis circumscribitur.

bb Justinianus Justino avunculo in imperium successit anno 527.

cc Athalaricus decessit anno Christi 534; cujus mater Amalasuntha sceptrum transtulit in Theodatum Amalafride Theodorici sororis filium, qui feminam egregie de se meritam per summum scelus occidit. Hujus necis ulciscendæ, & Italiæ recuperandæ causa, Justinianus Gotthis bellum intulit, quod Bellisario egregio Duci gerendum dedit, anno 535. Anno proximo, post Theodatum interfectum, Vitiges regnavit, quem Bellisarius apud Ravennam cæsum captumque Constantinopolim abduxit anno 540. Hidibaldus Rex a Gotthis creatus, ac post eum Evaricus; deinde Totilas is, qui Ostroili frater fuisse dicitur, vir acer & prudens regni Gotthici potitus est anno 541.

dd Ostroillum in acie cæsum ab exercitu Justiniani tradit Presbyter Diocleas. Ostroilo Sevioladus, sive Senuladus ortus, Seviolado Selimirus, Selimiro Uladanus, quem Presbyter Diocleas, & Marcus Marulus, qui Diocleatis historiam e Slavo idiomate in latinum convertit, Bladinum vocant; ac cæteri deinceps, quorum feriem Diocleas contexuit. Cæterum Selimiri, & Bladini regnum pertinet ad Episcopos ætate inferiores Honorio III., ut Catalogus docet.

eo Schismatici dicti habitique sunt, qui propter obstinatam trium capitulorum defensionem Synodum quintam impugnabant, & ab ecclesiæ Catholicæ comunione se ipsi segregaverant.

ff Auctor hujus Catalogi propterea regnum Totilæ finibus Italiæ circumscripsit, quod Justinianus Dalmatiam saltem Occidentalem Gotthis eripuerat, ut tradit Procopius.

gg Anno belli Gotthici 18., Christi 552., Narses in locum Bellisarii huic bello gerendo successus Totilam acie vicit, qui e prælio fugiens obruncatus est. Post hunc Tejas Gotthis præfuit; quo haud multo post victo cæsoque, anno belli exeunte 18., Christi 553., cum Gotthis debellatum est.

hh Sevioladi, seu Senuladi Regnum Presbyter Diocleas usque ad Poloniam extendit: quod si verum est, necesse est ad regnum Dalmaticum Sevioladi adjunctum fuisse regnum avitum Septemtrionale, quod obtinebat Senuladus pater Ostroili, & avus Sevioladi, qui fortasse nullos seu liberos seu nepotes regni hæredes reliquit.

ii Justinianus post bellum Gotthicum, non in Oriente solum, sed etiam in Italia rerum potiebatur; quinimo Dalmatiam quoque saltem Occidentalem eo bello Gotthis ademerat. Itaque fallitur Diocleas, cum Senuladi regno, usque ad Poloniam prolato, Dalmatiam totam attribuit: *Regni ejus fines*, inquit, *de Valdevino usque ad Poloniam*. *Valdevinum* enim oppidum, seu locus erat prope ab Istria, unde initium ducebat Dalmatia inferior, ut colligitur ex eodem Diocleate, qui haud multo post describit Regnum Dalmaticum Sfetopeleki, in duas partes divisum; cujus altera Dalmatia inferior idest Occidentalis, seu *Croatia alba*, altera Dalmatia superior idest Orientalis, seu *Croatia rubea* vocabatur. Huc revocæ, quæ diximus part. 2. Proleg. cap. 4. §. 2. Sed auctor Catalogi Romani, quamvis ex Diocleate hos Reges Gotthos acceperit, eorum tamen regnum Dalmatiæ Orientalis, sive superioris finibus semper circumscribit. Itaque si quod in Dalmatia fuit Got-

Gotthorum imperium, illud extrema Dalmatiz ad Orientem regione coerceri oportet; qui ab Slavis Serblis sæculo septimo Serbliz nomen obvenit. Illud hic animadverti velim Diocleatē historiz, quam de Gotthis Dalmatiam adeptis scripsit, idcirco titulum *de regno Slavorum* præposuisse, quia Gotthos & Slavos unam esse eandemque nationem existimavit.

kk Hunc Presbyter Diocleas, itemque Marcus Marulus ejusdem latinus Interpres Bladinum vocant. Sed Maurus Orbinius in sua de regno Slavorum Historia Italica Uladanum appellat.

ll Bladino successit Ratomirus Bladini filius, ut docet Anonymus Diocleas. Hunc silentio præterit Auctor Catalogi, propterea fortassis, quod ejus regnum Christianis maxime infestum admodum breve fuerit. Post Ratomirum quatuordecim Reges principatum in Dalmatia obtinuerunt, Christianorum hostes acerbissimi, quorum nomina ignota sunt. *Defuncto Ratomiro*, ait Presbyter, *ex ejus progenie regnaverunt post eum quatuor iniqui Reges, non in uno quidem tempore, sed unus post alium temporibus suis, quorum temporibus semper in persecutione fuerunt Christiani &c.*

mm Is tantummodo electus fuit, ut constat ex epistola 46. S. Gregorii. Sed ne Pontificatus possessionem adiret, obstitit Maximus, qui præpotentium virorum opibus & gratia fretus, non sine suspitione Simoniacæ impietatis sedem Salonitanam invasit.

nn De hoc Maximo plura addisci possunt ex epistolis S. Gregorii Magni.

oo Heraclius, capto Phoca & interfecto, imperare cepit anno Christi 610; imperium & vitam amisit anno 641.

pp Is postremus fuit Episcopus Salonitanus, sub cujus initium Salona a Barbaris capta & funditus eversa est. Huic tamen Theodoro ceteri Catalogi plures alios ante Salonitanum excidium Episcopos subijciunt, partim e superioribus, partim ex inferioribus sæculis in hunc locum protrusos. Vide nostras in eos animadversiones. Annus urbis capte fuit vel quadragesimus, vel superior, vel octavus & trigessimus septimi hujus sæculi; id quod suo loco investigandum erit.

qq Hunc Presbyter Zuonimirum, M. Marulus Sapimirum, Maurus Orbinius Svetimirum vocant,

Notæ in alteram partem Catalogi Romani.

a Is Ravenna oriundus fuit, qui cum apud Dalmatas legatione Apostolica fungeretur, unanimi consensu Cleri populi que electus est primus Archiepiscopus Spalatensis, & sedem Pontificiam Salonitanam in urbe recenter e Palatio Diocletiani constructa collocavit. De quo Archidiaconus in hist. Salonit. cap. 11. *Interea summus Pontifex (is fuit S. Martinus) misit quendam Legatum, Joannem nomine, patria Ravennatem, qui partes Dalmatiz & Croatia peragrando, salutaribus monitis Chrestianos informaret. In ecclesia autem Salonitana a tempore subversionis Præsul non fuerat ordinatus. Venerabiliter ergo Joannes cepit Clerum & populum exhortari, ut Archiepiscopatum civitatis juxta se instaurare deberent. Quod illis valde gratum exitit & acceptum. Tunc coadunato Clero, ut moris erat, electio in persona prædicti Joannis concorditer ab omnibus celebrata est. Qui per Dominum Papam consecratione suscepta, tamquam bonus Pastor ad proprias oves accessit, non animo cumulandi pecunias, cum ecclesia tunc esset pauperrima; sed charitatis studio Illyricum Sacrum,*

dio de animarum salute lucrum spirituale quære, re satagebat. Ipsi concessum est a sede Apostolica, ut totius dignitatis privilegium, quod Salona antiquitus obtinebat, obtineret ecclesia Spalatensis.

b In eo Codice Diocleatis, quem Historicus Dalmata ad suos de Regno Dalmatiz & Croatia libros adjunxit, non Budimirus, sed Svetopelech appellatur. At Marcus Marulus in suo codice, quem in latinum transtulit, scriptum reperit Budimirum. Si vera sint, quæ Diocleas scripsit de Concilio Delmitano, de Rege Svetopelech, seu Budimiro, Constantini Thessalonicensis, qui postea dictus est Cyrillus, & characteres Slavonicos invenit, viri sanctissimi opera & cohortatione ad Christianam religionem converso, de Legatis Michaelis Imperatoris Constantinopolitani ad eundem Regem missis, ut Synodo Delmitanz interessent; hæc neque cum Joannis I. Spalatensis Archiepiscopi ætate, neque cum sæculo scripto congruere possunt. Nam Svetopelech ille, qui aliter Budimirus, aliter ab aliis appellatur, si æqualis fuit Constantino seu Cyrillo Slavorum Apostolo, per quem ad Christi cultum tractus esse dicitur, non floruit ante sæculum nonum; Constantinus quippe, sive Cyrillus Slavorum conversioni operam dedit, Nicolao primo Pontifice Maximo, qui anno 858. Pontificatum inijt, ut docent Acta Cyrilliana apud Hagiologos Antuerpiensis tomo 2. die 1x. Martii. Nullus vero, cui nomen fuerit Michaeli, ante idem sæculum nonum imperio potitus est. Huc revocata, quæ dicta sunt parte secunda Prolegomenon cap. 4. §. 2. Quare auctor Catalogi Romani Budimirum, seu Svetopelech male conjunxit cum Pontificatu Joannis I. Archiepiscopi Spalatensis. Erravit igitur is auctor, omninoque in hoc omnis est error, quod Reges ipsos novem Ostroilo fratri Totila, cujus ætas dimoveri nequit a sæculo sexto, & Svetopelech, cujus regnum incidit in sæculum nonum, interjectos in angustias unius sæculi conjecit. Itaque series illa novem Regum ab Ostroilo ad Svetopelech per annos circiter ducentos distribuenda est, & usque ad sæculum nonum fere dimidium perducenda; Quos ergo Reges hic auctor Episcopis Salonitanis æquales fecit, eorum tempora apertius distribue, & partim Salonitanis, partim Spalatensibus Episcopis adscribe; & Selimirum seu Zuonimirum, Budimirum seu Svetopelech, quos Joanni primo Spalatensium Antistiti apposuit, eos referat ad sæculum nonum, & cum Episcopis Spalatensibus ejusdem sæculi conjungas oportet; id quod deinceps de aliis, qui sequuntur, regibus in ætates posteriores rejiciendis admonemus.

c Hic incipit series Ducum ac deinde Regum Chrobatiz. Nam post Salonam excisam Dalmatiamque mediterraneam fere omnem occupatam a barbaris, quos Abares vocat Constantinus Porphyrogenitus, Chrobatæ gens Slavonica, permissu Heraclii Imperatoris, eam Dalmatiz partem, expulsis Abaribus, adepti sunt, quæ ad Occasum vergit, exceptis urbibus maritimis, quas in sua ditione ac potestate retinuerunt Imperatores Constantinopolitani. Huic regioni deinde ab novis incolis Chrobatiz nomen obvenit. Vide quæ scripsimus parte 2. Proleg. cap. 4. §. 2.

d Primum Chrobatiz Ducem fuisse Corbatum nescio quem docet Catalogus Romanus; unde id acceperit, mihi non est compertum; Constantinus Porphyrogenitus Porinum vocat Ducem illum Chrobatiz, quo imperante Chrobatæ

sacerdotibus ex urbe accersitis, & a Romano Pontifice acceptis, per quos Christianis mysteriis ac praeceptis imbuerentur, Christo nomen dederunt; id quod accidisse potuit, cum Joannes Ravennas Apostolica apud Dalmatas legationis munus gerebat, revocarique ad tempora Heraclii, non senioris, quod significare videtur Constantinus, sed Heraclii tertii, qui dictus est Constans II., & ab anno 642. ad annum 668. imperavit; nisi baptismum Chrobatum referri libeat, cum Historico Dalmata, ad Heraclium VI., quem vulgo appellant Justinianum II., cognomento Rhinotmetum.

e Hunc Martinum IV. ac ceteros deinceps usque ad Theodorum IV. a posterioribus ad superiores aetates ab ecclesia Spalatensi ad Salonitanam transferunt ceteri Catalogi.

f Hos Serviae, seu Dalmatiae Orientalis Reges, quos Presbyter Diocleas percenset, si qui fuerunt, rejicias oportet ad posteriores aetates, & sic reliquos deinceps, ut supra diximus nota b. Sed Constantinus Porphyrogenitus lib. de Administr. Imper. cap. 32. longe alios Serviae Principes seu Reges commemorat, & initium Serbliani apud Dalmatas Orientales Principatus repetit ab Heraclio I. ad quem post Chrobatos Serbli, gens itidem Slayonica, oriundi profectique ab Septentrionali ultra Danubium regione, post Salonam excisam supplices confugerant, ut agros sibi, quos incolerent, & terras, in quibus rerum suarum sedes & domicilia constituerent, intra fines imperii Romani concederet. Eorum postulatis morem gessit Heraclius, & partem illam Dalmatiae, quae ultra Tiliurum, sive Zetinae fluvium in Solem orientem spectat, iisdem assignavit, sub ea conditione, ut vestigiales essent subjectique Imperatoribus Romanorum. Ea regio deinde denominata est Serblia, & quatuor in partes divisa, quarum primam Paganiam, sive Arentam, alteram Zachlumiham, tertiam Terbuniam, quartam Diocleam appellarunt. Deinde vero ultra Drilonem, & Scardum montem Serbliani nominis & regni finibus in Orientem prolati, Masiam superiorem occuparunt, quae nomen Serbliae inde usque a septimo saeculo susceptum etiamnum retinet. Idem Constantinus Serblorum Principes seu Reges enumerat, eorumque seriem usque ad saeculum decimum perducit; quos, per me licet, vel praeferas, vel componas cum Regibus illis Serbliae seu Dalmatiae Orientalis, qui a Presbytero Diocleate percensentur. Ac primus quidem, quem cum suis popularibus ad se venientem Heraclius excepit, & agris ac sedibus in Dalmatia Orientali donavit, itemque ejus filius, ac nepos, earent nomine apud eundem Porphyrogenitum: Serblorum Principe, qui ad Imperatorem confugerat, vita functo, filius ejus successit, mox nepos, & sic omnes, qui ab eo descenderunt. Quartus vero, qui Principatum in Serblis obtinuit, Boifesthlabus, a quo Radosthlabus, a quo Prosegoes, a quo Blastemerus. Huic tres liberi fuerunt Montimerus, Stroemerus, & Gomicus, qui Serbliae regnum tripartito divisum a patre acceperunt. Sed latius imperandi cupido fratres in mutuum perniciem armavit. Montimerus natu maximus, utroque fratre depulso, & in Bulgariam ablegato, solus Principatum obtinuit, & cum tres filios suscepisset, Pribesthlabum, Branum, & Seephanum, primum natumque majorem regni heredem reliquit. At Petrus Goinici in Bulgaria exilis filius Pribesthlabum patruelem cum

duobus ejus fratribus victum in Chrobatiam fagere coegit, & rerum potitus est. Hunc Petrum Serbliae Regem Porphyrogenitus aequalem fecit Leoni VI., qui cognomento Sapiens dictus est, imperiumque Orientale administravit usque ad annum 911. Paullus filius Brani, Simeonis Bulgariae regis copiis adjutus, Petro victo expulsoque, Serbliae regnum eripuit. Hunc triennio post principatu dejecit Romanus Lecapenus Imperator, qui ab Constantino VIII. in societatem imperii adscitus, a quo ac pari jure cum eo regnavit usque ad annum 944, & in locum Paulli substituit Zachariam filium Pribesthlabi, quem Petrus regno expulerat. Post Zachariam a Bulgaris victum, & ad Chrobatos ex fuga se recipere coactum, regnavit in Serblia Tzeesthlabus filius Clonimeri, quem ex uxore Bulgara genuerat Stroemerus, frater Montimeri, cum apud Bulgaros exulabat. Hos Serbliae Reges ex Porphyrogenito descriptos, vel in locum illorum substitue, quorum genealogicam seriem Presbyter Diocleas contexuit, vel cum illis aliquo modo compone; sive iidem fuerint ac binomines, sive distincti, & alteri quidem in una, alteri in altera Serbliae parte regnum obtinuerint.

g Inter hos anonymos Duces Chrobatiae annuerandum censeo Porgam, quem Porphyrogenitus Borini filium vocat; isque usque ad finem saeculi septimi Chrobatiae praefuisse potuit. Ceteros vero huic & Bornae interfectos usque ad initium noni saeculi, vetustas obruit, ac obli-vio posteriorum cognitioni praeripuit.

gh Carolus Magnus Rex Franciae primus e gente Francorum imperium Occidentis obtinuit anno 800; qui cum partem Dalmatiae ad suam ditionem adjunxerit, suisque posteris ac successoribus tradiderit; deinceps in Catalogo Episcopis Spalatensibus adjiciuntur nomina Imperatorum e stirpe Caroli Magni, qui rerum in aliqua Dalmatiae regione potiebantur.

h Referendi sunt, ut diximus, ad Episcopos aetate inferiores.

i In antiquis tabulis ac Diplomatis Borna Dux Dalmatiae, scilicet Occidentalis, & Liburniae appellabatur; traditurque is quidem anno Christi 818, Ladasclayus vero anno 821. Chrobatiae praefuisse, & huic suffectus esse Mislau.

k Tirpimitus principatum obtinebat in Chrobatiae an. 838, ut constat ex ejus Diplomate; hunc Trepemerem vocat Porphyrogenitus; sed Archidiaconus Tirpimitum in proximum saeculum rejecit.

l Huic Epochae Pontificatum Iustini affixit Archidiaconus. m Post hac (id est post captum ab Hungaris interfectumque Ciaslaum Regem Serbliae) remansit terra sine Rege; & Bani ceperunt dominari terram suam, unusquisque super Provincias & regiones &c. Presbyter Diocleas.

n Diodurum & Unusclayum apud Slayos Chrobatos usque ad annum 864. imperasse Dandulus tradit in Annalibus. At Porphyrogenitus Trepemeri subiecit Crasemerem, ac deinde ejusdem filium Myrosthlabum, hunc vero a Pribunia Bano interfectum fuisse scripsit. Sed hi duo ad posteriores aetates referendi sunt.

o His adde Duces Chrobatum in Catalogo praetermissos, Diodurum, & Unusclayum, ac praeterea Dominicum, vel Demogoy, & Inicum; quos quidem duos Dioduri successores Historici Venetorum cum aetate Urbi primi Participatii,

sive

sive Baduarii conjungunt, qui inter annos 864, & 881, Venetum Principatum gessit. Adde etiam Sebesclavum, sive Sedesclavum, qui ejectis filiis Dominici, sive Demogoi, apud Chrobatos rerum potiebatur anno circiter 870; eoque interfecto, Branimirum, quem Ducem & Comitem Dandulus vocat, & Joannes Papa VIII. in suis ad eum epistolis Ducem Croatorum appellat. Hunc itidem Thomas Archidiaconus Ducis Slavoniae titulo impertiit, eumque refert ad tempora Caroli Crassi, qui anno 879. regnabat, & anno 881. Imperatoris nomen & insignia sumpsit.

p Hunc Michaellem Ducem itidem Slavorum, sive Chrobatorum memorant Veneti Scriptores, revocantque ejus tempora ad Principatum Urbi secundi Baduarii inter annos 912, & 932. Fortasse is Michael idem est, ac Myroslhabus, cujus meminit Porphyrogenitus, eumque interfectum tradit a Pribunia Bano. Sed huic Michaeli, seu Myroslhabo, duos præferri oportet Branimiro, & Michaeli interjectos, Brazlavum ex Annalibus Fuldenibus ad an. 884, & 892, quamvis hujus Principatus Dravo & Savo definitus, in Dalmatiam fortasse non extenderetur; & Mucimirus, Tirpimiri filium, ut ex ejusdem Diplomate apparet, quod confectum est an. 892.

q Adde Imperatores Occidentis Arnulphum & Ludovicum IV.

r Nec solum Michaeli præponendus est Mucimirus, sed etiam Tamislavus, qui apud Chrobatos imperabat anno 914, ut docet Archidiaconus cap. 13., cum Joannes VII., qui proxime sequitur, ecclesiam Spalatensem administrabat. Quare principatus Michaelis rejiciendus est ad proximum Pontificatum Joannis VIII.

s Post Tiscimirus alios atque alios deinceps Reges in Serblia dominatos esse docet Presbyter Diocleas, quos auctor hujus Catalogi nominare omisit; neque tanti nobis est Diocleatis auctoritas, ut eos Episcopis, qui sequuntur, apponendos esse censeamus.

t Michaelis Chrobaticus Principatus optime congruit cum Pontificatu Spalatensi Joannis VIII. Vide Notas superiores p & r.

u Auctor est Dandulus Tirpimirum per ea tempora Slavis Chrobatis præfuisse; quod si verum est, hunc hujus nominis secundum fuisse oportet, annorum fere centum intervallo a Tirpimiro primo disjunctum. Huic duos filios idem Dandulus tradit, Muntimirum, quem alii Mucimirus II. vocant, & Suriguram; qui post obitum parentis cum de principatu Chrobatico inter se dimicarent, Mucimirus victo fratre paternam hæreditatem adiit.

x Thomas Archidiaconus docet neminem Ducem Chrobatiæ Regis titulum usurpasse ante Dircislavum, qui decimo sæculo floruit. Sed in archivo Monachorum S. Chrysogoni Jadrensis extat Diploma, in quo Cresimirus primus *major* dictus, & proavus Cresimiri tertii, regio nomine donatur. Vereor autem, ut Cresimirus primus sive Dux, sive Rex cum Joannis VIII. Pontificatu Spalatensi componi possit, & huic præponendum censeo Mucimirus II. filium Tirpimiri secundi, si veræ sunt, quæ Dandulus scripsit.

aa Cresimirus Senior, & proavus Cresimiri tertii, cui Petro etiam nomen fuit, non incommode aptari potest hisce temporibus, & cum Pontificatu Fruntiniani IV. ætate conjungi.

bb De hoc Martino IV. Archiepiscopo Spalatensi Thomas Archidiaconus hæc scripsit cap. 13. *Martinus Archiepiscopus fuit anno Domini 970, Illyricum Sacrum.*

tempore Theodosii Imperatoris, & Dircislavi Regis. In locum Theodosii huc perperam intrusi, substitue Joannem Zemiscem.

cc Imperatores Occidentis deinceps prætermittuntur, quod illis nihil juris esset in Dalmatia.

dd Cresimirus Major duos habuit filios, ut docet Historicus Dalmata, Cresimirus, & Dircislavum. Is ætate posterior, Cresimiro fratri nato maximo, Regnum præripuit, primusque omnium fuit, qui posthabito Ducis titulo, Regis nomen assumpsit, & posteris suis ac successoribus tradidit, qui non solum Chrobatiæ, sed etiam Dalmatiæ Reges se haberi ac dici volebant. Id docet Archidiaconus cap. 13. qui eorumdem Regni fines describit. *Ab isto Dircislavo ceteri successores ejus Reges Dalmatiæ & Croatia appellati sunt; recipiebant enim dignitatis insignia ab Imperatoribus Constantinopolitanis, & dicebantur eorum Eparchi, sive Patritii. Habebant namque ex successione suæ originis Patrum & Proavorum dominium Regni Dalmatiæ & Croatia. Istaque fuerunt Regni eorum confinia, ab Oriente Delmina, ubi fuit civitas Delmis. Ab Occidente Carinthia versus mare usque ad oppidum Stridonis, quod nunc est confinium Dalmatiæ & Istria; ab Aquilone vero a Ripa Danubii usque ad mare Dalmaticum, cum tota Maronia & Chulmia Ducatu. Anno igitur Christi 970, ut tradit Archidiaconus, regnum in Chrobatis obtinebat Dircislavus; atque ut Martinus Pontificatum, sic Dircislavus regnum cum vita perduxit usque ad initium sæculi undecimi; uterque enim nominatur in tabulis foundationis templi S. Michaelis, prope Amphitheatrum Salonæ constructi anno 1000.*

ee De hoc Thomas Archidiaconus: *Petrus Archiepiscopus fuit anno Domini millesimo quinto decimo, tempore Basilii & Constantini Imperatorum, & Cresimiri eorum Patritii & Regis Croatorum; quo in loco Archidiaconus annum designavit, ad quem usque Petrus vitam & Pontificatum perduxit.*

ff Is fuit filius Cresimiri Senioris, qui Dircislavo e vivis exempto regnum hæreditario jure sibi debitum adeptus est, isque regnabat anno 1015, ut tradit Archidiaconus.

gg Petrus II. Urseolus, qui ab anno 990. usque ad initium sæculi undecimi principatum in Venetis obtinuit, primus omnium fines ditiorumque imperii Veneti in Dalmatiam exeunte sæculo decimo protulit. Exinde Spalatensibus Archiepiscopis Principes Veneti adiunguntur, quorum deinceps jus imperiumque Dalmaticum modo latioribus, modo angustioribus finibus pro temporum & rerum conversione ac varietate circumscriptum est.

gh Drabalis initia etiam Archidiaconus refert ad annum 1030.

hh Is Stephanus fuit filius Cresimiri II., ut constat e Diplomate supra laudato Cœnobii Jadrensis Monachorum Benedictinorum S. Chrysogoni, ubi Cresimirus III. Stephanum patrem, Cresimirus avum suum appellat.

ii Hunc a ceteris Catalogis prætermisum fuisse docet Membrana antiqua Cœnobii Spalatensis Virginum S. Raynerii titulo insignis; quam vide in Notis ad Catalogum Acutheanum sub Drabali Archiepiscopo. Is autem cum ecclesiæ Spalatensi præfuisse anno 1040. dicatur in eadem membrana, annos amplius decem Drabali, ob ejus depravatos mores auctoritate Apostolica Episcopali regimine amoto, detrahas, & Lampridio attribuas oportet.

Ff 3 kk Is

kk. Is fuit Cresimirus tertius, dictus etiam Petrus, filius Stephani, nepos Cresimiri II. pronepos Cresimiri Senioris seu Majoris, ut testatur Diploma Jadrense supra dictum S. Chrysogoni, quod datum est anno 1067. vel 1069. Is autem Stephano parenti videtur suffectus esse anno circiter 1060. eumque regnasse usque ad an. 1073. intelligi potest ex Diplomate Cenobii sacerdotum Virginum S. Mariæ Jadrensis eodem anno scriptum.

ll De Laurentio multa & præclara Archidiaconus cap. xvi. quem annos fere quadraginta Pontificatum gessisse testatur.

mm Slavizum Cresimiro secundo in Regnum Dalmatiæ, & Chrobatæ successisse post annum 1073. docet Tabula Capituli Spalatensis: *Attigit eo tempore venire in nostris partibus Slavizo Rex &c.* Sed brevis admodum ejus regnum fuit; nam anno 1075. captum fuisse ac regno depulsum colligi videtur posse ex Autographo Archiepiscopi Monialium Ss. Cosmæ & Damiani: *In anno 1075. ab Incarnat. D. N. J. C. mense Novembris, & tempestate, qua Comes Amicus Regem Croatia cepit &c.* Eodem vero anno regni potitum esse Svinimirum, quem alii Zuonimirum vocant, seque ipse in suis Privilegiis Demetrium appellat, satis declarat alterum Autographum ejusdem Archiepiscopi. Præterea Svinimirus in Synodo Dalmatica habita anno 1076. Regis nomen & insignia accepit a Legatis Gregorii VII. Pontificis Maximi, idque in suo ipsemet Diplomate perspicue testatur: *In nomine Sanctæ & individue Trinitatis, Anno Dominicæ Incarnationis 1076. Indi. 14. mensis Octob. Ego Demetrius, qui & Svinimir nuncupor, D. G. Croatia Dalmatiæque Dux a te Domino Gebizone, ex Apostolica sedis Legatione D. N. PP. Gregorii potestatem obtinente, in Salonitana Basilica S. Petri, Synodali & concordia totius Cleri, & populi electione, de Chrobatum, Dalmatinorumque Regni regimine per vexillum, ensen, sceptrum & coronam investitus &c.* Svinimirus regnasse usque ad annum 1087. docet ejusdem Privilegium eodem anno concessum Ecclesiæ monialium S. Mariæ de Jadya. Demetrium seu Svinimirum postremum Chrobatum Regem fuisse scripsit Archidiaconus; sed post Svinimirum regnasse apud Chrobatos Stephanum hujus nominis secundum, sive is frater Svinimiri, sive aliunde genitus fuerit, aperte declarat Diploma Stephani Regis, quo confirmat & ratum haberi jubet quidquid prædiorum Svinimirus nuper defunctus Cenobio Spalatensi Virginum ex instituto S. Benedicti large liberaliterque donaverat: *In Christi nomine Stephanus ego nutu Dei Croatorum, & Dalmatinorum Rex &c.* Et quamvis huic Diplomati nulla insit nota Chronologica, unde dignosci possit annus, quo datum fuerit, tamen cum mentio facta fuerit Svinimiri paullo ante defuncti, confectum fuerit oportet, postquam Svinimirus Regno ac vita decesserat; ac proinde non hunc, sed Stephanum postremum fuisse Regem Chrobatæ; & hujus interitu Regnum Chrobaticum extinctum esse, nisi forte Stephano substituere in regnum Chrobatum libeat Petrum nescio quem, Thaurocio, & Dandulo auctoribus, qui Petrum Regem Dalmatiæ vocant, eumque ineunte sæculo duodecimo a Colomano Hungariæ Rege interfectum esse affirmant. Itaque post obitum Stephani, cum magnæ acerrimæque contentiones de Regno exortæ inter Procures Primoresque Chrobatum, ex his quidam, ut tradit Archidiaconus, Ula-

dislavum, sive Ladislavum Regem Hungariæ ad Chrobatiam occupandam adscivit; qui cum exercitu Alpes transgressus, aliquot ejus regionis oppida cepit, maritimis urbibus locisque intactis; nam cum ei nunciatum esset Hungariam ab Scythiis ferro & igne vastari, necesse habuit discedere, suasque omnes copias ac vires ad Regnum avitum tuendum, barbarosque propulsandos convertere ac reducere. Ladislavo intra finem undecimi sæculi rebus humanis exempto, Colomanus successit, qui Chrobatici regni potiundi stimulante cupidine, exercitum in Dalmatiam traiecit, & vi aut ditione Chrobatum urbes in suam potestatem redegit sæculo duodecimo ineunte, insulis & plerisque maritimis locis in fide ac ditione Venetorum manentibus, qui deinde pro retinenda, vel recuperanda Dalmatiæ possessione, multa & gravia bella cum Hungaris gesserunt. Cæterum cum Hungari partem aliquam Dalmatiæ occupassent, regiumque Dalmatiæ titulum usurparent, Auctor Romani Catalogi præter Duces Venetorum antiquiores Dalmatiæ possessores, nomina Regum Hungariæ ad singulos Salonitanos Episcopos deinceps adjungit. Sed antequam ultra progrediar, facturum me operæ pretium duxi, si Ducum & Regum Chrobatæ seriem successionemque universam ex antiquis monumentis, optimisque scriptoribus collectam hoc loco Lectorum oculis subjicerem.

Series Ducum & Regum Chrobatæ.

- I. Porinus Dux Chrobatæ an. circ. 641. Ex Porphyro.
- II. Porga filius Porini an. circ. 690.) rogenito.
- III. Borna an. circ. 818.) Ex annalibus Fran-
- IV. Ladasclavus an. circ. 821.) corum
- V. Mislavus an. circ. 822. ex diplomate Tirpimiri.
- VI. Tirpimirus seu Terpemere an. 838. Ex Porphyro & Diplomate ejusdem Tirpimiri.
- VII. Diodurus & Unusclavus usq. ad an. 864. ex Annal. Danduli.
- VIII. Dominicus vel Demogoy & Inicus post annum 864. Ex Historicis Venetis.
- IX. Sedesclavus an. circ. 870. Ex Dandulo.
- X. Branimirus regnabat annis 879. & 881. ex Archidiacono & litteris Joannis Pp. VIII.
- XI. Mucimirus filius Tirpimiri an. 892. ex ejusdem Diplomate.
- XII. Tamislavus anno circiter 914. Ex Archidiacono.
- XIII. Michael anno circiter 920. Ex Historicis Venetis; idem fortasse ac Myroslhabus Porphyrogeniti.
- XIV. Tirpimirus II.) Ex Dandulo
- XV. Mucimirus II.)
- XVI. Cresimirus Senior seu Major. Ex Diplomate Cresimiri III. Hactenus Duces.
- XVII. Dirçislavus primus Rex Chrobatæ ab anno circ. 970. usque ad finem sæculi decimi. Ex Archidiacono & Tabulis Fundat. Templi S. Michaelis apud Salonam.
- XVIII. Cresimirus II. Patritius Rex Chrobatum, & frater Dirçislavi anno circ. 1015. Ex Archidiacono & Diplomate Cresimiri III.
- XIX. Stephanus Rex Chrobat. anno circit. 1050. Ex Diplomate Cresimiri III.
- XX. Cresimirus III. dictus etiam Petrus filius Stephani, nepos Cresimiri II. pronepos Cresimiri Senioris ab an. circ. 1060. saltem usque ad annum 1073. Ex Diplomate ejusdem Cresimiri.

simis, & Privilegio Cenobii S. Mariae Jaderensis.

XXI. Svatizus Rex Chrobat. an. circiter 1073. Ex Tab. Capit. Spalatensis.

XXII. Svinimir seu Demetrius ab an. 1075. saltem usque ad an. 1087. Ex Autographo Cenobii SS. Cosmae & Damiani, & duplici Diplomate ejusdem Svinimiri.

XXIII. Stephanus II. Rex Chrobat. an. circiter 1090. Ex Diplomate ejusdem Stephani; is fuit postremus Regum Chrobat.; nisi huic alium, cui nomen Petro fuerit, ex Thaurocio & Dandolo adjicere libeat, cui Colomanus Rex Hungariae saeculo duodecimo ineunte vitam & regnum eripuerit.

Hæc series Ducum & Regum Chrobatiae suo loco ac tempore ad crism accuratius revocanda erit, explicanda, & illustranda.

nn Gaudius ordinatus fuit anno Domini 1136. vixit autem in Pontificatus culmine fere annis 40. Archidiac. cap. XIX. Huic tamen detrahe annos Pontificatus fere 20. quos Episcopali quidem charactere insignitus, sed in vita privata exegit.

oo Absalon Gaudio adhuc viventi, cum is sive ob censuram Pontificiam, sive ob incommodam afflictamque valetudinem Pontificalia munia obire non liceret, successus est.

pp Absalone defuncto, tertius quoque, (idest dum adhuc Gaudius viveret) substitutus est Petrus Lombardus &c. Archidiac. cap. XIX.

qq Is Legatione Pontificia apud Dalmatas fungebatur, cum a Clero populoque Spalatensi electus est. Sed jure electionis sponte cessit. Archidiac. cap. XX.

rr Eo tempore, (idest cum Gerardus Pontificatum gereret) Spalatenses, & tota pene Dalmatia subjecerunt se Constantinopolitano imperio, Archidiac. cap. XX. Obiit Venerabilis Raynerius II. Nonas Augusti anno 1180. Idem Archidiac. cap. XXII. de S. Raynerio Martyre, & successore Gerardi.

ss Is fuit natione Hungarus. Post mortem Emanuelis Imperatoris Spalatenses ad ditionem Hungarorum redierunt. Archidiac. cap. XXIII. Huic idem Archidiaconus duos tantum annos tribuit, & translatus fuisse tradit ad Episcopatum Colocensem; ibidem.

tt Bernardum ab Innocentio III. consecratum fuisse anno 1200. scripsit Archidiaconus c. XXIV. ut Per hæc tempora, Constantinopoli capta, Imperium Orientale ad Latinos translatus est.

xx Thomas Archidiaconus Guncello Archiepiscopo annos duos & viginti attribuit. c. XLI.

aaa Quippe Innocentius IV. an. 1243. Pontificatum adeptus, electionem Stephani ratam non habuit. Archidiac. cap. XLV.

bbb Hæc fusc narrat ipsemet Thomas cap. XLV. ccc Hunc aliquot annis, postquam electus fuit, consecratus est an. 1247.

ddd Rogerio Archiep. Spalatensi annos duodeviginti adscripsit Thomas Archidiaconus; obiit autem XVIII. Kal. Martii A. D. MCCLXVI. Cap. LI.

eee Anno Christi 1261. Latinis Constantinopoli expulsis, Imperium Orientale ad Græcos rediit.

fff Franciscus Maripetrus Pontificatum Spalatensem suscepit an. 1427. ut docet inscriptio in Ade Cathedrali Spalatensi apud Aram S. Domnii, & anno proximo translatus est ad Ecclesiam Castellanam.

ggg Bartholomei Archiepiscopi Spalatensis initium revocandum ad annum 1428.

hhh Anno 1463. capta Constantinopoli, Imperium Orientale translatus est ad Turcas, qui alias atque alias Europæ provincias subigendo, partem quoque Dalmatiæ in suam potestatem redegerunt. Exinde Archiepiscopis Spalatensibus apponuntur etiam Imperatores Turcarum.

S. VII.

De Fragmentis quibusdam Catalogi Pontificalis Salonitani.

Quatuor modo expositis & illustratis Antistitum seu Salonensium, seu Spalatensium Catalogis, numero completis integrisque, etia eorumdem fragmenta subijcimus; primum ex Historia Salonitana typis Amstelodamensibus impressa; alterum ex tabulario nobii Spalatensis sacrarum Virginum Ordinis Benedictini sub titulo & clientela S. Raynerii; tertium denique ex collectaneis Manuscriptis Simonis Bengnii Episcopi Modrusiensis viri doctissimi desumptum. In his plerique desiderantur Episcopi; in aliis plurium, in aliis pauciorum nomina descripta invenies. Prioris auctor est Thomas Archidiaconus, qui e Salonitanis quidem non amplius quatuor nominat; Spalatensium vero seriem, quamvis identidem interruptam, ad sua tamen tempora, atque ad Rogerium usque, decimi tertii sæculi Episcopum, perducit. Secundum paucissimos habet, & variis ætatibus decerptos, nullaque successionis continuatione inter se conjunctos. Tertium magna ex parte descriptum esse apparet ex Historia Salonitana majori, cujus exemplum extat in Archivo Sac. Congreg. de Propaganda fide; cui præpositus est Catalogus omnium Antistitum Salonitanæ & Spalatensis ecclesiæ plenus & absolutus, quem priori loco descripsimus. Hoc quidem Pontificum numero cæteris longè præstat, initioque ducto a prioribus duodecim Salonitanis Episcopis, sed Intermedios & Amabili Glycerioque interjectos prætermittens, non ultra sæculum duodecimum & Petrum Chitelen Hungarum, in quem definit illud exemplar, progreditur. Hæc tria fragmenta id commodi potissimum præstant, quod plerisque Episcopis notas chronologicas adjiciunt, ex quibus ætas illorum dignosci potest; quæ quidem notæ, cum plerumque cum superioribus Catalogis coherant, iisdem fidem & auctoritatem adiungunt; quid con-
modi præstent.
sicubi vero vel inter se, vel ab illis discrepent, in Notis subjectis lectorem nunc admonere satis fuerit; cum vero singulorum Antistitum Acta explicanda erunt, tunc epochas inter se contrarias diligenter expendere, & aliarum cum aliis comparatione instituta, quæ cuique anteponenda sit, videre ac judicare oportebit.

FRAGMENTUM PRIMUM.

Ex Historia Salonitana Thomæ Archidiaconi impressa Amstelodami anno 1668.

Domninus natione Syrus, patria Antiochenus, Cap. III.

Plures Præsules seriatim post S. Domnium successerunt a. Cap. V.

Glycerius ex Imperatore, Episcopus Salonitanus. Cap. V.

Natalis Salona indigena. Cap. V.

Ma-

Maximus Schismaticus. Cap. vi.

Joannes Ravennas, qui sedem Spalaturn transtu-
lit. xi. & xii.

b Justinus An. p. DCCCXL. b Cap. xiii.

e d Marinus tempore c Caroli Regis, & d Brani-
miri Ducis Sclavoniae. Cap. xiii.

e f Joannes An. po. c CMXIV. tempore Tamislai f
Ducis. Cap. xiii.

g Martinus An. p. g CMLXX. tempore Theo-
dosi h Imperatoris, & i Dircislaui Regis, Spa-
latensis natione. Cap. xiii.

k Petrus A. D. k MXV. tempore Basilii & Con-
stantini Imperatorum & P. & Crescimiri Regis Croa-
tarum, filius Præstantii Rectoris civitatis. Cap. xiv.

Paulus temporibus prædictorum Principum,
Cap. xiv.

l Dabralis Paulo mortuo substitutus l. A. D. M-
XXX. temporibus Principum prædictorum, postea
exautoratus. Cap. xiv.

m Joannes m sedit post Dabralem; postea præse-
nate sponte cessit. Fuit Spalatensis. Cap. xv.

n Laurentius ex Episcopo Abserensi an. 1060,
Archiep. Spalaten. Præsuit annis circiter XL.
Cap. xvi.

Crescentius natione Romanus a Papa ad petiti-
onem Spalatensium electus: pacem obtinuit civitati
a Calomano Rege. Cap. xvi. & xvii.

Mapasses de Curia Calomani Regis, qui cona-
tus prodere civitatem, fugit, numquam reversu-
rus. Cap. xviii.

Vacat sedes pluribus annis. Cap. xviii.

Gregorius Clericus Jadrensis, antequam munus
consecrationis suscepisset, morte præventus. C. xix.

Gaudius natione Spalatensis filius Cocini ex Ple-
bano S. Anastasii ordinatus anno Dom. MCXX-
XVI. vixit in Pontificatu annis fere XL. o postea
exautoratus. Cap. xix.

Absalon creatus adhuc vivente Gaudio. Cap. xix.

Petrus Lombardus, defuncto Absalone, & ad-
huc vivente Gaudio consecratus. Fuit primo Epi-
scopus Narniensis. Mortuus in Hungaria, sepul-
tusque in ecclesia S. Mariae in Alba, ubi in ma-
gna veneratione ejus tumulus habebatur. Cap. xix.

Vacat aliquandiu sedes. Cap. xx.

p N. p Cardinalis Archielectus; postea summus
Pontifex nomine Gregorius VIII. Cap. xx.

Gerardus patria Veronensis ab Alexandro III.
electus & consecratus ad postulationem cleri Spa-
latensis: deinde præfectus Ecclesiae Sipontinae re-
tenta administratione Spalatinae. Cap. xx.

Raynerius electus ab Alexandro III. ad peti-
tionem cleri Spalatensis, & ex Episcopatu Galen-
si translatus. Obiit (Martyr) lapidatus a Scla-
vis A. D. 1180. Præsuit annis V. sepultus in ec-
clesia S. Benedicti. Cap. xxii.

Petrus Hungarus filius Chitilen nobili genere
natus. Celebravit Concilium S. Andreae pro limita-
tione Dioceseon: postea ad Episcopatum Colocen-
sem translatus, cum ecclesia Spalatensi præfuisset
annis duobus. q Cap. xxiii.

q Petrus etiam Hungarus ex Abbate S. Martini
de Pannonia. Vixit in Pontificatu annis v. Cap.
xxiii.

Bernardus de provincia Tuscia, patria Peru-
sinus, Ord. S. Benedicti, consecratus ab Inno-
centio III. A. D. r MCC. Extraxit corpus S. Ana-
stasii ab altari veteri, & collocavit in eodem lo-
co in altari novo. An. D. MCCIX. Obiit in
passaggio Regis Andreae, sepultus juxta ecclesiam
S. Domnii. Cap. 24. 25. 26.

Vacat biennio s ecclesia. Cap. 27.

z Guncellus nobilis Hungarus filius Corneli, ex

Ordine Cruciferorum, Præsuit ecclesia Spalatina
an. 22. Cap. 27. 41.

Stephanus ex Episcopo Zagabriensi Archielectus
per biennium, a summo Pontifice Innocentio IV.
non admissus renuntiavit. Cap. 41. & 45.

Thomas Archidiaconus (Historie Salonitane Au-
thor) Archielectus pro bono pacis renuntiat. Cap. 45.

Hugrinus Cefmensis Prepositus (in Croatia).
Huic Rex concessit comitatum civitatis, consecra-
tus in templo D. Domnii MCCIII. & Præsuit a
die consecrationis usque ad diem sepulturae anno uno,
mensibus duobus, diebus decem. Cap. 47.

Rogerius Beneventanus. Præsuit annis fere 16.
Obiit autem 18. Kal. Maii anno 1266. Cap. 48.
& 50.

FRAGMENTUM SECUNDUM.

Ex Tabulario Cenobii Spalatensis Virginum
Ordinis Benedictini sub titulo
S. Raynerii.

A Nno 1188. a sedebat in sede S. Domnii Pe-
trus Hungarus; Chaza Abbatisa S. Bene-
dicti eodem anno regebat.

Anno 1214. b Bernardus Archiep. Chizra Ab-
batissa.

Anno 1245. sedebat Ugrinus.

Anno 1245. 15. Augusti c Hugolinus electus.

Anno 1249. d Indict. vii. Joannes Archiele-
ctus Spalatensis.

Anno 1276. Rex Ladislaus, Archiepiscopus
Dominus e Joannes.

Anno 1284. tempore Andrea Regis Jacobus f
Archielectus.

Anno 1292. tempore Regis Andrea sedebat
g Joannes Arch. Spalat.

Anno 1295. Iterum Jacobus h Archielectus.

Anno 1300. Andrea Rege Petrus Archiepisco-
pus Spalatensis.

Anno 1321. Carolo i Roberto Rege Petrus Ar-
chiep. Spalat.

Anno 1342. sedebat Archiepiscopus k Dominicus.

Anno 1348. sedes vacabat Pastore.

Anno 1391. Regnante Stephano Tuarko l An-
dreas m erat Archiepiscopus.

Anno 1420. tempore Thoma Moscenica sedebat
Archiep. n Petrus.

Anno 1441. o Jacobinus Baduarius Archiep.

FRAGMENTUM TERTIUM.

Ex Collectaneis Reverendissimi D. Simonis
Bengnii Episcopi Modrusiensis, qui ha-
buit orationem in sexta Sessione Concilii
Lateranensis sub Leone X. anno MDXIII.

1 S. Domnii natione Syrus.

2 S. Garganus.

3 Symphorianus.

4 Isidius.

5 Isidius.

6 Valentius.

7 Honophrius.

8 Maximus.

9 Paschalis.

10 Casarius.

11 Justinus.

12 a Amabilis.

13 Glycerius.

DE ECCLESIA

14. Honorius.
15. Januarius.
16. Savilianus.
- b 17. b. Stephanus.
- c 18. Honorius sedebat an. c. 513.
19. Frumentianus.
20. Petrus.
21. Proclivius.
- d 22. Honorius d. an. 530. celebravit Concilium Provinciale, fecitque alias ordinationes an. 532.
- e 23. Natalis sedebat anno c. 593, quo factus est Papa S. Gregorius.
24. Maximus Schismaticus, cuius causa S. Gregorius M. plurimas epistolas dedit.
- f 25. f. Theodorus in obsidione urbis Salonæ obiit. Diu sedes vacat.
26. Joannes patria Ravennas, qui Cathedram, Salonæ excisa, Spalatum transfudit.
- g 27. Justinus sedebat anno 890. g
28. Martinus.
- h i 29. Joannes sedebat anno h. 914, cui i. Joannes X. duas dedit epistolas, & formam credendi pro Croatis transmissit.
- k 30. Martinus Spalatensis anno k. 970. electus.
31. Petrus sedebat anno 990.
32. Paullus Spalatensis filius Præstantii Civitatis Rectoris electus l. 1015.
33. Drabalis natione Spalatensis electus anno 1030.
34. Joannes natione Spalat., fractus senio cessit ab onere.
- m 35. m. Crescentius natione Romanus, ejus tempore coronatus est Rex Spemimus anno n. 1076, obiit circa an. 1104.
- n 36. Manassas electus a Clero, facta fuga se rapuit. Diu o sedes vacat.
- o 37. Gregorius Jadrensis ante consecrationem pblit.
38. Gaudius Spalat. filius Petri, & Caroceta nepos, ordinatus anno 1136, pxiit in Pontificatu annos fere 41.
39. Absalon natione Hungarus Gaudii scilicet subrogatus.
40. Veni Petrus Lombardus ex Episcopo Narbonne, obiit in Hungaria sanctitate clarus. Vacat p. longo tempore sedes.
- p 41. Gaudius de Maru electus statim se abdicat, postea factus Papa Gregorius VIII.
42. Gaudius Vercenensis ab Alexandro III. petentibus Spalatinis datus, p. m. post ab eo ad ecclesiam Sipontinam translatus, re-tenta administratione Spalatensis ecclesie.
43. S. Raynerius ab eodem Alexandro rogatus Cleri Spalatensis electus, ab ecclesia inhumatus co-cisus an. 1175.
- q 44. Petrus Ghimlas Hungarus nobili genere natus, consecratus a Papa Urbano III. Verona r. 1182, celebravit Concilium a Papa confir-matum anno 1184.

Notæ in primum Fragmentum,

a Omnino ad triginta & unum ex Catalogo Romano.

b Hanc epocham Justinus affigunt Catalogi Pontonius, & Romanus.

d Is est Carolus Crassus, qui regnabat in Germania ab an. 870, & imperium paucis post annis adeptus est.

d Branimirus principatum in Chrobatis obtinebat inter annos 875. & 881. & per idem tempus Marinus Ecclesiam Spalatensem administrabat, cujus initia Catalogus Romanus ad an-

g Idem

g Idem Joannes X. in Catalogo Romano, hic tertio nominatus, qui Andrea Rege Hungariz, & anno 1292. adhuc Spalatensem ecclesiam administrabat.

h Vide notam superiorem f.

i Carolus Robertus, quem alii Umbertum vocant, regnum per ea tempora in Hungaris obtinebat. Is Petrus idem est, ac Petrus modo nominatus in hoc fragmento, qui Petrus Maria vocatur in Catalogo Romano, & ab anno 1292. usque ad annum 1326. vitam & Pontificatum perduxit.

k Is est Dominicus Luccari Archiepiscopus Spalatensis inter annos 1328, & 1348. in Catalogo Romano.

l Stephanus Tuartkus fuit Rex Rascie & Bosnie.

m Andreas Gualdus in Romano Catalogo, ab anno 1371. usque ad an. 1402. Archiepiscopus Spalatensis.

n Petrus cognomento Discovitus, patria Pagensis in Catalogo Romano, qui hujus Pontificalis regiminis primordia in annum posterio-rem conjecit, copulavitque cum anno 1421.

o Jacobinus Baduarius in Catalogo Romano ecclesie Spalatensis praevisse dicitur ab an. 1439. ad annum 1451.

Notæ in Fragmentum tertium.

a Amabilem, five Agapitum, quem tres prio- res Catalogi cum aliis Episcopis tertii & quarti sæculi in ætates inferiores detrudunt, huic loca Simon Bengnius inferendum censuit; animadver- terat enim eum æqualem fuisse B. Anastasio, qui Aureliano imperante pro Christo mortem oppo- sit; quamvis idem in suis Collectaneis B. Ana- stasii martyrium ad imperium Diocletiani, Pon- tificatum Marcellini, initiumque sæculi quarti retulerit; hanc quippe notam Amabili apposuit: *suo tempore martyrium suscepit B. Anastasius sub annis Christi 302, presidente in Cathedra Petri S. Marcellino, in persecutione Diocletiani.* Atqui nos in Actis Amabilis, five Agapiti, ostendimus Martyrium S. Anastasii neque ab imperio Au- reliani, neque ab anno septuagesimo quarto sæ- culi tertii dimoveri posse. Reliquos Episcopos Justino & Glycerio interjectos maluit omnino prætermittere, quam cum aliis Catalogis ad po- steriora sæcula retrahere; videbat enim in to- ta hac Pontificali serie nullum post Glycerium locum ac tempus superesse, cui apte convenien- terque accommodari possent.

b De hoc Stephano, quem cum Catalogo Sa- lonitano perperam distinxit a Saviliano, hæc scripsit Simon Bengnius: *Stephanus Archiepisco- pus Salonitanus, ad quem Dionysius Exiguus Col- lectionem Canonum Græcorum dedit.*

c Is est Honorius III. in Romano Catalogo, qui cum anno circiter 527. Spalatensem Pon- tificatum suscepisse tradit. *Iste fecit Concilium So- lemne, ait Raphael Levacovichius Episcopus A- chridanus, sub die xvii. Kal. Juliarum anno 539.* Hujus Concilii acta relata sunt in Codicem Hi- storiz majoris Salonitanæ, qui extat in Archi- vo Congregationis de propaganda.

d Is est Honorius IV. in Catalogo Romano, cujus initium ibidem cum anno 566. conjungit- ur. Non huic igitur, sed Honorio III. & con- cilio illud Provinciale, & Sanctiones illas ec- clesiasticas adscribas oportet.

e Natalis ab anno circiter 580. ad annum

595. Spalatensem Pontificatum gessisse traditur in Catalogo Romano.

f Inter Maximum Schismaticum, & Theodo- rum excidii Salonitani epocha insignem tres prio- ris Catalogi plures Episcopos fere ad quadragin- ta interjiciunt, quos temporum angustis exclu- di optime animadvertit Auctor hujus fragmen- ti; nam ab Episcopatu Maximi ne viginti qui- dem anni intercesserant, cum Salona funditus everfa est. Itaque Maximo illis prætermis- sis cum Frontiniano III. intermedio, Theodorum subje- cit, qui, ait, *in obsidione urbis Salona obiit.*

g Huic epochæ Justinus Pontificatum Catalo- gus Romanus, itemque Thomas Archidiaconus af- figunt.

h Congruit cum Romano, & Thomæ Archi- diacono.

i Si quas epistolas ad Joannem hanc Spala- tensem dedit Joannes X. Pontifex Maximus, hu- jus ætas cum illius Episcopatu optime coheret.

k Martini hujus Pontificatum in annum 970. & Thomas Archidiaconus & Catalogus Romanus itidem conferunt; hoc interest, quod Catalogus Romanus eum produxit usque ad annum 1000; contra vero auctor hujus fragmenti non ultra an- num 990, quo cum colligavit initium Petri, qui Martino proxime successit.

l Paullum ad Spalatensem Cathedralam erectum anno sæculi undecimi decimo quinto docet iti- dem Catalogus Romanus.

m Hic prætermisus est Laurentius, ob do- ctrinam & sanctitatem insignem maxime memo- rabilis.

n Hoc anno Crescentius nondum inerat Pon- tificatum Spalatensem, qui non cum Regno Svi- nimiri, sed cum ætate S. Ladislai & Coloma- ni Regum Hungariæ rectius conjungitur, ut colligi potest ex Archidiacono, & Catalogo Romano.

o Ab anno scilicet 1213. usque ad annum 1235. Ex Catal. Rom.

p Nullum hic interregnum Pontificum in Ca- talogo Romano, nisi forte breve admodum in- ter Petrum & Girardum, eam ob causam, quod Albertus Cardinalis de Moza, electus cum esset Cleri suffragis, populo refragante, assensum præ- bere noluit.

q Huic epochæ adversantur Thomas Archi- diaconus, & Catalogus Romanus, qui Rayne- rii Pontificalia initia cum anno 1175, Marty- rium vero cum anno 1180. conjungunt.

r Hæc epocha non congruit cum Pontifica- tu Urbani VI., qui non ante annum 1185. Romanam Cathedralam conscendit. Rectius in Ca- talogo Romano Petrus Chitelen anno 1185. Episcopus creatus esse, anno autem 1190. Spala- tensis ecclesie regimen deposuisse dicitur, trans- latus ad ecclesiam Colocephem, ut docet Archi- diaconus.

§. VIII.

De Chronico Pontificali Salonitana & Spalatensi.

Chronicon Pontificale a Catalogis hoc dif- fert, quod hi paucioribus, illud pluribus & rebus & verbis constat. Qui Catalogos Epi- scopales conscribunt, si nomina seriemque Epi- scoporum describant, si annum, aut etiam diem adjiciant, quo quisque vel suscepit, vel depo- suit Pontificatum, si locum etiam sepulchri, quo

Chronicon a Catalogo quid differat.

quo quisque illatus est, designent, satis eos superque suo muneri fecisse arbitramur; plura si addiderint, modum Catalogis præfinitum prætergredi videntur; quæ tamen si afferant, non respicimus; si prætermittant, nihil est, cur ab illis requiramus. At vero qui Chronica Pontificalia contexunt, id muneris atque operæ suscipiunt, ut præter illa, quæ in Catalogis continentur, res maxime memorabiles, quæ ab unoquoque gestæ fuerint, vel sub Pontificatu cuiusque acciderint, observatis notatisque temporibus, breviter ac summam perscribant. Hoc præstandum sibi censuit Auctor Chronici Pontificalis Salonitani; sed veterum Salonæ Antistitum fere omnium nomina tantum, ab omnibus rebus vacua atque nuda pertransiit, propterea quia nihil tabularum reperit, nihil litteris aut memoriæ proditum invenit, unde sumeret, quæ illis adscriberet, eorumque ætatem, genus, patriam, resque gestas depromeret; id quod ipsemet fatetur: *nec est, inquit, certa memoria, ex qua natione, vel patria quilibet eorum extiterit, vel quot annos in Pontificatu Salonitano vixerit, vel etiam quomodo sese in ipso gesserit.* Eorum autem, quæ in hoc Chronico describit, testem sæpissime citat *Chronica*, ut ipse vocat, Capituli Spalatensis. Hæc *Chronica* quid Codicis sit, compertum mihi non est. Cum multa is auctor in suum Chronicum retulerit, quæ reperiuntur in Historia Salonitana Thomæ Archidiaconi, & sæpe verbis fere iisdem exposita, quibus ea conscripsit Archidiaconus; in hanc opinionem adducor, ut existimem *Chronica* illam Spalatensem, vel aliquod exemplar esse ipsius Historiæ Salonitane manuscriptæ; vel Codicem aliquem, & autographum vetustius esse, unde ipsemet Archidiaconus multa sumpsit, ex quibus Historiam suam contexeret. Nec vero *Chronica* illius mentionem factam invenio post Rogerium Archiepiscopum Spalatensem sæculi decimi tertii, in quem definit Historia Salonitana; verum deinceps, uti etiam interdum in superioribus ante Rogerium Episcopis, auctor hujus Chronici, ut rebus ab se narratis fidem conciliet, testes appellat tabulas Capituli Spalatensis, itemque diplomata Pontificia, & alios codices antiquos. Ac mihi quidem ignotus est hujus Chronici auctor; sed dignus mihi videtur, cui fides haberi impune possit; quippe qui in eo describendo summam diligentiam & cautionem adhibuit, ne quid proferret, quod in vetustis probatisque monumentis, quæ identidem laudat, non reperisset. De illius ætate nihil certi habeo; sed cum series Chronologica successioque Episcopalis ad nostra usque tempora perducatur, posteriorum ætatum Episcopos alius quispiam adiecit, & postremos quidem hujus sæculi subiecit Hieronymus Bernardus Canonicus ecclesiæ Metropolitanæ Spalatensis, qui hoc Chronicon sua manu descriptum ad nos transmisit. Bipartito divisum est; pars prima Salonitanos, altera Spalatenses Episcopos complectitur. De numero, & nominibus Episcoporum, nihil ferme est in hoc Chronico, quod discrepet a Catalogis supra descriptis; sed in eo itidem quidquid peccatur, perturbatione peccatur temporum, atque ordinis successionisque Episcopalis. Auctor quippe ab tertio ad quintum sæculum, ab Justino ad Glycerium transfiliit, Episcopis intermediis infra sextum sæculum rejectis, quibus statim subiecit, ante Salonitanum excidium, plures Episcopos octavi sæculi, ab ecclesia Spalatensi ad

Salonitanam translatos. Sed bene habet, quod auctor ipsemet, qua erat perspicacia, non potuit non suspicari aliquid de inordinata & confusa Episcoporum serie, cujus rationem reddere se diffidebat; sed quemadmodum illam in ordinem adduceret, non inveniebat: *Ab hoc itaque S. Domnio, inquit, usque ad destructionem urbis Salonitana nonnulli successive Archiepiscopi numerantur, licet numeri, sicut etiam ordinis, quo collocantur, nec ita facilis potest reddi ratio, nec est certa memoria &c.* At nobis ejusdem seriei & successionis Episcopalis ordinandæ, atque ad rationem chronologicam exigendæ normam & regulam Catalogus Romanus suppeditat. Si quid præterea occurrerit, quod correctione aliqua, vel peculiari animadversione dignum videatur, notæ suppositæ indicabunt.

Chronicum Pontificale Salonitanum & Spalatense.

Domninus Sanctus, tam nomine, quam etiam ordine ac numero, primus Salonitane urbis a Archiepiscopus, qui & Apostolus Dalmatiæ merito nuncupatur. Ipse fuit Sancti Petri Principis Apostolorum Discipulus, natione Syrus, & patria Antiochenus; populisque Dalmatiæ verbum æternæ vitæ, quod a Tito Pauli Apostoli Discipulo fuerat inceptum annunciari, libere prædicavit. In qua quidem civitate Salonitana Christianam religionem diutius prædicans, multosque in tota Dalmatiæ provincia a gentilitatis errore ad Christi fidem convertens; non parvam Jesu Christi ecclesiam adunavit, ibique agonem martyrii, Nerva imperante, sub Maurilio civitatis Salonitane Præsidente anno Christi nati circiter b 105. felle cruore peregit. Ab hujus ergo Episcopalis præminentia dignitate omnes successores sui Archiepiscopalia insignia per sedem Apostolicam sortitiuntur. Ab hoc itaque S. Domnio usque ad destructionem urbis Salonitana nonnulli successive Archiepiscopi numerantur; licet numeri, aut etiam ordinis, quo collocantur, nec ita facilis potest reddi ratio, nec est certa memoria, ex qua natione vel patria quilibet eorum extiterit, vel quot annos in Pontificatu Salonitano vixerit, vel etiam quomodo sese in ipso gesserit; nihilominus tamen, quantum memoria proditum est, universorum Præsulum nomina ab ipsa S. Domnio capta esse intelliguntur. De hoc etiam S. Domnio dicitur, quod Joannes IV. Summus Pontifex, qui sedit c 10 annis tribus, mens. 8., diebus 10., & incepit Pontificatum anno Domini 637, qui etiam Dalmata natione fuit, Romam asserri jussit ejus corpus, quod Venerabilis Pontifex reverenter suscipiens, apud ecclesiam S. Joannis Lateranensis recondidit; ac ibidem jussit depingere imaginem S. Domnii cum e Pallio, & ceteris Pontificalibus indumentis: similiter fecit depingere imaginem B. Anastasii Martyris inter alios Sanctos. Vide de hoc fusius in Chronica Capituli Spalatensis pag. 14.

- 1 Garganus Archiepiscopus Salonitanus.
- 2 Symphorius Archiep. Salonit.
- 3 Triscicius Archiep. Salonit.
- 4 Triscicius II. hujus nominis Arch. Salon.
- 5 Valentius f Archiep. Salonit.
- 6 Honofrius Archiep. Salonit.
- 7 Maximus Archiep. Salonit. & primus hujus nominis.
- 8 Paschasius Archiep. Salonit.

10 Casa-

Unde sit
desumpta
Chroni-
con Pontificalis Sa-
lonitanum.

Ejus au-
thoritate
dignus
est, cui
fides ha-
beat.

- 10 *Casarius* Archiep. Salonit.
 11 *Justinus* g I. hujus nominis Arch. Salon.
 12 *Glycerius* Archiep. Salonit. Iste a Leone ejus
 h nepote Romanorum Imperatore expulsus, Salo-
 nis Dalmatiae Episcopus fieri factus est; ipsum cau-
 te ab imperio expellens, & extra regni negotia
 quasi privatum manere faciens anno imperii sui
 secundo, qui prius in administrandis publicis rebus
 strenuissime se gessit; qui postea Glycerii nepos jux-
 ta Salonas in villa sua occisus est.
 i 13 *Honorius* i I. hujus nominis Arch. Salon.
 14 *Januarius* Archiep. Salon.
 15 *Stephanus* Archiep. Salonit.
 16 *Savilianus* Arch. Salon.
 17 *Honorius* II. Archiep. Salon.
 18 *Fruentianus* I. Archiep. Salon.
 19 *Petrus* I. Arch. Salon.
 20 *Proclinius* Archiep. Salon.
 21 *Honorius* III. Arch. Salon.
 k 22 *Dominianus* k Arch. Salon.
 23 *Natalis* Archiep. Salonit. Hic fuit tempore
 Pelagii ac S. Gregorii Magni Roman. Pontificum.
 Iste Archiepiscopus fuit inops scientiae, seseque de-
 dit fere omnibus rebus secularibus; suo autem tem-
 pore erat Salona quidam Archidiaconus nomine Ho-
 noratus, qui suo officio contra Archiepiscopum mi-
 nime defuit, & multis inter utrumque apud S.
 Gregorium Papam accusationibus usi sunt. Vide de
 hoc Archiepiscopo in Decret. dist. 74. cap. Hono-
 ratus, & Chronica capituli Spalatensis. Fuit au-
 tem Domini
 24 *Maximus* II. Archiep. Salon. Hic non sine
 crimine & Simoniacae lae obtinuit Archiepiscopa-
 tus dignitatem; immo D. Gregorius Doctor scripsit
 fletu & populo Salonitano, praecipiens, ut nullus
 eidem Maximo communicaret; multi autem non au-
 debant exsequi Papae mandatum, nisi Honoratus
 Archidiaconus, & quidam Paullinus Episcopus,
 tamquam viri discreti, & constantes, ipsum uti
 Schismaticum, & excommunicatum ubique vitan-
 tes. Hic vero Maximus Archiep. praeepto D.
 Gregorii Papae venit personaliter Ravennam, ibi
 que causa illius de Simoniacae haeresi ventilata est
 coram D. Mariano Archiep. Ravennatis ecclesiae,
 & quodam Notario D. Gregorii, ut fusius habet
 ur in Chronica capituli Spalatensis pagina
 25 *Fruentianus* II. Archiep. Salon.
 l 26 *Theodorus* I. Archiep. I Salon.
 27 *Justinianus* Archiep. Salon.
 28 *Antonius* I. Arch. Salon.
 29 *Maximus* III. Arch. Salon.
 30 *Amabilis* Archiep. Salon.
 m 31 *Joannes* I. Arch. Salon.
 32 *Gregorius* m I. Arch. Salon.
 33 *Theodorus* II. Arch. Salon.
 n 34 *Joannes* II. Arch. Salon.
 35 *Joannes* n III. Arch. Salon.
 36 *Petrus* II. Arch. Salon.
 o 37 *Marinus* I. Archiep. Salon.
 38 *Marinus* o II. Archiep. Salon.
 39 *Marinus* III. Arch. Salon.
 40 *Theodorus* III. Arch. Salon.
 41 *Petrus* III. Arch. Salon.
 42 *Leo* I. Archiep. Salon.
 p 43 *Joannes* p IV. Arch. Salon.
 44 *Joannes* V. Arch. Salon.
 q 45 *Petrus* q IV. Arch. Salon.
 r 46 *Martinus* r I. Arch. Salon.
 47 *Forminius* I. Arch. Salon. cujus arca posi-
 ta est post ecclesiam S. Domnii cum hac inscri-
 ptione
 48 *Gregorius* II. Arch. Salon.

- 49 *Joannes* VI. Archiep. Salon.
 50 *Vernaculus* Arch. Salon.
 51 *Domenius* f Archiep. Salon.
 52 *Theodorus* IV. Arch. Salon.
 53 *Vitalis* Archiep. Salon.
 54 *Gregorius* t III. Arch. Salon.
 55 *Vitalis* II. Archiep. Salon.
 56 *Petrus* V. Archiep. Salon.
 57 *Leo* II. Archiep. Salon.
 58 *Ursus* Archiep. Salon.
 59 *Petrus* u VI. Arch. Salon.
 60 *Gregorius* x IV. Arch. Salon.
 61 *Maximus* IV. Arch. Salon.
 62 *Theodorus* aa IV. Arch. Salon.

De Spalatensibus Episcopis.

Joannes I. hujus nominis, nec non primus Spa-
 latensis ecclesiae Archiepiscopus. Hic fuit patria Raven-
 nates, & Legatus Dalmatiae ac Croatiae missus, a
 S. Sede Apostolica post destructionem urbis Saloni-
 tanae, & postea electus a Spalatensibus in suum pri-
 mum Archiepiscopum. Huic Archiepiscopo con-
 cessum fuit a sede Apostolica, ut totius dignitatis
 privilegium, quod Salona antiquitus habuit, ex
 hoc Spalatenfes obtinerent. Iste Archiepiscopus mul-
 ta opera bona perfecit; transtulit die 27. & 28.
 Julii corpora SS. Domnii & Anastasii martyrum,
 eaque in cathedrali ecclesia Spalatensi collocavit,
 quam ipsemet consecraverat in honore Assumptio-
 nis gloriosissimae Virginis Mariae. Iste etiam Ar-
 chiepiscopus fecit templum argenteum, & adifi-
 cavit ecclesiam S. Michaelis ad mare. Obiit Spa-
 lati, tumultus est in ecclesia S. Matthaei in arca
 marmorea cum hac inscriptione: Hic requiescit fra-
 gilis peccator *Joannes* Archiepiscopus. Floruit cir-
 ca annum Domini a Vide de hoc in Chroni-
 ca capit. Spalat.

2 *Petrus* I. hujus nominis Archiepiscopus. Spalat.
 Hic floruit tempore Regis Slavorum. Vide Chro-
 nicam 19.

- 3 *Marianus* I. Arch. Spalat.
 4 *Martinus* I. Arch. Spalat.
 6 *Petrus* b II. Arch. Spalat.
 7 *Justinus* I. Arch. Spalat.
 9 *Frontinianus* c I. Arch. Spalat.

10 *Paullus* d I. Archiep. Spalat. Iste fuit pa-
 tria Spalatinus. Floruit tempore Basilii & Con-
 stantini Imperatorum, Vide Chron. Capit. Spa-
 lat. 19. Pater ejus vocabatur Praestantius e Rector
 civitatis Spalatensis.

11 *Martinus* f II. Arch. Spalat. Iste floruit tem-
 pore Caroli Regis, & Branimiri Ducis Slavoniae.
 Hujus pater fuit Comes civitatis Spalatensis. Vi-
 de Chronicam ubi supra. Tumultus est in arca la-
 pidea prope scalam, quae ducit in hortos D. Ar-
 chiepiscopi extra ecclesiam S. Domnii.

12 *Joannes* II. Archiep. Spalat. Iste patria Spa-
 latinus, & g edificavit ecclesiam S. Felicis in
 Rivo. Floruit anno Domini 914. Vide Chron. 21.
 Sepultusque est in arca marmorea extra ecclesiam
 S. Domnii, prope scalas Confratrum Corporis Chri-
 sti cum hac inscriptione: In nomine Patris, &
 Filii & S. Spiritus. Hic requiescit fragilis pec-
 cator *Joannes* Archiepiscopus, qui fuit natus &
 nutritus in civitate Spalati, filius bonae memoriae
 Domini &c. Hic h Archiepiscopus praesentate
 cessit oneri Archiepiscopali, & non post multum
 temporis vitam finivit prope eandem ecclesiam.
 Vide ut supra Chronic.

13 *Martinus* III. Archiep. Spalat. Floruit tem-
 pore Theodori Imperatoris, & Diricislawi Regis
 Dalmatiae & Croatiae. Iste fuit patria Spalatinus;
 fuit anno 979.

14. *Drabalis* Archiepiscopus substitutus ecclesie Spalat. Iste fuit patria Spalatinus; verum postea depositus fuit, quia habebat uxorem, & liberos, tamquam laicus in domo Archiepiscopali. Fuit anno Domini 1030. & vide Chron.

15. *Laurentius* Archiep. Spalat. Hic fuit prius Episcopus Absarensis, & fuit origine Dalmatinus, statura quidem pusillus, sed sapientia magnus; floruit tempore Michaelis Imperatoris Constantinopolitani, sub Regibus Stephano, Cresimiro, & Demetrio Zuonimiro, qui unctus & coronatus in Regem Croatia & Dalmatia in Salona a Gebizzone Apocrifario. Domini Papa Gregorii VII., anno 1076, ut in registris disti Gregorii, & in Chronica Capit. Spalat. legitur cap. in 24; qui & fuit ultimus Croatorum Rex. Tempore huius Laurentii Adam quidam Parisiensis composuit hymnos, & historias Beatorum Domnii & Anastasii Martyrum. Hic autem Laurentius consecravit B. Joannem Traguriensem. Vid. Chron. cap. 22. Tempore etiam huius Laurentii celebrata fuit Synodus in civitate Nonensi, sub Joanne Cardinale Apostolice sedis Legato, ubi proclamationem faciente Laurentio Archiepiscopo, illustris vir Demetrius cognomento Zuonimir Rex Croatorum restituit ecclesie S. Domnii ecclesias S. Stephani de Pinis, & S. Maria in Salona, cum omnibus eorum bonis. Has siquidem ecclesias edificavit Helena Regina, donans eas Spalatina sedis jure perpetuo possidendas, quae ob reverentiam regaliū sepulchrorum concessa fuerant quibusdam Regularibus ad tempus, qui assidue in eis officiorum ministeria exercebant. Ibi namque magnificus vir Cresimirus Rex in atrio videlicet Basilica S. Stephani tumultatus est, secundum Chronicam cap. 22. Hic Laurentius anno 1069. construxit Monasterium Monialium S. Benedicti extra muros Spalati, illudque satis abundanter multis praeiis ditavit. Atque in eo sanctimoniales feminas ejusdem ordinis instituit, earumque Monasterium, ac ejus habitantes quibusdam regulis perpetuo obligavit, ut in omni anno ecclesia S. Domnii in ejus sollemnitate debeant dare & sponte mittere duos cereos duarum librarum ponderis, qui die festo illius sancti cremari debeant ante sepulchrum, in quo jacet corpus illius ad honorem & reverentiam ipsius B. Domnii, prout ex institutione ab ipso domino Archiepiscopo Laurentio facta manifestum est, uti reperitur in littera NN., cum illa sublimata fuit in Abbatissam Monialium, tempore Laurentii Archiep., & Valissae prioris. Institutio autem ista in jure nondum se habet. Iste sedis annos 40, fecit candelabra argentea, quae postea dolose sublata sunt, & non restituta nisi ferrea deargentata. Laurentius vero multa alia bona fecit, qui florebat anno Domini 1080. De hoc Archiep. vide in privilegio S. Petri de Lumai, scripto in membranis, quod servatur in chartularia Dominorum Canonorum Spalat. ob futurorum memoriam. Obiit 8. die Julii, tumultatus est in ecclesia S. Matthaei prope ecclesiam S. Domnii in arca marmorea, posita super illam, in qua tumultatus jacet. Joannes primus Archiep. cum hac inscriptione:

Quis sum scire venis, qui mortis stringor habenis,
Pastor eram urbis huius Laurentius urbis,
Quam ego dum rexi, si quid minus utile gessi,
Id prece te flagito, tergas ut opifice Christo.
Crimine te sanctus purget de Virgine natus.

16. *Crescentius* Archiep. Spalat. natione Romanus, vir valde egregius, successor Laurentii. Vid. Chron. 27. Hic anno 1103. aperuit arcam, in qua Salona conditum est corpus S. Domnii primi Illyricum Sacrum.

Archiepiscopi urbis Salonitana, & a Salona translatus est Spalatum in eadem arca, ut manifeste constat ex quibusdam in lapide marmoreo incisus carminibus in ejus sepulchro.

Hoc habet egregio sanctus sua membra sepulchra
Dominus, antiquae qui Christi dogma Salona
Monstravit Praesul, martyr quoque factus ejusdem.
Discipulus Petri pariter fuit iste Beati,
Et Spalati Praesul huc transtulit inde Joannea.
Tempore post longo, multis dubitantibus urbis
An foret hoc corpus, foret an hinc arte relatum,
Clavit id cunctis, quod perpauci putaverunt.
Hujus enim Praesul clare Crescentius urbis
Marmora disjunct, sanctum corpus patefecit.
Mille Dei centum tres affore credimus annos;
Tunc & Apostolicus Paschalis constitit orbi,
Claraque lux cunctis pater hac inditio doctis.

Iste Dominus Crescentius Archiepiscopus missus a Spalatensibus ad Regem Colomanum Hungarorum, ut peteret pacem, quam facile obtinuit anno Domini 1103. Chron. 29. Obiit Spalati, & sepultus est in arca marmorea, ante fores Cathedralis ecclesiae S. Domnii, ex parte boreali, cum hac inscriptione.

Vita salus cunctis qualis sit, cernitur urnis,
In quibus ossa, cinis remanent de corpore vili;
Quantumcumque boni gessit, quantumque decoris,
Urbe fuit dicta Spalatum Crescentius ista
Pontificum Praesul, nunc mundi floribus exul.

17. *a* Gregorius primus Archiep. Spalat. patria Jadrensis.

18. *Manasses* Arch. Spalat. natione Hungarus, tentavit tradere civitatem Spalat. Hungaris eo tempore, quando ipse consecraturus erat oratorium in rupibus montis Kirie eleison, quod nunc vocatur Eremitorium S. Hieronymi; tamen ad sua vota non successit hoc ejus desiderium; ideo a civitate Spalatina aufugit, nec umquam ad suam ecclesiam reversus est. Vide Chron. Capituli Spalat. 32.

19. *a* Georgius I. Archiep. Spalat.

20. *Gaudius* Clanculus Archiep. Spalat. Iste fuit patria Spalatinus, filius Cocini, & nepos Cornuculi; fuit prius Plebanus ecclesiae S. Anastasiae de jure Patronatus; fuit etiam statura eleganti, & inter ceteros litteratior habebatur, & graciosus satis apud Reges Hungariae; quippe ut elatus homo eorum curias frequentabat; ordinatus fuit anno p. 1133. Vixit in culmine Pontificatus ecclesiae Spalatinae fere 40. annis; tandem depositus fuit, eo quod Dyssum Maccarellum Episcopum Traguriensem cum uno tantum Episcopo consecravit. Hic longa paralytis aegritudine dissolutus apud Monasterium S. Benedicti extra muros diu jacuit, ibique vitam finivit. Hic Archiepiscopus concessit Monialibus S. Benedicti construere ecclesiam SS. Cosmae & Damiani cum domo ad dilatandum Monasterium, in qua ipsae Moniales tempore messis, ac vindemia pie habitarent; & hoc habetur in libro institutionum distarum Monialium. Vid. Chron. Floruit anno Domini 1150, reperitur scriptum in membranis in Chartulario Cap. Spalat.

21. *Abalon* Archiep. Spalat. Iste fuit Hungarus subrogatus Gaudio Archiep., & moritur prius isto Gaudio; & alius loco ipsius nomine Petrus Lombardus subrogatus est anno Domini q. 1145. Iste consecravit ecclesiam SS. Cosmae & Damiani. Lampadius Episcopus Jadrensis obtinuit pallium a Papa, & exemit se Metropoli Spalatina ecclesia. Vide Chron. 31.

22. *Petrus* III. Archiep. Spalat. fuit natione Lombardus, vir magna scientia, & litteratura, ac bonorum morum, & praecipue Physicali scientia

ia eruditus erat ita; ut respiciendo in faciem sani hominis, prænoscere, quo agritudinis genere laboraret, & quo medelæ antidoto posset morbos expellere. Qui, cum Gaudius gratia visitationis accederet, videns, eum adhuc Episcopalem anulum in digito gestare, eumque redargueret, ipsum anulum de ejus digito vi extraxit. Fuit prius Episcopus Narniensis; obiit in Hungaria, sepultus est in ecclesia S. Mariæ in Alba; ob ipsius laudabilis vitæ conversationem, in magna peneratione ab incolis ejus regionis tumulus illius habetur. Vid. Chronic. 31.

23. Girardus Archiep. Spalat. Vid. Chron. Capituli Spalat.; nec non lege vitam S. Raynerii.

24. Raynerius Archiep. Spalat. ac Martyr sedit annos quinque in Pontificatu ecclesiæ Spalat. Lapidatus fuit a Slavis Cacichibus de monte Massarone; eo quod circuibat terras prædictas, ac possessiones ecclesiæ S. Domnii, quæ usurpatæ a quibusdam perfidis Christianis fuerant, anno Domini 1180. sepultus est in ecclesia S. Benedicti extra muros Spalati, ubi etiam hodie ejus sepulchrum peneratur. Iste Raynerius floruit tempore Alexandri III. Papæ, & D. Emanuelis Constantinopolitani Imperatoris, ut manifeste constat in nonnullis Bullis Pontificiis in membranis, quæ reperiuntur in Chartulario cap. Spalat., & in uno instrumento descripto in libro, in quo descripta sunt jura & Donationes S. Petri de Lumai versus finem. Iste Raynerius rogatus a suis Spalatensibus, ut iret Constantinopolim ad Curiam Imperialem, benigne hoc opus suscipiens, profectus est cum nonnullis Nobilibus civitatis, & ingressus Curiam Imperialem ab ipso Emanuele Imperatore benignissime acceptus est, & postulatis ab ipso Imperatore libentissime susceptis, Spalatum rediit. Item invenitur in lectionibus, quæ leguntur in ecclesia Spalat. in die B. Raynerii, quod Alexandro Pontifice Venetias per mare properanti, cum variis itineris refocillamentis, in insula Issa, ornatissimis cymbis & celeribus instructis occurrit, magno cum Cleri, & Nobilium Spalatensium comitatu, Jaderam usque eum consecutus. Fuit vir valde constans & intrepidus; nec patiebatur aliquid de juribus, & facultatibus ecclesiæ deperire. Ad ejus instantiam dictus Papa confirmavit antiquam consuetudinem Capituli, ut reperitur in chartulario Capit. Spalatensis in membranis, & vocatur indultum. In morte ipsius Raynerii, quidam Sacerdos nomine Micha penas ob suam malitiam dedit miraculose, & morte subitanea obiit, bibens potum aquæ quasi superstiti Raynerio per ludibrium propinans. Chronic. 38.

25. Petrus IV. Archiep. Spalat. successor Raynerii. Fuit Hungarus ex nobili familia Chileni. Hic primo anno sui Pontificatus Kalendis Madiis 1185. convocavit universos Episcopos suffraganeos suos, Abbates, & omnes ecclesiæ Personatus habentes, cum universo Clero ad Synodum Provinciam celebrandam Spalati, tempore Lucii Papæ; in qua Synodo fuere suffraganei Episcopi sequentes, Falco Tiniensis, Matthæus Nonensis, Marinus Segniensis, Michael Scardonensis, Michael Traguriensis, Matthæus Corbavensis, atque Isak S. Stephani de Pinis Abbas. Qui D. Petrus Archiep. in illa Synodo ultimo die omnes invitavit, ut si quis aliquid haberet, loqueretur; tunc D. Duymus Primicerius ecclesiæ S. Domnii & universi Canonici unanimiter assurgentes petierunt ab ipso D. Archiepiscopo ipsis quadam jura confirmari, asserentes ea antiquitus a suis antecessoribus eis fuisse concessa; qui D.

Archiepiscopus optime auditis & intellectis, & consideratis eorum juribus ac prætensionibus, ea approbavit, ac stabili firmitate confirmavit anno Dominicæ Incarnationis 1185. Indictione 3. Romana sedis presidente Lucio Papa III., Hungaria Regno gubernante Bela III. Ista specialiter reperiuntur scripta in litteris patentibus in membranis, quæ conservantur in Chartulario capituli Spalat. quædam etiam in Chronica videbis. Iste D. Archiep. sedit in Pontificatu duos annos, postea translatus est ad ecclesiam Colocensem, ibique vitam finivit.

26. Petrus V. Archiep. Spalat. natione fuit Hungarus, & prius fuit Abbas S. Martini in Panmonia; vixit in Pontificatu Spalat. annis quinque. Cum prædicto D. Petro Archiep. Capitulum Spalatense habuit nonnulla litigia super aliquibus prætensionibus apud sanctam sedem Apostolicam; & contra Archiepiscopum sententiam favorem reportavit. Hic Archiepiscopus nolebat ullo modo acquiescere his, quæ suis præcessor in Synodo Provinciali, Capitulo & Canonicis confirmaverat; tamen postea fecit invitatus. Vide Chron. Cap. Spalat., & Bullas in membranis scriptas, quæ conservantur in Chartulario dicti Capituli.

27. Bernardus Archiep. Spalat. Hic fuit Perusinus patria ex Tuscia, eloquentia & litteratura eruditissimus. Iste D. Bernardus fuit consecratus ab Innocentio III. anno Domini 1200. Vid. Chronic. 41.

28. Slavinus. Iste fuit electus Arch. Spalat.

29. Gonzellus Archiep. Spalat.

30. Hugrinus Archiep. Spalat. Iste fuit eruditus in divina pagina, & facundus in sermone, fuitque prius Præpositus Casinensis, deinde electus in Archiepiscopatum, fuitque consecratus in ecclesia S. Domnii anno 1247, die 20. Februarii. Iste Archiepiscopus non appetebat sapientiam, nec religiosorum consortia, sed armatorum, quibus cum stipendiis domesticæ facultatis non sufficerent, tendebat manus ad aliena, & illicite; sicque fuit tam clericis, quam laicis, atque Monasteriis durus exactor, & onerosus dominator. Tentavit ipse omnia jura Canonicorum subvertere, & annihilare, ac in usus proprios retorquere, sed obstantibus DD. Archidiacono, & ceteris Canonicis non potuit. Erat autem probis viris turbulentus, & minax; pravis vero munificus & amicus; ita quidem contigit, ut intolerabilis videretur; ob eamque causam ipse semper contra cives, & cives contra ipsum malevolentia suspensiones gerebant, ut in Chronica.

31. Rogerius Archiep. Spalat. natione Apuleus de partibus Beneventanis sedit in Pontificatu regnante Bela Serenissimo Rege Hungarorum fere annis 16. Iste edificavit molendina in fluvio Salona, & pro majori parte anni residebat. Quando vero ad visitandam provinciam egrediebatur, semper volebat aliquos de Canonicis & civibus in sua societate habere. Ipse fere biennio podagra laborans in lecto jacuit alienis adjutus manibus, tantum sola lingua utebatur. Condidit suum testamentum coram multis canonicis & secularibus, qui & ecclesiæ S. Domnii reliquit duos annulos ob sui memoriam, qui annuli servantur in Thesauria S. Domnii; hisque presenti tempore Archiepiscopi Spalatenses utuntur, quando divina officia solemniter celebrant. Obiit 18. Kalendis Madii id est 14. April. A. D. 1266, sepultusque est in arca marmorea cum D. Crescentio Archiepiscopo, qui floruit 1103, ante fores ecclesiæ Cathedralis ex parte Boreali cum hac inscriptione. Præ-

Præsulibus geminis præsens Catagea dicatur;
Nam tibi, Crescenti, Rogerius associatur.

32. Joannes III. Archiep. Spalat.

33. Petrus VI. Archiep. Spalat. Floruit temporibus Caroli x Roberti Regis Hungariae a. D. 1306. reperiens in actis Capit. scriptum in charta.

34. Balianus Archiep. Spalat. Floruit anno Domini 1326. ut videre est in chartulario Capituli Spalat. in charta pecorina, super qua scriptum est Balianus Græcus.

35. Dominicus primus Archiep. Spalat. floruit tempore Joannis Papæ XXII. Iste Præsul fuit patria Spalatinus creatus an. aa 1331. sedit annis 17. & fuit maxime devotus ad suam ecclesiam. Vixit tamen in Pontificatu Spalatenſi pompaticè, magnam & copiosam possidens familiam; obiit an. 1348. die 22. Martii.

36. Ugolinus Archiep. Spalat. Iste fuit Monachus S. Benedicti, patria vero Augubianus, vir nobilis, & de magna progenie, scilicet Branca, magnanimus, & sufficiens ad plura. Hic tandem resignavit Archiepiscopatum in manibus D. Papæ Innocentii VI. an. Domini bb 1353. ut clare patet in quibusdam Bullis scriptis in membrana, quæ conservantur in chartulario Capituli Spalat.

37. Petrus cc VII. Archiep. Spalat. patria Spalatinus.

38. Andreas I. Archiep. Spalat. Hic fuit de partibus Marchiæ; floruit an. 1393. De hoc vide in Bullis membraneis Papæ Bonifacii IX. conservatis in chartulario Capit. Spalat.

39. Peregrinus Archiep. Spalat. de Aragonia. Fuit natione Neapolitanus. Hic Andrea successit, & floruit an. 1404. ut patet in tabulis Capit.

40. Duymus Archiep. Spalat. patria Spalatinus, floruit anno Dom. dd 1416. Tempore istius Pontificis Spalatenſes se dediderunt Dominio Venetiarum; anno vero 1420. Mater ejus sepulta est ante fores Ecclesiæ S. Domnii, ex parte meridionali, prope pilam aquæ benedicta lustralis cum hac inscriptione.

Hic nobilis Francisca jacet, piissima mater Doymi, qui erat Præsul venerandus in urbe. 1429.

41. Petrus VIII. Archiep. Spalat. Hic fuit patria Pagensis, & monachus familiæ Ordinis Prædicatorum. Multa bona suo tempore fecit; erexit capellam in sublimi S. Domnii, eamque pulcherrimis paramentis adornavit. Sedit in Pontificatu Spalat. cc annis 6. mensibus 4. obiit an. 1427. die prima mensis Decembris; tumulatus est in ecclesiâ S. Domnii, ante capellam ipsius S. Domnii, quam ipse D. Petrus Archiep. erexerat, juxta sepulchrum Marci Vayvoda.

42. Franciscus Archiep. Spalat. Venetus natione, ex nobili familia Malipetro dicta. Iste D. Archiepiscopus perfecit capellam S. Domnii, quam Petrus suus præcessor erexerat, ut clare constat ex carminibus descriptis in tabula marmorea, prope altare S. Domnii a parte Meridionali.

Tempore, quo Franciscus erat Foscarea Proles Dux Venetum, & virtute sua clarissimus Orbi; Et Cleri Maripetro suis dum Præsul adesset, Moribus & vita Franciscus semper amandus; Et quo nunc Spalatum Jacobus ratione gubernat Gabriel & cunctis cælorum laudibus æquus, Mille quater centum dum Phæbus volverat annos Et jam ter nonos Novembris mense peractos.

Iste D. Archiep. fuit postea translatus ad Episcopatum Venetiarum an. Domini ff 1428. ut patet in Chronica Venetiarum.

43. Bartholomæus primus Archiep. Spalat. Patavinus natione, & familia Zabarellis. Hoc con-

stat, super limina veteris Archiepiscopatus ex parte Boreali, sculptum in Lapide. Iste D. Bartholomæus fuit postea translatus ad Archiepiscopatum Florentinum a. Dom. 1439. ab Eugenio IV. Papa. Istud manifeste apparet ex Scriptis in membranis, quæ conservantur in chartulario Capituli Spalat.

44. Jacobinus Archiep. Spalat. Venetus ex familia Baduaria genitus, fuit prius Canonicus Patavinus; floruit a. Domini 1439. Moritur Spalati 1451. & sepultus est in ecclesiâ Cathedrali S. Domnii ante pulpitum. Iste D. Archiep. pro testamento legavit Capit. Spalatenſi suam mithram pretiosam gemmatam, Pastorale, & Crucem, quæ ante ipsum deferrebat, cum hac etiam condicione, quod Capitulum in sua necessitate possit ista vendere tamquam propria. Hic D. Archiepiscopus tam in vita, quam post mortem, uti bonus pastor, & optimus, agnoscens carissimos filios, ipsis ista reliquit. De hoc extant litteræ Ducales in membranis scriptæ ac plumbo munitæ Augustini Barbarici Ducis Venetiarum datæ a. 1496. 27. Augusti; aliæ vero Leonardi Loredani Ducis Venetiarum, datæ anno 1504. die 12. Martii.

45. Laurentius II. Archiep. Spalat. Venetus ex familia Zane genitus, Eugenio IV. Pontificis nepos, a Nicolao IV. Pontifice Romano creatus a. Domini gg 1452. Ipse Laurentius annum tertium & vicesimum agens Spalatenſi ecclesiæ præficitur.

46. Joannes IV. Archiep. Spalat. familia hh Averoldus, patria Brixienſis. Fuit ipse Præsul Generalis Fratrum Ordinis Minorum, an. Domini 1474. Postea translatus fuit ad Episcopatum Tarvisinum.

47. Petrus IX. Archiep. Spalat. electus, patria Venetus, ex familia nobili Fuscari. Iste fuit Primicerius S. Marci, & S. R. E. Cardinalis creatus a Sixto IV. 1477. ii

48. Bartholomæus II. Arch. Spalat. ex familia Averolda Brixienſis. Iste construxit murum in suo Archiepisc. castro, nuncupato Sussuraz, ex parte maris, ut demotant carmina sculpta super limina dicti castri.

Gloria Brixigenum nullo debilis ævo

Gentis Averolde Bartholomæus honor.

Antistes Spalati, vir jure in utroque refulgens, Hoc mari in Adriaco surgere jussit opus. 1489.

Hic D. Archiepiscopus habuit nonnulla litigia cum Capitulo Spalat. super quibusdam jurisdictionibus, & gravaminibus, quibus ipse Archiepiscopus aggravabat Capitulum, ut patet in libro Capit. a. D. 1495. tempore D. Archidiaconi Hieronymi Cipci; item super mithra pretiosa gemmata, & pastorali, & cruce, quæ præcessor suus D. Jacobinus Baduarius eidem Capitulo legaverat, ut patet in Decreto Sereniss. Ducis Augustini Barbadii 1496. die 27. Augusti; & hoc constat in litteris Ducalibus, quæ conservantur in chartulario Capit. Spalat. & in Cancellaria Magnificæ Civitatis.

49. Bernardus II. Archiep. Spalat. Hic fuit Doctor J. U. ex nobili prosapia Zane Venetus, floruit a. 1502. kk usq. ad 1516.

50. Andreas II. Archiep. Spalat. Venetus patria, familia Cornelius, floruit an. Domini 1517. usq. ad 1563.

51. Marcus Cornelius Venetus Archiep. Spalat. floruit a. 1564.

52. Aloysius Archiep. Spalat. Venetus ex patritia domo Michaelia genitus. Iste Præsul optimus & benignus, pacem conservans cum suis subditis, floruit a. d. 1570.

53. Joannes Dominicus Malcotus mm postea ap- mm
G g 2 pel-

pellatus Foconius, an nec non de Seraphinis; fuit Venetus de Muratio oo. Is prius Monachus extitit ex familia Fratrum Predicatorum, peroptime in divina pagina, ac musicis artibus fere omnibus instructus. Habuit nonnullas lites cum suo Capitulo & Clero, & Nobilibus Spalaten. civitatis, tam coram Sede Apostolica, quam coram Sereniss. Dominio Venetiarum. Nitebatur enim tollere, & annihilare jura, jurisdictiones, & consuetudines approbatas, ac privilegia eorum antiquissima, eaque sibi usurpare. Tunc D. Franciscus Rosapianus Canonicus, & Archidiaconus, nec non Franciscus Maurinus Canon. & Archipresbyter ecclesiae Spal. sese illi D. Archiep. opposuerunt. Immo ob hanc causam prohibitus est apud suam ecclesiam habitare, ac tandem Venetiis obiit. Floruit a. D. 1575. usque ad a. 1602. die 2. Augusti.

54. Marcus Antonius de Dominis Comes Palatinus, & nobilis Arbensis, & Episcopus Seniensis a Clemente VIII. ad Archiep. Spalat. a. 1602. electus. Iste Archiep. studuit jura antiquissima Capituli & Canonicorum annihilare, faciens in sua palam visitatione Mansionarios, & Cantores, ut sint duo corpora in Cathedrali Spalatensi. Ob quam causam Rever. Capitulares miserunt Legatos Romam, ubi obtinuerunt, auditis partibus favorabiles responsiones. Iste Praesul edificavit chorum cum Capitulo a. 1615.

55. Sfortia Ponzonius Venetus vixit in Pontificatu 24. annos; mortuus est Venetiis, jura ecclesiae defendens, translatus est Spalatum, & sepultus in choro S. Domnii. Pater ejus donavit Thesauro S. Domnii mithram gemmatam, duo candelabra argentea, Crucem, & calicem, & vasculum aquae benedictae, cum aspersorio, nec non multa alia a. 1640.

56. Leonardus Bondumerius patritius Venetus, Canonicus Patavinus, Urbani VIII. Cubicularius honoris; ob ejus singulares virtutes Pontifex ad Archiep. onus ecclesiae Spalatinae, videns illum esse dignum, cum suo magno honore, & multis privilegiis ornatum mandavit. An. 1640. electus fuit in Archiepiscopum, & moritur a. 1668.

57. Bonifacius Albanus Bergomensis e Congreg. Somascha, praefuit an. 1668. & moritur fortuito veneno 1678. Edificavit palatium Archiepiscopale a fundamentis, nec non multa bona fecit ecclesiae.

58. Stephanus Cosmi civis Venetus Congreg. Somascha Generalis. Praefuit ab an. 1678. usque ad an. 1708. Hic Praesul seminarium Archiepiscopale construxit a. Jubilaei 1700. Palatium suum ampliavit, & ex redditibus sua mensa Archiepiscopalis adornavit paramentis suam ecclesiam.

59. Stephanus Cupilli Bellunensis Congreg. Somascha Sacerdos, electus in Archiepisc. Spalat. a. 1708. ingressum fecit 13. Julii post prandium anno eodem; antea electus fuit ad ecclesiam Arbensem a. 1699. factus postea Episcopus Tragur. an. eodem; deinde 11. Decembris 1719. hora 9. noctis praecedentis moritur, 13. die ejusdem mensis sepultus est. Sacrificium peregit Illustrissimus & Reverend. Nicolaus Biancovich, cum assistentia Matthaei Joannicii Episc. Scardonitani, & Nicolai Viddovich Episc. Tragur. Frater suus donavit Sacristia S. Domnii calicem argenteum cum patena, omni meliori arte elaboratum, & paramenta quamplurima. Orationem funebrem fecit Joannes Scirotonich Canonicus Metropolitane.

60. Jo. Baptista Laghi patritius Veneris, Consiliarius Congreg. Somascha, creatus in Archiepiscopum an. 1720. 12. Martii. Ingressum fecit an. eodem 21. Novembris post prandium. Mortuus est

11. Februarii 1730. die Sabbathi 2. hora noctis, die Martis sepultus est. Sacrificium peregit Archipresbyter Vincentius Carunchius. Multa litigia habuit cum Capitulo & Clero. Orationem funebrem fecit Archidiaconus Canonicus Didacus Manola.

61. Antonius Kadicich Macarensis, Archiepisc. Spalat. prius Episcopus Tragur. fuit vir apprime doctus in Theologia, in Dogmatica, & in lingua Graeca; creatus fuit in Archiep. per Bullam Pontificiam 18. Decembris, an. 1730. Ingressum fecit die Dominico 9. 1731. 6. Maji mane propter Vesperas S. Patroni Domnii. Mortuus est octava S. Hieronymi, 7. hora noctis Mensis Octob. 1745. Habuit nonnulla litigia cum Clero inferiori, & Nobilibus Spalatii, propter Moniales S. Raynerii, & S. Mariae de Taurislo.

62. Pacificus Bizza Nobilis Albensis, natus 3. Maji 1695. factus Episc. in patria 19. die Maji a. 1738. Postea electus in Archiepisc. Spalat. per Bullam Pontificis Benedicti XIV. lectam in Capitulo a. 1746. 16. Februarii, ingressum fecit mane post Missam maiorem die 26. Junii a. 1746.

Notae in I. partem Chronici Pontificalis.

a Re quidem & potestate erat Archipraesul, sive Archiepiscopus & Metropolitae, verbo autem & appellatione non item; nondum enim speciosa illa & illustria vocabula consecraverat ecclesia, atque in hierarchiam Pontificiam invexerat.

b Nos in Actis S. Domnii hujus martyrium in an. Christi 107. conferemus, Trajano imperante, & Christianos persequente; quare Auctor hujus Chronici caute prudenterque an. 105. cui martyrium S. Domnii adscripsit, adverbium circiter apposuit.

c Plerique Pontificatum Joannis IV. duobus annis definiunt; nec desunt, qui ejusdem initia ad an. 640. referant.

d Corpus S. Domnii nusquam e Dalmatia vel Romam vel alio evedum fuisse luculentissimis rationibus, & auctoritatibus in Actis S. Domnii demonstrabimus.

e Itaque Saeculo 7. constans erat & communis opinio de potestate ac dignitate Metropolitana S. Domnii, ad quam declarandam Joannes IV. vel Theodorus, qui ab eo proximus facellum illud Lateranense perfecit ornavitque, jussit eidem Pallium appingi, quod insigne est juris Metropolit.

f Cateri fere omnes habent Venantium.

g Haecenus recte processit Series Episcopalis. Post Justinum turbare incipit, inter quem & Glycerium constituas oportet Justinianum hic n. 27. ac ceteros deinceps, quorum postremus est Martinus num. 46.

h Leo Orientis Augustus neque Glycerium Occidentis Imperio depulit, neque Glycerii nepos fuisse, aut apud Salonas interfectus esse traditur. Sed Julius cognomento Nepos Imperium Glycerio ademit, eundemque ex Augusto Episcopum fieri passus est, ut docet Marcellinus. Audi etiam Jornand. lib. 1. de Reg. & temp. succ. Qui Nepos regno potitus legitimo, Glycerium, qui sibi tyrannico more regnum imposuisset, ab Imperio expellens, in Salona Dalmatiae fecit Episcopum. De Leone autem Imperatore Orientis haec subjicit Jornandes: Sic quoque Leo Leonem juniorem ex Ariadne filia nepotem suum in Imperio ordinans Orientali, anno sui 16. obiit. Idem confirmat Cassiodorus in Chronico; qui addit praeterea Nepotem in Dalmatiam fugatum ab Oreste, qui Augustulo filio suo dedit Imperium. Julius igitur Nepos Salonas se recipere ab Oreste coactus, ut docet Anonymus Cuspinianus, & post annos quinque

que apud Salonam in sua villa occisus est vii. Idus Majas, an. 480. Itaque Auctor hujus Chronici confusis personis, quæ in Julium Nepotem conveniunt, ea per errorem transtulit ad Leonem Orientis Augustum, & perperam Leonem vocat nepotem Glycerii.

i Ab Glycerio usque ad Theodorum num. 26. Episcopos fere eosdem enumerant ceteri Catalogi cum Romano, ex quo Hesychium addi oportet interferique inter Januariam n. 14. & Stephanum n. 15. expuncto Saviliano, qui idem est ac Stephanus, ut docet idem Romanus Catalogus.

k Ceteri Catalogi: *Damianus*.

l Is est Theodorus ille, cujus temporibus Romanus Catalogus Salonam funditus everfam tradidit. Qui deinceps sequuntur Episcopi, eos bipartito distribuas oportet, & partim ante Glycerium colloces, partim infra Salonitanum excidium rejicias, ac Spalat. Ecclesie restituas necesse est.

m *Georgius* in Catalogo Romano.

n Utrique Joanni ex Catalogo Romano interjice Fruntinianum.

o Is est Martinus primus in Catalogo Romano.

p Leoni, & Joanni IV. Catalogus Rom. interposuit Hesychium III.

q Huic Glycerium proxime subjecit Catalogus Romanus.

r Hunc Martinum ac ceteros, qui sequuntur usque ad Joannem I. Spalat. Antistitem referas velim cum Catalogo Rom. ad Spalat. ecclesiam, ac subicias Martino IV. Spalat. Archiepiscopo.

s In Romano & aliis Catalogis Dometus.

t In Romano Georgius.

u Post Petrum, Justinus II. in Catalogo Romano, hic & in aliis prætermisus.

x In Romano Georgius.

aa Hunc Theodorum cum ceteris, qui huic antepositi sunt usque ad Martinum, postponas oportet Martino IV. Spalat. Antistiti, ut paullo ante admonui. Vide superiorem notam u.

Notæ in II. Partem Chronici Pontificalis.

a Joannis I. Spalatensium Archiepiscopi initia Catalogus Romanus ad an. 650. retulit.

b Huic Catalogus Romanus præposuit Leonem III. hic prætermisum.

c Inter Justinum & Fruntinianum Catalogus Romanus interjecit Joannem VIII. aliis Januarii II.

d Tres hic Episcopi ante Paulum desiderantur, quos Catalogus Romanus Joannem V. Petrum IX. Martinum V. nominat, sed Martinus, itemque Joannes, & Martinus alter Paullo ante Drabalem cum aliis Catalogis hic subijcitur.

e Præstantius apud Archidiaconum non Pauli, sed Petri, quem Chronicon prætermisit, & Catalogus Romanus commemoravit, Pater dicitur.

f Hunc Martinum vocat Archidiaconus.

g Hanc ædificationem Ecclesie S. Felicis, non huic Joanni, sed alteri juniore attribuit Archidiaconus, qui annis circiter centum & triginta post Joannem seniolem, suffectus est Drabali.

h Hæc quoque referas ad Joannem juniorem, qui Drabali successit.

i Martino & Drabali ex Archidiacono, & Catalogo duo sunt locandi Antistites Petrus filius Præstantii, & Paulus.

k Huic itidem an. 1030. Archidiaconus & Catalogus Romanus initia Drabalis attribuunt.

l Huc revocandus est inter Drabalem, & Laurentium Joannes ille, qui, ut ait Archidiaconus, Ecclesiam S. Felicis super rivum edificavit, & præ senectute oneri cessit. Vide notam g. Catalogus Illyricum Sacrum.

Romanus Drabali ante hunc Joannem subjecit Lampredium, de quo in notis ejusdem Catalogi.

m Hæc narrat Archidiaconus cap. xiv. non 24. Itaque nisi hæc nota arithmetica mendo subit, Chronica illa Capituli Spalatensis diversa est ab Historia Archidiaconi.

n Archidiaconus & Catalogus Romanus, & Salonitanus Gregorium Manassi postponunt.

o Is Georgius abest a ceteris Catalogis.

p Bionnio post ex Catalogo Romano consecratus fuit.

q Catalogus Romanus an. 1163. subrogatum Absaloni tradidit.

r Obierat quidem Raynerius an. 1180. sed non ante quinquennium eidem subrogatus fuit Petrus, nam Catalogus Romanus Pontificium interregnum annorum quinque interposuit.

s Duos itidem annos Petro attribuit Archidiaconus, sed quinque Catalogus Romanus.

t Bernardi consecrationem Episcop. Catal. Rom. ad an. 1107. revocavit; id quod coherere nequit cum Pontificatu Innocentii III. qui Ecclesie regimen suscepit an. 1198.

u Catalogus Romanus Hugrini initia in ann. 1243. conjecit.

x Ab aliis Carolus Umberto dicitur.

aa In Catalogo Romano Dominici Archiepisc. creatio subijcitur an. 1328.

bb Catalogus Romanus Pontificatum Ugolini perduxit usque ad an. 1371.

cc Hic Petrus abest a Romano, & ceteris Catalogis.

dd Duymus in Catalogo Romano Pontificatum init an. 1418. obiit triennio post.

ee Huic Petro annos 9. attribuit Catal. Rom.

ff Hæc Epocha retinenda; neque assentiendum Catalogo Romano, qui ab an. 1431. ad 1432. Francisci Maripetri Episcopatum deduxit: siquidem an. 1428. translatus fuit ad Ecclesiam Castellanam, seu Venetam.

gg Catalogus Romanus anno uno creationem Laurentii anticipat.

hh Hunc Romanus Zanettinum, Salonitanus de Furlino, ceteri Catalogi Averoldum cognominant.

ii Hujus itidem initia Pontificalia Romanus anno uno anticipat.

kk De uno anno discrepat Romanus.

ll Nimirum vixit; nam Pontificatu cessit an. 1536.

mm *Malcotus*. Alii *Malquatium*, alii *Malquetum* vocant. Sed Fontana in Theatro Dominicano, ceterique Scriptores Dominicani, summo consensu Mariottum appellant.

nn *Faconius*. Auctor hujus Chronici unum & duobus conflavit Archiepiscopum. Dominicus Mariottus an. 1575. successit Aloysio Michaeli, cujus Adjutor antea fuerat. Ob lites & contentiones, quæ illi erant cum Capitulo Cleroque Spalatensi, abdicatione voluntaria Pontificatu abiit an. 1587. Huic vero suffectus est Dominicus Faconius, quem Fontana supra laudatus Fregonium vocat, & Sedem Metropolitanam tenuit, usque ad an. 1602. cui quidem anno Dominici Mariotti ex Archiepiscopatu decessus hic per errorem adscribitur. Errandi causam præbuit idem utriusque Archiepiscopi nomen; & ut alius ex alio error gignitur, quæ duorum erant cognomina, uni eisdemque Dominico attribuit.

oo *De Muratio*. Corrigendum, & substituendum *De Muriano*; quod quidem mendum in Librarium libentius, quam in Auctorem congerim.

ECCLESIA SALONITANA.

SS. TITUS, ET HERMES

*Dalmatiae Apostoli, & Præcursores S. Domnii
Episcopi Salonitani primi.*

DE SANCTO TITO.

P R Æ F A T I O.

S. Titus
Episcopus
& Aposto-
lus Dal-
matiae.

Eatus Titus genere ac patria Cretensis, primum Christi, & Apostolorum Discipulus, deinde Paulli socius, idemque interpres, atque adiutor ad religionem Christianam propagandam, missus ab eodem Paulo

in eam Illyrici partem, quæ ad Solem occidentem vergit, primus omnium in Dalmatia ecclesiam Christo haud sane ignobilem & infrequentem aggregavit. Is summo Dei beneficio ac munere illis gentibus natus, universam Dalmatiam lustravit, permultos Christianis præceptis ac mysteriis imbuivit, Sacerdotes consecravit, rei Christianæ curatores ferme ubique constituit; id quod testatur Eusebius lib. 3. cap. 2. qui ait Titum abiisse in Dalmatiam, ut hanc provinciam regeret; omnia denique præclare, quæ sui muneris essent, ex Paulli præscripto & sententiâ gessit; ut jure meritoque primus Dalmatiae Apostolus, & Episcopus quamvis nulli civitati affixus, dicendus sit, qui tam illustris, atque omnium linguis olim ac litteris celebratæ ecclesiæ fundamenta jecit. Quare non committendum putavi, prius ut de Beato Domnio scribere instituerem, quam ea lectoribus exponerem, quæ ad S. Titum, ejusque Dalmaticum Apostolatam pertinent. Is quippe inter omnes Dalmatiae Episcopos, si minus dignitate, attramen tempore primum locum sibi vindicat; neque sine causa illum Præcursores S. Domnii primi Salonarum Antistitis vocamus, quippe cum hujus in Dalmatiam adventum evangelica peragratiōe præcesserit, & huic viam ad Dalmatas instituendos, condendamque Salonitanam ecclesiam munierit, ac præparaverit.

Præcursor
S. Domnii.

Elogia
D. Tit.

Ut autem Dalmatæ intelligant, cui debeant referre accepta Christianæ religionis apud se confitæ primordia, & qualem ac quantum virum Deus optimus Maximus delegerit, per quem illorum patria lucis evangelicæ radiis collustrata ab errore & superstitione ad veri numinis noticiam cultumque revocaretur; collegimus in unum locum præclara testimonia & elogia, quibus Titum Martyrologi, cæterique Hagiographi, & maxime D. Paullus in suis epistolis præsertim in secunda ad Corinthios exornavit. Nec vero defunt ex omni ferme ætate scriptores virtute ac doctrina singularem, qui plena, ut ajunt, ma-

nu præstantissima quæque encomia in eum con- gesserint; inter quos facile eminet Andreas Episcopus Cretensis, qui multis post sæculis eidem in Episcopatum Cretensem successit; ex cujus oratione de laudibus S. Tit, multa & illustra, quibus illum extulit, elogia amplissimosque titulos eidem attributos descripsimus. Tot vero ac tanta gravissimorum Auctorum testimonia satis ostendunt B. Titum ea virtutum omnium, ac rerum gestarum gloria floruisse; ut si Apostolos excipias, sanctissimos quosque primævæ ecclesiæ viros Apostolicos omni laudum genere vel superaverit, vel certe æquaverit. Hinc vero habent Dalmatæ, unde in Domino gloriantur, Deoque maximas gratias agant habeantque, quod talem ac tantum Apostolum ad salutem Dalmatiæ, inferendamque illuc Christi religionem destinaverit.

Ne quis vero Dalmaticam provinciam a nobis primum B. Tito impositam, & quasi affictam esse putet, hujus rei locupletissimos testes ex prima & media ætate produximus, quorum in hanc sententiam testimonia transcripsimus; scriptores etiam tertiæ, ac postremæ ætatis nobis subsidio vocavimus, qui non modo veterum sententiæ suam adjungunt, sed etiam multa de suo addunt, quibus D. Tit in Dalmatiam adventus non minus illustrari, quam probari possit. His vero acta S. Tit subjunximus ex Menæis, ex Andrea Cretensis, ex Petro Equilino desumpta, ad eaque explicanda & illustranda cum notis breviores subjecimus, tum animadversiones aliquanto copiosiores adjunximus. Deinde inquirimus, quid tituli ac muneris in Dalmatia gerendi a Paulo acceperit, cum ejus missu jussuque Dalmaticam expeditionem suscepit. Huc accedunt Disquisitiones aliquot chronologicae, ad investigandum annum susceptæ, tempusque statuendum administratæ provinciae Dalmaticæ. Neutrum autem constitui ac defini- ri potest, nisi etiam epistola secunda ad Corinthios, & secunda ad Timotheum, in quibus Titus sæpe nominatur, itemque illa, quæ ad Titum ipsum scripta est, suis quæque annis il- ligetur; id quod rerum ac temporum illorum explicatione adhibita præstare conabimur.

De obitu, sepulchro, & cultu Divi Tit, quæ scribamus, pauca omnino suppetunt, cætera longinquitas temporum, & scriptorum incuria posteritati præripuit. Ejus patrocinii vim atque præsentiam in eo potissimum declarari, ut Christianis bellum adversus Religionis hostes gerentibus opituletur, intelligi potest ex oratione Andree Cretensis Episcopi, unde aliqua fragmenta decerpimus, quæ cum Christia- nos

Apostola-
tus Dal-
maticæ
Titum
gesti te-
stes pluri-
mi.

Ejus acta
ex variis
sumpta,
notis,
animad-
versioni-
bus, & Dis-
quisitioni-
bus il-
lustranda.

Patroci-
nium S.
Tit ad-
versus ho-
stes Reli-
gionis
Christia-
næ.

nos omnes, cum illos vel maxime, qui omnium primi Turcarum potentia ad prædam ac direptionem expositi sunt, admonerent, ad quem confugere, cuius opem implorare debeant, cum a potentissimo illo Christiani nominis hoste bella & clades imminerent; nec minorem in Dalmatarum, quam in Cretenſium animis religionem adversus B. Titum, fiduciamque excitabunt. Quid enim sibi opis ac præsidii ab illo sperent Cretenſes, quod non jure potiori sibi Dalmatæ polliceantur? Majus quippe, quam Cretenſes, charitatis ac benevolentia pignus habere videntur Dalmatæ, quos ante Cretenſes, per evangelium sibi ac Deo genuit; ut merito dubiis ac trepidis in rebus confidant numquam sibi ejus tutelam defuturam, cuius prædes vadesque ab ipso acceperint primitias Missionis Apostolicæ, jussu Pauli ab eo susceptæ. Demum chronologicam Synopsim confectimus, quæ omnia Titij acta breviter atque ordine comprehenderet, ac suis quæque annis distingueret.

In ordinandis actis S. Titij epocha Christi nobis utendum, composita cum annis æræ vulgaris.

Porro ad vitam sanctissimi hujus Episcopi, ejusque actuum seriem in ordinem chronologicum redigendam, Christi epocha, non illa quidem communi, vulgoque credita, quam ab ejus auctore Dionysianam vocant; sed vera ac germana, quæ ab anno natali Dominico, sive potius ab eo, qui hunc proxime consequitur, initium ducit, nobis utendum esse censuimus. Hanc viam nobis aperiunt, rationemque computandorum annorum porrigunt Menææ, in quibus breviter ac summatim vita ejusdem Titij describitur; nam alter & vigesimus Titij annus conjungitur cum eo anno, qui proxime Christi mortem antecessit, numeraturque tertius & trigessimus ætatis Christi; ut enim Baronius, & plerique docent, Christus anno ætatis trigesimo quarto mortem subiit, & tertio die confurgens a mortuis, quadragesimo, quam revixerat, die in Cælum sublatus est. Ex anno trigesimo tertio Christi, cum Titus annum vicesimum primum jam inierat, hujus vitæ ordinandæ ratio desumitur; hinc fax quædam chronologica nobis affulget ad investigandum & statuendum, quo Christi anno Titus in lucem editus fuerit, quo ad Pauli disciplinam & societatem accesserit, quo Dalmaticum, quo Cretenſem Episcopatum suscepit, quo tandem Christi anno mortem obiit. Itaque annum seu Titij ortu, seu re qualibet memorabili, quæ ad eum pertineat, insignem componimus cum eo Christi anno, qui vel Titij natali anno, vel rei cuique ab eo gesta respondet, quicumque tandem is fuerit æræ vulgaris annus; quamquam plerumque cuilibet anno Christi annum æræ communis, qui cum illo coheret, adjicere solemus. Illud præterea hic animadverti velim, res pleraque ætatis Apostolicæ ita coherere & implicatas esse cum ea, quam diximus, epocha Christi nati mortisque, ut ab hujus annis illarum anni sepe pendeant, veluti martyrium Stephani, quod in eundem mortis Dominicæ annum, Conversio Pauli, quæ in proximum, Divisio Apostolica, quæ in duodecimum ab Christi obitu redituque ad superos annum a plerisque conferri solent. Quare quamdiu in priori ecclesiæ seculo versabimur, non solum in actis S. Titij, sed etiam in actis S. Domnii, ad explicandos temporum & annorum ordines, æram Christi nobis adhibendam esse duximus: cum annis autem Christi annos æræ vulgaris fere semper conjungimus; sic plane, ut tribus ipsis annis æra Christi æram communem antecederet. Initium enim hujus æræ usu vulgaris jamdudum receptæ, si cum Kalen-

dis Januariis ab ortu natalique anno Christi proximis conferatur, triennio posterius nobis videri diximus parte tertia Prolegomenon sect. 1. cap. 1. §. 1. Quæ opinio si cui minus arrideat, is facile poterit cuilibet numero annorum Christi cum annis æræ vulgaris per nos composito, annum unum, alterumve, aut adjicere, aut detrachere pro ea, quam quisque sequitur, sententia de numero annorum, quibus æra Christi æram vulgarem præcedit. Cum enim ortum Christi statui posse diximus tribus annis ante eum, qui vulgo statuitur, sive ante initium communis Epochæ, id exempli gratia, sive hypotheseos cuiusdam causa posuimus; non quod hanc opinionem probabiliorē esse censeamus, aut prorsus ita esse aliis persuasum velimus; sed quod hæc fere media est inter contrarias discrepantesque auctorum sententias, idcirco hanc cæteris anteponendam duximus. Primum autem sæculum æræ æque Apostolicæ præterveſti cum fuerimus, epocha Christi posthabita & relicta, una in posterum æra communi utendum nobis esse putamus. Hæc enim annorum ab ortu Christi numerandorum ratio, cum ubique & apud omnes, litteris & sermone usurpatur, tum vero ad Historiam & Chronologiam ordinandam satis idonea est ac parvillis. Non enim necesse est ab vero natali anno Christi summam annorum Christi deduci, dum fixo & immobili ex capite pendat; quod quidem caput fixum & immobile, ut Petavius docet ac probat, est annus Julianus 46., a quo initium sumit æra nostra vulgaris, & a quo is annus, quem nunc agimus, numeratur 1747. Nam hoc unum Chronologus inquirat, qui quidem hac æra utitur communi, quoto ante illud initium, idest ante annum Julianum 46., sive post illud, anno quælibet res inciderit, ut quanto ab nostris temporibus intervallo res eadem distet, sine errore statuatur, & pronunciet. Cæterum quamvis omnes Historici pariterque Chronologi æra vulgari in rebus ad sua tempora, temporumque partes accommodandis utantur, non omnes tamen iidem hujus æræ annis res maxime memorabiles affigunt, quæ post Christum natum acciderunt: nam exempli causa Imperatorum Romanorum, præsertim ante Diocletianum, initia & exitus, juniores Chronologi & Historici, accuratioribus calculis adhibitis, a Baronio dissentientes plerumque biennio, interdum etiam triennio & quadriennio anteverunt; itemque persecutiones ecclesiæ indicatas, nonnumquam breviori, quam Baronius, annorum spatio definiunt: ex quo fit, ut res illorum temporum in alios illi, in alios Baronius æræ vulgaris annos conjiciant. Quare visum est nobis identidem epochis Baronianis, recentiorum scriptorum epochas subungere, ut quem quisque maluerit, rerum gestarum ordinem, seriemque chronologicam sequatur; id quod etiam in Præfatione præmonuimus.

Æra vulgaris posterior epocha Christi,

post primum sæculum a nobis usurpanda.

CAPUT I.

De S. Tito Apostolo Dalmatæ, & Episcopo Cretenſi Testimonia & ologia.

§. I.

Ex Martyrologiis.

I. EX antiquo Martyr. Romano: 14. Januarii rii apud Cretam Titij Apostolorum Discipuli.

II. Ex

Eadem Christi epocha ad restatutis Apostolicæ diatribendas & in actis S. Domnii adhibenda.

II. Ex Martyrologio Romano hodierno: Pridie nonas Januarii. In Creta natalis S. Titi, qui ab Apostolo Paulo Cretensium Episcopus ordinatus, post predicationis officium fidelissime consummatum, beatum finem adeptus, sepultus est in ecclesia, ubi ab Apostolo dignus minister fuerat constitutus.

III. Ex Additionibus ad Bedam in MS. Divionensi apud Hagiologos Antuerpienses tom. II. Martii: 11. nonas Januarii natalis B. Titi, qui ordinatus est ab Apostolo Paulo Cretensium Episcopus.

IV. Ex Martyr. Uuardi: 14. Januarii: Natalis B. Titi, qui ordinatus est ab Apostolo Cretensium Episcopus, ac predicationis officium fidelissime complens, beatum finem adeptus est; ibique sepultus apud ecclesiam, ubi fuerat dignus minister constitutus.

V. Ex Martyr. Adonis: Pridie nonas Januarii: Natale Beati Titi Apostolorum Discipuli, qui ordinatus est ab Apostolo Paulo Cretensium Episcopus, cui scripsit epistolam omni ecclesia Dei utilissimam idem Apostolus. Demum post predicationis officium fidelissime consummatum, beatum finem adeptus, sepultus est in ecclesia, ubi a Beato Paulo fuerat dignus Minister constitutus.

VI. Ex Martyr. Notkeri. 11. nonas Januarii: Apud Cretam natalis S. Titi Apostolorum Discipuli.

VII. Ex Martyr. Petri Galefini: Pridie nonas Januarii: Sancti Titi, qui a Paulo Apostolo institutus Cretensium Episcopus, & in Creta, & in aliis Creta finitimis insulis evangelica predicationis munere perfunctus, quievit in Domino; sepultus in ea ipsa ecclesia, in qua dignus constitutus fuerat minister.

S. II.

Ex secunda D. Pauli epistola ad Corinthios,
Itemque ex epistola ad Galatas.

EX cap. 2. ep. 2. ad Corinth. Cum venissem autem Troadem propter Evangelium, & osium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum Fratrem nostrum.

Ex cap. 7. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi; non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram emulationem pro me &c.

Et paulo post: In consolatione autem nostra abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus, sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra, quae fuit ad Titum, in veritate facta est; & viscera ejus abundantius in vobis sunt, remanentis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore, & tremore exceperitis illum.

Ex cap. 8. Ita ut rogaemus Titum, ut quemadmodum capit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam. Et infra: Gratias autem Deo, qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos.

Ex cap. 12. Rogavi Titum, & misi cum illo Fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem spiritu ambulavimus? nonne iisdem regulis?

Ex capite secundo epistolae ad Galatas: Deinde

post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi autem secundum revelationem, & contuli cum illis Evangelium, quod prae dico in Gentibus, seorsum autem iis, qui videbantur aliquid esse, ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem, Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi,

Animadversio prima in ea loca, quae modo descripsimus ex epistola secunda Pauli ad Corinthios.

In hac epistola cum Paullus iterum ac saepius Titi mentionem faciat, eamque semper plenam honoris ac benevolentiae, hinc existimari licet, quanti eum fecerit. Ex ejus absentia tantum memoris se cepisse ait, ut nullam partem quietis inveniret; ex ejusdem vero adventu tanta voluptate laetitiaque se perfusum esse, quae omnem praeteritae tristitiae sensum extingueret; perinde quasi, Tito absente, nulla sibi aliunde consolatio suppeditari posset. Summopere Paullus diligebat Corinthios, a quibus se plurimis & maximis amoris & obsequii officiis cumulatam meminerat. Titum itaque ex omnibus suis discipulis delegit, cui Legationem Corinthiacam semel atque iterum daret. Cum Corinthii a recto salutis tramite deservissent, neminem Tito magis idoneum invenit, qui eos ad officium revocare posset: adeo ille Titi prudentiae ac virtuti confidebat. Nec sua illum opinio ac spes fefellit. Titus enim vel sanctitate vel eloquentia tantum apud Corinthios valuit, ut eos statim ad penitentiam, bonamque frugem reduceret, & primo suo adventu, suaeque praesentia, salutarem illis metum incuteret. Quamvis Paullus summa inter suos auctoritate praestaret, atque Apostolatus amplitudine ac dignitate longe multumque Titum antecederet, cum tamen Fratrem suum appellare non dedignatur; neque illi pro imperio, ut jure poterat, Corinthiacam legationem imposuit; sed ad eam suscipiendam ut Titum adduceret, hortatione & precibus, quam auctoritate, & imperio uti maluit; ex quo intelligi potest, quo loco is esset apud Paullum, quantoque in honore haberetur. Habent igitur Dalmatae, unde gaudeant, sibi gratulentur, quibus singulari Dei beneficio talis ac tantus obtigit Apostolus, cui religionis Christianae apud se fundatae initia accepta ferunt, quem Paullus inter Apostolos supremi ordinis, post Petrum facile princeps, & unice amabat, & plurimi faciebat. Si quis uberior in hanc epistolam notas desiderat, adeat Hieronymum, Chrysostomum, Theodoretum, Salmeronem, Cornelium a Lapide, & plures alios sacrarum litterarum interpretes. Nos ea tantum hic breviter attigimus, quae ad laudem Titi, & commendationem pertinent.

Animadversio secunda in caput secundum epistolae ad Galatas.

Assumpto & Tito; non quod Titus tum primum in Pauli societatem receptus fuerit; nam ferme ante septem annos se illi comitem itinerum, & laborum Apostolicorum adiutorem adjunxerat; sed quia tum peculiari de causa Titum assumpsit, ut videlicet ad suam doctrinam, suumque Evangelium Apostolis probandum, Titi auctoris sui ac discipuli testimonio uteretur. In hunc locum hanc notam apposuit Alphonsus Salmeron;

metros: Apostolus comparatus fuit Barnaba Hebreo, & Tito Gentili, qui erant quasi exceptione majores, ut ostenderet ambo convenisse in veritatem Evangelii, & non secutos honorem carnis; ut si quod de ea extitisset scandalum, eorum testimonio tolleretur; ut si Apostoli, vel Judaei dicerent, non recte illum in Gentibus predicasse, illorum testimonio se ruetur, qui testarentur eum unum omnino, & eundem predicationis tenorem, quem ceteri Apostoli, tenuisse. Adduxit ergo Paulus Titum & Barnabam, ut in ore duorum, vel trium fieret omne verbum. Porro Paulus cum Tito & Barnaba Hierosolymam venit juxta Chronologiam Baronianam anno Christi 51., qui erat decimus quartus ab ejus conversione, quam Baronius anno 36. affixit. Interfuit autem Concilio Hierosolymitano, quod de ritibus ac ceremoniis veteris legis abrogandis habitum est. Sed neque Titus, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi. Producitur in medium Titus non compulsus circumcidi, ait Salmeron, ut probet, quae fuerit ejus Concilii decisio. Non tantum enim verbis ceremonias legis non esse necessarias Gentili baptizata definitum est; sed etiam ipso facto, & in iudicio consentiens Titum gentilem ad circumcisionem non compulsam. Nam si necessaria foret circumcisio homini Christiano, non esset ullus incircumcissus ab Apostolis receptus, ut Christianus; sed compelleretur & ipse circumcidi, qui non tantum ut Christianus, sed etiam ut Episcopus Cretensis est ab Apostolo acceptus. Id etiam in contentione statutum est, cum aliter fieri postulerent pseudo apostoli. Haestonus Salmeron.

S. III.

Ex ecclesiasticis Scriptoribus antiquis, ac junioribus.

S. Ignatius Episcopus Antiochenus in epistola ad Philadelphios. Viri diligite uxores vestras, ut conservas Dei, ut proprium corpus, ut socias vita, ut cooperatorices procreationis liberorum. Virgines solum Christum in precibus vestris ante oculos habete, & Patrem illius, illuminata a spiritu, Fruar vestra sanctimonia, ut Jesu filii. Nupte, ut Melchisedechi, ut Helizei, ut Jeremae, ut Baptista Joannis, ut Dilecti illius discipuli, ut Timothei, ut Titus, ut Evodii, ut Clementis, qui in puritate exegerunt hanc vitam. Vide, quantum Ignatius Titum tribuat, cum cum sanctissimis viris annumerat, qui intaminate, ac perpetua virginitatis gloria floruerunt. Hanc epistolam cum aliis quinque genuinum Ignatii factum esse plurimis & gravissimis argumentis ex veterum Patrum testimonio petitis confirmat Nicolaus le Nourry. Presbyter & Monachus Benedictinus ex Congregatione S. Mauri; eamque cum ceteris ab haereticorum fallaciis & calumniis egregie vindicavit in Appar. ad Bibliot. Maximam veterum Patrum Dissertatione 7.

S. Dionysius Aëropagita epistolam ad Titum scripsit, quam germanam esse, & ab omni suppositionis nota ac suspitione immunem sibi videri affirmant Georgius Pachymeres, & Petrus Hallois ex nostra societate. Dionysius hisce litteris respondet Tito, qui varias de divina sapientia quaestiones ad eum attulerat. Sanctus, inquit, Timotheus, honestissime Tite, nescio, an aliquis scripserit de Theologicis signis; cujus ille ignarus abscesserit: ceterum in significativâ Theologia omnia illa, quae in Divinis litteris de Deo indigne

dici plerisque videntur, diligentissime inculcare curavimus.

Eusebius Pamphilus hist. ecclesiasticae cap. 4. Lucas, inquit, in Actibus Apostolorum plurimas ejus (vid. Pauli) socias memorat, & participas predicationis; sicut Timothei meminit, & Titi: quorum alter in Epheso Episcopus, alter ordinandis apud Cretam ecclesiis ab eo praeparatur. At Lucas quidem nusquam meminit Titi nostri, sed alterius genere Corinthii, quem Eusebius a Tito Cretensi Episcopo non distinguit.

Joannes Chrysostomus in cap. 18. Actuum, qui Titum ibidem laudatum eundem esse censuit, ac nostrum. Unus, inquit, ex Pauli sociis hic fuit, vir probatus, neque cum illi profecto integram insulam permisisset; neque ea, quae deerant, praecipisset implenda; ut vitas, ut quae desunt, corrigas; & tandem multarum Episcoporum iudicium commississet, nisi omnium illi confideret; & infra: Brevem scribis epistolam, meritaque virtutis testimonium facis ipsius Titi: neque enim is ille erat, cui verba praediximus opus esset, sufficerebatque ille tantum breviter admoneri.

Theodoretus Cyrensis Episcopus in Commentariis epistola ad Titum: Divinus Apostolus Cretam divina cognitionis luce illuminavit. Eius pietatis autem fundamenta jecisset, beatissimo Tito reliquum edificandum credidit, quem in epistola ad Corinthios multis ornatis laudibus. Idem in epistola ad Galatas cap. 3. B. Titus tam sequetur vitam, quae carere possessionibus.

S. Isidorus Hispalensis, nisi forte alius sit auctor ejus Opusculi, quod inscribitur De vita & obitu Sanctorum, cap. 89. Titus Pauli discipulus, & in baptismo filius natione Graecus, & ex gentibus solus a Paullo Apostolo post evangelium circumcissus, quem ad fruendas Cretae ecclesias praeparatus reliquit Apostolus, ibique in pace defunctus est, atque sepultus. De Circumcisione Titi idem ante Isidorum scripserat Hieronymus, contra quam testatur Paulus in sua ad Galatas epistola. Utrique errandi haec causa fuit, quod aliqui cum Primasio, (ait Cornelius a Lapide in caput 2. epistolae ad Galatas) voculam illam sed proprie adversative accipiunt, quasi velit dicere Paulus, Titum ab Apostolis quidem non fuisse compulsam circumcidi, sed tamen propter importunitatem salforum fratrum fuisse circumcissum; plane id repugnat tum sequentibus verbis, cum ait quibus neque ad horam cessimus; tum sana fidei; jam enim abrogata circumcissione, & promulgato Evangelio, ac Baptismo, illicitum erat Gentilibus circumcidi. Titus autem plane utroque parente Gentilis erat; Timotheus vero Judaeus saltem a Matre.

S. Andreas Cretensis in oratione de laudibus S. Titi: Admirabilis, & divinus Titus, primum ecclesiae Cretensis fundamentum, columna veritatis, fidei firmamentum, dogmatum veritatis praesidium. Titus Evangelicatum predicationum nescia silentii tuba, sublimis Paullina lingua resonantia, vera scientiae regula. Maximus Cretensis populi Pater. Quis magnus hic, & conspicuus Titus, quem nostra duodecim glorijs sedibus, velut Apostolico symbolice honestante numero, Creta tulit. Primus eorum, qui magistro Spiritu Sancto crediderunt: qui se eorum primicias fecit, qui Christi baptismo conciliati sunt. Pauli frater, salutarium, & refrigerium, consolatio, gaudium, & ejus adjutor.

Alphonse Salmeron in secundam epistolam ad Corinthios cap. 12. Chrysostomus testatur, quod Tito Paulus has, quae viderat, revelaverat. Unde Tito

Tu

Tu ergo, fili mi, quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Idem in epistolam ad Titum disputatione prima. Cum Paullus fidei nostræ fundamenta Cretæ jecisset, alio properans, ut erat non unius tantum insulæ Pastor, sed universarum gentium Apostolus, Tito discipulo & Evangelistæ prosequendi operis partes mandaverat. Nam hic a Gentilismo conversus ad fidem fuerat, & suscepta religione adeo profecerat, ut hunc inter præcipuos amicos, imo filii loco coleret Apostolus; idoneusque est ab eo iudicatus, qui magna huic insulæ præficeretur quasi Archiepiscopus, qui posset per civitates Episcopos constituere. Quam autem esset hic Apostolo familiaris, liquere potest ex posteriori epistola ad Corinthios, in qua frequenter ejus facit mentionem, ut capite 2. 7. 8. 12. & ex 2. ad Timoth. cap. 4. & ex secundo capite epistolæ ad Galatas. Chrysostomus etiam homil. 1. citat Acta Apostolorum, sed profecto ex illo libro ullam de Tito mentionem factam esse nemo colligere potest, cum nomen Titæ Græce non habeatur, sed tantum iusti.

Cornelius a Lapide in explicatione argumenti epistolæ Tito inscriptæ: Apostolus cum anno precedente in Creta prædicasset, inde in Græciam discedens, Cretæ reliquit Titum, eumque creavit Archiepiscopum, ut cœptam prædicationem, & Cretensis ecclesiæ foundationem perficeret, ut patet cap. 1. 2. 5. Itaque sicut Timotheum duabus epistolis, ita Titum hac una instruxit, docetque, quæ sint Episcopi, & Pastoris munia: hæ enim tres epistolæ pontificales sunt ejusdem argumenti, sibi que persimiles, adeoque videtur hæc epistola esse compendium utriusque epistolæ ad Timotheum. Unde S. Aug. l. 4. de Doctrina Christi c. 16. cum meminisset epistolæ ad Titum, & utriusque ad Timotheum ait: Quas tres epistolas ante oculos habere debet, qui est in ecclesia Doctores personæ imposita.

Franciscus Combesius ex Ordine Prædicatorum in Præfatione ad Notas, quibus præconia, Tito tributa ab Andrea Cretensi, illustravit. Vix unquam luculentius dixerit Andreas, campo amplissimo apostolicarum præconiorum, atque domesticorum aperto. Ut enim vere omnibus mirabilis sit Paullo carissimus Titus, non potuit tamen tanto suo successor, & Cretensi Archiepiscopo non videri plane eximius.

C A P U T II.

De Apostolatu Dalmatico B. Titi testimonia veterum.

§. I.

Ex epistola secunda D. Pauli ad Timotheum, cap. 4.

DALMATIAM B. Titi adventu nobilitatam, vestigiis impressam, laboribus excultam fuisse auctores præcipui sunt ex antiquis scriptoribus, Paullus Apostolus, Linus Romanus Pontifex, Eusebius Cæsariensis, S. Hieronymus, & Theodoretus, quibuscum consentiunt ecclesiæ Salonitanæ monumenta. Primum igitur asserimus Paulli testimonium ex altera ad Timotheum epistola desumptum; cujus auctoritate Titi adventus in Dalmatiam potissimum innuitur; & nemo de Dalmatica Titi profectione mentionem fecit,

quin Paullum hujus rei testem atque auctorem citaverit. Integrum fere hujus epistolæ postremum caput huc transtulimus, dempto initio, propterea quod varios ejusdem locos, qui nobis identidem magno sunt usui, in promptu omnibus esse oportet; & recta eorum intelligentia vel plurimum valet ad multas controversias dirimendas, quæ de actis, & temporibus S. Titi haberi solent.

Ego enim jam delibor, & tempus a resolutionis meæ instat. Bonum certamen certavi, cursum consumavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex: non solum autem mihi, sed & iis, qui diligunt adventum ejus. Festina ad me venire cito. Demas enim me reliquit, diligens hoc sæculum; & abiit Thessalonicam: Crescens in Galatiam, c Titus in Dalmatiam: Lucas est mecum solus. Marcum assume & adduc tecum; est enim mihi utilis in ministerium. Tychicum autem misi Ephesum: Penulam, quam reliqui Troadæ apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maxime autem membranas. Alexander ararius multa mala mihi ostendit; reddet illi Dominus secundum opera ejus; quem & tu devita; valde enim restitit verbis nostris. In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt; non illis imputetur. Dominus autem mihi adstitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes Gentes, & liberatus sum de ore f. Leonis. Liberavit me Dominus ab omni opere malo; & salvum faciet in regnum suum cæleste, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. g Festina ante hiemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

N O T A.

a Ait inminere sibi mortis suæ diem, non quod prope abesset a martyrio, ut aliqui interpretantur, sed quia novem circiter annorum spatium, quod sibi ad vivendum superesse divinitus intellexerat, admodum breve, & exiguum illi videbatur pro numero ac magnitudine earum rerum, quas mente, atque animo conceperat, sibi que gerendas proposuerat. Cæterum ipsemet Deus interiori quodam instinctu Paullo significaverat sibi cordi esse, ut ex his vinculis eximeretur, & susceptum evangelicæ expeditionis cursum absolveret, quemadmodum Paullus infra testatur: Dominus autem mihi adstitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur. Vide cap. 8. §. 2. Baronius non multo aliter hunc locum exposuit: Quamobrem, inquit, non in alium sensum atque sententiam ea Paulli verba de instanti suo obitu intelligi posse videntur, nisi quod fortasse fuerat sibi divinitus revelatum, se sub Nerone capite plectendum esse. Satis enim tempus illud instanti videri poterat breve, ac pene momentaneum novem, quod reliquum erat, vite suæ annorum spatium, si eadem plane mensura Salvatoris ad judicandum adventum post modicum temporis affore prædixit, ad Hebræos sic scribens: Adhuc modicum, aliquantulumque, qui venturus est, veniet & non tardabit. Nihil igitur efficiunt, qui ex his Paulli verbis hoc cogere volunt, secundas ad Timotheum litteras e secundis vinculis missas fuisse.

b Is Roma discessit injussu Paulli; Crescens

Digitized by Google

N O T A E.

a In aliis Codicibus: *Ab Judea*. Judææ atque Illyrico interjacent Syria, Asia minor, mare Ægeum, & Græcia longe lateque per id tempus diffusa. Jam inde ante provinciarum distributionem Paulus Syriam Evangelio lustraverat; postea ab Syria Illyricum usque Christianum nomen ac fidem propagavit, regionibus intermediis iterum ac sæpius peragratis.

b Præpositio usque hic in eam sententiam accipi debet, ut non excludat, sed complectatur Illyricum. Paulus enim nihilominus Illyrici, quam Græcæ procuratorem sui munus atque officii esse duxit; utroque laborum & cogitationum suarum partem haud mediocrem derivavit, utrobique & ecclesias constituit, & Episcopos præfecit; quod ex utriusque ecclesiæ Græcæ atque Illyricæ Tabulis colligitur.

c Videtur Archidiaconus Illyrici appellationem contrahere intra fines Dalmatiæ; in qua Illyricum proprium continetur, unde initium duxit nomen Illyricum, & in alias deinceps provincias propagatum est. Vel certe Illyricum longe angustioribus terminis circumdedit, quam quos Pauli temporibus habuerat. Ceterum satis constat non paucas fuisse Illyrici provincias, quas Paulus & suis vestigiis impressit, & suis laboribus excoluit, ut docent Hieronymus, Petrus Damianus, Petrus de Marca, & plures alii, quorum testimonium supra retulimus.

d Non ut Legati aut Vicarii partes ad tempus ageret, sed ut Dalmatiæ certi, propriique Episcopi munere præesset. Vide caput 5. §. 3.

e Ex his Pauli verbis nihil aliud Archidiaconus effici voluit, nisi Titum fuisse in Dalmatia, & rei Christianæ operam ibidem navasse. Ceterum ille Pauli locus ex secunda ad Timotheum epistola allatus ad reditum Titi, non ad primum ejusdem adventum in Dalmatiam referri debet. Multo enim ante, quam hæc epistola scripta sit, Titus ad Dalmatas accessit. Vide cap. 6. §. 2.

f Titus ab anno 55. usque ad annum Christi 61. Dalmatiæ Pontificatum gessit, quod quidem temporis spatium minime videtur excedere indefinitam illam temporis haud ita longi mensuram; præsertim si compararetur cum Episcopali unius ecclesiæ procuratore, quæ suapte natura perpetua est, neque aliis temporum limitibus definitur, quam iis, quibus cujusque Episcopi vita circumscribitur. Vide caput 6. §. 2.

g Hinc promptum est colligere alteram ad Timotheum epistolam e primis vinculis scriptam fuisse. Nam quo tempore Festus Judaicam Præfecturam gerebat, Paulus in primis vinculis, Titus in Dalmatia evangelii causa versabantur. Constat autem ejusmodi litteras datas fuisse, Tito absente in Dalmatia. Igitur tum Paulus, cum in primis vinculis erat, secundam epistolam ad Timotheum scripsit. Vide cap. 8. §. 1.

h Nero Romanam Pauli custodiam in biennium extraxit; quo quidem tempore Paulus haud secus, quam si liber ac sui juris esset, Evangelio promulgando, erudiendisque Ethnicis juxta Judæisque operam dedit.

i Pauli ac Titi ex urbe discessum, & Hispanicam eorum peragratiorem consulto prætermisit Archidiaconus, quippe qui ad alia properabat, quæ propius ad instituti operis argumentum accederent.

l Auctor videtur ad id alludere, quod Paulus ex urbe ad Timotheum scripsit: *Tempus resolutionis meæ instat*. Tum siquidem divino instin-

ctus numine intellexit sibi paucis post annis Romæ subeundum esse martyrium.

m Asiaticis atque Illyricis ecclesiis jampridem a Paulo satis consultum, & provisum fuerat, suis cuique Episcopis præpositis. Restabat, ut Græcæ ecclesiis prospiceret, & idoneos pastores atque Episcopos deligeret, quibus illarum procuratorem committeret.

n Paulus ecclesiæ Dalmaticæ curam ad Petrum rejecit, & Tito illinc abeunte, jussit Hermeniterea ad Dalmatas proficisci, ut in ea provincia Episcopi partes tantisper ageret, dum Petrus illi ecclesiæ certum ac proprium Episcopum præficeret. Vide Appendicem.

o Titus quippe inde oriundus erat, ibi natus, ibi educatus fuerat, & pueritiam atque adolescentiam ibidem exegerat. Præterea paternam domum Gortynæ habebat, nobilem imprimis atque opulentam; neque deerant illi tum in patria, tum in aliis Cretæ urbibus amici cognatique genere, opibus, honoribus florentissimi.

p Hinc colligitur audiendos non esse, qui existimant Titum ante prima Pauli vincula Cretensem Episcopum creatum fuisse.

q Titus igitur primam evangelii sementem in Dalmatia fecit; is amplissimæ illius ecclesiæ fundamenta posuit; is demum B. Domnio Christianum gregem quæsit atque collegit, eidemque viam ad Salonitanum Pontificatum munivit. Jurè igitur meritoque & primus Dalmatiæ Apostolus, & B. Domnii Præcursor haberi dicique potest.

§. III.

Testimonia recentiorum Scriptorum de Dalmatico Titi Apostolatu.

Scriptoribus Ecclesiasticis, qui proximo & superiori sæculo floruerunt, neminem unum inveni, qui Titi adventum in Dalmatiam, navatamque illic ab eo Christianæ religioni operam indubium, aut in controversiam vocaverit. Sed cum hæc de re una sit omnium communis ac certa sententia, de cæteris valde inter se dissentiant. Nam de genere, de patria, de conversione Titi, ac de tempore Dalmaticæ expeditionis alii alia tradunt. In quo omnes consentiunt, id unum hoc loco exponimus; reliqua, de quibus inter se dissident, atque discordant, in alias disputationes rejicimus.

Recentiorum scriptorum agmen ducit Baronius, qui de Dalmatica Titi expeditione cum cæteris convenit, de tempore a nobis discrepat. Is anno Christi 58. hæc subjecit: *Fuisse Titum ab Apostolo Paulo ordinatum Cretensem Episcopum in confesso est apud omnes, licet alii senserint non Creta solum, sed & aliarum ejusdem Pelagi adjacentium insularum illi esse curam ab Apostolo demandatam: quin ex ejusdem Pauli 2. Timoth. 4. testimonio compertum habetur, eum postea in Dalmatiam Evangelii causa profectum esse; quam Baronii opinionem sequitur Historicus Dalmatæ, suisque notis ad Historiam Salonitanam inseruit: Baronius, inquit, refert anno 59. a Paulo missum in Dalmatiam fuisse Titum, cum in vinculis Roma esset; ex quo illum prius fuisse Episcopum Cretæ, quam Paulus Romam veniret, probat.*

Alphonsus Salmeron e Societ. Jesu Tomo xv. in epistolam secundam ad Timotheum: *Titus, inquit, Episcopus Cretensis ab Apostolo missus fuerat in Dalmatiam; ejus opera etiam utebatur extra Diocesim suam sine ulla scrupulo. Hinc habet Episcopos non ita alligari suis ecclesiis, quin aliquan-*

quando eis sit licitum abesse, & ad tempus per alios inserpire, ut ea quæ sunt melioris muneris implere possint, ad superioris tamen imperium.

Cornelius a Lapide ex nostra item societate, de Tito hæc scripsit in Commentario ad Pauli epistolam eidem Titō inscriptam: Titus, utroque parente Gentilis, & Græcus, adeoque, a si credimus Chrysostomo hic homil. 1. Corinthio oriundus fuit. Unde & eundem Titum nominat Apostolus scribens secundo ad Corinthios, eoque apud eos quasi populares suos administro usus fuit, ad colligendas elemosynas, aliasque res ecclesiasticas. Titus a Paulo conversus ad Christum & baptizatus, eidem adhaesit; ac in predicatione fuit insignis adjutor & interpret. Unde 2. ad Cor. 7. 13. Paulus Titum fratrem suum vocat. Hinc a Paulo creatus est Archiepiscopus Cretæ, aliarumque vicinarum insularum: quin & in e Dalmatiam a Paulo missus, ibidem predicavit, ut patet 2. Timoth. 4. 10. ac tandem & multis ecclesiis erectis, & fundatis, in Cretam reversus, sancte mortuus est anno ætatis 94. ibidemque sepultus, ut docet ex S. Hieronymo, & aliis Baronius in Martyrolog. Dies ejus natalis in ecclesia colitur 4. Januarii. Apostolus ergo cum anno præcedente in Creta prædicasset, inde discedens, Cretæ reliquit Titum, cumque creavit Archiepiscopum, ut ceptam predicationem, & ecclesiæ Cretensis fundationem perficeret, ut patet c. 1. v. 5.

Notæ in Cornel. a Lapide,

a Fuisse Titum genere Corinthium neque pro certo habuit, neque asseveranter affirmavit Joannes Chrysostomus; sed subdubitanter in eam sententiam propendebat, ut putaret Titum hunc Pauli comitem atque interpretem eundem esse, atque alterum illum cognomento justum, de quo mentio fit in Actis Apostolicis. Arbitror, inquit, ipsius (Titi) etiam in Actibus Apostolorum fieri mentionem: erat autem fortasse Corinthius; nisi alius aliquis apud eos fuerit hoc nomine. Vide cap. 4. §. 1.

b Quia immo ab ipsomet Christo, ut infra docebimus cap. 4. §. 2.

c Huic appellationi quæ potestas, quidve muneris Apostolicis temporibus subesset, ostenditur cap. 4. §. 5.

d Quos nunc Archiepiscopos, & Metropolitans dicimus, primis ecclesiæ temporibus primæ sedis Episcopi appellari solebant, quod inter omnes ejusdem provinciæ Episcopos principem auctoritatis atque honoris locum tenebant.

e Imo vero primum in Dalmatiam Pauli jussu abiit, deinde Cretensem Pontificatum accepit.

f Idem in variis urbibus oppidisque multos Christianorum cætus conflavit, singulisque unum aliquem rei Christianæ curatorem præfecit, qui rerum sacrarum intelligentia, gravitate vitæ, pietatis ardore, morum integritate inter cæteros emineret. Nolim enim existimes plures a Tito constitutas fuisse ecclesias suis quasque Episcopis subjectas; nam usque ad Pontificatum Linii unum eundemque Episcopum toti Dalmatiæ præfuisse censemus.

Raphael Levacovicus Archiepiscopus Achridanus in Introductione ad descriptionem Geographicam universæ Illyridis Provinciæ, adhuc ineditam: Ex Dorotheo Tyri Episcopo habemus Timotheum Ephesiorum Episcopum, Pauli Discipulum in Illyrico prædicasse; Andronicum, cujus meminit Apostolus ad Romanos, Pannoniæ factum Episcopum; Urbanum, cujus item ad eosdem facit mentionem, Macedoniæ, Hermetem Dalmatiæ, Clementem Sardicæ, Cesarem Dyrrhachii, Carpum Berrheæ in Thraciæ Illyricum Sacrum.

cia; Titum etiam ejusdem Apostoli Discipulum testatur idem, epistola ad Timotheum secunda, Dalmatis prædicasse.

Joannes Schonlebius Labaconsis Archidiaconus in Annalibus provinciæ Carniolæ ad annum Christi 54. Dalmatis & Liburnis eodem tempore (anno Christi 54.) prædicat Evangelium Titus, Divi Pauli Discipulus, & multorum itinerum comes, prout ex pluribus ejusdem Apostoli epistolis colligitur: & sic fides Christi longe lateque propagatur. Verosimile est Titum in Japydiam etiam nostram Liburniæ conterminam suos promovisse labores. Imo etiam in Noricum, cujus pars hodierna Carinthia, ut arbitratyr Megiserus in Annalibus Carinthiæ.

Andreas Zmajevitius Archiepiscopus Antibarenensis in tomo primo Synopsi Annalium ecclesiasticorum, qui nondum typis evulgatus in Archivio sacre Congregationis de propaganda fide asservatur: Anno Christi 54. S. Titus Corinthius a Paulo conversus, & baptizatus, eidem adhæsit in predicatione singularis adjutor, & interpret. In Dalmatiam ab eo missus ibidem predicavit, ac tandem multis ecclesiis erectis, & fundatis in Cretam, cui paullo ante Dalmaticam expeditionem datus fuerat Episcopus, reversus, ibidem sancto sine quiepit anno ætatis 92. immo 94, si Menæis fides habenda sit.

Vincentius Periboevius ex Ordine Prædic. in ea oratione, quam Phariz in patria sua habuit de originibus Sclavorum, quamque Joannes Antonius, & Fratres de Sabio Veneriis anno 1532. typis mandarunt, & Italice reddidit quidam Nauclerus Parestinus: Studia autem consuetudinesque ac leges Dalmatarum summa quadam sunt urbanitate prædita, ut pote Christiana pietate condita. Nam divino beatissimorum Petri, & Pauli Apostolorum pectora spiritu agente, Titus a Paulo directus, quemadmodum secunda ad Timotheum quarto, idem Apostolus manifestat, Dominusque jubente Apostolorum Principe Petro Salonarum Episcopus institutus, apud quas, sicut Petrus Antistes Echilinus meminit, cum octo militibus pro Christo occisus fuit, Christianum dogma Dalmatis prædicaverunt. Quod postquam semel Dalmatæ complexi sunt, nunquam ab ejus integritate deciderunt. Quin potius ex fervore spiritus divino cultui propensius incumbendo, Dalmaticarum ritum, quo genere vestium ad hanc usque diem in missarum solemnibus ubique terrarum sacrosancta utitur Romana ecclesia, Dalmatæ, quemadmodum Divus testatur Thomas 4. sent. dist. 24. q. 4. q. 3. adinvenerunt.

Stephanus Cosmius Archiep. Spalat. in eo libro, quem de statu Spalatensis ecclesiæ Italice scripsit pag. 3. Autographum extat in Archiepiscopali Archivio, Ecclesiæ Dalmatica felicibus admodum auspiciis Saloniæ ortum habuit, quam S. Titus Pauli discipulus condidit. Post discessum Titi cum S. Petrus ea, qua universæ ecclesiæ præerat, potestate in varias orbis partes Episcopos distribueret, atque ab urbe mitteret, tres potissimum delegit, quos tribus primariis Occidentis urbibus, Ravennæ, Aquilejæ, Saloniæ, præficeret.

Laurentius Comitibus Fondre Jadrensis in Proœmio ad Italicam Historiam S. Simeonis Prophetæ nondum editam. Dalmatiam, ubi Titus, deinde Dominus, alter B. Pauli, alter B. Petri discipulus primi omnium divini verbi sementem fecerunt, tot Christianorum sanguis irrigavit, ut Martyrum numero cum præcipuis Europæ, Asiæque provinciis haud immerito conferri possit.

Tillemontius in opere Gallico, quod inscribitur, Monumenta ecclesiastica tom. 2. pag. 13, Cum S. Paulus secundam ad Timotheum epistolam ex ur-

H h bc

describeret, S. Titus ejusdem jussu in Dalmatiam religionis propaganda & stabilienda causa concesserat. Is deinde in Cretam reversus in circumjacentes insulas Evangelium intulit.

Godéfridus Henschenius e Societate Jesu in actis Sanctorum Tomo II. Aprilis pag. 540. Salonitani fuerunt a S. Tito Evangelium edocti. Idem ibidem. De urbe Salona, Dalmatiae olim celeberrima, & de Salonitanis a Tito fidem Christi edoctis, deque Sancto Domnio Episcopo, ad eos a S. Petro Apostolo destinato, agimus late undecima Aprilis.

Martinus Szentivanius e nostra item Societate in eo opere, quod de rebus memorabilibus Hungariae scripsit, saepius atque iterum de Dalmatico Titi Apostolato mentionem facit. Decade prima parte tertia pag. 62. Salona fuit Metropolis Dalmatiae, urbs potens, magna & antiqua S. Titus non diu mansit in Dalmatia, sed inde evocatus fuit a B. Paulo, & ab eodem constitutus Episcopus Cretae insulae: post discessum S. Titi, in Dalmatiam a S. Petro Apostolo missus fuit Domnius nomine, suus discipulus, natione Syrus, patria Antiochenus, qui Dalmatiae populis, verbum vitae, quod per Titum inchoatum fuerat, predicaret.

Decad. 3. parte prima pag. 177. Constat S. Paulum Apostolum usque ad Illyrios cum praedicatione Evangelii penetrasse, & S. Titum ejus discipulum Dalmatis Christum annunciasse, ac S. Domnium a S. Petro Apostolorum Principe missum eidem Dalmatiae, ac reliquis partibus Illyrii verbum vitae praedicasse. Ibidem pag. 98. S. Paullus Apostolus, veniendo ab Hierusalem usque ad Illyrium, & nominatim Dalmatiam, praecipuam partem Illyrii, praedicavit Christi fidem, & Evangelium Illyrii. Idem S. Apostolus misit Titum discipulum in Dalmatiam ad propagandum Christi Evangelium, ut ipsemet testatur in epistola sua ad Timotheum. Ibidem pag. 146. Non diu moratus est Titus in Dalmatia, sed audiens B. Paulum Apostolum a Praeside Festo jussu pergere Romam, praeveniens ejusdem adventum, expectavit eundem in urbe. Ibidem pag. 162. Beatus vero Paullus Apostolus non remisit Titum in Dalmatiam, sed in Graciam, & constituit illum Cypri (immo Cretae) Episcopum. Unde B. Petrus Princeps Apostolorum, in locum Titi, in Dalmatiam submisit quemdam discipulum suum nomine Domnium natione Syrum, patria Antiochenum, qui Dalmatiae, & reliquis partibus Illyrii, verbum vitae, quod per Titum inchoatum fuerat, predicaret; atque hic fuit primus Episcopus Salonitanus, qui Episcopatus successu temporis dictus est Archiepiscopatus Spalatensis.

Emanuel a Schelstrate Tomo primo de Antiquitatibus Ecclesiasticis pag. 68. Ex verbis D. Paulli 2. ad Tim. 3. patet, Titum, quem ex insula Creta venire jusserat Nicopolim, in Dalmatiam profectum esse, sicut & Crescentem in Galatiam, illosque ibidem praedicasse.

Laurentius Beyerlinck in Theatro Vitae Humanae lit. t pag. 61. h. Titus Paulo dilectus filius, in fide socius, & adjutor, Gracus fuit. Corinthi evangelizavit. Mox a Paulo in Creta relictus est, primus Cretensium Episcopus. In Creta obiit, & sepultus est, prius in Dalmatiam profectus; cum Paullus Romae secundo captivus teneretur.

Seraphinus Razzius in Historia Ragusensi Italice scripta. Titus S. Paulli Discipulus, ac Domnii is, quem Petrus Salonarum Episcopum constituit, in Dalmatiam Christi fidem inrexerunt; quam quidem Dalmatae mentibus, animisque ita imbiberent, ut ne transversum quidem unguem ab ea unquam deflexerint. Quinimmo religioni divinisque rebus a-

deo se totos manciparunt, ut sacrae quaedam vestes, quae ad solemne sacrificium adhibentur, ab Dalmatis auctoribus nomine mutuato, Dalmatica appellantur, quemadmodum docet Divus Thomas 4. d. 24. quaest. 4.

Paullus Moroni e Societate Jesu in Topographia Magni Regni Hungariae, quam typis edidit Vienne Austriae anno 1718. parte 3. segmento secundo pag. 190. 191. E Dalmatia in reliquum Illyricum ab ipsis Romanae ecclesiae incunabulis Christianam fidem propagatam noverimus. De D. Paulo Gentium Apostolo Eusebius lib. 3. cap. 1. tradit, quod ab Hierusalem ad Illyricum usque praedicaverit. Idem de se ipso testari videtur Paullus epist. ad Rom. cap. 15. v. 19. ita ut ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi. Plerique tamen una cum Archidiacono Hist. Salonit. cap. 3. Paullum in Illyricum haud penetrasse, sed Titum dumtaxat ejusdem Discipulum, quem ex Creta Nicopolim venire jusserat, eo praedicationis causa pervenisse contendunt, juxta illud, quod cap. 4. v. 12. Timotheo perscripsit: cum enim monuisset, Festina ante hyemem venire, rationem mox subdit: Demas enim me reliquit, diligens hoc seculum, & abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus. Postquam igitur Titus in Dalmatiam venisset, fidem iis Gentibus maximo fructu annunciamus suscepit; novam tamen ecclesiam, cujus fundamenta jecerat, neque ipse valuit stabilire. Siquidem Romam, quo Magistrum suum evocatum intellexerat, profectus, inde non in Dalmatiam, sed in Cretam insulam regredi jussus est. Salonam, sive quod sub Romanis Metropolis dignitate usa fuisset, sive quod in illa urbe major Judaeorum copia degeret, uti contra Petrum de Marca statuit Bacchinus Cassinensis Monachus in dissertatione anno 1703. edita Mutina, missus fuit Domnius D. Petri Apostolorum Principis discipulus; qui in ea civitate, ut habet Archidiaconus, diutius praedicans, multosque per totam provinciam a gentilitatis errore convertens, non parvam Christo ecclesiam adunavit, ibique agonem sui martyrii felici cruore peregit. Atque haec Dalmatica ecclesia fuere primordia.

C A P U T III.

Acta S. Titi Dalmatiae Apostoli, & Praefatos S. Domnii.

§. I.

Ex Menais & Menologio Gracorum.

B. Titus ex a Mynois Cretensium Regis stirpe oriundus erat, quemadmodum testatur b Zenas jurisconsultus, qui vitam ipsius perscripsit. Meminit Titi etiam S. Paullus, Titus ergo primos aetatis annos litteris profanis, quae apud Gracos in magna sunt admiratione, consecravit.

c Vicennis jam accepit e caelo vocem, quae, Tite, inquit, hinc tibi emigrandum est, ut animam servas, parum enim tibi hac eruditio graca, & profana proderit ad salutem. Cupiebat Titus hanc vocem denuo audire: norat enim etiam ex idolorum statuis subinde voces supersticiosas mitti. Itaque totum adhuc d. annum substitit. Tum jussus est per visum, Hebraeorum volumen legere. Ergo cum Isaiam aperuisset, incidit in hanc sententiam: e Innovamini ad me insulae multae. Israel salvatur a Domino salute sempiterna, & quae sequuntur. Ergo f

a Titi regium genus.
b Vita a Zena l. c. descripta.
c

d Sacras litteras legit.
e
f Pro-

^g Proconsul Cretæ, & garrulus S. Titi, cum audisset de Christi nomine, salutari natiuitate, & miraculis, quæ Hierosolymis & alibi patrabat, ex virorum primariorum consilio misit Titum Hierosolymam: hunc enim existimant aptum fore, qui audiret, & loqueretur cum Christo, & sibi renunciaret, quæ audisset ipse. Titus ergo cum venisset in Hierosolymam, & vidisset, & adorasset Christum Dominum, mansit Hierosolymis, & miraculorum ejus spectator præsens factus, vidit etiam salutarem ejus passionem, & sepulturam, & resurrectionem, & divinam assumptionem, & Spiritus Sancti in Apostolos adventum, & descensum, & crediditque, & centum viginti, & tribus millibus accensus est, qui ex predicatione S. Petri Principis Apostolorum crediderunt in Christum.

^h Deinde consecratur l. Apostolus, & mittitur cum Paulo ad docendum, & consecrandum alios, quos visum est Paulo, venitque cum illo Antiochiam, transitque in Seleuciam, & Cyprum, & Salaminem, & Paphum, atque inde proficiscitur Perge Pamphiliæ, & Antiochiam Pisidiæ, & Iconium ad Onesiphori domum; deinde Lystram, & Derben: & ubique cum S. Apostolo Paulo verbum Dei prædicavit. Rustico ergo sororis marito, jam alterum annum Cretæ n. Præsidentem agente, appulerunt in Cretam Paullus, & Titus, ibique Templum ædificaverunt: indeque o. digressi venerunt in Asiam, atque ex Asia peregrinatur cum illo Romam usque, quoad Paullus a Nerone sublatu est.

ⁱ Inde reversus in Cretam, ibique Episcopis & Presbyteris ordinatis, vitæque ad Apostolorum normam peracta, in Domino quievit. Vixit ad p. annos quatuor & nonaginta. Erat enim q. viginti cum e Creta primum Hierosolymam profectus est, ibique annum usque ad Ascensionem Christi in Cælum, deinde r. decem alios ibidem s. mansit: tum delectus Apostolus a Principibus discipulorum Domini, absoluit in predicatione Evangelii decem t. & octo. Rursus in Creta & aliis insulis annos u. sex, & in patria triginta novem exegit, ex quibus annis collectis numerus annorum nonaginta quatuor absolvitur.

^u Ex Menologio Græcorum die 25. Aug.

^z Item S. Titi Episcopi Gortynæ urbis Cretæ, discipuli S. Apostoli Pauli. Hic B. Titus annos viginti natus, venit ex Creta Hierosolymam, & usque ad Domini nostri Jesu Christi Ascensionem expleta anno uno, decem alios annos illic permanens, ordinatus est Apostolus. Prædicavit Evangelium annos decem & octo; apud Cretam & reliquas insulas annos sex, in patria vero Ex quibus xciv. annorum colligitur numerus.

N O T A.

a Is principatum in Creta obtinebat anno mundi 2575. ante Christum 1409. juxta Petavium.

b Fuit Tito æqualis, & amicitia conjunctus, ut colligitur ex epistola Pauli ad Titum.

c Idem annus viceſimus inierat.

d Completo anno viceſimo, initoque altero ac viceſimo Hierosolymam adiit; nam viceſimis jam erat, cum vocem divinitus immiſſam accepit, & poſtea annum fere integrum in patria ſubſtitit, antequam in Judæam proficiſceretur.

e Extat hic locus apud Iſaiam cap. 41. juxta ſeptuaginta interpretum ex Hebraico in Græcum Bibliorum converſionem. In noſtra vulgata paullo aliter legitur: *Taceant ad me inſula, & gentes mutant fortitudinem.*

f Auguſtus cum poſt conſtitutam Monarchiam ad ſe unum omnia tranſtuliffet, ut aliquam antiquæ libertatis ac reipublicæ ſpeciem relinqueret, provincias orbis Romani bifariam diviſit; & alias qui Illyricum Sacrum.

dem maxime laborioſas hoſtibusque expoſitas ſibi retinuit, alias vero tranquillas & pacatas Senatui tradidit; quo facto ſignificære voluit Senatui pacem & quietem dediffe, ſibi vero bella & labores reſervaffe. Quos Auguſtus ſuis provinciis præfecit, eos Proprætores, quibus autem ſuas Senatus regendas traderet, eos Proconſules appellari juſſit. Provinciæ Senatui relictæ fuerant ex Dione lib. 53. Africa, Numidia, Aſia, & cum Epiro Græcia, Dalmatia, Macedonia, Sicilia, Creta, Africa, Cyrenaica, Bithynia cum Ponto finitima, Sardinia, atque Hispania Bætica. Cum itaque inter provincias Senatus poteſtati ſubjectas annumeretur Creta, cum auctor verè proprieque Proconſulem vocavit, qui ex auctoritate Senatus hujus inſulæ adminiſtrationem gerebat.

g Hinc ſatis perſpici poteſt præclara in primis & antiquiſſima ſtirpe ortum fuiſſe Titum, quippe cum ejus parens ſororem Proconſulis in matrimonium duxiſſet.

h Uno ferme anno ante mortem Chriſti, ut infra dicitur. Sed Andreas Cretenſis in annum ab obitu Chriſti proximum Hieroſolymitanam Titi profectionem conjecit.

i Non quod tum primum crediderit; ſed quod tum perfectam in Chriſtum fidem aſſecutus fuerit.

k Hic tria illa hominum millia, quos Petrus, ut Lucas auctor eſt, ſub adventum Spiritus Sancti ad Chriſti cultum traduxit, conjunguntur cum centum illis ac viginti, quos idem Lucas in Cenaculo fuiſſe teſtatur, adveniente Spiritu Sancto, ex quorum numero atque ordine erat Titus. Perfecta autem Titi ad Chriſtum converſio non Petro ad conſertiſſimam multitudinem verba facienti, ſed Spiritui Sancto in mentem animumque Titi ante conſecrationem Petri illapſo attribuenda eſt.

l Idem Episcopus & adjutor Pauli. Primæ ecclæ moris fuit, ut Episcopi qui eſſent, iidem vocarentur Apoſtoli. Titus igitur Episcopalia ſacra ſuſcepit anno Chriſti 45., æræ vulgaris 42., cum Apoſtoli terrarum orbis provincias inter ſe partiti, ex Chriſti, vel e ſuis diſcipulis adjutores minimum duos, comitesque itinerum atque Apoſtolicarum expeditionum ſibi quiſque adſciverunt. Vide cap. 4. §. 5.

m Recenſentur regiones Aſiaticæ, quas Titus cum Paulo peragravit, uſque ad annum Chriſti 52., æræ vulgaris 49. Nihil hic de Hieroſolymitana profectione cum Paulo ſuſcepta; nihil de Græciæ provinciis, aliſque cum eodem, nihil de duabus Titi legationibus Corinthiacis, nihil denique de Dalmatica expeditione, quæ tamen firmiſſimis argumentis aliunde aſſumptis probatur; ſed is auctor annorum circiter decem ſpatium tranſiliens, ac reliquas Pauli ac Titi peregrinationes Apoſtolicas ſilentio præteriens, Titum cum Paulo ad Cretam perduxit. Titus porro a Pauli comitatu numquam diſceſſit, antequam ejus juſſu proficiſceretur in Dalmatiam anno Chriſti 55. Vide cap. 6. §. 1. Dalmatiæ regimine amotus, poſt Hiſpaniam cum Paulo peragratam, tum demum in Cretam pervenit, exeunte anno Chriſti 62., æræ vulg. 59.

n Idem Proconſulem ab Senatu Romano Cretæ præpoſitum.

o Pauli cum Tito in Cretam adventus referendus eſt ad annum circiter 62., poſtquam cum Paulo Hiſpaniam peragraſſet. Tum vero Titum Cretæ Episcopum reliquit, ut ea quæ deſſent, corrigere, & conſtitueret per civitates præbyteros &c. quemadmodum Paullus in ſua ad Titum epistola ſcripſit. Errat itaque auctor Menæorum, qui Titum uſque ad Pauli martyrium in ejus ſocietate fuiſſe

H h 2

fuisse ait; neque id coheret eum annis quinque, & quadraginta, quos paullo post idem auctor Tito Episcopo in patria & insulis circumiectis Evangelio operam navanti attribuit. Ita Paullus sine Tito in Asiam trajecit; & post alias ex aliis regiones peragratas, aliquot post annis Titum per suas ad eum litteras Nicopolim accersit, quos cum Paullus Romam profectus, & a Nerone in carcerem detrudi iussus, post menses fere octo martyrium subiit. Tum vere Titus ad suam ecclesiam reversus est.

p Omnes omnino scriptores vitam Titi ad annum quartum & nonagesimum perducunt. Quid igitur in mentem venit Antibarensi Archiepiscopo duos annos ejusdem vitæ detrahare?

q Id est annum alterum & vigesimum incohaverat; ut supra dictum est.

r Decem annos completos intellige, integroque, seculo anno mortis Dominicæ, itemque anno Divisionis Apostolicæ, cum Titus consecratus est Episcopus, & Paullo datus est socius atque adiutor. Ita fit, ut a morte Christi redituque ad Coelum initus jam esset annus duodecimus, cum Apostoli ab Judæa in eas, quæ cuique obtigerant, provincias discesserunt; id quod tradit Apollonius apud Eusebium. Vide par. 3. Prolegom. sect. 1. c. 1. §. 1. Divisio autem Apostolica incidit in annum Christi 45, æræ vulgaris 42.

f Hoc est, decem illos annos partim Hierosolymæ, partim in aliis Judææ urbibus rei Christianæ operam dedit.

t Hos duodeviginti annos tres in partes distribui oportet. Annos decem ab divisione Apostolica, & ær. Christi 45., æræ vulg. 42. cum Paullo exegit, atque in Evangelicis peragrationibus insumpsit. Anno Christi 55., æræ vulg. 52. Paulli jussu in Dalmatiam abiit, & annis amplius quinque ecclesiæ Dalmaticæ præfuit. Anno Christi 61., ær. vulg. 58. Pontificatum Dalmaticum deposuit, & Paullo Romanis vinculis exempto iterum se comitem adiunxit, cum eoque Hispaniam peragravit anno uno & mensibus circiter septem. Ita fit, ut post annos fere duodeviginti in Cretam appulerit anno Christi 62., ær. vulg. 59. exeunte.

u Hoc sexennium Titi ad tempus absentia interruptum est. Anno siquidem Christi 66. ad finem vergente discessit, ut Paullo mortem gereret, qui eum per litteras, ad se Nicopolim evocavit. Deinde anno 67. Autumno jam inito Romam cum eodem profectus est, qua in urbe, cum Paullus mense Octobri jussu Neronis detrusus esset in carcerem, ad menses circiter novem substitit, usque ad martyrium Paulli, qui a Nerone capitis damnatus præclaram pro Christo mortem oppetiit anno Christi 68., ær. vulg. 65. III. Id. Jul. Inde Titus ad suam ecclesiam reversus est.

a Id est Gortynæ in urbe amplissima & Cretæ totius Metropoli, ubi cum ecclesiâ illam annos 45. sanctissime gubernasset, ex hac vita migravit, annos natus quatuor & nonaginta, quos numerari oportet ab anno Christi duodecimo, æræ vulgaris nono, quique desinunt in annum Christi quidem 106, æræ autem vulgaris 103; quocum Titi mortem copulari oportet.

§. II.

Ex oratione S. Andrea Cretensis de Laudibus B. Titi Interprete Francisco Combefisio.

Congit, ut pellucida hæc Christi Margarita, pretiosus, inquam, lapis, non minus quam la-

pis illa Zorobabel oculis septemornatus, quanto gratiarum perornabat coronam, regionis per id tempus Proconsulem a cognatione b attingeret, haberetque genere propinquos, quibus Minos, & Rhadamantus c Jovis filii, proavi extitissent. Cognati d itaque potestate fesus, nec sane veritus, si quid etiam esset perferendum, pulchre sibi ipse legem in littera positam ad Christi fidem gradum substravit. Nactus enim libros Moysi totamque Hebræorum scripturam, atque in iis studiose admodum posita opera, totiusque mente tota instructus, ita brevi didicit linguam Hebræicam, ut omnibus, qui prius novissent, non is ipse videretur, qui esset nudius tertius; sed ei assimilis alius ex Hebræis probatus Hebræus. Quippe enim acri vir ingenio, externaque abunde scientia eruditus, ac vi sermonis perfecta, etiam venusto eloquio erat, quique promptissime intelligeret.

Cum sic ergo, utrinque facto periculo, valde admirationi esset, & apud omnes spectabilis; quid agit; quidve molitur? Adit cognatum, bonisque inflectens verbis, suadet, ut benigne annuat proficisci Hierosolymam; velut nimirum ad sapientiæ c accessionem, quam ab iis, qui exponendis Judæorum scripturis præessent, studiosa disciplina colligeret. Quid vero strenuus hic, ac vera scientia amans? Venit citissime in Judæam, cum fere evangelica prædicatione ortum haberet, seu ut verum dicam, & cum paullo ante, divini Spiritus gratia, linguis igneis adformata, supra Christi discipulos sedisset; qua nimirum etiam novis linguis gentes alloquebantur; ut tota fere civitas stupore repletur ex spectaculi novitate, insolentiaque miraculi.

Per id sane tempus, ac ipsa velut hora, super venit magnus ille homo Dei, sequere collecta multitudo inferens, eis se admisit, de quibus lib. Act. 1. vers. 5. g Erat autem turba capitum simul fere centum viginti: qui omnes fuerant conversi ad Dominum. Unus itaque ac primus eorum efficitur, qui id temporis magistra Spiritu Sancto crediderunt: Evangelicæ prædicationis primitias, ipse se eorum primitias fecit, qui Christi baptismo conciliati fuerant. Ac vero consuetudine cum Christi discipulis inita, opportunaque sacramenti prædicatione formatus, evadit & ipse discipulus, non minus dignitatis prærogativa, quam zelo, honore, equalis. Hand h diu post, etiam Paulus magnus ecclesiæ accessit Doctor: ille, inquam, Paullus, qui orbem totum a Judæa per circuitum, ad usque Illyricum, prædicatione percurrit.

Eum tunc perspicaci spiritus oculo intuitus admirabilis Titus, affusamque ipsi divini splendoris gratiam diligentius attendens, i totus fit illius, qui vocasset, quique velut ipsius causa, adstiteret prædicatori. Exempto maximo omnibus a se procul dimissis, atque iis penitus valere iussis, quæ lenocinio furantur sensum, multo comitatu ipsum adit.

Ac primum quidem unus eorum, qui familiares, & noti essent; postmodum vero etiam commensalis, & contubernalis efficitur. Ubi autem vir mirabilis ad ulteriora procedens agnitus ei fuit, qui fuisset præagnitus Deo, & iis, qui supra modum Apostoli erant, exequatus, sincera utique divini luminis illuminatione, quid accidit? fit tandem illi socius, ac peregrinationum comes in prædicatione Evangelii.

Sic itaque eum Paullus curæ habebat, ut omni loco ma circumduceret, ac velut gratissimam, plenamque divitiis prædam ferret.

N O T A.

a De genere ac nomine hujus Proconsulis nihil compertum habemus.

b Quid cognationis, sive affinitatis Proconsuli cum

a b
Titigena
c
d

Addiscit
Hebræicas
litteras, j

f

6

g
Paterfamilias
mor. 119.
rofolymam
credidit.

h

Fit Paulli
familiaris
socius, &
comes.

cum Tito intencefferit, ostendunt Menæa, Titus filius erat Sororis hujus Proconsulis.

c Tres omnino Joves in priscis Cretensium literis invenimus, qui regnum in Cretensibus obtulerunt. Postremus cognomento Asterion, & Teutamus genuit Minoem, & Rhadamantum, unde Titus originem, & sanguinem duxisse traditur.

d Avunculi scilicet, qui Proconsulari imperio Cretam administrabat; ac per id temporis Gortyæ commorabatur.

e Erant Hierosolymæ temporibus illis permultæ Academix, sive Synagoge e variis gentibus conflatae; videlicet ex Libertinis, Cyrenensibus, Alexandrinis, aliisque, non solum sapientia fama inelytæ, sed etiam ob magistrorum legisque peritorum præstantiam maxime celebres; acerrimis undique ingeniis eo confluentibus, ut inde referrent eruditionis eximie famam.

f Discrepat a Menæis, ubi Hierosolymitana Titi profectio, uno ferme anno ante Christi obitum hæcitur.

g Centum illi ac viginti, de quibus Act. cap. 1. ante adventum Spiritus Sancti, & concionem illam, quam Petrus post Spiritum Sanctum acceptum ad populum habuit, jam ad Dominum converserant; atque in cœnaculum convenerant cum Apostolis, ut in locum Judæ unum ex eo cœtu subrogarent. Hic itaque Andreas rerum gestarum ordinem seriemque perturbat; videtur tamen in numero 120. discipulorum Titum reponere; id quod Menæa haud obscure significant, & Petrus Equilinus sine ulla dubitatione affirmat. Vide c. 4. §. 3.

h Titus igitur ante Paulli conversionem ecclesiæ nomen dederat. Non ergo audiendi sunt, qui docent idcirco Titum a Paulo appellari filium, quod ab eo per Evangelium Christo genitus fuisset. Multo rectius Chrysostomus: *Ajunt quidam Titum juvenem fuisse, idcirco quod ad eum scribens Paulus filium vocat.*

i Præclare in hunc locum Franciscus Combesius: *Indicat Paulli conversionem fuisse Tito occasionem perfectæ conversionis, & arripiendi status sublimioris, quo expeditior fieret sacra prædicationis ministerio, ad quod Paulus peculiarissime vocatus esset, tandemque in ejus socium promoveretur.*

§. III.

Ex Petro de Natalibus Episcopo Equilino.
Lib. 8. Cap. 110.

Titus discipulus B. Paulli Apostoli fuit, cui idem Apostolus specialem epistolam dirigit. Hujus vitam scripsit Zenas legisperitus, cujus idem Apostolus in eadem epistola 3. capite mentionem a facit. Qui a Minoe Rege Cretæ generis duxit originem, in eadem insula nobilibus parentibus ortus.

a Titus ge-
nus, vo-
cacio, &
conversio.
Desiderans autem Homeri, & aliorum Philosophorum poemata, vacans circa illa, cum esset annorum viginti, audivit de cælo sibi vocem illapsam, quod oportebat eum inde recedere, & animam suam salvare.

b Post hæc novem annis elapsis, jussu est sibi, quod librum Isaiæ legeret, ubi dicit: Renovamini a me insulæ multæ: Israel salvabitur a Domino æterna salute. Missus est itaque ab avunculo suo Proconsule Cretæ Hierosolymam, audire, & videre de miraculis Jesu Christi. Qui abiens vidit passionem Christi, resurrectionem, atque ascensionem, & Spiritus Sancti adventum in Apostolos. Sicque perfectam certitudinem de Christo assumens, credidit, &

c annumeratus est cum 120. discipulis, in quos Spiritus Sanctus corporaliter descendit.
Illyricum Sacrum.

Postquam autem ab Apostolis Episcopus d' consecratus est; missus est cum Paulo ad gentes e predi-
candas. Qui navigantes ad Cretam f' insulam, Chris-
tum predicabant: quos g Rutilius, Titi cognatus
deridebat. Interea vero Rutilii filius moritur, & a
Paulo suscitatur, sicque Rutilius credens, cum omni
domo sua baptizatur. Paullus vero Titum Creten-
sem Episcopum h ordinavit, ipsumque Cretæ dimit-
tens abiit. Post i duos autem annos Titus ad Paul-
lum Romam accessit, cum quo & fuit usque ad in-
terfectionem ejus a Nerone: corpusque ipsius una
cum Luca Evangelista sepelivit.

Post hæc Titus ad Cretam devenit, ubi gratiose de
fide Christi disputans, tandem cum increduli persi-
sterent, oravit ad Dominum, statimque Idolum Dia-
na, quod colebant, cecidit, & in pulverem redactus
est; mox crediderunt animæ quingentæ in Christo,
& baptizati sunt. Consecravit autem Titus Pres-
byteros, k & Diaconos, ipse vero l Metropoli præ-
sidebat, Cum die quadam m transiret ante palatium,
quod Secundus Proconsul jussu Imperatoris a Jovis
nomine construebat, maledixit illud: & statim opus
funditus dissipatum est. Tunc Secundus venit ad Ti-
tum cum lacrymis rogans se indemnem ab opere con-
servari. Cui Titus impossuit, ut opus in nomine
unius Dei Christianorum inciperet, & sic opus per-
ficere posset: quod & factum est. Completo vero ope-
re Secundus cum filio suo baptizatus est.

Dum igitur B. Titus morti appropinquaret, vi-
dit Angelos ad se missos, & resplenduit facies ejus
sicut Sol: qui spiritum suum, & plebem sibi com-
missam Domino commendans in pace quievit, ata-
ris sue anno 94. vili. n Kalend. Septemb. sepultusque
est in Metropoli Cretæ, ubi & quiescit miraculis
coruscans.

N O T Æ.

a Paullus meminit Zenæ his verbis: Zenam juris-
peritum, & Apollo sollicite præmitte, ut nihil il-
lis desit. Quæ de vita & sanctitate Titi scripsit Ze-
nas, nusquam extant.

b Librariorum errore sive incuria in locum
mensium anni irreperunt. Legendum ergo: novem
mensibus elapsis, vel uno fere anno, ut in Me-
næis, unde Petrus Titi acta descripsit.

c Igitur ante adventum Spiritus Sancti Christia-
nis sacris initiatus fuerat, atque adeo inter Disci-
pulos Christi locum obtinebat.

d Anno a Paulli conversione fere decimo, ab ip-
sius Titi in Judæam adventu fere 13. qui respon-
det anno Christi 45. æræ vulgaris 42, in quem in-
cidit Divisio Apostolica.

e Id est, ut Gentibus Evangelii lumen inferret.
Nam Paullus, Barnabas, Titus anno Christi 52,
ex auctoritate Concilii Hierosolymitani gentium
curam, & patrocinium susceperunt.

f Ab Episcopali consecratione Titi ad ejusdem
in patriam reditum circiter 18. anni numerantur,
quos hic auctor transiit; at eos in Menæis obser-
vatos ac notatos invenies. Annos fere decem cum
Paullo in adeundis lustrandisque Asiæ & Græciæ
provinciis consumpsit; quinque proximos procul
a Paullo in Dalmatia Evangelii disseminandi causa
exegit; duos fere in Hispaniensi peragratione po-
suit. Anno demum 62. in Cretam appulit. Vide
notam t in Menæa.

g In Menæis vocatur Rutilius.

h Qui jam inde ab anno Christi 45. Pontificali-
bus sacris initiatus fuerat, eum Paullus Cretensi
ecclesiæ præfecit Episcopum.

i Ab adventu in Cretam, susceptoque Cretensi
Pontificatu anni fere quatuor intercesserant, cum
Paullus intra finem anni 66, sive 63. æræ vulgaris,
Hh 3 Titum

d Prædicas-
ta Cretæ,
Rutilium
cognatum
conversit,
& cretus
Cretæ E-
piscopus.

e f
g h
i

Romam
venit, &
Paulum
sepelit.
Ad Cre-
tam redit.

k l
m
Secundi
Proconsul,
prophanum
opus ma-
ledictione
everit.

Secundum
Proconsu-
lem con-
versit.
Mori-
tur, & cla-
res mira-
culis.

n

Titum per litteras Nicopolim acceperit; & post varias Apostolicas circuitiones, secum Romam deduxit anno proximo, menſe circiter Septembri.

Ideſt Episcopos & inferioris ordinis Sacerdotes: utriſque enim antiquitus Presbyterorum nomen promiscue, & communiter attribui ſolebat.

Titum in illo Episcoporum numero fuiſſe, qui deinde Metropolitæ & Archiepiscopi appellari cœperunt, quorumque iurisdictioni plures civitates & Episcopi ſuberant, auctor eſt Eusebius, quem ſequuntur Baronius, Salmeron, Combefiſius, & plures alii, qui paſſim id poteſtatis ac nominis Titō impertiunt.

Unde Episcopus Equilius hanc hiftoriam acceperit, mihi compertum non eſt.

Ad hunc diem in Græcorum Faſtis Titi nomen & commemoratio adſcribitur. Apud Latinos dies quartus Januarii nomine Titi conſecratus eſt. Alter dies ab ejus ad ſuperos tranſitu, alter fortaiſſe ab initio Pontificatu Cretenſis religionis ac celebrariſſis cauſam accepit; ſed utri dici vel ejus mors, vel Cretenſis Pontificatus initium attribui debeat, non ſatis compertum eſt.

C A P U T IV.

Animadverſiones in Acta & Elogia S. Titi.

S. I.

De patria ac genere S. Titi.

Titus patria Corinthius ab aliquibus falſo dictus.

QUI Titum in Achaja natum eſſe, & Corinthum urbem olim opulentam in primis, ac nobilem eidem patriam fuiſſe exiſtimant, hoc maxime argumento ſuam opinionem confirmant, quod in Actis Apoſtolorum cap. 18. mentio fiat cujuſdam Titi cognomento Juſti, in cujus domum Paullus ſe recepit, dum apud Corinthios diverſaretur: *Et migrans inde (inquit Lucas) intravit in domum cujuſdam nomine Titi Juſti colentis Deum, cujus domus erat conjuncta Synagoga.* At in Græcis codicibus deſideratur ea vox *Titi*, in quibus cognomen *Juſti* tantummodo invenies; unde autem in codicem Syrum, & in vulgata Biblia tranſlatum fuerit, non ita facile divinari poteſt. Cornelius a Lapide cenſet Titi nomen fuiſſe quidem olim in Græcis codicibus, unde Syrus Interpres illud accepit, qui ſacram hiftoriam ex græco in ſyriacum ſermonem convertit; ſed deinde vel inſcitia vel incuria librariorum loco motum, atque adeo ex Græcorum exemplaribus omnino deletum fuiſſe. Verum utcumque res ſe habeat, nihil noſtra intereſt. Ut Titum noſtrum Corinthiis jure adimam, & Cretenſibus reſtituam, ſatis ſuperque fuerit oſtendere duos fuiſſe, qui eodem *Titi* nomine appellarentur. Et ne videar nimia quadam opinandi licentia abuti, habeo quos in medium appellem, teſtes ſatis idoneos, Bedam, Hugonem, Salmeronem, Cornelium a Lapide, Tillemontium, alioſque ſane multos, qui Titum Pauli ſocium atque interpretem diſtinguunt ab altero Tito, de quo Lucas mentionem facit. Hiſ omnibus, ut videtur, faciem prætulit ipſemet Joannes Chryſoſtomus, qui cum timide dubitanterque Corinthiis Titum noſtrum adſcripiſſet, ſuſpicari deinde ſe oſtendit alterum aliquem fuiſſe apud Corinthios, qui id nominis geſſerit, cuique ab integritate morum, juſtitiaque numeris omnibus abſoluta *Juſti* cognomen obvenit: *Erāt, inquit, fortaiſſe Corinthius, niſi alius aliquis apud eos fuerit hoc nomine.* Id ſcilicet exacuit, ac movit aliorum indu-

Deo Titi, alter Corinthius, alter Cretenſis.

ſtriam, ut ea de re diligentius inquirerent; & adhibito ſtudio, aditiſque fortaiſſe etiam, & conſultis Cretenſium tabulis; certum atque exploratum reddiderunt, quod Joannes Chryſoſtomus dubium ſibi, nec ſatis compertum eſſe ſignificaverat. Quare nihil quidquam efficiunt, qui ex eo Actorum loco, quem paullo ante citavimus, effici cogique volunt ex urbe Corinthi Titum noſtrum oriundum eſſe; cum is alius ab eo fuerit, in cujus domum Paullus diverſerat, dum eſſet Corinthi. Verum ad hanc controverſiam dirimendam maximi ponderis, atque auctoritatis apud omnes eſſe debet vetus, & communis totius eccleſiæ Cretenſis traditio; jam uſque ab Apoſtolicis ducta temporibus, ut credibile eſt; quippe quæ conſtat ex antiquiſſimis Cretenſium litteris atque monumentis. Ex hiſ autem evidentius colligitur, quam ut in dubium revocari poſſit, Titum fuiſſe genere Cretenſem, & Gortynæ, in urbe totius inſulæ primaria, natalem domum, parentes, ac propinquos habuiſſe. Hoc aſſerit Andreas Cretenſis Episcopus, gravis imprimis auctor, qui ſæculo ſeptimo vel octavo floruit; hoc in Menæis ac Menologiis Græcorum conſtanter traditur; hoc denique Petrus de Natalibus Episcopus Equilius ſine ulla hæſitatione confirmat, qui Titi acta e Cretenſibus tabulis deſumpta in Synopſim redegit: ut de provincia ac patria, unde Titus originem duxit, nullus jam ſuperſit dubitationi locus. Haſtenus de patria S. Titi.

Titus noſter haud dubie Cretenſis.

Paternum Titi genus clarum in primis erat ac nobile; utpote cujus antiquitas longiſſima illuſtrum virorum ſerie per plures deinceps ætates propagata, initium repeteret, ut ferunt, a Minoe primo Cretenſium Rege, idque Cretenſes Tabule affirmant. Titi pater in matrimonio habuit pariſſime ſplendore ac nobilitate ſeminam; quippe quæ ſoror erat Proconſulis Cretæ. Ex ea quot liberos ſuſceperit, incompertum eſt; duos minimum habuiſſe conſtat, Titum videlicet & ignoti nominis filiam, quæ Rutilio ſive Ruſtilio clariſſimo viro, Cretæ itidem Proconſuli nupſit. Utriuſque parentis nomen vetuſtas abolevit. Hæc dumtaxat colligere licuit ex monumentis Cretenſibus, quæ de genere ac majoribus Titi ſcriberem. Ceterum vel ex iis intelligi poteſt, quo loco eſſet, quove honore apud Cretenſes haberetur Titi familia, quam multis, quam illuſtribus cognationibus & aſſinitatibus floreret; præſertim cum, ut fama erat, ab antiquiſſima Cretenſium Regum ſtirpe originem duceret. Quod ſi generis nobilitati opes quoque ac divitiæ reſpondebant, ut ferme generis conditionem fortunæ conditio ſequitur; ex eo fit, ut nulla alia eſſet in toto regno familia neque clarior, neque opulentior. Et quamvis generis claritas, opum copia; propinquorum nobilitas ad Titi commendationem parum addere videatur, qui ſuis ſcilicet ac propriis, iſdemque veriſſimis laudibus abundat; tamen ne quid huic loco deſit, quod ad ejus decus ac laudem quoquomodo referri poſſit; haud abs re noſtra viſum eſt de nobiliſſima illius ſtirpe hæc pauca ſubtexere.

Genus Titi præclarum, cum paternum, tum maternum.

Ejus familia ab regali vetuſtiſſima ſtirpe.

S. II.

Titi ad Chriſtum Converſio.

Hiſce ergo parentibus, & majoribus natus eſt Titus anno poſt Virginis partum 12. Nam cum adiit Hieroſolymam anno Chriſti 33. alterum & viceſimum ætatis annum agebat, ut ex Monæis colligitur. Itaque ſi annos unum & viginti anno Chriſti 33. detraxeris, reſtat annus Chriſti duode-

cimus, ad quem Titi ortum affigi oportet; is autem est artus, ætæ vulgaris fere nonus. Ab ineunte ætate Philosophia, ceterisque bonis artibus, quibus summaustum erat honos apud Græcos, animum diligenter excoluit: Ferunt, cum annum vigesimum attingeret, cælesti voce admonitum esse, increpitumque, quod in Græcas profanasque litteras nimio plus studii conferret, cum interim æternæ salutis curam penitus negligeret: illi proinde patriam migrandum esse; nusquam alibi viam salutis ab eo inventum iri, nisi illuc iter atque animum intenderet, unde communis toti Orbi salus affluerat. Titus itaque ingenti metu, & horrore perfunctus, simulque incertus, quid ea vox portenderet, aut unde profecta esset; variis curis, & agitationibus in diversa trahentibus anceps, ac dubius nutabat. Certe quod proximum fuit, & de quo sine ulla ambiguitate admonitus fuerat, id confestim sibi faciendum censuit, ut Græcis Magistris, ac disciplinis nuntium remitteret. Anno ferme interjecto, cum per visum eidem Deus indicasset, quid eum facere oporteret; totum se transiit ad Sacrarum litterarum studia, ex quarum assidua meditatione haud dubie intellexit sibi Hierosolymam adeundam esse, unde videlicet de Christi miraculis ac virtutibus fama Cretam usque manaverat. Paucis igitur interpositis diebus, jussu etiam Proconsulis avunculi sui impellente, Hierosolymam petere contendit. De iis, quæ hæcenus diximus, quæque Cretensium tabulis accepimus, nihil discrepat inter Auctores: utrum vero Titus a Paulo, an a Petro, an ab ipso meto Christo conversus fuerit, id est in controversia. Ac mihi quidem Titi conversio ad ipsum Christum referenda esse videtur. Cum enim, quem admodum docent Petrus Equilinus, Græcorum Menæa ac Menologia, quamvis ab iis dissentiat Andreas Cretensis, Hierosolymam venisset uno ferme anno ante Christi obitum; quid est, quod dubitemus, utrum Titus in eorum numerum sit referendus, quos Christus ipse suis verbis, suis exemplis, suis miraculis sibi adjunxit, atque ad suum institutum aggregavit? Nonne Titus per se ipse Christum adiit? nonne adoravit? nonne multis, quæ identidem patrabat, miraculis interfuit? Hæc omnia fateamur necesse est, nisi Cretensibus monumentis fidem abrogare velimus. Quin igitur statim in societatem eorum, qui se in scholam ac disciplinam Christi tradiderant, nomen dedit? quid exco-gitari aut fingi potest, quod Titi conversionem in annum ferme integrum distulerit? nullisne allici exemplis, nullis excitari cohortationibus, nullis miraculis adduci potuit, ut nomen suum in iis profiteretur, qui se in Christi disciplinam tradiderant? an non satis prompto, paratoque animo ad Christum accesserat, qui eam ob causam e patria discessit, ut ipso meto Christo duce ac magistro ad investigandam æternæ salutis viam uteretur? Præterea si Menæis, si Andree Cretensi, si Petro Equilino fidem adhibere par est, Titus in eorum numero erat, quos ad centum & viginti in Cænaculum convenisse Lucas testatur: erat, inquit, turba hominum fere centum viginti. Igitur jam inde ab reditu Christi in Cælum, Titus Christi discipulis annumerabatur; jam tum pars erat ac membrum Ecclesiæ, quæ ab initio tota ferme ex centum illis ac viginti constabat, qui se in Hierosolymitanum concilium receperant: proinde in eligendo, qui in locum Judæ succederet, suum ipse quoque suffragium tulit; & divini spiritus, sub specie ignis singulorum verticibus insidentis, admirabilia illa dona ac munera pariter cum cæteris accepit. Verum, in-

quiet aliquis, Auctores supra citati videntur ab illis stare, qui Titi conversionem Petro adscribunt. Esto enim ante obitum Christi uno ferme anno Titus Hierosolymam advenit; tamen ut colligitur ex Menæis, quibuscumque Andreas Cretensis, & Petrus Equilinus consentiunt, tum denique credidit, posteaquam Spiritus Sanctus e Cælo demissus Ecclesiam abitu Christi maestam recreavit, suisque rebus diffidentem divinis prædiis firmavit. Atque ut opinari fas est, Titus in eorum numero reponi debet; quos sub adventum Spiritus Sancti Petrus Ecclesiam aggregavit. Is siquidem divini Spiritus fervorem mente atque animo conceptum cum diutius continere non possit, e Cænaculo in publicum prodit; eoque orationis impetu, atque animi ardore ad circumfusam multitudinem verba fecit, ut tria circiter hominum millia ad Christi fidem perduxerit. Qui hæc nobis obijciunt, perfectam Titi ad Christum conversionem a primo ejus ad fidem accessu haud satis distinguere videntur, quod quidem verbis minime obscuris significavit Petrus Equilinus: Sic, inquit, perfectam certitudinem de Christo assumens credidit. Haud dissimilis Titi, ac cæterorum, qui Christo crediderant, prima conversio fuit. Nemo ferme ab initio adeo firmiter Christo adhesit, si Apostolos excipias, quin aut mutaret identidem, aut etiam ad tempus deficeret. Caligo quædam eorum mentibus offusa videbatur, & timor nescio quis in eorum animos obrepserat, ut neque satis ea perciperent, de quibus a Christo edocti fuerant, neque auderent se Christi discipulos palam ac fidenter profiteri. Proinde necesse erat, ut Christi præceptis & cohortationibus divini Spiritus lumen ac vis accederet, qui scilicet amota illa caligine, inanique pavore discusso, eorum mentes animosque & cælesti luce perfunderet, & supernæ virtutis præsidio firmaret. Igitur Titi conversionem, quam Christus inchoaverat, Spiritus Sanctus perfecit; non quod Titus tum primum crediderit, cum cælestis ille Paraclytus supervenit, sed quod tum denique perfecte planeque eruditus, ac divino ardore incensus, egregios omnino, & Apostolico viro dignos spiritus concepit. Id adeo cæteris item Christi discipulis commune fuit; nisi forte obscurum est vel ipsos Apostolos ante adventum Sancti Spiritus rerum divinarum admodum rudes, ac propemodum nutantes in fide fuisse; ac tum demum alios ab se ipsis repente extitisse, & in aliam quodammodo naturam migrasse, cum ad illapsum cælestis illius flammæ, per omnes nascentis Ecclesiæ ordines, clarissimum quoddam lumen, spiritus, & mentium vigor ad subeundos quoslibet Evangelii causa labores, & cæpta ab ipso meto Christo strenue promovenda pervasit. Quod si Titi conversio ad Petrum referri nequit, multo minus eadem Paulo adjudicari poterit, qui uno anno post Christi obitum Ecclesiæ nomen dedit. Quod autem Paullus Titum appellet filium, id quidem satis argumenti non est, cur putemus Paulli opera Titum Evangelio credidisse. Ex ea appellatione hoc efficitur, & cogitur, auctore Joanne Chrysostomo, Titum natu minorem fuisse, cum in Paulli societatem ac disciplinam se tradidit. Ajunt, inquit, Titum juvenem fuisse idcirco, quod ad eum scribens Paullus filium vocet. Non igitur ideo filium appellat, quod eum ipse Christo genuerit, sed quod cum Titus esset longe inferior ætate, sic eum tamquam filium haberet, diligeret, erudit; quemadmodum Titus vicissim parentis loco Paullum coluit, omniaque illi obedientiæ, & pietatis officia cumulate reddidit, quæ ab optimo filio desi-

Titus di-vino ad-monitu ab-Græcis

ad Sacras litteras studium gravissim.

Hierosoly-mam adiit.

de Christi discipulis

In Cænaculo Hierosolymitano

Comitibus Apostolicis inter-fuit, & Spiritum Sanctum accepit.

is fuit offi-cium, quod Titus non potuit habere, nisi per Christum

Post ad-ventum Spiritus S. perfectio-nem fidei adeptus est

Cur Titus Paulli filius appellatus.

desiderari possunt; præsertim cum, ex quo Pauli adjutor ac socius renunciatus fuit, totum se illi regendum gubernandumque tradidisset.

S. III.

*Utrum Titus fuerit de numero LXXII,
discipulorum.*

Dorothei
pudoritas
quamvis
infirma,

non tamen
semper &
ubique re-
pedianda.

Dorotheus Martyr in synopsi, quam inscripsit de septuaginta discipulis, Titum quoque in hunc numerum adscribit: Scio equidem hujus viri auctoritatem haud ita magno momento esse ad fidem faciendam. Cæterum si quæ probabilia afferat, ut multa sane affert, ei quoque credamus licet; nullum siquidem ex hujusmodi apocryphis scriptis, sapientum virorum consensu jamdiu præjudicatis, & proscriptis, ita ex omni parte fabulis ac mendaciis scatet, quin aliquid veri identidem intermixtum sit. Mihi quidem verisimile fit, Titum inter duos illos, & septuaginta discipulos locum obtinuisse, ex quibus binos in singulas civitates atque oppida Christus præmisit; tamen pro certo affirmare non ausim unius Dorothei testimonio innixus. Quare cum hoc ab aliis auctoribus tacitum prætermisissimum sit, cujus tandem ego rei, præter opinionem, quæ sua cuique conjectanti esse potest, auctor sim? Cæterum annus Christi 33. ad quem hanc missionem plerique Interpretes referunt, præclare congruit cum anno illo, quo Titus Hierosolymam adiit. Me vero haud pœnitet eorum sententiam esse, qui existimant non ab ipso Christo, sed ab Apostolis in hunc ordinem Titum coopratum fuisse. Nam, ut scripsit Auctor Propinonii Evangelici, cum ex illis septuaginta duobus ab Christo electis duodecim omnino post Christi obitum, seu metu, sive inconstantia ab instituto descivissent; Apostoli in eorum locum totidem subrogandos esse censuerunt, in quibus Titus fuit; & fortassis hoc idem docere voluit Dorotheus, cum septuaginta illis discipulis Titum nomen inseruit.

Titus in-
ter 72. Di-
scipulos
annumera-
ri potest.

S. IV.

De Officio Interpretis, quo functus est Titus.

Cum Titum apud Paulum officio Interpretis functum esse Hieronymus & alii doceant, idque ad Titi laudem & commendationem pertineat; haud supervacaneum foret inquirere, quid munus esset Interpretem agere; unde intelligi potest, quam præcipue operam Titus navaverit Paulo, cujus erat Interpretes. Sed cum hac de re alii graviter copioseque disputaverint, quæ a pluribus fusc atque diserte explicata sunt, eadem inculcari a nobis hoc loco necesse non est. Ne tamen lectores ægro ferant se alio remitti, unde hujusce rei notitiam petant, huc totidem verbis transtulimus Onomasticam dissertationem Henrici Spondani, qui de Apostolicorum interpretum officio hæc scripsit:

Quod Papias apud Eusebium 3. hist. ult. tremans lib. 3. cap. 1. Hieronymus in Marco, ac denique recentiores Marcum dicunt fuisse interpretem Petri, sicut & apud Paulum eodem functum esse munere Titum idem Hieronymus tradit epist. 150. quest. 77. & Marco Alexandriam amandato, eidem rei Glauciam interfuisse apud Petrum Clemens Alexandrinus Strom. lib. 7. est auctor: quodnam esset illud munus quæritur? Hieronymus illud ita intellexit, ut quia Petrus, vel alii Apostoli divinarum sensuum majestatem digna non poterant exterarum nationum explica-

Officia In-
terpretum
Apostoli-
corum.

re sermone, ad eam rem indigerent interpretibus. Verum cum istis plane adversari videantur, quæ de dono omnium linguarum ab Spiritu Sancto Apostolis impertito Lucas Act. 2. & Paulus 1. Cor. 12. 13. 14. habent; cumque reprehendens idem Paulus 1. Cor. 14. eos, qui ostentationis ergo loquerentur linguis, demonstrare videatur, in eorumdem Apostolorum, aliorumque, qui ejusmodi donum linguarum percepissent, fuisse arbitrio collocatum loqui linguis quando, & quomodo vellent: idcirco omissa ejusmodi ratione, duabus aliis de causis Apostolos eque se interpretibus existimamus: nempe, vel cum aliqui genti ipsis loquentibus, puta, Græcis, in auditorio essent alii, qui Græcum sermonem penitus ignorarent, tunc enim (sicut & Theodoretus ait in 1. Cor. 14.) per interpretes iis satisfaciendum erat: vel cum difficilia captu iisdem Apostoli locuti fuissent, tunc erat interpretum eadem aliis explanare. Possumus etiam addere Epistolarum interpretationem Apostolicarum, cum quæ ad unam, vel aliam darentur Ecclesiam, opera interpretum communes omnibus redderentur: prout de ipsis Petri Apostoli accidit, quæ ex Hebræo a diversis interpretibus in aliam linguam versæ, ut scribit Hieronymus Epist. 150. 9. 11. sparsæ sunt in Ecclesia; & ut dicere possumus de Epistola Pauli ad Hebræos scripta Hebræice, quam Barnabas, vel Lucas (ut auctor est Clemens Alexandrinus in Epistola Petri in fin.) Græce reddidit.

S. V.

B. Titus multo ante creatus est Episcopus, quam in Dalmatiam proficisceretur.

Cum multi sint in Ecclesia ordines sive Magistratus divinitus instituti, & suis quisque titulis, officiis, insignibus distincti, quorum descriptione totius Christianæ Reipublicæ moderatio continetur; tum duo illi cæteris omnibus potestate ac dignitate antecellunt, quorum alter ex Episcopis, alter e Presbyteris constat: ita sane appellemus inferioris ordinis Sacerdotes, quando aliud non suppetit vocabulum, quo hos ab illis distinguamus, nisi illud idem, quod antiquitus promiscue & communiter utrique attribui solebat. Utrumque Christus instituit, idemque Episcopos Presbyteris cum auctoritate, tum officiorum & munerum præstantia anteire jussit; & cum unius ecclesiæ administratio majus quiddam sit, quam quantum ab uno homine præstari possit, Episcopis adiutores dedit Presbyteros, quorum illi opera ad rei Christianæ procuracionem uterentur. Quare cum idem Christus duodecim constituisset Apostolos, qui episcopali munere fungerentur; alios septuaginta duos e sua disciplina delectos eisdem adjuvavit, qui suam Apostolis operam ad evangelii propagationem impenderent, quique in sacris litteris seniores sive Presbyteri appellari solent. Hos enim eodem ferme loco ac numero haberi voluit, (ut præclare docet Hieronymus in epist. ad Evagrium) quo apud Moysem olim fuerant illi itidem septuaginta duo Majores natu, quos ipse ex universo populo delegerat, ut sibi auctores in consiliis capiendis, adiutores in rebus agendis adessent. Apostolos ab ipso Christo creatos fuisse Sacerdotes, convenit inter omnes; an vero idem ipse per se omnes Apostolos consecraverit Episcopos, id in controversia est. Sunt, qui existimant Petrum honoris causa a Christo Episcopum factum esse; reliquos vero ab ipso Petro Pontificalia sacra & insignia accep-

Duo præ-
cipua Ec-
clesiæ Or-
dines Episcoporum
& Presbyterorum
Christi instituti.

Presbyteri
adiutores
Episcoporum.

accepisse. Ex aliis vero discipulis, in quorum numero Titum etiam quidam reponunt, satis probabile est neminem fuisse, quem Christus per se ipse sacris mysteriis initiaverit. Eos deinde Apostoli consecrarunt, & quibus quisque videbatur aptus, ministeriis addixerunt; alii Episcopalem Ordinem adepti sunt, alii Presbyterorum, alii Diaconorum gradum assecuti, alii aliis officiis ac muneribus praepositi.

Concilium Hierosolymitanum, in quo provinciarum distributio facta.

Jam vero ut propius ad rem accedamus; duodecimus fere annus post Christi obitum, ejusdemque ad superos reditum inierat, cum Petrus coscto Hierosolymis concilio, Apostolos orbem terrarum inter se distribuere, & provincias fortiri jussit, ut aliis alio proficiscentibus, ubique gentium Christiana religio propagaretur. Quod cum fecissent Apostoli priusquam Hierosolymis digrederentur, & in eas, quae cuique obigerant, regiones discederent, laborum suorum atque itinerum socios fere omnes e Christi discipulis delectos sibi quisque adscivit; si qui vero ex illis nondum sacris mysteriis initiati essent, antequam in Evangelicam expeditionem ducerentur, eos Apostoli rite consecrarunt, & suum cuique munus descriperunt. Sub idem veratempus Titum quoque creatum fuisse Episcopum aperte docent Graecorum Menae, quae cum perantiqua sint, atque, ut credibile est, ex ipsius Cretensis Ecclesiae Tabulis descriptae, nihil est, cur eorum fides atque auctoritas in dubium vocari possit. Deinde (ita se habet locus ille, quem totidem verbis translatum ex Menaeis, hic describimus) *consecratus est Titus, & missus est cum Paulo ad docendum, & consecrandum alios, quos visum est Paulo.* Neminem dubium esse potest, quin his verbis Pontificalis Titus consecratio significetur. Primae ecclesiae moris fuisse, ut Episcopi qui essent, idem vocarentur Apostoli, Theodoros multis & gravibus argumentis docet, cui Baronius ad an. Christi 58. num. 18. alique assentiuntur; idque facile colligitur ex Pauli epistolis, qui Epaphrodito Philippensum Antistiti Apostoli nomen impertit; Andronicum item Episcopum imprimis inter Apostolos nobilissimum fuisse affirmat; & cum iterum ad Corinthios scriberet, Episcopos appellavit *Ecclesiarum Apostolos*. Praeterea Titus id accepit potestatis ac muneris, ut alios consecraret, ac sacris Ecclesiae Ordinibus tum majoribus, cum minoribus adscriberet; quod nemini licere, praeterquam Episcopis, exploratum est, quam ut probatione indigeat.

Titus Episcopus adsecratus, & Paulo socius adiutus.

Episcopi olim etiam Apostoli appellati.

Atque hoc loco illud praetereundum minime censeo, quod eodem anno, antequam provinciarum distributio sive sortitio fieret, Paulus & Barnabas Antiochiam cum essent, Spiritu Sancti iussu & auspicio, solemnem ritum ac caeremoniam in Apostolorum collegium cooptati sunt, & Episcopali munere ac dignitate ornati. Huc enim spectant, quae Lucas Actuum cap. 13. scripsit: *Ministrantibus autem illis Domino & jejunantibus dixit Spiritus Sanctus. Segregate mihi Paulum, & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos; nam Barnabas & alii in eundem annum conjiciunt de consecratione utriusque, & divisionem Apostolicam, quamvis huic illa aliquo temporis spatio praecesserit. Porro in ea, quam diximus, orbis terrarum distributione, cui etiam Paulus cum Barnaba interfuit, singulis Apostolis dati sunt adiutores utriusque, idemque Episcopali auctoritate & potestate praediti, quorum ministerio utebantur Apostoli, tum ad omnia Apostolica munia abunde, tum praesertim ad alios, si ubi opus foret, consecrandos Episcopos. Vetus quippe consuetudo est, utque ab Apostolicis du-*

Singulis Apostolis hinc adiutores dati.

cta temporibus, ut qui praestit alicujus Episcopi consecrationi, quam summa Majores nostri religione confici caeremoniaque voluerunt, duo eidem assideant Episcopi, qui statas solemnesque caeremonias cum eo peragant, & Pontificia sacra suscipienti manus imponant. Jam vero pervelim scire, quidnam ii fuerint, quos Paulus Apostolici & Episcopalis muneris administratores ac socios sibi adsciverit. Hic mihi fortasse aliquis suggeret Lucam, aut Syllam, aut Timotheum. At constat eos longo ferius in Pauli societatem, atque comitatum receptos fuisse. Barnabam vero collegam potius, quam Pauli adiutorem dixerim; par erat in utroque dignitas, licet dispar potestas in hoc & illo fuit; nam Barnabas, aequae ut Paulus, Apostolorum numerum, & locum obtinebat. Restat igitur, ut dicamus Titum adjunctum fuisse Paulo evangelicae expeditionis socium, participem, adiutorem; cui jampridem cum Paulo erat prope domesticus usus & consuetudo; quique iis pietatis atque amoris vinculis Paulo devinctus fuerat, ut eum parentis loco & coleret, & diligeret, ex quo efficitur Titum Episcopali sacris jam tum initiatum fuisse. Hoc idem asserit Petrus Equilinus bonus imprimis auctor, cujus verba ex ejus catalogo huc transtulimus: *Postquam autem ab Apostolis Episcopus consecratus est, missus est cum Paulo ad predicandas gentes.* Alter vero Pauli comes ac minister, ut mihi quidem sit verisimile, fuit Joannes cognomento Marcus, Barnabae confobrinus, is quem huc eodem an. Paulus, cum Hierosolyma profectus Antiochiam repeteret, in suam societatem recepit, quemque septem post annis propter nonnullas offensiones interpositas ab se dimisit. Ex his colligitur Pontificiam Titus consecrationem referendam esse ad quadragesimum quintum Christi ac 42. aerae vulgaris annum. Tito autem non ante quinquagesimum quintum Christi annum, qui fere duodecimus erat ab ejus consecratione, Dalmatia decreta fuit, ut infra ostendemus. Multo igitur ante Episcopus erat, quam in Dalmatiam proficisceretur.

Pauli adiutores Titus, & Joannes.

Ac mihi videor satis, & Episcopum fuisse Titum anno fere duodecimo ante, quam Dalmaticam expeditionem susceperet, & quem in annum ejusdem consecratio iniecerit, ostendisse. Nunc haud alienum arbitror ab hujus disputationis instituto, si de multiplici ejusdem ordinatione paucula dixerim. Quamvis Episcopi consecratio, & ordinatio promiscue usurpari soleant, atque ad eandem significationem utrumque vocabulum referri; tamen hujusce rei, in qua versamur, explicandae gratia, liceat nobis alteram ab altera distinguere, & diversam utrique vocum notionem subijcere. Episcopus consecratus dicitur, cum is solemnem ritum inauguratus, Pontificis nomen, characterem, & insignia sumit; ordinari vero, cum certae alicui ecclesiae, seu Provinciae praeficitur, in qua Episcopi potestatem ac munus exerceat; quod quidem ordinandi verbum etiam apud Latinos praesertim deterioris aevi scriptores in utramque ferme sententiam accipi solet; nam si quis diceret *candidatos ordinari*, eos scilicet, quibus aliquis magistratus mandatur, aut ordinationum vocabulo appellaret sive Provinciae administrationem alicui traditam, sive Praefectorum creationem; citare posset Svetonium, cujus auctoritate ejusmodi loquendi formulas tueretur. Neque Livius ipse ab hisce phrasibus omnino abhorruit; velut cum scripsit, *Scipionem posteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinasse, ac centuriasse*: hoc est, voluntariae militiae jam adscriptos, in certas quasdam classes, & centurias descripsisse.

Consecratio & Ordinatio Episcopalis aliquo modo inter se differunt.

Atque

Quadruplex Titus
ordinationis.

Prima uni-
versalis.

Secunda
ad gen-
tium con-
versionem
præcipue
spectans.

Tertia Dal-
matica.

Quarta
Cretensis.

Atque ego quidem invenio quatuor fuisse Titus ordinationes, sive quadruplicem eidem contigisse expeditionem, vel provinciam, in qua Episcopi partes ageret. Et primum quidem Titus Episcopus latissime patuit, neque ullis regionibus definitus, neque ulli hominum generi præcipue aut nominatim addictus. Cum enim Paulli adjutor esset, & Paulli jurisdictio in provinciarum distributione, nullis neque locorum limitibus, neque hominum generibus circumscripta fuerit; consequens est Titum, ubicumque gentium ac terrarum esset, ibi ex auctoritate Paulli omnia Episcoporum munia obire potuisse. Hanc Pontificiam potestatis amplitudinem annos circiter septem obtinuit; quo quidem temporis spatio Seleuciam, Cyprum, Pamphiliam, Pisidiam, Lycaoniam cum Paulo peragravit. Altera Titus ordinatio contigit anno æræ vulgaris quadagesimo nono, Christi 52, cum Hierosolymis Concilium habitum fuit de judaicis ritibus ac cæremoniis abrogandis. Paullus cum Barnaba ac Tito Hierosolymam venerat, ut de Antiochenis controversiis ac dissensionibus ad concilium referret, & primoribus Apostolorum suæ doctrinæ, siquæ evangelii rationem redderet. In eo conventu, dum Apostoli & Seniores de re Christiana in commune consulerent, Deus haud dubia significatione declaravit id sui consilii ac voluntatis esse, ut Paullus apostolici muneris curas, & labores præcipue ad gentium salutem converteret. Ita igitur inter eos, qui concilio aderant, convenit, ut Petrus quidem, Jacobus, & Joannes Judæorum salutem curarent, Paullus vero gentium curam & patrocinium suscipere, quibus operam navare tutius posset atque utilius, quam Judæis, apud quos male sæpe audiebatur ea de causa, quod Christianos Judaicæ legis servituti eximeret, prohiberetque Gentes cum ea, quam susceperant, religione Judaicos ritus conjungere. Quemadmodum ergo Paullus Gentium Apostolus, ita etiam Titus ejusdem administer ac socius Gentium Episcopus renunciatus est; neutri tamen interdictum fuerat, ne Judæos etiam, si qua se obtulisset occasio, Christianis præceptis excolerent, ac pro viribus adjuvarent; modo uterque intelligeret Gentium curam & salutem imprimis sibi commendatam esse. Tertiā ordinationem tribus post annis Titus suscepit, cum a Paulo missus in Dalmatiam Episcopali munere ac potestate, ut paullo post ostendemus, eam provinciam administravit. Demum Dalmatiæ regimine amotus cum esset, quartam ordinationem adeptus ex Paulli auctoritate Cretensem Pontificatum suscepit, quem ad summam usque senectutem sancte, pieque gessit.

C A P U T V.

Quid tituli ac potestatis B. Titus in Dalmatia gesserit.

Hierarchia eccle-
siastica in
varios or-
dines de-
scripta.

Quod in omni bene constituta republica jam inde antiquitus receptum est, ut iis, qui personam publicam sustinent, pro varietate magistratuum varii honoris & excellentiæ tituli adhibeantur, quibus significetur, quid quisque muneris gerat, quemve dignitatis gradum obtineat; id majores nostri admodum sapienter in ecclesiasticam Hierarchiam transulere; quam cum in plures ordines ac magistratus descripsissent, suos cuique titulos accommodarunt, quibus & ecclesiasticos honorum gradus distinguerent, & quid cuique oneris impositum esset, designarent. Cum autem multiplex sit, ac varium titulorum genus, quibus affici-

solent ecclesiastici viri pro eo, quo quisque fungitur, honore atque officio, ex omnibus eos hic recensere oportet, de quibus controversia esse potest, utrum in Sanctum Titum convenerint, cum is rem Christianam in Dalmatia gerebat. Qui autem in hanc disputationem cadere possunt, sunt hujusmodi: *Primus Apostolus Dalmatiæ; Delegatus a Paulo Episcopus; Episcopus Regionarius Dalmatiæ; Episcopus Salone; Archiepiscopus sive Metropolitæ totius Dalmatiæ.*

& variis
titulis di-
stincta.

Quemadmodum igitur, cum quaeritur, quo res aliqua vocabulo appellanda sit, rei ipsius vim ac naturam investigare oportet, ex eaque statui, quid nominis eidem conveniat; ita & nobis faciendum arbitror, atque illud imprimis statuendum, quid potestatis ac muneris Titus in Dalmaticam expeditionem abeunti obtigerit; ex quo in promptu erit eos titulos elicere, qui & personæ, quam gessit in Dalmatia, & officio, quo perfunctus est, apte respondeant.

§. I.

B. Titum jure meritoque appellari primum Dalmatiæ Apostolum.

Principio nomen Apostoll, quamvis ejus significatio late admodum pateat, iis tantummodo singularis cujusdam excellentiæ causa attributum est, quos numero duodecim Christus ipse ex omnibus suæ disciplinæ alumnis delegit, eisdemque Apostolicum nomen, ac munus per se ipse impertivit. Eorum quippe delectus legatio, potestas ejusmodi fuit, ut quædam in iis singularia viderentur esse, quæ in nullum alium convenire possent. Qui enim divinius ad munus Apostolicum deligi poterant, quam ii, quos Deus ipse elegit? nihil ex hac electione sibi vindicat humana auctoritas ac potestas; nihil hic hominum prudentiæ, nihil ambitioni, nihil gratiæ relictum est loci. Quibus vero honorificentior legatio potuit decerni, quam quæ Apostolis obtigit? quippe quæ similitudinem quamdam gerit speciemque ineffabilis ejus ac plane diviniæ legationis, quam Christus a Patre acceperat, cum ab eo missus est, ut hominum genus ex inferni hostis tyrannide eximeret, atque in libertatem filiorum Dei vindicaret. Id satis declarant verba illa, quibus Apostolos in evangelicam expeditionem misit; *sicut, inquit, misit me Pater, & ego mitto vos*; quibus quidem verbis ex communi interpretum sententia significari voluit, se quidquid muneris ac dignitatis ad suam legationem obeundam accepisset a Patre, id ferme omne Apostolis impertiri, & cum illis communicare, quos sibi suæ procuratoris Vicarios atque administratos adsciverat. Summa vero rerum omnium gerendarum potestas Apostolis permixta tam singularis, tam propria eorum fuit, ut neque aliis delegari, neque in Apostolorum successores, nisi multis ex partibus diminuta, derivari posset. Huc adde incredibilem illam cœlestium cujusque generis donorum vim ac præstantiam, quæ nemini unquam mortalium contigit, quæ tanta in Apostolis fuit, quanta illis opus erat, sive ut impositam sibi honoris atque excellentiæ personam pro dignitate sustinerent, sive ut laboriosam sanè provinciam ac difficillimam ex ejus sententia gererent, ex cujus imperio & auctoritate susceperant. Ita enim divina providentia comparatum est, ut quemcumque Deus ad munus aliquod elegerit, eidem vires addat cum onere, & facultatem cum potestate largiatur; quippe qui non tam idoneos ad opus quaerit, quam ipse deligendo facit.

Nomen
Apostoli
quid signi-
ficet.

Potestas
Apostolo-
rum am-
plissima,
& extraor-
dinaria.

facit. Quæ cum ita sint, ut qui muneris amplitudine ac dignitate reliquis omnibus longe præstant, iidem peculiari aliquo nomine a cæteris distinguantur, ex tacito quodam hominum consensu, latissimum Apostoli vocabulum viam suam ac notionem contraxit; & quod multis commune esse poterat, tanquam certum & proprium iis assignatum est, quorum dignitas, & excellentia principem in universa ecclesia locum, & gradum obtinuit. Deinde instinctu, jussuque Spiritus Sancti, in Apostolorum collegium cooptati sunt Matthias, & Paulus, quibus ut eadem, ac cæteris, dignitas & potestas, ita idem honoris & excellentiæ titulus obvenit.

Primi ordinis Apostoli duobus notis insigniti.

Hinc colligi licet primi ordinis Apostolorum duas potissimum notas afferri posse. Prima est, ut ab ipso Deo constituti, & ordinati, munus acceperint Evangelii in omnes totius orbis regiones inferendi; quod apud Marcum Christus his verbis significavit: *Euntes in Mundum universum, prædicare Evangelium omni creature*; tum etiam Actuum cap. 1. *Eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Judea & Samaria, & usque ad ultimum terræ*. Altera nota est, ut plenam ac perfectissimam ubicumque terrarum potestatem habuerint ligandi atque solvendi, ecclesias instituendi, Episcopos & Clericos ordinandi; denique ut Episcopi totius orbis essent; sed ea tamen ratione, ut infinita illa potestas in ipsis extraordinaria, in Petro autem ordinaria esset, & in ejus successores derivanda fuerit. Quod recte ac præclare Bellarminus lib. 1. de Rom. Pont. cap. 11. docuit. Nec vero dubitandum est, in pari, & amplissima illa potestate, suum Apostolo Petro constituisse *Primum*, ut eum nominat Cyprian. lib. de unit. eccl. quo cæteris Apostolis prælatus a Christo, & præpositus fuerat; quam ob causam Princeps Apostolorum communi Patrum elogio nuncupatur.

Apostoli secundi ordinis.

Præter hos majorum, ut ita dixerim, gentium Apostolos, in quos solos notæ illæ proprietatesque conveniunt, eodem appellati nomine, inæquali tamen & dignitate, & potestate fuerunt secundi ordinis Apostoli, hoc est cæteri vel Christi, vel Apostolorum Discipuli, qui quod idem importandi in has vel illas regiones Evangelii munus susceperint, sive instinctu Spiritus Sancti, jussuque divino, sive majorum auctoritate Apostolorum ac mandato, Apostoli & ipsi vocati sunt. Theodoretus ad illa Pauli verba 1. Corinth. 12. *Et quosdam quidem posuit Deus in ecclesia, primum Apostolos &c.* hanc explanationem adhibuit, animadvertitque, non solos Apostolos dici duodecim, sed & septuaginta; & eos omnes, qui eandem postea gratiam consecuti sunt. Chrysostomus quoque, quod Paulus 1. ad Corinthios 15. scripsit Christum apparuisse Jacobo, deinde Apostolis omnibus, id non ad primarios tantum Apostolos, sed etiam ad septuaginta Discipulos referri docet, quod his quoque cum illis commune esset nomen Apostolorum. Multum tamen a primariis Apostolis distabant, non missione tantum, sed etiam potestate. Neque enim omnia poterant, quæ majores Apostoli; & præterea eorum Apostolatus iis, ad quas mittebantur, provinciis circumscriptus erat; cum primi ordinis Apostoli jussi fuerint ire in Mundum universum, eo videlicet sensu, ut plena, & sine loci ulius ac gentis exceptione, Evangelii quocumque circumferendi, & Christianæ religionis ubique propagandæ illis potestas fieret; quam deinde in provinciarum distributione ipsimet Apostoli certis quibusdam regionibus sibi definierunt. Itaque quamvis vox Apostoli a missione originem traxerit; ta-

men non tam missionis sive per Deum, sive per homines Dei Vicarios adjunctæ modo, quam amplitudine ordinis ac potestatis metienda est Apostoli dignitas.

Hinc etiam complures viri eximie sanctitatis, qui gentibus ac populis quibusdam primi omnium evangelium intulerunt, eorum Apostoli passim nominantur retentioribus etiam temporibus; ut Bonifacius Moguntinæ sedis primus Antistes Germaniæ Apostolus dicitur, itemque plures alii, quos necesse non est nominari, Apostoli aliarum gentium tam ob causam appellantur. Cæterum postremis hisce temporibus Apostoli vocabulum si cui imponatur, non tam ex ejus vi ac notatione, quam ex insigni quodam Apostolicæ expeditionis eventu perpenditur. Nemo enim, ut quidem nunc usus est, dignus putatur, qui tam insigni nomine ornatur, nisi cum Apostolico munere admirabilem vitam sanctitatem, miraculorum multitudinem & excellentiam, atque imprimis multarum Gentium ad Christum conversionem conjungat; sic ut non minus Apostolicarum virtutum imitatione, & rerum gestarum gloria, quam munere & officio ad primos illos evangelii propagatores proxime videatur accedere.

His ita constitutis nemini dubium esse arbitror, quin D. Titus jure meritoque appellari possit Dalmatiæ Apostolus, atque in secundum Apostolorum ordinem referri; nam & ratio missionis, unde vox Apostoli deducta est, in eo constat; neque enim sponte sua, sed Pauli jussu, & auctoritate Dalmatiam expeditionem suscepit; & præterea evangelium illic disseminandi, quæ propria est Apostolorum functio, & ejus gentis ad Christi notitiam cultumque perducendæ munus eidem impositum fuit. Titum autem a Paulo missum esse in Dalmatiam evangelii causa, tum veteres interpretes Paulinæ secundæ ad Timotheum epistolæ, tum Thomas Archidiaconus, alique juniores affirmant, quorum testimonia supra descripsimus. Vel secundo tamen Apostolorum ordini adscriptus, inter multos ex eo numero atque ordine excelluit.

Nam si ejus, qui aliquem legat, auctoritas ac dignitas legationi pretium addit, ut certe addit, hinc vel plurimum ad Titi gloriam accedit, qui a Paulo altero Apostolici collegii Principe suam legationem accepit. Si vero ad legationis decus permagni interest, quanta sit nobilitas, & amplitudo provinciarum, quo quisque mittatur, haud equidem scio, an illustrior Tito contingere potuit provincia, quam Dalmatia, quæ temporibus illis tum urbium frequentia, & amplitudine, tum opibus, commercio, incolarum numero, rerum omnium, quas natura desiderat, abundantia, & copia cum præcipuis Europæ regionibus haud immerito conferri poterat. Nihil hic commemoro, (quod quidem ad Titi laudem & excellentiam vel maxime pertinet) quanta is fide ac sapientia, quam sedulo, quam impigre, quam sancte munus illud longe gravissimum obierit; & quam egregie Apostolico nomine rerum gestarum numero, & præstantia se dignum præbuerit. Non enim omnia uno loco dici aut debent, aut commode possunt. Nec vero audiendi sunt, qui putant, ac docent Apostolicam dignitatem ab Episcopi officio ac nomine seungi non posse; & neminem Apostolum appellandum esse, quin idem fuerit Episcopus. Ego equidem, unde id sumperint, non video; quin mihi arripere isti videntur quasi jure suo rem nullo modo probabilem. Episcopalem dignitatem plurimum vel splendoris vel auctoritatis Apostolicis viris conciliare nemo negaverit; si nihil aliud contendunt, id ultro ac libenter.

Munus & nomen Apostoli illis etiam convenit, qui Episcopi non sunt.

Secundarii a primariis Apostolis distincti.

libenter dāmus. Apostolatū autem sine Episcopatu constare non posse si velint, quem hoc sibi daturum putant? præsertim si verum est, quod Chrysostomus, Theodoretus, alique sentiunt, omnes illos duos & septuaginta Christi Discipulos Apostolatus vocabulo ac dignitate præditos fuisse, cum hos tamen ab Episcopis secernant, & inter Presbyteros simplices, quosdam etiam inter Diaconos annumerent veterum aliqui, quos secutus Petrus Damianus: *sicut Episcopi*, inquit, *duodecim Apostolorum noscuntur obtinere primum; ita & Sacerdotes ecclesie septuaginta Discipulorum ordinem representant*. Opuſc. 27. c. 3. Episcopalem dignitatem certe non postulat vis, ac significatio, quæ subest huic vocabulo satis omnibus per se nota.

Hæc eo pertinent, ut perspicuum sit, constetque inter omnes, nihil admodum interesse ad Apostolicum munus ac nomen, utrum conjunctum sit cum Episcopali munere atque officio, an ab eodem sejungatur. Nam ad Titum quod attinet, superiori capite §. 6. ostendimus eum in Episcoporum ordinem ante cooptatum fuisse, quam Dalmaticam provinciam adierit. Cæterum si cui forte dubium videatur, an Titus in Dalmatia Episcopi munus ac nomen gesserit, utram velit sententiam per meliorem sequatur; modo ne illi Dalmatici Apostolatus titulum adimat, quod a nobis hoc loco probandum erat; & ex iis, quæ diximus, satis superque constet.

Titus primus
Apostolus
Dalmatiae.

Reliquum est, ut probemus B. Titum primum ex omnibus fuisse, cui Dalmatici Apostolatus dignitas ac nomen obvenit. Haud equidem negaverim fuisse aliquos ex Apostolis, eorumque discipulis, qui ante illum Dalmatiam lustraverint, ibique aliquam evangelii sementem fecerint; nemo tamen illorum Titum præripuit, ne esset primus Dalmatiae Apostolus, atque adeo primus cum tempore, tum etiam rerum gestarum multitudine ac præstantia. Neque enim si Petrus & Paullus Apostolorum Principes, ut ex eorum itineribus videtur conjici posse, Dalmatiam peragraverint vel attigerint, obiterque prima evangelii semina jecerint, antequam illuc Titus accederet, idcirco eos Dalmatia jure potest appellare suos ac proprios Apostolos, eamque ob causam de se ipsa magnifice prædicare, & se cæteris nationibus satis gloriose anteferre; nam in hujus gloriæ societatem se offerunt provinciae ac gentes quamplurimæ, e quibus aliquæ potiori sane jure id gloriæ sibi vendicant, quod aut primis Petri ac Pauli laboribus excultæ sint, aut e magis diuturna eorumdem præsentia & commoratione uberiores perceperint fructus. Hi duo Apostolorum Principes non ita suas curas & cogitationes uni aut alteri provinciae addixerant, ut proprii ejusdem certique Apostoli appellari possent; sed pro ea, quam susceperant, totius orbis procuratore, omnes populos ac regiones mente atque animo complexi, suos labores, vigilias, itinera ad communem omnium gentium utilitatem contulerunt. Quod igitur latissime patet, estque commune cum omnibus, id tanquam proprium ad se derivare Dalmatia nequit; neque video, quid argumenti afferri possit, cur Petrus & Paullus potiori quodam jure Dalmatarum, quam aliarum nationum, atque adeo totius orbis Apostoli dicendi sint.

Si autem alii ex Apostolis, sive ex Apostolorum disciplina adierunt Dalmatiam ante adventum Titum, non illi quidem nominatim ad Dalmatas erudiendos missi erant; sed regionem illam ex itinere, cursim, festinanterque obierunt, ad alias gentes, ad quas illorum missio spectabat, properantes. Nemo eorum diutius in Dalmatia substitit, quam

transitus atque itineris ratio postulabat. Nemo evangelicam legationem huic genti affixam accepit; nemini imperatum est, ut his præcipue populis edocendis operam daret, quamquam omnes ex Apostolico instituto, quacumque iter haberent, si qua se obtulisset occasio, evangelium disseminabant, & obvios ex itinere populos ad Dei cultum, veramque religionem pro viribus impellebant. Contra vero uni Tito diserte, & conceptis quodammodo verbis Dalmaticam legationem Paullus decrevit. Ille primus omnium non sponte sua, non ex itinere occasionem nactus, non quasi aliud spectans, aliore properans, sed Paulli missu, pro muneris sui ratione ex industria, ac dedita opera, hos populos Christiana fide imbuendos suscepit; his suos labores impendit, in hac provincia aliquamdiu commoratus est; hic denique suas omnes curas & cogitationes defixit.

Neque solum propterea Titus proprie vereque dicitur primus Dalmatiae Apostolus, quod nemini ante illum Dalmatica Legatio contigerit; sed etiam ea de causa, quod nemo temporibus illis tam multa, tam egregia gessit in Dalmatia, quæ cum rebus a Tito præclare gestis ullo modo conferri possint; ut is quidem Dalmatici Apostolatus primum non modo temporis antecessione, verum etiam cujusdam in eo genere excellentiæ causa obtingat. Alii siquidem tenui quodam, quasque dubio evangelii lumine, quod matutinis crepusculis non inepte comparari posset, Dalmatiam insperserant; is vero clarissimam Christianæ fidei lucem, ipsumque meridiem attulit. Quæ alii religionis, pietatisque semina aliquorum animis cursim iniecerant, is non modo latius eadem propagavit, sed etiam diligenter excoluit, atque adeo ad bonam frugem perduxit. Paucos illi quidem Christianos fortasse fecerant, quibus erudiendis, perficiendisque neque satis temporis, neque satis diligentie impendere alio festinantes, aliisque curis distracti potuerant; Titus vero, quos Christo aggregavit, tam diligenter excoluit, tam accurate Christianis præceptis, atque institutis edocuit, ut alterius pastoris opera & disciplina non magnopere indigerent, quamdiu apud ipsos commoratus est; illo vero abeunte, alium submitti oportuerit ex Apostolorum disciplina, qui religionem Christianam Titum operam atque industria illic præclare fundatam tueretur, augeretque. Neque ita multis post annis amplissima illa Salonæ sedes Episcopalis & ecclesia constituta fuit; quæ quidem quamdiu stetit, omni laudum genere sic floruit, ut rerum amplitudine, & dignitatis gradu cum amplissimis quibusque ecclesiis ac sedibus Pontificiis conferri potuerit.

Ex his illud etiam constare arbitror, quam congruenter ad rei veritatem S. Titum B. Domnii Præcursores appellandum esse duximus; quippe qui ejusdem in Dalmatiam adventum præcurrerat, eidemque viam ad res præclaras illic gerendas munierat. Ille Christianum gregem Domnio quæsit, quem is postea aleret, tueretur, propagaret; ille Dalmaticum solum emolliit, ac subegit, ut virtutis, pietatisque semina, quæ Domnii deinde spargeret, patenti gremio, ac præparato exciperet, complexu suo foveret, atque uberrimos ex illis fetus eliceret, ederetque. Ille demum re Christiana apud Dalmatas bene gesta & egregie constituta auctor fuit, ut Hermæ ad tempus in suum locum substituto, deinde Petrus Salonitanam sedem fundaret, eidemque Domnium imponeret, virum imprimis idoneum, qui perficeret, quæ Titus inchoaverat, & quæ ille perfecerat, latius proferret.

Res eximie per Titum in Dalmatia gesta.

S. Titus Præcursor S. Domnii.

S. II.

*An Episcopi a Paulo delegati officio functus sit
S. Titus apud Dalmatas?*

SI qui in ea sint opinione, ut existiment antea Titum Cretenſi eccleſiæ præpoſitum fuiſſe, eidemque Episcopali vinculo, & ſacramento devinctum, quam Dalmaticam expeditionem ſuſciperet; eos, ſi conſtare ſibi velint, negaturos cenſeo illi dici poſſe proprie ac vere Dalmatiæ Episcopum; niſi vero arbitrentur ea lege Titum exemptum fuiſſe, qua cayetur, ut ſinguli Episcopi ſingulis præſticiantur eccleſiis; neve qui ſe uni eccleſiæ totum ad-dixerit (totum quippe hominem unius eccleſiæ adminiſtratio requirit), alterius procuracionem ſuſcipiat; haud ſecus quam ſi quis uni uxori ſe tradiderit, alteram neque ducere; neque juſta conjugis loco habere poteſt. Sed quid tandem argumenti iſti afferent, quo probent ejuſmodi lege ſolutum fuiſſe Titum, & uno eodemque tempore eidem liceret duas eccleſias obtinere; præſertim cum hæc tanto locorum intervallo diſjunctæ eſſent, ut neque præſentiam ſuam, neque ſuas curas, & cogitationes utrique impertiri poſſet? Nihil probabilius eſt eum jurejurando, quo ſe Cretenſium eccleſiæ obſtrinxerat, abſolutum a Paulo, rite nuncium priori ſponſæ remiſiſſe; ut alteram in Dalmatia duceret. Nam Cretenſem eccleſiam ad extremam uſque ſenectutem adminiſtravit, ibique laboribus ac ſenſio conſectus e vita deceſſit. Si autem iſti Dalmatiæ Episcopatum Tito adimunt, attribuent eidem opinor Apoſtoli, & Delegati a Paulo Episcopi partes; nam ſi nihil ejuſmodi concedant, omni eum procuracione atque actione privant, ſic ut ne integrum quidem eidem relinquunt uſum Episcopalis, & Apoſtolicæ poteſtatis; neque facile explicare poterunt, quid ei negotii dederit Paullus, cuique eum muneri præfecerit, cum eundem ad Dalmatas legavit. Episcopus delegatus rite nominari poteſt iſ, qui juſſu alterius, a quo delegationem accepit, munera quædam atque officia Episcopalia ad tempus exſequitur. Si ergo ad eorum ſententiam accedimus, qui, cum ante Dalmaticam legationem Titum eccleſiæ Cretenſi præficiant, eidem Dalmaticum Episcopatum abrogent neceſſe eſt, ne cogantur dicere duas uni eccleſias adminiſtrandas traditas eſſe, contra quam Canones vetant; Titus in Dalmatia duas omnino perſonas ſuſtinuit, Apoſtoli, ut jam oſtendimus, & Episcopi delegati. Itaque Paullus Titum ab ſua eccleſia Cretenſi parumper abeſſe, atque in Dalmatiam proficiſci juſſit, ut in ea provincia, diſſeminando Evangelio, incolis que ad Chriſti notiſſimam cultumque traducendis, eccleſiæ Dalmaticæ fundamenta jaceret; eaque delegatione perfunctus ad ſuum priſtinum gregem rediret. Eadem ferme ratione Petrus Marcum Alexandriam legavit, ut ſuo nomine & auctoritate eccleſiam ac ſedem Alexandrinam inſtitueret ac fundaret. Hæc autem a Paulo mandata Titus habuerat, ut totam provinciam peragrandò circumſpiceret, locorum ſitum ac frequentiam, incolarum mores atque ingenia exploraret; ſimulque ad Paullum perſcriberet, ubi conſtituendi eſſent ſive Episcopi, ſive Presbyteri; ecquid ſpei eſſet Chriſtianæ religionis in illis locis propagandæ, quam uberes fructus ex evangelica ſemente perciperet, quid ſuis laboribus & conatibus potiſſimum obſtaret. Præterea ſi quæ gravius incidere, ut ſæpe ſolent incidere, de quibus per ſe ipſe decernere non auderet, probabile eſt Tito imperatum fuiſſe, ut de toto ejuſmodi rerum ſtatu

Illyricum Sacrum,

Paullum per litteras edoceret; & ab eo conſilium opemque poſtularet. Nemini vero dubium eſſe poteſt, quin multos ad Chriſtianam religionem ſuſcipiendam impulerit, ſacro Chriſmate inunxerit, quos baptiſmo initiaverat, Presbyteros ac Diaconos conſecraverit, quos ſacrarum rerum procuracioni variis in locis præſiceret, ſacras ædes conſtituerit, ad quas ſeſtis diebus Chriſtianam plebem ad verbum divinum audiendam, & ſacra myſteria percipiendam convocaret; omnia denique Episcopi delegati munera impigre aſſidueque obierit. Cum igitur iſti negent fuiſſe proprium Dalmatiæ Episcopum, eidem attribuant, oportet, Episcopi a Paulo delegati partes, quas ad tempus ſuſceperit, quibusque egregie peractis, jactis que fundamentis, & bene conſtitutis eccleſiæ Dalmaticæ initiis, ad ſuam Cretenſem eccleſiam remigraverit.

S. III.

*Titus Episcopi Regionarii Dalmatiæ munus
ac nomen ſuſtinuit.*

Sed nobis longe probabilius videtur eorum opinio, qui negant B. Titum Cretenſi eccleſiæ jam tum præſuiſſe, cum in Dalmatiam Paulli juſſu trajecit. Horum ſententiæ ipſi quoque noſtram adſcribimus, idque ex chronologicis Diſquiſitionibus, quas mox inſtituemus, ſatis conſtabit. Cum igitur Titus Dalmaticam legationem accepit, erat ille quidem Episcopalis ſacris initiatus, ſed nulli eccleſiæ additus Episcopi adjutoris munere fungebatur. Eum Paullus itinerum ſuorum comitem, & rei Chriſtianæ adminiſtrum ſibi adſciverat, ejuſdemque vicaria opera ad omnia Episcopi officia ac munera utebatur. Quæ cum ita ſe habeant, quid eſt quod dubitemus, utrum Titus vere proprieque dici poſſit Dalmatarum Episcopus? At nihil de hujusmodi Episcopatu memoriæ præditum eſt, nulla ejus ſit mentio in antiquis Dalmatiæ monumentis; nuſquam ille Dalmatarum Episcopus appellatur. Quid igitur? An omnia ad Dalmaticam Titi expeditionem pertinentia iis, quæ ſuperſunt, Dalmatiæ tabulis continentur? An non multa eademque cognita digniſſima partim ſcriptorum incuria, partim temporis longinquitate interciderint neceſſe eſt, cum de tam illuſtri legatione tam pauca litteris conſignata ſint, quæ quidem ad noſtram ætatem, noſtrasque manus pervenerint? Non deſt tamen unde ſuppleri poſſint, quæ nobis aut majorum noſtrorum indiligentia ſubtraxit, aut obliſio ac vetuſtas ademitt. Sunt enim argumenta, ſunt conjecturæ, ut in re tam antiqua, ſatis graves, quæ ſi rite adhibeantur, permulta hominum interitu, & obliſione poſteritatis obruta, partim ex iis, quæ adhuc extant, partim aliunde elici poſſunt.

Cum ergo Titus nulli eccleſiæ devinctus eſſet, cum jamdieu Episcopi nomen, ut ita dicam, inane gereret, cui nullius certi populi regimen ac procuratio ſuberat; veriſimillimum puto etiam ob eam cauſam a Paulo miſſum fuiſſe in Dalmatiam, ut illic ſibi gregem quæreret, cujus ipſe curam ac patrocinium ſuſciperet, cuique proprii Paſtoris munere ac nomine præſeſſet, & conſuleret; præſertim cum ejuſdem apud Dalmatas commorationem nullo, quod quidem conſtet, certo temporis ſpatio definierit, quo plerumque Episcopi Delegati officium circumſcribi ſolet. Præterea ſatis conſtat moris fuiſſe Apoſtolorum, ut quos Evangelii cauſa aliquo mittebant, eoſdem iis gentibus ac provinciis præſicerent, quas deinde ſuis ipſi laboribus ad eccleſiam, atque ad ſuam ditionem adjunxiſſent.

Ita

Ita

Titus non
delegatus.

Sed Episcopus
proprius
Dalmatiæ.

Quid ſi
Episcopus
delegatus.

Ita Barnabas, ut ferunt, in Insubria; Hermagoras in Venetis, & Carnis; Andronicus in Pannonia, Apollinaris in Emilia; Epaphroditus apud Philipenses, qui a Petro, vel a Paulo evangelicam legationem acceperant, iis ecclesiis Episcopali dignitate atque imperio præfuerunt, quas ipsi met sibi fundaverant. Quin igitur id muneris ac nominis Tito in Dalmatia dabimus, quod alii, quibus eadem ferme, atque illi, obtigit Legatio, in sua quisque provincia obtinuerunt? Si Cenomanis, si Carnis, ac Venetis, si Pannonibus, si Philippenfibus licet, eos ecclesiarum suarum Episcopos agnoscere ac prædicare, a quibus Christianæ religionis sacra, leges, instituta se accepisse gloriantur; cur itidem Dalmatis non liceat eodem nomine B. Titum appellare, a quo sua ad Christum conversionis initia, suæque ecclesiæ primordia repetunt? Præterea si quid valent conjecturæ ex vi verborum desumptæ, huc videtur referri posse modus ille loquendi, quem Thomas Archidiaconus adhibuit, ubi scripsit, *Domnium in Titi locum a B. Petro missum fuisse*. Ex quo haud ineptum fortasse in hanc rem argumentum duci, explicarique posset hoc modo: Eundem fere muneris ac dignitatis locum apud Dalmatas Titus obtinuit, in quem a Petro subrogatus est Domnius; hunc autem verum ac proprium Dalmatiæ Episcopum fuisse nemo negaverit; & illum igitur fuisse oportet, cujus locum Domnius occupavit. Hæc fere habui, quæ dicerem de Dalmatico Titi Pontificatu. Restat, ut de genere hujus Pontificatus pauca dicamus.

Episcopus
Regionarius
sive quis
sit,

Titus in
Dalmatia
Episcopi
regionarii
munera
exsequi-
tur,

Episcopus *Regionarius*, sive, ut alii vocant, *Apostolicus*, is vere proprieque dici potest, qui cum Episcopali jure multas sive urbes, sive provincias contineat, nulli tamen loco affixam habet Pontificiam sedem; sed hac illac discurrens ex alio in alium locum perpetua circuitione commigrat, & modo his, modo illis sive urbibus, sive provinciis suam præsentiam atque operam pro re ac tempore accomodat. Hujus generis Pontificatum Titus gessit in Dalmatia; nulla illi stabilis ac certa sedes, sed vaga quodammodo, & errabunda, quasque regionem natim huc illuc circumvecta. Titus igitur universam Dalmatiam animo atque industria complexus, & nulli loco addictus, continenter omnem illam circumibat regionem, plurimos ubique Christianis sacris ac præceptis imbuens; si qua illum rei Christianæ necessitas vocaret, illuc impigre accurrebat, tamdiu inibi consistens, quamdiu suam illic præsentiam necessariam esse atque utilem existimabat. Ubi rem pulchre institutam suis jam viribus nitî videbat posse, in alias urbes atque oppida commigrabat, & quocumque adibat Evangelium circumferens, vicos reliquos ac civitates lustrabat. Quas omnes ut obierat, quietis immemor, labore in orbem redeunte, ad primam urbem seu pagum revertebatur, confirmaturus, si quid forte labaret; eodemque ordine civitates atque vicos deinceps revisebat. Et vero primis illis temporibus, cum Christiana religio propagari cœpit in Dalmatia, hujusmodi plane opus erat Episcopo, qui in omnem fidei propagandæ occasionem intentus, nullis locis alligaretur, sed solutus ac liber, undecumque spes aliqua rei bene gerendæ affulgeret, illuc iter intenderet, atque ex aliis in alias urbes perpetua peragratione excurrens, ita totius provinciæ curam gereret, ut sigillatim vicos omnes atque urbes excoleret. Cum enim magnus esset in Dalmatia campus, qui ad evangelium disseminandum colendumque multorum requireret industriam, neque socios sibi adjunctos a Paulo Titus haberet, quos muneris sui vicarios in oppida atque urbes dimitte-

ret; necesse fuit, ut ipse unus multorum vires atque animos gerens, totum se omnibus ac singulis locis impertiret, atque in varias quodammodo partes, suas curas, & labores distraheret: quod quidem satis causæ est, cur Tito *Regionarii* Episcopi titulum adscribamus; præterquam quod neminem Episcopum apud ullos auctores invenies, qui ante B. Domnium, in aliqua Dalmatiæ urbe certam fixamque sedem habuerit. De *Regionariis* Episcopis huc revoca, quæ scripsimus Prolegom. p. 3. sect. 1. cap. 2. §. 3.

§. IV.

Neque Episcopus Salonæ, neque Archiepiscopus, sive Metropolitæ Dalmatiæ appellari potest.

SI nullus fuit certus in Dalmatia ac definitus locus, in quo Titus Pontificiam sedem constitueret, necessaria consecutione efficitur cum dici non posse stabilem & fixum *Salonæ Episcopum*. Ad hæc: inter omnes convenit primum ex omnibus B. Domnium fuisse, cui *Salonæ* Pontificatus obtigerit; neque ullum omnino reperies ex antiquis monumentis sive *Salonæ*, sive *Dalmatiæ*, sive aliarum tum Illyrici, tum Italiæ ecclesiarum, in quo non omnibus *Salonæ* Episcopis Domnii nomen præponatur. Neque tamen si Tito *Salonitani* Episcopi titulus adimitur, idcirco eidem ecclesiæ ac sedis *Salonitanæ* fundatæ decus ac laus attribui nequit. Is enim cujusque operis auctor ac princeps dicitur, qui ad illud incohandum vel consilium, vel operam contulit. Titus autem adeo longe Christianæ religionis fines in Dalmatia propagavit, ut ex iis, quos ipse ad Christum adjunxerat, justæ magnitudinis ecclesiæ consilari potuerit, cujus principatum *Salonæ* urbs ea tempestate totius *Dalmatiæ* facile princeps obtineret. Neque longe fortasse a veritate aberit, si quis putet eundem ipsum Titum, cum rerum ab se gestarum rationem redderet, auctorem fuisse B. Petro, ut *Salonæ* firmius statim, certe opportuno tempore præficeret Episcopum, qui *Dalmaticam* provinciam administraret: Quare qui probe noverit, quibus initiis ac fundamentis *Salonitana* ecclesiæ ac sedes excitata sit, huic dubium esse nequit, quin Titus ejusdem auctor, & parens dici haberique possit; nisi forte *Baronium* reprehendat, qui *Aquilejensem* ecclesiam a B. Marco fundatam fuisse tradidit, quod is Carnos ac Venetos ad Christi fidem converterit, quamvis ejus urbis Episcopus non fuit, in qua primus omnium *Hermagoras* Pontificiam sedem obtinuit.

Non Titus, sed Domnius primus Episcopus Salonæ,

dici tamen potest Fundator ecclesiæ Salonitanæ,

Cum autem supra docuerimus B. Titum rite appellari, si minus *Salonæ*, certe *Dalmatiæ* Episcopum; postremo loco queri potest, utrum etiam cum dici oporteat *Metropolitam* sive *Archiepiscopum* *Dalmatiæ*, nec ne: quam dignitatem, ut nobis videtur, inde usque a temporibus ecclesiæ primæ obtinuit *Salonitanus*, & qui in ejus locum successit, hodieque retinet *Spalatenfis* Antistes. Ac Titum quidem *Cretensi* provinciæ jure *Metropolitico* præfuisse multi scriptores clari imprimis ac nobiles docent. Sed in *Dalmatia* neque gessit nomen *Archiepiscopi*, quod in *Hierarchiam* ecclesiasticam primum iniecit *Synodus Ephesina*; neque id potestatis aut muneris habuit, cui nunc respondet *Metropolitæ* sive *Archiepiscopi* titulus, multis illiquidem abhinc sæculis usurpatus cœptus, sed Titi ætate longe posterior. Ut enim Titus officio sibi injuncto rite fungeretur in ea provincia, quæ vix primos evangelii satus acceperat, necesse non erat eum jure ac titulo *Metropolitico* præditum esse.

Non fuit neque Metropolitæ, neque Archiepiscopus Dalmatiæ.

Hoc

Hoc illi mandatum fuerat, ut gentes illas evangelica prædicatione ad Christi cultum traduceret, baptismo expiaret, sacro chrismate inungeret, Sacerdotes secundi ordinis consecraret, quibus Neophytorum curam atque institutionem committeret; id scilicet negotii tantummodo datum fuerat Tito, ut nimirum ex populis ad Christum aggregatis Ecclesiam fundaret, cui deinde stabilis certoque loco affixus Episcopus, sive etiam Metropolitæ præficeretur. Has autem functiones, ut rite obire posset, satis erat eum Episcopali charactere ac potestate instructum esse.

Neque si Titus in Dalmatia creavit Presbyteros, & Ecclesias constituit, continuo existimes eum jure ac dignitate Archiepiscopali donatum fuisse. Nam sæpe apud antiquos scriptores idem valet Presbyteros creare, & Ecclesias constituere, atque ad eum Sacerdotis ordinem, qui est infra Episcopatum, aliquos promoveri; & in urbibus oppidive, ex incolis ad Christi fidem perductis, congregationes quasdam instituere, ordinare, componere, cui nullus quidem Episcopus præsit, sed aliquis ex ordine inferiori Sacerdos ad rem Christianam procurandam præponatur. Quæ quidem omnia cum Episcopalis potestatis atque officii modum non excedant; nihil causæ est, cur Tito Dalmaticum Pontificatum gerenti, id nominis, ac potestatis eribatur, qua gaudent atque utuntur Metropolitæ, sive Archiepiscopi.

CAPUT VI.

De Episcopatu Dalmatico S. Titi Disquisitio Chronologica.

§. I.

Quo Christi, quove ætatis sue anno Titus suscepit expeditionem Dalmaticam.

SI quis annorum ac temporum, de quibus nunc agimus, certam omnino designationem, in quam nulla dubitatio cadere possit, hoc loco expectat; is profecto majus quiddam a nobis postulat, quam quantum ab homine vel diligentissimo, & Apostolicæ Chronologiæ scientissimo præstari possit. Versamur quippe in re perantiqua ac difficili; neque Veterum litteris, pro eo atque oportuerat, satis illustrata; in qua si quid afferri poterit, quod aut probabilis sit, aut ad id, quod probabile est, quam proximè accedat, æquis rerum æstimatoribus satis superque industriam nostram probatum iri confidimus; neque erit, cur nos suscepti laboris, institutæque disputationis pœniteat. Atque hoc primum constituo annos, in quorum investigatione tota hæc disputatio versabitur, non aliunde elici posse, nisi partim ex Menæis ac Menologio Græcorum, partim ex ipsa Salonitana historia. Veterum enim tabularum nihil præterea superest, unde aliquid opis ac præsidii ad id, quod quaerimus, investigandum suppeditari queat. Quid quod ne ipsa quidem monumenta, quæ modo laudavi per se satis lucis ad hanc rem illustrandam impertiunt, sed nobis quemdam quasi filum præbent, cujus ductu sensim, atque ut ita dicam, pedetentim progrediamur; ubi hæc nos defecerint, conjecturas, & argumenta aliunde adscisci oportebit, quæ noseo, quo intendimus, ferant deducantque. Age porro experiamur, quid ex Cretenfibus ac Salonitanis tabulis elici, & tamquam exprimi possit ad investigandum annum illum, quo Paullus Titum Dalmaticum præfecit, itemque alterum eum annum, quo Titus Dalmaticæ Pontificatu abierit. Ex Menæis, & Menologio Græcorum, (ut ab his incipiam) illud planissime constat, quod ab anno decimo completo post obitum Christi, ejusque ad Superos reditum, cum Titus Paulo socius atque adiutor datus fuit, usque ad Cretensem ejusdem Episcopatum anni circiter duodeviginti effluxerint. Annus autem ille decimus, secluso anno mortis Dominicæ, qui fuit Christi 34. itemque anno, quo Titus in Pauli societatem ac disciplinam se tradidit, & consecratus est Episcopus, est annus Christi 45. & duodecimus jam initus ab ejus obitu regressuque ad cælum, in quem incidit divisio Apostolica, quæ facta est ipsis Kalendis Juliis. Erat autem is annus æræ vulgar. 42. cujus initium Christi ortus triennio antecedit, ut diximus par. 3. Proleg. Sect. 1. cap. 1. Illud quoque pro certo sumamus licet, Dalmaticum Titi Episcopatum neque ante annum 45. neque infra 62. Christi annum statui posse; nam Titus, antequam ad Paulum accederet, decem ipsos annos Hierosolymæ, ut Menæa tradunt, atque in Judæa transegit, qui desinunt, ut supra diximus in annum illum 45. anno vero 62. Cretensem Pontificatum accepit, cum jam antea Dalmaticum gessisset, ut infra doccebimus. Igitur Dalmatica Titi expeditio conjicienda est intra illud duodeviginti annorum spatium, quod inter quadragesimum quintum, & sexagesimum secundum ab ortu Christi annum continetur. Jam vero ex hoc annorum numero septem priores annos eximi oportet, quos Titus cum Paulo Seleuciam, Cyprum, Pamphiliam, Pisidiam, Lycaoniam peragrans insumpsit; siquidem anno Christi 52. æræ vulgaris 49. quo cum Concilium Hierosolymitanum coheret, Titus adhuc erat in comitatu Pauli, quocum profectus est Hierosolymas, ut in epistola ad Galatas Paullus ipse testatur: *Deinde post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam cum Barnaba assumpto & Tito.* Cap. 2. His detractis reliqui temporis summa decem annos complectitur a 52. ad 62. Christi annum deductos; e quibus illum annum elici oportet, quo Dalmatica Titi profectio consignanda est.

Nihil præterea ex Cretenfibus tabulis ratiocinando colligi potest; quæ quidem totos illos duodeviginti annos Pauli ac Titi circuitibus indiscriminatim attribuunt, nullo temporis spatio interposito aut notato, quo Dalmaticus Episcopatus includi possit; nam de hoc ne mentio quidem illio habetur, cum ad res Cretenfes nihil admodum pertineat. Neque ex Petri Equilini catalogo, quod Cretenfium monumentis deest, suppleri potest. Nam is Auctor totum illud duodeviginti annorum spatium transilit, ac Titum statim ab ejus consecratione nullo temporis intervallo interjecto in Cretam transmittit. Hic igitur Cretenfium tabularum præsidio destituti, historiam Salonitanam subsidio vocemus necesse est. Porro ex ea colligimus Titum antea missum fuisse in Dalmatiam, quam Paullus Hierosolymis in vincula conjiceretur; ex quo sequitur Titi adventum & Pontificatum Dalmaticum constituendum esse ante Hierosolymitanam Pauli vincula, quæ ad annum Christi 58. æræ vulgaris 55. pertinent. Restat igitur, ut profectio Dalmatica Titi intra illud quinquennium compellatur, quod ab Concilio Hierosolymitano, id est anno 52. usque ad ann. 58. cum Paullus per vim ac tumultum ab Judæis comprehensus, & Hierosolymæ in custodiam traditus est. Hujus autem quinquennii primum & secundum & tertium annum magna ex parte, itemque anni 52. quod reliquum erat, Ti-

Dalmaticus Titus Pontificatus inter an. Christi 45. & 62. interjiciendus.

Neque ante ann. 52. statui potest.

Vide Testimon. Archidiaconi allatum Ca. 2. §. 2.

neque post ann. 58.

negue ann.
53. vel 54.

A. G. cap.
27. 18.

tus impendit vel in peragrandis cum Paulo variis provinciis, vel procul a Paulo, in mandatis, quæ ab eodem acceperat, exsequendis. Cum enim ex decreto concilii Hierosolymitani, una cum Paullo gentium curam & patrocinium suscepisset, Syriam, Ciliciam, Macedoniam, Achajam adiit cum eodem Paulo, qui apud Corinthios commoratus est annum unum & sex ipsos menses. Deinde Paulus, cum in Asiam rediisset, semel atque iterum Titi opera apud Corinthios usus est; cui nimirum id negotii dederat, ut vel utramque, vel alterutram ad Corinthios epistolam perferret, eosque ad veterem disciplinam & sanctitatem, a qua desciverant, omni studio revocaret; ac pecuniam colligeret ad eorum inopiam sublevandam, quos Judæi Hierosolymitani religionis causa bonis omnibus ac fortunis everterant. Id adeo cognosci licet ex epistolis Pauli ad Corinthios, quarum alteram anno Christi 54. alteram anno insequenti scriptas fuisse paullo post ostendimus. Quæcum ita sint, Titi in Dalmatiam adventus, neque ante quinquagesimum quintum ann. rejici, neque ultra quinquagesimum octavum protrahi potest. Porro quinquagesimo quarto, & quinquagesimo octavo anni circiter tres, vel quatuor interjacent, e quibus illum annum designari oportet, unde Titus Dalmatice Pontificatus initium duxerit.

Sed intra
hæc an.
55. initus
esse vide-
bitur.

Ac nobis quidem verisimile videtur non antea quam in exitu jam esset annus Christi 55. æræ vulgaris 52. Titum præpositum fuisse Dalmatice Episcopum; siquidem majorem hujus anni partem Pauli mandatis vel litteris ad Corinthios perferendis extraxit, ut postea docebimus. Neque infra quinquagesimum quintum annum hujusmodi Episcopatus initium conjici potest, ne in angustiora spatia res ab Tito in Dalmatia gestas cogere videamur, quam ut satis commode includi possint, & suis quæque temporibus distribui. Nam unius Titi opera atque industria res Christiana in Dalmatia eo crevit, tam longe lateque propagata est, ut ex iis, quos ille ad Christum adjunxerat, haud parva ecclesia coaluerit. Quid quod, si Ludovico Schonlebio credimus, Titus eodem tempore, quo Dalmatice Episcopatum gerebat, Japydes etiam & Liburnis Christianis præceptis excoluit, atque adeo in Noricum usque penetravit, & Christi fidem cultumque iniecit; quæ quidem omnia plus sane temporis requirunt, quam ut unius alteriusve anni angustis circumscribi possint, quod eos facere necessesse est, qui putant primum Titi in Dalmatiam adventum referendum esse ad annum Christi 59. æræ vulgaris 56. cum Paulus Romæ detineretur in vinculis. Ad hæc: Titus perfunctus cum esset intra finem anni 55. utraque illa Corinthiaca legatione, quam eidem Paulus mandaverat, reliquos annos usque ad annum 59. qui fuit primus Romanæ custodiæ Paulinæ, ab omni procuratore vacuos habuit, eosque in Dalmatarum conversionem ac salutem impendere potuit; cum superioribus annis, vel in circuitibus Apostolicis, vel in exsequendis Pauli mandatis, operam assiduam Paulo navaverit. Sed huic anno potissimum Titi in Dalmatiam adventum ut adscriberem, impulit me auctoritas Ludovici Schonlebi, quem rerum Illyricarum auctorem laudare possum religiosissimum. Expectantia quippe compertum habeo, illum in ejusmodi rebus vix, aut ne vix quidem falli unquam, vel decipi; neque adduci possum, ut credam, virum ceteroquin accuratissimum, & nostratum rerum scientissimum tam fidenter in hunc annum contulisse Dalmaticam Titi expeditionem, nisi hoc deprompisset e vetustis monumentis, quorum multi-

plicem, atque egregiam suppellectilem ille sibi ad suos annales conficiendos adornaverat. Hic igitur proxime ad nostram opinionem accessit, quippe ante Pauli vincula, & uno ante nostros calculos anno idest 54. Evangelicam Titi in Dalmatia prædicationem subjecit, his præse verbis: *Dalmatis & Liburnis eodem tempore prædicat Evangelium Titus D. Pauli discipulus, & multorum itinerum comes, prout ex pluribus ejusdem Apostoli epistolis colligitur: & sic fides Christi longe lateque propagatur.*

Quem vero annum Titus ageret, cum Dalmatice Pontificatum inivit, ex Menæis facile colligitur. Altero & vigesimo ætatis anno Hierosolymam venit. Is annus congruit cum anno Christi trigesimo tertio, qui fuit æræ vulgaris 30. nam Titi adventus uno ferme anno Christi mortem antecessit. Deinde annos undecim Hierosolymis, aut in finitimis regionibus transegit, antequam Episcopus fieret, & Pauli adjutor ac socius esset. Tum decem alios annos Adjutoris functus officio, in rei Christianæ procuratore operam Paulo navavit, antequam Dalmatice Episcopus præficeretur an. 55. Igitur ab Titi in Judæam adventu ad Dalmaticum ejusdem Pontificatum, idest ab an. 33. Christi ad 55. colliguntur anni duo & viginti, quos quidem si addideris Tito vigesimum & alterum ætatis annum agentem, cum Hierosolymam venit, necessario sequitur, illum tres, & quadraginta annos completos habuisse, cum Dalmatice Ecclesiam gubernandam suscepit.

Annum
ætatis age-
bat 43. cum
Dalmatice
Episcopus
factus est.

§. II.

Quamdiu Titus gessit, quove anno procuratorem Dalmaticam deposuit.

Superest, ut inquiramus, quamdiu Titus ecclesiam illam administraverit, quove anno Dalmaticum Pontificatum deposuerit. Titus ubi certis auctoribus cognovit Paulum Romam abduci iustum esse, quod ab Judææ Præfide ad Cæsarem appellasset, nulla interposita mora, Romam petere contendit; quo cum mature pervenisset, ibidem aliquamdiu substitit, ut Pauli adventum præstolaretur: *Audiens*, inquit Archidiaconus cap. 3. Hist. Salon., *quod B. Paulus a Præfide Festo iussus est Romam pergere, statim ommissis omnibus, præveniens eum expectavit in urbe.* Pauli e Judæa discessum Henschenius, Petavius, alii referunt ad ann. 55. æræ vulgaris, qui post Christum natum est 58. Paulus igitur an. Christi 58. exeunte jam Autumno, vel, ut alii putant, appetente hyeme, Cæsare profectus cum esset, navigatione usus petinacommota, ventisque adversis multo serius, quam Italici itineris tractus postulabat, in Italiam appulit. Primum quippe navis, qua vehabatur, Asiæ oram circumvecta, longissimo circuitu in Cretam pervenit, cum jam pridem idonea tempestas ventique propitii defecissent. Deinde uno alterove, quam e Creta abierat die, subito atrox tempestas coorta navim ventis ac fluctibus diu agitata in saxa prope Melitam vi æstus abripuit; cum autem proa scopulis illata infixaque hæreret immobilis, & puppis immodica maris ventorumque jactatione dissolvi cœpisset, nautæ pariter ac vectores se incertam ad spem, ut vitæ consulerent, in mare demittunt; & partim adnando, partim disceptæ laceræque navis tabulas complexi, omnes memine pereunte in terram evadunt. Cum nulla navigii copia suppetere, & hyems ita, ut cum maxime faviret; in ea inclusa hybernare, ibique opportunum navigan-

Paulus
in vincu-
lis Romæ
abductus
an. 58.

Romam
pervenit
an. 59.

Titus e
Dalmatia
Romam
profectus
Paulum
venientem
exceptis.

Severus
est in Dal-
matiam.

di tempus opperiri constituunt. Tres ipsos mentes Melitæ substitit Paulus, qui vel sanctitate vitæ, vel morum comitate adeo sibi incolarum animos conciliavit, ut ab iisdem victu, cæterisque rebus sane commode ac liberaliter habitus fuerit. Deinde vere jam inito, Alexandrinam navim conscendit, qua in Italiam prospero cursu delatus, anno Christi 59. ætæ vulgaris 56. Romam pervenit.

Titus itaque, qui jam pridem (ut supra diximus) cotransmiserat, ut Paulum longo intervallo reviseret, eidemque religionis causa Cæsari tribunal ac iudicium subeundi adesset, Pauli adventu mirifice lætus, nullum in eum pietatis officium prætermisit. Ceterum Paulus clementer, contra quam putabatur, ab Nerone habitus, & liberali sane custodiâ affervari iussus, nihil admodum Titum opera indigere videbatur, atque ut se initia dederant, satis apparebat illum facile per se ipsum posse suam causam Neroni probare. Quamobrem Titus, cum perspiceret nihil causæ esse, cur diutius Romæ maneret; ne quid detrimenti res Dalmatica per suam absentiam caperet, Pauli permisso in Provinciam rediit. De Titu reditu quamvis in historia Salonitana nulla facta sit mentio, nemini tamen dubium esse potest, quia redierit, modo attentius legat alteram ad Timotheum epistolam, ubi Paulus queritur sibi causam ex vinculis dicenti neminem affuisse, & iis, qui cum longe aberant, Titum etiam annumerat: *Crescens, inquit, abiit in Galatiam, Titus in Dalmatiam*. Scio equidem permultos esse, qui hæc verba ad primum in Dalmatiam Titu adventum referant, sed tantorum Virorum pace dixerim, parum apte congruenterque ad rei veritatem; nisi forte dicamus illos ex citato Pauli loco nihil aliud efficere voluisse, nisi id, quod inter omnes convenit, Titum in Dalmatia rei Christianæ operam navasse; sive is deinde in eam provinciam redierit, sive tum primum advenerit; eo siquidem tantummodo spectant, ut probent Dalmatas ab Tito edoctos, ac de Christianis officiis atque institutis instructos fuisse; quoties autem, quove tempore Dalmatiam adierit, nihil sane laborant. Ceterum cum ex historia Salonitana constet antea Titum profectum esse in Dalmatiam, quam Paulus conieceretur in vincula; & secundam ad Timotheum epistolam Paulus Romæ ex primis vinculis scripserit, ut postea probabimus, nemo dubitare potest, quin Paulus verbis modo allatis significare voluerit, Titum iterum in Dalmatiam abiisse.

Quod autem Titus, ut Paulum propediem Romæ adfuturum inviseret, e provincia sua discesserit, non idcirco tum eam deposuit; neque isthæc profectio Pontificatus abdicatio dicenda est; sed potius quædam ab Dalmatica sede non longa digressio, atque ad breve tempus absentia, cum voluntate remeandi conjuncta. Et vero an Titus sponte sua, & in iussu Pauli eam provinciam dimitteret, quam ex imperio & auctoritate Pauli susceperat, seque ipse jure jurando absolveret, quo suam Dalmaticæ ecclesiæ fidem obstrinxerat? nihil minus. Nemini quippe licet ecclesiæ, cui præsit, nuncium remittere sine ejus auctoritate, a quo illam accepit. Qui autem fieri potuit, ut Titus, Paulo auctore, se Dalmatico Pontificatu abdicaret, cum non solum absente, sed etiam insciente Paulo, quemadmodum ex historia Salonitana colligi videtur, in Italiam e Dalmatia trajecerit? Ad hæc: qui alicui provincie præpositus est, antequam magistratu abeat, aliquid temporis sumere solet sive ad salutandos amicos, sive ad res publicas componendas, ut qui in ejus locum succedit, nihil in ea provincia inpositum, nihil non recte consti-

Illyricum Sacrum.

tutum offendat. Titus vero de hisce rebus ne cogitandi quidem spatium habuit, quippe qui simul atque intellexit Paulum Romam vincitum deduci, statim rebus omnibus omisissis, ut docet Archidiaconus, omniique abjecta cunctatione Romam ire properavit, ut Pauli adventum præcurreret. Quæ cum ita se habeant, Dalmatici Pontificatus abdicatio consignari nequit anno 59. cum Titus e Dalmatia discessit eo consilio, ut Paulum in Urbem venientem exciperet. Restat igitur, ut Dalmaticæ Ecclesiæ regimine amotus fuerit anno Christi 61. cum Pauli accitu iterum Romam venit.

Si quis conjecturis locus esse potest in earum rerum tractatione, quæ cum ab nostra ætate longo intervallo disjunctæ sint, tum omni ferme litterarum luce carent; res hæc, qua de agimus, in hunc maxime modum contigit, aut certe contigisse potuit. Paulus jamdudum in animum induxerat Hispanias peragraræ, atque in extremas usque Occidentalis Orbis partes Evangelium inferre; cujus quidem consilii, antequam vincitum Romam duceretur, jam per litteras Romanos certiores fecerat. Cum in Hispaniam, inquit, proficisci cæpero, spero, quod præteriens videam vos, & a vobis deducar; & paulo post: *Per vos in Hispaniam proficiscar*. Romæ autem cum esset in vinculis, cælesti admonitu accepit Deo cordi esse, ut quæ in animo habebat, re ipsa perficeret, & quem sibi proposuerat, Evangelicæ expeditionis cursum absolveret; Deum itaque sibi auxilio futurum, ut suam causam Neroni probaret, ab eoque liber e vinculis dimitteretur. Huc scilicet pertinent verba illa ad Timotheum: *Dominus autem mihi adstitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleretur*. Divinitus itidem senserat sibi ultimum diem instare, non quod propediem moriturus esset, sed quia septem annorum spatium, quo reliquum suæ vitæ curriculum circumscriptum esse intellexerat, ad earum rerum, quæ sibi supererant gerendæ, numerum, ac magnitudinem, quasi puncti instar esse arbitrabatur; ac tantum se abesse existimabat a perfectione magnorum operum, quæ animo agitabat, ut vix eorum fundamenta jecisse se crederet: quæ quidem interpretatio haud sane absurde in eum Pauli locum accommodari potest, ubi Timotheum admonuit haud procul se ab interitu abesse: *Ego, inquit, jam delibor, & tempus resolutionis meæ instat*. Hæc omnia cum plane ac perspicue intelligeret, duo, quæ imprimis cordi erant, sibi omni festinatione properanda esse censuit, ne videlicet ea perficiendi tempus ac facultatem mors immatura præriperet; primum quidem, ut simul atque missus esset e custodia, Hispaniam, quo jamdiu cogitabat, cæterasque provincias, quas nondum adierat, Evangelio lustraret; deinde ut Græciæ Ecclesiis jam pridem fundari cæptis supremam manum imponeret, & sicubi deessent, constitueret Episcopos, nihilque ad rem Christianam optime constituendam in iis locis relinqueret, quod non undique aptum atque perfectum, expletumque esset omnibus suis numeris, & partibus. Cum autem (inquit Archidiaconus) per Spiritum Sanctum cognosceret, in eadem urbe suum martyrium consummandum de Ecclesiis Græciæ disponere curavit.

Ergo Titum nondum in Dalmatiam regressum ad se accersiri jubet, cujus opera ad hæc perficienda uti decreverat: quid sui consilii sit, eidem ostendit; eum videlicet ab se Hispanicæ profectiois socium sibi, & gloriosi operis consortem delectum esse; designat, & Cretam se transmissuros; in ea vero insula Tito manendum esse ad suos populares excolendos, rem-

I i 3

que

Titus cum
Pauli in-
visendi
causa Ro-
mam ve-
nit, Epis-
copatum
Dalmati-
cum non
dimisit.

Epist. ad
Rom. c. 13.

Paulus in
Hispaniam
cogitans

Titum His-
panicæ
peregrina-
tionis so-
cium sibi
designat,
& Cretam
sem Episc-
opum.

quem jubet
in Dalmatiam
reverti, re-
busq; Dal-
maticis
compositis
ad se in ur-
bem redi-
re.

que Christianam procurandam; ac se quidem jam nunc Cretensem ecclesiam illi destinare, cui Pontificis munere ac nomine praeesset, quamque ad extremum usque spiritum obtineret, regeret, gubernaret. Interea rediret in Dalmatiam, & Neophytos in suscepta religione confirmaret. Quidquid divinus cultus, quidquid res Christiana opis subsidiique desiderare videretur, id ne omitteret curare ac providere in tempore; ut simulatque sive per litteras, sive per nuncios evocaretur, nihil impedimento foret, quominus statim in Urbem advo- laret. Titus nova sibi destinata provincia latus, ad suam Ecclesiam revertitur, omni-que festinatione, quae jussus fuerat, praeccepit agere, ne quid infectum relinquere cogeretur, si Hispanicae profectio- nis dies citius, quam opportunius, superveniret.

Argumen-
tum ex
Hist. Salo-
nic. dilu-
itur.

Erunt fortasse, qui Salonitanam historiam hic nobis objiciant, quae quidem, ut videtur, negat Titum rediisse in Dalmatiam: *Quamobrem B. Titum non remisit* (Paullus) *ad Dalmatias, sed ad Graciam, ubi magis erat notus, Pontificem eum constituens apud insulam Cretam.* Haud sane a nobis discrepat Auctor historiae Salonitanae, propterea quod scripserit Titum non fuisse iterum ad Dalmatias missum. Negat ille quidem missum fuisse, ut susceptam illius ecclesiae curam retineret ac gegeret; aliam quippe ei provinciam jam Paullus desponderat; at minime negat Titum in Dalmatiam ad breve tempus rediisse, ut concedit sibi gregem postremum reviseret ac lustraret, rebusque omnibus rite compositis, eam provinciam dimitteret. Hujusmodi autem reditum idcirco tacitus praetermisit Archidiaconus, quod non ejus loci esse duceret omnia singillatim persequi, quae ad Titum pertinebant, praesertim cum ad alia properaret, quae sibi scribenda proposuerat in illo eodem capite, quod de *S. Domino & Sancto Domnion* inscripserat; Dalmaticam autem Titi expeditionem non ultra voluit attingere, nisi quatenus opus erat, ut viam sibi sterneret ad ea narranda, quae cum hujus capitis titulo congruebant, & tamquam praecipuum, in quo versaretur, argumentum, huic historiae loco subjecerat. In eam igitur, quam modo exposui, sententiam accipi oportet, quae Archidiaconus scripsit, ne videatur a Paulo dissentire, qui in secunda ad Timotheum epistola plane diserteque testatur rediisse Titum in Dalmatiam, cum ipse Roma in vinculis detineretur.

Anno 61.
Paullus e
vinculis
exemptus
Titum Ro-
mam revo-
cat.

Nunc, ut eo revertar, unde paullisper deflexit oratio, Paullus an. Christi 61. aet. vulg. 58. e Romana custodia emissus Titum admonuit instare jam Hispanicae expeditionis diem; proinde Dalmatis velle jussis, eique ecclesiae nuncio remisso Romam primo quoque tempore proficisci maturaret. Titus ad eum nuntium nihil more interposuit, ac Dalmaticis rebus compositis semet ad Romanam profectio- nem celeriter comparat. Dalmatas inde solatus, promittit eorum sibi salutem, ubicumque terrarum esset, cordi futuram. Ad extremum omnes ad susceptam religionem constanter retinendam exhortatus, certam illis spem ostendit, quamprimum fore, ut aliquis e Paulli disciplina mitteretur, qui eorum curam ac tutelam susciperet. Nec promissum sefellit. Ab eis digressus, ut primum Romam advenit, de totius Dalmaticae Ecclesiae statu Paulum edocuit, eidemque auctor fuit, ut Hermen- co destinaret, qui florentem illam Domini vineam, haud ita pridem consitam excoleret. Quae si ita se habeant, ut certe sic se habere videntur, consoquens est, Titum altero & sexagesimo Christi anno Dalmaticae Pontificatum deposuisse; quem

Titus ann.
61. dimisit
Episcopa-
tum Dal-
matiae.

quidem cum ab exitu anni 55. suscepit, ut supra vidimus, id quoque efficitur, eundem annos amplius quinque Dalmaticam ecclesiam obtinuisse. Quod vero Archidiaconus scripserit, *non longo illic tempore mansisse*, id profecto non satis est causae, cur breviori temporis spatio Dalmaticam Titi commo- rationem circumscribamus. Nam cum Episcopa- lis administratio nullis temporum limitibus defini- ta sit, & vinculum illud, quo quis semel alicui ec- clesiae se obstrinxit, vi sua ac natura postulet, ne umquam dissolvatur, haud secus quam nodus ille dirumpi nequit, quo suae quisque uxori devinctus est; quinque annorum spatium haud ita longi tem- poris instar est, si cum eo tempore comparatur, quod per se requirit unius ecclesiae semel suscepta procuratio, quae non aliis, quam quibus cujusque Episcopi vita, spatiis circumscribitur. Quamvis igitur Titus quinque ipsos annos Dalmaticae Episcopatatum gesserit; jure tamen meritoque Archi- diaconus scripsit haud ita diu eum mansisse in Dal- matia, qui ceteroquin Episcoporum more atque in- stituto Dalmaticae Ecclesiae suam fidem suamque mansionem, quantum in ipso erat, in perpetuum addixerat.

Jam vero anni 61. quod supererat, & fere totum annum proximum Titus cum Paulo Hispanias per- agravit. Nam Paullum Hispaniam adiisse auctores sunt Hippolytus, Athanasius, Cyrillus, Sophro- nius, Epiphanius, Chrysostomus, Theodoretus, Hieronymus, Gregorius, Isidorus, Beda, Ado, Metaphrastes, & alii plures, quos laudat & sequitur Baronius an. Christi 61. Deinde cum ex Hispania solvisset intra finem anni 62. qui fuit aet. vulg. 59. in Cretam appulit. Quam insulam cum diligenter lustrasset, rei-que Christianae, quo firmior inibi esset, auctoriorque in dies fieret, satis providisset, Titum jampridem designatum Episco- pum Cretensis ecclesiae reliquit; & Gortynam ur- bem totius insulae principem Pontificia sede orna- vit, cujus imperio non solum Cretenses, sed etiam insularum adjacentium incolas subesse jussit. Anno itaque 62. in exitum vergente, Cretensem Episco- patum Titus inivit, quod quidem cum Menaeis prae- clare congruit. Nam, ut Menaei testantur, ex quo Titus in Paulli societatem adscitus fuit, anni fere duodeviginti intercesserant, antequam Creten- sis Episcopus fieret. Anno autem 45. ut supra do- cuimus, Paulli comes, atque itinerum socius esse coepit. Igitur anno 62. Cretensem ecclesiam re- gendam suscepit; nam spatium, quod ab anno 45. ad 62. sive ab anno aet. vulg. 42. ad 59. interflu- xit, circiter duodeviginti annos complectitur. Annos autem habebat Titus fere 49. cum praeposi- tus fuit ecclesiae Cretensi. Rebus Cretensibus in hunc modum compositis Paullus quidem e Creta in Asiam transmisit; Titus vero primum omnium Cretensibus instituendis, erudiendisque operam de- dit, deinde ad eas insulas, quae Cretae circumja- cent, excolendas cogitationem atque animum ad- jecit; & singulas vicatim circumjens, Christianis mysteriis imbuiere plerosque incolarum, & baptis- mo exiari institit. Sex ferme annos in hisce insu- lis ad Christianam fidem erudiendis absumpsit, ut tradunt Menaei, ac tantum studio, & assiduitate profecit, ut qui plerosque illarum insularum par- tim vicos, partim oppida sane rudia acceperat, ean- dem probe culta, ac morata suae disciplinae alumnis tuenda traderet, quos muneris sui Vicarios in op- pidis vicisque singulis relinquebat. Hujus sexennii anno quarto, Titus ad tempus e sua provincia di- greditur accessit a Paulo, qui cum anno 66. per litteras Nicopolim proficisci jussit, ubi ipse hye- mare

Anno 62.
fit Creten-
sis Episcopus.

Sex annos
inerudien-
dis insulis
circa Cre-
tam insum-
psit.

Cretam
reversus ,
ibid. obiit
aa. 106.

Ticum an-
te Dalma-
tiam, quam
Cretæ Epi-
scop, fuisse
ex Hist. Sa-
lon. & ex
Menziis
colligitur.

Quæ hæc tenus diximus, ut clarius pateant, atque ut contrariis argumentis aditus ad ea infirmanda præcludatur; illud sedulo inquiri, statuique oportet; quo tempore Paulus, quibusve annis eas epistolas scripsit, in quibus Tiri mentionem fecit; nam ex his gravia sane in utramque partem argumenta duci possunt. Id igitur statim accurate, quo ad ejus fieri possit, diligenterque præstabimus.

*De prima & secunda Pauli ad Corinthios
epistola Disquisitio chronologica.*

§. I.

Titus la-
gatus Pauli
ad Cor-
inthios :

dedissent; & quantum lachrymarum profuderint, quibus maculas paullo ante susceptas eluerent; ut sibi quidem gaudendum potius, quam poenitendum censeat, quod eos per superiores litteras castigaverit, & brevi quadam tristitia ad salutem perducerit: *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi; non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestram emulationem pro me, ita magis ut gauderem;* cap. 7. & paullo post affirmat se mirum in modum eo gaudio gavisum fuisse, quod Titus ex Corinthiorum conversione, promptaque ad parendum voluntate percepit; cujus adventus ingenuum quemdam pudorem ac salutarem metum eorum animis incusserat. *in consolatione autem nostra magis gavisus sumus super gaudio Titi, quia relictus est spiritus ejus ab omnibus vobis... & viscera ejus (Titi) abundantius in vobis sunt, reminiscens omnium vestrum obedientiam; quomodo cum timore, & tremore excepistis illum.* Et cap. xii. *Numquid per aliquem eorum, inquit, quos misi ad vos, circumveni vos? Rogavi Titum, & misi cum illo fratrem; numquid Titus vos circumvenit?* Ex quibus intelligitur Paullum, cum priores litteras ad Corinthios daret, Titum ad eosdem legasse, ut ejusdem cohortationibus monitisque ad salutarem Dei metum, æternæque vitæ cogitationem excitarentur. De altera vero Titi ad Corinthios legatione nihil est, cur dubitari possit. Plerique existimant ab ipso Titi secundam epistolam perlatam ac redditam fuisse Corinthiis; illud certe omni asseveratione affirmari posse arbitror, cum Paullus rursus ad Corinthios scriberet, iussu fuisse Titum illuc iterum se conferre, ut præclarum opus priore legatione susceptum perficeret, & quæ ipse poenitentiae ac pietatis semina Corinthiorum animis injecerat, ad bonam frugem perduceret. Id adeo ex ipsis Paulli verbis cognoscere licet: *Ita ut (inquit cap. 8.) rogavimus Titum, ut quemadmodum capit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam;* ac deinde paucis interjectis, quæ huc non pertinent, hæc subdit: *Gratias autem Deo, qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi; quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. Misimus autem cum illo fratrem, cujus laus est in Evangelio &c.* Quibus Paulli locis expositis, satis docuisse videor Titum duplici apud Corinthios legatione perfunctum esse, altera cum primam, altera cum secundam a Paulo epistolam Corinthiis accepere. Illud quoque pro certo sumamus licet, inter unam atque alteram epistolam non plus, quam unius anni spatium intercedere; quod Paullus, cum iterum ad Corinthios scriberet, hisce verbis cap. 8. declaravit: *Et constitutum in hoc do; hoc enim vobis utile est, qui non solum facere, sed & velle capistis ab anno priore; nunc vero & facto perficite.* Corinthiis autem prioribus Paulli litteris, ac Titi hortationibus permoti, nihil ferme temporis aut moræ interposuerant, quin statim resipiscerent, & suum errorem gemebundi agnoscerent; simulque profiterentur se in Paulli potestate esse, & quidquid ille sive imperasset, sive postulasset, impigre facturos. Cum igitur Paullus in 2. ad Corinthios epistola dicat eos superiori anno ad salutarem poenitentiam officiumque traductos, recte pieque agere ac velle coepisse; consequens est, non longiori, quam unius anni interpositu, alteram ab altera epistolam disjunctam esse. Quare si quis recte constituerit annum, quo prior epistola scripta sit, huic per se ipse occurret alter ille annus, ad quem posterioris epistolæ scri-

ptionem referri oporteat. Illud igitur nobis contendendum est, atque in hoc laborandum, ut annum illum investigemus, quo Paullus priores litteras ad Corinthios dedit.

§. II.

Prima ad Corinthios epistola scripta esse nequit ante annum Christi 54.

ET primum quidem prioris epistolæ tempus ante an. 54. videtur non posse constitui; quod tum e rerum a Paulo gestarum serie, tum ex ejus itinerum descriptione satis intelligitur. Cum Paullus anno Christi 52. æræ vulgaris 49. post Concilium Hierosolymis habitum de Gentibus legis Judaicæ jugo eximendis, Gentium Apostolus initiatus fuerit, quidquid ejus anni supererat, Asiam ac Macedoniam peragrans transiegit. Proximo anno ineunte in Achajam profectus Corinthum adiit, qua in urbe ac provincia cum magnam atque uberem messem sibi paratam esse divinitus intelligeret, suam illic commorationem in alterum annum extraxit. *Sedit, inquit Lucas Act. 18. annum & sex menses, docens apud eos verbum Dei.* Anni 54. aucto jam vere, atque adeo in æstivum tempus vergente, Paullus e Græcia in Syriam transmisit, & properans, festinansque ex itinere Ephesum adiit, Cæsaream lustravit, Antiochenos revisit: Antiochiæ diebus non ita multis absumptis, inde discessit Galatiam ac Phrygiam peragrans.

Interea temporis Apollo quidam genere Alexandrinus, vir humanis divinisque litteris apprime excultus, & eximia quadam dicendi facultate præditus Corinthum venit; ubi & publicis disputationibus Judæorum audaciam confregit, & rei Christianæ plurimum vel præsidii, vel incrementi attulit. Ad devinciendos porro hominum animos vel plurimum in eo valebat singularis illa eloquentia cum multiplici variaque eruditione conjuncta, & alia præclara quadam corporis atque animi ornamenta, quæ a natura insita, a Deo supernis, mirificisque muneribus cumulata, quemvis facile caperent, tenerentque. Quibus ille rebus tantam vel gratiam, vel existimationem brevi conciliavit, ut ex ea urbe discedens magnum desiderium sui, memoriamque sempiternam apud Corinthios relinqueret. Fervens autem erga virum de se optime meritum civitatis studium adeo nihil restinxit ejusdem absentia, ut potius magis magisque incenderit. Quid quod apud quosdam tantum valuit concepta semel de ejusdem sapientia ac virtute opinio, ut non solum Apollo cum Paulo æquipararent, sed etiam huic illum longe multumque præferrent, ac prope modum alterum præ altero contemnerent. Non decipit tamen, qui a Paulo starent, ejusque vindices se profiterentur; ita ut nihilo segnius hi, quam illi, pro suo quisque duce ac magistro pugnarent. Quid plura? dum alii ab Apollo, alii a Paulo edoctos se, Christianisque mysteriis initiatos haud gloriosius, quam contentiosius prædicant, eo res processit, ut jam ad schisma spectare videretur. Hinc emulationes, hinc rixæ, hinc voces illæ utrinque jactatæ: *Ego quidem sum Paulli; ego autem Apollo;* quas quidem ipsemet Paullus in prima epistola vehementer perstrinxit. Ad hæc: Corinthiis, posteaquam Apollo discesserat, a pristina virtute officioque paullulum desciverant; in custodienda verò disciplina, noxisque puniendis usque adeo remissos, atque incuriosos se præbuerant, ut nefariam nescio cujus libidinem inultam, impunitamque dimitterent. Atque hæc omnia contigisse oportet ante-

Titus iterum ad Corinthios missus cum alteris ad eosdem Paulli litteris;

A priori ad 2. Corinthiis epistolam paucis fere annis interfluxit.

Ratio temporum Paulli.

Act. cap. xviii.

Apollo post Paulli discessum Evangelio apud Corinthios operam dedit.

Ante primam ad Cor. epist. Corinthiis ab officio desciverant.

antequam Paulus primam ad Corinthios epistolam scriberet, cum idem Paulus in ejusmodi Corinthiorum vitiis notandis, animadvertendisque haud modicam hujus epistolae partem impenderit. Porro & Apollo adventum, ejusdemque discessum, & subortas inde dissensiones, eorumque ab severiori disciplina defectionem intra paucorum mensium spatium satis commode conjici posse nemo negaverit.

Ad. c. 18. Dum apud Corinthios haec geruntur, Paulus peragratis superioris Asiae partibus, intra finem anni 54. Ephesum rediit. Cum enim paucis ante mensibus inde digrederetur, Ephesios subitum illum discessum ac precipitem profectionem egre admordum ferentes solatus promiserat ac receperat, sibi cordi fore, ut illos reviseret. *Verum, inquit, revertar ad vos, Deo volente.* **Ad. cap. 18.** Nihil autem est, cur existimemus eum serius, quam par erat, promisso suo ac recepto satisfecisse, & suum reditum in annum 55. distulisse. Jam vero Paulum Ephesi degentem, letumque rei Christianae magis magisque in dies florentis successu, tristis de Corinthiorum schismate, & Christiana disciplina nonnihil apud eos depravata nuncius perculsit; & cum aliis de causis, tum etiam ut Corinthios ad officium revocaret, primam ad eos epistolam scribendam censuit. His ita constitutis atque explicatis cum satis superque ostenderimus ante annum Christi 54. aet. vulgaris 51. hanc epistolam scriptam esse non posse, restat, ut probemus hoc eodem anno, cum ferme in exitu esset, Paulum primas litteras ad Corinthios dedisse.

Paulus intra finem anni 54. Ephesum rediit.

ubi de schismate Corinthiaco illi nunciata sunt.

§. III.

Prima ad Corinthios epistola data est exeunte anno 54.

Mos Apostolorum epistolas scribendi ad ecclesias, quas paulo ante condidissent.

ATque hoc primum constituo moris Apostolorum fuisse, ut cum aliquam alicubi ecclesiam fundassent, inde digressi, primo quoque tempore Apostolicas illuc litteras mitterent, ut Neophytos in suscepta religione confirmarent, ac praecepta ejusdem voce tradita, scriptis etiam consignata relinquerent. Neque enim minor quaerendi novos greges, quam tuendi, excolendique jam partos illis cura erat; & cum non modo ad praesens tempus, sed etiam in posterum rem Christianam ubique stabiliendam summopere curarent, singulis ecclesiis Christianae institutionis disciplinaeque formam, ac regulam litteris commendatam, vel relinquare, vel mittere consueverant; ad quam videlicet rudes adhuc in Christi fide, tyronesque mores suos, & pie vivendi, colendique numinis rationem exigent. Cujus quidem consuetudinis exempla non aliunde melius, quam ab ipso Paululo peti possunt. Nam cum ad Galatas scripsit, pauci omnino menses ab eorum conversione, Paulique e Galatia discessu effluxerant; ut colligitur ex primo capite illius epistolae, ubi Paulus mirari se dicebat, quod cum haud ita pridem Christiana sacra suscepissent, tam subito, tam repente, tam praeter suam opinionem in Judaicos mores ac ritus abierint. *Miror, inquit, quod sic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium.* Anno quinquagesimo tertio suam ad Thessalonicenses epistolam misit, quos scilicet superiore anno ad Christianam religionem traduxerat. Triennium in fundanda constituendaque Ephesina ecclesia absumpserat, ex quo Mileti primores Ephesiorum illuc accitos postremum valere iussit, numquam eos in posterum revisurus; Hie-

rosolymitana & Caesareensis custodia, itemque Romanum iter impedimento fuerant, quominus statim ad eos scriberet. Romam cum venisset, nihil sibi prius faciendum putavit, quam ut Ephesios per litteras admoneret, ut sibi caverent a falsis fratribus, neve paterentur se ab Christi Evangelio ad Judaicam superstitionem abduci. Quid quod Petrus suo ipsemet exemplo ejusmodi consuetudinem sanxit, ceterisque Apostolis, ut eam sequerentur, se auctorem, principem, & ducem praebuit? Nam reliquis omnibus Apostolorum epistolis, quas in Canonem ecclesia retulit, tempore etiam, non solum dignitate illa Petri antecedit, quae electis advenis dispersionis Ponti, Galatiae, Cappadociae, Asiae, Bithyniae, inscribitur. Hanc autem scripsit anno Christi 46. aet. vulg. 43. simul atque Romam advenit; cum paulo ante populos illos evangelica luce collustrasset, quos hinc litteris alloquitur, eodemque ad rectam in Deum fidem, atque ad omnia Christiani hominis munera, & officia diligenter instruit.

Quae cum ita sint, Paulus ubi primum ex Asia peragratione aliquid otii nactus fuit, atque Ephesum rediit, primam inde ad Corinthios epistolam scripsit. Quid enim causae est, cur eum sua consuetudinis atque Apostolici instituti oblitum fuisse dicamus? Quid est, cur non ejusmodi litterarum officium Corinthiis statim persolverit, simulatque ad scribendum aliquid spatii vacuique temporis habuit? An Paulus sineret suas cohortationes, sua praecepta ac monita diutius eos desiderare, & suarum epistolarum solatio carere, quos ille imprimis amabat, carosque habebat, quibus cum diu multumque versatus fuerat, qui denique in Christiana virtute ac sapientia tantos progressus fecerant; aut ipsemet Paulus de illorum fide, pietate, supernisque donis, quibus affluebant, gloriari potuerit, Deoque gratias agere, qui tantam divitiarum copiam in eos plena manu congerisset? *Gratias, inquit 1. ad Cor. 1. ago Deo meo semper pro vobis... quod in omnibus divites facti estis... ita ut nihil vobis desit in ulla gratia.* Quod autem Corinthii partium studio abrepti, & in hominis cujusdam nefario scelere conniventes a pristina disciplina, mutuaeque concordia paululum defecissent, id quidem Paulus in hac epistola ad reprehendendum arripuit; sed neque solum, neque potissimum ob hanc causam ad Corinthios scripsit. Nam hujus epistolae quasi materia, quam praecipue tractet, & in qua copiosius versetur, subjecta est multiplex ac varia praceptorum traditio, quae ad institutionem vitae Christianae maxime pertinent. Quae enim hujus epistolae pars est oburgatoria, tota illa quidem sex prioribus capitibus comprehenditur; quae vero praecepta & suasionis continet, per decem ipsa capita varie, lateque diffunditur. Hic siquidem Paulus copiose disputat de Matrimonio, de Virginitate, de Idolotrophorum esu, de scandalis, de cena Eucharistica, de divinis donis ac muneribus gratuito impertitis, aliaque ejusmodi persequitur; ut satis appareat Paulum ab reprehensione quidem initium scribendi duxisse, sed eo potissimum spectasse, ut suo more atque instituto Corinthios, a quibus non ita pridem discesserat, per litteras edoceret, quid eos sequi, quid fugere, & quemadmodum in re unaquaque se quemque gerere oporteret; ut videlicet, quae auribus acceperant, eadem litteris tradita oculis subicerent, atque animis, mentibusque altius defigerent.

Equidem satis mirari non possum, quae causa fuerit, cur Baronius & alii primam hanc epistolam ad annum 57. retraxerint; sic ut eam Paulus scri-

Paulus primam ad Corinthios epistolam scripsit.

Prima ad Corinthios epistola non bene congruit cum an. 57.

Pauli eu-
ra in col-
legendis
eleemosy-
nis ad sub-
sidium
pauperum
Hieroso-
lymit.

Cur Paul-
lus Co-
rinthi-
cum esset,
collectam
Corin-
thiis non
indixerit.

scripserit triennio postquam a Corinthiis discesse-
rat; contra quos inde etiam argumentum duci po-
test, quod Paullus in utraque epistola Corinthios
hortatur Galatarum ac Macedonum exemplo pro-
posito, ut in subsidium pauperum, qui Hieroso-
lymis erant, pro se quisque aliquid pecuniae con-
ferret. In concilio Hierosolymitano inter Aposto-
los ita convenerat, ut Paullus ac Barnabas gentium
procuracionem susciperent, atque in earum salu-
tem præcipuas curas, ac labores impenderent; mo-
do ne immemores essent Judæorum, qui ob susce-
ptam Christi religionem a popularibus suis afflicti,
bonisque omnibus spoliati rerum suarum jacturam
subierant. Quod quidem Judæorum inopiæ subve-
niendi munus cum Paullus suscepisset, in eo geren-
do adeo sedulum ac sollicitum se præbuit, ut quo-
cumque Christi fidem inveharet, illic statim col-
lectas indiceret, atque ex omnibus, quas Christo
aggregabat, ecclesiis eleemosynas ad pauperes sub-
levandos corrogari juberet. Id adeo ex ejusdem ad
Galatas epistola cognosci licet: *Jacobus; inquit*
cap. 2. & Cephas, & Joannes, qui videbantur colu-
mnae esse, dextras dederunt mihi, & Barnabæ socie-
tatis, ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisio-
nem; tantum ut pauperum memores essemus, quod
etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. Quæ si quis
diligenter perpendat, huic minime dubium esse de-
bet, quin Paullus pro ea, quam susceperat, pau-
perum cura, multo ante, quam isti putant, Co-
rinthios per litteras admonuerit, ut pro suis quisque
facultatibus aliquid eleemosynæ nomine in paupe-
res distribuendum suppeditarent. Mihi certe nun-
quam persuaderi poterit Paullum suscepti muneris
atque officii adeo immemorem, adeo incuriosum
fuisse, ut pauperes suæ fidei creditos, ac rerum om-
nium inopia laborantes Corinthiorum eleemosy-
nis tamdiu carere passus fuerit, ut ex quo ipse Co-
rinthum venerat, tres anni effluerint, anteaquam
Hierosolymitani ex Corinthiorum benignitate ac
munificentia quidquam subsidii perciperent. An-
timendum erat, ne Corinthiis ad præstandum ejus-
modi pietatis officium facultas deesset, aut voluntas?
nihil profecto minus. Erat ea tempestate Corin-
thus totius Græciæ lumen, princeps Achajæ civi-
tas, Emporium frequens ac nobile, Corinthius
ager optimus, & fructuosissimus, portus urbis ce-
lebrerrimus, & plenissimus navium, cives opibus ac
divitiis affluentēs, quas sive ex agri bonitate perce-
perant, sive mercibus commutandis cum quæstu,
compendioque paraverant. Præterea Corinthii Pauli
disciplina, præceptisque instituti ad veræ pietatis
studium adeo exarserant, ut nihil ab illis Paullus
postulasset, quamvis magnum, arduumque, sive
id ad Dei cultum, sive ad proximorum utilitatem
pertineret, ejus non facili negotio compos fieri
potuisset. Quod si Paullus, quamdiu apud Corin-
thios mansit, nullam neque pauperum, neque col-
lectæ mentionem fecit, satis profecto causâ habuit,
cur absens maluerit, quam præsens hortari Corin-
thios ad erogandam eleemosynam; veritus, ne quem
suspicioni locum daret, perinde quasi exactam ab
eis pecuniam per speciem juvandi alios, moliretur
in suum usum & commodum avertere. Sedulo qui-
ppe cavebat, ne si quid suspensionis incommodæ, aut
si qua dedecoris nota ab initio suo nomini adhære-
sceret, vel omnes imposterum ipsius conatus irri-
tos redderet, vel certe magnum rebus gerendis im-
pedimentum afferret. Atque ob eam causam, dum
in ea urbe Evangelio operam dedit, illud imprimis
sibi præcavendum putavit, ne cui civium oneri es-
set, neve ullus sumptus in se a quoppiam fieret; sed
quod in tenuem victum, cultumque satis esset, vel

ipsemet sibi manuum suarum industria comparavit,
vel ab aliis ecclesiis eleemosynæ nomine accepit, ut
ipse testatur, cum iterum ad Corinthios scriberet:
Et cum essem apud vos, & egerem, nulli onerosus
fui; nam quod mihi deerat, suppleverunt fratres,
qui venerunt a Macedonia: & in omnibus sine onere
me vobis servavi, & servabo. Cap. 11.

Quibus rebus expositis satis docuisse videor, quan-
to sit probabilius primam ad Corinthios epistolam
scriptam fuisse intra finem anni 54. idest sexto cir-
citer mense, quam Paullus Corintho discesserat.
Huc accedit, quod Paullus anno 57. cum Epheso
in Macedoniam discederet, Timotheum Ephesi-
næ ecclesiæ Episcopum præfecit, ut Baronius alique
existimant. Qui igitur fieri potest, ut anno in-
sequenti idem Timotheus adhuc esset socius & comes
Pauli, cum eoque Macedoniam sive Epirum pera-
graret? Id autem sequi necesse est, si Paullus (que-
madmodum alij putant) primam ad Corinthios epi-
stolam anno 57. alteram anno 58. scripsit. Nam
sive Philippis in Macedonia, sive Nicopoli in Epi-
ro (de loco enim auctores discrepant) secundas
litteras dederit, satis superque apparet, ubi Paulus
eas scripsit, illic fuisse Timotheum Apostolici
muneris atque officii societate cum Paulo conjun-
ctum; utriusque enim nomine scriptæ sunt; Paulus
pariter ac Timotheus suum eisdem nomen præ-
fixerunt. *Paulus Apostolus Jesu Christi per volun-*
tatem Dei, & Timotheus frater ecclesiæ Dei, quæ
est Corinthi. Cap. 1. Quem igitur Paullus haud ita
pridem Ephesi reliquerat, & proprium ejus urbis
stabilemque Episcopum constituerat, eundem pau-
cis post mensibus ab ecclesiæ illius procuracione ab-
dixit, atque itinerum suorum & laborum socium
sibi denuo adscivit; quo quid improbabilius dici
aut existimari potest? Haud equidem ignoro justis
sæpe de causis Episcopos ab ecclesiarum suarum re-
gimine ad tempus avocari posse; sed cum semper
maiores nostri necessariam esse duxerint Christiano
gregi assiduam Pastorum suorum præsentiam, at-
que opem; neque facile paterentur eos inde abesse,
nisi si forte communis rei Christianæ utilitas, aut
necessitas eorum operam industriamque alibi requi-
reret; haud ita sæpe contingere solebat, ut veteres
illi Episcopi tum cum vel maxime vigeat ecclesia-
stica disciplina, procul ab sua diœcesi alienis curis
ac negotiis implicarentur; idque de nullo affirmari
oportet, nisi evidentius constet, quam ut in du-
bium revocari possit. Quare satius fuerit utrasque
litteras ad Corinthios ante an. 57. constituere, cum
nondum Timotheus Ephesi-
næ ecclesiæ suam fidem
ac præsentiam obstrinxerat, quam eas infra cum-
dem annum retrahere; ex quo sequi oporteret
Timotheum ab sua ecclesia discessisse paucis mensi-
bus, postquam illam regendam susceperat; quod
cum per se haud sane credibile sit, ne cogitari qui-
dem, nedum affirmari potest, nisi aliunde argumen-
ta suppetant, quibus id probabile fiat.

Si Paulus
primam
ad Corin-
thios
scripsit
anno 57.
Timo-
theus esse
non po-
tuit cum
Paulo
iterum
scribente
ad Corin-
thios.

§. IV.

*Secunda ad Corinthios epistola ex Macedonia
scripta an. 55.*

Maneat ergo neque citius, neque serius an. 54.
aræ vulgaris 51. in finem vergente primam
ad Corinthios epistolam missam fuisse; jam reliqua
persequamur. Paullus post datas hæc litteras, sex
fere menses in Ephesiis instituendis erudiendisque
ad Christi fidem ac disciplinam impendit; quippe
qui, cum scriberet ad Corinthios, usque ad Pente-
costen anni 55. commorari apud Ephesos con-
stitue-

Duplex
Pauli ab
urbe E-
pheso di-
scellus

stiterat. *Permanebo*, inquit 1. ad Cor. cap. 16. *Epheso usque ad Pentecosten*. Deinde Epheso profectus in Macedoniam abiit. Hunc Pauli ab Epheso discessum cave confundas cum alia Pauli ex eadem urbe profectioe, quæ pertinet ad annum 58. cum post seditionem illam popularem ab Demetrio constatam, Ephesiis valere iussis, discessit in Macedoniam, inde in Græciam se contulit; atque in Macedoniam e Græcia reversus Hierosolymam, uti jam pridem constituerat, iter intendit. Primum Pauli discessum, de quo hic agimus, Lucas silentio præterit; alterum hisce verbis breviter expressit. Act. cap. 20. *Postquam autem cessavit tumultus, rogatis Paulus discipulis, & exhortatus eos, navedixit, & profectus est, ut iret in Macedoniam*. Post hanc postremam profectioem Paulus nunquam Ephesum rediit; post primam illam iterum Ephesos invisit, apud quos satis diu commoratus est. Nam tres fere annos in ea urbe temporibus illis amplissima ac celeberrima, totiusque Asiae Metropoli traduxit, & assiduam rei Christianæ illic propagandæ confirmandæque operam dedit; ut ipsemet testatur Act. cap. 20. *quoniam, inquit, per triennium nocte & die non cessavi, cum lacrymis monens unumquemque perferum*. Quod quidem non sic accipi velim, ut existimemus Paulum Ephesum mansisse tres annos continuos, nullo intervallo, nullisque in alias provincias digressionibus interruptos. Fuit hoc omnino Pauli proprium, atque in eo singulare, ut ubicumque esset, non iisdem, quibus distinebatur, sive locis, sive negotiis suas curas, & cogitationes definiret; sed pro ea, quam susceperat, totius orbis procuratione, in omnium gentium salutem intentus, sicubi spes aliqua rei bene gerendæ ostenderetur, illuc statim advolabat. Quod igitur Ephesi sedem stabilem ac domiciliæ certum per triennium habuerit, non propterea ita huic uni loco cum affixum fuisse oportuit, quin per eos annos in alias identidem finitimas urbes atque provincias excurreret, quocumque illum, vel rei Christianæ necessitas evocaret, vel divini cultus proferendi, hominumque juvandum cupiditas impelleret. Itaque propriæ ac veredicitur Paulus triennium Ephesi commoratum esse, sive quod, per eos tres annos nunquam Epheso discessit, quin de reditu cogitaret; sive quod, ut mihi verisimilius videtur, universum tempus Ephesinæ commorationis sæpius intermissæ trium omnino annorum spatium expleverit; quamvis Paulus illud triennium multis longisque ab ea urbe digressionibus identidem interromperet. Atque ad hoc triennium conficiendum confer etiam sex illos menses vel septem, quos ab exitu anni 44. usque ad Pentecosten anni insequentis traduxit. Hæc co-dixi, ut præcaverem, quæ ad nostram hanc chronologiam reprehendendam ex Ephesina Pauli commoratione arripere aliqui potuissent. Nunc ad institutam narrationem revertamur.

Titus ex
prima le-
gatione
Corin-
thiaca in
Macedo-
niam ad
Paulum
se contu-
lit.

Paulus itaque cum in Macedoniam venisset anno 55. post Pentecosten solemnia Ephesi peracta, Titum ex Corinthiaca legatione redeuntem ingenti gaudio excepit, cuius magno desiderio jam pridem tenebatur. Ex eo cognovit suis litteris, suis nunciis, suisque cohortationibus Corinthios adeo per-motos atque inconfos fuisse, ut statim se non solum ad corrigenda quæ deliquerant, sed etiam ad omnia pietatis ac religionis officia præstanda promptos paratosque exhibuerint. Quæ ex re Paulus, cum antea summis curis, & angoribus conficeretur, ea repente animi voluptate effectus est, quæ profusus omnem laborum atque arumnarum sensum obrue-pet. Hinc alterius epistolæ ad Corinthios scriben-

ep. 2. ad
Cor. c. 7.

de occasione sumpsit; quam quidem alii Philip-pis ex Macedonia, alii Nicopoli ex Epiro, alii aliunde missam fuisse existimant. Titum iterum ad Corinthios legavit, ut quæ inchoaverat, ipse per-ficeret, & quæ illorum animis iniecerat, peniten-tiz ac virtutis semina ad maturitatem perduceret. Titus igitur cum Pauli mandatis, atque litteris Corinthum venit; ac dum in ea urbe, quæ iussus fuerat, curare ac perficere diligenter persequitur, interea Paulus aliquam fortasse Illyrici partem lu-stravit, aliquas ecclesias alias alibi constituit; & nonnullos e sua disciplina Episcopos creavit, qui earum administrationem susciperent.

Titus ius-
tum ad
Corin-
thios Le-
gatus,
cum alie-
ra Pauli
epistola.

Unus aut alter mensis intercesserat, cum Titus re Corinthiaca contentia gestâ, atque altera apud Corinthios legatione perfunctus ad Paulum rediit, qui cum in Dalmatiam ad novam illic ecclesiam constituendam regendamque proficisci iussit intra finem anni 55. quemadmodum superiori capite ostendimus. Ac Baronius quidem ait eos errare, qui putant secundas ad Corinthios litteras per Titum allatas fuisse; existimat enim Titum ante id tempus a Paulo relictum esse apud Cretam, & Cretensium ecclesiæ constituendæ administrandæque Episcopum præpositum fuisse, contra quam docent Menæa, in quibus a morte Christi, ejusque in cælum reditu, idest ab anno 34, anni numerantur octo & viginti, antequam Cretensem Episcopatum susciperet; quos annos si ad annum 34. adjicias, conficitur annus sexagesimus secundus, cui Cretensis Pontificatus initia illigari debent. Cæterum Cornelius a Lapi-de, Tillemontius, & alii plerique sine ulla dubi-tatione affirmant Paulum ad perferendas Corin-thiis has litteras Tito tabellario usum fuisse.

Corin-
tho re-
dientem
cundal leg-
atione
possumus
ait, si
Episcopus
Dalma-
tiæ.

Constituto igitur, ut diximus, Tito Dalmata-rum Apostolo & Episcopo, cum annus quintus & quinquagesimus jam ad exitum vergeret, Paulus anno insequenti rediit Ephesum. Hinc vero, juxta plerisque, initium ducit triennium illud Ephesinæ commorationis, quod Cornelius a Lapide duorum annorum, & sex mensium spatio definivit; nam anno 58. Pentecosten, uti constituerat, Hieroso-lymis celebravit; nec multo post in vincula conje-ctus fuit. *Festinabat enim*, ait Lucas; *si possibile sibi esset, ut diem Pentecosten faceret Hierosoly-mis*. Act. 20. Hactenus de utraque ad Corinthios epistola; sequitur, ut tempus epistolæ ad Galatas scriptæ investigemus.

A P P E N D I X

De anno data ad Galatas epistolæ.

Quod attinet ad epistolam Galatis inscriptam, in ea semel atque iterum Titî nomen invenio; quo tempore scripta fuerit, nihil est, cur magnopere laborem. Cum enim ex duobus aliis hujus epistolæ locis dignosci nequeat, quid rerum ageretur, quo munere fungeretur, quove loco esset Titus, cum ejus mentionem inibi Paulus fecit, nihil inde colligi potest ad investigandum tempus, quo Titus Dalmatiæ Pontificatum vel iniiit, vel gessit, vel deposuit. Præterea, ut docet Cornelius a Lapide ad Galat. in hisce litteris nullas ferme notas, seu vestigia deprehenderis, ex quibus liceat conjicere, unde, aut quo anno missæ fuerint; ut ex omnibus quidem Pauli epistolis nulla alia sit, de cujus loco ac tempore minus constet. *De tempore, inquit Cornelius, & loco scriptiõis hujus epistolæ nihil certi ex ipsa, vel aliunde desumiri potest, estque, quoad hoc, omnium epistolarum Pauli incertissima*. Verum si quid conjectura assequi valeo,

Tempus
epistolæ
ad Gala-
tas scriptæ
incertum.

Apollig-
par tam-
per con-
pau-
pau-

leo, videor mihi ex ipsa hac epistola afferre posse aliquid, quod nobis indicio sit, quo tempore Paullus ad Galatas scripserit. Paullus in ipso scribendi initio gravissimis verbis Galatas reprehendit, quod ab sincera, germanaque Evangelii doctrina, quam paulo ante illis tradiderat, tam cito defecerint, in eum errorem, fraude nescio quorum inducti, ut putarent Christi gratiam cum lege Moylis, Christianam religionem cum Judaicis ritibus ac caeremoniis, idest lucem cum umbra, libertatem cum servitute conjungi oportere: *Miror, inquit, quod sic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium.* Cum igitur Paullus hæc scribebat, parum temporis intercesserat, ex quo apud Galatas fuerat, eosdemque ad Christi fidem traduxerat. Bis autem Paullus Galatiam adiit, & peragravit; primum anno Christi 52. æræ vulgaris 49. cum paulo ante Gentium Apostolus initiatus fuisset; deinde anno 54. postquam Antiochia discessit. *Et factum ibi, ait Lucas cap. 18. de secundo adventu in Galatiam aliquanto, tempore profectus est perambulans ex ordine Galaticam regionem, & Phrygiam, confirmans omnes discipulos.* De primo Paulli in Galatiam, adventu hæc scripserat cap. 16. *Transseuntes autem Phrygiam, & Galatiam regionem vetati sunt a Spiritu Sancto loqui verbum in Asia.* Sed jam Paullus primo hoc suo adventu totam fere Galatiam circumierat, & plurimos ubique Christianis sacris ac præceptis imbuens, novam illic ecclesiam fundaverat; cum eidem Spiritus Sanctus silentium indixit, vetuitque ne pergeret, uti cæperat, Evangelium in Asia divulgare. Id adeo cognosci licet ex ipsis Lucæ verbis, quibus exposuit, quid gesserit in Galatia Paullus, cum illuc duobus post annis rediisset: *Confirmans, inquit, omnes discipulos;* idest non eos tum primum ad Christi fidem perduxit, sed in suscepta jam pridem fide confirmavit. Quod si Paullus anno 52. Galatas ad Christum adjunxit; si paulo postquam inde discesserat, Galatæ sanam incorruptamque religionem a Paulo acceptam Judaicis corruptelis depravarunt, unde Paullus eorum levitatis, inconstantiaque objurgandæ occasionem arripuit; satis, ut opinor, probabile est epistolam, quam Paullus ad Galatas dedit, vel eo ipso anno 52. consignandam, vel certe ad insequentem annum referendam esse. Has litteras ex urbe missas fuisse, cum Paullus esset in custodia Romana, existimant Athanasius, Hieronymus, Theodoretus, atque alii gravissimi iidemque veterrimi auctores. His adde latina Biblia, Græcos codices, ac Syrum Interpretem. Sed Joannes Chrysostomus, Cæsar Baronius, aliique permulti dissentiant, eam ob causam potissimum, quod Paullus in hac epistola neque se captivum, neque vincum appellet; qui ceteroquin nullas, & vinculis scripsit epistolas, quin suorum vinculorum mentionem aliquam fecerit.

Epistola
ad Gala-
tam anno
vel 52,
vel 53.
scripta.

C A P U T VIII.

De secunda ad Timotheum epistola Disquisitio Chronologica.

§. I.

Secunda ad Timotheum epistola e primis vinculis scripta. Argumentum primum & secundum.

HAud parvi interest, annum illum constituere ac definire, quo Paullus alteras ad Timotheum litteras dedit, siye ad confirmandam tra-

ditam a nobis Chronologicam descriptionem Dalmatici Episcopatus, quem Titus gessit, siye ad præcavenda sane multa, quibus hæc nostra Chronologia infirmari, convellique posset. Nemo Dalmaticam Titus profectioem litteris consignavit, quin ad eam probandam, insignem illum hujus epistolæ locum attulerit, ubi Paullus, *Titum in Dalmatiam abiisse*, scripsit: ex quo facile apparet in hac epistola jactum esse fundamentum præcipuum, in quo Dalmatica Titus expeditio nitatur; inde etiam fit, ut uno eodemque tempore & Paullus ad Timotheum secundam epistolam miserit, & Titus rem Christianam in Dalmatia gesserit. Est inter scriptores de tempore hujus epistolæ controversia; non quod discrepent, quin Paullus ex urbe has litteras dederit, cum in Romana custodia jussu Neronis detineretur, sed quia id ambigitur, utrum e primis, an e secundis vinculis eas scripserit; nec facile est aut tempus tempori, aut auctores auctoribus præferre. Qui docent hanc epistolam exaratam fuisse tum, cum Paullus iterum ab Nerone comprehendi jussus secunda vincula subiit, veterum auctoritate præcipue se tuentur: qui contra sentiunt, e recentiorum scriptorum numero sane quamplurimos; eosque gravissimos suæ sententiæ assertores habent. Baronium vero præsertim in medium appellant; Historiæ ecclesiasticæ facile principem, quem plerique sacrarum litterarum Interpretes, & multi præterea Chronologi haud sane ignobiles tanti faciunt, ut ejus in hac re auctoritatem veterum testimoniis anteferant. Hos ut sequar, movent me, atque adeo impellunt non solum communes illæ, tritaque rationes; quæ in hanc sententiam vulgo afferri solent; sed etiam aliæ quædam non ita pervulgatæ, quas e Cretensibus, & Salonitanis tabulis deprompsimus. Quæ a pluribus fuscæ ac diserte in utramque partem disputata sunt, ea vix aut leviter attingam, siye ut confirmem, siye ut refellam, ne scilicet actum agere videar. Si quis cognoscere cupiat, quibus utrique argumentis suam sententiam communiant, & contrariam oppugnent, adeat Cornelium a Lapide, qui adversam opinionem tuetur, & Alphonsum Salmeronem, qui nostram firme graviterque defendit. Cum enim illa pateant, in promptuque sint omnibus, non est operæ pretium rursus a nobis hoc loco inculcari; & qui domi habet, unde accipiat, huic nihil necesse fuerit, aliena & communia de medio sumere. Age porro ad rem veniamus.

Dum Paullus Romæ alteram epistolam ad Timotheum scribebat, Titus interea evangelii causa versabatur in Dalmatia, quod ipsemet Paullus hisce litteris testatur: *Titus, inquit, in Dalmatiam abiit, non aliam scilicet ob causam, nisi ut in ea provincia rem Christianam procuraret.* Quæ quidem Pauli verba in eam sententiam accipi oportere supra ostendimus, ut non ad primum Titus adventum, sed ad reditum ejusdem in Dalmatiam referantur. Cum autem Titus in Dalmatia Christianæ religioni propagandæ operam daret, per id temporis Judææ præfecturam gerebat Pontius Festus is, a quo Paullus jussus fuerat Romam abduci, ut Cæsar, quem appellaverat, tribunal subiret, & eodem audiente ac disceptante Cæsare, suam causam diceret. Id adeo colligere licet ex Historia Salonitana, quæ Judaicam Festi Præfecturam cum Dalmatica Titus procuratore temporis utrique communis nexu conjungit. Hinc efficitur, ut Paullus eodem tempore alteras ad Timotheum litteras dederit, quo Festus ex auctoritate Senatus populi que Romani rem Judaicam administrabat. Hujus autem Præfecturæ tempus primis Paulli vinculis respondet, neque usque ad secunda produci potest, nisi forte existi-

Expositio
Dalmaticæ
Titus po-
tissimum
nititur au-
toritate
a. Paulli-
ne ad Ti-
motheum
epist.

quam alii
e primis,
alii e se-
cundis
vinculis
scriptam
censent.

Nobis vñ
detur e
primis
vinculis
scripta.

Præfectu-
ra Judaica
Festi cum
Dalmaticæ
Episcopa-
tu Titus &
cum a. ad
Timotheum
epist. tem-
pore co-
hæret.

existimemus eam provinciam in decennium Festo prorogatam fuisse, quod nemo dixerit, nam Festus anno Christi 63. obiit, ut ex Josepho colligitur. Quare ut paucis omnia complectar, si Paulus hanc epistolam scripsit, cum Titus religionis causa aberat in Dalmatia, is vero tum degebat apud Dalmatas, cum Festus Judææ præsidebat, & Festo in Judæa procurante rem Romanam ac gerente, Paulus Romæ e primis vinculis causam dixit; quandoquidem prima cum extremis necessaria copulatione coherent, sequitur alteram ad Timotheum epistolam cum primis Pauli vinculis conjungi oportere. Verum fac, Paulus e secundis vinculis has litteras miserit, vide jam, quo tua ista opinio proferpat. Titus igitur anno Christi 67. cum Paulus Neronis jussu iterum in vincula coniectus est, nondum Dalmatiæ provinciam dimiserat; illic quippe Christianæ religioni præerat, cum Paulus eam epistolam ad Timotheum scriberet. Cum autem Titus jam inde ab anno 55. Dalmatiæ procuratoris suscepit, ut cap. 6. ostendimus, ex eo fit, ut eam provinciam per quatuordecim ferme annos obtinuerit. Id vero mirum, quantum discrepet ab Historia Salonitana, quæ brevi sane temporis spatio Dalmaticam Titus commorationem circumscribit: *Hic ergo Titus ad Dalmatiæ partes adveniens, & verbum salutis gentibus illis prædicans, non longo illic tempore mansit.* Hactenus e Dalmaticis monumentis; jam vero e Cretensibus tabulis proferamus, si quod inde argumentum peti possit ad hanc sententiam confirmandam.

Episcopus
Paulus Dal-
mat. Titus
suscepit
an. 55. ne-
quit pro-
duci usque
ad secundam
Pauli vin-
cula.

Titus
Paulus in
secundis
vinculis
usque ad
ejus Mar-
tyrium ad-
fuit.

Paulus anno Christi 67. ætæ vulg. 64. cum iterum Romam proficisceretur, ut Christi fidem, quam ubique terrarum propagaverat, in ea civitate totius orbis princeps, sanguine suo sanciret, Titum itineris comitem, & gloriosi certaminis testem, & spectatorem esse voluit, quem haud ita pridem ex insula Creta per litteras evocaverat. Titus autem, ex quo Paulus in carcerem coniectus est, nusquam ab eo discessit, eidemque & in custodiam incluso, & martyrium subeunti ad extremum usque spiritum assidue adfuit; quæque illi tribuere poterat, pietatis, & charitatis officia egregie præstitit. Hæc ferme omnia tradit Petrus Equilinus idoneus sane auctor, qui Titi Acta in brevem Synopsin redegit, descripsitque, ut verisimile videtur, vel a Menæis, vel a Zena jurisperito, qui Titus æqualis fuit, atque adeo socius, ejusque res gestas litteris mandavit. *Post duos autem annos, inquit ille, Titus ad Paulum Romam accessit, cum quo & fuit usque ad interfecionem ejus a Nerone.* Eadem brevius exposita reperies in Græcis Menæis, unde hæc accipe: *Inde digressi venerunt in Asiam; atque ex Asia peregrinatur (Titus) cum illo Romam usque, quoad Paulus a Nerone sublatu est.* Quod si Titus posteaquam iterum cum Paullo Romam venit, nunquam ab eo recessit, ac tamdiu cum eo in urbe mansit, quoad is pro Christo mortem optulit, qui fieri potest, ut Paulus per id tempus ad Timotheum scriberet Titum ab se digressum in Dalmatiam abiisse? Hæc igitur verba non satis coherent cum secundo Pauli in urbem adventu; ac proinde totam epistolam, qua hujusmodi verba continentur, ad prima Pauli vincula referri oportet.

S. II.

Alia in eandem sententiam argumenta.

ET vero cum Paulus Romæ semel atque iterum capitis discrimen diversis temporibus adierit, si prima Pauli vincula cum secundis, & priora illa *Illyricum Sacrum*,

cum posterioribus hisce temporibus conferam, intelligo equidem, cur Titus salvo officio posset in Dalmatiam reverti, Paullo in primis vinculis relicto; at cum iterum Paulus in carcerem detrusus longe majori periculo subesset, nullo modo poruit eum Titus deserere, quin simul officio deesset, & parum memoris, gratique animi notam subiret. Ubi Paulus Romam advenit, ut se ipse Neroni sifteret, quem Cæsareæ e vinculis appellaverat, cælesti numine haud minus sibi, quam rei Christianæ propitio usus est; adeo contra quam speraverat, mitem in se, pacatumque Neronis animum offendit, quamvis vehementer eum instigarent illi, quos Judæi e Palæstina in urbem submiserant, ut Paulum per fraudes, & calumnias in discrimen capitis adducerent. Nondum Neronis crudelitas ac libido in omne scelus & flagitium eruperat; adhuc is retinebat personam moderati, facilisque ad omnia principis, quam ab initio susceperat, ut clementiæ famam colligeret, sibi que imperium haud multis ante annis collatum firmaret. Nihilo igitur minus quam cæteris, se Paullo lenem, & commodum præbuit; eandem adversus illum, atque alios indulgentiam, humanitatemque adhibuit. Non aliam illi custodiam assignavit, quam quæ ipsius urbis menibus contineretur, neque eidem interdixit, ne Judæos populares suos conveniret, neve adeuntes ad se exciperet; neque prohibuit, quominus cum illis de Christiana religione more institutoque suo disputaret. Quæ quidem Neronis facilitas atque indulgentia Paulum in magnam spem adduxerat fore, ut suam Cæsari causam facile probaret; præsertim cum Deus ipsemet interiori quodam instinctu ingentem eidem fiduciam animumque injecerat, seque illi Cæsaris tribunal subeunti adfuturum declaraverat: *Dominus, inquit, mihi adstitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes* &c. 2. ad Timoth. cap. 4. Nihil igitur erat, cur Paulus Titi opera ac præsentia indigeret; nihil erat, cur Titus Romæ diutius maneret, præsertim cum diuturnior ejusdem absentia nonnihil detrimenti Dalmaticis rebus afferre posset. At cum Paulus in secundis vinculis detineretur, longe aliter res se habuit. Jam Nero non solum Christianæ religioni, sed universo propemodum hominum generi palam bellum indixerat; jam omnem humanitatem exuerat, jam Christianorum sanguinem gustare cœperat. Huc adde inexplebilem sitim ulciscendæ illius ignominiae, quam sibi a Petro & Paullo illatam esse ducebat, quod ii Simonem Magum fraudis ac maleficii convictum divina vi perculissent, cujus quidem præstigiis tantum ille tribuebat, ut eum in Deorum numero haberet. Quæ cum ita essent, nemo ignorare poterat, quanto in periculo Pauli salus versaretur, quam certum eidem ab Nerone exitium immineret. An igitur Titus desereret Magistrum in eo rerum vitæque discrimine constitutum? An difficillimis illis Pauli temporibus ac periculis se ipse subduceret? an ab eo, quem parentis loco habuerat, procul in Dalmatiam discederet, unde oppresso jam desertoque ab omnibus nihil opis afferre posset, eidemque animam agenti, ne illud quidem extremum suæ præsentiae solatium præbere? Hocine erat fidelis socii, bene morati discipuli, filii que amantissimi officium? Hæc in magistrum benevolentia; hæc adversus parentem pietas? Nec vero tum Paulus jussisset ab se Titum discedere, quem eam ob causam secum Romam adduxerat, ut sibi martyrium subeunti adesset, & suum funus curaret; quod etiam Titus præstitit, ut Menæa testantur. Si ergo tum Titus abiit in Dalmatiam, profecto non Pauli jussu,

Nero ab
initio mi-
tem se ag-
benignum.

deinde
crudeliter
se ac sa-
vissimum
præbuit.

K k

jussu, sed sua sponte abiit, contra quam charitas erga Paullum ac pietas postulabat.

Ad hæc: Paullus ab suis fere omnibus derelictus, aliis alio abeuntibus, Timotheum ex Asia per hæsc litteras evocavit, quem anno Christi 56. vel 57. Ephesi Episcopum constituerat. Timotheus secundis Paullis litteris ac mandatis acceptis, Romam proficisci maturavit, antequam hyemis interventu, idonea navigandi tempestas, ventique propitii deficerent, uti Paullus monuerat: *Festina*, inquit, *ante hyemem venire*. Ex his Paulli verbis aliud in hanc sententiam argumentum duci potest, idemque satis grave. Paullus sub initium Octobris anno Christi 67. æræ vulg. 64. conjectus est in secunda vincula; deinde, ut Martyrologium Romanum, Ussardus, & Beda testantur, novem post mensibus, martyrium cum Petro subiit 3. Kal. Julias. Fac igitur has litteras e carcere scripserit anno Christi 67. intra finem Octobris, postquam jam semel Neronis tribunal subierat; serius omnino, quam oportuerat, ob ingentem locorum distantiam, serius omnino monebat Timotheum, ut ante hyemem Romanum iter susciperet. Si vero contendis eas exaratas fuisse anno insequenti, tempus nimis longinquum Timothei profectioni Paullus præstituit, quippe qui multis ante mensibus obiit, quam hujus anni 68. æræ vulg. 65. hyems appeteret. Quid igitur Paullus 2. ad Timoth. cap. 4. iussit Timotheum Romam adferre penulam, libros, membranas, quas sibi jam morte prærepto reddere non potuisset? Nisi vero existimemus Paullum spe longioris vitæ deceptum, rerumque futurarum improvidum hæc scripsisse; qui cæteroquin divinitus intellexerat præstitutam suo martyrio diem haud longe abesse. Nullo igitur modo cum secundis Paulli vinculis hæc epistola cohærere potest.

De anno hujus ad Timotheum datæ epistolæ, qui a nobis dissentiant, id potissimum argumenti afferunt, quod Paullus in extrema epistola adjecit instare *tempus suæ resolutionis*, a quo, cum esset in primis vinculis, longe aberat. Ab anno enim 59, cum Paullus tribunal Cæsaris, ad quem appellaverat, subiturus Romam advenit, anni circiter novem numerantur, usque ad annum 68. cui affixum est Paulli martyrium, estque vulgaris æræ annus 65. Sed huic argumento in notis ad hanc epistolam satis responsum est ex Baronio; videlicet non in alium sensum atque sententiam ea Paulli verba de instanti suo obitu intelligi posse videntur, nisi quod fortasse fuerat sibi divinitus revelatum, se sub Nerone capite plectendum esse. Satis enim tempus illud instans videri poterat breve ac pene momentaneum novem, quod reliquum erat vitæ suæ, annorum spatium; si eadem plane mensura Salvatoris ad judicandum adventum post modicum tempus affore prædixit ad Hebraeos sic scribens: *Adhuc modicum, aliquantulumque, qui venturus est, veniet, & non tardabit*. Vide, quæ nos ibidem in eamdem sententiam adjunximus. Hæc Baroniana responsio hoc propius ad veritatem accedit, quod Henschenius martyrium Paulli ad annum æræ vulgaris 65. revocavit, quem Papebrochius, cæterique deinceps Hagiologi Antuerpienses cum plerisque recentioribus sequuntur; idque gravibus ac firmissimis argumentis ex chronologia imperii & persecutionis Neronianæ petitis confirmant, idque cum nostris rationibus chronologicis coheret. Itaque cum Paullus e primis vinculis anno 56., vel 57. æræ vulgaris ad Timotheum scripsit, vix anni octo vel novem ad vitam propagandam illi supererant; quod quidem temporis spatium multa ac magna, quæ ad Christi cultum proferendum suscipere decreverat, cogitanti breve ad-

modum videri poterat, præsertim si conferendum sit cum 24. annis, quos jam in circuitibus evangelicis insumpserat; jure igitur meritoque scribere potuit instare diem suæ resolutionis, a quo non longius, quam paucorum annorum spatio aberat. His adde verba illa, quæ paullo post subjecit: *Domine autem mihi adstetit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, & liberatus sum de ore Leonis*. Igitur Paullus nondum compleverat prædicationis evangelicæ cursum; adhuc erant gentes, quas Paulli præceptis & doctrinis imbui traducique ad Christi religionem oportebat. Neutrius autem rei perficiendæ spatium & facultas Paulo fuit, postquam iterum jussu Neronis in carcerem conjectus est, ex quo non ad Evangelium promulgandum, vel ad gentes instituendas, sed ad martyrium subeundum eductus est; cum cæteroquin utrumque sibi faciendum esse ex divino admonitu cognovisset. Præterea e prioribus vinculis exemptus cum fuerit, vere dixit *se liberatum ex ore Leonis*, id quod cohærere nequit cum vinculis posterioribus, quibus non ante expeditus fuit, quam corporeis vinculis depositis, ex hac vitâ migravit. Ex his autem plane efficitur, verba hæc, itemque hanc totam epistolam non ad secunda, sed ad prima Paulli vincula referendam esse, & cum anno Christi 59., æræ vulgaris 56., & primo custodiæ Romanæ Paullinæ copulandam. Godefridus Henschenius ut prima Paulli vincula, sic ejus ad Timotheum secundam epistolam ad annum æræ vulgaris 56. revocavit.

C A P U T IX.

De epistola Paulli ad Titum Disquisitio Chronologica.

§. I.

Hanc epistolam datam esse post prima Paulli vincula.

HAs litteras datas fuisse, cum jam Titus Cretensem Pontificatum gereret, nemo inficari potest, quin simul hujus epistolæ fidem atque auctoritatem in dubium revocet. Nam Paullus hæc litteras eum admonuit Episcopalis officii jam antea in Creta suscepti; eidemque præcepit, ut quæ ad perfectam Christianæ fidei ac disciplinæ formam deessent, suppleret ipse, atque absolveret. Cretenses, eos præsertim, qui ex circumcisione ad Evangelium accesserant, acriter increpitos in officio contineret, singulos in singulas civitates describeret Presbyteros sive Episcopos, quos nimirum egregia diuque spectata fide, virtute, constantia, sanctitate viros esse oportebat. *Hujus*, inquit cap. 1. *rei gratia reliqui te Creta, ut quæ desunt, corrigas, & constituas per civitates presbyteros*. Sed cum inter auctores discrepet, quonam tempore Titus Cretensis ecclesiæ administrationem inierit; inde fit, ut pro ea, quam quisque sequitur, sententia alii citius, alii serius hanc epistolam scriptam esse opinentur.

Qui ante susceptam Dalmaticam expeditionem Cretensis Episcopatus initium constituunt, ii ferme omnes eas ad Titum litteras datas esse contendunt, priusquam Paullus in prima vincula conjiceretur. Nobis vero, quando jam semel discessimus ab eorum opinione, qui putant antea Titum Cretensi ecclesiæ præpositum fuisse, quam Dalmatiam adierit, integrum non est primis Paulli vinculis hanc epistolam præponere. Neque sane est, cur nostræ sententiæ nos peniteat, cum a nobis sint Cretensis

Hæc epistola scripta fuit ad Titum jam Episcopum Cretensem.

Episcopus
Cretensis
Titus
primis
Pauli vin-
culis po-
nitor.

Titus Cre-
tensis Epi-
scopus fa-
ctus est an-
no 62.

quatuor-
decim annos in
re Chri-
stiana apud
Cretenses
stabilien-
da insum-
psit.

Ann. 66.
epist. ad
Titum scri-
pta.

ecclesiarum monumenta, e quibus satis perspicue intelligitur, Cretensem episcopatum pariter atque hanc epistolam primis Pauli vinculis posteriorem esse. Nam si Græcis Menæis fidem adhiberi oporteat, ex quo Titus ab Creta Hierosolymam discessit Christi adeundi, visendique causa, undetriginta omnino anni interfluxere, antequam in patriam redierit, & Cretensi Ecclesiarum præficeretur Episcopus; quo quidem temporis intervallo nusquam legitur in Cretam remeasse. Hierosolymam autem venit, cum annum ætatis ageret alterum & vigesimum, qui congruit cum an. Christi trigessimotertio. Huic adde annos illos undetriginta, qui inter Titidiscessum, ejusque in patriam reditum intercedunt; ex quo conficitur ut Titus Cretensem Episcopatum inierit anno Christi 62. cum jam Paullus e primis vinculis emissus, Hispaniam una cum eodem Tito peragraverat.

Jam vero quam Paullus ad Titum scripsit, epistolam conjici oportet intra illud sex annorum spatium, quod ab anno Christi 62. ad Pauli obitum ac martyrium effluxit. Cum autem Paullus sub finem epistolæ jubeat Titum Nicopolim quamprimum proficisci, haud equidem adduci possum, ut credam, uno alterve anno post susceptam administrationem jussu fuisse ab sua ecclesia discedere, nisi si qua necessitas, & gravissima causa abeundi urgeret; præsertim cum Cretensis ecclesia, ut tunc quidem erat, diuturniori Episcopi sui præsentia, assiduæque opera indigeret. Nam & universa Provincia lustranda erat, quæ finitimas etiam circa Cretam insulas complectebatur, & Christiana disciplina vindicanda ab Judaicis superstitionibus, quæ ubique sane multæ irreperant; & in urbibus, oppidive singulis Episcopi aut Presbyteri constituendi, qui rei Christianæ præessent, & alia denique perficienda ac stabilienda quamplurima, quæ Paullus rudia ac tantum inchoata reliquerat, ut ex hisce litteris colligitur; hæc autem omnia plus sane temporis, quam unius alteriusve anni spatium requirebant. Atque ego sic existimo, idque propius vero est, Titum in Cretensibus rebus ordinandis & componendis, unius ferme quadriennii curas ac labores posuisse, nulla prorsus ab sua provincia digressionem interruptos. Quod etiam Menæorum auctoritate confirmari potest; nam Titus, quem admodum Menæa testantur, sex annos proxime a suscepto Pontificatu elapsos, non illos quidem continuos, sed unius anni & aliquot mensium absentia interruptos, circumjectis Cretæ insulis lustrandis, excolendisque insumpsit, ut planè videatur nunquam inde per annos priores quatuor, ne ad tempus quidem abcessisse. Quo circa non ante annum Christi 66. exeuntem; æræ vulg. 63. hæc litteras a Paulo accepit, quibus jubebatur Nicopolim proficisci. Occasio autem & causa Titie Cretæ evocandi fuit hæc,

§. II.

Cur Paullus Titum ad se per litteras accerserit.

Nero sive Simonis Magi præstigiis, atque investigationibus impulsus, sive ut incensæ urbis suspicionem ab se amoveret, culpa & poena in Christianos translata, jam pridem Christianæ religioni, Christi que cultoribus nefarium & exitiale bellum indixerat; nusquam acerbius quam Romæ ea tempestate in Christianos sævitum est.

Paullus igitur pro ea, qua urgebatur, omnium ecclesiarum sollicitudine, suarum partium esse duxit primo quoque tempore Romam proficisci, tum ut cum

Illyricum Sacrum,

Petro Simonis Magi arrogantiam, partimque malis artibus auctoritatem prosterneret, atque obtineret; tum ut Christianis religionis causa laborantibus solatio simul esset ac præsidio. Sed quoniam cælesti admonitu cognoverat Romæ propositum sibi esse, ac divinitus paratum Martyrium, antequam Romanum iter suscipere, decrevit postremum invisere ac lustrare ecclesias Asiæ, Syriæ, Græciæ, quas ipse fundaverat; & sicubi opus esset, robur ab se præclare institutis, ac nondum perfectis supremam manum imponere. Ad id cum necessariam sibi esse Titidis operam intelligeret, eam, qua de agimus, epistolam anno 66. in finem vergente scripsit vel Nicopoli, ut Auctores sane graves existimant, vel ex alia Epiri urbe, ut longe verisimilius aliis videtur. Postquam hisce litteris Titum edocuit, quæ euique præscribi oporteat, ut pro eo, quem quisque obtinet in ecclesia locum, munere suo atque officio fungatur; eidem præcipit, ut simulatque Artemas, aut Tychicus in Cretam appulerint, ipse quamprimum Nicopolim trajiciat, ubi Paulus hyemem transigere decreverat: *Cum misero ad te, inquit, Artemas, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim, ibi enim statui hyemare.* Noluit Apostolus, ut recte animadvertit Bollandus, Titum e Creta prius discedere, quam eo Artemas, aut Tychicus accessisset, quorum alteruter ad tempus in ejus locum suffectus rem Christianam curaret, ne quid detrimenti caperet, dum Titus inde abesset. Titus ergo acceptas a Paulo litteris, & muneris sui Vicario, quem idem Paullus designaverat, statim profectionem adornat, & Cretensibus rebus compositis intra finem anni 66. Nicopolim trajecit. Ex eo tempore nunquam a Pauli comitatu discessit, sed cum eo ecclesias Asiæ, Syriæ, Græciæ cursim lustravit post hyemem Nicopoli transactam, deinde Romam pervenit an. 67. Autumno jam inito, ubi commoratus est usque ad Pauli obitum ac Martyrium, cujus testis & spectator fuit, quodque incidit in annum Christi 68. æræ vulgaris 65. 111. Kal. Julias. Mense autem Julio ejusdem anni ad suam ecclesiam reversus est.

Titus a
Paulo Ni-
copolim
accersitur.

cum eo Ro-
mam venis-
set; mar-
tyrio inter-
fuit anno
Christi 68,
111. Kal.
Julias.

CAPUT X.

De Obitu & Cultu S. Titii.

§. I.

Mors, Sepulchrum, Reliquia, Dies, Festi.

Anus ille, quo B. Titus ex hac vita discessit, facile colligi potest ex calculis chronologicis, quibus ejus Apostolatium & vitam Menæa definiunt. Annum alterum & vicesimum inierat, cum Hierosolymam adiit anno Christi 33. ibique annum integrum, cum se in Christi disciplinam tradidisset, Christianæ militiæ tyrocinium posuit. Ab anno 34. Christi in cælum ascensu insignitum anni decem interceperant, quos partim Hierosolymis, partim in aliis Judææ oppidis cum Apostolis, cæterisque Discipulis transegit; cum Apostolus & Episcopus consecratus socium se adiutoremque Paulo adjunxit, anno Christi 45. æræ vulgar. 42. quo cum annos duodeviginti Evangelicis peragracionibus extraxit. Deinde Episcopus Cretæ præpositus sex annos in excolendis insulis Cretæ circumjectis consumpsit, novem & triginta Gortynæ in urbe totius insulæ Metropoli ad cives suos Christianis præceptis ac mysteriis imbuendos, & Cretensem ecclesiam constituendam & amplificandam

Titus obiit
an. 109.

K k 2

con-

contulit. Ab ejus igitur in Palestinam adventu conficitur summa fere quatuor & septuaginta annorum, quos si enumerare incipias ab anno Christi 33. cum Hierosolymam venit, id est in annum Christi sextum ac pentagesimum, æræ vulgaris 103. quorum Titi ex hac vita discessum colligari oportet. Si autem quatuor & septuaginta annis viginti illos adjicias, quos jam expleverat, cum a patria profectus ad Christum concessit, vitam perduxerit necesse est usque ad annum quartum & nonagesimum. Detrahis autem ex anno 106. nonaginta & fere quatuor annis, quibus Menæa vitæ ejus tempus omnes definiunt, restat annus duodecimus Christi, æræ vulgaris nonus, ad quem Titi ortum referamus licet.

Titus igitur ætate, & plurimis gravissimisque Evangelii causa susceptis laboribus confectus obiit anno, quem supradiximus, Anacleto Romano Pontifice, Trajano Imperatore. Cæterum cum nemo Veterum inter Martyres Titum annumeret, p' tranquillæque ex hac vita migravit, & ob eximiam sanctitatem, resque pro Christo præclare gestas dignus habitus fuit, qui Disorum numerum cultumque obtineret. S. Titi corpus in ædem Cathedralē illatum fuit, & funere quantis maximis, pro illorum temporum conditione potuit, studiis celebrato, ibidem honorifice conditum est. Nam cum Gortynæ in ecclesia, ubi a B. Apostolo dignus Minister fuerat constitutus, sepultum esse tradunt Martyrologia, quibuscum consentit D. Hieronymus in Catal. Script. eccl. c. 13. Titus Episcopus Cretæ, in eadem & in circumjacentibus insulis prædicavit Evangelium Christi. Ibidem autem & dormivit, & sepultus est.

De illius reliquiis nihil ferme habeo, quod scribam singulari commemoratione dignum. De capite sanctissimi hujus Apostoli, antequam Creta sub Turcarum imperium ac tyrannidem cecidisset, Joannes Bollandus superiore sæculo hæc scripsit, tom. I. 4. Januar. Porro S. Titi venerandum caput integrum Candia, Archiepiscopi Cretæ urbe, asseritur, magnæque ceremoniæ certis temporibus spectandum populo proponitur. Estque summum templum eidem Sancto Apostolo dicatum; ut in Peregrinatione sua Hierosolymitana epistola I. testatur Nicolaus Christophorus Radzivilius. Sed vergente eodem sæculo, cum Candia in Turcarum potestatem concessit, Veneti urbis, totiusque ferme insulæ possessione depulsi, sacratissimum illud caput Venetias transtulerunt; ac depositum fuit in Thesauro Marciano, & Senatusconsulto constitutum est, ut singulis annis die festo S. Titi, in Basilica D. Marci populo illuc religionis causa confluenti ad spectandum, & venerandum proponatur. Ejus corpore quid factum sit; utrum adhuc apud Cretenses asseretur, an vero Turcarum impietate ac scelero discriptum perierit, mihi non est compertum.

Tres ipsos dies Titi nomine, & commemoratione consecratos invenio, diem quartam Januarii apud Latinos, diem vigesimam quintam Augusti apud Græcos, & diem duodevigesimam Martii in Martyrologio Coptico, ut docet Bollandus. Ex his tribus diebus haud facile est constituere, quemnam Titus pia ac pretiosa morte, suoque ad Superos transitu consecraverit. Cum autem Ado, Usuardus, itemque Martyrologium Romanum quartum Januarii diem appellent Natalem D. Titi, in eam opinionem propendeo, ut putem hac ipsa die cum ad beatam immortalemque vitam migrasse; præsertim cum Menologia & Menæa Græcorum nullum titulum ascribant; unde dies quinta & vigesima

Augusti causam anniversariæ commemorationis acceperit; quamvis in Menologio Metrico in latinum converso apud Hagiologos Antuerpienses tom. I. Martii pag. 37. ad eam diem Titi ex hac vita ad Cœlum transitus videatur referri: vi r. Kal. Sept. Cæli dat campos Tiro vigesima quinta. Ego vero, quantum conjectura assequi possum, sic existimo, idcirco apud Græcos hanc diem in honorem S. Titi celebrari, quod is ea ipsa die Cretensem Pontificatum inierit; diem vero Martii duodevigesimum propterea in Martyrologio Coptico Titi anniversario cultui decretum fuisse, quia eodem die ab Apostolis consecratus fuit Episcopus, & Paulo socius & comes Apostolicarum peragationum adjunctus.

S. II.

Præclara B. Titi Parænesis ad Cretenses, quam Dalmatæ perinde accipere debent, sibi quis ad se ipsos excitandos accommodare, ac si sanctissimum virum secum ipsis colloquentem, & ea, de quibus Cretenses edocet, sibi met ipsis præcipientem audirent. Ex Oratione, quam Andreas Cretensis ipso B. Titi festo, & anniversario die ad Cretenses habuit, ubi Titum in hunc modum loquentem induxit,

Filii, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus, morum scilicet perfectione. Nolite effici pueri sensibus, sed malitia parvuli estote. Ne qua radix malitiæ impediatur sursum germinans, ac rectum sensum obscurans. Ne quis in vestris cordibus enascatur peccati surculus. Ne quis in vobis amaritudinis botrus nigrescat, ex quo furor draconum aspiciatur, seu vinum diffundatur. Ne quis spreverit Dominica Christi mandata; ne deus aspiciendis obturaverit aures; ne ne audiat invocantis vocem. Ne quis malitiam & vitiam eligat, qui liberum sit, ut eligat virtutem, celestemque plorationem in terra infletur; neve incorrupta immortalique vite exitiosam sensibus humilium ac terræ defixorum abundantiam misera commutatione præoptet. Filii novissima hora est: sunt ergo paranda ad exitum sepulcrum opportuna. Nobis ipsi augemus funeris curam. Nemo sit usque adeo mollis, & voluptatibus dissolutus, ut resolutionem in Christum, secundo loco a demeritione, & contritione cum luto habeat. Nos Christus vocat in regnum Cælorum. Dominica jussu est, assumamus generosum animum. Fortis est qui vocat; ne simus imbecillæ mente ad vitias, quæ superant cogitationem; scriptulosusque rerum oculis subiectarum rationibus subducendis intenti simus. Ut quid rebus visibilibus immoramur? ut quid contemnimus paternum domum? civitas nostra, patriæque est celestis Sion; Sanctorum illa Metropolis; Patriarcharum domicilium, ubi abest serpens sedens in via, qui calcaneum mordeat, & ingressu prohibeat; Sion, inquam, cujus turre in manibus Domini fixæ sunt: cujus portæ ad beatitudinem illic loci fixæ sunt; qui intrant, inducant: cujus speciem, decoremque, novit ipse, qui adstavit Deus. Substantia autem fidelium vita est, senescere nescia; lumen inenarrabile; immortale regnum; retributio bonorum dignis repositorum, quæ neque videri oculis possum, nec corde comprehendere, quæ Deus præparavit iis, qui diligunt ipsum. Ne itaque eorum dimittamus hereditatem, quotquot deifico baptismo filii rationem adepti, facti sumus Dei filii. Dei inquam, qui nos dilexit, quique redemptionis pretium pro nobis omnibus filium suum Unigenitum ejusdem secum substantiæ, eodemque sub-

Gortynæ
in æde Cathedrali
sepultus.

Caput Venetias
translatum.

Festi Dies
S. Titi.

timem throno dedit. Ne gratiam adoptionis spernamus: ne efficiamur servi peccati, qui sumus liberati in spiritu. Ne servi voluptatis ventris, vicariam satietate contumeliam recipientes. Ne ostium vitii perturbationibusque aperuerimus, unde nobis reciproca mors scaturiat. Ne a contentione ad anteriora sistamus, sed curramus semper, si quomodo comprehendamus, ad brachium supernae vocationis. Praestat, ut ea, quae sunt retro, obliuiscantur, ad anteriora nos ipsos extendamus. Praestat audire dicentem Christum: Siquis vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Praestat sequi Christum per mundum ambulantiem: Venite ad me omnes, qui laboratis & operati estis, & ego reficiam vos. Christus jubet, ne renitamus, Christus vocat, & quis non audierit? Divina vox est, quae doceat: Ego sum lux mundi; qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae: Et; ego lux in mundum veni. Hoc autem quid magis amicum nobis contigerit? Quippe relinquit tenebris adherere luci, vere filium lucis facit eum, qui luci adheret. Hoc vero qua alia ratione contingat, nisi caliginoso omni peccato, atra nos nocte configente, spreto? Ut autem tollamus Crucem, & Christum sequamur, quodnam fuerit evidentius signum, quam ut quotidie moriamur? qua horum repositorum spe contento animo; qua minarum metu circumactio tortoque. Crucem autem absolute intelligas, dilecte, mortem pro Christo; quam vel ipsam, si contingat providentia divina accidere, ne detestaverimus.

Cum enim quotidie mente moriamur peccato; quid misere morientes vitam ducimus; qui non sumus beatiores, praeparantes pro Christo mori? Moriamur ergo, ut vivamus. Bonum est una cum Christo mori, ut & vivamus cum ipso. Qua vero quis ratione commoriatur Christo? Plane factus vitii & perturbationibus superior; nulli timori prodens veritatem; aut amicitia humana respectui fiduciam ad Deum miserabiliter permittens. Sic aliquis certat pro Christo. In hunc itaque modum, ejus causa moritur, qui est mortuus pro nobis. Qua vero ratione hereditatem caelestem aliquis accipit? Nimirum relinquens terrena, quae quidem ad modicum spectaculo recreant, diuturniorem vero inde cruciatum ingenerant. Dimittamus ergo, quae vita praesenti recreant, ut hereditate accipiamus futuram gloriam. Demus Deo vel vita partem. Accipiamus vitam nostrae participem. Magnam jam partem nobis vita praeteriit. Viximus carni; etiam spiritui vivamus. Brevis temporis spatium longa nobis saecula recondamus. Pauca eorum dimittimus praeteritis, quae speramus nos accepturos. Nihil illis, quae danda sunt, aequale intulerimus. Haec nobis sacer hic interpret spiritus. Haec Titus clamat, magna ecclesia tuba, quaeque universos per gyrum fines perstrepuerit; divinitus pulsatum organum; vox ubique tonans, quae divinarum nobis miserationum catarrhas aperuit; quae quotidie diluvii instar, quotidianos hostium insultus operiat. Conclusio Andreæ Cretensis. Haec nos Titus nostra vitium opera e sepulchro quaeritans, spiritu docet. Agnoscamus ergo Magistri documenta. Efficiamur discipuli non contemptores gratiae. Scimus suasibiles, non doctores immorigeri. Suscipiamus reverenter sermonem &c.

§. III.

Præsentissimum adversus Christianæ religionis hostes B. Titi patrocinium Dalmatis propositum; ut intelligant, qui omnium primi Turcarum aggressionibus expositi sunt, cujus opem implorant.

rare debeant, cujusque praesidio se tueri, cum a potentissimis illis Christiani nominis hostibus bella & clades imminent.

Ex Oratione saepius citata Andreæ Cretensis.

O Titi beato utero modo a genitrici pueri! Is enim vos juxta Evangelium regeneravit. State adversus hostes omnes invisibiles, doctrina ejus brachia induit. Resistite diabolo, & fugiet a vobis. Virili animo consistite adversus execrabilem aciem Satanae, ejusque plagae velut sagittae parvulorum videbuntur. State succincti lumbos in veritate, & latera obrecti, portantesque gladium spiritus; qui est Verbum Dei per deprecationem, & orationem. Arcum & sagittas, & pharetram, a Deo inspirata, Deo aflatu praeconiis Titi induamus arma. Galea nobis, haerique, & gladius habeantur c. Pastoris ad Deum pro nobis supplicationes. Ipse stabit pro nobis: ipse d. aciem instruet, & nos proteget, ipse hostium tumorem comprimet. Ipse stabit, placabitque, ac Domini furorem avertet; iraque calicem, quem manu habet, & e Condrynna, furorisque faciem a nobis declinans, in hostes plane exhauriet, ac confectionem quidem convertet in auram g. procellam autem statuet in tranquillam serenitatem. Sed & magnum hoc navigium, Ecclesiam, inquam, in portum deducet divina voluntatis, astu omni, tempestateque liberatam, & quae tota omnino vita pacem regat! Quis enim scit, si convertatur Deus, & cum panisbeat super malitiis nostris? Non enim quaerit nostram mortem, sed ut convertamur, & vivamus: h. turundam adhibebit, & sedabit; nec erit aliquis, qui nos malis afficiat, & cadat, neque nos aliquis de manu ejus rapiet, & d. etsi hostis invaserit, lapidabitur. Quod si arcum tendens gloriatur, super ipso confringentur ejus gloriationes. Quod si etiam vibrat arma, gladius quidem pervadet cor ejus, arcus autem in manu ejus conteretur. Ipse enim Dominus pugnabit pro nobis; Ipse veniet, & salvabit nos, veniet & non tardabit. Videbuntque Egyptii omnes manum Domini fortem & magnam, dicentque fugiamus a facie Domini Christianorum; nam Dominus pugnat pro eis adversus Egyptium i. Amalec, matremque serva genus i. Agar penitus exterminabit. Inimicos, inquam, Crucis Christi, quorum finis interitus est: quos maris profundo abyssus absorbebit, tentantesque navali confligere praelio, suis fluctibus involvet. Hic est Deus noster: ipse & coronae ejusdem consortes! Imperatores, eodemque sublimes throno victoriarum coronaverit, in longas annorum revolutiones eorum conservans imperium. Ipse eis gentes omnes barbaras cruore gaudentes captivas subjecerit. Stabit enim sequester propitius, verbi alumnus, & defensor Titus: stabit vero, & incluta vestra Martyrum m. Deas, suisque illis passionibus, Dominum, qui potest salvare a morte, propitium faciet; isque omnia consumabit, quae ad nostram videt opportuna salutem, & ad gloriam Majestatis suae. Utinam vero ad consumata bonitatis exitum, nulla temporis mora, ista promoveantur; ipsique rebus consumationem suscipiant. Sic enim, & vita nobis aequior cesserit, sermoque omnis, & actio, & cogitatio, divini spiritus legibus perornabitur; otiique compendiiis quiescit nobis, atque tranquilla exigitur vita.

N O T A E.

a Hæc omnia apprime conveniunt in Dalmatas, quos his ipsis verbis alloquit, hortarique ad Titi fidem opemque implorandam rectissime possunt Dalmatiae Episcopi. Quid enim ad rerum suarum decus ac praesidium sibi Cretenses ab Tito adsciscant,

cant, cui Christi fidem & Evangelium acceptum referunt, quod non potiori iure sibi Dalmatæ vindicent; modo meminerint se ante Cretenſes ab eodem Tito per Evangelium Christo progenitos, se ab illo altos, se ab illo Christianis sacris & mysticis imbutos, se ad omnem laudem ac virtutem Christiano homine dignam educatos.

b Titus cœlestis doctrinæ prædiciis atque arguendis Dalmatas, quam Cretenſes instruxit.

c Quidni Titus suis apud Deum precibus divinam opem etiam Dalmatis conciliet, quos sic diligit, tamquam primos ab se genitos Christo filios, & evangelicæ lûx expeditionis, suorumque laborum oblatas Deo primitias?

d His ipsis verbis Dalmatæ in spem adduci possunt cœlestis auxilii per Titum impetrandi, cum bellum ab Turcis ingruit, modo ad Titi fidem, opemque suppliciter confugiant.

e Κόρυς est poculi genus admodum capax. Athen. lib. 10. ποτήριον ἀσιατικόν, esse ait, κοτύλας καὶ ῥίχας; poculum asiaticum continens decem cotylas. Cotyle autem est quoddam mensuræ genus liquidis pariter atque humidis metiendis aptum, quod sex omnino cyathos capit. Modus is loquendi e sacris litteris petitus est, ubi calicem iræ, calicem furoris, & alia id genus passim invenies.

f Hostes. Saracenos videlicet, qui ea tempestate navalibus viribus, copiisque præpotentes, Christiani imperii provincias maritimasque oras direptionibus, cedibus, incendiis infestas habebant. Igitur non secus atque olim Cretenſibus contra Saracenos, nunc Dalmatis contra Turcas Titus auxilio aderit, & pestem ac perniciem, quam hostes illis machinantur, in ipsorum capita convertet.

g Ὁραοῖν. Est eadem vox Ps. 105. v. 23. Nisi Moyses stetisset in contraſtione &c. ἢ ὁραοῖν velut tempestate furoris Domini, qui videretur Israel totum velut comminaturus; nempe a vitulo adorato; quo videtur Andreas respicere, ut indicet futurum Titum alterum Moysen Christiano populo, in quem ita Deus deserviret immisſis Saracenis, ut olim in Judæos. Franciscus Combefisius ipi Notis ad hunc locum.

h Μοῦσῃ Jer. 30. v. 17. qua alludit, est ἀράξω, velut subducam, & subveham, quod & Hebræa habent מוּשָׁא: fueritque ea vox Andrea, vel ad explanationem illius eductionis, vel ut alia lectio, indendo enim linamentum vulnerarium, & curundam, velut educitur ulcus, non obducitur; eo tamen fine, ut quandoque minore incommodo obducatur, quo forte respexit Vulg. Combefisius Not. 11.

i Forte quia velut Egyptiorum vindex, & Egyptiaco animo perſequebatur Israel, jam alioqui Egypto egressum, & nihil ultra ab Egyptiis timentem. Combefisius Not. 12.

j Saraceni sive Agareni ex Agaris filio Ismaele oriundi, etiamque Ismaelitæ dicti.

k Ὁμοιοῖς. Adjunctis iis, quæ habent Græci de Andrea in triodio, ex quo damus liquet esse sermonem de Justiniano II. & Philippo filio, quem is statim ab imperio recuperato, & occiso Tiberio Absimaro Imperiali corona insignivit; de quo Baronius ad annum 702. Fuerunt ea tempora turbantibus quæ Patriarchis, quæ Imperatoribus CP., satis Græciæ obscuræ, ut non mirum sic atra nocte veluti latuisse Latinos nostri Andrea sanctitatem, quam non consignarint, quod sciam, publicis ecclesiæ tabulis. Combefisius Not. 13.

l Hæc transferri possunt ad Venetos, quorum in ditione ac tutela sunt Dalmatæ. Titus ergo suo nomine, suisque precibus interpositis apud Deum

suorum causam ager; ille Venetorum classibus ac militibus vires animosque adjiciet, ut exultantem Turcarum audaciam comprimant; ut servitutem, cædes, iacendia, rapinas a Dalmatarum vita, rebus, fortunis, corporibusque arceant; ut ab eorum templis sacrilegia, ab oppidis direptionem, ab agris vastitatem prohibeant.

m De his decem Martyribus Cretenſibus agunt Græci 23. Decemb. qua eadem consignatur in Martyrologio Romano. Ad eos spectat, quod Baronius ad Cyrillum, & ipsum Cretenſem Martyrem 9. Jul. annotat, ex epistola Martini Gortynæ in Cyra Episcopi, & Collegarum ad Leonem Magnum Imperatorem de vindicata ab hæresibus patria, Deum Martyribus passionis tempore deprecantibus: qua de re in eorum gestis apud Metaphraſtem, quæ Lippomanus, & Surius referunt, habentque regi codices, Combefisius Not. 14.

§. IV.

Deprecatio S. Andreæ Cretenſis ad B. Titum pro salute, & incolumitate gregis sibi concrediti. Eadem uti possunt Dalmatæ Episcopi, ut concilient sibi suisque populis B. Titi opem atque præsidium. Ex Oratione supra citata.

Hæc a nobis, o Pater, a nobis, inquam, o Domine, tuis clientulis, & supplicibus, atque successoribus tuis, quamquam indignis, hæc tibi exigua lingua mentisque officio, mentis, inquam, tui amantis, & præ omnibus honori habentis angusta sunt munera. Hæc modicus ego inter Pastores, nescio qua ratione dignus habitus sacro hoc throno, & solio: quamquam vero modica illa, & quæ a meritis tuis longe absint; nihil tamen sunt accensa in te mea voluntate, minora. Placide autem, & humaniter, probe novi, vel ut tenue quoddam epitaphium suscepturus es. Absolutiorem autem laudem, majori ab eo gloria postmodum quaſeris, ad quem semper immotum studium desideriumque habuisti. Nunc enim vero, o Divinum, & sacrum caput, de cælo nos inspexeris, qui circum Deum trinum spiritu tripudies, gratiaque gratiæ affisas throno, sisque animo illustratus divino lumine; supplicans pro nobis. Si quo modo, agente te, liberemur ab ira iis impendente, qui mei instar sunt negligentes, & pigri, atque ab accensa adversum nos quotidiana vitiorum rebellionem; ad hæc vero, a malevolis hostibus, palamque occulteque sonantibus oppugnare, sinunt se superari; statuerisque nobis procellam in auram, fecerisque, ut illic positam beatitudinem consequamur, ut vel tunc sub tuis protecti alis, una tecum habitemus in tabernaculis, in quibus ipse habitas; purique quod est in te lumen, pure perspiciamus; ejus gratia, qui nos vocavit vocatione sancta in admirabile lumen suum: quem decet omnis gloria, honor, & potestas nunc, & semper, & in sæcula. Amen.

A. Ch. A. Br. vulg. Chronotaxis Actorum B. Titi, omnia complectens, & suis singula temporibus dispartiens, quæ hæcenus dicta sunt, quæque ex epistolis Sancti Pauli, Actis Apostolorum, tabulis Salonitanæ, & Cretensis ecclesiæ, aliisque rerum ecclesiasticarum scriptoribus de promptissimis.

12 9 **T**itus Gortynæ natus est, regali genere, nobilissimis parentibus in urbe totius insulæ primaria. Poetis, ac Philosophis operam dedit.

32 29 Cum annum ageret vigesimum, cælesti voce admonitus, a profanis artibus ac disciplinis ad sacrarum litterarum studia totum se transtulit.

33 30 Cum de Christi divinitate, ac miraculis insignis ab Judæa fama in Cretam manasset, Proconsulis Avunculi sui jussu, vel permissu Hierosolymam proficiscitur. Christum venerabundus adiit; atque in ejusdem disciplina se tradidit.

34 31 Interfuit & præfens vidit summos Christi cruciatus atque ignominias; ejusdemque regivivi atque in cælum ascendentis testis fuit ac spectator. Spiritus Sancti in cernaculum illapsi divina munera cum cæteris Apostolis pariter accepit. Post necem Stephano illatam, prima in ecclesiam tempestas incubuit, Judæorum instinctu ac rabie concitata. Discipulis alio aliis dilabentibus, Titus quoque Hierosolyma secedit.

35 32 Saullus Tharsensis cælesti voce percussus ex hoste infensissimo fit repente Christi cultor & propugnator acerrimus. Titus tam subita atque admirabili hominis conversione permotus, mira cupiditate flagrat jungendæ cum eo consuetudinis, & amicitie. Primum in ejus congressum colloquiumque sese insinuat; tum familiariter cum illo versari cœpit; demum inter Pauli domesticos atque intimos locum obtinet; nondum tamen evangelicæ expeditionis socius rite declaratus est, sed decem ipsos annos post mortem Christi cum cæteris Apostolis ac Discipulis, partim Hierosolymæ, partim urbibus Judææ evangelica peragratiōe obeundis transegit.

41 42 Titus, Paullus ac Barnabas Hierosolymam deferunt eleemosynas, quas in pauperum subsidium Antiocheni erogaverant. Inde Antiochiam repetunt, recepto in societatem Joanne, Barnabæ consanguineo, cui cognomen erat Marco. Paullus, & Barnabas Spiritus Sancti jussu, & auspiciis in Apostolorum collegium cooptantur. Hierosolymis Apostoli in concilium coacti distribuunt inter se orbis terrarum provincias. Huic Concilio Titus interfuit, Episcopalius sacris initiatur, Pauli socius atque administer ex ejusdem Concilii auctoritate renunciatur; ac decem ipsos annos in Apostolicis cum Paulo peragrationibus, vel in Pauli mandatis exsequendis transegit.

44 49 Paullus, Barnabas, Titus ad Apostolos, & Presbyteros, qui Hierosolymis erant, referre jubentur de controversiis, nuper exortis, eorumque sententias roga-

re. Ex itinere Phœniciam, & Samariam adeunt. Hierosolymam cum venissent, Paulus omnino vetuit Titum circumcidi, quod quidam ex Judæis omni ope atque opera contendebant. Ad dirimendas Antiochenas controversias Concilium cogitur; lex circumcisionis una cum Mosaicis ritibus ac cæremoniis abrogatur, & quamvis nondum exitialis, ac mortifera, mortua tamen atque inutilis declaratur. Paulo, Barnabæ, ac Tito Gentium salus ac procuratio committitur: iidem cum Sila, & Juda Antiochiam remissi, decretum Concilii publicis litteris consignatum ad Antiochenos deferunt. Joannes cognomento Marcus in eorum societatem iterum recipi cupit: annuit Barnabas, negat Paullus. Ea de re cum inter se dissiderent, alter ab altero digreditur. Barnabas assumpto Joanne in Cyprium transiit. Paullus cum Tito sibi comitem adjunxit Silam, quibus cum Syriam, & Ciliciam peragravit. Deinde Lystris cum esset, tertium sibi socium adscivit, cui nomen Timotheo. Per idem ferme tempus Lucas in Pauli comitatu ac societatem recipitur. Paullus igitur tribus sociis auctus, una cum Tito Phrygiam, Galatiam, Macedoniam Evangelio lustravit, & Macedonia Athenas se contulit. Hoc eodem anno, vel certe insequenti, ad Galatas scripsit epistolam, in qua semel atque iterum Titi mentionem facit.

Hoc anno ineunte Paullus ac Titus cum sociis in Achajam migrant; Corinthum adeunt; qua in urbe ac provincia unum annum ac sex menses commorantur.

Paullus ætate jam appetente cum sociis ex Achaja in Asiam transiit. Ephesiis ex itinere aditis, Cæsaream concessit, inde Antiochiam divertit; tum Phrygiam, & Galatiam, & superiores Asiæ provincias peragravit. Ephesum rediit, atque hinc primam ad Corinthios epistolam scripsit; eodemque tempore Titum ad Corinthios legavit, ut, quæ illuc irrepserant, corruptelas amoveret, dissidia componeret, Corinthios ad eleemosynam in pauperes Hierosolymitanos erogandam hortaretur.

Titus re Corinthiaca bene gesta ad Paulum se retulit, qui per eos dies in Macedoniam advenerat. Alteram Paullus epistolam ad Corinthios scripsit; jussitque Titum ad eos iterum proficisci. Titus morem gessit; Corinthum repetiit, omnia Pauli mandata diligenter curavit. Tum altera apud Corinthios legatione perfunctus ad Paulum rediit, qui per id temporis in Illyrico, vel in provinciis Illyrico finitimis rei Christianæ operam dabat. Intra finem hujus anni Titus a Paulo missus cum Episcopali jure ac potestate in Dalmatiam venit. Interea Paullus institutum Apostolicarum peragrationum cursum persequitur. Triennium proxime insequens partim apud Ephesos traduxit, partim finitimis ecclesiis revisendis lustrandisque extraxit.

Paullus Hierosolymam cum venisset, ab Judæis comprehensus in vincula conjicitur. Cæsaream abductus primum coram Felice Judææ Præside causam dixit; deinde coram Portio Festo, qui in Judaicam Præfecturam Felici subrogatus est; ab eo cum Paulus

Ca. A. Er. vulg. lus appellasset ad Cæsarem, Romam vin-
tus abducitur.

59 56 Titus ubi certis auctoribus comperit
Paullum Romam deduci, illuc ex Dalma-
tia omni festinatione ire properavit, ut
ejus in urbem adventum præstolaretur.

61 58 Titus cum aliis Christianis, Romæ ea
tempestate degentibus, Paulo ad urbem
venienti obviam processit. Nullum in eum
benevolentiae pietatisque officium præter-
misit, quod ab se desiderari posset. Cæterum
cum intelligeret Paulo necessariam
non esse suam operam, atque præsentiam,
paucis post diebus ad suam ecclesiam rediit.
Paullus post Titi discessum alteras ad Ti-
motheum litteras dedit, eundemque Ro-
mam accersit.

62 59 Titus rebus Dalmaticis compositis ac
Neophytis valere jussis, Dalmatiae pontifi-
catu deposito, Romam venit, quo illum
Paullus per litteras aut nuncios evocave-
rat. Paullus Neronis sententia absolutus,
atque emissus e vinculis, una cum Tito
Hispaniam Evangelio lustravit. Antequam
Roma excederet, Hermen ad Dalmatas
proficisci jussit, qui eam ecclesiam rege-
ret, & omnia Episcopi ac Pastoris munia
obiret.

66 63 Paullus ac Titus peragrata Hispania in
Aegæi maris insulas transmittunt, inde in
Cretam appellant. Rutilius cognatus Titi
ab Idolorum cultu ad Christi fidem conver-
titur, cum ejus filium a mortuis Paullus
excitasset. Paullus, haud ita lato maris
spatio transmissa, in Asiam proficiscitur.
Titus vero cum Cretensibus instituendis
operam aliquam dedisset, suas curas, & la-
bores ad proximas circa Cretam insulas
convertit, quibus excolendis sex ferme
annos impendit.

67 64 Paullus litteras ad Titum dedit, quibus
illum de Episcopali munere atque officio in-
strueret, ac moneret; sub finem epistolæ ei-
dem imperavit, ut quam primum Nicopo-
lim contenderet, ubi ipse hyemare decre-
verat. Titus e Creta solvit, & Nicopo-
lim venit.

68 65 Paullus Asiaticis primum, deinde Græcis
provinciis cum Tito peragratis, Romam
proficiscitur. Titus in urbe usque ad Paulli
martyrium commoratus est. Nero vehe-
menter incensus ob interitum Simonis Ma-
gi Petrum ac Paullum in carcerem detru-
di jubet.

106 103 Titus cum Luca Paulli martyrio inter-
fuit, ejus funus curavit, corpus sepulture
tradidit. Deinde in patriam revertitur,
Gortynæ Metropolitica sedem constituit,
Cretensem ecclesiam ad summam usque se-
nectutem administrat.

Titus annos natus quatuor & nonaginta
in patria sanctissime moritur vel pridie no-
nas Januarii, vel 8. Kal. Septemb. Ibidem
perhonorifice sepultus miraculis claret, ab
advenis pariter indigenisque eximia vene-
ratione & celebritate colitur.

APPENDIX

De S. Hermæ altero Dalmatiae Episcopo, &
S. Domnii Praefatore.

Hermes Latinis Martyrologis ignotus, & Græ-
corum Menæis atque elogiis celebratus, is,
quem Paullus in suis ad Romanos litteris suo no-
mine salutare jussit, Episcopus Dalmatiae fuisse tra-
ditur. Duos eximia sanctitatis viros ejusdem fere
nominis temporibus Apostolicis floruisse inveni-
o; utriusque meminit Paullus in ea, quam dixi,
ad Romanos epistola, utrique officii ac benevolen-
tiae causa ab se salutem dici voluit, utrumque Pa-
troba interjecto, non solum reipsa, sed etiam ali-
qua nominis variatione distinxit: *Salutate*, inquit
cap. 16. *Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Pa-
trobam, Hermen: & qui cum eis sunt fratres*. Pri-
mus dicitur fuisse Episcopus Philippopoleos in
Thracia, quem Græci nonis Martii, Latini vii.
Idus Maji, anniversario cultu venerantur: alter
vero, ut diximus, Dalmatiae Pontificatum gessit,
cujus memoriae, solemnique venerationi nullum
quidem Latini, Græci autem diem octavum Apri-
lis attribuant. Fuere deinceps haud pauci vel mar-
tyrio, vel sanctitate & miraculis inclyti, quibus
idem nomen obvenit, ab ætate Apostolica alii pro-
piores, veluti Hermes frater S. Pii Papæ, & mar-
tyris; alii longius disjuncti, ex quibus duodecim
ipso in Martyrologio Hieronymiano variis diebus
adscriptos, & a nostro plane diversos invenio. Sunt,
qui nihil interesse putant *Hermanne*, an *Hermen*
scripseris, utroque nomine duos illos Paulli Disci-
pulos appellaveris. Origenes, quem lib. 10. c. 14.
in epist. ad Romanos *Hermam* vocat, eundem in
eo libro, qui *πρωτὰ ἀρχαῖα* sive *de Principiis* inscri-
bitur, semel atque iterum Hermen nominavit. In
omnibus fere Usuardini Martyrologii codicibus
Hermes pro *Herma* scriptus reperitur, ut accu-
rate notavit Sollerius in Auctar. ad Usuard. Nec de-
sunt, qui Hermen Dalmatiae Episcopum *Herma*
vocabulo afficiant. Joannes Baptista Cotelerius in
Scholiis ad Opera SS. Patrum Apostolis æqualium,
promiscuas & crebras hujus nominis variationes li-
brariorum inscitiae & incuriae adscripsit: *Facile fuit*
Librariis, inquit, *Hermam mutare in Hermen, &*
Hermen viceversa in Herma; sicque fortassis apud
Magistrum sententiarum lib. 4. disp. 35. ex Herma
factus est Hermes.

Cæterum ad tollendam personarum & nominum
confusionem nihil aptius esse arbitror, quam sua
quemque, & propria appellationis nota signare ac
distinguere. Quare quem in Titi locum Dalmatiae
Episcopum subrogatum esse diximus, cum perpetuo
constanterque *Hermen* appellabimus, præsertim
cum hujuscemodi appellationis auctorem Paul-
lum ipsum habeamus, qui Hermen nostrum ab Her-
ma Philippensium, ut ferunt, Episcopo, hac ipsa
postremæ syllabæ variatione distinxit.

Hermam & Hermen, quorum Paullus meminit
in epistola sæpe laudata, in catalogum duorum &
septuaginta Christi Discipulorum Dorotheus &
Hippolytus referunt; & quamvis horum auctori-
tas parvi a plerisque fieri soleat, nihil tamen argu-
menti afferri potest, cur ex eo numero eximi de-
beant. Nemini dubium esse arbitror, quin omnes,
vel plerique eorum, qui in Actis Apostolicis, vel
in epistolis Canonicis commemorantur, ex eodem
ordine ac numero Discipulorum fuerint; & ferme
ex horum nominibus tum Dorotheus, tum Hippo-
lytus suos catalogos confecerunt. Cum igitur Her-
mas

Hermes
ignotus
Latinis;
cultus a
Græcis;

comme-
moratus a
Paullo in
epist. ad
Rom.

multos
habuit
Sanctos
cognomi-
nes, va-
rie appel-
latos;

a nobis
Hermes
semper ap-
pellandus;

fuit e nu-
mero 72.
Discipu-
lorum.

ma iuxta Hermemque digni habiti fuerint, qui nominarentur a Paulo in suis ad Romanos epistolas; haud vero ab simile est utrumque inter eos locum habuisse, quos Christus ex omnibus suis discipulis alumnis delegit, & praeclaris praeceptis instructos, misit illos binos ante faciem suam in omnem civitatem & locum, quo erat ipse venturus. Luc. 9. 1. Godefridus Henschenius asseruit hanc esse communem opinionem Graecorum, qui in Metastasis ecclesiasticis & Miss. & in Menologio Cardinalis Simeonis, non apud Maximum Episcopum Cytheronem, cum die octava Aprilis celebrem memoriam SS. Herodionis, Agabii, Ruffi, Phlegontis, Asyneti, & Hermis, Episcopi Dalmatiae, eos ex septuaginta Christi Discipulis fuisse tradant, & juxta morem ecclesiarum suarum saepe Apostolos appellent. Si ergo Dorothaeus & Hippolytus ad fidem faciendam non satis idonei videantur esse, neminem fore potest, qui vellet Hermem nostrum eo loco & gradu moveri, quem eidem ecclesia Graeca inde usque ab antiquissimis temporibus summo consensu attribuit.

Quod si Hermes unus erat de illis septuaginta duobus Discipulis, sequitur, ut is multo ante se in disciplinam Christi tradiderit, quam in hunc ordinem adscriberetur. Cum enim illi Discipuli, seu cunctum Apostolos, amplissimum honoris & officii gradum obtinuerint; fateamur necesse est, nemini ad hoc collegium aditum paruisse, quin dum multumque in Christi schola versatus esset, idemque non vulgari, sed omnino quadam virtute, spectata jamdiu, & cognita excelleret, isque haberetur, qui & tanto oneri ferendo esset, & impossibili sibi Apostolice muneris atque honoris personam pro dignitate tueri posset. Quapropter ejus ad Christum conversio referenda est in annum Christi 31. aut certe in eum, qui proxime consequitur, 32. atque vulgar. 29.

Anno igitur Christi 33. cum Christus Dominus duos illos & septuaginta Discipulos elegit, ac binos in singulas civitates descripsit, qui universam Judaeam peragantes, sibi, ac novae legis promulgationi viam praeberent, Hermes quoque eandem, ac ceteri, a Christo legationem accepit; eadem illi, atque aliis potestas divinitus concessa curandi infirmos, expellendi Dæmones, aliaque ejus generis miracula patrandi, quibus Christi divinitatem, ac fidem Evangelii comprobarent. Hac igitur Hermi pariter, ceterisque Discipulis fuit divina missio; qui in variis deinceps loca profecti, urbes atque oppida cohortationibus ac miraculis ad Evangelii statum accipientes prepararent. Hac missione perfunctus cum sociis ad Christum laetus revertitur; cumque omnes summa letitia gesserint, & in eo vel maxime sibi placerent, & gloriarentur, quod Christi nomine interposito, Dæmones fugassent, admoniti sunt id non satis, causae esse, cur tantopere gauderent; quod autem eorum nomina Caelitum Patris inscripta essent, id vero sibi praeclarum ducerent ac dignum, de quo sibi quisque gratularetur. Consors deinceps fuit ac particeps omnium earum rerum, quas Christi jussu & auspiciis reliqui Discipuli gesserat, quippe cum idem, atque illi, manus ac nomen adeptus fuisset.

Hermi quoque, uti ceteris, Christus ab inferis revellus, vivum se ac spectandum praeberit; & post Christi ad Patrem redeuntis ex hoc mundo discessum, Hermes adfuit cum illis centum ac viginti, qui praeter metu Judaeorum in conclave Hierosolymitano se abdidit, Sancti Spiritus adventum praestolatus; interfuit iis comitibus, quibus Matthias successus est in locum Judae; multiplici linguarum dono, aliisque supernis muneribus cumu-

latus fuit, quae Spiritus Sanctus cum de lapsus attulit, & Apostolis ceterisque Discipulis large effususque donavit.

Sub adventum divini Spiritus ecclesia nostrum in modum augeri coeperat, cumque Hierosolymis vel maxime floresceret, ac majora in dies incrementa caperet, sub exitu anni 34. qui fuit etiam vulgar. 31. ingens procella ab Judaeis concitata rei Christianae plus periculi ac terroris, quam detrimenti & calamitatis intulit. Ejus tempestatis impetum primus omnium excepit Stephanus, qui saxi obrutus, Christiani sanguinis primitias Deo ac religioni obtulit. In ea rerum ac temporum perturbatione Discipuli omnes Hierosolymis abiit, & relictis solis Apostolis, quibus cura esset ecclesiae Hierosolymitanae, alii alio digressi, fidem ac novam Christi longe lateque propagarunt: Omnes, ait Lucas Act. c. 8. dispersi sunt per regiones Judaeae & Samariae, praeter Apostolos. Illi quidem, qui dispersi fuerant a tribulatione, qua facta est sub Stephano, perambulaverunt usque Phoeniciam, Cyprum & Antiochiam, nemini loquentes verbum nisi solis Judaeis. C. xi. Act. Quorsum iter Hermes nostrum intenderit, quas regiones lustravit, quos habuerit iterum ac laborum socios, quid rerum gesserit, quos fructus e sua peragratione collegerit, si exsequi velint, divinum me esse oporteat. Quasvisque tantum regiones adierit, nequit dubitari, quin ubique pro suo munere atque officio Judaeis Christum annuntiaverit, eosque ut ad Christi cultum traduceret, omni ope operaque eniteretur; quando nullam Apostolicam suam procuratoris partem in Ethnicorum conversionem derivare poterat, quibus nondum ad Evangelium aditus patuerat.

Interea dum infana illa Judaeorum in ecclesiam conspiratio vehementius fervet, Saullus Christianorum hostis acerrimus, divina voce percutus, non solum impiis & crudelibus ceptis abstinit, verum etiam se ipse ad Christum adjunxit, nec minori animi contentione ejus fidem & causam tuendam suscepit, quam quantis antea conatibus oppugnaverat. Postquam autem odio ac furore Judaeorum paululum defervescente, ecclesia ex eo metu ac periculo respiravit; discipuli, quos turbo ille per varias regiones disperferat, in Judaeam deinceps reverti coeperunt, ut pro eo, ac postulabat mundus cuique traditum, in rei Christianae procuratore adjuvarent Apostolos, quibus expresso Christi suam operam ac ministerium addiderant.

Et alii quidem citius, alii vero serius redire, prout quisque vel longius discesserat, vel propius ab Judaea subsisterat. De reditu Hermis nihil compertum habemus; nullus tamen dubitat, quin ipse pariter, ut ceteri, Hierosolymam redierit: quae enim fuerat aliis, eadem illi etiam fuit, tum abeundi, tum redeundi causa. Cum autem alii aliis Apostolis iterum ac rerum pro Christo gerendarum administratos se adjunxerint; multos jungendi se Paulo, qui inter Apostolos primi ordinis esse haberique jam coeperat, in ejusque disciplinam se tradendi cupiditas incessit; eos videlicet sive admiranda hominis ab Christo antea longissime abhorrentis ad Christum conversio, sive spectata ejus sanctitas miraculis, & celestibus donis mirifice illustris, vehementer alliciebat. Inter hos Hermem fuisse arbitror, habendumque censeo inter Pauli discipulos, vel quod ipse ejus societatem ac disciplinam exspectaret, vel quod ab aliis Apostolis Paulo iterum comes reique Christianae propagandae adjutor datus fuerit. Argumento est, quod cum Paulus essent discipuli plerique illorum, quos Paulus scribens ad Romanos suis verbis salute impertiri cupit,

Ejus ad Christum accessus,

& prima Evangelii praedicatio;

Cum ceteris Apostolis ac Discipulis in concilio Hierosolymitano excepit.

Hierosolyma discessit,

peragrat,

Post Paulum de conversionem

Hierosolymam reversus,

Fit Pauli domus ac Discipuli

cupit, inter eosdem etiam Hermes annumeratur. Sane in indice ejus Menologii, quod Antonius Cardinalis Sirletus latine reddidit, typisque mandavit, Hermes juxta, ejusque Martyrii socii vocantur *Discipuli Pauli*. Præterea in Menæis Græcorum is pariter cum aliis, quos ad extremum certamen subeundum commilitones habuit, appellatur *Magister Gentium*; & multa alia ibidem dicuntur, ex quibus illud facile apparet, quod Hermes ex instituto ac munere suo præcipuas curas ac labores ad conversionem Ethnicorum contulerit. Is autem *ἡρακλῆς* est, & quædam quasi nota, quæ Pauli, & eorum, qui erant ex disciplina Pauli, Apostolatus insignitur ac distinguitur: Paulo quippe ejusque Discipulis Gentium cura & conversio præcipue commendata fuerat, ut in Actis S. Titī admonuimus. An vero statim ab ejus in Judæam reditu, an vero in ipsa Provinciæ distributione, quæ inter Apostolos facta est anno 42. æræ vulgaris, Christi 45. an post concilium Hierosolymitanum habitum an. Christi 52. æræ vulg. 49. de abrogandis Judaicis ritibus ac cæremoniis, in Pauli societatem ac disciplinam adscriptus fuerit, nobis compertum non est. Illud hic animadverti velim Hermen non fuisse ex illis Pauli Discipulis, qui numquam ab ejus latere discederent, quosque ille per omnes fere urbes ac provincias, quas Evangelii causa circumibat, secum perpetuo circumduxit; sed ex numero illorum, quos vel ad suas litteras perferendas, vel ad sua mandata exsequenda, vel denique ad tentandos præparandosque eorum animos, quibus Evangelii lumen inferre decreverat, identidem ab se alio atque alio dimittere solebat. Et sane cum Paullus Corinthum rediisset anno Christi 57. æræ vulgaris 54. & eodem vel insequenti anno ex ea urbe suam ad Romanos epistolam scriberet, Hermes cum plurimis alijs Discipulis, quos Paullus salutari juberet, Romæ operam rei Christianæ navabat.

Alio quoque alio modo Pauli mandata exsequitur.

Post interitum Claudii Imper.

Cogitanti porro mihi quænam causa fuerit, quæ tam multos Evangelii præcones, quorum nomina recenset Paulus in suis ad Romanos litteris, per idem fere tempus Romam evocavit, non aliâ videtur fuisse, nisi abrogatio edicti Claudiani, quo Claudius Imperator Judæos pariterque Christianos Roma expulit, accessuque ad urbem prohibuit. Post obitum Claudii, Nero intra finem anni 57. æræ vulg. 54. Romanum Imperium adeptus, initio cum omnibus, tum præsertim Judæis facilem se ac benignum præbuit. Nam præterquamquod Agrippam Judæorum Regem quatuor civitatibus donavit, ut Josephus Antiqu. lib. 2. c. 5. est auctor; rescidit, quoque, atque irritum esse jussit decretum Claudii, quo cautum erat, ne quis Judæorum Romæ maneret. Hoc sublato, liber ab omni metu & periculo urbis aditus Judæis, Christianisque patuit; nam unam eandemque ob causam omnes expulsi fuerant; eadem apud Claudium suspitione atque invidia omnes æque laborabant, quam scilicet Judæorum tumultus, & acerrimæ cum Christianis concertationes utrique genti conflaverant. Simulatque de abrogato Claudii interdicto fama percrebuit, & Imperii Romani provincias peragravit, quamplurimos ex Apostolorum discipulis undique excivit, ut ad ecclesiam illam totius Christiani Orbis principem fulciendam & amplificandam accurrerent, quam Petrus ante annos undecim fundaverat, sed ob Claudianum edictum exulare coactus, Pastoris præsentia ac tutelâ viduatam jamdudum reliquerat. Quin etiam ipsemet Paullus per idem tempus consilium ceperat Romæ adeundæ, ut Lucas Act. cap. 19. testatur: *His autem expletis, proposuit Paullus in spiritu, transire Macedonia, & Achaia ire Hiero-*

solyman dicens, postquam fuero ibi, oportet me & Romam videre. Idem ipsemet Paullus confirmat in exordio suæ ad Romanos epistolæ: *Sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum usque adhuc, ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut in cæteris Gentibus.* Sed partim obeundæ lustrandæque Græciæ & Macedoniæ necessitas, partim Hierosolymitanæ profectionis consilium illum prohibuit, quo minus maturius Romam properaret. Cum autem Romam per se ipse statim ut cupiebat, proficisci non posset, certe quod proximum fuit, præstitit, & aliquot e sua schola delectos viros doctrinæ & sanctitatis eximie illuc misit, qui Christianis in ea urbe & præsidio essent, & assiduam utilemque operam præberent. Cum his Hermen quoque Romam a Paulo jussum esse adire verisimile est; quippe qui eo anno Romæ versabatur, cum Paullus ad Romanos suas litteras dedit, & cum quoque nominatim salutari voluit. An vero diu Romæ substitit, & Paullum expectaverit, e Cæsarensi custodia dimissum, & Romam abduci jussum ad Cæsarem, quem appellaverat, incertum est. Roma certe aberat, cum Paullus secundam ad Timotheum misit anno Christi 59. æræ vulg. 56. in qua scripsit cap. 3. neminem suorum sibi causam e vinculis dicenti adfuisse præter Lucam. Quoniam vero tum Hermes abiit, mihi non liquet. Nec vero propterea eidem violatæ erga Paullum fidei, desertique officii notam inusserim: unus est Demas, de quo Paullus nominatim queritur, quod se dereliquerit, *Diligens hoc sæculum*; neque enim si paullo infra subjecit, ab omnibus se derelictum fuisse, idcirco omnes in eadem culpa sunt ac defectione ponendi; nam ne ipse quidem Paullus eam defectionem crimini illis dari voluit: *Omnes me dereliquerunt, non illis imputetur.* Quemadmodum igitur *Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam*; sic etiam Hermes, non sua sponte, sed jussu Pauli in aliquam provinciam, Evangelii vel inferendi vel propagandi gratia potuit abiisse. Cæterum ut alii plerique, cum adhuc Paullus in vinculis esset, Romam redierant, ita etiam Hermes vel post confecta Pauli mandata, vel ipsius Pauli accersitu in urbem revertisse credendus est, ac tunc Episcopus Dalmatiæ creatus esse. Hæc ferme habui, quæ scriberem de rebus Actisque nostri Hermis, antequam Dalmatiæ Pontificatum susciperet.

Romam venit jussu Pauli.

Fit Episcopus Dalmatiæ.

Hermen Dalmatiæ Apostolum fuisse, & Episcopi officio apud Dalmatas functum esse, ex Menæis atque Menologiis, cæterisque Græcorum scriptis adeo clare & aperte colligitur, ut nemo adhuc, quod ego sciam, ejus Dalmaticum Episcopatum in controversiam vocaverit; contra vero multi graves imprimis ac nobiles Hagiologi & scriptores Latini hujus & superioris sæculi, de hac re Græcis valde assentiunt, ecclesiæque Græcæ auctoritatem sequuntur. Godefridus Henschenius tom. 1. die 8. April. Hermi titulum Episcopi *Dalmatiæ* sine ulla dubitatione attribuit. Daniel Papebrochius to. 6. die 31. Maii, non satis certo, sed quasi dubitanter ait *Hermæum Episcopum Sirmii*, cujus nomen & commemoratio ad diem undetrigesimam Aprilis in Synaxario Claromontano adscribitur, non distinguui ab Hermæ, quem Græci vi. Idus Aprilis anniversario cultu prosequuntur; at vero minime dubitat hunc appellare *Dalmatiæ Apostolum*, idest Episcopum: *cogimur, inquit, inter Hermiam, & Hermæum distinguere: sed laboramus, ut distinguui ab hoc credamus S. Hermen Dalmatiæ Apostolum, de quo egimus ad vi. Aprilis, propter commune festum cum aliis quinque Coapostolis; Dalmatiæ enim proximum adjacet in consiniis Sirmium,*

De Pontificatu Dalmatico Hermis

Testimonia scriptorum.

& no-

Et nomen Hermæ in nomen Hermæ facile conver-
titur.

Arnoldus Mermannius in Theatro Conversionis Gentium Antuerpiæ typis impresso pag. 41. ubi recenset Discipulos Pauli, & urbes, quarum quisque Episcopus fuit, Hermæ Episcopatum Dalmatiæ obtigisse affirmat.

Joannes Petrus Crescentius in opere Italico, quod inscribitur *Præsidium Romanum* lib. 1. pag. 139. ex Discipulis Domini eos enumerat, qui apud Illyrios vel Episcopali, vel Apostolico munere actitulo præditi, rem Christianam administrarunt: *Timotheus Episcopus Ephesi, & Apostolus Illyrici, Andronicus Apostolus Illyrici, Hermes Episcopus Dalmatiæ, Clemens Episcopus Sardicensis.*

Joannes Baptista Ricciolius tom. 3. Chronologiæ Reformatæ pag. 11. hæc de S. Hermæ scripsit: *S. Hermas, de quo ad Romanos 16., fuit Episcopus in Dalmatia.*

Martinus Szentivanius Decade 2. & 3. de Rebus Hungaricis semel iterum ac tertio Hermem appellat *Episcopum Dalmatiæ.*

Lucretius Treus Patritius Utinensis in Antiquis Monumentis provinciæ Foro-Julienis: *S. Hermes, inquit, Discipulus alius S. Pauli, fuit Episcopus in Illyricis, idest in Dalmatia.*

Ac ne ipse quidem Tillemontius a Græcis dissentire, aut invenisse videtur, quod communi Græcorum sententiæ ac traditioni opponeret: *His (scilicet Asyncrito, & Phlegonti) Græci adjungunt Hermem, quem dicunt fuisse Episcopum in Dalmatia, & unum e septuaginta Discipulis.* Tom. 1. Mom. ecclesiastic. artic. 58.

Quid est igitur, quod dubitemus Pontificatum Dalmaticum Hermi attribuire, quem eidem veteres Græci, & Latini juniores uno consensu adjudicant? Sequitur jam, ut inquiramus, quandonam Hermes Dalmatiæ Episcopatum inierit, quotve annos illam ecclesiam administraverit. Nec sane difficilis est hujusmodi inquisitio, modo meminerit lector illius temporis, cum Titus Dalmatiæ ecclesiæ nuncium remisit, simulque prænoscat illum annum, ex quo S. Domninus sui Pontificatus initia duxit. Cum enim neque ante S. Titum, neque post S. Domnium Hermis Episcopatus constitui queat, ex eo fit, ut inter utriusque Pontificatum interjectus Hermes Episcopi munere ac nomine Dalmatis præfuerit. Titus autem ejus ecclesiæ regimine amotus discessit ex Dalmatia anno Christi 61, æræ vulg. 58, ut supra diximus; Domninus autem ejusdem provinciæ Sacerdotium a Petro sibi delatum obtinuit vel proximo ante martyrium Apostolorum anno, vel eodem ipso anno, quo martyrium Petrus & Paulus subierunt, qui fuit Christi 68, æræ vulgaris 65, alii tamen utriusque martyrium in posteriores annos rejiciunt. Hermes igitur ecclesiam Dalmatiæ regendam suscepit anno Christi 62. ejusque Pontificatus ad annum usque 67. vel 68. productus sex aut septem annorum spatio circumscribitur.

Ergo Paulus anno Christi 61., vel e primis vinculis jam emissus, vel cum prope jam esset, ut Neronis sententia abolveretur, Tito præcepit, ut Dalmatiæ Pontificatu abdicato, & Neophytis valere jussis, quam posset celerrime, Romam contenderet; id sibi consilii esse, ut primum eo adjutore ac socio ad Hispanicam peragrationem uteretur; deinde ut Cretensium ecclesiæ procuratorem eidem mandaret. Titus igitur cum Romam venisset, nihil prius sibi faciendum putavit, quam ut Paulo rerum ab se gestarum rationem redderet. Diligenter illum edocuit, quos ad eam diem progressus

fecerit in Dalmatia Christi fides ac religio, quove in statu illam discedens ipse reliquerit; ac præsertim quibus maxime præfidiis, quibusque administris opus esset ad eam tuendam & propagandam: præclare quidem jacta esse novæ illius ecclesiæ fundamenta; sed nondum eo rem perductam, ut fixam ac stabilem Dalmatici Episcopi sedem alicubi collocare aut expediat, aut deceat. Ex iis, qui Christo nomen dederint, sane esse permultos tum in civitatibus, tum in pagis oppidisve; nullam tamen urbem tot Christianis refertam esse, in qua sedes Episcopalis, & certus propriusque Episcopus pro rei ac nominis dignitate constitui posset. Hujusmodi Christianorum cætus tota propemodum Dalmatia per vicus atque urbes dispersos esse, neque sane ita brevi locorum intervallo alios ab aliis disjunctos; nullum autem ex iis negligi, nulli Pastoris curam atque operam deesse oportere. Proinde, si quid ipse recte sentiret, sibi quidem videri ad stabiliendam augendamque Dalmaticam ecclesiam, ut nunc se habet, eadem via ac ratione insistendum esse, quam ipse ex Pauli præscripto inierat; quibus enim modis res unaquæque ab initio ortum habuit, iisdem ferme adolescere, propagari, atque in justam magnitudinem educi solere. Quare adhuc Dalmatiæ opus esse expedito promptoque ad omnia Episcopo, qui nulli civitati locove affixus, perpetua circuitione universam provinciam perlustraret; neque unius urbis, & paucorum oppidorum finibus suam jurisdictionem atque industriam definiret, sed omnibus æque civitatibus ac pagis suas cogitationes ac labores impertiat. Nullus equidem dubito, quin Titus e Dalmatica provincia redux hæc ferme, aut iis similia Paulo suggererit; quamvis neque veteres tabulas, neque idoneos testes proferre possim, unde illa acceperim, sed conjectura tantummodo ductus, verique similitudine, hanc orationem Tito affinxerim. Nam legibus ac more majorum ita comparatum est, ut qui ex aliquo magistratu abierint, edant atque exponant, qua ratione in sua quisque provincia se gesserit, quo in statu res publicæ inibi sint, quid opis ac subsidii postulent, ut recte se habeant, neve aliquid detrimenti patiantur. Nemini itaque dubium esse potest, quin communi more atque instituto Paulus ab Tito rationem reposeret administratæ provinciæ, gestique ab eo Episcopatus; simulque edoceri vellet de toto statu rerum Dalmaticarum, eundemque consuleret, quid potissimum faciendum censeret, ut religio Christiana in illis regionibus auctior in dies fieret, ac firmiter præfidiis muniretur. Idem igitur Paulus de sententia Titi, virum gnævum atque industriam e suis Discipulis delegit, quem loco Titi in Dalmatiam submitteret, diligenter antea de rebus Dalmaticis edoctum, atque in primis admonitum, ut Titi vestigiis perpetuo insisteret, neve in excolendis lustrandisque illis regionibus, ab decessoris sui instituto, atque consuetudine discederet. Is autem fuit Hermes, qui per id temporis aderat Romæ, seu sponte sua reversus, seu per litteras ab eodem Paulo revocatus, quemque ipse cum eximiis præceptis atque doctrinis, tum potissimum suis exemplis ac virtutibus ad munus Apostolicum erudierat. Hermes igitur in suam provinciam profectus, nihil potius aut antiquius habuit, quam ut Titi Decessoris sui vestigia premeret, initamque ab eo lustrandæ excolendæque Dalmatiæ rationem perpetuo retineret.

Quamobrem Titi exemplo atque instituto, nullum certum ac definitum locum delegit, in quo potissimum consisteret, cuique sedem Episcopalem assignaret; ex quo fit, ut Hermes haud secus, quam Titus,

*Titus Episcopi
Dalmatiæ
regimine
abest.*

*Hermes
substituens.*

*Tempus
Dalmatici
Episcopatus
ab Hermæ
suscep-
ti ac ge-
sti.*

*Paulus de
statu ec-
clesiæ
Dalmatiæ
edoctus.*

Titus, Episcopus *Regionarius*, quem alii Apostolicum vocant, dici possit, qui scilicet nulli civitati speciatim addictus, sed vagus solutusque ex uno in alium locum migrat, in id potissimum intentus, ut quo plebis sibi commissæ necessitas eum vocat, illuc statim accurrat. Ejusmodi plane Episcopos, ut dictum est, requirebat ab initio ecclesia Dalmatica, qui Christianorum greges hac illac dispersos lustraret identidem, atque inviseret, seseque expeditum, ubi opus esset, illico sisteret; nec diutius uno in loco hæreret, quam rei Christianæ utilitas vel necessitas postularet. Præclare igitur Græci, ut ejus, quem Hermes gessit, Episcopatus naturam ac vim exponant, similitudinem mutuuntur a Sole, qui nullis regionibus suos radios, suamque efficientiam definit; sed perpetua conversione universum orbem ita complectitur, ut eundem sua luce lustret & compleat.

Neque a consuetudine Apostolicorum temporum abhorret hæc ratio instituendorum Episcopatum, quorum sedes nulli urbi affixa esset, jurisdictio vero iisdem, quibus integra provincia, regionibus ac terminis contineretur. Ejusmodi Episcopos habuit, opinor, Liguria, Pannonia, Noricum, Dardania, Epirus; & aliæ plures ecclesiæ, quas Petrus vel Paullus fundarunt. Cujus quidem instituti hæc etiam causa afferri potest, quod primis illis temporibus idoneorum virorum tanta copia non suppeteret, quanta opus erat, ut singulis civitatibus singulos Episcopos præponerent; præsertim cum ipsimet Apostolorum Principes multis & doctrina & sanctitate præclaris viris indiguerint, quos in Apostolicis expeditionibus socios & adiutores haberent, & quibuscum amplissimi illius Apostolatus, qui utrique obtigerat, curas & labores partirentur.

Vix Hermes in Dalmatiam traiecit, omnemque operam vel ad convertendos Ethnicos, vel ad Neophytos confirmandos adhibere cœperat, cum Dalmaticæ ecclesiæ primordiis plurimum attulit splendoris atque utilitatis adventus S. Lucæ Evangelistæ. Is quippe post biennium Romæ cum Paulo in vinculis exactum, eo in Hispaniam abeunte, reversurus in Orientem Dalmatiam peragravit intra finem anni 61., quo itidem anno Hermes in Dalmatiam appulit. De peragratione Dalmatica S. Lucæ vide, quæ diximus in originibus ecclesiæ Dalmaticæ. Cum autem Lucas & Hermes indidem Roma profecti & eodem anno in Dalmatiam venerint, mihi videtur admodum verisimile, utrumque simul profectum esse in Dalmatiam, ipsomet jubente Paulo, qui Lucam Hermi non modo itineris comitem, sed etiam consiliarium & adiutorem dederit, illique præscripserit, ut in Dalmatia tamdiu subsisteret, quoad Hermes ejus opera & consilio sibi opus esse censeret. Nec parvi intererat Hermi Dalmatiam cum titulo & munere Episcopali adeuntis, Lucam sibi adesse, sive ut talis ac tanti viri celebre nomen, ac pervulgatum sibi apud Dalmatas & auctoritatem & gratiam conciliaret; sive ut sibi consilium & auxilium præberet ad suum Episcopatum feliciter auspiciandum. Multum siquidem interest, quibus quisque in iis magistratum ordiatur; nam & facile cuique est partem a principio populi benevolentiam & estimationem tueri, & initia optime posita felicissimi plerumque exitus consequuntur. Tamdiu autem S. Lucas in Dalmatia commoratus est, quamdiu Hermes ejus præsentiam atque operam utilem, aut necessariam esse intellexit. Deinde in alias Illyrici regiones discessit, Græciam adiit, ac demum in Asiam reversus est. Nam a Paulo id mandatum habuerat, ut rebus Dalma-

ticis compositis, recteque constitutis, Græciæ & Orientis ecclesias reviseret, ac lustraret, a quibus Paullus jamdiu longe aberat; & tum iter necessarium illi erat in Hispaniam, unde anno 62. exeunte rediit in Orientem.

Jam vero in Pontificatu Dalmatico Hermes quam multa & præclara gesserit, cum illius Acta vel verustate interierint, vel nemo litteris mandaverit, universe & generatim intelligi potest ex illis sane illustribus elogiis, quibus illum Græci afficiunt, quorum quidem alia communia sunt cum ejus martyrii fociis Herodione, Agabo, Rufo, Phlegonte, & Asyncrito; alia vero propria ipsius Hermis, eique uni nominatim attribuuntur. Omnes titulis illis sane magnificis prædicantur, appellanturque *Divini Apostoli verbi, luminaria Mundi, Magistri Gentium*, nisi quod ibidem singulari quodam excellentiæ ac laudis epitheto unus inter omnes Hermes ornatur: *Prædicamus hodie Agabum, Phlegontem, & inclytum Hermen, & Herodianum, divinos verbi Apostolos, luminaria Mundi, Gentium Magistros*. Omnibus Evangelii toto propemodum orbe propagati laus communis tribuitur: *Hermes, Phlegon, & reliqui ubicumque Gentium Evangelium promulgarunt, multosque ad veram fidem traduxerunt*. Quæ vero nunc subjicimus, ea sunt Hermis nostri propria & singularia: *Mercurium falsi nominis Deum proculcans Hermes, adeptus est gloriam veri Dei*. Hic Græci more suo, ad ejus nomen alludunt; nam Mercurius græce dictus est *Ἡρμης ἀπὸ τῆς*, idest ab interpretatione; id quippe muneris Mercurio datum est a Poetis, ut sit Deorum nuncius atque interpres: Græci vero id Hermi dant laudi, quod pro adipiscenda summi ac veri Dei gloria Deum falsum illum quidem, sed suum cognominem, contempserit ac profligaverit; quo in loco, ut suis argutiis viam aperiant, speciem pro genere sumunt, & Mercurii nomine generatim intelligi volunt inanes Deos, quorum simulacra Hermes obtrivit, cultumque abolevit. *Hermes præclarissimus fuit totius Dalmatiæ lux & splendor, in qua tamquam Sol exortus multiplices fudit radios, suamque legationem perficiens, hominum animos e tenebris in lucem transtulit*. Vel hinc conjici potest, qualis & quantus Hermes fuerit; & in hoc elogio brevi illo quidem, sed illustri sane ac magnifico, tamquam in speculo, inveni licet expressam ejus Pontificatus Dalmatici effigiem. Quod enim Sol exorietur terris omnibus præstat, id Hermes universæ Dalmatiæ contulit: Ille siquidem tetra caligine & nocte circumfusis mentibus clarissimum veritatis evangelicæ diem attulit; ille ignorantia, superstitionis, errorumque nebulas discussit; ille innumerabilium hominum multitudinem ab inanibus & impiis Ethnicorum fabulis, Deorumque futilium cultu ad sanam religionem ac fidem, idest a tenebris ad lucem traduxit. Magna profecto hæc sunt, & præclara; vix ut aliquid majus & gloriosius excogitari aut dici possit de sanctissimis quibusque Episcopis, qui ætate Apostolica floruerunt; neque in dubium revocari fas est, quod solemniter ac publico totius ecclesiæ Græcæ testimonio confirmatur.

Verum, inquit, non video, quemadmodum hæc possint coherere cum illis, quæ scripta invenio in Actis S. Domnii, ubi Petrus Domnium abeuntem in Dalmatiam in hunc modum allocutus esse dicitur: *Pete littus maris Adriatici, & recto cursu contra Boream ventus, venies in Dalmatiam, quæ per te non post multos annos creditura est; perinde quasi tota adhuc Dalmatia in tetrīs tenebris, & caligine versaretur, & nullum Dalmatis ad eam diem*

Quæ in Dalmatia Hermes præclare gesserit, ex Menstris intelligi potest.

S. Lucas in Dalmatiam traiecit, & Hermi utrumque operam præstavit.

Ad ea, quæ contra hæc dicta obijci possunt ex Actis S. Domnii,

diem Christianæ fidei lumen affulisset. Quid igitur? an Hermes toto vel sex, vel septem annorum spatium omnino cessavit? nihilne gentibus illis evangelicæ lucis Titus impertit? amens profecto sit, non impulsens modo, qui ita sentiat, aut cogitet. Multum sane operæ ac laboris ad ecclesiam illam constituendam uterque contulerat, multi, illis auctoribus atque impulsoribus, Christiana sacra susceperant. Quid plura? suis illi cohortationibus, exemplis, miraculis, ac perpetuis sine intermissione circuitationibus Apostolicis, eo rem Christianam in Dalmatia perduxerant, ut jam ex iis, qui Christo nomen dederant, justæ magnitudinis ecclesia conflata esset, cui certus ac stabilis Episcopus pro dignitate imponi posset, ejusque sedes Pontificia Salonæ, in urbe totius Dalmatiæ principe, constitui. Verum, ut hæc cum Actis S. Domnii conciliam, nulla ea tempestate pars erat Dalmatiæ tam exigua, tam abdita, tam ignobilis, quin frequentissime habitaretur, referta incolarum erant urbes, referta oppida, referti vici pagique omnes. Cum igitur plurima esset atque uberima in Dalmatia messis, & ad eam colligendam, inferendamque, ut ita dicam, in aream ecclesiæ, non modo multorum hominum industriam, sed etiam plurium annorum curas ac labores requireret, ex eo fit, ut quamvis in eam rem multum temporis operæque Titus atque Hermes insumpserint, longe tamen plurimi adhuc colligendi superessent manipuli, sive ut clarius loquar, multo plures erant, qui adhuc a recto salutis tramite aberrabant, quam quos Hermes ac Titus ad ecclesiam aggregaverant. Cum autem ex majori parte unaquæque res denominari spectarique soleat, proprie ac vere dicitur in Actis S. Domnii, *per eum Dalmatia creditura, quasi arxos* tota esset; non quod nulli aut pauci tum essent in Dalmatia, qui rectam in Deum fidem ac religionem profiterentur; sed quia major pars incolarum adhuc avitæ superstitionis, & veteris impiæque consuetudinis vinculis constricta tenebatur.

Altera ad
idem ar-
gumentum
respondio.

Præterea sicut ferme omnes Europæ partes, ita etiam Dalmatia Judæorum colonias & Synagogas exceperat. Qui autem ex Paulli disciplina evangelii causa aliquo mittebantur, ii exemplo atque instituto Magistri, majorem curam ac diligentiam in Gentibus, quam in Judæis ad Christum convertendis adhibebant; præsertim si Judæi, ut ferme accidere solebat, Evangelium ante sibi, quam Gentibus, allatum respuissent. Tunc enim illis neglectis, omne studium operamque ad Ethnicorum salutem convertebant, haud ignari, quid Paullus Antiochiæ in Pisidia, quid Corinthi, quid alibi sepe fecisset; quibus in locis cum repelleretur ab Judæis, pulvere in eos e calceis excusso, palam denunciaverat se ad gentes migraturum, ut his Christi nomen & Evangelium afferret, quod illi obstinatione quadam animi & sententiæ repudiabant. Hermes igitur Paulli consuetudinis, & instituti memor, quamvis non ita Judæos neglexerit, ut nullam partem in eos derivaret curæ & cogitationis suæ; tamen contentiori studio atque industria ad juvandos erudiendosque Ethnicos incubuit, sive quod Judæos Evangelio alienos atque adeo inimicissimos offenderet, sive quod apud illos parum se proficere intelligeret. Hoc nimirum est, quod appellatur a Græcis *Gentium Magister*; huc pertinent, hoc significant *tenebræ* illæ, quas Hermes discussit, e quibus *in lucem* homines transtulit. Id quippe videtur referendum esse ad inanium Deorum cultores crassis undique tenebris circumfusus, quibus vix tenuè aliquid divinæ lucis affulserat; non æque convenit

Illyricum Sacrum.

in Judæos, quibus veri immortalisque Dei cognitio ad suscipiendum Evangelium, faciem quodammodo prætulera, atque adeo ipsa lex, si minus perfectum diem, certe crepusculum aliquod inve-xerat; quippe quæ rerum futurarum figuram quamdam, ac significationem continebat. Nunc vero quid sibi velint verba illa, quibus Petrus Domnium profecturum in Dalmatiam ab se dimisit, paucis exponam.

Cum Petrus Domnio fore prædixit, ut per eum Dalmatia Christianam religionem susciperet, tum ille ad Judæos fortasse spectabat, quia ea tempestate cum alias Dalmatiæ urbes, tum Salonam præsertim frequentissimi incolebant, de Judæorum salute sibi potissimum commissa cogitabat, quibus haud ita multum curæ operæque impenderunt Hermes ac Titus, in conversionem Ethnicorum vel maxime intenti, pro eo ac suscepti ab ipsis Apostolatus ratio postulabat; Judæos denique in primis Domnio commendatos esse volebat; quippe cum intelligeret suas esse, ac suorum Discipulorum partes præcipuas, Judæorum saluti consulere, & omni ope atque opera eniti, ut eos ad Christum adjungerent. Quæ quidem explicatio cum ex ipso Petri officio atque instituto petita sit, nihil ex Actis S. Domnii asserri potest, quod cum iis pugnet, quæ de Sanctis Tito atque Hermæ hæcenus scripsimus; ut nemini proinde dubitari fas sit, quin uterque multa & præclara in Dalmatia gesserit, atque e Dalmatis ad Christum conversis ecclesiam haud sane infrequentem conflaverit, quam Petrus deinde Domnio regendam & Judæorum accessione amplificandam tradidit.

Dalmaticus Hermis Pontificatus post martirium Petri & Paulli, quod anno Christi 68. æræ vulgar. 65; vel uno alterove post anno contigit, differri non potest. Constat enim Domnium a B. Petro Dalmatiæ Episcopum præpositum fuisse; idque factum esse anno eodem, quo Petrus pro Christo mortem oppetiit, vel anno proxime superiori, in actis ejusdem S. Domnii ostendemus. Res in hunc modum accidisse potuit. Hermes, postquam certis auctoribus comperiisset Paullum jussu Neronis una cum Petro in carcerem conjectum fuisse, & prope jam adesse, cum illi supremum pro Christo certamen obeundum foret, nullam moram interposuit, (ut sua illum erga Magistrum pietas admonebat,) quin Romam proficisci maturaret, & Paullum in vinculis postremum reviseret, eique omnia, quæ fidelem ac bene moratum discipulum decent, benevolentia gratique animi ultima officia præstaret: quo quidem tempore & provincie administratæ rationem reddidit, & Paullum diligenter edocuit de statu ecclesiæ Dalmaticæ; eo jam loci rem esse affirmans, ut Salonæ in urbe totius gentis primaria, in qua sane multi ex omni civium ordine Christiana sacra susceperant, proprius constitui posset Episcopus, qui universæ Dalmatiæ præsideret. At Paullus, seu quia Hermen in Græciam ad Christianos illos excolendos mittere decreverat, seu quia nullus præter Titum Cretensem jam Episcopum Romæ aderat e suis Discipulis, quem ei muneri ac provincie censeret idoneum, sive alias ob causas, cogitationem curamque præficiendi Dalmatis Episcopi ad Petrum rejecit. Is autem Domnium veterem suæ disciplinæ alumnum, cujus doctrinam & sanctitatem, eximiamque in rebus vel gravissimis gerendis prudentiam jamdiu cognitam, & perfectam habebat, in Dalmatiam trajicere jussit, susceptaque illius ecclesiæ administratione, sedem Episcopalem Salonæ fixam ac stabilem collocare. Ita fit, ut Hermes Dalmatico Episcopatu

Hermes
ante Petri
Martyrii
Dalmatiam
Pontificatus
desponsus.

In ejus locum
Domnium a
Petro sub-
rogatus.

L 1 abie-

abierit eo anno, qui Apostolorum martyrium proxime antecessit, quod quidem alii in annum æræ vulgaris 65. alii vero in annos posteriores conjiciunt, ut supra monuimus. De tempore ac modo sive suscepti, sive depositi ab Hermæ Pontificatus Dalmatici quæ diximus, haud equidem certa, sed tantummodo verisimilia esse fateor; verum ubi desint antiqua monumenta, unde rerum gestarum ratio ac series repeti queat, nemo opinor historicis vitio verterit, si ut exponant, quemadmodum res fieri potuerint, id excogitent, quod vel ad veritatem, vel ad verisimilitudinem propius accedat. Cæterum mihi dubium non est, quin Pontificatum Hermis inter Titum ac Domnium collocari oporteat. Titus quippe antea Dalmaticæ, quam Cretensi ecclesiæ præfuit, ut ostendimus in ejus historia; Domnium vero haud multo ante, quam Petrus martyrium obiret, creatus est Episcopus Salonæ, & Dalmatiæ, ut in hujus actis probandum erit. Sequitur ergo, ut inter Pontificatum utriusque Hermis interjectus rei Christianæ in Dalmatia procurationem susceperit.

Martyrii
Hermis &
Sociorum
eodem die
ac loco.

Quonam vero Hermes hujus ecclesiæ regimine amotus abiit, quove suas peragrationes curasque Apostolicas converterit, mihi non liquet. Vero simile est eum Pauli jussu rediisse in Græciam, ubi haud multo post vitam sanctissime actam illustri nobilitavit martyrio, de quo hic a nobis aliqua dicenda sunt. Præclari certaminis socios Hermi adjungunt Græci Herodionem, Agabum, Rufum, Asyncritum, Phlegontem. Neque enim solum eodem die, qui est vi. Id. Aprilis, pro Christo mortem obierunt, sed etiam eodem loco, ut ex Menæis facile intelligi potest; nam eorum elogiis hanc clausulam subjiungunt: *Uno ergo die hi ab Judæis & Paganis variis tormentis excruciat, in Domino vivere desierunt.* Hæc autem clausula sive conclusio eam vim habet, ut diem pariter, locumque unum & eundem omnium martyrio communem fuisse significet, nam & causa martyrii omnibus communis fuit, scilicet Ethnicorum simul & Judæorum sceleratissima conspiratio ad eos de medio tollendos, quam eodem tempore & loco factam esse oportet; neque enim verisimile est, nec sæpe, aut facile videtur accidisse, ut eodem prorsus die, locis autem diversis, Ethnicis ac Judæis, inter quos nulla est societas & communio, sed potius summa dissensio, & distractio, ejusmodi coitiones fecerint, sic ut alius alibi ab utriusque gentis unanimi conspiratione interierit. Certe Græci omnium Martyrium quemadmodum ad diem eundem adscribunt, sic nulla locorum, aut Judaicæ Ethnicæque conjurationis distinctione discriminant.

Nempe
apud no-
vas Patras
in Achajæ.

Cum autem Herodion horum martyrum princeps & coryphæus apud novas Patras, ubi constitutus fuerat Episcopus ab Apostolis, Judæis simul & Paganis in ejus necem conspirantibus pro Christo mortem occubuerit, quemadmodum ex Menæis, & Menologio Basilii Porphyrogeniti Imperatoris satis aperte colligitur; inde fit, ut in eadem urbe, & ab iisdem Christiani nominis hostibus, & eandem ob causam reliqui etiam interfecti fuerint. Patras autem urbs est Achajæ propriæ in Peloponneso. Ortelius quidem in Thesauris *has Patras* a scriptoribus Constantinopolitanis *Veteres* cognominari ait; sed civitas eadem utrumque cognomen pro temporum ac rerum vicissitudine sustinere potest; sæpe enim accidit, ut & excisa, & restituta fuerit; ex quo fit, ut eadem ante excidium *Vetus*, post restitutionem *Nova* rite appelletur. Quare ex varietate hujus cognominis effici nequit duas fuisse Patras, & alteras ab alteris distinguere. Cæterum

Unde di-
citur *Vete-
res & No-
væ Patras.*

Laconicus apud Ortelium urbem Phthiotidis ad radices montium Larensum circa Thermopylas appellavit Patras novas. Sed dubitat Ortelius, an Patras *veteres* aliæ sint ab *novis* illis, quarum meminerunt Gregoras & Nicetas. Patras igitur, frequens olim & opulenta Achajæ, sive Phthiotidis civitas, ut Herodioni & ceteris, sic etiam Hermi nostro pulcherrimum campum, quasiq; palæstram præbuerunt, in qua pro Christi nomine, ac religione, usque ad extremum spiritum decertaret. Hanc illè arenam suo sanguine inebuit; in hac urbe admirabilis fidei, fortitudinis, & constantiæ, virtutumque omnium postrema vestigia impressit; hinc, glorioso certamine perfunctus, relataque ex duplici hoste victoria ad superos evolavit. Clarum enim in primis ac nobile ejus martyrium fuit, sive ex hostium rabie ac furore, sive ex acerbitate suppliciorum, viri sanctissimi constantiam, animique magnitudinem spectes. Hermes quippe cum sociis utriusque illius factionis odium atque impetum excepit, ex Judæis & Paganis conflata, quæ infestis animis, ac viribus in unum collatis, ad Christianum nomen in ea urbe opprimendum prorsusque extinguendum conspiraverat: ex horum autem immani atque insatiabili adversus Christianos odio intelligi potest, quæ & quanta in eum ac socios crudelitatis exempla ediderint. Multiplices & acerbissimas penas Herodioni Patrarum Episcopo inflictas nominatim omnes in suis Menæis Græci persequuntur: *Impetu enim in illum facto una cum Idololatriis, primum crudeliter illum diverberarunt, & os ejus lapidibus contuderunt, deinde in equuleo ab eisdem a capite suspensus, postremo ferro trajectus occubuit.* Haud dissimili & genere & numero suppliciorum Hermen & reliquos exercitatos fuisse credibile est; quamvis Græci ex omnibus, quos pertulerunt, cruciatibus nullum peculiare commemorent; sed solum generatim *variis affectos suppliciis mortem in Domino* obijisse tradunt. Ac de martyrio Hermis nihil aliud subjiungunt, nisi eum *plurimas injurias passum obtinuisse gloriam magni Dei.*

Hactenus de loco ac genere martyrii, nunc tempus & occasio ejusdem martyrii obeundi per conjecturas inquirenda est, quando nulla ratio, nulla via nobis aliunde se præbet, quæ ad utrumque investigandum certoque inveniendum ferat: Herodionem translatum ex ecclesia Tarsensi, si fides habenda sit Hippolyto, qui eum Tarsi Episcopum fuisse scripsit, ecclesiæ Patrarum communi consensu præfecerant Apostoli, id est Petrus & Paulus, ut docent Menæa, & Menologium Basilianum. Hi vero cum Romæ essent jussu Neronis in carcerem conjecti, per litteras vel nuncios acceperant ecclesiam Patrensem, Judæis atque Ethnicis eam acerrime oppugnantibus, maximo in discrimine versari. Quando igitur per se ipsi nihil opis afferre poterant, certe quod proximum fuit, minime sibi negligendum putarunt. Itaque Paulus de Petri consilio Hermen suum discipulum nuper Dalmatico Episcopatu perfunctum jussit in Græciam trajicere, & Patras quam celerrime posset festinate, ut Episcopo, illique ecclesiæ laboranti in tempore suppetias ferret. Atque hinc Hermi ad martyrium subeundum via & occasio patuit. Eadem causa Patras e propinquis urbibus excivit duos illos Græci Episcopos Rufum Thebarum, & Phlegontem Marathiorum, qui pro eo, ac sua illos in proximos charitas urgebat, nullam moram interponendam putarunt, quin statim ad Christianos illos solandos & confirmandos, ecclesiamque collabentem sustinendam accurrerent. At quam causam fuisse dicam, quæ Asyncritum inde usque ab Hircania, ubi

Tempus &
ocasio
subeundi
martyrii
per conjecturas
exploratur.

erat.

erat Episcopus, per id temporis in Græciam compulerit? nulla sane mihi occurrit; nisi forte, (quod sæpe temporibus illis accidere solebat,) per vim ac tumultum populi, aut etiam Magistratus decreto, ecclesia sua expulsus, cum alias ex aliis regiones Evangelium disseminando peragraret, in Græciam venerit; ac Deo impellente, Patras se contulerit, ut ipse quoque Christianis illis afflictis ac vexatis solatio esset ac præsidio. Ad Agabum vero quod attinet, ego sic existimo hunc, quem Græci vi. Idus Aprilis colunt, longe diversum esse ab illo Agabo Propheta, cuius sit semel atque iterum mentio sane honorifica in Actis Apostolorum; quamvis Græci unum eundemque esse censeant, ut videtur, quippe qui Agabum Patrensem Martyrem vocant *Prophetam Apostolicum*. Sed Latini Martyrologi mortem Agabi Prophetæ non diei octavæ Aprilis, sed diei 13. Februarii, non Patris, sed Antiochiæ adscribunt. Neque huic, ut Prophetæ, sic Martyris titulum decusque attribuunt; quinimmo Petrus Equilinus lib. 3. cap. 118. itemque Canisius in Martyr. Germanico eum Antiochiæ *in pace* quievisse affirmant. Itaque & die, & loco, & genere mortis Agabus is ab Agabo Propheta distinguitur. Cum autem apud probatos auctores Agabum martyrem Patrensem Episcopi titulo decoratum non inveniam, haud vero absimile est, eum fuisse vel Presbyterum, vel Diaconum, quem ad regendam illam ecclesiam Herodioni adiutorem Apostoli dederint, vel ipsemet Herodion Episcopalis procuratoris administrum sibi adsciverit. Hæc si vera sunt, quæ mihi conjectanti a verisimilitudine abhorreere non videntur, Hermis ac sociorum

Agabus
martyr Pa-
trensis di-
versus ab
Agabo
Propheta.

Martyrii
Hermis cui
anno col-
locari pos-
set.

Liber Pa-
storis ma-
gnæ apud
veteres au-
thoritatis
Hermine
an Hermæ
tribuen-
dus?

Liber Pa-
storis fa-
pius ex-
cusus.

martyrium in eum annum, quem Petrus & Paullus suo martyrio nobilitarunt, vel certe in proximum conjici potest, paucis scilicet diebus, aut mensibus elapsis, postquam Hermes jussu Paulli Patras advenerat. Cæterum rectene, an secus conjecerim, aliorum velim esse judicium; rem omnem non ita fortassis, uti accidit, sed tamen ut accidere potuit, paucis exposui. Utut hæc se habuerint, nulli quidem certe dubitationi subest martyrium Hermis, cui ecclesia Græca præclaræ mortis pro defensione Evangelii exceptæ illustre testimonium tribuit. Itaque post ecclesiam Dalmaticam mirificè auctam, atque optime constitutam, illud etiam Hermes ad cumulum sanctitatis & gloriæ adjecit, ut pro Christo vitam profunderet; & religionem, quam verbis, exemplis, & miraculis propagaverat, suo ipsemet sanguine confirmaret.

Existit autem hoc loco quæstio admodum difficilis, utri adjudicari oporteat libellum magnæ apud veteres auctoritatis, qui *Pastor* inscribitur. Hermine Dalmatiæ Episcopo, an Hermæ, quem Dorotheus, & Hippolytus Philippensium Episcopum fuisse tradunt, quemque Paullus in suis ad Romanos litteris ante *Patrobam*, & *Hermen* salutari jubet. Hujus Auctorem aliqui Hermem, plerique Hermam appellant; sed ejus nominis scribendi ratio paullulum diversa, non est satis causæ, cur alteruter alteri præferri debeat; nec vero idcirco *Hermes* noster ab hujus libri possessione depelli potest, quod illum *Hermæ* Veteres plerumque attribuerint. Cum enim inter hæc duo vocabula tanta similitudo atque affinitas intercedat, ut facillime ex uno in aliud fiat commutatio, sæpe accidit, ut Hermes in Hermam migret, atque in Hermem vicissim Hermas convertatur.

Extat liber Pastoris e Græco in Latinum conversus, tum in Bibliotheca SS. Patrum, itemque apud Cotelierum inter opera Veterum Patrum, qui temporibus Apostolicis floruerunt; tum separatim edi-

Illyricum Sacrum.

tus Parisiis, curante Fabro, apud Henricum Stephanum anno 1513. & Argentorati per Nicolaum Herbelium anno 1522. ac demum cura operaque Gasparis Barthii Cygneæ in Misnia anno 1655. in lucem prodit. Ex partibus omnino tribus constat; prima quatuor visiones, secunda duodecim mandata, tertia decem similitudines complectitur. Quod autem Angelus *nuncius & Præpositus penitentia*, quam Hermas pro suis delictis obire, & cæteros ad eandem subeundam hortari debebat, pastoralis habitu atque vestitu ei se spectandum, ad eumque de præceptis vitæ ac penitentia Christianæ, aliisque mysticis doctrinis erudiendum obtulerit, idcirco huic libro *Pastoris* titulus inditus est. Quanti porro olim fieret, quove in honore & pretio apud veteres ejusmodi opusculum fuerit, ex eo intelligi potest, quod Patres antiqui illud in suis lucubrationibus sæpe laudaverint, atque indidem sive ad refellendos hæreticos, sive ad Christianam fidem ac disciplinam confirmandam multa testimonia protulerint; ut mihi quidem secundum libros Canonicos, vix pauci alii nominari posse videantur, qui libellum Hermæ & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superaverint: *quæ Scriptura*, ait Origenes in Epist. ad Roman. *mihi utilis videtur, & divinitus inspirata*. Quamvis autem multarum Græciæ ecclesiarum moris esset, ut ad institutionem populi Christiani statis diebus publice is liber legeretur, quemadmodum Hieronymus de Script. Eccl. & Euseb. lib. 3. Hist. c. 3. testantur; nemo tamen hoc illi tribuit, ut eum inter divinas Scripturas referendum esse censuerit. Neque enim si Rufinus Symb. p. 553. Pastoris librum eo loco ac numero haberi voluit, quem suis temporibus obtinebant libri Tobiae, Judith & Machabæorum &c. continuo illum in Canonem Sacrarum litterarum adscripsisse putandus est; nam ii codices nondum ab ecclesia, & Conciliis œcumenicis in Canonem divinarum librorum recepti fuerant. Cæterum ex hoc libro testimonia proferunt ad confirmationem dogmatum Clemens Alexandrinus lib. 6. Strom. Origenes Homil. 8. in Numeros, & Homil. 10. in Josue, & Homil. 36. in Lucam, & lib. 1. & 2. & 4. *τῆς ἀρχῆς*; Athanasius lib. de Incarnatione, Irenæus lib. adversus Hæreses cap. 37. & alii Patres Græci; nam Latinis fere ignotus fuit: *Revera utilis liber*, ait Hieronymus, *multique de eo Scriptorum veterum usurparunt testimonia; sed apud Latinos pene ignotus est*.

tres im-
pactes dis-
tribuit.

& a veteri-
bus sæpe
laudatus.

vindicatur
& censuræ

Cæterum non defuere ex antiquis Scriptoribus, qui hunc librum nihili faciendum censerent, atque etiam, ut ait Origenes, contemnerent. Possem equidem hujusmodi reprehensiones ac censuras in alterum ejusdem nominis ac tituli librum rejicere, quo Judæus quidam, ut Salmeron Disput. xii. in cap. 16. Ep. ad Rom. docet, Leges & Acta Moysis complexus, multa non minus impia, quam inepta adversus Christianam religionem inseruit. Sed non est necesse alium quemdam Pastorem ab nostro prorsus diversum, & manifestis erroribus convictum supponere, seu potius objicere veterum illorum sententijs ac censuris, ut is videlicet sui nominis oppositu nomen Hermæ & auctoritatem protegat, & vulnera, quæ nostro Pastori ajunt inflicta, excipiat ipse, omnemque ab illo suspicionem atque invidiam in se avertat. Propius fortasse vero est, illum ipsum Pastorem, de quo nunc agimus, hæreticorum corruptelis depravatum esse, & ob eam causam apud aliquos infamia etiam, non solum contemptu laborare. Sed Nicolaus le Nourry Presbyter & Monachus Benedictinus e Congregatione S. Mauri in Appar. ad Biblioth. Max. Dis-

L 1 2

fert.

quas eadem
veteres alii
qui viden-
tur infir-
misse.

scit. iv. hunc, qui adhuc extat, Pastoris librum, verum esse contendit ac genuinum Hermæ scriptum, purum intactumque ab omni hæreticorum contagione, eundemque ab omni falsitatis & hæreseos suspitione egregie vindicat. Neque ab eo dissentit Tillemontius; argumento esse ajunt, quod eadem omnino loca, quæ Patres antiqui ex libro Pastoris prolata in suis scriptis laudant, reperiuntur in hoc ipso, qui nunc extat, Hermæ opusculo. Quid igitur est, quod Hieronymus, qui cap. 21. de Script. Eccl. librum Pastoris perutilem esse, ac dignum, qui apud aliquas Græciæ ecclesias publice legeretur, diserte affirmat; idem Cap. 1. in Habac. locum quemdam ex eo adductum, stultitiæ & falsitatis accusat? Quid est, quod Prosper Collatori Hermæ auctoritatem objicienti, respondet Hermæ testimonium nihili esse? Quid est denique, quod Gelasius Pontifex scriptis apocryphis hunc etiam librum annumeravit? Illis, qui hæc objiciunt, in promptu est, quod respondeant. Hieronymus & Prosper non universum opus, sed peculiarem quemdam hujus operis locum hic rejecit, ille acriori censura conflavit. Quod autem aliquid in uno libro videatur aliquibus minus vere, aut parum caute scriptum, id vero totius operis auctoritati nihil plane officit. Cæterum Hieronymus, qui post suos in Habacuc commentarios contexuit catalogum virorum illustrium, in hoc quanti eum librum faceret cum satis ostenderit, visus est reprobare & corrigere voluisse, si quid durius & asperius in eum antea scripserat. Nec defunt, qui eum Pastoris locum, quem Hieronymus reprehendit, vixitum fuisse docent. Gelasius autem nihil gravius in hunc statuit, quam in alios multos Scriptores haud sane ignobiles, quos cum apocryphos esse declaravit, non illis quidem privatam, sed publicam fidem & auctoritatem ademit, sic prorsus, ut neque publice in posterum legi, neque certa ex illis fidei ac morum regula peti posset. Ad hanc normam decreti Gelasiani sunt interpretandi Prosper, alique vetustiores Patres, quos tacito nomine memorat Origenes. Hi siquidem Pastorem merito rejiciunt, cum pugnant adversus illos, qui hujus libri testimonia sic obtrudere volebant, tamquam si deprompta essent e Canonicis ac divinis Scripturis, quibus refragari nemo ausit. Quod autem Tertullianus in libro de Pudicitia Pastorem omnino respuat ac reprobet, gravissimisque moris inurat, id vero ad commendationem hujus operis vel plurimum addit. Cum enim Tertullianus jampridem non minus a seipso, quam a sana & catholica doctrina descivisset, non poterat non improbare, quod sibi, suæque sententiæ aperte adversari videbat. Hermas siquidem scripserat, ne adulteros quidem ab ecclesiæ communione arceri oportere, modo sui eos flagitii præriteret; contra Tertullianus omnem ad penitentiam & ecclesiam aditum adulteris obstruxerat, omnemque illis spem salutis ademeraat; hinc irridens, & stomachans, illud in Pastorem convicium jecit: *Scriptura Pastoris sola machos amat*.

Argumentum
est, quod

Jam vero ad rem, controversiamque propositam, ut veniamus; si constaret hujus opusculi auctorem fuisse Hermen Dalmatiæ Episcopum, multum illi ad nominis ac famæ celebritatem vel hinc accederet; sed nulla argumenta satis idonea, quibus id probetur, præquam invenio. Cæterum si omissis auctoritatibus, juniorum præsertim scriptorum, qui hunc librum Hermæ Philippensium Episcopo adjudicant, ipsa re & ratione veritas exquirenda sit; quicquid argumenti vel conjecturæ afferri queat, quod huic Hermæ favere videatur, id non est tam

efficax & firmum, quin eludi & labefactari possit. Ac primum quidem hunc librum in Italia atque ad eo Romæ compositum & Græce scriptum fuisse intelligi potest, tum ex prima visione, quæ apud Tiberim, tum ex alia, quæ ruri prope viam Campaniæ Auctori oblata fuit. Verum non minus Hermes noster, quam alter Hermas Romæ, & in Italia aliquamdiu commoratus est, ut constat ex epistola Paullina ad Romanos, in qua uterque salutari jubetur. Quisquis librum illum scripserit, is haud levia quædam crimina, & non brevi expiatione digna in se admiserat, ob quæ ab Angelo penitentiam subire jussus, suis debitas peccatis, meritaque pœnas suscepit. Nondum autem penitentia perfundus erat, cum Paullus anno Christi 57. vel 58. ad Romanos scripsit; cujus rei auctorem ac testem habeo Origenem in Com. ad Ep. ad Rom. qui docet id causæ fuisse, cur nulla omnino laude Hermam afficiat, quod nondum Deo pro suis delictis satisfecisset, impositæque ab Angelo expiationi adhuc subesset: *Quod vero Paullus nihil ei laudis adscripsit, illa, opinor, est causa, quia videtur post multa peccata, sicut Scriptura illa declarat, ad penitentiam fuisse conversus; & ideo nec opprobrium ei aliquod adscripsit, neque laudis aliquid tribuit; didicerat enim Scripturam non impropere homini convertenti se a peccatis, neque laudis aliquid tribuit, quia adhuc positus erat sub Angelo Penitentia, a quo, tempore opportuno, Christo deberet offerri. Non quæro, utrum Origenes causam attulerit satis probabilem, cur Paullus nihil laudis Hermæ tribuerit; quæ quidem causa si valeret, multos quoque alios in eandem & noxæ & penitentia societatem includeret, quos Paullus in epistola illa & nominavit, & nulla singulari laudatione impertivit. Modo constet erratum Hermæ nondum, qua opus fuerat, expiatione deletum, id mihi ad rem propositam satis est; an inde congruent ratio peti possit, cur Paullus nullo præconio Hermam ornavit, ille viderit, qui hæc scripsit. At vero ab Hermæ nostro Dalmatiæ Episcopo non solum culpam omnem, sed etiam culpæ suspicionem abfuisse par est. An enim Paullus anno 61. Tito singularis illibataque innocentia viro in Episcopatum Dalmatiæ hominem subrogaret multiplicis criminis reum, quod nondum, vel certe non multo ante, iusta meritaque expiatione eluerat; & qui Neophytos idest recenter ad Christum conversos sacris ordinibus initiari vetuit, is ad fastigium Episcopale promoveret, regendisque populis illum præficeret, qui multis & gravibus criminibus obnoxius cum fuisset, non ita pridem ad bonam frugem se receperat, vitamque Christiano homine dignam instituerat? Quæ si quis adduci possit ut credat, is mihi videtur injuriam Paulo inferre, quod de illius prudentia & circumspectione in deligendis Episcopis male sentiat; nisi forte ignorat, quanti rei Christianæ interfit, Episcopos & omni culpa vacare, & ab omni culpæ suspitione longissime abesse; & præterea tales esse debere, quales ipsemet Paullus describit in suis ad Timotheum ac Titum epistolis, omni laude cumulat, quorum vita, fides, integritas, prudentia jamdudum perspecta sit in multis & gravissimis rebus, atque in omnium virtutum genere diu multumque versata. Præterea cum Hermes noster jam inde ab an. æt. 21. in Christi disciplinam se tradiderit, ac deinde tum Apostolorum, ac Paulli præsertim præceptis atque exemplis excultus, tum præcipue Divini Spiritus in eum illapsi eximiiis donis ornatus, magnos in sanctitate progressus fecisset, non est verisimile, ut postea in ea peccata lapsus fuerit, ad quorum expiationem*

pro Hermæ
Philippen-
sium Episcopo af-
ferri que-
ant, facile
eludi pos-
sunt.

Argumentum
est, quod
Hermas.

sane diuturna asperaue penitentia indigeret; nec vero crediderim, eum adhuc uxorem & filios habuisse, quibuscum viveret; quique illi occasio aliqua peccandi officique deserendi extiterint: quæ quidem omnia de se ipse commemorat, qui Pastoris librum composuit. Quare Auctor hujus libri, cum ea narret de se, ac fateatur, quæ nullo modo in Hermen nostrum convenire queant, huic quidem quem admodum & criminum admissorum, & susceptæ ob causam penitentia notam adimit, sic etiam conscripti hujus libelli gloriam præripit; eamque vendicat sibi alter Hermas Philippensum, ut Dorotheus scripsit, Episcopus, qui fortasse post lapsum, uxore dimissa, multis laboribus atque ærumnis religionis causa susceptis, editisque omnigenarum virtutum præclarissimis exemplis, Episcopali nomine atque ordine dignum tandem se præbuerit. Sed hoc argumentum, ex quo videtur effici Hermen nostrum non fuisse Auctorem Pastoris, nullo negotio eludi infringique potest, si dicamus eum sibi personam induisse Christiani hominis variis peccatis obstricti, suæque scelera severa admodum animadversione ulciscens; ut scilicet is, qui deliquerunt, Christianam penitendi rationem præscriberet, eosque ad pœnas Deo pro commissis flagitiis persolvendas excitaret. Nec desunt Interpretes, qui in hanc sententiam censent accipi oportere illa verba Paulli scribentis ad Romanos: *Quod operor, non intelligo: non enim quod volo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum, ago*; ajunt quippe Apostolum non de seipso loqui, sed naturæ depravatae mores, a virtute aversos, ad vitium proclives ea dicendi forma describere. Quid quod hanc ipsam interpretationem adhibuit Nicolaus le Nourry, ut sanctitatem hujus Scriptoris, quicumque tandem fuerit, ab omni labe sartam rectam tueretur? *Verum*, inquit in Appar. ad Biblioth. Maxim. Dissert. IV. *contra tantam hujus viri sanctitatem ea dubitationem scrupulumque injiciunt, quæ de semetipso passim in suo libro predicat; se patrem familias fuisse, qui nimia in uxorem & filios indulgentia, peccatis eorum non obstitit, seque ipsum multa magna peccasse, nec fere umquam ad veritatem locutum. Responderi tamen potest, Hermam non in sua, sed in aliorum persona, hæc omnia dixisse; ut illo scribendi genere omnes ad agendam peccatorum suorum penitentiam facilius excitaret, eisque ostenderet, quanta a Christianis vitæ morumque sanctitas desideretur.* Quæ igitur is Auctor crimina sibi affingit, cum ea neque sanctitati, neque Episcopatu nostri Hermis officiant, nihil est, cur ob hanc causam liber Pastoris ab illo abjudicari debeat.

Alterum argumentum, quo ex ejusdem libri possessione noster Hermes deici posset, ducitur ex tempore, quo idem liber compositus, vel certe absolutus fuit. Est enim locus quidem animadversione dignus, ubi Auctor jubetur duo exemplaria describere, quorum alterum Graptæ, alterum Clementi traderet, deinde Clementem admoneat, ut traditum sibi exemplar ad omnes ecclesias perferendum curet. Hunc locum Origenes lib. 3. *περὶ ἀρχῶν*, seu de principiis, hoc modo refert: *Et scribes duos libellos, & dabis unum Clementi, & unum Graptæ. Et Grapte quidem commoneat viduas & orphanos, Clemens vero mittat per omnes civitates, quæ foris sunt; tu vero annuntiabis Presbyteris ecclesiæ.* Quo ex loco perspicui potest hunc librum eo tempore in lucem editum fuisse, cum Clemens universam ecclesiam regebat. Quorsum enim moneat Clementem, ut hunc librum per omnes ecclesias divulgari jubeat, nisi ad eum omnium ecclesiarum regimen, & cura pertineat? nisi is auctoritate sua

Illyricum Sacrum.

possit efficere, ut ab omnibus ecclesiis libellus ille recipiatur? Hermes autem Dalmatæ Episcopus aliquot annis ante Clementem Romanum Pontificem ex hac vita migravit, si vera sunt, quæ de tempore illius martyrii supra diximus. Sed nos nihil affirmando, sed tantum conjectando, Hermis martyrium ante annum septuagesimum constitui posse diximus; cæterum nihil prohibet necem eadem ac sociis pro Christo illatam, usque ad Pontificatum Clementis, utraque differri. Quamquam non est necesse martyrium Hermis ab eo, quem constituiamus, anno dimovere, si Clemens aut Vicarius Petri fuerit, ut censet Papebrochius, & Petri successor designatus, ut Epiphanius alique tradunt: poterat enim Clemens ejus nomine & auctoritate, cujus vices gerebat, publicam Pastoris lectionem ecclesiis imperare. Quamobrem ex tempore hujus libelli conscripti argumentum satis efficax ad hanc controversiam dirimendam desumi non potest.

Verum enim vero, inquires, si res scriptorum testimoniis dijudicanda sit, veterum & præsertim juniorum Scriptorum auctoritas stare videtur ab Hermæ Episcopo Philippensum. Nam veteres quidem Auctorem Pastoris non Hermen, sed Hermam ferre semper appellant. At vero cum etiam Hermes noster dictus sit, riteque dici possit Hermas, neque Patres explicent, utrum intelligant, illumne, qui primo, an illum, qui posteriore loco nominatus est ab Apostolo, ex antiquorum testimoniis nihil præjudicati vel pro uno, vel contra alterutrum afferri potest. Si vero, qui contra sentiunt, vim nominis urgere pergant, & contendere, non alium a Patribus, nisi quem Paullus Hermam vocat, Pastoris auctorem fieri, & in eo sequi voluisse exemplum Apostoli, ut Hermam ab Hermæ postremæ syllabæ variatione distinguere, his nos ita responsum volumus, aliquos ex antiquis, non ex certa scientia, sed opinione quadam & conjectura ductos scripsisse videri sibi eum librum ab Hermæ compositum esse. Nam Origenes id putare quidem se ait, sed affirmare non audent: *Puto, quod Hermas iste sit Scriptor libelli illius, qui Pastor appellatur.* Hieronymus ex aliorum opinione illud opusculum Hermæ attribuit, quid suæ sententiæ sit, nusquam ostendit: *asserunt auctorem hunc esse libri, qui appellatur Pastor.*

At juniores Historici & Interpretes Sacrarum literarum, veluti Baronius in Notis ad Rom. Martyr. & Tom. 2. an. 159. Annal. Cornelius a Lapide in eum epistolæ ad Rom. locum, alique plures haud ambigue suam sententiam explicant, & Hermam eum, quem Paullus proxime ante Patrobam & Hermen nominavit, affirmant auctorem esse hujus libelli. Sed suæ sententiæ cum nullam rationem subjiciant, sane non video, cur horum sine ratione auctoritas tanti nobis esse debeat, ut propter hanc tantummodo in hac controversia Hermen nostrum causa cecidisse existimemus. Multo cautius & sapientius Alphonsus Salmeron in re dubia atque obscura alienam credulitatem, quam suam sententiam interponere maluit: *Hic Hermas primo loco nominatus, inquit, creditur auctor trium illorum librorum, prioris, qui inscribitur Ecclesiæ, alterius, qui prænotatur Pastor, tertii etiam libri, qui decem similitudines continet. . . . consuetudo tamen habet, ut omnia opera ejus nomine Pastoris veniant.* Disput. XI. in cap. 16. Epist. ad Rom. Ego equidem, ut quod sentio, ingenue fatear, Pastoris librum alterius Hermæ, quam Hermis nostri esse verisimilius dixerim; cæterum nulla est ratio, nulla est auctoritas satis gravis & firma, ex qua certo effici, & concludi queat, Hermen nostrum nullo

L 1 3

pror-

Res in judi-
cata resolu-
quitur.

De alio
libello
ejusdem
nominis
et tituli.

quem ali-
qui cum
priori per-
peram
confun-
dunt.

Utriusque
distinctio
explica-
tur.

Contra-
versia de
die Pas-
chali inter
Occiden-
tales &
Orientales
ecclesias.

prorsus modo dici haberique posse Auctorem ejus Opusculi, quod Veteres & plurimi facere, & non sine laude nominare, ejusque testimoniis uti solebant. Quare inter cætera vetustate incomperta, hoc quoque in incerto relinquendum arbitror.

Exstitit alter libellus ejusdem nominis ac tituli, quem libri Pontificales attribuunt Hermi, sive Hermeti fratri, ut ajunt, S. Pii Romani Pontificis. In eo Auctor refert ac narrat se divinitus admonitum, itemque alios admonere jussum, ut Pascha impostum ubiq; die Dominico celebraretur. Cum vero hujusmodi mandatum ab Angelo accepisset, qui sibi Pastoris figuram atque habitum induerat, propterea huic etiam libro Pastoris titulus inditus fuit. Idem Auctoris nomen, idem titulus huic, & superiori, de quo jam multa diximus, libello præpositus, aliquos scriptores graves in primis ac nobiles in eum errorem induxit, ut nihil omnino inter librum & Auctorem utrumque interesse putaverint; alios vero iis laqueis ac difficultatibus implicuit, ut quemadmodum se expedirent, non invenerint. Cæterum vel ipsa argumenti ac temporis ratio longe diversa, sui eos erroris admonere, & nodos omnes dissolvere poterat. Est igitur duplex discrimen, unde veteris ab juniore Pastore distinctio peti possit; nam primum dissimile huic, atque illi subest argumentum; deinde multorum annorum intervallo alter ab altero disjungitur. Hermes sive Hermes Paulli discipulus librum suum tres in partes distribuit; prima ad ecclesiæ eruditionem quatuor visiones continet; altera duodecim mandata ad vitam ac penitentiam Christianam rite instituendam complectitur; tertia demum similitudines decem alias alio spectantes comprehendit; hinc fit, ut pro numero partium triplicem appellationem apud aliquos subierit: pars 1. *Ecclesia*, 2. *Pastor*, 3. *de similitudinibus* inscribitur, quamquam ex veteri communique instituto liber totus, nulla partium ratione habita, *Pastoris* titulo subijcitur. Quid autem sibi velint, & quorsum spectent alii duo tituli, quos apud Rufinum in Exposit. Symb. huic libro præfixos invenies, nimirum *duæ viæ*, vel *Judicium Petri*, plane non intelligo. Contra vero Hermes Aquilejensis frater Pii, unum sibi, in quo versaretur, argumentum propositum habuit, & in eo totus est, ut suadeat non alio, nisi dominico die Pascha celebrari oportere. In hanc sententiam unicum scripsit mandatum ab Angelo acceptum, quod nulla partium distributione distinctum paucis pagellis facile contineri poterat; sed is libellus vetustate sic prorsus evanuit, ut ne fragmentum quidem apud Auctores invenire liceat. Celebris olim fuit, & plures annos exercuit, ac sollicitam habuit ecclesiam de Paschali die controversia, quæ sæculo secundo exeunte cum acrius exarsisset, parum abfuit, quin multas ecclesias Orientis ab ecclesiæ Romanæ communionem distraheret, atque in apertum schisma conjiceret, Orientales enim ac præsertim Asiani arcte illud tenebant, & summa contentione defendebant, decima quarta luna, Judæorum more, agendum esse solemnem Paschatis diem; quod quidem institutum Joanni Apostolo acceptum referebant, unde ad se derivatum esse, quasque per manus traditum vulgo dictitabant. Contra vero Occidentales negabant Christianis quidquam esse debere in hac re cum Judæis commune; alias his atque illis celebrandi Paschatis causas esse; eum ipsum diem omnium sanctissimum ac celeberrimum apud Christianos habendum esse, ejusque memoriam solemni ritu ac religione colendam, quem ipse semet Christus suo ab inferis reditu consecraverat: hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptio-

nem esse ab ipsis Apostolorum principibus Petro & Paulo ecclesiæ Romanæ traditam, a qua qui recederent, ut Judæorum consuetudinem sequerentur, eos enim vero nomine Christiano parum dignos videri. Itaque anno 159. Pius Pontifex de Paschate celebrando die dominica decretum condidit, salva tamen pace & communione utriusque Orientalis & Occidentalis ecclesiæ; quam multis post annis, altero in eandem sententiam decreto per Victorem Papam edito, pervicacia quorundam Orientalium propemodum diremit. Per idem tempus, ut divinum quoque suffragium ad confirmandam ecclesiæ Occidentalis consuetudinem accederet, jussus est Hermes ab Angelo mandatum conscribere, quo gravibus idoneisque rationibus ostendit ac declaravit, non recte eos facere, qui Paschale festum ab eo die dimoverent, quo Christus se ipse a mortuis excitaverat, neque alium diem, nisi Dominicum, ad colendam quotannis celebrandamque Christi ad vitam immortalem beatamque redeuntis memoriam consecrari observarique oportere. Ferunt Pio & Hermi alium fratrem fuisse, cui nomen erat Pastori, a quo verisimilius, quam ab Angelo Pastoris speciem ac similitudinem gerenti, Hermes suo libello titulum imposuit; nam fratri fortasse id opusculum dedicavit, ejusque nomine inscripsit. Ab hoc eodem Pastore Pii & Hermis fratre, Actis S. Praxedis, ejusque fratrum Novati ac Timothei, quæ ille descriperat, itemque sacræ ædiculæ, quam in thermis Novati Pius dedicavit, titulum *Pastoris* obvenisse Baronius docet. Hæc junioris Pastoris scribendi occasio fuit, hoc argumentum, quod cum longe discrepet ab ea materia, quam tractat, & in qua versatur Pastor antiquus, hunc ab illo distinguendum esse nemo non videt. Huc accedit, quod inter Pastorem utrumque annorum ferme septuaginta spatium interfluxit. Nam primus in lucem prodiit primo ecclesiæ sæculo, cum Clemens Romanum Pontificatum gerebat, vel Petri Vicarius erat; alter vero scriptus est, emissusque in publicum anno circiter undeciesagesimo secundi sæculi, cum paucis ante annis Pius Aquilejensis regimen universalis ecclesiæ suscepisset. Ita fit, ut duo fuerint libri, qui quamvis eidem titulo, eidemque Pastoris nomini subessent, multum tamen inter se vel argumenti dissimilitudine, vel temporis intervallo differebant.

Jam vero unde unius libelli ab altero distinctionem duximus, inde etiam colligitur duos fuisse auctores, alterum ab altero longe diversum. Alter fuit Hermes vel Hermes equalis temporum Apostolicorum, alter fuit Hermes frater S. Pii, qui post dimidium secundi sæculi floruit. Quod enim Baronius ad an. 159. existimat potuisse Hermam Paulli discipulum, & antiqui Pastoris auctorem, vitam perducere usque ad Pontificatum Pii, id ejusmodi est, ut nullo modo prorsus assentiar. Is annos minimum viginti natus erat, cum Paullus anno Christi 57. vel 58. ad Romanos scribens, eum suis verbis salutari jussit. Si ergo Hermes omnibus Apostolis eorumque discipulis superstes ad Pii Pontificatum pervenit, annos amplius centum ac viginti vixit necesse est, quod a verisimilitudine etiam, non solum a veritate abhorret. Cæterum quidquid de juniore Hermæ fratre S. Pii hujusque Pastore traditur, id omne Cotelierius & Dupinus commentitium putant, atque ad similitudinem senioris Hermæ ac Pastoris confectum, id quod affirmare non audet Tillemontius Tom. 2. Mon. eccl. in Notis ad Pium not. 2. Hactenus de libro Pastoris satis multa, immo fortassis plusquam satis.

De cultu & lipsanis S. Hermis Dalmatiæ Episcopi

Temporis
distantia
inter li-
bellum
utrumque.

& inter
Auctores
libelli
utrumque.

Cultus
S. Hermis
Episcopi
Dalmatiae
apud Graecos
viges,

non item
apud Lae-
mos;

ejus no-
men abest
ab omnib.
Latinis
Martyro-
logiis.

Olim Her-
mes Sirmii
veneratio-
nem diem-
que festum
habuit,

itemque
in Dalma-
tia, ut est
verisimile.

Scopi pauca sunt, quae adjiciam. Quod ejus memo-
ria ac religio non omnino intercideret, id acce-
ptum ferri debet ecclesiae Graecae, quae nisi multos
eximiae sanctitatis viros Latinis aut ignotos, aut
neglectos ab oblivione hominum atque a silentio
vindicaret, non solum omni cultu ac veneratione
carerent, sed ne tenuis quidem eorum fama ad no-
stram aetatem pervenisset. Equidem satis mirari non
possum, quid causae sit, quare in Martyrologio Ro-
mano & Asyncrito, & Phlegonti, & Herodioni,
& Rufo festus dies adscribatur, Hermes vero nul-
lum in eo locum invenerit, qui ceteroquin eadem
in urbe, eodem die, eandem ob causam simul cum
illis mortem oppetit. Eadem sanctissimi hujus vi-
ri sive ignoratio, sive oblivio tenuit veteres omnes
ecclesiae Latinae Martyrologos, quorum nemo fuit,
quin illud tacitum praeterierit. Nihil de illo Hie-
ronymus, nihil Beda, nihil Florus, nihil Ado,
nihil Usuardus, nihil alii ejusdem generis scripto-
res, qui multum operae laborisque in hac re posue-
runt, ut praecellosos sanctitatis viros undique con-
quirerent, quibus Divorum catalogos augerent;
ut mirum profecto videri debeat, quod noster Her-
mes horum omnium inquisitionem quamvis accu-
ratam effugerit; praesertim cum ex omnibus illis,
quorum Paullus in epistola ad Rom. mentionem
fecit, nullus ferme sit, de quo Veteres Martyro-
logi & Hagiologi nihil commemorant; & quam-
quam alii alios praetermiserint, haud tamen scio, an
vel unus invenitur, quem nemo ex his scriptori-
bus nominaverit. Verum seu nimia vetustas, seu
veterum incuria notitiae ac venerationi posterorum
Hermen subtraxerit; ejus tamen nomen ac memo-
ria apud Graecos usque ad nostram viguit aetatem,
hodieque ab ecclesia illa celebratur, qua dignum
est, religione cultuque: ei quippe anniversarios
honores die octava Aprilis haberi decrevit, qui
communes Hermi essent cum ceteris martyrii so-
ciis Herodioni, Rufo, Phlegonti, Asyncrito,
& Agabo, quos omnes eodem die, ritu, ac veneratione
solemni prosequitur, eorumque laudes resque
praecellae gestas, odis atque hymnis more suo con-
celebrat.

Clarum olim videtur fuisse, ac celebre nomen
Hermis Apostoli & Episcopi Dalmatiae in ecclesia
Sirmiensis, ejusque anniversariae venerationi decre-
tus dies undetrigesimus Aprilis; idque colligi po-
test e Synaxario Claramontano, in quo ad hunc
diem ejusdem commemoratio adscripta est: *ἡμέρη
Μαρτυρίας Ἐπισκοπῆς καὶ ἑπιστάτου Σερμίου. Ἅγιοι Μαρτύριοι Ἡερ-
μαῖο ἐν Σερμίου.* Nec te moveat variatio vocabuli;
nomen *Hermis* in nomen *Hermi* facillime converti-
tur, inquit Daniel Papebrochius, qui aggre aut
potius nullo modo adduci se posse ait, ut credat,
Hermen Dalmatiae Apostolum ab hoc Hermæo dis-
tingui, Martinus Szentivanius quoque hunc Her-
mæum, apud Sirmienses in honore habitum, vo-
cat Episcopum Dalmatiae; & cum eum Martyrem
Sirmiensem appellet, videtur ejus Martyrium urbi
Sirmiensis adscribere; hoc autem unde acceperit,
plane ignoro. Quod autem Sirmienses Hermen E-
piscopum & Apostolum Dalmatiae anniversariis sa-
cris & honoribus olim coluerint, id magno argu-
mento est, multo magis apud Dalmatas priscis tem-
poribus ejusdem cultum ac religionem floruisse; at-
que inde longe lateque per finitimas provincias Sir-
mijum usque propagatam. Nam ut praecellae ani-
madvertit Papebrochius: *Dalmatia proximum ad-
jacet in conspectu Pannoniae Sirmium.* Cur autem
diem undetrigesimum Aprilis Veteres Hermis no-
mine ac memoria consecraverint, alterutram ex his
duabus causis fuisse arbitror, vel quod ille 111. Kal.

Maii Dalmaticae ecclesiae Pontificatum inierit,
vel quod ejus corpus aliquot annis post ejusdem o-
bitum, eodem die aut inventum, aut alio transla-
tum fuerit. Nam Graeci ejus martyrium conjiciunt
in diem octavam Aprilis, a qua dimoveri non po-
test. Sed nemo ignorat, in quo motu temporum,
quanta in conversione rerum ac perturbatione iden-
tidem versatae fuerint regiones illae, crebris barbaro-
rum incursionibus expositae; ex quo factum est, ut
incolis alio atque alio fuga dilapsis, non solum in
Pannonia, sed etiam in Dalmatia Apostolici hujus
sanctissimi viri cultus ac veneratio partim ob
interitum majorum traditionem, partim ob incur-
iam posterorum, prorsus exstiterit.

Eadem porro calamitas ac vetustas, qua nihil
illustrum virorum famae inimicus esse potest, cum
Hermis nomini vix pepercisset, omnem ejus sepul-
chri memoriam abolevit; corporis vero ne parti-
culam quidem, de qua certo constet, posteritati
reliquit, seu quod sacras illas exuvias omnino ab-
sumpserit, seu quod ruina ejus urbis, in qua condi-
tae, vel ad aliam translatae fuerant, aut certe obli-
vione hominum obruerit. Haud vero absimile est,
Hermis cadaver clam raptum, hostiumque injuriis
subductum fuisse a Christianis, & apud Patras in
aliquo deserto loco devioque ab hominum frequen-
tia conditum. An vero inde postea alio advectum
fuerit, incertum est; certe quidem ejus sepulchri
ne vestigia quidem usquam extant. Ex Graecia at-
que Oriente multa Divorum corpora Romam trans-
lata fuisse litteris ac memoriae proditum est; no-
tumque est in urbe ac celebre nomen Hermis sive
Hermetis, ejusque cultus vetustissimi monumenta
multis in locis hodieque cernuntur; sed quicum-
que hujus nominis sint, qui aut olim, aut nunc
etiam apud Romanos venerationem habent, ii sane
ab Hermæ nostro vel plurimum distant. Unus est
Hermes, quem Romae in via Salaria veteri cum
Basilio, Protho & Hyacintho sepultum esse Ludo-
vicus Bosius lib. 3. c. 6. tradit, de quo dubitari pos-
set, an noster esset, verum nihil conjecturae nobis
suppetit, qua id probabile fieri possit. Carolus
Bartholomaeus Piazza in eo libro, quem de Hierar-
chia Cardinalium inscripsit, de quodam Hermete
Presbytero commemorat, cujus corpus situm esse
ait in subterraneo sacello, infra Aedem SS. Alexii
& Bonifacii. Sed hunc non eum esse, de quo agi-
mus, Dalmatiae Episcopo ac martyre, satis decla-
rat simplex titulus *Presbyteri*, nulla neque Pontifi-
catus, neque martyrii nota insignis. Verisimile
est ibi conditum esse corpus Hermis ecclesiae Ro-
manae Presbyteri, quem S. Pii Pontificis Maximi
fratrem, itemque junioris Pastoris auctorem fuisse
serunt.

Lotharius Augustus Ludovici Pii filius, ut ex
Adone, aliisque Mss. tradunt Heribertus Roswei-
dus in suis ad eundem Adonem animadversionibus,
& Joannes Bollandus in Praetermissis ad diem 10.
Februarii, anno 851. corpus S. Hermetis ex urbe
in Galliam transferendum curavit, & 14. Id. Ja-
nuarii apud Indam, haud infrequens agri Aquis-
granensis oppidum, in coenobio S. Cornelii hono-
rificè collocari jussit. Sed tantum abest, ut id re-
ferri possit ad corpus S. Hermis Episcopi Dalma-
tiae, ut iidem, quos modo laudavi, scriptores as-
sument, ab Lothario advectas fuisse in Galliam re-
liquias Hermetis illius, cujus nomen in Martyro-
logio Romano ad diem duodetrigesimam Augusti
appositum est, ornatumque his verbis: *Roma Na-
talis S. Hermetis, viri illustris, qui primo carcera-
li custodia mancipatus, deinde cum aliis plurimis,
gladio cadente, martyrium complevit sub Aureliano
Judice;*

Hermis
sacrae exu-
viae deper-
ditae, se-
pulchrum
ignotum.

Aliqui
ejusdem
nominis
martyres
Romae
conditi, &
in venera-
tione ha-
biti,

sed longe
diversi ab
Hermæ no-
stro.

Judice; & quidem Hadriano imperante, ut auctor est Baronius in Notis ad hunc locum. At neque tempus & locus martyrii, neque cætera, quæ ad commendationem hujus Hermetis referuntur, in Hermen nostrum conveniunt.

Cemeterium Hermetis non ab Hermen nostro, sed aliunde nomen accepit.

Mag. Portæ Athenienses ab S. Hermen appellata.

Nobile olim Romæ fuit Cœmeterium S. Hermetis, quod Pelagius alter hujus nominis Pontifex, ut docet Anastasius Bibliothecarius, præclare exornavit. Sed cave putes hoc illi nomen inditum fuisse ab Hermen Apostolo Dalmatiæ; nam Baronius in Notis ad Martyr. Romanum hujus appellationis causam repetendam esse censet ab Hermene illo, de quo mentionem modo fecimus, qui Hadriano Imperatore mortem pro Christo oppetiit, coliturque ab ecclesia v. Kal. Septembris. Boninus Mombritius Hagiologus perinignis, in Actis SS. Mm. Dionysii, Rustici, & Eleutherii, auctor est Portam Athenis in quinta regione, *Sanctam*, & *Hermis* Portam appellatam fuisse; ex quo conjici possit corpus cultusque S. Hermis Episcopi Dalmatiæ Patris Athenas translatum esse, indeque huic Portæ cognomen impositum. Sed mihi videtur esse verisimilius, id cognominis eidem obvenisse ab alio Hermen, qui, ut scriptum est in Menologio Sirletidie 16. & 17. Junii, Athenis natus cum esset, illustre martyrium Apolloniæ in Macedonia subiit cum sociis Isauro, Innocentio, Felice, & Peregrino, de quibus Martyrologium Romanum xv. Kal. Julii.

Quæ cum ita sint, quemadmodum plurimorum aliorum martyrum sacræ exuvie, sic etiam corpus S. Hermis, incertum quo casu, infortuniove, prorsus interiit, aut certe vetustas atque oblivio obruit, ac posteritatis venerationi præripuit. Cum igitur nulla suppetat ratio investigandi inveniendique quod vel penitus occultum est, vel per summam calamitatem amissum; mihi quidem satis superque fuerit præclarissimi hujus Episcopi ac martyris memoriæ

ac nomini, quantum in me fuerat, consuluisse. Perficiam enim fortasse, ut qui ad hanc diem ignotus omni apud Dalmatas cultu & honore caruit, is tandem aliquando iterum Dalmatis venerationi esse incipiat, quorum gratia præcipue hunc litteris nostris illustrare decrevimus; ut illi scilicet religiosi, gratique erga sanctissimum virum, de universa Dalmatia egregie meritum, præteriti temporis oblivionem, atque incuriam, maximis quibusque pietatis ac religionis officiis compensent; cumque sibi, uti & Titum, Patronum adoptent, duos illos Apostolos & Episcopos Dalmatiæ, eosdemque B. Domnii Præcursores, a quibus Christianam religionem Dalmatiæ acceperunt; quos vero & quantos Viros? quorum quidem eximiam Sanctitatem, resque admirabiles pro Christo gestas, nemo melius mente & cogitatione assequi potest, quam qui secum ipse reputat, cujusmodi e tyrociniis ac palæstra uterque prodierit. Nihil enim humile, nihil vulgare de illis cogitare fas est, qui primum ab ipso Christo sanctissime vivendi agendique disciplinam acceperint, & Apostolicos inde spiritus, animosque hauserint; tum in Apostolorum, ac præsertim Pauli schola diu multumque versati, egregia illorum facta suismet oculis viderint, & illos imitando, pulcherrimam in omni genere virtutum effigiem in seipsis expresserint. Habebunt igitur, opinor, gratiam mihi aliquam Dalmatiæ, quod duos præstantissimos eosque primos Apostolos & Episcopos Dalmatiæ, ignotos ipsis & neglectos, ab oblivione & silentio vindicaverim; a quibus illi suos Majores per Evangelium Christo genitos fuisse gloriari possint, quos parentum loco in posterum singulari studio & veneratione prosequantur, quorum illustria merita apud Deum, precesque acceptissimæ, in periculis & asperis temporibus, solatio sibi ac præsidio fore certo confidant.

S. DOMNIUS PRIMUS SALONITANUS EPISCOPUS.

DE vita, Pontificatu, martyrio, cultuque S. Domnii tam multa & præclara suppetunt, ut nisi me suscepti operis amor fallit, nemo ex antiquis illis Apostolicis viris, qui sub initium, Christianæ religionis Apostolorum missu jussuque Ecclesias fundarunt, rerum illustrium copia ditior, instructiorque hætenus in lucem prodierit. Quippe nullis neque itineribus, neque laboribus parcitum est, ut omnia ferme, quæ sive in Dalmatia, seu Venetiis, seu Romæ, alibive extant, Sanctissimi hujus viri monumenta, e publicis tabulariis probatisque Scriptoribus quam diligentissime colligerentur. Veterum Divorum Acta, si vel uno alterove exemplari consignata nancisci possumus, si germana sint ac sincera, si nullis vel paucissimis mendis scateant, præclare enim vero nobiscum agi putamus. Est sane, cur ecclesiæ Spalatensi gratulemur, quod Actorum Beati Domnii, quem ipsa conditorem suum ac parentem agnoscit, sex omnino exempla nobis invenire licuit, ab diversis Auditoribus conscripta, quæ verbis quidem discrepant, rebus vero mirifice inter se congruunt; & nihil fere continent, quod vel multa correctione indigeat, vel graviore censura dignum videatur. Qua in re illud satis mirari nequeo, quod, cum plurimorum mar-

tyrum res eximie gestas aut nemo scriptis mandaverit, aut temporis diuturnitas perpetua oblivione obruerit, singulari quadam Numinis providentia factum sit, ut S. Domnii egregia facta multorum litteris tradita & custodita, integra ferme atque incorrupta ad nostram ætatem pervenerint; neque ullis aut incendiis absumi, aut vastationibus disperdi, aut ruinis consepeliri, aut vetustate confici potuerint; Deo scilicet curante ac providente, ut antiquissimi hujus Martyris memoria ac religio, tot casibus ac sæculis superstes, universæ posteritati propagaretur.

Primam S. Domnii Vitam descripsimus ex Historia Salonitana majori typis nondum edita, cujus tres omnino in urbe nacti sumus Codices, unum in Archivo Collegii de propaganda fide, alterum in Archivo Georgicæ apud S. Hieronymum nationis Illyricæ, tertium in Bibliotheca Francisci Cardinalis Barberini; qui quidem fere ex omni parte inter se consentiunt. Historiæ Salonitanæ, cujus auctor est Thomas Archidiaconus Spalatensis, qui floruit sæculo decimo tertio, duo nobis exempla suppetunt: alterum tribus illis, quos modo recensui, codicibus commendatum nemo adhuc in lucem protulit; alterum vero cum plurimis & opti-

Acta S. Domnii a multis descripta, quorum exempla sex nacti sumus.

Prima Vita S. Domnii ex hist. Salonit. Majori.

Hist. Salonitana altera Major, altera minor, & discrimen utriusque opti-

optimis Mss. diligentissime collatum Historicus Dalmata Traguriensis Amstelodami apud Joannem Blaeu, excudit jussit an. 1668. vulgarique una cum aliis opusculis, & sex libris, quos ille de Regno Dalmatiae & Croatia concinnavit. Inter utrumque hoc interest, quod alterum alteri rerum copiam praestet; primum siquidem multa supponit, veluti Concilia, Epistolas Romanorum Pontificum, & alia id genus monumenta, quae in secundo desiderantur; quamvis hoc historiam penducit usque ad Rogerium Archiepiscopum Spalatensem, qui diem obiit an. 1266. illud vero non progreditur ultra Petrum Archiepiscopum eo nomine decimum, qui a vita decessit anno 1199. Quare pro utriusque exempli diversitate Historiam Salonitanam distinctionis causa alteram majorem, alteram minorem appellamus.

Hist. Salonit. maioris auctoritas censetur Lucianis vindicata,

Historia Salonitana majoris auctoritatem indubium ac suspensionem vocavit Historicus supra laudatus, idemque auctor fuit Valerio a Ponte, & Ferdinando Ughello, ut non satis dignae putarent, qua in suis scriptis ad fidem faciendam uterentur. Sed nos ea omnia, quae indidem ille arripuit ad reprehendendum, diligenter accurateque perpendimus; neque visum est nobis quidquam reperiri, praeterquam correctione quadam alicubi vel interpretatione adhibita, quod aut abhorreat a veritate, aut cum veteri historia conciliari nequeat, aut traditum non sit ab aliis auctoribus satis idoneis; ut nihil causae esse possit, cur falsa & commentitia judicari debeant, quae ille acriori, quam æquum fuerat, censura confixis.

Simon Bengnius exemplum Hist. maioris inferuit Hist. Collectaneis,

Historiam Salonitanam majorem quanti fecerit Simon Bengnius Episcopus Modrusiensis, vir eximiae religionis & doctrinae, qui in Concilio V. Lateranensi, sess. vi. orationem habuit gravissimis verbis sententiisque plenam, illud argumento est, quod inter multa & praeclara antiquitatis monumenta, quae singulari studio & industria collegit, huic historiae haud postremum locum tribuerit. Raphael Levacovichius Archiepiscopus Achridanus Bengnii collectanea nactus sua manu descripsit, & multis rebus aucta & locupletata in quatuor libris contulit; quos Dalmata Historiographus nactus cum esset, eosdem una cum suis lucubrationibus miscellaneis ceteraque libraria suppellectile depositos in Collegio Nationis Illyricae, quod in urbe ab S. Hieronymo cognominatur, haeredibus suis reliquit. Translati sunt Spalatum, sed paucis ante annis extabant in eodem Collegio apud Georgium Georgicem, cujus nomine appellandum esse diximus *Archiepiscopus Georgicem*, plurimis sane, atque optimis codicibus refertum. Igitur Collectaneis Simonis Bengnii desumpsimus exemplum Historiae Salonitanae majoris, cui inserta est Vita S. Domnii, quam primo loco exhibemus, ac ceteris deinceps subjiaciendis praefendam putamus, quod hoc plus auctoritatis habere videatur, quo brevius, & dilucidius, & simplicius, sine ulla exornatione, res gestas exponit.

Prima Vita S. Domnii Auctor ignotus,

Hujus Vitae quisnam Auctor fuerit, nobis incognitum est; nam a Thoma Archidiacono compositam non esse, dicendi character ab ejus stylo admodum alienus satis declarat; neque constat, utrum Archidiaconus, an quis alius historiae Salonitanae majori eandem vitam aliunde arreptam interseuerit. De illius antiquitate nihil habeo, quod pro certo affirmare audeam; dictionis genus, vereor, ut referri possit ad priora et Christianae saecula. Ceterum quamvis hujus Vitae neque Auctor designari, neque tempus definiri queat, illud mihi facile persuaserim, eam descriptam esse ex antiquis-

simis S. Domnii Actis, quorum aliquot exempla Spalati adhuc extabant saeculo undecimo, quae cum rudia essent, atque inculta, unde illorum vetustatem facile dignoscas, Adamus Parisiensis verborum delectu & sententiarum ornatu expolivit. Porro exemplar illud, ex quo prima S. Domnii Vita deprompta est, septimo saeculo antiquius videtur fuisse; nam corporis S. Domnii effossae veteris sepulchro Saloniae excisae rudibus obruto, & Spalatum advecti nullam inibi mentionem factam esse invenies; ex quo conjici potest illud exaratum esse ante Saloniae excidium, quod anno septimi saeculi circiter 40. & ante Spalatensem B. Domnii translationem, quae anno circiter 80. ejusdem saeculi contigisse traditur; neutrum enim, cum memoria cate-roquin ac litteris dignum sit, Auctor hujus Vitae silentio praeteriisset, si descriptum invenisset in eo codice, unde Acta S. Domnii desumpsit; praeterea cum ceteri Scriptores recentiora exemplaria nacti, utrumque cum Vita & martyrio S. Domnii conjunxerint. Quid quod ne primae quidem translationis meminit, cum S. Domnii haud multis post martyrium annis ex agro in urbem ademptus S. Mariae illatus esset?

Antiquitas exemplaris illius, unde haec Vita desumpta est.

Ac mihi quidem in hanc primam S. Domnii vitam paullo acrius intuenti vestigia quadam videre videor, unde illud exemplar, a quo aliqua saltem ex parte descripta est, dignosci possit. Nam & ratio quaestionis habenda, & responsa martyris, & formula prolatae in eum sententiae haud sane multum discrepant a vetustissimis illis tabulis, in quas Acta martyrum vel a publicis Notariis coempta, vel ab ipsis Christianis excepta, & Praesidium ecclesiasticorum auctoritate recognita approbataque, referri solebant: quae haud absumulo vero est Scriptorem hujus vitae ante oculos habuisse istiusmodi tabulas, unde quaestionem & martyrium S. Domnii describeret; cetera vero, quae ad ejus vitam & Pontificatum pertinent, ex aliis idoneis Auctoribus accepta adjecisse. Utut haec sunt, illud certe affirmare posse mihi videor, omnes huic vitae veritatis notas inesse; totius narrationis series apta est & secum ipsa consentiens, aperta & brevis, & sua seipsam simplicitate lectoribus commendat; nihil in ea artificiose compositum, nihil longe accersitum, nihil non purum ac sincerum, nihil denique, quod cum veteri historia pugnet, quod a veritate abhorreat, quod denique vel delicatissimi fastidii criticos offendere queat; non multiplices & promodum incredibiles Ethnicorum conversiones, non conciones prolixae, non caebra & longiuscula colloquia interposita; quae quidem omnia vel interpolata, vel conficta, vel supra fidem exaggeratae narrationis suspensionem aliquibus praebent. Quod si severioribus quibusdam Criticis displicet nimia quadam & inusitata poenarum ac prodigiorum multitudo; haec Vita praeter verbera B. Domnio inflicta, & caput cervicibus abscissum, praeterque unum cujusdam viduae filium ab inferis revocatum, nihil habet vel supplicii, vel miraculi, quod in eorum censuram ac reprehensionem incurrat. Merito igitur hanc vitam primo loco Lectoribus exhibemus, quae quo brevior est, dilucidior, ac simplicior, eo plus fidei & auctoritatis videtur habitura; cuiusque quadam quasi sedes ac fundamentum, cui rerum deinceps explicandarum veritas innitatur. Huic vitae subijcimus quamdam veluti ejusdem epitomen, quam Thomas Archidiaconus confecit, & cap. 3. Historiae Salonitanae minoris inseruit; & res paullo fusius in superiori Vita descriptas paucis complexus est.

Quanti haec Vita faciendae.

Vel acutissima & severissimis Criticis probanda,

Alteram S. Domnii Vitam ex antiquo Breviario Slavo-

Altera S.
Domnii
Vita.

Slavonico Ms. descripsit, atque in Latinum sermonem transtulit Raphael Levacovichius Archiepiscopus Achridanus. Nihil fere discrepat a priore, sed nonnulla adjicit, veluti de Andronico Domnii socio, eodemque Sirmienti Apostolo, itemque de Clementis in Dalmatiam adventu, & Episcopali consecratione Cajani, & Symphoriani, quæ ad illustrandam Illyricæ ecclesiæ historiam pertinent. Hujus vitæ Scriptor testes Præfecturæ Maurelii citat tabulas Salonitanas, e quibus verisimile est eandem vitam fuisse desumptam, & Slavonice redditam; in iis autem tabulis cum neque Salonæ eversæ, neque corporis S. Domnii Spalatum translato mentio facta esset, idcirco qui gesta S. Domnii inde accepta e Latino in Slavonicum convertit, rem utramque prætermisit; hinc haud improbabili conjectura fieri potest tabulas illas perantiquas fuisse, & saltem Salonæ excidium, itemque B. Domnii translationem ætate antecedere. Suspicio est hanc Vitam e tabulis Salonitanis, quarum paullo ante meminimus, primum descriptam fuisse ab Hefychio Salonitano Episcopo xxx. Quædam enim hic invenies, quæ narrantur in Vita S. Clementis Romani Pontificis, cujus Auctor itidem fuit Hefychius, si fides habenda sit Simoni Bengnio Episcopo Modruensi: idem sane utrobique dictionis genus, characterque scribendi, quod indicio esse potest ab eodem Auctore utrumque compositum fuisse. Fuit deinde, qui eam, ut ad usum lectionemque popularem traduceret, Slavonice reddidit; demum Raphael Levacovichius eandem Latino sermoni restituit.

Tertiæ vitæ conscriptæ causam, tempus, Auctorem Thomas Archidiaconus cap. 16. Hist. Salonit. min. his verbis declarat: *His temporibus Adam quidam Parisiensis optime in artibus elimatus, pergendo Athenas ad Græcorum studia, devenit Spalatum, & cum fuisset a Laurentio Antistite honorifice exceptus, rogatus est ab eodem, ut Passiones Beatorum martyrum Domnii, & Anastasii, quæ inculto fuerant antiquitus sermone conscriptæ, loculenta faceret compositione nitere. Quod ille gratanti corde consensit, sumptoque themate a veteribus Historiis, legendas utriusque martyris lepido satis distamine innovavit. Hymnos etiam composuit, ac quidquid de B. Domnio musice canitur, metrico sermone conscripsit.* Duo hic animadverti velim; primum sæculo undecimo, cum Laurentius Spalatensem ecclesiam administrabat, illuc translatus e sede Absarensi an. 1059. extitisse adhuc Spalati de vita & martyrio S. Domnii quasdam admodum antiquas historias, agrestes illas quidem & incomptas, sed ob ipsam vetustatem barbariemque sermonis ad fidem faciendam sane idoneas, quas Adamus Parisiensis rogatu Laurentii Archiepiscopi satis culta, ut temporibus illis, elegantique dictione perpolivit. Haud longe, ut mihi videtur, a veritate aberraverit, qui existimet historias illas ab ætate S. Domnii recentissimas fuisse, & ex ipsis Actis Proconsularibus decerptas esse, descriptasque ab ejus Discipulis, qui scilicet aut interfuerunt ipsimet rebus gerendis, aut ab iis, qui interfuerant, acceperunt; & illarum exempla, si licuisset invenire, jure fortassis meritoque inter Acta martyrum sincera ac germana annumerari possent. Alterum singulari animadversione dignum illud est, quod prima Vita S. Domnii, de qua supra diximus, sæculo undecimo aut nondum ex antiquis tabulis composita fuerat, aut, quod vero propius est, tabulariis inclusa atque abdita latebat in occulto. Si enim hæc in manibus tum fuisset, usuque publico trita ac celebrata, nihil causæ erat, cur Laurentius anti-

quas illas historias rudes atque impolitas ad sermonem cultumque nitidiorem traducendas curaret. Nam orationis genus, quo utitur Auctor primæ Vitæ, licet summissum & humile, nihil tamen habet asperi, nihil obsoleti, nihil inconditi, unde tantopere illius sæculi aures non admodum eruditæ abhorreere debuerint; longeque abest ab illa rusticitate & barbarie, qua veteres illas historias oblitæ fuisse tradit Archidiaconus; tota enim dicendi ratio nullo quidem artificio elaborata est, sed satis perspicua, juncta, cohærens, lenis, æqualiter fluens, quæ nativa quadam pulchritudine & simplicitate contenta cultu omni ornatuque aliunde adscito facile carere potest. Hoc tantum inter primam & tertiam B. Domnii Vitam interest, quod illa brevior est, & verbis aptior ac pressior, hæc paullo redundantior, & verborum ac sententiarum luminibus ornatio. Cæterum quæ Adamus latius explicat, & pluribus amplificat, ea omnia strictim attingit Scriptor prioris Vitæ, & paucioribus verbis complectitur; nisi quod Adamus S. Domnii Actis & martyrio Spalatenfis translationis historiam adjecit, quæ cum absit a prima Vita, id potest indicio esse vel non idem exemplar utriusque Scriptori propositum fuisse ad Vitam S. Domnii describendam; vel quod Adamus de corpore S. Domnii Spalatum transvecto narravit, id ex aliis recentioribus codicibus desumptum fuisse. Hanc tertiam Vitam cum hymnis, & antiphonis ab eodem Adamo compositis, jussu Laurentii Archiepiscopi insertam Officio & Liturgiæ S. Domnii, quibus olim ad festum ejus diem colendum celebrandumque uti solebat provincia Spalatenfis, Historicus Dalmata ex urbe transmisit ad P. Godefridum Henschenium, qui eandem tomo secundo Aprilis sub die undecima ejusdem mensis intexuit. Hujus exemplum, cum aliunde non suppeteret, ab eodem Henschenio mutuati sumus, nostrasque in illud animadversiones cum Henschenianis notis permixtas adjunximus.

Quartam B. Domnii Vitam nobis suppeditavit Archivum Capituli Spalatenfis ex antiquo pergameno autographo descriptam; quæ ad id, quod rerum historiarum summam continet, nihil sane addit; sed rerum & sententiarum copia ornatuque majori adhibito, & carminibus etiam interpositis omnia latius & fusius persequitur; ut qui eam concinnavit, orationem potius sive Homiliam quamdam de laudibus S. Domnii conficere, quam res ejus gestas simplici narratione exponere voluisse videatur; id quod ipsemet auctor videtur significare his verbis: *in cujus laudem, inquit, sermo hic vobis institutus est.* Cæterum hujus Homiliæ sive Historiæ quisnam fuerit, & cujus ætatis auctor, nobis incertum est. Illud satis constat eum habuisse ante oculos exemplum primæ Vitæ, unde rerum seriem ac materiam sumeret; quam ipse deinde pro suo ingenio ac facultate luculentius exposuit, & uberius ac fusius dilatavit; nam ex ea plures sæpe sententias integrasque periodos totidem iisdemque verbis in suam lucubrationem transtulit. Quod autem de Salona excisa, & corpore S. Domnii Spalatum translato commemoravit, id, cum ibi abesset, aliunde assumpsit.

Quinta Vita si cum proxima, & superiore conferatur, ut rebus & sententiis, ita dicendi genere fuso & copioso cum utraque satis congruit. Hæc est quædam, ut vocant, Legenda Slavonica tripartita, quæ Spalati in æde Metropolitana Nonis Maji, ipso die festo S. Domnii, ex antiquissima consuetudine, a tribus Canonicis grato suavique modulamine de scripto recitari solet ante primum solemne

In quo con-
sistit a prima
Vita dif-
ferat.

Quarta Vi-
ta S. Do-
mnii ex
Archivo
Capituli
Spa-
lat.

Quinta Vi-
ta S. Do-
mnii cum
quarta &
tertia con-
gruat.

Slavonice
scripta,

ejus scri-
benda oc-
casio ac
tempus.

solemnem sacrificium, quod sub lucis crepusculum intrinsecus concentus peragitur. Verus ecclesie catholice institutum fuit, & inde usque præcis temporibus receptum, ut eorum martyrum, quorum festa & anniversaria commemoratione recolatur, præclara gesta inter rem divinam solemniter ac caeremonia peragendam pro concione legerentur, ut Christianus populus & illorum exemplis ad martyrium ac difficillima quæque pro Christo subeunda excitaretur, & qua plurimum martyres valent apud Deum, gratiam, egregiaque eorum merita ad celestem opem implorandam interponeret. Id moris viguisse in ecclesia Africana idoneus est & locupletis auctor Augustinus, cujus hæc de re testimonia plura sunt, & notiora, quam necesse sit ex hoc loco locum congerere. Extat præterea, qui id ipsum confirmat, Canon 46. Codicis Africani ex diversis Africæ Conciliis confecti, insertique Labbeæ Venetæ collectioni Tom. 11. Conciliorum a columna 1251. usque ad col. 1368. *Liceat etiam legi Passiones martyrum, cum anniversarii dies eorum celebrantur.* Quem quidem canonem laudat Hadrianus Pontifex in suis ad Carolum Magnum litteris, ubi diligenter accurateque calumnias scptimæ Synodo illatas refellit apud eundem Labbeum Tom. 8. Collec. Venetæ col. 1554. Hanc præclaram consuetudinem adsciverat ecclesia Gallicana, ut colligitur e sermone 95. S. Cæsarii Arelatensis Episcopi, ubi graviter queritur de quorundam segnitie ac desidia, qui cum optime valerent, tamen inter audiendas martyrum historias longiusculas, eandem sedendi facultatem sibi permittant volebant, quam ipse illis tantummodo concesserat, (si quando *Passiones* prolixæ legerentur,) qui aut pedibus laborarent, aut tenui incommodaque valetudine afficerentur. Avitus Viennensis Episcopus egregium idemque celeberrimum martyrum Agaunensium certamen ex consuetudinis debito lectum fuisse affirmat in fragmento, quod superest, ejus Homiliæ, quam habuit de laudibus eorundem martyrum. Huc adde Liturgiam Gallicanam ab Joanne Mabillonio ex veteri codice Mss. Cenobii Luxoviensis descriptam, ac typis mandatam, in qua aliquot martyrum Acta psalmis ceterisque preceationibus intertexta inveniuntur: adde Aurelianum Episcopum Arelatensem, qui in eo, quem præscripsit, ordine ritumque psallendi constituit, ut in *martyrum festivitatibus tres aut quatuor Missæ*, (idest lectiones) *fiant, prima de Evangelio, reliquæ de martyrum passionibus*: adde Hilduinum Abbatem S. Dionysii, qui in epistola ad Ludovicum Pium Areopagitici præposita, laudat antiquissimos, & nimia parte vetustate consumptos Missales libros, continentes *Missæ ordinem more Gallico, qui ab initio receptæ fidei, usque in hac Occidentali plaga est habitus, usquequo tenorem, quo nunc utitur, Romanum suscepit; in quibus voluminibus habentur duæ Missæ de Sancto Dionysio, quæ sic inter celebrandum... tormenta martyris sociorumque ejus succincte commemorant, sicut & reliquæ Missæ ibidem scriptæ aliorum Apostolorum vel martyrum, quorum passionibus habentur, notissime decantant.* Hæc ratio institutioque celebrandi dies festos anniversarios sanctorum martyrum ab Gallia manavit ad ecclesias Hispaniæ, quæ quidem eodem fere, atque Gallicanæ, ritu liturgico utebantur; idque confirmari potest luculentissimo testimonio Brulionis Episcopi Cæsariensis, qui in præfatione ad vitam S. Amiliani ait ideo ab se res ejus præclare gestas litteris consignatas fuisse, ut possent in Missæ ejus celebratione quoties legi.

Nec vero dubitari potest, quæ ecclesia Romana

omnium parens & magistra ad solendos hominibusque Martyres hunc morem laudabilem suscepit, & ceteris ecclesiis auctoritate, & exemplo suo commendaverit. Negavit quidem Gelasius Pontifex moris esse ecclesie Romanæ, ut in sacris publicisque conventibus Acta Martyrum legerentur, idque sub decreto interdictum voluit. Sed Gelasianum decretum, ut præclare animadvertit Joannes Mabillonius in Disquisitione de Cursu Gallicano §. 1. vel ad solam Lateranensem ecclesiam pertinet; vel, quod vero propius est, illas tantum historias in ecclesiasticam concionem recipi negat, jubetque ab usu lectioneque publica summoverti, quæ sine certo auctoris nomine proferuntur. Olen enim aut leviculorum hominum fraudem, qui pietatis loco duxerint mendacia pro religione componere; aut certe, quod Gelasius ipse ait, hæreticorum malitiam, qui ut sectæ suæ non dogmata solum ac præcepta, sed etiam res gestas accommodarent, falsa quædam, & portentosa aliquot Martyrum Acta confinxerant. In deligendis itaque & approbandis Divorum historiis, quæ in ecclesiasticum catum proferri deberent, summam cautionem adhibendam censuit sapientissimus Pontifex, ne falsæ & commentitiæ fabulæ pro veris & sinceris Martyrum Actis Christianæ plebi obtruderentur, neve impiis catholicam religionem ac pietatem irridendi occasio præberetur. Cæterum ipsemet Gelasius, cum asserit, ideo secundum antiquam consuetudinem singularem cautela in sancta Romana ecclesia ubi legi (quædam Acta Martyrum), quia & eorum, qui conscripserunt, nomina penitus ignorantur, & ab infidelibus & idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, scripta esse putantur; sicut consuevit Quirici & Julite; satis videtur indicare non eodem loco ac numero habendas esse reliquas Divorum historias a piis probatisque auctoribus constanti ac gravi ratione editas; neque vetitum fuisse illas in ecclesia Romana publice legi; quinimmo *Vitas Patrum Antonii, Pauli, Hilarii &c.* aliasque hujusmodi non solum dignas esse affirmat, quæ cum omni honore ac veneratione suscipiantur, sed etiam more institutoque majorum in multis ecclesiis earum lectionem admitti his verbis significat: *a multis in urbe Roma Catholicis legi cognovimus; & pro antiquo usu multa hæc imitantur ecclesie.* Sed hujus egregiæ consuetudinis antiquitas ab Romana ecclesia usurpatæ, retentæque usque ad octavum sæculum testis est loculentissimus Hadrianus in ea, quam supra laudavimus, epistola ad Carolum Magnum: *Vita Patrum sine probabilibus auctoribus minime in ecclesia leguntur. Nam ab Orthodoxis titulata, & suscipiuntur, & leguntur.* Idem confirmat Joannes Diaconus in præfatione ad vitam S. Gregorii Magni ad Joannem VIII. Nuper, inquit, ad vigiliis beati Gregorii Romani Pontificis, Angelorum scilicet gentis Apostoli, lectione de Paulino civitatis Nolane Presule consuetudinaliter personatæ, visus es a venerabilibus Episcopis requirere, cur tantus Pontifex, qui multorum Sanctorum Vitas texerat, gestis propriis in propria dumtaxat ecclesia careret. Et paulo infra: *Itaque tam imperiosis auctoritatibus tandem compulsus vix primum librum Gregorianæ vitæ compleveram, quando hunc in eisdem vigiliis annua vertigine revolutis tua probatio pariter & publicavit auctoritas.* Porro insignia quædam & singulari laude digna martyrum facta ipsi etiam solemnibus Missæ preceationibus interferi solebant, ut intueri licet in antiquissimis Liturgiis, Gallicanæ, Musarabica, & Gregorianæ; ibi enim Missæ Contestationes, quas nunc Præfationes vulgo appellant, nihil aliud sunt, nisi brevis ac dilucida

Et maxime in ecclesia Romana.

Gelasianum Decreti explicatio.

Idem mos viguit in ecclesia Gallicana.

Idem mos viguit in ecclesia Gallicana.

Consuetudo de legendis historiis sanctorum in ecclesiis Romanis veterum testimonio confirmatur.

lucida rerum a martyribus eximie gestarum expositio.

Sed de his dictum est satis, aut etiam plura fortasse, quam hujus loci ratio postulat; verum non erant prætereunda, cum ad dignitatem & commendationem pertineant ecclesiæ Spalatensis, quæ cum aliorum martyrum, tum præsertim S. Domnii colendi, ejusque laudes celebrandi præclarum ritum inde usque ab ultima antiquitate deductum ad hæc usque tempora constantissime retinuit. Laudationem illam, sive legendam Slavonicam de vita & laudibus S. Domnii latine redditam, & Spalato nobis transmissam typis vulgandam, & huic loco in-textendam curavimus.

*Sexta vita
S. Domnii,*

*Officio
S. Domnii
inscripta.*

*Breviarium
Romanum
correctum
ac reformatum.*

*In quibus
ab omnibus
adhiberi.*

Sextam B. Domnii vitam omnium brevissimam superiori sæculo composuit Lucas Archidiaconus e gente Gaudentia, quæ inter Patritias Spalatensis urbis familias annumeratur. Quæ olim de vita & martyrio S. Domnii historica & metrica oratione scripserat Adamus Parisiensis, & Laurentius Archiepiscopus solemni & anniversario ejusdem martyris officio inseruerat, ea cum essent vel nimis prolixa, vel ad veterem ritum recitandi psallendique horas canonicas accommodata, idcirco visum est vitam S. Domnii ab Adamo descriptam contrahere, ac redigere in tres omnino lectiones haud paullo breviores, quas secundo ejusdem Officii Nocturno innecti placuit, juxta illam Breviarii Romani methodum, quam primo Pius V., deinde Urbanus VIII. Pontifices Maximi præscripserunt. Etenim cum divini Officii recitandi ritus varii & multiplices ubique invaluissent, & singulæ prope modum ecclesiæ suam haberent ac proprium statarum precum codicem; ut omnes ad unam psallendi formulam revocarent Paullus IV. & Pius itidem IV. multum studii operæque posuerunt; quod demum, viris sapientissimis in eam rem adhibitis, perfecit Pius V., totamque horarias preces recitandi rationem antea solutam, & vagam, nullisque legibus constrictam certa stataque orandi methodo illigavit. Sed quoniam nihil simul inchoatum ac perfectum est, ad ejusdem Breviarii emendationem secundas curas adhibuit Clemens VIII.; ac demum Urbanus itidem VIII., hymnis vel de integro conditis, vel ad numeros legesque metricas revocatis, Patrum homiliis & Divorum historiis accurate recognitis exactisque ad veterum exemplaria, & mendis expunctis, quæ superiorum Pontificum solertiam subterfugerant, supremam huic operi manum imposuit. Jussit autem Pius V. Breviarium Romanum ab se propositum, & summa cum fide ac diligentia correctum, & pristino nitori restitutum, ubique recipi, & publice privatimque ad pensum canonicum persolvendum adhiberi; simulque interdixit, ne quis alia precandi psallendique formula uteretur; nisi forte Apostolicæ sedis auctoritate & approbatione in alicujus ecclesiæ mores inducta fuisset, aut ducentorum annorum consuetudine niteretur; id quod Clemens postea & Urbanus suis uterque decretis sanciverunt.

Porro ecclesia Spalatensis, quamvis suam ac propriam divinæ Psalmodiæ recitandæ formam antiquitus usurpatam amplius duorum sæculorum præscriptione tueri posset, jus tamen suum dimittere, quam retinere maluit, ut se ad ritum Romanum, præscriptumque sedis Apostolicæ conformaret. Cum igitur veteri abolita, novam a Romanis Pontificibus constitutam orandi psallendique rationem jamdudum recepisset, novas lectiones secundi Nocturni ab Luca Gaudentio postea compositas in Officium solemne S. Domnii invexit, atque in earum locum substituit, quas olim Adamus Parisiensis fu-

fiori stylo descripserat; & antiquas quidem Antiphonas partim retinuit, partim commutavit, hymnos vero novos veteribus subrogavit. Has lectiones, itemque *Officia propria trium sanctorum Patrum Metropolitane ecclesiæ Spalatensis*, Stephanus Cosmius Archiepiscopus anno superioris sæculi nonagesimo typis Venetis mandari jussit.

Erunt fortasse, qui existiment nihil tanti fuisse, typographis tantum oneris, laborisque imponere, ut quotquot ad nostras manus pervenire potuerunt, vitas S. Domnii æneis formis committerent, præloque supponerent; præsertim cum nihilo fere plus singulæ afferant dignum scriptu cognituque, quam omnes simul contineant; & qui unam quamlibet legerit, cæteris carere facile possit. Verum singularum descriptio cur neque supervacanea, neque improbanda videri debeat, duas causas subjicio; unam, quod præter tertiam, & sextam; reliquæ quatuor vitæ typorum luce adhuc caruerint; dignas autem censeo, quæ in publicum proferantur; præsertim cum nihil gratius fieri possit eruditis hujus sæculi viris, quam si quidquid veteris ineditique scripti indeptus fueris, id omne in commune contuleris: qui enim antiquitatis cognoscendæ studio tenentur, avent per se ipsi expendere superiorum temporum monumenta, quæ identidem e tenebris eruuntur, & vera discernere a falsis, & quanti unumquodque fieri oportet, pro sua prudentia judicare. Altera causa hæc est, quod multarum tabularum consentiens auctoritas ad fidem Actis S. Domnii conciliandam vel plurimum valet. Ac sane illud per mihi mirum visum est, quod cum multi non solum moribus & studiis, ingenio ac stylo dispares, sed præterea temporibus, & fortassis etiam locis disjuncti de vita & martyrio S. Domnii scripserint; nemo tamen ab alio de rebus ipsis discrepat, quod contra sæpissime accidere communis & quotidiana experientia docet. Quemadmodum enim, quæ fama & auditione accipimus, quo latius in ore hominum ac sermone versantur, eo magis vel augeri, vel imminui, vel immutari solent; sic etiam quæ scripto traduntur, quo plurium calamos subierint, eo plus variationis & discrepantiæ ferme suscipiunt; cum alii addendo, alii detrahendo, alii commutando res ipsas adeo transformant, ut easdem, quæ leguntur in autographo, vix esse agnoscas. Nihil tale reperiri licet in exemplis, quæ in medium attulimus, vitæ S. Domnii: summa historię ubique eadem, idem ordo rerum gestarum, eadem ratio temporum, locorum, nominum, personarum, quæ rebus ipsis inhærent; hoc tantum interest, quod alii aliis verbis, alii brevius & simplicius, alii copiosius & ornatus vitam eandem describunt. Quæ quidem tot scriptorum in rebus S. Domnii narrandis mira consensio, & magna concordia satis declarat, nihil illos antiquius habuisse, quam ut res easdem, perinde ut acceperant ex optimis codicibus, sic posteris summa cum fide traderent; simulque ostendit nullam in eos vel confictæ vel adulteratæ narrationis suspensionem cadere posse; nec dubitare sinit, quin exemplaria illa germana fuerint atque incorrupta, unde Acta S. Domnii, veluti in varios rivos diducta, sine ulla falsitatis admistione, tam pura & sincera manarunt. Id vero quantum fidei & auctoritatis adjungat Actis ejusdem S. Domnii, optimus quisque rerum hujusmodi æstimator per se ipse intelligere potest.

Ad singulas B. Domnii vitas apposui Notas quasdam, suas cuique subjectas, quibus si quid dubium aut obscurum est, declaratur, & illustratur. Sed quoniam in Actis S. Domnii quædam reperiuntur, quæ longiore disputationem desiderant, quam

*Curam
ne, quæ
invenire
potuimus;
S. Domnii
vitas in
hunc lo-
cum con-
gerimus.*

*Nota in
Acta S.
Domnii, &
Differen-
tiones ad-
junctæ.*

quam ut brevibus hisce notis comprehendere possit, idcirco necesse fuit aliquot Dissertationes adungere, videlicet de nomine S. Domnii, de ætate, de Salonitana æde per eum Deiparæ Virgini consecrata, ac deinde de martyribus sociis S. Domnii.

Multiplex
translatio
S. Domnii.

De multiplici translatione corporis B. Domnii suppetunt sane multa, de quibus diligenter accurateque disputemus. Primum satis constat aliquot post ejus martyrium annis elapsis ex agro Salonitano, ubi religionis causa vitam profuderat, in urbem transvectum, atque in eadem æde, quam ipse Virgini Deiparæ construxerat, honorifice conditum; idque plerique ejus vitæ scriptores testantur. De secunda & tertia translatione nihil quidem habemus, quod pro certo affirmare possimus; utraque tamen cum ex historia Diocletianæ persecutionis, illisque temporibus Christianæ religioni iniquissimis, tum ex formula quadam Martyrologii Caudientis mire depravata, conjecturis haud sane absurdis elici potest; indidem quoque aliqua probabili ratione intelligi licet locus, quo delatum est, & unde Salonas reductum corpus S. Domnii; itemque annus & dies tertiæ translationis. Quarta longeque omnium celeberrima translatio ejusdem corporis post Salonam excisam septimo sæculo Spalatium transvecti, non solum antiqua & constanti indigenarum traditione nititur, sed etiam multorum litteris & monumentis continetur. Triplicem hujus translationis narrationem exhibemus, primam ex historia Salonitana minori desumptam; alteram necdum typis editam multo uberiores, quam Apostolus Zeno Vir doctrinæ atque eruditionis eximie nobis communicavit: tertiam denique descriptam a Luca Gaudenzio, cujus paullo ante meminimus, insertamque Breviario ecclesiæ Spalatensis.

Sed quoniam sæculo superiore falsa quædam opinio quorundam scriptorum animis, auctore præsertim Baronio, insederat, corpus B. Domnii una cum plurimorum martyrum liptanis post calamitatem Salonitanam e Dalmatia Romam deportatum fuisse, & æverari etiamnum colique in ædícula S. Venantii, sive S. Mariz ad fontes, quæ Basilicæ Lateranensi adjacet; tum hujus loci ratio, tum res & veritas ipsa postulat, ut omnem, si quis adhuc resideat super hac re, scrupulum evellamus, & sanctissimi hujus corporis possessi gloriam, Romanis ereptam, Spalatensibus vendicemus. Itaque adversus eorum, qui contra sentiunt, testimonia, quamdam veluti aciem auctoritatum & rationum instruximus, quibus id, quod volumus, adeo plane & perspicue conficitur, ut neminem posthac futurum censeam, qui de re tam certa explorataque addubitare possit. Neque nostram censuram effugiet Philippus Ferrarius, qui sine ulla probabili ratione aut conjectura docuit corpus S. Domnii e Dalmatia advectum fuisse in insulas Diomedas, & ibidem conditum, ubi templum obtinet, & eximia veneratione ab indigenis colitur.

Sequitur deinde, ut dicamus de Imperatoris ædibus amplissimis ornatissimisque, quas Diocletianus prope Salonam sibi extruxerat; itemque de templo sane magnifico, quod intra eandem Jovi dedicaverat; quodque sæculo septimo expiatum ab illis nefariæ impuræque superstitionis vestigiis, Joannes Ravennas primus hoc nomine Spalatensis Antistes Deo Optimo Maximo in honorem Deiparæ ad cælum assumptæ & S. Domnii consecravit, in eoque S. S. Domnii & Anastasii corpora Salonæ rudibus educta, & novam in urbem delecta pie honorificeque deposuit. Constantinus Porphyrogenitus in eo libro, quem de administrando imperio scripsit ad Romanum filium, itemque Thomas Ar-

Palatii
Diocle-
tiani
descriptio-
nes.

Illyricum Sacrum.

chidiaconus in historia Salonitana Minori paucis describere Palatium Diocletiani, quod numero ædificiorum, & magnitudine ambitus, similitudinem quamdam ac speciem gerebat civitatis, quodque a Salonitanis post patriam everfam non solum perfugii loco, sed etiam pro urbe haberi & frequentissime habitari cœpit: inde Spalatium extitit civitas sane ampla & populosa, quæ licet nova Salona dici posset, maluit tamen ab ea, quam initio susceperat, forma & appellatione nomen accipere, seu potius retinere. A Palatio enim dictum est Spalatium. Utramque hujus palatii descriptionem hic apposuimus. Templi vero Diocletiani in ædem Cathedralē conversi, & B. Virginis ac S. Domnii titulo consecrati tres descriptiones nacti sumus huic loco intendas, quas ex Italico in Latinum sermonem transtulimus. Huc accedet descriptio altaris, sepulchri, cum epitaphio S. Domnii. Sed quoniam præclara hæc monumenta, & antiquæ novæque architectonicæ opera, nisi oculis subjiciantur, ratione atque intelligentia satis concipi comprehendique nequeunt; idcirco eadem generis typis exprimenda curavimus, eorumque iconographiam scite venusteque factam suis locis inserendam, ut lectores eximia hujusmodi operum specie oculos suos animosque oblectare possint.

Restat, ut quæ de cultu ac veneratione sanctissimi hujus Episcopi & martyris postremo loco dicturi sumus, hic paucis complectamur. Tres omnino festos & anniversarios dies ad recolendam venerandamque memoriam S. Domnii a majoribus institutos fuisse acceperimus; primum eundemque longe celeberrimum atque sanctissimum nonis Maii, quem suo ipsemet martyrio consecravit; alterum 11. Id. Aprilis, quo quidem die quinque & quadraginta præclaros Christi athletas suis cohortationibus ac præceptis ad prælianda prælia Domini egregie instructos, & proprio sanguine perfusos, insignique victoriæ potitos ad cælum præmisit: tertium denique 14. Kal. Sextiles, quem in diem quarta B. Domnii Salona Spalatium advecti translatio inciderat. Multa in hanc rem disquisitione & cognitu digna nobis suppeditat hujusmodi festorum dierum antiquitas & origo, pompa & apparatus, ritus & cæremoniæ, itemque eorumdem celebrandorum consuetudo vel communis toti Dalmatiæ, vel Spalatensis provinciæ seu diocesis finibus circumscripta, vel etiam extra Dalmatiam latius propagata. Digrediemur deinde ad insulas Diomedas, ubi S. Domnii templum obtinet sane pervetustum, & antiqua religione colitur. Hujus cultus originem auctoremque investigabimus; & argumenta satis certa proferemus, quibus semel atque iterum S. Domnii vel ad ulciscendos templi sui violatores, vel ad incolas protegendos præsentiam suam ac tutelam declaravit. Neque prætereunda erunt miracula quedam, aut certis miraculis proxima, quæ præsertim postremis hisce temporibus divinitus patrata esse feruntur ad eorum subsidium & solatium, qui vel desperata valetudine, vel in rebus dubiis atque afflictis, ejus fidem ac patrocinium pie casteque implorant. Ad extremum, quæ disperse, & diffuse dicta sunt, ea omnia breviter atque ordine descripta, suisque temporibus colligata sub uno aspectu ponentur.

His ad hunc modum dispositis, neque indiligenter explicatis, & ferme ad calcem perductis, jam prope erat, ut manus extrema accederet, cum Spalato nobis allatum est jamdudum exisse in vulgus, haberique in manibus libellum quemdam, in quo multa de S. Domnio, ejus ætate Apostolica, & cultu & reliquiis falso ac temere scripta leguntur.

M m

Au-

Descri-
ptiones
templi, al-
taris, &
sepulchri
S. Domnii.

Tres dies
S. Domnii
consecrati.

Templum
& cultus
S. Domnii
in insula
Diomedas.

Acta S.
Domnii &
quodam
juniorum
scriptorum
opposita.

Capitulum
pugnatum.

Auctoris nomen jampridem vita functi, ut ejus fama ac memoriae parcam, consulo retineo. Erat ille Doctor juris utriusque, & sane ingenio acri & perspicaci, Latinis Græcisque litteris imbutus, multiplici ac varia eruditione instructus; sed inter illos annuerandum censo, qui naturæ ac doctrinæ præfidiis, quibus abundant, ad veteres piasque traditiones convellendas, quam ad confirmandas abuti malunt. Is igitur haud multis ante annis in publicum emisit suam quamdam lucubrationem Italiane scriptam, & in duodecim animadversiones distributam, cujus caput & summa est: Domnium illum, quem ecclesia Spalatensis parentem agnoscit, neque Syrum natione, aut patria Antiochenum, neque B. Petri Discipulum fuisse, neque Salona Spalatum, sed Romam translatum esse; errare Spalatenses, qui ejusdem corpus apud se conditum existimant, falsaque opinione ducti venerantur: lectiones vero Breviarii Spalatensis de vita & martyrio S. Domnii conscriptas, ejusmodi esse, in quibus nihil veri, ac ne verisimilis quidem continetur. Ut paucis omnia complectar, quæ de S. Domnio Spalatensium litteris ac monumentis traduntur, & multarum ætatum consensu firmata sunt, ea ipse, nescio qua vetera emendandi, impugnandæque antiquitatis gloriola abreptus labefactare, & funditus evetere conatur. Quod in ipso hujus operis aditu vestibuloque contendit Domnionem illum Episcopum ac martyrem, quem Martyrologi fere omnes ad diem undecimam Aprilis adscribunt, eundem esse ac Domnium Episcopum & Martyrem Salonitanum, quem Spalatenses nonis Maii anniversario cultu, solemnique religione concelebrant, valde illi assentior, & præter aliquam variationem nominis, nihil sane video, cur alterum ab altero distinguere oporteat. Utrumque illum diem festum, alium aliam ob causam, sibi vindicat unus atque idem Episcopus & Martyr, quem alii Domnionem, alii Domnium, alii aliter appellant. Porro eam Dissertationem cum sedulo perlegissem, non dignam quidem putavi, cujus in hoc opere mentio fieret. Eruditus ille quidem videri cupit, ob eamque causam multa congerit ex historicis, Poetis, Jurisconsultis, seu potius infercit, quæ ad rem non pertinent; quemadmodum vero id, quod concludere voluit, efficiatur, & consequens sit iis, quæ sumpsit ad suam opinionem confirmandam, non admodum laborat: acuti enim vero & perspicacis hominis laudem affectat, qui nodum in scirpo querat; cavillari cum potius dixeris, quam disputare. Cæterum fere omnia, ex quibus tota lucubratio constat, ejusmodi sunt, quæ viris probis & doctis indignationem, & stomachum moveant, indoctis & parum cautis hominibus offendiculo esse queant.

Obiecta
quædam
Auctoris S.
Domnii
disputantur.

Sed mirari licet hominis confidentiam, qui B. Domnium neque a S. Petro Episcopum Dalmatis datum fuisse, & ejus Salonitanum Pontificatum ab temporibus Apostolicis in posteriores ætates rejiciendum esse persuadere nobis non opinione solum, sed etiam, si superis placet, omnino ad veritatem se posse existimat. At quid tandem argumenti affert? Neque Auctor Martyrologii Romani, neque Caesar Cardinalis Baronius in suis Annalibus B. Domnium in eorum numerum referunt, quos Discipulos S. Petri appellant, ab eoque Episcopos consecratos, & variis ecclesiis præpositos fuisse docent: perinde quasi continuo factum esse haberi oporteat, quod si in Martyrologio Romano, si in Annalibus Baronianis tacitum est ac prætermisum. Quod autem subjecit de Domnii ætate nondum nata, neque ad gerendum Episcopatum

idonea, cum illi Petrus decrevit provinciam Dalmaticam, id facili dilui potest. Non enim necesse est, ut Petrus sub primum in urbem adventum anno secundo vel tertio Claudii Imperatoris, omnes suos Discipulos eodem tempore singulos in singulas civitates Episcopos describeret; sed alios citius, alios ferius, prout res postulabat, ad eam, quam cuique destinavit, ecclesiam regendam dimisit. Domnium vero Episcopum Salonitanum haud multo ante præfecit, quam suum in urbe martyrium consumaret; cum scilicet Domnium annum ætatis ageret fere quadragesimum. Nec vero si scriptores ejus vitæ, Pancratio in Siciliam, Apollinari Ravennam missi statim subjiciunt expeditionem Dalmaticam S. Domnii, sequitur illico isdem fere temporibus hunc Dalmatiæ, illos vero Siciliæ & Ravennæ præpositos fuisse Episcopos; nam nemo ignorat moris esse scriptorum, ut res ejusdem generis, quamvis longo temporum intervallo disjunctas, narratione tamen sæpe conjungant. Vide notas in Acta S. Domnii, & Caput ix.

Ad hæc: præclarus iste Animadversor, quæ sunt perspicue falsa, ea sumpsit pro certis atque concessis; veluti illud, vetustate prorsus interjisse, si quid unquam de S. Domnio litteris antiquius proditum fuit, nullamque ejus vitam videretur agnovisse antiquiorem illa, quæ breviter a Luca Gaudenzio strictissimeque descripta est, & Spalatensis ecclesiæ Breviario inserta; in hanc enim unam censorium stylum exauct; in ejusque auctorem aspere & contumeliose invehitur; hunc de dolo malo & fraude accusat, fabulæque totius nullo ingenio, nulla verisimilitudine contextæ artificem fuisse existimat, quæ præterea inventorem chimærarum, mendaciorum architectum, Cleri populique Spalatensis deceptorem vocat. Verum enim vero si quid erravit Gaudentius in describenda vita S. Domnii, habuit sane, & quibus in errorem inductus est, duces ac magistros minime penitendos, quibuscum prudens quilibet rerum antiquarum scriptor errare malit, quam cum isthoc homine vera sentire; habuit inquam auctorem, tum primæ vitæ S. Domnii, quam ex actis præconularibus desumptam esse, tum secundæ, quam Blasychio Episcopo Salonitano tricesimo attribuentem esse censemus; habuit Adamum Parisiensem, qui sæculo xi. floruit; habuit denique autographa sive apographa quartæ, & quintæ vitæ, unde sumeret, quæ de S. Domnio scripsit, atque in quamdam Synopsin contraxit. Has autem vitas cum bonus ille vir nusquam nominet, fateatur necesse est, aut sibi ignotas fuisse, aut ab se callidæ quadam dissimulatione, & artificioso silentio prætermittas esse, ut id, quod volebat, conficeret, vulgoque ad credendum uberederet, omnia nimirum, quæ de actis & martyrio S. Domnii leguntur in Breviario Spalatensi, multis post sæculis, primum inventa & conficta esse a Luca Gaudenzio; neque ullum reperiri vetustiore scriptorem, cujus testimonio, quæ ille scripsit, confirmari possent. Citat quidem Epigraphen tabulæ marmoreæ incisam apud altare S. Domnii in æde Metropolitana Spalatensi, in qua S. Domnium appellatur Discipulus B. Petri; sed auctori hujus epigraphes nihilo mitiorem, quam Gaudenzio, censuram inflixit. Thomam Archidiaconum, qui diserte affirmat Domnium e schola ac disciplina S. Petri produisse Episcopum Salonitanum, semel atque iterum commemorat; sed hujus auctoritatem tanti non esse existimat, ut eum responsione, vel animadversione aliqua dignum censcat.

Illud vero perquam ridicule reprehendit, quod Salonam Metropolim nominet, ac templum Salonitanum sub invocatione Dei Genitricis Mariæ con-

Ance Lucam Gaudentium plures aliam vitam S. Domnii scripsisse, & rursus,

quos videtur ignorasse, aut mala fide silentio præterisse Oppugnator Actuum S. Domnii.

fructum esse dixerit. Hæc duo mirum quam absurda homini peracuto, rerumque antiquarum scientissimo videntur. Quid ita? quia temporibus illis Salona non erat Metropolis, & neminem reperies, qui B. Virginem *Dei Genitricis* vocabulo ornaverit ante Synodum Ephesinam, a qua primum eidem is titulus haud honorificentior, quam verior decretus fuit. Non quæro, quam hæc vera sint; sed scire pervelim, an liceat scriptoribus junioribus res antiquas, de quibus differunt, novis titulis ac nominibus, & posteriorum ætatum usu receptis donare; id si negat, suo ipsum testimonio convincam. Ait quippe scriptum esse in lectionibus Breviarii Romani, quæ recitari solent die festo S. Mariæ ad Nives, *Patricium Romanum & uxorem ejus pari nobilitate feminam, cum nullo liberos suscepissent, quos bonorum heredes relinquerent, hereditatem suam sanctissimæ Virgini Dei Matri vovisse*. Atqui Patricius ille, qui Liberio Pontifice floruit, annis ferme octoginta Concilium Ephesinum antecessit. Sed parum ille attendens quod cuique consequens sit, quodque contrarium, quid proposito susceptoque argumento proficit, quidve obstat, avide illum locum ad reprehendendum arripuit, in quo nimirum immensas eruditionis suæ divitias in oculis conspectuque omnium exponere, lateque explicare posset. Multa ibi de Metropolitibus civilibus & ecclesiasticis, earumque primordiis, multa de bellis Illyricis, multa de antiquis ecclesiarum titulis, & Concilio Ephesino fuse & copiose disputat; ad easque res illustrandas, e quibus cæteroquin ad probandum, quod contendit, nihil argumenti elici potest, veterum auctorum testimonia sane multa congegit, Conjecturas itidem e nominibus propriis Domnii, ejusque parentum Theodosii & Mygdoniæ, itemque Maurilii Salonarum Præfecti desumptas ad vitam S. Domnii oppugnandam subsidio vocat, quibus nihil levius, nihil imbecillius. Cæteras ejus argutias inanes ac miseras persequi & evolere piget tædetque; illud affirmare posse mihi videor, ex hisce animadversionibus si eam partem demas, quæ nihil habet propositi, præter ostentationem eruditionis, scientiæque veterum rerum, & scriptorum, haud multa superesse, quæ ad id, quod agit, & in quo versatur, pertineant: hæc vero hujusmodi sunt, ex quibus id, quod concludere vellet, non necessario, nec esse consequens, quivis ingenii non omnino obtusi clare perspiciat. Sed facere nequeo, quin aliquid de hominis turpiter a se ipso dissidentis levitate & inconstantia subjiciam. In præmio auctorem vitæ Domniane arguit malæ fidei, & impudentiæ, qui cum scripserit *S. Domnium obtruncatum esse nonis Maii*, egregie imposuit Synodo nescio cui Diocesane, opinor, Spalatensi, quæ illius auctoritati tantum tribuit, ut decreverit nonis Maii ritu officioque solemni celebrandum esse martyrium S. Domnii; deinde digreditur ad reprehensionem illius Synodi, quæ potestatis suæ limites prætergressa id statuerit injussu Pontificis Romani, contra quam vetuit sacra rituum congregatio. Jam vero animadversione decima pro fusus contraria subjecit; nimirum ab eodem auctore idcirco nonis Maii affixum esse Martyrium S. Domnii, quod eum diem jamdudum a Clero populoque Spalatensi in honorem S. Domnii festum haberi, & summa religione cultuque anniversario celebrari animadverterit; cujus quidem diei festi agendi initium & consuetudinem ipsemet Censor ad superiores ætates refert, ejusque instituti originem repetendam esse cæset ab aliquo Spalatensi Archiepiscopo, quam Crescentium fuisse opinatur, ejus Pontificatus sub finem undecimi sæculi initus, usque

Illyricum Sacrum

que ad annum 12. proximi sæculi producit. Quid est aliud, amabo, si hoc non est, pugnantia secum frontibus adversis componere?

Ista sunt arguti hujus capiosique scriptoris flagitia, contemptu & silentio, quam castigatione & refutatione digniora. Hominem impudentiæ audaciæque propemodum incredibilis satis superque convincunt Acta ipsa S. Domnii ex optimis codicibus, præclarisque auctoribus mirifice inter se consentientibus infra describendaque operæpretium non sit, argumentis aliunde adscitis ea refellere, quæ temere & nulla propemodum ratione de Actis S. Domnii effutiit, quæque tot argumentorum ac testium auctoritate falsitatis apertissimæ coarguuntur. Quare satius esse ducebam hoc, quidquid est operis, silentio cægere ac præterire, quam in eo refutando tempus operamque consumere, ne res haud dubie, sed perspicue falsas refellendo, ut sæpe accidit, dubias facerem ac verisimiles; neve hujusmodi falsis & commentitiis animadversionibus referendis, auctoris jam pridem defuncti memoriam refricarem, utique in eum cogerem asperiori censura, quam quæ in mortuos decet. Sed postquam hic de S. Domnio liber jam pene esset perfectus & absolutus, ab amicis admonitum sum, quod ego subvereri jam cœperam, non defuturos, qui meum consilium raperent in pejorem partem; & silentium nostrum ex eo proficisci interpretarentur, quod vel illa dissertatio nostram notitiam subterfugisset, vel diffiderem posse me ejusdem commenta responsione satis apta diluere; quorum alterum incuriæ est atque socordiæ, quod non omnia, quæ rei nostræ vel prodesse vel obesse possunt, investigaverim, atque perviderim; alterum hominis est callidi atque versuti, qui vulgari Sophistarum artificio usus, graviora ad probandum, eademque ad refutandum difficiliora dissimulet. Præterea hujusmodi opusculum vulgarij jam esse ajebant, quam ut sine ulla mentione præteriri possit; nam ejus exempla per Dalmatiam, atque adeo Italiam circumlata in manibus fere omnium versari, qui rerum Dalmaticarum studio & cognitione delectantur; nec vero deesse quosdam novitatis, quam veritatis cupidiores, quibus nova isthæc, atque inaudita portenta arideant.

His igitur rationibus adductus, & quadam propemodum necessitate compulsus prætermittere non potui, quin eos, quorum in manus hæc historia pervenerit, certiores facerem libellum illum & visum a me, & lectum esse diligentissime; simulque de illo, quid senserim, quidve censuerim declararem. Neque vero propterea a proposito susceptoque consilio omnino discedere videor, siquidem non id mihi agendum, neque in eo laborandum censui, ut justam accuratamque adversus illum disputationem instituerem, atque ad ea omnia responderem, quæ parum prudenter cauteque scripsit. Quid enim cum illo disputes, quidve illi respondeas, qui nihil probabile ad concludendum sumpsit, nullam suis opinionibus rationem alicujus momenti subjecit, quam diluerem, nullos testes citavit, quos vel refellerem, vel in eam partem interpretando detorque-rem, quæ cum antiquorum sententiis monumentisque cohæret. Nihil igitur rei, nihil disputationis cum illo homine ipse quidem habere volo; sed contra illum veterum tabularum, & gravissimorum auctorum agmen instrui, qui cum eo congrediantur, ejusque errorem coarguant, impudentiam confutent, commenta explodant. In hunc quippe locum multa congeram, eaque locupletissima testimonia, quæ partim ex Actis S. Domnii, partim ex auctoribus optimis, & ad fidem facien-

Eum con-
temnere
facius est
quam re-
futare;

sum facta
refellunt
veteres
tabule &
scriptores
antiqui &
recentior.

M m 2 dam

dam perquam idoneis collegi, quorum fere omnium una vox est atque sententia Beatorum Dominum Apostolorum ætati supparem fuisse, & Petri Apostolorum Principis Discipulum, & Salonitanæ urbis primum Episcopum, ab eoque hujus sedis ecclesiæque primordia repetenda esse. Ita fiet, ut non ego quidem illum refellam, qui nihil mihi ad refellendum attulit; neque meis, sed alienis armis hominem confodiam; & cum tam multa plena impudentiæ & falsitatis adversus certissima veterum ac juniorum testimonia fidenter opinio, nihilque hæsitans protulerit, eum desipere, delirare, ac prope dementem esse auctoritatibus addicam necessariis.

Haud sane dubito, quin si adhuc viveret, ubi se tot ac tantorum testium nube obrui cerneret, suæ illum lucubrationis pœniteret, falsasque opiniones neque fera, neque inapti palinodia rejiceret ac reprobaret. Sed ille jam pridem immaturo fato præceptus illuc concessit, ubi nullus pœnitendi locus superest, nisi forte antea respuerit, quam hinc discederet. Equidem male metuo, ne mortem ipse sibi ab irato Deo properaverit: certe hæc opinio in vulgus multorum sermone percrebuit, penitusque hominum animis infedit, eum Deo Beatoque Domino dedisse pœnas temeritatis suæ; quippe qui haud multo post, quam opus illud tenebris publicaue censura & ignominia dignum in lucem emisit, tempore non suo, cum ætate & viribus valeret ac vigeret, præter suam omniumque expectationem, extinctus est. Verum Deus ista viderit, neque is ego sum, qui arcana ejus consilia & judicia scrutari auserim. Nunc quod instat, expediam, quæque paulo ante pollicitus sum, ex optimæ notæ codicibus, clarissimisque Scriptoribus, adversus istiusmodi deliramenta, ex ordine producam certiora & graviora testimonia, quam ut quisquam, modo sanæ sit mentis, eorum auctoritatem defugere possit.

CAPUT PRIMUM.

De Sancta Domini Episcopi Salonitana Testimonia ex Martyrologiis, & illustrium Virorum scriptis deprompta.

§. I.

Ex Martyrologiis.

- I. III. Id. April. **I** N Salona * Dalmatia a Dom-
 * a mionis Episcopi & b militum
 b c vii. & d Dalmati. Ex Martyr. Hieronymiano
 c d Lucensi apud Florentinium pag. 427.
 II. III. Id. April. Salona Dalmatia Domnionis Epis-
 copi & militum & trium, Dalmati. Ex Apographo
 e Hieronymiano vetustissimo S. Villibrodi apud eundem.
 III. III. Id. April. In Salona Dalmatia Domnionis E-
 piscopi, & militum novem. Ex Corbejensi apud eundem.
 IV. III. Id. April. Salona in Dalmatia SS. MM. Dom-
 nionis Episcopi, cum militibus octo. Ex hodierno
 Martyr. Romano.
 V. III. Id. April. In Dalmatia Civitate Salona S. Do-
 mionis Episcopi cum militibus octo. Ex Usuardo
 apud Sollerium & Henschenium ad hanc diem un-
 decimam Aprilis.
 VI. III. Id. April. In f Salona Dalmatia Domnionis
 Episcopi, & militum octo, & Dalmati. Ex Mar-
 tyr. Bedæ Barberiniano apud Bollandianos Tom.
 2. Martii. pag. v.

III. Id. April. In Salona Dalmatia Domnionis E-
 piscopi, & militum novem, & Dalmati. Ex alio
 apographo Corbejensi Hieronymiano apud de Aste
 ad hanc diem.

III. Id. April. In Salona Dalmatia Domnionis E-
 piscopi, & g milia septem. Ex Martyr. Blumenfi
 apud de Aste. VIII. g

III. Id. April. In Dalmatia Civitate Salona Dom-
 nionis Episcopi cum militibus octo. Ex Martyr. No-
 tkeri apud Sollerium ad diem xi. April. IX

III. Id. April. Et h Domnini Episcopi, & S. X h
 Dalmatii. Ex Codicibus Atrebatensi, & Tortu-
 censi apud Henschenium Tom. 2. Martii.

III. Id. April. Apud i Dalmatiam Civitate k XI i k
 Sabaria S. Domnionis Episcopi cum militibus octo.
 Ex Martyr. Usuardino Bruxellensi in Aucaritis
 Usuardinis apud Sollerium.

III. Id. April. Salona in Dalmatia S. Domnionis
 Episcopi, & Sociorum octo MM. Ex M. Galefinii. XII

In Dalmatia civitate Salona S. Domnionis Episco-
 pi ac militum octo. Ex Maurolyco. XIII

Novis Maji. 1 Spalati S. Domnini Episcopi Salo-
 nensis & Martyris. Ferrarius in Catal. General. §5. XIV
 ad diem 7. Maji. I

§. II.

Ex Scriptoribus antiquis & junioribus.

A Christi Jesu nomine novo Christi Discipulos
 primum Antiochia cognominatos fuisse eodem
 die, quo Christus II octavo antea anno a Joanne bap-
 tizatus est, ex m traditione S. Domnii Discipuli
 B. Petri Apostoli, primi hujus nostræ ecclesiæ Anti-
 stitis, qui tunc Antiochia fuit, tenemus. Hely-
 chius Episcopus Salonitanus tricesimus, qui floruit
 sub initium quinti sæculi, in Vita S. Clementis
 Papæ §. 23.

Post hæc Petrus Apostolus benedicens fratribus
 cum n Clemente, Andronico, Domnio, Marco,
 qui & Evangelista, Evodio, Apollinare, Riso,
 Marsiale, Materno, Crescente, plurimis aliis ad
 expugnandum Simonem Magum Romam venit. Idem
 ibid. §. 36.

Huic testimonio Helychii Salonitani Episcopi
 fidem atque auctoritatem adjungit Simon Benignus
 Episcopus Modrusiensis, qui Concilio Lateranensi
 cum interesset, sess. vi. gravem elegantemque ora-
 tionem habuit coram Leone X. Pontifice Maximo:
 S. Ilicius, qui tempore Zosimi Papæ præfuit ec-
 clesiæ Salonitanæ, scripsit Vitam S. Clementis Pa-
 pæ & Martyris; ubi testatur inter cetera Salonita-
 nam ecclesiam fundatam fuisse a S. Domnio S. Petri
 Discipulo. In Collectaneis Benignianis a Raphaelle
 Levacovichio Achridensi Archiepiscopo repertis ac
 descriptis. II

S. Domnius o Archiepiscopus Salonitanus &
 Christi Martyr, Discipulus Petri factus, brevi Ma-
 gistro suo, & condiscipulis Pancratio atque Apolli-
 nari, carissimus evasit. Deinde vero Petrus... Pan-
 cratium destinavit in Siciliam, Apollinarem Ra-
 vennam, p Domnium Salonas, sui quemque loci Epi-
 scopum constituens. Adamus Pariliensis in Vita S.
 Domnii, quam descripsit rogatus a Laurentio Ar-
 chiepiscop. Spalatensi, qui creatus est Pontifex ann.
 1059. III o

B. Petrus Apostolorum Princeps hunc Pontificem
 B. Domnium, q devotiorem suorum Discipulorum,
 suis manibus consecratum ad Salonitanum populum
 destinavit. Et paucis interjectis: Hic siquidem ius-
 sione, & hortatione paterna sui Magistri, celeri
 gressu recedens ab urbe, pro palma martyrii obtinen-
 da

da divinitus Salonam applicuit, ubi populum Idolica nebula offuscatum vera fides & doctrina evangelica semina seminans, igne divini luminis illustravit.

q Auctor anonymus in descriptione secundae translationis.

IV Præterea Episcopos per Dalmatiam constitutos suffraganeos, quibus Salonæ tempore suo rutilando crebatur, sanctæ Ecclesiæ Spalatina, ubi corpus S. Domnii Discipuli B. Petri requiescit, cum omni reverentia obedire sancimus. Innocentius II. Romanam sedem adeptus anno 1130. in epistola ad qq Gaudium Archiep. Spal. apud Lucium lib. 11. cap. 14. pag. 91. de Regn. Dal. & Croat.

r V r Dopinus natione Syrus a B. Petro Episcopus ordinatus in Dalmatiam venit, & ecclesiam a Tito incaptam in Salona urbe Metropolitana provincie plurimum auget, & pro Christi nomine sacrificare renuens, a Præfetto l. Mauritio, martyrio coronatus est. Hæc quidem sedes in Spalato, Salona destruetæ, cum corpore Pontificis translata est. Andreas Dandulus Venez. Dux, Annal. Venet. lib. 4. cap. 2. n. 15. ex Cod. Vaticano 5842.

VI B. Petrus per oras Adriatici Sinus tres direxit Pontifices, Apollinarem Ravennæ, quæ est Metropolis totius Emiliæ, Marcum Evangelistam Aquilejæ, quæ præerat Venetiæ, & Istria; Domnium vero in Salonam direxit, quæ caput erat Dalmatiæ, & Croatia. Thomas Archidiaconus in Hist. Min. Salonit. cap. 3. ex edit. Amstelodamensi, & Codice Vaticano, Maruliano, aliisque Mss. Floruit Archidiacono 13.

S. Domnium Episcopus natione Antiochenus; . . . puer septem annorum divinitus inspiratus relictis parentibus . . . secutus est Apostolum Petrum . . . qui Pancratium destinavit in Siciliam, Apollinarem Ravennam, Marcum Evangelistam Aquilejam, Domnium vero in Dalmatiam. Idem in Hist. Salonit. Majori ex Codd. Barberiniano, Bengniano, & Levacovichiano.

VII Domnium primus Salonitanæ urbis Archiepiscopus. Ipse fuit S. Petri Principis Apostolorum Discipulus, natione Syrus, patria Antiochenus: populisque Dalmatiæ verbum æternæ vitæ, quod a Tito Pauli Apostoli Discipulo fuerat inceptum annunciari, libere predicavit. Auctor anonymus. ejusdem antiqui Catalogi Ms. Pontificum Salonit. quem nobis commodavit Cl. vir Hieronymus Bernardi Presbyter Spalatinus.

VIII Seculum I. S. Domnium Episcopus in Dalmatiam a S. Petro missus, martyr Salona. Ex Bollandianis in Indice Chronologico Tom. 2. Aprilis.

S. Domnium Antiochiæ natus a S. Petro cum parentibus conversus, cum Sanctis Pancratio, & Apollinari S. Petrum secutus Romam venit, & Episcopus Salonas mittitur, ubi multos convertit. Ex iisdem. Henschenius in Notis marginalibus in Vitam S. Domnii Tom. 2. die x1. April.

De Urbe Dalmatiæ olim celeberrima Salona, & de Salonitanis a Tito fidem Christi edoctis: deque S. Domnio Episcopo ad eos a S. Petro destinato agimus late x1. April. Ex iisdem ibid. die 18. April.

IX Salonitana ecclesia martyrio S. Domnii Discipuli Petri Apostolorum Principis instituta fuit. Historicus Dalmata de Reg. Dalm. & Croat. ex edit. Amstelodam. an. 1668. lib. 2. cap. 14.

X Præter enumeratos a Ciacconio Episcopos, alios etiam præfecit (Petrus), Byzantio Stachin, Alexandria Marcum, Salona Dalmatarum Domnionem, &c. Augustinus Oldoinus & Soc. Jesu in Addit. ad Vitam Pontificum Rom. & S. R. E. Cardinal. ab Alphonsio Ciacconio Ord. Prædic. descriptas Tom. 1. ad an. 68.

Illyricum Sacrum.

S. Domnio Salonitanorum Præsulum coryphæus, XI
& S. Petri Apostoli Discipulus, cujus anniversaria solemnitas ab universa Dalmatia x Nonis Maji solemnitas habetur. Joannes Tomco Mornavicius Episcopus. Bolinensis in Opusculo Romæ excuso 1634. quod inscribitur: S. Felix Episcopus & martyr Spalatensi urbi vindicatus. pag. 17.

Domnium, jubente Apostolorum Principe Petro, XII
Salonarum Episcopus institutus, apud quas, sicut Petrus aa Echilinus meminit, cum octo bb militibus pro Christo occisus fuit, Christianum dogma Dalmatis prædicavit. Vincentius Periboevius Ord. Prædic. in Orat. de Origine Slavorum habita Phariæ in patria sua, & Venetiis edita.

Post cc discessum S. Titæ, in Dalmatiam a S. Petro Apostolo missus fuit Domnium nomine, fuit Discipulus, natione Syrus, patria Antiochenus, quæ Dalmatiæ populis verbum vitæ, quod per Titum inchoatum fuerat, prædicaret. Is fixit suam sedem Salona, adeoque fuit primus Episcopus Salonensis, Martinus Szentivanius & Soc. Jesu rerum memorabilium Hungariæ Decade prima par. 3. pag. 61.

Constat S. Domnium a Petro Apostolorum Principe missum, Dalmatiæ, ac reliquis partibus Illyrii verbum vitæ prædicasse. Id. Dec. 3. p. 1. pag. 177.

Salonam, sive quod dd sub Romanis Metropolis dignitate usa fuisset, sive quod in illa urbe ee major Judæorum copia degeret, uti contra Petrum de Marca statuit Bacchinus Casinensis Monachus in Dissertatione an. 1703. edita Mutina, missus fuit Domnium D. Petri Apostolorum Principis Discipulus, qui in ea civitate diutius prædicans, multosque per totam provinciam a gentilitatis errore convertens, non parvam Christo ecclesiam adunavit, ibique agonem sui Martyrii felici cruore peregit. Paulus Moronius & Soc. Jesu Parte 3. Seg. 2. pag. 191. Topographia Magni Regni Hungariæ, Viennæ typis vulgata ann. 1718.

S. III.

N O T Æ.

* In Salona Dalmatiæ urbe legendum esse clarum est, & pro Domione, Domnionis Episcopi memoriam reponendam esse clamant martyr. Rom. Notkerus, Petrus de Natal. cum aliis recentioribus. Florentini in Notis ad hunc locum.

a Quem alii Scriptores alias Domnium, alias Domnum, alias aliter appellant, Martyrologi fere semper Domnionem vocant. Vide Cap. 8.

b Vide Cap. xi. De Sociis S. Domnii, §. 1.

c Vide ibid.

d Vid. ibid. §. 4.

e Vid. ibid.

f Lege Salona.

g Vid. ibid. §. 3.

h Dominus & Domnium Synonyma.

i Mendum irrepsit; legendumque Dalmatiam.

k Pro Sabaria, substituendum Salona.

l Dies Maji septima est dies Natalis seu martyrii S. Domnii, ut ejus Acta, & traditio ecclesiæ Salonitanæ testantur. Id causæ est, quamobrem ceteri Martyrologi, qui commemorationem S. Domnii referunt ad diem undecimam Aprilis, numquam huic diei titulum Natalis attribuant. Cur autem dies undecima Aprilis S. Domnii nomine sit consecrata, rationem reddimus cap. 19. §. 2.

ll Juxta Baronium Christus baptizatus est anno ætatis 31. Christiani igitur appellari cœpi sunt Antiochiæ anno Christi 39. qui fuit æræ vulgaris 36.

m Hanc Traditionem a B. Petro haud dubie acceptam

ceptam non solum verbis in Dalmatarum animis infixerat, sed fortasse etiam litteris S. Domnii consignaverat. Verum codex ille, in quo huiusmodi traditionem, & alia id genus descripsit, vetustate interijt.

n Hos Discipulos antiqui fere omnes B. Petro adscribunt.

o Re quidem erat *Archiepiscopus* Salonæ, nomine vero non erat. Nam id vocabuli nondum usu receptum fuerat ad designandum primum unius provincie Episcopum, live, ut Græci vocant, *Metropolitam*. Vid. *sect. 2. cap. 3. par. 3. Proleg.*

p Petrus non eodem tempore Domnium in Dalmatiam proficisci iussit, atque alios in suam quemque provinciam dimisit. Vid. *cap. 9. §. 3.*

q Quippe Domnii a puero in disciplinam Petri traditus, eximiam erga Magistrum pietatem ac venerationem animo penitus imbiberat; nemo cum eo diutius, nemo familiarius vixit; nam ab anno septimo ætatis usque ad Petri martyrium ab ejus societate ac latere numquam discessit.

qq Isab. an. 1136. ad an. 1153. Ecclesiam Spalensem administravit, dictus etiam *Gaudensius*.

r Idest *Domnii*; quo in nomine scribendo mira est Auctorum varietas.

s In Actis S. Domnii legitur quidem *Maurilius*, vel *Maurilius*, nusquam vero *Mauritius*. Vero simile est hoc nomen ex duobus vocabulis prænomine scilicet ac nomine *M. Aurelius* simul conjunctis constitutum esse; quemadmodum ex duabus illis dictionibus *Rictius Varus* in unam coalescentibus factus est *Rictiovarus* Judex sub Diocletiano Christianis torquendis præpositus, de quo sæpe mentio fit in Actis Martyrum.

t Croatia vocabulum longe posterius est, quam ut referri possit ad S. Domnii ætatem. Septimo fere sæculo audiri coepit in Dalmatia, illatum a Chrobatibus populis Septentrionalibus, Heraclio Imperante, qui sedes in Dalmatia mediterranea illis attribuit. Præclare igitur animadvertit Historicus Dalmata lib. 2. cap. 14. *Archidiaconum de S. Domnio scribentem, vocabula sui temporis usurpando, Croatiam perperam nominasse*.

u De S. Tito, quem B. Domnii præcursores vocamus, vide plura in ejus Actis.

x De hoc Facto die ad martyrium S. Domnii celebrandum instituto plura dicuntur *cap. 19. §. 1.*

aa Idest Petrus Natalis Episcopus Equitinus, qui multorum Divorum Acta collegit.

bb Nusquam id legitur in Actis S. Domnii, sed solum apud Martyrologos. Locus videtur esse depravatus, quem sic corrigi oportet: *cum sociis octavo milliaris ab urbe*. Sed vide *cap. 12. De Sociis S. Domnii*.

cc Titus discessit e Dalmatia anno Christi 61. æræ vulgaris 58. in ejus locum subrogatus est Hermes, ut in actis utriusque diximus. Deinde vero anno æræ vulgaris circiter 65, Domnii Dalmaticum Pontificatum inijt, Episcopali sede Salonis defixa.

dd Vide *Prolegom. 3. par. sect. 2. cap. 2. §. ult.*

CAPUT II.

Vita & Passio S. Domnii confecta, ut videtur, ex Actis Proconsularibus, aut tabulis ecclesie Salonitanæ. Nos eam descriptimus ex Codice Georgico Historie Salonitanæ majoris, cum aliis Mss. collato.

§. I.

Acta S. Domnii.

SANCTUS DOMINIUS Episcopus, natione Antiochenus, patre Theodosio ex Syria, matre vero Mygdonia ex Grecia, quos catechumens fecit, & baptizavit B. Petrus Apostolorum Princeps, qui primus sedit in Cathedra Episcopatus urbis Antiochene, ubi Domnii puer septem annorum divinitus inspiratus, relictis parentibus, & hujus Mundi divitiis secutus est Apostolum. Tempore vero b Claudi Cesaris placuit B. Petro visitare populum Casarea, in cujus finibus quondam a Domino potestatem ligandi, atque solvendi suscepit. Inde abiens peragravit e Sebastem, Cappadociam, Galatiam, Pontum, Bithyniam, Ephesum, Patmos, Athenas, demum ad Ostia Tyberina applicuere, d Urbemque ingressi sunt.

Ubi B. Petrus multis jam ad fidem Christi conversis, alias quoque orbis terræ partes ab erroris pernecie liberare cupiens, e Pancratium destinavit in Siciliam, Apollinarem Ravennam, Marcum Evangelistam Aquilejam, & Domnium vero, multis coram positus dixit. Ecce Fili ab infantia mecum ingressus, & egressus es, omnem doctrinam catholicam didicisti: pete litus maris Adriatici, & recto cursu trans mare contra Boream ventus veniens in Dalmatiam, qua per te non post multos annos Christo creditura est. Vade, pax Dei sit tecum. Domnii igitur satis præpuro cursu mare emensus Salonas devenit, Christi que mysteria publice ac palam exponere cepit, ad ejus predicationem multi corde compuncti Christo crediderunt, quos omnes in flumine g Saloni baptizabat.

Quendam Pyrgum falsum Philosophum secum disputantem cum a suo errore non posset abducere, in sua obstinatione relinquens verbum Dei populis predicabat Spiritu Sancto cooperante, & sermonem confirmante. h Ecclesiam in honorem S. Dei Genitricis Mariae in eadem urbe construxit pulcherrimo opere, ubi Sacerdos Dei i Presbyteros, & Levitas, ceterosque sacri Ministerii ordines in ea ordinavit. Quibus per Dalmatiam dimissis brevi omnem fere Provinciam diabolo ereptam Deo lucratus est. Post multum vero temporis cum jam Dominus servum suum ad coronam, & triumphum certaminis pervehere vellit, accidit l Præfectum Urbis Maurilium nomine ad prædictam civitatem Salonas venisse, missum m a Senatu totas provincias n Orientis judicare, qui cum civitatem intrasset, sacerdotes Templorum occurrerunt ei dicentes: Seductor quidam Romana urbe profugus ad hanc urbem venit, qui cultum Deorum nostrorum non cessat subvertere, & Jesum quemdam a Judæis crucifixum summum Deum adstruere.

His superba mente Præfectus auditis, B. Domnium ad se accersiri iussit, cui & dixit: Ex quo genere es tu, aut de qua civitate oriundus? B. Domnii respondit. Patre Syro, matre vero Græca progenitus, in civitate Antiochena educatus. Ibidem lavacrum regenerationis a B. Petro Apostolo suscepti, & ad

a Domnii Antiochenus, Petri discipulus Romam appellatus.

b

c

d

f Evangelii causa mittitur in Dalmatiam, & Salonam multos baptizat.

g

Cum Pyrgo disputans nihil proficeret.

h

i Ecclesiam hierarchiam constituit.

l

m n

Apud Maurilium Præfectum accusatur.

accersiri iubetur.

In carcerem con-
jicitur.

Et ab eodem ad hanc provinciam missus pro salute animarum noni. Tunc Praefectus iussit eum reclusum in carcere, quousque exquireret, quibus eum modice aut ad cultum Deorum provocaret, aut arduissimis tormentis interire faceret.

Praefectus quibusdam negotiis, et educto eo de carcere, cepit multis sermonibus suadere, quatenus pecunia accepta, atque inter amicos eius adscriptus, Christum denegaret, ac diis sacrificaret. Tunc B. Domnius, igne divino succensus dixit. Insane adu- rili, pecunia me movere speras, cum ego multo ma- jus patrimonium sponte reliquerim, ut cum Christo pauperem pauper viverem. Non est opus Christiano divitiis istis, sed fide, atque virtute, quibus divi- tia nunquam imperitura parantur in Caelo. Videns autem Praefectus omnia, quae sentiebat, incassum cadere, expoliari hominem iussit, et sustibus nu- dum cedi.

verberibus
auditur,

Dum autem Domnius caderetur, sit Chris- tiavorum concursus ad Praetorium, insultant Mau- rilio, fragmentis pro dolare et opprobriantes, quod inique ageret hominem innocentem per ludibrium sup- plicis opprimi. Ille vero ira percitus repente emissit armorum manu, et quadraginta quinque ex his comprehensos, nolentesque idolis sacrificare statim capite truncari iussit. Quorum corpora noctu a fide- libus inde sublata ad pedes p. Massaron montis hu- mata sunt.

Extinctum
Febronius
filius ad
vitam re-
vocat.

Per eos dies, dum talia geruntur, Febronius Vi- dna filius, cuius pater nomine Digianus urbis Ro- mae Senator fuerat, defunctus est; de cuius morte tamen Praefectus, quam ceteri Salonarum cives ma- iores facti, B. Domnium submisso capite, ac sedata voce poscebant dicentes: nunc apparebit virtus Christi tui, si in nomine eius, quem tu dicis mortuos suscitasse, caecos illuminasse, demonibus imperasse, hunc poteris mortuum suscitare. Ad haec vir Dei re- spondit Praefecto. Licet noverim, eor tuum a diabolo obsecatum, ne credens salvus fias; propter eos ta- men, qui crediderunt, vel qui credituri sunt, ut agnoscant veritatem Christi, exurgere hunc faciam. Tunc iuxta cadaver flexis genibus, manibus vero atque oculis in Caelum sublati cum orasset, impera- vit mortuo in nomine Christi, ut resumpto spiritu se in pedes erigeret, atque iterum vivere super ter- ram inciperet. Vix verba finierat, et adolescens tam facile surrexit, ut non a morte suscitatus, sed quasi a somno expergescens videretur. Quo viso mi- raculo plurimi ad fidem Christi conversi sunt.

Sacerdotes vero templorum videntes, quod tanta multitudo, turba senum, juvenum, mulierum, ac parvulorum ad hoc miraculum confluerat, quanta theatralibus ludis vel sacrificiis olympici Jovis nix unquam convenerat, omnes majores natu, vel quo- rum auctoritas pollebat, in Praetorium congregare fecerunt, et data pecunia Praefecto suggesserunt ei, atque dixerunt: Non consideras, quantum hic ma- gus prestigiis suis seducens populum, tibi quoque, nisi caveris, maximum constet detrimentum, et cer- tum interitum. Nam si ejus vita peperceris, popu- lum usquequaque subvertentis, S. P. Q. R. iudica- bunt te contrarium legibus q. Augustorum, et da- mnabunt te proscriptioni, et morti, nec erit, qui possit succurrere tibi. Tunc Maurilius donis obsecra- tus, ac perversis seductus consiliis, firmato in ma- lum animo dedit legem: Domnium contrarium legi- bus Imperatorum, contemptorem Deorum jubemus capitalem subire sententiam, Max liberos eius ap- prehensum extra civitatem, ut decollaretur, educe- runt. Ubi cum diu in oratione genuflexus procubuis- set, unus ex ministris Sathana impetu facto, abrupt- e cepit caput ejus, et donis Maji.

Capite
plectitur.

S. II.

Notae in vitam Primam S. Domnii.

a Domnii nomen litteris paullulum immutatis alii aliter effarunt: nam qui hic appellantur Dom- nius, alibi Domnio, Dominio, & Domio, alibi Dominus, Domonius, & Dominius vocatur. Vi- de cap. VIII. §. 1.

b Claudius suscepto Imperio annum secundum agebat, cum Apostoli distributis inter se orbis re- gionibus ex Iudea alii alio discesserunt; & Petrus relicta Antiochena Sede Romanam concessit. Anno autem secundo Claudii respondet annus Christi jux- ta Baronium 45. qui fuit aet. vulg. 42.

c In aliis codicibus Sebasten, in aliis Sebasteam invenies. Ceterum itineris ratio ubique eadem; cohaeret quo apprimè cum Geographorum tabulis, & Historicorum descriptionibus. De Romana Pe- tri profectione, & regionibus ex itinere aditis vide quae scripsimus Par. 3. Proleg. sect. 1. cap. 1. §. 1.

d Scilicet intra finem ejusdem anni, qui nume- ratur 42. aet. vulg. Insequentem vero, cum non- dum exisset annus secundus Claudii, xv. Kalendas Februarii Romanam ecclesiam sedemque Pontifi- ciam instituit. Male igitur juniores quidam ex verbis Lactantii libro de Mortibus Persecutorum perperam intellexit, primum Petri in urbem ad- ventum referunt ad Imperium Neronis.

e Petrus anno Christi juxta Baronium 46. aet. vulg. 43. ut videtur, Episcopos creavit Rode- riciam, Apollinariam, aliosque, & in suam quicumque provinciam dimisit.

f Tò vero significat similitudinem Apostolicæ expeditionis, quae Domnio aequè, ac ceteris Pe- tri Discipulis obtigit, conjunctionem temporis non item. Neque enim ante annum Christi 67. aet. vulg. 64. vel ante annum superiorem Dom- nius Dalmaticum Pontificatum suscepit. Vid. Cap. IX. §. 3.

g Hic fluvius ex urbe, cuius moenia praeterflue- bat, nomen acceperat. Jader etiam, siue Jadrus appellari solebat. De hoc Fluvio Thomas Archi- diaconus haec scripsit cap. 9. Hist. Salonit. Jadrus ex Orientali parte Salone multum delectabiliter in- fluebat, de quo legitur in Luciano:

Qua Maris Adriaci longas ferit vada Salones,
Et rapidum in molles Zephiros excurrit Jader.

Micha Magius cap. xv. aliam rationem attulit, cur is fluvius vocetur Jader: Iste Jader, inquit, ut habetur in Chronicis antiquis, et in libro Poetarum, vocabatur flumen Salone; et quia erat dulcissima aqua, et serena ad bibendum circumibat totam civita- tem Salone, et consolabatur omnes ibi stantes in ea, et usque Spalatum per conductus discurrerebat, fuit impositum ipsi nomen Jader.

h Jam inde usque ab Apostolicis temporibus Sa- cras aedes condi cepisse auctores sunt gravissimi, quorum aliqui docent multa templa dicata fuisse in honorem Virginis Deiparae, itemque SS. Aposto- lorum, antequam e vivis excederent. Vid. Cap. x.

i Hic non solum inferioris ordinis Sacerdotes, sed fortassis etiam Episcopi, ex veteri consuetudi- ne, Presbyterorum nomine designantur.

l Mausilius urbis Romanae praefecturam gesse- rat, ut colligitur ex quarta Vita. Vide notam F. in Cap. 1. §. 3.

m Juris in Oriente dicendi potestatem non a Trajano tum imperante, sed a Senatu acceperat, anno scilicet 107. nam per ea tempora Trajanus multiplices cum Armenis, Persis, aliisque Barba- ris bello implicitus proculaberat in Oriente, unde num-

numquam in urbem rediit, sed in Cilicia decessit anno Christi 119. vel 117. Imperatore autem absente, potestas administrandi mandandique provincias ad Senatum devolvebatur. Vide c. 9. §. 5.

n Dalmatia ex instituto Geographorum Orientis provinciis annumeratur. Vide cap. 9. §. 5.

o Is numerus congruit cum reliquis codicibus; sed Adamus Parisiensis quinque hujus numero ademit. Consule notas in tertiam vitam.

p Mons altissimus haud longe ab Salona & Clissa ab Oriente.

q Idem Neronis & Domitiani, qui decretis edictisque compositis persecutionem Christianis indixerant. Nam Trajanus nihil novi edicti adversus Christianos tulit; sed ex institutis ac legibus superiorum Imperatorum Christianos persequi instituit.

r Idem vii. Maii, quod Spalatenses celeberrimum ac primarium B. Domnii festum agere solent. Vide cap. XIX. §. 1.

§. III.

Ejusdem B. Domnii vitæ Epitome, per Thomam Archidiaconum Spalatensem descripta.

Ex Hist. Salonitana Minori per Lucium edita cap. 3.

Hujus a Titi loco B. Petrus Apostolorum Princeps direxit quemdam Discipulum suum nomine Domnum, natione Syrum, patria Antiochenum, qui Dalmatia populis verbum vitæ, quod per Titum inchoatum fuerat, pradicaret. Hoc enim B. Petrus statuerat, ut b Pontifices Christiana religionis fructu disponerentur per urbes singulas totius orbis, quemadmodum apud Gentiles fuerat olim constitutum; in illis enim urbibus, in quibus erant Gentiles, Antistites, qui dicebantur e Protoflamines, sicut ordinari Episcopos: in Metropoles vero Provinciarum, ubi erant Archiflamines, Archiepiscopos censuit statuendos. Unde per oras Adriatici sinus tres direxit Pontifices, Apollinarem Ravennæ, quæ est Metropolis totius provinciae Emilia; Marcum Evangelistam Aquileja, quæ præerat Venetiæ & Istria; Domnum vero in Salona direxit, quæ caput erat Dalmatiæ & Croatia; in qua denique civitate diutius prædicans, multosque per totam Provinciam a gentilitatis errore convertens, non parvam Christo ecclesiam adunavit, ibique agonem sui Martyrii felici cruce pereggit. Ab hujus ergo præminencia Apostolica dignitatis omnes successores sui Archiepiscopalia insignia per sedem Apostolicam sortiuntur. Hic autem cum multis aliis passus est, qui cum uno mense ad martyrii gloriam præcesserunt.

d Salonitanam ecclesiam fundavit, ibique Martyrio perfungitur. Ab Domnio Salonitanæ Metropolis origo.

e f

N O T A.

a Non statim quidem, sed aliquot annis post Titi e Dalmatia discessum. Tito siquidem Romam ad Paullum victum anno Christi 61, æræ vulg. 58. abeunte Hermes in Dalmatia evangelio operam dedit, remque Christianam amplificavit. Deinde aliquot post annis, Domnius jussu Petri in eam regionem profectus Salonitanam ecclesiam fundavit, ibique sedem Pontificiam constituit.

b Imitatione Gentilium Antistites Christianos in primitiva ecclesia institutos Gregorius VII. testatur lib. 6. ep. 35. ait Historicus Dalmata lib. 2. de Reg. Dal. & Croat. cap. 14. Vide par. 3. Prolegomenon sect. 2. cap. 2. §. ultimum.

c Protoflaminum, & Archiflaminum vocabula & distinctio videntur desumpta ex epistola Clementis Papæ ad Jacobum fratrem Domini, quem plerique viri eruditi supposititiam censent. Sed Archidiaconus, inquit Historicus modo laudatus, in

relatione Flaminum ordinem invertit. Nam Protoflaminum, seu primorum flaminum loco non Episcopos, ut tradit Archidiaconus, sed Episcoporum Primates, vel Patriarchas institutos esse, Clemens affirmat. Cæterum Archiflaminum memoria, ut præclare monet idem Historicus, sicut apud antiquos non reperitur (præterquam in illa Clementis epistola) ita primitiva ecclesia Archiepiscopos non habuit, (id est nullos habuit, qui eo titulo uterentur.) Ideo Archidiaconum de S. Domnio scribentem vocabula sui temporis usurpando, Croatiam quoque perperam nominasse constat.

d Idem universæ illius regionis, quæ multis post sæculis bifariam divisa partim Dalmatia antiquam appellationem retinuit, partim Croatia, partim Serbiæ nomen subivit.

e Scilicet quadraginta quinque, quos Præcursores S. Domnii appellabimus.

f Idem uno fere mense, ut inquit Henschenius in Actis SS. XI. April. in commentario Prævio n. 4. nam ab sociorum obitu & martyrio, quod in diem 11. Aprilis incidit, sex & viginti dies intercesserant, cum B. Domnius religionis causa mortem optulit nonis Maii.

C A P U T III.

Secunda B. Domnii vita, Auctore, ut videtur, a Hesychio hujus nominis tricesimo Salonitano Antistite, primum e Latino in Slavonicum conversa, deinde iterum latine reddita per F. b Raphaellem Levacovichium. Ex Collectaneis Simonis Bengnii Episcopi Modrusiensis. Extat etiam in Breviario MS. Slavonico admodum vetusto.

§. I.

Acta S. Domnii.

Domnius Episcopus, Syro patre Theodosio nomine, matre Mygdonia Græca, nobili sanguine, atque opulentissimis parentibus, Antiochia in Syria editus, omnem pietatem, atque justitiam ab ipsa infantia colere studuit. c Hic Jesum Cæsarea primum ante passionem, deinde ad mare Tiberiadis post resurrectionem viderat. Post Ascensionem Domini in cælos, cum jam Petrus Apostolorum Princeps Antiochiam venisset, atque in ea urbe sedem fundasset, cum alios multos, tum Domnii parentes, ad Christi fidem convertit: quando etiam Domnius relictis parentibus, spretisque ac neglectis paternis divitiis Petro adhesit, atque in Christum credidit. Susceptus ab Apostolo, & comes itineris factus omnem cum illo Judæam lustravit, & ceteras Asiæ provincias peragravit. Inde Claudio Imperatore, liberatus Petrus per Angelum de manu Herodis, qui Jacobum Zebedæi, fratrem Joannis Evangelistæ sustulit, cum magno credentium numero, d Romam ad expugnandum Simonem Magum iter direxit. Inter ceteros Discipulos comitatus est illum Domnius Fundata Roma, sicuti Dominus præceperat, Cathedra, cum Petrus, & Crispino, & Tauro Consulibus, ad omnes Occidentis provincias Christi fidei præcones ablegaret, in Gallias f Martiale, qui Theffalonica in Macedonia de tribu Benjamin natus, & Stephano protomartyri, ejusdem urbis civi, consanguineus extitit, misso: g Marco vero Aquilejam Carniæ, & h Prodocimo Patavium destinato, Domnum i similiter Salonas ire jussit, urbem Dalmatiæ primariam, & 10.

Domnii genus & parentes.

St Petri Discipulus.

d Petrum Romam usque comitatur.

e

f g h i

k & totius provinciae caput. Profectus itaque k cum
Salonae
Episcopus
praeficitur.
 Andronico antiquo Christi discipulo, quem idem A-
 postolus Sirmio in Pannonia praefecerat, venit Dal-
 matiam. Deinde urbem ingressus capit Christi Evan-
 gelium publice praedicare. Consuebant ad illum turbe
 populorum etiam e proximis Dalmatiae oppidis &
 locis fama miraculorum, quibus Deus doctrinam sui
 praconis adstruebat, permoti; & brevi tempore plu-
 rimi Christo manus dederunt, quos omnes Domnius
 Episcopus in Salono flumine baptizavit. Multa illi
 cum Pyrgo quodam pseudophilosopho disputatio fuit,
 quem quia ab errore, quo tenebatur, recedere noluit,
 in sua cecitate reliquit. Crescente vero in dies nume-
 ro Christianorum, delegit ex eis optimos, quos my-
 steriis edoctos, Sacerdotes ordinavit. Exstruxit et in
 ecclesiam in honorem sanctae Dei Genitricis Mariae in
 ipsa Salonarum civitate, in qua cum Sacerdotibus,
 & Levitis, ceterisque Ministris, quos assumpserat,
 & ordinaverat, divina mysteria peragebat. Sed &
 ad alia loca Dalmatiae presbyteros a se ordinatos
 misit, ut Christi fidem annuntiarent, & fidelibus
 divinam liturgiam celebrarent. Post vero, cum jam
 Petrus & Paulus Neronis jussu Roma martyrium
 consumassent, contigit S. Clementem nullac per-
 transire, quem sanctus Pontifex excepit sicut Ange-
 lum Domini. Habebat Clemens duos Episcopos secum,
 cum quibus, ubi opus esset, Episcopos consecrabat.
 Petiit ergo Domnius a S. Clemente concedi sibi pra-
 fatus o Episcopos, cum quibus idem duos ex suis sa-
 cerdotibus Episcopos ordinavit, p Garganum videli-
 cet, & Symphorianum, quos & successores post
 mortem alterum post alterum habuit. Sed jam appro-
 ximante tempore, quo Dominus servum suum voca-
 bat ad coronam & palmam; accidit Praefectum ur-
 bis, Maurilium vocant q tabula, Salonas venisse,
 apud quem Idolorum Sacerdotes Domnium detulerunt,
 ut qui culturam Deorum subverteret, & Jesum Chri-
 stum verum Deum unicumque doceret. Vocatus a
 Praefecto palam professus est Jesum Christum Dei fi-
 lium esse verum Deum, in quem quicumque non
 credidisset, aeterna beatitudinis experts denique esset.
 Ita in carcerem detruditur. Mox a Praefecto magna
 pecuniarum pollicitatione tentatur, si Christo renun-
 ciare vellet. Cui Sanctus invicta constantia respon-
 dit. Quid, inquit, pecunia nos oppugnas? nonne
 dixi tibi me ditissimum patrimonium, ut Christo pau-
 pere fruerer, reliquisse? Meae divitiae Christus, in
 quo sunt omnes thesauri absconditi. Addidit & alia
 blandimenta Maurilius, per quae Domnium ad deo-
 rum cultum attraheret; quae ubi inaccessum fieri vide-
 ret, jubet virum Dei expoliari, & fustibus cadi.
 Videns autem multitudo suum Pontificem injuste per-
 cuti, concurret ad praetorium fremebunda; Mauri-
 lio impietatem, & injustitiam objiciens. Ille ira per-
 citus missa armatorum manu, quadraginta quinque
 de illius numero comprehensos, cum idolis nollent
 sacrificare, capite truncari jubet, qui S. Pontificem
 sanguine purpurati x ad caelestia praecesserunt. Eorum
 corpora notu a fidelibus e loco passionis sublata, ad
 radices Massaron (mons ita vocatur) honorifice tu-
 mulata sunt. Inde dies aliquot elapsi, & Febronia
 vidua nobilis femina filius, cujus pater Diginianus
 urbis Romae Senator fuerat, moritur. De illius mor-
 te cum tipes, tum Praefectus vehementer contristati,
 sed pra omnibus mater Febronia Domnium precaban-
 tur. Nunc, inquit, apparebit Christi tui virtus,
 si in nomine ejus, quem tu asseris mortuos suscitasse,
 caecos illuminasse, daemoniacos sanasse, hunc poteris
 mortuum suscitare; Ibi Sanctus propter eos, qui cre-
 diderant, & quos credituros non dubitabat, positis
 genibus, & manibus, oculisque in caelum sublati,
 facta juxta cadaver oratione, imperat defuncto in

nomine Jesu Christi reviviscere. Vix verba finierat
 Domnius, adolescens, qui mortuus fuerat, resurgit,
 non secus ac si de somno evigilasset. Hoc miraculo
 plurimi ad Christi fidem conversi sunt: quod Sacer-
 dotes Idolorum videntes, data Praefecto pecunia, ad-
 jectisque insuper minis, eum impellant capitis sen-
 tentiam in Domnium ferre, ceu qui legibus Impera-
 torum contrarius, & Deorum contemptor esset. Ita-
 que eductus extra civitatem, posteaquam diu in ora-
 tione genus flexus procubuisse, capitis abscissione cur-
 sum complevit, nonis Maii.

Capite
 damnatur.

S. II.

Nota in vitam secundam S. Domnii.

V Ide, quae in Praefatione diximus ad secun-
 dam vitam S. Domnii.
 b Is fuit genere Croata, vir religionis pariter
 atque doctrinae eximia, e Franciscana familia, cui
 nomen est ab Observantia, ad sedem Achridanam
 electus.
 c Tò pronomen hic referri oportet ad Theodo-
 sium Domnii parentem. Neque enim Domnius po-
 tuit vidisse Jesum, quippe qui anno circiter tertio
 post Christi mortem vix septimum aetatis annum
 expleverat, cum Antiochia a Petro Christianis sa-
 cris initiatus est. Haec porro desiderantur in aliis
 Codicibus. Theodosius autem, quod Christum
 viderat, ab eoque prima religionis ac pietatis semi-
 na susceperat, idcirco Petrum de rebus divinis dis-
 ferentem libenter audiebat, & cognita perspectae-
 que veritati facile manus dedit.
 d Anno Christi 45. aet. vulg. 42. Claudii Impe-
 ratoris 2. Coeff. Claudio Augusto II. & C. Licinio
 Largo, Petrus Herodianis vinculis per Angelum
 exemptus, & post Apostolicam terrarum distribu-
 tionem, cum Domnio ceterisque Discipulis Ro-
 mam profectus, anno insequenti Romanam sedem
 & ecclesiam fundavit xv. Kalendas Februarias. Ex
 Baronio.
 e C. Crispini, & T. Statilii Tauri consulatum
 anno 46. Baronius affixit. Horum Consulatum in-
 currit in annum Christi 47. aet. vulg. 44. Claudii 4.
 Is annus Petri Discipulis Apostolicae missionis ini-
 tium fuit; alios enim hoc anno, alios deinceps &
 annis insequentibus ex urbe Roma in alias atque
 alias Italiae Occidentisque regiones Evangelii causa
 Petrus dimisit.
 f Fuit Episcopus Lemovicensis, dictusque Gal-
 liarum Apostolus, qui Lemovicenses, Tolosan-
 Burdegalenses, Cadurcenses, Aquitanos Christia-
 nis praeceptis ac mysteriis imbuit; migravit in coe-
 lum anno tertio Vespasiani. Ex ejus actis. At Gre-
 gorius Turonensis lib. hist. cap. 30. Martialis in
 Galliam adventum rejecit ad tempora Decii Impe-
 ratoris.
 g Aquilejensem Marci expeditionem Dandulus in
 Chronico ad annum 48. Joannes Baptista Solle-
 rius in Hist. Chronologica Patriarch. Alexandrin.
 Tom. 5. Mensis Jun. n. 20. ad annum 46. revocavit.
 h In quarta lectione Breviarii Patavini scriptum
 invenio Prodocimum, cum vix annum vigesimum
 attigisset, creatum esse Patavinum Episcopum. Id
 porro mihi verisimile non fit. Nam Episcopatus
 virum requirit non minus aetate, quam virtute ac
 sapientia maturum; & gravio rem personam postu-
 lat, quam ut ab adolescente id aetatis sustineri pos-
 sit. Propius igitur vero est Prodocimum factum
 esse Episcopum haud paucis annis post primum Pe-
 tri in urbem adventum.
 i Id est: eadem atque ceteri evangelica legatione,
 & Epi-

& Episcopali dignitate; sed non eodem tempore donatus fuit Domnius.

k Andronicus Romæ erat anno Christi 57. æræ vulg. 54. vel proximo, quem Paullus in sua ad Romanos epistola, eodem vel insequenti anno scripta, salutari jubet. Hunc Pannoniæ Episcopum fuisse tradunt.

l Fortasse Episcopos.

m Anno juxta Baronium 69. vel juxta recentiores anno 65. vel 66. æræ vulgaris.

n Inter Petri & Clementis Pontificatum duo Pontifices, Linus & Cletus interjecti sunt, juxta Baronium, vel saltem unus Linus. Huic temporis spatium statui potest Clementis in Dalmatiam adventus, nisi forte Clemens in Dalmatiam venerit post Pontificatum sponte depositum.

o Duos illos advenas Episcopos a Clemente sibi traditos fortasse præfecit duabus ecclesiis in Dalmatia ab se constitutis; nisi illos ad breve tempus Domnio commodatos in suam societatem Clemens receperit.

p Post Domnium Garganus, sive Cajanus, deinde Symphorianus ecclesiæ Salonitanæ præfuerunt. Interca Domnius, dum vixit, eosdem tamquam Episcopalis muneris adiutores ad suam ecclesiæ regendam adhibuit.

q Hujusmodi tabulæ, ex quibus hæc vita fortassis descripta est, interciderunt.

r Jure igitur meritoque hos Beatos Martyres S. Domnii Præcursores appellamus.

CAPUT IV.

Tertia vita S. Domnii paullo elegantior, quam sæculo undecimo Adamus a Parisiensis, rogatu S. Laurentii Archiepiscopi Spalatensis concinnavit, primæ, ac postremæ translationis Appendicula adjecta. Ex Antiquo Breviario Eccl. Spalat. & Bollandianis b. Actis SS. Tom. 2. die 11. Aprilis.

S. I.

Acta S. Domnii.

Domnii Archiepiscopi Salonitani Christi martyris vitam scripturus, non immerito a parentibus ordiatur: quoniam per eos non solum natus, sed & renatum fuisse constat. Theodosius igitur Antiochiæ urbis colonus, natione Syrus, vir optimus, divitiis plenus, & morum probitate insignis, ætatem colendorum deorum errore implicitus, de Mygdonia Græca uxore filiam hanc suscepit. Petro autem Apostolo Antiochenam regente ecclesiam, & Christum prædicante credidit, abdicatoque idolorum cultu, una cum conjuge sua, atque filio baptizatur. Sed Domnius, accepto baptismo, licet puer adhuc septennis annis, divinitus inspiratus, & jam Christi amore fervens, parentes dereliquit, & Apostolum secutus est. Non ille ad divitias, sicut mox hæres futurus erat, non ad patris, atque matris blandimenta respexit: sed contemptis omnibus, eas divitias querere decrevit, quas neque tinea corrumpere, neque fur auferre possit.

Discipulus ergo Petri factus, brevi & Magistro suo, & condiscipulis c. Pancratio, atque d. Apollinari (qui postea Ravenna Episcopus fuit) carissimus evasit. Deinde vero Petrus, Antiochenis hominibus jam ad fidem receptis, cum iisdem discipulis Romam versus profectus est; miseratus, urbem,

toto provinciarum orbe dominam, Idolorum, & Diaboli subditam esse servituti. Interim dum iter ageret, quocumque diverti contigisset, religionem audacter, & intrepide prædicabant. Fidelis itaque prædicationis officio sollicitè fungentes, peragrarunt & Caseream, Sebasten, Cappadociam, Galatiam, Pontum, Bithyniam, Ephesum; Pathmos, Athenas, deum ad ostia Tyberina applicuere, urbemque ingressi sunt, ubi Petrus multis jam ad fidem Christi conversis, alias quoque partes orbis terræ ab erroris perniciæ liberare cupiens, Pancratium destinavit in Siciliam, Apollinarem Ravennam, Domnium Salonas, sui quemque loci Episcopum constituens. Domnius igitur, postquam satis prospero cursu mare emensus Salonas devenit, Christi mysteria publice, ac palam exponere cepit; plerique, & veritatis argumentis, & magnitudine miraculorum permoti, contemptis Idolis, Christo adhaerere credentes: quos Domnius de proximo flumine aqua hausta baptizabat.

Tunc quidam Pyrgus nomine, Philosophum se profitens, sed magis sophismatum, captiuncularumque argutiis, quam Philosophiæ deditus, virum aggreditur, & quasi veritati comparari (posset) mendacium, nititur ostendere, an quoque ex Philosophiæ inventis unum Deum esse credi possit, & ab ipso mentem deditam, & genitam, ac deinde ipsam mundi animam: proinde ac si Trinitatis mysterium, quod a Domnio prædicabatur, & ipse ut audierat, teneret. Ceterum, cum Trinitatem hanc ad Unitatem substantiæ referendam didicisset, Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum esse unum Deum; qualiter videlicet se haberet, quoniam ratione comprehendere non poterat, veluti deliramenta despexit. Dimissa itaque cum sua obstinatione Pyrgo, Domnius ad ceteros doctrina salutis imbuendos perrexit, signis, miraculisque verba confirmans: ut quia rem supra naturam adstruebat, Christum scilicet de Virgine natum, & eundem esse Deum, & hominem, & Crucifixum, ac sepultum resurrexisse, ad cælum ascendisse, opera quoque supra naturam facta, id verissimum esse testaretur, desperatissimo quosque morbo affectos, Jesu tantum nomine invocato e vestigio sanabat. Quomodo autem talia faciendi facultatem homini dedisset Deus, nisi vera, rectaque asserenti? Exinde aucto credentium numero, ecclesiam ædificant, quam Dei genitrici Mariæ consecrarunt. Ea adhuc extat, solaque post tantæ urbis excidium integra permanet. Tunc Domnius latius etiam propagare Christi nomen cogitans, presbyteros, levitasque ordinat: quibus per Dalmatiam dimissis brevi tempore omnem fere Provinciam Diabolo ereptam Deo lucratur.

Post tot autem veræ perfectæque charitatis labores, cum jam tempus esset, ut ad capiendum cælestis gloriæ præmium vocaretur; dicente Domino: Euge serve bone & fidelis supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui; h. Aurelius Salonarum Præfectus i pro Tribunali sedens, ipsum coram sisti jubet, accusantibus eum Idolorum sacerdotibus, quod Deos contemneret, & novam religionem contra Augustorum leges induceret, unum Deum prædicans, & filium ejus Crucifixum. Interrogatus igitur Domnius de nomine parentum, & patriæ, Aurelio indicat; & se vere Christianum esse confitetur: & ad hoc, inquit, missus sum, ut Christum prædicem, & Idola vana esse ostendam. Cumque in medium proponeretur Senatus populique Romani edictum, ut si quis intra fines Romanii imperii talia dicens repertus esset, eum nisi Diis sacrificare voluerit, capite puniri, vel multiplici suppliciorum genere absumi oportere, respondit: non me ista terrent iniqua. Christum Dei filium & colo, & prædico; Deos autem tuos contemno, minas irrideo, penas omnes in me unum

Romam
venit, &

Episcopus
Salonam
mittitur.

Cum Pyrgo
arroganti Philo-
sopho
disputat.

Templum
S. Mariæ
excitat.

Coram
Maurelio
Præfide se
Christia-
num esse
prohæret.

com-

confer, cuncta potius pati paratus sum, quam asserenda veritatis mutare sententiam. Contemptum se cernens Maurelius in furorem concitatur: Dominum in carcerem trudi iubet, postea eductum largitionibus corrumpere aggreditur; multa pollicens, si Idolis sbura ponere vellet. At ille, inquit, o insane Maureli, pecunia me moveri speras, cum ego multo majus Patrimonium sponte reliquerim, ut cum Christo pauperem viderem? Non est opus Christiano divitiis istis, sed fide, atque virtute, quibus divitiis nunquam interitura parantur in caelo.

Passus
auditor.

Videns autem Maurelius omnia, quae sentaverat, inaccessum cadere, expoliari hominem iussit, & sustibus nudum egedi. Dum autem Dominus egeretur, sit Christianorum concursus ad Prætorium: insultant Maurilio frementes pro dolore, & opprobriantes, quod iniuste actum esset hominem innocentem per ludibrium supplicii opprimi. Ille vero, his ita peractis, nascente emissæ armatorum manu, quadraginta ex his comprehensas, nolentesque Idolis sacrificare, statim omnes capite truncari iussit: quarum corpora, a fidelibus nosse inde sublata, ad radices montis Massari in sepulta sunt.

1
Quadrage-
sima mar-
tyres.

m
Adole-
scens
mortuum
ad vitam
revocatur.

Intra illos dies dum talia aguntur, Febronius vidua filius vita functus est, cuius pater, nomine Dignatus, urbis Romana Senator fuerat. Ob id Præfectus ipse mortem ejus ægerrime ferens, nec ignarus a Christianis interdum, & mortuos ad vitam fuisse revocatos, Dominum rogare, urgere capit, ut in eo offenderet, quanta Christi sui esset virtus: non quod ipse quidquam virtuti Christi tribueret, qui talia magicis artibus quibusdam adscribere soleret. Volens autem qua modo posset vite defuncti consulere, simulabat se Christo credere dudum, si per ejus invocationem is, qui mortuus fuerat, revivisceret. Ad hæc Dominus: quamvis, inquit, sciam te ita laqueis Diaboli colligatum, atque constrictum, ut ad sequendam veritatem explicare te omnino nequeas, illos tamen perspicies, qui credunt, & qui credituri sunt, ne quid virtuti Christi impossibile esse arbitrentur, mortuum istum pristina sanitati restitui, & vita. Ecce enim, quia duo sunt præcepta charitatis, Dei amor & proximi, & scimus, quod inter duos haberi charitas dicitur, & dilectio in alterum tendit, ut esse charitas possit, binos ad prædicandum Dominus discipulos misit: quatenus hac tacitus innuat, qui charitatem erga alterum non habebit, prædicationis officium nullatenus suscipere debet. Tunc juxta cadaver flexis genibus, manibus vero atque oculis in caelum sublevis, cum orasset, impetravit mortuo in nomine Christi vitam, ut resurrecto spiritu se in pedes erigeret, atque iterum vivere super terram inciperet. Vix verba finierat, cum secutus est evanescens, visusque est adolescens, non quasi a morte suscitatus, sed a somno expegefactus: tam facile surrexit.

Ex viso miraculo, plurimi ad fidem conversi sunt. Maurelius vero, tametsi vita adolescenti restituta esset, & vehementer gauderet, in sua tamen obstinatione idolatriæ firmus, finisque permansit; jam enim ita obduratum erat cor ejus, ut nulla signorum magnitudine posset mallefcere. Quin imo ad Idolorum sacerdotibus ad maturandam Domnii necem magis incitatur: dona illi plurima offert, atque insuper suspicionibus implet sibi jubentes cavere, ne si hominem impunitum nunquam dimitteret, & ipse tanquam augustinum legum edictorumque contemptor punas dare cogatur; & imprudenter factum, aut exilio, aut bonorum proscriptione, aut morte luat. His verbis Maurelius impulsus nihil cunctatus legem tulit: dicens: Dominum contra leges Imperatorum nostrorum agnitem, Deoque nostrorum contemnentem, capite puniri iubeo. Evanescentem foras extra mu-

Capitali
sententia
subiicitur.
Obiit 7.
Maii.

rum, & eductum extemplo, cum oraret, obtruncavit. Gloriosus itaque martyr nonis Maii terras relinquens ad caelum migravit, ab ipso conditore omnium immortalitatis coronam accepturus, pro cuius amore mortem contempserat. In eodem autem loco, ubi expiraverat, noctu a Christianis sepelitur.

Non post paucos deinde annos, cessante persecutione, Martyris corpus intra urbem ad ecclesiam Beata Maria, quam primum positam ibi a fidelibus diximus, translatus est. Postea vero p. Gottharum irruptione diruptis funditusque everfis Salonis, con fines ad proximas quas insulas confugerunt; ac deinde reversi in Diocletiani edificio, quod tribus ferme millibus a Salonis distat, Spalatum appellatum, sedem sibi posuerunt, templumque, olims Jovi dicatum, ejectis Idolis, per Joannem Archiepiscopum sanctæ Dei genitrici Mariæ consecrarunt, & ipsum Martyris corpus a Salonis quarto Kalend. sextiles & translulerunt, in eodemque templo collocarunt: ubi ad hanc usque diem in magna veneratione habetur, & colitur, miraculis clarum, & martyrii gloria conspicuum. Cujus martyris meritis, & intercessione nos Deo commendari credimus, & beatos fore speramus adjuvante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre, & Spiritu Sancto vivit, & regnat Deus per infinita secula seculorum. Amen. Finit.

Transfer-
tur e sub-
urbio Sa-
lonis,

P
Q
R
& Salona
excisa Spa-
latum.

z

S. II.

Nota in vitam tertiam S. Domnii.

a De hoc auctore diximus in Præfatione.
b Unde Bollandiani hunc codicem acceperint, docuit Godefridus Henschenius in Actis S. Domnii n. 5. Hoc, inquit, totum officium ecclesiasticum nobis Roma donavit Vir Cl. & eruditissimus. D. Joannes Lucius; ex quo vitam S. Domnii per lectiones ad Matutinum recitari solitas divisim dæmus.
c Acta illustravimus, inquit Henschenius, 3. Aprilis, qui in MS. Græco Synaxario dicitur transisse genus suum ex confiniis Antiochie.

d Colitur S. Apollinaris, ait Henschenius, 23. Julii, quem etiam Antiochia Romam in equitatu S. Petri profectum acta testantur.

e Tum Domnii annum agebat circiter decimum quintum; nondum igitur illi per ætatem licebat, ad populum pro concione verba facere. Quare Catechizantes partes sibi relictas a sociis, qui graviorebus occupationibus distinebantur, ipse suscepit, & ex æquo loco, familiarique sermone præcipua Religionis capita, & mysteria cognitu necessaria ad vulgi captum explanabat.

f Nota sunt, ut est apud eundem Henschenium, hæc urbes & provincia. Est autem Cæsarea Metropolis Cappadociæ, uti Sebaste Armeniæ primæ istius vicinæ. In Actis SS. Petri & Pauli ex MS. Græco apud Lippomanum & Surium plurima ex his locis notantur a S. Petro visitata. Ratio itineris hic notata satis congrua, & nusquam perturbata est; eoque majorem fidem meretur.

g Non illa eadem, quam Domnii condiderat, quippe quam Diocletianus incendi iussit, sed alia haud paullo magnificentior ab Salonitanis eodem loco post pacem ecclesiæ redditam, restituta. Vide cap. x. §. vii.

h Quem alii Maurilium, Adamus Maurelium vocat. Vix dubium est, quin ubique legendus sit M. Aurelius.

i Satis constat Maurelium, seu Maurilium Romæ Præfectum fuisse, antequam Præfectura Orientalis illi a Senatu decerneretur, ut ex aliis hujus vitæ exemplaribus intelligi potest. Quid igitur est, quod

quod ab Adamo Salonarum *Præfectus* appelletur? Nimirum Adamus hoc vocabulo significare voluit Magistratum quemdam extraordinarium, quem postquam Romana præfectura abiisset, tum Salonis gerebat ex auctoritate Senatus. Neque idcirco Salonarum *Præfectus* dicitur, quod ejus jurisdictio ac potestas Salonæ mœnibus vel Dalmatiæ finibus contineretur; neque enim uni Salonæ Dalmatiæque affixa erat, sed libera & vaga in alias quoque Orientis provincias excurrebat. Vide Cap. ix. §. 5.

I Huic numero reliqui codices quinque alios adjiciunt, quos Adamus quidem ex eo numero non rejecit, sed consulto prætermisit, more & exemplo Historicorum, qui ut memoriæ imbecillitati serviant, integris potius ac solidis, quam fractis numeris utuntur.

m Thomas Archidiaconus, inquit Henschenius, apud Lucium pag. 94. parochias has conjungit, Cetinam, Clissam, Massarum, Almissam, & in Mappis Geographicis inter Clissam & Cetinam collocatur Macharis, forsan ad radices montis Massari.

n Hoc die (notat Henschenius) eum adhuc in Spalatensi ecclesia coli supra ex Ferrario diximus.

o Idest post annos fere duodeviginti imperante Hadriano, qui anno circiter 124. litteris ad Minucium Fundanum Asiæ Proconsulem datis Christianos persequi vetuit. Vide Cap. xii. §. 2.

p Salona subdita fuit Gotthis (sunt verba Henschenii) in Italia dominantibus, & muris nudata, quos Constantianus a Justiniano missus vixit Gotthis restauravit: ac postmodum a Sclavis occupata fuit, & destructa, uti late describunt Thomas Archidiaconus cap. 7. & Joannes Lucius lib. 1. cap. 7. & sequentibus.

q Idem Thomas, ait Henschenius, cap. 8. vicinas Salona insulas appellat Solutam, Brachiam, Pharon, Lysiam, Corcyram.

r Hæc distantia congruit cum Tabula Topographica ad nos Spalato transmissa.

f Ab Diocletiano, qui præcipuo quodam cultu Jovem prosequabatur, ex quo arrogantius quam religiosius *Jovii* cognomen sibi adscivit.

t De hac Translatione, uti etiam de priori æge-mus postea.

C A P U T V.

Quarta B. Domnii Vita verbis, quam rebus copiosior, novem lectionibus distincta, Auctore incerto, cum Appendice tum primæ Salonitanz, tum postremæ Spalatensis translationis. Ex Autographo Ms. in pergameno Archivi Capitularis Spalatensis. Titulus: *Passio S. Domnii Martyris, Archiepiscopi Salonitani.*

§. I.

Acta S. Domnii.

I. **P**ost gloriosam ascensionem Domini nostri Jesu Christi ad cælos, Sanctorum Apostolorum cætus per a universum Orbem ad prædicandum gentibus diffusus est, & quique provincias, quibus evangelizant Regnum Dei, susceperunt. Quibus temporibus B. Petrus Apostolus, Antiochenam ad regendum suscipiens ecclesiam, b multis temporibus in ea, gentibus regnum Dei instanter prædicavit, multosque a falsorum Deorum cultura ad veri Dei cultum revocavit. Cui Deus inter cætera cælestium

virtutum dona, tantam signorum contulit efficaciam, ut absque omni medicinali antidoto, sola nominis Christi Jesu invocatione omnem languorem pelleret, febres curans, leprosos mundans, demones ab obsessis corporibus expellens, cæcos curans, surdis auditum restituens, multaque præterea, quæ natura negat, operando miracula, etiam defuncta resuscitavit corpora. Nascenti quippe ecclesiæ opus congruum, vel maxime necessarium erat, ut qui hactenus variis Philosophorum argumentis, phaleratisque Poetarum abducebantur figmentis, cum mitem, ac simplicem sermonem acciperent piscatoris, miraculis attoniti ad viam reverterentur veritatis. Cum igitur infinitus populus, vel ob novam doctrinam audiendam, vel visendam miraculorum gratiam undique concurreret, contigit, & nobilem virum nomine Theodosium prædictæ civitatis accolam interesse, & per aliquos dies verba Dei tacite, attamen attentissime subauscultasse. Hic vir cum esset natione Syrus, nobilissimis utique ortus natalibus, accepit conjugem nomine Mygdoniam, Græcis parentibus, alta identidem genitam prosapia, ex qua elegantis forma puerum genuit, cui Dominio nomen imposuit. Familia ejus erat multa nimis, possessio auri, & argenti infinita, prædiorum pars aliquantula, quorumcumque animalium aptorum usui hominum abundantia magna; & licet gentilitatis erroribus adhuc detentus, boni Christiani tamen exercebat opus. Doccebat suos, non amare rapinam, non furtum, non adulteria, vel quidquid bonæ famæ contrarium. Compatiens cunctis, viduas, & orphanos consolabatur, fraudem sociis committere, ac si toxicum, vitabat; multaque id genus, quibus facile nostri temporis Christianos superaret. Nec dixerim fideli meliorem, nec Christiano potiorum, sed magis miror in gentili homine dote naturæ tantas virtutes pululare.

II. Talis itaque vir mox, ut verbum Dei audiret, c facile credidit, spretoque omni Idolatria, quam longe ante anima concepit inanem, secreto noctis tempore Apostolum Dei adiit, ut liberius cuncta, in quibus ambigebat, addiceret. Catechumenus ergo factus, fidem edidit, credidit, & individue Trinitatis nomine cum uxore & filio baptizatus est, & cum eis, præter familias, Nobilium multitudo non pauca; & facta est letitia magna in omnibus. His itaque gestis puer Domninus adhuc parvus ætate, nam d septimum vix dum expleverat annum, domum Apostoli quotidianis obsequiis frequentabat, tantaque in eo dilectio magistri crescebat, ut sæpe coactus patrem revivere, nollet. Ignis itaque divini amoris eum succendit, omnemque terrenam ab ejus pectore concupiscentiam abolevit. Sancti Spiritus enim flamma extingui non potest terrenarum rerum delectatione aliqua. Die itaque nocteque pedibus adhaerens Apostoli, adeo doctrina ejus ad summum proventus est, ut ab omnibus, etiam a senibus veneraretur, discipulisque omnibus carus, & a sanctissimis viris Pancratio, & Apollinari post Ravennæ Episcopo, ut frater germanus unice diligeretur. Antiochenis vero in fide catholica pleniter instructis, Beatus Apostolus viros orthodoxos, qui credentibus præessent, ibidem ordinavit: ipse quidem Romam, totius orbis monarchiam, per e Spiritum Sanctum adire jussus est, ut qui omnium credentium erat princeps, in domina terrarum urbe triumpharet, & usque ad finem sæculi thronum ibi possideret. Secuti sunt autem eum Apollinarius, & Pancratius, ac f integer ævi Domninus, in cujus laudem sermo hic nobis institutus est. Nec iter hoc viatorum move cum festinatione peragere, consilium fuit: sed in quamcumque civitatem, vel castellum intrarent, fidem Christi in-

Theodorus Domnii pater baptismo expiatur cum uxore & filio.

Domninus in disciplinam Petri se tradit.

Petrus Antiochenam sedem intravit.

trepide predicabant, & quasi sidera coruscantia, quocumque direrent, sana doctrina cuncta illustrabant. Inter hæc placuit Beato Petro visere populum Casarea, in cujus finibus quondam a Domino potestatem ligandi atque solvendi suscepit, quibus & aliquos infirmos sanitati restituit. Unde abiens peragravit Sebasteam, Cappadociam, Galatiam, Pontum, & Bithyniam, ubi hebdomada integra morabatur. Epheso autem abiens, Pathmos insulam intravit, ubi maris ascendens, Athenas omnis doctrina & sapientie mundalis matrem pervenit, desiderioque novæ ac celestis doctrinae aliquo tempore a civibus retentus est. Si quis scire velit, quid quibusque locis gesserint, petat Græcos, qui de hoc itinere proprie librum, (an apocryphus sit nescio) diligenter composuere; illic pleniter inveniet, quæ hic brevitate causa prætermissa sunt.

Petrus &
Domninus
Romæ per
venit.

III. Romam ergo venientibus, cum multitudo populi per eorum verbum Christo credidisset, Beatus Petrus pro congregandis animabus usque in finem sollicitus, concessa prædictis discipulis ligandi atque solvendi potestate, Pancratium in Siciliam, Apollinarem Ravennam Pontifices direxit. h. Domnio vero, multis coram positus, dixit: Ecce, fili, ab infantia tua mecum ingressus, & egressus es, omnem doctrinam Catholicam, & Apostolicam didicisti, Tempus est, ut talentum tibi creditum erogare debeas, & multos ad salvationem pertrahas. Pectus litus maris Adriatici, & recto cursu a Gargano monte contra Boream trans mare veltus, venies in Dalmatiam, quæ per te non post multos annos Christo i creditura est. Vade; pax Dei sit tecum. Dum ergo mare transisset, tunc ille primo Salonam, totius terræ illius eo tempore & Metropolitim applicuit, civitatem locupletem nimis, ac populosam, quam Histories tradunt a Pollione Consule Octaviani Imperatoris temporibus subjugatam. Quam ingressus, clara voce Jesum testatus est, ecce Filium Dei, qui pro humana salute in mundum venit, natus ex Virgine, crucifixus, mortuus, resurrexit, & in cælum ascendens, ad dexteram Patris residet, in fine sæculi venturus reddere cuique pro ut gessit, sive bonum, sive malum. Ad cuius prædicationem cum multi corde compuncti Christo crederent, omnes in flumine Salono, prædictæ civitatis vicino, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti baptizati sunt, & chrismate salutis inuncti.

Pyrrhi Philo-
sophi
sum Dom-
nio Dispu-
tando.

IV. Quidam autem, maligno concitati spiritu, pseudoratem ac vanam ejus, & supersticiosam doctrinam adstruere conati sunt, inter quos quidam philosophus erat nomine Pyrgus, qui non ad veræ virtutis usum, sed ad vulgi gloriam, falsum sibi Philosophi nomen induerat. Hic, multis sibi ex turba associatis, inflatis buccis, exertisque brachiis, virum Dei aggrediens trutinatis humilem his propulsat alloquiis. Quia Philosophorum doctrinam indoctus indocti vulgi auribus inferere conaris, miramur omnes, & indignamur, unum prædicare Deum Patrem mundi, qui genuerit unicum filium, & Spiritum vivificantem omnia miserit, hunc adorandum, hunc colendum, non Idola manu facta: ex his verbis videris tibi, novæ nobis annuntiare. Sed quoniam hæc Theologorum in inventa ignoras, a nobis unum Deum coli, vel verbis Tullii in de Republica, cui omnis latinitas adscriptur, discere; Deus, inquit, cuius hoc templum est omne, quod conspicias; si quid quid humano subicitur aspectui, templum Dei vocavit, patenter ostendit, cælum ipsum, & celestia Deum non esse, nedum Idola artificum manibus compacta. Trinitatem quandam personarum in deitate prædicat, & nos simile o quid facimus. Nam Deus, qui prima causa & est, & vocatur, unus Illyricum Sacrum,

omnium, quæcumque sunt, quæque videntur esse; princeps atque origo est. Iste superabundanti maiestatis fecunditate de se mentem, quæ res vocatur, p creavit; hæc mens, quæ patrem inspicit, plenam similitudinem servat auctoris. Animam vero de se creavit, posteriora respiciens, quæ Mundum hunc, sicut ille, quem tu dicis Paracletum, totum vivificat, & adimplet. Sic indocti vulgi opinionibus sculpsit adorantis, quod fœvolum ventilatur, nos contemnere solemus, sicut & vos proximos Deo viros, quamvis vocentur Dii, tamen prohibetis, ut Deum verum adorari. Ad hæc vir Dei, ex imo gemens corde, respondit. O quanta Deus Omnipotens naturæ rationalis creatura bona inferuisti, ut quamvis errorum tenebris involuta, se tamen verum Deum, quibusdam rimulis intueatur. O Te felicem, Philosophæ, si quam fidem limis nunc oculis per devia gradiens conspicias, doctrinam Evangelicam sequens, clara luce intuearis. In tribus personis secundum deitatem gradus ne queras, sed Filium & Spiritum Sanctum, patri semper æquales accipe; nec in Deo credas majus quid, aut minus. Quoniam autem secundum humanitatem filius patre minor sit, & quoniam Spiritus Sanctus ab utroque in Mundum mittatur, plurima librorum q apud me volumina sunt, quibus ad plenum his, aliisque pluribus, tantum patienter audias, pleniter instrueris. Nam res est permixta, in qua pene nostra fides tota pendeat, ut multis verbis indigeat. Philosopho vero indurato corde librorum testimonia repudiante, ac inflato spiritu contentiose agente Vir Sanctus, eo relicto, verbum Dei populis prædicabat, Spiritu Sancto cooperante, & sermonem confirmando, sequentibus signis. Nam quicumque aliqua laborabat infirmitate, per invocationem nominis Jesu Christi statim sanatus est ab eo.

V. Crescente autem multitudine credentium, placuit omnibus, ut ecclesiam in honorem Sanctæ genitricis Dei Mariæ in eadem urbe construerent, ubi populus fidelis ad audiendum verbum Dei tempore opportuno conflueret: quæ pulcherrimo opere constructa, Sacerdos Dei presbyteros, & levitas, ceterosque sacri ministerii & ordines in ea ordinavit, per quos brevi tota pene illa provincia Domino credidit. Post multum vero temporis, cum jam Dominus servum suum ad coronam, & triumphum certaminis provehere vellet, accidit Præfectum urbis Romæ, Maurilium nomine, ad prædictam civitatem Salonam venisse, & missum a Senatu totas Orientis provincias judicare. Qui cum civitatem intrasset, Sacerdotes templorum occurrerunt ei dicentes: Ingredere, salus nostra, ingredere, templorum nostrorum tutela, ingredere, totius orbis Corona. Seductor quidam Romana urbe profugus ad hanc urbem venit, qui culturam Deorum nostrorum non cessat subvertere, & Jesum quemdam, a Judæis crucifixum, summum Deum adstruere. Ad quid vota, ad quid sacrificia pro Romana republica magno Deo t Serapioni, si Magus, & destructor templorum finitur vivere? His superba mentis Præfectus auditis commotus strepitu, ac importunitate vociferantium, ante omnem utilitatis Republicæ examinationem, B. Domnium ad se accersiri iussit, cui & dixit: Et quo genere es tu, aut de qua civitate oriundus? B. Domninus respondit: Patre Syro, matre vero Græca progenitus, in civitate Antiochena educatus, ibidem lacrum regenerationis a Beato Petro Apostolo suscepi, & ab eodem ad hanc provinciam missus pro salute animarum veni. Præfectus dixit: Ignoras, quia u Senatus decrevit, ut ubicumque huius doctrinæ viri, aut mulieres reperiantur, aut sacrificent, aut diversis panis intereant? B. Domninus respondit: Crediderim, quoniam

Ades Dei
parz con-
struda.

Apud Mau-
rilium de
contempto
Idolorum
cultu po-
stulatur.

N n

niam Senatus Deum ignorans talia decreverit; sed ego neque legem Christi derelinquo, neque penas tuas timeo. Tunc iratus Praefectus iussit eum recludi in carcere, quousque exquireret, quibus eum modis, aut ad culturam Deorum revocaret, aut crudelissimis tormentis interire faceret. Peractis vero quibusdam negotiis, & educto eo de carcere, cepit multis tentationibus suadere, quatenus pecunia accepta, atque inter amicos adscriptus, Christum derogeret, & Diis sacrificaret. Tunc Dominus Beatus igne divino succensus dixit:

- x Cur temptas frustra fallax promittere multa?
Commoda si mundi sectarer pana caduci,
Hac pater in Patria concederet utique plura:
Qui puer elegi pauper servire Tonanti,
y Nunc, cum sim y canus, ferat ut quid Apostata praeus?

Crudelem
in modum
gadiur,

VI. Maurilius itaque videns incassum fore incaptum, praecepit eum expoliari, & ferme per unam horam fustibus cedi, insultans ei: senex delire, honores tibi debitos gratanter suscipe, qui in curuli renueras sedere, nunc volutare in pulvere: qui refutasti vestimenta serica, verberibus torquere: qui nostras spreveristi amicitias, vilissimorum calorum iniurias patere. Cumque hac in praetorio agerentur, multitudo Christianorum ante portas collecta est, cum ejulatu magno clamantium, Sanctum, simplicem, innocentem a truculento Iudice non debere talia pati. Praefectus vere timens, nequa ex his seditio oriretur, iussit armatos milites, ut, quotquot possent ex eis comprehenderent, ex quibus quadraginta quinque sacrificare nolentes mox decollati sunt. Corpora autem eorum noctu a Christianis collecta sunt, & cum debita reverentia ad radicem montis, qui Grace Tebron, latine Masaron dicitur, sepulta sunt, ubi & multum flentes, hac Domino decantabant.

quinque &
quadraginta
causi pro
Christo,

Propterea caelos pia plebs sine fine fruereis,
Qua constans diri spreveristi iussa tyranni,
Et meritis fidei hic victrix procubuisti:
Catus Angelici sibi gaudent te sociari.

Sanguine purpureo, qua fulget proxima celso.

VII. Per idem tempus quaedam vidua nobilis nomine z Febronia morabatur in civitate Salona, uxor Digniani Patricii in Romana curia dum vixit nobilissimi, cujus filius infirmatus morte praeventus est. Praefectus equidem, sicut & ceteri Romani, de morte ejus maestior factus, B. Dominum summissio capite, ac sedata voce poscebat, dicens: Nunc apparebit virtus Christi tui, si in nomine ejus, quem tu dicis, mortuos suscitasse, caecos illuminasse, demonibus imperasse, hunc poteris mortuum suscitare. Ad hac Vir Dei respondit; licet noverim cor tuum a diabolo obsecatum, ne credens salvus fias, propter eos tamen, qui crediderunt, vel qui credituri sunt, ut agnoscant virtutem Christi, exurgere hunc faciam: & flexis genibus, oratione facta ad Dominum accessit ad feretrum, & clara voce exclamavit, dicens:

Per nomen Christi tibi praecipio Crucifixi,
Sorte carens mortis; his coram jungere vivis;
Gaudia quo iustis sint, & spes crimine lapsis.
Mox puer exsurgit; Sancto gratesque rependit,
Exultans tetra se tractum fauce Gehenna.

Dominii
precibus
Puer reviviscit,

VIII. Ex populo autem multi crediderunt in Dominum, tantaque turba senum, juvenum, mulierum, & parvulorum ad hoc spectaculum confluerat, quanta theatralibus ludis, vel sacrificiis Olympici Jovis vix unquam convenerit. Sacerdotes itaque templorum videntes superstitionis suae discrimen fieri, omnes majores natu, vel quorum auctoritas pollebat, in praetorium pariter congregati sunt, & data pecunia Praefecto, suggererunt ei: Non consideras, quoniam magus hic praestigiis suis seducens

populum, tibi quoque, nisi caveris, maximam constat detrimentum, & certum interitum? Nam si ejus vita peperceris populum usquequaque subvertentis, Senatus Populusque Romanus judicabunt te contrarium legibus Augustorum, & donabunt te proscriptioni, & morti, nec erit, qui possit succurrere tibi. Tunc Maurilius donis obsecratus, & perversis seductus consiliis, firmato in malum animo, dedit legem: Dominum contrarium legibus Imperatorum, contemptorem Deorum, jubemus capitalem subire sententiam. Mox lictores eum apprehensum extra civitatem, ut decollaretur, eduxerunt; ubi cum diu in oratione genu flexo procubisset, unus ex ministris Sathana, impetu facto, amputavit caput ejus, die Nonarum Majarum. Christiani vero colligentes eadem nocte corpus ejus, in ipso loco, quo decollatus est, sepelierunt illud, & post non multos bb annos, cessante ee persecutione, transtulerunt illud intra muros in ecclesiam Sancta Dei genitricis, & Virginis Mariae, quam superius a fidelibus memoravimus constructam esse; ubi Dominus per eum multas virtutes operatus est.

Dominus
capite da-
maratur.

extra ur-
bem decol-
latur &
sepelitur.

bb

cc. .
Postea in
urbem ad-
vehunt.

IX. Post multum vero temporis, cum praenominata civitas ad Salonitana, aëbris ee barbarorum bellis exagitata, funditus corruisset, cives ipsius per diversas mundi regiones, ut quique poterant, dispersi ff sunt. Quidam vero, qui se in adjacens Insulis abdiderant, deferrente persecutione Barbarica gentis regressi, quasi ducenta familia incluserunt se in edificio Diocletiani Caesaris, quod erat a Salona quasi quatuor miliaribus distans. Hoc quidem nobile Imperialis edifici palatium, quia spaciosum erat palatium, Spalatium incolae appellabant. Tunc cives una cum Joanne tunc Archiepiscopo euntes Salona, cum summa reverentia gg transtulerunt corpus B. Domnii quarto Kal. Augusti, & locaverunt illud in templo, quod ibi erat Jovis Olympici nominato, quod idem venerabilis Praeful, deletis omnibus idolorum figmentis, quorum magna ibi copia habebatur, in honorem Sancta Dei genitricis Virginis Mariae paulo ante construxerat, ubi Dominus per eum multa miracula operari dignatus est; & florent ejus merita usque in hodiernum diem, praestante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor & gloria in secula seculorum Amen.

dd ee
Salona
everfa Spa-
lati trans-
fertur.

ff

gg

§. II.

Notae in Vitam quartam S. Domnii.

a Apostolorum Divisio duabus epochis rite consignari potest. Nam primum Apostoli paullo post, quam Christus in Coelum redierat, terrarum inter se distributionem designarunt, & suam quisque provinciam sortiti sunt; deinde anno fere duodecimo ab Christi obitu, quod antea designaverant, re ipsa exsecuti, in eam, quae cuique obtigerat, provinciam discesserunt. Porro Auctor hujus Vitae videtur spectare ad primam designatae divisionis epocham; quippe qui cum Christi in coelum ascensu Apostolorum divisionem conjunxit, ante Caesaream Antiochenam constitutam.

b Petrus Antiochenam sedem annos fere septem obtinuisse dicitur ab die 22. Februarii an. 39. usque ad diem 18. Januarii an. 45. cum Romanae sedis atque ecclesiae fundamenta jecit juxta Baronium, sive ab anno æræ vulgaris 34. ad annum 40. quo illam dimisit, & Romanus Pontifex esse haberique cepit; non quod annos omnino septem Antiochenam ecclesiam administraverit; sed quia hoc numero Chronologi comprehendi volunt tum illum annum, quo suscepit, tum annum illum, quo deposuit Pontifica-

tificatum Antiochenum. Vide par. 3. Prolegom. sect. 1. cap. 1. §. 1.

c Theodosius Petri concionibus Antiochiæ habitis assidue interfuit, ut e superioribus verbis intelligitur. Si eum ergo Petrus suis cohortationibus haud ægre perpulit, ut una cum filio Christiana sacra suscipere, consequens est Theodosii & Domnii conversionem referendam esse ad primum Antiochenæ sedis annum, qui anno Christi 37. æræ vulgaris 34. respondet.

d Si Domnius anno Christi 37. cum baptismo initiatus est, septimum agebat ætatis annum, sequitur illum in lucem editum esse anno Christi 30. æræ vulg. 27.

e Si Petrus Spiritus Sancti instinctu Romam profectus est, non igitur Jacobi Hierosolymitani Episcopi missu, neque ex auctoritate collegii Apostolici illuc se contulit ad Romanam ecclesiam fundandam, ut quidam Lactantii Interpretes ad labefactandum Petri Præmum comminiscuntur.

f Anno æræ vulgaris 42. Christi 45. quindecim annos natus erat, cum secutus est Petrum Romam Antiochia abeuntem.

g Extat etiamnum Græcus codex, unde Lipomanus & Surius Itinera & Acta SS. Apostolorum Petri & Pauli describere.

h Non eodem quidem tempore, quo Pancratium in Siciliam, & Apollinarem Ravennam Petrus dimisit, sed haud paucis post annis.

i Jampridem in Dalmatia Titus atque Hermes Evangelii semina jecerant; multique ex ea provincia Christianæ religioni nomen dederant, sed nondum ubique Evangelii lumen affulserat. Porro totius fere Dalmatiæ ad Christum conversæ, fundatæque sedis Salonitanæ gloria uni potissimum Domnio divinitus destinata erat.

k Id est primariam totius Dalmatiæ urbem.

l De quo Horatius: *Cui laurus æternos honores Dalmatico peperit triumpho*. Lib. 2. Od. 1. & Servius in Notis ad Eclog. 4. Virg. *eodem anno suscepit filium, quem a capta civitate Salonium vocavit*.

m Satis constat Ethnicis quoque suos fuisse Theologos, qui de Deo, divinisque rebus pro suo modulo captique differerent.

n Quem ex Tullio locum Pyrgus attulit, is libro 6. de Republica continetur, Somnio Scipionis insertus. Sex illi libri, quos Tullius de Republica inscripsit, jamdudum interiere; ex his nihil aliud superest, nisi Somnium Scipionis, & pauca quædam fragmenta indidem collecta, quæ ex vulgata Dionysii Lambini recognitione adjecta sunt operibus M. Tullii Lugduni editis anno 1599.

o Veteres Philosophi, quamvis egregiis ingenii, humanæque doctrinæ præfidiis instructi, unius tamen trinitque Dei veritatem vix suspitione attingere, nedum certa cognitione assequi potuerunt, quippe quæ omnem naturalis intelligentiæ vim ac perspicaciam longe multumque excedit. Quidquid igitur de hoc Mysterio Trismegistum, Platonem, Orpheum, aliosque scripsisse ferunt, id e Sacris litteris in sua scripta derivarunt; nam hujusmodi mysterium in Veteris Instrumenti Tabulis si non luculenter exprimitur, certe per significationes arcanas, & mystica quædam exempla adumbratur; nisi forte ipsemet Deus in eorum animo atque intelligentia divinas illas rerum altissimarum notiones impresserit; quas ipsi vel satis percipere & explicare non potuerunt, vel suis commentis depravarunt.

p Arianum Dogma; cui proludere visi sunt aliqui Veteres ante Arium, qui Platoni impensius studebant.

Myricum Sacrum.

q Haud dubium est, quin Apostoli, alique Apostolorum ætati suppres multa de augustissimo Trinitatis mysterio litteris consignaverint; quæ quidem vel temporum longinquitas, vel tyrannorum rabies, Christianique nominis penitus abolendi cupiditas posteritati præripuit.

r Hoc est Subdiaconos, Acolytos, Exorcistas &c. Hos quippe ordines, quorum descriptione totius ecclesiasticæ Hierarchiæ forma continetur, ab ipsis Apostolis constitutos fuisse testatur Baronius ad an. 44. idque confirmat non solum Dionysii, & Clementis, de quorum scriptis gravis est inter doctos viros controversia, sed etiam Ignatii Antiocheni Episcopi auctoritate.

s Maurilii in Dalmatiam adventus conjici potest in annum æræ vulg. 107. labente anno circiter quadragesimo secundo, postquam Domnius Salonitanum Pontificatum susceperat.

t Idem fortasse ac Serapis ab Ægyptiis summa religione cultus.

u Cum Trajanus per id temporis in extremo Oriente adversus Parthos, Armenos, & alios Romani Imperii hostes bellum gereret, Senatus Occidentis regiones, eique finitimas Orientis provincias Imperatoris nomine & auctoritate administrabat. Nullum quidem contra Christianos decretum Senatus fecerat, sed quæ Nero & Domitianus suis edictis sanciverunt, vinculum, mortisque minis interpositis, ut ne quis Christianus fieret, ea ut Provinciarum Præsides cum fide & cura exsequerentur, Senatus decreverat.

x Hos versus ipsemet Auctor hujus vitæ composuit, quibus Sanctissimi viri verba & sententias exprimeret; eademque Domnio accommodavit.

y Annos fere octoginta natus erat Domnius cum Maurilii tribunal subiit.

z Fortassis id nomen accepit a Monte *Febzon*, latine Massaron, quod illic prædia satis ampla haberet.

aa Id cognominis obvenit Jovi ex illo certamine, quod maxima hominum frequentia, ac totius Græciæ concursu apud urbem Olympiam quarto quoque anno in honorem Jovis celebrari solebat. Hinc agones Olympici, hinc Olympiades, hinc denique Juppiter Olympicus. Verisimile est Salonitanos haud dissimili ludorum apparatu ac magnificentia festos Jovis dies egisse. Hujus quippe Numinis cultus ac religio viguit vel maxime apud Salonitanos usque ad Imperium Diocletiani, qui haud procul Salona in eo, quod sibi amplissimum ædificaverat, Palatio augustum sane templum Jovis nomine consecravat.

bb Ab obitu S. Domnii ad primam ejus translationem anni circiter duodeviginti numerantur.

cc Quæ Trajani nomine insignitur Persecutio, ea sæpe intermissa fuit, itemque sæpe redintegrata, Vid. Cap. xii. §. 2.

dd Salona penitus excisa est Heraclio I. Imperatore, Joanne IV. Pont. Max. anno post Christum natum circiter 640. juxta computationem æræ vulgaris, sive Dionysianæ.

ee Barbarorum vocabulo comprehenduntur Gothi & Avaræ, cæteræque nationes ex ultima Barbarie profectæ, a quibus iterum ac sæpius Salona vehementissime oppugnata fuit; ac demum capta & incensa ab Avaribus.

ff Salonitani excisa eversa que patria alii alio commigrarunt. Plerique in proximas insulas se receperunt, qui aliquot post annis, revisendæ patriæ cupidine stimulante, Salonam regressi, novam civitatem quarto ferme ab urbe Salona lapide ædificarunt, cui Spalati nomen indiderunt.

gg De hac Translatione vide Cap. xiv.

N n 2

C A-

CAPUT VI.

Vita quinta S. Domnii, sive Oratio Illyrica de laudibus S. Domnii, quæ anniversario ejusdem ac natali die in æde Metropolitana Spalatensi recitari solet. Ex antiquissimo Pergameno, Interprete V. C. Andrea Carlovitio Canonico Spalatensi. Constat e tribus lectionibus.

§. I.

Acta S. Domnii.

Lectio I. Postquam Jesus Christus Salvator noster, exacto a sua gloriosa Resurrectione 40. dierum spatio, ad Cælos conscendisset, Apostoli Spiritus Sancti igne inflammati, inter se orbem a partiti sunt univrsam, quisque in provincias & regna, quæ sibi obtigerant, secedens, Jesu Christi fidem evangelizaturi. Tunc temporis b. B. Petrus collegii Apostolici princeps regimen Antiochena ecclesiæ sibi sumpsit, ibique c. diu laboravit, prædicans doctrinam salutis, & viam Regni cælorum; multosque miraculis & signis a vinculis Demonis eripuit, & ad cognitionem veritatis, cultumque veri Dei perduxit: necesse enimerat in illo exordio nascentis ecclesiæ, at qui a sapientibus sæculi hominibus decepti in multos tæcos errores prolapsi fuerant, inde revocarentur, & ad viam veritatis reducerentur. B. Petri Apostoli sermonibus lenitate, & suavitate plenis permoti, miraculisque & prodigiis, quæ per alios Apostolos patrabantur, incitati. Hinc factum fuit, quod in magna hominum multitudine, quæ undique convenerat, vel ad audiendam novam doctrinam, vel ad videnda signa, quæ fiebant; Theodosius civis Antiochenus honesto loco natus, sapiens B. Petri predicationibus interesset, illiusque verba, & institutionem dudum corde & animo agitavit. Hic nobili Syriaca stirpe ortus, multisque Mundi fortunis cumulatus, in uxorem sumpsit Mygdoniam faminam nobili Græcorum prosapia natam, ex qua unicam suscepit filium, cui Domnii nomen imposuit. Itaque Theodosius cognita ex predicatione S. Apostoli veritate, spreteque Idolorum servitute, noctu ad S. Petrum convolat, & quæ sibi occurrebant dubia, ab ipso dilui volebat. Hanc maxime in modum in Jesu Christi fide plane firmatus, una cum uxore & filio aqua Baptismatis regeneratus est, cujus exemplum secuti quamplurimi ex omni conditione hominum baptizati sunt; ingenti cum animi voluptate. Post hæc Domnii etiam si adhuc puer, cum jam d. septimum ageret annum, a Spiritu Sancto inflammatus, & amore Jesu Christi accensus, relictis parentibus, in S. Petri sequelam se dedit. Non respexit ad ætatem, nihil illum decimuit satis amplum patrimonium, precibus genitorum nihil indulsit, omnia hujus mundi bona nihil habuit; immo omnibus contemptis, secum constituit solum quærere bona cælestia, quæ nec tinea potest corrumpere, nec fures surripere. Sic factus Petri discipulus, brevi tempore meruit, ut charitate fraterna illum prosequerentur & Magister, & ceteri consocii, nempe Pancrati, & Apollinaris, qui postea ad Episcopatum electi sunt, alter Ravennæ, alter vero in Sicilia. Cum deinde Petrus ad Jesu Christi fidem c. universos Antiochiæ cives perduxisset, Romam iter arripere instituit, superius memoratis Discipulis comitatus. Egerrime enim ferebat arcem totius orbis servitute Idolorum perditæ esse

Theodosius civis Antiochenus cum uxore Mygdonia & Domnio filio

a Petro baptizatus.

Domnii adhæret Petro.

quantipdam. Et sic concionantes peragravit Cæsaream, Sebasten, Cappadociam, Galatiam, Pontum, Bithyniam, Ephesam, Patrum, & Athenas: ac demum superato Tiberis ostio, ingressi sunt urbem; ubi Petram, postquam ad agnitionem veri Dei multos convertisset, cupido incēssit, totum, quod supererat orbis, ab erroribus Gentilitatis liberare. Pancratiū itaque in Siciliam, Apollinarem Ravennam, & B. Domnium Salonas misit, singulos suæ urbis Episcopos creatos. Domnii itaque post tranquillam navigationem brevi Salonas tenuit; & confestim coram omnibus mysteria & passionem Jesu Christi nota facere instituit. Tunc multi rationibus permoti veritatis, non minus quam celebritate miraculorum, contempserunt Idola, amplectentes Jesu Christi fidem, quos Domnii lavacro Baptismatis ad novam vitam regenerabat, usus aquis, quas a flumine Salonarum mania præterfluente hauriebat. Sub idem tempus Philosophus quidam Pyrgo nomine, inani sapientiæ fastu inflatus, & quidem potius vanitati verborum intentus, quam soliditati rationum innixus, cum veritati & mendacio par locus nequaquam esse possit, S. Domnium ad disputationem provocare, & maximopere ostendere contendit, se quoque rationibus philosophicis hoc comperisse unicum credendum esse Deum, & ex hoc genitum verbum, & ex illis processisse Spiritum, ac si esset Trinitas, quam Domnii prædicabat; seque idem sic credere, prout nuntiabatur. Nihilominus cum eo deducta res est, ut demonstrandum esset Trinitatem esse in Unitate, & Patrem, & filium cum Spiritu Sancto tres quidem esse Personas, sed unicum Deum; cum hoc non possit animo comprehendere, nec humano discursu assequi, tamquam quid vanum a sua mente abjiceret. Obsecravit illum, & in suis erroribus perditum B. Domnii deseruit, & ad alios se convertit, ut illos ad veram fidem perduceret, & doctrina salutis inueneret, sermonibus miraculorum pondus addendo; & hoc necesse erat, cum vellet persuadere rem mirabilem, nempe Jesum Christum natum fuisse ex Maria Virgine; hunc esse Deum & hominem, qui fuit crucifixus, & sepultura traditus, & ipsum tertia die surrexisse a mortuis, & deinde in cælum conscendisse; & miracula, quæ patrat, hominis opus esse non potuisse. Ut hanc veritatem in animos hominum induceret, sola nominis Jesu invocatione, pristina sanitati reddebat omnes, quibus cuncta humana remedia expertis erant inutilia. Et quomodo Deus ejusmodi potestatem concessisset viro, nisi veritatem enuntiaret?

Creatur Episcopus Salonæ.

Pyrgi superbi Philosophi jaquantia, eecitas & phisipatio.

Lectio II. Subrescente deinde credentium numero, B. Domnii ecclesiam construendam curavit, quam nomini Deiparæ Virginis dicavit, cujus adhuc & muri cernuntur, & quæ subsistit g. illesa post Salonarum urbis eversionem. Tum S. Domnii apud se reputans, quonam modo posset melius fidem Jesu Christi vulgare, ordinavit Sacerdotes & Diaconos, illosque per Dalmatiam provinciam misit, qui non post multum temporis illam pene universam a servitute Idolorum liberarunt, veroque Deo dederunt. His actis, cum jam tot labores fortiter exantlasset pro veritate, & religionis zelo, sibi imminere tempus sensit recipiendi gloriam cælorum, dicente Domino: Serve bone, & fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui. Et Mautilius quidem Salonarum Prefectus ad suum tribunal jussit S. Domnium adduci, ubi Idolorum Sacerdotes ceperunt illum criminari, quod Deos contemneret, & quod contra Cæsaris edicta novam fidem prædicaret, nempe unum esse Deum, & Jesum ejus filium crucifixum. Tum Maurilius a B. Domnio quasivit, quomodo appellaretur, ubinam dege-

f g Edes Deiparæ exstruæ.

De contemptu Idolorum accusatus.

degerent parentes ejus, & ubi gentium esset natus. A quo etiam intellexit, quoniam nomine appellaretur; quae patria, & ubi parentes versarentur: se insuper Christianum esse, ideoque illo missum esse, ut Jesum Christum predicaret, & demonstraret illorum Idola falsos esse Deos. Tum Praefectus imperavit, ut Senatus, populiue Romani lex exponeretur, qua dicebatur, ut si qui in ditionibus Imperii Romani invenirentur, qui talia docere auderent, nec Diis sacrificarent, plectendi essent capitis minutione, varioque tormentorum genere exercendi, donec efflarent animam. Quae cum audisset constans vir Dei; ne credas, inquit, me hujusmodi terribilimentis posse a proposito dimoveri, quia credo & praedico Jesum Christum filium Dei, vestros Deos contemno, & vestras minas prorsus irrideo; ne cesses in me omnia tormentorum genera experiri; sum enim potius ad omnia perpetienda paratus, quam veritatem Dei ejurare. Tum Maurilius cum animadverteret sibi a S. Domnio illudi, furienti in eum exarsit ira, jussitque illum in carcerem detrudi. Postea, ut educeretur, praecepit, & omni studio contendit illum in suam sententiam pertrahere, plurima illi & dona & aliguitates pollicitans, si Idolis thus admoovere vellet. Tum illi Domnius: Insane, inquit, Maurili, putasne me posse tuis muneribus a proposito dimovere? An tibi est ignotum me universa bona, quae mihi majores con-gesserant, libente animo deseruisse, ut egentem vi-tam ducerem cum pauperibus Jesu Christi? Non vi-vit Christianus divitiis, sed fide & gratia Dei, qui-bus nunquam perituræ celestes divitiae comparantur. Videns tunc Maurilius omnia sua irritum recidere; ju-bet illum, detractis vestibus, quam severissime flagel-lari: cumque verberibus S. Domnium perfractum in-gens Christianorum multitudo conspexisset, ad Prae-torium Praefidis convolat, ibique Maurilium ob do-lore dentibus stridens vehementer objurgat, quam inique egerit, tormentis excrucians virum justum. At ille furore percitus, magnam armatorum vim ac-cersit, & confestim 45 ex illis, qui nullo modo sa-crificare Idolis voluerunt, capite detruendos im-perat, quos eadem nocte clam Christiani susulerunt, illorum cadaveribus ad radices Malsaron tumulatis.

Leetio III. Illis ferme diebus, quibus haec ageban-tur, vidua Febronia illustris femine unicus moritur filius, cujus pater nomine h. Dignanus in nobilis Ro-manus, fuit Salonarum k Praefes, ob cujus obitum & Maurilius, & tota urbs maximo dolore agebatur, constitit itaque suadere Domnio, ut in defuncto pueri demonstraret, quanta esset potestas Jesu Christi, non quia crederet hoc posse fieri miraculum virtute Dei, sed potius magicis artibus; nihilominus vo-lens, ut quaecumque modo, qui obierat, ad vitam revocaretur, simulavit se velle in Jesum Christum credere, si illum mortuum resuscitaret. Ad hoc Do-mninus Maurilio reposuit: Etiam si non me lateat te sic a Demone obsecratum, ut nullo pacto possis credere veritatem, ad consolationem tamen tuam fideliū, tum illorum, qui sunt veram fidem amplecturi, & ne ulla suboriat suspicio, id non posse fieri a Jesu Christo, agam, ut magis magisque glorificetur coram omnibus Deus. Accessit itaque ad mortuum, ibique genibus ad terram demissis, manibusque ac oculis ad caelum elevatis, fudit preces Deo, & defuncto pra-ecepit, ut in nomine Jesu Christi suum iterum susci-peret spiritum, & vitam ducere inter mortales per-geret. Vix S. Domnius hac erat effatus, quod ado-lescens, qui videbatur sibi potius a somno excitatus, quam a mortuis revocatus, statim surrexit. Ad hoc miraculum, quamvis multi veram fidem reciperent, Maurilius nihilominus, caterum alacer, quod ille adolescens revixisset, semper in sua cecitate obstina-vit. Myricum Sacrum.

tior remansit: tanta erat illi in sua infidelitate per-versitas, ut nec signa, nec miracula ei cor ullo modo potuerint emollire. Et ut eo citius a S. Domnio sup-plicium sumeretur, idolorum Sacerdotes Maurilio plurima dona non solum polliceri ceperunt, verum etiam illi minitari, animadvertendum esse in illum bonorum jactura, exilio, aliisque corporis afflic-tionibus, si hunc virum sineret vivere, nec acriter puniret; prout jura imperialia jubebant. His ada-ctus Maurilius sine ulla cunctatione in hunc modum tulit sententiam: Domnius, qui contra Caesareas le-ges nostros Deos contemnit, esto morti destinatus. Et protinus extra mœnia civitatis pertractum post humiles preces Deo fusas, capite obruncavit. S. Domnius martyr gloriosus hoc modo mortales depo-suit exuvias, & ad caelos evolavit, coronam im-marcescibilem accepturus ab eo, cujus amore perdu-ctus, alacer mortem subivit; & in eodem loco, ubi supplicio fuit affectus, eadem nocte a Christianis se-pultura est traditus. Postea non post multum tempo-ris corpus hujus B. Martyris, quiescentibus jam a persecutione Christianis, in Salonarum urbem est trans-latum, honorificeque conditum in ecclesia jam memo-rata B. M. Virg. Omnia deinde Gotthis bello vastanti-bus, Salonarum urbs fuit eversa, civibus se in pro-ximas insulas fuga subducentibus: qui progressu tem-poris reduces, tamquam in tutum asylum se recepe-runt in Palatium Diocletiani, quod a Salonarum ru-deribus tertio lapide distabat. Ibi templum, quod a Gentilibus Jovi excitatum erat, projectis Idolis, fuit per Joannem Archiepiscopum nomini B. Deipare Vir-ginis dicatum, & in eodem corpus ipsius B. Marty-ris collocatum, postquam Salonis translatus fuit, ubi ad hodiernum usque diem reperitur, & colitur honorificentissime, plurima miracula & prodigia pa-trando, cujus precibus certo tenemus nos a malis te-gi, auxiliis foveri, & ab omnipotenti Deo vitam aeternam promitti.

Corpus primum Salonas,

Deinde Spalatum translatum.

S. II.

Notæ in quintam vitam S. Domnii.

Non secus hic, quam in superiori codice, Divisio Apostolorum, seu potius designatio Divisionis Apostolicæ conjungitur cum Christi Domini ad caelum ascensu ante constitutam Antiochenam sedem.

b Idest per ea tempora, anno videlicet Christi 37, æræ vulgaris 34.

c Antiochena Petri sedes annorum fere septem spatio circumscribitur. Neque tamen ibidem perpetuo affixus intra illud temporis intervallum manebat; sed interea alias identidem Orientis provincias Evangelii causa peragrabat.

d De septimo ætatis anno, quem agebat Domnius, cum Christiana sacra suscepit, omnes omnino co-dices inter se mixtice congruunt. Erat is annus Christi 37, æræ vulg. 34.

e Non est quidem verisimile, ut Petrus omnes omnino Antiochenos ad Christianam religionem traduxerit; sed ex omni genere & ordine quamplurimos, ut civitas magna ex parte dici haberique posset Christiana.

f Non ejus quidem ædis, quam Domnius erexe-rat, sed alterius, quam Salonitani post Tyrannos extinctos & pacem ecclesiæ redditam, restituerant, five in locum prioris suffecerant.

g Vide notas in tertiam vitam ab Adamo Pari-siensi conscriptam.

h Hoc nomen in singulis fere codicibus paul-lum variatum invenies. Nam alibi Diginanus, ali-

Verberibus tu-ditur. Christianorum iusta indignatio.

Ex his 45 ob religio-nem casti.

Mortuum Febronia filium

h i k

ab inferis excitat.

hi *Diginianus*, alibi *Dignianus*, alibi *denum Dignianus* vocatur.

i Hunc Romana nobilitate insignem fuisse omnia exemplaria affirmant, nisi quod cum alia in Patriciorum ordinem, alia in Senatorum numerum referunt.

k Id muneris ac potestatis gessit ante Maurilium; sed hujus jurisdictio latius per univ. Dalmatiam, & provincias Orientis diffusa erat.

l Extremum Salonæ excidium non Gotthi, sed Avars intulerunt. Verum hic Gotthorum nomine Barbari quicumque designantur. Gotthi siquidem gentium barbararum facile principes habebantur; quippe qui & reliquas barbaricas nationes numero superabant, & majoribus, quam ceteræ, ac diuturnioribus cladibus Europam affecerant. Eodem vocabulo ad designandos Salonæ eversores alii scriptores utuntur, quemadmodum dicitur in Historia Joannis Ravennatis primi Spalatensium Antistitis.

C A P U T VII.

Sexta vita brevior tribus comprehensa lectio-
nibus solemnibus Officii, quod nonis Maii,
hoc est ipso festo ac natali die B. Domnii in
provincia Spalatensi ab universo Clero re-
citari solet. Auctor est Lucas Gaudentius
Spalaten. Archidiaconus. Ex Brev. Spalat.
Venetiis excuso an. 1690.

§. I.

Acta S. Domnii.

Lectio IV.

Domninus ex Theodosio homine Syro, & Mygdonia Græca, nobilissimis, ac ditissimis, sed adhuc gentilibus, optime tamen ad virtutem propensis, ortus parentibus: puer vix septem annis cum utroque parente, qui ad predicationem Petri Apostolorum Principis Antiochia Christi Domini fidem susceperant, baptizatus est. Statimque caput Apostoli hominum quotidianis obsequiis frequentare, acque in dies magis penes tantum magistrum in eo, & erga Petrum dilectio, & erga Deum fervens amor; ac proinde terrenarum rerum contemptus succrescebat: a nec multo post penitus adhaesit Petro, simul cum sanctissimis viris Pancratio, & Apollinare.

Lectio V.

Patrum Antiochia relicta, Romam proficiscentem simul cum Pancratio, & Apollinare secutus est Domninus. Cumque de fide Christi propaganda, ut debebat, sollicitus esset Petrus, & Pancratium hanc in Siciliam, Apollinarem vero Ravennam direxisset, concedita ipsis solvendi, atque ligandi potestate, Domnium in Dalmatiam trans mare Adriaticum navigare jubet, ut ibi Christi fidem disseminaret. Paruit iussis, recto primum Salonas appulsi, quæ erat tunc maxima, & locupletissima totius Dalmatiae metropolis. In eam ingressus Domninus brevi tempore multos ab idolorum vano cultu revocatos ad Christi fidem convertit, quos in Salono flumine baptizabat: primum quemdam Philosophum Pyrgum nomine confutavit, & Deus per manus sancti viri ad solam nominis Jesu invocationem agnitionem languentium propellebat.

Lectio VI.

Crescente multitudine credentium, placuit omnibus ecclesiam sub invocatione sanctissimi Dei gaudi-

triciæ Mariæ construere, in qua ministros plures ordinavit, per quos brevi tota fere provincia Christo nomen dedit: quam ecclesiam Præsul Sanctus c. satis longo tempore gubernavit. Cumque iam calo maturus esset, idolorum Sacerdotes in ipsum concitarunt iram Maurilii præfetti urbis, in cuius conspectu cum intrepidus Christum verum Deum predicaret, & mortuum etiam ad vitam precibus revocasset, fuissetque occasio, ut quadraginta quinque martyrio ante ipsum coronarentur: ipse etiam datis fortiter cervicibus, Maurilii præfetti iussu obtruncatus est nonis Maii extra civitatem, ubi etiam a Christianis sepultus est: non multo post intra urbem collocatus; ac demum, urbe ipsa Salonarum a Gotthis dissipata, Spalatum simul cum metropolitana sede translatus; ibi ut ecclesia illius, & civitatis Patronus honorifice colitur, & celebratur.

§. II.

Note in vitam sextam S. Domnii.

a Idest statim fere post baptismum susceptum anno Christi 37, ætæ vulg. 34.

b Tò jam haud obscure significat Pancratium & alios ex Petri Discipulis in suas provincias longe ante profectos fuisse, quam Domnii iussu missique Petri in Dalmatiam discederet, quod ex alijs codicibus non satis aperte intelligi potest. Plerique siquidem ex illis anno post Petri in urbem adventum elapso in suam quisque provinciam mitti coeperunt. Is vero, ut sepe diximus, Dalmaticum Pontificatum adeptus in Dalmatiam trajecit anno ætæ vulg. 64, haud multo ante quam Petrus Neronis iussu vel in carcerem conjiceretur; vel anno 65. Vide cap. 9. Dif. 11. §. 3.

c Domnii Salonitanam ecclesiam administravit annos circiter duos & quadraginta ab anno ætæ vulg. 64. aut 65, ad annum 107, sive ab anno Christi 67. vel 68. ad annum 110.

C A P U T VIII.

Animadversiones Onomastica in Acta Sancti Domnii.

Quamquam in Actis S. Domnii upa sit, et demque perpetua & constans huius nominis scribendi ratio, quia tamen idem nomen ab alijs exprimi, varietate commutari solet, venit mihi in mentem interdum subverteri, ne quis variationem personarum ipsarum esse, quæ nominis est, suspiceretur; neve existimet totidem ferme viros huic vocabulo subiacendos esse, quot eidem litterarum mutationes obtrigisse contingeret. Quam huic periculo occurrendum, & hanc suspicionem amovendam censeo; & quamvis vulgo dicant eas quæstiones, quæ de nomine institui solent, nullius plurumque momenti esse, & plus ferme tædii, quam utilitatis laboribus afferre; huic tamen controversiæ aliqua subsunt, quæ breviter modiceque attingam, neque ad cognoscendum prorsus inutilia, neque ad legendum fortassis injucunda; quibus efficere mihi posse videor, ut neque nos, neque vos, qui legerint, instituti operis, susceptique laboris poeniteat. Hinc certe illud colligi potest, quod ad gloriam S. Domnii haud parum pertinere arbitror, fuisse quamplurimos, qui de illius laudibus scripserunt; nam tanta in ejus nomine scribendis varietas, ut eo proflexerit necesse est, quod id vocabulum multorum saltem subierit, idemque alijs aliorum pro suo quis-

Domnii
nomen
aliter ab
alijs scribi
solet.

quisque arbitrato effinierint. Omnino dividere placet totam istam de nomine questionem in partes quatuor. Primum docebimus, quam varia sit & multiplex ejus scribendi ac pronunciandi ratio; deinde quanam sit antiquior, quasque primigenia; tum quae Salonitanis magis usitata, nobisque adhibenda; postremo recensibimus aliquot egregiae sanctitatis viros B. Domnii cognomines, quibuscum ille confundi posset.

S. I.

*De varia ac multiplici ratione scribendi pronuncian-
dique nominis Domnii.*

Franciscus Maria Florentinus, Joannes Solle-
rius, alique ex Hagiologis haud sane pauci
multum curae operaeque in eo posuerunt, ut ex an-
tiquis Martyrologis dissimiles inter se formas, ra-
tionesque colligerent, quibus Divorum nomina va-
riari & alias aliter effingi describique solent.
Quas cum accurate expendere, ac propemodum
annumeraverim, haud equidem memini ullum ali-
ud me reperire vocabulum, quod tam multas, ut
nomen Domnii, tamque diversas mutationes subie-
rit. Nam neque ab eadem syllaba semper initium
ducit, & plerumque dissimili syllabarum termina-
tione clauditur: litteris vero intermediis nihil mu-
tabilius, nihil inconstantius; nam & aliae aliis sub-
rogantur, & earum numerus alias augetur, alias
imminuitur. Quid plura? tam varias formas induit
sibi hoc nomen, tamque dissimiles, vix ut idem
vocabulum esse agnoscas. Opera pretium esse arbi-
tror vel omnes, vel certe praecipuas ejusdem varia-
tiones in unum locum congerere, & sub uno aspe-
ctu ponere. Ut brevitati consulam, neque citabo
Auctores, apud quos inveniuntur, neque locos,
unde illas deprompserim. Sunt autem hujusmodi:
Domnus, Domnius, Domus, Donus, Dominus,
Domminus, Dopninus, Dompinus, Dopnus,
Dypnus, Dypnius, Dopinus, Doninus, Deme-
neus, Duimus, Duymus, Doimus, Domio, Do-
mnio, Dominio, Dominionus. Cave autem putes
aut nomina esse diversa, quae sunt ejusdem vocabuli
variationes, aut ex illis distinctionem personarum
recte colligi, sic ut qui exempli causa *Domnius* di-
citur, is ab *Domnione*, seu *Domnino* &c. alius at-
que diversus haberi debeat, & similiter atque Pe-
trus a Paulo distingui. Unum idemque vocabu-
lum est, nisi quod multiplici variationi subest, &
alias aliis litteris exprimitur. Tantum vero abest,
ut diversa ejusdem conformatio ad plures homines
referenda sit, & sua cuique tribuenda; ut nihil
omnino intersit, utrum *Domnium* an *Domnionem*,
an *Dopinum*, an alio aliquo modo ex supra descri-
ptis illum appelles, cui *Domnii* nomen obvene-
rit; & cum plures inveniuntur, qui idem nomen,
sed non iisdem litteris conformatum gesserint, hi
omnes cognomines haberi dicique oportet. Argu-
mento est, quod hunc ipsum, de quo agimus, B.
Petri Discipulum, & primum Salonarum Antisti-
tem alii aliter vocant; qui enim in Actis Domnii
ubique dicitur, idem in Martyrologiis nunc *Do-*
mnio, nunc *Dominio*, apud Ferrarium *Domninus*,
apud Dandulum *Dopinus*, in antiquis numismatis
Domnus, apud alios alia ejusdem vocabuli nota in-
signitur. Quid quod ab iisdem Auctoribus idem
Salonitanus Episcopus dissimili appellationis for-
ma affici scribi que solet? Ferrarius, quem in Cata-
logo generali ad nonas Maii Domnium adscripsit,
eundem paullo post in Notis Domnionem appel-
lat: Ecclesia Spalatensis, quae tres ipsos festos dies

Domnii religione consecravit, primum xii. Idus
Aprilis, alterum nonis Maii, tertium iv. Kal. Se-
ptembris, duos postremos Domnii, optiorem vero
Domnionis vocabulo insignivit. Hagiologi An-
tuerpienses in Praetermissis ad xii. Aprilis alias *Do-*
mnium, alias *Domnionem*, alias *Domnum* rite ap-
pellari posse existimant unum eundemque primum
Salonae Episcopum; idem monet Henschenius in
Actis S. Domnii ad xii. Aprilis, qui *Domnii*, *Do-*
mnionis, *Domnini* vocabula ad designandum eum-
dem referri, & promiscue adhiberi censet. His ad-
de Franciscum Mariam de Aste, qui in Discepta-
tionibus ad Martyrologium Romanum die xii. A-
prilis inter haec vocabula *Domnium*, *Dominionum*,
Domionum, *Domniorem*, *Domninum* nihil inter-
esse putat, praeter diversam ejusdem nominis con-
jugationem. Nihil igitur causae est, cur Franci-
scus Maria Florentinus in suo Martyrologio ad
xii. Aprilis pro *Domnionem* *Domnionem* substitu-
endum censet; nihil est, cur Joannes Solle-
rius ad eundem diem *Domnionem*, & *Domnio Do-*
mnionem praefert: nulla quippe ab antiquis hujus
vocabuli scribendi formula perscripta est, quam
necessario sequi, quamque perpetuo & constanter
ad Salonitanum Episcopum nominandum nos uti
oporteat. Neque vero audiendus est Joannes Tom-
ico Marnavitus Episcopus Bolnensis, qui in Vin-
diciis S. Felicis primum quidem Salonarum Anti-
stitem, cujus corpus in eade Metropolitana Spala-
tensi adservatur, Domnium semper appellandum
censuit; Dominionis vero nomen reservandum alte-
ri Salonitano Episcopo, quiestate posterior cum
octo militibus ibidem religionis causa interfectus
fuerit, eumque aliquot post saeculis Romanum esse
translatum, & in sacello S. Venantii prope Basili-
cam Lateranensem etiamnum coli existimat, nam
in Fastis Salonitanae ecclesiae, si primum excipias,
nullus alius reperitur Episcopus, qui *Domnionis* vo-
cabulo nuncupetur. Fuit quidem decimo quinto
saeculo Archiepiscopus Spalatensis Doymus, siue
Duymus, cognominatus de *Judicibus*; sed is neque
habuit socios martyrii, neque ipse martyr fuit;
neque umquam vel Spalati, vel Romae Divi nomen
aut cultum promeruit. Ad extremum illud adden-
dum censeo, reliquos item B. Domnii cognomines
non solum ab aliis aliter, sed etiam ab iisdem Au-
ctoribus alias aliter appellari; cujus quidem rei
quamplurima proferre possem exempla, nisi me hu-
jus loci argumentique ratio brevitatis admoneret.
Ceterum vel hinc intelligitur tot tantisque litte-
rarum mutationibus vocabulum unum & omnino
idem subesse, neque ex illis personarum discrimen
duci posse; & cum multis illud idem nomen obve-
nerit, parvi refert, quae quaeque ratione appel-
laveris.

Marnavi-
tius Do-
mnium a
Domnionem
perperam
distinguit.

Multiplex
ejusdem
nominis
variatio.

S. Domnii
nomen
non solum
alii aliter,

sed iisdem
aliter at-
que aliter
appellant.

*Qua sit antiquior hujus nominis forma, quasque
primigenia.*

Ego vero sic existimo, hujus vocabuli apud La-
tinos originem repeti posse a *Domino*, quod
Latinis est nomen appellativum, seu commune plu-
ribus, quos vel honoris causa, vel quod imperium
in suos habeant, domive suae praesint, *Domnos* vo-
camus. Inde litteris vel detractis, vel adjectis, vel
immutatis, vel ex una in aliam sedem translatis ori-
tur *Domnus*, *Domnius*, *Domnio*, *Domminus*, *Dop-*
nus, & ceterae ejusdem vocabuli formae supra de-
scriptae, quae fere proprii nominis vim obtinent,
atque ad singularem aliquem virum designandum
adhi-

Antiquior
S. Domnii
appellatio-
nis ratio.

Domnus
vocabu-
lum pri-
mum.

Etymolo-
gia Do-
mnii.

adhiberi solent: quamvis *Domnus*, qui una tan-
tummodo litterula exempta proxime abest a *Domni-
no*, apud scriptores praesertim ecclesiasticos appel-
lativi communique vocabuli rationem retineat. Id
nunc agimus, id inquirimus, quanam fuerit *Domni*
hujus vocabuli forma, ex quo in numero nomi-
num priorum velutque personalium haberi coe-
pit; sive ut hanc quaestiuunculam arctioribus termi-
nis circumscribamus, quae antiquior fuerit *S. Do-
mnii* Salonitani Episcopi appellandi, ejusque no-
minis scribendi ratio, ex qua ceterae tam variae,
tamque inter se dissimiles profluxerint.

Atque ego equidem *Domnum* reliquis ejusdem ge-
neris appellationibus usu & antiquitate antecedere
arbitror. Cum enim ille genere Syrus esset, patria
Antiochenus, verisimile est ejus nomen ab initio
iisdem litteris exprimi, & eodem prorsus modo
pronunciari scribique solitum fuisse, quo antiqui-
tus appellatos esse constat reliquos e Syria oriun-
dos, quibus idem nomen contigerit. Ex his au-
tem neminem unum fortasse invenies, quin *Domnus*
appelletur. Paucos exempli causa proferam, ex
quibus conjecturam de reliquis fieri velim. Tres
omnino Patriarchas Antiochenos fuisse proditum
est hoc nomine insignes, quos Eusebius lib. 7. c. 26.
Ephrem apud Phot. in Biblioth. Cyrillus Mon. in
vita S. Euthymii, Photius, & alii scriptores Syri
juxta Graecique sine ulla variatione *Domnos* appel-
lant. Domnus Patriarcha Antiochenus primus eo
nomine in locum Pauli Samosatensis successit est
ab Antiochena Synodo anno tertii saeculi septuago-
simo secundo. Alter ejusdem nominis Patriarcha
praefuisse legitur Concilio, quod Antiochia cele-
bratum est anno post Christum natum 449. Ter-
tius denique quintae Synodo interfuit, itemque for-
mulae, sive constituto, quod Vigilius Papa suam de
tribus Capitulis sententiam aperiens, ad Justinia-
num miserat, nomen suum ac sententiam adjunxit.
Duas praeterea feminas origine Syras, & aliam
alia de causa, maxime illustres *Domna* vocabulo ap-
pellatas invenio. Prima hujus nominis fuit virgo
quaedam eximia sanctitatis, cujus Acta Bollandia-
ni describunt, ejusque diem festum ad Kalendas
Martias referunt. Altera uxor fuit Severi Impera-
toris, quae quidem Juliae cognomen sibi adscribit,
Domna tamen tum ab Oppiano Vate lib. 1. vers. 4.
Cynegeton, tum in Graecis numismatis inscribitur.
Quae cum ita sint, mihi sane probabile sit
hunc primum Salonae Antistitem ab initio non ali-
ter vocitatum fuisse, quam *Domnum*, ea scilicet
appellationis forma, qua reliqui ejusdem provinciae
viri & mulieres affici ac distingui solebant. An vero
Domni vocabulum ad linguam Syriacam referendum
sit, haud equidem scio; apud Latinos ab *Domino*
ortum ducere dixi, nisi forte altius ejusdem ety-
mologiam repetere libeat *dom* & *domus*, quae vox
apud Graecos idem significat, quod *Domus* apud
Latinos. Ab *Domo* autem dicitur *Dominus*, quasi
qui domi praest, & domi imperat. Sed ex propo-
sitis exemplis illud effici volo, id moris fuisse apud
Syros, ut quibus hoc nomen sive a Latinis, sive a
Graecis acceptum obtigisset, eos non aliter nisi
Domnos vulgo appellarent.

Huc pertinet, quod cum eidem nomini proprio
ex variatione litterarum variae ac multiplices formae
obveniunt, illa ceteris antiquior habenda sit, quae
ad similitudinem communis & appellativi vocabuli,
ex qua deducitur, propius accedit. Nulla autem
videntur esse nomina inter se tam similia, quam
Domnus, & *Dominus*; nam quominus una sit ea-
demque hujus vocabuli conformatio, unum omni-
no jota intermedium obstat, alteri insertum, alteri

exemptum; quod si alterutri vel additur, vel adi-
mitur, unum sit prorsus idemque nomen, ceteris
omnibus litteris salvis intactisque. Contra vero re-
liquae ejusdem vocabuli formae ab illius primitivi
nominis similitudine hoc longius recedunt, quo
plures eidem litterae vel addi, vel detrahi, solent,
vel aliae pro aliis summutari, & ex uno in alium lo-
cum transferri. Maneat itaque *S. Domnium* Salo-
nitani Antistitem ab initio appellatum fuisse *Do-
mnum*, & hujusmodi appellationem omnium esse
antiquissimam, eandemque primam, unde reli-
quae omnes profluxerint.

S. III.

*Qua sit usitatior ejusdem nominis forma, nobis-
que adhibenda.*

Quamquam *Domni* vocabulum reliquis id gentis
appellationibus antiquitate & origine antecel-
lat, illi tamen ut praeferam nomen *Domnii*, &
primum Salonarum Antistitem non alio, quam hoc
modo appellandum censeam, movet me, atque adeo
compellit usus ferme communis jamdudum rece-
ptus, & nostrorum scriptorum exemplo confirma-
tus. Ac primum quidem hujusce appellationis Au-
ctores habeo illos omnes, qui res gestas *S. Domnii*
litteris mandarunt, quorum auctoritas vel pluri-
mum apud me valet, ut religio propemodum mihi
sit ab illorum exemplis recedere. Hi vero, ut vi-
dere est in actis paullo ante descriptis, *Domnii* vo-
cabulo ubique sine ulla litterarum variatione utun-
tur. Deinde Thomas Archidiaconus, quem rerum
Salonitarum auctorem laudare possum religiosi-
ssimum, cum *S. Domnii* mentionem quam saepis-
sime fecerit, nunquam illum aliter, nisi *Domnium*
appellavit. Et quidem exemplar historiae Salonita-
nae Amstelodami excusum hac de re praecclare omni-
noque convenit cum codicibus Barberiniano, Va-
ticano, Maruliano, Frangipanicis, & cum apogra-
pho Levacovichiano. Huc adde Michiam Madium,
& auctorem codicis Acutheani, qui eandem appel-
lationem suo exemplo & auctoritate sanciant. His
accedit Historicus Dalmata, cui perpetuum & so-
lemne fuit ecclesiae Salonitanae parentem & condito-
rem *Domnii* vocabulo afficere; sic ut ne semel qui-
dem aut *Domnionis*, aut *Domni* nomine, aliisve
hujusmodi appellationibus donaverit.

Illud vero animadverti oportet, quod iidem au-
ctores, si alium quempiam *S. Domnii* cognominem
necesse habeant nominare, ab *Domnii* vocabulo ab-
stinent, eundemque vel *Duymi* nomine insigniunt,
ut Archidiaconus; vel alia, & a *Domnio* paulu-
lum dissimili nominatione designant. Quod qui-
dem eo consilio mihi videntur fecisse, ut *Domnii*
appellationem ceteris hominibus adeptam quo-
dammodo consecrarent, ne imposterum communis
esset, & promiscue cuique adoptaretur; sed primo
Salonarum Antistiti tamquam sua & propria perma-
neret. Praeterea quamquam aliae non desint & tem-
porum, & locorum, & rerum gestarum notae, ex
quibus noster *Domnii* discerni possit ab aliis, qui-
bus idem nomen obvenit, tamen si fieri potest,
optimum factu arbitror, hos ab illo aliqua etiam
nominis varietate distingui. Hanc vero nominis
distinctionem non aliunde congruentius peti posse
arbitror, quam ex perpetua constantique *Domnii*
scribendi & appellandi consuetudine jampridem a
Dalmaticis scriptoribus usurpata. Nam reliqui om-
nes, qui id nominis gesserint, alias aliter ab iis,
quos supra recensui, scriptoribus nominari solent;
& ex illis vix unum alterumve invenies, qui apud
eos

Domnii
Salonitani
Episcopi &
appellatio-
nis usus
communi-
sior.

Domnii
a nobis
etiam sem-
per appel-
landus.

et Dominus appellatur: ex quo efficitur hanc appellationis notam vel maxime propriam esse Sancti Domnii ecclesiae Salonitane conditoris; ac proinde eam nobis esse perpetuo retinendam; ut a ceteris, qui re ipsa differunt, aliquali etiam nominis variatione distinguatur.

S. IV.

De aliquibus S. S. X. B. Domnii cognominibus, ac praesertim de B. Domnio Juliacensi, a quo noster diligenter distinguendus.

Fere per multi vel Sanctitatis fama, vel martyrii laude praeclari, iidemque S. Domnii Episcopi de martyris Salonitani cognomines, quos in ecclesiarum numerum relictos caste pieque colio Christiana religio. Non tam necessariam, quam longum esset singulos commemorare, praesertim cum ad alia graviora properandum sit, & huius disputationis laus omnis in brevitate consistat. Ex his natalogum bene longum multa opera & labor mihi ipse confecti; quippe omnes, qui sive in Martyrologiis, sive in Divorum historiis extant hoc nomine insignes, quam diligentissime conquisivi, & memorabilium rerum ab unoquoque gestarum epitomam, suam cuique adjeci, & suis quemque temporibus circumscripti. Ex quo illud obiter animadvertas velim longe a nobis abesse suspensionem illam, quae alicui suboriri posset, ne forte Domnio Salonitarum Episcopo multa per errorem affuierimus, quae ad alios eodem nomine insignitos pertinent; quippe cogniti nobis perspectique sunt quicumque alium ad nomen cum eximia Sanctitatis laude conjunxerint; in omnium vitas, & acta singulorum diligenter inquisivimus, & quae cuique conveniunt, singillatim perpendimus, accurateque distinximus. Nullus autem dubito, quin ab ipso Domnio primo Salonitarum Antistite, ex illis plerique, atque si praesertim, qui propius ab ejus aetate floruerunt, ad nomen vel ipsi sibi adsciverint, vel impostum a parentibus summa cum laude gesserint. Nam primis illis temporibus magnum videtur fuisse ac celebre nomen S. Domnii; quippe qui Syriam, Asiam minorem, Graeciam, Italiam, aliasque provincias una cum B. Petro Apostolorum principe peragrasset, & quamcumque iter fecerat, eximiae virtutis ac sanctitatis vestigia impressa reliquerat; praeterquam quod Salonitane ecclesiae condita & sanctissime administrata, itemque martyrii ab eo sortiter constanterque suscepti fama Dalmatiae fines pertransgressa, multas regiones circumcirca pervaserat. Ex quo factum fuisse arbitror, ut multi ejus nomine appellari vellent, sive ut suam adversus eum religionem ac singulare studium profiterentur, sive ut ejus opem ac patrocinium sibi conciliarent. Ceteram plerisque haud invitum praetereo, paucissimos tantum proferam, eos videlicet, qui praeter nomen cum alia quaedam fere communia habeant cum nostro Domnio, idcirco cum eodem confutidisse possunt; neque sane defuerunt, qui aut dubitarent, utrum eos distinguere oporteret, aut nullum inter eos discrimen esse putarent.

Domnii
Stridonensis
Episcopi
a nostro
distingui
possunt.

Martinus Stronavianus e Soc. Jesu nomen & commemorationem S. Domnii vel Domni Stridonensis Episcopi refert ad diem 11. Aprilis, quo die iidem S. Domnii Salonitanus Episcopus Spalati & Romae anniversaria celebritate colitur. Uterque praeterea Dalmatiae Episcopus inscribi solet. Sed utriusque facilis est, & prompta distinctio. Nam Stridonensis longe posterior aetate fuit, & a nostro amplius ducentorum annorum intervallo distinctus,

quippe qui & concilio Niceno interfuit, & ejusdem Concilii Acta subscripsit. Praeterea is Episcopatum obtinuit in ea Dalmatiae parte, quae ad Septentrionem spectat, & Pannoniam attingit; noster vero in ipsa media Dalmatia, quae vergit ad Meridiem.

Domnii Laureacensis apud Schonlebiu, & Domnus Bosphoranus Episcopi iidem interfuerunt concilio Niceno.

Alii Domnii vel Domni, vel Domnii nomine vocati.

In variis apographis Hieronymianis ad diem 11. Aprilis Domnii quidam Episcopus inter Mauritanos quosdam & Salonitanos martyres legitur interjectus ad hunc modum: 11. Idus Aprilis: In Mauritania Natalis Saloni, Maximi, Hilarii, Concessi: & Domnii Episcopi. In Salona Dalmatiae, Domnii Episcopi, & militum esse: Hunc Domnium a Domnitione, sive Domnio Salonitano Antistite distinctum esse interpunctio ipsa declarat: praeterea si unus idemque esset martyr & Episcopus, quid necesse erat bis ejusdem eodem die commemorationem fieri? Utrum autem is Domnii Episcopus ad Mauritanos, an ad Salonitanos martyres, an vero ad neutros pertineat, non est huius loci disquirere. Ceterum nihil est, cur speris duos pluresve Divos cognomines in ecclesiasticis Fastis ad eundem diem adscribi; velut hos tres Domnii Salonitanum, Stridonensem, & alium incompleti loci Episcopum, qui ejusdem diei undecimae Aprilis celebritatem augent. Multa suppetunt hujusmodi exempla; quae alibi proferam, si opus sit, & occasio ferat.

Domnii vel Dux genere Illyricus, & Gladius, idemque martyr ecclesiae Aulonensis colitur apud Graecos 11. Kalend. Februar.

Domnus sive Domninus cum Sociis sub Maximiano Thessalonice pro Christo occubuit 11. Kalend. April.

Domnii ecclesiae Singidunensis Diaconus anniversario cultu celebratur 14. Kalend. Septemb.

Huc adde Domnionem Presbyterum Romanum, itemque alios quamplurimos ex Italia, Dalmatia, Graecia, Syria, Gallia, Germania vel martyrio inclutos, vel praeclaris sanctimoniae notis insignes, quos a Domnio Salonitano & locorum & temporum intervalla distinguunt. Nihil est, cur hic subijciam *Domum*, alias *Domnum*, ut auctor est Onuphrius in Annot. ad ejus Vitam, dictum Pontificem Romanum Adeodato susceptum anno circit. 77. cui nulla est neque temporum, neque rerum cum Domnio nostro affinitas.

Sed nemo est, qui cum Domnio nostro facilius confundi possit, quam Domnii, sive Domnini, martyr Juliacensis; ejus Acta & martyrium e codice Ms. perantiquo descripsit Laurentius Surius, & nonae diei Mensis Octobris subiecit. Is cubicularius cum esset Maximiani Imperatoris, Christianae religionis causa in capitis discrimen adductus, & Germania, ubi tum versabatur Imperator, in Italiam fugam arripuit. Praeclarae confessionis socios habuerat fere quingentos, quorum alios comprehensos Maximianus extremo supplicio affici iussit; alii aliis itineribus delapsi, iidem ad partes Italiae se recipere festinarunt. Beatus vero Domninus, inquit Acta, perrexit via Claudia: qui cum venisset quinto decimo milliario a Julia Chrysopoli civitate, a ministris Imperatoris insecutus comprehensus; & circa fluvium Cisterionem nomine in media, quae Claudia vocatur, via publica capite plectitur. Qui statim virtute divina abscissum caput e terra sublevans, & palmis portans, transivit per medium Cisterionem; atque ad iustum lapidis ultra progrediens subsistit, ibique caput reposuit. Quo loco sacra ejus ossa

& eodem die culti a nostro tamen die vers.

S. Domnii cubicularius Maximiani.

ob eadem capite plectitur.

ossa servantur. Ad cuius sepulchrum multi agri, quacumque fuerint infirmitate detenti, sacris ejus intervenientibus meritis curantur.

se sepultus
apud Ju-
liam Fi-
dentiam,

B. Domnini Juliensis nomen diemque natalitium in Martyrologio Romano ad septimum Idus Octobris adscriptum invenies: Apud Juliam in territorio Parmensi via Claudia, S. Domnini martyris sub Maximiano Imperatore; qui cum vellet persecutionis rabiem declinare, a persequentibus gladio transverberatus, gloriose occubuit. Eadem die Julienses solemniter ritu officioque anniversarios honores S. Domnino persolvunt, quem sibi patronum adoptarunt, ab eoque urbi suae nomen indiderunt, quæ nunc Oppidum seu Burgum S. Domnini appellatur; cum olim Julia Fidentia vocaretur; & mille passus fere quindecim abest ab Julia Chrysopoli, quæ veteri, magisque usitato ac trito vocabulo Parma dicitur. Hujus sanctissimum corpus miraculis inclytum, eximiaque populi frequentia ac veneratione celebratum, Julienses apud se aservari affirmant in templo subterraneo, cui ædes cathedralis superstat, quamvis de loco, ubi sit conditum, est aliquid inter eos controversiæ; neque satis liquet, utrum infra terram locatum sit post altare subterraneum ejusdem templi: an vero repositum sit in arca lignea huic altari superposita; hoc postremum declarare videtur epigraphæ in ipsamet arca grandibus litteris incisa: *Hic jacet, & requiescit corpus S. Domnini martyris.*

rum Dom-
nio Salo-
nitano per
errorem
confusus.

Stronis
vitis.

Non defuerunt ergo, qui nihil interesse putaverint inter Domninum Juliensem, & Domnium Salonitanum, atque ex duobus hisce martyribus longe inter se diversis unum conflaverint. Præter nominis similitudinem, illud errandi causam præbuit, quod scripsit Thomas Archidiaconus cap. 3. Historiæ Salonitanæ; ubi narrat Salonitanos inde usque ab Dalmatia in Italiam trajecisse, ut corpus B. Domnionis apud Julienses conditum raperent, idemque Salonam aveherent. Hujus verba huc transferre visum est. Postmodum vero tempore Diocletiana, & Maximiana persecutionis alter simili nomine martyr fuit, qui Domnionis vocabulo a Pontificis Domnii nomine modicum differt. Sed hic fuit unus ex cubiculariis Maximiani tyranni. Cum ergo iste Domnio majoris dilectionis apud Imperatorem prærogativa gauderet, ipse coronam Imperii conservabat, & ipsam tempore debito super Imperatoris verticem imponebat. Erat autem occulte Christianus: & cum videret Maximianum adeo crudeliter in Christianos deservire, ut multos a sancto proposito deterreret; ipse utpote Christianissimus, & devotissimus exhortabatur martyres in sancto proposito finaliter perdurare. Tunc fecit opportunitatem eis effugiendi tyranni rabiem, & ad Romanam urbem divertendi. Quod eum ad Maximiani devenisset notitiam, acrius in eum persecutionis deservit insania: ita ut ad propriam confessionem Christiani nominis exspoliatus regio habitu, nisi idolis immolaret, illico susciperet sententiam capitalem. Sed B. Domnio tyranni declinans sævitiam, Romam fugiens properabat: & dum iret via Claudia prope civitatem quamdam, quæ Julia Chrysopolis appellatur, satellites Imperatoris post ipsum currentes, invaserunt eum, & strictis mucronibus circumdantes, amputaverunt caput ejus. Ipse vero martyr virtute divina propriis manibus caput suum de terra dicitur elevasse; & ibidem quamdam fluvium, qui Sytiron nominatur, firmis gressibus transvadasse: ibique sepultus aliquo tempore quievit. Cum autem Dominus multa per eum miracula operaretur, ex multis provinciis pro sanitate adipiscenda, ad locum ipsum confluebant. Tunc Salonitani cives,

quia æquinominis erat B. Domnio Pontifici, ab eundem rapuerunt corpus B. Domnionis, & cum magna reverentia locaverunt Salonam. Quæ de re propter nominis consonantiam multoties vocabulum Domnionis pro nomine Domnii, & e converso confuse describitur.

Corpus S.
Domnio-
nis a Salo-
nitansibus
reptum &
Salonas
translatum.

Quæ Archidiaconus narrat de S. Domnino, ejusque martyrio, plane congruunt cum ejusdem Actis apud Surium descriptis: sed in his ne verbum quidem de corpore S. Domnini a Salonitanis rapti avectoque in Dalmatiam, & in urbe Salonæ honorifice condito. Sed neque apud Julienses hujusmodi raptus ulla viget memoria, aut extat traditio; quin immo pro certo putant, numquam ab illa civitate sacras illas exuvias dimotas, aliove transvectas esse; sed perpetuis ibidem, maximisque miraculis floruisse, & eximia semper veneratione ab advenis juxta indigenisque cultas & celebratas esse. Godefridus Henschenius iis, quæ scripsit Archidiaconus de translatione Dalmatica S. Domnini, ipse vero Actis S. Domnii Salonitani Episcopi inseruit, cum nihil prorsus objiciat, assentiri videtur; præsertim cum haud improbabile existimet cum sanctis martyribus Dalmatis, quos jussu Joannis Papæ IV. Martinus Abbas Romam transtulit, Domninum quoque Juliensem eodem delatum fuisse; unde postea incertum, quo tempore, quoque auctore in eum locum reductus est, quem suo ipse martyrio nobilitaverat, quique ab eo nunc appellatur oppidum, seu civitas S. Domnini: Alterius, inquit, ab istius Domnii (Salonitani) corpore censendum est S. Domnionis hujus corpus Romam translatum; siue is fuerit Cubicularius Maximiani Imperatoris, cujus Acta martyrii etiam supra retulimus, siue aliquis Episcopus &c.

Utrumque tamen illa de S. Domnino rapti translatione in Dalmatiam seu vere, seu falso litteris prodiderit Archidiaconus; adsunt certe insignes quædam rerum, locorum, ac temporum notæ, suæ utrique martyri, unde alter ab altero dignosci possit. Nam Salonitanus ecclesiasticæ militiæ, Juliensis Domninus aulæ Imperatoris nomen dederat; ille Episcopali dignitate præditus, hic cubicularii officio apud Maximianum functus; primus secundo sæculo ineunte in Dalmatia sub Trajano martyrii palmam adeptus, alter sub initium quarti sæculi in Italia jubente Maximiano pro religione interfectus est. Si autem vera scripsit Archidiaconus, inter Salonitanum utriusque sepulchrum hoc interest, quod noster longe ante, quam alter ibidem conditus, perpetuum & constans sepulchrum apud Salonam obtinuit; ille siquidem longe ætate posterior, cum subiisset martyrium apud Juliam Parmensis provinciæ oppidum, quod a Plinio, & Ptolemæo, Fidentia, & Fidentiosa appellatur, inde a Salonitanis sublatus, avectusque in Dalmatiam, aliquot post ejus obitum annis (an sæculis?) prope fortassis a S. Domnio honorifica sepultura affectus est. Nec vero diutius quam urbs illa stetit, Dalmatici sepulchri possessionem retinuit; nam post Salonæ excidium vel Juliensibus restitutus est, vel cum aliis Dalmatiæ martyribus Romam translatus; inde vero post aliquod tempus ad Juliam Fidentiam reductus, ubi hodieque servatur, & colitur. Contra vero Domnionis noster sepulchrum, quod ab initio apud Salonitanos adeptus est, etiamnum apud Spalatenses retinet: siquidem post eversam Salonam devectus est Spalatum, & honorifice conditus in eo templo, quod Diocletianus olim Jovi ædificaverat, Joannes vero primus Spalatensium Antistes Deiparæ Virginis in Cælum assumptæ titulo ac religione consecravit.

Domnio
nis Julia-
ensis mar-
tyris a Do-
mnio Salo-
nitano E-
piscopo dis-
tinctio.

Haud

Dies 11.
April. non
ad Julia-
centem
ad Salonit-
anum Do-
mnium per-
tinet.

Haud equidem negaverim & alterum illum Julia-
centem Domnium insigni olim pietate ac religio-
ne cultum fuisse a Salonitanis, ut tradit Archidia-
conus; illud vero, quod quidam existimant, diem
undecimam Aprilis ad hujus honorem, anniversa-
riamque commemorationem referri, nullo modo
proptus assentior. Nam in ejus gloriæ celebritatis-
que anniversariæ partem vocantur Socii quidam B.
Domnii, in eandem, atque ille, Martyrologi-
cam formulam conclusi. Id autem cum nostro præ-
clare congruit, qui varios ac multiplices Socios
habuit, quibuscum solennes illius diei honores
partitur, quemadmodum infra dicemus. Julia-
centi Domnio plures quidem Italiciæ fugæ, nullos
autem martyrii Socios fuisse constat; ejusque nata-
lis dies in oppido S. Domnini agitur VII. Idus O-
ctobris, nulla Sociorum commemoratione facta.

Salonitani
non falsa
opinionem
decepti,

Cæterum ex iis, quæ scripsit Archidiaconus,
haud recte colligas Salonitanos in ea sententia fuisse,
ut putarent eum, cujus sepulchrum in oppido Ju-
liacensi colebatur, esse illum ipsum Domnium pri-
mum Salonarum Episcopum, a quo majores eorum
Christianæ religionis disciplinam acceperant. Equi-
dem non video, quemadmodum id ex verbis Archi-
diaconi effici, & consequens esse possit: *Salonitani
cives, inquit ille, quia equinominis erat B. Dom-
nio Pontifici, abeuntes rapuerunt corpus B. Domni-
onis, & magna reverentia locaverunt Salona.* Ex

Sed pia er-
ga Dom-
nionem S.
Domnifi-
mpionis rapuerint, quod is cognominis esset Dom-
nio Pontifici, non quod vocabuli similitudine de-
cepti existimaverint Domnium ecclesiæ suæ condi-
torem ac parentem apud Julienses conditum esse;

quibus verbis nihil aliud intelligi posse videtur,
nisi id causæ fuisse, cur Salonitani corpus B. Do-
mnionis rapuerint, quod is cognominis esset Dom-
nio Pontifici, non quod vocabuli similitudine de-
cepti existimaverint Domnium ecclesiæ suæ condi-
torem ac parentem apud Julienses conditum esse;
huius quippe sepulchrum extare apud se, colique
summa veneratione ignorare non poterant. Sed quia
illum quoque præcipua quadam religione sibi profer-
quendum putabant, qui primi Salonarum Episco-
pi nomen ea tempestate celeberrimum pro dignitate
gesserat, idemque maxima gloria cumulaverat,
rem porro gratam utrique se facturos existimabant,
si inter quos & nominis communio, & præclaræ
mortis pro Christo appetitæ similitudo intercesse-
rat, eisdem tum cultus, tum sepulchri societate
conjungerent. Cæterum ipsemet Archidiaconus
id, quod futurum erat, præfagiens, ne quem-
quam nominis similitudo in errorem induceret,
admonuit ex eo tempore *Domnionis*, & *Domnii*
vocabula reciprocari, & promiscue utrumque ex
altero in alterum martyrem vulgo transferri: *Qua-
de re propter nominis consonantiam, multoties voca-
bulum Domnionis, pro nomine Domnii, & e con-
verso confuse describitur.* Qua quidem admonitione
id cavere voluit, ne quis ex duobus unum efficeret,
propterea quia iisdem uterque appellationibus affici
ac designari solebat.

Prioris
corpus Ju-
liacensis
ademptum

Salonam
translata-
runt.

Thaddæus Donola Spoletinus J. U. D. fidenter
sanè scripsit primum Salonæ Antistitem ac Discipu-
lum B. Petri fuisse Domnionem illum, quem olim
Salonitani ex oppido Juliacensi surreptum in Dal-
matiam transvexerunt. Ut nullius ponderis apud
me sit hujus scriptoris auctoritas illud facit in pri-
mis, quod Dalmaticæ topographiæ usque adeo ru-
dem, ignarumque se præbeat, ut Salonam a Spa-
lato ne distinguat quidem; perinde quasi inter has
duas urbes nulla interesset neque temporis, neque
loci distantia, unde utriusque distinctio peti posset.
Præterea multa alia id genus turpissime peccat in eo-
dem tractatu, ubi martyrium S. Felicis Episcopi
ex Dalmatia in Umbriam, ex urbe Spalateni Spel-
um sive Spoletium inani molimine transferre co-
natur; quæ quidem plane incredibilem hominis in

Thaddæus
Donolae-
roris ar-
guitur.

Dalmatica historia versantis inscitiam producit.
Hujus errores nihilo severius, quam gravius casti-
gat Joannes Tomcus Marnavitus Episcopus Bos-
nensis in opusculo Romanis typis edito, quod in-
scribitur: *S. Felix Episcopus & martyr Spalateni
urbi Dalmatiae & veritati vindicatus.* Neque no-
stram censuram is effugiet, cum suo loco profere-
mus, & in disquisitionem vocabimus Acta S. Feli-
cis, qui inter Episcopos olim Mauritanos, nunc
Macharschenes vulgo dictos annumerandus nobis
videtur.

Sed ecce tibi alius Dominus ex collegio LXXII.
Discipulorum, Martyris titulo itidem insignis,
Domnio Salonitano æqualis, vel paullo ætate supe-
rior, qui aliquid negotii nobis facessit; quippe
quem alii cum nostro, alii cum Domnino Julia-
centi confundunt. Hujus honorifica mentio est ad
diem XVII. Aprilis in Martyrologio Ms. ecclesiæ
Pragenis; item apud Grevenum in Auctario Usuar-
di, & Canisium in Martyrologio Germanico; &
ubique hoc fere elogio ornatur: *In Italia S. Domni-
ni martyris, qui fuit ex septuaginta duobus Discipu-
lis.* Petrus Lovetus ex Ms. S. Maximi, itemque ex
alio codice itidem Ms. docet Lucianum Episc. Bel-
lovacensem, cum S. Clementis Romani Pontificis
jussu missus in Galliam profectus, quacumque
iter faceret, Evangelium disseminaret, haud præ-
cul ab urbe Parmensi ab Idololatris comprehensum
fuisse, conjectumque in carcerem: inde vero hu-
jus Domnini, ut ipse narrat, opera & solertia
clam e ductus e manibus hostium evasit, atque ad
provinciam sibi concreditam pervenit; quam ob
causam ait Domninum ipsum in ea, quibus Lucia-
num exemerat, vincula, suffectum, egregiam pro
Christo mortem oppetiisse. Porro idem Lovetus
hunc martyrem ab Juliacensi Domnino minime di-
stinguendum putat: *Erat, inquit, ibidem jam
Christi Discipulus, Dominus nomine, qui perse-
ctus adhuc hodie Confessor Christi in eodem loco pro
talibus hujusmodi operibus requiescit in corpore
gloriosus.* Nam & ipse locus ex ejus nomine voca-
bulum sumpsit. Hujus sententiæ adstipulatur Sau-
sajus; nisi quod is in ipsa civitate Parmensi & Lu-
cianum captum, & Domninum martyrio affectum
esse tradit. Verum Dominus Christi Discipulus
ab altero Domnino Juliacensi annorum fere ducen-
torum intervallo disjungitur; nam hic quidem
Maximiano, ille vero Domitiano aut Trajano im-
perante martyrium subiit.

S. Domni-
nus ex 72.
Discipulis,
cum Dom-
nino Julia-
centi per-
peram con-
fusus.

Utriusque
distinctio.

Godefridus Henschenius in Prætermisissis ad diem
XVII. Aprilis non ille quidem pro certo affirmat,
sed quadam dubitationis nota interposita, unum &
eundem Domnium seu Domninum sibi videri ait,
quem Petrus Apostolus in Dalmatiam misit, &
quem Martyrologia supra laudata inter Discipulos
Christi annumerant. *S. Dominus martyr memora-
tus in Ms. Martyrologio Barberiniano, & Italiae ad-
scribitur, diciturque unus ex LXXII. Discipulis in
Ms. Pragensi, & a Greveno in Auctario Usuardi,
& illud secuto Canisio in Martyrol. Germanico. For-
san est S. Dominus Episcopus, qui traditur a S. Pe-
tro Apostolo in Dalmatia missus, & ibidem martyr
obisse, cujus corpus dicitur postea Romam transla-
tum. De eo egimus XI. Aprilis.* Idem vero in Com-
mentario prævio ad Acta S. Domnii, ad suam opi-
nionem confirmandam pro argumento posuit lectio-
nes tertii Nocturni, quæ in solemnibus officio B. Do-
mnii Salonitani sumuntur ex Homilia D. Gregorii
in Evangelium: *Designavit Dominus, & alios se-
ptuaginta duos:* ex quo conjecit hunc ex numero
fuisse illorum Discipulorum, ac proinde non esse
distinguendum ab eo, quem Martyrologia Disci-
pulum

An Do-
minus
Christi di-
scipulus
idem sit,
ac Dom-
ninus Sala-
ntis Anti-
stites.

Hensche-
nii opinio
curæ.

pulum Domini passim appellant: Ea propter non male conjectabimus hunc eundem ad diem 17. Aprilis celebrari in MS. Martyrologio ecclesie Pragensis &c.

Sed haud dubie aliter ab aliozero di-
stinguuntur.

Sed mirum quantum hic noster ab altero illo Domnino discrepat; de illo enim quæ narrantur, ea huic nostro Salonarum Antistiti nullo modo prorsus congruere possunt. Domnius quippe Petri Discipulus, quamquam in Italiam cum Magistro venerit, agrum tamen urbemque Parmensem nunquam attigit, & S. Petri jussu Roma profectus, recta in Dalmatiam matitimo itinere contendit, unde numquam in Italiam rediisse legitur; neque in Italiam, aut Juliam Chrysopolim, sive Juliam Fidentiam, sed Dalmatiam & Salonam illustri martyrio, suoque sepulchro nobilitavit. Tantum vero abest, ut in collegium duorum & septuaginta Christi Discipulorum cooptatus fuerit, ut ne potuerit quidem cooptari; quippe qui in lucem editus est biennio, antequam Christus Dominus ex omnibus suæ disciplinæ alumnis duos & septuaginta delegit, quos sui adventus enuntiandi causa in alias atque alias partes & provincias dimitteret; nisi forte ab Apostolis in eum numerum substitutus fuerit aliqui ex illis 72., qui vel vita migrasset, vel a religione Christiana defecisset.

Cæterum, ut supra dixi, multos alios vel martyres, vel viros sanctitate insignes B. Domnii cognomines in medium afferre possem, quos idcirco præmitto, quia neque illis cum nostro ulla rerum, vel temporum, vel locorum similitudo intercedit; & vel nemine admonente, ab Domnio Salonitano Episcopo facile fecerni, dignoscique possunt.

CAPUT IX.

Animadversiones Chronologica in Acta S. Domnii.

EX Actis S. Domnii supra descriptis elici, constituique oportet quinque omnino epochas, seu quinque Christi, æqueque vulgaris annos certos ac definitos, quibus præcipua quædam ejus Acta, maximeque memorabilia illigentur. In hanc igitur chronologicam disceptationem hæc ferme veniunt in suos quæque annos distribuenda: primum ortus B. Domnii; deinde ejus ad Christum conversio, cum Christianis sacris initiatus est, atque in disciplinam S. Petri Apostolorum Principis traditus; tum Salonitani Pontificatus initium; postea series rerum, quas singulari commemoratione dignas in Pontificatu gessit; demum inquiri oportet, quoniam ille anno martyrium subierit. Hæc ferme omnia in notis ad ejus Acta appositis strictim, breviterque attigimus; sed hujus loci est eadem confirmare, & suis quæque rationibus stabilire.

§. I.

Annus 46 mensis natalis S. Domnii.

PRimum igitur constituo, Domnium in lucem editum esse anno post Christum natum 30, æt. vulg. 27. Mense martio, aut certe eo, qui proxime consequitur, mense ineunte. Id adeo colligi potest ex ejus baptismo, quem, ut perhibent Acta, suscepit, cum septimum ætatis annum vel agebat, vel certe non ita pridem expleverat. Domnius puer septem annorum secutus est Apostolum, ex prima ejus vita: Septimum vix expleverat annum, ex quarta: Puer adhuc septennis, ex tertia. Petrus Antiochiam venit anno Christi 37. æt. vulg. 34. & cum Februa-

rius mensis in exitu jam esset, Antiochenam sedem constituit. Post ejus adventum haud multi dies intercesserant, ut colligitur ex Actis, cum Domnius una cum parentibus Christiana sacra suscepit. Igitur aut tertio aut quarto mense ejus anni, qui ab ortu Christi 37, ab initio æt. vulg. 34. numeratur, Petrus Christianis mysteriis Domnium imbuat, & baptismo expiavit, cum prope erat, ut is annum ætatis septimum absolveret, nisi forte paullo ante jam absolverat. Si autem anno trigesimo septimo, quatuor menses nondum prætergresso, septem annos detraxeris, retrorsum gradienti occurrerit annus Christi tricesimus, qui fuit æt. vulg. 27. ejusdemque anni mensis Martius, vel Aprilis, unde Domnius vivendi initium duxit, cuique ejus ortum affigi oportet.

§. II.

Annus S. Domnii baptismo & conversione insignis.

Q Uod ad conversionem Domnii, & baptismum attinet, satis constat, eum Christianis sacris initiatum fuisse non ita multo post, quam Petrus Antiochiam advenerat. Is simul atque urbem ingressus ecclesiam illam constituendam regendamque suscepit, confestim ad cives excolendos, & Christianis mysteriis ac præceptis erudiendos incubuit; cumque de rebus divinis pro concione differeret, incredibile dictu est, quam ingentes audiendi causa hominum concursus fierent, quos seu doctrinæ novitas ac præstantia, seu vis ac fama miraculorum alliciebat. Petri concionibus frequens præ cæteris intererat Theodosius Domnii pater, genere Antiochenus, in primis inter suos copiosus ac nobilis, qui statim ab initio auditorem Petri assiduam se præbuit, ejusque verba non æquis modo auribus, sed etiam prompto animo libentique excipiebat. Cujus quidem rei testem habeo auctorem quartæ vitæ B. Domnii: Cum infinitus populus ob novam doctrinam audiendam undique concurreret, contigit & nobilem virum nomine Theodosium prædictæ civitatis accolam interesse. Is Petri audiendi cupiditate usque adeo tenebatur, ut seorsum a cæteris Petri auditoribus cum de nocte conveniret; ab eoque privatis institutionibus ad omnia virtutis ac religionis officia informabatur. Erat Theodosio summa ingenii vis ac perspicacia, cognoscendæ veritatis miræ cupiditas, multarum virtutum si minus perfectio, certe adumbratio quædam, ut in Ethnico homine, plane admirabilis; quibus quidem rebus ut quisque maxime excellit, ita facillime rationem sequitur ducem, minimeque omnium ab evangelio abhorret. Erat præterea intactus ab avaritiæ sordibus, & a vitiis omnibus vehementer alienus, ut nihil magnopere expeteret, nisi quod esset cum virtute conjunctum: quæ quidem omnia ex actis supradescriptis intelligi possunt. Ita fiebat, ut nihil ejusmodi in eo reperiretur, quod ferme in aliis Christianæ veritati aditum obstruxit, aut certe moram & impedimentum afferre solet, quominus statim, atque propositum est, evangelium promptis auribus animisque suscipiant. Permagni siquidem refert, quam libero quisque animo, vacuoque ab omni cupiditate ad verum investigandum accedat. Petrus igitur nactus hominem hoc ingenio, his moribus, hac virtutum indole præditum haud ægre perpulit, ut divina gratia impellente, cognitæ perspectæque veritati acquiesceret, & cum universa familia Christianæ religioni nomen daret. Quam prompte ac celeriter Theodosius ad Christum accesserit, Auctor tertiæ vitæ his verbis exposuit: Mox ut verbum Dei audi-

Petrus Antiochenis Christianum annuunt.

Theodosius Petri auditor, assiduus.

Natus est
et. Ch. 34.

Ejus, & Domnii filii baptizatus est. Itaque haud multi sane dies ab adventu Petri effluxerant, cum Domnius patris exemplo & auctoritate cum Mygdonia matre baptismum suscepit. Cum autem Petrus anno Christi 37. æræ vulg. 34., mense Februarii Antiochiam venerit; (in hunc enim mensem atq; annum Antiochenæ cathedræ institutio cadit juxta nostros calculos Chronologicos) sequitur ad eundem annum Domnii conversionem adscribi oportere; neque serius tertio, vel quarto ejusdem anni mense contigisse.

Argumentum obiectum anno conversionis S. Domnii de-

Verum scrupulus hic existit, quem ante amoveri oportet, quam longius progrediar: qui enim fieri potest, ut Domnius cum parentibus per baptismum ad ecclesiam accederet anno æræ vulg. 34., cum adhuc gentibus obstrictus esset ad evangelium aditus, qui primum ex communi sententia patere cepit post conversionem Cornelii Centurionis, quam Cæsar Baronius alteri & quadagesimo Christi anno adscripsit? Sed hujus, quidquid est, obicis scrupulive amoliendi non una, sed multiplex ratio suppetit. Nam primum est inter scriptores de anno conversionis Cornelianæ controversia; hanc siquidem alii ante Antiochenam Petri profectionem, veluti Petavius ac Tillemontius retrahunt; alii vero in annos, ab Cornelii conversione posteriores eandem conjiciunt. Priorum sententiam amplecti si libeat, nihil est, cur Domnii ex Ethnicorum secta ad Christi cultum traducti baptismum ab anno Christi 37. dimoveas, eumque in tempus aliud differendum censeas.

Deinde, non si Apostoli ante Cornelium in ecclesiam receptum solis Judæis ad Christum convertendis ex instituto, & palam aperteque operam dabant, continuo putes interdictum illis fuisse, ne quid curæ & industriæ suæ, si qua se daret occasio, in Ethnicos ad evangelium alliciendos privatim cauteque derivarent. Neque enim ignorare poterant, prædicationem Evangelicam intra Palæstinæ fines coercendam non esse, sed toto terrarum orbe propagandam; idque sibi datum esse negotii, ut omnibus omnino Gentibus Evangelii lumen afferrent: quod Christus Dominus ex hoc mundo migraturus ad Patrem nominatim illis, diserteque his verbis præscripserat: *Docete omnes gentes; & Euntes in mundum universum prædicare Evangelium omni creature.* Si autem quæras, quidnam esset, cur Apostoli prioribus illis post Christi mortem, ejusdemque ad superos reditum annis, a publica solemnique Gentium conversione abstinere, duas causas fuisse reperio; unam, quod primum eos oportuerat omni studio curaque in salutem Judæorum incumbere, de quorum semine Christus secundum carnem prodierat, quibusque potissimum æternæ ac beatæ vitæ per Christum adipiscendæ promissiones factæ fuerant; ut si forte illi verbum salutis respicerent, iusta causa esset Apostolis migrandi ad gentes, alioque Evangelii transferendi, nec Judæi queri possent se destitutos fuisse, auferrique a se regnum Dei, quod ipsimet per summam quamdam pervicaciam atque impietatem repulerant: *Vobis*, inquit Paullus Act. 13., *oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes.* Altera causa hæc est, quod Apostoli ab omni alienigenarum non modo familiaritate, sed etiam congressione sibi cavendum putabant, ne incurrerent in odium offensionemque Judæorum, qui gentes circumcisionis expertes, præsertim in rebus ad religionem pertinentibus, cane pejus & angue vitabant, ne qua labes ex earum aditu congressuque sibi adhæresceret. Nec vero qui ex circumcisione

Illyricum Sacrum.

Christo nomen dederant, antea adduci potuerunt, ut gentibus quoque aditum ad ecclesiam patefieri fingerent, quam Petrus post baptizatum Cornelium, facti sui rationem redditurus in conventu Hierosolymitano, narravit de viſo sibi divinitus oblato lintei cujusdam omne genus animantium completentis ter cœlo dimissi; cœleste enim illud ostentum eo valebat, ut significaret divina voluntatis esse atque consilii, ut gentes quoque in ecclesiam admitterentur: *His auditis*, inquit Lucas Act. 12., *tacuerunt, & glorificaverunt Deum dicentes: ergo & Gentibus penitentiam dedit Deus ad vitam.* Exinde vero integra fuit Apostolis libere ac palam Christianæ religionis Ethnicis annunciandæ potestas nemine repugnante; cum antea ob eas, quas dicebam, causas hujusmodi potestate, nisi clam Judæos summaque cautione adhibita, uti non possent: *Omnia mihi licent*, ajebat Paullus, *sed non omnia ædificant.* 1. ad Corinth. 10.

Quæ in hanc sententiam præclare scripsit Cornelius a Lapide in Com. in Act. Apost. cap. 10., ea si huic loco intexerem, haud ab re nostra alienum fore censui: *Dices*, inquit, *quomodo ergo vulgo asseritur, quod per conversionem Cornelii primo gentibus apertum fuerit ostium evangelii & ecclesiæ?* Resp. id accipiendum & limitandum esse ad publicam, solemnem, & ex professo apud Gentes evangelii prædicationem, quam Petrus cœlesti visione accepta jussus est publice Judæo-Christianis denunciare, ne ipsi Apostolis ad Gentes ituris obsisterent, & Gentes ab ecclesia repellerent. Docet id diserte hoc loco S. Chrys. scilicet S. Petrum secreto scripsisse & Apostolos debere prædicare gentibus, sed id non fecisse, ne Judæos offenderet, donec visione cœlesti admonitus hanc esse Dei voluntatem Judæis persuasit; præsertim cum ipsi viderunt visibilem Spiritum S. descensum in Cornelium, & domesticos ejus. Idem porro Cornelius a Lapide tum aliquot locis ex historia Act. Apostol. allatis, tum aliis aliunde adscitis exemplis confirmat, ostenditque admodum esse verisimile non defuisse ex Ethnicis, qui Apostolorum verbis & miraculis permoti, cœlestique nominis instinctu Christiana sacra susceperint, antequam Petrus Cornelium Centurionem ad ecclesiam per baptismum aggregaret.

Quod ne dubitare possimus, maximo est argumento, quod proximo post mortem Christi, ejusque in cœluni conscensionem anno contigit, cum Philippus, unus e septem Diaconis, baptismo initiavit Eunuchum Candacis Reginae, quem neque Judæum, neque Profelytum, sed plane Ethnicum fuisse existimat Alphonsus Salmeron Tract. 33. in Act. Ap. ejusque facti eandem rationem reddidit, quam modo exposuimus: *Sed obijciat aliquis, quid est, quod ob baptismum Eunuchi non sunt tumultuati, aut non ceperunt obstrepere ex Judæis credentes? nam & ille non minus erat Gentilis, quam Cornelius: imo quare ipse Philippus justus accedens ad currum Eunuchi, non horruit Gentilis commercium? Dicendum est rem illam fuisse occultam, & cum homine peregrinante factam, nec ita ad aures credentium ex Judæis pervenire potuisse; vel si ad aliquem pervenerat, existimari poterat a ministro Philippo in ea re erratum fuisse. Ipsum autem Philippum satis excusat præceptum Angeli, internaque Spiritus Sancti suggestio &c.* Quæ cum ita se habeant, nihil causæ esse video, cur Petro non licuerit ante publicum & solemnem Cornelii ad ecclesiam accessum, clanculum & seorsum a Judæis, aliquid curæ operæque conferre ad salutem Ethnicorum Antiochenorum, in quibus fuit Theodosius pater Domnii, quem de Christianis mysteriis ac præceptis privatim & per

O o clanc-

clandestina colloquia edoctum una cum uxore & filio baptizavit. Neque enim luce ac palam, si vera scripsit Auctor quartæ vitæ S. Domnii, Theodosius ad Petrum accedebat; sed, cum forte interfuisset ejusdem publicis concionibus apud Judæos Antiochenos habitis, divino instinctus numine ad domum Petri de nocte itare consueverat, ut abdito, & ab arbitris remoto loco, de fide in Christum, rebusque omnibus ad recte credendum, & vivendum necessariis erudiretur.

Præterea haud vero absumile est Theodosium, itemque ejus filium & uxorem, quamvis ex Ethnicis Deorumque inanum cultoribus originem traherent, ex eorum tamen numero fuisse, quos Judæi Profelytos vocabant, propterea quod ab Gentium superstitione ad veri Dei cultum, ritusque Judaicos transissent; id autem eo mihi fit verisimilius, quod tam præclaris moribus, tot tantisque virtutibus Theodosium ornatum ferunt, quæ in hominem veræ religionis ignarum, atque Idolorum impuris ac nefariis ceremoniis obstrictum vix, aut ne vix quidem cadere posse videantur. Adde, quod vel ab ipso Christo Domino, quem ab eo visum, dum ageret inter homines, affirmat Auctor secundæ vitæ, vel ab Judæis, quorum referta erat Antiochia, de uno Deo colendo, ejusdemque colendi ratione Judæis divinitus tradita edoceri potuerat, impellique, ut Judæus fieret, & inter Profelytas annumeraretur, antequam Petrus Antiochiam veniret.

Ad hæc: quid si Petrus, qui, ut facilius Judæos ad Christi fidem alliceret, circumcisionem toleravit ad tempus, Theodosium, itemque Domnium antea circumcidi, & Profelytos fieri voluerit, quam Christianis sacris initiarentur; ne scilicet Judæis aliquam sermonum & offensionis materiam præberet? Nam etiam Paullus, qui omnia factus est omnibus, ut omnes Christo lucrificeret, eandem ob causam circumcidisse legitur Timotheum, Judæa quidem matre, sed Ethnico patre natum; ut videret Judæi, quem circumcisionis expertem contempnissent, eundem illa ritus Judaici nota instructum æquis animis acciperent, & de Christiana religione differentem libenter audirent. Demum quamvis acta conversionem Theodosii ad Christum cum ejus baptismo conjungant, nihil prohibet dicere a Petro Theodosii itemque ejus uxoris & filii baptismum dilatum fuisse, neque antea baptizatos esse, quam gentibus ad evangelium aditus illo admirabili ostento patefactus est: ex quo fieret Domnium quidem anno ætatis septimo ad rectam in Deum fidem Christi que cultum traductum fuisse anno Christi 37; sed ejus baptismum in annos posteriores rejiciendum esse. Quæ igitur de anno Theodosii itemque Domnii baptizati nobis objecta sunt, ea non una, sed multiplici, ut diximus, responsione dilui, refellique facile possunt.

Domnii
fi: Petri
discipulus.

Jam vero ut eo revertatur, unde paulisper deflexit, oratio, Domnii aut eodem, aut proximo post suam conversionem ac baptismum anno, divino instinctus afflatu totum se Petro erudiendum, gubernandumque tradidit, cepitque assiduus cum illo esse, ejusque domum frequens inire; ut a quo per baptismum Christo genitus fuerat, ab eodem recte pieque vivendi præcepta ac disciplinam acciperet. Nam Auctor quartæ vitæ Baptismo S. Domnii hæc statim subjecit: *His itaque gestis puer Domnii domum Apostoli frequentabat, tantaque in eo dilectio magistri subcreverat, ut patrem revivere noller.* Neque ab eo dissentit Adamus Parisiensis, qui tertiam vitam conscripsit: *Domnii accepto baptismo, & jam Christi amore fervens parentes dereliquit, & Apostolum secutus est.* Idem scripsit Lucas Gau-

dentius in sexta vita: *Baptizatus statim cepit Apostoli domum quotidianis obsequiis frequentare.* Huc adde, quod Auctor secundæ vitæ, perturbato verum ordine, primum in Petri disciplinam traditum, deinde Christo adjunctum fuisse scripsit; ex quo, satis apparet inter baptismum Domnii, ejusque ad Petri scholam & disciplinam accessum, haud multum temporis interjectum fuisse: *Cum Apostolorum Princeps Antiochiam venisset, atque in ea urbe sedem fundasset, cum alios, tum Domnii parentes ad Christi fidem convertit; quando etiam Domnii relictis parentibus, spretisque ac neglectis paternis divitiis, Petro adhesit, atque in Christum credidit.* Præterea Petrus, cum ab se Domnium dimitteret in Dalmatiam, his cum verbis alloqui cepit: *Ecce, fili, ab infantia tua mecum ingressus, & egressus &c.* Infantia autem vulgo definiti solet prima hominis ætas, quæ ex eo nomen invenit, quod homines id ætatis adhuc ferme lingua hæsitent, nondum expeditam fandi loquendive facultatem adepti. Sed hic infantie vocabulo nihil aliud intelligitur, nisi ætas admodum impubes, annum septimum vix prætergressa. Anno igitur Christi trigesimo octavo, ætæ vulg. 35. Domnii Petri Discipulus & Auditor assiduus esse cepit.

Quæ deinde gessit Domnii, Discipulus idem ac socius adjutorque Petri, ante quam Episcopus Salonæ fieret, ea singillatim persequi, & observatis notatisque temporibus ad suos quæque annos revocare operæ pretium esse non arbitror. Si quis hæc scire cupiat, Apostolicos Petri labores, & circuitiones secum ipse reputet; simulque ita statuatur nihil a Petro gestum esse post annum Christi 38, nullam ab eo peragratam esse provinciam, quin eidem itinerum omnium comitem atque adiutorem ad omnia se Domnii præbuerit; quippe cum, ex quo in disciplinam Petri se tradidit, nunquam ab ejus latere & comitatu discesserit, antequam Salonæ Episcopus præficeretur. Hoc tantum interest, quod prioribus quidem annis Catechistæ partes ageret, ac præcipua religionis capita ac mysteria ad vulgi captum explanaret; nondum enim per ætatem licebat graviora munera capessere; deinde vero paullulum ætate proventus, Petri in omnibus adjutor esse, & maxima quæque Apostolici viri munia & officia exsequi cepit. Hoc igitur rerum ac temporum intervallo prætermisso, venio ad tertiam hujus disputationis partem, cujus est inquirere, quonam Christi, & ætæ vulgaris anno Domnii ex auctoritate Petri Salonitanum Pontificatum suscepit.

§. III.

Epocha Pontificatus initi.

Atque illud primum constituo tum Petrum fuisse Romæ, cum iussit Domnium Salonam proficisci, & Dalmaticæ ecclesiæ Episcopum præfecit; nam verba ipsa, quibus Petrus ab se Domnium dimisit, abeuntemque prosecutus est, satis indicant ejus loci positionem, unde is in Dalmatiam discessit: *Pete, inquit, litus maris Adriatici, & recto cursu a monte Gargano contra Boream trans mare velius, venies in Dalmatiam.* Hæc Dalmatici itineris descriptio cum Romanæ urbis positione aptissime congruit, unde scilicet profectiois hujus initium quæritur. Dalmatia enim qua parte Romam spectat, ferme vergit ad Septentrionem, quamvis etiam ad Orientem paullulum deflectitur; itemque a Septentrione Salona obversa est Apuliæ littori, cui mons Garganus imminet, haud ita longe a mari disjunctus. Præterquamquod si quis Auctores omnes, qui de vitæ & rebus S. Domnii scri-

Domnii
Petri co-
mes.

& adiutor
assiduus.

Ex urbe
Roma Se-
lonam
missus a
Petro.

scripserunt, attentius legat, clare perspiciat, non aliunde illum, quam ex urbe, Petri missu profectum esse in Dalmatiam, ut hac de re nulla videatur esse posse controversia.

Ac Petrus quidem ter Romam adiit alias aliis de causis; primum anno Christi 45, æræ vulg. 42, iterum anno 58. vel 55. ær. vulg. tertium anno 67, vel 64. ær. vulg. De triplici Romana Petri profectioe scripsimus in Prologomenis. Cum Romam venit altero Claudii Imperatoris anno, qui fuit 42. æræ vulgaris, tum Domnius annum agebat circiter decimum quintum; non est autem verisimile, ut Petrus Domnio, id ætatis cum esset, ecclesiæ Salonitanæ procuracionem committeret; præsertim cum esset eligendus, qui Tito atque Hermi viris jam ætate proæctis in Pontificatum Dalmaticum succederet. Sed neque ad an. 58, sive æræ vulg. 55. referri possunt Salonitani Pontificatus initia, cum Petrus iterum urbem adiit, postquam Claudii Imperatoris superiore anno veneno sublato morte abrogatum est decretum illud, quo Judæis pariter atque Christianis urbe interdictum erat; tum siquidem Titus nondum Dalmatico Pontificatu abierat, qui sexennio post jussu Paulli ecclesiæ illius stabilizandæ augendæque curam alteri tradidit. Præterea vetus est consuetudo, & fortasse ab ipsis Apostolicis ducta temporibus, ut nemo ante annum trigessimum ad summum Sacerdotii gradum, qui est Episcopatus, provehatur; quin etiam antiquitus ne simplici quidem Presbyteratu initiari poterat, qui nondum annum trigessimum attigisset. Porro Domnius anno Christi 58, sive æræ vulg. 55, vix septimum & vigesimum annum inierat, Pontificatui gerendo nondum idoneus; non quod ea virtute ac sapientia careret, quam numeris omnibus absolutam, ac prope divinam postulat Episcopatus, quæ curam gerit animarum; sed quia Episcopatus, quæ gradus honoris est, & fastigium Christiani Sacerdotii, auctoritatem nescio quam requirit, quæ plerumque abest juvenibus intra annum trigessimum; quæ sane auctoritas maturitate annorum parta mirum quantum valeat sive ad continendam in officio multitudinem, sive ad nomen & personam Episcopi pro dignitate sustinendam.

Restat igitur, ut Domnius tum demum Salonitanam ecclesiam regendam suscepit, cum Petrus tertio Romam advenit, ut Christianis afflictis oppressisque Neroniana tyrannide atque immanitate præsidio esset ac solatio. Petrus itaque, ut par. 3. Prolegomenon sect. 1. cap. 1. §. 1. diximus Romam adiit anno æræ vulg. 64, qui fuit Christi 67. ac per idem fere tempus eandemque ob causam illuc Paulus se contulit. Uterque autem eodem anno conjectus est in carcerem, jussu Neronis, qui ægrius ferebat, quam ut relinquere inultum posset interitum Simonis nequissimi præstigiatoris, quem in aera vi dæmoniaca sublatum Petrus suis apud Deum interpositis precibus prostravit, humique allisum ad tartara detruxit. Interea Hermem Romam e Dalmatia Paulli magistri sui in vinculis revivendi cupiditas excivit. Hunc ecclesiæ Dalmaticæ procuracione egregie functum Paullus in Græciam proficisci iussit, ut ecclesias illas laborantes, variisque turbinibus jactatas confirmaret, labantesque sustineret; cogitationem autem curamque præficiendi Dalmatis Episcopi ad Petrum rejecit. Is vero pro sua sapientia cum diligenter circumspexisset, quem potissimum e suis discipulis nominaret aptum ei muneri, nec ullum invenisset aptiorem Domnio sibi jam inde ab ejus infantia cognito, cujus sanctitatem doctrinamque exquisitam plurimis rebus esset expertus, huic denique ecclesiam Dalmaticam tra-

Illyricum Sacrum.

dere ac demandare constituit. Ac igitur communicata cum Paullo in eundem carcerem incluso, Domnium ad se accersiri jubet, quem accurate de rebus Dalmaticis edoctum illius ecclesiæ Episcopum renunciavit, monuitque, ut nulla interposita mora in suam provinciam trajicere festinaret; quo cum pervenisset, Salonæ in urbe totius regionis principe Pontificiam sedem constitueret. Neque enim tam arcta ac diligenti custodia & vigiliis undique oblecta Petrus tenebatur, ut nullus ad eum aditus Discipulis, cæterisque Christianis pateret; præsertim cum Processus & Martinianus custodiæ præpositi, ipsomet auctore & impulsore Petro, Christiana sacra suscepissent. Qui Petri Acta apud Surium legerit, is plane intelliget, quam ingentes hominum concursus fierent ad Petri carcerem, quos ille qua verbis, qua miraculis vel ad Christianam religionem alliciebat, vel in Christi fide jam antea suscepta confirmabat. Si quis autem in annum superiorem 67. Christi, 64. ær. vulg. antequam Petrus in vincula conjiceretur, referre velit Dalmaticam Domnii profectioem, initique Pontificatus primordia, per me licet; neque quidquam causæ invenio, cur ejus sententiæ repugnem. Henschenius Petri postremum in urbem adventum anno æræ vulgaris 64, martyrium anno 65. adscripsit; is anno Christi 68, ille anno 67. juxta nos respondet; alterutri horum initium Pontificatus Salonitani Domnio collati alligari oportet: nisi cum Tillemontio martyrium Petri in eum, qui proxime consequitur, annum referre libeat. Vide cap. 1. §. 1. partis tertiæ sect. 1. Prolegomenon.

His in hunc modum constitutis & expositis, video equidem quid objici possit, & ad reprehendum arripere ex Actis S. Domnii, cui occurrere necesse est, ne si quis forte in hæc invaserit, quæ satis scite nobis instructa, & composita videntur, omnia perturbet, ac dissolvat. Quicumque res a B. Domnio gestas litteris commendarunt, ii omnes, quemadmodum videri potest in actis supra descriptis, cum primo Petri in urbem adventu videntur conjungere Dalmaticam Domnii profectioem, ejusque Episcopatus initium, ut inter utrumque nihil propemodum temporis interjectum esse appareat. Adde, quod affirmare videntur uno & eodem tempore missos fuisse & Domnium Salonas, & Apollinarem Ravennam, & Marcum Aquilejam, & alios alio, in suam quemque provinciam: *Per oras Adriatici sinus*, inquit Archidiaconus Hist. Salon. cap. 3. *tres direxit Pontifices Apollinarem Ravennæ, Marcum Aquilejæ, Domnium vero in Salonam direxit.* Eadem ferme scripsit Auctor primæ vitæ, a quo reliqui nihil omnino discrepant: *Ubi* (idest Romæ) *Beatus Petrus Pancratium destinavit in Siciliam, Apollinarem Ravennam, Marcum Evangelistam Aquilejam, Domnio vero multis corampositis dixit: Pete littus maris Adriatici &c.* Sed qui secundam B. Domnii vitam conscripsit, hujus loci difficultatem auget, & majus nobis negotium fecerit: is quippe non solum cum cæteris convenit, sed plane & perspicue hac de re mentem suam ac sententiam explicuit, vix ut integrum nobis esse videatur Dalmaticam Domnii expeditionem a prima Petri Romana profectioe, & commoratione disjungere. Nam Consules ipsos nominat, quibus ejusdem missionem consignari oportet, Crispinum scilicet ac Taurum, qui si Grutero, si Schellstrati, si Ricciolio credimus; anno æræ vulg. 44. vel 46. si Baronium audimus, Consulatum gessere: *Fundata*, inquit, *Romæ Cathedra, cum Petrus Taurus & Crispino Coss. ad omnes Occidentis provincias fidei præcones ablegaret, in Gallias Martiale misso, Marco*

O o 2 vero

Argumentum ex Actis S. Domnii contra eam quæ diximus de anno suscepti Episcopatus Salonitani.

non anno 45. Christi, neque 58.

sed an. 68. Domnium creavit Episcopum Dalmatiz.

vero Aquilejam, & Prodocimo Patavium destina-
to, Domnium similiter Salonas ire iussit, urbem Dal-
matiae primariam.

Respons.

Fateor equidem, hæc si quis in eam omnino sen-
tentiam accipi velit, quam verba ipsa præferunt,
ægre admodum componi posse cum anno, cui nos Sa-
lonitani Pontificatus initium affiximus. Sed quæ
tandem nos ratio, quæ necessitas in his verborum
angustias compellit, & usque adeo cogit in verbis
hærere atque impediri, eorumque vim morosius
quam diligentius expendere, ut religio nobis pro-
permodum esse debeat eisdem interpretationem ali-
quam, non illam quidem violentam, & longe ac-
cessitam, sed consentaneam, & quasi sponte sua
oblata adhibere, præsertim ubi res ipsa & veritas
id requirit. Ergo ad rem nostram quod attinet,
solemne est Scriptoribus, iis potissimum, qui multa
in pauca conferunt, neque tam historiam se scribere,
quam epitomam quandam, ac summam re-
rum contexere profitentur, multos sæpe annos re-
bus, de quibus agunt, interjectos transilire, & res
eiusdem generis in unum locum congerere, quam-
quam satis longo intervallo aliæ ab aliis disjungan-
tur. Hunc morem, hanc consuetudinem secutos
fuisse apparet, qui res B. Domnii maxime memo-
rabiles breviter atque ordine comprehensas litteris
consignarunt. Neino id sibi oneris imposuit, ut
omnia diligenter ac singillatim persequeretur; quæ
Domnii gessit, dum Salonitanæ ecclesiæ præfuit,
ea ferme omnes paullo accuratius describunt; ex
reliquis ejusdem Actis ante initium Pontificatum
pauca quædam & præcipua seligunt, quæ summa-
tim breviterque attingunt. Cum igitur laudati Scri-
ptores ad eam ejus vitæ partem venissent, quæ ma-
xime insignis est, eminetque inter cæteras, pro-
pterea quod tum ille Salonitani Pontificis titulum
ac dignitatem obtinuit, huic loco proprium & con-
sentaneum esse duxerunt de aliis quibusdam Petri
Discipulis commemorare, quos ille in alias pro-
vincias, & ferme finitimas Dalmatiæ miserat; non
quod existimaverint his omnibus uno eodemque
tempore ecclesias illas commissas fuisse, sed quia
significare volebant Domnio similem omnino de-
cretam fuisse provinciam, idem munus impositum,
eamdem potestatem traditam, quæ cæteris illius so-
ciis antea obtigerat. Ejusmodi autem Apostolicas
legationes ad primum Petri in urbem adventum, &
Consulatum Crispini & Tauri idecirco referunt,
quia ex eo tempore Petri Discipuli in varias Occi-
dents provincias mitti distribuique cœperunt. Tunc
fundamenta sunt jacta Occidentalis ecclesiæ, hinc
ducta illius exordia, hæc fuere Petri discipulis
Evangelicæ missionis initia. Cum enim Petrus
intelligeret totius Occidentis procuratorem præ-
cipuo quodam nomine ac jure commissam esse Ro-
mano Pontifici, statim atque sedem Pontificiam
Romæ affixit, ad constituendam Occidentalem ec-
clesiam omni cogitatione curaque incubuit. Itaque
quamplurimos ex sua disciplina elegit ætatis pariter
ac virtutis maturitate ad Episcopale munus idoneos,
qui in varias urbes ac regiones profecti ecclesiæ
Occidentalis fundamenta ponerent. Neque vero
hinc sequitur, ut Petrus omnes uno tempore in
suam quemque provinciam dimiserit; sed quoad vi-
xit, numquam destitit in varia loca alios ex aliis
Evangelii causa legare, prout res ferebat, & reli-
gionis propaganda dabatur occasio. Neque dubium
esse potest, quin in hac provinciarum & Sacerdo-
tiorum distributione rationem ætatis habuerit; sic
ut qui annis esset maturior, hunc cæteris antefe-
ret; reliquos vero deinceps in alias atque alias
terrarum partes distribueret, prout cuique accedebat

cum ætatis, tum sapientiæ maturitas ad nomen &
officium Pontificale sustinendum apta.

Hujus Apostolicæ missionis aliquot annorum in-
tervallis interruptæ locupletissimum testem habemus
Ferdinandum Ughellium, qui multos recen-
set Episcopos in variis Italiæ urbibus, alios aliis
temporibus a Petro Paulloque constitutos. Nam,
ut ipse tradit, Romulus missus est Fæsulæ an. 48.
Britius in Umbriam an. 50. Barnabas Mediolanum
an. 51. Stephanus ad Rheginos Calabria anno 59.
anno autem 60. Protasius Rhegium Lepidi venit,
anno 62. Philemon Cæsenam adiit, an. 69. Eupre-
pius Veronam accessit. Baronius quidem Petri Di-
scipulorum missionem an. 46. subjecit, non quod
existimaverit omnes uno & eodem anno factos esse
Episcopos, & suam cuique ecclesiam decretam fuisse;
sed quia consentaneum esse censuit ei loco, in
quo tum versabatur, eorum nomina, & provincias,
quæ cuique obvenerant, simul recensere; ut quæ
per varios annos dispersa essent, congesta in eum-
dem locum & contracta sub uno aspectu ponerentur.
Cæterum & Pontificatum, & Apostolicam lega-
tionem aliis alio tempore concreditam fuisse ipse
met Baronius declarat his verbis: *Quinam, inquit,
fuerint, qui diversis temporibus ad diversas consti-
tuendas ecclesias a Petro sunt missi Discipuli, & or-
dinati Episcopi, licet Scriptorum inopia obscurum
pene remanserit, aliquot tamen, quos recensitos in-
venimus, hic enumerare voluimus.*

Explica-
tur Baron.

Quid quod Historia Salonitana minor, unde epi-
tomam vitæ S. Domnii descripsimus, aperte signi-
ficat Dalmaticam ejusdem expeditionem conjungi
non posse cum primo S. Petri in urbem adventu,
neque cum Apostolica cæterorum missione nexu
temporis copulari; ex quo satis apparet interpreta-
tionem Actis Sancti Domnii adhibitam non modo
cum veritate congruere, sed etiam necessariam esse,
atque adeo indidem petitam, unde contra nos argu-
mentum ducitur. Docet igitur Auctor historiæ Sa-
lonitanæ non ante in Dalmatiam profectum esse Do-
mnium, quam inde Titus discesserit; Titi autem
e Dalmatia discessum cum primis Paulli vinculis co-
pulavit, quorum quidem initium sumi oportet ab
anno Christi 59. qui decimus quartus fuit a primo
Petri in urbem adventu. Si ergo Domnii post Ti-
tum Dalmaticam ecclesiam regendam suscepit, ejus
Pontificatus initium longe abest ab anno Christi 45.
cum primum Petrus Romam adiit. Quod autem
Archidiaconus Salonitanam Domnii expeditionem
cum Apostolica Marci & Apollinaris missione con-
junxerit, eo spectavit, ut breviter exponeret, quos
habuerint conditores, quibusve initiis ac funda-
mentis excitata sint duæ illæ nobilissimæ ecclesiæ
Ravennas & Aquilejensis, de quibus aliquid com-
memorare operæ pretium duxit, sive quod prop-
abessent a Salonitana provincia, sive quod ea tem-
pestate tres illæ amplissimæ urbes Salona, Aquile-
ja, Ravenna multitudine ædificiorum ac magnifi-
centiæ, commercio, divitiis, civium & advena-
rum numero cum inter se pares essent, tum reliquis
omnibus, quæ Adriatico mari adiacebant, longo
multumque præstarent. Cæterum ne in cogitatio-
nem quidem venire potuit Archidiacono, ut pu-
taret tres illos Petri Discipulos uno & eodem tem-
pore ad totidem illas ecclesias fundandas missos fuisse;
nisi forte parum memor, quid paullo ante scri-
psisset, a se ipse dissenserit. Neque vero ignorare
poterat multis ante annis, quam Paullus Hieroso-
lymis in vincula conjiceretur, & Marcum Aquile-
jam, & Apollinarem Ravennam jussu Petri pro-
fectos fuisse. In hanc ferme sententiam accipi, &
eisdem aut simili interpretationi subijci oportet,
quæ

Confirma-
tur nostra
responsio
auctorita-
te Histor.
Salonit.

Cur Scri-
ptores mis-
sionis Dal-
maticæ S.
Domnii
conjunxe-
runt cum
Evangelica
aliorum
expeditio-
ne, quæ
illi tempo-
re antec-
edit.

quæ de Pontificatu Domnii scripsere cæteri Auctores, ne a veritate discrepent, neve Episcopale onus Domnio videantur imponere, antequam illum suscipere, & gerere per ætatem posset.

Hic venit mihi in mentem subvereri, ne mendum arithmeticum irrepserit in lectiones Breviarii Patavini, in quibus traditum est Prosdocimum Patavii Episcopum constitutum fuisse, cum vix annum vigesimum attigerat, non ita multo post, quam Petrus Antiochia Romam advenerat. Quamvis enim tum Prosdocimus quinque fere annis Domnii ætatem antecederet, haud tamen videri poterat satis maturus Pontificatus, quod majus quiddam est tum dignitate, tum officio, quam ut iis tuto mandari possit, qui nondum ad trigessimum annum pervenerint. Id vero cum per se probabile non sit, tum eo magis sit improbabile, si Ughellium audimus, qui tradit Prosdocimum antea fuisse Reatinorum, quam Patavii Episcopum, & ex illa ecclesia ad Patavinam translatus esse.

Verum ex historia Salonitana illud obijci potest ad labefactandam epocham Pontificatus S. Domnii, & Salonitanæ sedis initium a nobis præfixum, quod Archidiaconus videatur docuisse, Tito Dalmatica procuratore perfuncto S. Domnium statim substitutum esse, idest anno Christi 61. æræ vulgar. 58. cum Paulus e Romana custodia dimissus est, sic prorsus, ut nihil spatii inter utrumque reliquerit, quo includi queat Hermis Episcopatus, quem tamen Tito ac Domnio Episcopis interjectum fuisse nunc paucis ostendo. Primum omnium satis constat, quod principio constituimus, non aliunde Domnium a Petro, nisi ex urbe Roma missum esse in Dalmatiam: Romæ igitur Petrus fuerit oportet, cum Domnio Dalmaticam provinciam decrevit, ac tradidit. At nulla sunt monumenta, nulli testes, nullæ conjecturæ, ex quibus elici possit Petrum in urbe eo anno fuisse, cum Paulus primis vinculis exemptus Titum ecclesiæ Dalmaticæ regimine amotum designavit Episcopum Cretensem. In hunc igitur annum convenire non potest missio Domnii & profectio Dalmatica. Illud hic animadverti velim, quod Petrus non quemadmodum sedem Pontificiam, sic etiam præsentiam suam urbi Romanæ perpetuo affixit; sed ex illis quinque annis ac viginti, qui Romanæ ejusdem cathedræ attribui solent, multo plures transegit aliis atque aliis provinciis Apostolico ritu peragrandis, quam commorando in urbe, a qua rei Christianæ causa cum sæpe ac diu abesse cogeretur, ecclesiæ Romanæ administrationem suis Vicariis Lino, Clementi, & Cleto committere solebat. Petrum semel iterum ac tertio Romam venisse diximus, neque diutius commoratum esse, quam illius ecclesiæ, vel fundandæ, vel stabilizandæ, vel amplificandæ necessitas atque utilitas postulabat. Cum autem Pontificatus Salonitani Domnio traditi epocha neque ad primum, neque ad secundum Petri adventum referri possit, ut supra ostendimus; in tertium eundemque postremum rejiciatur necesse est; nisi vero aliquis coningere velit & comminisci alios atque alios ad Romanam urbem Petri accessus, in quos pro suo arbitratu conferat expeditionem Dalmaticam S. Domnii, eamque ab anno, quem ipsi constituiamus, temere & nulla ratione dimoveat. Si autem Petrus neque fuit Romæ, neque Domnium misit in Dalmatiam anno Christi 61. cum Titus jussus fuit illi ecclesiæ nuncium remittere, quam non est verisimile ecclesiam illam per plures annos orbam relictam esse, & sine ullius Pastoris tutela expositam lupis circumquaque frementibus; tam est probabile ac prope certum eoque intervallo ejusdem admini-

Illyricum Sacrum,

strationem & custodiam Hermi demandatam fuisse, ne quid detrimenti res Christiana in illis locis caperet ex illo haud sane brevi Pontificio interregno. Hinc vero conficitur Hermen a Tito proximum ante S. Domnium Episcopatum Dalmatiæ suscepisse.

Jamvero ut argumento ex historia Salonitana contra nos deprompto respondeam; non si Archidiaconus hujus intermedii Pontificatus mentionem prætermisit, continuo dicendus est eundem excludere voluisse. Scripsit quidem Domnium in locum Titii susceptum, nusquam tamen asseruit subrogatum esse Domnium statim atque Titus discessit e Dalmatia: Titum, inquit cap. 3. non remisit ad Dalmatiam, sed ad Græciam, ubi magis erat notus, Pontificem eum constituens apud Insulam Cretam. Cujus loco B. Petrus Princeps Apostolorum direxit quendam Discipulum suum nomine Domnium, &c. Quæ quidem verba non est necesse perinde accipere, quasi nihil temporis locive intermedii relinquunt, cui possit interferi Dalmaticus Hermis Pontificatus, Titum inter atque Domnium interjectus. Laudatus igitur Archidiaconi locus vetat ille quidem Domnium in ejus ecclesiæ administratione Tito præponere, ac non prohibet vel Hermen utriusque interjicere, vel collati Domnio Episcopatus initium ad tertium Petri Romanum adventum, sive ad annum huic proximum, quo martyrium subiit, revocare, cum scilicet Domnium annum ferme quadagesimum agebat; quæ nimirum ætas & gravissimam Episcopi personam summa cum dignitate sustinere, & munera omnia atque officia Episcopalia præclare exsequi potest. Cæterum controversia est inter Scriptores, ut alias monuimus, de martyrio Apostolorum, quod alii in alios annos conjiciunt. Ac Baronius quidem illud anno 69. subjecit. Sed Henschenius & plerique recentiores ad annum æræ vulgaris 65. retrahendum censent, tum antiqui Pontificalis libri auctoritate innixi, tum hoc maxime argumento ducti, quod Nero an. 66. in Græciam profectus, inde anno 68. Romam regrediens, cum se in odium suorum contemptumque venisse animadverteret, destitutus ab omnibus, & ad supplicium quæsitus, sibi ipse necem conscivit v. Idus Junii; ex quo fit, ut interesse nequiverit martyrio Apostolorum, quod eo præsentem, sententiamque in eos ferente peractum esse antiqua monumenta testantur, si illud cum anno æræ vulg. 68. vel 69. & die 29. Junii copuletur. Domnium itaque vel eodem anno, quo Petrus tertio Romam venit, idest an. Christi 67. æræ vulgaris 64. vel anno proximo, cum Petrus martyrio perfunctus est, Pontificatum Salonitanum a Petro traditum suscepit.

Quæ hæcenus diximus, satis declarant, quanta fuerit incertitia & impudentia cujusdam, qui Salonitanum S. Domnii Pontificatum ex Petri auctoritate susceptum non solum in dubium vocavit, sed etiam ludibrio atque irrisione dignum censuit. Quid ita? Quia Acta S. Domnii inter primum Petri in urbem adventum, & Domnii ad Dalmatas expeditionem nihil temporis interjiciunt. En fabulam! en portentum! Domnium itaque nē vigesimum quidem annum attingens Episcopi nomen & insignia sumpsit; quo nihil incredibilius, nihil absurdius. Actum igitur de Salonitano ejusdem Pontificatu ex Apostolorum Principis auctoritate suscepto; nulla ejus Actis habenda est fides. Acute scilicet ac sapienter, quasi vero necesse sit tempora etiam conjuncta esse, quæ Scriptores oratione conjungunt; neque iis liceat multos sæpe annos rebus, de quibus agunt, interjectos impune transilire; aut si quid etiam perturbatione ordinis ac temporis peccaverint,

O o 3

De anno
martyrii
Apostolo-
rum Scri-
ptores in-
ter se dis-
crepant.

Castiga-
tur ejus-
dam impu-
dentia ac
temeritas

Mos quo-
rumdam
Criticorū
reprehē-
ditur.

& ad regu-
las equio-
ris Criti-
ces revo-
catur.

rint, nihil illis ignosci; omnem illis fidem conti-
nuo abrogari oporteat. Satis superque ostendimus
in iis Actorum locis, qui nobis objecti sunt, ni-
hil esse falsum, nihil absorum fidei, nihil adeo ob-
scure & ambiguum, quod facili explanatione ad-
hibita, cum ætate S. Domnii ad Episcopatum ido-
nea componi nequeat; nisi forte aliquis contentio-
nis quam veritatis cupidior rapere velit in peiorem
partem, quæ cum veritate conciliari facillime pos-
sunt. Caterum mos iste jamdudum invaluit, &
tanta plerisque incescit cupiditas omnia in dubium
incertumque revocandi, ut nihil jam propemo-
dum sit tam sanctum, nihil tam veteri, tam con-
stanti hominum opinione approbatum, quod isti
non statim abjudicent, atque rejiciant, si quid
forte vitii deprehenderint, aut se putent deprehen-
disse. Quin etiam præcipue ob causam nonnulli vi-
dentur ingenii aciem acuere, ut vel in seipso no-
dum quærant, & qualibet de re controversias mo-
veant, ac dubitationes injiciant, cum satius pro-
fecto esset, & Christianæ religioni ac pietati longe
utilius, id eos potissimum agere, in id omni stu-
dio curaque incumbere, ut verendæ antiquitatis
monumenta excutiendo, illustrando, interpretan-
do facta testæ tuerentur, & sacra cum profanis com-
ponerent, tempora temporibus, nomina nomini-
bus, facta factis conciliarent; quod quidem præ-
stare nemo queat, nisi qui multa legerint, audie-
rint, perceperint ex omni vetusta recentique do-
ctrina, & cum summo ingenio summam diligen-
tiam, & acerrimam in meditando ac vestigando
contentionem conjunxerint.

S. IV.

Actorum Pontificalium Chronotaxis.

Cum multa Domnius, ex quo Salonitanum Pon-
tificatum suscepit, ad ecclesiam illam consti-
tuendam & amplificandam præclare gesserit, tamen
admodum pauca seu litteris consignata, seu fama &
sermonibus propagata, quasque per manus tradita,
ad nos usque pervenerunt. Quæ memoratu digna
in primis videntur, juvat hic breviter complecti,
& in suos quæque annos distribuere.

Anno igitur Christi 68. æræ vulgaris 65. vel su-
periore Domnius, Salonam cum appulisset, nihil
prius sibi faciendum censuit, quam ut in unum lo-
cum convocatis, quos Titus atque Hermes Chri-
stianis mysteriis ac præceptis imbuerant, tamquam
bonus Pastor suas oves agnosceret, & salutari cœ-
lestis doctrinæ, ac sacramentorum pabulo recrea-
ret. Deinde post Neronianam persecutionem Im-
peratoris interitum restinctam anno Christi 71. æræ
vulgaris 68. progressus in publicum de Christiana
religione apud populum disserere cœpit; & mone-
re, hortari, impellere nunc singulos, nunc univer-
sos non antea destitit, quam sane multos ad Christi
fidem cultumque aggregasset, quos ille ad Salonum
amnem, qui præter urbis menia fluebat, baptismo
expiavit, & sacro chrismate inunxit. Cum itaque
paucorum mensium spatio multi jam, cœlestis nu-
minis instructi, Christiana sacra suscepissent, plu-
res etiam ad Christi religionem perspecta veritas
pelliceret; non desuere, qui secundum Evangelii
sine ulla adhuc offensione cursum avertere conaren-
tur. Erat Salonæ temporibus illis Philosophus qui-
dam, cui nomen Pyrgo, idemque nobilis Sophis-
tes, qui non solum interiores Græcorum litteras
apprime callebat, sed multa etiam de Christianæ
fidei mysteriis nescio unde cognoverat ac didicerat.
Is ergo, sive ut Evangelio fidem & auctoritatem

adimeret, sive ut sibi gloriæ materiem quæreretur,
Domnium ad singulare certamen provocavit. Mul-
tis verbis ultro citroque habitis, is demum exitus
certaminis fuit, ut homo arrogans, cum neque
haberetur quid Domnii argumentis objiceret, neque
cogitatione assequi posset, quæ longe a nobis posi-
ta humanæ intelligentiæ vim & aciem effugiunt,
maluerit obstinatione quadam sententiæ, hærec
in eadem commorarique opinionum infania, quam
victus videri, & submittere se in obsequium Fidei,
cujus mysteria curiosius, quam studiosius investi-
gare immoderati ingenii est, & plus sibi arrogan-
tis, quam quantum cogitatione sua consequi queat.
Ejusmodi Disputatio revocari potest ad eundem an.
Christi 71. æræ vulg. 68. nisi cui forte videatur ad
annum proxime insequentem referenda esse.

Exinde Domnius cœ cogitationes omnes, omnem-
que operam convertit, ut Salonitanos a vana Deo-
rum superstitione traductos ad Christum adjuge-
ret; qua in re cum duos ferme annos posuisset, tan-
tum qua verbis, qua miraculis profecit, ut anno
Christi 72. cum Nerone jampridem extincto eccle-
sia erigere animum, & paululum respirare a metu
cœperat, certatim ad Domnium accurrerent, qui
nomina religioni darent, & Christianis sacris ini-
tiarentur. Cum igitur Salonis res Christiana au-
stior in dies fieret, anno, ut videtur Christi 73.
æræ vulgaris 70. cœptum est ædificari templum,
quo ingens Christianorum multitudo ad sacra my-
steria obeunda statis diebus conveniret. Intra unius
alteriusve anni spatium, & perducere ad summum us-
que parietes, & fastigium eidem ac rectum imponi
facile potuit.

Itaque Domnius an. Christi 75. templum abso-
lutum jam ac perfectum Deiparæ Virginis nomine &
auspiciis consecravit. Tum ad constituendam, de-
scribendamque hierarchiam ecclesiasticam animum
adjecit; & aliquot ex iis, quos vel a Petro Evan-
gelicæ expeditionis Socios acceperat, vel ipsemet
ab inani superstitione ad religionem Christianam
traduxerat, sacris initiavit, alios Presbyteros,
alios Diaconos instituit, alios aliis ecclesiæ ordi-
nibus adscripsit, quorum opera ad Neophytorum
institutionem, conversionemque Ethnicorum ute-
retur.

Interea, Clemens Petri discipulus in Dalmatiam
cum venisset, duos ex illius comitatu Domnius
impetravit Episcopos, qui præsentiam suam atque
operam præberent ad Episcopos consecrandos, Ga-
janum, & Symphorianum, quos a B. Petro Dia-
conos ac ministros eidem in Dalmatiam abeundi da-
tos fuisse ex eorum Actis colligitur. Clementis in
Dalmatiam adventus vel an. æræ vulg. 66. qui fuit
Christi 69. ante susceptum, vel cum an. 78. æræ
vulg. Christi 81. post depositum Romanum Ponti-
ficatum, conjungendus est. Vide Sect. I. cap. 2.
§. 1. Partis 3. Proleg. sed vide potissimum Acta Ca-
jani & Symphoriani. cap. 2. §. 1. Sub idem tempus
Domnius in universam provinciam curas & cogita-
tiones extendere cœpit, quas ad eum diem ferme
Salonæ mœnibus, & circumjacenti agri finibus con-
tinuerat. Proinde ex sua disciplina elegit quam-
plurimos, & in singulas civitates atque oppida sin-
gulos binosve descripsit, qui disciplinæ Christianæ
intelligentiæ, gravitate vitæ, religionis ardore,
morum sanctitate inter ceteros eminerent, ut uno
& eodem tempore omnibus in locis Christi nomen
& cultus propagaretur. Horum opera atque indu-
stria incredibile dictu est, quam aucta sit res Chri-
stiana, & longe lateque diffusa. Ex eo Salonitanæ
ecclesiæ jus ac nomen Metropoliticum acquiri, &
confirmari cœptum est; quippe cum ex illa urbe
totius

Disputa-
tionis exi-
tus.

Multi ad
Christum
conversi.

Templum
Deiparæ
condit.

Gajanus &
Sympho-
rianus cre-
ati Episc.

Mittit per
omnes Dal-
mat. urbes,
qui Evan-
gelium dis-
semina-
rent.

Domnius
Salonam
cum venis-
set,

Sedulam
religioni
operam
navavit.

Cum Pyr-
go Philo-
sopho dis-
putat.

Unde ius
Metropo-
litium
Episcopis
Saloni-
tis acqui-
situm?

Persecutio
Domitiani
rei Chri-
stianae cur-
sum retar-
davit.

Domitianus
extincto
Religio
Christiana
in Dalmatia
auge-
tur, & flo-
rescit.

actus Dalmatiae princeps ac domina Christianae fi-
dei ac disciplinae Magistros, reliquae civitates acce-
perunt, per quos variae fundatae sunt ecclesiae, quae
Salonitanam saepequam parentem ac magistram a-
gnoscerent, colerentque, & multi deinceps consti-
tuti Episcopi, quibus metropolitico imperio Sa-
lonitanus Antistes praeflet. Haec conjectura ama-
gis, quam certa ratione adducti, chronologicis
notis consignavimus, & suis quaeque annis affixi-
mus, eundem ordinem quam accuratissime perse-
cuti, quo in Actis S. Domnii descripta inveniuntur.

Dum Religio Christiana in Dalmatia florebat,
cumque majores quotidie progressus faceret, anno
aere vulg. 97. Christi 95, vel anno insequentis iuxta
Baronium, vel triennio serius, ut alii putant, ve-
heremens procella ab Domitiano concitata prospo-
rum rei Christianae cursum inhibuit, & rebus pra-
clare coepit moram atque impedimentum intulit.
Fere quippe, vel tres quatuorve annos ea tempe-
stas tenuit; quo temporis intervallo & Dalmatarum
alacritas ad Christi fidem amplectendam paulisper
deferbuit, & hostium immanitas coegit Apostoli-
cos viros latebras subire, carere publico, & priva-
tis ferme congressibus, occultisque conventibus in-
dustriam suam atque operam cohibere. Ceterum
simulatque Domitiani interitus anno aere vulg. 98.
sive 96. pacem ecclesiae reddidit, statim Dalmatis
eo metu levatis, pristinus vigor & alacritas rediit,
ut certatim quamplurimi, animis a patria supersti-
tione avertis, alius alio cupidius nomina profiteren-
tur, & Christiana sacra susceperent. Nihilò se-
gnius Evangelii praecones, Actis Domitiani Ner-
vae & Senatus decreto rescissis, ad institutum redie-
re, atque e latebris in publicum prodeuntes, mi-
num quantum Dalmatiae ecclesiae incrementum at-
tulerint: horum quippe studio & assiduitate res
Christianae usque adeo crevit, ut Domnii, ante-
quam e vita excederet, multas & saepe frequentes
in universa provincia ecclesias Christo aggregatas
reliquerit. Haec ferme habui, quae ex Actis S. Do-
mnii colligerem, & suis quaeque temporibus distin-
guentem, multo plura nobis ad scribendum suppete-
rent, nisi ea aut vetustas, aut majorum nostrorum
in huiusmodi rebus memoriae prodendis incuria pre-
ripuisset. Jam vero huius loci institutum postulat,
ut de martyrio S. Domnii aliquid dicamus. Et
quoniam nec causa, nec ratio mortis ignota esse po-
test iis, qui ejus Acta legerint, illud inquiri oportet,
quo tempore, quove anno religionis causa morte
obierit.

Tempus Martyrii.

PRimum omnium satis constat occasionem &
causam martyrii subeundi eandem fuisse Do-
mnio, quae aliis quamplurimis, videlicet persecu-
tione aliquam auctoritate publica, & Imperato-
rum sine Magistratum nomine Christianis indi-
ctam. Cum autem primo & altero ecclesiae saeculo,
plures inventi sint Imperatores, qui nefarium Chri-
stianis bellum instituerint, investigandum est, quinam
imperatorum Romanorum gereret, idemque Christia-
nos divexaret tum, cum Domnii pro Christo mor-
tem oppetiret. Primus omnium Nero edictis ac sup-
plicis Christianorum nomen vehementissime afflixit;
sed innumerabilibus Christianorum gregibus ea-
temporitate coactis, superstitem fuisse Domnium
ferum ab eo deinceps gestam series declarat.
Ab Neronis interitu annis amplius viginti interces-
serunt, cum iterum Domitianus Christianorum

vitam, & fortunam, ecclesiamque totam ad vastita-
tem & exitium vocavit. Verum ab hac etiam clade
incolumis evasit Domnii, quippe, qui maximis in
labribus ad summam usque senectutem vixerit.
Anno autem aere vulg. 98. sive 96. cum Domitia-
nus interiret, Domnii annum vel alterum & se-
ptuagesimum, vel sexagesimum nonum agebat; quae
quidem aetas longe aberat ab extrema senectute,
praesertim temporibus illis, cum multi inveniebantur,
qui vitam ad centesimum annum perducerent.
Erat illius effigies in abside Romani Sacelli, quod
proxime adjacet Basilicae Lateranensi, ea specie
habituque oris expressa, ut si aetatis conjecturam
hinc facere velis, hominem octoginta circiter an-
nos natum facile agnoscas.

Cum igitur Domnii neque Nerone, neque Do-
mitiano imperante pro Christo mortem obierit, re-
stat, ut ejus martyrium referamus ad aetatem im-
perijque Trajani, cuius nomine tertia ecclesiae
persecutio insignitur; quamvis non desint, qui
hanc a superiore non distinguant; quippe quae sub
Domitiano inchoata, & post ejus mortem paulisper
intermissa, acriter recruduit sub Trajano, &
ferme usque ad ejus obitum perduravit: neque ve-
ro ultra Imperium Trajani vita & Pontificatus S.
Domnii produci potest. Nomen quidem Trajani
abest ab Actis S. Domnii, neque ejus mortis au-
ctor Trajanus, sed Maurilius dicitur, qui nomi-
ne, & auctoritate Senatus Orientis Praefecturam
gerebat; sed ex aliis maximeque idoneis auctoribus
colligimus eum, Trajano rerum potente, mar-
tyrio perfundum esse. Nam in tabulis Ponzonianis,
quae quidem ad fidem faciendam maximi mo-
menti & ponderis esse debent, ut alio loco ostende-
mus, hoc scriptum invenio: *Domnii martyrius
fuit temporibus Sternae Trajani sub auspiciis Domnii*
104. Huius autem verbi *Sternae* interpretatio for-
tasse petenda est ab Slavonica lingua, unde, ut mihi
videtur, originem traxit; quid autem apud Slaves
valeat, nondum ab ejus linguae peritis, ex quibus
per litteras explicationem sciscitatus sum, rescire
potui. Eadem ferme docuit Stephanus Cosmius Ar-
chiepiscopus Spalatensis, diligentissimus investiga-
tor Salonitanae antiquitatis; hoc tantum a tabulis
illis discrepat, quod martyrium Domnii anno se-
ptimo secundi saeculi consignavit: *S. Domnii dis-
cipulus S. Petri, idemque primus Salone Episcopus
mortuus est, cum Trajanus persequeretur ecclesiam,*
anno 107. Haec ille tradit in codice manuscripto de
rebus ecclesiae Spalatensis, qui in Archiepiscopali
tabulario asservatur. Nulla igitur controversia vi-
detur esse, quin S. Domnii sub imperio Trajani
martyrium subierit. Sed cum de anno martyrii non
conveniat inter Cosmium, & auctorem codicis Pon-
zoniani, & bellum Christianis illatum, sive con-
tinuum a Trajano, quamvis aliquo temporis in-
tervallo remissus gestum, non conquieverit tamen
aere obitum Trajani, qui annos undeviginti impe-
rium tenuit, adhuc in incerto est annus, qui Do-
mnii martyrium illigari oporteat.

Ulpianus Trajanus post Nervam Coccejum, anno
centesimo ineunte ex chronologia Baroniana, vel
98. saeculi superioris, ut recentiores volunt, Im-
perium adeptus, nihil quidem adversus Christianos
decreti fecisse dicitur, quo novam illis persecutio-
nem indiceret; sed cum generatim vetuisset priva-
tas coitiones, & clandestinos conventus fieri, haud
difficile fuit Christiani nominis hostibus, quibus
omnino referta erant, ejusmodi interdicto abuti ad
perniciem Christianorum, quibus id moris erat,
praesertim cum aliqua persecutio ingrueret, ut ad
divina mystoria celebranda, & mutua charitatis
officia

Trajanus
imperans
& Chri-
stianis
persecutus

Domnii
martyrii
palam
adeptus.

Trajanus
clandestini
conventus
Christianis
inimicus

Neque
persecutio-
ni Nero-
piani ne-
que Domi-
tiani De-
mnii mar-
tyrium ad-
scriben-
dum.

officia inter se peragenda, clanculum convenirent. Hinc in eos inquirendi animadvertendique oblata populis, & magistratibus occasio, hinc illis invidia, hinc crimen, hinc periculum conflatum; hinc denique initium duxit persecutio, quam plerique tertiam appellant. Verum inter omnes constare video remisse admodum ac leniter initio sævitum esse, & tum prima veluti semina, seu quosdam quasi igniculos jactos fuisse acerbissimæ illius persecutionis, quæ deinde acrius excitata magno impetu in Christianorum fortunas ac vitam erupit, & latissime pervagata omnes Romani orbis provincias pervasit. Cum igitur prioribus sub Trajano annis plus periculi, quam damni ecclesiæ ingrueret ab infito implacabilique odio Ethnicorum, qui permissu potius, quam auctoritate, vel exemplo Principis, jus persequendi Christianos usurpabant; haud sane probabile videtur Domnium ante quartum Trajani annum, qui fuit quartus vel secundus alterius sæculi, religionis causa extinctum fuisse. Tantum vero abest, ut quarto eo anno martyrio affectus fuerit, ut hoc ipso anno Trajanus populis ac magistratibus in Christianorum exitium conspirantibus aliquid fræni injecerit; nam a Plinio Bithyniæ Proconsule per litteras edoctus de multitudine atque innocentia Christianorum, inquiri in eos vetuit, puniri tamen jussit oblatos. Hoc rescriptum ad quartum Trajani imperantis annum plerique referunt, qui Baronio est quartus, Petavio & aliis, qui initium Trajani in annum 98. conferunt, est secundus alterius sæculi annus. Exinde pacis aliquid ecclesiæ per triennium fuit. Quare sane vereor, ne Amanuensium incuria mendum Arithmeticum in tabulas Ponzonianas irrepsit, in quibus anno 104. Martyrium S. Domnii adscriptum invenio.

Martyrii
S. Domnii
æquit referri ad
an. 4. Tra-
jani.

Ex Præ-
fectura Mauri-
lii annus
eiusdem
martyrii
consequi
potest.

Quamquam vero qui Acta S. Domnii litteris commendarunt, nullum certum martyrii tempus adjiciant, aliquid tamen lucis ad illud investigandum suppeditant. Nam scriptores primæ & quartæ vitæ tradunt, illi quæstioni ac judicio, quo Domnii capite damnatus est, præfuisse Maurilium quemdam, cui Romanæ urbis Præfectura abeunti Senatus Romanus totius Orientis extraordinariam procuratoriam commiserat. Accidit Præfectum urbis, Maurilium nomine, ad prædictam civitatem Salonas venisse, missum a Senatu totas provincias Orientis judicare. Ex prima vita. Accidit Præfectum urbis Romæ, Maurilium nomine, ad prædictam civitatem Salonam venisse, missum a Senatu totas Orientis provincias judicare. Ex vitæ 4. At vero priusquam ex hisce verbis tempus elicere aggredior, cui affigi oporteat martyrium S. Domnii, sunt quædam nobis explicanda, quæ nisi explanentur, is locus Actorum S. Domnii vel obscurus videri, vel etiam falsitatis argui posset.

Illud igitur in primis animadverti velim, nondum per ea tempora imperii Romani Orientalis & Occidentalis partitionem factam fuisse; neque ad politicam terrarum descriptionem mos ille pertinebat, qui postea invaluit, ut Romanæ provinciæ aliæ quidem Orientali, aliæ Occidentali imperio attribuerentur. Octavianus Augustus, cum orbem Romanum in plures provincias distribuit, usus quidem est Orientalis vocabulo; sed illud iis finibus circumscriptis, quibus regiones ab Syria usque ad Euphratem porrectæ continentur; quæ deinde proprio quodam & peculiari jure apud posteros Orientalis nomen sibi retinuerunt. Cum igitur Acta S. Domnii totas Orientis provincias potestati Maurilio ab Senatu traditæ subjiunt, Orientalis vocabulum ad civilem imperii Occidentalis & Orientalis divisio-

Orientis
nomen
aliud apud
politicos;

nem, quæ fuit ætate multo posterior, referri nequit; sed explicari intelligique oportet ex instituto Geographorum, quibus nihil antiquius & usitatus fuit, quam a quatuor cœli plagis regionem unamquamque denominare; quique Orientales provincias vocant, quæ in Solem orientem spectant. Quare sub hac voce Orientalis quæ sit subjiicienda significatio, & quatenus pateat, ex antiquis Geographis addisci necesse est. Cum autem veteres, ac præsertim Græci, non solum Hispaniam, sed etiam Italiam appellent Hesperiam, id est regionem, Macrobio interprete, Occasui subiectam, ex eo fit, ut alias regiones ab Solis ortu Italiæ obversas in numero Orientalium provinciarum habuerint: in his autem est Dalmatia, Macedonia, Græcia, & quidquid deinceps in Europa Asiæque gentium ac terrarum usque ad Euphratem Romanorum imperio tum suberat. Itaque Maurilii jurisdictio Dalmatiam, Macedoniam, Græciam complexa, in alias præterea atque alias ad Orientem regiones intra fines tamen Europæ extendebatur: id autem muneris ei datum fuerat a Senatu, ut provincias illas peragret, in singulis conventus ageret, publicas privatasque controversias cognosceret ac dirimeret.

aliud apud
Geographos
naturales
significat.

Cum autem in descriptione Romanorum Magistratum, qui per id temporis mandari solebant, nullus inveniatur, cujus potestas tam ampla esset, ac longe lateque per Orientem diffusa; hujusmodi Orientalis jurisdictio videtur extra ordinem collata fuisse Maurilio, & inter Magistratus extraordinarios annumeranda esse; id tum fortassis postulabat reipublicæ necessitas, cum Trajanus Imperator in extremis Orientis partibus, multiplici & gravissimo cum hostibus imperii Romani bello distinebatur. Neque vero Maurilianus Magistratus idem fuisse videtur, ac Præfectura Prætoriana. Tradit Herodianus in Commodo duos, auctore Commodus, institutos fuisse Præfectos Prætorio, qui equo & pari jure omnibus Romani orbis provinciis præessent; cum antea unus esset, qui hoc munus amplissimum, & hanc personam plenam honoris & auctoritatis, eamque tum dignitate, tum potestate ab Imperatore proximam sustineret: Commodus duos constituit Præfectos, tutius fore ratus illam potestatem, non uni dumtaxat credere, sed dissectam in partes imbecilliorum eo pacto contra Principem reddere. Sed præterquamquod alia erant officia & munera Præfecturæ Prætorianæ annexa, alia vero, quæ Maurilio Sepatus commiserat; hujus jurisdictio Orientis regionibus affixa erat, & circumscripta, potestas autem Præfecti Prætorio nullis erat definita limitibus, nullaque erat imperii provincia, quin ille juri suo imperioque obnoxiam haberet. Neque porro verisimile est, ut Imperatores Senatui permiserint facultatem creandi hujusmodi magistratum tanta auctoritate præditum, quæ vel ipsis Imperatoribus metum ac formidinem incutiebat.

Præfectura
Maurilii
extraordi-
naria.

Verum, inquires, cum Imperatores Romani omnia ad se revocassent, quid tandem juris in Dalmatiam omnesque Orientis provincias reliquum erat Senatui populoque Romano, ut illarum administrationem delectis a se magistratibus arbitrato suo mandare possent? Ex quo enim, oppressa Republica, ad unum imperii summa pervenit, Senatus auctoritas magis magisque in dies imminui cœpit, vix ut Senatores pristinae dignitatis nomen retinerent. Octavianus quidem Augustus visus est imperium cum Senatu partiri, cum Romano orbe bifariam diviso, provincias pacatas tranquillæque hujus potestati permisit; laboriosas, & bellis, hostibusque expositas sibi retinuit. Sed eo ille specta-

bat,

bat, ut per speciem consulendi commodis & quieti Senatus, sibi labores & pericula reservandi, re ipsa tamen, ut translatis ad se armis atque exercitibus, illum quidem inermem, imbellemque redderet, suas autem opes firmaret, augeretque: id quod præclare animadvertit Dio lib. 53. Cæterum Dalmatia cum plerisque Orientis provinciis in ditione erat & potestate Augusti, quæ idcirco Augustalis dicta est; itemque Prætoria nuncupata, quia nimirum Augustus Prætores appellari iusserat, quos suis ipse provinciis præfecerat; cum reliquæ Senatui tradite dicerentur Proconsulares, quod illarum administratio ad Proconsules a Senatu creatos pertineret. Quamvis igitur Augusti concessu & beneficio jus habuerit Senatus Proconsules eligendi, quibus suarum provinciarum regimen committeret; ab ejus tamen potestate, ut aliæ multæ Orientis regiones, sic Dalmatia exempta erat, immunisque, cuius proinde administrationi Maurilius præfeci a Senatu non poterat.

Huic argumento, quo aliquis uti posset ad fidem Actorum S. Domnii infirmendam, sic respondeo, ut ex ipsa responsione elici queat, dignoscique tempus & Maurelianæ Præfecturæ, & martyrii S. Domnii. Nulla quidem Senatui potestas relicta fuerat administrandi provincias Augustales, mandandique pro suo arbitratu Magistratus Prætorios; verum si quæ causa gravior intercederet, quæ Imperatores longissime ab urbe Italiaque avocaret, tunc sane, ut in omni bene instituta Republica fieri solet, summam rerum ad Senatum devolvi necesse fuerat; ei-que permissum erat, ut ea omnia, tamquam juris Imperatorii Vicarius exsequeretur, quæ Imperatores longinquis bellis impliciti, rei que publicæ causa absentes per se ipsi præstare non poterant; & Prætores etiam deligeret, si opus esset, qui Augustales provincias gubernarent. Potuit igitur Senatus, cum Trajanus longe gentium abesset, potuit, inquam, Dalmatiam, potuit alias Orientis provincias Maurilio decernere, quæ ceteroquin ad jus imperiumque Augustale pertinebant. Nunc vero explicata Actorum Trajani, atque itinerum serie chronologica, investigari oportet tempus illud, quod propter longinquam ac diuturnam Trajani absentiam, Senatui Romano juris Imperatorii usurpandi facultatem præbuit: huic enim tempori, quemadmodum Dalmatice & Orientalis Maurilii Præfectura, sic etiam martyrium S. Domnii illigari necesse est.

Trajanus ergo sex vel octo priores annos a suscepto imperio aut in urbe, aut non ita procul a Dalmatia, & finitimis Dalmatice provinciis exegit, ut per eos annos nunquam ad Senatum devoluta fuerit potestas eligendi magistratus, quos Dalmatice, cæterisque Orientis provinciis præfecerit. Nam altero imperii anno Trajanus in urbem venit, profectus ex Germania, ubi Imperatoris nomen & insignia sumptis. Duobus ferme annis interjectis Roma discessit, & copias ultra Danubium traductis haud procul a Pannonia Dalmaticeque pugnavit cum Decebalo Dacorum Rege, quem assiduis præliis fractum sub imperium ditionemque populi Romani subjunxit. Dacico bello celeriter atque e sententia confecto, hæc Trajani absentia neque diuturna, neque longinqua nullum Senatui aut tempus aut jus tribuit Orientalis Præfecturæ cuiquam decernendæ. Vix annus intercesserat, cum subita Decebali defectio Trajanum in Daciam iterum evocavit. Nihilominus, quam antea, aut minus feliciter rem cum hostibus gessit; pontem ingenti mole, admirandoque artificio factum Danubio iniecit; exercitum traduxit, tot ac tantis cladibus De-

cebalum attrivit, ut uno alterove prælio cum Dacis debellatum fuerit, & universa Dacia in provinciam formam redacta, populi Romani leges ac dominatum subierit. Quo bello Trajanus perfunctus confestim Romam reversus est, eodemque anno 106. juxta Baronium, vel juxta alios 104. æræ vulgaris, de Dacis triumphavit: ex quo sequitur, ut neque hujus absentiae intervallo Senatus ullam Imperatorii juris usurpandi facultatem habuerit. Restat igitur, ut tum demum Senatus Augustalium provinciarum decernendarum potestatem nactus fuerit, cum Trajanus anno Christi 106, vel 105. mensis Octobris Armenis ac Parthis bellum intulit. Tunc in extremis Orientis partibus non solum ab Italia, sed etiam a Dalmatia longissime aberat; neque unquam postea in Italiam rediit.

Armeniam recepit de Parthis, Persidem, Seleuciam, Babyloniam, aliasque Asiæ regiones Romano adjunxit imperio; ac postremum rebellantibus Parthis, qui ab eo datum sibi Regem expulerant, dum in eos arma molitur, in ægritudinem incidit, ob quam Selinuntem in Ciliciam delatus ibidem obiit iv. Id. Augusti anno æræ vulgaris secundum Baronium 119, secundum alios 117. cum anno superiori, admonitu, ut ferunt, atque hortatu Tiberiani Præfecti Palestine, ab Christianorum cedibus abstinere jussisset. Sunt tamen, qui paulo aliter res & bella Trajani in ordinem chronologicum redigant.

Ex hac descriptione itinerum atque expeditionum militarium Trajani, satis apparet neque Maurilii Præfecturam decretam a Senatu, neque Domnii martyrium ante septimum & centesimum secundum sæculi annum constitui posse. Hoc autem ferre tempore Trajanus, dum in extremis Orientis partibus pugnaret cum hostibus Romani imperii, bellum quoque adversus Christianos redintegrasse videtur triennio ante aliqua ex parte intermissum. Nam septimo, ut aliqui docent, sive, ut Baronio placet, octavo secundum sæculi anno, cum lustraret exercitum, comperit undecim millia militum esse, qui Christianæ religioni nomen dedissent; quique nullis neque minis, neque pollicitationibus adduci potuere, ut ad patriam superstitionem redirent, & militaria stipendia atque insignia Christiano cultui ac nomini præferrent. Quæ res hominem sponte sua Christianis infensum usque adeo permovit, ut cæso Romulo Præposito Domus Imperatoris, qui cum esset Christianus, Christianorum militum causam apud Imperatorem egregie dixit, omnes ad unum militibus vestibus exutos, insignique ignominia notatos in Armeniam relegaverit. Exinde velut si tempus induciarum exisset, tam atrox undique bellum in Christianos coortum est, tantæ ubique cædēs factæ, ut plerique scriptores præclari ac nobiles hinc tertie persecutionis initium duxerint; perinde quasi ludum jocumque existiment fuisse, quidquid antea acerbis sub Trajani imperio ecclesia pertulerat, si cum posterioribus hisce calamitosissimis temporibus conferatur. Ad hoc tempus referri potest, quod scripsit Eusebius lib. 3. cap. 33. *Imperatoris exemplo peculiarem quandam persecutionem per singulas civitates populari motu excitatam fuisse.* Nihil vero commodi aut præsidii Christianis afferebat rescriptum illud, quod triennio ante Trajanus ad Plinium dederat; nam quamvis ex auctoritate publica non liceret Christianos inquirere, eos tamen in judicium, & crimen vocare cuilibet licebat; in eos autem, qui accusati fuissent, supplicis omnibus animadvertendi ampla & nullis circumscripta limitibus potestas Magistratibus dabatur; qui, ut perhibent Acta S. Ignatii Martyris,

Anno 106.
Trajanus
in Asiam
duxit
exercitum,

numquam
in Italiam
reversus.

Ante 107.
annum,
Maurilii
Præfecturam
constitui
nequit.

Anno 107.
recedit
persecutio.

Dalmatia
ad jus Au-
gustale
pertine-
bat.

Absente
Imperato-
re, jus de-
mandandi
provin-
cias Impe-
ratorias
ad Sena-
tum de-
volvi so-
lebat.

Dalmatiam
& alias
Orientis
provin-
cias Sena-
tus Mauri-
lio de-
crevit.

Trajanus
expeditio-
nes, res-
que gessit.

CAPUT X.

*De Salonitana Aede Virginis Deipara titulo
per S. Domnum consecrata.*

omnes aut sacrificare, aut morti cogebant. Ad hæc: Trajanus, ex quo rabiem suam in Christianos, literis Plinii aliquantulum compressam, iterum expromere cepit, documento fuit cæteris, ne a divexandis perdendisque Christianis eo rescripto absterrentur; *quin ex occasione hujus rescripti, ut ait Eusebius lib. 3. cap. 27. plurimi Fidelium multiplicis martyrii certamen subierunt.* Jure igitur meritoque Tertullianus in Apologet. cap. 2. ejusdem rescripti vanitatem atque injustitiam gravissimis verbis insectatur: *O sententiam necessitate confusam! negat inquirendos ut innocentes, mandat puniri ut nocentes. Si damnas, cur non & inquiris? si non inquiris, cur non & absolveris?* Ac Domnius quidem ex formula hujus rescripti, non inquisitus Præsidis jussu, sed delatus ab Idolorum Sacerdotibus Maurilij tribunal subiit, & capite damnatus egregium Christianæ religioni testimonium dedit.

Mac per-
secutio mul-
tis exilio
fuit,

Cum itaque post triennales inducias vehementior in ecclesiam persecutio recrudesceret, tum innumerabiles alii, tum Ignatius Antiochenus Episcopus martyrii palmam obtinuit, qui Trajani jussu Romam ex Asia perductus, & in Amphitheatro Leonibus objectus gloriosam pro Christo mortem oppetiit. Præterea constat inter septimum & duodecimum alterius sæculi annum in omnes ferme Illyrico finitimas ecclesias acerbè sævitum esse, & multos ubique, ac præsertim Dyrrhachii religionis causa obruncatos; inter quos Astii Dyrrhachienensis Episcopi fides & constantia, morsque pro Christo fortiter alacriterque obita eminebat. Eadem temporis procella perculit Zosimum & Rufum Philippis in Macedonia eximios Martyres, quorum meminit Polycarpus in epistola ad Philippenses. Cum igitur per id temporis gravissimo adversus Christianos bello tota circum regio arderet, nemini dubium esse potest, quin ejusmodi persecutionis incendio Dalmatia, & Salona conflagraverit. Quare cum intra illud quinquennium ab anno septimo ad duodecimum secundi sæculi perductum, & Orientalis Maurilij Præfectura non incommode includi possit absente Trajano eidem ab Senatu decreta, & nihilo remissius in Dalmatia, quam in alijs provinciis Trajani persecutio effervuerit; id satis causæ est, cur S. Domnii martyrium in aliquem ejusdem quinquennii annum conferri debeat; quamquam ex iis, quæ diximus, certus ac definitus martyrii annus colligi nequeat. Me quidem in hac controversia haud poenitet sequi Stephanum Cosmium Archiepiscopum Spalatensem, auctorem sane gravem, & rerum Salonitarum scientissimum, qui Domnii martyrium an. Christi 107. illigavit. Neque enim video, quid huic sententiæ obesse possit; & præterea illud hoc loco præcavendum est, ne ultra quam ratio aut necessitas postulat, Domnii vita & Pontificatus prorogetur; ex quo id incommodi sequi posset, ut necesse esset, angustioribus, quam oporteat, terminis circumscribi quatuordecim omnino Episcopos, qui ab Domnio deinceps usque ad alterum & septuagesimum tertii sæculi annum numerantur. Cæterum si quis velit paulo diutius Domnii vitam proferre, per me licet, modo ne quinquennii puer constituti fines transiliat, neve ejus martyrium infra duodecimum ac centesimum æræ vulgaris annum conjiciat.

quæ in Dal-
matia qua-
que, & Sa-
lonam per-
vexit.

Martyrii
S. Domnii
conferri an.
107.

sed non ul-
tra an. 113.
differri.

Templum præclaro opere, & magnitudine haud sane exigua conditum fuisse Salonis consilio jussuque S. Domnii, idemque sub titulo Sanctissimæ Dei Parentis solemniter ritu ac cæremonia, ex veteri ecclesiæ instituto dedicatum esse, adeo plane aperteque testantur, qui Acta S. Domnii litteris consignarunt, nulli ut dubitationi aut controversiæ locum relinquant. Auctor primæ vitæ hæc scripsit: *S. Domnius ecclesiam in honorem S. Dei genitricis Mariæ in eadem urbe construxit pulcherrimo opere, ubi Sacerdos Dei Presbyteros, & Levitas, ceterosque sacri ministerii ordines in ea ordinavit.* Idem testatur Scriptor alterius vitæ: *Crescente vero in dies Christianorum numero, delegit ex eis optimos, quos mysteriis edoctos Sacerdotes ordinavit. Extruxit etiam ecclesiam in honorem S. Dei genitricis Mariæ in ipsa Salonarum civitate, in qua cum Sacerdotibus & Levitis, ceterisque ministris, quos assumpserat, & ordinaverat, divina ministeria peragebat.* Cum his consentiunt, quæ Adamus Parisiensis in tertia vita commemorat: *Aucto credentium numero, ecclesiam adificavit, quam Dei genitrici Mariæ consecravit. Ea adhuc extat, solaque post tantæ urbis excidium integra permanet.* Huc itidem spectant, quæ refert Auctor quartæ vitæ: *Crescente autem multitudine credentium placuit omnibus, ut ecclesiam in honorem S. Genitricis Dei Mariæ in eadem urbe construerent, ubi populus fidelis ad audiendum verbum Dei tempore opportuno conflueret: qua pulcherrimo opere constructa, Sacerdos Dei Presbyteros & Levitas, ceterosque sacri ministerii ordines in ea ordinavit, per quos tota pene illa provincia Domina credidit.* Demum his plane similia leguntur in oratione Illyrica de laudibus S. Domnii, itemque in sexta postremaque illius vita. Cum itaque id summo consensu tradant tum Acta S. Domnii, tum omnes fere Dalmatici Scriptores, & præterea constans indigenarum opinio a majoribus accepta, quasque per manus tradita confirmet; res hæc usque eo certa explorataque haberi debet, ut de ea ambigere aut dubitare nemo possit, quin veterimas quasque ecclesiarum historias & traditiones in magnum discrimen conjiciat. Quamquam vero, ut antiquissimæ Salonitane ædis origini fidem conciliarem, satis fuerat fontes indicare, unde id acceperim, lectoresque ad S. Domnii Acta supra descripta rejicere; visum tamen est operæ pretium esse, desumpta indidem hac de re testimonia in hunc locum congerere, & legentium oculis iterum subjicere; propterea quod multa inde ad cognoscendum haud inutilia hauriri possunt, & variam nobis ac multiplicem ad disputandum materiam præbent, quæ in tredecim omnino paragraphos distribui satis commode potest.

De Tem-
plo Salo-
nitano B.
M. V. ex-
structo in
Rimonia.

§. I.

Ante conditum S. Mariæ templum privatis adibus ad rem divinam Salonitanos usos fuisse.

AC primum quidem illud constituo non esse verisimile, ut Domnius templum illud ædificari jussit statim atque Salonam appulit, & illius Sedis ecclesiæque fundamenta jacere instituit; sed aliquot post annis, cum Christianorum numerus eo crevit,

Templum
Salonita-
num ali-
quot annis
post advē-
tum S. Do-
mnii ædif-
catum.

crevit, ut ad sacros conventus agendos privatarum ædium angustiis contineri non posset, tum demum ad ejus templi ædificationem animum adjecit; *Auctore credentium numero ecclesiam ædificant*, inquit Adamus Parisiensis, cui alii fere omnes consentiunt. Ex quibus satis certo colligitur Domnium, antequam de novi templi molitione cogitaret, unam alteramve ædiculam dedicasse tum ad rem divinam faciendam, tum ad convocandos Neophytos, eosdemque & præceptis Evangelicis instituendos, & divinis mysteriis impertiendos. Etenim si antequam tanta esset Christianorum multitudo, ut in unam justæ magnitudinis ecclesiam coalesceret, non deerant Salonæ, qui Christianam fidem ac religionem profiterentur, neque illis defuisse credibile est certum aliquem locum, quo statis diebus convenirent, ibique & rebus divinis operam darent, & sacris concionibus interessent. Itaque ubi primum Christiana religio Salonæ disseminari coepit, statim oportuit templum aliquod consecrari; nam sine templis, altaribus, & sacrificiis ne apud barbaras quidem gentes religio consistere potest. Utrum autem ædiculæ, quas Domninus ab initio dedicavit, ante omnium oculos expositæ fuerint, an vero sejunctæ a communiviâ, privatorum parietum tenebris obtegerentur, non satis liquet. Verisimilius puto eas fuisse occultas secretasque a publica luce, populique aspectu; quin neque existimo a fundamentis tum excitatas fuisse, sed arbitror primos illos Christianos privatæ alicujus ædis abditis & penetralibus locis usos fuisse ad religionis officia peragenda, quos Domninus ara posita in formam sacelli redegerat, riteque consecraverat. Nam in illa rerum inopia & temporum perturbatione, neque erat, unde in ædificationem templi sumptus fierent, & Neronis in Christianos odium atque sævitia ubique eos cogebat latebras querere, & orandi colendique numinis causa hominum aspectum ac lucem vitare. Id quoque ab initio factum fuisse accepimus tum Romæ, tum in aliis civitatibus, præsertim ubi acerbissimis Imperatorum & Magistratum edictis atque insectationibus Christiani premerentur. Hinc consecrationes privatarum ædium a Pontificibus Romanis sæpius factæ; hinc cæmeteria, hinc clandestini conventus, hinc subterraneæ illæ cryptæ, quas Catacumbas vocant, quæque adhuc in urbe extant, & ab advenis juxta indigenisque religionis causa pie & castè visuntur.

§. II.

Ædem S. Mariæ in publico & propatulo loco positam fuisse.

Post Neronis interitum adeo Salonitana S. Mariæ, Neronis extincto, ubi a cladibus metuque paululum respirare Christianis licuit, statim religio e tenebris lætarisque emergere, & in publicam prodire coepit. Hinc mihi verisimile fit templum illud, quod S. Domninus post Neronem sublatum Salonis extraxit, in conspectu totius urbis constitutum, expositamque omnibus ac manifestum fuisse; præsertim cum ab interitu Neronis ad Imperium Domitiani, qui ecclesiæ alteram persecutionem indixit, res Christiana cursum satis prosperum tenuerit, & mirifice ubique propagata est. Id adeo ex Actis S. Domnii intelligi potest. Nam novi templi molitionem causam, ad consilium fuisse legimus, ut loci amplitudo responderet Christianorum multitudinibus, quæ in dies magis magisque augebatur.

Nullum autem in privatis ædibus templum tantæ magnitudinis potuisse condi videretur, qui tantam

hominum frequentiam exciperet, caperetque. Ad hæc: Si licebat Salonitanis luce palam, nemine prohibente, veterem superstitionem ejurare, & certatim nomina profiteri, ut ad Christianam religionem aggregarentur; (neque enim tanti civium ad S. Domnium concursus celari poterant;) quid cause excogitari potest, cur illis non licuerit & publicum habere templum, & publicos conventus ex præscripto institutoque primæ ecclesiæ celebrare? Huc adde, quod Adamus Parisiensis, qui undecimo sæculo floruit, itemque Auctor orationis Illyricæ testantur, ædem illam a B. Domnio constructam Salonæ excidio superstitem fuisse, atque adeo etiam tum vel integram, vel certe ejusdem parietes extitisse, dum hæc illi scriberent. Itaque inquit Adamus Parisiensis, *adhuc extat, solaque post tantæ urbis excidium integra permanet*; idem ferme asserit, qui de laudibus S. Domnii Illyricè scripsit: *Cujus adhuc muri cernuntur, & quæ subsistit illæsa post Salonarum urbis eversionem*. Quæ quidem verba nolim in eam sententiam accipi, ut existimemus illam ipsam ædem, quam Domninus condiderat, integram intactamque ab omni cum temporum tum hostium injuria ad undecimum usque sæculum consistisse; dubitari enim vix potest, quin eam Diocletianus haud Christianis, quam eorum templis infestior demoliri jussit. Sed ejusmodi verba referri oportet ad illam ædem Virginis Deiparæ itidem sacram, quam Salonitani post extinctos Religionis hostes, eodem loco excitaverant, seu potius restituerant, ut infra dicemus. Jam vero si ex omnibus antiquæ illius urbis ædificiis una extabat undecimo sæculo ædes Salonitana, quam Domninus primum condiderat, Salonitani deinde dirutam instauraverant, id magno argumento est eam jam inde ab initio disjunctam fuisse ab cæteris domiciliis circumjacentibus, atque adeo viæ publicæ impositam, obvium cuique aditum præbuisse. Hoc templum, recepto jam dudum vulgatoque vocabulo *Ædes Cathedrales* rite appellari potest. Nam haud secus, quam nostra ætate in primario cujusque civitatis templo fieri solet, illic Domninus solemnibus ac Pontificali ritu sacris operabatur, Presbyteros, aliosque rei divinæ administratos consecrabat, & sanctissima quæque Episcopi officia ac munera peragebat: *Sacerdos Dei*, inquit Auctor primæ Vitæ, *Presbyteros & Levitas, ceterosque sacri ministerii ordines in ea ordinavit*.

§. III.

Publicorum templorum usum jam usque a primis ecclesiæ temporibus repetendum esse.

V Ideo quidem fore, quibus hæc minime probentur, nosque etiam, si superis placet, nimis credulitatis levitatisque arguent, quod mores & consuetudines posterioribus ætatibus receptas ad prima ecclesiæ tempora inscite admodum ineptè transferimus. Negant enim primævis Christianis publicorum templorum usum fuisse, atque adeo ne esse quidem potuisse, prohibente scilicet iniquissima temporum illorum conditione, & acerbissimis Imperatorum edictis, ac perquisitionibus, quibus identidem ecclesiæ conflictabatur. Neque deerunt fortasse, qui ob eam causam universa S. Domnii Acta in suspensionem vocent, nec digna esse putent, quibus fides adhibeatur. Est enim quoddam genus hominum adeo emunctæ naris, ut cum singula lente ac fastidiosè probent, tum si quid forte vitii videantur sibi deprehendisse, omnia statim abjudicent,

& quidem in publico extruenda.

cujus vestigia.

adhuc extabant sæculo undecimo.

Ab initio adeo privatum in templum converti solebant.

Post Neronis interitum adeo Salonitana S. Mariæ,

cent, atque rejiciant. Quid facias istis hominibus, quibus nihil persuadere possis, nisi quod ipsis ardeat? quosque ita comparatos invenias, ut non dubitent vel probatissima ecclesiarum monumenta explodere, si quid in illis ab suis opinionibus discrepet. Quare ne qua lectorum animis hac de re suspicio, aut dubitatio resideat, paullo altius ordiendae res est, ut simul & publicis omnibusque expositis templi Salonitani usus, & Acta S. Domnii, unde id colligitur, ab omni calumnia vindicentur.

Ædes sacra Christianis primævis condita, & frequentata,

primis privatis & occultis,

deinde publicis in locis,

usus per antiquos templorum publicorum exemplis illustratur,

Atque illud in primis inter omnes constare arbitror, jam usque a principio ecclesiarum moris fuisse Christianorum, ut loca quædam in singulis civitatibus oppidisque rei divinæ faciendæ addicerent, Deique immortalis nomine ac religione consecrarent; quæ quidem loca ex eo ecclesiarum dici jam inde antiquitus cœperunt, quod illuc Christiani stans horis ac diebus ad sacra mysteria celebranda convocari solerent: cui sane rei testimonio esse possunt Imperatorum decreta, in quibus nominatim cautum erat, ne Christianis hæteras seu conventus agere, neve in unum locum coire ad officia religionis obeunda liceret. Cum primum quidem Evangelium promulgari cœpit, Christianorum templa, ut conjectari fas est, privatis ferme occultisque ædibus continebantur; sed cum paulatim res Christiana melior in dies & auctior ubique fieret, e latetibus ac tenebris in solem ac publicum religio processit; & ubi aliquid pacis, sive induciarum nata esset, in mediis urbibus in re conspectuque omnium sua sibi templa construebat; quamquam redintegrato identidem bello in cryptas iterum se abdere, & privatorum parietum latibulis se tegere cogeatur. Certe publicus erat, Lampridio teste, locus ille, de cujus possessione Caupones litem Christianis intenderant, quemque Alexander Severus Christianis adjudicavit eam ob causam, quod duceret satius esse illic Deum quoquo ritu ac religione coli, quam ibidem computationibus & comestationibus operam dari. Huc pertinent, quæ in epitome Baroniana leguntur ad an. 245. *Fabianus Papa multa ædificia fieri in cæmeteriis jussit, quæ enim subter terram latebant in cryptis armarum sepulchra martyrum, ex ædis desuper ædificiis reddita sunt clara & conspicua. Idem tum fecerunt in provinciis alii Episcopi, qui immenso civium suorum ad fidem converso numero, nobiles erexerunt ecclesias, universo populo fideli pecuniam & operam conferente.* Præterea Eusebius bonus imprimis auctor scribit, cum longe ante imperium Diocletiani co crevissent Christianorum multitudo, tantique concursus festis præcipue diebus ad templa fierent, ut nulla ædes, quamvis ampla, concioni frequentissimæ recipiendæ idonea foret, *antiquas orationum Domos* laxari cœpisse, atque in eam amplitudinem explicari, ut publicorum ædificiorum speciem quamdam ac similitudinem præferrent; quas quidem Christiani luce palam, nemine prohibente, frequentabant. Cum vero Diocletianus imperare occœpit, nulla provincia, ut tradit Eusebius, nulla civitas erat, quin esset Christianorum referta; quibus proinde & templa in publico habere, & inspectante populo magna frequentia celebrare libere etiam, non modo impune licebat. Id adeo cognosci potest ex Nicomediensi Christianorum templo. Erat Nicomedia urbs temporibus illis & magnitudine amplissima, & incolarum numero frequentissima, ubi Diocletianus domicilium ac sedem Imperii collocaverat; idque moliebatur omni ope atque opera, quemadmodum docet Lactantius De mortibus persec. ut eam ædificiorum magnificentia, divitiarum copia, civium multitudine Romanæ urbi æquaret. Porro in

hac civitate, ut auctor est idem Lactantius, Christiani templum obtinebant; non illud quidem abditum remotumque ab hominum conspectu, sed omnium oculis expositum, idemque *editissimum*, quod subjectis circum domibus imminerebat, quodque ex omni parte, atque adeo ex ipsomet Diocletiani palatio conspici poterat. Ex quo conjecturam fieri velim, quanto plus in aliis urbibus liceret Christianis, qui quo magis aberant ab Imperatorum oculis ac præsentia, eo minus offensioni ac periculo patebant.

Verum, inquiet aliquis, non negant isti publica templa a Christianis frequentari cœpisse post Imperium Alexandri Severi anno ferme trigesimo tertii sæculi; at hujusmodi templa Christianis in usu fuisse ante Severum, id vero pernegant. Equidem non video, quid intersit inter ea tempora, quæ præcesserunt, & ea, quæ consecuta sunt imperium Severi, ut publica habere templa Christianis liceret post Severi ætatem, antea non item. Nam a prima Neronis persecutione usque ad Constantinum Magnum nusquam ecclesia ab omni metu quievit, nusquam Christianis nisi per intervalla otiosis omnino, & pacatis esse licuit. Annis amplius tercentis ecclesia sub Ethnicis Imperatoribus inter temporum varietates, rerumque vicissitudines versata, inter spem metumque adolevit. Gravissimis bellis, quibus sæpissime urgebatur, induciæ quidem interpositæ paucillum moræ quietisque afferebant, numquam vero ante Constantinum pax certa finem attulit, quæ stabilis, quæ tranquilla, quæ diuturna esset, quæ nihil metus, nihil periculi, nihil insidiarum haberet. Si quis autem cum primo & altero ecclesiarum sæculo tertium conferat, is profecto ita constituet, nihilo mitiores, immo etiam immaniores fuisse, qui post Severum, quam qui ante illius imperium ecclesiam exagitarunt. Hæc siquidem ætas ab Severo proxima tulit Maximinos, Decios, Diocletianos, Galerios, qui crudelitate & barbarie, sitique insatiabili Christiani sanguinis Neronis & Domitianos, cæterosque ecclesiarum hostes non æquarunt modo, sed etiam superarunt. Nec solum posterioribus hisce, sed multo plures superioribus illis temporibus, boni identidem malis Imperatoribus interjecti fuerant; quorum quidem aliqui adeo nihil acerbatis odiique adversus Christianos exprompsere, ut iis etiam favisse videantur; quamvis a magistratuum rabie, & populari furore nihil uspiam satis tutum esset Christianis. Adde, quod ecclesia intra nonagesimum ferme annum, quam Alexander Severus obierat, totidem fere persecutiones sustinuit, quot antea ducentorum annorum spatio pertulerat. Jam vero pervelim scire, quidnam causæ isti afferant, cur post Severum, quamquam urgentibus adhuc, & vel acerrime in nos sævientibus Imperatoribus, potuerint tamen Christiani publica templa ædificare; antea vero non potuerint, cum vel mitiori, vel certe nihilo deteriori fortuna utebantur? Nam ut omittam, quæ præterire post Domnium Salonitanum Episcopum constitutum tempora; a prima persecutione Neronis interitu restincta ad alteram Domitiani jussu excitatam anni ferme tredecim numerantur, quo temporis intervallo res Christiana mirifice aucta prosperum sine ulla fere offensione cursum tenuit. Nihil adversus Christianos Galba, nihil Ottho, nihil Vitellius statuit; nullum a Vespasiano, nullum a Tito periculum ecclesiarum fuit; quæ cum tempestate adeo propitia, pacatisque sibi Imperatoribus uteretur, tam longe lateque fines suos protulit, ut nulla propemodum esset regio tam longinqua, tam barbara, tam inhospitalis, quo

Si Christianis templa faculo licuit habere templa publica,

cur ante non licuit?

Florentiæ status ab interitu Neronis usque ad Domitianum,

non

non Christi nomen & Evangelium pervaserit. Cuius quidem rei locupletissimum testem habeo Firmianum Lactantium, qui cap. 3. de mortibus persecutorum, cum de illa ætate loqueretur, hæc scripsit: *Ecclesia temporibus, quibus multi & boni Principes Romani Imperii clavum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus passa, manus suas in Orientem Occidentemque porrexit, ut jam nullus esset terrarum angulus tam remotus, quo non religio Dei penetrasset.* Quæ quidem verba, quamvis ad ea tempora referat Lactantius, quæ post Domitianum consecuta sunt, multo magis tamen, veriusque congruunt cum annis illis Neronem Domitianumque interjectis, ad quos potissimum pertinent, quæ Clemens Alexandrinus apud Eusebium lib. 3. c. 18. de statu florentissimo rei Christianæ scripsit: *Intantum vero per idem tempus fidei nostra instituta florebant, ut etiam nonnulli alieni a religione nostra Scriptores historiarum suarum tradiderint vel de persecutionibus, vel de martyribus illius temporis;* quod postea scilicet, imperante Domitiano, ecclesiæ pacem inturbavit. Quin igitur per ea tempora Christianis licuerit tum Salonæ, tum alibi religionem libere aperteque profiteri, ac proinde sacras etiam ædes propalam habere, in quibus caute quidem, foribus obductis, fidenter tamen tranquilleque rebus divinis vacarent? Cur ii prohiberentur Christianæ religionis officia luce ac palam colere, quos nemo ex publica auctoritate vetare poterat, quominus Christiani fierent? Præterea tertio vertere sæculo, Christianorum numerus mirum in modum ubique auctus causa fuit, Eusebio teste, ut Christiani veterum templorum ædificia latius explicarent. Eadem igitur de causa intra finem primi sæculi necesse fuit publica templa, eademque satis ampla excitari, cum usque eo crevisset Christianorum multitudo, quemadmodum diximus, ut nullius privatorum domus, aut cryptæ subterraneæ angustis contineri posset. Quæ quidem omnia ad secundum itidem sæculum referri possunt; ex quo fit, ut fere jam inde a principio Christiani nominis, numquam religio nostra sacris publicisque ædibus caruerit; nisi quod identidem, cum persecutiones ingruerent, publicorum templorum usu adituque prohiberi solebant Christiani, & se in latebras & cryptas recipere cogebantur. Cui quidem rei illud etiam argumento esse potest, quod Eusebius *Orationum Demos*, quas ante Imperium Diocletiani ob auctum Christianorum numerum laxari oportuit, quæque in publico positæ fuisse videntur, appellavit *Antiquas*; ex quo colligitur ejusmodi Demos multo ante, quam Severus imperaret, conditas fuisse, cum ab Severo ad Diocletianum ne quinquaginta quidem anni intercesserint; quod quidem temporis spatium brevius videtur esse, quam ut ex eo ædificia denominari possint *Antiqua*. Ac Romæ quidem templa Christianorum, sive ecclesias, si minus a fundamentis erectas, certe in ædibus vel sponte ad divinum cultum ab aliquo collatis, vel æræ communi coemptis conditas, eatenus saltem publicas fuisse jam a principio nominis Christiani, ut earum notitia fere neminem subterfugeret, nec regiones, locive in vulgus ignoti essent; quo religionis causa convenire Christiani solebant, ex antiquis monumentis & Scriptoribus facile perspicitur potest. Auctor Martyrologii Hieronymiani, Beda, Notkerus, Rabanus docent primam in Urbe ecclesiam & constructam & consecratam fuisse a B. Petro Apostolorum principe, hujusque dedicationis anniversariam commemorationem Kalendis Augusti subjiciunt. Franciscus Florentinus Dissert. xi. l. ad Kal. Aug. existimat hanc ecclesiam in *Illyricum Sacrum*.

Numquam fere Christiani publicis templis caruerunt, nisi si qua ingrueret persecutio.

Romæ ecclesiis ferme publicis Christianos usos esse probabile est.

Exquiliis prope a Palatio Cæsariano ædificatam fuisse, & hunc locum a Petro sapienter delectum ait, ubi ex populorum, & nobilium frequentia in plebem Evangelium facilius diffunderetur. In Exquilino enim colle nobiliorum plurimæ ædes, & ad ejus radices ex Patricia gente illum inhabitante, nuncupatus Patricius Vicus erat. Quæ autem fieri poterat, ut hæc ecclesia, cujus ædificationem vel ad tempora Claudii, cum Petrus primum Romam venit, vel ad initium Neroniani Imperii Christianis innoxii referri licet, in amplissimo ac celeberrimo urbis loco posita, communem vulgaremque notitiam falleret? Hieronymus ad eum locum epistolæ Paulli ad Philemonem: *Simul autem & paravi mihi hospitium*, hanc notam apposuit, & quale hospitium, quove in loco sibi adornari cuperet, his verbis explicavit: *Venturus ad Romanam civitatem, prædicaturus Crucifixum, & inaudita dogmata delaturus, sciebat ad se plurimos concursuros, & necesse erat primum, ut domus esset in celebri urbis loco, ad quam facile convenirent, deinde ab omni importunitate vacua, & ampla, quæ plurimos caperet audientium, nec proxima spectaculorum locis, nec turpi vicinia detestabilis.* At celebritas loci ac frequentia, ingentesque ex omni urbis parte illuc adeuntium concursus, hospitium illud, quod sibi Paullus ad Evangelium explicandum, remque divinam faciendam apparari jusserat, obvium omnibus, expositum, & manifestum reddebat. Quid quod ipsa Ethnicorum delubra, quæ in aperto ac propatulo loco erant, a Christianis, ut ea ad cultum divinum converterent, conductæ, seu potius emptæ fuisse haud obscure significat Juvenalis, qui quamvis sub Trajano scripsit, plerumque tamen Neroniani temporis res gestas libertate satyrica perstrinxit:

Delubra Ethnicorum in ecclesias conversâ.

*Nunc sacri Fontis nemus, & delubra locantur
Judæis; quorum cophinus, sanumque supellex.*

Judeorum autem nomine Christianos initio nascentis Romanæ ecclesiæ comprehensos fuisse & docet Svetonius, & omnes eruditi norunt. Petrus autem non modo apud Tiberim, quod tradit Tertullianus, sed etiam in Aventino ad fontes Faunorum, ad quos alludere videtur Juvenalis, catechumenos baptizabat, id quod Vetus traditio confirmat, in æde S. Priscæ marmori insculpta, & consignata distichis omnino quatuor, quorum duo postrema huic loco attexere libet:

*Nam Petrus id coluit, populos dum sæpe doceret,
Dum faceret magno sacraque sæpe Deo.
Dum quos Faunorum fontis deceperat error,
Hic melius sacra purificaret aqua.*

Ex his facile colligere possumus Romæ ante Alexandrum Severum, atque adeo ipsomet imperante Claudio, ante quam scilicet Christianos pariter atque Judæos urbe expelleret, Christianis non defuisse publica templa, idest vel in publicis locis constructa, vel certe cognitioni publicæ subjecta, cum scilicet nemo Christianis negotium facesseret, ac nemini fraudi esset aut noxæ, Christianam religionem suscipere ac profiteri. Præclare in nostram sententiam Baronius ad an. 57. n. 111. *Nam & nos utique dicimus caruisse Christianos crebro persecutionibus agitato Templis illis instar Fanorum Gentilium, vel templi Judaici: temporum enim ratio id minus posse fieri permittebat: cum clanculum sapius, sive in privatis domibus, sive interdum in cryptis (ut docent fideles Sanctorum martyrum Acta) eos oportuit convenisse: quibus cessantibus, habuisse eos loca publica, quo æque omnes convenirent, citata a nobis nuper Principum rescripta testantur; quæ tamen non dicebantur templa, sed more majorum & Paulli*

P p

exem-

Si Christianis Romæ habere licuit templum publica, multo magis Salonæ.

exemplo, nominabantur ecclesie, tunc instar domorum potius, quam templorum. Quod si pacatis propitiisque temporibus Romæ, in urbe totius superstitionis principe, Imperatoribus ac Magistratibus non invitis, licebat Christianis condere atque habere publicas huiusmodi ecclesias, sane non video, cur idem eisdem non licuerit Salonæ, qua in civitate ab oculis auribusque Imperatorum procul semoti, liberius ac tutius divinis rebus ac mysteriis operam dare potuerunt. Nec vero Decretum Trajani, quo is generatim clandestinos conventus fieri vetabat, Christianos idcirco potissimum feriebat, quod illi occultis tantum abditisque locis ad conveniendum uterentur; sed quia apud illos maxime ea consuetudo vigeat, ut cum aliquid calamitatis aut periculi vel a Magistratibus, vel a plebe Idolorum infanæ dedita imminerebat, ad sacra mysteria celebranda in latebras atque cryptas coirent; id autem argumento est eos, cum ab hostibus quies esset ac tranquillitas, haud veritos fuisse in luce versari, & palam ante oculos omnium ad consueta loca statis diebus confluere, quæ ad rem divinam faciendam, ac cætera religionis officia obeunda construxerant, Deoque consecraverant.

antiqua Christianorum templum fere vulgaris structura.

Haud tamen ausim dicere huiusmodi templa, quatenus publica, ubique fuisse ingenti mole cultuque magnifico exstructa. Verisimilius arbitror ab initio Christianos contentos fuisse templis admodum paucis, iisdemque magnitudine mediocri, opere tenui vulgarique; seu ne offensionis invidiæque materiam Ethnicis præberent; sive quod non ubique Christiani iis copiis atque opibus abundarent, ut ad sacrarum ædium amplitudinem ac magnificentiam satis pecuniæ contribuere possent. Hinc conjicio vulgaria quædam & angusta ædificia plerumque fuisse, quæ Veteres *Oratoria*, *Memorias*, *Titulos* vocabant, quæque sanctorum Martyrum sepulchris imponebant; cuiusmodi fuisse arbitror, quæ Anacletus quintus a S. Petro Romanus Pontifex in urbe excitavit. Cæterum haud negaverim in illis civitatibus, in quibus copia & facultas ad id suppetere, ædificata esse templa mole ornatuque haud sane contemnendo, quale fuisse templum Salonitanum infra ostendemus. Hæc eo dixi, ne quis sacram ædem a B. Dominio exstructam in dubium aut controversiam adduceret, propterea quod non in privatis domiciliis reclusam atque abditam, sed in aperto ac propatulo loco positam fuisse diximus, idque ex Actiseiusdem S. Domnii collegimus; perinde quasi nulli fuerint in primæva ecclesia certi ac definiti loci, iidemque publici, quibus Christiani ad sacros conventus celebrandos, ac divina mysteria suscipienda uterentur; quod quidem tam longe abest a veritate, ut si quis plura in hanc rem testimonia & argumenta proferre velit, mihi quidem videatur rem minime dubiam, argumentando dubiam facere.

§. IV.

Titulus S. Mariæ Salonitano templo impositus propugnatur & illustratur.

Convenit inter omnes, qui Acta S. Domnii memoriæ ac litteris prodiderunt, Salonitanam ædem ab eodem exstructam, S. Mariæ titulo inscriptam fuisse, ut ex eorum testimoniis supra prolatis satis superque constat. Neque vero Salonitanum templum idcirco mihi in suspensionem vocaveris, quod Deo in honorem Deiparæ Virginis dedicatum fuerit, quasi vero huiusmodi dedicatio a primi sæculi consuetudine abhorreret. Non desunt

Auctores graves in primis ac nobiles, qui tradant haud paucas ædes B. Virginis adhuc viventis nomine & auspiciis consecrari cœpisse. Nihil enim prohibet religioso cultu, templisque, dum adhuc viveret, dignam habitam fuisse, quam Deus tot tamque mirificis muneribus ac privilegiis cumulaverat, ut infra Deum, nihil ea majus, nihil sanctius, nihil, ut ita dicam, divinius esset. Si quis hac de re plura cupiat, adeat Petrum Curciorum, qui in Opusculo, quod inscripsit: *Negotium sæculorum Mariæ*, multis argumentis, & gravissimorum scriptorum auctoritate innixus, contendit sanctissimam Dei parentem, quamvis nondum mortali vita exemptam, dignam tamen fuisse, quæ & sacrarum ædium dedicatione, & aliis honorariæ pietatis officiis coleretur. Plura in hanc rem exempla proferre possem, nisi prospicerem cum illis mihi rem fore, quibus nihil magis in promptu est, quam præcise negare, quidquid suis opinionibus adversatur, sic ut ab iis, quas semel animo imbiberint sententias, ne veterimis quidem ecclesiarum traditionibus dimoveri possint. Cæterum huiusce adversus sanctissimam Virginem adhuc superstitem religionis auctores fuisse ipsos Apostolorum Principes tradunt. Natalem B. Virginis domum in oppido Nazaretho ab Apostolis, antequam scilicet ex Judæa in suas quisque provincias discederent, rite consecratam ferunt. Petrus etiam in Syria ædiculam B. Virginis nondum e vivis digressæ nomine inscripsit, riteque consecravimus, ut auctor est Guillelmus Tyri Archiepiscopus lib. xii. de Bello Sacro apud Beyerlinck litt. M. pag. 230. Huc adde Jacobum Cardinalem Vitriacum, qui lib. ii. cap. 14. de Historia Orientis hæc scribit: *Ad civitatem quoque Calaritana appellens (Petrus) templum ibidem in honorem B. M. Virginis superstitis edificavit.* Adde etiam, ut omittam cæteros, Dionysium Bonifacium, qui in *Triumpho SS. Virginis* idem multis exemplis gravibusque rationibus confirmat. Neque sane intelligo, cur aliqui tam fidenter rejiciant, & fabule loco habeant, quod multarum ætatum consensu firmatum est, ac totius Hispaniæ sermonibus ac litteris celebratur, videlicet Jacobum Apostolum profectum in eam regionem Evangelii propagandi causa, Deiparæ Virgini adhuc viventi templum atque aram in Gallecia posuisse; quod quidem etiamnum extat, & ejus vetustatis fidem facit, locique religionem mirifice auget incredibilis tum votorum copia, tum ex universa Europa peregre visentium frequentia. Sed hac de re in Historia Sirmiensis ecclesiæ fusius & accuratius.

Verum enimvero ut Deiparæ Virginis titulum Salonitanæ ædi impositum propugnem, necesse non est inde usque ab ætate Virginis nondum defunctæ, antiquissimæ hujus, religiosæque consuetudinis exempla repetere. Nam ab ejusdem obitu tredecim minimum anni intercesserant, cum Dominus Salonitanum Pontificatum accepit; etenim qui ejus vitam longius producant, eam e vivis migrasse tradunt anno æræ vulgaris quinquagesimo sexto. Jam vero post Virginis ex hoc mundo discessum, eademque in cælum sublatam, quæ res, quæve causa Christianorum pietati ac religioni moram & impedimentum afferre potuit, quominus statim eidem templa, aras, solemnesque honores ex præscripto Christianæ religionis decernerent? Primæva ecclesiæ id moris fuisse, ut plurima ubique in honorem cultumque Martyrum sacra monumenta excitarent, nemo opinor inficiabitur, nisi qui veterimis quibusque, iisdemque sanctissimis traditionibus nefarium bellum indixerit. Quis enim tam ignarus ac rudis in Ecclesiastica Historia esse potest, quin sciat

Ædes sacræ Deiparæ Virginis, dum viveret, condi cœpta.

Post Deiparam ad superos translata.

nulla causa excogitari potest, cur in ejus honorem templa consecrari non potuerint.

anti-

antiquissima consuetudine receptum & sancitum esse, ut ad colendam celebrandamque martyrum memoriam & altaria eorum tumulis imposita erigerentur, & templa eorum nomine appellata ædificarentur; quæ quidem ex eo *memoriæ* appellari solebant, ut Augustinus auctor est, idemque loculentissimus testis, qui hac appellatione sæpissime utitur: Nos, inquit, *Martyribus nostris non templa sicuti Diis, sed memorias sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt spiritus, fabricamus.* Et lib. 20. contra Faustum cap. 21. *Populus Christianus memorias martyrum religiosa solemnitate concelebrat & ad ex-citandam imitationem, & ut eorum meritis conso-cietur, atque orationibus adjuvetur; ita tamen ut nulli martyrum, sed ipsi Deo martyrum, quamvis in memoriis martyrum, constituamus altaria.* Quæ in re nihil ab Augustino discrepat. hodierna Cælites colendi consuetudo: neque enim usque adeo desipimus, ut divi ac divorum Reginæ templa & altaria vere proprieque dicari posse existimemus, quæ quidem uni Deo in honorem Dei parentis, seu Divorum consecrari oportere dicimus; quamquam ad id significandum minus aptis fortasse vocabulis interdum abutimur ex vulgi consuetudine jamdudum recepta; parum enim refert, quibus quidque verbis exprimas, modo quid sentias, docti pariter, indoctique intelligant: quare nulla potest esse hac in re, nisi de modo loquendi controversia. Jam vero ad propositum revertamur. Hujus itaque honorificæ piæque adversus martyres consuetudinis ad nos usque propagatæ initium cum infra ætatem Apostolorum reperiri nequeat, omnemque sæculorum Christianorum memoriam antecedit, consequens est illud ad tempora atque instituta Apostolica referri oportere. Scio equidem ab initio nullos alios quamvis eximia sanctitate præditos, præter martyres, dignos habitos esse, quibus solemnes publicique honores decernerentur; ac proinde quos nunc vulgo appellamus Confessores, nullo tum religionis officio cultuque impertiri solitos fuisse. Quid igitur? An erit quisquam, qui neget Virginis colendæ venerandæque consuetudinem a primis ecclesiæ temporibus repetendam esse, propterea quod neque mortem, neque ulla supplicia Religionis tuendæ retinendæque causa pertulerit? quasi vero quam præpotens Deus cælestium donorum copia, & singulari divinaque dignitate, Patriarchis, Apostolis, Martyribus, divisque omnibus longe multumque antecedere voluit, eandem ecclesiæ ne martyribus quidem, honorario illo cultu rituque, equiparandam putaverit. Si lege etiam ecclesiastica, non consuetudine solum, vetitum fuisset, ne cui, nisi martyrii laudem adeptæ, religiosi cultus adhiberentur; nonne oportuisset communi hac lege illam eximi, quæ juris omnis divini humanique arbitrum peperit, & Dei Mater esse dicique meruerat?

Quæ cum ita sint, si Christianorum adversus Sanctos Martyres pietas ac religio eundem ferme, atque ecclesiæ ortum habuit, & una pariter cum ecclesiæ adolevit; quid est, cur dubitemus, utrum sanctissimæ Dei parenti eundem, immo longe majorem cultum honoremque primæ ecclesiæ detulerit, & sacras quoque ædes ad eam colendam venerandamque Deo Optimo Maximo dicaverit, præsertim cum totius ecclesiæ erga sacrosanctam Dei Matrem religionem, quod veterrima sit, quod altissimis sit defixa radicibus, cernamus per tot jam sæcula auctiorem in dies fieri celebrioremque. Tantum igitur abest, ut primi sæculi consuetudo ad Salonitanæ Virginis titulo consecratæ officiat, ut potius eidem suffragetur, mirificeque faveat, Sed cum hæc minus ferre probentur, cum sine apposi-

tione exemplorum lentius disputantur, multa sane habeo, quæ proferam, eademque ex auctoribus non contemnendis deprompta.

Melchior Inchofferius, ubi scripsit de Mariæ Virginis epistola ad Messanenses, quam tamen plerique commentitiam putant, accurate docet probatque, neminem fere Apostolorum fuisse, quin post Deiparam in Cælum assumptam, aliquod eidem sacellum honoris causa in sua quisque provincia excitaverit. Apostolorum inde auctoritas apud Discipulos valuit, eos præsertim, qui ab ipsis Apostolorum principibus Petro Pauloque Christianæ fidei disciplinam, & scilicet honorandæ colendæque Virginis exemplum acceperant. Itaque ad ejus gloriam augendam, opemque implorandam sacras ædes condiderunt Evodius Antiochiæ, Asprenus Neapoli, Britius Spoleti, Paullinus Lucæ, Prodocimus Patavii, Apollinaris Ravennæ, Hermagoras Aquilejæ, Maximinus in Britannia, Maternus in Germania; in Gallia vero Sabinianus, Potentianus, Georgius, Martialis, Trophimus, Fronto, Altinus, Ursinus, alique illuc a B. Petro, ut ferunt, Evangelii causa missi; quamvis non desunt, qui putant aliquanto serius Christianam Religionem in Gallias invectam fuisse. Ex his quidem exemplis unum alterumve indubium revocari posse facile concesserim; omnia vero falsa esse & commentitia, nemo prudens & cordatus, ut credat, aut suspicetur, adduci poterit; præsertim cum non recenti vulgi rumore, incertaque opinione nitantur, sed antiqua traditione fulciantur, aut veterimis illarum ecclesiarum monumentis contineantur, quorum de auctoritate & fide dubitandum esse non viderit, cum ea plurimi sapientissimique viri probaverint, & laudaverint; indeque ad hanc rem confirmandam testimonia sumpserint. Hujusmodi auctores recensent Ughellius, Maraccius, Curciorus, Beyerlink, Sammarthani, Inchofferius; apud quos ea sapientia & gravitate viros citatos invenies, ut qui eos inscitæ vel nimis credulitatis arguerit, is prudentum reprehensionem vitare nequeat.

Cum igitur constet jam inde a primo ecclesiæ sæculo multa ubique templa Deo in honorem sanctissimæ Dei parentis dedicata esse, & hujusmodi dedicationis auctores fuisse Apostolos eorumque Discipulos, qui ingenti eam honore coluerunt, & ab aliis pari religione cultam voluerunt; quid est, cur ex æde Salonitana ejusdem Virginis titulum expungi oporteat? perinde ac si a primæ ecclesiæ institutis id abhorreret, quod Apostoli virique Apostolici in ecclesiæ morem & consuetudinem invexerunt. Quin immo auctoritas & exemplum eorum, e quibus alii magistri, alii condiscipuli S. Domnii fuerunt, magno sane incitamento huic esse debuit, ut ipse quoque mortalium pariter ac Cælitum Regnam præcipua quadam veneratione prosequeretur, & primum ecclesiæ Salonitanæ templum ejusdem nomine & patrocinio consecraret; sive ut suæ erga illam pietatis ac religionis perenne ad posteros monumentum transmitteret; sive ut statim ab initio summam adversus eandem & venerationem & fiduciam Neophytorum animis infereret, penitusque defigeret. Satis igitur probatum esse arbitror & publicum fuisse, & Virginis Deiparæ titulo inscriptum templum Salonitanum, quod B. Domnius paucis annis post initum Pontificatum ædificavit. Nunc de illius amplitudine, ornatuque egregio pauca dicamus.

Plura variis in locis templa B. Virgini condita traduntur a Discipulis Apostolorum.

Beata Virgo, quamvis Martyr non fuerit,

templa tamen suo nomine consecrata obtinuit.

S. V.

De magnitudine atque ornatu templi Salonitani.

Multitudo
agens
Christia-
norum Sa-
lonæ, ex
quibus
multi no-
biles, &
opulenti.

Duo in primis hoc loco stabilienda esse ar-
bitror; primum quidem hujusce templi ædifi-
candi eam præcipue causam fuisse, quod Salonitana
ecclesia mirum in modum aucta & propagata, in-
gens sane, quo capi posset, spatium locumve re-
quireret; alterum vero multos ex illis, qui in ec-
clesiam nomen dederant, ab re familiari præclare
instructos, fortunisque maximis præditos fuisse;
quod conjectari licet ex ipsamet urbis celebritate
atque opulentia, quæ quidem temporibus illis, cum
propter situm opportunitatemque amplissimi por-
tus commercio maritimisque quæstibus floretet,
opulentissimum idemque frequentissimum totius
Dalmatiæ emporium habebatur. Ex quibus sequi-
tur, ut necesse fuerit templum ædificare pro multi-
tudine Christianorum satis amplum capaxque; ne-
que Salonitanis defuerit pecuniæ quod satis esset ad
ejus templi molitionem ornatumque.

Magnitu-
do templi
Salonis
structi.

Ergo ingens aræ spatium ad eam rem vel pecunia
coemptum est, vel a piis hominibus, in quorum di-
tione erat, sponte oblatum; disturbatisque, si quæ
forte ædificationi oberant, privatis ædibus, tem-
plum publico ære a fundamentis exstructum fuit,
non humile illud quidem, & pro modulo privati
cujusdam sacelli, quod ad eos tantum excipiendos
idoneum esset, qui ex una alterave civitatis regione
confluerent, sed longe lateque porrectum, quo sci-
licet capi contineri posset, quicquid Christiano-
rum siue in urbe degeret, siue suburbia & agros cir-
cumjacentes incoleret. Nam initio neque Salonæ,
neque in vicis oppidisve circa Salonam alius locus
erat præter ædem Cathedralē, ubi res divina
fieret, sacrisque mysteriis Christiani impertirentur.
Id S. Justini Martyris testimonio Apolog. 2.
confirmari potest: *Die Solis (id est Dominico)*
omnium, qui in urbibus vel in agris degunt, in eum-
dem locum fit conventus &c. Præpositus preces, &
Eucharistias facit &c. Distributio fit cuique præsentis,
absentibus per Diaconos mittitur. Quocirca, ut præ-
clare docet Ludovicus Thomassinus ecclesiasticæ an-
tiquitatis diligentissimus investigator, p. 1. lib. 2.
cap. 21. satis constat trium priorum sæculorum mo-
ris fuisse, ut unum ferme in singulis civitatibus
templum esset, unum altare, unum sacrificium,
ad quod solemnibus ac statis diebus ex omnibus ur-
bis partibus, agrisque circumjectis Christiani ad
divina mysteria percipienda convenirent.

Elegan-
tia, & ma-
gnificen-
tia.

Salonitani templi magnitudini operis elegantia,
cultusque magnificentia respondet, nam pulcherrimo
opere constructum fuisse primæ & quartæ vitæ
auctores testantur: ex quo intelligi potest Salonita-
narum in novo templo non solum condendo, sed
etiam ornando religionem ac munificentiam eni-
tuisse. Cum Salonitani ea tempestate, ut diximus,
copiis opibusque abundarent, illud satis verisimile
est, ut ingentem pecuniarum vim ad templi ædifi-
cationem atque ornatum pro sua quisque parte ul-
tro alacriterque contulerint. Fuit enim is fervor,
hæc alacritas primorum Christianorum vel maxime
propria, ut ubi de sacrarum ædium ornamentis,
divinique cultus magnificentia ac splendore agere-
tur, nullis neque laboribus, neque sumptibus par-
cerent; quod Joannes Gabriel Bisciola in Epitome
Baroniana confirmat ad an. 245. Idem, inquit, fe-
cerunt in provinciis alii Episcopi; & inter alios Gre-
gorius Thaumaturgus immenso civium suorum ad fi-
dem converso numero nobilem erexit ecclesiam, uni-

verso fideli populo pecuniam & operam conferente;
Hinc Christianorum templa auro argentoque ni-
tencia, ut ipsemet Lucianus auctor est in Pseudo-
mante, religionis cæteroquin defertor idemque a-
cerrimus impugnator: hinc ad usum sacrificii, aræ-
que ornatum vasa quamplurima ex auro solidoque
argento, eximia magnitudine ac specie, magnifi-
cisque operibus cælata: hinc sacra supellex lauta in-
primis & copiosa, vestesque ingentis pretii, præ-
clarique operis, quibus Episcopus, cum sacris
operabatur, reique divinæ administri uterentur;
hinc denique tanta sacri ararii copia, & opulen-
tia, ut ex eo tum ad Sacerdotes alendos, tum ad
sustentandam egenorum inopiam abunde pecunia-
rum suppeteret. Quare magna erat Ethnicorum opi-
nio de thesauris ecclesiæ; quod illorum apud Pru-
dentium querelæ ad constandam Christianis invi-
diam jactari solitæ satis declarant. *Argenteis scy-
phis ferunt fumare sanguinem . . . Libare auro An-
tistites &c.* Felicem Quæstorem Juliani Apostatæ
basilicam Antiochenam ingressum, ut eam Impe-
ratoris jussu diriperet, ubi tam multa, tam ma-
gnifice ac pretiose cælata vasa conspexit, tanta cœ-
pit admiratio pariter indignatioque, ut continere
se non potuerit, quin voces illas emitteret plenas
stomachi & querelarum: *Ecce quam sumptuosus va-
sis filio Mariæ ministratur.* Rem narrat Chryso-
stomus in orat. contra Gent. Sozomenus lib. 1. cap. 7.
Theodoretus lib. 2. cap. 11, alique. Quapropter
si quos forte ararii sacri Præfectos aut ministros
Ethnici comprehendissent, rati scilicet ingentem
avaritiæ explendæ materiam sibi oblatam, eo plus
minarum ac suppliciorum adhibere solebant, quo
vehementius illos urgerent, impellerentque ad sa-
cræ pecuniam prodendam; quemadmodum ex
Actis S. Laurentii cognosci licet, De pretioso ac
magnifico veterum templorum ornatu, atque eccle-
siarum opulentia vide, quæ Optatus in lib. contra
Parmenianum, quæque scripsit Augustinus lib. 3.
contra Cresconium cap. 29. Huc accedit, quod
antiquorum Christianorum, ut monet Eusebius
lib. 8. cap. 1. ea semper fuerit assidua, & perpetua
cura, vel inter persecutionum tumultus ac cædes, ut
sacras ædes amplificandi ornandique nullam, si quæ
oblata esset, occasionem prætermitterent; Mos,
inquit, fidelium fuit vel primarum persecutionum
tempore, semper cum licuit, ecclesias restaurare,
quin etiam dirutas ampliare. Quæ cum ita sint, ni-
hil causæ esse video, cur de templi Salonitani ma-
gnitudine, ejusdemque structura eleganti ac magni-
fica dubitari possit.

Opulentia
ecclesiæ
primitivæ.Ethnici
ecclesiæ
thesauris
inhiantes.

S. VI.

De sepulchro S. Domnii in æde S. Mariæ.

Quod curæ operæque ad Salonitanum Virginis
Desparæ templum condendum ornandumque
Domnii contulerat, id ne in ipsius conditoris ho-
norem gloriamque redundaret, divinæ providen-
tiæ, supernique consilii fuit. Nam haud ita mul-
tis annis ab ejus martyrio elapsis, cives Salonitani
sacras B. Domnii exuvias ex eo loco, ubi sepultu-
ræ ejus corpus mandatum fuerat, in urbem adve-
ctas perquam honorifice condiderunt in eodem
templo, quod ipse beatissimæ Virginis nomine ac
religione consecraverat. Hujus rei totidem fere au-
ctores habeo, quot fere, qui Acta S. Domnii li-
teris consignarunt: *Transfulerunt illud*, intra mu-
ros, ut legitur in quarta vita, *in ecclesiam S. geni-
tricis, & Virginis Mariæ, quam superius a fidelibus*
memoravimus constructam esse. Martyris corpus
intra

Corpus
S. Domnii
in templi
ab eo con-
ditum e
suburbio
illatum.

intra urbem ad ecclesiam Beate Mariæ, quam primum positam ibi a fidelibus diximus, translatum est. Adamus Parisiensis. Postea non post multum temporis corpus hujus B. Martyris, quiescentibus jam a persecutione Christianis, in Salonarum urbem est translatum, honorificeque conditum in ecclesia jam memorata B. M. Virginis. Ex legenda Slavonica. Non multo post intra urbem collocatus. Lucas Gaudentius in lectionibus Breviar. Spalat.

Corpus S. Domnii illic pie honorificeque conditum per annos fere ducentos Salonitani, qua dignum erat, religione ac frequentia coluerunt, antequam ingruente Diocletiani persecutione alio asportaretur, ne sacrilegis hostium manibus atque injuriis subesset. Et hominum in eo colendo venerandoque studia Deus sibi grata fuisse ostendit; quippe qui ejusdem sepulchrum multis illustribusque adornavit miraculis: ubi Dominus per eum multas virtutes operatus est, scriptum reliquit auctor quartæ vitæ. Nullus dubito, quin Salonitani hujusmodi miracula ad ejus tumulum divinitus edita in publicas illius ecclesiæ tabulas retulerint. Sed hæc tabulæ nusquam extant; seu nimia vetustate interciderint, seu flammis absumptæ fuerint, eodem prorsus fato, quo multi sacri codices perierunt ea tempestate, cum Diocletianus publicæ ecclesiarum tabularia incendi jussit.

Miracula ad ejus sepulchrum divinitus edita.

§. VII.

Templi Salonitani everfio ac restitutio.

Salonitanum templum ducentesimo fere anno, quam conditum fuerat, aut funditus eversum est, aut magna ex parte dirutum ex edicto Diocletiani, qui & Christianis terribilissimum bellum, & sacris ædibus incendium ac vastitatem indixerat. Sacrilegæ incensionis initium a templo Nicomediensi factum cum esset, perinde quasi ea flamma uno tempore, unaque Imperialium litterarum significatione omnes Romani orbis civitates peragrasset, multa ubique sanctissima Religionis nostræ monumenta conflagravit; coque veluti signo dato, magistratum jussu, satellites immissi, qui divinis ædibus faces subicerent. Non est autem verisimile, ut Christianorum hostes, quibus omnia referta erant, Salonitano templo pepercerint, ignisque ab eo abstinerent, quod æque ac Nicomediense, in civitate maxima ac frequentissima situm erat, idemque non secus, atque illud, Ethnicorum oculis furorique expositum.

Quod vero testatur Adamus Parisiensis, qui undecimo sæculo floruit, ædem B. Mariæ ab S. Domnio conditam fuisse intactam ab excidio Salonitano, atque adeo extare adhuc, dum hæc ille scriberet, id referri oportet ad ædem illam, quam Salonitani post pacem ecclesiæ redditam vel restauraverant, vel eodem loco, iisdemque innixam fundamentis iterum excitaverant, quæ quidem captæ a barbaris incensæque urbi superstes fuit. Nam Constantinus Magnus extinctis Christiani nominis hostibus cum certam ac stabilem ecclesiæ pacem ubique constituisset, suisque decretis firmasset, publicum templorum usum ab Diocletiano ademptum Christianis restituit, quorum ea prima fuit ac præcipua cura, ut sacras ædes vel antiquas reficerent, vel novas conderent. Itaque Salonitani nihil moræ interposuerunt, quin statim ad collapsam sanctissimæ Dei parentis ædem restituendam curas omnes animosque converterent. Si quid veterum parietum adhuc extabat, id ne demolirentur, amplioris templi ædificandi gratia, eorum sanctitas, & præfer-

Ex edicto Diocletiani templum Salonitanum conflagravit.

Sub Constantino Magnifico ædificatum.

tim primi conditoris nomen ac religio vetuit. Igitur antiqui ædificii quod supererat, hoc sancte ac religiose retento, nova ædes Deiparæ item dicatæ, in iisdem, atque antiqua, stetit vestigiis, iisdemque fundamentis incubuit. Credibile etiam est eandem structuram ac formam religionis ac memoriæ causa servatam fuisse, ut scilicet, quoad ejus fieri posset, cum antiqua ædes nova congrueret; nisi quod hæc, ut est verisimile, pro ratione meliorum temporum, pluribus ornamentis, operibusque magnificentioribus abundabat. Quod autem hæc ædes in locum veteris substituta esset, quod eidem solo insisteret, quod eandem formam ac speciem præferret, quod denique eodem sanctissimæ Virginis titulo inscriberetur; idcirco Adamus Parisiensis veterem ac novam ecclesiam unam eandemque haberi dicique posse existimavit; itemque Domnium appellari posset ædem secundæ, quam primæ conditorem, cum utriusque fundamenta jecerit, & utriusque in honorem cultumque Virginis dedicandæ auctor fuerit. Hoc tamen inter utramque interest, quod in illa depositum fuerit corpus S. Domnii, in hac non item. Nam, ut postea dicemus, post tertiam translationem conditus fuit S. Domnius, una cum S. Anastasio in sacello, prope novam basilicam alio in loco a Salonitanis per ea tempora exstructam, quæ deinde ædis Cathedralis titulum ac dignitatem obtinuit.

Thomas Archidiaconus Hist. Salonit. cap. 16., quod inscribitur, *De promotione Laurentii Archiepiscopi*, meminit cujusdam templi S. Mariæ, quod Helena Regina proprio ære sumptuque inter rudera dispersasque antiquæ Salonæ macerias ædificare jussit, amplissimisque vestigialibus instruxit, & una cum æde S. Stephani ibidem ab eâ conditæ, cujus atrium Principum sepultura destinatum erat, Spalatensis ecclesiæ ditioni subjecit. Sed procedente tempore, cum ad templi utriusque custodiam & procurationem acciti essent Monachi ex Benedictina familia, Spalatensis Archiepiscopi jurisdictioni templi illa exempta in Monachorum potestatem venerant. Demum undecimo sæculo in eo Concilio, quod celebratum est Nonæ in urbe Episcopali Spalatensis provincie, Demetrius cognomento Zuonimirus seu Svinimirus Rex Dalmatiæ atque Chrobatie ædes S. Mariæ itemque S. Stephani restitui jussit ecclesiæ Spalatensi, unde multis ante annis distractæ fuerant. Juvat rem totam ex ipsomet Archidiacono cognoscere: *His temporibus celebrata fuit Synodus in civitate Nonensi, sub Joanne Cardinali Apostolica sedis Legato: ubi proclamationem faciente Laurentio Archiepiscopo, illustris Vir Demetrius cognomento Svinimir Rex Chroatum restituit ecclesiæ S. Domnii ecclesias S. Stephani, & S. Mariæ in Salona cum omnibus earum bonis. Has siquidem ecclesias ædificavit & dotavit quædam Helena Regina, donans eas Spalatina sedis jure perpetuo possidendas. Quæ ob reverentiam regaliū sepulchrorum concessæ fuerant quibusdam regularibus ad tempus, qui assidue in eis officiorum ministeria exercebant.*

Helena Regina Chrobat. in veteri Salona excisa ædem S. Mariæ construxit, & Monachis donavit.

eandem Demetrius Svinimir restituit Archiep. Spalat.

De hac Helena Regina, ejusque ætate, nihil habeo in præsentia, quod pro certo affirmare possim. Aliam esse distinctamque ab Helena Regina, eademque conjugæ Demetrii Regis, qui Salonitanas ædes S. Mariæ, sanctique Stephani, in potestatem Spalatensis ecclesiæ redire jussit, nec paullo ætate superiorem fuisse satis liquet. Ante Demetrium, qui & Zuonimirus, seu Svinimirus dictus est, quinque omnino fuisse invenio, qui cum regali titulo ac potestate Chrobatæ ac Dalmatis præfuerunt a medio fere decimo sæculo usque ad sæculi insequentis

Helena Regina, cujus meminit Archidiaconus, quæ fuerit,

annum 75, quo Demetrius regnare accepit; scilicet Cresimirus I. Dirscislarum, Stephanum, Cresimirus alterum, & Slavizonem, cui Demetrius successit. Verisimile autem est Helenam illam, quam Archidiaconus regio titulo exornat, cuique ædificationem utriusque illius apud veterem Salonam templi attribuit, nuptam fuisse Cresimiro I. vel II. vel alii cuiusdam e Regibus posterioribus, qui regnum in Chrobatibus & Dalmatis ante Demetrium obtinuerunt. Vide seriem Ducum & Regum Dalmatiz part. 3. Prolegom. sect. 2. cap. 3. in notis ad Catalogum Pontificalem Romanum.

Jam vero, quid si ædes S. Mariæ, de qua modo Archidiaconus, eadem fuerit atque illa, quæ primum a S. Domnio condita, deinde a Salonitanis restructa fuit, ac demum ab Helena Regina restaurata, adhuc extabat undecimo sæculo, quemadmodum Adamus Parisiensis testatur? Id mihi quidem haud vero absimile videtur, & ratio temporis huic opinioni non nihil probabilitatis conciliat. Nam Adamus Parisiensis, qui tradit adhuc superstitem fuisse, dum scriberet, ædem S. Mariæ a B. Domnio exstructam, æqualis fuit Laurentio Archiepiscopo Spalatensi, cui Demetrii Regis decreto restituta fuisse legitur ædes Salonitana S. Mariæ, quam Helena Regina multis ante annis ædificasse dicitur; præsertim cum Adamus nullam aliam ædem S. Mariæ dicatam in antiqua Salona superesse commemoret. Præterea templum illud, cujus mentionem facit sive Adamus, sive Archidiaconus, intra veteris dirutæque Salonæ mœnia situm erat; & apud utrumque uni eidemque S. Mariæ titulo subijcitur. In eo tamen inter se discrepant, quod Adamus Parisiensis a S. Domnio, Thomas Archidiaconus ab Helena Regina hujusmodi templum ædificatum fuisse scripsit. Sed in promptu est alterius cum altero conciliandi ratio. Nihil enim prohibet, quo minus verbum *ædificandi* a propria vulgarique significatione paulum detorquere possimus, ut idem valeat, atque ædem collabentem firmare ac refarcire, & lautius ac magnificentius restituere. In hanc ferme sententiam hujusmodi verbum accommodasse videtur Tullius, cum lib. 2. de legibus hæc scripsit: *Vides villam, ut nunc quidem est, lautius ædificatam patris nostri studio*. Quæ si vera sunt, ut vero videntur similia, ecclesiam S. Mariæ, cujus primus auctor conditorque fuerat S. Domnius, quam post sublatos Religionis hostes Salonitani restituerant, quod fortassis labente decimo seculo præ nimia vetustate nutaret, vitiumve fecisset, Helena primum refarciendam curavit, tum multis ornamentis auxit, deinde optimis prædiis, annisque proventus locupletavit: quod quidem satis causa fuit, cur Helena hanc ædem, licet a fundamentis non exciperetur, ædificasse tamen, idest restituisse, sumptuosius ornasse, & regia munificentia dotasse dicatur.

Hujus ædis Salonitanz ab S. Domnio conditz, ac primum a Salonitanis, tum ab Helena restitutz ne vestigia quidem nunc dignosci possunt, & nihil admodum neque de illius situ, neque de forma ac descriptione e Salonæ rudibus conjectari licet. Haud improbabile est funditus everfam esse a Turcis, cum Salonitanum agrum incendiis, & populationibus devastarunt. Extat adhuc visiturque edicula quædam S. Mariæ, vulgo dicta de Salona, quæ, ut mihi per litteras significatum fuit, sita est propter fluvium Salonæ, proximeque adjacet ponti & moletrinis eidem fluvio impositis. Ædis descriptio ac forma non est admodum vetus. Nascentis Deiparæ titulum præfert, estque in ditione ecclesiæ Parochialis Uragniacensis, quæ haud pro-

cul inde abest; Spalato distat millia passuum ferme quatuor. Atque huic quidem sacello nihil videtur esse commune cum æde antiqua S. Mariæ, quam Domnius exstruxit. Diverfa utriusque est positio; nova hæc haud paullo recentior constituta est in agro suburbano, illa vero intra Salonæ mœnia includebatur, nisi forte ab hac parte Salona longius in Orientem protenderetur. Dissimilis utriusque forma; hæc siquidem humilis admodum & angusta, illa autem satis ampla erat & magnifica. Demum alius huic atque illi titulus, nam hæc ab nata, illa ab Virgine in cœlum assumpta, ut conjectari licet, nomen & consecrationem accepit. Quod enim S. Domnius templum ab se positum Virginis in cœlum sublata titulo consecraverit, id quidem ex eo videtur posse intelligi, quod Joannes cognomento Ravenas primus Spalatensium Archiepiscopus, antiquo Jovis templo rite expiato eundem titulum imposuerit. Cum autem in eo templo dedicando id consilium Joanni fuerit, ut illud in locum ædis Salonitanz olim a S. Domnio dedicatæ substitueret, satis verisimile est ab hac mutuari voluisse titulum, quem sano illi ad divinum cultum traducto adscriberet. Huic titulo hodieque subest Spalatensis basilica; quamquam nomen a S. Domnio, cujus corpus ibi servatur & colitur, eidem superinditum, repudiata sanctiori appellatione, communis vulgi consensus recepit, & pertinax quædam consuetudo in hanc usque diem retinuit.

S. VIII.

Post Tyrannorum interitum Salonitani novam Basilicam condunt, ædis Cathedralis titulo in eam translatæ.

Constantinus Magnus cum ecclesiæ pacem Tyrannorum cede atque interitu sanxisset, amplissimis in super decretis sacras ædes, quas persecutionis turbo perculerat, reficiendi, & alias præterea a fundamentis excitandi potestatem Christianis fecit; quia etiam per litteras Episcopos admonuit, ut veteres dirutasque restaurandas curarent, & novas etiam, si ubi opus esset, idque Christianorum multitudo requireret, easque ampliores excitarent. Id adeo cognosci licet ex ejusdem epistola ad Episcopos inserta lib. 2. de vita Constantini cap. 46, quam laudat Florentinus pag. 728, ex quo hæc pauca verba in hanc sententiam decerpimus: *Cum hos admonet, ut in opere ecclesiarum omni studio ac diligentia incumbant, quo aut reparentur, aut augerentur in majus, aut si ubi usus postularet, novæ ædificentur*. Nec Imperatoris edicta magnificentiora factis fuerunt; nam ut suo ipsemet exemplo ad sacra ædificia construenda cæteris ardorem inijceret, multas tum Romæ, tum in aliis civitatibus basilicas ædificavit opere cultuque magnifico. Ergo Salonitani partim suamet religionem ac pietatem incensam, partim Constantini cohortationibus & exemplis excitati ad novam condendam basilicam adimam adjiciunt, quæ antiquam S. Mariæ ecclesiam paullo ante restitutam, mole & magnificentia longe multumque superaret. Sed quamvis in eo præclaro opere extruendo civium alacritas, & studia ferventer, tamen aliud ex alio intervenit impedimentum, quo minus perfici absolvi que posset, nisi multorum annorum labore sumptuque, ut paullo post explicabimus. Hanc a Salonitanis basilicam conditam fuisse, eamque aliam esse, longeque diversam a templo S. Mariæ, quod olim S. Domnius ædificaverat, illud certissimo argumento est, quod ædes quidem Mariana suis ipsa casibus ac ruinis su-

Salonitani
novam
condunt
basilicam
diversam
ab æde an-
tiqua Ma-
rianæ,
quam re-
fecerant.

Ædificata
S. Mariæ,
quæ ante
visitur,
longe di-
versâ ab
antiquo
templo
Salonita-
nâ;

perierat, post Saloni excidium adhuc extabat undecimo saeculo, ut Adamus Perthesius testis oculatus affirmat; contra vero basilica hujus, de qua tunc agitur, post eversionem tantae urbis nihil superstit, praeter ruderem congeriesque lapidum, haud indubia quidem ingentis aedificii vestigia, sed magna ex parte virgulis ac vepribus jam tum obdita, cum vix quadragesimus annus ab urbe capta dirutaque intercessisset, ut testatur Auctor Historiae quartae translationis, quam infra describemus: idemque confirmat Thomas Archidiaconus cap. 12. *ingredientes, inquit, Basilicam Episcopii, confusa & dissipata omnia penitus reppererunt; repletus enim erat locus ille riuosissimis tellis, congestisque incendiis cineres pepres jam & virgulta producerent.* Unam enim ex omnibus Salonitanis aedificiis publicis privatisque aedem a S. Domnio conditam communi excidio exemptam permansisse, & temporibus suis adhuc extare Adamus affirmat; id quod congruere nequit cum basilica Episcopii, quam una cum urbe funditus excisam tradunt Acta quartae translationis. *Ex adhuc extat, inquit Adamus, solaque post tantae urbis excidium integra permanet.* Praeterea, quantum conjectura assequi possumus, alia uni atque alteri positio fuit; neque idem titulus utrique impositus est, ut infra ostendemus.

Illud etiam ex Actis quartae translationis colligitur, hanc Salonitanam Basilicam primarii templi, sive aedis Cathedralis nomen ac dignitatem obtinuisse, in qua scilicet Salonitani Antistites Episcopalem sedem collocarunt, & Pontificia sacra, omnesque Episcopalis officii functiones solemni pompa ritumque peragebant. Nam cum hoc templum appellatur *Basilica Episcopii*, hoc vocabulum declarat hanc Basilicam totius urbis principem fuisse, ornatamque jure ac titulo aedis Cathedralis seu Metropolitanae; nam Episcopium idem significat, atque Episcopi palatium seu domicilium. Veteri autem hominumque consuetudine receptum ac sancitum est, ut ab aede Cathedrali aedes pontificiae quam proxime abesset. Nulla igitur dubitatio esse potest, quin ea Basilica, quae ad Episcopum peculiari quodam jure pertinebat, eratque cum ipso Episcopo conjuncta, unde cognominata est Basilica Episcopii, aedes primariae seu Cathedralis & Metropolitanae locum teneret. Ex quo sequitur titulum aedis Cathedralis, seu Pontificiae ex templo S. Mariae, quod S. Domnus ante annos amplius 500. extruxerat, & Salonitanis restituerant, translatum fuisse ad novam Basilicam, quae in ejusdem templi Mariani locum ac primatum successe.

Titulum aedis Cathedralis, sedemque Pontificiae ex aede antiquae Mariae S. Domni in novam Basilicam transferunt.

§. IX.

Hic templo Salonitano pacatis jam et tranquillisque ecclesiae rebus constituto nomen Basilicae jure congruit.

Nova ecclesia per Salonitanos condita appellatur Basilica.

Nulla controversia esse potest, quin hoc templum Salonitanum & praelatum opere ornatumque eximium, & aedis Pontificiae dignitate decoratum, olim Basilicae magnifico sane vocabulo appellaretur. Nam qui Acta quartae translationis memoriam ac litteras prodiderant, & omnes hanc eadem appellationem attribuerunt, & nemo est, quin Basilicam vocet: *Adiitque Saloni, ingredientesque Basilicam Episcopii, confusa & dissipata omnia reppererunt &c.* Thomas Archid. *Conrotata populi multitudinis ad Salonitarum ruinas, ubi Basilica fuerat, se alacer confert.* Ex hist. 3. ejusdem Translat. Utrum tam amplo illiusque nomini res ipsa responderet, id vero in controversia esse potest, ac

plane dignum est, de quo hic paullo accuratius disputetur. Hinc verbo, cum Basilicam dicimus, nunc haec ferme notio subjecta est: *Templum ingens, augustum, opere magnifico, & cultu plane regio constructum.* Basilica siquidem idem valet ac Regia, quippe cum *and ra Basilica* vocis hujus etymologia ducatur. Numquam memini legisse me solitos fuisse Ethnicos Deorum templa appellare Basilicas; quare cum huic vocabulo nihil sacri ac religiosi subesset, vim & locum profani nominis apud eos sere semper obtinuit. Itaque Basilicas vocabant veteres ampla quaedam aedificia, ingentibus columnis suffulta, quae continuis porticibus constabant, longius quam latius porrectis. Ea ferme publici juris erant, & cum foro conjuncta, quorum alia ad jus dicendum, causasque agendas; alia ad res venales explicandas proponendasque & mercatorum conventus celebrandos aere publico erigebantur; ut ex Seneca, Plinio, Vitruvio, & Aufonio Gallo Baronius in Not. ad Martyr. Rom. die 5. Aug. collegit. Neque privatis viris, qui paullo sumptuosius habitarent, suae deerant Basilicae, quas deambulationis gratia excitare, & regio plane apparatu ac magnificentia exornare solebant. Huc scilicet spectant, quae D. Hieronymus ad Marcellam scripsit Epist. 18. *Ubi, idest Romae, instar palatii privatorum Basilica exstructa, ut vile corpusculum hominis pretiosius inambulet; & quasi mundo quidquam possit esse ornatus, tellus sua magis velit aspicere, quam culum.*

Quid sit Basilica.

Post pacem ecclesiae amplissimis Constantini Magni decretis ubique constitutam, satis constat quae plurimas veterum Basilicas in templa esse conversas; quae pristino profanoque usu amisso, nihilo secus antiquum nomen retinuerunt; ex quo factum est, ut si quae deinde templa rara magnitudinis, eximiaeque structurae Christiani conderent, eadem Basilicas appellarent, & hujusmodi vocabulum profanis aedificiis ademptum consecrarent, eidemque sacram & religiosam significationem subicerent. Primis ecclesiae saeculis paucas admodum aedes sacras licuisse Christianis ea molitione sumptuque exstruere, quae ad Basilicae formam ac magnificentiam accederent, inter omnes constare arbitror, & cuique perspicuum esse potest, qui secum ipse reputet iniquissimam temporum illorum conditionem, & acerbissimas vexationes, quibus identidem ecclesia confistebatur. Ceterum favientibus adhuc Christiani nominis hostibus, templa quamvis exiguae magnitudinis nominatas fuisse aliquando Basilicas in antiquis monumentis reperio, sive quod id nomen inditum illis fuerit a templo Hierosolymitano, cujus atrium magnum dicebatur Basilica Paralipom. 2. cap. 4. sive quod in iis Deo Optimo Maximo, Regique saeculorum immortalis sacrificia fierent, unde Isidorus lib. 15. Originum, hujus appellationis causam repetit; sive demum, quod olim nullae essent aedes sacrae, quin Sanctorum martyrum, qui cum Christo regnant, extitias continerent; veteri siquidem ecclesiae seu consuetudine, seu decreto sancitum erat, ne ulla templa edificarentur, nisi ubi martyris alicujus sepulchrum esset. Hujus generis erant Basilicae illae, quae ad quadraginta commemorat Opratus jam tum fuisse in urbe, cum Cornelius Papa Romanam sedem obtinebat. Ac ne post quidem, nedum ante redditam ecclesiae pacem credibile est omnia, quae tum in urbe erant Christianorum templa, ea mole ac magnificentia fuisse, ut amplissimum Basilicae nomen pro dignitate sustinerent. Quare nisi dicamus ejusmodi vocabulum usurpari quidem coepisse posterioribus aetatibus, sed ab iis auctoribus, qui infra

Basilica profane in ecclesias convertit.

Unde & cur ecclesiam dicant Basilicam.

certium ecclesie sæculum floruerunt, ad usum & consuetudinem superiorum temporum translatum fuisse (sæpe enim accidit, ut rebus antiquis ea, quæ nobis sunt in usu, vocabula imponamus) fateri oportet Basilicæ nomen viguisse apud Christianos jam inde a priscis ecclesie temporibus, sic prorsus, ut ante sublatos extinctosque religionis hostes illud consecraverint, & omnibus fere sacris ædibus ob eas, quas modo recensui, causas promiscue & communiter attribuerint. Illud tamen satis exploratum est, posterioribus sæculis hujus vocabuli significationem catenus contractam esse, ut iis dumtaxat templis, quæ amplitudine, dignitate, magnificentia cæteris antecellerent, Basilicæ nomen adscriberetur.

Quæ nunc
vere di-
cantur Ba-
silicæ.

Templa
duplicis
generis,
minora, ac
majora.

Duplex igitur templorum genus distingui oportet. Alia minora erant, quæ neque magnitudine, neque operis specie & elegantia, sacelli cujusdam descriptionem modumque excederent; hæc veteres vulgo appellabant *Oratoria*, *Titulos*, *Memorias*, *Confessiones* &c. quæ quidem memorie ac venerationis causa martyrum sepulchris imponi solebant sive in publicis cæmeteriis, sive in privatis domiciliis. Alia majora erant, ingenti molitione, sumptuque, quæ nos alias templum maximum, alias ædem Cathedralem nuncupamus, vel quod cæteris ejusdem civitatis oppidive templis magnitudine ac dignitate præstent, vel quod in iis Episcopi Pontificalia sacra & munera solemnem cæremonia ritumque peragere soleant. Atque hæc olim suo quidem jure Basilicæ nomen sibi vindicabant; quamquam sive ante, sive etiam post tertium ecclesie sæculum id nominis tributum fuerit etiam minoribus illis sacellis, quæ a Basilicæ forma & amplitudine longe aberant. Cæterum loquendi usus, qui nunc viget, quique multis abhinc sæculis invaluit, Basilicæ vocabulum angustis sane terminis circumscriptis. Ex omnibus quippe sacris ædibus quamquam amplis & magnificis, nullas satis dignas esse putamus, quæ tam præclaro nomine decorentur; nisi eas, quibus aut plurimum sæculorum vetustas cum magnificentia & sanctitate loci conjuncta, aut certe immensa quædam amplitudo, eximiam quamdam majestatem ac religionem conciliant.

Templum
Salonita-
num rite
appellatur
Basilicæ.

Jam vero ad rem nostram veniamus. Ego vero sit existimo, Salonitanum templum, de quo nunc agimus, ea forma, amplitudine, magnificentia constructum fuisse, ut jure meritoque vocari posset Basilica, neque vocabulum esset, quam res ipsa, excellentius. Nam cum Thomas Archidiaconus aliique Scriptores quartæ translationis eam summo consensu Basilicam vocent, quid est, cur hujusmodi verbum oporteat a propria plenaque dignitatis significatione detorquere; eademque vulgare quoddam ædificium neque molis, neque operis excellentia visendum subjicere, quod mirum quantum ab ejus nominis majestate & amplitudine abhorret; præsertim cum laudati Auctores iis temporibus scripserint, cum nomen Basilicæ eo loco honoris ac dignitatis habebatur, ut non nisi magnificentissimis quibusque templis impertiri solet. Mihi certe dubium esse non potest, quin Salonitani opibus copiisque ea tempestate affluentes, eam templi formam ac molitionem conciperent animo, neque ipsa efficerent, quæ digna esset civium pietate ac munificentia, digna ipsius urbis opulentia, & celebritate, digna denique mysteriorum & sacrorum illic peragendorum majestate ac religione, quoad humanæ opes viresque paterentur. Huc accedit, quod, ex quo condicæperat, ut mox dicetur, sexaginta ferme anni effluxerit, antequam ad culmen fastigiur que perducere potuerit. Id vero operis sum-

ptum ac magnificentiam satis declarat; quamquam enim gravissimæ sæpius causæ ex aliis aliæ interceserint, quæ inchoatam ædificationem interrompere cogerent, nullum tamen sive ex temporum difficultate, sive ex aliis gravioribus curis tam multiplex impedimentum existere potuit, quin ædificium illud, si vulgare fuisset, minimeque sumptuosum, intra paucos annos commode perfici absolvi que posset. Ad hæc: ingentes rectorum ruinæ, lapidumque immensa congeries, quæ, ut scriptum est in Hist. quartæ translationis, adhuc viscebatur, cum inde translatum est corpus S. Domnii, indicio sunt hujusmodi templum ea mole ac magnificentia constructum fuisse, ut amplissimum Basilicæ nomen pro dignitate sustineret.

S. X.

Operosa hujus Basilicæ moles perfici non potuit ante finem quarti sæculi.

Hujus Basilicæ magnifica sane moles ac descriptio cum longi pacatique temporis indigebat; tum multa eademque difficillima tempora inciderunt, quæ necesse est huic ædificationi moram identidem atque impedimentum attulerint. Quamquam enim ecclesia Dei munificentissimis Constantini Magni decretis aucta & ornata non solum a cædibus & Tyrannorum metu respirasset, sed etiam latius in dies propagaretur, tamen neque Salonæ, neque in aliis Romani imperii civitatibus res Christiana adeo tranquilla & pacata erat, ut prosperum ubique sine ulla offensione cursum teneret. Cum nondum enim Magistratus veterem superstitionem exuissent, pristinum in Christianos odium adhuc retinebant, ut nullam elabi sinerent, si qua eos multandi, vexandique occasio undecumque oblata aut arrepta esset. Præterea ex plebe sanè permulti adhuc sacrilego Deorum cultu, insanaque superstitione constrikti tenebantur, coque vehementius a Christianis adhorrebant, quod eorum religionem latius extendi, & augeri, suam vero magis magisque in dies contrahi diminuique cernebant. Quare tum Prætorum improbitas, tum populi rabies & crudelitas haud leviter etiam temporibus illis, quoad licuit, rem Christianam afflixit, nemine scilicet prohibente; seu quod Constantinus aliquid dissimulandum censeret, ne vehementius Ethnicorum animos exasperaret; seu quod longinquis gravissimisque bellis implicitus neque illorum injurias ab Christianis omnino prohibere, neque quod suis ipse decretis sanciverat, re ipsa perficere posset. Quapropter ne in ipsamet quidem pace Christianis licuit esse pacatis, quietisque ab Ethnicorum odiis atque insidiis. Ex quo colligitur, atque adeo aliunde constat Basilicas illas, quæ recensentur in eo libro, qui de magnificentia Constantini inscribitur, haud paucis annis post susceptum ab eo imperium excitatas & absolutas fuisse. Nihil meliori rerum ac temporum condicione Salonis, quam in aliis provinciis Christiani ea tempestate utebantur, quibus identidem cum Magistratum nequitia, populique invidia ac furore conflictandum erat; ex quo illud perincommodè accidit, ut templi ædificatio segnius procederet, quam ut eorum optatis studiisque responderet.

Constantini mortem excepit turbulentissimum illud tempus, cum Arianæ male pressum ad eam diem virus opinionum suarum palam ac fidenter in vulgus spargere cœperunt, depositaque larva, quam Constantini metu ad tempus susceperant, publicum Catholicæ veritati, Nicænæque fidei bellum indi-

Basilicæ
Salonica-
næ ædifi-
catio sæpe
interrupta
& in plu-
res annos
protracta.

zene. Minus quam celeriter ea lues, favente Constantio Imperatore, totum pene acerrimum orbem pervaserat. Tunc vero Antistitum Clerique Salonitanorum cura & industria ab domesticis rebus conversa, ut ejus provinciae fines undique communirent, ne qua Arianis aditus pateret. Adde, quod Arianorum referta erat Pannonia Dalmatiae finitima auctoribus ac magistris Ursacio Mustanensi, & Valente Singidunensi Episcopis, acerrimis Nicenae Synodi hostibus, qui omni ope atque opera conitabantur, ut Arianam sectam, quocumque possent, seu vi, seu fraude intruderent, & quam latissime propagarent. Quibus quidem calamitosissimis rei Christianae temporibus Salonitanorum Antistitum vel fides, vel constantia in primis eminebat, ut alibi ostendimus. Ea quoque res impedimento fuit, ne ceptam jampridem Salonitanam Basilicam aedificatio strenue pergeret, penducique ad fastigium posset.

Bellum ab
Juliano
Apostata
Christia-
nis indi-
citur Salo-
nitana Ba-
silica con-
structione
retarda-
vit;

Item Va-
lens Impe-
rator A-
rianam im-
punitam
propagandam
non cessavit.

Basilica
Salonita-
na an. cir-
citer 390.
imperante
Gratiano

demum per-
fecta & ab-
soluta.

Non dum ab eo domestico civilique bello ecclesia quiescebat, cum ecce tibi alterum bellum longe gravissimum extrinsecus ab Juliano illatum, qui per summam nefas a Christiana religione ad impiam superstitionem defecerat. Is nihilo minus, quam Eusebii Imperatores, Christianos vexavit, quibus non solum templa, & omnia pietatis officia, sed etiam studia bonarum artium, libris & magistris adeemptis, incendierat. Quo temporis intervallo, quamquam sane brevi, sacrorum aedificiorum constructionem intermittere necesse fuit. Neque Juliano extincto pax usquequaque & orbis ecclesiae fuit. Nam paullo post exortus Valens Imperator, non modo Arianam tabe infectus ipse, verum etiam minime cupidus ejusdem longe lateque vulgandae, Catholicos in Oriente vexavit secundum in modum. Præterea eadem hæresis in Pannonia, iis, quos dixi, factoribus cultoribusque, altius radices defecerat, latiusque profunderat, quam ut intra paucos annos post eorum interitum omnino extirpari posset, aut ab ea cura & vigilantia Salonitanos Episcopos eximere, quam ab initio adhibuerunt, ne quid pestiferæ illius propaginis in Dalmatiam irreperet. Ita aliis ex aliis impedimentis injectis serius omnino, quam oportuit, Salonitanæ Basilicæ fastigium impositum est. Quare, ut postea dicemus, hujus templi aedificatio multis de causis alias intermissa, alias lente progrediens, absolve perferique non potuit ante annum circiter nonagesimum quartum sæculi, cum rerum potestatur Gratianus bonus imprimis Imperator, idemque catholicae religionis apertus amicus, fautorque eximius, qui soluto Valente patris imperium adeptus anno 378. stabilis ac duraturæ ecclesiae pacem constituit. Hinc porro mirum congruat cum formula Martyniologia Caudensis, quæ S. Domnii translationem ex insula Pharia in urbem & Basilicam Salonitanam ex nostra interpretatione refert ad annum Christi 389. Quam formulam suo loco expendemus, & explicabimus.

S. XI.

De titulo nove Basilicæ impositi.

Ex antiquis monumentis nihil certi, explorati, quæ suppeditat, quod nobis declararet, cujus nominis & auspiciis Salonitana basilica insignita esset; Deoque optimo maximo dedicata. Cum autem sanctissima Dei patris templum satis amplum ornatumque Salomon obtinere, paullo ante civium pietate ac munificentia restitutum, egregieque ornamentis auctum; non est verisimile, ut Salonitanam novam quoque basilicam ejusdem nomine ac reli-

gione consecraverint, aut in eam quemadmodum adiscathedralis dignitatem, sic etiam S. Mariae titulum veteri templo adeptum transfulerint. Propius vero est, Salonitanos, cum hujus basilicæ aedificandæ consilium cepissent, eo potissimum spectasse, ut id monumenti excitaret in honorem cultumque S. Domnii, quam ecclesiæ suæ parentem & conditorem agnoscebant, cujusque præclaris erga se meritis, eximieque sanctitati nullum ad eam diem, quod quidem memoriam proditum sit, neque sacellum, neque templum in ea urbe statuerant; idque evidenter verisimilius, quod illuc ejus sanctissimas exuvias inferre, & qua dignæ erant, honorifica sepultura afficere decreverant. Neque vero absumit est S. Domnii titulo huic basilicæ imposito, alterum adjectum fuisse ab S. Anastasio, qui sub Diocletiano egregiam pro Christo mortem Salonis oppatiit, quemque una cum S. Domnio apud novam basilicam perhonorifice conditum fuisse accepimus. Neque solum ab his duobus Salonitanis, sed etiam a SS. Cosma & Damiano religionis ac celebritatis causam accepisse videtur Salonitana basilica. Non enim desunt Spalatenses tabulae, unde conjectari liceat secundum illos primarios, quasque domesticos civitatis patronos, hinc quoque duos extraneos martyres, & aliunde adurbis præsidium adscitos, ibidem eximia veneratione cultos fuisse, & amborum etiam nomine templum illud dedicatum. Exat siquidem amplissimum diploma Tirpinnii Chrobatum Ducis datum an. 838. apud Historicum Dalm. lib. 1. de Regno Dalm. & Croat. cap. 3. inferuit. In eo diplomate Tirpinnius Sanctam Salonitanam ecclesiam, & cœnobium SS. Martyrum Domnii, & Anastasii, Cosmae & Damiani loculentis sane optimisque prædiis donavit, atque interposita divarum obmuratione interdixit, ne quisquam ea per vim aut fraudem interveneret. Nemo est, quin sciat prætorum temporum moris fuisse, ut inter eos, qui in Clericorum Ordinem adscripti essent, addictique sacris functionibus & ministeriis, rerum ferme omnium communitio, & societas quadam interscederet; iidemque ritu Monachorum easdem aedes incolerent, eidem accumberent moris, una eademque vivendi ratione, ac disciplina continerentur. Hoc sane præclarum vitæ clericalis communisque institutum plerique referunt ad quartum sæculum, auctore vel Augustino Hipponen. vel Eusebio Vercellensi Episcopo; quamvis Eusebius quos solum in ejusdem domiciliis, victus, cultusque societatem aggregaverat, eos potius, quam Clericos, Monachos dixerim, quorum ille opera ad omnia, quæ a Clericis præstari solent, ministeria & officia exsequenda utebatur. Exinde posterioribus sæculis vitæ clericalis communis ac societas in Italianam, Galliam, Hispaniam, aliasque regiones longe ac late propagata. Hinc factum est, ut Monachorum juxta & Clericorum contubernia alias cœnobio, alias Monasteria promiscue, & communiter appellarentur. Dubium autem non est, quin cœnobium illud, de quo in diplomate Tirpinnii mentio sit, in eam sententiam accipi oporteat, ut significet collegium cleri Salonitani, postea Spalatensis; quippe quod ecclesia Salonitana, sive ad Cathedrali communitum fuisse appareat; neque uspiam literis aut memorie proditum est viguisse cœnobium aliquod Monachorum vel Salonæ, vel Spalati, quod illorum martyrum titulo ac patrocinio subesset. Hujusmodi autem Clericorum collegia fere semper ex ad Cathedrali, cui proxime adiacebant, cuique ad sacra officia & ministeria operam suam Clerici illi addiderant, nomen sibi titulumque adscribere

Titulus
novæ basili-
cæ a S.
Domnio, &
S. Anastasio,

Itemque a
SS. Cosma
& Damiano
impositus.

3. Basilica
Salonitana
an. cir-
citer 390.
imperante
Gratiano

Clerici
olim domi-
cillii vitæ-
que com-
munitate
societate
conjuncti.

scere solebant; sic prorsus, ut quorum in honorem consecrata esset ædes Cathedralis, eorumdem Divorum fidei ac tutelæ Clericorum domicilia commendarentur.

Jam vero *Collegium Spalatense SS. Mm. Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani* id tituli ac patrocini mutuari non potuit ab æde Cathedrali Spalatensi, cui Joannes Ravennas primus Spalatensium Archiepiscopus neque a S. Domnio vel Anastasio, neque a SS. Cosma & Damiano, sed a Deipara Virgine in cælum assumpta titulum indiderat; quamquam postea vulgaris loquendi consuetudo obtinuit, & quod S. Mariæ dicatum erat, templum S. Domnii vocaretur, quod ibidem ejus corpus honorifice conditum summa populi religione & frequentia coleretur; idque cognomen aliquando etiam in eas tabulas irrepsit, quibus privilegia & dona Spalatensi ecclesiæ a Regibus, & Principibus viris collata continentur. Ex omni autem superiorum temporum memoria nullas tabulas, si Tirpimiri diploma excipias, nullam traditionem, ne vestigium quidem ullum invenies, unde colligi possit, Spalati aliquando fuisse cœnobium aliquod Monachorum aut templum SS. Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani titulo ac patrocinio subjectum, ex quo Spalatense Clericorum collegium id nomen sumpserit. Quæ cum ita sint, nisi ab ipsa Salonitana basilica originem repetas, causamque tituli huic collegio attributi, nunquam alibi eam inveneris; quorsum enim hujus appellationis initium referri potest, nisi ex antiqua illa basilica ducatur? Itaque Salonitani, cum basilicam illam ea, qua diximus, amplitudine ac magnificentia exstruerent una cum Pontificiis ædibus proxime adjectis, contubernium pariter Cleri seu capituli Salonitani pro more illorum temporum ære sumptuque publico excitandum curarunt. Cum vero ejusmodi collegia, ut diximus, sibi ferme nomen adoptarent a proxima primaria æde, cui ad sacras functiones operam navabant Clerici illi, qui ibidem adscripti erant, quibusque ex ecclesiæ proventibus res ad victum cultumque necessariæ suppeditari solebant; ex eo fit, ut quemadmodum collegium illud, ita etiam basilica eundem SS. Martyrum Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani titulum præferret.

Collegium Cleri Salonitani Spalatense translatum veterem titulum retinuit, ædes Cathedralis Spalatensis non item.

Post captam dirutamque Salonam, una cum æde Cathedrali collegium Cleri Salonitani Spalatum migravit; & Cathedralis quidem ædes Sanctorum illorum Martyrum nomine posthabito, auctore Joanne primo Spalatensium Antistite, recepit antiquissimum S. Mariæ titulum, quem publico primoque Salonitano templo S. Domnii imposuerat; collegium vero Clericorum, incertum quibus de causis, pristinum SS. Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani cognomen retinuit, ut apparet ex diplomate Tirpimiri. Ad hæc: cum Tirpimirus in eo privilegio Spalatensem ecclesiam vocet *Salonitanam*, hanc appellationem profecto ex antiqua Salona desumpsit; hinc autem sequi videtur, ut cum Spalatensis Cleri cœnobium SS. Domnii & Anastasii, Cosmæ, & Damiani cognomine affecerit, id quoque vocabulum ex antiquo Salonitano collegio adsciverit, cui quidem non aliunde id cognominis obligasse probabile est, nisi a basilica Salonitana, cujus gratia institutum fuerat, cuique Salonitani Presbyteri & Clerici in eum locum congregati, vitæque communis jure sociati vel cœnendis divinis laudibus, vel sacris functionibus obsecrandis, pro suo quisque munere inserviebant.

Porro Spalatense collegium retinuit hunc titulum, quamdiu stetit; sed vel regnante Tirpimiro, vel non multis post ejus obitum annis, communis

illa vivendi ratio ac disciplina per desuetudinem antiquari cepit; sublata vero Spalatensis Cleri societate, cum re nomen quoque SS. Martyrum exolevit, ut colligitur ex eo Diplomate, quo Murcimirus Tirpimiri filius anno 892. parentis donationes ratas habuit, aliisque præterea privilegiis ac muneribus ecclesiam Spalatensem cumulavit, in quo de collegio SS. Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani nulla prorsus fit mentio; sed ex vulgari loquendi formula ecclesia ipsa sive ædes Cathedralis SS. Domnii & Anastasii titulo exornatur.

Cæterum verosimilius videtur, ut cætera hujusmodi Clericalia collegia, sic etiam Spalatense, frequentari incolique desisse vel exeunte decimo, vel undecimo sæculo ineunte; idque ex eo intelligi potest, quod Alexander II. anno 1063. in Concilio Romano, ut dissolutos ac diffuentes ecclesiasticorum mores coherceret, Canone IV. gravissimis verbis hortatur Clericos sacris ordinibus initiatos, admonetque, ut se ad pristinum communis vitæ institutum referant; & *juxta ecclesias, quibus ordinati sunt, sicut oportet religiosos Clericos, simul manducant & dormiant, & quidquid eis ab ecclesia competit, communiter habeant*. Hunc Canonem integrum alio loco descripsimus. Tunc restitui cœpta est in Capitulis collegialibus & collegiatis vita communis, quæ præsidio esset cum adversus alias corruptelas, tum præsertim contra incontinentiam, quæ jamdudum in ecclesias & Clerum fere omnem fœdum in modum grassabatur.

Nusquam invenire licuit, quæ ratio Salonitanos impulerit, ut novæ basilicæ, adjunctoque Clericorum collegio titulum ac patrocinium non solum a SS. Domnio, & Anastasio, sed etiam a sanctis illis Martyribus Cosma & Damiano adscriberent; nisi forte id causæ fuerit, quod ab recenti memoria celeberrimi martyrii, quod sub Diocletiano subierant, magnum ubique nomen, ea tempestate, summamque venerationem apud Christianos haberent.

Quando Spalatense collegium Clericorum desierit.

Cur Salonitani novam basilicam, & Collegium a SS. Cosma & Damiano titulum adjuverint.

§. XII.

De Sacella SS. Domnii & Anastasii sepultura destinato.

PRope a basilica, cum ædibus Pontificiis & collegio Clericorum, Salonitani sacellum condiderunt, in quo corpora SS. Domnii & Anastasii collocarent; quæ quidem omnia, cum eadem area, eodemque ambitu continerentur, in unum veluti corpus coaluerant, & unius ædificii speciem formamque præseferabant: adeo inter se apta & connexa erant, & singula singulis proportionem quadam & descriptione partium respondebant. Quamquam autem corpori S. Domnii excipiendo condendoque unicum sacellum destinatum esset, tamen non est dubium, quin totum illud ædificium ad cultum honoremque S. Domnii spectaret. Ab eo siquidem tum basilicæ, tum collegio Clericorum titulus primarius inditus, illius ibidem sanctissimæ reliquiæ depositæ, Episcopalis sedes per eum fundata ibidem constituta, successorum ejusdem domicilium ibidem collocatum; præterquamquod principem sanctitatis ac religionis locum inibi obtinebat sacellum illud S. Domnii reliquiis & sepulchro inclitum, cui ut decori esset & ornamento, magnificentissimam illam basilicam Salonitani excitaverant. Et vero quamdiu illic situm fuit corpus S. Domnii, floruit vel maxime hujus sanctuarii celebritas ac religio, ut cognosci licet ex litteris Theodorici Regis ad Januarium Salonitanum Antistitem, quæ apud Cassiodorum extant; inde siquidem appa-

Sacellum sepulchro SS. Domnii & Anastasii extructum ac basilicæ adjectum.

apparet, quam ingenti locus ille honore, quantaque munificentia ac pietate ab indigenis pariter, advenisque celebraretur.

in quo
condita
fuerunt
corpora
SS. Anastasii & Domnii,

Vetus
consuetudo
hæc parva
quedam
facella
construenda
di, in qua
bus Martyres con-
fitebantur

eorum va-
ria appella-
tiones,

Nulla est controversia, quin perfecta ornataque universa basilica, illuc translata fuerit corpus S. Domnii, itemque S. Anastasii, & in sacello sepulchroque ad id destinato pie & honorifice conditum; nam Acta quartæ translationis palam aperteque declarant illic, post everfam Salonam, a Spalatenfibus subter rudera dirutæ basilicæ inventum esse, inde effossum, atque in novam urbem delatum. Id vero dubium controversumque esse potest, utrum illud sacellum, in quo antea S. Domnius cum S. Anastasio sepultus fuerat, conjunctum esset cum ipsa basilica, sive æde Cathedrali, nullo neque spatio, neque pariete interjecto, an vero modico ab illa intervallo disjungeretur. Ac mihi quidem antiquam eorum temporum consuetudinem animo & cogitatione repetenti propius vero videtur a basilica sejunctum fuisse. Veteris enim moris atque instituti fuit sacras ædículas extruere in eo spatio, quod muris undique aut sepibus clausum circumjacebat basilicæ, & cœmeterium vocabatur. Ejusmodi sacella ex decreto concilii Carthaginensis, ut refert Cyrillus Catechesi 16. in illis ferme locis erigebantur, quæ Martyres aut suis exuviis illic depositis, aut morte ibidem pro Christo constanter pieque obita consecraverant. Varias his sacellis appellationes tributas invenio; alias enim vocabantur *Oratoria*, quod illuc Christiani orationis causa stare consueverant; alias *Tituli*, quod Presbyteri, penes quos eorum cura erat, titulum inde ducerent ac nomen; alias *memoria*, quo vocabulo sæpissime utitur Augustinus, quod præclara martyrum certamina in memoriam redigerent, posterisque ad eorum cultum & imitationem allicerent; alias denique *Confessiones*, quod sancti Martyres publica liberaque confessione egregium Christianæ religioni testimonium tribuerint. Ut prætermittam sacellum illud, sive Oratorium, quod Anacletus B. Petrus Apostolorum principi dicavit, & illa per multa, quæ Fabianus Pontifex in cœmeteriis, & Fabiani exemplo cæteri Episcopi in suis quisque civitatibus excitanda curarunt, teste Baronio ad an. 245; alia nobis suppetunt antiquæ hujus religiosæque consuetudinis monumenta, eaque paullo magis ad rem nostram accommodata. S. Petronius Bononiensis Episcopus templo S. Stephani, quod in ea urbe hæud minori pietate, quam elegantia sumpturque edificaverat, septem alias ædículas circumdedit, quæ adhuc extant, & eximia populi Bononiensis frequentia ac religione celebrantur. S. Donatus Jaderensis Episcopus templo ejus civitatis primario adjecit Sacellum scite, venustæque descriptum, cui titulum Augustissimæ Trinitatis inscripsit. Et ne a domesticis exemplis longius digrediamur, sacellum S. Venantii Episcopi & Martyris Salonitani ab Joanne quarto Pontifice excitari jussum, nonne basilicæ Constantinianæ sive Lateranensis ambitu continetur, cui tres itidem alias ædículas ejusdem fere operis ac structuræ circumjectas conspicimus? Erant autem hæc sacella quasi quædam appendiculæ totius basilicæ, quæ minora circumposita templa longe multumque supereminerebat. Quicquid autem ædificii erat intra fines ac septa cœmeterii, id omne communi basilicæ nomine comprehendendi solebat; velut cum dicimus Basilicam Lateranensem, his vocibus non modo templum illud longe augustissimum subest, sed etiam ædiculæ circa templum extructæ continentur.

Hæc cum ita se habeant, si de rebus antiquis cum agitur, veterum temporum & consuetudinum ratio

habenda est, vix dubitationi locus esse potest, quin ædícula sepulchro SS. Domnii & Anastasii destinata ex veteri more atque instituto sejungeretur a Salonitana basilica, & inter utramque aliquantum spatii interesset. Id præterea ex ipsa met sacelli positione intelligi facile potest. Hæud exiguo spatio a ponte, quem subterlabitur fluvius Salonus, sive Jader, visitur ædícula SS. Domnio & Anastasio sacra, quæ molliis facilisque clivi dorsum insidet. Hanc indigenæ ex majorum traditione perhibent substitutam fuisse in locum veteris illius sacelli, ubi sacre eorumdem Martyrum exuvie conditæ fuerant, eultæque, qua dignum erat religione populique frequentia, antequam inde Spalatum, post incensam excisamque Salonam, asportarentur; eam vero inibi positam idcirco esse, ne loci illius sanctitas ac memoria hominum interitu, & posteritatis oblivione obrueretur. Præterea, qui ex vestigiis Salonitanæ basilicæ diligenter notarunt ejus situm, formam, circumscriptionem, affirmant hanc in planitie eidem clivo subjecta locatam fuisse, quamquam cœmeterii, & circumjectorum ædificiorum ambitu proximi sibi que imminentis collis partem complecteretur. Ex quo id, quod volumus, quodque vir clarissimus Borghesicchi ejusmodi locorum oculatus investigator contendit, efficitur, sacellum illud a templo disjunctum fuisse, ea parte clivi deorsum vergentis interjecta, quæ a planitie paulatim attollitur, & usque ad illam ædiculam pertinet. Hæc siquidem est loco præcelso atque edito, templum vero in agro plano situm fuerat; nisi vero pars altera templi esset in planitie, altera vero clivi dorso incumberet, quod cum ejusdem forma & descriptione non satis cohereret. Prope tamen a templo aberat sacellum, ut sæpe diximus, & ex historia quartæ translationis intelligi potest; nam locus ille, unde Spalatenfes effoderant corpora SS. Martyrum, includebatur intra septa Basilicæ sive Episcopii; quibus quidem vocabulis & Cathedralis ædes, & Episcopi domus, & Clericorum cœnobium, & sacella contigua significantur. Sed quia hæc obscuriora ferme videntur, quam ut satis percipi comprehendere possint, nisi sacelli situs ac descriptio lectorum animis ac ferme oculis subjiciatur, id nunc diligenter accurateque exsequi operæ prætium duximus.

Toscato
novi sacelli
Salonitani

in antiqui
locum substituti.

§. XIII.

Situs & descriptio sacelli in eo loco extructi, unde sublata sunt, & Spalatum advehta corpora SS. Domnii & Anastasii, Patavium transmissa olim ab Illustrissimo & Reverendissimo Pacifico Bixza nunc Archiep. Spalatensi, a nobis latine reddita.

Æ Dícula S. Domnii, unde Spalatum ejusdem corpus una cum corpore S. Anastasii translata sunt, a mille ferme passibus abest ab eo ponte, quo Saloni, vel Jadri fluvii utraque ripa conjungitur. Dorsum insidet cujusdam collis, qui in Austrum obversus molli facilique clivo assurgit; eique ab Oriente proxime subsunt ingentes perantiqui ædificii ruinae, ubi insigne olim cœnobium fuisse perhibent, hodieque locum illum indigenæ retento veteri vocabulo b Monasterium appellant. Hinc passus fere centum in Orientem distant c reliquiæ semirutæ parietis, qui modo se tollit a terra altius, modo depressus humi serpit, vix ut e solo emineat. Is paries e clivo vergit in planitiem, indeque in longitudinem paululum porrectus conjungitur cum veteri quodam ædificio ingentis olim magnitudinis, eximieque operis, quod totum ex lapide quadrato constat mira arte constructum.

Sacellum
SS. Domnii & Anastasii
a colle
positum.

b
c

Etum. Vel quod superest hujus ædificii indicio esse potest, quantæ molis, cujusque structura fuerit, hodieque d. Amphitheatri nomen retinet.

d
e
idem fa-
cellum
duobus
agris in-
teriectum,

Sacello S. Domnii hinc atque hinc adjacent duo agri et sepibus clausi, ac muniti, qui per cliyum longius quam latius porrecti in planitiem usque procurunt. Alter ad Orientem patet, multosque sepulchrales lapides antiqui cujusdam cæmeterii indites ostentat. Alter in Solem occidentem spectat vacuus omnino et incultus; nam veteri quadam ejus loci religione impediri agricolas ferunt, ne solum illud ferro proscindant, aut vitibus conferant. Hæc siquidem opinio jamdudum invaluit, quisquis id auderet, haud impune scilicet ausurum. Igitur cælestis ira metus ab eo colendo ferendoque incolas absterret; nec vanum esse metum docuit eventus, ac repentinus multorum interitus, qui sacrum illum agrum defodere, vastisque insectari aggressi, contra quam postulabat sanctitas loci, religionis temere violatæ pœnas dederunt.

f
a quo pro-
pe abe-
runt vis
Monaste-
ria.

In ea planitie, quæ colli proxime subest, tria olim cænobia fuisse memorant. Primum, de quo supra diximus, propius abest ab ædícula S. Domnii. Alterius reliquæ aliquot visuntur in eo loco, quem Slavi indigenæ Supglia Criqua vernaculo idiomate appellant, cujus vocabuli ea vis est, ut significet Templum detectum. h. Terrii vero cum nullum extet vestigium, neque situs ostendi, dignoscique potest.

i
Descriptio
facelli,

i Sacellum similitudinem gerit speciemque figuræ quadrangulæ oblongæ, e rudi vulgarique structum lapide, ab recenti ædificiorum forma et structura haud sane abhorrens. Edis longitudo cubitos circiter decem, latitudo non amplius quinque complectitur, sic prorsus, ut centum homines, et quinquaginta facile capiat. Tecti fastigio utrinque declivi, pro tegulis informia quadra ex impolito lapide ad pluviam arcendam superjecta. Pavimentum glareæ, minutisque lapillis rustice admodum insiteque compactum. In facelli lateribus duæ omnino sunt, quibus lumen immititur, fenestræ oblongæ, neque ita magnæ, altera alteri e regione respondens. Janua, mari obversa, spectat in Meridiem, pro magnitudine edis satis ampla, nullo artificio, nulloque opere insignis.

* Altaris

In media templi area quatuor omnino gradus assurgunt e simplici illaborataque materia, quibus ascenditur in superiorem facelli partem, ubi ara SS. Domnii et Anastasii visitur, sane humilis, tenuisque opere, ut cætera, vulgari. Duo, quibus hi gradus interjacent, solo prostant hinc atque hinc ostiola, et suum cuique operculum ex lapide, quod facile amoveri potest, haud secus quam lapides nostratibus sepulchris impositi, quorum formam ac similitudinem exhibet. Sæ utrique ostiolo scalæ adhaerent, quæ ab anteriore in posticam templi partem averse, infra pavementum deorsum versum feruntur. Infimum utriusque scalæ gradum duo item ostia utrinque excipiunt, quæ præbent introitum ad cryptam subterraneam k in ipsa rupe perfossam, cui templum incumbit, in modum camerae l exstructam.

* Cryptæ
subterra-
neæ,

Tenet fama, et vetus traditio est, constanti indigenarum sermone, et consensu celebrata, illic subter pavementum in marmoreo loculo sitos fuisse sanctos Martyres Domnium et Anastasium, antequam Salona excisa, Spalatum translati essent. Illud quoque ex veteri traditione affirmant ad m. l. v. corpus S. Domnii locatum fuisse, eique ad dexteram appositum corpus S. Anastasii; sic ut hoc lateri dextero aræ, quod cornu Evangelii, illud lateri sinistro responderet, quod cornu Epistolæ vulgo dicitur. Altare cryptæ superimpositum est, ubi visitur effigies S. Domnii, itemque S. Anastasii recenti opere manuque picta; in ea autem tabula dexteram quidem S. Domnii, sinistram vero S. Anastasii obtinet.

m
in qua
condaban-
tur SS.
Domnii,
et Ana-
stasii;

Ac demensio quidem subterranei fornicis videtur omnino congruere cum magnitudine utriusque n. Arcæ marmoreæ, quarum altera S. Domnii, altera S. Anastasii corpus includitur; nam suum cuique spatium suppetit satis capax: totius quippe cryptæ altitudo justam hominis mensuram æquat, longitudo octo circiter cubitos protenditur, latitudo minus quidem patet, proportionem tamen longitudini respondet. Extat utraque arca, visiturque in æde maxima Spalateni S. Mariæ; quæ Domnii corpus continet, Altaris in ejus honorem extructi mensam sustinet; quæ vero S. Anastasii ipsa includuntur, huic quoque imposita est ara ejusdem Martyris nomine consecrata. Ab latere sinistro cryptæ, ubi situs fuerat S. Domnii, multa esse ajunt ossa cadaverum; inter quæ calva quædam humani capitis visitur, quæ adhuc ensis impositi vestigia ostentat.

n
Demensio
fornicis
subterra-
nei.

Utriusque superni ostii forma quadrata est, quæ latitudine unum fere cubitum exæquat. Lapis utrique obductus ferreo pessulo claustroque diligenter obsertur. Clavis est penes Parochum pagi Uragnicensis, in cujus scilicet dirione est tum sacellum, tum quidquid veteris Salona spatio ambituque continetur.

Janua hujus ædiculæ fere semper clausa; semel atque iterum quotannis patet, die scilicet vigesimo octavo, et undetrigesimo Augusti, quorum altero S. Anastasii, altero S. Domnii illic reperti, et Spalatum advekti solemnis memoria celebratur: quibus quidem diebus maximi concursus fiunt ex agris, et vicis, ex urbibus, oppidisve circumjectis. Populi frequentiam allicit tum pietas ac religio, tum etiam ludorum ac nundinarum apparatus haud sane ignobilis.

Id facellum
magna po-
puli fre-
quentia ac
religione
celebratur
28, & 29
Augusti.

Notæ in hanc descriptionem.

a Anno circiter sexagesimo septimi sæculi corpus S. Domnii, itemque S. Anastasii Spalatum una cum sede Episcopali translatus est ab Joanne primo Spalateni Archiepiscopo.

b Monasterii vocabulo hic fortassis designatur ædes Capituli Clerique Salonitani. Canonici enim, ut diximus, haud aliter, quam monachi, sub eodem tecto, communi victus cultusque ratione utebantur. Hujusmodi Monasterium ab æde Cathedrali titulum SS. Domnii, et Anastasii, Cosmæ & Damiani sibi adsciverat, quem etiam retinuit Spalati, post Salonam everfam, illuc translatus.

c Hæ sunt reliquæ mæriorum, quibus antiquæ Salona latus ab Oriente munebatur. Hæc civitas, ut memoriæ proditum est, plura millia passuum circuitu comprehendebat, multo longius, quam latius exporrecta. Hinc longas Salonas apud Lucanum invenies. Hinc intelligi licet facellum S. Domnii cum cæteris ædificiis basilicæ Salonitanæ intra urbis mænia fuisse constitutum.

d Cum multa erant Salona publica ædificia magnifico opere sumptuque exstructa, quæ alibi descriptimus, tum inter omnia mole & amplitudine eminebat Amphitheatrum, opus vel in ipsa Romanæ urbis magnificentia conspiciendum. Sed Amphitheatri positio videtur in extremam Occidentalem urbis partem rejicienda.

e Uterque campus primum in ipso colle, tum in planitie explicabatur. Qui ad Ortum spectabat, complectabatur tum cænobium Capituli Salonitani, tum cæmeterium proxime cænobio adjectum, cui sunt indicio sepulchrales lapides, qui adhuc inibi passim extant.

f Salona partim collis dorsum insidebat, partim in subjecta planitie longissimo mæriorum tractu excurrerebat. Basilica item, quamquam planissimo loco

loco explicata, circumjectis tamen ædificiis partem collis, partemque planitie occupabat.

g Haud vero absimile est ædem ibidem fuisse olim ad honorem cultumque S. Stephani ab Helena Regina constructam, cujus meminit Archidiaconus; quæ fortassis in locum veteris Salonitanæ basilicæ substituta, iisdem ferme, atque illa, vestigiis ac fundamentis insederit. Ex eo vero *Monasterium* appellatur, quod post obitum Helenæ hujus templi custodia & procuratio commissa est Monachis ex præclara D. Benedicti familia, quibus ibidem cœnobium conditum est assignatum. Hujus templi, seu Monasterii nihil superest, præter parietes vetustate excisos, ac semirutos; nam tectum jampridem corruit.

h Hoc fortasse situm erat in altero illo campo, qui ab sacello S. Domnii ad Solis occasum vergebat. Suspicio est hic fuisse primam illam ædem Salonitanam, quam S. Domnius Deiparæ Virgini excitavit, Salonitani deinde restauraverant; neque ab ea valde procul novam ædem Cathedralē seu basilicam condiderant. Eandem multis post sæculis collabentem Helena Regina restituendam magnificeque ornandam curavit, & S. Mariæ titulum eidem a S. Domnio impositum retinere voluit. Huic quoque Monasterii nomen obvenit ex proximo Benedictinorum cœnobio, quos itidem huic ædi tuendæ curandæque præpositos fuisse constat, ut supra diximus. De situ veteris Episcopii, seu palatii Episcopalis nihil ex hac descriptione colligi potest.

i Hujus sacelli descriptio satis declarat ejus ædificationem aut proximo, aut superiori sæculo adscribi oportere; nam recentis operis structura, eademque humilis ac vulgaris longe abest tum a vetustate, tum a magnificentia ejus sacelli, quod olim Salonitani condiderant, ut in eo S. Domnii corpus, quo dignum erat, honore cultuque collocarent. Eodem tamen loco, ubi nunc nova illa ædes visitur, veterem quoque sitam fuisse a Salonitanis longe magnificentius exstructam, argumento est crypta illa subterranea, qua SS. Domnii & Anastasii lipsana condebantur, antequam ea Spalatenses inde abstulissent. Verisimile est antiquam illam ædem primum ab Avaribus, qui Salonam cœperant, everfam, deinde iterum ac sæpius collabentem, ab indigenis iterum pariter ac sæpius restitutam esse, sive ad retinendam ejus loci religionem, sive ne adeo memorabilis sanctæque antiquitatis memoria interiret. Auctor est supra laudatus Borgeficchius sacellum, quod nunc extat, pii cujusdam Sacerdotis ære sumptuque ædificatum fuisse, postquam scilicet Salonæ vicus agrique circumjacentes Turcarum dominatu exempti in Christianorum potestatem redierunt.

k Sublatis Christianorum hostibus, & restituta ecclesiæ tranquillitate, Salonitani ingenti labore conatuque perfossa rupe, cui sacellum impositum fuit, cryptam hanc concamerato opere ædificaverunt eo consilio, ut reliquias SS. Domnii & Anastasii sive ab incendiis, sive ab Ethnicorum injuriis tuerentur, intactasque ad posteros transmitterent. Nec eorum consilium fefellit eventus. Nam Salonā ab Avaribus incensa dirutaque sacrum illud receptaculum rupis, cui suberat, munimine obtectum omnem a sacris lipsanis violationem injuriamque prohibuit.

l Hæc descriptio omnino congruit cum historia Salonitana. Scribit enim Archidiaconus cap. 12. arcam S. Domnii subterraneis fornicibus inclusam fuisse, atque inde post urbis everisionem, a Spalatensibus eductam, & Spalatum transvectam: *Quia, inquit, tumba ipsius subterraneis fornicibus abscondita fuerat, nec facile discerni poterat.*

Illyricum Sacrum.

m Id præclare cohæret cum veteri historia, atque illorum temporum consuetudine. Quarto vergente sæculo Dalmatia cum adhuc Orientis & Græciæ provinciis adscripta esset, Græcorum ritus atque instituta ad suum morem usumque jampridem translata adhuc retinebat. Hæc autem apud Græcos viguit consuetudo jam usque ab antiquissimis ducta temporibus, ut si cui primas illi tribuerent, hunc ad lævam locarent, & sinistram præ dextera in pretio haberent. Salonitani igitur ex institutis Græcorum, partem dextera S. Anastasio relicta, S. Domnium ejus ecclesiæ parentem, urbisque patrum primum ad sinistram honoris causa condiderunt. Spalatenses itidem, cum septimo sæculo corpus utriusque in novam ædem Cathedralē intulissent, ad sinistram aræ maximæ lateris arcam & altare S. Domnii locarunt, ad dexterum vero loculum cum ara S. Anastasii posuerunt; atque eundem uterque locum etiamnum retinet; quod Græcorum instituti, veterisque consuetudinis ignaris admiratione esse solet. Quamquam autem sæculo septimo Græcorum mores ritusque apud Dalmatas magna ex parte exolevissent, visum tamen est, cum utriusque locum Spalati reddere, quem quisque Salonæ obtinebat, ut scilicet veteri consuetudini, religiosæque antiquitati is honos haberetur.

n Utriusque aræ descriptionem suis locis inferemus.

o In hunc locum vel maxime convenit illud Ezechielis: *Vaticinare de ossibus istis.* Cum enim de his nihil memoriæ proditum sit, nullus hic, nisi opinandi & vaticinandi locus relinquitur. Sunt, qui putent reliquias fuisse Salonitanorum Antistitem, quorum cadavera illuc fortassis inferri solebant; atque in hanc sententiam propendet Spalatensium opinio. Verisimilius forsitan videtur (nam id affirmare difficile est) situm illic fuisse aliquid ex reliquiis illorum quinque & quadraginta martyrum, quos uno fere mense ante martyrium S. Domnii religionis causa interemptos fuisse constat. Nam fortassis cum illis S. Domnius quoque ab initio conditus fuit ad radices montis Massari; & ex illis quoque aliqui post restinctam persecutionem cum S. Domnio a Salonitanis in ædem S. Mariæ translati sunt; unde pariter sublatis fuerint, sæviante Diocletiano, ac demum in hoc sacellum cum S. Domnio repositi; cui quidem rei argumento esse potest calva illa, quæ recepti olim vulneris haud dubia signa retinet.

C A P U T XI.

De Numero Sociorum S. Domnii.

C Um multæ res antiquæ & longo temporum intervallo a nobis disjunctæ, neque satis adhuc explicatæ sunt, & contrariis Auctorum inter se dissidentium opinionibus implicatæ; tum perdifficilis est, sicuti forte incidat, & perobscura quæstio de numero quorundam martyrum, qui præclari certaminis societate inita, uno consilio atque animo, uno tempore, uno ferme eodemque supplicii genere egregiam pro Christo mortem oppetierunt; præsertim cum hæc martyrum turmas alii alio numero definiant. Velut in hac quæstione, quam de sociis S. Domnii posuimus, tam variæ sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiæ, ut ex Divorum historiis nulla res in controversiam adduci posse videatur, de qua tantopere non solum Martyrologi, sed etiam eorum Interpretes dissentiant: quorum opiniones cum in contrarias partes

Qq

disstra-

De Numero Sociorum S. Domnii scriptores valde inter se discrepant.

distrahantur, alterum fieri profecto potest, ut eorum nulla, alterum certe non potest, ut plus una vera sit. Sunt enim, qui numerum illorum, quos B. Domnio socios adjiciunt, usque adeo extenuant, ut nihilo plures, quam tres fuisse affirmant: contra alii sic adaugent, ut ex illis non solum centurias & cohortes, sed justum prope exercitum conflaverint; tradunt enim ad septem vel octo millia fuisse. Plerique Martyrologi viam quamdam intermediam ineunt, multo tamen propius ad priores, quam ad secundos accedunt; sed hi quoque unum alterumve comitatu S. Domnii vel detrahunt, vel adjungunt.

In Martyrologio Hieronymiano Lucensi septem omnino socios S. Domnio adscriptos invenies, quibus unum adjiciunt cum Martyrologio Romano Apographa Hieronymiana, Bruxellense, Barberinianum, & alia sane multa, hisque assentiunt Bēda, Ufuardus, Petrus de Natalibus, Joannes Severanus, Cæsar Rasponius, Petrus Galestinus, & quod huic sententiæ plurimum momenti addit, Cæsar Cardinalis Baronius in notis ad Martyrologium Romanum. In Martyrologio Corbejensi, & in codice Vaticano 5949. recensentur novem, & in aliis quibusdam Hieronymianis apographis alibi octo, alibi novem. Adamus Parisiensis in Vita S. Domnii quadragenos fuisse testatur, quibus quinque superaddunt cæteri Scriptores, qui Acta ejusdem martyris litteris consignarunt. Refert Archiepiscopus Achridanus in quodam perantiquo codice amplius sexaginta & ducentos in eum numerum ac societatem adscribi. Qui vero inter se vel maxime discrepant, præcipue sunt: Antuerpiense vetustissimum a S. Willibrodo cognominatum, in quo universus S. Domnii comitatus ad paucissimos redigitur, ac tres omnino fuisse scribuntur, & Scriptor codicis Blumenfis, qui septem millibus, itemque Notkerus, qui octo millibus sociis B. Domnium præponunt.

Socii S. Domnii in tres Classes distributi.

Hæc tanta, tamque multiplex & varia veterum Scriptorum dissensio eo rem adducit, ut neque alios cum aliis conciliandi locum relinquere videatur; nec facile sit aut numerum numero, aut Auctorem Auctori præferre. Conabimur tamen rem hanc tot ambagibus ac dissensionibus involutam evolvere, & certa ab incertis secernentes, haud ita difficile ejusdem explicandæ rationem inire. Sed priusquam id aggredior, illud præmoneo, quos promiscue & communiter appellant S. Domnii socios, eos non omnes esse ejusdem generis atque ordinis. Quocirca, ut hinc ad propositam controversiam dirimendam via certa & expeditior pateat, universos S. Domnii socios, in tres ordines sive classes distribui oportet. Prima classis tota constat ex sociis martyrii; in alteram conjicimus socios sepulchri Salonitanis ad tertiam pertinent socii cultus Lateranensis.

§. I.

De Sociis Martyrii.

Quadragesimæ & quinque socii Martyrii.

HUc pertinent socii sive præcursores S. Domnii, qui uno circiter mense ejus martyrium antegressi, 11. Idus April. Christi fidem ac disciplinam ab ipsomet Domnio susceptam suo sanguine sanxerunt. Quod enim eos S. Domnii ad Christianam religionem traduxerit, quod verbis atque exemplis ad præclarum illud certamen instruxerit, excitaverit, confirmaverit, idcirco ejusdem discipuli ac socii jure vel optimo nuncupari possunt; præterquam quod ex verberibus sanctissimo Duci ac

Magistro inflicti martyrii subeundi occasio illis præter spem oblata fuit; cum enim illum fustibus multari cædique indignum in modum viderent, continere se minime potuerunt, quin liberam vocem justis doloris, justæque indignationis indicem emitterent, & Maurilio Præfecto immanitatem ac sævitiam exprobrarent. Id scilicet causæ fuit, cur Maurilius inflammatus scelere & furore in eos lege agi juberet, eosdemque martyrii palma donaverit. Cum autem perspicuum sit, constetque inter omnes, qui Acta S. Domnii memoriæ ac litteris prodiderunt, hunc manipulum ex quinque omnino & quadraginta Christi athletis conflatum fuisse, de illorum numero nulla videtur esse posse controversia. Adamus quidem Parisiensis huic sociorum classi quinque detraxit, cum quadraginta fuisse scripsit, quos Maurilius comprehendere necarique jussit. Mihi vero numquam persuaderi poterit eam ob causam ab Adamo quinque illos e numero sociorum exemptos fuisse, quod is putaverit veterrima S. Domnii Acta, & multarum ætatum approbatione confirmata correctione aliqua indigere; dixerim potius id fecisse optimi cujusque Scriptoris exemplo atque instituto, & integris, quam fractis, ut ajunt, numeris uti maluisse; quippe is numerus perfectus undique ac rotundus memoriæ facilius mandari, & altius infligi solet, minusque obnoxius est depravationibus librariorum, quibus sæpe oscitantibus & aliud agentibus facillimum est & promptissimum in numeris describendis errare vel turpissime. In Historia Salonitana minori multi fuisse leguntur, qui martyrium uno mense ante B. Domnium subierint; sed nullo eos numero definitos invenies. At historia Salonitana major, unde primam S. Domnii vitam descripsimus, ejus sociis numerum certum apposuit, eosque omnino ad quadraginta & quinque fuisse testatur. Ille vero (id est Maurilius) *emissa armorum manu quadraginta quinque ex his Christianis, qui ad Prætorium convenerant, nolentesque Idolis sacrificare, statim capite truncari jussit*. Cum igitur eorum omnium, qui res gestas S. Domnii scriptis mandarunt, summa sit consensus in uno & eodem numero definiendo, dubitari nequit, quin prima classis quinque ipsos & quadraginta socios martyrii contineat.

Cur Adamus Parisiensis huic numero quinque ademerit.

Verum ex formulis Martyrologicis, de quibus supra diximus, argumentum haud facile ad diluendum elici posse video, quod tum Actis S. Domnii fidem abroget, tum vero sociorum numerum hæcenus constitutum magnum in discrimen conjiciat.

cum hoc numero, & cum Actis S. Domnii videtur pugnant Martyrologia.

Nam cum illæ formulæ coherere nequeant, ut infra declarabitur, neque cum secunda, neque cum tertia sociorum classe, restat, ut ad primum sociorum ordinem numerumque referantur. Et vero cum ad diem 11. Aprilis nomen S. Domnionis seu Domnii, & sociorum omnes illæ formulæ adscribant, equidem non intelligo quorsum pertineant, aut quibuscum aptius congruere possint, quam cum iis, qui eodem die, id est 11. Id. April. Domnio Duce sive hortatore vitam pro Christo & sanguinem profuderint. Jam vero prima hæc classis in omnibus fere Martyrologiis exiguus sane numero circumscriptur, alibi enim septenos, alibi octonos, alibi novenos tantum socios eidem adjunctos invenies, nam quæ aut pauciores attribuunt, aut ad septem vel octo millia fuisse tradunt, si ad primam classem spectare velis, ea vix arbitror digna esse, de quibus iterum mentio fiat: tantum abest, ut inde aliquid probabilis argumenti ad fidem faciendam depromi queat; neque vero dubium est, quin vel incitiae vel incuria librariorum depravata fuerint. Cæterum sive octo, sive novem fuisse dicas, hi

pro-

perfecto longe pauciores sunt, quam quot numerantur in Actis S. Domnii; novenus enim numerus nimium quantum a quadagesimo quinto distat, cuius ne quartam quidem partem exæquat; hinc vero efficitur vel Actis S. Domnii, vel nobilissimis quibusque Martyrologiis fidem abrogandam esse.

Quos Domnio socios adscribunt Martyrologia, si non eodem, atque ille, die ac loco interfecti sunt.

Video equidem facile ac promptum cuique fore aliam quamdam sociorum classem comminisci, in quos scilicet illæ formulæ convenient; & nostræ tripartitæ divisionis quartam classem adscribere, ex octo vel novem B. Domnii commilitonibus conflata, qui eodem atque ipse loco ac die, eandemque ob causam interfecti ad extremum usque spiritum pro religione decertaverint: ita fieret, ut & præclarissimis illis Martyrologis, & Actis S. Domnii sua fides constaret. Verum unde id colligi, quibusve argumentis probari possit, plane non video. Qui enim de vita & rebus S. Domnii scripsere, ne unum quidem socium eidem adiungunt, quo cum martyrium subierit; quod prætermitturos fuisse non arbitror, præsertim cum alia permulta levioris momenti sane diligenter copioseque persequantur. Præterea Nonas Majas S. Domnii martyrio & religione jam inde antiquitus consecratas hodieque ab universa Spalatensi Provincia solemniter pompa ritumque celebrari scimus. Atqui tum Salonitana, tum Spalatensis ecclesia hunc diem uni B. Domnio dicavit, & præterea neminem in ejus cultus honorisque societatem adscripsit, qui forte olim eidem se comitem ad martyrium, sociumque adjunxerit. Unus eo die Domnius invocatur & colitur; unum illum totius cleri ac populi religio spectat; illi uni publica & sollemnis supplicatio instituitur; ad eum denique unum totius precatationis horariæ divinæque liturgiæ ratio accommodatur ac refertur. Si quos vero commilitones & suscepti pro Christo certaminis socios habuisset, dubium non est, quin eosdem ex veteri & pervulgato ecclesiæ instituto in ejusdem diei gloriæque societatem reciperet. Adde, quod omnibus illis formulis dies undecima Aprilis inscribitur, ad quam diem referri non posset eorum martyrium & commemoratio, si forent qui pariter cum S. Domnio religionis causa mortem oppetiissent; revocandi siquidem essent ad Nonas Majas, quippe cum eodem, ac S. Domnius, die obiissent, eundemque diem martyrio suo ac nomine consecrassent. Cum igitur hæc responsio neque cum Actis S. Domnii cohareat, & discrepet ab eo die, cuius celebritatem unus ille sibi proprio privatoque jure vindicat, aliam aliunde peti necesse est.

Franciscus Maria Florentinus ecclesiasticæ antiquitatis, rei que Martyrologicæ valde peritus argumenti nobis objecti refellendi viam munivit, facile illam quidem atque expeditam, sed quam timide dubitanterque ingredior, non quod ejus sapientiæ & auctoritati dissidam, sed quia ducem ipsum paullulum hæsitantem video, vereorque, ut plane omninoque ad rem nostram accommodari possint, quæ ille acute sapienterque excogitavit. Juvat tamen præclarissimi hujus viri vestigiis insistere. Is itaque cum ex Martyrologio Hieronymiano Lucensi hanc formulam in medium attulisset: *In Africa Natalis Sanctorum Januarii, Marini, Naboris & Felicis & Militum* xii. primum quidem ait hunc locum videri sibi depravatum, deinde vero hanc eidem correctionem adhibet: *An librorum vitio scriptum sit in libris mutilis militibus pro milliariis* xii. *ansam præbet dubitandi vetustissimum S. Villibrodii Martyrologium, in quo post quatuor Africanos martyres legitur: & Primitigavi via Penetri milia* xii. *Corrupta hæc verba ita relliticum Sacrum.*

Martyrologias quasdam formulas corrigendi ratio a Florentino usurpata & tradita.

situerem. Primitivi, Gavi via Prænestina milliario xii. *Erat autem civitas Gavi, Gabis, sive Gabii ad viam Prænestinam milia* xi. *vel* xii. *ut patet ex tabulis Itinerariis, & Ferrarius in Lexico Geographico* xii. *habet. Hactenus Florentinus.*

Nemo cautius, nemo religiosius, quam ego, in veteres codices, lectionesque, emendandi causa manus injecerit. Audendum tamen in loco est, præsertim cum necessitas postulet, neque desit, cuius auctoritate & exemplo teipsum tuearis. Igitur ex allato Florentini loco correctionem sive interpretationem accipiam, quam formulis supra commemoratis adhibeam. Nihil certi habeo, quod plane affirmem, exponam, quod mihi verisimilius videtur, dubitans plerumque & mihi ipse diffidens. Prima Martyrologii Hieronymiani formula e vetustissimo apographo descripta est hujusmodi: *In Salona Dalmatiæ Domnionis, sive Dominionis Episcopi & militum* viii. *sive* ix. Hæc ad normam & exemplum Florentiniæ correctionis exigi, corrigique ad hunc modum posse videtur. Mendo subest vox illa *Militum*, quæ fortassis in autographo mutila erat, & prioribus tantum litteris designata hoc fere pacto *Mil.* posteriores litteras arbitrato suo Librarius adjecit, ex quo factum est, ut syllaba *Mil.* in nomen *Militum* migraverit. Liceat igitur nobis, quod sibi licere voluit Florentinus in locis utriusque Martyrologii tum Lucensis, tum S. Villibrodii restituendis, atque in locum *& Militum* viii. *sive* ix. substituere *& milliario* viii. *sive* ix. Ne vero socios S. Domnii ab hisce formulis excludere videamur, illud de nostro addi oportet inter conjunctionem *Et* atque syllabam *Mil.* litteras aliquas interjectas fuisse, quas vel temporis vetustas abraserat, vel Amanuensium incuria prætermisit; nam aut particula *Et* redundat, aut certe aliquid deest, quod illa cum præcedentibus verbis conjungat; neque enim cum iis verbum a nobis subrogatum connecti potest, ut facile est cuique intelligere. Probabile itaque videtur illic desiderari aut litteram S. sive simplicem sive geminam hoc modo SS. aut vocabulum *Sociorum* non illud quidem integrum, sed una alterave syllaba mutilatum, & hisce litteris fortasse expressum: *& Soc.* Utraque autem nota socios S. Domnii designat. Et Galestinus quidem bonus auctor in primis militum nomen expunxit, & socios maluit, quam milites scribere, ut in ejus Martyrologio videre est, ubi ad diem undecimam Aprilis hæc verba adscripsit: *Salona in Dalmatia S. Domnionis Episcopi, & sociorum octo mm.* Uno igitur verbo immutato, & altero adjecto, cæteris omnibus salvis intactisque prima Hieronymiani Martyrologii formula vindicatur ab omni mendo, si cui forte subest; & cum in autographo codice ad hunc fere modum descripta esset: *In Salona Dalmatiæ Domnionis, sive Dominionis Episcopi, & Soc. Mil.* viii. *sive* ix. nos eandem sic interpretandam, atque explicandam censemus: *In Salona Dalmatiæ Domnionis, sive Dominionis Episcopi, & sociorum, Milliario* viii. *sive* ix. idest milliario ab urbe Salona viii. *sive* ix. Ad exemplar hujus corrigi, restituique facile possunt reliquæ aliorum Martyrologiorum formulæ, quippe cum & indidem profluxerint, ut eodem spectent, & ad eundem diem pertineant. Verum hæc interpretatio non satis congruere videtur, cum eo loco, ad radices Montis Massari, ubi socii sive præcursores S. Domnii si non extremo supplicio affecti, certe sepulti esse dicuntur, & verisimile est ibidem S. Domnium etiam uno post mense & interfectum, & conditum esse, ut suo loco docebimus. Nam Mons Massaron haud amplius tria passuum milia abest Salona, ut

quam & nos sequimur.

Vox militum expungenda,

& vox milliarius pro ea substituenda.

interjecta littera S. quæ socios significat.

Formula martyrii Hieronymiani ad genuinam ac veterem lectionem revocata,

quam confirmat positio Montis Massari.

na, ut intelligi potest ex tabula topographica agri Salonitani, quam Spalato nobis transmissam, supra typis incisam exhibuimus. Montis Massari vocabulo non subest mons unicus, sed catena quadam seriesque montium, qui sese ab Occasu in Orientem exporrigunt, & Salona alii propius, alii longius ab sunt. Si horum extremus ad Solis ortum vergens septem vel plura millia passuum ab urbe distaret, ad hujus radices quinque illos & quadraginta martyres sepulture mandatos fuisse dicerem juxta emendationem, quam antiquis Martyrologiis adhibuimus, miliaria in locum militum substituentes; quod autem Martyrologi de uno alterove milliaro inter se dissentiant, id vel librarii vitio dandum est, quibus nihil familiarius esse solet, quam in notis arithmetice errare, & unam alteramve sive adjicere, sive prætermittere; vel ad ipsos auctores referendum est, qui non satis perspectam & cognitam habuerint ejus loci ab urbe distantiam, eamque propterea vel majori vel minori milliarium numero definierint. Sed cum tabula topographica supra laudata angustior sit, neque totam longitudinem montis Massari comprehendat, ex ea intelligi nequit, quatenus mons idem Orientem versus extendatur, quoquoque milliaro montium illorum postremus ab urbe disjungitur. Cantellius a Vignola Geographus sane accuratissimus, in tabula Dalmatiae apud Jacobum Rubeum Romæ impressa, inter Salonam, & montem Massarum, quem Mossorem vocat, tantundem interjecit distantiae, quantum septem vel octo milliarium spatio comprehenditur; & præterea hunc montem continuis jugis longissime in ortum perducit usque ad fluvium Tylurum, quem nunc Cetinam vulgo appellant: quæ quidem positio ac distantia præclare congruit cum nostra illa Martyrologica correctione. Verum ex his duabus Tabulis utrautri præferenda sit, statuere non auisim. Cæterum si mons Massaron ex descriptione Cantellii usque ad Tylurum protenditur, eo loco ad hujus radices martyres illi conditi sunt, qui septem aut octo mille passus ab Salona distabat. In antiquissimo apographo Hieronymiano S. Villibrodii apud Florentinum *tres tantum milites*, id est, ut nos interpretamur, *tres mille passus ab urbe* numerantur; id quod cohæret cum distantia, quam inter Salonam & initium montis Massari, exhibet tabula topographica Salonitana iterum ac sæpius commemorata. Porro ad nostram sive emendationem, sive interpretationem confirmandam, illud pertinet, quod solemne est Martyrologis locum adjungere, quem suo quisque sanguine imbuerit & consecraverit, vel etiam sepulchro suo nobilitaverit; & si forte extra urbem eductus sit ad supplicium, notare solent, qua via, & quoquo ab urbe milliaro vel martyrium subierit, vel sepulchrum obtinuerit. Quæ cum ita se habeant, si arithmeticas notas formulis sæpius citatis adjectas removeas ab sociis S. Domnii, easdemque ad miliaria transferas, jam nihil superest, in quo Martyrologi ab Actis S. Domnii dissideant: hæc siquidem quadraginta & quinque martyrii socios fuisse perhibent, illi vero nullum eisdem numerum adscribunt. Hinc vero illud efficitur, quod hujus loci caput erat, sartum & tectum ab omni falsitatis suspitione servari numerum quadragessimum quintum, quo nos veterum tabularum auctoritate freti, socios sive præcursores S. Domnii circumscriptimus.

Idud hic animadverti velim a me non idcirco ex *millibus in miliaria* commutationem fieri, quod ea vox *militum* formulis illis inserta minus mihi præteretur, sed quia numerus militum illic appositus minor est, quam ut cum sociis S. Domnii cohærere

posse videatur: quæ causa fuit, ut *miliaria pro militibus* subroganda putaverim. Cæterum si juxta vulgarem lectionem *milites* retinendi essent; non eos intelligi vellem, qui profanæ militiæ nomen dederint, sed id vocabulum accipiendum putarem in aliam quamdam sententiam a vulgari communique intelligentia diversam. Nam mihi quidem verisimile non fit, socios seu præcursores S. Domnii vere propriæque vitæ institutoque militari addictos fuisse; cum hujus rei sane insignis, minimeque prætermittendæ ne leve quidem indicium extet apud Auctores, qui de rebus S. Domnii adeo diligenter accurateque scripserunt, ut nihil, quod memoria dignum esset ac litteris, tacitum præteritis se videantur; præterquamquod ex ejusdem Actis haud obscure apparet eos fuisse aliquos de populo, qui cum inflicta optimo parenti verbera peracerbe ferrent, & vehementius in Maurilii crudelitatem invehentur, impotentis hominis odium furoremque in seipsum averterunt. Atque id causæ fuisse arbitror, cur Galestinus in suo Martyrologio socios, quam milites, maluerit S. Domnio adscribere. Cæterum nemo est tam rudis, qui nesciat haud infrequentem hujus vocis usum esse hagiographis, qui tamen eidem aliam vim notionemque frequentissime subjiciunt, atque vulgaris loquendi consuetudo tribuere solet; sæpe enim militum vocabulo martyres appellant, quippe cum adversus Tyrannos pro fide ac religione pugnaverint, & præclaras de iisdem victorias retulerint. Præterea qui ad rem Christianam amplificandam pro virili incumbunt, sive ad Evangelium tuendum, & propagandum operam suam alteri navant, hi Milites, & Commilitones rite nuncupantur, velut Archip-
pus, quem Paulus commilitonem suum appellavit eam ob causam, quod is Apostolicorum itinerum ac laborum comitem se Paulo sociumque adjunxerat. Sæpius etiam apud Scriptores invenies eos nominatos esse milites, qui in Clericorum ordinem cooptati, ecclesiasticæ, ut ita dicam, militiæ nomen suum adscripserint. Hujusce appellationis exemplum petere licet ex epistola Gennadii Episcopi Constantinopolitani ad S. Eleutherium martyrem jam apud Deum regnantem, quam Nicephorus libro xv. cap. 25. inseruit: *Isse Gennadius*, inquit, *ad Eleutherium martyrem, cujusdam ex illius Clericis dissolutam vitam coarguens epistolam dedit in hæc verba: Sancte Martyr Dei Eleutheri, miles tuus dissolutam agit vitam; vel corrigendus ille tibi est, vel abjiciendus. Clericus autem ille statim est mortuus.*

Non igitur ex illis locis vocabulum militum eo delendum censui, quod minus idoneum sit, quam ut ad socios S. Domnii accommodari possit; sed quia arithmetice notæ eidem adjectæ ejus sociorum numero minime respondent. Verum si quis contenderet hanc vocem omnino retinendam esse, neque de formulis illis quicquam immutandum, huic ita responsum volumus. Non si Martyrologia octo vel novem socios S. Domnio attribunt, idcirco negant plures fuisse: neque enim aliquos in ejus societatem includere idem est, atque alios indidem excludere. Non satis fortasse constabat de illorum numero apud illos Martyrologos; hinc factum est, ut alium alii numerum apponerent; & minorem majori præferrent, quod satius esse ducerent citra verum numerum consistere, quam longius progredi, quorum alterum nihil veritati officit, alterum falsitatis periculo subest. Ita fit, ut in eam partem potius peccent, quæ est cautior, quæque ab errore longius abest. Si cui vero neque hæc, neque prior illa responsio satis arrideat; aliam ipse sibi

Martyres
sæpe mili-
tes appel-
lari, non
quod pro-
fanæ, sed
Christia-
næ mili-
tiæ nomen
dederint,

Christiani
& Clerici
interdum
milites di-
ci.

Alia ratio
concilian-
di marty-
rologia
cum Actis
S. Domnii.

Martyro-
logorum
exemplis
nostra in-
terpreta-
tio confir-
matur.

sibi excogitet, per me licet: modo hæc duo maneant fixa & certa: & omnes illas formulas ad primam sociorum classem pertinere, quod infra ostendemus; & socios Martyrii, ex quibus constat prima classis, neque plures, neque pauciores numero fuisse, quam quinque & quadraginta, quod Acta S. Domnii apertissime declarant.

§. II.

De sociis sepulchri Salonitani.

CORPUS S. Domnii pro rerum ac temporum varietate in alia ex aliis loca translatum, iterum ac sæpius sepulchralem sedem mutavit. Qui ejus Acta litteris consignarunt, summo consensu tradunt extra urbem & martyrio perfunctum, & sepulturæ mandatum fuisse, ibidem loci, ut nos putamus, ubi humatos accepimus quinque illos & quadraginta, quos fere unum ante mensem religionis causa interfectos ad radices montis Massari Christiani sepelierunt. Inde aliquot post annis in urbem translatum fuisse constat, conditumque in æde, quam ipsemet Virgini Deiparæ construxerat: nec vero ablimile est aliquos itidem ex illis martyribus, quos modo diximus, in civitatem una cum S. Domnio delatos esse, eademque sepultura intra templum Salonitanum affectos. Sub initium quarti sæculi, cum Diocletianus Christianum omne genus ad exitium & vastitatem vocavit, jussitque ecclesias dirui, divinos libros ad incendium tradi, & omnia ubique religionis nostræ vestigia aboleri, vix dubium esse potest, quin Christiani corpus S. Domnii cum aliorum Martyrum sacris exuviis hostili direptioni, & Salonitani templi ruinæ subduerint, de vectumque in aliquam ex insulis Dalmatiæ, ibidem procul ab hostium oculis atque indagine abdiderint. Illud quoque extra controversiam positum esse videtur post Licinium interfectum, & pacem universalis ecclesiæ opera & favore Constantini Magni constitutam, S. Domnium una cum plebisque Martyrum, quos Diocletianæ persecutionis turbo perculerat, re vectum fuisse Salonas, & in Salonitanam basilicam fundamentis excitatam illatum, conditumque in sacello, sepulchro ad id magnifice exstructo, unde nunquam dimotum fuit, antequam Salona capta septimo sæculo a barbaris, atque incensa dirueretur. Cum autem de sociis sepulchri quæstionem instituo, non eos intelligi velim, quibus itidem, ut S. Domnio locus sepulturæ intra urbem, ædemque Salonitanam ante persecutionem Diocletiani obtigerat; sed illos tantum huic controversiæ subiectos, qui postquam atrocissima illa tempestas conquievit, ex insulis pariter cum S. Domnio in urbem relati, fixum cum eo ac stabile in basilica Salonitana sepulchrum usque ad tempus civitatis eversæ obtinuerunt.

Hæc igitur secunda classis sociorum, quibus post Licinium aliosque Christiani nominis hostes extinctos communis sepulchri locus cum S. Domnio Salona fuit, certo ac definito numero caret. Eorum quoque nomen, genus, patria, itemque Martyrii locus ignoratur. Unus est, de cujus nomine, patria, martyrio constat, Anastasius Aquilejensis, cui Fulloni cognomen fuit, quem post Salona excisam, pridie quam S. Domnii corpus, inventum translatumque in urbem Spalatensem vetera monumenta docent. Extant adhuc, hodieque visuntur in subterranea illa crypta ossa cadaverum sane multa, seu fortassis etiam integra corpora, quas esse reliquias Martyrum illic olim cum S. Domnio conditorum & notæ martyrii aliquibus, ut ajunt, im-

Illyricum Sacrum.

pressa declarat, & vetus constansque indigenarum opinio confirmat. Verum neque ex iis, quæ supersunt, reliquiis certus aliquis eorum numerus colligi facile potest; neque si vel facillime posset, numero ac summa sua ostenderent, quot B. Domnio in eo sepulchro aut intra Salonitanæ basilicæ ambitum socii obtigerint. Nam satis verisimile est ex iis quamplurimos aut latere altius in terram depresso, aut religionis causa alio asportatos, & honorificentius conditos fuisse. Neque vero ad hanc classem referri posse videtur formula illa, quam Achridanus Archiepiscopus in sua Collectanea e vetustissimo quodam codice se transfuisse testatur; quæ quidem lex e S. Domnii sociis nominationem recenset; & alios præterea ducentos & quadraginta eidem assignat: est autem his verbis conceptis apud Achridanum exposita: *Aprilis xi. In Salona Dalmatiæ Sanctorum Domnionis Episcopi, Fortunati, Eustorgii, Nestorii, Maxima, Donati, Siagrii, & aliorum cccxl.* Non est hujus disputationis hanc formulam expendere. Cæterum vereor equidem, ne forte aliquis plures Divos vel martyrio vel sanctitate inclutos, qui eodem quidem die coluntur, sed ad loca diversa pertinent, ex variis Martyrologiis collectos Salona adscripserit, & cum B. Domnionem, seu Domnio Episcopo in unam eandemque formulam concluderit. Nam Fortunatum & Donatum martyres cum aliis 240. Africæ attribuunt tria Apographa Hieronymiana, Notkerus, Grevenus, alique Mss. codices apud Henschenium. Nicomediæ affixit Uuardus commemorationem S. Eustorgii Presbyteri, quem alii titulo Martyris exornant; huic vero tres adjungunt eodem die ac loco passos Nestorem, Filonem, Ceremonium tria itidem Apographa Martyrologii Hieronymiani, e quibus illud vel antiquissimum est, a S. Villibrodo nuncupatum, in quo sub die 11. Aprilis hæc leguntur: *Lugduno Gallie Siagrii & Patricii.* Unde vero in eam formulam ab Achridano repertam irrepsit *Maxima*, quove pertineat, nobis adhuc incompartum,

§. III.

De sociis cultus Lateranensis.

DE numero ac multitudine illorum, quibus communes cum S. Domnio, & anniversarios honores ecclesia Lateranensis decrevit, persolvitque singulis annis 111. Idus Aprilis, nihil cognitum, nihil compertum habeo; nam qui de martyribus ex Dalmatia & Istria Joannis IV. Pontificis jussu post Salona excidium septimo sæculo Romam translatis & in æde S. Venantii apud basilicam Lateranensem conditis, scripsere, nullo eos certo numero definiunt. Id unum constat plures fuisse, quam ut exiguo numero circumseribi possint. De illis hæc scripsit Thomas Archidiaconus cap. 8. Hist. Salon. *Abbas Martinus ex Apostolica jussione multorum SS. reliquias accepit in partibus Dalmatiæ & Istriæ, & detulit eas Romam ad Papam Joannem; qui venerabilis Pontifex reverenter suscipiens recondidit apud ecclesiam B. Joannis Lateranensis.* Itaque hæc societas S. Domnii latissime patet, & plurimos Martyres locis ac temporibus disjunctissimos ex Istria & Dalmatia collectos complectitur; quorum principes, quasque antesignanus jure habetur ac dicitur S. Domnii, quippe quem Lateranensis ecclesia 111. Id. Aprilis in solemnibus officio ac liturgia cæteris præfert, eique primos ejusdiei cultusque honores tribuit. Cæterum, quæ loca Istriæ sive Dalmatiæ Martinus Abbas adierit, quæve Martyrum in illis re-

Reliquorum neque numerus agitur, neque nomina comperta.

Tome 3. Aprilis ad diem undecimam.

Martyres ex Dalmatia & Istria Romam advechi nullo certo numero definiiri possunt.

Neque
Domninus,
neque A-
pastasius
in urbem
transla-
tus.

gionibus sepulchra lustraverit, memo litteris prodidit. Satis probabile est Salonitanum sepulchrum S. Domnii & aliorum ibidem conditorum Martyrum ab hujusmodi perquisitione intactum fuisse; illud certissime constat, neque S. Domnii, neque S. Anastasii corpora inde sublata esse, aut Romam de-
recta, cum utrumque haud multis post annis ibidem repertum fuerit, atque in urbem Spalatensem translatum.

Nun deerit fortasse qui suspicetur ad hanc clausulam referri oportere formulam illam Martyrologii Blumenfis: *In Salona Dalmatiae Domnionis Episcopi, & millia septem*; vel locum illum Martyrologi Notkeriani, ubi octo millia sociorum Domnioni Episcopo attributa invenies: *In Dalmatia civitate Salona Domnionis Episcopi cum millibus octo*. Verum Joannes Sollerius in Auctariis ad Usuardum admonet lectorem, ut sibi caveat a mendo, quod procul dubio in eas formulas irrepsit, neve putet quæ nominis est, numeri notam esse: *Si Domnionis nomen inquit mavis cum Notkero præ Domnio, caveas, ne etiam millibus octo scribas, pro militum octo*. Nos autem supra diximus, neque millibus octo, neque militum octo recte scribi, & milliarii vocabulum substituendum esse. Haud equidem dubito, quin toto eo calamitosissimi temporis intervallo, quod a Nerone, qui primus omnium Romanorum Imperatorum ecclesię bellum indixit, usque ad Licinium effluxit, permulta Christianorum millia in Istria Dalmatiæque interempta fuerint; quod autem Martinus Abbas in ea rerum ac temporum perturbatione, cum adhuc barbari eam regionem excursionibus & latrociniiis infestam haberent, ex Dalmatiæ Istriæque urbibus colligere potuerit, atque in urbem advehere tam ingentem sacrorum corporum multitudinem, quæ arithmeticis illis notis sive in Blumenfi, sive in Notkeriano Martyrologio descriptis respondeat, id vero longius a veritate abest, quam ut cuiquam credibile videri possit.

Domnius
plures ha-
bet socios
cultus La-
teranen-
sis, quam
novem il-
li, qui cum
eo picti
feruntur.

Neque vero si de numero ac summa sociorum, quos B. Domnio Notkerus, auctorque Martyrologii Blumenfis, sive librarii attribuerunt, detrahendos cenſeo vel plurimos, idcirco illos tantummodo in ſocietatem cultus Lateranenſis eidem adſcriptos volo, qui in ſacello Venantiano baſilicæ Lateranenſis cum eodem S. Domnio depiſti viſuntur. Sunt autem hi novem omnino. Primus eſt S. Venantius Epiſcopus, qui e regione oppoſitus S. Domnio, cæteris Martyribus Dalmaticis loci dignitate antecedit. Reliqui octo quadrifariam partiti hinc atque hinc vel S. Domnio, vel S. Venantio adſtant alii aliis ex adverſo conſtituti, videlicet ex una parte Maurus, Septimius, Antiochianus, Cajanus; ex altera Anaſtaſius, Aſterius, Telius, Paullinianus. Fateor equidem hos omnes, quorum effigies in eo hemicyclo, cui altare ſubeſt, muſivo opere expreſſæ cernuntur, & corpora ſubter aram quieſcunt, Martyres eſſe Dalmaticos, olim per Martinum Abbatem Romam delatos; ſed his alios longe plures addendos cenſeo, quos una cum illis ex Iſtria Dalmatiæque idem Abbas in urbem adveſxit, & Joannes IV. Pontifex Max. in eo ſacello recondidit, quoſque Lateranenſis eccleſia III. Id. Aprili anniverſario cultu ſolemnique officio veneratur. Nullo eos numero deliquit Anaſtaſius Bibliothecarius, ſed cum tres tantum nominet, multo tamen plures fuiſſe ſignificat in eo libro, quem de Viris Pontificum ſcripſit: Eodem tempore Joannes Papa IV. fecit eccleſiam beatis Martyribus Venantio, Anaſtaſio, Mauro, & aliis multis, quorum reliquias de Dalmatia & Iſtria adduci præceperat, &

recondidit eas in ecclesia superscripta, juxta fontem Lateranensem &c. Novem illis, de quorum nominibus vitæque instituto constabat, id honoris decrevit, ut in ea ab se constituta ædícula pingerentur: ac de his nos quoque plura dicturi sumus in Actis S. Venantii. Cæteros autem, quorum nomina ignota erant, commune cum illis sepulchrum habere, & ejusdem cultus participes esse voluit. Cum autem idem Pontifex præcipua quadam eximiaque religione coleret B. Domnium Apostolum Dalmatiæ, ex qua ipse oriundus erat, & conditorem ecclesiæ Salonitanæ; propterea huic, quamvis ejus corpus inde abesset, principem inter Martyres Dalmaticos in ea pictura locum designavit, & solemnisi officii cultusque primas deferri jussit.

Auctor est Baronius octo illos S. Dominio, itemque S. Venantio inferiores loco atque ordine positos comprehendi formula illa Martyrologii Romani, quæ est hujusmodi: *Salona in Dalmatia S. Dominonis Episcopi cum militibus octo*; hanc enim explanationem eidem adhibuit: *Sociorum*, inquit, *nomina hæc sunt Paullianus, Telius, Asterius, Anastasius, Maurus, Septimius, Antiochianus, & Cajanus*. Baronii sententiæ suam adscripsit Florentinus, qui aliorum Martyrologorum formulas inter se discrepantes, ac depravatas esse existimat, ac proinde corrigi oportere, omnesque ad unam eandemque arithmeticam notam redigendas; sic ut neque plures, neque pauciores, quam octo socii B. Dominio adjungantur. Florentinii sententiæ haud parvi facit Sollerius; quippe qui in Austariis ad Usuardum xi. Aprilis, lectores suos adire jubet Florentinium, a quo hæc de redeantur: *Sine vero hic octonus numerus ad veritatem exactus, docebit te Florentinus*.

Fateor equidem nihil mihi molestius accidere possesse, quam si quis aliquando locus inciderit, ubi vel invitus cogar cum præstantissimis Auctoribus, communi omnium suffragio comprobatis dissentire, præsertim cum Baronio, quem tamquam Historiæ ecclesiasticæ parentem ac principem, pro eo ac deo, reverentor coloque. Verum si forte aliquem ratio haud sane levis in contrariam sententiam vocaverit, quidni eidem liceat, quod vero propius sibi videtur, id libentius sequi; & ab illorum opinione ita discedere ac dissentire, ut vel in dissentiendo summam erga eosdem reverentiam atque observantiam præferat? Quid igitur meæ sententiæ vel opinionis sit, quam potero brevissime ostendam. Formula illa Martyrologii Romani, quam supra protulimus, ut Baronius & alii docent, decerpta est ex Ussuardo, Beda, aliisque per vetustis Martyrologis; quos quidem eandem formulam ex antiquissimo Hieronymiano Martyrologio descripsisse constat. Nemo enim est, quin sciat Martyrologiorum fere omnium originem, & quamdam veluti genealogicam seriem ab illo uno omnium vetustissimo Martyrologio duci; idemque quasi fontem esse, unde Beda cæterique quidquid haurire libuit, in sua Martyrologia derivarunt. Jam vero si Eusebio, si Hieronymo, si alii cuiquam hoc Martyrologium adjudices, is certe illud contextuit tercentis fere annis, antequam vel Joannes IV., vel Theodorus, qui proximus ab illo universæ ecclesiæ præfuit, B. Domnii, sociorumque effigies in ædícula Lateranensi pingendas curaret. Nullo igitur modo Hieronymiana formula, neque cæteræ ex ea prognatæ referri possunt ad hanc tertiam classem sociorum, quos vel Joannes vel Theodorus ibidem S. Domnio adjunxit; nisi forte auctor illius Martyrologii tanto ante præciserit fore, ut S. Domnii octo illos siue novem Socios in sacello Ve-

Ode missi-
tes, quos
Martyr.
Rom. Do-
mnii
adjungit,
illos non
esse, quo-
rum effi-
gies ac no-
mina cer-
nuntur in
sacello La-
teranensi,

Socii S.
Domnii
in Marty-
rologiis
attributi
nequeunt
esse Late-
ranenses,

Car illi
novem
potissimū
ibidem pi.
& i.

Ode miffis,
tes, quos
Martyr.
Rom. De
miffi
adjungit,
illos non
effe, quo-
rum effi-
gies ac no-
mina cer-
nuntur in
facello La-
teranenfis,

**Socii S.
Domnino
in Marty-
rologiis
attributi
nequeunt
esse Late-
ranenses,**

sed sunt
illi 45.
Martyres
ante S. Do-
mnium
martyrio
perfundi.

mentiano sibi appictos adipisceretur. Nusquam vero alibi, præterquam in Laterano Sanctos illos Martyres Paulinianum, Felicem & ceteros cum S. Domino conjunctos invenies; & nulla alia excogitari potest horum cum eodem societas, vel conjunctio Lateranensi antiquior, ad quam Hieronymus spectare potuerit. Nam primam quidem nulla suppetunt monumenta, unde satis certo colligi queat Lateranensibus illis sociis, priusquam e Dalmatia vel Istria in urbem translati essent, commune cum S. Domino aut sepulchrum, aut diem festum fuisse; quam quidem sive sepulchri sive anniversarii cultus societatem Conditor Martyrologii Hieronymiani significari voluerit. Deinde Martyres illi, quos nominat Baronius, inter socios Martyrii, ut ipse & alii consuevit, annumerari minime possunt; nam si non omnes, certe aliquos tum inter se, tum a B. Domino ætate disjunctos fuisse constat, veluti Anastasium, ut alios nunc præteream, qui tertio sæculo, sub Aureliano, Martyrii palmam adeptus est, de quo in Actis Agapiti Salonitani Antistitis. Huc adde, quod neminem unum reperies in Actis S. Domnii, qui cum eo Martyrium obierit; nam quos Martyrii socios appellavimus, hos Domnii uno fere mense ante se illustri certamine perfundit in cælum præmisit: ex his autem aliquis Romam translatus sit, pictusque in Lateranensi sacello, incertum est. Porro ad illos quinque & quadraginta ante Domnium ob religionem cæcos Hieronymianam formulam referri illud argumento est, quod eorum commemoratio ad diem undecimam Aprilis, urbemque Salonitanam affigitur. Atqui eo die Salonæ, ut suo loco ostendimus, non alii B. Domnii socii ritu officioque solemniter cum eorum dact ac magistro celebrari solebant, nisi quos eodem uno fere mense ad Martyrium prævisse Acta testantur. Et vero cum horum martyrium in hunc ipsum diem inciderit, nihil causæ est, cur hujus diei cultum ac celebritatem in Martyrologium Hieronymianum relatum illis abrogemus, transferamusque ad alios B. Domnii socios, quos ille primum sibi acquisivit in sacello Lateranensi, quando nulla horum cum S. Domino societas & conjunctio hæc vetustior inveniri potest. Cur autem ecclesia Lateranensis diem undecimam Aprilis quinque illorum & quadraginta Martyrum nomine consecratam, ad recolendam venerandamque memoriam Martyrum in sacello Venantiano conditorum transferret, non est hujus loci, neque temporis inquire; proptereaque hanc disquisitionem in alium locum rejicimus. Itaque juxta nostram correctionem adhibitam Hieronymianæ cæterisque hujus similibus Martyrologicis formulis ob librariorum incertiam vel incogitantiam depravatis, in his designantur, tacitis nominibus, & nullo numero præfinito, socii Martyrii, idest illi quadraginta & quinque Martyres, quos Mabrilus religionis causa interfecti sunt, antequam S. Domnium capite damnet. Illi vero, quos Baronius nominatim recenset, quorumque imagines in ædícula Venantiana apud Lateranum visuntur, aut omnes, aut plerique diversi sunt, eosque non martyrii, sed cultus Lateranensis socios appellari oportet.

Haud equidem ignoro esse permultos, qui ab D. Hieronymo Martyrologium ejus nomini subiectum abjudicent; inter omnes tamen constare video, quicumque fuerit hujus Martyrologii auctor, hunc antiquissimum esse; nec paullo ætate posteriorem fuisse Joannem IV. Pontificem, qui septimo sæculo Dalmaticos Martyres Romam transferri jussit, & aliquos ex illis cum B. Domino pingi in abside sacelli Lateranensis; nisi forte ea pictura, ut supra

indicavi, referenda sit ad Theodorum, qui post Joannem ecclesiæ Romanæ administrationem suscepit. Quod si Hieronymus, sive quis alius fuerit ejus Martyrologii auctor, in eo loco, ubi S. Domnionis Episcopi, & sociorum commemorationem intexit, nihil minus, quam de istis Lateranensibus sociis S. Domnii cogitavit; neque Usuardus, neque Beda, neque Auctor Martyrologii Romani ad eos respexisse videntur; sed longe alios ab illis cum S. Domino, vel Domnionem ad diem undecimam Aprilis adscripsisse. Quo enim spectat Hieronymiana formula, illuc quoque pertineant necesse est aliæ aliorum formulæ ad ejus exemplar conformatae ac descriptæ, sic prorsus, ut omnes idem significant, & eandem omnibus interpretationem adhiberi oporteat. Cæterum præter eos, quos nominavit Baronius, in eandem cultus Lateranensis societatem cum B. Domino conjiciamus licet alios longe plures ignoti nominis Martyres, ibidem conditos, & ex Istria Dalmatiaque advectos, quibus itidem, ut Domino, ecclesia Lateranensis 11. Idus Aprilis, anniversarios honores persolvit. Nec vero S. Venantium hoc numero eximi velim; eodem enim, quo cæteri, Lateranensis cultus jure ac societate gaudet; quamvis huic Clerus Lateranensis præter diem cæteris communem, alium peculiarem ac proprium diem festum decreverit, quo die seorsum ab aliis, officio rituque solemniter celebratur.

Ad societatem cultus Lateranensis præter nominatos a Baronio alii plures pertinent,

ac præterea S. Venantium,

S. IV.

Utrum Dalmatius adjungendus sit sociis S. Domnii.

IN antiquis apographis Martyrologii Hieronymiani, S. Domnio, ejusque sociis vocabulum quoddam adjicitur, quod utrum chorographicum sit, & omnibus illis Martyribus commune, an proprium & peculiare alicujus viri religionis causa cum illis interempti, non satis liquet. Primam ejus formulæ Martyrologicæ partem hic apponere necesse est, ut extat apud Henschenium Tom. 2. die 11. April. 11. Idus Aprilis. In Mauritania natalis Saloni, Maximi, Hilarii, Concessi: & Domnini Episcopi. In Salona Dalmatiae Domnionis Episcopi, & militum octo Dalmati. Godefridus Henschenius existimat hoc postremum vocabulum Dalmati esse chorographicum, & cum Domnino conjungi oportere ad ejus patriam designandam; hunc vero quamvis e classe Martyrum Mauritanorum rejectum inter Martyres Salonitanos annumeret, tamen a Domnionem Salonarum Episcopo distinguendum censet. Itaque formulam illam Hieronymianam, translatione quadam verborum adhibita, ad hanc modum corrigi posse ac debere existimat: *Que verbis transpositis, inquit, posse immo debere sic legi arbitramur: In Salona Dalmatiae S. Domnionis Episcopi, & militum octo, sive novem, & Domnini Dalmati.* Ita quem Hieronymus cum Mauritanis, Henschenius cum Salonitanis martyribus Domnionem conjunxit. Cæterum hac de re aliter, atque ipse sentiat, judicare integrum cuilibet esse ait Henschenius, modo tabulas ac testes idoneos habeat, quibus suam opinionem confirmet: *Si qui malint Domniam sive Domninum Episcopum jungere martyribus Mauritanis, & a Domnio Episcopo Salonitano, & Domnionem Maximiani Imperatoris Cubiculario alium constituere, & Dalmatum, sive Dalmatiam Martyrem dicere alibi, quam in Dalmatia passum, per nos licebit, modo id fiat propter monumenta antiqua, & jam allegatis meliora.* Tantum vero abest, ut opinioni suæ satis sibi fidendum putaverit Henschenius, ut in Prætermissis & ab undecimo

Vocem Dalmati Hieronymianæ formulæ adjectam, putat Henschenius esse chorographicam,

cimo Aprilis in alios dies rejectis, lectorem prae-
monuerit, sibi incertum esse, utrum vocabulum
Dalmati appellative sumi ad significandam Dal-
maticam regionem, an vero proprie accipi ad mar-
tyrem ab aliis distinctum designandum oporteat:
*Celebramus hoc die plures martyres in Dalmatia pas-
sos, ad quorum Acta dubitamus, an Dalmatus, seu
Dalmata debeat appellative sumi, & in titulo pro-
positum malimus expungi.* Cæterum in titulo,
quem praeponit Actis S. Domnii, & reliquorum
martyrum Dalmatiae, *Dalmatum* retinuit, & ab
aliis martyribus distinxit.

Hensche-
niana cor-
rectio non
probat;

in ejus lo-
cum alte-
ra subiei-
tur corre-
ctio.

Nomen
Dalmati
esse nomen
martyris a
reliquis S.
Domnii so-
ciis distin-
cti.

Ac mihi quidem Henscheniana illa interpolatio,
sive correctio paullo audacior videtur esse, quam
ut impune possit, & sine aliqua reprehensione ad-
hiberi antiquis codicibus, praesertim cum hujus
loci restituendi, emendandique alia ratio magis
idonea suppetat, quæ de formula Hieronymiana
minus aliquid immutet. Nam si in eo perstare ve-
lis, ut contendas vocem *Dalmati* omnino referri
debere ad declarandam provinciam, unde originem
traxerant illustres illi Athletæ, qui Salonæ pro
Christo decertarunt; addas licet huic vocabulo
unicam diphthongum *ae*, vel illud duabus postre-
mis syllabis augeas, unde levi admodum mutatio-
ne efficies, ut *Dalmatiae*, vel *Dalmatarum* pro
Dalmati legatur ad hunc modum: *In Salona Dalmatiae Domnionis Episcopi & militum octo Dalmatia, sive Dalmatarum.* Sed hujusmodi additamentum
videtur habere illud incommodi, quod ejusdem lo-
ci positionem bis in eandem formulam intrudat.
Quod qui nobis objiciat, huic ita responsum volu-
mus, illius chorographici vocabuli iterationem
non esse supervacaneam; priore enim loco signifi-
cat, quæ in provincia sita esset urbs Salonitana ho-
rum martyrum palæstra; deinde regionem decla-
rat, unde oriundi fuerint, qui socii dicuntur B.
Domnii patria Antiocheni & Antistitis Salonitani.

Verum enimvero longe verisimilius mihi vide-
tur extremum illud esse nomen martyris a cæteris
distincti. Siquid mendi in aliquem codicem ir-
repperit, alia ejusdem Auctoris exemplaria inspici
consulique oportet, unde correctio illius & emen-
datio peti possit. Habemus Ms. Barberinianum
sane pervetustum, itemque apographa Lucense, &
Corbejense, quæ ab illis octo militibus sive sociis
S. Domnii, conjunctione & interposita *Dalmatum*
planissime distinguunt: *Domnionis Episcopi, &
militum octo, & Dalmati.* His adde Mss. duo Atre-
batensia, quæ *Dalmatum* non modo ab aliis mar-
tyribus diversum faciunt, sed eundem præterea
titulo *Sancti* exornant: *In Salona Domnionis Episcopi, & militum octo, & Domnini Episcopi, &
S. Dalmatii.* Quorum vero pertineat Domnionus
Episcopus, & a Domnione Episcopo haud dubie
distinguendus, non est hujus loci operosius inqui-
rere; vereor equidem, ne illuc fortassis librario-
rum culpa irrepperit; sed nunc id affirmare non au-
sim. Habes itaque plura exemplaria, unde corri-
gi, suppleri, restituique in integrum possit Hiero-
nymiana illa apud Henschenium formula, ex qua
non satis liquet, utrum vox *Dalmati* provinciam
significet, an martyrem ab aliis distinctum. Hu-
jusmodi lectio, quæ ad normam supra dictorum ex-
emplarium emendata cæteris martyribus Dalma-
tium adjungit, præclare congruit cum aliis locis
Hieronymiani Martyrologii, cujus Auctor sæpe-
numero post nomen alicujus Sancti, & plures alios
anonymos eidem adjectos, simulque commemo-
ratos, unum alterumve nominatim subijcere so-
let, singulari fortasse commemoratione dignum:
veluti in hac formula, in qua tacitis prætermis-

que nominibus sociorum B. Domnii Episcopi, ex-
pressa & honorifica Dalmatii mentio postremo loco
subnectitur. Porro Hieronymianam formulam,
correctione quadam adhibita, quam §. I. declara-
vimus, cæterasque indidem in alia atque alia Mar-
tyrologia derivatas, adjudicandas esse censuimus
quinque illis & quadraginta martyribus, quos uno
fere mense ante S. Domnium pro Christo interfectos
fuisse Acta testantur; quosque socios martyrii ap-
pellavimus; in horum autem numerum ac societa-
tem *Dalmatium* adscribimus, qui quidem inter
Anonymos illos idcirco nominatus est, quod vel
de illius proprio nomine constaret, vel speciali
commemoratione dignus haberetur. Illud hic ad-
moneo apud Bedam, Usuardum, Notkerum, Bel-
linum, Maurolycum, & in hodierno Martyrolo-
gio Romano, itemque in aliis tum vocem illam
Dalmati, tum *Dalmatium* martyrem desiderari.

Dalmatius
45. marty-
ribus S.
Domnii so-
ciis annu-
merandus.

§. V.

De S. Septimio socio fortassis ac Diacono
S. Domnii, & Victorico.

AD diem duodevigesimali Aprilis apographa
Hieronymiana fere omnia adscribunt S. Sep-
timium Diaconum, una cum Victorico, Salo-
næ martyrio perfunctum: *xiv. Kalend. Maji: Sa-
lona civitate natalis Sancti Septimii Diaconi, Vi-
ctorici; ex Apographo Corbejensi, quo cum fere
congruunt Lucense, & Antuerpiense. Pro Victo-
rico legitur Victorius in Ms. Reginæ Sveciæ; &
in locum Victorici Mauritium substituit Ms. Au-
gustanum. Apud Grevenum his duobus tertius
socius accedit Donatus, teste Sollerio, in Au-
staliis ad Usuardum, qui vocat hanc disparato-
rum ex Hieronymianis conjunctionem.* De hoc mar-
tyre Septimio præter nomen, & officium, ni-
hil omnino suppetit neque ex Martyrologiis, ne-
que ex Actis S. Domnii, neque ex aliis antiquis
monumentis. Hunc Henschenius tom. 2. die 18.
April. alium esse arbitratur, longeque diversum a
Septimo sive Septimio, quem inter socios S. Dom-
nii annumerat, quique cum aliis Dalmatiae marty-
ribus Romam delatus in Basilica Lateranensi colit-
ur 111. Idus Aprilis, visiturque in facello Venan-
tiano ejusdem Basilicæ musivo opere depictus: *Inter
milites cum S. Domnio Salonæ xi. Aprilis mar-
tyrio coronatus est aliquis Septimus, quem ab hoc
Diacono diversum arbitramur.* Sed in eo certissime
fallitur Henschenius, quod martyrium S. Domnii
ad diem undecimam Aprilis affixit, contra quam
perhibent Scriptores Actorum S. Domnii, qui eum
martyrio affectum fuisse tradunt die septima Maji;
cum ejusdem socii fere unum ante mensem, idest
111. Idus Aprilis, præclaram pro Christo mortem
oppetissent; id quod antea in Actis S. Domnii
monuerat ipsemet Henschenius: *Infra in Actis ad
num. 5. asseruntur quadraginta comprehensi, nolen-
tesque Idolis sacrificare, statim omnes trucidari jus-
si; quod ad hunc xi. Aprilis factum videtur; ac de-
in fere mense lapso dicitur S. Domnionis Nonis Maji ad
calum migravisse.* Vereor etiam, ut illud concedi
possit Henschenio, quod ipse pro certo sumpsit,
socios S. Domnii militari vitæ atque instituto ad-
dictos fuisse; ac propterea Septimum Diaconum
a Septimo milite distinguendum censuit. Nos vero
supra diximus apud Hagiologos & Martyrologos
militum vocabulo donari non solum eos, qui pro-
fanæ militiæ nomen dederint, sed eos etiam, qui
usque ad extremum spiritum pro Christiana reli-
gione decertarunt; & præterea pro militibus, quos
for-

Hensche-
nius duos
Septimios
alium Dia-
conum, alium mi-
litem fuisse
se censet.

Errata
Hensche-
nii

formate Martyrologica Domnio tamquam socios martyrii adiungunt, *millarii* vocem substitui posse, & fortassis etiam debere existimavimus: Ad hæc: non video, quid causa sit, cur Septimium illum, quem ab hoc Diacono diversum esse putat Henschenius, in eorum numerum referri oporteat, quos Domnius socios, & consortes gloriosi certaminis habuisse dicitur. Nemo enim ex Martyrologiis est, qui nomen vel unius ex illis memorie prodiderit, aut aliquem ex illis Septimi nomine appellaverit. Illud induxit, opinor, in hanc opinionem Henschenium, quod cum Baronio putaverit martyres in ædícula Venantiana depictos, inter quos est Septimius, fuisse illos ipsos, ut ajunt, novem milites, qui cum S. Domnio martyrium subisse dicuntur: quod quidem nullis neque tabulis, neque testibus satis idoneis probari potest; præterquam quod satis constat neque Maurum, neque Asterium, quorum effigies Sacerdotali habitu atque vestitu ibidem cernuntur, in eorum militum numero habendos esse, quos cum S. Domnio, vel ante illum pro Christo interemptos ferunt. Ac mihi quidem verisimilius videtur Septimium Diaconum, cujus nomen in sacris Fastis ad diem 18. Aprilis ad-

scriptum invenitur, & Septimium pictum cultumque in sacello Lateranensi unum esse & eundem martyrem Salonitanum. Argumento est, quod Septimius Lateranensis eo vestitu ornatusque insignis apparet, qui albæ Dalmaticæ similitudinem quamdam speciem gerit, ut Joannes Ciampinus Vet. monum. Par. II. animadvertit, ex quo colligitur & efficitur cum Diaconi dignitate & officio prædium fuisse. Quid igitur necesse est duos Septimios confingere, cum idem nomen, eadem dignitas, idem locus martyrii satis superque declarent non esse distinguendum, quem Lateranenses colunt XII. Id. April. ab eo, qui a Martyrologis XIV. Kal. Majus commemoratur?

Utrum vero Septimius is, qui XIV. Kal. Majas pro religione sanguinem ac vitam profudit, Diaconus fuerit S. Domnii, an alius Salonitani post Domnium Episcopi, incertum sibi esse ait Henschenius: *An fuerit dicti Domnii Episcopi Diaconus, quem nunc colimus, septimo die post illius martyrium occisus* (iterum hic aberrat a die martyrii S. Domnii) *in defectu Actorum, non potest certo statui.* Si quemadmodum dies, sic annus martyrii in antiquas tabulas relatus fuisset, hæc controversia nullo negotio dirimi posset. Si enim Septimius duobus, vel aliquot diebus ante obitum S. Domnii, vel uno alterove post anno Salonæ pro Christo mortem occubuit, haud dubium est, quin habendus sit, dicendusque ejus Diaconus. Si vero multis annis post Pontificatum Domnii elapsis ex hac vita migravit, Septimii Diaconatus referendus est ad illum Antistitem, qui per id temporis Salonitanam ecclesiam administrabat. Sed cum nusquam adscriptum inveniam sive annum, sive sæculum, quocumque colligari oporteat martyrium S. Septimii Diaconi, incertum est, utrum B. Domnio, an ejus successoribus Episcopis in eo gradu hierarchiæ ecclesiasticæ operam navaverit. Illud solum affirmare mihi videor posse Septimum Diaconum Salonæ pro Christo interfectum in numero illorum habendum esse, quos B. Domnius socios habet ac participes cultus Lateranensis. Martyribus Salonitanis adde Victorium, de quo præter nomen, nihil habeo compertum; hujus quippe martyrium Salonæ adscribunt apographa Hieronymiana. Hermogenem vero, quem cum Septimio & Victorio Grevenus conjunxit, in classem martyrum Africanorum eadem apographa Hieronymiana conjiciunt,

Victorius Martyr Salonitan. Hermogenes non Victor.

ex qua illum ad martyres Salonitanos Grevenus transtulit.

CAPUT XII.

De prima Translatione S. Domnii.

Am usque a primis ecclesiæ temporibus laudabili piaque consuetudine receptum est, ut corpora sanctorum martyrum corpora ex ignobili tumulo locisque desertis effossa in ampliore sedem, & frequentiora loca transferrentur, sive ne cum eorum exuviis nomen quoque ac memoria vetustate obrueretur, sive ut quorum funus inter cædes ac tumultus Christianæ pietatis officiis, pro eo ac decuit ornari non potuit, eorum corporibus, ubi primum aliquid pacis atque orii esset, debitus honor cultusque adhiberetur. Cujus quidem ritus atque instituti tam antiqui, tam ubique propagati Deus ipse haud dubius est auctor, qui cum in Sanctis suis admirabilis & munificentissimus prædicari velit, vel eorum cadavera sibi curæ & cordi esse ostendit: ex quo conjectari liceat, cujusmodi tandem honore beatissimos eorum animos in cælo afficiat, quorum ne extincta quidem corpora sine honore interris esse, & neglecta inter squallorem ac sordes jacere patitur. Divini igitur consilii & providentiæ fuit, ut idem quoque honos sanctissimis B. Domnii reliquiis haberetur. Nam Salonitani sive optimi Pastoris desiderio, sive divina potius vi stimulante, non ita multis annis post ejus martyrium interjectis sacrum B. Domnii corpus ex eo, quo conditum fuerat, loco intra urbis mœnia asportarunt; ut videlicet quem vivum summa caritate dilexerant, eundem mortuum apud se haberent, & perpetua veneratione colerent. Exiis, quæ ad primam translationem pertinent, tria potissimum digna sunt investigatione, quæque hoc loco in disquisitionem veniant. Nam primum quidem inquiri potest, ubinam S. Domnii post martyrium conditus fuerit, sive unde Salonam translatus; deinde quonam æræ communis anno, demum quo mense quoque die hujusmodi translatio facta fuerit.

§. I.

Ubinam corpus S. Domnii ab ejus martyrio usque ad primam translationem situm fuerit, sive unde Salonam translatus sit.

Qui martyrum certamina pro Christo suscepta, mortemque religionis causa fortiter pieque obitum litteris mandant, iidem adjicere solent certum ac definitum sepulchri locum, in quem Christiani clanculum & raptim ob metum hostium ingruentium sacras exuvias intulerint, vel si minus locum ipsum proprio certoque vocabulo designant, eidem tamen notas aliquas sepulchri indices apponunt; ut si quis deinde, ubi persecutio deferbuerit, eorum reliquias pietatis ac religionis ergo quæreret, illis indiciis admonitus facilius reperire posset. Nam vel declarant, quoto ab urbe lapide conditi fuerint, vel proprio nomine signant, urbis portam, extra quam constitutus fuit sepulchri locus, vel admonent de via, cui proxime sepulchrum adjacet, vel nominatim exprimunt nobilis pique viri alicujus prædium, ubi sacrum corpus situm sit ac locatum, vel certam cæli plagam designant, ad quam tumulus spectat, vel denique alia ejusmodi signa & notas exhibent, quæ posteros admoneant, ubi reposita sint, & perquiri oporteat.

SS. mar-

Martyrum corpora ex ignobili tumulo locisque desertis effossa in ampliore sedem, & frequentiora loca transferrentur, sive ne cum eorum exuviis nomen quoque ac memoria vetustate obrueretur, sive ut quorum funus inter cædes ac tumultus Christianæ pietatis officiis, pro eo ac decuit ornari non potuit, eorum corporibus, ubi primum aliquid pacis atque orii esset, debitus honor cultusque adhiberetur.

Ubi primum aliquid pacis atque orii esset, debitus honor cultusque adhiberetur.

Martyrum sepulchris aliqua nota apponi solebat, unde poterant distinguere.

SS. martyrum cadavera, ne scilicet eodem tumulo, quo illorum corpora conteguntur, nomen etiam ac memoria in perpetuum obruatur. At nihil ejusmodi invenire licet in Actis S. Domnii, quod vel tenui indicio esse possit ad eum locum investigandum, qui primus omnium beatissimi martyris exanguia membra exceperit, quique cum talis ac tanti depositi custodia consecratus esset, dignus plane fuerat, qui totius Dalmatiae concursu ac religione celebraretur. Id unum constat, in quo omnes omnino codices consentiunt, extra urbem educum fuisse, ut capite plecteretur, & ibidem fere loci nocte intempesta conditum esse, ubi extremum supplicium pro Christo subierat: *Lictores eum apprehensum extra civitatem, ut decollaretur, eduxerunt &c.* ex prima Vita. Idem in aliis codicibus scriptum est. Adamus Parisiensis locum sepulturae adjecit, nomen loci silentio praeteriit: *In eodem autem loco, ubi expiraverat, noctu a Christianis sepelitur;* quod confirmant quartae vitae, & Legendae Slavonicae Auctores. Qui primam, itemque qui alteram vitam descripsit, locum martyrii extra urbem fuisse uterque tradit, neuter tamen de sepulchro mentionem fecit. Verum ex locis modo allatis ne illud quidem colligi licet, utrum S. Domnii longe, an prope ab urbe supplicio affectus fuerit, & sepulturae traditus.

Videtur
sepultus
fuisse ad
radices
Montis
Massari.

Inde in ur-
be transla-
tus.

& in eccle-
sia S. Ma-
riae ab ipso
extructa
collocatus.

Si quid loci in hisce rebus cognitu & investigatu difficillimis conjecturis esse potest, mihi quidem haud improbabile videtur ab Christianis conditum fuisse B. Domnium sub ipsis radicibus montis Massari, ubi haud multo ante sepultura affecerant quinque illos & quadraginta martyres, quos Maurilius religionis causa interfici jussit; sive quod hunc locum martyrum sepulchro destinassent; sive quod ducem ac magistrum cum discipulis & commilitonibus communis sepulturae honore conjungendum putarent, quos ipse Christianis praeceptis ac mysteriis imbuerat, & ad extremum pro Christo certamen ineundum instruxerat. De montis Massari positione, ejusque ab Salona distantia satis diximus cap. XI. §. 1. nec vero absimile est illuc perducere S. Antistitem ad subeundum martyrium, propterea quod Maurilius metueret, ne si vel in urbe, vel prope ab urbe capitali supplicio afficeretur, Christianorum indignationem optimi parentis nece vehementius commotam, adversus se concitaret, cujus clamores & objurgationes paullo ante ferre non potuit, cum idem B. Praesul verberibus cederetur. Itaque ex agro, qui est ad radices montis Massari, ubi martyrio perfunctus, & sepultus fuisse videtur, Christiani S. Domnium in civitatem transfudere. Locum vero, ubi ejus sacratissimae exuviae post primam translationem repositae sunt, Acta ejusdem apertius declarant, quam ut res haec majori explicatione indigeat. Nam & in Salonitanam urbem illatas fuisse, & in ipsa illa aede honorifice conditas, quam S. Domnii Deiparae Virginis nomine & auspiciis consecraverat, plane diserteque affirmant; ejusque corpus ac sepulchrum Deus ipse ita multis illustribusque adornavit miraculis, quemadmodum tradunt ejus vitae Scriptores, ut æquis iniquisque omnibus Animi beati, summaque apud Deum gratia praediti fidem facerent.

§. II.

Testimonia ex Actis S. Domnii, unde primae translationis tempus & annus dignosci potest.

Non post paucos deinde annos, cessante persecutione, martyris corpus intra urbem, ad ec-

clesiam B. Mariae, quam primum positam ibidem a fidelibus diximus, translatus est. Ex Adamo Parisiensi.

Christiani vero colligentes eadem nocte corpus ejus, in ipso loco, in quo decollatus est, sepelierunt illud; & post non multos annos, cessante persecutione, transfuderunt illud intra muros in ecclesiam Dei genitricis, & Virginis Mariae &c. Ex Auctore quartae Vitae.

Postea non post multum temporis corpus hujus B. Martyris, quiescentibus jam a persecutione Christianis, in Salonarum urbem est translatus, honorificeque conditum in ecclesia jam memorata B. Mariae Virginis. Ex Oratione Illyrica.

Non multo post intra urbem collocatus. Ex Lect. Breviarii Spalat.

Quos locos modo produximus ex codicibus supra descriptis, si satis aperte docent B. Domnii corpus non antea in urbem fuisse transvectum, quam atrox illa persecutio deferbuit, quae huic sanctissimo viro simul vitam eripuit, & decus palmamque attulit martyrii. Nam ibi scriptum invenies corpus beati Martyris intra Salonae mœnia delatum esse, *cessante persecutione.* Porro tempestas illa, quae ab Trajano concitata rei Christianae ingentem sane calamitatem attulit, ne ipsius quidem Trajani morte sedata est. Satis quippe constat post ejusdem obitum eam temporis Christianis iniquissimi procellam tenuisse annos ferme novem imperante Aelio Hadriano, qui proximus a Trajano Romanum imperium obtinuit, inivitque anno Christi 119. juxta Baronium, vel 117. ut alii tradunt. Atque Hadrianus nullum quidem Decretum adversus Christianos fecit, sed quae Decessores crudeliter impieque sanciverant, ea rata esse voluit, exemploque suo firmavit. Praeterquamquod ut omnia decissent Imperatorum edicta, nimis grave praedictum in Christianos erant Senatus populi que Romani antiquae leges, quibus interdictum erat, ne quid novae religionis in urbem, Romanique Imperii provincias reciperetur. Itaque Hadrianus nihilo mitius rem Christianam afflixit, quam illi, qui antea compositis edictis, conceptisque verbis religioni nostrae bellum indixerant. Quare plerique Auctores graves sane ac nobiles persecutionem ab Trajano excitatam, ne nomine quidem, nedum re ipsa distinguunt ab illa, quam in Christianos exercuit Hadrianus impietatis pariter imperii que haeres a Trajano relictus; unam eandemque esse tradunt, & ab Neroniana tertiam appellari oportere contendunt; quippe primis Hadriani temporibus nihil de acerbitate ac saevitia remisit, ac ne punctum quidem temporis conquievit.

Anno Christi 128. vel 126. Hadrianus, cum Athenis esset, duas orationes accepit pro defensione Christianorum gravissime scriptas; alteram Quadratus Apostolorum discipulus, idemque Atheniensis Episcopus, alteram Aristides nobilis Philosophus & civis Atheniensis obtulerant. Uterque adeo praeclare Christianae religionis causam egit, ut calumnias falso eidem impositas discussit; & Christianis Imperatoris animum si minus conciliavit, certe placavit. Huc accedebat, quod superiori anno in eandem sententiam litteras ad Hadrianum dederat Serenius Gracianus Asiae Proconsul: caput autem litterarum erat, sibi quidem indignum videri tot innocentissimos homines nullius criminis objectu, solius nominis ac religionis causa ad supplicium rapi. Videret ipse pro sua aequitate ac sapientia, num æquum esset tantum innoxii sanguinis ubique locorum effundi, ut concitatae multitudinis immani odio, insanisque clamoribus satis-

Post per-
secutionem
Trajani
extinctam.

imperante
Hadriano,
qui primus
Christia-
nis infe-
sus.

deinde eos
inquiri
penisque
affici ve-
ruit,

Corpus
S. Domnii
Salonam
transla-
tum est

anno cir-
citer 128,

satisficeret. His Hadrianus permotus, ut auctor est Eusebius in Chronico, rescripsit hoc anno 128. sive ante biennium, ut alii volunt, ad Minucium Fundanum, qui Serenio in Asia proconsulatum successerat, id suae voluntatis esse, ne cui impostum Christiana religio fraudi esset, neve quisquam solius religionis nomine in iudicium vocaretur. Si quis vero ejus generis crimina Christianis inferret, quae probare non posset, huic ne impunita esset illata calumnia. Ita demum a cladibus respiratum est, & pax aliqua & tranquillitas ecclesiae restituta. Cum itaque Hadriani rescripto acerbissima illa insectatio magna ex parte conquieverit, & auctoritate publica nostrorum incolumitati cautum sit, jure ac merito annus Christi centesimus & duodevigessimus, vel vigesimus sextus is fuisse dicitur, qui huic persecutioni finem attulit, quamvis eandem Cassiodorus in trigessimum secundum hujus saeculi annum extraxerit. Atqui hoc tempus fuit, si quidem attatis supra codicibus fides adhibenda est, cum Salonitani temporis satis propitii opportunitatem nacti, corpus B. Domnii in urbem transtulerunt; sive ea translatio in hunc ipsum annum 128. inciderit; sive referenda sit ad annum insequentem, propterea quod aliquid temporis interesse oportuerit inter compositas datasque ad Minucium Fundanum Hadriani litteras, easque primum in Asia promulgatas, tum ad alios Romani orbis Praesides vel scripto vel fama & auditione perlatas, antequam vim suam effectumque obtinerent. Illud pro certo haberi potest hujusmodi translationem neque ante 28. aut certe 26. retrahi, neque infra 29. secundi saeculi annum deprimi posse. Etenim ab interitu S. Domnii usque ad Hadriani rescriptum persecutio illa numquam quievit, nihil induciarum fuit, ne tantulum quidem spatii ad respirandum habuit ecclesia. Nequit igitur haec translatio constitui ante annum 126. aut 128, cum adhuc fervebat persecutio, qua demum restincta, tum primum aetas in urbem fuisse B. Domnii reliquias Acta testantur. Nihillo probabilius est eandem contigisse post annum 129; siquidem inter omnes codices convenit id factum esse *cessante persecutione*, id est simul atque proposito & promulgato Hadriani rescripto cessatum a Christianorum cedibus est; cum autem id acciderit anno vel 28. ejusdem saeculi, vel biennio ante, infra eundem annum 129. nequit revocari haec translatio, quam sub finem persecutionis, aut certe non multo post secutam fuisse Acta declarant. Huc accedit, quod a Martyrio S. Domnii haud ita multi intercesserant anni, cum ejus corpus Salonas delatum est. Id adeo ex ipsis Actis cognosci licet, ubi breve hoc temporis intervallum hisce verbis declaratur. *Post non multos annos. Non multo post. Postea non post multum temporis.* Domnii martyrium subiit anno aerae vulg. 107; hinc vero ad annum 129. duo & viginti anni numerantur: quod quidem temporis spatium neque ita longum est, ut excedat, neque ita breve, quin expleat incertam illam minimeque definitam temporis mensuram, quae illis loquendi formulis modo expositis comprehenditur. Adamus Parisiensis videtur ille quidem a ceteris dissentire, quippe qui *non post paucos deinde annos* translationem factam fuisse scripserit; sed esto verbis discrepet, re tamen ipsa cum aliis congruit. Nam duo & viginti anni aliis *non multi*, aliis *non pauci* videri possunt; ex quo fit, ut eundem numerum alii aliis verbis designent. Ceterum ejusmodi notis incerti numeri ac temporis, quamquam in speciem inter se contrariis, juxta vulgarem intelligentiam una eademque subjici potest significatio; sic prorsus, ut idem sit *non multos, sive non*

paucos annos dicere, ac si quis diceret inter martyrium & translationem S. Domnii interjectos fuisse *aliquot annos*, cui quidem numero indefinito anni duo & viginti satis congruenter convenienterque ad rei veritatem respondent.

Ex his illud quoque constare arbitror hanc translationem revocari non posse ad quinquagesimum quartum vel secundum hujus saeculi annum, cum Antoninus cognomento Pius ecclesiae rursus exagitata pacem reddidit. Nam post obitum Hadriani Christiana res Praetorum improbitate vehementer afflicta est, Imperatore vel consentiente, vel permittente, ac multi Christianorum greges cum alibi, tum Romae praesertim mactati. Quare permulti sane historici persecutionem Trajani, quamvis ob rescriptum Hadriani paucorum annorum induciae intercesserint, longius producant, neque ante annum 154. vel 152. restinctam fuisse affirmant, cum Antoninus sive Justinus Christiani Philosophi oratione motus, sive magis quibusdam Romani imperii cladibus & calamitatibus perterritus legem tulit, ut si quis hoc solo nomine, quod Christianus esset, postularetur, in accusatorem supplicium verteretur. Sed quominus in hoc usque tempus B. Domnii translatio differri possit, prohibent Acta iterum ac saepius citata, quae translationem ab obitu S. Domnii haud multorum annorum intervallo disjungunt. Ab anno autem 107, cum S. Domnii perfunctus est martyrio, ad annum ejusdem saeculi 54. effluxerunt anni septem & quadraginta, numero sane plures, quam ut paucorum annorum spatio comprehendendi aut significari possint. Praeterquamquod nihil causae est, cur verba illa *cessante persecutione* ad Antonini potius, quam ad Hadriani edictum referri debeant. Quomodo enim Hadriani rescripto sopita potius persecutio, quam extincta fuit, quippe paucis post annis iterum exarsit; sic etiam brevis admodum fuit restituta per Antoninum ecclesiae tranquillitas, quam decennio post Imperatoribus M. Aurelio, & Lucio Vero turbulentissimum bellum excepit. Maneat igitur certus ac fixus annus secundi saeculi 26. vel 29. cui prima S. Domnii ex agro in urbem translatio affigi debet.

De mense ac die, in quem inciderit prima haec translatio, nihil memoriae proditum est. Acta B. Domnii, quamvis huic rei nullum certum ac definitum tempus apposuerint, signa tamen quaedam & notas exhibent, e quibus dignosci potest annus ille, cui hanc translationem innecti oporteat, ut supra vidimus. Sed in iisdem Actis ne vestigia quidem usquam apparent, quae ad mensem ac diem inquirendum ferant, sic ut is prorsus lateat, & ne conjectura quidem attingi, nedum certa ratione comprehendendi possit. Neque e fastis hodiernis ecclesiae Salonitanae, in quos festi dies referri solebant, id colligi licet, cum nullus inibi dies ad recolendam celebrandamque hujus primae translationis memoriam designetur.

Hae trans-
latio rep-
ci neque
in annum
154. vel
152.

Mensis ac
dies in-
certus pri-
mae trans-
lationis.

CAPUT XIII.

De secunda & tertia Translatione S. Domnii,

§. I.

Cur, & quando facta sit secunda & tertia translatio.

Alterius & tertiae translationis ne vestigium quidem in Actis S. Domnii, vel in Dalmaticis tabulis reperire licuit. Aliunde igitur utriusque argumenta mutuari oportet; quae quidem ad fidem

fidem faciendam si minus evidentia, certe sint satis idonea, quippe cum ex illorum temporum historia ducantur. Utramque hic jungimus; nam alteram ab altera disjungi, temporum ordo, rerumque series & connexio vetat.

Edictum
Diocle-
tiani de
sacris ædi-
bus di-
ruendis.

Anno Christi 303. Diocletianus Imperator, instigante potissimum Maximiano Galerio ex adoptione filio, imperiique designato hæredæ, Nicomedie cum esset, Christianæ religioni bellum omnium, quæ ad eam diem exarserant, acerbissimum indixit; & cum nominatim decrevisset, ut ecclesiæ omnes diruerentur, hujus cladis initium fieri iussit ab Nicomedienli Christianorum templo, quod ferro ac securibus excisum, egregium sane vel magnitudine vel structura ædificium funditus corruit. Neque ea clades Nicomedie mænibus sese continuit, sed cum imperatorio edicto longe lateque pervagata, omnes imperii Romani provincias, urbesque primarias pervasit, & sacris ædibus vastitatem excidiumque intulit. Nullus dubito, quin etiam Salonitanum templum olim a B. Domnio conditum, ac Deiparæ Virginis nomine consecratum eadem ruina obrutum conciderit. Erat Salona perampla civitas, cujus opulentia, pulchritudine, & situ manu & natura egregie communito, præclaroque ad aspectum, Diocletianus mirifice delectabatur; ad quam sæpius vel commorandi, vel juris dicundi causa divertere solebat, quamque jamdudum suæ vitæ privatæ portum receptumque tutissimum animo designaverat; hic magnificentissimum Jovis fanum, hic Imperatorias ædes amplissimas ipsemet Diocletianus ingenti mole sumptuque sibi extruxit; hic denique frequens versabatur Galerius post Augustale imperium a Diocletiano acceptum, acerrimus Christianorum hostis; quæ quidem causæ fuere, ut Diocletiani persecutio vel maximas in hac urbe strages ediderit. Non est autem verisimile, ut Salonitana ædes S. Mariæ Imperatorum oculos rabiemque subterfugerit.

Tunc
corpus S.
Domnii
ruinæ sub-
ductum,
& ut vi-
detur in
Phariam
insulam
transla-
tum.

In ea rerum ac temporum perturbatione par est credere, nihil antiquius Christianos habuisse, quam ut B. Domnii exuvias summa apud eos religione cultas flammis præriperent, easdemque alio translatas sibi ac posteris incolumes servarent. Haud satis exploratum est, quæ civitas, quæve regio sacris illis lipsanjs perfugium, tutumque ab hostibus receptum præbuerit. Ex iis tamen, quæ infra dicturi sumus, conjicere licet corpus S. Domnii per id temporis avectum fuisse in eam Dalmatiæ insulam, quæ nunc quidem *Lesina*, antiquitus vero *Pharia* vocabatur, quæque deinde unius litteræ additione, cæpta est dici *Apharia*; tum ex prava corruptaque scriptione, vel pronuntiatione *Africe* nomen interdum obtinuit. Huic insulæ, ut nobis quidem videtur, Christianorum pietas ac religio sacra cognomentum indidit, propterea quod ibidem plurimi martyres vel sepulturæ traditi, vel ærumnis ac macie & pedore confecti fuerant.

Anno 318. tandem conquievit turbulentissima illa tempestas, quam Diocletianus concitaverat, Galerius & Maximinus in decimum tertium usque annum perduxerant. Sed quam ecclesiæ attulit Galerius & Maximini interitus, brevis ea tranquillitas fuit. Nam pauci intercesserant anni, cum nefarium bellum Licinius redintegravit, qui in Illyricas etiam ecclesias suam crudelitatem ac rabiem exprompsit. Oppresso interfectoque Licinio, Constantinus Magnus anno quarti sæculi 25. perpetuam ac diuturnam ecclesiæ pacem ubique constituit. Exinde res Christiana mirum in modum florere, ac latius in dies propagari cæpit. Per idem tempus sacre ædes igni ac ferro collapsæ restitui, nova tem-

pla atque adeo basilicæ immortalī Deo in omnibus provinciis atque urbibus condi ædificarique cœperunt, eo sumptu ac magnificentia, ut Idolorum fanis vel amplissimis non solum magnitudine, sed etiam operis elegantia longe multumque antecellerent. Qua in re Salonitanorum pietas ac religio in primis enituit. Nam, ut supra diximus, duo templa Salonæ ea tempestate erecta sunt, pecunia curaque publica. Primum S. Mariæ iisdem incubuit vestigijs, quibus antea steterat ædes Mariana ab S. Domnio condita; sed veteri illa æde cum specie, tum ornatu haud paullo elegantius. Alterum ad celebrandam colendamque memoriam SS. Martyrum Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani; quod cum esset priori illo longe majus & augustius, visum est illuc transferri oportere sedem Episcopalem, quam S. Domnius in antiqua Mariana æde constituerat. Hoc templum olim basilica dicta est, ædificque Cathedralis, seu Metropolitanæ titulo ac jure donata. Huic adjectum est sacellum, parvum illud quidem, sed perpulchre ornateque descriptum, ubi sepulchro locus constitutus est, quo corpora SS. Domnii & Anastasii pro dignitate conderentur. Verum ex quo jacta sunt hujus basilicæ fundamenta, multum temporis intercessit, antequam inchoata ædificatio perfici potuerit, seu quod majus esset opus, & majoris impendii, quam ut intra paucos annos absolvi posset, præsertim quod per ea tempora Episcopi & Clerus Salonitanus gravioribus rebus alio distracti eo præcipue curas, & cogitationes omnes intenderent, ut Arianam litem in provincias finitimas grassantem a progressu arcerent, eidemque ad ecclesiam Dalmaticam omnem undique aditum intercluderent. Quæ quidem omnia paullo fufius & copiosius supra explicuimus.

Tandem anno fere 90. quarti sæculi, ut verisimile sit ex iis, quæ dicturi sumus, perductis ad summum usque parietibus, & fastigio ac tecto imposito, universum opus absolutum est, egregium sane, & vel in hac Christianarum ædium magnificentia conspiciendum. Condita vero ornataque basilica, & Christianis sacris rite initiata, Clerus populusque Salonitanus nihil prius sibi faciendum censuit, quam ut S. Domnii reliquias inde repeterent, quo illas perfugii ac tutelæ causa multos ante annos transfulerant; easdemque intra urbis mœnia referrent. Igitur quanta maxima fieri potuit pompa ac celebritate ex insula Pharia iterum Salonam advectæ sunt exeunte quarto sæculo; & in sacello prope basilicam ad id constructo honorificentissime collocatæ; eisque appositum est corpus S. Anastasii patria quidem Aquilejensis, martyrio autem Salonitani.

Jam vero ne a nobis hæc conficta esse videantur, hic aliquid argumenti seu conjecturæ afferri oportet, quod narrationem nostram verisimilem reddat, atque probabilem. Primum omnium illud pro certo haberi posse arbitror veterem illam ædem Deiparæ Virginis, quam S. Domnius extruxerat, flammis absumptam concidisse, cum Diocletianus religioni pariter, templisque Christianis, & sacris monumentis sacrilegum bellum indixit, id quod supra ostendimus. Illud quoque clarius patet, quam ut in dubium revocari queat, corpus S. Domnii ab ea clade exemptum fuisse, alioque translatum, cum adhuc extet, ac Spalati, ut dicitur, summa veneratione colatur. Ad hæc: nulla controversia esse potest, quin idem corpus aliquando translatum fuerit in illud sacellum, quod basilicæ SS. Martyrum proxime adjacebat; nam illinc cum S. Anastasio post Salonam excisam, in urbem Spalatensem allatum fuisse constat. Hæc tria fere certa cum sint, de se-

Post pa-
cem eccle-
siæ reddi-
tam duo
templa
Salonæ
ædificata.

Anno circ-
iter 390.
corpus
S. Domnii
ex insula
Pharia
Salonam
reductum.

de secunda & tertia translatione vix ulla potest esse dubitatio. Duo in hac re supersunt, quæ cum dubia sint & controversa, diligentem inquisitionem postulant: alterum est, utrum Diocletiano in Christianos sæviante, insula Pharia exceperit reliquias S. Domnii flammis subreptas, eisdemque perfugio ac præsidio fuerit; alterum, quo anno ex ea insula Salonitani corpus S. Domnii Salonam revexerint. Utrumque autem si minus certo & evidenter, probabiliter tamen conjectura mihi videtur elici posse ex depravato quodam Martyrologii Caudiacensis loco, quem ex Auctariis Usuardinis Joannis Baptiste Sollerii ad diem 21. Julii descripsimus.

S. II.

Annus & dies tertia translationis, itemque locus, unde corpus S. Domnii revellum est Salonæ, ex Martyrologio Caudiacensi per conjecturam elicitur.

Formula
Martyro-
logii Cau-
diacensis,

scdum in
modum
deprava-
ta,

Ejus for-
mula e-
mendanda
conatur
noster ti-
midus ac
verecun-
dus.

M. Caudiacense 21. Julii, In Galliis adventus & susceptio corporis S. Domnini, vel Dommini M. ex sacra Aquitania provincia translatus in Selula, in pago Toloricensi, in loco antiquitus Magno-loco dein nomine dicto anno Inc. Dom. DCCC-LXXXIX. Ita scriptum invenit apud Sollerium in Auctariis nuper indicatis. Mirum, quam fæda sit hujus loci labe ac depravatio. Hinc Sollerius, ubi hæc verba retulisset: Quid, inquit, hæc omnia significant, fateor me non satis clare intelligere, Quid si ad hunc locum explicandum & corrigendum vetus Salonitana Chorographia aliquid lucis impertiat, quod ex Gallicanis tabulis frustra fortasse requiras? Quid si vocabula illa, quæ cum Gallia minus cohærent, paullulum immutata cum Dalmatia haud inepte congruant? Quid denique si tota hæc enunciatio, correctione quadam adhibita, Salonitanæ civitati, insulæ Phariæ, S. Domnio primo Salonarum Antistiti satis apte conveniat? Nemo est, quin sciat, quantas identidem corruptelas in antiqua monumenta invexerit vel incuria librariorum, vel Criticorum quorundam inscitia, quæ ea, quæ non intelligunt, quæque corrigere volunt, quam turpissime depravant. Haud dubium est, quin ex alterutra causa tam insignis depravatio in hunc Martyrologii Caudiacensis locum irrepsit, quem proinde restituere & corrigere oportet. Nemo cautiùs, nemo religiosius in antiquos codices emendandi causa manus injecerit, quam ego. Scio enim sua quemque opinione sæpe falli, & rebus per se obscuris verborum additione, vel immutatione majores interdum tenebras affundi. Video, quam periculofum & plenum aleæ opus sit, veterum tabularum correctorem agere, ut sæpe quidem vel ipsa correctio majori correctione indigeat. Verum si quis, dum vetera scripta evoluit, in locum aliquem inciderit adeo fæde corruptum, & male sibi cohærentem, ut per se ipse nullo pacto intelligi & declarari possit, quid prohibet eidem correctionem aliquam parce ac prudenter adhibere? Dabunt igitur mihi hanc veniam lectores, vel gratiam potius habebunt, quod veterem Caudiacensis Martyrologii lectionem vitiosam, & corruptam emendare coner, non rerum novandarum studio, sed necessitate adductus, ne locum illum perpetuis rerum ac verborum ambagibus implicitum, & inexplicatum relinquam. Verecunde dubitanterque id facio; neque huic emendationi plus fidei & auctoritatis arrogo, quam quantum conjecturis, quæ sæpe fallunt, adhiberi solet. Antiquæ igitur formulæ aliam ipse subijciam non omnino dissimilem, certe qui-

Illyricum Sacrum.

dem probabilior. Tum meas in eam notas adjiciam, quibus illustretur; & rationem reddam, cur nonnulla vocabula immutaverim, & alia pro aliis substituerim. Itaque locum illum Martyrologii Caudiacensis ad hunc modum restitui posse censeo.

M. a Caudiense 21. b Julii. In c Salonis adventus & susceptio d corporis S. Domnini, vel Doumini M. ex e sacra f Apharie, seu Africana g provincia translatus, in h Ecclesiola, in Pago i Solonicensi in loco antiquitus k Magno loco dein nomine dicto, An. Incarn. Dom. l CCCCXXXIX.

a b c
d
e f g
h i
k
l

Notæ in formulam Martyrologii Caudiacensis per nos restitutam.

a Cum barbari Dalmatiam incendiis atque excursionibus infestam haberent, satis constat multos Dalmatas patria profugos in Italiam aliasque regiones commigrasse. Hi fortasse Salonitanum aliquem codicem secum attulere, unde hæc formula transcripta est, & Caudiacensi Martyrologio inserta.

b Hoc igitur die, ut nobis videtur, corpus S. Domnii ex insula Pharia revectum, & Salonitanæ urbi restitutum fuit.

c Verisimile est in autographo scriptum fuisse Sal. nihil enim frequentius in antiquis codicibus invenies, quam ejusmodi verborum mutilationes. Tum facile fuerit librariis imperitis, & parum operi intentis primam hujus syllabæ litteram cum altera haud omnino dissimili commutare, & pro Sal. describere Gal. Inveni sunt deinde, qui quod litterarum huic voci deesset, supplere vellent, & ut iniriis extrema responderent ex Gal. Galliis satis commode sciteque effingi posse putarunt. Quare veterem ac germanam lectionem ita restitui posse censuimus, si pro In Galliis legeretur in Salonis.

d Domnii nomen multiforme esse, & varias litterarum mutationes subire sæpius diximus, quam ut hic rursus necesse sit declarare.

e Apharia idem est ac Pharia, quæ quidem insula vulgo appellatur Lesina. Pharia igitur est Adriatici maris insula, quæ millia passuum ferme decem ab antiqua Salona, septem vero ab ora Spalatensi, Bractia interjecta, disjungitur, vergitque ad Orientem hyemalem. Ante Slavorum adventum Græca pariter & Latina lingua usu vigeat apud Dalmatas; Latinis autem Græcisque id moris fuit, ut vocabulis, quæ a consonantibus litteris inciperent, vocalem præfigerent, & pro Scodra Iscodram, pro Lexio Alexium, pro Spalato Aspalatum, pro Sciscia Ascisciam, pro Spetio Espetium sive Epetium dicerent. Hinc etiam Apharia, pro Pharia. Hoc deinde vocabulum depravari coepit, & litteris intermediis varie commutatis eo demum adducta res est, ut Apharia in Africam, & Apharii in Afros, & Africanos migraverint. Hujus depravationis exempla bene multa cum ex Actis S. Anastasii Martyris, tum ex aliis Dalmatiæ tabulis peti possunt, quæ nos suo loco proferemus. Qui autem in locum Africæ, seu Africanæ, Aquitaniam substituit, is ea ratione ductus esse videtur, quod existimaverit non satis cohærere cum Galliis Africam, sive Africanam provinciam, quæ tam vasto maris tractu a Gallia sejungitur. Cum vero aliqua vocis, ac soni similitudo Africanam inter & Aquitaniam intercedat, facile adduci potuit, ut crederet Africanam in locum Aquitanie per errorem subrogatam fuisse, ac proinde in pristinum locum, unde censuit expunctum, Aquitanie vocabulum restituendum putavit.

f Pharia insula ex eo sacra cognomentum invenit, quod plurimorum Martyrum sanguine imbuta, &

R. r. ta, &

ta, & quodammodo consecrata fuerit. Nam, ut ex antiqua historia & Dalmaticæ ecclesiæ monumentis colligitur, in hanc insulam Christiani amandari solabant ex propinquis Dalmatiæ urbibus, ut inibi vel extremum supplicium religionis causa subirent, vel perpetuam in custodiam inclusi, carere, pedore, inedia, lentaque tabe conficerentur. Qua de re alibi plura. Id quoque moris fuit tum Sirmiensibus, tum Romanis, ut hi quidem in Pontiam insulam, illi vero in insulam Palmariam Martyres relegarent. Ac de insula Palmaria multa nobis suppetunt dignissima cognitu, quæ ad historiam Sirmiensem pertinent, quæque in Actis S. Anastasiæ fusc lateque explicabimus. Alia præterea causa esse potest, unde huic insulæ sacræ cognomen obvenit. Solebant enim Christiani undique Martyrum corpora colligere, & ne hostium injuriis exposita essent, ex Dalmatiæ urbibus in hanc insulam asportare, ibique procul ab Ethnicorum oculis conspectuque injecta humo contegere: ex quo factum est, ut terra illa, quæ tot sanctissimas exuvias gremio suo excepisset, complexu foveret, tutasque ab hostibus Christiani nominis præstaret, jure meritoque sacra diceretur. Cæterum haud equidem scio, an id cognomen longe aptius quadret in Alexiam insulam, vulgo *Lissam*, olim Christianorum certaminibus ac suppliciis admodum insignem. Nam hodieque ibidem visuntur subterraneæ cryptæ, quas Catacumbas vocant, quæque turbulentissimis illis temporibus perfugium ac præsidium afflictis vexatisque Christianis præbebant. Quare si quis pro Pharia restituere mallet insulam Alexianā, ex qua in Aquitaniam facta sit commutatio, is haud fortasse a veri similitudine aberraverit.

g Quas regiones extra Italiam bello subactas populus Rom. imperio adjecerat, eas appellabat provincias, quasi *procul* ab Italia *vistas*. Ejusmodi erat Dalmatia, ad quam Pharia insula pertinet. Eam Romani ut in suam potestatem redigerent, incredibile est quantum temporis, laboris, & sanguinis insumpserint.

h Scriptum erat in *Selula*, quid sibi velit, quidve significet hujusmodi vocabulum, plane incompertum est. Nihil aptius restitui potuit, quam in *Ecclesiola*. Affinitas & similitudo, quæ inter utramque vocem intercedit, & sacellum S. Domnii sane exiguum, in quo ejus corpus post tertiam translationem depositum fuit, correctionem nostram satis tuetur.

i Solonicensis a Toloricensi, quod scriptum erat in Martyrologio Caudiacensi, duabus tantum litterulis discrepat; quod alterum irrepperit in locum alterius, id attribui potest librariis scribendo defessis, ac propterea in id, quod a distantibus excipiebant, minus intentis, operique indormientibus; nec mirum debet videri; tanta est vocis utriusque similitudo. In antiquis Martyrologiis haud semel pro *Salona* scriptum invenies *Solonam*, ex quo vocabulo primigenio, *Solonicense* derivari facile potuisse video; sed cum tabulas fere omnes Geographiæ Gallicanæ veteris ac novæ inspexerim atque lustraverim, nusquam reperire licuit vel oppidum, vel urbem, vel pagum, cui nomen esset Tolorico, ex quo gigni, ad cujusque similitudinem formari potuerit vocabulum Toloricense, Martyrologium Caudiacense, in quo Ussuardinum interpolatum exhibetur, descriptum esse non potuit, nisi post sæculum octavum, cum Salona ante annos fere trecentos everfa, vix exiguae villæ speciem, nomenque retinebat. Hinc peti ratio ac reddi potest, cur civitas illa olim amplissima pagi vocabulo appelletur.

k Post conditas ibidem S. Domnii reliquias, locus ille *Magni* cognomentum obtinuit. Incredibile dictu est, quantum religionis eidem ac celebritatis adsciverint cum plurimum martyrum. Ipsa, tum præsertim S. Domnii corpus illuc illatum. Ex eo non solum ab indigenis, sed etiam ab advenis locus ille egregiis muneribus ornari, celebrarique cepit, qua dignum erat, frequentia cultuque. Cum itaque inter cætera urbis Sanctuaria locus ille & religione & sanctitate emineret, ex eo factum est, ut vulgo *Magnus locus* diceretur. Id etiam causâ afferri potest, cur *Magnus* ille locus dictus sit, quod videlicet ejusmodi appellatio non iisdem, quibus S. Domnii sacellum parietibus contineretur, sed præterea basilicam universam, idest ædem Cathedralē, Pontificias ædes, cœnobium Cleri Spalatensis complecteretur: quæ quidem omnia cum in unum veluti ædificium Divino cultui, rerumque divinarum ministris addictum coalescerent, & ingentem sane arēam occuparent, jure meritoque locus ille *Magnus* appellari potuit.

l Haud improbabile est in germano & autographo codice hanc epocham in hunc modum descriptam fuisse: *Anno Inc. D.CCCCLXXXIX.* quæ quidem cum correctione nostra omnino congruit. Verum qui eam in Martyrologium Caudiacense transtulit, litteram D. fortasse per incogitantiam duplicavit; nusquam enim facilius, quam in arithmeticas notas, vel invitis Amanuensis errores irrepunt. Fuit deinde, qui primam D. haud incite interpretatus cum proximo superiori vocabulo conjunxit; unde extitit hæc lectio sane optima: *Anno Incarn. Dominicæ*; alteram vero cum censeret ad numerum annorum referendam esse, cum insequentibus arithmetice notis, omni interpunctione sublata copulavit: ex quo factum est, ut annus tercentessimus undenonagesimus quingentis ipsis annis augeretur. Hinc vero apparet hujusmodi formulam haud esse posse antiquiorem sexto sæculo; neque enim antea id moris apud Christianos fuit, ut anni numerarentur ab *Incarnatione Dominicæ*; nisi quis forte veterem temporum supputandorum rationem antiquissimæ huic formulæ appositam, ad Incarnationis Dominicæ epocham recentius adhiberi cœptam accommodaverit.

Hæc formulæ Caudiacensis emendatio ac restitutio, si cui forte paullo audacior videatur, is illud secum ipse reputet, sæpe aliquos veterum codicum locos ulque adeo depravatos esse, ut fere nihil in eis sanum, nihil integrum, nihil sincerum sit; quos proinde si quis sanare aggreditur, huic imitanda est consuetudo Medicorum, qui ubi deprehendunt partem aliquam corporis infectam esse, sic prorsus, ut nihil propemodum ab ea tæbe intactum sit; omnia omnino resecant, & presentissimis quibusque remediis adhibitis efficiunt, ut nova carne succrescente, tota illa pars pristina valetudini atque integritati restituatur. Cæterum in ea formula corrigenda restituendaque id potissimum secuti sumus, quod nobis verosimilius videbatur; recte an secus, alii viderint.

Hæc ferme habui de secunda & tertia S. Domnii translatione quæ scriberem. Video equidem pleraque conjecturis niti, quibus sæpe falsitas subest. Sed in hac veterum monumentorum inopia, in tanto rerum ac temporum intervallo, ultra quo progrediar, quam ut verisimilia afferam, non habeo.

CAPUT XIV.

S. II.

De quartæ Translatione S. Domnii.

S. I.

Historia prima translationis quartæ S. Domnii post
eversam Salonam Spalatum transvecti.
Ex Hist. Salonit. Cap. xii.

Eodem a tempore b reverendus Antistes capit
tractare cum civibus, ut corpus B. Domnii Pon-
tificis, quod Salonæ remanserat, levaretur, trans-
latumque in ecclesia, quæ nuper dedicata fuerat, lo-
cavetur; & valde placuit omnibus. Explorata ita-
que temporum vice, quando possent hoc commode at-
tentare, abierunt Salonam, ingredientisque c Ba-
silicam Episcopii, confusa & dissipata omnia repere-
runt; repletus enim erat locus d ille ruinosis tectis,
congestique incendiorum cineres, repres jam & vir-
gulta produserant; ita ut quamvis adhuc aliqui su-
peressent, qui locum sciebant, tamen quia tumba
ipsius e subterraneis fornicibus absconsa latuerat,
non facile discerni poterat, unde corpus B. Domnii
tolleretur; effodientes autem terram, locumque dis-
coopertientes arcam, quæ primo apparuit, levave-
runt, & metuentes ne forte impedirentur a Sclavis,
cum celeritate magna Spalatum detulerunt; quam
aperientes non corpus B. Domnii, sed corpus f B.
Anastasio martyris invenerunt. Protinus ergo die se-
quenti revertentes Salonam, de eodem loco g sarco-
phagum B. Domnii effoderunt, & cum summa festi-
natione Spalatum transferentes, devotione nimia
amborum martyrum pignora pretiosa locaverunt in
prænomina Dei genitricis ecclesia, ubi dante Do-
mino usque hodie requiescunt.

NOTÆ.

a Anno Christi circiter 660. Hanc translatio-
nem ad annum circiter 60. septimi sæculi satis com-
mode referri posse putamus: quam epocham nunc
quidem tamquam verisimilem constituimus; postea
vero in Actis Joannis primi Spalatensium Antisti-
tis confirmabimus atque illustrabimus.

b Is erat Joannes patria & cognomento Raven-
nas, primus Spalati, sive novæ urbis in locum Sa-
lonarum conditæ Archiepiscopus.

c Idest ædem Cathedralem SS. Domnii & Ana-
stasii, Cosmæ & Damiani titulo inscriptam, &
pariter cum urbe incensam, atque eversam.

d Ubi erat sacellum prope Basilicam situm, in
quo post tertiam translationem S. Domnii condi-
tus fuerat; de quo supra cap. xiii. §. 2.

e Quippe sepulchrum subter rupem excisam ope-
re concamerato constructum erat. Vid. cap. x.
§. xiii.

f Is erat patria Aquilejensis, ab ea, quam exer-
cebat, arte cognominatus Fullo, qui Diocletiano
imperante, Salonæ pro Christo mortem oppetiit.
Cave illum confundas cum seniore Anastasio Roma-
na nobilitate, & Cornicularii dignitate inclito,
qui item Salonis martyrium subiit Aureliano im-
perante.

g Hujus formam ac figuram ære incisam suo lo-
co exhibebimus. Sarcophagus est genus quoddam
lapidis, quo veteres ad condenda mortuorum cor-
pora utebantur; huic enim hanc vim esse perhi-
bent, ut cadavera intra quadraginta dies exedat,
atque conficiat.

Illyricum Sacrum.

Altera ejusdem translationis historia multo co-
piosior, & accuratior, Auctore incerto, quam
nobis perhumaniter exhibuit e suis Mss. deprom-
ptam Apostolus Zeno vir Cl. deque omni re litte-
raria in primis egregie meritis.

I. Mirabilis in majestate sua Deus Pater mise-
ricordiarum, & totius consolationis, cu-
jus alitudo ineffabilis sapientiæ, & scientiæ nullis
inclusa limitibus, nec comprehensa terminis quibus-
cumque, recte censura judicii, cælestia pariter &
terrena disponit. Ille namque gloriosus in Sanctis
suis, pietate solita faciens prodigia, atque signa,
gratiarum præmia suis fidelibus largisue tribuit, &
benigne providet. Et si suos ministros altis magnifi-
cet, & decoret honoribus, constituens cælestis bea-
titudinis possessores: illos tamen, quos digniores
agnoscit, & commendat ingentior excellentia meri-
torum, ut dignis digna impendat, potioribus attol-
lit insigniis dignitatum, & uberiori retributione
prosequitur præmiorum. Quia igitur divina poten-
tia creaturarum omnium est gubernatrix, & custos;
diversis tamen provinciis, & urbibus singulares de-
stinavit Patronos, ut ipsas custodiant, & guber-
nent, volens sanctos suos inter se, & homines,
quasi mediatores existere, ut acta eorum, quæ pro
mole criminum ascendere in altum non poterant, qui-
busdam Sanctorum mediantibus precibus levarentur
in cælum. Ne vero Spalatinus populus absque pa-
store solivagus lupinis faucibus forberetur, noluit
eum fore tanti expertem beneficii, athletas veneran-
dos patronos ei constituit, quorum intercessionibus
& declinet a noxiis, & ad salutaria dirigatur; quos
tanto honoratius venerari debemus, quanto pretio-
siori devotione datos nobis fuisse gaudemus. Si enim
ceteros Sanctos in regnis cælestibus constitutos studiis
honore sollicitis, & canoris laudare præconiis an-
helamus, ipsos tamen martyres gloriosos Domnium,
& Anastasium Evangelicæ doctrinæ imitatores præ-
cipuos, quorum a hodierna die translationem mi-
ram recolimus, summis congruit extollere vocibus,
laudibus personare, & specialibus honoribus vene-
rari: ut a nobis tanto propensius celeberrima venera-
tione se sentiant memorandos, quanto etiam nos diu-
turnis beneficiis, & gratiis munierunt.

II. Si enim ad historiam transeamus, & nostræ b
credulitatis primordia scrutari velimus, Beato Pe-
tro Apostolorum principi, qui hunc Pontificem B.
Domnium devotiorem suorum discipulorum, suis
consecratum manibus ad Salonitanum populum desti-
navit, laudes continuas debemus impendere, & gra-
tiarum devotissimas actiones. Hic siquidem jussione,
& hortatione paterna sui magistri, gressu celeri re-
cedens ab urbe pro palma martyrii obtinenda divini-
tus Salonam applicuit, ubi populum Idolica nebula
obfuscatum, veræ fidei, & doctrinæ Evangelicæ se-
mina seminans, igne divini luminis illustravit: ad-
eo ut relictis Idolorum culturis & præfagiis demonum
sceleratis, ad unius veri Dei cognitionem, & fidei
orthodoxæ, cælica gubernante dextera, perveniret:
ibique norma Pontificum, atque gemma agonem su-
scipiens sui pretiosi martyrii, in Polorum coronatus
sedibus a Domino collocatur. Post cujus vero transi-
tum gloriosum, Diocletiani Imperatoris dira contra
Christianos persecutione durante, B. Anastasius san-
ctitatis eximia, Christi charactere communitus, vel-
ut miles fortis, coronam martyrii aride concupi-
scens, relicto sua c patria portu, littora Salonita-
na applicuit, d ubi invaluisse perceperat tyranni-
dem

Cælestes
patroni
singulis
provincia
divinitus
destinati.

Spalaten-
sum pa-
troni pri-
marii, Do-
mnii, &
Anasta-
sius.

Domnii
Salonis
Evangelii
lumen in-
tulit.

Anastasius dem persecutorum immanem, superno auxilio con-
martyrii fortatus, invocando nomen Christi, & Crucis my-
laudem Sa-sterium predicando per e diversa genera tormento-
loa quaz-rum affecbatam palinam meruit suis dignis meritis
avit. obtinere. Qua etenim provincie, qua natione, at-
que patria, quibusque parentibus editi fuerint, quos
etiam tormentorum aculeos subierint, hic querere
supervacaneum existimamus, cum legenda passionis
eorum seriatim cuncta declaret. Qualiter autem pre-
tiosus thesaurus miraculose deductus in lucem fuerit
martyrum Beatorum, posteros lasere non patimur,
ne temporum varietate, & pravitae ac segnitiae re-
pugnante inimica memoria eorum, tam fructuosa
translatio in oblivionem de potione non percam saluti-
fera verteretur.

f III. Joanne igitur f primo Archiepiscopo tunc
Joanni I. temporis Spalatinae ecclesiae residente, viro religio-
Archiep. so, ad Dei servitia totis visibus anhelanti, crevit
Spalat. ferpens desiderium, divina prius eidem gratia gre-
desiderium velante, corpora ipsorum gloriosissimorum marty-
divinibus rum querere, & inventa, si voluntati possibilitas
injectione ministraret, in ecclesia, quam noviter dictus Praesul
martyrum dedicaverat in honorem B. Virginis, quae ante ma-
reliquias gnum Jovis templum erat, honorifice collocare. Et
gandi, quia ipsorum martyrum major notitia, & memoria,
quam ceterorum habebatur Sanctorum Salona exi-
stentium, h post ejus diram destructionem, & dete-
stabilem eversionem, eosdem ardentius invenire nite-
batur. Igitur ne tam pretiosa gemma vili tegmine
remaneret inclusa, cultu ecclesiastico aliena, verum
suae praeclara sanctitatis radiis in Dei ecclesia rutila-
rent, affectum optabilem perduxit ad actum Archie-
piscopus memoratus. Cujus quidem votis saluberrimis
cito Dominus ex alto prospiciens, vias prospe-
ras preparavit: cum ipsius pietatis existat, dignis
annuere desideriis, & supplicationes fidelium mise-
ricorditer exaudire: ut ii, quos suo pretioso redemit
cruce, pretiositatis ejusdem satiarentur dulcedine,
& mentis oculos ad caelestis patriae aperirent amorem.

Tam itaque bonum, & laudandum propositum bonus
Pastor pio gregi communicat, mentis suae aciem ar-
mat, sacram hujusmodi deliberationem deducere ad
effectum. Sciebat enim tale negotium ejus ope, &
consilio indigere. Placet audientibus sanum, & sa-
lubre propositum, singuli auxilium pollicentur:
tantus enim ardor inerat animis, ut annum videre-
tur emergere spatium, si differretur per diem: quia
quanto diutius opus delectabile differtur, tanto acius
cruciat expectantem. Augetur propterea animus
Praesulis ex devotione populi ad divina servitia estu-
antis. Igitur tam pium desiderium Deus eorum cor-
dibus inspiravit, quoniam Sanctorum suorum mar-
tyrum reliquias volebat ulterius occultari, volens
eas in lucem gentium provehit in mira devotionis, &
honoris eximii continuum incrementum. Explorata
itaque vice temporum, & sagaciter fisciata, quan-
do possent, opus sacratissimum attentando salubrius,
sine consequi peroptato;

IV. Memoratus Praesul, multitudine populi con-
vocata, Salonam accedunt, & ingredientibus ruinas
Basilicae Episcopii, confusa, & dissipata omnia pe-
nitius reppererunt. Repletus enim erat locus i ille
i ruinosis testis, congestisque incendiump cineres,
repres jam, & virgulta prodixerant: ita ut quam-
vis aliqui superessent, qui locum sciebant, tamen
1 m quia ipsorum i tumba subterraneis in fornibus
latitabant, non facile discerni, vel videri pote-
rant; unde corpora Beatorum martyrum tollerentur.
Demum primus omnium ad opus divinae revelationis
fidelis Pastor accingitur, oves sequuntur Pastorem:
hi lignibus & instrumentis ceteris terram cavant,
revolvunt lapides de cavernis, colla ad portandum,

& humeros oneribus submittentes. Nulla igitur di-
gnitas, nulla aetas aliquem excusabat ab opere asse-
ctato, cum vires desiderantium animorum in prose-
cutione sui operis ferventius invalescant; nam ibi
juxta Prophetam claudus saliebat, ut cervus; se-
num, & puerorum debilitas juvenilem fortitudinem
assumebat, & nihilominus juvenum potentia dupli-
catur: quisquis enim studet in opere cunctos precede-
re, cupiens inter ceteros reputari beatorum, quos pot-
est vincere in labore. Sed omnibus mens una, operum
labor omnibus unus; quia nihil satisfit animo anhe-
lanti ferventer, nisi prius suis affectibus satietur:
festinare incipiunt cum reliquis favoribus, reperire
separata. Effodientes autem profunditatem non modi-
cam, perquam jam prope praesumebantur corpora
gloriosa, quosdam bona vita puras manus habentes
paratas ad tantum detegendum thesaurum, ordina-
verunt profundius effodere, ut ipsi immaculati mar-
tyres ab immaculatis manibus permitterentur detegi,
Divina providentia ministrante; evanescent enim
bono inchoata principio, & vilescent, si suos non
consequuntur terminos peroptatos. Cum ergo ali-
quantulum fodissent in altum, sentire ceperunt mi-
ra suavitatis odorem; sistunt ab opere, capita eri-
gunt, circumspicientes naribus n arigentibus olfa-
ctare ceperunt, ut causam possent invenire odoris;
ubi dum frustra laborare credebant, ex suavitae
ipsius reficiuntur odoris, instituunt operi iterum fo-
diendo, & quanto altius, tanto majori suavitae
replentur. Detegitur interea tumba, in cujus dete-
ctione crescente odore, ratum quasi ipsum ceperunt
habere de monumento procedere, ad Pontificem subi-
to clamando voces erigunt gaudiosas. Ipse quidem
cum omnibus, & pra omnibus ore laborabat, &
manu, ore singulos incitando, manu provocans ad
exemplum, ut Pastoralis cura ad instar in eodem
servitio ceteros efficeret promptiores. Pontifex ve-
ro vocatus sentire cepit odorem, & intuitus monu-
mentum, ut erat discretus, & prudens concepit ani-
mo in instanti, quod a reliquiis intus habitis odor il-
le suavissimus procedebat. Clerus currit, populus
properat, omnis aetas accelerat, non tam vocibus,
quam suavitae invitantis odoris: quia unus animus
omnibus, unicum erat desiderium, sacrum corpus
aspicere, quod jacebat in tumba. Sed metuentes, ne
forte a Sclavis suis impedirentur o amulis, cum
celeritate magna Spalatam arcam praedictam, quae
primo apparuit, detulerunt, laudes cum júbilo de-
cantando; quam quidem aperientes, non corpus B.
Domnii, ut sperabant, sed B. Martyris Anastasii
invenierunt.

V. Protinus igitur die sequenti revertentes Salo-
nam, de eodem loco sarcophagum B. Domnii effode-
runt, quod cum omni festinatione Spalatam satagen-
tes transferre, p substitit, & tam fortiter haesit, ut
juvenum multitudo eundem de loco movere nequi-
rent. Volens namque Divina gratia praemonstrare,
ut sicut suum martyrem fecerat ab immaculatis ma-
nibus de terra profunditate producere, ita a mani-
bus innocentum traduceretur ad locum ordinatum a
Deo. Tunc Praesul attendens miram Dei clementiam,
virtute mirabili properare turbam puerorum imbecil-
lem, quae ibi aderat puerili more ad spectaculum,
in auxilium convocavit; ut virtus eadem ad laudem
ipsius martyris, & gloriam gentibus, & populis
mirabiliter elucescat. Mox mirum in modum ut ap-
prehendissent manualet labore viribus defessuti,
ipsum traxerunt sarcophagum veloci cursu sine aliqua
gravitate laboris: videbatur enim eis non virtute
manuum, sed propria proflire; sicque opus mirabi-
le innotuit credentibus luculenter. Pervenientibus
autem eis ad locum nuncupatum q Salinae, inter Salo-
nam,

Suavitas
odoris in-
dex latet
thesauri.

Arca de-
tegitur.

Unde odor
afflatur.

O Metu Sla-
vorum
celeriter
Spalatam
arca deve-
nitur,

in qua cor-
pus Ana-
stasii re-
peritur.

Inventum
corpus S.
Domnii lo-
co moveri
nequit.

P

Pneri ad id
adhibiti

Sarcopha-
gum facili
ductu se-
quentem
trahunt.

q

nam, & Spalatum, ubi via saxosa obijcitur transeuntibus, Solis fervido aestuati calore pueri ardentem sitire incipiunt; quærent haustum, pandunt ora siti, diris suspiriis anxii. Itaque Christi misericordia, & gratia suffragante immensa pietatis dona insignia, meritis pretiosi sui martyris valens Deus adstantibus Christicolis demonstrare, ut sicut sitiens populo Israelitico per Moysen suum famulum in deserto aquam de petra sicca produxit, sic lympham de silice fecit, cunctis cernentibus emanare. Hæc siquidem bodieno die miraculose apparet producta r; & a vulgo ex tunc aqua B. Domnii appellatur, quam in sue translationis die devote potantes a diversis infirmitatibus liberantur. Tunc squamosis linguis ora pueri irrigantes, lymphæ dulcedine recreati, vires assumunt, immensas Deo gratias referunt, & martyri glorioso cum prædilecto Præsule, & populo circumstanti, arcem trahere incipiunt velocius cum hymnidicis melodis. Accedentibus vero cunctis ad suam civitatem cum pretioso desiderio thesauro, occurrunt senes, infantes & Virgines, ceterique, qui remanserant in præsidio civitatis, corpus beatissimum cernere cupientes, de tam dono fertili Deo gratias referentes. Idem vero Præsul ferramento arrepto tumulam aperit, non ferens alios in sacro opere laborem subire, paratus solus cuncta facere, si vires attendere puritati: apertoque sarcophago omnes adstantes miro perfunduntur odore, vident reliquias martyris gloriosi corporeæ & integritate gaudere. Interea librum v Evangeliorum invenerunt in pectore ejus, & textis argenteis decoratum, litteris Apostolicis antiquo more formatis, qui ejus manu propria narratur conscriptus, gestans sui nominis titulum; & usque in præsentem diem loco reliquiarum pro thesauro ecclesiæ conservatur. Paratur repente processio, cerearum lampades accenduntur, diversi generis cremantur aromata, odores adjiciuntur, sed odorifera suavitas a reliquiis prodiens omnes longe superabat odores. Ingens oritur gaudium, prægaudio lacryma generantur, osculantur reliquias omni reverentia debita & honore: gratias Deo referunt pro tam inextimabili reperto thesauro. Quia ratio exigit, ut muniti tanto munere pretioso, devota familiaritatis obsequia impendere satagent suis benefactoribus affluenter.

Ab æstu & via siti laborant,

Aquæ silice divini-
cus pro-
fluent

r

pereun-
tibus, & ad mor-
bos curan-
do efficac.

f

Detectus
sarcophagus
muro
adstantes
odore per-
fundit.

t u x

Evangelio-
rum eode-
m Dom-
nii manu
conscri-
ptus.

Honos fa-
cris reli-
quis adhi-
bitus.

VI. Fidelis Pontifex cum Clero & Populo laudes dulcissimas decantando, imitatus B. Joseph, qui nostrum Redemptorem carne mortuum involvit sindone, in eadem ecclesia sacras reliquias pannis pretiosissimis involutas ex parte aa meridiana pro altari, sub duplici sarcophago bb, cum gratiarum actione recondidit. Corpus vero B. Anastasii martyris in Aquilonari parte ejusdem ecclesiæ sub ara sacrificiorum cum psalmodia devotissima reponentes, ubi reverenter, ac honorifice usque hodie præservatur, & honorabilius veneratur. Sicque utrique Christi martyres, quos natura ministra Divinæ providentiæ in diversis nasci provinciis protulerat, una fides, sed diversa supplicia tormentorum; hunc cc ab Oriente, illum ab Occidente: isti caput aspiculatoribus amputatur, illi mala collo ligata in undis æquoreis submergitur, in una & eadem ecclesia collocavit. Ubi suffragante gratia bonorum omnium largitoris, ipsorum martyrum gloriosissimorum pignora pretiosa innumerabilium miraculorum titulis insignita, in maxima reverentia requiescunt. Per quæ urbs egregia Spalatina, privilegiato charactere Romani Pontificis cum universis libertatibus, donis, & gratiis, Salonitani honoris apice præmunita largitæ Metropolis dominans Dalmatiæ atque dd Croatiæ jure ee Primatice est affecta. Noluit tamen Divina pietas tam devotum suis martyribus absque mer-

cede officium impensum relinquere: sed digna reflatione compensat: pro servitio enim Sanctis exhibitum, multos languidos, variis languoribus occupatos, suffragium Christi martyrum liberavit, & continue non desinit liberare. Ad quorum rutilantia merita declaranda, Divina potentia reduplicat miranda succedentia dona in testimonium sempiternum; quia quos prius suavitate sanctissima manifestos fecit odore, manifestiores reddit postea innumerum miraculorum effectum. Ex quo eadem ecclesia largitione Regum ff, & Principum, aliorumque fidelium immensis beneficiis, & præmiis extitit prædotata. Pic-tate itaque solita martyres inclyti, tam sanctitatis splendida fulgidi, & decori, estote plebi vestræ inexpugnabilis murus, impenetrabilis clypeus, inviolabilis cassis, lorica indeficiens, quotidiana munitio, patrocinium sempiternum. Augete salutem precibus, pacem impetrate, quaque salutaria ministrare, noxia removete, veniam obtinete delictorum, reddite exorabilem iudicem, quem sæpe irritamus ad iram. Quia etsi plures sunt delinquentium culpa, tamen vestra merita, & suffragia possunt nobis veniam adipisci. Date itaque atque concedite, ut purgati criminibus, placeamus cui placetis, Redemptori nostro Jesu Christo, qui cum Patre, & Spiritu Sancto vivit, & regnat per infinita sæcula sæculorum. Amen.

Miracula
ad eorum
sepulchrum
edita.

ff
Regum ac
Principum
in eccle-
siam Spa-
lati. mun-
dificatio.

N O T A.

a Olim uno eodemque die Domnii pariter atque Anastasii translatio anniversario cultu celebrari solebat, ut hinc colligitur, nunc vero sua utrique dies decreta, Anastasio quidem 28. Domnio autem 29. Julii.

b Idem, Christianæ fidei ac religionis initia, quæ Salonitani ab ipsis Apostolorum principibus, Petro Paulloque repetunt.

c Idem Aquileja, unde erat oriundus Anastasius, cui ab ea, quam exercebat, arte cognomen Fullo-nis obvenit. Longe alius est ab Anastasio seniore patria Romano, & Cornicularii dignitate prædito, qui Salonis item præclaro martyrio perfunctus est, Aureliano imperante. De hoc agemus in Actis Agapiti Salonitani Antistitis.

d Igitur Diocletiani persecutio fervebat Salonis vel maxime, cum illuc Anastasius martyrii cupiditate incensus, hujus palmæ adipiscendæ causa se contulerit.

e Acta & martyrium S. Anastasii suo loco describentur. Hæc apud se esse testatur ex Cod. Ms. Monasterii S. Michaelis in periculo maris Theodoricus Ruinart in Præf. ad Selecta Martyrum Acta.

f Tò Primo referendum est ad seriem eorum Antistitum, qui deinceps Spalati sederunt, postquam Joannes Ravennas sedem Metropolitanam Salona translatam in ea civitate collocavit.

g Hinc licet intelligi Joannem divinitus admonitum fuisse de transferendis in novam urbem SS. Martyrum reliquiis.

h Quæ contigit anno Christi circiter 640. anno scilicet vigesimo ante quam S. Domnii corpus ex veteri Salonitano sepulchro transferretur. Nam Domnii atque Anastasii inventionem referendam esse censemus ad annum 60. septimi sæculi; id quod nunc tamquam verisimile ponimus, postea vero probabimus in Actis Joannis primi Spalatensium Archiepiscopi.

i Ubi scilicet Basilica & Sacellum fuerat Basilicæ adjectum, in quo S. Domnii, itemque S. Anastasii siti erant.

l Idem, arcæ marmoreæ, in quibus etiamnum condita SS. Martyrum corpora servantur.

R r 3

m Hi

Corpus S.
Domnii
ad Meri-
dianum con-
ditum, &
corpus S.
Anastasii
ad Septem-
trionem.

cc

dd
ee

m Hi fornices hodieque visuntur, & Spalaten-
sium concursu ac religione celebrantur.

n Fortassis legendum *varibus se arrigentibus*,
idest arrectis. Sic apud optimos Latinitatis aucto-
res invenies aures, mentem, animum arrigere,
& apud Virgilium *arrectisque auribus adsunt* 1.
Æneid. & apud Plautum *suo mihi sermone arrexerit*
aures. Rud. 326. Nares igitur arrigebant, idest
huc illuc circumferebant, atque intendebant, ut
explorarent, unde illa odoris suavis afflaretur.

o Ex quo Slavi seu potius Abares Salonæ everso-
res in Dalmatiam irruerant, nunquam desierant
vias atque agros excursionibus infestos habere; qua-
re perpetuè illis assiduæque cum Dalmatis fuerant
inimicitiae. Tum vero hoc gravius ab illis immine-
bat periculum, quo propius aberant, sedes nacti
Salonæ propinquas.

p Id miraculi in huiusmodi sacrorum corporum
translationibus sæpe accidisse legitur. Nec vero
ejusdem prodigii alias peracti renovatio huic histo-
riæ fidem detrahit; quin potius conciliat; quippe
Deus, qui *mirabilis est in sanctis suis*, Divorum cor-
pora, templa, dum viverent, Spiritus Sancti, post
mortem miraculis ejusdem fere generis illustrat.

q Locus erat prope oram maritimam, ubi sal
fieri solebat.

r Huiusmodi aqua vim sibi divinitus inditam ad
morbos propulsandos adhuc retinebat, dum hæc
scripsit Auctor hujus historiæ.

f Idest, si puro animo piaque voluntate id face-
re conanti vires suppetere.

t Hanc corporis integritatem nulla naturalis cau-
sa miraculo eximere queat. Quid enim mirabilius,
& vires naturæ longius excedens, quam corpus
quingentos jam annos vacans animo ab omni tabe
alienum atque immune perstare, & cum odore qui-
dem jucundo suavique, ut neque ex longinqui tem-
poris injuriis, neque ex multiplici ab uno in alium
locum translatione quidquam detrimenti acceperit.

u Is liber una cum Domnii corpore in eadem ar-
ca reconditus, etiamnum ibidem asservari creditur.
Moris id fuit antiquis Christianis, ut Episcopis,
cum eos sepultura mandabant, Evangeliorum co-
dicem pectori imponerent; idemque codex apponi
solebat Episcopis, cum in templis eorum imagi-
nes vel in marmore incisæ, vel in tabulis descriptæ
collocabantur; ut intueri licet B. Domnium in La-
teranensi sacello cum libro Evangeliorum musivo
opere depictum.

x Fortasse scriptum erat *Thecis argenteis*, idest
vel argentea lamina totus obductus erat, vel bra-
cteolis argenteis hac illac inditis scite venusteque
distinctus.

aa Cum Spalatenfis templi facies Occidenti ob-
versa sit, alterum ejus latus, quod in Meridiem spo-
stat, lævum erat ratione habita altaris principis
ac maximi totius basilicæ. Servatus igitur est mos
antiquus, ut S. Domnii ad lævam, S. Anastasius
conderetur ad dexteram, quæ in Septentrionem
spectat. Nam apud veteres pars sinistra in honore
fuit, iisque tribui solebat, qui cæteris dignitate
antecellerent. Hinc factum est, ut in abside Late-
ranensis sacelli S. Domnii lævam, S. Venantius
dexteram partem obtinuerit.

bb Arcæ marmoreæ inclusa fuit altera arca iti-
dem lapidea, qua corpus S. Domnii continebatur.

cc Domnii quidem Antiochiæ in Syria, Ana-
stasius vero Aquilejæ in Carnis natus erat. Synta-
xis, five ordo dictionis paullulum perturbatus.

dd Utriusque videlicet Dalmatiæ. Septimo ver-
gente sæculo cum inter Græcos & Slavos pax con-
stitutæ esset, Dalmatia bifariam divisa est. Altera

pars fere maritima in Græcorum potestate mansit,
retinuitque Dalmatiæ nomen; pars altera ferme me-
diterranea Slavorum imperium, & Chrobatæ Ser-
bliaque vocabulum subiit.

ee Ecclesia Spalatenfis primatiæ jus ac nomen
obtinue eodem fortassis sæculo, cum Joannes Ra-
vennas eidem præerat. Vide sect. 2. cap. 2. Part. 3.
Prolegom.

ff Regum Chrobatæ insignem adversus S. Do-
mnium religionem ac munificentiam hoc loco si-
gnificare voluit Auctor.

§. III.

Historia tertia ejusdem translationis, quam Lucas
Gaudentius sæculo superiori descripsit ex codice
pergameno ecclesiæ Spalatenfis. Ex editione Ve-
neta Breviarii Spalaten. & ex Actis Antuerpien-
sibus SS. Tomo II., XI. Aprilis.

J Oannes a hujus nominis primus Archiepiscopus
ecclesiæ Spalatenfis, cum dedicasset in honorem
B. Virginis Mariæ insigne fanum Jovi a Diocletiano
Imperatore in ipsius palatio olim exstructum, cupiens
sacras reliquias SS. Martyrum b Domnii & Anastasii
ex ruinis celeberrimæ urbis Salonarum eruere, & in templo a se repurgato collocare; convocata pii
populi multitudine, ad Salonarum ruinas, ubi c ba-
silica fuerat, se alacer confert. Locus, in quo sacri
loculi latitabant, subterraneis fornicibus inclusus,
etsi notus quibusdam esset, repres tamen & virgula
illum maxime contegebant.

Primus omnium ad pium opus fidelis Pastor accin-
gitur, oves Pastorem imitantes certatim omnes la-
bori incumbunt: virgula & repres amovent, cæ-
menta & lapides ingentes asportant, suggerente Deo
vires laborantibus. Effossa jam aliqua profunditate,
mira suavitatis odor exhalat: locus unus detegi-
tur, & odor augetur: accurrit pius Pontifex cum
clero, metuentesque, ne forte a Slavis turbarentur
suis æmulis, magna cum celeritate loculum, qui
prius apparuit, ita ut erat, clausum Spalatam de-
tulerunt: quem quidem aperientes non corpus S. Do-
mnii, ut sperabant, sed sancti Martyris d Anastasii
invenerunt.

Sequenti die Salonas revertuntur, instant operi,
paullo altius locum eundem effodiunt, & sarcopha-
gum S. Domnii inveniunt: ipsum quoque pari cum
solicitudine & festinatione Spalatam convehere sata-
gunt; substitit tamen & hæsit pondere gravissimo,
fortissimis quibusque & robustissimis viris redditum
immobile. Ab innocentibus igitur & immaculatis
manibus convehi velle sacrum pondus ratus pius An-
tistes, imbecillum puerorum turbam cogit, & oneri
ferendo supponit, quod leve factum a pueris alacri-
ter rebebat. Cum tamen Solis æstu fatigarentur,
ardore nimio maxima sitis affligi cæperunt, in loca
aridissimo, qui Salina nuncupatur. Mirum dictu!
erumpit ex silice latex viridis, apparetque novus
fons numquam antea visus, adhuc etiam B. Domnii
aqua nomen retinens, & virtutem e in anniversario
hodierna translationis præstans. Refocillati pueri in-
ferunt arcam in locum paratum; qua aperta mirus
odor effunditur. Reliquiæ sancti Martyris integre in-
veniuntur, & in pectore liber erat Evangeliorum
thecis argenteis inclusus, litteris Apostolicis anti-
quo more, ipsiusmet, ut fertur, manibus formatis.

Horum duorum Martyrum sacra f corpora adhuc in
ecclesia Metropolitana Spalatenfi honorifice recondita
conquiescunt.

b Sacra cor-
pora inter
ruinas Sa-
lonenses
inquiruntur.

Primus
invenitur
S. Anastasii.

d cum S. Do-
mnii cor-
pus;

immobilitate.

a pueris
transfertur.

fontes vi-
tro erum-
punt.

e

integritas
corporis;

f Codex E-
vangelii
pectori
impositus.

Anno-

Annotata Godefridi Henschenii.

a Joannis hujus laudes late describuntur a Thoma Archidiacono cap. 11., & Joanne Lucio lib. 2. cap. 13. At quando ipse patria Ravennas Legatus a summo Pontifice, & quo anno ad partes Dalmatiae missus fuerit, & in Archiepiscopum ordinatus, non indicatur. Videtur a saeculo VIII. vixisse, quia post ipsum dicuntur sedisse Petrus, Marianus, Martinus, Leo, Petrus; ac dein circa annum 840. Justinus; ut de hoc Thomas cap. 13. tradit, & omnes referuntur in memoria Archiepiscoporum Salonitanae, & Spalatensis ecclesiae apud Lucium pag. 385.

b Imo solius Domnii reliquias levare voluisse innuit Thomas cap. 12, ubi de hac translatione agit; & hic infra innuitur inventionem S. Anastasii praeter spem fuisse.

c Addit Thomas: Basilicam Episcopii ingredienti-tes confusa & dissipata omnia repperunt.

d S. Anastasii translatio celebratur a Spalatensibus 28. Julii, at martyrii natalitius 21. Augusti, quo die inscriptus est Martyrologiis Ussuardi, Adonis, & aliorum cum hodierno Romano; & dicitur d. Cornicularius, passus sub Imperatore Aureliano, aliis Aurelio, Galesinio Alexandro, quod ad dictum diem erit discutiendum. Fuisse autem corpus S. Anastasii anno 1209. a Bernardo Archiepiscopo ab altari veteri extractum, & in novo altari in eodem loco collocatum testatur Thomas Archidiaconus cap. 25.

e Quarto Kalendas sextiles indicatus supra ab Adamo, is est 29. Julii.

f Idem indicat Thomas cap. 12, qui saeculo 13. suam historiam scripsit.

Notae in notas Henschenii.

a Uno plane saeculo aberravit Henschenius ab aetate Joannis Ravennatis, quem inter sextum & octavum saeculum ab anno fere 650. ad annum circiter 681. floruisse constat.

b Hujus codicis auctor fuit quidam admodum eruditus et gente Acutheana inter Dalmatas in primis antiqua & nobili.

c Henschenius Anastasium Cornicularium substituit in locum Anastasii cognomento Fullonis, de cujus translatione hic agitur. Hunc Spalatenses patronum sibi adoptarunt, ejusdemque corpus in eade Metropolitana, quo olim translatum fuit, etiamnum servatur, & summa religione colitur; natalis ac festus dies Spalati celebratur sub ritu dupl. 11. Claf. 26. Augusti. Florus etiam in suo Martyrologio Anastasii Salonitani seu Salonensis nomen ad diem 26. Augusti adscripsit; quamquam librorum incuria in eum locum mendum irreperit, & scriptum sit: *In civitate Thessalonica*, ubi restitui oportet *in civitate Salona*.

d Iterum ac saepius monui duos fuisse Anastasios, qui Salonae martyrio perfuncti sunt. Alter genere Romanus, instituto militari Cornicularius, qui sub Aureliano Imperatore religionis causa Salonis interemptus est, de quo hodiernum Martyrologium Romanum, alique veteres Martyrologi. Hujus festa & anniversaria memoria consignatur die 21. Augusti. Alter Aquilejensis, cui Fulloni cognomen fuit, quique Imperante Diocletiano Salonae martyrium subiit. Hujus nomine consecrata est dies 26. Augusti, quae a Spalatensibus solemniter officioque colitur. Jam vero Joannes Archiepiscopus Spalatum transtulit corpus Anastasii Fullonis; corpus autem Anastasii Cornicularii aliquot ante annis Romam advexerat Martinus Abbas; & Joannes Papa IV. cum aliis martyribus ex Istria & Dalmatia per eundem Martinum advectis, in Sacello Lateranensi perhonorifice condiderat.

CAPUT XV.

Corpus S. Domnii numquam e Dalmatia vel Romam vel alio evasum fuisse.

Vetus est Spalatensis ecclesiae traditio, quae constat ex antiquissimis Dalmatarum litteris atque monumentis, corpus S. Domnii aliquot post Salonae excidium annis elapsis, in urbem Spalati paullo ante conditam transvectum fuisse; ut de re tam testata explorataque addubitare nemo possit, quin certissimis quibusque verendae antiquitatis testimoniis fidem omnem & auctoritatem abrogare velit. Non desunt tamen auctores clari in primis ac nobiles, qui ejusmodi translationem in dubium controversiamque adduxerint, propterea quod existimarent corpus S. Domnii post cladem Salonitanam, allatum fuisse Romam, conditumque in eo sacello, quod a S. Venantio nomen accepit, & Lateranensi Basilica proxime adjacet. Quorum quidem sententiam cum paullo accuratius expendere, ita mecum ipse statui, numquam in eorum manus incidisse praclarissima illa Spalatensis ecclesiae monumenta, quae superioribus capitibus ad fidem hujus translationis faciendam produximus. Sane Henschenius noster, cum antea ad istorum opinionem videretur esse propensior, ubi ejusmodi codices inspiciendi copiam nactus est, statim se ipse revocavit, continuitque ab assensu huic opinioni praebendo; & corpus S. Domnii Spalatensibus, unde illi abstulerant, omni dubitatione abjecta adjudicavit. Javæ autem hic paucis exponere, unde isti causam & occasionem errandi arripuerint.

Joannes Romanus Pontifex IV. eo nomine, qui anno circiter 640. Pontificatum iniit, oriundus e Dalmatia, cum post expugnatam Salonam fama & auditione accepisset inter tumultum ac direptionem devictae urbis Dalmatarum plurimos a Barbaris captos, & in servitutem abductos fuisse, populum suorum vicem miseratus, suarum partium esse duxit, omni ope atque opera eorum calamitati succurrere. Itaque Martinum Abbatem egregie fidei ac prudentiae virum cum ingenti pecunia in Dalmatiam trajicere jussit, ut captivos ex hostium tyrannide ac servitute eximeret. Huic praeterea id negotii dedit, ut SS. Martyrum corpora undique conquisita in urbem deferret, ne scilicet aut neglecta, aut contempta inter barbaros jacerent. Is porro Pontificiis mandatis diligenter & ex fide confectis, Romam rediit; & quae Martyrum reliquiae in ea rerum ac temporum perturbatione perquiri effodique ex ruderibus captae urbis, aliisque Dalmatiae & Istriae locis potuerant, eas secum in urbem asportavit. Quas Joannes ea, qua par erat, veneratione ac laetitia cum excepisset, in sacello S. Venantii perhonorifice condidit. Tum ne martyrum cultum ac memoriam vetustas aboleret, paucos ex iis, de quorum nominibus constabat, in abside ejusdem sacelli, musivo opere depingi jussit, quibus addendam curavit effigiem S. Domnii, ut suae erga illum pietatis ac religionis perenne monumentum posteritati propagaret. Quae quidem omnia cum doctissimis viris cognita, & perspecta essent, facile in eam opinionem adducti sunt, ut putaverint corpus S. Domnii una cum aliis SS. Martyrum reliquiis per idem tempus Romam delatum fuisse, praesertim cum ex ejus effigie illuc depicta id satis tuto conjicere posse existimarent. Verum nihil hac conjectura infirmius, nihil eorum opinionem incertius. Quid enim? an omnium SS. Martyrum

Traditio Spalatensis ecclesiae de translatione Spalatensis S. Domnii, cur ab aliis quibus vocatur in dubium.

Unde orta de S. Domnii in urbem translata opinio?

tyrum corpora, quorum cultus ac religio vigeat in Dalmatia, tum Romam transvecta sunt, ut necesse sit in eorum numerum S. Domnii corpus pariter includi? vel si non omnia in urbem allata sunt, ut certe non sunt, quid argumenti afferri potest, cur iis, quæ Dalmatia Romam per id tempus transmisit, annumerandum sit etiam corpus S. Domnii? præsertim cum neque Thomas Archidiaconus, qui de hac translatione satis luculente scripsit, neque ullus alius ex antiquis scriptoribus id memoriæ prodiderit. Quod vero Joannes Pontifex in abside ejus sacelli B. Domnium pariter cum aliquot ex illis Martyribus, quorum reliquias ibidem condiderat, pingendum curaverit, id profecto tanti non est, ut obtundat elvetque Spalatensium codicum auctoritatem. Causa longe alia esse potuit Joanni, cur S. Domnium illic appingi vellet; sive quod suam adversus illum religionem, pietatemque eximiam posteritati notam esse cuperet; sive quod non putaverit disjungendum esse a Salonitanis & Dalmaticis Martyribus B. Domnium, qui ecclesiam illam fundaverat, quique omnium Dalmatiæ Martyrum coryphæus esset ac princeps; ex quo etiam factum est, ut in basilica Lateranensi una eademque die cum aliorum Martyrum, quorum corpora illic asservantur, tum præcipue S. Domnii cultus ac memoria solemnibus officiis rituque celebretur. Sed ubi agendum erit de festis S. Domnii diebus, ibi investigabimus, quid causæ fuerit, cur ea dies, quæ est undecima Aprilis, in fastis Lateranensis ecclesiæ nomen S. Domnii adscriptum sit. Quamquam haud invitum concesserim Joannem in ea opinione fuisse, quæ deinde in vulgus percrebuit, ut putaret S. Domnium iis Martyribus annumerandum esse, quos e Dalmatia Martinus Abbas advexerat; nam plures erant ignoti nominis, quibuscum permixtus esse S. Domnium facile existimari poterat; & nondum ejus corpus, quod sub Salonæ ruderibus latebat, manifestum compertum atque deprehensum fuerat, idemque a Spalatensibus in novam urbem publica solemnique pompa translatum. Cæterum Thomas Archidiaconus, licet non ignoraverit S. Domnium pictum esse in abside sacelli Lateranensis, idque ipse testatus fuerit cap. 8. Hist. Salonit., adeo tamen non existimavit monumentum illud S. Domnio positum, indicium esse corporis ibidem conditi, ut capite 12. longe aliud ab istorum opinione docuerit, & clare diserteque tradiderit corpus S. Domnii in urbe Spalatensi asservari; eoque translatum fuisse ab Joanne primo Spalatensium Archiepiscopo, vigesimo fere anno postquam Martinus Abbas ex Istria atque Dalmatia aliorum Martyrum corpora Romam transfulerat. Cohærent igitur inter se hæc duo, nimirum in eo sacello effigiem esse S. Domnii, & ejusdem corpus inde vel longissime abesse. Quæ cum ita se habeant, nemo non videt, quam imbecilla sint istorum argumenta, atque adeo prorsus nulla, si cum auctoritate Spalatensium codicum, veterumque scriptorum testimoniis conferantur. Operæ pretium esse arbitror afferre, quidquid auctores illius opinionis hac de rescripserint, eorumque sententias totidem verbis descriptas lectorum judicio subijcere.

§. I.

Auctores pro Romana S. Domnii translatione.

I. Cæsar Cardinalis Baronius in Not. ad Martyr. Romanum die 11. Aprilis: Corpus S. Venantii Episcopi & Martyris asservatur in Oratorio, quod dicitur S. Venantii apud Baptisterium Con-

stantini, a una cum corporibus S. Domnionis Episcopi, & aliorum SS. Mm., quorum omnium dies anniversaria agitur hoc eodem mense, tertio Idus Aprilis: cum autem ea omnia translata fuerint e Dalmatia & Istria a Joanne Papa IV., par est credere S. Venantium alicujus illarum provinciarum civitatis fuisse Episcopum &c.

II. Cæsar Cardinalis Rasponius de basilica & Patriarchio Lateranensi lib. 3. cap. 12. pag. 239. ex editione Romana an. 1656. Joannes IV. Dalmatiam provinciam suam duplici memorandæ pietatis significatione, post adeptum R. E. Pontificatum est profectus. Cum enim a Sclavis barbaris adhuc, & infidelibus populis per ea maxime tempora miserabiliter premeretur, eversamque Salonam, Epidaurum, & reliquas penes omnes ejus tractus civitates, ac gentem pene universam vel trucidatam, vel servitute indigna oppressam lugeret, ablegatis idoneis in eam regionem hominibus, quam maximum populorum suorum numerum libertate, præsentis pecunia a barbaris redemptum donavit, (in quod opus thesauris ab Isacio Exarcho in Laterano relictis usum fuisse perhibent) sanctorumque reliquias, ne Christiana religionis hostibus ludibrio esse possent, plurimas eisdem e terris exportandas, Romamque adducendas curavit: fuerunt autem S. Venantii, b Domnionis, Anastasii, Mauri, Asticii, Sulpiciani, Theli, Antiocheni, Pauliani; inque Oratorio, de quo nunc agimus, ab eodem sunt condita, quod S. Stephani, ut diximus, olim notatum verisimile est, suadente c id, ut dixi, vetustissimo codice Ms., qui in Archivio Lateranensi asservatur, cujus verba ad hanc sententiam facientia hæc ferme sunt: Joannes IV. natione Dalmata corpora SS. Venantii, & sociorum reddidit in ecclesiam S. Stephani, juxta fontem Lateranensem, juxta Oratorium S. Joannis Evangelista, quod ornavit, & diversa dona obtulit.

III. Godefridus Henschenius in prætermis ad diem 17. Aprilis: S. Dominus Martyr in Ms. Martyrologio Barberiniano, & Italia adscribitur, diciturque unus e 72. Discipulis in Ms. Pragensi, & a Greveno in Auctariis Usuardi, & illud secuto Canisio in Martyrologio Germanico. Forfan est S. Domnionis Episcopus, qui traditur a B. Petro Apostolo in Dalmatiam missus, & ibidem Martyr obisse, de cujus corpus dicitur postea Romam translatum. De eo egimus x1. Aprilis.

Idem x1. Aprilis de S. Domnio in Anal. c. 11. Corpora S. Domnionis & aliorum Romam e delata. In sacrosancta Lateranensi ecclesia, omnium urbis & orbis ecclesiarum matre ac capite, hoc die x1. Aprilis recitatur Officium ecclesiasticum sub ritu duplici de S. Domnionis Episcopo & Martyre, & sociis, & quorum corpora habentur in proprio altari, in Oratorio B. Virginis Mariæ ad fontes, & festum duplex S. Leonis Papæ Romani transfertur in proximum diem, cujus in secundis Vesperis solum fit commemoratio, nisi contingat ulterius differri. Omnia autem sunt de communi plurimorum Martyrum, & in Missa dicitur Credo; uti refertur in ordine Officiorum, qui pro dicta ecclesia solet excudi. E quibus colligimus antiquissimam ibi vigere consuetudinem officio ecclesiastico colendi S. Domnionem, & alios Martyres, quorum corpora, inquit g Baronius in notis Martyrologii ad hunc diem x1. Aprilis, Joannes Papa IV. Dalmata translata e Dalmatia, in Oratorio prope Baptisterium Constantini recondidit a se decentissime exornato.

IV. Joannes Tomco Marnavitijs Episcopus Bosinensis in Vindiciis S. Felicis adversus Thaddæum Donnolam pag. 17. Licet Domnio Salonis sederit, ibique cum h. octo militibus Martyrium subierit, non tamen Spalati, sed Roma prope Constantinianum Baptiste-

- Effigies
Lateranensis S.
Domnii
non est in
edicium e-
jusdem
corporis
ibidem
conditi,

In eodem
errore for-
tassis fuit
Joannes
IV.

Sed non
Thomas
Archidia-
conus.

pristerium in ecclesia S. Venantii a Joanne IV. Papa Dalmata excitata in hunc finem ab eodem Pontifice, cum locis, pluribusque aliis Sanctorum Dalmatarum corporibus opere munito in dicta ecclesia & absida & parietibus expressorum requiescit, ab ipsa Salonitarum exorsione, sicut & ex i Lateranensis basilicæ archiepiscopis, & ex Cardinalis Baronii notis in Romanum Martyrologium ad 3. Idus Aprilis apertissime constat.

V. Floravantius Martinellus in opere Italico, quod inscribitur Roma ricercata, ad diem decimum pag. 157. ex Veneta editione an. 1664. Deinde ad hanc facellum sine edicula S. Venantii, quam k Joannes Papa IV. extruxit an. 638, ejusque absidam omnis operibus ornavit, in honorem Sanctorum Venantii, Domnionis, Anastasii, Mauri, Asterii, Septimii, Sulpiciani, Thelii, Antiocheni, Paulliniani, & Cajani, quorum corpora huc transferri iussit ex Dalmatia, & subter aram recondi.

VI. Joannes Maria Crescimbenius S. Mariæ Cosmodini Canonicus lib. 2. cap. 7. pag. 145. Historiæ ecclesiæ S. Joannis ante Portam latinam: Quatuor sunt oratoria penes S. Joannem Lateranensem, & dicuntur oratoria ad fontes. Unum ex his sub absida unicam aram habet, sub qua sunt recondita pretiosa sanctorum corpora. Ista sunt nomina, S. Venantius, S. Domniscus, S. Anastasius, S. Maurus, S. Asterius, S. Septimius, S. Thesius, S. Antiochianus, S. Paullinianus, S. Gazonius. Et paullo post testatur horum Sanctorum reliquias ab Alexandro VII. recognitas fuisse.

VII. Carolus Bartholomæus Piazza in Sanctuario seu Martyrologio Romano Italice descripto pag. 124. xi. Aprilis. S. Domnionis cum militibus octo, Paulliano, Thelio, Asterio, Anastasio, Mauro, Septimio, Antiochena, & Cajano. Festum apud S. Venantium penes S. Joannem ad fontem, & prope Constantini Baptisterium, ubi sub altare eorum corpora requiescunt.

VIII. Marius Luiginus Archibasilicæ Lateranensis Beneficiarius & Cereemoniarus in ordine officii divini pro capitulo Romano & Clero sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ Papalis Lateranensis, pro anno 1718. xi. Aprilis. Domnionis Episcopi & sociorum Martyrum. Duplex. I. Habemus corpora in Oratorio S. Mariæ ad fontem. Let. 1. Noct. de Script. 2. Prop. 3. Assg.

IX. His addi potest Philippus Ferrarius, qui in Catalogo Generali Sanctorum, corpus S. Domnii Spalatensibus & Romanis adimit, & apud insulas Diomedæas sepultum esse, asservarique tradit: vii. Maii. Spalati S. Domnii Episcopi Salonensis & Martyris ex tabulis ecclesiæ Spalatensis, Corpus illius in insula una ex Diomedæis, qua ex eo nominatur, asservatur, ac precipue colitur. Idem ibidem sed paullo post: vii. Maii. In insulis Diomedæis S. Domnii Episcopi & Martyris. Ex monumentis Canonicorum Regularium, qui insulas memoratas, vulgo de Tremiti, possident.

N O T A.

a In Baronium. Henschenius noster, ut falsæ hujus opinionis notam & suspensionem amoveat a Baronio, existimat ejus verba satis commode referri posse ad alium quempiam Domnionem, qui diversus omnino sit a Domnio Salonitano Episcopo. Verum, Henschenii pace dixerim, Baronius sententiam suam clarius exposuit, quam ut ejus verba interpretationem ullam subire, aliove detorqueri possint. Satis enim apparet eum locutum fuisse de illo Domnio, cujus effigies extat in facello illo Lateranensi, quique ibidem xi. Aprilis officio ritumque anniversario celebratur. Hunc autem non alium

esse a Domnio primo Salonitarum Antistitem rum Lateranensis ecclesiæ veteris traditio, tum Episcopalia insignia ejus imagini appicta satis declarant. Nul- lus igitur dubito, quin Baronius in ea sententia fuerit, ut putaret illic situm esse S. Domnii Salonitani corpus; nam cui ignota erant Spalatensis ecclesiæ monumenta, is facile decipi potuit iis indicis, quibus alii in eundem errorem adducti sunt.

b In Rasponium. Neque hujus sententiæ adhi- beri potest Henscheniana interpretatio. Quod cum aliis doctissimis viris lapsus fuerit, id prope necessarium fuit, nullam enim Spalatensem tabularum copiam habuit, quarum ope ab hujusmodi errore sibi caveret.

c Haud equidem vetustissimi hujus codicis, auctoritatem defugio, sed in eo loco, quem Rasponius citat, nullam S. Domnii mentionem invenio.

d In Henschenium. Cautè ac prudenter. Suum quippe assensum in re nondum sibi satis nota sustinuit Henschenius, sic prorsus, ut neque suam sententiam interposuerit, neque alienam improbaverit. Ceterum ubi paullo accuratius rem expendit, aditis consultisque Spalatensium monumentis, se ipso nostræ sententiæ adstipulatorem & patronum præbuit, ut infra videbimus.

e Ex auctoris mente modo exposita, videtur addenda hæc parenthesis (ut dicitur).

f Tò quorum referendum est ad socios cultus Lateranensis, non ad S. Domnium, ne Henschenius a se ipso discrepare videatur.

g Iterum huic opinioni alienam auctoritatem præcedit, nihil de suo neque ad eam confirmandam, neque ad refellendam adjiciens. Nec tamen negaverim Henschenium ab initio propensorem fuisse in sententiam Baronii, & aliorum, quos supra citavimus.

h In Marnavitiu. Cum octo, inquit, militibus. Octo autem? immo quinque & quadraginta, totidem enim perhibent fuisse Acta S. Domnii; sed venia ei tribuenda, quod in eo cum viris gravissimis erraverit.

i Vellem attulisset aliquem Lateranensis archivi codicem, ex quo id, quod contendit, probari posset. Nos vero ex uno alterove ejusdem archivi codice Ms. contrarium plane constare, atque elici posse ostendimus §. insequenti.

k In Martinellum. Corrige quam Joannes Papa IV. inchoavit anno circiter 641. Joannes immaura morte præreptus opus, quod inchoaverat, perficere, atque ornare non potuit. Id præstitit Theodorus, qui Joanni in Pontificatum successit. Sed de his fufius in Actis S. Venantii. Sunt, qui Joannis IV. initia ad an. 638. referunt.

l In Luiginum. Haud equidem scio, an Magistri Cereemoniarum auctoritas, quæ sacrorum rituum disciplina & scientia continetur, magni momenti esse debeat ad conciliandam huic sententiæ fidem. Certe nihil de corpore S. Domnii Romam translato commemorat Lateranensis Liturgiæ ratio, edita anno 1690, quam sacra rituum Congregatio approbavit.

*m In Ferrarium. De insulis Diomedæis copiose, doctèque differit Gabriel Pennotus lib. 3. Historiæ tripartitæ Canonicorum cap. 13. Sed corporis S. Domnii illuc translatis ne meminit quidem. Porro ex tribus illis insulis unam esse, quæ ex nomine S. Domnii appelletur, ultro damus atque concedimus; illud vero, quod Ferrarius ait, *ibidem ejus corpus asservari, & precipue coli*, ejusmodi est, ut numquam nobis probare possit. *Ut summum*, inquit Henschenius §. 1. Analectorum n. 5. *arbitramur ibidem aliqua corporis ossa ex ecclesia Spalatensi**

tenſi delata in honore fuiſſe, & adhuc eſſe. De ſententia Ferrarii poſtea plura dicemus.

§. II.

Auctores & argumenta pro Spalatenſi ſepulchro S. Domnii.

Quanti
facienda
ſit traditio
eccl. Spal.
lat.

Quantumquam eccleſiæ Spalatenſis traditio jam uſque a primis conditæ urbis ducta temporibus, & antiquiſſimis ejuſdem eccleſiæ tabulis conſignata, tanti ponderis ac momenti ſit, ut eorum, qui nobis contrarii ſunt, auctoritatem proſus elidat; juvat tamen huc alia aliunde argumenta congerere; non illa quidem ad rem minime dubiam probandam neceſſaria, ſed vel cujuſdam ornamenti, vel gravioris etiam confirmationis cauſa in hunc locum accerſita; quo clarius & evidentius pateat corpus S. Domnii poſt exidum Salonæ, nuſquam alio, niſi Spalatum fuiſſe devectum, atque inde numquam dimotum eſſe, hodieque ibidem ſervari, qua dignum eſt religione cultuque. De monumentis eccleſiæ Spalatenſis, quibus ſententia noſtra poſitiſſimum innititur, nihil eſt, quod huic loco adjiciam: habes illa tum in hiſtoria translationis Spalatenſis tribus ſuperioris capitis paragraphis deſcripta, tum in tertia vita B. Domnii, & reliquis, quæ deinde ſequuntur. Primum igitur auctoribus, qui adverſæ opinionis patrocinium ſuſceperunt, quoſque ſupra recenſuimus, alios auctores nihilo inferioris ordinis ac nominis opponimus, quorum auctoritas ad fidem faciendam hoc gravior eſſe debet, quod eorum ſententia, non conjectura, aut probabili quadam opinione nititur, ſed veterimis, iſſidemque certiſſimis Spalatenſium monumentis fulcitur. Alia deinde argumenta duximus ex inſigni indigenarum pariter atque advenarum pietate ac religione, quæ ædes Metropolitana Spalatenſis, ubi S. Domnii exuvias conditas eſſe dicimus, jam inde ab hujus urbis exordio celebratur & colitur. Quod enim multæ deinceps ætates, quod ſumma populorum frequentia, quod hominum ex omni ordine atque genere conſenſus ad hoc templum ornandum colendumque divino utique inſtinctu conſpiraverint, id proſecto ſatis declarat magnam hujus loci religionem ac ſanctitatem eſſe, atque adeo ſemper fuiſſe tum apud vulgus, tum apud principes viros ſingulari nobilitate ac dignitate conſpicuos; quæ quidem ſanctitas & religio tam vetuſta, tam pervagata, tam illuſtris, unde huic templo obvenerit, plane non video, niſi accerſenda ſit ex ipſomet S. Domnii corpore ibidem condito, quod ad ſui cultum ac venerationem, incolas pariter, advenaſque exciteſ, eorumque animos occulta quadam religione perfundat. Huc pertinent pia Spalatenſium Archiepiſcoporum ſtudia in id vel maxime intenta, ut templi hujus celebritatem augerent, cultumque S. Domnii latius propagarent. Huc ſpectant Regum ac Ducum pietas & munificentia, qui ampliffimis decretis, egregiſque muneribus idem templum ornarunt. Huc præcipue referri oportet ſummorum ac principum virorum peregrinationes voti ac religionis cauſa ſuſceptas, quæ quidem argumento ſunt in hac bæſilica tot peregre viſentium frequentia, doniſque celebrata, corpus S. Domnii contineri. Neque enim huiusmodi peregrinationes inſtitui ſolent haberiſque, niſi ad ea loca, quibus vel inſignes Divorum reliquiæ, vel aliquod præclarum religionis noſtræ monumentum venerationem conciliat. Hæc aliaque id genus argumenta, ſive B. Domnii apud Spalatenſes conditi perpetuoque aſſervati indiſcia ex ordine recenſebimus, & ſuo quæque loco exponemus.

iſemque
Archiep.
Spalat.
ſtudia &
Principum
virorum
munificen-
tia ad or-
nandam
bæſilicam
S. Domnii,

& peregrina-
tiones
illuc ſu-
ſceptæ,

ponemus. Primum itaque illuſtrium auctorum, qui noſtræ ſententiæ favent, teſtimonia proferamus. Horum agmen ducit Thomas Archidiaconus, qui ex antiquiſſimis Salonitanæ & Spalatenſis eccleſiæ codicibus Hiſtoriam Salonitanam deſcripſit & concinnavit. Hujus teſtimonium ex capite XIV. deſumptum paullo ante attulimus, eoque quartæ translationis brevis deſcriptio continetur. Alterum ex c. 8. ejuſdem Hiſtoriæ petitum hic producimus, ubi ille quidem nihil commemorat de translatione S. Domnii in urbem Spalatenſem, ſed paucis exponit translationem illam, quæ fere viginti annis hanc, de qua nunc agimus, antecceſſit; cum ſcilicet Joannis Pontificis juſſu Martinus Abbas ex Iſtria & Dalmatia multorum Martyrum corpora in urbem advexit. Hoc autem teſtimonium eo pertinet, ut appareat, quam alienus fuerit Archidiaconus ab eorum ſententia, qui exiſtimant S. Domnium per idem tempus cum aliis Dalmatiæ Martyribus Romam translatum fuiſſe; quippe cum neque S. Domnii Romam translati uſquam meminit, & apertiſſime eundem Salonæ ruderibus effoſum, atque in urbem Spalatenſem invecum capite XI. affirmat.

ARGUMENTUM PRIMUM.

Illuſtrium virorum teſtimonia ex variis eorum ſcriptis.

I. Thomas Archidiaconus in Hiſtoria Salonitana Minori cap. VIII. Eodem tempore, (quo ſcilicet Salonitani ærumnoſam vitam ducentes, multo tempore in inſulis commorati ſunt poſt captam a Gotthis Salonam) Joannes ſummus Pontifex Apoſtolica ſedis, cum eſſet Dalmatinus natione, audiens ſuæ gentis miſerabilem caſum, valde condoluit, miſitque quemdam Abbatem Martinum nomine, cum multa pecunia quantitate pro redimendis captivis. Qui veniens ad partes Dalmatia, multos redemit captivos a Sclavis, eoſque ad parentes ſuos remiſit. Iſte Martinus ex Apoſtolica juſſione multorum Sanctorum reliquias accepit in partibus Dalmatia & Iſtria, & detulit eas Romam ad prædictum Papam Joannem, qui venerabilis Pontifex eas reverenter ſuſcipiens recondidit apud eccleſiam B. Joannis Lateranenſis, ubi eſt fons Baptiſterii, & a ibidem juxta fecit depingi imaginem B. Domnii, (Salonæ relictæ) cum pallio, & b cæteris Pontificalibus indumentis; totum ex muſivo aureo; ſimiliter fecit imaginem B. c Anaſtaſii inter alios ſanctos.

Idem Thomas Hiſt. Salonit. cap. 16. Hunc (Ulfonem) hæreticum Gerardus Archiepiſcopus Sipontinus Gregorii VII. Legatus fecit abſolvi, dicens quia Dominus Alexander II. Papa feliciſ memoria in ſuo deceſſu præcepit univerſos ſuo juſſu incarcerationis abſolvi. Prius tamen fecit eum ſupra Evangelium, & ſuper corpus S. Domnii ſubire corporaliter juramentum, ut in abjuratam hæreſim numquam relabi deberet.

II. Conſtantine Porphyrogenitus Imperator d C. P. De adminiſtrando imperio ad Romanum filium cap. 29. Aspalathi urbem, quæ parvum Palatium ſignificat, Imperator Diocletianus condidit: habuit illam, ut domum propriam; aulamque ibi exſtruxit, & palatia, quorum pleraque perierunt; quæ autem etiamnum ſuperſunt, valde pauca ſunt, ex quibus Episcopium urbis, & templum S. Domnii, ubi ille ipſe Sanctus depositus fuit, quod cubiculum erat ejuſdem Imperatoris.

III. Andreas Dandulus Dux Venetorum e Annal. Ven. lib. 4. c. 2. n. 15. ex codice Vaticano 5842, & Collect. Joan. Lucii, Hæc quidem ſedes (Salonitana) in Spa-

in Spalato, destructa Salona, cum corpore Pontificis (Dopini) translata est.

IV. Godefridus Henschenius in Actis Sanctorum ad xi. April. in S. Domino S. 2. Domnionis, vel Domnii corpus non est tempore Joannis Papa Romanum delatum, sed f. integro saculo serius a Joanne Archiepiscopo Spalatensi una cum corpore alicujus Anastasii ad suam sedem Spalatensem translatum est; & in ecclesia S. Mariae Deipara, nunc S. Domnii dicta depositum, & hactenus summa veneratione adserpatur.

Idem ibid. ad xi. April. Analectorum S. 1. Ecclesia S. Genitricis Dei Spalatensis, in quam S. Martyrum Domnii, & Anastasii corpora fuisse illata in Actis dicuntur, assumpsit nomen S. Domnii, quod saepe memoratus Archidiaconus confirmat, cap. 13.

V. Franciscus Maria de Aste Archiep. Hydruntinus in Discepcionibus ad Martyr. Roman. ad diem xi. Aprilis: Cardinalis Baronius in Notis, corpora, ait, Domnionis Episcopi & sociorum Joannes IV. Dalmata translata e Dalmatia prope Bapstierium Constantini recondidit. At Holstenius in Animadvers. Corpus Domnionis requiescebat Aspalathi in propria ecclesia an. 949. teste Constantino Porphyrogenito. Studiosus ipsos eruditus consulat.

VI. Franciscus Maria Florentinus in Martyrologio Lucensi ad xi. April. S. Domnio, ut Holstenius monet. (in notis ad Martyrolog. Romanum) adhuc anno Christi 949. requiescebat in propria ecclesia Aspalatensi, teste Constantino Porphyrogenito Imperatore de Administr. Imperii cap. 19.

His addi possunt alii, qui cum nominatim recenscant Sanctos Martyres ex Dalmatia Istriaque in urbem advectos Joannis IV. Romani Pontificis jussu, Domnium silentio praetermittunt, quod argumento est, illis martyribus annumerandum non esse Domnium ex horum sententia.

VII. Anastasius Bibliothecarius Domnium praeteriit in lib. Rom. Pont. g. Joannes Pontifex fecit ecclesiam beatis Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliis pluribus martyribus, quorum reliquias &c.

VIII. Eadem fore scripta reperies in codice per vetusto superioris Archivi Lateranensis signato littera A, quod inscribitur Passionale Sanctorum Christi Martyrum, pag. 124. g. Eodem tempore fecit ecclesiam (idest Joannes IV.) B. Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliorum multorum martyrum, quorum reliquias de Dalmatia & de Histria adduci praecipit &c.

IX. Ratio Liturgiae Lateranensis, seu Proprium Sanctorum Rom. Pontificum, & aliorum pro sacrosancta Romana cathedrali ecclesia Lateranensis sacra Rituum Congregatione approbatum Romae Typis Tinassi an. 1690. pag. 152. Hic quoque nulla est mentio S. Domnii in urbem translari. Die xi. April. h. In Festo Sanctorum Domnionis Episcopi & Sociorum martyrum. Duplex. Omnia ut in exemplum. martyr. exceptis sequentibus. Oratio, Deus, qui nos concedis, In 1. Nocturno: Fratres debitorum. In 2. Sermo S. Ambrosii Ep. In 3. Cum audieritis praedia.

X. Joannes Severanus Divis e Dalmatia Romam transectis Domnium non annumerat, teste Henschenio in Actis S. Domnii xi. April. n. 12. Joannes Severanus in Memoria sacra septem ecclesiarum Romanarum an. 1630. Roma excusa pag. 101. coniungit nomen sociis his nominibus, Anastasius, Maurus, Asterius, Septimius, Sulpicianus, Lelius, supra Thelius, Antiochianus, Paulianus & Cajanus.

XI. Denum si quid adhuc controversiae hac de

re superesset, plane dirimitur & profligatur auctoritate Innocentii II. Pontificis Maximi, quera huic loco postremo propterea reservavimus, quod is unus nobis instar est omnium. Ille igitur in suis ad Gaudium Ep. Salonitanum litteris corpus S. Domnii sine ulla dubitatione Spalatensibus adjudicat: Propterea Episcopos per Dalmatiam constitutos suffraganeos, quibus Salona tempore suo rusticando utebatur, Sanctae ecclesiae Spalatinae, ubi corpus S. Domnii Discipuli B. Petri requiescit, cum omni reverentia obedire sancimus.

Extat haec epistola data anno 1240. apud Lucium de Regno Dalm. lib. 2. cap. 14. pag. 21. a.

NOTA.

a. In Thomam Archidiaconum. a. Hoc est S. Dalmaticis martyribus in abside ejus sacelli depictis, quorum corpora Martinus Abbas in urbem detulerat, effigiem quoque Sancti Domnii iussu adjungi, quamquam illius corpus procul inde abesset, & inter diruta incensaeque Salona rudera adhuc incompertum jaceret, quod viginti fere annis ab hac translatione elapsis ab Spalatensibus inventum fuit, atque in novam urbem illatum. Quare parenthesis a nobis adjecta, Salona relicta, eo pertinet, ut Auctoris mentem & sententiam dilucidius explicet, quae ceteroquin ex orationis contextu, & ex iis, quae scripsit cap. 21. satis apparet.

b. Episcopalia insignia indicio sunt, cujus sit illa effigies, & nullum dubitationis locum relinquit, quin ea sit referenda ad S. Domnium Salonitanum Antistitem; quamquam non desint, qui conentur tum illam effigiem, tum honorem cultumque in Basilica Lateranensi nostro Domnio adhibitum, alio detorquere, atque in alium ejusdem nominis, itemque eximia sanctitatis Virtutem transferre.

c. Non utique ea erat effigies Anastasii Fullonis, ut existimasse videtur Archidiaconus, sed Anastasii Cornicularii, ut nos ostendimus in Actis S. Venantii, ubi Lateranensis sacelli descriptio inferretur. Ceterum ex ipsomet Archidiaconi errore colligitur eum in ea sententia fuisse, ut putaverit, quemadmodum Anastasii Fullonis, ita & Domnii corpus ab Laterano abesse, quamvis ibidem usque pietam esse imaginem crederet. Perinde enim est, ac si diceret. Sicut Joannes Papa cum ceteris Dalmaticis martyribus B. Domnium pingendum curavit, non quod illic ejus corpus situm esset, sed quia omnium eorum martyrum veluti coryphaeus esset ac princeps, ita etiam similibus ferme de causis S. Anastasii effigiem adjici jussit; cujus quidem corpus longe inde aberat, sed ejus nomen ac religio vel maxime per id temporis florebat, ut is quidem secundum S. Domnium inter omnes Salonitanos martyres, fama cultusque celeberrimus haberetur.

In Constantinum Porphyrogenitum. d. Holstenius in Notis ad Martyrol. Rom. existimat librum de Administratione Imperii conscriptum fuisse anno 949. cui Franciscus Maria de Aste, & Florentinus assentiunt.

In Andream Dandulum. e. Is Principatum in Venetis obtinuit, & summa cum fide ac diligentia de rebus Venetorum historiam scripsit anno circiter 1340.

In Henschenium f. Integro, inquit, saculo serius: immo ne dimidio quidem. Nam ut alibi ostendimus, a Romana Dalmaticorum martyrum translatione vigesimus fere annus intercesserat, cum S. Domnii, itemque S. Anastasii corpora inventa sunt, & in urbem Spalatensem translata.

In Anastasium Biblioth. & Auctorem codicis Latera-

teranensis g. Cum hi nominatim recenseant aliquos ex illis martyribus, quos in sacello Lateranensi depositos esse constat, Domnium vero, ceteroquin singulari commemoratione dignum prætereant, id argumento est, iis olim minime persuasum fuisse ibidem S. Domnii corpus asservari. Nam hac de re si quid Majoribus nostris innotuisset, id sane litteris commendassent. Non est enim verisimile, ut illos quidem nominarent, Domnium vero, qui omnibus ætate pariter ac dignitate antecederet, si eum ibidem situm esse censuissent, silentio præterirent. Recens igitur est istorum opinio de S. Domnio in urbem translato, neque veteris traditionis auctoritate nititur.

In Officium prop. Liturgiæ Lateran. h. Huic facile assenserim, quippe cui approbatio sacræ Rituum Congregationis fides & auctoritatem adiunxit; sed nulla hic mentio de reliquiis S. Domnii in Lateranensi sacello conditis. Contra vero Marii Luigini Præfeti Cæremoniarum auctoritas mihi tanti non est, ut ejus opinionem antiquissimis ecclesiæ Spalatensis monumentis præferendam putem.

In Epistolam Innocentii II. i. Exemplar litterarum, quas Innocentius ad Gaudium, sive Gaudentium Archiepiscopum Spalatensem dedit, hujus Antistitis actis inferemus.

I. Sunt qui legi malunt præterea, quam propterea.

ARGUMENTUM II.

Archiepiscoporum Spalatensium perpetua cura, & studium eximium Basilicæ S. Domnii locupletanda, tuenda, ornandaque. Ex variis Hist. Salonit. locis, & ecclesiæ Spalat. monumentis.

I. **L** Laurentius Archiep. Spalatens. XXXV. ab an. 1059. ad an. 1099. Laurentius tempore suo fecit Candelabra magna argentea, & multa alia bona (pro templo S. Domnii). A Cutheis in Mem. Archiep. Salonit. & Spalat. apud Lucium de Regno &c. pag. 186.

Tantum studiosus exitit ad amplificandum & decorandum ecclesiæ thesaurum, ut quemdam proprium servum Antiochiam ad discendum fabrilis opera argenti & auri dirigeret; qui cum bene instructus rediisset, fecit venerandus Pontifex excudi ab ipso candelabra magna de argento, & alia candelabra manualia: fecit etiam urceum magnum, & alium parvum, & a ciminile manicatum, calicem & capsam, unum Pastoralem, & crucem, & alia quædam, quæ omnia perfecit opere sculptorio artis ingenio Antiochenæ. Thom. Arch. Hist. Salonit. cap. 16.

His temporibus Adam quidam Parisiensis optime in artibus elatus, pergendo Athenas ad Græcorum studia, devenit Spalatum; & cum fuisset a Laurentio Antistite honorifice susceptus, rogatus est ab eodem, ut Passiones BB. Martyrum Domnii & Anastasii, quæ inculto fuerant antiquitus sermone conscriptæ, b luculenta faceret compositione nitere. Quod ille gratanti corde consensit, sumptoque themate veteribus historiis, c legendas utriusque martyris lepidosatis distamine innovavit. d Hymnos etiam composuit, ac quidquid de B. Domnio musice canitur, metrico sermone conscripsit. Id. Ibid.

II. S. Raynerius Archiep. Spalat. XXXIV. ab an. 1175. ad 1180. Fuit Raynerius vir valde constans, & intrepidus, nec patiebatur aliquid de jurebus & facultatibus ecclesiæ deperire. Unde factum est, ut quodam tempore iret ad montem Massarum, ut exquireret quædam prædia ecclesiæ, quæ a Sclavis

occupata detinebantur; & cum faceret circuitum cum iis, qui terrarum illarum habebant notitiam, ambiendo & limitando eas per suas extremitates, ecce Nicolaus quidam cum fratribus, & parentela sua, qui erant ex genere Cacitorum, de facto Archiepiscopi valde dolere cepit, & convocata populari multitudine, in magno furoris impetu Raynerium circumdantes exclamaverunt: Quid tu pessime Præsul & inique contra nos agere conaris? numquid putas posse nos ejicere de possessionibus territorii patrum, & antecessorum nostrorum; nisi in continenti recedas, hic dies vitæ tuæ ultimus erit. Raynerius autem, ut erat constantissimus, nihil eorum minis perterritus libera & intensa satis voce respondit dicens: Non vestrum est territorium, ut asseritis; sed possessio ecclesiæ B. Domnii, a vobis hæcenus usurpata. Ad hanc vocem omnis multitudo Sclavorum, arreptis lapidibus, in eum unanimiter projecerunt; tamdiu dextris furentibus debacchantes, donec exanime corpus sub magno acervo lapidum dimitterent, & abirent. Hist. Salon. cap. 22.

III. Bernardus Archiep. Spalat. XLVII. ab an. 1190. usque ad an. 1217. Ad Bernardi petitionem donavit f. Rex ecclesiæ S. Domnii g Sextariolos Molendinorum Salonitani fluminis, qui septimanaliter pertinebant ad h. Banum. Hist. Salon. cap. 25.

Bernardus de civitate Perusia impetravit a D. Rege Henrico, & a fratre suo Andrea Staria Molendinorum, & territorium de i. Biacie, & de S. Vitale ecclesiæ S. Domnii. A Cutheis in Memor. &c. apud Luc. pag. 186.

Anno post Christum natum k 1214. Idibus Aprilis, Bernardi opera curaque perfectæ sunt magnificentissime valvæ cathedralis adis, in quibus Christi nascentis ac patientis historia scite, venusteque callata visitur. Præclari hujus operis descriptionem designavit & consecit Andreas Gavina Spalatensis celeberrimus ea tempestate sculptor, idemque pictor egregius. Ex libro Italico de rebus Spalat. Auctor. anonymo.

IV. Guncellus Archiep. Spalat. XLVII. ab an. 1219. ad an. 1242. Memorato Bernardo successit in Episcopatu kk Guncellus, cujus tempore contra Malduci cujusdam Pirati insolentiam pugnaturi Spalatenses, exhortatione cujusdam Præfeti exhilarati, omnes ceperunt commendare se Deo & B. Domnio. Et tunc ordinantes se ceperunt contra hostes audacter incedere, & insignem de hostibus victoriam reportarunt. Ex Actis Bollandian. SS. Tomo II. April. ad diem 11. & cap. 36. Hist. Salonitanæ.

V. Petrus l Archiep. Spalat. LXIV. ab an. 1421. ad an. 1430. Petrus Archiepiscopus natione Pagensis erexit capellam S. Domnii, & eam pulcherrime pavimenti edolavit, domos & possessiones Archiepiscopales erexit, ecclesiæ S. Domnii divinis officiis bene fulcitam tenuit. A Cutheis in Mem. apud Luc.

VI. Franciscus Maripetrus Archiep. Spalat. LXV. ab an. 1431. ad 1438. Franciscus Malipetro Abbas S. Cypriani Ord. S. Benedicti electus an. m 1427. translatus est ad ecclesiæ Castellanam, seu Venetam an. 1428. cujus exstat Memoria in lapide posito supra Altare S. Domnii sub inscriptione superscripti n Crescentii:

Tempore quo Franciscus erat Fuscarea proles
Dux Venetorum, virtute sua carissimus Orbi,
Et Clero Maripetro suis dum o Præsul adesset.

Historicus Dalmata in additionibus variis ad Traguriensem Historiam pag. 68. Is altare S. Domnii a Petro Archiep. inchoatum perfecit. Ne longior sim, præmitto cæteros Archiepiscopos, quorum præclara & operosa adversus basilicam & ecclesiæ S. Dom-

Domnii religio ejusdem ibidem conditi corporis fidem facit.

N O T A E.

Ad Laurentium, a. *Cimile* manicatum videtur esse genus cuiusdam vasis cum ansulis utrinque adjectis, quod ad rem divinam adhiberi solebat.

b Idest, amœna cultaque oratione.

c Acta S. Domnii ab Adamo Parisiensi composita descriptimus cap. IV. Acta vero S. Anastasii, sic nancisci poterimus, suo loco inferemus. Utriusque vero Spalatium translata historiam supra descriptam, Anonymo Auctore, habes cap. 14. §. 3.

d Idest, antiphonas certo numero, metricaque lege ad musicam rationem devinctas.

Ad Bernardum, f. Is Bela II. genitus regnum in Hungaris obtinuit ab an. 1196. ad an. 1204. Ex omnibus Hungariæ Regibus unus omnino fuit, qui Henrici nomen gesserit. Sunt, qui eum Emericum appellant.

g Sextam fortasse partem ex proventibus Molendini.

h Idest, proregem Chrobatæ, qui per ea tempora Dalmatiæ partem administrabat, quæ suberat Regibus Hungariæ.

i Biacium Dalmatiæ oppidum pervetus, idemque nobilissimum fuit, quo olim Duces Regesque Chrobatæ regiam sedem ac domicilium transtulerant. Apud scriptores alias Aulam Regiam, alias Pagum, alias oppidum appellatum invenies. Situm erat Salonam inter & Tragurium introrsus a mari in edito præruptoque loco, cui proxime subjacet Castrum, oppidulum haud sane ignobile, quod nunc *Cypicum* vulgo dicitur; nec longe abest a mari. Nec Biacii nomen apud scriptores prorsus exolevit, neque ibi desunt regie magnificentie vestigia. Porro id oppidum constat esse vetustissimum, quippe cujus origo incerta est, & omni memoria antiquior. Mirum igitur quam fallantur ii, qui nihil interesse putant inter Biacium Dalmaticum, & alterum ejusdem nominis oppidum in Chrobatia haud paullo ætate posterius; hoc quippe conditum ferunt duodecimo sæculo a Bela Chrobatarum Rege. Hujus nominis quarto, qui a Tartaris omnia ferro & igne vastantibus in fugam conjectus illuc se recepit, eumque locum egregiis operibus sepsit, & præclare communitum barbarorum irruptionibus opposuit. Hæc epocha congruit cum Pontificatu Bernardi, qui biennio post e vivis excessit an. 1217.

k Ad Guncellum. Non quidem proxime, sed post Slavizzum, Bernardo & Guncello interjectum.

Ad Petrum. l Hujus Pago oppido, unde erat origo, Pagensis cognomen fuit.

Ad Maripetrum. m. Hujus tempora aliter Catalogus Romanus supputavit.

n De Crescentio Archiepiscopo, ejusque inscriptione infra dicemus.

o Idest, dum Maripetrus Spalatensem ecclesiam regerebat, absolutum & perfectum fuit sacellum & altare S. Domnii, quod jampridem inchoaverat Petrus Pagensis, de quo supra.

A R G U M E N T U M III.

Religio & munificentia Regum ac Principum erga basilicam, & sepulchrum S. Domnii. Ex eorum Diplomatis, aliisque monumentis & scriptoribus.

I. **M**islaus a Dux Croatarum quasdam decimas donavit ecclesie S. Domnii; cujus donationis mentio fit in privilegio Tirpimiri successoris Illyricum Sacrum.

dato eidem ecclesie his verbis: In augmento S. Salonitana ecclesia proferentes firmamus, & singulis annis de omnia nascentia terra in curte nostra, quæ Clusan dicitur, Decime inferantur in memoratam ecclesiam, quas Decimas Antecessor noster Mislaus dare cepit. Ex Hist. Dalmatæ de Reg. lib. 2. c. 2.

II. Privilegium Tirpimiri Croatarum Ducis extat apud eundem Lucium loco citato, signatum quarto Nonas Martii, regnante b Lothario Francorum Rege, Indict. 5. is fuit annus 837. & in dicto privilegio offert plurima bona, & possessiones S. ecclesie Salonitane in canobio SS. MM. Domnii, & Anastasii, Cosma & Damiani; & signant Tirpimirus Dux, varii c Juppiani, & Presbyteri, & indicantur nomina Servorum de Massaro in S. Matre ecclesia S. Domnii. Ex Bollandianis Actis SS. Tomo II. April. ad diem xi. & ex Historico Dalmatæ lib. II. de Regno.

III. Cum postmodum dicto Tirpimiro Croatarum Duce mortuo lis de dea donatione fuisset exorta, filius ejus Mucimir Dux Croatarum novo privilegio IV. Kal. Octobris an. 890, Indictione xi. tunc capta in honorem SS. MM. Domnii & c Anastasii signato, eandem Patris sui donationem confirmavit, & post variorum signaturam ipse Dux ista subjunxit: Sequenti die, quæ est III. Kal. Octob., veniens ego saepe factus Dux in civitate Spalati, ante sanctissimorum dictorum altaria, & privilegii paginulam manu propria inter cetera munuscula, quæ manus nostra invenire valuerunt, super sacrosancti Domnii sacario obseci, & donatione prædicta mancipata S. Domnii abiri. Ex Act. Bolland. ibid. & Hist. Dalmat. ibid.

IV. His temporibus celebrata fuit Synodus in civitate Nonensi sub Joanne Cardinali Apostolicæ sedis legato, ubi proclamationem faciente Laurentio Archiepiscopo illustris Vir Demetrius cognomento Svinimir Rex Croatarum, restituit ecclesie S. Domnii h. ecclesias S. Stephani & Sanctæ Mariæ in Salona cum omnibus earum bonis. Hist. Salonit. cap. 16.

Has siquidem ecclesias (idest S. Stephani, & S. Mariæ) edificavit, & donavit quadam Helena Regina, donans eas Spalatina sedi jure perpetuo possidendas. Quæ ob reverentiam Regalium sepulchrorum concessa fuerant quibusdam Regularibus ad tempus, qui assidue in eis officiorum ministeria exercebant. Ibi namque magnificus vir & Cresimirus Rex, in Atrio videlicet Basilicæ S. Stephani tumulatus est, cum pluribus aliis Regibus & Reginis. Hist. Salonit. ib.

Igitur Duces Sclavonia habere ceperunt in magna veneratione ecclesiam B. Domnii donantes ei prædia, & possessiones multas, decimas, & oblationes corde hilari offerentes. Hist. Salonit. cap. 13.

Laurentius Archiepiscopus Dalmatinus origine cepit sua vigilanti industria ecclesiam in temporalibus sublevare, per totam provinciam prædicando discurre, & sicut bonus Pastor super gregis sui custodia tota sollicitudine insistere, & quia talis erat vir, in magna reverentia habebatur a Regibus & Principibus I. Sclavonia; tribuebantque ecclesie S. Domnii villas & prædia multa, facientes confirmationes & privilegia super novis collationibus & antiquis. Hist. Salon. cap. 16.

Rex Hungariæ Henricus donavit ecclesie S. Domnii Sextariolos Molendinorum Salonitani fluminis, qui septimanaliter pertinebant ad Banum, Hist. Salon. cap. 24.

Anno Redemptionis nostræ 1217, mense Augusto die 23. advenit Rex Andreas ad civitatem Spalatensem.... Ipse viso processione catu solemniter universonum civium, descendit de equo, magnæque suorum Principum vallatus caterva, tenentibus eum hinc inde Episcopis, qui convenerant, pedes usque ad ecclesiam

siam S. Domnii processit: ubi celebrato Missarum officio, & data oblatione super altare ad hospitium processit. Hist. Salon. cap. 26.

Quotannis, quo die solemne B. Domnii natale Spalatini recurbat, Legati Reip. in Narentana magna cum pompa eo conveniebant, & ad ejusdem sanctum templum accedentes, ibidem super sanctissimi Præsulis, quem loco Patroni tota gens illa venerabatur, altare, munera non contemnenda nomine Senatus populi que Narentani humiliter devovebant. Ex pervulso codice, qui extat in Bibliotheca Antonii Cavagnini Paeritii Spalatensis, rerum antiquatum solertissimi investigatoris.

Huc pertinent Serenissimæ Reipublicæ Venetæ, ejusque Principum egregia studia, & eximia munificentia erga S. Domnium, singulari commemoratione digna. Anno decimi sæculi circiter 98. primum Veneti Dalmatiæ possessionem adierunt, victis debellatisque Narentanis, qui piratarum in morem Dalmatiæ insulas, omnemque oram maritimam incendiis & depopulationibus infestam habebant. Ea tempestate Dalmatia sui juris erat, nec dominationi cujusquam parens suis legibus & magistratibus utebatur. Ac primum quidem cum Venetis adversus Narentanos foedus pepigit, deinde ultro in eorum jus potestatemque concessit, ea lege, & conditione interposita, ut ii sibi auxilio essent ac præsidio, seque a barbarorum tyrannide, & vexatione eximerent, quod Veneti egregie feliterque præstiterunt.

Ex quo igitur Respublica Veneta in Dalmatiam jus suum, imperiumque protulit, mira prorsus ac singulari extitit Venetorum Principum adversus S. Domnium pietas ac religio, quibus nihil videtur fuisse antiquius, quam ut ejus basilicam, & sepulchrum immunitatibus, donationibus, & quibuscumque possent, rebus ornarent. Id adeo colligitur ex Chronico & Annalibus Andree Danduli, itemque extrabulariis Archiepiscopatus & Capituli Spalatensis, aliisque codicibus & monumentis, e quibus pauca quædam nunc profero.

Petrus Orscolus Dux Venetorum eo nomine secundus is, qui Dalmatiam in ditionem populi que Veneti fidem ac clientelam recepit, antequam in Narentanos classem educeret, sepulchrum S. Domnii pie castèque adiit, vota fecit, auxilium imploravit, ut præsens, ac propitius, pio iustoque bello piratas persequi inobtemperantem juvaret. Nec sua illam pietas frustrata est. Hostium naves partim depresse, partim incense, partim in fugam coniectæ, & Dalmatarum incolumitati quietique abunde consultum est. Religiosissimi Principis exemplum, & egregia de Narentanis ope S. Domnii relata victoria valuit apud posteros: incitamento quippe fuit reliquis deinceps Venetorum Ducibus, ut si qua oblata esset occasio, nullam S. Domnii ornandi curam prætermitterent, ad ejusque cultum augendum & propagandum operam, pecuniam, auctoritatemque publicam conferrent. Ex Actis Petri IX. Spalatensis Archiepiscopi, qui Pontificatum gessit sub finem decimi sæculi.

Franciscus Foscarus Dux Venetiarum ecclesiæ S. Domnii immunitati diligenter cavuit, itemque Archiepiscoporum auctoritatem sanctam rectam esse iussit, honorificentissimo in hanc sententiam diplomate. Ejusdem Ducis consilio & auctoritate effectum est, ut altare sancti Domnii sane magnificentum absolveretur. Ex Actis Francisci Maripetri Archiep. Spalat. LXIII. qui anno 1427. Pontificatum suscepit, & anno insequenti deposuit.

Idem Franciscus Foscarus, litteris datis ad Victorem Delphinum Spalati Prætozem sanxit, ex auctoritate Senatus, ut liceat cuicumque bona sua

B. Domnii templo, aliisque sacris locis & pietatis causa institutis addicere, & testamento legare. Ex authent. in Regist. Archiepisc. & ex Actis Jacobini Baduarii Archiep. Spalat. LXVII. ab an. 1439. ad an. 1451.

Idem decreto iussit pretiosam suppellectilem ab Jacobino Baduario ædi Metropolitanæ legatam Spalatensibus Canonicis restitui ab iis, qui eam per fraudem interverterant. Ex authent. ut supra, & ex Actis Jacobini, ut supra.

Andreas Vendramenus Venetiarum Princeps jubet quamprimum absolvi ædificationem jam pridem intermissam & centum ante annos inceptam turris S. Domnii; opus insigne prorsus ac magnificentum. Ex Actis Joannis Zanettini Archiep. Spalat. LXIX. ab an. 1473. ad an. 1476.

Joannes Mocenicus Dux Venetorum decrevit, ut agris & colonis ecclesiæ Spalatensis S. Domnii cautum esset, neve novis præter consuetudinem oneribus opprimerentur. Ex Act. Petri Card. Fuscari Archiep. Spalat. LXX. ab 1476. ad an. 1479.

Leonardus Lauredanus Princeps Venetiarum, Venetusque Senatus, Bernardo Zane Archiep. Spalat. ad Concilium Lateranense proficiscenti pollicentur se omni ope ac præsidio tum ecclesiæ Spalatensium templo S. Domnii adfuturos, ne quid absente Pastore detrimenti capiant. Ex Autographo & Act. Bernardi Zane Archiep. Spalat. LXXII. ab an. 1503. ad an. 1515.

N O T E

a Mislaus Principatum in Chrobotis obtinuit ineunte sæculo nono.

b Ea tempestate apud Duces Chrobotiæ id moris erat, ut in publicis actis ac diplomatibus Reges Gallicæ honoris & præsidii causa nominarent; quippe in eorum fidem ac clientelam se ipsi contulerant, illique jure, ut vocant, fiduciario subditi erant jam inde a Carolo Magno, manseruntque in eorum tutela ac potestate annos amplius centum, usque ad imperium a Francis ad Germanos translatum.

c Suppani aliter Zuppani.

d Tirpimiri Donatio supra descripta designatur.

e Aedes Metropolitana Spalatensis Deipara Virginis ab initio dedicata, ab SS. Domnio & Anastasio appellari vulgo solebat. Consecutis deinde temporibus abolito Anastasii, unicum ab S. Domnio titulum retinuit, hodieque retinet. Cur vero in superiori privilegio Tirpimiri positum sit cœnobium SS. MM. Domnii, & Anastasii, Cosmæ & Damiani, vide quæ diximus de cœnobio Capituli Clesiæ Spalatensis Cap. x. §. xi.

f In antiquis Diplomatis Altarium pro Altare haud raro invenies.

g Anno circiter 1074.

h Utrumque templum vetustas adeo abolevit, ut ne vestigia quidem satis certa supersint.

i Ante Demetrium sive Synimirim Chrobotiæ Regem, quinque fuisse comperio, qui cum regali titulo ac potestate Chrobotis ac Dalmatis præfuerunt. Ex his incertum quinsam fuerit, cujus uxor esset Helena Regina. Nec vero absimile est Helenam ante horum Regum ætatem nuptam fuisse alicui e Ducibus Chrobotiæ; eamque Archidiaconus Regiæ titulo impertiit propterea, quod respexit ad consuetudinem posteriorum temporum, cum Principes Chrobotiæ regio nomine ac potestate utebantur; vel certe uxor fuit alicujus Regis ex Deffessoribus Demetrii.

k Ante Demetrium duos Cresimiros regali titulo præditos invenio, quorum primus postmodum Ducis vocabulo, Regis nomen atque insignia assumpsit.

compsit. Haud satis mihi compertum, quinam ex illis conditus dicatur in atrio basilicæ S. Stephani.
 I Qui antea Chrobatæ Reges, etiam Duces Sclavoniæ appellari cœperunt.
 in Narentanorum Respublica florebat decimo sæculo.

A R G U M E N T U M IV.

Summorum Pontificum, S. R. E. Cardinalium, Regum ac Principum sacra peregrinationes ad sepulchrum S. Domnii.

LEO IX. anno 1052. accessit D. Domnii templum, dum in Hungariam proficisceretur, ut Regem Andream cum Imperatore Henrico paternis officiis conciliaret. Timon in Rege Andrea.

Alexander III. an. 1177. cum Venetias ex Apulia trajiciens ad Lissam insulam appulisset, tum sponte sua, tum præsertim S. Raynerii Spalatenfis Archiepiscopi hortatione atque impulsu consilium cœperat S. Domnii ex itinere invisendi; sed Venetæ protectionis maturandæ necessitas pium Pontificis votum consiliumque discessit. Ex Actis sancti Raynerii.

Gregorius VIII. cui antea nomen fuit Albertus de Mora, cum adhuc esset in Cardinalium numero, voti ac religionis causa Spalatum profectus, ædes S. Domnii pie casteque adiit. In ea urbe dum versaretur, præter spem & expectationem Spalatenfis Archiepiscopus renunciatur ann. 1166. sed cum ejus electioni populus vehementer intercessisset, collato Pontificatu sponte se abdicavit. Ex ejus Actis.

Cardinales S. R. E. & Episcopi, dum in Dalmatia fungebantur Apostolica Legatione, pios atque honorificos se præbuerunt erga sepulchrum S. Domnii, cujus venerandi colendique causa Spalatum adire, ædemque Cathedralē invisere solebant. Ex his non omnes quidem, sed aliquos vel doctrina, vel religione illustriores commemorandos esse duximus, quorum nomina ex catalogo legatorum Apostolicorum ad Dalmatas descriplimus.

Leo Barbus sive Andalbertus Prænustinus Episcopus S. Leonis IX. Legatus in Dalmatia an. circiter 1051.

Mainardus Nicolai II. Legatus an. circit. 1059.

Acuzo Legatus ejusdem Nicolai an. circit. 1060.

Joannes Cardinalis Legatus Alexandri II. an. circiter 1065.

Gerardus Sipontinus Episcopus Legatus Gregorii VII. an. circiter 1080.

Ubalдин Cardinalis Diaconus Legatus Innocentii II. an. 1113.

Raymundus de Capella Subdiaconus Legatus Alexandri III. an. circit. 1116.

S. Joannes de Mattha Fundator Ord. Redempt. Capt. Legatus Innocentii III. an. 1200.

Aconcius Præpositus Sacelli Pontificii Legatus Honorii III. an. 1220.

Honorius Archiepiscopus Legatus Honorii III. an. 1222.

Thomas Card. Gentilis Legatus Bonifacii VIII. an. 1300.

Bertramus Episcopus Ostiensis Legatus Joannis XXII. 1330.

Raymundus Abbas S. Nicolai de Littore Legatus Innocentii VI. an. 1355.

Augustinus Cardinalis Valerius Ep. Veronensis Gregorii XIII. Legatus an. 1577.

Reges ac Dynastæ, qui ad S. Domnii sepulchrum ac Basilicam venerationis causa adierunt. Ex codice Hieronymi Papalis adjecto Salonitanæ Historiæ.

Mucimirus Dux Chrobatæ an. 890.

Calomannus Rex Hungariæ an. 1102.

Andreas filius Belæ III. Rex Hungariæ an. 1227.

Calomannus filius Andreæ Regis Dux Sclavoniæ an. 1229.

Conradus filius Friderici II. Imperatoris an. circiter 1251.

Bela IV. Rex Hungariæ an. 1257.

Bela IV. iterum an. 12...

Carolus nepos Caroli Regis Siciliæ an. 1300.

Nicolaus Prorex Dalmatiæ & Chrobatæ a. 1323.

Hervoyas Harvatizius Bossinæ Starosta, seu Prorex & Spalat. Dux an. ...

Ladislavus Rex Neapolis an. 14...

Neque hoc loco prætereunda est S. Leitberti Cameracensis Episcopi Hierosolymam proficiscentis ad sepulchrum B. Domnii suscepta peregrinatio. Hunc igitur eximie sanctitatis virum æque Deo & hominibus carum, sacra Palæstinæ loca religionis causa invisendi cupiditas inceserat. Ubi tota urbe percubuit Leitbertum in Palæstinam cogitare, civestrepido nuncio excitum, & metu Pastoris optimi in perpetuum amittendi stimulante, frequentes ad eum cœunt, eundemque a tam periculoso consilio deterrere conantes, plurima ac maxima tam longinquæ, & ignotæ peregrinationis pericula commemorant; ac præsertim loca, per quæ illi transiendum erat, montuosa & alpestris, imperviis saltibus ac fluminibus interclusa, vasta, inculta, deserta, & scedis latrocinii infesta, atque ab immanibus Christiani nominis hostibus oblecta; aliaque hujusmodi subjiunt, quæ illi quidem redeundi, sibi vero parentis amantissimi revisendi spem omnem adimerent; cumque nihil hisce periculis ac terroribus denunciandis proficerent, ad extremum manantibus lacrymis etiam atque etiam orare obtestarique cœperunt, ne gregem suum spiritali custode orbatum, & luporum insidiis atque aggressionibus expositum desereret; neve in apertum discrimen, certumque exitium suam pariter, communemque omnium salutem objiceret. Civium pietas gratior Leitberto, quam jucundior fuit; & cum eorum fidei ac benevolentie grates egisset, sibi certum ac deliberatum esse ait in Palæstinam Deum vocantem sequi, illum sibi fuisse sacre hujus peregrinationis suscipiendæ auctorem, cujus præsidio tutum nihil omnino se pertimescere: cui enim melius se, vitamque suam committat, quam ei, qui mortalium tempora vitasque disponit? Demum eos dulcissimis verbis consolatus, jussit spem omnem ac fiduciam in Deo reponere, cujus fidei ac potestati commissam ecclesiam suam relinquebat; sibi vero cordi futurum, ne illorum memoria, ubicumque gentium esset, animo suo umquam excideret; neve eorum in suis apud Deum precibus ac sacrificiis oblivisceretur. Itaque cum eum cœlesti patrocinio innixum obfirmato animo esse cernerent; quod unum restabat, plerique se in ejusdem peregrinationis societatem obtulerunt, ex quibus paucos e Clero, plures e populo delegit, quos secum in Palæstinam adduceret. His sociis assumptis in viam se dedit anno Christi supra millesimum quinquagesimo quarto.

Ex itinere non solum obvias, sed etiam devias regiones urbesque adiit, alicujus martyris, vel Divi sanctitate ac miraculis inclyti sepulchro ac reliquiis insignes. Hanc certe ob causam iter deflexit in Dalmatiam, quo scilicet sua illum pietas erga B.

Leitberti a suscepto Hierosolymam peregrinationis consilio, Cameracenses,

plurimis & gravissimis periculis commemorandis,

& precibus ac lacrymis,

deterrere frustra conantur.

Civibus in Deo spem reponere jussu vale dicit,

multi se illi adiungunt socios peregrinationis.

Ex itinere devias in Dalmatiam.

Domnium invitabat; quod quamvis in ejus Actis tacitum sit ac prætermisum, haud tamen credibile est sanctissimum virum thermas & ædificia Diocletiani, resque alias visu & cognitu dignas, quæ advenarum oculos allicere solent, curiose inspiciendi cupiditate impulsam fuisse, ut tam longo viarum dispendio in Dalmatiam digrederetur; quippe qui non voluptatis, sed religionis causa hujusmodi peregrinationem inierat; & satis apparet illud ei propositum fuisse, ut loca omnia, quæ in viâ occurrerent, aut longius etiam abrecto itinere cursuque recederent, Divorum vestigiis aut exuviis nobilitata pie casteque inviseret. Quam ob rem & Sabariæ in Pannonia ædem S. Martini supplex adiit, & Corinthum usque progressus est, ut S. Demetrium veneratus in ejusdem martyris fidem ac clientelam se conferret. Præterea Acta ipsa declarant ea Dalmatiæ loca ab ipso peragrata fuisse, in quibus Diocletianus martyres acerbissimis suppliciis affecerat: non est autem verisimile, ut ejus religio cæterorum Dalmatiæ martyrum loca perlustrans, S. Domnii sepulchrum miraculis celebre, & ab advenis juxta indigenisque eximia veneratione cultum præterierit. Non alienum ab re nostra duxerim huic loco intexere B. Lietberti professionem Hierosolymitanam, descriptam ab Auctore æquali temporum illorum, atque adeo, ut videtur, socio ejusdem peregrinationis. Henschenianis in eam Notis animadversiones nostras subjecimus, in quibus aliqua erunt ad cognoscendum neque inutilia, neque injucunda, quæ ad Geographiam Illyricam illustrandam pertinent. Extat hujusmodi descriptio apud Bollandistas Tom. IV. Junii ad diem 23. inserta vitæ B. Lietberti cap. 5. quam compo sivit Radulphus Monachus S. Sepulchri.

Ann. 1054.
Erexit
Lietbertus

Millesimo quinquagesimo quarto Dominica Incarnationis anno, permissione tam Cleri, quam populi vix impetrata, libertas patriæ, decus ecclesiæ, Deo dignus Pontifex Lietbertus, egreditur a civitate sua Cameraco, tenens iter Hierosolymam versus. Prosequitur eum fere ad tria milliaria, non sine lacrymis, & immensis gemitibus, omnis ætas utriusque sexus. Præterlegens civitates, & oppida, civitatum regiones & provincias, montium discrimina, silvarum pericula, cultu, moribus, & lingua barbaram, quam colunt Hunni, transmeat patriam. Et, ut prolixioris viæ lucraretur compendium, transvadato Danubio penetrat Pannoniam, A Martini sancti beata nativitate præclaram.

a Rege
Mungaria
benigne
excipitur.

Nunciatur a Regi ab exteris partibus, habitu peregrino quosdam venisse homines, regni sui fines transire volentes: qui mox accitos sibi iussit præsentari. B. Videns itaque Rex Pontificem, Dei nutu, mutata mente pristina, surgit citius a solio; nec non officiosissime salutat, invitatur in consistorio. Querit causas itineris: miratur auditis. Miratur talem ac tantum virum tam difficilis pondus subisse laboris. Sed quoniam illis diebus vix quilibet, aut pene C nullus hoc iter arripiebat, cogitabat, ne simularent id alterius negotii gratia: unde clam vocatis suis, jubet eos e vestigio diligenter observari, ne moliantur quidlibet sinistri. Explorata per aliquot dies religiosa Pontificis sanctitate, simul audita in stipendiis pauperum liberalissima largitate, in vigiliis, orationibus, jeuniis assidue: devotus D Rex impendit obsequium, quodque petebat sibi, suisque Pontifex, præstat libens auxilium: jam quippe sub ejus contubernio tanta tamque multiplex copia populi coierat, ut exercitus Domini diceretur. Sic usque in extremos fines regni sui dato duce, Dei procurante misericordia, securum concessit abire.

E Prætergressus Pannoniorum E fines limitaneos,

ingreditur solitudines F saltuosas, quas deserta Balgarie nominant, quasque latrunculi b Scythica gentis inhabitant. Hi degentes more ferarum nullis coercentur legibus, nullis continentur urbibus. Sub dio manent, quas nox coegerit, sedes habent: prætereuntes obsident, obvios interficiunt, cæteros de prædantur: gregatim vadunt, omnia sua secum portantes cum tota suppellectile, parvulis, & uxoribus. Nullius heresis nominata secta, nullius religionis divino cultu tenentur: tamen, sicut ex eorum interfecit c vidimus, more Saracenorum circumciduntur: barbari, erudeles, homicidæ, sine affectu, sine pietate. Has mortiferas Præsul ingrediens cum illo suo comitatu solitudines, obvios fuit quibusdam refugientibus, sui que refugii causam flebiliter intimentibus. Quamplures terrentur, pariterque retrocedere cum refugientibus meditantur. Narrabant sese latronum cuneos incurrissè, suorum plurimos oppetissè; cæteros ad internecionem vulneratos (ut videre erat) vix evasisse. Conturbantur omnes, divinique respectus misericordiam flebiliter implorant; quoniam quid factio opus sit, ignorant. Audita Dominus Pontifex turbata multitudinis flebili lamentatione (pedes enim subsequebatur solus, ut attentius psalms, & orationibus vacaret) substitit, & cur lamentarentur, inquit. Cognito casu, signum sibi sanctæ crucis indidit: erectaque dextera, qua iturus erat parte, signavit. Post recolligens secum verba Psalmi, quibus orabat, invenit hunc versum: Eripe me de operantibus iniquitatem; & de viris sanguinum salva me. Sic miles Christi paullulum progreditur, cunctosque, qui aderant, breviter allocuitur: Commilitones mei, non vos deterreat adversarius vester diabolus, qui tamquam leo circuit, quærens quem devoret: cui resistite fortes in fide, quoniam si Deus pro nobis, quis contra nos? Quapropter induite vos armaturam Dei, ut possitis stare, & in omnibus perfecti esse: quoniam tentat vos Deus vester, ut sciat, si diligitis eum: sed faciet cum tentatione etiam proventum, ut possitis sustinere. Properantes iter, quod arripuistis, acceleratè: quia nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regno Dei. Ita miles Christi, cum suo familiari, & domestico comitatu, princeps graditur, exercitumque Dei, ne papeat, hortatur. Decem, & eo amplius diebus peragant eas solitudines: per quas (ut dictum est) semper Saraceni sedibus incertis huc illucque vagantur.

Psalm. 58. 30.

Cumque jam die septimo crederent evasisse periculum, vident subito sessores equorum camelorumque latrunculos, inter condensa silvarum, cristatis vitatisque capitibus, ac seminudo corpore pallia trahentes, & latas caligas. Pendebant ex humeris pharetræ, & laxos arcus, & hastilia longa ferebant. Quibus visis terrentur ceteri: sed Dominus Pontifex fit hilarior, sperans comprehendere brachium, pro quo tanti cursus subierat laborem. Hoc erat in votis, hoc toto mentis amore sedulus orabat, ut ab his interimeretur; vel captivus in exteras, & barbaras nationes, propter nomen Christi, distraendus duceretur. Proponebat sibi devota mentis affectu, felici commercio pro redemptione generis humani distractum Salvatorem; utque jura mortis destrueret, vivifica Crucis subisse passionem. Unde præoptans existere martyrii, & calicis Christi particeps, & communicare Christi passionibus, ut in revelatione gloriæ ejus gauderet, dicebat: In me sunt Deus vota tua: quæ reddam laudationes tibi. Sed qui regit orbem terrarum in æquitate, Cameracensis ecclesiæ precibus attendens, quibus ei suum deponerat die noctuque Pontificem, in hoc tanto mortis discrimine cum suis omnibus eum conservavit incolumem. Vi-

Ardet ipse Martyrii desiderio,

& per medios illos transit inoffensus,

deres in adventu Pontificis obrigescere miseros, inque suos conatus deficere, quodque magis stupeas, cedendo loco viam transeuntibus quodammodo demonstrare. Hoc modo dignus Deo Pontifex cum suis comitibus mortiferam regionem latronumque domicilia pertransit indemnus.

d G H

I

Iavise s.

Demetrii

corpus.

L

e M

f

Laodicea

aribus

mensibus

manet.

Ingressus d Dalmatiam, G locisque H peragratis, in quibus olim Diocletianus I thermas edificando diversa mortis intulerat supplicia Christi Martyribus, cursum flebit I Isauriam versus. Quam præteriens devenit e Corinthum M, illicque audiens Demetrii sancti inter Martyres præclari corpus quiescere, sepulchrum ejus expetiit, totoque mentis affectu meritis ipsius divinum auxilium quærit. Inde progressus, ubi ad Laodiceam Syriæ pervenit, comperiens ecclesiam N Domini sepulchri Christianis egestis a Rege Babyloniorum violenter obseratam, viamque Paganorum metu per terram penitus interclusam & per tres menses in eadem civitate moras fecit. Sed cæteris de professione desperantibus, ac ubique locorum dispersis; ipse, cum suo nobili, familiarique comitatu, perstitit; & quia per terram non poterat ire, marino itineri sese commisit. Littoribus prospectis, naviumque magistris diligenter inquisitis, pretiorum numerus computatur, vidualia convehuntur, ne signo dato quelibet mora fieret in eundo.

A N N O T A T A G. H.

a Is erat Andreas I., qui regnavit ab anno 1047. ad annum 1059., sed variis intricatus sæpe bellis intestinis: hinc ejus suspiciones indicantur.

b Bulgaria inter Danubium, pontum Euxinum, & Thraciam, olim Mysia, ubi Scythæ, ac deinde Gothi habitant, præponte Pontum: Tartari vero crebris incursionibus infesta habebant ibidem omnia: & tales omnino sunt, qui hic describuntur.

c Ita scriptum inveniens auctor ab aliquo itineris istius comite, ipse diu post hanc vitam colligens, ut apponit num. 25.

d Hæc apparet aliqua ignorantia auctoris circa loca indicata, dum Dalmatia, & Isauria cum Corintho seu Thessalonica junguntur. Fuit Dalmatia procul a Bulgaria ad mare Adriaticum. Et Isauria est regio Asiæ versus Ciliciam: nec in Dalmatia Thermas, sed Romæ Diocletianus exstruxit, Martyribus labore macerandis intentus.

e Apud Bacherium loco Corinthi legitur Choriherum pro Chorintum, quod est in Ms. aspiratione in primam translata. At corpus Demetrii fuit Thessalonica magno populorum concursu honoratum, quod ex eo unguentum medicum scaturiret; an autem inde Corinthum sit translatum disquiretur ad ejus vitam 8. Octobris. Poterat autem commode iter ex Bulgaria Thessalonica dirigere, atque inde ex portu aptissimo navigare in Syriam, ad urbem maritimam Laodiceam, uti mox indicatur.

f Huc facit, quod Theodoricus Pauli in Catalogo Patriarcharum sanctæ urbis scribit de Sophronio, hujus temporis Episcopo, scilicet, quod sub ipso efferebuit gravissima persecutio Christianorum in Jerusalem, & Terra Sancta: donec anno 1086. Saracenis pulsus eam occuparunt Turci, sicut patet ex di-
His ante tom. 3. Maii num. 195.

Notæ in Peregrinationem Hierosolymitanam

B. Lietberti Episcopi Cameracensis.

A Patria S. Martini fuit Sabaria frequens olim ac nobilis civitas Pannoniæ superioris, quæ Dravum inter ac Danubium interjecta Austriam inferiorem ab Occidente attingit, estque hodiernæ Hungariæ portio perinignis,

Illyricum Sacrum,

B Per id temporis rerum potiebatur in Pannonia Andreas Rex primus eo nomine, qui ab anno 47. ad 59. undecimi sæculi regnum in Pannonibus obtinuit: quo temporis intervallo variis identidem atque intestinis bellis ea regio conflictata est. Hinc Regi suspiciones obortæ de Lietberto, ejusque numero comitatu, quem interrogandi, ejusque animum explorandi gratia ad suum conspectum adduci iussit, veritus, ne quid insidiarum moliretur, quemadmodum præclare animadvertit Henschenius in Notis ad Acta S. Lietberti.

C Cum enim bello arderet tota illa regio, viæ omnes, qua obsessæ a militibus, qua infestæ cædibus ac latrociniiis erant. Hinc Regi aucta suspicio.

D Hoc præconio jure meritoque Andreas ornatur; ex quo tum Regis pietas ac religio, tum scriptoris rerum ac temporum illorum scientissimi fides & integritas dignosci potest; quamquam enim Andreas inter iniitia principatus Ethnicis quam Christianis æquiorum se præbuisse, se ipse tamen paucis post susceptum imperium annis ad bonam, ut dicitur, frugem recepit; & si quid detrimenti Christianis intulerat, id amplissimis maximisque beneficiis compensavit; sic prorsus, ut nemo illo vehementius Ethnicam superstitionem affligerit, nemo illo studiosius rem Christianam auxerit, atque ornaverit.

E Pannonia, ejus scilicet, quæ Danubio & Dravo interjacet, limes erat ipsemet Dravus, qui Hunnos haud ita pridem ad Christianam religionem conversos separabat ab Slavibus, qui tum Interamniæ, sive regionem Dravo & Savo interjectam incolebant, quæ vocatur Slavonia.

F Pannoniam ab Ortu Danubius ab Jazygibus Metanastis, & Dacis antiquis, quos nunc Transilvanos vocant, a Meridie Dravus ab Slavibus Interamniæ sive Slavoniæ propriæ incolis sejungebat. Longe itaque a Pannonia aberat Bulgaria; hanc siquidem a Pannonia, Dacia vetus ultra Danubium, seu Transilvania & Moldavia, Mæsia superior citra Danubium, sive Serblia, regiones intermediæ dirimebant. Leitbertum igitur Pannoniorum fines prætergressum statim accipere non potuit Bulgaria illa Mæsiæ superiori, sive Serblia finitima, inter Danubium, Pontum Euxinum, & Thraciam sita, quæ olim dicta est Mæsia inferior; sed verisimilius est Leitbertum e Pannonia, Dravo trajecto, in Slavoniam sive Interamniæ progressum fuisse, quæ ob eam causam, quam mox subjiciam, dici etiam potuit Bulgaria. Et sane cum Sabariam Pannoniæ superioris urbem adisset, ex ea civitate iter erat in Slavoniam minime devium, sed plane directum, unde postea digressus est in Dalmatiam. Illa vero solitudo & vastitas optime congruit cum Interamniæ. Quanta enim tum esset ab incolis solitudo, quam deserta & inculta, ac propemodum relicta omnia fuerint, ex eo colligi potest, quod per ea tempora Scythæ loca illa depopulati nihil igne ac ferro intactum reliquerant. Porro hi Scythæ iidem sunt ac Tartari Dobracenses, qui Bulgariæ partem extremam ad Euxinum incolebant, antiquitus appellatam Scythiam Ponticam. Hi enim prædandi cupidine stimulante, post Bulgariam & Serbliam vastatas in Slavoniam irruerant, ac diu ibidem commorati, totam regionem latrociniiis, ac cædibus infestam habebant; quæ quidem regio a barbaris illis, sub quorum imperium ac tyrannidem ceciderat, ex ultima Bulgaria profectis, fortassis Bulgariæ nomen acceperat. Dicitur hæc eadem regio saltuosa; nam Slavonia, qua vergit ad Meridiem, & a Dalmatia propius abest, montibus ac saltibus intercisæ est, atque impedita. Non erat igitur

S 3

tur

sur necesse Henschenio huc referre ac pertrahere alteram illam Bulgariam Danubio, Ponto Euxino, & Thraciæ interjectam, qua iter Lietberti deduceret, ut illic saltus, nemora, solitudines, & incolarum barbariem quæreret; quæ quidem omnia in hac recentiori Bulgaria abunde suppetebant; frustra item conatus est hanc Bulgariam Pannoniæ finitimam transferre in alteram illam longo terrarum tractu hinc sejunctam, ut inde usque hujus loci interpretationem peteret. Præterea, ne dicamus Lietbertum e Pannonia profectum fuisse in longinquam illam Bulgariam, itineris in Dalmatiam deflexi ratio prohibet, quæ illud ab Oriente iterum in Occidentem revocasset, contra quam Hierosolymitana peregrinatio postulabat. Nimum vero quantum ab Dalmatia absit Bulgaria illa, unde Lietbertum iter in partes Palæstinæ adversas detorquere oportuisset.

G Hic Dalmatiæ vocabulo comprehendendi potest etiam Chrobatia & Bossina regiones citra Savum, quibus olim itidem nomen fuit Dalmatiæ. Hæ duæ provinciæ una cum Dalmatia mediterranea in unum Regnum coaluerunt, quod per id temporis obtinebat Petrus Cresimirus Rex pietate ac religione prorsus singulari.

H Eo scilicet consilio in Dalmatiam ex itinere diverterat, ut loca illa vel Martyrum reliquiis, vel eorumdem certaminibus pro Christo susceptis consecrata voti ac religionis causa inviseret.

I Hæc haud dubie referenda sunt ad Palatium illud longe magnificentissimum, quod olim Diocletianus sibi extruxerat. Hic ædes Imperatoriæ, hic thermæ, hic Jovis Fanum, quod deinde Christiana religio, translatis illuc S. Domnii exuviis, Deo Optimo Maximo consecraverat; hic alia hujusmodi ædificia, insanzque substructiones, ad quorum operum ædificationem Diocletianus Christianorum ministerio & patientia abutebatur, quos videlicet pœnz ac supplicii nomine huic laboriosæ ærumnosæque vitæ addixerat. Neq. vero deerant carceres, in quos conjecti Martyres aut inedia situque conficiebantur, aut exquisitissimis quibusque suppliciis necabantur. Quæ quidem omnia ex Porphyrogenito, aliisque idoneis auctoribus ac monumentis, atque adeo ex ipsis hujusmodi ædificiorum vestigiis nondum omnino abolitis cognosci possunt. Dubitari autem nequit, quin S. Lietbertus ædem Cathedralē Spalatensem & sacrosanctis B. Domnii reliquiis, & tot insignium virorum peregre visentium frequentia maxime inclytam, (ut eum loci sanctitas, ac sua pietas admonebat) peregrini ritu & summa cum religione adierit; quippe cum inter cetera veterum Martyrum monumenta sepulchrum S. Domnii magnum semper nomen, venerationemque apud Dalmatas habuerit.

L Nactus itaque Spalati navigium in Achaiam iter cum intendisset, *Isauriam præterit*. Hanc insulam sitam esse in Adriatico mari, nemo opinor negaverit, cui prorsus ignota non sit navigatio Adriatica e Spalatensi portu in Achaiam suscepta. Insulam fuisse arbitror, quæ haud ita brevi maris spatii intermedio, ipsi ferme urbi oræque Spalatensi ex adverso objacet. Hæc antiquitus Issa cum vocaretur, primum in Isariam, deinde in Isauriam corrupto paulatim depravatoque vocabulo immigravit. Lietbertus igitur e portu Spalatensi in altum navigio profectus hanc insulam ex itinere attingit. Satius quippe ac tutius esse duxit maritimo uti, quam terrestri itinere, ut scilicet ab regione Narentanorum declinaret, qui prædis ac rapinis, unde victitabant, assueti vias omnes aditusque obfidebant, Neminem esse puto tam rudem ignarum-

que Geographiæ, qui huc velit intrudere Isauriam illam inde usque e Ciliciæ finibus evocatam, quam Lietbertus ex Dalmatia profectus adierit, inde vero Corinthum advenerit, quasi vero ex longinqua illa Isauria Corinthus adeunda esset iis, quibus e Dalmatia iter est in Palæstinam; quo nihil imperitius dici potest. Ut igitur itineris ratio constet, *Isauria* nomine *Issam* intelligi oportet; unde facilis, neque ita longa in Achaiam navigatio; & ex Achaja haud incommoda in Syriam profectio: hinc vero satis tritum & breve iter in Palæstinam. Nihil igitur erat, cur Henschenius huic loco scriptoris ignorantiam objiceret, quasi vero is Dalmatiæ & Corintho Isauriam illam Asiaticam interjecisset.

M Henschenius pro Corintho Thessalonicam substituendam putat, ubi celebre erat nomen ac sepulchrum S. Demetrii, quod Lietbertus cupide pieque invisit: verum nihil est causæ, cur veterem hanc lectionem amoveat. Vel enim corpus hujus Martyris Thessalonica Corinthum fuerat translatum, ut ipsemet Henschenius occasionem suspicandi præbet, vel alterius cujusdam Demetrii sanctitatis item eximie fama conspicui sepulchrum Corinthi tum extabat; & ab indigenis pariter advenisque summa frequentia ac veneratione colebatur.

N Hoc præclare congruit cum Historia & Chronologia illorum temporum. Saraceni quippe jam pridem Syria ac Hierosolymis potiti, Christianum nomen indignis modis vexabant: quæ res deinde Urbanum II. Pontif. Max. ad indicendum novo instituto sacrum bellum accendit. Inde initium ductum sacrarum expeditionum ad Palæstinam sæpe captam, sæpe itidem amissam, recuperandam.

Quod S. Lietbertus vir haud dignitate, quam sanctimonia illustrior, Hierosolymam profecturus, non mediocri temporis atque itineris dispendio, in Dalmatiam digressus fuerit, ut supplex ac venerandus S. Domnii sepulchrum adiret; id magno sane argumento est celebre tum fuisse ac longe lateque vulgatum ejusdem nomen ac patrocinium, quod ad suam opem implorandam, suique sepulchri venerationem, non solum e finitimis locis, sed e remotissimis etiam regionibus viros tam insignes cum frequenti comitatu evocaret. Hujusmodi sacrarum peregrinationum exempla multa nobis atque illustria suppeterent, si Aeditui Spalatensis basilicæ diligenter eas notassent, atque in codicem ad id comparatum retulissent nomina principum ac summorum virorum, qui sepulchrum S. Domnii peregre adierunt, multisque muneribus cumularunt. Verum tam præclara exempla ad excitandam posterorum adversus S. Domnium religionem in primis idonea, vel majorum nostrorum in talibus rebus memoriz prodendis incuria nobis subtraxit, vel certe si forte ab illis fuerint descripta, vetustas abolevit.

Hæc B. Lietberti peregrinatio opportune incidit in idem ferme tempus, cum Romanus Pontifex certis de causis, quas alibi exponemus, ab ecclesiæ Spalatensis ditione omnes propemodum superioris Dalmatiæ Episcopos disjunxit. Neque enim dubito, quin divino prorsus consilio atque instinctu Lietbertus ad sepulchrum S. Domnii ritu habituque peregrini accesserit, cum ab annua ejus inviolendi consuetudine ac lege tot Episcopi exempti fuissent; ne quid scilicet detrimenti inde caperet ejus loci sanctitas ac religio; neve paulatim apud vulgus imminui inciperet. Divinæ siquidem providentiæ fuit, ut ad ejusmodi periculum avertendum ex ultimis Galliz partibus tantæ sanctitatis, & auctoritatis Antistitem exciret, qui hujus sanctuarii cultum ac religionem tum longinquæ, illustrique peregrinationis exemplo sanciret.

A R.

A R G U M E N T U M V.

Inventio corporis S. Domnii duodecimo seculo ineunte, sub Crescentio Archiepiscopo.

Dubitationem de corpore S. Domnii

A Translatione Spalatensi S. Domnii intercesserant anni amplius quadringenti, cum dubitari ceptum est, utrum ejus corpus adhuc eodem requiesceret loco, quo post excidium Salonæ illatum fuerat, an vero subreptum indidem, alioque translatum esset. Spalatensium dubitatio rem non certiore modo, verum etiam illustriorem fecit, sic prorsus, ut omnem deinceps scrupulum sollicitis atque anxiiis civium animis eximeret. Nam Crescentius Archiepiscopus, qui ecclesiæ Spalatensis regimen suscepit anno 1099, rem eam pro suo munere cognoscendam & explorandam ratus, idoneis ad fidem faciendam testimoniis adhibitis arcam aperiri iussit, corpus, exesa quidem carne, nudisque ossibus constans, sed integrum tamen, nihilque ex eo detractum reperit; iterumque in eodem loculo diligenter occlusum rite obsignavit; & inventi, servatique ibidem corporis testem epigraphem sepulchro incisam adjecit. De hac inventione paullo fusius infra dicemus, ubi de altari, & arca S. Domnii. Nunc satis fuerit, quæ de corpore S. Domnii invento brevissime scripsit Historicus Dalmata in additionibus variis ad Historiam Traguriensem pag. 67., huic loco intexere cum epigraphæ Crescentianæ: *Crescentius aperuit arcam S. Domnii, ut inscriptio existens a lævo latere Altaris ejusdem Sancti testatur, quæ sic habet:*

Eiusdem inventio prorsus æmicit.

- Tempore post longo multis dubitantibus urbis,*
a Num foret hic corpus, a an hinc arte relatum;
Claruit id cunctis, quod perpauci putaverunt.
Hujus enim Præsul. claræ Crescentius urbis
Marmora disjunct; sanctum corpus patefecit.
b Mille Dei centum tres affore credimus annos;
c Tunc & Apostolicus c Paschalis constitit orbi,
Claraque lux cunctis patet hæc indistinctio doctis.

Notæ in Epigraphem,

a Spalatensium animos hæc dubitatio inceperat, utrum Græci, an Veneti, qui permultos annos Spalatensem urbem obtinuerant, & in ejusdem possessionem alii aliis successerant, corpus S. Domnii furtim ablatum alio detulissent. Ceterum numquam venit illis in mentem subvereri, ne forte idem corpus Joannis Romani Pontificis jussu Romam translatum fuisset ante, quam Spalatam conditi habitarique coeperat. Nam præter alia vetera monumenta, tum recens erat, versabaturque in omnium manibus historia translationis Spalatensis ab Adamo Parisiensi paucis ante annis conscripta, quæ nullum ea de re dubitandi locum relinquebat.

b Id est anno Christi 1103.

c Cum Episcopatu Crescentii præclare congruit Pontificatus Paschalis II., qui anno 1099. Sedem Apostolicam adeptus tenuit usque ad an. 1118.

A R G U M E N T U M VI.

Ex Reliquiis S. Domnii inter sacra basilicæ Spalatensis lipsana pie honorificeque asservatis.

Reliquiæ S. Domnii

S. Domnii apud Spalatenses conditi fidem insuper faciunt multiplices ac varæ, eademque per insignes reliquiæ, quas ex ejusdem corpore olim avulsas, & thecis argenteis inclusas, Capitulum Clerusque Spalatensis in sacro ædis Metropolitanæ thesauro depositas & conditas habet, servatque re-

ligiosissime. Ex his aliæ Spalatensi populo ad venerationem proponi, aliæ ad ægrotos solatii ac levaminis causa circumferri solent: quippe eisdem ad propulsandos morbos vim divinitus inesse, multis certisque argumentis compertum est. Ego vero nequeo satis intelligere, quemadmodum tot tamque præclaras reliquias nancisci potuerint Spalatenses, nisi apud se, suæque in potestate habuerint, hodieque retineant corpus S. Domnii, unde quidquid reliquiarum vellent, suo commodo & arbitratu decerpere possent. Nam cum Martinus Abbas ob ingruentium barbarorum metum raptim festinanterque Dalmaticorum Martyrum corpora colligeret, & in urbem convehere properaret; neque S. Domnii, quamvis in illorum numero fuisset, ab ceteris facile dignosci secernique potuit; neque fortassis aderant, aut qui postularent, ut aliquid ex ejus corpore ad patriæ solatium ac præsidium relinqueretur; aut quibus pignora tam præclara recte committi possent; quippe tum erat in Dalmatia mira ab indigenis incolisque solitudo, quos scilicet fuga distraxerat, & alios alio compulerat. Nihil verisimilius est hujusmodi reliquias ex urbe in Dalmatiam relatas fuisse; etenim ne Romæ quidem satis liquebat, utrum Domnii cum aliis martyribus illuc in vectus esset, ex quo fit, ut ab aliis internosci, discernique nequiverit. Præterea fac doceas, quo tempore, quoque auctore, & per quem in Dalmatiam revector sint; nihil enim horum invenio in tabulis publica auctoritate obsignatis, in quibus hæc omnia perferri solent, quo Divorum reliquiæ & fidei plus habeant, & venerationis. Restat igitur, ut dicamus hæc reliquias tum demum e sepulchro exemptas fuisse, ac separatim colicæpisse, cum Crescentius Archiepiscopus, iis de causis, quas supra diximus, S. Domnii arcam recludi iussit, & corporis membrorumque compagem dissolutam invenit. Nam cum illud Spalatenses in novam urbem transtulerunt, prorsus integrum adhuc erat, omnisque plane tabis expers, ut quartæ translationis acta declarant. Quod igitur & multæ & insignes Reliquiæ S. Domnii in æde Spalatensi asserventur, id haud levi argumento est ejus quoque corpus ibidem asservari.

ex eius corpore decerpit.

APPENDIX AD ARGUMENTA.

Ferrarii sententia de corpore S. Domnii ad insulas Diomedæas translato exploditur.

Romanos igitur, qui S. Domnium apud se conditum esse putant, sua opinione falsos esse satis superque ostendimus. Sed ecce tibi Philippus Ferrarius, qui hac de re Romanis pariter ac Spalatensibus litem intendit, corpus S. Domnii utrisque adimit, ejusque possessionem suo arbitratu insulis Diomedæis sive Tremitanis adjudicat. Verum cum nullam ille rationem suæ sententiæ subiciat, nihil testium, nihil tabularum proferat, in eo refellendo ne verbum quidem insumpserim. Juvat tamen ad ea, quæ hæcenus diximus, cujusdam quasi appendiculæ loco adjungere hæc de re, quid scripserit, quidve censuerit Godefridus Henschenius, qui tomo II. die 1x. Aprilis, *Analectorum* S. I. n. 5. Ferrarii sententiam paucis exposuit, pariterque improbat.

Hæcenus egimus de cultu & veneratione S. Domnii eidem exhibita in Dalmatia, & potissimum in ecclesia Spalatensi, ubi sacrum ejus corpus asservatur: subjungimus aliqua de honore, ipsi in insulis Tremitanis exhiberi solito. Vulgo creduntur ab antiquis Diomedææ insula dicta, quamvis & Tacitus lib. 4.

lib. 4. *Annalium* cap. 71. memorat Juliam neptem Augusti, convictam adulterii, ab hoc fuisse damnatam, & projectam in Insulam Trimetum, haud procul Apulis littoribus. Spalatenses ad hanc littorā navigaturi, in conspectu suo distas insulas habent, ex adverso Capitanata Provinciae sexdecim Italicis a litore milliariis distantes. Ea accurate in Mappis Geographicis Regni Neapolitani exhibentur, quarum praecipua appellatur Sancto Niccola de Tremiro, altera San-Domino, de qua hic agimus. Ferrarius in Catalogo generali ad diem VII. Maji, quo S. Dominus Episcopus martyrio fuisse coronatum Acta indicant, ista addit: In insulis Diomedais S. Domnii Episcopi & martyris. Et annotat ex monumentis Canonorum Regularium, qui insulas memoratas vulgo de Tremiri possident, se ista tradere. Late de iis agit Gabriel Pennotus lib. 3. hist. tripartita Canonorum cap. 13. sed absque mentione S. Domnii. Quod autem Ferrarius eodem die, cum primo omnium de eodem S. Domino ut Patrono Spalatensium ageret, annotet corpus illius in insula una ex Diomedais, quae ex eo nominatur, afferari & praecipue coli, nullo modo probamus. Ut summum arbitramur, ibidem aliqua corporis ossa ex ecclesia Spalatensi delata in honore fuisse, & adhuc esse.

CAPUT XVI.

De Templo magnifico, quod Dioclesianus Jovi dedicavit; deinde Joannes Ravennas primus Spalatensis Antistes Deo Optimo Maximo in honorem Deiparae Virginis, & S. Domnii consecravit, in eoque corpora SS. Domnii & Anastasi deposuit.

Palatium
Diocletiani
& Templum Jo-
vis.

in civitate
atque in
eodem sa-
crum con-
stituta.

Diocletianus tertio vel quarto ab Salona lapide Regias sibi aedes ingenti mole sumptuque extruxerat, in quas deinde post depositum Nicomediae Imperium, vitam privatam acturus se recepit. In his templum Jovi condidit, opere praclaro atque magnifico: Jovem quippe praecipuo quodam cultu venerabatur, a quo sive arrogantiae, sive religionis causa Jovii cognomen sibi adsciverat. Ex Palatio Diocletiani, & circumjectis eidem aedificiis civitas extitit Spalatensis, quae Salonitanis, incensa patria profugis, perfugium ac domicilium praebuit. Sed haec alias pluribus; nunc de Fano Jovis, quod ab illis impurae superstitionis vestigiis expiatur, & e praescripto Christianae religionis, sacris divinisque caeremoniis initiatum, una cum sede Pontificia corpus S. Domnii e Salonitano sepulchro translatum excepit. Hujus formam ac magnificentiam & scriptorum calamo, & sculptorum stylo expressam lecto: um animis oculisque infra subijcimus. Huic tamen loco visum est antea intexere, quae de Palatio ac templo Diocletiani breviter scripserunt Constantinus Porphyrogenitus, & Thom. Archid.

Aspalathi urbem, inquit Porphyrogenitus, quae a parvum Palatium significat, Imperator Diocletianus condidit. Habuit illam ut domum propriam, aulamque illi extruxit, & b palatia, quorum pleraque periere. Quae autem etiamnum superiunt, valde c parva sunt, ex quibus Episcopium urbis, & templum S. Domnii, ubi ille ipse Sanctus depositus fuit, quod d cubitulum erat ejusdem Imperatoris Diocletiani. Subter illo sunt rotundi fornices, olim custodiae, in quibus Sanctos immaniter a se cruciatis compingebat. In eadem autem urbe depositus etiam fuit S. Anastasius. De administran. Imp. ad Romanum filium cap. 29.

NOTAE.

a Si nomen Aspalati recte interpretatur Constantinus, certe hujusmodi interpretatio non congruit cum Palatio Diocletiani, quod amplissimum erat, idemque magnificentissimum; quin immo, ut paullo post ipsemet videtur innuere, ex multis Palatiis constabat.

b Palatio Imperatorio Diocletianus adjecerat aedes aulicorum, domicilia mercatorum, hospitum diverforia, tabernas, officinas, aliaque hujusmodi privata & publica aedificia, quae viis ac plateis intermediis disjuncta, & affabre pulchreque descripta, urbis cujusdam speciem ac similitudinem gerebant.

c Veterum aedificiorum quod supererat Constantini aetate, modicum & exiguum fuisse haud negaverim, sed inter vulgaria & parva aedificia neque Episcopium, neque templum S. Domnii annumerandum censeo.

d Hujus templi descriptio & amplitudo cujuslibet, quamvis Imperatorii, cubiculi modum ac formam longe multumque videtur excedere.

Severus domicilium suum, quod in Spalato sortitus fuerat, quando de insulis redierunt, donavit Ecclesiae cum turri angulari & palatio, Episcopium ibi fieri statuens. Ibiq; venerabilis Praesul Joannes primitus habitare cepit. Videns ergo populum in divini cultus amore succrescere, statim aggredi cepit opus laudabile, & templum Jovis, quod in ipso Augustali aedificio excelsioribus fuerat structuris erectum ab Idolorum mundavit figmentis, januas in eo serasque constituens. Tunc solemnitate dedicationis indicta, magnus undique populus coadunatus est. Fecit ergo ex fano illo ecclesiam, consecrans eam in magna devotione & tripudio omnium, qui convenerant, ad honorem Dei & genitricis Virginis Mariae. Clerum autem ibi statuit, qui divini cultus obsequia diebus singulis exerceret. Thomas Archid. Hist. Sal. cap. 11.

S. I.

Descriptio prima Basilicae Spalatensis Deiparae in celum assumptae, & B. Domnio consecratae. Ex Codice Ms. quem ex Italico in Latinum transtulimus.

IN extrema Spalatensis urbis regione a situm est in Meridiem templum rotunda figurae, cujus facies & structura ostendit quicquid seu venustatis, seu magnificentiae veteri Romanorum architectura continetur. Olim cum Romanum Imperium flaret, sanum Jovis fuit, nunc adis Cathedralis dignitatem ac nomen obtinet, dicata b S. Domnio S. Petri Discipulo, & primo Salonarum Antistiti. Octogoni formam tum extrinsecus, tum c intrinsecus refert. Amplus undique porticibus circumdatur, marmorea crusta intectis, innixisque quatuor & d viginti columnis Corinthiis ex Aegypto marmore. Spatium columnis interjectum e quatuordecim omnino pedes longitudine, ac ferme decem latitudine complectitur. Janua f quatuor ipsos pedes patet. Marmorei gradus g januae adjecti, quibus e platea in templum ascenditur, magnifico sane fornici subsunt, cui turris innititur. Praecipuus interiorque Basilica ornatus constat ex duplici columnarum ordine, quarum aliae aliis incumbunt: octo majores totidem minoribus pro fulcimento substructae; inter quas specie & pretio eminent quatuor ex Aegypto, itemque quatuor ex Porphyretico marmore. Columnarum bases, pariterque capitula scite venusteque Corinthiaco opere perfecta. Ingens testudo columnis superjecta est, quae circuitu subiectam ac mediam templi aream aequat.

Adis Cathedralis
Spalat. ex
templo Jo-
vis.

a

b

c

d

e

f

g

aditus. Templi facies externa in latitudinem aequa patet, atque ipsa platea planissimo in loco ante Basilicam explicata. Frontis, ut ita dicam, supercilium quatuor ex Aegyptio marmore columnis insidet, e quibus duae hinc atque hinc foribus adiectae superliminare fulciant, cui arcus concinne venaesque descriptus, & janua superimpositus innisitur.

S. II.

Descriptio secunda a nobis itidem Latine reddita. Ex opere Italico Ms. Petri Nicolini Spalatenfis, quod inscribitur *Summarium rerum memorabilium urbis Spalatenfis*.

Altera
ejusdem
edis des-
criptio,

Dioecletianus in eo palatio, quod in modum formamque perfecti a quadrati construxit, templum magnificentissimum edificavit. Illud deinde Christiana pietas ac religio Dispara Virginis in celum assumpta nomine consecravit, & Cathedralis aedis titulo ac dignitate ornavit. Quod autem scripsit Platina, id olim Cybelis sanum fuisse, longe abest a veritate; nemini quippe dubium esse potest, quin vetus & profana superstitio illud Jovi dedicaverit. Jovis simulacrum, quod inibi colebatur, adhuc extat, visiturque in Museo gentis Capellae inter Patrias Venetorum familias antiquae & conspicuae. In hoc templo nunc corpus S. Domni primi Salonarum Episcopi, quem Petrus Apostolorum princeps, idemque Christi Vicarius in eam urbem Evangelii propagandi causa miserat, itemque corpus S. Anastasii martyris summa religione servatur, & a Spalatenfibus eximia veneratione colitur.

Universum opus, egregium enimvero ac mirabile, quod si minus magnitudine, certe structura attitudoque pulcherrimo intuitum oculos animosque in admirationem convertit, atque insatiabili voluptate perfundit. Totam constat ex lapide solido; interior templi forma plane rotunda est, nullisque angulis intercisae; octo extrinsecus anguli prominent, qui octogoni figuram speciemque referunt. Septem minora sacella mediam templi aream circumstant, in ipsomet mira crassitudinis pariete condita ac reclusa; sic protusus, ut ne transversum quidem unguem extra parietem promineant. Ex his tria in quadrum redacta, suum quaeque fornicem sustinent in modum semicirculi archatum; quatuor reliqua cum orbiculari Basilica figura congruunt, ad formam hemicycli exstructa, quibus superfectus fornix concha marina similitudinem speciemque exhibet. Janua templi maxima spectat in occidentem Solem. Haec amplissima subjacent

scala, quae ex uno & viginti gradibus lapideis constat, decem fere pedes in longitudinem porrectis; & cum templi aditu at vestibulum magnifice exornant, tam vero commodum facilemque subventibus accessum praebent. Universum templum unica testudine obtegitur, quae constat e lapidibus lateritiis tanto artificio inter se aptis, & connexis, ut tanta molis ex una solidaque lapidea globa constare videatur. Tegula item lateritia testudini obducta, quarum ea est crassitudo ac firmitas, ut nullo turbine, vel tempestivum impetu quati, aut dimoveri possint. Circa mediam templi aream octo columnae dispositae, ac pari inter se spatio disjunctae; quarum altitudo novem fere pedibus assurgit, & pro altitudinis modo crassitudo satis ampla: sua cuique basis, itemque epistylum opere Corinthio pulcherrime elaboratum. His totidem aliae minores columnae impositae, quae subjectarum magnitudinem materia praestantia longe multumque superant; aliae siquidem ex lapide porphyretico, aliae ex marmore haud illi quidem in speciem dissimili, sed pretio longe imparis constant.

Universum templum ambit extrinsecus ingens porticus, egregium sane totius aedificii decus: quippe & magnifice descripta est, & perfecta solerter. Totum opus duodeviginti e columnis e saxo Arabico sulcitur; quadratis lapidibus integitur, & octo cubitorum altitudinem facile adaequat. Ac ne quid sive ad ornatum, sive ad munimentum porticus desit, praegrans corona e solido marmore superducta est, quae perpetuo quodam quasi nexu subjectas columnas cum aliis alias colligat, suaeque molis gravitate firmat; adeo porro scite venaesque universum peristylum circumvit, ut non magis firmitas, quam species quassita videatur.

Basilicae fronti in occidentem obversa, mirum quantum sive ad majestatem, sive ad ornamentum addat platea, quadratis lapidibus constrata, magnitudinis quidem mediocris; sed operis elegantis pulcherrimique. Universam plateae aream ab Oriente, Meridie, & Occasu sexdecim columnae ex Arabico lapide, quadrato ferme ordine deserviunt. Epistylia porro columnarum egregie facta opere Corinthio marmoream coronidem sustentant, quae ipsae inter se columna apte concinneque colligantur. Tradunt superfectam olim fuisse hisce columnis testudinem mirae amplitudinis, plumbeis obductam laevis, quae undique plateam obtegeret: argumento est, quod adhuc nexus quidam, & commissura apparent, quibus testudo quondam inhaerebat. Qua in Meridiem prospicitur, quatuor ingentes columnae consurgunt, quae quidem altitudine reliquas duodecim circa plateam dispositas longe multumque superant. His fastigium superstat late conspicuum; quod in pyramidis modum acuitur. In ipso medio intercolumnio janua patet satis ampla, eademque marmoreis celatisque operibus attitudo insignis. Ab hoc aditu januaque introitus est in id sacrarium, quod olim a Marte, cui dicatam fuerat, nomen ac religionis causam acceperat. Totum opus est e saxo lateritio, & orbicularis figura. Variis circum loculamentis distinguitur, in quibus olim paria Idolorum signa collocata erant. Quatuor nunc habet sacella, a quo inter se spatio disjuncta, atque in ipsamet parietis crassitie in modum hemicycli arcuata.

Tertium quoddam Fanum Basilicae e regione obiacet ab Occidente, quondam d. Aesculapio sacrum. Sacelli forma quadrata est, uno fornice lapideo obtegitur, mira arte calato. Carcer est infra pavimentum, in altitudinem haud mediocrem depressus, quem Spalatenfes S. Thoma Apostoli nomine ac religione consecrarunt.

S. III.

Descriptio tertia Gallica in Latinum a nobis conversa. Ex libro D. Sponii, quem de ratione fuorum itinerum Gallice scripsit anno circiter 1676. & Cresimirus Freschotus Italice reddidit, & Bononiensibus typis editus est an. 1688.

Ades Cathedralis Spalatenfis a exiguum olim fanum erat, in medio ferme Diocletiani palatio situm. Externa templi structura Octogoni formam exhibet, interior nullis angulis incisa in orbem perfectum circumagitur. Totum est e solido eodemque pulcherrimo lapide quadrato; nisi quod testudo ex lateribus compacta est. Testudini subest venustissima columellarum ordo, qui ambulationem undique perviam praebet, quemque suffulciunt octo ipsae columnae molis sane ingentis, partim e Porphyretico, partim e Numidico marmore, opere Corinthio perfectae. Inter testudinem, & eum, quem dixi, columellarum ordinem zona quadam interjecta est, & in orbem

orbem circumducta; eademque animalium figuris, prodigialibus larvis, humanis capitibus, quæ rudis vulgus interpretatur esse capita Diocletiani, aliisque huiusmodi ornamentis distinguitur. Externum templi ambitum complectitur ambulacrum dissecto lapide, eodemque scite disposito, & affabre elaborato obtectum, quod assurgens ad mediam ejusdem templi altitudinem, octo b marmoreis columnis ad normam architecturæ Corinthiæ perfectis incumbit. Epistylia porro columnarum corona item marmorea egregie facta conjungit, circuitque. Olim alia quædam adicula c figuræ quadrangulæ oblongæ proxime adiacebat, unde ad templum aditus ascensusque porrigebatur, itemque ad d tertium quoddam sanum formæ orbicularis indeidem accessus patebat, eidemque situm erat e ad dexteram quartum c sacellum admodum exiguum, quod S. Joannis Baptiste titulo inscribitur.

Totius ædificii forma & descriptio huiusmodi est, ut architecti ea tempestate haud ignobilis opus esse facile appareat; nisi quod corollæ, epistylia, aliæque id genus ornamenta rudiori opera artificioque calata esse videantur, quam ut illorum temporum solertiam, & architecturam plane singularem imitentur. Postquam huiusmodi templum abolitis, expiatisque nefariæ superstitionis vestigiis, Deo optimo maximo consecratum est, necesse fuit summum templi, januaque obversum parietem perfodere ac patefacere, ut cum eo conjungi posset, recipique intra complexum templi, quod satis esset spatii ad ædificationem novi Odæi, quo Capitulum, Clerusque Spalatensis ad divinas laudes canendas singulis diebus hodieque utitur. Adjectæ sunt Odæo fenestra satis ampla, quæ toti Basilicæ lumen præberent; antea siquidem, præterquam ab janua maxima, nihil aliunde lucis recipiebat. Ethnici quippe cæcis fere templis, omnique propemodum luce carentibus utebantur; sive quod putarent huiusmodi obscuritate majestatem quamdam ac religionem suis fanis conciliari; sive quod nefas esse ducerent vulgi oculis exposita in promptuque esse Deorum suorum mysteria, quæ profanorum hominum conspectibus violari existimabant. Hinc factum est, ut ad sacrificia, ceterasque illas nefarias ceremonias, lychnos & cereos adhiberent.

Fornix miræ crassitudinis ac firmitatis, scalæ ante ipsam januam porrectæ super inductus, sustentat campanariam turrim vel molis altitudine, vel operis elegantia visendam. Tota constat e solidis quadratissimisque marmoribus, quibus identidem interjecti sunt veteres lapides, quos e Salona ruinis effossos fuisse docent antiquæ Salonitanæ inscriptiones, in eisdem grandibus litteris incisæ. Unam e veteribus Salonitanis inscriptionibus exempli causa proferunt Aprianus & Gruterus; quæ adhuc extat in proxima adicula formæ, ut diximus, quadrangulæ, eamque tradunt prope esse ab simulacro Cybeles, quod ibidem visitur. Inscriptionem equidem legi, sed Cybeles simulacrum nusquam vidi; quod enim isti putant esse Cybeles, est signum cuiusdam f Sphingis ex marmore Ægyptio pulcherrime factum; constantque ex eodem Ægyptiaco marmore columnæ, quæ hanc adiculam circumcunt.

Notæ in 1. Descriptionem.

a Cum civitas quadrangula sit, templum S. Domnii non in urbe media situm est, sed haud ita lato interjecto spatio distat a mœnibus, quibus ab Oriente civitas definitur; propius etiam abest ab altero urbis latere, quod in Meridiem spectat. Hæc autem est ejusdem positio prospectusque in quatuor cœli plagas. Faciem ad Occasum exporrigit, a tergo solem Orientem respicit; dexterum latus in Aquilonem, sinistrum in Meridiem obvertit.

b Titulus primarius huic Basilicæ inditus est a Deipara in cœlum assumpta; sed vulgo appellari solet templum S. Domnii.

c Interior templi figura angulis nihil incisum habet; externis autem angulis intrinsecus respondent pilæ facellis interpositæ, quibus facelli cujusque arcus innititur.

d Non amplius viginti, idest decem utrimque columnæ templi ambitum circumcludunt.

e Vix octo pedes Venetos distant inter se bases columnarum, spatium vero his & templo interjectum decem pedes itidem Venetos patet.

f Immo pedes octo, & amplius ostium latitudine complectitur.

g Scala, quæ ascensum ad templi vestibulum præbet, quindecim ipsis gradibus constat.

Notæ in 2. Descriptionem.

a Hoc quadratum latius a Septemtrione in Meridiem, quam longius ab Oriente in Occasum patet.

b In exemplo typis excuso, & infra subjiciendo, quod nobis Spalati ab solerti artifice describendum curavimus, hujus scalæ quindecim tantum gradus notantur.

c In eodem exemplo bases omnino viginti cernuntur, quibus totidem columnæ incumbant necesse est.

d Diocletianus non solum Jovi hoc magnificentissimum templum dedicavit, sed etiam in suo palatio sanum construxit Æsculapio, ut docet Archidiaconus cap. iv. Hist. Salonit. qui eum vocat *Asclepium*; quo etiam nomine donatum Æsculapium invenies in Homero versu, quem apud Theodoritum Cyrenensem Zenobius Acciajolus in Latinum convertit: *Huic pater est Asclepius artemedendi clarus*, In quo palatio, inquit Archidiaconus, *templa facta sunt Idolorum Jovis, Asclepei, sicut apparet usque in hodiernum diem*. Cum Diocletianus post depositum Imperium se recepit in hoc palatium, ægra admodum afflictaque valetudine utebatur. Itaque homini supersticioso, & corporis infirmitate laboranti sanum aliquod extruere visum est ad cultum honoremque Æsculapii, qui ab antiquis habitus est dictusque inventor ac Deus medicinæ, ut nimirum hujus ope ac præsidio sanitatem recuperaret. Cæterum Æsculapii cultus antiquissimus fuit apud Dalmatas, ac præsertim apud Epidaurios; unde simulacrum Æsculapii, in figuram speciemque serpentis formatum, Romam advectum fuisse, ejusque adventu pestem sævissimam, quæ tum in urbe grassabatur, depulsam esse tradit Valerius Max. lib. i. cap. 8.

Notæ in 3. Descriptionem.

a Exiguum vero? immo sane amplum & magnificentum.

b Immo viginti.

c Hujus ædiculæ situs ac vestigia non extant in exemplo Spalatensi, quod typis impressum infra subjicimus.

d Hoc sanum figuræ orbicularis longe abest a templo maximo; & plateæ, quam appellant S. Domnii, adjacet a Meridie. Itaque descriptio Sponiana non cohæret cum hujus fani positione.

e Hoc sacellum, quod a S. Joanne titulum accipit, neque dexterum, neque sinistrum latus templi maximi respicit, sed huic e regione objacet, longissime in Occidentem sejunctum, platea, & præterea spatio satis amplo interjecto.

f Ea Sphinx pedibus anterioribus complectitur basim quamdam, cui signum illud infidebat, quod Venetias translatum dicitur nunc asservari in ædibus

ODEUM RECENS ADJECTUM

ARA MAXIMA

ARA S. ANASTASII

ARA S. DOMNII

AREA

ÆDIS METROPOLITANÆ

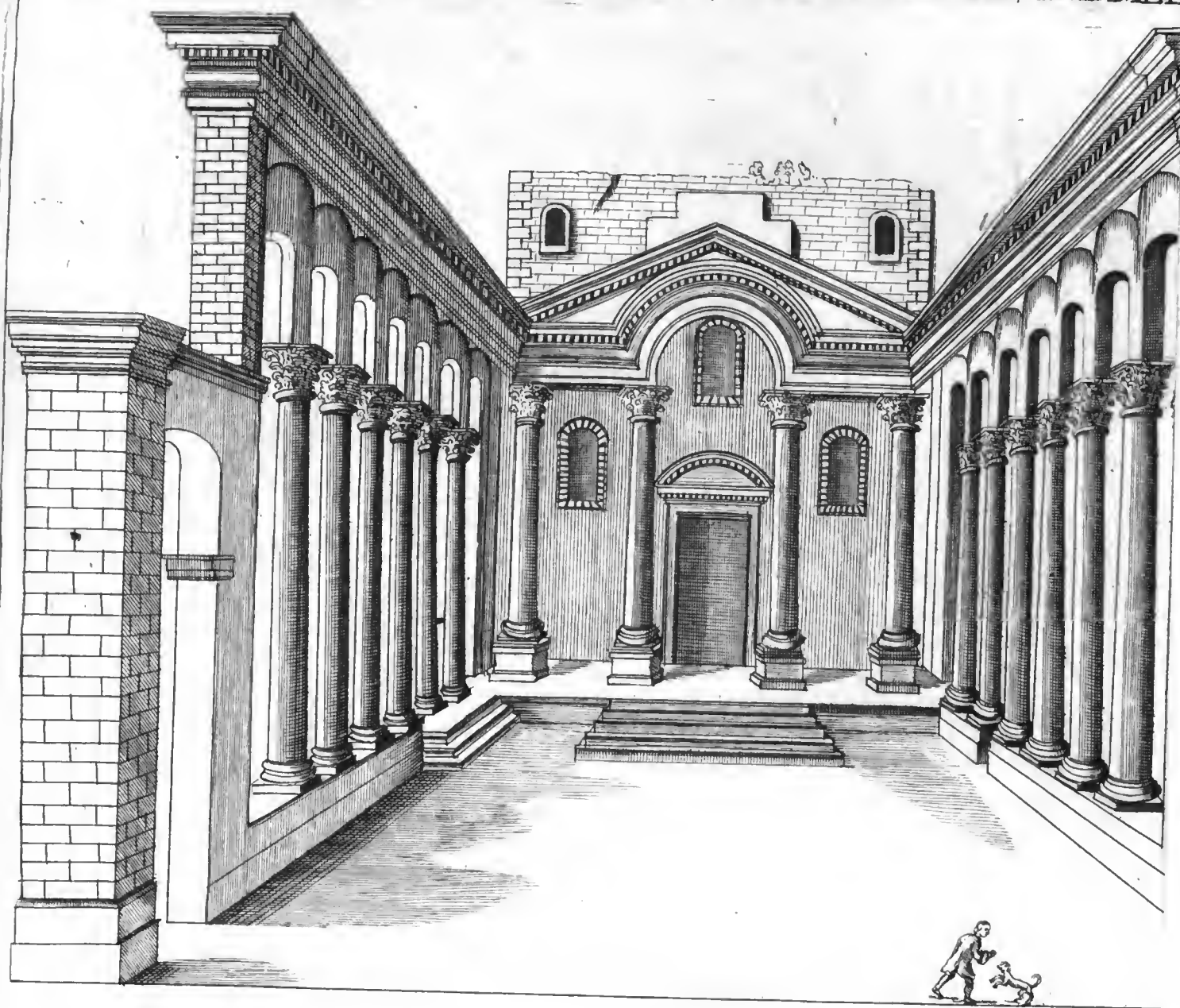
SPALATENSIS

quod a ceteris translatus dicitur nunc affervari in

ædibus

PROSPECTUS SACELLIS. JOANNIS BAPTISTÆ E REGIONE ADIS MET

SERIES COLUMNARUM CIRCA PLATEAM

US AN

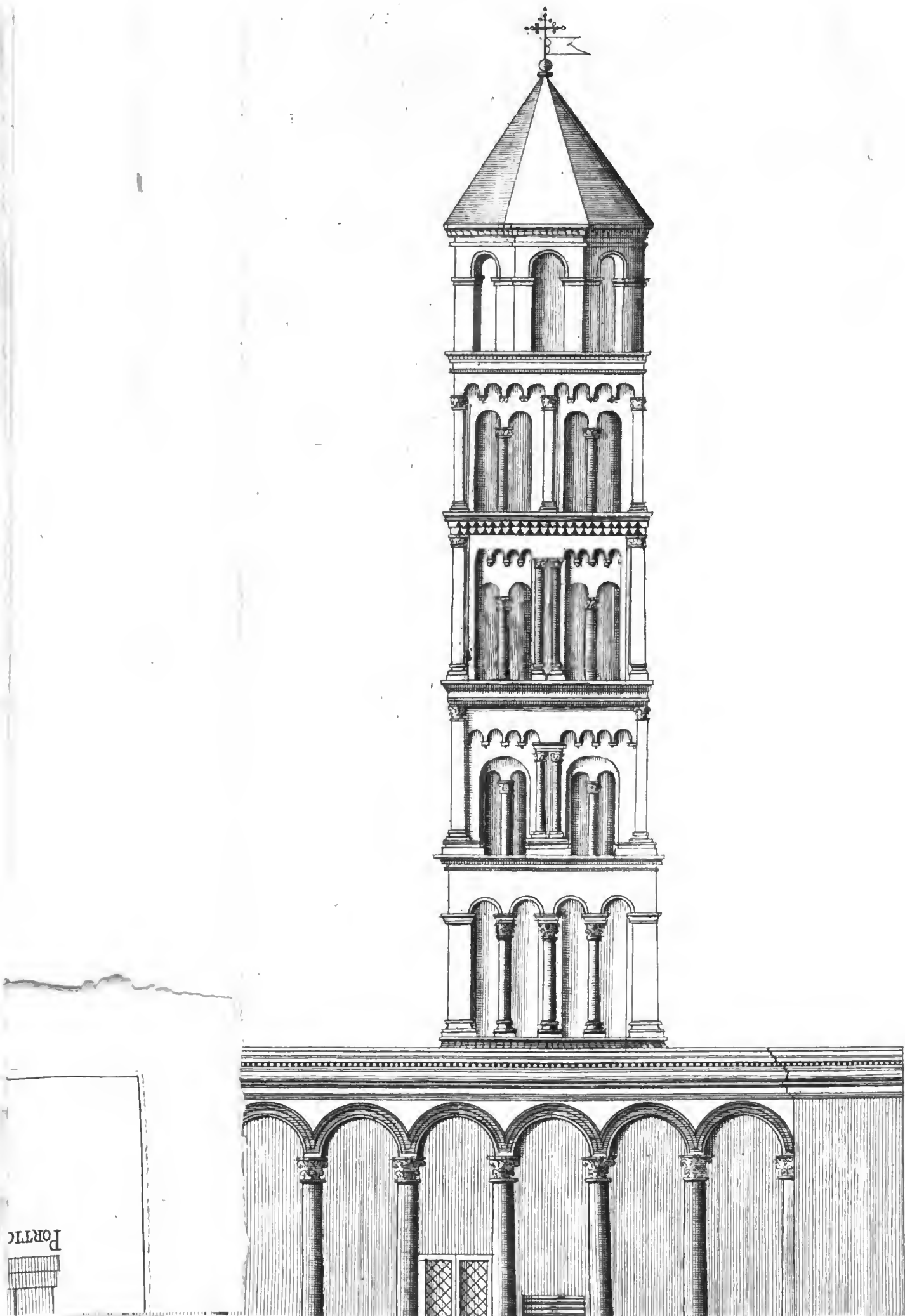

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

IUS ANTE ALDEM SPALATENSEM METROPOLITANAM
 SCALA TURRI SUBJECTA
 QUAE AD JANUAM TEMPI
 ASCENSUM PRÆBET

TURRIS S. DOMNII
ISTINENS EXTRACTA SUPRA FORNICEM JANUÆ MAXIMÆ
QUA TEMPLUM INGREDITUR

medibus gentis Capellæ Patriæ Venetæ; nec Cybeles, sed Isis simulachrum est.

S. IV.

Descriptio Turris S. Domnii.

Porticus
ante basili-
cam,

cui fere
mediæ
Turris in-
cumbit,

Turris or-
namenta.

Descri-
ptio scalæ,
quæ ad
templum
ascendi-
tur.

Qua faciem in occasum Solis Basilica obver-
tit, eidem adhæret porticus opere concame-
rato exstructa, quam octo ex Aegyptiaco
marmore columnæ in altitudinem pedes Venetos
ferme tredecim erectæ sustentant, septemque interco-
lumnia cum totidem fornicibus super injectis distin-
guunt. In eo intercolumnio, quod ante januam
templi maximam prostat, duo firmissimi parietes,
alterum hinc, alterum illinc, e solido saxo par-
tim albo, partim cinereo, fundamentis altius
effosis, validisque substructionibus suffulti consur-
gunt, quibus fornix miræ crassitudinis ac firmita-
tis, & super imposito operi ferendo sane idoneus
innititur. Hujus fornicis dorsum insidet turris in
mirandam altitudinem elata, figuræ quadrangulæ,
saxis lateribusque firmissime compacta, quibus ali-
quot tabulas lapideas e ruderibus Salonitanis eru-
tas, & antiquis litteris incisas solers artificum ma-
nus intertexuit. Opus enim verò egregium, & in
eo genere molis ac structuræ vix elegantius quid-
quam aut magnificentiùs invenies. Totum e quin-
que ordinibus constat, miro varioque artificio or-
natis, quos fascia marmorea singulis imposita, &
apte sciteque circumducta, inter se conjungit. Qua-
tuor turris latera hisce ordinibus sive spatiis inclu-
sa aliquot columellæ magnitudinis ac formæ inequa-
lis, numero impari, mira varietate dispositæ cum
suo cuique arcu super inductis adornant. In ipsi
porro intercolumniis, ipemque superne ad epistyl-
ia alii atque alii ornatus adjecti sunt, quos pluri-
bus describere præsum opus non duco, cum in ta-
bula subiecta spectare liceat. Quod spatii interme-
dii complectitur quinta eademque suprema turris
contignatio, id occupant arca intinabula, quas
vulgo appellant Campanas, quarum pulsatione so-
nituque Christianus populus ad concionem, ad sa-
crificium, ad Psalmodiam, ad præcationem convo-
cat solet. Hujus ordinis sive contignationis cordi-
nidem superpositam sustinent senæ columnæ structi-
les, seu pilæ lateritiæ, & tres arcus interjecti, bi-
nique pilis singuli superstructi. Medius arcus cum
intercolumnio satius patet, ac paullo altius assur-
git, quam reliqui duo, alter a dextera, alter a sin-
istra adjunctus. Cætera itidem latera supremæ huius
contignationis totidem arcus & pilæ in-
tercolumnia intersecant, & singula singulis e regio-
ne respondent, quibus & lux innotuitur, & so-
nitus Campanarum diffunditur. Ajunt olim duos
præterea ordines sive contignationes superstructas
fuisse, sed superiora sæculo exarsisse, ipsi fulminis
disiectæ cum essent, aut certe admodum labefactæ,
satius visum est, quam illas restituere, & con-
quire subiectam molem prægravare, nihil superad-
dere, præter fastigium, quod octogoni cuiusdam
orbiculati similitudinem ac speciem gerit, & cum
ab ima parte solasium stationi campanarum imposi-
tum circuitu adæquet, quo consurgat altius, eo
magis tenuatur, atque in modum pyramidis acui-
tup. Summo cacumini crux ferrea infixa ominet,
longe lateque conspicua. Porro subter ipsum forni-
cem, cui turris incumbit, scala patens in latitudi-
nem pedes circiter decem, & quindecim gradibus
constans subeuntibus, e platea sive foro S. Domnii
ascensum præbet ad januam templi, cujus valvas ex
antiquo ligno mira soliditate ad sinuam & eariem

arcadam prædito 9 anno 1214. Andreas Butina
eximius ea tempestate sculptor, ressellato opere eg-
lavit. Parvis quippe quadratisque ex eodem ligno
tabulis duodeviginti casu crustavit, in quibus se-
riem totius vitæ, quam Christus inter homines vi-
vit, concinne venustæque dispositam insculpsit; ubi
eiusdem Christi concepti, nascentis, circumcisi,
& Magis suppliciter culti, patria profecti, in tem-
plo inter Doctores confidentis, miracula patrantis,
capti a satellitibus, flagellis casti, in crucem su-
blati, ac demique resurgentis, redeuntisque in co-
lum, atque in augustissimum ad dexteram Dei Pa-
tris solium recepti admirabilium operum humano-
rum iuxta divinorumque argumenta, simulacris e-
xiguæ formæ egregie scædis undique eminentibus,
pulcherrime celata miraculo sunt. Opus omnino
visendum, cujus eximiam pulchritudinem, æternæ-
que exquisitam nemo concipere animo potest, qui
non oculis ante subiecerit.

S. V.

*De arca S. Domnii, & sepulchrali inscriptione, cum
utrinque iconographia typis incisa.*

Primum omnium satis constat, ut mihi videtur,
corpus S. Domnii jam inde a prima cristianitate
ine in hanc eandem arcam inclusum fuisse, ubi eti-
am servatur & a Spalatenis pariter accolitur
eximia veneratione colitur. Nam post ejus marty-
rium haud sane multi anni intercesserant, cum seda-
ta Trajani persecutione, Salonitani venerandum ejus
corpus inde sublatum, ubi extremam supplicium su-
stinerat, in urbem intulerunt, locaruntque in ade
Virginis Deiparæ sacra, quam ipse met S. Domnii
paucis annis post in iram Pontificatum exadificave-
rat. Eadem porro arca etiamnum contineri, qua
primum conditum fuerat, argumento esse potest ar-
ca ipsamet, quæ cum perantiqua sit, cum veteris
superstitionis haud dubia signa ostendit, in satis ap-
pareat eam e vetustis Ethnicorum sepulchretis per-
tinet fuisse.

Est igitur arca pro modulo humani corporis satis
ampla & capax: tota constat e candido lapide, nisi
quod superno Græco marmore obtegitur. Patet in
longitudinem pedes quinque, ac totidem ferme
uncias; altitudo non amplius duos pedes, & quin-
que uncias assurgit; cuius altitudinis dimensione
continetur ipsum quoddam operculum, in cuius ex-
tremis lateribus incisa est litteris majusculis inscri-
ptio sepulchralis, de qua infra dicetur.

Joannes cognomento Rayennas is, qui Spalatum
transiit sedem Archiepiscopalem, auctor fuit cor-
poris S. Domnii in eandem urbem transferendi
itaque anno septimi sæculi ferme sexagesimo uni-
versa propemodum civitas e suis sedibus effusa, &
Episcopum, Clerumque præcurrem secum in eum
locum confluxit, quem veteris basilicæ incendio ac
ruina lapidum ac cinerum congerie obduxerat. Ibi
cum terra alius effoderetur, tandem hæc arca, qua
S. Domnii corpus includebatur, reperta est, ac
deinde summa cum gratulatione civium ac læticia in
urbem translata. Quam quidem translationem ma-
gis Deus illustribusq; adornavit miraculis, quæ cum
in historia ejusdem translationis descripsi sine, nil
hil necesse est hoc loco iterum commemorare.

Sacrum depositum in urbem advenit Joannes
locavit in eodem templo, quod Diocletianus qua-
tuor ante sæculis Jovi magnificentissime extruxe-
rat; quodque ipse met Joannes haud ita pridem ab
illis nefariis superstitionis vestigiis expiatum sole-
mni ritu, & sanctissimis ceremoniis consecraverat,
atque

Antiquitas
Uraz S.
Domnii,

& dimen-
sio.

Translatio
S. Domnii
in Spalatum
anno 650
descriptio

atque ad cultum honoremque augustissimæ Dei parentis traduxerat.

Arca reposita fuit ad eam templi partem, quæ respondet lateri sinistro aræ maximæ, quod cornu epistolæ vulgo dicitur. Huic e regione locata fuit ad latus dexterum summi altaris altera illa arca, quæ continebatur corpus B. Anastasii cognomento Fulonis, quod itidem e ruderibus Salonitanæ basilicæ effossum pridie ante inventionem S. Domnii, idem

Joannes Archiepiscopus Spalatium transvexerat. Hunc utrique locum Joannes assignavit non temere, neque casu, sed de industria, habitaque ratione utriusque martyris, ut scilicet, quem cuique debebat, honorem cultumque tribueret. Nam apud veteres sinistra, quam dextera honorificentior fuit, & cui primas honoris ac dignitatis deferebant, hunc ad sinistram locabant. Quam ob causam in eo loculo subterraneo, qui suberat basilicæ Salonitanæ, S. Anastasio dextrorsum condito, S. Domnii honoris & excellentiæ causa ad lævum locatus fuerat. Joannes igitur veterem consuetudinem retinendam duxit; & habuit præterea, unde hujusce moris exemplum sumeret. Joannes siquidem Romanus Pontifex quartus hoc nomine, sive Theodorus ejus successor, cum pro sua erga Salonitanos Martyres eximia religione, eos opere musivo pingendos curasset in abside sacelli Lateranensis, iussit S. Venantium Episcopum & Martyrem Salonitanum ad dexteram, S. vero Domnium ad sinistram statui, propterea quod is Venantio ætate, & Salonitanæ ecclesiæ conditæ gloria antecederet.

Descriptio
arce.

Arca S. Domnii eundem honoris atque præstantiæ locum etiamnum obtinet, quem eidem Joannes Archiepiscopus olim decreverat. Hanc sustentat supremi gradus arca, supra quam, dum ad aram faciunt, pedibus Sacerdotes consistunt, introrsum rejecta & substrata. Urnæ operculum altari vicem præstat sacræ mensæ, supra quam res divina fieri solet. In ejusdem Arce anteriori parte, eaque fere media simulachrum quoddam videtur opere anaglyphico egregie factum, quod signum esse Dianæ venationum sylvarumque præsidis indicio sunt duo canes venatici, alter a dextera, alter a sinistra eidem ad pedes appositi, eodem opere & ex eadem materia cælati; itemque phætra illi ex humero lævopendens a tergo, & arcus, quem sinistra, & duplex funiculus ad collum utriusque canis alligatus, quem dextera manu tenet. Ex quo conjectari licet in eo loculo conditum antea fuisse cadaver Ethnicum alicujus viri vel genere, vel dignitate primarii, qui cum Dianam præcipuo quodam cultu fortasse veneraretur, ejus effigiem in suo sepulchro incidi iussit. Neque enim Salonitanis, quamquam caverent sedulo, ne quid Ethnicæ superstitionis cum Christianis ritibus conjungerent, religio esse potuit, quominus ad condendas sanctissimi Episcopi exuvias eodem sepulchro uterentur, quod olim profani cujusdam hominis, nefarii Idolorum sacris addicti membra exceperat. Nemo enim negaverit jam inde a quarto ecclesiæ sæculo Christianorum moris fuisse, ut fana Idolorum in aedes sacras converterent; & profanis hominibus sacrilegisque inanum Deorum cultoribus magnificentissima sepulchra adimerent, in quibus SS. MM. reliquias honorifice locarent, Deo scilicet in suam gloriam, suorumque Martyrum honorem vertente, quod antea vesanis gentium ritibus, impuræque superstitioni inservierat.

Mos antiquus ad
Dei Divorumque
cultum
transfere-
rendi, quem
veterum
superstio-
ni inserv-
iebat.

Corpus S. Domnii in hoc loco & sepulchro occlusum annos jacuit amplius quadringentos, integris prorsus intactisque iisdem signis, quibus Joannes primus Spalatensium Antistes arcam obsignave-

rat; ac nemo per id temporis spatium inventus est, qui aut corporis illic conditi præsentiam in dubium vocaret, aut explorandi causa loculum resignaverit. Sæculo duodecimo ineunte Colomannus Rex Hungariæ Spalatium ingenti militum multitudine adveniens, urbem in deditionem accepit. Ea civitas tum erat in ditione vel clientela Venetorum, qui cum classem viris armisque instructissimam ad sacras expeditiones in Orientem trajecissent, neque satis haberent virium & copiarum ad Hungariorum urbis aditu prohibendos, tempori cedere, & præsidia deducere decreverunt. Paucis diebus interjectis postquam Veneti discesserant, Spalatenses, animis simul ac viribus debilitati, cum in tanta propugnatorum paucitate contra tantas hostium copias urbem defendi non posse diutius intelligerent, ultro in Regis fidem ac potestatem æquis sane conditionibus se suaque omnia tradiderunt. Tum enim vero dubitari ceptum est, utrum Veneti ex urbis possessione abeuntes corpus S. Domnii clam sublatum alio secum asportassent. Nec deerant dubitandi causæ haud improbabiles: nota enim erat Venetorum pietas ac religio erga Divorum reliquias; nam si quando necessitate subigente ex oppidis præsidia detrahere, & civitates in hostium potestate relinquere cogerentur, nihil magis cavebant, quam ne sacra ipsa simul cum locorum possessione amitterent; quæ propterea ut hostibus præriperent, si bique retinerent, clam in naves imponere, atque in aliquâ Venetæ ditionis oppida secum avehere consueverant. De ablatis igitur S. Domnii reliquiis suspicio ac rumor, quamquam nullo auctore satis certo, magis magisque in dies increbuerat; jamque altius civium animis infederat, quam ut evelli posset, nisi re ipsa explorata, & cognita. Erat per id temporis Archiepiscopus ecclesiæ Spalatensis Crescentius, genere Romanus, summo loco natus, vir pietate ac prudentia singulari. Is ergo pro sua sapientia veritus, ne S. Domnii cultus ac religio defervesceret, nisi mature huic periculo ipse met occurreret, injectamque dubitationem Spalatensium animis funditus eximeret; decrevit rem per se ipse sedulo explorare, & omnibus claram facere; riteque restatam posteris relinquere. Quocirca testibus atque arbitris adhibitis S. Domnii sepulchrum adit, aperta que palam arca, invenit corpus integrum, nulla que ex parte diminutum. Id accidit anno Christi 1103, ut epigraphes per Crescentium adjecta declarat. Itaque re satis perspecta atque vulgata, omnis dubitatio evanuit; pristinus S. Domnii sepulchro cultus ac frequentia rediit; neque ullus ex eo tempore usque in hanc diem scrupulus hac de re vel suspicio in animis Spalatensium resedit. Nam idem Crescentius, ut perenne tantæ rei monumentum extaret, inscriptionem in ipso sepulchro insculpi iussit, quæ & corporis ibidem conditi occlusique fidem faceret; & translationis Spalatensis ab Joanne Ravennate, inventionis autem ab ipso met Crescentio factæ posteros admoneret. Ergo incisa est hujusmodi inscriptio in ipso arce operculo, idest in extimis lateribus quatuor digitos altis ejus marmoris, quo sepulchrum obtegitur. Distributa est in duas omnino lineas, seu versus, quia tria tantum latera circumeunt; altera alteri subjicitur; uterque versus primum in fronte operculi deducitur, deinde vergit in sinistram latus, tum ab hoc latere deflectens in extremam usque postici lateris partem excurrit; neuter in dexterum latus exporrigitur, quod cornu Evangelii vulgo dicitur. Totam epigraphem æneis typis impressam infra lectorum oculis subjicimus; quæ quidem non solum verba, sed etiam litterarum formam

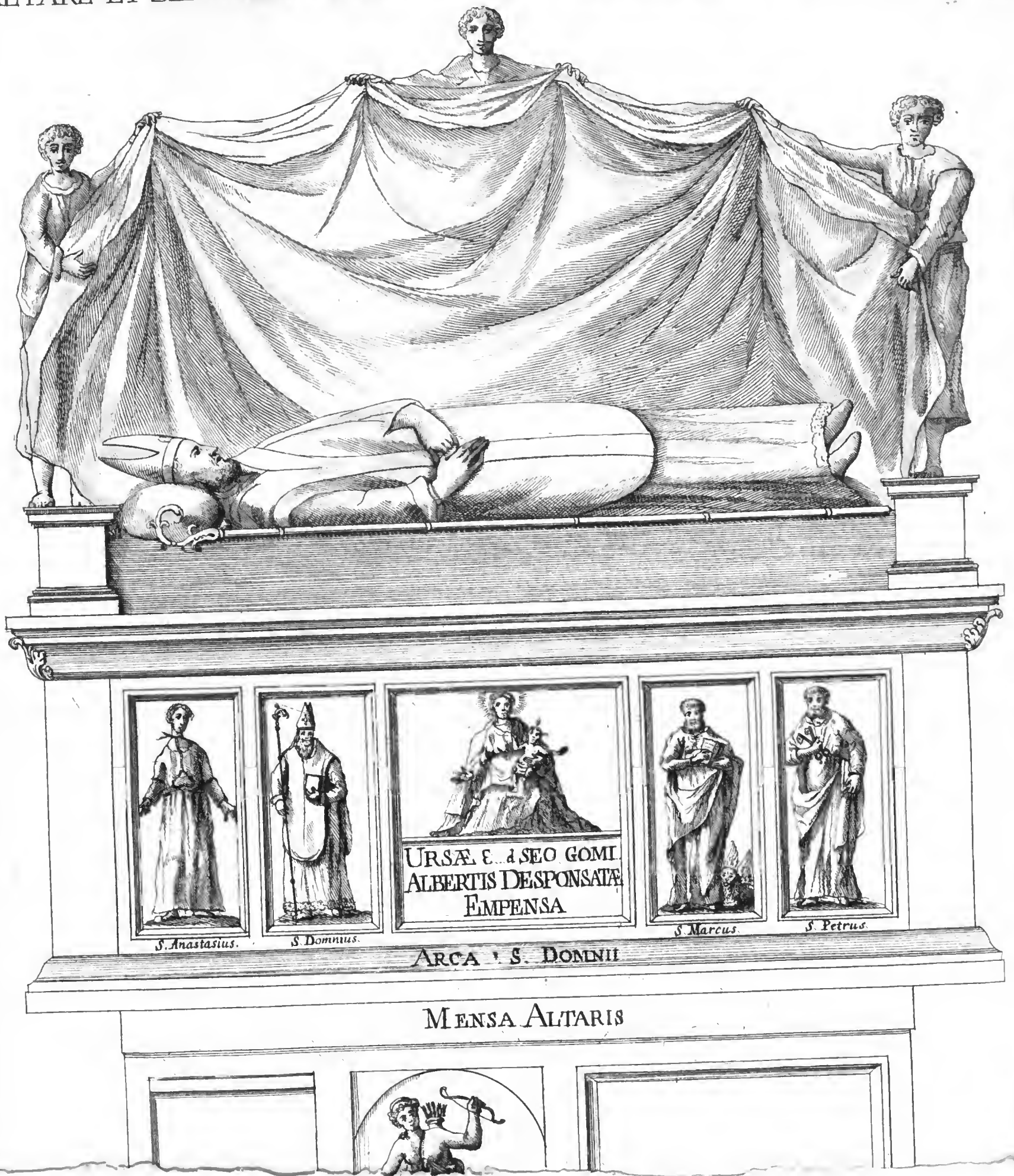
De surre-
pto corpo-
re S. Do-
mnii

Dubitatio
post Spa-
latium ca-
ptum ab
Hungaris
exorta,

quæ per
Crescen-
tium Ar-
chiep-
scopum
sublata
est.

Inscriptio
sepulchra-
lis per
Crescen-
tium in-
sculpi
iussa.

ALTARE ET SEPULCRUM S. DOMNII PRIMI SALONARUM EPISCOPI ET MARTYRIS.

[illegible]

ADMINISTRATIVE PAGE NO. 10

SECRET

DECLASSIFIED BY 6032 JAL/STW
ON 08-29-2017

[illegible]

1. The first step is to identify the problem or goal. This involves understanding the current situation and what needs to be achieved.

DATE: 11-11-68
TO: DIRECTOR, FBI
FROM: SAC, NEW YORK (100-158861)
SUBJECT: JAMES EARL RAY, AKA
RE: NEW YORK TELETYPE TO BUREAU, 11-11-68

ALL INFORMATION CONTAINED
HEREIN IS UNCLASSIFIED

Don't forget to check out the new
Kodak ColorSlide 100 film.

1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 26

RESEARCH CONCLUSIONS

2025 RELEASE UNDER E.O. 14176

1. *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.

Tab. IV.

INSCRIPTIO INCISA IN TABULA LAPIDEA AFFIXA PARIETI AD CORNU
EPISTOLÆ ALTARIS S.DOMNII.

† hoc hābet egregio sanctus sue
membræ sepulchro domus
antique qui xpi dogma salone
monstravit presul martir quoq
factus eiūdem
discipulus petri pariter fuit
iste beati
et spati presul huc
transtulit inde iohannes
tempore post longo multis
dubitantibus urbis
anxoret hoc corpus aoret
ansit arte relatum
claruit id cunctis quod
per pauci putaverunt
huius enī presul clare
crescentius urbis
monora disiunxit sanctum
corpus patefecit
mille octi centum tres a a aore
creimus annos
tunc et apostolicus paschalis
constitit orbi
clara p̄lux cūctis pateat hec
indicio doctis

dum presul adesset
moribus et vita franciscus
semper amandus
et quo sp̄letum iacobus
ratione gubernat
gabriel et cunctis celorum
laudibus equus
mille quatercentum dum
phabus volueret annos
et iam ter nonos novembris
mense peractum

† m̄ boninus de milano fecit. istam.
capelam. et. sepoltvram:..

Tab. III.

INSCRIPTIO RECENS INCISA IN MARMORE
PULCHERRIME CALLATO, QUO PARS
ANTERIOR ARCÆ S.DOMNII PAUCIS
ANTE ANNIS CIRCUMVESTITA EST.

S DOMNIUS M.
PMUS SALO. PONT.
APLORUM PNPIS
DISCIPULUS
HIC IACET

Tab. I.

INSCRIPTIO SEPULCHRALIS CIRCA OPERCULUM ARCAE EXTERIORIS S. DOMNII INSCULPTA.

A fronte Altaris.

† HOC HABET EGREGIO SCS SUA MEMBRA SEPULCRO. OMNIUS
ANTIQUA QUI XPI DOGMA SALONAE CONSTAVIT PSUL QUOQ. MAR-
TIR... *A cornu Epistolae.* FALVS EIUSDEM. DISCIPULUS PETRI PARITER FUIT
ISTA BEATI... *A torgo Altaris.* HAE SPALATI PSUL HUC TRANSLIT INDE
IOHIS TEMPORE POST LONGOLUM NONNIDUBITARENT ANFORET
HIC CORPUS ANHINEFORET ARTERELATU... *A fronte Altaris.* CLARUIT
ID CUNCTIS PERPAUCI PUTAVERUNT ARCHIPSUL ENI
HUIUS CRESCENTIUS URBIS. MARMORA DISIUNXIT SEM
CORP... *A cornu Epistolae.* PATEFECIT MILLE DI. CENTVM
TRES AFFORE CREDIMUS AN... *A torgo Altaris.* NOS TUNE
ET APOSTOLICUS PASCAEALIS CONSTITIT ORBIS
 DENA FUIT MULTIS PATET HOC INDI-
CTIO DOCTIS AMEN....

Tab. II.

INSCRIPTIO INSCULPTA IN OPERCULO MEDIO ARCAE INTERIORIS S. DOMNII

† HIC REQUIESEIT CORPUS BEATI DOMNII
SALONITANI ARCHIEPISCOPI DISCIPULI
SANCTI PETRI APOSTOLORUM PRINCIPIS
TRANSLATUM AB SALONA IN SPACATUM
~~A IULIANAE FILIAE BEATAE CATHOLICAE~~

ac similitudinem ductam ex ipso autographo exhibet. Ut autem dignosci possit, ubi versus sive a fronte ad sinistrum latus, sive hinc ad tergum deflectit, hanc notam . . . cuiusdam quasi Hermæ loco apposuimus. Illud tamen lectorem admonitum velim, formam litterarum ab tergo descriptarum in tabulam æneam referendam videri primum non potuisse; nam cum pars arcæ posterior parieti ferme adhæreat, nihil spatii interjectum est, qua adiri aut inspicere possit. Sed peropportune factum est, ut anno hujus sæculi 1730, cum arcam S. Domnii selectis pretiosisque marmoribus convestiri placuisset, eam loco dimoveri oportuerit; hinc copia & facultas oblata per otium inspicendi describendique duos illos versus retro atque a tergo incisos, qui antea oculis subducti latebant. Secundum versus fere medium interfecat sigillum quoddam ex cera rubra Hispaniensi, figuræ ovatæ, longitudine quatuor ferme digitos, latitudine duos cum dimidio complectens, sed vetustate exesum; quod S. Domnii olim ibidem impressi vestigia quædam subobscura, cum quatuor litteris *Domn.* adhuc retinet.

In arca exteriori alia interior arcu-la inventa corpus S. Domnii continens.

Arca interna dimensio

& descriptio

& epigraphæ.

Quæ omnia spectare licet in Tabula I. Per eam occasionem incrustandæ ornandæque arcæ S. Domnii, hujus operculum amotum cum esset, altera interior arcula patefacta est, itidem lapidea, in qua continetur corpus S. Domnii: id quod præclare cohæret cum Historia quartæ translationis, in qua scriptum est reliquias S. Domnii Salona transvectas, illatasque in ædem Cathedralē Spalatensem, *pannis pretiosissimis involutas ex parte meridiana sub duplici sarcophago cum gratiarum actione reconditas fuisse*. Arca interna, quæ ut altitudine, & latitudine, sic etiam longitudine, haud paullo minor est, quam externa, hujus quidem lateri dextero, quod est ad cornu Evangelii, proxime adhæret; sed minime usque ad lævum ejusdem latus subter cornu Epistolæ protenditur; quin aliquid spatii intermedii vacuum relinquit, interposita lapidea tabula, in qua patet fenestella, cui olim major altera e regione respondebat in adverso latere Epistolari arcæ exterioris perforata, unde sinistrum latus intimæ arculæ admota facula introspecti poterat; sed nunc obstructa cum sit, omnem interioris loculi conspectum adimit. In eo, quod dixi, vacuo intermedioque spatio, inventa est capsula eburnea, in qua nihil erat præter scruta seu fragmenta serica cyanei & rubri coloris, ac folia lauri partim arida omnino, partim flaccescentia quidem, sed nativa viriditate adhuc prædita; itemque tripus æneum, vasculo, quod atramentarium vocant, haud ab simile, cum paucis granis thureis, & carbunculis extinctis; huic superposita erat capsula lignea, ubi sacrarum reliquiarum frustula quædam sunt reperta cum duabus schedulis, altera pergamena, altera plumbea, in quibus eorum Martyrum, quorum erant illæ reliquæ, nomina inscripta legebantur. In medio operculo, quo clauditur arcula interior, incisa est grandibus litteris, quæ sunt ejusdem formæ, atque illæ in arca externa insculptæ, inscriptio S. Domnii ab Joanne primo Spalatensium Archiepiscopo Salona translata, & ibidem conditi testis, quam in Tabulam II. referendam curavimus. Porro ad extimam majoremque arcam ut sermonem revocemus, hujus pars anterior nunc incrustata est pulcherrimis marmoribus præclaro opere elaboratis, in ejusque media facie nova epigraphes recens insculpta legitur; quam in Tabula III. Lectorum oculis subjecimus.

Illyricum Sacrum.

S. VI.

De Altari & Epitaphio S. Domnii.

PARS superna sepulchri, quo continetur corpus S. Domnii, quodque supra descripsimus, æqua est ac plana, adeo longe lateque porrecta, ut justæ magnitudinis mensam, eamdemque satis commodam ad sacrificandum exhibeat. Inde assurgit pars aræ superior opere magnifico, cultuque eleganti constructa. Hanc Petrus Discovitus, cui a Pago cognomen fuit, ex inclyta D. Dominici familia ad Spalatensem Pontificatum evectus anno altero & vigesimo decimi quinti sæculi, ære proprio sumptuque inchoaverat; sed cum præclaris cæptis mors immatura intervenisset, pecuniæ quod satis esset ad perficiendum altare, ecclesiæ Spalatensi testamento legavit. Egregium opus absolvit Franciscus Maripetrus, qui Petro in Episcopatum proxime successit an. 1427, cum Franciscus Fuscarus Principatum in Venetis obtinebat, & Jacobus Gabriel Patritius Venetus Spalatensem Præfecturam gerebat. Totius altaris moles ac descriptio tres in partes distribui potest. Prima est ipsamet arca, qua S. Domnii conduntur exuvie; quæ quidem, ut sæpe diximus, obtinet locum mensæ, supra quam res divina fieri solet. Huic superimposita eminet pars altera longe lateque conspicua, quæ cum ab altaris mensa introrsum recedat, spatii quod satis est, ad sacrificandum relinquit. Hæc alterius cuiusdam sepulchri seu potius Mausolei aut Cenotaphii speciem ac similitudinem gerit. Tota constat e marmore solido, præclaro & summo artificio perfecta; atque ad omnem architecturæ regulam adeo exacta, ut nihil aptius in eo genere, nihil descriptius esse posse videatur. Variis præterea coloribus mira arte permixtis oblita est, & corollis, arabicisque operibus auro interlitis ornata. Ipsa porro Mausolei facies quinque loculamentis distinguitur; e quibus quatuor visuntur ejusdem ferme magnitudinis, oblongæque figuræ: intermedium cum magnitudine cæteris præstat, tum ad formam perfecti quadrati proxime accedit. Sua cuique statua ex marmore, anaglyptico opere pulcherrime cælata. Ab cornu Evangelii primum & alterum locum obtinent simulachra S. Anastasii & S. Domnii; ab cornu epistolæ quartam & quintam sedem S. Marcus, & S. Petrus occupant. In medio loculamento B. Mariæ sedentis, & puerum Jesum sinistra manu amplexantis effigies cernitur, mortali specie augustior, & mira oris pulchritudine ac majestate insignis. In basi subter pedes Deiparæ majusculis litteris inscriptum est.

Descriptio altaris.

Arca superior vana.

Effigies Divorum in ea cœlata.

URSÆ . . . d SEOGOMI . . .
ALBERTIS DESPONSATÆ PI. . . .
EMPENSA.

Litteras, quæ interjectis lacunis continebantur, injuria temporis & vetustas delevit. Ejusmodi epigraphes honoris ac memoriæ causa adjecta fuit, ut indicio esset ejus potissimum ære & consilio hanc molem exstructam fuisse, cujus nomen ibidem inscriptum erat. Hinc enim colligitur piam quamdam Matronam, cui nomen erat Ursæ, opulentam in primis ac nobilem, id consilii dedisse Petro Archiepiscopo, ut S. Domnio sepulchrum magnificentius exstruendum curaret, atque in eam rem de suo pecuniam contulisse: ita autem inter eos convenerat, ut reliquias S. Domnii ex inferno veterique loculo exemptæ, & in supernam altaris partem elata, in novo illo, & honorificentiori monumento locarentur. Verum mors immatura utriusque pium

T 1

æque

æque, & præclarum consilium discussit. Nam Franciscus Maripetrus Spalatenfis Archiepiscopus, idemque Petri successor, cui & perficiendi operis relicta cura, & transfereendi corporis arbitrium erat, satius duxit Mausoleum ab se perfectum vacuum relinquere, quam veterem arcam resignare, & venerandas exuvias inde educere; ubi mille ferme ac trecentos annos requieverant. Ita opus illud egregium in primis ac magnificum summam quidem maiestatem ornatumque toti aræ conciliat; sed cum inane sit, careatque sacratissimis illis ipsis, cenotaphii locum & nomen obtinet.

S. Domnii loci eminens, tum eximia quadam specie ac magnificentia reliquas facile superat. S. Domnii cenotaphio impositi porrectique in morem cubantis simulachrum egregie sculptum visitur; idemque procera statura est, atque humana ferme majus. Simulachro satis amplum ex marmore stragulum subternitur, ab lateribus undique regio sane luxu diffuens. Totum corpus obtegunt Pontificiæ vestes præclaris operibus insignes. Mitra capiti infixæ; annulus Episcopalis digito insertus; pedum Pastorale ad dexteram appositum, cum cæteris Pontificiis insignibus atque ornamentis in eodem saxo cælatis, pictisque. Ingens porro conopæum superinductum impense auget totius operis maiestatem. Nam a summo deorsum vergens longe lateque explicatur, & utrumque Mausolei latus dexterum ac sinistrum amplectitur. Duo simulachra pulcherrime cælata virili habitu atque vestitu hinc atque hinc erecta proceraque statura consistunt, quæ utraque manu conopæi projecturas fluentesque sinus sustinere videntur. Tertium in editissimo medioque totius altaris fastigio, pectore tenus supereminet; & summa ejusdem conopæi capita manu pariter utraque sustentat. Tota moles est e saxo solido mira arte elaborato, coloribus scite venusteque dispositis obducto. Pluribus præclarum hoc opus describere non est necesse, cum illud in tabula infra posita spectare liceat. Hactenus de altari. Epitaphium S. Domnii grandibus litteris insculptum est in tabula marmorea figuræ oblongæ, coloris cinerei, ab sinistro altaris latere, sive a cornu Epistolæ, loco sublimi & conspicuo, in pariete affixa. Epigraphem potius, quam epitaphium dixerim; nam hæc inscriptio neque in sepulchro incisa est, & epitaphii limites prætergressa, multa præterea commemorat, quæ neque ad S. Domnii laudes, neque ad ejus memoriam excitandam per seipsa referuntur. Juvat tamen vulgarem, & jamdudum receptam, inditamque appellationem retinere, quod enim communi loquendi usu sancitum est, explicare potius, quam mutare vel corrigere præstat; præsertim cum ubi de rebus convenit, parvi referat, quo quidque vocabulo expresseris.

Epitaphii cornu Epistolæ tabellæ lapideæ incisum

Hujusmodi epitaphium alii tripartitum, alii bipartitum vocant, perinde ut quisque in pauciores pluresve partes illud distribuit. Quibus tripartita divisio placet, hac potissimum ratione duci videntur, quod existiment totius epitaphii argumentum tres in partes tribuendum esse. Primæ parti subjiciunt inventionem, ac translationem S. Domnii, consilio atque opera Joannis Ravenatis primi Spalateni Antistitis factam. Ad secundam partem referunt, quæ ad alteram inventionem spectant, cum Crescentius ipidem Archiepiscopus Spalatenfis, ut quæ increbuerat de ablatis S. Domnii reliquiis opinionem evelleret, arca patefacta, ejusdem corpus integrum invenit, idque adhibitis testibus & publica auctoritate interposita confirmavit. Tertia demum parte continetur altaris a Petro Dis-

vitio inchoati absolutio & perfectio, cum Spalatenfi ecclesiæ Franciscus Maripetrus præerat, & Franciscus Venetorum principatum obtinebat. Qui autem epitaphium bifariam dividunt, ii nulla augmenti materiæque, quæ eidem subest, ratione habita, ex vacuo quodam spatio mediæ ferme inscriptioni interjecto, bipartitæ hujus divisionis rationem petendam esse existimant. Sculptor enim sive alieno impulsu & auctoritate, sive arbitrio & sponte sua universam epigraphem in duo quasi membra distinxit, modico intervallo inter utrumque relicto, & quibusdam lineis sive Arabicis operibus interpositis. Hinc duæ partes existunt, quarum altera corporis Spalatum advecti ab Joanne Ravenate, ejusdemque inventi a Crescentio Archiepiscopo brevis descriptio comprehenditur; in altera vero inscriptus est annus ac mensis, quo ara S. Domnii ad culmen ac fastigium perducta fuit, Franciscus Maripetro Archiepiscopo Spalatenfi, & Franciscus Fuscari Venetorum Duce. Fuit autem annus circiter 1437. mensis November.

Sunt, qui existimant totum hoc epitaphium uno & eodem tempore, & ab uno Auctore concinnatum fuisse, & a Crescentii Pontificatu tribus ferme sæculis abesse, referrique oportere ad sæculum decimum quintum, cum Franciscus Maripetrus Spalatensem ecclesiam administrabat. Quod quidem tempus, & temporis notam pars extrema epitaphii indicat. Nam, ut inquirunt isti, & conformatio litterarum, quæ in tabula illa marmorea insculptæ sunt, est omnino eadem, & una pariter est forma totius orationis, & idem stylus, ac dicendi character: ex quo colligitur neque epitaphii partes temporibus distinguui, neque eas diversis, & alias aliis auctoribus attribui posse. Verum in promptu est, quod istis respondeam. Fateor equidem universum epitaphium in eo lapide ad parietem affixo perscriptum fuisse, cum Franciscus Maripetrus aram S. Domnii, quam ejus Decessor ædificare cœperat, ad fastigium perduxit, quod quidem accidit tertio ferme sæculo, postquam Crescentius obierat. Id siquidem & historiæ monumenta testantur, & litterarum forma ac figura, & temporis nota postremo epitaphii membro adjecta satis declarant. Hæc igitur de re nulla nobis est cum istis controversia. Quod autem putant totum epitaphium & unius temporis, & unius Auctoris unum esse opus, in eo valde mihi videntur errare; omninoque in hoc omnis est error, quod inter duas priores epitaphii partes & postremam nihil interesse existimant. Verum prima pars atque altera, de qua superiori paragrapho diximus, longe ante in sepulchro incisa fuerat, quam in eo marmore incidere-retur. Eam siquidem Crescentius sæculo xii. in-eunte confici inscribique jussit, ut corporis primum illuc ab Joanne translato, deinde ibidem ab se inventi index esset ac testis. Ab obitu Crescentii intercesserant anni ferme trecenti, cum Franciscus Maripetrus, absoluto ornatoque altari, utramque illam epitaphii partem e sepulchro describendam, atque in tabulam marmoream referendam curavit; eidemque tertiam partem in eodem lapide incisam adjecit. Hinc efficitur primam, atque alteram partem ad Crescentii Pontificatum revocari oportere; tertiam autem Francisco Maripetro ibidem Spalatenfi Archiepiscopo adscribendam esse.

Verum, inquiet aliquis, quid si Maripetrus, qui totum epitaphium in eo lapide incidi jussit, idem duas illius priores partes in arca veteri describendas curaverit? Sed nihil incitius dici potest. Nam præterquamquod id pro arbitrio dicitur, neque ulla, cur ita dicatur probabilis ratio

bifariam signo quodam interjecto divisum

incisum in eo lapide a Francisco Maripetro

Crescentius auctor primæ & alterius partiæ

tertiæ vero Maripetrus

ratio reddi potest; tota hæc responsio uno argumento eoque satis firmo evertitur. Etenim litteræ sepulchro inscriptæ forma & figura longe discrepant ab litteris in marmore incisis: quæ quidem discrepantia aperte indicat inscriptionem illam multo ante in sepulchro, quam in marmorea tabula insculptam fuisse. Nam duæ priores epitaphii partes in monumento expressæ sunt antiquis Romanorum characteribus, qui sub initium sæculi duodecimi adhuc usu vigeant: contra vero in tabula lapidea totum epitaphium perscriptum est litteris sane inconcinnis ac rudibus, quæ similitudine quadam accedunt ad notas Gothicas, quæ sæculo decimo quinto nondum exsolerant. Ut autem utramque litterarum formam lector dignoscere, & alteram cum altera conferre possit, & quæ sit utriusque dissimilitudo per se ipse animadvertere, exemplum totius epitaphii ex illa tabella marmorea egregii artificis manu descriptum in tab. iv. sub lectorum aspectu subieimus, post exhibitum in alia tabula sepulchralis inscriptionis apographum. Neutrum porro neque verbis, neque forma alphabetica ab exemplari suo discrepat. Quin etiam ut exemplum epitaphii tripartiti undique perfectum esset, ut omnia cum autographo cohererent, versus ipsos, e quibus constat epitaphium bifariam divisos descripsimus, alternis lineis longiusculos; ita enim extant in lapide illo parieti affixo, qui angustior est, quam ut integrum versum latitudine complecti possit.

Prior & secunda pars longe alius in sepulchro, æq; in lapide litteris incise,

Utraque inscriptio, cum sepulchro tum parieti affixa, mendis scædet.

Extat apud Joannem Lucium itidē mendosa.

Qui ex epigraphæ sepulchrali primam & alteram epitaphii partem in tabulam marmoream transtulit, quædam immutanda censuit, nonnulla correxit, aliqua etiam, dum emendare voluit, depravavit. Utroque labes aliquas & corruptelas vel incuria, vel incitæ Scalpographi invexit; in hunc enim, quam in auctores utriusque culpam conferre præstat. Sed bene habet, quod non eadem utrobique depravata sunt, & quod in alterutra epigraphæ emendatione indiget, alterius collatione & ope adhibita facile corrigi potest. Hoc igitur tripartitum epitaphium ex autographo marmoreo nobis accurate descripsit, & litteris quam simillimis expressit Joannes Baptista Camocinus egregius architectus, cui ab Senatu Veneto id negotii ac muneris datum est, ut publica Dalmatica ædificia delineet, earumque formam ac descriptionem in tabulas referat. Apographum ad nos transmissum fere congruit cum exemplo, quod Historicus Dalmata suis Collectaneis inseruit; sed hoc haud paucioribus, immo pluribus quam nostrum mendis scædet. Extat in Opusculis ejusdem, quæ Venetiis prodierunt ex Typographia Stephani Curtii anno 1673. itaque epitaphii hujus bifariam divisi partem priorem Crescentio pag. 67. posteriorem Maripetro pag. 68. attribuit.

Cur vero totius epitaphii unus omnino sit, idemque stylus, ac dicendi character, id causæ fuit, quod qui tertiam partem adjecit, e duabus prioribus styli similitudinem atque exemplum duxerit; omni opera atque industria enixus, ut eandem dictionis formam, quo ad ejus fieri posset, verborum & carminum contextu exprimeret. Cum enim in eodem lapide cum prima atque altera tertiam partem conjungi oporteret, sic ut singulæ in unam epigraphem coalescerent, necesse fuit orationis quoque ac styli similitudine omnes inter se aptas & connexas esse. Cæterum vacui spatii quod relictum est in lapide, interjectumque scriptioni, ut supra diximus, satis indicat illic consulto, deditaque opera disjunctum atque interruptum fuisse epitaphium, ut posterius dignoscerent, quæ pars ejusdem ad Cre-

Illyricum Sacrum.

scientium auctorem referenda esset, quæque Maripetri jussu tribus ferme post sæculis composita & adjuncta fuerit. Illam etiam epigraphem in operculo interioris arcule insculptam, de qua superiori paragrapho lectorem monuimus, Crescentio attribucendam censeo; est quippe litteris Romanis pulcherrime incisa, quarum conformatio omnino congruit cum figura & forma illarum litterarum, quibus incisa est sepulchralis inscriptio circa operculum Urnæ exterioris.

Crescentius auctor inscriptionis arcule interioris operculo impressus.

CAPUT XVII.

Sacri ac solemnes dies, quibus olim statis anni temporibus ecclesiastico ritu colebatur, hodieque colitur S. Domnius, Salona, Roma, Spalati, atque in universa Dalmatia.

§. I.

Primus dies B. Domnulo sacer, idemque omnium celeberrimus affixus ad Nonas Majas,

Hanc diem, quæ septima est mensis Maji, B. Domnius ad extremum usque spiritum pro religione decertans, præclara morte pie constanterque obita consecravit. Jure igitur ac merito ex omnibus diebus, quos singulis annis celeberrimos, lætissimosque agit Spalatensis ecclesia, hunc sanctissimi sui parentis & conditoris martyrio ac nomine insignem in primis colere, & summa religione, maximaque pompa & apparatu celebrare consuevit. Historia Salonitana B. Domnii martyrio neque annum, neque mensem, neque diem certum adscribit. Id solum commemorat eum martyrii palmam adeptum fuisse uno fere mense, postquam ejusdem socii religionis causa extremum supplicium subierunt. Verum enimvero ex omnibus, qui res gestas B. Domnii litteris mandarunt, si Legendæ Slavonicæ auctorem excipias, nemo unus est, quin ejus martyrium Nonis Maji, seu septimæ ejusdem mensis dici subiciat. Primæ vitæ Auctor hæc scripsit: *Unus ex Ministris Sathana, impetu facto, amputavit caput eius Nonis Maji.* Diem eundem adnotavit alterius vitæ Scriptor: *Capitis abscissione cursum complevit Nonis Maji.* Ab his nihil discrepat Adamus Parisiensis in tertia vita: *Gloriosus martyr Nonis Maji terras relinquens ad cælum migravit.* Huc adde: quæ in quarta vita scripta sunt: *amputavit caput ejus die Nonarum Majorum;* itemque apud Lucam Gaudentium sextæ vitæ Auctorem: *Præfati jussu obruncatus est Nonis Maji.* Qui vero de laudibus S. Domnii orationem Illyricam scripsit, martyrii diem tacitum prætermisit; sed vel ex hac colligi potest B. Domnium die septima Maji perfunctum esse martyrio; cum antiquissima consuetudine receptum ac sancitum sit, ut singulis annis ipso Nonarum Majorum die hanc legendam sive orationem Illyricam aliquis e Clero ante solemne sacrificium matutinum clara voce, eademque ad musicos modos inflexa ad frequentissimam concionem e scripto recitet; quæ quidem oratio cujusdam Panegyrici locum obtinet, quo Divorum laudes celebrari, eorumque festi dies ornari solent.

Dies Maji septima Domnii martyrio consecrata.

apud Spalatenses religionis summa & celeberrima.

Ad S. Domnium eam diem ejus martyrium adscribunt.

Operæ pretium duxi omnia hæc testimonia in unum locum colligere, ut hac in re omnium Scriptorum summa consensus incitæ aut impudentiæ eos coargueret, qui martyrium S. Domnii ad Nonas Majas adscriptum in dubium revocare audeant. Qui enim existimet nihil ab antiquis memoriæ proditum

ditum esse, unde certo colligi possit natalem Beati Domnii diem Nonis Maji affigi oportere, aut si quid proditum fuerit, non satis esse dignum, quod credatur; hunc profecto aut insigni veterum monumentorum inscitia laborare necesse est, aut certe in eorum numero habendum esse, qui antiquissimis ecclesiarum historiis fidem omnem abrogare conantur.

Quid si aliquis eo progrediretur audacia, ut festum solemnemque diem B. Domnii martyrio consecratum in contemptum etiam, non modo in controversiam adduceret, perinde quasi recens inventum esset, aut certe hujus diei consecratio antiquior non esset undecimo saeculo, adscribendaque foret Crescentio Spalatensi Archiepiscopo, qui extremo ejusdem saeculi anno Pontificatum adeptus primus omnium Nonas Majas S. Domnio dedicaverit, easque in festorum dierum numerum retulerit? Hæc qui sentiat, aut dicat, is enim vero, nisi impudentissimi mendacii reus fieri ac prædicari velit, utatur oportet excusatione summæ ignorantiae, seu potius incredibilis cujusdam stuporis. Quis enim tam rudis in historia Salonitana, tam peregrinus atque hospes esse potest, quin sciat S. Laurentium Spalatensem Archiepiscopum, qui proxime ante Crescentium ecclesiam illam administravit, hujus diei ad honorem cultumque S. Domnii celebrandæ consuetudinem jam inde antiquitus inductam invenisse? Tantum igitur abest, ut eam primus omnium Crescentius invexerit, ut multo ante viguerit, quam Crescentii Decessor Pontificatum susciperet; argumento est, quod idem Laurentius, ut Thomas Archidiaconus Hist. Salonit.

Dubitari non potest, quin dies multis ante Laurentii saeculis in veneratione apud Spalatenses fuerit.

cap. 16. scripsit, Adamum Parisiensem Græcis Latinisque litteris apprime excultum rogaverit, ut veteres lectiones, hymnos, antiphonas nullo dicendi artificio elaboratas, sed admodum impolitas ac plane rudes, quibus ad festum S. Domnii diem celebrandum Spalatensis Clerus jam pridem utebatur, in formam elegantiorum ipse redigeret, eisdemque verborum ac sententiarum ornatum quemdam & nitorem adscisceret. Adamus itaque, ut Laurentio morem gereret, hymnos atque antiphonas numeris haud paullo concinnioribus illigavit, & universam Liturgiam, horasque canonicas satis compto, nitidoque, ut temporibus illis, orationis genere illustravit. Festum vero S. Domnii diem, ejusque martyrio sacrum ac solemnem ipse quoque ad Nonas Majas affixit; nec dubium, quin id e vetustissimis illius officii lectionibus acceperit: *Gloriosus*, inquit, *martyr nonis Maji terras relinquens ad caelum migravit*. Hinc evidentius apparet, quam ut in dubium vocari possit, longe ante S. Laurentii ætatem Nonas Majas ad S. Domnii, ejusque martyrii memoriam celebrandam consecratas fuisse; atque adeo hujus consecrationis initium a primis Salonitanæ ecclesiæ temporibus repetendum esse; quod quidem præter cætera argumenta, rude illud inornatumque dicendi genus, quod nitidius & luculentius Adami Parisiensis stylo redditum est, satis superque declarat. Et vero nisi hujus diei celebritas perantiqua esset, nisi authentica, nisi multorum saeculorum usu approbata, numquam adduci potuissent gravissimi Viri, iidemque antiquitatum ecclesiasticarum scientissimi, ut eum diem & S. Domnii Salonitani Episcopi & martyris commemoratione insignirent, & in sua Kalendaria referrent. Huc adde vetustissima plurium Ecclesiarum monumenta, in quibus ad eandem diem S. Domnii nomen & martyrium adscriptum invenies. Juvat paucas in hanc rem enunciationes ex antiquis Kalendaris, probatisque Scriptoribus describere,

quorum auctoritatem si quis contempserit, & nihilo verecundius, quam antea, festi hujus diei antiquitatem ludibrio & irrisione dignam habuerit, eum profecto bene ac noviter impudentem ac temerarium esse oportet.

VII. Maji. S. Domnii Episcopi & martyris. Duplex prima Classis cum octava. E Kalendaris pervetustis ecclesiæ Spalatensis.

VII. Maji. Domnii Episcopi Spalatensis. E Kalendaris Jadrensis, & aliarum ecclesiarum Dalmatiæ.

VII. Maji. S. Dominus Episcopus Salonensis Spalati. Bollandistæ in Prætermis ad hanc diem.

VII. Maji. Spalati S. Domnii Episcopi Salonensis & martyris. Ferrarius in Catal. gen. SS.

VII. Maji. In Insulis Diomedais S. Domnii Episcopi & martyris. Ex monumentis Canonorum Regularium, qui memoratas insulas vulgo de Tremiti dictas incolunt. Ferrarius ibid.

S. Domnio Salonitanorum Presulum corypheus, & S. Petri Apostoli Discipulus, cujus anniversaria solemnitas ab universa Dalmatia Nonis Maji sollemnis habetur. Joannes Tomco Marnavitijs Episcopus Bossinensis in Vindiciis S. Felicis pag. 17.

Recte ac præclare scripsit Bossinensis Episcopus proxime laudatus hunc diem ab universa Dalmatia sanctum ac solemnem haberi. Etenim ejus celebritas ac religio neque diæcesis, neque provinciæ Spalatensis finibus circumscribitur, sed per omnes Dalmatiæ ecclesias jam inde antiquitus propagata, hodieque solemni officio ritumque colitur; & quamquam Spalatensis Metropolitæ ditioni exemptæ aut sui, aut alieni juris jamdudum esse cœperint, veterem tamen consuetudinem hujus diei celebrandæ a majoribus acceptam, neque unquam intermissam adhuc retinent. Satis quippe constat hanc consuetudinem omni memoria antiquiorem esse; & cum Spalatensis ecclesiæ jurisdictioni iidem, quibus universa Dalmatia, regionibus ac terminis contineretur, quatuor & viginti ecclesias, si vera scripsit Michas Madius, in sua potestate haberet, nulla ex illis erat, quin diem septimam Maji nomine & martyrio S. Domnii consecratam insigni cultu ac religione prosequeretur.

Is porro dies in urbe Spalatensi clausis officinis, vetitisque lege ecclesiastica servilibus operibus, ritu solemni *Prima Classis* agitur; ejusque commemoriatio ac celebritas in octavum usque diem producit; quippe cum Spalatenses B. Domnium, ut par erat, civitati suæ ac diæcesi patronum primum adoptaverint. Multæ præterea in Dalmatia urbes eodem ac Spalatenses ritu cultumque hunc diem celebrant, ejusdemque solemnitas in septem dies proxime insequentibus extendunt. Quid vero dicam effusiones hominum ex oppidis & propinquis civitatibus, ex agris & vicis, quos commovet evocantque Spalatum hujus diei solemnitas ac religio? præsertim cum ad sacram & ecclesiasticam pompam accedant etiam profani ac civiles ludorum ac nundinarum apparatus, iidemque magnificentissimi, ut toto quidem anno nulla dies urbi lætior, nulla celebrrior, nulla augustior illucescat. Hujus diei celebritatem augeat sollemnis eademque frequentissima supplicatio, quæ per vias urbis celeberrimas quantam maxima fieri potest pompa peragitur; in eaque particula insignis ex reliquiis S. Domnii magnifice exornata, & in argenteam lipsanothecam inclusa circumfertur, quam quidem Prætor, idemque Præfectus urbis cum sua cohorte, & primarii Magistratus, & universa propemodum civitas pie honorificeque prosequitur. Ad sanctissimi hujus diei honorem, cultumque anniversarium S. Domnii illud

Id confirmant Kalendaria pervetustissima, & gravissimi auctores.

sum consuetudo antiquissima communis universæ Dalmatiæ.

Ritus sollemnis ejusdem diei celebrandi.

Solemne supplicatio.

lud quoque pertinet, quod memoriae proditum est de Narentanis, qui liberi cum essent, nec dominationi cuiusquam obnoxii. Spalatum tamen legare quotannis solebant Ducem suum cum Primoribus civitatis, qui ipso festo S. Domnii die, ejus sepulchrum annuis muneribus coleret, totamque Narentanam Rempublicam in ejus fidem ac tutelam committeret.

Item Episcopi suffraganei ad celebrandum diem festum S. Domnii Spalatum convenire solebant.

Præterea quemadmodum more institutoque majorum sancitum est, ut omnes Italiae Episcopi tertio quoque anno Romam se conferant ad sacra Apostolorum limina veneranda; sic etiam ecclesiastica lege vel consuetudine præscriptum olim erat suffraganeis ecclesiae Spalatensis, ut singulis annis ad festum solemnemque diem S. Domnii celebrandum universi Spalatum convenirent, supplicesque ad sepulchrum ejusdem annuæ debitæque religionis officia perfolverent. Hujus rei auctorem habeo Micham Madium, cujus verba e capite 16. Historiæ Spalatensis desumpta, hic adscribere operæ pretium duxi: *Archiepiscopus Spalatensis vocatur Primas totius Dalmatiæ, habens sub se suffraganeos suos Episcopos decem, qui tenentur ex vinculo sacramenti obedire ipsi Archiepiscopo, & respondere ecclesiae Metropolitanae Spalatensi, & venire omni anno ad festum S. Domnii ad ecclesiam prædictam, salvo justo impedimento*. Tot vero Episcoporum concursus conventusque quantum vel huic diei pompæ ac celebritatis adderet, vel solemnibus sacris ac cæremoniis, splendoris ac majestatis conciliaret, nemo est, quin facile intelligat. Cæterum ipsimet Episcopi, ut recte admonet Michas Madius, cum a Spalatensi Archiepiscopo solemniter ritu consecrantur, ab eoque jura & insignia Pontificalia acciperent; eodem jurejurando, quo se in fide ac potestate sui Metropolitanæ perpetuo manuros, ejusque dicto obediens fore pollicebantur, se quoque, adungere solebant, nisi quibus impedimentum justum esset ac legitimum, numquam prætermitturos, quin singulis annis festo & anniversario die S. Domnii Spalatum adirent, ejusque sepulchrum pie & caste inviserent. Hujus sacramenti formulæ adhuc extant in tabulariis ecclesiarum Dalmatiæ: verbis quidem discrepant; rebus vero ac sententiis inter se fere congruunt. Paucas exempli causa proferam, ex quibus, cujusmodi sint reliquæ, dignoscifacile potest.

§. II.

Formula juramenti.

Formula solemnitis Sacramenti, in quam olim jurabant ecclesiae Spalatensis suffraganei adituros se singulis annis limina S. Domnii, anniversario festoque ejus die recurrente.

Formula jurisjurandi præstiti a Joanne Episcopo Signiensi.

IN nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti Amen. Ego a Joannes b Signiensis Episcopus spondeo, polliceor, atque promitto, atque juro per lignum c vivificæ Crucis, & sancta quatuor Evangelia, & has Sanctorum reliquias, quod ab hac die in antea obediens ero, & fidelis B. Domnio, & vobis d Domine d Bernarde Archiepiscopo, & omnibus successoribus vestris catholice intrantibus secundum omnia ea, quæ continentur in Canone de forma fidelitatis. Et quod vocatus ad Synodum, vel ad consecrandos Episcopos veniam, nisi fuero impeditus canonico impedimento; & quod in propria persona, vel per proprium & honestum nuncium, ecclesiam B. Domnii & in festo ipsius f annuatim visitabo, & privilegia ejusdem ecclesiae, & omnia jura sua secularia & illyricum Sacrum.

dum posse meum defendam, & manutenebo. Res vero, quæ pertinent ad mensam Signiensis ecclesiae, non nisi in causis concessis alienabo. Hæc omnia observabo bona fide, & sine fraude; sic me Deus adjuvet, & hæc sancta Evangelia. Ex Evangelistario ecclesiae Spalatensis in Pergameno.

Formula jurisjurandi præstiti a Micha Episcopo Pharenfi.

Ego g Micha h Farenfis Episcopus i juro k super altare Sancti Domnii, quod ab hac hora in antea ero fidelis, & obediens Spalatensi ecclesiae, & ejus Archiepiscopis canonice intrantibus, secundum meum ordinem. Ad detrimentum quoque eorum, vel diminutionem ecclesiae vel Archiepiscopatus nullo modo consentiam, nec consilium præstabo: eorum mandata pura intentione conservabo. Litteris, vel verbo vocatus veniam, præcipue in solemnitate S. Domnii, nisi fuero manifeste impeditus, venire curabo. Sic me Deus adjuvet, & hæc sancta Dei Evangelia. Ex eod. Evangelist.

g h i k

Formula jurisjurandi præstiti a Treguano Episcopo Tragurienfi.

In nomine Patris & Filii, & Spiritus Sancti Amen, Ego m Treguanus Tragurienfis n Episcopus p spondeo, polliceor, & promitto, atque juro per lignum vivificæ Crucis, & sancta quatuor Evangelia, & has Sanctorum reliquias, quod ab hac die in antea obediens ero, & fidelis B. Domnio, & vobis Domine Bernarde Archiepiscopo, & omnibus successoribus vestris catholice intrantibus secundum omnia, quæ continentur in Canone de forma fidelitatis; & quod vocatus ad Synodum, vel ad consecrandos Episcopos veniam, nisi fuero impeditus canonico impedimento; & quod in propria persona, vel per proprium & honestum nuncium ecclesiam B. Domnii in festo ipsius annuatim visitabo; & privilegia ejusdem ecclesiae, & omnia jura sua secundum posse meum defendam, & manutenebo. Res vero, quæ pertinent ad mensam ecclesiae Tragurienfis, non nisi in causis concessis, alienabo. Hæc omnia observabo bona fide, & sine fraude. Sic me Deus adjuvet, & hæc sancta q Patrocinia. Ex eodem r Evangelist.

m n p

N O T A.

a Is tertium locum obtinet in Catalogo Episcoporum Signiensium, quorum notitia ad nos pervenit: Post Hirzum, & Borislavum electus est sub initium sæculi decimi tertii.

b Segnia urbs perverus est, eademque Episcopalis in Liburnia, sita in ora maritima sinus Flanatici, cui Veglia insula e regione objacet.

c Hæc sacratissimi ligni particula, cujus religione interposita jurabant suffraganei Spalatensis ecclesiae se quotannis adituros basilicam & sepulchrum S. Domnii, præsens aderat cum cæteris SS. reliquiis; sed jampridem vel aliq. allata est, vel certe vetustate interijt.

d Bernardus Archiepiscopus Spalatensis XLV., primus hoc nomine Spalatensem ecclesiam administravit ab anno 1195. ad an. 1207.

e Idem ipso Natali S. Domnii die, qui ejus martyrio sacer est, & in universa Spalatensi provincia nonis Maii, ut diximus, solemniter ritu & pompa celebratur.

f Nullo communi jure sancitum est, ut suffraganei singulis annis ecclesiam Metropolitanam adeant, ne ipso quidem anniversario festoque die, quo primarii ejusdem ecclesiae patroni memoria celebratur & colitur. Igitur Episcopi Dalmatiæ ultro hac lege se ipsi jurati obstrinxerant, ut scilicet suam erga B. Domnium religionem declararent.

T t 3

g Is

g Is quartus numeratur inter Episcopos Phareses, electus a Bernardo Archiepiscopo Spalatensi anno circiter 1199.

h Quæ nunc *Lesina* olim *Pharia* vocabatur, tum adjecta initiali vocali *Apharia*, demum immutato corruptoque sedum in modum vocabulo *Africa* appellari interdum cœpit. Est insula maris Adriatici incolis vicisque admodum frequens, Dalmatiæ litoribus objacens.

i Hæc formula paullum diversa est a prima & tertia; ex quo intelligi potest nullam satis certam stabilemque formulam, in quam jurarent, præscriptam fuisse suffraganeis ecclesiæ Spalatensis; sed alios alii uti solitos fuisse verbis, quibus suam fidem obedientiamque metropolitæ Spalatensi obstringerent.

k Id est arcam, qua corpus S. Domnii continebatur; nam qui solemniter iurejurando fidem suam devinciunt, iis ferme altaribus manus imponere solent, quibus præclare insignesque Divorum reliquæ subsunt.

l Hinc fortassis colligi posse videtur Spalatensium Antistitem moris fuisse, ut cum prope adesset festus S. Domnii dies, per litteras, ut vocant, encyclicas suffraganeos convocarent, monerentque iurisjurandi, quo se ipsi constrinxerant.

m Is tertius ab Sancto Joanne Ursino, de cujus vita & sanctitate libellum composuit, Traguriensem sedem obtinuit.

n Tragurium urbs perantiqua & nobilis, quæ proxime adjacet mari. Abest Spalato passuum milia fere duodecim ad Solis occasum obversa.

p Hæc sacramenti formula cum prima omnino congruit.

q Error fortassis irrepsit, & pro *Patrocinia*, legendum *Evangelia*.

r Est liber Evangeliorum in Pergameno perpulchre descriptus, in cujus margine adjectæ sunt hujusmodi tres formulæ, cum aliis ejusdem juramenti præstiti ab aliis Episcopis Dalmatiæ Occidentalis post decimum sæculum, videlicet Absarensi, Nonensi, Ottacensi, Veglensi, Jadertino, & Arbeni. Nam Episcopos Dalmatiæ Orientalis & jurisdictione Metropolitæ Spalatensis, & ea lege S. Domnii quotannis invisendi Romanus Pontifex eximerat, propterea quod per ea tempora horum plerique, cum ad Provinciale Synodum convocati Spalatum navigarent, naufragio periissent.

Extat præterea Decretum Synodi cujusdam Provincialis Salonitanæ, sive Spalatensis, quo sancitur, ut scilicet singulis annis ad concilium provinciale Spalatum, vel per se ipsi conveniant, vel si qua causa gravior obstitit, suos quisque Procuratores seu Vicarios delegare ne omittat. De adeundo, invisendoque S. Domnii templo nihil inibi decernitur; ex quo intelligi potest hanc legem ipsos sibi Episcopos ultro imposuisse, atque in eam, qua se devinxerant, legem conceptis verbis jurasse, ut sanctissimis B. Domnii exuviis id honoris atque officii præstarent.

§. III.

Alter dies B. Domnio sacer 11. Idus Aprilis.

Alter dies
festus S.
Domnii
Episcopi

Hoc item solemne B. Domnio institutum ab ultima propemodum antiquitate initium duxit; idemque olim apud Salonitanos sanctissimum fuisse ac celeberrimum satis superque declarant per vetusta Martyrologia, in quibus ad diem undecimam Aprilis nomen S. Domnii, seu Domnionis Episcopi adscriptum est, ac deinde ex antiquis in recentiora quoque Martyrologia relatum. Varias

festi hujus diei enunciandi formulas diligenter collectas capite primo descripsimus, quas huic loco iterum intexere supervacaneum arbitror. Unam hic subjicere satis fuerit, ex Martyrologio Hieronymiano Lucensi depromptam: 11. Idus Aprilis. . . . In Salona Dalmatiæ Domnionis Episcopi, & militum septem.

in antiquissimis
Martyrologiis notatus,

Illud in illis formulis animadverti oportet nunquam S. Domnium nominari, quin eidem Episcopi titulus adscribatur; ex quo sequitur audiendos non esse, qui putant in locis allatis mentionem fieri S. Domnionis Cubicularii, cujus nomine ac religione diem Aprilis undecimam consecraverint Salonitani, cum illius corpus, ut narrat Archidiaconus, ex oppido Juliacepsi sublatum Salonam transtulerunt. Tantum quippe abest, ut is Episcopus fuerit, & ne primos quidem ecclesiastici ordinis gradus umquam attigerit; nam cum aulae Cæsareæ nomen dedisset, in qua Cubicularii nomen ac dignitatem apud Maximianum Imperatorem adeptus est, alienam omnino ab ecclesiastico instituto vendi rationem instituerat.

neque refertur ad alios Di. vos ejusdem nominis;

Joannes Tomcus Marnavitijs Episcopus Bossinensis in Vindic. S. Felicis in ea sententia videtur esse, ut existimet festum hunc diem referendum esse ad cultum ac memoriam alterius cujusdam Domnionis itidem Salonitani Episcopi, qui ab ætate S. Domnii longo intervallo disjunctus illam ecclesiam gubernaverit; argumento esse ait, quod is *Domnionis* vocabulo afficiatur; ut si minus aliunde, certe ex diversa utriusque appellandi ratione alterius ab altero distinguendi ratio peti possit. Sed nimium quantum aberrat a veritate. Nam, ut alias sæpe diximus, in Catalogis Salonitanorum Antistitem tam accurate diligenterque confectis, ut Episcoporum series & continuatio jam inde a principio Christiani nominis deducta nullis lacunis interjectis usque ad Salonæ excidium perveniat, neminem unum inveneris præter primum hujus ecclesiæ Episcopum & conditorem, qui Domnii, aut Domnionis vocabulo appelletur. Neque vero credibile est hunc prætermisum fuisse scriptorum incuria; cum enim reliquos omnes tam accurate recenscant, quid incuriæ aut causæ excogitari potest, cur hujus nomen tot scriptorum diligentiam notitiamque subterfugerit? præterquam quod Episcoporum inibi descriptorum ea est distributio seriesque, ut annorum, qui cuique respondent; mensuram satis superque expleat; ut si quem præterea illuc intrudere velis, vix satis temporis locique invenies, quo illius Pontificatus interjici & contineri queat. Quod vero Bossinensis Episcopus pro argumento sumpsit, id nullo prorsus modo probabile est; nam suo loco ostendimus *Domnionis* ac *Domnii* unum esse idemque vocabulum; hoc tantum interest, quod extremis litteris immutatis alias aliter inflectitur; & qui ab aliis *Domnio*, idem ab aliis *Domnius* vocatur. Maneat ergo diem undecimam Aprilis non aliunde habere causam celebritatis & consecrationis, nisi a S. Domnio primo Salonarum Episcopo acceptam. Nunc illud inquirendum est, unde festi hujus diei institutionem repetere oporteat, aut quæ causa potissimum Salonitanos impulerit, ut diem Aprilis undecimam B. Domnio, ejusque venerationi decernerent.

quem Marnavitijs alteri Domnionis Ep. Salonitano perperam adscripsit,

Petrus Natalis Episcopus Equilinus in Catalogo SS. lib. 41. cap. ultimo, docuit id solemne institutum fuisse ad recolendam celebrandamque ejus martyrii memoriam; quippe cum existimet B. Domnium ob religionem cum sociis cœsum esse 11. Idus Aprilis: *Domnus Episcopus, & milites octo Martyres in Dalmatia, civitate Salona passi sunt* 11. Idus Aprilis.

De die Martyrii S. Domnii error Petri Natalis.

Aprilis. Sed Acta B. Domnii nonas Majas ejus martyrio consecratas fuisse apertius declarant, quam ut in controversiam id adduci possit. Ex multis porro sanctissimi ejus corporis translationibus nullam invenies, quæ in diem undecimam Aprilis incidit. Nam, ut alibi monuimus, de prima & secunda nihil omnino proditum est, unde eorum dies per conjecturam aliquam dignosci liceat. Tertiam vero xi. Kal. Augusti contigisse quamquam affirmare non ausim, mihi tamen non deesse conjecturas ostendi, ex quibus id suspicari possem. De quarta eademque postrema translatione nulla est controversia, quin revocanda sit ad diem undecimam mensis Julii, cum ea die factam esse ejusdem translationis Acta testentur. Cum igitur neque martyrium, neque ulla translatio S. Domnii ad diem undecimam Aprilis adscribi possit, aliunde hujus diei consecrationem ac titulum repetere necesse est.

Causa hujus diei festi repetenda ab illis 45. Martyribus, uno fere mense ante Domnium passis.

Ego sic existimo Salonitanos præcipuam hujus diei consecrandæ causam accepisse ab illis quinque & quadraginta Martyribus Domnii sociis, seu potius præcursoribus, quos ille per Evangelium Christo genuerat, egregieque instructos ad mortem pro Christo contemnendam, ad cælum præmisit. Cum autem discipulos ac socios ab Duce & Magistro disjungere non oportere existimaverint, huic pariter atque illis solemnnes communesque honores una & eadem die quotannis ab universo Clero populoque Salonitano haberi decreverunt. Argumento est, quod illorum Martyrium satis commode conferri possit in diem undecimam Aprilis, quippe qui uno fere mense ad præclarum certamen ac supplicium B. Domnio præverint. Hos & B. Domnii socios esse dicique posse, & ante ejus martyrium uno fere mense mortem religionis causa appetiisse auctor est Thomas Archidiaconus cap. 3. Historiæ Salonitanæ: *hic*, inquit, *cum multis aliis passus est, qui cum uno mense ad martyrium præcesserunt.* Scio equidem inter diem tertium ante Idus Aprilis, & nonas Majas pauciores dies interjectos esse, quam ut integri absolutique mensis spatium implere possint; verum ut præclare monet Henschenius ad diem xi. April. in Com. præv. ad Acta S. Domnii, communis, & vulgi sermone satis trita loquendi ratio minime postulat, ut cum annum, vel mensem effluxisse dicimus, totidem dies prorsus effluxerint, quot unius anni vel mensis omnino exacti ambitu continentur; hoc quidem esset nimis exigue & exiliter ad calculos revocare temporum computationes; neque ignotum esse potest veteres in subducendis chronologicis rationibus non adeo minutos ac propemodum religiosos fuisse, ut temporum dimensionem autem fidei statera, ut dicitur, & non potius populari quadam trutina examinauerint. Quæcirca, ut satis proprie vereque dicatur mensis elapsus esse, nihil plus requiritur, quam ut subducta prætoriorum plerumque summa ab extrema die integri mensis communique lege definiti prope absint. Ad rem vero accuratam quod attinet, ab xi. Aprilis ad septimam Maii comprehensis utrimque terminis septem omnino & viginti dies numerantur; qui quidem numerus tri-duo tantum minor est, quam mensuræ spatii circumscriptio postulat. Cum igitur vigesimo ac septimo die post socios pro Christo interfectos S. Domnii Martyrium subierit, satis congruenter ad communem loquendi usum is dicitur *uno post mense* peribitum esse martyrio: quæ omnia paucis Henschenius ad hunc modum exposuit: *Quod ad hanc diem xi. Aprilis factum videtur, ac deinde fere elapso mense dicitur S. Domnii nonis Maii ad cælum migrasse.*

Quod si quinque illi & quadraginta martyres vitam pro Christiana religione tuenda profuderunt 111. Id. Aprilis; vix dubium esse potest, quin hunc diem Salonitani eorum præcipue martyrio ac memorie consecraverint; quod autem S. Domnii præclari hujus agminis ductor esset ac princeps, idcirco communes eidem ac sociis honores decreverunt; ille siquidem egregios illos athletas in Christi militiam adscripserat, ille qua verbis qua exemplis ad pugnam instruxerat, ille ad martyrium inflammaverat, ejusque laudis potiunda mira quadam cupiditate incenderat. Itaque S. Domnii nonas Majas proprio ac privato quodam jure sibi uni vindicat sic prorsus, ut neminem in ejus diei, & gloriæ societatem recipiat; alterius vero diei, qui est 111. Idus Aprilis, cultus & celebritas communis eidem est cum sociis, quos ille ad martyrium præmisit, quique solemnnes honores sibi delatos non solum cum illo communicant; sed etiam primarium hujus diei cultum eidem tamquam parenti ac magistro relinquunt, cui præcipue secundum Deum martyrii nomen ac decus acceptum ferunt. Quare ille unus proprie & nominatim, socii promiscue & communiter eo die coluntur.

Verum, inquit, Martyrologi supra laudati hujus diei, honorisque anniversarii socios ac participes adjungunt B. Domnio septem, vel octo, vel novem milites, quos & numerus exiguus, & vitæ militaris institutum ab illis quadraginta & quinque ejusdem præcursoribus longe diversos esse declarat; ex quo sequitur annui hujus festi causam, si aliunde quam a S. Domnio repeti debeat, ad hos potius milites, quam ad illos martyres referendam esse, quorum illustria certamina uno propemodum mense B. Domnii Martyrium præcesserant. Hæc qui nobis objiciunt, meminere oportet, quod supra monuimus cap. xi. §. 1. *De sociis martyrii*, has formulas nobis depravatas videri, & factum esse vel inscitia, vel oscitantia librariorum, ut pro *milliariis milites* substituerent. Nusquam enim legitur B. Domnii socios habuisse milites, quos ad martyrium vel præmiserit, vel secum ipse duxerit. Huc revoca, quæ ibidem uberius ac fusius hac de re disferuimus. Certe si consuli placeat fastos ecclesiæ Spalatensis, cujus auctoritas veteri traditioni innixa magni momenti esse debet ad hanc controversiam dirimendam, socios B. Domnii neque milites appellatos, neque certo numero definitos ibidem invenies: nam in vetustissimo ejusdem ecclesiæ Calendario ad diem undecimam Aprilis B. Domnium & socios in hunc modum adscriptos videre licet: *Domnionis, & sociorum martyrum. Duplex.* Eandem formulam sacrosancta Romana ecclesiæ Lateranensis ex antiquissima hujus diei celebrandi consuetudine suis Calendariis inseruit, nihil vel de numero, vel de instituto militari sociorum adjiciens. Quare si locus illos Martyrologicos exigui oportere ad normam antiquissimæ hujus formulæ Spalatensis & Lateranensis, quemadmodum hinc abest, sic etiam illinc vox *militum* expungi deberet.

Olim igitur Salonitani hunc diem festum in honorem B. Domnii ejusque sociorum, quos præcursores etiam appellamus, singulis annis agere solebant, ejusdemque religio ac celebritas non alijs fortasse circumscripta erat limitibus, nisi quibus definebatur jus Metropoliticum ecclesiæ Salonitanæ, quod quidem antiquitus ab civitate Polensi Alexium usque tota fere Dalmatia porrigebatur. Id adeo intelligi potest ex allatis Martyrologicis formulis. Ubique enim anniversariæ hujus venerationis præcipua sedes constituitur Salonæ, unde credibile est in omnes ecclesias Salonitani Archiepiscopi

Dies 22. Aprilis cum illorum 45. Martyrum,

tum præcipue S. Domnii nomine consecratus.

Martyrologia, quæ 7 vel plures milites S. Domnio adjungunt, corrigenda, & revocanda ad exemplar fastorum Spalat.

Is dies festus olim toti provincie Salonitanæ communis.

Dalmatia antiquitus dicta est Mauritaniam.

Nunc Spalatensis urbis agrique finibus circumscriptus.

Romæ etiam in Basilica Lateranensi celebratur.

scopi jurisdictioni obnoxias dimanasse. Id quoque videtur conjici posse ex quodam loco haud sane facili ad intelligendum codicis Vaticani 1949, quem laudat Sollerius in Auctariis ad Ufuardum. Ibi siquidem S. Domnii nomen ad diem undecimam Aprilis afficitur, sed loci nomen variatur: In Mauritaniam S. Domnini Episcopi, & militum novem. Atqui Mauritaniam idem est ac Dalmatiam; id quod accurate docebimus in historia ecclesiæ Martanensis, quæ nunc Macarschenfis dicitur. Nam, ut ibidem fufius explicabitur, Dalmatia olim appellari solebat Mauritaniam, vocabulo ab antiquissimis usque temporibus repetito, quod quidem usu vigebat, antequam hæc regio Dalmatiæ nomen subiret. Si ergo Mauritaniam vocabulo Dalmatia subest, ex verbis Vaticani codicis illud, quod volumus, effici videtur, receptam fuisse ab omnibus fere Dalmatiæ ecclesiis consuetudinem S. Domnii & ejus sociorum memoriæ colendæ celebrandæque 111. Idus Aprilis: neque enim formula illa e codice Vaticano descripta hujus diei celebritatem Salonitanæ urbis aut diocesis finibus circumscribit.

Nunc anniversarium hoc solemne proprium est ac peculiare ecclesiæ Spalatensis, quæ in locum ac dignitatem Metropolis Salonitanæ successit; neque hujus civitatis, & agri circumjecti limites prætergreditur. Extat, quam supra etiam descripsimus, hujus festi annunciandi præscribendique ratio in antiquo festorum dierum catalogo his plane verbis: *Domnionis, & Sociorum Mm. Duplex*. Quod in hac formulâ ad nomen S. Domnionis adjuncta sit commemoratio sociorum, id magno argumento est hujus diei religionem nusquam alio referri posse, quam ad S. Domnium primum Salonitanæ ecclesiæ Episcopum ac B. Petri Discipulum, qui egregiam sociorum manum ad martyrium præmisit. Nam alter ille Domnio, quem aliqui comminiscuntur, inferuntque in catalogum Salonitanorum Antistitum, unde abest, neque an extiterit umquam, neque an Martyr fuerit, neque an socios martyrii habuerit, constare potest. Hunc eundem festum diem B. Domnio Salonitano adscripsit Martinus Szentivanius in suo Martyrologio sive Ephemeride Pannonica: *S. Domnio Episcopus & Martyr, Spalati in Dalmatia primus Episcopus*. Rerum memorab. Hung. parte prima Dec. 3. pag. 153.

Præterea hujus diei cultus ac religio Romæ viget, celebraturque singulis annis in Basilica Lateranensi. In eo Calendario, qui ad usum Capituli Clerique Lateranensis quotannis typis mandari solet, ad undecimam Aprilis diem B. Domnionis & sociorum Martyrum statis consuetisque horariis precationibus colendorum ritus ad hunc modum præscribitur: *Officium ecclesiasticum sub ritu duplici de S. Domnionis Episcopo & Martyre, & sociorum, quorum corpora habentur in proprio altari in Oratorio B. Virginis ad Fontes: & festum duplex S. Leonis transfertur*. In eo libello, qui Romæ ex Tinaſii typographia prodiit anno 1690, quique inscribitur: *Proprium Sanctorum Romanorum Pontificum, & aliorum pro sacrosancta Romana Cathedrali ecclesia Lateranensi, a sacra Rituum Congregatione approbatum*, hæc Officii ecclesiastici, divinæque liturgiæ ratio traditur pro festo S. Domnii & sociorum martyrum: Die 11. Aprilis: *In festo Sanctorum Domnionis Episcopi, & sociorum Mm. Duplex. Omnia ut in Com. plurim. Mm. exceptis seqq. Oratio: Deus qui nos concedis. In 1. Nocturno: Fratres Depictores. In secundo; sermo S. Ambrosii Episcopi Serm. 776. ad Rom. Exemplo Martyrum didicimus Christo credere. In tertio; Cum audieritis prælia. Alius præterea libellus, qui singulis item annis excudi solet,*

subjicique huic titulo: *Ordo officii Divini pro Capitulo Romano, & Clero sacrosanctæ Rom. Eccl. Cathedralis Papalis Lateranensis*, modum rationemque perfolvendi B. Domnii & sociis ecclesiastici officii his verbis præcipit: *Domnionis Episcopi & sociorum Mm. Habemus corpora in Oratorio S. Mariæ ad Fontem. Lett. 1. Noct. de Script. Secundi & tertii in proprio assignantur*.

Sed neque eodem omnino spectat, neque iisdem e causis originem duxit hujus diei celebrandi consuetudo, quæ Romæ, quæque Spalati viget: idem S. Domnii utrobique colitur, non iisdem S. Domnii socii coluntur utrobique. In ecclesia atque urbe Spalatensi, ut diximus, ejus diei cultum ac religionem sibi vindicant, communicantque cum S. Domnio duce suo ac magistro quadraginta illi, & quinque Martyres, qui ante illum uno fere mense martyrii palmam adepti sunt. Cum enim hisce Martyribus solemnes eo die honores Salonitani decreverint, dubitari nequit, quin Spalatenses ad eorumdem venerationem hujus festi psalmodiam, ceteraque religionis officia referant; quippe qui a Salonitanis cum Metropolitanæ sedis dignitate ceteros illius ecclesiæ ritus atque instituta, & scilicet hujus diei celebrandi causam & consuetudinem acceperint. Contra vero Capitulum Clerusque Lateranensis 111. Idus Aprilis solemnibus officio ac Liturgia veneratur primum quidem S. Domnium, deinde vero ejusdem socios, non illos quidem, quos Spalatensis colit ecclesia, sed eos tantummodo, quorum corpora ex Istria Dalmatiaque per Martinum Abbatem in urbem invecit Joannes Papa IV. in sacello proximo perhonorifice collocavit; quosque ipsi *socios cultus Lateranensis* appellavimus. Haud igitur dubium est, quin Martinus plurima Sanctorum Martyrum corpora undique ex partibus illis transmarinis raptim & confuse collecta Romam advexerit; sed eorum omnium nomina vel ne tum quidem cognita erant, vel certe hominum memoria exciderunt. Cum his immixtas fuisse reliquias aliquas ex illis quinque & quadraginta Martyribus, quibus hoc eodem die honor cultusque a Spalatensibus adhibetur, facile est suspicari, affirmare non item. Martyres in sacello Lateranensi conditi, cultique anniversario hujus diei officio, de quorum nominibus constat; novem omnino sunt: Venantius Salonitanus Episcopus, Anastasius Salonitanus Martyr, is quem Cornicularium vocant, longe alius ab eo, cui ex arte, quam exercebat, Fullonis cognomentum obvenit, Asterius primus, ut nobis verisimile nunc videtur, Epetii, sive Martitanæ Antistes, Maurus Presbyter, Septimius, Antiochianus, Tellius, Paulinianus Diaconi, Gajanus, quos quidem omnes Joannes Papa, vel Theodorus proximus ab Joanne Romanus Pontifex in hemicyclo superno ejusdem sacelli depingi jussit una cum B. Domnio. His decimum adjunxit Cæsar Cardinalis Rasponius lib. 3. Basil. seu Patriarchii Lateranensis cap. 12, & Joannes Severanus in eo libro, qui inscribitur *memoria septem Eccles. Rom. Romæ excuso an. 1630.*, huic nomen est Sulpiciano. Unde is Rasponio, & Severano innotuerit, mihi plane incertum est; neuter eidem aut martyrii titulum, aut vitæ institutum adjecit. Reliquorum nomina vetustas abolevit. Igitur 111. Idus Aprilis ex iis, qui socii S. Domnii appellantur, alios Spalatensis, alios Lateranensis ecclesia colit. Neque eadem est Spalatensi, ac Lateranensi hujus diei colendæ celebrandæque causa. Spalatenses, ut diximus, Salonitanorum exemplo atque instituto diem undecimam Aprilis in honore ac veneratione habent propterea, quod eam socii seu præcursores S. Do-

Eo dñe alios Spalatensis,

alios Lateranensis ecclesia colit socios S. Domnii.

Is festus
dies apud
Lateranen-
ses vigere
cepit se-
ptimo sa-
culo.

S. Domnii glorioso sanguine protuenda religione profuso consecraverint; & quia rerum a militibus fortiter ac præclare gestarum gloria cum Ducibus communis solet, idcirco in partem hujus festi, solemnique cultus vocatur S. Domnii; idemque pro eo ac decebat, in anniversaria & perhonorifica sociorum suorum commemoratione primas honoris officiique ecclesiastici partes sibi vindicat: ex quo perspicui potest hujus diei colendæ venerandæque consuetudinem a Salonitanis institutam, traditamque Spalatenis omni memoria antiquiorem esse. At vero satis constat receptum in Basilica Lateranensi morem S. Domnii una cum sociis 111. Idus April. colendi, longe recentioris esse, & aliunde originem traxisse. Neque enim hoc festum Romæ apud Lateranenses agi cepit ante annum circiter quadragesimum septimi sæculi, cum Martinus Abbas Dalmatica legatione perfusus plurimorum Divorum corpora partim ex Istria, partim ex Dalmatia Romam advexit, quibus condendis, & quo dignum erat, honore cultuque afficiendis Joannes Papa prope Lateranensem Basilicam sacellum egregie ornatum extruere cepit, Theodorus vero Joanni in Pontificatum subiectus extremam eidem operam manumque imposuit. Quamvis autem corpus S. Domnii obrutum Salonæ rudibus relictum fuerit in Dalmatia, quod vigesimo ferme post anno Joannes cognomento Ravennas una cum Episcopali sede Spalatium transtulit; tamen sive Joannes Papa oriundus e Dalmatia pro sua erga S. Domnium religionem eximia, sive Theodorus Decessoris religioni favens, & pia cogitata perficiens, in abside sacelli Lateranensis S. Domnium cum aliis martyribus, seu Divis e Dalmatia allatis opere musivo depingi jussit, eidemque primum inter illos honoris locum attribui voluit. Adhuc extat ea effigies absidi superinducta, & B. Domnium Pontificalibus ornatum insignibus etiamnum exhibet. Totum opus Joanni Papæ adscriptum Thomas Archidiaconus cap. 8. hist. Salonit. *Ibidem*, inquit, *juxta fecit depingi imaginem S. Domnii cum Pallio, & cæteris Pontificalibus, totum ex musivo aureo*. Hinc initium, hinc occasionem causamque sumpsit Lateranensis ecclesia anniversarii diei ad cultum honoremque S. Domnii & sociorum celebrandi, seu deinde ad Joannem, sive ad Theodorum, sive ad alios Pontifices ab ea ætate recentes, hujus solemnitis instituti gloria referatur. Quod vero hoc festum ad diem undecimam Aprilis afferat, id existimo ab Salonitana seu Spalateni ecclesia accepisse, quæ ab antiquissimis temporibus, quamquam alias ob causas, hanc eandem diem B. Domnio, ejusque sociis consecraverat.

Et Salonit,
vel Spalat,
factis in
Lateranen-
ses relictis.

Vel ex falsa opinio-
ne de S.
Domnio
ibidem
gondito,

Suspicio esse potest, Romanos ab initio anniversarium cultum, solemnisque honores B. Domnio decrevisse, hoc errore ductos, quod putarent sacras ejusdem exuvias una cum aliis Sanctorum martyrum corporibus e Dalmatia in urbem per Martinum Abbatem advectas fuisse; atque ex eo errandi occasionem oblata esse, quod in iis multorum essent reliquæ, de quorum nomine, patria, vitæ genere atque instituto minime constabat; ac proinde facillimum fuit in eam numerum referre corpus S. Domnii; quod tamen Salonæ ruinis obductum latebat, & ejusdem fore omnis notitia ac memoria ob fugam & dispersionem incolarum evanuerat. Anno deinde sæculi septimi fere sexagesimo inventio S. Domnii, ejusdemque in urbem Spalatensem translatio hunc errorem discussit; ac tum demum patuit falso vulgatam fuisse opinionem de corpore S. Domnii Romam devecto, conditoque in sacello Lateranensi. Verum Ceterum Lateranensis nihilo secius,

quam antea, anniversarium diem jampridem S. Domnii nomine consecratum celebrare institit, cautius esse ratus silentio rem totam suppressere, ac tacite dissimulare, quam quidquam de veteri instituto immutare; ne scilicet consuetudinis jampridem receptæ abrogatio indoctisque imperitisque offensioni esset, & sermonum materiam præberet.

Cæterum propius vero est numquam olim creditum fuisse, ne ab illis quidem, qui solemnem hunc diem B. Domnio instituerant, sacras ejusdem reliquias ex Dalmatia in urbem delatas esse; sed hunc eidem honorem cultumque idcirco singulis annis adhiberi eos voluisse, ut sanctissimi hujus & Apostolici viri nomen ac memoriam ab oblivione posteritatis vindicarent; eidemque in urbe monumentum perenne statuerent, quando nihil propius esse videbatur, quam ut Barbari, qui pleraque Dalmatiae loca infederant, totamque regionem rapinis & incendiis vastabant, omnia illic Christianæ religionis vestigia, non solum B. Domnii reliquias & sepulchrum, ferro & flammis absumerent. Præterea cum S. Domnii princeps esset atque antesignanus omnium martyrum advectorum e Dalmatia, idemque parens & conditor illius ecclesiæ, unde tam illustres Christi athletæ extiterant, fas non esse existimant ab eorum cultu ac veneratione S. Domnium segregari; quin immo tantum eidem honoris præ cæteris habuerunt, ut in abside sacelli nobilioris, quam reliquis, locum ejus imagini tribuerent, & primas anniversarii illius cultus officiique ecclesiastici partes eidem deferrent. Quare in allatis Kalendariorum formulis unus Domnii nominatur, tamquam præclari illius agminis ductor & princeps; cæteri omnes communi sociorum vocabulo subjiciuntur, propriis cujusque nominibus prætermittis.

vel ex alia
causa orta
est apud
Lateranen-
ses

consuetu-
do colendi
S. Domnii
una cum
ejus sociis
die xi. A-
prilis.

S. IV.

Tertius dies festus S. Domnii, qui est undetragesimus Mensis Julii.

Joannes primus Spalatenium Antistes ex patria cognominatus Ravennas, qui anno circiter vigesimo post everfam Salonam, corpus S. Domnii inventum, sublatumque e crypta subterranea, ubi tercentos ferme annos jacuerat, in urbem & basilicam Spalatensem invexit, idem auctor fuit, ut anniversaria hujus translationis memoria impostero celebraretur 14. Kal. Augusti, ipso scilicet peractæ translationis die; nisi forte aliquis alius e primis Spalatenium Archiepiscopis, idemque ab Joannis ætate proximus hoc solemnem instituerit, ut inventi translatique corporis memoriam & cultum posteritati propagaret. Cæterum festi hujus diei consecrationem perantiquam esse declarat historia quartæ hujus ac postremæ translationis cap. xiv. descripta; quamque in tres lectiones distributam ecclesia Spalateniis solemnibus hujus diei Psalmidæ inseruit.

Joannes
primus
Spalaten-
ium An-
tistes cor-
pus S. Do-
mnii Spa-
latem tran-
stulit, &
Festum
translatio-
nis insti-
tuit.

Solemne hoc B. Domnii, ejusque translationis titulo insignitum festi duplicis ritu agitur tum in sede Cathedrali Spalateni, tum in universa diocesi; & in catalogo festorum dierum ecclesiæ Metropolitane Spalateni hisce verbis indicitur: *xxix. Julii. Translatio S. Domnii martyris. Duplex.* Item ratio divini officii propria ejusdem ecclesiæ, Venetiis excusa an. 1690. pag. 29. quæ ad eum diem celebrandum adhibenda sit ecclesiastici officii ratio, in hunc modum præscribit. *Die xxix. Julii: In festo translationis S. Domnii Episcopi & martyris. Duplex. Omnia de Communi unius martyris extra tempus Paschale exceptis iis, quæ hic habentur propria.*

Ratio of-
ficii reci-
tandi ipso
Festo trans-
lationis
die.

Sacel-

Frequens
hominum
concurfus
ad ædifici-
um, &
cryptam
subterra-
neam, un-
de corpus
S. Domnii
translatum
est Spalat.

Sacellum S. Domnii, quod cap. x. §. xiii. descripsimus ab urbe Spalatensi passuum millia ferme tria aut quatuor disjunctum, situmque inter Salone rudera, ubi subterranea crypta, sepulchrum olim S. Domnii, adhuc extat, hac die a Spalatensibus juxta, finitimisque populis eximia veneratione ac frequentia colitur. Huc quippe maximi ex urbibus Spalati, Tragurii, Clissæ, & circumjunctis agris oppidisque hominum concursus fiunt, popularibus plaufibus, studiisque B. Domnii nomen & sepulchrum celebrantium. Plurima ibidem sacrificia matutinis horis fieri solent; & cryptæ sanctissimi martyris reliquiis olim insignis subeundæ, ac per otium contemplandæ omnibus facultas datur, ostio patefacto, amotoque lapide; quo diligenter occluso, nullis aliis anni temporibus patet. Ac ne quid ad popularem ejus diei celebritatem letitiamque desit, publici etiam ludi indici ac fieri solent veteri more atque instituto: ac satis constat, memorizque proditum est hanc solemnem pompam & frequentiam, ne tum quidem intermissam fuisse, cum ea loca in Turcarum erant ditione ac potestate.

Aqua S.
Domnii ad
pellendos
morbos
mire effi-
cax.

Qui historiam scripsit quartæ translationis auctor est, ne sua quidem ætate miracula defuisse, quibus anniversaria hujus translationis ac festa gratulatio illustrior lætiorque redderetur. Nam postquam narravit fontem illum e silice repente ac divinitus profuissse, ut pueri sarcophagum S. Domnii trahentes, vehementerque ab solis æstu, viaque laborantes inde aquam ad levandam sitim haurirent; illud quoque adjecit, numquam ex eo tempore cessasse latices illos profluere, quibus ab S. Domnio nomen obvenit; ea enim aqua S. Domnii dicitur; ac præterea celestem vim eidem fonti ad propulsandos morbos inditam esse, ut si quis incommoda valetudine affectus anniversario translationis die inde pauxillum aquæ ad potandum pari pietate ac fiducia sumeret, statim ab omni prorsus morbo convalesceret; *Hæc siquidem*, inquit ille, *hodierno die miraculose apparet producta, & a vulgo extunc aqua S. Domnii appellatur, quam in sua translationis die devote potantes a diversis infirmitatibus liberantur.* Ex quo sequitur, ut solemnis hujus initium a primis proximisque translationi temporibus deduci oporteat, cum jam inde ab ipsa translatione, singulis annis, quo die anniversaria ejusdem memoria recurrebat, illius aquæ miracula iterari solerent.

Illud lectores ad extremum admoneo, nunc quidem unum omnino festum diem B. Domnii translatis nomine ac religione insignem celebrari in urbe pariter ac diocesi Spalatensi: sed cum ante hanc translationem, ut alibi diximus, semel, iterum ac tertio S. Domnii venerandum corpus in alia ex aliis loca translatum fuerit, satis verisimile est tribus hisce antiquioribus translationibus recolendis celebrandisque totidem olim dies assignatos fuisse, suum cuique, inscriptosque in fastis ecclesiæ Salonitanæ; & nos diem tertiæ translationis ex antiquo Caudiacensi Martyrologio per conjecturas elicere curavimus. Verum post excisam Salonam, & Pontificiam cathedram Spalatam inveciam, triplex illa solemnitas per desuetudinem abrogata est: nisi forte qui quartam eamque postremam translationem in catalogum dierum festorum referri iussit, eo spectavit, ut iv. Kalend. Augusti omnium omnino translationum memoria, una & eadem die celebraretur.

§. V.

Tres hymni perantiqui de Laudibus S. Domnii, Auctore fortassis Adamo Parisiensi. E Psalteriis vetustis in pergamento ecclesiæ Spalatensis.

Hymnus i.

*Armonia fidibus Domnio
Carmina pangite melliflua,
Organa tangite melodica,
Ecce dies celebris rutilat,
Dulcisonis jubilanda modis
Qua pius ad Dominum properat
Domnius, ut bravium referat,
Sanguine quod sibi quaesierat.
Æthera transmeat ad polica,
Agmina jam videt Angelica,
Gaudia cum quibus almifica
Perpetuo meritis habeat.
Martyrio dedit articulos,
Curriculos spuit aureolos,
Omnia carnis & illicita
Funditus expulit ut vacua,
Pyrgia verba philosophica
Ventilat, adstruit, & reputat,
Disputat, injicit, atque probat
Arte politus Apostolica.
Abdita scripta Theologico
Physica protulit armario
Pyrgus, & in ratione procax
Incipit, & trutinans memorat,
Rhetoricum Ciceronis opus
Primitus objicit, ut potius
Hinc referans ubi templa Deus
Ad species generale genus.
Inde parat nominis argolicum
Dans laqueum sibi Syllogicum,
Ut triplicet Deitatis opus,
Quo piget ecclesiæ decus.
Spiritus ancipiti gladio
Domnius armiger haud timidus
Plantifcos revocans gemitus
Protexit horribilas strepitus.
In Deitate gradus varios,
Non referas minus, aut nimios,
Nam Deitatis honor parilis
Semper adest, fuit, & fuerat.
Unde sophistica dicta fugat,
Perfida contudit, & jaculat,
Pyrgus ut inde nihil valuit,
Namque perire magis placuit.
Sancte Pater, pie Pastor orans
Hierusalem colis ætheream,
Attribue famulis Patriam
Cælica gaudia quo teneat.
Gloria multiplicata Patri,
Læus sit Emanuel Domino,
Spiritus decus atque sacro
Qui monos atque trinus Deus est. Amen.*

Hymnus ii.

*Laudes eximias, dignaque prælia
Vexillum strenui militis excitat
Pangere, psallere competat auream
Fuso sanguine lauream.
Almo lorificans pectora spiritu
Ad lænam Fidei regimine muniit
Dextram lanceola fulgida pectora
Spei viribus adjuvat.
Adest prævalidus terror in hostibus,
Nam celsus meritis præminet omnibus,*

Quem

Quem Christi pietas firmiter innovat,
Ne miles suus excidat.
Regi summo opere munia praebeat,
Hostiles acies undique terruit,
Cujus praesidio pervolat integer
Centenos simul ordines.
Eventus varii non timet exitus,
Nam cum Maurilius verbera & actia
Cordis sevitia praeprarat, aggerit,
Durat, spernit, & incitat.
Nam tendit superos visere calicos,
Percurrens stadium fortiter anxium
Turba sacrilegum respuit ydolum,
Vir damnat pius impium.
Tolli Maurilius imperat ocinus
To, Christi famulus sic petit horrida
Ac si delicias carceris obsita
Prae sola Jesu gratia.
Instans iter praelia contumax
Sanctum caesareo carcere liberat
Ter mittens onera, ut colat idola,
Sed martyr fugit, aurea.
Vernans stellivomo pastor in aethere
Votivas preculas sedulus accipe,
Quas fundunt famuli suppliciter tui,
Fac nos scandere sydera.
Sublimi Domino gloria, laus, honor,
Qui Sanctos pugiles laureat, elevat,
Hostem dum superant roscido sanguine,
Regnans trinitas. Amen.

Hymnus 111.

Aurora fulgor radiat,
Iubar phœbi jam rutilat,
Cum dies festa redeat,
Clara reducens gaudia,
Dignanter psallat hodie
Plebs tota Regi gloriae,
Qui Dominum in aethere
Stolis ornat victoriae.
Athleta venerabilis
Deo multum amabilis
Largire tuis famulis
Bonis gaudere calicis,
Magna sit laus Patri Deo,
Potestas Unigenito
Summa virtus Paraclito
In tempore perpetuo,

S. VI.

Pro Festo S. Domnii

Ratio Officii ecclesiastici, & nunc antiquati. Ex
Cod. Ms. Archivi Archiep. Spalat. cui titulus:
Officia SS. Patronorum ecclesiae Spalatensis.
Ad Vesp. Psalm. consueti de comm. unius martyris.
Exposuit primus fidei qui sacra Salonis,
Commigrat e terris hac super astra die. Alleluja.
Antiph.
Intrepidus Christum clara dum voce facetur
Domnium, exsecuit secula machera caput. Allel.
Antiph.
Cuncta Saloniadum resonant te litora Domni,
Te noster catens sentiat usque pium. Alleluja.
Antiph.
Nos tua festa, pater, plena veneramus aeterna,
Domni ne nobis calica dona nages. Allel.
Antiph.
Ad te confugimus nos, qui jactamur in undis:
Tu Domni e portu dirige tutus iter. Allel.

Capit.

Laudemus viros gloriosos, & parentes nostros in
generatione sua, multam gloriam fecit Dominus ma-
gnificencia sua a saeculo. Deo &c.

Hymnus.

Domnium plectro canimus sonoro
Praefulem sacrum, veneranda cuius
Hac dies fulget, rutilatque nostra
Clara cohortis.
Qua parens noster nitido cruore
Penitus fuso, pia membra in oris
Hisce deponens, animam coruscis
Intulit astris.

Domnio patri date festa nati,
Texite aeternas vario corollas
Flore, nam nostri redolet Parentis
Undique virtus.
Domnium natos aluit labore,
Tradidit nobis fidei nitorem,
Lactis effudit fidei Sacerdos

Utera primum,
Mox dapes ceteris alias ministrat,
Dum docet fortis tolerare mortem,
Colla dum subdit gladio micanti,
Sanguine pavit,
Inde translatus super astra caeli,
Et comes factus superis, benigne
Nos solet natos precibus sereni
Cultor Olympi.
Pastor o Domni memor esto Nostri
Respice ex alto, Spalatium tuere,
Perfrui tecum queat ut beata

Luce per aeternum.

Sit Deo Trino decus, & potestas,
Laus sit & Sanctis, ope nos miscellos
Adjurent, servas crebi procellas,
Ne timeamus. Amen.
V. Induit eam Dominus stolam gloriae. Allel.
R. Et coronavit eum in vasis virtutis. Allel.

Ecc. 45.

Ad Magn. Antiph.

Quasi stella matutina in medio nebulae, & quasi
luna plena, & sicut Sol refulgens Beatus Dominus.
Alleluja.

Ecc. 50.

Oratio.

Omnipotens sempiterna Deus ecclesiae tuae votis
propitius aspira, ut B. Domnii Pontificis, & M.
tui precibus adjuvemur, cujus natalitia celebramus.
Per Dominum nostrum &c.

Ad Matut. Invitatorium.

Regem Christum, qui Beatum ad nos destinavit
Domnium, venite adoremus. Allel.

Hymnus.

Praeclara claro Antistiti
Promenda laus est Domnio,
Nostra cohortis inclyto
Parenti, & optimo Duci.
Primus phalanges instruit
Missus Salonas a Petro,
Ut signa Christi fulgida
Deferret ipse Dalmatis.
Quanto labore nuntiat
Veram fidem, quam calitus
In carne Verbum detulit,
Acres nec harret daemones,
Conatur hostem expellere
Ex arce Regni nobilis,
Cruenta bella praeprarat
In secula monstra Tartari.
Aspirat ipsi praeptens
Caestis aule sceptriger
Dum mira in agris efficit,
Majora vero in mortuis.

Praetor

Prætor furit Maurilius
Ditis minister impius,
Ferit securi Domnium,
Ut victor in cælum exolet;

Onustus hic victoriis
Ereptus imis sordibus
Jam splendet inter cælitæ
Clarus corona gloriæ.

Summo Parenti gloria
Sit, & Parentis filio
Cum spiritu Paraclyto
In sempiterna secula. Amen.

In primo Noct. Antiph.

Hilares colimus festa Patroni: Par est lætas promere voces. Domnium alta scandit ad astra. Allel.

Psal. unius Martyr.

Ecc. 45. V. Induit eum Dominus stolam gloriæ. Allel.

R. Et coronavit eum in vasis virtutis. Allel.

Leet. de lib. Ecclesiastici. Laudemus viros &c.

Respons. ex Com. Mart. temp. Pasch.

In 2. Noct. Antiph.

Celebris Præsul Domnium istas Roseo tinxit sanguine terras. Cura vigili rexerat ante. Allel.

Psal. unius Mart.

Ecc. 47. V. De omni corde suo laudavit Dominum. Allel.

R. Et dilexit eum, qui fecit illum. Allel.

Lectiones 2. Noct. uti modo recitantur in die festo. Resp. de Com.

In 3. Noct. Antiph.

Quantus fuerit Domnium, infer, quem formavit puerum sanctis monitis Petrus pluribus annis. All.

Ecc. 49. V. Directus est divinitus in penitentiam gentis. All.

R. Et tulit abominationem impietatis. Allel.

Leetio S. Evangelii secundum Mattheum.

Cap. 10. In illo tempore dixit Jesus Discipulis suis: Euntes predicare docentes, quia appropinquavit regnum cælorum, & reliqua. Homilia S. Jo: Chrysostomi. Jam quaeritur, quare Christus contraria præceperit, nam &c.

Ad Laudes Antiph. & Cap. ut in 1. Vesp.

Hymnus.

Exaltent alii saxa minacia
Turrita, & Spalati mania nobilis,
Templum mirificum, magnificas domos,
Priscam gentis originem,

Tollant ast alii Caesaris impii
Hostis Christiadam culta palatia,
Robur, divitias, marmora, & imperi

Fasces, stemmata, gloriam,
Nos splendore alio fulgere cernimus
Claram urbem Spalati, dum tenet insulam
Primæ Metropolis, gaudet & optimo

Patrono sibi Domnio,
Splendescit melius nomine Domnii,
Nec non sarcophago, quod Cineres sacros
Claudit, quam Scythicis plena lapillulis

St passim jubar ederet,
Longe nobilior Præsule Domnio,
Quam cunctis Ducibus, tutior insuper;
Felix o Spalatum sub Duce Domnio

Hinc fulget tua gloria,
Supremo Domino Cælitum Patri
Sit laus, qui celebri nos decorat viro.
Huic grates hilari pectore fundimus.

Huic sit laus sine termino. Amen.

V. Statuit ei Dominus testamentum æternum. All.

R. Et dedit illi Sacerdotium gentis. Allel.

Ad Ben. Antiph.

Quasi flos rosarum in diebus vernis, & quasi lilia in transitu aqua, & sicut thus redolens in diebus æstatis Beatus Domnium. Allel.

Ad Tertiam.

Capitulum, Laudemus &c.

R. Induit eum Dominus Stola gloriæ. Allel.

V. Et coronavit eum in vasis virtutis. Allel.

V. De omni corde suo laudavit Dominum. Allel.

R. Et dilexit Deum, qui fecit illum. Allel.

Ad Sextam Capit.

Semen eorum, & gloria eorum non derelinquetur, Ecc. 44. corpora eorum in pace sepulta sunt, & nomen eorum vivit in generationem, & generationem.

R. De omni corde suo laudavit Dominum. Allel.

V. Et dilexit Deum, qui fecit illum. Allel.

V. Directus est divinitus in penitentiam gentis. All.

R. Et tulit abominationem impietatis. Allel.

Ad Nonam Capit.

In tentatione inventus est fidelis, ideo jurejurando Ecc. 44. dedit illi gloriam in gente sua crescere illum quasi terræ cumulum.

R. Directus est divinitus in penitentiam gentis. All. Ecc. 49.

V. Et tulit abominationem impietatis. Allel.

V. Statuit ei Dominus testamentum æternum. Allel.

R. Et dedit illi Sacerdotium gentis. Allel.

In 2. Vesp. Antiph. & Capit. & Versic. ut in 1. Vesp.

Ad Magn. Antiph.

Quasi vas auri solidum ornatum omni lapide pretioso, & sicut oliva pullulans, & Cipressus in altitudine se extollens Beatus Domnium. Allel.

S. VII.

Ratio Officii ecclesiastici hodierni pro ecclesia & Diœcesi Spalateni, die VII. Maii. In festo S. Domnii Episcopi & Martyris. Dupl. 1. clas. cum octava. Ex proprio libello SS. Patronorum ecclesiæ Metropolitanæ Spalateni, Venetiis excuso an. 1690.

Ad Vesperas Antiphonæ.

Lætamini in Domino diem sacrum recolentes, in quo Beatus Domnium Pontifex & Martyr inclutus ad cælos ascendit. Alleluja. Psal. Dixit Domnium &c.

O invictum virum, quem neque promissa Tyranni, neque minæ moverunt, ne confiteri vellet Christum Dominum. Allel. Psal. Confitebor &c.

Penas constanter pertulit, & in Domino consolatus est, mortem contempsit, & vitam invenit. All. Psal. Beatus vir &c.

Gratias agamus Deo, qui nobis talem dedit Patronum; & merita nos juvant, & tuentur. Allel. Psal. Laudate pueri &c.

Laudetur Dominus, & honoretur Petrus Apostolus, qui per Domnium suum Discipulum, nos fecit Dei populum. Alleluja. Psal. Laudate Dominum omnes &c.

Capitulum Stabunt Justi.

Hymnus.

Eja sancte Discipule
Apostolorum Principis
Faveto nobis hodie
Laudes tuas canentibus,

Ab ipso missus Præsede
Primus Salonas Pontifex
Et fide Christi reparas
Errore malo perditos.

Infirma quoque corpora
Verbo sanas, & mortuum
Matri ploranti filium
Ad vitæ lucem revocas.

Cum Pyrgo palam disputas,
Qui videbatur sapiens
Sibi, sed vere nescium
Religionis approbans,

Non

Non furvens Maurilius
 Prætor te minis terruit,
 Spernis sæva supplicia,
 Dum Christum cunctis prædicas.
 Ille cervicem gladio
 Secare quidem potuit,
 Sed separare minime
 Te nunc a tuo Domino.
 Nunc coronatus gloria
 Nos Præsul noster aspice,
 Per te adepti gratiam
 Ut vivamus perenniter. Amen.
 V. Ora pro nobis Beate Domni. Allel.
 R. Ut digni efficiamur promissionibus Christi. Al.
 Ad Magnificat. Antiphona.
 Salve clara dies, qua nostra Domnius urbis
 Præsul ad æthereas se tandem sustulit arces,
 Et victo letus percepit dona Tyranno,
 Sydereæ semper radiantem luce coronam. Al.
 Oratio.
 Omnipotens sempiterne Deus, ecclesiæ tuæ vo-
 ris propitius aspira, ut B. Domnii Pontificis, &
 Martyris tui precibus adjuvemur, cujus natali-
 tium celebramus. Per Dominum &c.
 Ad Matutinum.
 Invitatorium. Exultent in Domino Sancti. All.
 Venite exultemus &c.
 Hymnus.
 Domni Beate Pontifex,
 Martyrque Christi inclyte,
 Adesto vobis propitius
 Natalem tuum colentibus.
 Hic sacer ille dies est,
 Quo terras victor descriis,
 Et cæli clara sydera
 Mundum triumphans penetras.
 Inde nostras ut audias
 Preces, oramus supplices,
 Et commendatos facias
 Uni trinoque Domino.
 Qui nos transferre satagat
 De valle plena lacrymis
 Ad Beatorum gaudia
 Per infinita sæcula. Amen.
 In tribus nocturnis Antiphona, Versiculi,
 Responsorialia ex communi MM. tempore Paschali.
 Lectiones primis Nocturni.
 De libro Ecclesiastici cap. 44.
 Laudemus viros gloriosos &c.
 Lectiones secundi Nocturni.
 Ex vita S. Domnii VI.
 In tertio Nocturno.
 Evangelium. Designavit Dominus &c. Lectiones
 ex Homilia S. Gregorii Papa 17. in Evangelia.
 Ad Laudes & per horas;
 Antiphona, ut in primis Vesperis.
 Capitulum
 Stabant iusti, ut sup.
 Hymnus.
 Laudes innovamus Domino
 Oris, & cordis iubilo,
 Cum pura mentis gaudio
 Grates agamus Domino.
 Natalem sacrum colimus
 Ejus, quem nobis cælitus
 Bonis ornatum omnibus
 Pastorem datum credimus.
 In fide firmus perstitit,
 Nec prædicare destitit
 Christum, qui mortem pertulit,
 Et vitam nobis contulit.

Illyricum Sacrum.

Nil minas gentis perfida
 Timens, subjecit cupide
 Cervicem frameæ insidæ
 Laudis amore solida.
 Martyr profuso sanguine
 Pro Christi Jesu nomine,
 Multo repletus lumine,
 Ascendit regnum gloria.
 Relicto mundo labili
 Sedet in sede stabili,
 Et modo non estabili
 Fulget luce mirabili.
 Ante stellatum solium,
 Et vultum Regis omnium,
 Suscepit post martyrium
 Perennis gaudii præmium.
 Per hujus ergo merita
 Deus, & gesta inclyta
 Cum pietate solita
 Dimitte nobis debita.
 In multis te offendimus,
 Sed parce consistentibus,
 Et nos placatus precibus
 Libera malis omnibus.
 Faveto nostris Dominis
 In pace, & bello Venetis,
 Ut rebus sibi redditis
 Te laudent totis animis.
 range Turcarum rabiem
 Tuorum tuens aciem,
 Latam ostende faciem,
 Et nobis dona requiem.
 Morbum pelle pestiferum;
 Languoremque mortiferum,
 Et repentina liberum
 Mortis hunc redde populum.
 Repressa semper grandine,
 Riga secundo flumine,
 Et reple frugum germine
 Nostros agellos, Domine.
 Post hæc purgatos sordibus
 Nos redde cæli sedibus,
 Ut cum beatis omnibus
 Te extollamus laudibus.
 Sit tibi semper gloria;
 Qui surgens cum victoria
 Sedes in Patris dextera
 Per sempiterna sæcula. Amen.
 V. Ora pro nobis &c.
 Ad Benedictus. Antiphona.
 Pontificum norma, splendor, pretiosaque gemma,
 Serta venustatis retinens cum martyrizatis,
 Scandere celsorum da nobis regna polorum,
 Qui barathri claustris puerum precibus revocasti. Al.
 In secundis Vesperis omnia, ut in primis: ultimus
 Psal. Credidi &c.
 Ad Magnificat. Antiphona.
 Magnificate Deum, Petro quoque solvite grates,
 Namque ducem nobis misit, qui nocte fugata
 Erroris, circumfudit nos lumine veri,
 Ne quis posset iter stabilis non nosse salutis. Allel.
 Infra octavam.
 Ad Magnificat. Antiphona.
 O quam Sancta dies, o quam festiva refulget
 Viribus o totis, castis celebrandaque votis,
 Qua bonitate bonus noster meat astra Patronus
 Domnius ad vitæ gaudia perpetua. Allel.
 Pro die octava. Oratio.
 Deus, qui nos Sancti Domnii Martyris atque Pon-
 tificis natalis concedis diem celebrare octavam, præ-
 sta quasumus, ut ejus recolimus festa, per ejus gra-
 diamur exempla. Per Dominum &c.

V u Missa

Missæ propria pro festo S. Domnii
Episcopi & Martyris.

Introitus.

Gaudeamus omnes in Domino diei festum celebra-
tes sub honore B. Domnii Martyris, de cuius passio-
ne gaudent Angeli, & extollant filium Dei Allel.
Alleluja. Exultate justi in Domino, rectos decet col-
laudatio. Gloria &c.

Oratio.

Omnipotens sempiterne Deus, per leſe, cui vris pro-
pitius aspira, ut Beati Domnii Pontificis, & Mar-
tyris tui precibus adjuventur, casus natalitia cele-
bramus. Per Dominum &c.

Epist.

Stabunt iusti &c.

Graduale.

Beatus Domnius Petri Apostoli discipulus ab ipso
Salonas missus, primus nobis Christum evangeliza-
vit, & viam salutis ostendit. Hodie B. Domnius
migravit ad Dominum, dupliciæque ab ipso accepit,
& Pontificalis dignitatis celestem stolam, & im-
marcescibilem coronam gloriosi martyrii. *All. All.*
Ave Beate Domni unica spes gentis tue. *Ave* Pon-
tífex, & Apostole credulitatis nostræ. *Ave* specu-
lum sanctitatis, & iustitiæ. Per te Christo credidi-
mus. Per te in Christo salvemur. Ora pro populo, in-
terveni pro Clero, ut nullus de tuis præda fiat hostis.
Allel. Posuisti Domine super caput ejus coronam de
lapide pretioso. *Alleluja.*

Evangelium.

Designavit Dominus &c. *Credo.*

Offertorium.

Ave Beate Domni unica spes Spalati. *Ave* gemma
fidei nostræ. *Ave* lumen Dalmatiæ. Ora pro nobis
Christum omni tempore. *Allel.*

Secreta.

Hostias tibi, quasumus Domine, B. Domnii Pon-
tificis & Martyris tui dicatas meritis benignas as-
sume, & ad perpetuum nobis tribue provenire sub-
sidium. Per Dominum &c.

Communio.

Te summe Prasul poscimus, corde, ore & voci-
bus, ut nos venturo Judici commendes prece sup-
plici. *Alleluja.*

Postcom.

B. Domnii Pontificis & Martyris tui, Domine,
precibus confidentes, præsta quasumus, ut per ea,
quasumpimus, æterna remedia sentiamus. Per Do-
minum nostrum &c.

In die octava Missa sicut in die festo, præter ora-
tiones, quæ sequuntur.

Deus, qui nos S. Domnii Martyris atque Pontifi-
cis natalis concedis diem celebrare octavam: præsta
quasumus, ut casus recolimus festa, per ejus gra-
diamur exempla. Per Dominum nostrum.

Secreta.

Suscipe Domine sacrificium placationis & laudis,
quod nos interventibus S. Domnii Martyris me-
ritis, cuius recolimus festa, & perducatur ad veniam,
& ad perpetuam gratiarum actionem constituat. Per
Dominum &c.

Postcom.

S. Domnii Martyris tui, atque Pontificis natali-
tia recolentes, te suppliciter deprecamur, ut ejus-
dem precibus, hoc idem nobis semper indulgentiæ
causa sit & salutis. Per Dominum.

Lit. xxix. Julii.

In festo translationis S. Domnii Ep. et Martyr.
Duplex.

Omnia de Com. unius Martyr. extra tempus Pas-
chalis, exceptis illis, quæ hic habentur propria.

Ad Vesper. Antiph.

Qui me confessus fuerit &c. *Dixit &c.* cum re-
liquis Psalmis de Dominica, & loco ultimi, Psal.

Laudate Dominum omnes gentes.

Capitul. Beatus Vir &c.

Hymnus.

Dies refulget annua

Nobis reducens gaudia

Translationis Domnii

Pignore sacro celebris.

Odas fundat mellifluis,

Laudes expomat debitas

Cætus noster pro munere,

Ejus suscepto corpore.

Miraculis innumeris

Suis præclaris meritis

Diem signavit nobilem,

Quæ colitur solemniter.

Infantum turmam satiat,

Dum tua membra bajulant,

Aqua sicco de lapide

Quæ mire manat hodie.

Non sunt reperta corpora

Morbis oppressa gravibus,

Quæ remanerent cælica

Privata dono gratiæ.

Imbrum effunde desuper

Divinum Martyr inclyse,

Tui favore meriti

Quo satientur famuli.

Custodi tuos Servulos

Canentes tibi modulos,

Eisque Pater gloriam

Efflagita perpetuam.

Urbem, & plebem Spalati

Aspectu perenni recrea,

Cui tua membra conferunt

Et decus, & presidium:

Sit Genitori, Genito

Laus & jubilatio

Cum spiritu Paraclito

In sempiterna secula. Amen.

V. Ora pro nobis B. Domni,

R. Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Antiph. ad Magnificat: O quam sancta dies &c.
ut in ejus festo natali.

Oratio.

Omnipotens sempiterne Deus, qui in hac transla-
tione anniversaria B. Domnium Apostolicum virum
innumeris virtutibus decoratum, pium Pontificem,
& magnum Patronum populo tuo ordinari voluisti;
concede propitius, ut apud misericordiam paternæ
pietatis tuæ, meritis ejus & intercessionibus adju-
ventur. Per Dominum nostrum &c.

Ad Matut. Invit. Hym. Antiph. Psal. de Com. un.
Mart. Lect. 1. Noct. Ex lib. Sap. Laudemus Viros
gloriosos &c. ut in die festo Natali. Lect. 4. Ex
hist. Translationis, 3. & 6. Ex Serm. S. Augustini:
Triumphalis &c. In 3. Noct. Homilia S. Gregorii in
Evang. Si quis venit ad me.

Ad Laud. Antiph. Qui me confessus fuerit &c.
ut in Com. un. Martyr.

Ad Benedictus Antiph. Pontificum norma; &c.
ut in die festo Natali.

In 2. Vesp. Hym. Dies refulget &c. ut supra.
Versic. Ora pro nobis &c. Antiphona ad Magnif.
O quam sancta dies, ut supra &c. in 1. Vesp.

Missæ ut in Com. un. Martyr. & Pontificis Statuit
exceptis orationibus, quæ sequuntur.

Oratio.

Omnipotens sempiterne Deus, qui in hac Transla-
tione anniversaria &c. ut supra.

Secreta.

His, quasumus Domine, muneribus intende placatus, & tribue supplicatione gloriosi Pontificis, & Martyris tui Domnii, nos a peccatis omnibus absolvi, & celesti gratia ditari. Per Dominum nostrum &c.

Postcom.

Refecti vitalibus alimoniis, quasumus Domine Deus nosser, ut intercedente B. Domnio Pontifice & Martyre tuo, quod ore sumpsimus, pura mente capiamus: Per Dominum nostrum &c.

Alter Hymnus

*De Translatione SS. Anastasii & Domnii,
Sacra scrutantur pignora,
Pia Sanctorum corpora
Domnii, & Anastasii
Jussu devoti populi.
At Praesul venerabilis
Joannes Deo amabilis
Confortat cives nobiles,
Ac laudat & ignobiles,
Inter ruinas repribus
Condensus atque frondibus
Urbis Salona fodere,
Nutu divinae gratiae.
Muneris tanti praeium
Repertum Anastasium
Primo transferunt Spalatum,
Deinde Patrem Domnium.
Ubi multa miracula,
Virtutes, & prodigia
Eorum sunt meritis
Ad salutem Christicolis.
Latetur urbs egregia,
Devota sumat gaudia,
Thesauo tam perfulgido
Suscepto cum tripudio.
Catervam Christi Martyres
Nostras ad sedes stabiles,
Ferte frui celestibus,
Vestris Orationibus.
Deo Patri sit gloria,
Laud quoque sit perpetua
Filio Unigenito
Cum Spiritu Paraclito. Amen.*

CAPUT XVIII.

*De templo & cultu S. Domnii in insulis
Diomedais.*

§. I.

*Cultus S. Domnii per B. Joannem & Fulgineo Monachum ac Martyrem in Diomedais insulas
allatus esse videtur.*

B. Joannes natus est Fulginei anno secundi saeculi circiter vigesimo, loco honesto, & opido Umbriae in primis nobili, unde illi a Fulgineo cognomen obvenit. Is anno quarto & sexagesimo ejusdem saeculi cum ecclesia sub Marco Aurelio crudelem in modum exagitari rursus coepisset, patria profugus se recepit in hasce insulas, ab litore Apuliae haud ita late interjecto mari disjunctas, quas olim Veteres appellabant Diomedas, quod illuc Diomedes Rex Aetoliae post Trojam excisam appulerit, ibique, postquam aliquot annos regnasset, ut ferunt, diem suum obierit. Deinde vero cum tres numero essent, modico interfluente Euripo discretæ, ex eo Trimitum, seu Trimitarum insulae nominari coeperunt; quamquam verius eas Illyricum Sacrum,

hoc vocabulo appellatas dixeris ab una earum princepe, quam Tacitus Annal. lib. 4. Trimerum vocat. Tenet fama, litterisque multorum est memoria traditum, hunc Joannem a Fulgineo fuisse illum ipsum Eremicolam, de quo in tabulis Trimitanis mentio fit sane honorifica. Huic ergo, ut illa tabulae memorant, nocte quadam vigilanti augustissima specie, ac beatissimo lumine fulgens Virgo Deipara sese palam ostendit, eundemque jussit in hasce insulas trajicere, ubi solitariam vitam ageret, Deique parentis nomen ac religionem propagaret. Quo illi viso, jussuque mirifice latus nihil morae interposuit, quin extemplo Virginis mandata exsequeretur. Ergo simulatque in locum sibi divinitus ostensum pervenit, nihil prius sibi faciendum censuit, quam ut templum exstrueret, quod Deiparae in caelum assumptae titulo exornavit. Hoc templum deinde saeculo quarto jam into Alexander quidam Episcopus veteri solemnique ritu consecravat, cum S. Sylvester Romanum Pontificatum gereret, imperium vero Constantinus Magnus administraret. Joannes autem asperrimae vitae institutum aggressus brevi apud incolas magnam virtutis & sanctimoniae laudem sibi concilavit. Quocirca celebritatem hominum, famamque sanctitatis ut vitaret, in patriam redeundi consilium cepit; quo cum venisset, egregiam religionis causa mortem oppetiit. Ex Antonio Beatillo de Sanctis Umbriae Tom. 1. pag. 63. & Tomo 3. pag. 239. sub die 29. Decembris.

Jam vero haud est improbabile B. Joannem a Fulgineo virum eximia religione & sanctitate primum auctorem Trimitanis fuisse, ut S. Domnium praecipuo quodam studio ac veneratione prosequerentur. Etenim cum antiquissimus sit cultus, qui ab illarum insularum incolis S. Domnio hodieque adhibetur, & omnem superiorum temporum memoriam antecedit; nisi ejus initium ad B. Joannem referatur, nihil usquam reperies, unde ejusdem originem repetere possis. Quocirca conjectari licet ab ipso met Joanne una cum Deiparae templo aedulam exstructam fuisse S. Domnio, quem & ipse ingenti honore coleret, & ab aliis pari religione cultum esse vellet. Joannis inde auctoritas & exemplum apud posteros valuit. Credibile porro est ipsimet Joanni Salonitanos auctores fuisse colendi S. Domnii, quippe cum ad eas insulas e regione obversas littori urbiue Salonitanae, sive commercii causa, sive ex itinere appellere consueverint. Praeterea a quibus de sanctitate & miraculis S. Domnii multa & praeclara accepisset, ab iisdem, ut opinari fas est, exemplum sumpsit ejusdem cultus cum Deiparae Virginis religione conjungendi. Nam Salonitani jam pridem corpus S. Domnii in urbem illatum in eodem templo perhonorifice condiderunt, quod & auspiciis augustissimae Coelitus Reginae ab ipso met S. Domnio consecratum fuerat. Huc accedit, quod per idem tempus S. Domnii sepulchrum, ut ejus Acta testantur, multorum atque illustrium miraculorum gloria florebat, quorum celebritas & fama longe lateque vulgata, in has insulas ab ipsis Salonitanis ultro citroque commeantibus deferri potuit.

§. II.

*Insula Diomedae antiqua S. Domnii religione insignis
a viris sanctissimis culta & nobilitata.*

D. iomedais insulis vel ad religionis incrementum, vel ad nominis celebritatem plurimum addidit vetus ac perillustre cenobium S. Benedicti,

V u 2

viro-

Templum
ibidem
Deiparae
condit,

reclit in
patriam, &
Martyrii
palam
adipisci-
tur,

Joannes
auctor
cultus S.
Domnii in
Diomedais
insulis,

cui etiam
construxit
aedulam.

Cenobium
S. Bene-
dicti,

ex quo Vi-
ri sancti-
tate infi-
gunt.

virorum sanctitate insignium admodum ferax, qui cum omnibus ipsi virtutibus florent, & ad sanctissimi illius instituti leges se ipsi suamque vitam componerent, tum præterea procurandis incolarum animis, iisdemque ad mores Christiano homine dignos informandis assiduam sedulamque operam navabant. Inter omnes in omni genere virtutum unus eminebat Petrus ille patria & cognomento Ragusinus, qui sub finem decimi sæculi, Basilio & Constantino imperantibus, vitam illic vivebat omnibus sanctimonie notis insignem. Cœnobiartha, sive Abbas per id temporis erat quidam nomine Roccius, vir egregie pius doctusque, in cuius disciplinam Petrus sese tradiderat. Porro cum de Petri virtute ac sanctitate insigni fama Ragusium usque inde manasset, Vitalem Ragusinum Episcopum, & primarios illius civitatis viros mira cupiditas incessit sanctissimi huius Monachi in patriam evocandi, ut quæ divinitus acceperat bonæ cum suis civibus communicaret, popularesque suos & verbo & exemplo ad studium virtutis ac religionis accenderet. Ille quamquam ab initio acriter repugnaret, molesteque ferret ab jucundissima Sociorum consuetudine, ac solitaria vita divelli, tamen sive Episcopi auctoritate permotus, sive Abbatibus iussu coactus, civium suorum voluntati morem gessit. Ragusi cum esset, atque in proximorum salutem, ac divini cultus amplificationem omni cogitatione curaque incumberet, prope ab urbe in insula Croma Monachis Benedictinis fundavit cœnobium illud, celebre olim ac frequens, cui S. Maria de Croma nomen inditum est, ex quo præclarissimi vel sanctitate vel doctrina viri prodierunt. Ex instrumento ejus foundationis in pergameno, quod extat in archivo Reip. Ragusina; & ex tabulario Monasterii Cromensis; itemque ex Collectaneis Historici Dalmatæ apud Comitem Hieronymum de Soppe Patritium Jadertinum.

Petrus
Eremita in
insulis
Trimita-
nis.

sibi tradi-
tus insulas
ab Joanne
de Domini-
cis Ab-
bate Com-
mend.

Joannis
Canonici
Lateran-
ensis.

Sæculo decimo quinto ineunte in insulam S. Domnii secessit alter Petrus eximie item sanctitatis eremita; cognomen non proditur. Asperissimam illic vivendi rationem inivit, perpetuis jejuniis, crebrisque verberationibus corpus afflicans; ac proinde apud illas gentes magna virtutis & sanctitatis opinione florebat. Per ea tempora insulas Diomedæas jure ac titulo Commendatitio obtinebat B. Joannes de Dominiciis, vir haud dignitate, quam sanctitate nobilior, Archiepiscopus Ragusinus, idemque S. R. E. Cardinalis, cui ab S. Sixto titulus erat. Is cum optimi huius Eremitæ innocentia ac virtute mirifice captus esset, eamque præcipua benevolentia ac veneratione prosequeretur, quidquid juris in eas insulas habebat, id omne, abrogato Commendatarii titulo, in Petrum transfudit cum universis prædiis ædibusque ad Commendam pertinentibus, eo videlicet consilio, ut ille sociis sibi adficeret, atque ad suum institutum aggregaret. Sed Petrus, quæ ejus humilitas & modestia erat singularis, superesse aliis, quam præesse maluit, tutius esse ratus aliorum vestigia sequi, quam se ipsum aliis ducem præbere. Itaque ad sacrorum illorum locorum custodiam & procuratorem Canonicos Lateranenses accivit, quibus ad vicum cultumque tribuit, quidquid agrorum ac vectigalium ab Joanne sibi collatum acceperat. Anno deinde 1412. ipse quoque in eorum præclaram solatitiam ac disciplinam nomen dedit; in qua ita vixit, ut omnibus seipsum virtutum omnium exemplar præberet. Ex Chronico Trimitano, quod conscripsit Benedictus Cocarella Vercellensis ex Congregatione Canoniorum Regular. Lateran. lib. 4. cap. 1.

S. III.

Roma gravissima Piratis Almissanis divinitus inflata, ob templum ac cœnobium S. Maria, Sancti- que Domnii in Diomedæis insulis direptum.

Cum Patres Benedictini ex Diomedæis insulis discessissent, in eorum locum acciti sunt Monachi Cistercienses ex præclara D. Bernardi disciplina, qui relictum ab illis cœnobium incolerent, sacrarum adiam procuratorem susciperent, & incolarum animis erudiendis expiandisque operam darent. Hi munus curæque susceptam non ante deposuere, quam sacrilega quorundam ac fere ad eam diem inaudita crudelitas cœnobio sacrisque locis direptionem ac vastitatem, vim nefariam Monachis cedemque intulissent. Quidam ex Almissanis Dalmatiæ Piratis, insana prædandi cupidine stimulante ad insulas Diomedæas appulerunt; & Monachos nihil tale metuentes adorti, omnes ad unum contrucidarunt. Inde ad prædam versi templum ac cœnobium expilarunt, & rebus omnibus ad vicum cultumque Monachorum necessariis exhaustis direptisque omnem in posterum illuc redeundi facultatem ac spem Patribus Cisterciensibus ademerunt. Ita quos S. Domnii nomen ac religio vel a cogitatione facinoris tam nefarii abstergere debuerat, ii adversus S. Domnium suæ ecclesiæ conditorum, gentisque patronum primarium se impios ac sacrilegos præbuerunt. Magno tamen sua illis impietas stetit; Deus quippe immanis sacrilegii acerrimus vindex illatam S. Domnio, cæterisque Divis, in quorum tutela ea loca erant, injuriam haud inultam prætermisit. Nam primum quidem agros, quos Almissani colebant, antea optimos & fertiles tanta repente sterilitas ac vastitas invasit, ut nihil forent quamvis multa cultura, & labore questum. Deinde Romanus Pontifex sacrilegi facinoris auctores ac socios anathemate perculit, atque ab ecclesiæ societate disjunctis, quibus id quoque longe gravissimum ad poenam, Deo vindice, accessit, ut suomet scelere obcecatis, obduratisque in perpetuum, numquam ad respiciendum oculos aperuerint, animumque salutari poenitentia expiaverint. Ita sacrificiis ac templis, piorumque congressu prohibiti, superis hominibusque invisi, alii alio lethi genere miserandum in modum periere. Neque satis poenarum per se ipsi dederunt; nam divinæ ultionis plane fuit, ut parentum immane sacrilegium in eorum liberis vindicaretur, quorum aliis videnti, aliis loquendi, aliis audiendi facultas adempta; plerique incurvi ac gibbosi, omnes ab irato Deo insigni aliqua deformitatis nota inusti, posteris fuerunt haud leve divinæ providentiæ erga res B. Domnii cæterisque Divis consecratas documentum. Cæterum ne sacrorum locorum religio, & B. Domnii cultus in illis insulis hominum incuria & oblivione exfolescere, Divino consilio factum est, ut Diomedæ insule in potestatem jusque commendatitium B. Joannis Cardinalis & Episcopi Ragusini venirent, qui eas Petro sanctissimo Anachoreta, is Canonicis Lateranensibus in fidem ac tutelam tradidit. Ex eo iterum efflorescere cepit, viguitque in posterum B. Domnii cultus, & sanctorum illorum locorum celebritas ac religio. Ex eodem Chronico Trimitano.

Monachi
Cister-
cienses
Benedicti-
nis in cœ-
nobium
possessionemque
carum in-
sularum
subrogati.

A Piratis
Almissa-
nis Mona-
chi caesi.

cœnobium
ac tem-
plum dire-
ptum.

Poenæ
acerbissi-
mæ Sa-
crilegis
homicidis
& expila-
toribus.

eorumque
liberis di-
vinis
inflata.

§. IV.

Turcarum incursiones ab insulis Diomedæis Deipara Virginis & S. Domnii præsidio divinitus arcentur.

Turca
Diome-
dæas insu-
las expilla-
re conan-
tes,

terrore di-
vinitus im-
missio,

repulsi re-
infecta di-
scedunt.

Diomedeæ insulæ Virgin. Deip. S. Domnii aliorumque Divorum nomine ac religione sacræ quam sibi cordi essent, haud dubiis argumentis Deus ostendit. Solimanus Turcarum Imperator anno 1565. ab obsidione Melitensis urbis pari cæde atque ignominia repulsus, bellici illius apparatus terrorem atque impetum alio convertere decreverat. Anno igitur insequenti, illius jussu missuque, ingens Turcarum classis, centum & quinquaginta trimembris instructa in Adriaticum vela fecit; & prædæ non contemnenda spe invitante ad hasce insulas appulit; jamque descensione facta ad cænopium sacrasque ædes diripiendas inflammatis studiis contendebant. Sed nihilo felicius tantum facinus tentarunt, quam Melitam anno superiore obsederant. Nam desertas æmortalibus propugnatoribus insulas, a cœlestibus defendi propugnarique senserunt. Quippe tantus illis terror injectus est divinitus, ut e vestigio attoniti trepidique repeterent classem, haud dubitantes, quin dilectæ illæ Cœlitibus insulæ cœlesti præsidio tegerentur. Nemo igitur fuit, quin tam subitam Turcarum fugam & depulsionem beatissimæ Virginis in primis, deinde B. Domnio, aliisque divinis, quorum fidei ac patrocinio subsunt insulæ Diomedææ, acceptam retulerit. Totam rem fuisse, & eleganter descripsit idem Benedictus Cocarella lib. 11. Chron. Trimit.

§. V.

Descriptio insulæ Diomedææ, cui nomen est a S. Domnio.

Tres insu-
læ Diome-
dææ.

Descriptio
insulæ S.
Domnii.

Ubi nunc tres visuntur insulæ brevi admodum spatio discretæ, ibidem unam olim & eandem insulam fuisse tradunt, quam deinde Euripus interfluens disjuxit, ac tripartito divisit. Prima insula Deipara Virginis & S. Nicolao, altera S. Jacobo Apostolo, & S. Domnio Salonitano Episcopo sacra est. Ab iis, in quorum tutela sunt, suum quæque nomen accepit. Tertia omnino inculta ac deserta, a capparibus, quarum feracissima est, Capparia sive Capraria nominatur. Insula S. Domnii obversa est ad solis Occasum, huius ab Oriente Capraria, a Meridie insula S. Mariæ adjacet; Spalatum e regione prospectat, ubi Sancti Domnii corpus conditum est. Inibi ædes SS. Jacobo & Domnio dicata, magnitudinis fere mediocris, neque inelegantis structuræ visitur. Hæc insula colitur & habitatur frequentissime, rerumque omnium, quas natura desiderat, abundantiam & copiam supeditat. Hanc insulam pluribus describere non vacat. Eam Latine descripsit Benedictus Cocarella supra laudatus, cujus Chronicon in sermonem Italicum convertit Petrus de Ribera ex eadem Lateranensi Cong. Canonicus Regularis.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA.

Domnii nobili genere natus est Antiochiæ, Theodosio patre, Mygdonia matre, illustribus in primis inter suos & copiosis.

Annum septimum ætatis cum ageret, Christianæ religioni una cum parentibus nomen dedit, a B. Petro Apostolorum principe sacris mysteriis initiatus, qui hoc anno, VI II. Kal. Martias ecclesiam & sedem Antiochenam fundavit.

Parentibus & rebus humanis nuncio remisso, cum jampridem egregiis Petri monitis ac præceptis ad omnem Christianæ virtutis perfectionem instrui cœpisset, totum denique se in ejus disciplinam, vitæque apostolicæ societatem tradidit.

Petrus Herodianis vinculis divinitus exemptus Domnium una cum cæteris discipulis Romam secum adduxit. Ex itinere Cæsaream adiit, Sebastem, Cappadociam, Galatiam, Bithyniam, Ephesum, Pathum, Athenas evangelica prædicatione peragravit.

Petrus Romanæ & Occidentalis ecclesiæ fundamenta jecit; ibique XIV. Kalendas Februar. Christi Vicario æternam posuit sedem.

C. Crispino secundum, & T. Statilio Tauro Coss. Petrus discipulos suos quaquaversum dimittere cœpit ad constituendas Italiæ atque Occidentis ecclesias; Domnium vero apud se retinuit.

Edicto Claudii Imperatoris Judæis pariter atque Christianis Roma depulsis, Domnii secutus est Petrum in Palæstinam revertentem, & interfuit concilio Hierosolymitano coacto ad dirimendam controversiam de necessitate Circumcisionis subortam.

Edictum, ut ne quis in urbe sive Judæus, sive Christianus maneret, Claudii morte abrogatum cum esset, Petrus anno proximo cum Domnio Romam rediit Nerone jam imperante. Uno alterove post anno Roma digressus laborum atque itinerum apostolicorum habuit Domnium adiutorem ac socium.

Titus e Dalmatia discessit, Romam adiit, ut Paullum in vinculis Romam abductum ibidem præstolaretur; nec multis post Pauli adventum diebus in Dalmatiam rediit.

Titus ecclesiæ Dalmaticæ procuratore Hermi relicta, Paulli accersitu jussuque iterum Romam venit; ab eoque Cretenfi ecclesiæ præpositus fuit.

Nero urbis ab se incensæ culpam pœnamque in Christianos transtulit, quos Romæ infectatus est primus, ut Christianorum causam satis probaret infectatoris improbitas.

Fervet in Christianos persecutio, quæ quidem non unius urbis mœnibus se continuit, sed per omnes fere orbis Romani provincias pervagata, egregios ubique & ecclesiæ propugnatores, & Christo martyres dedit.

Petrus cum Domnio Romam tertio venit, ut Christianis Neroniana crudelitate afflictis & oppressis solatio esset ac præsidio.

V v 3 Nero-

Illyricum Sacrum,

An. Chr. An. vulg.					An. Chr. An. vulg.	
		Neronis jussu in carcerem conjicitur cum Paullo, qui eandem ob causam in urbem advenerat.		vetuit, oblatos puniri jussit, aliquid pacis ecclesiae per triennium fuit.		
68	65	Cum Hermes, qui rem Christianam in Dalmatia curabat, Romam venisset, Petrus e carcere Domnium in eam provinciam jussit proficisci, eundemque Salonitanum Episcopum creavit; nisi placeat Domnii missionem Dalmaticam ad superiorem annum revocare. Eodem anno 111. Kal. Jul. Petrus inversis vestigiis cruci suffixus, Paulus gladio obruncatus, Romanam fidem atque ecclesiam sanguine suo sanciverunt. Domnium in Dalmatiam cum appulisset, sedem Pontificiam jure ac titulo Metropolitico ornatam Salonae affixit.		Trajano longe gentium absente, atque in extremis partibus Orientis diuturnis gravissimisque bellis implicito, Senatus Romanus Dalmatiae aliarumque Orientalium provinciarum Praefecturam extraordinariam Maurelio sive M. Aurelio decrevit. Per idem tempus persecutio in Christianos ubique, ac praesertim in Illyrios vehementius exarsit. Domnii religionis causa ad Maurelium delatus, cum nullis neque pollicitationibus, neque minis, neque verberibus absentia dimoveri posset, egregiam pro Christo mortem oppetiit Nonis Maji, sepultusque est a Christianis extra urbem ad radices Montis Massari, quo itidem quinque & quadraginta martyres translati, conditique fuerant, qui uno fere ante Domnium mense, ejusdem Maurelii jussu, extremum, ob tuendam Christi fidem, supplicium subierunt.	110	107
71	68	Post Neronianam persecutionem Imperatoris interitu restinctam, Domnium libere ac palam Christum Salonitanis annunciat, & complures eorum ab impura Idolorum superstitione ad Christianam religionem conversos baptismo expiavit, & sacro chrismate inunxit. Cum Pyrgo Philosopho disputat.		Post Trajanum extinctum adeptus est Romanum Imperium Hadrianus, qui nihilo mitius Christianos exagitavit.	Anni Christi ad normam æræ vulgaris.	
72	69	Christianorum numerus Salonae mirum in modum augetur.		Hadriani Rescripto ad Minucium Fundanum Asiæ Proconsulem, Christianorum vitæ & fortunæ cautum cum esset, tertia persecutio deferbuit.	117 vel 119	
73	70	Templum Salonae edificari coepit.		Cessante Persecutione corpus S. Domnii ex agro in urbem translatum, & in æde sanctissime Dei genitricis pie honorificeque depositum est, quod Deus multis illustribusque adornavit miraculis.	126 vel 128	
75	72	Conditum jam absolutumque Salonitanum templum Deo Optimo Maximo in honorem Deiparæ Virginis Domnium solemniter consecravit. Tum ad constituendam Hierarchiam ecclesiasticam animum adiecit, & multos, quos antea Christianos fecerat, alios minoribus, alios majoribus ordinibus initiatos in Clerum cooptavit. Hi sive ad Neophytos instituendos, sive ad Ethnicos convertendos assiduam egregiamque operam Domnio navarunt.		Per ea tempora cultus ac religio S. Domnii apud insulas Diomedæas florescere coepit, auctore, ut videtur, B. Joanne martyre, cui a Fulgineo, unde oriundus erat, cognomen fuit.	129	
81	78	Cum res Christiana Salonae auctior in dies fieret, Clemens Orientis provincias Evangelii causa peragraturus Dalmatiam ex itinere adiit. Ab eo Domnium duos ex illius comitatu Episcopos impetravit, quorum præsentia ac ministerio ad Cajanum, seu Symphorianum rite consecrandos, & Episcopali caractere insigniendos uteretur: nisi Clementis adventum & consecrationem Episcopalem Cajani, & Symphoriani, conferre libeat in annum Christi 69. æræ vulgaris 66.		Templum Salonitanum ex edicto Diocletiani incensum ac dirutum. Corpus S. Domnii flammis subductum, atque in insulam Phariam vel Alexiam a Christianis translatum.	170	
		Domnium e suo Clero Presbyteris, & verbi divini præconibus quaquaversum dimissis, intra paucos annos totam fere Dalmatiam ad Christum adjunxit.		Post ecclesiae pacem amplissimis Constantini Magni decretis ubique constitutam, templum S. Mariæ olim a S. Domnio conditum, paullo ante jussu Diocletiani eversum Salonitani magnificentius restituunt.	303	
95	92	Domitianus Imperator secundam persecutionem Christianis indixit, quæ cum ecclesiae universæ ingentem intulit calamitatem, tum in Dalmatia prosperum ad eam diem Evangelii cursum retardavit, & incolarum ad Christiana sacra suscipienda alacritatem repressit.		Salonitani Basilicam SS. Martyribus Domnino & Anastasio, Cosmæ & Damiano jamdudum edificari ceptam absolvunt una cum ædibus Episcopalibus & collegio Clericorum, eoque ædis Cathedralis, seu Metropolitanae titulum templo Mariano ademptum pariter cum sede Pontificia transferunt. Sub idem tempus corpus S. Domnii ex insula Pharia reductum est Salonas, & cum S. Anastasio martyre conditum in facello prope Basilicam ædemque Cathedrali extructo.	324	
96	93	Domitianus Imperator secundam persecutionem Christianis indixit, quæ cum ecclesiae universæ ingentem intulit calamitatem, tum in Dalmatia prosperum ad eam diem Evangelii cursum retardavit, & incolarum ad Christiana sacra suscipienda alacritatem repressit.		Salonae ab Avaribus captæ incensæque excidium. Martinus Abbas jussu Joannis Papæ IV. in Dalmatiam profectus Dalmatas captivos ex Barbarorum servitute redemit, & multa Sanctorum martyrum corpora ex Dalmatia Istriaque Romam advexit, intacto immotoque corpore S. Domnii.	389	
101	98	Domitiano extincto, ejusque actis Nervæ Imperatoris & Senatus auctoritate rescissis, religio Christiana in Dalmatia reflorescere, & latius quotidie propagari cepit.		Joannes patria & cognomento Ravennas, Spalato nova urbe condita, primus Spalatensium Archiepiscopus creatur.	640	
103	100	Trajanus Imperium adeptus clandestinos conventus fieri vetuit; hinc crimen & periculum Christianis constatum, qui ad divina mysteria celebranda clanculum convenire solebant.		Joannes Archiep. ædes Pontificias condidit.	650	
107	104	E Trajani ad Plinium Bichyniæ Proconsulem rescripto, quo Christianos inquiri			656	

An. Ch. ad domum
vulg.

- dit. Templum Jovis in antiquo palatio Diocletiani exstructum Deo optimo maximo in honorem Sanctissimæ Dei genitricis in cælum assumptæ solemnè ritu ac cæremonia consecrat, in eoque sedem Pontificiam constituit.
- 660 Corpora SS. Domnii & Anastasii e rudoribus Salonitanis effossa ingenti civium frequentia ac letitia transferuntur in novam ædem Cathedralē Spalatensem.
- 1079 Ædes Salonitana S. Mariæ primum a S. Domnio condita, deinde a Salonitanis post Diocletiani persecutionem restituta, deum iterum post Salonæ eversionem ab Helena Regina restaurata, & Monachis Benedictinis tradita, rediit in potestatem Archiepiscopi Spalatensis ex diplomate Demetrii Chrobatæ Regis.
- 1103 Crescentius Archiepiscopus Spalatensis arca reclusa, recognitoque S. Domnii corpore, omnem, quæ de illo ablato percubuerat, dubitationem sustulit.
- 1427 Altare S. Domnii a Petro Discovizio Spalatensi Archiepiscopo inchoatum absolvit Franciscus Maripetrus Archiepiscopus itidem Spalatensis.

APPENDIX.

De quibusdam eximiiis, planeque admirandis beneficiis per S. Domnium Pontificem ac martyrem Salonitanum, & Patronum primarium urbis Spalatensis in multas mortales divinitus collatis.

DEus optimus maximus, cui honas cultusque Sanctorum suorum vel maxime cordi est, ut amicos hominum ad colendum impensius implorandumque S. Domnium alliceret, proximis superioribus annis haud pauca, ejus nomine ac præsidio pie fidenterque invocato, & singularia & sane miranda beneficia mortalium generi præstitit, quæ si minus dici possunt miracula, certe a miraculis proxime absunt: & majus quiddam videntur esse, quam ut ad vim & efficientiam causarum naturalium referri queant. Multi siquidem morbis difficilissimis & mortiferis affecti, quorum de salute actum omnino credebatur, simul ac B. Domnium suppliciter advocarunt, auxilio ut sibi esset, extemplo pristinam valetudinem receperunt; Medicis etiam, non solum cæteris, qui aderant, admiratione percussis & stupore defixis, cum inter preces effusas & lamentationem recuperatam nihil moræ interjectum esset; vel certe citius omnium expectatione, quibus laborabant, morbis relevati fuerint, protiusque convalescerent. Alii præterea gravissimis maximisque periculis, quæ nulla hominum industria conatuque caveri, aut depelli posse videbantur, divinitus exempti sunt, opem B. Domnii, ad quam confugerant, præsentissimam exporti: ex quo apparet, quanta apud Deum valeat gratia hic martyr ac Pontifex Sanctissimus, & quantum spei ac præsidii in ejus patrocinio collocari oporteat. Hæc sive miracula, sive beneficia admodum insignia, & inusitata planeque admiranda, Deo auctore, B. Domnio deprecatore, mortalibus collata, cum in ore ac formone omnium versarentur, Antonius Kadcich Archiepiscopus Spalatensis vir singulari pietate ac sapientia, qui abhinc annos fere duos vita functus, trisæ sui desiderium bonis omnibus reliquit, rem hanc pertinere ad munus suum ratus, viros aliquos fide, prudentia, doctrina præstantes delegit, qui de illis eventis admirabilibus, quæ per S. Domnium

patrata esse fama vulgaverat, ex juris formula, diligenter, riteque cognoscerent; atque iis, quibus ea divinitus contigerant, in questionem ac judicium vocatis, testibusque jure jurando adactis, quæ vera comperissent, in tabulas publicas referrent; easque tabulas suo ipsi chirographo subscriberent, annuloque Pontificali obsignarent, ut B. Domnii effusa in suos clientes promptæque beneficentiae perpetuum extaret monumentum; quo magis in dies mortalium religio ad ejus auxilium rebus in dubiis & afflictis implorandum, ejusque patrocinio fidendum excitaretur. Harum tabularum exemplar rite obsignatum, & Francisci Antonii Burghesichii Canonici, & Cancellarii curiæ Archiep. Spalat. manu subscriptum, haud ita pridem Spalato nobis transmissum fuit; quod in Latinum sermone ex Italico vertendum curavimus; atque hæc Actis hujus præclarissimi martyris veluti appendiculam subjungendam esse censuimus.

XVII. Kal. Febr. A. D. C13. 13. CC. XL. *Domnus Mazuceatus vir cum primis honestus, annum agens ætatis circiter XL. testatur est, Helenam Mazuceatam, Petri fratris filiam, annas natam fere XVII. cum in quartanam incidisset vehementissimam ex eunte febrili, ejus valetudinem graviter fuisse labefactam. Quam cum ipse in dies confici videret, evenit, ut per idem tempus. Beati Domnii tumulus aperiretur. Proinde ab Andrea Meneghetto Canonico de Sanctissimi hujus martyris cinere domum attulit, quantum extremis digitis capi potest. Itaque fratris filiam bene sperare jussit, quod presentissimum pharmacum illi afferret, nempe exiguum illum pulverem, Deoq; opt. max. ac ejus famulo Domnio fideret: ter Pater Noster, ave Maria, Gloria patri conceptis verbis recitaret: mirificum pulverem caperet: procul dubio fore, ut Divo Domnio Deum exorante pristinam valetudinem recuperaret. Quam cum illa rite omnia præstitisset, miscuit aquam, & pulverem in scypho. Quo hausto, quamvis eo ipsa tempore febris aggredi soleret, quam etiam præsentis caperat, repente convaleuit. Quamobrem & cum aliis accubuit mensa, & de ferculis omnibus cibum sumpsit, nec a quartana, morbove ullo se amplius tentari sensit.*

XVI. Kal. Febr. *Mattheus Lischichus natus an. circ. 1. juratus affirmavit Helenam Pauli fratris uxorem, postquam peperisset, & puerperii molestias omnes abegisset, morbo nescio quo laborasse, adeo gravi ac violento, ut vita periclitaretur. Cum ad dies sex in lectulo jacisset, & præ valetudine nec cibum, nec somnum capere posset, Paulus Lulichius hujus vicini pro Paracho, quem honoris causa nomino, ipsam invisit. Is me adhortatus est, inquit Mattheus, ut aliquantulum ejus aqua male habenti miscerem, quam cum Archiepiscopus S. Domnii Patroni hujus urbis ossa laxerat. Itaque sumpto liquore, die postero melius habuit, & lectum valere jussit. Quamobrem hoc tantum beneficium sine ulla dubitatione hujus sanctissimi martyris precibus acceptum refero. Rogatus, an ad morbum hujusmodi Medicas adhibuisset; an recuperatam a muliere valetudinem Proparochus sciret, an fratris uxor agre vires recepisset; omnia negavit; imo statim atque convaleuit, perinde polle viribus capisse ait, ac si numquam agrotasset. Rogatus, quampridem res gesta esset, respondit, quatuordecim ab hinc ipsis diebus.*

IX. Nonas Febr. *Ego Mattheus Dimnichus, ætatis anno 25. testor, Margaritam socrum meam, cum annum ageret septuagesimum, in morbum incidisse VII. Idus Decemb. Eam vero fuisse vim morbi, ut tamquam ex hac vita jam migratura, & piaculari confessione, & sacra synaxi se muniverit. Nam præ-*

præcipue occulto dolore lateris premebatur, & mox epoto vino, jacuit a sensibus alienata. At cum Paulum Lullichium Proparochum Idibus Decembribus accersissem, ut ipsi mysticam adhiberet unctionem, Domnium sanctum vocavit, ut sibi opem ferret, inquit, Beate Domni mihi adsis. Hic eam laudatus Paullus rogavit, an probe nosset quid diceret? at illa, enimvero Domnium voco, ut mihi opituletur. Igitur quæsit ex ea, an bibere vellet aquam D. Domnii? Ipsa vero rursus rogavit, an aquam Duimovigæ, aut D. Lucie præbiturus esset? (quæ quidem etiam in æde D. Domnii habetur, eaque Clerici ædis Cathedralis ad multos illudendos abuti consueverunt.) Contra illo, nequaquam: sed ipsam dabo, quæ sanctissimi viri ossa lavit. Tum illa incensa maximo desiderio, enimvero se omnem spem in D. Domnio collocare, dixit. Quamobrem illa solemnes preces, Pater noster, Ave Maria, Credo, cum ipso Proparochus rite recitavit. Hinc me ad aquam sumendam cum eo contuli, allatamque in parva quadam phiala, cum prius ad ignem aliquantulum admovissem, tepidam propinavi. Itaque statim alacriter hausit, & e vestigio visa est revixisse; cibum sumpsit, cum antea nil esitaret. Sed tum propter ætatem devexam, tum quod dies aliquot cibo admodum tenui vixisset, de strato membra corripere non potuit, nisi vii. Kal. Jan. domo vero pedem non extulit, ante xiii. Kal. Februarias.

iii. Nonas Febr. Ego Antonius Caliterna, ætatis anno fere xxx. affirmo Michaelem filium annos natum sex vii. Id. Jan. febr. tam vehemente, ex verminatione, fuisse correptum, ut vita periculum adiret. Cibum recipere non quibat; tantum crebris potionibus vini, aut aquæ ex vino distillato delectabatur; utrumvis autem hauriret, statim regerebat, & inter vomendum etiam vermiculum egerat. Omnino cum ei tam male esset, Paullum Proparochum adiri die postero, ut puerum viseret, ac Deo optimo max. commendaret. Sed ea luce non adfuit, credo, quod illi mente exciderit. Adiri etiam Orbosuæ medicum, ut ex eo audirem, quid medicina puero faciendum esset, modo liquata res foret, nam solidam non erat esurus. Ob eam rem præcepit, ut e radice graminis, & e prunis cum aqua in lebetæ commixtis & servessetis decoctum conficerem: fore nempe, ut pharmacum vini colorem duceret. Peracta omnia: sed nil opis allatum. Quamobrem rursus die proximo Proparochum rogavi, ut puerum intriseret. Is autem peracta re sacra in tempore adfuit, & secum detulit aquam D. Domnii: atque precibus ad supremum numen effusis, eam filio bibendam in scutula dedit. Immo ego cum ænopyrite miscendam dixeram. Nam si puer animadvertisset esse puram, non videbatur hausurus. Cui quidem mea sententiæ Proparochus assensit, & vero partem ænopyritis immiscuit. Itaque aquam sic permixtam tum puero tradidi, a cujus potu statim meliuscule habuit: mox autem comedit malum punicum, nec amplius quidquam regessit. Vespero vero panis intritam canavit. Die autem altero, aut proximo ab illo vomuit vermiculos: tantam vero eorum copiam ejecit ex alvo, ut morbi causa depulsa iii. Id. Jan. optime habens stratum reliquerit: largiente valetudinem Deo, impetrante Domnio.

vii. Id. Febr. adfuit coram nobis Antonius Manzonus Bernardus annum agens xxx. circiter, atque hæc narravit. Cum Vincentius Andreas filiulus meus mensibus quindecim jam decursis, totum mensem ita egrotasset, ut nec dentire, nec lactere posset, nec cibum, nec somnum capere, adeo confectus est, ut jam morti proximus videretur. Ecce autem Petrus Sacerdos ejus frater detulit ad eum aquam D. Dom-

nii, ipso festo Nominis Jesu. Qua pota, continuo melius habere cepit sic plane, ut ea luce quieverit, & dormiverit: postera vero quæcumque præbita sunt, comederit: atque adeo more infantum balbutiendo loqui potuerit, quum prius lingua fuisset impedita, & tantum plangore domum completeret. Quarto post die dentes etiam cepit emittere: omni prorsus morbo B. Domnii deprecatione discusso.

v. Id. Febr. Joannes Josephi Ramæli fabri filius, expletis annis fere xix. ante diem vii. nonas Jan. febr. laboravit, capite doluit, totis artibus contremiscebat. Auctor et fuit Jacobus Dudanus Canonicus, & Doctoris titulo atque insignibus ornatus, ut salutiferam sumeret aquam D. Domnii, Allata est in phiala, xvi. Kal. Febr. mane novo: proinde fidens D. Domnio, eique se commendans, aquam cum jure in patera mixtam hausit. Nec mora: statim convalluit sic prorsus, ut eodem die surrexerit e lectulo; & cum se dies aliquot, viresque firmasset, etiam domo egredi potuit.

iv. Id. Febr. Ego Antonius Tesolattus camentarius, anno ætatis l. testor, Magdalenam uxorem meam menses novem morbo nescio quo fuisse vexatam, ut bolum in faucibus habere sibi videretur, timeretque, ne vomica sibi aliqua crearetur. Quamvis autem & multis pharmacis, & mel in primis usa esset, id tamen nihil levaminis attulerat. Verum tandem a femina quadam, quæ familiaris erat Dudano Canonico, & in proximo habitabat, audiui infantem domi suæ febr. laborasse, & per aquam mirificam D. Domnii ejectis vermibus, quibus torquebatur, convalluisse. Itaque Dudanum Canonicum rogavi, ut paucillum illius aquæ mihi traderet. Quam cum tulissem, & Dominicam preces cum Angelica salutatione sæpius recitarem, Magdalena uxori propinavi. Statim tussis est excitata adeo vehemens, ut bolum illam ipsum expuerit, qui tam molestus ipsi fuerat, quin tamen animadverteret, quam materie constaret: id autem accidit ferme xiv. Cal. Jan. ac deinde penitus convalluit.

iv. Id. Febr. Petrus Dudanus, honesto cum primis loco, & annos natus sex & xx. hæc testatus est cum uxore Hieronyma. Antonius filius exactis mensibus tredecim, verminatione, papulis, febr. sic correptus est, ut ejus vitæ valde metueretur. Verum ab Jacobo Dudano Canonico allatam salutarem D. Domnii aquam, implorato ejus patrocinio, puero obtuli. Nec mora: statim quasi revixit, & sumpsit cibum, & perendie surrexit. Atque id evenit altero die, postquam D. Domnii ossa reposita fuerant. Nam laudatus Canonicus, qui suismet digitis terram e sepulchro rapuisset, eam unda perluerat. Eidem vero Hieronyma nescio quid morbi fauces angebat; ita ut vereremur, ne penitus clauderentur. vii. Cal. Jan. aquam eandem hausit, & statim melius habuit, cibum sumpsit, noctem quievit, & placide dormivit, mane optime illi fuit.

iv. Id. Febr. Margarita Petri Mistruzzi Comitissæ, & scriba uxoris annum agens ætatis xxxix. sic narrare instituit. vii. Id. hujus mensis filiulam meam, quæ vix annum nonum attigit, vehementissima febris eo adduxerat, ut consecuta præterea vomitio, mentisque a sensibus alienatio prope in extremum vitæ periculum conjecerint. Attulit mihi filius meus aquam illam plane admirandam D. Domnii, quam acceperat a Petro Boscicho Sacerdote, & meo compatre. Eam lunæ die sub Solis occasum illi propinavimus; & statim primum flavi liquoris vim grandem rejecit, tum nigri semel atque iterum: quamobrem sic se a morbo recepit, ut heri stratum reliquerit, & hodie jam valeat.

Item Gratia de Letis nutrix, annum agens sextum & tri-

et trigesimum, cum aliquot ante diebus vehementissimo dolore stomachi vexata esset, ac febris; atque ipsam laudata matrona impulisset, ut vel guttulam ex aqua S. Domnii sumeret precibus ad eum rite premissis, paruit illa; mirum dictu! dolore pariter equi cum febris depulso statim convaleuit.

Ad III. Id. Febr. A. D. C13. 13. CC. XL. Ego Andreas Joannitius Sacerdos ad id precipue ex juris formula delegatus contuli me domum Nicolai Bartolovichii, qui diversatur in urbe apud Joannem Christophorum, Is mihi narravit, quemadmodum XII. Cal. Nov., cum stratum petivisset, in quo etiam recumberebat ejus uxor Margarita, hac de more Deum rogabat, et praterea D. Domnium, ut sibi adesset. Opportune ad cubile aderat effigies D. Domnii, quam fratres sedulitatis D. Domnii tribuerant. Lecti pedes ad orientem Solem, caput vergit ad Occidentem: ad pedes autem scamnum est e nuce ad genua stellenda, super quo imago Christi Crucifixi, et juxta eam effigies D. Domnii confusa glutine trisiceo sex, septemve in locis. Postquam igitur illi cubitum issem, ancilla, cum lucerna perquirere iniecit mucinum sub toro, atque adeo presertim ad lecti pedes, et scamnum, et culcitram stramentitiam; illuc aliqua farina exciderit oportet; accidit autem, ut laudata Margarita intempestiva nocte excitari se senserit a sene, quodam alba fascia praecincto: ac proinde in toro sedens viderit angulum lecti jam ardentem, qui magnam incendium minabatur. Virum statim expergefecit; et surgens uterque ad ignem extinguendum operam dedit. Interea demirantes animadvertunt, arsisse jam memorata effigies parerga circum circa, installa ipsa Divi imagine: quod ego hisce oculis vidi. Hoc vero videtur mirabilius; non amplius affixa eidem loco est inventa, sed super scamno quasi pedibus suis insistent, extincto igne dirivitus. Id vero B. Domnii patrocinio tribuendum putabant; et quod suam ipsorum salutem servasset apertissime periclitantem: et quod pretiosissima quaque, atque in primis tabulas et autographa magni pretii ac momenti, quae duabus in capsulis ejusdem scamni continebantur, ab igne prohibuisset, quo jam conflagrare caperat pars illa scamni, quae spectabat angulum tori: sed Deo Opt. Max. Divoque Domnio propitiis, omnia salva perfluerunt, quadam tantummodo caligine fumii offusa, quae hodie quaque cernitur. Haec omnia retulit, qui etc.

Postid. Kal. Febr. ejusd. anni. Anna Chrisolica tertii Ord. D. Dominici annum agens etatis circiter xxx. narravit, cum more muliercularum se contulisset ad domum Barbara Vucapovichia, quae III. Non. Octob. peste confecta occubuerat, in qua etiam pestis se prodiderat, quae eodem anno grassata est, eamque fuisset osculata, quippe ejus mortis causa tantum die postero fuit divulgata, videlicet prid. nonas Octobris, domum revertisse, et paucis post diebus gravi capitis dolore fuisse vexatam: et in secretis praesertim partibus duos sibi bubones exortos esse. Quare mortem praesentem nimium timens, ac tam terribilem, D. Domnium sic vocavit: D. Domni hujus urbis ac provinciae patroni mihi adsis, ac tanto morbo me liberes. Hinc templum petens, sacerdotem rogavit Antonium Bracchium, ut pro se faceret: qui cum sacrum peregrisset ad aram Sancti Martyris, ejus quo Anna iniecerat, omni prorsus pestis indicio se carere reperit, ac dolore. Praterea non multis post diebus tertiana illam invasit tam obstinata et vehementis, ut annum totum decubuerit, et ad extremum fere vita articulum deducita fuerit, nempe usque ad IV. Cal. Aug. qua translata sunt ossa D. Domnii. Itaque fidens Deo, sanctoque Domnio stratum reliquit, cum pridie Papotio medico dixisset eorum sibi se de-

liberatum esse postridie surgere, ac templum petere, seu vivendum esset, sive moriendum. Itaque ad eadem Cathedralen venit, piaculari confessione culpas eluit, divina mysteria suscepit; inde regressa est domum valetudine prorsus recuperata, viribus pristinis receptis, morbi que omnibus reliquiis depulsi.

XIV. Kal. Apr. ejusd. anni. Catharina conjux Josephi Genusii, annum agens xxviii. narravit. Camillam filiam, natam annos et menses sex, tam acerbis vehementibusque doloribus, qui toto corpore serpebant, incunte Februario laborare cepisse, ut nec cibum, nec somnum capere posset; et quamvis multa illi remedia adhibita essent, die et g. ad extremum vite periculum adductam fuisse. Ibi admiranda beneficia audivit, quae per aquam benedictionis D. Domnii agris conferantur, paucillum ejusdem aquae, invocato vite numine, ac Beato Domnio puella propinavit, ter tres guttas ejus ori infundens: nec sua illam spes fecellit; Puella statim convaleuit, ac pristinam recepit sanitatem.

Prid. Kal. Apr. ejusd. anni. Zanetta conjux Alexandri Barbieri retulit, annis ipsis XIV. sibi salutarum oculum fluere, veluti si inesset fistula, ut diebus IV. vel VI. non posset tollere palpebram, nec per eam tueri quidquam. Per eos dies accidit, ut retergeretur ossa D. Domnii VII. Id. Decembris An. D. C13. 13. CC. XXXIX. ex quibus particula quadam ipsi allata cum esset a Petro Ribolo Subdiacono ejus sanguineo, eam oculo laboranti statim admovit, et noctem totam ocula appositam tanta cum fiducia tenuit, ut mane proximo pristina optabilitate ut non stigium quidem superesset, et nunc utraque oculo quae bene utitur. Praterea cum VIII. Cal. Apr. in eadem Cathedrali adesset, exceptura benedictionem, quae sacra Eucharistia populo impartiri solet, dolor eam adeo vehemens aggressus est, ut animam ducere non posset; ac proinde domum, et stratum petivit. Diebus ipsis V. sic jacuit dolore pressa, ut ex ano in alterum latus egre admodum vertere se posset. Ecce autem sexto die visit eam Hieronymus Bernardus Canonius consobrinus ejus, et aquam attulit D. Domnii. Itaque invocato prius rite Deo O. M. atque Domnio aquam sumpsit; et statim evanuit dolor, atque optime habuit.

Praterea septem ab hinc annis Id. Maii, gravis omnino ac letalis morbus invaserat ejus filium annos natum circiter decem; curculitule et aciores Sinapismi, agrosanti ac nihil prorsus sentienti adhibiti sunt. Itaque altum de illo jam esse Medici affirmaverant; sed hortatu ejusdem Canonici consobrini sui, vix proficui valetudine sacrum roborat D. Domnio, cum statim melius habere cepit, et citius omnium opinione morbus eum omnis reliquit.

XV. Id. Apr. A. D. C13. 13. CC. XL. Michael Lampiga vir honestissimus narravit, Doimium F. annum agentem etatis quattuor, toto corpore obduellum fuisse rubeculis maculis mense proximo Septembri, quo morbi genere per id temporis complures puelli moriebantur; die sacro D. Michaeli pastillos esitavisse, inde secuta est vomitio, et solutio alvi; ut macie confectus mortis fores jam pulsaret, atque vita illius desperata erat e sententia Castellii Medici. Quamobrem pater pro valetudine filii sacrum vocavit, et fieri curavit D. Domnio ab Givrichovichio Canonico: quomodo domum revertens invenit filium multo melius habentem, et die postero nihil reliquum morbi fuit.

Cum Nicolaus Muliacichius Sacerdos Spalatinus exente Julio, A. D. C13. 13. CC. XL. solvens ex Istria Venetias navigaret cum Antonio Marino Patrisio Veneto, Praefectura Clissensi in Dalmatia haud ita pridem perfuncto, atque a portu S. Nicolai distaret millia passuum circiter duodecim, repentina ab Occasu

casu tempestas exorta est, fulgura, tonitrua, pluviam, grandinem ferens: nec mitius navim vexabat maris fluxus, austro in brevia impellente; cum ecce tibi ater atque horribilis turbo extremum exitum intentans, primum duobus millibus passuum a navigio contra proram stetit; tum propius accedere, vehementius furere, atque in ipsam navim propemodum irruere visus est. Huius appropinquantis, & magis magisque savienti, particulam e corpore S. Domnii argentea theca inclusam sacerdos supra laudatus objecit, pie fidenterque Sancti Martyris opem implorans. Sensit auditas preces, & turbo ille obiectu sacrarum reliquiarum depulsus extempla evanuit. Sed paullo post iterum prope ab navigio nubes deterrima coorta cum magno impetu ac fragore immanes flustusolvebat procellasque, quibus jactata navicula apertum naufragii adibat periculum: quippe navim crebris undarum assultibus nunc a prora, nunc a puppi, nunc a lateribus adoriens, in eamque inferens vim aquarum immensam, jam in ultimum discrimen adduxerat. Ingens omnium mentes desperatione inceserat, cum mortis imminens species omnium obversaretur animis. Ibi tum Presbyter Mugliacichius sacram thecam rursus exprompsit, statuitque contra impetum insipientis turbinis, qui quoties irruere in navim conabatur, toties Sanctarum reliquiarum conspectu quasi deterritus resiliebat. Tandem nubes illa terrificam, postquam diu multumque debacchata est tanto impetu ac furore, ut vi diabolica circumagi impellique creditum fuerit, B. Domnio deprecante, Deo maris ac ventorum domino imperante, alio conversa, ex omnium oculis se propulit. Ita navis, tempestate omnino sedata, incolumis destinatum tenuit portum. Hæc Nicolaus Mugliacichius exposuit fusius & luculentius, firmavitque jurejurando.

Epistola Mariae Gabriellæ Verleræ, quæ præsidet Monasterio D. Blasii Justinopoli, ad Cl. V. Sane hoc Monasterium præstantiori munere ditari non poterat, quam quo donatum est; pretiosa videlicet particula corporis D. Domnii, quæ simul atque huc illata est, mira illico præstare cepit. Namque acerbissimis doloribus levavit monialem natam annos vi. & lxxx., quæ improvise casu adeo fracta & debilitata fuerat, ut se ne movere quidem posset. Fidens præcipue D. Domnio sacram particulam iussit sibi afferri, eamque manu apprehensam, & per modum Crucis a capite infra pectus, ab humero dextro ad sinistram perductam cum sibi applicuisset, statim motum recepit, & nocte eadem e lectulo se proripuit. 111. Cal. Sept. 1740.

Epistola Mariæ Eleæ Riga Monialis S. Blasii Justinopoli, ad Virum Clarissimum. Accepi litteras tuas, præstantissime vir, atque munus pretiosum, nempe particulam corporis D. Domnii; quo tamquam advocato præsentissima & nostris litibus, & angustiis rebus cæteris adfuturo, cuncta mirifice gavisus sumus: ac lætitia crevit præcipue, quod beneficium sanctus vir contulit huius famillæ moniali; quæ cum per has dies ad terram prolapsa esset, dextrorsum se movere non poterat, ne jacens quidem. Sed per mirificam particulam signo crucis munita repente se movit, atque surrexit, maximas agens gratias Deo Opt. Max. Divoque Domnio. 111. Cal. Sept. Fateor ego infra scriptas duas hæc supranotatas Epistolas me de Originali sumpsisse pones nobilem Virum Antonium Marin existentem; & quidem fideliter, dum Venetiis in domo ejusdem commorarer: easque de superioris licentia ad majorem S. Domnii gloriam, in hac Archiepiscopali Cancellaria præsentasse octavo Kal. Decembris An. Sal. MDCCXL. Spalati.

Nicolaus Mugliacich manu propria.

Nonis Octob. ejusd. anni Franciscus a Cruce Placentinus, atque Centurio annum agens sextum supra quadragesimum juravit, se octo atque viginti ab hinc annis patria discessisse magno dolore stomachi affectum, quod natans in rivo Refuda ad portam D. Lazari Placentia, toto pectore offendisset graviter in quodam equi mortui cadaver projectum in undam: & eum medicos consulisset, variamque medicinam adhibuisset, nihil profecisse: sed coactum tolerare dolorem usque ad proximum Julium, annis ipsis triginta. Jamque cum præter morem dolore, ac febris quasi continua & nausea laboraret, Natalem filium misit ad Prasalem Spalatensem, ut sibi largiretur aquam D. Domnii; atque adeo confusus benefico Patrono, & rite invocato numine, quod optimus eum monuit Prasul, aquam hausit, ac repente persensit revelli a stomacho quasi holum quemdam crassum, qui sibi fuerat molestissimus: statimque levatus est non dolore solum, sed etiam febris. Morbi omnino depulsi fidem fecit habitus oris & vultus colore optimo renidens, cum antea facies tota pallore suffusa esset.

Eodem die Matthæa femula memorati Centurionis cognomine Negherovichia, orta Lesina in vico S. Georgii, annum agens xiv. narravit, duos dies totos atque perpetuos febris se laboravisse, & xli. Cal. Aug., cum ab hero aqua S. Domnii sibi esset allata, statim sanitatem recuperasse, dieque postero reliquisse stratum. Idque firmavit jurejurando.

Postrid. Cal. Febr. A. D. Cljcccxli. Clara conjux Comitissæ Antonii Cruscovichii centurionis, annos nata triginta, narravit, anno superiore parvum ejus filium repentino morbo nescio quo fuisse correptum: atque adeo a medico statim accersito plura adhibita esse fomenta: quæ tamen nihil profuerunt: eoque adductum fuisse, ut loqui præ dolore non posset. Itaque ad opem divinam parens uterque confugiens aquam curavit D. Domnii, quam largitus est Paulus Lulichius Sacerdos, atque Proparochus: quamque, ut puer bibit, statim verba facere cepit, ac die postero habuit optime. Idque Clara jurejurando testata est.

Postrid. Non. Febr. ejusd. anni Antonia Uxor Francisci Cambi Veneti honesto loco nati, annum agens quartum supra trigesimum juravit, anno superiore se fuisse febris vexatam, gravique capitis dolore, ac præcipue pituita in guttur defluente, fauces ulceribus ac quatuor præsertim pustulis scætere capisse toto anno. Quamobrem Castellus Medicus eam iussit crebra uti gargarizatione, aliisque opportunis pharmacis, quæ tamen frustra fuerunt: ac proinde gravius in dies vita periclitabatur. Tandem D. Coicala Antistita Cenobii S. Raynerii, & Laura Chrysogona nobilis femina sunt eam adhortata, ut aquam sumeret D. Domnii. Itaque adhibitis rite precibus, & hausta aqua, valetudinem brevi recuperavit, ac optime valet: cujus quidem rei conscia est Joanna soror ejus.

vii. Id. Febr. ejusd. anni Maria Ancilla filia Stephani Becichii comitis atque tribuni militum nata Budua ad oram Dalmatiæ, annum agens ætatis tertium supra trigesimum, e familia D. Benedicti in Monasterio S. Raynerii, juravit se anno quinto postquam in eam familiam nomen dederat, tussi molesta, & dolore pectoris urgeri cepisse, ac morbum persistisse annos ferme quinque. Post omnia, quæ adhiberi potuerint, remedia frustra suscepta, cum sapius extremo chrismate inuncta mortis fores pulsasset, tandem novit, si restituta esset sibi valetudo, se sacrum solemne curatram cum actione gratiarum D. Domnio, & ejus pervigilio præter panem & aquam, nihil cibi potusque sumpturam; ac præterea tabellam argenteam ejus aræ dedicaturam. Itaque hausta aqua D. Domnii, pristinam valetudinem recuperavit: extemplo siquidem & febris, & nau-

sea,

sea, & ex parte puerulenta, & maculis extrema corporis abcessit.

xxi. Cal. Apr. ejusd. anni Spalati. Margarita filia Hieronymi Menegatti Veronensis, uxor Georgii Michaeli Zucchi decurionis, annum agens sextum supra quinquagesimum, juravit, & antequam forentem filium, quem e priore coniuge susceperat, annos natum 14. & 22. correptum fuisse scilicet nescio qua, vel potius lepra, ut ne medici quidem vel illam internoscerent, vel abigere possent, atque adeo languens & dolens jacebat. Interea temporis Spalati ad eadem Cathedralen Margarita se contulit xxi. Cal. Jan. anni superioris: ubi cum sacro interesset ante imaginem D. Anastasii Martyris atque hujus urbis patroni, eam sibi mentem divinitus injectam sensit, ut ab eo potissimum suppliciter implorato valetudinem filio reddendam ei speraret. Itaque statim rogavit, sacrum curaturam ad ipsius aram, & tabellam, atque candelas duas. Ubi domum petiit, filium rogavit, quomodo haberet? Respondit, non tam male, ut antea: Illa vero subdit: commenda valetudinem tuam, filium, D. Anastasio: nam pro certo habeo, redditurum: jamque paucos ad dies meliuscule illi esse cepit; deinde lectulum reliquit; & nunc bene habet, ac melius in dies.

iii. Id. Jul. ejusd. anni. Hieronymus Ascola Pharmacopola annum agens xli. juravit, se, cum v. Cal. Aug. ejusdem anni Signi dispersaretur, maxime laborare cepisse dextero pede, quemadmodum alias consueverat: ac cum particulam haberet decurtatam e corpore S. Domnii, rogavit Petrum Knezevichium e sacra Minorum Franciscana familia, ut eam pedi laboranti admooveret, sacrosanctae crucis formam expressa, & D. Domnii imploratione interposita supereminum nomen sibi propitiū redderet. Itaque cum prius multa remedia frustra adhibuisset, & dolor per totas noctes ne punctum quidem temporis intermittere soleret; tum coram Nicolao Barelio Sacerdote, & Octavio Comite Fenicio, ceterisque aliis, qui aderant, e lecto se proripuit, & plurimum fidens B. Domnio inambulare cepit; exinde penitus cum morbo reliquit.

Eod. die, & anno. Anna Francisci de Franciscei centurionis vidua agens annum xxix. edita Mostapli, & Almissi habitans juravit, filium suum natum minimum in Seminario Antistitis Spalatensis in febrem incidisse adeo gravem, ac pestiferam, ut emissio de pena sanguine, admoto fortiore sinapismo, aliisque medicamentis, deteriore statu esset, quam antea. Tandem ebria aqua D. Domnii statim placido sapore capta est, & morbo aliquantulum levari cepit. Intra bihūm, sacro facto ad ejus altare, periculam omne discussum est: & tribus post diebus e lecto profecit, atque habuit optime. Nec multo post Laurentius Pulchrius Almissensis Sacerdos, atque Praefectus Seminarii Spalatensis adfuit, atque juravit, se potuisse modicam stipem D. Domnio pro valetudine ejusdem pueri semel iterumque pauperibus erogandam; ac statim ut primam solvisset, puerum mortis periculo exemptum esse.

ix. Id. Jul. A. D. Clj. Ij. Cc. XLII. Georgius Protonotarius, publicus armorum curator Spalati anno aetatis Lxiv. juravit, se noctem circiter ab hinc mensibus urinam emittere non sine summo dolore, & agerrime pernisse, quod de sententia medicorum herpere intestino laboraret. Impulsus autem a Marco Paulino sororis filio, ut suam valetudinem commendaret D. Domnio, ac biberet ejus aquam, misit ipsum, qui eam sibi cararet a Praefecto. Quam allatam, cum summis maximisque cruciatibus conflaretur, omni spe in D. Martyre collocata potavit; ac statim levare se notoribus sensit, & facilius, niti-

disque lotium emittere cepit ac minimo quidem sensu doloris. Itaque cum prius multa remedia frustra fuissent, atque tanta vis esset doloris, ut saepe hominem de statu mentis desiceret, jam bene se habere restat.

xi. Cal. Aug. ejusdem anni. Catharina uxor Andree Paardichii e majori hujus civitatis suburbio, anno aetatis circiter 14. supra 22. juravit, anno superiore xxi. Cal. Jun. se fuisse oppressam morbo gravissimo, cum per eos dies pestis etiam nescio qua grassaretur, ut & abortum fecerit, & crescente in dies morbo, omnium iudicio vitam cum morbo commutatam videretur. Ecce autem Antonius Carzarovichius Spalatensis Canonicus, qui, cum accepisset ejus piacularum confessionem, miseris vicem misertus, auctor illi fuit, ut aquam S. Domnii ab se atlatam, quam maxime posset cum fiducia sumeret. Cum autem vix loqui posset, aut parum pressum carmina rectare, propinquus & amici, qui aderant, pium officium ipsi praestiterunt: atque adeo aqua ebria, repente meliuscule sibi esse persensit. Eadem vero nocte mortis periculum discussisse reperta est; ac paucos post dies, postquam recepit vires, & praeterito morbo, & intempesto parva fractas, lecto valedixit.

Prid. Non. Dec. anni ejusd. Catharina, quae uxor fuerat Matthaei Katagli jam pridem mortui Spalatensis incolae subibat, anno aetatis viii. & l. jurando testata est, tribus ab hinc annis conflictatam se fuisse morbo inusitato, ut per artus exorirentur bubones magnitudinem mali fere aequantes; inter quos quidam eminebat in ventris latere dextero tamquam hominis caput; quamquam reperta compertam plane non erat, hunc esse de genere bubonum, nam carnis speciem referebat. Forte unus ex illis crepuit medius, ex eoque folliculum quasi quemdam, tumidum, & satis longum eduxit. Interea multa sanies defluebat: sed cum muliercula paupertate premeretur, medicum accersere non est ausa: tantum ab amicis docta se mellis nunc ungulae, nunc herbarum foliis ad curandum ulcus utebatur. Tandem illud ostendit etiam Castello medico; sed nil aliud responsi tulit, nisi ut pra magnitudine illius ulceris & aliorum, quae circa aderant, ad mortem naviter & pie oppetendam se ipsa compararet. Quamobrem humanarum rerum spem omnem abiciens, & divinis praesidiis unice fidens, ad aram D. Domnii adibat, & plurima ipsi vota faciebat, & oleo sumpto ex lampade, quae ante ipsius arderet sepulchrum, ulcera liniebat. Jamque Deo ipso, Diisque Domnio faventibus, intra paucos dies cicatrix obdusa est, ac valetudinem omnino pristinam recuperavit.

v. Id. Mart. Phocius Theopocus Tribunus militum, patriciusque Corcyrae aetatis anno lli. & lxx. juravit, Lactantium nepotem natum annos duos, mensisque sex, xlii. Cal. Febr. post aliquot dies, ex quo morbo pressus jacebat, pedibus fuisse contractum miserabilem in modum. Jamque adhibitis frustra medicinae subsidiis, & ipse, & uxor, & parentes ejus, simul omnes confugerunt ad opem D. Domnii. Delatus est puer in adem Antonii Kadichii Pontificis Spalatensis; eique Joseph Chiesia Presbyter Societatis Jesu bibendam tradidit aquam S. Domnii, qua etiam illius genua & crura conspersit. Extemplo ille crura explicare, suisque insistere pedibus cepit; ipsomet puella elata voce testante, non amplius esse opus medicorum unguinibus, quod dante Deo opt. max., & exorante D. Domnio, jam valeret.

xv. Cal. Apr. A. D. Clj. Ij. Cc. XLIII. Laurentius Bernardus J. U. D. anno aetatis xl. juravit, annosuperiore mense Decembri se graviter vexatum erysipe-

si pelate, quod a capite ad ventrem toto corpore serpsit. Optavit, ut ad se deferretur particula corporis D. Domnii, quæ ab Hieronymo Bernardo ejus patrno delata est, hora noctis tertia, cum nempe sic clausæ fauces ipsius forent, ut cochlear aqua plenum vix sex, septemve haustibus sorbillando exhaurire posset. Castellus Medicus, itemque Antonius Arabastus Chirurgus prædixerant haud dubium fore, quin eadem nocte, occupatis omnino faucibus, moriturus esset. Tum vero D. Domnii opem implorans, particulam ex ejus corpore vertici imposuit; ac repente dilabi morbus, tumor pectoris evanescere, detumescere caput, fauces aperiri, & cum nescio quid exquisset materiae crassæ & purulentæ, omnibus omnino, quibus affligebatur, incommodis relevatus est.

Prid. Cal. Sept. ejusdem anni. Dominicus Menghetti, honesto loco Spalati natus, annum agens ætatis xl. jure jurando testatus est, ineunte Martio cepisse tumere, & rubescere sinistram genam Catharina filia fere trima; Calendis vero Maji etiam guttur valde inflatum apparuisse. Quo quidem tempore medici frustra experti multa & varia remedia, statuerant, ferro viam patefecere, qua sanies inclusa efflueret posset. Hic vero ipso die D. Domnio sacro matri ejus venit in mentem D. Domnii opem implorare, atque oleo lampadis, quæ ante aram ipsius ardet, filiolum morbidam linire. Quod quum die postero peregisset, luce tertia tumor omnis penitus evanuit.

CAJANUS ET SYMPHORIANUS II. ET III.

EPISCOPI SALONITANI.

DE Cajano & Symphoriano, præter nomen & Salonitanum Pontificatum, nihil fere aliud memoriz ac litteris præditum est. In omnibus catalogis Antistitum Salonensium, quos Romæ & Spalati ex variis codicibus descripsimus, proximus a S. Domnio Cajanus, tertius deinde Symphorianus collocatur; sed quos in aliquibus apographis Cajanum & Symphorianum, in aliis Gazanum vel Garganum, & Sympherium nominatos invenies. Cum præclara utriusque acta oblivio ac vetustas interceperit, ex communi illorum temporum historia, veterique ecclesiasticæ hierarchiæ ac disciplinæ descriptione, quod de illorum propriis gestis eximiiisque virtutibus deperditum est, suppleri oportet, ne prorsus inornati, rerumque omnium inopes in lucem prodeant. Primum itaque differendum nobis erit de Diaconatu, quem gessere, antequam Episcopi fierent; tum de Pontificali utriusque consecratione; deinde doceamus necesse est, quid Pontificii muneris obierint, quasve Episcopi partes egerint ante susceptam ecclesiæ Salonitanæ administrationem; postea quamdiu Salonæ Pontificatum gesserint, quive per eos annos fuerit status Christianæ reipublicæ; demum de illorum martyrio & cultu quid sentiendum sit, ex diptychis Salonitanis, & calamitosissimis illis ecclesiæ temporibus facile existimari poterit. Ex iis igitur, quæ de Hierarchia ecclesiastica rebusque Christianis alterius sæculi generatim atque universe traduntur, pauca quædam seligimus, quorum participes cum fuerint, & consortes Cajanus pariter, ac Symphorianus, ea utrique tamquam propria & singularia accommodari possunt ac debent. Alterum cum altero propterea conjunximus, quod, de alterutro quidquid dixeris, id fere totum utrique conveniat. Qui vitam secundam S. Domnii litteris consignavit, per brevem utriusque & honorificam mentionem intexit his verbis: *Petii ergo Domnium a S. Clemente concedi sibi præfatos Episcopos, cum quibus idem duos ex suis Sacerdotibus Episcopos ordinavit Garganum videlicet & Symphorianum, quos & successores post mortem, alterum post alterum habuit.* Pauca quidem hæc sunt, communia & vulgaria; sed quando nihil præterea aliunde suppetit, his contenti erimus, hæc commentationibus nostris locupletabimus, his aliquid lucis & ornatus ex antiquitate ecclesiastica adsciscere conabimur.

Ratio & series rerum explicanda.

CAPUT PRIMUM.

De Diaconatu Cajani & Symphoriani.

§. I.

De triplici gradu Hierarchiæ ecclesiasticæ.

Vetustissima res est, & jam inde a principio Christiani nominis constituta Ordinum illa distinctio, ex quibus ecclesiastica Hierarchia componitur; quos inter Ordines, tres illi potestate ac dignitate longe plurimum eminent, Episcopatus, Presbyteratus, & Diaconatus. Triplicis hujus magistratus descriptionem, qua potissimum omnis Christianæ reipublicæ moderatio continetur, referendam esse ad Christum auctorem, conditoresque Apostolos, illud certissime argumento est, quod antiquissimi Patres Apostolicis temporibus vel æquales, vel suppare nominatim ac diserte tres illos ecclesiæ Ordines distinguunt, & alios aliis præstantiores esse apertissime declarant: veluti Ignatius Martyr in epistola ad Smyrneses, ubi docet, quo loco eos haberi oporteat, qui aliquem ex illis gradibus assecuti sunt, & qua quemque ratione colli atque honorari debeat: *Episcopum sequimini, ut Christus Patrem, Presbyterium, ut Apostolos, Diaconos, ut Dei mandatum;* quibus postremis verbis fortasse intelligi voluit divinum de instituendis Diaconis mandatum a Christo Apostolis traditum; & paullo post a Laicis, gradatim per omnes sacros majoresque ecclesiæ Ordines ad Christum principem Sacerdotum ascendit: *Laici Diaconis subditi sint, Diaconi Presbytero, Presbyteri Episcopo, Episcopus Christo.* Tres itidem illos præcipuos in ecclesia gradus ordinesque percenset Clemens Alexandrinus Pædag. l. 3. c. ult., & sua cuique præcepta imposita esse ait, ut suo quisque officio rite fungatur: *In sanctis libris scripta sunt hæc quidem præcepta Presbyteris, alia Episcopis, alia Diaconis.* Idem libro 6. Stromateon scripsit ecclesiasticam Hierarchiam ex Episcopis, Presbyteris, Diaconis conflata, esse adumbrationem atque imaginem quamdam cælestis illius Hierarchiæ, quæ ex variis Beatorum spirituum ordinibus constat: *Quandoquidem & hic ecclesiastici gradus Episcoporum, Presbyterorum, Diaconorum, imitationes quædam sunt, opinor, Angelica gloria, & illius administrationis Patres*

Antiquæ hierarchiæ ecclesiæ ex tribus potissimum ordinibus compositæ, Christo auctore.

Ap. Fufeb.
hifl. lib. 7.
cap. 30.

Patres Concilii II. Antiocheni adversus Paullum Samosatenum coacti an. 270, epistolam Synodicam ad Dionysium Papam, totamque ecclesiam cum hac inscriptione miserunt: *Episcopis, Presbyteris, Diaconis, & ecclesiae toti Catholicae*. Canones Apostolici 5. 6. 7. 37. tres plerumque superiores Ordines commemorant, & universae ecclesiae praeponunt; suum cuique munus attribuunt, iisdem fere disciplinae & sanctimoniae legibus adstringunt. Huc adde Origenem, Cyrillum Episcopum Hierosolymitanum, Joannem Chrysostomum, Tertullianum, Cyprianum, Hieronymum, Augustinum, ceterosque deinceps Patres Graecos juxta & Latinos, quorum nemo est, quin semper in ecclesia Dei & Episcopos, & Presbyteros, & Diaconos agnoverit, eosque & potestate & officio distinxerit; ut si quis trium horum Ordinum institutionem ac distinctionem aliunde, quam a Christo Domino, Apostolicisque temporibus repetendam censeat, is sane cum tota antiquitate pugnare cogatur.

Apud Patres inferiores etiam ordinum frequens est mentio.

Nec vero si quos laudavi, Patres de Episcopis tantum, Presbyteris, & Diaconis meminere, continuo putes reliquos inferioris gradus Clericos ab ecclesiastica Hierarchia submovendos esse; nam apud eosdem aliis in locis Hypodiaconos, Lectores, Exorcistas, Cantores, Ostiarios, Acolytos invenies, quamvis nec eorum numerum definiant, nec quem cuique vel anteponi, vel subjici oporteat, satis declarent, & alii alios recensent, alii alios praetermittunt. Idcirco autem tres illi superiores Ordines & saepius & honorificentius ab antiquis Patribus commemorari solent, quod ceteris & dignitate & officio longe multumque antecellunt; & qui ad eos promovendi essent, solemniori quodam ritu ac caeremonia Deo consecrarentur, ac divino cultui ecclesiaeque in perpetuum addicti, ad sanctissimas quasque religionis Christianae functiones obeundas destinarentur; quare nemo dubitat, quin non solum Episcopi & Presbyteri, sed etiam Diaconi ad divinam institutionem pertineant: nam Subdiaconatum nec per se juris esse atque instituti divini censent aliqui, & antiquitus inter minores Ordines annumeratum fuisse plerique existimant. Ceterum Diaconi vocabulo etiam reliqui Ordines inferiores interdum comprehendendi solent: cum enim Diaconus idem apud Graecos valeat, quod apud Latinos Minister, huic verbo duplex notio subiecta est; altera propria, & singularis, cum certum in ecclesia Ordinem significat, qui tertius est, & a Presbytero proximus; atque in hanc fere sententiam hoc vocabulum Patres supra laudati accipiunt, cum Diaconos Episcopis & Presbyteris adiungunt. Altera, quae subest huic voci potestas, latius patet, omnesque inferioris loci ac nominis Clericos alicui ecclesiastico ministerio ex certa quadam formula, ritueque addictos complectitur. Quapropter sacrosancta Tridentina Synodus Canone 6. Sessionis 23; cum Hierarchiam describit, eamque divinitus ordinatam atque institutam esse declarat, Episcopis ac Presbyteris nominatim prolatis, ambigua Diaconorum voce posthabita, ministrorum vocabulum adhibuit, quo Clericos omnes cujuscumque gradus atque officii contineri, & ecclesiasticae Hierarchiae adscribi voluit: *Si quis dixerit in ecclesia catholica non esse Hierarchiam divina ordinatione institutam, quae constat ex Episcopis, Presbyteris, & Ministris, anathema sit*. Porro ceteri infra Diaconatum Ordines idcirco ad institutionem divinam referri possunt, ac debent, quod sint quaedam portiones ipsiusmet Diaconatus divinitus instituti; ex quo, veluti quaedam rivulorum ex fonte deductio, minorum Ordinum facta sunt divertia. In illo autem *Illyricum Sacrum*.

Diaconi vocabulo ceteros minores Ordines comprehendendi.

tem fonte & capite totius ecclesiastici ministerii, in quo reliqui inferiores Ordines excellentiori quadam ratione continentur, vim quodammodo obtinent institutionis divinae; & cum ad Sacerdotium altarisque ministerium, cujus gratia potissimum omnes instituti sunt, Diaconatus per se & proxime referatur; ceteri quoque, medio tamen interjectoque Diaconi officio, eodem operam suam conferunt, & pro suo quisque gradu vel magis, vel minus prope accedunt. Quare idem Christus Dominus, cujus instinctu & praescripto Apostoli septem illos Diaconos primarios rei divinae ministris consecrarunt, iisdem etiam praeceperat, ut alios quoque inferioris gradus Ministros in Clerum adoptarent; sed illis ecclesiaeque permisit, eligerent quos vellent, & plures paucioresve arbitratu suo adsciscerent. Hinc factum est, ut prioribus saeculis non una esset apud omnes ecclesias eademque Ordinum minorum descriptio, & Concilia atque Patres cum de tribus illis superioribus Ordinibus ad unum omnes consensiant, de reliquorum numero, nomine, officio, ferme inter se discrepent: ab aliis enim alios admitti constat, quos posteri non acceperunt, alios rejici, quos aetas posterior probavit; nam in ecclesiae potestate situm esse diximus Ordinum minorum numerum vel diminuire, vel augere, vel etiam duorum officia in unum contrahere. Ceterum omnes omnino Cleri inferioris gradus si minus nominatim, certe generatim divina superiorum Ordinum institutione comprehendendi recte dicuntur: quamobrem Patres Tridentini definiunt ac declarant universam Hierarchiam ecclesiasticam ex Episcopis, Presbyteris, Ministris constare ad divinam ordinationem referri oportere. Jam vero ad rem nostram ut propius accedamus; de Episcopatu quidem ejusque gradibus, e quibus constat Hierarchia Pontificia, satis multa diximus Part. 3. Proleg. sect. 2. cap. 2. de Presbyteris autem, aliisque infra Diaconum ecclesiae ministris nihil est, quod in praesentia dicamus. Hujus loci ratio postulat, ut differamus de Diaconatu, quo praediti erant Cajanus & Symphorianus, antequam Episcopali consecratione initiarentur.

Diaconatus caput & fons ceterorum Ordinum inferiorum.

§. II.

Cajanum & Symphorianum Diaconos fuisse; antequam fierent Episcopi.

IN Collectaneis nostris hoc scriptum invenio: *Cajanus fuit S. Domnii discipulus & Diaconus, ejusdemque in sede Salonitana proximus successor*. Sed neque ipse memini, neque ulla nota apposita indicat locum, unde id exscripserim. Ceterum cum in conficiendo hujus historiae apparatu non tam operam dederim, ut multa, quam ut optima ex optimis codicibus & auctoribus colligerem; locus ille e nostris manuscriptis prolatus apud me quidem auctoritatem habet satis idoneam ad fidem faciendam. Huic addit ponderis vel plurimum Simon Begnius Episcopus Modrusiensis, qui haud dubie ex antiquis monumentis in suas schedas ab Raphaele Levacovichio Episcopo Achridano collectas haec refert: *S. Cajanus, & S. Symphorianus fuerunt Diaconi S. Domnii principis Apostolorum discipuli, atque eidem in ecclesia Salonitana regimine alius post alium successerunt*. Ac mihi quidem videtur initio Cajanus Diaconus, Symphorianus vero Subdiaconus fuisse; is ergo primum in ordine Subdiaconatus operam navavit S. Domnio; & postea, cum in eo gradu fidem suam atque industriam sanctissimo Antistiti probasset, dignus habitus, qui ad Diaconatum.

Cajanus Diaconus S. Domnii.

Symphorianus primum Subdiaconus.

X x

deinde
Diaconus.

Subdiaconis non
eligendi
Episcopi.

Innocen-
tius III.
Subdiaconatum in
classe
Ordinum
sacrorum
posuit.

conatum proveheretur. Nam Symphorianum Diaconi & caractere prædium, & officio functum fuisse, antequam Episcopus fieret, illud satis argumento est, quod ex antiqua ecclesiastica disciplina cautum erat, ne ex ordine Subdiaconorum eligerentur Episcopi, nisi quæ causa gravior subesset, aut necessitas postularet: quæ quidem consuetudo adhuc vigeat undecimo sæculo, cum Subdiaconatus nondum ad dignitatem sacrorum ordinum videtur fuisse provectus. Id adeo intelligi potest ex Canone concilii Beneventani, quem Gratianus attribuit Urbano II., qui eidem concilio præfuit anno 1091. Nullus in Episcopatum eligatur, nisi in sacris ordinibus religiose vivens fuerit inventus. Sacros autem ordines dicimus Diaconatum & Presbyteratum. Hos siquidem solos primitiva legitur habuisse ecclesia. Subdiaconos vero, quia & ipsi altaribus ministrant, opportunitate exigente concedimus, si tamen spectata sint religionis & scientia. Quod ipsum non sine Romani Pontificis vel Metropolitanæ licentia fieri concedimus. Hunc Canonem Urbani II. nomine & auctoritate insignitum Innocentius III. suis Decretalibus intexuit, eumque cum antiquis ecclesiæ institutis congruere affirmat hac nota eidem apposita: Urbanus, inquit, ad statum primitivæ ecclesiæ se referens: quibus verbis negat moris fuisse primæ ecclesiæ, ut Subdiaconis ad Episcopatum aditus pateret. Idem vero Innocentius cum ibidem decrevit, ut æque in posterum Subdiaconis, quam antea Diaconis & Presbyteris Episcopatus mandari possit: Statuimus, inquit, ut Subdiaconus in Episcopum valeat libere eligi, sicut Diaconus vel Sacerdos; quo decreto non ille quidem abrogavit antiquam illam legem, quæ vetabat ex ordinibus non sacris Episcoporum electionem fieri; sed Subdiaconatum ipsum & multis præstavit, quibus antea carebat, auxitque privilegiis, & præterea in numerum sacrorum ordinum retulit; quamvis enim inde usque a quinto sæculo Subdiaconus perpetui cælibatus lege obstrinxerat Leo Magnus, idque ratum esse & observari iussit Gregorius eidem Magnus, non tamen propterea, si quidem Urbanus cum Beneventano concilio audiendus est, Subdiaconatus inter sacros & majores ordines locum obtinuerat. Quæ cum ita sint, Symphorianus Subdiaconorum numero exemptus, & Diaconatum adeptus fuerit, oportet, in eoque gradu pie ac laudabiliter versatus, antequam Episcopali consecratione initiaretur. Ex hoc præterea conicere possumus Cajanum pariter & Symphorianum fuisse Diaconos, quod antiquitus Episcopi & Subdiaconis quidem fere nunquam, ut diximus, & Diaconis vero sæpius, quam e Presbyteris deligi solebant, id quod postea multis exemplis declarabimus.

At vero Auctor secundæ vitæ S. Domnii Cajani & Symphorianum non e Diaconis, sed e Sacerdotibus Episcopos factos esse affirmat: Duos e suis Sacerdotibus Episcopos ordinavit, Garganum videlicet & Symphorianum. Verum Sacerdotis nomen apud antiquos Diaconis etiam, non Episcopis solum & Presbyteris commune fuit. Optatus Milevitanus in Africa Episcopus lib. 1. contra Parmenianum, cum universum Sacerdotium triplici gradu distinxerit, in tertio Diaconos locavit: Quid commemorem laicos? quid ministros plurimos? quid Diaconos in tertio? quid Presbyteros in secundo Sacerdotio constitutos? Ibi enim Sacerdotii vocabulum idem significat, atque Ordo sacer, quem Greci vocant ἱερατικὴ λειτουργία: ex quo intelligi potest, quæ sit subjicienda sententia Ancyrano Cajani secundo, ubi Diaconorum functio appellatur

ἱερατικὴ λειτουργία, quod Sacerdotale ministerium aliqui interpretantur, quamvis alii legendum putant πρὸς ἱερεὺς λειτουργίας, & latine reddendum ab omni sacro ministerio prohiberi Diaconos, qui, cum Idolis hostias antea immolassent, postea resisterant. Huc accedit, quod Canones Apostolici non solum Diaconos, sed etiam inferiores Clericos Sacerdotali catalogo vel numero adscribunt. Can. 8. & 50. Quibus igitur Sacerdotale ministerium attribuitur, iisdem & nomen Sacerdotii rite accommodari potest. Non ergo Symphorianus & Cajanus Diaconorum albo propterea expungendi sunt, quod e Sacerdotio ad Pontificatum assumpti fuisse dicantur, & Sacerdotum vocabulo donentur.

Cajanum & Symphorianum vel e Neophytis Salonitanis delectos B. Domnii in Clerum cooptavit; vel, quod propius vero est, antea ecclesiasticis Ordinibus initiatos, sibi que a B. Petro muneris Pontificii adjuutores traditos Roma secum deduxit in Dalmatiam. Hoc siquidem proprium erat Apostolorum Principis, ut si quos alicujus loci constitueret Episcopos, eisdem ecclesiasticæ procuratoris administratos ac socios adjungeret, quorum opera ad conversionem Ethnicorum, atque ad functiones Episcopales obeundas uterentur. Duo in hanc rem proferam exempla, alterum ex Simone Metaphraste, alterum ex libris Recognitionum, quæ S. Clementi vulgo tribuntur: non enim continuo, si quæ in apocryphis continentur, falsa sunt & commentitia: nam multa in illis invenies, quæ neque religioni, neque historiæ adversantur, & rationi etiam ac veritati consentanea esse videntur. Apud Britannos, ut tradit Metaphrastes, Petrus cum ecclesias & Episcopos instituisset, Presbyteros quoque iisdem & Diaconos dedit. Maronem, inquit Auctor Recognitionum, Tripoli in Phœnicia constituit Episcopum, & duodecim cum eo Presbyteros, simulque Diaconos ordinat. Hinc conjecturam fieri velim de cæteris Episcopis, quos Petrus in alias atque alias Occidentis regiones ad novas ecclesias fundandas, cum suis quemque vel Presbyteris vel Diaconis dimisit. Cum itaque B. Domnium in Dalmatiam trajicere iussit, ut sede Pontificia apud Salonitanos constituta ex iis, quos Titus atque Hermes ad Christianam religionem traduxerant, quosque ipse per Evangelium Christo peperisset, Dalmaticam ecclesiam componeret, non est verisimile, ut nihil ecclesiastici ministerii eidem ad rem bene gerendam addiderit. Si quos autem adjuutores dedit, inter eos unum alterumque fuisse oportet, qui Diaconatus caractere insignitus esset: ex omnibus enim ecclesiæ Ministris nullus est tam Episcopo necessarius, quam Diaconus, ut sine Diaconis neque ecclesia constare, neque Episcopus munera sua atque officia exsequi possit: Sine Diacono, inquit Epiphanius her. 79. Episcopus esse non potest. Quam ob causam Paullus Apostolus in per censendis ecclesiasticis Ordinibus Presbyteros interdum tacite præterit, Diaconos vero, & Episcopos nunquam prætermisit: veluti in epistola ad Philipenses, quæ inscripta est Episcopis & Diaconis; itemque in prima ad Timotheum, ubi præcepta Episcopis tantum ac Diaconis tradit, quæ sunt cuque necessaria ad suum munus rite fungendum: id quod præclare animadvertit Amalarius Fortunatus lib. 2. c. 6. cum scripsit Apostolum in suis ad Timotheum litteris eos tantum Ordines denominasse, & eorum mores depinxisse, qui potissimum necessarii sunt in ecclesia, sine quibus non potest rite immolatio altaris celebrari, scilicet sine Sacerdote & Diacono. Quare & Justinus Martyr in Apologetico, ubi agit de Synaxibus Christianorum & celebrandi sacrificii ritu

Cajanus & Symphorianus adjuutores Domnii traditi fuisse videntur a B. Petro.

Diaconus Episcopo necessarius.

Diaconis
dicti in-
terdum Sa-
cerdotes.

ritu meminit quidem τὸ πρεσβύτερος, idest Præsidis live Episcopi, pariterque Diaconi, Presbyteri vero non item; quia videlicet eos tantum Ordines sibi commemorandos censuit, qui ad sacrificium solemni ritu ac cæremonia obeundum necessarii sunt.

Episcopus sine Presbyteris esse potest, sine Diaconis non potest.

Itaque Episcopus Presbyteris quidem carere potest, cum per se ipse, quæ Presbyteri sunt, præstare queat; at carere Diacono non potest, nam ut rite live Episcopi live Presbyteri publicum & solemne munus exsequantur, tertii Ordinis adminiculo & opera utuntur. Quare Epiphanius ad cujuslibet ecclesiæ initia constituenda alterutrum ex duobus illis superioribus Ordinibus requiri & sufficere existimat; Diaconos vero absolute necessarios esse dixit; nam Episcopus, cum totius Christiani Sacerdotii plenitudo ac perfectio in eo resideat, jure suo omnia Presbyteri officia & munera exsequitur; nihil enim habent propriæ functionis Sacerdotes secundi Ordinis, quod illis non sit commune cum Episcopis. Presbyteris autem, quamvis non omnia possint, quæ potest Episcopus, inest tamen jus ac potestas exercendi sacras functiones maxime necessarias & quotidianas, cujusmodi sunt Sacramentorum, sine quibus æterna salus obtineri nequit, administratio, Baptismi & Pœnitentiæ, tum etiam Eucharistiæ; itidemque cæterorum, duobus dumtaxat exceptis Ordinationis & Confirmationis, quorum omnium vel solus, vel certe ordinarius minister est simplex Sacerdos; ex quo fit, ut particulares & locales ecclesiæ saltem ad tempus & propria Episcopi functione carere, & a solis Presbyteris

Neque Episcopus, neque Presbyter carere potest Diacono.

Institutum Apostolicum in constitutis ecclesiis.

curari interim possint. Contra vero neuter illorum Ordinum sine Diacono esse, aut animorum procuratori, rebusque divinis, quo decet ritu apparatuque operam dare potest: cum enim sacrificia & sacramenta summa majores nostri religione confici cæremoniaque voluerint, ad id opus est Diacono, qui Episcopo vel Presbytero ritu ac pompa solemni sacris operanti inserviat; quamvis enim Presbyter Diaconi partes agere possit, more tamen majorum ita comparatum erat, ut in suo quisque ordine consisteret; neve alter in alterius officium invaderet. Idem vero Epiphanius supra laudatus docet Apostolos certæ & uniusmodi formulæ constituendum ecclesiarum, & Cleri in iis ordinandi non ita adscriptos & obligatos fuisse, ut ubique tres illos Ordines instituerent, ex quibus integra hierarchia componitur; sed pro re nata, & ut rudis adhuc & inchoatæ ecclesiæ primordia ferebant, in quibusdam locis unum Episcopum cum Ministris live Diaconis, in aliis nullum Episcopum, sed Presbyteros plures paucioresve cum Diaconis collocasse: neque vero formam illam ac dispositionem ecclesiarum ab Apostolis initio descriptam in plerisque illis locis perpetuam fuisse; sed paullatim perfectam esse expletamque omnibus suis numeris & partibus; nam in majoribus civitatibus, ubi soli cum Diaconis constituti erant Presbyteri, postea impositi sunt Episcopi; ubi autem solus cum Diaconis Episcopus præerat, ibi adjuncti sunt secundi Ordinis Sacerdotes, idest Presbyteri. Verba Epiphanius hæref. 75. digna sunt, quæ hic describantur: *Cum recens adhuc esset Christiani dogmatis prædicatio, prout res ferebant, Sanctus Apostolus scribebat; atque ubi constituti jam erant Episcopi, ad Episcopos & Diaconos scribebat. Neque enim Apostoli statim ordinare omnia poterant. Et quidem Presbyteris & Diaconis in primis opus erat, siquidem ab his duobus ecclesiasticæ functiones obiri possunt. At ubi nemo inventus est Episcopatu dignus, nullus ei loco præpositus; sed ubi & necessitas postulabat, & eorum, qui Episcopatu digni essent, copia sup-* Illyricum Sacrum.

petebat, constituti sunt Episcopi. Cum autem haud magna multitudo esset, reperiri nulli potuerunt, qui Presbyteri ordinari possent; unde solo Episcopo illo in loco contenti fuerunt. Sine Diacono vero Episcopus esse non potest. Jure igitur meritoque Isidorus Pelusiota venerandos altaris Diaconos Episcopi oculos appellat: quæ quidem appellatio, quam sit necessarius Episcopo Diaconus satis declarat, idque confirmari potest multis exemplis prolatis ex historia ecclesiastica, in qua fere semper Diaconus Episcopo suis cuique adjungitur, & Episcopi sæpius cum suis Diaconis, quam cum Presbyteris, conciliis interfuisse leguntur.

Episcopus numquam disjunctus a suo Diacono.

Hæc cum ita se habeant; si Petrus Domnio in Dalmatiam abeunti socios adjutoresque Pontificii muneris dedit, ut dedisse sine dubio affirmari potest, nemo non intelligit, quam sit verisimile unum alterumve ex illis fuisse Diaconum, & hunc quidem fuisse Cajanum, de cujus Diaconatu constat; cui adjunctus est Symphorianus, qui tum fortassis nondum adeptus erat Diaconatus Ordinem, sed tantum hypodiaconatus titulo & caractere insignitus. Porro uterque antequam summum Sacerdotii gradum assequeretur, propriis sui Ordinis ministeriis rite & cum fide obeundis assiduam ac strenuam operam B. Domnio navavit cum ad cæteras Pontificales functiones, tum præsertim ad ecclesiam illam constituendam & augendam, atque ad Presbyteros, Diaconos, reliquosque inferioris ordinis Clericos initiandos, ex quibus Clerum Salonitanum B. Domnius constavit, ut scriptum est in ejusdem actis: *Sacerdos Dei Presbyteros & Levitas, ceterosque sacri ministerii Ordines ordinavit: adhibitis ad solemnem illam consecrationem ministris Cajano, & Symphoriano. Utriusque autem in Salonitana ecclesia quænam fuerint partes atque officia, ut dignosci possit, videndum est, quid olim Diaconis negotii dederint Patres & Canones antiqui, quibusque eos muneribus vellent esse præpositos: nam nullo prorsus modo audiendi sunt, qui Diaconos ab omni sacra functione summovent, eosque tantummodo in ministeria mensarum, pauperumque, tamquam in aliquod pistrinum detrudi & compingi volunt. Lucas enim Evangelista, a quo Act. cap. 9. Diaconorum origo traditur, tamen instituentorum septem illius Ordinis principum captam occasionem refert ex quotidianis in viduas egenosque curandis sumptibus & mensarum præfectura; non hoc solum munus injunctum illis esse scripsit, sed mystica quadam consecratione initiatos fuisse, atque ad alia divina ministeria destinatos tum effusæ ad Deum preces, antequam in eum Ordinem cooptarentur, tum Apostolicæ manus singulis impositæ declarant.*

Cajanus Diaconus, Symphorianus hypodiaconus a B. Petro adjutores Domnio dati.

Primum igitur Diaconis illud præscriptum fuerat, ut Episcopo solemni ritu celebranti, aliasque sacras functiones obeundi præsto adessent; & quod ipso eorum vocabulo significatur, ad omnia, quæ ad Christianæ reipublicæ administrationem pertinent, se fideles ac strenuos Ministros Episcopo præberent. Id adeo intelligi licet ex Apostolicis Constitutionibus lib. 2. cap. 44. ubi Diaconus in omnibus, quoad potest, jubetur adjuvare Episcopum, idemque esse quodammodo *Episcopi auris & oculis; & item os; cor, & anima, ne Episcopos sollicitudine multarum rerum, sed graviorum tantum augeatur.* Deinde illis commissæ erant Divini Verbi prædicatio, qua Stephanum unum e septem primis Diaconis, nec non Philippum ex eodem ordine functos esse Acta Apostolorum commemorant: cuius muneris pars erat haud postrema, ut carceres perlustrarent, & religionis causa in vincula con-

Officia Diaconorum,

Verbum Divinum annuntiare,

Christianos in carceribus invenire &

Eucharistiam im-
ponere,

Etos solarentur & confirmarent, eosque Martyrii cupiditate incenderent. In præteritum semper sub antecessoribus nostris factum est, inquit Cyprianus, ut Diaconi ad carceres committentes Martyrum desideria consiliis suis, & scripturarum præceptis gubernarent. Præterea inter præcipua Diaconorum officia annumerandam esse Domini corporis & sanguinis administrationem auctor est locupletissimus, idemque Apostolicorum æqualis temporum, Ignatius Martyr in epistola ad Trallianos, qui Diaconos ait ministros esse mysteriorum Jesu Christi; & ne quis ex grege Calvinii contenderet id profanum quodpiam esse ac vulgare ministerium, omnem sua verba aliorum, atque ille retulit, detorquendi facultatem hac explicatione adhibita præripuit: Non enim ciborum & potuum ministri sunt, sed ecclesie Dei. Paulo post addidit, Diaconos Episcopis functionem exhibere, qualem Angeli Deo præstant, cujusmodi Stephanus Jacobo, Timotheus, & Linus Paullo, Anacletus & Clemens Petro præstiterunt. Justinus Martyr in Apologetico posteriore docet Diaconos in ecclesia, postquam ab Sacerdote consecratio facta est panis & vini, hoc est Eucharistiae, hanc ipsam Laicis, qui aderant, distribuere, iis vero, qui abessent, deferre: qui apud nos Diaconi vocantur, unicuique adstantium distribuunt ex illo pane & vino, & aqua benedictione consecratis, & ad absentes deferunt: quem quidem panem vinumque pro communibus habere vetant illa verba, quæ de utroque proxime adjunxit: Non enim, inquit, tamquam communem panem, neque tamquam commune vinum hæc accipimus. Atque hoc per diu postea observatum in ecclesia fuisse, ut Diaconi corpus & sanguinem Domini Christiano populo ministrarent, veteres canones & historiae testantur. His adde munus Baptismi conferendi, quod jure quidem ordinario, sed ex auctoritate Episcopi obisse Diaconos ex iisdem antiquitatis monumentis accepimus. Nam & Philippus Eunuchum baptizavit; & Tertullianus id officii Diaconis attribuit in libro de Baptismo; cujus dandi quidem habet jus summus Sacerdos, qui est Episcopus: debinc Presbyteri & Diaconi, non tamen sine Episcopi auctoritate propter ecclesie honorem. Idem confirmatur canone 77. concilii Eliberitani, ubi & Parochiae interdum videntur creditæ fuisse Diaconis: Si quis Diaconus regens plebem sine Episcopo, vel Presbytero aliquos baptizaverit, eos per benedictionem Episcopus perficere (id est sacro chrismate imbueri) debet.

conferre
baptismum
ritu sole-
mini.

Pœnitenti-
bus manus
imponere,

Quid quod jus aliquando usurpatum a Diaconis fuisse invenies Pœnitentes in extremo periculo constitutos per manuum impositionem cum ecclesia reconciliandi, si neque Episcopi, neque Presbyteri adeundi vel evocandi copia esset, eisdemque divina Eucharistia impertiendi? Si urgere exitus ceperit (inquit Cyprianus ep. 13.) apud Diaconum exomologesi facere delicti sui possint, ut manu eis in pœnitentiam imposita veniant ad Dominum cum pace, quam dari Martyres litteris ad nos factis desideraverunt. Eodem pertinet canon trigessimus secundus concilii Eliberitani: Cogente necessitate, necesse est Presbyterum communionem præstare debere, & Diaconum, si ei jussit Sacerdos. Hujus manuum impositioni sive absolutioni per Diaconum factæ non inerat ea virtus & efficacia delendorum criminum, qua illam præditam esse constat, quam Episcopus & Presbyter in conferendo Pœnitentiæ Sacramento adhibent; sed erat quædam cæremonia & precatio, quæ lethalis peccati reos, dum prius omni ope eniterentur dolpris amorisque vi ante actæ vitæ sordes eluere, ad suscipiendam Eucharistiam præparabat.

Quare sancitum erat, ut quos in ultimum vitæ discrimen adductos Diaconi absolvissent, & sacro Viatico instructos cum ecclesia in gratiam restituissent; ii postea, si convalescerent, juberentur Episcopalis vel Presbyteralis manus impositionem subire, cui solummodo ligandi ac solvendi potestatem amplissimam Christus commiserat; & suscepta peractaque ex antiquorum canonum prescripto pœnitentia, pro admittis delictis ecclesie ac Deo pie & caste satisfacere. Id decrevit concilium Carthaginense IV. can. 78. Pœnitentes, qui in infirmitate Viaticum Eucharistiae acceperint, (a Diaconis scilicet) non se credant absolutos, sine manus impositione, si supervixerint.

Quæ quidem munera plena dignitatis atque honorificentie, cum præsertim & gratia & ministerio plurimum apud Episcopos Diaconi possent, illos nimis extulerunt, eisdemque nescio quos spiritus attulere, ut ob eam causam adversus Presbyteros nonnumquam se insolentius efferrent; ac propterea Synodici decretis coercendi fuerint: nam eorum audacia usque eo processerat, ut jus inter Presbyteros sedendi sibi arrogarent, Presbyteris nolent subesse, quod discitarent se non Presbyterorum, sed Episcoporum ministros esse, & in ea ministeria invaderent, quorum usurpatione videbantur sibi Presbyteros subicere. Diaconorum arrogantie frœnum iniecit concilium Arelatense canone 18. quo de Diaconibus urbicis statutum est, ut non aliquid per se præsumant, sed honor Presbyteris reservetur. Nicæni Patres can. 18. interdiciunt, ne Diaconi Eucharistiam Presbyteris ministrarent, ne ejus participes fierent ante Presbyteros: ne in confessu Presbyterorum sederent. Concilium Laodicensem cavet, ac sancit, ne presente Presbytero, sederent Diaconi, nisi ab eo invitarentur. Concilium quoque Carthaginense IV. Can. 37. 38. 39. 40. ut Diaconorum audaciam frangeret, multa secundum Presbyteros decrevit: jubet Diaconum meminisse, ita se Presbyteri, ut Episcopi ministrum esse: prohibet, ne coram Presbytero, nisi eo jubente, sedeat, neve in conventu Presbyterorum, nisi interrogatus loquatur; & cum Presbyter adest, vetat Eucharistiam ab Diaconis populo impertiri, nisi de illius permisso, & cogente necessitate. Cum autem quibusdam in locis Diaconi tantum sibi tribuerent, ut absente Sacerdote vel ipsius incruenti sacrificii faciendi potestatem usurpare auderent, temerarium & sacrilegum facinus compressit concilium primum Arelatense canone 15. De Diaconibus, quos cognovimus multis locis offerre, placuit minime fieri debere; cujus interdicti rationem reddidit concilium IV. Carthaginense can. 4. quia Diaconus, inquit, non ad Sacerdotium, sed ad ministerium consecratur: quamquam Canon Arelatensis fortasse intelligi debet, non de sacrificio, sed de aliis rebus per Diaconos solemniter Deo oblati; alioquin Patres illi tantum scelus, & verbis gravioribus, & severiori censura confixissent. Sed ad superbiam Diaconorum retundendam vehementius stylum exacuit Div. Hieronymus in epistola ad Evagrium, ubi justæ reprehensionis fines propemodum transgressus, Presbyteros quidem altius evehere, quam eorum gradus postulat, Diaconos vero infra, quam hujus Ordinis excellentia requirit, decidere videtur, & horum fere totum ministerium a sacris ad profanas mensas, ab omni ecclesiastico actu, ad pauperum ac viduarum procuracionem ablegare. Cæterum ipsemet Hieronymus aliis in locis de Diaconis & sentit & loquitur multo honorificentius; nec vero in eorum efferenda dignitate, commemorandisque privilegiis ac mune-

quid de
Presbyteris
ac Diaconis
sentit
Hieronymus.

Septem
Diaconos
unus cate-
ris digni-
tate pre-
erat.

quid Chry-
sostomus.

muneribus vel tantillum ab aliis Patribus dissentit. Nec vero negaverim id quoque oneris impositum fuisse Diaconis, ut egenorum ac viduarum curam susciperent, quam tamen Joannes Chrysostomus Hom. 14. negat ita propriam esse Diaconorum, ut hujusmodi *oikonomia* sive rei temporariae administratio aliis committi non possit, cum ejus ætate in ecclesia CP. pauperum procuratio non ab Diaconis geri consueverit, sed a quibusdam Presbyteris, qui eam ob causam dicebantur Oeconomi. Verum eos turpissime falli affirmo, qui munus Diaconorum profanz mensæ ministerio, & viduarum atque inopum cura circumscribunt: quæ quidem occasio fuit Apostolis septemviro illos eligendi, non autem Diaconici muneris circumscripcio. Quæ de gradu atque officio Diaconorum breviter scripsi, eo pertinent, ut cognosci liceat, quid magistratus ac dignitatis gesserint in ecclesia Salonitana Cajanus & Symphorianus, quibusque muneribus fungerentur, antequam ad summum Sacerdotii apicem ascenderent.

S. III.

*Cajanum inter Diaconos Salonitanos Primum
sive Archidiaconum fuisse.*

Septem in
qualibet
ecclesia
Diaconi
elekti.

Diaconos in omnibus vel primariis ecclesiis ad septem omnino creari præcepit concilium Neocæsariense proposito exemplo & auctoritate Apostolorum, qui totidem sanctitate ac sapientia præstantissimis viris ex omni Discipulorum numero delectis, septemvirale Diaconorum collegium Hierosolymæ instituerunt. Id quippe canone xv. in hæc verba decrevit: *Diaconi septem esse debent ex canone, etiamsi magna sit civitas; ejus autem fides facit liber Actuum*. Quem quidem Diaconorum numerum ex Apostolico instituto, ante hanc præscriptionem Neocæsariensem, accurate servabat, ac deinceps per diu retinuit ecclesia Romana, quemadmodum intelligi potest ex Epistola Cornelii apud Eusebium lib. 6. cap. 43. in qua Clerum Romanum constare ait e Presbyteris sex & quadraginta, e Diaconis septem, Subdiaconis itidem septem, Acolytis vero duobus & quadraginta, quibus Exorcistas, Lectores, Ostiarios ad quinquaginta duos adjungit. Cæterum ut septenus Diaconorum numerus ex regula & traditione Apostolica statutus neque imminui neque augeri solebat, ita Presbyteri ac cæteri inferiorum Ordinum Clerici nullo certo stabilique numero definiebantur. Hanc consuetudinem septenos in singulis civitatibus Diaconos creandi inde usque ab Apostolicis temporibus usurpatum fuisse affirmat Auctor Commentarii in priorem ad Timotheum epistolam, Ambrosii titulo inscripti, qui ea tempestate, cum Paullus ad Timotheum eas litteras dedit, *unum in civitate Episcopum fuisse ait, cum septem Diaconos esse oporteret, & aliquantos Presbyteros*. Scio equidem quinto vergente sæculo, aliquas Orientales ecclesias in eligendis Diaconis hunc numerum longius prætergressas fuisse, quam postulabat regula & præscriptio Apostolica: nam in Edessena, de qua mentio est in concilio Chalcedonensi, duodequadraginta Diaconi fuisse traduntur; & Justinianus decrevit, ut in ecclesia CP. pro urbis illius amplitudine ac dignitate Diaconi ad centum omnino crearentur. Verum dubitari nequit, quin prioribus ecclesiæ sæculis id moris in omnibus fere ecclesiis receptum fuerit, ut non plures quam septem in unaquaque ecclesia in ordinem Diaconorum cooptarentur.

Quemadmodum autem Archiepiscopus sive Metropolitum Sacrum.

Metropolita unus omnibus unius provincie Episcopis, & unus itidem Archipresbyter omnibus unius ecclesiæ Presbyteris præfici solebat, sic etiam inter omnes unius ecclesiæ Diaconos unus auctoritate ac dignitate eminebat Archidiaconus, quamquam, ut tum ferebat modus loquendi Christianæ demissioni ac modestiæ magis consentaneus, non eos honorificis hujusmodi titulis afficiebant, nec sui quemque ordinis principem, sed in suo quemque ordine Primum vocabant: primus enim Episcoporum, primus Presbyterorum, primus Diaconorum dici solebant, quos nunc magnificentiore vocabulo Archiepiscopos, Archipresbyteros, Archidiaconos vulgo appellamus. Hieronymus ad ordinis ecclesiastici unitatem, rectamque descriptionem pertinere docet, quod tria in singulis ecclesiis capita constituta sint, alia aliis obnoxia: *Singuli Ecclesiarum Episcopi, singuli Archipresbyteri, singuli Archidiaconi; & omnis ordo ecclesiasticus suis Rectoribus nititur*. Epist. ad Rusticum.

Jam vero ut paucis exsequatur, quod hujus loci caput est, cum Domnius duos aut plures annos Salonæ versatus in salutem institutionemque indigenarum haud laboriosius, quam feliciter incubuisset, & Christianorum numerus eo crevisset, ut in unius ecclesiæ corpus jam coalescere descriptis legibus, præpositisque magistratibus posset, ad Clerum Salonitanum constituendum cogitationem curamque convertit: *Presbyteros, & Levitas, ceterosque sacri ministerii ordines ordinavit*. Ex prima Vita S. Domnii: *Crescenta vero numero Christianorum delegit ex eis optimos, quos mysteriis edoctos Sacerdotes ordinavit*. Ex Vita secunda. Idem Adamus Parisiensis, cæterique ejusdem vitæ Scriptores tradiderunt. Nec vero dubitari potest, quin totius ecclesiasticæ Hierarchiæ descriptionem ad exemplum institutumque Apostolorum exegerit; & cum Presbyteros, atque inferioris ordinis ministros sive arbitratu suo, sive pro rei necessitate plures paucioresve initiallet, Diaconorum collegium septenario numero definivit: id quippe & constitutio Apostolica, & dignitas ecclesiæ Salonitane, & urbis illius amplitudo ac frequentia postulabat. In hoc amplissimo septemviratu cæteris auctoritate ac dignitate præesse jussit Cajanum, eique Primi Diaconi & titulum attribuit, & partes imposuit. Nam unum Cajanum ex omnibus delectum fuisse, cui is honos ac magistratus mandaretur, satis argumenti est, quod cum antiquus esset B. Domnii discipulus, & fortassis ex ipsamet B. Petri schola veluti ex quadam omnium virtutum officina prodississet, vix dubitari potest, quin ob vitæ sanctimoniam, & rerum ecclesiasticarum scientiam ad id munus gerendum omnibus aptior videretur. Præterea qui dignus postea visus fuit tum Domnio, ut ad Episcopatum eveheretur; tum Clero populoque Salonitano, ut ipsimet S. Domnio in ecclesiæ illius regimen succederet, eum antea præditum fuisse oportere doctrina & sanctitate, ut judicari posset idoneus ad sustinendam personam Archidiaconi, quæ multiplicium ac variarum rerum procuratore ad Episcopum proxime accedit. Cum igitur in omnium virtutum genere inter omnes Beati Domnii discipulos unus Cajanus emereret, haud dubium videtur esse, quin huic Domnius primum inter Diaconos Salonitanos locum tribuerit. Magnum fuit olim in ecclesia Archidiaconi nomen, eximia dignitas, jurisdictio ac potestas longe ac late diffusa, ut nemo nisi egregiis vel perspicaciæ & doctrinæ, vel prudentiæ, & cæterarum virtutum præsidis instructus tantam personam, tam gravem, tam difficilem suscipere ac tueri posset. Præterea

Cajanus
primus
Diaconus,
sive Archi-
diaconus.

Dignitas
& officia
Archidiaconi.

Archidiaconi ecclesiasticae discipline tuenda praepositi.

Munera
Archidiaconi ex Isidoro Hispalensi.

Archidiaconi ecclesiasticae discipline inferioris auctoritas.

conorum sive Archidiaconus auctoritate proximus erat Episcopo, qui vicaria ejusdem opera ad totius rei ecclesiasticae ac temporariae administrationem utebatur; idque cognosci potest ex Epist. 57. Leonis I. ad Anatolium CP. ubi ait *dispensationem totius causa, & cura ecclesiastica* ab Anatolio conceditam fuisse Aetio Archidiacono suo; itemque ex Anatolii ad Leonem litteris, quibus respondet Aetium, ut Pontifex mandaverat, ab se in pristinum dignitatis locum restitutum fuisse, & controversiis causisque omnibus, quae ad contentiosam Episcopi jurisdictionem pertinent, praepositum esse: *Et reverendus quidem Aetius in priore loco atque honore a nobis est restitutus, omne, quod Episcopi nostri est, modeste faciens ipse responsum.* Quam ob causam Archidiaconus potissimum appellari solebat Episcopi oculus, & manus; quin immo Isidorus Pelusiota lib. 1. ep. 29. jubet Archidiaconum esse *plenum oculorum*, ut nihil eum lateat, quod ad curam & inspectionem ecclesiasticam pertinet, & omnibus ecclesiae necessitatibus prospicere, & commodis utilitatique providere possit. *Si venerandi Altaris Diaconi Episcopi oculi sunt, cum tu Dei permisso ipsis praesentis, totus oculus & oculus esse debes, quem admodum animalia illa plurimis oculis praedita.* Patres concilii Toletani I. id praeterea oneris imponunt Archidiaconis, ut quae de moribus ac disciplina Clericorum sanciverant, ea ipsi tum Episcopis, tum Presbyteris identidem in memoriam redigant, curentque sedulo, ut facta recta ab omnibus serventur. *Hujusmodi constitutionem semper meminerit Archidiaconus vel praesentibus vel absentibus Episcopis suggerere, ut eam Episcopi custodiant, & Presbyteri non relinquunt.* Ex quo satis intelligi potest, quanti olim fieret Archidiaconi dignitas & auctoritas, cui secundum Episcopum primas deferunt etiam juniores Canonistae: *Archidiaconalem dignitatem de jure communi post Episcopalem esse majorem dignitatem quacumque alia in ecclesia Dei, & per consequens majorem Abbatiali.* Fagnan. lib. 1. Decret. par. 2. Omnia fere Archidiaconorum munera & officia praclare descripsit Isidorus Hispalensis Episcopus in epist. ad Luitfredum Ep. cujus verba hic adscribere haud piget: *Archidiaconus imperat Subdiaconis, & Levitis.... Quis Levitarum Apostolum & Evangelium legat, quis preces dicat seu Responsoria in Dominicis diebus aut Solemnitatibus decantet, praescribit. Sollicitudo quoque Paraciarum, & ordinatio, & iurgia ad ejusdem pertinent curam. Pro reparandis Diacesanis basilicis ipse suggerit Sacerdoti: ipse inquit paracias cum jussione Episcopi, & ornamenta, vel res basilicarum, & paraciarum gesta, & libertatum ecclesiasticarum Episcopo ipse refert. Collectam pecuniam de communionem ipse accipit, & Episcopo deferit, & Clericis partes proprias idem distribuit. Ab Archidiacono nuntiantur Episcopo excessus Diaconorum. Ipse denunciat Sacerdoti in sacratio jejuniorum dies, atque solemnitatibus, & ab ipso publice in ecclesia praedicantur. Quando vero Archidiaconus absens est, vicem ejus Diaconus sequens adimplet.* Venantius Fortunatus Poemat. lib. 3. delegatam ab Episcopo Archidiaconis potestatem nullis limitibus circumscriptam: *Det tibi larga Deus, qui curam mente fidelis, de grege Pontificis magni Minister habes.* Nec vero Archidiaconus solum in Clericos ordinis inferioris, quos pietate ac litteris imbuere, atque ad omne sui quemque officii munus instruere debebat ex praescripto concilii IV. Carthaginiensis; sed etiam in Parochos ac Presbyteros, ut docet Isidorus, suam jurisdictionem exerebat, quibus quamvis de loci primatu concederet, cum ordinis gradu

inferior esset, auctoritate tamen ac rerum gerendarum potestate eosdem antecedeat. Quid quod ne ipsos quidem Archipresbyteros Archidiaconi imperio ac jurisdictione exemptos fuisse tradit Isidorus in eadem epist. ad Luitfredum Ep. jubetque illos huic non secus atque Episcopo suo se morigeros atque obediens praebere: *Archipresbyter vero se esse sub Archidiacono, ejusque praecipis, sicuti Episcopi sui, sciat obedire.* Quare nullus erat ecclesiasticae potestatis gradus superior, quo Archidiaconus posset conscendere, nisi ad Episcopatum eveheretur; ei siquidem Presbyteratum adepti, tantumdem necesse erat de imperio & auctoritate detrahi, quantum ad characteris dignitatem amplificandam accesserat. Sidonius Apollinaris refert Joannem Archidiaconum Cabillonensem ob suam eximiam industriam ac solertiam diu retineri oportuisse in gradu Diaconorum, ne si ad superiorem ascendisset, dignitate auctus, potestate diminutus operam suam perutilem ac necessariam ecclesiae & Episcopo subducere cogeretur; neque enim Presbyteratu initiatus Archidiaconi officio fungi potuisset: *In quo Archidiaconi seu gradu, seu ministerio, inquit Sidonius lib. 4. epist. 25. multum retentus propter industriam, diu dignitate non potuit augeri, ne potestate posset absolvi.* Quapropter Archidiaconi, ne munus suum gradumque dimitterent, vix aut ne vix quidem adduci poterant, ut se Presbyteros fieri paterentur; Episcopi autem male & injuste facere putabantur, qui Archidiaconos suos Presbyteratum suscipere cogerent. Certe, inquit Hieronymus, *qui primus fuerit Ministrorum, quia per singula concionatur in populos, & a Pontificis latere non recedit, injuriam putat, si Presbyter ordinatur.* Jure igitur meritoque Leo Magnus Anatolium Constantinopolitanum, & Gregorius itidem Magnus Natalem Salonitanum Antistitem reprehendunt gravissimis ad utrumque scriptis epistolis, quod alter Aetium jam provexerat, alter Honoratum ad Presbyteratum provehere conabatur, ut Archidiaconatu utrumque moverent; jubentque eos in pristinum gradum restitui. De potestate, electione, officioque Diaconorum quae praeterea dici possunt, brevius ac distinctius explicabimus in actis Natalis Salonitani Episcopi, cui multae & magnae contentiones fuerunt cum Honorato Archidiacono, quas ut dirimeret, Gregorius Magnus auctoritatem suam interponendam censuit. Cum igitur totius fere ecclesiasticae administrationis multis operosisque negotiis implicatae molem unus Archidiaconus partim ex suo officio, partim ex Episcopi delegatione sustineret, non aetas, non opes, non gratia, non denique suscepti ordinis antiquitas ad hunc aequae difficillimum atque amplissimum Magistratum viam muniebat; sed id oneris atque honoris illi potissimum mandari solebat, quem virtus, doctrina, & praesertim disciplinae ecclesiasticae scientia rerumque gerendarum solertia commendabat; cum alia esset ratio Archipresbyteri eligendi, ut quisque enim antiquitate Sacerdotalis consecrationis antecedeat, ita primum inter Presbyteros locum ac nomen obtinebat. Cum ergo Cajanus ceteris B. Domnii Discipulis, ut diximus, omni virtutum genere facile praestaret, idcirco inter omnes maxime idoneus ac dignus habitus est, qui Diaconis Cleroque Salonitano secundum Episcopum praesesset, & Primi Diaconi titulo ac dignitate ornaretur.

Corisae
namque Presbyteris, & Archipresbyteris
passim.

Archidiaconi ad Presbyteratum non nisi volentibus, & iussu Episcopi, & a Pontificis latere non recedit, injuriam putat, si Presbyter ordinatur.

CAPUT II.

De Consecratione Episcopali Cajani, & Symphoriani.

S. I.

Adventus S. Clementis in Dalmatiam.

DB Apostolica B. Clementis peragracione, accessuque ad urbem Salonitanam testis est facile idoneus, qui vitam S. Domnii secundo loco a nobis probatam descripsit: Post vero cum jam Petrus & Paulus Neronis jussu Roma martyrium consummas-
sent, contigit S. Clementem illac pertransire, quem Sandius Pontifex exaequat sicut Angelum Domini. Habebat Clemens duos Episcopos secum, cum quibus, ubi opus esset, Episcopos consecrabat. Petiit ergo Dominus a S. Clemente concedi sibi praefatos Episcopos, cum quibus idem duos ex suis Sacerdotibus Episcopos ordinavit, Gargantum videlicet, & Symphorianum, quos & successores post mortem, alterum post alterum habuit.

Quo tem-
pore Cle-
mens ve-
nerit in
Dalmatiam,

non fuit
Petri pro-
ximus suc-
cessor.

Quo tempore S. Clemens Dalmatiam, ceterasque regiones Apostolico ritu lustraverit, & Salo-
nam advenit, intelligi nequit, nisi antea definiatur illud annorum intervallum, quo Romanam Clementis Pontificatum circumforibit, includique oportet. De ordine successionis, quo priores quatuor post Petrum Pontifices catholicae ecclesiae praefuerunt, discrepant Latini pariter Gracique Scriptores. Nullo proorsus modo illis assentiendum est, qui proximum a B. Petro in Romana cathedra Clementem constituent, Lino expuncto, quem ad ecclesiam regendam navasse quidem ipsimet Petro vicariam operam putant, sed Neronis jussu ante occubuisse, quam Petrus Paulusque, eodem Nerone imperante, egregiam pro Christo mortem oppeterent. Quae istos in hunc errorem induxerint, causas reperio duas; unam, quod in Actis Gracis SS. Petri & Pauli apud Metaphrastem diserte scriptum est Linum antea morte praereptum, quam Petrus Romam rediret, martyrium paulo post subiturus: altera est haec, quod eadem Acta, & liber Pontificalis Damaso Papae attributus, itemque alii Romanorum Pontificum catalogi tradunt Clementem a B. Petro, qui suum ab hac vita discessum prope abesse divinitus cognoverat, rite ordinatum, & Pontificiae cathedrae successorem designatum fuisse. Verum quod Acta illa perhibent de morte Lini intempestiva, veterum omnium Scriptorum testimoniis refellitur; illud vero de Clemente successore Petri designato, quod traditur, non repugnat contra Lini Pontificatum: potuit enim Clemens certis gravissimisque de causis, quas infra explicabimus, loco cedere, & oblatum sibi, traditumque Sacerdotium in Linum transferre. Ceterum de Lino in Petri sedem proxime successio omnes fere Scriptores ecclesiastici veteres pariter junioresque consentiunt; ut de tam testata explorataque re addubitare non possit, nisi qui cum tota propemodum antiquitate dissentire, & ex hominum genere humanam fidem eximere velit.

Lino alii
Clemen-
tem, alii
Cletum
substi-
tuunt.

Lino extincto Optatus, Augustinus, alique haud multi Clementem, longe vero plures, videlicet Ignatius, Irenaeus, Epiphanius, Eusebius, Hieronymus, Prosper, Isidorus, Liber Pontificalis, cum plerisque Catalogis, & Martyrologiis Cletum vel Anacleum subjiciunt. Auctor Carmi-

num adversus Marcionem, quibus Tertulliani nomen praefigitur, Cletus & Clementi Anacleum interjecit, quem plerique Latinorum quintum a Petro numerant. De Cletus & Anacleto est aliquid controversiae. Sunt enim, qui ex his duobus unum tantummodo Pontificem constandum censent, propterea quod non solum Graeci omnes, sed etiam aliqui ex Latinis alterutrum praetermittunt. Ignatius, Irenaeus, Eusebius, quem tertium a B. Petro constituent, eum, non ut alii Cletum, sed Anacleum vocant, Cleti vero nusquam meminere; sed Clementi Evaristum successorem tradunt; alii contra Cletum quidem commemorant; Anacleum vero non item. Ceterum Latini fere omnes, quibus ait Baronius, in iis, quae sunt Romanae ecclesiae, majorem esse adhibendam fidem, quam ceteris, a Cletus Anacleum distinguunt, & utrique Clementem interjiciunt. Quare ad communem & magis receptam apud Latinos sententiam exigere placet ordinem seriemque quatuor horum Pontificum, & huic loco innectere, Chronologicis calculis ex Baronio adjectis, quos ad eam, quam quisque malit sequi, computandorum temporum rationem revocare poterit.

Linus ab an. 69. ad an. 80. Cletus ab an. 80. ad an. 93. Clemens ab an. 93. ad an. 102. Anacleus ab an. 103. ad an. 112. Godefridus Henschenius in *Diatriba Preliminary ad tomum primum Aprilis*, ad contextendam horum quatuor, & deinceps consequentium Pontificum successionem usus est per vetusto quodam Indiculo, quem notae longe optima ait esse, & libro Pontificali, ceterisque hujusmodi Catalogis praefendum censet, eundemque a Damaso Papa vel compositum, vel certe approbatum; & S. Hieronymo missum fuisse existimat; ut colligitur ex utriusque alterius ad alterum Epistola. In eo Catalogo, sive ut Petavius lib. 5. Ration. temp. cap. 5. vocat, Indiculo continuatio seriesque Pontificum Romanorum ad Liberium usque perducitur, qui proximus ante Damasum ecclesiae praefuit. Id vero potissimum huic catalogo pretium & auctoritatem conciliat, quod singulorum Pontificum tempora suis cujusque adjectis consulibus designantur; & ut initium, sic exitus cujusque Pontificatus, eorum, qui Consulatum per id temporis gessere, nominibus subjicitur: quae quidem Consulatum adscriptio ceteris omnibus chronologicis notis certior habetur atque expeditior ad veterum temporum ordines & investigandos & explicandos.

Henschenius igitur hujus Catalogi auctoritate nixus annos duodecim cum aliquot praeterea mensibus ac diebus Lino ibidem attributos numerare incipit a Consulatu Q. Volusii Saturnini, & P. Cornelli Scipionis, cui initium Lini adscribitur, quique cum anno aerae vulgaris 56. juxta computationem ejusdem Henschenii cohaeret: non quod illo anno vel Petrus obierit, vel Linus in ejus locum subrogatus fuerit, sed quia tum a B. Petro Episcopus consecratus, & Pontificii muneris Vicarius adlectus ecclesiam Romanam auctoritate sibi delegata administrare coepit. Post Petri martyrium, quod refert ad annum aerae vulgaris 65. Linus veri Pontificis nomen ac dignitatem adeptus amplius duos annos ecclesiae praefuit, martyrio perfunctus 23. Septembris Coss. L. Fontejo Capitone, & C. Julio Rufo, id est anno 67. Ita Henschenius duodecim illos annos Lino adscriptos bifariam divisit, novem cum aliquot mensibus eidem tamquam Petri Vicario, reliquos cum aliquot itidem mensibus eidem jam Pontifici maximo attribuit.

Lino

Cletum ab
Anacleto
Latini di-
stinguunt,
& Clemen-
tem utri-
que inter-
jiciunt.

Linus ab an.
69. ad an. 80.
Cletus ab an.
80. ad an. 93.
Clemens ab an.
93. ad an. 102.
Anacleus ab an.
103. ad an. 112.

Godefridus
Henschenius
in *Diatriba
Preliminary
ad tomum
primum
Aprilis*.

De Pontifi-
catu Lini
sententia
Hensche-
nii.

Lino Cle-
mentem
subiecte.

Lino subiectus Clemens Pontificatum iniiit anno 67. qui fuit proximus ante Consulatam C. Silii Italici & M. Galerii Trachali, gessit annos fere decem, ultro deposuit an. 77. Abdicati a Clemente Pontificatus testem citat Henschenius primam ejusdem Clementis ad Corinthios epistolam, in cuius extrema parte de se ipse videtur loqui, cum ait: *Si propter me seditio, contentio, & schismata orta sunt, emigrabo, abibo quocumque volueritis.* Epiphanius quoque hær. 27. affirmat ab aliquibus tradi S. Clementem ab omni administratione cessasse, & eum in quadam epistola scripsisse: *Recedo, ex eo bene stabiliatur populus Dei.* Exinde Clemens nulli sed affixus, Episcopi Apostolici, sive Evangelici, qui etiam Regionarius dici potest, titulo ac munere suscepto, vitæ, quod illi supererat, Ecclesiis Orientis Apostolico more ritumque lustrandis exegit usque ad annum Trajani tertium, æræ vulgaris centesimum, quo trans Pontum in exilium pulsus, apud Tauricam Chersonesum pro religione occubuit.

Clementi
Pontificatu
abente
Cletus,

Romanam Cathedram voluntaria Clementis decessione vacuam Cletus conscendit anno 77. Coss. Vespasiano VIII. & Domitiano VI. tenuit sex annos, & duos præterea menses, diesque septem usque ad Consulatam Domitiani nonum, & Rufi, & pro Christo interemptus est anno proximo 84.

Cleto ex-
sinto A-
naclerus
successit.

Cleto rebus humanis exempto successit Anaclerus anno 84. Consulibus Domitiano X. & Sabino, cumque annos fere duodecim ecclesiam sanctissime gubernasset, usque ad Consulatam Domitiani XVII. & Titi Clementis Flavii, martyrio perfunctus est anno 95. Hunc a superiore omnino distinguendum esse censet Henschenius; cum Cletus Romanus fuerit, patre Emiliano natus, Anaclerus vero Græcus Athenis oriundus ex patre Antiocho; & alius alias res gesserit, alius aliis temporibus Pontificatum obtinuerit. Neque hic prætereundum est, quod Henschenius animadvertit ac monuit, in prior parte hujus catalogi usque ad Urbanum, & annum tertii sæculi trigessimum deducta, nullos Consules bis apponi; *quamvis*, inquit, *sub iisdem, sub quibus sedere incaperant quidam, fuerint vita functi, aut martyrio coronati eorum Decessores.*

Chrono-
logia Pon-
tificia Hen-
schenii cu
libro Pon-
tificali co-
dicem Hen-
scheniani
facile con-
siliat.

Hæc Pontificia Henscheniana Chronologia præter cæteras utilitates id commodi affert, quod si ad ejus normam & Catalogi Henscheniani regulam librum Pontificalem exigere, emendare, interpretari velis, nihil est, quod tantopere de illius libri auctore Baronius alique Scriptores Ecclesiastici querantur, quem turpissime a seipso dissidere, & tota temporum distributione errasse affirmant. Si enim Lino Pontifici novem annos detractos eidem Pontifici Vicarii, dum Petrus viveret, partes agenti reddideris; si Clementis Pontificatum a postremis prioris sæculi annis retroactum inter annos 67. & 77. ejusdem sæculi collocaveris; immanes illi anachronismi Pontificum libro affixi protinus evanescent, & sua quoque huic Catalogo constabit auctoritas; quod autem de numero annorum, quo singuli Pontificatus definiuntur, ab Henscheniano codice aliquando discrepet, id librariorum incuriæ tribui facile potest. Si vero in ordinandis digerendisque temporibus Imperatorum & Consulum ratio potissimum est habenda, iidem fere Imperatores & Consules in utroque Catalogo unicuique Pontifici adscribuntur. In eo præterea dissentit ab Henschenii Catalogo liber Pontificalis, quod Cletum Clementi, Pium Aniceto præposuit. Cæterum illud quoque ad Pontifici codicis Henscheniani auctoritatem stabiliendam maxime pertinet, quod fere congruit cum altero Ms. Codice in Bi-

bliotheca Christina Regina Svecorum invento, & usque ad Felicem IV. atque Imperium Justiniani deducto, quem Henschenius plurimi fecit, addignum censuit, quem minusculis litteris exaratum suo Catalogo subjiceret.

Henschenii vestigiis ferme insistit Daniel Papebrochius in contexenda Pontificia Chronotaxi, quam ut accuratiorem & meliorem faciat, diligentius notatis interstitiis Pontificalibus, & diebus, quibus unusquisque Pontifex vel obiit, vel electus, vel consecratus est, multa variat a suo Magistro dissentiens. Illud ad rem nostram pertinet, singulæque animadversione dignum est, quod Cletum & Anaclerum unum esse voluit eundemque Pontificem, sed ejus Pontificatum bifariam dissectuit. Nam Cletus Lino in Romanam sedem substitutus anno 67. postquam sex annos & duos menses, diesque octo præfuisset ecclesiæ, cum Philosophis, quos Vespasianus urbe expulerat, coactus exulare, anno 73. Pontificatum dimisit.

Cleto abeunti Clemens subrogatus anno 73, novem annos, duos menses, dies duodecim rem Christianam administravit. A Domitiano confanguineo suo, qui Sabinum Consulem Clementis patrum, & patruelem Domitiani necari jussit, vel in carcerem conjectus, vel exulare jussus, Pontificatu se abdicavit anno 83. Exinde obveundis invisandisque Christiani orbis ecclesiis, Episcopi Apostolici partes peregit usque ad impetium Trajani, a quo in Chersonesum Tauricam relegatus, ibidem egregio martyrio perfunctus est.

Post Clementis discessum ecclesiæ regimen iterum suscepit Cletus, dictus propterea Anaclerus, id est Revocatus; qui anno decimo tertio, quam Pontificatum receperat, jubente Domitiano ob Christi religionem interemptus est anno 96. Ejusdem commemoratio in fastis ecclesiasticis semel atque iterum adscripta legitur, primum ad diem xxvi. Aprilis illius Martyrio insignem, deinde ad xiv. Julii, quem in diem aliqua fortassis ejus translatio incidit: illic vero Cleti, hic Anacleri nomine afficitur. Hæc Papebrochius.

Quos de Clementis Pontificatu auctorum opiniones exposui, eo potissimum pertinent, ut ex illis elici dignoscique possit tempus, quo cum Clementis in Dalmatiam adventus apte cohæreat. Si ordinem seriemque chronologicam Pontificum Romanorum ab Henschenio vel Papebrochio contextam amplecti libeat; admodum verisimile est tum Clementem appulisse in Dalmatiam, cum abdicatione Pontificatu, susceptoque Episcopi Apostolici titulo atque officio, Christi nomen & cultum, quam nondum pervaserat, circumferre, atque ecclesias jam conditas invisere, ac stabilire instituit. Hanc autem abdicationem Henschenius cum anno 77, Papebrochius autem cum anno 83. copulavit. Me vero haud pœnitet eorum sententiæ esse, qui non solum Lino, sed etiam Cleto Clementem postponunt, hujusque Pontificatum in annos extremos sæculi primi conjiciunt: hanc enim sententiam plerisque tum Græcis tum Latinis probari video; & multorum veterum consensu firmatam esse, quam Baronius sequendam esse censuit. Nec vero ab illis dissentio, qui docent a Petro haud ignaro sibi propediem e vita migrandum, Clementem accersiri jussu, eique quamvis invito ac repugnanti tandem persuasum, ut Romanæ urbis Episcopum se decerneret, ipsiusque Petri successorem designari pateret. Id quippe tradunt Tertullianus de præscript. cap. 32. Epiphanius hær. 27. Rufinus, liber Pontificalis, quibuscum consentiunt alii Romanorum Pontificum Catalogi & Acta S. App. Petri & Pauli apud

Chrono-
logia Pon-
tificia Pa-
pebrochii
cum Hen-
scheniana
partim con-
sentiens, par-
tim dissen-
tiens.

Probabi-
lior sen-
tentia Cle-
mentem
Cleto sub-
jiciens, de-
signatum
quidem a
Petro suc-
cessorem,

sed sponte
se abdi-
cantem
Pontifica-
tu.

apud Surium e Simeone Metaphraste, ut ajunt, descripta. Cæterum Clemens sive Christianæ modestiæ & submissionis causa, sive ne quod perniciosum exemplum deligendi Romani Pontificis posteris proderetur, seu denique ut quamlibet schismatis occasionem Clero populoque præriperet, cui designatam illam successionem non satis probari intelligebat, de jure suo cessit, integra ut esset iis, ad quos pertinebat, & libera potestas Episcopi, quem vellent, eligendi, præficiendique in locum Petri, qui paullo ante martyrium subierat. Itaque Clemente posthabito delectus est Linus, qui ecclesiæ catholicæ præesset. Huc referri posse videntur quædam verba illius epistolæ, quam Clemens ad Corinthios scripsit, ut eos ad concordiam revocaret. Cum enim quosdam e Clero ob causas nescio quas loco suo officioque amotos alii vellent, alii nollent in pristinum gradum restitui, pertinax & implacabile schisma Corinthiacam ecclesiam in duas factiones distraxerat: Qui igitur inter vos strepitum est, inquit Clemens, qui misericors & charitate plenus, dicat: Si propter me seditio, contentio, & schismata orta sunt, emigrabo, abibo, quocumque volueritis; & quæ a plebe mandantur, faciam; solum Christi oxile, cum constitutis supra se Presbyteris, in pace degat. Hic Clemens tacito quodammodo obscureque Pontificiæ suæ abdicationis exemplo proposito hortatur eos, quorum causa graves illæ contentiones exarserant, ut pacis revocandæ studio malint cedere tempori, jusque suum remittere, quam amissi gradus recuperandi cupiditate materiam jurgiorum & schismatis Corinthiis suppeditare. Illis plane verbis aliquos adductos fuisse ait S. Epiphanius, ut crederent S. Clementem ab omni administratione vacasse, & cum in quadam epistola scripsisse: Recedo, exeo; bene stabiliatur populus Dei, nonnullis hoc modo consulentem; nam in quibusdam Commentariis ita scriptum reperimus. Huc pertinent, quæ de abdicatione Clementis scripsit Godefridus Vendelinus in Commentar. ad epistolas Clemens. Cum Romæ inter fideles orta esset (qualis postea Corinthi) magna dissensio super honore Pontificatus, Clemens, ne quasi ex testamento Petri successisse videretur, ac ne posteris hæc Principatus ambitio perniciosi exempli haberetur, ultro se Pontificatu abdicavit. Eandem fere causam, quæ Clementem impulit, ut traditum sibi Pontificatum dimitteret, paullo copiosius exposuit Natalis Alexander Dissert. 3. Licet Clementem a Petro ordinatum tradant quamplurimi, non sequitur, quod Romanam sedem immediate post illum ascenderit. Designatus quidem fuerat a Petro Romanæ & universalis ecclesiæ Episcopus; sed ad exempli perniciem vitandam, Clero suo (ut credere par est) consentiente, singulari Spiritus Sancti afflatu jure suo cessit. Enimvero passim exemplum præberi animadvertēbat, si ex vi designationis & ordinationis de se facta a S. Petro (quantumvis iusta esset) exerceret Pontificium, quia futurum prævidebat, ut si Pontifici liceret sibi designare successorem, plures in cathedram Petri subirent, sed Petri vestigia non secuti, revelationem carnis, & sanguinis, non Sancti Spiritus afflatum attenderent. Sicque summum ecclesiæ Sacerdotium ab ordine Melchisedech in ordinem Aaronis descenderet; nec dignitas cælestis gratiæ faceret Antistitem, sed carnalis successio generaret Sacerdotem.

Clemens
post depo-
situm Pon-
tificatum
Episcopus
Apostoli-
cus.

Quid igitur? an Clemens totos illos viginti ac tres annos, antequam collatum a Clero populoque Romano Pontificatum reciperet, ab omni curatione & administratione rei Christianæ vacaverit? Minime vero. Nam, ut Henschenius, Papebrochius,

& alii docent, Episcopi Apostolici sive Evangelici partes suscepit. Etenim prima illa ecclesiæ orientis ætate, cum pro messis ubertate & copia mira esset operarum paucitas, necesse erat id genus Operarios esse quamplurimos, qui nulli cuiquam loco addicti affixique, sed Apostolico ritu soluti ac liberi, regiones alias ex aliis peragrarent; & vel novas instituerent ecclesias, vel jam inchoatas perficerent, & suum cuique Episcopum præponerent; ad eamque potissimum reipublicam Christianam partem sublevandam accurrerent, quam maxime laborare, & firmissimis præfidiis indigere cognovissent. Hoc institutum munusque Apostolicum Eusebius ad hunc modum describit: Sed & alii plurimi per idem tempus Apostolorum discipuli superstites erant, qui ecclesiæ fundamentis, quæ ab illis jacta fuerant, dignissima de super fidei ædificia construebant, augentes in omnibus prædicationem verbi Dei; & salutaria semina regni cælorum per omnem terram latius differentes. Denique nonnulli ex his ardentiori divini Philosophiæ cupiditate succensi animas suas verbo Dei consecrabant, explentes perfectionis salutare præceptum, ut facultates suas primo indigentibus dividentes, expediti ad prædicandum Evangelium fierent, ut si quibus forte provinciis nomen fidei esset incognitum, prædicarent. Præterea apud eos Evangelii fundamenta collocantes, atque electis quibusdam ex ipsis, officium regendæ ecclesiæ, quam fundaverant, committentes, ipsi rursus ad alias gentes, aliasque provincias properabant, & Evangelistarum fungebantur officio. His verbis satis opinor accurate descripta est Apostolica Clementis peragratio. Cum autem inter annum 65. vel 69, quo Pontificatu cessit, & annum 93, quo illum a Clero populoque oblatum suscepit, anni fere tres ac viginti, aut etiam plures interfluxerint, ex hoc intervallo annum illum elicere ac designare oportet, quo Clemens Salonam advenit, & duorum Episcoporum, quos sibi socios adsciverat, operam commodavit B. Domnio, ut illis ad solemnem Cajani & Symphoriani consecrationem uteretur.

Neque anno 65. vel 69. æræ vulgaris, cum Clemens sedis Pontificiæ possessionem Lino cessit, neque quamdiu Nero vixit, res Christiana in Dalmatia usque eo augeri, & propagari potuit, ut præter Domnium aliis quoque Episcopis indigeret. Domnium Salonam cum venisset vel paucis mensibus ante martyrium Petri, vel anno superiore, reperit Christianos omnes sollicitos expectatione, & suspensos metu Neronianæ persecutionis, quæ longe lateque pervagata multas ubique Christianorum cedes ediderat: ea causa fuit, cur civitatem quoque ac provinciam universam ab Evangelio prorsus alienam offenderit. Itaque averis ab Christiano nomine auribus animisque Ethnicorum omnium, quoad vixit Nero, ecclesiamque exagitavit, publico fere caruit, & omnem suam operam atque industriam ad Christianos erudiendos, susceptaque in fide confirmandos, conventibus clandestinis continuit. Post illam persecutionem interitu Neronis extinctam, prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt, & tempora Christianæ religioni satis propitia, imperantibus Galba, Othone, Vitellio, Vespasiano, Tito, quibus vel brevis imperii, vel rerum graviorum cura, divexandæ ecclesiæ facultatem & voluntatem ademit; quamvis identidem ab improbitate & sævitia Prætorum, pericula & cedes ingruerent. Domnium pacati tranquillique temporis opportunitatem nactus ad conversionem Ethnicorum omni cogitatione studioque incubuit, & salutarem Christi legem in publicum proferre, ac Salonitanis promulgare instituit. Per multi

Neronianæ
na perse-
cutione
fuerat,
Christiana
res in Dal-
matia len-
tos pro-
gressus
habuit.

Incrementum
ecclesie
Salonitanæ.

multi cognoscendæ novæ religionis avidi ad eum audiendum confluebant, ejusque verbis & miraculis permoti, paulatim Evangelio nomina dare ceperunt. Pluribus jam ad Christi ovile congregatis, Salonitana ecclesia augebatur in dies, cum Domninus ad sacram ædem ædificandam animum adjecit; quæ condita perfectaque probatissimos quosque Neophytorum delegit, ex quibus Clerum Salonitanum componeret, & alios aliis ecclesiæ Ordinibus, cui quisque aptus erat & idoneus, adscriberet. Ex horum deinde numero, qui cæteris & vitæ sanctitate, & Christianæ legis scientia antecellerent, eos Evangelii præcones instituit, & quaquaversum dimissos Christi nomen tota Dalmatia circumferre jussit. Hi vero urbes inter se, ac regiones partiti plurimos ubique ab inanum Deorum superstitione ad unius verique Dei cultum traductos Christianis mysteriis ac præceptis imbuerunt. Quæ omnia in Actis S. Domnii descripta, ut peragi perficique possent, unius saltem quinquennii spatium requirebant: quo quidem temporis intervallo res Christiana in Dalmatia & Salonis usque adeo crescere potuit & dignitate & numero, ut B. Domnio ad universam provinciam regendam uno alterove Episcopo opus esset, quo cum Pontificiæ administrationis curas & officia partiretur. Quare ante exactum post cædem Neronis quinquennium, sive ante annum vel quartum, vel quintum supra septuagesimum primi sæculi, neque Clementis in Dalmatiam adventus, neque Cajani & Symphoriani Episcopalis consecratio collocari potest. Præterea tantum abest, ut Clericus statim atque Pontificatu cessit, in Dalmatiam appulerit, ut nisi mea me fallit opinio, aliquot annos Romæ subsisterit, antequam Episcopi Apostolici munus susciperet; & quemadmodum antea Linus Petro, sic postea Clemens Lino Vicarii Pontificii operam navavit. Id mihi videtur conjici posse ex ejusdem Clementis ad Corinthios epistola fere ab omnibus recepta, cujus datæ epocham licet plerique aut fere omnes ad Clementis Pontificatum referant, titulus tamen eidem præpositus, & quidam ex ea mox proferendus locus indicio esse potest, illam multo ante, & cum Clemens Lini Vicarium agebat, scriptam fuisse. Nam si tum Clemens, cum eas litteras dedit, Romana sede potiebatur, quid est, quod præter morem institutumque Apostolicum ecclesiæ Romanæ nomen, suo prætermisso, huic epistolæ præfigere maluerit? Nimisrum a Lino Pontifice, & a primoribus Romani Cleri id negotium Clementi datum fuerat, ut per eas litteras communi omnium nomine Corinthios ad pacem & concordiam cohortaretur. Cur autem epistola non urbis Episcopo, sed ecclesiæ Corinthiorum inscripta sit, hæc ratio reddi potest, quod scilicet nullæ Episcopo cum Corinthiis contentiones erant, sed dissidium illud ac dissensio plebem Corinthiacam in duas partes distraxerat. Venio nunc ad locum quemdam ejusdem epistolæ, qui satis declarat illam ante Clementis Pontificatum exaratum fuisse. *Non in omni loco, inquit, fratres, offeruntur sacrificia perpetua & diurna, vel pro gratiarum actione, vel pro peccatis & delictis, sed Hierosolymis tantum; neque illic in quovis loco sit oblatio, sed in atrio Templi ad altare, diligenter prius inspecto sacrificio, a summo sacerdote, & prædictis ministris.* Stabat igitur templum Hierosolymitanum, & perpetuis diurnisque sacrificiis adhuc calebat, cum Clemens hæc litteras ad Corinthios dedit. Idem vero templum, cum urbe ab Tito Vespasiani filio capta & funditus excisa, anno circiter 70. vel 72. æræ vulgaris corruerat, tribus & viginti juxta calculos Baronianos, aut uno & viginti an-

Clemens
Lini
Vicarium
fuisse ex
ejus ad Co-
rinthios
epistola
colligip-
test.

nis, antequam Clemens anno tertio & nonagesimo ecclesiæ Romanæ præsidere cepit. Non igitur cum Pontificatu Clementis cohæret prima ejusdem ad Corinthios epistola. Si ergo Clemens per aliquot annos Romæ apud Linum Pontificem Maximum Vicarii officio functus est, antequam Episcopi Apostolici titulo & munere suscepto, ecclesias circumire ac lustrare inciperet, ejus in Dalmatiam profectio, itemque Pontificalis Cajani & Symphoriani consecratio ad æræ vulgaris annum circiter 76. revocari potest: nisi forte malueris utrumque in posteriores annos, Clementisque ad urbem regressum conjicere.

Adventus
Clementis
in Dalma-
tiam vel
anno 76,
vel 92.

Romam autem videtur rediisse Clemens anno 92, cum Domitianus ex Chronologia Baroniana secundam persecutionem Christianis indixit, fortassis a Cleto Pontifice per litteras accersitus, ut ecclesiæ laboranti succurreret; quod putaretur Clementis interventu mitigare posse Imperatoris adversus Christianos odium, ob affinitatem, seu cognationem, quæ illi cum Domitiano, itemque cum Flavio Clemente Domitiani patruele, & patruo Clementis, quem idem Domitianus summopere dilexit, tantique eum fecit, ut eum postremi sui Consulatus Collegam adsciverit, quamvis eundem eodem anno Christianæ religionis causa interfici jussit. Anno autem insequenti 93., ob Christi religionem Cleto interempto, subrogatus est Clemens, qui Pontificatum tenuit usque ad annum tertium Trajani, quo & ipse martyrii palmam adeptus est. Hæc successio seriesque Pontificum Lini, Clepi, & Clementis, quamvis a Baronio, aliisque tradita, illud habet incommodi, quod non cohæret cum illis Consulibus, quibus eum hos Pontifices composuit Catalogus Henschenianus. Quare si cum Henschenio, vel etiam Papebrochio existimes Pontificatum Clementis ad superiores annos retrahendum esse, cumque, cum decem aut novem annos ecclesiæ præfuisset, Pontificatu se abdicasse vel anno 77, ut censet Henschenius, vel anno 83, ut opinatur Papebrochius; Clementis in Dalmatiam adventum referas licet ad annum vel 78., vel 84., quo Episcopi Apostolici partes agere, & provincias ritu Apostolico obire ac lustrare cepit. De adventu Clementis in Dalmatiam vide etiam, quæ scripsimus part. 3. Prolegom. sect. 1. cap. 2. §. 1. ubi de illius Pontificatu Romano abdicato susceptoque Henschenii sententiam secuti sumus.

§. II.

Cajanum & Symphorianum ex ordine Diaconorum ad Episcopatum promotos esse.

Ergo Clemens Episcopi Apostolici titulo ac potestate præditus, sive ante susceptam ecclesiæ Romanæ administrationem anno 76, cum Roma profectus in Orientem cogitaret, vel anno 92, cum e partibus Orientis rediret, sive post depositum Pontificatum anno 78., vel 84., Dalmatiam circumiens ex itinere Salonam advenit; quem Domninus tamquam Angelum Cælo delapsus, qua dignum erat, reverentia & charitate excepit, nulumque honoris erga illum, & benevolentia officium prætermisit. Præter cæteros inferioris ordinis Ministros, Apostolicorum itinerum & laborum socios sibi Clemens adjunxerat duos Episcopos, quorum ministerio ad alios, sicubi opus esset, consecrandos Episcopos uteretur. Jus vero cum Clemens haberet, potestatemque amplissimam Evangelii ubicumque gentium propagandi, ecclesias instituendi, Episcopos & Clericos ordinandi, dubi-

Clemens
perhono-
rificæ a
Domino
exceptus.

Evangelii
ubiqueque
propagan-
di potesta-
tem dele-
gatam ha-
buit a Li-
no.

admirari non potest, quia eam sibi delegatam vel a Lino summo totius ecclesie Hierarcha, vel a Cleto acceperit. Neque enim Apostolorum Discipulis, sed solis Apostolis plenam illam ac perfectissimam ubique terrarum ligandi atque solvendi, rerumque omnium gerendarum potestatem, & jurisdictionem ecclesiasticam nullis limitibus circumscriptam Christus Dominus contulerat; quæ quidem cum in cæteris Apostolis extraordinaria esset, & illorum interitu abolenda, voluit tamen idem Christus eandem unius Petri propriam esse & ordinariam, quæque sedi Pontificæ perpetuo affixam, & ab eo in suos deinceps successores usque ad extremum mundi exitum transmitti. Hoc enim interest inter Episcopos Apostolis substitutos, & Romanum Pontificem, qui Apostolorum Principis cathedram tenet; quod qui Apostolis successisse dicuntur Episcopi, non amplissimæ illius in universam ecclesiam potestatis ac jurisdictionis, quæ cum illis mortua est & extincta; sed peculiaris cujusdam hæredes sunt ac participes potestatis, quæ ex infinita amplitudine in angustam adducta illos certæ alicui civitati ac regioni curandæ administrandæque addidit & coarctat, ne ultra terminos ejusque ditioni præscriptos jus suum proferre possint. Contra vero cum œumenica Petri potestas ordinaria esset, & in ejus successores derivanda, huic qui succedunt Romani Pontifices, jus in universam, qua qua patet, ecclesiam, ac plenitudinem auctoritatis consequuntur. Porro Discipuli, sive adjutores Apostolorum, si alicujus loci & civitatis Antistites fierent, nihilo latius, quam cæteri Episcopi, jurisdictionem curamque Episcopalem extendere poterant; si vero in Evangelicam expeditionem mitterentur, tantumdem potestatis ecclesiasticæ obtinebant, quantum a quibus mittebantur, acceperant. Ex horum autem numero atque ordine cum esset Clemens, Evangelii quaquaversum circumferendi, & ecclesias ubique perhistrandi facultatem non aliunde sibi traditam habuit, quam a Romano Pontifice, cujus est de plenitudine sue potestatis Apostolicæ & œumenicæ quantum velit, alias parcius, alias uberius in suos Ministros derivare. Ex his intelligi potest Clementem non solum Episcopi Apostolici, sive Evangelici, sed etiam Romanæ sedis Legati auctoritate ac titulo præditi atque ornatum fuisse.

Domnii
consilium
de adju-
gendis sibi
adjutori-
bus duo-
bus Epi-
scopis.

Nec Domnio lætus solum jucundusque, sed peropportunus etiam fuit Clementis cum duobus Episcopis in Dalmatiam adventus. Cum enim Christiana religio in dies auctior fieret, & late per totam provinciam disseminata uberioris quotidie fructus ederet, administratio quoque illius ecclesiæ gravior fiebat & laboriosior, quam ut tanto operi Episcopus unicus ferendo esset. Itaque jampridem Domnius cogitare coeperat de adjutoribus sibi ad sciscendis, quos in partem vocaret Pontificalis officii & laboris; quocirca hujusmodi subsidium sibi comparandi ex adventu Clementis occasionem natum, petiit ab eo, ut sibi ad initiandos duos e Clero Salonitano Episcopos, illorum Antistitem, quos in suo comitatu habebat, operam commodaret. Nam consecratio Episcopalis, quam summa majores nostri religione confici cæremoniaque voluerunt, rite ac pro rei dignitate peragi non potest, nisi trium Episcoporum interventu, quorum unus primas in ea sanctissima functione partes sustineat, & legitimo proprioque consecrandi munere fungatur; reliqui duo consecrationis ministros se adjutoresque præbeant, & suarum manuum impositionem ipsi quoque adjungant. Id quippe antiquissimo ecclesiæ instituto sancitum est; & primus Aposto-

licus canon præscribit, ut duo saltem Episcopi, si tres haberi non possint, ad consecrandum Episcopum adhibeantur: *Episcopus a duobus vel tribus Episcopis ordinatur*. Concilium vero primum Arelatense can. 21. itemque Synodus Nicæna can. 4. voverat quempiam paucioribus, quam a tribus Episcopis, Pontificia consecratione initiari; quin immo, si fieri possit, illud quidem septem, hæc vero omnes provinciales Episcopos ad unum Episcopum consecrationem convocari jubet.

Cum igitur Domnius duos e Clero Salonitano Pontificæ procurationis administratores sibi adjungere statuisset, circumspiciendo diligenter omnibus & personis, & rebus, & temporibus, aptiores huic muneri nullos invenit Cajano & Symphoriano, quorum fidem, sanctitatem, doctrinamque exquisitam plurimis rebus esset expertus. Nec solum præclarum Domnii de his duobus judicium, sed Ordo præterea Diaconorum, cui erant adscripti, viam illis ad dignitatem Episcopalem, & summum Sacerdotii apicem proxime muniebat. Vetus ecclesiæ consuetudo hæc fuit, a primis usque deducta temporibus, ut sæpius fortassis e Diaconorum, quam e Presbyterorum collegio Episcopi deligerentur. Cujus consuetudinis atque instituti hæc ratio afferri potest, quod cum Episcopi Diaconis ad omnem ferme rei temporariæ & ecclesiasticæ administrationem uterentur, ii ob rerum gerendarum scientiam longo usu assiduaque exercitatione partam, & diu multumque probatam, & perspectam, omnium maxime idonei ad pastorale munus sustinendum censerentur. Exempla vero hujus rei suppetunt quamplurima tum ex universa historia ecclesiastica, tum ex epistolis S. Gregorii Magni, in quibus Constantius Mediolani, Numerianus Nucerinæ, Joannes Balnei regii, & alii aliarum civitatum Episcopi & Diaconis facti leguntur. Quare Patres Maurini epistola ejusdem Gregorii 34. lib. 10. ad Ecclesiam Clusivam Episcopum hanc notam scitissime apponunt: *Diaconos non raro ad Episcopatum promotos legimus*. Sed nullis ex ordine Diaconorum promptior & expeditior, quam Archidiaconis, aditus ad Episcopatum patebat, propterea quod hi propius & officio & auctoritate ad Episcopum accedebant; nec solum Episcopi erant intimi consiliarii, sed etiam ad sacra munia obeunda, atque ad gravissima quæque negotia gerenda, vel adjutores proximi, vel ministri delegati. Cæcilianus ecclesiæ Carthaginensis, Honoratus Salonitanæ, Joannes Cabilonensis Archidiaconi erant, cum Episcopi titulum atque insignia sumpserunt. Quid quod ecclesiæ Romanæ tabulis proditum est multos ex cætu Diaconorum ad summi Pontificatus fastigium evectos fuisse. Querit Daniel Papebrochius in conatu Chron. Hist. ad Catal. Rom. par. 1. *cur ex Diacono potius, quam Presbytero factus S. Leo Papa*. Huic interrogationi responsionem adhibet cujusdam Anonymi eximii doctrina atque eruditione viri, dignam sane, quæ huic loco subijciatur. *Observat vir eruditus (inquit Papebrochius) quod ex sequentibus exemplis pluribus posthac patebit (nam de præcedentibus cura non fuit. Authoribus Catalogorum notare, ex quo Cleri gradu quisque ad Pontificatum assumptus fuerit) pluries accidisse, ut Diaconi, qualis Leo fuit, quam ut Presbyteri ad ecclesiæ supremum regimen assumerentur: primo quia Diaconi ecclesiæ res non temporales tantum, sed etiam spirituales penitus noverant; est enim Diaconus Episcopi oculus, & adjutor. Deinde notiores erant omnibus civitatis ordinibus. Postea cum haberent omnia in potestate, devinciebant sibi facile Clericorum animos. Denique ut plurimum plus offerebant dignitatis,*

Cajanus
& Sym-
phorianus
Diaconi
digni ha-
biti Epi-
scopatu.

Mos an-
tiquus deli-
gendi pi-
scopos e
Collegio
Diacono-
rum.

Archidia-
coni præ-
sertim E-
piscopi
electi.

tatis, quam alii. Siquidem Archidiaconi, qui nomine Diaconorum hic intelligendi sunt, si bene se gessissent, ostenderant omnibus se animi dotibus ad animorum regimen utilibus excellere. Jure igitur meritoque S. Domnius ex omnibus Salonitani Cleri ordinibus duos Diaconici gradus elegit, quos crearet. Episcopos, & rei pontificiæ atque ecclesiasticæ administros sibi adscisceret, Cajanum scilicet Primum, ut credibile est, inter Diaconos sive Archidiaconum, & Symphorianum, qui Subdiaconus cum antea fuisset, in Diaconorum collegium cooptatus jam erat, cum eum B. Domnius ad Episcopatum provexit: nisi forte cum is dicitur *Subdiaconus*, huic voci ea notio sit subjienda, quæ secundum *Diaconum* significet, propterea quod is proximum a Cajano & dignitatis & officii locum obtineret.

Diaconos
ante Presbyteros,
quam Episcopos
creari oportebat.

Neque vero existimes velim eos ex gradu Diaconorum ad Episcopale fastigium transiisse, præterito, qui utrique ordini interjectus est, Presbyteratu. Enimvero facile concesserim nulla lege aut consuetudine ecclesiastica antiquitus sancitum fuisse, ut nemo, nisi per omnes omnino inferiorum ordinum gradus ad superiores & sacros ordines ascenderet. Cum enim de numero minorum ordinum veteres inter se discrepent, & alii plures, alii pauciores commemorent, alii alios vel percontant, vel præmittant; nulla certa lege constitui poterat, quibus quemque & quot gradibus ad majores ordines venire oporteret. Siricius ep. 1. tres gradus, nimirum Lectoris, Acolyti, Subdiaconi, Innocentius ep. 4. duos tantum, scilicet Lectoris & Acolyti enumerant, quibus emensis ad Diaconatum ascensus cuique permitti videtur. His duos interjecit Gelasius ep. 9. Notarii, & Defensoris, quos jamdudum sustulit atque abolivit desuetudo. Nihil autem est, cur objicias decretum quoddam Sylvestri Papæ in concilio Romano editum, in quo minorum ordinum series & successio explicatur, & Subdiacono adjicitur *Custos Martyrum*, sive Præpositus custodiæ sacrarum ædium, quæ Martyria vocari solebant: quo quidem ex ordine gradum fieri posse ad Diaconatum Pontifex decrevit. Nam Acta hujus concilii non satis probantur eruditis viris, & temporum longe posteriorum fœtus esse creditur. Igitur qui militiæ ecclesiasticæ nomen dedissent, non omnes omnium minorum ordinum charactere insigniri, & officia suscipere solebant; sed in his ordinibus conferendis, qui cuique aptus esset, is cuique decernebatur: id quod Ambrosius lib. 1. cap. 44. his verbis declarat: *Alius distinguenda lectioni aptior, alius Psalmo gratior, alius exorcizandis, qui malo laborant spiritu, sollicitior, alius sacrario opportunior habetur. Hæc omnia spectet Sacerdos, & quod cuique congruit, id officii deputet. Quo etenim unumquemque suum ducit ingenium, & quod officium decet, id majore implet gratia.* Quem vero quique ordinem adeptus esset, vel non ultra progrediens huic infescebat; vel cum diuturnum suæ virtutis atque industriæ specimen præbisset, ex eo ad majores ordines efferebatur. Refert Sidonius Apollinaris lib. 4. ep. 25. Joannem illum, qui postea fuit Episcopus Cabillonensis, cum ab ineunte ætate Lectoris officio egregie functus fuisset, dignum habitum esse, qui ex eo gradu ad Archidiaconatum proveheretur: Quid quod Hilarius Episcopus Pictaviensis B. Martinum, qui tum ferme Neophytus adhuc erat, ac postea fuit Turonensium Antistes, ex Laico Diaconum facere constituerat, ut eum sibi, suæque ecclesiæ devinciret; sed cum frustra iterum ac sæpius tentasset ejus animum in studio Christianæ humilitatis penitus desi-

xum, & ab honorum insignibus ac titulis admittendis omnino alienum, illum Exorcistam creavit. Quam ille ordinationem, inquit Severus Sulpitius in vita S. Mart. ne despexisse tamquam humiliorem videretur, non repudiavit. Quo quidem facto, seu conatu, Hilarius videtur existimasse nulla tum lege vel consuetudine vetitum fuisse eum Diaconum fieri, qui ne primum quidem ecclesiasticæ Hierarchiæ gradum attigisset.

At vero sacros illos & majores ordines ex antiquissima ecclesiæ præscriptione & consuetudine sic inter se aptos & connexos fuisse arbitror, ut gradatim ex uno ad alium progressio fieri deberet, ac nemini umquam ad Episcopatum nisi Presbytero, nemini ad Presbyteratum nisi Diacono aditus legitimus patuerit. Qui autem docent Barnabam, Silam, Barsabam, Titum, Timotheum, aliosque Apostolorum discipulos, antequam Diaconi & Presbyteri fierent, Episcopali consecratione initiatos fuisse, iis ut assentiar, haud facile adduci possum. Non enim continuo, si quid in sacris literis silentio prætermisum est, id pro non facto haberi oportet. Quod igitur nihil scriptum sit de illorum, quos exempli causa commemorant, vel Diaconica, vel Presbyterali consecratione, id non est satis argumenti, neutram illis antea collatam fuisse, quam Episcopi solemniter inaugurarentur. Cæterum, nisi opinari velis id Apostolos fecisse extraordinaria quadam potestate, sic prorsus, ut quemadmodum ipsi a Christo acceperant, ita cæteris cum solo Episcopatu integrum ac plenissimum Sacerdotium contulerint; satius fuerit communi sententiæ adhærere, & illud cuique persuasissimum esse, actionum & institutionum Apostolicarum interpretem esse optimam antiquam ecclesiæ consuetudinem, usumque perpetuum, quo sancitum est nullis Presbyteratum, nisi Diaconis, nullis Episcopatum, nisi Presbyteris impertiri oportere. Hanc normam, hanc regulam; hanc præscriptionem esse totius ecclesiæ declaravit Synodus Sardicensis; quæ canone 13. gradus descripsit, quibus quisque necesse est ad Episcopatum perveniat: *Ut non prius ordinetur Episcopus, nisi ante & Lectoris munere, & officio Diaconi aut Presbyteri fuerit perfunctus; & ita per singulos gradus, si dignus fuerit, ascendat ad culmen Episcopatus.* Particulam illam aut Diaconum inter atque Presbyterum positam pro more quorundam temporum idem valere, atque conjunctionem & neque disjungendi, sed copulandi vim habere intelligi potest e Græcis exemplaribus, in quibus quæ conjunctio & Lectori Diaconum, eadem & Diacono Presbyterum annectit: & *δυνατός, & δίακόνος, & πρεσβυτέρου*. Nec sane verisimile est Patres Sardicenses, ubi profitentur se nominatim persequi omnes gradus, quos necessario percurri oportet, antequam ad Episcopatum accessus pateat, ibidem Presbyteratum convellere, aut labefactare, qui inter omnes illos gradus eminet, & proxime abest a fastigio Episcopali. Consecrationem Episcopalem Diaconi nullam esse iidem Patres Sardicenses declararunt in epistola Synodica, in qua negant Ischyram impudentissimum illum Athanasii calumniatorem dici posse haberique Episcopum, qui præter morem, præterque instituta majorum, antequam Presbyteratu initiaretur, in Episcopalem thronum insilierat: idque confirmat ipsemet Athanasius in Apol. 2. *Hominem, inquit, qui ne Presbyter quidem erat, præter majorum traditionem, Episcopum scilicet appellaverunt, non quidem ignari, ne quidem ipsi, quam hoc absurdum esset; sed promissis redempta calumnia adacti, etiam illud sustinendum putaverunt &c.* Inane ille Episcopi nomen retinet.

Nemini ad Presbyteratum, nisi Diacono, nemini ad Episcopatum, nisi Presbytero aditus patere poterat.

Canon Sardicensis jubet Diaconi & Presbyteri officio functi esse, qui Episcopus fieri debeat.

Ischyram non Presbyteri Episcopatus irritus,

item Ti-
mothei &
Iari.

net &c. Eadem censura Synodus Aegyptiaca confi-
xit, atque irritum habuit Episcopatum Timothei
Æluri, qui Proterio sanctissimo Antistite per sum-
mam immanitatem contrucidato, in sedem Ale-
xandrinam invaserat; non solum quia homo ille
temerarius & sacrilegus nullam manus Episcopalis
impositionem subierat: sed etiam quia caractere
& dignitate Presbyterali carebat: *Episcopus sine
manus impositione existens, sed neque priorem habens
Presbyteratus ordinem*. Huc adde epistolam Syno-
dicam concilii Illyricani ad Episcopos Asiæ, in qua
diserte scriptum est, *non esse eligendos Episcopos, nisi
ex Presbyteris*; idest neminem ad Episcopatum
eveni oportere, quin antea Presbyterii gradum as-
secutus fuerit. Extat hæc epistola apud Theodoret.
lib. 4. cap. 8.

Si Nazian-
zenus præ-
sertim
Diana-
lem Basilii
consecra-
tionem,

At vero Gregorius Nazianzenus Orat. 20. ait
quidem Basilium & Lectoris officio functum, & pos-
tea Presbyterum, ac tandem Episcopum factum
esse; sed Diaconorum ordinem adeptum fuisse nul-
quam commemorat; id quod virum eruditissimum
D. Hermant in vita S. Basil. lib. 2. cap. 20. in eam
opinionem induxit, ut putaret, *ea ætate nec ullo
fuisse canone præceptum, nec moribus receptum per
singulos ordinum gradus ad Episcopatum pervenire.*
In Lectorum numero per aliquot annos militabant.
*Hinc ad Diaconatus administrationem, vel Presby-
terii dignitatem promovebantur: tum ex alterutro
ordine creabantur summi Sacerdotes.* Hujus senten-
tiæ suam adseribit Morinus de Sac. ordin. p. 3. exer-
cit. 3. sed ab utroque magnopere dissentit Ludovicus
Thomassinus, qui p. 1. lib. 2. c. 36. de vet. & no-
va eccl. discipl. negat moris fuisse priorum ecclesiæ
seculorum, ut quispiam aut Presbyter ante Dia-
conatum, aut Episcopus ante Presbyteratum sus-
ceptum consecraretur. Itaque de Diaconatu Basilii,
quod scribere omisit Nazianzenus, id supplevit So-
crates sane locuples auctor, idoneusque testis Dia-
conatus Basilii collati, qui tamen ejusdem Presby-
teralem consecrationem silentio præterit: *Ac Ba-
silii, inquit lib. 4. c. 26. primum a Meletio An-
tiochena urbis Episcopo ad officium Diaconi promo-
tus, inde ad patriæ suæ Cæsareæ scilicet Cappadociæ
Episcopatum evectus, ecclesiæ curam suscepit.*
Idcirco autem Basilii Diaconatum a Nazianzeno
prætermisum esse dixerim, quod vel brevissimo
tempore Diaconi officio perfunctus, vel eodem die
Diaconus pariter & Presbyter factus fuerit: id quod
illustrari potest exemplo Epiphani, quem Pappus
Episcopus inter unius ejusdemque sacrificii celebra-
tionem & Diaconum fecit, & Presbyteri caracte-
re impressit, & Episcopali consecratione impertit:
*Eum itaque ordinat Diaconum, & rursus dat ei pa-
cem, & ipsum ordinat Presbyterum; rursus fit Alexan-
dria, (idest consequentia, seu Missæ conti-
nuatio), & eum ordinat Episcopum.* In Vita Epiph.
apud Sur. 12. Maji. Idem vero Epiphanius nar-
rat Epist. 60. inter Epist. Hieron. ab se quoque
inter unius Missæ solemniam Paullinianum S. Hiero-
nymi fratrem & Diaconum factum esse, & Presby-
terum: ex quo intelligi licet, in more positum
fuisse institutoque majorum, ut si quem in Presby-
terium adscribi necesse esset, is prius Diaconatu
donaretur; itemque, ut nemo ad Episcopatum
conscenderet, quin antea Presbyteratum suscepisset.
Si qua vero exempla alterutrius ordinis præter-
missi ab eo, qui vel Episcopus vel Presbyter fieri
vellet, aut iussus esset, ex antiquitate proferri pos-
sint, ea facta sunt hominum privatorum, igno-
ratione juris peccantium, non argumenta, ex quibus
effici queat id aliquando licuisse, & legitime
factum esse, quod receptissimo juri, communique
Illyricum Sacrum.

consuetudini; Patrum & Conciliorum Decretis
firmata adversatur. Demum, quæ supra laudavi-
mus, Pontificum & Synodorum statuta satis indi-
cant integrum cuique fuisse ac liberum, ex ordini-
bus minoribus quos velit vel prætermittere, vel
suscipere; & nullum esse fortassis, quem impune
prætervolare non licuerit; contra vero cum iidem
Pontifices & concilia de ordinibus majoribus leges
condunt, ita illos inter se componunt, ut ex uno
ad alium progressionem fieri jubeant, ac nemini
vel ex inferioribus gradibus ad Presbyteratum, vel
ex Diaconatu ad Episcopatum transiliendi potesta-
tem faciant. Hoc tamen interest inter Presbyteria-
lem non Diaconi, & Episcopalem non Presbyteri
consecrationem, quod illa solum ecclesiastico,
hæc etiam juri divino adversari videatur; ex quo
sequitur priorem quidem ratam esse, sed legibus
contrariam; posteriorem vero neque legitimam
neque ratam haberi, propterea quod cum Episco-
patus non sit novus ordo, sed quædam Presbyte-
ralis characteris & potestatis, ut ajunt, *extensio*,
ac perfectio, hæc profecto intelligi nequit, nisi
antea id existat, quod extendi ac perfici debet.
Cæterum non desunt præsertim Canonistis, qui
censent Episcopatum per seipsum esse verum ordi-
nem a Presbyteratu omnino distinctum; & quemli-
bet e Laico fieri posse Episcopum non legitime qui-
dem, rite tamen, *valideque*, ut vulgo loquuntur.

Cum autem & Concilia, & Pontifices, & Pa-
tres vetant quempiam ad Episcopatum promoveri,
quin antea Diaconi, & Presbyteri dignitatem ade-
ptus fuerit; non illi quidem jus novum condunt,
sed vetus confirmant, uberiusque explicant præ-
scriptis temporum intervallis, quibus quemque in
unoquoque gradu detineri probarique oportet, an-
tequam ad superiorem conscendat. Jus vero illud ab
ecclesiâ perpetuo retentum, quo tres illos majores
ordines gradatim suscipi jubentur, vel divinum es-
se, vel certe Apostolicum nemo opinor inficiabi-
tur. Itaque dubitari non potest, quin B. Domnius
ex jure præscriptoque ab Apostolis tradito, Cajanum
& Symphorianum antea e Diaconis fecerit
Presbyteros, quam Episcopali caractere & pote-
state donaret. Vel enim post collatum illis Presby-
teratum aliquot diebus interpositis, eos creavit
Episcopos, vel una eademque die, quemadmodum
de Epiphanio litteris proditum est, atque inter
unius Missæ celebrationem primum Presbyteros fe-
cit, deinde Episcopos consecravit, solemnem duo-
rum Episcoporum ministerio adhibito, quos a
S. Clemente ad eam functionem rite peragendam
postulaverat.

S. III.

*Quid tituli & muneris Episcopalis habuerint
Cajanus & Symphorianus ante susceptum
Pontificatum Salonitanum.*

HAud plures esse oportere, quam singulos in
singulis civitatibus Episcopos, decrevit Ni-
cæna Synodus canone VI. quod quidem non a
Patribus Nicænis sancitum fuisse, sed ab ipsis Apo-
stolis constitutum & traditum esse constans & per-
petua priorum ecclesiæ temporum consuetudo de-
clarat. Quid igitur de his duobus Episcopis faciemus,
aut quid eis negotii dabimus, quos lex vetabat in
eadem urbe pariter cum S. Domnio rem ecclesiasti-
cam administrare? Verum neque constitutio Apo-
stolica, neque canon Nicænus eo valebat, ut plus
uno Episcopo in eadem hære commorarique ci-
vitate prohiberet: id cautum erat, ne plures æquo
Y y & pari

De mino-
ribus or-
dinibus su-
scipiendis
ante susce-
ptionem
majorum
nihil sta-
tutum.

Lex de tri-
bus ma-
joribus or-
dinibus
gradatim
suscipien-
dis vel di-
vina, vel
certe Apo-
stolica.

Unus in
singulis ci-
vitatibus
Episcopus.

Plures qui-
dem esse
poterant,
ad iurisdic-
tionis E-
piscopalis
experies.

& pari jure uni ecclesiae praeficerentur; nihil autem interest multi, an pauci sint in urbe qualibet Episcopi, nudo unus inter omnes eminent, & summo cum imperio praesit: huc spectabant, hoc interdum esse volebant Patres Niceni, cum canonem illum de recipiendis in ecclesiam Episcopis, qui Catharorum Sectae nuntium remittere, & cum ecclesia catholica in gratiam restitui velent. Cathari cum se puros esse intactosque ab omni crimine profiterentur, quod neque a fide Christiana, hostibus urgentibus, descivissent, & a secundis nuptiis abstinere, Digamos pariter & lapsos, quamvis cum ecclesia reconciliabiles ab suo congressu adituque arcebant; ac propterea secessione facta se ipsi a numero catuque Catholicorum segregaverant, & suos habebant Episcopos, & suos seorsum conventus agebant. Itaque sacrosancta Synodus decrevit hujusmodi Episcopos, si qui forte resipiscerent, in urbe atque in Clero retinendos esse; Episcopi vero nomen atque insignia illis permitti posse, modo Presbyterorum loco atque officio contenti nullam jurisdictionis potestatisque Episcopalis partem attingerent: *ne in una civitate, inquit, duo esse Episcopi probentur, vel ex interpretatione Dionysii Exigua, ne in civitate duo sint Episcopi.*

Collegium
Presbytero-
rum ex
Episcopis
olim con-
stitutum.

Sub initium Christiani nominis Seniorum seu Presbyterorum collegium in quibusdam ecclesiis sic institutum fuisse, ut totum ex iis constaret, qui Episcopi simul essent & Presbyteri, Auctores multis & graves imprimis existimant; non quod ex instituto Christi divinoque jure Episcopatus a Presbyteratu nulla esset distinctio, sed quod utraque illa potestas ac dignitas in unam eandemque personam conferri solet. Illud quoque longe maximum inter Episcopos & simplices Presbyteros discrimen omnium Patrum & saeculorum consensu intercedit, quod illi *χρησμοί*, idest Sacerdotes, per manuum impositionem ordinandi jus habeant, quo hi penitus carent; illis patres idest Presbyteros ecclesiae gignendi, his tantummodo filios idest Christianos progrediendi via indita sit ac potestas. Porro, quos supra laudavi, Auctores sententiam suam patrociniū adfiscunt, auctoritatemque adjungunt ex Actis & Epistolis Apostolicis. Nam Auctorum vicesimo capite Paulus, Mileti cum esset, *tu nunc Ephesus* illuc Epheso convocasse dicitur; quos deinde in unum coactos alloquens, paulo post *tu Ebrionem* nominat, & a Spiritu Sancto constitutos ad regendam ecclesiam Dei. Idem suam ad Philippenses Epistolam, *Episcopos & Diaconos* inscripsit, nulla interjectorum Presbyterorum mentione facta. Rursus in prioribus ad Timotheum litteris capite tertio, postquam Episcopis, quae officii erant Episcopalis, praescripsit, subinde transit ad Diaconos, eisque praecepta tradit, nullo ordine interposito. Quibus ex locis effervolunt tum Ephesi in Asia, tum Philippis in Macedonia, tum denique in aliis civitatibus eisdem Presbyteros pariter fuisse & Episcopos. Idcirco autem Apostolos in quibusdam ecclesiis Clerum majorem constituisse ajunt ex Presbyteris Episcopali characterē & potestate praeditis, ut esset parata copia Praeficiendi & Episcoporum, quos ad alias, quas deinceps fundarent, ecclesias administrandas destinare possent. Cum enim perpetuo fore hac illa Evangelii causa discernerent Apostoli, nec loco eodem consisterent, non facile poterant ad conferendos, ubi opus esset, Episcopos, duo tresve convenire. Itaque expeditius visum est, in quibusdam ecclesiis aliquot Episcopos constituit, quos in promptu haberent, & ad loca varia, in quibus nova conlescerent ecclesiae, sine mora delinire

Cum Pres-
byteri iude
et Episcopi.

possent. Hinc factum est, ut ad quas ecclesias ita scriberet Apostolus, *duos & tantummodo* commemoraret ordines, in illis nulli essent simplices Presbyteri, sed ex quibus Presbyteria constaret, iidem erant Presbyteri simul & Episcopi, quos pro more illorum temporum promiscue Presbyteros & Episcopos appellat. Solebant enim cum primi & alterius ordinis Sacerdotes utroque vocabulo affici, quorum vocabulorum posterius quidem ab inspectione & curatione, prius vero non tam ab aetate praerogativa, quam ab dignitate ac veneratione originem traxit. Utrumque enim nomen in illos optime quadrabat, qui honore ac functione caeteris antecellebant, Christiani populi curam gerebant, eumque verbo Dei & Sacramentis pascabant; quae quidem & alia id genus officia praestabant duo illi ordines primarii, quorum alter Episcopi postea proprium sibi nomen fecit, alter Presbyteri.

Alii tamen verisimilius putant simplices fuisse Presbyteros, qui in Actis & epistolis Apostolicis nominantur Episcopi. Nam Apostolos ajunt plerisque in ecclesiis recenter conditis non statim Episcopos, hoc est ordinis primi gubernatores & pastores, sed secundi dumtaxat hoc est Presbyteros instituisse, qui curationem illarum ecclesiarum caperent, & utroque nomine censerentur. Hi ergo in administranda ecclesia, quae sibi cum Episcopis communis essent, officia & munia praestabant, quae quidem, praesenti necessitate, magis urgebant, nec differri longius poterant. Caetera, quae majoris erant potestatis, in Apostolorum, aut Episcoporum adventum reservabant. Sed utcumque res ecclesiastica ab Apostolis ordinata fuerit, illud inter omnes convenit, unum fuisse & unicum in qualibet civitate, qui Presbyteris & Sacerdotibus seu primi, seu secundi ordinis consilio, totique parochiae jure & potestate Episcopali praesideret: id quod Episcoporum in ecclesiis primariis, alius post alium, successiones diligentius custoditae, ac litteris traditae declarant.

Quae cum ita sint, nihil praeter institutum, praeterque consuetudinem ecclesiasticam Dominus fecisse arguitur, qui summo imperio, totiusque ecclesiae Salonitanae gubernaculo penes se retento, duos in eadem urbe Episcopos munus Pontificii administratos sibi adjunxit. Quin id fecisse videtur exemplo & auctoritate D. Petri magistri sui, & Hierarchae universalis ecclesiae, qui, ut docent Henschenius & Papabrockius, tres Episcopos non illos quidem simul, sed alium post alium, pro eo ut postulabat rei Christianae utilitas ac necessitas, ordinavit, Episcopum, Clementem, & Cletum; eosque ad regendam Romanam ecclesiam juris & officii Episcopalis Vicarios constituit. Cum enim tum Romae, tum in urbibus oppidisque circumjacentibus augeretur indies Christianorum multitudo, plures ac strenui ecclesiastici regimini adjuvatores opus erant Petro; praesertim cum ipse curas & cogitationes suas alio distrahere, & in omnes universalis ecclesiae partes derivare cogeretur. Nec vero ille omnium ecclesiarum sollicitudinem sibi divinitus traditam Romae Italiaeque finibus circumscribere debuit, aut uni seipsum urbi aeterni affigere, unde nusquam pedem efferret; ac proinde quoad vixit, nunquam desistit Orientis atque Occidentis ecclesias peragrans, ad eamque potissimum reipublicae Christianae partem sublevandam accurrere, quam maxime laborare, suaeque praesentia atque opera indigere cognosceret. Magni autem interfuit ecclesiae Romanae, dum Petrus longe gentium abesset, Petri Vicarios adesse, qui stantes ac manentes in urbis vigilia, Episcopi partes susciperent, officio-

Primi &
alterius or-
dinis Sa-
cerdotes,
modo Pres-
byteri, mo-
do Episco-
pi appel-
lati.

Cajanus &
Sympho-
rianus cre-
ati Episco-
pi adju-
tores B. Do-
minici ex-
plo D. Pe-
tri.

officioque fungerentur, ne quid detrimenti per absentiam pastoris caperet Christiana respublica. Id causæ præterea potuit esse Petro, cur tres illos muneris sui Vicarios Episcopali charactere ac dignitate insigniret, ut videlicet, se mortuo, necesse non esset peregrinos Episcopos ad Romanum Pontificem consecrandum aliunde accersiri, qui haud facile, referta cum essent omnia hostibus Christiani nominis, in urbem convenire potuissent; id quod postea declaravit diuturnum illud interregnum Pontificium, ultra quadriennium ab obitu Marcellini productum, cujus eam causam fuisse putat Papebrochius, quia ob temporum illorum acerbiteriam ad solemnem successoris consecrationem, quot requirebantur, Episcopi adesse nequiverant: Adeo, inquit Papebrochius, non solum utiliter, sed pene etiam necessario provisum fuit, & exemplo S. Petri, tempore persecutionis præsertim usurpata Vicariorum Episcoporum ordinatio. Quare idem Papebrochius docet omnes fere, aut certe plerosque, qui deinceps Romanam cathedram tenuerunt, antequam Pontifices eligerentur, Episcopos adjutores fuisse, & sui quemque decessoris Vicarios.

Quæ autem causæ Petrum impulerant, ut tres illos sibi Vicarios adscisceret, eosdemque Episcopos consecratione impertiret, eadem videntur fuisse Domnio, ut Cajanus & Symphorianus ex Diaconorum collegio ad Episcopatum procheret, eisdemque Vicarii munus delegaret; nimirum Christianorum numerus mirifice auctus, ecclesiæque Dalmaticæ propagatio admirabilis, cujus regimen varie lateque diffusum adjutorum operam requirebat; necessitas lustrandæ invisendæque provinciæ, quæ Domnium a cura gregis Salonitani identidem avocabat; denique infelix temporum illorum conditio, & Christianis periniqua Domnio in posterum prospicienti necessitatem attulit duos illos Episcopos consecrandi, ut si alteruter sibi e vivis erepto subrogaretur; opus non esset ad novi Antistitis consecrationem Episcopis advenis, quibus haud foret tutum per infestas & hostibus obseptas vias Salonam accedere. Ergo Cajanus & Symphorianus, cum essent Vicarii Episcopales, iidemque Episcopi, Pontificalia munera & officia exsequi solebant, quæ per se obire non posset Domnius sive absens, sive gravioribus negotiis curisque distentus, veluti initiare Presbyteros, aliosque inferioris Ordinis Ministros, Pontificali ritu ac cæremonia rem divinam facere, sacramenta impertiri, conciones habere, continere in officio Clericos, fartam tectam tueri disciplinam ecclesiasticam, aliaque hujusmodi implere ac diligenter præstare, quæ Vicariis Episcoporum demandari solent.

Quod autem Henschenius censuit Linum S. Petri Vicarium appellari posse *Chorepiscopum* vocabulo e sæculis posterioribus desumpto, vercor sane, ut quæ huic verbo subest notio, ad illos seu Petri seu Domnii Vicarios accommodari possit. Fateor equidem Chorepiscopos dictos fuisse habitosque Vicarios Episcoporum; hanc siquidem huic verbo interpretationem adhibuit Ferrandus Diaconus in Breviatione Canonum num. 79. *Ut Chorepiscopi, idest Vicarii Episcoporum &c.*, & Cresconius in sua collectione num. 96. *De Chorepiscopo, idest Vicario Episcopi*, & Capitulare Aquigranense n. 9. *Vicariis Episcoporum, quos Græci Chorepiscopos dicunt*. Sed Vicarios Urbanos ab rusticis Episcopis Vicariis distingui oportet; atque hos quidem Chorepiscopos dictos fuisse assentior, illos non item. Diæcesis, sive, ut antiquo utar vocabulo, Parochia præter urbem unam, multos circa urbem pagos villasque complectebatur, quas Græci *ἐκὼς πόλεως* appellaverunt *Illyricum Sacrum*.

Est ergo *χώρα* ager urbi contributus, sive villa & regio, sive pars territorii, quod unius Diæcesis seu Parochiæ finibus continetur. Rusticanis igitur ecclesiis præpositi *ἐκὼς πόλεως* *χώρας*, cui præstant, Chorepiscopi dicebantur. Hanc notionem Chorepiscopi vocabulo subjecit Canon decimus Antiochenus: *Si qui sunt in vicis, vel pagis, qui nominantur Chorepiscopi*. Horum potestati ac regimini non una, sed plures committebantur agrestes ecclesiæ, earumque curatores, quibus delegata sibi ab Episcopo auctoritate præsidebant; atque in locis sibi subiectis omnia fere Episcoporum officia præstabant, excepta Presbyterorum & Diaconorum consecratione, quam illis Synodus Ancyranæ canone 13. penitus interdixit. Id muneris præcipue illis datum erat, ut rusticanas suæ ditionis ecclesias obirent, & obeundo ac lustrando disciplinam constituerent, & ordinarent; quæ inspiciendi invisendique functio *Visitatorum* nomen illis peperit; eos quippe concilium Laodicenum *Παροισδῶν* appellat canone 57., quo vetat *in villulis vel in agris constitui Episcopos, sed Periodotas, ex eo vocatos*, inquit Zonaras ad can. 57. Laodiceum. *quod circum-eunt, & fideles in officio continent*; & Balsamon ait nominatos ætate sua *ἑκτότες*; quorum officium erat, inquit, *animarum observare delicta, & fideles perficere*. Hujusmodi sunt, quos *Visitatores* hodieque nuncupant, qui ab Episcopo ad inspiciendam & ordinandam diæcesim cum potestate mittuntur. His jura sua & munera descripsit concilium Antiochenum canone 10., utque intra illa se contineant, eos graviter admonet. *Si qui sunt in vicis, vel pagis, qui nominantur Chorepiscopi, etiam si Episcopi ordinationem, manuumque impositionem acceperint, visum est, ut suum modum sciant, & sibi subiectas ecclesias administrent, earumque cura & sollicitudine contenti sint. Constituant autem Lectores, Hypodiaconos, Exorcistas, & eorum promotione contenti sint. Nec Presbyterum, nec Diaconum ordinare audeant, absque urbis Episcopo, cui subijciuntur ipse & regio*. Eadem fere officia illis attribuit Isidorus Hispalensis de Offic. Eccles. l. 2. c. 6. & præterea egenorum curam adjecit. *Chorepiscopi, idest Vicarii Episcoporum ad exemplum Lxx. Seniorum, tamquam Sacerdotes propter sollicitudinem pauperum. Hi in villis, & vicis instituti gubernant sibi commissas ecclesias, habentes licentiam constituere Lectores, Subdiaconos &c.*

Itaque cum Petri itemque Domnii Vicariis nulla agrestium ecclesiarum procuratio demandata fuerit, satis apparet eos appellari non posse Chorepiscopos, qui non ante quintum sæculum primum quidem in Oriente, tum in Occidente institui coeperunt; hujusque ecclesiastici magistratus creandi, præficiendique rusticis ecclesiis consuetudo annos fere quingentos tenuit, & nono labente sæculo apud Latinos sublata est; in eorumque locum successi primum Archipresbyteri, seu Decani campestres, ac demum Vicarii, qui nunc Foranei vulgo dicuntur; quamvis horum sit angustior, quam Chorepiscoporum potestas.

Præterea non desunt viri eximia doctrina & eruditione præditi, qui existimant Chorepiscopos consecrationis Episcopalis omnino expertes fuisse, eosque Episcopis & Presbyteris interjectos, & tamquam medios constituunt; non quod Chorepiscopatus singularis fuerit Ordo a cæteris distinctus, sed quod Chorepiscopi pares quidem essent Presbyteris potestate & charactere sacramentali, jurisdictione tamen & dignitate ecclesiastica Presbyteris longe præstarent, propiusque ad Episcopos accederent. Quod si canones jus ordinandi Presbyteros atque

Munia
Chorepiscoporum

Neque Petri, neque Domnii Vicarii possunt appellari Chorepiscopi.

Chorepiscopi consecrationis Episcopalis expertes.

aliquando
xamen E-
piscopi
characte-
re insigni-
ti erant,

et permif-
fu Epifco-
pi Ponti-
ficales fun-
ctiones ob-
ire pote-
rant.

Diaconos juffu vel permiffu Epifcopi Chorepifcopis tribuere aliquando videantur, id ad eos referri debet, qui Epifcopali charactere præditi cum eſſent, Chorepifcoporum officio fungebantur. Quemadmodum enim inter Presbyteros, fic etiam inter Chorepifcopos quidam erant, qui Epifcopalem conſecrationem ſulceperant; veluti illi, qui ante concilium Laodicenum in pagis ac villis Epifcopi præpoſiti erant, quod idem concilium in inferiorum, id eſt Chorepifcoporum ordinem detruiſit, veritque partem ullam Epifcopalis officii attingere, niſi conſcio & permittente civitatis Epifcopo: Non oportere ait can. 17. *in villulis vel in agris conſtituere Epifcopos, ſed Viſitatores. Hos autem, qui ante hac ordinati ſunt, nihil agere ſine conſcientia Epifcopi civitatis.* Præterea ſæpe accidit, ut qui ad urbes aliquas regendas ordinati eſſent Epifcopi, vel a populis non reciperentur; vel ipſorum, quibus præerant, perditiffimis moribus, & inſanabili pervicacia offenſi, cum de curatione deſperarent, ultro cederent, ac ſe ſponte in ordinem redigerent. Ut ille quondam Antiochenſis Epifcopus Martyrius, qui Leone imperante Marciiani ſucceſſore, cum ab hæreſi, pravaque opinionum inſania civitatem revocare fruſtra conatus eſſet, & inſeſtis ſeditioſorum civium tumultibus agitaretur, convocata multitudine palam ſe Pontificatu abdicavit hijs utens vocibus: *Clero immorigero, & populo rebellis, & eccleſia contaminata renuncio, Sacerdotii mihi honorem reſervans;* quam hiftoriam pluribus narrat Theophanes, Cedrenus, Nicephorus. Huiusmodi ergo quacumque tandem de cauſa Epifcopali ſede vel pulſi, vel ſponte cedentes, retento charactere Epifcopali alias ad præſbyterium redibant, alias Chorepifcoporum titulo ac dignitate donabantur; & ſi quando opus eſſet, Epifcoporum permiffu & auctoritate Pontificales functiones obibant, & jus manuum imponendarum ad Epifcopos & Presbyteros initiandos uſurpabant. Huic pertinet canon ille octavus, quem ſupra laudavimus, Concilii Nicæni, quo ſancitum eſt, ut ab Catharorum hæreſi & ſchiſmate reverſi ad eccleſiam in eundem, quo antea potiebantur, gradum reſtituerentur; ac ſi quidem nullus in urbe eſſet Epifcopus, illi ipſi locum occuparent: ſin jam aliquis ſedem illam teneret, qui ab Catharorum parte rediret Epifcopus, vel Presbyterorum collegio adſcriberetur, vel Chorepifcopi nomen ac munus ſubiret: niſi forte Epifcopatus titulum ei communicare vellet Epifcopus catholicus: *Is autem, qui nominatur apud eos, (qui Cathari dicuntur,) Epifcopus honorem præſbyterii poſſidebit: niſi forte placuerit Epifcopo nominis cum honore cenſeri. Si vero hoc ei minime placuerit, providebit ei aut Chorepifcopatus, aut Presbyterii locum, ut in Clero paſſus eſſe videatur.* Cum igitur canones permittunt Chorepifcopos adhiberi ab Epifcopo civitatis ad munia Pontificalia obeunda, id de illis Chorepifcopis intelligi debet, qui præter titulum Chorepifcopi, Epifcoporum Ordinem dignitatemque adepti fuerant. Cæterum quemadmodum Epifcopatus & Presbyteratus, quavis aliquando in unam perſonam convenerint, re tamen ipſa alter ab altero diſtinguitur; nec re ſolum, ſed etiam perſonis diſjungi poſſunt; ſic etiam non continuo, ſi quis Chorepifcopatum obtineat, Epifcopus eſſe dicique debet; quamvis interdum acciderit, ut qui Chorepifcopus erat, idem Epifcopali charactere ac poteſtate insignitus fuiſſet. Huius ſententia, quæ negat Chorepifcopos in numerum atque ordinem Epifcoporum referendos eſſe, ſi vera eſt, equidem non intelligo, cur Cajanus & Symphorianus ſummi Sacerdotii gradum adepti,

in ordinem Chorepifcoporum redigendi ſint, appellandique, ut Henſchenio placet, Chorepifcopi. Habes igitur, quid tituli ac muneris Epifcopalis habuerint Cajanus, & Symphorianus ante ſuſceptum Salonitanum Pontificatum, quos Vicarios S. Domnii fuiſſe diximus; eidemque ad illam eccleſiam regendam, atque ad Pontificales functiones peragendas ſuam operam navalle: niſi forte placeat aliqujus eccleſiæ titulo donatos fuiſſe, & ſuam cuique urbem commiſſam, cui jure & dignitate Epifcopali præeſſet: idque probabile fieri poteſt ex eo, quod ſimile quiddam alibi factum fuiſſe a S. Clemente legitur in ejus vita ab Iſichio Salonitano deſcripta. Is enim, cum ex illa peragracione Apoſtolica Sirmium diverſiſſet, Andronico illius urbis Antiftiti duos adjunxit Epifcopos, quorum alterum Singiduno, alterum Muſſæ, ad duas illas eccleſias Sirmiendiſi ſubjectas fundandas præfecit. Quænam vero ex univerſis Dalmatiæ urbibus decreta fuerint Cajano & Symphoriano, incompertum eſt. Si quis in hac re locus conjectura eſſe queat, videntur hi duo Epifcopi Naronæ & Scardonæ adjudicari poſſe. Utrique interjecta eſt Salona, nec longo, & pari ferme intervallo ab utraque diſtat. Propinquitas locorum id commodi afferebat, ut B. Domnjo, ſi qua neceſſitas poſtularet, opera & conſilio in tempore adeſſent; & poſt ejus obitum ad novum Antiftitem conſecrandum via brevi & expedita Salonam convenire poſſent. Ita fieret, ut eccleſia Salonitana Epifcopos ſubditos, quos ſuffraganeos vocant, inde uſque ab ſuis primordiis habuerit, in quos B. Domnjo Metropolitica, quæ præditus erat, poteſtatem exerceret.

Cajanus & Symphorianus factis eligunt, alter alteri Dalmatiam urbi cum iurisdictione Epifcopali præpoſitus.

C A P U T III.

De Pontificatu Salonitano Cajani & Symphoriani.

§. I.

De utriusque ad eccleſiam Salonitanam regendam electione.

Daniel Papebrochius in par. 1. Conatus Chron. hiſt. ad Catal. Rom. PP. Diſſert. 4. triplicem ait conſtitui poſſe Lini proximi a Petro Romani Pontificis electionem, ſive ut, ipſe vocat, *Ordinationem*; unam, cum adeptus eſt gradum Epifcopalem, quo fiebat, ut principem locum auctoritatemque in Romano Presbyterio teneret, & Evangelici Epifcopi partes in urbe lociſque urbi finitimis ageret: alteram, cum Petrus anno 56, juxta eam, quam inſit Papebrochius, annorum ſupputandorum rationem, illum Pontificii muneris Vicarium adſcivit, & ſibi in cathedram Romanam ſuccedendi jure impertiit: id enim fieri ſolebat, cum Romani Pontificis vel diuturna abſentia, vel captivitas, vel morbus, vel exilium neceſſitatem afferret alterius ſublegendi, qui ejus vice fungeretur. Ab hac autem ſecunda electione annos duodecim Lino Pontifici attributos antiqui Catalogi numerare incipiunt. Tertia demum Lini electio ſive ordinatio hæc eſt, cum poſt Petri Martyrium, Cleri populique Romani ſuffragiis ad Romanam ſedem evectus eſt.

Triplex Lini ordinatio.

Docet præterea Cletum & Clementem itidem Vicarios Petri fuiſſe, ab eodem Epifcopos conſecratos, ut pro dignitate ac magnitudine illius urbis ac provinciæ, ſibi vel abſenti, vel eccleſiæ univerſalis cura & ſollicitudine diſtento affiduam utilemque

Cletus itidem & Clementis Epifcopi a Petro conſecrati & ejus Vicarii.

ope

operam, una cum Lino, ad omnia Episcopi muneris & officia exsequenda conferrent; atque hos fuisse ait tres illos Episcopos, qui a B. Petro consecrati fuisse dicuntur, in secundo Catalogo Henscheniano: Omnes hi, ait Papebrochius, pro urbe Roma intelliguntur consecrati. . . . quis enim ignoret ab Apostolo Petro longe plurimos pro diversis locis ordinatos Episcopos. Lini, Cleti, & Clementis consecrationem Episcopalem Petro attribuit auctor libri Pontificalis: Hic ordinavit duos Episcopos Linum & Cletum. . . . Hic B. Clementem Episcopum consecravit &c. Neque Epiphanius hær. 27. c. 6. ab hac opinione abhorruit, eique hanc rationem subjecit: poterant viventibus adhuc Apostolis, Petro scilicet ac Paulo, Episcopi alii subrogari; quod iidem illi prædicandi Evangelii gratia in alias urbes regionesque professionem suscipere, carere autem Episcopo Roma non posset. Siquidem Paulus in Hispaniam pervenit, Petrus vero Pontum & Bithyniam sap. numero peragravit. Illud vero Papebrochius observari animadvertitque jubet, quod traditum est in libro Pontificali, & in Actis Græcis SS. Apostolorum Petri & Pauli, Petrum videlicet, cum sibi supremum diem imminere intelligeret, mutata repente voluntate, & Lino posthabito, Pontificatum Clementi, quamvis invito ac repugnanti, quasi per manus tradidisse, & in eum jus proximæ successionis transulisse; consilii autem mutandi causam rationemque hanc fuisse ait, quod Clemens, temporibus illis difficillimis ecclesiæ utilior videretur futurus; quippe qui Romæ ortus cum esset stirpe nobilissima, apud principes viros, ac magistratus affinitate & gratia plurimum valebat, ob eamque causam contra Ethnicorum in Christianos odium furoremque ecclesiæ laboranti magno præsidio atque adjumento esse poterat. Cæterum Clemens, ut diximus, iustis gravissimisque de causis, jure suo, si quod habuerat, sponte decessit, & Romani Pontificis eligendi plenam integramque potestatem Clero populoque Romano permisit.

Lino posthabito, Clemens Petri successor designatus.

Quod de scriptici consecratione Lini scripsit Papebrochius, accommodari potest ad Cajanum & Symphorianum.

Jam vero quod de Vicariis Petri, Linique triplici electione sapienter cruditeque Papebrochius scripsit, idem etiam, atque eadem fere aut similis ratione ad duos illos B. Domnii Vicarios referri posse existimo. Primum enim instituti sunt Episcopi, & Vicariorum titulo ac dignitate aucti; deinde verisimile est decretam illis fuisse in locum S. Domnii successionem; quod Domnii facere poterat exemplo D. Petri cum sui, tum omnium Episcoporum principis ac magistri; quodque postea factum esse constat a sanctissimis viris, qui antequam ex hac vita migrarent, vel successores suos nominarunt, vel quos optarent sibi in Pontificiam sedem subrogari, & ad pastorale munus omnium aptissimos censerent, eos illis impense commendarunt, ad quos jus Episcopi eligendi pertinebat. Denique post obitum B. Domnii, quod ille decreverat, ratum habuit ecclesia Salonitana; & Domnio-Cajanum, huic vero Symphorianum in Episcopalem cathedram substituit.

Electio Episcopi olim pertinebat ad Clerum & populum; quibus in viis Episcopum obtrudi non licebat.

Illud tamen animadverti oportet, Episcopi designationem a decessore factam irritam ac nullam fuisse, nisi postea Cleri populi que consensus accederet. Sunt enim gravissima Pontificum & conciliorum scita, quæ vctant populis invitis ac repugnantibus Episcopos obtrudi. Celebris in hanc sententiam, ac frequenti communique usu tritus est canon ille ab Cælestino I. conditus in epist. ad Narbon. Episc. can. 3. Nullus invitis detur Episcopus; Cleri, plebis, & ordinis consensus ac desiderium requiratur. Id ipsum & Carthaginense IV. canone 1. statuit, & Arelatense II. can. 54. cujus quidem salutaris illyricum Sacrum.

pientissimi decreti rationem reddidit Leo Magnus in suis ad Anastasium Thessalonicensem Episcopum litteris: ne plebs invita Episcopum non optatum aut contemnat, aut oderit, & fiat minus religiosa, quam convenit, cui non habere licuit, quem voluit. Ep. 103. cap. 4. Hunc Episcoporum Cleri ac populi suffragiis sive approbatione eligendorum morem pariter cum ecclesia ortum habuisse, atque ab instituto & traditione Apostolica dimanasse tradit Cyprianus ep. 68. Propter quod plebs obsequens præceptis Dominicis & Drum metuens a peccatore preposito separare se debet, nec se ad sacrilegi Sacerdotis sacrificia miscere, quando ipsa maximam habeat potestatem vel eligendi dignos Sacerdotes, vel indignos recusandi. Quod & ipsum videmus de divina auctoritate descendere, ut Sacerdos plebe præsentis sub omnium oculis deligatur, & dignus atque idoneus publico judicio ac testimonio comprobetur. Mox id exemplo adstruit tum Eleazari, qui filius fuit idemque successor Aaronis, qui universa Synagoga præsentis atque approbantis in locum patris summus Sacerdos constitutus est; tum Matthiæ, de quo in locum Judæ & Apostolatam subrogando Petrus ad Christianam plebem retulit. Quod utique, ait, idcirco tam diligenter & caute convocata plebe tota gerebatur, ne quis ad altaris ministerium, vel ad Sacerdotii locum indignus obreperet &c. Propter quod diligenter de traditione divina, & Apostolica observatione observandum est, & tenendum, quod apud nos quoque, & fere per provincias universas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem, cui præpositus ordinatur, Episcopi ejusdem provincie proximi quique conveniant, & Episcopus deligatur plebe præsentis, quæ singulorum vitam plenissime novit, & uniuscujusque actum de ejus conversatione perspexit. Hactenus Cyprianus, qui traditionem illam idcirco divinam vocat, non quod a Christo ipso præscripta sit, sed quod ratio illa probatissimi cujusque e familia Aaronis deligendi ad summum Sacerdotium in lege veteri usurpata est auctore Deo, & per Apostolos a Synagoga in ecclesiam translata. Hoc ipsum in Cornelii Papæ, qui Fabiano successit, creatione factum esse testatur idem Cyprianus ep. 52. Factus est autem Cornelius Episcopus de Dei, & Christi ejus judicio, de Clericorum pene omnium testimonio, de plebis, quæ tunc affuit, suffragio. Ipsemet vero Cyprianus, Pontio Diacono teste in ejus vita, judicio plebis, & favore ad officium Sacerdotii, & Episcopatus gradum adhuc neophytus, & ut putabatur, novellus electus est. Sunt & alia non pauca in historiis exempla ecclesiæ primæ plebem cum Clero ad Episcopalia comitia convocantis; qui mos creandorum Antistitem in jus deinceps legemque communem migravit, & Conciliorum decretis ubique receptis sancitus cum viguisset usque ad sæculum fere undecimum, nominationes Episcoporum paulatim populo adimi, & vel ad Reges, vel ad Romanum Pontificem, vel ad collegia canonicorum revocari cœperunt.

Hinc apparet, quam longe a veritate aberrant, qui existimant Apostolorum ætate, & proximis ab ea temporibus Episcopos non electione creatos esse, sed ex antiquitatis prærogativa, rato certoque successionis ordine substitutos: quemadmodum in locum primi Presbyteri, is, qui proximo ab eo cooptatus fuerat, antiquitatis jure succedebat. Neque huic opinioni patrocinium adscisci potest ex quodam commentario in epistolam ad Ephesios, quem certo constat non esse Ambrosii, cujus nomini falso suppositus est, sed obscuri cujusdam ignotique scriptoris, quem alii Luciferiani schismatis Antesigna-

Episcopi non prærogativa antiquitatis, sed electione creati.

Locus ex
Pseudo-
Ambrosio
prolatus
explica-
tur.

De crea-
tione Epi-
scopi Ale-
xandri-
sententia
Hierony-
mi.

signatum, alii Pelagiana labe infectum fuisse cen-
sent. Hæc igitur habet e mentibus illis Ambrosius:
*Primum, inquit, Presbyteri Episcopi appellaban-
tur, ut recedente uno sequens ei succederet; denique
apud Egyptum Presbyteri consignant, si presens non
sit Episcopus. Sed quia cœperunt sequentes Presby-
teri indigni inveniri ad primatus tenendos, immuta-
ta est ratio prospiciente Concilio, ut non Ordo, sed
meritum crearet Episcopum multorum Sacerdotum
iudicio constitutum; ne indignus temere usurparet,
& esset multis scandalum.* Sed quamquam huius lar-
vati scriptoris, & vel schismatis, vel hæreseos no-
mine suspecti nulla esse debeat apud cordatos Viros
auctoritas, id tamen, quod isti concludere volunt,
non effici ex ejus verbis, nec esse consequens, faci-
le ostendi potest. Quod enim ille ait Episcopos a-
pud Alexandriam ita creatos fuisse, *ut recedente uno
sequens ei succederet*, id in eam sententiam accipi
oportet, ut ex solo Presbyterorum Ordine tum E-
piscopi Alexandrini eligerentur; hoc est, *uno recedente*,
atque e medio sublato, *sequens* idest alter
ejusdem ordinis succederet. Neque enim idcirco
sequens dicitur, quod ei, in cuius locum successus
est, antiquitate Presbyterii esset proximus, sed
quia in Episcopali sede eum, qui præcesserat, pro-
xime sequebatur. Idem enim *sequens* est, atque *al-
ter*; veluti si dicam ex solo Cardinalium collegio
Romanum Pontificem ita fieri, *ut uno recedente se-
quens ei succedat*, nihil aliud intelligi velim, nisi
alterum ei Cardinalem substitui; minime vero in-
de consequitur eum, qui cooptationis tempore to-
tius collegii primus est, jure antiquitatis, non
electionis subrogari. At postea *immutata est ratio*,
inquit, *ut non ordo, sed meritum crearet Episcopum*;
idest sapientissime cautum ac provisum est, ut in
posterum cum Episcopus creandus esset, non tam
Ordinis Presbyterialis, quam meriti, ut ajunt, per-
sonalis ratio haberetur. Nam fieri poterat, ut in
Presbyterio nemo esset Episcopatu dignus, esset au-
tem in Diaconorum Ordine, aut in hoc certe lon-
ge, quam in illo digniores Episcopali sede invenirentur.
Cum igitur antea Alexandriæ non aliunde,
quam ex collegio Presbyterorum deligendus esset
Episcopus, sæpe accidebat, ut vel indignum, vel
huic muneri minus aptum illius ecclesiæ regimini
præfici oporteret. Id merito displicuit, & alia Epi-
scoporum eligendorum formula præscribenda fuit.
Itaque *multorum Sacerdotum iudicio constitui* pla-
cuit Episcopum non ex Ordine, sed ex merito; sic
prorsus, ut non dignitas Presbyterialis, sed virtus
ac doctrina multorum testimonio comprobata viam
certam atque expeditam ad summum Sacerdotium
cuique muniret. Cæterum incerta ac futuri falsi
huius Ambrosii sententia abjudicata ac rejecta,
unus nobis instar omnium esse debet Hieronymus,
quia Marco ecclesiæ Alexandrinæ conditore usque
ad Heraclam & Dionysium, hoc est usque ad ter-
tium sæculum fere medium in creandis Episcopis
morem hunc Alexandriæ retentum fuisse dicit, ut
e suo collegio Presbyteri, quem utique vellent, ma-
ximeque idoneum judicarent, Episcopum face-
rent: non igitur alter alteri, ut quisque antiquita-
tis prærogativa antecederet, ita succedebat ex or-
dine. Nam & *Alexandria*, inquit ep. 85. ad Eva-
grium, *a Marco Evangelista usque ad Heraclam &
Dionysium Episcopos, Presbyteri semper unum ex
se electum, in excelsiori gradu collocatum Episcopum
nominabant: quomodo si exercitus Imperatorem fa-
ciat.* Nec vero si Hieronymus Alexandrinum Epi-
scopum a Presbyteris, & e Presbyterorum Senatu
electum fuisse tradit, continuo ab comitiis Episco-
palibus Cleri inferioris, populique suffragia exclu-

dit; sed Presbyteros propterea commemorat, quod
pens illos Episcopi nominandi potestas esset; qua
tamen nominatio irrita fuisset, nisi plebis consen-
sione approbaretur. Post interitum Heraclæ ac Dio-
nysii vetus hæc consuetudo ideo antiquata fuisse
dicitur, quod in posterum ex Diaconis etiam, &
aliunde, non e Presbyterio Alexandrino solum E-
piscopus deligi cœperit. Cæterum morem apud
Alexandinos receptum Episcopi e Presbyterio eli-
gendi referas nolim ad alias ecclesias, in quibus e
collegio Diaconorum plerumque Episcopus deligi
& creari solebat, ut supra diximus.

Sunt, qui existiment, Balsamone, & Zonara au-
ctoribus, jus eligendi Episcopi, præsertim in ec-
clesiis Orientalibus, Clero populoque ademptum
fuisse canone quarto & sexto Synodi Nicænæ, item-
que duodecimo Laodicensi, & undevigesimo cano-
ne Antiocheni concilii, quibus Antistites, nulla
Cleri plebisve facta mentione, ab Episcopis pro-
vinciæ creari & ordinari jubentur. Verum si quis
diligenter canonum illorum verba perpendat, &
quo potissimum spectent, animadvertatur, vereor
sane, ut ex iis, quod isti volunt, confici possit.
Nam Episcopis provincialibus, cum ad creandum
Episcopum conveniunt, quæ sint eorum partes,
Canones illis præscribunt: horum sane ac præser-
tim Metropolitani in hisce comitiis prima & præ-
cipua erat auctoritas, & ut Græci dicunt, *ἡ πρῶτος
τῶν γινομένων*. Itaque popularibus istis concioni-
bus & suffragiis præerant Episcopi, sine quibus fie-
ri nihil poterat. Episcopi enim, quos omnium ad
pastorale munus aptissimos censerent, Clero ac po-
pulo convocato nominabant; id quod servandum
esse decrevit Arelasensis II. Synodus canone 54: *ut
tres ab Episcopis nominarentur, de quibus Clerus
vel ciues unum eligendi habeant potestatem*; quod
tamen non ubique servatum est, cum alicubi po-
puli suffragia præcederent, quibus Episcoporum,
maxime Metropolitani, auctoritas accedebat. De
vita autem & moribus eorum, qui nominati erant,
populus nna cum Clero testimonium secundum fi-
dem ac religionem gravissime dicebat; ne quis vide-
licet vel ecclesiastica censura inultus, vel canonico
impedimento illigatus, aut alias ob causas indi-
gnus eo nomine atque gradu ad Episcopatum pro-
veheretur; multa enim latere poterant Episcopos
advenas, quæ civium cognitionem effugere non
poterant, in quorum oculis conspectuque ii, de
quorum electione agebatur, vitam exegerant. *Con-
tra omni Synagoga*, inquit Cyprianus ep. 68. *ju-
bet Deus constitui Sacerdotem; idest instruit, & o-
stendit Ordinationes Sacerdotales, non nisi sub populi
assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe præ-
sente vel detegantur malorum crimina, vel bonorum
merita prædicentur, & sit ordinatio justa & legiti-
ma, qua omnium suffragio & iudicio fuerit exami-
nata.* Si Cleri & populi testimonia ac suffragia in-
ter se discrepant, Episcoporum ac præsertim Me-
tropolitani erat in eis, de quo ambigebatur, vi-
tam & mores inquirere, testimonia pro illo, &
contra illum allata perpendere, ac rebus omnibus
diligenter circumspicere, pro eo ut veritas æquitas-
que postularet, sententiam ferre. Quod his verbis
declarat Leo Magnus in epistola ad Anastasium
Thessalonicensem: *ita ut si in aliam forte personam
partium se vota diriserint, Metropolitani iudicio is
alteri præferatur, qui majoribus & studiis juratur
& meritis.* Epist. 103. cap. 4. Itaque Episcopi qui-
dæna iudices erant arbitrique comitiorum Episco-
palium, Clerici vero & Laici tamquam testes &
suffragatores adhibebantur, & quod illi de consti-
tuendo Episcopo decretum fecissent, id ratum esse
non

In Comi-
tiis Epi-
scopalibus
quid Epi-
scopi,
quid popu-
lo juris &
potestatis
tributum.

non poterat, nisi ejusdem auctores & approbatores fierent Clerus pariter populusque. Nullus, inquit Celestinus, *desur Episcopus impis, Cleri, plebis, & ordinis consensus ac desiderium requiratur*. Cum igitur præcipua quidem eligendi, tota vero consecrandi novi Episcopi potestas esset penes Episcopos, idcirco canones supra laudati illorum tantummodum meminerunt, quorum primæ sunt partes in Episcopis creandis; de Clericis vero & Laicis nihil Patres illi sciendum censuerunt, propterea quia quid juris ac suffragii in hujusmodi comitiis ecclesia illis permitteret, satis constabat. Tantum porro abest, ut concilia illa Clero populoque Comitibus Episcopalis interdixerint, ut haud multis post Nicænam annis, Sardicensis Synodus canone 6. cum jubeat Episcopum constitui, quem plebs postulaverit in unam collecta; quin imo epistola Synodica concilii Nicæni monet, ac præcipit, ut Meletianæ partis Episcopi in eorum, qui decesserant, locum subrogentur: *Si tamen digni habeantur, & populus eligat*. Quare cum eadem Synodus canone 4. *radicatus, id est ordinari*, ut vertit Dionysius, Episcopum jubet ab omnibus, vel a tribus saltem Episcopis provincie, aut de sola consecratione loquitur, aut certe popularem conventum, & Cleri plebique suffragia non excludit. Nec desunt quamplurima, quæ proferri possunt, exempla popularis in eligendis Episcopis suffragii ac testimonii in utraque ecclesia Græca Latinaque etiam post Nicænam Synodum usurpati, quibus supersedendum censeo, ac in re minime dubia testibus non necessarii abuti videar.

Paucis ergo diebus post martyrium B. Domitii interpositis, cum Clerus populusque Salonitanus in unum locum convenissent, una omnium voce datus est ei successor Cajanus; quo aliquot post annis extincto, communi eodem omnium consensu renunciatum est Symphorianus ejusdem ecclesie Episcopus. Ac prioribus quidem comitiis Symphorianum præfuisse verisimile est, alteris vero utrum Episcopi aliqui, unus pluralve præfuderint, incertum est; neutrum enim nobis liquet, seu tum fuisse, seu non fuisse alios in Dalmatia constitutos Episcopos, qui ad Metropolitanam electionem convocarentur. Exteros autem Episcopos & longinquos accersiri nec sinebat ejus negotii celeriter conficiendi necessitas, & vetabant tempora illa calamitosissima, quibus nihil usquam tutum erat Christianis, nihil pacatum, nihil ab hostibus non infectum. Præterquamquod cum uterque jam prædictus esset Episcopali caractere, ac dignitate, non admodum necessaria videbatur aliorum Episcoporum præsentia atque opera, qui eam ob causam præcipue advocari solebant, ut Episcopum electum consecrarent. Porro præclarum illud & gravissimum judicium, quod de Cajano & Symphoriano fecerat Domitius, cum eos ad Pontificatum provexit, sibi quoque Vicarios substituit, ac deinde successores etiam suos fortasse designavit, apud Clerum & populum Salonitanum tantum habuit auctoritatis & gratie, ut cum de altero ac tertio subrogando Episcopo comitia haberentur, omnium vota & suffragia, nullo dissentiente, in eos convenerint, quibus Domitius tam singularem eximiamque suam voluntatis ac sententiae prærogativam dederat. Præterea nemo ignorat præcorum ecclesie temporum moris fuisse, ut Episcopis decedentibus ii ferme substituerentur, quos illi Vicarios sibi successores; quo facto satis declarabant, quem Episcopali oneri & secum, & post se ferendo magis idoneum judicarent. Credi enim par est ab Episcopo optimum quemque sumptum esse ex Presbyteris

Diaconisve, cui Pontificie procurationis partes multas sane, & gravissimas committeret. In Episcopatu Casariensi Eusebium Basilium excepit, in Mediolanensi Ambrosium Simplicianus, in Hipponensi Valerium Augustinus, Augustinum Heralium, ut de aliis omittam commemorare, quos eorum, qui decesserunt, antea Vicarios fuisse accepimus. An enim potest quispiam institui fingique aptior ad ecclesiam regendam, quam is, quem Episcopalis fungenda vicis necessitas & rerum ecclesiasticarum cognitione penitus imbuere, & ad omne pastoralis officii munus longo usu, & assidue exercitatione instruxit? Quod igitur Cajanus & Symphorianus B. Domitio ad ecclesiam administrandam diu ac diligenter vicariam operam navaverint, id scilicet magno momento esse potuit ad omnium voluntates in electionem utriusque impellendas. Si autem verisimilius putes illos alicui ecclesie præpositos fuisse affixosque Episcopos, & Salonitanæ Metropolitæ obnoxios, exempla suppetunt quamplurima vetusta pariter, ac recentia, quæ doceant supissime accidisse, ut suffraganeis ad ecclesie Metropolitane regimen & Pontificatum eveherentur. Hæc autem eo pertinent, ut ostendam & multas & justissimas causas fuisse Salonitanis, ut in locum B. Domitii primum quidem Cajanum, deinde vero Symphorianum subrogarent.

S. II.

Acta Episcopalia, Cajani & Symphoriani, martyrium utriusque, anni Pontificatus.

Episcopos *ἀπὸ τῆ ἐκκλησίας*, live *ἐκκλησιαστικῶν* id est ab inspectione, seu curatione dictos fuisse nemo ignorat; quæ vox sui illos officii admonet, ut intelligant se in quadam veluti ecclesie specula collocatos esse, unde omnes reipublice ecclesiasticæ partes circumspectant, & Christianæ plebis commodis utilitatibusque advigilent, eidemque ad recte vivendum, æternamque salutem adipiscendam, quæ sunt necessaria, adjumenta ac præsidia subministrant. Nec vero existimes Episcopos nomen curationis tantum & officii, non vero jurisdictionis ac dignitatis nomen esse, perinde ac si Episcopum ex prima institutione nihil aliud fuisse velles, nisi Curatorem nullo magisterio, nulla auctoritate præditum, quasque opificem quemdam ac ministrum. An enim esse potest absurdius quidquam, atque ab institutis Christianæ antiquitatis alienius, ac divinis litteris magis adversum, quam Episcopis auctoritatem ac dignitatem eripere? Est enim Episcopus Magistratus quidam ecclesiasticus, qui sine potestate ac jurisdictione ne intelligi quidem potest, cum hæc sit Magistratus definitio ab Cujacio lib. 3. de orig. juris tradita: *qui juri dicundo, & assidue jurisdictione servando præest*. Jubendi vero & vetandi jus ac potestatem penes Episcopos nunquam non fuisse, tum pleraque Scripturæ testimonia persuadent, tum antiqua concilia & canones declarant, tum denique usus ecclesie perpetuus veterum monumentis ad posteritatis memoriam proditus confirmat. Paulus Act. cap. 20. ait potestatem regendi ecclesiam Dei Episcopis divinitus traditam esse; & cum ad Hebr. cap. 13. Christianos jubet se obediētes præbere ac subiectos Præpositis, id est Episcopis, consequens est, ut his jus imperandi insit, ac præsidendi. Qui ejusdem Pauli ad Timotheum ac Titum epistolas legat, clare perspicuas non nudam sine potestate atque imperio curationem, sed jus & auctoritatem non solum jubendi, sed etiam coercendi duobus illis Episcopis attribui, Infi-

Unde dicitur
Episcopi.

Episcopis
inest potestas & jurisdictione.

Domitio
Cajanus,
huic Sym-
phorianus
in sedem
Pontificis
successus
Cleri po-
puli que
Salonitani
consensu.

Episcopis
supissime
illorum
Vicarii
subrogati.

Insignita proferam, si sit otium. Patrum & Conciliorum testimonia, quæ spiritalem quamdam & ecclesiasticam jurisdictionem Christiano sacerdotio annexam esse declarant, & quatenus pateat, quibusve in rebus versetur, diligenter docent. Hinc extitit bipartita illa divisio juris civilis & canonici, qua politica & ecclesiastica potestas distinguitur, & suis quæque finibus circumscribitur. Nam inde usque ab ætate Apostolica jus adimendæ alicui vel restituendæ communionis ecclesiasticæ ad Pastores & Episcopos pertinet. Quare tribunal & illi suum habent, e quo sententiam dicunt, multo & majus & præstantius, quam cathedra Moysi illa, supra quam sedentibus Judæorum magistris ac præpositis obtemperari Christus voluit.

Duplex
cujusque
Episcopi
& præci-
pua pote-
stas.

Duo autem sunt juris atque ordinis Episcopalis maxime propria & singularia; alterum quidem est potestas conferendi ordines sacros, quam neque umquam amittere Episcopus, neque ulli gradus inferioris Sacerdoti delegare potest; alterum vero sacramentum rerum administrandarum in ea, quam quisque regit, ecclesia auctoritas summa, & nemini, præterquam Romano Pontifici, vel etiam Patriarchæ, aut Metropolitæ, cujus quisque ditione continetur, obnoxia. *Quid est Episcopus*, inquit Ignatius ad Tral. scribens, *nisi supra omnem principatum, & potestatem omnibus imperans, quatenus homo imperare potest*. Quibus ex verbis conficitur Episcopum semper ecclesiæ suæ ac Clericis omnibus ita præfuisse, ut nulla pars ecclesiasticæ rei sine illius auctoritate tractaretur. Ac sæpe illud diligenterque commendat Ignatius, & in suis fere singulis epistolis repetit, ut Episcopo pareant universi, præsertim Presbyteri & Diaconi; neque quidquam, nisi ex ejus arbitrio & voluntate faciant; sicut enim Christus nihil absque Patre operatur; ita & vos sine Episcopo nihil agite, scribit ad Magnesios, *non Presbyter, non Diaconus, non Laicus; neque res ulla vobis consentanea rationi videatur, præter illius sententiam. Idem prævum est & invisum*. Iterum idem inculcat in epistola ad Smyrnicos: *Nemo sine Episcopo quidquam agat verum, quæ ad ecclesiam spectant*. Hujus vero Episcopalis auctoritatis, qua cujusque ecclesiæ administratio continetur, cum variæ sint ac multiplices functiones, quamvis earum pleræque etiam Presbyterorum propriæ essent, tamen priscis illis temporibus ab Episcopi peragi solebant, vel certe peculiari quodam jure ad illos spectabant, neque Episcoporum injussu earum partem ullam attingere Presbyteris licebat. Justinus Martyr Apostolorum ætati suppar, in Apologia secunda ecclesiæ Christianæ instituta caeremoniasque describens, præsertim quæ in sacris Synaxibus ac Sacramentis conficiendis usurpari tum solebant, omnia per unum ecclesiæ Præsidentem, idest Episcopum, gesta & administrata esse confirmat; eundem principem tum in populo erudiendo, tum in Sacramentis impertiendis, itemque pecuniæ ecclesiasticæ curatorem, rerumque omnium sacrarum moderatorem fuisse docet. Tertullianus item in lib. de Corona Milit. cap. 3. penes Episcopos propriè fuisse tradit jus Eucharistiæ distribuendæ; & Baptismi conferendi; nam *Eucharistiæ Sacramentum* (Christianos ait) *non de aliorum manu sumere, quam præsidentium*. Etenim per illa tempora Episcopi ipsi fere semper; cum Missa celebranda erat solemniter, sacris operabantur, & Eucharistiam, iis, qui aderant, ipsi præbebant. Sed Baptismus etiam jure quodam proprio administrabant; cæteris neque rem divinam facere præsertim festis diebus, neque baptizare licebat, nisi ex Episcopi auctoritate. Id docet

Olim Episcopi etiam per se ipsi exsecrabant, quæ præstari possunt Presbyteris.

Tertullianus ipse in libro de Baptismo cap. 17. *causam dandi habet jus*, inquit, *summus Sacerdos, qui est Episcopus. Dehinc Presbyteri & Diaconi; non tamen sine Episcopi auctoritate, propter Ecclesiæ honorem, quo salvo salva pax est*. Idem confirmat Ignatius Apostolicorum temporum æqualis in epistola ad Smyrnicos: *Non, inquit, absque Episcopo, neque baptizare, neque offerre, neque sacrificium celebrare, neque convivium institueri licet: sed quidquid illi visum fuerit, secundum beneplacitum Dei, ut sit tutum, & stabile quidquid ageris*.

Eadem veteris ecclesiæ disciplina ex Apostolicis constitutionibus & canonibus, conciliorumque decretis adstruitur, quæ Episcopi unius judicio ac potestati summam ecclesiasticarum rerum omnium permittunt. Etenim docendi, & concionandi munus, Clericorum & Ordinum omnium gubernatio, & præsertim solvendi atque ligandi potestas, qua poenarum modus, & publicæ poenitentiae functio, jusque ad percipienda Sacramenta, vel concessum vel ademptum continetur, Synodorum auctoritate passim in Episcopos confertur. Consulantur canones Nicænæ Synodi v. xi. xli. in quibus largiendæ communionis facultas Episcopo tribuitur, ut pro arbitrio legitimum tempus vel contrahat, vel proroget iis, qui poenitentiam obeunt. Huc addi possent, nisi brevitati consulendum esset, vetera exempla plurimorum Episcoporum, quæ declarant & divini verbi & ecclesiasticarum omnium functionum jus omne penes Episcopos fuisse; Presbyteris vero sacri ministerii rei quæ ecclesiasticæ, nisi quatenus Episcopus permitteret, nihil attingere licuisse. Itaque ut paucis omnia complectar, nullum erat Sacerdotale officium, quo non per se ipsi fungerentur Episcopi, vel certe illorum Vicarii, aut Archidiaconi, quibus suam ipsi personam suasque partes imponebant. Cæteris vero Presbyteris baptismi conferendi, Poenitentes reconciliandi, conciones habendi, & cætera Sacramenta impertiendi tum potestatem dabant, cum auctus in urbe oppidisve Christianorum numerus multorum operam atque industriam requirebat.

Sanctitas eximia priscorum Antistitum, & quæ tum maxime vigeat disciplina ecclesiastica, dubitare non finit; quin Cæjanus & Symphorianus omnia hæcenus descripta Episcoporum munera & officia naviter accurateque exsecuti fuerint; sed quæ præclara & singularia uterque gessit ob stabiliendam vel propagandam rem Christianam in Dalmatia, in tenebris latent, Scriptorum magis inopia, quam quia ex eorum Actis nihil dignum extaret, quod litteris ac memoriæ proderetur. Illud satis constat Episcopatum utriusque in difficillima ecclesiæ tempora incidisse, cum terrores undique ac cædes Christianis ingruerent; proptereaque nihil eo laboriosius, aut magis sollicitum, aut gravioribus curis ac periculis exercitum dici aut fingi potest. Nam persecutio illa, quæ inscribitur nomine Trajani, cum post litteras Plinii de Christianorum multitudine & innocentia ad Imperatorem e Bithynia scriptas aliquantisper deferbuisset, acrius multo vehementiusque exarsit anno septimo alterius sæculi, quo Dominus martyrium subiit; & longe lateque in vitam fortunasque Christianorum grassata, non antea sævire, quam Trajanus vivere desiit, anno videlicet 119. vel 117. nisi forte anno superiori ipsemet Trajanus, ut docet Svidas in hist. de Trajan. Imp. ab Christianorum cædibus abstinere jussit, postquam Tribonianus Palæstinæ primæ Præfectus eum per litteras edocuit frustra tempus conteri, operamque in Christianis persequendis consumi; se quidem in excogitandis inferendisque suppliciis de-

Veteres
Canones
Episcopi potestati sub-
jiciunt &
attribuunt.

Cæjanus &
Symphorianus
Episcopali-
bus offi-
ciis egre-
gie functi.

fatigatum esse, & Imperatoris mandata exsequi se posse diffidere; ac multo plures superasse, qui ultro avideque mortem expeterent, quam quos ipse occiderat. Verum de hujusmodi litteris dubitari eruditum Viri, nec ad fidem faciendam satis idoneam esse putant. Trajani persecutionem & acerbissimam fuisse, & per omnes Imperii Romani provincias pervagatam intelligi potest tum ex Actis S. Ignatii, in quibus dicitur *Trajanus omnes aut sacrificare, aut mori coegisse*; tum ex Historia Eusebii, qui plurimos ex fidelibus martyrii certamine perfunctos esse tradit; & Imperatoris exemplo peculiarem quandam persecutionem per singulas civitates populari motu excitatam fuisse. Certe Philippis in Macedonia Dalmatiz finitima Rufus & Zoëmus, cum aliis sane multis, ut colligitur ex Polycarpi ad Philippenfes epistola, Romæ Anacletus Papa, in Epiro Astius Dirrhachienfis Episcopus pro Christiana religione mortem oppetierunt.

Sub Hadriano vehementius exarsit persecutio.

Alius Hadrianus nihilo mitius, quam Trajanus ecclesiam exagitavit, & Christianorum complures extremo supplicio affecit, inter quos præstantissimi martyrii palmam adepti sunt Eustochius cum uxore & filiis, Faustinus & Jovita Brixienfes, Evaristus & Alexander Romani Pontifices, Hero Episcopus Antiochenus, Symphorosa Tiburtina cum filiis septem, alique quamplurimi. Hadriano imperante, jus in Christianis ubique animadvertendi datum fuisse Magistratibus Romanis ex eo cognosci licet, quod Tertullianus narrat de Arrio Antonino Asiæ Proconsule, qui cum Bithyniam lustraret, & in quadam ejus provincie civitate quæstiones de Christianis habere instituit, Christianorum se ultro morti offerentium multitudine deterritus, incepto destitit; & paucis comprehendendi jussis, in quos lege ageretur, ceteros dimisit illa objurgatione increpitos; si tanta eos persequendi libido incescerat, non defore præcipitia & laqueos, a quibus interirent. Sunt tamen, qui Adrianum Antonini Proconsulatum ad imperium Trajani revocandum existimant. Ceterum Hadriani ecclesiam ferro & igne persequentis exemplum, & auctoritas, tantum odium furoremque populorum animis iniecit, ut nullo objecto crimine, nulla servata juris formula, sed solius vulgi veluti rabie quadam contacti insanis clamoribus Christiani ad necem raperentur. Quod cum ab omni non solum æquitate, sed etiam humanitate alienum esset, Serenius Gracianus itidem Asiæ Proconsul, antequam e provincia decederet, Hadrianum ea de re per litteras admonendum putavit. Quare Hadrianus anno secundi sæculi 28. vel biennio ante, ut alii volunt, ad Minutium Fundanum Serenii successorem rescribens legem tulit, ut ne quis hoc solo nomine, quod Christianus esset, in judicium vocaretur, neve cuiquam imposterum religio fraudi foret probrove; si quid vero calumnie quispiam in Christianos intenderet, in calumniatorem supplicium verteretur. Ita ecclesia ex illa magna & diuturna jactatione erigere animum, & paulum respirare a metu coepit.

Hadrianus Christianos persequens qui vixit.

Cajani & Symphoriani studium in suendis & confirmandis Christianis.

Nemini autem dubium esse potest, quin ea calamitas ecclesiam fere universam pervagata in Dalmatiam quoque invaserit; præsertim cum Italia atque Græcia, totaque regio circumjecta, hujusmodi adversus Christianos bello arderet. Hinc intelligi velim, quanta Cajano & Symphoriano sollicitudine, vigilantia, contentione opus fuerit, ut in ea serum ac temporum perturbatione ecclesiam sibi traditam conservarent, ut vexatis afflictisque Christianis assiduam opem ferrent, jacentes erigerent, labantes confirmarent, omnibus & singulis

cum præsidio essent ad salutem, cum ad mortem pro Christo subeundam, si res posceret, animos adferrent, & alacritatem injicerent. Inde etiam conjici potest, quam sit verisimile eadem temporis procella, quæ sub Trajano & Hadriano in Christianum nomen late incubuerat, Cajanum & Symphorianum percussos & extinctos fuisse, idque illis singulari Dei beneficio datum esse, ut quam religionem suis verbis & exemplis illustrant, eandem proprio etiam sanguine sancirent, & uterque eamquam bonus Pastor animam suam daret pro ovibus suis. Cum enim Ethnicorum principum ac magistratum ea mens idque consilium esset, ut Christi ecclesiam funditus everterent, ad impia cogitata perficienda nihil erat opportunius, aut magis necessarium, quam Rectores ecclesiarum de medio tollere; iis enim sublati, Christianam religionem corrumpere necesse erat, quæ illorum sanctitate ac doctrina potissimum nitebatur; & percussis Pastoribus consequens erat oves dispergi, & Christianum gregem, circumquaque frementibus lupis, penitus interire. Quam ob causam, si qua persecutio adversus Christianos vel Imperatorum edicto, vel populi tumultu concitaretur, primi omnium ad eadem designabantur Episcopi; eos præcipue ut inquirerent, comprehenderent, in vincula conjicerent, & acerbissimis quibusque suppliciis necarent, omnem operamque conatumque adhibebant; neque ulla persecutio ecclesie indicta fuit, quin plurimos Episcopos alios alibi sustulerit; quod clare perspicit, qui Martyrum fastos accuratius legerit. Præterea simulatque suspicio persecutionis alicujus increbuisse, licebat Christianis publico carere, in cryptas se abdere, fuga salutem consulere; Episcopis vero non licebat, quibus cum e divino præcepto imposita sit necessitas animam suam ponendi pro ovibus suis, Christianis vel in custodiam inclusis, vel extremum supplicium subeuntibus nullo loco aut tempore, nulla re operave deesse poterant, nullumque defugere periculum, quominus omnia, quæ necessaria essent, religionis & charitatis officia illis præstarent. Cum igitur consensus & conspiratio omnium ordinum ad extinguendum Christianum nomen in Episcopos potissimum spectaret; cum pastoralis officii ratio Episcopos in publico versari identidem cogeret, vitæque periculis certissimis objiceret; vix videtur fieri potuisse, ut Cajanus & Symphorianus oculos hostium, rabiemque subterfugerint. Ceterum de illorum martyrio nihil aut memorie prædictum, aut litteris consignatum invenio. In antiquis Martyrologiis aliquot reperiuntur martyres, qui vel Cajani, vel Symphoriani vocabulo subfunt. Utrum in aliquo eorum latent Symphorianus vel Cajanus nosse dubitari quidem licet, sed nullæ illis appositæ sunt notæ satis certæ, unde hi duo dignosci possint. Verum eas formulas Martyrologicas paullo post in disquisitionem vocabimus.

Utriusque martyris probabile.

Episcopi omnium primi hostium perquisitionibus expositi.

De numero annorum, quibus Cajani & Symphoriani Pontificatum circumscribi oportet, cum aliunde non constet, id statuamus licet, quod notatum invenimus in Catalogo Antistitum Salonitanorum & Spalatensium, Romæ confecto, quem vir quidam eruditus natione Dalmata ex optimis tabulis, quibus archiva Romana abundant, scite accurateque collegit. Utrum ex conjectura, an ex aliquo vetusto codice suos cuique Pontifici annos adscripserit, mihi non satis liquet. Illud affirmare posse videor explicationem illam seriemque annorum neque a veteri Chronologia discrepare, & cum Episcoporum Salonensium numero satis apte congruere. Is igitur Cajani Pontificatum ab anno quarto ad

Cajanus
usque ad
annum
315.

Sympho-
rianus us-
que ad an-
num 325.
Salonita-
na ecclesie
præfuc-
gus.

to ad annum decimum quintum secundi sæculi per-
duxit. Sed cum conjecturæ rationesque satis gra-
ves nos impulerint, ut martyrium S. Domnii ab
anno quarto ad septimum ejusdem sæculi annum re-
vocaremus, huic itidem anno initium Pontificatus
Cajani affigamus necesse est. Idem Symphoriano
annos ipsos decem attribuit, ejusque ex hac vita
discessum anno 125. illigavit, cum adhuc Hadria-
ni adversus Christianos persecutio arderet, quæ tri-
ennio post vel anno proximo deferbuit, cum idem
Hadrianus litteris ad Minutium datis Christianos
soliis religionis nomine damnari vexarique vetuit.
Itaque Cajanus cum annos fere octo, Symphoria-
nus decem ipsos annos Salonitanum Pontificatum
gessissent, ex hac vita migrarunt, alter quidem an-
no 115. sub Trajano, alter anno 125. sub Hadria-
no; cum utroque illo anno, gravissima persecutio
sæviret, ac multas ubique Christianorum strages
gereret.

C A P U T IV.

De cultu Cajani & Symphoriani.

S. I.

Nomen utriusque in Diptychis ecclesiæ Salonita-
na adscriptum esse.

Quid sint
Diptycha.

Quæ de Diptychis part. 3. Prolegom. sect. 2. c. 3.
scripsimus, liceat hic nobis in memoriam
lectoribus redigere, & supplere, si quid eo loco præ-
termisimus, & paullo fortasse dilucidius explicare.
Diptychorum vocabulum *από τῶν πτυχῶν* idest a
plicatura originem traxit; *erantque*, ait Svidas,
tabellæ plicatiles, quæ duabus constabant paginis;
sive ut Joannes Cardinalis Bona explicat: *Diptycha*
tabulæ sunt, quæ duas habent plicas. Erat igitur
libellus alias e buxu, alias ex ebore, alias ex alia
materia confectus, binas omnino habens paginas
cera illitas, in quibus stylo adhibito, quo veteres
ad scribendum utebantur, litteræ imprimi solebant:
utraque pagella complicata id commodi afferebat,
ut loci vel minimum occuparet, atque in sinu vel
in sacculo facile gestari posset. In hunc siquidem
codicem, si quid forte notatu dignum accideret,
ac res eas præsertim, quæ in usum familiarem &
quotidianum cadere solent, memoriæ causâ refere-
bant. Quod autem in rebus & negotiis profanis
antea verabatur, nomen usumque Diptychorum
Christiana religio consecravit, cum pleræque ec-
clesiæ libellos ejusdem fere generis ac formæ usur-
pare cœperunt, in his ut describerent nomina suo-
rum Episcoporum, qui pie sancteque obierunt, ea-
que diligenter custodirent, & immortalitati com-
mendarent. Hos autem codices, sive tabulas, re-
tento prisco vocabulo, Majores nostri Diptychâ
appellarunt. Ex his deinde libellis, qui olim ex-
tabant in omnibus antiquis ecclesiis, descripti sunt
veterum Episcoporum catalogi, in quibus præter
nomina ex Diptychis desumpta, solet notari an-
norum numerus, quo cujusque Pontificatus defini-
tur, dies obitus, & locus sepulturæ; & interdum
etiam adjici suum cuique elogium, aliaque id ge-
nus, quæ notatione & laude digna viderentur.

Daniel Papebrochius in part. 1. Chronol. epp.
Mediol. tom. 6. Maii, docet Episcopos omnes pri-
mævæ ecclesiæ Diptychis inscriptos titulo *Sancti*,
vel *Sanctissimi*, dignos habitos esse, quo quidem
etiam dum viverent, pro more illorum temporum
vulgo affici solebant. Cum autem is titulus verg

proprieque conveniat priscis illis Episcopis, non
solum ob Pontificiam dignitatem, sed etiam ob vi-
tam omnibus sanctimoniarum notis insignem, præcla-
ramque mortem, quam pro Christo plerique op-
petierunt, hinc factum est, ut trium aut quatuor
priorum sæculorum Episcopi ab ecclesiâ universa
in numero Cœlitum haberi soleant, & cultui ac
veneratione digni censeantur, non secus atque illi,
quos eadem ecclesiâ posterioribus temporibus sole-
mni ritu Divorum fastis adscripsit. Quæ in hanc
sententiam præclare docuit Papebrochius, operæ
pretium duxi in hunc locum iterum transferre.
Inscripti Diptychis Episcopi, communi sæculorum
primorum usu Sancti & Sanctissimi nominabantur;
nam & viventibus dabatur hic titulus. Hinc factum,
etiam postquam vocum istarum notionem consuetudo
ecclesiastica restrinxit ad eos, qui propter notissimam
vita sanctitatem, & miracula insignia, aut lau-
ream Martyrii invocantur a fidelibus, tamquam ci-
tra dubium ullum cœlesti regno recepti; factum, in-
quam, ex tali usu est, præsertim in ecclesiis Italiæ
antiquioribus, ut omnes fere illorum Episcopi, qui
in communione catholica obierunt per tria, quatuor,
ac plura sæcula, censeantur Catalogo Sanctorum ad-
scripti, sine canonizati: quemadmodum iis fere
omnibus contigit, qui in hac prima parte nominantur.

Nemini dubium esse arbitror, quin præclarus
hujusmodi Diptychorum usus vigerit in ecclesiâ
Salonitana, quæ antiquitate ac dignitate cum præ-
cipuis Christiani orbis ecclesiis haud immerito con-
ferri potest. Haud enim credibile est ab hujus ec-
clesiæ consuetudine alienum fuisse, quod commu-
ne erat omnium fere ecclesiarum institutum, ut E-
piscoporum suorum memoriam hisce tabulis im-
pressam consecrarent. Præterea plures, qui apud
nos sunt, Episcoporum Salonæ catalogi idem con-
firmant; neque enim aliunde veterum Antistitum
nomina, quam e Diptychis ecclesiæ Salonitanæ de-
scripta fuisse constat. Hujusmodi autem Pontificii
Catalogi bipartito dividi possunt. Pars prima com-
plectitur priorum sæculorum Episcopos, qui cum
ex antiquis Diptychis desumpti fuerint, iis cultus
titulusque divorum initio attributus, & jure vi-
detur deberi. His in altera parte series annectitur
reliquorum deinceps Episcoporum mediæ & po-
stremæ ætatis, quibus honores & præces adhibere
non licet, nisi accesserit ecclesiæ auctoritas, vel
populari suffragio & acclamatione, vel solemnî Pon-
tificis Maximi decreto significata, quæ aliquot ex
illis sanctimonia & miraculis inclytos publica ve-
neratione cultuque dignos censuit. Cum igitur Di-
ptychis Salonitanis Cajanus & Symphorianus se-
cundum a B. Domnio, tertiumque locum obtine-
rint, de illorum sanctitate dubitare non ausim; &
nisi oblivio ac desuetudo veterem eorum cultum an-
tiquasset, jure ac merito utrumque in eorum nu-
mero haberi possent, quos Christiana religio pie
& caste colit, & tamquam gratiosos apud Deum
patronos adhibet, ut eorum precibus interpositis,
cœleste numen sibi conciliet.

Joannes Cardinalis Bona tria distinxit genera Di-
ptychorum ecclesiasticorum. Primum illud erat,
in quo non omnes promiscue Episcopi, sed illi
tantummodo describi solebant, quos inter Cœlites
cum Christo regnare, aut martyrium, aut vitæ san-
ctitatis eximia, cum miraculis conjuncta, non du-
biam fidem faciebat; in hunc vero Catalogum re-
ferri idem erat, atque in numero divorum reponi.
Horum mentio inter rem divinam celebrandam fie-
bat, uti nunc fieri solet illorum, qui in Canone
Missæ continentur; sive ut illis honos debitus ha-
beretur, sive ut illorum preces ac merita ad divi-

Episcopi
priorum
sæculorum
habiti dum
viverent,
didique
Sancti, &
post mor-
tem cultu
publico
donati.

Usus Di-
ptychorum
in ecclesiâ
Salonitana.
Ex his Salo-
næ epp. cata-
logi.

& bifariam
divisi.

Cajanus &
Sympho-
rianus ad
priorem
hujusmo-
di Catalo-
gi partem
pertinentes.

Triplex
genus Di-
ptycho-
rum Bona
auctore.
In priori
Martyrum
tantum-
modo ac
divorum
nomina
inscripta.

nam

metropolitani adhiberebant. Huc videtur pertinere Diptychon illud Alexandrinum, in quo Timotheus Alerius, is, qui Episcopalem ibidem sedem invasit, Dioscorum Euphyrianum late infectum, & quartae Synodi auctoritate Alexandrino Pontifici duxerunt, per similes audaciam invenit: ad quod tamquam impium ac detestabile execrati sunt Episcopi Aegyptii in epistola ad Antistitum CP. Brian, inquit, in venerabili Diptycho, in quo pia memoria transmissa ad eos habentium Episcoporum vocabula continentur, quae tempore sanctorum mysteriorum secundum sanctas regulas releguntur, positis & Dioscori nomen acc.

In alterum
quorum-
dam ad-
huc viven-
tium no-
mina re-
ferri sole-
bant.

Alterius generis Diptycha erant, in quibus inscribuntur nomina quorundam virorum vel dignitate vel religiose meritis illustrium, qui nomina viva exercebant. Inter quos principes lotum obtinebat Romanus Pontifex, cuius in rebus divinis commemoratio ad testificandam cum supremo ecclesiae capite conjunctionem necessaria erat; tum sequentibus Patriarchae veluti quidam eorumque ecclesiae & communionis catholicae; itemque Antistes proprii, & alij praeter Episcopos, qui peculiari charitatis nexu inter se iungi, & huiusmodi honoris ac benevolentiae officium sibi mutuo praestare solebant. His adjuungebantur Imperatores, Reges, Principes, Magistratus, & Christiana plebs in genere, qui ecclesias vel vere suo fundaverant, vel praedijs & vectigalibus auxerant, vel amplissimis beneficiis & muneribus cumulaverant. Qui vero ad rem liturgicam conficiendam, vel collectae nomine aliquid obtulissent, eorum non perpetuo, sed eo tantum die, quo quisque oblationem fecerat, nomina e scripto recitabantur. Horum autem omnium publica illa & sollemnis commemoratio non solum honoris gratiaque animi causa fiebat, sed etiam ut illi nominatim vocarentur in partem copiosissimi illius divinique fructus, qui e Missae sacrificio generationi in ecclesiam universam redundat. Huiusmodi erat Diptychon ecclesiae CP. prae summi, & antea inauditum, scelus Acacius ejus urbis Episcopus erasit nomen Felicis II. Romani Pontificis, ut ei videtur rependeret, & quo iustis & gravissimis de causis anathemate percussus, & a piorum ceteris segregatus fuerat. Huc itidem pertinet, quod Gregorius Magnus lib. 2, ep. 37. rescripsit ad Constantium Mediolani Episcopum, nihil esse causam, cur ille, dum sacris operibus dabat, mentionem faceret Joannis Episcopi Ravennatis, quando neque Joannes Constantium in sacris tabulis inscripserat, quodque inter sacrificandum nominatim meminisse solitus esset. Concilium Eminentissimum canonem 19. jubet in sacrificio eorum nomina commemorari, qui ecclesias vel distaverant, vel construxerant. Proinde salubri deliberatione censimus, ut pro singulis quibusque collectis, in quibus Presbyter iussus fuerit per sui Episcopum oblationem praestare, pro singulis diebus Dominicae sacrificium Deo procurat offerre, & eorum nomina, a quibus ecclesiae confectae esse constructae, vel qui aliquid his sanctis ecclesiis videntur, aut videri censuisse, ante altare recitentur tempore missae. Illud quoque more majorum constitutum esse, ut eorum commemoratio fieret, qui munera & oblata ad rem sacram, divinumque cultum contulerant, testatur Hieronymus in Commentario ad Zachariam: Publice Diaconus in ecclesia offerentium nomina recitat; itemque Innocentius in epistola ad Decemviri Episcopum Eugubinum: Pius ergo oblationes suas commendanda, ac tum eorum nomina, quorum sunt, edicenda: ut inter sacra mysteria venerantur, nominata alia, quae antea

praestitimus, nam ipsi mysteria videri futuris pro-

terunt denique genus Diptychorum, quae magis apto proprioque vocabulo dicebantur Necrologia, sibi vindicabant nomina Episcoporum ecclesiae cuiusque, qui fidei & charitatis titulo eam ecclesiae universali conjuncti ex hac vita dedecerrant. Horum inter sacrificandum commemoratio eo pertinebat, ut si qua purgatione indigerent, ad leviores vicia antea maculas expiandas illis quoque sacrificium prodesse. Huius generis Diptychon illud fortassis erat, in quo Innocentius I. Pontifex Maximus restitutum curavit nomen Joannis Chrysostomi, quod adversarium Antistitem iniqua conspersione in eadem tabulam fuerat; idemque ex iisdem ecclesiasticis tabulis expungi iussit nomen Arfaci, qui post expulsiorem Chrysostomi in sedem CP. invaserat. Ex hisce etiam Diptychis docent viri eruditissimi prodisse veterum Episcoporum Catalogos, qui in ecclesiis fere omnium tabularis diligenter adservari, & custodiri solebant, ut ordo serisque Antistitum, qui ecclesiam cuique praesuerant, certo constaret, & optulari hisce tabulis, siqua necessitas requireret, probari posset. Huius rei exemplum illustre Aegidii Concilii Mopsuestensi Synodo quinta decembris inferre nobis suppeditant. Compellendus Joannes Presbyter & Cimitarcha, iussusque a Patribus Mopsuestensis Catalogos Episcoporum in medium proferre, reclusae armarum sacrorum vasorum, unde illos deproponere inquit: secundum iussionem vestrae sanctitatis inter sacra & alia, quae a me servantur, habentur Diptycha, ista profero, & ut restitutos per portico. Habent & alios duos Membranos quodammodo transmissos illis, qui nunc sunt, & recitantur. Quoniam essent illa Diptycha, quidve cogerentur; adiuncta ibidem Patrum interrogatio declarat: Recitentur sacra Diptycha, quae docuerunt sanctae memoriae commendationem Sacrorum huius Mopsuestensis civitatis, ex quo immutata, & orthodoxa fides praedicatur, usque ad hunc sacrorum, qui in praesentia decima indictione defunctus est. Postea ex illis Diptychis recitari coepit sunt nomina Episcoporum ad hunc modum: Pro requiescentibus Episcopis Protogene, Zosimo, Olympio &c. Qui vero in hisce Diptychis sive Necrologiis adscripti ob eximiam sanctitatem, & mirabilem suam in vita, tum post mortem edite religioso cultu, & publica veneratione digni esse probarentur, eos Clero populoque approbante Episcopus transferbat in Diptychon primum, sive in catalogum Divorum Antistitum; quod tamen fieri solebat, cum eorum corpora ex humilis communique sepultura in sublimem & conspicuum locum sublimi honoris sententia condiderantur. Si quidem tribus prioribus saeculis, ut communis est opinio, nomini, nisi martyribus, publicum & sollemnem cultum adhiberi solebat, aut in Diptychis prioris generis locus esse poterat; alii vero, quavis singulari sanctitate florissent, & amplexibus clarerent, ad tertium tamen Diptychorum genus pertinebant, unde postea, ut diximus, transferuntur ad Diptycha primi ordinis, id est in numerum Divorum adscripti.

Diptychorum inter sacram actionem legendorum morem antiquissimum esse, & inde usque a prisca ecclesia temporibus usurpari coeptum colligitur ex Dionysio Areopagita, qui hunc scripsit: Cum se munus ostendit salutarium, mysticum ispe, & videri sacrorum tabularum recitatio fit; tum e Liturgiis Jacobi Apostoli, Basilii, & Joannis Chrysostomi, in quorum posteris adscriptam inve-

Ad tertium
genus Di-
ptychorum
commemora-
tio An-
tistitum
defunctorum per-
tinebat;

ex quo ne-
cessarium
Catalogi
Episcoporum
descripsi
sunt.

Ecclesia
primaria
constante
doctore
um Dipty-
cha in so-
lemni li-
urgia re-
gerantur.

invenio: *Diaconus sacram mensam thure adaleat per circuitum, & diptycha tam viventium, quam eorum, qui dormierunt.* Et primum quidem eorum, qui adhuc in numero vivorum erant, deinde eorum, qui diem suum obierant, nomina e Diptychis recitari solebant e præscripto concilii Emeritani supra laudati can. 19. *Si viventes in corpore sunt, ante altare recitentur tempore Missæ; quod si ab hac luce discesserint, nomina eorum cum defunctis fidelibus recitentur suo in ordine.* Id moris in aliquibus ecclesiis post decimum sæculum adhuc viguisse testatur Edmundus Martene lib. 1. de antiquis ecclesiæ ritibus cap. 4. Imo, inquit, sæculo xi. id passim in usu fuisse patet ex Concilio Helenensi, seu Tulugien- si, ex Micrologo cap. xlii. ex Leone Ostiensi lib. 11. Chronici Casinensis cap. 73. At vero Herimannus Monachus S. Martini Tornacensis, qui in sequenti sæculo scribebat, in libro de restauratione sui Monasterii innuere videtur, hunc ritum suo tempore in desuetudinem abiisse. Vigebat tamen adhuc in ecclesia Ambianensi, in cujus Diptychis Gervinus, qui in ultio sæculo xli. diem clausit extremum, commemoratur. Tum huiusmodi Diptychorum exemplum sumptum ex eadem Ambianensi ecclesia lectorum oculis subijcit: *Memento etiam Domine eorum, nempe Firmi- ni Confessoris, Honorati, Salvii, Berhundi &c. Rorgonis, Gervini, qui nos præcesserunt cum signa fidei, & dormiunt in somno pacis.* Cæterum aucto Episcoporum numero, ne actio Liturgica diutius protraheretur, is ritus paulatim cœpit exolescere, ac demum per desuetudinem omnino abrogatus est. Antiquæ hujus consuetudinis vestigia adhuc intueri licet in quibusdam ecclesiis, quarum rituales libri semel singulis annis, statim aliquo ac festo die, Episcoporum suorum nomina ante solemne sacrificium e tabulis recitari jubent.

Quæ de triplici Diptychorum genere exemplorum appositione explicavimus, paucis hisce verbis complectitur Joannes Cardinalis Bona: *Invenio, inquit lib. 2. rerum Liturg. cap. 12. tria fuisse genera Diptychorum sive tabularum, quibus nomina in singulis ecclesiis inscribebantur. Primum erat peculiare Episcoporum, eorum præsertim, qui illam ecclesiam rexerant, dummodo probitate ac sanctis moribus claruissent. Secundum vivorum, in quibus eorum nomina adscripta erant, qui adhuc viventes dignitate aliqua, vel beneficiis illi ecclesiæ collatis, vel alio titulo benemeriti essent. In his primo loco Romanus Pontifex, tum alii Patriarchæ & proprii Antistes, ac reliqui Clerici adscripti recensentur: postea Imperator, Magistratus, & populus fidelis. Tertium erat mortuorum, qui in catholica communione decesserant. Usus vero Diptychorum, eorumque lectionem intra Missarum solennia vel ab Apostolis, vel ex illorum institutione seu traditione ab immediatis successoribus capisse satis constat ex iis, quæ supra cap. vii. de nominum recitatione ex prædictis Patribus allata sunt. Quod autem spectat ad primum genus pro solis Episcopis cum opinione sanctitatis vita sanctis, eam inscriptionem speciem quamdam habuisse canonizationis, seu beatificationis fidem facit Dionysius in theoria capituli tertii Ecclesiæ Hierarchiæ. Hactenus Card. Bona, qui plura deinde subijcit in eandem sententiam dictu cognituque dignissima.*

Si hæc placeat tripartita divisio Diptychorum ecclesiasticorum, nihil est, cur dubitemus affirmare Cajanum & Symphorianum Episcopos Salonitanos in prioris generis Diptycha relatos fuisse; cum utriusque vita omnibus sanctimonie notis insignis, & mors præclara pro Christo, ut verisimile videtur, suscepta, argumento esse possit, eos dignos habitos

esse, quibus honores cultusque religiosi decernerentur, eorumque nomina adscriberentur in iisdem tabulis, in quas neminem referri licebat, nisi quem eximia sanctitas humanis divinisque testimoniis comprobata fidem faceret apud Deum regnare, & beata immortalique vita potitum esse, ut testatur Dionysius his verbis: *Sacrarum, inquit cap. 3. Hierarch. Eccl. Tabularum recitatio deprædicat eos, qui sancti vixerunt, & ad studiosa vita perfectionem constanter pervenerunt. Nos quidem eorum imitatione ad beatissimum illum statum, quietemque deformem adhortando ac manu ducendo; illos vero cum viventes celebrando; quippe, ut Theologia docet, nequaquam mortuos, sed ex morte ad vitam divinissimam translatos.* Quid vero inter sit inter horum, qui ex hisce tabulis, & aliorum, qui ex alterius & tertii generis Diptychis nominari solebant, commemorationem Augustinus Tract. 84. in Joan. his verbis declarat: *Ideo ad mensam Domini non sic Martyres commemoramus, quemadmodum alios, qui in pace requiescunt, ut etiam pro eis oremus; sed magis ut ipsi orent pro nobis, ut eorum vestigiis adhareamus.* Et Serm. 17. de verbis Apost. *Martyres eo loco recitantur ad altare Dei, ubi non pro ipsis oratur: pro cæteris autem commemoratis defunctis oratur; itemque pro illis, qui cum adhuc in hac vita mortali degerent, eorum nomina ex Diptychis secundi generis recitari solebant.* Huc etiam pertinent, quæ diximus par. 3. Proleg. sect. 2. c. 3.

§. II.

De variis formulis Martyrologicis, in quibus Cajani, vel Symphoriani nomen inscriptum est.

EX antiquis ecclesiarum Diptychis, quemadmodum Episcoporum indiculos, sic etiam Divorum fastos magna ex parte dimanatos ferunt, in quibus Martyrum & Confessorum commemoratio aut nuda & simplex, aut brevi aliquo elogio ornata ad eum diem & locum adscribitur, quem quisque suo vel obitu, vel sepulchro, vel translatione nobilitavit. In hisce tabulis ecclesiasticis, quæ vulgo appellamus Martyrologia, Cajani & Symphoriani nomen iterum ac sæpius occurrit; sed nihil uspiam notæ satis certæ appositum invenies, unde hi duo, de quibus agimus, Salonitani Antistites elare aperteque dignosci possint. Non desunt tamen conjecturæ, quibus aliquo modo verisimile fiat, unam alteramve ex illis formulis Martyrologicis, in quibus id nomen legitur, ad nostros Episcopos Cajanum & Symphorianum pertinere; sed aut librorum vitio, aut veteris topographiæ ignoratione factum esse, ut quonam certo & re ipsa pertineant, discerni nequeat.

In variis apographis Martyrologii Hieronymiani Cajanum alias Daciæ, alias Alexandriæ, alias Thessaloniciæ, alias Barbariæ, nusquam Salonæ aut Dalmatiæ adscriptum invento; sed suspicio est sub his vocabulis vel subesse aliquod mendum, vel latere urbes aliquas regionesque Dalmatiæ, quarum olim ea nomina vulgari usu trita essent, deinde autem vetustate obsoleverint. Itaque in exemplari Lucensi ejus Martyrologii, quod D. Hieronymum auctorem præfert, ac typis commisit, suisque animadversionibus & commentariis illustravit Franciscus Maria Florentinus, quatuor ipsos Cajanos, suo quemque die, commemoratos reperio præter alios plures, de quibus investigare superfluum censui. In illis unum aliquem esse, qui ut vocabulo non differt, sic etiam re ipsa idem sit, ac noster Cajanus Salonæ Episcopus, suspicari quidem possum,

In Martyrologio Cajani & Symphoriani plures invenerunt.

In Martyrologio Hieronymiano

Cajani quatuor.

Cajanum & Symphorianum in Diptychis prioris generis

possum, affirmare certe non ausim. Omnis conjectura nostra ducitur expositione loci, cui Auctor illius Martyrologii Cajanum affixit: quæ quidem conjectura tantum apud me valebit, quanti faciendam esse Lector æquus & prudens judicabit. Illas igitur formulas Hieronymianas hic describi, & nostras cuique animadversiones subjici oportet, in quibus Cajanus alias cum pluribus, alias cum paucioribus Martyrii sociis conjunctus invenitur.

Cajanus
Thessalo-
mica ad-
scriptus in
apogra-
phis Hieronymi-
anis.

III. Kal. Martii. In Thessalonica natalis sanctorum Alexandri. Antinogumi. Abundanti. Titiani. Magari. Severiani. GAJANI. Fortunianis. Januarii. Ex Apog. Lucensi.

In exemplari Antuerpiensi pro *Cajano Calanus* legitur. Hujus vocabuli varie descripti causam in librarios facile conjecerim, ne quis distinctionem Martyrum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Cæterum de horum Martyrum numero, & loco martyrii, ut præclare monet Henschenius tom. 3. die 24. Febr. non parva in Martyrologiis tam manu exaratis, quam excusis, diversitas est. Alia enim alios prætereunt, alia illos Alexandriæ, alia Romæ adscribunt: quæ veterum codicum discrepantia ab omni nos vel temeritatis vel audaciæ nota liberat, si conjectura ducimur ad suspicandum Martyres illos si non omnes, at certe aliquos, aut saltem Cajanum ad Salonam pertinere; præsertim cum plane constet insignem hujus nominis Episcopum ecclesiæ Salonitanæ præfuisse illis temporibus præfuisse. Suspiciandi occasionem præbet vocabulum *Thessalonica*, quo in antiquis tabulis interdum Salonam designatam invenimus; neque viris doctis ignotum esse arbitror, aliquando in Codicibus Mss. vel etiam prælo suppositis, hæc vocabula, *Salona*, *Salonica*, *Thessalonica* pro Synonymis accipi oportere, & aliud pro alio, modo ad Salonam, modo ad Thessalonicam designandam usurpari: id quod alibi in Historia nostra animadvertere licebit. Res ita contingere potuit; cum Librarii Cajanum nostrum *Thessalonica*, quod idem est ac *Salona*, adscriptum legissent, illum suo loco ademptum cum cæteris Thessalonicensibus Martyribus conjungendum putarunt; nisi forte omnes illi Martyres ad Salonam referendi esse videantur; quod in ea formula juxta veterem Synonymiam, vel per errorem in locum Salonæ vocabulum Thessalonice substitutum fuerit. Nunc ad explicationem alterius formulæ progrediamur.

IV. Idus Aprilis. Alexandria Apolloni Presbyteri. . . . In Thracia Gajani. In Africa xvii. Martyrum. In Dacia Gavianus Diaconi. Ex apographo Hieronymiano Antuerpiensi, quo cum convenit Corbejense, Barberinum, Notkerus, & Grevenus; nisi quod ab his abest *Gavianus Diaconus*. Lucense vero Alexandriæ *Gajanum* cum Apollonio & quinque aliis Martyribus adscribit.

Gajani, & *Gavianus* unum idemque esse vocabulum facile mihi persuaserim. Existit autem hoc loco quæstio quædam subdifficilis, an eidem vocabulo semel atque iterum eidem formulæ inserto duos Martyres subjiciat apographum Antuerpiense, alterum in Thracia, alterum in Dacia martyrio perfunctum. Sed cum cætera omnia Hieronymiana exemplaria unum tantummodo Gajanum sive Gavianum hoc die commemorent, unius Antuerpiensis auctoritas haud tanti mihi est, ut hoc unum reliquis omnibus præferendum putem. Ita plane hanc controversiam diremit Henschenius tom. 1. die 10.

Apr. Quia tamen in hoc unico (idest Antuerpiensi) videmus bis unum idemque nomen repeti, quod adhuc subinde notavimus contigisse, hac præmonitione facta, unicum solum ponimus Gajanum, sive is pas-
thyricum Sacrum.

sus fuerit in Thracia, sive in Dacia. Ego vero hujus martyrium malim *Dacia*, quam *Thracia* assignere. Nam duo apographa Hieronymiana apud eundem Henschenium huic regioni, quam Gajanus martyrio suo illustravit, cognomen adjiciunt *Ripensis*, quo quidem vocabulo Thraciam apud veteres appellatam nusquam inveni; nemini autem ignota esse potest *Dacia mediterranea*, & *Ripensis* bipartita divisio. Ms. Rhinoviense in Helvetia, ait Henschenius, ista habet hoc die: *Alexandrie Apollonii Presbyteri, & in Dacia Ripensi, Gajani Diaconi*. Hæc in Ms. Richonoviensi sive *Augia* divitis prope Constantiam ita exprimuntur: *Alexandrie Apollonii Presbyteri. Et in Dacia Ripensi Gajani Diaconi, Helari*. Suspicio mihi est pro *Dalmatia Dacia* compendiaria quadam nota scriptam fuisse, hujusmodi enim notis repletos esse codices antiquos, nemo est quin sciat; velut in apographo Lucensi legitur, *In Salona Dalmia Domionis Episcopi*; in Antuerpiensi vetustissimo S. Villibrodi: *In Salona Dalmat Domnionis Episcopi*; & in aliis *Damatia* sæpe in oculos legentium incurrit; ubique tamen intelligendam esse *Dalmatiam* nemo negaverit. In eo Ms. Richonoviensi ex *Dalmatia* in *Datiam* brevitaris causa commutationem factam esse indicio est littera T huic contraktiori vocabulo interjecta, quam quidam *Dalmatia* recipit, *Dacia* vero respuit, cui ex propria germanaque orthographia, littera C inseri solet. Quod autem in aliis exemplaribus non *Datiam*, sed *Daciam* scriptam legamus, id libriorum vel incertæ, vel incuriæ attribuentium arbitror. Nec vero cognomen *Ripensis* ab *Dalmatia* abhorret; cum enim *Dalmatia* olim ultra Alpes fere usque ad Savum fines suos, nomenque protenderet, ejus pars alpina, & transalpina *Mediterranea*, pars vero citra montes mari adjacens, maritima & *Ripensis* rite appellari potuit: nisi forte placeat *Dalmatiam* idcirco dictam esse *Ripensem*, ut distingueretur a *Dalmatia supra mare*, quæ juxta Geographiam ecclesiasticam complectebatur provinciam Aquilejensem, cujus pars major & præcipua in locis mediterraneis longe ac late diffusa procul a mari recedit. Sed de hac divisione *Dalmatiæ ultra mare*, & *Dalmatiæ supra mare* alio loco fusius & accuratius dictum est. At cum Cajanus Episcopali nomine ac dignitate præditus esset, quid est, quod in apographis laudatis *Diaconus* appelletur? Hujus appellationis duplex ratio reddi potest, quod Auctor hujus Martyrologii vel ad tertium illum ecclesiasticæ Hierarchiæ gradum spectaverit, in quo Cajanus constitutus per annos aliquot se B. Domnio procurationis ecclesiasticæ administrum & adiutorem præbuit; vel quæ huic vocabulo, cum Diaconum dicimus, proprie subest notio, eam latius explicaverit, ex antiquo usu loquendi, cum Diaconi vocabulo interdum impertiri solebat quilibet ex majoribus ecclesiæ Ministris, sive Episcopus esset, sive Presbyter, sive Diaconus; nam id, ut præclare docet Benedictus Bacchinius part. 1. de eccl. Hierarch. pag. 260. advertendum esse dudum monuit Chrysostomus in epist. ad Philippenses, nomina Episcopi, & Presbyteri, sed & Diaconi, Episcopis, Presbyteris, Diaconibus fuisse communia & promiscue usurpata, licet promiscua non essent officia.

Nec vero si *Dacia* seu *Dalmatia* Hieronymiana exemplaria fere omnia Gajani martyrium attribuant, idcirco illud dimovendum arbitror ab Alexandria, cui affixum est in apographo Lucensi & Corbejensi: hæc duo siquidem urbem, illa vero exemplaria provinciam Gajani martyrio insignem commemorant. Est enim in Adriatico mari insula & civitas olim frequens ac nobilis, interdum Ale-

retinendus, alter ex-pungendus; & potius Dacia, quam Thracia attribuen-dus.

Pro Dalmatia videtur scripta esse Dacia contractione vocabuli.

Duplex Dalmatia, ripensis & mediterranea.

Cur Gajanus Episcopus appelletur Diaconus.

Cajanus adscribi etiam potest Alexandria.

Unus Gajanus sive Gavianus in formula Hieron. ad 10 Aprilis

Z z xan.

quæ inter-
dum ubi-
pata est
pro illa si-
ve Alexia
insula Dal-
matie.

andria dicta, quæ abest Salona millia passuum se-
te viginti; & cum proprio germanoque vocabulo
illa antiquitas diceretur, aliis deinceps atque aliis
litteris aucta, alias *Lissa*, & *Alissa*, alias *Alexia*,
alias *Alexandria* nomini subiit; quæ varia & multi-
plex appellatio tum ex Actis martyrum, tum ex
aliis vetustis monumentis eruitur. Itaque si locus
ille Hieronymiani Martyrologii ad Cajanum no-
strum sit referendus, illum in ea insula pro Christo
necatum fuisse conjici potest. Martyres enim præ-
sertim illustriores solebant in insulas seu loca deser-
ta relegari, in quibus aut illuvie & fame confice-
rentur, aut supplicium extremum subirent; ne il-
lorum cædes populare adversus Tyrannos odium
concitarent.

Huc etiam referri posset tertia quædam formula
apographi Lucensis, in qua *Cajanus* cum aliis quam-
plurimis itidem *Alexandria* ad diem 30. Aprilis
adscribitur. Sed cum exemplar Antuerpiense præ-
claros illos athletas in plures classes distribuatur; &
classem illam, cui insertus est *Cajanus*, alibi idest
loco incerto constituat, ex loci positione nihil con-
jecturæ elici potest ad Cajanum hunc nobis vindica-
andum. Præterea hujus classis sive agminis ductor
est *Secundinus* vel *Secundianus* Episcopus cum *Ja-
cobo* Diacono & *Mariano* Lectore, quorum Acta
apud Surium docent eos variis & acerbissimis cru-
ciatibus necatos fuisse in Numidia apud Cirtensem
coloniam cum aliis martyrii sociis, in quibus nu-
merandus videtur *Cajanus* is, quem Martyrolo-
gia cum *Secundino*, *Jacobo*, *Mariano*, aliisque
ejusdem classis martyribus conjungunt. Cæterum
si uspiam in Martyrologio D. Hieronymi mentio
facta est *Cajani* Episcopi Salonensis, certe ille in-
cludi videtur in hanc quartam formulam ex apo-
grapho Lucensi descriptam, quæ diei decimo quin-
to mensis Junii subjicitur his verbis: *xviii. Kalend.*
Julii. In Dorostori Natalis S. Isici. . . In civitate
Barbarie Cajani, Joviani, Philippi. In Lucana &c.

Cajanus
cum duo-
bus sociis
civitatis
Barbarie
descriptus.

Quænam sit civitas ista *Barbaria*, aut ubi gen-
tium ac terrarum sita, clam me, clam omnes Hagiog-
raphos habet. Franciscus Maria Florentinus huic
formulæ hanc notam apposuit: *Ita Barbaram ur-
bem constanter hic etiam exhibent MM. Corbejense*
& Antuerpiense. Barbari urbs est Ptolemæo, &
Arriano in Asia ad Indi fluvii ostia, quam Berber
vel Meti hodie dictam notat Ortelius. Est etiam Pro-
vincia Thracie Barbaria, sicut Gellius lib. 19. cap.
19. dixit hominem quemdam esse Thracium ex ultima
Barbaria. Et Barbarica regionis meminit Lampridius
in vita Severi, ut nisi urbs Barbari in insula
posita fuerit, aliqua esse possit regionis Thracie, in
qua vel passi fuerint, vel venerati sint Cajanus, Jo-
vianus & Philippus, cum nostro pariter vetustiori
in aliis adductis MM. indicati.

Haud operosius, quam inutilius in hac urbe inve-
stiganda laboravit Henschenius tom. 2. die 15. Jun.
qui, quamvis omnem suam indagationem ac soler-
tiam ejus civitatis positio subterfugerit, nihil tam-
en de illa formula immutandum censuit: *Quæ*
palastra eorundem fuerit, & civitas Barbaria ubi
sita, omnino nos latet. Fortassis in Mauritania,
idque dederit posteris occasionem illam regionem ap-
pellandi Barbariam. Abrahamus Ortelius in The-
saurio Geographico arbitratu hujus Barbarie regio-
nis meminit Lampridiam in vita Severi. Ast apud
Ptolemæum lib. 14. Geographia cap. 7. in Ethiopia,
quæ sub Egypto est, legitur situs Barbaricus, &
Rapta Metropolis Barbaria, parum a mari distans.
Apud Gellium lib. 19. cap. 19. Thracius homo ex
ultima Barbaria appellatur. Sed hic videtur Barba-
ria pro Thracia accipi eo sensu, quo Thracæ passim

Græcis vocantur Barbari. Interim intelligitur hæc
lectionem Martyrologiorum non esse mutandam, licet
quæ fuerit hæc civitas Barbaria, non possimus accu-
rate designare. Si aliquando Acta inveniantur, lux
major accedet caligini tantæ.

Ita cum ventum est ad hujus loci Hieronymia-
ni explicationem nobilissimis Hagiographis aqua
hæret, ut ajunt; & cum omnes fere Geographicas
tabulas peragraverint, nusquam inveniunt, ubi
consistant, & suam *Barbarie* civitati positionem
designent. Haud equidem ignoro regiones fere om-
nes præter Italiam & Græciam, a Romanis Græ-
cisque communi *Barbarie* vocabulo appellatas fuisse,
quod a gentibus, litterarum & omnis fere hu-
manitatis expertibus, vitæque communis ignavis in-
colerentur; veluti nunc ora Africana maritima ab
freto Herculis usque ad Nili ostia porrecta vulgo di-
citur *Barbaria*. Sed fueritne olim ulla civitas, aut
regio, quæ proprio & singulari nomine vocaretur
Barbaria, ex antiquis Geographis atque historicis
haud satis perspicue dignosci potest. Cum igitur
incertum sit, quo civitas *Barbaria*, ac martyres
eidem adscripti pertineant, & rem hanc veluti in
medio relictam alii alio, non affirmando, sed du-
bitando pertrahant; quin nobis afferre liceat, si
quid est conjecturæ, vel argumenti, cur formula il-
la Hieronymiana Dalmatiae adjudicanda esse videat-
ur. Est insula in mari Adriatico prope ab urbe &
peninsula Tragurii, qua cum ponte versatili jun-
gitur; hanc apud Plinium pro varietate codicum
alias *Bubum*, alias *Bubuam*, alias *Bovom* appel-
latam invenies. Ammianus *Boas* vocat, nunc *Bua*
vulgo dicitur. Suspicio est a *Bubo*, vel *Bubua* di-
ctam esse insulam & urbem in ea sitam *Bubarjam*,
quod pascua opima, & *Bubus* alendis idonea suppe-
ditaret. Nihil vero facilius accidere potuit, quam
ut vel Librarium oscitantium culpa, vel popula-
ri depravatione vocabuli ex *Bubarja* in *Barbariam*
commutatio fieret. Huic igitur insulæ & *Barba-*
riam urbem, & *Cajanum* cum sociis ateribundam
esse verisimile putamus. Neque ab hac opinione
dissentirent Florentinus & Henschenius, quorum
alter inclinatione sententiæ eo videtur propendere,
ut libentius insulæ cuipiam, si quæ illi cogitanti
opportuna se obtulisset, quam Thraciæ, vel alii pro-
vinciæ urbem *Barbariæ* adjudicasset, ut nisi, in-
quit, urbs *Barbariæ* in insula posita fuerit, aliqua
esse possit regionis Thraciæ; alter vero censet *Pala-*
stram eorum martyrum, & civitatem *Barbariam* si-
tam esse in Mauritania, idque dedisse occasionem,
posteris illam regionem appellandi *Barbariam*. Nos
vero insulam ac civitatem a Florentinio frustra que-
sitam videmur invenisse, cui vel error Amanuen-
sium, vel corruptela vocabuli *Barbariæ* nomen fe-
cerit; & præterea cum Henschenio palastram sive
arenam, in qua *Cajanus* cum sociis pro Christo de-
certavit, in Mauritania constitimus; nam aliis
locis ostendimus Dalmatiae partem quamdam cum
objectis e regione insulis antiquitus appellatam esse
Mauritaniam, quæ deinde *Maronia* & *Neronia* sive
Narona dicta est. Illud etiam conjecturæ nostræ
suffragatur, quod ex veteri instituto in hanc insu-
lam, quæ nunc *Bua* dicitur, relegationis & sup-
plicii causa deportari solebant facinorosi homines,
præsertim qui hærescos nomine damnati essent; vel-
uti *Jovianus* hæresiarcha, quem in eam insulam
jussu Theodosii relegatum fuisse accepimus. Huc
spectant verba illa legis 111. codicis Theodosiani de
Hereticis: *Præcipimus ipsam Machinatorem in in-*
sulam Boam festina celeritate deduci. Ante Theodo-
sium Juliano imperante locum eundem pro exilio
& ergastulo graviorum criminum reis constitutum
fuisse

Barbaria
civitas vi-
detur sita
fuisse

in insula
Dalmatiae
Bubus,
Bubua di-
cta, nunc
Bubarja,
Barbaria,

qui attri-
bui potest
martyrium
Cajani.

Vetus con-
suetudo in
Boam sive
Bubarjam
& Barba-
riam insu-
lam faci-
lim auroso

homines
hæreticos
relegandi.

fuisse ex Ammiano Marcellino lib. 22. in Juliano intelligi potest: *Florentius*, inquit, *Magister officiorum*, *Nigriniani filius*, *contrusus est in insulam Dalmatiae Boas*. Idem Ammianus lib. 27. in Valentino & Valente narrat Valentinianum hujus nominis primum illud ægre tulisse, quod Senatus, quem de causa cujusdam Hymetii cognoscere, & sententiam ferre jusserat, mitiori hunc in eum poena animadvertisset, quam læsa Imperatoris majestas requirebat; cum illum ad Boas Dalmatiae locum exterminasset. Haud dubito, quin hujusmodi consuetudo altius repetenda sit, & ab Ethnicis Imperatoribus ad Christianos puniendos usurpata; præsertim cum ex antiquis monumentis constet id moris fuisse Præfectis Dalmatiae Christianorum hostibus, ut plebsque martyres Dalmatas in insulas, vel supplicii, vel ergastuli causa abduci juberent, ubi aut summis cruciatibus ad mortem usque torquerentur, aut perpetuo carceri, & servilibus laboriosisque operibus addicti tæbe ac pedore, fame ac siti, ærumnisque omnibus confecti, lenta quadam morte consumerentur. Nec vero absimile est Cajanum Salonæ Antistitem una cum Joviano ac Philippo ejusdem vel Diaconis, vel certe gloriosi certaminis sociis in hanc insulam *Bubariam* sive *Barbariam* contrusum, ibidem aut celeri & cruento, aut diuturno & ærumnoso martyrio præclaram pro Christo mortem obiisse. Eadem in loco ignobili communique sepultura affectus cum annos fere ducentos omni honore cultuque caruisset, demum post Tyrannos sublato, pacemque usquequaque ecclesiæ partam, credibile est Cajanum cum sociis Salonam relatum fuisse, ubi ejus memoriam ac sepulchrum, quamdiu illa civitas stetit, qua dignum erat, veneratione & frequentia Salonitani coluerint.

Vero simile est Cajanum in insula Barbaria seu lenta morte, seu gladio periisse.

Quæ Martyrologii Hieronymiani formulæ ad Cajanum nostrum quoquomodo accommodari posse videbantur, eas hæcenus exposui, res cum vetustate nimia, tum locorum ac nominum confusione subobscuras, quibus nisi aliunde lux major affulgeat, omnia incerta & dubitationi obnoxia relinquere necesse est. Nihilo clariora in antiquis Martyrologiis certioraque invenire licuit vestigia, unde Symphorianus tertius Salonæ Episcopus agnoscitur. Hujus nominis martyres omnino tres aliis aliis diebus Martyrologio Romano inscriptos reperio; unum Nonis Julii cum Claudio Commentariensi, Nicostrato Primiscrenio, Castorio, & Victorino, quos S. Sebastianus ad Christum adjunxerat, Romæ martyrio sublatum; alterum xi. Kal. Septemb. Augustoduni sub Aureliano Imperatore per summos cruciatus religionis causa interfectum; tertium denique vi. Idus Novembris imperante Diocletiano cum aliis quatuor sociis Romæ gloriosa pro Christo morte perfunctum. Sed hos alios esse longeque diversos ab Symphoriano Episcopo, qui sub initium secundi sæculi Salonitane ecclesiæ Pontificatum iniit, cum locorum, tum temporum disjunctio satis declarat.

Symphorianus in Apog. Antuerpiensi Sicilia & civitati Ateinentium adscriptus.

In apographo Hieronymiano Antuerpiensi die altera & trigesima Decembris Symphorianus cum aliis viginti commemoratur, & *Sicilia ac civitati Ateinentium* adscribitur. Quænam fuerit, & ubi sita civitas ista *Ateinentium* nusquam terrarum, nedum in Sicilia, reperio. Beda & Auctor Martyrologii Romani cum apographis Lucensi & Corbienti hos præclaros Christi athletas Catanæ Siculorum urbi attribuunt; de numero fere omnes discrepant; omnia itidem exemplaria in eorum nominibus describendis mire variant: & idem alibi Symphorianus, alibi Simplicianus dicitur, quæ discrepantia & varietas totius formulæ corruptæ sus-

Illyricum Sacrum.

picionem affert, sic prorsus, ut non solum numerus & nomina horum martyrum, sed etiam positio loci in dubium revocari merito possit. Philippus Ferrarius valde asseveranter affirmat nullos his martyribus Catanæ honores anniversarios decretos, nulla horum Acta, nullam apud Catanenses extare memoriam; ex quo haud levis dubitatio oriri potest, utrum ad Siciliam urbemque Catanam, an verius alio pertineant martyres illi, de quibus nihil aut litteris traditum, aut fama & auditione majoribus acceptum indigenæ ostentare possunt. Quare illud satis admirari non queo, quod in hunc Martyrologii Romani locum scripsit Baronius, cum hæc eidem notam apposuit: *De his tabula ecclesiæ Catanensis, ubi celebris est eorum memoria*. Vereor equidem, ne id Baronius ex auctoribus parum idoneis acceperit, quod si verum esset, bene ac naviter impudentem fuisse Ferrarium oportet, qui contra Baronium, remque ipsam non in opinione dubiam, sed in præsentia atque ante oculos integræ civitatis propositam, tam fidenter ac sine ulla dubitatione negaverit, aut diem festum ad cultum honoremque horum martyrum a Catanensibus celebrari, aut quidquam in tabulis ejus ecclesiæ de illorum martyrio aut veteri cultu inveniri. Quod autem Joannes Baptista Grossius de Notit. Catanen. Eccl. scripsit eos an. Christi 304. martyrii palmam adeptos esse, id nimirum de suo adjecit; nullum enim sive ex antiquis, sive ex junioribus Scriptoribus testimonium profert, qui huic anno eorumdem illustre pro Christo certamen subjecerit, cum alioquin cætera omnia, quæ de hisce martyribus narrat, partim ex Martyrologio Romano, partim ex Philippo Ferrario, partim ex Camillo Borello, & Octavio Cajetano se sumpsisse fateatur. Rocchus Pirrus in *Sicilia Sacra* hos itidem martyres Catanæ adscripsit; sed præter martyrologium Roman. Ferrarium, & Cajetanum, nullas ecclesiæ Catanensis tabulas testes citat.

Ego vero, nisi licentius, quam par est, conjecturis indulgere videar, haud improbabile esse dixerim, hos martyres Siculos, aut saltem eorum aliquos cum Symphoriano ad Dalmatiam pertinere; hanc siquidem provinciam aliquot sæculis ante Christum natum Liburnis adeptam Siculi ex aliqua parte occuparunt: quemadmodum autem antea a Liburnis dicta fuerat Liburnia, sic tum a Siculis rerum Dominis illatum Siciliæ nomen subiisse videtur; nam etiam Italiæ pars extrema ad Meridiem vergens hodieque appellari solet Sicilia altera, sive Sicilia cis Pharus, propterea quod antiquis temporibus in Siculorum potestatem ditionemque devenerat. De Siculorum in Illyriam maritimam adventu, Liburnisque per eos subactis fuscè accurateque disserendum erit in ætate Siculorum, a quibus Tragurium, Epetium, aliasque civitates in Dalmatia conditas ferunt; aliqua breviter attigimus i. Parte Prolegomenon. Quod vero attinet ad civitatem *Ateinentium*, cui hos martyres adscripsit codex Antuerpiensis, quamque nusquam gentium reperiri diximus, convenit mihi cum cæteris Hagiologis vocabulum illud depravatum esse. Suspicio autem urbem *Adriensium* in urbem *Ateinentium* Librariorum culpa conversam fuisse, nam alterius verbi cum altero est aliqua affinitas & similitudo; certe quidem nomen *Ateinentium* propius ab *Adriensium*, quam a *Catanensium* vocabulo abest, ut non hinc, sed illinc primo derivatum esse facile intelligas. Porro Adriam urbem Stephanus in Dalmatia locavit; & in Chorographia Dalmatica vocabulum Adriæ & Ardæ satis celebre fuisse in Prolegomenis ostendimus. Hinc populos illos, &

Quid si ad Dalmatiam pertineat Symphor. de quo Antuerpiense Hieronymianum?

Dalmatia olim a Siculis ibidem rerum potestati dicta fortasse Sicilia.

Z z 2

Mon-

Montes, quibus ea regio subest; *Andreas, Adrios, Adrienses*, denominatos fuisse constat. In antiquis autem Martyrologiis aliisque perveteribus monumentis usurpata interdum invenies huiusmodi prisca & obsoleta vocabula, & ab usu illius ætatis, qua adhibita sunt, longissime remota; quæ quidem, si vetustissima & jamdudum antiquatæ nomenclaturæ subsidio destitutus interpretari coneris, frustra labores; huius autem nomenclaturæ ignoratio sapissime fit, ut Auctores & codices optimæ notæ vel intelligi aequant, vel etiam tamquam adulterini & commentitii rejiciantur. Qui Martyrologium Hieronymianum describere, iis Siciliam Dalmaticam incognitam fuisse oportet; hac vero ignorata, consequens erat, ut urbem illam Hieronymianam obscuri vocabuli, incertæque positionis, Siciliæ adscriptam, non alibi, quam in Sicilia omnibus notæ & pervulgatæ collocandam putarent. Quibus autem conjecturis adducti sunt, ut pro urbe illa incompti situs ac nominis civitatem Catanensem substituerent, haud facile dixerim. Hæc fortasse illis videbatur magis, quam aliæ Siculorum civitates, congruere cum ignoto illo vocabulo *Ateinentium*, sive *Adriensium*; nisi forte in autographo ipso martyres illos adscriptos invenerint *Brattia*, sive *Brattiana* (quæ insula est & civitas Siciliæ Dalmaticæ) ex qua vocabuli similitudinem quamdam secuti, *Catanam* affixerint. Nec vero absimile est Siculos rerum in Dalmatia potitos, ut toti ferme provincie nomen Siciliæ, sic etiam alicui civitati ab ipsis conditæ nomen *Catanæ*, utrumque ex patria allatum imposuisse; ex quo sequeretur, nihil quidem de positione illa Hieronymiana immutandum esse, sed tum *Sicilia*, tum *Catanensis civitatis* vocabula ad Dalmatiam referenda. Porro nostris hisce conjecturis nihilo plus tribui velim, quam quantum iisdem docti ac prudentes viri tribuendum putaverint, quibus si non probentur, fuos martyres retineant, per me licet, Siculi & Catanenses, eorumque patrocinio & fruantur, & gloriantur. Cæterum ut Symphorianum Dalmatis vindicem, necesse non est Catanensibus adimere omnes illos Hieronymianos martyres, in quorum classem fortasse Symphorianus noster per errorem irrepsit, o Sicilia Dalmatica translatus, & Siculis Martyribus interiectus: idque propterea mihi fit verisimile, quod, si Ferrario credere libeat, nullius Symphoriani martyris memoria extet in tabulis ecclesiæ Catanensis; contra vero in Diptychis ecclesiæ Salonitanæ, & in Actis S. Domnii celebre est, & Pontificali titulo insigne nomen Symphoriani, qui tertius a B. Domnio ejusdem urbis Episcopus in antiquis hisce monumentis appellatur. Si quod conjecturæ quoquo modo probabile reddunt, id certis etiam rationibus suaderi posset, haud nos lateat locus, ubi nunc corpus Symphoriani nostri conditum quo dignum est honore cultuque afficitur. Nam Joannes Bollandus tom. 2. Jan. ad diem 24. Peregrino Merula auctore, tradit corpus S. Symphoriani, quem Martyrologium Romanum vocat Simplicianum, ejusque anniversariæ memorie cum Hieronymianis apographis proximum ante Kalendas Januarias diem assignat, conditum esse una cum reliquiis S. Babylæ Episcopi ac martyris Antiocheni in æde cathedrali ecclesiæ Cremonensis, & tolemnes utrique honores perfolvi ix. Kal. Februarias. Mathildis illa princeps femina, tot tamque præclaris in ecclesiâ meritis omni ævo memoranda, quæ ditionem suam universam Apostolo Petro, Romanæque sedi moriens legavit, corpus utriusque martyris in eunte sæculo duodeci-

mo honorifice condendum curavit in ecclesia cuiusdam pagi, qui Episcopo Cremonensi subest, & *Plebs S. Jacobi* vulgo dicitur. Unde illa sacras huiusmodi reliquias acceperit, non satis liquet. Verisimile est illustri femina ac de re catholica optime imprimis merita ab Romano Pontifice dono datum fuisse corpus Symphoriani, quod post cladem Salonitanam Romam transvectum prope Basilicam Lateranensem cum aliis Dalmatiæ martyribus in æde S. Venantii ante annos fere quingentos depositum fuerat. Anno 1460. Bernardus Episcopus Cremonensis ex pago S. Jacobi corpora SS. Babylæ, & Symphoriani, sive Simpliciani in urbem transtulit, atque in Basilica cathedrali cum aliis Divorum reliquiis pie honorificeque collocavit. Hunc autem Simplicianum vel Symphorianum Episcopali charactere præditum fuisse docet Ludovicus Cavigellius in Annal. Cremonensibus, sed cuius civitatis Episcopus fuerit, quo loco, quoque tempore martyrium subierit, sibi incomptum esse fatetur. Episcopalis autem dignitas huic attributa cum Symphoriano nostro, præclare congruit. Itaque si quem Martyrologia fere omnia pridie Kalendas Januarias commemorant, is esset Symphorianus Salonæ Episcopus, huius corpus ac sepulchrum esse apud Cremonenses certius constaret, quam ut in dubium revocari posset. Hactenus de formulis veterum Martyrologiorum, quæ aliquo modo referri posse videntur ad Cajanum, vel Symphorianum Episcopos Salonitanos.

Scio equidem conjectura, quæ ex vocabulis ducitur, nihil esse levius, nihil esse imbecillius; sed cum plures conjecturæ eodem conveniunt, ex his aliquid probabilis argumenti elici posse nullus credo negaverit. Ad nostras conjecturas quod attinet, varias & multiplices priscorum nominum commutationes aut depravationes factas esse constat, & quotidie fieri videmus, ut de re tam certa explorataque addubitare nemo possit: vel in Geographiam Illyricam quot, & quantæ vocabulorum corruptelæ irrepsent, quæ unum idemque nomen litteris vel adjectis, vel diminutis, vel variatis ita deformarunt, ut de primigenia forma vix aliquid retineat. Huiusmodi depravationum exempla vix numero comprehendi possunt; pauca hic brevitate causa proferam. Alias enim ex aliis mutationes subeundo Salona primum in *Salonicam*, deinde in *Thessalonicam*, itemque in *Assalonicam*, & *Ascalonam*; Illa in *Lissam*, *Alissam*, *Alexiam*, *Alexandriam*, & præterea in *Issariam*, & *Isauriam*; Pharia in *Asariam*, *Afram*, *Africam*; Mauritaniam Dalmatica in *Maroniam*, *Naronam*, *Narbonam*, *Aronam*; Siscia in *Asisciam*, & *Asiam* paulatim migrarunt: ex quo factum est, ut cum Illyricarum urbium ac gentium vocabula in aliarum urbium ac gentium nomina abiissent, rerum quoque Illyricarum ad alias urbes gentesque facta fuerit translatio; & quæ pertinebant exempli causa ad Phariam vel Issam insulas Dalmatiæ, eadem aut Africæ, aut Alexandriæ, aut Isauriæ vulgo attribuantur: hinc necessitas nobis imposita res nostras aliunde & sæpe quidem repetendi. Quare quod aliis Illyricis atque Dalmatiæ Divis contigit, ut ob eam, quam dixi, causam alio transferrentur, idem Cajano etiam ac Symphoriano Dalmaticis Episcopis accidisse verisimile est, præsertim cum nullus in Martyrologiis locus iis attribui possit, nisi ad eos pertineat aliquis ex illis locis, quos ipsi indicavimus; nec videtur esse probabile, utrumque ab antiquis Martyrologis omnino præteritum fuisse.

Sed quoniam hisce conjecturis ex depravatione vocum deductis modum aliquem adhibere oportet, nihil

Q. id si ut
Siciliæ, sic
& Catanæ
urbis no-
men Siculi
in Dalmatiam
inven-
erint?

Corpus
Sympho-
ria sive
Simplici-
anum conditum
in æde Ca-
thedrali
Cremon-
ensi ab
Antiocheno
martyre

Nominum
Illyricorum
crebra, &
multiplex
corrupte-
la.

unde facta
est Divo-
rum Illy-
ricorum ad
alias re-
giones
translatio.

nil in vetustis codicibus aut Martyrologiis suo loco movendum putamus, nisi cum subest causa probabilis suspicandi, id aliunde illuc inductum esse, aut certe cum ea, cui adscribitur, civitate aut provincia non satis coherere. Hoc vero conjecturalis cujusdam argumenti loco esse potest, cur videatur nobis in aliqua ex allatis formulis Cajani vel Symphoriani nostri mentio fieri; neque enim deest ratio dubitandi, utrum adeas urbes, vel provincias, quibus attribui videntur Cajanus & Symphorianus, vere pertineant.

Huc adde, quod si vetustissimum illud Martyrologium, & ceterorum veluti parentem, ad D. Hieronymum auctorem, quemadmodum propositus eidem titulus indicat, referri oporteat, non est verisimile, ut maximus ille Doctor, & magister ecclesiae, oriundus e Dalmatia, & rerum omnium Dalmaticarum scientissimus nihil loci in suo Martyrologio tribuerit duobus illis Salonitanis Episcopis, quorum magnum fuerit opinor temporibus illis in Dalmatia ac celebre nomen; cultum vero & memoriam usque ad Salonae excidium viguisse existimo. Si ubi autem eorum in suo Martyrologio meminit, certe in iis locis eum meminisse oportet, quos ipsi supra descripsimus, & interpretatione quadam adhibita ad Cajanum & Symphorianum Salonae Episcopos accommodari posse ostendimus.

Cajanus & Symphorianus post extinctos Tyrannos egregie culti a Salonitanis,

& post excidium Salonae Romam fortasse translati.

Haud dubitari videtur posse, quin imperante Constantino Magno, remque Christianam, sublatam iis, omni studio operaque amplificante, Salonitani utrumque Episcopum ac fortasse Martyrem, ut sua illos pietas ac religio admoneret, & honorifica sepultura affecerint, & suum cuique dicant festum atque honores anniversarios decreverint. Nec vero absimile est post Salonam excisam, eorum corpora, cum aliis Dalmaticorum Martyrum exuviis Romam per Martinum Abbatem translata esse, ac deposita in aedícula S. Venantii prope a Basilica Lateranensi. In eo Venantiano sacello effigies visitur S. Cajani opere musivo depicta; sed tantum abest, ut referenda sit ad Cajanum Salonensem Episcopum, ut Chlamys militaris, qua

illa conspicitur indutus, satis declaret, eam esse alicujus militis, qui pro Christo mortem subierit.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA.

Cajanus Diaconus, & Symphorianus Subdiaconus fortassis a B. Petro comites rei publicae Christianae administri dati S. Domnio in Dalmatiam abeunti.

An. 222 vulgar. 65. vel 69.

Post Neronianam persecutionem B. Domnio ad condendam & amplificandam Salonitanam ecclesiam strenue operam navant.

70

Cajanus Primus Diaconorum sive Archidiaconus constitutus; Symphorianus in collegium Diaconorum cooptatus.

71

Adventus S. Clementis in Dalmatiam cum duobus Episcopis, quorum praesentiam ac ministerium Domnius adhibuit ad Cajanum & Symphorianum Episcopali consecratione inaugurandos, ut veles sollicitudinis curaeque Pontificiae ministros & Vicarios sibi adjungeret, vel duas illis ecclesias Dalmaticas recens conditas, & jure ac sede Episcopali donatas, suam cuique demandaret; nisi forte alterum alicui civitati Episcopum praefecit, alterum apud se retinuit, ut ad Episcopalia munera obeunda vicariam sibi operam praebere.

76,

vel 92, vel 78, vel 84.

Post Martyrium S. Domnii, Cleri populi que suffragiis Cajanus eligitur Episcopus Salonae, qui difficillimis illis temporibus, pro salute gregis sibi concrediti, nullum defugit periculum; nullis pepercit laboribus, nullum boni Pastoris officium praetermisit.

107

Cajano vel religionis causa interfecto, vel naturali morte extincto, subrogatus est Symphorianus, qui annos decem in magna rei Christianae perturbatione & calamitate ecclesiam Salonitanam sanctissime administravit.

115

Symphorianus Hadriano imperante, & Christianos crudeliter divexante, ad superos migravit, vel martyrii palmam adeptus, vel plurimis pro Christo laboribus & ærumnis perfunctus, eximique sanctitatis laude admodum insignis.

125

DE HESYCHIO I. ET HESYCHIO II.

EPISCOPIS SALONITANIS.

Symphoriano rebus humanis exempto Hesychium subjiciunt omnes, qui apud nos extant, Episcoporum Salonensium Catalogi, ut de hujus Pontificatu Salonitano nullus sit relictus ambigendi locus. Illud in primis cavendum praemoneo, ne hunc Hesychium, qui proximus Symphoriano Episcopatum gessit, eundem esse putes, atque alium ejusdem nominis Antistitem, qui B. Augustino aequalis fuit, & magna cum eo necessitudine conjunctus, quique ecclesiae Salonitanae administrationem sub initium quinti saeculi suscepit. Huic Hesychio alterum, qui ante Venantium ecclesiae Salonitanæ praefuit, ejusdem nominis Episcopum Catalogus ex optimae notae codicibus Romae descriptus, cum aliis plerisque Catalogis subjecit, & utrique annos ipsos 15. attribuit; quamvis unus aut alter Catalogus Symphoriano & Venantio unum omnino Hesychium interjiciat. Ceterum parvi refert, unus fuerit, an duo Hesychii, alter alteri in sedem Salonitanam subrogatus, nam Acta & tempora illis attributa cum in duos dispertiri, tum etiam in unum conferri facile possunt. Hesychii scribendi, appell-

Symphoriano plerique Catalogi Hesychios duos, alterum post alterum; aliqui unum tantummodo subiiciunt.

Illyricum Sacrum.

landique, non una est, & simplex, sed varia & multiplex ratio; nam qui magis usitato ac trito vocabulo diei solet Hesychius, eundem alias Isichium, alias Isicium vel Esicium, vel aspiratione praeposita Hesicium, alias Hiscum, Iscium, Issum apud auctores scriptum & nominatum invenies.

Quae praeis Salonae Episcopis, eadem huic nostro sive uni, sive duplici Hesychio obvenit calamitas, nihil ut de illo nobis superesset, praeter nomen ac Pontificatum; & id ipsum nisi esset Catalogorum testimonio cognitum, utrumque vetustas, ut alios fortasse multos aliarum Dalmatiae civitatum Episcopos, penitus oblivione obruisset. Cogitanti porro mihi de antiquarum tabularum iactura, & memoria vetera repenti occurrebat imprimis immane illud Edictum Diocletiani, qui ne ullum religionis nostrae vestigium uspiam relinqueret, non solum Christianos omnes de medio tolli, sed sacros etiam libros flammis aboleri jusserat. Quas hujusmodi codicum strages ediderint, praesertim in Dalmatia, hostes Christiani nominis, quam multa & praecleara Antistitem & Martyrum Dalmaticorum

Acta Hesychiana deperdita.

Iactura veterum codicum Dalmaticorum partim edicto Diocletiani,

Z z 3 rum

zum Acta conflagraverint, ex eo intelligi velim, quod crudelissima illius persecutionis turbo in ecclesiam Dalmaticam potissimum incubuit. Permagnum enim ad decus ac salutem suam interesse putabat Diocletianus, quidquid Christianorum erat exterminare ab ea regione, a qua ipse originem traxerat, & quam sperabat senectuti suae, vitaeque privatae perfugium, ac sedem tranquillam olim futuram, si quando, quod cogitare jam coeperat, imperium deponeret.

Nec vero pax ecclesiae usquequaque constituta post Tyrannos extinctos Dalmatica tabularia tuta ab direptionibus atque incendiis praestare potuit. Nam ab Constantino usque ad Carolum Magnum, eam regionem vastavit sedum in modum quidquid exterarum gentium ex ultima septentrionali barbarie cupiditas praedandi, solique mutandi, ad perniciem Orientis & Occidentis excivit. Qui temporum illorum historiam legat, clare perspiciat, quas & quantas clades Dalmatiae attulerint Gotthi, Avares, Slavi, ut ceteros praetermittam, quorum alii indigenis expulsis sedes in ea regione ac domicilia sibi collocarunt; alii vero longius progressi, antequam Italiam, Galliam, Hispaniam occuparent, Dalmatiam urendo vastandoque peragrarunt. Ita per annos fere quingentos hac provincia perpetuis barbarorum direptionibus exposita fuit; & nulla fere gens ex illa Borealem nationem colluvione in Italiam, nisi per Dalmatiam irrupit, quam quidem quacumque incedebat, ut quaedam calamitas, pervadere videbatur. Hinc existimari velim, quanta facta sit iactura optimorum codicum, tabulariis Dalmatiae pariter cum urbibus oppidive aut incensis, aut expilatis: si quid vero huiusmodi tabularum vel flammis civium solertia subduxit, vel reliquum fecit clades illa barbarica, id fere omne alio asportatum est. Nam adventantibus barbaris, cum e Dalmatia undique fuga incolarum & migratio fieret, quemadmodum e supellectili domestica res quasque pretiosissimas, sic etiam e publica & privata memoria quidquid veterum monumentorum, raptim colligere poterant, hostium furori atque aviditati praeripere festinarunt, ut in eas regiones secum transferrent, ad quas quisque seu casu, seu consilio delatus fuisset. Satis constat per illam fugam ac dispersionem haud pauca huiusmodi monumenta in Italiam transvecta esse, & in privatis publicisque urbium Italicarum archivis asservari. Haec quippe regio plerosque e Dalmatia profugos excepit, eorumque fortunae miserae atque iactatae portum ac perfugium praebuit. Quid quod in Hispaniam usque e Dalmatia totoque Illyrico vis maxima veterum codicum migravit, translata vel a Dalmatis & Illyriis illuc soli mutandi causa profectis, vel ab ipsis Gotthis Illyricarum provinciarum direptoribus regnum in Hispania adeptis. Nam Visigothos, antequam rerum in Hispania potirentur, Maesiam, Graciam, Epirum populosos esse constat; nec vero ab eorum excursionibus & rapinis intactam fuisse Dalmatiam verisimile est. Deinde in Italiam transgressi post urbem Romanam semel atque iterum direptam, Illyricis atque Italicis spoliis onusti, Duce Ataulpho in Hispaniam commigrarunt anno quinti saeculi fere decimo quarto, & Gotthici regni fundamenta ibidem posuerunt. Ab adventu Visigothorum in Hispaniam anni intercesserant fere octoginta, cum Theodoricus itidem per Illyricas provincias Ostrogothos in Italiam traduxit, Odoacrem Regem Herulorum triplici praelio victum ad Ravennam oppresit, Ostrogothorum in Italia regnum condidit, cui Dalmatiam, Siciliam, aliasque adjacentes Ita-

lia insulas adjunxit anno 493. & praeterea quae cis Rhenum erant, hoc est Galliam Narbonensem secundam, Alpesque maritimas occupavit. Is porro ad firmandas opes, stabiliendumque sibi novum Italiae regnum, affinitatem cum Clodoveo Francorum Rege junxit, Audebenda Regis sorore aut filia in matrimonium ducta: filiarum autem, quas ipse e concubina susceperat, alteram Alarico Visigothorum Hispaniensium Regi, alteram Sigismundo Burgundionum Regi collocavit. Nec multo post Hispania quoque, & Gallia prima Narbonensis, quae Visigothici juris erat, in Theodorici fidem ac potestatem ad tempus concessit. Nam Alarico extincto, quem acie victum anno 507 Clodoveus sua manu interfecerat, Theodoricus Amalarici nepotis, quem ex ejusdem filia Alaricus genuerat, tutela suscepta, annis fere 15. Hispaniam, ceteramque Visigothicam ditionem tum per se ipsum, tum per praefectos suos administravit, ut refert Isidorus. In tanta rerum omnium conversione, motuque populorum, multas cum ceterarum rerum, tum veterum monumentorum translationes ex Illyrico, Italia, Galliaque in Hispaniam factas esse nemo opinor negaverit; nam cum barbarae illae gentes raptim omnia, ut fieri solent, nulloque habito delectu compilarent, multaque quoque e tabulariis publicis privatisque in eorum manus inciderint oportet, quae secum deinde, cum cetera praeda, in Hispaniam asportarunt.

Huc adde, quod ipsimet Gotthi eorum mitius, & cultiora, quibuscum versarentur, hominum ingenia nati, barbariem innatam exuere, & litterarum studio affici paulatim coeperunt; ex quo factum est, ut deinde huiusmodi monumenta, quibus veterum temporum ac rerum doctrina continetur, sedulo perquirent, magnique facerent; si qua vero nancisci possent, ea in Hispaniam deferre aut transmittere solitos fuisse verisimile est; propterea quod illic sedes esset primaria imperii Gotthici, & veluti arx omnium Gotthicarum gentium, iis opibus innixa, iisque praesidiis firmata, quam nullae deinceps temporum varietates, fortunaeque vicissitudines evertere aut labefactare potuerunt; cum ceteroquin in Italia genus omne nomenque Gotthorum anno, quam regnare coeperat, septuagesimo funditus interierit. Ad haec: cum multi ex Illyrico & Italia vel sponte Gotthos victores secuti, vel in eam expeditionem barbaricam nominare coacti fuerint; probabile est, eos id fecisse, quod facere solent ii, quos vertendi soli aut cupiditas incessit, aut necessitas urget, ut scilicet rerum mobilium quod quisque poterat, secum haberent, profugis olim vel subsidio, vel solatio futurum. His autem rebus, quas quisque domo sua patriave extulit, suspicari licet admixtum fuisse aliquid antiquorum codicum, quos ex archivis aut publicis, aut domesticis arripuerint. Praeterea Theodorico regnante cum Illyria, Italia, Gallia, Hispania magna ex parte sub Gotthorum imperium ditionemque cecidissent, inter has nationes, ut legum & juris communio, sic etiam rerum omnium commercium intercesserit necesse est, & multas ultro citroque migrationes factas fuisse oportet. Haud vero aliunde frequentius, quam ex Illyrico in Hispaniam commigratum est, praesertim temporibus illis, cum ibidem rem Hispaniensem pro Amalarico nepote curabat Theodoricus, vir non paucis regis virtutibus clarus, qui moderatione, prudentia, liberalitate, justitia sumnam populorum beneyolentiam, ac fidem sibi conciliaverat; quamvis idem postea, inclinante jam aetate, ad crudelitatem ac barbariam deflexerit. Cum enim Illyriis, haud

Multa veterum scripta und quae in Hispaniam per Gotthos transvecta.

partim barbarica incurfionibus, & incendiis,

partim incolarum alio migrantium fugae adscribenda est.

Codices Dalmatici in Italiam,

atque in Hispaniam translatis.

Alia ipsos Illyrios agmen Gotthorum secutos illuc illata.

haud satis in patria tutis ac quietis esse liceret, propterea quod Græci in quo animo ferrent florentissimas illas regiones sibi ereptas in Gothorum potestatem devenisse; & in omnem Dalmatiam totiusque Illyrici armis recuperandi occasionem imminerent, multi ex illis populis, ut suæ salutis, & tranquillitatis, consulerent, cum familiis rebusque omnibus, quæ moveri poterant, in Hispaniam transmigrarunt; eos scilicet alliciente iusto moderatoque imperio Theodorici, sub quo pacata sibi omnia ac tranquilla fore pollicebantur. Cum his autem veterum tabularum supellectilem haud sane exiguum illuc transvectam fuisse credibilis est, quam ut cuiquam aut dubium, aut falsum videri possit. Porro tum ecclesiasticæ, tum profanæ antiquitatis monumenta ex omnibus fere Imperii Romani provinciis collecta apud Hispanos extare adhuc quamplurima, Joanni Bollandi fidem fecit vir amplissimæ dignitatis, eximieque doctrinæ, quem huiusce rei satis idoneum, satis gravem testem idem Bollandus produxit in Præfatione ad vitas Sanctorum mensis Februarii tom. I. *Quidam vir doctissimus, inque amplissima constitutus dignitate, nobis aliquando retulit plurima esse per omnem Hispaniam monumenta antiquitatis tum Romanæ, tum Christianæ, sed pleraque ignorata. Quæ viri gravissimi auctoritas dubitari non finit, quin plurimi & lectissimi vetustarum ætatum codices ex Græcia, Illyrico, Italia, aliisque regionibus in Hispaniam translati fuerint; idque cum iis, quas modo attulimus, conjecturis probabilis est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur, quæ intueri licet in Chronicis Hispaniensibus proximo & superiore sæculo, nescio unde, in lucem prolatis; ubi multa reperiuntur Hispaniarum rebus, urbibus, & ecclesiis immixta affictaque esse, quæ ex historiis & tabulis aliarum gentium surrepta fuisse convincunt scriptores præclari in primis ac nobiles; idque apparet ex indicis clarioribus, quam ut plagiarii huius operis mala fides & summa impudentia ullo modo celari possit.*

Hi codices igitur, varii enimvero ac multiplices, in Hispaniam ex aliis atque aliis Europæ partibus delati, cum per annos circiter mille in tenebris atque oblivione jacuissent, altero abhinc sæculo in lucem malis omnibus producti ad manus quorundam pervenerunt, quos patriæ historiæ locupletandæ ornandæque insana quædam libido ad id facinoris sane audacis perpulit, ut præclara illa venerandæ antiquitatis monumenta compilare non dubitarent, in gentis suæ laudem convertere conantes, quidquid rerum atque hominum illustrium aliis provinciis ac nationibus detractum ad Hispaniam pertrahere quoquomodo licuisset: quod quidem eo liberius atque impunius facere se posse arbitrati sunt, quod illarum tabularum nulla jam extaret memoria, nulla suppeterent exemplaria, quibus in medium prolatis, de dolo malo ac fraude postulari possent.

Opus itaque consarcinarunt ingens sane ac laboriosum, quod explicatis temporum ordinibus, & rebus scitu ac memoria dignis, suo quaque anno adscriptis a Christo nato usque ad sæculum duodecimum perducitur. Huius Chronici quicunque fuerint Auctores, id quidem suscepisse ac profiteri videntur, ut historiam quamdam universalem præsertim ecclesiasticam describant; rem tamen propositam ita exsequuntur, ut satis appareat illorum studia & conatus ad gloriam nominis & generis Hispani exaggerandam potissimum referri. Materiam suppeditarunt partim communes & pervulgatæ illorum temporum historiæ, partim illi, quos dixi, codices, unde multa sumpserunt, quæ cum

alio pertinerent, ut interverti, transferrique possent ad rem Hispaniensem, necesse fuit, eo quo minime spectabant, vocabulorum depravatione, aliisque malis artibus detorqueri. Ut vero huic operi, qua carebat, vetustatem & auctoritatem adsciscerent, veterum scriptorum illustria quædam nomina, quibus illud supponerent, ab antiquitate sibi mutuanda esse censuerunt; inter hos autem scriptores totius operis conficiendi curam laboremque partiti, alias aliis partes attribuerunt, sic prorsus, ut ab eo anno, in quem quisque desierat, alii deinceps, atque alii initium scribendi facerent.

Porro cum indicia rerum multarum, & complurium vocabulorum ex Illyris in Hispaniam transvectorum comperisse manifestum in hisce Chronicis, & manu propemodum tenere nobis videamur, identidem cum sarvatis hisce scriptoribus de iis repetundis, quæ Dalmatiæ atque Illyricæ ademerint, actio nobis instituenda erit. Quare necessarium esse arbitror, antequam ultra progrediar, de plagiariis istis, atque e mentiti nominis Historicis lectorem paullo accuratius edocere; & de illis quid sentiendum cordati & sapientes viri censeant, admonere, ne quis existimet de rebus ac Divis Illyricæ genti surreptis temere a nobis, & sine ulla ratione litem illis intendi. Neque vero ab huius loci instituto id alienum videtur esse; haud enim levibus conjecturis ducor ad suspicandum affictum esse aliquid adscriptumque Hesychio Divi Jacobi discipulo & Carcesæ in Hispania Episcopo, quod ad Hesygium nostrum Salonitanum vel alterutrum, vel utrumque pertineat; idque desumptum fuisse arbitror ex antiquis eorum Actis, quæ cum aliis ejusdem generis codicibus in Hispaniam fortassis immigrarunt. Itaque si quid huiusmodi apud Hispanos illos Chronologos reperimus immixtum Actis Hesychii Hispaniensis, quod ex aliquibus indicis appareat nostro vel nostris potius Hesychiis ademptum esse, id diligenter annotabimus; & quam sit verisimile Salonitanum esse, quæ Hispano tribuuntur Hesychio, conjecturis quibusdam haud omnino absurdis ostendemus. Deinde ex universali illorum temporum historia conjiciemus, qui fuerit tum status ecclesiæ Salonitanæ, quidve ab utroque Hesychio laudabiliter gestum existimari possit. Demum varias Martyrologiorum formulas, in quibus Hesychii nomen adscriptum est, in disquisitionem vocare oportebit, atque expendere, num aliqua illarum in alterutrum, vel in utrumque Salonitanum Hesygium conveniat.

CAPUT PRIMUM.

De Chronicis Hispaniensibus.

Chronicorum Hispaniensium, quibus continetur duodecim fere sæculorum historia cum civilis, tum præsertim ecclesiastica, auctores esse falso feruntur illustres quidam, nec doctrina solum, sed etiam dignitate & sanctimonia celebres viri, inter quos facile primas tenent Flavius Lucius Dexter, M. Maximus Cæsaraugustanus Episcopus, Luithprandus, & Julianus. His ut majorem fidem & auctoritatem conciliarent, adjuncti sunt Haubertus Monachus Dumienis, Gregorius Antistes Eliberitanus, Liberatus Monachus Gerundensis, Braulio & Heleca Episcopi Cæsaraugustani, qui & superiorum inventa confirmarunt, & rerum insuper novarum accessione locupletarunt. Nunc singulorum ætates & scripta seu legitima, sive adulterina breviter atque ordine persequamur;

dec

Multa adhuc extant in Hispania monumenta a liunde inventa.

Hinc multa, quæ alio pertinent, inserta & immixta rebus & Chronicis Hispaniensibus.

Chronica Hispaniensia ex rebus alio pertinentibus conflata.

& antiquis scriptoribus supposita.

in quibusdam hanc penam ex Illyricis monumentis desumpta apparent.

quæ ande repetere, & Illyricæ redituere oportet.

Nomina scriptorum illustrium.

quibus falso adscripta Chronica Hispaniensia.

nec prætereundi erunt, qui fæsus commentitios illis suppositos vulgaverint, defenderint, illustraverint.

S. I.

De primariis falso dictis auctoribus historiae seu Chronici Hispaniensis.

Flavius
Lucius
Dexter
Præfectus
Prætorio
Scriptor
Historiarum
conjectam;

Flavius Lucius Dexter genere Hispanus, filius Paciani viri clarissimi, & postea Episcopi Barcinonensis, idemque doctrina & sanctimonia insignis, & ecclesiæ scriptor egregius, cum parentem virtutum omnium imitatione propemodum æquasset, tum vero illius eruditione, eloquentia, omniumque optimarum artium studiis facile superavit. Is cum ad rempublicam accessisset, per omnes honorum gradus, ad summum imperii Romani magistratum pervenit, Prætorianam Præfecturam adeptus anno Christi circiter 394, Theodosio imperante; extantque in Codice Theodosiano leges aliquot ad Fl. Dextrum Præfectum Prætorio perscriptæ sub initium anni 395. Coss. Olybrio, & Prohino. Sed cum egregio esset ingenio, eruditione varia ac multiplici, & nimirum dicendi politeque scribendi arte plurimum excelleret, veterum suorumque temporum memoriam litteris complexus, historiam quamdam universalem confecit, quam D. Hieronymo mittere decreverat, quo cum ei amicitia & summa necessitudo intercessit. Hujus rei completissimum testem habemus ipsum Hieronymum in libro de illustr. Eccles. Scriptor. cap. 132. Dexter, inquit, Paciani, de quo supra dixi, filius, clarus apud sæculum, & fidei deditus, fertur ad me omnimodam historiam texuisse. Et in Proemio hujus libri, quem honoris causa ipsius Dextri nomine inscriptum voluit, satis aperte significat eum Tullianæ dictionis, & eloquentiæ studiosum atque imitatore fuisse: *Quod Cicerō tuus, qui in arce Romanæ eloquentiæ stetit, non facere dedignatus in Bruto, Oratorum Latine lingua texens catalogum &c.* Idem in Apologia secunda adversus Rufinum fateatur Dextrum auctorem sibi fuisse & hortatorem, ut scriptorum ecclesiasticorum ordinem, seriemque contexeret: *Ante annos ferme decem, cum Dexter amicus meus, qui Præfecturam administravit Prætorii, me rogasset &c.*

pro qua
deperdita,
falsa quæ-
dam in lu-
cem pro-
trusa.

Porro hanc Dextri omnimodam historiam, ut alia permulta hujusmodi monumenta, aut urbium ruinis obrutam, aut vetustate consumptam, aut certe retrusam & penitus abditam in tenebris archivorum, jamdudum deploraverant homines eruditi, habuerantque in rebus perditis ac desperatis; cum ecce tibi nescio quibus latebris in lucem prodit, versarique cepit in hominum manibus Chronicon Dextri, sive Historia omnimoda: hoc enim titulo inscriptus apparuit codex quidam, quem sub finem sæculi decimi sexti, tamquam haud ita pridem in Germania inventum, & quibus latebat, tabulariis eductum, homines quidam versuti ac fallaces venditare se posse sperarunt pro vera illa & germana historia, quam a Dextro conscriptam fuisse testatur D. Hieronymus; cum cæteroquin, si vel omnia alia fallaciæ ac fraudis indicia deessent, stylus ipse incomptus ac barbarus longe ablit ab Tulliana illa scribendi ratione, quam in Dextro idem Hieronymus tantopere commendat. Auctor hujus Chronici, quicumque is fuerit, conservatis notariisque temporibus, annorum a Christo nato quadringentorum & triginta memoriam sacram profanamque uno hoc volumine colligavit.

Nec vero defuerunt præclari ex Hispania & do-

ctissimi viri, qui hujusmodi Chronicon, nihil doli aut fraudis subesse suspicati, pro vero ac legitimo Dextri fætu habuerint; illudque & typis consignandum curarunt, atque in eo vel notis illustrando, vel ab omni suspicione vindicando plurimum studii operæque posuerunt.

Thomas Tamayus de Vargas Matritensis Regius Historicus Dextriani Chronici patrocinium suscepit, & ejusdem Apologiam Hispanico sermone conscriptam cum aliis duobus id genus opusculis prælo subjecit Matriti anno 1624. Idem Flavii Lucii Dextri Barcinonensis Historia omnimoda fragmentum denuo recensitum, ad veterum Codicum fidem castigatum, & commentario perpetuo illustratum Lugduni edidit anno 1627.

Franciscus Bivarius Monachus Cisterciensis vir eximie doctrinæ eodem anno 1627. typis itidem Lugdunensibus idem Chronicon vulgavit cum suis in eum animadversionibus, itemque libro Apologetico; quæ omnia huic titulo subjecit: *Fl. Lucii Dextri Barcinonensis Chronicon omnimodæ Historiæ commentariis apodicticis illustratum, simulque Apologeticus pro eodem Dextro contra Gabrielem Pennatum Canonicum Regularem Historiæ tripartitæ auctorem. Lugduni apud Carolum Landry. 1627.*

Per idem tempus Chronicon Dextri cum Chronico M. Maximi &c. & typographia Hispanensi cum notis subjectis prodit cura operaque Roderici Cari Sacerdotis Hispalensis hoc titulo inscriptum: *Flavii Lucii Dextri omnimodæ Historiæ, quæ extant, fragmenta cum Chronico M. Maximi, Helece, & S. Brailionis, notis illustrata. Hispali apud Matthæum Clavium an. 1627.* Cæterum Cornelius a Lapide ad calcem Chronotax: Act. Apost. auctor est primam hujus codicis editionem attribuendam esse typis Cæsaraugustanis in Hispania; quod quidem Chronicon cum aliis ejusdem notæ Chronicis, de quibus infra, iterum ac sæpius recusum est in Hispania.

S. Maximus Cæsaraugustanus in Hispania Episcopus egregia vel doctrina vel sanctitate inclytus florebat sexto exeunte sæculo, & vitam ad annum fere decimum sextum insequentis sæculi perduxit. Tribus interfuit Hispaniæ conciliis, suumque chirographum iisdem apposuit, Barcinonensi an. 599, Toletano an. 610, Egarensi an. 614. Isidorus Hispalensis Episcopus æqualis illorum temporum de Maximo adhuc superflite mentionem perhonorificam fecit in libro de Scriptoribus ecclesiasticis: *Maximus, ait, Cæsaraugustanæ civitatis Episcopus multa versu prosæque componere dicitur. Scripsit & brevi stylo historiam de his, quæ temporibus Gothorum in Hispaniis acta sunt, historico & composito sermone. Sed & multa alia scribere dicitur, quæ nondum legi.*

Maximi
Episcopi
Cæsaraugustanæ
opere
perierunt.

Nihil quidem superest eorum, quæ Maximus, Isidoro teste, vel soluta vel astricta numeris oratione scripsit; sed inventi sunt, qui Maximo pro sinceris germanisque ejus operibus jamdudum deperditis, nescio quid Chronici affingerent, illudque Chronico Dextri veluti quandam ejus continuationem superstruerent, quod annos complectitur præter centum sex omnino & septuaginta; rerumque gestarum seriem ab anno Christi 430, ubi desinisse fingitur Historia omnimoda Dextri, usque ad annum 606. perducit; manifesto autem apparet, quæ sex & viginti prioribus annis subjiciuntur, ea omnia, si pauca excipias, ex Chronico Prosperi Tyronis mutuata esse. Hoc Chronicon eodem anno atque Chronicon Dextri, iisdem ex latibulis, & eorundem totius fabulosæ Historiæ architectorum opera, in publicum processit; quod primum Rodericus

Chroni-
con eide-
m affigunt.

Americus Caro una cum Melece & Brulionis Chronotaxi adjecta Fragmentis Historiæ Dextrianæ; Hispalensibus typis mandavit anno 1657. ut supra diximus; deinde cura & impensis Abbatis & Monasterii Nucalensis cum aliorum additamentis, & Bivarit commentariis & typographia Matritensi emissum est ap. 1652. cujus titulus præfixus est hujusmodi: *Marci Maximi Episcopi Casaraugustani Continuatio Chronici Il. L. Dextrii, una cum additionibus S. Brulionis, Taronis, & Valderedi Casaraugustanorum item Episcoporum, commentariis apodicticis illustrata. Matriti apud Didacum Diaz de la Corra 1652.*

Nicolaus Antonius Hispalensis Tomo I. posthumo Biblioth. veteris Hispaniæ lib. v. cap. 2. tria de Maximo Casaraugustano Episcopo, cui Chronicon illud falso attributum est, lectores admonendos censuit; primo eum non fuisse Monachum Benedictinum, qualem confingunt, qui se illius Chronici inventores haberi volunt; deinde adinendum illi esse prænomen Marci, quod vero Maximo nusquam attributum invenitur; tertio denique ab hoc longe diversum esse Marcum Maximum virum egregium ex inclyta S. Benedicti familia, qui sanctissimi parentis virtutes ac laudes carminibus celebravit. Ne quis vero dubitare posset, an esset Maximi Casaraugustani Chronicon illud, quod sub ejus nomine prodit, ea de re testem præducunt satis idoneum, satis gravem, ipsum nempe Maximum, conficta quadam ejus epistola ad Argebatum Episcopum Portugallensem, cujus hortatu atque impulsu se id operis scribendum suscepisse profiteatur: *Efflagitasti, inquit, a me satis verecundè, ut tibi continuarem Chronicon illud, quod nomine Dextrii Barchinonensis circumfertur... Utinam tam diligenter fecerim imperata tua beatissimo Pater, quam conatus sum facere libenter. Perduxi namque rerum narrationem ab æra CDEIX. (is est annus Christi 431.) ubi finem facit Dexter, produxi que ad æram DCXLIV. (ad annum videlicet æræ vulgaris 606.) hoc est usque ad mortem Regis Gaudemari. Tu me Pater in orationibus tuis Christo commenda. Vale;*

Luitprandus primum Diaconus Ticinensis, deinde Episcopus Cremonensis, historicus decimi sæculi, bonus in primis ac nobilis, scripsit rerum gestarum ab Europæ Imperatoribus & Regibus libros sex; itemque librum singularem de legatione Constantinopolitana, qua ipse persundus est apud Nicephorum Phocam Imperatorem, ad quem de maximis gravissimisque rebus missus fuerat ab utroque Othone parente ac filio Augustis, eorumque uxore & matre Adelaide. Is quoque ad continuationem Chronicorum Hispaniensium aliquid de suo contulisse fingitur; ejusque nomini subicitur fragmentum quoddam historiæ ab anno 606. ad annum 629. perductæ, una cum Adversariis eidem falso adscriptis. Ad Chronicum Maximi trium omnino ac viginti annorum res memoria dignæ ac litteris adjiciuntur. At vero cum Hispania & Chronologis Hispaniensibus quid negotii erat homini Italo, ut Dextro Maximoque ad confectiorem Annalium Hispaniensium suam operam substituendam putaret? Id ne cui mirum, & minus credibile videatur, aliquid mendacii confingere & comminisci oportuit; ac propterea Subdiaconatus Toletanus, Hispana commoratio, necessitudo ac familiaritas cum Tractemundo Episcopo Illiberitano affingitur Luitprando: quod mihi quidem hercle non sit verisimile, atque ipsis tamen commentum placuit, aliisque probabile reddi posse putarunt, duplici epistola Luitprandino Chronico præfixa, altera Tractemundi ad Luitprandum, altera Luitprandi ad Tra-

ctemundum, quæ sane nihil est verisimilior, cum utraque non solum ab doctrina & gravitate utriusque abhorreat, sed etiam res perspicue falsas, pleneque absurdas contineat. Chronicon & Adversaria Luitprandi cura operaque Thomæ Tamayi de Vargas cum ejusdem in Chronicum animadversionibus prodierunt e typographia Matritensi an. 1635. sub hoc titulo: *Luitprandi sive Luitprandi & Subdiaconi Toletani, & Ticinensi Diacono Episcopi Cremonensis Chronicon ad Tractemundum Illiberitanum in Hispania Episcopum cum Notis. Matriti 1635. apud Franciscum Martinez.* Quinquennio post omnia Luitprandi opera, quæ extant, una cum Chronico & Adversariis, Laurentius Ramirez de Prado Eques S. Jacobi suis pariter, alienisque notis illustravit, ac typis Plantinianis edenda curavit an. 1640.

Ac priores quidem fabulose hujus historiæ partes satis belle processisse videbantur, cum in scenam productus est nescio quis larvatus Julianus, qui actum extremum adjiceret, & rerum annorumque seriem ad annum Christi 1160. perduceret. Itaque, si Superis placet, totius propemodum Christianæ profanæque antiquitatis historiam Hispanis auctoribus & inventoribus acceptam referre debemus, quæ scilicet res maxime memorabiles duodecim fere sæculorum, recte atque ordine scriptas complectitur. Fuit autem Julianus, si de se ipso scribentem audire libeat, Nonni Petri filius, Toletani natus medio fere sæculo decimo, quippe cum se baptismo initiatum affirmet a Paschali Toletano Archiepiscopo, qui, eodem Juliano auctore, Pontificatum iniit anno 1055. diem supremum obiit anno 1070. Clericali militiæ cum nomen dedisset, primum Archidiaconi officio functus est, deinde in collegium Presbyterorum S. Justæ Toletanæ cooptatus Archipresbyteri titulum ac dignitatem obtinuit. Ultra annum centesimum longe proventus ætate, ut ex ejus scriptis colligi licet, migravit ex hac vita anno circiter 1193. Sub Juliani nomine prodierunt *Chronicon*, & *Adversaria*, itemque de *Eremiticis Hispanis* brevis quædam Dissertatio, & *Collectio Variorum Carminum*; quæ omnia in unum volumen conegit Laurentius Ramirez de Prado, & Lutetiæ typis evulgavit an. 1628. cum hoc titulo: *Juliani Petri Archipresbyteri S. Justæ Chronicon; cum ejusdem Adversariis, & de Eremiticis Hispanis brevis descriptio, & variorum carminum collectio ex Bibliotheca Olivariensi desumpta. Parisiis apud Laurentium Somnium 1628.* Thomas etiam Tamayus de Vargas Matriti excudendas curavit an. 1635. *Animadversiones in Juliani cognomento Petri, Toletani, dum Matriti rerum positur, Archipresbyteri, & D. Bernardi primi Toletanorum, post exactam urbe perfidiam, Præsulis a secretis & studiis, Chronicon & Adversaria.*

S. II.

De reliquis Pseudochronologis Hispaniensibus.

Tota igitur Chronicorum Hispaniensium moles quatuor illis, de quibus hæcenus dixi, Auctoribus potissimum innititur, magni sane nominis, eximieque doctrinæ viris, atque ad fidem faciendam prorsus idoneis, si vere scripsissent, quæ ab illis scripta esse falso produntur. Julianum excipio, de quo, an usquam gentium extiterit, merito dubitari potest. Quamquam nescio quomodo sit, ut fraus & fallacia, licet speciosis nominibus obtegere se atque occultare studeat, numquam sibi satis tuta videatur; nusquam secuta, ne intumbra quidem & patrocinio adscriptio virorum illustrium

De Juliano Toletano Auctore quarto Chronicon Hispaniæ ut falso dicitur.

De Juliano Toletano Auctore quarto Chronicon Hispaniæ ut falso dicitur.

De Juliano Toletano Auctore quarto Chronicon Hispaniæ ut falso dicitur.

De Juliano Toletano Auctore quarto Chronicon Hispaniæ ut falso dicitur.

strium conquiescat. Quam ob causam necesse fuit annalium illorum parum inter se cohærentium structuram male materiata & ruinosam, aliis atque aliis adminiculis fulcire; scilicet alia quædam virorum insignium nomina vel confingere, vel ab antiquitate mutuari oportuit; quæ rebus illis commentitiis fidem & auctoritatem adjungerent; ut lectorum animis hæc veluti nube scriptorum ac testium offusis, nulla falsitatis suspicio, aut veri inquirendi cogitatio oboriri posset. Itaque ex eadem falsorum chirographorum officina, & eodem fere tempore prodierunt Gregorius Episcopus Illiberitanus, Braulio & Heleca Episcopi Cæsaraugustæ, Haubertus & Liberatus Monachi Benedictini, quorum confictæ lucubrationes eo pertinent, ut quæ ab illis quatuor prioribus Chronologis memorie prodita esse dicuntur, plurimum eadem scribentium testimonio confirmant, luculentius explant, & aliarum super alias accuratarum rerum additione amplificent. Hanc superior ætas copiam adulterinorum scriptorum effudit, ex qua cum Hispanæ gravitati, & sapientiæ aliqua labes adhæsit, tum vero depravatio secuta est sacræ profanæque historię, & magna confusio.

Gregorius Episcopus Illiberitanus Nicæna fidei vindex.

Gregorius Episcopus Illiberitanus, cui Bætico a patria cognomen fuit, haud doctrina quam sanctitate clarior floruit sæculo quarto, fidei Nicænæ propugnator acerrimus, qui tum in Synodo Sirmientiensi restitit vehementer Osiu Cordubensi Episcopo, qui cum initio constanter Arianæ formulæ obstitisset, plagis ac terroribus infractus eidem subscripsit; tum in Ariminenſi concilio pro fide catholica egregie decertavit adversus Valentem & Ursacium Arianæ perfidiæ Antesignanos, qui plerisque Episcoporum fraude ac dolo ad suas partes pertraxerant; id quod testatur Eusebius Vercellensis in suam ad eundem Gregorium epistola, quam ex Bibliotheca Pithæana Nicolaus Faber Parisiis edidit 1598. cum fragmentis S. Hilarii Episcopi Pictaviensis. Hunc D. Hieronymus inter Scriptores Ecclesiasticos annumerat, illumque exornat hoc elogio: *Gregorius Baticus Eliberi Episcopus usque ad extremam senectutem diversos mediocri sermone tractatus composuit; & de fide elegantem librum, qui hodieque superesse dicitur.* De Script. Eccl. cap. 105. Præclarissimi hujus Episcopi nomen cum sanctimonie tum doctrinæ fama inclytum visum est sane idoneum ad conciliandam auctoritatem Martyrologio cuidam, quod totum constat ex Hispanis Martyribus, qui sub Diocletiano & Maximiano pro Christiana religione interempti dicuntur. Hujus Martyrologii Auctor, quicumque fuerit, pleraque desumpsit & Chronico Pseudo-Dextri, & Hauberti Hispanensis, de quo infra; nec pauca de suo adjecit. Nihil eo ineptius, nihil insulsius, nihil magis a veritate alienum. Gregorius Arauzius Monachus Benedictinus illud una cum Chronico Huberti evulgavit Matriti anno 1667. hoc titulo inscriptum: *Collectio martyrum, qui sub Diocletiano, & Maximiani Imperio in Hispania martyrium passi sunt.*

Braulionis Episcopi Cæsaraugustani

Additiones ad Chronicon Maximi confictæ, & vulgata Matriti anno 1635

Braulio Episcopus doctrina præclarus, & eximia sanctitate præditus ecclesiam Cæsaraugustanam septimo sæculo ineunte administrabat, æqualis Isidoro Hispanensi, qui virtutis egregiæ testimonium Braulioni tribuit. Auctor fuisse dicitur quarundam Additionum ad Chronicon Maximi, quæ Bivarianis animadversionibus illustratæ una cum eodem Chronico cura & sumptu Abbatis ac Monasterii Nucleensis & typographia Matritensi prodierunt anno 1652. Eodem pertinet Fragmentum sive Appendix ad Chronicon Maximi, quæ sub nomine

Helece Episcopi itidem Cæsaraugustani apparuit anno 1627. Hispani excusa, operam ad id conferente Roderico Caro, qui iisdem typis Hispanensibus Dextri & Maximi Chronica cum Additionibus Braulionis edenda curavit. Eadem Braulionis & Helece, itemque Tajonis & Valdredi Episcoporum Cæsaraugustæ opuscula cum Chronico Maximi prælo Matritensi subjecit Thomas Tamayus de Vargas anno 1635.

Aliorum Episcoporum Cæsaraugustæ opera spuria.

Qui hæcenus producti sunt in hoc quasi theatrum historicum, suam quisque personam egregie sustinuerant, & impositas sibi partes haud indiligenter peregerant; cum in medium se protulit Haubertus nescio quis ex disciplina S. Benedicti, qui cum cæteris ingenio, eruditione, & dicendi copia antecelleret, unus omnium partes sibi sumpsit, & totum omnino ævum, quantum quantum est, ingenti sane ac laborioso volumine explicavit. Quid hominis fuerit iste Haubertus, quem tota ignoravit antiquitas, haud certius aliunde, quam ex verbis ipsius, quibus suos annales conclusit, dignosci potest: *Cum hæc scriberem, inquit, regnabat in Legione Ordonius, Corduba Abderachmen, in Castella & Auca Didacus Senex, concurrente æra Cæsaris 957. Et ego Haubertus Hispanensis, Monachus Dumienſis in Monasterio Dumienſi accepi habitum Benedictinum anno Domini 877. Fui patria Hispanensis ex genere Germanorum, qui venerunt ad Hispanias in societate Imperatoris Caroli Magni. Scripsi istud Chronicon in Monasterio meo in Gallacia, ætatis meæ LXXIX.* Hæc de se ipso ille, qui in scena sub Hauberti persona spectari voluit. Itaque Hauberti nomen præfert Historia Chronologica bipartita; cujus pars altera a mundi primordio ad Christum natum, altera ab initio æræ vulgaris ad annum 919. rerum ac virorum illustrium ætates ac tempora persequitur. Hanc typis consignavit Gregorius Argaius Monachus Benedictinus, cum accurata ejusdem defensione adversus ea, quæ Haubertino Chronico objecerat Franciscus Andreas de Palacios. Sed cum Hauberti fides nutaret, & leviora essent Argaii argumenta, quam ut illis satis firme inniti posset; ad eam fulciendam qui suos veluti humeros supponeret, accitus est nescio unde Liberatus quidam Monachus Gerundensis, nihilo majoris, quam Haubertus, auctoritatis; nihilo minus, quam ille, commentitius & fabulosus; æque vero, atque ille, superioribus sæculis ignotus. Suum is quoque Chronicon scripsisse dicitur, quod recenti, ut satis apparet, manu procusum ab initio rerum conditarum usque ad annum 610. æræ vulgaris perducitur. Quæ scripsit Haubertus, confirmat Liberatus, eadem fere in utroque leguntur; & qui utrumvis recte novit, ambos noverit. Hoc autem eo pertinet, ut ad fidem faciendam alter alteri subsidio esse possit, & consentiens utriusque auctoritas nullum de hujusmodi Chronicorum veritate dubitandi locum relinquat. Cum Hauberti Chronico aliisque ejusdem opusculis Argaius conjunxit Chronicon Liberati, itemque Martyrologium Gregorii Bætici, Chronicon utrumque Dextri & Maximi, cum notis & commentariis Apologeticis. Totum opus ex quatuor voluminibus constat. Auctorum ac rerum, quæ in unoquoque continentur, ordinem seriemque exposuit Nicolaus Antonius Hispanensis Tom. I. posthumo Biblioth. Vet. Hisp. lib. vi. cap. 22.

Haubertus Monachus Benedictinus Hispanensis.

Antesignanus,

Scripsisse fingitur Historiam ab exordio mundi usque ad sua tempora.

Hic additus Liberatus itidem Monachus & Auctor alterius Historiæ universalis.

Utrumque cum aliis in unum corpus collectis, & vulgatis Argaius.

Primum, inquit, volumen continet vitam & notitiam Hauberti, atque ejus Scriptorum. Deinde catalogum Martyrum, qui in persecutione Diocletiani, & Maximiani in Hispania passi sunt, ordinatum a Gregorio Granatensi (Illiberitanum dicere Interpre-

pres

partis voluit) Episcopo cum Argaitii notis sive commentario. De quo Catalogo Gregorii, ut fingitur, Batlici, satis multa nec in scriptoribus quarti seculi, quo Gregorius floruit, nec inusuliter observavimus. Sequitur jam in hoc volumine, quod descriptum inus, Catalogus ecclesiarum Hispaniae cathedralium, & notitia Episcoporum, qui eis praesueverunt, auctore Hauberto Monacho, aucto tamen eorum numero ex aliis auctoribus, scripturis, & consiliis. Adjunguntur Additiones ad Hauberti Catalogum ex ejus Chronico desumptae. Subjicitur inde Hauberti Hispanensis Chronicon. Pars prima. A creatione Mundi usque ad Gratianum. Incipit: Deus Trinus in Personis. Sequuntur notae Argaitii prolixae.

Secundo volumine, altera pars Chronici ejusdem a Virginis partu usque ad an. 919. & appendicis loco Wallambesi Merii additio ad Superius Chronicon, & ad utrumque auctorem notae comprehenduntur.

Tertium volumen, totius ut ludicri Systematis conspectum demus, Dextri Chronici translationem Hispanam cum notis continet.

Quartum tandem similem aliam Chronici Marci, ut appellant, Maximi versionem, & ad hunc notas, & post apologetica quadam auctoris adversus haec omnia impugnantes scripta, Chronicon de rebus Hispaniae novissime inuentum Liberati Gerundensis Monachi & Abbatis Pampilonensis S. P. N. Benedicti, & duabus partibus ab anno scilicet Mundi primo, usque ad an. 610. de quo jam antea egimus.

Nihilo plus auctoritatis obtinent apud cordatos viros Topographia SS. Christi Martyrum Venetiis edita cum Martyrologio Maurolyci an. 1568. sub nomine Primi Cabilonensis Episcopi ac Theologi; item Collectio Conciliorum Hispaniensium cum notis & emendationibus, cura operaque Garzie de Loaysa Archiepiscopi Toletani, typis Matritensibus confignata anno 1593. cui adjecta est Chronologia Toletanorum Antistitem: itemque Martyrologium Hispanicum cum notis Apodicticis ad methodum Romani Martyrologii in sex tomos distributum, auctore Joanne Tamayo de Salazar, qui non tam operam dedit, ut res veras certasque ex idoneis Auctoribus tabulisque depromptas scriberet, quam ne nihil omnino praeteriret, quod scriptum in falsis illis & commentitiis Chronologis repererat. Hoc Martyrologium typis Lugdunensibus imprimi coepit altero & quinquagesimo superioris seculi anno; ejusque editio in annum nonum protracta cum esset, demum absoluta est an. 1659.

Quid quod felix illa aetas tot egregiorum, ut ajunt, codicum inventrix, seu potius artifex, alios praeterea, longeque pretiosiores, si libet credere, sacrae antiquitatis thesauros reclusit, ante omnem memoriam reconditos, atque abditos in Hispaniae visceribus, ac penitus abstrusos. Anno siquidem 1597. prope ab urbe Illiberi in Batlica, sive Granatensi provincia, perfossa spelunca quadam misae altitudinis, atque in intimo sinu montis Illipulicanti reclusa, tabulae pervetustae, itemque laminae plumbeae repositae sunt partim Arabico, partim Latino sermone conscriptae de rebus divinis & ecclesiasticis; quarum Auctores D. Jacobum, ejusque discipulos fuisse tituli singulis inscripti declarabant. Ibidem latebant sacri cineres ossaque semivivula tum aliorum, tum praesertim Caeilii, & Elicii, quos e Divi Jacobi disciplina, a B. Petro in Hispaniam Evangelii propagandi causa missos, & Episcopos institutos ferunt. Sua utrique inscriptione apposita, plumbeisque laminis incisa, quae non minus, & martyrium, resque gestas pro amplificanda religione breviter & summatim continebat. Praeterea haud multo ante turrim quandam per-

antiquam, cui nomen Turpiana, in eodem agro Granatensi demolientibus, ut templo aedificando spatia laxarent, inmanus venerunt Commentarii quidam in Prophetias D. Joannis, Hispano, si superis placeat, idiomate, & antiquissimis litteris conscripti, quorum Auctor fuisse dicitur Caeilius S. Jacobi discipulus, quosque Septentrius & Patricius, antequam cum S. Caeilio magistro suo praecellam pro Christo mortem oppeterent, intra summos ejusdem turris parietes abdiderant. Inventorum hujusmodi operum seu Codicum catalogum contexuit Antonius Possevinus noster in Apparatu sacro, his verbis: Caeilii & sociorum nomine, Concilia Apostolorum jussu in Hispania habita, & lingua Arabica sive Ethiopica scripta, novissime apparere, quae inuenta sunt in Hispania (ut in scriptum est), in Monte Sancto Granata. Unde ad Clementem VII. Pont. Max. allata sunt, concessa plumbo, & enco filo colligata: de quorum tamen fide nondum aliquid est certi, quod sciam. Et quidem erat inter haec Concilium praenotatum, Primum Illiberitanum, secundum Illipulitanum, unumquodque sexdecim magna folia continens. Tertium ritu & miracula S. Jacobi 16. foliorum. Quartum de regno, & domo Inferni 16. foliorum. Ejusdem de summa providentia, alter de misericordia, tertius de justitia, ac de omnibus, quae Deus fecit creatis Mundum, qui videtur Theologiam continere. Quartus de creatione Angelorum, unusquisque 16. folia continens. Porro ab ejusdem S. Caeilii nomine versus ex Arabico, & 22. foliis contentus est liber inscriptus, Miracula fidei, ac de annulo Regis Salomonis, dictatus a B. Virgine Maria S. Jacobo Zebedei, quem esse apocryphum vix est, qui non cogitet. Haec Antonius Possevinus.

Eundem Catalogum, rixulis paululum immutatis, paullo aliter descripsit Franciscus Bivarius Comment. in Dextri Chronicon ad an. Christi 54. n. 4. De excellentiis, & miraculis Christi Domini ac Matris ejus ab Incarnatione Verbi usque ad Ascensionem liber 1. De summa providentia, misericordia & justitia, quas Deus in opere incarnationis exercuit libri 2. De natura Angelica liber 1. De panis & gloria liber 1. De Vita, peregrinatione & miraculis S. Jacobi lib. 1. Quibus adde mirabilis plane Commentaria ab eodem (Caeilio) elaborata super D. Joannis Prophetias, quae in sublimi parte inhabitabilis turris Turpiana inuenta an. 1595. non quidem Hebraica lingua, Graeca, aut Latina, sed Hispana vulgari, quae nunc post tot tantamque vocum variationem utimur. Quae postrema Bivarii verba Joannes Bollandus tom 1. Febr. pag. 12. hac censura perstrinxit: Quod Marci 16. v. 17. promissit Christus, qui crederent, linguis locuturos, novis, id in hoc egregio opere, Prophetiis inquam S. Joannis (an Evangelistae ambigitur) diversis ab Apocalypsi, Hispanica lingua, quae nondum extabat, a S. Caeilio interpretatis & commentario illustratis evenit. Ut autem hujusmodi Scriptorum specimen quoddam Lectorum oculis subijciam, juvat huic loco intexere epigraphem ad corpus S. Caeilii appositam, & in plumbea lamina, Latinis litteris, ut ajunt, vetustissimis insculptam: Anno 2. Neronis Imperat. Kal. Febr. passus est martyrium in hoc loco Illipulitano D. Caeilius, S. Jacobi Discipulus, vir litteris, linguis, & sanctitate praeclatus: Prophetias D. Joan. commentavit, quae sunt posita cum aliis reliquiis in sublimi parte inhabitabilis turris Turpianae; sicut dixerunt mihi sui Discipuli D. Septentrius & Patricius, qui cum illo passi sunt. Quorum pulveres jacent in hujus sacri montis cavernis, qui eorum memoriam venerantur. Ex laudatis Bivarii com-

item Commentarii auctore Caeilio Discipulo S. Jacobi.

De quibus Antonius Possevinus,

& Franciscus Bivarius.

Epigrapha sepulchro S. Caeilii incisa.

Alia ejusdem generis opera,

Tabulae & laminae plumbeae confectae,

commentariis in Chronicon Dextri. Quorsum vero, aut cur tandem istiusmodi tabulæ laminæque excogitatæ sunt & confictæ? Ut nimirum si quis in animum induxisset, Hispaniensis Chronologos per idem tempus inventos, obstinatione quadam sententiæ repudiare, cum pleraque ab illis tradita in his quoque laminis antiquo sermone & charactere insculpta legeret, harum testimonio convictus illis quoque assentiri cogeretur.

§. III.

*De Chronicis, & Chronologis Hispaniensibus
Doctorum virorum judicium.*

*Chronica
Hispanien-
sia initio
excepta &
approba-
ta,*

Initio Chronica illa, cum in lucem prodiiissent, nemo fuit, qui in dubium aut suspensionem vocaret; sed quemadmodum olim Phidias signa, simul aspecta & probata sunt; nec facile dictu est, quantis plausibus, quantaque hominum approbatione cum ubique, tum in Hispania præsertim excepta fuerint. Nec solum vulgi assensu fides illis & auctoritas parata, sed præclaris etiam iudiciis illustrium virorum, quibus non ingenium quidem aut doctrina, sed criticum ingenium & doctrina defuit: præsertim cum ii bonitate quadam naturæ ad credendum proni essent; & cum ex sua indole cæteros fingerent, haud putabant reperiri posse homines tantæ malitiæ audaciæque, ut tot veterum Auctorum, seu veri fuerint, seu ficti, nomine & auctoritate ad fallendum abuterentur: credulitas autem error est magis, quam culpa, & quidem in optimi cuiusque mentem facillime irrepit. Hos Chronographos egregie laudant, eorumque testimonia ad fidem faciendam utuntur Gaspar Sanchez, Christophorus a Castro, Vincentius Fallarius, Franciscus Guerra, Joannes Baptista Novatus, Velasquez, Mendo, Strozzius, alique quamplurimi. Qui vero ad illos typis edendos, commentariis illustrandos, & libris apologeticis defendendos, nihil subesse fraudis dolive suspicantes, operam, studium, atque ingenium bona fide contulerunt, eos proximo & superiore paragrapho recensuimus.

*sed ab ali-
quibus in
suspicionem
adducta,
præsertim
Hispanis.*

Cæterum non defuere, quibus animi quædam major sagacitas, acriorque in iudicando prudentia cum esset, fraus & impostura, licet eruditæ simulationis artificio composita, statim suboluerit. Atque huius fallaciæ animadversæ detectæque gloria prima debetur Hispaniæ, cuius habitum fuit semper prudens de rebus omnibus sincerumque iudicium; & hoc in genere ejus gravitas ac sapientia sic elucet, ut paucorum quorundam ex ea natione hominum impudentia ac levitate obscurari non possit. Puduit enimvero doctissimos quosque & gravissimos Hispanorum, istiusmodi figmenta plena inscitæ & mendaciorum ab Hispanis ingeniis prodiiisse, a quibus nihil vulgo expectari solet, nisi grave & severum, nihila veritate discrepans, nihil non subtili multaque cura perfectum, & industria elaboratum. Non autem decebat rerum Hispaniensium memoriam fictis & commentitiis fabulis contaminari: quasi vero præstantissima Hispanorum natio, quæ veris in omni genere & plurimis ac maximis laudibus abundat, ad sui nominis commendationem vel falsis, vel aliunde adscitis ornamentis indigeret; præterquam quod qui futilibus ac mendacibus scriptis famam alicujus ac celebritatem augere volunt, hi nihil aliud agere videntur, nisi ut veris ejusdem laudibus propter falsas admixtas adimatur fides; & quæ graviter severeque ab auctoribus plane veracibus edita sunt, ea

etiam revocentur in dubium. Hæc erat justissima prudentum virorum querela de illis Chronicis & Chronologis; quam intimis sensibus abditam ne expromerent, neve liberam vocem emitterent, obstabat præjudicata popularis opinio, & nobilium Scriptorum consentiens cum vulgo auctoritas, quorum studiis & approbationibus obstrepere adversariique, idem fuisset, ac frustra obniti contra impetum multitudinis, & in odia multorum offensionemque incurrere. Initio igitur qui recte sentiebant, ad fidem illorum chronicorum elevandam, labemque illam eluendam, quam Hispanorum nomen ex hujusmodi scriptis contraxisse videbatur, non in ea quidem directo aperteque invadere, sed oblique, & quasi per cuniculos eorundem male partam auctoritatem subruere cœperunt. In his non sine laude commemorandi sunt Petrus Ribadeneira, & Joannes Mariana Societatis nostræ eximii Scriptores; quorum alter de Vitis Sanctorum, alter de rebus Hispaniensibus historiam constanti & gravi ratione conscriptam falsis illis & adulterinis annalibus opposuit: eo nimirum uterque consilio, ut primum lectores intelligerent nihili faciendos esse commentitios illos Auctores, e quorum impuris fontibus nihil omnino in suos libros derivare voluerunt; deinde ut ostenderent non universæ sapientissimæque Hispaniensi nationi, sed paucis quibusdam male feriatis hominibus nugas hujusmodi anilesque fabulas attribuendas esse: ab his vero longissime abhorrere homines nostræ Societatis; quamquam unus ex illis seu vere seu false creditus sit illarum præcipuus Architectus. Ac Ribadeneira sane de supposititiis illis Chronicis ne meminit quidem, perinde ac nusquam gentium extarent; Mariana vero continere se non potuit, quin iterum ac sæpius Pseudodextrum cæterosque ejusdem notæ Chronologos leviter carperet, eorumque fidem in suspensionem vocaret. Horum vestigia cæteri illius ætatis Scriptores secuti, leni admodum mitique censura spurios illos annales perstringunt, ut potius de illorum veritate dubitare, quam omnem illis fidem abrogare videantur, veluti Cornelius a Lapide, qui cum hac de re iudicium tulit, maluit videri nimis timidus, quam parum prudens. Ante annos fere 1200. inquit, in calce Chronot. Act. Apost. ævo S. Hieronymi & Augustini Fl. Lucius Dexter, filius S. Paciani, postea Episcopi Barcinonensis, Præfatus Prætorio Orientis sub Theodosio Imperatore, Hispanus & Hispanorum encomiastes scripsit Chronicon a Natali Christi usque ad annum Christi 430. quo mortuus est S. Augustinus; illud dedicavit S. Hieronymo (& eo vita functo, Paullo Orosio) ut ipse testatur lib. de Script. Eccles. in fine, quem librum S. Hieronymus vicissim eidem L. Dextro inscripsit. Quæsit illud Card. Baronius, sed non reperit: post mortem ejus inventum est in Bibliotheca Barcinonensi eo olim translatus ex Bibliotheca Fuldensi, ut ferunt, typisque editum est in Hispania Cæsaraugustæ anno Domini 1619. cum appendicibus Maximi, Braulionis, & Helece, Episcoporum Cæsaraugustanorum, qui illud alternatim & successive usque ad sua tempora continuarunt & prorogarunt. Multi viri docti præsertim Hispani, illud avidè arripiunt citantque. Nonnulli tamen eruditi, quibus acris est crisis, spurium censent, vel certe aliorum laciniis assutum & vitiatum: tum quia varia ejus circumferantur exemplaria, quæ inter se variant, & dissonant: tum quia stylus rudior Dextri stylum non æquat: tum quia paradoxis, & parachronismis inspersum videtur: tum quia ubi, quando, & a quo post tot sæcula primo repertum sit, ignoratur. Sane Fuldæ illud studiose perquisi-

*Petrus Ribadeneira
& Joannes Mariana
suam quæ-
que histo-
riæ Chroni-
cis illis
opposuit.*

*Cornelius
a Lapide
censura
admodum
mitis.*

quisivi, nec inveni. Nolim ego in hac lite sedere arbiter; nec tanti auctoris iudicium mihi vindicare, ut fidem illi derogem, vel arrogem. Audio esse in Hispania, qui illud recusuri, & limaturi, eique fidem arrogaturi sint. Subinde, sed parce, illud citabo, præsertim ubi verisimilia, & veriora narrans, aliorum gravium auctorum testimonio fulcitur, & roboratur.

item Joannes Bollandi,

Nihilo minorem adhibuit Joannes Bollandus moderationem modestiamque in dicenda sententia de Chronico Flavii Dextri, cujus gratia negat se velle in certamen cum gente bellicosa descendere; & postquam varias rationes attulit, cur sibi scriptum illud non probetur, quid sui consilii ac iudicii sit, his verbis explicat in Præfat. Gen. ad Vit. SS. cap. 2. §. 7. *Sed tamen sentiat quisque ut volet: ego Chronicon illud nec esse Dextri assero, neque contentiose pernego: ejus auctoritate non temere nitor, præsertim si alii melioris notæ scriptores refragentur.* De Chronico vero, & Adversariis Luitprandi hæc subjecit: *Audio dubitare viros Doctos, an Luitprandi esse videantur, quamque mereantur fidem. Ego id examinare nolui.*

Sed Bollandi successores multo liberius de Chronico illis sententiam suam dixerunt.

Sed cæteri Antuerpienses Hagiologi, qui Bollandi in præclarum illud opus de Vitis Sanctorum deinceps successerunt, de Chronico Dextri, itemque aliorum Chronicis, Adversariis, Appendicibus, quæ ad manus notitiamque Bollandi non pervenerant, multo liberius severiusque judicarunt; idque eo fidentius atque impuni facere potuerunt, quod primus ille ardor conspiratioque hominum ad hujusmodi Chronica defendenda & evulganda paulatim defervescebat, & animis studiisque sedatioribus scripta illa expendi cœpissent. Falsitas quippe, quamvis ambagibus se involvere & veri speciem imitari studeat, diu tamen occultari non potest: opinionum enim commenta delet dies, vera autem hominum judicia confirmat. Cum itaque Chronicorum illorum fides & auctoritas multitudinis atque illustrium virorum patrociniis destitui, quasque diuturnitate & neglectu extabescere inciperet; tum enimvero undique exorti sunt, qui veluti impetu facto totam illam mendaciorum, & fabularum coagmentationem dissolverent, ac funditus subruerent. Exinde falsis illis Chronologis, quam sibi induerant, antiquitatis larva, & insignium virorum persona detracta, & vocabulorum depravationes, temporum ordines præposterii, rerum, locorum, personarum discrepantiæ patefactæ; ac denique criticis sapientissimorum hominum animadversionibus eo res adducta est, ut jam certo constet, quos libros Dextri, Maximi, & aliorum nomine inscriptos, ætas illa hujusmodi nugarum ferax protulit, nec Dextri, nec Maximi esse, nec vero aliorum, quibus titulo ementito attribuuntur. Qui Chronica illa palam aperteque rejiciunt, & supposititia esse, fabulis ac mendaciis referta, & vix digna lucubratione anicularum, plurimis gravissimisque rationibus convincunt, hi præcipue sunt Hugo Menardus, Georgius Cardosus, Josephus Cardinalis Aghirre, Gabriel Pennottus, Hagiologi Antuerpienses, & ut paucis omnes complectar, nunc quidem universa litteratorum natio commentitios illos Chronologos explodit. Sed contra eos nemo copiosius scripsit, nemo cruditiùs disseruit, nemo vehementius censorium stylum acuit, quam Nicolaus Antonius Hispalensis, Jurisconsultus, Eques Ordinis S. Jacobi, Canonicus ecclesiæ Hispalensis, idemque Regionum negotiorum in Urbe & curia Romana Procurator generalis. Bibliothecam Scriptorum Hispaniensium composuit duobus voluminibus comprehensam; quorum alterum ipse

Communis Doctorum hominum ad Chronologos illos explodendos conspiratio,

Ex his facile primas tulit Antonius Nicolaus Hispalensis.

typis Romanis tradidit anno 1672., alterum post obitum Antonii vulgavit Joseph Card. Aghirre, & præclaris adjectis ad marginem notis illustravit. Is itaque omnia illa scripta falsis nominibus supposita in disquisitionem vocavit, omnes mendaciorum latebras excussit, Architectorum hujus operis indolem, consilia, fallacias omnes sic prorsus evoluit, atque in apertum protulit, ut lectores totius fraudis non solum vestigia, sed etiam cubilia videre possint. Non est hujus loci atque instituti omnia persequi, quæ vir ille egregius, singulari doctrina atque ingenio præditus, hac de re graviter & copiose disputat, quæque in singulis falsa reperit, & insulsæ vanitatis, impudentisque mendacii coarguit. Operæ tamen pretium duxi capita quædam describere, quæ in Luitprando & Juliano digna castigatione acrique censura annotavit; ex quibus quid de reliquis censendum sit, facile cognosci potest: eadem enim in omnes & singulos censuræ cadunt, & qui unum alterumve probe novit, omnes noverit: non ita dissimili sunt & artificis & fraude compositi. Luitprandum igitur his censoriis animadversionibus Nicolaus Antonius confixit.

I. *Viros sanctitate illustres, qui alio Natales referunt, in Hispania constituit, sicut & res ab illis gestas; equivoco nominum, aut locorum abusus. Quod ipsum facit in exteris conciliis Hispania tribuendis.*

II. *Etiā absque equivocis, locorum aut nominum pretexto, virorum sanctitate illustrium, in fastis ecclesiasticis celebratorum, patriam aut mortem Hispaniæ adjudicat.*

III. *Rebus apud nos in historia controversis ambiguisque solvendis, ac determinandis, judicem sese invocatus & importunus ingerit; affectationem ubique & vanitatem manifestans.*

IV. *His autem, quæ non satis expressa sunt in veteribus monumentis, lucem declarationemque gestit inferre, quo locis personisque a se nominatis honorem & splendorem, sibi quæ fidem & obnoxii conciliet.*

V. *Eventibus, quorum in veteribus inscriptionibus, apud nos extantibus, obscurior aliqua memoria superest, clariorem pseudo-historia facem immittere conatur.*

VI. *Carmina a se composita pro sustinendis suis fictionibus, nomine antiquorum inscripta, signataque commendat, quo tutius fallat.*

Uniuscujusque horum locorum, seu capitum exempla quædam non omnia, sed conspicua magis, subjicere est animus. Ludit inquam in equivoco nominum vel virorum, vel locorum, ut aliarum gentium homines sanctitate celebres in Martyrologiis laudatos ad nostram gentem referat.

Plura vero nec leviora flagitia Juliano idem Antonius objecit, quæ ad capita duodeviginti revocavit.

I. *Anachronismos sæpe committit, ea, quæ infra tempora ejus contingere, aut non eo tempore, quo contingere, incaute memorans.*

II. *Contradicit sibi ipsi & aliis authenticis scriptoribus, quorum fides non lubrica.*

III. *Desiderantur in his scriptis ea ejus testimonia, quæ ex iisdem scriptis, priusquam ederentur, scriptores in publicum laudare, aut non ea facere, in publicum prodierunt, quam præferebant apud laudatores.*

IV. *Depromit auctor ea, quæ dicit ex scriptoribus recentioribus, & ubi illi a vero deviant, cum bis & ille fallitur.*

V. *Errores crassissimos, falsa, absurda multa passim continet.*

VI. Impiis narrationibus piorum aures offendit, & sanctitatem iis tribuit, de quorum sanctitate aliunde non constat.

VII. Homines duos in unum coagmentat, aut unum in duos dividit, ad conciliandas variantes sententias.

VIII. Sanctis, quorum ignoratur natalis locus, Hispanos natales temere asserit: atque item aquivoco usus, assignata his martyrii loca in Martyrologiis, cum Hispania aliis eadem facit.

IX. Eundem equivocationis ludum in locis ludens, peregre facta quæque in Hispania contigisse ridiculo ausu scribit.

X. Archiepiscopatus Toletani primatiam dignitatem a prima Evangelii apud nos promulgatione sapissime ac fere omnibus paginis ridicule, & importune inculcat.

XI. Hispanis Episcopis, qui non eo venere, constare facit aliarum nationum Concilia.

XII. Hispanis Episcopis nuncupatas Decretales summorum Pontificum fingit epistolæ.

XIII. Quibusnam scripta sint Martialis Epigrammata, ridicule anxius est.

XIV. Ex iis, quæ vidit, monumentorum veterum inscriptionibus, aut recentiorum Auctorum observationibus, suas procedit.

XV. Ut emergat e difficultatibus heri aut nudius tertius, ut sic dicam, suscitatis, se in affectatas effundit expressiones.

XVI. Certis incerta addit & fabulosa.

XVII. Nova, inaudita, inperisimiliaque, & ab aliis indicta refert.

XVIII. Quibus ut fidem adstruat, fingit se ex nunquam alias auditis, aut visis auctoribus, quorum opera laudat, profecisse. Inquiritur in ea omnia, quæ ex hisce derivavit fontibus. In re geographica Hispania, multa is temere, multa inepte, & antiquitati contraria excogitanda, & dicenda sibi indulgit.

Hactenus Nicolaus Antonius Hispalensis, ex quo specimen habes, unde Hispaniensium Chronographorum indoles, & artificium dignosci possit. De laminis vero seu tabulis Illipulitanis nihil aliud hic adjiciendum puto, nisi quod anno 1641. Urbanus VIII. Romanus Pontifex iudicio suo gravissimo & maximo omnem illis fidem abrogavit, & ecclesiasticis comminationibus ac censuris interpositis interdixit, ne quis illas typis ederet, aut apud se retineret; neve illas aut tueri, aut interpretari, aut commentariis illustrare auderet. Decreti Pontificii apographum extat apud Hagiologos Antuerpenses tomo I. Februarii ad diem 1. ejusdem Mensis, §. vi. Commentarii historici de S. Cecilio Episcopo Illiberitano. Sequitur, ut exploremus, num forte aliquid e nostris Hefychiis Salonitanis ad suum Hefychium Hispanienses illi Chronologi transtulerint.

C A P U T II.

De Aetis & Martyrio, reliquiis & cultu utriusque Hefychii Salonitani.

QUæ titulo propostæ continentur, non ea quidem sumi aut describi possunt e certis auctoribus, probatisque monumentis, quorum nihil superest; sed aliunde per conjecturam repeti elicieque oportet. Inquirendum igitur est in falsos illos Chronologos Hispanienses, videndumque, an forte fortuna alterutri, vel utriusque Hefychio Salonitano aliquid surripuerint, quod Hefychio suo,

Divi Jacobi, ut ajunt, discipulo, & Carcesæ in Hispania Episcopo affingerent. Nimis grave præjudicium in eos, seu plane judicium factum est ab Hispanis ipsis, singulari prudentia & doctrina viris, quorum sententiis manifestarii fures ac plagiarii esse convincuntur, qui aliarum gentium historias ac tabulas compilarunt, ut rebus personisque alio pertinentibus Annales illos Hispanienses docupletarent: ac proinde si quis suspicetur suffragatos esse ab Hefychiis Salonitanis ea, quæ minus apte conveniunt in Hispanum Hefychium, huic ego quidem nullam temeritatis notam inuri posse existimo. Verissima quippe est in Luitprandum, itemque in Julianum Nicolai Antonii animadversio: ab iis scilicet, viros sanctitate illustres, qui alio natales referunt, sicut & res ab illis gestas in Hispania constitui: id quod in alios ejusdem generis scriptores aptissime quadrat, in Dextrum præsertim, cujus Chronicon, mihi, ait Joannes Bolandus in Præf. Gen. in Vit. SS. cap. 2. §. 6. opus videtur scriptoris non indiligentis, sed qui oborto collo in Hispaniam trahat quoque potest viros illustres. Id præterea crimini datum est istiusmodi Chroniconum artificibus callidis oppido ac ingeniosis, quod si quæ reperissent locorum atque hominum alio spectantium nomina, quibus similitudo aliqua esset cum nominibus locorum itidem, atque hominum Hispaniensium, ea levi facilique litterarum immutatione in vocabula Hispana transformatunt. Hujus fraudis, verborumque depravationis reum fecit Luitprandum Nicolaus Antonius quem, ait, aquivoco nominum aut locorum abusus; & paullo infra: Ludit in aquivoco nominum, vel virorum, vel locorum, ut aliarum gentium homines sanctitate celebres in Martyrologiis laudatos ad nostram gentem referat. Nec dissimili censura Julianum pertrinxit: Eundem equivocationis ludum in locis ludens, peregre facta quæque in Hispania contigisse ridiculo scribit. In Geographia autem Illyrica multa identidem occurrunt vocabula, quæ affinia sunt vocabulis Hispanæ Geographiæ, vel ab his parum admodum discrepant. Hæc illi cum in Hispaniam transtulissent, fere totam Geographiam Hispaniensem sedum in modum depravarunt: id quod Juliano objecit Nicolaus Antonius. In re geographica Hispania multa is temere, multa inepte, & antiquitati contraria excogitanda, & dicenda sibi indulgit. Ab Divis autem aliarum nationum ad Divos Hispanienses, quibus idem, atque illis, nomen esset, quidquid libuisset transferendi libram sibi plenamque potestatem arrogarunt; ex quo factum est, ut sæpe unum e duobus Divis conflaverint, rebus utriusque in unum congestis. Hæc vero idcirco præmonui, ne quis existimet temere nos & sine causa suspicari ac vereri, ne more suo hæc homonymia seu nominum similitudine abutentes, quæ pertinebant ad nostros, ad suum Hefychium, fallente mendacio, pertraxerint: quod an verisimile ac probabile sit, ex his, quæ subjicio, conjecturis atque indiciis cognosci poterit.

§. I.

Quadam Hefychio Hispaniensi ex Aetis Hefychii Salonitani accommodata videri.

DE rebus illis, quas Martyrologia, probati scriptores, majorum traditiones S. Hefychio Hispaniensi attribuunt, nullam hinc Hispanis Chronologis intendo. Itaque, quod Beda, quod Usuardus, quod Ado, alique veteres tradunt, id haud invitus assentior; videlicet S. Hefychium, & cum

Suspicio est aliquid ab altero vel utroque Salonitano ad Hispanum Hefychium esse translatum.

Illyricam geographiam vocabulorum cum vocabulis Hispaniense Geographiæ similitudo.

Fabula & lamina Illipulitane Pontificii decreto condita.

Hesychius cum sex alijs Evangelii propagandi causa in Hispaniam missus.

cum eo sex alios doctrinæ & sanctitatis eximie viros a Beatis Apostolis Petro Pauloque Episcopos Romæ consecratos fuisse, & Evangelii propagandi causa in Hispaniam missos, qui distributis inter se amplissimi illius regni provinciis; gentem illam propemodum universam ab vesana superstitione ad veri numinis cultum & Christianam religionem traduxerunt; & alii alias urbes Christi mysteriis ac præceptis cum imbuissent, easdem suo vel obitu, vel sepulchro nobilitarunt. Idem confirmat Gregorius Papa VII. in epistola 64. ad Alphonsum VI. Castellæ, & Sanctium IV. Aragoniæ Reges, data anno MLXXIV. Indiæ. xii. xiv. Kal. April. Cum Beatus Apostolus Paullus Hispaniam se adijisse significet; ac postea septem Episcopos ab urbe Roma ad instruendos Hispaniæ populos a Petro & Paulo Apostolis directos fuisse, qui destructa Idololatria, Christianitatem fundaverunt, religionem plantaverunt, ordinem & officium in divinis cultibus agendis ostenderunt, & sanguine suo ecclesias dedicaverunt, vestra diligentia non ignorat &c. De illorum martyrio neque ajunt, neque negant veteres Martyrologi, quos supra laudavimus. Cæterum non dubito, quin aliqui ex illis, si non omnes, vitam pro Christo & sanguinem profuderint, quod ex verbis modo relatis Gregorii VII. satis aperte colligitur. Juvat huc transferre ex Martyrologio Romano elogium Hesychio & sociis attributum, quod fere totidem verbis descriptum legitur apud Ufuardum: In Hispania Sanctorum Torquati, Ctesiphontis, Secundi, Indaletii, Cæcilii, Hesychii, & Euphrasii, qui Roma a Sanctis Apostolis Episcopi ordinati, & ad prædicandum verbum Dei in Hispaniam directi sunt: cumque variis urbibus evangelizassent, & innumeras multitudines Christi fidei subjugassent, in ea provincia diversis locis quieverunt; Torquatus Acci, Ctesiphon Vergi, Secundus Abula, Indaletius Urçi, Cæcilius Illiberi, Hesychius Carthæsa, & Euphrasius Illiturgi. Cum autem omnes Martyrologi ad Idus Majas anniversariam omnium memoriam adscripserint, huic dici ab eorum primo in Hispaniam adventu celebritatis ac religionis causam obvenisse existimant Hagiologi Antuerpienses tom. 1. Martii ad diem 1. cæterum aliis præterea diebus, suo quisque, & aliis in urbibus, religione ac ritu solemniter coluntur. De illorum ad Urbem Accitanam accessu, quem Deus insigni miraculo, & omnium fere civium ad Christum conversione illustravit, Ado in Martyr. ad xv. Maii, cui B. Notkerus, aliique adstipulantur, hæc scripsit: Cum propter laborem itineris modicum quiescentes, causa victus emendi, discipulos in urbem misissent, mox pagavorum multitudo, quæ tunc forte Diis suis festa celebrabant, eos usque ad fluvium persecuta est: in quo pons miræ magnitudinis, & firmitatis exstructus, transeuntibus Sanctis, Dei nutu, cum omni insequentium multitudine funditus corruit. Ad quod miraculum cæteri territi, & ejusdem magnæ Senatrici Lupariæ, quæ divinitus inspirata, eos benigne suscipiens credidit, exemplum secuti, relictis Idolis Christo Domino crediderunt.

Quæ veteres scriptores tradunt de Hispaniensi Hesychio, huic adimere non licet;

Quæ igitur veteres Martyrologi, aliique idonei Auctores de Hesychio & sociis memorie prodiderunt, ea in dubium revocare non ausim; nihil horum, ut Salonitanis arrogem, Hispano Hesychio detraxerim: illud etiam ut credam, adduci facile possum, septem illos Episcopos ab Divo Jacobo in sua peregrinatione Hispaniensi ad Christum adiunctos fuisse, & Hierosolymam deductos; qui deinde post Magistrum Herodis jussu interfectum, Romam cum venissent, Episcopali consecratione ini-

tiati, Apostolorum missu cum exuviis S. Jacobi ad Christianam religionem disseminandam in Hispaniam rediisse dicuntur, quamvis non desint, qui hac de re aut omnino dissentiant, aut certe dubitent: nam ut præclare admonet Joannes Mariana lib. 4. cap. 2. quoniam rerum antiquitas certam descriptioni derogat fidem, neque quid certi de Jacobi Apostoli discipulis afferri potest, liberum lectori judicium de tota re relinqui oportet. Si quæ primævis illis Hispaniæ Episcopis communis traditio, gravesque auctores attribuunt, iis contenti esse voluissent Chronologi Hispanienses, nihil erat, quod illorum fides in dubium vocaretur; sed cum multa de suo adjecerint, neque a majoribus tradita, & minus apte congruenterque ad veri similitudinem conficta, jure ac merito contemnuntur a viris eruditis; & quidquid adjectum esse ab illis dignoscitur, id totum vel omnino commentitium, vel aliunde surreptum esse censetur. Jam vero ad rem nostram, ut propius accedamus, de S. Hesychio Hispaniensi præter urbem, cujus Episcopus fuisse dicitur, nihil ab antiquis scriptoribus traditum est, quod illi commune non sit cum aliis sex Episcopis, quos S. Petrus ex urbe in Hispaniam misit. Nihil igitur habemus, quod satis probabiliter affirmare de illo possimus, nisi quod Hagiologi Antuerpienses perbreve hoc elogio complectuntur: Sanctus Hesychius, sive Ischius Episc. Carcesæ sive Cazorlæ, a S. Petro Apostolo cum alijs sex Episcopis in Hispaniam missus circa annum Christi LVIII., aut sequentem, post sacri Evangelii prædicationem Martyrio perfunctus est 1. Martii. His addamus, per me licet, Hesychium fuisse genere Hispanum, Divi Jacobi discipulum, cum eo Hierosolymam profectum, inde Romam, tum in Hispaniam reversum; itemque cætera, quæ de illius & sociorum in Hispaniam adventu Ado & Notkerus litteris consignarunt.

Quæ Hesychio Hispaniensi certo, vel probabiliter attribui possunt.

Sed quæ cum his seu veris, seu vero proximis admiscuit Chronologus ille, falso creditus Flavius Dexter, quæque adjungunt tabulæ Illipulitanæ, ea sane mihi suspicionem movent, & nisi me fallit, videri possunt ex Actis alterutrius, vel utriusque Hesychii Salonitani desumpta. Ac primum expendamus velim, quæ scripsit commentitius iste Dexter de suo Iscio (ita enim Hesychium vocat), & ex formula æræ Christianæ quatuor fere sæculis post Dextrum receptæ, anno Christi LII. subjecit: Anno Christi LII.

Cæterasque ad hunc sunt dubie æ. del.

Ischius Carteje prope fretum prædicat, totamque oram maris internipercurrit: & Alonæ & Carteje alteri in Mediterraneo mari, non procul Carthagine Spartaria prædicat. Mirum quam multa paucis verbis errata subsint. Nota Chronologica neutiquam cohæret cum iis, qui de consecratione, & professione Hispaniensi septem illorum Episcoporum scripserunt, Beda, Ufuardus, Ado, Gregorius VII., aliique. Tradunt enim illos Romæ & consecratos Episcopos, & in Hispaniam missos, non solum a Petro, sed etiam a Paulo, qui Romam numquam adiit ante secundum Neronis annum, qui congruit cum anno Christi vel LVIII. juxta Baronium, vel LVI. juxta aliorum calculos. Eo quippe anno Paullus, cum superiori anno ab Præside Palæstinæ ad Cæsarem appellasset, in urbem advenit, suam apud Neronem causam ex vinculis dicturus. Biennio Romæ transacto, Hispaniam peragravit, ut ex ejus ad Romanos epistola Gregorius septimus, & plerique veterum auctorum affirmant. Hispana expeditione perfunctus cum an. vel 64., vel 68. in urbem revertisset, tum demum Hesychius cum sociis, ab utroque Apostolo & Episco-

Mendum Chronologicum.

pus initiatus est, & in Hispaniam proficisci iussus, ut ibidem rei Christianæ operam navaret. Tantum igitur abest, ut anno Christi LII. Hesychius Evangelio disseminando Hispanos divinis mysteriis ac præceptis imbueret, ut non ante quintum, vel octavum supra sexagesimum primi sæculi annum, eam illi provinciam Petrus Paullusque decreverint, septem vel octo mensibus antequam uterque Neronis iussu morte afficeretur.

Mendum
Choro-
graphi-
cum.
Civitas
Hesychii
Episcopa-
tu insignis
varie ap-
pellata,

numquam
Carteia
nisi apud
Dextrum

Carteia
distincta a
Carcesa
ubi sita.

Ante Chronicum Flavii Dextri in lucem editum neminem reperies, qui sedem Episcopalem, vel Apostolicos labores Hesychii Carteje urbi adscripserit. Hagiologi Antuerpienses tom. 1. Martii die 1. §. 2. cum plura & varia nacti essent exemplaria Martyrologiorum Bedæ, Adonis, Usuardi, in aliis quidem Carthesæ seu Cartesæ, in aliis Carcesi seu Carcesæ, in aliis Carceræ, seu Carteræ, nusquam vero Carteje Hesychium aut Episcopum fuisse, aut Evangelio operam dedisse invenerunt. Ejus Apostolatam primus Carteje adjudicavit, qui Flavii Dextri Chronicon protulit. Exinde id vocabulum auctore nescio quo irrepit in Martyrologium Romanum editionis Antuerpiensis, quæ duplex prodijt, prior an. 1608. absque Baronii annotationibus, altera anno 1613. cum ejusdem notis, utraque post obitum Baronii, cum idem Martyrologium Gregorii XIII. iussu correctum & vulgatum a Baronio Hesychium *Carthesæ* attribuat; quæ quidem lectio in illud ipsum Martyrologium, post utramque editionem Antuerpiensem, Urbani VIII. auctoritate recognitum, restituta est. Franciscus Bivarius in Commentariis in Chronicon Dextri ad an. LII. parvi interesse ait, utram utri lectio nem præuleris, cum urbs eadem pro varietate temporum varias appellationes subire potuerit. At cum Carteje nomen usitatum ac tritum sit apud Livium, Strabonem, Plinium, aliosque veteres, mirum sane videri debet id vocabuli numquam usurpatum fuisse ab antiquis Martyrologis, & neminem e Geographis reperiri, qui *Cartesam*, aut *Carcesam*, sive *Carcesum* pro *Carteja* scripserit: quod sane argumento est *Cartesam*, & *Cartejam* non vocabulo solum, sed etiam re ipsa differre. Positio Carteje ex Livio dignosci facile potest, ut infra dicetur; sed paullo difficilior investigatu est regio situsque Carcesæ, quæ quidem civitas veterum omnium consensu Hesychio obtigit. Sunt, qui Carcesam, sive Carthesam in Asturia locant Breviarii Cordubensis auctoritatem secuti, a quibus magnopere dissentit Franciscus Bivarius, & errare, ait, eos *tota Hispania, quia apud antiquos probatosque auctores in toto Asturicensi tractu non extat urbs Carthesia dicta*: quasi vero ipse *Cartesam* vel *Carthesiam* pro *Carteja* apud antiquos probatosque auctores uspiam invenisset. Perplacet mihi opinio Godofridi Henschenii, qui veterem Carcesam eandem esse, atque hodiernam Cazorlam, urbem in Beticæ, Murciæque & Castellæ confinibus sitam haud sane absurdis conjecturis existimat. Idem ante Henschenium docuit Antonius Cianca, qui lib. 1. hist. S. Secundi c. 15. scripsit Cazorlam olim *Carcesam* vulgo dictam fuisse; idque ex vetustis tabulis & monumentis, quæ illic asservantur, admodum verisimile fieri. Huc accedit constans & communis indigenarum opinio, qui urbem suam ac regionem a S. Hesychio tum Christianis sacris ac præceptis excultam, tum etiam proprio cruore religionis causa profuso imbutam esse confirmant. Quocirca ejusdem festum solemniter, & eximia veneratione concelebrant; plurimique ex oppidanis accolisque, ut sanctissimi viri patrocinium sibi adfiscant, Hesychii nomine appellantur. Ab

Cazorla urbe mediterranea longe terrarum abest Carteja, in ipsis Oceani faucibus, ad fretum Herculeum locata, quæ nunc *Algezira* vulgo dicitur. non vero *Tarifa*, ut aliqui putant, quæ introrsum recedit ab angustiis freti; neque *Conil*, ut alii docent apud Ortelium, quæ ab eodem freto longius distat. Carteje positionem Livius his verbis descripsit Dec. 3. lib. 8. *Lalius interim freto in Oceanum pectus, ad Cartejam classe accessit: Urbs ea in ora Oceani sita est, ubi primum e faucibus angustiis panditur mare.*

Quid autem est, quod Dexter ille pseudonymus Hesychii Episcopatum Carcesa dimotum translatumque Cartejam e mediterraneis in loca maritima protulit? Suspicio mihi est id desumptum esse ex Actis Hesychii Salonitani, cujus sedes Episcopalis Salona fuit, civitas mari adjacens, cujusque jurisdictioni ora Dalmatica suberat. Hinc vero factum est, ut Apostolicas totius oræ maritimæ peragrationes, quæ in nostrum optime conveniunt, Hesychio Hispaniensi attribueret, cum cæteroquin hujus Parochia mediterraneis regionibus contineretur: *Totamque, inquit, oram maris interni percurrit.* Scio equidem Mediterraneum mare appellari *Internum*, sive *Interius*, propterea quod quamvis latissime pateat, tamen intra fretum Herculeum Europæ, Asiæ, Africæque littoribus concluditur; contra vero Oceanus dici solet *mare exterius*, quod extra Fretum in immensum propemodum exporrigitur. Cæterum *Interni* maris appellatio, quæ toti mediterraneo communis est, magis apte propriæque videtur congruere cum mari Adriatico, quod haud ita late interjectum Illyricæ Italicæque oræ complexu continetur. Certe extremus hujus maris ad Septemtrionem recessus vocari solet *sinus intimus*, quo quidem vocabulo totum Adriaticum a summa seu præcipua ejus parte olim cognominatum fuisse verisimile est; neque aliam ob causam *Regna Liburnorum* a Virgilio *intima* appellari dixerim, nisi quia sita erant in intimo sive interno mari, quod undique clausum faucibus admodum angustis in mare Jonium illabitur. Huc pertinet, quod in tabulis Salonitanis & Ragusinis vocari solet *mare Internum*, quod oram Illyricam, & insulas oræ adversas interfuit; & qui littus navigio legit, is interno mari navigare dicitur; contra vero naves in altum provectæ, pelago, idest libero apertoque mari ferri dicuntur. Præterea ne *υπερβολικῶς* quidem, nedum vere propriæque dici potest, *Totam maris interni oram* peragratam fuisse ab Hesychio Hispaniensi, quamvis oram omnem Hispaniæ, quæ mediterraneo alluitur, Apostolicis excursionibus lustrasse credatur; nisi vero existimemus aut eum mare internum universum circumjisse, aut *interni* maris appellationem non ultra extendi, nisi qua Hispaniam maritimam ab Oriente præterfluit. Contra vero satis apte veræque dicitur Hesychius Salonitanus totam internam Adriatici maris oram percurrisse, cum totam ejusdem maris longitudinem littorea illa Apostolicaque peragratione emensus fuerit; neque enim longius mare Adriaticum, quam ora Illyrica protenditur. Cum igitur æque Adriaticum, ac Mediterraneum rite cognominari possit *mare internum*, vercor equidem, ne commentitius iste Dexter hujusmodi cognomen ab uno ad alterum mare, itemque maritimam & apostolicam circuitiorem a Salonitano ad Hispanum Hesychium transtulerit.

Alona etiam Hesychius Carcesæ Episcopus verbi divini sementem fecisse dicitur. Nihil autem est unum uni tam simile, quam *Alona* Salonæ. Haud sane ignoro *Alonem* urbem esse Hispaniæ Tarraco-

Videtur
ab ora ma-
ritima
Dalmatiæ
& Salona,
ad Carte-
jam Apo-
stolatus
Hesychii
Salonit.
transla-
tus, &
Hesych.
Hispan.
affusus.

Verius,
quam He-
sychius
Hispa-
nien.,
oram in-
terni ma-
ris pera-
grasse di-
citur He-
sychius
Salonita-
nus.

nensis, quam Geographorum vulgus nunc *Alicante* dici putat, dissentiente Isaaco Vossio in suis ad Melam animadversionibus perquam accuratis, qui Alonam asserit oppidum esse, quod olim Arabes *Tundimir*, nunc Hispani Guardamar appellant, situm in peninsula ad ostium fluvii, qui vulgo *Segura* dicitur. Hanc urbem statuit Pomponius Mela lib. 2. cap. 6. in ora maritima, quam præterluce Sinus Illicitanus; ab eaque proximam locat Lucen- tiam, quæ Vossio eadem est atque *Alicante*: *Se- quens Illicitanus Alonem habet, & Luceniam*. *Unde ei nomen Illiciti*. Sed cum nemo veterum Alonam ab Hefychio Evangelicis præceptis institutam tradat, neminem opinor, qui falsi huius Dex- tri testimonio standum esse censeat. De *Alone*, in- quit Hefychenus, *cum solus id pronunciet, tam- fluxa in ceteris auctoritate, nec assensu secure il- cet; nec libet redarguere*. Tanta porro est Alonæ cum Salona similitudo & affinitas, ut dubitari vix possit, quin Auctor huius Chronici more suo Sal- onam unica dempta littera cum Alona commuta- verit, & ad Hispaniensem Alonam, Hefychium- que transulerit, quod de Salona, nostro quoque He- fychio in ejus Actis descriptum invenerat; præfer- tiam cum dolo ac fraudi occasionem daret. Similis ac fere ejusdem vocabuli sinus, quo utraque civi- tas altitatur: Salona quippe *Illyrianus* (Alonam vero *Illicitanus* sinus præoblatitur).

Salona in Alonam,

& Illyri- canus in suum Il- lictanum forte conversus,

Alterius Carteje positio male com- situta a Bivario,

De altera quoque *Carteja* ab *Carthagine Spartaria* haud longe disjuncta, quo ritidem Christiani reli- gionem inculcavit. Hefychius dicitur aliquando scri- pticari licet. Hanc urbem Bivarius minime distin- guendam conserta *Cartaja*, *quoniam est*, inquit, *in ipso maris littore, sed interius interva a mari ab- quantulum separata*. Sed *Cartaja*, & quæ Bivarius, nimium quantum distat ab *Carthagine nova*, cum a Sparti copia Spartariæ cognomen est. *Cartaja* quippe extra finem Gaditanum procul summora, leucas fere duodeviginti a Gadibus in Occasione- best prope ab Ana fluvio constituta, a quo longis- sime Carthago in Oriente distat. Quare Rodericus Carus in suis Commentariis ad Flavium Dextrum auctoritati huius Chronici hic diffidere videtur. De *Carteja prope Carthaginem Spartariam ambigo*. Est hodie oppidum *Cartusa*, sed longe ab eo tractu dis- situm, extraneæ *Gaditani* fauces, non procul a *Lepia*. Apud Livium Dec. 3. lib. 1. præter Carte- jam illam, quæ adjacet Fretu Herculeo, altera Carteja in Ocadibus sita est, urbs sane opulenta & caput gentis ejus, quam idem Livius expugna- tam tradit ab Hannibale, direptamque. Sive Ol- cades cum Livio ultra Iberum, sive cum Step- hano prope Iberum, sive cum Polybio in Ocania circa Tagum collocari placeat, longe distant tum a Carthagine Spartaria, tum a mediterraneo mari; ex quo fit, ut etiam Carteja civitas illorum pri- maria utrinque absit, contra quam docuit artifex Chronici Dextriani.

Carteja per depravationem vocabuli

fortassis ex Corcyra Dal- matica confecta.

Cum itaque nulla sit altera illa Carteja prope Carthaginem ad mare mediterraneum, suspicio est eam effectam esse ex aliquo affini vocabulo Dalma- ticæ chorographiæ corrupto detortoque ad urbem Hispaniensem significandam. *Carteja*, sive ut in aliquibus Adonianiis apographis Heribertus Ros- weydyd scriptum invenit, *Carcera* vocabuli simili- tudine haud longe abest a *Corcyra* urbe & insula Dalmatica. Sane vereor, ne vaser ille transfor- mandorum nominum artifex, ex utriusque loci ho- monymia aliquid in rem suam derivandi occasio- nem captaverit; & perinde ac si nihil *Corcyram* inter & *Carceram*, sive *Cartejam*, præter paucarum litterarum varietatem interesset, unam e duabus

civitatibus conflaverit; quam quidem Hispaniæ at- tribuit, ejusque ad Christi cultum traductæ lau- dem Hefychio Hispaniensi adscripsit. *Cartejam* au- tem, quam *Carceram* scribere maluit, ne duarum vocum *Carera* & *Corcyra* similitudo aliquam de- pravati vocabuli suspensionem moveret, nam & eam- dem ob causam fortassis *Isium*, non *Hefychium*, Discipulum istum S. Jacobi appellavit. Sed qual- dam veluti nobis Coreyrensis urbis ad suam Carte- jam per imprudentiam transtulit, unde *Corcyram* Dalmaticam dignoscere facile queas. Aut enim Carte- jam esse ad mare mediterraneum, quod cum de Carteja, & Carcera urbibus Hispaniæ sitibus a mari admodum remotis falso dictum sit, optime con- gruit cum positione maritima *Corcyra*, urbis in- sulæque Dalmaticæ; totam enim mare circumfluit, & quidem mediterraneam: quis enim nesciat æque superum mare atque inferum partes esse mediterræ- nei, quod vocabulum maria omnia intra fretum Gaditanum complectitur. Nec minus vere proprie- que *Corcyra* nostra altera dicitur. Duæ enim sunt ejusdem nominis insula: una in Jonio mari adja- cens Epiræ, & haud Poetarum carminibus, quam historicorum monumentis clarior; altera sita est in Adriatico mari, hinc a Pharia, illinc a Melite in- sula, itidem Dalmaticis brevi Euripo interfluo dis- juncta, quæ ad jus protutionis quoque Hefychii E- piscopi Salonitani pertinebat. Quod igitur Pseu- dodemetrius scripsit *Hefychium Carteje alteri in me- diterraneo mari non procul a Carthagine Spartaria pro- pinquum*, & hoc spaciæ illic desumptum fuisse ex Actis Hefychii Salonitani, perititione aliqua repogra- phica addita, nam ut id ea, quæ aliunde sum- pserat, in Hispaniæ Geographiam accommoda- ret, in locum *Corcyra* *Cartejam* substituit, & *Carthagine Spartaria* propinquitatem perperam adjunxit. Hæc sunt veteri quædam indicia rerum, ab nostro ad Hispaniensem Hefychium translata- rum, non illa quædam adeo manifesta, ut rem ita esse, non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane persuadeant; sed contra eos plurimum va- lent, quos satis constat non tam dedisse operam, ut res veras certasque describerent, quam ut omnes, quas nuda essent, tabulas, veterumque monumen- ta excuterent, unde aliquid ad Hispaniensem hi- storiam augendam & ornandam arripere possent. Si Acta utriusque Hefychii Salonitani, quæ adhuc fortasse incorrupta & sincera in Hispaniæ archivis latent, ad nostras manus pervenissent, haud dubi- to, quin plura nobis de utroque Hefychio nostro & clariora suppetere, quæ auctor Flaviani Chro- nici aut omnino prætermisit, aut breviter attigit; quippe cum illi propositum esset non historiam conicere, sed epitomen quendam Chronologicam contexere. Restat, ut inquiramus in tabulas Ara- bicas Illipulitanas, in quibus de Hefychio Carte- sano Antistite hæc scripta reperiuntur.

Anno secundo Neronis imperii, Martii Kalendis, passus fuit Martyrium in hoc loco Illipulitano, ele- ctus ad hunc effectum S. Isidus, Apostoli Jacobi di- scipulus, cum suis discipulis Turillo, Pannuntio, Maronio, Centulio, per medium ignem, in quo vi- ri combusti fuerunt, æternam vitam petentibus tran- siverunt: ut lapides in calcem conversi fuerint, quo- rum pulveres in hujus sacri montis cavernis jacent: qui (ut ratio postulat) in eorum memoriam veneren- tur. Multa sunt, quæ hujusmodi tabulis omnem ineptam omnino fidem & auctoritatem derogant; barbaries in- conditæ perturbatæque locutionis, quam tamen ad idem Interpreti sermonis Arabici Latini que ignaro faci- le adscriperim; epocha S. Isidii Martyrio affixa, quæ juxta nostram in Dextrum animadversionem

Tabula Illipuli- tana,

omnino ad idem faci- dam.

Chronologicam supra expositam, non modo martyrium, sed etiam Hispaniensem S. Hefychii adventum præfessit; & quod caput est, iudicium longe maximum & gravissimum sedis Apostolicæ, quæ comminationibus & pœnis ecclesiasticis interpositis, vetuit tabulas illas vulgari, legi, retineri, haberi que dignas, quibus fides adhibeatur. Sed hæc missa facio. In eo paragrapho ex plumbis illis laminis supra descripto pauca quædam deprehendi, quæ congruere videntur cum topographia Dalmatica, atque inde in Hispaniensem translata. S. Hefychius martyrium quidem in loco Illipulitano fuisse, conditus vero in *Cavernis Montis Sacri* esse dicitur. Ptolemæus duas in Hispania Batica urbes constituit, quarum utrique *Illipula* nomen fuit; prior dicta Illipula major, quæ a Plinio lib. 2. cap. 4. *Ilipa* vocatur, sita erat auctore Philippo Ferrario ad Bætum fluvium inter Cordubam & Hispalim, æquali ferme spatio ab urbe utraque disjuncta. Altera Illipula minor, quam Livius *Ilipam* vocat, oppidum fuit Tudertanorum Lusitanie finitimum. In eadem Hispania Batica Ptolemæus constituit Illipulam montem, qui ab Illipula maiore aliquot millia passuum in Meridiem abest; multo autem longius a minore Illipula distat. Haud equidem scio, an qui tabulas illas confecit, locum *Illipulitanum*, ubi Hefychius combustus est, distinguere voluerit a monte sacro, in cuius cavernis ejusdem cineres reconditi esse dicuntur, cum cæteroquin idem videatur fuisse locus & martyrii & sepulchri, aut certe alter ab altero non longe sejunctus; neque satis cognosci potest, utrum locus ille ab urbe, an a monte Illipula *Illipulitani* cognomen acceperit. Illud mihi pro certo affirmare posse video, in utriusque loci positione erratum esse; omninoque in hoc omnis est error, quod locus ille Illipulitanus, & Mons Sacer eidem proximus, sive ab urbe, sive a monte Illipula cognominatus fuerit, longe abest ab Illiberi Hispaniæ Baticæ urbe amplissima, quæ nunc haud ita procul a civitate Granatensi vicus est infrequens sane & ignobilis, *Elvire* vulgo dictus. Verum si quid valet auctoritas Chronici Dextrini, Hefychius pro Christo mortem oppetiit, & sepultura affectus est aut Illiberi, aut prope ab hac urbe, quo nimirum Concilii cuiusdam causa cum aliis Episcopis convenerat; id enim scriptum reperio in Chronico Dextrini ad an. Christi LVII. *Horum S. Jacobi discipulorum nonnulli sub Aloto Neronis iudice dum ad Concilium Illiberi conveniunt, flammis exusti, spoliati suis, suorumque bonis omnibus, generose morientes, pro Christi fide coronati sunt.* Nec locum martyrii ab loco sepulchri distinguendum esse censet Rodericus Carus in suis ad Chronicum Dextrini animadversionibus. *Sacri cineres, inquit, ossaque semisulcata in ipsis martyriorum cavis fornacibus ac ulstrinis a Patricio Sacerdote contexta, cum plumbi tabulis litteratis, quæ eorum nomina martyriumque continent, summa Numinis providentia reperta sunt.* Ex quo fieret, ut locus Illipulitanus, & mons Sacer ab Illiberi non procul abfuerint. At vero Illipula minor in confiniis Lusitanie sita, itemque Illipula major ad Bætum fluvium inter Cordubam & Hispalim constituta, haud parvo interjecto terrarum spatio distant ab Illiberi, quæ a Lusitania quidem longissime, a Bati autem flumine haud modico intervallo in Orientem ac Meridiem recedit; nec multo brevior locorum tractus interpositus Illiberi montemque Illipulam determinat, qui in tabulis Ptolemæi ab Illiberi in Occasum, ab Illipula maiore in Meridiem longe disjungitur. Cum igitur neque civitas, neque mons Illipula sint loca pro-

pinqva urbi Illiberitanæ, positio loci Illipulitani & montis sacri, qui martyrio & sepulchro S. Hefychii in illis tabulis plumbeis adscribitur, non cohæret cum Flaviano Chronico, quod sepulchrum ejus & martyrium apud Illiberim constituit; nisi forte comminisci placeat alium locum Illipulitanum Illibeti proximum, ab urbe & monte Illipula distinctum, cujus ne vestigium quidem apud veteres Geographos reperies. Quare cum propter discrepantiam tabularum & Flaviani Chronici merito dubitari possit, an mons ille sacer, locusque Illipulitanus attribuendus sit martyrio & sepulchro Hefychii Hispaniensis, ingenue fateor, & paucis expono, quod mihi venit in mentem suspicari.

Invenio apud antiquos Scriptores Salonam olim appellatam fuisse *Hylleida*, *Hyllenida*, *Hyllim*, ab *Hyllo* Herculis filio, qui oram maritimam ab *Titio* flumine ad *Rhizonicum* usque Sinum portectam obtinuit, unde & regio *Hyllis*, & populi *Hyllini* appellati; a quibus *Illyrii*, & *Illyricorum* nomen originem traxit, quemadmodum fusc accurateque describemus in lib. 2. de Pelasgorum ætate, & aliqua diximus par. 1. Prolegom. Quæ si vera sunt, *Salona* eadem est atque *Hyllipolis*, id est *civitas Hylli*. Nisi me conjectura fallit, qui tabulis Illipulitanis conficiendis præerant, nacti cum essent per vetustos codices olim e Dalmatia in Hispaniam transvectos, & in aliquo ex illis scriptum reperissent Hefychium Episcopum martyrio affectum esse in loco, sive agro, cui ab urbe proxima *Hyllipoli* antiquitus dicta *Hyllipolitani* nomen obvenerat, hujus vocabuli cum Illipula urbe & monte Hispaniensi affinitate decepti sunt, seu verius & ipsi decipi, & alios decipere voluerunt. Itaque *Hyllipolitani* Dalmatiæ locum haud absimilem vetusto vocabulo Hispani oppidi & montis dicti *Illipulitani*, in Hispaniam traduxerunt; & ne quis de fraude ac dolo suspicari posset, aspiratione amota, & priori atque intermedia littera immutata ex *Hyllipolitani* *Illipulitanum* fecere; aptius & congruentius ad Illipulam Hispaniensem, ex qua id nomen derivatum videri volebant. Quod si localis vocabuli translatio facta est, haud dubitandum censeo, quin & martyrium Hefychii Salonitani translatum sit affictumque Hefychio Episcopo Cartesano præsertim cum de hujus martyrio Veteres Martyrologi nusquam meminerint; & tum primum fortassis Hefychius iste in martyrum numero haberi colique cepit, cum Chronica illa & lamina commentitiæ in lucem prodierunt; id quod etiam de martyrio Cæciliæ Illiberitani Episcopi, qui cum Hefychio combustus esse dicitur, Joannes Bollandus haud temere suspicabatur. Hæc si tam vera essent, quam sunt verisimilia, non de martyrio solum, sed de genere etiam martyrii constaret, quod Hefychius noster Salonitanus perfunctus est. Quid si codices illi Salonitani, quos in Hispaniam transvectos diximus, veteri vocabulo inscripti fuissent *Hyllipolitani*? vix mihi dubium esset, quin etiam titulum inde mutuati fuerint, quem suis tabulis præfigerent, easque fortasse propterea *Illipulitanas* appellarunt; credibile vero est res alias permultas ad historiam Dalmatiæ pertinentes inde surripuisse, quas in Arabicum sermonem conversas, & cum rebus Hispaniensibus permixtas in laminas illas plumbeas retulerunt.

Nihilo leviori conjectura ducor ad suspicandum de monte sacro, in cuius cavernis S. Hefychii cineres depositi esse dicuntur. Nullum mihi in tota Geographia Hispaniensi Montem reperiri licuit, cui *Sacro* sit cognomen, præter unum in Hispania Tarraconensi inter Auriam & Compostellam, quem

Discrepan-
tia tabula-
rum, &
Chronici
Dextrini.

Salona o-
lim Hyll-
leida &
Hyllis di-
cta.

Ex Hylli-
poli in Il-
lipulam, &
Hyllipoli-
tanum com-
mutatio
fieri facile
potuit;

& marty-
rium Hefy-
chii salo-
nitani ad
Hefychiū
Cartesano
Episcopi
transferti.

Utraque
civitas Il-
lipula lon-
ge abest ab
Illiberi.

itemque
mons Illi-
pula.

Iustus in Lusitania locat. Is autem longissimus abest ab urbe Iliberitana vel Illipultana, prope quam conditus est Hesychius; neque ullus ibidem mons designari potest, quem Scriptores antiqui ante laminas illas repositas, *Sacrum* appellaverint. At vero in Dalmatia Massaron mons est, ab urbe Salona passuum millia fere octo disjunctus, quem rite *Sacrum* dixeris, propterea quod martyrum corpora illuc inferri, & ibidem sepultura Christiano ritu mandari solebant. In Massari radicibus S. Domnium, cuiusque sociis ac praecursores sepultos fuisse diximus. Ex eo locus ille venerationi apud indigenas esse coepit, & sacri cognominis ab antiquis officii; ejusque religio ac sanctitas etiam nunc viget; nec miracula desse ferunt, quibus Deum excitat identidem mortalium animos, ut huius loci tot sanctissimorum martyrum exuvias in clypeo debuerint honorem cultumque impertiant. Alter prope Salona & Salona propior mons videtur, quem Auctor Historiae Salonitanae cap. 18, ducto ab re sacra vocabulo *Kyrie eleison* appellat; illic olim statuerunt quidam anni diebus publicas supplicationes indici, & ingenti civium frequentia ac pietate fieri solebant; nec vero aliunde is locus, nisi sepulchris martyrum ibidem conditorum, celebratissimae religionis causam accepisse videtur. Habes igitur in Dalmatia montem sacrum, martyrum sepulchris insignem, in quo Hesychius uterque Salonitanus pro more illorum temporum conditus fuerit. Hinc fortassis & sacri montis appellatio in Hispaniam Beticam agrumque Illipultanum transducta, & Hesychii nostri sepulchrum Hesychio Hispaniensi attributum fuit. Quid si etiam inventio reliquiarum huius Hesychii Hispani confecta fuerit ad similitudinem cuiusdam antiquae inventionis, quae olim apud Dalmatas facta sit, atque in tabulas Salonitanas relata, primi & alterius Hesychii Salonensium Antistiti, qui cum digni ignoti neglectique jacuissent, reperti sint, eoque sepulchro, & Salona transvecti cum essent, conditique honoratiori loco, quae dignum, religione & frequentia civium coli coperint? Sed huius inventionis apud Salonitanos & Spalatenfes nulla extat memoria. Haec ferme in illis tabulis Chronicis quoque omnium eruditum consensu apogryphis & commentitiis reperi, quae mihi videntur pertinere posse ad alterum Hesychium Salonitanum, ab eoque desumpta esse, translataque in Hesychium Hispaniensem. Sed cum haec a me non certis monumentis & rationibus, sed suspitionibus tantummodo & conjecturis coarguantur, nihil pro certo affirmare ausim; recte an secus conjecerim, aliorum sit iudicium, quo libentius, quam meo stare velim.

S. II.

Alia utriusque Hesychii Salonitani Episcopi, partim ex Historia universali illorum temporum, partim ex monumentis Salonitanis.

Hesychius in Symphoriano in regimen ecclesiae Salonitanae subrogatus an. 125. initia habuit Pontificatus multis periculis, magnisque curis & laboribus exercita. Inciderat quippe in ea tempora, cum Aelius Hadrianus Romanorum Imperator nefariis ritibus, impurissimisque superstitioni ad insaniam usque deditus, nomen ac genus Christianum acerbissime dixerat. Cui enim *servitia*, teste Spartiano, *ingenita* esset, qui quae *multas cades* fecisse apud Dionem Cassium memoratur; is profecto instam vel potius innatam crudelitatem nesciam libentius, quam in Christianos expromere.

ret, a quorum religione tanto vehementius abhorrebat, quanto studiosius ipsorum Deorum sacrificiis nefandisque caeremoniis operam dabat; nam *Sacra Romana diligentissime curavit*, ut idem Spartianus auctor est, *peregrina somnasset*, & Pontificis Maximi officium peregit. Suum adversus Christianos odium vel maxime declaravit, cum Hierosolymam ab se captam exersamque instaurare aggressus, ut memoriam omnem aboleret factorum locorum, quae Christi Domini morte ac sepulchro consecrata sunt essent, summam apud Christianos venerationem habere cognoverat, in iisdem per summam impietatem idolorum simulachra comburi iussit; id quod testatur Paullinus epistola 3. ad Severum, Hieronymus epist. 13. ad Paullinum, Severus Sulpicius lib. 2. Hist. Sac. alique passim Scriptores ecclesiastici. Hinc sua Martyrologia antiquis fides & auctoritas constat, in quibus complures Christianorum sub Hadriano religionis causa sacrocinio supplicio affecti leguntur.

Nec vero, quae ubique saeviebat Hadriani persecutio, ecclesiae Dalmaticae pepercit; quin coispiat anno, quo Hesychius Episcopatum suscepit, tanto gravius temptata haec in Dalmatiam videtur cubuisse, quanto propius per id tempus ab hac regione abierat Hadrianus, qui anno illo 125. iuxta Baronium, cum Athenis hyemem exigeret, omnibus Graecorum sacris, ut refert Hieronymus in Catal. Script. Ezech. apud de Quadrato, initiari voluit, ac praefortim Eleusiniis, teste Spartiano, quibus nihil turpius, nihil holocaustis, nihil flagitiosius. His iniquis superstitionibus, uti nova quaedam rabie contactus, in Christianos furere vehementius coepit, ac primo imperii collum furoremque conceptum in Athenienses effudit, quibus abscondit. Publicam sanctissimam ejus urbis Episcopum per summos cruciatus interfectum, totamque illam ecclesiam vel oculibus vastavit, vel ingenti terrore perculam dispersit; ut ex illis intelligi potest, quae D. Hieronymus de Script. Ezech. scripsit de Quadrato, qui Publio in Episcopatum successit: *Hic enim Apostolorum discipulus, Publio Athenarum Episcopo ob Christi fidem martyrio coronato, in locum ejus substituitur, & ecclesiam grandi terrore dispersam, fide & industria sua congregavit.* Nec dubitari potest, quin Provinciarum Praefectis Principis instinctu atque exemplo concitatis, persecutio adversus Christianos cum ubique, tum vero in sanctissimis regionibus, id est Dalmatia, totaque Illyrico acerbius recruduerit. Hinc existimari velim; quam multos & assiduos labores Hesychius suscepit, quot incommoda subierit, quibus se obnoxio periculis, ut oves sibi commissas, circumquaque grassantibus lupis in maximam versaretur discrimine, tanquam bonus Pastor omni ope operaretur. Ille jacentes erexit, labantes confirmavit, carceribus solutos inivit, capite damnatos ad martyrium pie ac fortiter subeundum accendit; & oppida vicosque lustrando totam iterum ad sapius circumcuravit provinciam, nemini ut doceret in ea reppum ac temporum acerbitate, nullumque organum omnes & singulos boni pastoris officium praetermitteret. Triennium fere per hosce labores absumpserat, nullum periculum vitaeque discrimen sibi devitandum ratus, ut suorum aeternae salutis, beatique immortalitatis consulere, cum Imperatoris in Christianos odio paullulum deferrescente, spes aliqua tranquillitatis affluisset. Nam Hadrianus & litteris admonitus Serenii Gavianii Asiae Proconsulis de iniqua Christianorum vexatione expostulantis, & deabus orationibus portentus, quas pro religione scripserant Quadratus Episcopus

Monasterium in Dalmatia rite cognominari Sacrum potuit.

Item alter prope a Spalato olim dictus Kyrie eleison;

unde inventio reliquiarum Hesychii Salon. ad Hesychii Hispan. translata.

Hadriani servitia, & odium in Christianos.

signa od. 2. via

modu di Blymas, & metena Dalmatica haud immunitis a persecu-tione.

Hesychii pro suo grege tuendo laborans

ut dicitur in Act. 16. v. 25.

scopus Atheniensis, & Aristides Philosophus, anno 128. ad Minutium Fundanum in Asia Proconsulatu Serebii successorem, ceterosque Provinciarum Praefectos litteras dedit, quibus jubebat ab Christianorum cadibus abstinere, & vetabat quemquam ob eam solam causam in iudicium vocari, quod Christianam religionem coleret. Sunt qui utramque Apologiam, & Hadriani ad Minutium litteras ad superiores annos referant.

Transla-
tio S. Do-
mnii

in urbem,
ac templi
S. Mariae.

Cum igitur post atram illam ac turbidam tempestatem, quae sub Traiano concitata annos fere triginta tenuit, reliquae Christianae ingentes attulit calamitates, ecclesia Dalmatica ab clade & metu respirare coepisset, Hefychius auctor fuit Salonitanis, ut corpus S. Domnii ad radices montis Massari ante annos viginti conditum in urbem transferrent. Id quippe docent tabulae Salonitanae, sive Acta S. Domnii, in quibus scriptum est: *Non post paucos deinde annos cessante persecutione martyris corpus intra urbem ad ecclesiam B. Mariae, quam positam ibidem a Fidelibus diximus, translatum est.* Itaque anno duodecimesimo, vel undecimesimo secundum saeculi, ut in Actis S. Domnii scripsimus, ejusdem sacratissimi corporis ex agro in urbem translatio facta est summa populi frequentia & gratulatione, quantisque maximis potuit studiis, quoad sinebant tempora illa nondum satis religioni propitia; illatumque est in eadem Virginis Disparae, & pie honorificeque depositum subter altare, ex majorum praescripto, quo sancitum erat, ut martyrum sepulchris ara incumberet, in qua res divina fieri solebat. Porro cum haec translatio inciderit in Pontificatum Hefychii, illam jure meritoque inter hujus Episcopi res praclare & laudabiliter gestas annumerandam esse duximus.

Hefychius
I. Salon.
Ep. mori-
tur,

mortis te-
poris ac ge-
pus igno-
rum.

Hefychii
II. Ep. Sal.
curae & la-
poris.

Ceterum rescriptum illud, quod Hadrianus secundum Christianos fecerat, Ethnicorum iram furoribus paululum quidem compressit, haud tamen omnino restinxit; nam magistratus populi ab insito adversus Christianos odio in omnem eos insectandi opprimendique occasionem imminuebant, & jus illos persequendi Imperatoris edicto ademptum identidem sibi arrogabant. Id adeo cognosce licet ex Martyrologiis, in quibus haud paucos post rescriptum Hadriani pro Christo interfectos invenies. Quare Hefychio, quoad vixit, nihil de pristinis laboribus, vigiliis, contentionibus pro custodia sui gregis ac defensione susceptis remittendum fuit, quibus immortalis cum esset, ad beatam & immortalem vitam migravit, dignusque habitus fuit, cujus nomen in Diptychis ecclesiae Salonitanae inscriberetur. Quo anno, quoque lethi genere obierit, litteris aut memoriae proditum nusquam invenio: adeo nec tempus, nec ratio mortis in viro tam claro, & insigni constat; nisi forte martyrium, quod Hispanienses Chronologi suo attribuunt, ad nostrum Hefychium pertineat.

Alterius Hefychii Pontificatum nihilo segnius exercuit tum Magistratum improbitas, & odium populare adversus Christianos, tum cura & sollicitudo concrediti gregis tuendi numquam intermissa. Florebant per ea tempora duo insensissimi Christianorum hostes Lucianus & Celsus, ex impura Epicureorum schola, quarum scripserunt nihil adversus Christianos malitiosius, nihil virulentius, nihil acrius ad plebis invidiam contra nos inflammandum. Huc adde perpetuum illud & universale edictum, quod nomine & auctoritate Hadriani composuit anno 134. vel ut alii volunt 132. Salvius Julianus, toto Romano orbe promulgari jussit, ejus caput erat, omnes provincias ac civitates ad normam legum & consuetudinum urbis Romanae

conformari oportere: hinc arrepta occasio, Christianos in iudicium vocandi, eosque damnis, ignominia, vinctis, verberibus, exiliis, morte mulctandi, quod nullo prorsus modo adduci possent, ut plerisque earum legum & consuetudinum obtemperarent, quae divinis praeceptis atque institutis adversabantur. Ad haec Hadrianus ipse, qui haud multis ante annis Christianorum fortune & incolumitati suo rescripto caverat, odium in eos intimis sensibus conceptum dissimulare non poterat; nam anno 137. Hierosolyma capta, ut sacrorum locorum, qui a Christianis summa religione colebantur, memoriam omnem aboleret, in illis inanum Deorum signa collocari jussit, & anno insequentis Romae cum esset, flammis addixit Getulium cum Amantio Tribuno ejus fratre, & Cerealem urbis Vicarium, quod thus Idolis adhibere nollent; itemque Symphorosa Tiburtina Getulii uxor, septemque ejus filii post acerbissimas questiones, ejusdem jussu, variis suppliciis necati, eorumque corpora in foveam mirae altitudinis projecta; unde huic loco factum est nomen: *Ad septem biethanatos*; hoc siquidem vocabulo Christianos tamquam morti violentae destinatos Ethnicis ignominiae causa appellabant. Haec eo pertinent, ut intelligi queat nihil usquam Christianis Hadriano imperante pacatum fuisse, nihil tutum ab inimicis, nihil vacillum mortis periculo atque insidiis. Ex quo facile perspicitur, quam multis & assiduis curis ac laboribus, quemadmodum ceteri aliarum urbium Episcopi, sic etiam Hefychius noster exercitus agitatique fuerit, ut in ea rerum ac temporum acerbitate boni Episcopi officio fungeretur: nec vero absimile est ipsi quoque illud, quod aliis quam plurimis divinitus datum est atque concessum, ut vitam laudatissime, & sanctissime actam gloriosa pro Christo morte concluderet. Nam quod de Cajano & Symphoriano diximus, vix fieri potuit, ut qui pro suorum salute, tot se tamque apertis vitae periculis committeret, paratus quotidie animam suam dare pro ovibus suis, ex insidiis manibusque hostium evaderet; quorum eo potissimum spectabant consilia & conatus, ut Rectores ecclesiarum de medio tollerent, quibus sublatis, plebs Christiana suis ducibus destituta, facilis disjici ac dissipari posset. Sed fateor, me nihil omnino de martyrio Hefychii habere, quod liqueat. Illud pro certo affirmare mihi posse videor, ejus ex hac vita discessum contigisse anno Christi 140. quo quidem anno Hadrianus etiam imperandi pariter ac vivendi finem fecit, nisi ad annum proximum vel superiorem Hadriani obitum cum aliis retrahere placeat. Nam Romanus Salonensium Antistitem Catalogus, quem saepius laudavi, Hefychium hoc eodem anno vita & Pontificatu abiisse testatur. Cum autem in aliquibus Catalogis unus tantummodo commemoretur Hefychius, qui per ea tempora ecclesiae Salonitanae praefuerit, hos si libeat sequi, quae rerum ac temporum Acta in duos a nobis distributa sunt, uni omnia attribuas oportet, hujusque Pontificatum quindecim annorum spatium definias, ab anno scilicet 125. quo Symphorianus diem suum obiit, ad annum 140. unde Venantii Episcopi ducuntur initia, productum.

S. III.

De reliquiis & cultu utriusque Hefychii Salonitani.

DE sepulchro utriusque Hefychii nihil aut litteris proditum est, aut fama & auditione a majoribus acceptum ad posterorum notitiam pervenit.

Edictum
Salvia-
num unde
ocasio
in Chri-
stianos se-
viendi.

Sub Ha-
driano ni-
hil Chri-
stianis tu-
um,

ne in Dal-
matia qui-
dem.

Hefychius
II. Ep. Sal.
& fortasse
Martyr

ad Superos
migravit
an. 140.

mit. Si religionis causa, ut verisimile est, mortem subierint, facile est suspicari illos cum B. Domnio cæterisque Salonitanis martyribus conditos fuisse sub radicibus montis Massari, quem locum Christiani martyrum sepulturæ destinaverant. Inde fortassis post pacem ecclesiæ redditam eorum exuvie Salonam vel alio delatæ cum essent, par est credere debitum illis honorem cultumque impertitum fuisse; an vero easdem cum aliis ex Dalmatia Istriaque collectis martyrum corporibus Romam transtulerit Martinus Abbas, haud sane constat. Si quod de martyrio Hesychii Hispaniensis igne combusti tradunt, id vere attribui possit Hesychio nostro vel utrique, vel alterutri, cum ignis edacitas de illius corpore nihil reliqui fecerit, præter cineres, & ossa semiustulata, nisi antea unum in locum collecta fuerint, in iis legendis congregandisque haud sane memorandi spatium Martino fuisse arbitror, qui raptim festinanterque ob metum Barbarorum, undecumque poterat, corpora martyrum collegit. Nunc certe utriusque Hesychii exuvie, vel sacram ædium ruinis obductæ latent, vel cum aliis Divorum lipsanis ita permixtæ sunt, ut dignosci ac secerni nequeant.

Vix autem dubitare ausim, quin nomen utriusque Hesychii in fastos ecclesiæ Salonitanæ relatum fuerit; & suus cuique dies anniversarius decretus, quo illis solemnes & sacri honores ex instituto ritumque ecclesiastico perfolyerentur. Sed Salonitanæ urbis interitus, longinquitas temporum, oblivio posteritatis omnem hujus cultus ac diei memoriam abolevit. Nunc æque primus atque alter Hesychius vel ipsis Dalmatis ignoti sunt, nulloque usquam honore afficiuntur: nisi forte 11. Idus Aprilis aut Romæ in Basilica Lateranensi, aut Spalati in æde Cathedrali cum B. Domnio aliisque Dalmaticis Divis, ejus diei officio ac liturgia promiscue & communiter colantur.

Joannes Tamajus Salazar in Martyrologio Hispaniensi ad diem primam Martii Hesychium Cartesæ Episcopum adscripsit; eoque die in urbe & ecclesia Granatensi, apud quam martyrio perfunctus fuisse dicitur, ejusdem memoria officio ritumque solemni celebratur, ut in Kalendario illius ecclesiæ Matriti excuso hisce verbis ad Kalendas Martias perscriptum invenio: *Hisci Episcopi, & discipulorum ejus Mart. dupl. 2. clas.* Nempe ex antiquis Martyrologis, quem ego quidem viderim, ullum huic diei Hesychium aut Hiscum sive Episcopum, sive martyrem subjecit. An vero quemadmodum nonnulla, quæ in Hesychium nostrum satis apte conveniunt, translata esse videntur ad Hesychium Hispaniensem, sic etiam dies festus Hesychii Salonitani nomine ac martyrio insignis, e tabulis Salonitanis nunc deperditis in fastos Divorum Hispaniensium nunc immigraverit, aliorum sit judicium; neque enim vacat conjecturalibus hisce disquisitionibus diutius immorari. Hagiologi Antuerpienses multos Hesychios aut martyrii titulo, aut vitæ sanctimonia inelytos in unum collectos exhibent in Indice Sanctorum, qui ad sex priores anni menses pertinent. In uno alterove eorum an forte lateant duo nostri Hesychii, si per tempus liceret, in disquisitionem vocari posset. Hos huc transferre volui eodem ordine descriptos, quo recensentur in Indice Bollandiano ad tomum VI. Junii adjecto.

Hesychius Episcopus in Hispania 15. Maii. Hunc inter septem primos Hispaniæ Episcopos cum annumerent Ado, Beda, Usuardus, nemo Hispanis nisi per injuriam ademerit.

Ischius Epif. M. in Hispania 1. Martii, de quo, ut supra præmonui nullam mihi esse volo cum Hes-

panis controversiam: Suum esse gloriantur, per melicet; nec sane diversum ab eo, quem laudati Martyrologi cum sex aliis Hispaniæ Episcopis commemorant, omniumque nomina Idib. Majis consignant.

Hesychius Miles M. Dorostori in Mysia 15. Junii. Neque locus martyrii, neque vita militaris congruit cum Hesychio nostro Salonitano.

Hesychius Presb. Hierosol. 28. Martii. Eximia doctrina & sanctitate floruit inito jam sæculo quinto sub Theodosio Imperatore. Et loco & tempore & gradu Presbyterali longe abest ab utroque Hesychio Salonitano.

Ischius Ep. Viennæ in Gallia 16. Martii. E Senatore Lugdunensi Episcopus Viennensis, imperante Zenone, vixit intra finem quinti sæculi. Fuit pater S. Aviti, qui eidem in Episcopatum successit. Nihil illi, præter nomen & Episcopatum, cum nostris Hesychiis commune est.

Ischius M. Antiochiæ 30. Maji. Item, *Ischius M. Antiochiæ 31. Maji.* Uterque memoratur in Martyr. Hieronymiano, primus cum Palatino, alter cum Paullino sociis martyribus. In aliquibus apographis pro *Ischius Sicus* legitur. Hos ab Hesychio utroque Salonitano locus martyrii disjungit.

Ischius in Novempopulonia 1. Maji. Bogoræ cum Justino vel Justo hujus urbis Episcopo, & cum Magno, & Phoco Kalendis Majis colitur. Satis apparet ab Hesychio nostro longe diversum esse.

Ischius M. in Africa 3. Martii. Item *Ischius M. in Africa 9. Martii.* Hos in Martyrologio D. Hieronymi cum aliis plurimis martyribus Africanis descriptos invenio; nisi quod in aliquibus apographis *Sicus* aut *Ischius* in locum *Ischii* subrogatus est. Cum in Dalmatia quoque insula fuerit live regio *Africa* dicta, ut in Actis S. Domnii docuimus, & alias sæpe accuratius declarabimus, suspicio esse potest alterutrum vel utrumque e duobus hisce Ischiis ad Dalmatiam pertinere, nec fortassis ab nostro Hesychio vel utroque vel alterutro distingui.

Ischius M. Carthagine 11. Martii. Huic Martyrologium Hieronymianum martyrii socios adjungit, qui in apographis aliquibus *Alexandria* religionis causa interfecti dicuntur. Nec vero sua Dalmatiæ *Alexandria* defuit, ut ex ejusdem Lexico Geographico intelligi licet, ad quam utrum referendi sint hi martyres, una cum *Ischo*, dubitari posset.

His alii quoque ejusdem nominis Divi seu martyres sive Episcopi possunt adjungi ex Martyrologio Romano; videlicet *Hesychius martyr in Macedonia sub Trajano cum Peregrino 7. Julii*; *Hesychius martyr cum Diomede & aliis sociis 2. Septemb.* *Hesychius Confessor in Palestina 3. Octob.* *Hesychius martyr cum Hierone & Nicandro aliisque triginta Melitine in Armenia sub Diocletiano 7. Novembr.* *Hesychius Episcopus Aegyptius Mart. Alexandria cum Fausto & aliis quamplurimis sub Maximino 26. Novembri*; quos fere omnes locorum ac temporum notæ ab utroque Hesychio Salonitano satis perspicue distinguunt.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA,

Symphoriano in Episcopatum Salonensem vel unus, vel duo ejusdem nominis, Hesychii, alter post alterum successerunt; quo quidem tempore cum universalem, tum Dalmaticam ecclesiam acerbissime divexabat Hadrianus Imperator, qui Athenis cum esset, Publium sanctissimum Atheniensium Antistitem de medio sustulit.

Hadrianus Serenii Graciani Proconsulis Asiæ literis, itemque duplici pro Christianis Apologia Qua-

Anno
Christi.
125.

128

Utriusque
Hesychii
sepulchrum
ignotum.

De illo-
rum reli-
quiis nihil
constat.

Utriusque
cultus o-
lim apud
Salonita-
nos viguit;
nunc obso-
letus.

St. Hesy-
chii ex in-
dice Bol-
landiano.

- Anno Christi Quadrati Episcopi Atheniensis, & Aristidis Philosophi placatus, edicto vetuit quempiam ob eam causam in iudicium vocari, quod Christianam religionem coleret.
- 729 Cum ecclesia Salonitana aliquantulum quietis nata esset, Hefychius Episcopus ex agro in urbem transtulit corpus S. Domnii, atque in æde S. Mariæ perhonorifice collocavit.
- 131 Hadrianus Romæ templum Veneri ædificari iussit. Res Christiana vel magistratum crudelitate, vel odio populari vehementer afflicta.
- 134 Hadrianus edictum Salviani perpetuum promulgari iussit, unde occasio capta in Christianos sa-

viendi. Hisce temporibus consignari potest mors Anno vel martyrium Hefychii primi; cui subiectus est Christi alter ejusdem nominis Episcopus.

Hadrianus captam ac dirutam Hierosolimam 137 reedificari iussit, & loca sacra nefariis superstitionibus polluit. Exinde iterum Christianis infestus esse cepit. Romam reversus Christianos exagitat, ex iis aliquos ob religionem, ejus jussu, interemptos ferunt.

Hefychius II. Salonitanus Antistes ad superos 140 migravit. Hoc eodem anno vel ante biennium Hadrianus vi. Id. Jul. apud Bajas interiit. Huic in imperium M. Antonius Pius, illi in Cathedram Salonitanam S. Venantius successit.

S. VENANTIUS SEXTUS SALONARUM EPISCOPUS.

P R Æ F A T I O.

DE S. Venantio Salonitano Episcopo ac Martyre nihil in tabulis monumentisque ecclesiæ Dalmaticæ invenio præterquam nomen, idemque adeo nudum ab omni laude, inornatumque, ut ne Divi quidem, vel Martyris titulo decoretur, præterquam in Catalogo Romano Antistitum Salonensium, in quo huic item, ut cæteris priorum sæculorum Episcopis, sancti appellatio præfigitur. Ita quidquid pie ac laudabiliter gessit, vel delevit oblivio, vel confecit vetustas, vel hominum quorundam cupiditas alienæ gloriæ invidens, suæ plus nimio indulgens surripuit, alioque distraxit. Illud inter omnes convenire oportet cum Episcopali dignitate ac nomine præditum ecclesiæ Salonitanæ præfuisse; cujus quidem rei auctores habeo ac testes omnes, quotquot extant, Salonensium Antistitum Catalogos, quorum de auctoritate ac fide dubitare nefas fuerit. Nam cum multa, & varia eorum exemplaria apud nos existant, nullum est, quin Venantium Hefychio secundo, & Honophrio, sive Honorio primo interjectum exhibeat, eidemque sextum a B. Domnio locum attribuat; ex quo fit, ut ejus Pontificatus ad secundum ecclesiæ conditæ sæculum referri debeat. De nomine inter hujusmodi codices discrepat, nam alii *Venantium*, alii *Valentium* vocant; quod autem semel apud Ciacconium in vita S. Joannis Papæ IV. *Vincentius* pro Venantio substitutus est, id librariis, vel typographis attribuendum censeo, adversus quorum errata nulla satis est cautela diligentia.

Venantius sextus Salonitanus Episcopus vario appellatus.

Ad Venantii Acta investiganda in Chronico Hispanico. Auctoris diligentia.

Porro cogitanti mihi, unde potissimum ad egregii hujus Martyris vitam sanctissime actam, mortemque pro religione oppetitam illustrandam, ornandamque aliquid materiæ comparari posset, ut Venantius noster, qui jamdudum apud Dalmatas in silentio ac tenebris jacet, suis virtutibus ac rebus præclare gestis instructus prodiret in publicum, veni in mentem subvereri, ne forte fortuna ejus Acta, quæ nusquam in Dalmatia reperire licuit, in Hispaniam item, ut alia id genus monumenta, delata sint, & in eorum manus inciderint, quorum ad omnem antiquitatem depravandam ea videtur fuisse conspiratio, ut si quas veterum Divorum historias nancisci possent, nihil in eis sincerum, nihil incorruptum relinquerent. Ad id investigandum, ne quam diligentiam curamve prætermitterem, Hispanienses Hagiologos, & Chronologos, de quibus supra satis multa diximus, adeundos mi-

hi putavi, & sedulo excutiendos atque scrutandos, num quid forte e Dalmaticis tabulis compilaverint, quod ad nostrum Venantium pertineret. Nec mea me fefellit suspicio. Obeunti mihi, rimantique omnia occurrunt Kalendæ Apriles Venantii nescio cujus Toletani Episcopi nomine ac Martyrio inscriptæ. Vel in ipso Venantii nomine aliqua fraudis suspicio suberat, præsertim cum hujusmodi suspicio in eos caderet, quos aliunde & sæpe malæ fidei convictos fuisse constaret; verum hoc, quidquid erat indicii, levius certe erat, quam ut manifesti furti coargui possent; tamen ut principia se dabant, magnam in spem veni posse me hujus compilationis, si qua forte esset, ipsa cubilia videre, modo his vestigiis insisterem, quæ se mihi prima obtulerant, & investigando longius progredere. Itaque res Toletano illi Episcopo affectas & suppositas iterum ac sæpius perlegi, loca, tempora, personas, resque singulas cum inter se contuli, tum suis quæque momentis expendi. Ne multa: tam certa indicia & vestigia doli ac fallaciæ comperi, ut visus sim mihi fures hosce manifestarios non tam suspitione deprehendisse, quam ipsis propemodum manibus tenere. Judicium tamen omne, assensumque cohibui, & subdubitans ac mihi ipse diffidens, nihil prius decernendum putavi, quam super ea realiorum sententias exquirere. Ac primum adeundos consulendosque censui Nicolaum Antonium Hispalensem, & Josephum Cardinalem Aguirre, qui ad hujusmodi fraudes rapinasque detegendas clarissimum mihi lumen & alias sæpe præferent, & supra dictis prætulerunt. Et sane apud eos inveni, unde opinioni meæ auctoritatem adsciscerem; negant quippe ullum fuisse Toletanum Antistitem, qui Venantius fuerit appellatus. Deinde comperi in eadem sententia esse Henschenium, & Sollerium, qui pro fabulis habent, quidquid de Toletano Venantii Pontificatu scripsere Hispanienses Hagiographi. His adde Baronium, cui suffragantur Ciampinius, Schonlebius, Szentivanius. Horum omnium, quos citavi, testimonia suis deinceps locis, in medium proferam.

Primum igitur quidquid Hispani Hagiologi, si-ve Chronologi, Venantio illi commentitio Toletano Antistiti falso adscribunt, id omne ex illis totidem fere verbis descripsi; tum adjeci gravissimorum virorum testimonia, qui negant ullum fuisse inter Toletanos Episcopos, cui nomen esset Venantio, & quæ huic affinguntur, ad aliquem vel Iltiriæ, vel Dalmatiæ Episcopum pertinere affirmant; id quod deinde nos fufius & accuratius explicamus.

Consilium & ratio Acta Venantiana repetendi ab Hispanis Chronologis.

applicabimus, nostris in horum testimonia, & illorum commenta animadversionibus appositis. Deum partem ex Hispanis scriptoribus, partim ex communi illorum temporum ecclesiastica historia colligimus, quæ ad Pontificatum, Vitam, Martyrium S. Venantii Episcopi Salonitani pertinent.

*Pauci hanc
cui nanci-
sci de re-
bus gestis
S. Venan-
tii,*

Hæc fere habeo, quæ de nostro Venantio investigare potui. Equidem non dubito, quin antiquus ille codex ex Dalmatia in Hispaniam translatus, unde Hispani scriptores pauca quadam surripuerunt, quæ Venantio suo affingerent, alia multa præterea contineret, quæ de industria prætermiserint, quod non satis commode in rem suam detorqueere possent. Illius codicis exemplar si quando ego manesci potero, diu desiderari non patiar. Nunc quidem his contenti erimus, quæ habemus; hæc edemus, hæc evulgabimus. Clariora deinceps, & uberiora tradentur, quæ ad Venantii cultum & venerationem spectant; quippe cum paullo diligentius vel memorie prodita, vel litteris custodita ad nostram ætatem, nostrasque manus pervenerint. Sed hic quoque accidit perincommode, quod huius cultus initia, neque a primis temporibus, neque ab ipsis Dalmatis repetere liceat. Nam Salonitana clades, & quæ inde secuta est, superiorum temporum ac rerum oblivio prorsus omnia delevit, quæ huic loco præclaram uberemque materiam præbere potuissent. Quidquid igitur de cultu S. Venantii exploratum habemus, id constare incipit ex eo tempore, quo Joannes IV. Pontifex Maximus post Salonam excisam, venerandum huius Episcopi & Martyris corpus ex Dalmatia in urbem transferendum curavit, eidemque prope Lateranensem Basilicam sacellum condidit ac dedicavit. Et nunc quidem Venantius nusquam fortasse alibi, quam Romæ colitur in eo, quod dixi, sacello; nam apud Dalmatas sanctissimi huius viri memoria etiam, non solum cultus ac religio funditus interit. Itaque translatio S. Venantii, & Lateranense sacellum ejus titulo inscriptum huic loco materiam præcipuam, eandemque variam ac multiplicem suppeditabit. De translatione & sacello S. Venantii scripsere veteres pariter, junioresque historici, sive Hagiologi, alii quidem pressius, alii vero copiosius. Ex utrisque collegi ac descripsi quæcumque ad hunc locum pertinere videbantur. Nihil prætereundum fuit, quin describeretur; nam singulis inest aliquid singulare, cognituque dignum; & quod aliis deest, alii subiiciunt; neque ii Auctores ita sunt in promptu, ut facile adiri legique possint. His deinde nostras animadversiones subnectam, in plures paragraphos distributas, quæ quidem eo pertinent, ut quod ab illis vel ambiguit, vel obscure, vel breviter dictum est, declarant, illustrent, amplificent, & suppleant, quod ab illis omnium est, & sicubi rerum Dalmatarum ignorantia peccaverint; errorem deregant & correctionem adhibeant. Reliqua vero, quæ ad Venantii cultum, ejusque sacras reliquias referuntur, in extremum locum rejiciamus.

*Commemoratio
S. Venan-
tii quibus
in Marty-
rologiis
facta sit.*

Neque in Martyrologio Hieronymiano, neque apud Bedam, sive Florum S. Venantii commemorationem invenies; nam quod Baronius & Galefianus ajunt, Venantii mentionem fieri apud Bedam, id referri oportet ad quoddam apographum Ufuardianum, vel Adonianum typis Plantinianis editum, quod Bedæ nomen falso inscriptum præfert, non vero ad germanum ac legitimum Bedæ Martyrologium, quod superiori sæculo inventum, & primo secundo Martii præfixum Hagiologi Antuerpienses in lucem protulerunt. Ado & Ufuardus primi omnium viderunt fuisse, qui cum in sua Mar-

tyrologia retulerunt, eumque Kalendis Aprilis uterque iisdem verbis subjecit: *Eodem die S. Venantii Episcopi, & Martyris*. Hinc Venantius totidem verbis in Romanum Martyrologium, & alia recentiora Martyrologia translatus est. Omnes Martyrologi Episcopi Martyrisque titulum eidem adscribunt. Sed cujus loci Episcopus fuerit, quæ in urbe, quove Martyrii genere sit perfundus, nemo litteris, nemo memorie prodidit.

CAPUT PRIMUM.

De Vita & Martyrio S. Venantii Antistitis Salonitani.

QUæ Hispanienses Chronologi & Hagiologi Venantio nescio cui, falso & commentitio Toletano Episcopo affinxerunt, ea referri oportere ad Venantium Antistitem Salonitanum idoneis auctoritatibus & rationibus adhibitis nunc ostendimus. Illud perincommode accidit, quod servati illi scriptores, cum plena fortassis atque integra Venantii nostri Acta adepti essent, admodum pauca indidem carperint, atque delibaverint, quibus Venantium suum omnibus antea factis sæculis prorsus incognitum ornarent; seu quia paucis indigebant, qui non historiam, sed epitomem quandam Chronologicam, vel breve elogium conficiendum susceperant; seu quia verebantur, strebo, ne si plura sumpsissent, fraus & compilatio deprehenderetur; cum vel pauca illa, quæ intervertere ad seque transferre ausi sunt, unde surrepta fuerint, quove pertineant, perse ipsa satis declarant. Primum igitur, quæ de Venantio Toletano apud eos invenimus, in hunc locum transtulimus; deinde testimonia gravissimorum auctorum producimur, qui vel negant ea cum Venantio ullo Toletano Episcopo congruere posse, vel affirmant eadem in aliquem Istriæ vel Dalmatæ Episcopum convenire; tum argumentis & rationibus contendimus, quidquid illi suo Venantio attribuerunt, id omne ad nostrum Venantium spectare, ex ejusque actis desumptum esse; ad extremum partim ex iis, quæ illi Toletano adscribunt, partim ex universali illius ætatis ecclesiastica historia summam quandam & epitomem conficimus, in qua acta & martyrium Venantii Episcopi Salonitani, breviter atque ordine comprehenduntur.

S. I.

De Venantio Episcopo Toletano excerpta ex Hispanis scriptoribus.

Joannes Tamayus Salazar in Martyrologio Hispan. ad diem 1. April. in Dalmatia illustris obfervat memoria Martyrium S. Venantii Episcopi Toletani; cujus corpus a Joanne Pontif. Maximo IV. in Oratorio sui nominis apud Baptisterium Constantin. in omnium maxima Lateranensi Romana ecclesia translatus adfervatur. Idem postea in notis conqueritur huius Pontificis acta intercidisse, omniaque latere crassis occultata & circumfusa tenebris; in quibus ejusdem quoque Pontificatus Toletanus & Martyrium jaceret, nisi lucis aliquid Maximus & Julianus attulissent. Tanta caliginis involutum referant, inquit, Marcus Maximus, & Julianus Petrus, apud quos de Venantii Martyrio hoc scriptum invenio: Cum in Galliam Narbonensem negotiis instantibus, Pamoniaeque lustratus abisset, apud Dalmatas Martyr effectus, eternam tenu-

*De Venan-
tio falso
dicto To-
letano
Episcopo
Tamayus.*

*Maximus,
& Julia-
nus.*

remunerationem promeruit. Hæc illi ad sæculum scriptum referunt, & ecclesiæ Toletanæ annalibus interserunt; ex quo colligitur Venantium illum D. Gregorio Magno æqualem fuisse.

Loaysa. Garcias Loaysa in Catalogo Antistitum Toletanorum post Adelphium collocat Conantium, seu Tonantium, qui idem ac Venantius esse dicitur; sed subjicit a S. Ildephonso non enumerari inter Præsules Toletanos, forte quia parum præfuit.

Morales. Ambrosius Morales lib. 12. Chronici Hispanici cap. 8. asserit absque Ildephonso, non haberi mentionem Tonantii. Is autem in lib. de Scripturibus ecclesiasticis cap. 11. commemorat quidem Conantium nec sine honorifico elogio, sed illum ecclesiæ Palentina Episcopis annumerat, ut satis appareat eum a posteris compulsum fuisse in Catalogum Antistitum Toletanorum.

§. II.

Quæ Venantio Toletano ab Hispanis tribuuntur, neque in eum convenire, & alteri Venantio aut Istrie aut Dalmatiæ Episcopo restitui oportere. Auctorum Testimonia.

Contra Toletanum Episcopatum Venantii testimonium Auctorum, Baronii. Cæsar Cardinalis Baronius in notis ad Martyr. Rom. ad diem 1. Aprilis: Venantii Episcopi meminerunt Beda, etiam Usuardus, Ado, & cæteri, licet nullus dicat, cujus fuerit civitatis Episcopus, vel quo tempore passus sit. Corpus ejus aservatur Romæ in Oratorio, quod dicitur Venantii apud Baptistarium Constantini una cum corporibus S. Domnionis Episcopi, & aliorum Sanctorum Martyrum, quorum omnium dies anniversaria agitur hoc eodem mense tertio Idus Aprilis. Cum autem ea omnia translata fuerint e Dalmatia & Istria a Joanne Papa IV., par est credere S. Venantium alienius illarum provinciarum civitatis Episcopum fuisse. Extat ibidem in abside, sicut & cæterorum imago cujusdam Venantii, musico opere compacta. Hæc in monumentis S. Ecclesiæ Lateranensis.

Nicolai Antonii. Nicolaus Antonius Hispanensis tom. 1. Bibliothecæ Hispanicæ veteris lib. 5. cap. 5. §. 237. Falsum est Conantium Episcopum, sub quo, ut in ejus refertur vita, S. Fructuosus aliquo tempore vixit, non Palentinum fuisse illum, cujus S. Ildephonsus meminit, Episcopum; sed Agaliensem Toletæ Abbatem, ex quo ad ejusdem urbis sedem ascendit. Conantium fateor aliquem, alias Venantium, inter Adelphium, & Aurassium Toletanum Episcopum habet Loaysa Catalogus, largeque Pseudohistorici ficulnei hujus nomini favent Maximus ad annum 600. n. 1. Julianus in Chronico num. 322. Sed cum S. Ildephonsus disertissimis verbis Aurassium post Adelphium referat cap. 1. de Scripturibus Ecclesiasticis, huic ecclesiæ datum Episcopum fuisse, non est, cui rei fidem derogemus. Et cuiam alii credas Conantio tributum fuisse viri sanctissimi elogium ab auctore vitæ S. Fructuosi, quam Palentino Episcopo, quem elogio suo Ildephonsus commendavit?

Josephi Card. Aguirre. Joseph Cardinalis Aguirre in Marg. ad vitam S. Fructuosi cum notis Mabilionianis: Sed & alius Benedictinus falsis Chronologis aures faciles adhibuit, videlicet Gabriel Bucellinus, qui in suo Martyrologio Benedictino sic Venantium enuntiat: 1. Aprilis Venantii Archiepiscopi Toletani in Dalmatia; dupliciter lapsus, quod scilicet totum Dalmatiam; Dalmatiam martyrio solum fecerit, Toletanum vero Pontificatu & origine; quodque ex Benedictina familia putet fuisse hominem, qui tribus pene sæculis ante Benedictinorum parentis ortum extinctus fuerit.

Henschenii. Godofridus Henschenius in Actis Sanctorum to-

mo & die primo Aprilis eum locum, quem supra descripsimus ex Martyrologio Hispan. Joannis Tamayi, hac censura perstrinxit: Verum non est Oratorium, seu capella in ecclesiæ Lateranensi, sed est propria ejus ecclesiæ haud procul a Lateranensi sita. Deinde unde scitur ejus Episcopatus Toletanus, cum talis nominis Episcopus Toleti non memoretur extitisse? Tantæ caliginis involucrum, inquit Tamayus Salazar, referarunt Marcus Maximus, & Julianus Petrus; aut certe sub eorum nomine posterius affigentes illis nova Chronica, quæ omnem antiquitatem Hispanicam sua caligine involverunt, ex Conantio seu Tonantio formando Venantium, quasi vixisset tempore Sancti Gregorii M. Potius diceretur S. Venantius primis Christi sæculis floruisse cum S. Domnio seu Domnione, qui traditur a S. Petro Apostolo in Dalmatiam missus, & Episcopus Salonitanus creatus, uti pluribus dicitur xi. Aprilis.

Joannes Baptista Sollerius in Annotatis ad Usuardi Martyrologium ad diem primam Aprilis: Venantius pure Adonianus est, Episcopi & Martyris titulo honoratus; cum interim numquam explicetur, inquit Henschenius, cujus sedis fuerit Episcopus, quo perfunctus Martyrio, num ei immortalis, an superstes; ut propterea etiam Confessor dicatur, ut patebit in Auctariis. Usuardus & Notkerus nihil aliud indagantes satis habuerunt Adonis verba transcribere. Utrum ex Istria vel Dalmatia Venantii hujus corpus translatus fuerit, examinat Henschenius; sed Episcopatum Toletanum inter fictorum Chronico- rum fabulas merito computat.

Ludovicus Schonlebius Annalium Carniolæ pag. 347. ad annum 640. Inter cæteras Sanctorum reliquias, quas Joannes Papa IV. Romam transferri curavit, fuisse memorantur S. Venantii Episcopi & Martyris, & S. Domnionis Episcopi & Confessoris, quos Dalmatiæ Episcopos fuisse supponit Baronius.

Joannes Ciampinus de Veteribus Monum. par. 2. cap. 15. Censet Baronius in notis ad Martyrologium ad diem 1. Aprilis Venantium provinciam Dalmatiæ, seu Istriæ fuisse Episcopum; Baronii autem sententiam libenter amplector.

Martinus Szentivanius l. 1. parte prima Dec. 3. pag. 153. in catalogo Sanctorum Regni Hungariæ: 1. Aprilis S. Venantius Martyr Dalmata: cujus reliquie Romam magna cum solemnitate translatae sunt.

§. III.

Animadversiones in proximum & superiorem paragraphum.

QUæ pro Episcopatu Toletano S. Venantii, vel contra illum scripsere auctores supra laudati, ea nunc paullo copiosius, ac dilucidius explicari oportet; & iisdem auctoritatibus, quibus Toletanus convellitur, aliisque argumentis Salonitanum ejusdem Pontificatum confirmari. Ac primum quidem qui Venantium Toletanis Episcopis annumerant, cum ex antiquis eorum Antistitum Catalogis neminem proferre possint, cui Venantio nomen fuerit, alterutrum fateantur necesse est, vel a se confictum, vel aliunde surreptum esse hunc Venantium, quem in eam Episcoporum seriem intrudunt. Et vero S. Ildephonsus cum omnes illos Antistites nominatim, & ex ordine percenseat, Venantii ne meminit quidem. Quid igitur illis in mentem venit inter Adelphium, & Aurassium Toletanos Episcopos Venantium interjicere, cum Ildephonso auctore, Aurassius proximus ab Adelphio ecclesiam illam administraverit? Neque Loaysam audiendum censeo, qui Venantium idcirco ab Ilde-

Joannis Baptiste Sollerii,

Ludovici Schölebi,

Joannis Ciampini,

Martini Szentivani.

Inter Episcopos Toletanos nullus Venantius,

Ildephonso prætermissum scribit, quod cum is brevissimum Pontificatum gesserit, Toletanis Episcopis vix annuerandus esse videatur. Truncos profecto & stipites nos esse oporteat, quibus isti putant verba dari tam facile posse; quis enim est tam hebes, tam nullius ingenii, quin intelligat id ab illis excogitatum ac dictum esse obstinatione quadam sententiæ, ut erroris ac mendacii patrocinium semel arreptum quoquo modo tucantur? Nam quod Venantius post susceptum Episcopatum intra paucos menses, vel dies etiam obierit, id profecto nihil causæ erat, cur ab eo Catalogo deberet excludi, præsertim cum Pontificatus brevitate illustri martyrio compensaverit; & ob eam causam vel maxime dignus esset, cui locus tribueretur inter Episcopos Toletanos, quorum non modo auxerat numerum, sed etiam famam ac dignitatem insignis cujusdam gloriæ martyrio partæ accessione cumulaverat. Præterea nemo unquam vel Romanorum vel aliorum Pontificum Catalogo eos eximendos censuit, qui vel unius dici Pontificatum gesserint.

Hæc eo pertinent, ut lectores intelligant, habeantque pro certo Toletanum Venantii Episcopatum commentitium esse, & ejus nomen ex illorum Antistitum fastis deleri oportere. Sequitur, ut ostendam nostrum esse hunc Venantium, & desumptum e Diptychis ecclesiæ Salonitanæ; itemque ejus Martyrium ex antiquis hujus ecclesiæ tabulis actisque depromptum fuisse; salva quidem rerum summâ ac veritate, sed immutatis quibusdam vocabulis, quibus locorum, temporum, personarum designatio continetur.

Atque illud in primis animadverti velim, Hispanis Pseudohistoricis id præcipue propositum fuisse, ut quam cumulatissime possent, Hispaniensis ecclesiæ annales & rerum copia, & Divorum numero augerent; cumque minus ampla, quam pro desiderio, materia domi suppetere, domesticæ suppellectilis locupletandæ ornandæque studio ultra, quam par erat, progressi aliarum ecclesiarum monumenta exilare cœperunt, ut quæcumque in rem suam averti, & commode traduci posse videbantur, undique corrogarent, apteque suis annalibus intererent. Nusquam porro illis ad diripiendum neque uberius, neque opportunius, quam in Dalmatia campus patuit. Hæc quippe ecclesia jam inde a principio Christiani nominis tum Martyrum numero, tum rerum amplissimarum gloria vel maxime floruerat. Neque olim defuere, qui hæc omnia litteris consignaverint; hujusmodi autem tabulas in publicis archivis tamdiu Dalmatæ fartas rectasque servarunt, quoad licuit per hostes Christianæ religionis, & barbaras gentes, quæ deinceps per multa sæcula eam provinciam assiduis irruptionibus infestam habuere. Nam temporibus illis turbulentissimis, cum nihil tam sanctum & munitum esset, quin vis furorque hostilis percurreret ac violaret, omnibus ferme Dalmatæ tabulariis partim incensis, partim direptis, pleraque hujusmodi monumenta vel prorsus interiere, vel evecta sunt, asportataque in alias regiones, atque in Hispaniam præsertim, ut supra diximus in Actis utriusque Hefychii. Post hæc, ejusmodi consecuta sunt tempora, quæ lucem omnem eriperent, & quasi noctem quandam rebus Dalmaticis offunderent; nam combustis ac depopulatis archivis, unde totius antiquitatis notitia depromitur, bonarum artium studiis magis magisque in dies obsolescentibus, & majorum traditionibus hominum interitu, & posteritatis oblivione extinctis, omnem præteritorum temporum memoriam veluti crassissima caligo circumfudit, quæ Dalmatas in summam vet-

Illyricum Sacrum.

rum suarum rerum ignoracionem adduxit. Id causæ fuit, cur Hispaniensium annalium Sarcinatores Dalmatica monumenta furtis ac direptionibus opportunissima duxerint, rati se posse tetrīs tenebris & caligine intactos ad eam diem Dalmaticæ antiquitatis thesauros clam & impune compilare; neque enim verendum erat, ne quis Dalmatarum hisce plagariis diem diceret, & bona sua repetere posset. Tantum illis confidentiæ ac temeritatis attulit aliena inscitia, atque desidia, ut in res Dalmaticas neglectas a suis, contemptas ab exteris, tamquam in possessiones caducas atque vacuas invaderent. Id adeo confirmant alii Divi una cum suis Actis illinc surrepti, atque in sacros Hispaniæ annales illati. Hæc in Actis utriusque Hefychii, paulo fufius exposita, hoc loco iterum commemoranda censui, ut vel hinc intelligi liceat, quam sit verisimile ac prope certum Venantium quoque, ejusque Acta indidem ablata fuisse, unde alias tam multas tamque opulentas hujusmodi prædas abactas convectasque in Hispaniensium Divorum fastos fuisse constat.

Ceterum hujusmodi conjecturis haud magnopere indigeo, ut id, quod proposui, efficiam; aliunde mihi & auctoritas locupletior, & ratio sive conjectura gravior suppetit, quam nostræ sententiæ subjiciam. Convenit mihi cum adversariis Venantium illum, quem ipsi Toletanis Episcopis interferunt, cum ipsum esse, quem Usuardus, Notkerus, Ado, alique Kalendis Aprilibus adscribunt, qui Martyrium in Dalmatia subiit, qui denique Joanne IV. Pontifice Max. translatus est in urbem, conditusque in sacello Lateranensi, cui ab eodem inditus fuit titulus Venantii. Hæc enim omnia docent Hispanienses Hagiologi, quibus cum nobis controversia est. Porro auctores gravissimos habeo, qui hunc Venantium Istriæ vel Dalmatiæ Episcopis annuerandum esse existimant. Cæsar Cardinalis Baronius ne dubitandum quidem censet, quin cum alicujus ecclesiæ in Dalmatia, vel certe in Istria Episcopum haberi dicique oporteat: *Cum autem, inquit, ea omnia translata fuerint e Dalmatia & Istria a Joanne Papa IV., par est credere S. Venantium alicujus illarum provinciarum civitatis Episcopum fuisse.* Baronii sententiæ suam adscribunt Schonlebius, & Ciampinius; Henschenius vero, cui valde assentitur Sollerius, ad nostram sententiæ propius accedit; neque enim solum inter Episcopos Dalmatiæ Venantium reponit, sed præterea ejus Pontificatum ad priora ecclesiæ sæcula revocandum putat; verum in eo paullulum a nobis discrepat, quod Venantium B. Domnio ferme æqualem fuisse existimat, cum alter ab altero juxta nostras supputationes chronologicæ annorum fere quinquaginta spatio interjecto disjungatur: *Potius, inquit, diceretur S. Venantius primis ecclesiæ sæculis floruisse cum S. Domnio &c.*

Quod gravissima talium virorum suadet auctoritas, id rationes, seu conjecturæ nihilo leviores confirmant. Nam in Catalogis ecclesiæ Salonitanæ is, qui sextus a B. Domnio Episcopus recensetur, & Venantii nomine appellatur, & secundo ecclesiæ sæculo Pontificatum gessit, id quod ab Henschenio traditur; & denique in eum optime conveniunt, quæcumque Venantio Toletano Hispanienses Chronologi affingunt, ut infra dicetur. Hæc cum ita se habeant, quid est, quod dubitemus, utrum is fuerit ille ipse Venantius, quem inter Toletanos Episcopos falso relatum gravissimi quique scriptores ex eo catalogo expungendum, & in numero Dalmaticorum Antistitum reponendum censent? Sequitur igitur, ut Venantii nomen, itemque ejus Acta

Bbb

non

inter Salonitanos Episcopos annuerandus.

Hispaniensium Chronologorum artes in alienis monumentis expiandis,

præsertim Dalmaticis.

Venantium, de quo Hispanienses,

Auctores gravissimi

inter Episcopos Istriæ

vel Dalmatiæ annuerant;

idque confirmant Catalogi Episcoporum Salonitanæ.

non aliunde surrepta fuerint, intrusaque in annales ecclesiasticos Hispaniæ, nisi e tabulis, monumentisque ecclesiæ Salonitanæ. Nostra ergo repetimus, cum Venantium ejusque Acta Hispaniensium Divorum fastis adempta, Salonitanæ Historiæ asserimus. Et vero si Baronio & Henschenio nostros catalogos inspiciundi copia fuisset, non dubito, quin suam hac de resententiam & planius & apertius explicassent. Verumtamen laus illis tribuenda, quod de Dalmatico Venantii Episcopatu tam acute sapienterque conjecerint; venia danda, quod nulli certæ Dalmaticæ ecclesiæ cum affixerint; neque enim codices apud se habebant, unde id posset cognoscere. Neque hic audiendum censeo Nicolaum Antonium Hispanensem, qui Venantium e Diptychis Palentinæ ecclesiæ sublatum, atque inde inter Toletanos Antistites compulsum existimat. Erroris causam præbuere Loaysa & Morales, quorum alter Conantium, alter Tonantium pro Venantio scripsit. Fuit autem Conantius, Palentinæ ecclesiæ Episcopus, quem S. Ildephonsus maximis laudibus extulit, amplissimoque elogio exornavit. Sed qua de Venantii martyrio dicuntur, nihilo magis a Toletano, quam a Palentino Episcopo abhorrent. Nicolao tamen ignoscendum est, quod nostros Catalogos in promptu non habuerit, a quibus de Salonitano Venantii Episcopatu admoneretur.

Venantius
falso di-
ctus Ep.
Toletanus,
vel
Palentinus.

Martyrii
Dalmatici
cum Venantii
non
coheret
cum ejus
Episcopatu
Toletano.

Sed quod præcipue animadvertendum est, non satis intelligo, quomodo Dalmaticum Venantii martyrium & sepulchrum cum ejusdem Pontificatu Toletano coherereat; quæ duo mihi tantum videntur abesse a verisimilitudine, quantum ab Hispania Dalmatia distat. Hæc parum inter se congruere evidentius erat, quam a plagiariis illis dissimulari, ac præteriri posset. Quid tum? Homines vario & multiplici ad fingendum ingenio, seu potius insigni quadam impudentia præditi ad confectas artes confugiunt, fabulas fabulis assuunt; commentitium quiddam excogitant, quo duo illa inter se connectant, quæ ad cohærendum, tertium aliquid requirunt, & quasi nodum vinculumque desiderant. At quam festive fabella contextitur. Habebat Venantius nescio quid negotii in Pannonia, iter necessarium illi erat in eam provinciam, ex itinere Dalmatiam circumiens, in hostes Christiani nominis incidit, deprehensus, captusque religionis causa interficitur. Hui! quam acute! nonne sapius fuisset de furto, quod jam celeri non posset, ingenue fateri, quam ista tam temere atque impudenter effutire? Quid est aliud, nisi hoc est lectorum patientia & credulitate abuti, & ut rerum incredibiliū fidem facias, rationem nihilo credibiliorem afferre? Quid, oro, negotii tanti, tamque necessarii esse poterat Venantio, ut inde usque ab Hispania in Pannoniam proficisceretur; nec solum ecclesiæ paullo ante sibi concredita procurationem ad breve tempus intermitteret, sed etiam quam longissime ab ea discederet? nisi vero existimemus Toletani Episcopi jurisdictionem septimo sæculo tam longe lateque porrectam fuisse, ut ejus finibus ac ditione non solum Gallia Narbonensis, sed etiam Pannonia contineretur; quod licet tam incredibile sit, quam quod maxime, id tamen veteratores illi assumere videntur, ac persuaderi posse putant, Annalium quorundam auctoritate interposita, ubi indicatur idcirco iter illud in Pannoniam susceptum a Venantio fuisse, ut provinciam illam haud secus, quam si in sua potestate esset, Episcopi more ritumque inviseret, atque lustraret. Ita enim scriptum est apud Maximum pseudo-chronologum ad an. 602.: *Venantius Episcopus Toletanus, dum negotiorum causa ad Pannonias,*

Galliamque Narbonensem pergeret, fit Martyr gloriosus 1. die Aprilis: & Julianus, ait Tamayus; expressius in Chronico mm. 93. hisce verbis: Flores memoria S. Venantii Episcopi Toletani, in Dalmatia passi. Tamayus autem in Actis Venantianis: Cum in Galliam Narbonensem, negotiis instantibus, Pannoniasque perlustraturus abiisset, apud Dalmatiam Martyr effectus, æternam remunerationem promeruit Kal. April. an. Domini 607. Sed nihil est tam incredibile atque absurdum, quod ad commentitias opiniones tuendas illi non arripiant; quorum ea mens, idque consilium est, ut mendacia pro historiis venditent; & ratio male instituta, ubi exitum reperire non potest, tum vero fines omnes verisimilitudinis etiam, non solum veritatis animose audacterque prætergreditur.

Nunc vero hæc ipsa, quæ cum Toletano illo Pseudopontifice tam male cohærent, fac referantur ad Venantium Salonitanum Antistitem; rerum ac locorum affinitate, ceu quodam quasi vinculo, jam tibi apta & connexa sunt omnia, nihil ut dissideat, nihil repugnet, nihil denique sit, quod cum Venantio nostro non optime congruat. Pannonia haud ita procul abest a Dalmatia; & quidem prioribus illis sæculis, ut videtur, Episcopi Salonitani suas curas, suam jurisdictionem vel Episcopalem, vel certe Metropolitanam in aliquam Pannoniæ partem proferebant. Habes igitur causam, nec eam quidem longe petitam, sed e proximo ultroque oblatam, & quæ cuique sit admodum probabilis, cur Venantius Salonitanus Episcopus Pannonicam profectionem susceperit, nimirum ut ecclesias sibi concreditas, & gregem sibi commissum tamquam bonus Pastor inviseret. Neque vero ut Narbonam ex itinere diverteret, necesse habuit e Dalmatia pedem efferre, nedum in Galliam usque excurrere; quippe Narbona eadem est ac Narona pervetus Dalmatiæ civitas, quæ nunc Narenta dicitur, Salonam inter ac Delminium sita, quæ intra fines ac jurisdictionem ecclesiæ Salonitanæ continebatur. De hac urbe, ejusque variis appellationibus plura dicuntur in historia Naronsium Episcoporum. Cum igitur in Pannoniam contenderet, hostes Christiani nominis eum Dalmatiæ finibus necdum egressum, ex insidiis adorti interficiunt.

Proximum est, ut inquiramus, quonam fato acciderit, ut Acta S. Venantii, tum alia Dalmatica monumenta in eorum manus inciderint, qui quasi ex composito ad veteres codices depravandos conspirasse videntur: quod conjectura vestigare quidem & coarguere possumus, certa via ac ratione invenire & consequi non possumus. Ostrogothi sedibus suis ab Hunnis pulsi tum alias Illyricas provincias, tum præsertim Dalmatiam & Italiam occupaverant, ibique rerum suarum sede ac domicilio constituto, jamdudum longe lateque dominabantur. Hi Justiniano imperante plurimis & maximis cladibus attriti, universa Italia, omni Illyrico excedere coacti sunt; & quia nullum tutius periculum erat, plerique in Hispaniam transierunt, facilem benignumque receptum habituri apud Wisigothos consanguineos suos, quos partim mutandi soli cupiditas, partim Hunnorum irruptio domo exegerat, sed fuga diversa sejunxerat ab Ostrogothis, & in Hispaniam usque compulerat, ubi rerum potiti firmissimis opibus ac præditiis Gotthicum regnum ac nomen stabilierant. Ostrogothi porro, ut sit, inter eam fugam ac tumultum quidquid sacri profanique & publicis privatisque locis diripi poterat, id omne secum avexerant, sive ut hostibus sedes vacuas relinquerent, sive ut ipsi Dalmatiæ Italiæque spoliis aucti ornatique discederent.

Iter in
Pannoniam
& Martyrium
Dalmaticum
optime
congruit
cum Salonitano
Episcopatu
Venantii.

Narbona
seu Narona
in Dalmatia.

Codices
Dalmatici
per Ostrogothos

cum Actis
S. Venan-
tius in Mi-
sianiam
amplati.

derent. Ac mihi quidem verisimile videtur in eo temporum motu, atque in tanta rerum omnium perturbatione, cum quod cuique veniebat ad manus, id quisque raperet, pleraque Dalmatiz tabularia compilata esse, simulque Acta S. Venantii cum aliis istiusmodi codicibus ac monumentis in Hispaniam translata. Huc etiam pertinent, quæ supra diximus in Præfatione ad Acta utriusque S. Hefychii.

Porro Acta S. Venantii, aliaque huiusmodi antiquitatis monumenta ex Illyricis, atque Italicis tabulariis corrasa, apud Hispanos tamdiu in silentio ac tenebris jacuerunt, quoad quorundam male feriatorum hominum cura operaque, sub finem decimi sexti sæculi, in lucem prodire cœperunt Annales Hispanienses, sub nomine & auctoritate insignium virorum, Flavii Dextri, M. Maximi, Juliani &c. Venantius apud Maximum & Julianum titulum gerit, personamque sustinet Episcopi Toletani; ejusque nomen ac martyrium, vitæque ab eo sanctissime ætæ epitoma quædam cum initio septimi sæculi conjungitur. Hinc Joannes Tamayus de Salazar descripsit Martyrologium Hispaniense, in quo Venantii Toletani Antistitis nomen brevi ornatum elogio Kalendis Aprilibus subjicitur.

Duplex
deprava-
tio potissi-
mum fa-
cta in A-
ctis ger-
manis S.
Venantii
Ep. Salon.

Quæ in Actis S. Venantii potissimum depravarunt Hispani Hagiologi, ea bifariam dividi, & ad duo quasi capita revocari possunt; alterum Pontificatus titulum & locum spectat; alterum pertinet ad ejus vitæ ac martyrii tempus, quod in septimum sæculum perperam conjicitur. Nimirum utrumque ab illis adulterari oportuit, ut quam Venantio imposuerunt, Toletani Episcopi personæ fervirent. Necessè enim fuit Toletum pro Salona substituere, expunctis Salonitanæ, interjectisque Toletanæ Chorographiæ vocabulis, ne quod Dalmatici Episcopatus vestigium appareret; & præterea quæ magis apta viderentur tempora, statuere ac designare, quibus Toletanus Venantii Pontificatus innecteretur. Hæc duo si corrigantur, veteri ac germana restituta in eum locum, quem nova ac supposititia topographia & Chronologia invasit, reliqua omnia sponte sua excidunt ac disfluunt ab illo Toletano Antistite, quocum duobus hisce quasi vinculis colligantur, & nullo alio interposito nexu, cum Venantio Salonitano Episcopo vel aptissime cohærent.

§. IV.

Acta & Martyrium S. Venantii partim ex Hispaniensibus scriptoribus, partim ex Historia ecclesiastica illorum temporum.

Quo anno juxta Baronium M. Antoninus Pius imperii Romani, eodem ecclesiæ Salonitanæ administrationem suscepit Venantius, indidem Salonis, ut verisimile est, oriundus, idemque fortassis illius ecclesiæ Archidiaconus; nam qui principem inter Diaconos locum obtinebant, ii ferme antiquitus cæteris digniores & aptiores habebantur, qui ad Pastorale munus deligerentur. Alii imperium Antonini biennio anticipant, revocantque ad annum duodequadagesimum secundi sæculi. Anno igitur, qui ab Christo nato numeratur quadagesimus supra centesimum Catalogus Romanus affixit initium Episcopatus Venantii, quem usque ad annum ejusdem sæculi 55. perduxit. Sed in hoc errat, quod cum annis, quos Venantio attribuit, tres Romanos Pontifices paullo ætate posteriores connectit, scilicet Pium, Anicetum, Soterum; cum Venantius triennio ante obierit, quam Pius Illyricum Sacrum.

Initium &
Pontifica-
tus Ve-
nantii.

Romanum Pontificatum iniret, qui juxta Baronium anno 158. in locum Hyginii subrogatus est. Cæterum minus a veritate aberrat, si Hegesippum, Irenæum, aliosque Veteres sequi libeat, qui cum ex Henschenii computatione Pium quidem anno 50, Anicetum vero anno 53. secundi sæculi Romanam sedem adeptos fuisse tradant, utriusque tempora Venantii Pontificatus attigit; aut si Henschenii & aliorum sententia magis arrideat, qui Anicetum Pio præferendum putant, & prioris quidem in annum 150, posterioris vero initium in annum 154. conjiciunt. Sed nullo prorsus modo Venantii, anno 155. extincti, Episcopatus prorogari potest usque ad Soterum, qui ex omnium sententia creatus est Pontifex post annum ejusdem sæculi sexagesimum. Itaque si annos quindecim Venantio adscriptos ad Baronianam Chronologiam exigere velis, ejus Pontificatum cum aliis tribus ante Pium Romanis Pontificibus Sixto, Telesphoro, Hyginio colligari oportet; vel cum Pontificatu Hyginii, Pii, & Aniceti conjungi, si aliorum calculos ad Pontificiam Chronologiam digerendam adhibere placeat.

Ergo Venantius anno 140. bonis initiis orsus regere Salonitanam ecclesiam, magnum sane in Dalmatia rei Christianæ incrementum attulit. Nam persecutione, qua jamdudum ecclesia conflictabatur, Hadriani interitu restincta, Antoninus hoc eodem anno juxta Baronium adeptus imperium, virtute ac bonitate, cum omnium animos sibi conciliare studeret, ut Pii cognomine, quod ei pietas in Hadrianum patrem & ægrum & mortuum fecerat, magis magisque dignus videretur, Christianis etiam pium se principio ac propitium præbuit. Quare Baronius ad an. 140. prioribus hujus imperii annis adscripsit religionis nostræ toto orbe longè lateque diffusæ admirabiles illas progressionem, quas Justinus, Irenæus, Tertullianus commemorant. Qua de re audiendus est Justinus æqualis temporum illorum, qui haud multis annis post imperium ab Antonino susceptum in Dialogo cum Tryphone Judæo hæc scripsit: *Atqui ne unum quidem est genus mortalium, sive barbarorum, sive Græcorum, sive etiam aliorum omnium, quocumque appellentur nomine vel Amaxobiorum, vel Nomadum domo carentium, vel in tentoriis viventium, & cum pecoribus vitam tolerantium, inter quos per nomen crucifixi Jesu, supplicationes, & gratiarum actiones Patri fabricatori rerum omnium non fiant.* Hujus ætatis suppar Irenæus lib. 1. cap. 3. idem testatur: *Et si in mundo loquela dissimiles sunt, sed tamen virtus traditionis una & eadem est. Et neque quæ in Germania sunt fundata ecclesiæ, aliter credunt, aut aliter tradunt, neque hæ, quæ in Iberis sunt, neque hæ, quæ in Celtis, neque hæ, quæ in Oriente, neque hæ, quæ in Ægypto, neque hæ, quæ in medio mundi sunt constituta; sed sicut Sol creatura Dei in universo Mundo unus & idem est, sic & lumen & prædicatio veritatis ubique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad veritatis cognitionem venire.* Tertullianus paullo ætate inferior, nihilo angustiores Religioni Christianæ fines circumscripsit in Apolog. cap. 36. *Si enim & hostes exertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deesset nobis vis numerorum, & copiarum? plures nimirum Mauri & Marcomanni, ipsique Parthi, vel quantacumque unius tamen loci, & suorum finium gentes, quam totius orbis? Externi sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, Palatium, Senatum, forum: sola vobis reliquimus templa. Cui bello non idonei, non prom-*

Acta res
Christia-
na in Dal-
matia
prioribus
annis An-
tonini.

pti fuisset, etiam impares copiis, qui tam libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis accidi liceret, quam occidere? Potuimus & inermes, nec rebelles, sed tantummodo discordes solius divortii invidia adversus vos dimicasse. Si enim tanta vis hominum in aliquem orbis remoti suum abrupissemus a vobis, suffudisset utique dominationem vestram tot qualiumcumque amissio civium: immo etiam & ipsa destituitio punisset: proculdubio expavissetis ad solitudinem vestram, ad silentium rerum, & stuporem quemdam quasi mortuæ urbis quæsissetis, quibus in ea imperassetis. Quæ quidem rei Christianæ mirifica propagatio tum maxime fieri cœpisse videtur, cum post Hadriani persecutionem Antoninus Pius rerum potitus amari se, quam timeri maluit, & benigne omnibus facere instituit. Cum ergo Christiana religio prosperum nata sine offensione cursum fines suos latius in dies proferret, haud dubium est, quin ecclesia Dalmatica iisdem fere, quibus universalis ecclesia, incrementis, & progressionibus augetur; strenuam in id assiduamque operam navante Venantio Salonarum Episcopo, qui propitiis illis tranquillisque usus temporibus, & per se ipse provinciam circumeundo mortalium quamplurimos ad Christi cultum traduxit, & Evangelicos operarios, gnaros industriæque quaquaversum dimisit, qui in Ethnicorum conversionem ac salutem incumberent.

Venantius
Dalmaticæ
ecclesiam
mirifice
auget.

Ceterum Antoninus, qui ut Pii atque optimi Principis famam colligeret, Christianorum cædibus abstinendum sibi esse duxerat, eos tamen non odisse non poterat, quippe cum inanum Deorum superstitioni, a qua Christianos vehementissime abhorere cognoverat, ad insaniam addictus esset; sic prorsus, ut Capitolino teste in Anton. nullum diem prætermitteret, quin ipse per se, vel si minus commoda valetudine uteretur, per Vicarios Diis sacrificaret. Vel illud indicio est, quam alieno esset a Christianis animo, quod tertio post susceptum imperium anno extremi supplicii comminatione interposita interdixit, ne quisquam impostum legeret, aut retineret apud se codices Sibyllarum, aut cæterorum Vatum, in quibus cum multa præclara de Christo ejusque divinitate ac miraculis tanto ante prædicta essent, ex eorum lectione fiebat, ut quamplurimi Ethnicorum ab avita superstitione atque impietate ad Christianam religionem desciscerent: id quod Antoninus pro infano illo, quo erga suos commentitios Deos studio flagrabat, iniquissimo animo ferebat. De hujusmodi edicto Justinus martyr in Apolog. apud eundem Imperatorem gravissime conqueritur: Opera, inquit, & instinctu malorum demonum, mortis supplicium adversus librorum Hyæspis, aut Sibyllæ, aut Prophetarum lectores constitutum est; ut per timorem homines ab illis, quo minus scripta ea legentes rerum bonarum notitiam percipiant, sed in servitute eorum retineantur, absterrentur; quod certo quidem efficere, & ad finem suum perducere nequiverunt. Non enim absque timore tantum hujusmodi scripta legimus: verum vobis ad inspiciendum, quæ in eis traduntur, (ut videtis) offerimus, grata acceptaque omnibus fore scientes. Atque hoc etiam si paucis persuaserimus, maximum tamen inde feremus lucrum; nam ut boni agricola amplam a Domino capiemus mercedem. Verum ex hoc edicto nihil detrimenti cœpit Christiana religio, quæ divino rum codicum auctoritate cum esset innixa, subsidiis aliunde adscitis librisque Ethnicorum ad sui commendationem & præsidium haud magnopere indiget. Itaque non secus, quam antea, quotidie magis efflorescebat, & latius propagabatur. Sed

Antoninus
supersti-
tioni ad-
diti-
sus.

Veras legi
ac retineri
libros Si-
byllarum.

dum ecclesia ab externis hostibus inducias nata in magna pace ac tranquillitate versatur, domesticis seditionibus agitari scindique in partes contrarias cœpit. Per ea quippe tempora exorti sunt Valentinus Aegyptius, & Marcion Ponticus nobiles Hæresiararchæ, qui absurdas atque insanas opiniones disseminare aggressi, plurimos a recta in Deum fide, & catholica veritate abduxerunt. E schola Valentini feruntur prognati Ophitæ, Cainani, Sethiani; & pestes multo deteriores ex nefaria Marcionis disciplina prodierunt. Satis constat utrumque hæresiararcham, licet alium aliis temporibus, Romam venisse eo consilio, ut per dolum ac fraudem in ecclesiæ Romanæ communionem irreperent, ipsumque, si liceret, veritatis fontem perturbarent, unde nihil nisi purum ac sincerum dimanare potest. Cum igitur Romæ atque in Italia tam prope ab Dalmatia prava illa ac nefanda dogmata divulgari cœpissent, hinc existimari velim, quanta Venantio opus fuerit sollicitudine ac vigilantia, ut pestiferam illam contagionem ab ecclesia Dalmatica arceret.

Hæreses
per hæc
tempora
exortæ,

quas ut ab
Dalmatia
arceret, cu-
ra Venan-
tius.

Annum a suscepto imperio fere octavum agebat Antoninus, cum ægre pressum ad eam diem in Christianos odium effundere in eos palam cœpit. Nullum quidem contra nos edictum fecisse, aut promulgasse legitur. Sed ex decretis superiorum Imperatorum, Romanisque legibus, quibus cautum erat, ne quis patriam religionem abjiceret, externisve mysteriis initiaretur, Christianos omnibus modis exagitare instituit; idque exemplo suo & auctoritate perfecit, ut atrox ubique in ecclesiam bellum incumberet; & Magistratus pariter ac populi nullam eos divexandi ac cædendi occasionem rationemque prætermitterent. Hujus persecutionis Antonino auctore vel restitutæ vel excitatæ idoneum sane & gravem testem habemus Justinum in sua ad eundem Imperatorem Apologia, itemque in Dialogo cum Tryphone, ubi iustissime conqueritur & ubique, & omni suppliciorum genere in Christianos sævitum esse: *Propter confessionem*, inquit in Apolog. *torquetis... Causa non judicata supplicia inferitis*. Et post multa interjecta: *Ad inquisitionem vestram Christianos nos esse profiteamur, cum quidem mortis supplicium professis propositum sciavimus. Si enim humanum expectaremus Regnum, insciavemus utique, ne occideremur &c. Perlibenter Christum confitemur, & mortem quoque adimus*. Hæc autem Imperatore aut jubente aut consentiente fuisse facta declarat in extrema Apologia, Pium his verbis alloquens: *Neque ita contra eos, qui nihil per injuriam iniqui admisserunt, perinde atque adversus hostes supplicium capitis statuite: illud autem vobis prædicamus, vos minime evasuros esse futurum Dei judicium, si in hac iniquitate perduraveritis*. Idem affirmat in Dial. cum Tryph. extremis quibusque suppliciis animadversum esse in eos, qui ut Christo nuntium remitterent, nullis seu promissis, seu comminationibus adduci possent: *Quod namque dum gladio percutimur, & in crucem agimur, & bestis obijcimur, & vinculis, & igne, & tormentis aliis omnibus plectimur, & excruciamur, a professione nostra non discedamus, satis constat*. Et paulo post: *In toto mundo nemini Christianorum vivere permittitur*. Hæc Justinus æqualis illorum temporum, quibus cum omnino consentit inscriptio perantiqua, sive epitaphium Alexandri martyris, ex cœmeterio Callisti effossum, ubi tempora tam infausta sub Antonino Imperatore fuisse dicuntur, ut ne in cavernis quidem Christianis esse tutis liceret; neque cæcorum corpora humandi potestas amicis aut parentibus permitteretur. Hæc tempestas lon-

Antoninus
Auctore
Christiani
& Magi-
stratibus
& populis ve-
harum
cœpti.

lib. 3. c. 21.
Romæ sub-
terraneæ.

Eodem
temporis
procella
Dalmatiz
perculit.

ge lateque diffusa & multas ubique Christianorum strages edidit, & rei Christianæ incrementa retardavit. Cum autem nihilo mitius, quam cæteræ, ecclesia Dalmatica iisdem turbinibus ac procellis quateretur, hinc conjici velim, quantum Venantio & laboris & periculi subeundum fuerit, ut in tuendo grege sibi commisso, nullum boni Pastoris officium prætermitteret.

Justinus
pro Chri-
stianis A-
pologiz ad
Imperato-
rem Anto-
ninum scri-
psit.

Hominum ac temporum iniquitas Justinum impulit virum eximie sanctitatis & doctrinæ, eundemque præstantissimum Philosophum, ut Christianorum defensionem susciperet, gravi accurate edita Apologia, in qua & illatas Christianis calumnias egregie diluit, & hostibus ecclesiæ, injustitiam atque immanitatem exprobrat. Apologiæ hunc titulum præfixit: *Imperatori Tito Elío Hadriano Antonino Pio Augusto Cesari, & Verissimo filio Philosopho, & Lucio Philosopho, Lucii quidem Cesaris nativo, Pii autem adoptivo filio, cruditionis amatoribus, sacroque Senatui, & Populo Romano universo. Pro his, qui ex omni hominum genere injuste odiis iniquis, & violentæ vexationi sunt obnoxii: Justinus Prisci Bacchii filius, Flavie Neapolis Syriae Palestinæ ortus, ex illis unus, hanc orationem atque deprecationem conscripsi.* Annus scriptæ oblatæque Antonino Apologiæ erat ab ortu Christi CL. qui juxta Baronium congruit cum anno fere undecimo Antonini Imperatoris: id quippe Justinus verba declarent: *Ante anno CL. Christus sub Cerenio natus est.* Tantum vero abest, ut Justinus oratione vel Imperatoris, vel Magistratum, populi in Christianos odium & crudelitatem deferresceret, ut deinde persecutio, Baronio auctore, vehementius recruderet: id quod plurimorum martyrum Acta confirmant. Nam post oblatam Antonino Apologiam, Thelephorus, qui anno 142. in locum Sixti subrogatus fuerat, præclaram pro Christo mortem oppetiit; cui successit Hyginus anno 154. Per eadem tempora ob religionem cæsi. Alexander Episcopus via Claudia vigesimo ab urbe milliario, Pontianus Spoleti, aliique plures in Italia. In Oriente itidem quamplurimi ob eandem causam extremo supplicio affecti; Pergami in Asia Agathodorus, Carpus, Agathonice; Pergæ in Pamphilia Theodorus, ejusque mater Philippa cum aliis bene multis, Apameæ Alexander, Damasci Victor & Corona, Marcinopoli Melitina. His adde Flocellum & alios Augustuduni in Gallia, Potitum in Sardinia; quorum omnium nomina in Martyrologio Romano descripta inveniuntur, eorumque martyrium ad hæc tempora Baronius refert; *longe vero majorem esse numerum eorum, ait idem Baronius ad an. Christi 154. quorum, injuria temporum, & naufragio scripturarum memoria perit, nemo est, qui ex his, quas sunt recitata, non possit facile opinari.*

Sed nihil
profecit.

Calamita-
tes Imperii
Romani
divinitus
missæ

Sed quod neque ratio, neque æquitas, neque humanitas, id varia & multiplex clades ad vastandas urbes ac provincias Imperii Romani divinitus immissa, ab Imperatore vel invito extorsit. Cujusmodi fuerint hæc clades, quæ per ea tempora acciderunt, Julius Capitolinus his verbis commemorat in Antonino: *Adversa hujus temporis hæc proveniunt: fames, de qua diximus, Circi ruina, terræmotus, quo Rhodiorum & Asiæ oppida conciderunt, quæ mirifice omnia instauravit; & Roma incendium, quod trecentas quadraginta insulas, vel domos absumpsit; Narbonensis civitas, Antiachense oppidum, & Carthaginense Forum arsit; fuit & Tiberis inundatio.* Antoninus igitur tot tantis calamitatibus vehementer commotus, cum eas ab ultore Deo & Christiani sanguinis vindice illatas Illyricum Sacrum.

haud dubie crederet, an. 154. Imperatorias litteras, quod vocant Rescriptum, dedit ad Populos & Magistratus Asiæ, ubi & acrior in Christianos persecutio fervebat, & gravior in eas regiones divina indignatio incubuerat; litterarum autem caput erat, ne quis quidquam molestiæ Christianis facesseret; ne cuiquam liceret quemquam hoc solo nomine in judicium vocare, quod Christum coleret; id qui facere auderet, in eum supplicium verti jussit. In eo autem rescripto satis indicavit, unde accidisse putaverit magnos illos terræmotus, quibus multæ & nobiles imprimis Asiæ civitates corruerant; simulque impudentiam Ethnicorum castigat, quod in Christianos earum calamitatum culpam conjicerent, penamque converterent; cum ingruentibus hisce periculis & cladibus, hi quidem Deo suo freti ac supplices nihil metuant, contra vero illi pavidi ac vecordes, omnisque religionis expertes, nulli Deo neque fidant, neque preces adhibeant; quin illos acerbe divexant, qui Deum suppliciter colunt, riteque venerantur: *Ceterum de terremotibus, inquit apud Euseb. lib. 4. cap. 12. qui vel præterierunt, vel jam sunt, non alienum a ratione videtur vos commonefacere: quandoquidem etiam cum adsint, animos dimittitis, & infelices vestri omnium casus in illorum religionem, tamquam in eorumdem causam transfertis. At illi, cum tale quid eveniat, constantius firmitusque Deo fidunt. Vos autem toto illo tempore Deum penitus ignorare, resque sacras prorsus contemnere; & non solum cultus, qui soli Deo debetur, inscii esse & expertes, verum etiam eos, qui illum observant & venerantur, graviter exagitare, & ad mortem usque infestari videmini.*

Rescriptum
pro Chri-
stianis ab
Imperato-
re extor-
quens.

Hoc edictum Ephesi in communi totius Asiæ conventu, ut tradit Melito Sardenis Episcopus, apud Euseb. lib. 4. cap. 12. recitatum fuit; & cum ex aliis in alias perlatum esset provincias, ecclesiæ aliquid otii & tranquillitatis attulit. Verum ne hoc quidem Augustali rescripto Magistratum ac populorum adversus Christianos inveteratum odium omnino cohiberi potuit, ne identidem variis in locis rursus exardesceret, atque in perniciem Christianorum crumperet; argumento est, quod post divulgatum hujusmodi decretum Hyginus Romanus Pontifex, & alii plures Antonino adhuc imperante religionis causa interfecti leguntur. Hujus generis repentina procella populari odio ab Ethnicis concitata Venantium perculit, qui inter eum tumultum cæsus, martyrii decus, laborum suorum præmium adeptus est. Cum enim ob rescriptum Antonini res Christianæ satis quietæ ab hostibus tranquillæque viderentur, parochiæ suæ ac provinciæ lustrandæ consilium cepit, ut persecutionis turbine disiectas ac dispersas oves congregaret; Christianam religionem ac disciplinam in eum, unde exciderat, locum restitueret; & quos hostium metus, aut suppliciorum acerbitas a Christi fide abstraxerat, eos ad ecclesiam & Christi cultum revocaret. Itaque Pontificiæ lustrationis initium faciendum censuit ab urbe Narona, quam Ptolemæus apud Ferrarium Narbonam vocat: hinc factum est, ut Hispanienses Chronologi Narbonæ Dalmaticæ vocabulo abutentes, Venantium in Pannoniam profectum per Galliam Narbonensem iter habuisse scripserint. Erat Narona regio ac civitas frequens & opulenta, millia passuum circiter 70. Salonis in ortum distans, viginti autem introrsum a mari recedens. Antiquitus Maronia dicta est, & Mauritania, deinde Narona & Narbona; nunc licet a pristina magnitudine ac frequentia desciverit, haud tamen exiguum vel ignobile

Pax aliqua
ecclesiæ;

Venantius
dum iter in
Pannoniam
intendit,

apud Del-
minium,
seu Du-
maum,

ab Ethni-
cis inser-
scitur.

oppidum est, quod vulgo *Narenta* dicitur. Rebus Christianis *Naronæ* compositis, ejusque regionis oppidis ac vicis rite lustratis, Venantius alpestre in Pannoniam iter suscepit. Ea quippe veteris Pannoniæ pars citra Savum Dalmatiæ finitima, quæ nunc Bosina dicitur, vel ad Episcopalem, vel ad Metropolitica Salonitani Antistitis jurisdictionem pertinebat. Ex itinere Delminium adiit, seu Delminium, alpinum Dalmatiæ oppidum, idque perversum, a quo Dalmatiam & Dalmatas appellatos ferunt. Cum autem Hispani Scriptores Venantium apud Dalmatiam martyrem effectum esse tradunt, Dalmatiæ vocabulo non Provinciam, sed urbem Delminium intelligi oportet, quam Cassiodorus *Dalmanam* apud Ferrarium vocat; & interdum *Dalmatia* quoque appellari solebat, eodem scilicet nomine, quod provinciæ ac genti universæ dederat. In hac igitur urbe cum Venantius rei Christianæ curandæ augendæque operam daret, cultores Idolorum, quibus ea civitas referta erat, nostræ religionis odio accensi in eum invadunt, manusque sacrilegas injiciunt, vinculis & verberibus atque omni supplicio excruciatum necant ac trucidant. Dubitat quidem Sollerius, utrum martyrio immortalis, an superstes fuerit, propterea quod in Ms. Centulensi *Confessoris* titulo solum afficitur. Verum siye in ipsis tormentis necatus fuerit, siye propter acerbiteriam vulnerum inflictorum, paucis post diebus mortem obierit, neque titulus, neque gloria martyris Venantio adimi potest. Nam *Ulfardus*, *Ado*, alique Martyrologi fere omnes eadem cum Episcopali dignitate martyrii laudem adscribunt; idque confirmat ecclesia Lateranensis, quæ ex antiqua traditione eo illum officio ritumque singulis annis veneratur, quo anniversarius ejusque martyris dies celebrari solet. Venantii Salonitani Episcopi felix sanctusque ex hac vita discessus in ipsas Kalendas Aprilis incidit; nam huic diei commemorationem ejusdem Martyrologi subiiciunt; diemque eundem ejus nomine ac memoria consecravit ecclesia Lateranensis. De anno martyrii cum nihil aliunde constet, standum est auctoritate Catalogi Romani, qui Venantii Pontificatum perduxit usque ad an. Christi 155.

Jam vero huic loco libet intexere Acta ipsa Venantiana, quæ Joannes Tamayus Salazar ex Hispaniensibus Chronologis omnium sententia explosis decerpit, & commentitio illi Venantio Toletano Episcopo affinxit, suoque Martyrologio inseruit, notisque apposis ad diem primum Aprilis adjunxit. Hujusmodi Acta, si pauca quædam immutes, & corrigas, quæ depravarunt illi pseudochronologi, ut quam Venantio imposuerant, Toletani Episcopi personæ servirent, optime cum nostro Venantio Episcopo Salonitano congruant, & coherent; id quod ex animadversionibus nostris infra subjiciendis intelligi poterit.

S. V.

Acta S. Venantii Episcopi (ut falso ajunt)
Toletani, & martyris.

- a Venantius civis a Toletanus a primis infantia exordiis, litteris, & virtutibus deditus, in adolescentia & maturiorum annorum ætate celebres sæculo spiravit odores. Nam cum Mundi illecebras, propter vitæ securioris, & æternæ beatitudinis causam præcordialiter despexisset, & in b monastica institutionis tabulam oculos converteret spiritus, ne in fluctuantium sæculi undarum deperiret procellis, junem arripens, ad c Religionis portum, haud

nanfragus, prosperitate devenit. Ergo in percelebri d illo, apud e Regiam Urbem SS. f Cosma, & Damiani g Agaliensi canobio h cucullum, spectante populo, humiliter induens, caliter purioris vita normam, virtutibus præemptibus implevisse dignoscitur, ut i illud doctrinæ musæum, probitatis depositum, & sanctitatis canobium, quod primo illum conspexerat novitium, brevi Venantium coluerit Abbatem. k Hic selectioris dogmatis manipulos colligens, & exemplaribus progressibus monachos l ditans, ad perfectissimum in monastica eruditionis apicem se, & suos deduxisse refertur. Tantum in uno conspexit n civitas honestatis exemplar, quantum in ceteris o fratribus communiter demirabatur estypum. Quo factum, ut ad Calpos sublato p Adelphio Toletano Præsule (in q cujus laudes adlectus Venantius illam percelebrem composuit homiliam, quæ falso adscribitur S. Petro cognomento Chrysologo) de successore deligendo tractatur, quem ex r Agaliensi Parthenone, non dubitabatur eruendum, sed super quem ex tantis emeritis caderet albus hasitabatur lapillus. Tantum erat apud omnes meritum s canobitas. At disponente numine, & expetente t Abbatis nomine, Venantius omnium assensu ad u Patriarchale solium inauguratus accessit. Oneris, & honoris pensum x brevissimo peregit circulo; nam cum in aa Galliam Narbonensem, negotiis instantibus, bb Pannoniasque perlustraturus, abiisset, apud cc Dalmatiam martyr effectus æternam remunerationem promeruit. Kalend. Aprilis, anno Domini dd 607. Regnante ee in Hispania, & Gallia Narbonensi Liuva S. Regis Reccaredi filio, sedem Apostolicam moderante S. Gregorio Magno ecclesiæ Doctore, & Hispania protectore. Corpus ff sanctissimi Præsulis, & martyris requievit in Dalmatia ad annum usque 640. quo Joannes IV. Pont. Max. natione Dalmata cum aliorum exuviis transtulit sacrum Venantii corpus in Lateranensem Basilicam, in oratorio, quod dicitur S. Venantii apud Baptisterium Constantini; ubi in abside imago ipsius S. Martyris musico compasta opere demonstratur. Carmen gg sepulchrale manuscriptum reperiri sic:

Toleti nascens, Adelphi dogmata suxi:
Agaliensis Abba — Præsul & urbis eram
Gallos lustro, Dalmatia post sanguine fuso:
Martyrii lauro, & Chlamyde cinctus abi.

N O T A.

a Corrige: *Civis Salonitanus*. Cum hæc duo verba *Salonitanus*, & *Toletanus* similiter desinant, & in eadem syllabas cadant, visa sunt opportuna, ut computatio ex altero in alterum fieret. Venantio, quem falso annumerant inter Toletanos Episcopos, Higuera Toletanam, Quintana-Dueñas Gallicam originem adscripsit. Maximus in Chronico ad an. 598. eum vocat Toletanum.

b Corrige: *Clericalis Institutionis*. Ex Clerico scilicet Monachura fecerunt. Venantiani Monachus testes citant Maximum in Chron. ad an. 602. & Julianum in Chron. num. 312. Joseph Card. de Aguirre anachronismi Gabrielem Bucellinum insinuat, quod ex *Benedictina* familia putet fuisse hominem, qui tribus pene sæculis ante *Benedictinorum* parentis ortum extinctus fuerit. Cum itaque scriptum reperissent Venantium nostrum ab adolescentia Clericali militiæ nomen dedisse, id ut quoquo modo transferrent ad Episcopum Toletanum sæculi septimi, in locum *Clericalis* censuerunt substitui oportere *Monasticam* institutionem.

c Corrige: ad vitæ ecclesiastica portum.

d Corrige: in Ordine Clericali.

e Re-

z Retineri potest *urbs regia*, quæ quidem appellatio honoris ac dignitatis plena in Salonam optime quadrat, urbem & incolarum frequentia, & numero ac magnificentia ædificiorum, & divitiarum copia plane dignam, quæ regali cognomine afficeretur.

g Hæc omnino deleas oportet, quamquam desumpta esse videantur ex aliquo codice Salonitano. Nam Salonæ, ut diximus in historia S. Domnii, per insignem erat collegium SS. Cosmæ & Damiani apud eadem cathedralem, in quo Clerici, ex veteri instituto, ritu Monachorum vitam degabant, & annexis redditibus, sive eleemosynis in commune collatis alebantur; id vulgo appellari solet *Canonica*, quamquam & cœnobium aptissime ex eo dicitur, quod vitæ ibidem victusque communis disciplina & ratio vigeret. Verum huiusmodi collegium, si quod fuit Salonæ, duobus aut ferme tribus sæculis post Venantium Episcopum Salonæ institutum fuisse constat.

h Corrige: *Tonsuram*. Qui in sortem Domini, & Clericalem originem adscribi cupiebant, tonsura initiari solebant; quem quidem ritum ab ipsis Apostolis traditum, ejusque auctorem fuisse D. Petrum Principem Apostolorum ferunt. Quare totus is locus haud dubio depravatus, corrigi ac restitui potest ad hunc modum: *Ergo in ordine Clericali, apud Regiam urbem, tonsuram spectante populo huiusmodi suscipiens, taliter purioris vite normam &c.*

i Corrige: ut *Ordo ecclesiasticus doctrina probitatis, & sanctitatis exemplar*, qui primo illum &c.

k Corrige: *Archidiaconum*, seu *Primum Diaconorum*. Is magistratus potestate & auctoritate proximus erat ab Episcopo; & plerumque Archidiaconus ad sedem Pontificiam Episcopi morte vacuum promoveri solebat. Sed Venantius noster apud falsos illos Chronologos, quemadmodum ex Clerico Monachus, ita ex Archidiacono Abbas evasit; ut scilicet priori posterius commentum responderet.

l Corrige: *Clericos inferioris ordinis*, quibus auctoritate præerat; quosque in disciplina atque officio continebat.

m Corrige: *Ecclesiasticæ eruditionis*.

n Id est cives illi, ex quibus constabat ecclesia Salonitana,

o Clerici a populo sanctioris vitæ instituto discreti, atque inter se conjuncti, *Frates* rite appellari possunt.

p Corrige: *Sublato Hesychio Salonitana Præsule*,

q Quæ hac parenthesi inclusa sunt, omnia expungas licet.

r Corrige: *Salonenſi Clero*.

s Corrige: *Primores Cleri*.

t Corrige: *Archidiaconis*, id quippe expetere videbatur nomen ac dignitas Archidiaconalis, ut pro more satis usitato illorum temporum in Episcopi mortui locum primus ex Diaconis eligeretur.

u Corrige: *ad Episcopale*.

x Venantius ecclesiæ Salonitanæ præfuit annos ipsos quindecim, ut docet Catalogus Romanus Episcop. Salonenſium. Sed commentitium Venantii Toletani Episcopatum brevissimo spatio definiri oportuit, cum S. Ildephonsus nihil loci aut temporis relinquat inter Adelphium, & Arausium Episcopos Toletanos, quibus vel invitis ac repugnantibus interjicere Venantium aliunde adscitum, atque intrudere voluerunt.

aa Corrige: *in urbem Narbonensem*, sive Narbonam, nunc Narentam.

bb Eam scilicet Pannoniæ partem citra Savum, quæ nunc Bosſina dicitur, & tum pertinebat vel ad

parochiam, vel ad provinciam Metropolitæ Salonitani.

cc Id est apud Dalmium, sive Dinnum, alpinum Dalmatiæ oppidum, quod & *Dalmana*, & *Dalmatia* interdum dici solebat.

dd Corrige: *anno Domini 155*. Ita in Catalog. Rom. Antist. Salonit.

ee Hæc delenda: has scilicet temporum notas ab illis falsificis Chronologis adjici oportuit, ut Venantius e secundo in septimum æræ Christianæ sæculum deiceretur.

ff Hæc omnia retinenda, quippe cum Venantio nostro & historia Salonitana præclare congruunt.

gg Hoc nimirum sepulchrali tetraſtico tota fabula fuit concludenda; nihil præterea deest, nisi extremum illud, quo veteres comœdiæ clauduntur, *Plaudite*.

CAPUT II.

*De Translatione Romana S. Venantii Episc.
Mar. Salonit.*

S. I.

Auctorum Testimonia.

I. Ex Historia Salonitana cap. 8. edit.

Amstelodamensis.

Joannes summus Pontifex Apostolica sedis, cum esset Dalmatinus natione, audiens suæ gentis miserabilem a casum, valde condoluit; misitque quemdam Abbatem Martinum nomine cum multa pecunia quantitate pro redimendis captivis. Qui veniens ad partes Dalmatiæ, multos redemit captivos a Slavis, eosque ad parentes suos remisit. Iste Martinus ex Apostolica jussione b multorum Sanctorum reliquias accepit in partibus Dalmatiæ & Istriæ, & detulit eas Romam ad prædictum Papam Joannem, qui venerabilis Pontifex eas reverenter suscipiens recondidit apud ecclesiam B. Joannis Lateranensis, ubi est fons Baptisterii, & ibidem juxta fecit depingi imaginem B. Domnii cum Pallio, & Pontificalibus indumentis, totum ex musivo aureo, Similiter fecit imaginem B. Anastasii inter alios Sanctos.

a Propter Salonæ everſionem & Barbarorum irruptionem.

b In his erat quoque Venantius, quamvis Auctor historiæ Salonitanæ, neque hunc, neque alios nominatim commemoret.

II. Ex Codice antiquo Lateranensi, cui titulus est: *Tractatus de translatione S. Venantii & sociorum.*

Joannes natione Dalmata ex patre Venantio sedit annum unum, menses novem, dies decem & novem. Hic temporibus suis, per omnem Dalmatiam, seu Istriam multas pecunias per sanctissimum & fidelissimum Martinum Abbatem propter redemptionem captivorum misit, qui deprædati erant a gentibus. Eodem tempore fecit ecclesiam B. Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliorum multorum martyrum, quorum reliquias de Dalmatiæ, & de Istriæ adduci præceperat, & recondidit eas in ecclesia S. Stephani, a juxta fontem Lateranensem, juxta Ordinem S. Joannis Evangelistæ, quod ornavit, & diversa dona obtulit. Ubi supra arcus argenteos duos fecit, qui pensant singuli libras quindecim, & alia vasa argentea multa.

Ita reperitur descriptio translationis corporis S. Venantii Episcopi & martyris in Codice Passionalium Sanctorum Christi martyrum signato littera A. sub folio

folio 124. a tergo, existente in superiori Archivio Lateranensi.

Eadem descriptio bene visa & collationata de verbo ad verbum concordat cum suo originali. Datum Laterani hoc die 20. Junii 1722.

F. de Vico Cancellarius Lateranensis, & Archivi Præfektus.

a Hæcædes, cui antiquitus ab S. Stephano titulus fuerat, collapsa cum esset, ac per Joannem Papam magnificentius exstructa, deinde a S. Venantio cognomen accepit. Vide cap. IV. §. I. & cap. V. §. I.

III. Ex Anastasio Bibliothecario de vit. Rom. Pontif.

Joannes natione Dalmata ex patre Venantio Scholastico. Sedit annum unum, menses novem, dies octodecim. Hic temporibus suis misit per omnem Dalmatiam seu Istriam, pecunias multas, per sanctissimum, & fidelissimum Martinum Abbatem propter redemptionem captivorum, qui depredati erant a gentibus. Eodem tempore fecit ecclesiam B. Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliis multis, quorum reliquias de Dalmatia, & Istria adduci præceperat, & recondidit eas in ecclesia supra scripta, juxta fontem Lateranensem, juxta oratorium B. Joannis Evangelistæ, quam ornavit, & diversa dona obtulit.

IV. Ex Alphonso Ciacconio de Vitis & rebus Rom. Pontificum.

Joannes IV. Venantii Scholastici filius, Dalmata Jadrensis, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Diaconus Cardinalis, Imperatore Fl. Heraclio Augusto sedit annum 1. menses IX. dies XVII. consecratus VII. Kal. Januarii, die Natalis Domini, ineunte anno Christi a DCXXXIX.

Joannes Pontificatum iniens, statim mira pietate usus est; ex reliquis enim thesauris, quos Isaacius Exarchus apud Lateranum reliquit, per S. Martinum Abbatem fidelissimum, omnes captivos Dalmatas, aut Istros pecunia redemit. Reliquias SS. Martyrum Anastasii, Venantii, Mauri, & sociorum, ne a barbaris hostibus incumbens diffiperentur, ut Romam quam diligentissime ferrentur, curavit. Ecclesiam quoque prope fontem Lateranensem iisdem collocandis a fundamentis struxit. Quorum corpora ex Dalmatia, & Istria adduci fecit, atque in ea recondidit, quam & ornavit, & multis muneribus locupletavit; addita dote pro Sacerdotibus in ea servientibus.

a Alii ad annum DCXL. revocant initia Joannis IV. Pontificis Maximi.

§. II.

De Auctore translationis.

Auctor translationis Joannis Pp. IV.

ex Dalmatia oriundus.

Inter omnes convenit Joannis IV. Pontificis Maximi consilio & auctoritate Venantium & Socios ex Dalmatia in urbem transvectos fuisse. Ille quippe misit in Dalmatiam, qui martyrum reliquias Barbarorum injuriis & sacrilegiis expositas colligeret, & necessarios ad id sumptus ex ærario Pontificio suppeditavit. Nec discrepat, quin Joannes originem Dalmatia traxerit: id ambigitur, Jadertinus ne patria fuerit, an Salonitanus. Panvinus & Ciacconius cum inter cives Jadertinos annuerant, reliqui fere omnes Dalmaticæ originis mentionem faciunt, patriæ non item; nec desunt tamen, qui eum Salonæ bonis parentibus, atque honesto loco natum affirmant. Sed id alias; nunc satis est nosse provinciam, unde oriundus fuit. Cum

itaque Joannes, ut Baronius animadvertit, statim unice nationem & populares suos, statim atque creatus est Pontifex, nihil antiquius habuit, quam ut afflictis everisque Dalmatarum rebus consuleret, & Sanctorum martyrum exuvias apud eos conditas hostium direptionibus, ac sacrilegiis subtraheret. Quare Martinum Abbatem expertæ in primis religionis ac fidei virum in Dalmatiam proficisci jussit, ut quos Barbari in servitutem abduxerant, pecunia redimeret, pariterque Divorum reliquias, ne ab impiis hominibus violarentur, undique colligeret, atque in urbem transferret. Neque, etiamsi opus esset publicum in rem utramque ærarium exhauriri, quidquam pensi habuit; ratus id quod erat, nusquam melius Pontificias opes collocari posse; simulque admonitus Christi exemplo, & auctoritate, qui præceperat Apostolis, ut prius ad salutem conversionemque popularium suorum omni ope studioque incumberent, quam Evangelium ex Judæa proferrent, & Apostolicos labores in aliarum gentium utilitatem toto terrarum orbe propagarent.

§. III.

De causa translationis.

Qua tempestate venerandas martyrum reliquias ex Istria, & Dalmatia Joannes IV. in urbem asportandas curavit, ingens barbarorum multitudo ex ultimis Septemtrionis partibus effusa finitimas Dalmatiæ provincias infederat; ipsamque Dalmatiam assiduus excursionibus, rapinis, incendiis infestam habebant, ut nihil esset tam sanctum, atque tutum, quod non eorum impietas furorque perumperet ac violaret. Jam Salonam funditus exciderant, cives atque indigenas partim interfecerant, partim abduxerant in servitutem, partim patria exactos in proximas insulas compulerant. Mira ubique ab incolis solitudo, ac vastitas erat, deserta, inculta, & relicta omnia. Nihil barbaries atque impietas de sacris profanisque rebus intactum reliquerat, præter martyrum sepulchra, quæ majores nostri summa religione asservari colique voluerant; verendum autem erat, ne barbari post incensa & absumpta omnia, sanctissimis hisce monumentis impuras manus injicerent, nisi præstaret, qui eorum immanitati ac furori sacras illas exuvias præriperet. Atque id causæ fuit, cur Joannes Pontifex Max. eas in urbem transferri jussit, ut ibi potius essent, ubi colerentur, quam in iis locis, ubi fœdissimis injuriis ac sacrilegiis paterent. Unde porro terrarum essent gentes illæ, quæ capta everisque Salona totam fere Dalmatiam vastarunt, haud satis compertum videtur. Constat illas quidem ex ultima barbaria profectas fuisse, atque adeo Ethnica superstitione obstrictas, vel certe Ariana hæreseos labe asperfas, & Christiano Catholicoque nomini infensas; sed de illarum origine ac patria alii alia litteris prodiderunt. Baronius pariter cum Rasponio earum genus ac nomen a Slavis repetendum censent. Slavi, inquit, seu Sclavi in illa regione grassantes. Huic sententiæ suffragatur historia Salonitana cap. 8. ubi Slavi nominantur ii, e quorum servitute Martinus Abbas Dalmatas captivos exemit: Qui (Martinus) venit ad partem Dalmatiæ multos redemit captivos a Sclavis. Sed in eadem historia cap. 7. Gothos appellatos invenio eos, qui Totila duce ex Teutonia & Polonia jamdudum profecti, Chrobatiam occuparunt, deinde in Dalmatiam irruptione facta, Salonam everterunt. Sunt etiam permulti ac nobiles historici, qui hujus urbis eversores Avaram nomine afficiunt;

Barbari in Dalmatiâ effusi

Salonam exciunt.

De genere & patria horum barbarorum

opinionis variz.

qui-

quinimmo plerique & gravissimi auctores hoc ferme uno vocabulo illos designant. Atque ut mihi quidem videtur, est de nomine fere tota inter scriptores controversia, quæ vel facillime, salva cuiusque auctoritate, componi potest. Nempe exercitus ille e triplici Barbarorum genere coaluerat; Slavi nimirum, Gotthi, Avaræ. imita armorum societate, in eam expeditionem convenerant; ex quo factum est, ut alii aliis nominibus eos appellent. Ac Porphyrogenitus quidem de Adm. cap. 29. duplici vocabulo Avarum, Slavorumque universos complectitur, per quos Dalmatiam vastatam esse tradit. Quod si uno omnes vocabulo comprehendere velis, malim eos *Avaros*, quam Slavos, vel Gotthos vocare; quippe non modo ex Avarum gente summi Ductores delecti erant, sed etiam Avaræ copiarum numero ac multitudine ceterorum barbarorum colluvie superabant: ex majori autem & nobiliori parte unamquamque rem appellari spectarique oportet. Sed de his alias fufius, & accuratius.

§. IV.

De Martino Abbate.

Martinus
Abbas.

DE Abbate Martino, cujus opera atque industria ad transferendas in urbem Dalmaticorum Martyrum reliquias Joannes Papa IV. usus esse dicitur, multo parcius, quam pro singularibus tanti viri meritis ac virtutibus, veteres scripsere, ut neque ejus genit, neque patriam, neque res alias præclare pieque gestas memoriz prodiderint. Auctor historiæ Salonitane, præter Abbatis titulum, nullam honoris aut dignitatis notam eidem apposuit. At Onuphrius Panvinius eum in Divorum numero habendum censuit, cum eidem *Sancti* titulum scripsit: *Per Sanctum Martinum fidelissimum Abbatem* &c. Apud Baronium duplici, & quidem utroque honorificentissimo epitheto afficitur, quippe sanctissimus, idemque fidelissimus appellatur. Utrumque mutuavit Baronius ab Anastasio Bibliothecario, & codice Lateranensi, ubi Martinum iisdem titulis condecoratum invenies. Suspicio est Martinum Abbatem, de quo hic agitur, re ac nomine eundem fuisse, qui Romanæ ecclesiæ proximus post Theodorum Joannis IV. successorem summa cum laude præfuit; & primus Romanorum Pontificum fuit, cui nomen esset Martino. Hunc Constant Imperator secundus hoc nomine, idemque acerrimus hæreticorum fautor, in insulam Pontii relegavit, propterea quod coacto Romæ concilio Monothelitas damnasset. Quare gravissimis laboribus, ærumnisque confectus in exilio diem obiit anno 654, & Martyrum numerum ac venerationem obtinuit. Certe qui præclarissimi hujus Pontificis Acta legerit, iis virtutis ac sanctimoniz notis eum ornatum inveniet, quæ cum Martino Abbate perbelle congruunt. Nam idem in Martino Abbate & Pontifice animus facile apparet, amplius & excelsus, ad labores impiger, ad pericula fortis, ad res magnas arduasque religionis ac pietatis causa suscipiendas gerendasque promptus atque alacer; ut unus idemque videatur esse, qui primum Abbas & Cenobiarcha, deinde Pontifex Romanus fuit.

§. V.

De tempore translationis.

De Anno
transla-
tionis tri-
plex sen-
tentia.

DE anno, in quem hujusmodi translatio incidit, tres video ab auctoribus ferri sententias. Hanc translationem alii revocant ad annum 40, se-

primi sæculi, alii in annum insequentem rejiciunt, alii denique cum anno ejusdem sæculi 42. connectunt. Cujus quidam rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur de tantula re tanta fuerit inter scriptores dissensio, has causas reperiebam duas; unam, quod Martinus Abbas auctoritate jussuque Romani Pontificis majus quoddam opus susceperat, quam ut unius anni spatio absolvi ac perfici posset: nam omnes Dalmatiz pariter Istriæque urbes haud ita brevi locorum intervallo disjunctæ perlustrandæ erant, & sacra cæmeteria diligenter ubique exploranda, & opportunitas idoneorum ad effodendas colligendasque reliquias temporum captanda, ne barbari, quorum referta erat regio illa, pio operi intentos de improvviso adorti absistere incepto cogerent. Ad hæc: Dalmaticæ Legationis Martino traditæ caput illud videtur fuisse, ut captivos e servitute redimeret, quæ quidem res haud ita facili negotio peragi potuit, quin & multa loca adiri, & multum laboris ac temporis impendi deberet. Quare trium ferme annorum partem aliquam in hujusmodi legationem Martinus insumpsit. Anno igitur 40. septimi sæculi Martinus ab Joanne IV. legatus in Dalmatiam appulit; ejus anni quod supererat, & insequentem, itemque tertii anni partem aliquam legatione obeunda, exsequendisque Pontificiis mandatis extraxit. Anno demum 42. re bene & e sententia gesta Romam regrediens collectas e Dalmatia Istriæque Martyrum exuvias in urbem advexit. Ex quo fit, ut Venantii sociorumque translationem alii ad primum, alii ad secundum, alii ad tertium hujusmodi legationis annum referant, quippe cum Martini legatio hujusce translationis causa suscepta tres ipsos annos attingat. Hujus translationi qui annum quadragesimum attribuunt, hi Martini ab urbe profectionem, adventumque in Dalmatiam spectant; qui alterum & quadragesimum eidem assignant, Dalmaticam peragrationem Martini, curamque in vestigandis colligendisque sacris reliquiis respiciunt; qui denique annum 42. adscribunt, Martini in urbem reditum, & sacrarum reliquiarum invectionem designant.

Altera causa, cur de anno translationis scriptores inter se dissideant, hæc est, quod non omnes ab uno eodemque anno Joannis IV. Pontificis initium ducant. Sunt, qui cum Baronio eum Severino subrogatum putant exeunte anno 639., vita vero & Pontificatu defunctum anno 42. ejusdem sæculi. Plerique autem eum ab anno 40. ad 42. septimi sæculi ecclesiæ præfuisse. Omnes autem Joanni Pontifici annum unum, menses ix., & dies aliquot cum Anastasio attribuunt. Hinc fit, ut prioris sententiæ auctores partim in annum 40., cum Martinus sacris reliquiis colligendis operam dabat, partim in annum insequentem, cum idem Romam rediit, Venantii sociorumque translationem conjiciant. Qui vero posteriori sententiæ adherent, ii quoque in duas partes distrahuntur, alteri annum 41., alteri 42. huic translationi adscribunt; nec deest ratio, quam suæ utrique sententiæ subjiciant; nam translatio illa utrumque annum amplectitur, altero inchoata, altero perfecta est, si ea duorum annorum spatio circumscribi posse videatur.

§. VI.

De numero Sociorum S. Venantii.

CAve putes hujus paragraphi titulo *Martyrii* socios designari; neque enim satis liquet, utrum Venantius gloriosi certaminis comites alios

In Dalmaticam legationem tres anni insumpsit.

Socii Translationis

8. mini-
mum, vel
9. de quo-
rum no-
minibus
constet.

quos habuerit, nec ne; cum nihil ea de re memoriarum proditum sit. Huc igitur pertinent socii translationis, quorum corpora pariter cum Venantio Romam e Dalmatia Martinus advexit. Dubium non est, quin huiusmodi socii minimum octo fuerint; totidem enim nominatim percensent plerique auctores. Sunt porro *Maurus*, *Anastasius*, *Septimius*, *Asterius*, *Antiochianus*, *Telius*, *Cajanus*, *Paullinianus*. His nonum adjecit Joannes Severanus in eo libro, qui inscribitur *memoria sacra VII. Ecclesiarum*, eumque Sulpicianum appellatum tradit. Rasponus quoque Henschenio teste ad 11. Aprilis pag. 111. in eandem societatem Sulpicianum adscribit; neque vero Cajanum & Septimum propterea indidem exclusit, quod eos prætermiserit. Anastasius Bibliothecarius, Martinellus Floravantes, Onuphrius Panvinus, Alphonsus Ciaconius, Lateranensis codicis auctoritate nixi tres tantummodo nominatim designant, *Anastasium*, *Venantium*, quem aliqui *Vincentium* vocant, & *Maurum*; nec tamen si reliquos silentio prætereunt, continuo eos ab hac societate rejiciunt.

Sed longe plures fuerunt, quorum nomina ignota.

Cæterum nolim existimes numero tam exiguo eos omnes contineri, quorum exuvias Martinus ex Istria & Dalmatia in urbem transvexit. Octo quidem sunt, quos singillatim enumerant, & suo quemque vocabulo afficiunt; sed multo plures fuisse oportet una cum Venantio Romam translato, quorum nomina scriptores vel ignorarunt, vel posteritati tradere neglexerunt. Id adeo intelligi licet ex aliis auctoribus, qui Venantii Socios præ illorum multitudine nullo certo numero definiunt. Auctor historiæ Salonitanæ tradit multorum Sanctorum reliquias per Martinum Abbatem Romam inventas fuisse. Huic suffragatur codex Lateranensis, qui iisdem verbis eandem sociorum multitudinem designat: *Et aliorum* inquit, *multorum Martyrum*. Henschenius octo illos nominatim recensuit; hisque *multos alios* ejusdem translationis socios, & honoris participes adjecit, quamquam nullo illos vocabulo affecerit. Octonarius autem numerus angustioribus finibus circumscribitur, quam ut vim ac notionem explere possit, quæ huic verbo, cum *multitudinem* dicimus, subjici solet. Huc accedit ratio, seu conjectura haud sane improbabilis. Nemo fere Romanorum Imperatorum tribus prioribus sæculis Christianæ religioni bellum indixit, quin Dalmaticam ecclesiam, quæ tam prope ab Italia & urbe aberat, unde feralia illa edicta plerumque promulgari solebant, acerbissime divexaverit. Vel unus Diocletianus, quas & quantas in Dalmatia Christianorum edidit strages! ut post depositum imperium hanc unam provinciam, ubi sedem suam regiamque collocaverat, sibi designasse, & constituisse videretur, in quam omne odium, quo flagrabat adversus Christianos, furoremque universum effunderet. Nihilo remissius per eadem tempora exagitabatur Istria, quæ cum a Dalmatia haud procul distet, quibus fluctabantur Dalmatæ, iisdem necesse est procellis ac turbinibus Istros percussos fuisse. Ex quo satis apparet vim sane ingentem sacrorum lipsanorum apud Dalmatas Istrosque reconditam fuisse, cum utramque provinciam Martyres pene innumerabiles suis victoriis pariter, exuviisque nobilitaverint. Ad hæc: cum annis haud ita paucis ante Salonitanam calamitatem, Gotthi, Hunni, Slavi irruptione in Mediæterraneum Illyricum identidem facta, provincias illas urbesque ferro & igni vastabant, plurimorum Martyrum reliquias indidem avectas, subductasque incendiis ac populationibus Istria & Dalmatia per id temporis accepit; cum nusquam alibi, quam

in ora maritima, antequam illuc quoque furor barbaricus perumperet, tutior a barbaris receptus esse videretur. Hinc dici vix potest, quam ingens cumulus sacris Dalmatæ Istriæque thesauris ac lipsanothecis accesserit. Porro cum Dalmatæ pariter Istrique Martyrum apud se conditorum tantam copiam habuerint, quanta excogitari potest maxima, quænam tanta calamitas fuit, quæ regionem illam tam præclaris ornamentis præditiisque spoliaverit, ut ex tanta Divorum multitudine admodum paucos retineant, quorum sepulchra ostentent, reliquias colant, patrocinio glorientur. Haud equidem dubito, quin fieri potuerit, ut alii quidem alio translati sint, alios oblivio posteritatis obruerit, alios vetustas ipsa confecerit. Sed propius vero est tum præcipue utramque provinciam tam multis tamque eximiis thesauris exhaustam fuisse, cum Martinus Abbas eo consilio illuc appulit, ut sacras huiusmodi opes barbarorum excursionibus atque incendiis expositas colligeret, atque in munitionem Christiani orbis arcem referret. Hinc fit, ut præter octo illos Martyres, qui propriis vocabulis designantur, alios sane plurimos Martinus Romam advexerit, quorum quidem nomina ignorantur, numerus autem iniri vix potest.

§. VII.

Unde Venantii & sociorum corporum Romam translata sint.

DE locis, five provinciis, unde Martinus sacras illas reliquias collegit, & in urbem transvexit, nulla esse posset controversia, nisi communi sententiæ auctoritas codicis Lateranensis adversari videretur. Auctores fere omnes, qui de hac translatione scripserunt, Apostolicæ, qua functus est Martinus, Legationi æque Istriam ac Dalmatiam subjiunt, & Martyres Romam translato, conditosque in sacello Lateranensi, utrique provincie acceptos ferunt. Verum in Lateranensi codice cum scriptum sit Martinum ab Joanne missum fuisse per omnem *Dalmatiam*, seu *Istriam*; hæc loquendi ratio addubitare nos cogit, num Martino in ea legatione utraque provincia, Istria scilicet ac Dalmatia, an alterutra solummodo obvenerit. Huic enim particulæ *seu*, quam disjunctivam vocant, ea vis inest, ut duo quidem conjungat, sed alterum affirmet, alterum neque neget, neque affirmet; & cum sit alterutro contenta, utrum utri præferendum sit, non satis declarat. Sed objectus nobis ex codice Lateranensi locus tanti non est, ut a communi sententia discessionem facere oporteat; præsertim cum auctor hujus codicis particula *seu* non ad disjungendum, sed ad copulandum uti videatur, sic prorsus, ut disjunctioni *seu* eandem significationem subjiat, quæ conjunctioni & vulgo adhibetur; præsertim cum apud idoneos Latinitatis Auctores non desint exempla, quæ huiusmodi particulæ vim conjungendi attribuunt. Argumento est, quod duas illas provincias, quas hic videtur disjungere, paullo infra conjungit, & Martini Abbatis legationi utramque adscribit, cum huic id negotii datum esse affirmat, ut ex Dalmatia pariter atque Istria Martyrum reliquias Romam deferret. *Eodem tempore fecit* (Joannes) *Ecclesiam B. Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliis multis, quorum reliquias de Dalmatia, & de Istria adduci præcepit*. Quæ de codice Lateranensi diximus, eadem referri oportet ad Anastasium Bibliothecarium, qui hanc narrationem iisdem prope modum verbis contexuit. Neque illud hoc loco præ-

Utrum
Martini
legatio
Dalmatiam
&
Istriam,
an ex his
alterutra
solum
comple-
cteretur.

prætermittendum puto, quod quidam haud contemnendi scriptores Apostolicæ hujus legationis fines latius proferre videntur; quippe tradunt Martinum ab Joanne proficisci jussum *per Dalmatiam, & alias regiones*: neque vero *aliarum regionum* nomine unam Istriam intelligi solum posse cenfeo, sed hujusmodi vocabulo plus aliquid comprehendi arbitror, quam quantum unius provincie finibus continetur. Itaque ex horum sententia Apostolicam Martini peragrationem per me licet extendas in Chrobatiam usque & Saviam & Epirum regiones Dalmatiæ finitimas. Quare, ut paucis fiat satis quaestioni huic paragrapho præpositæ; Venantium quidem ex Dalmatia, alios vero, partim ex Dalmatia, partim ex Istria, partim fortassis aliunde, Martinus Abbas in urbem transtulit.

CAPUT III.

De Sacello Lateranensi Martyrum Dalmaticorum reliquiis insigni.

§. I.

Descriptio prima ex Casare Cardinali Rasporo Lib. IV. cap. XI. Hist. Basilicæ Lateranensis.

Joannes IV. Dalmatiam patriam suam duplici memoranda pietatis significatione, post adeptum Romanæ ecclesiæ Pontificatum, est profectus. Cum enim a Sclavis Barbaris adhuc, & infidelibus populis per ea maxime tempora miserabiliter premeretur, eversamque Salonam, Epidaurum, & reliquas pene omnes ejus tractus civitates, ac gentem pene universam, vel trucidatam, vel servitute indigna oppressam lugeret; ablegatis idoneis in eam regionem hominibus, quam maximum popularium suorum numerum libertate præsentī pecunia a Barbaris redemptum donavit, (in quod opus thesauris ab Isacio Exarcho in Laterano relictis usum fuisse perhibent) sanctorumque reliquias, ne Christiana religionis hostibus ludibrio esse possent, plurimas eisdem e terris exportandas, Romamque adducendas curavit: fuerunt autem S. Venantii, Domnionis, Anastasii, Mauri, Asterii, Sulpiciani, Theli, Antiocheni, Pauliani; inque Oratorio, de quo nunc agimus, ab eodem sunt condita, quod S. Stephani, ut diximus, olim notatum verisimile est, suadente id, ut dixi, vetustissimo codice manuscripto, quod in Archipo Lateranensi asserpatur; cujus verba ad hanc sententiam facientia hæc ferme sunt: Joannes IV. natione Dalmata corpora Sanctorum Venantii, & sociorum condidit in ecclesia S. Stephani juxta Fontem Lateranensem juxta Oratorium Sancti Joannis Evangelistæ, quod ornavit, & diversa dona obtulit.

Inter quæ dona præcipue arcus duo ex argento miræ magnitudinis, ponderis librarum triginta, argenteæque vasa multa, non minus structura, quam materia elegantia eximia. Habemus autem apud sæpe memoratum Bibliothecarium hujus Oratorii mentionem in vita S. Stephani III. Papæ, qui narrat Constantinum Pseudopontificem cum Paullino, & Theodoro Episcopis Longobardis aufugientem, cum in Oratorio S. Venantii ad fontes descendisset, aliquantulum ibidem resedisse. Sed & Leo III. eodem Anastasio auctore vestes suas de fundato, & vela item duo donasse traditur.

Edificii
scus, &
structura.

Hujus ecclesiæ structura formæ pene quadrata est, & sita conspicitur inter aream interiorē Basilicæ Lateranensis, Oratorium S. Joannis Evangelistæ, & Baptisterium ipsum Lateranense, ejusque portarum

una posita est ad Baptisterium inter portam Oratorii Sanctorum Ruffinæ, & Secunda, seu S. Andrea, & adiculam S. Joannis Evangelistæ; altera ad Meridiem, qua ad atrium seu aream Basilicæ interiorē iter est. Habet præterea e regione ostium, quod ad sacrum ejusdem Oratorii ducit. Antiquitus fuisse totum apertum, & per intercolumnia in porticus formam constructum testatur Panvinius; nam ad Orientem superesse quinque arcuum vestigia, duorum vero ad Occidentem advertit; nunc undique clauditur. Parietes a tribus lateribus vetustissimis, & non inelegantibus picturis ornabantur, quarum tantummodo superest Deiparæ Virginis imago, de qua mox dicam. Parietes absque ornamento conspiciuntur, unica excepta absidula, sive calcidica, quæ antiquitus tabulis marmoreis, usque ad Zophorum incrustabatur, supra Zophorum vero usque ad testum nitet opere musivo, sicut etiam calcidica tota concameratio nitet: in curvitate vero hujus absidulae imagines beatissimæ Virginis, SS. Apostolorum Petri, & Pauli, & Joannis Baptistæ visuntur, adjectis etiam Sanctorum Venantii, & Domnionis Martyrum Iconibus, cum Pallio, & Planetis cæruleis, qui sine mitra libros in manibus tenent, eodemque habitu Joannes IV. capellæ conditor exprimitur, ejusque item successor Theodorus, qui forte inchoatum opus perfecit, quippe Joannis imago ecclesiam, Theodori vero librum præ manibus habere fingitur; superne & ab utroque amborum latere Salvatoris effigie imminente. Ad murum vero hinc inde e musivo effigies Sanctorum Martyrum, quorum corpora hic requiescunt, coronas præ manibus gestantium: superius vero in intervallis quatuor fenestrarum animalium quatuor, totidemque Evangelistarum symbola: item Hierusalem, & Bethleem civitatum apparent: in absidibus Zophoro e musivo hi versus leguntur insculpti.

Martyribus Christi Domini pia vota Joannes,

Inscriptio.

Reddidit Antistes, sanctificante Deo.

At sacri fontes simili fulgente metallo

Providus instanter hoc copulavit opus.

Quo quisquis gradiens, & Christum pronus adorans,

Effusæque preces impetrat ille suas.

In absidibus medio cernitur ara quatuor elevata gradibus, cui superimpositum est ciborium marmoreum sultum quatuor nobilibus columnis item marmoreis, opere accuratissimo in spiram striatis, cum capitellis ornatissimis; & sub hoc altari proxime enumerata S. Venantii, & sociorum corpora requiescunt. Pavimentum olim erat totum lapideum, nunc opere lateritio stratum est. Introeuntibus vero per Baptisterium ad lavam Deiparæ Virginis imago occurrit, ex antiquis picturis divina virtute adhuc superstes, quam tempore Gregorii XIII. anno 1572. miraculis illustratam constantes undique populi voti compotes pretiosis donis, imaginibus, ac multa sacra veste decorarunt; ibique religiosa fidelium pietas altare elegantissimis marmoribus, & columnis pretiosis ornatum erexit, unde capellæ præter antiquum S. Venantii, novum quoque S. Mariæ ad fontes vocabulum factum est, quibus duobus promiscue nunc a fidelibus honorari consuevit.

Altaris
descriptio.

Proximum est, ut dixi, sacellum, in quo sacra supellex ejusdem Altaris asserpatur jussu Lateranensium Canoniorum, qui sacra etiam ibidem facere præcipuis quibusque B. Virginis solemnitatibus consuevere: quod munus ceteris anni diebus, a certis clericis, & Capellanis, ab iisdem Canonicis impositis, obiri mos est.

Sacrasium
supellecti-
li sacra
asserpant.

Juxta Lateranensem fontem exstructum a B. Hilario Pontifice aliud Oratorium S. Stephani affirmat Anastasius: hujus locum Panvinius certo designare se

aliud
Oratoriū
S. Stephani.

re se posse negat; suspicari tamen ait, ibi situm fuisse, ubi nunc est oblonga illa ambulatio, quæ Oratorium S. Joannis Evangelistæ, & Baptisterium interjacet. Mihi vero (et si conjectura post innovatam a Panvini tempore loci faciem multo difficilior est) similis videretur pro vestigiis hujus Oratorii ædem S. Venantii assignare, quasi ex collocatio-
ne, quæ in ea facta est, reliquiarum ejus Martyris, ut mox dicemus, novum titulum, exfolescente veteri Sancti Stephani nomine, habere incæperit. Quod autem ab Anastasio in Joanne IV. innui videtur, idcirco fortasse dicitur, quod vel collapsum Joannes restituerit, vel ita exornaverit, ut conditoris laudem meritis videri possit. Inde autem ut hæc affirmem adducor, quod in vetusto codice varias Sanctorum res gestas continente, legisse me memini, corpora Sanctorum Venantii, & sociorum Martyrum in ecclesia S. Stephani fonti Lateranensi, ac S. Joanni Evangelistæ proxima, a Joanne IV. fuisse recondita. Unde satis evidenter argui potest, olim hoc Oratorium utramque & S. Stephani, & S. Venantii appellationem tulisse; amisisse autem primam, quomodo nunc ob frequentius S. Mariæ ad Fontes vocabulum, ut postea dicemus, hanc etiam secundam penitus amisit.

§. II.

Descriptio secunda. Ex Joanne Ciampinio
Monum. Vet. parte II. cap. xv.

De Oratori-
rio S. Ve-
nantii.

Inter antiquiora sacra ædificia Lateranensi Patriarchio adjacentia, S. Venantii Oratorium enumeratur, quod Baptisterio coheret. Hujus Oratorii constructionem apud Bibliothecarium in Joannis IV. vita legimus: eodem tempore fecit ecclesiam Beatis Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliis multis Martyribus; quorum reliquias de Dalmatia, & Istria adduci præceperat, & recondidit eas in ecclesia superscripta juxta fontem Lateranensem juxta Oratorium B. Joannis Evangelistæ, quam ornavit, & diversa dona obtulit. Ad cathedram B. Petri Joannes evectus fuit anno 639.

Sententia
Card.
Rasponi.

At Casar Rasponus Cardinalis in sua historia Lateranensis Basilicæ lib. 4. cap. 11. & 12. hujus Oratorii fundationem in dubium revocat, cum autem præfatum Joannem IV. idem Oratorium forsan collapsum readificasse, melioribusque decorasse ornamentis. Quidquid de hujusmodi sit fundatione, ex præfati Rasponi sententia incertum redditur; certum tamen est antiquissimum esse ædificium, ut eruditus Panvinius antiquitatum amantissimus scribit; ac olim usque ad zophorum et tabulis marmoreis incrustatum, nec non supra zophorum usque ad tectum musivo opere ab eodem Joanne Pontifice in speciosiore formam redactum fuisse.

Antiquus
ejus orna-
tus.

De hujusmodi ornatu nihil ad præsens superest præter Tribunal Musivum, cum tempus omnia secum trahat, consumet, ac devoret. Parietes omnes albaria obductæ sunt, interioremque Oratorii sive ecclesiæ statum ipsemet immutari vidi. Nam ante Tribunal antiqua erat ara, cui impositum Ciborium quatuor suffultum marmoreis columnis conspiciebatur; nec non per quatuor gradus ad eandem aram dabatur ascensus. Hæc ara demolita fuit; aliæque ligusticis marmoribus cum venustiori forma erecta; in quam Beatissimæ Virginis imago, quæ in altari prope sacrarii januam erat, translata, nam altare dirutum fuit. Hæc nova constructio Musivi aspectum aliquantisper impedit.

Antiqua
græca ma-
gnificen-
tius re-
stituta.

Musivum hoc a temporum injuriis servatum anno 1674. a quodam Narcisso Spina Musivario, in mul-

tis, quæ perierant, pristina forma restitutum fuit; ut ipse mihi narravit; asserens duas illas fenestras, quas in annexa Tab. xxx. lit. F. indico, etiam musivo opere in interioribus partibus fuisse ornatas; nunc vero muro obductæ sunt, ut pote etiam alia indicata littera G. Hæc de præsentis fabricæ statu, modo ad musivi operis descriptionem descendimus.

Anno
1674. Musi-
vum
opus re-
auratum
describi-
tur.

In anteriori hujus parietis facie cernitur arcus eleganti opere musivo efformatus, in quo, ut videre est, quinque sunt expressæ cruce: super arcum duo sunt quadrata, in quorum uno S. Lucas & Matthæus, in altero Marcus & Joannes omnes Evangelistæ sub animalium forma expressi. In ejusdem parietis angulis duæ civitates, in portis suspensas lucernas habentes, efformatæ spectantur. De præfatis symbolis alibi disseruimus, ideo calamus ad alia notanda convertimus. Ad ejusdem arcus latus dextrum octo Sancti musivo opere expressi sunt, totidemque ad sinistram. Eorum, qui ad dextram cernuntur partem, nomina sunt, S. Paullianus, S. Telius, S. Asterius, S. Anastasius: ad sinistram S. Maurus, S. Septimius, S. Antiochenus, S. Gajanus. Ambigendum minime est, hos Sanctos illos representare Martyres, quorum reliquias laudatus Joannes IV. Sum. Pontifex e Dalmatia Romam adduci voluit, ut supra exposuimus. De his Martyribus ad diem 11. Aprilis in Martyrologio Romano hæc sit mentio: Salonæ in Dalmatia Sanctorum Martyrum Domnionis Episcopi cum octo militibus.

Cardinalis Baronius in notis ad id Martyrologium sic asserit: Salonæ in Dalmatia Sanctorum Martyrum Domnionis Episcopi, cum militibus octo: De his etiam Usuardus hac die; consentiuntque vetera manuscripta, scriptorum sociorum nomina hæc sunt: Paullianus, Telius, Asterius, Anastasius, Maurus, Septimius, Antiochianus, & Gajanus; quorum corpora Joannes Papa IV. Dalmata translata e Dalmatia, prope baptisterium Constantini recondidit in Oratorio a se decentissime exornato. Asservatur illic etiam corpus S. Venantii. Hæc ejusdem ecclesiæ Lateranensis monumenta testantur.

Hinc dubitandi ansam desumo, non omnes hos octo, hoc in emblemate expressos fuisse milites, ut ex indumentis facile argui potest; sed tantum quatuor: nam chlamys militaris erat vestis. S. Paullianus tam veste, quam chlamyde albi coloris est indutus, præter panni particulam, quæ e pectore decedit, corpusque tegit, quæ coloris violacei subobscuri est, cujus in medio duo alba signa cernuntur.

Diu cogitavi, quid indicaret pannus iste; mea propterea revolvam mente omnia Romana simulacra, sed nihil inveni, quod huic panno adaptari posset. Judico itaque Græcicum ornamentum esse, cum Sanctos istos Græcos fuisse putem, quoniam in Dalmatiam obdormierunt in Domino. Græci enim Imperatores deferabant Laticlavum, in signum supremæ nobilitatis.

S. Telius, Antiochianus, & Gajanus pari modo vestiti sunt; reliqui tres ecclesiastica indumenta habere noscuntur: nam S. Asterius Casula violacei coloris, quæ Sacerdotalis est vestis; S. Maurus an casula, an Dalmatica indutus sit, dubium redditur; vestis autem violacei est coloris. S. Anastasius vero veste alba, pallioque glauco indutus cernitur; in cujus pallii fimbria est Monogramma N. S. Septimius autem Dalmaticam albam desert. Hi tres postremi capillos in coronæ forma ronsos habent, qui coronam clericalem demonstrant. Quare pro certa habeo quatuor fuisse milites, alios duos Episcopos, sive unum presbyterum, & alium Diaconum, postremum virum secularem, huncque esse virum illum Anastasium Aquilejensem, qui apud Salonam Martyrium pro Christi nomine suscepit, et scribit Thomas

Thomas Archidiaconus Spalatensis in sua historia Salonitanorum Pontificum cap. 5.

Ultra indumenta etiam locum, sive situm observo, quem eisdem pictor dedit, nam Consuli primum locum, secundum Archiepiscopo, ni fallor, qui forte Archiepiscopus Salonitanus fuit. Tertiū locus datus est Asterio, qui forte erat Presbyter ecclesie Salonienſis. Quartus S. Septimio, qui forſan Ejuſdem eccleſie Diaconus.

Obſervo etiam, quod Eccleſiaſtici deferant librum, vel volumen: Ille Evangeliorum librum indicat: hoc illud ostendit volumen, in quo ordinationes, alique eccleſiaſtici ritus cum figuris annotata erant. Similia volumina talibus ornata figuris me vidisse recordor. Animadverto ulterius, quod omnes viri ſaculares coronam gemmatam in manibus deferunt, quæ oblationes in ſacrificiis a Fidelibus factas ſignificant, Hæc de arcu, modo ad Tribunal.

In huius Tribunalis ſummitate ſtat Chriſtus Dominus noſter veluti inter nubes, dexteram in actu benedicens extollens, violacei coloris veſte coopertus. Ad dexteram unus, ad ſiniſtram alter Angelus adſtant, caruleis indumentis veſtiti, in quorum ſimbriis eſt monogramma H. in inferiori tribunalis parte, in ejuſque medio ſtat Beatiffima Virgo, expaſa tenens brachia, quam veſtes violacei coloris ſubobſcuri circumdant. E collo pendet parva Crux, ac ſupra interiorem veſtem etiam pendere cernitur orarium, ſive ſtola Cruce inſignita. Ad ejuſ dexteram ſtat ſenex alba veſte amictus, cuius in ſimbria eſt monogramma P. librum dextera tenens, qui S. Paulum abſque dubio indicat; cum ad ſiniſtram ſtat S. Petrus, ut claves, quas in dextera habet, talem Sanctum virum demonſtrant: ſiniſtra pectorum ſtringit, cuius in ſummitate eſt crux.

Prope S. Paulum eſt S. Joannes Evangeliſta, ut ipſa epigraphæ oſtendit, qui librum itidem gerit, veſtibusque albis indutus eſt, & in exterioris veſtis lactiſis monogramma H. apparet. Prope S. Petrum eſt S. Joannes Baptiſta, ut appoſitus titulus exprimit; interiorem veſtem carulei, pallium vero glauci coloris habet; in huius pallii extremitate appoſitum cernitur dictum monogramma H.

Modo ad dexteram redeo partem: poſt S. Joannem ſequitur S. Venantius, qui interiorem veſtem albam deſert, ac ſuper hanc aliam veſtem coloris violacei ſubobſcuri, quæ caſula ni fallor eſt; ac ſuper eandem orarium ſive ſtola excurrit. Quod S. Venantium deſcripta figura repreſentet, appoſita litteræ id ſignificant: quod fuerit Epicoſpus, ex veſtibus deducitur; cuius vero loci, incertum eſt; certum tamen, quod ejuſ corpus cum aliis ſupra relatīs martyribus laudatus Joannes Pontifex e Dalmatia adduci fecit, ut ſupracitatus Bibliothecarius enarrat.

In oppoſita parte apparet S. Domnio, pari modo veſtitus, qui itidem Epicoſpus fuit; & cenſet Baronius in notis ad Martyrologium ad diem 1. Aprilis ambos hos Provincia Dalmatie, ſeu Iſtrie fuiſſe Epicoſpos; Baronii autem ſententiam libenter amplector.

Redeamus modo ad dexteram. In huius tribunalis angulo vir antiquis Pontificalibus indumentis circumdatus violacei ſubobſcuri coloris, qui eccleſiam manibus ſuſtinet, procul dubio ſanctiſſimum Pontificem Joannem IV. eccleſie adificatorem deſignat: conſuevere enim antiqui Romani Pontifices, quando eccleſias adificabant, illasque muſivis ornabant operibus, propriam imaginem in eis exprimere, & conſtructæ eccleſie delineationem manibus geſtantes, ut videre eſt in eccleſiis S. Laurentii in agro Verano, ac S. Agnetis ſupra relatīs, & infra referendis.

In oppoſito vero angulo, ſive ſiniſtra parte ſtat, Ilyricum Sacrum,

ni fallor, alter Pontifex, quoniam ſimilibus veſtibus indutus cernitur, librumque in manu geſtat. Hunc pro certo habeo, ſanctiſſimum Pontificem Theodorum, ejuſdem Joannis ſucceſſorem demonſtrare, qui eccleſiam a ſuo Prædeceſſore conſtructam muſivis ornavit operibus: quare debitam ſuo antecceſſori laudem detrabere minime volens, propterea ejuſdem imaginem, uti oratorii conſtructoris, exprimi voluit.

His ſub imaginibus nonnulla leguntur carmina; quæ tam a Grutero pag. 1164. n. 4. quam a Raſpono lib. 3. cap. 12. in ſua basilica Lateranenſi errata, ab eccleſiaſtica vero Hiſtoria parente Cardinali Baronio correſta referuntur, ad cuius normam muſculis ſupplevimus litteris ea, quæ in autographa temporum injuria deleverat, ut videre eſt in annexa Fab. xxxi. Carmina vero ibi incifa ſunt hæc.

Martyribus Chriſti Domini pia vota Joannes,

Reddidit Antistes ſanctificante Deo.

At ſacri fontes ſimili fulgente metallo

Providus inſtanter hoc copulavit opus.

Quo quiſquis gradiens & Chriſtum pronus adorans,

Effuſasque preces impetrat ille ſuas.

S. III.

Deſcriptio III. ex Auguſtino Oldoino in Auctariis ad vitam Joannis IV. a Ciaconio deſcriptam.

Joannes Oratorium, quod conſtruxit juxta Fontem Lateranenſem; D. Venantio, & ſociis dicatum voluit, ut ſcribit Octavius Panciroli; quod primum nomen retinuit uſque ad annum 1575. ex quo Virginis Matris imagine miraculis ibi coruſcante, vulgo poſtmodum dictum eſt: La Madonna di S. Giovanni. Inter alia huiusce Oratorii ornamenta illud adiecit Joannes, ut quorum Sanctorum corpora tranſuiſſet, eorumdem & imagines in abſide muſivo opere fieri ſtudio propenſiore curaret. Verum inchoatum opus cum ipſe morte præventus inabſolutum reliquiſſet, Theodorus, qui in ejuſ locum ſucceſſit, abſolvit. Adhuc extant integræ ſacræ imagines Dei Genitricis Mariæ, & Sanctorum martyrum, quorum illic ſub Altari corpora habentur recondita, muſivo opere: atque hi, qui ſequuntur, verſus eodem opere exarati, ibidem in abſidis hemicyclo ſcripti leguntur.

Martyribus Chriſti Domini pia vota Joannes

Reddidit Antistes ſanctificante Deo.

At ſacri Fontes ſimili fulgente metallo

Providus inſtanter hoc copulavit opus.

Quo quiſquis gradiens & Chriſtum pronus adorans,

Effuſasque preces impetrat ille ſuas.

C A P U T IV.

Animadverſiones in deſcriptiones ſacelli Lateranenſis Venantiani.

S. I.

De variis titulis huic ſacello pro temporum varietate impoſitis.

Hic ſacroſanctæ ædiculæ titulos omnino quatuor alios ex aliis inditos invenio. Primum a S. Stephano, alterum a S. Venantio, tertium a Theodoro I. Romano Pontifice, quartum denique a Deipara Virgine accepit. Haud ſatis liquet, utrum a B. Stephano, qui cum primus omnium pro Chriſto ſanguinem profuderit, Protomartyris cognomen invenit, an ab altero Stephano ducentis annis poſteriore, qui cum Romani Pontificatus

C c c

inſi-

Inſcriptio
erectoribus
ſcatis;
a Baronio
emendata.

Adis Venantianæ
tituli quatuor,

insignibus martyrii palmam conjunxit, hæc ædes Stephani titulum sibi adsciverit. Illud quoque in controversia est apud Scriptores, utrum unum omnino idemque fuerit sacellum, quod primum Stephani, deinde Venantii titulum subierit; an vero duæ olim fuerint ædicolæ, suo quæque titulo inscriptæ, quarum alteram ab altera etiam re ipsa, non solum nomine distingui oporteat. Sunt, qui auctore Panyinio existimant, prope ab eo sacello, quod nunc extat visiturque, sitam fuisse ædem S. Stephani, oratorio S. Joannis Evangelistæ & Baptisterio interjectam; hæc diruta funditusque ever-
sa, Stephani titulum immigrasse in proximum sacellum, quod Joannes IV. Venantio extruxit; quæ quidem nova ædes pro veteri cum esset substituta, non minus a Stephano, quam a Venantio religionis ac nominis causam accepit. Sed plerique contra sentiunt, & contendunt unum fuisse atque idem sacellum, cui primum Stephani, deinde Venantii titulus obvenit; sive quod Joannes IV. veteri templo collapso, & a fundamentis avulso, in iisdem vestigiis consimilem ædem Venantio excitaverit, ut censet Card. Rasponius; sive quod antiquam ædem nutantem, ævoque fatiscentem refecerit, & magnificentius ornatam ad cultum venerationemque S. Venantii transtulerit, ut Ciampinus existimat. Me haud pœnitent hujus sententiæ esse, quippe quam Lateranensis codicis auctoritate innixam video; nam in eo scriptum est Venantii & sociorum reliquias in ecclesia S. Stephani reconditas fuisse: quæ verba satis declarant non aliam ædem ab Joanne vel restitutam, vel refectam esse, & martyrum exuviis e Dalmatia Istriaque advectis nobilitatam, nisi illam ipsam, quæ Stephani titulum jam inde ab sæculo quinto, cum extructa fuit, ab Hilario Pontifice, ut tradit Anastasius, sibi inditum ad eam usque ætatem retinebat. Illud vero inter omnes convenit non statim antiquum S. Stephani nomen cultumque abrogatum fuisse, simul ac Venantii nomen ac religio una cum ejusdem reliquiis illuc recepta est; sed aliquamdiu illud sacellum utriusque martyris titulum retinuit, quoad Stephani memoria cultumque paulatim obsolescente, tandem ab uno & solo Venantio cognominari cœpit.

Porro cogitanti mihi, quid causæ fuerit, cur Joannes IV. titulum, quem condito a se ornatoque sacello inderet, maluerit a Venantio desumere, quam a cæteris martyribus, quorum pariter reliquias ibidem reposuit, hæc una occurrebat haud sane speciosior, quam probabilior, quod nimirum ejus parens, cognomento Scholasticus, Venantii nomine appellabatur, ut Anastasius Bibliothecarius, cæterique docent, qui Vitas Romanorum Pontificum perbreve elogio complectuntur. Etenim verisimile est Joannem in optimi parentis sinu sanctissime educatum, ab ipsa pueritia paternis adhortationibus & exemplis sic institutum fuisse, ut D. Venantium in primis, utpote parentis sui cognominem ac patronum sibi in omni vita eximia quadam veneratione colendum duxerit; ex quo factum est, ut non minus religionis, quam bonorum paternorum hæres existeret. Quocirca Lateranense sacellum ab se restitutum Venantii titulo cultumque consecrandum censuit, ut suæ sive religionis adversus hunc martyrem, sive pietatis erga parentem, insigne hoc monumentum ad posterum transmitteret. Quid si Venantius Joannis pater ad id temporis vitam perduxerit, idemque pro sua in eundem martyrem religione auctor filio fuerit, ut sacellum illud D. Venantio dedicaret? Id equidem affirmare non audeo; quas enim rationes huic opi-

nioni subijciam, nullas invenio; cæterum neque video, quibus eadem argumentis falsa demonstrari possit.

Quod attinet ad tertium titulum, qui adjectus est secundo, vel cum eo pariter usurpato interdum solebat, Martinellus Floravantes, Cæsar Cardin. Rasponius, alique auctores sunt, eidem sacello cognomen factum fuisse ab Theodoro primo, qui proximus post Joannem IV. Romanam sedem obtinuit. Cur ita denominatum sit, hanc fere causam afferunt, quod cum mors intempestiva Joanni præripuisset laudem ornati perfectique templi, Theodorus Pontifex præclara cœpta exsequens, egregium opus ab Decessore inchoatum perfecit, Deoque optimo maximo in honorem S. Venantii ritu solemniter dedicavit; ut tradunt Anastasius, Baronius, Oldoinus, Ciampinus, a quibus non dissentit Rasponius, qui tamen negat id sibi adeo exploratum esse, ut pro certo habendum putet. Nec vero templum hoc Lateranense idcirco ab Theodoro cognomen sumpsit, quod hujus nomine ac religione consecratum fuerit; sed quia is Pontifex vel huic sacello fastigium imposuit, ejusque ornamenta ab Joanne fieri cœpta pari pietate ac magnificentia absolvit; vel certe perfectum jam ornatumque sacellum dedicavit, propterea Theodori Oratorium vulgo vocitari interdum solebat. Ad hunc ferme modum Romani appellant duas illas celeberrimas S. Laurentii Basilicas a Damaso itemque a Lucina cognomentum adeptas, quod alteram Damasus Pontifex ornaverit ac dedicaverit; alteram Lucina sanctissima scemina atque opulentissima æresumptuque proprio a fundamentis excitaverit.

Restat, ut de quarto eodemque postremo hujus ædititulo aliquid dicamus. Altero abhinc sæculo ædes S. Mariæ ad fontes appellari cœpit. Novæ appellationis causam præbuit imago quædam Deiparæ Virginis sane vetus, in eodem sacello antiquitus locata prope januam Sacrarum, quæ cum antea minus impense, quam dignum erat, coleretur, Gregorio XIII. Pontifice Max. tot repente tantisque miraculis florere cœpit, ut omnium illuc adeuntium venerationem præcipuam ad se unam converteret. Hinc loci religio mirifice aucta, populi Romani religionem ac frequentiam excivit. Exemplo igitur, prout sua quemque pietas aut necessitas stimulat, ad Lateranensem Deiparam accurrere, adducere aut deferre ægros, opem poscere, vota facere cœperunt. Votorum eos compotes fuisse, & ipsorum Deo ac Deiparæ grates agentium voces, & votivæ tabellæ de parietibus suspensæ docebant. Illud quoque, ut præclare animadvertit Rasponius, miraculi vim obtinet, quod cum pictura antiquitus sacelli parietibus superinducta, plurimis locis, temporis vetustate defluxisset, hæc una effigies perinde incolumis, intactaque ab omni temporum injuria mansit, quasi manu admodum recenti picta esset; ut satis appareat Deo cordi fuisse cæteris multiplici ex parte abolitis, unam hanc suæ Matris effigiem fartamtectamque servare. Porro venerandæ hujus iconis sive religio, sive beneficentia hominum animos adeo permovit, ut non modo eam cætatim muneribus colerent, sed etiam eidem intra sacellum aram extruerent opere ornatumque sane elegantem. Cujus rei auctores habeo sane idoneos Rasponium, Floravantes, Oldoinum, aliosque complures. Sed de anno, quo hæc acciderint, inter se discrepant, alii hæc in secundum, alii in quartum, alii in quintum supra septuagesimum sæculi decimi sexti annum conjiciunt. Itaque sacra illa effigies altari prope januam sacrarii extructo imposita fuit; & non vetustate quam miraculis illustrior, cum

Tertius
titulus a
Theodoro
Papa.

Quartus
titulus a
S. Mariæ

Cur Joannes
adieu-
lam ab se
conditam,
vel refectam
a Venan-
tio cogno-
minari vo-
luerit.

majoribus in diem populorum studiis celebraretur, huic ædi novam religionis causam attulit, & novum eidem ab se titulum superimpofuit, sic ut deinde crebrius *S. Mariæ*, quam *S. Venantii*, vel *Theodori* nomine appellaretur.

Superiore sæculo vel plurimum Deiparæ Lateranensi ad cultum venerationemque accessit, cum sacra effigies in aram maximam, e marmore ligustico recenter exstructam, quæ subest absidi, translata est, & in medio maximeque conspicuo ipsius aræ loculo, ad id præclare exornato, perquam honorifice reposita. Altare autem, unde translata fuit, amotum est ac dirutum, ne aream templi redderet angustior. Nihilo segnius, quam populi, Canonorum Clerique Lateranensis pietas erga sacram effigiem ac religio fervet. Nam singulis festis diebus ad Deiparam Virginem colendam ab ecclesia institutis, Canonici omnes cum Clero universo ad id sacellum, solemnibus sacris ibidem operam daturi accedunt. Ad hæc: delecti sunt, designatique ex inferiore Clericorum ordine, qui statis quotidie horis in eo loco, Deiparæ Lateranensi laudes cantant, hymnosque perfolvant, ut nulla dies abeat, quin sacrosanctæ iconi aliquid honoris, cultusque impertiatur. Nec vero defunt, qui putent hanc sanctissimæ Deiparæ effigiem multo vetustissimam e Dalmatia cum reliquis Divorum exuviis Romam per Martinum Abbatem translata fuisse; cui quidem opinioni neque assentiri, neque repugnare ausim.

S. II.

De imaginibus Divorum intra absidem pictis.

In abside
summa
Christus
Dominus,

Super na templi pars opere concamerato exstructa, quam alii *Tribunam*, alii Absidem vocant, aræ maximæ superstat. In ipso mediæ absidis fastigio conspicuus inter nubes eminent Servator humani generis Christus Dominus, insigni vel majestate oris; vel totius corporis habitu cultuque visendus, quem duo hinc atque hinc circumstant Angeli in veste cærulea, eo artificio expressi, ut Christo supplicantium speciem præferant. Priores dexteræ digitos bene precantis in morem tollit, sic ut dona sibi a Divis, qui sunt infra, oblata grati animi significatione excipere, suaque, ut ajunt, benedictione impertiri videatur.

infra Virgo
Deipara,

Paullo infra, in absidis hemicyclo octo in orbem effigies, variis coloribus visuntur expressæ, quæ totidem Divorum speciem habitumque referunt, aptis & accommodatis utique locis dispositæ; inter quas media stat Deipara Virgo, cum eximia pulchritudine ornatuque; tum vultu adeo decoro, adeo pio & affabili, ut nihil supra. Hæc siquidem internuntiæ apud Deum, sive deprecantis officio fungitur; suaque interposita commendatione, & manibus brachiisque expansis filium exorat, ut Divorum extra absidem utrinque adstantium oblata benigne clementerque excipere velit.

media inter Petrum
& Paulum.

Ad latus Deiparæ proxime adstant Petrus & Paullus Apostolorum Principes, ille ad lævam, hic ad dexteram situs. Nam ea fuit constans ac perpetua apud Romanos consuetudo, ut in omnibus fere hujusmodi picturis, secundum Deum Deique Matrem, principem honoris locum obtineant Petrus Paullusque, quippe cum utrumque ecclesia Romana conditorem suum ac parentem agnoscat. Adde, quod ea quoque causa Joannem Pontificem, vel ejus successorem fortassis impulit, ut inter Salonitanos martyres Petrum & Paullum pingendos curaverit, quod uterque ad condendam ecclesiam Salonitanam consilium pariter operamque contulerit. Illud hoc lo-

Illyricum Sacrum.

co potissimum animadversione dignum arbitror, quod alias & sæpe quæsitum est; nec mirari satis queo, cur ab iis tacitum prætermisumque sit, qui cæteroquin accuratam sacelli Lateranensis descriptionem nobis tradiderunt; quid causæ fuerit, quamobrem Petrus a sinistra, Paulus autem a dextera Deiparam circumstant, contra quam nostrorum temporum, & regionum consuetudo postulat, quæ scilicet edocemur eum ad dexteram locari oportere, qui alteri dignitate præstat; quem vero inferiore ordine graduque esse ducimus, hunc ad sinistram rejiciendum esse. Huic quæstioni nunc paucis respondeo, nam id ipsum alibi a me sæpius dictum esse memini, morem hunc ductum a Græcis apud Latinos quondam viguisse, ut excellentissimus quisque sinistram locum obtineret; quippe cum temporibus illis tum in Græcia, tum in Italia sinistra quam dextera honorificentior haberetur. Sed res est plane digna, de cujus origine, causisque paullo accuratius disputetur. Quare operæ pretium fuerit infra subjicere, quid hæc de re viri doctissimi scripserint, quidve censuerint. Illud præterea animadvertas velim eundem deinceps ordinem moremque in reliquis Divis collocandis servari; nam ut quisque dignitate antecedit, ita sinistra præmatum tenet.

Itaque S. Joannes Baptista B. Petro ad sinistram, S. Joannes Evangelista B. Paullo ad dexteram adstat; nam huic ille ex instituto rituque ecclesiastico præferri solet. Joannes Pontifex hujus sacelli vel conditi, vel restituti auctor utriusque Joannis simulacrum pingi jussit, vel quod Divos cognomines suos, præcipua veneratione prosequeretur, vel quod utriusque cultus ac religio jam inde antiquitus in Laterano primas obtinebat; alterius quippe nomine ipsa basilica consecrata est, ab altero vero tituli ac venerationis causam accepit proximum sacellum, quod *Baptisterium*, seu *Fons Constantini* appellatur.

Proxime ab his locum tenent Domnius & Venantius Salonitani Antistites, alter a sinistra, alter a dextera. Et Venantius quidem, quamvis hujus sacelli titulum dedicationemque sibi uni vindicet, loci tamen primatum Domnio cedit; quippe quem præferri oportuit, tum quod ætate superior erat, tum quod Salonitani Pontificatus fundamenta jecerat, & ab eo, qui deinceps consecuti sunt Episcopi dignitatis suæ auctoritatisque originem repetant. De hoc S. Domnii simulacro picto in abside Lateranensis ædiculæ hæc scripsit Auctor historiæ Salonitanæ, inferuitque cap. VIII. ubi de Joanne IV. Pontifice pauca commemorat: *ibidem juxta fecit depingi imaginem B. Domnii cum Pallio, & cæteris Pontificalibus indumentis, totum ex musivo opere.*

In extrema parte absidis, duæ hinc atque hinc cernuntur effigies, quarum altera Theodorus I. altera Joannes IV. Pontifices Maximi designantur, si Martinelli, Rasponii, Ciampini, aliorumque Auctorum sane gravi judicio, & interpretationi standum putemus: uterque siquidem præclari hujus operis partem aliquam sibi vindicat, quod hujus templi ædificationem vel ornatum alter inchoaverit, alter perfecit. Cæterum cum neutri nomen appositum sit, non satis certo liquet, quo spectent imagines illæ, cujusve personam gerant; nam prioribus illis, de quibus modo dictum est, proprium & suum cuique nomen adscriptum, vel indicia certissima docent, unde sine ulla ambiguitate dignosci possint. Præterea pauca quædam habeo, quæ huic interpretationi ac sententiæ objiciam; non quod eam improbandam censcam, quæ mihi summopere placet, sed quia scrupulos quosdam,

extremo
loco Joan.
& Theodo-
rus Ponti-
fices Rom.

dam, in quos hæc opinio incurrit, prius amoveri oportet, quam ad alia pergamus. Nam primum quid est, quod Joannes a dextera, Theodorus a sinistra collocetur; contra quam consuetudo illorum temporum, & honoris cuique debiti ratio postulat? Cum enim Joannes ante Theodorum gesserit Pontificatum, & hujus sacelli auctor primarius fuerit, is honos habendus erat antiquitati, & ipsimet præcipuo conditori, ut Joanni honorificentior, quam Theodoro locus tribueretur. Deinde quorsum pertinet, quidve significat circulus ille utriusque caput ambiens, quo eos tantum ornare, & quadam quasi nota distinguere solemus, quos ecclesia in Divorum numero venerandos esse decrevit? Neutri quippe id signi convenit. Nam Joannes quidem nusquam inscriptus invenitur in Divorum fastis ab ecclesia approbatus; Theodorus vero licet post obitum dignus a multis habitus fuerit, qui Divi titulo cultuque afficeretur; tamen cum se ipse pingi jusserit, nisi plane desiperet, nullo modo permittere potuit, aut debuit, ut sibi vivo yidentique hujusmodi insigne appingeretur.

Sed hæc leviora sunt, quam ut tot gravium virorum interpretationem ac sententiam labefactare possint. Nam ad primum quod attinet, paucis respondeo. In more institutoque majorum positum est, ut Reges ac Pontifices, cum vivunt ac regnant, omnibus omni honore præferantur, ac nemini, ne Decessoribus quidem de loci primatu concedant. Habes igitur causam, cur Theodorus vivens adhuc atque imperans Joanni demortuo sit honoris gradu, locique dignitate antelatus. Nihilo difficilius est diluere, quod secundo loco objectum fuit. Neque enim satis constat, utrum mos ille antiquitus receptus esset, qui sæculis posterioribus invaluit, ut nemo circulo illo seu corona donaretur, quin Divorum numerum obtineret. Itaque fieri potuit, ut hujusmodi insigne utrique Pontifici honoris cujusdam causa apponeretur, non ad significandum cultum aliquem, quem illis ecclesia decreverit, sed ad designandam Pontificiam dignitatem, qua uterque præditus fuit. Ad hæc: neuter fortassis ab initio id ornamentum gerebat, sed post obitum ad eximiam utriusque sanctitatem declarandam adjectum fuit: neque enim desunt, qui Joannem IV. Divis ab ecclesia consecratis annumerent, quemadmodum dicitur in Historia Jadertinae ecclesiae, ubi de hoc Pontifice mentio fit perhonorifica, eaque necessaria, quippe ab aliquibus Jadertinus civis habitus ac dictus est.

Theodori
effigies in
aëbium vo-
catipoteff.

Cæterum quod pertinet ad Theodorum, si quis Lateranensem illam effigiem, quæ hujus Pontificis esse creditur, ad aliquem Salonitanum Antistitem primi alteriusve sæculi referendam putaret, in hujus sententiam haud ægre concesserim. Nullus equidem dubito, quin altera effigies Joannem IV. designet; indicio est ædícula, quam utraque manu sustentat, quaque declaratur is fuisse primus hujus templi auctor & conditor, ad quem ea figura pertinet. Id vero in Joannem IV. Pontificem vel aptissime quadrat. Illa vero effigies, quam Theodori esse ferunt, nullam exhibet notam, unde dignosci possit, cujus sit, præter Pontificalia ornamenta, quæ quidem nihilo magis cum Theodoro, quam cum quolibet alio Antistite congruunt. Quod si quisquam est e Salonitanis Episcopis, quem hæc effigies significet, is certe videtur esse Agapitus, qui vergente sæculo tertio ecclesiam illam administravit. Argumento est, quod ibidem, quamvis extra absidem, pictus fuerit etiam Anastasius Coripularius, cui Agapitus tum verbis, tum præsertim exemplo insignis cujusdam in cruciatibus per-

ferendis constantiae auctor fuerat, ut non solum Christiana sacra suscipere, sed etiam ut præclaram pro Christo mortem oppeteret. Porro non videbatur esse consentaneum, ut qui honos in Lateranensi sacello habitus erat discipulo ac socio martyrii, is magistro ac duci denegaretur. Verum quantum huic conjecturæ tribuendum sit, aliorum esto iudicium; nam hæc perinde accipi velim, atque ego ipse cogitans sentio, qui ab hujusmodi conjecturalibus rebus sic omnem assensum cohibeo, nihil ut negem, nihil ut affirmem.

Jam vero ut satisfaciam promisso nostro ac recepto, ea in medium proferam, quæ Historicus Dalmata, itemque Petrus de Marca admodum erudite scripserunt de antiqua illa consuetudine, quæ cum semper a Græcis retenta fuit, tum etiam apud Latinos olim aliquamdiu viguit, ut cui primas vulgo deferrent, is alteri inferioris ordinis ac dignitatis ad sinistram locaretur. Quæ uterque in hanc sententiam scripsit, Conradus Janningus in unum locum congeffit, & Actis Sanctorum inseruit tomo VII. mensis Junii; unde nos eadem hæc transtulimus. Si quis plura cupiat, adeat Danielem Papebrochium, qui in Propylæo Disp. 28. hac de re docte copioseque disputat; itemque consulat Franciscum Muccantium J. C. Romanum, qui jubente Gregorio XVIII. Pontifice Max. cui erat a sacris cæremoniis, opusculum sane præclarum Romæ in lucem edidit anno 1773. inscripsitque ejusdem Pontificis nomine, ubi varias causas ac multiplices affert, cur antiquis temporibus Petrus ad lævam Pauli appingi solet.

Lucius, de
Marca, at-
que alii
scripserunt
de loco di-
gniori spi-
ra.

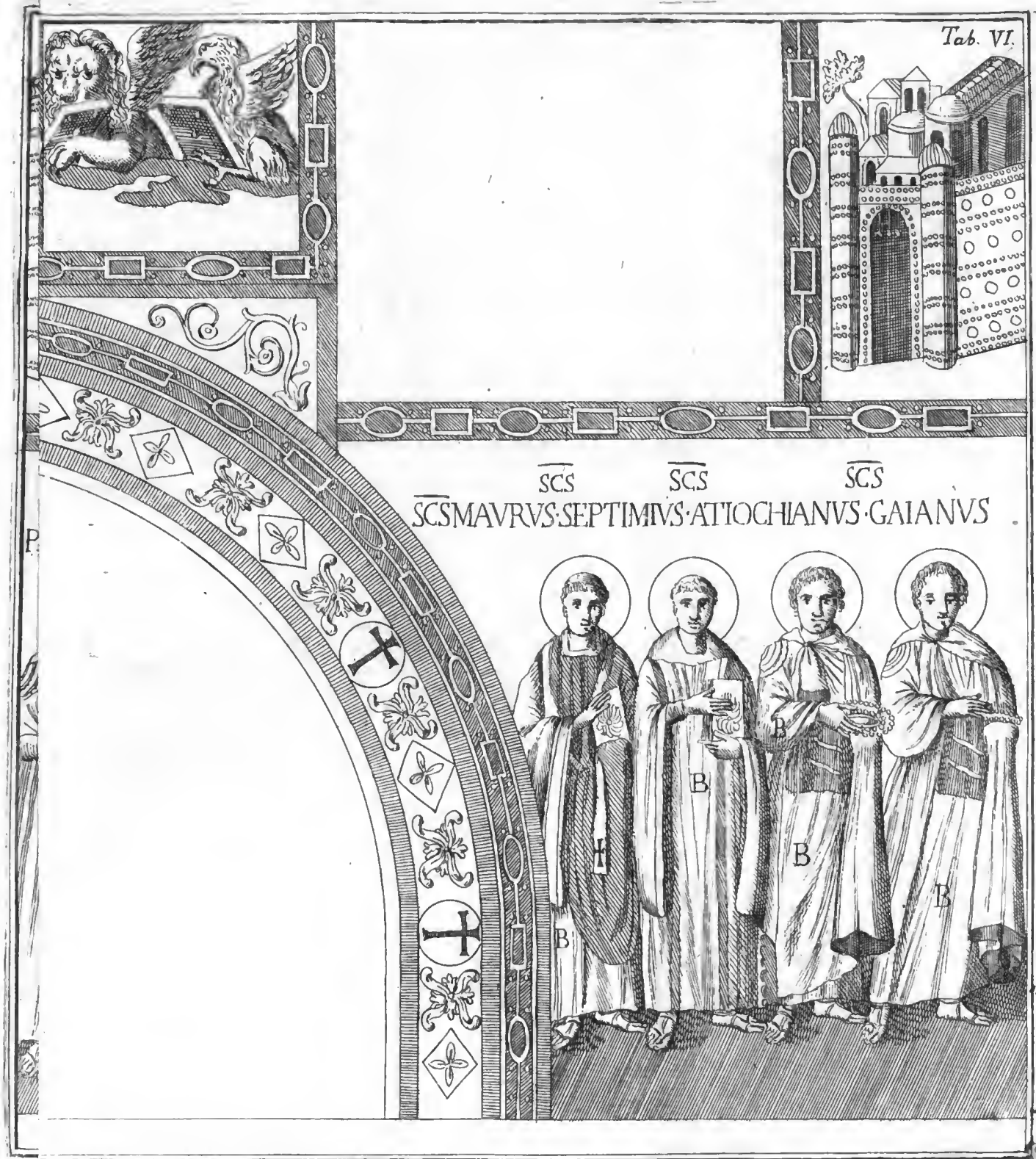
§. III.

Cur olim sinistra præ dextera honorificentior haberetur. Ex Historico Dalmata, & Petro de Marca apud Conradum Janningum.

Consuluit nos aliquando, cur S. Petrus repræsentetur a læva Christi Domini sedentis, Paulus vero a dextera Domini, vir eruditissimus, & rerum, rituumque antiquorum studiosus imprimis scrutator Joannes Lucius memoria nostra defunctus Romæ. Is consulendo nos docuit, quid a se de argumento proposito observatum esset: videlicet in ecclesiis antiquis Romæ superstitionibus ante annum Domini DCCC. confectis, inter imagines sacras operis mystici, digniorem locum obtinere eas, quæ ad sinistram sita sunt: quæ autem tempore Leonis Papæ III. confecta fuerant, e contrario dexteram pro digniori habere: posteriores autem denuo, antiquo more pro digniori sinistram: sicque continuatum esse usque ad pontificatum Nicolai IV. anno 1288. electi, cujus tempore iterum locus dignior dextera delatus sit; & abinde continuatus usque ad hodiernum diem. Cumque Leonem III. antiquum morem perperam mutasse credendum non sit, neque causam, vel occasionem aliquis referat, duæ afferuntur conjecturæ (inquit Lucius); prima, quod sicuti Leo, a Græcis animo alienatus, Imperium, ipsis inconsultis, Francis derulit, ita quoque locum digniorem sinistræ communem cum Græcis (quem nodie usque servant) mutare voluerit. Secunda, quod cum idem Leo ad Carolum Magnum in Germaniam progressus fuerit, ejusque opem in sedem suam restitutus sit, hunc morem, dexteram digniorem locum deferendi, apud Francos repererit; ipsisque gratificaturus, ut ecclesiam Romanam cum Occidentalibus sibi obsequentibus conformaret, mutaverit antiquum morem. In qua re quia non est attendendus mos, qui in incessu, vel congressibus inter viuentes pro diversitate temporum, & nationum obser-

Jo. Lucii
sententia.

[Faint, illegible text covering the majority of the page, possibly bleed-through from the reverse side.]

abſervatus ab auctoribus refertur; vel imaginum melilium, quæ pro arbitrio diſponi poſſunt; ſed ſculptarum, vel piſtarum, quæ fixæ ſemper eodem ordine conſpiciuntur; peto &c.

Petebat autem, quid in eccleſiis Belgicis, aliſſque Tranſalpinis antiquis in more poſitum eſſet pingendi Apoſtolos dextera lævæ inter ſe ſæculo VIII. Cum autem eccleſiæ illorum temporum, ſaltem inſigniores in Belgio nullæ ſuperſint hodie, nihil docere novi potuimus; nec potuimus de aliarum eccleſiarum Tranſalpinarum ſimilibus piſturis & antiquitate quidquam certi dicere. Reſpondeat nunc pro nobis nonnulla vir illuſtriſſimus atque eruditiffimus Petrus de Marca ex poſtremis opusculis ſuis, ubi docet primatum Petri in eccleſia, & argumenta in contrarium adducta ex poſitione Pauli a dextera, Petri vero a ſiniſtra, in antiquiſſimis ſignis, & ſigillis etiam Pontificum Rom. reſutat, atque ita explicat,

Petrus de
Marca
quid ſen-
ſerit.

Idem latus
habita di-
verſa ra-
tione mo-
do ſini-
ſtrum, mo-
do dexte-
rum.

Hanc auctoritatis, a Petro, & Paulo deductæ, communionem impreſſæ oſtendentis abhinc annis in Bullis plumbeis utriusque Apoſtoli imagines teſtantur, Paulo ad dexteram Petri collocato, unde præcipui quoque honoris Paulo impenſi argumenta quidem trahunt. Abſurde. Quod enim latus dexterum videtur, ſi Pauli imago cum Petri imagine comparetur, eſt latus ſiniſtrum, ſi referatur ad inſpicientes; ex qua relatione ſape metiendus eſt honoris gradus in conventibus publicis. Hinc proſectum, ut Episcopus in parte chori ſedeat, quæ dextera eſt ingredientibus, & tamen reſpondeat cornu ſiniſtro altaris; in quo ſiniſtrum, & dexterum latus nuncupamus, reſpectu habito ad divini numinis præſentiam, ac ſi Dei majeſtas ibi ſederet (veluti ſuper Cherubin, ut in veteri teſtamento,) vel Chriſti corpus vultu ad populum obverſo ibi conſiſteret. Olim eadem ratio habita eſt, cum loca assignarentur in eccleſia viris, & mulieribus: pars enim dextera viris data, ſiniſtra mulieribus, inſpecta ingreſſus ad templum poſitione, ut patet ex antiquis inſcriptionibus. Idem obſervatur quotidie in Gallia, in ſolemni magiſtratuum cætu, cum ad eccleſias conveniunt. Qui enim apud eos eminentiores, locum chori dexterum, qui reſpondet cornu ſiniſtro altaris, ut dixi occupant; reliqui vero ſiniſtrum latus, quod reſpondet cornu altaris dextero &c.

Hactenus Petrus de Marca, cui plane aſſentirer, ſi ſemper idem mos, eademque loci poſitio in ſculpendis, aut pingendis Divorum ſimulacris ſervatus fuiſſet; ſed ſi nulla inſpicientium ratione habita, Divorum imagines inter ſe comparentur, ſatis apparet, alias ſiniſtrum, alias dexterum latus honorificentius habitum fuiſſe. Quare mihi magis Luciana, quam Petri de Marca ad propoſitam queſtionem reſponſio probatur.

§. IV.

De Divis infra abſidem piſtis.

IN anteriori templi facie, ſubter abſidem, arcus viſitur, opere muſivo deſcriptus, variisſque ornamentis & coloribus egregie diſtinctus, in quibus extant eminentque potiſſimum quinque cruces, totidem orbibus, & ſuo quæque incluſæ; quarum major & illuſtrior medium & ſupremum in eo arcu locum obtinet, reliquæ in eodem hemicyclo deoriſum vergente, duæ hinc, duæ illinc interjectæ cernuntur. Totum fere ſpatium intermedium, quod arcu illo circumſcribitur, & continetur, obtegit ara maxima, cui ſacrum, ut vocant, Ciborium impoſitum fuit quatuor columnis ſuffultum; quæ nunc magnificentius extructa e liguſticis marmori-
Illyricum Sacrum.

bus conſtat. Extra hemicycli ambitum, quatuor a ſiniſtra, totidem a dextera adſtant effigies Divorum, muſivo item opere, & mira varietate colorum expreſſæ; ſerme quidem pares illis ſupra deſcriptis magnitudine ac forma, ſed loci dignitate diſpares. Nam is locus habetur honoratior, qui abſidis complexu continetur. Vel in hac tamen honoris locique inæqualitate, ſuum quæque inter ſe ordinem ſervant, & ſingulæ ſedem ſibi aptam, ac certa quadam ratione diſpoſitam obtinent, ut ſuum cuique honorem & gradum redditum eſſe appareat. Cuius vero ſit, quemve referat unaquæque effigies, ſatis declarat nomen cuique appoſitum.

Itaque eorum, qui ad ſiniſtram ſunt, eodem, quo collocantur, ordine nomina proferam. Primus eſt Maurus, deinde Septimius, tum Antiochianus, poſtremo Cajanus. His totidem ad dextram oppoſitos intueri licet, ea plane ratione, qua hic a me nominantur, diſtributos, Anaſtaſium, Aſterium, Telium, Paullinianum. In his vocabulis pronuntiandis, ſcribendisſque ſicubi diſcrepant Auctores ab inſcriptione Lateranenſi, in eo tota eſt diſcrepantia, quod litteras, e quibus conſtant, alii alias vel detrahant, vel adjiciant, vel commutent. Septimius, Aſterius, Paullinianus, Anaſtaſius eundem apud omnes numerum, & formam eandem litterarum ſerme retinent. Unus eſt Raſponius, cui magis Paullianus, quam Paullinianus arridet. Maurus quoque ſine ulla variatione ubique legitur, niſi quod in antiquis Catalogis Salonenſium Antiſtitum, una ſyllaba augetur, & pro Mauro alias Marinum, alias Martinum ſubſtitutum invenio. Antiochianus Baronio & Ciampino probatur, ſed Antiochenus magis placet Raſponio. Telium habent Baronius, itemque Ciampinus; ſed Theſbium Creſcimbenius, Thelum Raſponius legendum putant. Cajanus, ſeu Gajanus nullam quidem variationem ſubiit apud eos, quos modo laudavi Auctores; verum non deſunt, quorum calamo litteriſque Cajus vel Gajus celebratur; nam etiam pro Cajano ſecundo Salonarum Antiſtite, Cajum libentius uſurpant, ut in ejus Actis dictum eſt.

Nunc eorum ordinem ac diſpoſitionem paucis expediam. Dubium non eſt, quin hujus piſturæ artifices eandem rationem ordinis & collocatio-
nis, extra pariter, intraque abſidem retinuerint; ſic prorsus ut more inſtitutoque antiquo, ſiniſtram dexteræ præferrent, & ut cuique primas deferendas putabant, ita huic præ altero ex adverſa parte conſtituto, ſiniſtræ primatum tribuerent. Neque illud hic prætermittendum arbitror, quod eo quilibet honoratior cenſetur, ſive ad dextram, ſive ad lævam collocatus ſit, quo propius abeſt a Deipara Virgine, quæ infra Chriſtum Dominum mediæ abſidis locum ſane honorificentiffimum tenet, quam bini Divorum ordines utrinque honoris ergo circumſtant. De ſuperiori Divorum Deiparæ utrinque adſtantium ordine ſupra diximus; nunc de inferiori. Maurus igitur reliquis omnibus loci dignitate præſtat, quippe qui ſitus ad ſiniſtram, minime omnium diſtat ab auguſtiſſimæ Virginis effigie. Huic proxime honoris gradu accedit Anaſtaſius, qui licet ad dextram ſit, nihilo tamen longius, quam ille, ab eodem Virginis ſimulacro diſjungitur. Ita deinceps reliqui nominandi ſunt, & alii aliis præferendi pro ratione loci, qui cuique obtigit, ut quo quilibet a ſiniſtra vel a dextera Deiparæ propior eſt, hoc ſit cæteris laude aut dignitate præſtantior. Neque enim putes temere ac fortuito eum cuique locum obveniffe, quem Piſtores nulla certa ratione & conſilio, ſed arbitrato ſuo

Divi infra
abſidem
piſtis

quatuor a
ſiniſtra

totidem a
dextera.

Suus uni-
cuique lo-
cus, qui
quemque
decebat,
tribuitur.

Angulis assignaverint. Nam satis constat hanc esse vim ejus ordinis, & collocationis, ut significet quantum quis cuique præstet honoris ac muneris gradu, vitæque genere atque instituto; sic prorsus, ut appareat aptam singulis sedem, ac ratione accommodatam esse, quæ scilicet cujusque excellentiæ ac dignitati respondeat: id quod mox planum fiet, cum ostendemus, quo unusquisque officio functus fuerit, & quod quisque vitæ genus rationemque inierit. Cæterum auctores cum horum Divorum nomina recensent, Lateranensium imaginum ordinem fere perturbant, & pro suo arbitrato alios aliis vel præponunt, vel subjiunt, vel permiscunt; quippe cum Lateranensis collocationis nullam rationem habendam putaverint, sed ut quisque primus cogitationi occurrebat, ita ejus nomen aliorum nominibus prætulerunt; perinde quasi nulum inter eos vel dignitatis vel honoris discrimen interesset.

Maurus
Episcopus
fuit, &
quidem
Saloni.

Nec vero ab re nostra alienum arbitror illud hoc loco inquirere, quæ cujusque vitæ ratio fuerit, atque institutum, quidve honoris aut magistratus singuli gesserint, sive in civili, sive in ecclesiastica Republica. Hinc enim clare perspicias, quam apte congruerentque cujusque ordini, ac dignitati, descriptus sit, ac dispositus suus cuique locus. Id porro non aliunde certius dignosci potest, quam ex ornamentis & insignibus, quæ Pictor alia aliis apposuit. Maurus igitur jure meritoque principem locum obtinet, quippe qui Pontificis munere ac dignitate cæteris antecelluit. Joannes Ciampinus (nam præter hunc, nullum auctorem habeo, qui hæc de re scripserit) primum quidem sibi incompertum esse ait, utrum ea vestis, qua Maurus induitur, *Dalmatica*, an *Casula* speciem ac similitudinem gerat; ejus quippe formam confusius expressam esse, quam ut clare dignosci possit; deinde vero dubitat, an Episcopus fuerit, nec ne; tandem affirmat videri sibi eum reponendum esse in numero veterum Archiepiscoporum, & eorum fortassis, qui præcis temporibus Salonitanam ecclesiam administrarunt. Ita videlicet tribus in locis hac de re varie suam sententiam explicuit. Sed quod postremo loco subdubitanz dixit, id ego pro certo habendum arbitror. Argumento est, quod Mauro eadem ornamenta & insignia Pictor adhibuit, quibus induti apparent Domnius & Venantius Salonitani Antistites ibidem picti. Præterea inter veteres illos admodum antiquos Salonæ Episcopos semel atque iterum Maurus annumeratur, qui hujus imaginis ac nominis eidem apposti significationi apte respondeat, ut non sit necesse alium quempiam comminisci, ad quem id simulacri & nominis referatur. Is quidem in catalogo eorum Antistitum alias Marini, alias Martini vocabulo afficitur; sed in ejus Actis causas expromam, cur id nomen tam varias tamque dissimiles formas subierit.

Anastasio
proximum
a Mauro
locum ob-
tinet.

Duo Ana-
stasii, al-
ter Cor-
nicularius,
alter Fullo
cognomi-
natus.

Secundum Maurum, Anastasio locus honorificentior tribuitur. Sed antequam causas afferam, cur Anastasio is honos habitus fuerit, ut quamvis nullum ecclesiasticæ Hierarchiæ gradum partemque attigerit, iis tamen præferatur, quos sacris ordinibus initiatos fuisse constat, refellendus est error Ciampini, qui eum & Aquilejensem, & Consulem appellat: duobus verbis duo magna peccata; unum, quod Anastasium in Lateranensi sacello depictum, ortu Aquilejensem fuisse existimat. Duo sunt Anastasii, iique inter se longo temporum intervallo disjuncti, quorum martyrio nobilitata est Salona. Alter patria ignotus, Romanæ militiæ adscriptus, idemque Cornicularii officio & cognomine insignis, qui Aureliano imperante,

una cum Agapito Salonitano Antistite martyrium subiit; alter loco obscuro tenuique fortuna Aquilejæ ortus, & quod artem fulloniam faceret, ex eo cognominatus est Fullo, quem Diocletianus religionis causa interfici jussit. Porro nullus dubito, quin Lateranensis effigies ad priorem Anastasium pertineat, propterea quod posterior Anastasius numquam pingi vel celari soleat, quin eidem certa martyrii, quo perfunctus est, nota apponatur, idest molaris lapis e collo suspensus, cujus ea vis est, ut significet illum in mari demersum fuisse. Id signi cum absit a Lateranensi effigie, is quoque absit necesse est, qui sine hujusmodi signo neque intelligi potest, neque vel scalpri effingi, vel penicillo exprimi solet. Itaque relinquitur, ut illa, si non est Fullonis, sit Anastasii Cornicularii effigies. Nescio autem, quid in mentem venerit Ciampino, ut tam fidenter affirmaret, haberetque pro certo hunc esse virum illum Anastasium Aquilejensem, qui apud Salonam Martyrium pro Christi nomine suscepit, ut scribit Archidiaconus Spalatensis in sua historia Salonitanorum Pontificum cap. 3. Certe huic opinioni nihil auctoritatis adjungi potest ex historia Salonitana. Nam Archidiaconus, loco citato, de martyrio quidem Anastasii Aquilejensis mentionem fecit, de illius vero imagine Lateranensi ne verbum quidem protulit; capite autem VII. meminit ille sane Anastasii in Laterano depicti, sed nullum eidem cognomen, nullam notam apposuit, unde posset intelligi, utrum de Corniculario, an de Aquilejensi loqueretur: *Similiter*, inquit, *fecit imaginem B. Anastasii inter alios Sanctos*. Neque ullam aliunde rationem afferri posse video, quam Ciampinus suæ sententiæ subjiat. Nam quod aliqui putant Anastasii Fullonis Aquilejensis corpus ex Dalmatia translatum, & in eo sacello Lateranensi conditum fuisse, ii magno in errore versantur. Sed id alias, nunc quod instat.

Prior pi-
ctus in sa-
cello La-
teranensi.

Alterum Ciampini peccatum est, quod Anastasio Fulloni Consulis nomen ac dignitatem assignavit. Quid quod ne alter quidem, quamvis ob generis splendorem, & decora atque ornamenta militaria, propius ab consulari gradu abesset, nusquam tamen legitur hunc amplissimum Magistratum adeptus fuisse; nam eum Auctores Cornicularii nomine passim ornant, Consulis vocabulo numquam afficiunt. Et vero si consulares fastos inspicere libeat, nullum invenies Anastasium Consulem, qui vel Cornicularii, vel Fullonis Anastasii ætati respondeat. Verum, ut quod sentio, ingenue fatear, adduci non possum, ut hujusmodi erratum Ciampino attribuam; id libentius in typographos conjecerim, qui fortasse utriusque vocabuli affinitate ac similitudine decepti, *Consulem* pro *Corniculario* substituerunt.

alter
Ciampini
error.

Jam vero quidnam causæ esse dicemus, quamobrem Anastasius homo profanus, qui ne infimum quidem ecclesiasticæ Hierarchiæ gradum attigit, Septimio & Asterio viris ecclesiasticis loci honore ac dignitate præferatur. Cujus quidem rei causæ omnino duæ occurrunt, quæ si minus certæ ac veræ sint, attamen probabiles ac verisimiles videri possunt. Vel enim ejus magistratus, quem Cornicularius gessit, amplitudo ac dignitas tanta erat, ut qui eo functus esset officio, dignus haberetur, cui secundum Episcopos primæ tribuerentur; nam & hodiernæ ætatis ea consuetudo est, ut primarii quidam magistratus in conventibus ecclesiasticis locum Episcopo proximum in subselliis occupent: vel idque vero propius est, ea tempestate præcipue vivebat Anastasii cultus ac veneratio, sive martyrii celeberrimi fama, sive plurimis illustribusque ab

Cur Ana-
stasius ho-
nore loci
cæteris
præferatur.

eo pa-

ad patris miraculis parat; quamobrem Pictor serventibus erga eum populi studiis ac religioni favens, plus honoris Anastasio deferendum censuit, quam quantum ejus ordinis hominibus in Sanctorum numerum relatis, vulgo tribui solet. Hujus rei an probabilior ratio reddi possit, alii viderint; mihi certe nulla occurrit, quæ verisimilior videatur.

Septimius Diaconus. Tertium locum occupat Septimius, qui ad sinistram Mauri Antistitis lateri adhæret. Vestis genus est hujusmodi, ut albae custodiam Dalmaticæ similitudinem ac speciem gerat, teste Ciampino; ex quo colligitur, ut idem Auctor existimat, eum in Diaconorum numero reponi oportere. De Septimii Diaconatu valde assensior Ciampino. Illud ad dignitatem Septimio accessit, quod sui ordinis princeps esset, idest Archidiaconus, sive primus inter Diaconos ecclesiæ Salonitanæ; idque ex eo perspicui potest, quod proxime Maurum Archiepiscopum sit constitutus; hujus autem magistratus id munus erat, ut ad omnia ecclesiastica ministeria Episcopo vicariam operam navaret, potestas vero tam late patens, ut ne presbyteri quidem ab ejus jurisdictione eximerentur. Hinc apparet, cur hoc decoris, quam Asterius Presbyter, locum occupet. Hunc Martyrologia fere omnia Salona describunt, ejusque anniversariam commemorationem xiv. Kalendas Maii subiciunt. Henschenius distinguendum putat Septimum in Lateranensem facellum pictum & cultum, ab illo, quem Martyrologi commemorant eo die, qui est duodeviginti Aprilis; ego vero non video, quid sit necesse duos comminisci Septimios, cum idem nomen, eadem dignitas indicio sit utrum & eundem esse, quem Martyrologia celebrant, & Lateranenses colunt. Illud vero non satis liquet, utrum S. Domitii, an S. Mauri, an alius Episcopi Salonitani Diaconus fuerit Septimius is, de quo nunc agimus. Cæterum amictus, quo Septimius indutus apparet, sane obscurius, quam Ciampino videtur, Dalmaticæ formam exhibet. Propius mihi videtur accedere ad similitudinem Monastici ejusdam habitus ornatusque, quo fortassis Joannis IV. ætate uti solebant Archidiaconi, cum per urbem incederent, longe a Dalmaticæ diverso, quam sibi induebant cum Episcopo, rem divinam solemniter ac caeremonia facienti, operam navabant. Verum hoc, quidquid sit indumenti, certe hujusmodi est, ut totus ad ecclesiasticam gravitatem ac dignitatem conformatus & compositus esse videatur.

Asterius Presbyter. Asterius quartum locum sibi vindicat, quippe qui Anastasio ad dexteram proxime adstat. Fuerit Episcopus, an Presbyter, dubitat Ciampinus. Ego vero Asterium in ordinem Presbyterorum rejiciendum censui. Indicium est vestis Sacerdotalis, quam Pontificati amiculo similior, quippe cum ex aliqua parte ab ea differat, quæ Domitius & Venantius ornati conspiciuntur. Atque id causæ est, cur Asterius licet superior ordine, inferior tamen potestate, Septimio Archidiacono loci primatum cedat; nam, ut diximus, Archidiaconi imperio ac jurisdictioni non solum Diaconi cæterique inferioris gradus Clerici, sed etiam Presbyteri suberant. Huc adde, quod Maurus, Septimius, & Asterius capitis verticem detonsum, & Clericali corona insignitum gerant; ex quo apparet eos in Hierarchiam ecclesiasticam cooptatos fuisse.

Postremi Antiochianus & Te- lius, Cajanus & Paullinianus. Postremis locis, nulla dignitatis ordinisve ratione habita, collocantur hinc ad sinistram Antiochianus & Te- lius; illinc ad dexteram Cajanus & Paullinianus, neque habitu, neque corona clericali insignes; ut satis appareat eos fuisse Laico-

rum numero, quos Pictor recte atque ordine in extremum locum rejecit. Hos Romanæ militiæ adscriptos fuisse Ciampinus docet, idque chlamys militaris, coloribus variis intexta, satis superque declarat.

S. V.

De Monogrammatibus.

AC ne illud quidem in hujus picturæ descriptione prætermittendum puto, quod litteræ quædam majusculæ Divorum sermone omnium vestibus intextæ cernantur, quas Monogrammata Ciampinus appellat. Scio equidem hujusmodi vocabulum ab Joanne Mabillonio, viro cum totius antiquitatis, tum præsertim rei diplomaticæ peritissimo, paullo aliter explicari, in eamque sententiam accipi, ut putet Monogramma idem esse, ac quemdam quasi complexum litterarum, quarum alia aliis intertextæ sunt atque implicite; id quod *notas* rite appellant ii, qui plane ac latine loquuntur; estque quoddam scribendi genus compendiosum pariter atque obscurum, una figura contentum, varisque litteris sine inter se implexis expressum, unde latens aliquod, arcanumque vocabulum elici solet. Sed explanatio, quam huc verbo, cum *Monogramma* dicimus, adhibuit Ciampinus, mihi magis probatur, & in hunc locum aptius quadrat, atque ad vim notionemque Græci vocabuli propius accedit. Quod enim Græci *Monogramma* vocant, id Latini, verbum e verbo exprimentes, *unam litteram* dicunt. Quod autem ex pluribus litteris implexis conficitur, & in unam veluti formam seu figuram coalescit, id minus apte *Monogramma*, sive una littera appellatur.

Sequitur, ut queramus, quid sibi velint, & quod spectent hujusmodi Monogrammata, quæ temere, & sine ullo consilio appicta fuisse ut credam, nullo modo adduci possum. Hæc de re Doctissimi viri sententiam rogati, quod cuique verisimillimum videbatur, alii aliud responderunt; nemo tamen id responsi reddidit, quod nobis plane satisfaceret, omnemque ex animo dubitationem eximeret. Fuerunt, qui dicerent hujusmodi litteras idcirco illis Divis adjectas esse, ut significent, quo quisque nomine seu prænomine appellaretur; ab iis quippe litteris, quas pictor cuique impressit, cujusque nomen vel prænomen initium ducere. At si excipias litteram P, quæ Paulo apposta visitur, nullam præterea invenio, quæ apte congruenterque eorum nominibus respondeat, quorum vestibus intexta est. Id clare perspiciat, qui singulas litteras oculis & cogitatione perpendat, & quæ cuique indita est, eam cum nomine uniuscujusque conferat.

Nihilo probabilior mihi videtur eorum opinio, qui putant hisce Monogrammatibus varios designari colores, quibus picturæ vestes aspergi ac distinguere solent; sic ut unaquæque littera indicio sit, qui & qualis color in quamque partem maxime conveniat. Si Lateranensis pictura concoloribus lapillis tota constaret, & vestes, quibus quisque ornatur, nulla pigmentorum varietate distinguerentur, haud agere istorum sententiæ meam quoque adscriberem. Sed colores musivo illo opere adpersi genere ac specie differunt; & qui cuique Monogrammati subsunt, per se ipsi expressi apparent, ut omnino cœcum esse oporteat, qui alios ab aliis internoscere nequeat. Nihil igitur causæ fuit, cur pictor ad varietatem colorum designandam hisce litteris uteretur; nisi vero existimemus adeo eum dementem fuisse, ut ad id declarandum, quod per se omni-

Quid Monogramma apud Mabillonium.

De Monogrammatibus Lateranensis Picturæ insertis.

Opiniones variae.

bus patet, & in omnium oculos incurrit, obscuras quasdam, aut certe ambiguas notas adhibendas putaverit.

Nec propius vero est, quod quidam existimant hasce litteras eo pertinere, ut nomina illorum indicent, commendentque liberalitatem, qui de suo ad Lateranensem picturam aliquid pecuniae contulerunt. Nam satis constat quidquid sumptus in universum illud opus fieri oportuit, id omne ex aërio Pontificio suppeditatum fuisse, jubente eodem, qui opus imperaverat, Joanne V. Pontifice Max., ejusque successore Theodoro primo, qui opus inchoatum absolvit.

Quam
verisimi-
lior nobis
videretur.

Horum igitur opinionum cum nulla mihi probetur, reliquum est, ut quid ipse conjectando excogitarim, quodque verisimilius putabam, paucis exponam. Ego itaque sic existimabam has litteras esse quasdam notas, sive insignia pictorum ea tempestate illustrium, quos non exigua mercede conductos ad præclarum illud opus conficiendum Joannes adhibuit. Quocirca in ea, quam quisque perfecerat, imagine peculiare aliquod signum imprimendum censuit, quod posteris indicio foret, quis cujusque simulacri inventor & artifex fuisset. Paucis ante annis Ravennæ cum essem, præter spem & expectationem accidit, ut Auctorem sane idoneum invenirem, unde huic sententiæ aliquid probabilitatis & ponderis adjungerem. Nam cum in Basilica Sancti Apollinaris celeberrimam illam picturam ex variis, ac discoloribus lapillis compactam, curiosius inspicerem, ac per otium singula contemplerer; forte fortuna se mihi obtulit quidam musivorum artifex, qui vermiculata illa emblemata ac simulacra, multis locis temporis vetustate defluentia, haud ita pridem refecerat. Hominem fidenter aggressus, cum ab eo, ut sit, multa & varia percunctarer, atque illud imprimis quid significent, & quorum spectent tot Monogrammata, ibidem quoque, ut in Lateranensi sacello, multis locis interjecta, & fere singulis Divorum imaginibus inscripta; id responsi accepi, quod cum mea opinione plane congrueret. Affirmabat quippe hisce litteris, neque aliam notionem subjectam sibi videri, neque magis idoneam interpretationem adhiberi posse, quam ea, quæ a nobis exposita fuit; iis videlicet litteris vel exprimi nomina pictorum, qui suam artem industriamque ad conficiendum illud opus contulerint, vel certe quædam veluti insignia propria unicujusque Pictoris designari, quæ aut a majoribus singuli acceperant, aut ipsimet sibi aliunde adsciverant. Illud pro argumento sumpsit, quod effigies illæ pro diversitate Monogrammatum picturæ genere ac forma inter se differrent, ut satis appareat multorum manus ad id opus adhibitas fuisse; & dissimilis ac diversa pingendi ratio, quæ cuique Monogrammati respondet, sic in singulis imaginibus eodem Musivario teste eminet, ut suum quæque & proprium Auctorem indicet. Id porro sibi cognitum, & exploratum fuisse, cum per occasionem ejus operis refarciendi, propius simulacra illa inspiceret, atque contemplari unumquodque otiose, & considerare cœpisset. Illud præterea ut animadverterem admonuit, aliquas ibidem effigies reperiri, quibus nihil litterarum inscriptum esset; sed pro litteris alia quædam signa substituta esse, veluti aurea quadrata, aliasve id genus notas, aliis atque aliis coloribus expressas, quas earum imaginum artifices, tamquam insignia quædam, atque indicia suorum operum sibi adoptaverant, quibus distinguere se ab aliis pictoribus, ac dignosci volebant. Porro in Lateranensi pictura extant quædam

effigies nullo Monogrammate signove distinctæ: credo, quod ipsi Auctores celari vellent, quo sua studia atque opera Deo forent, ac Divis gratiora; & ex humanæ gloriæ contemptu majorem sibi apud Deum superosque gratiam ac mercedem compararent. Sed ut ingenue fatear, quod sentio, neque hæc ratio Monogrammata illa interpretandi mihi videtur satis expedita: quæ si valeret, cum Divis aliquibus duo Monogrammata, & tria etiam, veluti Anastasio, intertexta cernantur, id argumentum esset, plures artifices in aliquem ex illis pingendum manum operamque contulisse; quod a verisimilitudine abhorret. Quare satius esse arbitror fateri me nescire, quod nescio, quam hisce Monogrammatibus eam significationem subicere, quæ nihilo propius, quam reliquæ supra expositæ, ad veritatem accedit.

S. VI.

De Symbolis.

HUic verbo, cum Symbolum dicimus, ea sub-
jecta est notio, ut significet figuram quam-
dam seu verbis, seu coloribus expressam, quæ aliud
sensibus objicit, aliud menti declarat; siquidem,
specie quadam ac similitudine, præter rem oculis
auribusve perceptam, aliud quiddam abditum ac
reconditum continet, sic ut ex eo, quod patet,
ejus, quod latet, cognitionem animis ingerat. Hu-
jusmodi symbolis ad res quasdam interiores & my-
sticas declarandas Auctores sacri passim utuntur,
quorum exempla hic referre non vacat. Porro in
Lateranensi pictura multa id genus Symbola intueri
licet, partim Divorum imaginibus apposita, par-
tim variis locis hinc atque illinc impressa, e quibus
alia quidem clara sunt & aperta, nullius ut in-
terpretatione indigeant, alia vero paullo videntur
obscuriora, quam ut sine explicatione intelligi
possint. Unum alterumve interpretatur Cæsar Car-
dinalis Rasponius, cætera silentio prætermisit. Omnia Ciampinus explanatione admodum erudita
persequitur; & suam cuique interpretationem ad-
hibet adeo perspicuam & copiosam, ut eidem fer-
me nihil addi vel detrahi necesse sit.

Symbolum
quid sit.

In arcu, sive hemicyclo, qui absidi proxime
subest, cruces omnino quinque sunt impressæ, lo-
cis aptis dispositæ, & æquali fere spatio inter se
disjunctæ; quarum ea vis ac significatio est, quæ
huic salutari signo subijci vulgo solet; ut scilicet,
sursum intuentibus de Christi morte, acerbissimis
que cruciatibus saluberrimam cogitationem inji-
ciant, eorumque animos ad ejus commiserationem
atque amorem excitent, qui ut nos æternæ mortis
faucibus eriperet, se, vitamque suam acerbissimis
cruciatibus ac teterrimæ morti volens libensque ob-
jecit. Hoc quippe apud Christianos crux significat,
ex quo in ea confixus Auctor vitæ, mortem po-
namque nobis debitam in se ipse transtulit; hæc
causa est, cur sacras ædes adeuntibus, tot undi-
que cruces vel parietibus insculptæ, vel in editis au-
gustissimisque locis constitutæ, in oculos animos-
que incurrunt; huc denique Christiani spectent,
oportet, cum identidem venerandum hujusmodi
signum sibi vel ad præsidium, vel ad ornamen-
tum imprimunt.

Cruces in
arcu de-
scriptæ
quid signi-
ficent.

Ex omnibus Divis, quorum ibi visuntur effigies, nemo fere est, quin aliquid Christo Domino absidis fastigium insidenti, vel muneris loco deferat, vel quasi cujusdam tributum nomine pensitet. Id porro, quidquid est, habet vim symboli; nam præter rem, quam oculis subijcit, aliud quid-
dam

Quid co-
dex, quem
viri eccle-
siastici
manu ge-
rant.

dam indicat, quod penicillo non satis exprimitur. Domnius, Venantius, Maurus, Septimius, Asterius, omnes ecclesiasticis honoribus ac muneribus præditi, iidemque Martyrii laudem adepti, librum clausum præferunt manu, variis coloribus, picturatisque operibus scite ac venuste perpolitum, quibus nihil omnino mysterii subesse censeo; sed hoc quidquid est operis, pictor arbitratu suo ad libri ornatum extrinsecus adhibuit. Nec dubium est, quin eo libro significetur Evangeliorum codex, quippe qui cum singulorum dignitate & officio præclare congruit. Hujus porro symboli ea vis est, ut declaret id cuique muneris datum fuisse, ut Evangelium qua verbis, qua exemplis promulgarent; eoque officio tam fortiter constanterque functos esse, ut a suscepta procuratore non antea destiterint, quam pro eiusdem Evangelii propagatione ac defensione vitam cum sanguine profunderent. Cum eo igitur, quem offerunt librum, offerre se profiteretur Christo Domino, quidquid laborum ærumnarumque Evangelii causa subierunt, mortemque ipsam pro religione pie alacriterque oppositam. Ex omnibus ecclesiasticis viris unus omnino est Joannes IV. Pontifex Romanus, qui cum cæteris Pontificali quidem habitu atque ornatu congruit, sed symboli eidem apppositi specie ac genere discrepat. Neque enim librum item ille, ut cæteri, præfert, sed sacram ædiculam utraque manu sustentat, Deoque exhibet, qua designatur Lateranense sacellum S. Venantii; quod si minus absolutum perfectumque, certe conditum magna ex parte ab Joanne fuit, ut is præclari huius operis partem laudemque præcipuam sibi jure meritoque vindicet. At Theodorus item, ut cæteri codicem Evangeliorum utraque manu sustentat.

Quid ædi-
cula Joa-
nis VI.
manibus
imposita.

Quid co-
ronæ, quas
gestant
cæteri
quinque
militæ.

Quinque deinceps sequuntur ex ordine ac numero militum, nullis ecclesiasticæ Hierarchiæ honoribus atque insignibus conspicui, cum suis omnes symbolis ac muneribus, Anastasius, Antiochianus, Telius, Cajanus, Paullinianus. Idem omnes symbolum gerunt, idemque manus exhibent, coronam scilicet variis coloribus gemmisque distinctam. Quid sibi velint huiusmodi coronæ, Ciampinus hisce verbis explicat: *Omnes viri seculares coronam gemmatam in manibus deferunt, quæ oblationes in sacrificiis a fidelibus factas significant.* Sed Ciampini pace dixerim, hæc interpretatio mihi neutiquam placet. Qui enim convenit, ut quos fatetur esse laicorum numero, his id muneris adscribat, quod præterquam Sacerdotibus nemini usurpare licet. Nam si quid olim Christianus populus ad rem divinam obtulisset, id Sacerdoti in manus tradere solebat, qui munus oblatum altari imposeret, ac Deo rite consecraret. Præterea non intelligo, quæ sit proportio, quæve similitudo inter coronas illas, & panem, vinum, aliasque res huiusmodi, quas vel ad sacrificium, vel ad ornatum templi, vel ad sustentationem Ministrorum plebs Christiana olim deferbat, ut coronæ illæ harum rerum symbola esse riteque appellari possint. Itaque verisimilitas puto coronas huiusmodi eo referri, ut significant eos in martyrum numero habendos & venerandos esse, ab iisque eo signo declarari se id Christo acceptum referre, quod pro ejus religione & cultu vitam & sanguinem profuderint. Nam etiam B. Joanni similis quedam oblata fuit species Cælituum, coronas suas demittentium *ante thronum Dei & Agni*. Hujusce rei exempla quamplurima suppetunt ex antiquis picturis, vermiculato opere compactis, ubi Martyrum innumerabilium catervas intueri licet, quorum alii coronas, alii palmas, alii alia id genus haud dubia martyrii insignia, manibus

præferunt. Coronarum omnium tanta est inter se similitudo, ut nihil omnino, neque forma, neque magnitudine, neque colorum varietate differant; nisi quod e media Anastasii corona flosculus quidam eminet haud abfimilis lilio, quod pro symbolo Virginitatis vulgo accipi solet. Id ornamenti idcirco fortassis Anastasio appositum fuit, quod is singulari Dei beneficio, virginalis integritatis florem intactum illibatumque servaverit; nisi forte eo pertinet, ut significet Anastasium in ipso ætatis flore perfunctum fuisse martyrio. Illud insuper animadvertere oportet, quod omnes velatis opertisque manibus, suum quisque munus, sive symbolum exhibent; id quod ad majorem quamdam venerationem declarandam spectat; nam id quoque ecclesiastico more atque instituto perscriptum est, ut sacrorum ministri linteati, iidemque longo ordine dispositi, honoris ac reverentiæ causa, vel ipso superpelliceo, vel alio panno linteo sericove contectis manibus, Pontificalia indumenta & insignia Episcopo deferant, cum is solemnem ritum & ceremoniam sacris operatur.

Quid flo-
sculus p
coronæ
Anastasi
emittens.

Cur ma-
nibus ve-
latis suum
quisque
munus de-
ferant.

In eodem symbolorum numero habendas ac repouendas censeo duas urbes, hinc atque hinc ad angulos lateralis parietis eleganter descriptas, & alteram alteri e regione ferme obversam, quæ SS. Cajanus & Paullinianus in extremum locum conjunctis superstant, forma, magnitudine, ornatuque inter se dispares. Quæ amplitudine, & magnificentia excellit, tres ipsas lucernas jam præ affixas ostendit, eaque ad sinistram collocata est; quæ breviori ambitu circumscribitur, sita est ad dexteram, nec plus duabus lucernis, ex jam præsuperliminari suspensis exhibet. Harum urbium simulacris hanc significationem inesse putat Rasponius, ut altera quidem Bethleem Christi ortu nobilem, altera vero Hierusalem ejusdem morte consecratam designet. Ciampinus nullam huic loco interpretationem intexit, nihilque sibi occurrere ait, quod iis addat, quæ de hujusmodi symbolis alibi scripsit. Cum autem neque librum, neque locum citet, ubi hac de re scripserit, plane ignoro, quidnam explicationis hisce signis adhibuerit. Quod mihi conjectanti verisimilius occurrit, id paucis exponam, eo tamen animo, ut si quid melius & congruentius veritati Ciampinus afferat, nulla in me futura sit mora, quin continuo in ejus sententiam concedam. Ego itaque censeo his duabus civitatibus id subesse significationis, ut altera quidem Salona Dalmatiæ caput ac Metropolis, altera vero Pola princeps totius Istriæ civitas designetur: idcirco autem earum urbium simulacra ibidem picta esse arbitror, quod utraque provincia ad huius loci religionem ac celebritatem augendam sacras Martyrum reliquias contulerit. Ac Salona quidem ad levam posita loci primatum tenet, & insigni trium lucernarum ornatu distinguitur, propterea quod ea civitas ex politica pariter & ecclesiastica descriptione, non solum in urbes, sed etiam in ecclesias Dalmatiæ jus imperiumque Metropoliticum obtinuit, sicut præter Romanam, nullam aliam ecclesiam tamquam dominam ac parentem agnosceret, unde penderet, legesque acciperet. Pola vero eum de dignitate loci, tum de numero lampadum Salonæ concedit; nam quamvis olim tectorum frequentia & pulchritudine, commercio, divitiis, civium & incolarum numero cum primariis Romani imperii civitatibus haud immerito conferri posset, atque adeo totius Istriæ principatum obtineret, id quod ingentes veterum ædificiorum reliquiarum nunquam Episcopalis dignitatis gradum supergressa, in

Simula-
cra dua-
rum ur-
bium

Salonam
& Polam
represen-
tans.

sa, in earum ecclesiarum ordine sese continuit, quæ appellantur *suffraganeæ*; fuitque semper cum universa Istria in ditione ac potestate Patriarchæ Aquilejensis.

Mos apud
Dalmatas
urbis sua-
rum in ve-
nillis &c.
pingenda-
rum,

Idem mos
apud Istros
antiquior,

Hæc interpretatio eo mihi fit verisimilior, quod Joannes Lucius in Historia Tragurienſi docet, in more institutoque Dalmatarum olim positum fuisse, ut pro nota & insigni cujusque civitatis januam urbis maximam & vexillis intexerent, & publicis sigillis insculperent, & ubicumque opus foret, vel coloribus exprimerent, vel marmore cælerent. Ut autem hujusmodi nota urbes Dalmaticæ distinguerentur aliæ ab aliis, internoscique possent, diversos cujusque urbis januæ, & proprios singulis ornatus adhibebant; vel certe urbis ædificia maxime conspicua, sive etiam totius urbis formam ac circumscriptionem januæ apponebant, ut civitas unaquæque ex ipsa specie intuentium oculis objecta, prospectuque dignosceretur. Hujusmodi morem a majoribus acceptum hodieque retinet Dalmatia; nisi quod civitates illæ id signi adhibent, unde agnosci possint, ut simulacrum ejus Divi, quem sibi quæque patronum adoptavit, suis quæque januis, quasi ad urbis custodiam ac præsidium imponant. Nec dubium est, quin apud Istros finitimos idem olim mos, eademque consuetudo vigeret; nam Istros inter ac Dalmatas tanta erat ecclesiasticæ civilisque disciplinæ similitudo, tanta morum & studiorum affinitas, ut populi utriusque iisdem ferme legibus atque institutis uterentur. Id adeo clare perspiciet, qui disciplinam ac mores inter se conferat utriusque provinciæ, de quibus multa multis in locis, librisque Historiæ Illyricæ a nobis dicuntur. Vides igitur, quam belle congruat nostra interpretatio cum Dalmatarum Istorumque consuetudine, ad quam spectasse Auctores, vel opifices picturæ Lateranensis credibile est; quippe ut provinciæ utriusque, unde sacras illas reliquias delatas sciebant, duas urbes primarias, suis quasque notis & insignibus exprimerent, earum januas illustri ornatu conspicuas, cum magnificentioribus ædificiis, & mænium parte aliqua, musivo opere describendas curarunt.

Symbola
quatuor
Evangelis-
tarum,
quid signi-
ficent?

Restat etiam, ut dicamus de quatuor aliis symbolis, quorum interpretationem, cum ea per se ipsa pateat, in promptuque sit omnibus; paucis expediam. Duæ olim, altera hinc, altera illinc, fenestræ superne patebant, cæque ad lumen accipiendum satis amplæ. Has deinde, incertum quo tempore, quibusve de causis, lateritiis lapidibus posteritas obstruxit. Porro ne crusta parietis utriusque fenestræ obducta, rudis atque inornata esset, pictura haud sane ineleganti eam operiri convestiri-que placuit. In altera igitur *Angelus & Leo*, in altera *Bos & Aquila* vermiculato opere picti visuntur. Nemo est Christianæ institutionis ac disciplinæ tam expers atque ignarus, quin sciat hujusmodi simulacris quatuor Evangelistas adumbrari, qui Christi Domini vitam resque gestas alii seorsum ab aliis, & suo quisque volumini commendarunt. Id symboli porro eo pertinet, ut ostendat illos Evangelii causa interfectos fere omnes fuisse, quorum vel effigies ibidem extant, vel corpora in eo sacello conduntur. Cum hujus symboli veritate congruit titulus militum, quem sæpe martyribus Martyrologi adscribunt. Nam licet non omnes fortasse rei bellicæ nomen & operam dederint; tamen a sacris scriptoribus milites appellari solent, qui Christiana militia initiati pro retinenda propugnandaque religione cum tyrannis dimicarunt, animamque in ipso agone profuderunt. Huc accedit auctoritas & consensus ecclesiæ Lateranensis, quæ 111. Idus

Aprilis eisdem anniversarios honores persolvit eo ritu cultuque, quo festus plurimorum martyrum dies ex universalis ecclesiæ præscripto celebrari solet; ut nemini dubium esse possit, quin eos fere omnes in martyrum numerum referri oporteat, quorum reliquiæ ibidem asservantur.

Illud ad extremum animadvertamus velim, quod quatuor hæc simulacra recentiori, quam cæteræ effigies, opere manuque depicta esse apparent; id quod satis indicat cum ipsa operis forma ac designatio longe diversa recentiori quam veteri pingendi modo similior, tum ratio ordinis ac dispositio locorum, quæ ut ab illius ætatis consuetudine discrepat, sic cum more posteriorum temporum aptissime congruit; nam in collocandis Evangelistarum symbolis dextera quam sinistra honorificentior habetur. Itaque hinc Matthæus ad dexteram situs primum locum obtinet, eique proxime Marcus apponitur; illinc vero ad sinistram primum Lucas, deinde Joannes locantur; quia Matthæus quidem primus omnium, Lucas autem ante Joannem Evangelium scripsisse dicuntur. Nam ut cujusque Evangelium ætate antecedit, ita cujusque Evangelistæ nomen & symbolum recenseretur & collocari solet ex ordine: ex quo fit, ut Matthæus Marco, Lucas Joanni dignitate loci præferantur.

S. VII.

De Inscriptione.

Joannes Papa auctor conditorque Lateranensis sacelli sub Divorum simulacris in ipsa basi, sive inferiori absidis hemicyclo, versiculos quosdam scribendos curavit, horridulos illos quidem & incomptos, pios tamen ac temporum illorum simplicitati mirifice consentaneos, ut egregiæ suæ voluntatis religionisque erga sanctissimos illos martyres posteris testimonio essent. Sed accidit perincommode, quod aliquot litteras musivo operi insertas vetustas cariesque vel corrodit, vel excussit, sic ut aut verba ipsa omnino abraferit, vel certe fœdum in modum mutilaverit; aliis enim primæ, aliis intermediæ, aliis postremæ litteræ syllabæve exciderunt. Nullum erat exemplar, unde suppleri possent hujusmodi litteræ, quæ temporum injuria defluerant. Baronius quidem, quantum conjectura assequi poterat, invenit, quemadmodum jacturam illam refarciret. Itaque totidem litteras ac verba substituit, quot deesse videbantur, adeo apta & concinna, ut & carminis numerum mensuramque explerent; & ad id, quod inscriptio postulat, idoneas congruentesque sententias exprimerent. Et Baronii auctoritas apud omnes valuit; quamque in ea re industriam ille operamque adhibuit, communis omnium consensus usque adeo approbavit, ut cum paucis post annis Clemens X. Pontifex Maximus Lateranensem picturam refici expoliri-que jussisset, quidquid Baronius vel supplevit, vel restituit, referri visum est in eum locum, unde antiquæ litteræ exciderunt; & versus ipsos ex Baronio, perinde quasi ex ipsomet autographo desumpti forent, illuc transferri, litterisque institutis inscribi, doctissimis viris placuit. Itaque qui deinceps S. Venantii ædem suis scriptis monumentisque ornavit, ii omnes Lateranensem epigraphem ad Baronianum exemplar descriptam nobis exhibent. Eandem Ciampinus indidem sumptam in altera & trigesima tabula sic imprimendam curavit, ut quæ Baronius restituit, minusculis, quæ vero intacta permanerant, majusculis litteris incidi voluerit,

Inscriptio
absidi sub-
jecta.

a Baronio
restituta.

luesit; ut alia ab aliis dignosci posset. Ita enim huiusmodi inscriptio apud Ciampinum legitur;

MARTYRIUS XTI DNI PIA NOTA IOANNES.
REDDIDIT ANTISTES SANCTIFICANTE DEO.
AT SACRI FONTIS SIMILI FULGENTE METALLO
PROVIDUS INSTANTER HOC COPULAVIT OPUS.
QUO QUISQUIS GRADIENS ET XPM PRONUS ADORANS
EFFUSAEQUE PRECES IMPETRAT ILLE SUAS.

Hæc epigraphe, quæ apud Auctores tot lineis a capite ductis distinguitur, quot sunt carmina, quibus constat, una linea, ductuque unico totam absidis basim sive hemicyclum occupat. In iis, quæ supplementi causa Baronius adiecit, nihil equidem invenio, quod reprehendam; neque is ego sum, qui talis ac tanti viri sive sententias, sive conjecturas, nisi veritas ipsa cogat, improbare audeam. Paucissima tamen sunt, quæ paullo aliter, ut quidem mihi videtur, aptius congruentiusque restitui possent, quæ sic exponam, ut non tam videar meas conjecturas Baronianis præferre velle, quam eas aliorum iudicio subicere.

Unum videtur aliter, atque Baronius censuit, restitui posse.

In tertio, ubi Baronius posuit, *At sacri fontis*, ego libentius in eum locum substituerem, *Ad sacri fontis*, id est, apud vel prope Baptisterium. Hæc loquendi ratio in usu est apud optimos Latinitatis auctores, quorum illa sunt, *ad Opus*, *ad Vestia*, & cætera id genus, ubi Grammatici docent elegantiam causa, prætermitti sanum vel templum, cui tamquam substantivo patrius ille casus innititur. Quid vero hic sibi velit particula *at*, plane non intelligo; cum enim multiplices usus habeat, nullus tamen in hunc locum satis apte accommodari potest. Nec displiceret conjunctio &, sic ut genitivus ille *sacri fontis* referendus esset ad nomen adjectivum *simili*, quod alias cum secundo, alias cum tertio casu conjungitur; ex quo fieret, ut huic disticho hæc esset subiecta sententia: *Et Joannes copulavit hoc opus metallo fulgente simili sacri fontis*, id est opus, quod simili ac Baptisterium, fulget metallo. In Ciampini tabula plane mendosa legitur *At sacri fontis pro At sacri fontis*; & quo quis gradiens pro quo quisquis gradiens; itemque apud Oldoinum *fontes pro fontis*, & imperat pro impetrat. Verum nemo non videt huiusmodi depravationis causam vel in librariorum, vel in typographorum coniciendam esse.

CAPUT V.

De cultu & reliquiis S. Venantii, ejusque sociorum Lateranensium.

§. I.

De Festo S. Venantii die.

Quænam diem B. Venantius illustri martyrio consecravit, eundem antiquitas in Fastos Divorum retulit, ut perpetuo in honore apud posterum esset, atque ad præstantissimi hujus martyris nomen memoriamque recolendam destitavit. Cum itaque Kalendis April. præclarum pro Christo certamen obierit, hoc ipso die Ado, Usuardus, alique Martyrologi perhonorificam D. Venantii mentionem faciunt, & anniversarios eidem, solemnesque honores ecclesia Lateranensis persolvit. Nec dubium esse potest, quin olim Salonæ, atque adeo in universa Dalmatia, is ipse dies Venantii Salonitani Episcopi nomine ac martyrio insignis, & sanctissimus haberetur; & qua dignum

Kalendis Aprilis B. Venantio consecratur.

orat religione populi que frequentia singulis annis celebrari solet. Sed suprema illius urbis clades, & quæ inde consecuta est posteritatis oblivio, ejus diei celebritatem ac religionem antiquavit, penitusque abolevit; Venantii autem corpore translato, præstantissimi hujus Episcopi & martyris cultus omnis ac memoria & Dalmatia pariter cum ejus reliquiis abcessit. Itaque Venantius apud suos neglectus ignotusque a Lateranensi clero, cujus fidei ac pietati suas commisit & credidit reliquias, pio gratoque animo, & eximia veneratione colitur. Eum quippe Lateranensis ecclesia Kalendis Aprilis publicis debitisque honoribus prosequitur, atque ad ejus laudes celebrandas, ejus diei preces canonicas & solemnem Liturgiam sub ritu duplici composuit atque instituit. Illud præterea ad ejus diei gratulationem religionemque augendam accessit, quod a Romanis Pontificibus Primores Cleri Lateranensis certas statasque delictorum indulgentias eidem diei assignandas curarunt, quibus eorum animi expiarentur, qui S. Venantii sacellum caste riteque adirent. De Lateranensi cultu festoque die hujus sanctissimi martyris meminit Octavius Pancirolius in eo libro, quem de thesauris absconditis urbis Romæ scripsit, ubi ad Regionem XI. Ecclesiam x. de sacello S. Venantii sermonem instituit; & in ejusdem libri indiculo hæc subiecit: *Solemnitas S. Venantii in hac ecclesia celebratur Kalendis Aprilis, atque indulgentias eidem aut esse concessas*. Huc pertinet, quod Henschenius scripsit in Abris S. Venantii tom. 1. Apr. die 1. n. 3. *In ordine officiorum de Sanctis propriis ecclesia Lateranensis præscribitur officium sub ritu duplici cum Credo & Missa, quod corpus ejus ibi habeatur*.

Idem dies colitur in honorem S. Venantii a Clero Lateranensi.

Porro in eo officiorum ordine, quem citat Henschenius, quippe inscribitur: *Ordo officii Divini pro Capitulo Romano & Clero sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ Cathedratis Papalis Lateranensis, Kalendis Aprilis hæc subiciuntur: 1. Aprilis. Venantii Episcopi & martyris. Duplex. (Habemus corpus in oratorio S. Mariæ ad fontes). De communi unius martyris. Lectiones 1. Nocturni, A Mileto, 2. & 3. ut in proprio; Missa, Sacerdotes Dei, cum Gloria & Credo. Missa sollemnis de sancto erit post tertium in oratorio prædicto*.

Ritus Venantiani officii, & Liturgia celebranda.

Est item alius libellus ad usum Capituli Clerique Lateranensis compositus, cui titulus est: *Proprium Sanctorum pro sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ Lateranensi a Sac. Rit. Congreg. approbatum*; in quo divinum officium precesque horarias in honorem S. Venantii recitandi ratio ritusque traditur his verbis: *In Festo S. Venantii Episcopi & martyris. Duplex. Omnia de communi præterea, quæ sequuntur: Oratio, Deus qui nos Beati, ut in communi unius martyris 2. loco. In 1. Noct. Lectiones, A Mileto, ut in eodem communi; in 2. Sermo S. Fulgentii Episcopi de S. Cypriano; incipio: Clarum tanti martyris natalem diem, usque ad ea verba, & nos liberati sumus. In 3. Homil. super Evangelium: si quis vult venire post me*.

Vellem equidem Spalatenses Dalmatæque tam insigni Lateranensis Cleri religione atque exemplo excitarentur, & jamdudum intermissam S. Venantii, sui quondam Episcopi, celebrandi colendique consuetudinem longo intervallo revocarent. Nam cujus tandem incuria est, ne quid gravius dicam, id æquo animo pati, ut qui apud externos tanto in honore habetur, is apud suos nullo cultu afficiatur, omninoque neglectus in ea provincia sit, quam ipse saluberrimis præceptis excoluit, virtutum omnium exemplis erudit, nec suæ tantum doctrinæ ac sanctitatis vestigiis impressit, sed etiam proprio san-

sanguine imbut, & martyrio illustravit. Habent porro Spalatenses, unde sanctissimi hujus Episcopi ac martyris venerandi non modo exemplum, sed etiam ritum rationemque addiscant: quippe Lateranensis Clerus illis suppeditat totius divini officii ac Liturgiæ paradigma sane egregium, quod ipsi met sibi describere, & ad suum usum adsciscere queant; nisi quod ad Venantii religionem cultumque aliquid, atque adeo multum addi oportet a Spalatensibus, quos utique decet Episcopi ac patroni sui anniversarium festumque diem & sanctius colere, & longe honorificentiori apparatu rituque celebrare.

§. II.

De Festo die sociorum Lateranensium S. Venantii.

Socii Lateranenses S. Venantii columnæ die xi. Aprilis.

Cum D. Venantio, unde Lateranensis ædícula & titulum sumpsit, & præcipuam ab initio religionis & celebritatis causam accepit, justum ac debitum honorem Capitulum & Clerus Lateranensis decreverit, & singulis annis die prima Aprilis rite persolvat, æquum non erat negligi, nulloque cultu affici reliquos martyres una cum Venantio Romam advectos, quorum exuvie ibidem conditæ loci ejusdem sanctitatem mirifice augent. Itaque ad eorum venerationem decretus est dies undecimus Aprilis, idemque perscriptus est in fastis ecclesiæ Lateranensis, ut posterorum memoriæ sempiternæ commendaretur. Hujus diei celebrandi ritus, totiusque divini officii ratio ex ea communi formula desumitur, quam ecclesiæ præscripsit, quaque uti solemus, cum plurium martyrum concursus in unum eundemque diem incidit. Haud satis compertum habeo, quid causæ fuerit, quamobrem Lateranenses hanc diem potissimum anniversario horum martyrum cultui addixerint. Duas hujusce instituti causas esse potuisse video, vel quod Idus Aprilis Martinus Abbas redux e Dalmatia veneranda illa martyrum corpora in urbem intulerit, eaque Joannes Papa, solemnem apparatu & pompa exceperit; vel quod eodem die idem Joannes, vel Theodorus proximus ab eo Pontifex sanctissimos martyres in sacello ad id exstructo pie honorificeque collocaverit: nisi forte Lateranenses, quod equidem verisimilius puto, hujus diei festi instituendi causam, celebrandique consuetudinem ab ipsis Dalmatis adsciverint; hi quippe jam inde a principio Salonitanæ ecclesiæ diem xi. Apr. egregiæ martyrum Dalmatarum cohorti consecratum in honore habuerunt, hujusque diei religio apud Spalatenses etiamnum viget. Argumento esse potest, quod eadem officii ratio, idemque hujus diei colendi ritus utrobique usurpetur, ut satis appareat non solum causam & consuetudinem, sed etiam ritum rationemque ejusdem diei celebrandæ Spalatensi seu Salonitana ecclesiæ petitam fuisse. Hoc tamen interest, quod alio Spalatenses, alio Lateranenses hujusce diei cultum ac venerationem referunt. Nam Spalatenses quidem eo spectant, ut anniversariis honoribus prosequantur quinque illos & quadraginta martyres, quos B. Dominus Christianis mysteriis abse initiatos ad gloriosum certamen instruxit, & nobili martyrio perfunctos ad cælum præmisit, uno fere ante suum martyrium mense, id est xi. Idus Aprilis; qui a nobis B. Domnii præcursores dicti sunt propterea, quod antea martyrium subierint, quam eorum dux & magister præclaram pro Christo mortem oppeteret. Sed Lateranensium pietas ac religio latius patet: quippe omnes illos martyres unius diei celebritate completis-

tur, quos e Dalmatia & Istria translatos Lateranense sacellum excepit, ac sepultura donavit: quamquam ego equidem permultos ex præcursoribus S. Domnii in eorum numero ac societate reponendos censeo, quos Martinus Abbas in urbem transvexit, ex quo fit, ut ex iis, quos colunt Spalatenses, aliqui sint, quibus itidem Lateranenses anniversaria religionis officia persolvant; nisi quod illis martyrium, his translatio in causa fuerit, ut utrique diem undecimam Aprilis Dalmaticorum martyrum nomine consecraverint.

§. III.

De veteri sepulchro S. Venantii in Dalmatia.

DE Dalmatico S. Venantii sepulchro, cultuque eidem adhibito, antequam Romam transferretur, nihil memoriæ litterisve proditum est. Id nobis hac de re opinari licet, quod conjectura assequi possumus. Cum Venantius ex itinere in Pannoniam suscepto, Delminium digrediens, ut alibi diximus, in ea urbe olim sane celebri & copiosa, eademque antiquitus gentis Dalmaticæ principe, unde universæ nationi & provinciæ nomen obvenit, ab Ethnicis comprehensus, & religioni causa interfectus fuerit, admodum credibile est ejusdem corpus ibidem a Christianis sepulturæ mandatum fuisse; sic ut idem ab initio ejus sepulchro ac martyrio locus obtigerit. Porro Venantius apud Delmitanos conditus, & quo par erat honore cultus aliquamdiu mansit, ut conjectari licet. Neque a veritate longe aberit, si quis putet S. Venantii reliquias post aliquot ætates tandem aliquando Salonam devectas fuisse. Certe Salonitani cives erga Venantium suum olim Episcopum, id studii, id gratæ piæque voluntatis præferre ac profiteri debuerant, ut in omnem ejus corporis potiundi occasionem intenti, ubi ubi esset, illud inquirerent; inventumque omni ope & contentione repoterent; quod id postulare debiti officii ratio, ut Salonitani potissimum meritam Venantio gratiam memori mente, & justis honoribus persolverent; isque in ea civitate, quam Christianis præceptis & mysteriis imbuerat, quo dignum erat, sepulchro cultuque condecoraretur.

Sed undecumque Martinus Abbas corpus S. Venantii abstulerit, vix aut ne vix quidem dubitari potest, quin ejusdem sepulchrum indigenis pariter advenisque notissimum esset, & maximo in honore haberetur. Nam Martinus, cum e Dalmatiæ Istriæque cæmeteriis martyrum reliquias raptim ac festinanter erueret, easque confusas ac permixtas in navem conjiceret, ne videlicet Barbari, quorum refertissima erat utraque provincia, de improvviso adorti moram suscepto operi atque impedimentum afferrent, spatium non habuit inspiciendi explorandique notas & signa cuique appolita, ex quibus dignosci posset, quod cujusque corpus esset, & quisque vocabulo appellaretur. Hinc factum est, ut pauci admodum sint, quorum nomina innotuerint. Contra vero Venantii corpus re ac nomine a reliquis internoscebatur; si enim item Venantii, ut cæterorum reliquiæ ignorabantur, equidem non arbitror futurum fuisse, ut Joannes Venantio potissimum ædem illam dedicaret, quando ejus reliquiæ neque ab aliis secerni poterant, neque satis certo sciri, utrum e Dalmatia cum aliis avectæ fuissent. Ita necesse fuit Martinum a Dalmatis de loco, ubi conditus erat Venantius, edoceri; neque enim aliunde ejusdem corpus dignosci potuisset. Ex quo efficitur, ut Venantii nomen ac sepulchrum apud

S. Venantius fortasse apud Delminium sepultus, ubi martyrio affectus.

deinde Salonam translatus.

ac demum Romam.

apud eas gentes celebre esset, & ab iisdem, haud secus quam par erat, summa venerationes & frequentia coleretur.

§. IV.

Reliquiae S. Venantii & sociorum Alexandri VII. auctoritate comprobantur.

Reliquiae
Venantii
& sociorum,

ab Alexandro VII.
approbatae.

Joannes Maria Crescimbenius in historia, quam scripsit de Basilica S. Joannis ante Portam Latinam lib. 2. cap. 7. tradit reliquias S. Venantii sociorumque in Lateranensi sacello conditas ab Alexandro VII. Pontifice Max. recognitas & approbatas fuisse, cum is pro munere suo atque officio ecclesiam Patriarchalem Lateranensem Episcopali more inviseret, riteque lustraret, ut si quid ad splendorem ac dignitatem divini cultus deesset, vel propter vetustatem obsolesceret, id renovandum restituendumque curaret. Quod quidem nolim perinde accipias, ac si Pontifex jussisset reliquias illas e sepulchro erutas in apertum proferri, ut eas suismet oculis inspiceret ac recognosceret; & ubi cum veritate ac traditione congruere cuncta comperisset, eas pontificio ac solempni decreto comprobaverit, quo majorem eisdem tum fidem adjungeret, tum venerationem conciliaret. Nihil enim horum in publicas tabulas relatum invenio, in quibus acta & decreta Pontificum, publicae memoriae causa, perscribi solent. Quae igitur in hanc sententiam Crescimbenius scripsit, eo pertinent, ut significant tacito quodam summi Pontificis judicio hujusmodi reliquias ratas certasque habitas esse, quod eas Alexander, cum sacellum inviseret, palam publiceque veneratus sit, eisdemque cultus honorisque debiti officia persolverit. Quo quidem facto & exemplo cum hominum studia ac religionem ad eas impensius colendas excitavit; tum ex mortalium animis dubitationem omnem, si qua forte resideret, penitus exemit, nemo ut in posterum sacra illa ipsa in controversiam vocare possit, quin publicae venerationi, a Christi Vicario illis exhibitae, auctoritatem per summam impudentiam detrahere videatur.

§. V.

De Reliquiis S. Venantii Bononiae in aede S. Joannis in Monte.

Godefridus Henschenius tom. 2. Apr. in Append. n. 5. narrat se apud Masinum legisse aliquid e reliquiis S. Venantii Bononiae asservari in aede S. Joannis, cui cognomen est *in Monte*; sed a Masino indicium aliquod requirit, unde dignosci possit, utrum ex reliquiis ad Venantium eum, qui Kal. Aprilis colitur, pertineant, nec ne, & unde illuc fuerint illatae; nam aliter negat omnino se habere hac de re quod liqueat, quodve in alterutra parte affirmare possit. *Aliquas*, inquit, *S. Venantii Episcopi & Martyris reliquias asservari Bononiae in ecclesia S. Joannis in Monte tradit in Bononia perlustrata Masinus ad hanc diem. Si adderetur unde & quando illuc allatae fuerint, posset aliqua conjectura fieri, hujusne, an alterius Venantii existimanda sint.* Haec Henschenius.

Reliquiae
S. Venantii
Bononiae
in aede
S. Joannis
in Monte.

Ut Henschenii postulatis quoquo modo satisfaciam, & fidei ac verisimilitudinis quidquid ex conjecturis suppeditari potest, Masini sententiae adjungam, tum locum, unde reliquiae illae transferri, tum tempus, in quod hujusmodi translatio incidere potuerit, breviter exponam, Auctores *Illyricum Sacrum*,

nec pauci, nec ignobiles ex quodam manuscripto eoque pervetusto codice cenobii Bononiensis S. Stephani tradunt ex illustri Theodosii Magni stirpe ortum fuisse Petronium Episcopum Bononiensis ecclesiae, virum & generis claritate, & omnibus sanctimoniae notis insignem; cujus Pontificatus, si ad normam rectae Chronologiae res exigitur, inter annos quinti saeculi undetrigesimum, & quinquagesimum satis apte interjici potest. Is cum Hierosolymam peregrini ritu habituque potius constitisset, prius quam in viam se daret, a Pontifice Romano per litteras suppliciter petiit, ut ab sua ecclesia ad tempus abeundi potestas sibi fieret, simulque fausta precatio sibi suaeque Hierosolymitanae peregrinationi Apostolica auctoritate impertiretur. Voti utriusque compos in Palaestina trajecit, cumque loca illa Christi Domini nobilitata vestigiis, & sanguine imbuta iterum ac saepius eximia quadam religione objisset, vim ingentem sacrarum reliquiarum tum e Palaestina, tum ex aliis regionibus, quas ex itinere adiit, sedulo collegit, & Bononiam advexit. Eas deinde, ut Bononiensium pietati ac venerationi perpetuo essent expositae, honorifice collocavit, apteque suis qualque loculis disposuit in Basilica S. Stephani, quam ipse in ea urbe a fundamentis extruxerat. Nec vero dubium videtur esse, quin ex occasione hujus peregrinationis Dalmatiam obierit; nam temporibus illis tum Hierosolymam peregre proficiscentibus, tum e Palaestina atque Oriente in Italiam redeuntibus, iter Dalmaticum tritum erat atque obvium; & praeterea regio illa tot Martyrum certaminibus illustrata, & sanguine perfusa Petronium, ut illuc iter desisteret, mirum in modum alliciebat. Itaque sanctissimus Pontifex, (ut credibile est, & sua eum religio impellebat) sacra Dalmatiae loca Martyrum sepulchris & exuviis maxime inclyta pie casteque adiit; & undique aliquid ex reliquiis cum aliorum Divorum, tum etiam S. Venantii decerpit, haud invitis sacrarum aedium praepositis & custodibus, quos sibi & generis nobilitate, & eximia cujusdam sanctitatis specie, mirifice conciliaverat. Erat enim, ut satis apparet, studiosissimus hujusmodi sanctarum opum, quibus ecclesiam suam augeret atque ornaret. Habes igitur, unde & quo tempore reliquiae S. Venantii Bononiam adferri potuerint; ac deinde in templo S. Joannis, cui a Monte inditum est cognomen, honorifice collocari, ubi hodieque, auctore Masino, asservantur. Quae a me dicta sunt, nihilo plus fidei & auctoritatis adjungi velim, quam quantum conjecturis inest; paratique sumus omnia haec abjudicare, & rejicere, si quid probabilius occurrerit, quod sequamur.

a S. Petronio Bononiensi Episcopo fortasse e Dalmatia illuc delata.

§. VI.

De Reliquiis S. Venantii Pragae allatis, & depositis in aede Metropolitana S. Viti.

Est etiam Praga (inquiunt Henschenius & Pebrochius Tomo 1. April. in Append. pag. 897.) in Metropolitana S. Viti ecclesia, S. Venantii Episcopi Martyris frustum digito majus, allatum ex Italia per Carolum IV. anno 1370, uti notatur in Diario reliquiarum dictae ecclesiae, quod ipse Decanus Thomas Pessina a Czechorod vulgavit superioribus annis, & deinde Phosphora suo inseruit pag. 507. Gratum esset ipsa quoque accipere instrumenta, per quae constet tali auctore & anno acceptam esse particulam istam; non quia dubitamus de rei veritate, (scimus enim sum-

Reliquiae
S. Venantii
Pragae
in aede
Metropolitana.

D d d ma

ma fide confectum esse Diarium illud, & Carolum nullo non iuvare aliquid augendo. Pragensi thesauro conquisivisse) sed quia similia instrumenta multa possunt docere, quæ mirifice conducant ad illustrandam Sanctorum historiam.

a Carolo IV. Imper.

Cum ergo Henschenius & Papebrochius Thomam Pessinam dignum existiment, cui de reliquiis S. Venantii ex Italia Pragam per Carolum IV. alatis credant, nos quoque huic scriptori assentiamus necesse est; præsertim cum nihil causæ sit, cur ab illo dissentendum putemus. Itaque Carolus IV., cum ad sacrum ecclesiæ Pragensis thesaurum augendum undique Divorum reliquias colligeret, Romam adveniens permissu Romani Pontificis tum multa Martyrum corpora ex aliis cæmeteriis adeptus est, tum etiam e Venantiano Lateranensi sepulchro frustulum aliquod ex Venantii corpore decerpit, quod in ædem Pragensis S. Viti ab se magnifice exstructam ornatamque inferret.

e sepulchro Venantiano Lateranensi decerpit, & Pragam translat.

Anno Christi.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA.

- 100 Venantius ineunte altero sæculo natus videtur esse Salonæ in Dalmatia.
- 120 Et Clericali militiæ nomen dedisse,
- 130 Atque in collegium Diaconorum cooptatus esse, factusque deinde Archidiaconus, seu primus inter Diaconos.
- 140 Helychio II. rebus humanis exempto in Pontificatum Salonensem successit; tranquillis post interitum Hadriani, pacatisque bene usus temporibus, ecclesiam Dalmaticam mirifice auxit.
- 145 Cum per hæc tempora, Marcionis, Valentini, aliorumque hæreses virulentæ in ecclesiam grassarentur, Venantius nihil diligentæ curæque prætermisit, ut pestes huiusmodi ab ecclesia Dalmatica arceret.
- 148 Antonino Pio Imperatore Idolorum superstitioni mire addicto, vel iubente vel permittente, ecclesia rursus exagitari cepta, & plures ubique Christiani ob religionem excruciatique interfecti. Quæ clades cum ipsam Dalmatiam pervasisset, Venantii ad gregem sibi commissum tuendum & confirmandum, vigilantiam curamque excivit, ac per aliquot annos exercuit.
- 150 Idest anno 150. ab ortu Christi Justinus Christianus Philosophus primam pro religione Apologiam composuit, obtulitque Antonino, qui nihilo mitius exinde rem Christianam afflixit.
- 154 Antoninus plurimis gravissimisque Romani imperii cladibus divinitus immixtis vehementer commotus legem tulit, ut si quis hoc solo nomine, quod Christianus esset, postularetur, in accusa-

tores supplicium verteretur. Exinde aliquid pacis Anno fuit. Sunt, qui huiusmodi pro Christianis rescriptum referant ad an. 152.

Venantius parochiæ & provinciæ suæ ritu Episcopali lustrandæ consilium cepit; ejusque lustrationis initium a Narona, sive Narbona urbe Dalmatiæ olim frequentissima, & opulentissima cum fecisset, iter in Pannoniam intendit. Apud Dalmium, seu Delminium, oppidum alpinum Dalmatiæ, coorta in eum effusaque Ethnicorum conspiratione, præclaram pro Christo mortem oppetiit. Corpus S. Venantii apud Dalmium sepultura affectum, postea in urbem Salonitanam translatum est.

S. Petronius Episcopus Bononiensis Hierosolyma rediens, per Dalmatiam iter habuit; & reliquias e corpore S. Venantii decerptas Bononiam attulit, quæ nunc in æde S. Joannis de Monte aservantur; ad quod suspicandum nullo quidem satis certo argumento, sed conjectura ducimur.

Salona a barbaris funditus eversa, Martinus Abbas de captivis redimendis, ac Martyrum reliquiis Romam asportandis, missus est in Dalmatiam a Joanne IV. Pontifice Max. natione Dalmata.

Hoc anno ineunte vel superiori, Joannes IV. Venantium e Dalmatia cum aliis Martyribus transvectum honorifice excepit, eique prope Lateranense Baptisterium sacram ædem exstruxit, magnificeque ornavit, ubi S. Venantii corpus etiam nunc aservatur.

Per hæc tempora Leo III. sacellum Venantianum muneribus coluit.

Carolus IV. Imperator, reliquias e Lateranensi Venantiano sepulchro acceptas, & Pragam translatas, in æde Metropolitana S. Viti collocavit.

Effigies Deiparæ Virginis fortassis advecta ex Dalmatia in sacello Venantiano prope sacrarii januam antiquo opere picta miraculis clarescere cepit. Quare eodem in loco illi ara posita; & exinde huic sacello titulus S. Mariæ ad Fontes adjectus. Postea inde translata, imposita est aræ maximæ Lingusticis marmoribus exornatæ, & magnificentius exstructæ.

Hisce temporibus Alexander VII., cum Lateranensem Basilicam, & sacella eidem adjuncta Episcopali more inviseret, ac lustraret, S. Venantium cæterosque Martyres ibidem conditos pie ac religiose veneratus, eorumdem reliquias, exemplo & auctoritate Pontificia approbavit.

Clemens X. Picturam sacelli Venantiani vetustate defluentem, & multis in locis labefactatam, restituendam curavit, in eam rem adhibito Narcisso Spina, celebri ea tempestate Musivorum artificis.

HONOPHRIUS VEL HONORIUS I., MAXIMUS I., PASCHASIUS, CÆSARIUS, JUSTINUS I., JUSTINIANUS, ANTONINUS, ET MAXIMUS II.

EPISCOPI SALONITANI.

Horum Salonensium Antistitum Pontificatus res ecclesiasticas Salonitanas cxv. annorum, in multiplici reipublicæ Christianæ varietate motuque gestas complectitur, sed nimia vetustate oblitæ & posterorum investigationibus planè impervias; sive quod perraræ per ea tempora litteræ apud Christianos fuere, cum majores nostri

plus curæ operæque in egregiis factis imitandis, quam describendis ponebant; sive quod si quæ in commentariis Diaconorum, aliisque publicis, privatisque erant monumentis, tabulario ecclesiastico vel jussu Diocletiani incenso, vel una cum urbe subverso direptoque, pleraque interiere. Itaque rerum scribendarum inopia nos coegit in hunc unum

Horum Antistitum A&A perierunt.

unum locum octo ipsos Episcopos Salonitanos congerere; & quando acta uniuscujusque singillatim persequi non licet, quæ ad omnes generatim quoquo modo pertinent, ea observatis notatisque temporibus exponemus. Cum ergo ex eorum actis nihil superfit, epitomam quamdam ac summam confecimus historiæ universalis ecclesiasticæ, ubi res maxime memorabiles illorum temporum breviter atque ordine comprehenduntur. Scitum est enim ex universalibus & communibus singularia & propria excerpere. Quas enim ab anno Christi 155. usque ad annum 270. temporum varietates fortunæque vicissitudines subiit res Christiana universa, easdem experta est Salonitana ecclesia; & iisdem hæc, quibus illa, Romanis Imperatoribus modo iniquis, modo propitiis usa fuit; sic prorsus, ut quantum universali, tantumdem Salonitanæ ecclesiæ vel incrementi, vel damni, res aut prosperæ, aut adversæ attulerint. Quare qui totam ætatem ac rerum illarum rationem in animo ac memoria distributam & comprehensam habeat, is recte bene conjecerit, quinam per eos cxxv. annos fuerit status, quæve conditio seu propitia, sive incommoda ecclesiæ Salonitanæ; & quam multa præclare gesserint Salonenfes illorum temporum Antistites, ut ad commissam sibi ecclesiam amplificandam ac tuendam, secundis quidem rebus bene uterentur, adversis autem solatium ac subsidium ferrent. Itaque de Romanis Imperatoribus, qui rerum potiebantur per ea tempora, quibus octo illi Episcopi regerant ecclesiam Salonitanam, de persecutionibus eorum jussu vel permissu ecclesiæ illatis, de induciis identidem interpositis, de toto Christianæ reipublicæ statu pauca quædam illustriora, & ea summam exponam; quibus enim propria desunt, iis communia foris adscisci oportet, ne hi Episcopi ab omnibus rebus inopes, & incompti in publicum prodeant.

Ex octo illis Episcopis, quos in hunc locum conjecimus, tres posteriores Justinianum, Antoninum, & Maximum II. ad sæculum septimum plerique Catalogi referunt; Justino autem, cui successit Justinianus, proxime subjiciunt Glycerium ex Imperatore Romano Episcopum Salonensem, qui anno Christi 476. hujus ecclesiæ Pontificatum suscepit. Cum autem Glycerium Justino statim adjungunt, annos amplius ducentos transfiliunt, & Episcopos intermedios ab tertio & quarto, quintoque sæculo circiter viginti, in posteriores ætates rejiciunt. Ut Catalogum Romanum ceteris præferam, illa me ratio potissimum impellit, quod is unus omnium accuratissime confectus esse videatur; nam & omnes Salonæ Spalatique Episcopos nominatim recenset, & suo quemque ordine collocat, & quot quisque annos; quibus Pontificibus, quibusve Imperatoribus ecclesiam illam administraverit, diligenter notat ac designat, quamquam in annis supputandis, & in Pontificibus atque Imperatoribus percensendis nonnumquam labitur. Reliqui vero Catalogi nihil fere habent, præter nuda Antistitem nomina, nullis notis Chronologicis ad priorum sæculorum Episcopos adjunctis; & in eorumdem serie explicanda, præposteris confusisque temporum ordinibus, multa turbant a recta Chronologia, veterique historia dissentientes. Quare Romanum Catalogum sic nobis tamquam exemplar propositum esse debet, ad cuius normam reliquos exigere, & emendare oportet. Cæterum in hunc ipsum, in quo nunc versamur, codicis Romani locum, librarii culpa, anachronismus irrepsit. Horum enim Episcoporum seriem perducit usque ad annum 281. Sed decem fere annos his de-

Illyricum Sacrum.

trahendos esse ipse Catalogus monet, cum Pontificatum Amabilis sive Agapiti, qui successit Maximo II. horum Antistitem postremo, in eos annos confert, quibus Felix ecclesiæ universali, Aurelianus Romano imperio præsidebat. Hic autem juxta Baronium anno 271, vel superiore imperii, ille anno 272. ecclesiæ regimen suscepit. Ac Felix quidem triennio post, Aurelianus vero anno, postquam imperium inierat, septimo extremum diem obiit juxta Chronologiam eandem Baronianam; quamquam alii in alios annos, ante octogesimum tamen tertii sæculi, initium & exitum utriusque conjiciunt: ex quo fit, ut Maximus postremus illorum octo Antistitem, & proximus ante Agapitum, haud paucis annis ante 281. ex hac vita discesserit. Hoc autem pluris faciendum censeo Romanum Catalogum, quod si quid forte in arithmeticis & chronologicis notis peccatum est, (facillime autem in describendis numeris error Amanuensibus subrepat) corrigi potest ex Chronologia Imperatorum & Pontificum Romanorum, quos Auctor hujus Catalogi Salonitanis Episcopis, suos cuique adscripsit. Si vero in hanc Chronologiam error irrepsit, is deprehendi & emendari potest ex notatione annorum, quibus cuiusque Pontificatus circumscribitur.

Horum itaque Episcoporum continuatio seriesque initium sumit ab anno 155, & usque ad annum circiter 270. producit, annos centum omnino & quindecim complexa, quos pro numero illorum Antistitem in partes octo distribuere oportet; & singulis, prout cuique conjectanti libeat, aliis plures, aliis pauciores annos assignare. Nam si Honophrium, sive Honorium excipias, qui Venantio suffectus est anno 155, de anno, quo reliqui deinceps inierint Episcopatum, quove ex hac vita migraverint, nihil compertum habemus. Horum plerosque Martyrio affectos fuisse tempora illa Christianis infesta, & acerbissima facile suadent. In antiquis Martyrologiis multos invenies horum cognomines sive Episcopos, sive Martyres; utrum in his lateat aliquis ex Episcopis nostratibus, investigare non vacat; præsertim cum investigando & conjiciendo, nihil certum colligi possit; in hisce autem conjecturis & investigationibus bonas horas consummere & piget & pœnitet. De illorum cultu ac reliquiis cum nihil memoriæ proditum sit, cuius tandem ego rei, præter opinionem, quæ sua cuique conjectanti esse potest; auctor sim? Simile vero est, primum illos cum aliis Episcopis aut Martyribus Salonitanis extra urbem ad radices montis Massari sepultos fuisse; deinde Constantino imperante aut Salonam, aut in alias Dalmatiæ urbes translatos, usque ad irruptionem clademque Avaricam, apud eos populos in honore ac veneratione fuisse; demum Salona excisa, aut omnium, aut aliquorum reliquias Romam devectas in sacello S. Venantii etiamnum asservari; & ibidem, uti cæteris Dalmatiæ Martyribus, sic etiam his anniversaria religionis officia persolvi tertio Idus Aprilis. In actis ac temporibus Pontificum & Imperatorum digerendis ac supputandis potissimum sequimur chronologiam Baronianam, quæ si cui minus probetur, res annosque eorumdem ad eam, quam vero similiorem putat, chronotaxim exigere ac revocare poterit. Cæterum adeo implicat temporum, in quibus nunc versamur, aliter apud alios ordinata chronologia Pontificia & Imperatoria, ut nec qui Pontifices, quive Imperatores, nec quid quoque anno actum sit, propter discrepantiam auctorum certo constituere possis.

Nam Hyginii Pontificatum, cuius anno secundo. Scripsum diffcrepantia

Ddd 2

initia

Romani Catalogi aliquis anachronismus ex ipso Catalogo corrigi potest.

Incerti anni, unde incipit, & in quos definit Pontificatus singulorum.

supplenda ex historia universalis ecclesiæ.

Catalogorum anachronismus ex Catalogo Romano emendari debet.

in Chronologia Pontificia & Imperatoria.

initia Honophrii sive Honorii Antistitis Salonitani innectimus juxta Baronianam Chronologiam, alii ab anno 139. ad an. 142, alii ab an. 152. ad an. 156, alii ab an. 138. ad an. 150, alii cum Baronio ab an. 154. ad an. 158. perducunt. Huic vero alii Pium, alii Anicetum proxime substituunt. In iis etiam, qui deinceps sequuntur, Pontificibus chronologice ordinandis usque ad Eutychianum, uti etiam in superioribus, non de uno aut duobus annis, sed de multorum annorum numero inter se discrepant; & cujusque Pontificatum alii contrahunt, alii producant, & quos uni detrahunt, alteri annos adjiciunt; ex quo fit, ut cujusque initium atque exitum alii aliis annis affigant. Post Eutychianum autem varia est, at levior, & nulla interdum discrepantia usque ad Anastasium, in quo, ac deinde in cæteris, fere omnes consentiunt; & si quando inter se dissident, diversique abeunt, haud multo post in eandem viam pariter redeunt, eandemque computandorum annorum rationem sequuntur. In serie autem Chronologica Romanorum Imperatorum a Tiberio usque ad Decium perducta de annis omnino duobus est inter scriptores controversia; quippe Imperatoris cujusque exordium atque interitum, qui a Baronio aliisque dissentiunt, biennio anticipant. At in constituendo imperii Deciani initio est ferme quadriennii discrepantia; illud enim Baronius in annum LIII. alii in annum XLIX. tertii sæculi conjiciunt; exinde autem alias de tribus, alias de duobus, alias de uno anno inter se dissident, usque ad Diocletianum, cujus imperii primordia ferme omnes in annum 284. conferunt. In hac igitur opinionum varietate ac diffensione, quas non est instituti nostri vel probare, vel refellere, ne vagari & errare cogatur Chronologia nostra, sed ut certum habeat, quem sequatur ducem, Baronium Historiæ ecclesiasticæ parentem cæteris hoc loco præferendum censui, ad cujus rationes chronologicas revocarem temporum ac rerum descriptionem, quæ centum & quindecim annorum spatio continentur, cum scilicet octo illi, quos supra nominavi, Antistites ecclesiam Salonitanam regebant. Cæterum chronologiæ Baronianæ non ita me additum esse & affixum volo, ut mihi integrum non sit, tum in hoc, tum in aliis hujus historiæ locis ab ea dissentire cum viris doctissimis, qui Baronium in re chronologica interdum labi aut claudicare, multis & gravibus rationibus, ac certissimis, quæ illi ignota fuerunt, monumentis in lucem productis plane ad veritatem persuadent.

Hic nobis sequenda Chronologia Baroniana.

§. I.

De re Christiana ab anno Christi 155. ad 194. Honophrio, Maximo & Paschasio Episcopis Salonitanis; Hygino, Pio, Aniceto, Sotere, Elenthero, Victore Pontificibus Romanis; Antonino Pio, M. Aurelio, Vero, Commodo, Pertinace, Juliano Imperatoribus.

Honophrii primi initia pascia.

Honophrius, sive Honorius primus hoc nomine, Salonensis Antistes, Venantio suffectus, anno post Christum natum 155., Hygini Pontificis Maximi secundo, Antonini Pii Imperatoris decimo sexto, Pontificatus initia satis tranquilla videtur habuisse. Nam superiore anno Antoninus, ad quem quadriennio ante Justinus Philosophus Christianorum Apologiam scripserat, sive hujus oratione tandem motus, sive potius magnis quibusdam Romani imperii cladibus perterritus, quas Julius Capitolinus in Anton. nominatim persequitur, legem tulit, ut si quis hoc solo no-

mine, quod Christianus esset, postularetur, in accusatorem supplicium verteretur. Extat apud Eusebium lib. 4. cap. 12. Antonini pro Christianis rescriptum, in quo fatetur se ad hanc legem condendam impulsus esse exemplo & auctoritate optimi sui parentis Hadriani, a quo fuerat adoptatus. Hæc enim in extremo decreto posuit: *Pro quibus omnibus, multi, qui nostris præfuerunt provinciis, jam ante divinis sanctissimoque nostro Patri litteras scripserunt. Ad quos quidem ille rescripsit, nihil ejusmodi viris negotii facessendum, nisi forte aliquid maleficii contra Romanum imperium designare moliantur. Ad me etiam eorum causa scripsere multi, quibus per litteras patris mei sententiæ & voluntati assentiens, responsum dedi. Quod si quispiam igitur cuiquam Christiano, quia Christianus sit, pergat molestia quidquam aut criminis inferre, ille, cui crimen illatum fuerit, etiamsi reipsa Christianus deprehensus sit, absolvatur: qui autem illum accusaverit, justum debitumque supplicium subeat.* Hoc decretum incrementi vel plurimum attulit rei Christianæ, quæ exinde, ut auctor est Martinus Szentivanius, in Sarmatia, Scythia, Germania, Dacia, adde etiam in Dalmatia totoque Illyrico, mirum in modum augeri, latiusque in dies propagari cœpit. Scio equidem hoc decretum ab aliquibus attribui Marco Aurelio, quos hujus nomen apud Eusebium eidem præfixum decepit. Verum in eum titulum Eusebianum pro *M. Antonino Pio Marcus Aurelius* per errorem irrepsit, ut colligitur ex Justinii Commentariis, in quibus idem Decretum huic titulo subjicitur: *Imperator Caesar, Titus, Ælius, Hadrianus, Antoninus, Augustus Pius Pontifex Max. &c.* Idem confirmat Melitonis Sardenfis Episcopi ad M. Aurelium pro Christianis Apologia, in qua de Antonino Pio eadem scribuntur, quæ de se ipse in suo decreto testatur. Melito siquidem, ut M. Aurelium ab Christianis persequendis averteret, Antonini optimi parentis exemplum eidem ad imitandum proposuit, apud Euseb. lib. 4. cap. 26. *Tuus item pater, quæcum una tu summa rerum eo tempore administrabas, tum ad alias civitates generatim, tum ad Larissæos, ad Thessalonicenses, ad Athenienses, & ad omnes denique Græcos nominatim per litteras mandata delegavit, ne quid novarum rerum contra nos Christianos aliquando edere molirentur.* Quæ quidem verba cum iis mirifice congruunt, quæ ipsemet Antoninus in suo decreto de se scripsit: *Ad me etiam eorum causa scripsere multi, quibus per litteras, patris mei sententiæ & voluntati assentiens, responsum dedi.* Nequit ergo dubitari, quin hujusmodi Decretum Antonino Pio sit adscribendum.

Rescriptum Antonini pro Christianis.

Quo anno Honophrius ecclesiam Salonitanam regendam suscepit, duo impurissimi Hæresiarchæ Valentinus & Cerdon in urbem adveniunt, Romanam ecclesiam depravare, ipsumque veritatis fontem inficere frustra conati. Nec dubium videtur esse, quin suos quisque satellites, nefariæque impietatis ministros quaquaversum dimiserint, qui per prava illa & flagitiosa dogmata per Italiam & finitimas regiones longe lateque vulgarent. Credibile autem est nihil vigilantia curæque ab Honorio prætermisum fuisse, ut concreditam sibi ecclesiam ab ea contagione intactam servaret.

Valentinus & Cerdon Hæresiarchæ.

Cæterum ne Piano quidem illo decreto satis tuta fuit ab improbis Christiana religio. Etenim anno 158. Hyginus Romanus Pontifex juxta Baronium pro Christo ab Ethnicis interfecit traditur. Huic alii Pium, alii Anicetum subrogatum censent; nam de utriusque Pontificatu est inter scriptores controversia, nec satis constat uter utri successerit.

quorum contagione Dalmatiam servavit Honorius.

Hygini Martyrium.

Anno

M. Aure-
lius Anto-
nius im-
per.

L. Aelius
Verus ejus
Collega.

Quarta
persecu-
tio,

Romæ
orta,

inde in
omnes
Imp. Rom.
provincias
effusa.

Anno 163. Antoninus Pius, cum annos tres fere & viginti imperium gessisset, apud Lorium Villam extinctus est. Hujus interitum alii referunt ad an. 161. Post hunc imperavit M. Aurelius Antoninus Verus Pii gener, idemque filius adoptivus. Hujus enim filiam Valeriam Faustina in matrimonium duxerat, in ejusque nomen ac familiam per adoptionem immigraverat. A puero Philosophiæ ac præsertim disciplinæ Stoicæ deditus, Philosophi cognomen invenit. Rerum potitus, L. Aelius Verum, adoptivum itidem Antonini filium, suumque ex adoptione fratrem in societatem adscivit imperii, eidemque Lucillam filiam collocavit. Tum primum Romanum imperium duobus Augustis pari potestate præditis ac dignitate ornatis subesse coepit.

Anno 164. Marcus Aurelius bellum Parthicum Lucio Vero fratri gerendum dedit, qui in omnia vitia & voluptates effusus ipse, per duces suos toto quadriennio adversus Parthos rem prospere gessit. Interea Marcus Romæ saluberrimis legibus reipublicæ statum constituit ac firmat, acceritis præterea undique Philosophis, qui optimis artibus ac disciplinis civium animos excolerent. Verum dum litteris armisque Romana res floret moderatione ac sapientia Principis, Christiana res partim Prætorum improbitate, partim populari odio ac tumultu haud leviter obtrita est. Nam Provinciarum Præfectis cum plebe in exitium religionis nostræ conspirantibus, nullo quidem Imperatorum edicto, sed eorum permisso, aut etiam approbatione nova persecutio, quæ quarta fuit, excitatur, quamquam ab ipsis Imperatoribus aliquid decreti factum esse, vel contra Christianos, vel tale, unde eos persequendi causa & occasio Ethnicis præberetur, intelligi potest ex Apologia Melitonis Sardenfis apud Eusebium lib. 4. cap. 26. *Quod, inquit, nunquam antea factum fuerat, persecutionem nunc patitur piorum hominum genus, novis per Asiam decretis exagitatum. Impudentissimi namque delatores . . . ex imperialibus edictis occasionem nasci palam, diu nocturne grassantur &c.*

Hanc adversus Christianos persecutionem, quæ hoc an. 164. Romæ, auctore Urbicio Præfecto, ab cede Ptolemæi & Lucii eximie fidei & constantiæ martyribus initium duxit, celeriter in alias ex aliis regiones progressam, totoque orbe Romano pervagatam fuisse tradit Justinus in altera pro Christianis ad Imperatores Apologia: *Quæ heri & proximis diebus in urbe vestra, o Romani, sub Urbicio accidere; & quæ ubique locorum similiter citra rationem omnem a Præsidibus sunt &c.* itemque Eusebius, qui ait sub Marci imperio ex incurfione popularium innumerabiles prope Martyres per universum orbem enituisse. Tantam vero Christianorum multitudinem in omnibus urbibus ac provinciis religionis causa in judicium & capitis discrimen vocatam fuisse ferunt, ut neque ad quæstiones habendas, neque ad eorum causas, quorum nomen delatum erat, rite cognoscendas, Proconsulum & Prætorum numerus sufficeret, quod Athenagoras testatur in ea, quam pro Christianis orationem scripsit: *Innocentium fama violatur, inquit, tanta quidem calumniarum frequentia, ut Proconsules & Præfecti, a vobis in diversas Provincias missi, causis audiendis non sufficiant.* Ex his satis liquido apparet, quam atrox & cruenta fuerit hæc persecutio, & quantas ubique Christianorum strages ediderit.

Anno 165, vel ut aliis placet 167. Justinus ex Philosopho Christianus, cum anno superiori alteram Senatui, ac Cæsaribus, Christianorum Apologia Illyricum Sacrum.

giam tradidisset, martyrii palmam, defensa religionis præmium tulit. Gliscenæ autem in dies persecutione, quam solito magis metuendam popularis in nos conspiratio faciebat, complures Christianorum greges cum in aliis provinciis, tum etiam in Dalmatia mactatos fuisse nemo inficiari potest. Neque a verisimilitudine abhorret Honophrium sive Honorium per ea tempora, dum in salutem defensionemque gregis sibi concrediti sedulo incumbit, præclaram pro Christo mortem optinuisse, cui successit est Maximus hujus nominis primus. Nam crudelitas Magistratum, & populi rabies in Episcopos, & in Romanos Pontifices præsertim effusa, ex his tres, ex illis vero quamplurimos de medio sustulit. Pius anno 167. martyrium subiit, cui successit Anicetus, nisi hunc illi præponendum censeas; qui nono anno post Pontificatum initum pro Christo vitam & sanguinem profudit. Aniceto ecclesiam administrante, Polycarpus Smyrnenfis Episcopus Romam adiit, ac paullo post, anno circiter 169, egregium in Asia pro Christo certamen obiit, carnificis ferro transfixus, cum ejus innocentie ac sanctitati flamma percellisset. Hoc quippe anno, qui Aurelii septimus fuit, persecutio acrius recruduit. Nam cum & Marcomannis bellum longe gravissimum immineret, tantus terror Marcum Aurelium incescit, ut teste Capitolino, undique & sacrificulos, & ritus etiam peregrinos adsciverit ad Deos propitiandos; quorum tamen præsidium atque opem haud aliter, ex communi scilicet opinione Ethnicorum, sibi conciliatum iri sperabat, quam si Christianorum sanguine litaret. Anno 170. atrox pestilentia totum fere orbem pervagata cum ubique tum in Italia præsertim atque in urbe magnas edebat strages incolarum. Satis constat tantam hominum multitudinem ea lue absumptam fuisse, ut ad Marcomannicam expeditionem cum deesset, unde justis exercitus describerentur, præter morem, servorum delectum haberi oportuerit; eosque etiam militiæ adscribi, quos Julius Capitolinus latrones Dalmatiæ, atque Dardaniæ appellat. Tantæ cladis causam cum Ethnicis, usitato jam more, in Christianos Deorum contemptores conferrent, hinc acerbius eos divexandi occasio sumpta; præsertim cum M. Aurelius pestilentie avertendæ causa ad cultum Deorum diligentissime restituendum, ut tradit Capitolinus, omni studio incumberet.

Anno 171. ambo Imperatores in Pannoniam proficiscuntur concordibus animis atque auspiciis bellum Marcomannicum gesturi. Sed Lucius Verus Altinum inter & Concordiam subita apoplexia extinguitur. M. Aurelius iustis funebribus fratri & collegæ perfolutis in Pannoniam duxit exercitum, & belli armorumque sedem Carnunti constituit, quæ urbs erat Pannoniæ superioris. Per hosce annos Melito Sardenfis Episcopus suam pro Christianis Apologiam scripsit, eandemque Marco Aurelio obtulit, qua ille nihilo adversus Christianos æquior aut placatior factus videtur.

Interea dum externo ab hostibus bello graviter conflictabatur ecclesia, haud levius ex domesticis suorum seditionibus laborabat. Per ea quippe tempora extiterunt Cerdo, Valentinus, Hermogenes, Tatianus, Montanus, aliique consceleratissimi Hæresiarchæ, ex quorum plane absurdis nefariisque dogmatibus alia atque alia hæreseon, & hæreticorum monstra prognata, totam perturbarunt ecclesiam, multosque ab recta in Deum fide ad impias opiniones abduxerunt: id quod acrius excivit cum omnium, tum Salonensium Antistitum vigilantiam ac sollicitudinem, ut omni cura ab suis quisque

Honorius
Salonit.
Episc. ea
temporis
procella
perculsus,
cui suc-
cessit Ma-
ximus.

Persecutio
recruduit.

Obitus
L. Veri
Imp.

Varia hæ-
reses
exorta.

ecclesiis eas hominum atque opinionum pestes arcerent.

Multi martyres. Nec vero mentibus hominum expectatione metuque rerum Marcomannicarum suspensis atque sollicitis, commune in Christianos odium deferbuit. Nam urgente bello Marcomannico multos ubique ob Christianam religionem interfectos fuisse constat; inter quos singulari commemoratione dignam se præbuit Felicitas Romana, illustris illa septem filiorum martyrum mater anno 175. post necem liberorum pro Christo interempta. Ad hæc tempora referre licet libros Theophili Antiocheni Episcopi pro defensione Religionis scriptos ad Autolycum hostem ecclesiæ acerbissimum, in quibus de vexatione ac cædibus Christianorum gravissime conqueritur: *Christianos, qui verum Deum venerantur, hætenus sunt persecuti, nec adhuc hodie persequi cessant. Quosdam eorum, qui festinant ad virtutem capeffendam, & sanctam vitam agunt, lapidibus obruere, quosdam interfecere. Adhuc hodie non cessant Christianos crudelissime, & immanissime virgis cedere &c.* Multos quoque Christianorum hisce temporibus in ergastulis ac fodinis male habitos fuisse, plurimisque laboribus atque ærumnis exercitos intelligi potest ex epistola Dionysii Corinthiorum Episcopi ad Soterem Romanum Pontificem, ubi ejus pietatem ac munificentiam mirifice laudat, quod *Fratribus, qui in Metallis opus faciunt, necessaria suppeditat.* Hoc fere anno 175. Soter in locum Aniceti præclaro martyrio perfuncti successit.

Anno 176. M. Aurelius insignem, ope ac precibus Christianorum, victoriam de Marcomannis reportavit, quam alii biennio ante ad annum 74. supra centesimum revocant. Nam Romanis copiis fixi enectis, Christianæ legionis pietas salutem & victoriam peperit. Quippe Christianarum cohortium preces, coactis repente nubibus, imbrem Romanis, fulmina in hostes excussere; ex quo legioni Fulminatrici nomen inditum. Hanc victoriam ipsemet Imperator Christianis acceptam retulit in suis litteris ad Senatum datis, decrevitque insuper, ne cui imposterum fraudi esset Christiana religio, neve cuiquam, quod Christianus esset, quidquam molestiæ aut periculi crearetur. De hujusmodi victoria Christianorum militum beneficio parta, & rescripto ob eam causam secundum Christianos facto, Tertullianus, alique veteres ecclesiæ scriptores meminerunt. At nec Marci epistolam, quæ Justinii Apologiæ adjuncta est, sinceram esse; nec legionem Fulminatricem fuisse dictam putant eruditi criticique homines nostrorum temporum. Utcumque res habeat, exinde aliquid pacis atque otii Christianis fuit; præsertim cum mentes curaque Ethnicorum alio avocasset bellum domesticum auctore Avidio Cassio, qui falsis de morte Aurelii nunciis allatis, tyrannidem occupavit; sed paucis post mensibus ab illis ipsis necatus est, a quibus Imperatoris nomen atque insignia acceperat.

Persecutio iserum exaratis. Cæterum haud diu Christianis quietis esse licuit; nam triennio post Aurelii Rescriptum, acrius exarsit persecutio odio populari concitata; id quod testatur Eusebius his verbis apud Baronium tom. 2. Annal. an. 179. *Ad decimum septimum annum Antonini Veri, gravis & acerbissima in nonnullis terrarum partibus persecutionis procella ex temerario populi impetu per singulas urbes excitata, contra nos ingruere cepit.* Quæ tempestas cum in aliis provinciis, tum præsertim in Galliis exorta multas ecclesias perculit ac vastavit. Illustre imprimis fuit Martyrum Lugdunensium certamen, cujus fama, litteris ecclesiarum Viennensis ac Lugdunensis ad

ecclesias Asiæ & Phrygiæ missis, longe lateque circumlata exinde totam Christianam ecclesiam peragravit. Multos fuisse memorant, omnino ad quadraginta & octo, partim carceris pedore ac fame confectos, partim acerbissimis suppliciis, alios aliis necatos; quos omnes nominatim percerent Ado Viennensis, & Gregorius Turonensis. Tantum vero abest, ut Aurelius memor., quantum beneficii ab Christianis in bello Marcomannico accepisset, & quid pro illis duos ante annos decrevisset, popularem illam vim ac seditionem cohiberet, ut ad Magistratus Lugdunenses in causa illorum martyrum rescripserit, *confitentes gladio cadendos esse, si qui vero negarent, dimittendos incolumes.* Alios quoque Martyres eadem ingruente tempestate Gallia ecclesiæ celoque peperit, ut Martyrologia testantur. *Ac tum primam (ait Severus lib. 1.) intra Gallias Martyria visa, serius trans Alpes Dei religionem suscepta;* id quod plerique viri docti negant, quæ Christianæ religionis apud Gallos initium ab ipsis temporibus & viris Apostolicis repetenda esse censent. Nec solum Galliam, cæteramque Occidentalem ecclesiam is turbo percussit, sed etiam Orientis ecclesias crudelem in modum afflixit: quod declarat legatio pro illis ab Athenagora Atheniensi & Christiano Philosopho suscepta ad M. Aurelium & L. Aurelium Commodum a parente in imperii societate adscitum; ejusdemque pro Christianis Apologia, in qua calumnias illis objectas egregie diluit. Anno 179. Soteri gloriosa pro Christo morte perfuncto successit Eleutherus, cujus initium alii biennio ante constituunt. Per ea tempora ad Eleutherum cum litteris Martyrum Lugdunensium, qui in carcerem incluserant, Irenæus tum Presbyter, & deinde Episcopus ecclesiæ Lugdunensis, legatus Romam missus, ob quasdam ecclesiæ quaestiones, ut ait S. Hieronymus, ex more institutoque majorum, qui *maiores causas ad sedem Romanam deferendas esse statuerunt.*

Anno 182. M. Aurelius anno post Imperium susceptum vigesimo jam inito Sirmii in Pannonia, vel ut alii volunt, apud Vindobonam seu Viennam decessit; cum haud vivere antea, quam Christianos persequi & vexare desiisset. Cum annis septem & viginti, quorum octo priores Antonino Pio, undeviginti posteriores M. Aurelio tribuuntur, duorum Salonitarum Antistitem Honophrii & Maximi Pontificatus connecti potest; quo temporis intervallo Romanæ ecclesiæ præfuerunt Anicetus, Soter, & Eleutherus, qui usque ad annum hujus sæculi nonagesimum secundum vitam & Pontificatum perduxit. Honophrium & Maximum M. Aurelio imperante & ecclesiam persequente martyrii palmam adeptos fuisse verisimile est. Nomen igitur utriusque in Diptycha relatum Martyrum fortassis, aut Divorum catalogum auxit. Maximo in administrationem ecclesiæ Salonitanæ subrogatus est Paschasius, qui persecutione Aurelii interitu extincta, tranquillis pacatisque rebus, magnam rei Christianæ in Dalmatia bene gerendæ propagandæque facultatem habuit.

Aurelius Commodus nondum matura imperio ætate imperare coepit, qui licet a Marco parente magna diligentia curaque educatus fuisset, tamen natura cum esset ad vitia, quam ad virtutem proclivior, spem patris industriamque omnem fefellit, & crudelitate, libidine, avaritia, sedis & Imperatore indignis artibus, Neroni ac Domitiano simillimus exitit. Sed Deus O. M. nequissimi Principis vitia in gloriam & incrementum Christianæ religionis convertit. Nam ejus sævitia usus est ad hostes Christiani nominis ulciscendos, & innoxii

Athenagora
Legatio &
Apologia
pro Christianis.

Soteri Pa-
triar-
chi suffe-
ctus Eleu-
therus.

Mors Mar-
ci Aurelii.

Maximo
Salonit.
Ep. extin-
ctus suffe-
ctus est
Pascha-
sius.

Commo-
dus Impe-
rator fla-
gitiosus
fuit.

sanguinis poenas repetendas; multos quippe ex amicis & familiaribus Aurelii, & e Provinciarum Praefectis, qui Christianos acerbissime divexaverant, omni suppliciorum genere necatos de medio sustulit. Cum autem libidinibus omnibus ac flagitiis, Deo permittente, se totum tradidisset, Christianos persequendi nulla illum cupiditas incescit, ac ne cogitatio quidem suborta est. Adde, quod nulla illi religio curae fuit, nihil pensi, nihil sancti habuit, dum suas cupiditates expleret; nam & Deorum, quos colebat, templa, ut auctor est Lampridius in Commodio, stupris ac caedibus polluit. Sunt, qui existimant Marciam gratiosam imprimis apud Principem sceminam, quam prope uxoris loco habebat, quamque Christianorum studiosissimam Dio Cassius in Commodio vocat, suasisse Commodum, ut se Christianis propitium, aut certe non inimicum praeberet. Illud profecto divinae, & singularis cuiusdam providentiae fuit, quod homo insigni crudelitate & nequitia praeditus, cum nemini ac ne propinquis quidem & consanguineis parceret, nihil molestiae saltem usque ad extrema imperii sui tempora Christianis intulerit. Itaque cum omnia apud nos quiescentia essent ac tranquilla, magna tum vulgarium, tum illustrium virorum ad ecclesiam accessu ubique facta est, ac praesertim Romae multi ex Senatu & consulares viri Christiana sacra susceperunt. Hanc universae ecclesiae pacem & florentissimum statum Eusebius hisce verbis declaravit lib. 1. cap. 20. *Eodem tempore, Commodus imperium gubernante, nostra religio ad pacatum & tranquillum statum deducta fuit; & pax, divina gratia largiente, omnes ecclesias in toto terrarum orbe occupavit. Quo quidem tempore salutaris Dei sermo hominum mentes cuiusque generis adeo attraxit ad piam Dei omnium rerum conditoris religionem cultumque, ut jam Romae complures, & genere illustres, & rerum affluentia admodum locupletati, una cum omni familia, & cognatione sua, se ad suam ipsorum salutem amplexandam reciperent.*

ab omnibus
Christianis
moribus
abstinere.

Legatio
Lucii Brit.
Regis ad
Eleutherum.

Magnum rei Christianae ornamentum, & ingentem bonis omnibus latitiam attulit an. 183. legatio Lucii Regis Britanniae ad Eleutherum Romanum Pontificem, a quo Evangelii praecones ac ministros postulabat, per quos ipse cum sua gente Christianis praecceptis ac mysteriis imbueretur. Nec piis Lucii postulatis defuit Eleutherus, quippe viris Apostolicis in Britanniam missis, Regem ipsum, bonamque populi partem ad Christi fidem aggregavit. Id Beda, Ado, aliique Scriptores cum Martyrologis antiquis testantur, ut nihil satis causae esse possit, cur quidam hanc Lucii legationem in dubium revocaverint; praesertim cum Tertullianus ab ea aetate admodum recens in lib. advers. Iudaeos cap. 7. Britannos inter eos populos annumerat, qui suave Christi iugum subierant: *Britannorum inaccessibleia Romanis loca Christo sunt subdita; & paullo infra: Quid de Romanis dicam, qui legionum suarum praesidiis imperium suum muniunt, nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt? Christi autem regnum & nomen ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur &c.*

Pax ecclesiae usque
ad an. 204.
haud tam
omni-
bus tuta.

Hanc ecclesiae pacem nullis publicis edictis interruptam Eusebius perduxit ad decimum usque Severi annum, qui cum anno tertii seculi quarto juxta Baronium, vel secundo juxta alios congruit; quamquam ne per ea quidem tempora vel magistratuum improbitas, vel populorum saevitia passa est suos ecclesiae martyres deesse. Nam Eusebius postquam scripsit pacem ubique Christianis restitutam, haec subjecit: *Verum istud virtutis hoste, & invidia*

astuante diabolo minime ferendum videbatur; & propterea varias de integro machinas contra nos astute fabricare aggressus est. Nam Apollonium virum inter fideles politioris litteraturae studiis & philosophiae notitia plurimum celebratum in judicium adducitur, & unum ex ejusdem Apollonii servis ad rem valde accommodatum, qui hominem accuset, excitat. Ceterum Apollonii hominis nobilissimi necem non Commodus attribuit Eusebius, sed Senatui, & Perenni Praefecto, quorum sententiis damnatus, extremum supplicium subiit anno 189. vel biennio ante.

Itaque Commodus imperante, eodemque propitio, aut certe non infenso Christianis, Paskasius regebat ecclesiam Salonitanam, & temporibus illis tranquillis pacatisque bene usus rem Christianam in Dalmatia mirifice auxit. Hujus ex hac vita discessus contingere potuit extremis Commodi temporibus; sed neque de rebus ab eo praestare gestis dum viveret, neque de tempore aut genere mortis, aliquid cogniti habemus; ejus tamen nomen Diptychis Salonitanis inscriptum fuisse credibile est. Sub idem tempus diem obiit Eleutherus Papa anno 194. cum ecclesiae praefuisset annos quindecim & aliquot praeterea dies, incertum martyrione, an morte naturali sublatus; nam Commodus triennio antequam moreretur, Christianis quoque infestus esse coeperat; cum enim vecors ac temerarius homo: Herculis nomen atque insignia sumplisset, velletque sibi tamquam deo divinos honores adhiberi, Christiani id facere abnuentes ejus in se rabiem furorēque verterunt; multos igitur Romae eam ob causam de medio sustulit, quibuscum Eleutherum fuisse interfectum haud est improbabile. Ceterum brevi impietatis suae & flagitiorum omnium poenas dedit; nam ob crudeles & indignos Augusto mores, suis invisus aequae infestusque strangulatur anno principatus XIII. aerae Christianae 194. pridie Calendas Januarias. P. Helvius Pertinax vir obscuro quidem loco natus, sed rebus domi bellicae gestis clarus, mandatum ex S. C. imperium accepit invitatus, sed dum agrae civitatis morbos, qui consilio egebant, & tempore, simul cunctos curare aggreditur, & militarem disciplinam severis legibus adstringere, incurrit, ut sit, in odia multorum. Igitur tertio, quam inierat principatum, mense a Praetorianis militibus obruncatur. Cujus obitu fluctuantem & quasi caducam Imperii possessionem licitari ausus est Didius Julianus. Sed post menses duos, quod militibus, a quibus Imperium emerat, pecuniam pactam perolvere non posset, ab iis destituitur, necaturque jussu Septimii Severi, cui Senatus ac Milites imperium detulerunt.

Paskasii
Salon. Ep.
obitus.

item Eleu-
theri P. R.

§. II.

De rebus Christianis ab an. 194. ad an. 237. Caesario & Justino Episcopis Salonitanis; Victore, Zephyrino, Callisto, Urbano, Pontiano Rom. Pontificibus; Severo, Caracalla, Heliogabalo, Alexandro Imperatoribus.

Paskasius rebus humanis exempto in sedem Salonitanam subrogatus est Caesarius, an. Christi circiter 194. qui per annos fere decem, quamdiu pax ecclesiae tenuit, optimis illis pacatisque temporibus, rem Christianam in Dalmatia plurimum auxit, & sanctissimis institutis communivit. Eodem anno Victor natione Afer in locum Eleutheri suffectus, universalem ecclesiam novem annos gubernavit.

Caesarius
Salon. Ep.
Victor
Rom. P.

Septimius Severus oriundus ex Africa, cum Pan-

noniae

Severus
Imper.

noniæ præflet, per speciem ulciscendi Pertinacis, imperium arripuit an. 195. Senatu exercituque approbantibus. Ac primum Prætorianos milites ob indignam necem P. Helvio illatam exauctoravit. Deinde Pescennium Nigrum Syriæ, Clodium Albinum Britannæ Præfectos & imperii competitores singillatim aggressus est. Primus Niger acie superatus, Antiochia, quo se receperat, amissa, ad Euphratem fugiens interfectus est; quo victo oppressoque Byzantium, quod a Pescennio steterat, post diuturnam obsidionem, quæ tres fere annos tenuit, Severus expugnavit ann. 198. urbemque muris ac libertate spoliata Perinthiis attribui iussit, anno circiter imperii quinto. Rebus in Oriente compositis, vertit in Occidentem arma contra Clodium Albinum, quem initio ne inimicum haberet, communicato in speciem Imperio, & Cæsaris titulo sibi conciliaverat. Cum eo ad Lugdunum in Gallia pugnam conferuit; diu æquis utrinque viribus & ancipiti alea pugnatum est, neutro victoria inclinante. Tandem Illyricis copiis in eam expeditionem deductis, acrius vehementiusque in hostem incumbentibus, Albinum victum captumque interfecit. Hac victoria lætus, deletisque Albinianæ factionis reliquiis, Romam venit, ingenti omnium plausu & gratulatione acceptus. Hinc iterum profectus in Orientem Parthos, Adiabenos, Arabasque devicit; ex quibus Arabici, Parthici, Adiabeni cognomina desumpsit, cum antea Antoninum Bassianum ab se genitum ex auctoritate Senatus imperii collegam adscivisset, Getam vero alterum filium Cæsarem creasset.

Decem an-
ni priores
Severi
Christia-
nis propi-
cii.

Ergo Severus civilibus atque externis bellis implicitus spatium fere nullum habuit de Christianis cogitandi, quibus quietis esse licuit & tranquillitas, dum acerrimæ illæ de imperio rebusque publicis dimicationes alio animo curasque Imperatoris avertabant. Quin prioribus decem imperii annis Severum Christianis favisse tradunt; sive quia, cum gravi morbo laboraret, ab homine Christiano curatus fuerat; sive quia Christiani neutri factioni sive Albinianæ, sive Pescennianæ se addixerant. Quare ad hujus Imperatoris initia referri oportet, quæ Tertullianus post obitum Severi scripsit in libro ad Scapulam cap. 4. *Ipse etiam Severus Pater Antonini Christianorum memor fuit: nam & Troculum Christianum, qui Toparcion cognominabatur, Euthodea procuratorem, qui eum per oleum aliquando curaverat, requisivit, & in palatio suo habuit usque ad mortem ejus, quem Antoninus optime noverat, lacte Christiano educatus. Sed & clarissimas feminas, & clarissimos viros Severus sciens hujus sectæ esse, non modo non lasit, verum & testimonio exornavit, & populo furenti in os palam restitit.* Hactenus Tertullianus, qui & in eodem libro ad Scapulam cap. 2. & in Apologetico cap. 35. testatur Christianos neque a Nigro, neque ab Albino tyrannis contra Severum steterisse. Res igitur

Christia-
næ religio-
nis propa-
gatio.

Christiana sub Commodus & Severo diuturna pace cum floreret, latius ubique propagabatur; & nostrorum scriptorum libris, divinoque instinctu permoti quamplurimi ex omni hominum genere atque ordine ad Christum se adjucebant. Id quod Nicephorus tradit his verbis lib. 5. cap. 6. *Cum Severus successit, tum quoque satis bono loco res nostræ fuerunt, in diæque fidei professio augmenta sua cepit; eorum quos recensuimus ecclesiasticorum doctorum scriptis atque doctrinis illam provehantibus, idque in maximis potissimum ubique urbibus, nimirum Alexandria, Antiochiæ, Eliæ, & per Palestinam omnem, Ephesi, Casaræ, & Occidentem versus, Thessalonica, Athenis, Corinthi; in*

Galliis, & Romæ maxime. Universæ enim multitudines, & domus totæ ad fidem accedebant, quidvis facere & pati paratæ, quam ut quidquam contra religionem nostram agerent, aut noverent.

Per ea tempora, ut diximus, Salonitanum Pontificatum gerebat, Cæsarius Paschasio sublectus, qui ex optimis illis temporibus & religioni nostræ admodum propitiis, egregiam facultatem habuit bene de Dalmatia totaque provincia sibi concedita merendi; quæ sanctissimi Antistitis industria ac laboribus exculta uberiores in dies edidit fatus Christianorum, haud numero magis, quam virtute ac pietate præstantium. Quod enim Nicephorus scripsit de Græcorum ecclesiis Thessalonicensi, Atheniensi, Corinthiaca, Dalmatiæ propinquis, idem existimari oportet de Dalmatica ecclesia; ut eadem huic atque illis incrementa attulisse videatur placida illa ac serena tempestas, quæ non tam Severi, quam Dei optimi maximi beneficio, Christianis affulserat. Tum Romanam sedem obtinebat Victor ex Africa oriundus, eximia doctrina & sanctitate Pontifex, quem Clerus populusque Romanus anno ex Baronii calculis 194. in locum Eleutheri subrogaverat.

Sub Cæsario Ep. statu ecclesiæ Dalmaticæ florentissimus.

Interea dum quietæ externæ res Christianis essent, ex ipso ecclesiæ sinu infanda hæreseon monstra prodierunt, quæ turbas invehent, communemque pacem inturbarent. Extitit siquidem Theodotus Byzantius, cognomento Coriarius, qui per summum nefas Christo divinitatem adimere, eundemque in hominum vulgare ordinem cingere ausus est; a quo Theodotiani dicti, qui ad ejus impietatem se adjunxerunt. Paulo post alter Theodotus e latebris nescio quibus erupit, qui cum Melchisedechum supra humanam conditionem extolleret, haud veritus est Christum infra Melchisedechum deprimere, & hunc illi vel dignitate vel potestate longe anteferre; ab ejus secta qui prodierunt, appellati sunt *Melchisedechiani*. Huic ætati suppres Monarchici sive *Patropassiani* ex nefaria disciplina cujusdam Praxeæ, qui ex divinitate omnem personarum distinctionem sustulit, & perinde ac si nihil interesset inter Patrem & filium, impie docuit Deum Patrem & carne indutum, & cruci affixum, & pro nobis passum ac mortuum esse. Atque hos impurissimos hæresiarchas, priorem quidem Theodotum Victor Romanus Pontifex, alterum vero Theodotum itemque Praxeam Zephyrinus, qui Victori in sedem Apostolicam proxime successit, gravissimo anathemate perculsos ab ecclesia segregarunt. Sed multo gravius periculum per ea tempora imminere ecclesiæ ab Episcopis Asianis, qui ex antiqua quadam traditione, quam se ab Joanne Evangelista accepisse gloriabantur, contendebant Pascha decimo quarto die Lunæ more rituque Judaico celebrari oportere; ac propius nihil est factum, quam ut schisma implacabile Orientalem ab Occidentali ecclesia divelleret. Ad hanc controversiam dirimendam Victor & Romæ ipse Concilium coegit an. 198. & multos in variis provinciis Episcoporum conventus fieri iussit; de quorum omnium sententia decretum est Pascha imposteriorum ubique celebrandum esse Dominico die, qui Lunam decimam quartam proxime consequitur, solis dissentientibus Asianis, qui cum in suscepta sententia obstinatione quadam voluntatis persistenterent, parum abfuit, quin eos Victor ab ecclesiastica communione sejungeret; sed illum Irenæus Episcopus Lugdunensis ab ejusmodi consilio abduxit. Hæc contentio, salva ecclesiæ pace, mutuaque charitate perduravit usque ad concilium Nicænum, in quo consentientibus omnibus, decretum est, ut Pascha

Hæreses per ea tempora in ecclesiam grassantes.

questio de Paschate.

Cæsarii Sa-
lonit. Ep-
cops, ut
ecclesiam
suam ab
omni er-
rore ser-
varet.

Pascha in perpetuum diei Dominico affigeretur. Cum ecclesia hisce veluti domesticis hostibus ac seditionibus agigaretur, Cæsarius Salonitanus Antistes nullam curam prætermisit, ut provinciam sibi mandatam ab omni hæreseon labe immunem atque intactam servaret; & in ea, quæ de Paschate orta est, quæstione cum Victore Romano Pontifice, totaque ecclesia Occidentali consensit: qua de re dubitare non licet, cum ea semper fuerit Salonitanæ ecclesiæ constans ac perpetua adversus Romanam sedem fides ac reverentia, ut nunquam ab ejus decretis ac statutis deflexerit.

Quinta
persecutio
sub Severo.

Damnatis compressisque hæreticis, & Paschali controversia utcumque composita, sæda & atrox tempestas persecutionis in Christianos incubuit, cujus initium anno Severi decimo Eusebius in Chronico assignat; quem annum Baronius quidem cum quarto, alii vero cum secundo tertii sæculi anno componunt; hi siquidem biennio ante, quam Baronius, ab Severo initum esse imperium existimant. Sed tribus fere annis, ante quam Severus bellum universale adversus ecclesiam ediceret, Ethnici magistratus populique levioribus certaminibus quasi proludere, & Christianos cum in aliis provinciis, tum Romæ præsertim divexare cœperant. Cum autem ex edictis superiorum Imperatorum nemini liceret quemquam solius religionis causa in judicium adducere, hostes Christiani nominis, ut haberent, unde adversus Christianos accusationem & periculum conflare possent, varias ac multiplices in eos calumnias excogitarunt; seu potius veteres, jam pridem a nostris obtritas, renovarunt. Aiebant enim Christianos gentem esse Reipublicæ inutilem, inimicam, perniciosam; quippe se unos inter se complexos, unice amare, suis tantum privatisque commodis prospicere, nihil in commune conferre; abhorrere vero illos a populi Romani salute ac felicitate satis esse argumenti, quod in publicis gratulationibus ac triumphis ob relatas de hostibus victorias, neque inconditos, ut cæteri, clamores ederent, neque spectaculis, & superstitionis supplicationibus interessent, neque ullum insanæ illius, qua cuncta civitas effervescebat, effrænataque lætitiæ signum darent. Præterea si quid incommodi aut calamitatis ingrueret, id continuo Christianis acceptum ferebant, quod Deorum immortalium indignationem ob eorum cultum neglectum violatumque, cum in se, tum in alios concitarent. Huc adde adulteria, stupra, cænas Thiesteas, cædes infantium, aliaque atrocissima scelera Christianis per summam injuriam objecta, quæ nominatim recenset Tertullianus in Apologetico, ac diligentissime refellit. Hinc crimina, hinc accusationes conflant; hinc persecutio quædam injussu quidem Severi, sed magistratuum malitia, & populari odio exarsit; quæ Romæ primum exorta, tum in Africa, aliisque provinciis propagata, Christianorum fane multos acerbissimis suppliciis necatos de medio sustulit; in quibus annumerandi sunt martyres Scyllitani apud Carthaginem Saturnini Proconsulis jussu ob religionem interempti; itemque Victor Romanus Pontifex Romæ illustri martyrio perfunctus, cujus in locum Zephyrinus successit anno 203. sive ut alii docent, 201. tertii sæculi anno. Hac temporis procella & Dalmaticam ecclesiam perculsam fuisse verisimile est; id quod Cæsarii Salonitani Antistitis curam exaudivit, ut sui gregis salutem consuleret. Porro cum calumniæ adversus Christianos & odium commune quotidie invalesceret, & gravior in dies acciperetur fieret persecutio, religionis defensionem Tertullianus suscepit in eo, quem ad Præsides Rectores-

æ qua ne
Dalmatiam
quidem
exempta.

que orbis Romani scripsit, Apologetico libro; in quo cum nihil ad perniciem Christianorum Severum molitum esse affirmet, satis declarat Apologiam illam ab se ante compositam fuisse, quam Severus, imperatoria auctoritate, impium illud Christianis bellum indiceret. Quamvis haud ignore in aliquibus editis & manuscriptis codicibus Verum legi pro Severo, atque adeo ipsemet Eusebius, qui hunc Tertulliani locum laudat, Verum loco Severi nominavit; ex quo aliqui putant, ea Tertulliani verba referenda esse ad Lucium Verum, quem M. Aurelius Antoninus in societatem imperii adseverat.

Postquam igitur tres fere annos Prætorum improbitate & populari odio conflictata est res Christiana, in extremum prope discrimen adducta est edicto Severi, qui, ut ait Spartianus, *Judeos fieri sub gravi pœna vetuit: idem etiam de Christianis sanxit*. Et quamvis ii solum hujusmodi decreto obnoxii fuisse videantur, qui ex Ethnicis Christiani fierent, tamen satis constat ex historia illorum temporum in omnes promiscue Christianos sævitum esse. Hanc vero persecutionem, quam Orosius quintam, Sulpitius Severus sextam numerat, in omnes imperii Romani ecclesias longe lateque grassatam esse auctor est Eusebius, qui ait lib. 6. cap. 1, *per omnes ubique locorum ecclesias ab athletis pro pietate certantibus illustrata confecta fuisse martyria*. Tanta vero fuit hujus persecutionis acerbitas, tantam perturbationem metumque omnium animis iniecit, ut Judas Scriptor ecclesiasticus illorum temporum in eam opinionem adductus fuerit, ut putaret jam ventum esse ad ea tempora calamitosissima, quæ juxta divinas prædictiones indicio futuræ erant, Antichristum prope adesse: id quod testatur Eusebius lib. 6. cap. 6. *qui etiam Scriptor (Judas) propterea quod persecutionis tumultus contra nos excitatus multorum mentes tam graviter perturbaret, Antichristi adventum, omnium ore atque sermone jactatum, jam tum appropinquare arbitratus est*. Christianorum vero tot tantaque strages factas esse idem Eusebius scripsit, ut martyrum numerus iniri non possit: *Cum persecutionis ardentissimum flagraret incendium, atque innumerabiles martyrio coronarentur &c.* Idem confirmat lib. 2. Strom. Clemens Alexandrin. testis oculatus illorum temporum: *Nobis autem sunt quotidie redundantes martyrum fontes, qui nostris spectantur oculis, qui torrentur, & capite damnantur &c.* Neque dissentit Tertullianus in iis libris, quos post ferale Severi edictum conscripsit, veluti in lib. 1. ad Nationes ait, *Christianos interrogatos confiteri, damnatos gloriari, sponte confessos ad negationem comprimere*; itemque in libro Scorpiaci cap. 1. omni tormentorum genere in Christianos animadversum esse affirmat: *Et nunc in præsentia rerum est medius ardor, ipsa cunicula persecutionis, ab ipso scilicet Cynocephalo. Alios ignis, alios gladius, alios bestia Christianos probaverunt. Alii fustibus interim, & ungulis degustata martyria in carcere esuriunt. Nos ipsi, ut lepores, destinata venatio, de longinquo obsidemur. Et cap. 11. Ecce autem & odio habemur ab omnibus hominibus nominis causa, & perducimur ad potestates, & interrogamur, & torquemur, & trucidamur. His adde Minucium Felicem, qui Romæ per ea tempora Christianorum causam egit in eo Dialogo, quem sub nomine Octavii composuit. Quam pulchrum, inquit, spectaculum Deo, cum Christianus cum dolore congregitur, cum adversum minas & supplicia & tormenta componitur, cum strepitum mortis & honorem carnis irridens insultat &c.* Et paullo post fortissimos quosque Ro-

Decretum
Severi.

Persecu-
tionis acer-
bitas.

Christi-
anorum
strages.

ma-

manorum vel ipsis pueris ac mulierculis Christianis posthabendos esse ostendit; illosque ab his invicti cujusdam animi magnitudine, aut constantia longe superatos: *Quot ex nostris non dexteram solum, sed totum corpus concremari sine ullis ejulatibus pertulerunt . . . Pueri & mulierculæ nostræ cruces, & tormenta, feras, & omnes suppliciorum terriculas inspirata patientia doloris illudunt.* Nec vero Severi in Christianos crudelitas abhorrebat ab ejus ingenio truci, atque immani, sitientique humani sanguinis, quippe, ut ait Spartianus, *infinita multorum cade crudelior habitus . . . vitam suam privatam publicamque ipse composuit ad fidem, solum tamen vitium crudelitatis excusans.* De hoc Senatus ita judicavit: *illum aut nasci non debuisse, aut non mori, quia & nimis crudelis, & nimis utilis reipublicæ videretur.*

Severicru-
delitas.

Hæc persecutio tenuit annos fere novem usque ad obitum Severi, qui non antea vivendi, quam Christianos persequendi finem fecit: quod confirmari potest auctoritate Sulpitii Severi, qui octo ipsos & triginta annos Severianæ & Decianæ persecutioni interjecit: totidem autem fere anni ab decessu Severi ad imperium Decii numerantur. Cæorum ea tempestate ob Christianam religionem multitudo colligi potest ex Martyrologiis, itemque ex martyrum historiis: certe quidem Eusebius *innumera- biles*, ait, *martyrio coronatos esse.* In his maxime illustres, & singulari commemoratione digni habentur Philippus Præfectus Augustalis Ægypti, Leonidas Origenis parens, Plutarchus, Serenus, Heraclides, Heron discipuli Origenis, Potamiæna insignis femina, Perpetua & Felicitas, Irenæus Episcopus Lugdunensis, cum omni fere sua ecclesia, aliique quamplurimi. Nec dubium est, quin multi quoque ex Salonitana provincia gloriosam pro Christo mortem oppetierint; neque abhorret a vero eadem temporis procella sublatum fuisse Cæsarium ejusdem ecclesiæ Pastorem, dum pro periclitante ovium suarum salute nullum periculum ac discrimen sibi devitandum putabat. Huic suffectus est Justinus, qui iniquissimis illis temporibus exercitus initia Pontificatus habuit multis periculis assidueque laboribus implicata. Neque vero persecutio illa omnino sedata est morte Severi, qui Eboraci in Britannia decessit anno tertii sæculi 13. vel ut alii volunt 11. cum imperasset annos 17. & menses octo.

Martyr
forte de-
cessit Cæ-
sarius Ep.
Salon. cui
succesit
Justinus.

Severi obi-
tus.

Caracalla,
& Geta
Augusti.

Antoninus Bassianus Caracalla & Geta duo Severi filii pari jure post obitum parentis ad imperium evecti sunt, inter quos ex indolis morumque dissensione perpetua discordia fuit. Miti erat ac civili, ut ferunt, ingenio Geta, truculentus alter ac furore præceps, qui anno imperii altero fratrem in ipso sinu matris occidit, ejusque familiares ac domesticos ad unum omnes interfici jussit. Mox rabie & crudelitate in Senatores ac populum versa, patriciis & plebeis cædibus urbem polluit. Extincto Severo haud statim deferbuit Severiana persecutio, præsertim in Africa, qua in Provincia Scapula Præses, homo ferox atque immanis, crudelem in modum Christianos vexabat: id quod intelligi potest ex libro Tertulliani ad eundem Scapulam, qui post obitum Severi scriptus esse dicitur, cum in eo Aspri cujusdam Proconsulis meminerit, quem sub Caracalla Africano Proconsulatu functum fuisse tradunt. In ea igitur Provincia post Severum nihilo mitius, quam antea, Christianos exagitatos esse Tertullianus docet: *Nos quidem neque expave- scimus, neque pertimescimus ea, quæ ab ignorantibus patimur, cum ad hanc sectam utique suscepta conditione ejus pacti veniamus, ut animas nostras au-*

florati in has pugnas accedamus . . . cum omni servitia vestra concertamus . . . Pro Deo vivi cremamur &c.

Cæterum præcipuis potentissimisque Christiani nominis hostibus partim jussu Caracallæ interfectis, partim irrito religionis nostræ abolendæ conatu defessi, brevi tranquillitas ecclesiæ restituta est; quæ cum ab Ethnicis inducias nacta esset, omnem cogitationem curamque ad comprimendos hæreticos convertit. Anno 215. Zephyrinus Romanus Pontifex Proclum ex grege Montanistarum, ejusque sectæ facile principem, omnesque ejusdem insanix sectatores gravissimo anathemate confixos ab ecclesia segregavit. Per idem tempus alii in aliis provinciis Episcopi ad tuendam catholicam veritatem adversus eosdem, aliosque hæreticos, cum Romano Pontifice conspirarunt, variasque hæreses ea tempestate grassantes in suis quisque conciliis damnarunt; quod satis indicat Tertullianus lib. 1. de jej. cap. 13. qui paullo ante ab ecclesia catholica palam desciverat, & falsi Paracleti, quo se afflatus Montanistæ prædicabant, insanas prophetias, aliaque Montani flagitia defendenda susceperat: *Aguntur præcepta per Græcias illas certis in locis concilia ex universis ecclesiis, per quæ & altiora in commune tractantur, & ipsa representatio totius nominis Christiani magna veneratione celebratur.* Verisimile autem est jussu Romani Pontificis, & exemplo ecclesiarum Græcarum, quæ proxime aberant a Dalmatia, Justinum quoque Antistitem Salonitanum Montanistis, aliisque ejus temporis hæreticis concilium e sua provincia convocatum opposuisse. Pereadem tempora Agrippinus Episcopus Carthaginienensis baptismum ab hæreticis collatum improbare cœpit, eumque iterari oportere docuit: quæ opinio cum sensim apud Africanos invalesceret, magnas gravissimasque contentiones in ecclesiam invexit.

Persecutio
paulatim
sopi-
ta est.

Pace com-
posita ec-
clesiæ va-
ria conci-
lia contra
hæreticos
habita,

Anno 219. Antoninus Caracalla omnibus invisus cum esset, ab Opilio Macrino Præfecto Prætorio per Martialem Centurionem interficitur v. l. Id. Aprilis; quo extincto milites Imperatorem salutarunt Macrinum, & collegam eidem Diadumenum filium dederunt. Sed anno insequenti utroque interfecto Aurelius Heliogabalus imperium invasit. Caracalla se genitum ferebat. Ab incunte pueritia Solis Sacerdos initiatus cum esset apud Syros & Phœnices, ex eo cognominatus Heliogabalus, sive, ut veteres nummi eum vocant, Elagabalus. Romam cum venisset, Phœniciorum ritus ac cæremonias in urbem intulit; edixitque, ut Romani, aliorum Deorum religione posthabita, præcipuo cultu & veneratione Solem afficerent, cui sub nomine Elagabali templum in Palatino monte prope ab ædibus Imperatoris consecravit teste Lampridio in Elag. qui hæc de illo scripsit: *Ubi primum ingressus est urbem, omissis iis, quæ in provincia gerebantur, Elagabalum in Palatino monte juxta ædes Imperatoris consecravit, eique templum fecit; studens & matris (scilicet Deorum) typum, & Vestæ ignem & Palladium, & ancilia, & omnia Romanis veneranda in illud transferre templum; & id agens, ne quis Romæ Deus, nisi Elagabalus coleretur. Dicebat præterea Judæorum & Samaritanorum religionem, & Christianam devotionem illuc transferendam, ut omnium culturam secretum Elagabali Sacerdotium teneret.* Hinc aliquid fortasse periculi accessit Christianis, quibus nefas esset in expiabile Imperatoris voluntati morem gerere, & cuiquam alteri, præterquam uni vero ac summo Deo, venerationem adhibere. Certe sub Heliogabalo martyrium subiisse legitur Zephyrinus Pontifex Romanus altero & vicessimo anno tertii sæculi juxta

Caracallæ
interitus.

Macrinus,
& Diadu-
menus Au-
gusti, qui-
bus inter-
fectis

Helioga-
bus rerum
potitur.

juxta Baronium; attamen incertum est, utrum publico Imperatoris jussu, an privato Ethnicorum odio ob religionem interfectus sit; an vero more majorum Martyr propterea dictus fuerit, quia quamvis nulla vi extrinsecus adhibita pie quieteque decesserit, tamen sub Severo vincula & carceres pro Christo pertulerat. Huic suffectus est Callistus. *Callistus Rom. Pont.* Caterum Heliogabalus, quo nihil corruptius, aut scelerius, cum se in omnes libidines ac flagitia ingurgitasset, de Christianis persequendis ne cogitasse quidem videtur. Itaque eo imperante Christiana religio magnos ubique progressus fecit. Porro sceleratissimus Imperator quarto anno quam regnare coeperat, per tumultum una cum matre interfectus, & per vias cloacasque in Tiberim raptatus, urbem suis flagitiis inquinatam suo etiam sanguine eluit ac purgavit.

Anno Christi circiter 224. M. Aurelius Severus Alexander ad imperium pervenit, cum jam Cæsar esset ab Heliogabalo patruele superiore anno creatus: Princeps longe omnium optimus, & pace belloque præstantissimus. Idem a Christo non abhorruit; cui cum publicos honores decernere, ac templum condere per Senatū minime ducisset, eum in latrio suo coluit. Annos fere tredecim imperium tenuit; eoque Christianis favente, pacem habuit ecclesia nullis fere neque externis, neque domesticis hostibus agitata. Quare cum toto terrarum orbe, tum etiam in Dalmatia, Justino Salonitanum Pontificatum gerente, fines suos longe lateque protulit. Verum cum eos in consilium adhiberet, qui ut juris peritissimi, ita Christianis iniquissimi erant, nonnullæ Martyrum sedes extiterunt, inter quos annumerantur duo Romani Pontifices Callistus & Urbanus, Cæcilia Virgo Romana perillustri cum Tiburtio & Valeriano, Hippolytus Episcopus Portuensis, Martina itidem Romana Virgo, alique haud pauci, qui apud Martyrologos & Historicos ecclesiasticos sub Alexandro non illo quidem jubente, sed Magistratibus hanc in Christianos animadvertendi potestatem permittente, martyrii palmam adepti leguntur. Nec desunt tamen, qui opinentur Martyres aliquot, quos Severiana persecutio sustulit, per errorem ad Alexandri tempora translatos fuisse, quod is quoque Severus appellatus fuerit.

His temporibus videtur consignari posse Justiniani Episcopi Salonitani ex hac vita decessus, qui ob eximiam sanctitatem, vel etiam ob martyrii laudem cum ea conjunctam dignus fuit, cujus nomen ac memoria Salonitanis Diptychis adscriberetur. Huic in sedem Episcopalem successit Justinianus, cujus Pontificatus Maximinianam persecutionem excepit, brevem illam quidem, sed multo atrocissimam, plurimisque præsertim Episcoporum & Clericorum cædibus insignem.

§. III.

Res Christianæ ab an. Christi 237. ad an. circiter 279. Justiniano, Antonino, Maximo II. Salonitanis Episcopis; Pontiano, Antero, Fabiano, Cornelio, Lucio, Stephano, Sixto II., Dionysio Pontificibus Romanis; Maximino, Gordiano, duobus Philippis, Decio, Gallo & Volusiano, Valeriano & Gallieno, ac demum Claudio Imperatoribus.

Annus erat a Christo nato 237., sive, ut alii volunt, tertii hujus sæculi 35, cum Alexander illustri de Persis victoria relata, versisque in Germaniam armis, per seditionem Gallicarum le-

gionum disciplinam aspernantium, necatur anno post initum principatum XIII. Maximinus Gottho patre, ut ferunt, & Alana matre genitus, Imperator factus, cum ingenio esset ferox ac truculentus, partum imperium haud arte alia, quam sævitia & crudelitate tueri se posse censuit: erat enim ei persuasum, inquit Capitolinus, nisi crudelitate imperium non teneri. Itaque a primariis viris initium seviendi fecit, quorum permultos necari iussit. Tum in omnibus suam insatiabilem crudelitatem exercere instituit, sic prorsus, ut illum, Capitolino teste, alii Cyclopem, alii Busiridem, alii Scyronem, nonnulli Phalarim, multi Tryphonem, vel Gygem vocarent. Qui vero tam crudelis in Ethnicos erat, quantam in Christianos sævitiam adhibuisse credendus est, a quorum pietate ac religione immanes hominis ferique mores maxime abhorrebant. Itaque statim atque imperio potitus est, persecutionem longe acerbissimam Christianis indixit, quam sextam computat Orosius. Christianos persequendi duas illi causas fuisse invenio; unam, quod cum Alexandrum ejusque familiares pessime odisset, multos ex ejusdem familia fuisse comperit, qui Christi religionem colebant. Id tradit Eusebius: *Maximinus propter gravem invidiam, qua contra Alexandri familiam, in qua complures fideles & Christiani versabantur, flagrabat, acerbam persecutionis tempestatem concitavit.* Porro omnes Alexandri ministros variis modis a Maximino interfectos fuisse docet Capitolinus. Altera causa hæc est, quod cum per ea tempora maximis terræ motibus concuti Orientem, & multas corrumpere urbes contingeret, Ethnici more suo & jam pervulgato in Christianos hujus calamitatis causam conferentes, Maximini odio & crudelitati acriores faces subjecerint; quod his verbis declarat Origenes in Joan. hom. 28. *Scimus autem & apud nos terræ motum factum in quibusdam locis, & factas fuisse quasdam ruinas; ita ut qui erant impii extra fidem, terræ motus causam dicerent Christianos. Propter quod persecutiones passæ sunt ecclesiæ, & incensæ sunt. Non solum autem illi, sed & qui videbantur prudentes, talia in publico dicebant, quia propter Christianos fierent gravissimi terræ motus.* Idem confirmat, & copiosius explicat Firmilianus Episcopus Cæsareæ in Cappadocia in epistola ad Cyprianum: *Ante viginti enim & duos fere annos, temporibus post Alexandrum Imperatorem, multæ istic conflictationes & pressura acciderunt, vel in commune omnibus hominibus, vel privatim Christianis. Terræ etiam motus plurimi & frequentes extiterunt, ut per Cappadociam & Pontum multa subruerent, quadam etiam civitates in profundum receptæ disrupti soli biatu deporarentur, ut ex hoc persecutio quoque gravis adversum nos Christiani nominis fieret, quæ post longam retro ætatis pacem repente oborta, de inopinato & insueto malo ad perturbandum populum nostrum terribilior effecta est. Sere-nianus tunc fuit in nostra provincia Præses, acerbus & dirus persecutor.*

Hæc tempestas potissimum incubuit in Episcopos & Rectores ecclesiarum, quibus sublati, & quasi quibusdam columinibus Christianæ religionis evulsis, eam quoque collapsuram Maximinus putabat: iussitque, ait Eusebius lib. 6. c. 21. solos ecclesiarum Præsides, tamquam auctores doctrinæ Evangelicæ neci dari. Nec vero si ferale edictum in solos Episcopos animadverti jubebat, idcirco aliis ex numero Laicorum Christianam religionem profiteri impune licuit; nam eorum temporum monumenta satis ostendunt, seu populi odio, seu Præses-
torum malignitate, in omnes promiscue Christianos

Interitus
Alexan-
dri.
Maximi-
nus Impe-
rator.

Sexta per-
secutio.

Apud Cy-
prum.
epist. 75.
edit. Pa-
mel.

In Episco-
pos præci-
pue invi-
tum.

Pontianus
& Anthe-
rus Ponti-
fices mar-
tyrio af-
fecti.

Iam Ju-
stinianus
Episcopus
Salonæ.

Cædes
Maximi-
ni.

Gordianus
Impera-
tor.

Fabianus
Romanus,
Antoninus
ecclesiæ
Salonita-
næ Epi-
scopi.

Interitus
Gordiani.

Duo Phi-
lippi pa-
ter & filius
Augusti.

Cædes
utrinque.

Decius
Impera-
tor.

nos acerbissime sævitum esse. Maximino itaque im-
perante, tum multi Christianorum jugulati gre-
ges, tum præcipue Pontianus Pontifex, primum
deportatus in Sardiniam, mox pro religione occu-
buit. Antherus item Pontifex, qui res martyrum
impensius conscribi jusserat, altero, quam Ponti-
ficatum inierat, mense martyrii laudem ac titu-
lum obtinuit. Annos amplius tres ea persecutio te-
nuit, quæ ut in alias omnes Romani imperii pro-
vincias, sic etiam in Dalmatiam grassata, multos
Christi cultores oppressit. Nec dubitari potest,
quin ex edicto imperatorio potissimum quæsitus
fuerit ad necem Justinianus Salonæ Episcopus, qui
pro Christo ad extremum usque spiritum pie ac for-
titer decertasse credendus est.

Porro Maximinus quarto sive tertio occupatæ
tyrannidis anno vel inito, vel jam exacto, dum
Aquilejam obsidet, in castris seditione facta inter-
ficitur a militibus an. 240; sed ejus interitum alii
revocant ad an. 237. Maximinum Senatus cum
paullo ante hostem reipublicæ judicasset, adversus
eum duos Augustos Maximum Pupienum, Clo-
diumque Balbinum, itemque Gordianum Cæsa-
rem creavit. Verum Augustis per tumultum mili-
tarem extinctis, Gordianus nondum maturus im-
perio imperare cœpit, egregia indole, & omnibus
corporis animique dotibus præditus. Ex eo tem-
pore Christiana religio ubique pacem ab Imperato-
ribus nata, tollere oculos visa est, velutique e-
mergere ex illis, quibus conflictata fuerat, pro-
cellis; posteaque prosperæ res deinceps multæ con-
secutæ sunt. Romanam Fabianus Anthero suffectus,
Salonitanam ecclesiam Antoninus Justiniano sub-
stitutus regebant. Dum res Christiana floreret, &
auctor in dies fieret sub Gordiano optimo Prince-
pe, Romanam quoque ditionem auxit insignis de
Persis relata victoria; quibus acie victis, Carras,
ac Nisibim Gordianus recepit anno 244. Illud pa-
rum caute prudenterque ab eo factum, quod Præ-
fectum Prætorio in locum Misitheï Soceri sui vita
functi Philippum Arabem substituit, qui ut im-
perio potiretur, militum animos a Gordiano aba-
lienare statim cœpit. Ac demum seditione per cor-
ruptos milites ab eodem concitata Philippo Gor-
dianus perimitur an. 246, sive, ut alii volunt, 244.
postquam sex annos imperasset.

Itaque Philippus genere Arabs rerum summam
adeptus anno 246, vel biennio ante, ut alii cen-
sent, Philippum filium imperii collegam adscivit.
Multi auctores sunt, hos primos Romanorum Im-
peratorum Christianis sacris initiatos fuisse; quæ
si vera sunt, eorum ad Christum conversio post ini-
tum imperium acciderit necesse est, ut Baronius
contendit. Tradunt præterea Philippum seniore
a Fabiano Papa ingressu ecclesiæ prohibitum fuisse,
antequam more ritumque pœnitentium delicta sua
expiasset. Id narrat Eusebius lib. 6. cap. 27. quod
ab Episcopo, qui tum ecclesiæ præerat, factum
esse tradit; at Fabianum ne nominat quidem. Hi-
scæ igitur Imperatoribus aut Christianis, aut certe
egregia in Christianos voluntate propensis, eccle-
sia pacem habuit, ac mirifice ubique propagata est,
præsertim in Pannonia & Norico, ut auctor est Lu-
dovicus Schonlebius. Uterque Augustus millesim-
um ab urbe condita annum ingenti ludorum ap-
parata celebravit. Anno autem septimo post susce-
ptum imperium, Decio instigante, Philippus Se-
nior Veronæ, Junior Romæ a militibus jugulan-
tur anno 253, sive, ut aliis placet, 249.

Decius anno 253. ex chronologia Baroniana, im-
perium adeptus nihil habuit antiquius, quam ut
conceptum jam pridem in Christianos odium ex-

promeretur, ac nimiam in eos Philippi indulgentiam
ac benignitatem ulcisceretur. *Philippo, ubi septem
annis regnaverat, (inquit Eusebius lib. 6. cap. 32.)*

*succedit Decius, qui odio quodam capitali, quo cum
Philippo diffidebat, infensus persecutionem contra
ecclesiam concitat. Eusebio adstipulatur Orosius
lib. 7. cap. 21. Continuo cum invasisset imperium, ob
quod se etiam Philippos interfecisse docuit, ad perse-
quendos interficiendosque Christianos septimus post
Neronem feralia sparsit edicta, plurimosque San-
ctorum ad coronas Christi de suis cruciatibus misit.
Ante utrumque Lactantius de persecutione Deciana
hæc scripserat cap. 4. de Mort. Persec. Extitit post
plurimos annos execrabile animal Decius; qui ve-
xaret ecclesiam. . . . Et quasi hujus rei gratia prove-
ctus esset ad illud principale fastigium, furere proti-
nus contra Deum cœpit, ut protinus caderet. Hu-
jus persecutionis quanta fuerit crudelitas, quantam-
que perturbationem, & cladem ecclesiæ intulerit,
ex eo conjici potest, quod Dionysius Alexandrinus
Antistes in epistola ad Fabium Antiochenum Epi-
scopum apud Euseb. lib. 6. cap. 41. scripsit, vulgo
apud Christianos creditum esse, advenisse jam ea
tempora, cum Christus Dominus fore prædixerat,
ut etiam electi, si fieri posset, in errorem induce-
rentur; idemque Dionysius ait complures per oppi-
da & vicos gentilibus disceptos fuisse. . . præ-
ter multitudinem eorum, qui in montibus & solitu-
dinibus fame & siti, frigore ac morbis, & la-
tronum aut bestiarum incursum interiere; & in episto-
la ad Domitiam, & Didymum: Vos, ait, scire
convenit viros & mulieres, juvenes & senes, puel-
las & anus; milites ac paganos, denique ex omni
genere hominum atque ætate. . . coronas retulisse.
Tanta vero in cruciatibus inferendis, protrahen-
disque hostium immanitas fuit, ut qui pœnarum
acerbitati ac diuturnitati succubissent, ii Cypria-
no cæteroquin severioris disciplinæ studiosissimo,
viderentur aliqua excusatione digni; quippe cum
tam gravem lapsum non voluntate, sed necessitate su-
sceptum, diceret ab his, qui tormentis lanianti-
bus, ac longa iteratione cruciantibus repugnassent. . .
maxime cum cupientibus mori non permetteretur oc-
cidi; sed tamdiu fessos tormenta laniarent, quamdiu
non fidem, quæ invicta est, vincerent; sed carnem,
quæ infirma est, fatigarent. Ep. 56. Hoc vero gra-
vius ea persecutio ecclesiam perculit, quod nihil
tale metuenti fruenteque summa tranquillitate, ve-
luti atra & turbida tempestas supervenit. Floren-
tissimum rei Christianæ quietumque ab omni per-
turbatione statum, ejusque præterea progressionem
admirabiles, antequam hoc turbine percelleretur,
Gregorius Nyssenus his verbis descripsit in vita
S. Gregor. Thaumaturgi. Jam in omnem partem pervae-
serat divina prædicatio, & omnes tam in civitate,
quam in ea, quæ circum circa sita est, regione ad
piam rectamque dogmatis fidem erant traducti; alta-
riaque & templa, & quæ in eis fuerunt simulacra,
erant eversa; expurgata autem erat humana vita
ab idolorum inquinamentis, extinctusque erat scele-
ratus nidor sacrificiorum, ablutus cruor ex altari-
bus, & sordes casorum animalium; omnes autem
in omni loco in Christi nomine templa erigebant, &
oratoria; cum Romanorum, qui tunc erat, Impe-
ratorem subiit ira atque invidia, propterea quod fal-
sa quidem ejus patria neglectui esset superstitio; an-
gebatur autem mysterium Christianorum, & per to-
tum orbem terræ multiplicabatur ecclesia per eos,
qui semper verbo adjiciebantur, crescens in magni-
tudinem. Et cum existimasset fieri posse, ut divina
virtuti sua resisteret acerbitas, & reprimeret quidem
mysterii prædicationem, dissolveret autem cæcus ec-
clesia-*

Septima
persecu-
tio.

elestiarum, rursus autem traduceret ad simulacra eos, qui ad verbum processerant, ad Gentium Præsides mittit edita, terribiles supplicii minas in eos statuens, nisi omnibus probis, contumeliis, & cruciatibus afficerent eos, qui nomen Christi adorabant; & terrore & cruciatibus eos rursus reducerent ad patrium cultum demonum. Haecenus Gregorius.

Hæc persecutio totum fere Christianum orbem pervagata tantas ubique strages edidit, præsertim in Italia, Africa, Ægypto, Asiaque, ut quocumque ingrueret, extremum prope exitium nomini Christiano allatura videretur. Nec ab ea Dalmaticas ecclesias immunes fuisse, nec suos illis defuisse Martyres certius habendum est, quam ut in dubium revocari possit. Sed Actis Martyrum, tabulisque ecclesiasticis vel incensis, vel amissis, vel alio delatis, nulla nobis illorum temporum memoria superest. Cæterum Decius impietatis ac sævitæ suæ, citius quam putabat, pœnas dedit. Nam altero principatus anno, clade a Gothis accepta, fugientem obvia palus hausit, penitusque absorbuit, sic ut ne cadaver quidem inveniri potuerit; cum ejus quoque filius paullo ante fortiter dimicans in acie occubisset. Decii interitum Baronius in 54. alii in annum 51. tertiū sæculi conjiciunt.

Persecutionem Decianam excepit Novatiani schisma, quod Romanam ecclesiam in duas factiones divisit. Cum anno superiori idest 253. juxta Baronium Fabianus martyrium obisset, Pontificium interregnum amplius unum annum tenuerat, quod Decianis illis turbulentissimis temporibus comitia Pontificia haberi minime potuissent. Ubi autem Romæ paullulum deferbuit persecutio, communi Episcoporum, qui tum in urbe aderant, & Cleri Romani consensu, ac plebe Christiana suffragante, creatus est Pontifex Cornelius vir eximie sanctitatis & doctrinæ, anno juxta Baronium 254. Sub idem tempus Novatus Episcopus, qui Carthagine adversus Cyprianum schisma conflaverat, cum Romam advenisset, in id omni ope studioque incubuit, ut contra Cyprianum multos e Clero Romano sibi fautores adjungeret; a quorum factione Novatianus Presbyter Cornelio vero Episcopo Pseudopontifex objectus est; qui litteris & legationibus ad omnes fere ecclesias misit, ut ab omnibus verus ac legitimus Pontifex haberetur. Sed ejus legati nusquam recepti; ipse tamen Novatianus tum Novati præsidio, tum paucorum sibi adhærentium factione subnixus aliquamdiu inane Pontificis nomen utcumque sustinuit; qui ad schisma hæresim præterea adjunxit; negabat quippe semel lapsos in ecclesiam recipi oportere, sed divino judicio relinquendos esse; & insuper e Stoicorum decreto affirmabat omnia peccata esse æqualia. Quos errores damnarunt multa per id temporis habita cum Romæ, tum in Africa, Episcoporum concilia. Hujus nefariæ coitionis architectus cum fuerit, auctorque primarius Novatus, ab eo, qui ex hac secta prodierunt, dicti sunt Novatiani, quorum gentile fuit & capitale flagitium lapsis omnem ad poenitentiam aditum intercludere, spemque omnem recuperandæ ecclesiasticæ communionis adimere. Inter eas turbas ac seditiones, quibus Romana, itemque Africana ecclesiæ conflabantur, ecclesia Dalmatica, ut credibile est, neque a Cornelii auctoritate descivit, neque passa est se Novatiano aut schismate implicari, aut pravo dogmate in errorem adduci, rem Christianam Salonis administrante Antonino.

Dum eobello domestico civilique laborat ecclesia, persecutio ab Decio excitata, neque omnino consopita, vehementius recrudit, auctore Gallo

Illyricum Sacrum.

Hostilio, qui cum in Mæsia limitanei exercitus Dux esset, post Decium militari suffragio creatus Imperator, Volusianum filium Imperii consortem assumpsit. De hac persecutione Dionysius Alexandrinus in epistola ad Hermammoneum apud Euseb. lib. 7. cap. 1. hæc scripsit. Gallus neque Decii recogitavit calamitatem, neque antea secum, quid tandem illum de gradu deiecisset, diligenter consideravit; sed in eundem lapidem, licet perspicue ante illius oculos positum, cum suo magno malo impegit. Qui cum regnum ejus prospero fortuna statu ferretur, & res omnes ad voluntatem fluere, sanctos ac pios viros, qui pro pace ejus imperii, proque vitæ incolumitate enixe Deum precabantur, crudeliter exegit; & propterea una cum illis preces pro ipso ad Deum suas penitus a se avertit. Eandem temporis procellam Cyprianus divinitus sibi præmonstratam his verbis prædixit ep. 66. ad Tibartanos: Ne putemus talia esse, quæ veniunt, qualia fuerunt illa, quæ transierunt; gravior nunc & ferocior pugna imminet, ad quam fide incorrupta, virtute robusta parare se debent milites Christi, considerantes idcirco se quotidie calicem sanguinis Christi bibere, ut possint & ipsi propter Christum sanguinem fundere. Neque aliquis ex vobis, fratres dilectissimi, futura persecutionis metu, aut Antichristi imminentis adventu sic terreatur, ut non Evangelicis exhortationibus & præceptis ac monitis celestibus ad omnia inveniat armatus &c. Furiente autem in Africa persecutione in libro ad Demetrianum Proconsulem, eundemque Christianorum hostem acerbissimum, de illius immanitate idem Cyprianus ad hunc modum conqueritur: Justos Deo caros domo privas, patrimonio spoliis, catenis premis, carcere includis, bestiis, gladio, ignibus punis. Admovere laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia. Nec feritas atque immanitas tua usitatis potest esse contenta tormentis, excogitat novas penas ingeniosa crudelitas &c.

Huic persecutioni incrementum videtur præbuisse immanis lues, quæ Gallo imperante ab Æthiopia exorta totum Romanum orbem cum ingenti clade peragravit. Et quamquam plerique Christiani, præsertim in Africa hortatu S. Cypriani, omnibus ea contagione affectis sive Ethnicis, sive Christianis curandis, & pecunia operaque sublevandis totos se addixerint; tamen ne his quidem beneficiis hostes deliniri potuerant, cohiberique, ne hujusmodi pestilentiam Christianis crimini darent, in quos scilicet omnium malorum causam conferre solebant; ac proinde in eos veluti communis salutis hostes omni suppliciorum genere animadvertendum esse ubique & ab omnibus succlamatum est. Huc accessit, quod Gallus ad eam calamitatem avertendam Apollini hospiti omnes sacrificare iussit; quod cum Christiani abnuerent, Imperatoris populique odium ac furorem in se concitarunt. Eo pertinere videntur, quæ de se ipse scripsit Cyprianus epist. 59. ad Cornelium Papam: His etiam ipsis diebus, inquit, quibus has ad te litteras feci, ob sacrificia, quæ edito proposito celebrare populus jubebatur, clamore popularium ad leonem denuo postulatus in Circo &c. Multos ubique sub his Imperatoribus Martyres fuisse negaverit nemo; sed cum Acta interciderint, eorum plerique ad persecutionem Decianam referri solent, propterea quod eandem Christiani populi carnificinam, quam Decius decreverat, nullo fere spatio ecclesiæ ad respirandum relicto, persecuti sunt Gallus & Volusianus. Multos certe in Africa, qui sub Decio ceciderant, sub Gallo acceptam superiori conflictu ignominiam

E c c illu-

Hostilio
Imperatore.

Pestilentia
causam
præbuit
Gallo per-
sequendi
Christia-
nos.

Interitus
Decii.

Schisma
Novati.

Cornelius
Papa ele-
ctus.

Eni Nova-
tiani
pseudopontifex a
factione
Novati
objectus.

Errores
Novatia-
ni.

Deciana
persecutio
recruduit
sub Gallo

"Illi morte delevisse testatur Eyprianus in libro adversus Novatianum hæreticum: *Nulli enim nostrum dubium vel incertum est, fratres dilectissimi, illos, qui prima acie, idest Deciana persecutione, vulnerati fuerunt, hos postea, idest secundo prælio, ita fortiter perseverasse, ut contemnentes edicta sæcularium Principum, hoc invictum haberent, quod & non metuerunt, exemplo boni Pastoris animam suam tradere, & sanguinem fundere, nec ullam insipientis tyranni sævitiam recusare.* Hæc tempestas sustulit Cornelium sanctissimum Pontificem anno post susceptum Pontificatum tertio ineunte; eique Lucius suffectus est, cujus martyrium alii, auctore Eusebio, cum Galli & Volusiani imperio conjungunt, alii ad Valeriani & Gallieni tempora rejiciunt. Neque a veritate abhorret Antoninum quoque Salonitanum Episcopum temporibus illis martyrii palmam adeptum fuisse, cum hostium furor & crudelitas haud mitius Dalmaticam, quam alias ecclesias affligeret; nisi hujus necem ad Valeriani persecutionem revocare placeat.

In hac persecutione forte sublati Antoninus Ep. Salonit.

Galli & Volusiani imperio.

Valerianus & Gallienus Imperatores.

Schisma Novatianum.

Controversia de Baptismo ab Hæreticis collata.

Porro Gallus cum Volusiano filio trucidatur a militibus apud Interamniam, cum adversus Æmilianum res novas in Mæsia molientem copias educeret. Hujus imperio alii biennium & menses quatuor attribuunt, alii quadriennium sic adscribunt, ut duos postremos annos idcirco ab antiquis prætermittos censeant, quod annos Valeriani Veteres numerare incipiant ab ejus Tribunitia potestate, collatoque eidem per militare suffragium imperio; utrumque autem evenisse dicunt biennio ante, quam Gallus interficeretur.

Extincto Gallo pacis aliquid exinde ecclesie fuit. Nam Valerianus cum Gallieno filio imperii collega rerum potitus, initio æquum se Christianis ac benignum præbuit, auctore Dionysio Alexandrino Episcopo, qui apud Eusebium lib. 7. cap. 2. affirmat, *Valerianum permultis ab exordio imperii suis annis, de Christianis optime meritum, nihil illis negotii fuisse.* Sedem Romanam per id temporis obtinebat Stephanus, Lucio subleſtus anno juxta Baronium 257. Dum ab hostibus Christiani nominis quies esset, vehementer laboratum est ab Schismaticis Novatianis in duas omnino contrarias factiones distractis; alii quippe contendebant iis, qui semel ab Christi religione descivissent, nullum poenitentiae locum relinqui, omnemque ad ecclesiasticam communionem aditum intercludi oportere; alii vero eosdem statim, nullaque ab illis satisfactione accepta in ecclesiam recipi, atque in pristinum gradum restitui volebant. Sed multo gravior, longeque periculosior controversia extitit, quæ propemodum Africanam ab Romana ecclesia, Cyprianum Episcopum Carthaginensem a Stephano Romano Pontifice disjunctit. Cyprianus igitur, Episcopis e sua provincia Carthaginem convocatis, concilium celebravit, in quo baptizmus hæreticorum pro falso habitus est, repetique jussus; quod ipsum Firmilianus Cæsareæ in Capadocia, Dionysius Alexandriæ, cæterique fere omnes Orientis Episcopi decreverunt. Sed iis omnibus Apostolica auctoritate restitit Stephanus, illud firmissimum pro sententia catholica argumentum objiciens in sua ad Synodicam Africanorum Antistitum epistolam responsione: *Nihil novandum: nisi quod traditum est, servetur.* Prevaluit tandem Stephani ac sedis Apostolicæ auctoritas, ad quam cum omnes fere Orientis ecclesiæ accessissent, ab hisce intestinis discordiis otium ecclesiæ redditum est. Ecclesia autem Salonitana inter eas rei Christianæ perturbationes neque alterutrius partis schismaticis adhæsit; & de non iterando baptismo ab hæreti-

cis collato cum Romano Pontifice consensit. Itaque cum nullis neque externis, neque domesticis hostibus laboraret, quidquid temporis ad quiescendum sibi dabatur, id omne ad divinum cultum augendum, disciplinam ecclesiasticam sarciendam, religionemque amplificandam Antoninus Episcopus, vel ejus successor contulit.

Nondum schismata, intestinaque dissensiones conquieverant, cum Valerianus cujusdam Magi Egyptii præstigiis captus impulsusque octavam in Christianos persecutionem edixit, quæ adeo immanis fuit ac truculenta, ut Dionysius Alexandrinus Antichristum ac mundi interitum prope abesse existimaverit. Hujus initium Baronius ad annum 59. tertii sæculi revocavit, alii biennio anticipant. Tres ipsos annos & sex præterea menses eam temporis procellam tenuisse auctor est Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. 7. cap. 9. neque antea sedatam fuisse, quam Valerianus a Persis captus in vincula perpetua conjiceretur. Edictum in Christianos Romæ promulgatum, & per omnes Romani imperii provincias ad Præfectos & Proconsules circumferri jussum, ingentes ubique Christianorum strages edidit: *Multum, inquit Lactantius, quamvis brevi tempore, justis sanguinis fudit.* Quam multos vero Christianorum oppresserit hæc persecutio Romæ, atque in Italia, in Africa, in Gallia, in omnibus denique tum Orientis, tum Occidentis ecclesiis satis declarant Martyrologia, Acta Martyrum quæ supersunt, epistolæ Cypriani, Historia ecclesiastica Gregorii Turonensis, aliaque hujusmodi monumenta; ac Romæ quidem sustulit duos Romanos Pontifices Stephanum & Sixtum hujus nominis secundum, & post hujus Martyrium tribus interjectis diebus Laurentium invictæ fidei, & insuperabilis animi Levitam; inde Hippolytum, aliosque non paucos; in Africa vero Cyprianum Carthaginensem, & alii aliis in locis Episcopi, suam quæque ecclesiam insigni martyrio illustrarunt: & clericis autem laicisque ubique quamplurimos pro Christo interemptos fuisse constat. De Dalmaticis ea tempestate Martyribus nihil memoriarum proditum est, quod satis certo liqueat, cum cæteroquin ecclesiam illam nihilo segnius, quam alias hostes Christiani nominis exagitaverint. His fortasse temporibus alligari potest Antonini Episcopi Salonitani mors, aut martyrium; huic autem successit Maximus secundus, qui ecclesiam illam administravit usque ad imperium Aureliani.

Valerianus anno quarto, quam Christianos persequi cœperat, crudelitatis suæ meritis poenas exsolvit. Bello Persico a Sapore Persarum Rege victus, captusque, apud hostes miserabili servitute consenuit. Quippe Rex barbarus nimia fortuna vecors, equum consensurus, Valeriani Augusti dorso pro scabello utebatur. Gallienus autem paterno doctus exemplo pacem otiumque Christianis reddidit. Cladem Persicam, quæ persecutioni finem attulit, alii ad annum 260. referunt, cum Baronius anno 262. adscribat. Per id temporis Romanam ecclesiam regebat Dionysius in Sisti locum subrogatus, qui Dionysium Alexandrinum Episcopum ad sedem Apostolicam falso delatum, quod de filio Dei haud recte sentire diceretur, coacto Romæ Concilio ab omni hujusmodi hæreseos suspicionem absolvit.

Cæterum externo represso, domesticus ecclesiam turbo jactavit. Paullus Samosatenus Antiochiæ Episcopus Sabellium æmulatus, qui Ptolemaide in Libya nefarium adversus sanctissimam Trinitatem dogma paulo ante vulgaverat, omnem personarum distinctionem & ipse sustulit, & Christi præterea divi-

Octava persecutio auctore Valeriano.

Antoninus Salon. Ep. successit Maximus II.

Valerianus a Persis captus.

Persecutio extincta.

Dionysius Pontifex Romanus.

Impium Dogma Paulli Samosatensis.

divinitatem oppugnare cepit, duabus in eo personis constitutis. Contra quem prima Antiochia Synodus habita est anno duodecimo Gallieni, qui fuit Christi juxta Baronium 266. Sed tum subdola tergiversatione, simulataque poenitentia Patrum Antiochenorum studia Paulus elusit. Postea vero altero in Concilio Antiochia celebrato damnatus, ac sede sua dejectus est; qua cum cedere nollet, interpellato Aureliano, qui tum imperabat, & nondum alieno ab rebus nostris animo erat, vi detrusus est, & exulare coactus.

Dum ecclesia pace ab Ethnicis fruitur, quamvis domesticis seditionibus agitata, longe tamen lateque propagatur. Gallieni ignavia in omnem turpitudinem ac luxuriam effusa Ducibus cupidis rerum novarum, barbarisque nationibus audaciam fecit. Et vis undique coorta Romanum concussit imperium. Illyricum, Aegyptum, Africam tyranni occupant. Auctor est S. August. ep. 80. ex omni Barbaris in omnes Romani orbis provincias tot tantisque impressiones factas fuisse, cladesque illatas, ut mundi finem appetere vulgo existimarent. Dacia, quam Trajanus ultra Danubium adjecerat, in perpetuum amissa; Græcia, Macedonia, Pontus, Asia a Gothis, Pannonia a Sarmatis, Quadisque populata, Mesopotamia a Parthis subacta, Syria tentata, Odenatus tamen defensa Syria, Mesopotamia recepta tutatus est Orientem: captos præterea Persarum Satrapas Gallieno Augusto exprobrandæ ignaviæ gratia misit; nec desidem illum, quasi vicisset ipse, de captivis alienis triumphare puduit. Odenatus autem, Imperator Orientis ob rempublicam bene gestam renunciatus, insidiis consobrini sui trucidatus est; cujus uxor Zenobia virilis animi scæmipa suscepit imperium. Tandem fama Tyrannorum, qui variis locis omnino ad triginta exorti erant, Gallienum luxu sopitum excitavit. Igitur Aureolum tyrannum bello persequens, Martiani & Cecropii suorum ducum fraude ad Mediolanum interficitur, cum annos circiter quindécim imperasset.

Claudius Imperator,

Anno igitur Christi 269., vel superiori, Claudius secundus imperare cepit, frugi ac moderatus, & utilis reipublicæ, qui Aureolo tyranno sublato, contra Gothos egregie pugnavit. Horum cæsa dicuntur pluribus præliis trecenta ac viginti millia; navium duo millia depressa; quod reliquum barbarorum fuit, cum se in angustias Hæmimonti recepisset, fames, ac pestis absumpsit. Sed haud paullo iniquior Christianis fuit, quibus diuturnam pacem invidisse videtur. Itaque aliquot sub ejus imperio religionis causa interfecti dicuntur. Verum haud sane diu nobis in senso esse licuit; nam intra secundum, vel tertium principatus annum lue contactus decessit. Quintillus ejus frater cum imperium usurpasset, haud multis post diebus obtruncatus est a militibus, qui Aureliano imperium detulerant; vel ipse sibi mortem conscivit, cum Aurelianum ab exercitu renunciatum esse Imperatorem accepisset.

Id Christianis insensu,

quo mortuo,

Aurelianus imperio potitur.

Hactenus de Christianis rebus ac temporibus illis, quibus respondet Salonitanus Pontificatus octo illorum Antistitum, quos initio nominatim percensuimus, quosque iterum hoc loco lectorum oculis subjiciendos censuimus. Sunt autem hi: *Honophrius* vel *Honorius I. Maximus I. Paschasius, Cæsarius, Justinus I. Justinianus, Antoninus, Maximus II.* Horum omnium exacte computare tempora, & suos cuique annos tribuere, nullius est humani ingenii, cum vetera monumenta deficient, unde id cognosci possit. Nos rudi quadam minerva, & divinando potius, quam conjectando, unius-

Illyricum Sacrum.

cuiusque obitum vel martyrium, certo cuiquam anno adscripsimus. Duo tamen sunt, quorum alterum prope certum, alterum verisimile nobis videtur, initium videlicet primi, & exitus postremi horum Antistitum; nam Honophrius sive Honorius Pontificatus inivit anno 155, si libeat sequi auctoritatem Catalogi Romani, qui huic anno subjecit interitum Venantii, cujus in locum successus est Honophrius. Maximus vero II. idemque horum Episcoporum postremus, videtur extremum diem obiisse anno circiter altero & septuagesimo tertii sæculi, vel paullo ante, vel paullo post susceptum ab Aureliano imperium. Agapitus siquidem, qui proximus ab eo creatus est Salonitanus Episcopus, rexit ecclesiam illam, & martyrium subiit, Aureliano imperante, ut ex illius Actis constabit, quæ paullo post describere atque explicare aggrediemur.

Maximo II. Salon. Episcopo successus Agapitus.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA. Anno Christi.

S. Venantio Ep. & M. Salonitano subiectus est Honophrius, sive Honorius I., qui rebus Christianis tranquillis ob rescriptum Antonini, ecclesiam Dalmaticam mirifice auxit. Per idem tempus Valentinus & Cerdo impurissimi Hæresiarchæ Romam venerunt; quorum corruptelis ne sua ecclesia inficeretur, vigilantiam curamque omnem Honorius adhibuit.

Hyginus Papa ab Ethnicis ob religionem interfectus. Huic Pius subrogatus est.

Antoninus Pius moritur nonis Martiis; post quem imperavit M. Antoninus Verus, L. Elia Verus in societatem imperii adscito; ac tum primum duo Imperatores, iidemque Augusti, potestate pari rempublicam gesserunt.

Vologeses Parthorum Rex bellum Romanis intulit, contra quem Verus a M. Aurelio missus, quadriennio toto per duces suos rem prospere gessit.

Quarta persecutio Romæ orta.

Justinus illustre martyrium obiit, cum alteram Imperatoribus ac Senatui Christianorum Apologiam tradidisset.

Huic anno adscribi potest mors vel martyrium Honophrii sive Honorii I. Episcopi Salonitani. Post hunc huic ecclesiæ præfuit Maximus hujus nominis primus.

Pius Papa mortem pro Christo subiit. Successit Anicetus. Polycarpus Smyrnæ Episcopus Romam venit, ut quæ nuper exortæ fuerant de Paschate celebrando, dissensiones componeret. Idem in Asiam reversus biennio post martyrii palmam adeptus est.

Atrox pestilentia omnes fere provincias depopulata; apparatus belli Marcomannici; utrinque occasio sumpta acerbius in Christianos sæviendi.

L. Verus apoplexia percussus inter Concordiam & Altinum periit.

Hæreses varæ ac multiplices vel exortæ, vel propagatæ, quibus consistendum ecclesiæ fuit.

Felicitas Romana cum septem filiis pro Christo interempta; Anicetus P. pro eodem interfectus; post quem creatus est Soter.

Marcus Imp. adversus Marcomannos, & Quados bellum gerens, siti cum exercitus laboraret, Legionis Christianæ precibus, primum pluviam, deinde victoriam obrinuit. Exinde paullo mitior in Christianos, ab eorum cædibus abstinere iussit, rescripto ad Præsides dato.

Avidius Cassius tyrannidem occupat; ac post tres menses occiditur.

Ecc 2

Perse-

- Anno Christi. Persecutio vehementius recruduit; Christiani complures ubique interfecti, ac præsertim in Galliis.
- 179 Athenagoras Atheniensis Philosophus pro Christianis ad Imperatores legationem obiit.
- Dum ferveret quarta persecutio, Melito Sardinis, Apollinaris Hierapolitanus, Theophilus Antiochenus Epp. itemque Athenagoras, & Miltiades, aliique libros apologeticos pro Christiana religione ediderunt.
- Soter P. R. cum martyrium obiisset, electus est Eleutherus, ad quem hoc anno Irenæus legatus venit cum litteris martyrum Lugdunensium, antequam hi supremum inirent pro Christo certamen.
- M. Aurelio imperante Maximus Ep. Salonit. vel martyrii palmam adeptus, vel eximie sanctitatis laude illustris ad Superos migravit; eique subrogatus est Paschasius.
- 182 M. Aurelius apud Vindobonam morbo extinguitur. Successit Commodus. Persecutio morte Marci extincta.
- Commodo imperante res Christiana tum ubique, tum in Dalmatia mirum in modum propagata.
- 183 Eleutherus Pont. Apostolicis viris, Lucii Regis rogatu, in Britanniam missis, Regem ipsum, bonamque populi partem ad ecclesiam aggregavit.
- 187 Apollonius Senator, Christianæ religionis accusatus, orationem habuit ad Senatum, cujus sententia securi percussus est.
- 192 Commodus Imperator Herculem dici voluit, divinosque honores sibi adhiberi iussit; Christianis id facere abnuentibus aliquid invidiæ conflatum, & molestiæ facessitum. Hinc aliqui martyres sub Commod.
- 194 Eleuthero Papa vita functo, Pontificiam inde sedem Victor excepit.
- Huic itidem anno affigi potest Paschasii Ep. Salonensis ex hac vita discessus. Post hunc Cæsarius præfuit ecclesiæ Salonitanæ. Commodus suorum insidiis opprimitur anno, quam imperare cœperat, decimo tertio.
- 195 P. Helvius Pertinax imperium adeptus intra 88. diem a Prætorianis militibus obruncatur; a quibus Didius Julianus principatum obrinuit, quem perdidit Septimii Severi iussu interfectus.
- Itaque Septimius Severus in Pannonia, Pescennius Niger in Syria, Clodius Albinus in Gallia imperium usurparunt. Severus Albinum Cæsaris titulo ac dignitate donatum sibi conciliavit. Inde contra Nigrum expeditionem suscepit. Christianis usque ad decimum imperii annum benignum se ac propitium præbuisse dicitur. Itaque ecclesia per idem tempus fines suos longe lateque protulit.
- 196 Severus Byzantium, quod Nigri partes pertinacius fovebat, triennio obsidet.
- 197 Per ea tempora plures extiterunt hæresiarchæ, a Victore P. R. anathemate confixi.
- 198 Victor Papa concilio Romæ coacto Catholicum ritum Paschatis die Dominico celebrandi sancivit.
- Severus Byzantium cepit, civitati libertatem abstulit, eamque Perinthiis contribuit. Inde vertit in Occidentem arma contra Clodium Albinum.
- 199 Severus in Galliam veniens ad Lugdunum pugnam cum Albino consenuit; cæsoque Albino solus rerum potitus est.
- 200 Severus ovans in urbem ingressus, Antoninum filium Augustum, Getam alterum filium Cæsarem ex S. C. creavit.
- 201 Iterum in Orientem profectus Parthos, Adiabenos, & Arabas devicit.
- 202 Romæ itemque in aliis provinciis, injussu Severi, sed furore populi, & Prætorum improbitate Christiana res non leviter obtrita est.
- Victor Pontifex Max. pro Christo mortem optulit. Post dies aliquot creatus est Zephyrinus.
- Scapula Proconsul Christianos in Africa divexat, antequam a Severo contra illos quidpiam edicti promulgatum esset.
- 203 Quinta persecutio contra Christianos, cujus exordia Eusebius refert ad annum decimum Severi.
- 204 Irenæus Episcopus Lugdunensis cum omni fere populo religionis causa cæsus.
- 205 Ludi sæculares Romæ celebrati sunt. Plautianus Præfectus Prætorio ob initam contra Severum conspirationem occiditur, ac multi deinceps, qui eadem studuerant, de medio sublati.
- 206 Ob necem Plautiani aliquid de acerbitate persecutionis Romæ remissum est.
- 207 Tertullianus cum jam Montani insanis opinionibus studere cœpisset, hoc tempore contra Marcionem scripsit.
- 208 Minutius Felix Romæ causas agens, edito Dialogo Christianæ religionis patrocinium suscepit.
- 209 Geta alter Severi filius Augustus appellatus.
- 210 Severus cum filiis Antonino, & Geta in Britanniam proficiscitur. Ibi reliquam vitam, re profpere confecta, transegit.
- 211 Persecutione Severiana furente extinctus esse videtur Cæsarius Antistes Salonitanus. Hujus in locum substitutus est Justinus, qui antequam tempestas illa sedaretur, multis curis gravissimisque periculis ob suum gregem tuendum conflictatus est.
- 212 Severus in Britannia, majoris filii insidiis identidem appetitus, ingentique ex ea re mœrore affectus, moritur Eboraci pridie Non. Febr. cum imperasset annos 17. menses octo.
- 213 Antoninus cognomento Caracalla, & Geta fratres, filii Severi, post parentis obitum, simul imperare cœperunt.
- 214 Antoninus Getam fratrem, & consortem imperii, in sinu matris occidit.
- 215 Pax ecclesiæ restituta. Contra Hæreses illorum temporum pugnatum est acerrime, duce & auctore Zephyrino Pontifice, qui multa in multis provinciis Concilia celebrari iussit. Cajus Presbyter Romæ Proclum, ex grege Montani facile principem, disputatione cum eo habita vicit.
- 216 Tertullianus jampridem Montani errore imbutus, librum de Monogamia scripsit; itemque librum de pudicitia, in quo Zephyrini Pontificis Maximi auctoritatem vellicat.
- 217 Antoninus cum Gotthis, Dacis, ac Sarmatis pugnavit. In Thraciam abiit, inde in Afram transgressus, quod hujus anni reliquum fuit, Nicomediæ transegit.
- 218 Antoninus Antiochiam adiit; inde abiens Alexandriam venit, ubi honorifice exceptus cum esset, immixtis copiis suis promiscuam multitudinem occidit, quod in eum diæteria quædam jecissent. Post Antiochiam rediit.
- 219 Agrippinus Carthaginensis Episcopus hisce temporibus Concilio habito decrevit, qui baptismum ab hæreticis suscepissent, eos iterum baptizari oportere.
- 220 Antoninus Artabanum Parthorum, & Abagarum Osroenorum Reges fraude circumventos in vincula conjecit.
- 221 Antoninus Imper. ab Opilio Macrino per Martialem Centurionem occiditur inter Edessam & Carras vi. Idus Apr. Macrinus cum Diadumeno filio imperium invasit.
- 222 Macrino post annum mensesque duos, quam imperium assumpserat, a militibus occiso, una cum filio, Antoninus Heliogabalus, Caracallæ filius falso creditus, rerum potitur.

Helio-

- Anno Christi. Heliogabalus Romam veniens Solem, Deum suum cognominem, inulit, & iussit omni aliorum Deorum cultu abolito, huic uni venerationem adhiberi. Hinc aliquid periculi facessitum Christianis, quippe cum veri Numinis religio, quam salus aut vita, illis esset antiquior. Hinc fortassis occasio & causa fuit martyrii subeundi Zephyrino Pontifici, cui successit Callistus.
- 221 Julius Africanus legationem ad Imperatorem suscepit pro instauranda Nicopoli in Palestina.
- 222 Heliogabalus Alexandrum Mammææ filium, patruelem suum adoptat, & Cæsarem appellat.
- 223 Heliogabalus quarto imperii anno cum Julia Matre per tumultum militarem occisus est.
- 224 M. Aurelius Severus Alexander imperitare cepit, optimis Principibus annumerandus. Christum in Deorum numero reponere frustra conatus, in larario suo coluit. Quare & Christianis benignum se præbuit. Nonnullæ tamen eo imperante cædes martyrum extiterunt, quæ consiliariis ejus adscribendæ sunt; utebatur enim in jure administrando consiliis Ulpiani, Pomponii, Celsi, Modestini, Paulli, Proculi, & aliorum, qui Christianos pessime oderant.
- 225 Alexander tabernam meritoriam popinariis ademptam Christianis adjudicavit, in qua Deum suum colerent.
- 226 Callistus Papa pridie Id. Octob. Martyrium adeptus est. Post hunc Urbanus Romanam sedem tenuit.
- 227 Alexander optimis legibus rempublicam constituit.
- 228 Geminianus Presbyter Antiochiæ, & Hippolytus, & Beryllus Episcopus Bostrenus in Arabia, elari inter Scriptores ecclesiasticos habentur. Martina Virgo Romana sub Alexandro celebre martyrium obiit.
- 229 Hisce annis florebat Origenes.
- 230 Julius & Hesy chius milites, idemque martyres Dorostori in Mysia, Alexandro imperante.
- 232 Cæcilia Virgo Romana, Tiburtius, Valerianus, Maximus viri nobiles, pro Christo mortem oppetierunt.
- 233 Urbanus Papa martyrio afficitur. Creatus est Pontianus.
- 234 Origenes anno x. Alexandri Cæsaream in Palestinam secessit, Alexandrina schola, cui Heraclam præfecit, relicta; ibique Hexapla sua, itemque Octapla jam pridem instituta absolvit.
- 235 Per ea tempora Ammonius Christianus Philosophus Platoniam Philosophiam Alexandriæ profitebatur.
- 236 Alexander contra Persas profectus, Artaxerxe fuso castrisque exuto, insignem victoriam retulit. Romam deinde reversus triumphavit.
- Justinus Episcopus Salonitanus ex hac vita decessit, sanctitatis fama, & fortassis etiam martyrii laude illustris. Post hunc Justinianus regimen illius ecclesiæ suscepit.
- 237 Alexander Persico bello egregie functus, novam contra Germanos expeditionem suscepit; in qua conspiratione paucorum militum apud Moguntiacum una cum matre perimitur.
- Maximinus genere Thrax, post necem Alexandri, primus sine auctoritate Senatus invasit imperium. Is confecto prospere bello Germanico, apud Sirmium hiemavit, & crudeliter interea Romæ per præfectos suos in nobilitatem Romanam grafsatus est.
- Sextam persecutionem Christianis indixit, cum Pontianus universali, Justinianus Salonitanæ ecclesiæ præessent.
- Illyricum Sacrum.*
- Pontianus XIX. Novembr. perfunctus est martyrio, cui post aliquot dies successus est Antherus. natione Græcus.
- Antherus Papa martyrio afficitur, eique subrogatur Fabianus.
- Hac eadem temporis procella, quæ potissimum in Episcopos incubuit, Justinianum Salonensem Episcopum sublatum fuisse existimamus. Huic in Episcopatum Antoninus successit.
- Maximinus dum Aquilejam obsidet, a militibus una cum filio interficitur; eo sublato, persecutio restincta est. Ante interitum Maximini, Balbinus & Pupienus a Senatu dicti fuerant Augusti, quibus adjunctus est Gordianus jure ac nomine Cæsareo donatus. Duo illi Augusti, populo quidem accepti, sed invisi militibus, ab his trucidantur, quo ex tempore Gordianus solus imperavit, sub quo res Romana pariter & Christiana floruit.
- Gordianus aperto Jano gemino cum ingentibus copiis contra Persas in Orientem profectus est.
- Cum Persis prospere pugnavit, ab iisque Carras & Nisibin, aliaque oppida recepit.
- Misitheus socer Gordiani dolo atque insidiis Philippi Arabis interiit. Is vero in locum illius Prætorio præfectus est.
- Gordianus a Philippo Præfecto Prætorii per milites pecunia corruptos trucidatur.
- Philippus imperium adeptus, filium itidem Philippum nominavit Augustum & collegam. Multi auctores sunt hos primos Romanorum Imperatorum Christianis initiatos sacris.
- Philippus e Perside Romam venit, pace cum Sapore constituta.
- Annum millesimum ab urbe condita ingenti ludorum apparatu celebravit, quem alii cum anno restitutæ salutis 248. conjungunt.
- Philippus senior Veronæ, junior Romæ a militibus interfecti.
- Decius ex inferiore ortus Pannonia, Augustus ab exercitu Illyriorum appellatus septimam persecutionem edixit, quæ primo veluti imperu Fabianum sanctissimum Pontificem perculit. Ob immanitatem persecutionis Pontificium interregnum amplius unum annum tenuit.
- Schisma in ecclesia Africana auctore Felicissimo, qui lapsos, contra quam Cyprianus decreverat, levi aut nulla pro admisso flagitio poenitentia perfunctos in ecclesiasticam communionem recipi volebat. Romæ vero post annum interregnum Fabiano Cornelius cum esset sublectus, huic Novatus Episcopus Africani schismatis antesignanus Novatianum Presbyterum ab se creatum Episcopum opposuit: ex quo turbata divisaque duas in partes ecclesia Romana. Hinc factio Novatiana, cui nomen dedit Novatus. Novatianus Pseudopontifex a Felicissimo dissentiens, iis, qui poenarum metu a Christo descivissent, omnem ad poenitentiam ecclesiamque reditum interclusit.
- Inter hæc Decius altero principatus anno, clade a Gotthis accepta, fugiens paludis gurgite absorptus periit; eodemque prælio Decii filius extinctus est. Exinde aliquid pacis ecclesiæ fuit.
- Gallus inde Hostilius militari suffragio creatus Imperator Volusianum filium consortem adscivit.
- Romæ Synodus coacta contra Novatianum, ejusque Sectatores, qui ab ecclesia ejecti sunt; decretumque, ut lapsi, postquam Deo pro scelere admisso ecclesiæque satisfecissent, in ecclesiam reciperentur. In eandem convenerunt sententiam plures alij Synodi cum in Africa, tum in aliis provinciis ob eandem causam convocata. Salonæ etiam, & Concilium celebratum fuisse, & idem esse con-

Anno institutum, Antonino Episcopo presidente, opinari licet.

Persecutio Decii interitu paullulum sopita vehementius exarsit, utroque Imperatore in Christianorum exitium conspirante. Cornelius Papa cum aliis plurimis cæsus xvi. Septembr. Lucius patria Romanus eidem successit. An eadem temporis procella Antoninum Episcopum Salonæ perculerit, non satis liquet.

256 Atrox pestilentia totum fere Romanum orbem pervasit. Pia charitatis officia Ethnicis lue affectis a Christianis potissimum Carthaginiensibus, Cypriano hortatore, impensa.

Gallus & Volusianus apud Interamnam a militibus trucidantur. Emiliano intra mensem tertium sublato, Imperator in Norico factus est Valerianus, Romæ a Senatu Gallienus Valeriani filius. Uterque initio Christianis propitium se præstitit. Sed antequam persecutio omnino conquievisset, Lucius Romanus Pontifex martyrium subiit, in ejusque locum creatus est Stephanus anno insequenti 257.

257 Schisma Novatianum fervet. Schismatici in duas factiones distracti; alii cum Felicissimo Africani Schismatis auctore, lapsos nulla exomologesi facta, in ecclesiam, in eumque honoris gradum, quem antea obtinuerant, restituendos esse censebant; alii lapsis omnem spem veniæ, & in gratiam cum ecclesia redeundi ademptam volebant. Utrique vero ad ecclesiam catholicam oppugnandam conspiraverant.

258 Basilides Legionensis, & Martialis Asturicensis Episcopi in Hispania, quod a fide pœnarum metu defecissent, exauctorati ad Novatianos prioris factionis accedunt. Contra vero Marcianus Arelatensis Episcopus alteri Sectæ Novatianorum adhæsit.

Per idem tempus effervuit controversia de Baptismo ab Hæreticis collato. Cyprianus cum Africanis Episcopis collecta Synodo statuit Baptismum Hæreticorum verum non esse, repetique oportere. Idipsum & Firmilianus Cæsareæ in Cappadocia, & Dionysius Alexandria Episcopi decreverunt. Sed his omnibus Apostolica auctoritate restitit Stephanus Pontifex Max. Interca ecclesia Salonitana cum Apostolica sede, utroque fidei & charitatis nexu conjuncta, tranquilla pace florebat, & quotidie magis augebatur.

259 Omnes Orientis ecclesiæ, atque etiam Africanæ cum Cypriano, ut credibile est, quæ in controversia de Baptismo Hæreticorum a Romana, salva pace & communione ecclesiastica dissenserant, ad Stephani Papæ sententiam se referunt. Hanc interstinam ecclesiarum dissensionem excepit persecutio octava, quam Valerianus anno, quam imperare ceperat, quarto edixit.

260 Stephani Papæ illustre martyrium. Sixtus Græcus Athenis oriundus ecclesiæ Romanæ regimen suscepit. Dionysius Alexandria, Cyprianus Carthaginis Episcopi ab suis ecclesiis pulsi, & exulare jussi. Complures ubique Christianorum greges marcati.

Sabellius Ptolemaide in Libya oriundus Noeti magistri sui dogma disseminare cœpit, quo discrimen omne personarum e sanctissima Trinitate tollabatur.

261 Sixtus Papa religionis causa interemptus; triduo post Laurentius Levita gloriosum pro Christo certamen obiit; aliique plures Romæ variis suppliciis excruciatam mortem oppetierunt. Cyprianus apud Carthaginem præclari martyrii laudem adeptus est. Dionysius creatus est Romanus Pontifex.

Persecutio in Africa potissimum sævit, & ingen-

tem cladem Africanis ecclesiis attulit.

Ad hujus persecutionis tempora arbitror referri posse mortem Antonini Salonensis Episcopi, cui aut martyrium, aut ad martyrium subeundum animus certe non defuit. Nec dubium est, quin eadem persecutio quamplurimos martyres ecclesiæ Dalmaticæ pepererit. Exinde Maximus hujus nominis II. ecclesiam illam administravit usque ad imperium Aureliani.

Hoc anno Valerianus a Sapore Persarum rege captus, ac vilissimi mancipii more habitus est. Gallienus litteris ad Præfectos datis persequi ultra Christianos vetuit.

Dira pestis variis in provinciis cum grassaretur, 263 Christiani plerique piis erga suos pariter, extraneosque lue contactos obsequiis immortui, tamquam martyres coluntur.

Paullus Samosatenus Episcopus Antiochiæ, Sabellium æmulatus, & personarum distinctionem, & filii divinitatem oppugnare institit; contra quem Dionysius Alexandrinus, cum ad id, quod recta fides præscribit, quædam minus apte scripserit, in suspicionem adductus est apud Dionysium Papam; verum se ipse per epistolam purgavit; ac proinde in Romano Concilio absolutus est.

Per ea tempora Regillianus, qui in Pannonia tyrannidem occupaverat, & Saturninus in Ægypto cæsi sunt; item Trebellianus Romæ, & in Africa Vibius Palsienus. 264

Odenatus Rex Palmyrenorum obtinuit imperium totius Orientis, dum Gallienus luxu, & nequitia tempus infumit. Deinde Valeriani ulciscendi causa bellum Persis indixit; Nisibin, & Carras occupavit; captos Satrapas Romam victos misit ad Gallienum, quem non puduit ex aliena victoria triumphum agere. 265

Duo Concilia alterum Romæ, alterum Antiochiæ contra Paullum Samosatenum habita, ejusque impium dogma in utroque damnatum est. Dionysius Alexandrinus Catholicæ veritatis adversus Paullum vindex acerrimus sanctissime obiit; itemque Gregorius Thaumaturgus. 266

Posthumius Tyrannus, cum septem annos Gallias optime rexisset, mortuus est; huic alii deinceps Tyranni Lollianus, Alianus, Victorinus, Tetricus successi. Odenato Palmyrenorum Rege interfecto, Zenobia ejus uxor principatum obtinuit. Gotthi aliique barbari Cyzicum, Asiam, Achajam, Pannoniam, Daciam, totumque Illyricum vastant. 267

Gallienus ad Mediolanum occiditur, una cum altero Valeriano ejus fratre. 269

Claudius II. ab Senatu appellatus Augustus, virtute ac rebus gestis tantum nomen implevit, sed Christianis iniquiorem se præbuit, 46. militibus Romæ trucidari jussis.

Haud pauci ob Christianam religionem Romæ jubente Claudio interfecti. 270

Claudius Aureolum, & alios tyrannos pari virtute ac felicitate sustulit.

Idem Gotthos Illyricum & Macedoniam vastantes ad internecionem delevit.

Reliquiæ Gotthorum ad Hæmimontem peste ac fame confectæ. Paulo post Claudius quoque eadem peste contactus moritur. Frater ejus Quintillus cum imperium sumpsisset, post dies xvi. a militibus obtruncatus est: cum interim Imperator factus esset Aurelianus Sirmio oriundus, inter laudatissimos Principes ab Ethnicis numeratur; nisi quod ad crudelitatem fuit propensior. At Petavius aliique ad annum 270. revocant initia imperii Aureliani. 271

Hoc

Hoc anno Maximus II. Episcopus Salonitanus ex hac vita discessit vel Claudio adhuc imperante, vel Aureliano imperium ineunte. An in numero martyrum habendus sit, non liquet; dubium tamen

non est, quin dignum se præbuerit, ut ejus nomen ecclesiæ Salonitanæ Diptychis inscriberetur. Huic in Episcopatum successit Amabilis, sive Agapitus.

AGAPITUS SIVE AMABILIS XV. SALONÆ EPISCOPUS, ET DE S. ANASTASIO CORNICULARIO.

QUæ ab Venantio sexto Salonarum Antistite ad Pontificatum Agapiti effluxerunt tempora, & quidquid præclare gestum est ab illis octo Episcopis, Venantio & Agapito interjectis, latent hæc omnia adeo crassis occultata, & circumfusa tenebris, ut præter nomina illorum Pontificum, nihil certi, exploratique asserere licuerit. Nunc ex illorum temporum caligine emerfis lucis aliquid affulgere coepit; & quamquam pleraque Agapiti Acta vetustas atque oblivio inobscuraverit, quædam tamen, licet pauca, vel inter ipsas tenebras emicant, non dubio illa quidem incertoque lumine perfusa, sed, ut nobis quidem videtur, satis dilucida ac perspicua, quæ vix ulli dubitationi subesse possunt.

Agapitus
dictus A-
mabilis.

Is igitur, de quo nunc agimus, xv. Salonæ Episcopus in Diptychis fastisque ecclesiæ Salonitanæ vocari inscribi solet *Amabilis*; sed eundem apud alios Scriptores *Agapitum*, & in Romano Catalogo *Amabilem* vel *Agapitum* nominatum invenio. Primum nomen a Latinis, alterum a Græcis accepit. Nihil autem est, cur miremur, unum eundemque Græco pariter ac Latino vocabulo appellari; nam utriusque linguæ usus ferme usque ad sæculum octavum apud Dalmatas æque viguit floruitque; ex quo fit, ut in Dalmaticis Divorum fastis plures inveniantur, qui alias Græcis, alias Latinis nominibus donarentur: veluti *Agape* Virgo eadem ac martyr, quam Jaderinæ ecclesiæ monumenta modo cum Græcis *Agapen*, modo cum Latinis *Amabilem* appellant. *Agapitus* idem ferme apud Græcos significat, quod *Amabilis* apud Latinos. Plus enim quiddam valet *ἀγαπῶν*, quam dilectus sive *Amatus*: nam præclare docent Auctores lexici Græcolatini, itemque Hieronymus in epist. Pauli ad Philippenses, huic voci, cum *Agapitum* dicimus, majorem quamdam vim inesse, sic prorsus, ut *Agapitus* idem sit, ac *dignus qui ametur*. Quare hac nominis quadam varietate distinguendos esse putant eos, quos ipsi diligimus, atque eis, qui, ut a nobis diligantur, dignos se præbent, & hos quidem *ἀγαπῶν* idest amore dignos sive *Amabiles*, illos vero *ἀγαπητός* idest dilectos dici volunt. Præclare igitur sciteque interpres novi Testamenti verbum e verbo exprimere volens, qui in codice Græco dicuntur *ἀγαπῶντες*, eos non caros, aut dilectos, sed *carissimos* Latine appellavit. Cum autem Latinis etiam scriptoribus, non solum Græcis, una sit eademque constans ac perpetua *Agapiti* appellandi ratio, id causa est, cur Latinorum exemplum & consuetudinem ab Græcis deductam Latino vocabulo præferendam putem, & *Agapiti* nomen ubique retinendum, neglecta *Amabilis* appellatione, quam communis loquendi usus jampridem antiquavit.

Ufus lin-
guæ Græcæ
& Latinæ
apud Dal-
matas.

Agapitus
quid signi-
ficet.

E catalogis Salonensium Antistitum nullus quidem est, quin inter eos Agapitum, sive Amabilem annumeret, sed successionis ac temporum ordines plerique perturbant; nam, ut supra monuimus, Agapitum una cum tribus proximis ante illum Episcopis ex tertio sæculo infra Episcopos sexti sæculi

rejiunt, eidemque fere trigessimus a B. Domnio locum attribuunt. Revocandi sunt igitur omnes, corrigendique ad exemplar Romani catalogi, qui hujus Episcopatum intra finem tertii sæculi collocavit; quamquam in hunc etiam decem fere annorum anachronismus irrepsit; hujus quippe Salonitanus Pontificatus & cum anno Christi 281. & cum Felice Romano Pontifice, Aurelianoque Imperatore ibidem conjungitur: quæ duo inter se coherere non possunt. Nam ante annum 281. cum Felix, tum Aurelianus e vita decesserant. Itaque retinendus est Romanus Pontificatus Felicis, imperiumque Aureliani, quibuscum sine ulla controversia Agapiti tempora congruunt; corrigendus autem error, quem Amanuensis incuria in eam notam chronologicam invexit, & pro anno 81. annus 71. tertii sæculi substituendus. Neque a Romano discrepat alter apud nos catalogus incompti Auctoris, qui martyrium B. Anastasii, quem Agapito æqualem facit, anno 281. illigavit. In idem fere tempus Episcopatum Agapiti coniecit indiculus Bengnianus; quippe cum illum antiquissimis Episcopis Salonitanis loco duodecimo interjecerit; sed in hoc errat, quod tres ante illum Episcopos expunxerit. Ab his haud omnino dissentit catalogus eorundem Antistitum præfixus historiæ Salonitanæ majori, qui Agapitum septimo sæculo adscripsit, cum ibidem legatur, *eius tempore suscepisse martyrium B. Anastasius sub annis Christi 281. præfidente in cathedra Petri B. Marcellino*. Sed Auctor hujus catalogi mirum quantum a se ipse dissideat, cum in ea Episcoporum serie Antistites undetriginta eidem anteponat, e quibus aliqui ad annos extremos sexti sæculi pertinent; ex quo fit, ut illud e tertio in septimum sæculum depulerit, contra quam B. Anastasii Agapito synchroni ætas ac martyrium postulat. Præterea neque martyrium ejusdem Anastasii, quem martyrologi fere omnes sub Aureliano interfectum tradunt, cum anno Christi 281. neque is annus colligari potest cum Pontificatu Marcellini, qui non ante annum 296. ecclesiæ Romanæ regimen suscepit.

Anachro-
nismus Ca-
tal. Rom.

Anastasius
martyr æ-
qualis A-
gapito.

Duo autem nobis certa atque explorata videntur esse, quæ de Agapito Salonarum Episcopo sine ulla dubitatione affirmare possimus. Alterum designat tempus, cui Salonitarum Agapiti Pontificatum affigi oporteat; alterum vero ad ejusdem martyrium pertinet. Utrumque plane aperteque colligitur partim ex Romano Episcoporum Salonensium catalogo supra laudato, qui B. Agapiti Pontificatum tertio sæculo in finem vergenti annectit, partim ex Martyrologiis Adonis, Usuardi, Bedæ Platiniani, aliisque Hagiologis, qui xi. Kal. Septembris de martyrio Agapiti nostri, ut ostendimus, commemorant: non illi quidem ad Agapitum directo spectant, sed obiter qualique ex obliquo ejusdem commemorationem attingunt. Cum enim eandem referunt nomen ac memoriam B. Anastasii martyris Salonitani, hujus conversionem ac martyrium adscribunt B. Agapito, qui cum acerbissimis quibusque suppliciis afficeretur, eam excelsi

De Agapi-
to Salon.
Epis. duo
certo con-
stant.

Tempus
Pontificat.
& martyr.

celsi atque invicti animi magnitudinem, vultusque alacritatem prætulit, ut Anastasius tantæ virtutis & constantiæ exemplo permotus, ultro Christianam fidem ac religionem profiteretur, eandemque suo sanguine sanciret. Præterea Martyrologi fere omnes Anastasii & Agapiti martyrium Aureliani imperio subjiciunt, qui rem Romanam inter annos septuagesimum, & octogesimum sæculi tertii administravit; ex quo decem annorum spatium conjectura & ratione elici potest annus ille, quo cum Agapiti Pontificatum ac martyrium connecti oporteat.

Acta Agapiti deperdita

De Agapito nihil præterea certi habemus: nam ejusdem Acta, unde nobis multa & clariora suppetere, calamitas eadem intercepit, quæ alia pleraque Salonitanæ ecclesiæ monumenta nobis præripuit: aut enim direpta urbe, aut incensis tabulariis, aut alio facto interierunt; vel si quæ eorum exempla communium temporum cladem evaserint, latent quidem certe seu nomine alieno obducta, sive in privatis publicisque archivis reclusa. Verum nisi mea me fallit opinio, aliunde fortassis illorum jacketura quoquo modo suppleri potest. Cum enim formulas Martyrologicas, de quibus paullo ante meminimus, attentius legerem, & censorias notas, præclarasque animadversiones attente expendere, quas in Acta S. Anastasii Cornicularii, & S. Venantii Camertini martyris tum Godefridus Henschenius, tum Daniel Papebrochius conscripserunt, in eam spem veni, ut intentiori quadam cogitatione curaque adhibita in hujusmodi Actis scrutandis examinandisque, Acta Agapiti Salonitani Episcopi & martyris aliqua ex parte recuperari posse confiderem. Itaque experiri placuit, utrum spei responderet eventus. Neque tamen ea me allaturum esse profiteor, quæ pro certis & exploratis haberi velim, quippe in hisce rebus investigandis sequimur probabilia, nec ultra id, quod verisimile occurrerit, progredi possumus; & bene agi putamus, si quod proximum vero est, attingere liceat, quamquam veritatem ipsam assequi fortassis non liceat.

conabimur, si fieri possit, recuperare.

Primum igitur de Pontificatu, ætate, martyrio Agapiti cum Salonensium codicum, tum Martyrologiorum testimonia proferemus. Deinde Henschenio & Papebrochio faciem præferentibus inquirendum erit in Acta S. Venantii Camertis; & si quæ illuc ex actis Agapiti Salonitani irrepsisse haud obscuris indiciis deprehenderimus, ea repetemus, & illuc revocabimus, unde adempta fuisse nobis videbuntur. Demum de cultu Agapiti, & sociorum ejus pauca quædam verosimilia subjiciemus.

CAPUT PRIMUM.

De Pontificatu, ætate, martyrio Agapiti Episcopi Salonitani; ac de S. Anastasio Corniculario.

§. I.

Testimonia ex Diptychis & tabulis ecclesiæ Salonitanæ.

EX Catalogo Romano Epp. Salonit. S. Amabilis, sive Agapitus Antistes Salonarum Decimus quintus. Præfuit an. a 281. Sedente Felice I. Imperante Aureliano.

Ex Catalogo Episc. Historiæ Salonitanæ majori præfixo: b Amalis c xxx. Suo tempore martyrium suscepit B. Anastasius sub annis Christi d 281. e præsidente in cathedra Divi Petri e B. Marcellino.

Ex Catalogo codicis f Bengniani g i 2. Amabilis. f g
Ex Catalogo Auctoris anonymi. 15. Amalis, vel Amabilis. Ejus tempore h 281. martyrium S. h Anastasii.

N O T A.

a Hæc nota chronologica corrigenda, & pro anno 281. substituendus an. 271. ut cohæreat cum Pontificatu Felicis, & imperio Aureliani. Hoc autem an. 271. vel superiori Agapitus regimen ecclesiæ Salonitanæ suscepit.

b Qui hic Amalis, in aliis catalogis fere semper Amabilis appellatur, quod idem est atque Agapitus. Existimo librarium nota quadam compendiarum, ut fieri solet, usum esse, ommissis brevitatis causa duabus litteris intermediis bi, quibus in suum locum restitutis ex Amalis fit Amabilis.

c Si Amabilis numerandus sit trigessimus inter Episcopos Salonitanos, ejus Pontificatum infra tertium sæculum in ætates longe posteriores amandari oportet; præsertim cum aliquot ante hunc Episcopum collocentur, qui sine controversia ad extremos sexti sæculi annos pertinent. Id autem pugnat cum an. 281. cui martyrium Anastasii Agapito æqualis affigitur. Vide par. 3. Prolegom. sect. 2. cap. 3.

d Numerus chronologicus corrigendus ut supra.
e Pontificatus B. Marcellini cum an. 281. componi nequit; neque enim Marcellinus ante an. 296. juxta Baronium Romanam sedem obtinuit.

f Simon Bengnius Episcopus Modrusiensis hunc Episcoporum Salonensium indiculum confecit, atque ex tabulis ecclesiæ Salonitanæ descripsit.

g Duodecimum inter Episcopos Salonitanos locum Amabili propterea attribuit, quia tres proximos ante illum Episcopos prætermisit, videlicet Justinianum, Antoninum, & Maximum II. de quibus supra dictum est in Actis Honophrii &c.

h Huc quoque mendum arithmeticum, quod commune est aliis catalogis, ob librarii incuriam irrepsit. Cæterum quamvis ubique in eo an. 281. definiendo erratum sit; ex his tamen catalogis satis certo constat Pontificatum Agapiti intra finem tertii sæculi constituendum esse.

§. II.

Testimonia ex antiquis & recentioribus Martyrologis, sive Hagiologis.

EX Martyr. Rom. parvo, xxi. Kal. Sept. Salonæ Anastasii martyris.

Ex Martyr. Rom. juxta Edit. Rom. 1587. xxi. Augusti. a Salonæ S. Anastasii Cornicularii, qui cum videret B. Agapitum constanter tormenta perferentem, conversus est ad fidem; & pro confessione nominis Christi, jubente Aureliano Imperatore interemptus migravit ad Dominum.

Ex Usuardo xxi. Augusti: In civitate Salonæ S. Anastasii M. qui pro confessione nominis Christi jubente Aurelio b Imperatore interemptus est.

Ex Apographis ejusdem Usuardi, videlicet Antuerpiensi, Ultrajectensi, Leydensi, Lovaniensi &c. apud Sollerium in Auctariis ad Martyr. Usuardi. xxi. Augusti: In civitate Salonæ S. Anastasii M. qui cum esset Miles, & videret S. Agapitum inter tormenta Christum fortiter consistentem, exclamans ait: Magnus est Deus Christianorum, & non est alius præter eum. De quo Præses cum nunciasset Aureliano Imperatori, jubente ipso interemptus est.

Ex Adone: xxi. Augusti. In civitate Salonæ Natalis Anastasii martyris; qui cum videret B. Agapitum inter tormenta fortiter Christum consistentem, exclamans

- d exclamavit: *Magnus est Deus, & non est alius præter eum. Erat autem d Cornicularius miles. Ad quem Præses; sicut video, inquit, seductus es. De quo Præses Imperatori Aureliano renunciavit, qui mox perire illum jubet. Et ita Martyr factus migravit ad Dominum.*
- VI e Ex Beda e juxta editionem Plantinianam Antuerpiensem anni 1564. *xxi. Augusti. In civitate Salona Natale Anastasii Martyris, qui cum videret B. Agapitum in tormentis fortiter Christum confitentem exclamavit: Magnus est Christianorum Deus, & non est alius præter eum. Erat autem Cornicularius miles. Ad quem Præses, sicut video, inquit, seductus es. Ex quo Præses Imperatori Aureliano renunciavit; qui mox perire illum jubet; & ita Martyr effectus migravit ad Dominum.*
- VII f Ex Petro Galefinio: *xxi. Augusti. Salona S. Anastasii Martyris, qui & Alexandro Imperatore varie tortus, pro Christi gloria demum necatus est.*
- VIII g Ex Philippo Ferrario in nova Topographia verbo Salona: *xxi. Augusti. Salona Anastasius Martyr, qui apud Catalogum lib. 7. passus g sub Diocletiano refertur. Apud Galefinium vero sub Alexandro.*
- IX h Ex Carolo Bartholomæo Piazza in Menologio seu Sanctuario Romano pag. 283. *S. Anastasius Martyr, qui cum videret constantiam S. Agapiti, conversus est ad fidem Christi. Festum apud S. Crucem in Hierusalem, ubi ejus h corpus quiescit.*
- X i Ex Andrea Zmajevitio Archiepiscopo Antibarensi in Synopli annalium ecclesiasticorum ad an. i 275. pag. 84. *Anastasius Cornicularius cum videret B. Agapitum constanter tormenta perferentem, conversus est ad fidem; & pro confessione nominis Christi, jubente Aureliano Imperatore, Salona in Dalmatia interemptus, Martyr migravit ad Dominum. xii. Kal. Septembris ejus fit commemoratio.*

NOTÆ.

a Cum omnes Martyrologi Salonæ adscribant Martyrium S. Anastasii, ejus quoque ad Christum conversio, sine ulla dubitatione, adscribenda est Agapito Episcopo Salonitano, ut infra ostendemus.

b Inter antiquiores codices solus Rosveydanus pro Aurelii posuit Aureliani cum Notkero, quod servant omnes codices media nota; cur Usuardus præferat Aurelii, fateor me ignorare; nisi, ut sapienter, nomina illa promiscue accipiantur, quod ea atate consingere facile potuit. Sollierius in Auctariis ad Usuardum sub die xvi i i. Augusti. Idem vero huic diei xxi. Augusti hanc notam subjecit: *Hæret hic Usuardus in confusione superius memorata circa nomina Aurelii, & Aureliani, contra quam Ado expressissime legat, ut supra diximus in Agapito xvi i i. Augusti. Uter, an neuter præferendus sit, alibi discutimus.* Ego vero Usuardo Adonem præferendum putaverim, cui cæteri omnes consentiunt, atque adeo ipsemet Usuardus in Apographis Antuerpiensi, Ultrajecten. Leiden. &c. Cæterum perplacet mihi, quod Joannes Baptista Sollierius supra animadvertit, vocabula illa *Aurelii, & Aureliani* promiscue usurpari; neque a veri similitudine abhorret, Aureliano prænomen fuisse *Aurelio*, præsertim cum multos, qui ante & post Aurelianum imperarunt, eo prænomine donatos inveniam, veluti Antoninum utrumque Pium, & Philosophum, itemque tertium cognomento Caracallam, & præterea Commodum, Heliogabalum, Alexandrum, & qui proxime Aurelianum antecessit, Flavium Claudium. Idem prænomen fuit Probo, Caro, Diocletiano, qui post Aurelianum imperio Romano præfuerunt.

c Hæc desumpta sunt ex Actis S. Agapiti, Prænentinæ, an Salonitani? Eadem ferè leguntur in Actis S. Venantii pueri & Martyris Camertini. Sed de hoc infra.

d Qui apud Usuardum in Apographis supra descriptis simplici vulgarique vocabulo dicitur miles, eundem Plantinianus Beda, Ado, Auctor Martyrologi Romani, Galefinius, Ferrarius, aliique Cornicularii munere ac titulo afficiunt. Nescio, unde Joanni Ciampino in mentem venerit, ut eundem appellaret Consulem; cum ex Consulibus illorum temporum nemo reperjatur in fastis Consularibus, qui Anastasii nomen habuerit. Per vetus est nomen ac dignitas Cornicularii, de qua cum alii multi docte copioseque scripserint, nihil huc addi necesse est. Videtis Baronium in notis ad Martyrol. 21. Aug. Philippum Ferrarium in Catalogo SS. Italiz xi. Maji, Godefridum Henschenium tomo 11. die xi. Maji, Guidum Pancirolum in notitia Rom. Imp. p. 1. cap. 11. Juvat tamen huic loco in gratiam lectoris adscribere ea, quæ Samuel Pitiscus ex variis Auctoribus collegit in suo Lexico Antiquitatum Romanarum tom. 1. lit. C. *Cornicularii nomen est antiquum: Tribuni enim plebis illum apud se habebant, quorum acta, plebiscita, jussaque scribebat, & servabat. Accurs. in l. 2. C. de proxim. Sacro. Scrinior. simplitem prætorium apparitorem esse opinatur, Alciatus principis ministrum. Sed eum inter primates officii tam notitia, quam jura collocant. Valentinian. in dist. 1. 2. & in l. fin. C. de offic. divers. judic. Sciunt, inquit, principes, Cornicularii, & primates officiorum ternas libras auri e suis facultatibus eruendas, si honoratis viris secretariis in judicium non patuerit ingressus. Ego illum fuisse puto, qui jussa, sententias, & decreta præfecti prætorio aut præsidis scribebat, & publicabat. Cassiod. Var. xi. 36. Præfuit, loquitur de Corniculario, juribus Secretarii prætoriani; idest, pro usu illorum temporum, tribunalis. De Tribunis Val. Max. VI. 1. auctor est, Læstorio tribuno militari a Caminio tribuno plebis diem dictam, quod Cornicularium suum stupri causa appellasset, diuque hoc nomen permansit. Hunc esse arbitror, qui Scriba vocatur. Gn. enim Flavius, qui Fastos publicavit, Anni libertini filius a Valerio II. 1. Scriba nuncupatur; & Gell. vi. 9, qui ejus historiam narrat, eum scriptum fecisse, & ædili curuli apparuisse, seu ejus apparitorem fuisse scribit: ejus enim jussa & decreta notabat. Cornicularius quandoque cancellarius dictus est in l. 2. §. & est notitia C. de Offic. P. P. Afric., quamquam is proprie erat, quem extra cohortem secum in provinciam præses scribendi causa ducebat: qui enim decreta scribebat, ab officio, ut apparitor esset, eligendus erat; l. nullus C. de assessor. Cornicularius autem, quod pro insigni cornu uteretur, vel forte ex eo silentium litigantibus indiceret, denominari potuit. Pancirol. Notit. Dignit. Imp. Orient. c. 11. Buleng. de Imp. Rom. VI. 46. Pius Annot. Postter. c. 77. Lomèj. de Biblioth. c. 13. In militia antiqua Romana Cornicularii dicti sunt milites. Genus erat militum honestiorum, qui ab galea parafemo sic dicebantur, beneficiarii ut plurimum Tribunorum, aut Centurionum. Valerius modo laudatus: Beneficiarius ille tribuni militum fuit Cornicularius dictus a corniculo galeæ, non quod cornu duxaret in cohorte tribuni, ut inepte censent viri doctissimi. Nec enim in acie, aut exercitu, sed nec in cohorte, vel ala, corniculum dicitur pro cornu. Nomen hoc ab antiqua militia ductum remansit in officiis magistratuum posterioris ævi. Unde & Cornicularium Cassiodorus a tribunalis cornu dictum asserit; & corniculum agere in codice Theodosiano dicuntur*

Cornicularii nomen & officia.

cuntur Cornicularii, quasi nomen esset alicujus officii, vel muneris corniculum. Sed cum nescirent tunc, unde Cornicularii nomen olim habuissent, munus quodatum habebant, soli nominis industi ratione, Corniculum vocaverunt, Salmas. Exercit. Plinian. p. 386. 6. F. 387. a. B. Sigon. de Ant. Jur. Prov. 11. 2. Guther. de Offic. Dom. Aug. 11. 15. Rhodig. Ant. Lect. xvii. 10. Turneb. Adv. v. 10. Donat. Dilucid. p. 23. Ursat. de not. Roman. Thes. Antiq. Rom. Græv. Tom. xi. p. 645. B. Reines. Inscript. Class. 1. n. 127.

e Is non est Beda genuinus, qui hac die vacat, sed purus putus Adonianus.

f Cur Galestinus in locum Aureliani substituerit Alexandrum, hanc rationem ipsemet reddidit in notis ad suum Martyrologium; se nimirum id fecisse exemplo & auctoritate ejus Martyrologii, quod Paullus IV. ut fertur restituendum emendandumque curaverat. Cæterum non improbat sententiam eorum, qui Adonem, Bedam, & Apographa Ufuardina secuti, martyrium Anastasii ad imperium Aureliani referunt. His sane standum est, itemque Martyrologio hodierno Romano; quorum communem sententiam auctoritatemque incertæ illius Martyrologii Paullini auctoritati nemo non prætulit.

g Sunt alii præterea, qui tradunt Anastasium Cornicularium martyrio perfunctum esse Diocletiano imperante. Præbuit errorem, quod ejusdem nominis alter, sed posterior ætate apud Salonam jussu Diocletiani pro Christo interfectus fuit, cui cognomen erat Fulloni.

h In Actis S. Venantii ostendimus corpus Anastasii Cornicularii ex Dalmatia Romam advectum in sacello ejusdem Venantii Basilicæ Lateranensi proximo locatum fuisse. Alium igitur esse oportet, quem in Basilica S. Crucis Hierosolymitanæ conditum esse hic Auctor affirmat; nisi forte huc translatum fuerit aliquid ex reliquiis ejusdem Cornicularii.

i Non indicat Antibarensis Præsul, unde hanc epocham sumpsit, cui martyrium S. Anastasii affixit. Cæterum cum Anastasius Aureliano imperante extremum pro religione supplicium subierit, congruit ille annus cum imperio Aureliani, qui haud multo post ex insidiis suorum interiit.

S. III.

Consecraria quadam ex allatis Testimoniis.

CONSECTARIUM PRIMUM.

Anastasius Cornicularius Mart. Salonitanus alius est ab Anastasio Fullone itidem Martyre Salonitano. De Anastasio Corniculario, quem alii Camertem, a. ii. Prænestinum faciunt.

Non solum Philippus Ferrarius, sed etiam Guilielmus Cuperus noster in actis Antuerpiensibus Sanctorum tom. 4. Augusti die 16. ex duobus Corniculario & Fullone unum conlasse Anastasium videtur. Argumento est, quod Hieronymianam apud Florentinum formulam xxvi. Augusti diei adscriptam, quæ haud dubie pertinet ad Anastasium Fullonem, referendam putet ad eum Anastasium, qui ab Adone dicitur martyrio fuisse affectus in Civitate Salona xx. Augusti, sub Aureliano, vocaturque Cornicularius Miles. Præterea, quæ in Dalmaticis monumentis scripta reperiuntur de Anastasio Fullone, ea fere omnia Corniculario attribuit, videlicet inscriptionem, quam Bernardus Archiepiscopus Spalatensis apponi jussit ad aram

S. Anastasii Fullonis, quam ipse ritu solemniter consecraverat, itemque quidquid de hujus martyrio, & corpore post excidium Salonæ Spalatum translato, litteris consignavit Thomas Archidiaconus; miratur vero, cur Archidiaconus cum imperio & persecutione Diocletiani conjunxerit Martyrium Anastasii, quem Ado, Ufuardus, alique sub Aureliano mortem religionis causa obisse testantur. Cæterum postea Cuperus sibi ipse diffidens ac subdubitans, tandem ubi animadvertit de loco ac tempore martyrii discrepare inter se Auctores, illum quippe alii Romæ, alii Salonæ, alii Aureliano, alii Diocletiano adscribunt, in eam sententiam propendere videtur, ut duos Anastasios fuisse existimet, quos Martyrologi non satis perspicue ac dilucide distinxerint: Forsan, inquit, hac palastre ac temporis diversitas, quæ apud varios auctores reperitur, originem habet ex errore, quo nonnulli Martyrologi duos ejusdem nominis Martyres confuderunt. Demum aperte declarat Cornicularium sibi diversum omnino videri ab altero Anastasio, quem vocat Aquilejensem: Nos interim ad hæremus vetustiori omnium Adoni, dum hodierna die in civitate Salona annunciat martyrium S. Anastasii Cornicularii, qui in passione Agapiti ad fidem Christianam conversus est, & quem ab altero Anastasio Aquilejensi diversum existimamus. Is porro dictus est Aquilejensis, quod ex illa urbe originem traxerit; sed deinde martyrii cupiditate incensus Salonam migravit, qua in civitate, egregiam pro Christo mortem sub Diocletiano voti compos oppetiit. Ad extremum concludit Cuperus, neque Dalmatis fortasse satis notum esse Anastasium, quem colunt; neque se habere, sed aliunde expectare certiora, quæ de Anastasio Corniculario proferri possint: Dubito, inquit, an ipsi Dalmata S. Anastasium Martyrem, qui apud eos ab immemorabili tempore colitur, satis distincte noverint; & paucis interjectis subjecit: Hæc sunt præcipua, quæ de hodierno Anastasio Martyre colligere potuimus. Si vero curiosus lector in hac Sylloge certiora quædam circa hunc Sanctum Martyrem requirat, ea ab eruditis Dalmatis expellabimus. Utinam is ego essem, qui viri eruditissimi desiderio, & expectationi satisfacere possem.

Idem nomen utriusque Martyris, idem locus martyrii Maurolycum etiam in eum errorem induxit, ut alterum cum altero confunderet. Nam postquam Anastasii Fullonis martyrium & Diocletiani imperio, & diei 26. Augusti illigasset, hæc subdit: de quo supra duodecimo Kalendas Septembris. Heus! bone vir, meministi ad eum diem, qui est duodecimus Kal. Septemb., sive alter & vigesimus Augusti, te adscripsisse nomen Anastasii Cornicularii, quem ais ibidem sub Aureliano martyrii palmam adeptum esse: In civitate Salona, paullo ante aiebas, Sancti Anastasii Martyris sub Aureliano Imperatore. Huncine, cujus martyrium ad Aureliani imperium refert, illum esse, quem sub Diocletiano ob religionem interfectum paullo post commemoras? Quid quæso erit, si hoc non est, dormire, sui immemorem esse, & pugnantia loqui? Quid quod ne ipse quidem Historicus Dalmata rerum Dalmaticarum scientissimus satis sibi cavet, ne hujusmodi scopulum imprudens offenderet? Nam in notis ad cap. 3. histor. Salonitanæ, ubi agitur de martyrio Anastasii Fullonis, ad hunc locum illustrandum attulit ex Martyrologio Romano formulam illam, qua nomen continetur & commemoratio Anastasii Cornicularii duodecimo Kalendas Septembris, seu diei vigesimo primo sextilis annexa.

Cæte.

Plures Anastasii inter se confusi.

Cornicularius cum Fullone a Cupero confusus.

In eundem errorem lapsus Maurolycus,

a quo ne Lucius quidem satis sibi cavet.

Distinctione
utriusque
Anastasi

Ceterum utriusque Anastasii distinctione nihil certius, nihil evidentius, ut qui eam non videat, cecum esse oporteat. Nam prior quidem Anastasius incertae originis est ac patriae; posterior vero Aquilejae humili loco tenuique fortuna ortus est; illi a dignitate, qua praeditus erat, Cornicularii, huic ab arte, quam exercebat, Fullonis cognomen obvenit; ille jussu Aureliani interfectus, hic Diocletiano imperante molarum lapide eidem alligato in mare demersus est; illius reliquiae Romam asportatae in sacello Lateranensi conduntur, hujus vero corpus ab Salona excisa in urbem novam Spalatensem translatus, ibidem etiamnum in aedae Cathedrali honorifice locatum, summa veneratione colitur.

Duo alii
Anastasio
Cornicu-
larii.

Duos praeterea Anastasios, alterum S. Venantii Camertis, alterum S. Agapiti Praenestini acta nobis exhibent, utrumque Cornicularii titulo ac dignitate insignem, utrumque Agapiti & Venantii in suppliciis pro Christo perferendis alacritate & constantia, miraculisque vehementer commotum, impulsusque, ut Christianam religionem susceperet. Actorum S. Agapiti Praenestini varia cum inveniantur exemplaria, miles ille cornicularius ad Christi fidem conversus alibi *Attalus*, alibi *Anastasio* appellatur. Quam ob rem Galestinus & Maurolycus alterum ab altero distinguunt, & utriusque ad Christum conversionem Agapito Praenestino Martyri attribuunt, atque Attalum quidem Romae, Anastasium vero Salonae martyrio perfunctum tradunt. Guilielmus Cuperus non audeat *multiplicare Sanctos*. Quid si Cornicularius, inquit, *binominis fuerit, ut Petrus Equilinus videtur innuere, cum scripsit: Anastasius sive Attalus passus est sub Aureliano Augusto, & Praeside Antiocho Romae*. Ego vero sic existimo Attalum quidem Agapito Praenestino martyrii socium attribuendum esse, Anastasium vero ejusque conversionem ac martyrium referri oportere ad Agapitum Salonitanum Antistitem, ut infra declarabimus. Acta Sancti Agapiti Praenestini pueri ac Martyris *admodum depravata* esse docet Baronius in notis ad Mart. Rom. die 18. Aug., cui sane quidquid hominum eruditorum est, facile consenserit; ut nemini mirum videri debeat in aliquibus apographis nominum quoque depravationem factam esse, & in locum Attali, aliunde suffectum fuisse nomen Anastasii.

Alter Ca-
mertis.

Qui autem Acta S. Venantii Camertis confarcinavit, cum videatur non tam dedisse operam, ut res veras certasque, quam ut multas & admirandas de hoc sanctissimo Martyre scriberet, in iisdem actis Attalum pariter & Anastasium illigavit; hunc Venantii constantia compulsus ad Christiana sacra suscipienda, illum vero a Praeside immissum fuisse ait, ut Venantium a Christi cultu abduceret: quod idem scriptum invenio in aliquibus exemplaribus Actorum S. Agapiti Praenestini. Acta Venantiana ex Baronii sententia in notis ad Martyr. Rom. die 18. Maji, *ob nimiam temporis vetustatem superinducta mendis, censura indigent, & castigatione non modica*. Godefridus Henichenius non posse se non timere ait, ne Acta Venantii Camertini, *hac quoque in parte, qua de S. Anastasio, & sociis agunt, surfuris multum habeant admixtum, quod defectu meliorum notitiarum difficile sit segregare ab eo, quod forsitan verum est*. Rempenitus cum investigasset Daniel Papebrochius, manifestum comperit Acta S. Agapiti Praenestini infusa esse in historiam S. Venantii Camertis, verbis quidem subinde immutatis, rerum tamen ac sententiarum contextu ferme ubique retento; nisi quod Camertinus historicus iis, quae ex Agapito ad Ven-

nantium transtulerat, alia praeterea multa aliunde accepta subjecit; ad quod fusius & planius suo loco explicabitur. Ad Anastasium quod attinet, ego illum ex tabulis Salonitanis subreptum existimo, inventumque in Acta S. Agapiti Praenestini, hinc vero in historiam S. Venantii translatus. Quapropter Agapito Praenestino suum quidem Attalum si quis fuit, relinquendum puto; Anastasium vero Praenestino Agapito, tum Venantio Camerti adimendum, & Agapito nostro Salonitano restituendum censeo. Neque ab hac sententia discrepare videntur Galestinus & Maurolycus, qui Attalum ab Anastasio distinguunt, & hunc quidem Salonae, illum autem Romae martyrium obfisse affirmant.

CONSECTARIUM SECUNDUM.

Agapitum illum, cui Anastasio Cornicularii conversionem Martyrologi adscribunt, Salonitanum esse, non Praenestinum.

EX omnibus Martyrologis, quorum formulas superiori paragrapho descripsi, nemo unus est, quin Salonae constituat locum certaminis & martyrii S. Anastasii. Ex quo plane perspicueque intelligitur, id, quod de Beato Agapito ibidem commemorant, referri nullo modo posse ad Agapitum Praenestinum puerum ac Martyrem, cujus item constantia Anastasium quemdam, seu potius Attalum ad Christi religionem conversum fuisse memoriae ac litteris proditum est. Quantum abest Latium a Dalmatia, Praeneste ab Salona, tantum differunt Agapitus, & Anastasius Salonitani Martyres ab Agapito & Anastasio sive Attalo Praenestinis Martyribus. An qui Salonae ex Idolorum cultore Christi praedicator ac testis repente factus pro religione occubuit; inde usque ab illa urbe Agapitum puerum pro Christo apud Praenestinos decertantem prospexit, cujus admirabili virtute & constantia ad Christianam profitendam religionem, & martyrium subeundum excitaretur? Nisi forte existimes ab Anastasio conversione ejusdem martyrium loco disjunctum fuisse, ut Praeneste quidem ad Christum se adjunxerit, ejusdemque nomen praedicaverit, at Salonae pro religione jam pridem suscepta vitam & sanguinem profuderit. Id quidem probabile sibi videri scripsit Guilielmus Cuperus, videlicet *Anastasium post publicam fidei professionem ex Italia in Dalmatiam discessisse, ut imminentem persecutionis procellam evitaret; ac postea Salonae ab Ethnicis pro fide interfectum esse*. Et sane in quodam apographo Actorum S. Agapiti scriptum invenio Attalum illum, quem alii Anastasium vocant, cum palam multis audientibus, & clarissima voce Christianum se professus esset, indidem abjisse; neque de illius martyrio quidquam ibidem subjicitur. Sed in aliis apographis eidem loco ac tempore conversio pariter ac martyrium Attali sive Anastasii affigitur: quod fatetur ipsemet Cuperus: *Ille, inquit, Attali confessio hic ita describitur, ac si eodem tempore ac loco martyrium subijisset*. Si autem verum est, quod pro certo affirmat Papebrochius, Acta S. Venantii pueri & martyris Camertis eadem omnino esse, atque Acta S. Agapiti Praenestini, in illis plane aperteque dicitur Anastasius, eadem in urbe, eodem fere tempore, ejusdem Praesidis, qui quaestionibus de S. Venantio sive Agapito habendis praerat, judicio ac sententia damnatus, & extremo supplicio affectus fuisse. Nec vero est verisimile, ut satellites illi Anastasium Christi divinitatem magna voce praedicantem impune abire siverint,

Anastasio
Cornicu-
larii con-
versio A-
gapito
non Prae-
nestino,
sed Saloni-
tano ad-
scribenda.

Acta Aga-
piti Prae-
nestini
Actis Ve-
nantii Ca-
mertis in-
serta.

Anastasius
Cornicu-
larius eo-
dem loco
ad Chri-
stum con-
versus, &
Marty-
rium ede-
ptus.

verint, & inde usque in Dalmatiam profugere. Igitur vel nullus fuit huiusmodi Anastasius Camertinus, & plane commentitius, ac primum Agapito Prænestino, tum Venantio Camerti aliunde affectus; vel si quis fuit, certe ab eo distingui oportet Anastasium Salonitanum Martyrem, huiusque conversio referri non potest ad Prænestinum Agapitum, seu Venantium Camertem, sed attribui debet Agapito Salonitano Episcopo. Præterea si quis Martyrologicas formulas paullo accuratius expendat, is clare perspiciat Anastasium Salonitanum Martyrem ferme ibidem loci martyrio perfunctum esse, ubi paullo ante superstitionem palam ejuraverat; sic prorsus, ut inter ejus conversionem & martyrium haud multum temporis interfluxerit; nam statim atque de Anastasio Corniculario ad Christum converso nuntiatur est Aureliano, is subita vehementique iracundia exardescens *mox perire illum iussit*, ut Ado & Uuardus testantur: ex quo fit, ut Anastasius spatii, quod satis esset ad Dalmaticum iter conficiendum, non habuerit. Cum igitur Martyrologi cum Salonæ martyrium obijisse tradunt, necesse est ibidem quoque, aut certe in Dalmatia eundem, non Prænestino, sed Salonitano Agapito auctore & impulsore, Christianæ religioni nomen dedisse. Huc adde, quod si in eo perites, neque omnino ad Salonitanum Agapitum referri debere conversionem ejus Anastasii, quem xii. Kal. Septembris Martyrologi commemorant, cujusque martyrium Salonæ attribuunt, illud quoque concedas necesse est, non paucos menses, sed integrum omnino annum, & aliquot præterea dies ab Anastasii conversione ad ejusdem martyrium elapsos esse. Nam ex omnium Martyrologorum sententia Agapitus Prænestinus die 18. Augusti, Anastasius vero altera & vigesima ejusdem mensis die Salonæ præclaram pro Christo mortem oppetiverunt. Fac igitur uno alterove die ante interitum Agapiti Prænestini Anastasium, qui ibidem intererat, ejusdem constantia & exemplo adductum fuisse, ut palam publiceque avitæ superstitioni nuncium remitteret, atque in his, qui Christum colerent, nomen suum profiteretur. An vero, quod Præneste Salonam itineris est, quinque dierum spatio ab eo confici potuisse existimes; quod necesse omnino est, ut eodem anno, quo Agapitus Præneste, Anastasius Salonæ martyrii palmam adipisceretur, hic die 21, ille die 18. Augusti? Aut ergo conversionem & martyrium Anastasii loco necesse est jungas, & Salonæ vel Dalmatiæ utrumque adscribas; aut alterum ab altero unius anni intervallo disjungas oportet, contra quam docent Martyrologi, qui satis aperte indicare videntur intra paucos dies omnia acta peractaque esse, quæ de illius conversione & martyrio narrant: *Cum videret B. Agapitum*, inquit Ado, *inter tormenta fortiter Christum consistentem, exclamavit: Magnus est Deus, & non est alius præter eum: erat autem Cornicularius miles; ad quem Præses, sicut video, inquit, seductus es. De quo Præses Imperatori Aureliano renunciavit, qui mox perire illum jubet*. Eadem, & iisdem fere verbis rem totam describunt Uuardus, & alii. Viden', ut omnia paucorum dierum spatio conclusa sint, confessio Agapiti, exprobratio Præsidis, nuncius missus ad Aurelianum, qui tum prope aberat Salonæ, ut infra ostendemus, & relata ab eo damnationis sententia. Cum igitur Anastasii Cornicularii martyrium ab Salonæ dimoveri nequeat, illud quoque fateamur necesse est, ejusdem ad Christum conversionem non in Italia, sed in Dalmatia, non apud Prænestinos vel Romanos, sed apud Salonitanos vel Dalmatas accidisse; neque Præneste

stino, sed Salonitano Agapito adscribendam esse.

Nemo autem existimet formulis illis Martyrologis nihil aliud significari, nisi diem festum Salonæ olim actum xii. Kal. Septembris, & institutum ad colendam celebrandamque memoriam B. Anastasii Cornicularii, quamquam is non Salonitanus, sed Prænestinus urbem sanguine suo imbuerit, & martyrio illustraverit. Nam id ad susceptam opinionem tuendam tuo quidem arbitratu dixeris, nullo certe argumento satis firmo umquam probaveris; neque sane intelligo, quid causæ excogitari possit, cur Salonitani Martyrem illum Prænestinum in fastos suorum Divorum receperant, eundemque festum diem, & peculiare quosdam honores anniversarios decreverint. Sed illud præcipue ab urbe Salonitana Martyrium S. Anastasii disjungi vetat, quod Ado Salonæ constituit *Natale S. Anastasii Martyris*, quo quidem usitato communique apud Martyrologos vocabulo martyrium, quo Martires cælo renasci dicuntur, semper designari solet.

Si quæras, unde illud acciderit, quod qui laudata Martyrologia egregiis animadversionibus illustrarunt, cæterique Hagiologi fere omnes Anastasii ad Christum conversi laudem non Salonitano, sed Prænestino Agapito attribuant, in promptu est, quod respondeam; id scilicet profectum esse ex ignoratione Agapiti Salonitani Episcopi, quem si per ea tempora Salonæ, ubi pro Christo decertavit Anastasius, Episcopali officio functum fuisse scivissent, nullus dubito, quin omnes hujus conversionis causam a Prænestino ad Salonitanum Agapitum transfuissent; præsertim cum nemo ex illis sit, cui non displiceant Acta Prænestina; nemo sit, qui ea satis idonea ad fidem faciendam esse existimet. Sed cum apud Martyrologos fere omnes Agapitum elogio Anastasiano insertum legerent, nullum alium ejus nominis Martyrem excogitare potuerunt, nisi Prænestinum antiquo cultu, multorumque litteris ac laudibus celebratum; neque enim mirum, si quem Dalmatæ vix noscent, extraneis scriptoribus plane ignotus fuerit Agapitus Episcopus Salonitanus, quo cum longe aptius & verisimilius Anastasii Cornicularii tum conversio, tum martyrium colligatur. Huc accedit auctoritas Salonensium Episcoporum Catalogorum, qui cum Anastasii martyrium referant ad Pontificatum Agapiti Antistitis Salonitani, satis indicant hunc esse illum ipsum Agapitum, cui Martyrologia conversionem Anastasii adscribunt. Cum igitur vix dubitari queat, quin Anastasius, de quo apud Martyrologos mentio fit, eodem loco ad Christum se adjunxerit, ubi martyrii decus adeptus est, illud quoque fateri oportet, insertum formulis illis nomen & commemorationem Agapiti pertinere ad Agapitum Salonitanum Antistitem, neque ullo modo ad Agapitum Prænestinum puerum transferri posse.

CONSECTARIUM TERTIUM.

De Martyrio Agapiti Episcopi Salonitani.

Quamvis Martyrologi sæpius laudati, cum Anastasii gratia, quasque obiter Agapiti in allatis formulis meminerint, non putarunt esse ejus loci atque instituti nominatim persequi tormenta & supplicia eidem Agapito ob Christianam religionem inflicta; ea tamen & multa & gravia fuisse ex eo intelligi potest, quod hæc ipsa fortiter suscepta, constanterque ab illo sanctissimo Episcopo tolerata, impulerint Anastasium haud vulgari dignitate virum, ætate pariter ac prudentia maturum, ut omni abjecta cunctatione palam ac

Martyrologi non solum anniversary commemorationem B. Anastasii, sed etiam martyrium Salonæ assignant.

Cur conversionem Anastasii omnes recentiores Hagiologi Prænestino, nullus Salonitano Agapito attribuit.

Supplicia inflicta Agapito Salonitano Episcopo multa & æquibilia.

hiden-

fidenter Christianam religionem profiteretur, quod videlicet secum ipse ita statueret, tantam suppliciorum acerbiter cum tanta animi alacritate & constantia conjungere posse neminem, cui non vires majores, quam pro humanæ naturæ imbecillitate, atque adeo divinitus infusæ suppeterent. Neque ulla dubitatio esse potest, quin Agapitus inchoatum martyrium absolverit, quamquam Martyrologi nihil de illius morte commemorent: quæ enim causa esse potuit, cur illum Tyrannus dimitteret, quem idcirco tot ac tantis cruciatibus afflictebat, ut eidem aut religionem, aut vitam adimeret. Cæterum in promptu est ratio, ut paullo ante monui, cur Martyrologia Agapiti mortem silentio prætereant, pœnasque eidem inflictas summatim leviterque perstringant. Cum enim ea dies Anastasii martyrio consecrata esset, non erat ejus diei ac loci plura de S. Agapito referre, cujus commemorationem non ultra attingi oportuit, nisi quæ cum Anastasii conversione, ac martyrio cohærebat. Illud potius mirari licet, quam obrem nobilissimi illius martyris nomini ac memoriæ nullum diem certum ac proprium neque veteres, neque juniores Martyrologi assignaverint; præsertim cum antiqui eum ignorare non possent, quem ipsimet laudaverant, cujusque mentionem S. Anastasii elogio intexuerant. Ac mihi quidem hujus rei causa nulla occurrit, nisi eam fuisse dixerim, quod Martyrologis ignotus esset dies, quem Agapitus præclara pro Christo morte consecraverit; ac proinde nullum diem certum fixumque constituere potuerunt, cui Agapiti nomen ac martyrium affigerent.

Cur dies natalis Agapiti Salonit. in antiquis Martyrol. desideretur.

CONSECTARIUM QUARTUM.

De Anno Pontificatus initi, & suscepti martyrii.

Thomas Archidiaconus, nisi quis alius, Historiæ Salonitanæ majori nondum typis editæ præfixit indiculum Salonensium Antistitum hoc titulo inscriptum: *Memoria Archiepiscoporum Salonitana ecclesiæ*, qui habetur in Levacovichiano, & Barberiniano ejusdem historiæ codicibus. Hujus indiculi ipsum Archidiaconum, qui illam scripsit historiæ, auctorem fuisse verisimile est. Ibi dem autem inter Episcopos Salonitanos annumeratur *Amabilis*, sive *Agapitus*, ad cujus nomen hanc notam Auctor adjecit: *Suo tempore martyrium suscepit B. Anastasius sub annis Christi 281. præsedente in cathedra D. Petri B. Marcellino*. Si ergo Agapitus ecclesiæ Salonitanæ per id temporis præerat, cum Anastasius pro Christo mortem oppetiit, necesse est huic illum æqualem fuisse. Is igitur recte constituet tempus illud, cui Salonitanum Agapiti Pontificatum illigari oporteat, qui antea B. Anastasii martyrium certa temporis nota obsignaverit. Anastasium autem martyrio defunctum esse Aureliano imperante, convenit inter omnes Martyrologos supra laudatos, si unum itemque alterum ex junioribus excipias, qui ejusdem necem Alexandri vel Diocletiani temporibus per errorem adscripsit. Ergo illud quoque constare necesse est, Agapiti Pontificatum cum Aureliani ætate imperioque conjungendum esse. Et Romanus quidem catalogus Episcopatum Agapiti temporibus Aureliani Imperatoris, & Felicis Romani Pontificis illigavit.

Quod vero Auctor historiæ Salonitanæ de anno martyrii Anastasiani, & de Pontificatu Marcellini postremo loco adjecit, id nullo prorsus modo cum veritate cohære potest, ut in Præfatione ostendimus. Erravit ille sane, omninoque in hoc om-

Illyricum Sacrum.

nis est error, quod Anastasii martyrium in alterum & octogesium tertii sæculi annum conjecit, cum aliquot ante annos Aurelianus obiisset; & præterea eundem annum Marcellini Romani Pontificis nota insignivit, qui non ante an. 296. universalis ecclesiæ regimen suscepit. Verum id non obstat, quominus pro certo sumi haberique liceat, Agapitum & Anastasium ætate conjunctos fuisse; præsertim cum Ado, Ufuardus, Notkerus, alique eos conjungant, ut supra vidimus. Cæterum nullus est auctor, quamvis doctus & accuratus, quin quandoque sive ignoratione, sive incogitantia peccet; neque illos audiendos esse arbitror, qui ubi temporibus erratum sit, continuo de re tota dubitant; perinde quasi rerum gestarum veritas sine apta, & rei utique accommodata temporum distributione nullo modo constare possit; nam sæpe contingit, ut quos verissima & sensisse, & scripsisse fatemur, eorum diligentiam in distinguendis notandisque temporibus requiramus: quæ quidem censura in Auctorem historiæ Salonitanæ maxime convenit, ut præclare animadvertit Historicus Dalmata in suis ad eandem historiæ animadversionibus. Nam in rebus narrandis nihil illo veracius, nihil sincerius, nihil diligentius; at idem in Chronologia nonnumquam labitur, temporum ordinem perturbat, annos præpostere distribuit, alios alio trajiciens. An vero, quod temporibus erraverit, idcirco historici hujus fides & auctoritas claudicat? nihil minus. Nam illius ecclesiæ, cujus erat Archidiaconus, historiæ cum scriberet, de rebus propriis domesticisque scribebat, quarum notitiam facile nancisci poterat; habebat enim tabulas & monumenta ecclesiastica, unde eas addiceret. Contra vero cum res easdem in ordinem chronologicum redigere vellet, & suos cuique annos accommodare, ad id perficiendum plus aliquid requirebatur, quam quantum ex domesticis tabulis colligere potuit; nam in antiquis hujusmodi monumentis temporum notæ ferme desiderantur, aut certe obscurius indicari solent, quam ut per se ipsæ, & nullo extrinsecus accepro, adhibitoque lumine, dignosci possint. Itaque quod domi deerat, aliunde sumere necesse habuit; & epochas, quibus suam historiæ innecteret, sibi adscivit ex universali Romanorum Pontificum & Imperatorum chronologia, quam fortasse non perinde, uti res proprias, callebat, ex quo factum est, ut sæpe ordinis ac temporum perturbatione peccaverit.

Anachronismus indiculi Salonensium Antistitum.

Auctor historiæ Salonitanæ rebus narrandis verax, in temporibus notandis minus diligens.

Jam vero ad rem propositam, ut regrediar, hoc fixum & ratum esse oportet, quod in historia Salonitana e Diptychis monumentisque ejusdem ecclesiæ descriptum comperimus, nimirum Agapitum Episcopum Salonæ ab ætate S. Anastasii martyris disjungi non posse, id quod alii etiam Episcoporum Salonensium Catalogi supra laudati docent. Hujus autem martyrium ad imperium Aureliani revocant Martyrologi fere omnes. Igitur Pontificatus Agapiti cum imperio Aureliani temporum nexu conjungitur. Cum autem Aurelianus, quemadmodum juxta probabiliorē chronologiam dicendum erit in Actis Joannis Salonitani Antistitis, imperare cœperit an. 270. & vitam simul atque imperium amiserit an. 276. adhuc in incerto est annus, unde Pontificatus Agapiti initium duxit; nec satis constat, utrum eadem temporis mensura illum definiri oporteat, qua imperium Aureliani circumscribitur; an vero angustius contrahi, aut latius extendi. Meminerit lector, quæ a nobis supra dicta sunt de octo illis Salonitanis Episcopis, post quos Agapitus ecclesiā Salonitanā gubernavit. Ubi plures occurrunt Episcopi, neque de

Tempus Pontificatus Agapiti colligi debet ex tempore martyrii Anastasii.

Martyrii Anastasii & Pontificatus Agapiti cum imperio Aureliani connectitur.

F f f

anno-

annorum numero constat, quo cuiusque Pontificatus metiendus sit; totum illud spatium, quo omnes includi necesse est, vel conjectura aliqua, si qua forte suppetat, vel arbitrato nostro in singulos distribuimus, & certa temporis circumscriptione uniuscuiusque Pontificatum concludimus: quæ quidem circumscriptionis quamvis arbitraria, dum Episcopos illos, vage effusos per incerta tempora, in ordinem quemdam adducit, & suis quemque limitibus coercet, rerum ac temporum confusionem adimit, memoriæ lumen affert, historiæ perspicuitatem conciliat. Cum igitur ad normam hujus chronologiæ, ut ita dicam, arbitrariæ octo superiorum Antistitum tempora digesserim; & Maximi II. qui proxime ante Agapitum ecclesiæ Salonitanæ præfuit, anno Christi circiter 270. affixerim; sequitur ab eodem ferme anno Agapiti Salonensis Episcopi primordia repetenda esse, quo quidem anno Aurelianus etiam Romanum imperium adeptus est; quamvis alii Aureliani initium in annum insequentem cum Baronio conjiciant.

Agapiti
Episc. ini-
tia referri
possunt ad
an. 270.

Restat, ut investigemus annum illum, quo cum martyrium Agapiti colligari oporteat. Nec discrepat, quin eodem anno, eodemque Aureliano imperante, Agapitus pariter atque Anastasius religionis causa mortem subierint: sed cum Aurelianus annos quinque & sex præterea menses imperium tenuerit, ut tradunt Eusebius, Eutropius, Victor, Cassiodorus, Epiphanius, aliique, non satis constat, quinam annus ex eo quinquennio utriusque martyrio sit assignandus. Illud pro certo haberi oportet, utrumque pro Christo interfectum esse ante universalem persecutionem ab eodem Imperatore Christianis indictam: vix enim feralia edicta Aurelianus emiserat, eaque per Romanas provincias circumferri ac promulgari cœperant, cum impietatis suæ poenas dedit, Mnesthei fraude ad Cænophrurium inter Byzantium & Heracleam occisus, sub initium anni 276. Id apertissime docuit Lactantius, a quo non dissentit Eusebius: *Verm, inquit, illi, ne perficere quidem, quæ cogitaverat, licuit, sed protinus inter initia sui furoris extinctus est. Nondum ad provincias ultiores cruenta scripta pervenerant, & jam Cænophrurio, qui locus est Thraciæ, cruentus ipse humi jacebat, falsa quadam suspitione ab amicis suis interemptus.* Mors Aureliani, ut graves peritque Chronologi tradunt, incidit in mensem Martium, annumque juxta nostros calculos 276. Ab ejus interitu interregnum fuit mensium circiter septem, quod de Imperatore eligendo Senatum inter & milites amica, & ad eam diem rara esset orta contentio, eas partes mutuo sibi utrisque deferentibus. Tandem ab Senatu v. i. Kal. Octobris, ut docet Vopiscus, creatus est Tacitus. Quare si a v. i. Kal. Octob. sive a 25. Septemb. menses fere septem Augustalis interregni retrorsum enumeres, ad mensem Martium pervenies, quo cum Aureliani necem connecti oportet. Cum igitur Aurelianus haud multo post mortem obierit, quam solemnem & publico decreto Christianos persequi, necarique jussit, hujus persecutionis initium conjungi potest cum Januario ineunte hujus anni 276. vel ad mensem extremum superioris anni revocari: neque enim longius quam duorum vel trium mensium intervallum ab decreta persecutione ad mortem Aureliani effluxit. Omnes autem Martyrologi in mensem Augustum Anastasii martyrium conferunt, nec vero multum temporis inter martyrium Agapiti necemque Anastasii intercessit: uterque igitur antea pro religione mortem occubuit, quam Aurelianus universæ ecclesiæ bellum indiceret. Scio equidem ab gravissimis Auctoribus

Aurelianus
extin-
ctus mense
Martio an.
276.

tempestatem illam ab Aureliano excitam protrahi usque ad imperium Taciti, & quamplurimos martyrum, qui in Martyrologiis sub Aureliano cæsi dicuntur, idcirco ad persecutionem Aureliani referri quamvis post hujus interitum interfectos, quia ex Aureliani edicto in eos poena capitali animadversum est. Sed neque Agapiti, neque Anastasii martyrium colligari potest cum Augusto mense illius interregni, quo adhuc fervebat Aureliana persecutio, antequam Tacitus Romanum imperium capesseret; nam Martyrologi tradunt Anastasium, vivo ac jubente Aureliano, cui de illius ad Christum conversionem nunciatum fuerat, extremo supplicio affectum esse. Uterque igitur ante persecutionem & obitum Aureliani, itemque ante annum 276. martyrii coronam obtinuit.

Agapitus
& Anastasius
jubente
Aureliano pro
Christo
cæsi.

Cum Aurelianus ex juris formula Christianos persequi decrevit, annos ab imperio suscepto quinque & menses aliquot jam exegerat, ex quibus elici oportet annum illum Agapiti & Anastasii martyrio insignem. Ac principio ille quidem adeo nihil maligne acerbique adversus Christianos molitus est, ut potius bene animatus erga illos esse, reique Christianæ favere videretur: argumento est, quod cum Paullus Samosatensis Episcopus Antiochiæ ob nefariam hæresim Concilii Antiocheni sententia damnatus, suæque ecclesiæ & sede Pontificia dejectus Aurelianum appellasset, is controversiam illam ad Romanum Pontificem Italiæque Episcopos remisit. *Paullus, inquit Eusebius lib. 7. cap. 26. & Sacerdotio abscissus, & communione, cum de domo ecclesiæ nollet exire, interpellatus Imperator Aurelianus, religiose satis de hoc sancteque decernit, iis præcipiens ecclesiæ domum tradi, quibus Italiæ Sacerdotes & Romanus Episcopus scriberent.* Sed non multo post hominum impiorum fraudes, confictæque adversus nos calumniæ Aureliani voluntatem a Christianis abalienarunt; quod docet Eusebius: *Et tum quidem talis erga nos exstebat Aurelianus. Processu vero temporis immutare propositi sui bonum cepit, & malis consiliis depravatus persecutionem erga Dei ecclesiam meditari.* Propius nihil est factum, quam ut statim conceptum adversus Christianos odium furoremque effunderet; sed tunc nefariis ejus cœptis & conatibus divina providentia obstitit, nam compositum in Christianos edictum subscribere aggrediens, manu divinitus obtorpescens, absterretur: *Diffatis jam litteris, & scriptis, ait Eusebius, cum superesset sola subscriptio, divina dextera interveniens, subscriptionem nefanda dextera deturbavit.* Nec vero Christianæ religionis, si fieri posset, abolendæ consilium abiecit, sed in aliud tempus reservavit, extremisque sui imperii temporibus re ipsa exsequi ac perficere conatus est, ut docet Eusebius in Chronico: *Aurelianus cum adversum nos persecutionem movisset, fulmen juxta eum comitesque ejus ruit: ac non multo post, inter Constantinopolim & Heracleam, in Cænophrurio via veteris occiditur.*

Aurelianus
initio
visus
Christianis
favisse,

sed postea
eos variis
in locis
exagitare
cepit,

Inter ea dum aptum opportunumque tempus delendi Christiani nominis præstolatur, licet gravissimis bellis, reique publicæ curis implicatus, haud tamen continere se potuit, quin identidem pro re nata Christianos affligeret, quorum haud paucos eo temporis intervallo variis in locis de medio sustulit. Neque enim omnes, qui Aureliano imperante ob religionem interempti leguntur, ad persecutionem Aureliani referri possunt, quamvis hæc novem fere menses tenuerit, & producta sit usque ad imperium Taciti, qui finem eidem imposuit. Certe Agapitus puer idemque egregius martyr Prænестinus jubente quidem Aureliano, sed nondum

rem
Christianam
ne
edictis
identidem
afflixit,

com-

compositis promulgatisque edictis ecclesiam universam persequente, martyrium subierit necesse est; quippe cum Martyrologi omnes præclaram ejus mortem ad diem 18. Augusti adscribant, qui mensis cum Aureliano vivo, persequentique universos Christianos componi nequit. Philippus Brassier Monachus Benedictinus Cœnobii Latienſis in Belgio, & Cimiliarcha ecclesiæ Latienſis apud Bolland. die 18. Aug. martyrium Agapiti Prænestrini consignavit anno 275. & Augusto ejusdem anni mensi, aliquot scilicet mensibus ante indictam Aureliani persecutionem. At fortassis ejusdem Agapiti extremum certamen ac supplicium aptius accommodari potest ad annum 272. Quietō & Voldumiano Consulibus, cum urbanam Præfecturam, ut docet Emanuel Schelstrate Antiq. eccles. tomo 2. Antiochianus, sive Antiochus gerebat. In Actis enim Prænestrinis scriptum invenio Antiochum Præfectum, quem aliqua exemplaria, vocabulo temporibus illis inusitato, Regem appellant, Agapiti quæstionibus ac tormentis judicem præfuisse, qui si idem fuit atque Antiochianus Romæ Præfectus, Agapiti Prænestrini martyrium dimoveri nequit ab eo anno 272. quo cum Romanam Antiochiani, sive Antiochi Præfecturam Schelstrate colligavit. Huc accedit, quod Josephus Maria Suarez Episcopus Vafionensis in sua *Præneste antiqua* huic ipsi anno 272. Agapiti Prænestrini martyrium affixit. Præterea si Felix Romanus Pontifex ante duos annos & quinque menses Dionysio subrogatus pro Christo vitam profudit 111. Kalendas Jun. an. 275. juxta Baronium, ejus martyrium septem fere mensibus Aureliani persecutionem antecessit. Ad hæc: Baronius martyres quamplurimos cum hoc, & superioribus annis conjunxit; & quamvis horum plerique revocari possint aut debeant ad annum 276. quo persecutio illa sæviebat, in septimum fere, post necem Aureliani, mensem producta; attamen dubitari non potest, quin Aurelianus, antequam universos Christianos edictis ac suppliciis acerbissime infectari constitueret, multos religionis causa alios alibi necari jussisset, inter quos Agapitum Episcopum, & Anastasium Cornicularium, martyres Salonitanos annumerandos censeo.

Mihi autem nullus occurrit annus, quo cum aptius ac verisimilius martyrium utriusque copulari queat, nisi annus septuagesimus quintus tertii sæculi, cum Aurelianus reipublicæ causa degebat in Dalmatia, aut certe prope aberat ab ea provincia. Hoc quippe anno Aurelianus e Gallia digressus, post barbaros ab obsidione Vindelicorum depulſos, in Illyricum proficisci maturavit, ut in ea regione, quam moliebatur adversus Persas, expeditionem adornaret. *Vindelicos, inquit Vopiscus, obsidione barbarica liberavit, deinde ad Illyricum rediit, paratoque magno potius, quam ingenti exercitu, Persis bellum indixit.* Porro copiis ac legionibus ex Dalmatia universaque Illyria conscribendis, cæterisque rebus ad Persicum bellum necessariis comparandis plures in Illyrico menses extraxit; neque ante mensem Februarium an. 276. cum exercitu Persis bellum illaturus discessit. Verum in ipso itinere inter Heracleam & Byzantium Mnesthei Notarii fraude ab amicis occiditur mense Martio in eunte, duobus aut tribus fere mensibus, postquam universalem adversus Christianos persecutionem edixerat. Jam verò nullus mihi videtur assignari posse annus Agapiti & Anastasii martyrio opportunior, quam an. 275. proximus ante interitum Aureliani, cum is haud procul a Dalmatia apud Illyricos versaretur. Ita fit, ut Salona nuncii ac litteræ de conversione Anastasii Cornicularii, brevi *Illyricum Sacrum.*

expeditoque itinere ad Aurelianum in propinquis regionibus commemorantem afferri potuerint, atque ejusdem in Anastasium sententia per eosdem nuncios Salonam referri. De quo, idest Anastasio, *Præses Imperatori Aureliano renunciavit, qui mox perire illum jubet;* ut Ado scripsit, a quo Usuardus, & alii non dissentiunt. Sed de his fusius & distinctius in Actis Joannis, qui Agapito proxime successit, ubi de persecutione Aureliani, ac triplici ejus in Illyricum adventu agendum erit. Hoc eodem an. 275. Andreas Zmajovitius Archiepiscopus Antibarenſis, quem rerum Illyricarum auctoritatem laudare possum accuratissimum, Anastasii Cornicularii necem consignavit, a qua cum ne unius quidem mensis intervallo disjungi queat martyrium Agapiti Salonitani Episcopi, cujus in excipiendis perferendisque cruciatibus mira alacritas & invicta constantia Anastasium perpulit, ut Christianæ religioni nomen daret; ex eo fit, ut eodem an. 275. uterque eodem Augusto mense, eodem imperante Aureliano, nondum tamen universam ecclesiam persequente, egregiam pro Christo mortem oppetierit.

Ac Baronius quidem imperium Aureliani usque ad an. 78. tertii sæculi perduxit. Alii ejusdem interitum conjiciunt in annum ejusdem sæculi 75. Sed cum ejus initium videatur dimoveri non posse ab anno 270. ac Septembri mense ejusdem anni, & plerique ejusdem imperium quinque annorum, & sex præterea mensium spatio definiant, ejus mors inciderit oportet in mensem Martium an. 276. Vide quæ dicturi sumus in Actis Joannis Ep. cap. 2. §. 1. Cæterum si cui magis arrideat Chronologica Baronii vel aliorum computatio, martyrium Agapiti & Anastasii referat, per me licet, ad mensem Augustum anni vel 277. vel 274. conjiciendum quippe est in eum annum, qui annum necis Aurelianeæ proxime antecedit, ut cum mense Augusto, a quo disjungi nequit, martyrium S. Anastasii, itemque Agapiti Salonitani, componatur.

Hæc ferme habui de tempore ac martyrio Agapiti Salonitani Antistitis quæ scriberem, nihil præterea superest ex antiquis probatisque monumentis, quod afferre possim; nam ejus Acta, quemadmodum initio monui, incertum quo infortunio, casuve interierunt. Memini tamen dixisse me, illorum jacturam quoquo modo suppleri posse. Hujus vero loci atque instituti videtur esse id efficere, aut certe conari. Jamdudum edita in vulgus circumferuntur Acta S. Venantii pueri ac martyris Camertini, quæ Daniel Papebrochius, alique eruditissimi viri, gravi admodum censura perstringunt, propterea quod multa in eis occurrant, quæ in eundem martyrem nulla ratione convenire possunt. Quid si ex Actis jamdudum deperditis Agapiti Salonitani Episcopi multa illuc irrepserint; & quæ minus coherent cum persona, & martyrio S. Venantii, ea congruentius ad nostrum Agapitum accommodari possint? Res est inquisitione digna, sed multis eadem difficultatibus implicata, & fortassis aliquorum etiam reprehensionibus obnoxia. Verum tamen audendum in loco est, tametsi idipsum dubitans ac mihi ipse diffidens aggredior. Rem totam conjecturis exlequar, ita prorsus, nihil ut affirmem, & aliorum velim esse judicium, utrum bene conjecerim. Atque ut ad id, quo pervenire volo, caute quasque pedetentim progrediar, primum omnium exponam, quid de Actis S. Venantii Camertis senserit, quidve censuerit Daniel Papebrochius, quem ipse mihi in hac disputatione ducem ac magistrum præfeci.

Anastasius & Agapitus ob Christi interempti mense Augusto ann. 275.

Acta S. Agapiti deperdita quæ ratione suppleri possint.

Anno 275. Aurelianus in Illyrico degebat.

CAPUT II.

*Acta Agapiti Salonitani Antistitis ex Actis
S. Venantii Camertis repetenda esse.*

CElebre est apud Camertinos atque inclytum Venantii pueri ac martyris nomen; sed ejus Acta Daniel Papebrochius primum censuit apocrypha esse & commentitia. Deinde eadem bifariam divisit, ac primam partem desumptam esse affirmat ex Actis S. Agapiti pueri itidem, ac martyris Prænestini; alteram vero partem neutri adjudicat, neque Prænestino, neque Camertino martyri. Nos priorem partem constatam esse putamus ex Actis Agapiti Prænestini, & Agapiti Salonitani; ex posteriori autem parte, pleraque si non omnia, cum Agapito Salonepi Episcopo haud inepte congruere.

§. I.

Acta S. Venantii Camertis Apocrypha, & supposititia esse, Auctore Papebrochio, non dissensientibus Baronio & Henschenio.

Acta S. Venantii Camertini pueri ac martyris, antequam judicium, & animadversionem Danielis Papebrochii subirent, Cæsari Cardinali Baronio aliisque Scriptoribus satis nota fuerant; neque sane eorum censuram ac reprehensionem prorsus effugerunt. Unus tamen Papebrochius fuit, qui ex instituto eadem Acta in disquisitionem vocaverit, atque ad criticorum leges accuratius expendere. Hæc autem descripsit ex manuscripto codice satis vetusto Abbatæ S. Eutitii Nunciensis, quæ Camertino viginti, Nuncia sex millia passuum abest, & tomo IV. mensis Maji ad diem 18. inseruit. Liceat nobis hunc codicem appellare Camertinum, propterea quod historiam hanc de martyrio S. Venantii ab aliquo Camerte descriptam esse existimamus.

Neque vero cum Papebrochius hujusmodi Acta in vulgus ederet, ea illi mens fuit, quod ex instituti operis ratione tum ipsi, tum aliis esse solet, cum Divorum historias describunt, ut videlicet quæ sanctissimi Viri, auctore ac duce Deo, fortiter ac præclare gesserunt, ea tradita litteris ab oblivione hominum vindicent; simulque ut pateant in promptuque sint omnibus pulcherrima illa majorum nostrorum facinora, quæ posteros vel in admirationem rapiant, vel ad imitationem alligant. Sed alio ille spectavit, neque enim idcirco Acta S. Venantii, quæ in codice Camertino descripta invenerat, typis mandanda curavit, ut ex eorum lectione egregius ille Christi Athleta vulgo innotesceret, sed ut ex animis hominum evelleret opinionem quamdam falso proditam, quæ S. Venantio permulta affinxit, cum ab illo aliena, tum inter se parum congruentia. Non ille quidem de sanctitate ac martyrio Venantii dubitat, non ejus nomen ac memoriam ex Divorum fastis eximit, nihil de illius reliquiis, nihil de cultu, nihil de antiqua adversus eundem religionem immutandum censet. Neque enim sapientissimo & cordatissimo viro venire poterat in mentem, ut ea vocaret in dubium, quæ Camertis ecclesiæ traditione nixa, multarum ætatum consensu firmata, universalis ecclesiæ auctoritate aut sancta aut permixta esse animadverteret. Sed cum hæc omnia rata esse ac firma, facta ac tecta servari velit, nihil præterea certi de Venantio proferri posse contendit; nam

quæ in ejusdem Actis continentur, omnia, aut certe pleraque non satis digna esse, quibus fides adhibeatur; sunt enim aut ab hominibus otiosis maleque feriat conficta, aut aliunde adscita, & hujus martyris nomini sane inepte supposita. Hæc cum ille haud levibus argumentis ac rationibus ostenderit, satis mihi superque fuerit præcipua illius criticæ disquisitionis capita in hunc locum colligere; quibus expositis, nihil necesse erit de nostro addere.

Primum igitur in commentario prævio hisce verbis suam sententiam aperit num. 3. *Et hæc quidem antiqui cultus monumenta indubitata ac certa sunt omnia: utinam æque certa foret Passionis historia. Cum enim ex ea, tamquam ex fonte, unice profuxerit quidquid de hoc S. Martyre prosa vel rythmo, Latine vel Italice, vetustiori vel recentiori ævo, scriptum umquam fuit, aut in ecclesia primum quidem Camerina, nunc etiam universali, recitabatur olim, vel recitatur hodie inter divina officia, optandum quam maxime est, ut ea fuerit quam gravissime fidelissimeque conscripta. Sed quam frustra id optamus, tam parum fidei tribuere possumus quibuscumque compendiis inde acceptis.*

Deinde cum Historiam ablati & relati corporis eruditis animadversionibus illustrasset, hæc subjecit: *Atque hæc certior omnis notitia, quam dare possumus de cultu, & corpore S. Venantii: cujus quia nec nomen invenitur apud ullos antiquos Martyrologos, datur intelligi, nulla ejus Acta primis octo vel decem sæculis nota fuisse Italici, apud quos satis diligenter colligebantur passionis martyrum ac vitæ Sanctorum. Qualia autem postea sint composita, & cujus fidei, ut per te possis æstimare, ipsa, licet alioqui hoc opere indigna, hic tota dabimus.*

Post descripta, ac lectorum oculis exposita S. Venantii Acta, Annotationem criticam eidem apposuit, & num. 1. codicem S. Eutitii, sive Camertinum, unde illa transcripserat, huic censuræ subjecit: *Ipsæ codex vel Camertino allatus, vel ex Cameriniensi alio antiquiori descriptus, continet originariam omnem notitiam, quæ de S. Venantio Camerini habebatur, tunc cum ordinata fuerint Missa & Officium hujus Sancti, quæ habemus ex Messali & Breviario vetusto ecclesiæ S. Venantii Cameriniensis, tamquam in ea ab antiquo usurpata, donec sacra Rituum Congregatio intercessit, jussitque omnia fieri de communi. Congregationem movit hæc dubio evidens fabulosa, quam continebat chimericum plane commentum de Antiocho Rege & Imperatore, Romano quidem, sed palatium Camerini habente, deque nescio cujus B. Joannis Papæ Ponticatu, cum eo nomine ante sæculum sextum nullus ecclesiæ Romana præfuerit.*

In eadem Annotatione critica n. 7. hæc habet: *Quid autem, si suspicari velit quisquam, Sanctum juvenem in aliqua, non tam persecutione, quam gratulatione barbarica sub Longobardis, aliisve gentibus dejectum e muris, dissipatoque per lapsum cranio martyrem obisse, extra omnem judicii formam, cujus deinde passionem fabulator aliquis, sicut vidimus, adornavit. Nolim ego id affirmare. Propone tamen lectori volui, ut secum ipse statuatur, quid, & quantum credere Actis velit, compendiisque inde sumptis.*

Hactenus Papebrochius, Neque a sententia Papebrochii Cæsar Card. Baronius longe abfuit. Is cum jussu & auctoritate Gregorii XIII. Pontificis Maximi, ea, quæ in Martyrologio Romano videri poterant emendatione digna, corrigeret, nomen S. Venantii hoc elogio ornatum eidem Martyrologio inseruit: *xviii. Maji Camerini S. Venantii M.*

qui

Censura
Papebro-
chii in
Acta S. Ve-
nantii,

intacta e-
jusde mar-
tyrio &
cultu.

qui quindecim annos natus sub Decio Imperatore, & Antiocho Praside una cum aliis decem, gloriosi certaminis cursum, cervicibus abscissis implevit. Sed antequam ad eam diem S. Venantii nomen adscriberet, tabulas Camertinae ecclesiae sibi adeundas & consulendas putavit; in quibus multa animadvertit, quae solertiori indagine, nec levi castigatione indigerent: qua de re non semel tantum, sed iterum ac tertio lectorem admonuit in Annot. ad Martyr. Rom. Ac primum quidem in notis ad eam diem 18. Maji: *Vidimus*, inquit, *tabulas ecclesiae Camertinae, nec non ejus Acta, sociorumque Mm., quae tamen ob nimiam temporis vetustatem, superinducta mendis, censura indigent, & castigatione non modica.* Deinde cum ad diem 11. ejusdem mensis adiecisset nomen Anastasii & sociorum Mm. *Legimus*, ait, *horum Acta in gestis S. Venantii Martyris acceptis ab ecclesia Camertina, sed censura aliqua castiganda.* Postremo quarta die ejusdem mensis nomen S. Porphyrii hac nota insignivit: *Habetur mentio de eo in Actis S. Venantii, qui passus est Camertini; legimus ea manuscripta, sed in nonnullis emendanda.*

Censura
Baronii,

Censura
Hensche-
mii.

Ad Papebrochii sententiam propius accessit Godfridus Henschenius, qui longius aetate proventus Papebrochium praecleari illius operis & collegam habuit, & successorem reliquit. Is quippe in Acta S. Venantii paullo acrius, quam Baronius stylum exacuit. Cum enim tomo 3. die 11. Maji ageret de S. Anastasio Corniculario, ejusdemque sociis, & illorum res gestas ex Actis S. Venantii describeret, quae sibi esset de illis opinio ac sententia, hisce verbis declarat: *Non possumus*, inquit, *ab animo prorsus excutere formidinem, ne hac quoque in parte Acta S. Venantii, quae de S. Anastasio, & sociis agunt, fursuris multum habeant admixtum, quod defectu meliorum notitiarum difficile sit segregare ab eo, quod forsitan verum est.* Duo praecipue hic digna sunt, quae notentur. Nam primum quidem Henschenius aperte indicat universa S. Venantii Acta suspecta sibi esse, cum dicat *eam quoque partem*, quae ad Anastasium & socios pertinet, multis depravationibus refertam videri. Deinde licet plus falsi, quam veri reperisset, id totum omnino abjudicare, atque rejicere propterea non audet, quia vir gravissimus ubiores notitias sibi opus esse censuit, ut neque inconsulte neque temere iudicium huiusmodi ferret, quo Actis illis fidem omnem abrogaret. Ceterum cum dixerit, *difficile esse segregare falsum ab eo, quod forsitan verum est*, appositae dubitationis nota satis ostendit, nihil propemodum in iisdem Actis contineri, quod certum omnino sit, & nulli controversiae subesse possit.

Jam vero ut ad Papebrochium revertar, unde paullisper declinavit oratio, in hoc summa ejus, quod tulit, iudicii, totaque illius censuram consistit, ut neget cum S. Venantio congruere posse, quae Camertinus codex eidem attribuit, propterea quod alia cum Geographia, alia cum Chronologia, omnia ferme cum historiae veritate repugnent; ex quo efficitur, ut ejusdem Acta majori ex parte vel commentitia sint, vel certe aliunde adscita. Et Papebrochius quidem in ea fuit sententia, ut putaret historiam S. Venantii ex aliorum Martyrum Actis descriptam & conflata esse, atque oscitanter imperiteque cum Venantii nomine, patria, martyrio conjunctam. Quare priusquam ad rem nostram accedimus, iterum nobis consulendus est Papebrochius, ab eoque discendum, quo spectent, siue unde fuerint desumpta ejusmodi Acta, quae S. Venantii nomen praefecerunt,

Illyricum Sacrum,

S. II.

Pars prima Actorum S. Venantii Camertis usque ad numerum ix., desumpta est ex Actis S. Agapiti pueri ac Martyris Praenestini, auctore Daniele Papebrochio.

A Nimadversiones criticas una cum apocryphis S. Venantii Actis jam Papebrochius typis tradiderat; cum ecce tibi, unde minime sperabat, sese illi obtulit, qui ad rem solertius investigandam clarissimum lumen praeferebat, quasque digito intento fontem ipsum ostenderet, ex quo S. Venantii historia magna ex parte manaverit. Neque oblatum sibi ducem, ac lumen negligendum putavit; illuc animum & cogitationem intendit, diligenter inquiri, nullo propemodum negotio invenit, quod antea ille quidem suspicabatur, sed frustra quaesierat. Qua de re cum sibi gratularetur, neque illam uni sibi inventam duceret, statim in publicum & commune conferre statuit, quod privato studio atque industria sibi comparaverat. Hinc consilium illud cepit, ut Actis S. Venantii adungeret, & tomo iv. Maji jam typis impresso Appendicem innecteret huic titulo subjectam: *Quomodo Acta S. Venantii ex antiquioribus Actis S. Agapiti pueri Martyris Praenestini pro magna parte sint desumpta.*

Principio rem, quemadmodum gesta sit, & unde sibi acciderit, ut Acta S. Venantii in Actis S. Agapiti deprehenderit, lectoribus exponit. Forte evenit, ut in communi triclinio inter prandium legeretur historia S. Agapiti pueri & Martyris Praenestini, quam Petrus Ribadeneira descripsit; & mensae pariter cum sociis Papebrochius accumberet. Is cum ad eam lectionem paullo acrius mentem intenderet, primum mirari, quid rei istuc esset, quod inter Acta S. Venantii, & Acta S. Agapiti tanta rerum, locorum, nominum similitudo intercederet, vix ut tenue aliquod vestigium, seu nota appareret, unde altera ab alteris discerni possent. Deinde memoria repetens, quae de S. Venantio legerat, quaeque ipse scripserat, subvereri cepit, ne Acta S. Agapiti in Acta S. Venantii irreperirent. Quid plura? Ribadeneira indice ac duce, statim sub mensam ad archivum conyolat, loculos scrutatur, codices diligenter excutit, ac demum invenit duo exemplaria manuscripta, & ad diem 18. Augusti seposita, quibus martyrium, resque gestae S. Agapiti Praenestini continebantur. Quae cum attente legisset, contulissetque accurate cum Actis S. Venantii, haec cum illis usque ad numerum ix. adeo similia esse comperit, ut si pauca excipias, omnia fere inter se congruere viderentur. *Vidi*, inquit, *non solum eadem quoad substantiam, sed magna ex parte etiam quoad verba inserta legenda S. Venantii; adeo ut haec fere totam usque ad num. 9, (qua enim deinceps sequuntur, aliunde superaddita sunt) inde transumptam fuisse appareat, uberiori aliquantulum phrasi, cum nonnulla transpositione rerum, & exigua tormentorum diversitate.*

Atque ut huiusmodi compilationis indicia lector ipse deprehendere manifestum, & manu quodammodo tenere possit, Acta S. Agapiti huic Appendici inseruit; singillatim omnia expendit, ostenditque nihil propemodum in his Actis contineri, quod non interverterint Camertini, ad suumque Venantium transtulerint. His Actis descriptis hanc animadversionem subiecit: *Vides hic non solum Antiochum Regem, sed & Porphyrium Virum Dei, & educationem Martyris in Monasterio, &*

Acta S. Agapiti Praenestini in Actis S. Venantii a Papebrochio deprehensa.

F f f 3

anno-

annorum quindecim aetatem, & generis nobilitatem; & Anonymum Præsidem, cui torquendus commissus sit Agapitus, similiter lapsum de tribunali atque enclum: Martyrem præterea flagellatum, fustigatum, prunis capiti impositis, subiectoque fumo vexatum; & leonibus obiectum: tum Attali Apostatæ conatus irritos, & Anastasium Cornicularium, multosque de populo conversos, sepulturam denique; iisdemque fere verbis omnia, quibus eadem legeras de S. Venantio; neque quidquam notabilis differentia; nisi quod ubi Agapitus dicitur aqua ebulliente ventrem persusus, ille per abrupta raptatus fingatur, & fontem aque suis raptatoribus dicatur eliciisse, ut plane cecum esse vel obstinatum oporteret, qui videre vel non posset, vel mollet hac S. Agapiti Acta proposita ei fuisse, qui passionem S. Venantii contexit; nec aliud curatum esse, quam ut proluxior evaderet fabula, additis aliorum quoque passionibus & Actis, quasi cum S. Venantii Martyrio connexis. In hac tamen longe insulsiore apparet posterior, quod Camerini Actam tragediam voluerit, quasi istis sedem suam, palatiumque Rex seu Imperator Romanus habuerit; cum alius Antiochum suum Romæ detineat, ibique tormenta Sancto illata dicat, ac solum capitis supplicium ultimum apud Præneste sumptum.

Hactenus Papebrochius de Actis rebusque gestis S. Agapiti Prænestini in S. Venantium Camertem transfusus. Doctissimi huius viri sententiam necesse habui exponere; quippe quæ ad investiganda & restituenda Agapiti Salonitani Acta viam mihi aperuerit; & quibus eorum restitutio ac recuperatio probabilis fiat, rationes atque argumenta suggesserit. Itaque Danielis Papebrochii exemplo & auctoritate fretus ostendam, primum quidem Acta S. Venantii octo prioribus paragraphis comprehensa, quæ ille uni Agapito Prænestino adscripsit, etiam ad Salonitanum Agapitum aliqua ex parte pertinere; ac proinde ex Actis utriusque Agapiti constare; deinde vero ad eundem Salonitanum Agapitum satis probabiliter nonnulla referri posse, quæ ibidem a paragrapho nono ad finem usque de S. Venantio perscripta sunt, quæque Papebrochius existimat aliunde mutuata esse, & S. Venantio inscite admodum oscitanterque afficta.

CAPUT III.

Prior pars Actuum S. Venantii conflata videtur ex Actis utriusque Agapiti tum Salonitani, tum Prænestini. Ex posteriori autem parte nonnulla pertinere ad Agapitum Salonitanum.

Daniel Papebrochius quærendo & investigando tandem manifesto comperit, Acta S. Venantii prioribus octo paragraphis comprehensa, referri oportere ad Acta S. Agapiti Prænestini pueri ac Martyris, tamquam ad proximum fontem, unde manaverint. Hic ille consistit, neque in ejusmodi inquisitione ultra progreditur; non quod existimaverit primam eorumdem originem altius repeti non posse, sed quia neque ejus loci, neque sui muneris esse duxit rem ultra persequi, quam propositi argumenti ratio postulabat. Id quippe agebat, in eo tunc laborabat, ut ostenderet Venantio convenire non posse pleraque ex illis, quæ vulgo eidem attribui solent. Satis itaque habuit indicare fontem, si non ultimum, certe proximum, ex quo historia Venantiana magna ex parte deducta fuerit. Noluit deinde in Acta S. Agapiti, quæ Venantii nomen subierunt, diligentius inquirere; nullum de illis iudicium tulit, nullam censuræ notam eisdem in-

fluxit. Hoc quippe examen iudiciumque ad posteros ac successores suos rejicere maluit, quibus futurum erat, ut contingeret Acta S. Agapiti in lucem emittere, & criticis animadversionibus illustrare; ac proinde ut liberum illis esset atque integrum, quam vellent, quamque æquissimam esse ducerent, sententiam dicere, nihil ab se præjudicati relinquere voluit. Nobis vero, ut eo, quo intendit, institutæ disputationis ratio perveniat, ultra progredi necesse est, quam Papebrochius inquirendo processit; & cum jam constet, unde proxime effluerint Acta S. Venantii, illud præterea restat, ut investigemus, quonam spectent ipsæmet illa Acta, quæ S. Agapiti Prænestini nomen præferunt, sive unde originem saltem aliqua ex parte duxerint. Ego vero sic existimo, Acta ejusmodi eatenus pertinere ad Agapitum Salonitanum Episcopum, qua conversionem & Martyrium S. Anastasii Cornicularii attingunt; ac proinde non esse omnino simplicia, sed permixta, & ex Actis utriusque Agapiti Prænestini ac Salonitani conflata. Quamquam autem in hac disputatione ducem non habeam Papebrochium, quem sequar, neque videam ejus vestigia, quibus insistam, ab ejus tamen institutis atque exemplis non omnino recedam; nam iisdem ferme rationibus & argumentis id, quod proposui, efficere conabor, quibus ille docuit Acta Venantiana ad Agapitum Prænestinum pertinere, atque hinc in Venantium fuisse transfusa.

Priusquam vero rem ipsam aggredior, duo mihi constituenda esse video; primum Acta S. Agapiti Prænestini, qualia apud Mombritium, & in codicibus manuscriptis reperiuntur, doctissimorum hominum iudicio nec genuina haberi posse, & multis subesse vitiis ac depravationibus; alterum vero, duos fuisse Agapitos ab Aureliano Imperatore Christianæ religionis causa interfici jussos, alterum puerum ac martyrem Prænestinum, alterum Episcopum ac martyrem Salonitanum.

§. I.

Acta S. Agapiti Prænestini mendosa esse ac depravata.

Agapiti pueri ac martyris Prænestini nomen ac martyrium perpetua constantique ecclesiastica traditione, & omnium fere antiquorum scriptorum litteris celebratur; neque ullus est inter Martyrologos, quin ejusdem commemorationem in divorum fastis ad diem 18. Augusti adscripserit. Auctor Martyrologii Hieronymiani longe omnium vetustissimi breviter suo more & paucissimis verbis Agapiti memoriam complectitur: *Prænestina civitate milliario ab urbe xxxi. Natalis Agapiti*. Ita scriptum est in exemplari Lucensi, quod Franciscus Maria Florentinus in lucem protulit; neque a Lucensi cætera Hieronymiana apographa differunt, nec plura de hoc martyre codices Hieronymiani, itemque Bedæ commemorant. Sed posteriorum ætatum Martyrologi, Ussardus, Ado, alique Agapitum elogio sane amplo exornant, quo quidem varia suppliciorum genera eidem inflata, totiusque martyrii series ac brevis quædam descriptio continetur. Præterea in Sacramentario Gregoriano Missa S. Agapiti Martyris, totiusque rei liturgicæ ratio præscribitur xv. Kal. Septembris. Hinc satis apparet egregium hunc Christi athletam magnum semper nomen, venerationemque in ecclesia Occidentali habuisse; & ejus venerationis longe lateque propagatæ initium vel inde usque ab ejus martyrio, vel certe paullo post, ab

Ex Actis S. Agapiti & Venantii permixtis aliqua ad Salonitanum Agapitum pertinent.

In Acta S. Venantii Acta S. Agapiti Prænestini fere integra; in hac vero ex Actis Agapiti Salonitani nonnulla derivata.

Agapiti Prænestini nomen celeberrimum, & cultus perantiquus.

sed ejus
Acta mi-
nus si-
vera.

ab extinctis tyrannis, ecclesiæque pace per Constantinum Magnum ubique constituta, repetendum esse. Atque utinam ejus acta, quæ antiquis Martyrologis suppeditarunt, unde præclari hujus martyris elogium conficerent, æque sincera & incorrupta, atque in eorum manus venerant, ad nostram ætatem pervenissent. Sed quo tempore ablegatis bonis artibus litterisque, scæda quædam barbaries & ignorantia rerum vetustarum omnia pervaserat, incredibile dictu, ut in aliis Divorum historiis, sic etiam in Actis S. Agapiti quanta facta sit labe; dum homines pro more atque ingenio illorum temporum res Divorum vere & præclare gestas, fictis narrationibus & miraculis adornare, & rebus vel commentitiis, vel alio pertinentibus augere student: ex quo factum est, ut cum falsis additamentis mentes mortalium in admirationem rapere, atque ad Sanctorum hominum cultum vehementius incitare voluerint, nihil aliud videantur egisse, quam ut veris propter falsa admixta adimatur fides; & quæ ab antiquis simplici stylo, & summa cum fide perscripta sunt, ea etiam propter res vanas futelesque superadditas in dubium revocentur.

Censura
in Actis
S. Agapiti
Prænestini.

Corruptela ac depravatio Actorum S. Agapiti haud sane effugere potuit sagacitatem Cæsaris Card. Baronii, qui in notis ad Martyrol. Romanum ad diem 18. Augusti, hujusmodi Acta apud Mombrinium descripta hac brevi censura confixit. Recitat, inquit, ejus Acta Mombrinius tomo 1. sed admodum depravata, Actis autem Mombrinianiis nihilo emendatiora sunt alia eorumdem exemplaria, quæ in variis Mss. codicibus apud Papebrochium in Append. ad acta S. Venantii commemoratis continentur. A Baronii judicio gravissimo haud dissensit Franciscus Maria Florentinus in notis ad Martyr. Hieronym. Diffusiora, inquit Agapiti Acta prostant apud Petrum de Natalibus lib. 7. cap. 74, & apud Mombrinium, Card. Baronii judicio corrigenda. Eidem & paullo etiam acriori censura eandem S. Agapiti historiam subjecit Joannes Baptista Sollelius in suis ad Ussardum Auctariis & Annotationibus: Quam illustris est, inquit, & ab antiquo celebratissima Agapiti Prænestini M. gloria, a vetustis Kalendariis, Sacramentariis, & Martyrologiis nostris omnibus prædicata, tam sunt depravata ejusdem acta, teste ipso Card. Baronio, ut tuto dici posse videatur, cusa esse in eadem officina, ex qua prodire illa, quæ de S. Venantio expressa sunt ad 18. Maji; si non potius eadem utriusque sint, aut alterius alteri aptata; certe multa correctione egentia, ut fusiùs suo loco demonstrabitur, & rursus dicendum erit infra ad xx. & xxi. Augusti.

Die autem xx. Augusti, cui Ussardus affixit commemorationem B. Porphyrii hominis Dei, qui S. Martyrem Agapitum erudit in fide & doctrina Christi, idem Sollelius Actis Prænestini Agapiti hanc notam inussit: Ut autem clarius pateat Actorum Agapiti Prænestini, & Venantii Camerini confusio, consule hujus lectiones in Brevariario Romano ad 18. Maji, in quibus Cornicularius a B. Porphyrio presbytero cum familia baptizatus dicitur &c. quæ sane tam sunt conformia, ut non possint non ex unis actis ad altera translata supponi; nisi miraculum novum fingere velimus. Eadem scripsit die xxi. Augusti, atque ad elogium Ussardinum Anastasii Cornicularii adjecit: Quod die præcedenti de Porphyrio observatum est, hic de Anastasio plane recurrit; nam in citatis Venantii lectionibus Cornicularius idem, qui hic ab Adone refertur, ibi ex demirata Venantii constantia conversus est, poniturque in Martyrologio Romano moderno xi. Maji.

Nihilo mitius de iisdem Actis Prænestinis cen-

suit Josephus Maria Suaresius Episcopus Vasionensis in sua Præneste antiqua lib. 2. cap. 3. Acta illa fuisse admodum depravata Cardinalis Baronius indicat; mutila etiam ne sint, vereor, cum in ipsis non comperiam martyrium Porphyrii, quod descriptum in illis Baronius superscriptus asserit. Idcirco ea expoliavi, quoad potui, & interpolavi; nec enim ferendum erat, ut Monasterium pro ecclesia, Præses pro Præfecto, Antiochus Rex, pro Aureliano Imperatore, aliaque id genus intexerentur.

Guilielmus Cuperus tom. 3. die 18. Augusti, nactus varia exemplaria Actorum S. Agapiti Prænestini, omnium diligentissime, singula expendit, alia cum aliis contulit, quæ in illis absurda essent, quæ commentitia & fabulosa, quæ inter se discrepantia, accurate notavit. Hujus censorias animadversiones huic loco intexere libuit: Eminentiissimus Baronius hac die in notis ad Martyrologium monet apud Mombrinium extare similia ejusdem Martyris Acta, quæ admodum depravata esse pronunciat. Jamdudum Papebrochius noster occasione S. Venantii Camertis ad diem 18. Maji, sive tomo 4. istius mensis post paginam 144. etiam edidit ista S. Agapiti Acta, quæ cum Venantianis adeo concordant, ut hac ex illis, vel illa ex his desumpta videantur, quemadmodum curiosus lector, ea inter se conferre volens, facile observabit.

Præterea ex Ms. codice Casinensis Bibliotheca, litteris Longobardicis exarato, ut in margine apographi notatur, habemus aliorum Actorum exemplar, in quo martyrium S. Agapiti etiam sub Rege Antiocho collocatur. Sed in his singularia quedam occurrunt: cum enim in aliis Actis S. Agapiti primum deducatur ad urbem Prænestinam leonibus obiectendus, in his dicitur Præneste enutritus, & ibidem vitam monasticam duxisse. Hinc eruditus Lector primo intuitu videt, quam inepte Rex Antiochus, & Monasterium istis temporibus conveniat. . . Præterea in aliis Actis traditur Christiana S. Agapiti professio renunciata esse Tyranno, cum in his dicatur S. Martyr Tyranno occurrens ultro eundem acriter reprehendisse. Denique variis Episodiis exornata sunt Acta Casinensia,

Saltem tolerabiliora sunt Acta ejusdem, quæ in aliis Mss. codicibus occurrunt, & quorum hoc est principium: Tempore illo cum impiissimus Aurelianus Imperator savissimam persecutionem contra Christianos exerceret in toto orbe Romano, agebat Roma Præfectoriam dignitatem Præses nomine Antiochus peior per omnia Domino suo. Erat autem in eadem urbe venerabilis puer nomine Agapitus &c. Hujusmodi tolerabiliorum Actorum exemplum ex Ms. Accincti Monasterii in Burgundia Cuperus descripsit, & pariter cum Actis Casinensibus multo copiosioribus tomo 3. Augusti ad diem 18. inseruit.

Cum igitur jamdudum Actis S. Agapiti Prænestini certam fidem auctoritatemque ademerint tot illustrium ac sapientissimorum virorum præjudicia sane gravissima & maxima, nemo nobis, opinor, vitio verterit, quod ex hujusmodi Actis omnium sententia depravatis maleque cohærentibus cum Agapito Prænestino, pauca quædam transtulerimus ad Agapitum Salonitatum, quæ in hunc congruentius, quam in illum conveniunt: quinimmo de Actis Prænestinis haud male nobis mereri videmur, si resectis amputatisque rebus alio pertinentibus, ea quoquomodo, & aliqua ex parte, emendare conabimur.

S. II.

Duos Aureliano imperante Agapitos fuisse Prænestinum & Salonitanum.

Duo per
idem tem-
pus Aga-
piti Præ-
nestinus &
Salonita-
nus.

DE Agapito Prænestino puero ac martyre nulla esse potest controversia; quippe cum huic & illustria præconia impertiunt, & mortis pro Christo susceptæ testimonium tribuunt veteres pariter & juniores Martyrologi, ejusque nomen ac memoriam ad diem 18. Augusti affigunt. Nihilominus constat per eadem tempora extitisse alterum ejusdem nominis Martyrem, eundemque Salonitanum Antistitem; nam cum Martyrologi fere omnes in elogio Anastasiano illum commemorant, tum præterea in Diptychis & catalogis Salonitanis inter Episcopos illius ecclesiæ annumeratur. Hujus vero Pontificatum & Martyrologia, & tabulæ Salonitanæ cum Aureliani ætate atque imperio conjungunt. Quæ distinctio ut evidentius pateat, in promptuque sit omnibus, operæ pretium esse arbitror duas hic Martyrologicas formulas conjungere, & sub unum aspectum subicere; quarum altera directo quidem ad S. Anastasium Cornicularium spectat, obiter tamen attingit Agapitum illum, cujus constantia ac virtute permotus Anastasius Christianam religionem suscepit; altera vero Agapiti Prænestini nomen & elogium complectitur. Utramque descripsimus ex Adone, qui fuisse copioseque alterius Agapiti laudes, & nominatim omnia eidem inflata supplicia persequitur.

Formula prima ex Adone.

Elogium
Adonia-
num Aga-
piti, in
quo men-
tio Aga-
piti Salo-
nitani.

xxi. Augusti: Inciruitate Salona natalis Anastasii Martyris, qui cum videret B. Agapitum inter tormenta fortiter Christum confitentem, exclamavit, Magnus est Deus Christianorum, & non est alius præter eum. Erat autem Cornicularius miles; ad quem Præses, sicut video, inquit, seductus es. De quo Præses Imperatori Aureliano renunciavit, qui mox perire illum jubet. Et ita martyr factus migravit ad Dominum.

Formula secunda ex eodem Adone.

Elogium
Adonia-
num Aga-
piti Præ-
nestini.

*Apud Prænestinam urbem, milliario ab urbe trigesimo tertio, natale S. Agapiti Martyris sub Aureliano Imperatore, Præsidi Antiocho. Cum esset annorum quindecim, & amore Christi martyrio ferre-
ret, jussu Imperatoris tentus, & primo nervis crudis diu casus est. Deinde Præsidi, ut impelleretur sacrificare, traditur. Qui in dirissimo carcere cum reclusus, & per quatuor dies cibum omnem negavit. Inde de carcere exhibitus est Præsidi, qui prunas ardentes super caput ejus imponi jussit; & cum gratias Deo Martyr ageret, flagellis est cæsus, & nudus suspensus capite deorsum verso, acri subter fumo factus. Et cum diceret Præsidi, sapientia tua, & vanitas in fuma laborat, iterum flagellis ceditur a quatuor sibi invicem succedentibus. Deinde bullientem aquam supra ventrem ejus ministri diaboli effuderunt, & maxillas ejus confregerunt. Interea Judex de tribunali suo cadens, collectus a ministris in lecto reclinatur, & sentiens Dei virtutem in martyre, post modicum tristem animam emisit. De Beato vero Agapito renunciatum est Imperatori. Qui beatum virum jussit Leonibus subjici. Sed mansueta facta fera, pedibus martyris ad lambendum se inclinaverunt. Hoc videntes sceleris ministri tulerunt de medio Sanctum Martyrem, & venerunt contra civitatem Prænestinam, ubi sunt duæ columnæ, & ibi eum gladio percussit quintodecimo Kalendas Septembris.*

Ex utroque
Elogio de
Antiocho
priusque
Agapiti.

Utramque formulam, quæso te, accurate perpendas, ut quid ex illis effici, cogique velim, pla-

ne perspicias. Ac primum, videntur hic duos Agapitos inter se quanto maximo locorum intervallo disjunctos, alterum apud Prænestem in Latio, alterum apud Salonam in Dalmatia martyrio perfunctum. Is quippe Agapitus, de quo in priori formula mentio fit, ibidem loci acerbissimos cruciatus pro Christo subibat, ubi Anastasius & Christianam religionem fidenter ac libere professus est, & non ita multo post, ut ea formula satis indicat, Imperatoris jussu interemptus. Huc revoca, quæ diximus cap. 1. Consect. 2. Itaque Agapitus, de quo hic mentionem Ado interjecit, non alibi quam Salonæ martyrium subiit. Alius itaque est, longeque diversus ab Agapito Prænestino, quem Prænestem religionis causa interfectum fuisse omnes ad unum Martyrologi consentiunt.

Hinc alia distinctionis nota, & alterius ab altero discernendi ratio suppetit. Nemo fere ex Martyrologis, præter auctorem Martyrologii Hieronymiani, a quo abest Anastasii commemoratio, martyrium B. Anastasii Salonæ affixit, quin ejusdem conversionem S. Agapito attribuerit: cum autem iidem multa & præclara de S. Agapito Prænestino commemoraverint, præsertim Ado, qui omnium copiosissime hujus elogium contexuit; nemo unus tamen est, qui Agapito Prænestino Anastasii ad Christum conversi decus & gloriam adscripserit. Mihi vero non fit verisimile, futurum fuisse, ut hanc ejus laudem sane egregiam silentio prætermitterent, si revera propriam illius esse, illique deberi existimassent; præsertim cum cæteris ejusdem laudes, & multiplices pœnas pro Christo susceptas, uberius etiam, quam solent, & accuratius persequantur. Hoc igitur insuper inter Prænestinum & Salonitanum Agapitum interest, quod is Anastasium ad Christi fidem converterit, eundemque gloriosi certaminis socium habuerit; quam quidem conversionem & societatem nemo Martyrologorum alteri Agapito Prænestino clare diserteque attribuit.

Hæc propterea dixi, quod neminem Haglologorum invenerim, qui Salonitanum a Prænestino Agapito distinxerit; quibus venia danda est, cum noster Salonæ Episcopus illis ignotus esset; neque ex ipsis nostris catalogis, qui fere Antistitem Salonitanum ordinem invertunt, addiscere poterant Pontificatum Agapiti Salonitani ad imperium Aureliani referendum esse. Hinc factum est, ut plerique, Prænestinis tabulis decepti, unum ex duobus Agapitis conflexerint; neque alium in prima, alium in secunda Adoniana formula, commemorari existimaverint. Et quoniam errores ferme inter se jungi copularique solent, & plerumque alius ex alio necessaria consecutione gignitur, falsæ istorum opinioni id consentaneum erat, ut Anastasium quoque cum Agapito Prænestino conjungerent; & aliqui etiam ejus martyrium e Dalmatia in Latium transferrent. Quod quidem quam longe a veritate abhorreat, præclare animadvertit Petrus Galesinius, qui in notis ad suum Martyrol. Petrum Equilinum castigavit, quod is Anastasium Salonæ adeptum Romam revocaverit: *Equilinus*, inquit, *Roma eum Martyrio coronatum esse scribit. At Salonæ Usuardus, Ado, cæterique affirmant.* Et vero Adonis, & Usuardi auctoritas pluris esse cuique debet, quam istorum opinio; qui Actis Prænestinis plus fidei adhibere videntur, quam quantum eisdem tribuere oportet. Cæterum veteres illi Martyrologi, quibuscum Romanum Martyrologium consentit, apertius declarant B. Anastasium necatum fuisse Salonis in Dalmatia, quam ut illorum verba, aut hujus martyrium alio distrahi referrique possint, Vide

Ignoratio
Agapiti
Salonitani
Antistitis
multis er-
randi cau-
sam præ-
buit.

Vide, quæ diximus Cap. 1. consecr. 3. Huc adde notam illam in uno alterove catalogo Salonensium Episcoporum ad nomen Agapiti adjunctam: *Suo tempore martyrium suscepit B. Anastasius*. Quorsum hæc? quia videlicet Anastasii conversio ac martyrium ad Agapiti Salonitani Episcopi res præclare gestas ejusque ecclesiæ gloriam pertinebat. Nam si hæc ad alterum Agapitum, urbemque Prænestinam referenda sunt, nihil necesse fuerat de Anastasio ibidem commemorare.

Annot. no-
tum secu-
lum Acta
utriusque
Agapiti
distincta.

Cum autem Ado, & Usuardus a S. Agapito Prænestino & Salonitanum Agapitum distinxerint, & Anastasium Cornicularium sejunxerint, satis constare videtur nono sæculo, cum illi scribebant, Acta utriusque Agapiti fuisse distincta, & alia ab aliis seorsum descripta, quæ deinde inter se commixta in unam historiam coaluerunt; eorum autem autographa aut omnino interiisse, aut certe in archivis situ carieque obducta delitescere, sic prorsus, ut nusquam appareant; id quod postea accuratius explicabimus. Neque enim dubium videtur esse, quin veteres illi Martyrologi utrorumque Actorum sive autographa, sive exemplaria habuerint; & ex alteris quidem Agapiti Prænestini elogium descripserint, ex alteris vero, quæ pertinent ad Anastasium Salonitani Agapiti socium desumpserint: nisi forte verisimilius esse videatur temporibus illis extitisse propria S. Anastasii Acta, in quibus frequens esset, atque honorifica mentio Agapiti Salonitani Episcopi; atque ex his Adonem cæterosque tum S. Anastasii conversionem ac martyrium, tum Agapiti nomen & commemorationem in sua Martyrologia transulisse.

S. III.

In Actis Agapiti Prænestini contineri quadam ad Salonitanum spectantia. Ratio discernendi, quæ ad alterutrum pertinent.

QUÆ proximo superiori paragrapho dixi, ea paullo fufius explicare necesse habui, ut ad conficiendum illud, quod proposui, facili & expedito sine ulla offensione cursu, atque adeo sponte sua feratur oratio. Nam si duos Agapitos tertio vertente sæculo fuisse constat, alterum Prænestinum, alterum Salonitanum, si ad hunc posteriorem referri oportet conversionem ac martyrium Anastasii Cornicularii, consequens est, quæ in historia Prænestini de Anastasio narratur, ea pertinere ad Salonitanum Agapitum, ex hujusque Actis illuc irrepsisse. Hujus argumentationis formam a Papebrochio accepi, ejus exempla sequor, eandem atque ille disputandi rationem ac viam insisto. Cum enim Papebrochius in Actis Prænestinis ea ferre omnia manifesto deprehendisset, quæ in prima parte historię S. Venantii leguntur, quæque in hunc convenire nequeunt, haud dubium esse duxit, quin illa ab S. Agapito ad S. Venantium traducta fuerint. Nos ratione haud dissimili dicimus conversionem ac martyrium S. Anastasii ab Salonitano ad Prænestinum Agapitum translata esse, propterea quod eadem omnino descripta esse, attributaque Salonitano Agapito invenimus in formulis Martyrologicis, quibus Anastasii martyris Salonitani commemoratio & elogium continetur.

Jam vero si Papebrochii exemplo priorem Adoniam formulam supra exhibitam, cæterasque aliorum Martyrologorum formulas eodem spectantes cum Actis Prænestinis conferamus, simillima inter se omnia, vel potius eadem de S. Anastasio in his, atque in illis narrari comperie-

mus. Idem utrobique Anastasii nomen, eadem dignitas, idem titulus Anastasio adscriptus; eadem itidem causa & ratio conversionis; ac ne verba quidem inter se discrepant, quibus se Christianum esse profitetur; nam utrobique dicitur exclamasse: *Magnus est Deus Christianorum*; iisdemque utrobique verbis Præses Anastasium increpat. Acta Prænestina inquirunt: *Præses dixit ad eum, sicut video, seductus es*. Ado autem: *Ad quem Præses, sicut video, inquit, seductus es*. Denique utrobique dicitur Præses ad Imperatorem detulisse Anastasii nomen, eundemque susceptæ Christianæ religionis crimine accusasse. Hoc tantum interest, quod quæ Martyrologi summatim breviterque perstringunt, historia Prænestina paullo fufius explicat; quamquam aliqua exemplaria Actorum de Anastasii martyrio nihil commemorant, id quod Martyrologi jussu Imperatoris factum esse declarant; Auctor vero historię Venantianæ præterea docet, quo supplicii genere obierit.

Ex his satis manifesto apparet Acta Prænestina, quæ Camertinis & Venantianis Actis inserta esse comperit Papebrochius, non esse sincera omnino ac simplicia, sed quadam ex parte permixta, & ex Actis utriusque Agapiti Prænestini & Salonitani in unam historiam coaluisse. Si quis vero hujusmodi Acta conjuncta & confusa distinguere cupiat, & internoscere, quæ ad Prænestinum, quæve ad Salonitanum Agapitum pertineant, ex duplici Adoniana formula paullo ante descripta certissimam habet regulam, qua possit alia ab aliis discernere. Quidquid enim in Actis Prænestinis invenies, quod cum iis cohæreat, quæ Ado de Agapito Prænestino in posteriori formula scripsit, id omne eidem Prænestino martyri intactum integrumque relinquas oportet; contra vero ubi aliquid in ejusmodi Actis deprehendas, quod cum priori Adoniana formula omnino congruat, ne dubites id totum rescindere, atque ad Salonitanum ejusdem nominis Episcopum transferre. Si quæ vero sint, quæ neutri formulæ convenient, ea ne rescindas, neve suo loco dimoveas, adimafve Prænestino Agapito; quippe cum is ex antiqua suorum Actorum possessione depelli non debeat, nisi ubi manifeste appareat aliquid eidem dolo malo, aut per errorem affictum fuisse. Cum itaque ad hanc regulam Acta Prænestini Agapiti expendi, & supposititia a genuinis discerni oporteat, huic attribuendum esse diximus multiplices illos variosque cruciatus, quos Ado in posteriori elogio nominatim persequitur, vincula nimirum ac verbera, quatuor dierum inediam, prunas vertici impositas, fumum suspenso ejus capiti deorsum versum pendenti subjectum, leones eidem blandientes, perfusionem aquæ ebullientis, contusionem maxillarum, capitis amputationem; & quidquid præterea ibidem Ado commemorat, unus sibi vindicat Prænestinus Agapitus; nihil horum ab ejus historia removendum esse censemus. At vero ab eodem seponi volumus, referrique in Acta Salonitani Agapiti tum conversionem, tum martyrium Anastasii Cornicularii; & si quæ alia sint, quæ Ado in priori formula de Anastasio scripsit. Hæc siquidem ad nostri Agapiti laudem jure pertinent, qui eximie cujusdam virtutis & constantiæ exemplo auctor fuerat Anastasio, ut Christianam religionem amplecteretur, & pro Christo ad extremum usque spiritum decertaret. Quod si alia insuper inveniantur in aliquo exemplari Actorum Prænestinatorum, quæ quidem ab illis duabus formulis absint, sed aptius in Salonitanum, quam Prænestinum quadrent, nihil vetat, quominus ea quoque indidem repeti, & Agapito nostro restitui possint;

Acta Prænestina ex Actis utriusque Agapiti composita.

Ratio discernendi, quæ ad Prænestinum Agapitum pertinent.

quæve ad Salonitanum.

sint; præsertim cum hujus Acta nimis grave præjudicium retulerint a doctissimis viris, qui censuerunt illa esse *admodum depravata*, & multa in iis contineri, quæ cum Prænestino puero ac martyre haud satis congruere videntur; ut proinde impune liceat quædam amputare, alioque rejicere, quæ neque apud Adonem, neque apud cæteros Martyrologos de Agapito Prænestino commemorata inveniuntur. Vere igitur Baronius in notis ad Martyr. Rom. ad diem 21. Aug. ait: *De hoc Anastasio, idest Corniculario, plura scripta habentur in Actis S. Agapiti Prænestini, de quo supra xv. Kal. Sept.* Vere inquam scripsit de Anastasio plura reperiri in Actis Prænestinis, sed tamquam in aliena sede, sed illuc intrusa, sed extrinsecus inuenta, nimirum ex Actis Agapiti Episcopi Salonitani,

§. IV.

Ex parte postrema Actorum S. Venantii esse aliqua, quæ haud inepte ad Salonitanum Agapitum accommodari possint.

Posterior
Acto-
rum S. Ve-
nantii, vel
fabulosa,
vel aliun-
de surre-
pta judice
Papebro-
chio.

Acta S. Venantii octo prioribus paragraphis comprehensa tantam rerum ac verborum similitudinem habere cum Actis S. Agapiti Prænestini Papebrochius ostendit, variis utrinque locis productis atque inter se collatis, ut cuius non opinione solum, sed plane ad veritatem persuaserit, Camertes ex tabulis Prænestinis surripuisse, quod ad ornandam, augendamque historiam S. Venantii transferrent. Postremam vero Actorum partem, quam supra Papebrochius inter fabulas & commenta rejiciendam duxerat, idem infra in eadem Appendice affirmat aliunde superadditam esse, ac proinde alio spectare; sed nulla autographa, nullas tabulas indicavit, unde illam Camertini desumpserint. *Fere totam legendam (Venantii) usque ad numerum 9. (quæ enim deinceps sequuntur, aliunde superaddita sunt) inde, idest ex Actis Prænestinis, transumptam fuisse apparet.* Itaque ex sententia Papebrochii Acta S. Venantii a paragrapho nono usque ad finem perducta, saltem aliqua ex parte, perinde habenda sunt, ac si essent possessio quædam quasi caduca & vacua, de qua nondum liqueat, cui potissimum adjudicari debeat. Cum autem Papebrochius idcirco Venantium Camertem ab ea possessione dimoverit, quod neque res, neque loca, neque vocabula hisce Actis implicita in eum convenire possint; si quis ex antiquis martyribus inveniretur, quocum illa haud inepte congruerent, is profecto ex illis Actis, quod sibi quadrat, vindicare, atque a Camertibus repetere, jure suo quodammodo posset. Hoc autem constituto, ad rem veniamus.

Ex Actis S. Agapiti Prænestini, quæ prima parte Actorum S. Venantii Camertis continentur, illa omnia superiori paragrapho descripsimus, quæ neque Prænestino, neque Camertino martyri conveniunt, & in Agapitum Salonitanum vel aptissime quadrant, cui scilicet adempta fuisse ostendimus. Nunc vero ultra progredimur, idque agimus & contendimus, ut probemus, aliena non esse ab nostro Agapito, immo cum eodem satis cohærere, si non omnia, certe aliqua, quæ Camertes Actis Prænestinis in Acta Venantiana transfusis addiderunt, quæque Papebrochius aliunde adscita fuisse arbitratur.

Pars itaque posterior historię Venantianæ ea S. Venantio attribuit, quæ neque in eum conveniunt, & graviores personam requirunt, quam ut ab imbecilli adolescentulo, vix quindecim annos

nato, quamvis egregiæ indolis, virilisque fortitudinis, pro dignitate sustineri queant; ex quo apparet hujus historię Auctorem minime sibi constare; quippe cum verbo tenus puerum, reipsa virum non minus ætate quam virtute maturum, & summa auctoritate præditum in scenam produxerit. Illum officio concionandi, quod ad Episcopos aut viros sacris ordinibus initiatos pertinet, identidem perfunctum docet: eas vero illi conciones affingit, quibus majus quoddam sententiarum pondus, & plus auctoritatis inest, quam quantum ætas puerilis ferre, aut præstare possit, ut quoties illas lego, toties mihi obversetur animo species quædam gravissimi viri Episcopali caractere ac nomine insigniti. Ubique ille pro potestate docet ac præcipit, hortatur ac monet; alios per se ipse baptizat, quod ministerium longe maximum ac sanctissimum a Laicis olim numquam usurpari solebat; alios adire jubet Sacerdotem quemdam nomine Porphyrium, a quo baptizentur. Quid quod *Homo Dei* appellatur, non secus atque Porphyrius ætate provectus, dignitate Presbyter? quid quod iterum ac tertio, *Patris*, atque adeo *Sancti Patris* vocabulo afficitur atque ornatur? quæ quidem omnia tam sunt a puero aliena, quam cum viro Pontificia dignitate prædito mirifice congruunt. Quare cum decorum ubique servandum sit, & recta ratio præcipiat expendere, quid & quantum inter personas atque ætates inter sit, jubetque reddere, quæ cuique sunt convenientia; necesse est ex hac postrema hujus historię parte aliquid detrahere, & Venantio Camertino adimere, illudque Agapito Salonitano, unde fortassis sumptum est, restituere; quod ille quidem personam sibi impositam per ætatem ferre nequeat, hic vero eadem personam sibi restitutam pro sua ætate ac dignitate præclare sustineat.

Alia præterea ratio suppetit, eaque longe gravissima, cur putemus ex hujusmodi Actis nonnulla Agapito Salonitano attribuenda esse. Nam argumenta, quibus Papebrochius utitur, ut Camertianam historiam aut confictam aut supposititiam esse ostendat, nulla videntur esse, si quædam ibidem narrata Camertino Salonam, ab S. Venantio ad nostrum Agapitum transtuleris. Jure ac merito vir doctissimus miratur, quid in mentem venerit Scriptori hujus historię res tam absurdas, tamque inter se discrepantes conjungere. Qui enim cum tertio sæculo cohærere potest Joannes Papa, cum nemo ante sextum sæculum hujus nominis Pontifex Romanæ ecclesiæ præfuerit? Quid hominis erat Antiochus ille imperator, atque adeo, si superis placeat, Rex Romanorum? Unde tantum celebritatis ac splendoris Camertino obtigerat, ut illic regia sedes & palatium Antiochi constitueretur? illud vero quam ineptum & puerile, ex eo Camerinum dictum fuisse, quod ibidem *Camera Regis* esset. Jam vero hæc & alia id genus fac a Venantio abfint, & correctione quadam adhibita, ad nostrum Agapitum transfer, ex Umbria in Dalmatiam, jam tibi apta, verisimilia, connexa sunt fere omnia, & fabula in historiam convertitur. Si enim Romæ vocabulo Salonitanæ urbis significationem subjeceris, & pro Antiocho Aurelianum, pro Joanne Romano Pontifice Joannem Episcopum Salonitanum, qui Agapito proxime successit, pro Camertino Epetium urbem Dalmatiæ Salonæ proximam, pro Venantio puero Agapitum Episcopum substitueris, absurda illa, minimeque cohærentia statim evanescent ac diffuere senties, quæ antea neque explicari, neque intelligi poterant; nihil erit, quod facili adhibita explanatione ad veritatem historicam exigere nequeas, nihil, quod Chronologiæ, quod

In Agapi-
sum Episc.
optime
quadrant.

Alia cum
Venantio
Camerti
pugnans
est.

Cum Aga-
pito Salon.
Episcopo
non item.

Ex postre-
ma parte
Actorum
S. Venan-
tii aliqua
cum Ve-
nantio
puero mi-
nus cohæ-
rent,

Cho-

Chorographiæ, quod Onomologiæ Dalmaticæ minus apte respondeat. Sed hæc obscuriora videri, & vix probabilia reddi possunt, cum sine appositione ipsius historiæ correctæ atque emendatæ lentius disputantur. Difficile autem esset, ac sane laboriosum longa & perpetua disputatione singula expendere. Quocirca Acta S. Venantio perperam afficta, & Agapito Salonitano restituta lectori exhibebimus, quæ quidem levi quadam paucorum nominum mutatione facta ex Codice Camertino sive Eutitiano descriptimus, iis prætermittis, quæ vel pertinent ad Prænestinum Agapitum, vel non abhorrent a Venantio Camertino, vel denique in alium locum reservanda esse duximus. Deinde eadem Acta variis animadversionibus illustrabimus; & singula accurate persequentes id potissimum ostendere conabimur, quæ neque in S. Venantium, neque in urbem Camertinam conveniunt, ea omnia cum Agapito Salonitano, cum urbe Salona vel Epetio haud inepte congruere. Verum antequam hæc aggrediar, primum quam potero brevissime exponam, quæ ratione, quove casu ad contigerit, ut Acta Agapiti Salonitani primum in Acta Agapiti Prænestini, tum in Acta Venantii Camertis immigraverint; deinde nobis explicanda erit ratio, quam potissimum secuti sumus in Actis restituendis Agapiti Salonitani, ac repetendis ex historia Camertina.

Consilium
& ratio re-
stituendi
Acta Aga-
piti Salona.

C A P U T IV.

De restituendis Actis Agapiti Salonitani alio translatis.

S. I.

Acta Agapiti Salonitani primum amissa, deinde alio atque alio detorta.

QUÆ hæcenus diximus, ea satis declarant, quam varias ac multiplices locorum, rerum, ac temporum mutationes subierint Acta Agapiti Salonitani Episcopi, alias cum Actis Agapiti Prænestini martyris commixta, alias Venantio martyri Camertino sive per inscitiam, sive per fraudem afficta. Id ut planius explicari, atque intelligi possit, operæ pretium esse arbitror eorumdem Actorum originem paullo altius repetere, & vicissitudines persequi; ex quo perspicere liceat, unde & quomodo accidere potuerit, ut ejusmodi Acta ab Dalmatia in Italiam migrarent; & Agapiti Salonitani Antistitis nomini subducta ex alio in alium martyrem transfunderentur. Res est inquisitione digna, & nobis propemodum necessario explicanda, ut magis magisque liqueat id, quod efficere contendimus; & Agapitus noster, nemine si fieri possit adversante, amissam jam pridem Actorum suorum possessionem recuperet. A principio usque ad exitum ordinem rerum seriemque producam, & quemadmodum res gesta sit, aut geri potuerit, paucis exponam. Tota narratio conjecturis potius, quam argumentis innititur; sed ita, ut verisimilis sit, ut perspicua, ut consentanea illis, quæ supra diximus, ut nihil denique afferat, quin aliquo modo videatur probabile; præsertim cum magna ex parte declaratum jam sit, in ejusmodi Actis quedam esse, quæ ad Salonitanum Agapitum pertinent, atque ab eo in Prænestinam, deinde in Camertinam historiam derivata esse: hoc enim constituto, nihil prohibet, quo minus res tota sic evenire potuerit, quemadmodum a nobis exponitur.

Nemo est, quin sciat, summam olim diligentiam cautionemque adhibitam esse in colligendis approbandisque martyrum Actis; & huic muneri in singulis ecclesiis præpositos fuisse quosdam singularem fide ac prudentia viros, quorum alii supplicia Christianis ob religionem inflicta, ac totius questionis ac martyrii ordinem seriemque in codices referrent; alii vero, quæ ab his scripta erant, summa cura recognoscerent, corrigerent, probarent, & quam emendatissima in publicis ecclesiarum tabulariis recondere. Nec dubium mihi videtur esse, quin Acta Agapiti Salonitani Antistitis eadem ratione, & fide, & diligentia olim conscripta fuerint, approbataque; & in archivis illius ecclesiæ tamdiu custodita, quoad ea in multiplici temporum illorum varietate motuque, ac rerum publicarum perturbatione, ab incendiis, direptionibus, & communibus cladibus tueri licuit. Incredibile enim dictum est, quam multiplices ac variae calamitates identidem Illyricæ & Dalmatiæ ingruerint, quæ quidem cum sacra & profana omnia pervastarent, tum præsertim in publica & privata archiva foedum in modum grassabantur, ut alia quædam flammis absumpserint, alia tectorum ruinis obruerint; alia alio distraxerint, ac dissipaverint. Quamquam sacris codicibus cladem Diocletiano illatam putes, qui omnia ecclesiarum tabularia incendi jussit; quantam Galerio, qui se illius furoris non socium modo ac ministrum, sed etiam auctorem ac ducem præbuit? Adde hæc irruptiones Barbarorum ferro & igni omnia vastantium, & Avarum præsertim, qui Salonam funditus everterunt. Ante hos autem nihilo mitius infestam habuerant Dalmatiam Odoacer, cum Græcos eiecit; Theodoricus, cum Herulos expulit; Justinianus, cum Gothos ex universa illa provincia exterminavit. Inter hos tumultus, incendia, & ruinas vel direptæ provinciæ, vel captæ urbis, quantum rei diplomaticæ jacturam fecerint Dalmatiæ, & Salonitani, vix aut ne vix quidem explicari potest.

Acta martyrum diligenter conscripta & custodita.

Acta martyrum diligenter conscripta & custodita.

Fuerunt præterea, qui archiva Dalmatica & Salonitana compilarunt, & præstantissimos quoque codices inde sublatis alio transtulerunt, veluti Mundilla gentis Urfinæ Italiciæ auctor ac princeps, cum scilicet ex Dalmatia in Italiam migravit, & Spoletini Principatus possessionem adivit. Quæ tempestate Carolus Magnus in ditionem imperii redegit bellicosissimos Chrobatæ Reges, qui prope ab rudibus Salonæ principem regni urbem, sedemque regiam, cui nomen erat Biacio, constituerant; adventus Gallorum in Dalmatiam, ut regionibus illis saluti, si publicis urbium tabulariis exitio propemodum fuit; adeo natio hæc, ut erat litteris dedita, & antiquitatis investiganda studiofissima, omnia fere corrasit monumenta, quæ reliqua fecerat superiorum temporum calamitas; & eruditæ Dalmatiæ spoliis archiva domestica seu Gallicana locupletavit. Sexcenta sunt hujusmodi infortunia, retamque publicarum motus, & ex uno in aliud dominium commutationes, quibus Dalmatiam identidem obnoxiam fuisse accepimus; ex quo intelligi potest, quantum diminutionis ac detrimenti inter illos tumultus ac perturbationes res Diplomatica Illyrica acceperit.

Tabularia Dalmatiæ direpta.

Codices alio translatis.

Jam vero plerique codices, quos aut ignis non absumpsit, aut diratarum ædium congeries non oppressit, in varias orbis partes delati ac dispersi alii alio migrarunt, vix ut ex tanta jactura & dispersione paucas omnino reliquias Dalmatiæ exemerint, quas diligentius custoditas posteritati mandarent. His hujusmodi monumentis Græcia, aliis Gallia, aliis Hispania, aliis denique Italia receptum ac per-
fugium

fugium præbuit. Sed non eadem ubique fortuna codices Dalmaticos & Illyricos excepit. Præclare cum illis actum est, quibus numine propitio Gallica migratio ac sedes obtigit; nam, quantum ego animadvertere potui, apud Gallos nulla illis labe aspersa, nemo iisdem interpolandi causa audaces manus injecit. Si quos enim aliquando Galli in publicum protulere, eos perinde ut in autographis erant, integros intactosque ex archivis emisunt. Contra vero quam male habiti fuerint, quas corruptelas, ac deformationes subierint, qui adverso plane fato impellente in Hispaniam appulerunt, satis superque declaratum est in Actis primi & alterius Hefychii, itemque in Actis S. Venantii, ac deinceps aliis in locis ostendimus. Illyricas tabulas apud Italos varia ac dissimili fortuna usas fuisse reperio; & alibi quidem fidissimos esse nactus tutores, qui eas ab omni interpolatorum injuria prohiberent; alibi vero in ejusmodi manus incidisse, quæ nihil propemodum in eis sani, nihil integri, nihil sinceri reliquerint, & sæpe easdem, variatis vocabulis, transformarent, & ex alio in alium converterent; ut videre est in Actis iis, de quibus agimus, unde nonnulla ab Salonitano ad Prænestinum Agapitum, longe vero plura, ut nobis videtur, ad Venantium martyrem Camertinum translata sunt.

Acta Agapiti Salonitani in Italiam arecta,

Acta igitur Agapiti Salonitani Antistitis, ut verisimile est, in aliqua ex iis, quas supra memoravi, rerum Dalmaticarum conversione motuque, quo casu incertum quave fortuna, primum in Italiam, deinde Præneste delata sunt. Post decimum sæculum, ablegatis jam bonis artibus litterisque, fœda quædam barbaries, rerumque antiquarum inscitia totam Italiam pervasit. Exinde multæ prodierunt Divorum historiæ ab iis hominibus compositæ, qui neque ingenio perspicaci, neque prudenti judicio ad res deligendas, momentoque suo ponderandas prædicti cum essent, non tam operam dedere, ut res veras certasque describerent, quam ut multas ad hujusmodi historias amplificandas undique corrogarent, & nihil omnino prætermitterent, quod scriptum in schedulis quibuslibet reperiretur; neque enim res divorum præclare gestas putabant se pro dignitate exposituos, nisi eas multa miraculis, variisque prodigialium rerum ac factorum eventibus adornarent: quasi vero Sancti Dei homines nostris mendaciis egeant, qui tam multa præclara & vera pro Christo gesserunt. Hinc factum est, ut multæ Divorum historiæ apud Criticos graves & severos auctoritate careant.

Ergo per ea tempora ignorantia tenebris circumfusa exstitit nescio quis singulari quadam erga Agapitum Prænestinum religionis affectus, qui nactus cum esset Acta Agapiti Salonitani, neque intelligere posset, unde hæc allata fuissent Præneste, & præterea videret cum Actis Agapiti Prænestini non solum nomine, sed etiam aliqua rerum ac temporum similitudine coherere; nullo ad rempenitus investigandam discernendamque acumine & judicio adhibito, facile in eam opinionem adductus est, ut putaverit omnia illic descripta, aut certe nonnulla ad suum Agapitum pertinere. Itaque cum Actis antiquis ac germanis Agapiti Prænestini, unde ejus elogium Usuardus, Ado, cæterique Martyrologi descriperunt, nonnulla permiscuit decerpta ex Actis Salonitanis, quæ cum patria, ætate, rebusque gestis Agapiti Prænestini pueri ac Martyris sine aperta repugnantia componi posse videbantur, atque unum ex duobus Agapitis conflavit. Ita censuit magnam se apud Prænestinos, eorumque Divum Præsidem ac Tutorem gratiam iniisse, hujus

historia aucta & amplificata; quæ tum primum in lucem prodire, atque in hominum manibus versari, haberique in pretio cœpit, neglectis vetustis sincerisque ejusdem Actis, quæ illorum temporum atque hominum ingenio hoc minus placebant, quo brevius simpliciusque, sine ulla exornatione, conscripta fuerant.

Deinde sæculo XIII. vergente alter inventus est miræ inscitia audacique, aut animi certe parum critici ac prudentis, qui cum Acta illa Prænestina depravata, itemque Acta Salonitana Agapiti nostri adeptus esset, nullo rerum delectu habito, omnia simul permiscuit, & Venantii Camertini pueri ac Martyris nomini subjecit. Auctor est Daniel Papebrochius in notis ad historiam ablati, & relati corporis S. Venantii, tom. 4. die 18. Maji, nono & decimo sæculo multos in Italia eximie sanctitatis & doctrinæ viros fuisse, qui multum operæ curæque in eo ponerent, ut antiqua Divorum monumenta, ac præsertim Martyrum historias undique conquirent, easdemque ab oblivione hominum vindicarent. Haud equidem, ut opinor, erraverim, si dixerò Italos homines ad præclara hæc studia excitatos fuisse Gallorum exemplo, qui sæculo nono ineunte jussu & auspiciis Caroli Magni multiplicem, ac variam veterum tabularum suppellectilem sibi ac posteris adornarunt ex omnibus propemodum Europæ tabulariis collectam. Hinc celeberrima illa Martyrologia IX. sæculo prodire, auctoribus Usuardo, Floro, Rabano, Vandalberto, Adone, Notkero, aliisque præclaris viris summo ingenio & summa doctrina præditis, quibus Beda exemplum prætulerat. Tantam scilicet Haglogorum copiam una hæc ætas effudit. Porro temporibus illis ne nomen quidem, nedum Acta Venantii videntur fuisse nota, cum nemo ex illis Martyrologis Venantii mentionem fecerit. Venantii quia nec nomen invenitur apud ullos antiquos Martyrologos, (inquit Papebrochius) datur intelligi, nulla ejus Acta primis octo vel decem sæculis nota fuisse Italiam, apud quos diligenter colligebantur passionum Martyrum ac vita Sanctorum. Qualia autem postea composita sint, & cujus fidei, ut per te ipse possis aestimare, ipsa, licet alioquin hoc opere indigna, hic tota dabimus. Idem Papebrochius in Annotat. critica ad eadem Acta indicat, cujus ætatis fœtus sit historia illa Venantiana: Nihil ergo dubito, quin Acta illa, sic ut dedimus, ipsa sint, quibus ut suis usa est Camerinenis ecclesia; simulque intellige, omnia esse temporis illius barbarissimi, quo abolita legitimarum antiquitatum memoria, Italica urbes varia ex suis nominibus, sæpe perquam ridicule interpretatis, comminiscuntur fabulosas suarum appellatationum causas &c. Hujus igitur historiæ compositæ epocha videtur referri posse ad sæculum 13. postquam corpus S. Venantii per Manfredum Siciliæ Regem, qui Camerinum occupaverat, paucis ante annis ablatum, jussu Clementis IV. Pontificis Maximi in urbem reductum est ab Carolo Andegavensi, qui victo cæsoque Manfredo anno 1266. regnum utriusque Siciliæ obtinuit.

Cum enim ex eo tempore S. Venantii cultus ac religio mirifice augeri cœperit, ejusdem præclara gesta evulgandi studium & cupido Camertinos incessit. Verum ille, cui id negotii datum fuerat, cum ex antiquis monumentis vetustate abolitis aut nihil, aut pauca quædam nactus esset, quæ ad ejus historiam pro dignitate conficiendam non satis materiæ præbebant; neque inveniret, quemadmodum civium suorum expectationi satisfacere posset, aliunde conquirendi, quod domi deerat, consilium cepit. Cum itaque in ejus manus incidissent duo

Eadem acta sæculo XIII. Venantii aucta.

Cum sæculo XIII. Corpus S. Venantii Camerinum est reductum;

eum edita fuit historia Venantiana, Actis utriusque Agapiti aucta.

illa exemplaria, quorum altero Agapiti Prænestinensi, altero Agapiti Salonitani Acta continebantur, primum eodem, quo Prænestinus Auctor errore deceptus, putavit unum eundemque Martyrem esse, propterea quod utraque illa exemplaria non solum nomine, sed etiam rerum ac temporum similitudine inter se congruere videbat, præsertim cum scriptor Prænestinus e Salonitano in Prænestinum Agapitum nonnulla transtulisset. Deinde ex utraque unam historiam composuit, quam Venantio adscripsit, & cum iis conjunxit, quæ de eodem vel litteris tradita ipse invenerat, vel a maioribus fama & auditione Camertini acceperant. Nec vero deerant in Actis Prænestinis, quæ cum Venantio congruerent, veluti puerilis ætas utrique Martyri communis, & alia præterea illis similia, quæ de Venantio communis traditio vulgaverat. Oblatam igitur de patria scilicet ac de S. Venantio benemerendi occasionem arripuit; aliqua vel adjecit, vel detraxit, vel immutavit; quæ Præneste, sive Salonæ acta esse dicebantur, commutatis nominibus, Camerinum transtulit; & ut paucis omnia complectar, ex Agapito Salonitano & Prænestino Venantium Camertinum effinxit. Cæterum multo liberius ac fidentius, quam Auctor Prænestinus, omnia fere ex utroque Salonitano & Prænestino exemplari descripsit, ad suumque Venantium traduxit, nullum rerum delectum habuit, neque admodum cogitavit, quid, aut de quo scriberet; & quamvis expuncto Episcopi nomine illud sollicite cavit, ne quod Pontificiæ dignitatis vestigium in suo Venantio appareret; nonnulla tamen imprudens in eum transtulit, quæ indicio esse possunt, illum Episcopali & charactere præditum, & officio functum fuisse. Denique id unum agere visus est, in eoque potissimum laborare, ut vita & martyrium Venantii Camertini rebus quamplurimis auget, atque exornaret. Hæc ita gesta esse, quemadmodum exposui, mihi quidem verisimile fit; aliis vero haud fortasse improbabile id ipsum videbitur. Cæterum suo quisque, per me licet, utatur iudicio; modo illud probabile reddiderim, quod sæpe dixi, haud pauca ex Actis Agapiti Salonitani tum in Prænestinam, tum in Camertinam historiam derivata esse.

§. II.

Consilium & ratio restituendi Acta Agapiti Salonitani.

Ex historia Prænestina & Camertina Acta Agapiti Salonitani repetendi conatus.

Postquam diligenti cura & cogitatione adhibita visus sum mihi in historia Prænestina, & Camertina res gestas Agapiti Salonitani haud plane obscuris indiciis deprehendisse, id consilii statim cepi, ut hujus Acta redimerem, & ab rebus alio pertinentibus, quibuscum erant admixta, accurate secernerem, atque illius nomini restituerem, unde mihi olim surrepta fuisse videbantur. Ex quo fiet, ut Agapitus Salonitanus Episcopus, idemque Martyr egregius, cujus memoria ac religio jam pridem obsolevit, rebus ab se præclare gestis instructus atque ornatus nunc iterum in lucem prodeat, & cum universos Dalmatas, tum præsertim Spalatenses, ad quos Salonitanæ ecclesiæ nomen, dignitas, privilegia, Divique Præsides immigrarunt, ad sui cultum & venerationem alliciat. Verum cum hæc aggrederer, mihi veniebat in mentem vereri, ne consilii mei rationem non satis probare possem omnibus, iis præsertim, qui morosius, quam subtilius rem unamquamque expendunt; ita suoapte ingenio comparati, ut si quid afferas, quod non proprium sacrum,

pemodum evidens sit atque exploratum, id æotum abjudicent, atque rejiciant. Est sane, quatenus illis concedi possit; nam si hoc a nobis postulant, cum in rebus versamur, quæ non admodum ab ætate nostra remotæ sunt; aut cum tabulæ & monumenta suppetunt, unde certa earum cognitio peti possit, æqua sane, & rationi consentanea postulant; at vero si idem requirant, cum agitur de rebus antiquissimis, atque omni litterarum luce destitutis, majus quiddam exigunt, quam quantum vel doctissimus quisque præstare aut efficere queat. Neque is noster qualiscumque labor frustra susceptus idcirco videri debet, quod ex eo nihil certi colligi possit; nam de rebus ejusmodi satius est aliquid probabile, quam nihil omnino scribere; nec male agi putamus, si verisimilitudinem sequamur, quando veritatem ipsam assequi non licet. Cæterum, utcumque erit, me certe juvabit egregii hujus Martyris memoriæ ac religioni, quantum in me fuerat, consuluisse; & illud præterea fortasse perficiam, ut hoc meo qualicumque conatu, ad eandem rem diligentius inquirendam studia excitent aliorum, qui solertiori ad investigandum ingenio præditi, & majoribus doctrinæ copiis instructi cum sint, abundant etiam veteribus monumentis, & optimæ notæ codicibus, unde aliquid magis certum & exploratum elicere poterunt.

Hæc igitur omnis offendiculi amoliendi causa præfatus, jam paucis exponam, quid nostri consilii sit, quæve sit ratio, quam in hisce Actis restituendis secuti sumus. Daniel Papebrochius Acta Venantiana ex codice Euticiano descripta bifariam divisit. Pars prima octo prioribus, pars altera decem & tribus insequentibus paragraphis continetur; illam ex Actis Agapiti Prænestini surreptam, hanc vero aliunde mutuam idem Papebrochius censuit. Ex parte prima initium desumpsimus, quamvis ejusmodi sit, ut neque Venantio, neque Agapito sive Salonitano, sive Prænestino, nisi correctione quadam adhibita conveniat, cum nemo per ea tempora fuerit, qui in Italia aut in Dalmatia Regni potiretur. Itaque expuncto *Antiocho Rege, Aurelianus Imperatorem* substituimus. Acta quædam magis emendata S. Agapiti Prænestini Antiochum e regia sive imperatoria potestate dejectum in ordinem Præfectorum urbis Romanæ redigunt, qui Aureliano imperante ac jubente Agapitum variis suppliciis excruciatum capite damnavit. Huic enim historiæ in quibusdam manuscriptis initium hujusmodi præfigitur: *Tempore illo, quo impiissimus Aurelianus Imperator sævissimam persecutionem contra Christianos exerceret in toto orbe Romano, agebat Romæ præfecturiam dignitatem Præses nomine Antiochus, pejor per omnia Domino suo. Erat tunc in eadem urbe venerabilis puer nomine Agapitus timens Deum &c.* Deinceps vero apte congruenterque ad hujusmodi initium in locum Antiochi Regis Aurelianus Imperator successus legitur; & iudicis partes, quæ in aliis codicibus Præsidi cuidam anonymo tribui solent, in his melioris notæ manuscriptis Antiocho imponuntur. Atque id genus Acta sincera & germana, unde aberat conversio Anastasii Cornicularii, habuisse, & secutos fuisse apparet Usuardum, Adonem, aliosque Martyrologos, qui S. Agapiti Prænestini martyrium ad Aureliani ætatem atque imperium referunt, & Antiocho Præsidi adscribunt.

Petrus de Natalibus in Catal. SS. lib. 5. ad eandem fere normam corrigenda esse duxit Acta Venantiana; quippe Antiochum Regem sive Imperatorem prorsus expunxit; martyrium vero S. Venantii cum persecutione Deciana colligavit; Antio-

G g

chum

Ex prima parte historie Venantiana quid a nobis desumptum.

Petrus de Natalibus Aurelianus Antiochum expunxit sed martyrium Agapiti Rem-

pestini De-
giana per-
secutioni
male ad-
scripsit.

chum autem ne nominavit quidem. Itaque cum ex illis Actis breve ejusdem Martyris elogium contexeret, hoc initio usus est: *Venantius Martyr in civitate Camerina passus est tempore Decii Caesaris: qui a Præsidente tentus, cum Christum Dominum confiteretur, primum quidem fustibus cæsus, deinde in carcerem missus, sed ab Angelo confortatus est &c.* Aliis itidem post Equilium Decii ætas ac persecutio, quam cum Venantii supplicia & necem copularent, mirifice placuit; sed cum Antiochum retinere vellent, eundem regiam sive imperatoria dignitate exutum in ordinem Præsidentum urbanorum coegerunt; isque visus est illis idoneus, qui iudiciis, præpositi Venantianæ quæstioni ac neci, personam sustineret. Quare Cæsar Card. Baronius Venantii nomen ac martyrium hoc elogio ornatum Martyrologio Romano inferuit, ac diei mensis Maji 18. subiecit: *Camerini S. Venantii Martyris, qui annos quindecim natus, sub Decio Imperatore, & Antiocho Præsidente una cum aliis decem gloriosi certaminis cursum, cervicibus abscessis, implevit.*

Ab Actis
restitutis
Agapiti
Salonit.
Antiochus
omnino
arceus.

Nos in Actis restitutis Agapiti Salonitani Antiocho seu Regi, seu Præsidente nullum locum relinqui debere censuimus, propterea quod apud Adonem cæterosque Martyrologos, qui Anastasii Cornicularii mentionem faciunt, nullus memoratur Antiochus, sed Præsides quidam ignoti nominis, qui de conversione Anastasii ad Aurelium retulerunt, quique ab eodem Imperatore de illo interficiendo mandata accepit. Neque enim dubitari potest, quin unus idemque iudex tam Agapiti Salonitani, quam Anastasii Cornicularii quæstioni ac martyrio præfuerit. Itaque pro Antiocho, qui in Actis Venantianis modo Imperatoris, modo Regis, modo Iudicis personam gerit, alias Aurelium Imperatorem, alias Præsidentem anonymum subrogavimus, iis cuique, quæ deceant quemque, partibus attributis; præsertim cum in utraque & Camertina, & Prænestina historia, præter Antiochum, Præsides nescio quis incompti nominis in scenam producantur. Cæterum in notis animadverti placuit haud absurde in Actis Agapiti & Antiochum retineri potuisse, & suum eidem regium titulum pro more gentis ac regionis Dalmaticæ relinqui. Utrumque tamen amovendum censuimus, ne in ipso aditu vestibuloque narrationis, novitas atque insolentia regalis tituli lectorum aures offenderet, animosque abalienaret.

Post exordium hujus historiæ, ex iis, quæ deinceps sequuntur usque ad numerum nonum, pauca omnino licuit adimere Agapito Prænestino, propterea quod huic cætera omnia Ado, Usuardus, aliique Martyrologi attribuunt. Quare juxta regulam discernendi res unius ab rebus alterius Agapiti cap. 3. §. 3. traditam, nihil inde accepimus, præterquam ex num. 4. & 5. equulei tormentum inflatum Agapito, quod abest tum a Martyrologis, tum ab Actis Prænestinis; itemque & conversionem & martyrium S. Anastasii Cornicularii; quæ quidem duo postrema Agapiti Salonitani constantiæ ac virtuti attribuenda esse satis superque ostendimus. Reliqua omnia Agapito Prænestino, ex cuius Actis in historiam Camertinam manarunt, integra intactaque relinquimus.

Ex altera
parte hi-
storiæ Ve-
nantianæ
quid an-
tis deum-
prum.

Sequitur pars altera historiæ Venantianæ a paragrapho nono initium ducens, quam veluti aliunde superadditam Papebrochius, neque Agapito Prænestino, neque Venantio Camerti adjudicandam censuit. Quamquam autem integrum nobis esse videretur hæc omnia, aut pleraque, cum Papebrochius iudice incertum sit ad quem pertineant, ad nostrum Agapitum transferre, quocum haud ine-

pse copulari possent; parce tamen, & cautione quadam, delectuque adhibito, quædam ex hac secunda parte delibavimus usque ad numerum 19, quæ aptius fortasse congruentiusque in Agapitum Salonitanum, quam in Venantium Camertem conveniunt. Nec vero, cur id tam parce faciendum putavimus, ratio defuit sane probabilis. Cum multa ibidem narrentur de cruciatibus, ac miraculis Martyris Camertini, quæ eidem Lektionen Breviarii Romani itidem attribuunt, ea Venantio adimere quædam nobis religio fuit, vetuitque reverentia, quæ debetur Romano illi canonicarum præcipue codici, quem communis ecclesiæ usus approbavit. Nihil igitur de somnio sive Antiochi, sive Porphyrii, huiusque Martyrio, unde hæc pars posterior initium sumit; nihil de Venantio e rupe in vallem subjectam præcipiti dejecto; nihil de eodem semel atque iterum per saxa & dumeta raptato, sed deque lacerato; nihil de aqua & siliice ad sedandam militum sitim divinitus elicitam; nihil de iis, quæ B. Martyris necem consecuta dicuntur fulgura, & tonitrua, in Acta Agapiti Salonitani derivavimus; hæc enim omnia ex auctoritate Breviarii Romani ad Venantium Camertinum pertinent. Aliqua ex paragrapho 12, itemque 13. decerpimus; & multo plura deinceps ad nostrum Agapitum transtulimus; quæ quidem cum eo aptius, quam cum Venantio congruere censuimus, ut in animadvertionibus subjectis declarabimus. In his duo animadverti oportet, quæ plerisque martyribus communia sunt, videlicet multorum ex Ethnicis, qui SS. Martyrum suppliciis aderant, vel præerant, ad Christum conversionem, & capitis amputationem; quæ quidem, si Agapito Salonitano adjudicamus, non idcirco detracta esse volumus Venantio Camerti: uterque enim & multos suis verbis atque exemplis ad Christi cultum allicere, & eodem lethi genere affici potuit. Nonnulla tamen brevitate causa prætermittimus, veluti conciones longiusculas, & quædam quasi episodica, sine quibus ordo seriesque rerum, & totius narrationis continuatio atque integritas constare potest. Porro in notis indicabimus, quid quoque loco omiserimus; itemque in margine numerum paragraphi adscripsimus, unde aliquid, Prænestino vel Camertino Martyri perperam affectum, ad Agapitum Salonitanum traduximus.

Post descriptum S. Venantii martyrium Auctor narrat legatos ab Camertinis in urbem venisse, qui ab Joanne Papa Episcopum ad novam in ea civitate ecclesiam fundandam regendamque deposcerent. Gestus est mos eorum voluntati ac petitioni, & primus Episcopus Camertine ecclesiæ præpositus est Leontius is, quem Venantius ad Christum converterat; & cum eo aliqui sacris Ordinibus initiati sunt, qui ad Camertes erudiendos imbuendosque Christianis præceptis ac mysteriis suam Episcoporum operam navarent. His nihil absurdius, nihil ineptius excogitari potest, si ad urbes Romanam & Camerinam referantur; contra vero cum Salona & Epetio Dalmatiæ urbibus non male coherent. Verum hæc cum pertineant ad Joannem Salonitanum Episcopum, qui in locum Agapiti proxime successit, ejus Actis ac temporibus reservari oportet.

Quæ ex Actis Camertinis ad Agapitum Salonitanum transtulimus, perinde a nobis exhibentur, atque illa descripta invenimus apud Papebrochium, ne verbis quidem immutatis, nisi quod pro *Venantio Agapitum*, pro *Antiocho Rege Aurelium Imperatorem* vel *Præsidentem Anonymum*; pro *Puero Virum*, pro *Camerino Epetium*, pro *Roma ac Romanis Salonam & Salonitanos*, diverso adhibito character substituiimus; quamquam nihil prohibet, quominus

Quædam
Joanni
Salon. ep.
Agapiti
successori
reservavi-
mus.

minus Romę & Romanorum vocabula retineri possit; nam olim hisce nominibus & Salonam, & Salonitanos honoris causa interdum appellatos fuisse alibi multis documentis & rationibus sane idoneis ostendimus. Verum ne huiusmodi appellatio Lectorum animos mentesque ab Dalmatia & Salona distraheret, neve perspicuitati narrationis officeret, satius esse duximus pervulgatis communique usu receptis, quam antiquis & obsoletis vocabulis uti.

Post Acta restituta ac descripta Agapiti Ep. Salonensis, quę Salonitana vocari possent ab illo autographo in Italiam ac Præneste Salona delato, unde primum Prænestini, deinde Camertes ad suum quisque martyrem ornandum multa derivarunt, varias ac multiplices in eadem notas adjunximus, partim historicas, partim Geographicas, partim Onomasticas; quę quidem eo pertinent, ut ostendatur nihil esse in hisce Actis, quin ad nostrum Agapitum accommodari quam aptissime queat; contra vero haud pauca reperiri, quę tum a Prænestino Agapito, tum ab Venantio Camertino vehementer abhorreant.

CAPUT VI.

Acta restituta Agapiti Salonitani Episcopi,

§. I.

a Ex veteri Ms. a. Abbatie S. Euticii Nurcensis.

Ex §. 1. **T**emporibus b Aureliani Imperatoris erat c vir in civitate d Epetina nomine e Agapitus timens Dominum. . . . In jejuniis & orationibus die ac nocte serviebat Domino; multas virtutes in ea civitate ostendit per illum Dominus. Nunciatum fuit f Præsidi, qui g Salonam regobat temporibus illis ab accusatoribus dicentibus: Est i vir unus in civitate Epetina timens Christum, & Dominum Jovem blasphemans. Audiens autem Præsides iratus est nimis, & cum furore magno k veniens in civitatem praecepit militibus, ut citius inquirerent Agapitum.

l Erat autem una l cavernicula juxta portam civitatis, quę est contra Orientem, sub qua morabatur ipse indutus cilicio; nocteque ac die serviebat Domino jejuniis & orationibus. Cumque audivisset, quod inquisitus fuisset a Præsidente, veniebat ad m portam, & n predicabat verbum Christi. . . .

Ex §. 4. o Tum iussit eum o comprehendi, & in praesentia sua Praefectus duci, dixitque ei: Agapite sacrificia diis, ne diversas penas patiaris. Respondit Agapitus: Nec Deos tuos adoro, nec Imperatorem tuum timeo, nec tibi servo. . . . Tunc impiissimus Praeses ait ministris: Tollite eum & in equuleo suspendite p. . . . Fecerunt ministri, sicut praecepit Praeses, & semper cadebant eum quatuor quarteniones. Tunc Praeses iussit, ut nullus ad eum accederet, donec deficeret. q Anastasius autem r Cornicularius post quatuor dies ibat ubi pendebat, ut videret si adhuc viveret: & invenit eum s. . . in veste candida, psallentem, Non moriar, sed vivam, & narrabo opera Domini.

Ex §. 5. t Nunciavit Anastasius Cornicularius Præsidi dicens: t Magnum miraculum vidi: Tunc Praeses dixit: Quid faciemus de eo? Anastasius Cornicularius dixit: Ego credo, quia magnus est Deus Christianorum, & non est alius praeter illum. Praeses dixit ad illum: Et tu, ut video, u seductus es. Tunc Anastasius dixit: Libentissime volo subire sententiam, ne sanctum atque justum videam cruciari. Audiens

Illyricum Sacrum,

hęc Agapitus, quod sic locutus esset Anastasius, manus suas expandit, & oculos levavit ad cælum, & oravit Dominum dicens: Gratias tibi ago Domine Salvator Unigenite, Deus de Deo, lux vera de lumine vero; Verbum, quod est ante omne principium, qui regnas cum Patre & Spiritu Sancto in secula seculorum Amen. Anastasius dixit ad B. Agapitum:

x Homo Dei demonstra mihi lumen vite aeternae. . . . aa Nunciatum est Aureliano Imperatori, quod Anastasius crederet in Christum; & iratus nimis. . . . praecepit Præsidi, ut duceret eum extra portam civitatis, & decollaret eum, & bb totam domum suam. Et ita fecerunt, & deduxerunt eum ad viam latam, quę ducit ad civitatem contra Orientem, & decollati sunt. Nocte venerunt Christiani, & sepelierunt corpora eorum. cc

B. Agapitus erat inclusus in carcere, & veniebant dd ad eum infirmi, cæci, claudi, paralytici, surdi, muti, & deprecabantur eum, ut baptizaret eos, & sanarentur, quod & fecit. cc Cum autem nunciatum fuisset in praesentia Præsidis de miraculis B. Agapiti, tristis nimis factus est, & iussit eum venire ad se. Cum ergo venisset in praesentiam Præsidis, dixit ad eum: Audi me, Agapite, sacrificia diis nostris, & vives; do tibi coronam de auro vel gemmis, & habebis pacem mecum ff. . . . Respondit ei Agapitus: Audi me Praeses: Diverte a malo, & fac bonum, inquire pacem, & sequere eam, & fac pacem cum Christo; & si servieris ei, erit tibi exultatio, & corona sempiterna. Nam postquam exierint animae vestrae de corporibus, pecunias relinquentis in hoc saeculo, & rapiunt eas extranei, & devastant eas: vos autem ituri estis in tormentum aeternum, ubi numquam erit refrigerium, sed luctus & clamor, & non est qui audiat. Si vultis recipere coronam, date omnia pauperibus, orphanis, viduis, esurientibus, nuditatem patientibus, vel quamcumque necessitatem sustinentibus; & undam baptismatis sacri fontis percipite credentes in Deum, qui centuplum reddet vobis in vitam aeternam, ubi nullus finis erit, sed perpetua semper felicitate gaudebitis.

Ut audivit Praeses, praecepit ministris, ut mitterent Ex §. 13. funes in pedes ejus, & in equuleo gg suspenderent. . . . Vespere autem jam facto cepit B. Agapitus dicere, Domine suscipe spiritum meum, & ne perdas me. Ministri dimiserunt illum quasi mortuum. Venit quaedam mulier vidua, & tulit eum occulte in domum suam. Mane autem facto venit ad civitatem ii predicans verbum Dei. Populus autem, ut vidit B. Agapitum praedicantem admirans dixit: Quia magnus est Deus Christianorum, qui facit mirabilia, & magna solus in servo suo Agapito, & percutiebant pectora sua, & kk baptizabantur in fide Christi ll. . . .

Videntes autem mm ministri Præsidis obstupuerunt, & mittentes se ad pedes B. Agapiti dixerunt: sanctifica nos, nn Pater, ora pro nobis, ne pereamus, misertus nostri. Nos vidimus, & scimus, quia non est alius Deus, nisi quem tu affirmas. Pater sancte, ostende nobis Dominum viventem in secula, ut laudemus nomen ipsius, & glorificemus, & serviamus illi soli, qui est benedictus. Sicut tu Pater sancte, volumus pro nomine ejus subire sententiam, & non timebimus a facie Imperatoris. Predica, & ostende nobis Christum, cujus filius sit. Ut audivit B. Agapitus, clara voce dixit: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonae voluntatis. Ipse distulit eis sapientiam, & scientiam, qui de Christo interrogare incipiunt. Et narravit eis de nativitate, vel de passione, de resurrectione, & ascensione ejus, de inflammatione Spiritus Sancti, & de divisione linguarum, & aliquid de gestis Apostolorum, vel martyrum.

G g g 2

Unus

Ex §. 15. Unus ex his, quando recepit verbum Christi, renuntiavit Præsidi dicens: O Præsides, triginta & duos viros oo Salonitanos transmisisti ad Agapitum, ut pp martyrium ei facerent; ipsi vero conversi sunt ad fidem Christi. Præsides, ut audivit de Salonitanis, maxime iratus flevit ipse, & omnes, qui coram stabant, pro eo quod erant illustres Salonitani qq rr ff qq ex genere regali, & rr potestatem ff Salonæ tenebant, & eruditi in omni arte litterarum. Præsides fecit eos venire ad se, & dixit eis: O Filii mei, dereliquistis patres, & matres, & parentes vestros divites & nobiliores; & vultis credere uni infano capiti, & adorare Christum, quem Judæi crucifixerunt, & illuserunt. Recedite ab infania ista, & colite Dominum immortalem Jovem; & dabo vobis aurum & argentum, ac vestem mirabilem. Audientes dicta Præsidis responderunt, & dixerunt. Nos credimus in Christum crucifixum, quia est Salvator faciens signa & mirabilia in cælo & in terra, quæ facit quotidie in servum suum Agapitum tt...

Ex §. 16. Præsides dixit, vos, qui talia dicitis, unde scitis, quia est Deus Christianorum? Leontius dixit: Nos scimus, quod Deus fecit cælum & terram, & cuncta animantia, quæ sub cælo sunt: fecit hominem ad imaginem, & similitudinem suam, formavit eum de terra, & dedit ei Evam similem sibi in adiutorium tt...

Ex §. 17. Præsides autem ut audivit, iratus est nimis, & dixit. O Agapite, cur perpetrasti talia in me? Quare nobiliores, & potentiores, & pugnatores abstulisti a me? Hæc ideo dicebat Præsides, quia non erat ausus eos interficere, sed præcepit afferri collares uu aureos, & catenulas argenteas, & misit in colla eorum, remisitque eos Salonam, ubi erant parentes eorum. Parentes autem ipsorum videntes eos cum collaribus & catenulis, irati valde dixerunt: Perficiamus fœdus inter nos, ut Præsides amplius non imperet Salonæ. Et ejecerunt omnes Primates Præsidis, & questionarios, & iudices, & optimates omnes foras miserunt. Tunc præcepit militibus, ut decollarent eum, & alios viros xx Salonitanos cum ipso. Cum itaque educti essent, & B. Agapitus ad locum damnatorum pervenisset, oravit & dixit:

Domine Jesu Christe, Pater bone, suscipe spiritum meum: ne nos permittas perire, quia tua creatura sumus: erue nos de manu draconis, qui nos persequitur: sed leo de Tribu Juda, radix David, qui conteris bella, suscipe spiritum nostrum. Et hæc dicens consignavit se; & alii, qui cum illo decollandi erant, consignaverunt se, & dixerunt: Suscipe, Deus, spiritum nostrum. Et statim decollati sunt.

Ex §. 18. Venerunt autem Christiani, & collegerunt corpora Sanctorum, & sepelierunt extra civitatem prope milliariū unum in sarcophago nocte aaa... quo ibidem de regione Paganorum bbb multi baptizati sunt in fide Christi. Nuncius venit Præsidi ex partibus Salonæ, quod Optimates, & Iudices, & Præcones expulsi essent Salona; perrexit in Albana, ccc & ibi moratus est per aliquot dies. Audierunt autem viri Salonitani, & ejecerunt eum; & dum ejectus esset, perrexit in ddd Sylvis, ibique ab æstu & fame mortuus est eee.

ANIMADVERSIONES.

In Acta restituta Agapiti Episcopi Salonitani.

a Extat is codex Ms. ex Membrana apud Abbatiam S. Euticii, quæ Camerino quidem viginti, Nurchia vero abest sex millia passuum. Ex eo Henricus Lindanus Societatis Jesu in æde Lauretana Pœnitentiarius describenda curavit Acta S. Ve-

nantii, quæ Daniel Papebrochius quamvis apocrypha esse, nec satis digna censeret, quæ in lucem ederentur, lectoribus tamen exhibere voluit, ut per se ipsi dijudicare possent, quanti essent facienda. Juvat huic loco intexere censuram, quam Papebrochius in Annotat. Crit. Euticiano codici inussit: Ipse codex, inquit, vel Camerino allatus, vel ex Camerinensi alio antiquiori descriptus, continet originariam omnem notitiam, quæ de S. Venantio Camerini habebatur, tunc cum ordinata fuerunt Missa & officium hujus Sancti, quæ habemus ex Missali, & Brevariario vetusto ecclesiæ S. Venantii Camerinensis, tamquam in ea ab antiquo usurpata; donec Sac. Rit. Congregatio intercessit, iussitque omnia fieri de communi. Congregationem movit haud dubio evidens fabulositas, quam continebat chimericum plane commentum de Antiocho Rege & Imperatore, Romano quidem, sed palatium Camerini habente, deque nescio cujus B. Joannis Papæ Pontificatu, cum eo nomine ante sæculum vi. nullus ecclesiæ Romanæ præfuerit. Verum si quædam absurda vel superflua corrigantur aut resecantur; cætera vero partim Venantio, partim Agapito Prænestino, partim Agapito Salonitano, sua scilicet, & convenientia cuique, tribuantur, nihil fortasse erit, quod a veritate, aut a veri similitudine abhorreat.

b In locum Antiochi Regis subrogandum duximus Aurelianum Imperatorem. Haud dubitari potest, quin cum imperio Aureliani colligari oporteat tum Prænestini, tum Salonitani Agapiti martyrium: id quippe omnes fere Martyrologi docent. At de Venantii Camertis ætate nihil satis certum constat; nam Petrus Equilinus, ut Papebrochius animadvertit, primus omnium fuit, qui Venantii necem ad persecutionem Decianam referret. Cæterum Antiochus cum titulo Regis retineri poterat; dubium quidem non est, quin Antiochus vocaretur ille, qui Agapiti Prænestini quæstioni ac supplicii præfuit, quippe id Ado cæterique Martyrologi testantur; sed nihil prohibet, quominus per idem tempus alter ejusdem nominis Præfectus esset in Dalmatia, qui Agapitum Salonitanum Episcopum extremo supplicio affecit. Quid si unus & idem Antiochus ex urbana ad Dalmaticam Præfecturam gradum fecerit? hæc quippe multo, quam illa, amplior videtur fuisse ac nobilior, quippe cui non una civitas, sed una integra provincia suberat: neque enim uterque Agapitus uno eodemque tempore martyrium subiit. Prænestinus si quidem, ut verisimile est, mortem pro Christo oppetiit an. 72. tertii sæculi, cum Aurelianus ex Oriente Romam advenerat; Salonitanus vero eandem ob causam occubuit an. 75. ejusdem sæculi, cum Aurelianus prope a Dalmatia in Illyrico versabatur.

Nec vero titulus regius ab Antiocho, si quis fuit, Dalmatiæ Præfecto admodum abhorret. Erat hoc in more positum institutoque Dalmatarum, ut ii, qui præerant universæ Dalmatiæ, regali titulo donarentur: id quod declarant Acta SS. Marini & Leonis, S. Juliani, S. Terentii, & aliorum martyrum Illyricorum, quæ suis deinde locis describentur. Salonarum Præfecto hujusmodi appellatio fortasse obvenerat ex amplitudine ac dignitate provinciæ, quam regebat, vel ex eo quod Dalmatiæ, quamquam jamdudum regio dominatu defuncti essent, regia tamen jura & vocabula, quibus ab initio assueti fuerant, nondum fortassis oblivisci atque dediscere potuerant; quod si verum est, nomen Regis non aliunde in historiam sive Camertini, sive Prænestini martyris, nisi ex Actis Agapiti Salonitani profluxit. Auctor est Vopiscus Carinum ab Illyriis pro more illius gentis vocitatum fuisse

fuisse Regem, quod regio cultu ornatuque uteretur. *Habuit gemmas in calceis, nisi gemmata fibula usus non est, Baltheum etiam saepe gemmatum; ut Regem denique illum Illyrici plerique vocitarent.*

c Viri appellatio gravior est, ac maturioris ætatis index, quam ut convenire possit in Venantium, vel Agapitum Prænestinum, qui nondum e pueris exceleserant. Hinc apparet ejusmodi appellationem ab Agapito Episcopo, ejusque Actis, ad pueros illos sane inepte traductam fuisse.

d Historiæ hujus restituendæ ratio postulabat, ut pro *Camerino Epetium* substituerem. In Actis Euticianis duæ urbes nominantur; altera est Roma, cujus Rex fuisse, & ex qua Camerinum venisse Antiochus dicitur; altera est Camerium, ubi Venantius pro Christo decertavit. Nos pro *Roma Salonam*, unde Præfectus hujus urbis in Agapitum inquirendi causa Epetium venit; pro *Camerino* autem Epetium scripsimus; qua in urbe Agapitus Salonitanus Episcopus comprehensus, excruciat, interfecit, ac sepultus fuit. Epetium civitas Dalmatiæ per vetus ac nobilis aberat Salona passuum millia fere octo in Orientem obversa. Condita fuit a Siculis 4. vel 5. ante Christum sæculo, cum quarta Illyrici antiqui ætas floreret. Avaræ & Slavi Salonæ eversores, anno Christi circiter 640. hanc quoque urbem funditus diruerunt. Vestigia quædam adhuc cernuntur apud Zernovizam, ignobilem vicum ostiis fluvii cognominis appositum. Ab Epetio populos Epetinos Plinius, Civitatem Epetinam nos appellavimus.

e Pro Venantio substituiimus Agapitum. Unum versum alterumve prætermisimus, quod aptius Venantio, quam Agapito nostro congruere videretur.

f In locum *Antiochi* Præsides anonymum suffecimus. Idem Præsides, qui Anastasium Cornicularium, Agapitum quoque Salonitanum extremo supplicio affecit. Cum autem nemo ex antiquis Martyrologis eum Præsides, qui Corniculario necem intulit, certo proprioque vocabulo designaverit; quod ab illis tacitum ac prætermisum est, nobis divinare non licet. Itaque Præfectum illum Salonitanum, qui Agapitum torqueri & capite plecti iussit, haud alio, quam communi *Præsidis* nomine semper appellamus: nisi forte, ut supra monuimus, unus atque idem Antiochus primum quidem Agapiti Prænestini, deinde Agapiti Salonitani quæstioni ac martyrio præfuerit: quæ alia ratio esse potuit, cur Prænestini putaverint ad suum Agapitum pertinere, quæ in Actis Salonitani Episcopi invenerant; cum utrumque ab eodem Antiocho religionis causa excruciatum atque interfectum viderent.

g In Actis Euticianis: *qui regnabat temporibus illis*. Nos regnandi verbo ablegato, magis apte congruenterque ad rei veritatem scripsimus: *qui Salonam regebat temporibus illis*.

i In Actis Euticianis: *Est puer unus*. Qui modo in iisdem Actis *Vir* dictus fuerat, idem nunc puer vocatur? Unde isthæc tam repentina, tam absurda ex Viro in Puerum commutatio? Nimirum Auctor Camertinus *Puerum* pro *Viro* substituit, quod in Venantium quindecim annos natum Pueri, quam Viri appellatio aptius caderet, haud memor, quo illum nomine paulo ante affecisset; & parum attendens quam scæde ab se ipse discreparet, qui Venantium alias *Virum*, alias *puerum* appellat.

k Salona ex urbe haud longe disjuncta Epetium venit, ut in Agapitum Episcopum inquireret, cujus nomen de violata Deorum religione apud se delatum fuerat.

Illyricum Sacrum.

l Agapitus per id temporis degebat Epetii, Christiani illius gregis invisendi lustrandique causa; aut in eam civitatem perfugerat, ut Salonitanis Magistratibus multa in Christianos molientibus se subduceret. Cum autem nunciatum esset adventare ac prope jam adesse Præfectum Salonæ, odio in se ac furore inflammatum, statim se ex urbe proripuit, atque in eam latebram, seu cavernam conjecit, ut perquisitorum indaginem, ac manus subterfugeret. Quod quidem exemplo atque instituto veteri sanctissimorum Episcoporum fecit, qui sæpe temporari cedere, ac tyrannorum impetum rabiemque declinare solebant, ut ecclesiis populisque sibi commissis seipsum servarent.

m Ab ingressu urbis consulto abstinebat, ne se ultro, imprudenterque hostium furori objiceret.

n Munus concionandi, quod olim adeo singulare erat ac proprium Episcoporum, ut nemo nisi ex auctoritate iussuque Episcopi illud usurpare auderet, indicio est, unde hæc desumpta sint, affictaque Venantio puero Camertino. Quæ deinceps sequuntur usque ad paragraphum quartum, cum ad Prænestinum Agapitum pertineant, vel etiam, si velis, ad Venantium Camertem, ea intacta prætermisimus.

o Videbantur hic aliqua desiderari, sine quibus connexio seriesque rerum constare nequit; quæ quidem Auctor historiæ Camertinæ, cum sibi supervacanea essent, ex Actis Salonitanis describere omisit. Antea siquidem captus est conjectusque in vincula Agapitus Salonitanus, quam ad tribunal Præsidis adduci juberetur. Itaque nos ea supplevimus, hoc unico verbo *comprehendi* interjecto.

p Faces ardentes lateribus admotas, fumumque ori inverso suppositum Venantio relinquimus, quod eum hujusmodi suppliciis affectum fuisse affirmant Lectiones Breviarii Romani. Contra vero equuleum, in quem conjectus est egregius Christi miles, itemque verbera eidem inflicta, cum absint tum ab Actis Prænestinis, tum ab iisdem Venantianis lectionibus, ad Agapitum nostrum referenda esse censuimus.

q Anastasius Cornicularius, ejusque ad Christum conversio, & mors pro Christo obita haud dubie pertinet ad Acta Agapiti Salonitani; atque hinc in historiam Agapiti Prænestini & Venantii Camertis irrepsit. Huc revoca, quæ diximus cap. 1. §. 3. An vero Anastasius alter Cornicularius excogitandus sit, qui Venantii exemplo & constantia adductus fuerit, ut Christianam religionem suscipere, & pro ea tuenda mortem oppeteret, haud facile dixerim. Hunc certe lectiones Breviarii Romani Venantio adjungunt; hunc Cæsar Card. Baronius primus omnium in Martyrologium Romanum invexit, & v. Idus Maji subjecit; videturque illum distinguere ab altero Anastasio Corniculario, quem vetera Martyrologia, cum ipsomet hodierno Romano Martyrologio, Agapiti in perferendis cruciatibus alacritate & constantia ad Christi fidem amplectendam compulsam esse tradunt, ejusque commemorationem in diem 21. Augusti conjiciunt, & Salonæ adscribunt. De Anastasio Corniculario, cujus conversio tribuitur Venantio Camertino, ejusque uxore ac liberis pro Christo interfectis, hæc admonuit Henschenius tom. 2. Maji die 11. *Quare ipsorum nomina hic reticenda non putavimus, licet sub nota magnæ incertitudinis de vera eorum existentia*. Daniel vero Papebrochius de iisdem nihilo minus judicavit: *Gemina*, inquit tom. 4. Maji die 18. *Martyrum Camerinenium turma, altera cum Anastasio Corniculario ad diem 11. Maji, altera cum integro Civium millenario ad 29. inscri-*

G g g 3 pta

pta est hodierno Romano Martyrologio. Primam ad dictum diem dedimus non sine scrupulo; secundam dare non putamus necessarium.

r Idest, Scriba, ut Papebrochius interpretatur in nota margini adjecta. Huic id muneris datum erat, ut reorum questionibus ac tormentis interesset, & dicta factaque omnia in commentarios referret. At Ferrarius in Catalogo: *Cornicularius*, inquit, *sententiis damnatorum exsequendis præerat*. De officio Cornicularii plura descripsimus e Samuele Pitisco cap. 1. §. 2.

f In Actis Euticianis hæc verba erant interposita: *super famulum deambulantem*, quæ prætermisimus utpote ad Venantium vel Agapitum Prænestinum spectantia.

t Quid miraculi hoc esset, Martyrologia declarant. Viderat scilicet Anastasius imperterritam invictamque inter cruciatus Agapiti constantiam, haud paullo majorem, quam pro modo humanæ fortitudinis ac virtutis. Adde, quod Agapitus ex equuleo, recentique membrorum omnium dilaceratione incolumem se, ac vegetum, Deo haud dubie vires opemque præbente, in quartum usque diem servaverat: quæ res cum hominem ingenti admiratione perculisset, tum illi ad Christiana sacra suscipienda maximo incitamento fuit.

u Hæc eadem verba Martyrologi tum Anastasio, tum Præfecto accommodant.

x Hæc appellatio gravitatis atque honorificentie plena, quam inepte in puerum, tam apte in Episcopum quadrat.

aa Hæc omnino congruunt cum omnibus Martyrologiis, in quibus de Anastasio Corniculario Salonæ interempto extat commemoratio sane illustri.

bb Martyrologi Anastasio nostro Martyri Salonitano nullum martyrii socium adiungunt. At Anastasius Martyr Camertinus in hodierno Martyrologio Romano cum sociis anonymis ob religionem interfectus esse traditur. Quinam hi fuerint, Acta Venantiana declarant, & suis quemque nominibus afficiunt: *Anastasius Cornicularius, & Theopista uxor sua; & quatuor filii, & duæ filiae: hæc sunt nomina eorum: Ebodis, Aradius, Calistus, Felix; filiarum nomina, Euphemia, Primitiva*. Cum Anastasius Cornicularius Camerini cæsus ex historia Venantiana auctore Baronio in vectus fuerit in Romanum Martyrologium, vereor equidem, ne idem sit, atque Anastasius Martyr Salonitanus ex Actis Agapiti Salonitani primum in Prænestinam, deinde in Camertinam historiam deductus. At, inquires, Anastasii Cornicularii martyrium Salonæ adscribunt Martyrologi; hic vero juxta nostram interpretationem Epetinæ urbi videtur adscribi. Verum cum ibidem dicitur extra urbem ductus fuisse *in viam latam, quæ ducit ad civitatem*, idest Salonam, ibique interfectus, sequitur eum martyrio perfunctum fuisse haud procul Salonæ, unde octavo ferme lapide Epetium aberat. Quare cum apud Salonam mortem pro Christo obierit, recte a Martyrologis ejus martyrium Salonæ adscribitur.

cc Quæ deinde sequuntur usque ad paragraphum duodecimum, retineant, per me licet, tamquam sua & propria, seu Venantius Camertinus, sive Agapitus Prænestinus.

dd Hujusmodi miracula, cum absint a Lectionibus Venantianis Breviarii Romani, Agapito nostro impune attribui posse censo.

ee Quid est, quod in Actis Euticianis Venantius hæcenus a conferendo baptismo abstinuerit, & quos ad Christum traduxerat, eos Porphyrium Sacerdotem adire jusserit, a quo baptizarentur; nunc ve-

ro, quod laicis hominibus vetitum est; baptizandi jus atque officium ipse usurpat? Nam post Porphyrium extinctum deerant alii Sacerdotes Camerini, aut propinquis in locis, per quos illi Catechumeni sacris undis abluerentur? Nimirum satis apparet, hæc desumpta esse ex Actis Agapiti Salonitani Episcopi. Plura fortassis essent indicia characteris ac muneris Episcopalis, nisi ea Prænestinus & Camertinus scriptores consulto sustulissent, quod satis intelligerent cum ætate puerili seu Venantii Camertis, sive Agapiti Prænestini coherere non posse.

ff Pauca quædam omisimus, quæ videntur non male congruere cum Venantio.

gg Iterum Agapitus Salonitanus in equuleum conjicitur; at non ille, sed Venantius per loca *agrestia, & senticeta*; sive, ut habet Romanum Breviarium, *per loca repribus, & carduis confusa trahitur usque ad vesperam*: hæc igitur punctis interpositis prætermisimus.

ii Divini verbi populis annunciandi partes quam egregie ab Episcopo, tam inepte a Pueri quindecim annorum sustineri possunt.

kk Utri jus officiumque baptismi impertiendi, Puerone, an Episcopo congruit?

ll Plura omisimus, quæ ad Venantium pertinent. mm Quæ causa populum perpulit, ut avitæ superstitioni nuncium remitteret, eadem Præsidis ministros impellere potuit, ut Christianæ religioni nomen darent.

nn Non semel tantum, sed iterum ac tertio *Patris* nomine afficitur. Plena est honoris, reverentiae, pietatis, ac religionis isthæc appellatio, quæ in puerum cadere nequit, in Episcopum vel optime convenit.

oo Pro Romanis substitui *Salonitanos*, non quod eam vocem abesse putaverim ab Actis Agapiti Episcopi, sed quod obsoletis usitata vocabula præferenda esse duxerim. Cæterum vergente decimo sæculo nondum Salonitani Romanorum nomine appellari desierant, ut videre est apud Porphyrogenitum in libro, quem *de administrando imperio* inscripsit. Id nomen Salonitanis obvenit ex Romanorum coloniis illuc deductis, & ex illustribus Romanorum familiis, quæ olim Salonam transmigrationunt.

pp Cave putēs viris illis ex primaria nobilitate id negotii datum fuisse, ut Agapitum omni suppliciorum genere excruciant. Hæc quippe sunt licitorum & carnificum partes, unde ejusmodi virorum dignitas ac nobilitas longe abhorrebat. Hoc igitur illis imperatum fuisse arbitror, ut Agapiti martyrio interessent, aut potius præessent; eundemque qua auctoritate, qua disputationibus argumentisque a proposito deducerent: erant siquidem in Philosophia, omnique doctrinarum genere apprime versati.

qq Idest, ex ordine Patritio, vel Senatorio. Hanc ipsam interpretationem hisce verbis adhibuit Bollandus in notis ad Acta S. Sebastiani tom. 11. die 20. Januarii.

rr Hoc est, amplissimos in ea urbe magistratus gerebant.

ss In codice Euticiano scriptum est *Romæ*. Idem fortasse legebatur in Actis S. Agapiti Salonitani; nam amplissimæ civitates, quæ Imperatorum sede ac palatio dignæ habebantur, cuiusmodi fuit Salonæ, Romanæ urbis vocabulo appellatas interdum fuisse invenimus.

tt Duas hic conciones longiusculas brevitatis gratia rescuimus.

uu Quid hoc supplicii, sive ignominie esset, non

non satis intelligo. Fortasse viris patriciis ac primariis, si quid gravius deliquissent, honoris causa, non alia vincula, nisi auro argentove oblita adhiberi solebant.

xx Codex Euticianus & Martyrologium Romanum B. Venancio Socios omnino decem apposuit. Nos vero, si quos Agapitus Episcopus martyrii socios habuit, nullo certo numero eos definiendos censuimus; aliquos tamen habuisse verisimile est.

aaa Hæc lacuna explenda esset injecto die ac mense, quem Agapitus noster suo martyrio consecravit; sed de neutro habemus quod liqueat. In codice Euticiano scriptum erat 15. Kal. Junii, quem in diem Venantii martyrium incidit. Cum autem Anastasius Cornicularius Salonæ mortem obierit 11. Kal. Septemb., martyrium Agapiti Episcopi Salonitani, qui eum ad Christi cultum traduxit, eidem mense Augusto illigari oportet; & paucis ante vel post diebus accidisse videtur.

bbb In Actis S. Agapiti Prænestrini apud Mombrinium legitur: *ubi erat religio Paganorum*. Mihi dubium non est, quin ea lectio sit mendosa, & corrigenda ad exemplar codicis Euticiani, in quo scriptum est *de regione Paganorum*. Regionem Paganorum, seu Paganiam nusquam invenies extra Dalmatiam, nec si totam Italiam, non Latium modo atque Umbriam lustraveris. Cave autem putes cultores Idolorum intelligendos esse vocabulo *Paganorum*, quo scilicet post tertium sæculum illi vocari coeperunt, cum inanum Deorum cultus & supersticio Christianorum Imperatorum edictis excedere urbibus coacta, in pagos ac villas se recepit; nam tertio sæculo cum omnia hujusmodi Paganis referenda essent, nulla illis erat peculiaris ac definita regio, quæ appellaretur Regio Paganorum. Fuit autem in Dalmatia hujus nominis regio propria & quibusdam limitibus circumscripta, quæ ab urbe Spalateni in Orientem haud longe distabat, apud Constantinum Porphyrogenitum de Administ. Imp. dicta *Paganis*, incolæ autem *Pagani*. Id nomen obvenerat a Slavis incolis, qui nondum Christianis sacris initiati avitam superstitionem retinebant; ex quo intelligi potest Acta Agapiti Salonitani ex antiquis tabulis descripta & composita fuisse post adventum Slavorum, urbisque Salonitanæ excidium. Extrat præterea insula Paganorum apud Ortelium, & Ferrarium, Liburniæ adjacens, quæ nunc Pagodicitur, Sed hæc longius aberat Salonæ, quam ut ad hujus loci interpretationem referri possit.

ccc Qui olim Albanum, nunc Albinum dicitur. Vicus est agri Salonitani in Boream spectans.

ddd Congruit cum Albino, cui prope adjacent ingentes sylvæ, quæ quidem adhuc extant, quamquam eas magna ex parte sæculo superiori Turcæ aut incenderint, aut exciderint.

eee Quæ deinceps sequuntur, in Acta Joannis Episcopi Salonitani rejicimus.

C A P U T VII.

De cultu Agapiti Salonitani Episcopi, & S. Anastasii Cornicularii.

§. I.

De cultu Agapiti Salonitani Episcopi.

SI vera sunt, quæ hæcenus diximus, nemini dubium esse arbitror, quin Salonitani patriæ atque Epetini sanctissimo huic Martyri,

atque Antistiti Agapito solemnes & anniversarios honores statim ab ejus martyrio decreverint, ejusdemque natalem diem in suis fastis retulerint, ac deinceps singulis annis tanti viri nomen ac memoriam, qua dignum erat, religione cultuque prosequerentur. Ex Actis Euticianis videtur colligi posse corpora Sanctorum Martyrum in urbem translata fuisse; in qua, ut ibidem dicitur, *condiderunt altare in honore B. Virginis Mariæ ex auro & argento, & gemmis pretiosis: sed & supra corpora beatorum Sanctorum duodecim altaria condiderunt, & domum edificaverunt ampliore, & mirabiliore*. Utrum hæc ad Agapitum nostrum ejusque martyrii socios referenda sint, an vero pertineant ad Venantium & Martyres Camertinos, mihi sane non liquet. Facilius crediderim tum Agapiti sociorumque translationem factam, tum templum & altaria iisdem condita esse quarto vertente sæculo, post hostes Christiani nominis sublato, & ecclesiæ pacem ubique constitutam. Nec satis constat Epetiumne, an Salonam sacras illas exuvias Dalmatæ invexerint. Præterea quemadmodum incertum est, quo die Agapitus pro religione mortem obierit; ita incertum habemus, quem diem ecclesia Salonitana ejus nomine ac memoria consecraverit. Ejus tamen martyrium incidit oportet in mensem Augustum; quo itidem mense Anastasius Cornicularius auctore Agapito ad Christum conversus mortem oppetiit.

Quamdiu Salona & Epetium stetit, Agapiti memoria ac religio viguit ex aliis in alias ætates propagata. Verum sæculo septimo fere medio supremum illud idemque Salonitanis calamitosissimum tempus advenit, quod cum utrique urbi vastitatem atque exitium attulisset, Agapiti quoque nomen & cultum penitus abolevit. Nam anno ejusdem sæculi circiter 40. ingens barbarorum multitudo ex Avarum, Slavorum, aliarumque immanium gentium colluvione in Dalmatiam incubuit, Salonam obsedit, expugnatam captamque funditus evertit. Tum eodem barbarici belli impetu vehementer concussa civitas Epetina corruit, & tectorum ruinis obruta & consputa jacuit, vix ut pauca urbis olim nobilissimæ vestigia supersint. Sub idem tempus, ut sæpius alibi diximus, Joannes Pontifex Maximus IV. eo nomine, misit in Dalmatiam, qui sacras Martyrum exuvias undique collectas, & sacrilegis barbarorum injuriis subductas Romam transferret, ubi debitus eisdem honos cultusque adhiberetur. Ex eo Agapiti nomen ac religio paullatim deflorescere, & oblivione posteritatis exingui coepit; ac demum anniversarii festique ad ejus honorem celebrandi consuetudine intermissa, & rerum ab eo præclare gestarum monumentis deperditis, omnem propemodum illius memoriam vetustas adeo oblitteravit, ut vix ejusdem nomen in Catalogis Episcoporum intactum reliquerit: ita sanctissimi Episcopi cultus ac religio pariter cum ejusdem lipsanis e Dalmatia discessit. Nam per idem tempus una cum aliorum Martyrum exuviis Agapiti corpus Epetii, vel Salonæ ruinis effossum, ac Romam devectum fuisse conjectari licet. Argumento est, quod tum quoque B. Anastasius Agapiti discipulus ac socius in urbem translatus fuit, ut scriptores docent; & verisimile est hunc penes Agapitum Episcopum fuisse conditum sive in agro Epetino, sive in urbe, quo deinde uterque illatus esse videtur: nam probabile est in eundem locum Christianos intulisse corpora omnium Martyrum, qui Agapito duce, & auctore vitam pro Christo Salone aut Epetii profuderunt. Atque his potissimum conjecturis adductus, cum in Actis S. Venantii Lateranen-

in Fastos
Martyrum
relatus.

E subue-
bio, ubi
mortem
obierat,
in urbem
inve-
nus sæ-
culo 4.

Post exci-
dium Salo-
næ cum
aliis mar-
tyribus
Dalmati-
cis

Romam
translatum

Agapitus
olim a Sa-
lonitanis
cultus, &

in Latera-
nensi fa-
cello con-
ditus.

ranense facellum describerem, memini me docuisse ex quatuor illis intra absidem iconibus, quæ totidem Episcopos opere musivo depictos exhibent, suis quemque Pontificalibus insignibus ornatum, eam ad Agapitum referri oportere, quæ S. Domnio proxime adstat, quamvis non ignorem eam vulgo referri ad Theodorum Papam, qui post Joannem IV. facelli Venantiani conditorem ecclesiæ præfuit. Id autem eo probabilius mihi videtur, quod inter Salonitanos Martyres S. Anastasius ejusdem Agapiti socius pictus ibidem cernatur. Eadem conjectura ductus interpretando exposui, quorum pertineant, quidve significant duæ illæ urbes in ejusdem facelli hemicyclo superiore hinc atque hinc appictæ; & alteram quidem Salonam, alteram vero aut Polam, aut Epetium esse propterea dixi, quod utraque civitas suos Martyres illuc transmissos contulerit, & Martyrum ibidem conditorum sanguine imbuta fuerit, illustrique certamine pro religione suscepto nobilitata.

§. II.

De cultu S. Anastasii Cornicularii.

Dies martyrii S. Anastasii 21. Augusti, olim apud Salonitanos sacer.

Quod attinet ad cultum S. Anastasii, cum omnes Martyrologi ad diem alteram, & vigesimam Augusti ejus Martyrium referant, dubitari nequit, quin hoc ipso die Salonitana ecclesia singulis annis debita ac solemnia religionis officia B. Anastasio perfolveret. Verum eadem temporum iniquitas, & posteritatis oblivio Agapiti pariter, atque Anastasii nomen e fastis Salonitanis abrasit, & memoriam utriusque ex animis Dalmatarum penitus delevit. Nam post excisam Salonam, cum B. Anastasii corpus Romam translatum esset, ne umbra quidem ejus nominis, nedum cultus aut religio apud Dalmatas remansit. Restat igitur, ut inquiramus, num Romani honorem aliquem cultumque peculiarem B. Anastasio adhibeant, & anniversarium ac festum diem eidem instituerint.

Ejus effigies, & Lipsana in facello Lateranensi.

Extat in Lateranensi S. Venantii facello effigies B. Anastasii musivo opere depicta, & militaribus insignibus ornata; neque videtur esse posse controversia, quin ejusdem reliquæ si non omnes, certe magna ex parte aut ibidem, aut intra Basilicæ Lateranensis septa conditæ fuerint, hodieque asseruntur. Sed utrum Clerus Lateranensis statas solemnæque alicujus diei ceremonias huic Martyri decreverit, mihi non liquet. Nulla ejus mentio fit xii. Kal. Septemb. quem ille diem suo martyrio consecravit. Equidem in fastis ejusdem Basilicæ nomen Anastasii Martyris ad diem xxii. Januarii his verbis adscriptum invenio: 22. *Januarii Anastasii Martyris, cujus corpus habemus in sancta Sanctorum*. Utrum autem hæc commemoratio ad nostrum Anastasium, an vero ad alium quempiam ejusdem nominis martyrem spectet, nihil comperti habeo. Haud sane improbabile est corpus B. Anastasii Cornicularii jussu Joannis IV., vel aliorum Romanorum Pontificum, qui deinceps regnarunt, ab reliquis Dalmaticorum Martyrum Lipsanis secretum fuisse, idemque reconditum in sanctiori loco, atque adeo in ipso sacratissimo Basilicæ Lateranensis adyto, quod *sancta Sanctorum* appellant. Cum autem illic depositum fuisset xi. Kal. Feb., ut ejus translationis memoria quotannis impofterum, qua decebat religione coleretur, Clerus Lateranensis die 22. Januarii festorum dierum catalogo inseruit, & B. Anastasii nomine consecravit. Sed quoniam de hac translatione nihil memorie relictum est, id quidem conjectare facile possumus, affirma-

re autem nullo modo possumus. Quod si hujus diei celebritatem alteri cuidam nobisque ignoto Anastasio adjudicare mavis, non continuo sequitur nullum omnino cultum huic nostro ab ecclesia Lateranensi adhiberi; nam licet nullos eidem honores privatim decreverit, eum tamen iii. Id. April. communi officio rituque colit, quo scilicet S. Domnium cæterosque Martyres illuc e Dalmatia advectos pie sancteque prosequitur, ut in Actis S. Domnii, itemque S. Venantii docuimus.

Colitur apud Lateranum cum cæteris Divis Dalmaticis ii. Aprilis.

Carolus Bartholomæus Piazza in Menologio sive Sanctuario Romano pag. 283. auctor est B. Anastasium martyrem eum, qui Agapiti virtute & miraculis permotus Christianam religionem suscepit, Romæ perhonorifice coli xii. Kal. Septemb. in Basilica S. Crucis in Hierusalem, ejusdemque corpus ibidem servari. Quæ si vera sunt, necesse est eum cultum referri ad S. Anastasium Salonitanum; nam & ratio conversionis, & festus martyrii dies cum eo præclare congruit. Illud vero, quod de ejus sepulchro scripsit, paullo majoris disquisitionis indiget, quam ut tam facile, ac sine ulla dubitatione affirmari possit. Cæterum ejus sententiæ haud invitus subscriberem, modo aliquam eidem interpretacionem adhibere liceat, sic ut non integrum Anastasii corpus, sed insigne tantummodo fragmentum indidem avulsam, in Basilicam S. Crucis translaturum, & ibidem conditum fuisse dicatur.

Ejus dies festus in Basilica S. Crucis.

S. Anastasius Cornicularius gloriosi certaminis consortes & martyrii socios in Actis Camertinis omnino septem habuisse fertur, uxorem scilicet, filios quatuor, itemque duas filias, ex quibus constabat præclara illa familia, quæ uno die, uno animo, uno & eodem supplicii genere martyrii palmam adeptæ est. Sed & illi, qui ab Antiocho intercepti fuerunt, Anastasius Cornicularius, & Theopista uxor sua, & quatuor filii, & duæ filiae: hæc sunt nomina eorum, Ebodis, Aradius, Calistus, Felix: filiarum Euphemia, Primitiva. Ex Actis Euticianis. Hi Martyres ex tabulis Salonitanis illati videntur in historiam Venantianam; nisi duos Anastasios Cornicularios omninos similes inter se comminisci libeat, quorum alter Camertini cum uxore ac liberis, alter Salonæ sine sociis pro Christo mortem obierit; cum longe sit verisimilius unum fuisse eundemque Anastasium Cornicularium, a quo Camertinus historicus egregios illos Martyres divulgavit, ut cum suo Venantio conjungeret. Hinc autem conjectare licet Anastasium nostrum cum familia universa vel Salonæ, vel penes Agapitum in agro Epetino sepultum fuisse; ac deinde quatuor ferme post sæculis cum liberis atque uxore Romam translaturum esse. An vero unum & idem omnibus sepulchrum obtigerit in æde Venantiana Lateranensi, non satis liquet: nec vero absimile est alios alio distractos esse, & partim ibidem, partim in aliis ejusdem Basilicæ facellis reconditos fuisse. Illud mihi non omnino absimile vero videtur, quod memini me scribere in Actis S. Venantii Salonitani Episcopi, quatuor illos juvenes in eodem Venantiano facello versicoloribus musivisque operibus apud S. Anastasium pictos, & militaribus notis insignes, ejusdem Anastasii filios esse; quos sane contentaneum erat adjungi ad parentem, quo cum non solum natura, sed religio, & martyrii societas sanctiori quodam vinculo colligaverat. Verum & vultus atque oris specie picti cum sint, ut æquales Anastasio, & coætanei esse videantur, & unus ex illis ætate multo provectior sit, huic meæ conjecturæ ipsamet diffidere cogor; præsertim cum alia his nomina in facello Lateranensi adscripta fuerint, alia vero filii Anastasii codex Euticianus attribuerit.

An quos codex Camertinus Anastasio suo socios adjunxit, ad Salonitanum Anastasium spectent.

Cæsar

Anasta-
sius a Ba-
ronio ad
diem x. i.
Maji cum
sociis ad-
scriptus,

Cæsar Card. Baronius, qui Martyrologium Ro-
manum emendavit, & pluribus Divis auxit, in eo
ad diem 11. Maji nomen Anastasii & sociorum pri-
mus omnium adscripsit, ornavitque hoc perbre-
viloquio: *x. i. Maji. Camerini sanctorum Martyrum A-*
nastasio, & sociorum, qui in persecutione Decii sub
Antiocho Præside cæsi sunt. Cum enim Camertes
jam pridem sibi vindicassent hosce martyres, & Di-
vorum suorum fastis inseruissent, eorum memoriam
v. Idus Maji singulis annis celebrare consueverant.
Hinc factum est, ut Baronius in eam formulam Ca-
merinum incluserit, ubi scilicet horum Martyrum
cultum ac religionem vigere constabat; eisdemque
illum ipsum diem assignavit, quem a Camertibus
eorum nomine consecratum fuisse comperit. Cæ-
terum vix, aut ne vix quidem dubitari potest, quin
Anastasius, qui hoc die Camerini colitur, idem
sit atque Anastasius Cornicularius ille, cujus com-
memoratio ab antiquis Martyrologis die 21. Au-

videtur
idem esse
atque Ana-
stasius
Martyr Sa-
lonitanus.

gusti consignatur. Nam idem utrique nomen, ea-
dem dignitas, eadem conversionis ratio, genusque
martyrii. Hoc tantum interest, quod cum ejus
nomen ad x. i. Kal. Septemb. adscribitur, nulli ei-
dem adduntur socii; cum vero v. Idus Maji ejus-
dem commemoratio iteratur, uxor ac liberi mar-
tyrii consortes in eandem honoris cultusque socie-
tatem includuntur. Ex quo sequitur martyres illos
in Martyrologium Romanum ex Actis Venantia-
nis, *cenfura aliqua, nec modica castigandis*, ipsomet
Baronio auctore invecos esse, huc vero fortassis
translatos ex tabulis Salonitanis; neque alios nisi Sa-
lonitanos Martyres celebrare, colique a Camertinis
v. Idus Maji. Illud vero, quod Baronius huic formulæ
adjecit, Anastasium & socios martyrio perfunctos
esse, cum fervebat Deciana persecutio, Papebrochius
nullo prorsus modo probat, testaturque neminem
fuisse ante Petrum Equilinum, qui cum imperio De-
cii martyrium Venantii & Anastasii colligaverit.

JOANNES EPISCOPUS SALONITANUS XVI, ET PRIMUS HUIUS NOMINIS.

Joannes
Agapito
successit.

Joannes primus in locum Agapiti subiectus est,
cujus Acta sic abolevit vetustas, ut de illius
Pontificatu, præter nominis memoriam, re-
liqui nihil posteritati fecerit. Hunc Salonitanæ ec-
clesiæ post Agapitum præfuisse testantur ejusdem
ecclesiæ Diptycha, omnesque Salonensium Anti-
stitum Catalogi; sed in hoc errant plerique, ut
sæpe monuimus, quod Joannem cum Agapito ali-
isque, quibus interjectus est, Episcopis ex tertio
sæculo exturbant, & infra Episcopos sexti sæculi
protrudunt, eundemque a B. Domnio fere trigesi-
mum enumerant. Catalogus Romanus, ad cuius
exemplar ordo seriesque Antistitum Salonensium
revocari debet, Joannis initia confert in annum
286, decem fere annis serius, quam rerum ac tem-
porum ratio postulat. Verum ipsemet Catalogus
alteram quamdam Chronologicam notam adjecit,
unde anachronismus ille corrigi possit. Etenim
Joannis Pontificatum cum Felicis Romani Ponti-
ficis, & Aureliani Imperatoris ætate conjunxit.
Felix autem anno 275, Aurelianus vero anno inse-
quenti e visa migrarunt. Itaque Joannis initia re-
ferantur necesse est ad annum 275; quo quidem
anno Agapitus ejus decessor mense Augusto mar-
tyrium subiit: *Sedentibus*, inquit Catalogus, *Feli-*
ce I. Eutyichiano &c. Imperantibus Aureliano, Ta-
cito &c. Fateor equidem ab obitu Felicis ad Joan-
nis exordium tres circiter menses effluxisse; ille si-
quidem, ut tradit Baronius ex libro Rom. Pontif.,
111. Kal. Junias mortem oppetiit, hic vero mense
Augusto post sublatum Agapitum, vel Septembri
mense ejusdem anni Pontificatum iniiit: sed hæc
non sunt nimis exigue, & exiliter ad calculos re-
vocanda, verum sic intelligi oportet, ut quo anno
Felix Romanam sedem obtinebat, eodem & Joan-
nes ecclesiæ Salonensis administrationem suscepit,
quamvis jam Eutyichianus Felici suffectus ecclesiæ
universali præesse cœpisset. Utut hæc sint, illud
plane constat primordia Joannis congruere non pos-
se cum anno 286, sed revocari oportere ad annum
275, si quidem ejusdem Episcopatus in ea tempora
incidit, cum Felix, vel Eutyichianus Christianam,
Aurelianus vero Romanam rem administrabant.
Hujus autem Pontificatum usque ad Diocletiani
imperium protrahendum esse duximus.

Huius epi-
scopatus
cum impe-
rio Aure-
liani &
Pontifica-
tu Roma-
no Felicis
composi-
tus,

ad im-
perium
Diocletia-
ni produ-
ctus.

Ac ne Joannis nomen & Pontificatum ab omni
re inopem atque nudum in publicum emitterem, *Unde ejus
Acta sint
petenda,*
duos paragraphos ex Actis restitutis Agapiti avul-
sos in hunc locum reservandos censui, quippe cum
Leontii consecratio, Epetinæ ecclesiæ institutio,
& alia quædam ibidem commemorata ad Joannem
Agapiti successorem pertineant, ut nos existima-
mus. Hinc itaque accepimus, unde amissa Joan-
nis Acta quoquo modo supplerentur. Nostras de-
inde animadversiones subnectemus, quarum aliquæ
eo potissimum spectant, ut ostendant aliqua ibidem
scripta esse, quæ ab temporibus S. Venantii Camer-
ini abhorrent; nulla vero inveniri, quæ cum
Joanne rebusque Salonitanis cohærere nequeant.

Præterea ad illustranda hujus Pontificis Acta,
quæ domesticarum rerum inopia laborant, aliquid
materiæ & ornatus ex historia Romanorum Impe-
ratorum adscivimus. Ac primum quidem res Au-
reliani, eas præsertim, quas in Illyrico gessit, ob-
servatis notatisque temporibus, breviter atque or-
dine persequimur. Nam hujus Imperatoris ætati
non solum Agapiti, sed etiam Joannis Pontificatus
aliqua ex parte respondet. Initia etiam erunt inve-
stiganda, causæque illius persecutionis, quæ ab
Aureliano cognominari solet, atque inter universas
les persecutiones nonnum obtinet locum. Deinde
res præcipuas maximeque memorabiles perbre-
viter, nec inutili narratione complectimur, quæ sub reliquis
deinceps Imperatoribus Illyrico, & ecclesiæ Illyri-
cæ sive Dalmaticæ contigerunt; ac præsertim de
illa persecutione pauca quædam differimus, quæ
Numeriano Imperatori vulgo adscribi solet; nam
per id temporis Joannem obisse, aut martyrio per-
functum esse existimamus. Quæ quidem omnia ali-
quid lucis impertient rebus cæteroquin obscuris,
quæ sive ad Salonitanam, sive ad alias ecclesias Il-
lyricas pertinent. Atque hæc causa fuit, cur in
Actis superiorum Antistitum sane multa scripse-
rimus de Romanis Imperatoribus, longe plura
deinceps scripturi de Diocletiano, & Galerio,
quorum immanitas & crudelitas ecclesiam Illyri-
cam in primis afflixit & vastavit.

De cultu Joannis quod addam, nihil habeo.
Dubitare vix possum, quin Salonitani ab initio
sanctissimum hunc Pontificem, qua dignum erat,
vener-

veneratione ac pietate prosequerentur; sed tempore procedente ejusdem memoria & cultus aut vetustate exsolevit, aut una cum ejus corpore Romam migravit tum, cum Joannes IV. Pontifex Maximus quamplurima martyrum corpora ex Dalmatia in urbem transferri jussit.

CAPUT PRIMUM.

Ex Actis restitutis Agapiti Salonitani Episcopi duo paragraphi ad Joannem pertinentes.

§. I.

EX D. 19 **C**um audissent a Leontius & Euprepus cum sociis suis, de b Praefecto quod factum fuit, magis crediderunt; sed cogitaverunt, de b Agapito c quid essent facturi. Tunc miserunt Exquisitores, ut inquirerent, quid de eo vel de sociis ejus agerent. b Tunc venerunt in partem b Epetinæ urbis, & audientes signa, & mirabilia gavisii sunt, & venerunt ad tumulos beatorum Sanctorum, ac deprecati sunt eos: & ibidem erant plusquam mille animæ hominum. Tunc viderunt eos Viri civitatis, & interrogaverunt eos, & dixerunt: Unde vos estis? b Exquisitores dixerunt, Ex partibus b Salonæ: cives dixerunt, & quid queritis? Illi autem dixerunt, Agapitum. Tunc viri civitatis narraverunt omnia, quæ de his gesta fuerant: & interrogaverunt eos de Praefecto, quid esset factum. Salonitani dixerunt: Turpissima morte extinctus est. Viri civitatis dixerunt: cujus exquisitores vos estis? qui dixerunt Leontii, & Euprepii, & sociorum suorum. Dixerunt populi: Forsitan ipsorum, quibus Praefectus posuit collares aureos, & catenulas argenteas? Respondērunt ipsorum nuntii, nos sumus. Cives dixerunt: Renunciate Dominis vestris, ut accipiant d Pontificatum ex c virtutibus Salonitanis, & veniant in hanc civitatem; & tollant aurum, & argentum, ac vestes mirabiles, & gemmas pretiosas, & judicent, quid faciendum sit de Deo Jove: nos autem temetipsum infringere ipsius faciem f Imperatoris causa. Audientes hæc Salonitani gavisii sunt valde, & viri civitatis dederunt eis pecuniam, & remiserunt eos Salonam. Tunc nuntiaverunt Dominis suis signa & mirabilia, quæ Dominus dedit per servum suum Agapitum: illi autem audientes de signis gavisii sunt, laudaverunt Dominum, & benedixerunt.

EX D. 20 Eadem hora perrexerunt ad B. g Joannem Papam, & narraverunt omnia, quæ a Sanctis gesta fuerant. g Ille autem ut audivit, genua fixit in terra, & oculos ad cælum levavit, gratias agens Deo, quod tam magna audivit de servis suis. Tunc B. Papa Joannes consecravit Leontium i Archiepiscopum, & Archidiaconum Euprepium, & omnes alios in ordinem Clericorum; & accepta benedictione reversi sunt gaudentes in domum suam. Et tulerunt nocte aurum & argentum; & venerunt in civitatem Epetinæ urbis. Tunc populi susceperunt eos honorifice, & venerunt ad tumulos Sanctorum: ubi videntes signa, & mirabilia, quæ ostendit Deus per servos suos, gaudentes & letantes benedicebant Dominum. Postea venerunt ad Domum Jovis, atque confregerunt illum; & condiderunt altare in honore B. Virginis Mariæ ex auro & argento, & gemmis pretiosis. l Sed supra corpora beatorum Sanctorum duodecim altaria condiderunt, & domum adificaverunt ampliore, & mirabiliorem.

ANIMADVERSIONES.

§. II.

a Hi Salona oriundi erant, genere ac nobilitate suæ civitatis facile primi, quos Agapitus ad Christi cultum traduxerat. Hæc ad ecclesiam, & urbem Epetii pertinent; nisi enim nostræ conjecturæ nos fallunt, primus hujus ecclesiæ Leontius Antistes, Euprepus Archidiaconus fuit.

b In Actis Camertinis scriptum erat de Rege, de B. Venantio, Camertinae urbis, Romæ, Romanis; in horum nominum locum nos substituimus Praesidem, Agapitum, urbem Epetinam, Salonam, Salonitanos.

c Cogitabant scilicet, quid honoris cultusve Agapito adhibendum esset; quove loco ejus corpus sepultura donandum.

d Id est, ut primum Epetinæ urbi Episcopum præficiendum curent.

e Hoc est, a Metropoli & Clero Salonitano.

f Epetini jure ab Aureliano sibi male metuebant; quippe cum ejus jussu Anastasius Cornicularius ob cultum Jovis, Deorumque cæterorum neglectum interfectus fuerit. Hinc vero apparet, Aurelianum per ea tempora aut fuisse in Dalmatia, aut certe in provinciis finitimis; hoc igitur gravior, quo prior timendi causa aderat.

g Ante sextum sæculum nemo fuit ex Romanis Pontificibus, qui Joannis nomine appellaretur. Qui igitur hæc congruere possunt cum Roma, cum Romano Episcopo, cum urbe Camertina? Contra vero erat per id temporis Joannes Salonitanus Antistes, paullo ante in locum Agapiti suffectus; qui quidem ex antiquo more Papa vocatur; nam satis constat olim communi loquendi usu receptum fuisse, ut omnes promiscue Episcopi hujusmodi vocabulo donarentur.

i Id est, primum illius urbis Episcopum. Negat Papebrochius in Annot. Crit. ad Acta S. Venantii Leontium fuisse primum Camertinæ urbis Episcopum: Hoc sane modo, inquit, illuc attractus fuit Leontius, si talis aliquis revera fuit a Joanne quodam Papa ordinatus: sed is nequaquam fuerit primus: siquidem anno 465. Gerontius Camertinus inter 48. Episcopos numeratur, qui Romana in Synodo convenerunt sub Hilario Papa. Gerontio potuit successisse Bonifacius Camertinus in Synodo Romana 111. sub Symmacho nominatus an. 501. Hinc usque ad Projectum, qui integro sesqui sæculo post floruit, nullius Episcopi Camertinis nomen innotuit, & rursus usque ad S. Ansovium an. 822. ordinatum, duo solum nominantur Episcopi: unde apparet illius urbis monumenta omnia deperdita fuisse, cum iisque etiam verum tempus prædicti Leontii.

l Cum Epetini extra urbem locum delegissent, in quem Agapiti, & sociorum corpora inferrent, cæmeterium illud duodecim sacellis exornarunt, ac totidem altaria martyrum sepulchris imposuerunt; nisi forte hæc referri placeat ad socios S. Venantii Camertini pueri ac martyris, ut supra monuimus.

CAPUT II.

De Persecutione Aureliani, ac triplici ejusdem in Illyricum adventu.

Domitius Valerius Aurelianus humili loco natus est, infimæque fortunæ parentibus. Nec discrepat, quip generè Illyricus fuerit; id ambigitur

Aurelianus genere Illyricus.

gitur Sirmione natus sit in Pannonia inferiori, an vero in Mælia, an in Dacia Ripensi; alii aliunde ejus originem repetunt, nec facile est aut locum loco, aut auctorem auctori præferre. Tantos in re militari progressus fecit, ut ad summos quosque militiæ gradus pervenerit. Sarmatis Illyrium depopulantibus magnam cladem intulit, quo in prælio octo & quadraginta hostes sua ipse manu interfecit. Idem Tribunus legionis sextæ Gallicanæ cum esset apud Maguntiacum, Francos in Galliam effusos, omniaque ferro & igni vastantes multiplix clade attrivit, atque in fugam aversos tota provincia excedere coegit; quare in Gallia, & Illyrico Vindex libertatis, publicæque salutis restitutor appellatus est. Præclaram insuper de Gothis victoriam apud Nicopolim in Thracia reportavit, ob quam a Valeriano Consul designatus, laudatusque pro concione coronas murales quatuor, vallares quinque, navales duas, civicas item duas, aliaque muneris & insignia triumphalia accepit. Sub Claudio etiam Imperatore ejus opera magni fuit; nam Illyricis ac Thraciis copiis præpositus iterum exercitus Gothorum delevit, & ab eorum incursionibus Thraciam vindicavit. Nihilò segnius per eadem tempora cum Svevis & Sarmatis conflavit, de quibus, ait Vopiscus, *florantissimam victoriam retulit*. Nullum fere commisit prælium, quin victor ex eo discesserit; & ejus potissimum opera effectum est, ut res Romana, quæ ignavia Gallieni prope exitium venerat, in dies melior & auctior fieret. His præclaris in respublicam meritis nixus imperii fastigium conscendit, omnium legionum consensu appellatus Augustus.

ad imperium auctum.

§. I.

De Aureliani Imperatoris initio atque interitu, ejusque prima apud Illyrios commoratione.

Hujus imperii initia Petavius, Ricciolius, Toynardus, Szentivanius, Blanchinus in annum æræ vulgaris 270. alii cum Baronio in annum proxime insequentem conferunt. Idem Petavius alique imperium Aureliani quinque fere annorum spatio definiunt; verum huic quinquennio sex ipsos menses adjiciunt Eutropius, Victor, Eusebius, Cassiodorus, Epiphanius, & alii complures. Flavius Vopiscus annos fere sex, demptis aliquot diebus, Aurelianum regnasse tradit. Cæsar Card. Baronius ejusdem imperium usque ad annum septimum perduxit, tertii sæculi 78. Liceat hic nobis a Chronologia Baroniana paulisper deflectere, atque ad eorum sententiam accedere, qui annos quinque, & sex præterea menses Aureliani imperio attribuant, ejusdemque primordia ad annum Christi 270. referenda esse contendunt. Hæc quippe sententia nobilium Scriptorum patrocinio innititur, & sane ad res nostras explicandas, & in suos quasque annos redigendas nobis videtur esse accommodatior. Itaque imperare incepit an. 270. & imperandi initium duxit ab Septembri ejusdem anni mense, ex quo fit, ut post quinque annos & sex menses evolutos Aureliani obitus inciderit in mensem Martium anni 276. Nam eo mortuo post interregnum sex, ut Vopiscus alique docent, vel septem circiter mensium, ut Victor censet, Tacitus Imperator ab Senatu appellatus est vi i. Kal. Octobris, ut auctor est Vopiscus, idest die 25. Septembris. Itaque si sex illos menses, aut fere septem, qui diem 25. Septembris antecedunt, ex an. 276. sustuleris, occurret tibi mensis Martius, quo cum Aureliani

De initio Aureliani, ejusque imperii annis inter Auctores discrepantia.

interitum colligari oportebit. Si vero a mense Martio an. 276. retrorsum progrediens quinque annos & sex præterea menses enumeres, quibus Aureliani imperium circumscribitur, pervenies ad mensem Septembrem an. 270. unde imperandi initium duxit.

Ergo Aurelianus rerum potitus ter Illyricis provinciis præsentiam suam impertit; primo cum a militibus delatum accepit imperium; deinde tertio principatus anno, cum adversus Zenobiam Palmyrenorum Reginam copias eduxit; demum anno post adeptum imperium quinto, cum Orientalem contra Persas expeditionem suscepit. Nam Illyricis legionibus præerat, quibus egregie usus fuerat ad Gothos & Thracia, & Srevo ac Sarmatas ex Illyrico pellendos, reique militari apud Illyrios operam dabat, cum extincto Claudio, ejusque fratre Quintillo, qui imperium invaserat, a militibus destituito, Augustus ab universo exercitu renuntiatus est. Ferunt ipsum Claudium, antequam e vivis excederet, auctorem fuisse militibus, ut hunc sibi potissimum subrogarent, quippe cum multis maximisque in rebus hominis fidem, industriam, animumque haud paullo majorem, quam pro fortuna, in qua natus erat, cognitum ac perspectum haberet.

Ter Illyricis addita.

Satis constat Aurelianum adeo nihil adversus Christianos ab initio molitum esse, ut potius nominis Christiano favisse, & ecclesiæ patrocinium suscepisse videretur: argumento est, quod Romani Pontificis auctoritatem sartam ac tectam esse jussit, cum adversus Paullum Samosatenum Pontificis ædibus ac sede Antiochena, unde Synodica sententia dejectus fuerat, excedere nolentem, decrevit *Domum* ecclesiæ illis attribuendam esse, quibus Episcopus urbis Romæ, cæterique Italici Episcopi adjudicassent. Ego vero sic existimo, male illum quidem vel ab ipsa pueritia animatum fuisse erga Christianos; & quod in eos odium pene cum ipso matris lacte suxerat, materna deinde institutione ac disciplina accedente, magis magisque cum ætate accrevit: tradit enim Vopiscus ex Callicrate Tyrio Græcorum doctissimo, matrem Aureliani templo Solis præpositam fuisse Antistitam, quæ nefariis sacris & cæremoniis præerat in quodam pagu, ubi avitum ac paternum erat Aureliani domicilium. Sed cum æqui optimique Principis laudem affectaret, tamdiu ab eorum cæde manus abstinuit, quoad in eos sapiendi occasio aliqua oblata videretur, quæ privatum illius odium in Christianorum perniciem erumpens publicæ cujusdam utilitatis specie obtegeret, Quare si Christianis inter initia principatus innoxium se, aut etiam propitium aliquamdiu præbuit, non illi animus ad evomendum in eos virus acerbatis suæ, sed opportunitas decrat. Cum igitur hujus ingenii atque indolis novus Imperator apud Illyrios versaretur, quid ex eo præfente sive utilitatis, sive detrimenti ceperit tum Illyrica, tum potissimum Salonitana ecclesia, cui per id tempus præerat Agapitus, nobis incomperum est. Sed ex ea reipublicæ mutatione nihil prosperum sive adversum Illyricis & Dalmatis Christianis accidisse puto, propterea quod Aurelianus intra paucos menses, quam creatus Imperator fuerat, ex ea regione in Italiam discessit.

Initio favit Christianis, ut boni Principis famæ sibi conciliaret.

Anno 71. tertii sæculi Aurelianus, bello magno & periculoso excitus profectusque in Italiam, arma contra Marcomannos convertit, qui non ita pridem in Italiam irruperant, & circa Mediolanum cladibus atque incendiis omnia vastabant. Ac primum quidem apud Placentiam rem adeo infelicitate gessit, ut insignis clades a barbaris accepta magnum

Marcomannos ad internecionem coegit.

gnum in discrimen urbem atque imperium coniecit; deinde vero devictis acie hostibus apud Placentiam, apud Fanum, apud Ticinum, ter tribus præliis servavit Italiam, remque publicam restituit.

Romam
adiit, &
Primores
Romano-
rum inter-
fecit,

Debellatis ejectisque ex Italia Barbaris Romam venit. Ejus adventus Romanis plus exitii terrorisque attulit, quam quantum eisdem periculi ac metus nuper iniecerat Placentina calamitas. Nam, ut auctor est Vopiscus, plures Romanorum, eosque e primaria nobilitate, atque ex ordine Senatorio comprehendi necarique iussit. Hujus cædis causam in seditiones nescio quas Ethnici Scriptores conjiciunt, & adversus Aurelium Romæ conflatas fuisse consingunt, quamquam quid ibi seditionis fuerit, aut unde tumultuandi occasio & causa extiterit, nemo commemorat. Quocirca multo verisimilius est, quod Baronius alique Christiani historici tradunt, Romanis Patriciis crimini datum fuisse, quod haud pauci ex illis Christi fidem ac religionem profiterentur, vel certe Christianis studerent, quodque propterea Aureliani litteris atque imperiis intercedere conati essent, cum ille ob victoriam Barbarorum, Romanique exercitus fœdis simam cladem, magno timore percussus, libros Sibyllinos adiri consuli iussisset. Hinc objurgatoria illa ad Senatum Imperatoris epistola, lenis illa quidem in speciem, plusque amicæ cujusdam increpationis, quam atrocitatis præferens, re ipsa tamen plena stomachi & querelarum, quæ apud Vopiscum extat: *Miror, inquit, vos Patres Sancti, tamdiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse libris, perinde quasi in Christianorum ecclesia, non in templo Deorum omnium tractaretis.* Adde, quod Tertullianus in Apol. cap. 37. testatur Senatum, Forum, Palatium per ea tempora Christianis reſertum fuisse; adde, quod solemne fuit Scriptoribus Ethnicis Christianæ religioni seditionis notam inurere, ut hinc nobis invidiam quærent, ac tam insigni calumnia Christianis imposita iustissimæ animadversionis speciem inimicorum nostrorum crudelitati prætexerent. Sed utcumque res sit, satis constat ex eo tempore Aurelium Christianis infestum se præbere cœpisse. Nam memoriæ proditum est multos religionis causa jussu, aut certe permissu Aureliani interfectos esse; nec probabile est eorum omnium martyria ad extrema ejusdem imperii tempora differri posse. Sane admodum verisimile est, ut supra diximus, martyrium Agapiti Prænestrini incidisse in annum 272. quo Antiochianus, sive Antiochus Regis vocabulo in ejus Actis ornatus, urbanam Præfecturam gerebat Coss. Quieto, & Voludumiano. Atque ad annum Christi 272. cum adhuc Aurelianus Romæ versaretur, referendum arbitror, quod Eusebius lib. 7. cap. 26. scripsit, videlicet Aurelium, cum aggrediretur subscribere dictum in Christianos jam compositum, manu divinitus obtorpescere, absteritum fuisse: *Et tunc quidem, (id est cum Paullum hæresiarcham Antiochenæ ecclesiæ possessione dejecit) talis erga nos existeret Aurelianus. Processu vero temporis immutare propositi sui bonum cœpit, & malis consiliis depravatus, persecutionem erga Dei ecclesias meditari co usque, ut dicatur, quod dictatis jam litteris & scriptis, cum superesset sola subscriptio, divina dextera interveniens subscriptionem nefandæ dextera deturbaverit.* Nihil tum edicti adversus Christianos emisit; eos tamen exinde, quamvis mitius quam cogitaverat, vexare instituit; neque antea illos levioribus quibusdam conficiationibus lacerare destitit, quam vulgatis demum decretis, totum in eos, quo flagrabat, odium effunderet;

exinde
Christia-
nis iniqui
se præbuit.

nam haud multis ante interitum mensibus persecutionem ab Aureliano ecclesiæ universali indictam fuisse tradunt Lactantius, atque ipsemet Eusebius in Chronico, ut infra docebimus. Hujus anni, quod reliquum erat, in urbe amplificanda munientaque insumpsit; eamque Campo Martio incluso, laxioribus validioribusque mœnibus sepsit.

§. II.

Secunda Aureliani Illyrica profectio & commoratio, itemque expeditio Syriaca.

REbus Romanis pacatis & compositis, Aurelianus sub initium anni 273. copias per Illyricum in Orientem traducere festinavit adversus Zenobiam virilis animi fœminam, quæ Odenato viro suo interfecto Orientis imperium occupaverat, & ad Propontidis usque fauces extendere conabatur. Ex itinere obvius habuit Gotthorum exercitus, qui Aureliani cursum retardarunt, eumque in Illyrico diutius, quam decreverat, subsistere coegerunt. Cum Barbaris triplici prælio conflixit, quos in Thracia primum, deinde in Mæsia postremo in antiqua ultra Danubium Dacia ingenti clade affecit. Hanc porro Daciam sub Gallieno amissam, cum neque ab hostium incursionibus defendi, neque pacate obtineri posset, satius esse duxit Barbarorum potestati relinquere, quam inutilli labore ac dispendio recuperare ac retinere. Itaque Romanorum colonias illuc a Trajano investas citra Danubium transtulit; quibus inter utramque Mæsiam collocatis, attribuit agrî, quod satis esset ad eos alendos continendosque, & justæ provinciæ magnitudinem æquaret. Hinc nova Dacia, Mæsiæ superiori & inferiori interjecta, quæ ab Aureliano cognomen accepit. Reliquum tempus in Illyrico transactum ad comparationem Syriaci belli contulit, quod Zenobiæ Palmyrenorum Regiæ inferre decreverat.

Secundo
Illyricum
adiit, inde
in Orientem,
cum exercitu
profecturus.

Triplex de
Barbaris
victoria.

Novam
Daciam ci-
tra Danu-
bium con-
didit.

Illyrica Aureliani commoratio aliquid fortasse detrimenti ecclesiæ Illyricæ attulit; dederat enim, quam Christianos odisset, jam ab anno superiori documenta satis illustria, quæ Prætoribus atque Præfectis incitamento esse poterant, ut rem Christianam affligerent; quamquam Imperator ipse barbaricis bellis implicitus ad eos insectandos nullum spatium habuisse videatur. Præerat per id temporis ecclesiæ Salonitanæ Agapitus, quem hujus temporis procellæ superstitem fuisse constat.

Victis itaque Gotthis & profligatis, pacatoque Illyrico, Aurelianus copias in Asiam traduxit, & Chalcedone in Bithynia, Ancyra in Galatia, Tyana in Cappadocia urbibus de hoste receptis Asiam minorem Romano imperio restituit. Tum in Syriam progressus primum apud Antiochiam, iterum apud Emesam ingenti clade Zenobiam ejusque copias perculit, & urbem utramque in suam potestatem redegit. Demum Zenobiam Palmyræ obsessam additionem compulit, eamque ad triumphum sibi reservare, quam ad necem militibus tradere maluit. Zenobiam, amissa urbe cum ad Persas fugeret, apud Euphratem captam esse Zosimus affirmat; quo non dissentit Vopiscus. Recuperato igitur Oriente, cum victor in Europam rediret, Carpos Sarmatiæ Europæ populos viam sibi intercludere conatos in fugam avertit. Sed vix in Europam pedem retulerat, cum nuncius de Palmyrenorum defectione allatus Aurelium in Orientem revocavit; qui Palmyram iterum captam funditus evertit, & civibus omnibus contrucidatis nulli neque sexui neque ætati pepercit.

multiplex
Aureliani
in Oriente
victoria.

Anno

Anno 274. post casum Firmum, qui tyrannidem occupaverat, totamque Egyptum receptam, in Galliam magnis itineribus contendit, ubi Totricum Tyrannum apud Catalaunos ad deditionem perpulit, vel, ut alii volunt, opem ultro implorentem in suam fidem & clientelam accepit. Deinde Romam reversus de barbaris cæterisque imperii hostibus apparatu quam maximo triumphavit, Tetrico & Zenobia ante curram triumphalem ductis. Utrumque postea vivere passus est; illum Lucanæ Correctorem creavit, ejusque filium in Senatum cooptavit; hanc vero laute magnificeque habitam in urbe retinuit, a qua Zenobiam familiam propagatam esse scribit Hieronymus. Deinde Aurelianus templum Soli in urbe ædificavit opere cultuque magnifico; atque urbis Pomærium dilatavit, quod nemini facere licebat, inquit Vopiscus, nisi ei, qui agri barbarici aliqua parte Romanam rempublicam locupletaverit. Nec vero per hæc tempora manus ab Christianorum sanguine innoxias continuit; ex iis enim, qui in Martyrologiis jussu Aureliani ob religionem interfecti dicuntur, aliqui ad hoc tempus referri possunt, interque illos annumerari oportet Felicem Romanum Pontificem, qui sub Aureliano 111. Kalend. Junii martyrium subiisse dicitur an. 275. antequam ille ex urbe Italiaque discederet. Nam an. 275. ætate ineunte Illyricum repetiit eo consilio, ut copiis ex delectu Illyrico contractis auctoque exercitu expeditionem adornaret adversus Persas, qui Zenobiæ contra Romanos auxilia suppeditaverant. Verum Augusta Vindelicia acriter a Barbaris obsessa, ac vehementissime oppugnata in Galliam ab Illyrico susceptum iter avertit. Illuc igitur ex itinere digressus obsidione urbem exemit, hostes fufos cæcosque in fugam conjecit. Pacata Gallia in Illyricum cum iis, quas habebat, copiis proficisci festinavit.

§. III.

Tertius Aureliani in Illyricum adventus. Martyrium Agapiti Salonitani Episcopi. Joannis in ejus locum successio. Persecutio ecclesiæ universa indicta.

Tertio in Illyricum adventus.

Aureliani tertius in Illyricum adventus suum Salonitanæ ecclesiæ Pastorem abstulit Agapitum eximie sanctitatis Episcopum, quem anno Christi 275. mense Augusto apud urbem Epetium martyrio sublatum fuisse diximus. Eodem anno ac mense Anastasius Cornicularius, quem idem Agapitus Antistes egregiæ suæ virtutis & constantiæ exemplo permotum ad Christum adjunxerat, jussu Aureliani interfectus martyrii palmam obtinuit. Ex quo fit, ut quemadmodum supra docuimus, temporibus illis Aurelianus in Persici belli curam incumbens vel in Dalmatia, vel prope ab illa regione versaretur. Extincto autem Agapito, statim Joannes delatum a Clero populoque Pontificatum accepit. Nam inter illum ademptum, & hunc substitutum nihil ferme temporis intercessisse satis indicant Acta Camertina, ex quibus multa, ac præsertim partem postremam ad Agapitum nostrum ecclesiamque Dalmaticam pertinere conjecturis haud fortasse absurdis existimamus. Paucis complectar, quæ ibidem num. 19. itemque 20. narrantur.

Martyrii Agapiti, & Anastasii.

Joannes Ep. Salon.

Agapito statim substitutus.

Cum Salonam Leontio & Euprepio de Agapiti morte, ac simul de miserando Præsidis Salonitani interitu allatum esset, nullam illi moram interposuere, quin statim viros idoneos Epetium mitte-

Illyricum Sacrum.

rent, ut de sepulchro & corpore Agapiti ejusque sociorum sedulo inquirerent, & quæ illic agerentur, quæque acta essent, ex incolis cognoscerent. Quos cum Epetini de rebus omnibus diligenter edocuissent, ac simul rogassent, ut e Salonitanis aliquem expeterent, qui primus esset suæ urbis Episcopus, Salonam redeunt, Joannem Antistitem conveniunt, quæ ab Epetinis acceperant, postulata exponunt. Is eorum voluntati morem gessit, Leontium ipsum creavit Episcopum, huic Euprepium Archidiaconum cum delecta Clericorum manu adjunxit, & novam illam ecclesiam constituendam regendamque tradidit: *Cum audissent Leontius, & Euprepius cum sociis suis de Præsidente quod factum fuit, magis crediderunt; sed cogitaverunt de B. Agapito, quid essent facturi. Tunc miserunt exquisitores &c. Et post aliqua interjecta: Cives dixerunt: Renunciate Dominis vestris, ut accipiant Pontificatum ex virtutibus Salonitanis, & veniant in hanc civitatem &c. Ex num. 19. Ex num. autem 20. Eadem hora perrexerunt ad Joannem Papam (idest Episcopum) & narraverunt omnia, quæ a Sanctis gesta fuerant. . . . Tunc Beatus Papa Joannes consecravit Leontium Archiepiscopum (idest primum Epetii Episcopum) & Archidiaconum Euprepium, & omnes alios in ordinem Clericorum; & accepta benedictione reversi sunt gaudentes in domum suam. . . . Tunc populi susceperunt eos honorifice, & venerunt ad tumulos Sanctorum &c.*

Igitur statim atque de Agapiti nece nuncii Salonam venerunt, Leontius exploratores Epetium misit; hi vero cum rediissent, Joannes Salonitanum Pontificatum jam inierat; quippe quem iidem exploratores Salonam reversi adierunt, ut ab eo primum Epetinis Episcopum postularent. Videntur quam celeriter acta, & transacta sint omnia, quemadmodum verba illa: *eadem hora perrexerunt &c. Tunc B. Joannes Papa &c.* satis superque declarant? ex quo fit, ut Agapito defuncto statim Joannes subrogatus fuerit. Hæc porro tanta celeritas festinatioque in novo Episcopo substituendo, ne cui forte incredibilis videatur, memoria repeti velim veterum illorum temporum consuetudinem, de qua in Actis Cajani & Symphoriani pauca diximus. Cum enim ab Ethnicis Imperatoribus nihil tutum esset, nihil periculis expers, & aliæ ex aliis tempestates ecclesiæ ingruerent, solebant Episcopi exemplo & auctoritate Romanorum Pontificum, Clero populoque suffragium ferentibus deligere aliquem, qui Episcopi adjutoris, seu Vicarii partes ageret, cuique id juris esset, si Cleri populi que consensus accederet, ut in locum defuncti Antistitis succederet. Quare ne uno quidem die vacabat sedes, cum qui eam occuparet, & electus & consecratus jam esset: ut enim legitimus dici haberique posset Episcopus, nihil aliud requirebatur, nisi ut Clerus populusque suffragium, quod antea tulerat, saltem tacite ratum haberent. Quod quidem institutum difficillimis illis temporibus non modo salubre, sed prope necessarium erat; ne scilicet dum de eligendo Episcopo deliberatur, & consultationibus, ut fit, ac sæpe etiam altercationibus tempus teritur, res Christiana interea Præsidis cura & præsidio destituta, hostibus undique ingruentibus, maximo in discrimine versaretur. Itaque Joannes primus eo nomine, Eutychiano summo Pontifice, Aureliano Imperatore, an. 275. mense Augusto, vel Septembri ecclesiæ Salonitanæ regimen suscepit; qui Leontio primo Epetii Episcopo rite constituto jus ditionemque Metropolitancam Antistitis Salonitani amplificavit, auxitque unius Episcopi, & unius Episcopalis ecclesiæ accessione. Quæ

H h

qui

quidem omnia non certis illa quidem rerum gestarum monumentis, quæ nulla suppetunt, confirmari, sed ex Actis Venantianis per conjecturas elicta, verisimilia videri possunt.

Haftenus Aurelianus levibus veluti præliis adversus Christianos quodammodo proluserat, quæ prænuntia fuerant futuræ persecutionis. Nullum adhuc de Christianis interficiendis edictum promulgaverat; sed prout ferebat voluntas & occasio, more institutoque majorum in eos animadverti jubebat, vel certe eosdem exagitandi amplissimam potestatem Præfectis Provinciarum permiserat. Ergo ab interitu Agapiti Salonitani Episcopi tres circiter menses intercesserant, cum Aurelianus, edictis ac suppliciiis propositis, bellum crudele ac nefarium ecclesiæ universæ indixit. Hinc nona persecutio, quam octavam numerat S. Leo, initium sumpsit, missis ac distributis in omnes Romani orbis provincias exemplis edicti sacrilegi, datisque ad Magistratus litteris, quibus jubebantur aut vitam Christianis, aut religionem eripere. Atque in hoc fere tempus nonæ persecutionis exordia conjiciunt optimi quique scriptores, cum doceant Aurelianus haud multo post, quam persecutionem edixerat, a suis interemptum fuisse, & celerius illi vitam ademptam esse, quam ut cæpta & jamdiu cogitata perficere posset. Id tradit Eusebius ad an. 276. in Chronico, auctor sane idoneus: *Aurelianus cum adversum nos persecutionem movisset, fulmen juxta eum comitesque ruit, ac non multo post inter Constantinopolim & Heracleam in Canophrurio via veteris occiditur*, Eusebio suffragatur Orosius hist. lib. 7. cap. 23. *Novissime cum persecutionem adversus Christianos agi nonam a Nerone decerneret, fulmen ante eum ruit, & non multo post in itinere occisus est*. His adde Lactantium infra laudandum.

Interitus
Aureliani,

Nonæ per-
secutionis
initium
cum anno
Baroniano
273. con-
gruere pe-
quit.

Aurelianus obiit mense Martio, ut plane aperteque colligitur ex antiquis scriptoribus, qui docent ei suffectum fuisse Tacitum vii. Kal. Octobris, cum sex aut septem circiter mensium interregnum tenuisset. Ejus autem interitum anno Christi 276. cum Eusebio adscribimus. Sed quantum temporis ab ejus edicto in Christianos promulgato ad ejusdem mortem effluxerit, incertum est. Eusebius & Orosius non multo post indictam persecutionem, Lactantius inter initia sui furoris extinctum tradunt; quæ quidem verba sic Pagius interpretatur, ut unum alterumve mensem ejus edicto & cædi interjectum significant: nobis vero eadem verba paullo latius extendi posse videntur; & duobus aut tribus ante Aureliani necem mensibus fuisse illatum ab eo Christianis bellum censemus, vel ineunte anno 276, vel intra finem anni superioris. Cæsar Card. Baronius initium nonæ persecutionis anno Christi 273. affixit, quo itidem docet Romanos Senatores Aureliani jussu interfectos fuisse. Si nihil aliud Baronius contendit, nisi ut suadeat ab ea Romanorum cæde initium factum esseturbandæ vexandæque ecclesiæ, id plane concedimus, & libenter quidem. At si universalis edictisque sancitæ persecutionis epocham illi anno innectendam censet, vereor, ut hæc sententia eruditis viris probari possit. Nam præter quamquod Eusebii, & Orosii auctoritas tanti nobis esse debet, ut per se ipsa ad fidem faciendam satis momenti habeat; nostræ sententiæ auctor est Firmianus Lactantius ab illa ætate admodum regens, in libro de Mortibus Persecutorum, quem Baronius numquam vidit, cum in Archivorum tenebris diu penitusque abditus haud ita pridem in lucem prodierit. Is igitur cap. 6. apertissime docet, vix cruenta Aureliani edicta vulgari cœpisse, cum nefarios illius conatus mors repentina ac violenta

compressit: *Aurelianus, inquit, iram Dei crudelibus factis laceffit: verum illi ne perficere quidem quæ cogitaverat, licuit; sed protinus inter initia sui furoris extinctus est. Nondum ad provincias ultiores cruenta scripta pervenerant, & jam Canophrurio, qui locus est Thraciæ, cruentus ipse jacebat, falsa quadam suspitione ab amicis suis interemptus. Quare post editum Lactantii libellum nemo ferme fuit ex junioribus scriptoribus, quin ultro in ejus sententiam concederet, & nonæ persecutionis initium haud longe abesse ab interitu Aureliani jam omnes consentiunt, sic prorsus, ut nulla hac de re, post testimonium Lactantii, controversia esse possit.*

Hieronymus Menninges, antequam liber Lactantii in publicum prodiret, in ea sententia fuit, ut negaret Aurelianus, quæ contra Christianos decreverat, exsecutum fuisse, perinde quasi inter decretam persecutionem, & illatam Aureliano necem nihil temporis intercesserit: *Nonam, inquit, persecutionem adversus Christianos indixit, quæ tamen executionem suam non est sortita. Cave autem putares Aureliani decreta omni omnino effectu caruisse; quod ut suadeat Henricus Dodwellus Lactantii auctoritate abutitur: nam, inquit, si non licuit Aureliano perficere, quæ cogitaverat, nullos ejus decreto fuisse Martyres necesse est. Neque enim si non licuit Aureliano, ut ait Lactantius, perficere quæ cogitaverat, idest Christianum nomen prorsus extinguere, sequitur illico, eductum e vagina gladium ostensum potius, quam adhibitum esse, ac terroris quidem vel plurimum, damni autem vel minimum aut nihil intulisse, sic prorsus, ut paucos aut nullos omnino Martyres numerare liceat, quos Aurelianæ persecutionis turbo sustulerit. Quo Nero, quo Diocletianus, quo cæteri Christianorum hostes immanissimi spectabant, eodem Aurelianus suos conatus intenderat, ut scilicet Christi religionem usquequaque tolleretur. At nemo quæ cogitaverat, perficere potuit. Nemo igitur ne guttulam quidem Christiani sanguinis effuderit; de calumnia postulentur, qui Neronem, qui Diocletianum, qui alios Romanos Imperatores tot Christianarum cædum reos fecerunt, quando Aureliani edicta Christianis incruenta fuisse propterea existimes, quod illi perficere, quæ cogitaverat, non licuerit. Quamquam vero edicti nefarii exempla ad provincias ultiores nondum pervenerant, cum Aurelianus Mæsthei fraude interemptus est, tamen in Illyrico, Italia, cæterisque regionibus non adeo remotis jam promulgata erant, & eorum executionem Præfecti provinciarum urgere jam cœperant. Huc adde duos aut tres menses ab indicta persecutione ad mortem Aureliani elapsos; quo temporis intervallo & Imperatoria edicta longe lateque circumferri potuerunt, & Aurelianus ipse, quamvis inter initia sui furoris extinctus, satis spatii habuit ad suam in Christianos crudelitatem rabiemque expromendam. Adde interregnum sex vel septem circiter mensium, antequam Tacitus rerum potitus Aureliani decretum rescinderet. Neque enim tempestas illa Aureliani morte sedata est, nam Præfecti provinciarum ab insito adversus nos odio, & Aureliani licet defuncti auctoritate freti, haud antea Christianos persequi destiterunt, quam eos Tacitus Imperator magistratu abire, & locum tradere successoribus jussit. Hinc sua Martyrologiis auctoritas constat, in quibus sane multi Martyres sub Aureliano ob religionem interfecti leguntur; quorum quidem plerique referendi sunt ad annum Christi 276. post evulgatum Aureliani contra Christianos edictum, veluti Symphorianus Augustodunensis,*

Menninges
& Dod-
wellus
falso
ajunt, ni-
hil Chri-
stiani san-
guinis ef-
fundum esse
in Aure-
lianæ per-
secutione.

Persecutio
Aureliani
post ejus
obitum se-
wire in-
civit.

sis, cujus martyrium Baronius anno Christi 273. perperam subiecit; quippe cum ejus Acta commemorant propositum Symphoriano fuisse ac recitatum edictum Aureliani, quo jubebantur omnes aut Diis sacrificare, aut extremo supplicio affici. Hujus autem edicti promulgatio ante initium anni 276, vel ante extremos dies anni superioris constitui nequit. Jure igitur meritoque Constantinus Magnus in oratione ad ceterum Sanctorum, Lactantius, Eusebius, Orosius, ceterique scriptores Ecclesiastici, Aurelianus inter hostes Christiani nominis annumerant, qui cedibus ac suppliciis ecclesiam exagitarunt.

Illud hic prætermittendum esse non arbitror, quod mihi quidem singulari animadversione dignum videtur. Aurelianus tum versabatur apud Illyrios, cum conceptis verbis solemnique formula edixit, ut Christiani aut Diis sacrificarent, aut de medio tollerentur; ex quo fit, ut primum nonæ persecutionis impetum ecclesia Illyrica exceperit; atque inde exortum sit bellum ab Aureliano Christianis illatum, quod una cum Imperatoris litteris ex Illyrico erumpens omnes propemodum Romani orbis provincias, antequam jussu decretoque Taciti Imperatoris sedaretur, longe lateque pervasit. Id adeo colligere licet ex Flavio Vopisco, qui de Aureliano hæc scripsit: *Vindelicos obsidione barbarica liberavit: deinde ad Illyricum rediit; paratoque magno potius, quam ingenti exercitu, Persis bellum indixit.* Idem docet Henninges. *Cum per Illyricum contra Persas pugnaturus iter faceret, apud Canophrurium inter Heracleam & Byzantium interceptus est.* His adde Blanchinum, qui in Chronologia Coss. & Imp. idem testatur: *Aurelianus in Illyricum reversus, ut in Persas moveret, inter Heracleam & Byzantium occiditur.* Si igitur Aurelianus, ut Lactantius, Eusebius, Orosius tradunt, nonam persecutionem paullo ante edixit, quam vitam & imperium amitteret; si debebat in Illyrico, ut Vopiscus est auctor, quem Henninges & Blanchinus sequuntur, antequam contra Persas exercitum duceret, & paucorum dierum viam progressus occideretur; nemo, ut opinor, negaverit edictum hujus persecutionis in Illyrico & compositum fuisse; & primum ibidem promulgatum, deinde in alias quaquaversum provincias perlatum esse. Neque enim cum expeditionem Persicam suscepit, eursim tantummodo atque ex itinere Illyricum attigit, ut opinari videtur Henninges, sed legionibus conscribendis, rebusque ad gravissimum illud bellum necessariis comparandis, aliquot menses ibidem extraxit, quemadmodum ex allato Vopisci loco intelligi potest.

Præterea si anno proximo ante interitum Aureliani Agapitus Salonitanus Antistes pro Christo mortem Augusto mense oppetiit, dubitari non potest, quin Aurelianus intra finem mensis Augusti versaretur in Illyrico, unde post sex menses copias ex Illyrico delectu conscriptas in expeditionem contra Persas eduxit. Id quippe Usuardus, & Ado apertissime indicant. Nam, quemadmodum illi docent, vix Anastasius Cornicularius Salonæ palam profiteri cœpit religionem Christianam, cum Præses Salonitanus nulla interposita mora de Anastasii conversione ad Aurelianus retulit, quo jubente Anastasius interfectus est xii. Kal. Septembris. Cum autem Anastasius Salonæ martyrium subierit, & hæc omnia celerius acta esse appareat, quam ut nuncii seu litteræ in longinquas regiones ad Imperatorem mitti, ab eoque responsa referri potuerint; consequens est, ut per id temporis Aurelianus aut in ipsa Dalmatia, aut in finitimis provinciis idest in Illyrico diversaretur.

Illyricum Sacrum.

Quid quod Aurelianus non solum in Illyrico hanc tempestatem adversus Christianos concitavit, sed etiam (nisi me fallit conjectura sane probabilis) inde nonæ persecutionis decernendæ causam, & occasionem sumpsit. Miror, quid sit, quod qui hujus persecutionis exordium in postrema Aureliani tempora conjiciunt, nihil deinde causæ afferant, cur Aurelianus diu meditatum & conceptum scelus hoc potissimum tempore in Christianos ediderit; cum cæteroquin Persici belli apparatione curaque longe gravissima distentus de rebus nostris ne cogitandi quidem spatium habuisse videatur. Magnum profecto aliquid fuisse oportet, quod Imperatoris animum vehementius in Christianos inflammaverit, ut belli ingruentis ingens cura & sollicitudo continere illum non potuerit, quo minus statim odium illud universum penitus insitum, ægreque ad eam diem compressum, in Christianos toto impetu effunderet. Id cum ab aliis tacitum ac prætermisum sit, nobis integrum est aliquid non improbabili causæ excogitare, unde hæc persecutio originem duxerit.

Sextus Aurelius Victor in Epitome docet Septimium nescio quem fuisse in Dalmatia; qui seditione adversus Aurelianus conflata Imperatoris nomen & insignia sumpsit: *Hujus (idest Aureliani) tempore apud Dalmatas Septimius Imperator effectus, mox a suis obtruncatur.* Quid si hæc seditio in hoc ipsum tempus inciderit, cum Aurelianus in Illyrico Persici belli apparandi causa morabatur? Quid si Septimius inde rebellandi occasionem sumpsit, quod Præfectus Dalmatiæ, ut scriptum est in Actis restituti Agapiti, complures Christianos ex primaria Salonitana nobilitate conjectos in vincula, & insignis ignominia nota inultos Salonarum remiserit? Quid si denique Aurelianus Ethnicorum more hujus seditionis culpam poenamque in Christianos transfulerit? Præfectus Salonæ, quemadmodum Acta Camertina testantur, per nos restituta, & Agapito Salonitano adscripta, duos & triginta Senatores, quos Agapitus ad Christi cultum traduxerat, comprehendi, eosdemque ignominia affectos in urbem reduci jussit. Mirum quantum ejus facti indignitas, & tam insignis injuria viris Patriciis illata, cum omnes Salonitanos, tum præsertim eorum consanguineos commoverit; eoque ira atque indignatio processit, ut facta seditione Magistratus omnes ex urbe ejecerint, ipsum Præfectum in sylvas ac latebras compulsum fame sitique necaverint. Porro haud sane vero ab simile est, Septimium hujus seditionis auctorem fuisse ac ducem, qui cum inter illum popularem motum ac tumultum præclaram occasionem sibi ad occupandum imperium oblatam putaret, per speciem ultiscendæ ignominia suis civibus illatæ, Christianis nihil tale cupientibus, neque suspicantibus, quod jamdiu affectabat, Imperatoris nomen ac potestatem sibi arrogavit. Quod si verum est, jam satis compertam habeo causam, quæ Aurelianus impulit, ut hoc demum anno universæ ecclesiæ bellum inferret, quod jamdiu secum ipse decreverat. Nam ut erat erga nos pessime animatus, promptissimum illi fuit atrocissima quæque de Christianis suspicari, in eosque licet innoxios illius conjurationis causam conjicere; ac proinde, quamvis cura & apparatus Persici belli urgeret, nullam moram interponendam censuit, quin statim generalem illam persecutionem, jamdudum animo agitatam, toti ecclesiæ denunciaret. Constat enim, ut supra diximus, moris fuisse Ethnicorum, ut si quid turbatum aut seditionis oriretur, si quid detrimenti caperet Respublica, id omne ad Christianos auctores

Ex Dalmatis Christianos omnes persequendi occasionem videtur sumptum.

H h h 2 res

res referrent, sic prorsus, ut avidissime omnes calumniandi eos, vexandique occasionem undique arriperent. Sed cum hæc verisimilia potius quam vera videantur esse, nihilo plus fidei merentur, quam quantum eisdem tribuere, æquum & consentaneum cuique videbitur.

C A P U T III.

De rebus singulari commemoratione dignis tum ecclesiæ Salonitana, tum Illyrici universi, ab initio usque ad exitum Joannis Salonitani Antistitis.

§. I.

Joannes primus hoc nomine Episcopus Salonitanus Agapito subleſtus anno 275, mense Augusto, vel Septembri, Pontificatum gessit multiplici rerum varietate motuque insignem, & usque ad annum circiter quartum & octogesimum tertii sæculi perduxit. Ab Episcopatu suscepto pauci menses intercesserant, cum Aurelianus propositis evulgatisque edictis nonam toti ecclesiæ persecutionem indixit, quæ in mensem circiter nonum producta, quacumque pervasit, multas ubique strages edidit; ac ne ipsa quidem Aureliani morte sedari potuit, qui tertio fere mense post concitatam huiusmodi procellam anno 276. interiit. Nec verò a cladibus ante cessatum est, quam Tacitus Imperator ab Senatu appellatus sub finem Septembris Aureliani edictum abrogavit, & pacem universæ ecclesiæ restituit.

Persecutionem ab Aureliano excipiamus,

Tacitus Imperator extinxit,

Immanitas persecutionis Aureliane.

Persecutio Aureliani hoc immanior, quo brevior, videtur fuisse; & quod defuit diuturnitati temporis, suppliciorum acerbitate, & martyrum cælorum numero compensavit. Nam intra paucos menses multa Christianorum millia mactata esse docet S. Leo, qui Sermone 2. de Pentecoste hæc scripsit: *Cum octava, jam in Christianos exulliret persecutio, & innumera martyrum millia ipsis suis victoriis probavissent &c. quam alii nonam, ille octavam numerat.* Haud tamen negaverim innumera illa Martyrum millia e Leonis sententia ad superiores etiam persecutiones referri posse. Nec dubitari potest, quin hæc vis ac tempestas vehementius, quam cæteras Provincias, Dalmatiam atque Illyricum perculerit; si enim Aurelianus in Illyrico, ut superiori capite docuimus, impia in Christianos edicta composuit & vulgavit, consequens est, ut nefariæ cædis initium ab Illyricis factum sit, & primos eoque graviores insani furoris impetus ecclesiæ Illyrica sustinuerit. Adde, quod Aurelianus, nisi mea me fallit conjectura, ex illa Salonitana seditione, de qua supra diximus, Christianos universos calumniandi opprimendique occasionem arripuit. Hoc igitur vehementius in Dalmatas suum furorem & crudelitatem exprompsit, quod ii atrocissimi illius criminis, ac popularis defectionis auctores habebantur. Quamdiu ea tempestas tenuit, Joannes Antistes, ut dignum est credere, nullum boni Pastoris & Episcopi officium prætermisit; fidei causa laborantibus præsto fuit, imbecillis opem tulit, omnes martyrii cupiditate incendit, eosque ad certamen qua verbis instruxit, qua cœlestium mysteriorum præsidio communiavit. Quamquam vero ille nihil avidius, quam martyrii palmam expeteret, divinæ tamen providentiæ fuit, eundem hostium insidiis, & affiduis, quibus sese objiciebat, vitæ periculis eripere, ac religionis communisque utilitatis causa

Joannis Ep. sollicitudo in suo grege suando.

usque ad imperium Diocletiani servare. Nam verisimile est, ut infra dicemus, necem eidem propter Christum illatam fuisse, cum Christianos urgeret illa persecutio, quæ Numeriani nomine appellari solet.

Dum Joannes Salonitanam ecclesiæ regerebat, septem ab Aureliano Imperatores deinceps regnarunt. Tacitus septimo fere mense post obitum Aureliani imperare cœpit; dum enim de novo Principe eligendo consulitur, eligendique arbitrium exercitus ad Senatum, Senatus ad exercitum deferret, sex aut circiter septem menses interregnum tenuit. Denum vii. Kal. Octobris ingenti totius Senatus consensu M. Claudius Tacitus dictus est Imperator, vir nulla re magis, quam moderatione memorandus, qui causatus ætatem jam devexam, rebusque agendis minime idoneam, ægre adduci potuit, ut imperium acciperet. Cum in Asia Scythas eam regionem vastantes repulisset, Tharsi in Cilicia idibus Aprilis diem obiit, an. 277. exacto sexto imperii mense.

Imperator Romanus, dum Joannes præfuit ecclesiæ Salonitanae,

Florianus germanus Taciti frater nulla Senatus auctoritate, sed hæreditario quasi jure sibi debitum invasit imperium; sed cum ab majori exercitus parte Imperator in Oriente factus esset Probus, adeo metu perculsus est, ut sibi ipse manus afferret post alterum ab inito principatu mensem anno 277. Probus igitur belli pacisque artibus longe clarissimus delatum ab exercitu principatum invitatus accepit; & sexto post anno a militibus ob nimiam ejus severitatem exacerbatis interfectus est Sirmii anno 282.

Suffectus est Probo M. Aurelius Carus, qui statim Carinum, & Numerianum filios Cæsares creavit; & Carino ad Gallias tuendas misso, ipse cum Numeriano in Orientem contra Persas exercitum traduxit. Fufis hostibus, Seleuciam & Mesopotamiam recepit; sed castris ad Tigridem positus, idus fulmine deflagavit vix altero inito imperii anno, qui fuit Christi annus 283. Parente extincto capessunt imperium Cæsares ejus filii duo, Carinus & Numerianus. At Numerianus paterni obitus maiore ægrotans, paulo post Apri socii regnare cupientis occiditur dolo. Re. comperta ab exercitu Diocletianus Imperator appellatur; cujus initia ad diem 17. Septembris Petavius, & Pagius, & Baluzius ad diem 20. Novembris referunt, anno 284. Carinus interim cum Diocletiano regnavit usque ad annum 285. Tum enim a suis proditus, ab exercitu Diocletiani victus necatusque interiit. Video equidem aliquid esse discrepantiæ inter scriptores tum de anno, quo quisque horum Imperatorum principatum iniit; tum de numero annorum, quo cujusque imperium definitur. Nos in hac Chronologia digerenda, aditis consultisque antiquis Auctoribus, quod verisimillimum duximus, id potissimum secuti sumus.

E septem hisce Imperatoribus, si Tacitum ac Florianum excipias Romæ nobili loco natos, nemo fuit, quin ex Dalmatia, aut certe ex Illyrico genus atque originem traxerit. Et quamquam ad res ecclesiasticas id parvi referre videatur, tamen vix hoc intelligi potest, quantum inde huic nationi ad famam ac celebritatem accesserit; quippe cum ex hac una regione quinque omnino delecti sunt, nullo alienigena intermedio, qui Romani orbis imperium obtinerent. Hos deinde secuti sunt Constantius, Galerius, Constantinus, huiusque filii, omnes ex Illyrico oriundi.

Tacito & Florianus exceptis omnes Dalmatæ, aut Illyrici.

Ac Diocletianum quidem genere Dalmatam, & prope Salonâ ortum habuisse alio loco multis & gravibus argumentis docebimus. Probus Sirmii natus est;

Probus Sirmii natus est;

est, sed Maximus Probi parens ex Dalmatia originem ducebat; quod aperte testatur Egnatius: *Probus patrem Dalmatici sanguinis habuit*; itemque Henninges: *Maximus Dalmata Tribunus militum ex uxore nobili genere nata genuit Marcum Aurelium Valerium Probum Sirmii natum in Pannonia*. His adde Sextum Aurelium Victorem: *Probus, inquit, genitus patre agresti, hortorum studio, Dalmatio sanguine, imperavit annos sex*. De patria ac genere Cari ejusque filiorum aliqua est inter scriptores controversia: *Cari patria, inquit Vopiscus, sic ambigue a plerisque proditur, ut prae-sumpte veritatem dicere nequeam, quae illa vera sit*. Onesimus enim, qui diligentissime vitam Probi scripsit, dicit *Romae illum & natum, & litteris eruditum, sed Illyricianis parentibus fuisse contendit*. Sed Fabius Cerilianus, qui tempora Cari, Carini, & Numeriani solertissime persecutus est, neque Romae, sed in Illyrico genitum; neque Pannoniis, sed Panis parentibus asserit natum. In ephemeride quadam legisse memini, *Carum Mediolanensem fuisse; sed arum juri Aquilejensis civitatis insertum*. Narbonae natum in Gallia Eutropius scripsit. Propius vero est Carum aut patria, aut saltem genere Illyricum fuisse, cum id Onesimus & Cerilianus antiqui Auctores apud Vopiscum doceant. Quod autem Aurelius Victor, Eutropius, Pomponius Latius eum Narbonae genitum tradunt, id nobis indicio esse potest, quia ex urbe & provincia originem duxerit. Narbonam quippe urbem nusquam invenies, nisi in Dalmatia; ubi apud Naronem fluvium civitas olim fuit opulenta in primis ac nobilis, quam Ptolemaeus *Narbonam*, ceteri *Naronam* vocant; nunc Naréntam vulgo dicunt. Extat quidem in Gallia Narbonensi: sive braccata urbs altera & colonia nominis haud plane dissimilis, quam Cicero alique *Veteres Narbonem Martium* appellant, unde toti Provinciae nomen obvenit; sed numquam illam apud antiquos scriptores *Narbonam* denominatam reperies; cum omnes, qui Marci Aurelii Cari natale solum commemorant; illud numquam alio, nisi *Narbone* vocabulo afficiant: ex quo fit *Narbonam*, ex qua Carus originem traxit, longe aliam esse ac diversam ab *Narbone*, cui Martio cognomen fuit; & hanc quidem in Gallia, illam vero in Dalmatia sitam esse. Hinc suspicari licet apud Eutropium *Narbone Galliam* adjectam esse vel a librariis, vel ab alio quopiam veteris Geographiae imperito, qui cum a *Narbone* *Narbonam* distinguere nescirent, urbem Dalmatiae in Galliam per incertitiam transtulerunt. Juvat huc transferre, quae in hanc sententiam scripsit Josephus Scaliger in *Animadversis*. ad Chron. Euseb. n. 2297. *Primus omnium Eutropius (Carum) Narbonensem ex Gallia vocavit, cum tamen esset Narbonensis, quidem, sed ex Illyrio. Fabius enim Cerilianus, curiosus scriptor vitae Cari apud Vopiscum, in Illyrio genitum prodit. Jam apud Ptolemaeum Illyridos Ναρβωνα, Κορονία: τρισημος dicitur in duobus Palatinis codicibus: cum in excussis vox τρισημος desit. Scriptor, unde hausit Eutropius, qui Narbonensem Carum dixit, intelligebat cum Fabio Ceriliano ortum Colonia nobili Illyriciana Narbona, non autem Martio Narbone Gallicano. Et hoc verissimum est. Apud Plinium Narona legitur, & in Itinerario & in Nummo Titii, COL. NARON. A. Quidam volunt Naronam, & Narbonam eandem esse.*

Carum
propius
vero est
genere
fuisse Dal-
matiam,
patria
Narbo-
nensem.

Sub Tacito,
Florianus,
no, Probo
& Caro,
pax &
tranquilli-
tas Chris-
tianis
fuit.

Tacitus ergo statim atque imperium adeptus est, rescissis Aureliani decretis, Christianorum salutem atque incolumitatem consulit. Ita demum restincta Aureliani persecutio, pacis aliquid ecclesiae fuit. Florianus, Probus, Carus Taciti exemplum se-
Illyricum Sacrum.

cuti, adeo nihil molestiae Christianis intulerunt, ut potius eisdem favisse videantur. Quare Joannes, ut primum Taciti decreto tempestas illa discussa est, tamquam bonus Pastor dispersas oves collegit, quaeque metu desciverant, ad Christi ovile revocavit. Tum ecclesiasticam disciplinam vel restituit, sicuti collapsa erat, vel ne laberetur, praeclaris legibus firmavit ac munivit. Salonitanam ecclesiam Neophytorum accessione mirifice auxit, & nihil praetermisit; quoad per Imperatores ac magistratus licuit, quin omnia Episcopi munera atque officia assidue ac naviter exsequeretur. Ita res Christiana in integrum restituta viguit floruitque usque ad Numeriani tempora, cum nova repente procella, incertum unde excitata, in Christianos incubuit, hoc perniciosior ecclesiae Salonitanae, quod suum illi Pastorem atque Episcopum ademir. Haec est illa persecutio, quam Martyrologiorum scriptores Numeriani imperio ac nomini subicere solent, de qua paragrapho insequenti plura dicentur. Nunc videre oportet, num quid commodi sive utilitatis ab Romanis Imperatoribus ecclesia Illyrica & Dalmatica acceperit, dum pax eidem & tranquillitas ab hostibus fuit.

Et Tacito quidem ac Floriano fratribus praeter Aureliani edicti abrogationem nulla de Christianis Illyricis neque bene, neque male merendi facultas & occasio fuit, quippe utriusque imperium breve admodum fuit: alter siquidem sexto post mense interijt, alter vero bimestre gessit imperium, idemque perpetuis belli civilis curis ac periculis exercitum, ut ne spatium quidem cogitandi de rebus nostris habuisse videatur.

M. Aurelius Probus cum iterum ac saepius Illyricum adierit, multa & praeclara ibidem gessit. Nam anno secundo imperii, Christi vero 278, post res Gallicas anno superiori compositas, ubi caelis prope septingentis millibus barbarorum sexaginta oppida recuperavit, Illyricum petiit, Sarmatas ex iis, quas occupaverant, provinciis expulit; ac deinde Getis seu Gothhis vel domitis, vel in deditionem acceptis, Thraciam ab eorum populationibus vindicavit. Pannoniis illud permisit, ut vineas instituerent colerentque, quod antea Imperatorum edictis vetitum erat, ne vinum haustum uberius militum animos infringeret, bellicae disciplinae labefactaret. Montem Almus, qui prope Sirmium erat, itemque Aureum montem in Mæsia Superiori vitibus conseruit; utrumque indigenis excolendum ac fruendum dedit. Anno 280. post Saturninum Aegypti tyrannum extinctum, in Persidem cum exercitu progressus, tantum terroris Persae Regi Persarum intulit, ut illum ad pacem suppliciter petendam compulerit. Anno 281. ex Perside in Thraciam regrediens centum millia Bastarnarum ad imperii praesidium ac defensionem in Romanas provincias distribuit; quorum & perpetua firmiter perga Romanos fides, nec inutilis opera ad rem publicam tuendam. Gepidas quoque & Vandalos in Romanorum ditionem transtulit; sed ab iis magna imperia illata calamitas. Probo quippe occupato in comprimendis Tyrannis Proculo, & Bonoso, Barbari illi, quibus innata praedandi cupiditas, quam fides, antiquior erat, praescriptis finibus egredi, Romanas regiones populabundi peragraverunt. Anno demum 282. postquam Romae de Germanis aliisque barbaris triumphasset, dum Sirmii Milites, ne otio atque ignavia se dederent, siccandis circa urbem paludibus exercet, ab ipsis militibus laborem illum ac disciplinam militarem iniquo animo ferentibus per tumultum occiditur in Turri Ferrata, quo se perfugii causa receperat.

Res Probi
praeclare
& utiliter
gesta.

H h h 3

Quid-

Quidnam vero commodi sive incommodi Illyricæ ecclesiæ attulerit multiplex adventus ac præsentia Probi, inquirendum erit in historia ecclesiæ Sirmien- sis; in ea quippe urbe natum Probum atque educa- tum ferunt; illic sæpe ac diu commorari solebat; ibidem cum imperio vitam amisit.

Manes hæ-
resiarum
sub Probo
exortus.

Sub ipsum Probi Imperatoris exordium, anno 277. auctore Manete, turpissima Manichæorum hæresis erupit, quæ longe lateque suas propagines extendit, & in perniciem ecclesiæ nimium diutur- nas. Hunc siquidem annum Probo Imperatore, Paullinoque Coss. inscriptum Leo Papa serm. 2. de Pent. hujus hæreseos origini perfinivit: *Manichæus ergo (sic Manetem appellat) magister falsitatis dia- bolicæ, & conditor superstitionis obscuræ, eo tem- pore damnandus innotuit, quo post resurrectionem Domini ducentessimus, & sexagesimus annus imple- tus est, Probo Imperatore Paullinoque Consulibus, cum octava jam in Christianos persecutio ebulliret, & innumera martyrum millia ipsis suis pictoriis pro- baverant, impletum esse, quod Dominus promiserat dicens: Cum autem tradent vos &c.* Duo in his san- ctissimi Pontificis verbis animadverti velim; pri- mum est, in numerum annorum ab Dominica re- surrectione anachronismum irreplisse, quem li- brariorum incuriæ facile adscripserim. Nam ex quo Christus regressus ab inferis immortalem vitam adeptus fuerat, anni supra ducentos effluxerunt, haud amplius tres & quadraginta, cum Probus Im- perator consulatum gerebat, & Manetis flagitia di- vulgari cœperant, quod utrumque congruit cum anno Christi nati sive æræ vulgaris 277. Alterum singulari animadversione dignum illud est, quod S. Leo octavam persecutionem Aureliano auctore excitatam videatur producere usque ad imperium Probi, cum aliquot ante menses jussu Taciti ex- tincta jam fuisset: *Cum octava, inquit, in Chri- stianos persecutio ebulliret.* Hunc quoque locum mendo subesse arbitror cum viro eruditissimo Theo- doro Ruinartio, qui in Præf. Gen. ad Act. mar- tyr. ejusdem loci restituendi emendandique ratio- nem docuit unico verbo paullulum immutato, & ex præsentis ad præteritum tempus translato: *Pro- bus Imperator, inquit, & Paullinus Consules fue- re anno 277. quo jam sedatus erat persecutionis æstus, probaverantque martyres suo exemplo Spiritum San- ctum non deesse iis, qui Christum confiterentur, ad- eoque non ebulliebat tunc persecutio; quare facile crediderim legendum esse eo loci apud S. Leonem ebul- liisset, pro ebulliret.*

Divisio bi-
partita im-
perii Ro-
mani.

Illud præterea hic non esse prætermittendum cen- seo, quod Tacito extincto cum plerique ad Pro- bum, alii ad Florianum Imperatoris nomen atque insignia detulissent, Romanus orbis bifariam divi- sus novam atque antea inauditam provinciarum di- stributionem subiit; ex qua factum est, ut Illyri- cum ab Oriente divulsum in jus ditionemque Occi- dentalis imperii concesserit, quod quidem ex quo Illyricum in Romanorum potestatem venerat, ad eam diem numquam contigisse legitur. In ea quip- pe rei Romanæ distractione, civilique bello Pro- bus Orientis imperium adeptus intra Ciliciam jus suum ditionemque continuit. Floriano autem obti- git, quidquid Romani orbis supererat, atque a Cili- cia in Occidentem longe lateque protendebatur. Cum itaque Illyricum in potestate ac ditione Flo- riani esset, qui Occidentis imperium obtinebat, dubitari nequit, quin per id temporis ab Oriente distractum fuerit, atque in Occidentalium provin- ciarum numerum ac nomen migraverit. Hanc bi- partitam imperii Romani divisionem loculente de- scripsit Zosimus, quem citat Pagius ad ann. 276.

pag. 662. Hinc (scilicet post interitum Taciti) ad tumultum civilem res redierat; aliis in Oriente Pro- bum Imperatorem deligentibus, aliis Romæ constitu- tis Florianum. At Probus quidem obtinebat Syriam, & Phœnicem, & Egyptum universam: sitas vero a Cilicia regiones ad Italiam usque Florianus. Eidem & transalpina nationes parebant, Galli & Hispani, cum Insula Britannica, prætereaque omnis Africa cum Mauritanis gentibus. Cæterum bipartita hu- jusmodi descriptio Romani orbis nihilo diuturnior, quam Florianus imperium fuit. Eo quippe duobus post mensibus sublato, imperii summa ad unum re- diit, & Probus rerum omnium potitus sustulit hanc regionum divisionem, quam bellum civile invere- rat; & Illyricum cum Provinciis ad Orientem ob- versis, unde paullo ante disjunctum fuerat, iterum colligavit.

Carus Probo suffectus an. 282. eandem ferme Romani imperii partitionem consulto ac de indu- stria fecit, quam ante sex annos casus potius, bel- lique civilis impetus, quam ratio & consilium, at- tulerat; atque iterum Illyricum ab Oriente sejun- xit. Cum enim Carinum Cæsaris jure ac titulo do- natum Occidentis imperio præfecisset, ad ejus di- tionem ac fines Illyricum etiam adjunxit; sibi vero ac Numeriano Cæsari itidem creato provincias O- rientis retinuit. Hujus rei auctor est Eutropius ab illa ætate haud longe disjunctus: *Carinum, inquit, Cæsarem in Parthos proficiscens Carus in Illyri- co, Gallia, Italia reliquerat.* Idem multo loculen- tius exposuit Vopiscus: *Hic quoque Cæsar (Car- nus) decretis sibi Galliis, atque Italia, Illyrico, Hispaniis ac Britanniis & Africa, relictus a patre Cæsarianum tenuit Imperium.* Viden iterum Occi- dentalibus provinciis Illyricum innexum.

Renovata
est & Carp.

Nemini porro dubium esse potest, quin antea quam Probus imperium susciperet, Illyricum esset quasi quoddam Orientis additamentum, sive pars extrema, eademque Occidenti proxima & conti- gua, quod quidem Antonius Pagius veterum testi- monio egregie confirmat. Nam Zosimus in Orien- te, Aurelius Victor in Illyrico Probum Imperato- rem dictum esse tradunt. Aut igitur alter ab altero discrepat, quod nemo temere ac sine gravi ratione dixerit; aut certe fateri oportet Illyricum per ea tempora Orientis nomine ac finibus comprehensum fuisse. Uterque igitur eandem regionem, in qua Probus electus est Imperator, designavit, alter communi Orientis, alter peculiari Illyrici vocabu- lo adhibito.

Hanc imperii Romani descriptionem ac formam semel iterumque constitutam profanum quidem ac civile Illyricum subiit, sacrum vero & ecclesiasti- cum non item. Hujus quippe nulla facta est muta- tio; nam jam inde a principio Christiani nominis ecclesia Illyrica in Occidentalis Patriarchatus jus ac ditionem concessit, neque umquam inde avelli- iuste ac legitime potuit; quamquam sæpe Patriar- chæ Constantinopolitani in ejusdem ecclesiæ posses- sionem temere ac per vim irrumpere conarentur, Cæterum operæ pretium fuit de utraque illa civili Provinciarum divisione mentionem facere; quip- pe quæ fuit quædam quasi imago & adumbratio il- lius, quæ deinde a Christianis Imperatoribus per- fecta est, atque in aptiorem formam redacta; cum enim novam Romani orbis describendi distribu- endique rationem iniissent, ex eorum descriptione par- tim cum Occidentali, partim cum Orientali impe- rio conjunctum est Illyricum, quod quidem antea Diocletianus, abrogata Provinciarum dispositione ab Caro constituta, rursus cum Oriente integrum colligaverat. Sed de his alibi fusius & accuratius, nunc

que reliqua, quæ sunt hujus loci atque instituti persequamur.

Cari in ec-
clesiam
Thessalo-
nicenem
beneficen-
tia.

Quam propensa in Christianos esset Cari volun-
tas ac benignitas, satis superque intelligi potest ex
amplissimo illo decreto, quo Thessalonicensem ec-
clesiam ornavit, eidemque quorundam vestigia-
lium immunitatem dedit. Extat in Codice Justiniani l. i. cap. de Sacrosancta eccl. Imperator Carus
Isidoro Prefecto Præf. Sacrosancta Thessalonicensis ci-
vitatibus aperte sciat, proprie tantummodo ca-
pitationis modum beneficio nostri numinis sublevan-
dum, nec extraneorum gravamine tributorum Rem-
publicam ecclesiastici nominis abusione ledendam. Si
Carus Thessalonicensibus Christianis munificum
ac pium se præbuit, dubitari vix potest, quin ali-
quid beneficentiae suæ in Salonitanam quoque ec-
clesiam derivaverit, si qua forte de illa bene meren-
di occasio se obtulit, quippe cum ex ea provincia,
ut verisimilius esse diximus, oriundus fuerit. Scio
equidem, hanc eandem sanctionem Theodosii no-
mine inscriptam inveniri in Codice Theodosiano
sub titulo De Annona & tributis; ex quo fit, ut
quidam existiment per errorem suppositam esse Ca-
ro Imperatori in Codice Justiniano, ac proinde
Theodosio adscribendam esse censeant. Sed cum
duo illi codices satis graves in utrumque auctores
sint, meam in hac sententiam interponere non
ausim.

Caro im-
perante
Constanti-
us Chlo-
rus Dalma-
tiæ Præf.

Ut cumque tamen res sit, illud sane ingentis eu-
jusdam beneficii loco fuit, quod Carus regimini
Dalmatiæ præfecit Constantium Chlorum paren-
tem Constantini Magni; aut certe si forte antea is
Dalmatis præpositus fuerat, illius Præfecturam ra-
tam habuit, neque illum Dalmatis ademit, con-
tra quam ab novis Principibus fieri solet, quibus
plerumque id moris est, ut veteres Præfectos Ma-
gistratu moveant, & in eorum locum alios suffi-
ciant, quos imprimis diligant carosque habeant.
Porro quam singulari in Christianos benevolentia
ac beneficentia Constantius extiterit, nemo est, qui
nesciat; ex quo conjici velim, quantum ecclesiæ
Salonitanæ rationibus Præfectura Constantii vel
ad ornamentum, vel ad præsidium profuerit. Et
Constantius quidem suam Imperatori fidem atque
industriam usque adeo probaverat, ut Carus, cum
filium Carinum ob ejus nefaria scelera abdicare con-
stituisset, Cæsaris nomen atque insignia filio adem-
pta in Constantium transferre decreverit. Audiens,
inquit Vopiscus, de Carino pater ejus, quæ ille fa-
ceret, statuerat Constantium, qui postea Cæsar fa-
ctus est, tum autem Præsidium Dalmatiæ admini-
strabat, in locum ejus subrogare, quod nemo tunc
vir melior videretur. Cæterum sub imperio Cari
bene actum cum Christianis nemo negaverit, quip-
pe cum neminem unum inveneris neque apud Mar-
tyrologos, neque apud Hagiographos, quem Ca-
rus religionis causa interfici vel torqueri jussit.
Nullum, ait Baronius, sub Caro legimus passum,
quod, ut dictum est, ipse faveret potius Christianis.
Ex Numeriani autem & Carini imperio quid com-
modi vel detrimenti acceperit universalis ecclesia,
& præsertim Salonitana, quod illi in Christianos
animo fuerint, ex iis intelligi potest, quæ para-
grapho insequentibus dicuntur. Nam Carus quidem
primo imperii anno vix completo, cum egregias
de Persis victorias retulisset, castris ad Tigridem
positis, ictu fulminis exanimatus est anno Chri-
sti 283.

Carus fan-
tor Chri-
stianorum.

§. II.

De persecutione Numeriani nomine inscripta.

Um Joannes Salonitanum Pontificatum gere-
bat, Caro imperante, rem Christianam ex-
ercuit, ac diu multumque affixit haud sane levis
persecutio, quæ Numeriani nomine atque imperio
consignari solet. Id satis superque declarant, qui
per ea tempora sub Numeriano religionis causa in-
terfecti esse dicuntur, quod Baronius & Joannes
Marnavitus Bosnensis Episcopus, alique diligen-
ter animadverterunt.

Ejusmodi persecutio multas Romani Orbis pro-
vincias pervasit. Argumento est, quod, quemad-
modum ex Romano, aliisque Martyrologiis colli-
gitur, multorum in regionibus inter se diversis dis-
junctisque martyrium, in iisdem Divorum Fastis,
Numeriani imperio ac persecutioni subicitur; Ro-
mæ Eutychianus Pontifex, cui successus est Cajus
natione Dalmata, Chrysanthus & Daria, Diodo-
rus Presbyter & Marianus Diaconus cum aliis plu-
rimis, Claudius Tribunus cum uxore & filiis, &
militibus septuaginta, alique sane multi, quorum
in Fastis ecclesiæ mentio est perhonorifica, sub Nu-
meriano, vel ejusdem jussu, extremo ob religio-
nem supplicio affecti esse traduntur. Aquilejæ Hila-
rum Episcopum cum Tatiano Diacono, Felice, Lar-
go, Dionysio, jubente itidem Numeriano Christi
causa interemptum ferunt; alios præterea in Aegypto,
alios in Syria, eadem Numeriani persecutio sustu-
lit. Quamquam autem hæc persecutio satis late dif-
fusa multas ecclesias exagitaverit, neminem tamen
fuisse reperio, qui eam aut universalem appellaret,
aut distinguendam esse duxerit ab decem illis per-
secutionibus longe gravissimis, quæ primariæ habentur,
& a suo quæque Auctore nomen accipiunt.
Quid ita? quia nullum temporibus illis edictum,
neque ab Imperatore, neque a Senatu Romano
contra Christianos emanasse constat, unde hæc
persecutio originem atque initium traxerit. Qua-
propter verius, quam nova persecutio, proximæ
superioris ab Aureliano indictæ appendix quædam,
qualisque redintegratio dici potest; quippe cum no-
na illa persecutio paucis post obitum Aureliani
mensibus sopita, anno circiter 283. incertum qui-
bus de causis recruduit.

Martyres
persecutio-
ni Nume-
riane ad-
scripti.

Hæc tempestas, ut aliquorum fert opinio, duos
fere annos tenuit, quibus Cari, Numeriani, Ca-
rini imperium respondet. Sunt tamen, qui duos
præterea huic persecutioni annos adjiciunt, eam-
demque ad totum illud biennium propagandam cen-
sent, quo Diocletianus sine collega imperavit;
quod quidem propius ad veritatem videtur accede-
re. Nam intra hoc biennium nonnullos ob religio-
nem, alios alibi interfectos esse constat, quorum
cædes cum Diocletiano adscribi nequeant, qui ab
initio facilem se Christianis ac benignum præbuit,
consequens est referri oportere ad persecutionem il-
lam, quæ Numeriani nomine atque imperio in-
scribitur.

Cæsar Card. Baronius negat sibi liquere, quid
causæ sit, cur majores nostri huic persecutioni no-
men ab Numeriano indiderint, cum hujus impe-
rii adeo breve fuerit, ut si mihi eidem consi-
lium ac voluntas, tempus certe ac spatium ad ve-
xandas ecclesias defuerit. Unde quæso, inquit ad an-
no 284. n. 5. quod nonnulli martyres sub Numeria-
no passi leguntur in cunctis Martyrologiis; haud res
est facilis demonstratu. Idem tamen Baronius, ne
rem omnino implicitam & involutam relinquere
videa-

Cur Nu-
meriana
sit appel-
lata.

videatur, id causæ affert, quamobrem Numerianus hujus persecutionis Auctor haberi dicique possit, quod ipse vivo adhuc parente, cum Cæsaris nomen atque potestatem obtineret, sæpe in Christianos subscripserit: *nec est, inquit, quod dici possit, nisi ipsum vivente patre, cum Cæsarem ageret, in Christianos sæpius rescripsisse.* Qua in re haud pauci Baronio assentiunt, ac præsertim Joannes Tomco Marnavitus; qui ut Baronianæ opinionem fidem & auctoritatem adjungeret, argumentum sumpsit ex martyrio S. Babylæ Antiocheni Episcopi; quem ait Numeriani jussu interfectum fuisse. Ab hujus vero necesse initium factum esse rursus ecclesiæ persequendæ; & lata in Babylam sententia, quasi quodam signo dato, undique in Christianos impetum fieri cœpisse; atque id causæ esse; eum Numeriani persecutioni attribui soleat eorum martyrium, qui deinceps sub Carino, & duobus prioribus Diocletiani annis pro Deo ac religione pugnaverunt: *Cum Numerianus Princeps patri Caro persimilis in omnibus, paucorum dierum spatio Romano præfuerit imperio, & nihilominus plurimi martyres sub illo passi legantur omnibus ferme annis, facile quicumque triennio (rectius anno uno) quo bellum inter ejus fratrem & Diocletianum ab ejus obitu arsit, pro Christo decertarunt, illius imperio adscribuntur, ex eo quod ille Antiochiæ Babylam Episcopum martyrio affecisset.* Verum de tempore, cui Babylæ martyrium illigari oportet, est inter antiquos Scriptores controversia. Auctor Chronici Paschalis, Metaphrastes, Nicephorus Callistus hujus sanctissimi martyris necem imperio Cari & Numeriani adscribunt. Sed longe plurius esse debet cuique auctoritas Eusebii, Hieronymi, Epiphani, qui ejusdem martyrium referunt ad persecutionem Decianam. Philostorgius lib. 7. n. 8. satius esse duxit rem in medio relinquere, quam quid suæ sententiæ esset proferre; & ex eo refert oblatam Babylæ fuisse occasionem subeundi martyrii, quod pius Antistes *Numerianum Imperatorem, sive, ut alii dicunt, Decium ecclesiam ingredi volentem, quo Christiani frequentissimi convenerant, magno animo constantique, aditu templi prohibuerit.* Vetus itaque hæc est controversia; & Svidas testatur *diversas de Babyla fuisse sententias, dicentibus aliis eum sub Decio, aliis vero passum sub Numeriano: ad quas conciliandas duos Babylas esse excogitatos, alterum Antiochenum, alterum Nicomediensem Episcopum.*

Martyrii
Babylæ
Antioch.
alii Numeriano,

alii Decio
attribuunt.

Hujus persecutionis
Præfides
Provinciarum auctores,
non Numerianus.

Mihi vero longe verisimilior videtur eorum sententia, qui omnem hujus persecutionis invidiam culpamque ab Numeriano, & Carino in Præfectos ac Præfides provinciarum transferunt. Hæc siquidem tam immani exitiæque odio in Christianos ardebant, ut nihil illis familiarius, nihil magis in promptu esset, quam Principum a cædibus abhorrentium sive absentia, sive lenitate ad Christianorum perniciem abuti. Et vero tantum abest, ut Numerianus in Christianos umquam sævierit, ut nihil magis ab ejus indole atque ingenio, quam sævitia & crudelitas, alienum esset. Erat enim suavissimis moribus, totusque ad clementiam & lenitatem, tum suapte natura, tum optimi patris imitatione factus atque compositus; nihil illo moderatius, nihil comius, nihil blandius; quibus ille rebus asquebatur, ut a patre & maximi fieret, & unice diligetur. Cum autem Carus adeo nihil molestiæ Christianis intulerit, ut eos potius amore & beneficentia prosequeretur, non est verisimile, ut Numerianus a parentis exemplo & instituto desciverit, qui totum se ipse ad illius disciplinam & imitationem effinxerat. Præterea Numerianus, cum sin-

gulari vividoque ingenio præditus esset, se ab ineunte ætate ad bonarum artium studia contulerat, quibuscum nihil difficilius, quam feritas & immanitas, componi potest. In iis porro totus fuit; & eloquentiæ præsertim tam sedulam ac diligentem operam navavit, ut eidem tamquam Oratori ætatis suæ facile principi publicos honores Senatus populique Romanus decreverit: *Optimis, inquit Vopiscus, præditus moribus, eloquentia tantus, ut ei statua a Senatu Romano, tamquam Rhetori in Bibliotheca Ulpia decerneretur, cum inscriptione: Numeriano Cæsari Oratori temporibus suis peritissimo &c.*

Carinus quidem degeneravit a disciplina & gravitate paterna; & ingenio ac moribus, nihil tam dissimile, quam Carinus Numeriano fuit; quippe in omnem libidinem atque intemperantiam effusus usque adeo parentis indignationem movit, ut nihil propius factum sit, quam ut a patre imperio, totaque hæreditate exueretur; tanta vero flagrabat infamia, ut Carini imperium nec Senatus, nec Populus Romanus ratum habere voluerit; propterea quod Imperatorem sceleribus flagitiisque contaminatissimum sibi reique publicæ dedecori esse atque ignominie duceret. Verum non modo a Christianorum cædibus abstinuit, sed etiam omni opere atque enitebatur, ut eos secum amicitia & beneficiis conjungeret, sive quod paternæ fraternæque clementiæ æmulator videri vellet, sive quod permagni ejus intererat Christianos habere amicos, eosdemque sibi adjuutores ad retinendam imperii possessionem adsciscere. Id clare testantur Acta S. Sebastiani, itemque Acta SS. Cancii, & Canciani; ex quibus Baronius, & Episcopus Marnavitus efferre contendunt tantum abesse, ut Carinus illam persecutionem excitaverit, ut potius illam restinguere conaretur. Et Carinum quidem egregie erga Christianos animatum fuisse, auctores sunt vel ipsi Scriptores Ethnici: *Hominibus improbis, ait Vopiscus, plurimum detulit, eosque ad convivium sæpe vocavit.* Hominum autem improborum nomine Christianos designari docet Pagius, alique haud ignobles Scriptores, qui diligenter animadvertunt numquam fere Ethnicos de Christianis mentionem fecisse, quin eos contumeliosis vocabulis afficerent. Quapropter idem Marnavitus tradit eam etiam causa impulsam esse Diocletianum, ut in Christianos sævire inciperet, quod illi ab recenti memoria beneficiorum, quæ a Caro & Carino acceperant, se ubique, ac præsertim in Dalmatia Carini fautores præbuisent: *Sane, inquit, præclare cum re Christiana actum fuisset (sub Diocletiano), nisi beneficentissima Cari memoria Christianos ad partes Carini amplectendas impulsisset.*

Carinus;
quamquam
moribus
perditissimis,

Christianis
benignum se
præstavit.

Cum igitur hæc persecutio, de qua nunc agimus, neque Caro, neque Numeriano, neque Carino adscribi possit, relinquatur, ut omnis illa tempestas jussu Magistratuum, populo fortassis impulsore, excitata fuerit. Si vero quæras, quid sit, quod hæc persecutio ab Numeriano sibi nomen adsciverit, duas causas sane probabiles afferri posse video; una hæc est, quod provinciarum Præfecti aliquid contra Christianos edicti pro fraudem Numeriano insito & invito subreperint; nusquam enim facilius aulicorum ac Prælidum doli & fallaciæ, quam in optimi cujusque Principis animum irrepere solent. Altera hæc esse potuit, quod in iis locis, ubi debebat Numerianus, iidem Magistratus Christianos ab insito in illos odio divexari cœperint; neque Numerianus ob nimiam in suos lenitatem atque indulgentiam prohibuerit, cujus cæteroquin fuisset Præfectorum audaciam ac popularem impetum

Cur hæc
persecutio
a Numeriano
sumpta
non sit,

ratio reddi
dicitur non
improbabilis.

tum cohibere. Hinc factum est, ut hi ad torquendos necandosque Christianos Numeriani auctoritate abuterentur; eoque vel permittente, vel non repugnante, tot martyres interfecti apud Martyrologos legantur, etiam in illis provinciis, quas Carus in Carini potestate reliquerat: neque enim Carus Romanum imperium cum Carino ita partitus est, ut in iis, quas filio regendas tradiderat, regionibus nihil juris aut potestatis sibi ac Numeriano retineret.

Ceterum, quamquam non satis constat, unde originem traxerit, & appellationis causam accepit, hæc persecutio, dubium tamen non est, quin eodem turbine Dalmatia & Salona concuteretur; præsertim cum eadem tempestate Aquileja & Illiria Dalmatiae proxima fuisset, ut colligitur ex Martyrologiis. Erat quidem per id temporis Praefectus Dalmatiae Constantius Chlorus Christianæ religionis fautor, ac pius adeo, ut Christianis Principibus annumerari possit; verum si quod obeunda lustrandæque provinciae necessitate compulsus Salona identidem abesset; si quod popolare in Christianos odium vehementius exarserat, quam ut Praefecti auctoritate atque imperio sedari posset, hujus persecutionis imperum prohibere ab ecclesia Salonitana nequivit. Hac siquidem tempestate Maurus, ut nobis videtur, pro Christo interemptus est, qui ex insula Pharia voti ac religionis causa ad stipulchrum S. Domini Salonam advenerat, id quod suo loco docebitur; qui operæ pretium erit quorundam errorem coarguere, qui veteris Geographiae Dalmatiae non admodum periti existimant S. Maurum ex Africa in Italiam trajecisse, & Romæ martyrio perfunctum esse. Nihil autem est, cur dubitemus alios quoque una cum Mauro per idem tempus Salonæ ob religionem extremo supplicio affectos fuisse. An vero iis annumerari oporteat Joannem Salonitanum Antistitem, non satis liquet; illud quoque incertum est, utrum martyrio sublatus sit, an vero placida tranquillaque morte diem suum obierit. Inter initia Diocletiani Imperatoris illum ex hac vita migrasse probabile est, quamvis certum ejus morti annum nullum præstent veteres catalogi Salonensium Episcoporum. Si vero Joannes inter martyres annumerandus sit, quod mihi non videtur a veritate alienum, dubitari nequit, quin ejus martyrium revocari oporteat ad hanc persecutionem, quæ ab Numeriano appellari solet. Sed cum ea quatuor ferme annos tenuerit, in tres quodammodo partes; siue periodos, ut Hagiographorum vocabulis utar, distribui potest, ex qua distributione facile erit conjicere, quem in annum Joannis martyrium inciderit. Pars prima ab exordio Carini Imperatoris usque ad Numeriani obitum evolvitur; hinc altera usque ad interitum Carini; tertia denique usque ad secundum Diocletiani Imperatoris annum producitur.

Maurus
Martyr
Salonita-
nus.

De Joanne
Ep.
Martyrio
non liquet.

Ejus obitus ad in-
stia Dio-
cletiani
referen-
dus.

Si Joannes
Martyr
fuit, quan-
do marty-
rium pas-
sus sit.

Secundæ hujus persecutionis periodo, ut hinc incipiam, minime videtur illigari posse martyrium S. Joannis. Nam post Numerianum extinctum anno 284, Carinus victo caesoque Juliano Sabino, qui tyrannidem in Veneris occupaverat, copias in Illyricum duxit adversus Diocletianum, quem Chalcedone Imperatorem exercitus appellaverat xv. Kal. Octobris eodem anno 284. Cum Diocletiano annum fere integrum varia ferme & ancipiti fortuna pugnaret; neque umquam per id tempus ab Dalmatia longe abfuit, vel ex Illyria pedem extulit. Non est autem verisimile, ut Idolorum cultores ausi fuerint Christianæ religionis Antistitem e medio tollere in ipsis pene oculis conspectuque Carini, cujus in ditione ac potestate erat Dalmatia;

cuique haud parvi intererat amicos sibi esse Christianos, nullaque eos affici molestia, cum eorum sane multos in suo exercitu haberet, eorumque opera militari contra Diocletianum uteretur.

Restat igitur, ut martyrium Joannis vel ad primam, vel ad tertiam ejusdem persecutionis periodum revocari oporteat; neque facile est decernere, utri adscribendum sit; sunt enim in utramque partem conjecturae satis probabiles. Quod attinet ad primam periodum; dum Numerianus imperium cum patre ac fratre gessit, persecutio postremis præsertim Carini temporibus vel maxime ferbuit, eoque potissimum spectabat, ut primarios ecclesiæ Antistites ecclesiæ adimeret. Nam per ea ferme tempora Eutychianus Romæ, Hilarius Aquilejæ, Maximianus Laureaci ob religionem cæsi dicuntur. Neque Carus, neque filii tum aderant in Dalmatia, qui Ethnicorum furorem comprimere possent. Numerianus cum patre in extremis Orientis partibus, unde numquam rediit, bellum cum Persis gerebat; Carinus vero aberat in Gallis, unde non ante interitum fratris in Italiam & Dalmatiam copias adversus Diocletianum traduxit. Nihil autem verisimilius est, quam ut hostes Christiani nominis, absentia Principum, qui nobis favebant, ad vexandam ecclesiam Salonitanam, ejusque Episcopum interficiendum abuterentur.

Propius tamen ad veritatem accedere mihi videtur, qui martyrium S. Joannis Episcopi Salonitani, si quidem inter martyres annumerandus sit, in tertiam hujus persecutionis periodum conjiciat, quæ quidem post Carini cladem atque interitum consecuta est. Diocletianum, victo cæsoque ad Murgum Mæsiæ oppidum Carini exercitu anno 285, victoriæ quam elementissime usum esse testatur Aurelius Victor. Vani omnibus & impunitatem dedit; nemini fraudi aut crimini esse voluit, quod contra se a Carino stetit; ac ne Illyricis quidem iratum se ipse ostendit, qui cæteroquin omnium acerrime pro Carino pugnaverant. Neque hostibus se æquiores, quam Christianis præbuit; quinimmo Diocletianus, ut auctor est Eusebius, itemque ejus collega Maximianus Hercules inter initia imperii, incredibili quadam benevolentia Christianos complecti videbantur; neque ulla omnino injuria aut poriculum ab humanissimis Principibus eorum vitæ ac fortunæ imminerebat, qui Christianam religionem aut suscipere, aut profiterentur. Propter incredibilem benevolentiam, (inquit Eusebius) quam erga nos-
stram religionis professionem Imperatores habebant, omni afflictione & molestia, quam pro Dei amore homines Christiani solent perpeti, eos penitus liberarunt. Sed quamquam uterque Imperator nobis nostræque religioni haud dubie faveret, neuter tamen prohibuit, aut certe prohibere potuit, quominus res Christiana vel populi odio ac furore, vel Prætorum rabie atque improbitate variis in locis identidem impeteretur: quocirca ne tum quidem Christianis quietis & pacatis esse licuit; id quod testatur Acta Martyrum, qui anno secundo atque altero Diocletiani religionis causa interfecti esse traduntur, antequam is sui furoris initia, & prima in Christianos edicta expromere inciperet. Diocletianus, inquit Joannes Marnavitus, ubi post multa prælia cum Carino commissa, ad Murgum denique Pannoniæ (alii Mæsiæ) ipso Illyrici mediterraneo eundem profligatum extraxit, & si propositis edictis, & lege lata, majorum exemplo in Christianos insurrexerit nequaquam, quominus tamen gentiliū Sacerdotum infestatione Christiani vexarentur, minime inhibuit. Cæterum idem Marnavitus animadvertit Diocletianum haud satis propitio animo fuisse in

lib. 8. c. 1.

se in Christianos Illyricos & Dalmatas, propterea quod Carini partes secuti fuerant. An non igitur fieri potuit, ut Joannes Salonitanus Antistes percussus fuerit aliquo ejusmodi turbine, aut subita tempestate, quam adversus Christianos vel Idolorum Antistes, vel popularis tumultus atque seditio Salonæ concitaret? nihil enim crebrius, nihil usitatus erat, quam repentinos ejusmodi impetus in ecclesias fieri, cum res Christianæ ab Romanis Imperatoribus inducias nactæ prosperum sine offensione cursum tenere videbantur. Itaque si Joannes Salonitanus Antistes, quemadmodum plerique illorum temporum Episcopi, pro Christo mortem obiit, ejus martyrium satis probabiliter conferri potest in annum Christi 285, populo aut Magistratu faviente, non Diocletiano auctore, qui in eo rotus erat, ut imperium superiori anno susceptum sua erga omnes benevolentia sibi firmaret ac muniret, & præsidia sibi ac reipublicæ adversus hostes compararet; qua in cogitatione curaque defixus ad Christianos persequendos ne cogitandi quidem spatium habebat. Vita & Pontificatus Joannis non videtur longius produci posse, ut quinque illis Episcopis, qui deinceps post Joannem ecclesiæ Salonitanæ præfuerunt, quorumque seriem Romanus Catalogus perduxit usque ad annum 304, suum cuique tempus attribui queat; apteque inter illos distribui possint duodeviginti anni, intra quos illorum Pontificatum includi oportet.

Synopsis Chronologica complectens Acta Agapiti & Joannis Episcoporum Salonensium.

Anni
Christi.
270

Agapitus in Pontificatum Salonitanum. Aurelianus in Illyrico delatum ab exercitu imperium suscepit, qui primum Christianis æquum ac benignum se præbuit, ac deinde mutato consilio eos variis in locis identidem divexavit.

271 Aurelianus ex Illyrico profectus, Marcomannos in Italiam effusos ingenti clade repulit. Romanos adiit, primos Romanorum interfecit, quod vel Christiani essent, vel Christianis studerent. Exinde infestus esse Christianis cœpit.

272 Agapitus puer Prænестinus illustri martyrio perfunctus.

273 In Illyricum copias ducit Aurelianus; Gotthos triplici prælio fudit. Romanorum coloniis ex veteri Dacia Trajani deductis, novam Daciam citra Danubium condidit. In Orientem exercitu traducto Zenobiam, quæ Odenato viro suo interfecto Romanas provincias occuparat, Palmyræ obsessam vicit ac cepit. Regressus in Europam Carpos in fugam coniecit.

274 In Tyrannos arma vertit; Firmum in Ægypto oppressit; Tetricum in Gallia ad deditionem compulit. Romam reversus de barbaris ac tyrannis victis triumphat; Christianos divexat.

275 Aurelianus in Orientem cogitans Persis bellum illaturus, dum in Illyrico ad eam expeditionem milites conscribit, Agapitus Salonitanus Antistes Christianæ religionis nomine accusatus in carcerem detruditur. Ejus in perferendis suppliciis constantia permotus Anastasius Cornicularius Christum libera voce deprædicat; & jubente Aureliano, qui tum vel in Dalmatia versabatur, vel prope inde aberat, capite damnatus Salonis egregiam pro Christo mortem occubuit 21. Augusti; & paucis ante vel post diebus, eandem ob causam, idemque capitale supplicium Agapitus Episcopus subiit.

Agapito subiectus est Joannes hujus nominis primus Salonitanus Episcopus; qui Leontium civem Salonitanum reximæ nobilitatis, paullo ante Chri-

stianis sacris initiatum urbi atque ecclesiæ Epetinæ primum Episcopum præfecit.

Hoc anno ineunte, vel proximo superiori exeunte, Aurelianus in Illyrico persecutionem universalem indixit, quæ cum primos & acriores in Illyricum & Dalmaticam ecclesiam impetus fecisset, Joannis Episcopi Salonitani vigilantiam curamque ad commissum sibi gregem tuendum exauit. Aurelianus dum in Persas exercitum duceret, amicorum fraude interfectus est mense Martio. Nec vero ejus morte persecutio extincta est, sed fere omnes imperii Romani provincias pervagata, multas Christianorum strages edidit, quoad interregnum imperatorum tenuit.

Tacitus Septembri mense Imperator ab Senatu appellatus, edictum Aureliani contra Christianos abrogavit.

Tacitus obiit exacto sexto imperii mense. Florianus Taciti frater, nullo Senatus arbitrio, invasit imperium. Ei Probi metus, & mors voluntaria imperium fraterno brevius fecit.

Ergo Probus origine Dalmata, patria Sirmien-sis, ab exercitu Imperator renunciatus, adversus Christianos benignum se præbuit. Pars Illyrici ad Probum, pars ad Florianum accessit; hoc veluti quoddam rudimentum fuit divisionis Illyrici Orientalis & Occidentalis; quæ quidem divisio Floriani interitu sublata fuit. Probus Germanis expulsis, Galliam pacavit. Manes Manichæorum patens exortus.

Illyricum a Sarmatis recepit. Thraciam Gotthis qua domitis, qua in deditionem acceptis, a claudibus metuque cladium liberavit. Pannoniis, ut vineas instituerent coerentque, concessit.

Ægyptum ab tyrannide Saturnini vindicavit.

Asiam, Persarum Rege ad pacem petendam compulso, pacavit.

Bastarnas, Gepidas & Vandalos in fidem receptos in Romanas provincias distribuit; Proculum & Bonosum Tyrannos compressit.

Debellatis hostibus, pacatoque Romano imperio, ipse a militibus disciplinam in pace non ferentibus apud Sirmium interficitur. Suffectus est Probo M. Aurelius Carus Narbonæ ortus in Dalmatia, qui statim Carinum & Numerianum filios Cæsares creavit; & Carino quidem imperii Occidentalis administrationem commisit una cum Illyrico, quod iterum ab Oriente avulsum inter Provincias Occidentis locum numerumque obtinuit. Ipse vero curam defensionemque suscepit imperii Orientalis, socio adscito Numeriano, quocum contra Persas in Orientem profectus est, cum regimini Dalmatiæ Constantium Chlorum præfecisset. Non solum nihil molestiæ Christianis intulit, sed etiam beneficiis eos profectus est, ut declarat ejus Sanctio utilis pariterque honorifica ecclesiæ Thesalonicensi.

Dum Principum benignitate ac favore Christiana res floret, populorum odio, & magistratuum improbitate non leviter obtrita est. Hinc persecutio illa, quæ ab Numeriano cognominata est. Hæc veluti appendix persecutionis Aurelianæ haberi ac dici potest; quæ quatuor fere annos tenuit usque ad annum secundum Diocletiani.

Carus subacta Mesopotamia, ad Ctesiphontem usque progressus, ictu fulminis exanimatus est intra primum imperii annum.

Numerianus patris obitum ægre ferens, nimio fletu, ocularem in morbum incidit; ac dum in lectica vehitur, Apri Soceri insidiis oppressus est. Carinus patris fratrisque imperium sibi vindicare conatus est, & quamvis sceleribus flagitiisque contami-

taminatissimus, Christianis tamen factorem se prae-
buit. Huic ab exercitu in Oriente oppositus est Dio-
cletianus, qui post extinctum Numerianum ob-
latam a militibus purpuram sumpsit.

285 Hoc anno Joannes Salonitanus Antistes vel natu-
rali morte extinctus, vel populari aliqua in Chri-
stianos conspiratione religionis causa interemptus
ad superos migravit; nisi mavis ejus obitum, seu
martyrium referre ad annum 282, cum illa persecu-

tio exorta est, quae a Numeriano cognomen accepit.

Jussu Joannis I V. Pontificis Maximi corpora 641
Agapiti Episcopi & Anastasii Cornicularii, (for-
tassis etiam Joannis Episcopi Salonitani) cum aliis
Istricis, & Dalmaticis martyribus Romam trans-
lata sunt, atque in sacello Venantiano Lateranensi
deposita. Eos Clerus Lateranensis 111. Id. Aprilis,
eodem, atque ceteros martyres Dalmaticos, cultu
officioque anniversario veneratur.

S. GEORGIUS SALONITANUS EPISCOPUS XVII.

P R A E F A T I O.

Catalogus Romanus, quem in explicandis di-
gerendisque Pontificum Salonensium tem-
poribus potissimum sequimur, sex ipsos An-
tistites simul conjunctos inter annos octogesium
sextum tertii saeculi, & quartum saeculi consequen-
tis interjecit; neque ullo certo uniuscujusque Pon-
tificatum ac definito annorum numero circumscrip-
sit. Verba ipsius Catalogi huic loco attexere libet.

*Sancti Joannes I. Georgius I. Theodorus I. Joan-
nes II. Frontinianus I. Joannes III. Antistites Salo-
narum sextus decimus, decimus septimus, decimus
octavus, undevicesimus, vigesimus, vigesimus pri-
mus. Praefuerunt inter annos 286, & 304, seden-
tibus Felice I. Eutychiano, Cajo, Marcellino, Mar-
cello I. Imperantibus Aureliano, Tacito, Floriano,
Probo, Caro, Carino, & Numeriano, Diocletia-
no & Maximiano.*

Aetas Romanorum Pontificum & Imperatorum
apposita anachronismi nos admonet, qui librario-
rum incuria in hunc locum irrepsit, jubetque Joan-
nis initia retrahere ad annum Christi 275, ab eo-
que horum Episcoporum seriem repetere; qui an-
nus Felici quidem Pontificatus vitæque finem at-
tulit, idemque annum Aureliani interitu insignem
proxime antecessit. Ac Joanni quidem Georgium
omnes omnino Catalogi subijciunt; sed Joannem
plerique itemque Georgium cum aliis quatuor, qui
praecedunt, & feretredecim, qui consequuntur,
Episcopis ab tertio & quarto saeculo dimovent,
eosque infra Episcopos illos dejiciunt, qui ad se-
ptimum saeculum pertinent. Ab Justino igitur un-
decimo Salonarum Antistite, qui sub initium tertii
saeculi huic ecclesiae praefuit, transiliunt ad Glyce-
rium, qui ex Imperatore factus Episcopus Salo-
nitanae ecclesiae regimen suscepit anno circiter 474;
huic vero alios ex aliis Episcopos subnectunt usque
ad Theodorum, quorum ordo seriesque ab exitu
saeculi quinti usque ad annum quadragesimum sa-
eculi septimi, Salonaeque everisionem perducitur.
Porro inter Justinum & Glycerium lacuna interja-
cet ducentorum & fere quinquaginta annorum, ad
quam explendam revocari oportet Episcopos illos
amplius viginti, quos hi Catalogi infra sextum sa-
eculum rejectos anteponunt Theodoro, quo cum
excidium Salonae urbis ætate conjungitur. Sunt
autem hi *Justinianus, Antoninus, Maximus II.
Agapitus, Joannes I., Georgius I., Theodorus I.
Joannes II. Frontinianus I. Joannes III. Petrus I.
Marinus I. Martinus I. Maximus II., aut Mari-
nus II. Theodorus II. Petrus II. Leo I. Joannes IV.
Joannes V. Petrus III.* quibus addi oportet Hesy-
chium III. Joanni IV. & Joanni V. interjectum,
quem aliqui Catalogi praetermittunt. Ita fiet, ut
Salonenium Antistitem continuatio seriesque ab
Justino ad Glycerium nusquam interrupta perve-

niat. Præterea hi Episcopi, quos modo recensui,
nisi inter Justinum Glyceriumque collocentur, nus-
quam in ea serie locum aptum sibi congruentemque
invenient. Ab Glycerio ad Salonam excisam anni
numerantur supra centum fere sexaginta. Inter Epi-
scopos hujus intervalli sunt aliqui, de quorum æta-
te dubitare non licet; veluti ipse Glycerius, qui
ab Julio Nepote victus imperioque exutus Salonæ
Episcopi nomen & insignia sumpsit anno 474, cum
vita deposuit anno 480; itemque Natalis & Maxi-
mus, qui D. Gregorio Magno æquales, ut ex hu-
jus ad illos epistolis colligitur, intra finem sexti
saeculi, & initia sequentis ecclesiam Salonitanam ad-
ministrarunt. Maximus vero diem obiit anno 620.
Relinquuntur anni omnino viginti ad Salonæ exci-
dium, cujus epocham affiximus anno Christi cir-
citer 640. Non est autem verisimile, ut tam brevi
annorum spatio tot Episcopi præfuerint, quot a
nobis supra nominati sunt, præter duos alios Fron-
tinianum ac Theodorum, quos Catalogi fere om-
nes Maximo subijciunt. Nullus igitur inter Maxi-
mum & Salonitanum excidium locus Episcopis il-
lis relinquatur, quos propterea retrahi oportet ad
tertium & quartum quintumque saeculum, & Ju-
stino atque Glycerio interjici. Quare Catalogos
omnes, qui a Romano discrepant, quamvis de
numero ac nomine Episcoporum cum illo consen-
tiant, ordinis tamen ac temporum perturbatione
vitiatos esse constat. Ex quibus id, quod volumus,
efficitur, videlicet dimoveri non posse ab tertio
saeculo in exitum vergente Pontificatum Salonita-
num Georgii, cujus initia referri possunt ad an-
285, quo verisimile est Joannem ejus decessorem
ex hac vita migrasse. Huc revoca, quæ part. 3. Pro-
legom. sect. 2. cap. 3. de ordine serieque Episcopo-
rum Salonensium fusa accurateque disputavimus.

Acta Georgii Salonitani Episcopi pura ac sincera
nusquam invenire licuit; sed conjecturis & rationi-
bus haud sane absurdis ducor ad suspicandum ea-
dem confusa esse & permixta cum Actis S. Georgii
Palæstini, Megalomartyris vulgo cognominati.
Hæc suspicio me impulit, ut in varia Actorum Mar-
tyris Palæstini exemplaria diligentius inquirerem;
& querendo atque investigando hæc mihi compe-
rissæ videor; primum quidem in hujusmodi Actis
plura ac longius inter se diversa contineri, quam
ut in unum eundemque martyrem convenire que-
ant; deinde aliqua in iisdem narrari, quæ aptius
in nostro, quam Palæstino Georgio congruere vi-
dentur. Itaque non tam spe certa explorataque ad-
ductus id plane efficiendi, quod contendo, quam
experiendi & tentandi gratia, consilium cepi re-
cuperandi, si quo modo fieri possit, Acta Georgii
Episcopi Salonitani. Spissum sane erit opus & ope-
rosus, cujus si non perfectio, at conatus tamen &
adum-

Anachro-
nismus
Romani
Catalogi
emenda-
tus.

Initia
Georgii
Salonit.
Ep. ad an.
285. refe-
renda.

Acta Salo-
nitani cum
Actis
Georgii
Palæstini
confusa
videri.

adumbratio, æquis ac prudentibus viris probari queat. Quæ vero in hanc disquisitionem veniunt, ut recte atque ordine persequar, illud principio constituendum censeo, duos iisdem fere temporibus fuisse Georgios, alterum Militem oriundum e Palæstina martyrio & miraculis perinsignem, alterum Episcopum Salonitanum; deinde percensere oportet varias ac multiplices græcas pariter latinæque historias, quæ Georgii Palæstini Megalomartyris nomini subduntur, & quæ sit cuiusque vel ætas vel auctoritas expendere: tum diligenter animadvertenda erunt, quæ in illis occurrunt inter se diversa ac discrepantia; & quadruplex diversitatis ratio afferenda, unde & Actorum duplicis Georgii permixtio appareat, & quæ ad nostrum, quæ ad Palæstinum pertinere videantur, dignosci possint. Postea vindicanda nobis erunt Acta Georgiana a gravioribus censuris, quibus affici solent; si enim quædam absona & absurda refecentur, quæ in aliquibus exemplaribus leguntur, cætera vero, quæ in unum eundemque Martyrem cadere nequeunt, in duos apte dispertias, & sua cuique attribuas, nihil erit, cur tantopere Georgianæ historiæ reprobentur. Demum Acta Georgii Salonitani Episcopi describemus ex Jacobo de Voragine, non quod hæc pura omnino atque sincera esse censeamus, sed quod magis cum nostro, quam cum Palæstino Georgio nobis videantur congruere; si quæ autem ab nostro discrepent, & Georgio alteri convenient, ea in appositis subjectisque animadversionibus nostris indicabimus.

Latinis quibusdam exemplaribus præfixa est, veluti cuiusdam proœmii loco, descriptio Georgianæ pugnæ, & Victoriæ de immani quodam Dracone divinitus relatæ; quam Georgio nostro adscribi posse censemus, eamque idonea & verisimili interpretatione adhibita, ad veritatem historicam revocare conabimur. De cultu & reliquiis Georgii Salonitani, quæ conjectura vel suspitione assequi potuimus, in postremum locum rejicimus. Mihi vero non sumo tantum, neque arrogo, ut rem ita esse, quemadmodum a nobis exponitur, persuadere lectoribus non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane velim; nulla enim mihi suppetunt satis idonea probataque monumenta, ex quibus de Georgio Salonitano Episcopo aliquid certum nulloque dubitationi obnoxium afferre possim. Quæ nobis probabilia videntur, ea potissimum sequimur; & si forte veritatem ipsam assequi non liceat, bene agi putamus, si quod vero propius est, quoquo modo attingamus.

CAPUT PRIMUM.

De utriusque Georgii Palæstini & Salonitani distinctione.

Historia
Georgiana
ex Actis
duorum
aut plu-
rium co-
gnominum
Martyrum
constata.

Quæ de vita, cruciatibus, miraculis, ac reliquiis S. Georgii Veteres memoriæ tradiderunt, ea tam varia sunt ac multiplicia, tamque inter se vel locorum, vel temporum intervallo disparata, ut in unum eundemque martyrem convenire nullo modo possint. Id cum animadverterent præclari ac nobiles Hagiographi, in eam opinionem adducti sunt, ut existimaverint unum e duobus aut etiam pluribus Georgiis perperam conflatum fuisse, & in duos pluresve martyres cognomines distribui oportere, quæ apud scriptores antiquos in unum congesta reperiuntur. Huic sententiæ ad stipulantur Jacobus de Voragine, Petrus de Natalibus, Tillemontius, & Daniel Papebrochius; is

quippe ait innumerabiles esse reliquias S. Georgii nomine inscriptas, & in omnem ferme Christiani orbis partem disseminatas, quas qui uno omnino martyri attribuendas censeat, is prodigiosæ magnitudinis hominem, atque adeo bicorporeum effingat necesse est; id autem argumentum esse vel maximo, Georgios olim fuisse minimum duos, & sanctitatis fama, & martyrii titulo insignes; quamquam omni jam pridem sublato discrimine, nullaque alterius ab altero discernendi nota relicta, duo in unum coaluerint, & pro uno haberi colique soleant, qui cum idem nomen gerant, re tamen ac numero distinguuntur: *Sed neque dissimulanda est*, ait Papebrochius tom. 4. Apr. die 23. §. 5. n. 52. *alia, eaque inter tot humanarum rerum casus nequaquam evitabilis causa multiplicandarum sub unius Sancti nomine reliquiarum, sæpe plurium, quam unius corporis mensura potuerit elargiri; videlicet quod evanescente paulatim memoria distinctiva synonymorum Sanctorum, necessario quoque fieri debuerit successu temporis, ut quotquot sub eodem nomine sic habebantur reliquiae, crederentur ejusdem quoque sancti esse, ejus videlicet, qui omnium tali nomine appellatorum vulgo notissimus & celeberrimus est.*

Cum itaque vix ulla possit esse dubitatio, quin duo fuerint Martyres præstantissimi, & prope æquales Georgii nomine appellati, quos rerum antiquarum ignoratio, vulgique insecitia commiscuit, & unum ex duobus effecit; illud quoque inter omnes conveniat necesse est, ex his duobus alterum illum esse, quem Græci pariter Latinique summis laudibus efferunt, genere Palæstinum, patria Diospolitum; qui admodum juvenis, Diocletiano jubente, iterum ac sæpius in quæstionem abreptus, ac multimodis poenis excruciat, insigni martyrio ecclesiam illustravit. Huic amplissimum testimonium perhibet antiquitas universa, hic Latinorum Græcorumque litteris celebratur, hujus martyrium Hagiologi fere omnes describunt, hunc Martyrologi commemorant, gentes implorant, cuncta denique ecclesia anniversario cultu prosequitur. Nihil illo litteratis juxta, indoctisque hominibus notius, nihil vulgatius, nihil celebrius; ut de Georgii Palæstini sanctitate ac martyrio tam certo tamque testato addubitare nemo possit, nisi qui de rebus exploratissimis dubitare velit, & propemodum eximere ex hominum genere humanam fidem. Quare non est necesse hoc loco argumenta & rationes afferre, quibus id probemus, quod constans omnium ætatum consensus, & vetustissimi cultus amplitudo satis superque confirmant, ne vel actum agere, vel rem minime dubiam, argumentando dubiam facere videamur. Illud potius in apertum proferre conemur, quod oblivionis tenebris abditum aliquam litterarum lucem desiderat. Nam ut Palæstini Georgii celebritas, longe ac late diffusa, viget adhuc in ore omnium scriptisque, sic contra intercidit omnis omnino memoria alterius illius Georgii, ad quem ea revocari posse mihi videntur, quæ Palæstino vel minus congruunt, vel certe superfluent. Investigemus hunc igitur, si possumus, quem temporum diuturnitas obruit, posteritatis oblivio abdidit, quem invenire cæteris Hagiologis non licuit; non quod illos ad res hujuscemodi investigandas vel ingenium, vel doctrina, vel diligentia defecerit; sed quia illis & Dalmatica monumenta, & rerum Illyricarum cognitio defuit. Nos vero, quibus nec ea ignorare licet, quorum scientiam instituti operis ratio postulat, & præterea Dalmaticarum tabularum copia tanta suppeditat, quanta undique colligi potuit maxima, facile comperimus alterum quemdam fuisse Georgium, qui paucis annis ante

Georgius
Palæsti-
nus,

omnium
litteris ac
sermoni-
bus cele-
bratus.

Georgii
Salonitani
memoria
penitus ex-
tincta ab
interitu
vindican-
da.

ante Palæstini Georgii martyrium ecclesiæ Salonitanæ præfuit, idemque, ut verisimile est, Diocletiano imperante præclaram pro Christo mortem optulit.

§. I.

Georgii Salonitani Episcopi veritas & distinctio colligitur ex tabulis Salonitanis.

AC primum Georgii Episcopi Pontificatus & sanctimonie præclarum & grave testimonium tribuunt Diptycha ecclesiæ Salonitanæ, in quæ olim referebantur Antistites vel martyrii laude insignes, vel ob eximie sanctitatis famam publica veneratione cultaque digni; quæ quidem Diptycha & jussu publico describi, & summa diligentia confici, & inter sacra solemnia recitari cum soleverent, magnam apud omnes auctoritatem habent. In his porro Georgius, Joanni interjectus & Theodoro Salonitanis Episcopis, locum intermedium obtinebat. Cum vero in hisce Episcoporum fastis, ut quisque antecedit ætate, ita ex ordine collocetur, locus Georgio attributus plane respondet Diocletiani ætati atque imperio, cui itidem Georgii Palæstini martyrium illigari solet. Nam juxta nostros chronologicos calculos Joannes is, qui proxime ante Georgium rei Christianæ apud Dalmatas præfuit, vel martyrio, vel naturali morte sublatu est anno tertii sæculi fere quinto & octogesimo, Theodorus vero Georgio successit sexto circiter & nonagesimo ejusdem sæculi anno. Hujus igitur Pontificatus Joanni ac Theodoro interjectus cohereret cum imperio Diocletiani; ex quo efficitur huic prope æqualem fuisse Georgium Palæstinum, qui paullo ætate posterior, anno Christi 303. ut infra dicetur, sub Diocletiano martyrii palmam obtinuit.

Idem in omnibus catalogis rectetur.

Proxime & secundum Diptycha plurimum valent ad fidem faciendam catalogi Salonensium Antistitum, ex ipsis Diptychis, unde sunt descripti, auctoritatem sane magnam adepti. Horum cum multa extent exemplaria, eorumque auctores inter se & locis & temporibus distent; nullus tamen ex illis Catalogis est, qui Georgii nomen prætermittat, nullus est, quin Georgium inter Salonitanos Episcopos Joannem & Theodorum eodem loco interferat, quem in antiquis Diptychis occupabat; quamvis aliqui, ut supra monuimus, Georgium una cum utroque illo, cui interjectus est, Episcopo e tertio in sextum vel septimum sæculum per errorem transtulerint. Nemini igitur dubium esse potest, quin fuerit alter Georgius, isque Salonitanus Antistes, qui eadem ferme, qua Palæstinus, ætate floruit, eximia virtute, ut temporum illorum ratio requirebat, & sanctitate illustris: nisi vero quempiam adeo putemus desipere, ut antiquissimis, iisdemque probatissimis monumentis fidem omnem abrogare velit.

§. II.

Idem confirmat traditio ac religio Dalmatarum.

PRæterea constans est ac vetus opinio, quæ cum totam Dalmatiam, tum præsertim pagos omnes agri Spalatensis opplevit, eaque a majoribus veluti per manus accepta deinceps traditur posteris, in ea regione fuisse olim eximie admirandæque sanctitatis virum, cui nomen erat Georgio, quique pro illarum gentium salute multa præclara & mirabilia divinitus patravit. Inter quæ illud imprimis

Illyricum Sacrum.

commemorant, quod prodigiosæ magnitudinis, & feritatis Draconem hasta confixerit, ejusque faucibus ereptam regiam quamdam adolescentulam, quam ipsi patrio sermone *Kranitzam* vocant, ab interitu vindicaverit. Ejus rei nonnulla vestigia hodieque ostentant; nam prope ab Salonæ fluvio illis commonstrantibus visitur quædam spelunca altitudine propemodum infinita, quæ Slavonico idiomate *Gezerum*, idest abyssum appellant, ubi Draconem illum delituisse perhibent, ex eaque identidem prorumpere solitum fuisse ingenti accolarum vel cæde, vel terrore. Hæc ferme sciscitantibus nobis incolæ ex majorum traditione narrabant, & postea gravissimi viri confirmarunt, quos, ut de hujusmodi traditione studiosius inquirerent, nosque certiores facerent, per litteras rogavimus. Quod vero indigenæ fama & sermonibus concelebrant, idem tacite affirmant pictæ tabellæ, quæ multis in locis visuntur, ac præsertim Uragnitzæ, & Mravinzæ, qui sunt agri Salonitani haud ignobiles pagi. In his cernitur Georgius militari habitu atque vestitu ex equo lanceam in Draconem defigens; ejusque pedibus supplicantis in modum provoluta nobilis quædam puella, quæ Georgii opem implorat. Quin illud quoque receptum est in consuetudinem quorundam Pagorum, ut in solemnibus supplicationibus effigiem S. Georgii draconem interficientis pro signo & vexillo præferant; cujus quidem consuetudinis, & vulgaris opinionis, quod antiquissima sit, neque initia, neque causas reperire licuit; & quod apud eas gentes, crebris cæteroque barbarorum incursionibus olim expositas, & Turcarum tyrannidi identidem obnoxias altissimis sit defixa radicibus, nulla umquam neque temporum varietate motuque, neque rerum publicarum conversione ac perturbatione dimoveri convellique potuit.

De Georgio Salonitano rerum admirabilium effettore vetus traditio.

Haud equidem abnuo nonnulla communi huic traditioni admisceri, quæ plerique nimiam vulgi credulitatem, erroremque popularem olere videantur. Nam id fere vitii adhærescere solet rerum antiquarum famæ, quæ non litteris, sed sermonibus constat; quippe ex aliis in alias aures propagata nunc augetur, nunc minuitur; & quo longius progreditur, eo pluribus depravationibus e vulgi sermone collectis inficitur. Sed non est hujus loci singillatim omnia, quæ de suo illo Georgio Dalmatæ distitant, expendere, & suis quæque momenti ponderare. Hæc alibi in disceptationem venient. Nunc id unum contendo ex illa veterrima, constanterque apud Dalmatas recepta traditione illud saltem effici cogique posse, Georgium quemdam præclaris sanctimonie notis, & rerum admirabilium divinitus gestarum gloria perisignem, in illis regionibus floruisse, cui nos Georgium Palæstinum fere coætaneum fuisse dicimus; quamquam huic traditioni nonnulla fortassis levitas atque inscitia popularis vel affinxerit, vel detraxerit.

haud tamen ab omni populari errore sincera.

Quid quod hanc inveteratam indigenarum de Georgio cive suo, ejusque sanctitate opinionem confirmat vetustas ac celebritas cultus, quo illum Spalatenses, cæterique Dalmatæ venerantur. Nam cum in universa Dalmatia, tum potissimum in agro Salonitano hodieque extant non pauca eaque perantiqua templa vel sacella D. Georgii nomine & auspiciis consecrata; inter quæ seu religione, sive antiquitate eminet templum S. Georgii prope Salonam conditum in Castro Sussaraz dicto, ubi singulis annis 1x. Kal. Maji festus ac sollemnis B. Georgii dies mira accolarum frequentia & veneratione præcipua celebratur; quo die ibidem paucis ante annis adhuc vigeat consuetudo legendi præconcione E-

Dalmatarum insignis religio erga Georgium.

I i i

pito-

pitomam quamdam historicam Slavonice scriptam de vita & laudibus S. Georgii; qua Salonitani potius, quam Palæstini res gestas contineri putamus, ut paullo post conabimur ostendere, observatis notatisque locis quibusdam, qui nostro Georgio sane conveniunt, alteri non item. Hæc porro D. Georgii religio per universam Dalmatiam late diffusa, tam antiqua, ut tempus, unde initium duxerit, nemo designare queat; tam alte incolarum animis defixa, ut nulla rerum varietate, aut temporum diuturnitate aboleri potuerit, haud exigui est momenti & ponderis ad confirmandam veterem illam & satis vulgatam Dalmatarum opinionem, qua Georgius quidam vir egregiæ sanctitatis, idemque admirabilem rerum effector eam regionem incoluisse traditur. Multo quippe verisimilius est Divo ac martyri indigenæ, quam extraneæ & immenso propemodum terrarum ac marium tractu ab Dalmatia disjuncto, hoc quidquid est honoris cultusque ab initio decretum atque adhibitum fuisse; quamquam Georgii Salonitani Episcopi notitia omni ac memoria jamdudum extincta, ad Georgium Palæstinum ubique notum ac pervulgatum ea religionis officia referri plerique omnes existiment, qui popularem illam de Georgio Salonitano traditionem vel minime advertunt, vel nihili faciendam putant.

ad Salonitanum potius, quam Palæstinum referenda.

Nec vero existimes initium cultus S. Georgii ab Dalmatis adhibiti haud altius, quam a sæculo undecimo vel duodecimo repetendum esse, cum ad Palæstinam recuperandam sacræ expeditiones fieri cœperunt; exinde enim, ut docet Papebrochius, Georgii Palæstini nomen ac religio ex Oriente in Occidentem totaque Europa latius propagata, magis magisque in dies effloruit; ex quo fieret non alium a Dalmatis Georgium inde usque a principio coli celebrarique nisi Palæstinum. Nam sæculo nono ineunte, cum Palæstinus fortasse in Europa ac Dalmatia vulgo propemodum ignotus erat, Salonitani autem Georgii adhuc aliqua apud Dalmatas memoria vigeat, Georgium magno in honore apud eosdem & veneratione habitum fuisse declarat Diploma Tirpimiri Ducis Chrobatarum, quod Historicus Dalmata lib. 2. de Reg. Dalm. & Croat. intexuit; & conditum fuit *regnante in Italia piissimo Lothario Francorum Rege per Indictionem xv.* id est an. 838. ut ex regno Italico Lotharii, & Indictione xv. idem Scriptor collegit. In eo autem mentio fit sane honorifica *ecclesiæ S. Georgii in Patalio*, & verbis amplissimis confirmantur Donationes bonorum, quæ Mislaus decessor Tirpimiri eidem ecclesiæ contulerat. Itaque annis ferme trecentis florebat in Dalmatia cultus & religio Georgiana, antequam Latini sacro bello perfuncti, & regressi in Europam, ad Palæstinum Georgium impensius colendum Occidentalium animos inflammarent; ejusque venerationem latius, quam antea patebat, tota Europa propagarent.

§. III.

Idem ex Martyrologiis conjicitur.

A Ge vero, ne unis tantum domesticis testimoniis tabulisque uti videamur, aliquid aliunde argumenti adsciscere conemur ad id, quod propositum est, magis magisque confirmandum. In eo Martyrologio sane antiquo, cui D. Hieronymi nomen, & auctoritas præstenditur, bis D. Georgii commemorationem, primum ix. Kal. Maji, iterum proximo insequenti die factam esse reperio. Operæ præ-

tium est utriusque diei formulam hoc loco ex apographo Lucensi describere:

ix. Kal. Maji, In Africa Natalis Sanctorum Catulini, Saturnini, Chori, Felicis, Theone, Theodori, S. GEORGII, Victorini, Venusti, Victuri, Navori, Soluti &c.

viii. Kal. Maji, . . . & Commemoratio GEORGII.

Hunc Georgium alium esse ab eo, qui die superiori colitur, illud indicio est, quod in aliquibus Georgianæ historiæ exemplaribus ad diem 23. in aliis ad diem 24. Aprilis martyrium Georgii adscriptum invenio, nulquam vero utrique diei attributum. In codice Gallicano *annorum, ut minimum nongentorum*, ait Papebrochius, sub finem hæc legatur: *Complexit autem martyrium suum S. Georgius viii. Kal. Maji feria sexta &c.* Item in quodam manuscripto Passionario haud vulgaris notæ, quod extabat paucis ante annis apud Bartholomæum Campagnolam Veronensem, Archipresbyterum S. Cæcilie in eadem civitate, eidem diei martyrium S. Georgii subjicitur: *Expleta oratione percussus gladio migravit ad Dominum vigesima quarta Mensis Aprilis, qui inscribitur octavo Kalend. Maji.* Hinc fortasse consuetudo Georgiani festi celebrandi viii. Kal. Maji recepta est Aquilejæ, Mediolani, Ticini, aliisque in locis, ut tradit Galefinus, cui quidem consuetudini suffragatur vetus Kalendarium Breviario hædino præpositum apud Florentinum, in quo legimus viii. Kal. Georgii martyr. Cum autem unius ejusdemque martyris mors incidisse nequeat in duos dies, duos fuisse Georgios fatemur necesse est, quorum alter 23. Aprilis, alter postredie susceptum pro Christo agonem consummaverit. Fateor equidem in apographis Hieronymianis interdum unius martyris mentionem iterum ac læpius fieri, quod Franciscus Maria Florentinus librorum oblivioni, & incogitantie attribuit. At credibile non est eum, qui codicem Lucensem descripsit, adeo socordem & obliviosum fuisse, ut duobus illis laterculis nullo dierum vel paginarum intervallo discretis, sed finitimis inter se conjunctisque, eundem omnino martyrem innecteret. Illud potius Amanuensium incuriæ adscripserim, quod in apographo Antuerpiensi, Corbejensi, Epternacensi Georgius e 24. in 25. Aprilis migraverit; cum nusquam alibi in eam diem Georgii nomen relatum inveniam.

Si autem duabus illis formulis Lucensibus non unus, sed duo Georgii subsunt, quorum unus haud dubie Palæstinus est, alter vero Salonitanus fuerit oportet, cum præter hos nullum alium inveniam, quem alterutri formulæ subjiciam, difficile est discernere, utra utri adscribenda sit dies. Ego equidem dixerim primam ad Salonitanum, alteram ad Palæstinum referendam esse. Id conjici potest ex diversitate loci, cui Georgii utriusque nomen subjicitur. Priori formulæ præfixa est Africa; quo vocabulo interdum Insula Pharia ab urbe, & ora Salonitana haud ita lato interjecto mari disjuncta comprehendere solet, ut in Actis S. Anastasii diligentius explicabimus. Neque aliam, nisi Dalmaticam Africam hic intelligendam puto, propterea quia neminem adhuc inveni, qui diem natalem seu martyrium S. Georgii veræ propriæque Africæ adscripserit. An ergo, inquires, omnes illos martyres, quibus interjectus est Georgius, ex Africa in Dalmatiam transtuleris? Id vero non ausim. Sed librarii incitiam, nisi me conjectura fallit, formulam illam interpolatam esse arbitror, & Georgium loco suo dimotum cum illis Africanis martyribus permixtum fuisse censo; illud indicio est, quod huic uni titulus *Sancti* singulariter appositus est præter

In Martyrologio Hieronymiano, Georgius bis commemoratus 23. & 24. April.

Inde efficitur duos fuisse Georgios.

Prior dies Salonitani, alter Palæstini martyrio attribuentur.

Africa Dalmatica

præter commune *Sanctorum* nomen promiscue, & communiter omnibus initio præfixum: cuius quidem rei hanc causam fuisse existimo, quod in autographo Georgius suum proprium locum, secretumque ab ea Afrorum martyrum classe cum occuparet, his aut similibus verbis ibidem inscriptus erat: *In Africa S. Georgii*. Librarius autem veteris Dalmaticæ Geographiæ ignarus, cum Africæ semel atque iterum memoratæ vocabulo eandem regionem subesse putaverit, brevitati consulendum ratus, sub uno Africæ nomine cum cæteris martyribus Africanis Georgium collocavit; sed una cum Georgio peculiarem sanctitatis notam S. eidem adpositam illuc imprudens transtulit, quam eo loco supervacaneam esse nemo non videt. Cæterum in variis Hieronymianis exemplis de numero & vocabulis horum martyrum multa variari Godefridus Henschenius animadvertit; ut nemini mirum videri possit, si hunc itidem codicis Lucensis locum aliqua ex parte vitiatum fuisse dixerim.

Secunda
Formula
dieique 24.
April. per-
tinet ad
Georgium
Palæstinum.

In altera Lucensi formulâ VIII. Kalendis Maji subjecta nulli quidem loco Georgii commemoratio seu martyrium affigitur; sed cum in exemplaribus Antuerpiensi, Epternacensi, itemque in illo, quo usus est Notkerus positionem loci adjiciant, & *Perfidi*, sive *Perfide* nomen ac martyrium Georgii annectant, haud dubitari potest, quin hujusmodi formulæ pertineant ad Georgium Palæstinum egregio pro religione certamine perfunctum in Palæstina, quæ regio apud veteres aliquando, ut diceamus, *Perfidia* nomen subiit. Et quamvis exemplaria Hieronymiana modo laudata Georgii *Passionem* conjungant cum die 25. Aprilis, eundem tamen Georgium commemorant, quem ad diem superiorem 24. Lucense apographum refert. Nam librorum incertitia, ut supra diximus, aut negligentia factum fuisse videtur, ut Georgius ex priori in posteriorem diem immigraverit. Utcumque tamen hæc sint, satis aliunde, nimirum ex antiquissimis Dalmatarum monumentis & traditionibus efficitur, præter Palæstinum, alterum fuisse Georgium, cumque Salonitanum Episcopum, qui Palæstinum ætate paullulum antecessit; id quod planius, & loculentius ostendent ea, quæ deinceps sequuntur. Cæterum si quis priorem formulam referre velit ad Georgium Palæstinum, per me licet; modo posteriorem, diei 24. Aprilis subjectam, ad Georgium Salonitanum probabiliter accommodari posse non negaverit.

Duo Georgii Salonitanus & Palæstinus fere coætant.

Duo hic animadverti velim, unum certum omnino nullique dubitationi obnoxium, alterum verisimile, atque admodum probabile. Primum est, præter Georgium militem ac martyrem Palæstinum iidem ferme temporibus alterum fuisse Georgium Salonitanum Episcopum: id quod apertissime declarant Catalogi Antistitum Salonensium, qui hujus Pontificatum cum imperio Diocletiani conjungunt, quo cum etiam ætas celeberrimi illius martyris Palæstini copulatur, ut conjecturas omittam, quæ ad hanc sententiam confirmandam hoc & superiori paragrapho attulimus. Illud autem probabilis conjectura & ratione nititur, nostrum quoque Georgium eximia sanctitate & miraculis floruisse, atque adeo martyrii palmam adeptum esse: id quod facile suadet temporum illorum ratio & conditio, cum nemo fere Episcopali dignitate præditus esset, quin cum ea vitam omnibus sanctimoniarum notis insignem conjungeret, ac plerique etiam vitam in Episcopatu sanctissime actam præclara pro Christo morte optata exornarent; idemque confirmat nomen Georgii Episcopi Diptychis Salonitanis adscriptum, unde in catalogos Pontificales translatus fuit. Hæc *Illyricum Sacrum*.

duo cum ita se habeant, illud jam ostendi oportet varias ac multiplices historias de vita ac martyrio Georgii Palæstini conscriptas, cum in hunc unum martyrem nequeant convenire, necesse esse bipartito dividi, & quæ in illis narrantur, partim Palæstino, partim alteri cuiusdam Georgio attribui; quem nos eum esse putamus, qui per ea tempora ecclesiæ Salonitanæ præfuit. Cæterum si quis tertium quendam Georgium temporibus illis æqualem, aut supparem, sanctitate & martyrio inclutum invenerit, quo cum aptius congruant, quæ nos ex Actis & Historiis Georgianis ad Georgium Salonitanum referenda censemus; illa omnia omnino, quæ cum a Palæstino aliena viderentur, Georgio nostro attribuimus, ab hoc sine ulla mora rejicere, & tertio illi Georgio, nobis adhuc ignoto, adjudicare sine ulla pertinacia parati sumus.

CAPUT II.

De confusione Actorum utriusque Georgii, & variis Georgianæ historiae exemplaribus.

Extant sane permulta, & varia quidem atque diversa Actorum S. Georgii exemplaria Græca pariter & Latina; quorum plerisque tanta inest rerum, locorum, temporum inter se discrepantium confusio, ut qui ea paullo attentius legat, clare perspiciat ex Actis duorum pluriumve martyrum conflata esse, & quæ uni attribuuntur, inter plures dividi oportere. Nemini porro dubium esse potest, quin hujusmodi Actorum pars præcipua ad Georgium Palæstinum pertineat, quippe cum is jamdudum sit in eorum possessione; & legitimæ possessionis fidem faciat non modo ejus nomen hisce Actis præpositum, sed etiam longinquitas temporum, & multarum ætatum consensus atque auctoritas; ut plane constet inique eum facere, qui ex hac possessione illum omnino depellere conaretur. Illud non satis liquet, recte ac jure Salonitano adjudicentur ea, quæ cum Georgio Palæstino vel pugnant, vel non satis bene cohærent. Priusquam vero id ostendere aggrediar, operæ pretium esse arbitror & causas expendere, unde orta sit, & tempus designare, cum fieri cœpit, & paucis exponere quemadmodum, & per quos effici potuerit hujusmodi Actorum permixtio.

Acta Georgianæ Græca & Latina,

ex Actis plurium martyrum composita.

§. I.

Quibus causis, temporibus, auctoribusque adscribenda sit confusio Actorum utriusque Georgii.

Investiganti mihi, quænam causa potissimum fuerit, quæ multorum Divorum historias inter se colligavit, & alias cum aliis implicuit, illa in primis occurrit, videturque admodum probabilis, quod inter eos, quorum Acta permixta esse comperimus, rerum quædam ac nominum similitudo interfit. Siquidem hoc ipsius similitudinis proprium est, ut errorem inducat, confusionem pariat, & quæ sunt longissime disjuncta, maximeque diversa, ita consociet atque componat, vix ut distinguere possint, nisi summa cogitationis intentio, mentisque perspicacia, quæ paucorum est, adhibeatur. Si quæ enim distinguendi notæ rebus hisce permixtis atque confusis insunt, sæpe adeo tenues sunt & obscuræ, ut ferme oculatissimos quosque subterfugiant. Nihil est porro unum uni tam simile in speciem, tam par, quam Georgius Salonitanus, & Georgius Palæstinus inter se sunt, ut prudentissimus quis-

Confusio Actorum Georgianorum unde orta.

quisque iustissimusque rerum æstimator mirari non debeat, quod plerique nondum illos internoverint, & venia dignos existimet, qui nominis ambiguitate, & similitudine rerum decepti unum e duobus effecerint, & sub unius nomine res utriusque subjecerint. Unum illis nomen Georgii fuit; idem seu patrium seu gentile cognomen, siquidem uterque licet non aisdem de causis dictus est cognomento Cappadox; utriusque ætas cum Diocletiani ætate, atque imperio congruit; ut a Palæstino, sic a Salonitano, quemadmodum nobis verisimile est, varia & gravissima pro Christo exantlata supplicia, & præclara quædam atque admirabilia divinitus gesta sunt, ex quo æque nostro, ut putamus, ac Palæstino Megalomartyris cognomen obvenisse potuit. Quid plura? eodem mense, quamvis non eodem anno, uterque, & vel eodem die, vel alter 23. alter 24. Aprilis, religionis causa mortem occubuit, ut supra ex Martyrologio Hieronymiano coniecimus. Hæc qui paullo attentius secum reputet, mirari profecto desinet, illorum Acta intermixta fuisse, atque confusa, quos inter se adeo consimiles fuisse intelliget.

Anse Salo-
nitani
excidium
perque
Georgii
distinguitur.

Verum quamdiu stetit Salona, Georgii Salonitani Antistitis memoria ac religio, ut credibile est, late per Dalmatiam, & fortassis etiam per Italiam diffusa viguit floruitque; neque tot rerum consimilium affinitas, quæ nostro cum Palæstino intercedit, neque idem utriusque nomen, aut alterius ab altero distinguendi rationem sustulit, aut utriusque Actorum confusionem invexit. Suus erat cuique honos & cultus; ut ego arbitror, extabant utriusque Acta pura & simplicia, alia ab aliis seorsum litteris consignata; nemo erat, quin sciret alterum ab altero certis quibusdam notis internoscere, & quod cuiusque erat, id cuique tribuere: quamquam fortassis Palæstinus apud Græcos, noster apud Latinos fama litterisque celebratior fuerit, & iis quidem a Latinis, ille a Græcis impensius coleretur.

Salona
ruina, Ge-
orgii Salo-
nitani me-
moriam ex-
cipiat.

Sed cum anno circiter 640. Salona vehementissime a Barbaris oppugnata funditus corruisset, incolarum dispersio, aut interitus, & quæ præterea consecuta est, rerum omnium conversio ac perturbatio, Georgii Salonitani Episcopi memoriam omnem; cultumque abolevit. Nam Salonitanis partim urbis ruina oppressis atque extinctis, partim fuga dispersis, & in varias Europæ regiones delatis, ecclesiasticis tabulis sive incensis, sive alio atque alio distractis, veterum traditionum notitia cum civitatis interitu prope intermorta, vel certe inobscurata & diminuta, rerum ab Georgio Salonitano Episcopo præclare gestarum monumenta magna ex parte paullatim delevit oblivio, vix ut exigua de illius nomine & Pontificatu fama ad posteriora sæcula pervenerit; & idipsum nisi fuisset Episcoporum Diptychis & catalogis consignatum, vetustas ex hominum memoria penitus sustulisset. Porro annis fere duodecim ab excidio Salonæ elapsis, cum e proximis insulis, quo patria incensa ac diruta plerique civium confugerant, pauci admodum in patriam solum revertissent, quos exilii calamitas rerumque fere omnium inopia reliquos fecerat, & novam urbem condidissent, ne tum quidem reflorescere cepit Georgii cultus ac religio; quod ii, qui redierant, ab recenti præterita cladis memoria tristes adhuc & mærentes, in idque unum intenti, ut sibi domos exstruerent, eaque compararent, unde se suasque familias alerent, nihil minus, quam de restituendo Georgii cultu cogitarent. Hoc autem neglecto penitusque abolito, quo uno scilicet Divorum notitia ac celebritas apud posteros viget, omnis Georgii Episcopi

Cultus ve-
rostate a-
boluitur.

memoria demum evanuit, hominum interitu, & oblivione posteritatis extincta. Id vero mirum nemini debet videri, modo secum ipse reputet, quam multos Episcopos & martyres Salonitanos summa olim, ut opinari fas est, veneratione cultos Salonitana clades obruerit, sic prorsus, ut præter Dominum illius ecclesiæ parentem & conditorem, ne unum quidem proferre possis ex antiquis ejusdem ecclesiæ Episcopis, cujus Acta integra & sincera ad posteros pervenerint; quique eundem publici honoris, solemnisque cultus locum apud Spalatenenses nunc retineant, quem antea apud Salonitanos obtinebant.

Porro cum Georgii Salonitani Antistitis fama ac religio illic obsolevisset, unde initium duxerat, & longe lateque manaverat, in aliis quoque regionibus quotidie magis imminui cepit ac deflorescere; eoque sensim deducta est, ut duobus aut tribus sæculis post Salonam excisam fere omnis ejusdem notitia ac memoria interciderit. Illud præterea causæ fuit, cur Georgii Salonitani cultus & veneratio jam senescens funditus tandem interiret, quod postquam sacræ expeditiones in Orientem fieri cœptæ sunt, de sanctitate & miraculis Georgii Palæstini fama ex Oriente perlata ubique percrebuit, ejusque laudibus universam ecclesiam pervagatis omnia personare cœperunt; & nihil factu facilius fuit, quam ut exiguum, si qua supererat, Georgii Salonitani, tenuemque notitiam, alterius fama & celebritas prorsus obrueret; isque ad se unum converteret, quidquid antea cultus atque honoris Georgio nostro adhiberi solebat.

cum Pala-
stini no-
men ac fa-
ma ubique
floreret.

Jam vero ad superiora tempora regrediens paucis expediam, quibus Auctoribus, quave ratione Acta Georgii Salonitani in historiam Georgii Palæstini immigrare, & utraque inter se commisceri potuerint. Post Salonam excisam quidquid veterum tabularum urbis ruinæ atque incendio eximi potuit, id magna ex parte incolarum fuga & dispersio in alias atque alias Europæ regiones distraxit. Forte fortuna Actorum S. Georgii Salonitani unum alterumve exemplar in Orientem perlatum in eorum manus incidit, quibus non æque noster ac Palæstinus Georgius cognitus erat: is quippe præsertim apud Græcos summo in honore semper fuit, & nominis sui fama ac celebritate universum Orientem impleverat. Hi porro hujusmodi exemplar nacti, cum & nomen Georgii præfixum, & aliqua ibidem animadyterent prorsus consimilia illis, quæ legébantur in historia Georgii Palæstini, in eam opinionem adducti sunt, ut putaverint in eo quoque Acta sui Georgii descripta esse; & quamquam eadem iis rebus ac temporibus affixa viderent, quæ cum Georgio milite non satis congruerent, id tamen errore casuve aliquo evenisse censebant; nec in mentem illis venit cogitare de altero Georgio, ad quem illa omnia pertinebant. Igitur quæ coherere & componi posse videbantur cum Georgio Palæstino, in hujus Acta etabulis Salonitanis bona fide transtulerunt. Inde nova extitit historia, unius quidem Georgii militis nomini subjecta, sed ex utriusque Georgii Actis conflata; quæ quod rebus auctior esset, & sententiis fortasse verbisque ornatior, vulgo avidius expeti, & latius in dies vulgari cœpit, ac demum eo loco ac pretio haberi, ut antiqua Georgii Palæstini vita germana ac sincera neglecta & obsoleta, hæc una in manibus esset; hanc unam omnes audirent, legerent, describerent.

Acta Ge-
orgii Salo-
nitani in
Orientem
perlata.

& permix-
ta cum Ac-
tis Geo-
rgii Pala-
stini.

Nec vero hæc Georgiana historia permixta auctoritate & approbatione caruit apud Latinos, ad quos paullo serius pervenit, cum jam Georgii Salonitani memoria una cum ejusdem cultu consenuisset.

& apud Latinos recepta, & variis exemplaribus gradita,

set. Ex ea quippe alii alia descripserunt, quæ per-
vulgatis in Occidente Georgianis Actis intexerent,
rati illa omnia ad unum Georgium Palæstinum per-
tinere. Hinc Actorum permixtorum varia apud
Latinos exemplaria deinceps extitere, alia ex aliis
descripta: & quamquam iisdem multa inessent pa-
rum inter se congruentia, unde Actorum permix-
tio, & utriusque Georgii distinctio agnosci potuif-
set, plerosque tamen non satis operi intentos hu-
jusmodi discrepantia subterfugit; si qui vero paulo
acutiores eam animadverterent, iis mendis an-
numerandam putabant, quæ vel Scriptoribus pa-
rum cautis, vel librariis oscitantibus interdum ex-
cidere solent; & quod mendosum esse censebant, id
pro sua quisque intelligentia, vel addendo, vel de-
mendo, vel interpolando corrigere conabantur.
Ita confusis utriusque Georgii Actis, & alterius ab
altero distinguendi ratione sublata, vel neglecta,
quidquid de Georgio jam inde ab octavo sæculo seu
litteris traditur, seu fama & sermone celebratur, id
omne ad Georgium Palæstinum vulgo referri solet.

Prima Actorum permixtio Græcis adscribenda.

Ut vero primam huiusmodi Actorum permix-
tionem Græcis potius, quam Latinis Auctoribus
adscriberem, duplex me ratio potissimum impulit;
una, quod apud Latinos Georgius noster notior
erat, & fama cultuque celebrior, quam ut intra
breve tempus post Salonæ excidium obliterari, &
cum Palæstino confundi posset; altera hæc est, quod
Actorum permixtorum Latina exemplaria, quæ
quidem extant, Græcis item permixtis videntur
esse multo recentiora; id quod paullo post utrius-
que generis Actorum recensio declarabit. Cæterum
quæ hæcenus dixi, perinde ut quisque volet acci-
piat; neque testes, neque tabulas proferre possum,
quibus id confirmem, quod quia casu & fortuito
factum est, nemo id animadvertere, aut litteris &
memoriæ proderet potuit. Modo constat Acta utrius-
que Georgii permixta esse & confusa, ut deinde
ostendam, parvi interest scire, qua id ratione,
quibusve Auctoribus factum fuerit. Quod mihi in
hac re perobscura & incerta verisimilius occurre-
bat, id conjectando exposui; neque mihi conje-
ctanti plus fidei & auctoritatis arrego, quam quan-
tum prudens lector tribuendum putaverit.

Actorum permixtorum varia exempla tum Græca, tum Latina,

Jam vero Actorum permixtorum seriem & cata-
logum contexam; & cum multa existant, eadem-
que varia tum Græca, tum Latina exempla, cu-
jus quodque sit ætatis, quæ cuique ad fidem facien-
dam insit auctoritas, & quibus de rebus inter se dis-
crepent, aut congruant, breviter exponam. His
quippe ordine, ac ratione distributis, quasque
sub uno aspectu positis, facile fuerit ostendere,
utriusque Georgii Acta implicita esse & permixta,
& alia ab aliis secernere, & utri hæc vel illa conve-
niant, dignoscere.

S. II.

De Græcis exemplaribus historiæ Georgiæ
permixtæ.

Georgii Palæstini Acta sim-
plicia.

N Emini dubium esse arbitror, quin S. Georgii
Palæstini res gestas ac martyrium accurate
litteris consignaverint vel cives Diospolitani, apud
quos ille aut sepultus est, aut præclaram pro Christo
mortem oppetiit, vel Pasocrates Georgii famulus,
qui ejus quæstioni ac martyrio interfuisse dicitur,
vel alii denique æquales temporum illorum, qui sci-
licet rerum omnium seriem aut viderunt ipsi, aut ab
iis, qui viderant, acceperunt. Verum ex quo huic
historiæ nonnulla interseri cœperunt ex Actis alte-
rius Georgii, vetera ejusdem exemplaria ab omni
Illyricum Sacrum,

admixtione pura & sincera recentioribus posthabita
sunt, quod hæc pluribus, quam illa, & rebus &
miraculis auctiora essent; tum paulatim neglecta,
e publica luce in latebras retrusa, velutique in blatta-
rum ac tinearum epulas seposita; deinde situ ac vetu-
state consumpta sic prorsus interiire, ut ne unum
quidem ad nostram ætatem, nostrasque manus per-
venerit; quippe de vita ac martyrio Georgii Palæ-
stini nihil sive apud Græcos, sive apud Latinos
paullo fufius scriptum invenies, quod simplex sin-
cerumque sit, quod nihil alterius Georgii admix-
tum habeat.

Porro Græcorum exemplarium, in quibus res
utriusque Georgii permixtas esse reperio, illud est
vel antiquissimum, quod Aloysius Lipomanus Ven-
netiis inter Codices Mss. Cardinalis Bessarionis in-
venerat, & a Francisco Zino latinitate donatum,
Divorum Actis inseruit. Hoc Surius, hoc Pape-
brochius ad diem 23. Aprilis annexuit. Hujusmo-
di apographum Daniel Papebrochius, quamquam
inter *primæ notæ authenticos* codices minime annu-
merandum censeat, tamen paucis erratis exceptis,
vehementer approbat. Et sane vix in eo quid re-
prehendi possit, invenies, nisi quod ex Actis alterius
Georgii haud ita multa illuc irrepererint. Illud ve-
ro, quod Papebrochius ait in Comment. præv.
n. 8. *historiam illam censeri posse compositam quinto
sextove sæculo*, nullo modo prorsus assentior; ne-
que enim, ut nunc extat, legiturve, ante septimum
sæculum in exitum vergens, vel octavum describi
potuit, quo primum tempore utriusque Georgii
confusio fieri cœpit. Quod autem idem Papebro-
chius ait eam Metaphrastis ætate multo antiquio-
rem esse, negatque propterea hunc illius Auctorem
haberi dicique posse, contra quam censuit Lipo-
manus, itemque Surius, id mihi valde probatur;
nam quod sub finem septimi sæculi jam in manibus
esse, legique ab omnibus cœperit, illud argumen-
to est, quod hanc eandem historiæ laudasse vide-
tur Andreas Cretensis in oratione, quam de laudi-
bus S. Georgii scripsit; ex ea quippe pleraque sum-
psit, atque in suam orationem derivavit. Is autem
floruit octavo sæculo ineunte, annis fere ducentis,
antequam Metaphrastes nasceretur. Hujus itaque
historiæ Auctor incertus est, eaque videtur
desumpta, ut ait Papebrochius loco cit. n. 8. *vel
ex succinctori commentario per quemdam S. Marty-
ris famulum conscripto, & Diospolitani tradito;
vel ex sola Diospolitianorum civium a majoribus quasi
per manus accipientium continuata traditione*. Ini-
tium est huiusmodi: *Diocletianus Romanorum Im-
perator sceptris indigne potitus, & primus eorum,
qui sibi cum illo imperium vindicabant (tres enim
erant) &c.* Hæc hystoria cum ab eruditis viris ma-
gni fiat, habeaturque omnium probatissima, juvat
illius quamdam Epitomam conficere, & huic loco
intexere.

Historia
Georgi-
na omni-
bus, quæ
extant
vetustissi-
ma,

non tamen
antiquior
sæculo se-
ptimo.

Epitome
Georgiæ
historiæ.

Georgius
genere ac
titulis mi-
litaribus
illustris.

Confici-
tur in car-
cerem, de-
inde in
rotam.

nitatem miris laudibus prædicat. Itaque jubente Diocletiano satellites impetu facto in eum hastas contorquent, quarum cuspis, illæso Georgio, in adversam partem reflectitur; detrudunt in carcerem, humi prosternunt, ingentem ejusdem pectori lapidem iraponunt, cujus mole ac pondere opprimatur.

Postero die jubet eum Diocletianus in rota mucronibus undique armata illigari; cujus celeri conversione dum circumagitur, in gladios tabulæ subjectæ infixos incurrit, qui cuspidibus erectis fœdum in modum membra dilacerant, ac discerpunt; eoque vel supplicii acerbitas, vel doloris vehementia Georgium adduxit, ut sensu omni destitutus pro exanimi ac mortuo haberetur. Sed paullo post divina voce nubes inter ac tonitrua erumpente mirifice recreatur: adfuit præterea vir augustissima specie, & candido pulcherrimoque vestitu, qui illum peramanter complexus, & quibus alligatus erat, rotæ vinculis dissolutis, sanatisque vulneribus, eundem pristinæ salutis & integritati restituit. Omnes, qui aderant, haud dubio miraculo obstupefacti rem omnem ad Diocletianum referunt; Anatolius, & Protoleo Prætores Christianam religionem suscipiunt, iidemque ob eam causam statim obtruncantur. Multi præterea ad Christum conversi, inter quos Alexandra Imperatrix Christianam se fieri velle profitetur, quam Magnentius Consul, ne se ipsam Imperatori proderet, ab ejus conspectu foras seduxit. Nova in Georgium supplicia Diocletianus molitur, jubetque eum in foveam conjici, in quam indita fuerat magna vis calcis recenter extinctæ, quæ ejus carnem exederet, & paucas intra horas conficeret.

Ex fovea
illæsus
egreditur.

Alia Geo-
gio illata
supplicia.

Dies tertius illuxerat, cum Georgius integer ac prorsus incolumis calcaria fornace eductus, Diocletiano cæterisque miraculo fuit. Tantum porro absuit, ut ea re Diocletianus mitesceret, ut etiam ira vehementius exanderet. Mandat itaque crepidas ferreas ignitas ejus pedibus induci, & verberibus cælum rursus in custodiam tradi.

Die quarto crebris ictibus os eidem contunditur, & vapulat nervis bubulis.

Die quinto accersitur præstigiator quidam ac veneficus, cui nomen erat Athanasio, ab eoque oblatam mortiferam potionem Georgius semel atque iterum impune hausit; ut fidem Evangelii faciat, mortuum ab inferis excitat. Athanasius ad Christum convertitur; & una cum eo, qui revixerat, religionis causa interficitur; in carcerem vero Georgius retruditur.

Miracula
per eum
edicta.

Die sexto Georgius ægrois ad illum salutis recuperandæ causa undique confluentibus sanitatem divinitus impertit, semianimem Glycerii bovem ad vitam revocat. Glycerius ex Ethnico fit Christianus, idemque martyrii palmam adipiscitur. Nocte insequenti Georgius Christum Dominum clarissima in luce per quietem videre sibi visus est, ab eoque & capiti coronam sibi imponi, & se ad beatam immortalemque vitam vocari. Itaque puerum suum per custodes accersiri jubet, monetque eum, ut post obitum corpus suum in patriam referat.

Idolum
evertit.

Ergo adfuit septimus idemque postremus certaminis dies, cum Diocletianus Georgium blande compellans, eundem placide ac leniter increpans haud invitum in speciem ad Fanum Apollinis deducit; ubi Georgius Christi nomine, & Crucis signo interposito, jubet Dæmones indidem emigrare; quibus abeuntibus simulacrum Apollinis, una cum cæteris inanum Deorum signis, statim corruit & confringitur. Tum vero populus, instigan-

tibus sacrificulis flagrare ira, odio furere, insans clamoribus Georgium ad necem postulare. Inter eam turbam ac tumultum, ecce tibi Alexandra Imperatrix, quæ in medium proficiens, Diocletianum increpat, Diis male precatur, unum ab se Christum Deum verum agnosci colique libera voce profitetur. Hic enim vero Diocletianus acrius exarsit, quam ut rabiem furoremque cohibere posset. Nulla igitur mora interposita Georgium & Alexandram statim obtruncari jubet. Altera, dum ad supplicium rapitur, animam placide efflavit; alter Deum, ut sibi suisque interfectoris propitius foret, precatus capite plectitur.

Hæc Georgiana historia cum omnium, quæ nunc exant, antiquissima sit, ex ea, tamquam ex fonte cæteri Græci scriptores derivarunt, quidquid postea de S. Georgio litteris tradiderunt, ut animadvertit Papebrochius, qui censet Andreæ Cretensem hinc sumpsisse, quæ de Georgii laudibus scripsit, & ad hanc historiam referenda esse hæc ejusdem Cretensis Episcopi verba: *Si quis, inquit, cupit omnia Georgii beatissimi viri facta cognoscere, historiam de martyrio scriptam legat, & ex illa ediscet certaminum magnitudinem, & illius optimi bel-latoris altum animum &c.* Illud præterea docet idem Papebrochius, non aliunde Græcos nisi ex hac eadem historia materiam decerpisse, ex qua suas strophas, & antistrophas, & alia id genus carmina in laudem hujus martyris contexerent, ejusque elogia Menæis, Synaxariis, ac Menologiis inserta concinnarent; nisi quod multa brevitatis causa prætermittunt, & in pauca verba contrahunt, quæ historicus uberius & fusius exposuit.

Secundam historiam de vita ac martyrio B. Georgii scripsit sæculo decimo Simeon Metaphrastes, qui superiorem expolivit, & pro suo more atque instituto, salva rerum veritate, verbis ac sententiis elegantioribus exornavit, hoc usus initio: *Cum idololatria caligo adhuc universo terrarum orbi incumberet &c.* Hanc Metaphrastes esse judicavit in *Diatriba de Simeonum scriptis pag. 84.* Allatius (ut ait Papebrochius) & facile persuadebit ei, qui plurimum Metaphrastes scriptorum pene simile exordium considerabit: *sed ubi ea deliteat, aut ab Allatio visa sit, necdum potuimus reperire.*

Secunda
historia
Georgi-
ana auctore
Metaphra-
ste.

Tertia S. Georgii historia item permixta, & e Græco in Latinum conversa extat apud Lipomanum & Surium; cujus auctor falso creditus est Pasicrates D. Georgii famulus, qui ejus martyrio interfuisse dicitur; neque enim testis oculatus Palæstino attribueret, quæ in alterum Georgium conveniunt. Incipit: *Nostri quidem Salvatoris Jesu Christi regnum, cum æternum sit, neque aliquod temporis principium habuit, neque unquam finem habebit &c.* & his plane verbis concluditur: *Ego vero sancti Georgii servus, nomine Pasicrates, secutus Dominum meum, omnia hæc vere in commentarios collegi.* Hanc historiam Aloysius Lipomanus contulit cum priori, quam falso putavit Metaphrasti adjudicandam esse, & hanc eidem animadversionem præfixit: *Ne mireris, amantissime lector, si alteram tibi magni Martyris Georgii vitam paullo post primam, legendam offerimus. Illam enim ex Veneta a Metaphraste, hanc vero ex Cryptæ Ferratæ Bibliotheca a Pasicrate ejusdem beati Martyris servo scriptam habuimus. Quæ licet in paucis quibusdam dissimiles videantur, ea tamen dissimilitudo non in re, sed in ordine potius consistere videtur. Ea vero, quæ unus tacuit, alter supplevit.* Huic codici, quem haud sæculo decimo antiquiorem esse censet, nihil habet, quod obijciat Papebrochius in Com. præv. §. 11. n. 10. nisi quod Diocletiani de Chri-

Tertia hi-
storia, cu-
jus Auctor
Pasicrates
falso cre-
ditus.
Proæmiū
ejusdem.

Christianis perfequendis decretum ibi descriptum non cohæreat cum eo, cuius meminit Eusebius; & præterea falso dicatur Pasicrates auctor hujus historiarum, cum genus dicendi copiosius sit atque ornatius, quam ut famulo rudi atque indocto attribui possit.

Historia
quarta.

Quartum historiarum Georgianarum permixtæ exemplar Græce item descriptum Heribertus Rosveydus Soc. Jesu Parisiis accepit ex Ms. Medicæ Regis Franciæ, signatum n. 1480, & Franciscus Humbertus ex eadem Soc. in sermonem Latinum transtulit. Huic historiarum auctoritatem conciliat titulus eidem præpositus, qui eam a viro studio & spiritali compositam fuisse docet. Eiusdem Proœmium Actis S. Georgii Papebrochius ibid. n. 11. inseruit, ut ex eo reliqui operis speciem aliquod capi, ac de universa historia conjectura fieri posset. Initium ducit a bello Persico, & clade Galerio Romanisque copiis per Narseum Regem Persarum illata, & ab Diocletiani ex Italia in Orientem profectio, ut Galerio auxilia contra Persas submitteret. Porro in hanc expeditionem Diocletianus secum eduxisse dicitur tres nobilissimos viros Magnentium, cui Libyæ, Theognidem, cui Egypti, Dadianum sive Dacianum, cui Syriæ Præfecturam decreverat. Postquam Auctor relatum ab Galerio de Persis Narseoque victoriam perquam breviter perstrinxit atque attigit, sensim incedens, ad rei propositæ narrationem progreditur, Edictam Nicomediam in Christianos persecutionem exponit, narratque, quemadmodum Georgius divino numine instinctus, ultro se obtulerit Diocletiano, & coram libereque egregium pro religione testimonium dixerit. Tum omnia eidem inflata supplicia, & patrata per eum miracula singillatim atque ordine persequitur. Ad extremum securi eum percussus tradit Nicomediæ, ubi tota res gesta esse narratur. Hæc fere totius historiarum summa est, referente Papebrochio, qui eam sub oculis habuit; ejusque exordium typis editum publici juris esse voluit, in quo quia singulæ quædam ac notatu digna invenimus, peropportuna nobis futura, idcirco huic loco intexendum esse ducimus: Diocletiano Tyranno Romanæ urbis sceptrum moderante, & Nicomediæ imperante Maximiano, Narseus ille Persarum Dux assidue Nicomediæ fines incursans, atque e Palestina & Armenia magna vi prædas agens, vastata etiam Cappadocia, in patriam magna sui opinione inflatus se recipiebat, ubi victor magnanimus, domitorque hostium invictissimus proclamabatur. Semel igitur, iterumque congressus cum ipso Maximiano, nullo alio fructu, quam quod Marte aperto devictus magno suo cum dedecore a pugna recesserit, in magnas redactus angustias, nec sciens quo se perteret, id cepit consilii, ut Diocletianum sibi tutorem adscisceret, spe Romani exercitus robur ab ipso in auxilium accipiendi. Aelutur igitur Romam litteræ ipsius perferuntur, quibus ad ferendas Imperatori suppetias vocabatur Diocletianus. Ille partim Maximiano gratificaturus, partim Romani imperii fastigio elatus, quam potuit maximo validissimoque exercitu collecto, Roma egressus, Nicomediæ pervenit, suam secum uxorem ducens Alexandram nomine, ut ambo videlicet filiam suam Maximiani conjugem coram possent aspicere. Adjunxere se comites Magnentius, Theonis, & Dadianus nepotes Maximiani ac provinciarum Præfecti; primus quidem Libyæ, secundus Egypti, tertius denique Syriæ. Hoc subsidio proprioque exercitu Maximianus confirmatus, movet in Narseum, validaque in Persarum ditionem facta irruptione, eam vastatam subjugat, Narseoque & cunctis, qui illum sequebantur, in potestatem redactis, Diospolim

Proœmium
ejusdem.

ad Diocletianum, quam maxima dici potest animi voluptate reverteritur: eo enim loco hic cum copiarum parte substituerat, Maximiano, si forte terga perteret, iturus subsidio. Ipso igitur ingenti cum latitia excepto, demonum cultor ille e Palestina Nicomediæ una cum eo se recepit, falsorum numinum auxilio victoriam adscribens &c.

Ex hoc proœmio facile agnosces Auctorem istius Græci scripti neque prorsus ignarum, neque satis peritum fuisse historiarum Augustæ, quippe qui certis incertis, vera falsis permiscuit, ut prudenter sciteque Papebrochius admonuit. In eo potissimum errat, quod Galerium Maximianum vocat Imperatorem, qui tum Cæsareo tantum titulo ac jure potiebatur; quod Valeriam Galerii conjugem putaverit Alexandræ filiam fuisse, nisi forte filiam adoptivam vel privignam intelligi voluerit; quod semel iterumque devictus Galerius Roma Diocletianum accersat, deducatque Diospolim in Palestinam, quem constat, & cum vinceretur, & cum vinceret Galerius, in Mesopotamia substituisse. Sunt tamen quædam, quæ si apta explicatione adhibita referantur ad historiam Georgii Salonitani, aut vera, aut verisimilia videri possint. Cæterum hæc historia, eodem Papebrochio teste, haud paullo est, quam superiores, & suppliciis & miraculis auctior; ex quo intelligas velim hujus auctorem liberius ac fidentius, quam cæteri Græci, ex actis Latinis Georgii Salonitani decerpisse, unde suam historiam augeret ornaretque, ut non prorsus insulse videatur, inquit Papebrochius, *Acta Græca ex Latinis apocryphis supplerisse*.

Animad-
versio Cri-
tica in hoc
Proœmio.

Scriptoribus Græcis Actorum S. Georgii addi possunt Andreas Cretensis, qui octavo sæculo inunte, & Gregorius Cyprius, qui intra finem sæculi decimi tertii de vita & martyrio S. Georgii copiose ornateque scripserunt. Uterque cum styli, tum sententiarum oratoriæque suppellectilis varietate inter se differunt; sed eadem utrobique est rerum seges ac materia ex antiquis Georgianis historiis desumpta, quam tractat, & in qua versatur utriusque oratio. Laurentius Surius orationem Andreæ Cretensis, Daniel Papebrochius compositum ab Gregorio Cyprio Encomium S. Georgii ad diem 23. Aprilis Sanctorum Actis inseruerunt.

Alii Scri-
ptores hi-
storiarum Ge-
orgianarum.

§. III.

De Latinis exemplaribus historiarum Georgianarum permixtæ.

ILLud cæteris omnibus Latinis exemplaribus antiquitate præstat, quod Gallicanum codicem appellat, & abhinc amplius nongentis annis conscriptum fuisse censet Papebrochius. Ab hisce verbis exordium ducitur: In illo tempore arripuit Diabolus Regem Persarum, Regem super quatuor cedros sæculi, qui prior erat super omnes Reges terræ: & misit edictum, ut universi Reges convenirent in unum: & dum congregati fuissent numero septuaginta duo Reges, In locum Diocletiani, de quo in tota hac historia ne verbum quidem, Dacianus nescio quis Imperator substituitur: huic amplius septuaginta Reges sive Satrapæ idest Præfecti provinciarum subiecti fuisse dicuntur, quibuscum ille de perfequendis exterminandisque Christianis deliberat. Auctori hujus historiarum id unum propositum fuisse videtur, ut rerum copia & multitudine vitam S. Georgii oneraret potius, quam ornaret. Itaque quidquid de utroque Georgio sive apud Græcos, sive apud Latinos scriptum invenit, id omne, nullo adhibito discrimine delectuque arripuit, & in hanc histo-

Primæ hi-
storiarum Ge-
orgianarum
latinarum e-
xemplar
Gallica-
num.

historiam congeffit. Cum Græci ejus tantummodo provinciæ, unde Georgius oriundus erat, idest Cappadociæ mentionem fecerint, is præterea civitatem, in qua & illustri loco natus, & martyrio perfunctus esse dicitur, scilicet Melitenam adjecit. Ut vero hujc historiæ fidem & auctoritatem conciliet, Pascratem B. Georgii servum, ac totius rei testem inducit, qui affirmat ab se scripta esse, quæ fuisset oculis viderat: tota quippe narratio hisce verbis concluditur: *Ego Passecras servus Domini mei Georgii, qui in omni passione sua annis septem præsens fui (cum enim alii passionem Georgianam septem dierum spatio definiant, is in annum usque septimum perduxit) in quibus judicatus est ab Imperatore Daciano, & septuaginta duobus Regibus, per singulos annos, & menses, & dies excepti, quæ passus est, & scripsi omnia per ordinem, quæ gesta sunt cum Domino Georgio &c.* Papebrochio autem hujus codicis antiquitatem supra nongentesimum annum repetenti haud facile assenserim; nam totius scriptionis ratio & forma, ut cum propinquo-ribus infra nonum aut decimum sæculum ætatibus apprimè congruit, sic a superioribus sæculis longe abhorreere videtur.

Secunda
Vallicel-
lana; & in
eam cen-
sura Ba-
ronii.

Ex Gallicano codice desumptum est, auctore Papebrochio, alterum illud Latinum exemplar, quod characteribus Longobardicis exaratum, nec antiquius duodecimo sæculo, Cæsar Card. Baro-nius reperit in Bibliotheca Vallicellana; nisi quod scriptor historiæ Vallicellanae minus obsoletis, paulloque usitatoribus vocabulis utitur, & indigestam illam rerum farraginem fastidians, multa vel contraxit, vel resecauit. Eodem ferme procœmio utitur: *Regnante impiissimo Daciano Imperatore, sive Rege Persarum, & ipse præerat super quatuor partes cæli, quia prior erat super omnes Reges Græciæ, & misit edictum, ut universi Reges convenirent in unum, & dum congregati fuissent septuaginta duo Reges Græciæ.* Huic historiæ gravem sane censuram inflixit Baronius in notis ad Martyrol. die 23. Apr. quam huic loco attexere placuit; ex ea quippe Gallicani etiam, non modo Vallicellani codicis specimen capere licet; nam qui utrumvis paullulum norit, ambos noverit; ita sunt inter se confimiles; quamquam alter ab altero & vocabulorum vetustate, & rerum copia aliquantulum differat: *In nostra bibliotheca, tertio tomo Vit. Sanct. antiquissimo ac pene vetustate consumpto codice pag. 119. inveni Acta quadam S. Georgii multis haud dubium referta mendaciis: ibi portentosa quadam ab omni miraculorum ratione aliena feruntur: quæ quidem (ut prædixi sextæ Synodi verbis utar) non ad pietatem legentes, sed ad infidelitatem adducant. Insunt præterea illic quadam accepta ab hæreticis atque Gentilibus, ut confictus ille Georgii cum Athanasio Mago alludit ad Georgium Arianum Episcopum invasorem sedis Alexandrinæ, & Magni Athanasii ejus sedis Episcopi pugnacissimum persecutorem: Athanasium enim ab Arianis esse Magum appellatum Acta Tyrii conciliabuli satis docent: apud Gentiles etiam eamdem de eo sparsam esse calumniam constat ex Ammiano Marcellino lib. 15. At Georgium Arianum Episcopum, defuncto Constantio Imperatore, occisum esse ob sua scelera Alexandria, relatumque a suis inter Martyres liquet, testante id etiam Marcellino lib. 22. Ex quibus sane apparet totam illam de Actis Georgii fabulam fuisse commentum Arianorum. Leguntur in ipsa alia nonnulla indigna Martyre: ut phanatica quadam & portentosa, suspectum contubernium vidua, ars dolosa ad perdendos Gentilium Magos, atque encandos Gentiles quosque; innumera præterea tormentorum genera, quibus agitur*

Georgius nec mori potuit; ut præter equuleos, ungulas, crates ferreas ignitas, rotamque mucronibus undique præfixam, calceosque armatos clavis, quæ & in aliis leguntur Actis, etiam Arca ferrea clavorum cuspidibus intus ad feriendum aptata, præcipitium, contusiones, columna ingentis ponderis super eum imposita, ingentisque molis saxum super caput revolutum, ferreum ignitum stratum, liquens plumbum superfusum, quadraginta igniti clavi, quibus est confossus, æneus bos candens, versio in puteum ingenti ponderis saxo ad collum ligato: quibus nec quidem occidi Martyr potuit. Ad hæc insuper fingitur ibi Dacianus quidam Imperator, qui Persis dominetur, & 75. Regibus imperet, sub quo Georgius passus sit, & alia multa, quæ potius delirantium somnia, quam sinceram historiæ martyris præseferant: quæ Gelasii censura proscripta esse, absque aliqua difficultate, quisque sibi suadere potest.

Alia præterea multa ab Latinis prodire Georgianæ historiæ exempla, eaque ferme contexta ex verbis Gallicani codicis, unde apparent esse oriunda, quæ Papebrochius accurate recensuit, & alia cum aliis diligentissime contulit, veluti Ultrajectinum S. Salvatoris, Trevirense S. Martini, Duacense, Marchianense, Sanmaximianum, & præter alia illud Marci Velleri longe vetustissimum. Si cum Gallico manuscripto, unde ortum duxisse creduntur, conferantur, longe sunt contractiora; quippe ex immensa illa suppliciorum iliade, id tantummodo retinent, quod legitur apud Græcos: ex quo intelligi potest eorum Auctores ad Græca exemplaria respexisse, ad quorum normam hujuscemodi historiæ conformarent. In aliquibus Dacianus nullo neque Imperatoris, neque Regis titulo insignitur, sed Diocletiani nomine Martyris quæstioni præfuisse dicitur; in plerisque Melitenæ, seu Melitonæ, & terræ natus, & cælo per Martyrium renatus fuisse Georgius dicitur; in aliis Alexandræ conversio & martyrium abest; ex illis, quæ in codice Gallicano fuscè copioseque narrantur, multa in omnibus, alia in aliis desiderantur.

Ex omnibus Latinis apographis illa vel maxime Baronio probantur, in quibus pauciora leguntur supplicia B. Georgio inflicta; quamquam ob carmina, & longiusculas paraphrases, aliaque id genus ornamenta intertextata, ab antiquo illo simplici, minimeque fucato dicendi genere haud parum abhorreant: *Legi, inquit in notis cit. in veteribus Mss., quæ in quibusdam ecclesiis recitari consueverunt, Acta Georgii; ubi & annus passionis describitur ducentissimus nonagesimus; ibique hæc solummodo tormenta Georgius passus narratur, verbera, rotam, ignitamque sartaginem, ac demum gladio capite truncatus legitur, quæ licet ob longiores paraphrases & carmina, quæ in eis habentur intertextata, minime referant pristinum illum candorem, ac sine fuco dicendi stylum, tamen cæteris probabiliora videntur.*

Ex hisce Actis, quæ Baronius laudat, collegisse videtur Albertus Magnus ejusdem ferme generis supplicia, quæ congeffit in Sermonem 17. de laudibus S. Georgii; nisi quod ea paullo distinctius explicat; sed quæ Albertus & numero plura, & singillatim potius quam generatim exposuit, videntur esse ejusmodi, ut minori numero comprehendi facile queant, redigique ad quatuor illa tormentorum capita, quæ Baronius summam perstrinxit. Iisdem Actis adnumerandas censeo Lectiones Capuani, itemque Gallicani Breviarii, quibus multo pauciora, quam cæteris vulgatis Georgii historiis, contineri Laurentius Finicchiarius testatur.

Nullus autem dubito, quin referri oporteat in nume-

Alia Latina exempla historiæ Georgianæ.

sed correptione aliqua adhibita.

Ex Apographis Hist. Georgianæ, quæ Baronius probet maxime.

Alberti Magni oratio de S. Georgii laudibus.

Petrus
Partheno-
pensis
composuit
historiam
S. Georgii.

numerus eorundem Actorum, quæ Baronius vehementer approbat, Georgianam illam historiam, quam Petrus Parthenopenensis ecclesiæ Levita, hortatu Petri de Surrento Archiepiscopi Neapolitani, ex Græcis Latinisque codicibus ante dimidium sæculi XIII. contexuit. Is multa vel correxit, vel amputavit, quæ absque & parum congruentia videbantur; nihil de Athanasio Mago, nihil item de Alexandra Imperatrice commemorat, quod hæc fortassis minime omnium ad Georgium Palæstinum pertinere putaverit. Itaque *B. Georgii Martyris passionem a variis translatoribus vitiatam emendare studens, plurimis incongruis amputatis, sollicitè componere curavit*, ut præfatur in Prologo, cujus hoc est initium: *Plerique illustrium celestis patriæ amatores &c.* Cæterum verborum & sententiarum ornamentis ubique luxuriat, colloquia Diocletianum inter & Georgium satis proluxa intermiscet, ad Lectorum animos exhilarandos solutæ orationi carmina identidem intexit. Provincia, unde genus duxit Georgius, est Cappadocia; civitas, ubi natus est, appellatur Millena, seu Melitena; idemque inter Anicios annumeratur. Acta transactaque sunt omnia in Cappadocia, Diocletiano præfate, eodemque in martyrem & quæstionem exercente, & supplicia decernente. Daciano nihil loci reliquum. Nec plures, quam Baronius recenset, Georgius subijisse cruciatus narratur, verbera nimirum, rotam, ignitamque sartaginem, & capitis abscissionem. Duo sunt, quæ displicent, Magnentii Magistri militum conversio, quæ nusquam alibi legitur, & annus ducentessimus, & nonagesimus, quo cum Marcelli Pontificatus, & indicæ ab Diocletiano persecutionis initium male connectitur. Hujus historiæ duo exemplaria nacti sumus, alterum Lateranense ex *Codice Passionaliū Sanctorum signato lit. B a folio 184. usque ad 189, existente in superiori archivo Lateranense*; alterum Veronense, quod nobis perhumaniter communicavit Bartholomæus Campagnola Archipresbyter S. Cæcilie Veronensis, desumptum e Ms. Passionario, in quo plurimum Sanctorum vitæ descriptæ inveniuntur. Alterum cum altero apprimè congruit; nisi quod in Lateranensi indicatur conversio & martyrium S. Alexandræ, quæ in Veronensi desideratur; illic 23. hic 24. Aprilis Georgius gloriosum agonem, capitis abscissione, consummasse dicitur. Anno decimi quinti sæculi fere septuagesimo, cum caput & brachium S. Georgii ex Oriente Venetias delatum esset, honorificeque conditum apud Patres Benedictinos in æde S. Georgii Majoris, Hilarion Monachus ex eadem S. Benedicti familia, ejusdemque cœnobii alumnus, vitam S. Georgii a Petro Parthenopeni compositam contraxit, sed haud ineleganti, ut temporibus illis, & erudito dicendi genere exornavit.

Hilarion
Monachus
hanc hi-
storiam
contraxit.

Jacobi
Card. Ste-
phaneschi
historia
S. Georgii.

Huc pertinent, quæ de B. Georgii miraculis, martyrio, & cultu fuscè ornateque scripsit abhinc annis fere quadringentis Jacobus de Stephaneschis, S. R. E. Diaconus Card. tit. S. Georgii in Velabro. Extat ejus de S. Georgio liber inter codices Bibliothecæ Vaticanæ, in pergamento folio pulcherrime descriptus, & vario picturæ genere scite elegantique ornatus. Id opusculum plura cum contineat, ideoque satis commode in tres partes potest distribui. Pars prima inscribitur *de B. Georgii M. miraculis, ac primum de Dracone interfecto*. Altera *de B. Georgii martyrio*: suus utrique prologus præfigitur. Tertia pars hunc titulum præfert: *Translatio capitis B. Georgii a basilica sancta Sanctorum ad ecclesiam B. Georgii sitam in regione secunda*. Huic adjiciuntur hymni, antiphonæ, responsoria, & alia

id genus, quæ ad solemnem B. Georgii liturgiam spectant. Dacianus Judex & quæstioni de Georgio habendæ, & suppliciis in eum decernendis præfuisse dicitur. Reliqua haud discrepant ab iis, quæ ceteri omnes Latini scriptores de B. Georgii martyrio litteris consignarunt; sed quod apud neminem legisse memini, insuper tradit quinque & triginta supra ducentos mortuos ab eo in vitam revocatos fuisse, quos cum aqua ex arido solo divinitus profilianti baptizasset, in cælum præmisit. Huic miraculo plane inaudito atque insolito variis argumentis & exemplis auctor fidem adstruere conatus, multa in hanc sententiam pie eruditeque disseruit.

Diospota
in Peride.

Neque hic prætereundam puto Legendam Slavonicam, quæ singulis annis die 24. Aprilis inter solemnia sacra, in templo Georgiano Castri Sussuraz recitari solebat. Huic si quædam adimas, quæ correctione indigent, veluti Regis titulum aliquando tributum Daciano præfeto, qui Georgii quæstioni ac martyrio præfuit, Alexandræ & Daciani conjugium, persecutionis universalis epocham anno 287. affixam; huic inquam notam illam inesse comperio, quæ maxime Baronio probatur, videlicet suppliciorum paucitatem. Adest quidem Magus nescio quis anonymus, a quo paratum sibi venenum Georgius semel atque iterum impune hausit; sed cur is tantopere displiceat Baronio, non hercle intelligo.

Legenda
Slavonica
de laudi-
bus S. Ge-
orgii.

Ex hac legenda, vel certe ex eodem, unde hæc descripta est, autographo Jacobus de Voragine Episcopus Januensis intra finem sæculi XIII. suam de martyrio & miraculis B. Georgii historiam concinnavit. Idem fere utrobique rerum ordo ac series, eadem sententiæ, eadem sive laude sive reprehensione dignæ. Inter utramque hoc fere solum interest, quod Jacobus ex Præfatione Georgiana, quæ D. Ambrosio attribui solet, nonnulla semel atque iterum suæ historiæ intexuit. Ab utroque sive Slavonico sive Latino scriptore haud sane discrepat Petrus de Natalibus Episcopus Equilinus; utrique tamen concisa quadam brevitate, ac simplici presloque scribendi genere præstat. Si Magnentii Magistri militum conversionem & martyrium, itemque Alexandræ cum Daciano initum connubium excipias, quod in eo reprehendere possis, vix invienes. Siquidem singulari prudentia delectuque adhibito ex omnibus Georgianis historiis optima quæque, & probatissima collegit, ac breviter summarimque descripsit: *Ex diversis legendis, inquit, ea, quæ magis authentica videntur circa ejus martyrium & miracula ostensa, hic collecta sunt: multis dissonis & incredibilibus omissis: diversitatibus pro posse ad concordantiam reductis*.

ex qua Ja-
cobus de
Voragine
ejusdem
Martyris
Acta de-
scripsit.

Verum de omnibus ac singulis, qui vitam B. Georgii Latinis vel etiam Italicis litteris commendarunt, longum est mihi commemorare ad alia properanti, idque minime necessarium. Illud verissime affirmare possum, neminem ex omnibus Christi martyribus fortasse reperiri, cujus Acta tam multi tamque insignes Hagiographi descripserint. Sed jam inde ab octavo sæculo penitus extincta Georgii Salonitani Episcopi memoria, unius Palæstini Militis species illorum animis obversabatur, quam intuentes in eaque defixi, quidquid confuse ac permixte de utroque scribebant, id omne ad unum Palæstinum mente & cogitatione referebant.

Inser Græ-
ca & Latina exem-
plaria
quid inter-
sit.

Cæterum inter Græca & Latina exemplaria hoc ferme interest, quod nonnulla in his diversa atque in illis, & aliquo modo contraria legantur, sic prorsus, ut in Græcis Palæstinus, in Latinis Georgius Salonitanus magis emineat: id vero satis mani-
festum.

nifesto deprehendi poterit, si notis iis, quibus uterque distinguitur, consideratis atque provis, altera cum alteris exemplaribus conferantur. Ex hac tamen collatione exclusos velim codices Gallicanum & Vallicellianum, in quibus nihil aliud apparet, nisi rerum utrinque collectarum inordinata congeries. Restat, ut huiusmodi confusionis argumenta atque indicia demonstramus, ex quibus ea secerni facile ac distinguere poterunt, quæ ad nostrum, quæve ad Palæstinum Georgium pertinent.

CAPUT III.

Quadruplex discrepantia historiæ Georgiæ permixtionem Actuum utriusque Georgii probat, & alia ab aliis secernendi rationem docet,

Quadruplex discrepantia in Actis Georgiis,

Petrus de Natalibus sapienter animadvertit disparata quædam Actis S. Georgii inesse, ac longe inter se diversa, quæ cum in unum eundemque martyrem cadere nequeant, in duos pluresve distribui necesse est: *In ejus martyrio, inquit, multa diversitas invenitur, tam ex parte loci, quam ex parte modi, tam ex parte temporis, quam ex parte judicis.* Huc pertinent, quæ in eadem fere sententiam scripsit Jacobus de Voragine in Præfatione ad historiam S. Georgii: *In Calendario Bedæ dicitur, quod sit passus in Persida civitate Diospoli, quæ prius Lydda vocabatur, & est juxta Joppem; & alibi dicitur, quod sit passus sub Diocletiano, & Maximiano Imperatoribus; alibi legitur, quod sub Diocletiano Imperatore Persarum, præsentibus 70. Regibus imperii sui. Hic dicitur, quod sub Daciano Præside imperantibus Diocletiano & Maximiano.* Quas igitur discrepantias ex Actis Georgianis summam collegit Petrus Equilinus, eas hic singillatim persequi juvat, & planius exponere: sunt autem omnino quatuor; prima ex locorum diversitate oritur; altera sita est in differentia temporum; tertia ad Tyrannos sive Judices Georgianæ quæstioni præpositos refertur; quarta denique ad suppliciorum martyriique rationem revocari potest. Hæc, cum inter se discrepent, neque in unum martyrem convenire possint, sejungi oportet, & alia quidem Palæstino, alia Salonitano Georgio, ut nobis videtur, sua videlicet cuique attribui.

§. I.

De locorum discrepantia.

Triplex locorum ratio, in quibus mira inest discrepantia, huic disputationi materiam præbet; nam neque unde genus & ortum Georgius duxerit, neque qua in urbe martyrium subierit; neque ubi conditus sit, convenit inter eos, qui Acta D. Georgii litteris mandarunt; alii quippe aliis civitatibus ejus ortum, martyrium, sepulchrum adjudicant.

Patria D. Georgii Cappadocia,

Quod pertinet ad patriam D. Georgii, constare inter omnes video illum e Cappadocia oriundum fuisse, unde dictus est cognomento *Cappadox*. Sed cum apud veteres Geographos duplex inveniat, altera *propria*, altera minus *proprie* dicta Cappadocia, utri adscribendus sit D. Georgius, inter auctores discrepat. Quæ vere propriè dicitur Cappadocia, est regio amplissima Asiæ minoris, quæ ab Septentrione Euxino mari alluitur, ab Oriente Armeniam, a Meridie Ciliciam & Syriam, ab Occasu Galatiam attingit. Præterea Cappadociæ nomen olim subiit universa Syria, quæ prope abest

a Cappadocia propria, & Phæniciam pariter omnemque Palæstinam complectitur. Herodotus lib. I. apud Ortelium & Finicchiarum auctor est moris fuisse Græcorum, ut Syriam & Palæstinam non alio fere, quam Cappadociæ nomine appellarent; contra vero eosdem solitos fuisse Cappadociam propriam Syriæ coterminam Syriæ vocabulo subijcere. Hujus appellationis haud obscura vestigia intueri licet apud Jeremiam c. 47. vers. 4. qui Palæstinos vocat reliquias *insulæ*, id est provincie *Cappadocum* (*Depopulatus est enim Dominus Palæstinos, reliquias insulæ Cappadociæ*), sive quia Cappadoces & Philistiim, seu Palæstini fratres erant & consanguinei; sive quia Palæstina, quam expulsis Hæveis Cappadoces occupaverant, jure meritoque dici poterat colonia Cappadocum. Utramque interpretationem huic loco præter alias adhibuit Cornelius a Lapide Comment. in Jerem. Proph. c. 47.

Phænicia & Palæstina dicta Cappadocia.

Jam vero sunt, qui patriam S. Georgii Militis inter civitates Cappadociæ propriæ annumerandam censeant, quamquam de certa ac definita illius regionis urbe, sive provincia, in qua ille ortus & procreatus est, negent se habere, quod liqueat. In hanc sententiam visi sunt propendere Petrus Equilinus, Cæsar Baronius, Petrus Ribadeneira, aliique. Mihi vero illorum sententia summopere placet, qui patriam S. Georgii militis in alteram Cappadociam conjiciunt; eumque oriundum fuisse tradunt e Palæstina, quæ pars est hujus Cappadociæ haud sane exigua, quæque interdum *Soria* vulgo appellari solet. Hæc sententia multorum patrociniis defenditur; inter quos recensendi sunt Laurentius Finicchiarus in vita S. Georgii, Constantius Felix in Commentario historico pag. 153., Adrichomius Delphius in Theatro terræ sanctæ pag. 4. num. 33. Bredenbachius in suo Itinerario pag. 13. n. 87., Brocardus item in suo Itinerario num. 4. Hos ut sequar, illa me potissimum ratio, seu conjectura impulit, quod nulla extet in Cappadocia propria sive provincia; sive civitas, quod ego quidem sciam, quæ ex veterum traditione Georgium militem apud se in lucem editum fuisse contendat. Contra vero multas in Palæstina urbes, sive oppida esse comperio, quæ de patria ortuque Georgii inter se dimicant; nam Rhamenses civem dicunt esse suum, Diospolitani suum vendicant, Georgiani Rhamensibus, & Diospolitani interjecti repetunt; & incolæ alterius Georgiæ, quæ ab urbe Diospoli satis longe disjuncta in Septentrionem spectat, atque ad Phæniciam pertinet, suum esse confirmant: itaque etiam templum ejus sane amplum in oppido dedicaverunt; idque oppidum vulgo appellant *Casale*, seu *Casale S. Georgii*.

Cappadocia Palæstina patriæ S. Georgii militis.

Ego vero duas Georgio Palæstino fuisse patrias censeo, alteram naturæ, alteram domicilii: natus siquidem est in Cappadocia minus propriè dicta, sive in Phænicia, parentibus haud genere, & copiis, quam Christianam fide ac virtute illustrioribus, in oppido haud ignobili, quod ab eo deinde nomen accepit, dictumque est *Casale S. Georgii*, quod Ptolemaide leucas fere quinque in Orientem distat. Nondum e pueris excefferat, cum in Palæstinam, parente ob religionem amisso, una cum matre secessit, atque in oppidulo, ubi ejus mater orta erat, inter Diospolim & Rhamam, in ædibus maternis habitavit; atque ibidem postea & sepulchrum habuit, & templum obtinuit longe magnificentissimum, quod alii ab Justiniano, alii a Constantino Magno conditum existimant. Quare cum Georgium dicimus Palæstinum, non ortu, sed domicilio Palæstinum intelligi volumus. Nobiscum sentiunt Jacobus Card. Stephaneschius, alii que satis

Dux patriæ S. Georgii militis, altera in Phænicia, ubi ortus est,

altera in Palæstina, ubi educatus.

idq.

idonei Auctores apud Finicchiarum, qui censent veram ac germanam patriam S. Georgii eam habendam esse, quæ nunc *Casale S. Georgii* dicitur, in Phœnicia situm, abestque Ptolemaide sive Accone miliaria, seu Leucas, ut alii volunt, omnino quinque; quorum sententia, ut meam quoque adscriberem, impulit me codex pervetus Georgianus Cardin. Bessarionis, in quo scriptum invenio Georgium post obitum parentis religionis causa interfecti, cum matre, in *Palæstinam*, unde erat oriunda, se contulisse, ubi multa illi possessiones, & ingens erat hereditas. Idem confirmant Menæa Græcorum; & codex Rosweydanus Diospolim urbem Palæstinæ vocat patriam non Georgii, sed matris Georgii, cum enim hæc nata fuisset in oppido agri Diospolitani, ejus patria rite appellari potest Diospolis.

Latini Scriptores patriam Georgii Militiam, vel Mellenam vocant.

Verum enimvero qui Acta S. Georgii Latinis litteris tradiderunt, si fere omnes longe aliam præstantissimo huic martyri patriam, longeque a Palæstina disjunctam attribuunt, quam alii *Melitinam*, alii *Melitonam*, alii *Mellenam* vocant, id quod Papebrochii animadversionem ac censuram effugere minime potuit: *Melitonæ*, inquit Com. præv. S. I. num. 6. *adscribunt non solum Sancti Natalem in terris, sed etiam gloriosorem illum, quo calis natus martyr est.* Atqui *Mellena*, seu *Melitina* cum neutra Cappadocia sive Asiatica, sive Syriaca coheret. Nullam in universa Syria, quæ, ut diximus, apud Græcos Cappadociæ vocabulo interdum appellatur, civitatem invenies, cui nomen fuerit *Melitinæ*, aut *Mellenæ*. Exstitit quidem prope a finibus Cappadociæ propriæ, sive Asiaticæ, civitas frequens sane ac nobilis, quam Ptolemæus *Melitenem*, seu *Melitinem*, Stephanus *Melitenam*, Leunclavius *Malatiam*, alii *Malatinam*, alii *Melotianam* vocant; ex eaque, quod principem locum teneat, tota regio denominata est. Sed hanc urbem sive provinciam inter Melam & Euphratem sitam Armeniæ minoris finibus Ptolemæus apud Ortelium & Ferrarium, Guiljelmus de l'Isle, & alii includunt. Itaque si Georgius Miles natus est in Cappadocia, quod omnes tradunt, urbs *Melitina* esse illi patria nequit, quæ cum ad Armeniam pertineat, ab utraque Cappadocia disjungitur. Et quamvis Solinus, Plinius, aliique *Melitenem* Cappadociæ propriæ attribuant, propterea tamen hæc esse, aut dici non potuit patria Georgii militis, cum hujus genus atque originem ad Palæstinos, seu Phœnicos alterius Cappadociæ incolas, ut supra diximus, referri oporteat.

Hæc nequit esse patria Georgii Palæstini.

Cum igitur *Melitene* seu *Mellena* Georgii Palæstini patria esse nequeat, verisimile est, hujusmodi vocabulis in historia Latina Georgiana designari patriam Georgii Salonitani. Duas insulas atque urbes in Dalmatia invenio, quibus *Mellena*, & *Melitene* vocabula accommodari possunt. Altera est *Corcyra Melana*, quam Latini *Corcyram Nigram*, Slavi *Karkar*, Itali *Curzolam* vocant, quæ ab urbe Salona millia passuum fere quinquaginta in Orientem distat. Nec vero illud conjecturam nostram infirmat, quod pro *Melana* scriptum sit *Mellena*, & ad eam urbem insulamque designandam, nomine prætermisso, cognomen tantummodo adhibitum fuerit. Hujusmodi enim sphalmata, quæ in antiquis codicibus passim occurrunt, vel librariis adscribi debent, vel ipsis Auctoribus e calamo per incogitantiam excidere potuerunt. Altera insula & civitas Dalmatiæ, ad quam referri potest vocabulum *Melitene*, quod sæpius, quam *Mellena* in Actis Latinis invenitur, est *Melita*, ab Oriente objacens Corcyræ, unde haud ita lato interfluo Euripo disjungitur: *Meledam* vulgo dicunt. Quem-

quæ cum videatur esse in Dalmatia.

admodum autem *Melitena* urbs Armeniæ, postremæ syllabæ detractio a Plinio & Solino apud Ortelium appellatur *Melita*; sic fieri potuit, ut *Melita* Dalmatica unius itidem extremæ syllabæ additione vocaretur *Melitene*. Adde, quod Ptolemæus apud Ortelium hanc ipsam *Melitam* Dalmaticam vocat *Melitinem*, seu *Melitenam*, quam Volateranus a Polybio *Melitussam* appellatam esse scribit. Cum igitur vocabulo *Mellena* seu *Melitene*, quæ Georgii Palæstini patria esse nequit, haud inopre subjici possit vel *Melæna*, vel *Melita* Dalmatica, alterutram Georgii nostri Salonitani patriam fuisse censemus; & nomina illa *Melitene* aut *Mellena* ex Actis puris sincerisque Georgii Salonensis Episcopi, quæ olim extabant, in confusam ac permixtam utriusque Georgii Latinam historiam irrepsisse putamus. Ita fit, ut omnis, quæ Græcis cum Latinis codicibus intercedit, discrepantia tollatur; & cum alii in Cappadocia, sive in Palæstina, nimirum Syriaca, alii apud *Melitenam* Georgium in lucem prodisse tradant, ne unus idemque duplici in loco natus fuisse dicatur, Cappadocia quidem Georgium militem, *Melitena* vero Georgium Episcopum apud se ortum esse gloriatur.

dicenda est patria Georgii Salonitani.

Nec vero si Georgius Palæstinus ex ea regione, unde originem traxit, Cappadoci cognomen invenit, sequitur illico Georgium Salonitanum vocari non posse Cappadocem; aut reprehendendos esse Latinos Scriptores, quod *Melitenam*, seu *Mellenam* Dalmaticam in Cappadocia sitam esse censuerint. Nam ex antiquæ Geographiæ vocabulis colligi licet, quidquid oræ maritimæ ab urbe Salona Ragusium usque porrigitur, una cum omnibus e regione insulis, Cappadociæ nomine interdum apud veteres appellatum esse. Hujus appellationis auctor est haud ignobilis Jornandes, qui sexto sæculo floruit. Is in eo libro, quem *De origine ac vocabulis Gothorum* inscripsit, apertissime docet Diocletianum in Cappadocia diem suum obiisse. Sic, inquit, *concitata persecutione in Christianos. Diocletianus in Cappadocia defunctus est.* Neminem esse arbitror, qui Jornandem haud sane inter infimos ætatis suæ Scriptores habendum, adeo rudem ignarumque fuisse communis historiæ censeat, ut quod fere omnes tradiderunt Diocletianum in Dalmatia extinctum esse, ac prope Salonam conditum, id unus ille ignoraverit; & quod nemini umquam in mentem venit scribere Diocletianum apud Cappadoces Orientales vita functum esse, ille prorsus temere & nulla ratione effutierit. Huic igitur verbo cum Cappadociam dixit, eam regionem subjecit, in qua Scriptores fere omnes Diocletianum ex hac vita migrasse tradunt; quem cum ille in Cappadocia obiisse sine ulla dubitatione affirmet, id magno sane argumento est apud veteres interdum Cappadociæ vocabulo Dalmatiam appellatam fuisse.

Fuit etiam in Dalmatia regio quædam dicta Cappadocia.

Quid quod non desunt alii Scriptores, e quibus hujus appellationis indicia quædam subobscura colligi possint. Galianus & Pererius Scriptores haud contemnendi apud Finicchiarum par. 1. pag. 4. *Cappadociæ Africanæ* nescio cujus mentionem faciunt. Neutri porro Cappadociæ sive Asiaticæ, sive Syriacæ, quam supra descripsimus, id cognomen congruere videtur; nam altera Asiæ minoris, altera Syriæ finibus continetur. Itaque, nisi me fallit conjectura, *Africanæ* cognomen *Cappadociæ* appositum indicio est, hanc Cappadociam aliam non esse nisi Dalmaticam, id est illam Dalmatiæ partem, quam Cappadociæ vocabulo olim comprehensam esse paullo ante diximus; quippe, ut alibi dicemus, in Dalmatia insula fuit, quæ dicta est Africa, unde regioni cognomen Africanæ obvenire

Cappadociæ Africanæ in Dalmatia.

nire potuit. Huc pertinet formula illa Martyrologii Hieronymiani cap. 1. ex apographo Lucensi descripta, in qua martyrium Georgii, verius utique Salonitani, quam Palæstini, Africae adscribitur.

Cappadocis cognomen Georgio appositum non regionem, ubi ortus, sed gentem, unde traxit originem, designat.

Cæterum haud longe a verisimilitudine, mea quidem sententia, aberraverit, si quis existimet Cappadociæ vocabulo non tam indicari provinciam, in qua natus est Georgius Salonitanus, quam designari gentem, seu familiam, ex qua originem traxit: habet siquidem Jacobum Card. Stephaneschium, itemque Jacobum de Voragine, auctores minime spernendos, unde huic opinioni aliquid probabilitatis adsciscat; uterque enim Georgium induxit loquentem ad hunc modum: *Georgius vocor ex nobili Cappadocum prosapia ortus*. Nemo non videt, hunc modum loquendi ad familiam, quam ad provinciam aptius referri: quamquam cæteri Scriptores fortasse per errorem existimaverint Provinciae nomen esse, quod peculiare alicujus illustris familiae cognomen erat. Quænam porro esset ea gens, seu familia, quæ temporibus illis in Dalmatia opibus ac nobilitate florebat, & Cappadocum cognomento distinguebatur, conjici potest ex alio cognomine, quod ab aliis Latinis Scriptoribus Georgio nostro attribui solet. Is enim fuisse dicitur ex illis præstantissimis bellatoribus, qui cum invictos se ab hostibus in acie sæpius præstitissent, *Aniciorum* cognomen invenerant. Siquidem in Breviario Gallicano, quod in ecclesia Panormitana aservatur, Finicchiario teste, hæc leguntur: *Erat Georgius ex numero illustrium propugnatorum, qui Græco vocabulo Anicii, Latine autem invictissimi, sive insuperabiles dicebantur*. Idem confirmat Hilarion Monachus in vita S. Georgii apud Papebrochium: *Georgius*, inquit in Com. præv. §. 3. n. 17. *ex illo propugnatorum illustrium numero* (idest genere, ut Finicchiarius explicat) *quos Græci ἀνικτους, Latini invincibiles vocant*. His adde utrumque codicem Lateranensem, & Veronensem, itemque Arnoldum Wionem, qui par. 1. §. vii. *De Equitibus Aniciis* hæc de S. Georgio scripsit: *De quorum* (idest Aniciorum) *numero fertur fuisse S. Georgius Cappadox & martyr*. Id porro cognomenti propter bellicas laudes, & rerum præclare gestarum gloriam obvenerat Imperatoris familiae Cari, Carini, & Numeriani, ut colligitur ex Actis SS. Martyrum Cancii, Canciani &c. quid dicuntur *de Genere Aniciorum, hoc est, Divæ memoriæ Carini Imperatoris progeniti*. Quod si cognomen *Anicii* Georgio nostro inditum gentile fuit, idest a majoribus acceptum, neque enim illud bellica virtute sibi adeptus fuerat, cum fortassis ab ineunte ætate ecclesiasticæ militiæ nomen dederit, ut Cancius & Cancianus, sic Georgius noster videtur oriundus fuisse ex Augusta Dalmatica familia Cari & Carini, cui Aniciæ cognomen fuit. Cum autem idem Georgius *Anicius* pariter & *Cappadox* cognomento dictus fuerit, necesse est unam eandemque fuisse Gentem Aniciorum & Cappadocum, ex qua ille originem duxerat. Porro qui erant ex illa stirpe Imperatoria, non solum Anicii, sed etiam Cappadoces propterea fortassis dicebantur, quod progenitores Cari & Carini, cum vel Cappadociam Persis expulsi recuperassent, vel insigne aliquid & memorabile in ea provincia gessissent, quemadmodum duo Scipiones, alter Africa oppressa Africani, alter Asia devicta Asiatici cognomen invenerant, sicut etiam illi e Cappadocia illustre sibi cognomen adepti fuerint. Hinc videtur conjici posse Georgium ex eadem stirpe procreatum fuisse, unde Imperatoria domus Cari & Carini prodierat, & indidem Anicii pariter & Cappadocis hæreditarium cognomen traxisse;

cognomen natus est Anicius,

ex genere Cari & Carini,

Igitur uterque Georgius jure cognominari potest Cappadox, alter, quod natus sit in ea provincia, quam Græci Cappadociam vocabant; alter, quod vel e Cappadocum familia, vel in ea Dalmatiæ parte ortum habuerit, quæ olim Cappadociæ nomine interdum appellabatur; sed diversa utrique patria fuit, alteri Georgio oppidum haud ignobile Palæstinæ, quod nunc dicitur Casale S. Georgii, alteri Mellena sive Melitena, idest Corcyra Melæna, aut Melita, quæ inter insulas ac civitates Dalmatiæ annumerantur.

Uterque Georgius Cappadox, sed aliæ causam.

§. II.

De multiplici loco martyrii Georgiani.

Nihilominus minor est inter Scriptores historiæ Georgianæ de loco martyrii discrepantia, quippe cum præclaro hujus sanctissimi viri pro religione suscepto certamini alii alias urbes & provincias adscribunt. Inter Græca exemplaria, in quibus, ut supra diximus, expressius Palæstini, quam Salonitani Georgii Acta eminent, nullum invenio, si Rosweydanum excipias, in quo locus Georgiani martyrii certo proprioque vocabulo designatur. Cæterum in iisdem insignes quædam notæ apparent, unde dignosci possit civitas illa, quam Georgius Palæstinus suo martyrio illustraverit. Primum enim hujusmodi Acta Græca aperte docent urbem illam, in qua egregius Athleta pro Christo decertavit, tanta celebritate atque amplitudine fuisse, ut in ea principum virorum Senatus admodum frequens cogi potuerit, quem Diocletianus de Christianis e medio tollendis, Deorumque cultu in pristinam frequentiam ac dignitatem restituendo consuluit; deinde Diocletianum ipsum in eadem urbe Georgianæ quæstioni ac martyrio præfuisse declarant: tum indicant in ea regione ac civitate interfectum fuisse Georgium, unde expeditum esset ac facile iter in ejusdem patriam, vel domicilium; illuc enim, ut corpus suum transferret, Georgius Pascatem impense rogavit. Ad extremum civitas illa Georgii martyrio insignis ejusmodi fuerit, necesse est, in quam Persidos vocabulum non inepte convenire queat: nam aliqui Martyrologi tradunt eum in Perside martyrio perfunctum esse. Hoc igitur fixum, ac ratum esse oportet, quamcumque civitatem designaveris, unde vel una absit e notis modo descriptis, huic Georgii Palæstini martyrium adjudicari non posse.

Martyrii Georgii Palæstini in urbe amplissima,

apud Persidem.

Jam vero in hac controversia de loco martyrii Georgiani tres video esse Auctorum sententias; nec defunt testimonia vel e Martyrologiis, vel ex apographis Georgianæ historiæ, quibus suam quisque opinionem tueatur. Prima sententia Gallicani ab Rosweido reperti Codicis auctoritate nititur, quam sequitur Papebrochius, approbatque Hieronymus Bascapè in eo opusculo, quod inscribitur: *Ephemerides sacre Siciliæ*. Hæc docet Georgium martyrii palmam adeptum fuisse Nicomedie, quæ civitas erat Bithyniæ longe amplissima, eademque sedes ac Regia imperii Romani ab Diocletiano constituta. Alterius sententiæ patroni, inter quos recensendus est Petrus Parthenopenis ecclesiæ Levita, martyrium S. Georgii Mellensæ, seu Melitenæ constituunt, quibus favent pleraque Latinorum exemplaria. Melitenæ autem vocabulo intelligendum putant urbem illam Armeniæ minoris, quam aliqui Cappadociæ propriæ finibus circumscribunt. Qui tertiam sententiam sequuntur, ii Martyrologos testes citant, qui S. Georgii martyrium Diopolis, seu Lyddæ in Palæstina adscribunt.

Tres sententiæ de loco martyrii S. Georgii.

De

Nicomediense Georgii martyrium refellitur.

De Nicomediensi martyrio Georgii Palæstini haud æquidem Papebrochius assentiri possum: neque enim cum ea urbe omnes illæ notæ congruunt, quas paullo ante descripsi. Primam atque alteram Nicomediæ non deesse facile concesserim: quippe Nicomedia temporibus illis ædificiorum pulchritudine ac magnificentia, commercio, divitiis, civium & incolarum numero inter omnes Romani imperii civitates adeo eminebat, ut in ea Procerum Senatus vel frequentissimus convocari posset; neque abnueri cum Georgii martyrio Nicomediensem Diocletiani præsentiam conjungi posse, cum ille sæpe commorari solet in hac civitate, quam totius Romani orbis caput ac fastigium esse volebat: *Nicomediam*, ut ait Lactantius, *studens urbi Romæ coæquare*. Verum Nicomedia longius profecto abest a Palæstina, quam ut satis commode ac tuto, servente præsertim persecutione longe omnium maxima, corpus S. Georgii in patriam, ut ipse iusserat, asportari a Pasirate posset: quæ causa fuit, ut ipsemet Papebrochius hujus sententiæ patronus martyrium Georgianum ab urbe Melitena amovendum putaverit §. 4. num. 26. *Melitene illuc* (id est in Palæstinam) *accedere cum sacro deposito tum cum persecutio ubique suscitabatur, idque terrestri itinere plusquam quingentorum milliarium, aut omnino impossibile fuit, aut molestia periculique plenissimum opus*. Nihilo autem expeditius vel tutius esse videbatur iter maritimum; neque enim sacrum illud depositum publicis onerariis ac navigiis sine periculo committi poterat, neque Pasirati homini egeno, abjectæ servilisque fortunæ suppetebat, unde necessariam, qua in Palæstinam transeheretur, naviculam conducere. Quare quod visum est Papebrochio facillimum fuisse *Georgii defuncti corpus a Nicomedia Proponidi adsita navi devehere per Mediterraneum mare usque in Joppen, indeque ad locum perscriptum portare*; ego quidem æque periculosum & difficile arbitror, atque illud e Cappadocia in Palæstinam usque terrestri itinere transferre. Præterea, quod plerique Martyrologi tradunt Georgium religionis causa interfectum fuisse in Perside, id neque Bithyniæ, neque Nicomediæ accommodari posse videtur. Nusquam enim apud antiquos Geographos invenio Persidos vocabulum eo usque proVectum fuisse, ut vim suam ac potestatem in provinciam urbesque Bithyniæ extenderet, & Bithynia, seu Nicomedia Persidos nomine appellaretur.

Fundamentum martyrii Nicomediensis assertum a Papebrochio convellitur.

Adde, quod fundamentum huic sententiæ a Papebrochio suppositum non satis habet firmitatis. Nam quod Lactantius & Eusebius narrant de quodam Christiano homine cæximæ virtutis, & animi excelsi atque invicti, qui Diocletiani edicta adversus Christianos Nicomediæ proposita discepsit, ac tyranni sævitiam liberius, quam cautius redarguit; id Papebrochius referendum esse censuit ad Georgium martyrem ac militem, quem quidem esse putat eum ipsum, de cujus egregio facinore Auctores laudati meminerunt. Id porro causæ potissimum fuit, cur Nicomediæ Georgii Palæstini martyrium adjudicaret. Sed Papebrochii pace dixerim, ab hac sententia, quam ipse primus excogitavit, quaque Nicomediense martyrium S. Georgii suffulcit, ea me ratio potissimum avocatur, quod egregius ille Christi Athleta, quem Lactantius & Eusebius summis laudibus efferunt, uno alterove post die, quam edicta erat Nicomediæ adversus Christianos persecutio, martyrium subiit. Hujus autem edicti promulgationi Diocletianus constituerat festa ipsa Terminalia, quæ intra finem mensis Februarii insigni pompa lætoque apparatu celebrari solebant: *Inquiritur* (ait Lactantius de Mort. *Illyricum Sacrum*.

Persec. cap. 13.) *peragenda rei dies apertus & felix, ac potissimum Terminalia deliguntur, quæ sunt ad vii. Kalendas Martias*. Et paucis interjectis subdit: *postridie propositum est edictum, quo cavebatur, ut religionis illius homines carerent omni honore ac dignitate*. Tum statim fortissimi viri factum describit, qui rei indignitate vehementer commotus, inspectante populo, nefaria edicta conserpsit ac dilaceravit; hunc porro, nulla mora interposita, *statim productum, extortum, exustum fuisse* testatur. At Georgius Palæstinus duobus fere mensibus post indictam persecutionem vii. Kalendas Martias præclaram pro religione mortem oppetiit, quippe cum omnes Hagiographi ac Martyrologi hujus martyrium in diem 23. vel 24. Aprilis conjiciant. Deinde martyr ille Nicomediensis, Diocletiano pariter Galerioque præsentibus, acerbo quidem, sed brevi celerique martyrio perfunctus, ad extremum igne periisse traditur. Ab eo autem Georgius & martyrii ratione, & mortis genere differt: hujus enim quæstioni ac suppliciis interfuit ac præfuit solus Diocletianus cum Magnentio; ejusdemque martyrium variæ & multiplices quæstiones ac pænæ interpositæ aliæ ex aliis in septimum usque diem protulerunt; denique obtruncato capite illustris certaminis palmam tulit.

Hæc fere habui, quæ adversus Papebrochii opinionem de Georgiano Nicomediensi martyrio assererem; neque vero in eorum sententiam facile concesserim, qui docent Melitenæ in Cappadocia Georgium pro Christo ad extremum usque spiritum decernisse. Ut enim alia omnia in hanc urbem conveniant, quibus veluti notis quibusdam topicis insignitum esse diximus B. Georgii martyrium; illud certe defuit, quod ex ea neque breve esset, neque facile atque expeditum iter in Palæstinam, quo grassante persecutione, sine magno periculo ingentique difficultate martyris corpus deferri posset: id quod sapienter animadvertit Papebrochius, cujus verba supra descripsimus, & huic loco iterum intextere juvat: *Melitene illuc* (in Palæstinam) *accedere cum sacro deposito tum cum persecutio ubique suscitabatur, idque itinere terrestri plusquam quingentorum milliarium aut omnino impossibile fuit, aut molestia periculique plenissimum opus*. Huc accedit, quod e multis variisque Scriptoribus Græcis, qui de Georgio Palæstino scripsere, nemo unus fuit, qui eum Melitenæ ob religionem cruciatum necatumque esse tradiderit; id solummodo scriptum invenio in Latinis codicibus, in quos ut alia permulta, sic etiam Melitenense martyrium ex Actis Georgii Salonitani irrepsisse credibile est.

Melitene in Cappadocia Georgii martyrium asseribi nequit.

Rejcta igitur prima atque altera sententia, necesse est, amplecti tuerique tertiam, quæ Diospoli Palæstinæ civitati B. Georgii martyrium adjudicat. Et vero ex illis quatuor notis supra descriptis nulla est, quæ cum hac urbe non apte coherere videatur. Ac primum quidem Diocletiani in eadem urbe præsentia facile copulari potest cum die 23. vel 24. mensis Aprilis an. 303. quem diem Georgius martyrio suo consecravimus. Etenim Diocletianus postquam nefariis edictis propositis vii. Kalendas Martias an. 303. universæ ecclesiæ bellum illud longe omnium maximum & crudelissimum indixit, sub ipsum persecutionis initium Nicomedia discessit: id adeo ex verbis Lactantii intelligi potest: *Hoc igitur scelere perpetrato, Diocletianus cum jam felicitas ab eo recessisset, perrexit statim Romam, ut vicennialium diem celebraret, qui erat futurus ad xi. Kalendas Decembres*. Quod autem Lactantius scribit cum *Romam statim perrexisse*, id non obstat, quominus in Palæstinam antea divertere potuerit, quam

Diospolis martyrio Georgii Palæstini nobilitata fuit.

K k k

quam Romam accederet. Ut enim cum verbis Lactantii veritas congruat, satis est eum Nicomedia eo consilio animoque abiisse, ut post alias peragratas provincias, suo deinde tempore, id est celebrandis vicennialibus opportuno, Romam adesset; quare *non statim* non ad Diocletiani in urbem adventum, sed ad ejusdem ex Nicomedia discessum referri oportet. Et sane nihil causæ erat, cur Romam ire tantopere festinaret. Siquidem vicennialium solemnia, quorum causa Romanum iter ei necessarium fuit, longe aberant; quippe non ante diem alteram & vicesimam Novembris futura erant, & satis in tempore videtur sive ad apparanda, sive ad peragenda vicennialia venturus fuisse, si sub exitum Octobris Romam venisset. Itaque cum ab ejus Nicomediensi profectio ad Kalendas Novembres septem fere menses numerentur, satis superque habuit temporis, quod in Palæstina lustranda, aliisque provinciis peragrandis impenderet. Præterea magis e re ac dignitate Diocletiani fore videbatur Romanæ profectio moras interponere, quam celeritatem in eo itinere adhibere; neque enim ignorare poterat Romanos ab se alienatos esse, & illis quidem suam præsentiam offensioni & contemptui, sibi vero infensos eorum animos sollicitudini ac periculo futuros: id quod, dum in urbe versaretur, abunde perspectum est, quippe numquam in publicum prodibat, quin illum Romani jocus ac dictis, asperius sane, quam licentius carperent. Itaque Romanæ dicacitatis impatiens, haud ita multis diebus, postquam vicennialia celebraverat, sese ex urbe civiumque infesto conspectu proripuit: *Quibus solemnibus celebratis*, inquit Lactantius, *cum libertatem populi Romani ferre non posset, impatiens & ager animi proripit ex urbe &c.* Quæ igitur causa fuit, ut sub finem vicennialium statim Roma decederet, eadem esse potuit, ne citius, quam necessitas postulabat, illuc perveniret.

Cur Diocletianus Palæstinam adierit.

Neque vero causæ deerant, cur Palæstinam ad eundem consilium caperet. Etenim, ut quæ crudeliter atque impie adversus Christianos Nicomediæ decreverat, in ea quoque aliisque provinciis sedulo Præfecti exsequerentur, impigreque urgerent, sua illic præsentia opus esse intelligebat; præsertim cum ex illis Orientis partibus ad eum nuntii venissent, a quibus magnam illic Christianorum multitudinem esse, & sua edicta contemni acceperat. Id colligi potest ex Actis Græcis Georgianis ex Cod. Card. Bessarionis: *Cum autem ad Tyrannum varia criminum delationes adversus Christianos undique, in primisque ab Orientis Procuratoribus venissent, quod edicta ipsius contemnerent, qui se Christianos profitebantur; quorum numerus iniri non posset, adeo ut vel in propria religione vivere ipsis permitendum esset, aut bello repente nihil ejusmodi opinantes opprimi deberent; ille his hominibus auditis, animi celans indignationem, & præ se ferens humanitatem, Præfectos omnes ad se, præcipueque totius Orientis Procuratores accersivit. Qui cum celeriter omnes convenissent, Senatum convocato &c.*

Hunc conventum habitum fuisse arbitror Diospoli, quæ urbs erat ea tempestate sane frequens ac nobilis, in qua tum civibus primariis, tum aliarum urbium ac regionum Præfectis convocatis, amplissimum Senatum cogere Diocletianus poterat, ut Nicomediensi adversus Christianos decreta confirmaret iis approbantibus, ad quos eadem exsequi pertinebat; hoc enim impensius Diocletiani mandata facturi videbantur, quod ipsi sententiam rogati suis ea suffragiis comprobassent. Quod autem Georgius paullo ante, quam extremum obiret pro Christo certamen, Palicrati, sive alii

cuiquam incompti nominis famulo præcepit, ut *domum, quam habitare solitus erat*, suum corpus deferret, id mirifice congruit cum urbe Diospoli, unde haud ita procul aberant ædes maternæ inter Diospolim & Rhamam, quas ipse relicta patria, paternoque domicilio, inde usque a pueritia incolerat: ex quo fit, ut qui sacras illas exuvias in eum locum transferre jussus fuerat, ei neque longum iter, neque multis difficultatibus periculisque obseptum ineundum esset.

Demum si Martyrologi urbem Georgianæ martyrio illustrem in Perside locarunt, non idcirco aut illi reprehendi, aut Georgii ab Diospoli martyrium amoveri debet. Nam id causæ esse potuit, cur Palæstina, in qua erat Diospolis, Persidos vocabulo olim afficeretur, quod Persæ hanc provinciam iterum ac sæpius in suam potestatem redegerint, & e sua gente colonias illuc deduxerint. Fuit quippe in more positum, institutoque Principum ac populorum, ut quas in provincias imperium suum protulissent, gentemque propagassent, nova ex se vocabula eisdem impertirent. Cujus quidem consuetudinis exempla non solum vetera, sed etiam recentia proferre possum. Certe in varias Indorum regiones Hispaniæ, Galliæ, Angliæque appellationem, patrum nostrum memoria, inveciam fuisse accepimus; quod ex illis regionibus alias Hispani, alias Galli, alias Angli suo imperio adjunxerint. Hungariæ nomen, quod latissime patet, partem Illyrici hodierni multo maxime complectitur; eique interdum subjici solet Interamnia, Servia, Bessina, Chrobatia, olim quippe Hungari in his provinciis, quas sibi subegerant, & Principatum obtinuerunt, & rerum suarum sedes ac domicilia collocarunt. Nostri vero Dalmatia omnium fere earum gentium vocabula subiit, a quibus vel novos incolas, vel imperii jura legesque accepit. Hinc fit, ut alias Serblia, alias Slavonia, alias Chrobatia, alias aliter apud veteres Geographos appelletur.

Cæterum, ut, quod sentio, ingenue fatear, neque Diospoli, neque in ulla Palæstinæ civitate mihi videtur statui posse Georgii martyrium, si Menæorum, & Venetæ Codicis auctoritate stare velimus; utrobique enim traditur martyris corpus *in Palæstinam* ad maternas ædes transportari jussum, quod indicio est cum extra Palæstinam martyrio esse perfunctum. Quocirca Georgiani certaminis ac supplicii locum verisimilius constitui posse arbitror in aliqua perinsigni vel Phœnicæ, vel Egypti urbe Palæstinæ finitima, unde ad sacrum illud depositum transferendum via neque longa esset, neque difficilis. Martyrologi vero, qui Diospoli in Perside Georgii nomen & commemorationem adjiciunt, non ad ejus martyrium, sed ad ejus templum, sepulchrum, cultumque prope ab ea urbe longe celeberrimum spectasse dici possunt.

Hactenus de urbe ac provincia, quam Georgius Palæstinus egregio martyrio illustravit. At si Georgius religionis causa mortem oppetiit Diospoli, vel certe non longe a Palæstina, quorsum pertinet Melitena, seu Mellena illa, cui pleraque Latina exemplaria B. Georgii martyrium adscribunt? Omnia & singula, quæ Latinis hisce codicibus continentur, equidem probare non ausim; sed neque mihi tantum licentiæ vel potius audaciæ permiserim, ut ab illis ulla in re temere ac sine causa dissentiam. Porro si Græci Latini que Scriptores, ubi discrepare videntur, conciliari inter se possint, nihil sane est, cur alterutris fidem abrogemus. Utrosque autem conciliandi ratio in promptu est, si quod Græci tradunt de martyrio in urbe finiti-

Cur Diospolis in Perside apud aliquos sita sit.

Verosimilius est in aliqua Phœnicæ vel Egypti urbe Georgium martyrio affectum.

Martyrii
Georgiani,
quod
Latini
Melitense
seu Meli-
tense ad-
scribunt,
referen-
dum ad
Georgium
Salonita-
num.

Georgius
noster Sa-
lonæ com-
prehensus
& excru-
ciatus;

Melitenæ
martyrii
confirma-
tio.

Enitima Palestinæ ad Georgium Palæstinum; quod vero Latini docent de martyrio apud Melitenam; ad Georgium Salonitanum referamus. Igitur Melitena, seu Melitena, idest Corcyra Melæna, vel Melita, insula utraque & civitas Dalmatiæ, quæ Georgii nostri patria fuerat, eadem illi palæstram præbuit, in qua pro Christiana religione decertaret: id quod præclare congruit cum Latinis scriptoribus, qui, Papebrochio teste, *Melitonæ*, aut *Melina*, seu rectius *Melirina* adscribunt non solum *sancti natalem in terris, sed etiam gloriosiorē illum, quo in cælis natus est martyr*. Ita fit, ut & Latinorum exemplarium auctoritas facta & testis maneat; & omnis hac de re, quæ Græcis cum Latinis intercedere videtur, discrepantia tollatur.

Quamquam autem Georgius noster extremum pro Christo agonem obierit in insula & urbe Dalmatica sive Melita, sive Melæna; illud tamen vero proprius est eundem Salonæ comprehensum esse, ubi tum aderat, in ecclesiæ suæ administrationem, commissique sibi gregis custodiam incumbens; in eaque urbe varias ac multiplices quæstiones subijisse, & alia ex aliis pertulisse supplicia, antequam in eam insulam, capite plectendus, duceretur: argumento est, quod Alexandra Imperatrix, cujus ad Christum conversionem Georgio nostro attribuendam censemus, præstantissimi hujus martyris invicta constantia, & miraculis permota, Salonæ Christianam fidem suscepit, ut suo loco explicabimus, & ibidem una cum Georgio capite damnata est. Porro e martyrum historiis exempla quamplurima suppetunt, quibus docemur sæpe accidisse, ut illustres Christi Athletæ præclarum pro religione certamen alibi inchoarent, alibi conficerent: cui rei testimonio esse potest Roma ipsa, martyrum quam Imperatorum triumphis nobilior, quæ tot egregios Christianæ fidei propugnatores, alias ad ostia Tiberina, alias ad insulam Pontiam, alios alio necandos amandavit. Quinimmo satis constat olim insulas quasdam extremo Christianorum supplicio destinatas fuisse, quæ cum essent martyrum victoriis ac palmis nobilitatæ, ex eo nominari solebant Palmarie. Ad hanc igitur consuetudinem referri potest martyrium Georgii Salonitani Episcopi Salonæ inchoatum, & apud Melitam vel Melænam insulam Dalmatiæ absolutum; illic siquidem captus est, atque in vincula conjectus, variisque tormentorum generibus excruciat; hic vero extremo propter Christum supplicio affectus, gloriosi certaminis præmium tulit.

Verum enimvero Dalmatico Georgii nostri martyrio objici potest auctoritas codicis Rosweydani, qui tradit Alexandram Imperatricem, itemque Georgium Nicomediæ religionis causa obijisse. Si quidem Diocletianus, ut narrat hujus historiae auctor, cum graves de Galerio semel iterumque a Persis profligato nuncii Romam venissent, maximo, & fortissimo exercitu coacto cum Alexandra uxore Nicomediam ire festinavit. Ille, inquit, *quam potuit maximo validissimoque exercitu Roma egressus Nicomediam pervenit, suam secum uxorem ducens Alexandram nomine, ut ambo videlicet filiam suam Maximiani conjugem coram possent aspicere*. Et paulo infra scripsit Diocletianum & Galerium, re cum Persis feliciter gesta, Nicomediam rediisse; ubi post persecutionem solemnem formula atque decreto ecclesiæ universæ indictam, Georgium multimodis acerbissimisque suppliciis excarnificatum, capite plecti cum Alexandra jussit: *Demonum cultor ille (Diocletianus) e Palæstina Nicomediam una cum eo (Galerio) se recepit, falsorum numinum auxilio victoriam adscribens* &c. & sub finem historiae; *Vene-Illyricum Sacrum*.

randa reliquæ Nicomedia Dioapolim Palæstinæ urbem (quæ matris ejus patria fuit) postea exportatæ sunt III. Novembris. Igitur aut Alexandram Imperatricem, quæ in hoc codice Nicomediæ martyrium adeptæ esse legitur, ab Georgio nostro, quem in Dalmatia cæsum esse dicimus, disjungi, aut martyrium utriusque in urbe Nicomediensi constitui oportet.

Verum, ut superiori capite diximus, auctor codicis Rosweydani paucis verbis multa peccasse convincitur. Primum quidem, quod commune cæteris Georgianæ vitæ scriptoribus peccatum est, Salonitanum confundit cum Georgio Palæstino, & huic Alexandræ conversionem attribuit, Acta utriusque permiscens; deinde contra quam supra ostendimus, docet Georgium Palæstinum Nicomediæ mortem obijisse; tum Romam de clade a Persis accepta allatum esse Diocletiano scribit, quem constat & cum vinceretur, & cum vinceret Galerius, in Orientis partibus substitisse, ut Lactantius & alii docent; demum Persicæ expeditioni ac victoriæ tum persecutionem universalem subnectit, cujus initia nemo ante secundum, vel tertium quarti sæculi annum constituit; tum Georgii martyrium statim adjungit, quod neutri Georgio congruere potest; noster siquidem uno fere anno ante bellum Persicum, alter vero indicta jam universali persecutione martyrium subiit. Non hæc eo dico, quo fidem omnem & auctoritatem Rosweydano codici abrogandam putem; multa quippe in eo narrantur, quæ ad Georgium nostrum pertinent, nobisque usufuerunt, & cum Actis Diocletiani Romanæque historia facile conciliari possunt; quin veniam huic auctori dandam censeo, quod eadem, quæ cæteri, ferme necessario peccaverit, communique in errore versetur, ex quo in alios deinceps errores labi necesse fuit. Semel enim confusis permixtisque utriusque Georgii Actis, fieri nequit, quin locorum, rerum, temporum perturbatio sequatur, & magna confusio.

Cæterum quæ is Auctor scripsit de Diocletiani ex urbe discessu, conflatoque ex Italico delectu adversus Persas aliosque barbaros exercitu, ea cum Georgio nostro, & historia illorum temporum, quadam correctione adhibita, componi possunt. Non igitur clades Galeriana, quæ post annum accidit, sed Achilleus, qui jampridem Alexandriæ tyrannidem occupaverat, itemque fama Persici belli, quod Romanis imminerebat, Roma Diocletianum cum Italiciis copiis evocavit. Cum itaque anno 296. ineunte exercitum Nicomediam traducere decrevisset, eo secum Alexandram conjugem suam deduxit, ut ambo Valeriam Galerii conjugem Diocletiani quidem filiam, sed Alexandræ privignam longo intervallo reviserent. At si Diocletianus Roma cum exercitu profectus iter Nicomediam intendit, non sequitur, ut nusquam ex itinere diverteret, & nullas uspiam moras Nicomediensi profectioni interposuerit. Nam primum ex Italia exercitum in Dalmatiam trajecit, ubi unum alterumve mensem commoratus est, quo tempore alterum ex Illyriis exercitum conscripsit. Deinde anno 296. inito jam vere e Dalmatia cum Italico, & Illyrico exercitu discedens Nicomediam ire perrexit; ubi copias bifariam divisit; & alterum exercitum tradidit Galerio, cui bellum Persicum gerendum dedit; alterum ipse in Ægyptum adversus Achilleum transtulit. Interea vero dum Salonæ ad Ægyptiacam & Persicam expeditionem subsidia comparat, Georgium & Alexandram religionis causa necari jussit. Eo quidem consilio Roma discesserat, ut Nicomediam adiret, eoque secum Alexandram perduceret,

Codex
Roswey-
danus ex-
plicatur &
corrigitur.

K k k 2 ut

ut docet codex Rosweydanus; sed tum Alexandræ conversio, tum aliæ subinde res Nicomediensium profectionem retardarunt. Anno 297. Achilles interfectus, & cum Persis debellatum est; neque tamen eodem aut proximo anno, quemadmodum in eodem codice legitur; verum sexto post anno Diocletianus & persecutionem universalem indixit, & Georgium Palæstinum ob religionem interfecit. Sed hæc tum §. iv. hujus capituli, tum in Actis Diocletiani paullo distinctius, & copiosius.

§. III.

De multiplici sepulchro Georgiano.

Sequitur, ut paucis ostendam ex iisdem Actis confusis atque permixtis intelligi posse alibi Salonitanum, alibi Palæstinum Georgium sepultum fuisse. In Latinis codicibus, in quibus longe plura sunt, quæ ad nostrum, quam quæ ad Georgium Palæstinum pertinent, nihil prorsus de illius sepultura scriptum invenio. Id porro cum Latini scriptores silentio prætermiserint, argumento est eum eadem in regione conditum fuisse, ubi extremam pro Christo certamen obierat; quod cæteris hinc martyribus commune fuit. Si enim Georgii corpus indidem translatus fuisset, ut alibi sepultura mandaretur, id profecto erat singulare ac notatu dignum, quod ab accuratis scriptoribus tacite præteriri minime debuisset. Itaque admodum verisimile est Georgium Salonitanum apud Melitam vel Melaniam interfectum pariter & sepultum esse; ubi vero, extinctis tyrannis, persecutio conquievit, primum Saloniam, deinde paucis post annis in Istriam delatus esse videtur; ut alio loco dicturi sumus.

Ubi Georgius Palæstinus?

At Georgio Palæstino longe aliud sepulchrum obtigit, idemque a Dalmatia locorum intervallo prope immenso disjunctum. In aliquibus Georgianæ historiæ Græcis exemplaribus, ubi, si pauca quædam excipias, omnia fere ad Palæstinum Georgium referuntur, traditur B. Georgius id famulo suo potissimum mandasse, ut corpus suum in eam urbem transferret, in qua ipse educatus fuerat, habueratque suum domicilium; quippe in Veneto Bessarionis codice, cujus epitomem confecimus, quemque omnibus præferendum Papebrochius censuit, B. Georgius puerum suum ad hunc modum alloquitur: *Postquam igitur ex hac vita migravero, accepto hoc meo misero corpore, quemadmodum ante discessum meum statui, itineris tui duce Domino, domum, quam habitare soliti sumus, prope Palæstinam contende &c.* Nec Menza dissentit: *jussit autem, atque eidem imposuit, ut post suum decessum corpus suum acciperet, ac domum habitationis suæ in Palæstinam transferret.* Extat in Phœnicia haud ignobile oppidulum, quod ab urbe Ptolemaide quinque leucarum spatio in Orientem distat, & Casale S. Georgii vulgo appellatur. Hic asservari exuvias S. Georgii ajunt incolæ, & contendunt sepulchri Georgiani fidem facere tum nomen ab Georgio jam inde antiquitus inditum huic oppido, tum vetus & illustre templum huic martyri ibidem conditum. *At longe videtur verosimilius esse, inquit Papebrochius, quod tali appellationi primam dederit occasionem insigne S. Georgii templum, eo loci edificatum, & miraculis illustratum; & ab hoc factum quoque esse, ut tota vallis S. Georgii nominis censeatur.* Præterea loci positio neque cum Menæis, neque cum Actis Georgianis congruit. In quo quippe diserte traditum est corpus S. Georgii de-

ipse cum matre incolere solebat. At *Castrum seu Casale S. Georgii extra Palæstinam situm est in Phœnicia; & ibi quidem genitus est, sed inde admodum puer post parentis obitum, migravit cum matre in Palæstinam, maternisque in ædibus habitavit.*

Alii vero Georgium Diospoli conditum ferunt. Hæc urbs introrsum a mari millia passuum circiter viginti ab Joppe in Orientem distat, quam Lyddam vocant Menza, S. Antonius, Maurolycus, Galefinus apud Finicchiarum: nam, ut docent Ortelius, Ferrarius, Papebrochius, quam urbem Joseph Hebræus, & Stephanus, aliique Diospolis nomine afficiunt, eandem Ptolemæus, Theodoretus, itemque alii Lyddæ vocabulo appellant. Nec desunt, qui corpus & sepulchrum S. Georgii Rhamæ adjudicent, quæ propior mari, quam Diospolis, ab hac autem millia passuum fere duodecim abest; eratque olim civitas sane ampla & frequens; sed nunc ita contracta est, & adducta in angustum, vix ut pristinae amplitudinis ac frequentiae vestigium aliquod retineat.

Diospoli & Rhamæ interjacet templum Georgii Martyris perversum, idemque magnificentissimum, ubi illam indigenæ ex majorum traditione sepulturae mandatum perhibent. Hanc inveteratam indigenarum de Georgii corpore apud se condito opinionem confirmat tum antiqua loci religio, tum loculus, quem ostentant, quoque Martyris exuvias contineri dicunt; tum denique templum illud Georgianum longe augustissimum, quod alii a Constantino Magno, alii ab Justiniano Imperatore exstructum esse tradunt; quod cum eversum fuisset a Saracenis sub initium duodecimi sæculi, restitutum est a Latinis intra finem ejusdem sæculi, iisdemque quibus anrea nitebatur fundamentis superpositum. Huc accedit, quod loci positio egregie cohæret cum Actis & Menæis; nam situm est hoc templum in Palæstina, quo ipse Martyr suum corpus transferri jussit; & hic videtur patria fuisse Matris S. Georgii, qua cum ipse commoratus esse dicitur in domo materna, donec e pueris excederet, atque e domestica disciplina ad exercitum Diocletiani, atque in militiæ disciplinam proficisceretur. Quocirca martyris sepulchrum in eo loco, cui itidem Georgianæ nomen est, ab Turcis Christianisque eximia veneratione colitur; huc enim hodieque fiunt undique peregrinorum etiam Turcarum concursus, Martyris nomen & sepulchrum celebrantium: quod Joannes Cortovicus lib. 2. Itiner. pag. 137. his verbis declarat: *Et quamquam omnia nunc fere procumbant* (Latinis enim Palæstinæ possessione depulsi templum magna ex parte, vetustate & incolarum incuria collapsum est,) *ipsa tamen, quæ manent, reliquæ tam Christianis, quam Mahometanis maxime venerationi sunt.* Nam quicumque ex Mahometanis Mecam peregrinantur, si per Palæstinam reditus, devotionis ergo huc veniunt, precibusque Deo factis, largas erogando elemosynas Martyris sepulchrum honorant. Laurentius Finicchiarus tradit Georgii reliquias primum quidem in ejus patriam, idest Castrum S. Georgii per Pasicratem relatas fuisse; deinde vero anno quarti sæculi 28, in alteram Georgianam Palæstinæ, quæ matris patria fuit, transvectas 111. Novas Novembris; conjecturæ loco esse potest, quod in Menæis ad diem tertium Novembris & dedicatio templi Megalomartyris Georgii, & depositio S. Corporis adscribitur.

Cæterum quæ de Diospolitano vel Rhamensi S. Georgii sepulchro controversia est, facili negotio componi ac dirimi potest. Nam utraque civitas æquo propemodum jure S. Martyris corpus & sepulchrum

Ex Guilielmo Tyrio lib. 7. cap. 22. & Rodolpho Glabro lib. 3. c. 7.

chrum sibi vindicant, suaque in potestate esse contendunt; nam templum illud, in quo Georgius conditus est, utrique urbi interjectum, prope abest utrinque, nec satis liquet utrius civitatis ditioni attribuendum sit; præsertim cum Latini rerum olim in Palæstina potiti unum eundemque Episcopum duobus illis oppidis præfecerint, & Diospolitanos ac Rhamenses cives ecclesiastici juris ac principatus communione consociaverint; ac proinde quidquid agri Diospolim inter ac Rhamam interjacet, utrique commune esse videtur.

S. IV.

De temporum discrepantia.

Georgiani
martyrii
epocha
diversa in
Græcis at-
que Latini-
s codi-
cibus.

Qui Georgianæ historiæ exemplaria Latina pariter & Græca paullo attentius legat, & alia cum aliis conferat, is facile deprehendet duas chronologicas notas, easque inter se longe diversas, quibus B. Georgii martyrium insignitum apparet. Altera quarti sæculi initium, altera tertii sæculi labentis annos extremos designat. Ac Latini quidem codices utramque conjungunt, quamvis eas plurium annorum intervallum discriminet, quam ut inter se coire ullo modo possint; Græci vero fere omnes priorem tantummodo epocham exhibent, cui Georgii martyrium innectunt.

Epocha
persecu-
tionis uni-
versalis
Diocle-
tianeæ.

Itaque in omnibus apographis Græcis, & in Latinis plerisque in ipso aditu vestibuloque historiæ præfigitur descriptio teterrimæ illius tempestatis, quæ Diocletiani edictis concitata magnas ubique strages edidit, & universam ecclesiam foedum in modum pervastavit. Ut reliquos omittam, vel unus codex, idemque probatissimus, quem Aloysius Lipomanus e Mss. Cardinalis Bessarionis in lucem protulit, testimonio esse potest: *Diocletianus Romanorum Imperator sceptris indigne positus. . . . Statim igitur arma, quæ adversus scelera comparata sunt, in homines innocentes exerceri, & in omnes provincias edicta rædis plena mitti cœperunt. Videre licebat carceres adulteris, & sicariis, & flagitiosis hominibus vacuos, eorum autem, qui Christum Deum ac Salvatorem faterentur, plenos; videre licebat veteribus & usitatis cruciatuum generibus, tamquam levioribus, repudiatis, graviora quadam excogitari, quibus plurimi quotidie Christiani passim afficiebantur. Eodem Proœmio fere omnes utuntur, qui Græce vel Latine Acta S. Georgii litteris mandarunt. Nemo autem non videt verbis hisce designari tempus illud plenum timoribus ac cædibus, cum Diocletianus in universam ecclesiam furorem omnem, jamdudum intimo odio, & corde conceptum effudit, qui ad eum diem vix ejusdem animo contineri potuit, quin identidem in Christianorum perniciem erumperet. Nullum antea contra nos edictum universale aut legem sanxerat, qua vel bonis mulctari, vel exiliis, suppliciis, ac morte affici omnes omnino juberentur, qui neglecto ac posthabito inanium Deorum cultu Christianam religionem colerent; quamquam interea divinæ legis abolendæ nullam occasionem prætermitteret, atque in iis provinciis, in quibus ad tempus commorari solebat, sæpe Christianos acerbissime divexaret, eorumque permultos medio tolleret. Cum vero ecclesiæ universæ bellum inferre decrevit, tum primum immania ac nefaria contra omnes edicta proposuit, jussitque per singulas Romani orbis provincias circumferri, ut omnes Præfecti & Magistratus, quasi quodam signo dato, uno tempore, uno impetu undique in Christianos irruerent. Hac porro tempestate, cujus initium ad tertium quarti*

Illyricum Sacrum.

sæculi annum revocari oportet, Georgium Palæstinum sublatum esse omnes consentiunt. Nam, ut ait Papebrochius, *ex ipsis Actis constat S. Georgium primo statim die, quo publice affixum pependit decretum, concepisse animo martyrii experiundi voluntatem.* Idem Papebrochius hanc præclaram notam ad Proœmium Georgianæ historiæ apposuit: *Longum illud Proœmium de persecutionis decimæ acerbitate non ex antiquis de S. Georgio membranis acceptum, sed ex auctoris ingenio totum sumptum videtur. Etsi enim non dubitemus, sitque apud omnes testatissimum, quod persecutio illa fuerit omnium acerbissima; non tamen talis fuit statim a primis sue indictionis diebus. . . . Igitur promiscua illa Christianorum laniena, quæ in exordio exaggeratur, nondum exerceri cœpta erat, quando pro fide certavit Georgius; sed ejus passionem est subsequuta.*

Cum hac universalis persecutionis epocha Latini scriptores alteram conjungunt, quæ illam annis fere duodecim antecedit. Nam codices Lateranensis, & Veronensis, alique, quos olim in ecclesiæ pro concione recitari solitos fuisse testatur Baronius in notis ad diem 23. April. *annum passioni (Georgianæ) adscribunt ducentessimum nonagesimum;* & præterea hunc annum cum Marcellini Pontificatu, licet minus apte, connectunt; neque enim Marcellinus ante annum nonagesimum sextum tertii sæculi Romanæ ecclesiæ administrationem suscepit. In iisdem vero si non omnibus, certe plerisque codicibus ea de Christianorum suppliciis ac cædibus narratur, ut satis appareat eorum Auctores alludere voluisse ad tempus universalis persecutionis ab Diocletiano indictæ, quæ sane cum anno 290. vel cum infrequentibus deinceps annis tertii sæculi coherere nequit. Neque a Latinis exemplaribus hac de re valde discrepat codex Rosweydanus, quem nos seclusa utriusque Georgii permixtione, & correctione quadam adhibita, haud parvi faciendum putamus. Is quippe docet Georgium sub indictam universalem persecutionem interemptum esse, & simul eam notam chronologicam Georgiano certamini adjunxit, quæ aliquot annis persecutionem antecedit; nam Persicæ expeditioni tum Georgii martyrium, tum persecutionis initia proxime subnectit: quæ duo cum victoria de Persis relata tempore conjungi nequeunt. Satis enim constat sexto ante anno debellatum esse cum Persis, quam Diocletianus bellum illud longe immanissimum toti ecclesiæ solemnem formula indiceret; ac proinde Eusebium falli ostendit Pagius, qui in Chronico Persis illatam per Galerium cladem tertio quarti sæculi anno subjecit, quam retrahendam esse ad annum 97. sæculi superioris, auctores fere omnes docent. Auctor igitur hujus codicis in eo cum Latinis consentit, quod ante finem tertii sæculi martyrium S. Georgii collocaverit; in eo cum iisdem errat, quod initia persecutionis universalis, cum eodem martyrio intra finem ejusdem sæculi constituto copulaverit.

Ex iisdem Actis Græcis juxta Latinisque duas alias epochas colligi licet, quæ inter se conciliari nequeunt, si referantur ad Georgium Palæstinum, anno tertio quarti sæculi post universalem persecutionem indictam religionis causa interfectum. Qui vitam & martyrium S. Georgii litteris sive Græcis, sive Latinis tradiderunt, ii fere omnes ejus constantiæ ac miraculis Alexandræ Imperatricis ad Christi cultum traductæ, & pro Christo interemptæ laudem attribuunt; ex quo fit, ut eodem tempore uterque pro religione mortem subierit. Atqui dubium esse non potest, quin Alexandra multo ante obierit, quam Diocletianus toto terrarum orbe

Georgii
Palæstini
martyrii
ad initia
persecu-
tionis re-
vocan-
dum.

In Latinis
exempla-
ribus Ge-
orgianum
martyrium
an. 290.
affixum.

Persecutio
universa-
lis Gale-
riana de
Persis vi-
ctoria lon-
ge poste-
rior.

Martyrii
Georgi-
anum cohe-
rere nequi-
tate perpe-
tione
universalis
& convec-
sione Ale-
xandræ.

K k k 3

Chri-

Christianos persequi aggrediretur, & Georgius Palæstinus vitam pro Christo profunderet: quo enim tempore persecutio illa exarsit, Diocletianus, ut auctor est Lactantius, Priscam uxorem habebat; quæ quidem vel tertia ejusdem conjux fuit, vel eadem est ac Serena illa vetus & prisca uxor, quam in primo matrimonio habuerat, & quod nullam ex ea virilem prolem susceperat, idcirco repudiavit, eamque fortassis, extincta Alexandra, in thori societatem recepit; qua de re alibi satis multa. Itaque Alexandræ martyrium cum martyrio Georgii Palæstini copulari nequit.

Habes igitur duas epochas septem aut plurimum annorum intervallo disjunctas, alteram postremis tertiæ sæculi annis, alteram tertio quarti sæculi anno affixam; utramque vero, si Actis Georgianis fides habenda sit, Georgii martyrio insignem, cum cæteroquin unius ejusdemque Georgii mors utriusque innecti non possit. Verum salva Actorum fide & auctoritate, quæ videntur inter se pugnare, facile conciliaveris, si duos Georgios fuisse dixeris, quorum Acta sub unius nomine feruntur, & suam cujusque martyrio epocham assignaveris. Quæ igitur animo obijciunt imaginem turbulentissimæ illius tempestatis, quæ longe lateque pervagata in universam ecclesiam incubuit, ea ad Georgium Palæstinum referri oportet, atque ex his elici chronologicam notam, qua ejusdem martyrium obsignetur; eum quippe anno 303. martyrii palmam adeptum fuisse tradunt plerique scriptores, quorum sententiæ subscripsit Papebrochius. Quæ vero Georgii martyrium anno tertiæ sæculi circiter nonagesimo innectunt, vel Persico bello subjiciunt, vel cum Alexandræ conversione ac martyrio conjungunt, ea omnia pertinent ad Georgium Salonitanum; ex quo sequitur duas illas epochas in Actis Georgianis descriptas, cum inter se coire, & in unum Georgium concurrere non possint, dividi oportere, & alteram quidem Salonitani, alteram indictæ universalis persecutionis nota insignem Georgii Palæstini martyrio attribui.

Cum igitur Georgii Episcopi martyrium ad finem tertiæ sæculi labentis revocandum sit, nunc investigari necesse est certum illum definitumque annum ejusdem sæculi in exitum vergentis, quo cum ejus martyrium apte colligari possit. Auctor Rosweydani codicis Persicæ expeditioni & victoriæ, quæ incidit in annum 397, Georgii necem subnexuit; id quod sicuti pugnat cum Georgio Palæstino, ita non videtur cohærere posse cum Salonitano; illius quidem citius, hujus vero serius, quam oportuit, martyrium contigit, Diocletianus una cum Daciano Præsidente & quæstionem adversus Georgium Episcopum exercuit, & varia eidem supplicia decrevit, ut ex Actis Latinis colligitur. In eum igitur annum Georgii martyrium inciderit oportet, quo Diocletianus pariter & Dacianus Salonæ aderant. Hunc porro annum elici posse arbitror ex Actis Rosweydanis, in quibus scriptum invenio Diocletianum ingenti comparato exercitu, cum Daciano, & duobus alijs primariis viris, Roma profectum fuisse in Orientem, ut Persas Romanis provinciis infestos averteret; adde etiam, ut Achilleum Egypti tyrannum opprimeret. Hic Diocletiani & Daciani ex urbe discessus contingere nequit ante finem anni 295. vel post initium anni proximi 296. nam anno 295. Romæ Diocletianum fuisse docent Acta S. Susannæ, quam idem Imperator obtruncari iussit an. 295. III. Idus Augusti. Itaque Diocletianus copias Italicas in Orientem tra ducturus cum Magnentio, Theognide, & Daciano viris primariis, ut scriptum est in codice Gal-

lico. Rosweydi, exeunte anno 295. vel ineunte an. 296. in Dalmatiam trajecit; ubi exercitu in hiberna dimisso, alium exercitum ex Dalmatia & Illyricis provinciis collegit. Interea Dalmatas Christianos persequi haud destitit, in quos ut inquireret atque animadverteret, Daciano negotium dedit. His autem temporibus, cum Diocletianus itemque Dacianus in Dalmatia ac Salonæ versabantur, Georgii Salonitani Episcopi martyrium innectendum censeo, qui una cum Alexandra Imperatrice, quam secum Diocletianus Nicomediam perducere decreverat, capitalem sententiam subiit anno 296. intra finem Aprilis mensis. Majo autem ineunte Diocletianus cum utroque exercitu Italico & Illyrico Nicomediam proficisci properavit. Huic potissimum anno propterea illigandum puto Georgii Episcopi martyrium, quod alium annum haud invenio, cui aptius cohæreat Salonitana tum Diocletiani, tum Daciani commoratio. Quod autem in codicibus Lateranensi & Veronensi Georgius occisus esse dicitur *anno ab Incarnatione Domini fere ducentesimo nonagesimo primo*; itemque apud Petrum Parthenopensem, & Thomam Turgillum *circa annum Domini 290*, id non obstat, quo minus revocari possit ejus martyrium ad annum 296. Neque enim veteres scriptores temporum supputationem nimis exigue & exiliter ad calculos vocant, & integris potius ac solidis, quam fractis numeris & imminutis, ad explicandos temporum ordines utuntur; præterquam quod particulæ illæ *fere & circa*, quas ad eam temporis notam apponunt, satis indicant noluisse illos Auctores B. Georgii martyrium, certo definitoque anno affigere, sed integrum cuique relinquere in posteriores annos Georgiani martyrii epocham trajicere.

Alteram temporis discrepantiam in iisdem Actis videre licet, quæ ad Georgii ætatem pertinet. Si Græcos Auctores consulimus, tum Georgius martyrium subiit, cum vigesimum fere & secundum annum agebat. Contra vero Latini Scriptores exhibent nobis hominem id ætatis auctoritatisque, ut & grandior natu, & Episcopali dignitate præditus fuisse videatur. Nam quæ sunt Episcoporum patres, eas ipse sibi sumit; sui quippe muneris atque officii esse ducit adversus hostes Christiani nominis in aciem prodire, palam libereque se Christi cultorem ac testem profiteri, Christiano gregi laboranti opem ferre, & pro *ovibus suis*, si necesse sit, vitam & sanguinem profundere. Operæ pretium est ipsum audire: *Veh nobis*, inquit, *inaniter Christi nomen gerentibus! Ut quid enim nati sumus, videre conculcatam Christianam religionem, & penitus silentes quasi consentire videamur, dicente Apostolo, non solum qui faciunt, sed & qui consentiunt facientibus; digni efficiuntur morte perpetua. Ubi est illud Evangelicum: Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus suis? & qui me confessus fuerit &c.* Ad hunc modum loquentem Georgium, seque ipsum excitantem inducit codex Lateranensis, itemque Veronensis.

Eodem pertinet, quod apud aliquos Georgianæ vitæ scriptores Georgius Alexandram Augustam filia vocabulo compellat, & contra idem Georgius ab Alexandra honorificentissimo patris vocabulo afficitur; qui tituli cum summæ adversus alteram reverentiæ, tum paternæ in alteram auctoritatis indices, abhorrent illi quidem a Georgio Palæstino admodum juvene, qui Alexandræ loco parentis per ætatem esse non poterat; præclare vero conveniunt in Georgium Salonitanum, qui annis cum longius esset proventus, idemque Episcopali dignitate emereret, Christianorum pater jure ac merito haberi

Georgii
Salon.
martyrii
anno 296.
affigi oportet.

Secunda
temporum
discrepan-
tia,

ex ætate
utriusque
Georgii
desumpta.

haberi dicique potuit. Itaque ætatis Georgianæ discrepantia indicio est duos in iisdem Actis confundi permiscerique Georgios, Palæstinum, & Salonitanum; quorum primus vix annos natus duos & viginti, alter major ætate, idemque in altissimo ecclesiasticæ Hierarchiæ gradu constitutus pro Christo decertavit.

S. V.

De discrepantia martyrii Georgiani.

Hic martyrii nomine intelligi velim non solum genus illud supplicii, quod præclaris Christi athletis poenarum finem & immortalis vitæ initium attulit, quove martyrium perficitur; sed præterea multos illos multigenorum cruciatus, quos quisque testificandæ religionis causa sustinuit. Fa-teor equidem eodem lethi genere idest capitis ob-truncatione utrumque Georgium interiisse; neque abnuerim ex iis, quæ uterque pertulit tormenta, antequam capite plecteretur, nonnulla fuisse alteri cum altero paria & communia; sed in eo ferme va-riant Georgianæ historiæ exemplaria, quod in iis multæ ac diversæ suppliciorum species, in aliis aliq-referantur, quæ Georgius pertulisse dicitur, prius-quam capitalem sententiam subiret: non est autem verisimile, tam varias ac multiplices poenas uni ei-demque martyri illatas fuisse, siquidem audiendi sunt acutiores Critici, quibus poenarum varietas & multiplicitas, depravatorum Actorum indicio est: ex quo fit, ut eas in duos distrahi, & suas cuique attribui oportet: nec Georgio Palæstino in-jurius censeretur debet, qui rerum ac tormentorum, quod illi superfluit atque incommodat, in alium rejiciat.

Porro triplex genus Actorum esse video, quæ sub nomine Georgii feruntur. Ad primum genus ea-revocari possunt, quorum Auctores quidquid de utroque Georgio litteris ac memoriæ proditum in-venere, id omne nullo discrimine delectuve ha-bito in unum Georgium congesserunt; cumque ne id quidem satis materiæ esse ducerent, ex qua cele-berrimæ hujus martyris historia pro dignitate con-fici posset, multa præterea ex Actis aliorum Mar-tyrum cognominum surripuisse videntur, quæ sub nomine Georgii Palæstini in publicum emitte-rent; ut satis appareat, iis non tam cordi fuisse, ut vera, aut verisimilia, quam ut multa & admira-bilia de Georgio scriberent. In hanc primam Acto-rum Georgianorum classem referri licet Gallica-nam, ut Papebrochius vocat, Legendam, & quæ indidem paullo contractius descripta est, Vallicel-lanam historiâ; quibus addi potest codex Roswey-danus, qui Græca omnia exemplaria, eodem Pa-pebrochio teste, vel suppliciorum, vel miraculo-rum copia superat. In hujusmodi exemplaribus cum-orantia confuse ac permixte coacervata sint, nulla cruciatuum diversitas apparet, unde duo Georgii inter se dignosci, & quæ ad alterutrum spectant, discerni queant. Hæc sane removeantur ab hac dis-putatione, cum ad eam, quam quærimus discre-pantiam, seu diversitatem investigandam, nullo nobis usui esse possint.

Quæ alterius & tertij generis Acta circumferun-tur, ea vero ad institutam disputationem perti-nent, & alia quidem Græcis, alia Latinis litteris consignata ad nostram ætatem pervenerunt. Potro-si cum Græcis Latina conferantur, quamvis multa in utrisque eadem, nonnulla tamen diversa in his, atque illis describi supplicia animadvertes; ex qua diversitate colligi posse videtur alia ad Palæstinum,

alia ad Salonitanum Georgium referenda esse. Id priusquam ostendo, illud memineris velim; quod iterum ac sæpius admonui, pleraque ex illis, quæ in Græcis exemplaribus continentur ad Palæstinum pertinere; quæ vero in Latinis leguntur, magna ex parte Georgio nostro attribuenda esse. Quod ne temere a nobis & sine causa dici existimes, illud ar-gumenti seu conjecturæ loco esse potest, quod Geo-rgius Palæstinus apud Græcos, Salonitanus apud La-tinos notior erat, & nominis celebritate, cultus-que splendore illustrior; ex quo conjicias velim, Græcos quidem ea præcipue tradere, quæ de Palæ-stino, Latinos vero ea potissimum persequi, quæ de Salonitano e litterarum monumentis cognove-rant, vel fama & auditione acceperant. Quare in-ter Græca & Latina exemplaria hoc maxime inte-resset, quod illa quidem Palæstini, hæc vero Salo-nitani Georgii res gestas in primis continent; sed prioribus illis Græci quædam intexuere ex tabulis Salonitanis decerpta, his autem posterioribus Lati-ni haud multo plura ex historia Palæstini Georgii inferuerunt; unde orta est utriusque Actorum con-fusio & perturbatio.

Jam vero ut uno veluti in conspectu tota videri possit, quæ inter Græcos est, Latinosque codices cruciatuum diversitas, juvat hic breviter atque or-dine percurrere multa illa & varia supplicia, quæ Græci, quæque Latini Georgio illata commemora-ant. Universam martyrii rationem seriemque in hunc fere modum descriptam apud Græcos invenio. Georgium verberibus cæsum in carcerem detrudent; humi prostratum ingenti lapide ejus pectori super-posito comprimunt; in rota illigant, & perentes infra subjectos circumvolvunt; in foveam a calce adhuc candenti fervidam conjiciunt; ferreos igni-tosque calceos in ejus pedes inducunt; os eisdem contunditur; vapulat nervia bubulis; mortiferam potionem semel atque iterum impune haurit; tan-dem capite damnatur & plectitur.

Latini vero codices in referendis B. Georgii sup-pliciis paululum a Græcis discrepant, & martyrii si-riem paullo aliter contextunt. Siquidem apud eos, Georgius primum equuleo, ungulis, facibus, & sale vulneribus iniecto torquetur; tum datum in potione venenum illusus obibit; deinde in rotam, postea in sartaginem conjicitur; demum ad mor-tem rapitur, & capite obtruncato, perfecti abso-lutique martyrii palman adipiscitur. Hæc omnia, quæ apud Latinos de Georgio scripta inveniuntur, Baronius ad quatuor suppliciorum summa capita-revocat; quibus quidem reliquæ poenarum species modo descriptæ veluti in suo quæque genere conti-nentur; atque propterea ex omnibus Georgianæ historiæ exemplaribus illa sibi maxime præbati, quæ cruciatibus non ita multis referta sunt, quamvis ob longiores paraphrases, & carmina identidem in-tertextæ, a pristino illo minimeque fucato dicendi genere haud parum abhorreant. Vides itaque in utraque martyrii serie Græca & Latina partim ea-dem, partim diversa commemorari supplicia; quæ solum apud Græcos reperiuntur, ea ad Palæstinum, quæ apud Latinos tantum descripta sunt, ea ad Sa-lonitanum Georgium referas velim; quæ vero utro-bique recensentur, cum incertum sit, utri conve-niant, ea vel alterutri, vel utrique attribuas, per-me licet. Ex multimodis enim tormentorum gene-ribus, quibus Martyres affici solebant, eadem aut-prorsus similia utrique Georgio infligi potuisse ne-mo negaverit; illud certe nostro cum Palæstino commune fuit, quod uterque capitis obtruncatio-ne martyrium absolvit.

Huc accedit, quod ex miraculis & factis egre-giis

Discrimi-na inter Acta Græ-ca, & La-tina.

Supplicia Georgiana quæ Græci,

& quæ La-tini reccen-sent.

Ratio se-cernendi supplicia, quæ ad Pa-læstinum, quæque ad Sa-lonita-num perti-nent.

Miracula
Georgiana
alia apud
Græcos,

Alia apud
Latinos,
alia apud
æroloque.

Alexan-
dra Con-
versio Ge-
orgio Sa-
lonitano
adscriben-
da.

Diversi
Judices a-
pud Græ-
cos & La-
tinos.

Magnen-
tius com-
memora-
tur a Græ-
cis,

giis Georgii, alia Græci, alia Latini vel commem-
morant, vel prætermittunt, alia vero utrique nar-
rant. Apud Græcos vox e cœlo demissa dicitur, &
delapsus indidem Angelus, qui martyris vulnera
sanaret; iidem tradunt duos Prætores Anatolium
& Potoleonem ad Christum conversos fuisse, item-
que Glycerium, cuius bovem Georgius ad vitam
revocaverat; adduntque hominem jam pridem ex-
tinctum, Georgio iubente ac vocante vivum va-
lentemque e tumulo exiliisse, qui statim a suscepto
baptismate martyrii palmam obtinuit. De his mi-
rum apud Latinos silentium, unam rem alteramve
narrant memoria ac litteris dignam, eandemque a
Græcis prætermittam; nimirum surdis ac mutis ho-
minibus loquendi audiendique facultatem restitu-
tam; & Dacianum necis Georgio illatæ auctorem
igne cœlesti absumptum fuisse. Nam de ducentis
illis & triginta mortuis in vitam revocatis, ut Ja-
cobo Cardin. Stephaneschio quisquam credat, me-
rito fortassis graviorum rationum auctoritatumque
momenta ab eo requirat.

Quæ autem de Georgio Latini pariter atque Græ-
ci litteris prodiderunt, hæc ferme sunt, cum cœ-
lesti viso & suavissimo Christi alloquio recreatum
fuisse, ægrotis quamplurimis salutem pereum res-
titutam, inanium Deorum templum ab eo cum
simulacris eversum: ad hæc: ejusdem vel constan-
tiæ, vel miraculis tribuendum esse, quod Athanasius
Magus, a quo oblatum venenum impune obbibe-
rat, itemque Alexandra Imperatrix Christianam
religionem susceperint, & suo sanguine confirma-
rint, quæ quidem cum de utroque Georgio scripta
sint, si non utrique, certe alterutri convenient ne-
cesse est. Illud affirmare mihi posse videor, Alexan-
dræ ad Christum conversionem omnino adscriben-
dam esse Georgio Salonitano; nam ut alia præter-
mittam, Alexandra multo ante obierat, quam
Georgius Palæstinus martyrium subiret: quippe
Diocletianus, ut superiori paragrapho monuimus,
Priscam uxorem habuit, cum eximium illum Chri-
sti athletam in Oriente altero fere mense, post-
quam persecutionem universalem edixerat, inter-
fici jussit.

§. VI.

De iudiciis Georgiano martyrio præpositis
inter se diversis.

Diocletianum utriusque Georgii martyrio in-
terfuisse ex omnibus fere historiæ Georgianæ
exemplaribus, quæ nobis videre licuit, satis clare
aperteque colligitur. Verum inter Græcos Lat-
inosque Scriptores hoc maxime interest, quod prio-
res quidem Magnentium Consulem cum Diocle-
tiano, posteriores vero Dacianum Diocletiani no-
mine & auctoritate martyris quæstioni ac suppli-
cio præfuisse tradunt. Nam qui Georgii marty-
rium Græcis litteris commendarunt, ii plane om-
nes Diocletiano iudicium exercenti adjungunt Ma-
gnentium virum consulari dignitate præditum,
atque Imperatori in primis carum, qui quæstio-
nem adversus Georgium instituit, eumque variis
percontationibus exagitat; qui ejusdem in Chri-
stiana religione extollenda, deprimendaque ina-
nium Deorum superstitione constantiam ac liberta-
tem increpat; qui denique auctor est Diocletiano
capitalis in Georgium sententiæ ferendæ: *Impera-
tor autem... Magnentio cuidam ex confidentibus
amico, qui tunc erat Consul, annuit, ut Georgio
responderet: hic propius ad se illum accersens, Ecquis,
inquit, tibi istius audaciæ, & magnæ in loquendo li-*

*bertatis est auctor? Veritas, inquit Georgius. Tum
Consul subjecit, quæ est illa veritas? Respondet Geo-
rgius &c. Magnentius autem ad eum (idest Diocle-
tianum) ait: Est hoc in loco, Imperator, vir qui-
dam magica artis peritissimus &c. Tunc Magnentius
assistens Imperatori jussit D. Georgium, quibus adstrin-
gebatur, vinculis relaxari, & ad ipsum: Nunc, inquit,
Dei tui mirabilia opera ostende &c. Imperator igitur
adhibito in consilium Magnentio &c. Hæc variis
in locis dispersa collegimus ex Veneto codice Card.
Bessarionis, cui fere consentiunt cætera Græcorum
exemplaria, itemque Menæa, & Menologia. Por-
ro ex his efficitur in hoc iudicio, quod de Georgii
Palæstini capite factum est, primas quidem partes
Diocletiano, secundas vero tribuendas esse Ma-
gnentio, quem ipsemet Diocletianus ad quæstio-
nem hanc in Georgium exercendam socium sibi
atque adiutorem adiecit. Hæc autem cum a Græ-
cis scripta sint, referenda censeo ad Georgium Pa-
læstinum, qui apud Græcos majori, quam no-
ster, famæ ac nominis celebritate floruit.*

Venio nunc ad Latinos, qui Georgium apud Da-
cianum Præsidentem causam dixisse, ab eoque capite
damnatum fuisse affirmant; quod cum in Georgium
Palæstinum convenire nequeat, cuius quæstioni ac
martyrio Magnentius, iubente ac præfente Dio-
cletiano, præfuit, id ad Georgium Salonitanum
referri oportet: *Imperantibus Diocletiano & Maxi-
miano (inquit Jacobus Stephaneschius) sub Præsi-
de Daciano tanta persecutio Christianorum fuit &c.*
Eodem initio iisdemque verbis utitur Jacobus de
Voragine, itemque Auctor Legendæ Slavonicæ:
*Eo tempore imperantibus Diocletiano, & Maximia-
no sub Præsede Daciano, tanta persecutio Christia-
norum fuit &c.* Nec dissentit Petrus Equilinus:
*Cum autem B. Georgius in civitate Militena tribuna-
tus officio fungeretur, & Dacianus quidam Præses
Christianos ultra modum persequeretur. Unus est
codex Veronensis, quocum Lateranensis congruit,
in quo nusquam Dacianus, ubique Diocletianus &
quæstiones exercens, & supplicia decernens, &
longa cum Georgio colloquia interferens induci-
tur; velut si de causa Georgii solus Imperator per
se ipse cognoverit, statuerit, judicavit. Verum
in codicibus Gallicano & Vallicellano, & in aliis
fere omnibus, quæ indidem desumpta sunt, Latini-
s exemplis adeo frequens est ac celebre nomen Da-
ciani, ut Amanuensium vel inscitia, vel impru-
dencia eum in hac historia locum sæpe invaserit,
quem Diocletiano tribuendum fuisse satis constat;
idemque Dacianus alias Regis, alias Imperatoris
titulo afficitur. Cæterum dubitari non potest, quin
Diocletianus Georgii Salonitani martyrio interfue-
rit; id adeo intelligi licet ex illis hujus historiæ
locis, ubi Dacianus, qui alibi Præses & Judex huic
quæstioni præpositus dicitur, Regis nomine coho-
nestatur, ejusdemque uxor Alexandra fuisse tradi-
tur, id quod neque cum Daciano congruit, & pla-
nius explicatur in notis appositis ad Acta Georgii
Salonitani, quæ infra subjiciemus.*

Restat de Daciano, ut pauca dicamus, quem
Diocletianus quæstioni in Georgium nostrum exer-
cendæ iudicem præfecit. Id ut exsequar, operæ
pretium duxi huc pauca quædam transferre ex Pro-
ëmio codicis Rosweydani, unde multa scitu digna
suppeditantur, quæ licet cum exacta temporum de-
scriptione non satis cohæreant, ab historia tamen
illius ætatis non abhorrent. Cum Diocletianus
Roma profectus ad bellum Persicum & Alexandri-
num Italicas copias deduxit, *adjunxere se comites
Magnentius, Theognis, Dadianus (idest Dacia-
nus) nepotes Maximiani ac provinciarum Præfetti,*
pri-

Dacianus
& Latinus.

In codici-
bus Late-
ranensi &
Veronensi
deest
Dacianus.

In aliqui-
bus Dacia-
nus pro
Diocletia-
no substi-
tutus.

Tres Dio-
cletiani in
Oriente
profecturi
Comites,

primus quidem Libya, secundus Aegypti, tertius denique Syria &c. In eo autem Auctor hujus codicis perturbatione temporum peccavit, quod huic expeditioni praeposuit Galerianam cladem a Persis acceptam, quam Italici exercitus conscribendi causam fuisse ait, cum Galerius, ut tradunt antiqui Scriptores, post confectum Alexandrinum bellum, & Achilleum devictum, male cum Persis pugnaverit, & rei infelicitate gestae nuntii ad Diocletianum non in Italiam, sed in partes Orientis advenierint. Ad historiam vero, quod attinet, nihil fere est, quod reprehendi possit, aut cum veritate conciliari nequeat. Itaque Diocletianus tres e primaria nobilitate viros, eisdemque nepotes, seu consanguineos Maximiani vel Galerii, vel Herculei, Alexandrinae, & Persicae expeditionis comites delegit. His tres provincias nobilissimas, suam

quibus tres nobilissimae Provinciae delegatae.

cuique decreverat, quas quidem, cum eo tempore domesticis externisque hostibus confisterentur, vel a belli seditionisve periculo prope abessent, & praesidiis firmissimis muniri, & eximiorum Praesidium consilio, fidei, ac vigilantiae committi oportebat. Magnentio obvenit Libya; Libya autem vocabulo Liburniam seu Dalmatiam subesse haudvana est suspicio; sunt enim, quae proferre possem, haud pauca hujus appellationis vetera exempla. Sunt, qui per id temporis Diocleam matrem Diocletiani, summo cum imperio Dalmatiae praefuisse tradunt; verum id non obstat, quo minus Diocletianus ejus provinciae administrandae adiutorem Magnentium matri dederit, qui rei militari praesesset; & si quid tumultus, seditionisve, se absente oriretur, Dalmatas in officio contineret; fortassis enim jam tum Diocletiano suboluerat non deesse in Dalmatia, qui rebus novis studerent, quod deinde eventus comprobavit; nam dum ille Aegyptio bello distinebatur, Demosthenes quidam, popularibus suis ad defectionem compulsis, Regnum in ea provincia occupavit. Aegypto Theognidem praefecit, ut ejus opera uteretur ad profligandum Achilleum Aegyptiacae defectionis auctorem, qui Alexandriam tyrannico dominatu oppressam tenebat. Denique Daciano praefecturam Syriacam mandavit, infestam ab incursionibus Persarum, qui Armenia majore vastata, Syriam quoque urendo populandoque saepe peragrabant.

Diocletianus in Dalmatiam trajecit,

Ergo Diocletianus cum tribus hisce Praefectis in Dalmatiam trajecit vergente jam inclinatoque in hibernum tempus anno tertii saeculi 95. nisi ejus adventum in Dalmatiam ad initium anniproximi revocare placeat. Ibi hyemem copiis Dalmaticis atque Illyricis contrahendis consumpsit; nec vero e Dalmatia ante discessit, quam, Majo appetente, tempus bellicis expeditionibus idoneum adesset. Interea dum Persici & Alexandrini belli apparandi causa in ea provincia moratur, haudquaquam Christianis tranquillis & pacatis esse licuit. Ex quo Diocletianus se nomini Christiano infestum praebere coeperat, erat hoc illi solemne, ut ubicumque vel ad tempus consisteret, illic statim suum in Christianos odium expromeret. Igitur e tribus Praefectis, quos secum adduxerat, Dacianum delegit, quem Christianis inquirendis excruciansque praeficeret. Ubi vero ex iis aliqui ad Praefectum rapi, in carcerem trudi, cruciatibus torqueri coeperunt, tantus omnes terror invaluit, ut plerique in latebras e publica luce conspectuque se conjecerint; multi etiam, quibus libertas & salus, quam fides & religio antiquior fuit, Idolis nefarias hostias immolaverint; nemo autem fuerit, qui se palam aperteque Christianum profiteri auderet. Id cum animadverteret Georgius Salonitanus Episcopus, & ex ea

ubi Christianos devexavit.

Christianorum sive ignavia, sive defectione intimis sensibus angere, suarum partium esse duxit, semet in apertum discrimen adducere, ut Christianae religionis dignitati, & gregis sibi concrediti salutis consulere. Itaque ultro Dacianum adit, hominis saevitiam increpat, in Ethnicorum simulacra, eorumque sacrilegam superstitionem gravi & vehementi oratione invehitur; se vero ad omnia quamvis multa & acerba pro Christo subeunda supplicia paratissimum esse profitetur. Quo quidem facto simul exemplum ceteris praebuit, quo excitati ex ingenti illo pavore se colligerent, & spiritus Christiano homine dignos susciperent; simul labem illam abstergit, quam ex aliorum recordia, & prodicione Christianum nomen contraxerat. Ita Georgius Episcopus animam suam ponens pro ovibus suis & sibi illustri martyrii palmam peperit, & ceteris ad mortem pro Christo obeundam vires & alacritatem injecit. Haec partim ex Rosweydanico codice, partim e Latinis exemplaribus, partim ex historia illorum temporum collecta, & alia cum aliis conjuncta exposuimus, ut inde appareat, qua ratione factum fuerit, ut Dacianus ex designatione Diocletiani jure quodam extraordinario in Dalmatia, Georgii quaestioni & martyrio praefuerit. Cave tamen confundas hunc Dacianum cum altero illo, qui aliquot post annis in Hispania, universali jam saeviente persecutione, acerbissimam in Christianos quaestionem exercuit, eorumque multa milia extremo supplicio affecit. Is enim, cujus iudicium ac sententiam noster Georgius subiit, statim poenam suo dignam scelere suscepit, quippe de caelo tactus ambustusque, quemadmodum docent Latini codices, horrendum in modum interiit.

Georgii Salonitani ingens animus atque imperator.

Illud hoc loco inquirendum censeo, quid cause sit, cur in Gallicano itemque Vallicellano codicibus Diocletianus Auctor decimae & postremae persecutionis, qui Dacianus ibidem per errorem vocatur, numquam Romanorum Imperator, sed Rex Persarum appelletur: In illo tempore arripuit diabolus Regem Persarum, Regem super quatuor cedros saeculi, qui prior erat super omnes Reges terre, & misit edictum, ut universi Reges convenirent in unum, & dum congregati fuissent numero septuaginta duo Reges &c. Haec e Ms. Gallicano, quo cum fere congruit Vallicellanum apographum: Regnante impiissimo Daciano (id est Diocletiano, cujus in locum, ut diximus, libriorum inscitia Dacianus subrepsit) Regnante, inquit, impiissimo Daciano Imperatore, sive Rege Persarum, & ipse praerat super quatuor Calipartes, quia prior erat super omnes Reges Graeciae, & misit edictum, ut universi Reges convenirent in unum; & dum congregati essent septuaginta quinque Reges Graeciae &c. Regalem a Persis titulum Diocletiano inditum sibilis & cachinnis explodunt plerique; & vel hinc satis argumenti sibi esse existimant, cur Acta S. Georgii inter commentitias fabulas & meras nugas jure meritoque rejiciant. Ego vero non id ago, neque in eo nunc laboro, ut Gallicanæ, seu Vallicellanae, ut vocant, Legenda fidem & auctoritatem adjungam; quid me de utraque sententia sit, supra declaravi, cum eas nihil aliud esse dixi, nisi indigestam quamdam rerum ac suppliciorum farraginem ex Actis utriusque Georgii ineptissime conflata; neque facile indidem testimonia sumptis ad fidem faciendam, nisi forte siubi cum aliis melioris notae codicibus cohaereant. Praeterquamquod cum ejusmodi exordium, ubi Diocletianus Persarum Regis titulo afficitur, pertinere putem ad historiam Georgii Palæstini, propterea quia ibidem haud obscure designatur tempus Persecutionis uni-

Cur Diocletianus dictus Rex Persarum,

ver-

versalis, nihil mea refert, utrum res in eo descriptæ pro veris, an pro commentitiis habeantur. Verum enimvero, ut appareat non continuo ridendos esse veteres ac repudiandos, si quid aliquando scripserint, quod nobis incredibile & absurdum videatur, operæ pretium duxi rationes haud sane improbabiles afferre, cur Diocletianus Rex Persarum haud inepte appellari potuerit; quod quidem eo libentius facio, quia cum ostendo nec temere, nec sine ratione Diocletianum huiusmodi titulo cognominatum fuisse, veteres Martyrologos nec paucos, neque contemnendæ auctoritatis defendo, inter quos est Ufuardus in apographo Hagenovenfi, Rabanus, Notkerus, alique, qui Dacianum idest Diocletianum vocant Regem, sive Imperatorem Persarum.

vel ab Syria & Palæstina ejusdem imperio subiecta,

Primum igitur Diocletiano id tituli sive cognominis obvenisse potuit e Syria, aut Palæstina, ubi tum versabatur, cum Georgii militis martyrio præfuit. Verisimile quippe est, ut supra diximus, olim universam Syriam ex eo interdum denominatam fuisse Persidem, quod cum Persæ illam in suam ditionem redegressent, eoque popularium suorum colonias deduxissent, illuc quoque gentis suæ vocabulum invexerint; id quod probabile esse multis exemplis tum ex antiquitate, tum e proximo & superiore sæculo in hanc rem prolatis supra ostendimus. Porro qui de rebus Diocletiani in Syria vel Palæstina gestis scribebant, maluerunt eidem titulum regium tribuere ex illa peculiari provincia, in qua tum conventibus edicendis, sancendisque legibus omnia regis munera atque officia exsequebatur, quam ex amplissimo illo principatu, quem una cum Herculeo in omnibus Romani imperii provinciis obtinebat, ad eum fere modum, quo paucis ante annis Carolus VI. Romanorum Imperator, dum viveret, in Bohemia Bohemorum, in Hungaria Hungarorum Rex rite appellari poterat. Dicitur præterea Diocletianus præfuisse super quatuor cæli partes, vel super quatuor cedros sæculi, propterea quod ille unus inter cæteros, quos in societatem imperii adsciverat, vel auctoritate, vel potestate eminebat; hanc quippe eorum verborum vim atque interpretationem esse arbitror. Quod autem in ejus ditione amplius septuaginta Reges fuisse traduntur, id referendum censeo ad Præfectos in urbibus Syriæ ac Palæstinæ constitutos, quibus addi possunt Præfecti Cappadociæ & Ciliciæ, aliarumque Regionum, quæ a Syria prope aberant. Hos quippe regio titulo propterea ornari docet Jacobus Stephaneschius, quod *Regis locum teneant*, ac Regis nomine juri dicundo præfint.

vel per contemptum, & ludibrium a Romanis,

Deinde, quod vero propius mihi videtur, existimo Diocletianum Persici Regis titulo per ludibrium & contemptum a Romanis denominatum fuisse. Ex quo Diocletianus in Persidem belli causa profectus earum gentium mores atque instituta propius cognovit, mirifice illis delectari cœperat; in eandem uxorem duxit Alexandram; Persico vestitu cultuque identidem utebatur; divinos etiam honores sibi adhiberi jussit, quibus Persæ suos Reges prosequi solebant; in eo, quod prope Salonam extruxerat, magnificentissimo palatio primariis fœminis, quas e Perside captivas abduxerat, Gynæceum amplum in primis ornatumque constituit, & alia insuper multa ex legibus ac disciplina Persarum sibi adsciverat, suosque in mores induxerat. Id cum indigne ferrent Romani, quibus præterea aliis de causis Diocletianus jam senex in odium & contemptum venerat, neque pati possent Romanum Imperatorem a majorum institutis in mores consuetudinesque barbarorum usque adeo degenerasse,

ut oblitus esse videretur, quid nominis atque imperii gereret, quibusve populis præfesset; in conviciis & probris, quæ illi objicerent, nihil magis in promptu habebant, quam ut eum Regem Persarum dictarent. Et vero Diocletianus cum Romam venisset anno tertio exeunte quarti sæculi, ut vicefimum suscepti imperii annum solemnem pompam celebraret, numquam prodibat in publicum, quin populi sibilis, disertiis, atque adeo conviciis exciperetur; cumque hujusmodi popularis licentia, seu verius petulantia magis in dies augetur, quam ut diutius ferri posset, peracta vicennialium celebritate ex urbe repente excessit, ut fugam potius capescere, quam profectum maturare videretur. Natura quippe inerat populo Romano miradicitas, & ad carpenda vel summorum virorum vitia acerrimum idemque promptissimum ingenium, ut ne ab ipsis quidem Imperatoribus cavillationes & convicia abstinerent.

Huc adde, quod Diocletianus, cum e Persis insignes victorias retulisset, Persici cognomen more majorum sibi adsciscere jure meritoque potuit; quæ tertia hujusce appellationis, de qua nunc agimus, causa esse potuit. Hinc enim factum esse conjicio, ut Scriptores aliqui, cum Diocletiano Imperatori cognomen *Persici* adscriptum legerent, neque satis adverterent id non ad gentes, in quibus dominabatur, sed ad gentes, quas devicerat, designandas appositum fuisse, ex *Diocletiano Imperatore Persico* Diocletianum Imperatorem seu Regem Persarum effecerint. Hæc fere habui, quæ in hanc sententiam exponerem, ut constaret, antiquis causas non defuisse, cur Diocletianum Regis Persarum titulo afficerent; quod documento nobis esse velim non statim antiquos codices & Auctores rejiciendos esse, habendosque ludibrio, si quid in illis reperiatur, quod neque verisimile, aut cum veteri historia consentaneum, & plane fabulosum atque commentitium videatur; ne forte dum illos ridemus, nos ipsi aliis ridendos præbecamus.

vel denique ob victorias de Persis relatas.

Quæ hæcenus de Georgianis historiis variis ac diversis copiose disserui, eo pertinent, ut ostenderem eas permixtas esse, & ex duplicis Georgii Actis coaluisse, quorum alter Georgius Salonitanus Episcopus fuerit necesse est, cum tertius Georgius illis temporibus æqualis non suppetat; & una eademque opera ex illa rerum, temporum, locorum confusione ea fecernerem, quæ ad alterutrum pertinent, & sua cuique tribuerem. Nunc illis argumentis occurrendum censeo, quibus juniores quidam Acta Georgiana permixta oppugnant, omnemque illis fidem & auctoritatem detrudere conantur.

C A P U T IV.

Refelluntur argumenta, quibus acta S. Georgii impugnantur.

Historias Latinas juxta Græcasque, multiplices & varias, quæ sub Georgii nomine feruntur, non solum plerique Eterodoxi, sed nonnulli etiam Catholici acriter vehementerque oppugnant; & quamquam utrique eandem fere oppugnandi viam rationemque incant, non eodem tamen utrique spectant, & longe diversum his atque illis finem propositum esse apparet. Nostri siquidem salvo martyris titulo cultuque, quem Georgio & ecclesiæ auctoritas, & multarum ætatum consensus attribuit, nihil aliud contendunt, nisi ut ostendant omnia fere, quæ de illo memoriæ aut litteris prodita sunt, vel commentitia esse, vel incerta & dubia,

In Historiam Georgianam ecclesiasticam Catholicorum, & hæreticorum.

subie, quibus nemo fidem adhibeat, quin nimium credulus, & parum prudens haberi velit; hoc unum urgente, hic consistunt, nihil præterea moluntur. Longius progreditur hæreticorum audacia, quorum ea mens, idque consilium est, ut proculcatis ever-
sisque antiquis monumentis, quibus Georgii martyrium resque pro Christo gesta continentur, in ipsum Georgium impetum faciant, eumque veteri-
mini cultus possessione dejectum inter Divos apo-
cryphos & confictos rejiciant. Itaque ut Georgio aras, templum, venerationem omnem, Divi que titulum adimant, ejusdem Actis fidem omnem ab-
rogare conantur; quasi vero si hujusmodi Acta falsa & inania sint, sequatur illico nullum fuisse Geo-
rgium martyrem, nisi quem nimia credulitas, aut vana superstitio fixit. Esto sane, futilia sint, & nullius fidei ac pretii, quæ de Georgio in ejus Actis traduntur; habet tamen aliunde firmiora admini-
cula, quibus nititur, veri Georgii sanctitas & martyrium: quippe constans ac perpetua ecclesiæ traditio, consentiens omnium Martyrologorum auctoritas, celeberrimi cultus diuturnitas, san-
ctius & gravius testimonium eidem perhibent, quam ut Hagiomachorum insanis conatibus labefactari possit. Sed non est hujus loci atque instituti Geo-
rgium ab impudentissimis Hæreticorum calumniis vindicare; horum audaciam atque insaniam egre-
gie refutarunt Robertus Card. Bellarminus in lib. de ecclesia triumphante, Daniel Papebrochius Com. præv. §. v. Nicolaus Serrarius, qui ex professo præstantissimi hujus martyris defensionem suscepit, eaque de re prolixam disputationem conscripsit, & alii præterea multi, ut si quid præclaris illorum lu-
cubrationibus ipsi addere velimus, tempus terere in rebus minime necessariis, & actum agere videamur. Hoc unum nobis hoc loco propositum est, ut re-
fellamus argumenta, quibus impeti solent promiscue & communiter omnia fere Georgianæ historiæ exemplaria, & in contemptum adduci, simulque ostendamus, nihil propemodum vitii iisdem inesse, nisi quod permixta sint, & ex utriusque Georgii Actis conflata. Cæterum dum Acta Georgiana a nostrorum oppugnatione defendo, una eademque opera hæreticis omnem Georgii ejusque cultus calumniandi aulam eripio, quippe qui idcirco Georgium Divorum Fastis expungant, usurpatique cul-
tus reum faciant, quod in ejus Actis nihil sincere-
rum, nihil non fictum & commentitium esse exi-
stiment.

S. I.

Rejiciuntur argumenta ex ipsa Actis deprompta.

Responsio
ad i. argu-
mentum.

ERgo primum illud est, quod Actis S. Georgii vulgo objiciunt, in iis & genere diversa, & numero plura supplicia, facta, miracula referri, quam ut credibile sit omnia unius martyris propria esse & singularia; præterquam quod nullo modo prorsus inter se coherent: ita sunt pleraque & per-
sonarum diversitate, & locorum ac temporum in-
tervallo disparata. Verum huic argumento satis superque fecimus proximo capite; ostendimus quippe in duos Georgios distribui oportere, quæ uni perperam adscribuntur; his vero sejunctis, ac suis cuique restitutis, neque rebus, quæ propria est utriusque, historia nimium redundat, & si qua conjunctis Actis inesse videtur discrepantia, ab iisdem separatis omnino abest, longeque summove-
tur. Urgent porro, & multa ex Actis Georgianis hæc illæ decerpta in unum congerunt, partim, ut ipsi putant, incredibilia, partim vana & ridicula,

partim turpia & flagitiosa, quæ ne in hominem quidem mediocriter ab honestate instructum, ne-
dum in virum eximia sanctitate præditum cadere possunt. Quæ autem tantopere exaggerant, vehementerque improbant hæc ferunt sunt: *Dacianus Rex sive Imperator Persarum; Bos Glycerii Georgio Deum deprecante reviviscens; Conflictus cum Athanasio Mago; Mortuus ad vitam revocatus; Pugna Georgii cum Dracone, & regia puella immuni lante-
na exempta.* Huc adde (quod vel fidem excedit, vel nefas sit de sanctissimo viro suspicari) *animam Alexandræ Imperatricis ab æternis, quibus jam dudum dicta erat, cruciatibus vindictam; suspectum Georgii cum vidua, nescio quæ contubernium; Fraudes atque insidias, quas Georgius ad interficiendos Idolorum cultores, molitus esse traditur.*

Loca quædam ex Actis Georgianis, ad eandem historiam relevandam obiecta.

Sed argumenta ex his Actorum locis ducta, & cætera ejusdem generis promptissimum est refellere. Nam ad Dacianum quod attinet, supra docuimus, ubi Dacianus regio vel Imperatorio titulo afficitur, ibi Daciani nomine Diocletianum intelligi oportere; nec vero causas desuisse ostendimus, cur eum veteres Regem vel Imperatorem Persarum aliquando appellarent. Ad ea vero, quæ proxime subjiciuntur, de bove red vivo Glycerii, de Athanasio Mago, de homine ab inferis excitato nihil est, quod respondeam. Hæc & alia hujusmodi, quæ humanam vim potestatemque excedunt, Deo optimi maximi potentia nullis circumscriptæ limitibus adscribenda sunt, qui vult videri mirabilis in sanctis suis. In his nihil incredibile, nihil absurdum, nihil singulare apparet, cui non simile quidpiam in aliorum Divorum Actis vel probatissimis reperiatur. Nihil vero causæ est, cur pugnam cum Dracone initam, ereptamque ex faucibus terræ monstrum regiam puellam tantopere irrideas. Tota quippe illa narratio in eo dicendi genere versatur, quod allegoriam vocant, & longe aliter, atque ipsa verba significant, intelligi debet.

Ad singula responsio datur.

Georgii pugnam cum Dracone allegorice.

Huic enim descriptioni subest res vera, eaque cum Georgii sanctitate plane consentiens, verborum ac sententiarum ambagibus involuta, quam proinde idonea interpretatione adhibita, evolvi explicarique oportet. Id nos haud multo post diligenter explanare conabimur; & ad historiam illorum temporum apte congruenterque declarabimus, quorum spectet hujusmodi pugna, quid monstrum fuerit Draco ille, quidve significet regia puella, cui Georgius auxilio fuit, & vitam ac salutem attulit.

De tribus vero illis, quæ postremo loco ad reprehendendum arripueras, valde tibi assentior; sunt enim alia credita, alia etiam auditu indigna, quæ hominis vel mediocriter prudentis fides respiciat, & pia religioseque aures avertentur; ac propterea omnino ab Actis Georgii sive Palæstini, sive Salonitani amovenda ac resecanda censeo. Sed hæc descripta sunt in codice Vallicellano, cujus nulla est apud nos auctoritas. Neque enim id suscepimus, aut professi sumus nos illa omnia probaturos, quæ in omnibus & singulis Georgianæ historiæ exemplaribus traduntur. Tantum vero abest, ut Vallicellana historia nobis probetur, ut eam simul cum Gallicano codice, unde est descripta, unam omnium mendosissimam & profligatissimæ auctoritatis esse judicemus: quamquam ut nulla est tam mendax historia, quin veræ falsis identidem intermiscat; sic etiam in hac multa continentur, quæ aut vera sunt, aut si rationibus & conjecturis aliunde adscitis defendi & illustrari queant, pro verisimilibus haberi possunt. Scio equidem a nonnullis non improbari Georgianum illud cum Vidua contubernium, alia-
que

Tria possumus in digna Georgio,

in Codice Vallicellano con-
sineantur,qui apud nos est aut-
lus, fidei.

que id genus; sed ipsi viderint, quemadmodum hæc cum Georgii sanctitate componi queant, ostendantque, si quo modo possint, in eam partem posse accipi, unde nulla præstantissimo huic Martyri labes inhæreat.

§. II.

Satisfit argumentis petitis ex Decreto Gelasiano.

Concilium
Rom. sub
Gelasio I.

Alterum argumentum ducitur ab auctoritate sane gravissima illius Romani Concilii, quod Gelasius Pontifex Maximus anno 494. coegit, cuique Episcopi omnino ad septuaginta interfuerunt. In eo concilio diligens & accurata quæstio instituta est de sacris atque ecclesiasticis libris, qui tum in vulgus longe lateque emanaverant, & a plerisque nulla prorsus nota, & animadversione præmonitis, passim & impune legebantur; simulque habitus est eorum delectus, qui vel in canonem recipiendi essent, vel digni haberentur, quos Christianus populus ad pietatem fovendam atque excitandam retineret ac legeret. Cæteros vero, unde nihil boni, vel plus mali, quam boni percipi posset, sacra Synodus reprobavit, & qua quisque dignus erat, censura confixit. In eam disquisitionem, ut aliorum Divorum, sic etiam Georgii Acta venire, quorum lectione seu publica, seu privata Gelasius eam præcipue ob causam Catholicis interdixit, quod ab hæreticis conscripta esse deprehendisset; ex quo intelligi licet in iis compertum fuisse aliquid pravi dogmatis, quo facile eorum, qui ea legerent, vel audirent, mentes animique infici possent. Sapientissimi hujus Pontificis verba, qua ad rem nostram pertinent, cum legi cognoscique dignissima sint, idcirco huc transferenda censeo: *Gesta, inquit, Sanctorum Martyrum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confessionum triumphis irradiant, quis ita esse Catholicorum dubitet, & majora eos in agonibus esse perpeffos, nec suis viribus, sed Dei gratia, & adiutorio tolerasse? Sed ideo secundum auctoritatem antiquam vel consuetudinem singulari cautela in sancta Romana ecclesia non leguntur, quia eorum, qui scripsere, nomina penitus ignorantur, & ab infidelibus aut dicta superflue, aut minus apte, quam rei ordo fuerat, scripta esse putantur: sicut cujusdam Quirici & Julittæ matris ejus, sicut Georgii, aliorumque passionum hujusmodi, quæ ab hæreticis probantur conscriptæ: propter quod (ut dictum est) ne vel levis subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana ecclesia non leguntur &c.* Eandem Synodicam & Pontificiam Sanctionem & iisdem fere verbis exhibuit Gratianus in antiquorum Canonum collectione, quam decretum inscripsit, distinct. xv. Cap. Sancta Romana ecclesia.

Jam vero ex multis & variis Georgianæ historiæ apographis, quæ etiamnum extant, non satis liquet, quanam illa fuerint, quibus Gelasius canonicæ animadversionis notam inussit. Cæsar Card. Baronius in notis ad Martyrologium docet Vallicellanam Legendam eo Synodico, & Pontificio decreto perculsam fuisse, cumque hanc unam Gelasiano interdicto supposuerit, reliquas omnes, quæ de Georgio feruntur, historias ab ea censura videtur exemisse; ut ex ejus sententia, illa quidem rejici debeat, cæteræ vero impune retineri legique possint. Cæterum Daniel Papebrochius Com. præv. §. 1. n. 5. cui equidem vehementer assentio, ne illam quidem Vallicellanam Gelasii vetito obnoxiam esse existimat, sive quod hujusmodi historiam aliquot sæculis post Gelasianum decretum compositam

esse censeat, sive quod nihil in ea subolet hæreticæ pravitatis, quæ fuit causa præcipua, cur Gelasius Acta S. Georgii interdictorum codicum catalogo adscripserit. Quas rationes attulit Papebrochius, ut Vallicellanam historiam Gelasianæ censuræ subduceret, ex iisdem conficitur multo probabilius Pontificio illo interdicto eximi posse ac debere cæteras omnes historias, quæ nunc sunt in manibus, & sub Georgii nomine circumferuntur; nam præterquamquod ab iis abest quidquid in codice Vallicellano jure meritoque viri docti reprehendant, ne leve quidem in iisdem hæreseos vestigium, vel quidpiam absurdi deprehenderis, unde subsannandi oritur occasio, quod canonicæ animadversioni causam præbuerit; & cum omnia omnino Georgiani martyrii exempla, quæ ad nostram ætatem, nostrasque manus pervenerint, ex utriusque Georgii Actis constata, permixtaque sint, hujusmodi vero permixtio tum primum fieri cœperit, cum jam esset in exitu sæculum septimum, ut supra ostendimus, necessario sequitur hæc longe alia esse ab illis, quæ duobus ante sæculis Gelasius inter codices apocryphos rejecerat. Quare id verisimillimum puto, quod Papebrochius docet, nimirum Acta illa Georgii, quæ Pontificis, conciliique Romani proscriptionem subiere, solerti Episcoporum studio undique statim fuisse conquisita, & flammis tradita, vel certe abolita sic prorsus, ut nullum eorumdem exemplar ad posteros pervenerit. Quod igitur (ait Papebrochius Com. præv. §. 1. num. 5.) de rejectis a Gelasio Cyrici, & Julittæ Actis, etiam de istis melius pronuntiasset Baronius intercidisse: sicut interciderunt, vel potius pio Catholicorum studio abolita fuerunt omnia fere Evangelia supposititia, Actus Apostolorum, libri de Christo, de Deipara, de Patriarchis fabulosi; opuscula pseudepigrapha aut hæretica, quæ in sat longo Apocryphorum a Damaso rejectorum Catalogo continentur; quæque in rerum natura fuisse nesciremus, nisi ibi legerentur nominata.

Ex hisce liquido constat nihil argumenti adversus Acta S. Georgii, quæ nunc extant, ex Romano illo concilio, Gelasiique decreto proferri posse. Illud vero, quod in suo Sanctuario Thomas Turgillus tradidit, Acta S. Georgii proscripita item fuisse a Pelagio Romano Pontifice, nullo modo prorsus assentior. Nam Pelagianæ hujus censuræ nemo præter unum Turgillum mentionem fecit; & inter canones a Pelagio constitutos ne vestigium quidem hujusce interdicti reperies. Quocirca sane vereor, ne Turgillus nominis similitudine deceptus, Pelagium pro Gelasio scripserit; & quod Gelasii auctoritate sancitum fuerat, Pelagii sententiæ ac nomini supposuerit.

§. III.

Refutatur argumentum ex Nicæna Synodo falso prolatum.

Cum igitur ex Gelasiano decreto, quod volunt, efficere nequeant adversarii, aliunde arma comparant, quibus Acta S. Georgii vehementius oppugnent; iisdemque objiciunt auctoritatem concilii Nicæni, cujus judicio gravissimo & maximo damnata esse contendunt. Nicænæ sententiæ ac censuræ testes citant Jacobum de Voragine, itemque Petrum Equilinum: *Ejus Legenda*, ait Jacobus, *inter scripturas apocryphas in concilio Nicæno annumeratur, ex eo quod ejus martyrium certam relationem non habet &c.* Idem plane scripsit Petrus Equilinus: *Hujus Martyris legenda*, inquit, *in concilio Nicæno inter apocryphas annumeratur, eo quod*

Nulla ex historiis Georgianis, quæ adhuc extant, Gelasii decreto obnoxia.

Actis Georgianis nullam notam inussit Synodus Nicæna.

quod in ejus martyrio multa diversitas inveniatur &c. Mihi vero venit in mentem subvereri, ne quemadmodum Pelagio Thomas Turgillus, sic etiam in concilio Nicæno adscripserint, quod de historia S. Georgii Gelasius & concilium Romanum graviter sapienterque decrevit. Idem suspicari videtur Florentinus in notis ad Martyrologium Hieronymianum, quas apposuit ad diem 24. Aprilis: *Tam diversa, inquit, de eo scripta sunt, & ab hæreticis ita immutata, ut Gelasius ejus vitam inter apocrypha rejecerit: quam censuram non Gelasio, sed Nicæno concilio tribuit Petrus Natalis lib. 4. c. 28, qui etiam in Actis S. hujus Martyris ad calcem ex pluribus codicibus Mss. dissonantias animadvertit tum in modo, tum in tempore, tum in judicis persona.*

Et vero, si quod de censura Nicæna scriptores illi tradunt, id ad primam Nicænam Synodum referri volunt, quomodo suam sententiam confirmare possint, vix invenient. Siquidem cum ex omnibus canonibus, quos Nicæni Patres in ea Synodo condiderunt, quatuor omnino ac viginti supersint, in his ne tenue quidem indicium apparet, unde colligi possit Acta S. Georgii in eo concilio, longe omnium sanctissimo & celeberrimo proscriptionis sententiam subijisse. Haud equidem inficior ab Nicænis Patribus in disquisitionem adductos esse sacros utriusque Testamenti codices, & in canone ad id constitutum ex ordine relatos; id quod haud obscure declaravit Hieronymus ep. 3. ubi profitetur se ob auctoritatem Synodi Nicænae librum Judith recipere, atque in Divinarum Scripturarum numero habere. *Sed quia, inquit, hunc librum Synodus Nicæna in numero sanctarum Scripturarum legitur computasse, acquievi postulationi vestra.* Quemadmodum vero hunc, aliosque plures ejusdem concilii canones vetustas intercepit, sic etiam intercidisse potuit decretum illud, quo S. Georgii Acta legi ac retineri vetarentur. Huc accedit, quod Gelasius præter cæteras hanc rationem suo interdicto subjecit, quod proscriptæ ibidem historiae secundum antiquam auctoritatem vel consuetudinem singulari cautela in S. Romana ecclesia non legantur. Porro cum Gelasius antiquam auctoritatem laudat, videtur spectare ad Nicænum aliquod decretum, quod gravi censura historiam Georgianam confixerit. Verum hæ conjecturæ leviores videntur esse, quam ut ex ipsis certi aliquid effici statuere possit. Utcumque tamen fuerit, illud satis constat nullum in concilio primo Nicæno præjudicium factum fuisse in ea S. Georgii Acta, quæ nunc existunt; quippe cum, ut sæpe diximus, hujusmodi exemplaria ex utriusque Georgii Actis composita non ante septimum sæculum describi, vulgarique cœperint.

De altera vero Nicæna Synodo ut brevissime respondeam, utar iisdem verbis ex Italico in Latinum conversis, quibus Laurentius Finicchiarus argumentum ab hujus concilii auctoritate ductum refellit: *Nihil legitur, inquit, in toto concilio Nicæno II., quod historiae nostræ fidem abroget, eamque vel falsam, vel apocrypham esse declaret, ut cuique manifestum erit, qui ejus Concilii Acta omnia percurrat.* Nec vero opus est pluribus verbis refellere eos, qui ex eo concilio, cujus auctoritate historiam S. Georgii oppugnant, ne verbum quidem huic historiae incommodum proferre possunt.

Nihilo autem operosius est illos confutare, qui ad eandem historiam labefactandam abutuntur canone 63. sextæ œcumenicæ Synodi, quam Agatho Romanus Pontifex ad duplicem in Christo voluntatem, divinam & humanam contra Monothelitas sanciendam, octogesimo anno septimi sæculi convocari jussit. Hujusmodi canon uti extat apud Finicchiarum Sacrum.

nicchiarum part. I. §. IV., est hujusmodi: *Quæ a veritatis hostibus falso conficta sunt Martyrum historiae, ut Dei Martyres ignominia afficerent, & qui eas audituri essent, ad infidelitatem adducerent, in ecclesia non publicari jubemus, sed eas igni tradi. Qui autem eas admittunt, vel tamquam veris iis mentem adhibent, anathematizamus.* Sed cum in eo canone generatim Acta Martyrum conficta verbis sane gravissimis rejiciuntur, nulla Georgii historia nominatim proscribitur. Vide porro, ne temerarium sit canonicæ huic censuræ id tuo arbitratu subijcere, quod an sapientissimi illi Patres decreto suo complexi voluerint, minime constat; præsertim cum ab Actis S. Georgii longissime absint omnes illæ fraudis, & falsitatis notæ, ob quas rejectæ sunt ab eo concilio historiae Martyrum, flammisque adjudicatæ. Nihil enim in illis apparet, quod vel ab hæreticis esse confictum jure suspicemur, vel D. Georgium afficiant ignominia, vel denique pios homines ab recta in Deum fide in errorem abducant. Quod si hujusmodi notas in Vallicellianam historiam aliqua ex parte convenire existimas, haud equidem repugnaverim; sed ne hanc quidem ea censura inustam fuisse contendo, quippe quæ Papebrochio teste conscripta fuit duodecimo sæculo, cum a sexta Synodo anni amplius quingenti effluxissent.

§. IV.

Aliis aliunde ductis argumentis respondetur.

Verum, inquiet aliquis, si Actis S. Georgii iis, quæ nunc extant, nihil umquam censuræ neque vetera concilia, neque Romani Pontifices inflixerint, quid est, quod Ado, quod Usuardus, quod Mombricitus, aliique Veteres & juniores Hagiographi eadem Acta inter scripturas apocryphas annumerant? quid est, quod ecclesia Romana veteres S. Georgii lectiones, ex vulgatis ejusdem Actis depromptas, e Breviario Romano sustulerit? In promptu est, quod hisce interrogationibus breviter subiciam; nam ut a postrema initium respondendi faciam, cum Romani Censores, correctioni veteris Breviarii præpositi, quædam in illis lectionibus animadverterent, quæ inter se minus cohærebant, & nulla illis oboriri posset suspicio de duobus Georgiis, inter quos ea distribui oporteret, quæ in unum convenire non poterant, jure meritoque verendum esse censuerunt, ne quid falsi illis subesset, indignumque propterea, quod in eo statarum precum sanctissimo codice locum obtineret. Atque id causæ fuit, cur ecclesia Romana pro singulari sua prudentia hujusmodi lectiones ex Breviario deleri jussit. Est enim hoc proprium ac singulare illius ecclesiæ, quæ cæterarum omnium Mater est, & Magistra, ut in iis, quæ ad Divorum, Dei que cultum quoquo modo pertinent, non solum quæ perspicue falsa sunt, sed etiam quæ vel tenuissimam falsitatis speciem præferunt, rejiciat atque abjudicet; in his quippe rebus dijudicandis hanc sibi potissimum regulam constituit, ut si in alterutro sit peccandum, malit videri nimis cauta, quam parum prudens. Cæterum aliæ particulares ecclesiæ, veluti Ferrariensis, itemque aliqui Religiosi cœtus, qui res hujusmodi non tam aurificis statera, quam populari quadam trutina examinandas putant, iisdem lectionibus ad diem festum S. Georgii celebrandum concessu permittuntque Romanorum Pontificum hodieque utuntur. Adde, quod ecclesia Græca in suis Menæis ac Menologiis etiamnum retinet permulta, e vulgaribus S. Georgii Actis

Cur e Romano Breviario Lectiones de S. Georgio sublataz.

sed retentæ in aliis peculiaribus Breviariis.

E sexta Synodo nullum in Actis Georgianæ præjudicium proferri potest.

Actis desumpta, ex quibus constat solemnitas ejusdem Martyris Liturgia, jam inde antiquitus apud Græcos recepta & usurpata.

Quod vero ex Adone, Ufuardo, cæterisque Hagiologis objectum est, qui Acta S. Georgii inter scripturas apocryphas rejiciunt, id referendum censeo ad eam historiam ab Hæreticis compositam, cui fidem omnem decretum Gelasii jamdudum derogaverat. Cum autem constaret de hujusmodi decreto, neque his auctoribus satis compertum esset, quænam Georgii Acta ejus Pontificii Synodici decreti censuram subierint, omnia promiscue suspecta habuerunt, & ex hac præjudicata opinione sine ulla exceptione lectorem admonendum putarunt, ejus gesta passionis inter apocryphas annumerari scripturas. Ceterum quos Adoni, Ufuardo, aliisque citatis Martyrologis, sive Hagiographis opponam, habeo Notkerum, Rabanum, aliosque ejusdem fere ætatis & auctoritatis, qui ex Actis iisdem S. Georgii, quæ etiamnum supersunt, rerum copiam & materiam sumpserunt, unde hujus Martyris elogium augerent, ac locupletarent: tantum abest, ut notam ullam illis ab Gelasio inusitam putaverint, ut iisdem ad describendas Georgii laudes uterentur. Quid quod extat apud Sollerium in Auctariis ad diem 23. Aprilis Ufuardinum elogium S. Georgii desumptum ex Hagenovenfi apographo, in quo neque ulla nota ejusdem Acta afficiuntur; & longe plura ex iisdem Actis descripta apparent, quam quæ cæteri Martyrologi indidem ad ejusdem S. Georgii commemorationem exornandam sumpserunt.

Verum ut ab Actis Georgianis, quæ ab omni ecclesiastica censura prorsus intacta esse contendo, omnem omnino suspicionem amoveam, operæ pretium arbitror in medium proferre testimonia Auctorum vel sanctitate, vel doctrina illustrium, qui eadem Acta vel laudarunt, vel nullis censuris obnoxia esse docuerunt.

§. V.

De Actis S. Georgii testimonia illustrium virorum.

Siquis cupit omnia Georgii Beatissimi viri facta cognoscere, historiam de ipsius Martyrio conscriptam legat, & ex illa ediscat certaminum magnitudinem, & illius optimi Bellatoris altum animum, & justissimam victoriam, divinorumque præmiorum dignam mercedem. S. Andreas Creten. in oratione de laud. S. Georgii.

Ne quis putet hanc historiam, quam nos in lucem proferimus, a duobus jam dictis Auctoribus contextam eandem esse, quam ipse Beatissimus Gelasius reprobarit, sciat ipsam Orientalis ecclesiæ testimonio confirmari, in qua singulis annis recitatur in compendium redacta. Aloyf. Lipom. Ep. Veron. Tomo IV. de Sanctis.

De eo extat Sermo S. Petri Damiani, & Encomium Metaphrastis, qui ejusdem vitam olim conscripsit. Tu vide Lipomanum & Surium. Illa, quæ ex Sanctione Gelasii in Apocryphis censetur, non ea sane est, quæ ab iis Græcis memoriæ proditur. Petrus Galefinius Protonot. Ap. in notis ad suum Martyr. 23. Ap.

Adverte, quod inter alias Sanctorum historias, quæ a Papa Pelagio (cor. Gelasio) tamquam apocryphæ notatæ sunt, & repudiatæ, fuit etiam historia quædam, quæ circumferebatur, vitæ S. Georgii; qualis non est hæc scripta; siquidem in universo Oriente, unde ortus erat hic sanctus, & ubi de ejus martyrio magna cura investigatum fuit, hæc recitatur vita, sicut hic a nobis descripta. Thomas Tur-

gillus Ord. Prædicat. de Aragonia, in Thesauro Concionatorum ad die 23. Apr.

Animadvertendum, quod historia seu Legenda hujus Sancti inter apocryphas annumeratur, ut patet dist. 15. Cap. Sancta Romana Ecclesia, non quidem quoad omnia, sed quoad aliqua, quæ notantur de veritate dubia, ut de Dracone interfecit, & de filia Regis ab eodem Georgio modo prædicto liberata; sic enim dicit D. Antoninus in Chronica sua par. 1. tit. 8. cap. 1. §. 23. Verumtamen hodie dicta historia communiter prædicatur. Insuper & B. Georgius solet depingi armatus & eques, atque cum lancea perfodiens Draconem. Aliqui insuper simul depingunt puellam. Sed ex quo hoc non est contra fidem, neque contra bonos mores, ut de se constat, nullum salutis imminet discrimen, ita credere, vel non credere. Guillelmus Pepinus Theol. Parisien. Ord. Præd. in Sermonibus de Sanctis; Sermon de B. Georgio M. pag. 174.

Decretum Gelasii eas solum Martyrum historias conscripsit, quæ scriptæ sunt ab hæreticis, non autem Georgianam. Laurentius Finicchiarius S. J. Siculus de Laud. Megalomartyris S. Georgii ex editione Italica Panormitana part. 1. §. v.

Quænam illa sit Passio S. Georgii apocrypha, quæ quia ab hæreticis perhibetur conscripta, notitia librorum apocryphorum, qui non recipiuntur, inseritur a Gelasio, operose indagavit Baronius, tandemque invenisse sese arbitratur in sua Vallicellana Bibliotheca in antiquissimo, ac pene vetustate consumpto codice pag. 159. multis procul dubio refertam mendaciis. . . . Nos quoque in dicta Bibliotheca tomo. ac folio citato reperimus eadem Acta characteribus exarata Longobardicis, ut sexcentorum & amplius annorum codex videri possit. . . . est autem eorum hoc principium: Regnante impiissima Daciano Cive Persarum, & ipse præerat super quatuor sæculi partes, quia prior erat super omnes Reges Græciæ. Sunt ea sane non tantum fide, sed etiam lectique indignissima; verum quantum possumus judicare ex stylo verbisque ætatis longe posterioris, & versibus sub finem insertis, ipsius, in quo descripta sunt, codicis ætatem haud potuit auctor excessisse. . . . Quisquis ergo illa scripsit versibus ac stylosæculi XII., præ oculis habuit aliam longe vetustiore legendam. . . . Inter tam multa absurda nihil reperio, unde eorum auctor hæreses debeat haberi suspectus. Quod igitur de pariter rejectis a Gelasio Cyrilli, & Iulianæ Actis, etiam de istis melius pronuntiasset Baronius intercidisse, sicut interciderunt aut potius pio Catholicorum studio abolita fuerunt omnia fere Evangelia supposititia, Actus Apostolorum, libri de Christo, de Deipara, de Patriarchis fabulosi; opuscula pseudepigrapha, aut hæretica, quæ in sat longo Apocryphorum a Damaso rejectorum Catalogo continentur; quæque in rerum natura fuisse nescimus, nisi ibi legerentur nominata. Daniel Papebrochius tomo III. die 23. Ap. Com. præv. §. 1.

CAPUT V.

De Actis Georgii Salonitani Episcopi.

HActenus de Actis utriusque Georgii permixtis atque confusis differuimus; & causas investigavimus, unde orta est, & præcipua quædam capita, ad quæ revocari potest hujusmodi confusio, singillatim, accurateque persecuti sumus. Ex hac præterea multiplicium, & complicatarum rerum permixtione, quoad ejus fieri potuit, explicate ac distincte evolvimus, quæ ad alterutrum spectant, & alia ab aliis secevimus, & sua cuique restituimus; ac de-

ac demum argumenta discussimus, quibus hujusmodi Acta vulgo impugnari solent. Nunc ex tam multis ac variis Georgianæ historiæ Latinis exemplaribus unum illud proferre libet, quod quamvis non sit omnino integrum, ab omni permixtione purum ac sincerum, ad vetera tamen, & germana Georgii Salonitani Acta propius, quam cætera, accedere videtur. Nam cum eorum exemplarium, quæ supra recensui, nullum prorsus extet, quod plane simplex & incorruptum haberi possit, ut cuique minimum admixtionis inest, ita illud judicari debet proxime a propriis verisque Georgii nostri Actis abesse. Porro si quod est ejus generis apographum, illud sane mihi videtur esse, quod Jacobus de Voragine collectis a se Divorum historiis inferat, quas ex antiquis probatisque monumentis descripsit, ut testatur Claudius Rota, qui collectionem illam, appellatam *Auream Legendam*, sive *historiam Longobardicam* typis Lugdunensibus evulgandam curavit anno 1519.

Acta Georgianæ auctore Jacobo de Voragine propius abesse ab Actis sanctis Georgii Salonitani.

§. I.

Jacobus de Voragine ab injuriosis quorundam censuris vindicatur.

Scio equidem apud quosdam nihil esse hoc auctore atque opere contemptius; nec vero negaverim in ea collectione quædam inveniri, quæ viris doctis atque eruditis merito displiceant. Sed cujus est tanta solertia, tam acere, tam lyneceum experrectumque ingenium, quin operi aliquando indormiat, qui omnia pervideat, nihil offendant, nusquam incurrat? Ceterum satis mirari non possum, quid causæ sit, cur is Auctor tantopere contemnatur. Scripserit sane stylo, ut ajunt, ferreo, certe quidem minus Latino, quam ut eruditæ aures ferre possint; quod si vitium est, commune illi cum cæteris ejusdem ætatis scriptoribus fuit; ac erat non modo pius & doctus, sed prudentia judicioque singulari; id quod Baptista Michael, Leander Albertus, Ferdinandus de Castilio, aliique testantur. Quanti Jacobum de Voragine fecerit Joannes Bollandus, satis ipsemet declaravit in Præfatione generalis ad Acta SS. tom. 1. §. 4. ubi eisdem & doctrinæ, & religionis, & prudentiæ testimonium amplissimum tribuit; affirmatque nihil eum in suam Legendam transtulisse, quod non ex optimis veterumque codicibus desumpserit; idque sibi satis exploratum esse, qui pleraque ab eo descriptas Divorum historias cum antiquis ac genuinis monumentis contulerat, & omni ex parte congruere compererat.

Jacobus de Voragine a multis per injuriam contemptus.

de quo per honorifice sentiunt Hagio-graphi Antuerpici.

Quod vero pertinet ad historiam D. Georgii, non decantant sane permulta & ubique per vulgata MSS. exemplaria, unde Jacobus delectu habito, & singulari, quo pollebat, judicio adhibito, ea potissimum decerneret, quæ vera, aut certe verisimilia esse duceret. Certe Papebrochio aliisque cordatis ne venit quidem in mentem dubitare, quin ille quidquid de B. Georgio scripsit, id omne desumpserit ex aliquo codice, & quidem perantiquo, ut Gaspar Efculanus, & Laurentius Finicchiarus docent. Idem Papebrochius, cum Jacobum vindicaret a calumniis Isaaci Pontani, qui huic præclarissimo viro turpissime maledixit, quamquam cum nimia aliquando credulitate peccasse arguat, facere tamen non potuit, quin Auream legendam iis, quibus digna erat, laudibus afficeret; quippe cum ætas illa haud sane admodum culta, cujus commodo Jacobus, cum scriberet, inservire voluit, multum ex eadem legenda utilitatis perceperit. *De veris San-Illyricum Sacrum.*

illis, inquit Com. præv. §. v. falsa quadam successu temporum scripta, nimiumque facile a Jacobo recepta non diffitemur, immo ipsi sæpe primi ostendimus; sed dignam negamus virum professione religiosum, moribus inculpatum, gradu Episcopum, qui a Scio lo & Novatoribus sic proscindatur, ob librum magno illius sæculi commodo, licet non maximo, & stylo non latinissimo scriptum.

Verum in hac D. Georgii historia examinanda probandaque, quam cautum se atque adeo difficilem Jacobus præbuerit; & quantopere illi cordi esset sinceri historici officium, quo cavetur, ne quid falsi aut dubii dicere audeat, ne quid veri & certi non audeat, vel illud argumento est, quod in eo, quem huic historiæ præfixit, prologo nihil eorum dissimulavit, quæ Actis S. Georgii obesse viderentur; nam & lectorem de illa censura admonuit, quam historiæ Georgianæ ab Nicæno concilio inflatam putavit; & quæ de Georgii martyrio variant Auctores, aperte & ingenue exposuit, propterea quod verebatur, ne quid in historia ab se descripta lectoribus obtruderet, quod canonicæ illi animadversioni subesset; vel ob varias atque inter se dissidentes scriptorum opiniones, falsi suspicionem haberet. Præclara Jacobi admonitio digna mihi visa est, quæ huic loco interferatur; ex qua quoddam veluti specimen capere liceat diligentia & cautionis, quam ille in describendis Divorum historiis adhibuit: *Ejus legenda inter scripturas apocryphas in Nicæno Concilio connumeratur ex eo, quod ejus martyrium certam relationem non habet. Nam in Calendario Bedæ dicitur, quod passus sit in Persida civitate Diospoli, quæ prius Lydda vocabatur, & est juxta Joppem; & alibi dicitur, quod passus sit sub Diocletiano, & Maximiano Imperatoribus. Aliibi legitur, quod sub Diocletiano Imperatore Persarum præsentibus 70. Regibus imperii sui. Hic dicitur, quod sub Daciano Praside Imperantibus Diocletiano & Maximiano.* Eandem criticam animadversionem, & iisdem fere verbis ex Jacobo desumpsit Petrus Equilinus, & quam ille præposuit, hic subjecit Actis S. Georgii. Ceterum ad ea, quæ ex censura concilii Nicæni, vel ex rerum discrepantia ad labefactandam historiæ Georgianæ fidem obijci solent argumenta, capite superiori respondimus. Quod autem Jacobus de Voragine, itemque Petrus Equilinus ajunt in Calendario Bedæ martyrium S. Georgii affixum esse civitati Diospoli in Persida, id ex aliquo Bedæ apographo uterque descripsit, quod nobis ignotum est; nam in eo, quod nunc extat, genuino Martyrologio Bedæ hæc solum leguntur: *Natalis S. Georgii Martyris*, nec locus martyrii additur, quæ abest etiam ab hodierno Martyrologio Romano, ubi ad verba illa Bedæ, hæc apponuntur ex Usuardo: *cujus illustre martyrium inter coronas Martyrum ecclesia Dei veneratur.* Sed in eo cum cæteris erravit Jacobus, quod quidquid de Georgio scribebat, id omne, non ad Salonitanum nulli tum cognitum, sed ad Palæstinum Martyrem, quem omnes norant, pertinere existimabat.

Censura Jacobi in Acta Georgianæ.

Ceterum si nihilo secius homines quidam contentioni cupidiores, quam veritatis, nimiam Jacobi credulitatem accusare pergant, præsertim quod celeberrimam illam de interfecto Dracone victoriam & recipere, & concoquere potuerit, accusent sane Albertum Magnum, accusent Alberti Discipulum longe maximum D. Thomam Aquinatem, accusent Jacobum Card. Stephaneschium, accusent Petrum Equilinum, & alios quamplurimos bonos & graves auctores, qui adeo non existimarunt historiæ illam contemptu, quam relatu digniorem, ut ab sua gravitate & prudentia minime alienum du-

Georgiana cum Dracone pugna, non solum ab Jacobo,

sed etiam ab aliis gravissimis viris recepta.

xerint, eandem sine dubitatione excipere, & suis præterea scriptis commendare. Sed ad vindicandam Jacobi auctoritatem facere nequeo, quin huic loco intexam præclarum illud sanctitatis & sapientiae testimonium, quod eidem tribuunt Hagiologi Antuerpienses in prætermisssis sub die xv. Julii: *Jacobus de Voragine Genuensis Archiep., ex Ordine S. Domini assumptus, satis communiter a suis Beati titulo insignitur, sicque hac die refertur in Diario Marchesii; quin & imaginem altari ejus nomini dicato impostam asserit Joannes Michael Pius in Dominicana Progenie pag. 422. appensaque ibidem anathemata &c. Scimus virum multa doctrina & sanctitatis laude claruisse, mortuum anno 1298. Verum Beati aut Sancti honores legitime permissos aut decretos ignoramus.*

S. II.

Quam ob causam potius ex Aurea Legenda, quam aliunde Acta Georgii Salonitani desumpsimus.

Ex Aurea
Legenda
Acta Geo-
rgii Saloni-
tani sum-
psimus.

quod hæc
cum Actis
Georgii
nisi Slavo-
nice scri-
ptis con-
gruunt.

Fortassis
Jacobus &
Slavonico
exemplari
suum de
Georgio
historiam
descripsit.

quod hæc
cum Actis
Georgii
nisi Slavo-
nice scri-
ptis con-
gruunt.

Ur autem ex omnibus Georgiani Martyrii Latinis historiis hanc ab Jacobo descriptam potissimum delegerim, & ad sincera ac germana Georgii Acta proxime omnium accedere putem, hoc potissimum causæ fuit, quod eandem Slavonice scriptam in usu esse comperi atque in pretio apud Salonitanos; quippe hæc in tres lectiones distributa, singulis annis ex antiquissima consuetudine ipso die festo S. Georgii in templo Georgiano agri Salonitani pro suggestu ad populum canoro modulamine recitari solebat. Porro qui Latinum Voraginense cum Slavonico Salonitano exemplo conferat, is clare perspiciat vel alterum ex altero, vel utrumque ex eodem autographo derivatum fuisse: ita inter se & rebus, & sententiis congruunt. Hoc maxime inter utrumque interest, quod victoriam illam de Dracone ab Georgio relatam Jacobus, quidem disjunctis, codex vero Salonitanus cum historia martyrii conjunxit; & præterea paucissima quædam in alterutro desiderantur, quæ in altero leguntur. Quocirca ne opere quidem esse duxi Slavonicum exemplar Latine conversum hic describere; nam Voraginense qui legat, is & Salonitanum legerit; nihil quippe videtur esse unum uni tam simile, tam par, quæ sunt inter se hæc duo exemplaria; sicubi autem alterum ab altero vel paullulum differat, hoc quidquid est discriminis, indicabimus in notis, quas ad hanc historiam apposituri sumus. Ita fiet, ut Lectores neque Salonitani codicis exemplum magnopere desiderent, vel a nobis exigendum putent, neque necesse habeant id laboris ac molestiæ subire, quod ex iterata eorumdem rerum lectione oriri solet.

Ego vero facile in eam opinionem adducor, ut existimem Jacobum de Voragine natum fuisse Salonitani codicis exemplar aliquod, unde Georgii nostri historiam descripsit; neque sane illi Dalmaticorum monumentorum copia deesse potuit, quippe cum dubium esse nequeat, quin Januensis infesta classe Illyricum maritimum depopulantibus occasio & facultas fuerit expilandi Dalmatica tabularia, & inde quoscumque vellent codices auferendi, quos in patriam asportarent. In his, ut verisimile est, illud apographum fortassis fuit, de quo nunc agimus; quod cum Jacobo Episcopo Januensi undique ad summi opus adornandum vetera monumenta conquiritenti ad manus venisset, & valde præbavit, & dignum esse censuit, ex quo vitam & martyrium S. Georgii, ut ipse putabat, Palæstini describeret. Multo enim probabilius est Vo-

raginense exemplum & Salonitano, quam hoc ex illo desumptum fuisse. Nam apud Spalatenses historiæ eo, quem dixi, ritu cantuque recitanda consuetudo antiquissima erat, omniæque superiorum ætatum memoriam facile antecedit. Ex quo fit, ut hæc historia Spalatensibus in usu ac manibus multo ante fuerit, quam Aurea Legenda in lucem prodiret. Nec longe fortassis a veritate aberit, qui putet illam primam Latine conscriptam fuisse ab iis, qui vel Georgio Salonitano Episcopo æquales erant, vel ab ejus ætate admodum recentes: tamdiu vero sinceram incorruptamque ex aliis in alias ætates pervenisse, quoad Salona funditus eversa, & aliquot post sæculis Georgii Salonitani memoria penitus abolita, ab imperitis, & Dalmaticæ antiquitatis ignavis interpolari, & Slavonicis literis morderi cepit. Cum enim hanc historiam pertinere putarent ad Georgium Palæstinum, cujus notitiam tantummodo habebant, quique unus sui nominis fama, & celebritate universam Asiam atque Europam compleverat, inde factum est, ut quæ in eadem historia cum Palæstino congruere videbantur, ea prorsus intacta reliquerint, quæ vero cum eodem non satis coherere animadvertabant, ea veluti alio pertinentia detraxerint; & pauca præterea ex iis adjunxerint, quæ de Palæstino vel fama, & auditione acceperant, vel ex ejusdem Actis cognoverant, ut in ea luculentius Palæstini illius Martyris ac Martyris personam effigiemque exprimerent.

Habes igitur causam, nec sane improbabilem, cur ex omnibus Latinis Georgianis apographis nullum esse duximus, quod ad vetera ac sincera Georgii nostri Acta propius accederet, quam Salonitanum, & quod ex eo descriptum videtur, Voraginense. Eodem pertinet, quod, si pauca quædam excipias, quæ nostris ad hanc historiam notis indicabimus, nihil in ea reperitur, quod a Georgio Salonitano Episcopo abhorreat, si quidem temporum, locorum, ac personarum ratio habeatur. Quare sic habeto, quidquid de Georgio Jacobus scripsit, id aut fere omne, aut majori ex parte ad Salonitanum referri oportere; & ex Voraginesi apographo regulam sumendam esse, quam potissimum adhibeas ad conjungenda conjuncta & permixta utriusque Georgii Acta; quaque dijudicare possis, quid ad nostrum, quid ad Georgium Palæstinum attineat. Collato enim Voraginenfi cum cæteris exemplaribus, quæ non in his, sed in illo reperies, ea Salonitano Georgio attribuas licet; quæ utrobique inveniuntur, alterutri adjudicas; quæ vero absunt a Voraginenfi, ea ad Georgium Palæstinum spectare existimes.

Illud præterea huic exemplo auctoritatem conciliat, quod in eo mira inest cum perspicuitate conjuncta brevitatis, & simplex quoddam dicendi genus elucet; id quod in Actis Martyrum laudem habet, & Baronius in aliis Georgianæ historiæ codicibus desiderabat. Non hic multiplicium rerum ac suppliciorum indigesta congeries, non crebræ ac prolixæ conciones, nullæ longiores paraphrasæ, nulli Dialogi, nulla carmina intertextæ, cum istiusmodi pæregis Lateranensis, & Veronensis, aliisque ejusdem generis codices plus nimio redundant. Tota narratio brevis est, simplex, aperta, nullis pigmentis obliterata, in qua inest quidam linc ullo fuco veritatis color, qui legentium fidem per se ipse allicit, & historiæ auctoritatem adjungit.

Nec vero omnia, quæ Jacobus huic historiæ vel præposuit, vel subjecit, in hunc locum conferenda censemus; nam quemadmodum illè pugnam cum Dracone initam, & Georgii victoriam, ab ejusdem gestis, & martyrio disjunctis; ita nos utramque

que indidem sejunximus, & infra in opportunior rem locum rejecimus. Totum vero Prologum resecuimus, neque descriptu vel dignum, vel necessarium esse censuimus; nam posteriorem ejus partem, quæ Jacobi admonitionem doctrinæ ac prudentiæ plenam continet, paragrapho superiori descripsimus; priorem vero, quæ tota est in variis, ineruditis, absurdisque significationibus Georgii vocabulo subjiciendis, & Scriptore illo doctissimo, & hoc loco indignam esse judicamus. Multas sane hujusmodi nominum interpretationes invenies in his prologis, quos Divorum historiis Jacobus præfixit. Sed cum pleræque admodum ineptæ sint, atque insulsæ, jure ac merito Joannes Bollandus censuit eas ab Jacobi prudentia & doctrina alienissimas esse; ac proinde ab imperitis quibusdam indoctisque interpolatoribus intrusas fuisse.

Præterea ad calcem historiæ adjecta sunt duo miracula per D. Georgium post mortem edita, alterum ex Gregorio Turonensi, alterum ex historia Antiochena desumptum; sed cum utrumque, vel certe secundum non Salonitano, sed Palæstino Georgio adjudicari oporteat, nihil est, cur nostri Georgii Actis subnectantur; quare satius esse duximus illa prætermittere, quam iisdem referendis, quæ ad rem nostram non pertinent, hujus libri historiæ cursum morari. His ita constitutis & explicatis, age nunc, Acta ipsa proferamus, quorum causa hæc præfari necesse habuimus.

§. III.

Acta Georgii Salonitani Episcopi & martyris

Ex aurea Legenda Jacobi de Voragine.

EO tempore imperantibus a Diocletiano, & Maximiano sub Præsede b Daciano c tanta persecutio Christianorum fuit, ut intra unum mensem d xvii. millia martyrio coronarentur. Unde inter tot tormentorum genera multi Christianorum deficiebant, & idolis immolabant. Quod videns S. Georgius ta-
ctus dolore cordis intrinsecus omnia, quæ habebat, dispersit; e militarem habitum abiecit, Christianorum habitum induit, & in medium prosiliens exclamavit: f Omnes dii gentium demonia, dominus autem celos fecit. Cui g Præses iratus dixit: Qua presumptione audes deos nostros demonia appellare; dic tamen, unde es tu, aut quo nomine vocaris? Cui Georgius ait: Georgius vocor ex nobili h Capadocum prosapia ortus. Palæstinam Christo favente i devici, sed omnia deserui, ut servire possem liberius Deo Cæli.

Georgius in falsos Deos oratione invehitur.

g h

i

k

l

m

n

o

p

q

r

s

t

u

v

w

x

y

z

aa

bb

cc

dd

ee

ff

gg

hh

ii

jj

kk

ll

mm

nn

oo

pp

qq

rr

ss

tt

uu

vv

ww

xx

yy

zz

aaa

bbb

ccc

ddd

eee

fff

ggg

hhh

iii

jjj

kkk

lll

mmm

nnn

ooo

ppp

qqq

rrr

sss

ttt

uuu

vvv

www

xxx

yyy

zzz

aaa

bbb

ccc

ddd

eee

fff

ggg

hhh

iii

jjj

kkk

lll

mmm

nnn

ooo

ppp

qqq

rrr

sss

ttt

uuu

vvv

www

xxx

yyy

zzz

aaa

bbb

ccc

ddd

eee

fff

ggg

hhh

iii

jjj

kkk

lll

mmm

nnn

ooo

ppp

qqq

rrr

sss

ttt

uuu

vvv

www

xxx

yyy

zzz

aaa

bbb

ccc

ddd

eee

fff

ggg

hhh

iii

jjj

kkk

lll

mmm

nnn

ooo

ppp

qqq

rrr

sss

ttt

uuu

vvv

www

xxx

yyy

zzz

aaa

bbb

ccc

ddd

eee

fff

ggg

hhh

iii

jjj

kkk

lll

mmm

nnn

ooo

ppp

qqq

rrr

sss

ttt

uuu

vvv

www

xxx

yyy

zzz

aaa

bbb

ccc

ddd

eee

fff

ggg

hhh

iii

jjj

kkk

lll

mmm

nnn

ooo

ppp

qqq

rrr

sss

ttt

uuu

vvv

www

xxx

yyy

zzz

aaa

bbb

ccc

ddd

eee

fff

ggg

hhh

iii

jjj

kkk

lll

mmm

nnn

ooo

ppp

qqq

rrr

sss

ttt

uuu

vvv

www

xxx

yyy

zzz

aaa

bbb

ccc

ddd

eee

fff

ggg

hhh

iii

jjj

kkk

lll

mmm

nnn

ooo

ppp

qqq

rrr

sss

ttt

uuu

vvv

www

xxx

yyy

zzz

aaa

bbb

ccc

ddd

eee

fff

ggg

hhh

iii

jjj

kkk

lll

mmm

nnn

ooo

ppp

qqq

rrr

sss

ttt

uuu

vvv

www

xxx

yyy

zzz

aaa

bbb

ccc

ddd

eee

fff

ggg

hhh

iii

jjj

kkk

lll

referatas poli januas ingredi meruit, regnumque possidere Calorum. Hæc Ambrosius.

Sequenti vero die Georgius talem accepit sententiam, ut per totam civitatem traheretur: postmodum capite puniretur. Oravit autem ad Dominum, ut quicumque ejus imploraret auxilium, petitionis sue consequeretur effectum. Divina y autem vox ad eum venit, quod sic fieret, ut oravit. Completa oratione, capitis abscissione martyrium consummavit sub Diocletiano, & Maximiano, qui cæperunt circa annum Domini ^{aa} CCLXXVII. ^{bb} Dacianus autem cum de loco, in quo decollatus est, ad palatium rediret, ignis de celo cecidit: & ipsum cum ministris suis consumpsit.

Capitalis
in Georgii
sententia.

y

aa bb
Dacianus
cum mini-
stris igne
cælesti cō-
flagratus.

§. IV.

Nota in Acta Georgii Salonitani.

a Diocletianus anno æræ vulgaris 284. imperare cœpit. Anno 285. Maximianum Herculeum Cæsarem creavit, quem anno insequenti jure ac titulo augustali donatum imperii collegam adscivit.

b Cave hunc confundas cum altero Daciano, qui aliquot post annis jam sæviante universali persecutione Christianos in Hispania acerbissime divexavit. Huic, de quo hic sermo est, Syriacam Præfecturam decreverat Diocletianus, qui Roma in Orientem proficiscens, eundem cum Magnentio & Theognide Libyæ, & Egypti Præfectis designatis, ejus itineris atque expeditionis comitem sibi adjunxerat, ut docet codex Rosweydanus.

c Hæc est illa universalis persecutio, quam Diocletianus an. 303. Nicomediæ toti ecclesiæ indixit, quæ ex Actis Georgii Palæstini in Acta Georgii Salonitani irrepsit; hic quippe aliquot ante annis, ille vero sub initium ejusdem persecutionis martyrium subiit. Nam Diocletianus antequam ferali illo edicto Nicomediæ evulgato universam ecclesiam ad exitium vocaret, variis in locis identidem Christianos exagitavit, nullam in eos sæviendi occasionem, si qua oblata esset, prætermittens. Anno Christi 296. Salonæ aderat, cum more suo adversus Christianos procellam sane ingentem excitavit, qua percussus Georgius Salonitanus Episcopus interijt, ad eum quippe annum Georgii martyrium referendum esse existimamus. Eodem anno Diocletianus inito jam vere e Dalmatia cum Italicis Illyricisque copiis discessit, quas partim Galerius ad Persicum bellum gerendum tradidit, partim secum deduxit ad expeditionem Egyptiacam, & obsidionem Alexandriæ, quam Achilles tyrannus occupaverat. Vid. cap. 3. §. iv. De temporum discrepantia.

d Huic numero Slavonicus codex decem millia adjecit; alia exemplaria vel eundem numerum habent, vel cæsorum martyrum capita nullo certo numero definiunt. Sed hæc pertinent ad tempus persecutionis universalis & Acta Georgii Palæstini.

e Hæc a Georgio Milite ad Georgium Episcopum perperam translata sunt.

f Hic codices Lateranensis & Veronensis Georgio ea verba affingunt, quæ illum Episcopali munere ac dignitate præditum fuisse declarant.

g Is erat Dacianus, qui Syriæ Præfectus designatus, tum versabatur in Dalmatia cum Diocletiano, a quo Christianis torquendis præesse iustus fuerat. Vide cap. 3. §. vi. De iudiciis Georgiano martyrio præpositis.

h Vide cap. 3. §. i. De locorum discrepantia.

i Idem in multis codicibus legitur. Sed vel neu-

tri Georgio congruit, vel ad Palæstinum militem aliquo modo accommodari potest.

k Equuleum, ungulæ, faces lateribus admotæ, sal plagis injectum, cum absint ab Græcis exemplaribus, & in Latinis fere omnibus reperiantur, videntur spectare ad Georgium Salonitanum.

l Georgio apud Latinos Christus Dominus, apud Græcos Angelus quidam cælo delapsus, conspicuum se præsentemque obtulit, & solatio pariter atque auxilio fuit. Hinc etiam discrimen suppetit, unde alterum ab altero Georgium internoscere possis; præsertim quod aliis Salonitanus, aliis Palæstinus suppliciis perfunctus erat, cum cæleste visum utrique objectum esse dicitur. Cæterum in Ms. Græco Card. Bessarionis etiam Georgio Palæstino, paullo ante quam extremum supplicium subiret, Christi species oblata fuisse legitur.

m Georgianum cum Mago certamen, venenum semel atque iterum impune haustum a Georgio, Magi conversionem ac martyrium habent Acta omnia Georgiana tum Græca, tum Latina; hoc tantum interest, quod Magus ille in Græcis Athanasius vocatur, in Latinis nullo nomine afficitur. Id vero sive utrique, sive alterutri Georgio attribuas per me licet.

n Et Græci & Latini Scriptores Georgium in rota illigatum exhibent. Sed hi rota confRACTA illæsum, illi vero scæde laceratum, ac postea divinitus sanatum.

o Sarraginem plumbo liquefacto ferventem cum Latini tantum commemorent, id supplicii genus ad Georgium Salonitanum referendum cenleo.

p Dubitari nequit, quin Diocletianus & Salonæ, & Georgii Episcopi supplicio interfuerit, ut constat ex codicibus Lateranensi & Veronensi, quamvis ejusdem præsentiae nusquam meminerint nec Jacobus de Voragine, nec Petrus Equilinus; nec legenda Slavonica. Suspicio hic pro Dacianum legendum esse Diocletianum, ut certe infra legendus est, ubi de Alexandræ uxoris Diocletiani conversione & martyrio narratur.

pp Hæc appellatio in Palæstinum Georgium, non item in Salonitanum convenit.

q Quæ sequuntur, in Actis Græcis & Latinis paullo aliter descripta invenies; alibi enim eversa & confRACTA; alibi cælestibus flammis incensa & absumpta simulacra dicuntur.

r De Præfatione Ambrosiana vide, quæ dicturi sumus cap. 7. §. i. hæc verba Ambrosii desiderantur in Legenda Slavonica, ubi popularis tumultus ob templum cum Idolis & sacrificiis divinitus incensum, & vincula ob eandem causam injecta Georgio, ac verbera inflicta narrantur.

s Hic haud dubie intelligendus est Diocletianus, cui regalis titulus pro Imperatorio tribuitur. Nam veteres non Daciani, sed Diocletiani conjugem Alexandram fuisse affirmant.

t Quamvis in Græcis & Latinis exemplaribus Alexandræ conversio & martyrium describatur, utrumque tamen Georgio Salonitano adscribendum est, ob eas, quas alibi attulimus, rationes.

tt Non est verisimile Georgium militem admodum juvenem id sibi arrogasse, ut Alexandram conjugem Diocletiani, ætate profectam filiz vocabulo appellaret. Quæ quidem Alexandræ compellendæ ratio auctoritatis ac dignitatis plena cum Georgio Salonitano Episcopo præclare congruit.

u Hæc desunt in Legenda Slavonica; alii Alexandram capitali supplicio affectam, alii dum ad supplicium duceretur, placide obiisse tradunt.

x Vide iterum cap. 7. §. i.

y De hac voce cælo delapsa nihil Græci codices;

aa In

aa In Legenda Slavonica Georgii martyrium anno 287. afficitur, revocandum ex nostris calculis ad annum æræ vulgaris 296. In eadem Legenda locus martyrii additur vel in *Perside apud Diospolim*, vel in *Armenia apud Melitenam*. Vide cap. 3. §. p. de loco martyrii.

bb Dacianum cum suo satellitio flammis divinitus immixtis perisse tradunt etiam Petrus Equilinus, & Legenda Slavonica.

His Jacobus de Voragine duo miracula adjecit, quæ a nobis prætermittenda admonuimus. Eadem descripta sunt in Legenda Slavonica, in qua multa præterea subiiciuntur, quæ partim ad Palæstinum, partim referenda sunt ad Georgium Salonitanum; veluti illud de capite S. Georgii, quod Zacharias Pontifex in Lateranensi basilica invenit, transtulitque in templum S. Georgii ad Velum aureum.

CAPUT VI.

De Pugna Georgii cum Dracone inita, & præclara ex eo relata victoria.

§. I.

De hac historia quæ sint Doctorum hominum sententia.

EN Rhodus, en saltus, (liceat in hanc rem transferre, quod Græcis hominibus est in proverbio) ubi hærent plerique; negantque humanam fidem usque eo extendi posse, ut ea pro veris habeat, quæ omnes verisimilitudinis fines transiliunt; & qui hisce anilibus fabulis assensum præbeat, huic nihil impostitum tam arduum ac difficile ad credendum obrudi posse ajunt, quod non ejus credulitas gnæviter impigreque transcendat. Incredibile sane est, quantum rebus præclare gestis D. Georgii vel fidei detraxerit, vel contemptus attulerit, quæ hic proposita est de victo interfectoque Dracone historia; nam eam plane commentitiam esse, & vix dignam lucubratione anicularum existimant non solum illi, qui rerum antiquarum intelligentiam ponunt in assentiendi fastidio, & pleræque Divorum historias censorio quodam supercilio despiciunt; sed etiam illi, qui non sunt usque adeo morosi ac difficiles, ut omnia ad severissimæ Criticæ leges exigant, sed facile in veterum auctoritate ac testimonio acquiescunt. Ut cæteros omnes omittam, Daniel Papebrochius hanc narrationem vocat *Fabulam, commentum plebejæ, deliras narrationes, &c.*

Sed multi etiam sunt, qui contra sentiunt, & illis, quos modo dixi, plane ex adverso oppositi pugnant pro veritate hujus historię, eamque non modo approbant, sed insuper contendunt rem omnem, perinde ut narratur, ita vere gestam fuisse, & simpliciter, sine ulla interpretatione accipiendam esse; nihil huic inesse mystici, nihil adumbrati, nihil alieni ab ea significatione, quam verba ipsa sensibus animisque legentium obiciunt; ac proinde verum fuisse Draconem, quo cum Georgius vere pugnavit, ut regiam puellam ab interitu vindicaret. Nec solum apud vulgus hæc invaluit opinio, sed etiam gravium & nobilium Auctorum patrocinio defenditur; ex quibus sane multos esse, omnino ad quadraginta, testatur Laurentius Finicchiarius par. 1. de *Vita S. Georgii*, quos & nominatim recensuit; nec fortasse pauciores prætermisit, qui vel ejus diligentiam subterfugerunt, vel post eum inde usque ab anno octavo & quinquagesimo

superioris sæculi, huic sententiæ fautores se patronosque præbuerunt: vel ita tamen, quos citavit Finicchiarius, sane idonei sunt ad fidem & auctoritatem huic opinioni conciliandam. Alii quippe summos ecclesiasticæ Hierarchiæ gradus tenuerunt, veluti Jacobus Tit. S. Georgii in Velabro Cardin. Stephaneschius, Jacobus de Voragine Episcopus Januensis, Petrus de Natalibus Episcopus Equilinus, Franciscus Gonzaga Episcopus Mantuanus, Albertus Carraciolus Episcopus Aquinas; plerique vero cum in præclarissimas Ordinum religiosorum familias nomen dedissent, summam eruditionem cum singulari religione ac prudentia conjunxerunt. Longum est, & non necessarium singulos nominare, quorum catalogum bene longum confecimus; isque apud nos accurate descriptus servatur, libris, locisque adnotatis, unde illorum testimonia peti possunt.

Porro qui hanc sententiam non solum sequuntur ipsi, sed aliis etiam persuadere conantur, his ferme rationibus utuntur. Quod per antiqua traditione nititur, & multorum sæculorum consensu firmatur, negant enim vero id posse sine temeritate in dubium revocari. Huic autem sententiæ tum vetus traditio, tum constans plurimarum gentium ætatumque consensio aperte suffragatur; nam ut omnia alia desint argumenta, quorum pertinent fumosæ illæ, multoque vetustissimæ imagines ubique pervulgatæ, nec solum in vulgaribus ædiculis, sed in ipsis quoque basilicis vel magnificentia, vel religione celeberrimis, ad memoriam sempiternam affixæ, in quibus hodieque visitur D. Georgius ex æquo in Draconem hastam contorquens? Nimirum non modo memorabilis illius pugnae fides certissimam faciunt, sed præterea significant antiquissimam esse, quæ hæc de re viget etiamnum apud Christianos, opinionem, eamque ab ætis, qui rei gestæ interfuerunt, veluti per manus traditam, & in omnes deinceps ætates propagatam, in omnium fere gentium animis mentibusque ita penitus infudisse, nulla ut temporis diuturnitate evelli potuerit. Nec vero si res hæc prodigialior quibusdam, quam admirabilior esse, & ab ipsa nostrorum sensuum auriumque comprobatione longe abhorreere videatur, idcirco fides illi deroganda est; nisi vero existimemus, quæ præter vim præterque institutum naturæ divinitus patrantur, ea ingenio nostri modulo metienda esse, & ad nostrum sensum nostramque intelligentiam accommodari oportere.

Traditio rem fidem confirmas.

Vis divina fieri potuisse declarat.

Multa sane hujusmodi prodigiis ac monstris, quam veris miraculis, in speciem similia tum in probatissimis Divorum historiis, eum in sacris divinisque codicibus sæpius legas; quæ tamen facta esse nemo inficiabitur, nisi qui aut Christianam fidem ex animo ante abjecerit, aut plane impudens ac temerarius haberi velit. Hæc ferme illi, quæ videri possunt apud Ludovicum Zacunium Ordin. Prædic. in Apologia festi S. Georgii, & apud Laurentium Finicchiarium in vita S. Georgii par. 1. §. 5. itemque apud alios, qui graviter queruntur, hanc historiam tot sæculorum atque nationum approbatione receptam, a quibusdam non modo in dubium vocari, sed etiam in contemptum adduci. An autem hisce argumentis id, quod volunt, efficiant, aliorum sit judicium.

§. II.

Hac de re quæ sit nostra sententia.

Mihi vero summo opere placet tertia quorundam sententia & intellectu planior, & creditu faciliior,

Pugnam Georgii cum Dracone alii improbant.

alii probant.

Tertia sen-
tentia eo-
rum, qui
narratio-
nem illam
allegori-
cam esse
putant.

cilior, quæ duæ illæ, quas modo exposui, opinio-
nes longissime inter se discrepantes componi queant.
Hi siquidem Auctoribus primæ & alterius opinio-
nis tamquam medii, cum utrisque aliqua ex parte
consentiunt; nam & hanc historiam admittendam
putant ob eam, quæ debetur antiquitati, reveren-
tiam; & idonea quadam interpretatione adhibita
in eam partem accipiunt, qua fieri possit cuique
credibilis. Ajunt quippe omnia, quæ hic narran-
tur, & pugnam illam, & Draconem, & regiam
puellam ab internecione prohibitam, ad figuratum
quoddam & allegoricum dicendi genus referri oport-
tere: tota enim narratio constat e rebus fictis illis
quidem & adumbratis, quibus tamen veritas histo-
rica subest, ac proinde aliud verbis exprimit, aliud
re ipsa significat. Hanc porro sive parabolam mu-
tuato e sacris litteris vocabulo, sive quoddam haud
sane inelegans poema, sive etiam apologum & fa-
bulam appellaveris per me licet; nam & fabulis sua
veritas inest; & multa scitu, cognituque dignissima,
non sine causa fictis fabulis sapientissimi homines
memoriæ prodiderunt. Sed utcumque appellandam
existimes, haud inepte revocari potest ad commu-
ne illud allegoriarum genus, quæ seclusa propria
verborum significatione, ex pluribus & continua-
tis translationibus coalescunt. Cave autem putes
hujuscemodi dictionis genus aut mendax & inane
esse, cui nulla res subsit ab Auctore percepta & co-
gnita, aut certe levius ac puerilius, quam ut cor-
datis viris probari vel in usu esse debeat. Quis est
divinarum litterarum tam rudis, qui nesciat plera-
que religionis nostræ mysteria quibusdam allegoriis
involuta tradi? quam multos in eo codice omnium
sine controversia gravissimo & veracissimo invenies
tropos a vulgari loquendi consuetudine alienos,
quam multa nobis inaudita proverbia, quam mul-
tas parabolas peregrinas, & translationes interdum
etiam longissime petitas; in quibus tamen nihil fal-
sum, nihil inane, nihil sine causa, nihil sine my-
sterio. Præclare sane, graviterque Augustinus om-
nem vel levitatis vel mendacii suspensionem ab hoc
orationis genere dimovit: *Quæ*, inquit contra
Mend. cap. 10. *si mendacia dixerimus, omnes etiam
parabola, & figura significandarum quarumcumque
rerum, quæ non ad proprietatem accipiendæ sunt,
sed in eis aliud ex alio intelligendum, dicuntur esse
mendacia, quod absit omnino; nam qui hoc putat,
tropicis etiam tam multis locutionibus omnibus pot-
est hanc importare calumniam, ita ut hæc ipsa, quæ
appellatur metaphora, hoc est de re propria ad rem
impropriad verbi alicujus usurpata translatio, pos-
sit ista ratione mendacium nuncupari.*

Id scriben-
di genus
antiquum
præsertim
apud Græ-
cos.

Veterum temporum & Scriptorum consuetudo
hæc fuit, viguitque præsertim apud Græcos, ut
res historicas ad erudiendos pariter. oblectandosque
legentium animos, festivis allegoriis involverent;
& fabulosis narrationibus convestirent. Herodotus,
qui princeps genus hoc ornavit, idemque Pater hi-
storiæ dictus & habitus est, in iis libris, quos scrip-
psit, rebus fictis & adumbratis loci plurimum tri-
buit; nemo autem propterea aut illi historiæ prin-
cipatum ademerit, aut negaverit in ejus lucubra-
tionibus, in quibus poetæ verius, quam historici
partes agit, rerum heroicis illis temporibus gesta-
rum memoriæ contineri. Verum in inscriptione ipsa
ille præmonuit non esse in ejus libris historiæ ratio-
nem ad vivum reserandam. Musas videlicet inscrip-
psit, quibus fabulæ interdum concessæ sunt, ut au-
dientium animos jucundius, & suavius allec-
tent, quod puræ inornatæque orationis severitate non
perinde assequerentur. Huc pertinent celeberrima-
rum urbium primordia poeticis magis decora fabu-

lis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis
tradita, quæ passim suis libris intexit Stephanus
Geographus, sive is, qui Stephani lucubrationes
in Epitomam redegit. Huc itidem revocandos cen-
seo eventus illos æque jucundos atque admirabiles,
quos plerique veteres Trojanæ urbis obsidioni,
atque incendio affingunt, unde mirum quantum
huic historiæ vel ad eruditionem, vel ad oblecta-
tionem accedit. Tantum vero abest, ut prudentes
viri istiusmodi narrationes propterea fastidiant,
atque rejiciant, quod in iis passim offendant joco-
sa cum seriis, ficta cum veris permixta; ut potius
ad eas interpretandas singulare studium atque indu-
striam conferendam putent, & explicatis allegoria-
rum involucris, historicam veritatem indidem eli-
cere contentur. Quid quod sacri etiam & ecclesia-
stici Scriptores, quæ Saturno ejusque liberis anti-
quitas fabulosa affinxit, in Noemum hujusque fi-
lios optime convenire docent; nec aliunde ferme,
nisi ex confictis illis vel rerum eventibus, vel ur-
bium primordiis præcipuas epochas desumunt,
quibus temporum ante Christi adventum continua-
tionem seriemque contexant, & veterem chrono-
logiam certa ratione atque ordine componant.

Neque illud hoc loco prætermittendum censeo,
quod hinc etiam orta est celeberrima illa ac tripar-
tita distributio omnium omnino temporum, quæ
ab orbe condito ad nostram usque ætatem fluxerunt.
Prima ætas, quæ a Mundi primordiis propius abest,
dicitur *Tempus Obscurum*, propterea quod, cum
historiam profanam illorum sæculorum vel oblivio
obruerit, vel nemo scriptis mandaverit, luce lit-
terarum careat. Altera ætas, quæ proxime conse-
quitur, vocari solet *Tempus Fabulosum*, quippe
cum Scriptores illius ætatis heroum memorabiles
casus, resque præclare gestas fabulis obvolverint,
& fictis eventibus adumbraverint. Tertia denique
ac postrema, quæ proximam superiorem excepit,
rite appellatur *Tempus Historicum*; nam tum de-
mum rerum gestarum memoria, nullis allegoria-
rum involucris tegi, & quasi velis quibusdam ob-
tendi, sed pure, aperte, dilucide litteris consignari
cœpit.

Verum enimvero vetus illa consuetudo subjicien-
di res veras narrationibus fictis & commentitiis
non omnino exsolevit, simulatque fabulosum il-
lud tempus intercudit, quin immo ad insequentes
ætates dimanavit, a Græcis præsertim usu retenta
& litteris exculta, quorum plerique huic scribendi
generi impensius studuere, quam ea tempora fere-
bant, cum jam simplex ac minime fucata scribendi
ratio usurpari cœperat. Nec vero ab hujusmodi
consuetudine abhorruit Dalmatia, quæ olim a
Græcis, quorum referta erat; ut Græciæ nomen,
sic hunc fabulas historiæ intexendi morem accepit.
Nam in antiquissimis Dalmatiæ monumentis scrip-
tum est, hosce populos denominatos fuisse An-
guigenas a celeberrimo illo Cadmo, unde originem
traxisse dicuntur, qui sanè uberem, neque inju-
cundam materiam Poetarum commentationibus
suppeditavit. Quod sapienter animadvertit ac no-
tavit Thomas Archidiaconus Auctor historiæ Salo-
nitanae: *Secundum Poetarum fabulas*, inquit c. 1.
*Cadmus dicitur in eandem devenisse provinciam,
quando in serpentem mutatus est; fuit autem civitas
ejus Epitaurus, quæ est juxta Ragusium, in qua est
magnum antrum, & usque hodie opinio est ibi habi-
tare Draconem; unde Poeta: Cur in amicorum vi-
tiis tam cernis acutum, ut serpens Epitaurius &c.
ob hanc causam populi dicebantur Anguigenæ, &
etiam de B. Hilarione legitur, quod magnum ibi
draconem peremit.* Neque vero Thomas, ut erat
vir

Id genus
scribendi
apud Dal-
matas usur-
patum.

vir sapiens & prudens huiusmodi commentum ludibrio habuit, aut ex Dalmatica historia eradendum putavit; sed opportuna eruditaque explanatione adjecta; quid historica veritatis huic fabula subesset, ad hunc modum exposuit: *Secundum historiam vero idem Cadmus Rex fuit in Græcia, qui depulsus Regno venit in Dalmatiam, factusque pirata savissimus, cepit quasi lubricus anguis per mare discurrere, navigantibus insidiari, & quoscunque poterat, opprimere impotentes.* Ita nimirum sapientissimi huius viri auctoritate & exemplo docemur in hisce narrationibus fictis & adumbratis duo distinguenda esse; alterum, quod verba ipsa per se cogitationi obijciunt; alterum, quod sub ipso verborum involucro latet; detrahi vero oportere illud quasi corticem figmenti Poetici, longeque a nostra intelligentia repelli; nucleum vero historica veritatis retineri, atque ad eorum eruditionem exponi, qui minus acute vident, quam ut ex iis, quæ sunt in promptu patentque omnibus, interiora quædam dignoscere, atque introspicere possint.

Eadem rebus fidei res veras obvolvendi ratio ab ecclesiasticis scriptoribus adhibita.

Quid quod hanc scribendi rationem ab Ethnicis & profanis Auctoribus usurpatam nonnumquam adamant Græci pariter Latineque Hagiologi, qui ab ejus, in quo versabantur, argumenti gravitate minime alienum esse duxerunt, pia quædam & præclara Divorum facta poeticis quasi pigmentis oblinere, & commentitiis rebus obvolvere; quo scilicet majore lectorum animos & admiratione afficerent, & voluptate perfunderent. Nam ut omittam, quod de allegorico illo Dracone per D. Hilarionem interfecto opportune admonuit Thomas Archidiaconus; nonne ejusdem generis Draco plus mysterii, quam figmenti continens & Constantino Magno, & Silvestro Romano Pontifici, & Theodoro Megalomartyri, aliisque sanctissimis viris bene multis vel a Pictoribus, vel ab historicis assigni, eorumque pedibus subterni solet? Nescio autem, quid venit in mentem Papebrochio dicere *plebejum*, quod vocat ille *commentum* de pugna & victoria Georgiana apud Europæos recentius esse, quam ut ejus per Europam vulgandi initium supra millesimum, & centesimum annum repeti possit. Ante annum millesimum, & centesimum, inquit Comment. præv. l. 3. num. 17. nihil ejus fuisse in Europa scitum præbat omnium antiquiorum silentium. Non enim si Papebrochius nullos codices habuit undecimo sæculo antiquiores, in quibus res hæc descripta fuerit, continuo sequitur, eandem neque ex majorum traditione vulgo notam fuisse, neque traditam veterimis Dalmatiae monumentis a Papebrochio vel ignoratis, vel contemptis; ex quibus videtur desumpta esse legenda illa Slavonica, quæ Georgiani certaminis fidem facit, & ad D. Georgii laudes celebrandas ejusdem festo die inter sacra solemnia recitari quondam solebat. Cæterum non video, quid causæ sit, cur hujus pugnae & victoriae descriptio referri nequeat ad tempora ab ipsius Georgii ætate ac martyrio recentissima; si enim Divorum imaginibus vel antiquissimis, veri significandi causa, aliquid ficti appingi solebat, cur simile quidpiam etiam in eorum historiis describendis fieri non potuit? Eusebius autem auctor est temporibus illis moris fuisse pictorum, ut ad pedes Constantini Magni cæsum Draconem, humique prostratum subicerent; quod eo pertinebat, ut devotam ab illo vel tyrannidem, vel superstitionem designaret.

Hæc sententia cum Auctoribus primæ & alterius sententia edocuitur.

Jam vero, ut eo revertamur, unde tertiz hujus sententia exponendæ initium fecimus, hanc sententiam qui tenent, iis facile videntur conciliari posse primæ & alterius opinionis Auctores, atque

adeo ipsi inter se & nobiscum consentire, modo utrique aliquid de sua opinione remittere velint. Non enim video, quibus argumentis hæc sententiam oppugnare queant, qui pro illius historica veritate acerrime dimicant; quippe cum facta & testata maneat tum majorum traditio, multarum, ut ajunt, ætatum consensu firmata, tum veterum codicum auctoritas, unde sumunt argumenta, quibus & suam communiant, & contrariam opinionem refellant; tantum ne ægre patiantur totam illam narrationem, salva veritate, ad allegoricum orationis genus referri, & idonea interpretatione adhibita in eam partem accipi, quæ & verisimilior fieri, & facilius cuique persuaderi possit. Nec vero huic sententiæ inviti subscribent opinor, qui eandem historiam plane rejiciunt, & commentitiis fabulis arguerant; nam ludicre illius pugnae amoto velamine, detracta allegorici Draconis & mysticæ puellæ larva, evoluta denique istiusmodi integumentis, & patefacta historica veritate, nihil in ea narratione superest, quod eorum fides merito respuat, quodque Criticorum delicatissimæ aures, intelligentque judicium aversetur. Et sane Cæsar Cardinalis Baronius, qui cæteroquin Actis S. Georgii plurimas gravissimasque censuras inflixit; idem adeo non abhorret a nostra sententia, ut etiam eam sibi sequendam putet; aperte enim affirmat ludicra illa & commentitia pugna rem veram adumbrari; & præterea quid rei illud sit, conjectura explicat in notis ad Martyr. die 23. April. *Picturam illam & Georgii, qua effingitur eques armatus, qui hasta cuspide draconem interfecit, juxta quem etiam virgo posita manus supplices tendens implorat auxilium, symboli potius, quam historie alicujus opinor, esse expressam imaginem: in nullis enim, quæ recensimus S. Georgii Acta, antiquis quidquam huiusmodi legitur: sed a Jacobo de Voragine absque aliqua majorum auctoritate ea ad historiam referuntur, quæ potius in Virgine illa typum exprimunt (more majorum) provincia vel civitatis alicujus, quæ adversus Diaboli vires tanti martyris impleret auxilium. Symbolicas ejusmodi picturas pingi a Christianis olim consuevisse satis docet Eusebius in vita Constantini Imper. lib. 3. cap. 3., ubi agit de pictura Constantini, deque Dracone ab eo, medio ventre transfixo, in mare projecto.*

Georgianæ pugnae interpretatio a Baronio adhibita.

Illud vero parvi interest, quod Baronius suam interpretationem ad picturas quidem referat, in quibus videtur hinc Georgius militari habitu atque vestitu ex equo Draconem hasta confodiens, illine nobilis puella, supplicantis in morem, eximii Bel-latoris opem implorans; non item vero ad illud genus scripturæ accommodet, quo res eadem poeticis figmentis adumbrata traditur. Nam una fere atque eadem est picturæ, & scripturæ ratio; idem utrique sive ad docendum, sive ad delectandum propositus finis: hoc tantum interest, quod res hujusmodi, quæ aliud oculis, aliud menti obijciunt, altera penicillo & coloribus, altera calamo & verbis exprimat. Cæterum quod omnium concessu Pictoribus permittitur, quibus fingendi licentia cum Poëtis communem esse nemo ignorat, idem plane illis scriptoribus licet, qui non ad fallendum, sed ad oblectandum, umbratile quoddam, & allegoricum scribendi genus de industria consecrantur. Utrum autem Jacobus de Voragine rem ita vere gestam esse crediderit, quemadmodum ab aliis descriptum accepit, an vero huic descriptioni aliquid mystici subesse putaverit explanatione dignum, haud equidem scio. Ille sane, quod in antiquis monumentis invenerat, id summa cum fide in suos retulit libros, servatis iisdem non modo sententiis, sed etiam

etiam verbis fortasse; neque veteri scripturæ aliquid de suo, interpretationis causa, addendum putavit, ut omnem interpolati codicis suspicionem vitaret; remque omnem maluit lectorum iudicio subicere, quam quid suæ sententiæ esset, aperte declarare.

Nostræ
sententiæ
faveat Pa-
pebro-
chius.

Papebrochius item cum Baronio sentit, & nobiscum facit; variis illè quidem gravibusque censuris historiam illam inusserat, sed postea haud improbandam duxit, modo in aliud, atque vulgo accipitur, res tota interpretando ducatur; idque scribendi genus exemplis sacrarum litterarum illustrat in Com. præv. §. 3. num. 21. pag. 105. *Præveniat in Apocalypsi sua S. Joannes Evangelista; a quo describitur mulier, typum ecclesiæ gerens, cui pariturus imminet Draco; Draco, inquam, ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur Diabolus. Quia & ex ipsa sacra Genesi, ubi pradicatur serpenti conculcandum a muliere caput, sumpsere occasionem Christiani, Deiparam Virginem sic depingendi, ut non modo lunam sub pedibus haberet, sed etiam contritum caput serpentis. Quæ tamen omnia nihil ad historiam faciunt, nisi cortinam reducas, & symbolica expressionis involucrium auferas. Et talem esse S. Georgii imaginem omnes credimus cum eminentissimo Card. Baronio, ac plerisque prudentioribus. Videntur quam facile huic sententiæ acquiescant vel illi ipsi, qui cæteroquin ab huiusmodi historia longissime abhorrent, si eam perinde accipi velimus, atque verba ipsa significant. Jam vero illud restat, ut explicemus, quorsum spectet pugna illa, quid monstri fuerit istiusmodi Draco, cujus denique rei speciem ac similitudinem gerat regia illa virgo, cui D. Georgius præsidio ac salutem fuit. Id antequam facere aggredior, inquiri oportet, utri Georgio, Palæstinone, an Salonitano præclarum illud facinus & litteris traditum, & picturis expressum, attribui debeat.*

§. III.

Georgianum cum Dracone prælium, relatumque victoriam verisimilius ad Salonitanum, quam ad Palæstinum Georgiam referri.

Hanc pugnam & victoriam, quæcumque tandem ea fuerit, seu vera, five umbratilis, Georgio Salonitano Episcopo adscribendam censeo. Argumento est, quod tota illa narratio tum a Menæis Græcorum & a Menologio Basilii, tum a Græcis Georgianæ historiæ exemplaribus abest. His autem res gestas Georgi Palæstini potissimum contineri diximus, quamvis aliqua ex Actis nostri Georgii desumpta, & cum illis permixta esse comperimus. Non est autem verisimile, ut præclarum hoc facinus, si vere fuit Georgii Palæstini toto Oriente, totaque Græcia notissimi, silentio præterierint Græci scriptores, qui multo impensius, quam Latini, in id operam dabant, ut res huiusmodi admirabiles studiose conquirerent, & poetico magis, quam historico stylo describerent. E Græcis unicum omnino exemplar, in quo cæteris Georgianis miraculis, illud quoque de interfecto Dracone intertextum erat, Daniel Papebrochius Mediolani in Bibliotheca Ambrosiana reperit, quod tamen nec tribus sæculis antiquius esse videbatur, & multa ibidem e Latino in Græcum sermonem conversa deprehendit; ex quo conjici potest hanc quoque prodigiosam historiam illuc e Latinis codicibus invecitum esse, in quibus, ut alibi diximus, Acta Georgii nostri præcipue describi censemus, quamvis non pura omnino, neque sincera ab omnium rerum alio spectantium permixtione.

Præclarum
illud fa-
ctum a
Græcis
prætermis-
sum ad
nostrum
Georgium
pertinet.

At idem Papebrochius censet totam hanc narrationem famæ & auditione acceptam fuisse a Syris, & per Latinos, post Palæstinam Saracenis ereptam, sæculo XII. ineunte in Europam invehiri, ac late vulgari cœpisse: & quidem cur sic opinetur, hanc rationem subiecit, quod pugnam illam ante annum 1100. litteris traditam nusquam invenerit: quod quidem argumentum e scriptorum veterum silentio deductum si quid ad probandum valet, ex eo id effici cogique potest, quod ne ipse quidem Papebrochius vellet, videlicet non ante sæculum XIV. huiusmodi historiam e Syria allatam, & Europæis cognitam fuisse; neque enim extat exemplar manuscriptum, in quo ea res scripta reperitur, vetustius codice Ambrosiano, quem tamen idem Papebrochius negat tribus sæculis antiquiorem habendum esse. Huius autem codicis scripturæ paullò ætate antecessit Jacobus de Voragine, qui sub finem sæculi XII. florebat. Nec vero dubitari potest, quin ante id tempus exemplaria extiterint longe vetustiora, e quibus totam illam narrationem Auctor codicis Ambrosiani, Jacobus de Voragine, Jacobus Card. Stephaneschius, aliique descripserunt. Cujus autem & quantæ vetustatis essent illa exemplaria, cum nusquam appareant, neque sciri, neque investigari potest. Legenda illa Slavonica; quæ singulis annis die anniversario S. Georgii in æde Georgiana olim apud Dalmatas pro concione recitari solebat, tam antiqua fortasse est, quam ipsemet linguæ Slavonicæ usus in Dalmatiam inde usque a sæculo fere septimo receptus; ejus enim inter rem divinam recitandæ consuetudo vetustior est, quam ut tempus, unde initium duxit, inveniri queat. Præterea Georgiani certaminis memoria, ut nullis olim litteris consignata fuerit, certe eandem coloribus expressam jam inde a priscis temporibus evulgaverant, omniumque oculis subjecerant effigies S. Georgii, quas multo antiquissimas esse ne ipse quidem Papebrochius Com. præv. §. 3. num. 21. diffitetur: *Ejusmodi imagines, ait, quin antiquissimæ sint, nolim equidem dubitare, cum ipse Constantinus Magnus in tabula, quam sublimem ante palatii vestibula suspenderat, prout scribit in ejus vita lib. 3. Eusebius, ita se ipsum omnium oculis contemplandum proposuerit, ut salutare passionis insigne supra caput locatum, inimicam autem belluam, quæ ecclesiæ Dei impiorum tyrannide oppugnasset, in altum demersam, Draconis specie, & figura describendam curavit, sub pedibus suis conculcatam, & medio ventre transfixam.*

Hujus famæ
& notitiæ
non a Sy-
ris accepta
antiquior
est undeci-
mo sæ-
culo.

ad quar-
tum sæcu-
lum refe-
renda.

Si vero Syri facinoris Georgiani gloriam sibi suæque Palæstinæ attribuunt, eandem etiam Dalmatæ ex majorum traditione sibi suæque patriæ vendicant: utris adjudicanda sit, ex eo conjici velim, quod Syrorum hominum venalium fidem aliunde fractam ac debilitatam esse constat; peregrinis enim, qui eorum operam ad sacra loca inviscenda mercede conducunt, mira quædam venditare solent, absurda etiam, non modo incredibilia, ad benevolentiam scilicet, ac liberalitatem simplicium advenarum sibi conciliandam, quorum jactantiam ac vanitatem Papebrochius haud levi censura castigavit. Nihil vero tale Dalmatis ad eorum fidem labefactandam objici solet, qui rem hanc perinde posteris tradunt, atque ipsi a majoribus acceperunt; & quamvis in designando prodigii loco paullulum a veritate aberrant, tamen prope Salonam id accidisse confirmant: contra vero Syri de loco inter se discrepant, cum alii ad Georgiam Lyddæ oppidum, alii apud Berytum, alii non longe ab ea urbe, alii inter Berytum & Cappadociam Draconem a Georgio interfectum narrant. Quare verifi-

Major
Dalmatæ
quam Sy-
ris fides
habenda.

verisimilius arbitror totam hanc historiam ab Europa & Dalmatia in Asiam ac Syriam, ab Salonitano in Palæstinum Georgium, quam huc illinc translatam fuisse. Caterum si hanc pugnam & victoriam Georgio nostro attribuendam aenseo, non idcirco similis cuiquam rei divinitus parratæ laudem Georgio Palæstinæ detraxerim; neque abnuo huius quoque imaginibus Draconem substratum ac transfixum appingi ob aliquam causam potuisse. Multos siquidem Divos exhibent nobis antiquæ tabulæ, alios aliis de causis cum victo cæsoque ab illis Dracone depictos, veluti Silvestrum, Theodorum, Victorem, aliosque haud paucos, qui vel de Tyrannis nomini Christiano infestis, vel de communi generis humani hoste, præclaras victorias acceperunt.

Possibile est
ut Georgii
pugna illa & vi-
ctoria ac-
cidit.

Hoc porro quidquid est miraculi, si vere ad nostrum Georgium pertinet, post ejus obitum accidisse arbitror, cum ille videlicet jam beata immortalitate donatus a cælo suis opem laturus adfuit. Ad hanc opinionem confirmandam illud vel conjecturæ, vel argumenti loco esse potest, quod tota illa descriptio abest ab Actis Georgianis; ex quo colligi videtur eam minime pertinere ad res illas admirabiles, quas ope divina fretus, dum viveret, pro Christo gessit. Qui enim Georgii nostri vitam ac martyrium litteris mandarunt, memorabilis illius pugnae historiam, vel omnino prætermittunt, vel seorsum ab ejus Actis martyrioque describunt, veluti Jacobus Stephaneschius, Petrus Equilinus, Jacobus de Voragine; quamquam in codice Slavonico eadem historia cum Georgii vita propterea fortassis coniungitur, ut ex utraque satis materiæ suppeditet ad concionem justæ magnitudinis de laudibus Georgii conficiendam, ejusque anniversario ac festo die ad populum habendam. Præterea vita Georgii alio, atque hæc historia, stylo dicendique charactere videtur esse apud Januensem Episcopum scripta, quod indicio est non unum eundemque utriusque Auctorem fuisse, idque etiam Papebrochius Com. præv. §. 1. n. 7. animadvertit: *Jacobus de Voragine Januensis Episcopus in suis SS. Legendis, post aliunde acceptam fabulam de Libyco Dracone, sic veri Georgii exorditur historiam &c.* Cur autem plerique Georgianæ vitæ scriptores præclari illius facinoris ne meminere quidem, cum ex eo cæteroquin ad eam vitam augendam ornandamque materiæ vel plurimum præberet, id causæ fuit, nisi me conjectura fallit, quod huiusmodi factum licet memoria dignum ac litteris, ad huius Martyris vitam, resque, dum viveret, laudabiliter gestas minime pertinere putaverint. Huc accedit, quod Rex ille, cujus filiam Draconis edacitati inexplibili devotam Georgius ab interitu prohibuit, religionis gratique animi causa statim in ejus honorem templum atque aram construere iussit: quæ quidem sacra monumenta non mortalibus quamvis eximia sanctitate præditis, sed vita jam functis & cœlestem immortalitatem adeptis excitari solent. Itaque hoc miraculum longe celeberrimum, si ad nostrum Georgium pertinet, in eorum numerum referri oportet, quæ Georgius post mortem patravit, simul ut sui patrocinii vim potestatemque ad calamitates avertendas ostenderet; simul ut hominum religionem ac fiduciam ad se colendum suamque opem implorandam alliceret.

His ad hunc modum expositis & constitutis, necesse jam est historiam ipsam, perinde uti descripta est apud Jacobum de Voragine, lectorum oculis subicere, ut deinde ipsi per se dijudicare possint, an recte cum illa cohæreat nostra interpretatio. Congruit omnino cum Legenda Slavonica; nam

quæ in hac narrantur, omnia plane apud Jacobum fere ad verbum Latine reddita inveniuntur; ut satis appareat utrique scriptori propositum fuisse ejusdem Legendæ idem exemplum, unde alter Slavonice, alter Latine rem totam descripsit. Quare hoc libentius hanc historiam ab Jacobo Episcopo Januensi acceptam lectoribus exhibemus, quod non aliunde videatur nobis, nisi ex antiquis ecclesiæ Salonitanæ monumentis desumpta esse. Paucas eidem & brevissimas notas subjecimus, quæ non tam rem explicant, quam admonent, unde copiosior ipsius rei & dilucidior explicatio petenda sit. Quam ob causam arithmeticis notis ex ordine dispositis interpretationem nostram distinguimus, quæ quidem notæ respondent notis alphabeticis historię subiectis, ut si quis alicujus rei explanationem desiderat, eam nullo negotio reperiat sub nota illa numerali, quam indicat, jubetque adire nota alphabeticæ.

§. IV.

Descriptio pugnae & victoriae Georgiana

Ex Legendis Sanctorum collectis a Jacobo de Voragine Episcopo Januensi.

Georgius a tribuus genere b Cappadox perve-
nit quadam vice in provinciam c Libia in ci-
vitatē, quæ dicitur d Silena, juxta quam civita-
tem erat e stagnum instar maris, in quo f draco pe-
fifer latitabat, qui sæpe populum contra se arma-
tum in fugam converterat: g flatuque suo ad muros
civitatis accedens omnes inficiebat. Quapropter
compulsi cives h duas oves quotidie sibi dabant, ut
ejus furorem sedarent; alioquin sic muros civitatis
invadebat, & aerem inficiebat per omnia, & ita plu-
rimi interibant. Cum ergo jam oves pene deficerent,
maxime cum harum copiam habere non possent, inito
consilio i ovem cum adjuncto homine tribuebant. Cum
igitur sorte hominum filii, & filia darentur, &
fors neminem exciperet, & jam pene omnes filii, &
filia populi essent consumpti: quadam vice filia l Re-
gis unica sorte est deprehensa, & draconi adjudicata.

Tunc Rex m contristatus ait: Tollite aurum, &
argentum, & dimidium Regni mei, & filiam meam
mibi dimittite, ne taliter moriatur. Cui n populus
cum furore respondit: Tu o Rex hoc editum fecisti:
& nunc omnes pueri nostri mortui sunt: & tu vis
filiam tuam salvare? Nisi in filia tua compleveris,
quod in aliis ordinasti, succendemus te, & domum
tuam. Quod Rex audiens cepit filiam suam flere, di-
cens: Heu me filia mea dulcissima, quid de te fa-
ciam, aut quid dicam, quando plus videbonuptias
tuas? Et conversus ad populum dixit: Oro, ut indu-
cias o octo dierum lugendi mihi filiam tribuatis. Quod
cum populus admisisset, in fine p octo dierum rever-
sus est populus cum furore dicens: quare perdis po-
pulum tuum propter filiam tuam? En omnes afflatu
draconis morimur.

Tunc q Rex, videns, quod non posset filiam libe-
rare, induit eam vestibus regalibus, & amplexatus
eam cum lacrymis, dixit. Heu me filia mea dulcissi-
ma sperabam ad tuas nuptias principes invitare, &
palatium margaritis ornare, tympana, & organa
audire, & nunc vadis, ut a dracone devoreris.
Et deosculans eam dimisit eam, dicens: Utinam filia
mea ego ante te mortuus essem, quod te sic amissem.
Tunc illa procedit ad pedes patris petens ab eo bene-
dictionem suam; quam cum pater cum lacrymis bene-
dixisset, ad lacum processit. Quam r Beatus Geo-
rgius casu inde transiens, ut plorantem vidit eam,
quid

a b
c
d
Provincia
Libia, ci-
vitas Si-
lena.
e f g h
Dracōis
inmōi-
tas.

i
Ejus eda-
citati
l
eum vul-
gares ju-
venes,
tum regia
puella
devota,
m n
populo id
efflāgi-
sante,

o

p

q
cujus pe-
titionibus
Rex ne-
quit obq-
tere.

r
Georgius
Puella
auxilio
venit.

quid haberet, interrogavit. Et illa: Bone juvenis velociter equum ascende, & fuge: ne mecum pariter moriaris. Cui Georgius. s. Noli timere filia: sed dic mihi, quid hic praestolaris, omni plebe expectante. Et illa: Ut video bone juvenis magnifici cordis es tu: sed cur mecum mori desideras. Fuge velociter. Cui Georgius: hinc ego non discedam: donec mihi quid habes intimabis. Cum ergo totum sibi exposuisset, ait Georgius. Filia noli timere, quia in Christi nomine te juvabo. Et illa: bone miles mecum ne pereas: sed te ipsum salvare festinas, sufficit enim ut sola peream. Nam me liberare non posses, & mecum perires,

t
Dracōem
e lacu
profluen-
tem

u
hasta con-
fodit.

Dum haec loqueretur, ecce t. Draco veniens caput de lacu levavit. Tunc puella tremefacta, dixit. Fuge bone domine, fuge velociter. Tunc Georgius equum ascendens, & cruce se muniens u. draconem contra se venientem audacter aggreditur: & lanceam fortiter vibrans & se Deo commendans ipsum graviter vulneravit, & ad terram dejecit: dicitque puella: projice zonam tuam in collum draconis nihil dubitans filia. Quod cum fecisset sequebatur eam velut mansuetissimus canis.

x
Populus &
Rex ba-
ptizantur.

Cum ergo. cum x in civitatem duceret, populi hoc videntes per montes, & colles fugere ceperunt diligentes: Veb nobis, quia jam omnes peribimus, Tunc Beatus Georgius innuit eis dicens: nolite timere. Ad hoc enim me misit Dominus ad vos, ut a penis vos liberarem draconis. Tantummodo in Christum credite: unusquisque vestrum baptizetur, & draconem istum occidam. Tunc Rex, & omnes populi baptizati sunt. Beatus autem Georgius evaginato gladio draconem occidit, & ipsum extra civitatem efferri praecepit, Tunc quatuor paria boum ipsum extra civitatem in magnum campum foras duxerunt. x Baptizati autem sunt in illa die xx. millia hominum exceptis parvulis, ac mulieribus.

y
Templum
in hono-
rem B. Vir-
ginis, &
D. Georgii
conditum.

Georgius
Regem
praeceptis
saluberri-
mis in-
struit.

y Rex autem in honore Beatę Marię & Beati Georgii ecclesiam mirę magnitudinis construxit, de cujus altari fons vivus emanat, cujus potus omnes languidos sanat. Rex vero infinitam pecuniam Beato Georgio obtulit, quam ille recipere nolens, pauperibus eam dari praecepit. Tunc Georgius Regem de quatuor breviter instruxit, scilicet ut ecclesiarum Dei curam haberet; Sacerdotes honoraret; divinum officium diligenter audiret; & semper pauperum memor esset: & osculato Rege, inde recessit. In aliquibus tamen libris legitur, quod cum Draco ad devorandam puellam pergeret, Georgius se cruce munivit, & draconem aggrediens interfecit.

N O T A.

a Tribuni voce usus est Auctor, sive quod hanc historiam non ad Georgium Episcopum, sed ad Georgium militem pertinere putabat, sive quia personę militari, quam Georgius cœlo delapsus induerat, serviendum censuit.

b Unde noster Georgius dictus sit cognomento Cappadox, suo loco diximus.

c Idest Liburnia. Vid. num. 1.

d Idest Salona. Vid. num. 2.

e Vide num. 3.

f Vide num. 4.

g Vide num. 5.

h Vide num. 6.

i Vide num. 7.

k Vide num. 8.

l Quem Jacobus Stephaneschius vocat Sevium nos ex tabulis Ariminensibus appellamus Demosthenem. Fortasse Rex ille utroque nomine appellabatur.

m Vid. num. 8.

n Vid. ibid.

o Vid. ibid.

p Vid. num. 9.

q Vid. ibid.

r Vid. ibid.

s Vid. ibid.

t Vid. num. 10.

u Vid. ibid.

x Vid. ibid.

y Vid. num. 9.

§. V.

Interpretationes varię miraculi Georgiani.

H Aud sane defuere scriptores clari imprimis ac nobiles, qui huic prodigiosę narrationi aliquid mystici & arcani cognitu dignum subesse rati, eam interpretatione explicandam esse censuerunt, ut ex illis rerum ac verborum involucris nudam ac simplicem veritatem elicerent. D. Vincentius Ferrerius pauca quędam e propria in alienam significationem transtulit; pleraque vero uti narrantur, ita etiam gesta esse, & ad verbum accipi oportere existimavit. Nullus enim dubitat, quin vere extiterit apud Berytum Palęstinę urbem portentosa cujusdam magnitudinis, & immanitatis Draco, qui hominum pecudumque ingentes strages edebat, ac tantum terroris civibus incusserat, ut vix urbis membris se satis tutos esse arbitrarentur. Id monstri ab iratis Numinibus ad incolarum exitium immisum esse cum Ethnici crederent, ut cœlestem iram placarent, singulis diebus binas oves Diis mactare decreverant. Sed cum sua illos vota ac sacrificia frustrarentur, vereri ceperunt, ne populi flagitia graviora essent, quam ut vulgaribus hostiis expiari possent; ac proinde opus esse victimas nobiliores, quę a diis immortalibus veniam & pacem impetrarent, tantęque calamitati finem afferrent. Itaque consilio inito statuunt humanis hostiis Deos placandos esse; & id curę ac negotii dari oportere sacrificulis, ut ex ingenuis lectissimisque Virginibus unam quotidie ad sacrificium sortirentur. Cum igitur plures jam immolassent, demum forte evenit, ut ipsa Regis filia aris destinaretur; cujus commiseratione captus Georgius singulare certamen cum Dracone conseruit, eoque interfecto regiam Virginem ab cæde liberavit. Hactenus Vincentius.

Interpre-
tationes
varie.

D. Vin-
centii Fer-
reri.

Sed quam huic historię interpretationem subjecit Baronius, ea mihi videtur ad veri similitudinem propius accedere. Ait quique teterrimi illius Draconis specie Diabolum, illa autem Virginis effigie civitatem vel provinciam adumbrari, quę D. Georgio supplices manus tendit, ut sibi ad communem humani generis hostem profligandum auxilio esse velit: Hęc, inquit, potius in Virgine illa typum expriment, more majorum, provincia vel civitatis alicujus, quę adversus Diaboli vires tanti martyris imploret auxilium.

Casarii
Baronii.

At Papebrochius ex ipsis Actis S. Georgii interpretationem petendam esse censuit, remquę ab eo vere gestam, & maxime memorabilem allegoricę illi descriptioni subiectam declaravit. Docet igitur typis illis atque imaginibus significari conversionem Alexandrę Imperatricis; quam Georgius cum ab nefaria superstitione ad Christi fidem cultumque traduxit, ex tartarei Draconis potestate exemit, & ab æterno interitu vindicatam beata vita donavit. Ut autem in ea (idest imagine) non solus cum Dracone Sanctus exprimeretur, factum credimus occasione Alexandrę Imperatricis, a diabolica servitute Idolorum, exemplo S. Georgii, meritoque crepta.

Danielis
Papebro-
chii.

Hujus.

Hujusmodi interpretationes haud equidem improbare ausim. Sunt enim verisimiles, sunt graves ac seriae, praesertim duae posteriores; & quamquam certis argumentis ac rationibus confirmari nequeant, attamen conjectura satis probabili nituntur, qua contentos nos esse oportet, cum in rebus obscuris & ambiguis versamur, quibus multiplex ac varia significatio subesse potest. Cæterum cum hujusmodi allegoricæ descriptiones alio atque alio conjectura trahi possint, non si quis eas in unam alteramve partem interpretando duxerit, continuo rem aliter atque aliter interpretandi facultatem aliis præripuerit. Quid igitur obstat, quominus post explicationes a sapientissimis viris adhibitæ, nos quoque aliquid ad rem eandem explanandam & illustrandam conferamus? Nihil equidem certi, nihil explorati afferimus; sed quod nobis similis vero, quod historiæ illorum temporum magis consentaneum videtur, id in medium producimus. Nostram cum aliorum interpretationibus conferre poterunt lectores, & secum ipsi statuere, quæ omnium proxime ad verisimilitudinem accedat; melius autem qui interpretando conjecerit, vatem hunc sive interpretem perhibeto optimum. Ac primum quidem necesse est rem quamdam sane memorabilem, quæ illis temporibus accidit, ab antiquis Scriptoribus vel omnino prætermittam, vel leviter tantummodo attactam paucis exponere, ex qua videlicet ducitur, cuique interpretatio nostra innititur.

Nostra interpretatio.

Demosthenes regnum occupat in Dalmatia.

Anno 296. cum Diocletianus Ægyptio bello, quod adversus Achilleum susceperat, ac laboriosissima illa & diuturna Alexandrinæ urbis obsidione implicitus longe gentium abesset, Demosthenes genere Dalmata, idemque fortassis e stirpe Cari oriundus, imprimis inter suos copiosus & nobilis, partim suis opibus & copiis fretus, partim popularium suorum favore subnixus regnum in Dalmatia occupavit. Neque multum in eo negotii habuit, ut Dalmatas ac Salonitanos ab Diocletiano distraheret, atque ad suas partes adjungeret; quippe illis jam pridem Diocletiani nomen & imperium odio esse coeperat, cum aliis de causis, tum quia ut cæteras provincias, sic Dalmatiam, ut erat insigni avaritia præditus, novis atque intolerandis vectigalibus impositis, acerbissimisque exactionibus expilaverat. Ad hæc eximia quadam inclinatione voluntatis propendebant in Demosthenem, quod is, ut videtur, consanguineus esset Numeriani & Carini, qui cum Dalmatas plurimis maximisque beneficiis cumulassent, gratam memoriam & magnum sui desiderium apud eos reliquerunt. Cum igitur tristes de Dalmatica seditione nuntii in Ægyptum venissent, mirum sane quantum ea res vel sollicitudinis vel timoris Diocletiano attulerit. Itaque Alexandria capta, Achilleo interfecto, Narsete Persarum Rege per Galerium insigni clade perculso, rebusque Orientis compositis nullam moram interposuit, quin ad Dalmaticos tumultus sedandos in Europam remearet. Anno igitur 297. Romanam classem, quæ ad Pontici & Mediterranei maris custodiam excubabat, quaque ipse ad expeditionem Ægyptiacam usus fuerat, e Mediterraneo in Superum mare trajici jussit, & deduci ad obsidionem urbis Salonitanæ, quam Demosthenes præsidio satis firmo munierat, in eaque regni sui atque imperii sedem collocaverat. Nihil propius factum est, quam ut civitas diu obsessa, vehementer oppugnata in Romanorum potestatem veniret; cum Salonitani, D. Georgio implorato, eoque sedibus cælestibus delapso, jubente atque opem ferente, eruptione facta obsidentium castra invadunt, & fufis

Illyricum Sactum.

cæsisque terrestribus copiis, uno eodemque impetu in hostium naves transfiliunt, quos subita illa rerum conversione attonitos, ingentique terrore perculosos ad satietatem cædunt. Univerfa classe potiti Dalmatæ, iisdemque navibus, quas Romanis ademerant, transvecti, Italiæ oram depopulantur, atque Ariminum de improvviso adorti, urbem illam diripiunt, incendunt, funditus evertunt. Exin præda & gloria onusti Dalmatiam repetunt. Dalmaticæ defectionis subobscura quædam indicia videre licet apud Sextum Aurelium Victorem, cujus verba describemus, & apta explicatione illustrabimus in Historia Diocletiani, ubi hujus belli initia & exitus persequemur. Sed multo plura & clariora hæc de re traduntur in antiquis monumentis Ariminensibus, & in Actis Sanctorum Leonis Presbyteri, & Marini Diaconi, qui ex Dalmatia oriundi cum essent, Arimini post vitam omnibus sanctimoniæ nostris insignem ibidem exactam, diem suum sanctissime obierunt. Sed hæc alias in historia Diocletiani; nunc quod instat.

Salona obsidionis periculis Georgii cælesti ope liberatur.

Habes itaque jactum, & constitutum in hac historia quoddam quasi fundamentum interpretationis nostræ, quam priusquam exponere aggredior, illud præmonendum censeo, ne quis a me id requirat, ut singula, quæ in illa Georgiani miraculi descriptione ficta & adumbrata narrantur, fastidiosius quam accuratius persequens, omnia omnino ad historiam interpretando referam. Hoc quidem esset nimis exigue & exiliter ad calculos vocare hujusmodi narrationem allegoricam, perinde quasi nihil in ea scriptum sit, quin aliquid veri arcanique contineat. Multa sane adjecta esse arbitror, quæ cum historicæ veritatis inania sint, tamen vel ad ornatum, vel ad integritatem & verisimilitudinem hujus figuratæ lucubrationis referuntur. Nam rei veræ fabulosa narratio, ut sit apta & verisimilis, ut elegans & festiva, ut perfecta & expleta omnibus suis numeris & partibus, convestiat oportet aliis quibusdam rebus aliunde adscitis, quas ipse narrator confingit, quibusque suam orationem exornat & perficit. Huc pertinent illa quasi parerga sive episodica, quæ fabulis Poetæ interserunt: hæc siquidem cum veris rebus ac personis, unde fabulæ argumentum ducitur, minime insint, de suo ipsi addunt, & confingunt: Quare auctoribus Origene, Chrysostomo, & Augustino, præclare docet Cornelius a Lapide, in hujusmodi descriptionibus sive parabolis multa ornandæ orationis causa adhiberi, quæ ad rei veritatem exigere velle, puerile esset ac nugatorium: *In Parabolis, inquit, æque ac similitudinibus non omnia sunt similia, & applicanda rei significata; multa enim in iis dicuntur ad decorem & elegantiam parabola.* Itaque satis fuerit, summam quamdam rei gestæ & veritatis historicæ, ex illis, quibus involuta est, verborum ac sententiarum integumentis evolvere, atque interpretando explicare; cætera omnia pro quibusdam veluti ornamentis ac parergis habeantur, quibus nihil arcanum explanatione dignum subest; quæque sive adsint, sive absint, veræ historiæ argumento nihil detrahunt, vel adjiciunt. Quodenim de parabolis scripsit Cornelius modo laudatus, idem ad hoc genus scriptionis referri potest: *In parabolis ajebat ille, finis & scopus parabola spectandus est, illa enim, quæ ad hunc scopum pertinent, parabola partes sunt necessario applicanda rebus per parabolam significatis, quæ vero ad eum non pertinent, parabola sunt emblemata & ornamenta.* Hæc lectoris admonendi gratia præfati ad rem ipsam veniamus,

Ratio interpretandi allegoricas narrationes.

non possunt, ut omnia & singula ad veritatem historicam exigantur.

S. VI.

Interpretatio nostra miraculi Georgiani explicatur.

I. **A**C primum quidem urbs & provincia, in qua res gesta est, propriis quidem sed antiquis obsoletisque nominibus designatur. *Libya* provincia idem valet ac *Liburnia*. Nam *Liburniam* a *Libya* dictam fuisse ostendemus in præfatione ad *Liburnorum* ætatem. Nemo autem est, quin sciat universam olim *Dalmatiam* appellatam esse *Liburniam*, itemque insulas fere omnes *Illyrici* maritimi *Liburnides*, & mare ipsum *Liburnicum* antiquitus cognominatum esse constat. Auctor autem hujus descriptionis primitivo *Libya*, quam *Liburnia* vel *Dalmatia* vocabulo propterea uti maluit, quod id vocabuli cum mystico illo *Dracone* magis congruebat, alludere quippe voluit ad *Libyam* sive *Africam* propriam, quam hujusmodi monstrorum feracem esse nullus ignorat.

II. *Silena* idem est ac *Salona*. Parte I. Prolegomenon cap. I. ostendimus ab *Hyllo* *Herculis* filio *Illyricos*, ac præsertim *Dalmatas* *Hyllinos*, urbem vero *Salonam* *Hyllinam* sive *Hillenam* denominatam esse, quam *Apollonius* *Hyllenida*, *Nicephorus* *Callixtus* *Hyllam* vocat. Nihil autem facilius, quam ex *Hilena* in *Silenam* commutatio fieri potuit; præsertim cum antiquitas apud nostrates scriptores verbis ab vocali incipientibus consonans aliqua littera & maxime *S.* præfigi soleret. Hinc factum est, ut pro *Almissa*, *Dalmisiam*, pro *Issa*, *Lissam* pro *Olchinio*, alias *Colchinium*, alias *Dolchinium*, pro *Ardia*, *Sardia*, pro *Ardiais*, *Sardiaos*, pro *Olyntha*, *Solyntham*, pro *Epetio*, *Sepetium*, & *Spetium* Veteres aliquando scripserint. Scio equidem *Cyrenem* vetustissimam esse *Libyæ* *Africanæ* urbem, ex qua tota regio denominata est *Cyrenaica*; sed cum *Hilenam*, seu *Silenam* urbem habeamus in *Libya* *Dalmatica*, nihil causæ est, cur nomen *Silenæ* ex antiqua *Cyrene* detortum esse cum *Papebrochio* censeamus.

Georgianum certamen *Petrus* de *Natalibus* *Episcopus* *Equilinus*, *Lysia* in *Libya*, *Jacobus* *Card. Stephaneschius* *Lasia* seu *Lycia* in *Cappadocia* adscribunt. Sed præclaræ istæ civitates tum *Lysia* in *Libya*, tum *Lasia* sive *Lycia* in *Cappadocia* clam omnes *Geographos* hætenus fuerunt; nisi forte *Lysia* vocabulo intelligi placeat *Issam* sive *Lyssam* maris *Adriatici* insulam ac civitatem, quam apud *Thomam* *Archidiaconum* cap. 8. *Hist. Salon.* *Lyssiam* appellatam invenio. Neque vero audiendos puto *Syros*, homines indoctissimos pariter ac mendacissimos, ut eos *Papebrochius* vocat, qui *Peregrinis* *Palæstinam* voti ac religionis causa profectis ad sacra loca obeunda operam locant; quique, ut idem *Papebrochius* scripsit, de antiquitatibus terræ sanctæ tam fidenter enunciant, quam *Puteolani* littoris plebs rustica de *Cumano* *Sibyllæ* antro, aliisque similibus garrit, non sine supercilio, ut si verbo interpellare præsumas, pene sacrilegus videaris. Alii siquidem ajunt *Draconem* ab *D. Georgio* interfectum apud *Berytum*, urbem olim clarissimam *Phœnicia*, alii prope ab *Georgia* oppido *Lyddæ*, ubi *Georgium* natum ipsi dicunt, alii vero extra portam *Damasci*; saxum etiam, si superis placet, ostentant, ex quo *Georgius* cum *Dracone* pugnaturus in equum insilierit. His commentis cum fidem adhibuisset *F. Anselmus* *Ordinis* *Min. de Observantia* apud *Henricum* *Canisium*, *Brendebachius* *Itin.* 4. *Adrichomius* in *Theat. terræ sanctæ*, *Joannes* *Eckius* in *Serm. de S. Georgio*, novam

quamdam in *Phœnicia* urbem *Cappadociam* dictam excogitarunt, sive urbs ea fuerit *Beryto* proxima, sive ipsa *Berytos*, quæ etiam *Cappadocia* dicta sit, ut videlicet *Georgiani* facinoris gloriam ad natale ejusdem martyris solum portraherent. Cæterum hisce fabulis atque ineptiis oblegatis, si qua fides huic historiæ habenda est, *Georgiana* pugna & victoria dimoveri nequit ab ea provincia atque urbe, *Libya* scilicet, ac *Silena*, cui eam adscribunt *Auctor* *Legendæ* *Slavonicæ*, *Jacobus* de *Voragine*, *Hilarion* *Monachus* *cœnobii* *Veneri* *Georgiani*, *Joannes* *Baptista* *Mantuanus*, quibus addi potest vetus inscriptio ad effigiem aramque *D. Georgii* apposita *Romæ* in templo *S. Thomæ* *Canthuariensis* collegii *Anglicani*, quam huic loco intexero liber: *Santus Georgius Cappadox Dracone occiso, Regis filiam totamque Silenam civitatem a morte liberat, & ad Christum convertit.* Nos vero *Libyam* idem ac *Liburniam*, *Silenam* idem ac *Salonam* esse conjectura haud sane improbabili interpretamur; recte, an secus aliorum esto judicium.

III. Nihil vero est, cur aliquid mysterii comminiscamur in stagno illo, quod prope *Silenam*, maris instar longe lateque protendebatur. Id stagni nihil aliud est nisi *Salonitanus* sinus, qui a veteri *Salona* in longitudinem millia passuum amplius quindecim *Tragurium* usque porrigitur, latitudo ejus varia, & aliqua ex parte circiter septem passuum millia patet. Porro allegoricæ descriptionis *Auctor* stagni quam sinus vocabulo uti maluit, ut mystico illi & commentitio *Draconi* locum idoneum affingeret; quippe hujusmodi portentosa animalia ferme in paludibus, & aquis stagnantibus ali, atque indidem progigni dicuntur. Hinc etiam factum est, ut *Spalatenis* urbis accolæ horrendi illius *Draconis* stationem a mari ad fluvium *Salonum* transtulerint, & in abyssu quadam, idest profundo lacu speluncam quamdam subterfluente, locaverint.

IV. Age porro, explicatis jam enodatisque vocabulis topographicis, ab ipso *Dracone* historicam interpretationem ordiamur, qui tamquam in fabula, sic in hac descriptione partes agit terroris & sævitæ, primusque omnium in hanc quasi scenam producit. Itaque *Draconis* nomen ac speciem gerit *Præfectus* *Romanæ* classis, qui efferatus odio iraque in *Dalmatas*, *Salonitanum* sinum ingressus, expositis in terram copiis & *Salonam* acri premebat obsidione, & agros, omniaque circa urbem loca cædibus atque incendiis foede vastabat. Neque enim id nomen navium hostilium *Ductori* impositum ab ea loquendi consuetudine abhorret, qua hujus regionis *Scriptores* interdum usos fuisse constat, ut eos appellarent *Dracones*, seu serpentes, qui mare *Adriaticum* sive classibus, sive piraticis lembis infestum haberent. Exemplo esse potest id, quod *Archidiaconus* e *chronicis* *Salonitanis* docuit de *Cadmo* illo, qui *Græciæ* regno expulsus in eo mari piraticam facere instituit, & maritimam oram depopulatus *Epidamnum* urbem vi cepit, in eaque rerum suarum & novi Regni sedem collocavit. Huic quippe veteres *Mythologi* nomen ac formam serpentis affingunt propterea, quod ut *Archidiaconus* interpretatur, caput quasi lubricus anguis per mare discurrere, navigantibus insidiari, & quoscunque posset, opprimere impotentes. Ejusdem fere generis fuisse arbitror, & ad eandem significationem referendum puto *Draconem* illum, qui *Epidamni* per *D. Hilarionem* interfectus esse dicitur.

V. *Strages* illa, quam bellua immanis, quacumque incedebat, pagis agrisque *Salonæ* circumjectis, atque adeo iplis suburbiis inferebat, eo pergit,

Stagnum
est Sinus
Salonita-
nus.

Draco Præ-
fectus clas-
sis Romæ-
næ.

Strages
per Draco-
nem illata
significat

depopula-
tionem a-
gri Saloni-
tani.

tinet, ut significet Præfectum classis, cum selecta militum manu hac illac discurrere solitum fuisse, prædas abigere, tecta incendere, agros exinanire, omnia denique scædum in modum vastare ac diripere.

Quid oves
binæ ad ex-
pleandam
Draconis
inglavie.

VI. Quod si lubeat minutius rem unamquamque interpretando persequi, & vim aliquam ad significandum inesse putes etiam illis sive ovibus, sive adolecentulis, quæ ad immensam Draconis ingluviem explendam quotidie devoveri solebant; (quantum hæc potius ad ornatum descriptionis, quam ad veritatem historiarum pertinere censeo;) binæ oves singulis diebus huic belluæ ad pastum traditæ designant collectitias agrestium hominum turmas, quæ ut ab incendiis ac rapinis hostem prohiberent, cum identidem temere, ac nullo ducere hostiles copias irruerent, partim cæcæ, partim in servitutem abductæ, ad extremum deletæ sunt ita prorsus, ut nihil jam extra urbem subsidii ad Romanorum excursiones arcendas Salonitanis suppeterent. Nec male pecudum & jumentorum vocabulum congruit cum hominibus rusticis, quorum plerique non ratione & consilio utuntur in rebus gerendis, sed cæco quodam impetu, & temeritate præcipientes aguntur.

Quid duo
juvenes.

VII. Cum vero Romani urbem ab omni maritimo terrestrique comœatu interclusam tenerent, eamque vehementius in dies quaterent, primoribus civitatis visum est, ex urbis præsidio selectos manipulos quotidie emittere, qui eruptione facta hostes ex improvviso adorti caderent, ad mœnia subeuntes repellerent, opera & munitiones, quibus urbem sepeverant, demolirentur. Præterea ex ordine patriciorum juvenum binos singulis diebus sortito capi jubent, quos hisce copiis præfiant, ut periculosissimæ hujus alexæ subeundæ necessitas æquali sorte omnibus immineret; neve ipsi viderentur aut odio aut gratia quemquam huic periculo sanè gravissimo vel objicere, vel eximere. Nec vero solum juvenes vel corporis viribus, vel animi robore præstantissimos, sed etiam lectissimas Virgines eximia virtute planeque virili, quæ ex more antiquo militiæ operam dabant, in eam rem fortiendas esse censuerant; id quod nemini mirum videri debet, qui Dalmaticas, Gotthicasque historias perlegerit; ex quibus colligitur Salonitanis etiam scæminis ac virginibus moris fuisse, ut si quando ferret occasio, pro patriæ defensione arma susciperent, & vel mœnibus tuendis, vel in aciem prodeundo omnia militum munera atque officia impigre & naviter exsequerentur; nec raro accidit, ut per eas & maximis cladibus hostes afficerentur, & res prorsus perditæ in integrum restituerentur; ex quo factum est, ut aliqui Scriptores haud ignobiles Dalmatiam regionem Amazonum appellerent. Huc igitur spectat, quod hujus historiarum auctor allegoricis hisce verbis subiecit: *Cum, inquit, jam oves pene deficerent, (id est agrestes copiarum) maxime cum harum copiam habere non possent, inito consilio ovem, (id est gregarios milites) cum adjuncto homine tribuebant. Cum igitur sorte hominum filii, & filia darentur; & fors neminem exciperet &c.* Idcirco autem hujusmodi adolecentes atque adolecentulæ ad cædem ac pastum Draconis designari præberique dicuntur, quia cum evidentissimo vitæ periculo objicerentur, videbantur, quodammodo pro salute patriæ devoveri, atque in medios hostes ad certam mortem immitti. Utcumque tamen hæc sive ornandæ orationis, sive aliqujus rei gestæ adumbrandæ causa intertexta sint; ad summam historiarum nihil pertinent.

VIII. Romani ergo cum acrius in dies ac vehementius

Illyricum Sacrum.

mentius Salonam oppugnarent, & ab omni comœatu externisque auxiliis interclusam defensoribus nudassent, nihil propius videbatur esse, quam ut hostes vi & agressionem urbem caperent. Itaque sub nomine ac specie filiarum Regis, quam fors iniqua Draconis lanienæ devoverat, subest Salona regia civitas, quæ cum ab Diocetiano defecisset, in fidem se tutelamque Demosthenis contulerat. Is eam sibi veluti filiam adoptaverat, unice diligebat, summoque opere enitebatur, ne in potestatem Diocetiani gravissimis ob defectionem pœnis multanda recideret. Hujus Virginis effigie urbem seu provinciam aliquam designari Baronius etiam exultimavit, idque confirmat turritum quoddam diadema ejusdem capiti impositum, quod in quibusdam Georgii simulacris perantiquis intueri licet. Porro cum plerique civium in tanta propugnatorum paucitate contra tantas hostium copias diffiderent urbem obtineri posse diutius, ut sibi suisque rebus consulere, tempori cedendum, & Romanis Salonam æquis conditionibus restituendam esse censebant. Hi frequentes ad Regem cœunt; quanta ab iratis hostibus, si urbem vi oppugnando cepissent, civibus cædes, tectis ruina, publicis privatisque rebus calamitas impenderet, diligenter ostendunt; eo loci jam rem esse, ut Salona nullis opibus humanis possit defendi; quam si obstinatus, quam constantius retinere velit, videat porro, ne sibi suisque certum exitium consciscat. Verbis minas adjiciunt, & clare aperteque denunciant, nisi ab vano inutilique urbis tuendæ conatu desistat, se incum, quæ contra hostes susceperant, arma versuros. Rex quamvis hac oratione vehementer commotus, ac perterritus, hortari tamen eos deprecarique institit, ne animis desponderent, neve ab data fide officioque desciscerent; vixque impetrare potuit, ut defensionem urbis in octavum usque diem protraherent, quo temporis spatio, nisi submissis alicunde auxiliis, rei bene gerendæ spes aliqua affulgeret, nullam in se moram futuram, quin civitas hostibus dederetur.

IX. Jamque octavus illuxerat dies, & urbs militum præsidio magis magisque diminuta, rerum omnium inopia laborans, & quam acerrime ab hostibus oppugnata in discrimen extremum venerat, civibus frementibus, Regemque obstinatæ illius exitialisque defensionis auctorem minaciter increpantibus: qui tantam populi invidiam, querelarumque procellam non sustinens, jam legatos de urbis deditione ad Præfectum Romanæ classis destinaverat; cum ecce tibi, unde minime sperabant, præsens certumque auxilium Georgius beatissimo fulgens lumine, equo insidens, vestitusque habitu militari, se Regi, totique urbi palam ostendit; nec vero ea forma speciesque equestris bellatoris decebat Episcopum, qui suis contra hostes auxilio futurus cœlo descenderat, nam eodem ornatu cultuque insignes Jacobus Apostolus, & Martinus Turonensis, itidem Episcopi pro Hispanis & Gallis adversus Barbaros ex equis pugnare visi sunt. Itaque Georgius hilari voce ac blando sermone Regem ac cives mœrore torpentes solatus, bono animo esse jussit, exploratam illis fore victoriam, modo Christum humanæ salutis auctorem venerabundi agnoscerent, ejusque opem supplices implorarent: se illis ad profligandos Romanos Ducem atque adiutorem futurum. Proinde omni abjecta cunctatione arma caperent, spei ac fiduciæ pleni inirent prælium, conferrent cum hostibus manus. His accensi vocibus aciem instruunt, urbe erumpunt, Georgio præeunte, & spem haud dubiam felicitis eventus, & vires animosque ad pugnam præbente.

Salona est
filia Regis
cædi de-
vota.

Georgius
cœlo dela-
tus. Regis
ac cives ad
erumpen-
dum, pu-
gnamque
cum hoste
conferen-
dam hor-
tatur.

M m m 2

X. Inte-

X. Interim Præfectus Romanæ classis universas copias navibus eduxerat, ut uno omnes impetu urbem invaderent, omni telorum genere impeterent, extremosque conatus ad eam capiendam exercent. Aduit in tempore Salonitana Phalanx, Georgio Duce, qui fulgentibus armis insignis, formam gerens augustiorem humana, hostibus ad mœnia subeuntibus tantum trepidationis ac terroris incussit, ut pavore cæci, alienatique a sensibus, quemadmodum aut pugnando resisterent, aut fugiendo salutem consulere, non invenirent. Itaque omnes ad internecionem cæsi, ne nuncio quidem tantæ cladis relicto. Salonitani parta tam insigni incruentaque victoria, Ductorem Romanæ classis, qui velut Draco immanissimus, tot tantisque Dalmatarum caedibus nondum exsaturatus, urbem ipsam inhæbat, & Salonitanos omnes suæ insatiabili crudelitati destinaverat, Georgio iubente, captum vincumque ad speciem quamdam triumphi tota urbe circumducunt inspectante populo, qui tristitiam pavoremque ex præteritis malis, atque imminenti urbis excidio penitus inhærentem yix animo discutere poterat; neque antea se ex illa consternatione colligere, ac diuturno mœrore deposito lætitiæ signa dare visus est, quam Dux illè auctorque omnium malorum, quæ in ea obsidione pertulerant, securi percussus, importuno suo exsecrandoque adspectu oculos animosque hominum levavit.

XI. Tum Georgius salutaribus præceptis Regi traditis, civibusque admonitis, ut uni veroque Deo victoriæ datori gratias agerent, & avitis superstitionibus repudiatis Christianam religionem omnes susciperent, sublimis abiens ex omnium conspectu se proripuit. Ad viginti millia capitum una cum Rege baptizata ferunt. Rex vero Demosthenes in honorem Virginis Deiparæ & B. Georgii templum sane ingens excitavit, victoriæ Georgii beneficio reportatæ monumentum. In ejus potestatem classis Romana cum venisset, eadem ad expeditionem Italicam, quam suscepit paucis post diebus, uti decrevit, ut tabulæ Ariminenses testantur, quas in historia Diocletiani proferemus.

Hæc est veluti quædam summa illius historiæ, quam Auctor perpetua usus continuaque verborum translatione, pro more illorum temporum, satis eleganter descripsit, & sub imagine Draconis per Georgium interfecti, regisque cujusdam adolescentulæ voracissimi feri faucibus ereptæ, lectorum oculis subiecit. Singula interpretando persequi velle, inepti potius ac superstitiosi, quam gravis accuratique interpretis fuerit; multa enim, ut sæpe diximus, allegoricis hujusmodi narrationibus non ullius rei significandæ gratia, sed connectendæ ornandæque orationis causa, interjici solent. Cæterum hæc omnia, ut volet quisque accipiat: ego huic sive historiæ sive fabulæ historicæ eam interpretationem subieci, quam a verisimilitudine non omnino alienam censui. Si lectoribus inepta, si absurda, si nugatoria etiam ac puerilis videatur, quæ de hac re scripsi, pro non scriptis habeat, & omnia per me licet deleantur. Nec valde repugnaverim, si quis contendat quidquid historiæ hoc est, uni Georgio Palæstino adjudicandum esse.

CAPUT VII.

De cultu Georgiano,

N ulla est Christiani orbis provincia, & civitas ferme nulla, quin Georgium peculiari

quodam cultu ac veneratione afficiat, ejusque tum patrociniis, tum reliquiis ac templis apud se conditis gloriatur; atque ex omnibus Divis, quos Christiana religio, secundum Deum, pie & castè colit, paucos fortasse reperies, in quibus colendis implorandisque, tam universalis, tamque eximia omnium gentium ac nationum consensus extiterit. Hujus vero cultus sane antiqui & late diffusi nullam omnino partem nunc sibi vindicat Georgius noster, siquidem spectes, quo pia populorum voluntas & studia ferantur. Unus in omnium ore & cogitatione versatur Georgius Palæstinus, & Megalomartyris, & Tropæophori titulo illustis; huic honores & preces adhibentur; hic in præliis, rebusque dubiis & afflictis invocari solet; hujus esse creduntur, quotquot cernimus Georgii nomine insignitas reliquias, & titulo Georgiano inscripta vel templa vel altaria ad hunc unum pertinere vulgo existimant. Nihilis autem dubito, quin olim, cum Palæstini & Salonitani Georgii distincta vigeat notitia, suis utrique & peculiaris honos esset, suas uterque aras, ædesque proprias obtineret, atque adeo reliquiæ utriusque dignoscerentur, quamvis alter quidem in Oriente, alter vero in Occidente præcipua quadam religione cultuque afficeretur. Sed eversio Salonæ, incolarum dispersio, veterum tabularum ac traditionum jactura, quæ Georgii Episcopi memoriam omnem apud posteros extinxit, non solum Georgii utriusque Actis confusio nem attulit, sed etiam ejus venerationis, quæ utrique separatim adhiberi solebat, distinctionem sustulit, & omnia in unum transtulit congestique Georgium, cujus supererat, vigebarque apud omnes illustis & cum summis laudibus ubique pervulgata notitia. Exinde ignorato neglectoque Georgio Salonitano, tota Christianorum religio ad Palæstinum conversa est. Nunc investigare oportet, quid sacri cultus, piæque ac publicæ venerationis, ante utriusque Georgii confusio nem, noster habuerit seorsum ab altero, quod quidem hodieque permanet, sed ad Palæstinum vulgo referri solet. Ac primum quidem ex antiquissimo illo cultu, qui inde usque ab initio quarti sæculi Georgio Palæstino adhiberi coëptus est in Oriente, & longe lateque tota Asia propagatus, nihil ausim decerpere, & ad Salonitanum Georgium transferre: iniquum enim videri posset illum depellere ex ea tam vetusta ac diuturna cultus Orientalis possessione, quam tot nationum atque ætatum consensus, & innumerabilia per eum patrata miracula ad illarum gentium defensionem & subsidium confirmant: quamquam credibile sit in eas quoque regiones Georgii nostri notitiam ac religionem antiquitus illatam esse, & præsertim apud Græcos floruisse. De cultu Georgiano Occidentali aliqua videtur esse posse controversia, quam sic dirimendam censeo. Cum aliquot sæculis post Salonam septimo sæculo excisam, Georgii Salonitani nomen ac memoria ubique penitus exsoleverit, quidquid deinde novi cultus Georgio accessit, id omne referendum censeo ad Palæstinum, quem unum omnes norant Græci pariter Latinique. Hujus autem religio mirum in modum efflorescere in Occidente ac dilatari cepit post institutas exeunte sæculo xi. ad Palæstinam recuperandam sacras expeditiones, cum antea fortasse Occidentalibus vulgo fere ignotus esset. Anno siquidem 1095. Urbanus II. Pontifex Max. concilio in Gallia habito apud Clarum montem Arvernæ oppidum, Christianos Principes ad Hierosolimam Saracenorum tyrannidi eximendam hortatus, novo instituto sacrum bellum indixit. Eo veluti classico excitus Occidens multos variis locis ac temporibus collectos exer-

Georgi-
aus cultus
cum abet-
quus, cum
universa-
lis.

Hostes
cæsi.

Præfectus
classis ca-
ptus, &
in urbem
deductus.

se securi
percussus.

Georgius
sublimis
abiit.

Rex cum
civibus ba-
ptizatus.

Templum
Georgio
conditum.

Georgius
Palæstinus
in Oriente
jam inde
a quarto
sæculo ex-
istens.

Cultus Ge-
orgianus
in Occi-
dente post
viii. sæcu-
lum ac de-
inceps in-
stitutus ad
Palæstinam
spectat.

exercitus in Palæstinam transmisit. Latini porro sacre huic militie adscripti, cum in Syria bellum vario eventu gerebant, simul earum gentium exemplo accensi, simul experti presentissimam opem D. Georgii, qui sæpe visus est Christianorum acies præcedere, & terrorem fugamque Saracenis injicere, miro prorsus hujus Martyris venerandi, sibi-que demerendi studio flagrare, eximiaque erga illum religionæ affici cœperunt. Regressi vero in Europam Georgianis beneficiis & miraculis commemorandis omnium animos ad hunc beneficentissimum Martyrem colendum & implorandum ubique excitaverunt sic prorsus, ut brevi ejus fama ac religio totum Occidentem pervaserit. Hinc multæ provinciæ atque urbes illum sibi patronum adoptarunt; hinc Georgius apud Occidentales in eorum Divorum numerum relatus est, quos Auxiliatores vocant, quique cum in cæteris periculis, rebusque adversis, tum in bellis adversus hostes Christiani nominis invocari solent; hinc multi Equestres & Militares Ordines sub auspiciis tutelaque Georgii instituti; cujus quidem saluberrimæ institutionis origo videtur repetenda esse a Godefrido Bullionio, quo Hierosolymæ regnum adeptus, duos nobilissimos sacrorum Militum Ordines natos ferunt, Templariorum, & S. Joannis, peregrinis loca sacra visitantibus excipiendis tutandisque præcipue destinatos. Quare Papebrochius & Ordinum militarium institutionem, & cultum ac patrocinium Georgianum in Angliam illatum, & ubique in Europa mirifice auctum refert ad sæculum XII. post sacras & Hierosolymitanas expeditiones fieri cœptas. Omnia igitur pietatis ac religionis officia adversus S. Georgium quatuor vel quinque sæculis post Salonam excisam usurpari cœpta, & post undecimum mirifice aucta, ad Palæstinum Georgium referantur necesse est, quippe cum Georgii Salonitani notitiam Salonæ ruina, & incuria hominum atque oblivio posteritatis penitus obruisset. At vero ante cladem Salonitanam, cum nosster fortasse, quam Palæstinus, notior esset Occidentalibus, quæ tum vigeat in Occidente erga Georgium religio, si non universa, certe pars ejus præcipua, ut videtur, ad Georgium Salonitanum spectabat. De hujus igitur cultu præsertim Dalmatico paucis agendum est; & quemadmodum Acta Georgii Salonitani ab Actis Georgii Palæstini secevimus, ita quidquid ad cultum Georgii nostri pertinet; quoad ejus fieri possit, ab eo secerni oportet, quod haud dubie ad honorem alterius ac venerationem refertur.

§. I.

De festo ac natali die Georgiano.

IN apographo Hieronymiano Lucensi duos invenio dies B. Georgio adscriptos 23., & 24. Aprilis, in quos cum unius ejusdemque Georgii martyrium, sive ex hac vita discessus cadere nequeat, alterum Salonitano, alterum Palæstino Georgio tribuendum esse diximus cap. I. §. 3. Idem confirmant Acta permixta utriusque Georgii, quorum alia IX., alia VIII. Kalendas Maii Georgianum martyrium adscribunt. Hinc fieri animadvertimus, ut festus & anniversarius Georgii dies alibi 23. Aprilis celebretur, alibi in diem proximum rejiciatur. Huc revoca, quæ c. I. §. 3. paullo fufius differuimus. Nec vero putes diem quidem utrumque, sed alium alia de causa ad unum Georgium Palæstinum referri. Nam dies 24. Aprilis causam Georgiani cultus, nili ex ejus martyrio desumpserit, unde acceptam habeat, non invenio.

Illyricum Sacrum.

Haud equidem ignoro apud Papebrochium in quodam Ms. Græco Synaxario ad hanc diem annecti S. Georgii Megalo-Martyris dedicationem ecclesiæ Cyparissi; verum nullus dubito, quin ea dedicatio per errorem in 24. Aprilis irreperit; eandem quippe xxvi. Novembris annotatam reperio in Menæis, quibus ad fidem faciendam longe major, quam illi Synaxario, auctoritas inest: *Ἐκείνη τῇ αἰνῇ Γεωργίου ἐν τῷ Κυπρίῳ*. Quinam fuerit hujus ecclesiæ dedicatæ locus docet Papebrochius Com. præv. §. IV. Num. 46. hac præclara animadversione: *Non significari urbem hujus nominis, quales apud Ortelium variæ notantur, argumento est articulus τῷ, qui non solet ante urbium nomina in simili constructione poni, sed ante nomina locorum particularium: & hunc quidem locum Cyparissi, seu Cupressi appellatione notum, puto Constantinopoli, aut circa eam requirendum*. Si ergo duos illos Aprilis dies duobus Georgiis, suum cuique attribui oportet, priorem quidem Salonitano, posteriorem vero Palæstino adjudicandum censeo, & huic meæ opinioni rationem haud improbabilem subjeci cap. I. §. 3. Cæterum cum 1x. Kal. Aprilis Georgium Palæstinum martyrii palmam adeptum fuisse exemplaria Græca fere omnia testentur; & Græci pariter Latineque fere omnes, si aliquas ecclesias excipias, ejusdem solemnitas natalitia concelebrent, nolim equidem ab hoc die Palæstini Georgii martyrium dimoveri; sed potius in eundem diem utriusque Georgii martyrium conjecerim. Neque enim defunt exempla plurium Martyrum cognominum, qui uno & eodem die, licet non eodem neque anno neque loco, supremum pro Christo certamen obierint.

Jam vero hunc diem 23. Aprilis Georgiano martyrio inclutum solemnem cultu, & summa religione Clerus populusque Spalatensis concelebrant; & quamvis hujus diei celebratio nulli subit ecclesiastico præcepto, nemo tamen est vel ex infima plebe, quin sibi ab operibus servilibus eo die vacandum putet; & plerisque religio esset divino illius diei sacrificio non interfuisse. Hunc vero diem insulares Bracchieses, itemque Oppidani Pagani-que Poglizenfes in Catalogum eorum festorum retulerunt, quos libri liturgici *sub ritu duplici 2. Classis* celebrari jubent; ejusque commemorationem in octavum usque diem proterunt. Olim in templo Georgiano Castri Sulfuraz ante solemne sacrificium ad confertissimam multitudinem pro suggestu recitari solebat grato suavique modulamine historia Slavonice scripta de Vita & Martyrio S. Georgii, ac de præclara ejusdem ob Draconem interfectum victoria: cujus legendæ canendæque consuetudo an etiam in aliis locis templisque Dalmatiæ viguerit, mihi sane incompertum est. Præterea dum solemnem pompam ac cæremoniam res divina peragitur, duo hymni sermone itidem rhythmoque Slavonico de Martyris ejusdem laudibus compositi ex Odæo canebantur. Nec vero hujus diei sanctitas ac celebritas Spalatensis diæcesis finibus continetur, sed apud omnes Dalmatas hunc ipsum diem magno in honore esse ajunt; in eoque publicæ supplicationes institui, & ingenti populorum frequentia ac religione peragi solent ad lustrandos agros, & copiam frugum a superis impetrandam. Haud sane dubito, quin is dies apud Spalatenses & Dalmatas, olim celeberrimus atque sanctissimus ex institutis & fastis ecclesiæ Salonitanæ dimanaverit; ac proinde ejus celebrandi consuetudo ante cladem Salonitanam inde usque ab initio quarti sæculi repeti debet, cum ecclesia tyrannis extinctis stabili & tranquilla pace frui cœpit. Quod si verum est, ut certe simile vero est, is dies apud Dalmatas non

Dies 23. Aprilis fortasse natalis utriusque Georgii.

Dies festi Georgiani solemnem cultu celebrandi consuetudo Spalatensis, & in aliis Dalmatiæ locis.

accepta ex fastis ecclesiæ Salonitanæ

In Martyr. Hieron. duo dies 23. & 24. April. Georgii nomine consecrati;

prior Salonitani, alter Palæstini martyrio sacer.

M m m 3 ab

quæ probabilius Salonitæ, quam Palæstino Georgio in officii cultusque persolvere solebat.

Cultus Georgianus Romæ & in Italia perantiquus.

ab extraneo illo longeque disjungo, ut mihi quidem videtur, sed ab domestico & Salonitano Georgio religionis & celebritatis causam accepit. Nec sane intelligo, cur olim Salonitani suo posthabito neglectoque Georgio, quem ignorare non poterant, tanto in honore alterum Georgium habuerint; neque ulla satis probabilis ratio reddi posse videtur, cur nunc Dalmatæ tam peculiari eximiaque veneratione Martyrem illum Palæstinum prosequantur, qui cæteroquin nihilo magis ad ipsos, quam ad alias gentes ac regiones pertinet. Sed Georgii utriusque nomine & cultu in unum confuso, & Salonitani memoria penitus extincta, Spalatenses Dalmatæque ignari, unde hæc Georgiani solemnitas ac sacri diei institutio profluxerit, omnia, quæ peragunt eo die, privata & publica religionis officia cogitatione atque animo ad Georgium Palæstinum referunt; quippe is unus, ut cæteris populis, sic Dalmatis notus est, isque unus omnium sermone celebratur.

Extra Dalmatiam Georgianus cultus, diesque natalis, in tota Italia ac Romæ præsertim, septimum sæculum Salonæque excidium antecedere videtur; de cuius antiquitate quæ scripsit Papebrochius §. iv. num. 38. Com. Præv. juvat huic loco intexere: *Certum est, inquit, in ipsa Romana ecclesia vetustissimam esse non venerationem tantum, sed etiam festivitatem S. Georgii. Etenim D. Gregorius Magnus, in cuius Pontificatu finitur sextum æra Christianæ sæculum, in libro Sacramentorum colligens omnes orationes per totum anni cursum ex more Romano inter Missarum solemnitas recitandas, eas etiam posuit, quæ sunt dicenda ad Natale S. Georgii Martyris: quas esse genuinas, nec aliunde posterius adscitas iudicavit Grimoldus Abbas, qui dictum Gregorianum Sacramentarium accuratissimo studio ad veterum exemplarium fidem correxit, & quas aliunde adscitas deprehendit, virgulis antepositis singulavit.* Huic adde, quod in Antiphonario D. Gregorii & Antiquarum Præfationum libello, quem Jacobus Pamelius tomo 2. Liturgici Latine ecclesiæ inseruit, pro die festo S. Georgii præter antiphonas proprias extat Præfatio huiusmodi: *Vere dignum & iustum est, æquum & salutare nos tibi semper & ubique gratias agere, Domine sancte, Pater Omnipotens, æternæ Deus, pro cuius veneranda confessione Beatus Martyr Georgius dispersa supplicia sustinuit, & ea devincens perpetuitatis meruit coronam per Christum Dominum nostrum, per quem &c.* Et quamvis hanc Præfationem neget Pamelius esse Gregorii, multo tamen antiquissimam esse non diffitetur. Præterea scriptum est in vita Leonis III. ex majorum traditione sancitum fuisse, ut festo die S. Georgii ediceretur ad VII. Kalen. Maji solemnitas supplicatio, quæ etiamnum fieri solet die S. Marci: *Secundum olitanam traditionem, a Notario sanctæ Romanæ ecclesiæ in ecclesia S. Georgii Christi Martyris in ejus natali Litania Major prædicari solebat.* Cæterum Georgii colendi, ejusque anniversarii diei celebrandi Romani consuetudo septimo sæculo Salonæque excidio antiquior cum sit, merito dubitari potest, utrum a Palæstino, an a Salonitano Georgio originem traxerit; præsertim cum is, quam ille, notior temporibus illis apud Occidentales, & illustrior esset.

Cultus Georgianus ecclesiæ Mediolanensis.

Nec Romani ecclesiæ de cultus Georgiani antiquitate concedit ecclesiæ Mediolanensis. Argumento est perverus illa Præfatio Missalis Ambrosiani, quæ D. Ambrosio auctori vulgo adscribi solet; in qua cum inter cæteras Georgianas laudes Alexandræ conversio annumeretur, consequens esse videtur non Palæstino, sed Salonitano Georgio cul-

tum illum & anniversarios honores ab ecclesiâ Mediolanensi antiquitus adhibitos fuisse. At Papebrochius eam non satis dignam esse censet, quæ tribuatur D. Ambrosio; & ex apocryphis scriptis desumptam ut probet, illud pro argumento sumit, quod Alexandra appelletur *Regina Persarum*. Sed non intelligo, cur Papebrochius tantopere displiceat is titulus appositus Alexandræ, qui eam ob causam illi congruere poterat, quod e nobilissima Regum Persarum stirpe originem duxerit. Nam Alexandra e Persis oriunda videtur fuisse, & primo bello Persico cum aliis Matronis ac Virginibus ab Diocletiano in servitutem abducta, ut in historia ejusdem Diocletiani dicemus. Præterea quemadmodum Diocletianus vel ob devictos Persas, honoris ergo, vel ob superbos Persarum mores sibi adscitos, dicterii & convicii causa, vocatus est interdum Imperator aut Rex Persarum, quemadmodum supra diximus, sic etiam ejus conjux iisdem potuit de causis Regina vel Imperatrix Persarum denominari. Neque hujusmodi Præfationem ad Georgium Salonitanum idcirco referri posse negaveris, quod is *Miles*, non *Episcopus* appelletur; nam nemo est, quin sciat, qui pro Christo, ejusque divinitate ad extremum usque spiritum decertarunt, eos ab Hagiographis antiquis *Militum* vocabulo ornari; & Christianam professionem sæpe militiam dici. Auctor vero ejusdem Præfationis huic verbo, cum militem Georgium vocat, quam notionem subjiciat, ipsemet satis aperte declarat, cum eum *fidelissimum Militem*, ac *testem Christi* nominet, & paullo post *inclytum Domini praliatorem*. Præclare igitur sciteque Papebrochius Com. præv. §. 4. num. 24. ad eum locum in Menæis, ubi *Georgius Magnus Athleticorum Ordinum ductor* dicitur, hanc notam apposuit: *Quis non iudicet Athleticarum nomine designari non sæculi militiæ professores, sed Christo auctoratos milites, & pro ejus fide multa certamina expertos?* Quod verò titulus Episcopi absit, id nemini mirum debet videri, qui Martyrologium Hieronymianum, item Gregorii Sacramentarium attentius legat, ubi quamplurimos Martyres eodemque Episcopos nullo a cæteris neque nomine, neque nota dignitatis Pontificiæ distinctos inveniet. Operæ pretium est ipsam illam Ambrosianam Præfationem hic describere: *Per Christum D. N., qui ita humano generi mystica salutis remedia contulit moriendo, ut & totius doli artificem suam passionem destrueret, & suo exemplo fidelibus suis exemplum suo pro nomine tribueret moriendi: unde & non surdus auditor, fidelissimus Miles ac testis Christi Georgius, dum pene tribus exactis mensibus Christianitatis professio silentio tegetetur profano, solus inter Christicolæ intrepidus Dei filium est confessus: cui & tantam fidei constantiam gratia divina concessit, ut tyrannica potestatis præcepta contemneret, & innumerabilium non formidaret tormenta pœnarum. O felix & inclytus Domini praliator, quem non solum temporalis regni blanda non persuasit promissio; sed persecutore deluso, simulacrorum ejus in abyssum portenta dejecit. Ob hoc gentium Regina Persarum, crudeli a viro dictata sententia, nondum baptismi gratiam consecuta, gloriosæ passionis meruit palmam: unde nec dubitare possumus, quod rosea perfusa sanguinis unda, referatas polijanuas, præcedens beatissimum Georgium Martyrem, ingredi meruit, regnumque possidere cælorum. Hæc tua est, Domine, bonæ voluntatis operatio, qui salvas omnes, nec pateris ullum perire; & magna cum pietate, mirabiliter cuncta disponis. Et ideo...*

Georgianum cultum in Gallia inde usque ab anno 590. præ Christianæ repetendum esse docet Auctor vitæ

Georgianus cultus in Gallia VII. sæculo antiquior.

vitz S. Bathildis, qui ab Chlotilde uxore Chlodovei Francorum Regis cenobium sacrarum Virginum in honorem S. Georgii exstructum fuisse testatur. Idem confirmat Scriptor vitz S. Droctovei Abbas, qui ait Germanum Parisiorum Antistitem, cum anno circiter 559. Basilicam Parisiensem dedicasset, *arām illam, quæ ad Occidentem spectat, Domino in honorem SS. Gervasii, & Protasii, & Celsi Pueri, Sanctique Georgii consecrassē*. Hujus in Gallia antiquissimi culeus fidem præterea faciunt Venantius Fortunatus, qui tum Moguntiae in templo, quod Sidonius Episcopus construxit, tum in sacello Arthonensi apud Arvernos D. Georgii reliquias coli affirmat, & Gregorius Turonensis, qui lib. 1. de Glor. Mart. cap. 101. tradit reliquias ejusdem Georgii, tum apud Lemovicum, tum in vico quodam Cethomanensi plurimis maximisque miraculis floruisse. Georgium Salonitanum Episcopum Gallis per ea tempora non ignotum fuisse facile crediderim; isæ autem, an alter ille Palæstinus apud Gallos in honore ac veneratione fuerit, mihi sane compertum non est.

lib. 2, car.
11.
lib. 10, car.
109

S. II.

De Templis Georgianis in Dalmatia.

Templa
Georgiana
in Dalmatia.

EX omnibus Divis indigenis atque advenis neminem reperio, cui plures, quam Georgio, sacras ædes Dalmatæ dedicaverint, quæ quidem quamvis neque magnificentia, neque elegantia operis, ab vulgaribus templis sacellisve valde differant, numero tamen suo declarant, quam propensa ac studiosa erga Georgium voluntas ac religio Dalmatarum animis insit, a majoribus ex aliis in alias ætates ad posteros derivata. Hujusmodi Georgianorum templorum catalogum huic loco innectendum censeo, quem consecit, & nobis e Dalmatia transmisit vir clarissimus Andreas Roncali Rector seminarii Archiepiscopalis Spalatensis.

In agro castri Sussuraz, quod in sinum Salonitanum ab Septemtrione imminet, duo visuntur templa haud ita longo intervallo disjuncta, S. Georgii titulo consecrata: alterum insidet collem, loco edito ac peramæno, ex quo in subjectam convallem, cui nomen Ostrovizzæ, despectus est, vetustum quidem, sed post Salonam everfam conditum esse, indicio sunt marmorei lapides è rudibus Salonensium ædificiorum collecti, & templi parietibus inserti. Alterum D. Georgii templum in planitie situm mari adjacet, quod castrum Sussuraz subter luit. Loco nomen est Putalio, quod quidem vocabulum antiquissimum est, eoque nomine ad locum hunc designandum utitur Tirpimirus in suo Diplomate, quod Historicus Dalmata descripsit cap. 2. lib. 2. de Regno Chroat. & Dalmat. Hujus Georgianæ ædis dedicationi Mislaus Dux Chrobatorum interfuisse dicitur in Diplomate Tirpimiri, qui Mislai decessoris donationes huic ædi factas confirmavit anno 838.

Tertia S. Georgii ædícula conspicitur apud fontes fluvii Salonæ non admodum antiqua, si formæ & structuræ ratio habeatur, in qua dies festus S. Georgii singulis annis ingenti convenarum frequentia ac religione celebrari solet. Quarta in agro Clissensis oppidi, quam circumcirca ambiunt vetera sepulchra. Quinta nunc diruta vestigia cernuntur in eo loco, qui dicitur *Bivrine*, & ab Uglianensi Parœcia prope abest. Sexta insidet vertici montis Massaron. Septima ad Tugarum viæ publicæ imposita. Octava apud Postranam mari adjacens, unde haud longe disjungitur. Nona paullu-

lum a mari remota. Decima in pago Turiaz ad flumen Cetinam, nullare magis, quam antiquis sepulchris circumpositis visenda. Undecima subest parœciæ Valikensi, apud Maovizen sita, quam itidem sepulchra pervetusta circumdant. Duodecima pertinet ad Parœciam, quæ vulgo dicitur *Drigni Dolaz* ultra Massaron, in loco, cui nomen *Latorichi*. Decima tertia in angulo insulæ Brachienensis, Sacerdotio satis opulento instructa, cuius proventus in commune Cleri Spalatensis ætarii conferuntur. Decima quarta superimposita est jugo montis Marglian, cui Sacerdotium itidem annexum est satis pingue, liberæ, ut ajunt, colationis, ac nemini speciatim obstrictum.

Quas hæcenus percensui Georgianas ædes, Spalatensis Diœcesis jurisdictione & finibus continentur. In reliqua vero Dalmatia singulari commemoratione dignæ videntur ecclesia S. Georgii, Abbatia titulo insignis prope oppidum Perasti in diœcesi Catharensi; ecclesia major, itemque cenobium S. Georgii in urbe Obrovazii; ædes & vicus in Pago insula, cui ab S. Georgio nomen est; parœcia Tersactani oppidi, quæ itidem S. Georgii titulo & patrocinio subest. Non vacat cæteras enumerare, & nominatim persequi; sed cum multo plures extent in una diœcesi Spalatensi, quam in tota reliqua Dalmatia, id argumento videtur esse earum condendarum causam, non ad Palæstinum, sed ad Salonitanum Georgium referendam esse; neque enim alia ratio veritilior reddi potest, cur Spalatenses suæ adversus Georgium religionis plura, quam cæteri Dalmatæ, monumenta excitaverint, nisi quod jam usque ab antiquissimis temporibus in ea regione potissimum Georgianus cultus effloruerit; ejus autem cultus originem potius ab Salonitano Episcopo, quam a Palæstino Milite repetendam esse nemo non videt. Harum quidem sacrarum ædium nullam esse Salonitano excidio antiquiorem facile concesserim; sed quæ inerat Salonitanis erga suum olim Episcopum eximia quædam animi propensio ac veneratio, in Spalatenses transiit, qui Georgianam religionem a majoribus traditam pene cum lacte nutricis fugere videbantur; neque enim statim post Salonæ excidium, nisi post aliquot ætates aboleri omnino potuit memoria Georgii Salonitani; sed ea deinde paullatim, ut fit, extincta, quidquid cultus honorisque ex majorum traditione Georgio postea adhibuerunt, id omne ad Georgium Palæstinum, notum ubique & pervulgatum referri putabant. Ex illis autem Georgianis ædibus, quas supra recensui, multas fuisse arbitror a Spalatensibus excitatas, suffectasque in locum earum vetustate collabentium, quas veteres Salonitani in honorem Georgii Episcopi condiderant. Quod vero in iisdem ædibus visuntur imagines Georgii equo insidentis militari habitu atque vestitu, id vel attribuendum censeo communi opinionioni Spalatensium, non alium apud se coli, nisi Militem Palæstinum arbitrantium, aut ex more antiquo profluxit, quo sicut D. Jacobus Apostolus, Martinus Turonensis, alique Episcopi ac martyres, ita etiam Georgius Episcopus & martyr Salonitanus pingi potuit; præsertim cum is ea militis specie ornatusque spectandum se præbuit Salonitanis, ut conjectando diximus, cum illis in extremum periculum adductis auxilium laturus e cœlo adfuit.

In aliis Occidentalibus extra Dalmatiam regionibus sane multa visuntur Georgiana templa perantiqua & eximia, de quibus merito dubitare possis, utri Georgio primavæ dedicationis titulum acceptum ferant. Exat Romæ in regione secunda templum

Ædes aliq
Georgio
sacra in
reliqua
Dalmatia,

Harum æ
dium con
dendarum
causa,

repetenda
videtur &
Georgio
Salonit.

Templa
Georgiana
in Occi
dente ex
tra Dal
matiam,

Roma S.
Georgii ad
Velum au-
reum, an
ad Geo-
gium no-
strum per-
tineat.

plum S. Georgii ad velum aureum, vulgo in Velabro, idemque Cardinalitio Diaconali titulo insignitum, cujus auctor conditorque cum ab Anastasio dicatur fuisse Leo Pontifex hujus nominis secundus, qui post Salonam excisam ecclesie Romanæ administrationem suscepit anno 82. septimi sæculi, merito dubitaveris, an referri debeat hujusmodi templi titulus ac dedicatio ad Georgium Episcopum Salonitanum, quippe hujus memoria jam paulatim obliterari cœperat. Sed cum Georgianus cultus jam inde a Pontificatu S. Gregorii Magni Romæ floreret, ut diximus superiori paragrapho, mihi numquam persuaderi poterit nullum in Urbe templum ante Leonem II. Georgio Salonitano, si vera sunt, quæ diximus, positum fuisse. Probabilis esse arbitror, quemadmodum cultum, sic ædem Georgianam non solum Leonis, sed etiam Gregorii magni ætatem antecedere, idcirco autem hujus conditorem Leonem appellari, quod eam fortasse collapsam restituerit, & ample auxerit magnificeque exornaverit. Quod si verum esset, illud quoque verisimile fieret, primum huic ædi titulum ab Georgio nostro obvenisse.

Templum
D. Georgii
Panormi-
tani ad
nostrum
spectat.

Nec vero dubitari potest, quin fuerit antiquissima, & Salonitana clade longe vetustior ædes illa Georgiana, quam D. Gregorius, datis ad Marianum Abbatem litteris, resarciri jubet Epist. 68. lib. 9. ait enim *Ecclesiam S. Georgii positam in loco, qui dicitur ad sedem, minorem quam oporteat diligentiam habere... & quia, inquit, ecclesiam ipsam reparatione certum est indigere, volumus, ut quidquid illuc accedere potuerit, ipse accipere, & ad ejus reparationem debeas erogare.* Cum autem Laurentius Finicchiarius tradat hunc Marianum alibi dictum esse *Abbatem de Panormo*, hinc videtur colligi posse hujusmodi ædem sitam fuisse in Sicilia, quippe cum ejus restaurandæ curam D. Gregorius Abbatem Panormitano commiserit. *Quandoquidem vero ecclesia illa, ait Papebrochius, jam tum, id est anno DCI. reparatione egebat tanta, ut ejus curam sibi non negligendam ipse Pontifex Romanus censeret; vel hinc cognosci datur, quod ea, ubicumque sita fuerit perquam antiqua, ac verosimiliter ipso, quo Georgius passus est, sæculo edificata.* Cum autem per ea tempora notius esset apud Occidentales, & celebrius Salonitani, quam Palæstini Georgii nomen, non est vero absimile illi potius, quam huic, templum illud apud Siculos exstructum fuisse. Eandem conjecturam fieri velim de basilica Neapolitana S. Georgii Majoris, quam a Constantino Magno conditam ferunt. Et sane cum in Divis Dalmaticis colendis ornandisque eximia extiterit Constantini religio & munificentia, ut alibi ostendimus, verisimile est tum Neapoli, tum aliis in locis, templa in honorem Georgii Episcopi Salonitani ab eo fuisse constructa.

uti & basilica Neapolitana S. Georgii majoris,

item ædes Cathedralis Ferrariensis,

Titulum Georgianum ædis cathedralis Ferrariensis aliqui referunt ad Vitalianum Papam, qui anno 657. Pontificatum adeptus, sedem Episcopalem Vicohabentiæ anno æræ vulgaris 330. fundatam dicitur transfulisse Ferrariolam, ibique templum sane magnificum in honorem S. Georgii martyris ædificasse. Sed cum Vitaliani Diploma, in quo hæc narrantur, inter fictas & commentitias tabulas annumerent viri eruditi, verosimilius est ecclesiam Ferrariensem inde usque ab sua origine, & titulo & patrocinio S. Georgii subjectam fuisse; utrumque vero Vicohabentia primum Ferrariolam, deinde Ferrariam translatum esse. Is porro titulus, cum vetustate ac desuetudine exolevisset, iterum ab Episcopis Ferrariolæ usurpari cœpit anno fere decimo quarto undecimi sæculi, quemadmodum docet

Ferdinandus Ughellus: *Post hunc (id est Ambrosium, qui decessit an. 1014.) aliquot Ferrariolæ Episcopi titulum S. Georgii veteris Cathedralis assumpserunt.* Porro antiquitas Georgiani tituli ex æde Cathedrali Vicohabentiæ, ac Ferrariolæ Ferrariam tandem translata, hujus ecclesie exordio æqualis, argumento est, hujusmodi tituli causam & initium haud inepte referri posse ad Georgium Episcopum Salonitanum.

Idem suspicari licet de quibusdam templis in Gallia D. Georgio positis ante annum 600. æræ vulgaris. Chlodoveus Rex Francorum, qui a Chlotilde uxore Christiana ad Christi cultum illectus, & in bello adversus Alemannos divinam opem expertus, a Remigio Rhemensis Episcopo baptizatus est intra finem sæculi v. cœnobium ac templum D. Georgio condidit in quodam vico, cui nomen erat Baralæ, inter Atrebatum & Cameracum, ut tradit Baldricus Episcopus Noviomensis & Atrebatensis in Chronico Cameracensi & Atrebatensi. Alterum per eadem tempora templum, pariter ac cœnobium sacrarum Virginum, Chlotildis Regina sub titulo ac patrocinio S. Georgii in loco, qui dicitur Cala, a fundamentis exstruxit, ut scriptum est in vita S. Bathildis, quæ utrumque amplificavit. Sidonius Episcopus Moguntinus, auctore Venantio Fortunato lib. 2. car. 10. egregiam Moguntiz basilicam Deo optimo Maximo in honorem S. Georgii vergente sexto sæculo dedicavit. Huc adde aram S. Georgii, itemque SS. Gervasii, & Protasii, & Celsi pueri, quam anno circiter 560. Germanus Episcopus Parisiensis consecravit in ecclesia S. Crucis Sanctique Vincentii, quæ postea S. Germani de Pratis dicta est, ut legitur in vita S. Droctovei Abbatis. Quæ quidem vetustæ erga S. Georgium religionis monumenta adjudicanda ne sint Palæstino, an Salonitano Georgio, merito dubitari potest.

itemque duo Gallicana templa.

§. III.

De Reliquiis Georgianis.

SI omnes Georgianas reliquias, quæ toto Christiano Orbe dispersæ variis in locis coluntur, uni Palæstino Georgio attribuendas putes, eum bicipitem, polimembrem, aut etiam tricorporem effingas necesse est. Cum igitur omnes in unum eundemque Georgium convenire nequeant, eas hic investigari, & secerni ab reliquis oportet, quæ ad nostrum, quam ad Palæstinum, verosimilius pertinere videantur. Id antequam facere aggredior, juvat audire, quæ hac de re Papebrochius scite cordateque admonuit: *Sed neque dissimulanda est alia, eaque inter tot humanarum rerum casus nequaquam evitabilis causa multiplicandarum sub unius Sancti nomine reliquiarum, sæpe plurium, quam unius corporis mensura potuerit largiri; videlicet, quod evanescente paulatim distinctiva memoria Synonymorum Sanctorum, necessario quoque fieri debuerit successu temporis, ut quotquot sub eodem nomine sic habebantur reliquie, crederentur ejusdem quoque Sancti esse, ejus videlicet, qui omnium tali nomine appellatorum vulgo notissimus & celeberrimus est.* Idem paullo post in eandem sententiam hæc scripsit: *Inutilem omnino, ne dicam noxiam, sollicitudinem aestimabit, quisquis de hisce rebus prudenter sentiet, scrupulosus versari circa qualitatem, quantitatemve tum aliarum, tum earum reliquiarum, quæ S. Georgii nomine titulate venerationem obtinent; quamvis plures hoc nomine Sancti vixerint, magnoque in honore post mortem fuerint*

De plurimis Georgianis reliquiis.

Sententia Papebrochii.

rim apud Orientales. In illis qualihuscumque particulis agnoscimus magni Martyris cuius gloriam, toto orbe per omnia secula successive propagatam; neque dubitamus, quin alii posteriores S. Georgii, sicut gloriantur nomen ab illo traxisse, qui primus istud suo sanguine consecravit; ita gaudeant eidem transcribi partem honoris, qui sibi deferendus erat, si quam constanter perseveravit sacrarum reliquiarum venerandarum usus, tam distincta quoque mansisset notitia singulorum. Esto, ossa aliqua non huius, sed alterius Georgii sint; non frustrabitur suo intentu religio venerantis sanctum, quem solum novit. Hactenus Papebrochius præclare omnino ac prudenter. Cæterum si quis, postquam investigatione curaque intentiori adhibita, ex antiquis monumentis distinctam duplicis Georgii notitiam eruisset, aliquid etiam studii laborisq; conferret ad distinguendas utriusque Georgii reliquias, ejus operam ac sollicitudinem neque inutilem, neque noxiam fore existimasset, opinor, Papebrochius; id quod nos nunc præstare conabimur.

Georgius Salonitanus ibi sepultus, ubi martyrium subiit, Ac primum quidem Georgii Salonitani corpus eodem fere in loco sepulture mandatum censeo, in quo ipse supremum pro Christo agonem obierat; deinde vero post hostes Christiani nominis extinctos, & pacem ecclesiæ redditam, cum aliis Sanctorum Martyrum exuviis Salonam reductum, & in ea sortassis æde honorifice conditum, quam Demosthenes Rex Liburnorum in honorem Virginis Deiparæ & S. Georgii in suburbio extruxerat, & jussu Diocletiani dirutam Salonitani restituerant, si tamen vera est, quam ipsi Georgianæ ob Draconem extinctum victoriæ interpretationem adhibuimus. Post annos haud ita multos Constantinus Magnus Georgium, & qui huic in Episcopatum proxime successit, Theodorum, alioque Salonitanos Martyres Polam videtur transfuisse, ut in Actis ejusdem Theodori dicendum erit. Nunc Georgii, & nostri quidem, ut videtur, venerandum corpus asservatur, pieque colitur in æde Cathedrali Polensi subter aram augustissimæ Eucharistiæ, arca marmorea perantiqua inclusum, in qua conduntur capsulæ cupressinæ omnino quinque, quarum una corpus S. Theodori, altera S. Georgii, tertia S. Demetrii, quarta S. Basilii, quinta S. Florii & S. Salomonis continetur. Horum sanctissimorum corporum fidem faciunt tabulæ publicæ, jussu confectæ, annuloque obsignatæ Michaelis Urſini Episcopi Polensis, qui anno 1487. arcam illam reclusit, & quæ illic contineri diximus, Divorum corpora rite inspexit & recognovit. Sed hujus inventionis historiam in Acta Theodori Episcopi Salonitani rejicimus. Illud hic animadvertendum censeo, quod ab omnibus Hagiographis, cum agitur de sacris reliquiis, admoneri solet; non si alicubi alicujus S. Martyris corpus asservari dicitur, continuo existimandum est totum ibidem esse ejus corpus, omnibus suis membris & partibus expletum: id quod D. Gregorii Nazianzeni auctoritate confirmari potest: *Venerantur, inquit contra Julianum, fideles pie sanctæque corpus integrum, ubi vel tenuis tantum pulvisculus habeatur alicujus sancti, quod ejusdem est virtutis atque integrum corpus.* Non est autem verisimile, ut Salonitani passi fuerint, auferri sibi totum omnino Georgii sui Episcopi corpus, alioque asportari; sed multo probabilius est ex eo partem haud exiguam Salonis relictam esse, & quamdiu Salona stetit, summo ibidem in honore ac veneratione habitam fuisse. Anno deinde 641, cum Martinus Abbas jussu missique Joannis IV. multa SS. Martyrum corpora ex Istria & Dalmatia collegit, & Romam deiecit, cum iis

etiam quidquid fere Georgii Episcopi apud Salonitanos remanserat, in urbem delatum videtur esse, atque in æde Venetiana, & in aliis Basilicæ Lateranensis Sanctuariis perhonorifice conditum; nam Georgianarum reliquiarum nihil usquam in tota Dalmatia, quod ego quidem sciam, reperitur, præter exiguum fragmentum, quod Joannes Baptista Laghi Episcopus Spalatenſis anno vigesimo hujus sæculi, cum arcam S. Anastasii Martyris reclusit atque introspexit, ibidem pergamento involucri additum invenit, cum hac epigraphæ characteris haud valde antiqui: *S. Georgii M.* Hanc particulam e sacris Georgii Salonitani exuviis antiquam vel in Istriam, vel Romam devehenter, decerptam fuisse arbitror. Sed unde, vel quo tempore, quove Auctore in eam arcam allata fuerit, plane mihi incompertum est. Igitur corpus Georgii Salonitani Episcopi partim delatum esse in urbem, partim Polæ in æde Cathedrali etiam pum requiescere videtur.

Jam vero cum nulla propemodum in Europa civitas aut provincia sit, quin ex corpore S. Georgii reliquias vel exiguas vel perinſignes habere gloriatur, neque omnes unius Georgii Palæſtini esse possint, investigari oportet, quænam ex iis verosimilius ad nostrum Georgium pertinere videantur. Paulus Muscia Canonicus Panormitanus, & Laurentius Finicchiarius Presbyter nostræ Societatis, quamvis Georgianas reliquias, ubicumque existerent, omnibus vestigiis indagaverint, earumque catalogum bene longum confecerint, non dubitat tamen Papebrochius, quin multo plures eorum investigationem ac diligentiam subterfugerint. Ipsemet Papebrochius, postquam multas sane urbes, & oppida, & cœnobîa enumerasset, in quibus reliquias S. Georgii & quidem perinſignes coluntur, fatetur haud pauciora loca iisdem nobilitata reliquiis ab se prætermiſſa: *Omitto, inquit tom. 3. die 23. April. plura alia loca nominare, quæ simili protectione, sumptisque e corpore Protectoris sui particulis gaudent, aut tales se se habere existimant.* Non est hujus instituti Georgianas omnes reliquias, tota Europa dispersas recensere; de iis tantum locis commemorabo, quæ *Capite vel Brachio* S. Georgii apud se conditis gloriantur; quæ quidem duo, cum pluribus in locis esse nequeant, necesse est fateri, aut S. Georgii nomine falso inscripta esse, aut alibi Palæſtini, alibi Salonitani, & alibi fortasse alius Georgii caput vel brachium asservari. Itaque caput S. Georgii extat Romæ in ejusdem templo ad velum aureum, Venetiis in Basilica S. Georgii Majoris illuc ex Ægina insula translatum anno 1462; in ecclesia majoris Monasterii apud Turoniam, allatum ex Constantinopoli; in cœnobio Arvelensi S. Georgii in Regno Navarra; Syracusis in Sicilia; partes vero Georgiani cranii, ait Finicchiarius asservari apud Pictavos in Gallia, Nancei in Lotharingia, Clerii in Liguria; & mandibulam Neapoli, Bononiæ, atque Panormi. Sed multo pluribus in locis D. Georgii brachium reperiri ajunt; videlicet in Monasterio Prumiensi apud Treviros; in vico, cui Barulæ nomen est, inter Atrebatum & Cameracum, in eo templo, quod Chlodoveus in honorem B. Georgii condiderat; in cœnobio Benedictino diœcesis Brixinensis; Tolosæ in *Sacrario sancti Saturnini*; Colonia in Basilica S. Georgii; Aquicincti in Belgio apud Monachos Benedictinos; Catanæ in Sicilia; Genuæ in æde Georgiana; in æde Cathedrali insulæ Melitenſis, itemque in æde Metropolitana Brundusii. Hæc loca, in quibus vel caput vel brachium S. Georgii colitur, ex antiquis Chronicis & tabulis Papebrochius collegit,

& Romæ, deinde transve-

præter exiguum particulam.

Reliquiæ Georgianæ in plurimis locis.

Caput S. Georgii, Romæ, Venetiis, & alibi.

Brachium longe pluribus in locis colitur.

Partes aliquæ insignis Georgiani corporis Salonæ relictæ,

git, & paragrapho vi. Commentarii prævii intexit. Fateor equidem, ut ea loca jure vereque sibi vindicare possint vel caput, vel brachium S. Georgii, satis esse, si ex eodem capite vel brachio partem aliquam insignem obtineant; sed nemini persuaseris e duobus ejusdem Georgii brachiis, & capite uno tot partes insignes divelli posse, quot sunt loca, quæ hujusmodi reliquiarum possessione gloriantur; neque enim ubi quælibet sit vel exigua particula, ibidem caput aut brachium esse juxta receptum loquendi usum dici solet, aut potest. Adde, quod in aliquibus locis, quæ supra nominatim percensui, integrum caput, integrumque brachium asservari ferunt. Cum igitur hujusmodi reliquiarum corporis Georgiani plures sint, quam ut queant uni & eidem Georgio Palæstino attribui, aliquas fortasse ex illis ad Salonitanum Georgium pertinere censeo. Alteras vero ab alteris sic dignosci secernique posse arbitror. Quidquid ex Georgianis lipsanis in Europam ex Oriente allatum esse legitur, id ne dubites referre ad Georgium Palæstinum. Quæ vero ex urbe Romana in alias atque alias provincias propagatæ sunt Georgianæ reliquiarum, eas fere omnes Georgio nostro probabiliter adscribendas puto. Siquidem ex Dalmatia, Istriaque, cum aliis SS. Martyrum exuviis partem aliquam ex corpore Georgii Episcopi Salonitani in urbem per Martinum Abbatem allatam fuisse existimo. De illis igitur, quæ hujus esse videntur, reliquiis pauca dicamus.

Ratio se-
cernendi
reliquias
verius-
que Geo-
rgii.

Caput Ge-
orgii ex
æde Late-
ranensi
transla-
tum in
ædē Geo-
rgianam
ad Velum
aureum

Zacharias Pontifex Maximus, qui altero & quadragesimo octavi sæculi anno universalis ecclesiæ regimen suscepit, in Basilica Lateranensi caput S. Georgii Martyris invenit, illudque transtulit in ædem Georgianam ad velum aureum, quod ibidem honorifice conditum, & eximia veneratione cultum plurimis Deus maximisque adornavit miraculis. Rem narrat Anaastasius Bibliothecarius ad hunc modum: *Hujus (Zachariæ) temporibus magnum thesaurum Dominus Deus noster in hac Romana urbe ostendere dignatus est. In venerabili namque Patriarchio sacratissimo B. Georgii Martyris isdem sanctissimus Papa in capsula reconditum reperit caput, in quo & pictaculum invenit pariter, litteris exaratum græcis, ipsum esse significantibus. Qui sanctissimus Papa omnino hilaris & satisfactus, illico aggregato Romanæ urbis populo, cum hymnis & canticis spiritualibus in venerabili Diaconia ejus nominis, sita in hac Romana civitate, regione secunda, ad Velum aureum, illud deduci fecit, ubi immensa miracula & beneficia omnipotens Deus, ad laudem nominis sui, per eundem sacratissimum Martyrem operari dignatur.*

Videtur
esse Geo-
rgii Salo-
nitani.

Caput
S. Georgii
Palæstini
partim
Venerabilis,

De capite S. Georgii Palæstini Romam translato nihil usquam aut litteris, aut memoriæ proditum invenies; contra vero de plurimis martyribus anno 640. ex Istria, & Dalmatia in urbem transvectis locupletissimi sunt & certissimi testes antiqui pariter junioresque scriptores. Nihil autem est verisimilius, quam per idem tempus, & cum iisdem sacris corporibus caput quoque, & alias præterea Georgii Salonitani Episcopi insignes reliquias Romam allatas fuisse; cujus rei illud quoque argumeto esse potest, quod intra Basilicæ Lateranensis ambitum, ubi Martyres Istros & Dalmatas conditos fuisse constat, S. Georgii caput inventum fuerit. Huc accedit, quod nequit dubitari, quin caput illud S. Georgii ex Oriente, atque insula Ægina Venetias devectum ad Georgium Palæstinum pertineat. Si autem cum Finicchiario existimes Venetiis in Basilica S. Georgii Majoris non integrum ejus caput, sed partem tantummodo asservari, quod illi deest, vindicant sibi Syracusæ &

Panormum in Sicilia, ecclesia Majoris-Monasterii apud Turoniam, Clerium in Liguria, Neapolis in Italia; ut alias urbes præteream, quæ caput Georgii, vel certe aliquam ejus partem apud se asservari colique affirmant. In has autem civitates vel certo constat, vel admodum probabile est reliquias Georgiani capitis, non aliunde, quam ex Oriente allatas fuisse. Ubi autem caput S. Georgii Palæstini multiplici partitione divisum in ea, quæ dixi, loca distraxeris, & suam cuique partem assignaveris, nihil sane superest, quod Romæ attribui possis: ex quibus id, quod volumus, effici & cogi videtur, caput Georgianum Romæ in Basilica Lateranensi inventum longe probabilius Salonitano, quam Palæstino Georgio adscribi.

partim
alibi.

Bartholomeus Piazza in Sanctuario Romano auctor est crus S. Georgii, Romæ singulis annis 1x. Kal. Maj. e capsula proferri, publicæque venerationi exponi in æde S. Mariæ, cui cognomen est a Consolatione. Quod de capite S. Georgii e Dalmatia Romam translato dixi, idem etiam de illius crure sentiendum censeo; illudque vel ex Istria, vel ex Dalmatia cum aliis Martyrum lipsanis per Martinum Abbatem in urbem advectum esse verisimile arbitror. Vexillum Georgianum, cujus partem in templo S. Georgii ad Velum aureum, partem in æde S. Cæcilie asservari idem scriptor affirmat, itemque Lanceam Georgianam, cum hæc sint insignia militaria, ad Georgium Militem pertinere puto; eaque ex Oriente, postquam sacræ ad Palæstinam recuperandam expeditiones institui cœptæ sunt, Romam allata esse existimo. Nam Christiani Milites sacra illa militia perfuncti, & domum reversi, quam ipsi animis imbiberant erga Divum Georgium religionem eximiam, ob præclaras victorias cœlesti illius ope de barbaris reportatas, tota Europa, una cum ejus reliquiis indidem relatis propagarunt.

Crus Ge-
orgianum
Romæ in
æde S. Ma-
riæ de
Consola-
tione ad
nostrum.

Insignia
militaria
ad Palæsti-
num per-
tinent.

Clemens VIII. Pontifex Max., qui Ferrariam Estensis Ducibus adeptam iterum in ditionem Pontificiam redegit, cum urbem illam aliis amplissimis beneficiis cumulavit, tum partem e capite S. Georgii divulsam eidem dono misit anno 1600. per Joannem Fontanam Episcopum Ferrariensem, qui sacrum illud Pontificiæ in eam urbem beneficiæ pignus, argentea lipsanoteca inclusit, atque collocavit in æde Cathedrali, quæ Georgii Martyris titulo ac patrocinio gloriatur. Ibidem colitur pars brachii Georgiani; sed hanc Palæstini Georgii esse constat; ajunt quippe ab Roberto Comite Flandriæ ex Oriente delatum brachium S. Georgii, ejusque partem ad manus pervenisse Mathildis, a qua illam Ferrarienses sibi donatam affirmant.

Part capitis
Georgii
Romæ Ferrariam
translata
ad nostrum
spectat.

non item
brachium,
Georgianum
in ea
urbe asser-
vatum.

Quas vero Georgianas reliquias S. Angilbertus Abbas Centulensis ab Hadriano I. & Leone III. Romanis Pontificibus intra finem octavi sæculi accepit, & in æde Centulensi S. Salvatoris deposuit; & quas Felix Clericus Italicus anno 37. insequentis sæculi Fuldæ attulit; eas cum aliis plerisque ante annum æræ vulgaris millesimum, & sacrarum expeditionum initia, in varias Italiæ Galliarumque urbes delatis, ex urbe Romana desumptas fuisse, & Georgio Salonitano attribui posse existimo.

Reliquiæ
Georgianæ
ex urbe
alio atque
alio trans-
missæ, vi-
dentur
esse nostri
Georgii.

Quæ de actis, de cultu, de reliquiis Georgianis in duos Georgios Palæstinum ac Salonitanum dispartendis hætenus scripsi, nolim perinde accipi, quasi aliquid detractum velim de gloria rebusque præclare gestis magni illius Martyris Palæstini, quem antiqua religione verendum, summis ubique laudibus celebratum, illustribus plurimisque miraculis inclytum universus orbis Catholicus eximii honoribus, Christianæque pietatis officiis prosequi-

sequitur. Nemo pluris, quam ego, ejus sanctitatem ac patrocinium fecerit; nemo impensius ejusdem gloriæ & venerationi faverit. Sed hoc in loco exemplis mihi & vestigiis insistendum putavi nobilium ac prudentum Hagiographorum, qui cum de actis & reliquiis alicujus Martyris, aut cujuscumque Divi & multa & parum inter se coherentia vel memoriæ tradita, vel litteris mandata inveniant, quæ in unum eundemque hominem convenire nequeunt, ea duorum aut plurium Divorum cognominum esse censent, quamvis uni tantum vulgo attribuantur, ac proinde quæ sub unius nomine error & inscitia posteritatis congestis, in duos, pluresve ejusdem nominis Divos dispersiri oportere ajunt. Justissima autem est, & communis omnium querela de Actis Georgianis sive Græcis, sive Latinis, aliqua saltem ex parte interpolatis; nemo est, cui non displiceat tanta illa suppliciorum varietas & multiplicitas; nemo est, quin videat alias rum super alias acervatarum rerum confusionem ac discrepantiam; nec desunt, quibus numquam persuaseris reliquias omnes, & quidem perinsignes, ejusdemque generis, quæ Georgii nomen inscriptum habent, ad unum eundemque Georgium pertinere. Vidit hoc peracute, ac sapienter monuit Papebrochius, & quam ille causam attulit, unde orta est reliquiarum Georgianarum multiplicitas & confusio, in eandem licet conferre Actorum Georgianorum permixtionem ac repugnantiam. Ea fuit, ajebat ille, *causa multiplicandarum sub unius sancti nomine reliquiarum, sæpe plurium, quam unius corporis mensura potuerit elargiri; quod evanescente paulatim distinctiva memoria Synonymorum Sanctorum, necessario quoque fieri debuerit successu temporis, ut quotquot sub eodem sic habebantur reliquiae, crederentur ejusdem quoque esse sancti, ejus videlicet, qui omnium tali nomine appellatorum, vulgo notissimus, & celeberrimus est. Nihil aptius ad rem nostram, nihil congruentius.* Clades Salonitana deleverat, ac posteritati præripuerat omnem fere notitiam Georgii Salonitani, cum aliquot post sæcula ubique in Europa vigeret Georgii Palæstini fama & celebritas, & magis magisque in dies effloresceret. Itaque is unus omnium gentium studia & laudes, religionem ac preces in se converterat. Verum Catalogi Salonensium Antistitum nobis conservarunt, quæ apud vulgum evanuerat, memoriæ Georgii Salonitani Episcopi; quem si cognitum habuisset Papebrochius, nullus dubito, quin huic libenter ea impertiisset, quæ videbat non satis congruere aut componi posse cum Georgio Palæstino; præsertim cum uterque iisdem propemodum temporibus floruerit; neque nostro desit vel sanctitas eximia communis fere omnibus illorum temporum Episcopis, vel opinio probabilis cultus antiqui licet jamdudum aboliti, ob quam dignus habeatur, quo cum res ad historiam cultumque Georgianum pertinentes partiri possimus. Nam & egregia sanctitate præditum fuisse, & qui Cœlitibus tribui solent, honores ei decretos antiquitus atque habitos esse declarant Diptycha Salonitanæ ecclesiæ, quibus illius nomen inscriptum fuisse nemo opinor negaverit, atque ex Diptychis in Catalogos Salonensium Antistitum relatum est. Diptychis autem adscribi, idem olim erat, atque in Divorum fastos referri.

Quæ cum ita sint, quid est, quod dubitemus ex actis, templis, & reliquiis Georgianis ad Georgium nostrum transferre, quidquid Georgio Palæstino vel superfluit, vel repugnat, donec alius proferatur Georgius sanctitate & martyrio insignis, in quem aptius ea conveniant? Tantum vero abest,

ut ob hanc causam reprehendi, injuriosque in Georgium Palæstinum haberi possimus, ut potius nobis male de illo mereri videamur; quippe ex ejus Actis ea tantum rescuimus, quæ redundabant, quæ cum illo non cohærebant, quæ propter rerum discrepantiam, totius historiæ fidem in dubium & suspicionem vocabant. E reliquiis vero, quæ Georgianæ esse feruntur, eas tantum ab Palæstino abjudicandas esse censuimus, quas illi alterius Georgii ignoratio videtur affinxisse; quæque, cum unius corporis mensuram, & membrorum, e quibus corpus unumquodque constat, numerum excederent, aut falsæ, aut incertæ videri poterant, & propterea veris etiam certisque ejusdem reliquiis fidem ac venerationem adimere. Ita fit, ut historia & cultus Georgii Palæstini, exemptis rebus dubiis, supervacaneis, discrepantibus, & plus habeat dignitatis, & majorem apud omnes auctoritatem obtineat. Nec sane Divis injuriam facere existimandi sunt, qui eorumdem historias ab rerum vel falsarum, vel alio pertinentium admixtione depurgandas suscipiunt: quasi vero Sancti Dei homines fictis laudibus aut aliunde adscitis indigeant, qui tam multa pro Christo & vere gesserunt, & fortiter sustinuerunt. Cæterum iis, quæ ad Georgii nostri memoriam ab tenebris & silentio vindicandam scripsi, cum pleraque conjecturis nitantur, quibus subesse falsitas potest, non plus fidei tribui velim, quam quantum prudens lector tribuendum putaverit. Nec vero aut sancti titulum Georgio Episcopo Salonitano adscripserim, aut ejus colendi cuiquam auctor fuerim, antequam ejus pervetusti cultus certiora monumenta proferantur, quibus rite cognitis atque expensis ad Romanum Pontificem pertinebit eundem in antiquum honoris ac venerationis locum restituere.

APPENDIX.

De sociis martyrii Georgiani.

IN Actis Georgianis, & Martyrologiis antiquis plures fuisse traduntur, quibus B. Georgius verbis & exemplis auctor fuit Christianæ religionis amplectendæ, & præclaræ pro Christo mortis obbeundæ. Aliquot ex iis nominatim percensuit Andreas Cretensis, reliquos multo plures nullo neque nomine designavit, neque numero definivit: *Mis-
sos facio singulos, inquit, quos Christi Miles ad
ejusdem certaminis rationem adduxit, cum quibus
& Reginam Alexandram.* Si Legenda Gallicana digna esset, cui fides haberetur, quadraginta millia & nongentos in societatem Georgiani certaminis & martyrii adscribi oporteret. Quos commemorant vel Acta S. Georgii, vel Menæa & Menologia Græcorum, eos in hunc locum colligere juvat, simulque disquirere, an aliqui ex illis Georgio Salonitano attribui debeant.

Georgius ex sæda membrorum dilaceratione divinitus incolumis atque integer cæteris quidem omnibus admirationi fuit, Anatolio autem & Protoleonis Prætoribus mortis pro Christo subeundæ cupiditatem injecit; qui Christianos se constanter & libere confessi, decus martyrii, egregiæ confessionis præmium adepti sunt; iisque ejusdem gloriæ consortes suas cuique familias adscribunt Acta Græca Pasicratis Georgiani famuli auctoritati ac nomini subjecta. Utriusque commemorationem Græci in Magnis Menæis diei 23. Aprilis annectunt; & suo quemque disticho exornant:

*Dum capite plexus occidit Anatolius,
Occasu in ipso lumen Aurora videt.
Protoleo Martyr obtulit ferro caput
Christum ducem secutus, ut fortis leo.*

An-

Papebro-
chii de re-
liquiis
Georgi-
anis multi-
plicibus
sententia.

Socii plu-
res Geor-
giani mar-
tyrii.

Anatolius
& Proto-
leo.

Andreas Cretensis perhonorificam de utroque mentionem fecit: *Ad hæc qui studiose ac diligenter historiam leget, discet, quemadmodum non sibi soli martyr ille, verum & plurimis aliis suo labore salutem conciliavit. De his loquor, quibus persuasit, ut & ipsi parem cursum transigerent, proprium sanguinem Deo libantes. Anatolio enim & Protoleoni, ut hoc facerent, persuasit, duobus illis militibus, qui cum ea, quæ in certamine illo effulsere, miracula obstupuerant, & ipsi martyris Georgii fortitudinem æmulati sunt. His duobus eadem Menæa adjungunt Valerium itemque Athanasium ex Idolorum cultore & Mago Christianum, eundemque martyrem egregium. De hoc postea; ille vero utrum in eorum numero fuerit, quos Georgius ad Christi cultum traduxit, & martyrii socios habuit, compertum non habeo.*

Valerius
& Athanasius.

Glycerius. Glycerium Agricolam, cujus bos morti proximus deprecatione Georgii protinus convaluit, inter Georgianos martyres Græca omnia Actorum exemplaria annumerant; de quo in Menæis apud Græcos extat hoc distichon:

*Agricola Glyceri simile telluri tuum
Recte esse guttur, vomeri gladium reor.*

Therinus
& Donatus

Cum Glycerio eadem Menæa conjungunt Therinum & Donatum itidem martyres, quos in Georgianis Actis prætermittos una cum Valerio supra memorato, in eorum numero habendos putamus, quibus plurimis, ut ait Andreas Cretensis, suo labore salutem conciliavit Georgius.

Eusebius,
Neon, Leontius &
alii quatuor.

In eadem martyrum Georgianorum classem conjicias velim Eusebium, Neonem, Leontium, & alios quatuor, quorum certamen ad diem 24. Aprilis referunt magna Menæa, itemque Menologium Basilii Porphyrogeniti Imperatoris: *Eodem die, inquit Menæa, Sanctorum martyrum Eusebii, Neonis, Leontii, & aliorum quatuor. Post martyrium Sancti Megalo-martyris Georgii, imperavit Diocletianus, ut omnes Christianos, & maxime, qui propter S. Georgium in vinculis detinebantur, aut Diis sacrificarent, & libertati restituti vita donarentur; aut si recusarent, omnibus tormentis excarnificati neci dederentur. Proinde & hi Sancti ab S. Georgia fidem Christianam edocti, & in ea constantes in carcere erant detrusi &c.* Eadem fere leguntur in Menologio Basilii. Sed quos tacito nomine commemorant Menæa, eosdem Synaxarium Græcum Ms. Parisiense Collegii Claromontani Societatis Jesu apud Henschenium in Actis SS. die 24. April. suo quemque vocabulo distinxit; & præterea tres alios adjecit, in quibus sunt Donatus & Therinus die superiori a Menæis laudati: *Eodem die certamen Sanctorum martyrum Eusebii, Neonis, Leontii, Longini, Christophori, Demetrii, Donati, Therini, Nices, & sociorum.* Hos omnes ab Georgiani martyrii societate divulsos Chronologi pseudohispani ad suam regionem transtulerunt; rati se id facere impune posse, cum neque in Martyrologio Romano, neque in Menologio Sirleti horum martyrium ulli certo loco affixum invenirent. Sedeos fidei malæ ac fraudis convincunt Menæa, & Menologium Basilii, ex quibus plane aperteque colligitur nihilo magis horum, quam Georgii martyrium ad Hispaniam pertinere.

Victor, Zoticus &c.

His adde Victorem, Zoticum, Acindynum, Zenonem, Cæsarium, Severianum, Christophorum, Antoninum socios & consortes Georgiani martyrii, quorum nomen & elogium Magna Menæa diei 20. Aprilis subnectunt his verbis: *Eodem die Sanctorum martyrum Victoris, Zotici, Zenonis, Acindyni, Cæsarii, Severiani, Christophori, Antonini. Hi omnes impio Diocletiano imperitante,*

martyrii agonem sustinuerunt, quando & multarum palmarum athleta, martyr Christi Georgius comprehensus torquebatur, & inter supplicia, admiranda plane edebat prodigia &c. Hos præclaros Christi Athletas sociosque Megalomartyris in duas turmas distribuit antiquum Menologium Græcum jussu Basilii Porphyrogeniti Imperatoris sæculo Christi decimo conscriptum, & alios quidem in 18. alios autem in 19. Aprilis diem coniecit. Sed neque ab his furaces manus abstinere Hispanienses illi pseudochronologi, quod enim eos nulli urbi aut provinciae adscripserint neque Sirletus in suo Menologio, neque Baronius in Martyrologio Romano, integrum sibi esse putarunt illos in Hispaniam pertrahere, unde Georgiana Societas eisdem longissime disjungit. Hos autem omnes, & alios plures, quos missos se facere ait Andreas Cretensis, martyrii socios habuit, sibi vindicat Georgius Palæstinus; quippe cum ab Latinis quidem Georgianis apographis absint, in Actis vero Græcis, aut certe in Menæis & Menologiis Græcorum commemorantur. De Mago autem illo, qui religionem Christianam Georgio auctore amplexus pro Christo mortem occubuisse dicitur, controversia esse potest, nec satis constat, utri Georgio adscribendus sit; hunc vero cum utroque trahunt Acta Græca & Latina; utrivis per me licet attribuas.

Hos omnes sibi vindicat Georgius Palæstinus.

Alexandræ Imperatricis & conjugis Diocletiani ad Christum conversionem & martyrium Georgio Salonitano adjudicare cogit ratio, & descriptio temporum; ex qua satis perspicue docemur eam martyrio perfunctam esse aliquot annis ante Georgium Palæstinum; is quippe religionis causa mortem obiit post universalem persecutionem indictam anno tertio sæculi quarti, quæ tempore Diocletianus Priscam, Lactantio teste, in matrimonio habebat, quæ usque ad annum 13. ejusdem sæculi vitam perduxit. Ne duas igitur eodem tempore legitimas uxores, thalami videlicet, atque Imperatorii tituli consortes habuisse Diocletianus dicatur, necesse est Alexandra e vita excesserit ante annum 303. & ante Georgii Palæstini martyrium: ex quo id, quod volumus, efficitur, nimirum Alexandræ conversionem ac martyrium referri oportere ad Georgium Salonitanum Episcopum, qui anno æræ vulgaris 296. vitam & sanguinem pro Christo profudit. Tres saltem uxores Diocletianus aliam ex alia duxit, ac primum quidem Serenam, ex qua Valeriam Galerio nuptam genuit; huic autem cum nuncium remisisset, propterea quod nulla spes esset prolis virilis ex ea suscipiendæ, Alexandram in thori societatem deinde adscivit, quæ Georgii Salonitani Episcopi miraculis ad Christum adjuncta in suam perniciem cædemque conjugis odium ac furorem concitavit. Denum Priscam sibi matrimonio junxit, quam Licinius interfici jussit. Hæc paullo distinctius exsequemur in Actis S. Serenæ, & quæ hujus itemque Alexandræ Augustali connubio ex Lactantio objici possunt, distributis explicatisque temporum ordinibus refellemus. Nunc ad Alexandram revertamur.

Alexandra Imperatrix ad mortem perstinet.

Tres uxores Diocletiani.

Præfatio Ambrosiana Alexandram vocat Regnam Perfarum, id quod adeo displicet Papebrochio, ut hanc ob causam censuerit Præfationem illam indignam esse, cujus Auctor haberi dicique Ambrosius possit. Sed quas ob causas Diocletianum appellatum fuisse diximus Regem, sive Imperatorem Perfarum, eisdem antiquos Scriptores impulisse videntur, ut Diocletiani conjugem ejusmodi titulo impertirent. Præterea verisimile est Alexandram ex antiquissima Perfarum Regum stirpe ortam fuisse. Quemadmodum enim secundo bel-

Alexandra Regina Perfarum cur dicta.

Io Persico Narsei uxores cum tota fere regia Gaza, & familia in potestatem Diocletiani venerunt, ita priori bello, quod incidit in an. 287. cujus meminit Mamertinus in Pancgyr. ad Herculeum, multas Virgines ac Matronas e primaria nobilitate, & regali domo Persarum in servitutem abductas fuisse opinari licet; in quibus esset Alexandra, ob eximiam pulchritudinem, summamque generis nobilitatem digna Diocletiano visa, quam post repudium Serenæ, Imperatorii thalami ac nominis consortem adscisceret an. 293. Hinc apparet, idcirco dictam esse Reginam Persarum, quod ex profapia & familia Regum Persidos originem duceret. Hæc patriis avitisque superstitionibus ab infantia imbuta cum esset, ubi Georgium tam multa & gravia pro Christo supplicia imperterrito animo ferentem vidit, resque admirabiles supra vim præterque ordinem naturæ per eum divinitus patratas conspexit, cœlesti numine vehementer instincta, contineri non potuit, quin aperte palamque Diis malediceret, multisque audientibus & clarissima voce summum ac verum Deum cœli terræque opificem, ejusque filium Jesum Christum & agnoscere se & colere profiteretur: id quod adeo perculit Diocletianum, ut dolore amens protinus uxorem ipsam interfici jussit. *Dignus plane*, ut præclare animadvertit Henschenius tom. II. April. die 21. *hæc pœna præ cæteris fuit Diocletianus impurissimus, qui castissimas Virgines plurimas Deo sacratas imperavit ad scelestissima prostibula duci, & turpissimorum lenonum libidini exponi, ut qui Christi Sponsas nitebatur contaminare, non una vice factum se viduum ingemisceret, ab suis ipsius uxoribus præ Christo contemptus.* Alexandra vero, cum nulla baptismi suscipiendi facultas suppeteret, egregia illa confessione, proprioque sanguine baptizata, superioris vitæ maculas eluit, sibi que ad beatam immortalitatem aditum comparavit.

Ejus ad Christum conversio.

Martyrii, seu mortis genus non satis certum.

Ejus dies natalis apud Græcos 21. April.

De Alexandræ martyrio, seu mortis genere discrepant Auctores; alii eam in carcere, alii dum ad supplicium raperetur, placide obiisse scribunt; alii vero securi percussam fuisse docent. Sunt præterea, qui antequam morte afficeretur, suspendi jussam, & verberibus cæsam tradunt, & Petrus Equilinus auctor est inter ipsa verbera extinctam esse. Acta Græca Georgiana mortem S. Alexandræ cum martyrio S. Georgii ita conjungunt, ut inter utrumque ne unus quidem dies intercessisse videatur, sed Græci Hagiologi cum diem natalem S. Alexandræ referant ad xi. Kalendas Majas, hujus ex hac vita transitum a martyrio Georgii bidui spatio disjungunt. Cum his ferme consentiunt Jacobus de Voragine, & Petrus de Natalibus, qui uno alterove die post interitum Alexandræ Georgium capitali supplicio affectum esse docent. *Sequenti vero die, ait Equilinus, Præses jussit Georgium misso frano in ore ejus per totam civitatem trahi, & post hæc extra civitatem adduci, & ibidem decollari.* Græci igitur xi. Kal. Majas, seu 21. Aprilis anniversaria religionis officia S. Alexandræ perfolvunt, qui dies olim etiam apud Salonitanos in honore esse debuit, & in festorum dierum numero haberi. Sed ejus urbis everfio, hominumque interitus, quemadmodum Georgii Episcopi Salonitani memoriam extinxit, sic etiam hujus diei celebrandi consuetudinem abolevit. Ignoratio autem Georgii Salonitani posteros in errorem prope necessarium induxit, sic prorsus, ut cum alia multa, tum etiam Alexandræ Imperatricis conversionem ac martyrium ab nostro Georgio in Palæstinam transferrent. Itaque Græci, ad quos omnis fere Alexandræ cultus & religio transiit, in hujus elogio commemorant Georgii *Illyricum Sacrum.*

Militis & Megalomartyris supplicia, ac miracula, quibus impulsam fuisse Alexandram putant, ut nefariæ superstitioni nuncium remitteret, & pro Christo caput suum conjugis furori objiceret. In antiquo Menologio Basilii Porphyrogeniti Imperatoris eidem attributum invenies præclarum hoc elogium: *Die vigesima prima Aprilis, certamen S. Martyris Alexandræ Imperatricis. Alexandra Christi martyr fuit Diocletiani Imperatoris uxor; quæ cum vidisset S. Georgium cruciatibus affectum, hasta in ventre confixum, nec propterea læsum; deinde in rota ferreis cuspidibus instructa illigatum, & vinculis divinitus exsolutum; corpore insuper dissecto, denovo sospitem redditum, & coram Imperatore, qui Idolis tunc sacrificabat, intrepide consistentem; ac tam mirabili prodigio plurimos ad Christi fidem evocantem, quorum aliqui capite minuti sunt, alii vero in carceres detrusi fuerunt; cum hæc, inquam, vidisset, imperii gloriam despiciens, etiam ipsa fidem Christi amplexa est, & coram Imperatore se Christianam esse confessa. Jussu proinde Diocletiani in custodiam conjecta fuit. Ac post hæc edicto promulgato, ut Georgius simul & Alexandra abscissis cervicibus interficerentur, cum id ad ejus notitiam pervenisset, quæ tum in carcere Deo preces fundebat, animam emisit.*

Ejus Elogium in Menologio Basilii.

Quæ de Alexandræ martyrio, ejusque Augustali connubio veteres Scriptores tradiderunt, ea ab omni falsitatis suspitione præclare vindicat Godefridus Henschenius, qui huic loco hanc perbreve Apologiam subtexuit tomo II. April. die 21. *De quorum veritate non est, cur dubitet aliquis, propterea quod de hujusmodi Diocletiani uxore nihil legatur apud auctores profanos. Nam præterquam quod in nominandis Imperatorum etiam clarissimorum uxoribus admodum negligentes illi fuere; in Diocletiano duæ peculiare sunt causæ, cur minus notæ sint eæ, quas diximus. Prima generaliter totam ejus historiam concernit, videlicet Decretum Senatus, quo Acta ejus fuerunt abolita; altera uxores ejus proprie spectat, ipsius nempe & ministrorum ejus odium adversus omne Christianum nomen, in quod cum uxores illius transirent, actum omni modo est, ne vel in statuis, vel in nummis earum memoria publica superesset. Interim sicut certissimum est, ipsum habuisse legitimis nuptiis susceptam filiam Valeriam Galeriam Maximiano desponsam; ita verosimile est hujus matrem fuisse Serenam prænominatam, de qua, quod fuerit Diocletiani uxor, indubitatam fidem faciunt sincerissima accuratissimaque Acta S. Susannæ, quæ fuit Diocletiani neptis. Serena autem de medio sublata, congruum fuit aliam uxorem assumi, quæ fuerit Alexandra, magnorum baud dubie natalium, & pulchritudinis rara prærogativa digna judicata Augusta titulo. Sed eam præcipue memorabilem nobis reddidit corona martyrii, quam ei licet gladium reipsa non exceperit, incunctanter tamen tribuens S. Andreas Cretenfis in Encomio S. Georgii, missos, inquit, facio singulos, quos Christi miles ad ejusdem certaminis rationem adduxit, in quibus & Regina Alexandra Moysis virtutem in se ostendit, cum melius ac præstantius thesauris regis Christi improperium esse duxit: quæ prompto animo mortem gladio inferendam, quantum ad ejus propositum pertinuit, Christi causa suscepit, & cæleste ac sempiternum regnum cum caduco & terrestri commutavit.*

Eiusdem vindiciæ apud Henschenium.

Menæa Græcorum, & Maximus Cytheræus ad eandem diem 21. Aprilis adjungunt tres eximios martyres ex familia Alexandræ Imperatricis, sive honorarios ephebos, sive rei domesticæ administros Apollinem, Ilacium, & Codratum, quibus illa

Apollis, Isacius, & Codratus famuli Alexandræ.

N n n

Inter so-
cios Geo-
rgii Saloni-
tani annu-
merandi,

illa exemplo fuit & incitamento, ut Imperatoris aulæ copiis atque honoribus posthabitis, vitæque ipsa contempta, gloriosam pro Christo mortem oppeterent. Hos autem Georgius Salonitanus Episcopus eodem ferme, quo Alexandram, jure sibi vindicat, interque socios sui martyrii annumerat. Nam his quidem martyrii cupiditatem iniecit Alexandra; sed Alexandra ipsa Georgio martyrii sui coronam acceptam ferat necesse est. Eorum præclarum certamen descripsit, egregiisque laudibus ornavit Maximus Cytheræus, qui omnia fere desumpsit ex Menæis, in quibus hæc leguntur: *Eadem die xxi. Aprilis Sanctorum martyrum Apollo, Isacii, & Codrati, qui fame & ferro vitam finire-runt, Apollo autem & Isacius & Codratus ministri antea Imperatricis, ubi viderunt Dominam suam contempto mortali & perituro imperio, Christi fidem amplexam fuisse, & propter eandem mortem subiisse, ipsi quoque fidem Christi susceperunt, eandem-que apud Imperatorem libere professi, ejusdem impietatem coarguerunt, ipsum ferum & immanem appellantes, quod uxoris propriæ & thori sui consortis misertus non esset. Concitatus ideo ira super hoc Imperator, jussit eos in carcerem conjici. Quo facto per totam noctem deliberavit, quo mortis genere eos extingueret. Mane autem facto, e carcere educi curavit, & Codratum capite plecti jussit, Apollo vero & Isacium in carcerem reduci; in quo fame confecti, post paucos dies animas suas Domino reddiderunt.* Ex his liquido constat, hos illustres Christi Athletas aliquot post obitum Alexandræ diebus martyrii palmam adeptos esse; eorum autem anniversaria commemoratio cum natali festoque die Alexandræ Imperatricis apud Græcos præterea conjungi solet, ut quos ipsa sibi æmulos atque imitatores egregii certaminis nata fuerat, eosdem ad augendam hujus diei religionem ac celebritatem, annui cultus & triumphus consortes haberet.

In sacros
fastos His-
panienfes
falso rela-
ti,

Eorum
martyrium
alias Isau-
riæ, alias
Alexan-
driæ ad-
scriptum,

Videatur
transfere-
dum ad Is-
sam insula
Dalmati-
cæ,

Apollo, Isacii, & Codrati mentionem faciunt Sirletus in suo Menologio, & Baronius in Martyrologio Romano, sed neutroque locus indicatur martyrii: id quod occasionem causamque præbuit Chronologis Hispaniensibus, ut eos martyres veluti quamdam possessionem vacuum, nullique civitati vel provinciæ addictam raperent ad se, traducerentque in Hispaniam Baticam. Horum fraudem ac rapinam detexit, castigavitque Godefridus Henschenius: *Ne interim hi Sancti viderentur derelicti orphani, eos assumpserunt fabricatores Pseudo-Chronici Dextri, in quo ad an. 300. sic fabulantur: Albæ prope Accim, in Hispania Batica, sancti Christi martyres Apollo, Isacius, Crotatonque eorum socius gloriosus. Et subscribunt elucidatores Dextri Bivarius, & Rodericus Carus, hos esse in Martyrologio Romano, & Menologio Sirleti relatos; imo Tamajus-Salazar allegat aliqua horum martyrum Acta ex Ms. Legendario Asturicensi, sed quod videtur hoc sæculo conscriptum.* Cæterum idem Baronius in Annalibus primum quidem Isauriæ sub anno Christi 305. deinde vero Alexandriæ sub anno Christi 310. horum martyrium adscripsit. Unde autem id acceperit, nullum neque codicem, neque Scriptorem allegat. Ut credam id a gravissimo & sapientissimo viro temere ac sine ratione prolatum, nullo prorsus modo adduci possum. Quod si in aliquibus perantiquis Manuscriptis, ut probabile est, locum horum martyrum certamine nobilitatum, alias Isauriam, alias Alexandriam appellatum invenit, necesse est eandem urbem aut provinciam binominem fuisse, cujusmodi est Issa insula Dalmatica, quam aliquando Isariam, vel Isauriam, aliquando Alexiam, & Alexandriam dictam esse alibi

nobis videri diximus. Et sane multo verisimilius est martyres illos famulos atque ministros Alexandræ apud Salonitanos martyrio perfundæ, in eam Dalmatiæ insulam ad extremum pro Christo certamen subeundum deductos, quam vel in Isauriam usque Asiæ provinciam, vel Alexandriam Egypti Metropolim ablegatos fuisse.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA.

Anno
Christi.
285

Georgius illustri loco natus in Dalmatia, fortassis ex nobilissima stirpe Aniciorum, post Joannem, Salonitanam ecclesiam regendam suscepit.

Carinus apud Murgum Mæsiæ oppidum victus est, interemptusque ab exercitu Diocletiani, qui unus rerum omnium potitus Maximianum Herculeum jure ac nomine Cæsareo donavit.

Diocletianus Maximianum ex Cæsare creavit Augustum, & collegam imperii adscivit: exinde Christianis iniquus esse coepit.

Diocletianus primum bellum Persicum feliciter gessit. Multos e Persica nobilitate captivos duxit, in quibus fuit Alexandra regiæ stirpis Virgo, quam deinde, repudiata Serena, uxorem duxit. Inde supra humanum fastigium elatus, more Persarum divinos sibi honores haberi jubet.

Constantio & Galerio Cæsaribus creatis, & suas uxores repudiare jussis, ut alias ducerent, Diocletianus ipsemet Serenæ nuncium remisit, & Alexandram sibi matrimonio junxit.

Multi e consanguineis Diocletiani Romæ ob Christianam religionem interempti, inter quos Susanna Virgo. Diocletianus ad secundum bellum Persicum contra Narseum, & Egyptiacam expeditionem contra Achilleum Alexandriæ tyrannum ex Italico delectu exercitum conscribit.

Diocletianus cum exercitu in Dalmatiam trajecit, Tres profectionis Comites adscivit Magnentium, cui Libyæ, Teognidem, cui Egypti, Dacianum, cui Syriæ Præfecturam decreverat. In Dalmatia cum versaretur, Christianos crudelem in modum exagitat. Quæstionibus in eos habendis præesse jussit Dacianum Syriæ Præfectum designatum.

Georgius Episcopus Salonitanus in vincula conjectus, equuleo, ungulis, facibus admotis, sale plagis injecto, aliisque suppliciis excruciat, simulque cœlestibus visis & alloquiis recreatus, præclarum Christianæ religioni testimonium tribuit. Hujus miraculis & constantia Alexandra conjux Diocletiani commota Christo nomen dedit, ejusque divinitatem libera voce deprædicat. Jubente Diocletiano Georgius, & Alexandra capite damnati, hæc quidem verberibus cæsa, vel in carcere, vel ad supplicium cum raperetur, placide animam efflavit, sive, ut alii volunt, securi percussa ad Superos migravit; ille vero biduo post capitalem sententiam subiit. Georgius apud Melitam, sive Melaniam Corcyram, utramque Dalmatiæ insulam martyrium consummasse videtur. Aliquos socios martyrii, præter Alexandram habuisse verisimile est, quinam vero, & quot fuerint, incompertum. Ex Alexandræ familia tres sive honorarii Ephebi, sive rei domesticæ adjutores, cum ad Christi cultum se transtulissent, aliquot post obitum Alexandræ diebus, martyrii palmam adepti sunt, Salona abducti, ut videtur, ad Issam insulam Dalmaticam, quæ & Isauria, & Alexia, & Alexandria dicta.

Diocletianus mense Majo e Dalmatia profectus exercitum in Orientem traduxit; Nicomediam primum venit, deinde in Egyptum ad oppugnandam

Anno dam Alexandriam trajecit; traditis antea Galerio Christi. Italicis legionibus, quibus ad Persicam expeditionem ureretur.

297 Alexandria octavo obsidionis mense capta, Achilleus tyrannus interfectus. Diocletianus in Mesopotamiam vel Syriam reversus, ibidem aliquamdiu substitit. Galerius semel atque iterum male, tertio prospere cum Persis pugnavit.

Dum Diocletianus longe gentium abest Alexandrino & Persico bello distentus, Demosthenes quidam Dalmatis ad defectionem compulsi, Salonæ regnum occupat, quæ defectio Diocletianum ex Oriente in Italiam & Romam revocavit, Romana classe, quæ ad Porti custodiam excubabat, in Adriaticum trajicere & Salonam obsidere iussa.

298 Salonæ vehementissime oppugnata præsentī ceretoeque discrimine, Georgii martyris cœlesti ope liberatur. Demosthenes, & Salonitani cives quamplurimi, repudiata idolorum superstitione Christianam religionem suscipiunt, riteque baptizantur. Templum Salonis in honorem Deiparæ Virginis, & Georgii martyris conditum. Demosthenes usus classe Romana Pontica, quam in suam potestatem redegerat, Italiæ oram populatur. Ariminum urbem diripit atque excindit.

Georgius Episcopus & martyr Salonitanus in sacra Diptycha relatus, & dies 23. Aprilis ad ejus memoriam solemnī ritu celebrandam decretus. Ejus cultus deinde præsertim post ecclesiæ pacem, Constantino Magno auctore, ubique constitutam, apud Occidentales longe lateque propagatur.

303 Diocletianus persecutionem universalem Nicomediæ indixit, quæ ex urbe, Romam cogitans, profectus Orientis provincias lustravit. Diospoli, vel in aliqua urbe Phœnicæ, Georgium militem multis suppliciis excruciatum capite plecti iussit.

315 Georgii Salonitani corpus Salonam translatum, quod aliquot post annis Polam Constantinus Magnus transferri iussit, & in æde Cathedrali collocari, ubi etiamnum asservatur. Eiusdem corporis partes insignes veluti caput, crus, brachium &c. apud Salonitanos relictæ.

330 Vicohabentiæ sedes Episcopalis fundata esse dicitur, quæ deinde Ferrariolam, postremo Ferrariam translata est. Titulus ædis Cathedralis a Georgio, ut videtur, Salonit. mutuatus, qui titulus cum exsolevisset anno 1014. ab Episcopis Ferrariolæ restitutus est.

374 D. Ambrosius florebat, a quo Præfationem de laudibus S. Georgii compositam ferunt.

496 Chlodoveus apud Rhemos a S. Remigio ejus urbis Episcopo Christianis sacris initiatus est. Is cœnobium ac templum D. Georgio condidit in quodam vico, cui nomen erat Baralæ, inter Atrebatum & Cameracum. Alterum templum itemque cœnobium D. Georgio exstruxit Chlotildis in Gallia. Utrumque Georgio nostro adjudicari posse videtur.

559 Germanus Parisiorum Antistes, cum Parisiensem basilicam solemnī ritu dedicaret, aram in ea in honorem cum aliorum martyrum, tum Georgii Salonitani, ut credibile est, consecravit.

590 Gregorius Magnus Pontificatum iniit, cujus temporibus Romæ florebat cultus Georgii, ut videtur, Salonitani, ad quem item videntur pertinere Orationes & Antiphonæ Georgianæ ab eodem Gregorio compositæ, & templum illud Panormitanum, quod vetustate collabescens idem Gregorius refarciri iussit.

640 Everfio urbis Salonitanæ, ex qua factum est, ut notitia Georgii Salonitani Episcopi, hominum Illyricum Sacrum.

interitu & posteritatis oblivione primum paulatim evanesceret, deinde prorsus extingueretur.

Caput, crus, aliæque reliquæ Georgii Salonitani, quæ Salonæ remanserunt, cum aliis SS. Martyrum exuviis Martinus Abbas Romam transtulit ad Joannem IV. Pontificem Maxim. qui sacra illa ipsa in sacello Venantiano Lateranensi recondidit.

Subinitium hujus sæculi, vel superiore in exitum vergente prima prodiit apud Græcos historia Georgiana permixta, & ex Actis utriusque Georgii composita, quam Aloysius Lipomanus evulgavit.

Zacharias creatus est Rom. Pont. qui caput Georgii Salonitani basilica Lateranensi ad templum S. Georgii ad Velum aureum transtulit. Indidem etiam crus Georgianum in ædem S. Mariæ de Consolatione translatum censeo.

Adrianus I. Pontifex ecclesiæ universali præpositus, cui subiectus est Leo III. an. 795. Uterque Pontifex S. Angelberto Abbati Centulensi reliquias Georgianas donavit, quas is in basilica Centulensi S. Salvatoris deposuit; inde vero anno 37. sæculi insequentis Felix Clericus eas, vel partem earum Fuldam transtulit. Hoc sæculo incunte S. Andreas Cretensis de actis, & laudibus Georgianis orationem composuit.

Hoc sæculo floruit Metaphrastes, qui secundam Georgianam historiam ex Actis utriusque Georgii Græce descripsit. Huic item decimo sæculo adscribenda est tertia historia Græca Georgiana permixta, & Pasicrati famulo D. Georgii supposita. Ad hæc etiam tempora referri potest quarta ejusdem generis historia Græca, ab Heriberto Rosweydo in Incemedita, & a Viro studio, & spirituali composita. Neque hoc sæculo videtur antiquior prima omnium, quæ extant, Latina historia Georgiana utriusque Georgii Acta complectens, quam ex codice Gallicano descripsit Papebrochius. Hujus autem exemplum characteribus Longobardicis exaratum, nec antiquius XII. sæculo Cæsar Baronius in Bibliotheca Vallicellana invenit.

Intra finem hujus sæculi sacræ expeditiones ad Palæstinam recuperandam fieri cœptæ. Exinde S. Georgii Palæstini cultus, mirifice auctus, & per Europam longe lateque propagatus, sic prorsus, ut quidquid cultus reliquiarum, & templorum olim obtinuisse videtur Georgius Salonitanus, deinceps ad unum Georgium Palæstinum referri soleat.

Hoc sæculo fere dimidio Petrus Parthenopenfis ecclesiæ Levita historiam Georgianam Latinam ex Actis utriusque Georgii composuit; eam ex duobus codicibus antiquis descripsit, Lateranensi ac Veronensi. Hoc sæculo exeunte Jacobus de Voragine Episcopus Januensis de martyrio & miraculis Georgianis historiam Latine scripsit, & fortassis ex Legenda Slavonica longe vetustiori desumpsit. Per idem fere tempus Gregorius Cyprius de laudibus S. Georgii Encomium Græce composuit.

Hoc sæculo vixit Jacobus de Stephaneschis S. R. E. Diaconus Card. tit. S. Georgii in Velabro, qui vitam & miracula Georgianæ Latinis litteris mandavit.

Hilarion ex cœnobio Veneto S. Georgii Majoris Monachus Benedictinus, vitam Georgianam Petri Parthenopenfis contraxit.

Clemens VIII. partem capitis Georgiani donavit Joanni Fontanæ Ep. Ferrariensi, qui eam in æde Cathedrali D. Georgio sacra honorifice reposuit.

Anno Christi. 641

700

741

772

900

1000

1200

1300

1470

1600

THEODORUS, JOANNES II. FRONTINIANUS, JOANNES III.,
ET PETRUS EPISCOPI SALONITANI

Ab anno Christi 296. ad an. 316. Item de SS. Donato
Confessore, & Anastasio Martyre Salonitano.

CAPUT PRIMUM.

De Theodoro Episcopo Salonitano XVIII.

GEORGIO rebus humanis exempto, Theodorum catalogi omnes subjiciunt, cujus Pontificatum in extremos tertii sæculi annos conjici oportet. Ac primum nobis investigandus est Theodorus noster, si forte reperiri possit inter multos cognomines Divos, qui antiquitus Episcopali dignitate præditi cum essent, vel martyrii gloria, vel eximie sanctitatis laude floruerunt; deinde rerum maxime memorabilium, quæ sub ejus Pontificatu acciderunt, Synopsis conficienda; demum de illius cultu ac reliquiis, si quid invenire poterimus, paucis exponendum. Hæc omnia tribus paragraphis explicabo; nec tamen quasi ex antiquis monumentis cognita proferens, certa ut sint, & nulli dubitationi obnoxia, quæ dixerò: sed probabilia conjectura sequens, id quod verisimile occurrerit, sine ulla affirmatione ita dicam, ut recte an secus conjecerim, aliorum velim esse judicium. De hoc quippe Salonitano Episcopo cum nihil, præter nomen, memoriæ proditum sit; omni veterum scriptorum luce destitutus, ultra in ejus rebus investigandis quo progrediar, quam ut verisimilia videam, place non habeo.

§. I.

An Theodorus Salonitanus Episcopus unus ex illis sit,
qui sub Theodori nomine coluntur.

SS. Theodori supra
quingenta.

EX Græcis pariter Latinisque Divorum fastis permultos fuisse intelligimus vel sanctitatis fama, vel martyrii titulo insignes, quibus Theodori nomen fuit. Testatur Joannes Bollandus in prætermis. ad diem 19. Febr. amplius quinquaginta ab se inventos esse, qui hoc nomen gesserint, iidemque sive apud Græcos, sive apud Latinos in Divorum numero habeantur. Nobis, inquit, *noti sunt plures, quam quinquaginta SS. Theodori suo tempore referendi*. Verum in tanta Sanctorum cognominum multitudine perdifficile est alios ab aliis secer- nere, & suis quemque rerum, temporum, & locorum notis afficere. Hinc rerum ab illis præclare gestarum permixtio atque confusio; hinc multæ multis in locis, atque insignes partim variæ, partim omnino eadem reliquiæ, quibus Theodori nomen inscriptum est; hinc Theodori cultus atque religio longe lateque propagata; & cum in Oriente atque Occidente apud multas civitates ecclesiasque nomen & cultus Theodori vigeat, & reliquiæ S. Theodori asserventur, fere tamen incertum est, ex illis tam multis, tamque inter se diversis Theodoris, quem potissimum cujusque provincie vel urbis religio spectet ac veneretur; aut cujusnam sint, quas quæque obtinet reliquiæ Theodori titulo insignitas. Cæterum ex omnibus, quibus Theodori nomen obvenit, duo ferme sunt notissimi, iidemque Græcorum juxta & Latinorum litteris celebrati, uterque miles, alter Ducis, alter Tyronis cogno-

Duo Theodori inter
ceteros
maxime
illustris.

mine præditus; horum alterutrum singula ser-
pentes cum esse dicuntur, cujus reliquiis ac pa-
trocinio gloriantur. At Joannes Bollandus, cum
sibi vetera Martyrologia scrutanti ac pervolventi
nomen Theodori occurrat, plerumque dubitare so-
lit, quorsum illud pertineat, nec satis certo di-
gnosceret posse, ad quem ex multis Theodoris, lon-
geque inter se vel temporum, vel locorum interval-
lo disjunctis referri debeat. Theodorus Martyr is,
cui Marcianus Presbyter, & Oeconomus ecclesie
CP. templum exstruxit, Bollandus est plane igno-
tus; nam inquit tom. 1. die 10. Januar. *quis sit,
haud possumus statuere*. In quibusdam Kalendaris
non ita sane antiquis, translationem S. Theodori
Martyris ad diem Martii 18. adscriptam idem Bol-
landus invenerat: *sed quæ illa sit, aut cujus moni-
um*, inquit tom. 2. die 7. Febr. *comperimus*. S.
Theodori Euchaitæ crebra est ac celebris apud Ha-
giologos mentio; sed cum utrumque Theodorum,
de quo supra memini, Ducem videlicet ac Tyro-
nem apud Euchaitas conditum ferant, Bollandus
haud sane liquet, utri Euchaitæ cognomen attribu-
tum sit, & utrius sepulchrum ab advenis juxta in-
digenisque præcipua veneratione colatur. Ad eam
quippe urbem sitam in provincia Helenoponti,
quam alii Euchaitam, alii Euchaniam vocant, ma-
ximi olim fiebant undique peregrinorum concursus
Theodori martyrium & sepulchrum celebrantium.
Adeo difficile est, cum plures Divi cognomines oc-
currunt, alios ab aliis dignoscere, & quæ sua sunt,
cuique tribuere. In apographo Hieronymiano Lu-
censi decem, in Martyrologio Romano septem
ipso & viginti Theodoros invenio; plerosque Epi-
scopos & Martyres, alios aliis locis, & temporibus,
& diebus adscriptos. Inter hos, sive inter il-
los quinquaginta, Bollandi studio atque investiga-
tione compertos, Theodorum Salonitanum Epi-
scopum latere probabile esse dixerim, pro certo as-
firmare non ausim. Facilius equidem invenio, qua
ratione reliquos a nostro possim distinguere, quam
quemadmodum ex ea multitudine nostrum secer-
nam. Nihil ferme cum Theodoro Salonarum An-
tistite commune habent Martyres hujus nominis,
qui vel sub Hadriano, vel sub Antonino, vel Gal-
lieni aut Valeriani jussu ob Christianam religionem
interfecti esse dicuntur. Nihil propius absunt a
nostro, qui Episcopi titulo carent; ii vero aut Ma-
ximiano, aut Maximino, aut Licinio imperanti-
bus martyrium obierunt, & paullo ætate postero-
res sunt, & locorum insuper intervallo ab nostro
disjunguntur. Erat quidem æqualis nostro, idem-
que Episcopus Theodorus ille, quem sub Diocle-
tiano Dignianus Præses acerbissimis suppliciis ex-
cruciatum necari iussit, ejusque diem natalem Græ-
ci ac Latini colunt 19. nonas Julii; sed ille quidem
Cyrene in Libya, noster vero Salonæ in Dalmatia
pro religione decertavit. Cæterum si pro Cyrene
Silenam, pro Libya Liburniam intelligi velis, nam
& Salonam vocatam aliquando Silenam, & Dalma-
tiam alias Liburniam, alias Libyæ vocabulo sub-
jectam fuisse diximus in Actis Georgianis, haud ve-
ro absimile esse censuerim hunc Theodorum esse il-
lum

Incertum
utri Theo-
doro Du-
cis, an
Tyroni
Euchaitæ
cognomen
aditum.

Theodo-
rus Cyrene
in Libya
M. sub
Diocle-
tiano
an noster
dici pos-
set.

tum ipsum, quem quærimus, Salonitanum Episcopum. Alios hujus nominis Episcopos ac Martyres prætermitto; nam singulos recensere, & longum esset, ita sunt multi, & non esset necessarium: inest enim singulis aliquid peculiare ac proprium, unde possint dignosci, ac distingui a Theodoro Episcopo Salonitano. Investigemus igitur alibi, quem inter hos invenire non licuit.

Anno superioris sæculi 57. Aloysius Marcellus Episcopus Polæ arcam marmoream in æde Cathedrali sitam, quam plerique vacuum esse censebant, referari jussit, ut in ea corpus S. Purpurini Martyris Roma paullo ante advectum recondere. Sed præter spem & expectationem inibi reperta sunt sex omnino Divorum corpora, & cujus unumquodque esset, nomen suum cuique adscriptum indicabat. In his erat corpus cujusdam S. Theodori Martyris, de quo nihil, neque litteris traditum, neque fama & auditione a majoribus acceptum, Polenses memorant. Illud tantum ex tabulis in eadem arca repertis conjiciunt sacras illas exuvias jam inde antiquitus conditas ibidem atque asservatas fuisse, quamquam earum notitia & cultus oblivione hominum atque incuria jamdudum obsolevisset. Ceterum de patria hujus Theodori, de vitæ genere atque instituto, de rebus ab eo præclare gestis, de loco ac tempore martyrii, nihil prorsus comperit habent; neque unde sit, aut quando in urbem invectus, inter illos constat. Quin igitur suspicari liceat hunc esse eum ipsum, quem quærimus, Theodorum Episcopum & fortasse Martyrem ecclesiæ Salonitanæ? præsertim cum nulla sit vel civitas, vel provincia, quæ illum sibi vindicet, quæ vel ab se ortum, vel apud se martyrio perfunctum fuisse contendat. Quis enim mihi jure succenseat, si rem vacuum, nemini mancipatam, in medio positam ac relictam arripiam? Ne tamentemere opinari videar, & hunc Theodorum arbitrato meo ecclesiæ Salonitanæ adjudicare, non desunt sane rationes, aut conjecturæ, quas huic opinioni ac sententiæ subijciam.

Nullus Theodorus apud Polenses, de quo quidem constat, vel martyrii palmam adeptus est, vel eximie sanctitatis laude floruit. Hunc igitur, cujus apud illos sepulchrum extat, & alienigenam fuisse, & aliunde in eam urbem translatum esse credibile est. Verisimilius autem est illud e proxima Dalmatia devectum esse, quam inde usque a longinquis Orientis partibus adductum, ubi fere omnes, aut certe plerique hujus nominis Divi vitam sanctissime ætatem præclara morte exornarunt. Huc accedit, quod in eadem arca, ubi situs erat Theodorus, inventum est pariter corpus S. Georgii Martyris, de quo itidem nihil apud Polenses extat seu memoriæ traditum, sive litteris consignatum. Horum porro duorum Martyrum conjunctio plane mirabilis, nisi casu magis, quam consilio facta esse dicatur, aliquid ponderis & momenti conjecturis nostris videtur adjicere; declarat enim, unde uterque eodem tempore translatus fuerit. Salonæ quippe duo per idem fere tempus floruerunt, quorum alteri Georgio, alteri Theodoro nomen fuit; uterque hanc ecclesiam alter alteri subrogatus sanctissime gubernavit; uterque Salonæ, ut iniqua temporum illorum conditio jubet credere, ob religionem interfectus, uterque apud eundem urbem sepultus fuit. Quid igitur restat, nisi ut illud quoque his consentaneum esse dicamus, quod uterque pariter e Dalmatia in Istriam, Salonæ Polam translatus fuerit? quamvis hujus translationis neque auctor, neque tempus designari queat. Ex quo illud etiam efficitur, ut ejus corpus olim Polam transvectum,

Illyricum Sacrum.

& anno abhinc fere centesimo inventum fuit, is videatur esse Theodorus ille, qui Georgio in ecclesiæ Salonitanæ Pontificatum proxime successit.

Quid si Georgius & Theodorus Episcopi ac Martyris Salonitani insuper fuerint germani fratres? Hanc mihi suspicionem iniecit Ado Viennensis Episcopus, qui ad diem 19. Februarii adscripsit *S. Theodorum Martyrem fratrem S. Georgii*. Joannes Bollandus in Præterm. ad diem 19. Febr. hæret in hoc loco Adoniano, quorsum pertineat non intelligit; & ingenue fatetur æque sibi ignotum esse hunc Theodorum, ac Georgium illum, cujus is frater dicitur; *Ac primo*, inquit, *quis ille sit Georgius frater ejus, tamquam eo notior, non liquet*: deinde hæc subjicit: *Sunt & alii viginti nobis modo noti S. Georgii, ac plures, quam quinquaginta S. Theodori, suo tempore referendi; inter quos & hunc S. Theodorum locum, ac certum natalem habere non dubitamus*. Cum itaque incompertum adhuc sit, quisnam Theodorus huic formulæ Adonianæ subsit, nemini sane injuriam fecerim, si eandem formulam ad Theodorum nostrum referendam esse existimem. Is igitur Theodorus, cujus meminit Ado xi. Kal. Mart. cujus corpus Polæ jam inde ab antiquissimis temporibus conditum fuit, nisi me conjectura fallit, & noster est, & Salonitanus Episcopus, & frater Georgii proxime ante illum ejusdem ecclesiæ Pontificatu perfuncti. Neque illud me ab hac opinione revocat, quod Polenses S. Theodori apud se conditi diem festum agant v. Id. Novembris, qui dies sacer est Theodoro Tyroni, celebraturque ab universa ecclesia. Ut enim Theodoro suo Polenses hunc diem potissimum consecrarent, ea causa fuit, quod alterum ab altero minime distinxerint, neque alium Theodorum agnoverint, nisi quem eo die officio cultuque anniversario universalis ecclesia prosequitur. Nam fere ob eandem causam Venetiis quoque eodem die solemniter colitur Theodorus ille, cujus sepulchrum ibidem extat, quemque Veneti inde usque a primordiis urbis conditæ patronum sibi adoptarunt. Is porro, ut docet Joannes Bollandus, est Theodorus ille, cui Ducis, & Megalomartyris cognomen inditum fuit, cujus corpus Constantinopoli Venetias translatum est, quem Latini vii. Idus Februarii, Græci die proximo insequenti venerantur. Sed Veneti a Tyrone Theodorum suum optime distinguunt; hujus enim solemniter liturgiæ atque officio commemorationem alterius Theodori Tyronis ex præscripto Brevariarii Romani adjungunt.

Cæterum natalis ac festus dies Theodori Episcopi Salonensis, si olim is cultum aliquem obtinuit, nusquam certius peti ac dignosci posset, quam e fastis ecclesiæ Spalatenis. Memini me in quodam antiquo ejus ecclesiæ Kalendario ad diem vii. Octobris *S. Theodori Martyris* nomen adscriptum reperisse, sed ibidem jubebatur ejus officium ritu duplici peragendum transferri in primum diem vacuum ab officio novem lectionum. Scio equidem Spalatenes ignaros, quorsum hujus diei officium cultusque pertineat, nihil minus eo die, quam de Theodoro Salonitano Antistite cogitasse, quippe cujus nulla apud illos extat memoria. Sed pervelim scire, cur antiqui Spalatenes eum diem potissimum Theodori nomine insignierint? cur hic dies, sive qui in hujus locum substituitur, tanto apud illos in honore sit, ut dignum censuerint, quem officio rituque duplici concelebrarent? Nullum fortasse ex antiquis, vel recentioribus, seu Græcis, seu Latinis Martyrologiis proferri potest, in quo Theodori cujuspiam mentio ad nonas Octobres affixa reperitur. Nulla civitas, nulla ecclesia, quod ego

N n 3 qui-

Theodorum Martyrem Polæ inventum

nostrum esse Antistitem Salonitanum suspicio est.

Conjectura, quibus ad id suspicandum dugimur.

Theodorus apud Adonem frater S. Georgii videtur esse noster Theodorus.

Cur Polenses Theodorum apud se conditi 9. Novemb. solemniter officio colant.

quidem sciam, nominari potest, quæ Theodoro Martyri hoc die anniversarios honores persolvat. Restat igitur, ut huius diei celebrandæ referendæque ad cultum S. Theodori consuetudo jam usque ab antiquissimis ducta temporibus e Salonitanis ad Spalatenses commigraverit, relataque sit e pervetustis Salonæ tabulis in Kalendaria Spalatensis ecclesiæ; neque aliunde is dies, nisi ab Theodoro Salonarum Episcopo consecrationis ac religionis causam acceperit. Quæ si quis paullo attentius perpendat, in eam opinionem haud fortasse invitatus se induci patietur, ut vero simile existimet, non alium in illo Kalendario Spalatensi nonis Octobribus adscribi, nisi Theodorum Episcopum Salonitanum. Ceterum in eo, quo nunc utitur ecclesia Spalatensis Kalendario, nomen Theodori e septima Octobris ad 9. Novembris translatum invenies; & cum huius diei officium ac Liturgiam sibi vindicet Dedicatio Basilicæ Lateranensis, ibidem jubetur officium & Liturgia S. Theodori *primo die non impedito celebrari*. Ita Theodorus pristinum quidem suum diem amisit, sed cultum eundem, ritumque *duplicis* hodieque retinet apud Spalatenses; qui tamen cum Theodorum Salonitanum ignorent, hunc, quem ipsi ritu speciali colunt, putant eundem esse, quem ecclesia universalis v. Idus Novembris, sive nona die huius mensis simplici commemoratione veneratur. Quæ cum ita sint, e plurimis Divis ac martyribus, quibus Theodori nomen obtigit, sin minus certo, attamen probabili quadam conjectura & ratione deprehendimus, quem querimus, eumque secretum ac distinctum ab reliquis omnibus, quibus præter nomen, nulla fere cum nostro, neque rerum, neque locorum, neque originis affinitas intercedit.

Theodorus noster
ab aliis
eiusdem
nominis
differens.

Quare ut huic disquisitioni finem aliquando imponam, & paucis omnia complectar; Theodorus ille, cuius reliquiis superiore sæculo inventis Polenses gloriantur, cui Spalatenses ex traditione majorum nonas Octobres olim consecraverunt, & quem Ado xi. Kal. Mart. commemorat, videtur esse ipsemet Theodorus Episcopus ac Martyr Salonitanus, cuius inquirendi gratia hanc indagacionem instituiamus.

§. II.

De Pontificatu & martyrio Theodori.

Post Diocletianum
e Dalmatia
discessum

Theodorus electus
ep. Salon.

Diocletiano post eadem Georgii Episcopi & aliorum Martyrum Salonis abeunte, & in Orientem cum exercitu ad Alexandrinam expeditionem profecto, Primores ecclesiæ Salonitanæ nihil prius sibi faciendum putarunt, quam ut indictis Episcopalibus comitiis, Christianum gregem orbem spirituali custodæ gnavi industriæque Pastoris fidei ac tutelæ committerent. Itaque Presbyteris Clericisque Salonitanis cum populo in unum locum convocatis, quibus ex antiqua ecclesiastica disciplina jus erat suffragii ferendi, e collegio ejusdem Cleri delectus est ad ecclesiam illam regendam Theodorus vir doctrine & sanctitatis eximius, idemque, si conjectari fas est, e nobilissima stirpe ortus, atque adeo Georgii decessoris sui frater. Pontificatum gessit brevem illum quidem, sed ut temporibus illis, satis tranquillum pacatumque. Nam turbulenta illa tempestas paucis ante diebus exorta, quæ oppresso extinctoque Pastore universum gregem timore ingenti perculerat, sub discessum Diocletiani fere statim quievit, & omnia, quæ adversus nos ille commoverat, pace & otio resederunt. Quæ vero deinceps consecuta sunt bella maxima &

gravissima, Diocletiani curas & cogitationes a persequendis Christianis ad rempublicam tuendam ac firmandam avocarunt. Diocletianus quippe an. 296. sub finem Aprilis classem Illyricis Italicisque copiis refertissimam e portu Salonitano eduxit, & oram Illyricam, Græciamque circumvectus, Nicomediam venit; qua in urbe legiones ex delectu Italiæ confectas Galerio ad Persicum bellum tradidit, ipse cum Illyricis copiis in Ægyptum navigavit, ut Achilleum tyrannum opprimeret, qui compulsis ad defectionem Ægypti Alexandriam occupaverat. Octo ipsos menses ejus urbis obsidione, & assiduis circa urbem præliis extraxit, quæ demum capta sub initium anni 297. Achilleum interfecit, & ab seditiosis illis vel morte, vel exilio, vel bonorum proscriptione multatis, acerbissimas rebellionis pœnas repetiit. Deinde auxiliares copias ex Illyrico & Dalmatia collectas, Galerio, qui semel atq; iterum male rem gesserat cum Persis, subsidio misit, quibus ille adjutus majorem, quam acceperat, hostibus cladem reddidit. Ita Diocletiano absente ecclesia Salonitana a gravissimo periculo metuque respiravit; nisi quod multis identidem incommodis conficiari necesse erat ob magistratum, ac Præsidum malitiam, qui per speciem obtemperandi antiquis Romanorum legibus, & Imperatorum edictis, reipsa ut penitus infesto adversus nos odio obsecundarent, alia ex aliis pericula Christianis moliebantur. Cum itaque res Christiana aliquid pacis atque otii pacta esset, dubium non est, quin Theodorus hac, qualiscumque fuerit, temporum tranquillitate ad ecclesiam illam firmandam augendamque uteretur, in id maxime intentus, ut Ethnicos quamplurimos ad Christum adjungeret, ut veterum Christianorum mores corrigeret atque excoleret, ut ecclesiasticam disciplinam, sicubi collapsa erat, restitueret ac stabiliret. Sed quid rerum memorabilium præcipue gesserit, id nusquam invenire licuit, aut litteris, aut memoriæ proditum.

Res interea accidit, quæ civitatem, & ecclesiam Salonitanam haud leviter turbavit, si vera sunt, quæ in Actis Georgii de quodam huius temporis Dalmatico bello ex tabulis Ariminensibus conjecimus, quæque accuratius & fusius explicari oportebit in historia Diocletianea. Anno 297. dum Diocletianus Ægyptiaco & Persico bello implicitus longe gentium aberat, Demosthenes quidam, iis ad defectionem compulsis, quibus odio erat nomen & imperium Diocletiani, regnum Salonis occupaverat, totamque fere Dalmatiam in suam potestatem redegerat; id quod cives urbemque in extremum discrimen adduxit. Nam Salona anno 298. obsesta terra marique, & oppugnata vehementissime, parum absuit, quin vi capta, & direptioni atque incendiis tradita, defectionis suæ gravissimas pœnas subiret. Sed rebus pene jam desperatis ac perditis opem e cælo attulit Georgius, qui biennio ante ad superos migraverat, & Romanorum classe victa disjectaq; urbem illam summis obsidionis periculis liberavit. Nec videtur dubitari posse, quin Theodorus sanctissimus Antistes civium suorum vicem pertimescens, suis apud Deum precibus ac lacrymis effusus, insperatum illud ac præsens auxilium e cælo accersierit. Ac Demosthenes quidem post direptam everfamque urbem Ariminensem, aut prælio victus est, aut depositis armis ultro pacem veniamque petiit, Salona vero cum universa provincia in Diocletiani fidem ac potestatem rediit. Compositis pacatisque rebus Dalmaticis, haud diu superstes fuit Theodorus. Huic enim, in quo versamur, anno Christi 298. ejusdem ex hac vita decessum

Defectio
Dalmati-
ce, Salona
obsesta, ac
divinitus
liberata.

Theodori
obitus an.
298.

cessum illigemus necesse est, ut loci ac temporis quod sit satis, relinquatur tribus aliis Episcopis, qui deinceps ecclesiam Salonitanam gubernarunt usque ad annum quartum proximi sæculi.

Sive martyrium.

Si Theodorus cum eximia vitæ sanctitate martyrii laudem conjunxit, haud sane illi occasio martyrii subeundi & opportunitas defuit. Cum Diocletianus in partibus Orientis anno superiori post Persicam victoriam Diis hostias immolaret, nihilque aut responsi ex inanibus illis simulacris eliceret; vel signi appareret in pecudum extis, unde rerum futurarum eventus dignosci possent, ejus rei causam culpamque omnem Aruspices in eos, qui aderant ibidem, Christianos contulerunt. Quare inflammatus scelere & furore protinus edicto sanxit, ut quicumque stipendia facerent, iidemque Christiani essent, quamprimum vel ad patrios ritus avitæque caeremonias redirent, vel exautorati, & ignominia notis inusti ab exercitu dimitterentur. Hujus edicti exsequendi cura delegata est cum cæteris Provinciarum Præfectis, tum potissimum Veturio Magistro Militum, a quo hæc persecutio cognomen accepit, appellarique apud aliquos solet *persecutio Veturii*. Nec decreta in Milites animadversio intra cædes se cohibuit; sed ultra progressa, quam ex edicti formula perscriptum erat, quamplurimos cum in Oriente, tum in Occidente acerbissimis suppliciis affectos de medio sustulit, ut ex Actis Martyrum intelligi potest; ac ne Palatinis quidem ipsis parcitum fuit, iis videlicet, qui summos honorum gradus adepti apud Imperatores in aula versabantur. Illis siquidem optio facta est, utrum mallet Christianæ religioni nuncium remittere, an vero bonis omnibus atque honoribus exuti, & insuper verberibus cæsi in exilium relegari. Sed quæ lex in solos milites lata fuerat, ea paulatim cæpit latius extendi Prætorum improbitate, qui licentius quam antea, & crudelius in reliquos Christianos sæviendi occasionem inde sumpsere, Imperatoribus vel tacite rem approbantibus, vel immani magistratum libidini sævitæque obscundantibus. Hæc fere omnia ex Lactantio, & Eusebio, quæ in historia persecutionis Diocletianæ paullo copiosius ac diligentius erunt explicanda.

Redierat Diocletianus ex Oriente.

Redierat itaque ex Oriente Diocletianus, quem scilicet in Italiam defectio Dalmatarum evocaverat. Ac tantisper quidem iracundiam suam, pessimumque in Christianos animum cohibuit, dum Demosthenis ulciscendi, & Dalmatiæ recuperandæ cupiditas ejusdem curas & cogitationes, tum copiis navalibus ac terrestribus cogendis, tum bello gerendo distinuit. Sed Demosthene aut victo, aut sponte veniam ac pacem suppliciter petente, cum tota provincia sine certamine in fidem Diocletiani rediisset, quod in Oriente adversus milites Christianos decreverat, ad id exsequendum omni studio operaque incubuit. Cum ergo trajecisset in Dalmatiam, ut si quæ supererant, civilis belli reliquias extingueret, & sublati præteritarum offensionum causis, pacatisque incolarum animis, omnia in pristinum quietis ac tranquillitatis statum restitueret, Christianos exagitandi initium a militibus cepit, quos militaribus exutos insignibus in latumias ac fodinas conjecit, ut lapides exciderent, arenasque effoderent, quibus ad Dalmatica ædificia uteretur. Nam etiam Hercules Romæ Thermas Diocletianæ exstruere aggressus idem animadversionis ac supplicii genus in Christianos milites adhibere instituerat. Nec vero a cæteris Christianis manus abstinuit. Cum enim Ethnicis quidquid barbarum ac tumultus adversus rem publicam exortum esset, id per calumniam ad Christianos au-

Adventus in Dalmatiam.

tores referrent, Dalmaticæ seditionis nuper conflata culpam pœnamque in Christianos transtulit. Quod quidem crimen Christianis objectum multis exitio fuit. Hæc si vera sunt, ut certe vero similia esse mihi videntur, haud ambigi potest, quin potissimum in eam suspicionem venerit Theodorus ecclesiæ Salonitanæ Episcopus, e cujus auctoritate nutuque cæteri pendebant; ex quo fit, ut is primus omnium & quæsitus ad necem, & in vincula conjectus, idemque hac temporis procella oppressus fuerit. Nulla enim alia occurrit, persecutio, qua cum aptius Theodori martyrium cohæreat; præsertim cum in Catalogo Antistitum Salonensium tres alii post hunc numerentur Episcopi, usque ad annum 304. quorum Episcopatus sex annorum spatio circumscribi oportet. Cæterum, quæ pertulerit supplicia, quove lethi genere interierit, incompertum est. Ita Theodorus cum duos annos & menses aliquot ecclesiæ Salonitanæ præfuisset, anno Christi 308, ut videtur, ac die septima Octobris, vitam sanctissime actam illustri martyrio exornavit. Sed quam certus est ejus Pontificatus Salonitanus tertio sæculo in exitum vergenti affixus, tam incerta sunt reliqua omnia, quæ antiquis monumentis tabulisque destituti conjectando descripsimus.

Ethnicis Dalmaticæ defectio- nis culpa in Christianos conferentibus

subeundi martyrii occasio oblata Theodoro.

S. III.

De cultu, translatione, & inventione Theodori.

Quæ pietatis ac religionis officia martyrum corporibus eritu præscriptoque ecclesiastico veteres Christiani tribuere solebant, eadem Theodoro, qua dignum erat veneratione cultuque, perfoluta fuisse credibile est, si vere is martyr perfunctus fuit. Itaque Salonitani nihil antiquius habuere, quam ut amantissimi Pastoris, egregiique Martyris exuvias clam & raptim ob ingruentium hostium metum colligerent; eundemque in abdito loco, secretoque ab Ethnicorum frequentia atque oculis, sepulturæ rite mandarunt. Theodori præterea nomen in Diptycha ecclesiæ Salonitanæ relatum fuit; atque ad celebrandam ejus martyrii memoriam dies anniversarius constitutus, idemque, ut videtur, nonis Octobris affixus. Vignit deinde Theodori religio in alias ex aliis ætates propagata, floruitque Salonæ, ut probabile est, annos ferme 340; tamdiu videlicet, quoad civitate funditus everfa, ecclesiasticis tabulariis incensis, civibus partim extinctis, partim fuga dilapsis, omnem omnino sanctissimi viri cultum ac memoriam oblivio delevit. Hujus tamen vetustissimæ religionis subobscura quædam indicia rerinuit Kalendarium, quo utebatur olim ecclesia Spalatensis. In eo quippe Theodori commemoratio ac natalis dies nonis Octob. hisce verbis subjicitur: *711. Octob. Spalati S. Theodori Mart. Duplex transfertur*. Rationes haud sane absurdas attuli paragrapho primo, cur mihi videatur eo loco, illisque verbis designari Theodorus Salonitanus Episcopus ac Martyr; & rationibus illis, quod argumenti sive conjecturæ nunc adjiciam, nihil præterea occurrit. Quod autem Spalatenses vulgo existimarent ejus diei consecrationem referri ad Theodorum illum, qui tota ecclesia celeberrimus est, idemque Græcis juxta Latinisque notissimus, vel ad alium quempiam ejusdem nominis Martyrem, id ex ignoratione Theodori Salonitani Antistitis ac Martyris profectum esse dixi: atque hinc etiam fieri consueo, ut officium cultumque Theodori in alium diem transferant, in ejusque locum S. Justinæ Virginis ac Martyris solemnia sacra substituant. Nam si vera sunt, quæ dici-

Theodorus in Diptycha relatus.

Dies natalis nonis Octobris affixus in Kalen. Spalat.

diximus, & Spalatenſes cognoviſſent, ad quem ejus diei celebritas ex majorum ſuorum inſtituto pertineret, numquam profecto commiſſuros fuiſſe arbitror, ut ex antiquiſſima ejusdem diei poſſeſſione cultus anniverſarius Theodori Salonitani Epifcopi deſiceretur. Itaque admodum vero ſimile mihi videtur eſſe, laudatam Kalendarii Spalatenſis formulam ad Theodorum noſtrum ſpectare, ejusque nomen ac natalem diem ad nonas Octobres adſcriptum e vetuſtiſſimis Salonæ tabulis in faſtos eccleſiæ Spalatenſis immigraſſe; ex quo illud etiam conjectari licet Theodori martyrium ſive obitum in diem ſeptimum menſis Octobris incidiſſe. Nunc Theodoro e Dalmatia in Iſtriam translati tempus, ſi forte ex aliquibus indiciis ſeu conjecturis deprehendi queat, inveſtigari oportet.

Conſtanti-
nus Iſ-
tria au-
tem po-
ſitus.

Anno 312. cum Occidentis imperium adeptus eſſet Conſtantine Magnus viſto cæſoque Maxentio Italia univerſa pariter cum Iſtria, quæ jam inde ab Auguſti deſcriptione Italia finibus continebatur, in ejus poteſtatem conceſſit. Auſtor eſt Sigonius de Imp. Occid. l. 3. Conſtantinum per idem tempus anno ſcilicet 313. poſt nuptias Conſtantinæ ſororis & Licinii Mediolani celebratas, peragraſſe Æmiliam, Liguriam, ac Venetiam, ut regiones illas atque urbes Maxentii tyrannide oppreſſas præſentia ſua recrearet, iniquis & graviſſimis veſtigialibus eximeret, atque ad fraudes injuriasque arcendas optimis legibus communiret: *Ille autem urbe egreſſus, Æmiliæ, Liguriæ, Venetiæque civitates ſuperiore bello afflictaſ perluſtrans, adventu ſuprelevavit. Ex quibus præcipue Mutinam, & Aquilejam multis affectis beneficiis recreavit.* Nec videtur dubitari poſſe, quin Iſtriam quoque adierit, hujusque provinciæ urbes multis & maximis beneficiis comulaverit: id declarat inſcriptio Tergeſtina, quam P. Irenæus lib. v. cap. x. Hiſt. Tergeſt. inſeruit. Neque minor illi reipublicæ, quam Chriſtianæ religionis ſtabiliendæ & ampliſcandæ cura fuit in iis civitatibus, ac provinciis, quaſtum peragravit. Nicolaus Manzolius in Deſcript. Iſtr. & Ferdinandus Ughellus in Ital. ſacra tradunt ex antiquis tabulis conſtare Petinenſem in Iſtria Epifcopatum ab eo inſtitutum, & opulentiffimis veſtigialibus, atque ampliſſimis privilegiis inſtruetum fuiſſe, qua in urbe dicitur etiam in honorem S. Nicephori Martyris ædem Cathedralē a fundamentis excitafſe. Haud vero dubium eſt, quin in alias etiam Iſtriæ civitates, & Polam poſitiſſimam urbem pervetuſtam ac nobilem religionis ac beneficentiæ ſuæ partem aliquam derivaverit. Porro cum res Chriſtiana in Iſtria ab omni periculo metuque exempta floreret, majoresque in dies Conſtantino ſautore atque auſpice progreſſus faceret, multos e Dalmatia Chriſtianos illuc commigrandi cupiditas inceſſit, ut ſub ejus clementiſſimo imperio tranquillam vitam agerent, & quieti pacatque rebus divinis operam darent. Nam in Dalmatia, vivo adhuc Diocletiano, qui hujus provinciæ regimen poſt abdicationem imperii retinuerat, nihil Chriſtianis ſatis tutum eſſe videbatur; & quamvis ætate ac morbo ingreſcente multum de ſua in eos crudelitate remiſerat, ejus tamen exitiale in eoſdem odium, & quam ad eam diem exercuerat, immanis ſævitia tantum terrorem omnium animis incuſſerat, ut eo vivo non modo ſine cura quieſcere, ſed ne ſpirare quidem ſine metu poſſent. Cum igitur Chriſtiani quamplurimi, ut ſe Diocletianæ tyrannidi ſubductos in poteſtatem ac clientelam Conſtantini transferrent, e Dalmatia in Iſtriam migrarent, atque ut fieri ſolet, e rebus domeſticis pariter & communibus, ſacris ac profanis quicquid

poſſent ſecum aſportarent, per id tempus exiſtimō cum alia martyrum corpora, tum etiam Theodori ſacras exuvias in Iſtriam translataſ fuiſſeſque quidam translationem referendam eſſe arbitror ad annum xxi. quarti ſæculi, poſtquam ſcilicet Conſtantine ſub initium ejusdem anni nuptias Conſtantinæ ſororis ſuæ Licinio in matrimonium traditæ Mediolani regali magnificentia celebraverat, in eademque civitate edicto ſanciverat, ut eccleſiis bona, quæ tyrannorum jufſu ac permiſſu Ethnici interverterant, ſua cuique redderentur; veteratque, ne quiſquam impoſterum Chriſtianos factovebove læderet; neu cuiquam huic religioni nomen dediſſe fraudi foret probrove. Hoc decretum ipſemet per omnes Italia Iſtriæque urbes, quas luſtravit, circumtulit, & ubique promulgari juſſit; neque impenſius verbis, quam exemplis Chriſtianos excitavit, ut Chriſto ſanctiſque martyribus Baſilicas exſtruerent. Itaque ut huic translationi, de qua nunc agimus, epocham aliquam ſi minus certam, at tamen probabilem aſſigamus, anno Chriſti 313. avectas e Dalmatia Theodori exuvias, una cum reliquiis Georgii Salonitani Epifcopi, Pola ex cepit, eaſdemque in æde totius urbis primaria, quam per idem tempus a fundamentis Polenſes exerant, perhonorifice conditas, in hodiernum uſque diem ſervavit. Nec dubium eſt, quin ab initio Martyris ſepulchrum eximia Polenſium veneratione ac frequentia coleretur. Verum ejus celebritas ac religio, cum aliquot ſæcula viguiſſet, hominum incuria, ut ſit, paulatim deſcendere atque imminui cœpit; ac demum veteri traditione interciſa, publicis tabulariis vel incenſis, vel ex pilatis, eo res deducta eſt, ut Polenſes hujus Martyris nomen tantummodo memoria teneant; cætera omnia, quæ ad ejus Epifcopatum, martyrium, translationem pertinent, funditus ignorent; ex quo ſit, ut ſacrum illud corpus, cujuſnam ſit, ignari Theodoro illi vulgo attribuant, cujus anniverſarius dies v. Id. Novembris a Latinis celebratur.

E Dalmatia multi in Iſtriam migrarunt, & ſecum Theodori corpus Polam tranſtulere.

Mediolanenſe Conſtantini pro Chriſtianiſ edictum.

Theodori cultus apud Polenſes paulatim decrevit.

ac demum prorsus interdicta.

Nunc in æde Cathedrali Polenſi colitur Theodorus una cum corporibus aliorum quinque ſive Martyrum, ſive Confeſſorum in eadem arca incluſus, quæ ſita eſt ſubter altare aſſervando imperitiendoque ſanctiſſimo Chriſti corpori deſtinatum, cui ſacra menſa ad rem divinam faciendam impoſita eſt. In eadem arca conduntur capſulæ cupreſſinæ omnino quinque; quarum una corpus S. Theodori, altera S. Georgii, tertia S. Demetrii, quarta S. Baſilii, quinta demum S. Florii pariterque S. Salomonis continetur; & ſuum cuique nomen adſcriptum eſt. Tota hujusmodi arca conſtat e marmore Græciſi, antiquo opere, & præclaro artificio perfectæ. Extrinſecus exhibet Divorum inibi conditorum ſigna pulcherrime cæolata, & in ſuis quæque loculamentis diſpoſita; inter quæ medium locum obtinet Deiparæ Virginis effigies. Inſcriptio in eodem marmore incifa octo hiſce verſiculis conſtat:

Arca, in qua conditus Theodorus cum aliis Divis.

*Exorat Thomas doratus ſedibus altis,
Dulce canunt folles ad myſtica ſacra paratis,
Pola Chori ſpeculum, templi nova forma vicina,
Ara nitens flagrat Blaſio ſub ſtirpe Molina.
Intus marmor habet oſſa, conſpicis ecce figuras.
Deme vias partu, qua fecit ad æthera puros
Bis tulit aſtates jani lux prima moventis
Luſtra ter & decies octo ſociata ducentis.*

Ædipo opus ſit ad hujusmodi carmina interpretanda: ita obſcura ſunt, & quibuſdam quali ænigmatum nodis implexa. Quæ ad rem noſtram pertinent, quæque intelligere potui, paucis expediam. Primo verſiculo deſignatur S. Thomas Apoſtolus, cujus

cujus in honorem Deo dicata fuerat hæc ædes Cathedralis, cui deinde alter ab Deipara Virgine titulus accessit. Polenses jam ante ab antiquissimis temporibus patronum sibi adoptarunt Thomam Apostolum, ejusque effigie pro insigni civitatis utuntur, quem etiam in publico urbis vexillo depictum præferunt. Quartus indicio est hanc epigraphem illic insculptam fuisse jussu & auctoritate, Blasii Molini Patricii Veneti, qui Polensem ecclesiam regendam suscepit an. 1410. ab eaque ad Jaderinam translatus est anno vigesimo ejusdem sæculi. Utrum autem per idem tempus ad sacras illas exuvias condendas hujusmodi arca comparata fuerit, an vero tum eidem adjecta sit tantummodo inscriptio, compertum non habeo. Quinti hæc ferme sententia est: eorum intrinsecus corpora contineri, quorum extrinsecus effigies conspiciuntur. Duobus postremis versibus designatur annus inscriptionis appositæ, qui fuit æræ vulgaris 1417. in hunc quippe annum desinunt duæ illæ ætates, & ducenta, atque octoginta tria iuxta hisce versibus expressa, quorum initium ab Christi ortu desumitur, isque annus cum Episcopatu Blasii Molini præclare congruit. Hinc apparet, quanto in errore versentur ii, qui temporum spatia iisdem carminibus consignata coarctant, eaque ducentorum ac viginti lustrorum numero circumscribunt; ex qua computatione elicitur annus Christi 1107. qui tercentis ac tribus annis Blasii Episcopatum antecessit.

Michael
Ursinus
Ep. Polen.
an. 1487.

Arcam aperuit, sex
divorum corpora
eodem
vasculis
inclusit,

quas in eadem
arca
reposuit.

Michael Ursinus Episcopus Polensis, cum altare arcæ superpositum solemniter ritu ac ceremonia consecravisset anno xv. sæculi 87. eodem tempore sacras illas reliquias sibi pro suo munere explorandas atque recognoscendas censuit. Itaque arcam aperiri jussit, Divorum corpora diligenter inspexit, ac rite recognovit, eademque indidem exempta, in capsulis cupressinis ad id paratis alia seorsum ab aliis reposuit, tum ipsas capsulas annulo Episcopali obsignatas in arcam marmoream inclusit. Rem deinde omnem, quo testator ad posteros foret, in publicas tabulas referri voluit, quas in capsula S. Theodori recondidit. Earum litterarum exemplum totidem verbis interponere hoc loco operæ pretium visum est.

In Christi nomine Amen. Anno ejusdem Nativitatis 1487. Indiçione 5. Die 18. mensis Novembris, Reverendiss. Pater, & DD. Michael Ursinus Dei, & Apostolica sedis gratia Episcopus Polensis consecravisset hoc altare ad laudem & honorem Summi & Magni Dei, sub vocabulo inscriptorum Sanctorum, quorum corpora manibus suis propriis in ipso altari posuit in capsulis ex cupresso ad laudem Dei.

Corpus S. Theodori Martyris.

Corpus S. Georgii Martyris.

Corpus S. Demetrii Martyris.

Corpus S. Florii Episcopi, & Confessoris.

Corpus S. Basilii Episcopi, & Confessoris.

Corpus S. Salomonis Episcopi, & Confessoris.

Sed, quod permirum videri debet in re non ita sane antiqua, ex eo tempore horum Divorum religio ac memoria desuere paulatim clabique cepit ex hominum mentibus atque animis, ac demum sic prorsus evanuit, ut proximo superiore sæculo clam omnes esset, quidam in arca illa contineretur. Illud unum ancipiti fama vulgo jactabatur, inibi vel S. Florii, vel Blasii Molini Polensis Episcopi corpus includi; neque deerant, qui contenderent arcam illam omnino vacuum, atque inanem esse. Verum divinæ providentiæ fuit, res ita disponere, ut thesaurus ille absconditus iterum in lucem proferretur. Percommodè siquidem accidit, & quantum existimari licet, divino consilio factum est,

Quomodo
iterum in-
venta.

ut superioris sæculi anno 57. corpus S. Purpurini martyris, Roma Polam advectum, ejus arcæ referendæ & introspiciundæ occasionem causamque præberet. Nam cum de comparando monumento consultari cepisset, in quo sanctissimi illius martyris exuvie pro dignitate collocarentur, Aloysium Marcellum urbis Episcopum, sive aliorum rogatu & consilio, seu potius cœlestis Numinis instinctu, cupido cepit explorandi, quidnam arca illa inclusum esset, ut ea, si forte vacuum reperisset, ad corpus S. Purpurini condendum uteretur. Arca igitur patefacta præter expectationem invenit S. Theodori, atque aliorum, quos supra recensui, corpora; suis quodque loculis, seorsum inclusa, & tabularum ibidem reconditarum admonitu, quod cujusque nomen esset, agnoscit. Post Ambrosianum hymnum solemniter ritu ac cerimonia decantatum, decreta est publica supplicatio, quæ quidem altero post mense instituta est, peractaque quanta maxima potuit celebritate, sacrasque reliquias in templum relatas Episcopus in eadem arca, unde fuerunt exemptæ, reposuit, suis uti antea loculis inclusit, & Pontificali signo rite obsignavit. Tum ut illarum generationi in perpetuum consuleret, ne nulla umquam oblivio earumdem memoriam apud posteros deleteret, eas singulatim, una cum Divorum, ad quos pertinebant, nominibus in publicos illius ecclesiæ codices referendas curavit.

Illud ad extremum hic subijcere operæ pretium duxi, animadvertique ab omnibus velim, quidquid Theodoro vel monumenti antiquitus positum fuit, vel cultus etiamnum adhiberi solet sive in urbe, sive in diœcesi Polensi, id fere omne, si primi veterisque instituti ratio habeatur, sane probabiliter referri posse ad Theodorum Salonitanum Episcopum ac martyrem, quamquam is, ut sæpius monui, Polensibus sit ignotus; æque omnia ex vulgari communique opinione ad eum pertinere existimentur, cujus dies anniversarius v. l. Id. Novembris ab ecclesia colitur. Huic igitur dicatum esse arbitror Polense templum & collegium sacrum Virginum ex præclaro instituto S. Benedicti, quod S. Theodori titulo inscribitur. Hujus cœnobii primordia perantiqua esse constat, quippe cum ejus originem saltem supra quingentesimum annum repeti oporteat: nam anno xli. sæculi 94. & Virginum numero, & opum copia, & famæ celebritate florebat, longeque, ut videtur, a primordiis aberat, quæ ferme obscura & exigua esse solent: id quod colligi potest e vetustissimis tabulis eodem anno conscriptis, quæ docent per id temporis huic cœnobio præfuisse Verametam Pulcheriam, Virginem vel nobilitate vel sanctimonia insignem. Cæterum quo tempore, quoque auctore conditum fuerit, incertum est. Fuit hoc in more positum institutoque majorum, ut voti ac religionis causa ad templum S. Theodori senæ singulis annis Cleri populique Polensis supplicationes fierent; quarum omnium illa erat multo celeberrima, quæ peragi solebat v. Idus Novembris, qui dies sacer est Theodoro Tyroni, ejusque nomine ac martyrio insignitus apud Latinos Martyrologos. Idem tamen dies apud Polenses præcipuo in honore est, atque in ejus ecclesiæ Fastis locum obtinet inter festos ac solemnes dies, qui Polæ singulis annis peculiari cultu rituque celebrari solent. Cæterum natalis & anniversarius dies Theodori apud Polenses conditi longe alius est, ut nobis videtur, petique debet ex Calendario antiquo ecclesiæ Spalatenis, in quo Nonis Octob. S. Theodori nomen & commemoratio subijcitur. Illud quoque antiqua consuetudine receptum fuerat, ut Polensibus Canonicis, qui sup-

Vetus Po-
lenis re-
ligio ad
nostrum
Theodo-
rum spe-
ciabat.

Templum
ac cœno-
bium Po-
lenis S.
Theodori,

admodum
vetustum,

ad quod
anniversa-
ria Cleri
Populique
Polensis
supplica-
tio.

supplicantium agmen ducebant, e cœnobio esculenta quædam ac poculenta, officii & cuiusdam quasi hospitalitatis causa præberentur. Verum huiusmodi consuetudinem aboleri placuit, sive quod oneri esset cœnobio, sive quod ejus diei religioni, & sanctitati parum consentanea videretur. Quare ad huiusmodi onus redimendum, inter Mariam Ysogam S. Theodori Antistitam, & Polensem Episcopum ita convenit, ut cœnobium ex annuis redditibus tritici aliquot sextarios in singulos annos Capitulo Polensi pensitaret, quod quidem constat ex antiquis ejusdem cœnobii tabulis confectis anno 1266. postridie Id. April. S. Theodori templum ac cœnobium olim extra urbem ad Orientem situm erat, prope quemdam fontem, unde cognomen tum acceperat, appellarique solebat S. Theodorus *de fonte*, vel *ad fontem*. Sed anno 1356. cum tota circa urbem regio Hungarico bello arderet, Bertuccius Civranus, qui per id temporis Istriæ Præfecturam gerebat, idemque Venetorum classi summo cum imperio præerat, sacras illas Virgines hostium incursionibus atque injuriis expositas in urbem transferri jussit, ibique earum perpetuam sedem ac domicilium collocari. Aedes illis attributæ sunt satis amplæ atque excultæ apud S. Joannem; itemque templum ad divinas laudes canendas, cæteraque religionis officia peragenda exstructum. Hanc translationem Benedictus Episcopus Polensis ratam habuit, riteque approbavit anno insequenti, idque testatum voluit esse publicis litteris eodem anno datis, & Episcopali diplomate confirmatum, quo ob eam, quam dixi, causam potestatem facit transferendi cœnobium S. Theodori *de fonte prope Polam, in loco, ubi dicitur Bitinio, posito in civitate Polæ apud ecclesiam S. Joannis, quæ est ruinata, & dictam ecclesiam S. Joannis reparandi, & ibidem Monasterium construendi, & ipsam ecclesiam habendi & possidendi cum omnibus suis pertinentiis, & hoc de voluntate & expresso consensu D. Presbyteri Joannis quondam S. Engelsfredi Canonici majoris ecclesiæ Polensis, & nunc Rectoris ipsius ecclesiæ S. Joannis &c.*

Ædes D. Theodori ab Julio Saraceno Ep. Polens. restaurata.

Anno superioris sæculi 28. Julius Saracenus Episcopus Polensis pro sua erga S. Theodorum pietate ac religione, ejus sacram ædem, qua vitium fecerat, reficiendam, qua rudis erat & inculta, ornandam curavit; id quod docet inscriptio supra maximam templi januam in marmore incisa, cujus exemplum hoc loco visum est intexere:

Julius Saracenus Ep. Polensis, Nob. Vicentinus. Canonici Polenses Templum hoc D. Theodoro sacrum Reficiendum, & ornandum curavit Sub Regimine Sor. M. Magd. Aleandra Ab. Et Annae Fabris Vic. An. MDCXXIIX.

S. Theodorus Albonæ Patronus.

Est præterea in agro Polensi oppidum neque infrequens, neque ignobile, cui nomen Albonæ, ubi S. Theodori cultus ac religio floret. Nam in æde totius oppidi maxima, eademque Canonicorum collegio incluta, brachium S. Theodori summa cum veneratione asservatur, & insuper S. Theodorus inter primarios oppidi patronos recensetur, cujus fidei ac tutelæ, publicam salutem, fortunæque communes solenni voto ritumque olim a majoribus suis commissas fuisse posterius commemorant. Quæ quidem templa, ac religionis officia, cum antiquitus ad cultum Theodori Salonitani instituta fuerint, ut censeo, nunc unus Theodorus Tyro sibi vindicat, quod is tantum Istriis ac Polensibus sit notus, alterius autem memoria omnis ac notitia jamdudum interciderit. Quæ de Theodoro Salonitano Episcopo Polam translato, & apud Polen-

ses Istrosque singulari veneratione culto scripsi, perinde accipias velim, nihil ut affirmasse me existimes, quippe probabilis conjectura sequens, ultra, quo progredere, quam ut verisimilia scriberem, non habui.

CAPUT II.

De Joanne II. Frontiniano I. Episcopo Salonitanis.

Post Theodorum tres deinceps Episcopi præfuerunt ecclesiæ Salonitanæ intra finem sæculi tertii, & proximo ineunte, ut Catalogus Romanus Salonensium Antistitum docet, qui Pontificatum Joannis III. usque ad annum 304. perduxit, eique Petrum hujus nominis primum subjecit. Horum Acta cum aut nemo litteris mandaverit, aut vetustate interierint, de illis nihil quidem, quod proprium sit ac singulare, scribere possumus, sed solum communia quædam, & perturbatissimis illis, Christianæque religioni iniquissimis temporibus consentanea breviter attingere, quæ in eorum Pontificatum accommodari posse, & convenire videantur.

§. I.

De Joanne II. & Salonarum Episcopo XIX.

Theodoro religionis causa, ut putamus, interfecto in sedem Pontificiam successit an. 298. in finem vergente Joannes eo nomine secundus, qui ecclesiam illam Pastoris aliorumque cæde perculsam & afflictam, graviorumque cladum impendentium metu suspensam ac sollicitam offendit. Illo quippe adversus Christianos milites edicto in partibus Orientis proposito, & per omnes Romani orbis provincias, circumferri jussu, quasi signo dato, ubique Præsidum ac populorum crudelitas rabiesque in Christianum nomen incubuit, quam Salonæ acrius exauit præsentia & auctoritas Diocletiani, qui Christianos divexandi cædendique initio a militibus facto, deinde in ejus urbis Episcopum, & in omnes promiscue Christi cultores sævitiam convertit. Nec vero Diocletiani Romam abeuntis discessu, tempestas illa conquievit, quippe persecutio in milites odium Ethnicorum immane & crudele in Christianos vehementius excitaverat, quam ut brevi temporis spatio sedari, & paucorum suppliciis restingui posset.

Theodoro Joannes II. successit.

Christiani Salonæ vehementer exagitati.

Itaque Joannes difficillimis sane temporibus Salonitanam ecclesiam regendam suscepit, & quamquam omni humana ope destitutus, nullum tamen, quod in ea rerum ac temporum calamitate præstari posset, boni pastoris officium prætermisit, ac præsertim curavit, ne Christianis militibus, quos Diocletianus cædendis lapidibus, arenæ fodientibus, convehendis oneribus, aliisque ejusmodi duris ac servilibus operibus addixerat, subsidium ab se ac solatium deesset. Duos fere annos Pontificatum gessit, sane laboriosum, & curis periculisque gravissimis exercitum, & quamvis hostes interdum de sua in Christianos acerbitate aliquid remitterent, & paucorum vel dierum vel mensium induciæ ab illis fieri viderentur, numquam tamen pax fuit stabilis, ac tranquilla, quæ nihil negotii faceretur, nihil insidiarum haberet. Ille tamen divino fretus præsidio, & simul, si quid adversi sibi accideret, pro Christo mori lucrum existimans, nullo umquam suppliciorum metu, capitisve periculo deter-

Joannis cura ac sollicitudo Pastoralis.

reri

reti potuit, quominus omnia Episcopi officia, & munera impigre ac gnauiter exsequeretur.

Diocletianus, & Hercules Salonam conueniunt.

Anno Christi 300. Diocletianus ex Pannonia, Hercules ex Italia Salonam conueniunt, cum de gravissimis reipublicæ negotiis, tum de abdicando imperio deliberaturi, id quod ex Nicephoro, aliisque antiquis monumentis & Scriptoribus didicimus, & in historia Diocletiani fusi ac diligentius exponemus. Aderat fortassis & Galerius, quo suafore potissimum atque impulsore uterque id consilii cepit, ut idoneo atque opportuno tempore imperium pariter deponerent, seque ad vitam privatam reciperent. Nec dubium est, quin actum fuerit in eo conventu, instigante præsertim Galerio, de abolenda Christiana religione, quam reipublicæ, communique bono perniciosam esse existimabant, id quod postea res nobis adversæ deinceps multæ consecutæ declararunt. Persecutionem autem in Christianos milites triennio ante decretam in primis urgendam esse censuerunt, ne quid vel præsidii Christianis suppeteret, vel impedimenti nefariis consiliis obstarat; illisque arma eripienda esse existimarunt, qui armis ad suæ religionis defensionem uti possent. Incredibile dictum est, communi veterique adversus Christianos odio quantum vel flammæ, vel materiæ ad exardescendum subjecerint acta & constituta in eo Salonitano conventu, urgente præsertim & popularem rabiem inflammante præsentia atque auctoritate Diocletiani, cujus permagni intererat, omnes cum Salona, tum e tota Dalmatia, quo ad ejus fieri posset, Christi cultores exterminari, neque ullum Christianæ religionis vestigium in ea civitate, atque provincia relinqui, in qua magnificentissimas illas ædes suæ senectutis perfugium, vitæque privatæ domicilium, prope Salonam extruxerat, ne quid sibi tranquillam pacatamque vitam agentis ab iis metuendum esset, in quos tot ac tanta crudelitatis exempla ediderat. Nullam enim ab illis injuriarum ulciscendarum occasionem prætermisum iri putabat, quippe aliorum animum ex animo spectabat suo, & suapte naturæ cum ipse timidus esset, tum in vita tyrannorum omnia semper suspecta sunt atque sollicita. Hæc cum ita se haberent, si mors non naturalis, sed violenta ob Christum illata, Joannem Episcopum Salonitanum sustulit, quod calamitosissima illa tempora facile nobis persuadent, ejus martyrium videtur adscribendum esse anno Christi tercentesimo, cum & præsentia Diocletiani, & acta decretaque Salonitana, & ejusdem ad ecclesiam illam funditus evertendam nefarii conatus in Christianorum cladem atque exitium conspirarent.

Joannis obitus vel martyrium an. 300.

§. II.

De Frontiniano Episcopo Salonarum XX.

Frontinianus creatus Ep. Salonarum.

EXempto rebus humanis Joanne II. Frontinianus sublektus anno 300. Pontificatum, ut est verisimile, usque ad initium persecutionis universalis, ac tertium quarti sæculi annum perduxit. Quas res laude ac memoria dignas pro Christo, ejusque religione vel tuenda, vel amplificanda gesserit, quæ pericula subierit, quos labores ærumnasque pertulerit, ex acerbitate illorum temporum conjici potest, sed ob defectum vel jacturam veterum tabularum investigari, certoque scire non potest. Ac Diocletianus quidem post Salonitana commitia in Pannoniam discessit, & hujus anni, quod supererat, itemque duos annos proximos fere totos in Pannonia, aliisque Illyricis provinciis transigit, nisi quod in Asiam, atque in Orientem ali-

quando digressus est. Plusne commodi, an detrimenti absentia Diocletiani, sed frequens in propinquis locis commoratio ecclesiæ Salonitanæ attulerit, nobis incompertum est. Cæteræ autem Illyricæ ecclesiæ quantum calamitatis cladiumque acceperint e crebra assiduaque Diocletiani vel urbes illas peragrans, vel in iisdem commorantis præsentia, per se unusquisque facile existimare potest.

Intra finem anni 302. Diocletianus Nicomediam abiit, & in ea urbe cum Galerio totam hyemem extraxit consultando ac deliberando, quibus maxime modis Christianum nomen penitus aboleri, & extingui posset. Pessima illa, quæ utriusque animis penitus infederat, de Christianis opinio, quibus boni publici osoribus, seditiosis, maleficis, Deorumque immortalium hostibus acceptum ferebant Ethnicis quidquid calamitatis imperio accideret, & præsertim Galerii inexpiabile in eos odium, acerbissimæque querimonie, tandem Diocletianum perpulere, ut statueret neque e sua dignitate, neque e republica esse, Christianos diutius ferri. Summa igitur deliberationis fuit, ut quamprimum omnibus viribus atque opibus adhibitis, Christi religio usquequaque tolleretur. Annus, qui proxime consecutus est, gravis sane fatalisque universæ ecclesiæ, demum peperit ac palam effudit, quod superior annus ad Christianorum exitum conceperat, & in clandestino illo Nicomedienfi conventu decretum fuerat. Igitur hyeme jam exeunte edita Nicomediæ proposita sunt, atque promulgata, quibus Imperatores jubebant sacras ædes everti, Divinos codices comburi, Christianos omnes, ubicumque terrarum essent, vel ad immolandum Idolis compelli, vel acerbissimis quibusque suppliciis excruciatos necari. Sub hujusmodi edictorum Nicomediensem promulgationem, in omnes Romani imperii regiones distributi missique sunt, qui eorumdem exempla ad Præfectos provinciarum perferrent, sic prorsus, ut uno fere tempore, uno nuncio, atque una litterarum Augustalium significatione, undique & ubique in Christianos impetus fieret. Non alia gravior tempestas in ecclesiam universam incubuit, ut sane appareret, ultimos hominum Dæmonumque exeri conatus ad Christianum nomen delendum. Neque usquam fortasse in Christianos acerbius sævitum est, quam Salonæ, atque adeo in universa Dalmatia, ob eam causam, quam superiori paragrapho breviter attigimus, Diocletiano impensius urgente, & acrius Dalmaticos Magistratus exstimulante, ut sedulo strenueque operam darent, ne quid Christiani generis ac nominis in ea provincia atque urbe relinquerent, ut post imperium depositum vitam ibidem otiosam, & quietam sine ullo metu ac periculo posset traducere.

Persecutio universalis Nicomediæ indicta anno 303.

In ecclesiæ Salonitanæ, & Dalmaticæ grafatur.

Porro si Frontinianus Salonæ Antistes hanc ecclesiam non solum præceptis atque exemplis excoluit, sed suo etiam sanguine imbuere ob Christi causam profuso, ut est admodum verisimile, is fortasse primus omnium turbulentissimæ hujus tempestatis vim atque impetum excepit. Siquidem in edictis Nicomedienfibus nominatim ac diserte ita perscriptum fuit, ut Præfecti Episcopos Christianorum & intentiori cura perquirerent, & gravioribus pœnis afficerent. Quemadmodum enim quinquennio ante Imperatores constituerant animadversionis ac cædis initium a Christianis militibus fieri oportere, ne quid nobis spei ac præsidii in eorum armis bellicaque virtute relinquerent; sic deinde cum universam ecclesiam internecino bello persequi ac vastare decrevissent, in primis Episcopos, quorum doctrina, auctoritate, ac regimine illa nitebatur, de

Frontiniani
mors vel
martyrii
an. 1. per
sec. idest
an. 303.

de medio tollendos esse censuerunt, ut iis quasi ad-
miniculis subductis, sponte sua corrueret, ac Pa-
storibus cæsis, oves dispersæ palantesque facilius
opprimerentur. Quare apte congruenterque ad hæc
tempora, Episcopis maxime infesta, martyrium
Frontiniani Salonitani Antistitis cum anno 303.
ipsoque universalis persecutionis initio copulari
posse arbitramur. Is igitur, postquam tres fere
annos ecclesiam illam sanctissime gubernasset, anno
tertio quarti sæculi, incertum quo mense, quoque
supplicii genere interemptus ad Superos migravit.

CAPUT III.

De Joanne III. Salonarum Episcopo XXI. & de
S. Donato Confessore Salonitano.

§. I.

Joannes
III. Ep. Sa-
lonit.

Joannes inde III. Frontiniano extincto Salonit-
anum Pontificatum excepit, qui nihilo paca-
tioribus, quam decessor, usus temporibus,
ecclesiam illam multis undique cinctam periculis
atque insidiis, laboriosius, quam feliciter admini-
stravit. Nam fœdissima illa tempestas, quamdiu
Joannes Episcopus fuit, eundem impetum cursum-
que retinuit, quo ferri, ubi primum exorta est,
debaccharique cœperat, quippe cum nihil de sum-
mo in Christianos odio atque crudelitate Impera-
tores Præfectique remiserint, quibus ea mens, id-
que consilium erat, ut non antea incepto desister-
rent, quam religionem nostram funditus, & us-
quequaque sustulissent. Ac Diocletianus quidem
post persecutionem Nicomedie indictam, semel
atque iterum Dalmatiam & Salonam ex itinere adiit,
primum intra finem vertentis anni 303. cum Ro-
mam iter haberet, ut in ea urbe simul de Persis
triumphum ageret, & more majorum, solemnem
pompa magnificoque apparatu vicesimum imperii
annum celebraret; deinde vero anno insequenti
304. cum post nonum Consulatum Ravennæ ini-
tum, Nicomediam cogitans, vere appetente per
Dalmatiam, & Pannoniam iter facere instituit.
Ex utroque adventu Dalmatico Diocletiani, ut
omnino credibile est, persecutio Salonæ vemen-
tius effervuit, præsertim cum Diocletianus eo anno
304. menssem fere integrum valetudinis recuperan-
dæ causa apud Salonam extraxit. Quo tempore in
ea urbe cum multæ Christianorum cædes factæ fue-
rint oportet, quamvis eorum neque nomina, ne-
que Acta memoriz aut litteris prodita sint, tum
vero Donatus Presbyter Aquilejensis, Salonam
cum se contulisset, pro Christiana religione & præ-
clarum testimonium coram Diocletiano dixit, &
multa supplicia pertulit cum Macario Imperatorii
cubiculi Præfecto, & Theodoro Augustali cubicu-
lario, quos ipse ad Christi cultum traduxerat. Hu-
jus autem egregia confessio, & pulchrum pro Chri-
sto certamen, quod ecclesiam Salonitanam, & Jo-
annis Pontificatum mirifice illustraverit, hoc loco
describi debet; cumque ex antiquis monumentis
nihil suppetat, unde Joannis nomen ac memoria
ornari possit, quod rerum ab eo gestarum intercepit
vetustas atque oblivio, id ex Actis S. Donati Pres-
byteri Aquilejensis, & Salonitani Confessoris,
suppleri oportet, præsertim cum hujus facta illu-
stria & gloriosa in ejus gloriam redundent, qui
tum præerat ecclesiæ Salonitanæ. Quamvis autem
in alia urbe atque provincia, hinc longe disjun-
cta, martyrium post aliquot annos compleverit,
cum tamen & in ipsis Dalmatiæ confiniis in lucem

Donatus
Presbyter
Aquilejen-
sis Confes-
sor,
cum Maca-
rio & The-
odoro,
cujus Acta
hic descri-
benda.

editus fuerit, & primam pro Christo Confessio-
nem ac pugnam Salonæ obierit, ejus nomen in sa-
cris Divorum ac martyrum Salonensium Fastis jure
meritoque inscribi potest. Donatus igitur Salonæ
apud Diocletianum pro religione Christiana cau-
sam ex vinculis egregie dixit, & inflictas pœnas for-
titer sustinuit, Joanne III. Episcopo Salonensi an-
no 304. qui secundus ab indicta universali persecu-
tione numeratur.

Acta S. Donati litteris Græcis mandavit (ut
conjectari fas est) Monachus quidam ex illis, quo-
rum olim insulas Dalmaticas refertas fuisse constat.
Is quippe illum, quem in Prologo alloquitur, cui-
que hanc historiam scripsit, vocat Fratrem, idest
ejusdem vitæ ac disciplinæ Monasticæ cultorem ac
socium: Monachi enim inter se Fratres appellare
solent. Cum autem res quidem in Dalmatia gestas
copiosius ac diligentius persequatur, cætera vero,
quæ ad Episcopatum & martyrium Thmuicense
Donati pertinent, breviter strictimque attigerit,
hoc sane argumento est illum aut patria, aut insti-
tuto Monachali fuisse Dalmatam, & Dalmata iti-
dem videtur fuisse is, ad quem hanc historiam mi-
sit; idque ex eo intelligi potest, quod verisimile
sit, huic non aliunde, quam ex urbe ejus regionis
primaria nomen fuisse Saloniano.

Scriptor
horum A-
ctorum Mo-
nachus
Dalmati-
cus.

Hæc Acta Hagiologi Antuerpienses acceperunt e
Mss. Bibliothecæ Florentinæ Medicæ, quibus
erat hic titulus: *Μαρτύριον τῷ Ἁγίῳ Δονάτῳ Ἐπισκο-
πίῳ, Μακαρίῳ Πρεσβυτέρῳ, Θεόδωρῳ Διακόνῳ,
Μαρτυροδότην ἐν Ποθμυίῃ: Martyrium S. Dona-
ti Episcopi, Macarii Presbyteri, Theodori Diaconi
in Pothmuie pro Christo interfectorum.* Ea vero
in Latinum Sermonem convertit Daniel Cardonus
Societatis Jesu, & Daniel Papebrochius ejusdem
Societatis in tomum 5. diemque 22. Maji contulit,
eademque digna censuit, quibus fides impune ad-
hiberi possit: *Additum velim* (ait Papebrochius)
*codicem Græcum, ex quo descripta Acta sunt, il-
lum esse eundem, qui S. Syram, aliosque ecclesiæ
Orientalis Sanctos, pro Mense Majo plures nobis de-
dit, cui, licet soli, fidem habemus plenam de hisce
martyribus.* Nos illa descripsimus ex eodem tomo
Bollandiano, & appositis subjectisque notis expli-
care & illustrare conati sumus. Sed cum Auctor,
more Græcorum, plures identidem disputationes,
& conciones interjecerit, quibus historiæ ordo se-
riesque interrumpitur, facturus operæ pretium mi-
hi videor, si rerum gestarum Historiam subtex-
rem, notatis accommodatisque temporibus ad hi-
storiam & Chronologiam Diocletiani, quam Salo-
nitani Episcopis trium priorum sæculorum subji-
ciemus. Cætera vero, quæ de Joannis III. Ponti-
ficatu ejusque morte dici possunt, in hac eadem
Synopsis paucis absolvuntur. In antiquis Marty-
rologiis multos reperies Episcopos ac martyres,
quibus Donati nomen fuit. Sed inter eos hunc no-
strum invenire, atque a reliquis discernere nondum
mihi liquit.

§. II.

Donatus Aquilejensis certamine cum Ethnicis ac
Judæis inito, complures eorum convertit. A
Maximiano Augusto perquiri & comprehendi
jussus in Dalmatiam fugit.

I. **M**agna est, Saloniane frater, Deo gratissi-
me, magna, inquam, est ea, qua San-
cti in caelo perfruuntur gloria. Eximia quædam illos
ac supra modum illustris corona facit spectabiles.
Non mediocrem sui admirationem Angelorum alia-

Prologus
Auctoris.

rum.

rumque in calis existentium virtutum montibus iidem ingerunt. Felicitatis vero tanta in partem aliquam admitti indignos omnino quamvis esse nos ultro fateamur, illud semper suppliciter beatas illas mentes rogatum cupimus, ut suo pro nobis apud Deum interuentum malorum nostrorum levamen salutem aliquod impetrent; utque, cum ingens illa sanctorum hominum multitudo, qui fuso in Dei causa sanguine beatam adepti sunt immortalitatem, in unum fuerit chorum celestis istius Hierusalem congregata, nos quoque haud inveniamur indigni, qui eorumdem intercessione, jucundum adeo spectaculum oculis usurpare possimus.

a
Donatus
in Istria
natus.

b II. Beatissimus igitur Donatus, patre Crescentino genitus a, Istriorum quoddam oppidum, in Dalmatia b, Pannoniaeque situm conspiciis, natale habuit. Is cum ab ineunte primum aetate sacrum Christi baptismum suscepisset, in religiosis sacrorum hominum c canoniis, & ecclesiis assidue versabatur. Ad vigesimum vitam annum ut pervenit, integrum se ac purum ab iis omnibus servare conatus fuit, quae mortalium passim corpora reddere solent foediora; animum autem suum liberalioribus omnibus disciplinis ita imbuat, ut ad summum scientiae culmen, non sine magna sua gloria tandem evaserit. Secuto deinde tempore a Sanctis, quae in Istria sunt, ecclesiis devocatus, ut degentium ibidem Ethnicorum errores Christiana veritatis luce dispelleret, Aquilejam ubi pervenit, a provincia istius e Episcopo sacrum Presbyteratus ordinem suscepit: ac mox quaecumque a Paganis adversus fidei nostrae arcana sanctissima, hoc est, adversus Virginis partum adferebantur obstacula, disjicere hoc modo est aggressus. Quid in eo tantum est absurdi, quod Virginem doceamus peperisse? cum apiculas otiam ipsas, & animalium aliorum non pauca, coibus omnis expertia parere tamen nemo non sciat. Non igitur hoc fide omni reputemus indignum, quod generis humani in integrum restituendi causa divino consilio, divinaque virtute factum diximus, quando veritatis huius argumenta certissima in brutorum animantium partibus ante oculos quotidie habemus. Est equidem, quod non parum admirer, id vobis hominibus Gracis videri fieri non posse, quibus persuasissimum esse scimus, Minervam e Jovis capite sine ullo conjugii usu prodiisse. Quid igitur ad fidem impetrandam dari potest accommodatius, & quid ex alia parte videri potest magis naturae esse contrarium? Virginem adducimus in medium, quae concepit de Spiritu Sancto, & sic naturae ordo quodammodo servatur. Videte autem tam conceptionis, quam partus ipsius conceptionem subsequuti, tempus & ordinem convenientem. Ac in vestris quidem figmentis nulla mulieris intervenit cooperatio, solus Jupiter peperisse asseritur, quod vobis fide & admiratione videtur esse dignissimum. Dionysium quoque e Jovis femore natum dicitis: En aliam prodigii speciem. Talia vos mendacia recipere cum non dubitetis, fideine nostrae arcana, cetera veritate subnixis, fidem pergitis denegare? Sed illud vobis minime credendum putatur, quod factum quendam divinum, non humano coitu, sed sola Spiritus Sancti operatione puella concipiat. Verum enimvero si difficiles adeo vos exhibetis ad illud, quod asserimus, credendum, quomodo fieri potest, ut figmenta, & prodigia tam enormia non dubitetis recipere? Nostra namque fidei arcana vestris illis longe sunt, & ad fidem faciliora, & ampliorem quendam splendorem, sanctitatemque continent, ob quas praerogativas digniora quoque sunt, quae fidem apud homines oblineant.

c
Aquileja
Sacerdotio
initiat.

d
Intacta
Virginis
Partem
proponit.

e
Trecenti
ad Christi-
um con-
versi.

III. Haec cum a viro sanctissimo fuissent prolata, trecenti circiter viri, atque inter eos Philosophi se-Illyricum Sacrum.

ptem, ac Rhetores undecim, eodem tempore in Christum crediderunt. At qui aderant Judaei, invidia stimulis excecati, & graviter quae distaque factaque fuerant ferentes, hac ratione sancto homini negotium facessere coeperunt. Illustrius multo Propheta noster Eliseus miraculum nobis praebeat, etsi modo omnibus communi e muliere natus sit, quam vester nobis praebeat Christus. Magnum videlicet is, quem de Virgine natum dicitis, patravit prodigium, quando e mortis, & sepulchri tenebris in lucem vitamque novam evocavit Lazarum, ut vos quidem traditis. Quid enim majus fieri potest, quam si mortuus suscitetur ab homine vivo? Majus attamen aliquid in medium proferre nos possumus, quod nec ipsi vos negaturi estis. Eliseus quippe, de quo agitur, cum & ipse esset mortuus, hominem alium mortuum solo suorum ossium contactu vitae restituit, deditque quo ipsemet carebat. Atque hoc est opinio nostra operum omnium admirandorum maxima dignum admiratione, & fide; propterea quod qui vita erat privatus, usuram vitae a demortui hominis corpore acceperit. Quidquamne tanto prodigio simile Christum, quem tanto tempore extollitis, patrasse dicetis? Quo igitur modo non ille habendus erit potentior, quem nos ut Prophetam solum, non etiam ut Deum veneramus? Aut quid vos tandem proferre potestis, quod cum hoc Elisei miraculo quadam possit ratione conferri? si potestis, agite, in medium illud adducite, ut qui pluribus, & illustrioribus excellit miraculis, majore etiam sit in veneratione.

Judaei
Christo
Eliseum
preferunt.

IV. His ita respondit S. Donatus: Vos equidem nunquam desinitis blasphemias in Dominum turpi ore evomere. Etenim si B. Eliseus, mortuus existens, solo reliquiarum suarum attactu novam homini mortuo vitam impetravit, majus certe aliquid admirabilius patrasse videri potest Christus, quam Propheta ille; Dominus siquidem Jesu Christus, ingentem sepulchri lapidem penetrans, qui propter infidelitatem vestram sigillo publico munitus a non paucis militibus custodiebatur, tertio die a mortuis surrexit. Quod autem, quomodo dixi, a mortuis surrexit, volentes nolentes fateri vos est necesse, disruptis scilicet repente inferni vinculis, & militum ad sepulchrum vigilantium turma terrore subito perculsa, nec non virtute plusquam humana amoto lapide. Nec ipse modo surrexit a mortuis, sed plura etiam Sanctorum corpora, qui jam morte obita dormierant, in vitam fuerunt revocata. Si itaque nihil admodum Christo de potentia concedit Propheta, cur non se ipsum quoque suscitare a mortuis valuit, quemadmodum Christus? Quae cum a viro sancto dicerentur, non mediocri stupore perculsi Judaei, ad robustam, & promptam hominis justitiae ad ea, quae obiecta erant, responsionem, ultro fassi sunt verius nihil esse, aut dici posse, quam quod assererat Donatus. Manifestissimum porro erat singularem quamdam divinitus ei praerogativam inditam, qua innumeros mortales ad Christi suscipiendam fidem suaviter perducebat.

Responso
Donati.

Judaeorum
conversio.

V. Cum itaque pulcherrima de Donato fama ubique percrebesceret, non parum commotus Imperator f Maximianus, ad convocatos palatii sui administratores primarios banc orationem habuit. Vah! quam longe lateque Christiana se Religio diffundit, Donati nescio cujus potissimum opera! Quae quidem religio pessimi cujusdam ulceris rationem obtinet, quod cum per greges populorum serpere semel cepit, mortiferum tandem venenum incautis afflare deprehenditur. Idem vero Imperator, cum rursus de signis, & prodigiis, quae per B. Donatum efficere Christus dignabatur, non pauca inaudisset; cecis videlicet visum, surdis reddi auditum, multosque alios a variis sanari infirmitatibus, quin etiam trecentos circiter viros,

ooo

ros,

ros, inter quos Philosophi, & Rhetores aliqui, sacrum suscepisse baptismum; stupore pariter, & indignatione plenus, ita in Senatu suos est allocutus:

Maximiano cum Diocletiano ecclesiam persequente,

g h

i

Eorum fu-
zorem de-
clinans
Donatus
k l

in Dalma-
tiam fere-
cipit.

m
n
o

Quanta putatis, Patres Conscripti, illud tribuendum esse ignorantiae dementiae, quod sapientum vestrorum precipui, atque ipsi adeo Rhetores, ad Christiani unius dicta responsi nihil invenient? Hanc ergo ob g causam graviter indignantes Diocletianus, & Maximianus facies ecclesiis, h persecutionem Christianis adeo gravem inferre ceperunt, ut per universum terrarum orbem ejus se se immanitas quasi diffuderit. i Decennio sane integro incendia ecclesiarum, proscriptiones Christianorum, innocentium plagae, & vulnera Martyrum absque mora aut requie fuerunt continuata.

VI. Versus autem Aquilejam multa etiam armatorum k millia, ad Donatum praecipue investigandum, & comprehendendum, jussu l Imperatorum fuere dimissa; constituta etiam mercede iis, qui virum sanctum persecutoribus proderent, potissimum si quispiam id efficeret, ut virum in emissariorum manus incideret; sin id nequiret, occisi saltem caput ad Imperatores deferret. Hisce contra se machinationibus intellectis vir sanctissimus, loca ea deserere apud se statuit, & consensa nave per fluvium, qui urbem illam interfluit, & m Nasitus appellatur, in Dalmatarum regionem evadere magno studio n contendit. Quo ubi advenit, summum altissimi o montis verticem, qui Salonensium urbe haud procul distabat, occupavit: in quo quamdiu latuit, assiduas Deo preces, & hymnos absque intermissione vir beatus obtulit, cuncta ad vitam sustentandam necessaria abunde illo suppeditante, in monte quamvis adeo deserto, qui dixit: Nolite solliciti esse, quid manducetis, aut quid bibatis.

N O T A.

a Ortus S. Donati conferri potest in annum Christi 267. Fac enim triginta annos habuerit, cum Sacerdotio initiatus est, quae est aetas matura muneri Apostolico; sex autem annos Evangelio operam dederit, qua egregie perfunctus anno aetatis 36, Christi 303., ingruenti universali persecutione, Aquileja in Dalmatiam secessit. Si autem tribus ac tercentis aerae vulgaris annis, sex & triginta detraheris, relinquitur annus 267, cui ortum Donati illigari oportet. Ut autem hic reliquae ejus vitae feriem chronologicam expediamus; anno Christi 304, Diocletiani saevitiae ac potestati divinitus ereptus in Aegyptum fugit, ac Thmuin se contulit. Anno insequenti 305. mense Februario martyrium subiit Phileas ejus urbis Episcopus, cui suffectus est Donatus; cum annos quindecim ecclesiam illam administrasset, anno Christi 320. sub Licinio praeclearam pro Christo mortem oppetiit, annos natus amplius quinquaginta; nam & Antuerpienses Hagiologi ejusdem vitam ad annum circiter quinquagesimum perducunt.

b Dalmatia, imperante Diocletiano, a Septemtrione quidem usque ad Pannoniam Saviam extendebatur ex Augusti descriptione, regiones illas transmontanas complexa, quae nunc Chrobatia, & Bosnia dicuntur; ab Occidente autem citra montes usque ad Istriam fines suos proferebat. Caeterum regio illa transalpina, quam Augustus Pannoniae ademptam Dalmatiae adscripserat, non omnino amiserat antiquum vocabulum Pannoniae, quo etiam post Augusti descriptionem vocari interdum solebat. Itaque oppidulum, ubi ortus est Donatus, situm erat in ea Istriae regione extrema, cui ab Oriente Dalmatia, a Septemtrione Pannonia Dalmatica finitima erat.

c Erant igitur jam tum in illis locis Domicilia

catusque piorum hominum, communitate vitae atque victus, jure institutoque monastico sociati, quae coenobia appellantur.

d Annum aetatis fere trigessimum agebat Donatus, cum a Presbyteris & Praepositis ecclesiarum Istriae, ad munus Apostolicum evocatus, Evangelio operam navare instituit.

e Hinc conjici potest temporibus illis nullos in Istria fuisse Episcopos; & quae apud Istros erant, ecclesiae in ditione fuerint necesse est, ac potestate Episcopi Aquilejensis, ad quem se contulit Donatus, ut ab eo per omnes inferiorum ordinum gradus ad Sacerdotium proveheretur. Quamquam ex antiqua disciplina nulla lege cautum erat, ne quis ab alieno Episcopo in Clericorum ordinem cooptari posset, modo se in ejus Episcopi, a quo initatus fuisset, potestate in posterum fore polliceretur, eique suam operam ad ecclesiastica munia obeunda in perpetuum addiceret. Tum praerat Aquilejensi ecclesiae Chrysogonus II. ex Chronico Gradeni apud Dandulum.

f Ut Diocletianus Nicomediae in Oriente, sic Maximianus Mediolani in Occidente imperii sedem collocaverat. Is porro, post Galliae, Hispaniae, Britanniaeque administrationem Constantio Caesari traditam an. 293, post Quingentianos in Africa perdomitos anno circiter 297, fere nunquam ex Italia discessit; & quamvis interdum Romae, saepius tamen Mediolani commorari solebat. Cum autem Aquileja multo propius, quam Roma, Mediolanum abesset, verosimile est de Donato rebusque Aquilejensibus famam ad eum Mediolanum pervenisse; qua in urbe scilicet anno 303. acceperat Nicomediensis adversus Christianos edita, atque ad ea exsequenda nihilo segnius, quam libentius incubuit. Huc spectant, quae Lactantius cap. xv. scripsit: *Et jam litterae ad Maximianum atque Constantium commeaverant, ut eadem facerent. . . Et quidem senex Maximianus libens paruit per Italiam, homo non adeo clemens.*

g Non haec perinde accipias velim, quasi Donatus, reique Christianae Aquilejensis incrementa Diocletianum & Maximianum compulerint, ut ecclesiae universae persecutionem indicerent. Sed causam universalis persecutionis multo latius extendi oportet, referrique ad mirabilem amplificationem, & florentissimum statum totius ecclesiae per omnes Romani imperii provincias tum propagata; id quod Imperatorum animos adeo irritavit, ut ad eam opprimendam, ac funditus evertendam, vires conatusque omnes exerendos putarent.

h Videtur persecutio universalis Nicomediae denunciata fuisse, aut certe Nicomediensis edita ad Maximianum perlata esse, postquam ei de miraculis Donati, & Philosophorum Aquilejensium conversione nunciatum fuerat.

i Persecutio universalis decem ipsos annos tenuit ab anno 303. usque ad annum 313, cum Maximianus a Licinio victus & morti jam proximus ecclesias restitui jussit, & ne quid molestiae Christianis exhiberetur in posterum, edicto cavuit.

k Grandior hyperbole, sed non inusitata Graecis, ait Daniel Cardonus in notis.

l Quamquam Diocletianus ab Italia longe aberat, tamen si quae Maximianus contra Christianos faceret, aut decerneret, ea jussu Diocletiani, vel utriusque Imperatoris fieri decernique rite dicebantur; quippe cum Diocletianus primus esset Imperatorum, & hic potissimum jussit Christianos, ubicumque terrarum essent, comprehendi, & nisi Christo nuncium remitterent, acerbissimis cruciatibus affectos necari.

m Id est

in Idest Natisus, vel Natifa, qui urbem illam interluebat, eoque secundo navigia ad mare deferabantur.

n Donatus Aquileja in Dalmatiam secessit anno 303, mense vel Julio, vel Augusto.

o Is fortasse mons erat Massaron, ubi B. Domninus primus Salonæ Antistes, alique deinde martyres conditi fuerant.

S. III.

Præclara Christi confessio coram Diocletiano. Macarii & Theodori Cubiculariorum Augustalium ad Christum conversio.

VII. **S**ecundo a deinde persecutionis anno, in eo ipso monte, quem Salonis haud procul diximus abesse, pro incolumitate quidem sua c Jovi, pro salute vero Maximiani sacrificia Herculi offerre instituit: cumque responsi nihil ad ea, quæ proposuerat, a simulacris eliceret, pertinacis adeo silentii causam e sacrificiis suis sciscitatus est. Cui sacrificuli: adest, inquit, eorum aliquis, quem nos quidem hactenus ignoramus; attamen adest, qui sacra Christiana profitetur: atque hinc accidit, ut Deorum nostrorum oracula more solito nobis non reddantur. His intellectis continuo jussit Diocletianus, ut Christianum illum diligenti perscrutatione in lucem protrahere conarentur. Imperatoris mandato impigre obsecuti milites, quesitum toto monte Donatum in spelunca quadam psalmodiæ vacanter reperiunt, & ad Diocletianum perducunt. Qui virum sanctum sic est allocutus: Quomodo vos, sic quasi arcanis nescio quibus de religione scientiis essetis instructi, mentibus vestris adversum nos ita concitamini? Qui sit, ut humano vos judicio ea, quæ ad Deos pertinent, subjici existimetis? Cui sic respondit Donatus: Christi & Christianorum hoc est arcanum. Christus siquidem carne nostra indutus, Patris sui æterni voluntatem nobis aperuit, & mandata, quæ sola hucusque voce nobis fuerant dictata, sanguinis sui profusione confirmata esse voluit. In utriusque enim testamenti tabulis consignata divinæ providentiæ arcana ob oculos nostros ponere haud est dedignatus; non jam atramento illa consignans, sed vivifico divinitatis ipsius spiritu anipis nostris ea pulchre insinuans.

VIII. Ad quæ Diocletianus: non dissimilia sunt quæcumque vos Christiani assertis, iis, quæ in libris suis insulis Judæi habent descripta; in quibus nihil veritati, nihil doctrinæ sanæ consonum, sed contra ad narrationes quasdam sanæ inconditas, & relatu indignas recurritis, quæ non solum certo nullo conspiciuntur niti fundamento, sed nihil etiam laudis ab auditoribus suis obtinent. Tunc Donatus: omnis, inquit, scriptura divinitus inspirata est utilis, & novi mysterii doctrina conformis ponitur doctrinis antiquorum, tam quoad seriem rerum, quam quoad earundem exhibitionem apud veteres litteris consignatam. Nostra namque doctrina sacrarum Evangeliorum historiam continet, quæ aliquando futura Judæorum Vates sanctissimos diu ante prædixisse constat. Viri scilicet hi accepto cælitus divinandi spiritu, Deum pariter, & hominem oculis nostris aspectabilem venturum in hunc Orbem, & nationes omnes de Patris sui divinitate, aliisque sacris dogmatibus, tam per se, quam per alios Evangelii sui præcones sanctissimos, edociturum prænuuntiarunt; quemadmodum & alia non pauca, de modo, quo mortem Deus-homo tandem esset obiturus, de resurrectione ejusdem a mortuis, de ascensu in cælum, unde ad nos descenderat, deque ejus ad Patrem suum reditu. Nec illa putamus doctrinæ nostræ caput certiori veritate Illyricum Sacrum.

fulciri. Etenim quod in scripturis antiquioribus obfcurum adhuc erat mysterium, divino munere nunc est revelatum. At qua ratione fieri potest, reponit Diocletianus, ut mansuetudine & misericordia Deus ille vester splendeat, qui ab Adamo ad Moysen usque tempora, & a temporibus Moysen, ad Christi, ut quidem vocatis, in terras adventum, universas orbis nationes tanta legis, & mandatorum Dei ignorantia passus est perire? Quid vero necesse erat, ut ultimis ille veniret temporibus, & non antequam infinita hominum multitudo in exitium rueret? Quibus Diocletiani dictis ita Donatus occurrit: Is, qui a principio variis humanum genus universum, nec unius rationis beneficiis affectit Deus, nec unquam de ejus incolumitate, & commodis curam deposuit, beneficiorum omnium maximum extremis voluit temporibus reservatum. Cum enim ad summum periculi jam esset perventum, & in extrema de rebus suis desperatione versarentur homines, & contabescerent, unigenitum Dei Verbum ad nos descendens novam quamdam rerum omnium faciem in mundum induxit.

IX. Tunc Macarius aliquis, cubiculi Imperatoris præpositus, divino magis nutu, quam mandato Diocletiani sic respondit: Nos etiam, si nescis, ex opimo illo, & fertili doctrinæ omnis præto, tanquam insigni rerum intellectibilium thesauro, veluti ex variis herbis aliqua, si non omnino perdidicimus, rudi saltem modo cognoscimus. Non enim ex eo quod unam quamplurimam rem ignoremus, ad alterius cujusdam notitiam aditus nobis est interclusus. Ad quæ sic Donatus: Deum nos novimus & confitemur universitatis hujus conditorem, & Verbum Patris, qui cum in senectutem veluti quamdam mundus iste jam vergeret, conceptus a Virgine, naturam suscepit hominis, nec propterea divinitatem amisit. Scimus illum formam sumpsisse servi, sputis pro tot ad salutem facientibus beneficiis dedecoratum, alapis percussum, spinea corona redimitum, crucem tandem nostra causa subjisse, Eundem illum descendisse ad inferos, tertia die surrexisse a mortuis; in eodem illo corpore, quod pro salute mortalium in cruce fuit fixum, Victorem denique in cælos penetrasse, & nunc ad Patris sui dexteram sedere, unde venturus est aliquando Judex vivorum, & mortuorum, absque dubitatione credimus.

X. Cum sic Donatus differeret, Theodorus Eunuchus, & Cubicularius Imperatoris, non sine divino impulsu ita eum compellat: Nos sane, qui prodigiosam adeo religionem habemus, Deum illum, quem vos in tanta veneratione habetis, Patris æterni Verbum, & nostra potius, quam sua causa incarnatum, qui in orbe hoc nostro apparuit, & tenebras illuminavit hominum, nequaquam putamus contumeliis a quopiam esse subjiciendum. Etenim si ea, quæ docuit, solidam aliquam admitterent refutationem, non jam illi, qui in eum credunt, vel ipsa sanguinis sui effusione, ullo modo puri efficerentur: quippe non terrenam quamdam, aut humilem, sed cælestem plane ad salutem pertingendi rationem hominibus, in graves errores delapsis, ille ostendit. His dictis, ad regias se se ados Diocletianus retulit, declinante in vespere die. Ea ipsa nocte Macarius, & Theodorus cum in cubiculo Diocletiani somnum caperent, tali fuerunt visione detenti. Spectare sibi videbantur Donatum Presbyterum, qui sacrum eis Evangelium prælegebat, se vero ipsos in altissimum extollos montem conspexerunt, atque inde in cælum deductos consistere ante tribunal, ubi Angelos, & Sanctos cæli incolas secum pariter Deo accidere supplices animadvertent. Ut primum illuxit, non parum commoverunt animum Diocletiani earum rerum, quas in somno viderant, narratione. Quo deinde relicto, ac

illi respondere iussus Macarius cubicularius

& socius ejus Theodorus,

ad S. Do-
natum in
montem
confu-
giunt,
ab eoque
baptizan-
tur.

conscenso monte ad S. Donati pedes sese abiecere, il-
lud commemorantes, quomodo ipsius ductu in calum
per visionem fuissent abrepti, & quacumque ibi re-
periebantur visu digna, oculis percepissent. Talia
audiens vir beatissimus, & vehementer admirans,
religionis nostrae mysteria iis omnia explicuit, & ri-
tu Christiano volentes lavit.

N O T A E.

a Annus secundus persecutionis congruit cum an-
no Christi 304.

b Montes apud Ethnicos magnam venerationem
habuisse proditum est: Deos quippe in montibus
habitare ac dominari credebant. Hinc Dii montium,
quos sic loquentes induxit Ovidius: Dii sumus agre-
stes, & qui dominamur in altis montibus; impe-
rium est in sua tella Jovi. In nummis Seleucensium,
effigie Trajani, ejusque nomine signatis Z E Y C
KACIOS, Jupiter Casius editissimi montis cacum-
en insidet.

c Diocletianus ab Jove Jovius, Maximianus ab
Hercule Herculeus cognominatus; hic enim Her-
culem, ille Jovem præcipuo quodam cultu vene-
ratur.

d Scilicet Diocletianus, cujus nomen hic desi-
deratur; quod tamen non abest a codice Græco. Is
anno 304, ut in ejus historia dicturi sumus, post
peragratas aliquot Italiae urbes Salonam venit, in
eaque civitate tum recuperandæ valetudinis gratia,
tum absolvendi, ornandique palatii Salonitani cau-
sa, vernum tempus transegit; æstatem vero ejus-
dem anni, ripa Danubiana obeunda, lustrandis-
que limitaneis oppidis ac præidiis confecit; ac de-
inde in Asiam trajiciens Nicomediam se contu-
lit, ubi anno proximo Kalendis Maji deposuit
imperium.

S. IV.

Donatus & Socii a flammis ac bestiis intacti quam-
plurimos ad Christum adiungunt. Eorum in
Egyptum fuga & Martyrium.

Macarius
& Theo-
dorus
Christi
divinita-
tem eorum
Diocletia-
no prædi-
cantia

XI **I**llis igitur unde advenerant reversis, Maca-
rius rerum intelligentior, & majori utens li-
bertate, hanc apud Diocletianum orationem habuit:
Josephus a sacerdos Hierosolymitanus, quique histo-
riam Judæorum integra fide ad posteros tradidit,
Christum verum Deum fuisse testatur, cui rei certissi-
mum in ejus libris testimonium hoc habemus: eodem
tempore fuit Jesus vir sapiens, si tamen virum eum
fas est dicere: erat enim mirabilium operum patra-
tor, & doctor eorum, qui libenter vera suscipiunt,
plurimosque tam de Judæis, quam de Gentibus secta-
tores habuit. Christus hic erat, quem accusatum a
nostræ gentis Principibus, Pilatus cum addidisset
cruci, nihilominus non destiterunt eum diligere, qui
ab initio ceperant. Apparuit enim iis tertia die vi-
vus, ita ut divinitus de eo Propheta hoc, & alia
multa miranda prædixerint, & usque in hodiernum
Christianorum genus, ab hac degenaturum, non de-
ficeret. Hæc ea sunt, quæ Hebræorum dicta jam hi-
storici a tanto tempore de Domino & Serpatore no-
stro posteritati tradidit. Quæ igitur excusationis ra-
tio nunc est relicta nolentibus fidem veram suscipere?
Hoc equidem summa cura perscrutemur necesse est, o
Imperator. Quem enim vos tandem Christianorum
esse Deum arbitramini? Cur non illum potius susci-
piendum, & colendum, putatis, quam Idola gen-
tium? Cui jam per universum Romanorum imperium
obedientia, & cultus præstat, cur a vobis solis
cultu censetur indignus? Si ille parum adeo, ut exti-

stimatis, valeat, quomodo factum est, ut contra-
ctis ubique fere gentium idolis, solus ille cultum, &
venerationem obtineat? Ad liberam adeo Christi co-
ram se confessionem animo commotus Diocletianus,
responsum quod daret non habuit. Tunc igitur &
Theodorus: Obstructum est, ut vides, o Macari, os
loquentium iniqua. Furorem quidem suum in non
paucos effuderunt hominum sanguinariorum admini-
stri, sed dextera Domini, scelerum vindex, in eos
confestim incubuit.

XII. His dictis in rabiem versus Diocletianus, sic
allocutus est Sanctos: Vos quoque, ut apparet, eadem
erga Christum insania estis abrepti, qua non ita pri-
dem b Theodorus, & Gorgonius c Præpositi mei,
quos post plures variosque cruciatus læqueo ad extre-
mum vitam jussi finire, Tum magis etiam magnis
exandescens multa suppliciorum genera adversus vi-
ros sanctissimos versabat animo. Primum igitur
igni, deinde feris traduntur plebendi d Donatus, &
Macarius, & Theodorus. Eo siquidem loco non leo-
nes, non pardi, non ursi, non omne genus ferarum,
non suæ ac tauri silvestres, quorum morsus ignis ac
ferri tormentorum acerbitate sua longe excedunt,
deerant, qui protinus contra Sanctos Dei fuerunt so-
luti. Illi autem suas ad ipsum preces dicebant, ala-
mantes: Ne tradas bestiis animas consistentium tibi.
At feroces ista bellua eos ipsos, a quibus adversus
Christi athletas instigabantur, dicto citius dilacera-
runt, ne tactis quidem martyrum Sanctorum corpa-
ribus; ut palam omnibus constaret, quod hi divina
quodam virtute protegerentur. Tunc sane omnes,
qui ad theatrum spectandi causa convenerant, ingens
metus incescit; cum viros sanctissimos latitia insolita
exultare, vulsuque ad omnem hilaritatem composito
medias inter belluas versari conspicerent.

XIII. Quæ dum fiunt, primus omnium Donatus
ita ad populum dicere est exorsus: Dei ipsius filius,
qui ab initio cum Patre suo hominem creavit, ho-
minis ipsemet naturam suscipiens, testimonium de
patre perhibuit, ac multis deinde insignis miraculis,
postquam cælestem discipulis suis doctrinam tradidit,
multa pro nobis est perpeffus: tum sepulchro condi-
tus tertia die a mortuis surrexit, & in celos ad ex-
tremum abiit, unde expectatur venturus adjudicare
vivos, & mortuos. Spem ille nobis reliquit haud
dubiam, fore ut eodem modo a mortuis aliquando re-
surgamus; non imaginarie, quemadmodum stulti
quidam perverse autumant, & docent; sed hæc ipsa
corpora, in quibus nunc vivimus, & movemur, ite-
rum recipientes. Hinc profecto illud fit, ut non ti-
meamus eos, qui corpus quidem occidunt, animam
vero occidere non possunt; sed ejus solius timor nos
percellat, qui animam simul ac corpus perdere potest
in gehenna ignis. Ad hanc orationem duodecies a
populo exclamatum est. Auxilio adis Christe, &
Donatum benigne exaudi. Facto deinde silentio, Ma-
carius sic eis nuntiavit. Hoc ipsum, quod nunc ad-
versum nos peragitis, secundum Christi prædictionem,
nobis erat obventurum, ut ante Reges ac Præsides
duceremur; quam ob rem ipse etiam met oppetere
mortem voluit, ut per resurrectionem suam mortem
superaret. Macario dicenti septies ab omni turba ac-
clamatum est: Macarium, Christe, exaudi. Tunc
Theodorus, de contemptu mortis, & resurrectione
carnis locutus, hæc pronuntiavit: Corpus istud,
quod incorruptibile primum Deus creavit, & per
transgressionem in maledictum incidit, suo merito
corruptioni factum est obnoxium. Audivit enim:
Terra es; & in terram revertetur. Attamen ver-
bum divinum, in fine sæculorum carnem pro nobis
inductum, nec pauca perpeffum, & resurgens a mor-
tuis, illud rursum incorruptionis capax effecit; que-
mad-

Cum Do-
nato igni,
& bestiis
obiciatur,
b c

a quibus
nihil læsi.

Christia-
nae reli-
gionis my-
steria po-
pulo e-
nunciavit.

& quam-
plurimos
ad Christi
confessio-
nem cul-
tumque
traducunt.

1. Cor. 15.
35.

madmodum & Apostolus scriptum reliquit. Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem; & sic hominem revocari ad id, quod ab initio erat, sublata de medio corruptione per resurrectionem.

XIV. His dictis, ingens repente motus terræ ex-
vixit: & cum multa ex improvviso aedificia in solum
corruissent, non exigua hominum multitudo extincta
est. Quod ubi accidit, Donatus ejusque socii, acce-
pta divinitus a Christo, & Deo super hoc responsio-
ne, in urbem, quam e Pothmum dicunt, abire ju-
bentur. Terræstris ergo itinere ad mare usque perve-
niunt, ubi navim ad trajiciendum nacti, nihil mora
interponentes, eam conscenderunt; & secundo usi
vento, cursuque, duodecimo post die Alexandriam,
usque inde Tithmulum perveniunt, cui tunc urbi

f Episcopus praeerat Phileas; qui exorta dein persecu-
tione, in confessione Domini nostri Jesu Christi persi-
stens, edonam martyrii capite minutus retulit. Cum
autem Donatus ingrederetur g. ecclesiam, demissa e

ubi Dona-
sus Epi-
scopus fa-
ciat.

h Cuiusmodi Donatus ingrederetur g. ecclesiam, demissa e
cathedra capiti ejus insedit: quam ut qui ade-
rant conspexerant, hunc enim vero episcopatus ho-
nore dignissimum pronuntiarent, Deo videlicet ipso
indicante. At continuo in eum dignitatis gradum
eventus advenit, supremo Sacerdotio decoravit.

h Cuiusmodi circa ea tempora h. Licinius imperii habenas
susceperat, magnam in Christianos persecutionem ex-
citavit: & ante omnia, quicumque in palatio ejus ver-
sabantur Christiani, absque mora tam palatio, quam
universo deinde exercitu jussi sunt abire. Progressu
vero temporis magis, magisque effertus, tyranno
digna edicta proposuit; ut quicumque Christianos se
facerentur, in carcerem conjecti, cetera omni priva-
rentur ac potu; addens, rem esse indignam aliquid
erga eos exhibere humanitatis, qui contra ejus leges
deliquisse aperte essent convicti. Quo factum est, ut
ingens hominum vis in custodiam tradita fame con-
tabuerit. Ad extremum universos, qui impuris ido-
lorum sacrificiis polluerent se se detestassent, tolli e
medio imperavit. Horum principes fuere beatissimi

k Apostolicique viri k. Donatus Episcopus, Macarius
Presbyter, & Theodorus Diaconus; qui ut in de-
scripta supra confessione Christi gloriose adeo primum
Diocletiano resisterant, ita & nunc resistere Licinio,
qui membratim eos mandavit concidi. Obsecuti im-
perio carnifices, hominum Sanctorum corpora in fru-
stra dissecta conjecerunt in pelagus. Hic finis fuit bea-
torum Christi Martyrum, qui inter acerbissimas cru-
ciatus laudarunt sanctam, & consubstantialem Tri-
nitatem, cui debita est gloria, honor, & adoratio,
in saecula saeculorum. Amen.

N O T A.

a Josephi lib. 1. cap. 4. de Antiquit. Jud. prae-
clarum de Christo testimonium, quod Auctor hu-
jus historiae descripsit ex lib. 1. cap. 11. Eusebianae
ecclesiasticae historiae, aliqui in dubium revocant;
sed ab horum injectis dubitationibus egregie illud
vindicare Henricus Valeus in suis ad Eusebium
commentariis.

b Apud Eusebium lib. 6. cap. 9., is non Theo-
dorus, sed Dorotheus appellatur; at nomen utrum-
que inverso litterarum ordine, idem est, idemque
significat.

c Martyrium utriusque idem Eusebius eodem lo-
co descripsit. Uterque Nicomediae sub initium per-
secutionis cecidit, & nomen utriusque in Romano
Martyrologio ad diem 9. Septembris adscriptum.

d Hunc siquidem Diocletianus e sua spelunca,
ubi eum pridie custodia septum reliquerat, ad se
perduci jusserat; id quod Auctor scribere per in-
cogitantiam omiserat.

e Februarii nostri die 4. ad vitam S. Thileae Thmui-
illyricum Sacrum.

tarum Episcopi & Martyris, eodemque die ad vitam
S. Isidori Pelusiote, urbis Thmuitanae situs, & mul-
tiplex corruptio nominis sufficienter exponitur; quae
igitur ibi dicta, hic non repetemus. Satis erit mo-
nuisse ad duodecim, quas ibidem adduximus, nomi-
nis Thmuitae corruptas scriptiones, duas hic novas
accedere, ubi loco Thmuitae scribitur Pothmuis, &
Tithmulus; idem fortassis, quod legitima vocis ini-
tium pronunciatum erat durius ac difficilior. Daniel
Papebrochius.

f Phileas Thmuitanus Episcopus martyrio per-
functus est anno Christi 305. 4. Februarii.

g In Graeco: ἱ. τὸ κρυπτόν. Krypton, inquit
Papebrochius, pro ecclesia poni potum est, nec de-
sunt, qui Teutonicum Kirch, Kersch inde duci velint;
sed & Dominicum Latine invenies apud Cyprianum,
Hieronymum, aliosque Sanctos Patres.

h Licinius anno 307. Caesar itemque Augustus
creatus est Carnunti in Pannonia a Galerio, prae-
sentibus & consentientibus Diocletiano & Hercu-
leo. Is amicitia & affinitate inira cum Constantino
Magno, cujus Sororem Constantiam in matrimo-
nium duxit, Maximinum anno 313. ingenti clade
affecit; eoque extincto imperium Orientis adeptus
est. Initio simulavit se favere Christianis, in quos
poltea acerbissime saevit.

k Donati, Macarii, Theodori martyrium re-
ferri potest ad annum Christi 320., cum Donatus
ab anno quinto hujus saeculi, quindecim fere annos
ecclesiam Thmuitanam sanctissime gubernasset. Dies
martyrii incertus; nec mihi satis liquet, cur An-
tuerpienses Hagiologi Acta S. Donati ad diem 22.
mensis Maji adscripserint. Ceterum martyrium
S. Donati optime videtur convenire in annum 320.
cum Licinius palam aperteque Christianis bellum
indixit; nisi forte in annos proximos rejici pla-
ceat, nam persecutio Liciniana tres ipsos annos
tenuit.

S. V.

Vita & martyrium S. Donati Confessoris Salonitani;
& mors Joannis III. Salonitani Antistitis.

IN extrema Istriae regione, quae Pannoniam a Ortus Do-
Septemtrione, Dalmatiam ab Oriente attinge-
bat, ortus est Donatus, oppido perexiguo igno-
tique nominis, & patre Crescentino anno circiter
post Christum natum 267. A teneris annis per ba-
ptismum Christo renatus, primam ineuntis aetatis
commendationem a pietate ac litteris duxit. Fre-
quens adibat coetus religiosorum hominum, ut ab
iis ad omnia Christianae religionis officia erudire-
tur; assidue versabatur in templis, ubi plures quo-
tidie horas precationibus ac meditationi rerum
coelestium tribuere, & sacrificiis interesse, & sacra
mysteria summa cum religione percipere solebat.
Divinis rebus, piisque exercitationibus quod tem-
poris supererat, id omne in optimarum & libera-
lium artium studia conserebat. Quare cum eximio
esset ac perspicaci ingenio, & omnem insuper con-
tentionem ad imbuendum excolendumque discipli-
nis animum, ac sedulitatem adhiberet, tantam
rerum humanarum divinarumque scientiam adeptus
est, ut omnium in se oculos admirationemque con-
verteret. Magna jam tum erat apud omnes de illius
doctrina & sanctitate opinio, fama haud vulga-
ris, quae cum unius oppidi angustiis contineri non
posset, brevi totam Istriam pervasit. Hac fama
impulsi Praepositi ecclesiarum, qui tum erant in
Istria, ad plebes sibi commissas erudiendas, Eth-
nicosque ad Christum adjungendos Donatum per-
tulerunt.

Evocatus
ad eru-
diendas
ecclesias
Istrias.

nuncios, & litteras accersunt. Agebat tum Donatus annum ætatis fere trigessimum, Apostolico muneri jam maturus, qui non ipse sibi tantum honorem sumens, sed se per homines a Deo tamquam Aaron vocari intelligens, patria ac parentibus valere iussis, Aquilejam ad ejus urbis Episcopum accessit, cujus ditioni suberant omnes Istrorum ecclesie. Aquilejensem ecclesiam tum regebat Chrysogonus II. genere Dalmata, si fides habenda sit Dandolo, qui seriem Episcoporum Aquilejensium ex Chronico Gradeni descripsit. Itaque Donatus a Chrysogono rite per omnes Ordinum gradus ad apicem Sacerdotis euectus cum esset anno 297, nullam moram interposuit, quo minus totum se in opus ministerii, ad quod assumptus fuerat, statim traderet.

Sacerdos
initiat.

Suscepit
Aquileja
cum Ethni-
cis ac Ju-
daeis cer-
tamina.

Multos ad
Christum
conversit.

Maxima-
nus Hercu-
leus jubet
Donatum.

Quamvis autem, qui Acta S. Donati litteris mandavit, præclaram utilemque ejus operam Evangelio apud Istrorum navatam silentio præterierit, tamen non est dubium, quin consumpserit aliquot annos, quatuor videlicet aut quinque in excolendis amplificandisque Istrorum ecclesiis, quarum gratia potissimum ad Evangelium disseminandum accitus fuerat, & Sacerdotio initiatus. Itaque civitates & vicus ejus provincie more Apostolico lustrare atque obire cepit, rudes Christianis præceptis imbuere, cum Ethnicis identidem certamina conferere, eosque manifestis erroribus convictos ad rectam in Deum fidem traducere, omnes denique a vitiis detertere, ad honestatem pietatemque hortari atque impellere institit, haud minore cum fructu, quam labore. Sed campum multo amplissimum, in quo ejus doctrina, virtus, eloquentia, & scilicet egregium illud, quo flagrabat convertendorum Ethnicorum, religionisque propaganda studium latius excurrere, utiliusque in hominum salutem impendi posset, Aquileja præbuit, urbs ea tempestate, totius Venetie longe maxima, & civium numero frequentissima. Ethnicorum autem & Judæorum referta cum esset, in utriusque gentis conversionem omni cura & contentione incubuit. Cum his sæpe pugnam commisit, ac tam appositis, tamque evidentibus rationibus vel probabat illis veritatem Christianæ religionis, vel flagitia Ethnica superstitionis, & Judaicæ ineptias refellebat, ut numquam ex acie discederet, quin multos ad baptismum suscipiendum compulisset, in quorum numero fuisse memorant aliquos Philosophos ac Rhetores, qui cum diu multumque repugnassent, cognita demum veritate, ac cælesti lumine perfusi, manus haud inviti dederunt. Nec verbis solum, sed miraculis etiam Evangelio fidem addebat, nam per omnia ferme miraculorum genera Donati virtus, quam divinitus acceperat, vagata est; morbos ac dæmones ab ægris obsessisque corporibus depulsi, claudis gradiendi, mutis loquendi, surdis audiendi facultatem restituit.

Interea tempus illud longe gravissimum accidit, cum Christianis omnibus aut vitæ, aut religionis deferendæ necessitas imposita fuit. Anno quippe 303. Diocletianus acerbissimis edictis Nicomediæ propositis bellum immane toti ecclesie indixit. Maximianus Hercules, homo & suapte ingenio crudelis, & Christiani sanguinis sitientissimus, occasionem acrius insectandi Christianos e decretis Nicomediensibus oblatam haud segnius, quam avidius arripuit. Itaque suo & Diocletiani furore inflammatus eos intentiore cura perquiri, & exquisitioribus suppliciis affici jussit. Per eos dies Mediolani cum esset, allatum est ei de illis, quæ Donatus Aquilejæ divinitus edebat, signis atque mira-

culis, deque incredibili hominum multitudine per eum ad Christum conversa. Homo, ut hæc audivit, exarsit iracundia; misitque delectam satellitum manum, qui Donatum comprehenderent, conjectumque in vincula ad se perducerent; mercede insuper haud ita parva iis proposita, qui aut eum satellitibus proderent, aut interfecti caput ad se perferrent. Id ubi cognitum est, totaque urbe pervulgatum, Donatus quamquam nihil vehementius cuperet, quam Christi causa, & pro fratribus suis animam ponere, divino tamen instinctu satius esse duxit tunc temporis cedere, ac semet plurimum salutis servare, quam vel in hostium insidias incurrere, vel ultro se illis ad mortem offerre. Quocirca naviculam nactus, & secundo Natifa fluvio in mare devectus, ad litus Salonitanum appulit. Eo cum pervenisset, in editissimi montis, qui Salona prope aberat, cacumen conscendens, ibidem in rerum divinarum contemplationem mente animoque defixo, & psalmis hymnisque recitandis, sibi uni Deoque vivere instituit. Decem fere menses ab omni humano commercio segregatus in jejuniis ac precibus, in sacrorum lectione librorum, & pia rerum cælestium meditatione traduxerat, cum Diocletianus anno vicesimo imperii Romæ celebrato ex urbe discessit, & post aliquot Italiae urbes peragratas in Orientem cogitans, Salonam venit anno 304. Majo mense ineunte, ut lentum ac perdifficilem morbum, quem anno superiori contraxerat, patrii cœli, natalisque soli salubritate depelleret. In ea urbe cum versaretur, die quodam in eundem montem subiit, ubi Donatus solitarium degebat, ut pro sua & Maximiani incolumitate Jovi, Herculi que sacrificia & vota faceret. Sed quod eidem in partibus Orientis sacrificanti olim venerat, idem tunc inter sacrificandum accidit, ut scilicet sacrificulis de rerum futurarum eventu percunctantibus responsum ab Diis nullum omnino redderetur. Suspicati id, quod erat, Aruspices haud procul indidem abesse Christianum aliquem, qui ora Deorum obstrueret, Diocletianum ea de re admonent, qui hominem perquiri jussit. Ad eum investigandum toto monte discursus est; tandem non longe deprehensus inventusque Donatus, ad Diocletianum coram perducitur, a quo cum objurgaretur, libera & magnanima voce præclarum pro Christo testimonium dixit, ejusque religionem tam aptis illustribusque rationibus confirmavit, ut Macarius, & Theodorus, qui erant Imperatori a cubiculo, respondere jussi, non solum non invenirent, quemadmodum ejus argumenta refellerent, sed suo ipsimet judicio convicti, statuerent Christiana religione nihil esse verius, nihil sanctius, nihil perfectius; idque ipsum Diocletiano verbis haud obscuris vel ambiguis significarunt.

Aquileja
compre-
hendi.

Donatus
in Dalmatiam se recipit.

Compre-
hensus
Christi re-
ligionem
firmis argu-
mentis ad-
struit.

Macarius
& Theo-
dorus ad
Christum
conversum.

Porro Diocletianus cum Donatum in eodem loco, ubi fuerat inventus, reliquisset, fida satellitum, ut opinari fas est, custodia septum, Salonam revertitur cum Macario & Theodoro, quibus ea nocte species quædam admirabilis per quietem oblata est. Videbantur enim sibi in altissimum montem sublatis videre, & audire Donatum sacra Evangelia legentem atque interpretantem; inde vero in cælum usque sustolli, deducique ad summum ac præpotentem Deum; cujus ad pedes soliumque prostrati cum universa cœli cohorte supplices illi manus tendunt, ejus opem contestantur, ac misericordiam implorant. Ubi dies illuxit, rem narant Diocletiano, id quod ejus animum haud levi admiratione ac timore perculit. Deinde in montem ad Donatum se referunt, cui omnem cœlestis visionis seriem cum exposuissent, ad ejus pedes se abji-

abiciunt; atque ad Christi ecclesiam aggregantur, etiam atque etiam petunt. Ille divinam in eos bonitatem admiratus, & maximis Deo gratis actis, supplicibus morem gessit, & de Christianis mysteriis ac praeceptis accuratius edoctos baptismo expiavit. Salonam reversi adeunt Diocletianum, sine ulla verborum ambiguitate aut circumfusione palam aperteque profitentur se Christianos esse, & Christi divinitatem deprecant; si se audiat, illi se auctores esse, ut avira superstitione abjecta, quos eadem diem acerbissime divexarat, eorum Deum in posterum colat, ac religionem suscipiat. Mirum, quam res ea Diocletiani animum exasperaverit, qui atrocissima quaque supplicia illis comminatus nisi resipiscerent, Donatum vineulis confectum ad se perducijussit. In medio foro ingens rogos exstruitur, subjectisque facibus comparidam materiam flamma complexa altius exsurgere, in eum Donatus, Macarius, Theodorus conjiciuntur. Mirum dictum, ut maxime copiosus esset ignis ac vehemens, eos tamen ne levi quidem afflatu attigit. In amphitheatrum productos Leonibus, Pardis, uribus, aliisque immanissimis belluis Diocletianus obicit; sed tantum absuit, ut haec Christi martyres vel minimum laderent, ut potius illis quidem blandiri viderentur, in eos autem, a quibus contra illos incitabantur, impetum rabiemque converterent, atque unguibus moribusque comprehensos momento temporis dilaniarent. Quare primum Donatus, deinde Macarius, postea Theodorus ad circumfusam multitudinem conversi, praeclaram de Christi divinitate, mysterisque fidei Christianae orationem habuerunt; quam ingens plausus acclamatioque populi una voce Christi opem implorantis consecuta est, & innumerabilium hominum cujusque ordinis ac generis ad Christum conversio. Vix Theodorus dicendi finem fecerat, cum repente horribili terremoto civitas tota contremuit; multa diruta aedificia, multi mortalium ruinis oppressi, quo terrae subsilientis motu, & concurrentium tectorum sonitu ac fragore omnes conterriti, & alii alio fuga dilapsi, solos in medio Amphitheatro, vinculis exemptos Donatum & socios relinquunt. Hi divino instinctu jussuque ad litus profecti navem conscendunt, & secundis ventis duodecimo, quam e Dalmatia discesserant, die Alexandriam appellant; inde terrestri itinere pergunt Thmum, qua in urbe tum Christianis praeerat Phileas sanctissimus Episcopus. Is autem anno proximo 305. die quarta Februarii praeclearo martyrio perfunctus cum esset, Donatum columbae caelo delapsae, ejusque caput insidentis admonitu, Clerus populusque in locum Phileae substituunt. Cum annos fere quindecim ecclesiam illam sanctissime gubernasset, una cum Macario, quem in collegium Presbyterorum, & Theodoro, quem in Ordinem Diaconorum cooptaverat, egregiam martyrii palmam adeptus est anno Christi circiter 320. vel proximo Licinio imperante, & ecclesiam Dei crudeliter persequente. Sed Salonam, unde discessimus, atque ad Diocletianum redeamus. Admiranda illa signa & prodigia, quibus Deus & Donatum & socios tum ab igne, tum a feris divinitus illaesos, curae sibi & cordi esse declaraverat, & insuper ingens ille terrarum fremitus motusque ad terrorem impiorum concitatus perculerunt quidem animum Diocletiani oportet; sed ab sua eum impietate adeo non absteruere, ut multo etiam vehementius adversus Christianos exacerbaverint, praesertim cum videret illa eadem, quae ipse ad dedecus & exitium religionis nostrae quotidie moliebatur, nomini Christiano plurimum gloriae & incrementi asferre. Quantum

putas ei dolorem intulerant, indignationemque commoverant plausus illi & acclamationes populorum Christi laudes celebrantium, & opem implorantium, quibus paullo ante totum amphitheatrum personabat! quantum censes veteri in nos odio flammae ac materiae ad exardescendum subjecerint innumerabilium hominum ab avira patriaque superstitione defectio, quos scilicet cum martyrum invicta constantia, tum illustra illa, quae pro Christo dixerant, testimonia, signis ac miratulis comprobata ad Christianam religionem suscipiendam impulerant! Quocirca e sua dignitate & e publica se facturum putabat, si antequam ex illa urbe discederet, in eos, qui Christo nomen dederant, omnia exempla cruciatuque ederet, quo vehementius ceteros a Christi cultu deterreret. Hinc conficiat velim, quas Christianorum Salonitanae vastitatem intulerit. Cumque Diocletiani satellites ejus furore ac rabie instincti summa diligentia, acerrimaque investigatione Presbyteros potissimum, & Praepositos ecclesiarum tota urbe perquirerent, latebrasque omnes scrutarentur, vix fieri potuit, ut Joannes III. Salonitanus Antistes tam acrem ac sedulam illorum in vestigando curam effugerit, & acerbissima illius tempestatis vim atque imperum declinaverit. Ceterum an in hostium manus inciderit, & sanguinem pro Christo profuderit, incertum est. Illud satis constat hunc anno ejus ex hac vita discessum illigandum esse, quippe cum iuxta Romanum catalogum saepe laudatum, annus quartus saeculi quarti Joanni III. Salonitarum Episcopo finem vivendi attulerit. Porro Diocletianus Salona discessit Junio mense in eunte, plenus stomachi atque irarum, id quod ad veterem ejus agilitatem, morbumque exasperandum non mediocre accessione attulit, Sirmium advenit, totamque aetatem in urbibus limitaneis Pannoniae atque Mesiiae Istro fluvio impositis, cum ingenti Christianorum calamitate ac caede, peragrandis consumpsit, ac demum aeger animi, corporisque, principio Novembris Nicomediam pervenit, ut docet Lactantius.

CAPUT IV.

De Petro I. Episcopo Salona XXII.

S. I.

Petrus hujus nominis primus Joanni III. suble-

Petrus cl.
Quis Episc.
Salonit.

ne,

Donatus
cum Maca-
rio & The-
odoro in
ignem
impune
confectus.

& bestias
obstantes.

Donatus
cum sociis
navigat in
Egyptum.
Donatus
sic Episc.
Thmuita-
nus.

Ejus mar-
tyrium sub
Licinio.

ne, haud mediocri vel metui vel damno affecit. Sed duplici praelio victus cum esset a Constantino, atque intra fines Thraciae regnare iussus, nullum deinde periculum, nulla calamitas ecclesiae Illyricae ac Dalmaticae ab Licinio imminuit, qui post quinquennium bello adversus Christianos nefario & exitiali redintegrato, omnem suam rabiem ac furorem in ecclesias Orientis effudit. At Petrus, qui ecclesiam Salonitanam, cum vel acerbissime se videret persecutio, regendam suscepit; atque inter maximos turbines incredibili cura & vigilantia gubernavit; singulari quodam divinae providentiae praesidio tectus eandem stabili pace fruente, & Christianorum numero mirifice auctam ex hac vita decedens anno 316. summa cum laetitia reliquit. Ejus enim Pontificatum Auctor catalogi Romani ab anno quarto usque ad 16. quarti saeculi perduxit. In hujus sanctissimi Antistitis regimen diuturnum, sane ac difficile, & in multiplici Christianae rei varietate, motuque versatum multa profecto insiderint oportet, ex quibus praecleara illius in Pastoralis munere obeundo cura & industria, vigiliae, labores, arumnae cognosci possent. Sed vel nemo ea litteris mandavit, vel si quae in ecclesiae Salonitanae tabulis aliisque publicis privatisque erant monumentis, direptis & incensis cum urbe tabulariis, vel alio casu infortuniove prorsus interiere. Est tamen, unde haec iactura compensari possit. Habemus siquidem Acta Anastasii Fullonis Aquilejensis, qui martyrii cupiditate incensus, patria relicta Salonam venire properavit, anno octavo quarti saeculi, & intra paucos, quam venerat dies, jussu Diocletiani comprehensus, lethali quoque supplicio affectus illustre pro Christo certamen in ea urbe sustinuit, cum Petrus huic ecclesiae praesesset. Ad hujus igitur Pontificatum, hujusque ecclesiae historiam cum Anastasii martyrium pertineat, hujus loci ac temporis ratio postulat, ut Petri Salonitani Episcopi Actis inseratur; hinc autem ingens rerum pulcherrimarum copia & materia suppeditat, unde Petri nomen & Pontificatus ornari queat, & posterorum memoriae commendari. Sed antequam Acta S. Anastasii describam, ex historia illorum temporum pauca quaedam communia decerpi oportet, ex quibus de primo quadriennio hujus Pontificatus, ac de rebus ab hoc Episcopo sanctissime gestis usque ad annum 308. conjectura fieri possit. Postquam vero Acta & martyrium Anastasii, quaeque ad ejus cultum pertinent, diligenter a nobis copioseque exposita fuerint, reliqua persequemur, quae ad Petri vitam ejusque mortem illustrandam ex communi illius aetatis historia derivari possunt.

S. II.

De Pontificatu Petri usque ad annum octavum saeculi quarti.

Post Donati Aquilejensis Presbyteri certamen pro Christo Salonae obitum, & magnam in eadem urbe caedem factam Christianorum, quibus annumerari licet Joannem III. Episcopum, Diocletianus Salona Sirmium abiit, inde Nicomediam profecturus. Hujus discessu ecclesia Salonitana respirare paullulum visa est. Habita sunt igitur Communia Episcopalia, & Petrus vir eximiae sanctitatis & doctrinae in locum Joannis substitutus est, qui ut dispersas oves percussasque nuperrima temporis procella colligeret ac recrearet, verbique divini & sacramentorum pabulo reficeret, nullam curam operamque praetermisit.

Anno Christi 305. Diocletianus Nicomediae,

Herculeus Mediolani Purpuram caeteraque Augustalia insignia cum imperio deponunt; eorumque in locum subrogati, dictique sunt Augusti Flavius Constantius, & Maximianus Galerius, alter Occidentis, alter Orientis imperium obtinet. Suus cuique Caesar rei publicae administer subjungitur, Constantio Severus, Galerio Maximinus. Ac Diocletianus quidem abdicatione imperio Salonam in Dalmatiam secessit, vitam privatam & quietam acturus in eo palatio, quod sibi, fere tertio ab urbe lapide, immani mole sumptuque extruxerat. Vel in ipsa tamen privata vita, & Salonitano illo secessu aliquid pristini juris, ac publicae auctoritatis retinuit. Nam & novos Augustos, ac praesertim Galerium, quem ipsemet in Orientis imperium sibi succedere voluit, de summis maximisque rebus ad se referre omnino iussit; nec Praetorianas cohortes ab se dimisit, quae ad sui corporis ac palatii custodiam excubias agerent, quaeque praesidii, ac decoris causa perpetuo sibi adessent, & praeterea liberam in universa Dalmatia, integramque jurisdictionem sibi uni reservavit, quam provinciam ad extremam usque senectutem per se ipse suoque Praefectos administravit. Porro quod publicae potestatis retinuerat, id ferme totum ad Christianos Dalmatas divexandos contulit, quorum caedibus ac suppliciis numquam fere abstinuit, & quorum vitam pepercit, eos vel bonis omnibus multatos in carcerem conjecit, vel insanis aedificiorum destructionibus addictos, arumnis laboribusque assiduis, & fame insuper macerabat. Nam aedificandi molesque immensas attollendi studium, cui tantopere indulgebat, dum rerum omnium potiebatur, ne in privata quidem vita penitus abiecit. Hinc existimari licet, quantum laboris atque oneris Petrus una cum regimine ecclesiae Salonitanae subierit, qui difficillimis illis temporibus Pontificatum gessit, cum omnia hostibus, insidiis, atque periculis referta erant; quanta illi vigilantia & solertia opus fuit, ut vasserimi illius senis, acerrimeque in nostram perniciem intenti conatus ac dolos eluderet. Quam cautum esse oportuit, cum ad divina obeunda mysteria Christianos cogeret, ne quid de clandestinis illis conventibus Diocletiano suboleret; quoties tamquam bonus Pastor semet in discrimen conjecit; ut ovium suarum saluti proficeret.

Nec vero per ea tempora ecclesiae Dalmaticae ulla securitas ab Galerio fuit. Is quippe non solum Nicomediae, & Sardicae, sed etiam Sirmii in Pannonia Dalmatiae contigua identidem commorari solebat; nec dubium est, quin Dalmaticam persecutionem vehementius incenderet, ac Diocletiani odio ac furori faeces acriores propinquo suggereret. Adde, quod identidem in Dalmatiam live exitinere, sive ad invisendum officii causa, sive ad consulendum de summa reipublica Diocletianum solebat divertere; eumque fortassis adierat, Salonaeque versabatur anno 306. cum ex ejus aula Constantinus clandestina & celeri fuga elapsus ad patrem in Galliam ire properavit. Hunc Galerius honesta quidem ac liberali, sed diligenti & fida custodia seipsum tepebat, cum aliis de causis, tum ob eam praecipue, quod impensius Christianis favere videretur. Ea vero fuga mirum quantum in Christianos exacerbaverit animum Galerii, quem vehemens timor incescit, ne Constantinus rerum potitus, acceptoque a Patre exercitu atque imperio, copias ac vires omnes ad Christianorum defensionem converteret, eorumque opera ac favore ad res novas molendas uteretur; praesertim cum per ea tempora, constanti fama, ut auctor est Nicephorus, celebrabatur.

Diocletianus Nicomediae, Maximianus Mediolani imperio se abdicant.

Diocletianus regimen Dalmatiae sibi reservavit.

Ecclesia Dalmatica ab Galerio vexata.

Oraculum de Constantino
 brabatur Idoli hescio: cujus oraculum in hanc formam sententiam editum: prope jam esse, ut Constantinus Romanum imperium adeptus, hostes Christiani nominis e medio tolleret, aras ac templa Idolorum everteret, Christi fidem & cultum toto terrarum orbe propagaret. Quare Galerius majorem, quam antea, contemtionem adhibendam censuit, ut Christianos prorsus opprimeret, ne quid auxilii ferre possent Constantino, a quo sibi suisque rebus haud sine causa metusbat.

Severus Maxentio bellum intulit,
 Anno 307. Severus Cæsar, jussu Galerii, adversus Maxentium, qui anno superiori tyrannidem occupaverat, Romam cum exercitu proficiscitur, sed proditus ab suis militibus ac destitutus, ne in hostium manus incideret, fuga salvi consiliit; idemque paulo post Herculei dolis circumventus interit. Quod ubi nuntiatus est Galerio, ira ac furore exarduit; & agentibus copiis ex Illyrico, universoque Oriente celeriter coactis, Romam proficisci maturavit, ut Severi necem ulcisceretur. Verum simulatque in urbis conspectum ventum est, fidei suorum diffusus, abjecto urbis oppugnande consilio, turpem fugam conscivit; totamque Italiam, quacumque iter fecit, depopulationibus, cedibus, incendiis vastavit. In Christianos vero præsertim, ut credibile est, acerbioris furore vitæ vomit, quippe quos a Maxentio contra Severum sterisse suspicabatur. Nec dubium videtur esse, quin Galerius, ex illa infelici expeditione rediens, in Dalmatas Christianos rabiem suam & crudelitatem exprompserit; ex Italia siquidem per Dalmatiam iter habuit in Pannoniam; & Carnunti, quo itidem secum adduxit, vel evocavit Diocletianum, Licinium primum Cæsaris, deinde Augusti nomine ac potestate auctum, ut Idus Novembris in locum Severi substituit; eoque jussu Sirnium proficisci cum exercitu, ipse Sardicam, vel Nicomediam se recepit.

Galerius Licinium Carnunti Cæsarem creat.
 Interea ecclesiæ Romanæ Italianæque pax erat & quies sub Maxentio, qui ab initio, sive ut Constantini gratiam aucuparetur, sive ut Christianos ad suas partes adjungeret, eorum commodis ac saluti se impense studere simulavit; itaque eos exagitari vetuit, omnemque ab illis injuriam abstinere. *Maxentius favet Christianis,*
Maxentius inquit Eusebius Hist. Ecclesiast. lib. 8. cap. xvi. *qui in urbe tyrannidem cepit, primo velut invidua erga se plebis gratia fidei nostræ veneratorem se esse simulabat; & ob hoc persecutiones reprimi, omnesque injurias a Christianis arceri jubebat.* Hanc vero clementiam erga nos & benignitatis simulationem ad tempus susceptam perstitit usque ad finem anni 308, cum etiam ipse cepit suam in Christianos crudelitatem exercere, conjuncto in castrum ad publica jumenta curanda Marsello Romano Pontifice, qui anno proximo ejus locum tenuit ac dolore confectus ex hac vita migravit xvi. Kal. Februarii.

postea eodem persequitur.
 Verum dum tranquillitas ac prosperitas rebus in Italia foret Christiana religio, imperans Maxentio, acrior exarsit cum in Oriente atque Illyrico, tum in Dalmatia persecutio, quæ Anastasium Aquilejensem martyrii cupidum Salonam evocavit. Quare hujus loci ac temporis ratio postulat, ut, Actis Petri Salonitani Episcopi intermissis, curam operamque omnem convertamus ad describendam S. Anastasii Aquilejensis historiam, quæ dignationem haud ita brevem requirit; quamquam a proposito non omnino digredi videamur, quippe cum ea narremus, quæ ad Salonitanam ecclesiam, & Petri ejusdem Episcopi tempora atque Pontificatum pertinent.

De Sancto Anastasio civis Aquilejensi, & Martyre Salonitano.

Vitam & martyrium S. Anastasii cognomento Fullonis vel ex Actis Proconsularibus depromptam, vel a Notariis & Dicconis ecclesiæ Salonitanæ descriptam nihil est, quod a me requiras. Qui res ab illo gestas, & certamen extremum pro religione susceptum litteris consignavit, idem nos admonet, ne frustra queramus, quod nusquam inveniri potest. Nam temporibus illis ecclesiæ calamitosissimis, quemadmodum is Auctor præclare docet, Imperatores ac Magistratus non modo Christianorum vitæ ac fortunis, sed etiam nomini ac memoriæ bellum exitiale indixerant, & in id unum omnes conatus intenderant, ut quidquid Christiani generis esset, ubique delerent, & religioni nostræ ne vestigia quidem posteritati relinquerent. Hinc factum est, ut nihilo avidius Christianos ad necem, quam eorum scripta ac monumenta ad flammam conquirerent. Id scilicet causæ fuit, cur questionem ac supplicium S. Anastasii vel in Actis proconsularia referri noluerint, contra atque judiciorum ratio & consuetudo postulabat; vel si ea in publicas tabulas relata fuerant, aut a Christianis excepta & descripta, diligenter inquiri, flammisque absumi jusserint. At potuere illi quidem efficere, ne Acta S. Anastasii publicis litteris tradita & custodita posteritati propagarentur; sed eadem ex hominum animis ac memoria delere nequaquam potuerunt, neque prohibere, quominus hujus Martyris gesta patentes filiis ac nepotibus si non scripto ac tabulis, at voce & sermonibus traderent. Itaque posteri, quæ a majoribus fama & audicione acceperant, litterarum monumentis consignarunt. Hinc vitæ & martyrii Anastasiani tria diversa exemplaria habemus, nondum typis edita, & vulgo prorsus ignota, quorum duo Latinis, tertium Slavonicis litteris continetur.

Primam martyrii Anastasiani historiam in modum Pastoralis epistolæ, ut censet Tillæmontius tomo v. Hist. Ecclesiæ composuit Episcopus quidam Salonitanus, ab ætate Anastasii non admodum recens, & ut nos putamus, annorum amplius centum intervallo disjunctus. Is de sanctitate ac cede S. Anastasii ea scripsit, quæ certis auctoribus comperebat, quæque etsi non viderant ipsi, tamen ab iis, qui viderant, poterant, rebusque gestis interesse, acceperant. Initium hujus historię Tillæmontius Gallice descripsit, quod a nobis Latine reddidimus. Ita ferme se habet: *Hostis humani generis, cum omnes conatus exersisset, ut Martyrum illustria certamina ac memoriam omnem nobis præripere, ne sibi sua clades, & illorum virtutis sempiternam ignominiam noram, & dolorem acerbissimum inurerent &c.* Hæc ex Tillæmontio, quæ satis congruunt cum exordio ejusdem historię mox describendæ.

Scriptor hujus historię, quantum ego conjectura assequi possum, fuit Hefychius Episcopus Salonitanus tertius hęc nomine, vir sanctitate pariter & doctrina singulari, D. Augustino æqualis, quocum ei & familiaritas intercessit, ut litteræ utriusque utro citroque missæ & acceptæ declarant. Etenim Simon Bengnius Modrasiensis Episcopus tradidit ab Hefychio conscriptam fuisse vitam ac martyrium S. Domnii primi Salonarum Antistitis; ex quo conjici potest consentaneum esse eidem adscribi vitam S. Anastasii, quam Tillæmontius ab antiquo aliquo Salonæ Episcopo elucubratam esse existimat. Nam & antiquis Salonæ Episcopis merito annumeratur, qui sub initium v. sæculi Pontificatum

Auctor primæ historię Anastasii Episcopus Salonitanus fuit.

& fortasse Hefychius D. Augustino æqualis.

tum inijt, & cum vitam S. Domnii scribendam suscepit, committere non debuit, quin partem aliquam operæ suæ ad res S. Anastasii illustrandas derivaret; ea quippe apud Salonitanos & Spalaten- ses consuetudo viguit, ut numquam alterum ab altero disjungerent, ac nullum ferme honoris cultus- que officium S. Domnio tribuerent, quin ejusdem consortem Anastasium esse vellent, nam & locum sepulturæ eundem utrique dederunt. Hujus histo- riæ nullum exemplar, quod ego sciam, superest in Dalmatia. Haud ita pridem inventa fuit in Gallia inter Mss. codices cœnobii Benedictini S. Michaelis in Periculo maris, ut refert Ruinartius in Præf. ad Acta Selecta Martyrum; idemque confirmat Tillemontius. Videtur uterque & illam accurate legisse, & exemplum indidem sibi desumpsisse, quo in suis lucubrationibus, sicubi opus foret, uteren- tur. Quanti porro facienda sit hujus historiæ au- thoritas, vel ex eo conjicias velim, quod scriptoris utriusque Tillemontii scilicet ac Ruinartii cætero- quin oculatissimi, & in investigandis veterum ta- bularum vel tenuissimis mandis ingenio sagacissimo præditi censuram omnem effugerit. P. Joseph Bian- chi Presbyter nostræ Societatis, vir eximie huma- nitatis, & doctrinæ singularis, cum Parisiis esset, rogatus per litteras, ejus Anastasianæ historiæ ex- emplar nobis describendum curavit e Mss. Theodo- rici Ruinartii, atque cum suis ad nos litteris trans- misit, in quibus admonuit, ne, si quis locus aut depravatus, aut obscurus difficilisque ad intelli- gendum videretur, id Librario attribueremus; exemplum quippe cum autographo diligentissime collatum esse, & compertum omni ex parte utrum- que inter se congruere.

Exemplar
primæ hi-
storiæ A-
nastasianæ
ex cœno-
bio Bene-
dictino
Galliano,

ad nos
transmis-
sum.

Adamus
Parisien-
sis scrip-
sit vitam S. A-
nastasio.

Adamus Parisiensis, qui vergente sæculo xi. flo- ruat, vitam S. Anastasii Latinis litteris mandavit, nec sane, ut temporibus illis, ineleganter descripsit. Is quippe, ut Laurentio Archiepiscopo Spalaten- si petenti morem gereret, vitas SS. Domnii & Ana- stasii summa cum fide ac diligentia contexit; ac præterea utriusque laudes hymnis, & carminibus haud invenustis celebravit; quos quidem hymnos matutinis ac vespertinis divini officii præcationi- bus, quæ festis diebus SS. Domnii & Anastasii re- citari solebant, idem Laurentius insereri jussit: ex quo conjiciamus licet ejusdem Auctoris esse veteres quosdam hymnos & obsolescentes de laudibus utrius- que Martyris, qui in antiquis Spalaten- sis ecclesiæ Choralibus reperiuntur. Adamo Parisiensi egre- gium virtutis & doctrinæ testimonium tribuit Tho- mas Archidiaconus Hist. Salon. cap. 16. his verbis: *Adam quidam Parisiensis optime in artibus elatus per- gendo Athenas ad Græcorum studia, devenit Spa- latum; & cum fuisset a Laurentio Antistite honori- fice susceptus, rogatus est ab eodem, ut Passiones BB. M. M. Domnii, & Anastasii, quæ inculto fue- rant antiquitus sermone conscriptæ, luculenta face- ret compositione nitere, quod ille gratanti corde con- sensit, sumptoque themate a veteribus historiis Le- gendas utriusque Martyris lepido satis distamine in- novavit &c.* Utramque vitam ex tabulario Spala- tensis ecclesiæ depromptam Joannes Lucius Tragu- rinus Romam transtulit, atque in suam bibliotheca- m Mss. codicibus egregie instructam adscripsit, cum nullum ibi, unde sumpserat, ejusdem exem- plum reliquisset. Paucis post annis rogatus a Gode- frido Henschenio vitam S. Domnii ad eum An- tuerpiam misit, qui illam inseruit Actis Sanctorum tom. 2. & die xi. Aprilis, nosque eandem cum de S. Domnio scripsimus, typis cudendam curavimus. Quid de altero illo codice factum sit, quo Anasta- sij vita continebatur, plane ignoramus; nisi forte

hunc ipsum pariter cum vita S. Domnii ab Joanne Lucio acceperint Hagiologi Antuerpienses, ut in- didem Acta S. Anastasii suo loco intextenda de- scriberent.

cujus vul-
sum apud
nos exem-
plum ex-
tat.
Secunda
vita Ana-
stasiana,
cujus au-
thor igno-
tus.

Sed cum vita Anastasiana per Adamum Parisien- sem composita nobis desit, alteram in ejus locum subjiciemus ab ignoto Auctore conscriptam, quæ cum extaret in bibliotheca Apostoli Zeni clarissimi & eruditissimi viri, optimis, & lectissimis codici- bus Mss. referta, inde nobis exemplum communi- candum curavit Comes Antonius Byzantius Patri- tius Catharinus. Huic præfixum proœmium atten- te cum legerem, pene adductus sum in eam senten- tiam, ut existimarem hanc ipsam esse illam, quæ ab Adamo Parisiensi composita fuisse perhibetur; in eo quippe proœmio Auctor venerabilem Salo- nitanae sedis Archiepiscopum alloquitur, cujus im- pulsu jussuque ait se id operis suscepisse, ut B. Ana- stasii vitam describeret: id quippe præclare con- gruere cum Adamo Parisiensi, qui rogante ac ju- bente Laurentio Archiepiscopo utramque vitam S. Domnii & Anastasii concinnavit. Sed cum hanc Anastasianam cum illa B. Domnii vita conferrem, quam Adamo Parisiensi Joannes Lucius, & Gode- fridus Henschenius attribuunt, styli aliqua diver- sitas admonuit, ne crederem utramque ejusdem esse Auctoris; præterquamquod in hac Anastasiana hi- storia Auctor pro more sui sæculi carmina quædam intexit, quæ absunt ab ea vita S. Domnii, cujus scriptor dicitur fuisse Adamus Parisiensis. Qui au- tem hanc vitam S. Anastasii litteris mandavit, vi- detur exordium ejusdem, seu proœmium sumpsisse ex vita Anastasiana Adami Parisiensis, nam & re- liqua omnia aliunde sumpsit, ut mox dicemus; vel certe itidem ipse, ut Adamus, eam alicujus Ar- chiepiscopi Spalaten- sis rogatu jussuque descripsit. Illud propius vero est tum hanc Anastasii, tum il- lam Domnii vitam, quam iv. loco in Actis S. Do- mnii exhibuimus, ejusdem Auctoris, vel certe ejusdem ætatis opus esse; nam utraque versiculos quosdam interjectos habet, qui Leonini, ut vo- cant, carminis rythmum, non ubique perfectum quidem, sed rudem, & quodammodo adumbratum imitantur; qui mos intextendi solutæ orationi ejus generis carmina vigere cepit post sæculum undeci- mum. Neutra autem Auctoris sui nomen præfert, neque ulla suppetunt indicia, ex quibus illud inve- stigare ac deprehendere possimus.

Tertia S. Anastasii vita Slavonicis litteris conti- netur; eaque in tres lectiones divisa, singulis annis ipso anniversario ejus martyrii die, ante solemne sacrificium, adhibito quodam cantu, pro suggestu recitari solebat; idque apud eas gentes cujusdam panegyricæ orationis locum obtinet, quales sunt illæ, quæ de laudibus Divorum apud nos haberi solent. Qui hanc cum illa superiori Anastasiana hi- storia, de qua proxime diximus, conferat, is cla- re perspiciat alteram alterius geminam esse, vel cer- te alteram ex altera descriptam fuisse; idem utrobi- que narrationis contextus, eadem rerum series ac dispositio, eadem sententiæ, eadem amplificandæ ornandæque orationis ratio, ut potius, quam di- versa historia, ejusdem historiæ ex uno in alium sermonem conversio videatur esse. Utra vero ex al- tera descripta sit, & an Latina & Slavonica, vel an hæc ex illa facta fuerit, haud facile dixerim. Si quod verisimilius puto, sequi libeat, Slavonicam Latinam antiquiorem esse cenfeo; & illam quidem primam Latine aut Græce scriptam, deinde post Slavonum adventum in sermonem Slavonicum trans- latam fuisse arbitror; quippe antiquissimam esse apparet, & ante Salonæ excidium compositam fuisse.

Tertia
vita Sla-
vonica.

unde se-
cunda vi-
detur de-
sumpta.

se il-

se illud indicio est, quod Auctor sub finem narrationis Salonam urbem alloquitur, hortaturque, ut de victoria tam eximii Martyris & sepulchro sibi gratuletur, & gaudeat; neque enim quæ omnino perierunt, vel nusquam extant, sic alloqui solent, ut veluti, si adhuc existerent, in præsentia ad gaudium, vel mæstitiam vocentur; qui autem hanc historiam in Latinum transtulit, interpretis officio functus, eandem allocutionem retinuit. Cæterum haud ignoro moris esse Oratorum etiam ad ea, quæ non existunt, sic quasi existerent, sermonem convertere; & præterea potuisse urbem Spalatensem appellari Salonam, cujus in locum successit; proptereaque de antiquitate hujus Slavonicæ historiæ nihil mihi compertum esse dixi, quod pro certo affirmare possim. Andreas Roncali vir haud nobilitate, quam virtute & doctrina clarior, Joannis Baptistæ Laghi olim Spalatenfis Archiepiscopi fratris filius, hanc historiam Latine redditam per Franciscum Manolam Spalatensem Presbyterum, & Joannis Nonensis Episcopi fratris filium, nobis per humaniter communicavit.

Epitome Porro historiæ Anastasianæ epitomam quamdam
vitz Ana- ac summam confecit Lucas Gaudentius Spalatenfis
stasianæ. Archidiaconus, qui floruit sæculo xvi. eamque in tres lectiones distribuit, quas ecclesia Spalatenfis inseruit horis seu precationibus Canonicis, quæ die festo S. Anastasii ex præscripto ejusdem ecclesiæ ab Clero Spalatenli recitari solent. Extant in libello Venetiis edito, cui titulus est: *officia propria trium Sanctorum Patronorum Metropolitanæ ecclesiæ Spalatenfis, ad usum ejusdem ecclesiæ & totius Diocesis.* His accedunt elogia, quibus B. Anastasium ornarunt Petrus Equilinus, Philippus Ferrarius, & Martinus Baucerius. Post notas breviores Actis itemque elogiis S. Anastasii subiectas, aliquæ in eadem animadversiones succedunt, quæ satis uberem ad scribendum materiam suppeditabunt, ubi se vel nostra industria exercere, vel lectorum eruditio oblectare possit. Nam Diocletiani persecutionem ab ipsis primordiis evolvere, & quæ deinceps consecuta sunt, calamitosissima Christianis tempora percurrere, atque investigare oportebit, ut certis quibusdam vestigiis annum illum consequamur, in quem Anastasii martyrium inciderit. Illud præterea dignum erit, de quo quærat, ubi terrarum sit regio illa, ex qua oriundi profectique tum in Actis, tum in Elogiis Anastasianis dicuntur Afri illi navicularii, qui Martyris corpus e mari sustulerunt. Nemo enim facile sibi persuaserit eam fuisse Africam proprie dictam, amplissimam illam regionem tam longe a Dalmatia disjunctam, quæ apud Geographos tertia pars orbis appellatur. Neque ab instituti, susceptique operis ratione alienum erit disquirere, utrum Anastasius ille, quem Græci colunt, idem sit, atque Anastasius Fullo, an alterum ab altero distingui oporteat. Nam de suo quisque Anastasio multa Græci, multa Latini tradunt, quæ partim inter se ita similia sunt, ut in unum eundemque Martyrem prope necessario conveniant, partim ita diversa videntur esse, ut disjungi, atque in duos Martyres distrahi possint, ac debeant. Nihil autem est, cur hic plura adjiciam de distinctione Anastasii Cornicularii, & Anastasii Fullonis, utriusque Martyris Salonitani, de qua satis multa diximus in Actis Agapiti Episcopi Salonitani; & pauca hic, ubi se offeret occasio, obiter attingam.

Ratio & ordo rerum scribendarum. Duplicem corporis S. Anastasii translationem factam invenio memoria dignam ac litteris; alteram ex agro in urbem Salonitanam, alteram e rudibus excisæ Salonæ in urbem novam Spalatensem.

Duplex corporis Anastasii translatio.

De utraque, pro eo ac postulat argumenti ratio ac dignitas, fuscè accurateque agendum erit. Constat quoque caput S. Anastasii Spalatum reductum fuisse ex insula Pharia, quo illud avexerant, qui ejus corpus inventum e mari sustulerant. Ad extremum de cultu S. Anastasii ea breviter exponemus, quæ ex Martyrologiis, aliisque scriptoribus collegimus; simulque investigabimus, ubi ejus cultus ac religio adhuc vigeat, & quibus olim Salonitani, nunc vero Spalatenfes, ejus memoriam officiis atque honoribus prosequantur.

C A P U T V.

De Sancto Anastasio Fullone, civis Aquilejensis & Martyre Salonitano Testimonia, & Elogia ex Martyrologis, aliisque scriptoribus.

§. I.

Ex Martyrologiis.

EX Martyrologio Romano hodierno: a vii. Id. Septemb. Aquilejæ S. Anastasii Martyris. Nota Baroniana: Fuit hic Fullo, & pro fidei merito in numerum Martyrum cooptatus est; idque ex veteribus manuscrip. Molan. in addit. ad Usuard. hac die.

Ex Hieronymiano Lucensi. vii. Kal. Septemb. In civitate Salona natalis S. Anastasii Martyris.

Ex eodem: vii. Id. Septembris: Et Passio S. Anastasii Martyris.

Ex Floro in Mss. Atrebatensi & Tornacensi: vii. Kal. Septemb. Eodem die civitate b Thessalonica natale S. Anastasii. Hic Fullo fuit, sed fidei merito inter numerum Martyrum annumeratus est.

Ex Usuardo: vii. Id. Sept. In Aquileja Natalis S. Anastasii. Hic Fullo fuit, sed fidei merito in numerum Martyrum annumeratus.

Ex Usuardo in Ms. Lëtienfi: Et in civitate Salona Natale S. Anastasii Martyris. In Mss. Vaticano, & S. Cyriaci: In civitate Salona S. Anastasii, hic Fullo, & Martyr fuit. In Ms. Barberiniano: In civitate Salona Natale S. Anastasii Martyris.

Ex Petro Galefinio vii. Id. Septemb. Aquilejæ S. Anastasii Martyris. Hic infimo genere natus, fidei confessione nobilitatus, præclaram martyrii coronam tulit. Nota: Ex tabula Sanctorum ecclesiæ Aquilejensis.

N O T Æ.

a Cum Anastasius patria fuerit Aquilejensis, martyrio Salonitanus, in urbe utraque ejus dies festus celebratur, Aquilejæ quidem die 7. Septembris, Salonæ autem die 26. Augusti. Hinc factum est, ut ex Martyrologis alii ad priorem ex tabulis Aquilejensibus, alii ad posteriorem diem ex fastis Salonitanis ejusdem commemorationem referant. Hieronymianum Lucense utrique diei nomen Anastasii inscripsit. Haud dubium est, quin vii. Kal. Septembris martyrium subierit. At vii. Id. Septembris non diem natalitium, sed aliquam ejus inventionem seu translationem celebrari existimat Philippus Ferrarius.

b Vide caput ix. §. 3.

§. III.

Ex Hagiologis, aliisque scriptoribus.

EX Thoma Archidiac. Hist. Salonit. cap. 3. Eodem tempore Anastasius Aquilejensis apud Salonam martyrium pro Christi nomine suscepit.

Ex

Ex Andrea Dandulo Duce Venetorum, Anna- Venet. lib. VII. cap. 10. Anastasius Civis Aquile- jensis, Fullonia artis exercitor, sub Diocletiano in Salona Dalmatiae Metropoli, apposita mola in collo, pro Christi nomine die 26. Augusti suffocatus est.

Ex Joanne Lucio in notis ad Hist. Salonie. c. 3. a B. Anastasius. Martyrologium Romanum die 21. Augusti: Salona S. Anastasii Cornicularii &c.

Ex Godefrido Henschenio Tom. II. die XI. Apr. in notis ad Hist. translationis S. Domnii. S. Ana- stasii translatio celebratur a Spalatensibus 28. Julii, at martyr is dies natalitius b 21. Augusti, quo die inscriptus Martyrologiis Usuardi, Adonis, & alio- rum, cum hodierno Romano, & dicitur etiam Cor- nicularius passus sub Imperatore Aureliano, aliis Aurelio, Galestinio Alexandro, quod ad dictam diem erit executendum. Fuisse autem corpus B. Anastasii an. 1201. a Bernardo Archiepiscopo ab altari veteri extractum, & in novo altari in eodem loco colloca- tum, testatur Thomas cap. 25.

Ex prætermisissis Bollandianis tomo V. die 26. Au- gusti. Anastasii martyr is meminit Grevenus: Flo- rarium nostrum Ms. Anastasii Fullonis martyr is. In- ter Auctaria ad Usuardum nostrum e codice Centu- lensi, civitate Salona, S. Anastasii martyr is, de quo etiam apud Florentinum. Inter dicta Auctaria e codice Bruxellensi: Depositio S. Anastasii presbyte- ri & martyr is. Verum quinam sit ille Anastasius presbyter, non est mihi promptum dicere. S. Ana- stasium, vel Attalum martyrem Salonicensem habes ad diem 21. Augusti: ubi hunc ab Anastasio Fullone secernendum indicamus. Salonensis hac die notatur in Maurolyco, nec non in Rhinoviensi Martyrologio Hieronymiano contracto.

Ex Lucretio Treo in Sac. Monum. Provinciæ Foro Julii: Anastasius Aquileja natus, Fullo, stu- dit continuo laborare, & quidquid lucrari poterat, tenui sibi retento victu, reliquum in pauperes erogare. Martyrii victoriæ cupidus extra patriam perre- xit, & signum Crucis ubique pingendo, Christia- num se esse ostendens, ab Idolorum cultoribus depre- hensus, accusatus, & morti traditus A. D. c 303. c Diocletiano imperante migravit in cælum.

NOTÆ.

a Vah putidum anachronismum! Anastasius Cornicularius sub Aureliano, Anastasius Fullo sub Diocletiano martyrium subiit. Alter igitur ab al- tero distinguendus.

b Is quoque Anastasium Cornicularium cum Fullone confundit; ac illius quidem 21. Augusti, hujus vero 26. Augusti dies natalitius celebratur.

c Nos Anastasii martyrium referendum cense- mus ad an. Christi 308. Vide cap. VII. §. 2.

CAPUT VI.

De Vita & Martyrio S. Anastasii.

§. I.

Prima Vita seu Passio S. Anastasii Fullonis au- ctore, ut videtur, Hefychio Episcopo Salo- nitano. Ex codice Ms. cœnobii Gallicani Be- nedictini S. Michaelis in Periculo maris.

a Quamvis tempore persecutionis, inimicus gene- ris humani, invidus religioni Christiana, triumphum martyrum memoriæ a subtrahere nisus sit, ne confusus super coronas martyrum, & prostratus erubesceret in populo, tamen quantum re-

ligiosorum memoria p ratio reservavit, quidquid b fidelibus animis in laudem Beatorum refertur, hoc decet c summa veneratione audire & colere. Cum igitur tempore Diocletiani sceleratissimi persecuto- ris, e editio promoveretur adversus Christianos, c & ageretur persecutio, B. Anastasius in Aquilejensi civitate, quod cum reverentia dicendum est, artis fullonia operam exercebat, ut illa Apostolica præ- cpta completeret, per quæ diffinitum est, ut laborantes manibus nostris necessitatem sustinentibus opem lar- giri possimus. Nihil enim indecorum est, qualibet arte laborare, ut Dei impleantur præcepta; ut per- fectam Christianitatis gloriam adipisceretur, relicto f argesterio artis suæ, mandatum Evangelicæ artis implevit, imitatus Jacobum, & Joannem, qui cum reficerent retia sua, erant enim piscatores, re- licta navicula, & g strumentis, & Zebedæo patre suo, sequuti sunt Dominum. Nec aliter B. Anasta- sius coronam martyrii poterat invenire, nisi quæ g martyr is cupitus. erant sæculi quasi impedimenta a suis desideriis ab- jecisset, h sequens ad Salonitanam civitatem ultro se offerens, religiosum arripuit agonem. Ante hos- pitium, in quo mansurus erat, signum Crucis depin- xit, sed & per i celeberrima populi loca expressit signaculum Christi; cuius professionis esset, demon- strare non dubitavit. Quem ministri persecutoris agnitum, k acceptumque ante l judicem statuisse narrant, ad plenum tamen testimonium, m sitatio- nem artis Beatissimi martyr is in Aquilejensi constituta, facta est Domus orationis. Ex n vitunc testi- mentorum sordes abluebantur; nunc populorum sor- des, oratione profusa, o animarum sordes credun- tur abstergi. Verum cum ante judicem statutus fuisset, & quæ gesta sunt, vel quæ ejus responsio de professione Christianitatis procefferit, quasque p pœnas impius judex intulerit, q subtrahit necessi- tas, quæ Diocletianum persecutorem longe r in alia positum civitate, s latam per t momenta dicunt sententiam. Tamen talis manasse defertur, ut u sus- pensum lapidem mari præcipitatus, triumphum mar- tyrii consequi meruit. Matrona quadam y ascripta nomine, in facultatibus dives, in moribus Chri- stiana, quæ servis suis libertatem, & infinita præ- mia promisit, si corpus Beatissimi martyr is inveni- rent. Ergo qui tantis præmiis invitati sunt, usque in quarto vel quinto milliario per littora, & vados z ad loca scrutantes solliciti, ex Dei ordinatione promeruit, ut invenirent aa Afros, qui illud cor- pus cum ipso lapide, quem diximus, jam levabant. Super quos Beata illius Matrona homines irrueunt ad conturbandum illos, bb scām inferre calum- niam dicentes illos homicidas, qui haberent in mani- bus corpus exanime; hoc ea ratione fugentes, ut illi terrati cederent corpus; tamen supra dicti Afri, ut est argutum genus, cc portionem martyrii ipsius gratia susculerunt. Nam & illum dd lapidem por- tarunt in patriam suam, & basilica in nomine ejus facta est, in qua ad effugandos spiritus virtutes dicuntur feri innumera. Supradicta autem semina beatissima rata, quod tantum munus a Domino me- ruisset accipere, celavit paullulum corpus, donec persecutionis conquiesceret furor. Deinde ee basili- cam fecit, & Beatum Martyrem in Salonitano terri- torio collocavit. Hac quantum a cæteris & fidelissi- mis Viris addiscere potuimus, & quantum ingenio vel sermone prævaluit, desideravi sanctis auribus vestris intimare. Orationes autem ipsius nos adju- vent, de cuius meritis memorata sunt quæcumque dicuntur. Martyrizatus est autem B. Anastasius sub die ff VII. Kal. Septembris, sub Diocletiano Impe- ratore. Regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

N O.

N O T A E.

a Hinc facile intelligi potest Anastasium martyrio perfunctum esse, edicta jam, & sciviente universali persecutione, cum scilicet Diocletianus divinos libros, Acta martyrum, & omnia religionis monumenta flammis absumi jussisset, ut omnem Christiani nominis memoriam aboleret.

b In autographo Monasterii S. Michaelis, unde hæc Acta desumpta sunt, multa obscura esse ac mendosa testatur, qui eadem nobis descripsit, nosque de hac re admonuit P. Joseph Bianchi Soc. nostræ. Nihil autem emendationis causa immutandum esse censuimus, sed in notis menda hujusmodi, quoad ejus fieri potest, corrigere conabimur: velut hic scriptum est *Ratio*, cum *Traditio* huic loco rectius congruat.

c Ex his verbis, itemque ex illis in extrema parte Actorum: *desideravi sanctis auribus vestris intimare*, bene conjecit Tillemontius Auctorem hujus historiæ fuisse aliquem ex antiquis Salonæ Episcopis, qui die festo B. Martyris hæc in ejus laudem pro concione ad populum dixit. Nos putamus fuisse Hefychium eo nomine III. Salonitanum Episcopum, qui ab anno 10. ad 40. quinti sæculi ecclesiam illam administravit.

e Corrige: *edictis*.

f Quid sibi velit hoc vocabulum, haud satis scio. Fortassis substitui oportet *Ergasterio* idest *opificio* *αὐτὸ τὸ ἔργον*, quod significat opus.

g Corrige: *instrumentis*.

h Locus haud dubie depravatus ac mutilus. Corrige: *seque conferens ad Salonitanam civitatem, & ultro se offerens*.

i Designo Crucis in celeberrimis locis ejus urbis per Anastasium impresso nihil legitur in altera ac tertia ejusdem Vita. At Græcorum Menæa non hospitio, ut in secunda & tertia, neque aliis locis, ut in prima vita, Crucem insculptam ab Anastasio narrant, sed hoc salutari signo seipsum munisse ajunt. Vide cap. VII. §. 1.

k Fortasse, *arreptumque*.

l In secunda vita *Præfectus* vocatur, quem scilicet Diocletianus, cum post imperium depositum in suo prope Salonas palatio habitaret, urbis administrationi præfecerat.

m Corrige: *Statio*. De templo Aquilejensi ibidem loci excitato, ubi Anastasius pannis abluendis purgandisque operam dabat, omnes Anastasianæ vitæ Scriptores consentiunt.

n Deest verbum *aquarum*, vel simile quidpiam.

o Hæc duo verba supervacanea sunt, ac delenda, nisi conjunctione & aut vel interjecta, habenda sint pro Synonymis.

p Huic Auctori ignota fuerint oportet supplicia illata Anastasio, antequam in mari demergeretur. Ea tamen commemorant secundæ & tertiæ vitæ Scriptores.

q Desunt aliqua, & tota oratio claudicat. Hæc hujus loci sententia videtur esse: *quæ gesta sunt &c. subtraxit vetustas, & necessitas compulit adire Diocletianum persecutorem*, ut nimirum is poenam suppliciumque extremum Anastasio decerneret.

r Idest, *longe diversa*, neque enim illud adverbium longe loci distantiam significat: nam tum Diocletianus, ut ex aliis Anastasianis historiis colligitur, versabatur in suo palatio, quod circiter tria passuum millia Salonis aberat; haberique ac dici poterat, & solebat veluti alia quædam civitas, quippe cum nihil illi deesset, quod ad formam & magnitudinem justæ civitatis desiderari potest.

s supple: *a quo latam*.

Illyricum Sacrum.

t Idest, *statim*, cum enim Diocletianus prope ab urbe habitaret, brevi temporis intervallo ejus in Anastasium sententia referri potuit.

u Corrige, *ut suspenso lapide, mari præcipitatus interiret, & sic triumphum martyrii consequi meruit*.

y Alii vocant Asclepiam, alii Aschlipiam, alii Asclepejam.

z Corrige, *ea loca scrutantes*.

aa Quid hominum essent, cujusve generis, consule cap. 7. §. 3.

bb Hunc locum sic emendandum censeo: *hanc inferendo calumniam*.

cc Idest, *Caput martyris*, id quod cum Elogiis Anastasianis cohæret. Vide cap. VIII. §. 3.

dd Non ab Afris, sed a Legatis Aquilejensium relatus est ille lapis Aquilejam. Vide cap. VIII. §. 1.

ee Aedes sacræ in honorem martyrum excitatæ, quamvis exiguæ magnitudinis, appellari solebant Basilicæ. Vide cap. VIII. §. 1.

ff Errant igitur, qui martyrium S. Anastasii referunt ad diem VII. Idus Septembris.

§. II.

Secunda Vita S. Anastasii e Slavonico in Latinum conversa.

Lectio Prima.

Diocletianus Romanorum Imperium inique regens, tanta mentis exarsit insania, ac adeo temere se exivit, ut Omnipotentis Dei cultum penitus eradicare institerit. Antiqui equidem hostis utcumque seclatus est dementiam: ille Divinitatis sibi nomen celesti in aula vindicans non impar ipsi Deo imperium appetebat; ille ligna & lapides tamquam numina venerari anhelans, verum Dei cultum & terris omnino conabatur evellere. Hinc efferati Caesaris edictum per a omnes terræ regiones ipsi subiectas enunciatum Præfectis præcipiebat, ut quoscunque Christi cultores invenirent, vel illos ad Idolorum cultum perducerent, vel variis tormentorum generibus eorum corpora affecta morti traderent. Recipientes autem divinæ fidei persecutores edictum, capere sedulo Christianos inquirere, quomodo iniqui Caesaris jussu exsequi possent. Tum Fullo quidam vir perfectus atque Christianus, Anastasius nomine, Aquilejæ, in qua natus erat, commorabatur, qui nihil sibi relinquens, quotidianam vivendi rationem ex Evangelicis verbis didicit, omniaque pauperibus distribuens, toto corde martyrii agonem anhelabat. Divino vero Spiritu afflatus, patrios fines, ac propriam Aquilejæ urbem deferens, ad totius Dalmatiæ Metropolim, videlicet Salonas alacriter pervenit, eo quia barbarum fidei Christianæ tyrannum in illa urbe versari præfenserit. Salonas hilari animo inspiciens, ac si pacificus in suo domicilio requiesceret, deprecatus est: Te Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum exoro, ut une Deus, qui me aternitati condidisti, qui solus Dominus dominaris suprema in aula, hanc mihi gratiam largiaris, ut domicilium hoc mihi tribuens, celestem Regiam simul conferas, atque per Salonas pollicita mihi tribuatur corona. Expleta hac oratione, urbem ingressus, a quodam Urbano exceptus fuit hospitio. Ut autem notum esset, quam fidem profiteretur, & cur suos deseruisset cives, Crucem sanctam Catholicæ fidei decus, electorum Dei trophæum, antiqui humani generis hostis mortem, superiori in limine ostii hospitii sui insculpsit. Id egit, ut omnibus notum foret, nullum unquam hominem, (ut ita dicam) neque in veteri

Anastasius Fullo Aquilejensis,

Salonam se conu-

Hospitium Crucem insculpsit.

P p p lege,

lege, nisi huiusce signi clypeo ab hostibus suis potuisse victoriam referre. Antiquus enim Israeliticus populus utrumque postem, & superliminare domorum in c similitudinem Crucis, Paschalis agni sanguine aspergens, Angelum omnem terræ Egypti primogenitum percutientem effugavit. Eo magis igitur ejusdem Agni sanguis, qui in illa veteri Crucis imagine representabatur, redemptos fideles hoc signo tueri debet, ut hoste devicto, & mundus ipsis crucifixus esset, & ipsi mundo. Demum suam artem fulloniam libere Christi miles aggressus est, ut & ipse necessario lucro sibi prodesset, & subsidium vitæ, Apostolorum more, egenis erogaret. Tu autem Domine miserere nobis.

Lectio Secunda.

A faselli-
tibus com-
prehensus,

Et addu-
ctus ad
Præfectum.

Flagellis
caesus,

d
in mari de-
mergi ius-
sus,

Asclepia
pia Matro-
na

Corpus
conquiri
jubet.

Improbi equidem Caesaris Ministri plateas vicofque omnes civitatis obeuntes, an alicubi Christianum nomen præsentirent, salutifera Crucis signum in postibus Anastasii insculptum invenere. Inde patefacta ei ad martyrium via; sedulo explorarunt, quis illa in domo degeret, (censentes ut sese illis obsteret) ad hoc ut Auctorem illius signi dignoscerent. Eum comprehensum ad Tribunal adduxere, quem Præfectus ita allocutus est. Dic mihi, ubi natus es? quam fidem profiteris? quo nomine vocaris? Cui B. Anastasius: mea patria Aquileja est, Christum Jesum colo, ac nomen meum est Anastasius. Tunc Præfectus audito Christi nomine, iracundia exarsit, quod homo egenus, & advena in Caesaris edictum ante sui ipsius conspectum se fateri Christianum auderet. Hinc multis inanibus opprobriis affici, plurimisque flagellis cadi, atque suspendi iussit, ut tormentis exterritus a sancto dimoveretur proposito. At Beatus Christi Athleta, sicuti aurum in igne nitidius effulget, ita & ipse inter tormenta constantior evasit. Cujus invictum animum impius Præfectus dignoscens, multasque tum ob illius constantiam ab Idolorum servitute sejungi, tum Christianæ fidei veritatem amplecti, d hanc protulit sententiam: Anastasium Deos nostros, Caesarisque edictum contemnentem, molari lapide in collo suspensum, jubemus in mare demergi, ut inde ipsi constet, quid valeat Christus suus. Quo facto gloriosus martyr, devicto tyranno, edictoquoque Diocletiani spreto, inter maris fluctus triumphans spiritum Deo reddidit. Tum Salonitana quedam pia Matrona nomine Asclepia terrenis ac familiaribus rebus affluens, nobili genere nata, & quod magis est, optimis virtutibus exornata, celestique æternitati tantummodo vivere intenta, accitis aliquot domus suæ servis, magnum auri pondus, & quod ipsis carius foret, manumissionem promisit, si Beati Anastasii corpus diligenter inquirerent, illudque repertum Domina suæ reportarent. Quo audito ipsi summo opere latantes ad matronam iussa exsequenda perrexerunt. Perlustratis autem omnibus Salonitani sinus plagis, nec reperto Christi martyris corpore, ac si præmium, de quo prius letabantur, amisissent, permagno mærore fuere affecti; nihilominus non citra spem nimium defatigati, favente Deo, quosdam Nautas Afros invenerunt, qui Beati Martyris corpus emari sublevarant. Tunc illos callidi servi verbis deterrentes: vos, inquiunt, qui præ manibus tenetis civis nostri corpus, interfectores equidem esse arbitramur; ideoque ne ad Casarem tam execrandum crimen deferamus, illud tradite nobis tumultandum. His minis nautæ perterriti, (& quia tunc temporis non e longe Salonis morabatur Caesar) sacrum thesaurum benigne, quamvis non æquo animo petentibus obtulerunt. Lapidem vero, qui collo B. Martyris alligatus fuerat, ad Aquilejæ littora, ubi præfatus Dei famulus vestes abluere solebat, & deportare; ibique sub ipsius invocatione ecclesiam con-

struxere, in qua huiusce martyris intercessione ac meritis claudi gressum, surdi auditum, & variis languoribus detenti pristinam sanitatem assequuntur. Inenarrabili autem gaudio præfati servi pretiosum Domina suæ thesaurum contulere. Sacro martyris potita corpore Asclepia, nec inmemor promissi, obsequentes servos pecunia, ac manumissione donavit, atque martyris Christi corpus clam domi aliquamdiu detinuit. Tu autem &c.

Lapis A-
quilejam
relatus.

Asclepia
corpus
martyris
domi suæ
clam com-
didit.

Lectio Tertia.

Quiescente postea persecutionis procella, nobilis illa Matrona Asclepia Salonitano in agro ecclesiam extruxit, in qua martyris Christi reliquias honorifice condidit. Quot & quanta in illa ecclesia beneficia ac prodigia ob ipsius gloriosa merita Dominus Jesus ostenderit, fusius liceret eloqui. Prius perficeretur vitæ cursus, & lingua obmutesceret, quam miraculorum deesset numerus, quibus per totam illam regionem martyris Christi nomen in dies protendebatur. Inde contigit, ut Aquilejenses summa tristitia affecti ob civis sui jacturam, nobiles quosdam prudentesque Viros Salonas miserint. Qui appulsi, acriter cum Salonitanis contendentes, consentaneum est, dixere, civem reddi suis civibus. g Quibus e contra hoc dedere Salonitani responsum. Si olim, ut fertis, martyr Christi in regione vestra temporalis vitæ ortum duxerit, in nostra vero spiritualem habuit originem. Equius est igitur nos concives ejus appellari, de ejus clariori nativitate letamur. Hac igitur de causa corpus ipsius vindicamus, ut legitimi concivis precibus ac meritis freti, peculiari possimus patrocinio frui. His aliisque dictis convicti Aquilejenses, tamquam confusi, regressi sunt in patriam. h Summo demum gaudio latere Salonitana urbs, quæ sacra martyris membra, non sine gravi Aquilejensium mærore, fuisti digna tumulare; exulta, quæ tanti martyris coronaris victoria. Tu Beate martyr Anastasi, hilari triumpho e terris migrans inter Angelicos latere Choros. Salve nobilis pretiosa gemma, quæ omnia terrena despiciens in ætherea radiaris Regia. Salve cælestis Aulice, ne cesses pro nobis omnibus exorare, ut tuam festivitatem celebrantes, dignumque cultum sacris tuis præstantes reliquiis, beatæ societatis mereamur esse participes. Invictus equidem & gloriosus athleta Dei Anastasius sub impio Imperatore Diocletiano martyrium passus est, vii. Kalendas Septembris, ipsique triumphalem largitus est coronam Jesus Christus Dominus noster, qui cum Patre, & Spiritu Sancto vivit & regnat in sæcula sæculorum. Amen.

Aquilejen-
ses corpus
Anastasi
reperant.

g

h

N O T A.

a Id referri necesse est ad universalem Diocletiani persecutionem indictam an. Christi 303.

b Tum igitur persecutio deferbuerat Aquilejæ; Salonæ autem vel maxime sæviebat, in hac siquidem, ut martyrii palma potiretur, illam Anastasius reliquit.

c Judæos in ædium postibus agni sanguine signum Crucis divino instinctu pinxisse non est vero ab simile.

d Auctor prioris vitæ ab Diocletiano emanasse scripsit sententiam, qua Anastasius in mare præcipitari jubebatur.

e Videlicet in suo palatio prope Salonas exstructo.

f Non Afri quidem, sed Legati Aquilejensium aliquot post annis Salonam missi, ut corpus martyris, olim civis sui, a Salonitanis repeterent; id quod postea declarabitur.

g Ad hoc tempus referenda videtur translatio lapidis ad urbem Aquilejensem.

h Ex

h Ex his verbis conjici posse arbitror hanc historiam ante Salonitanum excidium Latine vel Grece scriptam fuisse, ac deinde in Slavonicum sermonem conversam.

S. III.

Tertia Vita seu Passio S. Anastasii martyris Salonitani. Ex codice Ms. clarifs. Viri Apostoli Zeni.

^a ^{Proemio.} **I**N a Salomonis ade ad diversorum necessitatem usum, jubente Domino, diversa vasa sunt parata, quæ illo jam ex tempore innuebant, in futuro Salomonis domo, scilicet ecclesia, diversos affore Divini verbi ministratores, qui, prout ingenii possibilitas exhiberet, aut fortia tropologice, aut minus fortia simpliciter aliquibus enarrarent. Quod ego animadvertens, vestra jussioni, sanctissime Domine venerabilis b Salonitana sedis c Archiepiscopo, nullo modo vel tenuem resistendi aditum potui reperire: beatus enim Gregorius, hoc idem exponens, asserit, neminem tam esse inertem, tamque illiteratum, quin verbi Divini vel tenue poculum possit præbere aliquibus. At quia quisquis ignavus, non formidans audacter properare ad bella, viso persequentium agmine, pectus amittit; timeo, ne tyrocinium rude aggrediens, nondum perfectæ cursu, exanimis in itinere reddat. Verum quia perfectæ caritas omni pænali caret timore, vestris, excellentissime Domine, libenter obsecundando mandatis, & vitam, vel obitum gloriosissimi martyris Anastasii, scriptorum incuria vitiatam, licet nulla, vel tenui ingenio sultus scientia, vestra tamen sanctitate adjutus, pro viribus emendare curabo. Non, inquam, ut quasi sciulus videar, cum pene (ut præfatus sum) nulla vel tenuissima litterarum scintilla vigeam: sed mei Domini præceptis obediens, in domo Dei, quæ possum offerre, non differam.

^d Diocletiano d igitur Romani imperii iniquissime moderante habenas, tanta ejus animi exarsit amenia, tantoque elevatus est superbiæ fastu, ut omnipotentis Dei cultum penitus extirpare conatus sit. Vere antiqui hostis omnino est secutus insaniam: ille enim, Divinitatis sibi nomen usurpans, in regno Dei ejus similem principatum quærebat: hic autem ligna, vel lapides pro numine coli desiderans, veri Dei culturam funditus eradicare curabat. Hinc accidit, ut pestiferi Regis edictum per omnes sibi subditas provincias mitteret, præcipiens suis, ut quoscunque Christi invenirent cultores, aut ad immolandum diis impellerent, aut post multa supplicia morti eorum corpora destinaarent. Quo mandato divini cultus conculcatores accepto, sollicitè Christicolæ cæperunt inquirere, quomodo mali Imperatoris jussa potuissent perficere. Eo tempore fullo quidam vir Christianissimus Anastasius nomine, qua oriundus extiterat, Aquilejensi in urbe manebat, qui, cum nihil sibi, juxta Evangelii vocem, præter quotidianum victum reservaret, sed omnia pauperibus largiretur, cæpit animo anbelare ad pugnam: statimque divinitus inspiratus, consinibus, & propria urbe relictis, quod lenem in ea senserat persecutorem, totius Dalmatiæ principem alacer advenit Salonam, quam cernens lætus, patria quasi sede quietus, tali cæpit Dominum voce precari.

Anastasius Fullo Aquilejensis Salonam contendit.

^e Te e pater, & natum flagito, te pneuma sanctum Postulo, quod munus dona mihi tu Deus unus, Qui me formasti, qui secula cuncta creasti, Qui dominus Regno solus dominare superno; Scilicet hanc sedem donans simul ætheris ædem, Et mihi Salona veniat promissa corona. Illyricum Sacrum.

Tunc expleta oratione, intro adiens civitatem, hospitio a quodam receptus est. Verum, ne cuius esset conditionis, cujusve rei causa compatriotas aufererat, ignoraretur a quoquam, Christianæ fidei decus, electorum triumphum, antiqui humani generis hostis mortem, gloriosum scilicet Christi vexillum in superiori domus limine sculpsit. Quo videlicet cunctis ostenderet, nunquam aliquem, ut ita dicamus, ne in veteri testamento, nisi hujus stigmatum munitione ex hoste potuisse potiri victoriam. Antiquus enim ille Hebraicus populus in utroque poste, & in superliminaribus domorum, ad crucis imaginem Paschalis agni linito sanguine, cuncta Egyptiorum primogenita interficientis Angeli potestatem evasit. Multo magis ergo, quem vetus ille typus ostendit, veri agni cruore intra crucis redemptos tali decet signaculo Christicolæ pramuniri: quatenus hoste devicto, & mundus eis, & ipsi mundo crucifigantur. Dehinc ad suæ artis peritiam, idest vestium ablutio-nem, fidens athleta cucurrit, quo & ipse necessario stipendio fulciretur, & vitæ subsidium, Apostolorum exemplo, indigentibus erogare valeret. Pessimi vero Regis Ministri plateas, & quæque civitatis loca assidue circumeundo, sicubi nomen Christianitatis audirent, salutiferæ Crucis signum in poste Anastasii invenere depictum. Mox, aperta sibi impugnatione, quicumque esset illius domus, habitatorem credentes resistere, studiose indagare curarunt, ut hujus operis invenirent auctorem. Quo agnito, eo præsidis judicio præsentato, pro tribunali sedens, sic eum alloquitur Præses. Dic mihi, ubi natus, cujusve conditionis es? quove nomine nuncuparis? Ad quem beatus Anastasius talem dedit responsum. Urbs Aquileja mihi est patria; verum excolo Dominum Jesum Christum; nomine autem Anastasius dicor. Audito vero Christi nomine Præses iratus est valde, quod pauper quidam, & alienigena adversus Imperiale decretum coram sua præsentia auderet, se Christianum fateri. Nec mora, nimis eum injuriis affici, plurimisque cædi verberibus, etiam eculeo suspendi præcepit, ut saltem martyrio territus a sacro proposito devia-ret. Beatissimus autem Christi athleta, ut aurum ab igne, pretiosior supplicio reddebatur. Quem ita cernens immobilem iniquissimus Præses, & plures ejus constantia idolorum culturam deferere, & ad fidei Christianæ veritatem venire, talem de eo dedit sententiam. Deorum venerationes irridentem, Imperatoris edictum despicientem Anastasium sacrilegum, suspensum in collo lapide, jubemus in mare præcipitari, ut vel sic, quid suus possit Christus, agnoscat. Quo factò, gloriosissimus martyr, devicto præside Diocletiani, prostratus inter aquareos fluctus, triumphans migravit ad Dominum.

Prodit se hostibus

Signo Crucis domo janus impresso.

Satellites eum deprehendunt,

ad Præsidem ducunt,

a quo verius supplicis afficitur,

in mare præcipitari jubetur.

Gaudeat hinc cætus Policus novus, atque vetustus, f
Fulgeat Angelica fors, & Apostolica.
Gaudeat in cælis sanctorum turba fidelis,
Quod sibi sit socius martyr Anastasius.
Qui Sanctus Fullo vitio non sorduit ullo,
Idola non coluit, numina nec voluit.
Unum sed numen, verumque in secula lumen
Excoluit, tenuit, credidit, & timuit.
Cocco bis tincto redimitus corpore bysso,
Indutus vixit, splenduit, & micuit.
Calica dilexit, cor semper ad æthera vexit,
Mundum cum pompis despiciendo suis.
Et sua donavit, quoniam fore pauper amavit,
Dans propriis manibus omnia pauperibus.
Impius hunc vinxit Præses, quia poste depinxit
Nobile stigma Crucis, secula quod renovat.
Ac mare jactavit, sic demum morte necavit
Injustus justum, impius atque pius.

P p p 2

Tunc

Aschli-
pia

Corpus
perquiri
jubet.

lapis A-
quilejam
gelatus,

Corpus
occulte
servatum
apud As-
chlipiam;

tum ei ec-
clesia con-
structa,

Aquile-
jenses cor-
pus fru-
stra repe-
runt.

Tunc quadam Salonitana religiosissima mulier, nomine Aschlipia, rebus secularibus, & familiis dives, illustrique parentela, & quod majus est, animi virtutibus satis pollens, cælesti tantummodo cupiebat interesse palatio. Quæ convocatis aliquot e familia serpulis, auri pondus, & quod illis maximum erat, libertatem spondit, si corpus Dei Martyris studiose perquirerent, & suæ Dominae inventum donarent. Quo audito, multiplici gaudio famuli exultantes, ut suæ Dominae peragant jussa, cito concurrunt: qui cum cuncta pene Salonitani littoris aquora circumissent, corpusque Christi Martyris habere minime potuissent, quasi perduto jam, quo primo gaudebant, munere, tristati sunt valde: non tamen omnino defatigati, invenere, Omnipotentis nutu, nautas quosdam genere Afros, a velocitate (ut ajunt quidam) sumentes nomen, qui Sancti Martyris corpus jam ex aqua levabant, quos ita prudentissimi viri sagaci terruere locutione. Qui nostri compatriotæ artus habetis in manibus, ejus procul dubio videmini grassatores: ideoque ne tale scelus auribus Imperatoris insinuemus, cadaver solum ipsius, ut humo tegamus, concedite. His verbis Afri nimium territi, quod eo tempore non multum longe a Salona Imperator manebat, sanctum, licet mæsti, quærentibus dedere thesaurum, lapidem vero, qui in collo Dei Martyris suspensus fuerat, g portaverunt, & in Aquilejensi littore, quo jam præfatus Dei famulus vestes ablueret fuerat solitus, ejus nomine ecclesiam construxere, in qua sanctissimi viri intervenientibus meritis, claudi gressum, surdi auditum, diversisque oppressi languoribus celerem respiciunt sospitatem. Prædicti autem famuli inenarrabili letitia congaudentes pretiosum monile Domina detulerunt. At illa impensi beneficii munere, promissi non immemor, obedientes sibi famulos opibus, & libertate donavit, & Christi Martyrem parvo tempore occultavit. Exinde persecutionis quiescente procella, eadem illustris Matrona Aschlipia Salonitana in prædio construxit ecclesiam, in qua Dei Martyrem honorifice, ut decuerat, collocavit. Cujus gloriosissimis meritis quanta in eadem ecclesia beneficia, quantaque virtutum signa Dominus Jesus ostendit, longum duximus enarrare; ante nos quidem dies relinqueret, & lingua officium omnino desereret, quam copia miraculorum deficeret, quibus per quaque passim loca Dei famulus assidue divulgabatur. Unde factum est, ut Aquilejenses nimium pro perduto patrono dolentes, illustres quosdam, & prudentes viros delegarent Salonom. Qui venientes nobiles cum Salonitanis altercantibus verbis iniere certamen, dicentes: justum est, ut civibus suis reddatur concivis. Quibus e contrario respondere Salonitani; si e vestra olim (ut asseritis) patria carnalem duxit originem, in nostra spiritalem habet nativitatem. Rectius ergo nos illius sumus compatriotæ, qui meliori ejus nativitate gaudemus. Ideoque tantum nobis suas reliquias vendicamus; cæterum suæ orationis subsidio utrique nostrum, intercedentibus meritis ejus, æque poterimus uti. His, aliisque plurimis evicti loquelis, Aquilejenses confusi ad propria rediere. Immenso igitur gaudio latere Salona, quæ artus Polici civis, tristantibus Aquilejensibus, intra te condere meruisti. Gaude, quæ tanti Martyris gloriosissimo coronaris trophæo. Tuque beatissime Martyr e mundo triumphans, inter Angelicos Choros exulta. Vale pretiosissima Margarita, quæ cuncta despiciens terrea, cælica resplendes in aula. Ave, inquam, cælestis accola Hierusalem, & pro cunctis assidue Deum interpellare non desinas, quatenus tuæ gaudentes nativitate, tuisque artibus debite obsequentes, polorum tandem Regni gaudia adipisci mereamur, præstante Domino

nostro Jesu Christo, qui cum patre, & spiritu Sancto vivit, & regnat per infinita sæcula sæculorum. Amen.

NOTÆ.

a Cum Auctor hujus Vitæ omnia sumpserit ex Legenda Slavonica, hunc prologum tamen de suo adjecit, vel descripsit ex ea Vita, quam Adamus Parisiensis undecimo sæculo composuit.

b Ecclesia & sedes Archiepiscopalis Spalatenfis, etiam post Salonom excisam, vocari solebat Salonitana.

c Si Auctor hujus Prologi fuit Adamus Parisiensis, tum Spalatenfi ecclesiæ præerat Laurentius, cujus jussu ille vitas SS. Domnii & Anastasii scribendas suscepit.

d Quæ deinceps sequuntur, omnia omnino congruunt cum legenda Slavonica; verbis quidem paululum immutatis, sed rerum ordine, & sententiis fere iisdem ubique retentis.

e Quæ Auctor Legendæ Slavonicæ soluta oratione expressit, is Scriptor poeticis numeris illigavit.

f Hos versiculos de suo is Auctor interjecit.

g Cave id referas ad Viros illos Afros, qui corpus B. Martyris inventum e mari sustulerant. Quid enim illos intererat Aquilejenses reliquiis illis potiri; aut quæ causa illis esse poterat, ut Aquilejæ potius, quam in patria sua templum Anastasio ponerent? Quare hæc omnia rectius attribuuntur Aquilejensibus, qui cum Anastasii corpus a Salonitanis impetrare nequissent, eo lapide contenti, Aquilejam reverterunt.

§. IV.

Epitome historiae ac vitæ Anastasiane.

Ex tribus Lectionibus insertis Breviario Spalatenfi, quas Lucas Gaudentius sæculo superiore ineunte composuit.

Lectio IV.

Anastasius Aquilejensis, a fullonis arte quidquid lucrabatur ultra necessarium sibi victum pauperibus erogabat, & incensus cupiditate patienti pro Christi fide, cum in sua civitate lenem animadverteret Christianorum persecutionem, & de immanitate Diocletiani tunc Imperatoris aliquid audiret, Aquileja relicta, alacer Salonas in Dalmatiam contendit, ubi Diocletianus tunc degebat; atque ut statim pro Christiano agnosceretur, in superiori limine ostii sui hospitii crucem insculpsit, artemque suam exercens se de more, & pauperes, quos poterat, sustentabat.

a Anastasius
Salonom
adiit.
b

Lectio V.

Ex salutifero crucis signo in postibus insculpro statim agnitus ante Præsidem adducitur: cumque a fidei constantia, neque verbis, neque minis, neque verberibus, neque equulei tormentis dimoveri potuisset; suspenso in collo lapide jubetur in mare præceps demergi. Demersum inquiri mandat nobilis matrona Salonitana Asclepia nomine, cujus servi præmiis, & manumissionis spe allekti, sollicita usi diligentia, invenerunt nautas quosdam Afros, qui beati Martyris corpus ex mari sublatum d lavabant, intentatissimeque minis illud abstulerunt.

c crucis
signo ag-
nitus,

d in mari
demersus.
Asclepia
nobilis
Matrona

Lectio VI.

Sacro Martyris potita corpore Asclepia, ipsum aliquamdiu occultatum (quiescente postea persecutionis procella) honorifice in ecclesia ab se in suo prædio constructa collocavit, pluribus ibi signis consequentibus. Quorum fama permoti Aquilejenses, ut civem suum apud se haberent, enixe, sed frustra la-

e apud se
corpus oc-
culte re-
tinuit.

bora-

^e horarunt. Lapis ^e tamen, qui in collo martyris suspensus fuerat, Aquilejam deportatus, fuit occasio edificandæ ecclesiæ sub ejus invocatione in Aquilejensi littore, in loco, ubi S. Anastasius vestes abluere solebat: quam ecclesiam etiam varia illustrarunt miracula, claudis, surdis, & vario languore oppressis ad sanitatem redeuntibus.

NOTÆ.

^a Qui abluendis poliendisve pannis quæstum facit, ex eo dictus Fullo, quod aqua calida vestes quasi foveat.

^b Tempestas igitur persecutionis tum Aquilejæ paullulum quieverat, cum Salonæ vel maxime fureret.

^c Non quidem in urbe ipsa, sed haud ita procul in suo Palatio sedem suam collocaverat, quo se post depositum imperium receperat.

^d Alii: levabant.

^e Viden, ut is Auctor lapidis translationem cum Aquilejensium legatione conjungit; id quod nos verisimilius esse censemus.

§. V.

Elogia S. Anastasii.

ELOGIUM I. AUCTORE

Petro de Natalibus in Catalogo SS. lib. 7. cap. 126.

^a Anastasius Martyr passus est in a Salone Dalmatiæ Civitate sub persecutione Diocletiani Imperatoris. Hic ex Aquileja ortus civitate, cum artem fullonis exerceret, quidquid ex ipsa consequi poterat, præter parvum quotidianum victum pauperibus erogabat. Tandem amore animatus martyrii ad Salonitarum civitatem devenit, & cum in hospitio, in quo mansurus erat, signum crucis in locis pluribus depinxisset, ob hoc a Gentilibus comprehensus, ^b & ^b judici præsentatus est. Qui cum sanctum cogitasset diversis dilaniare suppliciis, ab Imperatore subita jussione ^c compulsus est ad ipsam, in qua Augustus degebat, concitus ire d civitatem. Ob hanc causam expeditam in Christi martyrem sententiam protulit: ut suspensus ad e collum ejus ingenti lapide in mari præcipitio daretur. Matrona vero quædam Christiana nomine Asclepeja corpus Martyris habere cupiens servis suis libertatem, & munera promisit, si corpus sancti Martyris invenirent. Qui diebus pluribus per littora discurrentes tandem ^f Aphros quosdam invenerunt, qui corpus ipsum jam levarent. Ut vero corpus territi dimitterent, calumniam homicidii in illos fingeant, utpote qui haberent in manibus corpus exanime. Ipsi tamen animosi viri ex ^g Africa orti ^g caput Martyris in patriam suam portaverunt: & ecclesiam in nomine ipsius fecerunt, in qua virtutes sunt mirabiles in malignis spiritibus effugandis. Corpus vero sine capite sibi delatum a servis matrona illa devotius excepit: quod donec cessaret persecutio in prædio suo celavit: Deinde ecclesiam construxit: & corpus Martyris in Salonitano territorio collocavit. Passus est autem Christi Martyr Anastasius sexto Kal. Septembris.

ELOGIUM II. AUCTORE

Philippo Ferrario in Catalogo SS. ad diem VII. Septembris pag. 576.

^a Anastasius Aquileja natus Salonis in Dalmatia passus est Diocletiano Imperatore. Is Fullonillicum sacrum.

cam artem exercens quidquid lucrari poterat supra tenuem victum in pauperes erogabat. Martyrii cupidus Salonas profectus, cum in hospitio crucis signum multis in locis pinxisset, eo indicio, quod Christianus esset, & deprehensus, & accusatus, jussu Præfecti ingenti saxo collo ejus appenso in mare demergitur. Cujus corpus Asclepeia matrona Christiana a servis suis, quibus libertatem pollicita erat, inquirendum curavit: qui per littora multo tempore discurrentes, tandem in Aphros quosdam, qui corpus Martyris invenerant, offenderunt, & quibus corpus minis extorserunt, dicentes, nisi corpus hoc traderitis, vos homicidii apud iudicem deferemus. Afri tamen caput Martyris in patriam suam portantes, ibi i sacra æde ei exstructa condidere; multis ad eum ob Demoniacos liberatos concurrentibus. Corpus itaque sine capite ad Asclepejam delatum ab ea in suo prædio, donec desineret persecutio, sepultum est, qua cessante ecclesiam Sancto Martyri in agro Salonitano excitavit, corpore in illam comportato.

ELOGIUM III. AUCTORE

Martino Baucero S. J. in Historia inedita de Norico, & Forojulio, quæ in collegio Goritienli Soc. Jesu affervatur, §. 94.

^a Anastasius Aquileja genitus, & Christi doctrinam secutus, fullonis artem profitebatur, quidquid lucris quotidiano ejus victui superfuit, egenis erogabat. Inde consequendi martyrii amore motus, Salonam Dalmatiæ urbem petiit, & in conducto diversorio complura sacra crucis signa formavit, qua de causa sustinuit varia supplicia. Missus ad Imperatorem Anastasius, mandato Imperatoris ingenti saxo ad caput appenso, mari injicitur. Asclepeja autem Matrona Christiana cupidine habendi sacrum Martyris corpus inducitur servis suis libertatem, aliaque munera pollicetur, si repertum S. Viri corpus sibi attulissent. Servi pluribus diebus per varia maris littora corpus sacrum perquirentes Africanos quosdam offendunt, qui Martyris corpus sustulerant, quod ut ab ipsis extorquerent, calumniam homicidii in Africanos confingunt, quasi ipsi virum sanctum e medio sustulissent. Africani nihil calumniam morati, caput S. Martyris a busto sejunctum, relicto sacro corpore avehunt in Africam, ibique ædem patrocinio S. Anastasii erigunt, & caput sancti Martyris eidem ædi inferunt, ubi plura miracula ejus interventu patrata ferunt. Corpus vero allatum Asclepeja primum venerata fuit, ac in suo prædio interim occultavit; inde templum patrocinio S. Anastasii in agro Salone conditum, in quod illatum fuit corpus S. Anastasii. Palmam martyrii S. Anastasius apprehenderat VII. Idus Septembris k 303.

Notæ in Elogia.

^a Varia est & multiplex hujus vocabuli forma: nam alias Salona, alias Solona, alias Salonæ, alias Salon dici scribique solet.

^b Is erat Præfectus Dalmatiæ, & Salonæ jus dicebat nomine Diocletiani, qui cum se imperio abdicasset, jus tamen in eam provinciam potestatemque retinuerat; qua de æ plura in historia Diocletiani.

^c Sententiam quidem mortis in Anastasium ab ipso Diocletiano prolatam fuisse tradit scriptor prioris vitæ Anastasianæ; at Petrus Equilinus præterea affirmat ipsum Anastasium jussu esse perduci ad conspectum Diocletiani.

^d Id est, ad palatium Diocletiani, quod ob am-

PPP 3

plitu-

plitudinem ac frequentiam tectorum, jure meritoque civitas appellari poterat.

e Græci in suis Menæis docent caput Anastasio abscissum fuisse, antequam in mare præceps daretur. Non igitur ejus collo, sed ejus corpori obtruncato lapis ille alligatus fuit; quo profundius in mari demergeretur. Vide caput vi i. §. 1.

f Populi Africæ, quæ terrarum orbis tertia pars est, non *Aphri*, sed *Afri* & scribi, & dici solent. Hos ergo Aphros distinguere oportet ab Afris sive Africanis proprie dictis.

g De hac Anastasiani capitis translatione subobscurè meminit Auctor primæ vitæ, cum ait *portionem* martyrii ab Afris sive Aphris illis clam retentam, alioque transvectam fuisse.

h Satellitum solertiam in perquirendis, & investigandis Christianis tam acrem, tamque assiduam, ne si voluisset quidem, diu subterfugere poterat Anastasius; multo minus vero eam declinare potuit, cum signum crucis propalam in suis ædibus insculptum in omnium prætereuntium oculos incurreret. Itaque vix unus aut alter dies intercesserat ab ejus in urbem adventu, cum deprehensus, & in vinculis conjectus est, quod satis indicat Lucas Gaudentius: *ex salutifera crucis signo statim agnitus ante Præsidem adducitur.*

i Tres sacras ædes per ea tempora Anastasio excitatas fuisse invenio, & omnes quidem maximis illustribusque miraculis inclytas; primam apud Afros illos corporis inventores, idest, ut nos interpretamur, in Pharia insula & urbe Dalmatiæ, quæ nunc *Liesina* dicitur; alteram in agro Salonitano, sive in prædio Asclepiæ; tertiam Aquilejæ in eo loco, ubi Anastasius artem fulloniam exercebat. Prima caput, secunda corpus Anastasii, tertia lapidem, quocum in mare projectus est, excepit.

h Erravit Baucerius in anno & die martyrii Anastasiani constituendo. Perfunctus siquidem est martyrio vi i. Kal. Septembris, ut ejus Acta, & traditio Spalatenfis ecclesiæ confirmant, anno autem 308., ut ostendimus cap. vi i. §. 2.

CAPUT VII.

Animadversiones in Acta & Elogia S. Anastasii.

§. I.

Utrum Anastasius ille, quem Græci colunt, idem sit, atque Anastasius Fullo,

Anastasius
noster in
Martyrol.
Rom. bis
commemo-
ratus.

Martyrologi Latini commemorationem cultumque anniversarium S. Anastasii Martyris, alii ad 26. Augusti, alii ad 7. Septembris, alii ad diem utrumque referunt. In Martyrologio Romano bis Anastasii nomen, semel ad 7. Septembris, iterum ad diem 5. Decembris adscriptum invenio; qui formulam posteriorem cum priori, & cum notis Baronianis huic subjectis conferat, is clare perspiciat utrobique Anastasii nostri commemorationem fieri. Priori loco, idest vi i. Idus Septembris, hæc formula legitur: *Aquilejæ S. Anastasii Martyris*; nota vero Baroniana eidem apposita est hujusmodi: *Fuit hic Fullo; & pro fidei merito in numerum Martyrum cooptatus est.* Posteriori autem loco idest nonis Decembris Anastasius ornatur hoc brevi elogio: *Item S. Anastasii Martyris, qui ardore martyrii, sponte se persecutoribus obtulit.* Hæc autem omnia cum nostro Anastasio Fullone Aquilejensi, ejusque Actis præclare congruunt. Mihi porro dubium non est, quin Latini omnes Martyrologi,

cum nomen Anastasii diebus illis, quos supra dixi, adjungunt, unum eundemque Anastasium spectent, isque alius non sit, nisi qui patria Aquilejensis, martyrio Salonitanus fuit, ab eaque arte, quam exercebat, Fullonis cognomen accepit; idque vel ex loci positione, quam adjiciunt, vel ex elogio, quod illi attribuunt, facile dignosci potest. Illud in questione versatur, idemne sit Anastasius, quem alii Latini, alii Græci diebus anniversario cultu prosequuntur. Duos ipsos dies invenies apud Græcos in Menæis Anastasii Martyris commemoratione insignes; primus est 25. Octobris, hoc titulo & elogio ornatus: *Hac eadem die S. Martyris Anastasii. Hic a Tyrannis accersitus præsto fuit, & Christum verum Deum & omnium conditorem libere confessus est, omnibus obstupentibus, qui ejus constantiam intuentes, gladio caput ipsius amputarunt, & projecerunt in mare. Mulier vero religiosa sacra ejus lipsana ex profundo eduxit, quæ unguentis ac linteolis involuta in sepulchro domi sue preparato reposuit. Ubi multe sunt curationes, & sunt etiamnum ad gloriam humanati Dei nostri. Amen.* Ex Men. 25. Octob. Alter dies est 5. Decembris, cui idem titulus inscribitur, sed uberius ac fufius elogium in hæc verba subjicitur: *Hac eadem die S. Martyris Anastasii. Hic Sanctus Martyr Christi Anastasius videns aliquando Sanctos Martyres a Paganis exagitatos, vexatos, ac membratim conscissos propter Dei confessionem, cum Christianus esset, & recordaretur hisce a Deo reposita bona, desiderabat & ipse aequalem currere cursum, atque eadem quidem die, inflammatum fuit cor ejus, cum toto corpore se crucis signo munivisset, ad stadium cucurrit, & in medio conventu magna voce exclamavit: Inventus sum illis, qui me non querunt; manifestus illis eram, qui me non curabant. Omnium vero oculis in eum defixis dixit: Audite servi omnes Diaboli, audite, ego Christianus sum, & in Dominum nostrum Jesum Christum credo; Idola vestra, & adoratores eorum exsecror, & detestor; qui autem libertatem sermonis ejus contemplati sunt, obstupuerunt. Et statim in eum irruentes, vehementer flagellaverunt dicentes: hæc quidem sunt procacitatis & impudentia tua. Quoniam vero Christum adoras, neque abnegas eum, caput tuum obtruncabitur, piscibus reptilibus, & maritimis volatilibus prada fies hac die; quem statim carnifices accipientes, absciderunt caput ejus, & paululum descendentes deorsum, projecerunt in mare.* Ex Men. 5. Decemb. Nulla videtur esse controversia, quin dies uterque ad ejusdem Anastasii cultum referatur; quemadmodum præclare docet Franciscus Maria Florentinus in notis ad Martyr. Rom. Lucens. die 26. Augusti, *In Menologio Græcorum, nullo addito passionis loco bis Anastasius Martyr recolitur die 25. Octobris, & 5. Decembris, idque confirmat idem martyrii, idemque maritimæ sepulturæ genus.*

Jam vero ut ad id propius accedamus, quod hujus loci, propositæque controversiæ caput est, illud inter omnes conveniat velim, unum omnino esse Anastasium, cujus nomine Latini 26. Augusti, & 7. diem Septembris consecrarunt; & unum item esse, cui Græci primum vi i. Kal. Novembris, deinde nonis Decembris religiosi cultus officia persolvunt. Id porro in disquisitione venit, utrum Anastasius is, cui duos dies festos ecclesia Græca decrevit, idem haberi, dicique debeat, atque Anastasius Fullo, quem Latini duorum itidem dierum consecratione venerantur.

Si elogia ex Menæis Græcorum modo descripta conferas cum actis & elogiis Latinis Anastasii Fullonis, hæc cum illis partim consentiunt, partim discre-

An idem sit aque Anastasius cultus apud Græcos.

Elogium Anastasii primum ex Men. 25. Octobris.

Secundum 5. Decembris.

Anastasius, unus apud Latinos, unus apud Græcos duobus diebus adscriptus, an idem sit?

discrepant; & rerum, quæ in utrisque narrantur, tanta est similitudo pariter ac dissimilitudo, vix ut videatur posse quidquam certum in alterutram partem decerni; utrum scilicet unus sit idemque Anastasius, qui a Græcis Latinisque scriptoribus celebratur; an vero duo sint, & alterum ab altero distinguere oporteat.

Idem est Anastasius, qui diebus supra dictis colitur a Græcis & Latinis.

Cæsar Card. Baronius Anastasium e Menæis in Martyrologium Romanum transtulit, eumque, ut Græci, ad nonas Decembris affixit; nullam vero notam apposuit, unde possit dignosci, an putet hunc alium esse ab illo, cujus nomen ad diem 7. Septembris adscripserat. Franciscus Maria Florentinus in notis ad Martyr. Hieron. Lucens. die 26. Aug. haud obscure indicat sibi videri duos fuisse Anastasios, & alterum a Græcis, alterum a Latinis coli: *In Menologio Græcorum nullo addito passionis loco bis Anastasius Martyr recolitur die 25. Octobris, & 5. Decembris; hic obtruncatus in mare demergitur, quemadmodum Anastasius Martyr natione Aquilejensis ingenti lapide ad collum suspensus &c.* At Tillemontius Hist. Eccles. Tom. v. de Persec. Dioclet. art. 57. qui & Menæa Græca, & Acta Latina ante oculos habuit, & utraque inter se contulit, hæc quidem ab illis aliqua in re discrepare animadvertit, unum tamen Anastasium esse censuit, cujus martyrium utrobique describitur.

Ego igitur sic existimo unum omnino esse Anastasium, eumque Aquilejensem, de quo Græci pariter Latinique scripserint. Nam si ubi alteri ab alteris discrepant, aut facile inter se conciliari possunt, aut certe tanta non est istiusmodi discrepantia, ut cum res plurimæ ac præcipuæ in unum eundemque Martyrem convenient, eadem in duos distrahi oporteat. Si enim summa rerum capita spectes, quæ ab Latinis & Græcis de Anastasio narrantur, ea inter se tam similia sunt, tam apte secum ipsis consentiunt, ut vix aut ne vix quidem in duos cadere posse videantur. Primum igitur, quem Græci, quemque Latini commemorant & colunt, is ab utrisque Anastasii nomine, & Martyris titulo afficitur. Utrique eum martyrii cupiditate adeo incensum fuisse prædicant, ut se ipsum ultro in medios hostes objiceret. Eximiam ejus adversus sacrosanctam Crucem Christi religionem utrique commendant, cujus venerabili signo quasi quodam firmissimo præsidio se ipse muniebat. Illud quoque inter illos convenit, quod æque Latini & Græci Anastasium verberibus cæsum, ac deinde in mare dejectum esse testentur, ejus autem exuvias religiosissimæ cujusdam Matronæ cura operaque collectas, honorificeque conditas, & multis illustribusque miraculis insignes fuisse uno consensu affirmant. Porro tanta rerum consentiens, conspirans, continuata cognatio satis aperte ostendit unum omnino fuisse Anastasium, in quem illa omnia convenient; & neminem fore arbitror, qui sibi persuadere queat duos habendos esse Anastasios non modo locorum, sed etiam fortasse temporum intervallo disjunctos, quibus non solum idem nomen obtigerit, sed præterea eadem ratio martyrii, eadem sanctitatis notæ, idem ordo, & mira quædam continuatio seriesque rerum, quæ martyrium vel præcedunt, vel circumstant, vel consequuntur; præsertim cum perspicue ratio reddi possit, cur Græcis Anastasium nostrum in suos Divorum fastos retulerint; quippe is, quamvis patria Aquilejensis fuerit, Salonæ tamen pro Christo decertavit, quæ quidem civitas temporibus illis ad imperium Orientis pertinebat; & Dalmatia, auctore Isidoro, prima Græcia vocabatur; ex quo factum fuit,

Cur Anastasius Salonitanus in fastos Græcos relatus.

ut Græci Anastasium inter suos Martyres annumeraverint.

Sunt tamen quædam, ut dixi, de quibus Latini & Græci inter se dissidere videantur; ex quo colligi potest duos fuisse Anastasios, quorum alter Latinorum, alter Græcorum litteris illustretur. Sed hæc haud multa sunt, & pleraque sane levia, præsertim si conferantur cum iis, de quibus utrique scriptores inter se mirifice congruunt. Duo hic animadverti velim; alterum est, Græcis, cum de Anastasio scriberent, non id propositum fuisse, ut historiam, sed epitomam quamdam summamque rerum ab eo gestarum conficerent; ut proinde mirum esse non debeat, si multa silentio prætermiserint, veluti patriam, in qua natus est, urbem, in qua pro Christo certamen obiit, nomen Tyranni, cujus auctoritate iussuque interfectus fuit, resque aliquas vel consequentes, vel circumstantes. Alterum animadversione dignum illud est, quod cum plures auctores lingua & moribus dispares, locis ac temporibus inter se distantes, longeque sejuncti de iisdem rebus scribunt, vix fieri possit, ut omnes ubique inter se ipsi, & omnino congruant, præsertim si rebus gestis ipsimet non interfuerint, sed eas fama & auditione acceperint. Hinc plerumque accidit, ut eadem alii aliter exponant, & quædam alii referant, alii prætereant. His in hunc modum constitutis, videamus, quid tandem sit discrepantia inter Latinos & Græcos, qui de Anastasio scripserunt.

Ac primum quidem, si Græcos audimus, Anastasius crucis signo se ipse obsignavit, antequam pro Christo se in discrimen capitis committeret: *Cum toto corpore se crucis signo munivisset, ad stadium cucurrit.* Men. 5. Decemb. At Latini hujusmodi signum referunt ad eam domum, quam Salonæ conduxerat, traduntque in ipso hujus ædis aditu prospectuque, & in aliis etiam frequentissimis locis multiplices cruces ab Anastasio vel insculptas, vel descriptas fuisse: *hospitium, in quo mansurus erat, signo crucis depinxit, sed & per celeberrima populi loca expressit signaculum Christi.* In Actis Hefychian. Sed potuit Anastasius sibi met pariter, suoque hospitio, & aliis locis crucis signum imprimere. Hoc igitur inter Græcos & Latinos interest, quod illi de cruce membris indita mentionem fecerint, de cruce autem ædibus insculpta ne verbum quidem; hi contra de cruce hospitio inscripta commemorant, de corpore eadem nota insignito non item. Nihil itaque est, de quo Latini ab Græcis discrepent, cum neutri negent, quod alteri asserunt.

Si quæ esse videatur discrepantia, tollatur.

Græci *accerisum a Tyrannis*, Latini a Paganis *ante judicem statutum fuisse* Anastasium docent. Men. 25. Octob. & Acta Hefyc. Paullo alia est superioris & posterioris loci sententia; sed neuter cum altero pugnat; nam quod Græci omittunt, Latini suppleant. Anastasius primum a Satellitibus comprehensus est, raptusque ad Præfectum Salonitanum, quod apud Græcos non legitur. Deinde Diocletianus, qui per id temporis prope ab urbe in suo palatio commorabatur, illum ad se adduci iussit, id quod Latini adjiciunt, *ab Imperatore subita jussione compulsus est, ad ipsam, in qua Augustus degebat, concitus ire civitatem.* Pet. de Natal. Illud parvi refert a Tyranno Imperatore, an a Tyrannis accersitus esse dicatur; neque enim communis ac pervulgatus loquendi usus prohibet, quo minus identidem liceat, quæ singulari numero gaudent, ea plurali numero subicere; quin immo numerorum variatio, & alterius in alterum commutatio aliquid ad veni-

venustatem & elegantiam orationi addere solet. Huc etiam pertinet, quod fortasse Galerius tum in palatio erat apud Diocletianum, sic ut duo fuerint Tyranni, quorum iussu accersitus fuerit Anastasius, ut memorant Græci; nam sæpe Galerius Diocletianum adibat, ut eum de maximis gravissimisque rebus consulere.

Apud Græcos Anastasius verba Prophetæ usurpat, sibi que accommodat: *Inventus sum illis, qui me non querebant; manifestus illis eram, qui me non curabant*. Men. 5. Decemb. Contra vero & perquisitum a Satellitibus, & inventum tradit Auctor Anonymus in ejus Vita: *Pessimi vero Regis Ministri plateas, & quæque civitatis loca assidue circum-eundo sicubi nomen Christianitatis audirent, salutiferæ crucis signum in poste Anastasii depictum invenerunt* &c. Item Acta Hefychiana: *Quem ministri persecutoris agnitum acceptumque ante judicem statuisset narrant*. Quemadmodum Anastasius in hostium manus venerit, alii aliter narrant; sed quod rei caput est, maximeque ad laudem Martyris pertinet, illud deprædicant utrique, scilicet voluntarium fuisse sacrificium Anastasii; quippe cum sua sponte & voluntate pro Christo se ad mortem obtulerit. Si enim Latinos audias, nemo eum impulit, ut patria relicta in medios hostes se ipse conjiceret; nemo in eum nominatim inquiri iusserat; ille ultro se prodidit, cum suis ædibus crucem insculpsit, quo quidem indicio manifestus apparuit satellitibus Christianos ad necem conquirentibus; ut vere ac proprie dici possit, non illum quidem dedita opera quæsitum, sed præter opinionem inventum fuisse. Hæc autem non modo inter se, verum etiam cum Latinis, Græcisque codicibus apprime cohærent.

Græci Anastasium ad hunc modum loquentem inducunt: *Audite servi omnes Diaboli* &c. Men. 5. Decemb. Latini nullam istiusmodi orationem commemorant, quam Anastasius ad circumfusam Ethnicorum multitudinem id temporis habuerit. Quid igitur? Num Græci aliquid falsi Anastasio affingunt, an vero eadem aliquid veri Latini detrahunt? Neutrum a nobis dici necesse est. Sed fortasse hujus martyris vitam aut elogium alii aliunde acceperant; Græci quippe nacti esse videntur alios quosdam codices, in quibus descripta erat illa concinnula, quorum nullum exemplar in manus Latinorum fortasse venerit. Eodem pertinet, quod in Menologio Canisii, ut Florentinius in notis ad Martyr. Hieron. Lucen. die 7. Septemb. refert, plures verbis & exemplis Anastasii fuisse dicuntur adducti, ut Christianam religionem susciperent, quod apud Latinos nusquam legitur. Nempe Latini nihil hujusmodi invenerant in iis tabulis, unde Anastasii martyrium descriplerunt. Nec si Anastasius plurimos ad Christum traduxit, sequitur illico cum fuisse Episcopali dignitate præditum, ac proinde eundem oportere distinguere ab Anastasio Aquilejensi; id quod suspicatus est Florentinius loc. cit. propterea quod in apographo Hieronymiano Antuerpiensi sub die 7. Septembris eum Episcopum appellatum invenerat. Nam Anastasius, quamvis non esset Episcopus, poterat tamen de religione, ubi se daret occasio, familiariter, & ex æquo loco differere, ut Ethnicos ab inani superstitione ad veri Dei cultum avocaret. Præterquam quod vel ipso tace, admirabilis illa & voluntaria ad subeundos, perferendosque cruciatus alacritas & constantia hostium animos quamvis obstinatos flectere, atque impellere potuit, ut avita superstitione repudiata, ultro se ad Christum adjungerent. Ecclesiastica historia quamplurimos nobis exhibet Martyres non

illos quidem Episcopos, seu multiplici doctrina instructos, sed rudes atque indoctos de plebe homines, qui non tam disputationibus & argumentis, quam familiaribus verbis ad pietatem excitandam, populumque commovendum accommodatis, & quod caput est, miræ cujusdam fortitudinis, & sanctitatis exemplo, ingentes Ethnicorum copias non modo ad Christianam religionem amplectendam, sed etiam ad subeundum martyrium impulerint; quod nimirum, qui illorum certaminibus aderant, ita apud se statuerent, ab eo dicendi genere tam simplici, tam pio, tam remoto ab omni fuco & fallacia, a tanta vitæ morumque innocentia & sanctitate, tantaque in perferendis suppliciis constantia rectam in Deum fidem abesse nullo modo posse.

Illud vero paullo gravius est, & majoris cujusdam discrepantiæ speciem præfert. Græci quidem Anastasium ante obtruncatum fuisse perhibent, quam in mare deiceretur: *Caput ejus amputaverunt, & projecerunt in mare*; Men. 5. Decemb. Latini autem non negant quidem caput Anastasio avulsum fuisse, sed hanc obtruncationem naviculariis illis attribuerent, qui Martyris corpus ex aquis eduxerant; ejusque caput religionis causa secum in patriam asportaverant: *Ipsi tamen animosi viri ex Africa caput Martyris in patriam suam portaverunt*. Hæc Petrus Equilinus; eique assentiunt Philippus Ferrarius, & Martinus Baucerus. Nec videtur dissentire Auctor primæ vitæ Anastasianæ, qui creditur fuisse Hefychius; cum enim ait, *Asros sustulisse portionem martyris ipsius gratia*, his verbis nihil aliud videtur voluisse intelligi, nisi *caput Martyris*, quæ illius erat pars præcipua, quamque sejunctam a corpore Africani illi in patriam detulerunt. Cæterum Latini, cum ajunt ad ejus collum alligari jussu lapidem ingentem, satis declarant caput illi abscissum non esse, antequam in mare projiceretur. Adde, quod Auctor historiæ Slavonicæ in Latinum conversæ tradit eum in mari periisse: *Inter maris fluctus triumphans spiritum Deo reddidit*. Idem ac fere iisdem verbis confirmat scriptor tertiæ vitæ Anastasianæ. Video equidem eo me adductum, ut fateri cogar esse hic, viderique majorem inter utrosque discrepantiam, quam ut vel dissimulatione eludi, vel interpretatione aliqua adhibita componi possit; sed cum de cæteris rebus alteri cum alteris vel præclare congruant, vel facile conciliari possint, nihil profecto tanti est, ut a mea sententia desciscam, propterea quod de una tantummodo re dissideant. Nam si quis hujusmodi discrepantiam attentius perpendat, is profecto inveniet Latinos a Græcis potius narrationis ordine, quam universa re & tota sententia dissentire. Non modo in mari demersum; sed etiam obtruncatum fuisse Anastasium convenit Græcis cum Latinis; hoc inter illos discrepat, quod cum duo facta utrique narrent, alteri alterum præponunt, atque ita quidem, ut alterutros falli necesse sit. Si tamen ob hanc unam causam Divos duplicare oportet, eorum numerus magis magisque in dies augebitur, & alii ex aliis multiplicari numquam desinent. De unius vitæ rebusque gestis cum plures scribunt, ii sæpe ingenio inter se, & locis, & temporibus distant. Prodigii autem instar esset, si inter quos tanta est, quanta fere maxima esse potest, temporum, locorum, morum ac studiorum distantia, ii de rebus omnibus inter se omnino consentiant, nullaque de re alii ab aliis discrepent; nemo uspiam licet nolens & invitatus aliquid offendant. Non cadit tanta ista consensio, & in iisdem rebus narrandis convenien-

Anastasius
non fuit
Episcopus.

tia

tia in homines gehere ac natura diversos, locis ac temporibus disjunctos; præsertim cum non omnes ex iisdem tabulis, quæ scripserunt, deprompserint; & sæpe populari sermoni, vulgatæque famæ standum sit, quæ plerumque res gestas aut variat, aut imminuit, aut amplificat. Quare bene agi putemus, si de rerum summa conveniat inter eos, qui in uno eodemque historico argumento versantur; si qua vero in re discrepant, si quid præposteris temporibus, aut perturbato ordine narrent, non continuo existimemus aut res, aut personas, de quibus agunt, duplicandas esse; sic ut in plures distrahi oporteat, quæ in unum, levi aliqua detractioe aut variatione facta, accommodari possunt.

Anastasius primum capite plenus, deinde in mari submersus.

Alienum ab Afris suis corpus Anastasii obruari.

Mihi sane ordo iste rerum placet, quem Græci tenent, qui Anastasium prius capite diminutum, quam in mari submersum, tradunt. Nam si Latinos sequimur, nautæ illi ex Africa, cum corpus S. Anastasii integrum intactumque reperissent, eidem caput absciderunt; quod mihi quidem nullo modo fit verisimile; habet enim nescio quid irreligiosum istiusmodi obruncatio; non coheret cum ea pietate ac reverentia, quam a Christianis erga Divorum corpora adhiberi decet; abhorret a communi consuetudine, ac præsertim ab ingenio & moribus illorum nautarum, quos bonos ac pios viros, & meticulosos fuisse ex historia Anastasiana intelligere possumus. Si digitum, vel etiam manum, vel aliud quidpiam huiusmodi præcidisse arguerentur, facile adduci possem, ut crederem, idque hominum piæ ac religiosæ voluntati tribuerem; sed quod in corpus sanctissimi huius Martyris tantum sibi licere voluerint, ut nihil pensi ducerent, illud scdum in modum deformare, eidemque amputare nobilissimam ac principem partem, in qua potissimum residet omnis humanæ figuræ species ac dignitas, id ejusmodi est, ut ab omni non modo religionis, sed etiam humanitatis sensu longissime abhorreat. Adde, quod illis neque tempus, neque facultas fuit capitis amputandi, servis Asclepiæ urgentibus, minasque intendantibus, qui eos in ipso extrahendi corporis conatu deprehensos, ab eo facinore absteruissent. Quocirca secum præclare agi putarunt, si caput Martyris, quod una cum corpore, sed ab hoc jam avulsum ex aquis eduxerant, perquisitorum oculis subductum occultare possent, atque in patriam suam referre. Haud enim famulos Asclepiæ commissuros fuisse arbitror, ut sacri illius corporis pars præcipua multoque nobilissima alio deportaretur, nisi eos nautæ illi de capite invento solerter celassent. Propius igitur a veritate aberit, qui capitis amputationem ad ipsos carnifices referendam esse censuerit; quare hi quidem truncum corporis cum capite avulso in mare projecerant; utrumque autem inventum fuit, extractumque ab Africanis illis naviculariis, qui corpus quidem, uti erat, detruncatum servis Asclepiæ tradiderunt; caput vero conditum, abditumque in carna, sibimet retinere, ac deinde in patriam deportarunt.

Lapis non collo, sed truncus alligatus.

Quod vero Latini ajunt Anastasio alligatum fuisse lapidem ingentis ponderis, id ratum ac certum haberi oportet. Hoc quippe, quamvis a Græcis tacitum prætermisumque sit, tamen ab omnibus scriptoribus Latinis summo consensu traditur, & Spalatensis ecclesiæ perpetua constantique traditione confirmatur. Spalatenses enim ex antiqua consuetudine lapidem molarem fune appensum Anastasio appingi jubent, ut sit quoddam veluti indicium & insigne ejusdem martyrii. Id adeo testantur veterimæ S. Anastasii imagines ac statuz, quæ etiamnum in Dalmatia visuntur. Res igitur ita se habuit. Lictores abscissum Anastasii caput cum ejus-

dem trunco pariter colligarunt, utrique ingentem lapidem fune membris circumducto annexerunt, ut eo pondere altius in mare deprimere, neve posset e profundo emergere, & undis supernatans in Christianorum manus venire. Latini autem scriptores in hoc uno errarunt, quod putaverint lapidem illum ad collum martyris alligatum fuisse, quod fieri non potuit, cum eidem carnifices caput cervicibus absciderint, antequam eum in mare projicerent. Cur autem erraverint, id causæ fuit, quod cum fama & auditione accepissent Anastasium cum ingenti saxo in mari demersum fuisse, nihil autem de capitis obruncatione scriptum invenirent, existimaverint funem ejusdem collo circumligatum, & fune saxum appensum fuisse; vulgo enim ita fieri solet, cum aliquis in mare vel in flumen dejicitur. Hinc factum est, ut neque putaverint eidem caput præcisum esse, priusquam in mare præceps datus esset; & illum in mari mortuum fuisse crediderint.

Cur Latini erraverint in describenda Anastasiana demersione.

Illud etiam argumentum afferri potest, cur Anastasius is, de quo Latini scripserunt, ab eo, quem Græci commemorant, distinguendus esse videatur, quod alios Latini, alios Græci festos dies Anastasii nomine consecraverint. Nam Latini quidem VII. Kal. Septembris Spalati, & VII. Id. Septembris Aquilejæ; Græci vero VIII. Kal. Novembris, & nonis Decembribus Anastasio anniversaria religionis officia persolvunt. Verum Divorum quamplurimos esse constat, quorum nomen ac memoria singulis annis iterum ac sæpius celebratur, & quidem aliis apud Græcos, aliis apud Latinos, aliis etiam apud ipsos Græcos vel Latinos diebus. Variæ quippe sunt ac multiplices causæ, ob quas martyribus, cæterisque Divis festi ac solennes dies institui solent. Nam primum is dies sacer habetur ac religiosus, quo illi ex hac vita ad Superos migrarunt; deinde alii etiam dies interdum consecrantur, in quos vel inventio, vel translatio sacrorum lipsanorum, vel dedicatio templi eisdem constructi incidit. Porro olim quidem Salonæ, nunc vero Spalati Anastasius solemnibus officio ritumque colitur VII. Kal. Septembris, quod eo die mortem pro Christo obierit; Aquilejæ autem anniversarius honos eidem tribuitur VI. Id. Septembris, quod fortassis hoc ipso die civitas illa sacras ejus reliquias Salona transvectas exceperit. Illos vero dies, quos Græci S. Anastasii nomine & commemoratione festos agunt, ex antiquis Salonæ Kalendaris descriptos, atque indidem in tabulas ecclesiæ Græcæ relatos fuisse arbitror; qui quidem dies jampridem apud Spalatenses desuetudine, & vetustate exsoluerunt, sed apud Græcos etiamnum in honore ac veneratione habentur.

Cur unus Divi cultus pluribus diebus assignetur?

Ego enim sic existimo. Corpus S. Anastasii aliquot post annis sedata persecutione, VIII. Kal. Novembris depositum fuisse, honorificeque conditum in eo templo, quod Asclepia religiosissima femina eidem construxit in suo prædio suburbano. Is porro dies, ejus memoria a majoribus quasi per manus tradita ad posteros pervenit, dignus Salonitanis visus est, qui solemnibus officio in honorem S. Anastasii celebraretur. Cum autem temporibus illis Dalmatia & Salona Orientalis seu Græci imperii finibus ac ditione contineretur, ex eo fieri potuit, ut Græci Anastasium inter suos Martyres annumerarent; & eum ipsum diem, qui Depositiō Anastasii rite appellari potest, in suorum Divorum festos relatum ejusdem anniversariæ commemorationi adscriberent.

Cur Anastasius apud Græcos 25. Octobr. cultus?

Nec desunt causæ, cur diem quintum Decembris primum Salonitani, deinde etiam Græci ad cultum S. Ana-

cur etiam 5. Decembris?

S. Anastasii referre voluerint; eo quippe die videtur Christiano ritu, solemnique cæremonia initiata fuisse Basilica illa, quam Salonitani intra urbem SS. Domnio & Anastasio ædificarunt, ut corpus utriusque illuc inferrent; de qua die satis multa diximus in Actis S. Domnii. Quid si in hunc diem inciderit dedicatio illius templi, quod ab illis Naviculariis Afris, (idest Phariis, ut nos interpretamur) in insula Pharia ecclesiæ Salonitanæ olim subiecta D. Anastasio conditum fuisse perhibent Latini scriptores, ut sacrum ejus caput Salonis avectum in eopie honorificeque deponerent? Nonne hinc etiam existit causa omnino probabilis, quæ Salonitanos impellere potuit, ut nonas Decembres S. Anastasio consecrarent? Porro e Salonitana ecclesia in alias Orientis ecclesias hujus diei religio, ut supra diximus, propagata esse videtur.

Quid quod duplici hujus dici Anastasiani celebrandi consuetudinem, quæ apud Græcos etiamnum viget, ab ecclesia Salonitana repetere necesse non est, cum Græci utriusque diei colendi causam aliunde accipere potuerint. Fieri enim potest, ut Græci diem xxv. Octobris, itemque diem 5. Decembris S. Anastasio Martyri propterea dedicaverint, quod his diebus vel in ejus honorem aliqua Basilica in Oriente consecrata fuerit, vel urbes aliquæ ob singularia quædam beneficia, ejusdem apud Deum meritis ac precibus interpositis, divinitus accepta, eum sibi Patronum adoptaverint. Fateor equidem hæc veri similia, quam vera ac certa videri, sed id, quod in præsentia contendo, satis declarant, nimirum causas varias ac multiplices esse posse, ob quas alios Latini, alios Græci dies festos eidem Anastasio decreverint; neque si in hac festorum dierum designatione inter se discrepant, continuo sequi duos fuisse Anastasios, quorum alterum Græci, alterum Latini colant,

§. II.

De Anno Martyrii.

Martyrii
Anastasi
an. 303. si-
ne ratione
adscripti.

Cum omnes Latini Hagiologi martyrium S. Anastasii ad Diocletiani ætatem atque imperium summa consensione referant, nemo tamen ex antiquis Scriptoribus annum certum ac proprium designavit, cui ejusdem certamen, obitamque pro Christo mortem illigaverit. Martinus Baucerius, alique juniores anno tertio quarti sæculi martyrio perfunctum esse existimant, sed nihil argumenti aut conjecturæ afferunt ad suam opinionem comprobendam. Ac mihi quidem ex Actis S. Anastasii, si non certo, attamen probabiliter elici posse videtur annus ille, in quem ejus martyrium satis apte conveniat. Nam primum omnium satis constat ea turbulentiissima tempestate Anastasium interisse, quæ Diocletiani edictis concitata decem ipsos annos tenuit, & longe lateque diffusa in universam ecclesiam incubuit. Ac Diocletianus quidem infenso animo se in Christianos hanc obscuris indiciis jamdudum ostenderat, cum non modo nullam in eos sæviendi occasionem prætermitteret, sed eosdem etiam ad necem perquiri, & acerbissimis quibusque suppliciis mactari juberet. Sed nondum universalis edicto Christianis omnibus, totique ecclesiæ extremum exitium denunciaverat. Iis ferme regionibus ejus crudelitas continebatur, in quibus ipse immorari solebat, vel quas ex itinere peragrabat, ut hisce levibus quasi præliis proludere videretur, molirique bellum illud longe gravissimum, quod toto terrarum orbe tum demum indixit, cum Nicomediæ an. 303. instigante Galerio, im-

pia illa decreta promulgavit, quibus sacras ædes excindi, libros divinos comburi, & quidquid usquam Christianorum erat, necari trucidarique jussit. Porro Anastasius non ante martyrium subiit, quam ejusmodi edicta conderentur, & decennis illa persecutio omnes Romani imperii provincias pervaderet. Hoc Auctor primæ vitæ Anastasianæ declarat: *Cum igitur tempore Diocletiani sceleratissimi persecutoris edictis promoveretur adversus Christianos & ageretur persecutio &c.* idemque confirmant verba illa, unde totius historia exordium sumpsit: *Quamvis tempore persecutionis inimicus generis humani, invidus Religioni Christianæ, triumphum martyrum memoria subtraheretur sit, ne confusus super coronas martyrum, & prostratus erubesceret in populo &c.* Quæ quidem verba haud dubie videntur alludere ad sacrilegum illud edictum de sacris codicibus comburendis, quod non solum Divinis Scripturis, sed etiam martyrum historiis exitio fuit. Nullum porro ejusmodi decretum ante universalem persecutionem Diocletianus condidisse legitur. Eodem pertinent, quæ in eandem sententiam scripsit Auctor historiæ Anastasianæ Slavonicæ: *Hinc efferati Caesaris edictum, per omnes terræ regiones ipsi subiectas renunciatum, Præfectis præcipiebat, ut quoscunque Christi cultores invenirent, vel illos ad Idolorum cultum perducerent, vel variis tormentorum generibus eorum corpora affecta morti traderent.* Idem atque iisdem fere verbis ac sententiis expressit Auctor tertiæ vitæ. Ex his omnibus illud perspicuum est, tum Anastasium pro Christo mortem oppetiisse, cum generalis persecutio Diocletiani efferveret; atque ingentes Christianorum strages ubique ederentur. Itaque ejus martyrium neque constitui potest ante annum 303. quo exorta est universalis persecutio, neque prorogari ultra undecimum quarti sæculi annum, quo Galerius sædo atrocique morbo correptus persecutionis cursum inhibuit, datisque litteris ad Præfectos provinciarum, vetuit in Christianos inquiri, & omnibus religionis Christianæ retinendæ, profitendæque potestatem fecit. Galerii edictum Nicomediæ propositum fuit pridie Kalendas Majas anno 311. edictique exempla in cæteris deinceps urbes ac provincias propagata. Exinde nulla clades, nullum periculum ecclesiæ fuit, neque a Galerio, qui haud multis post diebus miserrime periit, neque a Diocletiano, quem ætas jam effata, perdita prorsus ac desperata valetudo, & multæ præterea sollicitudines, ærumnæ, angores, metusque, a Christianis persequendis ad corpusculum animumque curandum avocarunt, id quod in ejus historia paullo diligentius exponitur. Scio equidem persecutionem Galerii edicto sopitam verius atque interruptam, quam penitus extinctam fuisse; nam ab interitu Galerii vix pauci menses intercesserunt; cum auctore Maximino bellum adversus Christianos brevi temporis spatio intermissum recrudit, sed immanissimi hujus Tyranni crudelitas iis regionibus sese continuit; quibus ejusdem imperium definiebatur, ut nihil causæ sit, cur eadem S. Anastasii conjicere oporteat in duos illos postremos redintegratæ persecutionis annos; cum neque Maximinus in Illyrico vel Dalmatia imperaverit, neque ejusdem jussu Anastasius pro religione interemptus esse dicatur. Cum igitur ab initio persecutionis usque ad Galerianum edictum octo anni & duo præterea menses effluerint, unum ex his designari necesse est, quo cum martyrium Anastasii copuletur.

Diocletianus post persecutionem indictam annos omnino duos imperavit, quibus cum congruere ne-

Post indi-
ctam per-
secutio-
nem uni-
versalem
Anastasio
martyrii
subiit.

Martyrii
Anastasia-
num con-
gruit

gruere ne-
quit cum
i. vel s.
anno per-
secutionis.

quit martyrium S. Anastasii. Bis quidem intra illud biennium Salonam ex itinere adiit; semel intra finem anni 303. cum scilicet post ætatem in Orientis provinciis peragrandis transactam profectus est Romam, ut in ea urbe cum Maximiano Herculeo vicennalia xxi. Kal. Decembris celebraret, ac de Persis cæterisque hostibus debellatis triumphum ageret; iterum anno insequenti, cum post nonum Consulatum Ravennæ initum, & aliquot urbes Italiæ perlustratas Salonam venit sub veris initium: in hac autem cum uno mense alterove commoratus esset, in Pannoniam discessit, inde profectus ætatem omnem, ut ait Lactantius, *per circuitum ripa strige* idest Danubianæ transegit. Mense Novembri Nicomediam pervenit, & gravi periculo suoque morbo in extremum vitæ discrimen adductus, non antea urbem illam reliquit, quam creatis novis Augustis, & Cæsaribus imperio se abdicavit Kalendis Majis an. 305. Itaque Diocletianus tum primo anni 303. tum altero anni 304. mense Augusto Salonæ aberat. Cum neutro igitur illius biennii Augusto colligari potest martyrium Anastasii, quod in diem 26. hujus mensis incidit, & Diocletiani præsentiam requirit. Præterea ex historia Anastasiana intelligi potest Anastasium martyrii potiundi cupidum eo tempore Salonam adiisse, cum Diocletianus apud eam urbem non ita versabatur, quasi illuc ex itinere divertisset brevi abiturus, sed cum ibidem post imperium depositum sedem jam stabilem, & domicilium certum habebat: *Divino Spiritu afflatus*, (ait Scriptor Slavonicæ, ut vocant, Legendæ) *patrios fines ac propriam Aquilejæ urbem deferens ad totius Dalmatiæ Metropolim, videlicet Salonas alacriter pervenit, eo quia barbaram Fidei Christianæ Tyrannum illa in urbe versari præsenferit*. Sed Auctor primæ Vitæ, itemque Petrus de Natalibus factis clare indicant tum Diocletianum in eo palatio habitasse, quod sibi magnificentissime prope Salonam extruxerat, neque ante imperium dimissum incolere cœperat. Nam qui priorem vitam descripsit, ait fuisse *Diocletianum persecutorem in alia positum*, idest commorantem, *civitate*; Petrus vero docet Anastasium Salona illuc perducere iussu, ubi degebat Diocletianus: *Ab Imperatore subita iussione compulsus est ad ipsum, in qua Augustus degebat, concitus ire civitatem*. Vides, quemadmodum uterque Diocletiani domicilium ab urbe Salonitana non solum distinxerit, sed etiam spatio haud ita longo interjecto disjunxerit? Quid porro est aliud degere alicubi, nisi locum aliquem non diversandi, sed habitandi causa incolere, vel certe diu hædere commorarique in eodem loco? Nec vero inepte Diocletiani palatium exstructum ea molitione sumptuque, ut omnem Romanorum in eo genere magnificentiam superaret, civitas appellatur, quippe quod in mirandam amplitudinem longe lateque porrectum, fossa, mœnibus, propugnaculis in modum urbis undique cingebatur, erant viæ rectæ transversæque, quibus ædificia distingui solent, & pulcherrimæ porticus, & forum, & curia, & officinæ, & ædes sacræ, & præterea habitabatur frequentissime, ut nihil omnino deesse videretur, quod in magna & bene constituta civitate desiderari posset. Ab eo igitur biennio, quod post indictam persecutionem proxime evolutum est, secludamus necesse est martyrium S. Anastasii. Sed neque revocari potest vel ad an. 305. cum Diocletianus post relictum imperium in Dalmatiam secessit, vel ad sextum annum aut septimum hujus sæculi, cum Severus primus Cæsar, deinde Augustus rerum in Italia potitus est.

Nulla res alia, nisi incredibilis quædam marty-

rii cupiditas Anastasium impulit, ut Aquileja relicta Salonam petere contenderet. Id enim vero Latini Scriptores summo consensu tradunt. Itaque cum Anastasius Salonam migrandi consilium cepit, ecclesia Aquilejensis, defervescente hostium furore, aliquid pacis otiique nata paullulum respirabat, cum contra Salonæ omnia Christianis infesta essent, alioquin nihil causæ fuerat, cur Anastasius Salonitanam Aquilejensi palæstræ præferret; nam quod tandem consilium fuisset, quod domi habebat, id alibi querere, & præsentem oblatamque martyrii occasionem defugere, ut spem ejusdem adipiscendi longinquam ac dubiam sequeretur? Hoc apertissime docet Auctor tertiæ vitæ: *Divinitus inspiratus consensibus, & propria urbe relictis, quod lenem in ea senserat persecutionem, totius Dalmatiæ principem alacer venit Salonam*. Sed quamdiu regnavit Severus in Italia, quæ concessu Constantii eidem cum Africa obtigerat, adeo nihil in his regionibus de acerbitate persecutionis remissum est, ut hæc potius, Severo auctore, & multo acrius exarserit, & majores fortasse, quam antea Christianorum strages fecerit. Is quippe Constantii Chlori Augusti, cujus erat Cæsar, cuique obsequi debuerat, mitem in Christianos ac propensam voluntatem nihil pensi habuit; totum se ad arbitrium & nutum Galerii accommodaverat, cui Cæsareum, ac deinde etiam Augustale imperium acceptum ferebat. Cum autem intelligeret, nullam ab se cumulationem gratiam Galerio referri posse, quam si ad Christianum nomen delendum una cum ipso suos omnes conatus conjungeret, in id toto, ut ajunt, pectore incubuit, ut Christianos ubique ferro atque igne persequeretur. In Aquilejenses autem hoc vehementius odium suum effundebat, quo propius illa civitas ac regio aberat ab Illyrico, idest ab Galerii ditione, & propinquior erat Dalmatiæ, quo identidem Galerius ad invisendum consulendumque Diocletianum se conferebat. Et quamquam Severus reipublicæ causa plerumque ab ea urbe abesset, nihilo tamen segnius Præfecti ac Magistratus iussu ejusdem in Christianos sævicbant. Severi autem crudelitas vel ex eo dignosci potest, quod Romæ Artemiam sororem suam, ut in hujus Actis dicemus, Cyriacum, Largum, Smaragdum, ac plures alios religionis causa interfecerit, mense Martio, an. 306. Anno eodem mense Julio Constantius Eboraci in Britannia diem obiit. Hujus in locum Galerius substituit Severum jure ac titulo Augustali donatum. Romæ autem Maxentius Herculei filius a Prætorianis militibus Imperator appellatus est mense Novembri, qui ut Christianos ad suas partes alliceret, initio simulavit se illis favere, ac persecutioni modum adhibuit; sed ejus simulata in Christianos indulgentia iisdem sane angustis terminis circumscripta, quibus tum definiebat Maxentianum imperium, sese continuit intra Apenninum Galliamque Cisalpinam, quæ ad Severi ditionem pertinebat. Galerius anno 307. contra Maxentium cum exercitu misit Severum, qui repente ab omnibus suis desertus Ravennam confugit; eumque, haud multo post, perjurio deceptum Maximianus Herculeus jugulari iussit. De fuga & nece Severi cum ad Galerium tristes nuntii venissent, is cum ingentibus copiis, quam cœlesterrime potuit, in Italiam contendit. Antequam urbem obsidione cingeret, frustra Maxentium generum suum per legatos monere atque hortari institit, ut precibus potius adipisci, quam armis sibi vindicare imperium veller. Sed contemptus, & a plerisque suorum destitutus, dedecoris atque ignominie plenus in Illyricum rediit, cum omnes Italicas

Cur Palatium Diocletiani civitas dicitur.

Neque idem martyrium conferri potest in alioquin ex tribus proximis annis.

Sub Max-
entio pax
ecclesie
Occiden-
talis,

iniam A-
quilejen-
sis,

licas regiones, per quas iter habuit, foedum in modum devastasset. Tum vero, cum Italia universa in jus potestatemque Maxentii migrasset, ut cæteræ Italicæ, sic etiam ecclesia Aquilejensis a persecutione paullisper quievit. Per ea tempora etiam Africanæ ecclesiæ pacem redditam fuisse per Maxentium Imperatorem totius Africæ potitum testatur Optatus lib. 1. contra Parmen. *Tempestas persecutionis peracta & definita est, jubente Deo, & indulgentiam mittente Maxentio, Christianis libertas esse restituta.* Sed cum ignominiosa illa Galerii fuga, ejusque in Illyricum regressus accidisse nequeat, antequam ætas anni 307. in exitum vergeret, in utraque enim Severi & Galerii Italica expeditione multos menses consumptos fuisse oportet, ex eo fit, ut mense fere Septembri totius Italiæ dominatus ad Maxentium pervenerit, & eodem itidem mense pax ecclesiæ Romanæ per Maxentium data in omnes Italicas ecclesias extendi cœperit. Maxentius enim, quam superiore anno susceperat, boni mitisque in Christianos principis personam etiam post Galerii fugam aliquamdiu retinuit, ut scilicet Italiæ universæ dominationem recens partam simulata illa in omnes benevolentia sibi firmaret. Quare ante mensem Septembrem hujus anni 307. nondum Aquilejæ persecutio deferbuerat, Præfectis ac Magistratibus Imperatorum decreta in Christianorum perniciem sedulo exsequentibus. Si ergo tum Anastasius Salonam venit, cum illic vehementior, quam Aquilejæ persecutio sæviret, neque illius e patria discessus, neque Salonitanum ejusdem martyrium, quod in 26. Augusti diem incidit, congruere potest cum anno septimo quarti sæculi, quo quidem anno usque ad mensem Septembrem nihilo mitius Aquilejæ, quam Salonæ Christiani divexabantur. Præterea Diocletianus exeunte Augusto anni 307. Salonis fortasse aberat, quem scilicet Galerius vel accersit, vel secum duxit Carnuntum in Pannoniam, ut Comitibus interesset, & Cæsaream atque Augustalem Licinii creationem auctoritate sua comprobaret. Quamvis enim hujusmodi Comitibus habita non fuerint ante 111. Idus Novembris an. 307. potuit tamen Diocletianus duobus vel tribus mensibus, antequam Licinius Cæsar & Augustus crearetur, in Pannoniam se conferre accersitu Galerii, qui ejusdem consilio temporibus illis difficillimis indigebat, eundemque rerum ibidem decernendarum auctorem & approbatorem fieri volebat, vel fortassis ipsemet Galerius e fuga Italica Salonam adiens, illum in Pannoniam secum adduxit.

In an. 308.
perbellæ
quadras
martyrium
Anastasio.

Sequitur annus octavus quarti sæculi, quo cum haud inepte componi posse mihi videtur martyrium S. Anastasio. Toto fere illo anno pax, annuente Maxentio, & quies fuit ecclesiæ Aquilejensi, nisi si quid turbatum esset vel Prætorum improbitate, vel tumultu populari, unde identidem periculi vel damni Christianis ingruerat. Contra vero Salonæ nihil tutum Christianis erat, vivo ac præsentem Diocletiano, qui post depositum imperium, una cum totius Dalmatiæ dominatu in Christianos Dalmatas animadvertendi sæviendique potestatem retinuerat, ut dicturi sumus in historia Diocletiani. Cum igitur Aquilejæ vel nulla, vel admodum lenta esset persecutio, Anastasius martyrii cupidus Salonam properavit, in eaque urbe cum se ipse hostibus prodidisset, comprehensus, variisque cruciatibus extortus, jubente Diocletiano, capitalem sententiam subiit vi 11. Kal. Septembris. Nec vero martyrium Anastasio videtur posse differri in annos posteriores. Nam Maxentius intra finem vergentis anni 308. boni mitisque Principis persona, quam ad

tempus induerat, deposita omnes ac potissimum Christianos acerbissime divexare cœpit, cum persecutionis initium fecisset a Marcello sanctissimo Pontifice, quem ad publica jumenta curanda in stabulum coniecit, ubi fame, siti, ac pedore confectus anno insequenti, mense Januario, ad Superos emigravit; nullum autem sævitæ suæ modum adhibuit, antequam anno 312. mense Novembri visus a Constantino, prolapsusque in Tiberim miserrime interiit. Verisimile autem est Aquilejam pariter cum universa Italia, ut imperio, sic persecutioni Maxentianæ obnoxiam fuisse. Illos vero minime audiendos censeo, qui Maxentium e numero persecutorum eximunt, contra quam veteres docent, Orosius, Optatus, & præsertim Lucifer Calaritanus, qui in l. 1. pro Athanasio Neronem & Maxentium simul jungit, eosque uno nomine *Persecutores* appellat. Quamvis autem in omnes promiscue suam crudelitatem expromeret, dubitari tamen non potest, quin Christianos, ut erat ethnicæ superstitioni addictissimus, majori, quam cæteros, odio prosequeretur. Quare cogitanti mihi temporum illorum vicissitudines, & calamitates, nullus videtur alius esse annus, quocum aptius cohæreat martyrium S. Anastasio Fullonis, quam annus Christi 308. cum persecutio Aquilejæ quidem indulgentia Maxentii deferbuerat, Salonæ autem ab Diocletiani præsentia & crudelitate vehementer exardesceret.

S. III.

Unde orti profectique Nautæ illi, qui Afri dicuntur in Actis S. Anastasio.

Existit hoc loco quæstio subdificilis, quidnam hominum essent illi Afri, cujusve generis, qui corpus S. Anastasio eductum aquis sustulerunt, sive ubinam gentium reperitur Africa illa, unde hi homines profecti ad Salonitana littora appulsi dicuntur. Nam si quis contenderet hujus Africæ vocabulo amplissimam illam regionem intelligi oportere, cui Geographi, cum orbem terrarum universum in quatuor partes distribuunt, tertium locum assignant, is profecto hominum fide & credulitate abuti, remque nullo modo credibilem asferre videretur. Hæc quippe sententia nihilo propius abest a verisimilitudine, quam ab Africa Dalmatia distat. Quidenim causæ excogitari potest, cur nautæ illi haud ita magno navigio, inde usque ab Africa in Dalmatiam transmitterent? præterquamquod satis apparet illos & indigenas fuisse, quippe qui & locorum, & rerum ibidem gestarum haud ignari videantur esse, & ex eo ferme hominum genere, qui aut piscatu victum quæritant, aut portorii sive commercii causa ex insulis ad continentem oram assidue commeant.

Cum Africam vulgo dicimus, huic vocabulo subjici solet ingens terrarum tractus, & complexio multarum provinciarum, ex quibus pars Orbis tertia conflatur, quæ quidem ab Oriente Ægyptum attingit, a Septentrionibus mari mediterraneo terminatur, ab Occidente & Meridie Oceano circumluitur. Sed duæ præterea sunt regiones, altera in Asia minori, altera in Dalmatia, quæ sive nominis proprii depravatione, sive ex placito Geographorum, sive aliis de causis, Africæ vocabulo afficiuntur. Africa Asiatica inter illas provincias locum obtinet, quæ Asiæ Minoris sive Anatoliæ finibus continentur. Hæc quidem communi proprioque nomine dicitur Phrygia, sed eandem in aliis quibus monumentis antiquis Africam appellatam inve-

Afri, quorum mentio in Actis Anastasio quia?

Africa A-
siatica
eadem ac
Phrygia.

invenies. Huic vocabulo Phrygia subest in Actis S. Petri apud Conradum Janningum tom. vi. die 29. Junii, ubi describitur ratio itineris, quod Princeps Apostolorum e Pannonia in Syriam habuit. Nam provinciis Pannoniæ & Syriæ interjectis, quas ille ex itinere adiit, Africa idest Phrygia annumeratur. In Martyrologio Hieronymiano Lucensi Hierapolis civitas. S. Philippi Apostoli martyrio insignis, semel atque iterum in Africa collocatur: x. Kal. Madii. In Africa Jerapoli Natalis S. Philippi Apostoli. Kalend. Madii. . . . In Africa Hierapoli Natalis Sanctorum Philippi & Jacobi. Idem legitur in Auctariis ad Adonem apud Mosandrum, itemque apud Rosweydam: x. Kal. Maji. In Africa civitate Hierapoli Natalis S. Philippi Apostoli. Constat autem in Africa magna & proprie dicta nullam esse urbem, cui nomen fuerit Hierapoli; Hierapolim vero, quam Philippus Apostolus martyrio suo nobilitavit, inter urbes Phrygiæ ab antiquis Geographis recenseri perspicuum est. Itaque non est dubium, quin Phrygia interdum Africæ nomen subierit. Franciscus Florentinus in suis ad Martyrologium Lucense Commentariis hunc locum corrigendum, & pro civitate Africa, civitatem Phrygiæ, sive Asia, ut legitur in aliis Hieronymianis exemplaribus, substituendam putat: hanc vero causam esse ait, cur sibi lectionem illam improbandam censeat, quod eam ex depravatione vocabuli derivatam esse existimet; librariis quippe vitio vertit, quod per incogitantiam atque incitiam primum ex Phrygia Friciam, ex Fricia Africam vel adjectis vel immutatis litteris effinxerint. Cæterum si ve Amanuensium errore vocabulum Africa pro Phrygia illuc irrepsit, si ve de Geographorum consilio ac sententia eodem invecum fuerit, dubitari non potest, quin Phrygia in antiquis monumentis nonnumquam Africæ vocabulo subistat; quæ quidem cum ad Asiam pertineat, rite appellari potest Africa Asiatica.

Africa
Dalmatica
idest Pharia.

Africa Dalmatica, ut nobis videtur, est insula quædam maris Adriatici, frequens olim ac nobilis Græcorum colonia, quæ ab ora Spalatensi millia passuum fere 17. in Meridiem distat. Hanc Itali *Liesinam*, Slavi *Huar*, Latini vero Græcique *Phariam* appellant. Postremum nomen accepit a Parii Græciæ populis, qui inde usque a temporibus Dionysii Syracusiorum Tyranni ex Pæro insula maris Egæi in hanc insulam commigrarunt; a quibus ibidem & coloniam celeberrimam constitutam, & urbem munitissimam conditam ferunt. Ac primum quidem *Paria*, deinde vero aspiratione interjecta, *Pharia* dici coepit. Porro satis constat Dalmatis atque Illyricis hunc morem fuisse, si ve a Græcis, si ve aliunde acceptum, ut propriis urbium, atque oppidorum vocabulis, quæ ab consonanti littera initium ducerent, vocalem A interdum præpōnerent. Hinc factum est, ut pro Spalato *Aspalatum*, pro Lissa *Alissam*, & deinde *Alexiam*, pro Salona *Assalonam*, pro Sciscia *Ascisciam* dicere consueverint; ut omittam alia id genus exempla quamplurima, quæ passim in Onomastico Illyrico occurrunt. Ad hanc normam, & consuetudinem ex Pharia in Aphariam facta est commutatio. Cum autem nulum ferme sit in antiqua Geographia vocabulum, quin barbaries, & incitiam depravaverit, Apharia duobus litteris intermediis exemptis contrahi coepit, appellarique *Aphra*, vel *Afra*; hujus autem corruptæ vocis originem cum vulgo existimarent deductam fuisse ab Africa, unde Afri denominantur, consequens fuit, ut *Africam* pro *Afra* varietatis causa substitui posse putaverint. Ita Pharia cum semel a primigenia forma descivisset, ex aliis Illyricum sacrum.

in alias ejusdem vocis conformationes immigravit, eoque demum res processit, ut ne specie quidem antiqui vocabuli retenta, *Africa* nomen apud aliquos subierit. Ad eundem modum qui primum Pharii dicebantur, deinde Apharii, tandem etiam Afri, & Africani appellari coeperunt. Petrus Equilius lib. 7. cap. 36., cum in Actis S. Cyriaci Diocletianum ex partibus *Aphrica* rediisse scripsit, intelligendus esse videtur de Africa Dalmatica, unde tum Diocletianus Romam reversus est; & jure dubitari potest, an unquam Diocletianus adierit Africam, quæ ad imperium Occidentale Maximiani Herculei pertinebat. Vide, quæ dicturi sumus in historia Diocletiani. Suspicio itidem est sub *Africa* vocabulo latere Phariam, si ve Africam Dalmaticam in Actis S. Mauri Martyris apud eundem Petrum Equilium lib. x. cap. 93. Nec vero qui ex Phrygia Africam factam esse meminerit, huic incredibile videri poterit, ex Pharia quoque Africam fieri potuisse. Hoc autem constituto, admodum verisimile est Africam illam, cujus mentio facta est in historia S. Anastasii, ipsam esse insulam Phariam, quæ Salonis haud longe abest, cuique ex depravatione vocabuli *Africa* nomen obvenit. Hinc proinde oriundi erant, profectique illi nauticularii, qui corpus S. Anastasii e mari sustulerunt. Huc venerandum illius caput translatum fuit, hic denique templum eidem perinsigne conditum, quod Deus multis præclarisque miraculis illustravit.

Afri in
venores
corporis
Anastasia
ni ex Pharia.

Nam qui navicula illa oram Salonitanam circumibant, ut corpus S. Anastasii undis submersum perquirent & extraherent, ii & maris illius altitudinem exploratam habuerint, & Salonitani sinus latebras omnes, recessusque intimos, quibus se occultare, ac tecti tutique esse possent ab Ethnicorum oculis atque insidiis, probe noverint necesse est. Neque illos ignorasse arbitror de nece Anastasio illata, eodemque in mare projecto, quippe qui eo consilio videntur illuc navigio venisse, ut sacras reliquias colligerent, atque in patriam referrent. Id quippe ex historia Anastasiana intelligi potest, ubi dicuntur Afri illi haud aliter, nisi timore injecto adduci potuisse, ut corpus Anastasii servis Asclepiæ redderent; & sibi *portionem martyrii*, si ve caput Martyris, religionis causa retinuisse; unde apparet illos non casu, sed consilio illuc ad colligendas Anastasii exuvias venisse. Ex quo sane perspicitur illos a propinquis ac finitimis insulis profectos fuisse, ad quos nuncii de martyrio Anastasii celerrime pervenerint; quique sinus illius naturam latebrasque omnes penitus nossent, cum sæpe tractu illo maritimo commercii causa ultro citroque commeari solerent. Hæc porro, ut in eos optime quadrant, qui Phariam insulam incolebant, ita longissime abhorrent ab Africanis proprie dictis, qui ab Dalmatia longe gentium aberant, ut neque de interitu Anastasii tam celeros nuncios accipere potuerint, neque iis locis se committere auderent, quos antea non probe cognitos & exploratos habuissent; cum enim incerti essent, ubi corpus mari submersum lateret, & ignorarent sinus illius mæandros flexusque, quibus se occultare possent, periculum fore videbatur, ne forte, dum hæc illæ sine duce atque indice errantes, vagique discurrerent, ab Ethnicis id, quod erat, suspicantibus deprehensi in vincula conjicerentur.

Qui tertiam vitam S. Anastasii litteris mandavit, Afri illis notam quamdam apposuit, unde illorum genus ac patria dignosci queat. *Invenere*, inquit, *Omnipotentis nutu nautas quosdam genere Afros, a velocitate (ut ajunt quidam) sumentes nomen, qui Sancti Martyris corpus jam ex aqua levabant.* Afros ma-

Q q q gna

gnæ illius Africæ populos nusquam invenies apud veteres nomen a *velocitate* mutatos esse; contra vero Afros Dalmatas, Liburnos communi quondam vocabulo appellatos ferunt, quod ad piraticam faciendam miræ celeritatis navigiis uterentur. *Dis- sta est Dalmatia*, inquit Archidiaconus cap. i. Hist. Salonit. *etiam alio nomine Liburnia, a quodam genere navis piraticæ, quæ in usu erat apud illos.* Ejusmodi *navium agilitate Adriaco prælio Augustum victoriam consecutum* fuisse memorat Historicus Dalmata de Regno Dalm. lib. i. cap. v. In eo quidem erravit scriptor tertiæ vitæ Anastasianæ, quod populos illos a *velocitate* Afros dictos fuisse existimaverit; cum a celeritate navium, quibus utebantur, non Afros, sed Liburnos vocatos alii tradant; sed cum eisdem *velocitas* attribuitur, ex ea nota dignoscamus licet Afros Dalmatas, seu Liburnos, qui *velocitate* ad cursum maritimum vel plurimum valebant. Afri autem Dalmatæ, seu Liburni aut nulli fuerunt, aut eo nomine intelligi oportet Pharios insulares, quibus idem, ut cæteris Liburnis, in usu erat idem genus navigiorum.

Caput Anastasii nuphiam in Africa usque prædium de portatum.

Præterea caput S. Anastasii, quod Africani illi secum in patriam avexerant, in urbem Spalatensem multis post ætatibus relatum fuit; ejusque translatio revocanda nobis videtur ad initium sæculi xiii. Porro nemo est, quin sciat, quam multas populationes cladesque a Barbaris cujusque generis magna illa Africa per annos fere nongentos pertulerit. Nam primum Vandali vertente quarto sæculo, postea Saraceni, & cuncta fere Barbaries in eam regionem effusa, cum agros & urbes, tum præsertim sacras ædes, & augustissima quæque Catholicæ religionis monumenta ferro & igne usque adeo vastavit, ut nihil intactum, nihil inviolatum reliquerit. Non est autem verisimile, ut cum annos prope nongentos tam multis sædisque tempestatibus Africa jactaretur, & tanta rerum omnium jactura facta fuerit, ex communi illo naufragio caput S. Anastasii evaserit, sic ut integrum atque incolume principio venientis sæculi xiii. Spalatium referri potuerit. Adde, quod, cum constet venerabile illud caput jamdiu servari colique in æde Cathedrali Spalatensi, nullæ tabulæ, nulli scriptores extant, qui perhibeant illud ex Africa in Dalmatiam allatum fuisse; nec sane intelligo, qui fieri potuerit, ut vel Spalatenses a populis tam longe disjunctis sacras illas reliquias repeterent, vel inventus fuerit, qui eas e remotissimis illis regionibus in Dalmatiam usque adveheret, cum jamdudum Saraceni Mahometis impii cultores, omnibus Christianæ religionis vestigiis abolitis, ibidem rerum potirentur.

Huc accedit, quod anno octavo quarti sæculi, cum Anastasius martyrium subiit, Africanis ostium maris Adriatici interclusum fuisse videatur. Africa enim sub potestatem dirionemque Maxentii concesserat, quo cum superiore anno bellum gesserat Galerius, & adhuc de imperio contendebat. Cum autem Galerius obtineret Illyricum, dominatumque maris Adriatici, necesse est Africanis nihil omnino commercii tum fuerit cum Illyriis Dalmatisve, quin immo omnis ora maritimam Dalmatiam, ipsæque fauces Adriatici sinus, Galerii classibus ac præsidiis ut obsiderentur, temporis illius bellicæ ratio postulabat, ne qua hostibus Africanis aditus pateret. Fieri ergo non potuit, ut qui profecti essent ex hostium regionibus, iidem inermes, & navicula nullo bellico apparatu instructa inveci, non solum in Adriaticum mare pervaserint, sed etiam ipsum Salonæ sinum, oramque pemine prohibente subierint. Ex quo fit, ut Africani illi, de quibus in historia S. Anastasii sit men-

tio, orti profectique fuerint non ex magna illa Africa tertia orbis parte, sed ex insula Pharia, quæ interdum Africæ vocabulo appellata est. Quare ut paucis omnia complectar, cum intra ostium maris Adriatici Africam quamdam minus proprie, & vel antiquis Geographorum Lexicis, vel ex depravatione nominis dictam habeamus, eamque, ut ita dicam, domesticam, & Salonæ propinquam, unde nautæ illi in Salonitanum sinum trajecerint, ut reliquias S. Anastasii colligerent; quid, oro, causæ est, cur eorum originem ac professionem inde usque ab Africa longissime a Dalmatis disjuncta repetendam esse arbitremur?

CAPUT VIII.

De Translationibus S. Anastasii.

§. I.

De prima Translatione ex agro ad urbem Salonitanam.

Ab interitu S. Anastasii quinque anni inter- cesserant, cum Christiani nominis hostibus sublati, & pace ecclesiæ reddita, Asclepia pari generis claritate, ac vitæ sanctimonia mulier, ejusdem corpus, quod domi suæ conditum ad eam diem celaverat, intulit in eam ædiculam, quam ipsamet in suo prædio suburbano religiosius fortasse, quam magnificentius ad ejusdem honorem Deo Optimo Maximo extruxit. *Supradicta autem femina beatissima, rata, quod tantum munus a Domino meruisset accipere, celavit paululum corpus, donec persecutionis conquiesceret furor. Deinde Basilicam fecit, & beatum Martyrem in Salonitano territorio collocavit.* Ex prima ejus vita. *Christi Martyrem parvo tempore occultavit; exinde persecutionis quiescente præcella, eadem illustris matrona Aschlepia Salonitano in prædio construxit ecclesiam, in qua Dei Martyrem honorifice, ut decuit, collocavit.* Ex Auctore tertiæ vitæ Anastasianæ. Templum Anastasianum, quod ædificavit Asclepia, longe illud quidem aberat ab ea forma & magnificentia, quæ Basilicam decet; vocatur tamen Basilica, propterea quia id nomen interdum promiscue & communiter omnibus locis Deo sacratis attribui solebat. Nam etiam Optatus lib. i. contra Parmenianum omnia Romanæ urbis templa, cujuscumque essent formæ ac magnitudinis, Basilicas appellavit. Ejus porro sacelli ne vestigia quidem usquam extant, unde aut situs dignosci, aut illius figura describi possit. Multis deinde annis interjectis venerandum illud depositum e suburbio Salonæ inventum fuisse constat; quippe cum Spalatenses post patriæ excidium non aliunde illud, nisi e Salonæ ruinis in novam urbem ab se conditam transtulerint, ut paullo post declarabimus. Primam igitur S. Anastasii translationem ex agro Salonitano, & prædio Asclepiæ in urbem Salonæ factam esse dicimus. At non facile est hujusmodi translationis tempus constituere, cum de hac ne verbum quidem fecerint, qui vel Acta S. Anastasii scripserunt, vel eandem suis elogiis ornavunt. Verum quod ab illis tacitum ac prætermisum est, id ex historia secundæ translationis sane probabiliter colligi potest. Quod enim Spalatenses post excisam Salonam S. Anastasium penes arcam S. Domnii conditum subter rudera urbis eversæ invenerint, id argumento est non improbabili utrumque eodem fere tempore & Salonam delatum, & ibidem sepultum fuisse. Huc

Corpus S. Anastasii e domo Asclepiæ in templum agri Salonitani illatum.

Prima translatio ex agro in urbem Salonitanam.

igitur revocare oportet, quæ de corpore S. Domnii Salonam advecto satis diligenter a nobis exposita sunt.

Postquam debellatum fuit cum Tyrannis ecclesiarum hostibus, Constantinus Magnus nihil habuit antiquius, quam ut Christi cultum & religionem, quibuscumque posset rebus ac subsidiis perquam studiose ornaret atque defenderet. Inter cætera, quæ ad ecclesiæ vel præsidium, vel ornamentum pie constituit, illud imprimis præclarum, ac Deo sanctisque martyribus perhonorificum, quod edicto sanxit, ut Christianis liceret sacras ædes collapsas restituere, & novas etiam, easque veteribus magnificentiores a fundamentis excitare. Per ea tempora Basilicam SS. Cosmæ & Damiani Salonæ ædificari cœptam esse; eaque demum perfecta & ornata corpus S. Domnii in urbem illatum, & in hujus Basilicæ sacello ad id sumptuose eleganterque constructo conditum fuisse diximus. Itaque eum admodum verisimile sit, eodem tempore Domnium pariter ex insula Pharia, & Anastasium ex prædio Asclepiæ in urbe receptos esse, utriusque translatio intra finem quarti sæculi contigisse videtur. Quamvis enim Constantini Magni edictis atque interdictis & audacia Ethnicorum compressa, & Christianorum incolumitati satis cautum esse videretur, adhuc tamen sæpe conflictandum erat cum Ethnicis magistratibus ac Dynastis, qui populorum Idola colentium viribus freti negotium haud leve identidem Christianis facessere solebant; & præterea sub idem tempus exorti sunt Ariani, qui post interitum Constantini Magni, Imperatorum gratia & favore subnixi, dici vix potest, quantas ecclesiæ clades intulerint, quam acerbe crudeliterque Catholicos ubique vexaverint. Nec vero inter eorum tumultus Salonitanis otiosis ac pacatis esse licuit, quinimo hoc vehementius ecclesiam illam exagitatam fuisse arbitror, quo propius aberat a Pannonia, ubi Valens & Ursacius impietatis Arianae antesignani dominabantur, & qua plurimum valebant apud Constantium gratia, & auctoritate, ad hæresim propagandam abutebantur. Ex quo fit, ut Salonitani in ea rerum ac temporum perturbatione nihil minus, quam de Basilicis vel ædificandis, vel quas exstruere cœperant, absolvendis cogitaverint; quippe gravioribus curis exerciti in eo toti erant, ut ingruentia sibi ac religioni pericula propulsarent. Extincto Valente, qui Arianorum Imperatorum ultimus fuit, idemque non minus impense Arianos fovit, quam acerbe Catholicum nomen in Oriente afflixit, tum demum externis domesticisque hostibus compressis pax undique ecclesiæ fuit; quæ ut diuturna esset, ut nihil periculi, nihil insidiarum haberet, Imperatorum, qui deinceps consecuti sunt, pietas ac religio perfecit. Porro Valens interiit anno Christi 378., eoque defuncto Gratianus optimis quibusque Principibus annumerandus, Theodosium genere Hispanicum haud bellica virtute, quam fide ac religione illustriorem in imperii societatem adscitum Orienti præposuit. Postquam igitur pace & otio ecclesiæ parto Catholicici erigere animum ac respirare a diuturna clade ac metu cœperunt, tum maxime Salonitanorum cura & cogitatio versa est ad sacras ædes excitandas vel perficiendas; inter quas amplitudine ac magnificentia eminuit Basilica SS. Cosmæ & Damiani, cuius aliqua vestigia inter ruinas veteris Salonæ etiam nunc extare perhibent. Ubi vero hujusmodi templum ad fastigium perductum fuit, expletumque omnibus suis numeris ac partibus, & insuper Christiano ritu, & sacris de more cæremoniis dedicatum, tum denique Clerus populusque Salonitanus

Illyricum Sacrum.

corpora SS. Domnii & Anastasii insigni pompa ac celebritate in novam Basilicam invexit, & utrumque in sacello Basilicæ adjecto religiosissime condidit. Hæc porro translatio referri potest ad annum 389, anno fere undecimo post interitum Valentis, quemadmodum diximus in Actis S. Domnii, ubi plura de hac Basilica, & translatione invenies.

Atque id etiam causæ Salonitanos impulsisse censeo, ut B. Anastasium ex agro in urbem transferrent, quod fortasse paullo ante eodem anno 389. Aquilejensium Legati, quod in ejus Actis scriptum est, postulatum venissent, ut ejus corpus sibi patriæque restitueretur. Cum enim ad ejus sepulchrum plura in dies & illustriora miracula divinitus fierent, neque Salonæ, neque Dalmatiæ finibus Anastasii ad morbos depellendos virtus ac fama se tenuit, sed longe lateque pervagata Aquilejam usque pervasit. Enimvero ægre ferebant Aquilejenses, popularis ac civis sui corpus tot ac tantis miraculis inclytum a Salonitanis possideri, & domesticis extraneos prælatos esse, qui & Anastasii sepulchro gloriarentur, & ejusdem ope ac beneficentia fruerentur. Quare delectos, ut fas est opinari, ex primaria nobilitate viros in Dalmatiam miserunt, quæ a Salonitanis sacras illas exuvias repeterent, simulque justas repetendi causas exponerent, nimirum illuc Anastasium referri oportere, ubi vitam acceperat; id patriæ ac civibus suis deberi, ac proinde jure se, quod suum erat, postulare. Sed cum nihil neque rationibus, neque precibus profecissent, re infecta domum tristes redierunt; aiebant quippe Salonitani inique eos facere, qui sacrum illud pignus non humano, sed divino consilio ac munere Salonæ datum atque concessum, huic urbi eripere, alioque avehere conarentur; dubium non esse, quin ipsemet Anastasius eum locum suo sepulchro optaverit, quem martyrio suo delegerat; nullam vero patriam Anastasio potiore aut cariorē esse, quam quæ illum ad immortalem beatamque vitam genuerat. Porro Salonitani cum satis intelligerent repulsam iniquo animo laturus Aquilejenses, eorumque legatos non tam rationibus convictos, quam necessitate coactos ab incepto destituisse, merito vereri poterant, ne alia via, dolo scilicet ac fraude, jus suum persequi molirentur; & intempesta nocte, tacitisque navigiis delati ad Salonitanum littus appellerent, sacrasque illas reliquias nullo præsidio septas, in agro patenti insidiis ac rapinis expositas surriperent. Quare hæc etiam causa videtur fuisse, cur venerabiles Anastasii exuvias intra urbis mœnia referendas esse duxerint, quotiores essent ab ejusmodi insidiis ac periculis, neve ipsi umquam depositi tam præclari utilisque possessionem amitterent.

Atque ego quidem arbitror per idem tempus Aquilejam relatum fuisse lapidem illum molarem, quem carnifices Anastasio alligaverant, quo altius in mari demergeretur. Quippe verisimile est Salonitanos Aquilejensium Legatis, ne illos prorsus vacuos tristesque dimitterent, hujusmodi saxum tradidisse, quod e sacri corporis contactu religionis ac venerationis causam acceperat. Neque vero si scriptores historiæ Anastasianæ Aquilejensem lapidis translationem vel cum inventionem corporis ex aquis educti, vel cum ejusdem sepultura in prædio ac templo Asclepiensi conjungunt, sequitur illico ejusmodi lapidem multo ante Aquilejam advectum fuisse, quam ab ea urbe Legati Salonam advenerint. Nam historici sæpe numero res temporibus disjunctas oratione connectunt, præsertim si qua inter eas similitudo vel affinitas intercedat. Cum

Q q q 2 autem

in ea c. i. pus S. Anastasii cum corpore S. Domnii illatum videtur An. 389.

Per idem tempus Lapis Aquilejam relatus.

Salonitanorum Basilica absoluta,

autem de sacris Anastasii exuviis e mari sublatis, relatisque in pradium Asclepiæ narrassent, institutæ narrationi consentaneum esse videbatur, ut aliquid huic loco interfererent de lapide illo, qui pariter inter Anastasianas reliquias annumerandus erat; & quo fuerit delatus, & quid cultus honorisque eidem adhibitus sit, paucis exponerent. Cæterum in sexta lectione Spalatenis Breviarii, quæ VII. Kal. Septembris festo ipso ac natali Anastasii die recitari solet, aptius congruentiusque ad ordinem Chronologicum Aquilejensium Legationi lapidis translatio subnectitur, sic ut satis appareat alteram cum altera tempore conjunctam fuisse: *Quorum (miraculorum) fama permoti Aquilejenses, ut civem suum apud se haberent, enixe, sed frustra postulaverunt. Lapis tamen, qui collo Martyris suspensus fuit, Aquilejam delatus fuit occasio edificandæ ecclesiæ.* Legationem itidem Aquilejensem tum Auctor Slavonicæ laudationis, tum Auctor tertiæ vitæ statim subjiciunt, postquam de templo & sepulchro Asclepiensi S. Anastasii miraculis inclyto narrarant; sed cum iidem nullam certi definitivæ temporis notam apponant, integrum nobis est eandem rejicere ad finem quarti sæculi; ac tum post discessum Legatorum, corpus S. Anastasii in urbem illatum, ne illud Aquilejenses vi aut fraude interverterent, ad seque transferrent, & una cum B. Domnio apud Basilicam SS. Cosmæ & Damiani conditum fuisse videtur. Quod autem iidem vitæ Anastasianæ Scriptores Aquilejensem lapidis translationem Afris illis seu Phariis naviculariis attribuerent, id mihi hercle non fit verisimile; quid enim illorum intererat res Aquilejensium curare; quid illis cum his erat commercii aut societatis? aut quid tandem causæ excogitari potest, cur Pharienses Aquilejam mallent, quam Phariam lapidem illum referre? Petro Equilino, & Philippo Ferrario prorsus assentior, qui ajunt caput quidem Martyris ab nautis illis in patriam suam advectum fuisse, sed lapidem neque Aquilejam, neque alio ab illis delatum esse commemorant.

Legatio
Aquile-
jensium ad
finem 4.
sæculi re-
jicienda,

Quo autem anno S. Domnium Salonam translatum diximus, eodem & S. Anastasium in eandem urbem & Basilicam e suburbio transvectum putamus, qui fuit annus Christi 389. Translationem S. Domnii per conjecturam quamdam ex Martyrologio Caudiensi desumptam ad diem 22. mensis Julii affiximus. Dies vero primæ translationis S. Anastasii unde conjici possit, non habemus. Præter diem 26. Augusti martyrio S. Anastasii consecratum, tres invenio dies ejusdem Anastasii nomine, & commemoratione insignes, unum apud Latinos, qui est VII. Idus Septembris, duos apud Græcos, scilicet 25. Octobris, & 5. Decembris. Haud satis liquet, quæ causa seu Græcos seu Latinos impulerit, ut dies illos Anastasii nomine festos agerent; verisimile tamen est, unum ex illis tribus diebus esse, in quem prima ejus translatio inciderit; quique propterea in fastos Divorum relatus fuerit, ut ejusdem translationis commemoratio singulis annis fieret, ac debito honore cultuque celebraretur.

§. II.

De secunda Spalateni translatione S. Anastasii.

Sunt, qui hanc Anastasii translationem propterea in dubium revocant, quod antequam Spalatum ædificari incolique cœpisset, Martinus Abbas, una cum aliis Divorum exuviis corpus etiam S. Anastasii Romam transveherit. Negant iidem corpus S. Domnii delatum fuisse Spalatum, sed ab

eodem Martino in urbem advectum; & in Basilica Lateranensi pariter cum S. Anastasio conditum affirmant. Verum in Actis S. Domnii eorum argumenta satis superque diluimus, ac sententiam nostram & summorum virorum auctoritate, & certissimis Spalatenis ecclesiæ monumentis ita confirmavimus, ut nullus hac de re ambigendi locus relictus esse videatur. Huc itaque spectant, revocarique oportet, quæ illic in hanc sententiam diligenter copioseque disseruimus, quippe cum eadem translatio & utrique Martyri communis fuerit, & iisdem ferme rationibus ac testibus innitatur. Si quid peculiaris argumenti pro Lateranensi sepulchro S. Anastasii afferri potest, id capite proximo refellendum erit. Nunc ex idoneis probatisque Auctoribus, & Spalatenis ecclesiæ tabulis ea testimonia proferimus, quæ ad hanc secundam S. Anastasii translationem referuntur. Hæc autem eo etiam pertinent, ut ostendant nullo modo fieri potuisse, ut Martinus Abbas Anastasii corpus Romam attulerit, cum inventum sit, translatumque Spalatum, postquam ille Apostolica legatione functus e Dalmatia discessit.

Thomas Archidiaconus Hist. Salonit. cap. xxi., quod inscribitur, de translatione SS. Domnii & Anastasii. Eodem a tempore b Reperendus Antistes capit tractare cum civibus, ut corpus B. Domnii Pontificis, quod Salona remanserat, levaretur, translaturumque in ecclesia c, qua nuper dedicata fuerat, locaretur, & valde placuit omnibus. . . . Effodientes autem terram, locumque discooperientes, arcam, qua primo apparuit, levaverunt, & metuentes, ne forte impedirentur d a Sclavis, cum celeritate magna Spalatum detulerunt; quam aperientes non corpus B. Domnii, sed corpus B. e Anastasii Martyris invenerunt. Et post descriptam B. Domnii inventionem hæc subjecit: Amborum Martyrum pignora pretiosa locaverunt in prænominata f Dei Genetricis ecclesia, ubi dante Domino usque hodie requiescunt.

g Adamus Parisiensis in historia translationis S. Domnii, quam hujus Actis inseruimus. Sed metuentes, ne forte a Slavis impedirentur amulis, cum celeritate magna Spalatum arcam prædictam, qua primo apparuit, detulerunt, laudes cum jubilo decantando; quam quidem aperientes non corpus B. Domnii, ut sperabant, sed B. Martyris Anastasii invenerunt. Post multa interjecta de inventione S. Domnii, institutam narrationem his verbis persequitur: Fidelis Pontifex cum Clero & populo laudes dulcissimas decantando, imitatus B. Joseph, qui nostrum Redemptorem involvit sindone, in eadem ecclesia sacras reliquias pannis pretiosissimis involutas ex parte h meridiana pro i altari sub duplici sarcophago cum gratiarum actione recondidit. Corpus vero B. Anastasii M. in m Aquilonari parte ejusdem ecclesiæ sub n ara sacrificiorum cum psalmodia devotissime reponentes, ubi reverenter ac honorifice usque hodie præservatur, & honorabilius veneratur. Sicque utrique Christi Martyres, quos natura ministra Divina providentiæ in diversis nasci provinciis protulerat, una fides, sed diversa supplicia tormentorum o hunc ab Oriente, p illum ab Occidente, isti caput a spiculatoribus amputatur, illi mola collo alligata in undis æquoreis submergitur, in una & eadem ecclesia collocavit; ubi suffragante gratia bonorum omnium largitoris, ipsorum Martyrum gloriosissimorum pignora pretiosa q innumerabilium miraculorum titulis insignita in maxima reverentia requiescunt.

Acta secundæ translationis Anastasianæ ex iv. & v. Lectione 2. Noct. Breviarii Spalatenis pro die 28. Ju.

Neque Domnii, neque Anastasii Romam per Martinum Abbatem translatus.

a b
c
d
e
f
g
h
i
l
m
n
o
p
q

Inventio corporis S. Anastasii Spalatum delati.

Anastasius cum S. Domnio in æde Cathedrali depositus.

28. Julii. Joannes r. hujus nominis primus Archiepiscopus ecclesie Spalatensis, cum dedisset in honorem Beatae Virginis Mariae insigne sanum Jovis a Diocletiano Imperatore in ipsius palatio olim exstructum, cupiens sacras reliquias Sanctorum Martyrum Domnii & Anastasii ex ruinis celeberrimae urbis Salonitarum eruiere, & in templo a se repurgato & consecrato collocare; convocata pii populi multitudine ad Salonitarum ruinas, ubi Basilica fuerat, se alacer confert; locus, in quo sacri loculi latitabant subterraneis fornacibus inclusi; & si notus quibusdam esset, repres tamen & virgulta illum maxime contegebant. Primus omnium ad pium opus fidelis Pastor accingitur, sequuntur oves Pastorem, certatim omnes labori incumbunt, virgulta & repres amovunt; camenta & lapides ingentes asportant, suggerente Deo vires laborantibus; effossa jam aliqua profunditate, mira suavitatis odor exhalat, locus unus detegitur, & odor augetur: accurrit pius Pontifex cum Clero; metuentesque ne forte a Slavis turbarentur suis anulis, magna cum celeritate loculum, qui primus apparuit, ita ut erat clausum, Spalatam detulerunt; quem quidem aperientes, non corpus S. Domnii, uti sperabant, sed Sancti Martyris Anastasii invenerunt.

Corpus S. Anastasii reperit.

NOTAE.

a. Id est anno circiter 660., ut diximus in Actis S. Domnii; die vero 28. Julii, qua quidem die apud Spalatenses anniversaria hujus translationis memoria solemniter officio rituque celebratur. Ab Dalmatica Martini Abbatis legatione anni fere viginti intercesserant.

b. Joannes primus Spalatensium Antistes, quem antea Archidiaconus nominaverat. Is ab anno 650, usque ad annum 680. ecclesiae Spalatensi praefuit.

c. Antea fuerat templum Jovis ab Diocletiano magnifice conditum, quod Christiano ritu expiatum, idem Joannes in honorem Deiparae Virginis, Deo optimo Maximo consecraverat.

d. Hi siquidem prope aberant, & oppidulum quoddam ex urbis excisae rudibus exstructum, ac Salonitani, & Traguriensis agri confinibus positum incolebant; quod nunc vix pagi nomen ac speciem obtinet, appellaturque *Campus longus*.

e. Ex eo dignosci potuit corpus S. Anastasii, quod ejus caput indidem aberat; quippe Spalatenses fama & auditione a majoribus acceperant sacrum illud caput translatum fuisse in Phariam insulam, & ibidem etiamnum asservari inter omnes fortasse constabat.

f. De hoc templo plura in Actis S. Domnii.

g. De quo Archidiaconus cap. xvi. hist. Salonitanæ: *His temporibus (id est saeculo xi.) Adamus quidam Parisiensis optime in artibus elatus, pergens Athenas ad Græcorum studia devenit Spalatam. Et cum fuisset a Laurentio Antistite honorifice susceptus, rogatus est ab eodem, ut passiones Beatorum Martyrum Domnii & Anastasii, quæ inculto fuerant antiquitus sermone conscriptæ, luculenta faceret compositione nitere. Quod ille gratanti corde consensit, sumptoque themate a veteribus historiis legendas utriusque Martyris lepido satis distamine innovavit, hymnos etiam composuit, & quicquid de B. Domnia musice canitur, metrico sermone conscripsit.*

h. Sinistrum quippe Basilicæ latus, ubi Domnii conditus est, ad Meridiem spectat.

i. Si quidem marmorea tabula, qua superne claudabatur Sarcophagus, erat pro sacra Mensa, ubi res divina fieri solet.

l. Duobus loculis corpus S. Domnii inclusum fuerat, utroque marmoreo.

Illyricum Sacrum.

m. Id est e regione sepulchri S. Domnii, in dextero Basilicæ latere Septemtrionibus obverso.

n. Arca S. Anastasii itemque S. Domnii loco altaris erat.

o. Nimirum S. Domnii Antiochiæ natus est loco honesto, & urbe Orientis clara in primis ac nobili.

p. Anastasius quippe genere ac patria erat Aquilejensis; quæ urbs ac provincia Occidentalis imperii finibus continebatur.

q. Multa & præclara miracula ad sepulchrum utriusque Martyris facta fuisse constat; sed quid miraculorum id esset, incompertum habeo; neminem quippe invenio, qui eadem singillatim in codicibus retulerit; vel certe codices, in quibus erant descripti, vetustate interierunt.

r. Ad lectionem utramque notas apposuimus in Actis S. Domnii, quas si lubet, ibidem videas licet.

S. III.

De capite S. Anastasii Spalatam transfecto.

IN Actis Latinis neque caput S. Anastasio abscissum, neque alio idem allatum fuisse invenies. At primum quidem affirmant Menæ Græcorum, alterum vero docent Petrus Equilinus, Philippus Ferrarius, Martinus Baucerius, idque postremum subobscurè indicasse videtur scriptor primæ vitæ Anastasianæ, cum ait, *Astros portionem martyrii, ipsius gratia sustulisse*. Quid aliud porro est *portio martyrii*, nisi caput Martyris, cujus amputatio recte dici potest *portio*, seu *pars præcipua* ejusdem martyrii. Ergo nautæ illi Africani, seu Pharienses, ut nos interpretati sumus, qui corpus S. Anastasii e mari sublatum, quamvis ægre, passi tamen sunt extorqueri sibi a servis Asclepiæ, ne in crimen suspicionemve homicidii vocarentur, omnem solertiam industriamque adhibuere clam illos occulteque, ut sacrum illius caput sibi met religionis causa retinerent, atque in patriam devehèrent, urbi ac civibus suis ornamento pariter ac præsidio futurum. Pharienses autem cives, ut præclara illa lipsana, quo dignum erat, honore cultuque afficerent, eidem sacram ædem excitarunt, in qua D. Anastasius multis ac magnis miraculis vim suam ac præsentiam declaravit; quippe Phariensium pietatem ac religionem B. Martyri cordi fuisse & morbi divinitus depulsi, & Dæmones ab obsessis corporibus exacti, & alla id genus beneficia per eum a præpotenti Deo accepta haud dubie significarunt; id quod testantur Equilinus, Ferrarius, Baucerius. At qui Acta Anastasiana litteris consignarunt de hoc templo Phariensi ne verbum quidem faciunt; sed de templo Aquilejensi, ac lapide illuc illato eadem commemorant; quæ illi de Africano seu Phariensi scripserunt; nam & templum Aquilejæ D. Anastasio exstructum multis itidem Deus, illustribusque adornavit miraculis.

Caput S. Anastasii ad insulam Phariam advectum.

Porro satis constat idem venerandum caput longo intervallo relatum fuisse Spalatam, quippe cum hodieque servetur colaturque in eade Cathedrali Spalatensi; sed quo tempore, quoque auctore illud Spalatenses receperint, & quamdiu apud se Pharienses retinuerint, incompertum est. Nullæ sunt tabulæ, nulli testes, monumenta nulla, ex quibus id dignosci possit. Quare ut in aliis rebus permultis, quæ omni luce litterarum carent, ita etiam hoc loco, cum quid veri sit scire non liceat, illud sequi oportet, quod similis vero esse videatur. Ubi enim nihil testium aut argumentorum ad veritatem

Deinde translatum est Spalatam.

Q 9 9 3 affe.

assequendam adhiberi queat, nihil prohibet, quominus conjectura subsidio noceatur.

Corpus
S. Anastasii
fine capite
inventum, ac
Spalatium
fuit delatum.

Ac primum quidem illud sane videtur verisimile, nondum Spalatenses capite S. Anastasii positos fuisse, cum ejusdem corpus in eandem urbem translulerunt. Id adeo ex historia translationis competitipote. Spalatenses arcam S. Anastasii e Salona ruinis effossam, laci alacresque in urbem aveherant, quod in ea corpus S. Domnii coningeri vulgo existimarent. Verum amoto operculo, sua se opinione deceptos esse, & pro re certa spem falsam domum retulisse intelligunt; quippe cum haud dubiis indicis comperissent inventum ab se, relatumque Anastasium pro Domnio, cujus gratia potissimum id laboris atque operis susceperant. Jam vero illud pervelim scire, quidnam signi in hujusmodi arca deprehenderint, unde illud corpus esse Anastasium certo colligerent, ut ea de re ne dubitaverint quidem. Nam quod Pontificalia ornamenta, & insignia indidem abessent, id sane aliquid argumenti erat, cur exuviae illae ad Anastasium potius, quam ad Domnium pertinere putarentur. At nonnulla objici possunt, quae hujus indicii vim vel prorsus infringant, vel certe sic imminuant, ut non omnem ex animis Spalatensium dubitationem eximere possent. Quid enim si vestes, quibus corpus illud indutum erat, situ & vetustate adeo consumptae ac tabefactae fuissent, ut nullo modo dignosci posset, utrum essent vulgares, an Pontificiae? hoc autem eo verisimilius est, quod in Salonitano sepulchro annos ferme quadringentos jacuerat. Praeterea nonne dubitari poterat, utrum Salonitani, cum corpus S. Domnii conderent, aliquid signi facti certi eidem apposuerint, ex quo Pontificia ejus dignitas agnosceretur? Et vero Spalatenses cum postmodum inventam S. Domnii arcam recluderent, nihil aliud reperisse leguntur, nisi codicem Evangeliorum, qui aberat quidem ab loculo Anastasiano, sed ejus absentia per tenui indicio erat illud esse corpus Anastasii; neque enim constat lege ulla praescriptum fuisse, ut nemo Episcoporum sine illo libro conderetur, sic prorsus, ut si forte in alicujus sepulchro deesset, continuo existimari deberet ille Episcopali caractere ac dignitate caruisse. Ad haec: nulla erat inscriptio lapidi extrinsecus incisa, quae Anastasii ibidem conditi index ac testis foret; intra loculum vero nulla inventa legitur tabella, cui ejusdem nomen insculptum esset. Restat igitur, ut id fuerit signi, unde Spalatenses apertissime, & planissime cognoscerent illud esse corpus ipsissimum S. Anastasii, quod ejus caput indidem abesset; neque enim ignorare poterant, quod a majoribus acceperant, ejus Martyris caput in Phariam insulam statim ab ejusdem martyrio translatum fuisse. Porro ad dignoscendum S. Anastasii corpus nihil hoc indicio clarius, nihil certius, nihil evidentius Spalatensibus esse potuit. Quod si hoc vel unicum vel certe maximum argumentum fuit, ex quo Anastasianum corpus agnitum fuit, illud plane sequitur, nondum illud ex insula Pharia relatum fuisse, cum anno circiter sexagesimo septimi saeculi arca S. Anastasii e diruta Salona in urbem novam advecta est. Reliquitur ergo, ut capitis translatio in posteriora tempora rejiciatur.

Capitis
translatio
e Pharia
Spalatium
referri po-
test ad
initium
17. saeculi.

Ac mihi quidem temporum, quae postea longissimo tractu consecuta sunt, rerumque deinceps gestarum seriem consideranti nullum videtur esse tempus neque aptius, neque opportunius, cui ejusmodi translatio illigeretur, quam initium saeculi XII. cum Bernardus Archiepiscopus ecclesiam Spalatensem gubernabat, qui ab anno 95. duodecimi ad annum 17. infrequentis saeculi Pontificatum perduxit.

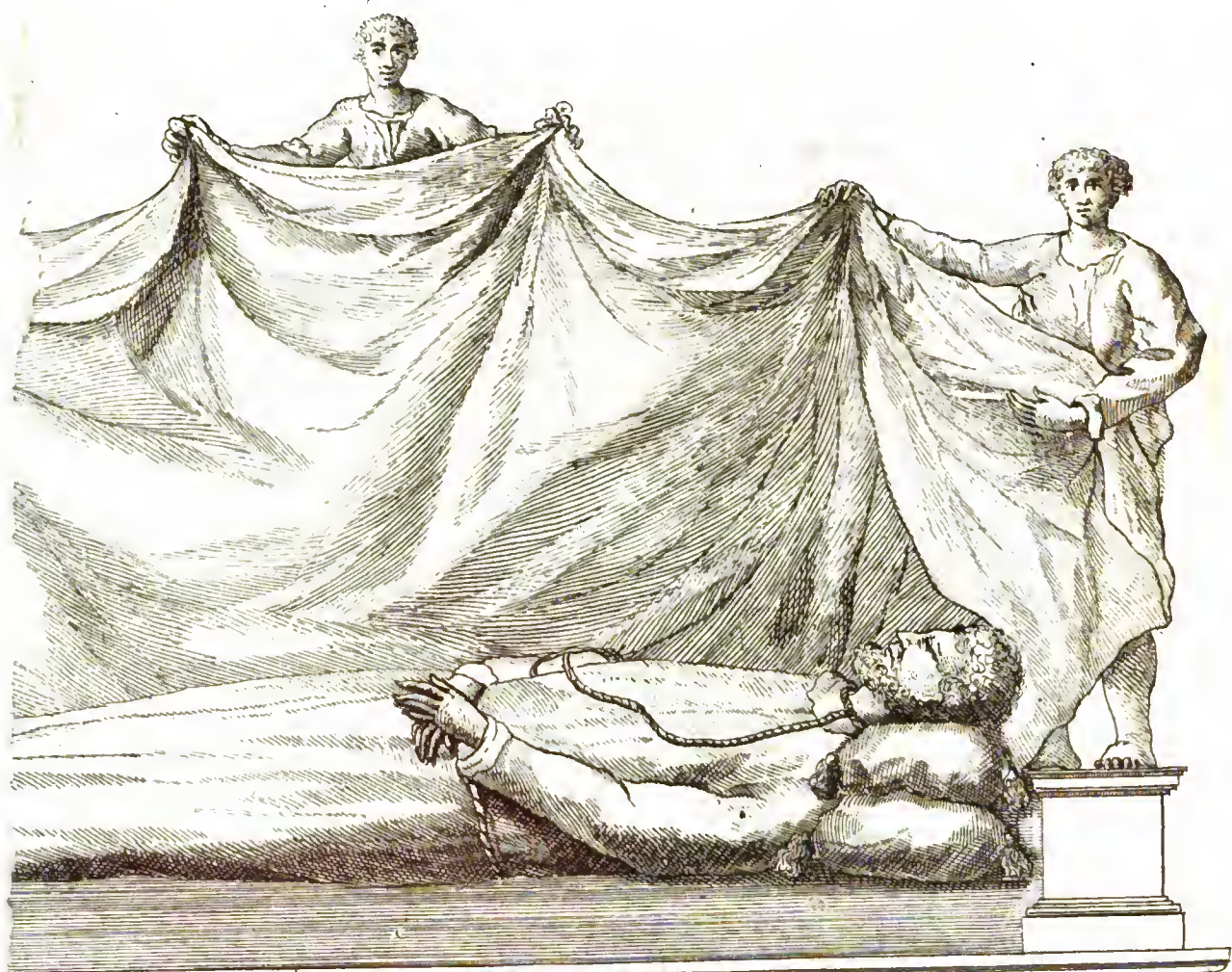
Is ad cultum ornatumque B. Anastasii multum operae pecuniaeque contulit. Novum eidem altare vel extruxit, vel magnificentius ornavit; ejusque arcam ex antiquo altari in aram nobiliorem transtulit. *Iste, inquit Archidiaconus hist. Salonit. c. 25. extraxit corpus B. Anastasii ab altari veteri, & collocavit in eodem loco in altari novo A. D. MCCIX.* Quod vero ad rem nostram maxime pertinet; argenteam lipsothecam faciendam curavit, in quam sacrum illius caput includeret. Atque ut B. Anastasii cultus aucti propagatique memoria apud postereros extaret, inscriptionem hujusce rei testem in ipsa lipsotheca his litteris majusculis incidi jus sit. *A. D. N. J. Christi MCCIX. Indict. XIIII., tempore D. Innocentii Papa III., & Andrea Regis Hungariae, & Domini Bernardi Archiepiscopi, & Domaldi Comitis 5. Kal. Junii. Hoc opus factum est, & altare consecratum ad honorem Dei & S. Anastasii, in quo ejus corpus requiescit, cujus hoc caput est.* Extat hujusmodi inscriptio apud Historicum Dalmatam in ejus Collectaneis Mss., atque in addendis vel corrigendis in opere de Reg. Dalmat. & Chroat. ad Historiam Traguriensem adjectis. Fa-teor equidem in his prae lo editis an. 1673. notari annum Christi MCCXI., cui & hujus lipsothecae absolutio, & altaris consecratio affigitur; sed cum in Collectaneis Lucianis Auctoris apud manu exaratis inscriptus sit annus decimus tertii saeculi, hanc posteriorem epocham priori facile praetulerim; praesertim cum hanc confirmet altera inscriptio proximo paragrapho inferenda, in qua ejusdem altaris Anastasiani dedicatio ad annum MCCX. refertur. Praeterea Ind. XIIII. in annum saeculi decimi tertii non undecimum, sed decimum incidit. Quare mensum Chronologicum irrepsit oportet in codicem historiae Salonitanae, nota una Arithmetica I. per errorem librarii interjecta; neque enim IX., sed X., tertii saeculi anno Bernardus altare illud perfecit & consecravit, in eoque condidit corpus S. Anastasii e veteri sepulchro translatum: nisi forte placeat altaris constructionem ab ejusdem dedicatione unius anni interjectu disjungi, sic prorsus, ut haec quidem an. 1210., illa vero superiori anno facta fuerit.

Porro verisimile est hanc praecipue causam Bernardo fuisse, ut B. Anastasium tot tantisque ornamentis & honoribus afficeret, quod per ea tempora Spalatenses venerabile ejusdem caput ex insula Pharia relatum in urbem receperint. Nam tum ferme Coelitibus majores, quam antea; honores haberi solent, eorumque cultus ac religio, si forte obsoleverat, in pristinum splendorem & gloriae statum restitui, auctiorque fieri, cum urbes populiue eorumdem reliquias vel amissas recuperant, vel aliunde acceptas adipiscuntur; idque in re nostra eo credibilis videtur esse, quod nullus ante Bernardum Archiepiscopus fuisse legitur, qui ad colendum ornatumque Anastasii caput, aliquid studii operaeque contulerit; ut insoliti cultus honorisque eidem adhibiti major quaedam & illustrior causa fuisse videatur, quam sola Antistitis quamvis eximia erga sanctissimum Martyrem pietas ac religio. Praeterea cum multas ecclesiae Spalatensis tabulas inspexerim, & Spalatenses scriptores fere omnes evolverim, nusquam inveni hujus capitis mentionem fieri ante annum decimum saeculi XII. cum Bernardus eam, quam dixi, epigraphem in argentea lipsotheca aureis litteris incidendam curavit. Cum autem hujus sacri capitis apud Spalatenses culti aservatique ante initium ejusdem saeculi nullum monumentum, aut vestigium extet, probabiliter dici potest, non ante in urbem Spalatensem relatum

Honor peculiaris
adhibitus
capiti A.
nastasia-
no, ejus-
dem trans-
lationis
tempus
indicans.

[Faint, illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

AT SEPULCRUM S. ANASTASII MARTYRIS.

S. Ambrosius.

S. Gregorius.

S. Augustinus.

MENSA ALTARIS

D. O M.
HOC TIBI BERNARDUS PRIMAS
ALTARE SACRAVIT MARTIR ANASTASI
QUEM TENET ISTA QUIES
AN DNI MCCV. X. KAL. JUNI

Opportunitas illius capitis Spalatium transse-
rendi.

tuerent, quam Bernardus ejus ecclesie administratorem suscepit. Hic vero Bernardo ac Spalatensibus sacri illius pignoris recuperandi potestas & occasio defuit. Is quippe Archiepiscopus tunc apud Belam ex nomine Dalmatiae & Croatiae Regem, tum apud Henricum, & Andream Bohemias auctoritate & gratia vel plurimum valebat, sic prioris, ut multa & preclara unius Archiepiscopi causa cum ad commodum & ornamentum civitatis, tum ad splendorem ac dignitatem Spalatensis ecclesiae vel decreverint, vel largi effusaque contulerint. Nihil autem Bernardo facilius fuit, quam regio favore, atque auctoritate interposita, illud a Pharenensibus impetrare, ut caput S. Anastasii ecclesiae Metropolitanae concederent; praesertim cum per id temporis penes Archiepiscopum Elerumque Spalatensem Pharenensis ecclesiae administratio esset. Cum enim Nicolaus & Michas de Pharenensi Episcopatu accerrime inter se contendarent, res delata est ad Innocentium III. Pontificem Maximum, qui ab ejus ecclesiae titulo, & procuratore utramque abstinere iussit, dum de toto illius controversiae statu cognosceret, ac rationum momentis in utramque partem expensis, ex equo & bono causam alterutri adjudicaret: interea vero ne quid detrimenti ex illo Episcopali interregno res Christiana caperet, illius ecclesiae tunc & gubernationem Archiepiscopo & Canonicis Spalatensibus commisit. Itaque Archiepiscopus preclaram sacri capitis potiundi occasionem sibi oblatam minime praetermisit, & consentiente atque adeo approbante Capitulo, partim auctoritate sua, partim Regis favore ac praesidio sanctas venerandas illas reliquias Salonitanae seu Spalatensis ecclesiae, antea olim transvectae fuerant, haud invitis Pharenensibus, restituit, ad causae fortassis praeterea, consentaneum esse caput cum ceteris membris conjungi, affirmansque sibi curae & cordi fore, ut Spalati, quam Pharis honorificentius eoleretur. Adde, quod ipsemet Nicolaus, qui a Capitulo Spalatensi ad ecclesiam Pharensem multorum suffragiis electus fuerat, cum jussu Pontificis ex ea insula & ecclesia discederet, venerabile illud depositum secum auferre potuit, quod Spalatensibus dono daret, sive ut patriae suae gratificaretur, sive ut sibi suaeque causa Archiepiscopi & Capituli Spalatensis patrocinium, maximi apud Pontificem & Regem ponderis futurum conciliaret.

Hujus loci esset atque instituti formam speciemque veteris illius lipsanthecae aeneis typis expressam lectorum oculis subjicere, sed nullum extat exemplar, unde illa describi possit. Nam haud multis ante annis Spalatenses Venetias miserunt, qui eandem alijs argenteis signis veritate excelsis atque obsoletis fundendam liquandamque curarent, ut ex ejusmodi argenteo dum lipsanthecae novo elegantiorique opere conflarentur, quarum altera dexteram S. Domnii, altera caput S. Anastasii includi placuit.

S. IV.

De altari et sepulchro Spalatensi S. Anastasii.

Joannes primus hujus nominis Archiepiscopus Spalatensis, cum a rudibus excisae Salonae corpora Sanctorum Domnii & Anastasii in urbem novam transfuisset, nihil prius sibi faciendum censuit, quam ut suum utrique altare construeret in eadem Metropolitana, quam Deo Optimo Max. in honorem Desiperae Virginis consecraverat. Ab ea parte, quae ratione habita summi altaris lava-

est, vergitque ad Meridiem, S. Domnio, ex adverso autem, quae est pars dextera Basilicae, spectatque in Septentrionem, S. Anastasio aram posuit, & consecravit; atque ille quidem ad levam, hic vero ad dexteram propterea locatus est, quod temporibus illis, ut saepe monuimus, tum apud Graecos, tum apud Latinos sinistra pars, quam dextera, honorificentior haberetur. Qui ergo alteri vel aetate vel dignitate antecederet, ut Domnii Anastasio, huic honoris causa locus a sinistra attribui solebat. Duas illas marmoreas arcas, in quibus inclusa fuerant ossa Domnii & Anastasii, e Salonitanis rudibus erutas, & Spalatium transvectas obteggit clauditisque lapide quadratus oblongus, qui utrique altari vicem praestabat Mensae Sacrae, super quam res divina fieri solet. Haec omnia cognosci possunt ex Historia translationis, quam supra descripsimus: *Fidelis Pontifex cum Clero, & populo laudes dulcissimas decantando, imitatus B. Joseph, qui nostrum Redemptorem carne mortuum involvit syndone, in eadem ecclesia sacras reliquias (S. Domnii) panis pretiosissimis involutas ex parte meridiana pro altari sub duplici sarcophago cum gratiarum actione recondidit. Corpus vero B. Anastasii martyris in Aquilemani parte ejusdem ecclesiae sub ara sacrificio-rum cum palmodia devotissimo neposuit.*

Ara S. Domnii, itaque ara S. Anastasii adeo inter se opere penitusque omni sunt persimiles, ut qui unam videret, ambas videret. Priorem descripsimus in Actis S. Domnii, ejusque exemplar typis aeneis expressum ibidem adjecimus. Hujus porro, ut nunc erat, auctor conditorque non fuit Joannes I. Spalatensis Antistes. Sed Anastasius altaris ea, quae nunc videtur, forma & specie exstructa absoluteque hanc videtur attribuenda esse Bernardo Archiepiscopo, qui pro sua erga sanctissimum martyrem egregia voluntate ac religione hoc monumentum excitavit, ad cuius exemplar deinde multis post aetatibus Petrus Discipulus Archiep. Spalatensis novum S. Domnio altare materia ac forma omnino simili faciendum curavit. Id docet Thomas Archidiaconus, qui aram illam, in qua Bernardus locavit corpus S. Anastasii, novam appellat; idem confirmat duplex inscriptio, quarum alteram superiori paragrapho exhibuimus, alteram infra subjiciemus, in utraque enim consecratio hujus altaris Bernardo tribuitur; nisi autem novum fuisset, recensque conditum, nihil causae erat, cur iterum consecraretur. Quare Anastasii altaris vel a fundamentis exstructi, vel certe magnificentius aucti & ornati deus, uni Bernardo debetur. Cujus forma talis. Gradus, per quos ad altare ascenditur, constans e lapidibus sectis, sciteque elaboratis. Anea marmorea, in qua consistit corpus S. Anastasii Salona transvectum, cuiusque pars superior sacrae mensae locum obtinet, incumbit aere extremis summi gradus, supra quam, dum ad aram faciunt, pedibus Sacerdotes consistunt. Huic altera superstat arca itidem marmorea, in trorsum recedens, adhaerensque parieti, cuius anterieorem partem aliquot Divorum ligna scite restructaque facta, & quinque loculamentis inclusa, & varii colores auro interliti mirifice adornant. Locum medium tenet Christi Domini flagellis caeli effigies egregie caelata. Supra ipsam arcam visitur simulacrum S. Anastasii iustam humani corporis mensuram adaequans, totum e candido marmore in modum dormientis decumbens. In summo denique ingens supereminet conopaeum item ex marmore constans, quod variis flexibus ac plicaturis mira arte dispositum, quo magis deorsum vergit, eo latius explicatur, & egregiis coloribus depictum, aureis.

Duo altaris, alterum Domnii, alterum Anastasio.

Bernardus Archiep. conditor ara Anastasii.

Dejudeferi-
gno.

aureisque notis ac lineis intermicans, præclara illa specie, & ad rationem solertiamque præstantissima, oculos intuentium animosque sine satietate delectat.

Corpus S. Anastasii ex vetere in novam aram translatum. Condito ornatoque altari Bernardus ex ara veteri corpus S. Anastasii exemit, illudque in aram ab se conditam transtulit, aramque ipsam Pontificali ritu, solemnique cæremonia consecravat. Id quippe intelligi voluit Thomas Archidiaconus sæpe laudatus, cum hæc de Bernardo scripsit. *Iste extraxit corpus B. Anastasii ab altari veteri, & collocavit in eodem loco in altari novo.* Annum diemque consecrationis apponi iussit cum hac epigraphæ parieti incisa, quam vetustate indidem abrafam Historicus Dalmata in suos codices Mss. retulit. D. O. M. HOC. TIBI. BERNARDUS. PRIMAS. ALTARE. SACRAVIT. MARTYR. ANASTASI. QUEM. TENET. ISTA. QUIES. AN. D. MCCX. X. KAL. JUNII. Eundem annum diemque hujus aræ consecratæ notatum invenies in altera inscriptione, quam idem Bernardus aureis litteris insculpendam curaverat in argentea lipsanotheca, in qua sacrum Anastasii caput inclusit.

Joan. Baptista Laghi Arch. Spalat. visitat arcam S. Anastasii.

Joannes Baptista Laghi Archiepiscopus Spalatensis, qui anno hujus sæculi 20. Pontificatum iniit, cum ædem Cathedralē Episcopali more ritumque inviseret ac lustraret, arcam illam inferiorem iussit recludi; in eaque invenit aliquot martyrum reliquias, inter quas erant aliquæ, quibus inscriptum erat nomen S. Georgii martyris, ejus, ut nos putamus, qui fuit Episcopus Salonitanus sub finem tertii sæculi, & sub Diocletiano præclaram pro Christo mortem oppetiit. Idem Archiepiscopus e codicibus Mss. Historici Dalmatæ in hanc arcam inferiorem transferri, & majusculis litteris in ea incidi iussit epigraphem illam, quam Bernardus in eo Anastasiano sacello inscripsit, ut consecrati ab se altaris memoria apud posteros extaret. Cum autem jampridem dubitari cœpisset, utrum solenni consecratione initiatum esset umquam altare Anastasianum, Joannes Baptista Laghi cæremonia ritumque Pontificali consecrandum putavit. Sed cum veteres inscriptiones eam consecrationem a Bernardo factam esse testentur, necesse est hoc, quod nunc extat, altare Anastasianum aliud esse ac diversum ab eo, quod Bernardus extruxit, & consecravat. Hic subjiciendum censuimus tum exemplum tabularum, quibus rite consignata fuit inventio reliquiarum, quas supra diximus, itemque consecratio altaris, tum etiam ipsius altaris, & aræ utriusque iconographiam, quam Joannes Baptista Camozzinus nobilis Architectus calamo delineavit, nos vero æneis typis imprimendam curavimus.

Die Luna 17. Septembris 1725.

Illustrissimus ac Reverendiss. D. Joannes Baptista Laghi Archiepiscopus, cum ex relatione Sacristæ Presbyteri Dominici Deodati comperuisset, occasione cujusdam rimæ inter basim & stipitem altaris S. Anastasii martyris, muribus & aliis animalibus apertum aditum in arcam, quæ est loco stipitis sub mensa marmorea ejusdem altaris, in qua reliquiæ quædam certæ & incertæ ex visitatione prædecessorum Archiepiscop. De Dominis, & f. r. Bondumerii apparerent, asserantur: propterea visitationem loci ipsius, & reliquiarum, accitis admodum Rever. DD. Vincentio Carunchio Canonico & Archipresbytero Metropolitano, nec non Canonico S. Theologiæ & J. U. D. Mattheo Borgbesich Convisitatoribus, indixit;

apertoque in latere ipsius altaris ostiolo per fabrum ferrarium, conspexit multas sordes, per mures introductas in ipsam arcam marmoream prædictam, inter quas invenit arculam cum operculo marmoreo, cum crucibus incisis in extremitatibus ejusdem operculi nullo sigillo munitam, & in eadem invenit sine autentico in tribus particulis chartæ pergamene involuta fragmenta infra scripta, videlicet S. Domnii martyris Archiepiscopi Salonitani, S. Anastasii martyris Salona passi, S. Georgii martyris, duoque alia sine inscriptione, quæ successive involuta bombacio, cum repertis chartulis colligata vitta serica rubri coloris, sigilloque Archiepiscopali minimo munita, in cerva hispanica in eadem arculam marmoream reposuit; cum aliis prædictis reliquiis sine signo, quam postea ferrea lamina circumduxit & clausit. Alteram vero ligneam pictam cum inscriptione exteriori, Reliquiæ Sanctorum incertæ, partim exesa a muribus, aperto operculo invenit quadam fragmenta, & ossa SS. Martyrum, quæ pariter successive a pulvere mundata, & bombacio involuta, in eadem arcam recollocavit, ac operculum sigillavit cum inscriptione.

Die 17. Septembris 1725.

Idem Illustrissimus & Reverendiss. D. Archiepisc. pulverem, quem in arculis reperit, in novam pyxidem ligneam, charta alba involutam reposuit, & vitta serica rubri coloris e transverso ligavit, sigillisque munivit, posita inscriptione: Pulvis reliquiarum Sanctorum. Quibus denique ita visitatis, & a sordibus expurgatis, ac in hunc decentiorem statum redactis, easdem tres capsulas, marmoream scilicet unam, & duas ligneas in locum ipsum deposuit, patentem rimam occludi mandavit, clavæque securiori, quam admodum Rev. Archipresbytero præsentem tradidit. Acta fuerunt præmissa per me Jacobum Canonicum Bolis Cancellarium Archiep.

Die 19. Septembris an. 1725.

Illustrissimus ac Reverendissimus D. Archiepiscop. &c. super cultu prædictarum certarum, & incertarum reliquiarum, se reservans ad mentem Sac. Concilii Trid. deliberare, ordinavit, ne interim circa reliquias ipsas, sub quovis obtentu aliquid innovetur. In &c.

L. S. Joannes Baptista Archiep. Spalatens.

Feria 15. 11. April. 1726.

Cum ex visitatione prima generali ecclesiæ Metropolitane, & Diocesis Archiep. De Dominis ac anno 1604. dubitetur, quin altare S. Anastasii martyris sit consecratum; nec non ex visitatione f. r. Bondumerii de anno 1655. sub die 22. Novembr. constet ab eodem prælibato Archiepiscopo decretum fuisse superponi portatile eidem altari S. Anastasii pro cautela celebrantium, usque ad illud tempus, ex fiducia consecrationis ipsius altaris non adhibitum; Illustrissimus ac Reverendiss. D. Joannes Baptista Laghi Archiep. die supradicta, quæ fuit festum S. Leonis Papæ, assistentibus sibi admodum RR. Canonicis Michæle Ruscich & Georgio de Natalibus, præfatum altare S. Anastasii martyris in sua Metropolitana consecravat, servato ritu consecrationis altaris, quæ sit sine consecratione ecclesiæ, prout in Pontificali Romano, in eoque inclusit reliquias SS. Martyrum Clementis, Fortunati & Felicis, e cameterio SS. Felicis & Adausti sibi a B. M. Clemente PP. XI. anno 1720. dono datas, cum capsula & autentico more

more Romano &c. Insuper etiam reposuit in sepulchro reliquiarum prædictarum cedulam consecrationis huiusmodi in pergameno, & concessionis quadraginta dierum indulgentia in forma ecclesie &c. prout in Pontificali &c. mandavitque omnia supradicta ad futuram rei memoriam per me infra scriptum in his Actis redigi &c.

Ita est: Ego Jacobus Canonic. Bolis Cancellar. Archiep. præsens ad prædicta omnia in his Actis redigi &c.

Ita est: Concordat cum Visitatione.

Jacobus Canonic. Bolis Cancellarius Archiepiscopalis a sibi fida manu exscribere fecit, subscripsit, ac fidem solito Curie sigillo munivit in Cancellaria Archiepiscopali Spalaten. die 30. Octobris 1726.

L. & S.

C A P U T IX.

De cultu S. Anastasii Fullonis.

§. I.

Utrum Romæ aliquid cultus eidem adhibeatur.

Qui putant corpus Anastasii Fullonis a Romanis coli in sacello S. Venantii Lateranensi basilicæ adjecto, valde mihi videntur errare; omninoque in hoc omnis est error, quod eum cum aliis martyribus advectis e Dalmatia ibidem conditum existiment. Hi quippe nominis ambiguitate decepti, vel unum e duobus Anastasiis constant, vel certe alterum cum altero confundunt. Satis constat duos fuisse martyres, eosque per insignes, quibus idem Anastasii nomen, idem martyrii locus apud Salonam in Dalmatia obtigerit. Sed ii nimium quantum inter se patria, ætate, vitæ instituto differant. Alter genere Romanus fuit, & militis nomen dederat, ex qua Cornicularii dignitatem & cognomen acceperat. Alter ex urbe Aquilejensi oriundus erat, & quod Fullonicam artem exerceret, cognominatus est Fullo. Ille quidem sub Aureliano una cum Agapito Salonitano Antistite martyrium subiit anno tertii sæculi 75. hic vero sub initium quarti sæculi, sæviante persecutione Diocletiani, religionis causa, præclaram mortem occubuit. Porro Martinus Abbas is, quem Joannes IV. Pontifex Max. in Dalmatiam misit, ut captivos redimeret, & sacras martyrum exuvias ex Istria & Dalmatia collectas Romanam transferret, Cornicularium quidem in urbem attulit; Fullonem non item, huius quippe corpus multis post ætatibus inventum est, Salonæque rudibus effossum, ac translatum in eadem cathedralem Spalatensem, ubi etiamnum religiose asservatur & colitur.

Cum autem in Actis S. Domnii, itemque S. Venantii satis superque diluere meorum argumenta, qui ut Domnium, item Anastasium Romanum per Martinum Abbatem translato esse dicunt, necesse non est hic iterum ea commemorari ac refelli; præsertim cum Anastasium Fullonem nunquam amicum e Dalmatia aperte declarat historiæ secundæ Anastasianæ translationis ad urbem Spalatensem supra descripta. Illorum potius nobis coarguendus est error, qui Anastasii Cornicularii sepulchrum Roma Spalatum transferunt; contra quam isti fa-

ciunt, qui Anastasium Fullonem Spalatenfibus adeptum, Romanis adjudicant. Nam Thaddæus Donnola is, qui Episcopalem sedem & martyrium S. Felicis e Dalmatia in Umbriam transtulit; Anastasio apud Spalatenfes condito Cornicularii cognomen attribuit. Hunc Joannes Marnavitus in Vindiciis S. Felicis accurate refellit. Maurolycus eodem errore captus refert ad Anastasium Fullonem elogium & cognomen Cornicularii. Nam in eo, quod typis edidit, Martyrologio, ad diem 26. Augusti nomine & commemoratione Anastasii Fullonis insignem cum suas notas apponeret, docuit huius ejusdem martyris mentionem paucis antediebus factam fuisse, idest 21. Augusti die, quæ Anastasio Corniculario sacra est; perinde quasi inter Fullonem & Cornicularium nihil interesset. Quid? quod Historicus Dalmata, vir cæteroquin rerum Dalmaticarum scientissimus, utriusque Anastasii nomen & cultum perperam confundit; quippe in notis ad cap. III. Historiæ Salonitanæ ubi scriptum est: Eodem tempore Diocletianæ & Maximianæ persecutionis, Anastasius Aquilejensis apud Salonam martyrium pro Christi nomine accepit, ad hunc pertinere censuit elogium Anastasii Cornicularii ex Martyrologio Romano desumptum, quod his verbis confectum est: 21. Augusti: *Salona S. Anastasii Cornicularii, qui cum videret D. Agapitum constanter tormenta perferentem, conversus est ad fidem, & pro confessione Christi, jubente Aureliano Imperatore interemptus martyr migravit ad Dominum.* Suus igitur Spalatenfibus, suis item Romanis Anastasius reddatur, alter quidem dictus Fullo, alter vero Cornicularius appellatus. At ne particulam quidem, nedum integrum corpus Anastasii Fullonis, Romæ ostendi indicio satis certo potest; ex quo fit, ut in ea urbe nullus illi honos, cultusque adhibeatur; nam eum idcirco Romæ coli putant, quod falsa opinione decepti sacras ejus exuvias in sacello Lateranensi asservari existimant. Quidquid autem reliquiarum Anastasii nomine inscriptum Romæ extat, sive in ædícula S. Venantii, sive in basilica Hierosolymitana S. Crucis, sive in illo religiosissimo sacrario, quod *Sancta Sanctorum* vulgo dicitur, & quidquid præterea cultus officiique anniversarii in hisce locis Anastasio tribuitur, id omne ad Anastasium Cornicularium, vel ad quempiam alium martyrem ejusdem nominis referri oportet. Cæterum haud negaverim Anastasium nostrum cum cæteris martyribus Dalmaticis promiscue & communiter coli a Clero Lateranensi III. Id. April.

§. II.

Utrum Capuæ aut Beneventi colatur S. Anastasius Fullo.

Auctor Martyrologii Hieronymiani Lucensis nomen S. Anastasii martyris ad 7. diem Septembris adjunxit, ejusdemque cultum ac martyrium Capuæ adscripsit: *VI. Id. Septembris. Capua civitate Benevento Natalis SS. Sefonti, Januarii, Fisti, Acuti, Desiderii; & passio S. Anastasii martyris.* Equidem vercor, ne in hunc locum mendum irreperit, & ad Passio expungi oporteat, substituique adverbium *alibi* hoc modo: *Et alibi* (idest Aquilejæ, ubi ea die colitur) *S. Anastasii martyris.* Cur id suspicer, in promptu est ratio; nam, præterquam quod cultus Anastasio Fulloni a Capuanis, seu Beneventanis adhibiti nulla indicia, nulla vestigia extant, certo constat eum neque Capuæ, neque Beneventi, sed Salonæ martyrio perfunctum esse,

Uterque apud aliquos confusus.

Duo Anastasii martyres Salonitani.

Anastasius Cornicul. non Fullo Romanus translatus.

Formula martyr. Hieron.

vel corri-
genda,

vel ad alie
Anastasio
referenda.

esse, contra quam docet Hieronymiana formula, nisi corrigatur. Nec tamen me poenitet ejus sententiae esse, quam Florentinio probari video in Annotationibus, quibus idem Martyrologium illustravit. Is quippe ab Anastasio Fullone distinguendum censet Anastasium eum, de quo mentio facta est in eo loco Martyrologii Hieronymiani, sive quia huic martyri Socii adduntur in apographo Corbejensi; sive quia is appelletur Episcopus in Antuerpiensi exemplari; sive denique quod ejusdem martyrium Caput subjiciatur: nihil autem horum congruit cum Anastasio Fullone. Juvat huc transferre, quae Florentinius in hanc sententiam docte copioseque scripsit: *Passio S. Anastasii. Martyrem tantum, non Episcopum referunt S. Anastasium tam codices nostri, quam M. Corbejense. Episcopum vero proficitur Ms. Antuerpiense. Nihil autem vetat martyrem esse simul, & Episcopum. Quia vero locus non exprimitur, & in aliquibus Martyrologiis Anastasius Aquilejensis martyr recolitur, puta in Romano, in Additionibus ad Usuardum, & apud Ferrarium in Catalogo SS. Italiae, idque ex Petro de Natalibus lib. 7. cap. 124. sexto, vel septimo Kalendaris Septembris, suspicari licet in vetustiori Martyrologio nostro de Anastasio martyre non Episcopo cultum hic renovari. At cum is idem sit, ac Anastasius in urbe Salona Dalmatiae coronatus, & civis Aquilejensis, cujus memoriam discrete agit idem Martyrologium nostrum ad illam diem, vix credimus eundem in hodiernis fastis honorari, eo magis, quod M. Corbejense socios addit, in Actis Anastasii Salonensis, sive Aquilejensis non indicatos, & quia eadem Acta martyrium, quod ille habebat in votis, subjisse quidem narrant, non vero in Episcopali dignitate constitutum fuisse, sed artem Fullonicam exercuisse. De S. Anastasio martyre meminit Menologium Graecorum Canisii ad diem 25. Octobris, a quo licet nec passionis locus, nec dignitas Episcopalis indicetur, attamen dum ad fidem Christianam predicatione multos convertisse narratur, nec Episcopale predicationis munus, nec passionis per ensam consummata socios excludit. Haecenus Florentinius, cujus sententiae favet Philippus Ferrarius in Catal. SS. Italiae. Verisimile est, inquit, alium esse a nostro Anastasio, qui cultum habet hac die 7. Septembris, cum sic legatur in Martyrologio Florentinii: Caput &c. Sive igitur Anastasium nostrum ab Hieronymiano diversum esse existimes, quemadmodum Florentinius & Ferrarius putant, sic prorsus ut huic atque illi nihil sit commune, praeter nomen ac diem anniversarium; sive Hieronymiana illa formula, quemadmodum nos suspicamur, mendo subsit, neque ex hoc Martyrologio, neque aliunde colligi potest Caput aut Beneventi cultum ac religionem S. Anastasii Fullonis nunc vigere, aut adhibitum olim floruisse.*

Caput A-
nastasio
nostro nul-
lus cultus
adhibitus.

§. III.

An Thessalonica cultus S. Anastasii aliquando vigerit?

Auctor est Florus is, qui Bedae Martyrologium pluribus locis auxit, diem Augusti 26. Anastasii martyrio illustrem ac memorabilem apud Thessalonicenses anniversaria commemoratione celebrari. Extat Flori elogium apud Hagiologos Antuerpienses hisce verbis compositum: *Die 26. Augusti: civitate Thessalonica S. Anastasii. Hic Fullo fuit, sed fidei merito inter numerum martyrum annumeratus est. Ex quo conjici posset Anastasii cultum ac religionem e Dalmatia in Macedoniam*

pervasisse. Verum, nisi fallor, vix aut ne vix quidem dubitari potest, quin in eam formulam depravatio irrepperit, idque librariis tribuendum arbitrator, quod e Salona primum Salonica, deinde Thessalonicam effinxerint. Sunt in hanc rem exempla satis multa, quae a nobis proferri possent, ex quibus liquido constat saepe apud Martyrologos pro Salona Thessalonicam legi. Huc pertinent, quae in historia persecutionis Diocletianae dicemus de SS. Virginibus ac martyribus Agape, Chionia, & Irene. Cur autem hunc locum depravatum esse putem, ea potissimum causa est, quod cum alii Martyrologi in eum diem B. Anastasii martyrium conjecerint, nemo est, qui Thessalonicam mentionem faciat; nemo itidem est, quin hujus diei martyrio Anastasiano memorandi anniversariam celebritatem ad Salonitanos pertinere testetur.

Flori Elogium Anastasii haud mendo vacat.

§. IV.

De cultu Aquilejensi S. Anastasii Fullonis.

Aquilejensis ecclesia B. Anastasio Fulloni cultus anniversarii officium persolvit VII. Id. Septemb. isque dies Anastasii commemoratione insignis, ex Calendario Diocesis Aquilejensis, sive ex tabulis Divorum Aquilejensium, ut Galestinus docet, relatus est in Martyrologium Romanum, & his verbis descriptus: VII. Id. Septembris Aquileja S. Anastasii martyris. Sed neque ex Romano Martyrologio, neque ex Aquilejensibus monumentis rationem causamque afferre possumus, cur Aquilejenses hunc diem Anastasii nomine consecraverint. Neque Grevenus in suis ad Usuardum Additionibus praelo editis an. 1568. huic diei certum propriumque titulum subjecit, unde consecrationis causam acceperit: *In Aquileja, inquit, S. Anastasii martyris, qui Fullonum compositor fuit. At Molanus teste Baronio in notis ad martyr. itemque Solerio in Auctariis ad Usuardum, hunc diem appellat natalem S. Anastasii, propterea quod existimavit VII. Id. Septemb. Anastasium ex hac ad beatam immortalemque vitam migrasse. Illius formula Martyrologica fertur his verbis: VII. Septembris. Natalis S. Anastasii M. Hic Fullo fuit, sed fidei merito in martyrum numero annumeratus. Molani sententiae suam adscripsit Philippus Baucerius: *Palmam martyrii, inquit, S. Anastasius apprehenderat VII. Idus Septemb. an. 303. Verum multo pluris, quam istorum opinio, nobis esse debet cum auctoritas Andreæ Danduli, Petri de Natalibus, & aliorum, qui contra sentiunt, tum vero Acta S. Anastasii, & constans ac perpetua traditio ecclesiae Salonitanae seu Spalatenis, quae ad 26. diem Augusti martyrium S. Anastasii revocant. Merito igitur Philippus Ferrarius ab die 7. Septembr. Anastasio sacra titulum martyrii amovendum esse censet, atque huic diei alium titulum aliunde accersendum: Putamus, inquit, hunc diem VII. Septembris inventionis, aut translationis, non natalis esse. Nam Petrus Natalis lib. 7. cap. 126. VII. Kal. Septembris martyrio coronatum scribit.**

Aquileja Anastasius colitur 7. Septembr.

cui diei falso adscribitur ejus martyrium,

Porro cum semel atque iterum inventum sit pariterque translatum corpus S. Anastasii, ex alterutra translatione titulum festi hujus diei repeti oportet. Ac secunda quidem translatio cum eo die non congruit, quippe quae incidit in die 28. mensis Julii, cum Spalatenes Anastasium Salonitano sepulchro exemptum in urbem novam intulerunt. Restat itaque, ut hujus diei celebritati occasionem titulumque praebuerit prima translatio, quae contigit intra finem quarti saeculi, cum ejus corpus e praedio Ascle-

in eum die fortassis incidit prima translatio.

Asclepiæ Salonam relatum fuit. Et si vero neque dies hujus translationis, neque ipsa translatio veterum litteris consignata reperiatur, vel ipsa tamen hujus diei D. Anastasio sacræ dedicatio argumento esse potest, hujusmodi translationem factam fuisse VII. Id. Septembris. Quid quod in apographo Hagenojensi Martyrologii Usuardini apud Sollerium in Auctar. ad Usuard. is dies translationis Anastasianæ titulo insignitur: VII. Septembris Translatio S. Anastasii. Nihil porro est, cur te commoveat, aut perturbet nominis corruptio, & ex uno in aliud genus commutatio; nam id librorum inscitia, vel incuria adscribas licet.

Adde, quod verisimile est, quemadmodum supra diximus, per idem tempus & Salonam corpus S. Anastasii, & Aquilejam lapidem illum molarem advectum fuisse, quem satellites ejusdem trunco alligaverant, quo altius in mari mergeretur. Quid vero si eodem plane die & Salonitani in urbem reliquias S. Anastasii, & Aquilejenses Legati Saxum illud in patriam retulerint? nonne hinc duplex causa extaret, cur Aquilejenses eum diem D. Anastasio consecrarent, atque ad sempiternam posteritatis memoriam suorum Divorum fastis commendarent? Quod si festi hujus diei originem causamque aliunde repetere placeat, eam desumi licet ex dedicatione solemnii ejus templi, quod Aquilejenses post lapidem Salonæ advectum D. Anastasio ædificaverunt in eodem loco, in quo ipse, dum viveret, artem suam exercebat. De quo templo in secunda lectione Breviarii Spalatensis hoc scriptum reperies: *Lapidem, qui collo B. Martyris alligatus fuerat, ad Aquileja littora, ubi præfatus Dei famulus vestes ablueret solebat, deportaverunt, ibique sub ipsius invocatione ecclesiam construxere, in qua hujusce martyris intercessione, & meritis claudi gressum, surdi auditum, & variis languoribus detenti pristina sanitatem assequuntur.* Hujus templi Aquilejensis ne vestigia quidem extant. An vero lapis ille molaris in sacrario Aquilejensi Divorum reliquiis refertissimo adhuc asservetur, mihi incertum est.

§. V.

De antiquo S. Anastasii cultu apud Pharienses.

Caput S. Anastasii in hibernia honore apud Pharienses.

Quamdiu Pharienses caput S. Anastasii apud se retinuerunt, dubitari non potest, quin ab indigenis debitus huic martyri honos cultusque haberetur. Argumento est, quod eidem templum extruxerint, in quo sacrum caput Salonæ transvectum recondiderent. Nec deerant crebra & illustria miracula, cum ægroti undique, cæci, surdi, claudi, ac præsertim energumeni opem postulantes confluerent; defuit autem, qui ea singillatim litteris consignata memoriæ proderet. Id adeo tradit Petrus Equilinus, cui Ferrarius, & Baucerius assentiunt: *Ipsi tamen animosi viri ex Africa (id est Pharia) orti caput martyris in patriam suam portaverunt, & ecclesiam in nomine ipsius fecerunt, in qua virtutes sunt mirabiles in malignis spiritibus effugandis.* Verum sacrosanctis illis reliquiis Spalatum relatis sub initium sæculi XIII. Anastasii cultus apud Pharienses paulatim defloruit. Nunc ne templi quidem, locive, ubi conditum fuerat, memoria extat. In agro adhuc visitur ædícula quædam vetustate magna ex parte collapsa, quam olim Anastasii titulo consecratam ferunt. Id unum superest antiquæ erga B. Anastasium religionis cultusque indicium,

§. VI.

De cultu B. Anastasii Salonitano & Spalatensi.

Principio Anastasii veneratio cultusque iisdem finibus se tenuit, quibus suburbanum Asclepiæ prædium terminabatur. Illic siquidem Asclepiæ lectissima scemina & Anastasii corpus pie condiderat, & præclaro Christi athletæ sacram ædem majori fortassis pietate, quam magnificentia extruxerat, ubi ejus nomini debitus a Christianis honor haberetur. Neque antea loci sanctitas ac celebritas imminui cepit, quam martyris cultus & religio una cum ejus venerandis exuviis indidem sublatis in urbem commigravit. Nam Salonitani, ut Basilicæ SS. Cosmæ & Damiani jam perfectæ majorem quamdam venerationem ac civium frequentiam adsciscerent, illuc Domnium & Anastasium aliunde advectos intulerunt, & utrumque in subterraneo ejusdem basilicæ sacello deposuerunt. Nullam præterea templum, de quo quidem memoriæ proditum sit, Anastasio nominatim civitas Salonitana decrevit posuâtque. Exinde quamdiu stetit Salonæ, advenæ pariter indigenæque martyris sepulchrum ac sacellum celebrarunt, qua dignum erat frequentia, cultusque. Annus agebatur a Christo nato circiter 640. cum Avars Slavique post Salonam captam sepulchrum SS. Domnii & Anastasii urbis incensæ atque excisæ ruinis obruerunt. Post cladem Salonitanam annis ferme viginti interjectis, Spalatenses utriusque martyris reliquias e subterraneo illo sepulchro effossas in urbem recens ab se conditam transtulerunt, easdemque in eo templo sancti magnifico locarunt, quod Diocletianus quidem Jovi dedicaverat, Joannes vero primus Spalatensium Antistes Christiano ritu expiatum, Deiparæ Virginis auspiciis ac nomine consecravit. Ibidem ut Domnium, item Anastasio altare & sepulchrum idem Joannes faciendum curavit. Neque vero a Spalatensibus prætermisum puto, id quod sua illos pietas, & honos huic sanctissimo martyri, & civitatis patrono debitus admonebat, ut scilicet aliquod peculiare templum nominatim Anastasio vel in urbe, vel in agro excitarent, sed de hoc nihil compertum habeo. Caterum in antiquis monumentis invenio ædem cathedralem, quæ olim a S. Maria, nunc etiam a S. Domnio denominatur, sæpe Domnii & Anastasii titulo decoratam fuisse. Illud satis constat ex antiquis tabulis, ædes Canonorum Basilicæ adjectas, non aliunde nomen & insignia, nisi ab utroque martyre accepisse, quippe in veterum Diplomatis inscribi solent: *Collegium SS. Domnii, & Anastasii.* Demum utriusque martyris vocabulo subjiciuntur agri, pascua, nemora, & quidquid est frugiferi fundi, unde annui proventus ædi Metropolitanæ vel Mensæ Archiepiscopali suppeditantur. Id docent tabulæ sane vetustæ accepti & expensi; itemque perantiqui codices, in quos donationum, & rerum contractarum rationes referrî solent. In his siquidem illa omnia, quæ modo dixi, appellantur *Bona SS. Domnii & Anastasii.*

Anastasius primus cultus in æde Asclepiæ na agri Salonitani.

Spalatum translatus, atque in æde Cathedrali honorifice depositus.

Anastasius Patronus Spalati.

Huc pertinet, quod Clerus populusque Salonitanus D. Anastasium sibi patronum adscivit, eidemque eundem cultum & eosdem honores decrevit, qui urbium Patronis adhiberi solent. Et Salonitanorum exemplum apud posteros valuit; cæteræque deinceps ætates in ejusdem martyris fide ac tutela manere voluerunt, quam majores sibi pariter ac posteris adoptaverant. Porro cum plurimis maximisque in rebus Spalatensium erga B. Anastasium pietas ac religio elucet, tum in eo præcipue, quod

quod iisdem propemodum officiis atque honoribus, quibus S. Domnium ecclesie illius conditorem colunt, Anastasium quoque afficiunt; neque ferme ulla in eorum tabulis S. Domnii mentio sit, quin eidem Anastasii nomen adjungatur; certe quidem secundum B. Domnium honoris religiosique cultus officia primaria ac precipua uni Anastasio deferunt,

§. VII.

De Natali S. Anastasii die.

Natalis
dies An-
stasii 26.
Augusti.

Vetus traditio est, jam usque ab initio quarti sæculi ducta, & Spalatenis ecclesie tabulis, & summo veterum & juniorum Hagiologorum consensu firmata, D. Anastasium martyrio functum esse vii. Kal. Septemb. Itaque ecclesia Salonitana decrevit, ut in sacris fastis ad eam diem nomen & martyrium Anastasii adscriberetur. Quamvis autem auctor Martyrologii Romani hodierni nullam Anastasii commemorationem huic diei subjecerit, reliqui tamen Martyrologi fere omnes, atque adeo veterrimi quique & probatissimi ad diem 27. Augusti, vel martyrium, vel certe nomen Anastasii adjiciunt. Inter hos vel auctoritate, vel antiquitate facile eminet auctor Hieronymiani Martyrologii, apud quem Anastasii commemorationem in hæc verba conscriptam invenio: vii. Kal. Septemb. In civitate Salona S. Anastasii Martyris. Huic consentiunt duo apographa Hieronymiana Mss. Corbejense, & Antuerpiense, ut videre licet apud Florentinum in notis ad eum diem appositis. Huc adde Martyrologium Flori: vii. Kal. Septemb. In civitate Thessalonica (idest Salona) Natale S. Anastasii; itemque Martyrologium Maurolyci ex pervertutis Martyrologiis descriptum: vii. Kal. Septemb. Salona in Dalmatia sub Diocletiano S. Anastasii M. in mare demersi. Ex junioribus Hagiographis neminem invenio, qui contra sentiat, præter Martinum Baucerium, qui cum die 7. Septembris martyrium S. Anastasii conjunxit: *Palmam, inquit, martyrii S. Anastasius apprehenderat vii. Idus Septembris*. Unde Baucerius huic sententiæ patrocinium adsciscat, nullum habet Martyrologium, nisi Ufuardinum illud apographum, quod Molanus suis notis auctum & ornatum in vulgus edidit; quippe in eo hæc leguntur: vii. Septembris in Aquileja Natalis S. Anastasii Martyris. Hic fulio fuit, sed fidei merito, in Martyrum numero annumeratus est. Verum non est mihi tanti auctoritas unius vel eximii Martyrologii, ut reliquis sane multis, iisdemque præclarissimis illud præferendum putem; præsertim cum nostræ sententiæ faveant Acta Anastasiana, & Spalatenis ecclesie traditio; & a nobis præterea sint Petrus Equilinus, & Philippus Ferrarius, ex quibus elogium S. Anastasii descripsimus, itemque Andreas Dandulus, qui lib. 7. cap. 7. Annal. Venet. de martyrio S. Anastasii hæc scripsit: *Anastasio civis Aquilejensis Fulloniae artis exercitor sub Diocletiano in Salona Dalmatiæ Metropoli, apposita mola in collo, pro Christi nomine, die 26. Augusti suffocatus est*. Nec vero Baucerianæ opinioni præsidio esse potest Martyrologium Romanum, in quo ad diem 7. Septembris nomen S. Anastasii adscriptum est; cum enim ibi neque natalis, neque passionis titulus is dies notetur, aliunde repeti potest ac debet causa ejusdem diei D. Anastasii commemoratione consecrati.

Is dies
apud Sa-
lonitanos
sæpe sole-
mini cele-
batur.

Ergo dies 26. mensis Augusti apud Salonitanos religiosissimus ac celeberrimus habebatur; ejusque titulum & consecrationem ex majorum traditione non aliunde, nisi ab Anastasii martyrio repetendam

esse censebant. Post Salonam eversam hujus diei sanctitas ac religio pariter cum beatissimi Martyris corpore Spalatum translata est; ubi hodieque singulis annis solemnem cæremonia, rituque duplicis secundæ classis instauratur; ejusque commemoratio usque ad octavum diem producit. Nec solum Spalatenfes, sed etiam universæ Diæceos incolæ ex pia quadam consuetudine ab omni servili opere feriat hunc diem sanctissime concelebrant.

Atque hujus diei celebritas ac religio, quæ tanta fere est, quanta maxime esse potest, Spalatenfis Diæceos finibus continetur; ejus tamen pars aliqua extra Diæcesim jam inde antiquitus emanavit. Nam hunc diem Anastasio sacrum ex veteri consuetudine religiose colunt, rituque duplicis concelebrant ecclesie quædam, quarum aliquæ etiamnum Spalatenfis Metropolitæ imperio subfunt, aliæ olim quidem suberant, sed postea indidem avulsæ in alterius Metropolitæ jurisdictionemque concesserunt. Id porro argumento est, nullam olim fuisse ecclesiam Provinciæ Spalatenfis, quin vii. Kal. Septembris hunc diem festum Anastasii nomine ageret, & sanctissimo Martyri anniversariæ venerationis officia perolveret.

§. VIII.

De anniversario translationis die.

Corpus S. Anastasii primum Salonam e suburbio, deinde Spalatum e rudibus eversæ Salonæ translatus fuit. Prima translatio conjici potest in diem vii. Septembris; qua die Aquilejenses ad colendum Anastasium olim popularem suum canonicas preces, ac liturgiam ejus diei referunt. Hæc dies notata est in Romano, aliisque Martyrologiis. Verum non satis constat, an hæc dies a prima ejus translatione, an vero aliunde consecrationis causam acceperit. Cæterum huic translationi nullum in antiquis monumentis diem festum decretum invenio; nisi huc spectat formula illa apographi Hagenojensis Ufuardini: vii. Septemb. Translatio S. Anastasie; de qua §. 4. Non est verisimile, ut Salonitani memoriam ac religionem illius diei prorsus neglexerint. Sed ut alia permulta majorum instituta, sic etiam hujus anniversarii diei cultum ac venerationem posterorum oblivio ac desuetudo abolivit.

Dies pri-
ma trans-
lationis
Anastasia-
ne.

Altera translatio incidit in diem 28. mensis Julii, relataque est in tabulas ecclesie Spalatenfis, quæ decrevit, ut ejus memoria singulis annis celebraretur v. Kal. Augusti. Cum autem postridie, quam Spalatum devectæ sunt reliquæ S. Anastasii, inventum sit translatusque corpus S. Domnii; utriusque Martyris translatio, altera seorsum ab altera celebrari solet, ac suus cuique anniversarius dies constitutus est. Itaque Spalatenfes diem 28. mensis Julii translatione Anastasiana insignem ritu duplici concelebrant; hujus porro diei cultus ac veneratio iisdem terminis circumscribitur, quibus Spalatenfis ecclesie Diæcesis definitur.

Dies altera
trans-
lationis
28. Julii.

CAPUT X.

De reliquis Actis Petri Episcopi usque ad ejus obitum, & annum Christi 316.

AD Petrum Salonitanum Antistitem, unde jamdudum discessimus, tandem regredimur. Cum Anastasius Salonæ pro Christo egregie decertabat, impio illo bello, quod Diocletianus quinquennio ante

ante adversus Christianos concitaverat, totus Oriens, totumque Illyricum ardebat. Maximinus in Aegypto, & Palaestina, ceterisque partibus Orientis, Galerius in Asia, atque Illyrico, Diocletianus in Dalmatia ferro & igni ecclesias devastabant. At in Occidente omnis persecutio jam pridem conquieverat, cum res Christiana in Gallia quidem & Hispania Constantini Magni imperio ac patrocinio subesset, in Italia vero atque Africa, concessa per Maxentium indulgentia, ejusque simulata benignitate adhuc frueretur. Verum ecclesiis Italicis haud diu quietis & pacis esse licuit; quippe Maxentius compressum ad eam diem in Christianos odium, furoremque palam effudit. Nam post cæsum Severum anno superiori, & Galerium universa Italia excedere coactum, ubi tandem sensit se in firma ac stabili possessione imperii sui constituisse, cum omnes tyrannica crudelitate vexare, atque opprimere cepit, tum vero illam lenitatis erga nos benevolentiaque personam abiecit, quam susceperat ad tempus, ut conciliatis sibi Christianorum animis contra inimicorum suorum arma imperium male partum firmaret. Cum itaque ecclesiarum persequendæ initium fecisset a Marcello Romano Pontifice, bellum adversus Christianos, jam pridem sopitum redintegravit. Porro dum Maxentius crudeli tyrannide oppressam tenebat Italiam, nihilo segnius in vastationem exitiumque Dalmaticæ atque Illyricæ ecclesiæ incumbabant Diocletianus & Galerius; neque antea in iis regionibus cessatum est a cladibus, quam Galerius ex imperio ac vita decessit.

Galerius edictum pro Christianis tulit.

Ergo princeps ille immanissimi sceleris Galerius, exitiali morbo percussus, tandem oculos aperuit, ac Deum ultorem sensit, quem seras quidem, justas tamen ac debitas Christiani sanguinis pœnas ab se repetere haud dubie intellexit. Itaque ut divinam ab se indignationem averteret, ratus non aliter tantum malum depulsum iri, nisi ejus causam submoveret, quæ adversus Christianos impie, se potissimum impulsore & auctore, Diocletianus decreverat, fustulit, atque irrita jussit esse; & simul Imperatorio edicto Christianæ religionis profitendæ, & sacrarum ædium reficiendarum potestatem fecit; & diserte cavit, ac sancivit, ne quisquam posterum Christianis negotium facesseret, neu cuiquam Christum coluisse fraudi foret probrove. Atque ille quidem, cui edictum ejusmodi non tam flagitiorum suorum poenitentia, quam doloris acerbitas, & mortis metus extorserat, nullam ab irato Deo neque morbi levationem, neque delicti veniam impetravit; & paucis post diebus pestilentissimi ulceris tabifica vi latius serpente periit, a vermibus exesus atque consumptus an. 311., mense Majo. Diocletianus autem vel Galeriani edicti impulsu, vel cædum satietate, vel afflictæ perditæque valetudinis curandæ studio, Christianos divexandi finem facit, & rerum Dalmaticarum cura seposita, suisque Præfectis commissa, reliquam vitam otiosam & innoxiam traduxit.

Diocletianus a Christianis persecutis abstinet.

Porro ecclesiam ex edicto interituque Galerii uberrimos pacis fructus percipere ferme ubique cepit. In communi vero totius fere Christiani orbis gaudio, tanto plus lætitiæ percepit ecclesia Salonitana, quanto gravioribus antea procellis agitata fuerat; quippe in eo rerum ac perturbationum æstu, pax de improvviso superveniens præteriti temporis tristitiam discussit, omniumque animos ad spem certæ ac diuturnæ tranquillitatis erexit; quamquam vivo adhuc & spirante Diocletiano, ne in ipsa quidem tranquillitate ac lætitia sine aliquo timore Christiani esse possent. At Petrus urbis Episcopus

Illyricum Sacrum,

pus propitia illa tempestate usus (ut cum Pastoralis officii ratio, & sua pietas admonebat) nihil prius habuit, quam ut concredidit sibi gregem dispersum ac disiectum colligeret, sacras ædes restitueret, Christianam plebem ad pios conventus celebrandos, ac divina mysteria obeunda convocaret; ac denique omnia, quæ ad disciplinam ac religionem pertinent, in antiquum statum ac pristinam dignitatem restitueret.

Petrus Episcopus ecclesiam suam diligenter excolit.

At ne omnia ubique Christianis læta essent ac prospera, duo adhuc supererant crudelissimi hostes, Maxentius in Italia, Maximinus in Oriente, qui Galerii edicto compulsus aliquid de sua acerbitate remisit; sed brevi ad ingenium rediit. Verum Maxentius anno proximo post interitum Galerii suæ savitiæ pœnas Deo hominibusque debitas percolavit. Nam Constantinus Magnus Romanorum literis atque nunciis e Gallia evocatus, ut Maxentii tyrannide Senatam populumque Romanum eximeret, in Italiam cum exercitu venit; & divino admonitu, cœlestique crucis ostento erectus, ad pontem Milvium signa cum hoste contulit, adversas copias primo impetu fudit, Maxentioque in Tiberim prolapsa, & gurgitibus hausto, triumphans urbem tyrannide ereptam iniit, anno 312. mense Novembri. Tum Constantinus, ut gratus etiam, non modo pius in Deum ac Superos foret, quibus egregiam illam maximeque memorabilem victoriam ferebat acceptam, Divinum cultum augere, & Christianam religionem tueri atque ornare studuit. Ac primum quidem quo dignum erat honore Melchiadem summum Christianæ religionis Antistitem profecutus muneribus coluit, eisdemque & successoribus ædes Lateranenses in perpetuum donavit. Tum ad Basilicas Christo sanctisque martyribus excitandas animam adiecit; bona & prædia ecclesiastica, quæ interverterant, ad seque transfulerant Ethnicis, suis quæque ecclesiis restitui jussit; Clericos divinis ministeriis addictos publicorum onerum immunitate impertiit. Anno proximo, ut Sigonius de Imp. Occid. lib. 3. auctor est, Æmiliam, Liguriam, ac Veneriam lustravit; easque regiones atque urbes superiori bello afflictas & exhaustas, suo adventu recreavit, & intolerabilem vectigalium onere exemit. Istriam quoque antea diisse antiqua monumenta testantur; & summis maximisque beneficiis rem publicam pariterque Christianam ubique affecit. Nec videtur dubitari posse, quin per idem tempus, vel postea partem aliquam beneficentiæ suæ in Dalmatiam quoque & Salonitanam ecclesiam derivaverit, præsertim cum meminisset Constantium patrem eximia quadam charitate complexum fuisse Dalmatas, apud quos summa totius provinciæ Præfectura perfunctus fuerat. Quare illud quoque credibile est Petrum Salonitanum Antistitem in id sedulo incubuisse saltem post interitum Diocletiani, ut ex ea Constantini propensa in Dalmatas voluntate omnem rei Christianæ amplificandæ occasionem arriperet, ejusque patrocinio, ac beneficentia ad ecclesiæ suæ ornamenta & commoda augenda uteretur.

Constantinus Maxentium cecidit.

Constantinus Maxentium cecidit.

Illis optimis pacatisque ecclesiæ Occidentalis & Illyricæ temporibus accessit annus decimustertius quarti sæculi tum Constantini & Licinii conjunctione, tum vero Diocletiani & Maximini morte insignis, qui Romano imperio, rei que Christianæ plurimas maximasque utilitates attulit. Siquidem Constantinus Mediolani cum esset sub initium hujus anni Licinium illuc accersitum, Constantia sorore in matrimonium tradita, duplici affinitatis & amicitia vinculo sibi devinxit. Ita inter eos convenit, ut Christianorum incolumitati fortunif-

R r r que

Constant.
& Licinii
edictum
pro Chri-
stianis.

que cautum esset. Itaque edictum, quod communiter compositum fuerat, utriusque nomine vulgatur: caput autem edicti: omnibus Christianæ religionis amplectendæ colendæque potestatem imposterum fore; Præfectis Provinciarum omni opera curandum & providendum esse, ne cuiquam, religionis causa, damnum ullum periculumve crearetur; Christianis loca & bona omnia per vim aut dolum adempta restitui jubebantur. Insuper ut Orientalium quoque ecclesiarum saluti & quieti consultum foret, quæ Maximini ditione atque imperio continebantur, datis ad eum anno superiori litteris graviter monuerunt, severeque denunciarunt, ut vim atque injuriam omnem a Christianis abstinere. Maximinus porro his litteris acceptis, ne in suam perniciem duorum potentissimorum Principum vires atque arma concitaret, metu & necessitate coactus vetuit ille quidem Christianos inquiri palam, suppliciisque excruciar; nullam tamen illis neque templa ædificandi, neque sacros conventus agendi, neque pietatis ac religionis officia publice obeundi potestatem fecit; si quos autem occulte posset, vel in mare demergere, vel alio clandestinæ mortis genere afficere non intermisit; ex quo satis apparebat Maximinum id Christianis indulgentiæ non ex animo, sed simulate ac temporis causa tribuisse; ne quorum potentiam extimescebat, eorum voluntati & gratiæ nihil dedisse videretur.

Mors Diocletiani
omni morum
exemplis
eccles. Sa-
lonitæ.

Interea Diocletianus Salonis misere perit anno 313., Junio mense. Ejus mors metu omni ac periculo ecclesiam Salonitanam levavit, quæ deinde tranquillissimis usæ temporibus, & Petri Episcopi assiduis curis ac laboribus, saluberrimis præceptis atque institutis exulta tum Neophytorum numero aucta est, tum vero eximia in Deum religione, omnibusque Christianis virtutibus mirifice floruit. Cum igitur ecclesia Dei, Constantino & Licinio faventibus, majorem in modum cresceret, totoque Occidente atque Illyrico longe lateque propagaretur, adhuc tamen in partibus Orientis Christiani magnis & multis incommodis conflictabantur propter improbitatem ac sævitiam Maximini, a quo tamen vel invito clades ingens accepta, & scilicet necessitas extrema plenius, atque uberius, quam quod fecerat superiore anno, pro Christianis decretum extorsit. Nam a Licinio victus, quem fœderis ac sacramenti religione posthabita injusto bello lacessiverat, cæsoque ad internecionem exercitu fugam arripere coactus, primum quidem rabie ac furore inflammatus ob rem infelicitè gestam ariolos omnes & sacrificulos, qui belli gerendi auctores fuerant, obtruncari jussit; tum ira defervescente, ut saluti consuleret, in angustias Tauri montis se conjecit. Ibi demum pudore ac desperatione adductus mortem sibi conscivit, hausto veneno; cujus vis præcordiis infusa, cum hominem atrocissimis doloribus torqueret, Deum justissimum scelerum suorum vindicem agnoscere ac fateri coegit, impulitque, ut amplissimum secundum Christianos decretum conderet, ac promulgari juberet. Ita Maximinus crudelitate in Christianos Galerio avunculo similis, eodem ferme, quo ille, lethi genere miserrime perit anno 313. mense Augusto. Tum enim vero, Tyrannis omnibus extinctis, usquequaque pax ecclesiæ, & otium partum, anno decimo, & sexto fere mense ab indicta Nicomediæ persecutione universali.

Pax uni-
versalis
ecclesiæ.

Sed sub finem anni 314. in Oriente atque Illyricis provinciis turbatum est, auctore Licinio, qui Mediolanensis pacti & conventi immemor Christianos hostilem in modum vexare cœpit. Hermys

lus & Stratonicus Singidunenses Martyres argumento esse possunt, ecclesias Illyricas ut ditioni, sic crudelitati Licinianæ obnoxias fuisse. An vero tempestas ab Licinio concitata Dalmatiam & Salonam perculerit, incertum est. Sed Christianos Illyricos persequi & vexare haud diu Licinio per Constantinum licuit. Is quippe injurias cum sibi, tum Christianis illatas ulciscendi studio bellum Licinio intulit anno 315; eumque duplici prælio victum, primo apud Cibalinum in Pannonia, altero in Thracia in campo Mardienfi, ad pacem petendam compulit. Pax ita convenit, ut Licinius Thracia, Scythia parva, itemque, ut aliqui volunt, Mæsia inferiori retenta, cæteras Illyrici provincias Constantino traderet. Quæ Liciniano dominatu exemptæ cum essent, nullum illis deinde ab Licinio damnum vel periculum imminuit; & cum post aliquot annos redintegrato in Christianos bello totus Oriens, & Asia, & Thracia arderent, ecclesiæ Illyricæ fere omnes sub imperio Constantini quietis pacatisque rebus ac temporibus fruebantur. Quocirca in Dalmatia ac Salonæ res Christiana prosperum sine ulla offensione cursum acta, mirum in modum crevit extremis hisce temporibus Petri Episcopi, qui in maximis fluctibus cum annos fere duodecim ecclesiam illam gubernasset, pie sancteque ex hac vita ad superos migravit anno quarti sæculi decimo sexto.

Petrus Ep.
Salonis
moritur.

Synopsis Chronologica Historiæ ecclesiasticæ Salonitanæ ab anno Christi 296. ad ann. 316.

Theodorus creatus est Episcopus Salonitanus. 296
Diocletiano in Orientem abeunte, res Christiana, Salonis aliquid tranquillitatis acta, floret augeturque.

Salona cum Dalmatia universa, auctore Demosthenē, ab imperio Diocletiani defecit; quam ob causam diu acriterque ab Romanis obsessa cum esset, anno proximo divinitus liberatur; ac demum in Diocletiani fidem ac potestatem rediit. Diocletianus cum in partibus Orientis versaretur, persecutionem adversus Milites Christianos edixit. 297

Diocletianus cum esset in Dalmatia, susceptam in Milites persecutionem urgere institit, quos militariibus insignibus exutos, in latumias & fodinas conjecit. Neque a cæteris Christianis manus abstinuit, quorum haud paucos religionis causa extremo supplicio affecit. Inter hos annumerari potest Theodorus Episcopus, qui martyrium subijisse videtur hoc anno, die 7. Octobris. 298

Joannes hoc nomine II. Salonæ Episcopus in locum Theodori successit. Per ea tempora Donatus genere Istrensis, a Præpositis ecclesiarum Istriæ evocatus ad munus Apostolicum, & ab Episcopo Aquilejensi rite Sacerdotio initiatus, tum in civitatibus oppidisque ejus provinciæ, tum in urbe Aquilejæ præclaram Evangelio operam navare instituit.

Diocletiano Romam profecto, Salonæ nihilo remissius in Christianos sævitum est. Joannes ut Christiano gregi laboranti opem ac solatium ferret, nullam pastoralis curæ, & sollicitudinis partem prætermisit. 299

Diocletianus & Hercules Salonam conveniunt, & clandestinis consiliis inter se habitis de imperio abdicando, & universali persecutione toti ecclesiæ indicenda deliberant. Ex horum præsentia acrius exarsit Salonitana in Christianos persecutio, quæ cum alios multos, tum vero, ut probabile est, Joannem Episcopum de medio sustulit. Huic in Episcopatum successit Frontinianus. 300

Dio-

Anno Christi. 301 Diocletianus per hosce annos Pannoniam, alias-
302 que regiones Illyricas peragravit; & quacumque
iter fecit, ecclesiis devastandis, terrorem & fragem-
que late circumtulit. Quæ calamitas, cum e pro-
ximis provinciis in Dalmatiam ac Salonam pervas-
isset, Frontinianum Episcopum mire sollicitum
habuit, ejusque ad suum gregem tuendum vigilan-
tiam exercuit.

303 - Persecutio universalis promulgata Nicomediae,
& magna ubique facta est cædes Christianorum; ac
potissimum in Episcopos versa est Præfectorum cru-
delitas, qui eos omnium primos ad necem inquire-
re jubebant. Hujus persecutionis impetum excep-
pit Frontinianus, qui cum tres fere annos eccle-
siam Salonitanam gubernasset, hoc anno, ut veri-
simile est, pro religione interfectus ad superos mi-
gravit.

Frontiniano sublato, Episcopus creatur Joannes
hujus nominis III.

Cum allatum esset Maximiano Herculeo de mi-
raculis, quæ Donatus Aquilejæ divinitus edebat,
deque incredibili hominum multitudine per eum
ad Christum conversa, delectam Satellitum manum
Aquilejam misit, qui Donatum in vincula conje-
ctum ad se perducerent. At ille fuga se subtraxit,
& Salonam recepit.

Hoc anno in finem vergente Diocletianus, cum
Romam profectus esset, ut de Persis triumphum
ageret, & vicemalia celebraret, ex itinere Salonam
adiit, ibique persecutionis flammam vehementius
accendit.

304 - Post celebratum vicesimum imperii annum, &
Persicum triumphum, Diocletianus Nicomediam
cogitans Salonam rediit. In ea urbe valetudinis re-
cuperandæ causa cum plures dies extraheret, Do-
natus Presbyter Aquilejensis deprehensus, captus-
que ad ejus conspectum perducitur; qui pro Chri-
stiana religione & præclarum testimonium coram
Diocletiano dixit, & cum Macario ac Theodoro
Cubiculariis Imperatoriis, quos ipse ad Christi
cultum traduxerat, primum in flammis coniectus,
deinde feris objectus, & ab utrisque divinitus in-
columis atque illæsus, jussu admonituque divino
cum duobus illis sociis in Ægyptum navigavit, ac
Thmum se contulit; quia in urbem Phileas Ep-
iscopus ecclesiæ illi præerat. At Diocletianus ex
illis, qui Donati virtute & constantia, oratione
ac miraculis permoti Christianam religionem sus-
ceperant, quamplurimos interfici jussit; quibus
videtur annuari posse Joannes Episcopus Saloni-
titanus, qui hoc ipso anno, ut probabile est, e
viviis excessit. Porro Diocletianus Sirmium adiit,
& limitaneis Pannoniæ ac Mæsiæ urbibus peragra-
tis, demum æger animi corporisque, Novembri
ineunte, Nicomediam pervenit.

Joanni e viviis exempto subiectus est Petrus, qui
Salonitanum Pontificatum gessit, usque ad annum
decimum sextum quarti sæculi.

305 Diocletianus post Augustale imperium Nicome-
diæ dimissum, traditumque Galerio, in patriam
se contulit, atque in amplissimum illum, quod si-
bi prope Salonas exstruxerat, Palatium recepit.
Vel in ipsa tamen vita privata & regimen totius
Dalmaticæ provinciæ per suos Præfectos admini-
strandæ, & potestatem persequendi Christianos re-
tinuit: id quod ingentem calamitatem attulit ec-
clesiæ Salonitanæ, & Petrum ejus Episcopum mul-
tiplici cura & labore distentum, & assiduis æru-
innis ac periculis objectum, per plures annos
exercuit.

306 Galerius per hæc tempora in Pannonia prope a
Dalmatia diversans, interdum etiam invisendi sa-
Illyricum Sacrum,

lutandoque Diocletiani causa digrediens Salonam, Anno
negotii vel plurimum huic ecclesiæ ejusque Episco- Christi.
po facessit. Interea Constantianus e custodia Gale-
rii fuga elapsus ad patrem in Britanniam se contu-
lit; eique e viviis sublato successit in imperium.
Sub idem tempus Romæ Maxentius tyrannidem
occupat.

Severus jussu Galerii, a quo jus nomenque Cæ- 307
sareum acceperat, Romam contra Maxentium cum
exercitu proficiscitur. Sed proditus a suis militibus
ac destitutus Ravennam confugit; nec multo post
Herculei dolis circumventus interiit. Galerius cla-
dis necisque Severo illatæ ulciscendæ cupidus, Ro-
mam cum ingentibus copiis proficisci maturavit.
Sed fidei suorum diffusus, turpem fugam conscivit;
& Italiam ac Dalmatiam depopulationibus, cæ-
dibus, incendiis vastavit. Carnuntum in Pannonia,
quo Diocletianus & Hercules convenerant, Licin-
ium Cæsaris primum, deinde Augusti nomine at-
que insignibus donatum, in locum Severi substi-
tuit. Inter hæc Maxentius favere se Christianis si-
mulans, in Italia atque Africa pacem ecclesiæ con-
cessit.

Persecutio, quæ in Italia & Aquilejæ edicto Ma- 308
xentii deferbuerat, Salonæ ex præsentia Diocletia-
ni vehementius exardescens, Anastasium civem A-
quilejensem, arte & cognomento Fullonem, san-
guinis pro Christo profundendi cupidum, Salo-
nam excivit; ubi agnitus a Satellitibus, compre-
hensus, raptusque ad Tribunal Præfecti Salonita-
ni, & Diocletiano in eum sententiam ferente, in
mare demergi jussus, sub Petro Salonarum Episco-
pus egregiam martyrii palmam adeptus est. Ejus
corpus inventum sublatusque ex aquis Asclepia fe-
mina religiosissima in suo prædio suburbano con-
didit; caput vero in Phariam insulam atque urbem
delatum est. Intra finem hujus anni Maxentius de-
positus, quam ad tempus susceperat, religionis &
clementiæ larva, bellum impium Christianis in-
dixit.

Galerius sædo morbo consumptus miserrime pe- 311
riit, cum haud multis ante diebus suum in Chri-
stianos edictum revocasset. Diocletianus sibi uni,
suæque curandæ valetudini, quod temporis super-
erat, vivere decrevit, ac deinceps a piorum cede
abstinuit. Tum Salonitana ecclesia quamvis a me-
tu Diocletiani haud omnino vacua, respirare cœ-
pit, ac Petri Episcopi studio & cura mirifice au-
cta est.

Constantinus Magnus devicto cæsoque Maxen- 312
tio ad amplificandam Christianam religionem to-
tus incubuit.

Constantinus Licinium affinitate sibi junxit, 313
Constantia sorore sua ei in matrimonium tradita,
Uterque amplissima pro Christianis edicta condidit.
Idem Constantinus Italiæ Istriæque urbes peragra-
vit cum ingenti rei Christianæ utilitate atque in-
cremento. Multi ex Dalmatia Diocletiani præsen-
tiam ac tyrannidem veriti ac perosi in Istriam sub
imperium ditionemque Constantini mitissimi Prin-
cipis migrarunt; ab his corpora Theodori & Geor-
gii Salonensium Antistitum Polam translata esse,
atque recondita in æde Cathedrali verisimile est.

Diocletianus Salonæ moritur. Nec multo post
Maximinus victus a Licinio apud Tarsum Ciliciæ
horrenda morte consumptus est. Ita Tyrannis om-
nibus extinctis usquequaque pax ecclesiæ & otium
partum.

Per ea tempora Asclepia in suo prædio suburba-
no templum D. Anastasio condidit, atque ibidem
ejusdem corpus deposuit, quod multis deinde mi-
raculis claruit.

- Anno Christi. Sub finem hujus anni in Oriente atque Illyricis provinciis turbatum est auctore Licinio, qui Christianos exagitare cepit. An suam in Dalmatas rabiem furoremque extenderit, incertum est.
- 314
- 315 Constantinus Christianæ religionis patrocinio suscepto pium bellum impio Licinio intulit; eique semel atque iterum victo pacem ea conditione dedit, ut Thraciam, ac Scythiam parvam cum universo Oriente retineret; Constantino autem Dalmatiam cæterasque Illyricas provincias traderet, quæ sub clementissimo Constantini imperio cum prosperis tranquillisque rebus flourerent, Christiana in illis religio mirum in modum aucta est.
- 316 Petrus Salonitanus Episcopus ecclesiam gravissimis perfunctam periculis, cum annos fere duodecim sanctissime gubernasset, ex hac ad beatam vitam migravit.

APPENDIX CHRONOLOGICA.

- 389 Corpus S. Anastasii e suburbio in urbem transeverum est, honorificeque depositum cum corpore S. Domnii in Basilica Salonitana SS. Cosmæ & Damiani; cum paullo ante Aquileja Legati venissent ad repetendum corpus S. Anastasii olim civis sui; quos Salonitani ne prorsus vacuos tristisque dimitterent, eisdem tradiderunt saxum illud molare, quod corpori S. Anastasii alligatum fuerat, cum in mare projectum est. Illud Aquilejenses summa cum religione exceptum in templo, quod in honorem S. Anastasii ædificaverunt, perhonorifice deposuerunt, ubi deinde divinitus patrata sunt miracula.
- 660 S. Anastasius cum S. Domnio e rudibus Salonæ excisæ translatus est Spalatum, & in æde cathedrali Deiparæ Virginis titulo consecrata repositus.
- 1194 Per hæc tempora templum S. Theodori, cui ad Fontem cognomen erat, in agro Polensi jam inde antiquitus conditum, insigni religione, & Cleri populi Polensis illuc supplicationis causa adeuntis frequentia florebat. Huic annexum erat cœ-

nobium Virginum ex præclara D. Benedicti familia, quibus anno 1194. præerat Verameta Pulcherrima eximie nobilitatis, & singularis prudentiæ ac sanctimonie Antistita.

Bernardus Archiepiscopus B. Anastasio novum altare construxit ac dedicavit, vel certe antiquum magnificentius ornavit. Eiusdem caput ex insula Pharia relatum argentea lipsanoteca inclusit; corpus vero S. Anastasii ex inferiori in arcam superiorem transtulit.

Cum Dalmatia & Istria Hungarico bello arderent, Bertucius Civranus, qui per id tempus Præfecturam totius Istriæ gerebat, cœnobium S. Theodori e suburbio in urbem transferri iussit.

Blasius Molinus Episcopus Polensis exuvias SS. Theodori & Georgii, cum aliis quatuor Divorum corporibus vel in novam arcam transtulit; vel iisdem in veterem arcam inclusit, Divorum ibidem conditorum effigies in eadem arca cœlari, & epigraphen incidi iussit.

Michael Ursinus Polensis Antistes, arca patefacta, Theodori aliorumque corpora diligenter lustravit, ac rite recognovit; eaque in sex capsulis cupressinis ad id paratis, alia seorsum ab aliis reposuit; & capsulæ cuique nomen ejus inscripsit, cujus corpus inibi clauderetur. Tum ipsas capsulas Episcopali annulo obsignatas in arcam eandem inclusit.

Julius Saracenus Episcopus Polensis ædem S. Theodori, nimia vetustate collabentem reficiendam, & ornandam curavit.

Cum Divorum in ea, quam dixi, arca conditorum memoria penitus intercidisset, vulgo dubitari ceptum est, an sepulchrum illud vacuum esset; certe ignorabatur quidnam ibidem conderetur. Sed omnem dubitationem exemit Aloysius Marcellus Episcopus Polæ, qui arca referari iussa, reperit Theodori & cæterorum lipsana, quæ Michael Ursinus in sex capsulas ante annos 170. incluserat. Ita Theodoro cæterisque Divis ibidem repositis, signoque Pontificali obsignatis, pristinum honorem cultumque restituit.

INDEX RERUM, ET VERBORUM MEMORABILIUM.

Prior numerus paginam, alter columnam notat.

A

A *Brigatus* oppidum in Nantibus. 177. 2
Abforus, live *Abfyrrium*, *Opfara*, *Auxerum*, vulgo *Offerum*, insula describitur. 189. 2
Abforus urbs insulae cognominis describitur. 189. 2
Abfyrtydes insulae, quot? 188. 2. quae sunt geminae Brygeidae Apollonii, *ibid.* ab *Abfyrto* Medae fratre dictae *Abfyrtydes*. 189. 1
Abfyrtytis insula, quam *Plinius Crescam*, vulgo *Chersum* nominant, describitur. 189. 1
Abfyrtytis Medae frater a *Jasone* ex insidiis occisus. 189. 1
Achaja Illyrico adnexa, ejusque descriptio. 70. 1.
 ab Illyrico avulsa. 78. 1
Achridanus Primas, seu Justinianae primae in Illyrico. 310. 2
Acrolissus urbs capta a Philippo Macedoniae rege. 30. 1.
Acta martyrum publice legendi in ecclesiis mos antiquus. 407. 1. 2. & maxime in ecclesia Romana. *ibid.* & seq.
Actiaca victoria navibus Liburnis praecipue ab Augusto relata. 171. 2
Actuaris, qui acta coram Praefide, vel iudice litteris mandabat. 114. 2
Adamus Parisiensis vitam S. Domnii conscripsit. 406. 1. quando floruerit. *ibid.*
Adjutor, qui vicariam operam alicui Ministro praebat. 114. 1. praeter adjutores peculiares unus erat adjutor communis ceteris omnibus ministris. *ibid.*
Adra Liburniae civitas. 153. 1. ejus positio. 154. 2.
Adria insula in Adriatico quatenam, & ubi posita? 193. 2.
Adria urbs Venetiae ab Etruscis condita. 9. 1. & 203. 1. an mari Adriatico nomen indiderit? 203. 2.
Adriaticum mare; ejus imperium tenuit Diomedes. 6. 2. a Liburnis dictum Liburnicum. 7. 2. cujus dominium adepti sunt. 8. 1. & post Liburnos, vel cum illis, Etrusci. 9. 1. Adriatici maris dimensio. 201. 2. ejus varia nomina. 202. 1. antiquitus dictum Saturnium & Chronium, & utriusque vocabuli origo. *ibid.* Adriaticum unde appellatum sit Jonium. 202. 2. inter sinum Jonium & mare Adriaticum quid intersit. *ibid.* Adriaticum bifariam divisum. 203. 1. Adriatici vocabuli origo incerta. *ibid.* verisimilius a Dalmatia regione olim *Adria* appellata. 203. 2. Adriaticum ab *Adrio* Itali fratre, seu filio, vel ab *Ardis* montibus Dalmatiae appellatum. 204. 1. ab *Adria* Etrusca huic mari nomen Adriaticum restitutum, quod sub Liburnis exfoleverat. *ib.* sinus Adriaticus a mari Adriatico distinctus. 204. 2. Mediterraneum interdum appellatum Adriaticum. *ibid.* Adriaticum a Liburnis Asiaticis nomen & imperium accepit. *ibid.* Pelasgiantes Liburnos domini maris Adriatici. *ib.* & 205. 1. Diomedes maris Adriatici imperium adipiscitur. *ibid.* Liburni hujus maris imperium sibi vindicant. 205. 2. Etrusci imperii & commercii maritimi societatem cum Liburnis ineunt, & ab *Adria* urbe mari Adriatici nomen vel imponunt, vel restitunt. 206. 2. Dionysius senior tyrannus Adriatici maris imperium obtinet. 207. 1. Dionysius junior parenti in Adriatici dominium successit. 207. 2. hujus maris dominium a Siculis ad Illyrios devolutum. 208. 1. ab iis dictum mare Illyricum. 209. 1. regno Illyriorum extincto dominium Adriatici ad Romanos devolutum, a quibus Superi maris vocabulo appellari coeptum. 209. 2. mare Superum a Dalmatis nomen Dalmatici accepit. 210. 1. post divisionem imperii Orientalis, & Occidentalis, mare Adriaticum in potestate mansit Imperatorum Occidentalium; & extincto imperio Occidentali, ejusque provinciis ab Justiniano recuperatis, dominium maris ad Imperatores Orientis transiit. 210. 2. a quibus deinde in Venetorum potestatem concessit. *ibid.* & 211. 1. 218. 1. Venetum postea appellatum. 211. 1.
Emilius Paullus Consul in Demetrium Pharium bellum gerit. 28. 1. & 43. 2. Dimatum capit. *ibid.* praelio conferto Illyrios in fugam vertit. 44. 1. Pharium capit, & evertit; *ibid.* septuaginta urbes Gentii confecto bello Macedonico peragrat, & pecuniam omnem in torum conferre iussas, militibus diripiendas dedit. 50. 2.
Enona, nunc *Nona*, urbs Dalmatiae; ejus positio. 144. 1. an cognominata civitas Pausini. *ib.*
Epulo Rex Istrorum sibi ferro pectus trajecit, ne in potestatem Romanorum veniret. 33. 2.
Equinoctium, vel *equinoctia*, oppidum Norici. 177. 1.
Equum oppidum Dalmatiae; ejus positio. 156. 1.
Era Christi ab aera vulgari distinguitur. 238. 1.
Esculapius dictus etiam *Asclepius*. 490. 2
Etienites populi Liburni. 162. 2
Evoli in fugam versi ab Illyriis. 29. 1. socii federati Romanorum contra Philippum Macedoniae regem, 31. 1. pacem cum eodem faciunt. *ib.* 2.
Africa triplex, tertia pars orbis, Asiatica, & Dalmatica. 732. 2. & seq.
Agabus martyr Patrensis diversus ab *Agabo* Propheta. 399. 1
Agapitus quid significet. 607. 1. electus fuit Ep. Salonitanus Aureliano Imp. *ibid.* 2. ejus acta deperdita. 608. 1. de Pontificatu, aetate, martyrio, *Agapiti* Ep. Salon. testimonia ex Diptychis & tabulis ecclesiae Salonit. & ex Martyrologiis. 609. 1. 2. huic adscribenda Anastasii Cornicularii conversio. 611. 2. Supplicia ei inflicta. 612. 2. cur ejus dies natalis in antiquis Martyrol. desideretur. 613. 1. tempus Pontificatus *Agapiti* colligi debet ex tempore martyrii Anastasii. 613. 1. quod est imperium Aureliani. *ib.* 2. *Agapiti* Ep. initia ad an. 270. referri possunt. 614. 1. jubente Aureliano pro Christo casus. *ib.* 2. an. 275. mense Augusto. 615. 2. ejus acta deperdita, qua ratione suppleri possint. *ibid.* & seqq. Acta *Agapiti* Salonitani in Italiam aucta, & post x. saeculum cum actis *Agapiti* Praenestini permixta. 624. 1. ejus acta restituta. 625. 1. & seq. *Agapitus* olim a Salonitanis

nitans cultus, e suburbio, ubi mortem obierat, in urbem in vectus 4. sæculo, & post Salonam ex-cisam cum aliis martyribus Dalmaticis Romam translatus. 631. 1. 2. in Lateranensi sacello con-ditus. 632. 1.

Agapitus martyr Prænестinus; ejus acta actis Venantii Camertis inserta. 611. 1. 2. Acta S. A-gapiti Prænестini in actis S. Venantii a Papebro-chio deprehensa. 617. 2. 618. 2. Agapiti Præn-estini nomen celebre; & cultus perantiquus. 618. 2. ejus acta minus sincera, & in ea censu-ræ. 619. 1. duo per idem tempus Agapiti, Sa-lonitanus, & Prænестinus; & elogium Adonia-num Agapiti Prænестini. 620. 1. quomodo uterque Agapitus distinguendus. *ibid.* 2. Acta Prænестina ex actis utriusque Agapiti composi-ta; & ratio discernendi, quæ ad utrumque A-gapitum pertineant. 621. 2.

Agraronia populi Illyrici, Ombla fluminis acco-læ. 165. 1.

Agron Rex Illyrici. 22. 2. Taulantiis & Epiri-amino potitus cum aliqua Epiri parte. *ibid.* Regni fines usque ad Carnos produxit. *ibid.* ejus co-piæ navales, & maritimus dominatus. 23. 1. cum Illeis pro maris imperio decertavit. *ibid.* ejus uxores binæ. 24. 1. Mydiomis auxilia mit-tit contra Etolos. *ibid.* & parva victoria mori-tur. *ibid.* Agron & Teuta primo Illyrico bel-lo causam præbuerunt. 40. 1.

Ala nova, oppidum Pannoniæ. 177. 1.

Alaricus Rex Gotthorum post Græciam, Epi-rum, Dalmatiam ferro & igne vastatas Italiam ingreditur. 211. 1. Honorius ei Gallias & His-panias habitandas concessit. *ibid.* vincit Saulum Ducem Romanorum, Romam capit & diripit. *ib.*

Albanum urbs in Pannonia Savia. 176. 2.

Albula oppidum littoreum Venetiæ maritimæ. 212. 2.

Albius mons Dalmatiæ, dictus *Albanus* a Ptole-mæo. 134. 2. ejus descriptio. 135. 1. Alpius ab Albio distinguendus; *ibid.* unde Albius di-c-tus, ejusque dimensio, *ibid.* ab indigenis *Bioca* appellatus. 135. 2.

Albona urbs Japydiæ ad finem Planaticum. 142. 1.

Albontenses populi Japydiæ in Ortum obversi. 162. 2.

2. jure Italico præditi. *ibid.*

Alexander Macedonum rex Philippum fratrem ob-stitit. 18. 1.

Alexander Philippi filius Rex Macedonum, & exer-citus Græcorum contra Persas Imperator. 19. 2.

ab eo deficient Illyrii, Trifalli, Thracæ. *ib.*

ejus interitus. 20. 1.

Alexander Papa III. Venetias confugit; a Venetis honorifice receptus, & victa Othonis classe, cum

Federico veniam suppliciter petente conciliatus; 229. 2. Ciano Venetorum Duci anulum aureum

dedit, quo singulis annis Christi in cælum a-scendentis die, mare sibi, suæque Reipublicæ desponderet. *ibid.*

Alexandra conjux Diocletiani comes martyrii S. Georgii Salonit. 696. 2. cur dicta Regina Per-sarum. *ibid.* ejus martyrium. 697. 1. ejus dies natalis. *ibid.* ejus famuli. *ibid.* 2.

Alexandrinus Patriarchatus a S. Petro per Marcum

secundum discipulum fundatus. 291. 1. cur Alexan-drina ecclesia Antiochenæ prælata. *ibid.*

Alexius Comnenus Imp. CP. ob rem bene gestam

contra Normannos maximis muneribus, & ho-noribus Venetos ornat. 226. 2. possessionem Dal-matiæ Venetis confirmat. 227. 1.

Almissa, sive *Peguntium*, urbs Dalmatiæ ubi sita. 158. 2.

Almissani piratæ sæpius a Venetis cohibiti. 229. 1.

inulas Trimitanas arripunt; Monachos cæ-dunt: poenæ sacrilegis homicidii, eorumque li-beris divinitus infligitur. 508. 2.

Almissum oppidum ad ostium fluminis Cetinæ, sta-tio olim Piratarum. 229. 1.

Alupsi populi Liburni. 162. 2.

Amasea Pontica a Petro ex itinere Romam susce-pto edocta. 235. 2.

Ambrosius. Locus ex Pseudo-Ambrosio prolatus explicatur. 534. 1.

Amianum oppidum insulare Venetiæ maritimæ, 212. 2. aquis deinde absorptum. *ibid.*

Amphitheatrum describitur. 288. 1. Romæ tria amphitheatra lapidea, ad quorum exemplar ex-structum est Salonitanum, & alia extra urbem, *ibid.*

Amyntas Rex Macedonum ab Illyriis regno expul-sus. 17. 2. cum regnum recuperasset, annum vectigal Illyriis pendere coactus, & Philippum filium natu minimum obsidem dare. *ibid.*

Anastasi; plures Anastasii inter se confusi. 610. 1.

1. Cornicularius cum Fullone a Cupero consti-tus. *ibid.* item a Maurolyco, & Lucio. *ibid.* 2.

duo alii Anastasii Cornicularii; alter Prænesti-nus fortasse binominis, alter Camers. 611. 1.

Anastasio Cornicularii conversio Agapiti non

Prænestino, sed Salonitano adscribenda. *ib.* 2.

is eodem loco ad Christum conversus, & mar-tyrium adeptus. 612. 1. martyrium Anastasii

cum Imperio Aureliani connectitur. 613. 2. &

an. 275. mensi Augusto adscribendum. 614. 2.

Martyrii Anastasiani socii. 630. 1. dies marty-rii S. Anastasii 21. Augusti olim apud Salonita-nos sacer; ejus effigies, & ipsa in sacello La-teranensi. 632. 1. Colitur apud Lateranum cum

cæteris Divis Dalmaticis 11. Aprilis. *ibid.* 2.

ejus dies festus in Basilica S. Crucis. *ibid.* An-

quos codex Camertinus Anastasio suo socios ad-junxit ad Salonitanum Anastasium spectant. *ib.*

Anastasi a Baronto ad diem 21. Martii cum so-cis adscriptus videtur idem esse, atque Anasta-sius M. Salonitanus. 633. 1.

Anastasi Pullio; ejus acta a quibus conscripta. 717. 2. & seqq. de eo testimonia & elogia. 719. 2.

& seqq. ejus vita, auctore, ut videtur, Hesy-chio. 720. 1. & seqq. altera ejus vita e Slavoni-co conversa. 721. 2. & seqq. tertia auctore in-certo. 723. 1. & seqq. in Martyrologio Rom.

bis commemoratus. 726. 1. an idem sit ac A-nastasi cultus apud Græcos? *ibid.* 2. idem est.

727. 1. cur in saltus Græcos relatus. *ibid.* Dis-crimina, quæ inter Anastasium Græcorum,

& Latinorum esse videtur, tollitur. *ibid.* 2. non

fuit Episcopus. 728. 1. cur unius Divi cultus

pluribus diebus affixus. 729. 2. quo anno mar-tyrium subiecit. 730. 1. & seqq. in an. 308.

perbelle tradit ejus martyrium. 732. 1. Afri in-ventores corporis Anastasiani ex Pharia. 733. 1.

Corpus S. Anastasii e domo Asclepiæ in tem-plum agri Salonitani illatum. 734. inde in ur-bem Salonitanam. *ibid.* & seqq. anno 389. ut vi-detur. 735. 2. domum Spalatam. 736. 2. & seqq.

ejus caput Phariam primo, deinde Spalatam de-latum. 737. 2. quando? 738. 1. descriptio præ

Anastasianæ. 739. 2. ejusque consecratio. 740. 1.

S. Anastasio Fulloni nullus cultus Romæ, neque

Capuæ, aut Beneventi adhibetur. 741. 2. & seqq.

neque Thessalonice. 742. 1. quando colatur A-quilejæ. *ibid.* 2. ejus caput habitum in honore

apud Pharienses. 743. 1. Salonæ cultus Anasta-sius in æde Asclepiæ, tum in basilica SS. Cof-mæ & Damiani, Spalati vero in æde cathedrali.

743. 2.

743. 2. a Spalatenfibus in patrum electus. *ib.*
natales dies Anastasii 26. Augusti. 744. 1. dies
primæ translationis Anastasii. *ibid.* 2. dies
alterius translationis. *ibid.*
Antoniani, Venetis onerariis ac navigiis prædan-
tis toto mari discurrerent, sæpius reprimuntur.
229. 1. suæ ecclesiæ initia a S. Petro Apostolo-
rum principe accersunt. 236. 1.
Andetium obsidetur, & deditur. 64. 1. varie ef-
fertur. 156. 1. ejus positio. *ibid.* 2.
S. *Andreas* an inter Apostolos Illyrici sit numeran-
dus. 254. 1. e locis finitimis Illyricum fortasse
adiit evangelii propagandi causa. *ibid.* Epirus
nova pars Illyrici hodierni, temporibus Apo-
stolorum pars erat Macedoniæ, in qua Evan-
gelio operam dedisse Andreæ Crescentius tradit
ex Nazianzeno. *ibid.*
S. *Andreas* Ep. Cretensis: ejus oratio de S. Tito.
388. 2. & seqq.
Andronicus a Paulo in Pannoniam missus successit
Epaphro. 262. 1. Pannonicum Episcopatum An-
dronici confirmant graves auctores. 261. 2. An-
dronicus primus Episcopus Sirmii. *ibid.*
Anicius, idest invictus bellator. 660. 1.
Anicius Prætor prospere contra Gentium rem ge-
rit. 35. 2. Illyricum in tres regiones divisit.
ibid. rem mari prospere gerit, & Scodram capit.
36. 1. 49. 1. Gentium cum uxore, filiis, & fra-
tre Romam mittit. *ibid.* 2. in Epirum profectus
urbes Epiri recipit. *ibid.* Scodram reversus ex
decreto S. P. Q. R. alios Illyricos liberos, alios
etiã immunes esse jubet. *ibid.* 36. 2.
Anselmus unus e 72. Discipulis cum Ambrosio Dia-
cono Dalmatæ in fide erudiisse, ac Anonæ Epis-
copi fuisse traditur. 266. 1. SS. Anselmi & Am-
brofii corpora in ecclesia cathedrali condita; &
Anonensium religio erga SS. Anselmum, Am-
brofium, & Marcellam anniversario & solemni
cultu testata. *ibid.* eorum corpora Jaderam de-
inde translata. *ibid.*
Antibarentis Metropolis quando, & qua occasione
instituta. 308. 2. tres Episcopatus e Metropoli
Salonicana avulsi eidem subjecti. *ibid.*
Antibarium urbs Dalmatiæ cur sic dicta. 150. 2.
ejus positio. *ibid.* gaudet titulo Archiepiscopa-
li, huc e Diocæa everfa translata. *ibid.*
Antiochena Ecclesiâ fundata a D. Petro absente, &
antequam in eam urbem se conferret. 239. 1.
Antiochenus Patriarchatus a S. Petro fundatus.
250. 2.
Antipater Macedonum Dux a Græcis victus, & La-
mæ obsessus. 50. Græcis delinqueret victis, Arba-
nensibus pacis conditiones dedit, & præsidium
Macedonum in Munithiam artem portumque
Athenarum invexit. *ibid.*
Antonii Fratres tres; Marcus, Gaius, & Lucius.
289. 3. C. Antonius non Saloniam obsideret, sed
Fatiæ Adriaticæ occupare iussu a Caesare. *ibid.*
obsessus a Pompejanis se dedit. 681. 1. M. An-
tonius civilis discordiæ renovanda auctor. 181. 2.
Antoninus Ep. Salonitanus Justiniano substitutus.
600. 1. sub Gallo Imp. martyrio forte sublatus.
602. 1. vel sub Valeriano. 602. 2.
Antoninus Imp. superstitioni addictus, vetat legi,
& tetineri libros Sibyllarum. 368. 1. eo aucto-
re Christiani a Magistratibus & populis vexari
denovo cepti. *ibid.* 2. dat rescriptum pro Chri-
stianis. 369. 2. 592. 2.
Apollinaris discipulus S. Petri cum magistro suo pri-
mum anno 42. deinde 49. Dalmatiam & Illyri-
cum evangelio disseminando peragravit. 259. 2.
Ravenna in exilium pulsus. *ibid.* ab exilio re-

diens præm Dalmatiam evangelio extoluit. 260.
1. locum exilio B. Apollinaris constitutum fuisse
Illyricum docet Agnellus. *ibid.* Pannoniam quo-
que & Saloniam adiit evangelio ubique circumfe-
rendo. *ibid.* martyr Ravennæ obiit sub Vespasi-
ano. *ibid.*
Apollon post Pauli discessum evangelio apud Corin-
thios operam dat. 380. 2.
Apollon, Isacius, & Codratus famuli Alexandræ
conjugis Diocletiani. 697. 2. martyrio affecti.
698. 1. in sacros fastos Hispanenses falso relati.
ibid. eorum martyrium ad Issam insulam Dalmat-
icam videtur transferendum. *ibid.*
Apollonia obsessa a Glaucia rege Illyriorum irritò
conatu. 21. 2. Apollonia a Romanis liber-
tas data. 42. 1.
Apolloniata adversus Cassandrum se ac suam liber-
tatem tuentur. 21. 2. se dedunt Romanis. 41. 1.
Apostoli: singulis Apostolis bini adjutores dati.
369. 1. nomen Apostoli quid significet? 370. 2.
potestas Apostolorum amplissima, & extraordi-
naria. *ibid.* primi ordinis Apostoli duobus no-
tis insigniti. 371. 1. Apostoli secundi ordinis;
secundarii a primariis Apostolis distincti. *ibid.*
munus, & nomen Apostoli illis etiam convenit,
qui Episcopi non sint. 371. 2. mos Apostolorum
epistolas scribendi ad ecclesias, quas paulo ante
condidissent. 381. 1. cur Apostoli prioribus post
Christi mortem & ascensionem statim a publica
Gentium conversione abstinerent. 433. 1.
Appianores & Viatores cohortalibus vocabu-
lo comprehensi. 154. 2.
Appianus Alexandrinus. Ejus sententia de Illyrio-
rum origine refertur. 1. 2. locus determinatur.
42. 1. ejus viriata interpretatio corrigitur. 93. 2.
Græca exemplaria calligantur. 158. 2.
Appius in Macedonia casus & fugatus. 34. 2.
Aprobianus pater Dionis Cassii Dalmatiam rexit.
111. 2.
Aquileja in Synodo Arelatensi quarti sæculi Dal-
matia attributa. 136. 2. Illyrico item a Strabo-
ne. 152. 1. terminus Illyriæ dicta ab Herodiano.
ibid. 2.
Aquilejensis Patriarchatus in Dalmatia supra mare
collocatur. 127. 2. alibi in Istria collocatur.
128. 2. provincia omnis Patriarchatus Aquile-
jensis Istria vocabulo subjecta. 129. 1. provincia
Aquilejensis Italicaque patens, atque Istria &
Dalmatia supra mare. 129. 2. de sede Aquile-
jensi Gradum translata. 130. 2. ratio cur pro-
vincia Aquilejensis diei potuerit Istria. 131. 2.
Aquilejensis Antistes inscribitur Episcopus Illy-
rici a S. Basilio M. 191. 2. Antistes Aquilejen-
ses in schismate pro tribus Capitulis impliciti.
181. 1. & quam pertinaces in eo fegendo extite-
runt. 183. 1.
Araba urbs olim Dalmatiæ; ejus positio. 144. 2.
distinguenda ab Araufona Prolemæi. *ibid.* forte
eadem ac Aurozona Prolemæi. 153. 1.
Arba insula, ejusque positio. 190. 2. an Scarda-
na Prolemæica sit Arba Pliniana. *ibid.* alteram
ab altera distinguit Cellarius. *ibid.* Arba & Scar-
duna una eademque insula. 191. 1. ejus descri-
ptio. *ibid.*
Arba urbs insula cognominis, ejusque descriptio.
191. 1. Venetis se dedit. 221. 2.
Archidiaconus; ejus officia & dignitas. 522. 1. Li-
cet ordine inferior, auctoritate tamen Presbyte-
ris & Archipresbyteris præstat. *ibid.* 2. ad Pres-
byteratum nec ipse volebat, nec invitatus citra ini-
uriam promoveri poterat. *ibid.* Archidiaconi
præsertim olim electi Episcopi. 527. 2.
Ar-

- Archidiaconus*, Thomas, Scriptor Historiæ Salonitanæ corrigitur. 280. 1. notatur. 303. 2. auctor fortasse catalogi Salonit. Epp. præfixi suæ Historiæ Ms. in codice de Propaganda. 320. 1. ejus historiæ duo exempla, alterum editum, alterum Ms. & hoc illo copiosius, sed mutilum. *ibid.* de utroque exemplo Historici Dalmatæ censura, severior in codicem Ms. quam æquior. 319. 2. Archidiaconi anachronismus notatur. 613. 1. 2. in rebus narrandis verax, in temporibus notandis minus diligens. *ibid.* 2.
- Archiepiscopi* Galli tres ecclesias Noricas Aquilejensibus eripiunt. 73. 2. Archiepiscopi nomine cum voluit intelligi Justinianus, qui pluribus Metropolitibus præerat. 75. 2. idem innuit Isidorus in Origin. *ibid.* Archiepiscopo Justinianæ primæ Patriarchæ nomen attributus. *ibid.*
- Archiepiscopus*; hoc nomen ab Alexandrinis ortum, Africanis displicuit, ac vetitum est in Concilio III. Carthag. 298. 1. hujus tituli vis ac notio. *ibid.* idem titulus in Ephesina Synodo sanctus, attributusque fuit primariis Episcopis, communis deinde omnibus Metropolitibus. *ibid.*
- Ardetium* urbs Japydica. 153. 1.
- Ardia* civitas, totius gentis Ardizorum caput; ejus positio ignota. 98. 2. regio ab Ardizis incolis cognominata; ejus descriptio. 98. 2.
- Ardia* & Palarii Romanam provinciam depopulati, veniam deprecantur. 52. 2. ab Autariatis victi post aliquot ætates interjectas iterum domitari cœperunt. 95. 2. varie appellati. 97. 2. victi ab Autariatis prostrati & abjecti diu fuerunt, resurgere vero cœperunt quarto ante Ch. sæculo. 98. 1. opibus magis magisque aucti post Autariatas a Scordiscis domitos. *ibid.* fines Ardizorum ultra Drilonem prolati. *ibid.* & usque ad Titium in Occasum. 98. 2. Ardiaz inter montes, & mare. *ibid.* loca ab ipsis denominata. Illyrii & Ardiaz iidem populi appellati. *ibid.* Ardiaz subiecti Regibus Illyriorum. 99. 1. ab Ardiazis, maritima navigatio infesta, itemque ora Italica. *ibid.* Issenses ab iis obsessi. *ibid.* Ardiaz impulsu Demetrii Pharii iterum mare infestant. 99. 2. his, venia data. 100. 1. Ardiaz Titium inter & Narohem ab Regibus Illyriorum deficiunt, & Dalmatarum nomen adsciscunt. *ibid.* Nomen Ardizorum obsolevit, qui id nomen retinebant, victi a Romanis, & in loca montosa compulsi. *ibid.* & ad summam paucitatem redacti. 100. 2. Ardiaz dicti Valsalii. 164. 1. scientissimi rei nauticæ. 209. 1.
- Ardius mons* bifariam dividit Dalmatiam. 108. 1. ad antiquam Dalmatiam pertinet. 136. 1. quem aliqui longius in ortum producant. *ibid.* ab Ardio monte duplex montium series ad mare producta. *ibid.* de vocabulo Ardii, sive Adrii, ex qua multiplex nominum derivatio. *ibid.*
- Arduba* oppidum a Germanico captum. 64. 1.
- Arenta*, seu Paganis, regio Serblorum in Dalmatia describitur. 157. 2. unde ei nomen. 158. 1.
- Argonautæ* in mare Adriaticum adveniunt, & congregiuntur cum Colchis. 188. 2. de Medea inter utrosque convenit. *ibid.*
- Arlapa* urbs in Noricis apud Ortelium, cujus meminit Itinerarium. 177. 2.
- Armistæ* populi Illyrici positionis ignotæ. 165. 1.
- Armoricus* tractus in Gallia, nunc Normandia, ac Britannia dicitur. 177. 2.
- Arratona* urbs Pannoniæ superioris. 177. 2.
- Arzia* Dalmatiæ fluvius, ejusque descriptio. 136. 2. cum Octavianus Augustus Italiæ terminum esse, initiumque Dalmatiæ jussit. *ibid.*
- Arthita* populi Illyrici sedis incertæ. 165. 1.
- Arucia* urbs Japydiæ. 153. 1.
- Arupini* populi Japydiæ in alpinæ a Romanis subacti. 59. 1. 162. 2.
- Arupinum*, seu *Arupium*, vel *Arypium* urbs mediterranea Japydiæ; ejus positio. 152. 2.
- Ascrivium*, nunc *Catarum*, urbs Dalmatiæ describitur. 150. 1.
- Aseria* urbs Liburnica, forte Afisia Ptolemæi; ejus positio. 154. 2.
- Afisia* urbs Ptolemaica an eadem cum Aseria Peutingeriana? 153. 1. Liburniæ, vel Japydiæ adscribenda. *ibid.*
- Assesates* populi Japydiæ, ab Afisia urbe nuncupati, ubi siti. 162. 2.
- Athenagora* legatio, & Apologia pro Christianis. 594. 2.
- Astila* Hunnorum Rex quo anno in Italiam irrupit. 212. 2. urbes ab eo everse, & incense. *ibid.*
- Auctoritas* quorundam Codicum vindicatur. 118. 2.
- Avendeata* populi Japydiæ in alpinæ a Romanis subacti. 59. 1. 162. 2.
- Avendon*, seu *Vendum*, urbs Japydiæ mediterraneæ; ejus positio. 152. 2.
- Augusta* urbs in Dacia. 175. 1.
- Augustana castra* oppidum in Noricis distinguendum ab Augusta Vindelicorum. 177. 2.
- Aurana* lacus Dalmatiæ describitur. 137. 1.
- Aurana*, sive *Urana*, vel *Laurana* urbs ad lacum cognominem describitur. 155. 2.
- Aurelianus* Imp. extinctus an. 276. mense Martio. 614. 1. initio visus Christianis favisse, sed postea eos variis in locis exagitare cœpit. *ibid.* 2. 635. 2. an. 275. in Illyrico degebat. 615. 1. genere Illyricus. 634. 2. ejus victoriæ. 635. 1. de initio Aureliani, ejusque imperii annis inter Auctores discrepantia. *ibid.* Ter Illyricum adiit. 635. 2. Marcomannos ad internecionem cædit. *ibid.* Romam adiit, & Primores Romanorum interfecit. 636. 1. exinde Christianis iniquum se præbuit. *ibid.* secundo Illyricum adiit, triplex de Barbaris victoria; novam Daciam citra Danubium condidit; multiplex ejus in Oriente victoria. *ibid.* 2. tertio in Illyricum venit: Anastasium Corniculatium, & Agapitum Salonit. Ep. pro Christiana religione affecit martyrio. 637. 1. novam persecutionem in Christianos indicit. 638. 1. ejus interitus. *ibid.*
- Aurens mons* oppidum Mæsiæ. 174. 2.
- Aurifodina* Dalmatica. 166. 2. aurum Dalmaticum celebratur a veteribus Scriptoribus. 167. 1.
- Ausancalion*, seu *Asancali* urbs Japydiæ mediterranea; ejus positio. 153. 1.
- Autariata* populi Illyrici. 22. 1. varie apud Scriptores appellati. 95. 1. Ardiaz debellant. 95. 2. Autariatarum regio amplissima cis utraque montes. 96. 1. Tartotæ Pliniani iidem atque Autariatæ. *ibid.* eorum res opesque quando, & quamdiu floruerint. 96. 2. a Scordiscis devicti, ac prorsus subacti. 97. 1. ab Agrianis facile repulsi. *ibid.* socii Gallorum ad Delphicam expeditionem re male gesta domum redeunt. *ibid.* ob pestilentiam solum vertere coacti, diu errabundi in Sarmatica solitudine tandem consistunt. *ibid.* qui superstites in patria remanserunt, proprio nomine amisso, in nomen Dalmatarum migrarunt, & una cum Dalmatis victi a Romanis. 98. 2.

B

B *Acensis* civitas in Pannonia Savia eadem forte ac Bassania. 76. 1. an eadem ac Barcensis, de qua Synodus Salonitana sub Honorio II. Ep. Salon. 307. 2.
Bandurinus, Anselmus, Ragulinus imperium Orientale in lucem edidit. 180. 2.
Baphium officina publica eorum opificum, qui vestibus Principum sive laneis, sive sericis purpureo & coccineo succo tingendis operam dabant. 289. 1. huic officinae qui praeerat, Procurator Baphiorum dicebatur. *ibid.*
Barbari omnes populi habiti sunt a Romanis, & Graecis. 168. 1. Barbarorum in Italiam irruptiones. 211. 1.
Barbarissum oppidum Comagenae, *Barbalisson* Stephanus vocat. 174. 1.
Bardyles Rex Illyriorum. 17. 1. Vincitur a Philippo Macedonum rege. 18. 2. inito foedere cum Regibus Praenoniae & Thraciae bellum Philippo inferre decrevit, sed in ipso belli apparandi conatu aggressus fuit a Philippo, & victus. 19. 1.
Barletius, Marinus, Scodrensis nobilis scriptor historicus. 180. 2.
Baronius; ejus error circa initia Claudii Imp. 237. 2. explicatur. 436. 2.
Basilica quid sit? 451. 2. Basilicae profanae in ecclesiis conversae, *ibid.* unde & cur ecclesiae dicantur Basilicae. *ibid.* quae nunc vere dicantur Basilicae. 452. 1.
Basilus Macedo Imp. Dalmatas perpulit, ut se traderent in ditionem Patriarchae Constantinopol. 185. 2.
Bathia populi Illyrici, positionis incertae. 58. 2.
Bato auctor seditionis Dalmaticae. 62. 1. repulsus ab urbe Salona. 62. 2. in fugam compulsus. 63. 1. Tiberium adiit, & pacem impetrat. *ibid.* Batonem Breucorum ducem interficit. *ibid.* rursus deficit. *ibid.* Anderii obsessus. 63. 2. pacem petit. *ibid.* ad Tiberium in castra veniens iterum pacem impetrat. 64. 1.
Bato alter dux Pannonum rebellium. 62. 1. in fugam compulsus. 63. 1. a Batone altero ex insidiis interfectus. *ibid.*
Bebius mons Dalmaticae; ejus initia prope a fontibus Tedanii, terminus ultra fontes Titii; nunc *Velovich* dictus. 135. 2.
Belitzim, nunc *Belina*, urbs primaria Zupaniae Ninnae. 155. 2.
Bellegradum Dalmaticae urbs; ejus positio. 144. 2.
Bellum Illyricum primum, quod Romani in Illyrios gesserunt; ejusque descriptio. 40. 1. & *seqq.* secundum. 43. 1. & *seqq.* primum & secundum Istricum. 45. 1. & *seqq.* tertium Illyricum, 47. 2. & *seqq.* quartum Illyricum, & primum Dalmaticum. 50. 2. & *seqq.* quintum bellum Illyricum & secundum Dalmaticum; sextum & septimum Illyricum; octavum & nonum Illyricum, idemque tertium & quartum Dalmaticum. 52. 1. & *seqq.* decimum Illyricum, & quintum Dalmaticum. 54. 1. & *seqq.* de reliquis Romanorum bellis Illyricis. 58. 1. & *seqq.* bellum Japydicum duplex. 59. 1. secundi belli Japydici descriptio. *ibid.* Bellum ex Pannonis & Dalmatis conflatum longe gravissimum. 62. 1.
Berosaba oppidum Palaestinae. 173. 2.
Bessi Tauriscis finitimi quinam? 58. 2.
Biacium Dalmaticae oppidum, sedes Ducum, & regum Chrobatiae. 481. 1. alterum a Biacio in Chrobatia. *ibid.*

Bibium, sive *Bilbilis* fueritne oppidum Japydiae Cispalpinæ, non liquet. 153. 1.
Bigastres urbs Mediterranea Dalmaticae; ejus positio. 157. 1.
Bilubium, *Biludium* Antonini, urbs Mediterranea Dalmaticae. 157. 1.
Bisla Dalmaticae fluvius, & ejus positio. 139. 1.
Blancovichius Episcopus Maccarschae laudatur. 277. 2.
Blandona vetus Dalmaticae civitas; ejus positio. 144. 2. forte eadem ac *Blanona* Ptolemæi. 153. 1.
Bolliana, sive *Barbana*, fluvius Dalmaticae. 140. 1. ejus cursus describitur. *ibid.*
Bona fluvius Dalmaticae, & ejus positio. 139. 1.
Bononia civitas Daciae Ripensis. 175. 1. altera in Pannonia inferiori. 176. 2.
Borianum oppidum insulare Venetiae maritimae. 212. 2.
Branodunum, sive *Dunum*, & *Branogenium* oppida Britanniae. 176. 1.
Brattia, nunc *Brazza*, insula Dalmatica; ejus positio, & descriptio. 196. 2. & 197. 1.
Braulio Ep. Caesaraugustanus; additiones ad Chronicon Maximi eidem affictae. 550. 1.
Brebera Chrobatorum Zupania, in qua Cori, sive Corinium, nunc Carin. 155. 2. describitur. *ib.*
Brestolazius lacus Dalmaticae describitur. 138. 2.
Breuci a Sylvano victi. 63. 1.
Breviarium Romanum correctum, ac reformatum, jussuque ab omnibus adhiberi. 408. 1. Breviarii Patavini locus de S. Prosdacimo mendii suspicionem notatus. 417. 2. & 437. 1.
Brietius in Parallelis geographicis erroris arguitur. 154. 2. notatur. 155. 1.
Brutus, Marcus, Caesaris interfector; ei decretum Illyricum, & exercitus Vatinius, sed nihil contra Dalmatas gessit. 106. 1. 282. 2. Brutus itenera ac gesta. 283. 1. Cassius victus, Brutus victor, ac deinde victus: uterque mortem sibi conscivit. *ibid.*
Brygeides insulae Apollontii eadem ac Absyrtides. 188. 2.
Bubua, sive *Boa*, insula, & ejus positio. 147. 2. describitur. 196. 2. celebris olim, quod illuc relegari solebant facinorosi homines. *ib.* Traguriensis ditionis est; sed in iis, quae spectant ad religionem partim ad Traguriensem Episcopum, partim ad Spalatensem Archiepiscopum pertinet. *ib.* Bubaria, & Barbaria etiam dicta. 542. 2. vetus consuetudo in Buam insulam facinorosos homines & haereticos relegandi. *ibid.* & *seqq.*
Bulgari Justinianam primam capiunt. 77. 1. tota Macedonia expulsi, ultraque Danubium translati. *ib.* Bulgariam citra Danubium recuperant, & Episcopo suo Ternobienfi Patriarchae titulum impetrant. *ibid.*
Bullini, & *Hyllini* gens eadem. 146. 1. unde Bullini dicti. *ibid.*
Burgena Pannoniae Saviae urbs. 176. 2.
Burnista populi Liburniae a Burno urbe dicti. 162. 2.
Burnum Liburniae civitas. 153. 1. fortasse Liburna Strabonis; ejus positio. 154. 2.
Butua, hodie *Budoa*, nobile Dalmaticae emporium; ejus positio, & descriptio. 150. 2.

C

C *Cæcilius* discipulus S. Jacobi, ut fingitur, auctor suppositus cujusdam commentarii. 551. 1. epigraphe sepulchro S. Cæcilii incisa. *ibid.*
Cæcilius Metellus Conf. bellum Dalmatis inferre ob solam triumphandi libidinem. 53. 1. 2. Dalmatici

- tici cognomen assumpsit. *ibid.* 2. & 102. 2
Caria Regina Illyriorum ab Cynane filia Philippi
in prælio occisa. 21. 2
Cæsar nomen gentilitium etiam post Cæsares crea-
tos usurpatum in familiis. 263. 1. Cæsares crean-
di, eosque successores designandi consuetudo post
Apostolicam ætatem invaluit. 263. 2
Cæsar primus Episcopus Dyrrhachii in hodierno
Illyrico. 263. 1. diversus a Cæsare, quem Paul-
lus nominat in epistola ad Philipp. *ibid.* potuit ta-
men idem esse. *ibid.*
Cæsariensis Exatchatus initia. 294. 1. cui suberat
Pontus, & Cappadocia, Bithynia & Armenia.
ibid. 2. provinciæ undecim diæcesis Ponticæ, seu
Cæsariensis. *ibid.*
Cæsarius Ep. Salonitanus subrogatus Paschasio an.
Ch. 194. circ. 595. 2. sub eo status ecclesiæ Dal-
maticæ florentissimus. 596. 2. ejus cura, ut ec-
clesiam suam ab omni errore fervaret. 597. 1.
obit forte martyr sub Severo. 598. 1
Cajanus Diaconus S. Domnii. 517. 2. adjutor Do-
mnii traditus fuisse videtur a D. Petro. 518. 2.
530. 2. primus Diaconus, sive Archidiaconus.
521. 2. consecratus Episcopus a S. Clemente.
527. 2. an dicendus sit Chorepiscopus 531. 1. for-
tasse alicui Dalmatiæ urbi cum jurisdictione Epi-
scopali præpositus. *ibid.* 2. Domnio defuncto in
Pontificatu Salonitano successit. 535. 1. ejus mar-
tyrium probabile. 537. 2. usque ad an. 115. eccle-
siæ Salonitanæ præfuit. 538. 1. ejus nomen rela-
tum in diptycha. *ibid.* 2. & 540. 1. in Martyro-
logio Hieronymiano quatuor Cajani. 540. 2. ex
illis unus esse potest Cajanus Salonitanus. 541. 1.
& seq. cur Cajanus Episcopus appelletur Diacon-
us. *ibid.* 2. verosimile est Cajanum in insula Bua
seu lenta morte, seu gladio perisse. 543. 1. egre-
gie cultus a Salonitanis, & post excidium Salonæ
Romam fortasse translatus. 545. 1
Canalis regio Serblorum in Dalmatia describitur.
161. 1
Canalis Morlachæ, seu Montis describitur. 143. 1
Canalitæ Serbliæ populi; eorum regio describitur.
124. 1
Candianus, Petrus, Dux Venetorum pugna navali
cum Narentanis commissa occubuit. 220. 2
Cappadocia propria, & minus propria. 658. 1. 2.
fuit etiam in Dalmatia regio quædam dicta Cap-
padocia. 659. 2. Cappadocia Africana in Dal-
matia. *ibid.*
Caprula oppidum littoreum Venetiæ maritimæ.
212. 2
Calamota insula Dalmatica; ejus positio. 200.
Cambeï populi Illyrici, ignotæ positionis. 58. 2
Camponia, seu *Campona*, urbs Valeriæ. 176. 2
Carinensis Euripus Dalmatiæ describitur. 137. 1.
143. 2
Carinum oppidum Japydiæ; ejus positio. 143. 2
Carmelus Regulus Gallorum Istriis opem fert. 46. 2.
47. 2
Carni gens Celtica ab Carnutibus Celtis oriunda.
12. 2. S. Marci, itemque Fortunati prædicatio-
ne exculi. 261. 1
Carnia sub Agronis imperio ad Illyricum accessit.
38. 2. pars Carniæ Illyrici finibus comprehensa.
39. 1. cur dicta Venetia. 45. 2. erat Romanæ di-
tionis ante secundum bellum Istricum. 45. 1. ab
Illyrico divulsa. 73. 1. Italiæ attributa ab Augu-
sto. 107. 1. Carnia & Venetia dicta Dalmatia su-
pra mare. 127. 1. item Istria supra mare. 128. 1.
Carnia cur appellata Dalmatia supra mare. 130. 1.
Carnia & Istria ante Carolum M. Dalmatiæ vo-
cabulo appellatæ. 131. 2. Carnia modo Illyricum,
modo Dalmatia promiscue dicta. 132. 2
Carnuntus oppidum Illyricum diversum a Carnunto
oppido Pannoniæ. 34. 1
Carnuntum, urbs Pannoniæ superioris. 177. 2
Carnutes primum in Pannonia, deinde cis Alpes in-
ter Tilaventum & Timavum. 12. 2
Carteja distincta a Carcesa ubi sita. 556. 1. alterius
Carteje positio malo constituta a Bivariorum. 557. 1
Carus Imp. Propius vero est eum genere fuisse Dal-
matam; patria Narbonensem. 641. 1. ejus in ec-
clesiam Thessalonicensem beneficentia. 643. 1.
fautor Christianorum. *ibid.*
Cassander filius Antipatri Athenis potitur, itemque
Epiro. 20. 2. Causa belli inter Cassandrum, &
Glauciam regem Illyriorum. *ibid.* foedus cum
Glaucia ferit. 21. 1
Cassiodori epistola ad Tribunos Venetiarum. 214. 2
Castrum novum, seu *Conigradum*, oppidum Dalma-
tiæ; ejus positio, & descriptio. 150. 1
Catalogi Episcoporum e diptychis descripti. 316. 2.
catalogorum Episcoporum pars prima e dipty-
chis, his vero deficientibus posterior aliunde
transcripta. *ibid.* Catalogi & diptycha, quid in-
ter se differant. 317. 1. Catalogi Episcoporum
Salon. quatuor a nobis exhibentur: in quo om-
nes conveniant, & in quo tres priores a Romano
differant. *ibid.* & seqq.
Catarum, olim *Ascrivium*, urbs Dalmatiæ descri-
bitur. 150. 1
Catuli Melitenses Callimachi non ex Melita Dalma-
tica, sed ex Africana arcessendi. 199. 2
Celadussa insulæ apud Plinium quænam sint? 195. 1
Celta in Italiam transgressi. 10. 2. pars Celtarum in
Illyrico. 11. 1. ex Illyrico in Italiam progressi.
ibid. Celta in Istria. 13. 1. Illyricum ab Titio us-
que ad Drilonem occuparunt. *ibid.* Celta & Li-
burni in unam gentem coaliti, dictique Illyrii.
ibid. stemma genealogicum regum Illyricorum
ex genere Celtico. 37. regiones Illyrico adjun-
ctæ sub imperio Regum Celtarum. *ibid.* & seqq.
& 72. 2. Celta oram Illyricam Liburnis, Itali-
cam Etruscis eripiunt. 207. 1
Centuria ad pedestrem ordinem militarem refereba-
tur. 173. 2
Cepio, seu *Cipicus* Coriolanus, Traguriensis Hi-
storici & Orator. 180. 1
Ceraunii populi Liburniæ. 162. 2. cur sic dicti. *ib.*
Cervinus, Aelius, Ragusiensis Poeta. 180. 1
Cetina lacus Dalmatiæ describitur. 138. 1
Cetina oppidulum Dalmatiæ. 158. 2
Chalcidenses in Siciliam advehi. 91. 2
Chersicrates Phæciam insulam Liburnis eripit, &
Corinthiorum coloniam illuc invehit. 7. 1. &
10. 1
Chersus, Ptolemæo *Crepisa*, urbs insulæ Absyrtis,
seu Crescæ insulæ, describitur. 189. 1
Chinna urbs Ptolemaica Illyrici proprii ubi locan-
da. 160. 1
Chorepiscopi quinam. 531. 1. eorum munia. *ibid.* 2.
consecrationis episcopalis expertes. *ibid.* aliquan-
do tamen episcopali charactere insigniti erant.
532. 1
Christiani in Dalmatia vexati a Gotthis, ab Avari-
bus, & præsertim a Slavis. 184. 1. Christiani &
Clerici interdum milites appellati. 460. 2
Chrobati, & Serbli Dalmatiam occupant. 122. 2.
ad Heraclium confugiunt; agris & sedibus in
Dalmatia donantur. *ibid.* Chrobati Slavi Japy-
diam & Liburniam cum aliqua Dalmatiæ parte
adepti xi. Zupantias condiderunt. 153. 2. mare
Adriaticum infestant. 219. 2. a Venetis vincun-
tur, cum quibus foedus ineunt: 220. 1. ab impe-
rio

- rio Francorum desciscunt, & cum Narentanis finita societate Adriaticam navigationem liberam non sinunt. 221. 1. victi, & pacati. 222. 1. Dalmatiae infestae Venetis repressi. 223. 1.
- Chrobatia*: fines & descriptio Chrobatiae Cispinae. 123. 1. Chrobatia Transalpina; & universae Chrobatiae tripartita divisio. *ibid.* Cispina bifariam divisa in albam, & rubeam. 125. 1. Chrobatiae mediterraneae pars una Bosna, pars altera Rascia. *ibid.* Chrobatia alba longissime a Dalmatiae finibus sejuncta. 126. 1. series Ducum, ac Regum Chrobatiae. 342. 2
- Chronica* Hispaniensia ex rebus alio pertinentibus conflata. 547. 1. & antiquis Scriptoribus supposita. *ibid.* 2. initio excepta, & approbata, sed ab aliquibus in suspensionem adducta. 552. 1. Petrus Ribadeneira, & Joannes Mariana suam quisque historiam Chronicis illis opposuit. *ibid.* 2. Cornelii a Lapide in ea censura mitis. *ibid.* item Jo: Bollandi; sed Bollandi successores multo liberius de Chronicis illis sententiam suam dixerunt. 553. 1. Communis Doctorum hominum ad Chronologos illos explodendos conspiratio. *ibid.*
- Chronicon* Pontificale Salonitanum & Spalatense. 347. 2. Chronicon a Catalogo quid differat. 346. 2. unde sit desumptum hoc Chronicon. 347. 1
- Ciampini* duplex error corrigitur. 582. 2
- Cimile* quid sit? 481. 1
- Cinambri* populi Illyrici, de quorum sedibus non constat. 58. 2
- Cirpum*, seu *Carpum*, oppidum apud Istrum in Valeria. 176. 2
- Cirul* oppidum Dalmatiae munitissimum a Georgio Castrioto exstructum; ejus positio. 151. 1
- Citclutum* arx Dalmatiae, Turcis *Sdeisla*, ejus situs, & descriptio. 159. 1. Turcis adempta a Venetis. *ibid.*
- Claboca* civitas an ad Litzam, vel ad Tzenam Chrobatorum Zupantias pertineat. 153. 2
- Clarissimi* quinam dicerentur. 113. 1
- Claudius* Pulcher Conf. inauspicato ab urbe in Istros profectus. 46. 2. Nefarium in potestatem redigit. 47. 1. Istriam ad imperium adjuvat. *ibid.*
- Claudius* Imperator quando imperare coeperit. 237. 2. Judaeos, & Christianos Roma expulit. 240. 1. ejus interitus. 241. 1. Veteranos milites in coloniam Salonitanam induxit. 285. 2
- Clausula* fluvius Dalmatiae, quem alii *Drinassum*, alii *Chirim* appellant. 140. 1
- Clebiana* Zupania Chrobatorum ultra Zetnam in editis ad Septemtrionem locis. 157. 2
- Clebna*, nunc *Hliuno*, civitas primaria Clebianae Zupaniae Chrobatiae. 157. 2
- S. Clemens* socius, & adjutor Petri. 256. 1. Illyricum omne, & Thraciam Evangelica peragratiōe lustravit cum Petro, & post Petri martyrium tres in Illyrico fundavit ecclesias. *ibid.* Clementis in Dalmatiam adventus quando. 256. 2. 523. 1. de tempore Pontificatus Romani, quem Clemens gessit, duplex sententia. *ibid.* Romano Pontificatu se abdicat. *ibid.* post depositum Pontificatum Episcopi Apostolici partes suscepit. 257. 1. & 523. 1. 525. 1. semel atque iterum Pontificatu cessit. *ibid.* post Pontificatum an. 77. depositum ecclesias Illyricas saepe lustravit. 257. 2. adventus Clementis in Dalmatiam in quod tempus constituendum. *ibid.* & 526. 2. an Clemens ad Dalmatas scripserit epistolam, quae tempore Hefychii in ecclesiis Dalmatiae legi solebat. 258. 1
- Clementium* pagus Dalmatiae ad radices Scardi. 161. 1
- Clerici* olim domicilii vitae communis societate conjuncti. 453. 2
- Clinicus* Rex Illyrici post Hyllum. 5. 1. Argonautas, & Idomeneum excepit. *ibid.* & Graecis copias navales subsidio misit adversus Trojanos. *ibid.* 2.
- Clissa* castellum; ejus positio & descriptio. 156. 2. creditur esse vetus Andetrium. *ibid.* bello Cretenli in Venetorum potestatem venit. *ibid.*
- Glitus* Rex Illyriorum ab Alexandro victus. 19. 2. ejus obitus. 22. 1
- Clunus* pagus Dalmatiae ubi situs. 158. 2
- Globuch* castellum Dalmatiae ubi situm. 161. 1
- Elodia* oppidum littoreum Venetiae maritimae. 112. 2
- Godropolis* oppidum Carnorum in Illyrico. 39. 2
- Cobors* proprie peditum manus. 178. 2
- Cohortales*, seu *Cohortales* quinam. 114. 2
- Colapius* fluvius ex Albio monte oriens. 135. 1
- Colchinium*, priscis *Olcinium*, nunc *Dulcignum* urbs Dalmatiae, ejus positio & descriptio. 150. 2
- Collassinium* castellum Dalmatiae ubi situm. 161. 1
- Collegia* Clericorum olim in commune viventium ex eade cathedrāli, cui proxime adiacebant, nomen sibi titulumque adsciscere solebant. 453. 2. Collegium cleri Salonitani Spalatū translatum veterem titulum retinuit. 454. 1. quando Spalatense collegium Clericorum desierit. *ibid.* 2
- Colomannus* Rex Hungariae adeptus eam partem Dalmatiae, quae fuerat Chrobatorum, initio cum Venetis societatem contra Normannos fecit, tum Venetorum urbes occupat in Dalmatia. 225. 1
- Colonia* Romanae, earumque origo, & utilitas. 284. 2. aliae Romanae, aliae Latinae. 285. 1
- Comaculum* a Venetis captum. 220. 2
- Comenii* populi Dalmatici. 164. 2
- Comitatenses* milites quinam. 173. 1
- Commentariensis* carceribus praepositus, ejusque munera. 114. 2
- Commentarius* de SS. Petro & Paulo, cujus auctor incertus, Metaphrastae falso adscriptus. 236. 1. mendis non caret, & anachronismis scatet. *ibid.* quid de eo senserit Baronius, quid Henschenius. *ibid.* quid praecipue huic scriptori vitio detur? 236. 2. censura in Auctorem commentarii de SS. Apostolis. 241. 1
- Concilium Gradenſe*, in quo sedis Aquilejensis translatio auctore Pelagio Pontifice approbatur. 130. 1. vocatur in dubium, sed lectum est in Synodo Mantuana an. 827. neque improbatum. 132. 1
- Concilium Spalatense* Provinciale saeculi x. ejus fines, & auctoritas probatur. 304. 2. alterum. 305. 1.
- Concilium* triplex Apostolicum de provinciis dividendis. 250. 1. 2.
- Concilium Salonitanum* anno 530. habitum ab Honorio Salonit. Archiep. 307. 1. alterum an. 532. 307. 2.
- Confessiones* quoniam dicerentur. 452. 1. & cur sic dictae. 455. 1
- Confessores* quinam? 315. 1. Confessorum vocabulo alia olim, alia nunc significatio subest. *ib.* Confessoribus in primæva ecclesia nullus cultus exhibebatur. 447. 1
- Conigradum*, seu *Castrum novum*, Dalmatiae oppidum; ejus positio, & descriptio. 150. 1
- Constantia*, urbs in Valeria. 176. 2
- Constantiacum* oppidum insulare Venetiae maritimae, aquis deinde absorptum. 212. 2
- Constantinopolis*; varia hujus urbis dimetiendae ratio. 276. 1
- Constantinopolitani* Episcopi jus Patriarchale in tres Exarchatus, & secundum a Romano Pontifice locum in Concilio Chalcedonensi adepti sunt, cæterisque Patriarchis praelati. 295. 1
- Constantinus* Magnus quatuor Praefectos Praetorio instituit.

instituit. 68. 2. quas provincias Præfector Illyrici attribuerit. 69. 1. Mæliam inferiorem & Thraciam ab Illyrico divulsit. 69. 2. septem vero novis provinciis Illyricum auxit. *ibid.* Mæliam inferiorem & Scythiam cum Thracia conjunxit. *ib.* videtur etiam instituisse diæcesum distinctionem. 70. 2. Italia, atque Istria potitus. 704. 1. Mediolani editum pro Christianis edit. *ibid.* 2. de eo Oraculum. 717. 1. cæso Maxentio rem Christianam amplificat. 745. 2.
Constantius Chlorus Dalmatiam rexit. 111. 2.
Consulares sæculo v. mediis provinciis præficiebantur. 112. 1.
Conventus Illyrici Dalmatiæque tres a Romani statuti Naronianus, Salonitanus. 103. 2. & Scardonitanus. 104. 1. provinciæ in Conventus divisæ, qui dicebantur diæceses. 110. 2. Conventus, seu diæceses Asiaticæ, *ibid.* Hispaniæ septem conventus. *ibid.* conventuum agendorum ratio. *ibid.* viæ ab Augusto munitæ commodo Magistratuum conventus obeuntium. *ib.* cur & qua ratione conventus exolescere cœperint. 112. 2. post Commodum forma conventuum provincialium desuetudine antiquari cœpit. 113. 1. describuntur tres conventus Dalmatiæ. 122. 1. populi ad conventum Scardonitanum adscripti. 162. 1. populi conventus Salonitani. 163. 2. conventus Naronensis. 164. 1. conventus quid sit? 285. 2. triplex ejus significatio. *ibid.*
Corbavia insignis quondam Dalmatia civitas ubi loci fuerit, & quonam fato interierit, ignoratur. 154. 1. ab ea Comitatus Corbaviensis. *ibid.*
Coreyra. Vide *Phaacia*.
Coreyra urbs ab Illyriis obfessa, & per deditionem capta. 26. 1. ei a Romanis libertas data. 42. 1.
Coreyra nigra insula Dalmatica variis appellata vocabulis, & nigra dicta. 198. 2. describitur. 199. 1. a Venetis subacta. 222. 1.
Cori, sive *Corinium*, nunc *Carin*, urbs Breberæ Chrobatorum Zupaniz. 155. 2.
Corinthus metropolis Apostolica. 296. 1.
Cornacum urbs in Pannoniâ inferiori. 176. 2.
Cornelius Centurio genere Illyrius, & in familiam gentis Corneliz Romanæ per adoptionem adscitus. 264. 1. Petri socius, idemque adjutor ad rem Christianam variis in provinciis, etiam Illyricis propagandam. *ibid.* ejus elogia. *ibid.* & 2.
Cornelius Dolabella. Proprætor Dalmatiæ ex antiquis lapidibus. 110. 1. 112. 2.
Cornelius Scipio Nasica quintum bellum Illyricum, & secundum Dalmaticum conficit everfione Delminii. 52. 1.
Cornicularius quinam, ejusque multiplex officium. 114. 1. 609. 2.
Coronata insula Liburnica describitur. 194. 2. cur sic appelletur. *ibid.*
Correctores regionibus Italiæ præpositi. 110. 1. idem Corrector & Saviz & Pannoniæ Australi citra Savum præpositus. 111. 1. Correctores, seu Consulares mediis provinciis sæculo v. præficiebantur. 112. 1.
Cosconius Procons. multam partem Dalmatiæ subigit, & Salonam capit. 53. 1. 2. & 103. 1. captam Romanorum imperio subjecit. 279. 1.
Crainia regio Dalmatiæ, ubi sita. 159. 1.
Crescens D. Paulli discipulus Illyrici Apostolus ex Epiphania juxta interpretationem Hanfizzi. 258. 2.
Cresimirus II. Rex Chrobatorum Jaderam per deditionem Venetis eripit. 223. 2.
Creta Illyrico adnexa, ejusque descriptio. 70. 1. ab Illyrico avulsa. 78. 2.

Crete insulæ apud Plinium quænam? 194. 2.
Cribassa, nunc *Corbania*, Chrobatorum Zupaniz ubi sita. 153. 2.
Eucum castrum non longe a Salona. 277. 1.
Culens inanium Deorum quando usurpari cœptus. 202. 2.
Cuneus in militia quid sit. 174. 2.
Cuppa lacus Dalmatiæ, ejusque positio. 139. 1.
Cuppe apud Antoninum oppidum Mæsiæ. 174. 2.
Curcum urbs Japydiæ. 153. 1.
Curete populi Dalmatiæ quinam? 281. 1.
Gurista insula sinus Flanatici Venetis se dedit. 221. 2.
Gusi Antonino Pannoniæ inferioris urbs. 176. 1.
Cynane filia Philippi Macedonum regis in prælio vincit & interficit Cæriam Reginam Illyriorum. 21. 2.
Czechus & *Lechus* fratres, alter in Bohemia, alter in Polonia rerum potiti ex Illyrico & Dalmatia illuc profecti. 119. 1.

D

Dacia antiqua olim Illyrici provincia. 67. 2.
 Trajanus Daciam ultra Danubium imperio Romano, & Illyrico adjunxit. 68. 1. sub Gallieno amissa. *ibid.* Dacia nova citra Danubium, ejusque descriptio. 68. 2. Dacia antiqua ab Illyrico divulsa. 73. 1. Dacia vetus Trajani ultra Danubium. 174. 2. nova Aureliani citra Danubium, & hæc duplex. 175. 1.
Destitantes populi Illyrici; eorum positio ignota. 164. 2.
Dalmata unde dicti. 50. 2. 88. 1. socios Romanorum infestant. *ibid.* a Romanis bello petuntur, & vestigales Romanorum facti. 51. 1. exciso Delminio sedem imperii Dalmatici Salonam transferunt. 52. 2. 278. 2. Liburnis Promonam adimunt. 55. 1. 103. 2. missas a Cæsare in ebs copias bis cedunt. *ibid.* & 2. post interitum Cæsaris rursus rebellant. 58. 1. 106. 1. Augusto se dedunt, signis, quæ Gabinio abstulerant, restitutis. 60. 2. Dalmaticus tumultus facile compressus. 61. 2. Rursus a Romanis deficiunt Dalmatæ. *ib.* 2. Tiberio pacati. 62. 1. denuo deficiunt cum Pannoniis. *ibid.* primum victi, deinde victores. 62. 2. pacem petunt, & impetrant, sed mox deficiunt. 63. 1. Respublica Dalmatarum anno ante Christum 180. condita. 88. 2. Dalmatæ libertatem adepti rempublicam ordinant. 100. 2. fines usque ad Titium propagant. 101. 1. infestant Epetium & Tragurium urbes Ifensium, itemque Daorseos ditionis Romanæ. 101. 2. M. Figulum Consulem in fugam conjiciunt. *ibid.* a Romanis pacem impetrant. 102. 1. Romanorum sociis iterum infesti, & hinc secundum cum Romanis bellum. *ibid.* pace iterum impetrata imperii Dalmatici sedem transferunt Salonam. *ibid.* bello petuntur a Metello Coss. nulla eorum culpa, quem tamen amice excipiunt. 102. 2. in bello civili Cæsaris & Pompeii neutrius partis, Cæsari tamen infesti. 104. 2. Gabinianas copias cedunt. 105. 1. obsides & tributum a Cæsare imperatum dare abnuunt. 105. 2. a Vatino victi, & pace donati. 106. 1. Debellatum cum Dalmatis anno Ch. nono. 106. 2. Dalmatæ Germani longe sejuncti ab Dalmatis Illyricis. 118. 1. a quibus oriundi. *ibid.* populi Dalmatæ multiplices, & varietate nominum distincti. 161. 2. indoles, & mores Dalmatarum laudabiles. 167. 1. nullus apud veteres Dalmatas pecuniæ usus. 167. 2. de barbarie, inhospitalitate, sævitia Dalmatarum vulgaris opinio elevatur, ac refellitur. *ibid.* Dalmatæ gens bellicosa. 168. 1. Dalmatæ hodierni gens

- gens bene morata, ab omni fraude aliena, otii fugitans, laboris patiens, optimis legibus instructa. 169. 1. hospitalis, & perhumana, laudis appetens, perofficiosa. 169. 2. Dalmatæ bellicis studiis & laudibus clari. *ibid.* Dalmatarum militaris opera Romanis perutilis. 170. 1. Dalmatæ primum ab Othone, deinde a Vespasiano steterunt. *ibid.* in bello Gotthico præclaram operam Claudio Imp. navarunt. 170. 2. militia Dalmatarum pedestris magni habita. 171. 1. Navales Dalmatarum copię, & naves Liburnæ. *ib.* milites & equites Dalmatæ in varia utriusque imperii loca ad præsidium contributi. *ibid.* Copia & virtus militum Dalmatarum. 178. 1. hodierni Dalmatæ a bellica majorum virtute non degenerant. 178. 2. eorum in præliis adversus Turcas summa virtus & constantia. 179. 1. ingenium perspicax & subtile. *ibid.* Dalmatarum religio pura & incorrupta. 181. 2. impliciti in schismate ob trium Capitulorum causam exorto. 182. 1. in quo potissimum in hoc schismate peccaverint. *ibid.* 2. errore cognito, depulsoque Schismaticorum principe Frontino, statim resipuerunt. 183. 1. eorum fides & constantia in persecutione Gotthica. 183. 2. Dalmatæ ab omni Albigenisium impuritate immunes. 184. 1. egregie pugnarunt adversus Lutheri & Calvinii hæreses. *ibid.* Dalmatarum erga sedem Apostolicam fides & observantia. 184. 2. mare Superum a Dalmatis nomen Dalmatici accepit. 210. 1. Dalmatæ ab re bellica maritima alieni. *ibid.* Venetorum opem contra piratas petunt. 221. 2. se ipsis dedunt. 221. 2. iustissima causa Dalmatis in Venetorum fidem se tradendi. 222. 2. Dalmatæ novo jurejurando Venetis obstricti. 223. 2. Dalmatarum erga S. Lucam eximia religio. 259. 1.
- Dalmatia.** Initium nominis Dalmatici. 32. 2. Regio & Respublica Dalmatarum. 33. 1. Dalmatiæ fines Occidentales aucti. 50. 2. Dalmatia sæpissime rebellis. 61. 2. pacata. 64. 2. ab jurisdictione Primatis Justinianopolitani exempta. 76. 2. ab Delminio, sive Dalminio Delmatia, & Dalmatia dicta. 87. 1. initia nominis & populi Dalmatici. 88. 1. fines Dalmatiæ primigeniæ inter Naronem & Tiliurum. 88. 2. deinde usque ad Titium prolata. *ib.* Dalmatia prima pars Græciæ. 90. 2. 92. 1. 2. etiam Italiæ regio cur dicta. 93. 1. 2. de populis Dalmatiæ antiquæ ante nomen Dalmaticum exortum. 94. 1. & seqq. fines Dalmatiæ antiquæ. *ibid.* difficultas ac labor Dalmatiæ subigendæ. 106. 2. provinciæ Dalmaticæ fines usque ad Savum prolata. 107. 2. fines Septemtrionales Dalmatiæ ante & post Augustum a Strabone descripti. *ibid.* fines Dalmatiæ in Ortum producti usque ad Drilonem, in Occasum usque ad Arsiam. 108. 1. Dalmatiæ vocabulo Japydia, Liburnia, Illyricum proprium, & Pannonia citra Savum comprehensæ apud Sex. Rufum. 108. 2. itemque in libro Notitiæ Dignit. imperii. *ibid.* Dalmatia primum provincia Consularis, deinde Prætoria. 110. 1. bifariam divisa, & duobus Prætoribus commendata. 111. 1. inter minores provincias sæculo v. recensebatur, quæ a Præsidibus regabantur. 112. 2. Dalmatiæ Gotthis ereptæ Proconsul præfici cœpit. 115. 1. post Dalmatiam mediterraneam a Slavis occupatam Prætores Constantinopoli ad maritimam regendam Dalmatiam missi. *ibid.* Dalmatia cur plurali nomine *Dalmatiæ* dicta. 115. 2. post Gotthos superatos nomen suum finesque usque ad Danubium propagavit. 116. 1. 2. Procopius fines Dalmatiæ usque ad Dravum protulit. *ibid.* Dalmatiæ regiones ab Illyrico distinctæ. 117. 1. Dalmatia apud Græcos idem atque Illyricum Occidentale. 117. 2. Dalmatia Germanica, ejusque positio. 118. 1. Dalmatia & Chrobatia Synonyma. 119. 2. Dalmatia Germanica usque ad sinum Codanum prolata. 120. 1. Dalmatia ad Danubium usque prolata. 120. 2. post adventum Slavorum ab regionibus Mediterraneis ad maritimam oram fines suos contraxit. *ibid.* deinde regionibus transalpinis partim Hungariæ, partim Slavoniæ, partim Chrobatæ, Bosniæ, ac Serbiæ relictis, recuperavit quicquid antea inter montes ac mare possidebat. 121. 1. fines Dalmatiæ hodiernæ. *ibid.* Albanicæ nomen citra Drilonem, & Dalmatiæ nomen ultra Drilonem inventum. *ibid.* cur pars prima Dalmatiæ, ab Occasu dicta Chrobatia. *ib.* Dalmatia bifariam dividitur in transalpinam seu mediterraneam, & Cisalpinam seu maritimam. 121. 2. Cisalpina in tres conventus divisa. *ibid.* Dalmatia in tres partes divisa. 122. 1. Japydiæ vocabulo antiquato Dalmatia bifariam divisa. *ibid.* Dalmatia cis ultra montes bipartito divisa, partim Chrobatæ, partim Serbiæ obtigit. 123. 1. Dalmatia contracta post adventum Slavorum sub Imperatoribus CP. ejusque urbes. 124. 2. sub adventum Slavorum tripartita Dalmatiæ divisio. 125. 1. Dalmatia ad mare, & Dalmatia supra mare, & utriusque cognominis explicatio. 127. 1. 2. Dalmatia supra mare & Istriæ supra mare synonyma. 129. 1. Istriæ nomen in Dalmatiam Illyricam prolatum. *ibid.* Dalmatiæ supra mare, sive Italicæ, pars Dalmatiæ Illyricæ attributa. *ib.* Dalmatia Illyrica ultra Titium dicta Slavonia, atque etiam citra Titium. 129. 2. unde earumdem regionum varia appellatio. *ibid.* fines & descriptio Dalmatiæ supra mare. 130. 1. cur Istria, Carnia, & Venetia appellatæ sint Dalmatia supra mare. *ibid.* Dalmatici nominis in Italia prolata initium non a Carolo M., sed multo altius repetendum. 130. 2. Dalmatiæ hodiernæ multiplex divisio. 132. 2. & 133. 1. divisio civilis Dalmatiæ hodiernæ quadripartita. 133. 2. divisio ecclesiastica item quadripartita. *ibid.* Dalmatiæ hodiernæ definitio. 134. 1. oræ Dalmaticæ longitudo. 141. 2. & descriptio. 142. 1. & 145. 1. Dalmatiæ clima, & dimensio respectu plagarum cœlestium. 165. 1. longitudo, & latitudo. 165. 2. temperies ac salubritas cœli Dalmatici. *ibid.* in locis subalpinis, & campestribus æmæna, & fertilis. 166. 1. mercatura quæstiosa, hortorum cultus & fructus, fontes & fluvii. 166. 2. auri ferax. *ibid.* propugnaculum Italiæ. 179. 1. litteratorum hominum ferax. 179. 2. quam fuerit Arianorum insidiis exposita, & Photinianorum, ac Semiarianorum. 181. 2. nihil labis a Photino, Germanio, Macedonio, Nestorio, Eutychete, ac Monothelitis contraxit. 182. 1. Lues Pelagiana aut non irrepsit in Dalmatiam, aut statim depulsa est. *ibid.* Illyrico Orientali ab Romana sede avulso Dalmatia in hujus ditione perpetuo mansit. 185. 2. Dalmatici nominis latior & contraior significatio. 195. 2. Dalmatia antiquitus unde dicta sit Adria. 203. 2. verisimile est nomen mari Adriatico indidisse. *ibid.* mari præterfluenti nomen dedit. 210. 2. Dalmatia Venetis se dedit. 221. 2. ab Hungaris occupata, & a Venetis recuperata. 225. 1. 2. contra Turcas a Venetis defensa. *ibid.* Dalmatiæ possessio ab Alexio Imp. Venetis confirmata. 227. 1. Dalmatia per Asinium Pollionem subacta. 283. 2. Magister militum Dalmatiæ præfectus, deinde etiam Proconsul. 287. 1. Dalmatia ad jus Augustale pertinebat.

- bat. 441. 1. dicta antiquitus Mauritania. 500. 1.
Dalmatia duplex Ripensis, & Mediterranea. 541.
2. Dalmatia olim a Siculis ibidem rerum potiti
dicta fortasse Sicilia. 543. 2
Dalmatica Ecclesia nulli Primati præterquam Ro-
mano-subjecta. 76. 2. brevis ejus ab Romano Pa-
triarchatu distractio. 185. 1. fundata a discipulis
Apostolorum. 234. 2. 266. 2. vere Apostolica.
271. 2. instituta ad normam ecclesiarum Græca-
rum & Orientalium, inter quas multe erant Me-
tropoles. 300. 1. a Galerio vexata. 716. 2
Dalmatius an sit adjungendus sociis S. Domnii?
463. 2.
Dandulus, Andreas; ejus anachronismus in Anna-
libus corrigitur. 223. 2.
Daorsii apud Senatum Rom. queruntur agros suos a
Dalmatis infestos esse. 51. 1. & 101. 2. dicuntur
etiam *Daorizi*, *Daurii*, *Daorsei*, *Daorifii*, *Dar-
sii*, & ubi siti. 164. 2
Dardani populi Mæsiam incolentes. 67. 1. gens Il-
lyrica. 255. 1
Daurinus post Clivum Rex Illyrici. 5. 2. qui in Ita-
liam profectus est & cur. *ibid.*
Decimus legatus Romanorum ad Gentium. 34. 1
Decuni populi Illyrici, eorum positio ignota. 163. 2
Delmantia, seu *Dalmatia* Germanica, pars Misniæ.
118. 2.
Delminium a M. Figulo Conf. comburitur. 51. 2.
& 192. 1. a P. Cornelio Scipione Nasica everti-
tur. 52. 1. & 102. 1. Dalmatiæ nomen indidit.
87. 2. varie appellatum. 87. 2. positio Delmini
in locis mediterraneis, ubi nunc extat Dumnus.
87. 2. Delminium ab hodierna Almissa, & ab an-
tiquo Dimalo distinguendum. 88. 1. quæ de Del-
minio ex antiquis Scriptoribus collegit Cella-
rius. 156. 2
Demetrius Pharius Corcyram Romanis tradit. 26. 2.
quæ pars Illyrici ei a Romanis tradita. 27. 1.
Tutor Pinei Illyriorum regis. *ibid.* 2. cum An-
tigono in Cleomenem fœdus icit. *ibid.* contra leg-
es fœderis Romani mare infestat. *ibid.* vincitur
a Romanis, & fuga elabatur. 28. 1. 44. 1. sollici-
tat Philippum Macedoniæ regem ad bellum Ro-
manis inferendum. 29. 1. a Romanis deficit,
Istros, & Atintanos ad defectionem impellit. 43. 1.
urbes Illyricas Romanorum vastat. 43. 2. ux-
orem duxerat Triteutam viduam Agronis. 44. 1.
Demosthenes regnum occupat in Dalmatia imperan-
te Diocletiano. 685. 1. obsidetur in urbe Salona,
sed ope S. Georgii liberatur. *ibid.* 2
Derbani populi Illyrici, quorum regio ignota.
61. 1.
Deremiste populi Illyrici positionis ignotæ. 164. 2
Deretini populi Illyrici a solo Plinio memorati,
ubi locandi? 164. 2
Derii populi Liburniæ. 162. 2
Dernisium oppidum Dalmatiæ, ejus positio. 158. 1
Derriopes populi Liburniæ. 162. 2
Dexter, Flavius Lucius, Præfectus Prætorio, scri-
ptor historiæ cujusdam. 548. 1. pro qua deperdi-
ta falsa quædam in lucem protrusa. *ibid.* ab ali-
quibus incaute excepta, & defensa. *ibid.* 2
Diaconatus caput & fons cæterorum ordinum infe-
riorum. 517. 2. Diaconi vocabulo cæteros mi-
nores Ordines comprehendit. *ibid.* 1. Diaconi di-
cti interdum Sacerdotes. 518. 1. Episcopus sine
Presbyteris esse potest, non autem sine Diaconis.
519. 1. Officia Diaconorum. *ibid.* 2. septem in
qualibet ecclesiâ Diaconi electi. 521. 1. e septem
Diaconis unus cæteris dignitate præerat. *ibid.* 2.
mos antiquus elegendi Episcopos e collegio Dia-
conorum. 527. 2. Diaconos antea Presbyteros,
quam Episcopos creari oportebat. 528. 1
Ad Dianam locus Dalmatiæ. 148. 1
Didius Julianus secundo Ch. sæculo Dalmatiam re-
gendam suscepit. 111. 2
Diaceses quid, & a quo institutæ. 70. 2. imperii
Orientalis septem diaceses, quarum duæ Illyri-
cæ. 71. 1. harum descriptiones ex Notitia Digni-
tatum imperii. *ibid.* & 72. 1. Diocesim Macedo-
nicam Illyrico detraxit Justinianus. 74. 1. dia-
ceses antiquitus pars unius provincie, deinde
provincia pars unius diacesis. 296. 1. diaceseos
vocabulum usurpari ceptum an. 314. in Synodo
Arelatensi. 297. 2. a secunda Synodo ecumeni-
ca adoptatum. *ibid.* duplex veterum diaceseon
genus; & diacesis quid nunc sit. *ibid.*
Dimalus urbs ab Emilio Conf. capta. 28. 1
Dindarii populi Liburniæ. 162. 2. & 164. 2.
Dio Cassius cur enumerans provincias Romanas ne-
que Pannoniam ultra Savum, neque Mæsiam no-
minet. 208. 1. Dalmatiæ præfuit. 111. 2
Dioclea regio Serblorum in Dalmatia describitur.
161. 1.
Diocletiana provincia quos Episcopos suffraganeos
habeat. 134. 1
Diocletiani, Serblæ populi; eorum fines, & oppida.
124. 1.
Diocletianus Salonæ ornandæ augendæque studio-
sus. 287. 1. Colonias plures Rom. in Dalmatiam
invenit. *ibid.* palatium apud Salonas condidit.
287. 2. ejus edictum de conflagrandis ecclesiis
Christianorum. 449. 1. 468. 1. ejus palatium in
urbem conversum. 488. 1. quando persecutio-
nem in ecclesiam indixerit. 665. 2. cur dictus
Rex Persarum. 669. 2. & seq. anno Ch. 305.
Nicomediæ imperio se abdicat. 716. 2. regimine
Dalmatiæ sibi retento. *ibid.* an. Ch. 313. Junio
mense misere perit. 746. 1.
Diodorus Siculus; ejus locus de Lissæ urbe Syracu-
siorum colonia defenditur. 15. 1. alter locus
emendatur. 198. 2
Diomedæ insulæ celebres ob cænobium perillustre
S. Benedicti. 507. 2. Benedictinis abeuntibus
concessæ Cisterciensibus. 508. 2. Has insulas Pe-
trus Eremita sibi traditas ab Jo. de Dominicis
Ab. Commendatario donavit Canonicis Latera-
nensibus. 508. 1. earum descriptio. 509. 1. ab Al-
missanis diripiuntur. 508. 2. Turcæ eas expilla-
re conantur, sed irritò successu. 509. 1
Diomedes; ejus Illyrica peragratio. 6. 1. Diome-
dis promontorium in ora Illyrica, & templum
apud Timavum. *ibid.* Dauno opem tulit contra
Messapios; & urbes ab eo conditæ. *ibid.* maris
Adriatici imperium tenuit. *ib.* 2. Res Græcorum
in Italia collabantes sustinuit. *ibid.* Græcos in
Dalmatiam invenit. 91. 1. res Pelasgorum in Ita-
lia labentes sustinet, maris, oræque circumje-
ctæ imperium adeptus. 205. 1
Dionysius Alexandrinus quæ scripserit de insulis Il-
lyricis. 187. 2
Dionysius senior Syracusarum tyrannus oram Itali-
cam Græcis adimit, eoque Siculorum colonias
invenit. 14. 1. cum Gallis, & cum Celtis Illyriis
fœdus init. *ibid.* Pariis ad urbem in Adriatico
condendam opem fert. *ibid.* Lissum & Issam duas
Syracusarum colonias condit. 15. 1. dominus
maris Adriatici. 15. 2. ora Italica in potestatem
Dionysii. 16. 1. urbes & portus Dionysii; & pe-
nes eundem integrum Adriatici imperium. *ibid.*
207. 1. Dionysii Junioris navales copię. 16. 2.
Syracusas ac tota Sicilia expulsus. *ib.* uterque Dio-
nysius annos circ. 50. tyrannidem tenuit. *ib.* se-
nior in Dalmatiam Græcas colonias deduxit. 91. 2.
junior

- junior parenti in Adriatici dominium successit ,
207. 2.
- Dypticha* quid sint ? 312. 2. 538. 1. tria diptycho-
rum ecclesiasticorum genera . *ibid.* summa vete-
rum-cautio, ne quis in diptycha referretur , cujus
sanctitas non esset plane perspecta & probata .
313. 1. diptycha ecclesie Salonitane vetustate in-
terciderunt . 313. 2. diptychorum usus jamdudum
exolevit . 316. 2. diptycha in solemni liturgia le-
gebantur . 539. 2. hic usus usque ad seculum xi.
in aliquibus ecclesiis . 540. 1
- Ditiones* populi Liburnie . 162. 2
- Divisio Apostolica* provinciarum apud Græcos prid.
Kal. Julias , apud Latinos ipsis Idibus Juliis cele-
bratur . 250. 1. triplex concilium Apostolicum
de provinciis dividendis . *ibid.* & 2. de anno duo-
decimo , intra quem prohibiti sunt Apostoli Pa-
læstina excedere , Helychius discrepare videtur a
Clemente Alexandrino , & Apollonio , sed cum
utroque conciliatur . 251. 1. distributio Aposto-
lica provinciarum , quando designata , sancta ,
& ad effectum perducta . *ibid.* 2. cuinam Aposto-
lorum proprie ac nominatim Illyrica provincia
decreta fuerit . 255. 1
- Doclea* urbs perantiqua videtur statuenda prope a-
palude Labeatium . 160. 1. Hac ante undecimum
seculum eversa , in ejus locum , jusque Metro-
politicum Antibaris successit . *ibid.*
- Docleata* Illyrici populi inter Naronem & Drilo-
nem . 58. 2. unde dicti . 160. 1
- S. Dominus* ex 72. discipulis cum Domnino Julia-
censi perperam confusus . 431. 2. an idem sit ac
Domnius Salonæ antistes ? *ibid.* haud dubie est di-
versus . 432. 1
- S. Dominus* cubicularius Maximiani ob fidem ca-
pite plexus . 429. 2. & sepultus apud Juliam Fi-
dentiam cum Domnio Salonitano per errorem
confusus . 430. 1. hujus corpus a Salonitanis sub-
reptum , & Salonas translatus . *ibid.* 2. Domnini
Juliacensis martyris a Domnio Salonitano distin-
ctio . *ibid.*
- S. Dominus* a Petro in Dalmatiam missus . 143. 1. 305.
2. primus Salonæ Episcopus . constitutus . 270. 1. ju-
risdictio pontificalis S. Domnii eisdem fines ha-
buit , quibus Dalmatiam Augustus definivit .
271. 2. amplificator ecclesie Dalmaticæ , & fun-
dator sedis Salonitane . 306. 1. licet nullam in
Dalmatia ecclesiam episcopalem condiderit , ju-
re tamen ac potestate Metropolitana potiebatur .
ibid. Acta S. Domnii a multis descripta , quorum
sex exempla exhibemus . 404. 1. 2. & *seqq.* prima
vita S. Domnii unde desumpta , & quanti sit fa-
cienda . 405. 1. 2. altera S. Domnii vita e Brevia-
rio Ms. Slavonico desumpta : conjecturæ de illius
antiquitate . 406. 1. tertia vita descripta ab Ada-
mo Parisiensi ex antiquis historiis S. Domnii . *ib.*
quarta desumpta ex archivo capitulari Spalatensi .
406. 2. quinta Slavonice scripta , quæ in festo S.
Domnii a tribus Canonicis solet quotannis pu-
blice recitari . *ibid.* Sexta officio S. Domnii tribus
lectionibus inserta . 408. 1. acta S. Domnii a quo-
dam recentiore oppugnata , cujus impudentia la-
te suggillatur . 409. 2. & *seqq.* testimonia de S.
Domnio Ep. Salonit. ex Martyrologiis , & Scri-
ptoribus antiquis & junioribus . 412. 1. 2. Dom-
nii nomen aliter ab aliis scribi solet . 426. 2. an-
tiquior S. Domnii appellandi ratio . 428. 1. plu-
res sanctitatis eximie viri vocati Domnii , a qui-
bus noster distinguendus . 429. 1. an fuerit unus
ex 72. Christi discipulis . 431. 2. & *seq.* natus est
an. Ch. 32. *ibid.* quando baptizatus . 433. 1. fit Pe-
tri discipulus . 434. 1. an. 68. creatus Episcopus
Illyricum Sacrum .
- Dalmatiae . 435. Trajano imperante martyrium
adeptus est . 439. 2. & *seq.* quod potest consignari
an. 107. sed non ultra an. 112. differri . 442. 1. ædem
B. M. Virgini sacram Salonæ construxit . 442. 2.
& *seqq.* Corpus S. Domnii in templum ab eo con-
ditum e suburbio illatum . 448. 2. 466. 1. miracu-
la ad ejus sepulchrum divinitus edita . 449. 1. nu-
merus sociorum martyrii S. Domnii qualis . 457.
2. & *seqq.* socii sepulchri S. Domnii quinam di-
cendi . 461. 1. ejusdem socii cultus Lateranensis ,
ib. 2. & *seqq.* S. Domnius extra urbem martyrio ,
& sepultura affectus . 466. 1. videtur sepultus fuisse
ad radices montis Massari . *ibid.* quando Salo-
nam primum translatus . *ibid.* 2. deinde in Pha-
riam insulam 468. 1. ann. circ. 390. ex insula
Pharia Salonam reductum . *ibid.* 2. annus & dies
tertiæ translationis , itemque locus , unde S. Do-
mnii corpus reductum est Salonas , ex Martyro-
logio. Caudiacensi per conjecturam elicetur . 469.
1. 2. Salonis excisis transfertur cum corpore S.
Anastasio Spalatum . 471. 1. & *seqq.* cur ab ali-
quibus hæc traditio de translatione S. Domnii
vocetur in dubium . 475. 2. effigies Lateranen-
sis Sancti Domnii non est indicium ejusdem cor-
poris ibidem conditi . 476. 1. auctores , & ar-
gumenta pro Spalatensi sepulchro S. Domnii .
478. 1. & *seqq.* translatio Spalatensis corporis S.
Domnii . 491. 2. & *seq.* de surrepto corpore S.
Domnii dubitatio per Crescentium Archiep. su-
blata est inventionem , & inspectionem ejusdem cor-
poris . 492. 2. descriptio arcæ , in qua jacet S. Do-
mnii corpus . *ibid.* & *seq.* item descriptio altaris ,
& epitaphii S. Domnii . 493. 2. dies Maji septi-
ma Domnii martyrio consecrata apud Spalaten-
ses religiosissima , & celeberrima . 495. 2. & *seqq.*
quo die S. Domnii limina etiam Episcopi suffra-
ganei visitare tenebantur jurejurando adacti . 497.
1. alter dies festus S. Domnii 3. Id. April. 498. 1.
causa hujus diei festi unde repetenda . 499. 1. hic
dies etiam Romæ in Basilica Lateranensi celebra-
tur . 500. 1. quando , & unde orta apud Latera-
nenses consuetudo colendi S. Domnii una cum
ejus sociis die 11. April. 501. 1. 2. tertius dies fe-
stus S. Domnii 29. Julii , & cur . 501. 2. & *seqq.*
cultus S. Domnii quomodo translatus in insulas
Diomedæas . 507. 1. 2. Miracula S. Domnii .
511. 1. & *seqq.*
- Donatus* Presbyter Aquilejensis Salonæ Christum
confitetur . 708. 1. ejus acta a Monacho Dalma-
tico scripta exhibentur . *ibid.* 2. In Istria natus ,
Aquilejæ Sacerdotio initiatur . 709. 1. 713. 2. tre-
centos ad Christum convertit . *ibid.* & plures Ju-
dæos . *ibid.* 2. & 714. 1. Maximiani furorem de-
clinans in Dalmatiam se recipit . 710. 1. 714. 2.
in an. Ch. 267. ejus ortus conferri potest . *ibid.* ob
silentium idolis impositum ad Diocletianum du-
citur . 711. 1. & coram eo fidei suæ rationem red-
dit . *ibid.* Macarium cubicularium , & socium ejus
Theodorum baptizat . 712. 1. cum Macario , &
Theodoro igni & bestiis objicitur . *ibid.* 2. 715. 1.
a quibus nihil læsi in Ægyptum fugiunt . 713. 1.
ubi Donatus Episcopus Tmuis creatus . *ibid.* de-
nique sub Licinio cum sociis martyrium pertu-
lit . *ibid.* & 715. 1. 2
- Donnola* , Thaddæus , erroris arguitur . 431. 1. &
741. 2
- Dorienses* in Siciliam advehi , 91. 2
- Dorotheus* Scriptor Synopsos quis fuerit ? 262. 1.
Crisis in Synopsim Dorotheanam . *ib.* ejus aucto-
ritas quamvis infirma , non tamen semper & ubi-
que repudianda . 368. 1
- Dorticum* urbs antea in Mæsia inferiori , postea in
S f f 2 Da-

- Dacia . 175. 1
Dravus terminus Septemtrionalis Dalmatiz. 116. 2
Drilo fluvius Dalmatiz distinguendus ab aliis fere cognominibus. 140. 2. *Drilo* Plinianus est idem, ac *Clausula* fluvius Livianus. 141. 1. *Drinus* & *Drilo* a Ptolemæo distincti, sed a plerisque confusi. *ibid.* *Drilo* appellandus fluvius Dalmatiam segregans ab Epiro nova, sive Albania exemplo Strabonis & Ptolemæi. *ib.* descriptio *Drilonis*. 141. 2
Drinassus fluvius Dalmatiz distinguendus a *Drilone*. 141. 2
Drinus fluvius Dalmatiz distinguendus a *Drinasso*, & *Drilone*. 141. 2
Drivastum Dalmatiz civitas, Livio *Clausula*, Plinio *Drinum*; ejus situs, & descriptio. 161. 2
Duare arx Dalmatiz; ejus situs & descriptio. 158. 2
Ducatus S. Sabæ ubi positus, & cur sic dictus. 159. 1
Duces apud Venetos creari cœpti. 217. 2. *Duces* iterum post Magistros militum recepti, & semper deinde retenti. *ibid.*
Duces limitanei quinam dicerentur. 72. 2. præter duos *Duces* per Ægyptum, alii sex *Duces* Orientem tuebantur. 133. 2. *Dux Mæsiæ*. 174. 2. *Dux Dacie Riparenfis*. *ibid.* *Dux Pannoniz secundæ*. 176. 1. *Dux provinciæ Valeriz*. 176. 2. *Dux Pannoniz primæ*, & *Norici Ripenfis*. 177. 1. *Dux tractus Armoricani*, & *Nervicani*. 177. 2. *Dux Belgicæ secundæ*. 178. 1. *Dux Britanniarum*. *ib.*
Dudini populi Liburni; eorum nemo, præter Plinium, mentionem fecit. 162. 1
Dumnus oppidum Dalmatiz, ubi olim *Delminium*. 158. 2
Dyscelados insula, cujus meminit Apollonius, an fuerit *Issa*, ut putat Vossius. 198. 2. ab *Issa* distinguenda, nunc *Busi* vocatur. *ibid.*

E

- E**cclesia *primæva*; in ea fervens religionis propagandæ studium, & Christianis etiam utriusque sexus divinitus inditum. 265. 1. *primævæ* ecclesiæ consuetudo propagandi fidem per Episcopos Regionarios. 267. 1. & seqq. comparatur cum hodierna fidei propagandæ ratione. 268. 1
Egregii quinam dicerentur. 113. 2
Elaphites insulæ Plinianæ quænam sint? 200. 2
Electrides, insulæ minores sinus Flanatici, sic dictæ ab *Electro*, cujus eas feraces esse falso creditum est. 192. 1. *Electrides* ante ostia Padi. *ibid.* nomen *Electridum* a Venedis Sarmaticis ad Venedos Italos, ab his ad insulas Japydicas translatum. 192. 2
Electrum nusquam in Italia, seu Dalmatia nascitur, sed apud Venedos in Germania. 192. 2
Emmanuel Imperator CP. Venetis bellum infert, Dalmatiam occupat, eorum negotiatores, & legatos violat. 228. 1. ejus mors. 228. 2
Enota oppidum Dalmatiz ad lacum cognominem. 159. 1
Enchelea populi Japydiz. 162. 1. 165. 1
Enderudini populi Illyrici, Labeatibus finitimi. 160. 1
Enderum Illyrici proprii oppidum vetus ubi locandum. 160. 1. *Drivastum* urbem eandem ac *Enderum* aliqui censent. *ibid.* extat oppidulum, seu pagus, cui nomen *Enderum*, ad radices montis *Scardii*. *ibid.*
Epanetus a D. Petro Pannoniz Episcopus constitutus. 240. 2. & 261. 2. dimissa ecclesia Pannonica translatus ad Carthaginensem. 262. 1. *Epanetus* primus Pannoniz Episcopus nulli urbi affixus. 262. 2

- Epetini* populi Illyrici ab *Epetio* urbe appellati? 164. 1. cur Plinius *Epetinos* cum *Issæis* cæterisque conjunxerit, quos ex insulis ab *Salona* jus petere dixit. *ibid.*
Epetium ab *Issensibus* conditum. 15. 1. infestatur a *Dalmatis*. 101. 2. ejus positio. 148. 1. sæc. VII. ab *Avaribus* excisum. *ibid.*
Ephesinus Exarchatus a *Paullo* & *Joanne* Apostolis fundatus. 292. 2. & seq. e septem provinciis conflatus. 293. 1. novis ecclesiis auctus a *Joanne* post ejus exilium. *ib.* 2. provinciæ *Exarchatus Ephesini* sæculo IV. 294. 1. diocesis & Synodus *Asiana* e plurimis Episcopis constabat tertio sæculo. *ib.* sedes *Ephesina* exempta ditione *Patriarchæ Antiocheni*. *ibid.* *Ephesinus Exarchus* ab *Asianis* eligi, & *Ephesi* consecrari debebat. *ibid.* ecclesia *Ephesina* autocephala. *ibid.*
Epicaria, urbs olim Illyrici, nunc ejus positio ignoratur. 160. 2
Epidaurum Dalmatiz urbs, & colonia Romanorum; ejus positio & descriptio. 149. 2. triplex *Epidaurum*. *ibid.* an serpens *Epidaurius*, *Argivone* *Epidauro*, an *Dalmatico* adscribendus sit. *ibid.*
S. Epiphanius; ejus locus hæc. 51. explicatur. 258. 1. 2
Epirus vetus, & nova, & utriusque descriptio. 69. 1. *Illyrico* adjecta, & totius *Epiri* descriptio. 70. 1. *Epirus* nova disjuncta ab *Illyrico*. 73. 1. 78. 1. *Epirus* nova pars Illyrici hodierni temporibus Apostolicis pars erat *Macedoniæ*. 254. 1. fuit olim etiam pars *Græciæ*. *ibid.* 2
Episcopi Apostolici, seu Evangelici, vel Regionarii qui? 267. 1. 374. 1. vetus & Apostolica consuetudo Episcopos nulli urbi affixos instituendi. *ib.* hujusce consuetudinis causæ, & hujusmodi Episcoporum Apostolicæ circuitiones, ratioque provinciæ sibi traditæ administrandæ. *ibid.* & 2. duo genera Episcoporum; alii Ordinarii; alii Regionarii. 268. 1. *Episcopi* plures olim non urbium, sed regionum. 269. 1. Cur *Episcopi*, & *Metropolitani* in urbibus primariis constituti? 270. 2. potestas novos Episcopatus fundandi ab Apostolis tradita iis, quos urbium principum Episcopos constituiebant. *ibid.* *Episcopi* olim dicti *Presbyteri*. *ibid.* *Episcopi* priorum ecclesiæ sæculorum, præsertim *Italiæ*, diptychis inscripti pro Sanctis habiti. 313. 2. eximia sanctitas veterum Episcoporum. 314. 1. qui martyres obierant, statim ab eorum obitu, ut sancti culti sunt; cæteris, qui summa sanctitatis laude floruerunt, vita functis, quamvis in diptycha relati fuerint, nullus tamen cultus ante quartum sæculum adhibitus. *ibid.* & 315. 1. *Episcopi* olim etiam Apostoli appellati. 369. 1. consecratio, & ordinatio Episcoporum aliquo modo inter se differunt. 369. 2. Episcopus delegatus, quis? 373. 1. unus in singulis civitatibus Episcopus. 529. 2. plures quidem esse poterant, sed jurisdictionis Episcopalis expertes. 530. 1. collegium *Presbyterorum* ex Episcopis olim conflatum. *ibid.* Cur *Presbyteri* iidem & *Episcopi*. *ibid.* *Presbyteri* etiam *Episcopi* appellati. 530. 2. Electio *Episcopi* olim pertinebat ad Clerum & populum, quibus invitis Episcopum obrudi non licebat. 533. 1. *Episcopi* non prærogativa antiquitatis, sed electione creati. *ibid.* 2. de creatione *Episcopi Alexandrini* sententia *Hieronymi*. 534. 1. in comitiis Episcopalibus quid Episcopis, quid populo juris & potestatis tributum. *ibid.* 2. unde dicti *Episcopi*. 535. 2. Episcopis inest potestas & jurisdictio. *ibid.* duplex cuiusque *Episcopi* & præcipua potestas. 536. 1. olim *Episcopi* ea etiam per se ipsi exsequi solebant, quæ præstari possunt a *Presbyteris*. *ibid.* veteres cano-

nes

nes omnia Episcopi potestati subiciunt. *ibid.* 2.
Episcopi omnium primi hostium perquisitionibus expositi. 537. 2
Equi Veglienses celebres. 190. 1
Equilum oppidum littoreum Venetiae maritimae. 212. 2
Eriminacium urbs olim Illyrici proprii, nunc penitus abrasa, & ejus situs ignotus. 160. 2
Etrusci eorum opes & potentia. 8. 2. Adriam condunt. 9. 1. dominationem maris Adriatici aut post Liburnos, aut cum Liburnis adepti. *ibid.* Apenninum transgressi oram superi maris magna ex parte coloniis occupant, & Umbris adimunt. 206. 1. dominium maris nacti ab Adria eidem Adriatici nomen vel imponunt, vel potius restitunt: imperii & commercii societas inter Liburnos & Etruscos inita. 206. 2
Evangeliorum codex pectori Episcopi, cum sepulturae mandabatur, de more veterum Christianorum imponebatur; idemque apponi solebat Episcopis, cum in templis eorum imagines collocabantur. 474. 1
Exarchi ecclesiastici tres, & in quo differant a Patriarchis. 292. 2. omnes autocephali. *ibid.* in ordinem redacti, subjectique Patriarchae Constantinopolitano. 295. 1. 2. in Synodo Chalcedonensi primarii Episcopi appellari coepti Exarchi. 298. 2
Exceptores quinam, & quodnam eorum officium. 114. 2

F

F*anenses* se tenue Christianae fidei lumen accepisse a S. Petro Apostolorum principe gloriantur. 236. 1
Fasiana, oppidum Norici. 177. 2
Ferrarius; ejus lapsus in Catalogo generali Sanctorum. 477. 2
Figulus (C. Marcius) Consul a Dalmatis victus cesusque. 51. 2. 101. 2. urbes aliquot Dalmatis adimit, & Delminium aggreditur. *ib.* & 102. 1.
Ad fines oppidum Japydiae transalpinæ. 153. 1
Flamines, Protostamines, Archistamines quinam? 393. 1. Flamen provincialis. *ibid.* distinctio Protostaminum & Archistaminum ex commentitia epistola Clementis ad Jacobum rejicitur. *ibid.*
Flanates populi Japydiae a Flanona urbe nominati. 142. 1. & 162. 2. ab his vocatus Flanaticus sinus. *ibid.*
Flanaticus sinus Istriæ & Japydiae litoribus inclusus. 142. 1
Flanona urbs Japydiae, ejusque positio. 142. 1
Flexum, urbs Pannoniae primæ secundum ripam Danubii citra. 177. 1
Florentia, oppidum Valeriæ Ripensis. 177. 1
Florus; ejus martyrologii formula Anastasiana mendoso subest. 742. 2
Flumen Dalmatiæ fluvius, quem vulgo Rikam, alii Tarsiam vocant; ejus descriptio. 136. 2. Oeneus Ptolemæi censetur. *ibid.*
Formine Apostolicæ nonnullæ recensentur. 265. 2
Formula bene precandi Episcopis in diptycha relatis explicatur. 313. 1
Frontinianus an. 300. subiectus est Joanni II. in Pontificatum Salonit. 707. 1. ejus mors, vel martyrium an. 303. primo persecutionis Dioclet. 708. 1.
Frontinus Ep. Salonitanus præcipuas partes in schismate ob eorum Capitulorum defensionem sibi desumpsit, & Ducem se præbuit Schismaticorum, qui ab eo dicti etiam sunt Frontinianistæ, 182. 1, *Illyricum Sacrum*.

a Justiniano Imp. e sede expulsus exulatum abiit. 183. 1.
Fulpinum urbs insulæ Veglæ. 190. 1. an sit, quod hodie appellatur Castrum *Musclum*. 190. 2.
Fulvius Consul Corcyra potitur. 40. 2
Furius Camillus primus Prætor. 109. 2. Furius Camillus Scribonius Prætor Dalmatiæ. 111. 2. hujus seditio contra Cladium Imp. & interitus. 237. 1.
Ad Fustianam, Aufustiana Antonini, urbs mediterranea Dalmatiæ. 157. 1

G

G*abinus* a Cæsare in Illyricum cum copiis missus magna clade afficitur a Dalmatis, e qua elapsus Salonam se recepit; ubi non diu post morbo interiit. 55. 2. & 56. 2. & 105. 1. 262. 1.
Gallaba oppidum Osrhoenæ non aliunde, quam ex Notitia Imperii notum. 174. 1. 2.
Galli. Duplex expeditio Gallorum ex Liburnia & Japydia. 29. 1. expeditio Delphica. *ibid.* utrum Galli ex Italia in Illyricum, an vero ex Illyrico in Italiam progressi sint. 11. 1
Garsia Loaisa quæ narrat de Roderico Archiep. Tolet, in dubium vocante S. Jacobi in Hispaniam adventum, falsa esse ostenduntur. 253. 1
Gelasius I. Pontifex Rom. scribit semel & iterum ad Honorium Ep. Salonitanum de lue Pelagiana in Dalmatiam irrepente. 182. 1. ejus decretum de libris apocryphis explicatur. 407. 2
Gengius, Ignatius, de naufragio D. Paulli in mari Adriatico scripsit. 180. 2
Gentius in regnum Illyricum successit Pleurato. 32. 2. magna pars Illyriorum ab eo desciscit. *ib.* Romanis infidus. 33. 1. de Gentio querelæ ad Senatum delatæ. 34. 1. 47. 2. cum Perseo fœdus jungit, & Romanis aperte bellum infert. 34. 2. ejus copiarum terrestres & navales. 35. 2. 48. 2. se cum uxore & liberis Anicio Prætori dedit. 36. 1. Bassaniam obsidet. 48. 2. ad Anicium in castra venit. 49. 1. cum uxore, & filiis, & fratre Romanam captivus mittitur. *ibid.* 2. Gentii tyrannidis descriptio. 89. 2. tritavus ac parens Gentii nomen Pleurati habuere. 90. 2
Georgius Salonitanus Ep. Joanni I. successit; ejus initia ad an. 285. referenda. 647. 2. ejus acta cum actis Georgii Palæstini confusa videntur. *ibid.* & 648. 1. ejus nomen in antiqua diptycha relatum, & in omnibus catalogis recensetur. 649. 1. de Georgio Salonit. rerum admirabilium effectore vetus traditio. *ibid.* 2. Dalmatarum insignis religio erga Georgium ad Salonit. potius, quam Palæstinum referenda. 650. 1. ex Martyrologio Hieron. eruitur noster Georgius. *ibid.* 2. Salonæ ruina Georgii Salonit. memoria extincta; & cultus vetustate abolitus. 652. 1. Acta Georgii Salonitani in Orientem perlata & permixta cum Actis Georgii Palæstini. *ibid.* 2. & apud Latinos recepta, & variis exemplaribus tradita. 653. 1. Militina, vel Melæna patria Georgii Salonitani, 659. 1. 2. dictus Cappadox, & Anicius ex gente, unde traxit originem. 660. 1. Melitenæ martyrium consummavit. 663. 1. ubi conditus? 664. 1. ejus martyrium an. 296. affigi oportet. 666. 2. supplicia ei inflicta quænam. 667. 2. 677. 1. 2. ingens animus atque imperterritus. 669. 2. Acta Georgiana auctore Jacobo de Voragine propriis ab actis sinceris Georgii Salonitani. 675. 1. Pugnam Georgii cum Dracone alii improbant, alii probant. 679. 1. nobis videtur allegorica. 680. 1. 2. ejus interpretatio Baronii. 681. 2. hæc

- pugna allegorica ad Georgium Salonit. spectat. 682. 1. post obitum Georgii pugna illa & victoria accidit. 683. 1. describitur. *ib.* 2. interpretationes variae huius pugnae. 684. 2. nostra interpretatio. 685. 1. 2. explicatur. 686. 1. 2. & seq. ante saeculum 7. Georgii Salonit. cultus apud Occidentales vigeat. 689. 1. Dies 23. Aprilis fortasse natalis utriusque Georgii. *ibid.* 2. dies festi Georgiani solemniter cultu celebrandi Spalati, & in aliis Dalmatiae locis. *ibid.* cultus Georgianus Romae & in Italia per antiquos. 690. 1. Mediolanensis. *ib.* in Gallia VII. saeculo antiquior. *ib.* 2. & seq. Tempia Georgiana in Dalmatia. 691. 1. in Occidente extra Dalmatiam. *ibid.* 2. & seq. Georgius Salonit. ibi sepultus, ubi martyrium subiit; inde Polam translatus, ubi etiamnum colitur. 693. 1. pars aliqua insignis Georgiani corporis Salonae reperta. *ibid.* & Romae deinde transvecta praeter exiguum particulam. *ibid.* 2. ratio discernendi reliquias utriusque Georgii. 694. 1.
- Georgius** martyr Palaestinus celeberrimus. 648. 2. fere coetaneus Georgio Salonitano. 651. 1. Acta Georgiana Graeca & Latina ex actis plurium martyrum conflata. *ibid.* 2. confusio Actorum Georgianorum unde orta. *ibid.* Georgii Palaestini acta simplicia. 653. 1. Historia Georgiana Graeca omnium, quae extant, vetustissima, non tamen antiquior saeculo septimo. *ibid.* 2. Epitome Georgianae historiae. *ibid.* & seq. historia Georgiana Metaphrasis, & Pseudo-Paliscratis. 654. 2. aliae historiae Georgianae Graece scriptae. 655. 1. 2. Historiae Georgianae Scriptores Latini. *ibid.* 2. & 656. 1. & seqq. inter Graeca & Latina exemplaria quid interlit. 657. 2. quadruplex discrepantia in Actis Georgianis. 658. 1. Patria S. Georgii Cappadocia Palaestina. *ibid.* 1. 2. duae patriae S. Georgii Militis, altera in Phoenicia, ubi ortus, altera in Palaestina, ubi educatus. 658. 2. fuit Cappadox dictus a regione, unde ortus. 660. 2. quae in urbe martyrium subierit. *ibid.* refellitur Nicomediense martyrium. 661. 1. item Melitenum. *ibid.* 2. Diospolis martyrio Georgii nobilitata. *ib.* at verosimilius est in aliqua Phoenicia, vel Aegypti urbe Georgium martyrio affectum. 662. 2. ubi conditus? 664. 1. & seq. ejus martyrium ad initia persecutionis Diocletianae revocandum. 665. 2. quae supplicia pertulerit? 667. 2. refelluntur argumenta, quibus Acta S. Georgii impugnantur. 671. 1. & seq. Cur e Romano Breviario lectiones de S. Georgio sublatae. 673. 1. Cur Acta Georgiana apud aliquos Martyrologos apocrypha dicta. 674. 1. Georgius Palaestinus in Oriente jam inde a quarto saeculo cultus. 688. 2. cultus Georgianus in Occidente post 7. saeculum institutus ad Palaestinum spectat. *ib.* loci ejus martyrii. 695. 1. & seqq.
- S. Georgii** scopulus in sinu Flanatico memorandum illustri perveterique Abbatia S. Benedicti. 201. 1
- Georgius** Spalatensis Archiep. caeterique Dalmatiae Episcopi ad Constantinopolitanum a Romano Patriarcha deficiunt. 185. 1. sed mox ad pristinam erga Patriarcham Romanum observantiam se referunt. 185. 2
- Gepides** urbes Dalmatiae inter Savum & Dravum adepti. 116. 1
- Girona**, seu Proteras, insula Dalmatica describitur. 196. 1. Traguriensis Episcopo, ac Praefecto subest. *ibid.*
- Glaucias** Rex Illyriorum ab Alexandro victus. 19. 2. causa belli inter Cassandrum Antipatri filium, & Glauciam. 20. 2. ejus foedus cum Cassandro. 21. 1. Apolloniam obsidet irrita collatu, & foedus cum Apolloniatis icit. 21. 2. Epidamnium recipit. *ibid.* ejus obitus. 22. 1.
- Glidentiones**, iidem ac *Glanditiones* Pliniani, populi Illyrici ad tertium Naronae conventum pertinentes. 58. 2. & 164. 2.
- Glinbuska** pagus Dalmatiae frequentissimus ubi situs. 159. 1
- Glodum** castellum supra Almissam describitur. 158. 2.
- Gortyna** Metropolis Apostolica. 296. 2. Titus, & Philippus ejus Episcopi, & totius Cretae Metropolitae. *ibid.* & 297. 1.
- Gotthi** duce Theodorico Italia potiuntur. 210. 2. non ante bellum Gotthicum, quod Gotthico in Italia regno finem attulit, copias navales habuisse leguntur. *ibid.* a Venetis bis maritimo praelio victi. 215. 2.
- Gotthica** in Dalmatia persecutio describitur. 183. 2. haec persecutio non satis certa. 184. 1
- Grabei** populi Illyrici sedis incertae. 165. 1
- Gradensis** Patriarchatus in Istria supra mare. 128. 1. 2. Aquilejensis sedes Gradum translata. 130. 2. 216. 2. Gradensis Patriarcha Primas Dalmatiae Occidentalis. 312. 1
- Gradus** oppidum littoreum Venetiae maritimae. 212. 2. a Saracenis obsessum liberatur. 220. 1
- Graeca** lingua olim in usu apud Dalmatas. 607. 1
- Graci** ter victi ab Antipatro. 20. 2
- Gravosa** portus, quem etiam S. Crucis appellant; ejus positio. 149. 1
- Gregorius** II. P. litteras dat ad Ursam Venetiarum Ducem, eumque hortatur, ut Exarcho opem ferat, & Ravennam a Longobardis captam imperio Orientis restituat. 218. 1
- Gregorius** Ep. Illiberitanus, Nicenae fidei vindex; ei Martyrologium Hispaniense falso tribuitur. 550. 1.
- Grona** urbs Dalmatiae Germanicae. 118. 2
- Gutka** amnis Gutzechae Chrobatorum Zupaniae. 153. 2.
- Gutzecha** Zupania Chrobatorum ubi sita. 153. 2
- Gynecium**, seu Textrinum, officina publica, cur sic dicta, & quid in ea conficeretur? 289. 1. huius officinae qui praerat, Procurator Gynecii appellabatur. *ibid.*

H

- H** **Adria** urbs Piceni an mari Adriatico nomen communicaverit? 203. 2
- Haavianus**; ejus savitia & odium in Christianos. 559. 1. vetuit, quempiam ob eam causam in iudicium vocari, quod Christum coleret. 560. 1. Edictum Salvianum promulgari iussit. 560. 2
- Haubertus** Monachus Bened. Hispanensis, antea ignotus, scripsisse fingitur historiam quamdam. 550. 2.
- Helena** Regina Chrobatorum in veteri Salona excisa aedes S. Mariae & S. Stephani construxit, & Monachis donavit. 449. 2. eandem Demetrius Svinimir restituit Archiep. Spalat. *ibid.* quanam fuerit haec Helena. *ibid.* & 482.
- Hemasini** populi Illyrici sedis incertae. 165. 1
- Hemiones** populi Liburni. 162. 2
- Henschenius**, Godefridus; ejus conjectura confundens S. Dominum Christi discipulum cum S. Dominio Salonit. Episcopo refellitur. 431. 2. & seq. ejus correctio quaedam non probatur. 464. 1. ejus error. 464. 2. rursus bis corrigitur. 475. 1. item. 486. 2.
- Heraclea** urbs ab Hyllo in Illyrico condita. 4. 2
- Hera-**

Heracleensis Exarchatus post Apostolorum statem conditi provinciae sex. 294. 1
Heraclea urbs ab Opiterginis in Venetis aestuariis condita. 216. 2. eo convocatum Concilium, in quo abrogato Tribunorum imperio Veneti Duces creant. 217. 1
 Ad *Herculem*; viginti nomine Herculis urbes Stephanus recenset, quarum una in Pannonia superiore, altera in Valeria. 176. 2. 177. 2
Hercules. Non omnia, quae de Hercule traduntur, fabulosa. 2. 1. post peregrinationem Hispaniensem, Gallicam, Italiam, in Epirum novam advenit. 2. 2. Dyrrhacho auxilium tulit. *ibid.* ab eoque regni parte donatur, quem Hercules Hyllus filio donavit. 3. 1
Hermes in Titilocum ad ecclesiam Dalmaticam administrandam substitutus. 266. 2. fuit Episcopus Regionarius Dalmatiae. 267. 1. 269. 2. 396. 1. ignotus Latinis, cultus a Graecis. 392. 2. 403. 1. commemoratus a Paulo in Epist. ad Romanos. *ibid.* fuit e numero 72. discipulorum. *ibid.* ejus ad Christum accessus, & prima evangelica missio. 393. 1. in cenaculo cum ceteris Spiritum S. excepit. *ibid.* Judaeam peragravit, & post Pauli conversionem Hierosolimam reversus sit Pauli comes & discipulus. *ibid.* 2. post interitum Claudii Imp. Romam venit, & sit Episcopus Dalmatiae. 394. 1. 2. tempus Dalmatici Episcopatus ab Hermo suscepti, ac gesti. 395. 1. 2. quae in Dalmatia praclare gesserit. 396. 2. ante Petri martyrium Dalmatiae Pontificatum deposuit. 397. 2. martyrio coronatus cum sociis apud Novas Patras. 398. 1. tempus, & occasio subeundi martyrii per conjecturam explicatur. *ibid.* 2. & seqq. liber Pastoris an huic Hermi sit adscribendus. 399. 1. & seqq. olim Hermes Sirmii venerationem diemque festum habuit, itemque in Dalmatia. 403. 1. ejus sacrae exuviae deperditae, sepulchrum ignotum. *ibid.* 2. Coemeterium Hermetis Romae, & Porta Atheniensis aliunde nomen accepere. 404. 1
Herodes, quo anno interierit. 237. 2. & seqq.
Herni Italia Dalmatiaque potiuntur. 210. 2. eorum rex victus & occisus, & regnum extinctum. *ibid.*
Herzegovina Dalmatiae Mediterraneae provincia, Ducatus etiam S. Sabae appellata, describitur. 159. 1. 2
Hesychius unus, & alter post Symphorianum immediati Episcopi Salonitani. 545. 1. acta Hesychiana deperdita. *ibid.* 2. suspicio est aliquid ab altero, vel utroque Salonitano ad Hispanum Hesychium esse translatum. 554. 2. & seqq. videtur ab ora maritima Dalmatiae & Salona ad Cartejam Apostolatus Hesychii Salonit. translatus, & Hesychio Hispaniensi affictus. 556. 2. item martyrium. 558. 2. & reliquiarum ejusdem inventio. 559. 1. Hesychii pro suo grege tuendo labores suscepti. *ibid.* 2. transfert corpus S. Domnii Salonam in aedem S. Mariae. 560. 1. Hesychius primus an. circ. 134. moritur. *ibid.* Hesychii II. curae & labores. *ibid.* moritur an. 140. & fortasse martyr. 560. 2. utriusque Hesychii sepulchrum ignotum, itemque reliquiae. 561. 1. utriusque cultus olim apud Salonitanos viguit, nunc obsoletus. *ibid.* SS. Hesychii plures ex indice Bollandiano. *ibid.* 2.
Hesychius cum sex aliis Evangelii propagandi causa in Hispaniam missus. 555. 1. civitas Hesychii Episcopatu insignis varie appellata, nusquam Carteja nisi apud Dextrum. 556. 1
Hierarchia Pontificalis in quatuor gradus distincta. 290. 1. ejus origo. *ibid.* 2. Hierarchiae Pontifica-

lis compendiosa descriptio. 298. 2. descriptio ecclesiasticae hierarchiae descriptioni orbis Romani, & provinciae ecclesiasticae provinciis civilibus aliquo modo respondent. 302. 1. hierarchia ecclesiastica in ordines varios descripta, & variis titulis distincta. 370. 1. 2. Antiquae hierarchiae eccles. ex tribus potissimum ordinibus compositae Christo auctore. 316. 2
S. Hieronymus, maximus ecclesiae Doctor, Dalmata. 179. 2
Hierosolyma Dalmatiae populi. 146. 1
Hispania dicta Spania, & Pannonia. 241. 1
Honophrius, sive Honorius I. Ep. Salonitanus Venantio an. 155. successit. 592. 1. in persecutione Aureliana probabile est mortem pro Christo optulisse. 593. 2
Honorius Ep. Salonitanus rescribit Gelasio I. Pontifici de haeresi Pelagiana in Dalmatiam non invecta. 182. 1
Honorius Imp. ad praesidium urbis sex millia pedum Dalmatarum adscivit. 171. 1
Hungari Dalmatiam Venetis eripiunt, sed fusi a Venetis fugatique tota Dalmatia excedere coguntur. 225. 1. Dalmatiam iterum aggrediuntur, & Venetos vincunt. *ibid.* variae deinceps bellorum inter Venetos & Hungaros vicissitudines; sed tandem Dalmatia fere integra in potestate Venetorum mansit. 225. 2
Humi in Italiam effusi a Venetis caesi, & ab Italia depulsi. 220. 1
Hydruntina insula a Mela memorata; ejus positio incognita. 193. 2
Hyllensis urbs ab Hyllis condita. 4. 2. ejus positio congruit cum situ Salona. 272. 2. eadem ac Salona. 273. 1. temporibus Trojanis aequas. *ibid.* Graecis ad expeditionem Trojanam 72. triremes subsidia misit. *ibid.* Hyllensis restituta, & dicta Salona. 273. 2
Hyllina regio bipartito divisa. 146. 1
Hyllini & *Bullini* gens eadem. 146. 1. unde *Bullini* dicti. *ibid.*
Hyllis peninsula Dalmatiae describitur. 145. & seqq. dicta Promontorium Diomedis. *ib.* non est Isthia, neque promontorium Stagni. *ibid.* longe minor est Peloponneso contra quam tradunt Schymnus & Scylax. 145. 2
Hyllus. Duo Hylli Herculis filii. 2. 1. Hyllus Herculis ex Melita filius parens Illyriorum. *ibid.* a patre regni parte a Dyrrhacho accepta donatur. 3. 1. ab eo Hyllini, ab Hyllinis Illyrii. *ibid.* duae urbes ab eo conditae, *Heraclea*, & *Hyllensis*. 4. 2. jure ac titulo regali praeditus. 5. 1. ejus interitus. *ibid.* Hyllus Graecos in Dalmatiam invenit. 91. 1
Hymani, quorum mentio apud Plinium solum habetur, populi Liburniae. 162. 1

I

S. Iacobus Apostolus quando martyrium subierit. 237. 2. praclarum testimonium de Jacobi Apostoli in Hispaniam profectio ex vita S. Clementis ab Hesychio Salonitano scripta. 249. 1. iter Hispaniense D. Jacobi per Illyricum & Dalmatiam. *ibid.* ejusdem Apostoli per Pannoniam transitus. 249. 2. argumentum chronologicum contra expeditionem Hispanicam D. Jacobi ab Henschenio refellitur. *ibid.* & seqq. Iacobus ante divisionem Apostolorum divino instinctu, & Apostolis ceteris consentientibus in provinciam sibi decretam profectus est. *ibid.* & 252. 1. quatuor annos in Apostolorum Hispaniensem insumpsit. 252. 2. qui potissimum traditione nititur. *ibid.* de Roderico Archiep. Tolerano in dubium revocatur.

- cante S. Jacobi adventum in Hispaniam quæ narrat Garcia Loaisa falsa ostenduntur. 253. 1. an S. Jacobus ex Hispania in Palæstinam regrediens Illyricum attigerit. *ibid.* 2. ex Hieronymi Comment. in Isaiam argumentum elicitur ad confirmandam expeditionem Hispaniensem D. Jacobi. *ibid.*
- Jacobus** de Voragine scripsit historiam S. Georgii. 657. 2. a multis per injuriam contemptus. 675. 1. ejus censura in acta Georgiana. *ibid.* 2. Georgiana cum dracone pugna non solum ab Jacobo, sed etiam ab aliis gravissimis viris recepta. *ibid.* fortassis Jacobus e Slavonico exemplari suam de Georgio historiam descripsit. 676. 1.
- Jacobus** Spalatenfis Lutheri assecla Dalmatia expulsus. 184. 2.
- Jader** fluvius Dalmatiæ describitur. 137. 2. Salonus dicitur in actis S. Domnii, Salon apud Anonymum Raven. an Salancon Apollonii sit, dubitat Ortelius. 276. 2. an Salonam præterflueret, vel interflueret? *ibid.* a Jadro rivus Spalatum perductus. *ibid.* pons Jadro prope Salonam impositus. 278. 1.
- Jadvera**, olim colonia Romanorum, nunc Dalmatiæ caput; ejus descriptio. 144. 1. Venetis se dedit. 221. 2. Venetorum imperio subducta non a Salomone Rege Hungariæ, sed a Cresimiro II. Rege Chrobatorum. 223. 2. a Venetis recuperata. 224. 1.
- Jadrenses** mare Adriaticum identidem infestantes a Venetis sæpe compressi. 229. 1.
- Jadrensis** Comitatus ubi positus. 155. 2.
- Jadrensis** ecclesia quos Episcopos suffraganeos habeat. 133. 2. quando evecta in Metropolim? 308. 2.
- Janizza** insula Dalmatiæ; ejus positio. 150. 2.
- Japydes**: eorum genus ex Illyriis & Celtis. 12. 2. in eos bellum a Romanis gestum. 53. 1. ab Augusto illatum. 58. 2. se dedunt Cæsari. 59. 2. montis Albii incolæ. 135. 1. S. Marci itemque Fortunati prædicatione exculti. 261. 1.
- Japydia** sub Agronis imperio ad Illyricum accessit. 38. 2. maritima & inalpina. 59. 1. utraque imperio Romanorum accessit. *ibid.* ora Japydica, seu prima pars Dalmatiæ oræ describitur. 142. 1. Japydia duplex Transalpina, & Cisalpina 152. 1. Cisalpina itidem duplex, prima & secunda; utriusque descriptio. *ibid.* Japydiæ secundæ urbes mediterraneæ. 152. 2. populi Japydici conventu Scardonitano exempti. 162. 1. quinam eisdem conventui adscripti. *ibid.* S. Epiphanius Galliæ vocabulo Japydiam videtur subjecisse. 258. 2. ex Japydia copiarum auxiliares ad bellum Trojanum contributæ. 273. 2.
- S. Ignatius** martyr cum victus Romam duceretur, aliquam Illyrici partem pedes pertransiit, & aliquid suæ curæ Apostolicæ in Illyrios derivavit. 265. 1.
- Illipula** in Hispania duplex. 558. 1. utraque longe abest ab Illiberi; itemque mons Illipula. *ibid.*
- Illustres** quinam dicerentur. 113. 1.
- Illyricum**; hujus vocabuli forma multiplex & varia. 1. 1. Originem hujus nominis Appianus ab Illyrio Polyphemi filio repetit; sed refellitur. *ibid.* 2. Stephanus ab Illyrio Cadmi filio, qui pariter improbatur. *ibid.* & 2. 1. ab Hyllō Herculis filio orti, & denominati Illyrii. 2. 1. fines Illyrici primigenii ac proprii. 3. 2. Illyricum primigenium idem ac proprium. 4. 1. Illyrici prima propagatio usque ad Titium flumen. 4. 2. Illyricum regnum ultra Drilonem usque ad Ceraunios montes prolatum. 17. 1. Illyrici regni fines contracti. 18. 2. quadripartito divisum. 27. 1. triplex Illyricum. 33. 1. Illyricum in tres regiones ab Anicio divisum. 36. 2. regiones Illyrico adjectæ sub imperio regum Celtarum. 37. 1. Illyrici fines in Venetiam prolati ab Herodoto. 39. 1. fines & regiones Illyrici sub regno Agronis. *ibid.* 2. fines Illyrici sub Pelasgis, Liburnis, & Celtis. 64. 2. latissimi sub Romanis. 65. 1. Descriptio Illyrici ex Appiano, Strabone, Svetonio, & Herodiano. *ibid.* 1. 2. Illyricum Quirinale. 66. 1. Illyricum tribus auctum provinciis. 68. 2. Illyrici provinciæ, omnino septemdecim. 70. 1. Illyrici Orientale & Occidentale. 71. 1. regiones ab Illyrico avulsæ. 73. 1. cur aliquot provinciæ Illyrici Occidentalis aut non sunt nominatæ in Novel. xi. Justiniani, aut non sunt attributæ Præfecto Justinianæ primæ. 75. 2. Justiniani Illyrici descriptio etiamnum servanda. 79. 1. Refelluntur ii, qui hodiernum Illyricum Dalmatiæ & Liburniæ finibus circumscribunt. 79. 2. Illyrici nomen jampridem exsolevit. 80. 1. provinciæ Illyrici hodiernæ. *ibid.* Prima divisio Illyrici in universale, & peculiare, & proprium, & descriptio Illyrici universalis. 80. 2. descriptio Illyrici peculiaris, ejusque divisio. *ibid.* & seq. descriptio Illyrici proprii. 81. 1. cur dictum Illyricum proprium. 81. 2. fines Illyrici proprii. 82. 1. secunda divisio Illyrici in Orientale, & Occidentale. 83. 1. 84. 2. e tribus Illyrici diæcesibus una Occidentali, duæ Orientali Illyrico attributæ. 85. 1. fines utriusque Illyrici. *ib.* Tertia divisio Illyrici Maritimi & Mediterranei. 85. 2. quarta divisio Illyrici antiqui, & hodierni, & utriusque fines. *ibid.* & 86. 1. divisio tripartita Illyrici Regii, liberi, tyrannici a Schymno tradita non congruit cum Schymni ætate. 89. 1. ad exordium nominis Dalmatici referenda est. 89. 2. extrema pars Illyridis ultra Drilonem ab Græcis habitata, dictaque Illyris Græca. 92. 1. Illyricum Occidentale Præfecto Prætorio Italiæ subiectum est sæculo iv. 93. 1. receptum de Barbaris sæculo vi. Dalmatiæ communi vocabulo appellari cœpit, & Præfecto Justinianæ primæ attributum. 93. 2. provincia Illyrica in Occasum usque ad Titium prolata, & in duos conventus divisa. 103. 2. Græci post Occidentem amissum Illyrici vocabulo Orientale tantum Illyricum subjiciunt. 116. 2. receptas provincias Illyrici Occidentalis non Illyrici, sed Dalmatiæ vocabulo impertiunt. 117. 1. Illyricum & Dalmatia pro Synonymis habitata. 131. 2. 132. 1. Illyrici fines ante Augustum. 132. 1. Cur pars Illyrici Orientalis superior, Occidentalis inferior dicta. 133. 1. Illyricum maritimum ex Japydia, Liburnia, Dalmatia, Illyrico proprio constans. 151. 2. Illyrici simpliciter dicti vocabulo intelligi solebat apud Græcos Illyricum Orientale, a quo sejuncta erat Dalmatia. 173. 2. Illyrici ecclesiastici fines & provinciæ. 234. 1. & origines Apostolicæ. *ibid.* Illyricam ecclesiam conditam esse ab Apostolis admodum verisimile. 234. 2. Illyrici vocabulo neque Macedonia, neque Achaja temporibus Apostolicis suberant, sed Dalmatia, Noricum &c. 245. 2. cuinam Apostolorum proprie ac nominatim Illyrica provincia decreta fuerit? 255. 1. Illyrica ecclesia vere Apostolica. 271. 2. ex Illyrico copiarum auxiliares ad bellum Trojanum contributæ. 273. 2. in Illyrico tres olim Primates Sirmienfis, Thessalonicensis, & Achridanus. 310. 1. 2. posterioribus sæculis quartus Illyrici Primas Spalatenfis. *ibid.* 2.
- Illyrii** ab Hyllō, & Hyllinis nomen sortiti. 3. 1. Illyrii primigenii ac proprii inter Naronem & Dri-

- Drilonem*. 3. 2. antiquitus finitimi Liburnis. 4. 2. vincunt Molossos. 14. 1. novam Græcorum coloniam oppugnantes a Prætoribus Dionysii repressi, victique sunt. 14. 2. Dionysio Juniore Imperante copiis & opibus maritimis augeri incipiunt. 16. 1. Illyriorum bella cum Macedonibus. 17. 1. eorum pugna cum Molossis. 17. 2. Amyntam regno expellunt. *ibid.* reges Macedones vestigales Illyriis. *ibid.* victoria Illyriorum de Macedonibus relata. 18. 1. victi a Macedonibus, horumque vestigales redditi. 18. 2. copias ad expeditionem Persicam Alexandro M. suppeditant. 20. 1. jugum Macedonum excutunt. 20. 2. inventores navium Liburnarum. 23. 2. vexant Issenses socios & amicos Romanorum. 24. 2. Illyriorum expeditiones contra Græcos, & Epirotas, & victoriam. 25. 1. Issam obsident. 25. 2. & Corcyram, quam post navalem victoriam per deditorem capiunt. 26. 1. Dyrrhachiensi urbe propemodum capta excedere coacti. *ibid.* a Romanis subacti. 26. 2. Philippo contra Ætolos auxilia mittunt. 28. 2. Ætolos in fugam avertunt. 29. 1. magna pars Illyriorum a Gentio desciscit. 32. 2. Illyriis Anicius dat aliis libertatem, aliis immunitatem. 36. 1. Illyrii Adriaticam navigationem infestam faciunt. 40. 2. vel subacti, vel in amicitiam a Romanis accepti. 41. 1. Illyrii fere omnes a Celtis oriundi. 65. 2. primi transmarinarum gentium in ditionem populi Romani venerunt. *ibid.* Illyrii proprie dicti, idem ac Dalmatæ. 69. 1. Hylini, sive Illyrii variis vocabulis inter se distincti. 94. 2. in bello civili Cæsaris & Pompeii Illyrii Cæsaris partes secuti. 104. 2. maris dominium a Siculis ad Illyrios devolutum. 208. 1. Illyrici Celtæ ab Liburnis rei maritimæ scientiam addiscunt. *ibid.* Illyriorum copiæ maritimæ paulatim auctæ. *ibid.* navales opes validissimæ, & expeditiones maritimæ ac victoriæ. 208. 2. Illyricum mare appellatum ab Illyriis ejusdem nominis. 209. 1. res Illyriorum a Romanis diminutæ, ac demum profus exersæ. *ibid.* Illyrii vestigales facti Romanorum. 209. 2.
- Illyrius* Polyphemi filius; alter Cadmi filius; a neutro Illyrii orti. 1. 2.
- Imota* lacus Dalmatiæ describitur. 138. 1. 2.
- Imperium Romanum* divisum in Orientale, & Occidentale; hæc divisio adumbrata sub Diocletiano. 83. 1. post Constantinum imperium trifarium divisum. 83. 2. bipartito divisum inter Valentianum & Valentem. *ibid.* divisio stabilis imperii Orientalis & Occidentalis Arcadio & Honorio tribuenda. 84. 1. provinciæ, & fines utriusque imperii. 84. 2. Imperium & Illyricum Occidentale a Barbaris vastatum, & discerptum. 85. 1. ab Justiniano magna ex parte recuperatum in unum coaluit. *ibid.* imperii Occidentalis interitus. 213. 2. imperii Orientalis clades. 217. 2. imperii Occidentalis restitutio. 219. 1. imperium Orientis a Græcis ad Latinos translatum. 228. 2.
- Inaronia* oppidum Dalmatiæ, ex sola tabula Peutingeriana notum; ejus positio. 148. 1.
- Inscriptio* Marcianæ Basilicæ affertur, 130. 2. ejus interpretatio. 131. 1.
- Insulæ* Illyricæ per Constantinum attributæ. 70. 1. Insularum Dalmatiæ multitudo, opportunitas, & commoditas. 186. 2. earum divisio tripartita in Japydicas, Liburnicas, Dalmaticas. 187. 2. de insulis Illyricis, qui antiqui Geographi, quæque scripserint. *ibid.* insulæ minores sinus Flanarici, Electrides olim dictæ. 192. 1. Mentorides ubi? 193. 1. Liburnides apud Strabonem 60. dictæ videntur fere omnes insulæ Illyricæ. 193. 2.
- in Strabonis vulgatis exemplaribus 40. solummodo dicuntur. *ibid.* olim a Liburnis incolis & possessoribus omnes insulæ propter littus Illyricum dictæ Liburnides. *ibid.* Liburnides proprie dictæ sunt, quæ adjacent littori Liburnico. *ibid.* & seq. insulæ triplicis nominis apud Plinium, Creteæ, Liburnicæ, Celadussæ, & quænam sint. 195. 1. Elaphitæ Plinianæ quænam? 200. 2. insulæ recessus intimi maris Adriatici quando habitari ceptæ. 211. 2.
- Intercisa* urbs Pannoniæ inferioris ante Valeriam conditam; postea Valeriæ finibus contenta. 176. 2.
- Interfrurini*, gentes Illyricæ, sed positionis incognitæ. 58. 2.
- Interpretes* Apostolici quinam, & eorum officium. 361. 1. 2.
- Joannes* Apostolus fundator Exarchatus Ephesini, & vere proprieque Exarchus. 293. 1. post exilium novis ecclesiis auxit diæcesim Asianam. *ibid.* 2.
- Joannes* Papa VIII. epistolis ad Dalmatas scriptis eos ad Patriarchalis Romanæ sedis obedientiam reducit. 185. 1. 2.
- S. Joannes Chrysostomus* in sacra diptycha restitutus jussu Innocentii P. 313. 1.
- Joannes* I. Episcopus Salonitanus Agapito successit, 633. 1. 637. 1. ejus Episcopatus cum imperio Aureliani & Pontificatu Romano Felicis compositus, & ad imperium Diocletiani perductus. *ib.* unde ejus Acta sint petenda. 633. 2. Leontium Episcopum consecravit, & præfexit ecclesiæ Epetinæ. 634. 1. Electus Episcopus an. 275. mense Augusto. 640. 1. ejus obitus ad initia Diocletiani referendus. 645. 1. si martyr fuit, quando martyrium passus sit. *ibid.*
- Joannes* II. Ep. Salonitanus an. 298. Theodoro suffectus est. 706. 2. ejus obitus, vel martyrium. 707. 1.
- Joannes* III. quando electus Salonitanus Ep. 708. 1. an. Ch. 304. defunctus est, & fortasse martyr. 715. 2.
- Joannes* Ep. Anconitanus sæculi decimi addendus Catalogis Episcoporum Anconit. ex Concilio Spalatensi. 304. 2.
- Joannes* Archiep. Spalat. transfert Salonis Spalatum corpora SS. Domnii & Anastasii. 471. 1. & seqq.
- B. Joannes* a Fulgineo in Diomedæas insulas se recipit. 507. 1. ibidem templum Deiparæ condit. *ibid.* 2. redit in patriam, & martyrio afficitur. *ibid.* auctor cultus S. Domnii in insulis Diomedæis, cui etiam construxit ædiculam. *ibid.*
- Joviani*, & Herculiæ fuere duæ legiones, e veteranis confectæ a Diocletiano, & Maximiano Imp. 170. 2. unde sic dicti. *ibid.* Imperatorum proxime a tergo præsidii causa sequebantur. *ibid.*
- Ippasini*, gens Illyrica, Tauriscis finitima. 58. 2.
- Iris* Illyrica comparata cum unguento regali Parthorum. 166. 2. optima circa Naronem & Drilonem in Dalmatia. *ib.* unde sit appellata. *ibid.*
- Issa* civitas a Dionysio Syracusano condita. 14. 1. eoque coloniam Syracusiorum invexit. *ibid.* ab Illyriis obsessa a Romanis liberatur. 26. 2. a Teuta obsessa. 40. 2. 99. 1. a Romanis obsidione exempta. 41. 1. 99. 2. Issa cum Epetio & Tragurio Romanis se dedit. 55. 1. dicta etiam Alexandria. 542. 1.
- Issa* Insula Dalmatica, antiquarum rerum monumentis ac veterum litteris celebris. 197. 2. ejus positio & descriptio. 198. 1. Issa a Lissa, & Lisso distinguenda. *ib.* dicta etiam Isauria. 486. 1. 2.
- Issenses* Syracusiorum colonia. 14. 2. 91. 2. partem oræ Illyricæ occupant, Tragurium, & Epetium ædificant. 15. 1. 91. 2. ab Illyriis vexati a Romanis

- manis auxilium petunt . 24. 2. 101. 2. Iffensium subsidia maritima Romanis ad primum bellum Punicum collata . *ibid.* Romanis operam & auxilia præbent in secundo bello contra Philippum Macedoniæ regem . 32. 1. liberi & immunes ab imperio Regum Illyricorum . 39. 2. ab Ardiæ obsessi . 99. 1. liberantur . *ibid.* 2. se Romanis tradunt . 104. 1. Iffeorum nomen olim celebre . 197. 2. eorum maritima potentia . 198. 1. Iffenses Romanorum socii . *ibid.*
- Isthmus* Hyllis peninsulæ describitur . 147. 1.
- Istri* a Romanis perdomiti . 28. 1. Italiæ oram depopulantur . 33. 2. Romanorum castra capiunt ac diripiunt . *ibid.* & 45. 2. Istri victi , & Istria Romanis dedita , *ibid.* Istri gens Illyrica . 39. 1. descriptio primi & secundi belli Romanorum in Istros . 45. 1. & *seqq.* Istri a Venetis opem contra piratas petunt . 221. 1. mare Adriaticum infestantes repressi . 229. 1. S. Marci , itemque Fortunati prædicatione exculsi . 261. 1
- Istria* insula a Scylace memorata ubi posita , incertum . 193. 1
- Istria* sub Agronis imperio ad Illyricum accessit . 38. 2. confecto secundo bello Punico ad imperium Romanum adjuncta est . 47. 1. ab Illyrico disjuncta ab Augusto . 73. 1. & Italiæ attributa . 107. 2. An Istria sit Dalmatia supra mare ? 128. 1
- Venetia & Carnia dicuntur Istria supra mare , *ib.* Istria proprie dicta adjudicata Patriarchæ Aquilejensi . *ibid.* Istria supra mare , & Dalmatia supra mare synonyma . 129. 1. Istriæ nomen in Dalmatiam Illyricam prolatum . *ibid.* Cur Istria appellata sit Dalmatia supra mare . 130. 1. Istria ac Dalmatia idem significant , itemque Venetia . 131. 1. Istria & Carnia ante Carolum M. Dalmatiæ vocabulo appellata . 131. 2. Istria & Carnia quamvis ab Illyrico avulsæ , non tamen Illyrici vocabulo appellari desierunt . 132. 1. modo Illyricum , modo Dalmatia promiscue dicta . 132. 2. Istria Venetis se dedit . 221. 2
- Italia* non in provincias , sed in regiones ab Augusto divisa . 108. 2. denominata fuit Saturnia amplius duobus sæculis , antequam Saturnus juxta calculos Eusebianos in Italia post Janum rerum potiretur . 202. 1. dicta fuit Saturnia vel ab antiquiore Saturno rege , vel a Saturno Deorum primo . *ibid.* & 2. dicta Italia ab Italo ex Arcadia oriundo , antiquissimo rege Italiæ . 204. 1. longe ante bellum Trojanum referta Pelasgorum coloniis . 204. 2
- Itinerarium Antonini* non solum ad militares expeditiones conficiendas , sed etiam in commodum Magistratum provincialium fuit descriptum . 110. 2. emendatur . 144. 2. quæ scripserit de insulis Illyricis . 188. 1
- Julianus Toletanus* qui fuerit ? falso dicitur auctor Chronici Hispaniensis . 549. 2
- Julius Cæsar* ; ejus opes , potentia , Magistratus , res gestæ . 54. 1. de more Italiæ conventus peragit , ac deinde in Illyricum proficiscitur , bellum Pirustis illaturus , qui metu perterriti imperata faciunt . *ibid.* 2. bellum decimum Illyricum , quintum Dalmaticum per Duces suos haud prospere gerit . *ibid.* bellum civile Cæsarem a bello Dalmatico avertit . 55. 2. ci Illyricum , & Gallia utraque decreta . 103. 2. copiæ Cæsarianæ a Dalmatis cæssæ . 104. 1. confectis bellis civilibus Romæ triumphat . 105. 1. Dalmatis obsides imperat , & tributum imponit . *ibid.* renovator Salonitanæ coloniz . 285. 1
- Julius Tassibumus* Prætor Dalmatiæ ad 9. annum ære Christi . 111. 2
- Jus Italicum & provinciale* ; res Italicæ & provinciales distinguere solebant . 108. 2
- Justiniana prima* a Justiniano Imp. condita . 74. 2. in eam translata Præfectura Illyrica & Primatus ecclesiasticus . *ibid.* plures Justinianæ a Justiniano conditæ . 75. 2. a Bulgaris capta , & deinde Bulgarorum Metropolis dicta . 77. 1. caput totius Illyrici civilis , & ecclesiastici . 78. 2
- Justinianopolitanus* Antistes , ejusque jura ac privilegia . 78. 2. amisso Primatis nomine in ordinem Metropolitanorum hodie redactus est . 79. 1
- Justinianus* Ep. Salonitanus post Justinum I. 599. 1. obiit martyr Maximino ecclesiam persequente . 600. 1
- Justinianus* Imp. Noricum Francis permisit . 73. 2. diæcesim Macedonicam Illyrico detraxit . 74. 1. ejus patria . *ibid.* patriam suam amplificat ornatque . 74. 2. Præfecturam Illyricam , & Primatum ecclesiasticum transtulit ad Justinianam primam cum variis Illyrici provinciis . *ibid.* & *seq.* Imperium & Illyricum Occidentale a Barbaris vastatum & discerptum magna ex parte recuperat . 85. 1. plures Justinianæ urbes ab eo conditæ . 75. 2. maris Superi ab Istria & Ravenna usque ad fauces Hydruntinas curam & imperium Justinianus recepit . 215. 1
- Justinus* pro Christianis apologiam ad Imp. Antoninum scripsit . 569. 1
- Justinus* I. Episc. Salonitanus subrogatus Cæsario . 598. 2. obiit Alexandro imperante . 599. 1
- Juvavia* , seu castrum Juvense , urbs Norici , nunc Bavariz . 177. 2
- Juvnalis* locus explanatur . 445. 2

K

K *Abiack* amnis Dalmatiæ describitur . 138. 2

L

L *Abeata* populi Illyrici , lacum , quem nunc lacus Zentæ seu Scutari dicitur , circumcolebant . 165. 1

Labeatis lacus Dalmatiæ describitur . 140. 1

Lacinienses populi veteris Japydiæ ubi siti , ignoratur . 162. 2

Lacromas , seu S. Marci scopulus ; ejus positio , & descriptio . 200. 2. ibi monasterium Benedictinum Congregationi non Meliteni , sed S. Justinæ adscriptum . *ibid.*

Ladislaus Rex Hungariæ post Reges Chrobatorum extinctos , Chrobatiam Cisalpinam invasit , sed regione maritima ac ditione Venetorum intacta , reversus est in Hungariam . 224. 1. Nullus Regum Hungariæ ante Ladislaum arma in Dalmatiam intulit . 223. 2

Lagusta insula Dalmatica ; ejus varia nomina . 199. 1. natura regionis . *ibid.* subest Ragusinorum Republicæ . 199. 2. a Venetis capta , & urbs diruta . 222. 1

Langobardi Italiam fere omnem occupant . 216. 2. Venetis infesti . 217. 1. Ravenna potiuntur . 218. 1. a qua a Venetis expulsi , illam iterum adoriuntur & capiunt . 218. 2. Langobardorum in Italia regni interitus . 219. 1

Lataurum urbs Phæniciz . 174. 1

Lazius erroris arguitur . 154. 2

Lembi Illyrici navalibus præliis apti . 23. 1. in secundo bello Macedonico lembi Iffeorum erant ex genere Liburnarum . 171. 2

Lenigrada Chrobatorum insula , ea sorte quam Plinius *Colentum* , nunc *Mortarium* vocant , a Venetis

metis capta. 322. 1
Leo Ep. Prænестinus ſæculi decimi addendus catalogis Episcoporum Prænест. ex Concilio Spalatensi. 304. 2
S. Leonis Papæ locus a duplici mendo purgatus. 642. 1
Leracovichius corrigitur. 136. 2
Liberatus Monachus Gerundensis, ut fingitur, auctor suppositus cuiusdam hystoriæ universalis. 550. 2
Liburna genus machinæ militaris ad similitudinem navium Liburnarum. 172. 1
Liburnæ naves unde dictæ. 8. 2. earum descriptio. 23. 2. & usus in præliis maritimis. 171. 1. earum quinam auctores, *ibid.* in primo bello Punico, & navali prælio Romani Liburnis egregie usi. *ibid.* in prælio Adriatico egregia opera Liburnarum. 171. 2. earum varia forma, magnitudo, & descriptio. *ibid.*
Liburni gens Asiatica longe lateque per Europam diffusa. 6. 2. post captam Trojam in Illyricum atque Italiam effusi. 7. 1. occupant Illyricum. *ibid.* a Liburnis nomen regioni, & insulis Illyrici impositum. 7. 2. ab iis mare Adriaticum dictum Liburnicum. *ibid.* & Phœcia occupata. *ibid.* & 8. 1. Colchi Liburni in Istria & Illyrico. 8. 1. & 204. 2. florent in Illyrico, & Italia, ac maris imperium obtinent. 8. 1. ab iis naves Liburnicæ. 8. 2. dicti etiam Illyrii. 9. 2. eorum opes & potentia. *ibid.* & 205. 2. foedere ac societate cum Etruscis conjuncti. *ibid.* & 206. 1. 2. Liburnorum opes accisæ a Corinthiis, Celtis, ac Siculis. 10. 1. & 207. 1. 2. Liburni & Celtæ in unam gentem coaliti, dictique Illyrii. 13. 1. Liburnorum Republica. 33. 1. legatos ad Cæsarem opem imploratum contra Dalmatas mittunt. 55. 1. 2. seque in fidem Romanorum tradunt. 104. 1
Liburnia sub Agronis imperio ad Illyricum accessit. 38. 2. in potestatem Romanorum venit. 55. 1. Liburnia pars Dalmatiæ apud Vegetium. 108. 2. ora Liburnicæ descriptio. 143. 2. Liburniæ in quinque Zupaniis divisio. 155. 2. populi Liburniæ conventu Scardonitano exempti. 162. 1. dicta etiam Libya. 686. 1
Licka Dalmatiæ fluvius, ejusque descriptio. 137. 1
Liesina urbs & arx in insula cognomine, seu Phæria, describuntur. 197. 2
Lingus urbs & regio a Romanis data Pleurato Illyriorum regi. 32. 2
Linus Romæ a Petro consecratus, adjutorque regiminis Episcopalis Romani adscitus. 242. 1. Vicarius Petri. *ibid.* deinde post martyrium S. Petri verus Pontifex. *ibid.* initia Pontificatus S. Lini ad quem annum referenda. *ibid.* de Lini Pontificatu sententia Henschenii. 523. 2
Lissii, & **Daqrsii** apud Senatum queruntur agros suos a Dalmatis infestos esse. 51. 1
Lissus, & **Issa** duæ coloniæ Syracusiorum ab Dionysio conditæ. 15. 1. 91. 2. Lissus urbs & portus, in quo classis Dionysiana ad maris præsidium. 16. 1. a Philippo Macedonum rege capta. 30. 1. Lissi descriptio. 151. 1. a Constantinopolitanis Scriptoribus Elisius vocatur, nunc **Alessio** dicitur. 151. 2
Litfa, nunc **Licka**, Zupania Chrobatorum ubi sita. 153. 2
Littus Britannicum quid sit? 175. 2, Littus Saxonicum quale? 178. 1
Livius emendatur. 36. 2
Liunum arx Dalmatiæ; ejus positio. 158. 2
Lopfi populi Japydiæ ab Loplica urbe appellati ad fretum Morlachæ. 162. 2
Loranum oppidum in isthmo Hyllis peninsulæ,

nunc **Laurecina** dictum. 147. 2
Lotophagi proxime ab ostio Titii ante Bullinos ora Dalmaticam incolebant. 146. 1
Lucevius, Jacobus, Ragulinus Annates sive Reipublicæ scripsit. 180. 2
S. Lucas Apostolus Dalmatiæ. 258. 1. Evangelium ab eo prædicatum in Gallia non transalpina, sed Cisalpina aliqui tradunt. *ib.* explicatur Epiphani. 258. 2. in Dalmatiam advenit post Paulum Romanæ custodia omissum an. 58. vel 61. 259. 1. Dalmatarum erga S. Lucam eximia religio ejus in Dalmatiam adventum confirmat. *ibid.* de corpore S. Lucæ Cpoli in Boffinam translato Boffinensium opinio. *ibid.* quæ ad corpus non Evangelistæ, sed alterius S. Lucæ referenda est. 259. 2. Hermi utilem operam præbuit. 396. 1
Lucius Historicus Dalmata confutatur. 89. 2. erroris arguitur. 95. 2. bellum contra Dalmatas a P. Nasica gestum imprudens prætermisit. 102. 1. 2. quæ scripserit. 180. 2. & seq. ejus error. 610. 2. & 741. 2
Luibus, sive **Aleop**, insula Japydica, ejusque descriptio. 193. 1
Luitprandus Ep. Cremonensis. 549. 1. ejus opera genuina; chronicorum Hispaniensium continuatio eidem supposita. *ibid.*
Lussonium, **Lusianum** Antonino, oppidum olim Pannoniæ inferioris, deinde Valeriæ attributum. 177. 1
Lyncæstæ a Romanis Pleurato dati. 90. 1. nunc Illyrico, nunc Macedoniæ cur attributi. *ibid.* & 2

M

M **Acarsca**, Dalmatiæ civitas; ejus positio. 148. 2
Macedonia Illyrico adjuncta, ejusque descriptio. 70. 1. duplex, prima & secunda, 77. 2. secunda a Hierocle descripta non videtur eadem illa, quam Justinianus a Thessalonicensi Primatu divulsit. *ibid.* sed diversa, idest Epirus nova. 78. 1. Macedonia ab Illyrico avulsa. 78. 1
Macer Prætor Dalmatiæ apud Martialem. 111. 2
Macrinus Dalmatiæ & Pannoniæ præpositus sæculo quarto. 115. 1
Mæsia; ejus descriptio, & divisio. 67. 1. eam cum Illyrico Tiberius conjunxit. *ib.* Mæsiæ populi. *ib.* Mæsia inferior a Constantino ab Illyrico divulsa. 69. 2. 73. 1. Mæsia inferior & Scythia cum Thracia ab eodem conjuncta. *ibid.* Mæsia prima dicebatur, quæ superior, secunda, quæ inferior appellabatur. 174. 2
Magister militum successit Legato. 172. 1. ejus dignitas, ac officium. *ibid.* duo magistri Militum instituti a Constantino, plures a Theodosio. 172. 2. hi deinde ad pauciores redacti, in Oriente quinque omnino constituti; in Occidente tres. *ibid.* ex illis quinque duo appellabantur Præsentes, & cur? *ibid.* Magistri Militum tres in Occidente, 175. 1. Magister proprius in Dalmatia creatus post extinctum imperium Occidentale. 175. 2
Magistri Militum pro Ducibus apud Venetos constituti. 217. 2
Magnus Episcopus Opiterginus, urbe a Langobardis excisa, in æstuarium cum populo se recipit, & Heracliam condit. 216. 2
Magnus Portus locus Britannicæ ubi situs. 178. 1
Majurbium oppidum listoreum Venetiæ Maritimæ. 212. 2
Manii antiqui populi Illyrici; eorum regio. 95. 1
Manipulus Militum dicebatur de peditibus. 178. 1
Marcella pedissequa S. Marthæ, oriunda ex Pannonia,

- nia . 265. 2. post obitum S. Marthæ in patriam
reversa apud suos populares munere Apostolico
functa esse dicitur . *ibid.* SS. Anselmo & Ambro-
sio ad Christianos instituendos operam navasse
traditur . 266. 1
- Marcellus*, Antonius, Dalmata litteris illustris .
180. 1
- S. Marcus* Evangelista, vel per se, vel per suos di-
scipulos in Pannoniam & Japydiam Evangelium
inexit . 261. 1. SS. Marcus & Lucas fundatores
ecclesiæ Laureacensis; *ibid.* Carni, Istri, Japy-
des, Pannonii S. Marci, itemque Fortunati præ-
dicatione exculti . *ibid.*
- Marcus Antonius de Dominis* Dalmatarum fidem la-
bescere frustra conatus in Angliam confugit .
184. 2
- Mare Mediterraneum* interdum appellatum Adriati-
cum . 204. 2
- S. Maria* Scopulus in sinu Rhizonico describitur .
201. 1
- S. Maria de Scalpello* alter scopulus in eodem sinu
celebris ob thaumaturgicam B. Mariæ imaginem .
201. 1
- Marnavitus*, Joan. Ep. Bosnensis erroris arguitur .
427. 2
- S. Martinus* primus omnium Confessorum coli cœ-
ptus . 315. 1. 475. 1
- Martinus* Abbas missus in Dalmatiam a Jo: IV. P.
ad redimendos captivos, & corpora SS. Marty-
rum inde Romam transferenda . 461. 1. quis fue-
rit . 573. 1. idem fortassis ac Martinus, qui post
Theodorum ecclesiam Romanam gubernavit . *ib.*
- Martiobarbali* quid? cur sic appellati Milites qui-
dam . 170. 2
- Martyres* solummodo in primæva ecclesia excitatis
monumentis colebantur . 446. 2. eorum sacella
memoriæ appellata . 447. 1. interdum Milites ap-
pellati . 460. 2. martyrum corpora ex abjectis in
amplissima loca transferendi mos antiquissimus .
462. 2. martyrum sepulchris aliqua nota apponi
solebat, unde possent dignosci . *ibid.*
- Martyrologium* Hieronymianum emendatum . 413.
2. & 459. 2. & Bedæ . 413. 2. ut & Ussardi Bru-
xellense . *ibid.* Martyrologii Caudiacensis formu-
la scæde corrupta restituitur . 469. 2. Martyrolo-
gii Hieron. Lucensis vel corrigenda, vel ad alium
Anastasium referenda . 741. 2. & seq.
- Marulus*, Marcus, Dalmata, litteris egregie excu-
tus . 180. 2
- Massaron* Mons Dalmatiæ ubi situs . 158. 2
- Mathis*, seu *Matias* amnis Dalmatiæ . 151. 1
- S. Matthias* an inter Apostolos Illyrici annumeran-
dus . 254. 2. Dardanos & Triballos gentes Illyri-
cas Evangelicis præceptis excoluit Æmilio San-
ctorio auctore . *ibid.*
- Matthias Flaccius* Illyricus hæresiarcha Dalmatia
expulsus . 184. 2
- Maurilius*, seu *Marelius* Judex in Actis S. Domnii vi-
detur nomen ex duobus vocabulis conflatum, pro
M. Aurelius . 414. 1. ejus præfectura Dalmatiæ
extraordinaria . 440. 2. quando contigerit . 441. 2
- Mauroluci* error . 610. 2. & 741. 2
- Maximus* Ep. Cæsaraugustanus; ejus opera deperdi-
ta: chronicon eidem affectum . 548. 2. Monachus
Benedictinus falso dictus, & distinguendus a Mar-
co Maximo Benedictino . 549. 1
- Maximus I.* Episc. Salonitanus successit Honorio I.
593. 2. verisimile est M. Aurelio Imp. martyrii
palmam adeptum fuisse . 594. 2
- Maximus II.* Episc. Salonitanus successit Antonino
Valeriano Imp. 602. 2. an. 271. defunctus . 603. 2
- Mezæi* populi Liburniæ . 162. 2
- Medea* in templo Dianæ deposita . 188. 2. Absyr-
tum fratrem, a Jafone interfici curavit . 189. 1
- Medeon* urbs Illyrici a Livio memorata ubi locanda .
160. 2
- Media* insula Dalmatica; una ex Elaphitis Plinia-
nis, describitur . 200. 2
- Medunum* oppidulum Dalmatiæ, an Medeon, de quo
Livius . 160. 2
- Mela* quæ scripserit de insulis Illyricis . 188. 1
- Melada*, seu *Meleta*, aut *Makata*, insula Japydica de-
scribitur . 193. 1. ejus urbs itidem Melada . *ibid.*
- Melcomani* populi Illyrici a solo Plinio memorati,
positionis incertæ . 164. 2
- Melita* insula Dalmatica; ejus multiplex nomen .
199. 2. Melitæi catuli non ex hac insula, sed ex
Melita Africana . *ibid.* in Dalmaticam Melitam,
non Africanam ejectus e naufragio D. Paullus .
ibid. descriptio insulæ . *ibid.*
- Memoria* quænam dicerentur . 452. 1. & cur sic di-
cæ . 455. 1
- Mentores* Japydiæ populi . 162. 1
- Mentorides* insulæ Japydicæne sint, an Liburnicæ .
193. 1
- Merigne*, lacus Dalmatiæ describitur . 137. 2
- Merromeni*, gens Illyrica, eadem forte ac *Malcoma-
ni*, de quibus Plinius . 58. 2
- Metellus* Consul Salonam aggreditur . 278. 2. Ro-
mam reversus triumphat de Dalmatis . 279. 1
- Methaumacum* oppidum littoreum Venetiæ mari-
timæ . 212. 2. post Heracliam excisam sedes Du-
cum Venetorum . 219. 1
- Metropoles* post conventus sublato institutæ . 112. 2.
Origo Metropoleon, & provinciarum ecclesia-
sticarum . 271. 1. Metropolis quid sit? 286. 2.
Metropoles antiquissimæ & Apostolicæ . 296. 1.
in Asia minore, in Græcia, in Macedonia . *ibid.*
in Asia propria, in Creta . 296. 2. sunt qui tem-
poribus Apostolicis plures ecclesiasticas Metro-
poles in Italia & Occidente fuisse existimant .
299. 2. initia Metropoleon Italicarum infra æta-
tem Apostolicam ostendi solent . 300. 1. de origi-
nibus Metropoleon ecclesiasticarum variæ senten-
tiæ . 301. 1. 2. & seq.
- Metropolita*; eorum origo, & institutio Apostoli-
ca . 295. 2. a Nicæno, itemque Antiocheno san-
cita, sed longe antiquior utroque concilio . 296. 1.
tribus prioribus sæculis vel nullus in Italia præ-
ter Romanum Metropolita, vel duo tantum
Romanus & Mediolanensis . 299. 1
- Metulum* Japodum oppidum ab Augusto captum .
59. 1. princeps erat totius gentis, & maxima civi-
tas ex Dione . 152. 2
- Missulus*, Benedictus, Dalmata ex insula Pago Astro-
logiæ, & juris utriusque scientissimus . 180. 1
- Modrussa* civitas Dalmatiæ, olim Tediastum Pro-
lemæi; ejus positio . 153. 2
- Moentini* populi Japydiæ in alpinæ a Romanis suba-
cti . 59. 1. 162. 2
- Monetium* urbs Japydica; ejus positio . 153. 1
- Monogramma* quid sit? 583. 2. Monogrammata La-
teranensi picturæ sacelli Venantiani inserta quid
significent . *ibid.*
- Mons Niger* pagus Dalmatiæ longe nobilissimus;
indigenæ *Cernagoram* vocant, describitur . 161. 1
- Montes* Dalmatici in Hæmum montem desinunt .
134. 1. divisio montium Dalmatiæ . 134. 2. Geo-
graphorum in montibus Dalmaticis nominandis
ac definiendis discrepantia . *ibid.* e quatuor mon-
tibus præcipuis Dalmatiæ, alii atque alii montes
quaquaversum deducti . 136. 2
- Moracia* fluvius Dalmatiæ oriens e Scardo monte .
139. 2

Morlachi hodierni populi Japydiæ; eorum genus, & nomen. 162. 2
Mortarium, seu *Colentum* Plinii, insula Liburnica describitur. 195. 1. distinguendum hoc Colentum insula a Colento urbe Ptolemaica insula Scardunæ. *ibid.*
Mostar castellum Dalmatiæ, ejusque positio. 161. 1
Murianum oppidum insulare Venetiæ maritimæ. 212. 2.
Mursiensis in Pannonia ecclesia a S. Clemente D. Petri discipulo fundata. 256. 1
Mysii a Tiberio subacti. 108. 1

N

N *Ammanlia castra*, oppidum Valeriæ Ripensis, 177. 1.
Narentani mare Adriaticum infestant. 219. 2. a Venetis victi. 220. 1. compressi. 221. 1. iterum cum Chrobatis piraticam societatem coeunt, *ib.* quadraginta mercatores Narentani a Venetis capiuntur. 221. 2. veniam & pacem orant. 222. 1. quotannis die natali S. Domnii legati Reipublicæ Narentanæ Spalaturn veniebant munera S. Domnii oblaturi. 482. 1
Narissii populi Illyrici, Plinio *Naresii*. 58. 2. 164. 2.
Naro fluvius Dalmatiæ describitur. 138. 1. fontes Naronis in montibus Boslinæ. 138. 2. amnes in Naronem defluentes, & paludes ex aquis Naronis utrinque effusis & stagnantibus. 139. 1
Narona urbs Illyrici, & caput conventus Naroniani. 103. 2. ejus positio & rudera. 157. 1. Narbonam Ptolemæus vocat, & recte. *ib.* distinguenda omnino a Narbone Gallie Narbonensis. *ibid.* Narbona, seu Narona in Dalmatia, 566. 2. 569. 2
Narves Justiniani Imp. adversus Gothos Dux a Venetis naves ad trajicienda flumina impetrat, & Venetias adit. 216. 1. duas sacras ædes apud Rivalentum vovet, *ibid.* & post Gothos debellatos extrui jussit, *ibid.*
Natalis, Petrus, Ep. Equilinus; ejus error de die martyrii S. Domnii. 498. 2. corrigitur. 635. 2
Nedinum Liburniæ civitas. 153. 1. describitur. 154. 1
Nero quando imperare cœperit, 241. 1. initia persecutionis Neronianæ. 242. 2
Nesti antiqui populi Illyrici ubi siti, 94. 1. descriptio regionis eorum. 94. 2
Nestis regio, quam Nesti incolebant, 94. 2
Nestus urbs, & fluvius Illyrici. 94. 2
Nimerius, Antonius, Arbensis Mathematicarum artium peritissimus. 180. 1
Nina Chrobatorum Zupania ubi sita. 155. 2. ejus urbs primaria Belitzima, nunc Belina. *ibid.*
Nona Zupania Chrobatorum ubi sita. 155. 2. sic dicta ab urbe Ænona; in ejus finibus continebatur Diadora, nunc Jadera. *ibid.*
Noricum; ejus descriptio. 66. 2. divulgum ab Illyrico a Gotthis. 73. 1. & translatum ad ditionem Francorum. 73. 2. eisque concessum ab Justiniano Imp. *ibid.* Illyrico exemptum sub finem sæculi v. 74. 1. Noricum Ripense, & Mediterraneum. 177. 1. S. Epiphanius Gallie vocabulo Noricum videtur subjecisse. 258. 2
Norinum arx Dalmatiæ ubi sita. 159. 1
Normanni a Venetis victi. 225. 1. apud Dyrrhachium iterum a Græcis Venetisque fusi, fugatique. 226. 2. Græcos & Venetos cædunt. *ib.* insigni clade circa Buthrotum a Venetis affecti. *ibid.*
Noctitia dignitatum utriusque imperii quando scripta. 70. 2. & 172. 1.
Novæ urbs in Pannonia secunda. 176. 1. duo alia oppida ejusdem nominis, *ibid.*
Illyricum Sacrum,

Ad Novas urbs Dalmatiæ Mediterraneæ. 157. 1
Novatianus Pseudopontifex, ejusque errores. 601. 1. schisma Novatianum. 602. 1
Novatus; ejus schisma. 601. 1. auctor schismatis Novatiani. *ibid.*
Novigradum, castrum Dalmatiæ; ejus positio. 143. 1

O

O *Belarius* recuperandi Principatus causa turbas ac seditiones movens, apud Curiculum insulam obsessus, captusque capitali supplicio afficitur. 219. 2
Obrovacium castellum duplex superius, & inferius; eorumque positio. 155. 2
Octavianus Augustus plures Illyricas gentes iterum ac sæpius subegit. 58. 2. in bello Japydico Augustus vulneratur. 59. 1. Dalmatis Promonam aliasque urbes eripit. 60. 1. Dalmatas in ditionem recipit, *ibid.* & 60. 2. bella Dalmatica Cæsaris Octaviani. 106. 2. de Dalmatis triumphat, & Octavianus, & Augustus appellatur. *ibid.* Carniam & Istriam ab Illyrico divulsas Italiæ attribuit. 107. 1. Italiam non in provincias, sed in regiones divisit. 108. 2. vias munivit commodo Magistratuum conventus obeuntium. 110. 2. postremum bellum Dalmaticum per se gessit. 170. 1. Adriaticam victoriam navibus Liburnis præcipue acceptam ferebat, 171. 2. duas classes adornat, locatque alteram apud Misenum ad custodiam inferi maris, alteram apud Ravennam ad præsidium maris Superi. 210. 1. Augusti erga Salonitanos studium & munificentia. 286. 1. via Salonitanæ ab Augusto magnifice strata. 286. 2
Octavius Pompejanæ classis Præfectus Salonam obsidet, & repellitur. 279. 1. ejus res prosperæ in Illyrico, a quo Salona iterum tentata. 282. 1. navali prælio victus a Vatinius, & toto Illyrico excedere coactus. 282. 2
Odiabo urbs Valeriæ Ripensis, auctoribus Notitia antiquioribus ignota. 176. 2
Odoacer rex Herulorum in Italia a Theodorico rege Gotthorum tribus præliis victus interficitur. 210. 2. 213. 2.
Oenei populi Dalmatici ubi locandi. 164. 2
Officina varii generis per provincias ad usum commodumque Reipublicæ constituta. 289. 1. Officinæ armorum sex in Illyrico Occidentali. *ibid.*
Officium quid sit. 113. 2
Olcinia populi Illyrici. 165. 1
Olii populi Liburni. 162. 2
Olivulus oppidum insulare Venetiæ maritimæ. 212. 2. munitum & prædiis firmatum. 214. 1
Ombla Dalmatiæ fluvius describitur. 139. 2
Onesimus Timotheo substitutus adjutor, & Vicarius Joannis Ap. in Exarchatu Ephesino. 293. 1
Opitergini; eorum egregium facinus. 281. 2
Opisarus, seu *Auxerum*, sinus Flanatici insula Venetis se dedit. 221. 2
Opus, insula, & arx Dalmatiæ; ejus positio. 148. 2. 159. 1.
Oratoria quænam dicerentur. 452. 1. & cur sic dicta. 455. 1
Orbinus, Maurus, Ragusienfis quæ scripserit. 180. 2
Ordines duo præcipui in ecclesia a Christo instituti, Episcoporum, & Presbyterorum. 368. 1
Ordines militares tres, Palatini, Comitatenfes, & Pseudo-Comitatenfes, & unde sic appellarentur. 173. 1. equestrium ordinum cognomina varia, & unde desumpta. *ibid.*
Oricum urbs Illyrii capta a Philippo Macedoniarum rege. 30. 1. a Romanis recepta. *ibid.*
T t t Oriens

Oriens erat una ex quinque diœcesibus imperii Orientalis. 173. 2. Orientis nomen aliud apud Politicos, aliud apud Geographos naturales significat. 440. 1. 2.
Oriundus fluvius Dalmatiæ, a solo Livio memoratus, quinam sit. 140. 1. 2. ejus cursus. *ibid.*
Osrhoena erat Mesopotamiæ pars inter Tigrim & Euphratem ab Osrhona urbe nominata. 174. 1
Ostrovitza arx in Comitatu Lickenfi. 154. 1
Otho Federici Imp. filius a Venetis prælio navali in Adriatico victus, & captus. 229. 2
Oves mire secundæ in Dalmatia. 166. 1
Opurum urbs Ptolemaica, Japydicane sit, an Liburna, incertum. 153. 1
Oxyei populi Illyrici, quos in veteri Epiro locat Antoninus, 58. 2

P

P*Agani*, seu Arentani, populi Serbliz. 123. 2. eorum urbes. *ibid.*
Pagania Serbliz pars e tribus Zupaniis constans describitur. 123. 2. dicta a Romanis Arenta. *ibid.*
Pagus dicitur multitudo cœtusque hominum in plures vicos distributi. 161. 1
Pagus insula, *Gissa*, & *Sissa* olim dicta. 191. 2. capta a Cresimiro Rege Chrobatorum, & bifariam secta. *ibid.* unde ei Pagi nomen obvenit. *ibid.* describitur. *ib.* Chrobatis a Venetis crepta. 221. 2
Palarii populi Illyrici. 165. 1
Palatini milites, quibus custodia palatii commissa erat. 173. 1. hi cæteris militibus honore, ac dignitate præstabant. *ibid.*
Palatium, portus Corcyræ nigræ, cur sic dictum. 199. 2.
Palladius erroris arguitur. 144. 1. item 290. 2.
Pallium apud Latinos fere solis Metropolitæ concessum. 304. 1
Pannonia, ejus descriptio. 66. 2. Cissaviana; ejus descriptio. 59. 2. prima Pannoniæ divisio bipartita. 66. 2. secunda tripartita. *ibid.* tertia quadripartita. *ib.* Pannonia secunda eadem ac Savia, 76. 1. prima ab Illyrico divulsa. 79. 1. Pannonia prima, & secunda, utraque primum Proconsularis; deinde secunda in ordinem Consularium redacta; & sæculo v. prima earum provinciarum numerum obtinebat, quæ Præsidibus clarissimis committi solebant. 72. 1. Pannoniæ plures. 176. 1. 177. 1. Pannonia ex Petri prædicatione plurimum utilitatis cepit. 237. 1. Roma discedens Petrus in Pannoniam rediit, ejusque regionis Episcopum Epęnetum constituit. 240. 2. interdum dicta Spannonia. 241. 1
Pannonii a Tiberio victi. 61. 2. rursus in deditionem accepti. 62. 1. denuo deficiunt cum Dalmatis. 62. 1. pacem petunt, & impetrant. 63. 1. rursus deficiunt. *ib.* demum pacantur. 63. 2. S. Marci, itemque Fortunati prædicatione exculti. 261. 1
Pantauchus legatus Persei ad Gentium Illyriorum regem. 48. 2
Papa, nomen post quintum sæculum soli Romano Pontifici reservatum. 298. 2
Parathalassia Zupania Chrobatorum inter Titium & Tilurum; ejusque positio. 157. 2
Parentium Istriæ urbs in Venetorum potestatem se tradit. 221. 2
Parii urbem in Adriatico condunt. 14. 1
Parthenæ populi Illyrici, iidem fortasse ac Parthini. 58. 2. ubi locandi. 164. 2. horum urbem principem, a quo denominati sunt, Polybius *Parthenium*, Stephanus *Parthum* vocant. *ib.* Cur eos Plinius Macedoniæ populis etiam annumeret? *ib.*
Parthini a Romanis dati Pleurato Illyriorum regi.

32. 2. eorum regio describitur. 90. 1. Parthini a Parthenis apud Plinium distincti. *ibid.*
Paschasius Ep. Salonitanus suffectus est Maximo I. Aurelio Imp. 594. 2. obiit extremis Commodi P Imp. temporibus. 595. 2
asmania, sic dicta a Pasmano oppido principe, insula Liburpica, describitur. 194. 1
Passaron Romanis Antinoo ac Theodoro acerrime dissuadentibus deditur. 49. 2. urbs Epiri. 175. 2
Passera urbs Syriæ. 175. 2
Pastor liber ecclesiæ primitivæ describitur, & a censura vindicatur. 399. 1. 2. cuiusnam Hermæ sit adscribendus. 400. 1. & seqq. alter libellus ejusdem nominis ac tituli, & utriusque distinctio explicatur. 402. 1. 2.
Pastrovichiorum vicus; ejus positio. 150. 2
Patra novæ & veteres unde dictæ, & an eadem, 398. 1. 2.
Patriarcha, titulus, quo in Synodo Chalcedonensi primum Leo Magnus appellari cœptus. 298. 2, deinde etiam dicti Patriarchæ Alexandrinus, Antiochenus &c. *ibid.*
Patriarchæ Constantinopolitani conantur Dalmatiam ab Romano Pontifice disjungere. 185. 1. omnes Illyrici ecclesias paullatim distrahunt. 185. 2.
Patriarchales sedes ut constituentur, non præsentia, sed auctoritas Petri requisita. 239. 2. tres sedes Patriarchales a Petro institutæ. 290. 2. præter Petrum nemo ex Apostolis sedes Patriarchales instituit. 291. 1. descriptio juris, & potestatis patriarchalis. *ibid.* 2. sedium Patriarchalium dignitas ab uno Petri Primatu orta. *ibid.*
S. Paullus e naufragio ejectus non in Melitam Africanam, sed in Dalmaticam, 199. 2. an in Illyrico Christi evangelium divulgaverit. 243. 1. Propositionem usque in epistolam ad Romanos sic adhibuit, ut intra terminos suæ prædicationis Illyricum includeret. 243. 2. post scriptam ad Romanos epistolam ad Illyrios se conferre potuit. 244. 1. Paulli post Romanam custodiam Apostolicæ peragrationes. 244. 2. in Asiam rediit. 245. 1. auctores gravissimi Illyricum a Paulo evangelicæ prædicatione excultum affirmant. *ibid.* Paullus Apostolicos suos labores postremos in salutem Illyriorum impendit. 246. 1. locus Paullinæ ad Romanos epistolæ objectus. *ib.* ejusdem Paullini loci variæ explicationes cohærentes cum Illyricæ Paulli peragratione Apostolica. 246. 2. & seq. neque obest Origeniana explicatio. 247. 2. Illyricæ expeditionis a Paulo susceptæ evangelii causa, Auctores recentiores. 248. 1. Paullus videtur fuisse proprius ac peculiaris Apostolus totius Illyrici. 255. 2. cum Joanne fundavit Exarchatum Ephesinum. 293. 1. Paullus in vinculis Romam abductus an. 58. 376. 2. Romam pervenit an. 59. 377. 1. in Hispaniam cogitans Titum Hispaniensis peregrinationis socium sibi designat, & Crentensem Episcopum. *ib.* 2. quem jubet in Dalmatiam reverti, rebusque Dalmaticis compositis ad se in urbem redire. 378. 1. an. 61. e vinculis exemptus Titum Romam revocat. *ib.* ratio itinerum D. Paulli. 380. 2. quando scripserit primam ad Corinthios epistolam. 381. 1. & seq. quando secundam. 382. 2. & seq. quando epistolam ad Galatas. 382. 2. & seq. quando secundam ad Timotheum. 384. 1. & seq. duplex Paulli in Galatiam adventus. 384. 1. de ejus epistola ad Titum, & quando ea scripta sit? 386. 2. & seq. Hermen in Episcopatu Dalmatico S. Tito substituit. 395. 2.
Paullutius Anafestus Heraclianus primus Venetorum Dux creatur. 217. 2
Pau-

- Pausinus* Plinii urbsne, an fluvius Dalmatiae? 144. 1
Pedeta populi Liburniae. 162. 2
Pelagius Pontifex approbat translationem sedis Aquilejensis Gradum. 130. 2. ejus litterae in dubium revocantur ab aliquibus, sed lectae in Synodo Mantuana an. 827. non fuerunt improbatæ. 131. 1
Pelagones populi Liburni. 162. 2
Pelasgi Italia excedere coacti. 9. 1. quas regiones Illyrico addiderint. 72. 2. ante Liburnos domini maris Adriatici. 204. 2. & seq. Italia referta colonis Pelasgorum tribus quatuorve ante bellum Trojanum sæculis, *ibid.* Pelasgorum imperium maritimum, Italicum, & Illyricum. 205. 1. res Pelasgorum in Italia labentes Diomedes sustinuit, *ibid.*
Pelestrina oppidum littoreum Venetiae maritimæ, 212. 2
Pelva oppidum Dalmatiae; ejus positio. 156. 2
Perastrum oppidulum Dalmatiae; ejus positio. 150. 1
Peregrinationes Apostolicæ terrestri potius itinere, quam maritimo confectæ. 235. 2
Perfektissimi quinam dicerentur, 113. 2
Permuda, seu *Pamodon* insula sinus Flanatici. 192. 2
Persecutiones Ethnicorum in Christianos; earum immanitas in Episcopos potissimum, & in Dalmatiam incubuit. 314. 2. persecutio sub Hadriano. 537. 1. quarta persecutio Romæ orta. 593. 1. quinta persecutio sub Severo. 597. 1. 2. sexta sub Maximino. 599. 2. septima sub Decio. 600. 2. octava sub Valeriano. 602. 2. nona indicta ab Aureliano, cujus initium cum anno Baroniano 273. congruere nequit. 638. 1. inquitur in causam hujus nonæ persecutionis. 639. 2. Persecutio Numeriani nomine inscripta. 643. 2. & seqq.
Perseus Macedoniæ Rex bellum gerit cum Romanis. 34. 2. ejus res prosperæ in Illyrico, *ibid.* legationes Persei ad Gentium. *ibid.* & 48. 1. perpulit tandem Gentium ad fœdus contra Romanos. 35. 1. ejus dolus. *ibid.* victus Romanis se tradidit. 36. 1. Avaritia Persei. 48. 2
Pesenta, Zupania Chrobatorum ubi sita. 157. 2
S. Petrus Apostolus an Illyricum & Dalmatiam adierit? triplex ejus ad urbem adventus. 235. 1. prima Petri ad Asianos epistola Romæ scripta. 235. 2. Amaseam Ponticam adiit, docuitque ex itinere Romam suscepto. *ibid.* ex Asia transvectus in Thraciam per Illyricas regiones in Italiam contendit. *ibid.* ex Dalmatia in oram adversam Italicam trajecit. 236. 1. adventus Corinthiacus Petri ad postremam Romanam profectionem referendus. 237. 1. bellum civile in Dalmatia divinitus extinctum, non Romanorum ob Petri adventum, ut tradit Orosius, sed potius Dalmatarum gratia ob Petri transitum. 237. 2. annus, quo Petrus Romam primo profectus est, fuit secundus Claudii Imp. *ibid.* annus quo Petrus e Palæstina discessit. 238. 1. annus martyrii S. Petri qui? 238. 2. initium Romanæ Petri cathedræ unde sit desumendum. 239. 1. Petrus absens ecclesiam Romanam, ut etiam Antiochenam, fundavit. *ibid.* anni Pontificatus Romani Petri numerandi sunt ab anno sedis Antiochenæ relictæ. *ibid.* a dimissa sede Antiochena Petrus cœpit esse Pontifex Romanus. 239. 2. qua ratione cum nostra sententia componi possint anni 37. quos Petrus vixisse dicitur post passionem Christi. *ibid.* Romana Petri commoratio usque ad ann. 49. quo Claudius Judæos & Christianos Roma expulit. 240. 1. Petrus Roma discedens Ravennam se contulit. *ibid.* hinc in Dalmatiam trajecit. 240. 2. Pannoniam adiit, & Epanetum ejus regionis Episcopum constituit. *ibid.* præfuit Concilio Hierosolymitano, *Illyricum Sacrum*,
241. 1. sublato Claudiano edicto Petrus secundo Romam venit. 241. 2. salva Lactantii auctoritate potuit Petrus ante imperium Neronis Romam venisse. *ibid.* Petrus Romæ Linum consecrat, adiutoremque regiminis Episcopalis sibi adsciscit. 242. 1. an Petrus Romam rediens Illyricum attigerit. 242. 2. Petri post secundum in urbem adventum itinera. *ibid.* tertius Petri in urbem adventus. 243. 1. martyrium SS. Petri & Pauli. *ib.* Domnius a Petro in Dalmatiam missus. *ibid.* Petrus ante fundatam ecclesiam Antiochenam Episcopi Apostolici, seu Regionarii partes obiit. 267. 2. tres sedes Patriarchales instituit, Antiochenam per se, itemque Romanam, cui œcumenicum totius Christiani orbis principatum affixit. 290. 2. & Alexandrinam per Marcum suum discipulum. 291. 1
Petrus I. Ep. Salonitanus an. 304. electus. 715. 2. 716. 1. Petri curæ, vigiliæ, ærumnæ. *ibid.* ecclesiam suam diligenter excolit. 745. 2. anno Chr. 316. Salonis pie moritur. 746. 2
Petrus Urscolus cur Dalmatiae Princeps a S. Damiano appelletur. 127. 2
Petrus Eremita insulas Trimitanas sibi traditas ab Joann. de Dominicis Ab. Commend. donavit Canonicis Lateranensibus. 508. 1
Petrus Parthenopenis Scriptor vitæ S. Georgii, 657. 1
Phæaces populi Illyrici, ex Insula Phæacum in Illyricum deducti. 165. 1
Phæacia sive *Coreyra* a Liburnis occupata. 7. 2. & 205. 2. amissa a Liburnis, & occupata a Cherficrate. 7. 1. 10. 1. & 207. 1. Venetis donata. 228. 2
Pharia urbs a Romanis everfa. 28. 1. 44. 2. Græcorum colonia. 197. 1
Pharia insula apud veteres celebris. 197. 1. hodie *Liesina* vulgo dicitur, a Slavis *Huar* vocari solet. *ibid.* ejus positio & descriptio. *ibid.* & 197. 2. dicta etiam Apharia, & Africa. 468. 1. 469. 2. 733. 1. cur sacra dicta. *ibid.* & 470. 1
Philippus Metropolis Apostolica. 296. 2
Philippus Macedonum rex Athenienses & Præones vicit. 18. 1. bellum Illyriis intulit, eosque vicit. 18. 2. Illyricum vastat. 19. 1. ejus mors. *ibid.*
Philippus Macedoniæ Rex urbes Illyriorum capit. 29. 2. cum Hannibale fœdus facit. *ib.* Oricum capit, & Apolloniam obsidet. 30. 1. item Lissum & Acrolissum. *ib.* pacem facit primo cum Ætolis, deinde cum Romanis. 31. 2. alterum Philippi cum Romanis bellum. *ibid.* victus a Romanis pacem petit & impetrat. 32. 2
Phrygia aliquando Africa appellata. 732. 2. & seq.
Pianura insula Liburnica; ejus positio. 195. 1
Piguntium oppidum sinus Narentani, describitur. 148. 1. ejus positio. *ibid.*
Pincum oppidum Mæsiæ primæ. 174. 2
Pineus rex Illyriorum; confecto bello contra Demetrium Pharium, regnum Illyricum Pineo restitutum. 28. 2. moritur. *ibid.*
Pipinus Caroli M. filius Venetos bello aggreditur; sed a Venetis cœditur, ac repellitur. 219. 1
Pirusta Illyricæ provinciæ fines devastantes ad officium a Julio Cæsare revocantur. 54. 2. ubi statuendi. 164. 2
Pisani Polam opprimunt. 229. 1. Veneti Pisanas triremes concremant, Polam recipiunt, & apud Methonem Pisavorum classem fundunt. *ibid.*
Pityea insula Dalmatica ubi sita? 198. 2
Pleba Zupania Chrobatorum ultra montes in Chrobatia transalpina. 157. 2
Pleræi, *Pyræi*, *Pyrissæi* eadem gentes Illyricæ. 164. 1. ubi locandi. *ibid.*

- Pleuratus I.* rex Illyriorum, 22. 2. pater fuit Agro-
nis regis item Illyriorum. *ibid.*
- Pleuratus II.* rex Illyriorum, socius fœderatus Ro-
manorum contra Philippum Macedoniæ regem,
Pinei successor, ejusdem Pinei aut frater, aut fi-
lius. 31. 1
- Pleuratus* Regulus Illyrici. Lingus & Parthini a
Romanis ei dati. 32. 2. & 90. 1. Gentiusne, an
Pleuratus imperio tyrannico uterentur, dubitari
potest. 90. 2
- Plinius* emendatur. 96. 1. 2. erroris arguitur. 142. 2.
iterum emendatur. 146. 1. Plinii locus suspectus.
149. 2. emendatur. 154. 2. & 164. 2. quæ scripse-
rit de insulis Illyricis. 188. 1. emendatur. 196. 2.
& 200. 2.
- Pola* subit dominium Venetorum, 221. 2
- Polizza* vallis; ejus positio, & descriptio. 158. 1
- Pollio*, C. Asinius, Salonam obsedit, eaque poti-
tus est. 283. 2. & universam Dalmatiam in pote-
statem Cæsaris redegit. *ibid.* a Salona capta filio
C. Asinio Gallo Salonini cognomen indidit. *ib.*
- Polybius* emendatur. 51. 2. castigatur. 198. 2
- Pomi* scopulus in Adriatico sinu propemodum me-
dio instar pyramidis describitur, 195. 2. celebris
ob accipitrum aucupium. *ibid.*
- Pontadura* insula Japydica an sit Fortunata Plinii.
193. 1
- Poppæus* Sylvanus Prætor. 111. 2
- Portus* Bucarensis, & Regius describuntur. 143. 1.
S. Michaelis ab insula ejus nominis ita appellatus.
146. 1. Gravoſæ, seu S. Crucis; ejus positio,
149. 1. portuum frequentia in insulis, & ora Dal-
matica. 187. 1
- Præfentales* Magistri militum cur sic appellati,
172. 2
- Præsides* minoribus provinciis sæculo v. præficia-
bantur. 112. 1. Præsidis nomen generale peculiari
significatione præpositis minorum provinciarum
tributum. 113. 1. Præsides dicti *Clarissimi*, & Præ-
ses Dalmatiæ *Perfèctissimus*, *ibid.* Præsidis Dal-
matiæ insignia & administri. 113. 2
- Præsidium* oppidum Britanniae. 178. 1
- Prætor*: Prætoribus tradita administratio provin-
ciarum. 109. 2. primus Prætor Furius Camillus.
ibid. Prætori imperium anno a Cæsare. *ibid.* nul-
do autem spatio ab Augusto definitum. 110. 1.
Prætores Dalmatiæ nonnulli referuntur. 111. 1.
post Dalmatiam mediterraneam a Slavis occupa-
tam Prætores Constantinopoli ad maritimam re-
gendam Dalmatiam missi sunt. 115. 1
- Prætorium* oppidum olim, nunc *Tragurium vetus*
appellant; supersunt vestigia. 146. 2. duplex Præ-
torium. *ibid.*
- Prævalis* Illyrico adjecta, ejusque descriptio. 70. 1.
- Prævichium* scopulus sinus Flanatici, cuniculorum
copia memorabilis, 190. 2
- Prævichium* insula Liburnica describitur. 195. 1
- Presbyter* Diocleates anonymus scripsit sæculo xii,
librum de regno Slavorum. 125. 1. ejus narratio
non cohærens cum iis, quæ scripsit Porphyroge-
nitus. 125. 2. ejusdem errata. 126. 1. & anachro-
nismus vel maximus. 126. 2
- Presbyteri*; horum ordo præcipuus in ecclesia a
Christo institutus. 368. 1. Presbyteri adjutores
Episcoporum. *ibid.*
- Primates* in Patriarchatu Occidentis erant pari-
ter Vicarii sedis Apostolicæ. 76. 2. Primates ii-
dem & Vicarii, seu Legati sedis Apostol. 309. 2.
olim dicti Archiepiscopi. *ibid.* tres olim Prima-
tes in Illyrico, Sirmienſis, Thessalonicensis, &
Achridanus. 310. 1. 2. posterioribus sæculis quar-
tus Illyrici Primas Spalatensis, *ibid.* 2, Primates,
- seu Vicarii Apostolici cum plena absolutaque pon-
testate in longinquis remotisque ab Urbe regio-
nibus constituti. 311. 2
- Primatia* triplex ecclesiastica Dalmatiæ. 134. 1
- Primorise* regio Dalmatiæ duplex, inferior, & su-
perior describitur. 158. 2
- Proclianus* laeus Dalmatiæ describitur. 137. 2
- Proconsules* provinciis administrandis præficieban-
tur. 109. 2. e lege Julii Cæsaris eorum admini-
stratio biennalis; Cæsare occiso, e Tribunitia
lege, ad sexennium protracta. *ibid.* ex decreto
Augusti, ad annum redacta. 110. 1. Proconsules
majoribus provinciis sæculo v. præerant. 112. 1.
Proconsulum imperium annuum, deinde jurisdic-
tio Proconsulibus in quinquennium prorogata,
112. 2. Dalmatiæ Gotthis creptæ Proconsul præ-
fici cœpit. 115. 1
- Procurator* rei privatæ quinam diceretur? 289. 2
- Promona* Liburnis adempta a Dalmatis. 55. 1. ab
Augusto Cæsare capta, 60. 1. ejus positio. 103. 2.
& 154. 2
- Promontorium Diomedis*, seu Hyllis Peninsula, des-
cribitur. 146. 2. nautis infestum. 196. 1
- Promontorium Nymphæum*, nunc caput Rodoni;
ejus positio. 151. 1
- Propratores* & Proconsules regimini provinciarum
præpositi, 107. 2
- Prodocimus* Ep. Patavinus an fuerit creatus an. 20.
ætatis suæ. 437. 1
- Provincia*: Illyrica Romanorum secus mare usque
ad Liburniam producta. 103. 1. aucta accessione
Liburniæ, 104. 1. provinciæ ab Augusto Senatui
traditæ. 107. 2. Dalmatica ex Japydia, Libur-
nia, Dalmatia, Illyrico proprio, & Pannonia
citrasavum. 108. 1. Augusto regnante nulla in
Italia provincia. 108. 2. provinciæ etymologia.
109. 1. Sicilia prima omnium provinciarum. 109.
2. Prætoris provinciæ. *ibid.* Proconsulares, seu
Consulares. *ibid.* divisio bipartita provinciarum
Consularium & Prætoriarum ab Augusto reten-
ta. 110. 1. provinciæ in Conventus divisæ, qui
dicebantur diæceses. *ibid.* tres ordines provincia-
rum & Magistratuum sæculo v. 112. 1. Præsides
minoribus, Consulares mediis, Proconsules ma-
joribus provinciis præerant. *ibid.*
- Pſendo-Comitatenses* milites quinam dicerentur.
173. 1
- Ptolemæus* erroris arguitur. 142. 2. quæ scripserit
de insulis Illyricis. 188. 1
- Publius* hospes S. Pauli apud insulam Melitam, ba-
ptizatus a D. Paulo, & aliquot post annis con-
stitutus Episcopus Melitæ. 264. 2. Melitæ, in-
quam, Illyricene, an Africanæ? *ibid.*
- Pularium*, pagus nobilis Dalmatiæ ad radices mon-
tis Scardi. 161. 1. 2
- Pyrisſei*, populus Illyricus, forte iidem ac *Pirustæ*,
de quibus Ptolemæus, vel *Pyrei*, de quibus Me-
la, & Plinius. 58. 2
- Pyrrhus* filius Eacide apud Glauciam exul, 20. 2.
Pyrrhi res gestæ in Macedonia, Italia, Sicilia.
21. 1. ejus interitus. 21. 2
- Q** *Uadratum* oppidum Japydiæ transalpinæ,
153. 1
- R** *Adagaisus* Gotthorum princeps Italiam in-
vadit, sed a Stilicone opprimitur. 211. 1
- R. g. ſina* ecclesiastica provincia quos Episcopos suf-
fraganeos habeat, 134. 1. quando effecta sit Me-
tropcs

tropolis. 308. 2. tres Episcopi Spalatensi adempti eidem subjecti. 308. 2.
Ragusium urbs Dalmatiz describitur. 149. 1. Venetis se dedit. 222. 1.
Rascia pars Meridiana Serviz. 124. 2.
Rascus tertius genitus Stephani regis Serviz assumpto Sabæ nomine Monachum induit. 159. 1. ab eo S. Sabæ Ducatus appellatus. *ibid.*
Rasaneum, idem forte ac *Oncum* oppidum; ejus positio. 148. 1.
Ravenna a Theffaljs ædificata. 205. 1. a Langobardis capitur. 218. 1. Veneti illam recuperant, & Orientis imperio restitunt. 218. 2. a Langobardis iterum capitur. *ibid.* a Pipino Galliz rege Astulpho erepta, & Romanæ ecclesiæ cum Pentapoli concessa. *ibid.* Petrus fundata sede Romana ex urbe discedens Ravennam se contulit. 240. 1. ejus portus celeberrimus, & statio Romanæ classis ab Augusto ad præsidium maris constituta. 240. 2.
Reges Illyrici. 17. 1. & *seqq.* Reges Macedones vetigales Illyricis. *ibid.* 2.
Regio inter Drilonem & Acroceraunios Illyrico per Celtas adjecta. 37. 2. hujus regionis urbes & populi, finesque. 38. 1. ejusdem regionis flumina, & via Egnatia. *ibid.* hæc regio postquam Romanorum imperium subiit, Macedonia appellari cepit. 38. 2. mos Romanorum dividendi regiones in duas partes inferiorem, & superiorem; & quamnam dicerept superiorem, quam vero inferiorem. 133. 1. regio inter Naſonem & Tilurum describitur. 158. 1.
Rhæmetaces rex Thraciz pro Romanis cum Batone rem prospere gerit. 62. 2.
Rhatia; ejus descriptio. 66. 1. utraque Rhatia ab Illyrico divulsa. 73. 1.
Rhatimus oppidum a Germanico captum. 63. 2.
Rhittium oppidum Pannoniz inferioris. 176. 2.
Rhizana urbs Illyrici proprii ubi locanda. 160. 1. eadem forte ac Rhizinium. *ibid.*
Rhizinium, nunc *Rhisanus*, urbs perantiqua Dalmatiz, ejus positio. 150. 1.
Rhizinus amnis Dalmatiz. 139. 2.
Rhizunitæ populi circa sinum Rhizonicum. 165. 1.
Ribnichius lacus Dalmatiz, ejusque descriptio. 137. 1.
Ricavazius amnis Dalmatiz. 139. 2.
Ripa alta, oppidum Valeriz Ripensis, quod antea ad Pannoniam pertinebat. 177. 1.
Rivaltus oppidum insulare Venetiz maritimæ, caput & princeps Venetiarum. 212. 2.
Rodericus Archiep. Toletanus an dubitaverit de S. Jacobi adventu in Hispaniam? 253. 1.
Romani; eorum legatio ad Teutam reginam Illyriorum. 25. 2. Corcyra & Pharia per prodicionem potiuntur, Apolloniam capiunt, Dyrrhachium obsidione liberant. 26. 2. Istros domant. 28. 1. vincunt Demetrium Pharium, *ib.* eorum bellum cum Philippo Macedoniz rege. 30. 1. alterum bellum Romanorum contra Philippum. 31. 2. victo pacem dant. 32. 1. bellum denunciant Perſeo Macedoniz regi. 34. 1. Romanorum copiz in Illyricum adductæ. 34. 2. milites Romani ab Uscana repulsi. 35. 1. Romani amplificatores nominis Illyrici. 39. 2. post primum bellum Punicum classe Superum mare trajicere incipiunt. 40. 1. eorum prima in Orientem expeditio contra Illyrios. 40. 1. & *seqq.* descriptio secundi belli a Romanis contra Illyrios gesti. 43. 1. & *seqq.* descriptio belli primi & secundi Romanorum in Istros. 45. 1. & *seqq.* descriptio tertii belli quod Romani gesserunt in Illyrios. 47. 2. & *seqq.* descriptio belli quarti Illyrici, & primi Dalmatici. *Illyricum Sacrum*,

50. 2. & *seqq.* descriptio belli quinti Illyrici, & secundi Dalmatici. 52. 1. & *seqq.* item sexti, & septimi Illyrici; octavi & noni Illyrici, ejusdemque tertii & quarti Dalmatici. 52. 2. & *seqq.* descriptio belli decimi Illyrici & quinti Dalmatici. 54. 1. & *seqq.* de reliquis Romanorum bellis Illyricis. 58. 1. & *seqq.* Romanæ legiones celsis ductoribus ordinum egregie cum Pannoniis pugnant, & victoriam referunt. 62. 2. cur tot provincias Illyrico adjunxerint. 65. 2. sæpe cum Messis pugnarunt. 67. 1. quas regiones Illyrico addiderint. 70. 2. quam rationem potissimum in regionibus dividendis in superiorem & inferiorem secuti sint. 133. 1. Adriatici maris curam & custodiam suscipiunt. 209. 2. & Superi maris vocabulo illud afficiunt. *ibid.*
Romans Patriarchatus a S. Petro fundatus. 290. 2. ecclesia Romana prima omnium Patriarchalium ecclesiarum. 291. 1. cur primatus œcumenicus sedi Romanæ Patriarchali in perpetuum affixus. 292. 1.
Romula oppidum Japydiz transalpina. 53. 1.
Rosan, vicus Dalmatiz; ejus positio. 150. 2.

§

S *Abaria* Metropolis Pannoniz primæ. 72. 1.
Sacellum sepulchro SS. Domnii & Anastasi a Salonitanis exstructum. 454. 2. describitur. 455. 2.
Sala, vel *Pisuch* Porphyrogeneriti, insula Liburnica describitur. 194. 2. in ea Sala oppidum præcipuum. *ib.*
Salassi; iis bellum ab Augusto illatum. 58. 2.
Salona, exciso Delminio sedes imperii Dalmatici constituta. 52. 2. 278. 2. capta a Cn. Cosconio, & in sua potestate retenta a Senatu Romano, præsidio imposito, & colonia deducta. 53. 2. 103. 1. 279. 1. a Batone frustra obsessa. 62. 2. 284. 1. in ea conventus provinciz constitutus, qui proinde Salonitanus appellatus fuit. 103. 2. Salona metropolis Dalmatiz, in qua Præses totius provinciz residebat. 112. 1. Salonz primus omnium Julius Cæsar meminit; at ante Julium Cæsarem Salona erat civitas celebris, & caput gentis Dalmaticæ. 272. 1. ejus origo antiquissima, videturque dicta initio esse Hyllenis. *ibid.* positio Hyllenidos congruit cum situ Salonz. 272. 2. Salona eadem atque Hyllenis. 273. 1. Hyllenis restituta, & Salona appellata. 273. 2. Etymon vocabuli Salona unde. 274. 1. varie scribitur, *ibid.* cur Salonz dicta? 274. 2. Salonz gentile nomen *Salonites*, *Salonius*, *Salonitanus*, & *Salonensis*. *ibid.* urbes Salonz cognomines. *ibid.* Theffalonica, & Salona promiscue usurpatæ. *ibid.* 541. 1. Regio, & situs Salonz, ac portus Salonitanus. 275. 1. Salonz circuitus. *ibid.* & 276. 1. Salona dimidio minor, quam Constantinopolis, si suburbia adjiciantur. 275. 2. ejus forma & figura, ac varia latitudo. *ibid.* an Jader urbem præterflueret, vel interflueret? 276. 2. ectypon urbis Salonitanæ. 277. 2. aqueductus Salonitani. *ibid.* a Pompejanis obsidetur, sed irrito conatu. 279. 2. 281. 2. Post Cæsaris necem Salona a Cæsariæ ad Pompejanos transit. 282. 2. a C. Asinio Pollione obsessa, & capta. 283. 2. Romanorum studia in augenda, ornandaque Salona. 284. 1. situs Salonz Romanis opportunus; urbis magnificentia. *ibid.* navalia, & portus Salonz, urbis frequentia, & rerum Dalmaticarum summa Salonam redacta. 284. 2. colonia Salonam ex urbe deducta. *ibid.* Salonitana colonia erat Romana, & cur cognominata *Martia* & *Julia*. 285. 1. item *Claudia Augusta Pia Veteranorum*. 285. 2. Salonitanus Illyricorum

T t t 3

- rum conventuum præstantissimus. 286. 1. Salona facta est Metropolis totius Dalmatiz. 287. 1. Præsides Salonitani. *ibid.* Salona ornata & aucta a Diocletiano. 287. 1. 2. ædificia, & fabricæ Salonitanæ. *ibid.* amphitheatrum Salonitanum, itemque Navale. 288. 1. templum Jovis Salonitanum, & dedicatio aræ templi Salonitani. 288. 2. Officinæ Salonitanæ; officina armorum, Baphium & Gymnecium, seu Textrinum. 289. 1. an Saloniz aliqua fuerit officina monetalis. 289. 2. Thesaurus Salonitanus. *ibid.* Salonæ Judæorum colonia frequentissima. 302. 2. Salona dicta etiam Silena. 686. 1.
- Saloniana* urbs Dalmatiz; ejus situs. 157. 1.
- Salonitana* ecclesia & provincia quos Episcopos suffraganeos habeat. 134. 1. ecclesia, etiamsi nullæ in Italia & Occidente temporibus Apostolicis fuerint Metropoles, hac dignitate non privanda. 299. 2. initium Salonitanæ Metropolis repetendum ab institutione Apostolica. 300. 2. quod probat Pallium Archiep. S. Domnio appictum in abside sacelli Lateranensis. 303. 2. Concilium Spalatense decimo sæculo habitum idem confirmat. 304. 1. tum aliud non diu post celebratum. 305. 1. idem confirmatur ex fragmento epistolæ Hadriani IV. & antiqua traditione Spalatensis ecclesiæ. 305. 2. Petrus & Paullus auctores Primatus Metropolitici Spalatensis. *ib.* S. Domnius amplificator ecclesiæ Dalmaticæ, & fundator sedis Salonitanæ. 306. 1. Metropolis Salonitanæ antiquitas, & ejus jurisdictio primum intra Dalmatiz fines. *ib.* deinde usque ad Danubium prolata. 306. 2. sexto sæculo Salonitanæ Metropoli suberant Episcopi saltem octo concilio Salonitano subscripti. 307. 1. eodem sæculo Salonitana provincia aucta est tribus Episcopatibus. *ibid.* 2. jurisdictio Metropolitica Salonit. ecclesiæ, usque ad Danubium prolata sæculo quinto & nono. 308. 1. & sæculo decimo contracta intra Savum vel Dravum. *ibid.* aliæ deinceps episcopales ecclesiæ in Dalmatia Cisalpina institutæ subiectæque Metropoli Salonitanæ vel Spalatensi enumerantur. *ibid.* Metropolis Spalaten. quatuor episcopatum detractioe diminuta sæculo circiter x. cum Antibaribus in Metropolim evecta est. 308. 2. trium itidem, cum Jadrensis instituta fuit. *ibid.* nunc cathedrales omnino undecim subsunt Metropolitæ Spalaten. 309. 1. fines parochiæ seu diocesis Spalaten. *ibid.* jura & privilegia Metropolis olim Salonitanæ, nunc Spalaten. *ibid.* Ecclesia S. Mariæ a S. Domnio ædificata, & constituta cathedralis. 442. 2. & seqq. ex edicto Diocletiani conflagravit. 449. sub Constantino M. restituta. *ibid.* ædificula S. Mariæ, quæ nunc visitur, longe diversa ab antiquo templo Salonitano. 450. 1. nova cathedralis a Salonitanis erecta. 450. 2. nova ecclesia per Salonitanos condita appellata Basilica, & cur. 451. 1. & seqq. ejus ædificatio sæpe interrupta. 452. 2. & nonnisi an. circiter 390. perfecta, & absoluta. 453. 1. titulus novæ basilicæ a S. Domnio, & S. Anastasio, itemque a SS. Cosma & Damiano impositus. *ibid.* 2. & cur. 454. 2. ecclesiæ Salonitanæ incrementa. 526. 1.
- Salonitani* Episcopi diptychis olim scripti cur ut Sancti coli non debeant. 314. 1. de cultu adhibito antiquitus Episcopis Salonitanis martyrii titulo illustribus nulla potest esse controversia. *ib.* Episcopi Salonitani antiqui fere omnes diptychis inserti. 315. 2. eorum antiquus cultus Salonæ excidio intermissus, ac prorsus demum abolitus, *ib.* an iis titulus Sancti attribuendus. 316. 1.
- cur a nobis omissus sit. *ibid.* & 4.
- Salonitanus* Metropolitæ jurisdictionem præsebat usque ad Danubium. 306. 2. & 308. 1. jura & privilegia Metropolitæ olim Salonitani, nunc Spalatensis. 309. 1. Metropolitæ Salonitanus nulli alii præterquam Romano Primati, seu Patriarchæ subiectus. *ibid.* unde jus Metropoliticum Episcopis Salonitanis acquisitum. 439. 1.
- Salvia* urbs Ptolemaica, si est Silva Antonini, ad Dalmatiam spectat. 153. 1.
- Saraceni* Siciliam, & Calabriam occupant. 219. 2. Adriaticam navigationem infestant. *ibid.* classem Græcorum & Venetam vincunt. *ibid.* aliquot oppida Dalmatiz diripiunt, & Venetas naves mercibus onustas intercipiunt. *ib.* Gradum obsident, & a Venetis pelluntur. 220. 1. navali prælio ac terrestri victi. *ibid.* maritimo prælio iterum profligati. 221. 1. Venetorum auxilio Bario expulsi, 223. 1.
- Sarcophagus* quid sit. 471. 1.
- Sardiates*, seu *Sardiotæ*, vel *Sardiani*, populi Dalmatæ, olim Ardizi dicti. 163. 2. 164. 1.
- Sardicensis* in Dacia ecclesia a S. Clemente D. Petri discipulo fundata. 256. 1.
- Sardicensis* Concilii Canon explanatur. 528. 2.
- Saschernas* Dalmatiz lacus, ejusque positio. 139. 1.
- Sassai* populi Illyrici sedis incertæ. 165. 1.
- Saturnus*, sive Chroplus quid significet. 202. 1. plures Saturni. *ibid.* Saturnus nonquidem Eusebianus ille Rex Latii secundus post Janum, sed alter antiquior Adriatico mari nomen Saturnii dedit. *ibid.* Saturni olim habiti & dicti nobilissimarum familiarum reges. *ibid.* Saturnus omnium Deorum antiquissimus ac parens. 202. 2.
- Saxa Cadmi & Harmoniz* qui locus, & ubi positus. 149. 2.
- Scarda*, seu *Scirda* insula Japydica prope Cissam, ex quibus conflata apud Porphyrogenitum Scirdacissa. 193. 1.
- Scardona* caput unius ex tribus Illyricis conventibus, ejusque positio. 155. 1. Scardona nova, ejusque descriptio. *ibid.*
- Scardonitanus* lacus Dalmatiz describitur. 137. 2.
- Scardus* mons Dalmatiz postremus, aliis *Scordus*, vel *Scodrus*, vel *Sardonius*; ejus descriptio. 136. 1. a Scodro monte Scodra civitas, & Scordisci populi. *ibid.* Scodrus nunc varie appellatus. 136. 2.
- Scherdilaidas*, & Pleuratus Reguli Illyriorum. 29. 1. an Illyrici parte a Romanis donatus fuerit? 89. 1.
- Schisma* ob trium Capitulorum causam exortum; eo primum impliciti omnes Episcopi Occidentales, & Africani. 182. 1. 2. sed ei pertraciter inhaeserunt Aquilejenses, & Illyrici. *ib.* rationes, quibus impulsu sunt tria capitula defendentes. *ib.*
- Schymnus* explicatur. 145. 2. quæ scripserit de insulis Illyricis. 187. 2.
- Schyta* Mæsiæ inferioris incolæ. 67. 2.
- Schyta* Pontica quænam. 67. 2.
- Scirtari*, sive *Scirtones*, populi Illyrici; eorum positio. 164. 2.
- Scodra* arx Regni Illyrici. 49. 1. 50. 2. urbs primaria Illyrici, eademque sedes Regum Illyricorum. 160. 1. eo colonia a Romanis deducta. *ib.* sæculo iv. labente contributa fuit Prævalitanæ provinciz. *ib.* nunc Scutari dicitur, & describitur. *ib.* 2.
- Scodrenses* populi Illyrici. 165. 1.
- Scordisci*, gens Celtica, Mæsiam incolentes. 67. 2. Autariatas devincunt. 97. 1.
- Scylax* Geographus erroris arguitur. 94. 2. errores aliqui Scylacis in locis mediterraneis describendis. 138. 2. ejus locus explicatur. 145. 2. quæ scripserit de insulis Illyricis. 187. 2.
- Sebe-*

- Sebenicensis* lacus Dalmatiz describitur. 137. 2
Sebenicum urbs Dalmatiz; ejus positio & descriptio. 158. 1. ab Sico Ptolemaico longe diversum. *ibid.*
Segeſta civitas ab Augusto expugnata. 49. 2
Selye, seu *Selbon*, insula sinus Flanaticiei describitur. 193. 1
Sempronius Tuditanus Consul primum male, deinde prospere cum Japydibus pugnavit. 53. 1
Senatus: absente Imperatore jus demandandi provincias Imperatorias ad Senatum devolvi solebat. 441. 1
Senia Illyrica antiquior Senia Italica. 12. 1. describitur. 143. 2
Senones in Italiam transgressi. 10. 2. inter Arſiam & Titium sedes nacti. 12. 1. Senones Illyrici in Italiam transgressi. 12. 1
S. Septimius unus est, qui die 18. Aprilis commemoratur in Martyrologiis, & colitur in Laterano, idemque est Diaconus. 465. 1. an fuerit Diaconus S. Domnii. *ibid.*
Serbli agris & sedibus in Dalmatia donantur. 122. 2. Serblorum regiones quatuor in Dalmatia. 157. 2. & 160. 2
Serblia pars Orientalis Dalmatiz Cisalpinæ. 123. 2. ejus partes quatuor. *ibid.* Serblia duplex mediterranea; prior pars citra Drinum dicta est Bosnia, altera ab Drino usque ad Mæſiam inferiorem, siue Bulgariam, inter Danubium & Hæmum, hodieque Servia dicitur. 124. 2. urbes Serbliz. *ibid.* Serblia alba longissime a Dalmatiz finibus disjuncta. 126. 1
Seretium oppidum a Germanico captum. 63. 2
Sestrum, siue Estiunez, insula Japydica. 193. 1
Setonia urbs Dalmatica in locis montanis posita. 61. 1
Sicilia Græcis referta. 91. 2. Chalcidenses, & Dorienses Græci in Siciliam adveſti. *ibid.* prima omnium provinciarum. 109. 2
Siculi maris Adriatici domini. 10. 2. 13. 2
Siculota populi Illyrici, oriundi e coloniis Siculorum, ubi statuendi. 164. 2
Sicum, urbs perantiqua Dalmatiz; ejus positio. 147. 2. a Sebenico diversum. *ibid.*
Sidruga Chrobatum Zupania ubi sita. 155. 2
Sidrona Liburniz civitas. 153. 1. ejus positio. 155. 1. eadem videtur esse ac Stridon patria D. Hieronymi. *ibid.*
Silva oppidum Dalmatiz; ejus positio. 156. 2
Singidonensis in Pannonia ecclesia a S. Clemente fundata. 256. 1
Singum, seu *Sfinga*, vulgo *Sign* arx Dalmatiz describitur. 158. 2
Sinistra pars præ læva apud veteres Græcos honorificentior. 457. 2. & cur. 580. 2
Sinus Manius, idem ac sinus Nestius. 94. 2. sinus gemini, quos inter jacet isthmus peninsulae Hylis, describuntur. 147. 1. positio sinus Narentani, olim Nesti, seu Manſi. 148. 1. Catarenſis, olim Rhizonicus describitur. 150. 1. Illyricus, 151. 1. Flanaticus describitur. 188. 1. nunc dicitur Quarnerum, & cur. *ibid.*
Siparuntum, urbs olim Illyrici, nunc vetustate pernitens obruta; ejus situs ignoratur. 160. 2
Sirmiensis Primas olim in Illyrico. 310. 1
Sirmium caput Illyrici, & sedes Præfecti Illyrici. 70. 2
Siscia ab Octaviano oppugnata deditur. 59. 2
Slarum insula Liburnica describitur. 195. 1. 2
Slavi e Sarmatia in Dalmatiam profecti, & ibidem sedes nacti. 118. 2. e Dalmatia in Germaniam ad populares suos migrarunt, eoque invexerunt e regione, unde discesserant, nomen Dalmatiz. 119. 1. & seq. non indigenæ, sed adventæ in Illyrico. 120. 1. Slavi pia Dalmatarum consuetudine ad Christianam religionem traducti. 184. 1. Slavis Narentanis cultum Idolorum retinentibus. *ib.*
Slavonia dicta est Dalmatia Illyrica ultra Titium, atque etiam citra Titium. 129. 2. dici etiam potuit Bulgaria. 485. 2
Solita, siue *Olintha*, & *Solentium*, nunc *Solta*, insula Dalmatica; ejus positio, & descriptio. 196. 2. Spalato subjicitur. *ibid.*
Sorabi populi Dalmatiz Germanicæ. 118. 2. origine Slavi. *ibid.*
Spalatenſis quartus posterioribus sæculis Illyrici Metropoliſ, idemque Legatus sedis Apostolicæ dictus. 310. 2. Joannes primus Spalatenſis Archiep. fuit Legatus sedis Apostol. an ab hoc repetendus sit Primatus Apostol. Antistitum Spalatenſium, non satis constat; antiquior videtur fuisse sæculo duodecimo. 311. 2. tres eidem Metropoliſ suberant Antibarenſis, Ragufinus, Jadrenſis, unus nunc Ragufinus. *ibid.* titulus Primatis Spalatenſi honoris causa tributus, ac fero sine potestate huic titulo annexa. *ibid.* cujus rei causa redditur. 311. 2. cur dictus etiam Primas Chrobatiz, 312. 1. Spalatenſis Primas Dalmatiz Orientalis. *ibid.*
Spalatum ex palatio quondam Diocletiani civitas præclara, a Salonitanis eversa patria extructa, describitur. 148. 1. Venetis se dedit. 222. 1. e Jovis templo fit cathedralis basilica Spalatenſis, quæ late describitur. 488. 1. & seq.
Speſſabiles quinquam dicerentur. 113. 1
Stagnum insula, & urbs Dalmatiz describitur. 148. 2
Ad Statuas, oppidum Valeriz. 177. 1
Stemma genealogicum Regum Illyriorum ex genere Celtico. 37.
Stephanus Byzantinus; ejus sententia de Illyriorum origine improbatur. 1. 2
Stulpini populi Japydie ab Stlupi urbe prope Tedanium flumen. 162. 2
Stupos, unde Stulpini Pliniani, urbs Japydiz. 153. 1
Stradiotarum insula, olim S. Gabrielis, in sinu Rhizonico cur sic dicta. 201. 1
Stratagema, quo usi sunt Scordisci ad debellanda Autariatas. 97. 1. Pompejanorum. 281. 1
Subadjuva dicebatur Adjutor Adjutoris. 114. 2
Subdiaconatus ab Innocentio III. in classem Ordinum sacrorum relatus. 518. 1. e Subdiaconis non eligendi Episcopi. *ibid.*
Sveropolis Rex Dalmatiz, & Slavorum, ejusque ad fidem conversio. 125. 2. ejus regni quadripartita divisio. *ibid.*
Supplicatio Mariarum apud Venetos cum, & cur instituta? 218. 1
Supplicationum apud veteres Romanos duplex genus. 57. 2. 105. 2
Surium, siue *Zurium*, insula Liburnica describitur. 195. 2
Suturina annis Dalmatiz. 139. 2
Sylla, Lucius, cum Dalmatis prospere bellum gessit. 193. 1
Symbolum quid sit? 584. 2. explicantur Symbola pictura Lateranensis sacelli Venantiani, *ibid.* & seq.
Symphorianus primum Subdiaconus S. Domnii, 517. 2. deinde Diaconus. 518. 1, adjutor Domnii traditus videtur a D. Petro, *ibid.* 2, consecratus Episcopus a S. Clemente, 527. 2, adjutor S. Domnii. 530. 2. an dicendus sit Chorepiscopus, 531. 1. fortasse alicui Dalmatiz civitati cum jurisdictione Episcopali præpositus. *ibid.* 2, Cajan

no in Pontificatu Salonitano successit. 535. 1. ejus studium in tuendis Christianis. 537. 1. ejus martyrium probabile. *ibid.* 2. usque ad an. 125, Salonitanæ ecclesiæ præfuit. 538. 1. ejus nomen relatum in diptycha. *ibid.* 2. & 540. 1. An ad nostrum Symphorianum pertineat formula Mart. Antuerpiensis Hieronymiani? 543. 2. an corpus Symphoriani conditum in æde cathedrali Gremonenfi, nostri Episcopi Salonit. sit? 544. 1. Symphorianus a Salonitanis cultus, & post excidium Salonæ Romam fortasse translatus. 545. 1. *Synodium* igne succensum. 60. 2. *Synodus* Illyrica pro tribus capitulis anteq. horum damnationem coacta. 182. 2. frequens olim in Dalmatiâ Synodorum cogendarum usus. 186. 1. *Syracusii* oriundi e Græcis in Siciliam profectis. 15. 1. Græcæ e Syracusiis coloniæ Lissum & Issam frequentant. 91. 2. Syracusii Issenses conditores Epetii & Tragurii. *ibid.* *Syria* triplex. 174. 1. Comagena etiam Augustuphratensis, Augustophratensis, & Euphratissa dicitur. *ib.* Syria dicta etiam Cappadocia. 658. 2. *Syrtis* Hylli peninsulæ Dalmatiæ adjacens. 146. 2. & 196. 1.

T

T *Abula Peutingeriana* quæ habeat de insulis Illyricis. 188. 1. *Fabula* & laminæ plumbeæ in Hispania confictæ. 551. 1. Pontificio decreto confixæ. 554. 1. *Tabularii* dicebantur, qui rationibus supputandis præerant. 114. 1. *Tariotæ* vetustissimi Illyrici populi, iidem ac Autariatæ, vel Autariæ. 164. 1. *Tarquinius* Præfes Dalmatiæ nominatur in actis S. Felicis M. 112. 1. *Taulantii* an Gentio subjecti. 36. 2. populi Illyrici infra Dirrhachium ad meridiem. 58. 2. & 165. 1. *Taurini* iidem ac Taurisci. 11. 1. Tauriscis bellum ab Augusto illatum. 58. 2. ad Noricum pertinent. 58. 2. *Tauris* insula Dalmatica inter Phariam & Corcyram est vel Trucola, vel Girona. 200. 1. *Tedanum* Dalmatiæ flumen, ejusque descriptio. 137. 1. olim ab Japydia separabat Liburniam. *ib.* *Tedanii* ostia a Ptolemæo & Plinio male locantur. 142. 2. constituenda inter Argyruntum & Corinium. *ibid.* *Tediastum* urbs Japydiæ. 153. 1. *Templa* religione & miraculis in Dalmatia inclyta. 186. 1. initio ecclesiæ ædes privatæ in templa converti solebant. 443. 1. usus publicorum templorum jam usque a primis ecclesiæ temporibus repetendus. *ibid.* 2. & seq. nunquam fere Christiani publicis templis caruerunt, nisi si qua ingrueret persecutio. 445. 1. delubra Ethnicorum in ecclesias conversa. *ibid.* 2. antiqua Christianorum templa fere vulgaris structuræ. 446. 1. an templa consecrata sint B. Mariæ V. a primis Christianis adhuc ea vivente, vel non diu postquam ad Superos abiit. 446. 2. & seqq. solis martyribus in primæva ecclesia monumenta consecrabantur. *ibid.* non autem confessoribus. 447. 1. templa duplicis generis, minora ac majora. 452. 1. *Tenen*, seu *Tininium*, nunc *Knin*, urbs princeps Zupaniz Tzenæ. 155. 2. *Terbunia* Serblorum regio describitur. 124. 1. & 160. 2. *Tergestini* piratæ apud Caprulas a Venetis oppressi. 216. 1. *Termidaxa* urbs olim Illyrici; nunc nulla supersunt

illius vestigia, & ejus positio ignoratur. 160. 2. *Ternabensis* Episcopus Patriarchæ seu Primatis titulo ab Innocentio III. donatus. 77. 1. *Tersatica* urbs Japydiæ, nunc *Tersactum*, describitur. 143. 1. *Teuta* Agronis regis Illyriorum uxor. 24. 1. ejus mores. 25. 1. ad eam legatio Romanorum. *ib.* 2. Legati a Teuta violati. *ibid.* & 40. 2. pacem a Romanis petit, impetratque. 26. 2. & 41. 1. quæ pars Illyrii ei & Pineo a Romanis relicta. 27. 1. moritur. *ibid.* 2. Issam obsidet. 40. 2. classem mittit in Græciam. *ibid.* Rhizonem in urbem munitam se recipit. 41. 1. ex Romanorum adventu vel recessu variè afficitur; nunc deponit, nunc resumat audaciam. *ibid.* 2. quibus conditionibus pacem impetret a Romanis. 41. 1. 42. 1. *Teutoborgium* oppidum Pannoniæ inferioris. 176. 1. *Theodoricus*, vel *Theodebertus* Francorum Reges Gotthis Noricum eripuerunt. 73. 2. *Theodoricus* rex Gotthorum tribus præliis victo & occiso Odoacre Gotthici in Italia regni fundamenta jecit. 210. 2. 213. 2. *Theodorus* Salonitanus Ep. Duo Theodori inter ceteros maxime illustres. 700. 1. incertum, utri Theodoro, Ducine, an Tyroni, Euchaitæ cognomen inditum. *ibid.* 2. Theodorus Cyrene in Libya martyr sub Diocletiano dici posset Salonitanus Ep. *ibid.* Theodorum M. Polæ inventum Salonitanum Ep. esse suspicio est. 701. 1. Theodorus apud Adonem frater S. Georgii videtur esse Theodorus Salon. Ep. *ib.* 2. Cur Polenses Theodorum apud se conditum 9. Novembris solemnî officio colant. *ibid.* quando electus Salonitanus Ep. 702. 1. ejus obitus. *ibid.* 2. martyrii subeundi ei occasio oblata. 703. 2. in diptycha relatus, & ejus natalis nonis Octobris affixus in Calendario Spalaten. *ibid.* quando ejus corpus Polam translatus fuerit. 704. 2. arca, in qua conditus Theodorus cum aliis Divis. *ibid.* ejus inventio prima, & secunda. 705. 1. Vetus Polensium religio ad Theodorum Salon. Ep. spectabat. *ibid.* 2. templum, ac cœnobium Polense S. Theodori. *ibid.* Albonæ patronus. 706. 1. *Theodosius* pater S. Domnii an fuerit inter Judæos Profelytus. 434. 1. *Thesaurus* dicebatur ærarium publicum, seu locus, in quem pecunia vestigialis totius provinciæ inferebatur. 289. 2. qui thesauro præsidebat, dicebatur Præpositus Thesaurorum. *ibid.* *Thessalia* Illyrico adnexa, ejusque descriptio. 70. 1. ab Illyrico avulsa. 78. 1. *Thessalonica* Metropolis Apostolica. 296. 1. *Thessalonicensis* Antistes retinuit nomen Primatis & Vicarii sedis Apostolicæ usque ad sæculum octavum. 78. 1. & 310. 1. duabus diæcesibus Illyrici Orientalis Macedoniæ & Daciæ præpositus. 310. 1. cujus jurisdictio aucta est ex ruina & excidio Sirmiensi. *ibid.* *Thomas* Archidiaconus auctor Historiæ Salonitanæ floruit sæculo xiii. 404. 2. ejus historia duplex major, & minor, & discrimen utriusque. *ibid.* *Thracia* olim Illyrici provincia, ejusque descriptio. 67. 2. divisio Thraciæ. 68. 2. ab Illyrico a Constantino divulsa. 69. 2. & 73. 1. *Thurroczius* in Chron. Hungar. corrigitur. 223. 2. *Tiberius* ab Illyrico revocatus. 63. 1. rediit in Illyricum. *ibid.* Dalmatiæ & Pannoniæ penitus devictæ gloriâ sibi uni potissimum Tiberius vindicat. 64. 2. triumphum de Pannoniis & Dalmatis ob cladem Varianam differt. *ibid.* Rhætos, Vindelicos, Noricos, Pannones Illyrico adjecit. 66. 1. item Mæsos. 67. 1. Mysios subegit. 108. 2. *Ti-*

- Tilurium* urbs Mediterranea Dalmatiæ. 157. 1. Pontem Tiluri vocat Antoninus. *ibid.*
Tilurus, seu *Nessus*, Slavis *Cetina*, fluvius Dalmatiæ describitur. 138. 1. pons Tiluri olim celebris. *ibid.*
Timotheus discipulus D. Pauli; quod Dorotheus, & juniores tradunt de Illyrico Apostolatu Timothei, id verisimile esse ostenditur. 260. 2. evangelicos labores Timothei longe lateque protulit Metaphrastes. *ibid.* primus Ephesi Episcopus, seu verius Adjutor & Vicarius Joannis Apostoli vere propriæque Exarchi Ephesini. 293. 1. reprehensio Joannis nihil officit sanctitati eximie Timothei. *ibid.* 2
Tinninium, Chrobatis *Tenin*, civitas præcipua Tzenæ Zupanæ, nunc *Knin*, describitur. 158. 1. Turcis a Venetis crepta. *ibid.*
Tisus Dalmatiæ fluvius describitur. 137. 1. ejus ostia apud Scardonam. 137. 2. Liburniæ terminus. 144. 2
Tituli varii dignitatum. 113. 1. tituli quinam dicerentur. 452. 1. & cur sic dicti. 455. 1
S. Titus missus a Paulo rem Christianam in Dalmatia amplificavit. 266. 2. Romam adiit Paulum in vinculis excipiendi, visendique causa, ac deinde in Dalmatiam revertitur. *ibid.* & 377. 1. revocatus a Paulo in Hispaniam cum eo proficiscitur, ac deinde in Creta Episcopus constituitur. *ibid.* & 377. 2. fuit Episcopus Regionarius Dalmatiæ. 267. 1. & 269. 1. quam potestatem Paulus Tito Cretensium Episcopo creato contulerit. 170. 2. Episcopus Gortynæ, & Cretæ totius Metropolitæ. 296. 2. S. Titus Episcopus & Apostolus Dalmatiæ. 354. 1. 372. 1. Præcurfor S. Domnii, ejusque elogia. *ib.* Apostolatus Dalmatici per Titum gesti testes plurimi. *ibid.* 2. testimonia & elogia S. Titi ex Martyrologiis. 355. 2. ex D. Pauli epistola 2. ad Corinth. & ex epist. ad Galatas. 356. 1. ex ecclesiasticis Scripturibus. 357. 1. de Apostolatu S. Titi Dalmatico testimonia ex D. Paulo. 358. 1. ex aliis veteribus scriptoribus. 359. 1. ex recentioribus. 360. Acta S. Titi ex Menæis, & Menologio Græcorum. 362. 2. ex oratione S. Andreæ Cretensis de laudibus B. Titi. 364. 1. ex Petro de Natalibus. 365. 1. Titus patria Corinthius ab aliquibus falso dictus. 366. 1. fuit Cretensis, & diversus ab altero Tito Corinthio. *ibid.* & seq. genus Titi præclarum tum paternum, tum maternum. 366. 2. Titus Hierosolymam adiit, sit Christi discipulus, & in cænaculo Hierosolym. comitiis Apostolicis interfuit, & Spiritum sanctum recepit. 367. 1. Cur Titus Pauli filius appellatus. *ibid.* 2. inter 72. Discipulos annumerari potest. 368. 1. Interpretis officio functus est. *ibid.* Episcopus consecratus, & Paulo socius adjunctus. 369. 1. quadruplex Titi ordinatio. 370. 1. Titus Apostolus secundæ ordinis. 371. 1. res eximie per Titum in Dalmatia gestæ. 372. 2. non fuit Episcopus delegatus, sed proprius Dalmatiæ, & regionarius. 373. 1. 2. & seq. dici potest fundator ecclesiæ Salonitanæ. 374. 2. Dalmaticus Titi Pontificatus inter an. Ch. 45. & 63. interjiciendus; neque ante an. 52. statui potest. 375. 2. neque an. 53. vel 54. sed intra finem an. 55. initus esse videtur. 376. 1. cum ageret annum ætatis 43. *ibid.* 2. & 383. 2. Titus an. 61. dimisit episcopatum Dalmat. 378. 1. an. 62. fit Cretensis Episcopus. *ibid.* 2. sex annos in erudiendis insulis circa Cretam insumpsit. *ibid.* Anno 66. Nicopolim a Paulo accersitur; Romæ an. 68. Pauli martyrio interfuit, & Cretam reversus ibidem obiit an. 106. 379. 1. fuit legatus Pauli ad Corinthios. *ibid.* 2. ex prima legatione Corinthiaca in Macedoniam ad Paulum se contulit. 383. 1. iterum ad Corinthios legatus cum altera Pauli epistola. 383. 2. ad eum jam Cretensem Ep. scribit epistolam D. Paulus. 386. 2. cur vocatus fuit Nicopolim a Paulo? 387. 2. obiit an. Ch. 107. *ibid.* Gortynæ in æde cathedrali sepultus. 388. 1. ejus Caput Venetias translatus. *ibid.* Festi dies S. Titi. *ibid.*
Traballi gens Illyrica. 255. 1
Traditiones veteres, piæque quanti sint faciendæ. 252. 2. & seq.
Tragurium ab Iffensibus conditum. 15. 1. infestatur a Dalmatis. 101. 2. describitur. 147. 2. antiquis insula visa est. 196. 1. non est insula, sed angustissimo isthmo continenti annectebatur. 147. 2. nunc isthmo perfosso ponte lapideo ad continentem transitum præbet. *ib.* Venetis se dedit. 222. 1
Trajanus Daciam ultra Danubium imperio Rom. & Illyrico adjunxit. 68. 1. clandestinos conventus Christianis interdixit. 439. 2. Trajani expeditiones & res gestæ. 441. 1. 2.
Tralli gens Illyrica in exercitu Philippi Macedonum regis. 31. 2
Tribigne urbs Dalmatiæ; ejus descriptio. 161. 2
Tribulium, seu *Triburium* Plinii ultra Naronem inter urbes Illyrici proprii rejiciendum. 157. 1. eadem urbs forte ac quam tunc Trebignem vocant, olim Terbuniam appellarunt. *ib.* & 160. 2
Tribuni primus Venetorum Magistratus, qui juri dicundo, & civilibus & capitalibus causis judicandis præerant. 312. 2. Cassiodori epistola ad Tribunos Venetiarum. 214. 2. Tribunorum imperium cur abrogatum. 217. 1
Tridentum civitas Istriæ appellatur. 129. 1
Triteuta prima Agronis regis Illyriorum conjux ei genuit Pineum regni hæredem. 24. 1. ab Agrone dimissa. *ibid.*
Triumviratus institutus. 283. 1
Tronum, urbs Mediterranea Dalmatiæ. 157. 1
Trucola insula Dalmatica, quam Mela Trucones nominat, describitur. 198. 2
Turca insulas Diomedæas expilare conantes, terrore divinitus immisso repulsi re infecta discedunt. 509. 1.
Turma dicebatur de equitibus, quasi ter dena, quia ex 30. equitibus constabat. 173. 2. Turma 30. equitum addi solebat legionibus; turma autem extra legionem, unum militaris ordinis corpus efficiens, multo plures equites continebat; eorum tamen numerus indefinitus erat. *ibid.*
Ad Turres oppidulum antiquum Japydiæ, cujus nō vestigia quidem supersunt. 143. 1
Turricellum oppidum insulare Venetiæ maritimæ. 212. 2.
Tyrones Romani exercitus apud Dalmatas ad bellicam disciplinam informati. 170. 1
Tzena Zupania Chrobatorum ubi sita. 155. 2
Tzentzena Zupania Chrobatorum in locis montanis ad fluvium Tilurum. 157. 2

V

- Valeria* ab Illyrico sejuncta. 79. 1. duplex Valeria, altera in Italia, altera Pannoniæ. 176. 2. Valeria Pannoniæ cur dicta Ripensis. *ibid.*
Valerius Prætor contra Philippum Macedoniæ regem classem ducere jussus. 30. 1. Oricum recipit & hostes cædit. *ibid.*
Valerius Messalinus Prætor Dalmatiæ anno 6. post Christum natum. 111. 1
Vat-

Vardei, Ardæorum reliquæ . 164. 2. cur popu-
tores quondam Italix a Strabone dicti . *ibid.* ubi
statuendi . *ibid.*
Varina, seu *Variana* urbs in Dacia . 175. 1
Varvaria urbs Japydicane fuerit, an Liburna, in-
certum . 153. 1
Varubarini populi Japydiæ, qui Varvariam, & agrum
circa urbem incolebant . 162. 2
Vatinus in Dalmatia multa contra Dalmatas præ-
clare gerit . 57. 1. 2. & 105. 2. ejus exercitus cæ-
sus . 58. 1. Vatinii epistolæ ad Ciceronem locus
dilucidatur . 57. 2. navali prælio Octavium vin-
cit, & toto Illyrico excedere cogit . 282. 2
Uduina arx in Comitatu Corbaviensi, fors Corba-
via civitas . 154. 1
Vegla, quam *Curictam* Ptolemæus, *Cyrallicam* Stra-
bo, Porphyrogenitus *Beclam* nominant, insula
finis Flanatici describitur . 190. 1
Vegla, vulgo *Vegia*, olim *Curicum* urbs primaria in-
sulæ *Veglæ* describitur . 190. 1. 2
Velavizius amnis Dalmatiæ . 139. 2
Velcera oppidum Japydiæ . 143. 1
S. Venantius sextus Salonitanus Ep. varie appellatus.
562. 1. commemoratio S. Venantii quibus in
Martyrologiis facta sit . 563. 1. de Venantio fal-
so dicto Toletano Episcopo . *ibid.* 2. contra Tole-
tanum Episcopatum Venantii testimonia Aucto-
rum . 564. 1. inter Episcopos Toletanos nullus
Venantius . *ibid.* 2. inter Salonitanos Episcopos
numerandus . 565. 1. Venantium, de quo Hispa-
nientes, Auctores gravissimi inter Episcopos I-
strix, vel Dalmatiæ annumerant . *ibid.* 2. itemque
catalogi Episcoporum Salonit. *ibid.* Venantius
falso dictus Episcopus Toletanus, vel Palenti-
nus . 566. 1. martyrium Dalmaticum Venantii
non cohæret cum ejus Episcopatu Toletano . *ibid.*
sed optime congruit cum Salonitano Episcopatu
Venantii . *ibid.* 2. Initium Pontificatus Venan-
tii . 567. 1. Dalmaticam ecclesiam mirifice au-
get . 568. 1. cum iter in Pannoniam intenderet,
apud Delminium ab Ethnicis interficitur . 570. 1.
ejus Acta . *ibid.* ejus corpus Romam translatus .
571. 2. & seq. causa hujus translationis . 572. 2.
tempus hujus translationis . 573. 1. & socii . *ibid.* 2.
unde Venantii & sociorum corpora Romam
translata sint . 574. 2. descriptio facelli Latera-
nensis, ubi Venantii, & sociorum corpora deposi-
ta sunt . 575. 1. & seqq. ædis Venantiana tituli
quatuor . 577. 2. an fuerit diversa ab æde S. Ste-
phani . 578. 1. S. Venantius fortasse apud Del-
minium primo sepultus, deinde Salonam transla-
tus, ac demum Romam . 588. 2. reliquæ Venan-
tii, & sociorum ab Alexandro VII. approbatæ .
589. 1. reliquæ S. Venantii Bononiæ in æde S.
Jo: in Monte a S. Petronio fortasse illuc delatæ .
ibid. reliquæ S. Venantii Pragæ in æde Metropoli
a Carolo IV. Imp. e sepulchro Venantiano Late-
ranensi decerptæ, & Pragam translata . 590. 1
S. Venantius martyr apud Camertinos celebris . 616. 1.
ejus acta apocrypha auctoribus Papebrochio, Ba-
ronio, & Henschenio . *ibid.* 1. 2. & seq. prima
pars Actorum S. Venantii Camertis desumpta ex
actis S. Agapiti Mart. Prænestini . 617. 2. 618. 2.
posterior pars actorum S. Venantii vel fabulosa,
vel aliunde surrepta iudice Papebrochio . 622. 1.
Acta utriusque Agapiti sæculo XIII. Venantio
afficta . 624. 2. quando edita fuit historia Venan-
tiana actis utriusque Agapiti aucta . *ibid.*
Veneti cum Dionysio seniore societate juncti . 14.
12. rabiem fugientes Barbarorum Italiam inva-
dentium in insulas recessus intimi maris Adriati-
ci se recipiunt, & urbem condunt . 211. 2

Veneti ab initio urbis Venetiarum conditæ sui omni-
no juris, & ab aliena potestate immunes . 211. 2.
& seq. cum eorum urbe incepit etiam eorum
dominatus maritimus, initio exiguis finibus cir-
cumscriptus, deinde paullatim propagatus . 212.
1. 2. primus apud Venetos magistratus . 212. 2.
dum omnia circum seditionibus ac bellis arde-
rent, Veneti quieti pacatique res suas augent .
213. 1. Venetorum cura augendæ, & firmandæ
Reipublicæ . 214. 1. mores & studia . *ib.* ostium
Medoaci adversus Patavinos communiunt . 214. 2.
navigatio & mercatura in primis apud Venetos
flore . *ibid.* piscatui & salinis operam impen-
dunt, & ædificia amplificanc . *ibid.* maris Adria-
tici ab Imperatoribus destituti tutelam susci-
piunt . 215. 1. 218. 1. fines juris imperii que ma-
ritimi Venetorum . *ibid.* navalia subsidia Bellisa-
rio adversus Gotthos a Venetis submissa . 215. 2.
victoria navalis Venetorum de Gotthis relata . *ib.*
altera Venetorum de Gotthis maritima victoria .
ibid. inter Venetos & Imperatores Orientales pax
& concordia perpetua . 216. 2. Tribunis abrogat-
is Veneti Duces creant, hisque substituunt Ma-
gistros Militum, demum Duces rursus insti-
tuunt, & semper retinent . 217. 1. 2. victoriam
de piratis Tergestinis referunt . 218. 1. Raven-
nam a Langobardis captam recuperant, & Orien-
tis imperio restitunt . 218. 2. classis Græcorum
post amissam Ravennam a mari Adriatico dedu-
cta Venetis tuendi maris necessitatem attulit . 219.
1. auxilia navalia Carolo Desiderio Ticini ob-
fidenti a Venetis præbita . 219. 1. Veneti utroque
imperio exempti . *ibid.* Pipinum Caroli filium
cædunt ac repellunt . *ibid.* expeditiones mariti-
mæ Venetorum . 219. 2. triremes 60. Venetorum
Græcis auxilio missæ contra Saracenos, & apud
Crotonem cum Barbaris res male gesta . *ibid.* Sa-
racenos ab obsidione urbis Gradenfis depellunt .
220. 1. sædus ineunt cum utroque Imp. Orientis
& Occidentis contra Saracenos, quos navali præ-
lio vincunt . *ibid.* vincunt Narentanos, a quibus
postea vincuntur . 220. 2. Hunni in Italiam effusi
a Venetis cæsi, & ab Italia depulsi . *ibid.* Veneti
capiunt Comaclum . *ibid.* Narentanos compri-
munt . 221. 1. vincunt Saracenos . *ibid.* Istria, &
Dalmatia potiuntur . 221. 2. universum mare A-
driaticum sub dominatum Venetorum redactum .
222. 2. possessio & custodia Adriatici necessari-
o ad Venetos devoluta, & permissu concessuque Im-
peratorum Orientalium approbata . *ib.* iustissima
causa Venetis Dalmatas in fidem recipiendi . *ibid.*
amicitiam inter Venetos & Græcos Dalmatiæ &
maris possessio ab his ad illos translata non dire-
mit, sed arctius conjunxit . 223. 1. Saraceni au-
xilio operaque Venetorum Bario expulsi . *ibid.*
Chrobatia Dalmatiæ infesti a Venetis repressi .
223. 1. Dalmatæ novo jurejurando Venetis ob-
stricti . 223. 2. Jaderam recuperant . 224. 1. so-
cietatem cum Colomano Hungariæ rege ineunt,
& Normannos vincunt . 225. 1. Dalmatiam ab
Hungaris occupatam recuperant, & insuper
Chrobatiam Cisalpinam Hungariseripiunt . *ibid.*
commisso prælio cum Hungaris apud Jaderam
vincuntur, cæso Ordelapho Duce . *ibid.* indu-
cias cum Hungaris in quinquennium paciscun-
tur, parte Dalmatiæ in fide retenta . 225. 2. va-
riæ deinceps bellorum inter Venetos, & Hunga-
ros vicissitudines; sed tandem Dalmatia fere in-
tegra in potestatem Venetorum mansit . 225. 2.
Dalmatiam contra Turcas Veneti egregie defen-
dunt . *ib.* pro mari tuendo multum a Venetis labo-
raturum . 226. 1. maritima Venetorum potentia mi-
rifice

visce aucta. *ib.* Venetorum classis Græcis adversus Normanpos missa, & duplex de Normannis victoria. 226. 2. Veneti Græcique a Normannis victi. *ibid.* tertia Venetorum contra Normannos classis & victoria. *ib.* Veneti ob rem bene gestam cont. Normanpos ab Alexio Imp. maximis muneribus, & honoribus donati. *ib.* tres Venetorum classes ad expeditionem Hierosolymitanam missæ. 227. 1. victoriæ Venetorum de Barbaris relatæ. 227. 2. Veneti ob rem Syriacam bene gestam egregie remunerati. *ib.* inter Venetos & Græcos dissidium. *ibid.* & post aliquot Græcorum insulas & urbes a Venetis captas & direptas, pax redintegrata. *ibid.* & 228. 1. egregia Venetorum opera adversus Rogerium Siciliæ Regem Græcis impensa. 228. 1. Dalmatiam recuperant a Græcis ereptam, urbesque & insulas Græcorum invadunt. *ibid.* Alexium filium Isaacii in imperium CP. restitunt. 228. 2. imperio Orientis ad Latinos translato Veneti insulis fere omnibus, ac præsertim Corcyra donati. *ibid.* Veneti legitimi possessores maris Adriatici. 228. 2. Cura assidua ad mare tuendum & purgandum a Venetis impensa contra Jadrenses, Istros, Anconitanos, Pisanos, Almissanos, Uscochos. 229. 1. & Olchinenses. Victoria navalis Venetorum de Othone Federici Imp. filio in Adriatico relatæ. 229. 2. bella maritima Venetorum cum Januensibus, Hungaris, Neapolitanis, Turcis &c. quibus aut victis, aut sponte cedentibus dominium maris penes Venetos remansit. 230. 1. Veneti dominium maris obtinent jure occupationis, veterum Dominorum concessu, præscriptione temporis longissimi, antiqua & perpetua consuetudine in eo dominandi. *ibid.* mos antiquus creandi, qui mari tuendo præesset. 230. 2. jurisdictio maritima a Venetis perpetuo usurpata. *ibid.* Facultas naves, sive bellicas triremes in Adriaticum immittendum aliis, tum ipsis Regibus negata. 231. 1. Principibus, Regibus, Imperatoribus copias & comæatus mari Adriatico transvehendi potestas petentibus data. *ibid.* Venetum maris imperium omnium confessione comprobatur. 231. 2. id sæpe confessi sunt tum Christiani Principes, tum Reges Turcarum, a Venetis postulantibus, ut suum mare ipsi a piratis defenderent. *ib.* eam ob causam ad coercendos Uscochos diu multumque laboratum, & cum Austriis bellum susceptum. 232. 1. dominatio maritima Venetorum titulis plurimis & gravissimis innixa. 232. 2. Nulli sunt præter Venetos, qui Turcas ab Adriatico Italiaque arcere possint. *ibid.* quantum Italia & ecclesia debeat Venetis dominis ac defensoribus Adriatici, 233. 1.

Venetia, & Carnia dicta Dalmatia supra mare. 127. 1. item Istria supra mare. 128. 1. Venetia & Carnia Istriæ in actis Synodi, & in epistolis Pelagii Papæ attributæ; itemque in epistolis Gregorii M. & Rescripto Mauritii Imp. 128. 2. cur appellata sit Dalmatia supra mare. 130. 1. Venetia, Istria, atque Dalmatia idem significant. 131. 1. fines Venetiæ antiquæ mediterraneæ. 212. 1. Venetia maritima quænam, *ibid.*

Venetia, urbs condita a populis Venetiæ mediterraneæ Barbarorum in Italiam irrumpentium feritatem fugientibus. 211. 1. situs urbis Venetiarum. 211. 2. insulæ recessus intimi maris Adriatici frequentari & habitari coeptæ. *ibid.* initia urbis & Reipublicæ Venetæ ad an. Ch. 422. 8. Kal. Apr. quo die prima apud Rivalentum ædes sacra Deo in honorem S. Jacobi Apost. dedicata est, referuntur. *ibid.* Venetiæ auctæ ex Attilana irruptione,

212. 2. commercio, & copiis maritimis auctæ. 214. 1. iterum ex Longobardorum in Italiam irruptione auctæ incolarum accessione. 216. 2. ex Istria & Dalmatia frequentes hominum concursus ad insulas & stagna Venetorum. 217. 1.

Venerus Patriarcha Primas Dalmatiæ Occidentalis. 312. 2.

Verantius, Faustus, corrigitur. 136. 1.

Vergada, seu Lumbricatum Porphyrogeniti, insula Liburnica ubi sita. 194. 2.

Verlica Castellum Dalmatiæ; ejus positio. 158. 2.

Verona civitas Istriæ ubi appelletur. 128. 2.

Vettrani qui? 285. 2.

Vetus Salina, Ptolemæo *Salinum*, urbs Pannoniæ inferioris, postea attributa Valeriæ. 177. 1.

Vexillationes unde dictæ, & quid sint. 172. 2. vexillatio turma equitum sub eodem vexillo militantium. *ibid.* vexillationum duplex genus. *ibid.* vexillationes aliæ Palatinæ, aliæ Comitatenfes, aliæ Pseudo-Comitatenfes, & cur sic appellatæ, 173. 1.

Vexillum quid esset. 172. 2. in eo notabatur, quæ turma, ex qua cohorte, & quota esset centuria, vel etiam nomen Principis inscribebatur. *ibid.*

Via Egnatia ab Epiro ad Hebrum usque ducta. 38. 2. viæ ab Augusto munitæ commodi Magistratuum conventus obeuntium. 110. 2. viæ Salonitanæ ab Augusto magnifice stratæ. 286. 2.

Vibius sequester erroris arguitur. 141. 1.

Vilhoricus fuit martyr Salonitanus. 465. 1.

Vigilia urbs in æstuariis Venetorum. 190. 1.

Visechium oppidulum Dalmatiæ ad ripam Tiluri, 158. 2.

Visoraxius lacus Dalmatiæ describitur. 37. 1.

Vitopolis urbs Japydiæ, dicta Flumen S. Viti; ejus positio. 142. 1.

Ulianum, olim Lissa, nunc S. Euphemie insula Liburnica describitur. 194. 1. in ea Abbatia S. Michaelis & Jadrensi villæ. *ibid.*

Umbri oram Italicam Liburnis, Etrusci Umbris adimunt. 206. 1.

Urbana, sive Lauzanum, oppidum Japydiæ, ejusque positio. 42. 1.

Urseolus, Petrus, Venetiarum Dux Istriam, & Dalmatiam in potestatem Venetorum redigit. 221. 2. Chrobatas & Narentanos domat, eisque pacem impertitur. 222. 1. Ragusium in fidem & clientelam recipit. *ibid.* purgatoque latrociniis mare, triumphans Venetias redit. *ibid.* ei, & successoribus titulus Ducis Dalmatiæ decretus. *ibid.*

Ursus Venetiarum Dux; ad eum epistola Gregorii II. P. 218. 1. Hypati titulo a Leone Isaurico donatur ob receptam Ravennam, & imperio Orientis restitutam. 218. 2.

Uscochi, & illorum genus. 163. 1. quos Ferdinandus Imp. in regionem Morlachorum recepit. *ibid.* Uscochi idest transfugæ. *ib.* Venetis infesti pariter & Turcis. *ibid.* bellum Uscochis, & illorum causa Austriis illatum. 163. 2. Uscochi Istriæ, & Japydiæ finibus expulsi. *ibid.*

Usque propositio localis ambigua; vi sua & notione locum illum, cui præponitur, alias excipit, alias complectitur. 243. 2.

Usuardi textus explicatur. 500. 1.

Ultejus Præfectus navis Opiterginæ pro Cæsare in bello civili. 289. 2. ejus egregium facinus. 281. 1. 2.

Z

- Z** *Achluma* fluvius Dalmatiae describitur. 139. 1.
idem Tribunius, & Ombla dictus. 139. 2. A-
rion appellatur a Scylace. *ibid.*
Zachlumi, Serbiae populi; eorum regio Chulmia,
seu Zachulmia. 124. 1. eorum urbes. *ibid.*
Zachlunia regio Serblorum in Dalmatia describi-
tur. 160. 2
Zemonicum castellum in Comitatu Jadertino descri-
bitur. 155. 2
Zeno jurisconsultus scriptor vitae S. Titi. 362, 2,
fuit Titi aequalis, & amicus. 363. 1
Zenta pagus Dalmatiae ubi situs. 161. 1. duplex, su-
perior, & inferior. *ibid.*
Zernus fluvius Dalmatiae. 140. 1
Zetta fluvius Dalmatiae. 140. 1
Ziza oppidum Arabiae Petrae. 74. 1
Zosimus erroris arguitur. 171. 1
Znonimirus non fuit postremus Rex Chrobatiae.
224. 1
Zupana insula Dalmatica, una ex Elaphitis Plinia-
nis, describitur. 200. 2. in ea nobile coenobium
Benedictinorum Congregationis Melitenensis. *ibid.*
Zupania quid significet. 153. 1.

F I N I S.

8.5

